

LIETUVOS VALSČIAI

Baisogala

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

BAISO GALOS 475 METŲ SUKAKČIAI
1539–2014

Baisogala

Versmė
Vilnius
2014

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Baisogala

16-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija, antroji laida

Vyriausiasis redaktorius sudarytojas
JONAS LINKEVIČIUS

Redaktoriai

ALGIRDAS GAIGALAS, VIDA GIRININKIENĖ, PETRAS JONUŠAS, EDITA KORZONAITĖ,
IRENA REGINA MERKIENĖ, KAZYS MISIUS, KAZYS MORKŪNAS, ALEKSANDRAS ŠIDLAUSKAS

Kalbos redaktoriai

DANUTĖ MEŠKAUSKIENĖ, ALBINA VENSKEVIČIENĖ, ALBINAS MASAITIS

Anglų kalbos redaktoriai, vertėjas

ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė

VIDA KASPARAVIČIENĖ

Viršelio dailininkė

ONA LIUGAILIENĖ

Leidinio principinio maketo dailininkas

ALVYDAS LADYGA

Maketuotoja

VIOLETA BARKAUSKAITĖ

Monografių serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisija

Dr. DANUTĖ BLAŽYTĖ BAUŽIENĖ (XX a. istorija), dr. ARŪNAS BUBNYNS (XX a. istorija), dr. RASA BUTVILAITĖ (menotyra), akad. prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIGALAS (gamta), akad. prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIŽUTIS (kultūrologija), dr. VIRGINIJUS GERULAITIS (geografija), VIDA GIRININKIENĖ (XIX a. istorija), Lietuvos MA narys korespondentas, prof. habil. dr. ROMUALDAS GRIGAS (sociologija), doc. dr. ALGIRDAS JAKUBČIONIS (istorija), dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalba), dr. ROBERTAS JURGAITIS (istorija), dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ (XIX a. istorija), akad. prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija), dr. JURGA MOTIEJŪNAITĖ (botanika), prof. dr. AIVAS RAGAUSKAS (istorija, komisijos pirmininkas), prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), dr. ŽILVYTIS ŠAKNYS (etnologija), IRENA ŠUTINIENĖ (sociologija), akad. prof. habil. dr. ANTANAS TYLA (istorija), dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija, senoji istorija)

Rengėjas ir leidėjas

Viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS)

Pirmosios laidos leidybos partneris, antrosios laidos užsakovas

Radviliškio rajono savivaldybės Baisogalos seniūnija (seniūnas ROMAS KALVAITIS)

Pirmosios laidos finansuotojai ir rėmėjai

UAB „Magnolija“, Petras Jonušas, UAB „Investicinių projektų vykdymo grupė“, AB „Lietuvos geležinkeliai“ ir kt.
(žr. p. 1020–1023)

Serijos „Lietuvos valsčiai“ knygos rengiamos bendradarbiaujant su

Lietuvių kalbos institutu, Lietuvos žemės ūkio universitetu, Kauno technologijos universitetu, Lietuvos liaudies buities muziejumi, Vilniaus universiteto Filologijos ir Istorijos fakultetais, Kultūros, filosofijos ir meno institutu, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu, Vilniaus pedagoginiu universitetu, Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka, Šiaulių „Aušros“ muziejumi, Lietuvos valstybės istorijos archyvu, Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejumi, LMA biblioteka, Kauno Maironio literatūros muziejumi

Viršelio aplankale ir priešlapiuose

Baisogala nuo buvusio kumetyno, kurio vietoje belikęs tik kopyltstulpis. 2009 m. J. Kliučiaus nuotr.

Už knygoje spausdinamą straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

Turinys

- 12 Turinys anglų kalba
19 *Jonas Linkevičius*. Tėviškei – rašto paminklas
23 Baisogalos himnas. *Eilės Donatos Podėnienės. Muzika Vilimo Malinausko*
27 * *Edmundas Rimša*. Baisogalos herbas
37 *Akiras Biržys, Linas Jučas*. Atgimęs akmuo. *Spaudai parengė Jonas Linkevičius*

GAMTA

- 41 *Margarita Jankauskaitė*. Valsčiaus kraštovaizdis
53 * *Algirdas Gaigalas*. Baisogalos moreninė lyguma
62 Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje saugomi akmens kirvukai
81 Mūrinių pastatų rieduliai
85 Išvados
87 *Vaclovas Stukonis*. Valsčiaus augalija ir gyvūnija
102 *Gediminas Isokas*. Valsčiaus miškai
102 Miškai ir jų administravimas XVIII a. pabaigoje–1917 metais
103 Miškai nepriklausomybės laikotarpiu (1918–1940)
107 Miškai 1941–1990 metais
107 Miškai 1990–2004 metais
109 *Vaclovas Stukonis*. Strazdynės botaninis draustinis

ISTORIJA

- 119 *Bronius Dakanis*. Baisogalos apylinkių archeologinės vietos
130 *Mečislovas Jučas*. Senoji Baisogalos parapija
130 Beneficija
131 Bažnyčia ir parapija
132 Parapinės šventės, mokykla
134 Filijos ir koplyčios
136 *Kazys Misius*. Iš Baisogalos ir jos apylinkių praeities (1795–1915)
150 *Vladas Žukas*. Valsčius lietuvių periodikoje 1884–1919 metais

* Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, ap-
robuoti monografijų
serijos „Lietuvos vals-
čiai“ Mokslo darbų ko-
misijos (žr. p. 4). Kny-
gos gale pateikiamos
šių straipsnių santrau-
kos anglų kalba.

- 160 *Kazys Misius*. Draudžiamos lietuvių spaudos platinimas Baisogalos apylinkėse 1865–1904 metais
- 167 *Jonas Milius*. Baisogalos valsčiaus žemės ūkis XX a. pirmoje pusėje (žemėvalda, žemėnauda, kaimų ūkis ir jų kraštovaizdis)
- 167 Įvadas
- 167 Šimtmečio pradžia
- 169 Nepriklausomybės tarpukaris (1918–1940)
- 170 Kaimų ūkis
- 171 Agrarinė technika
- 172 Kaimų kraštovaizdis
- 174 *Jonas Linkevičius*. Valsčiaus savivaldybė 1918–1940 metais
- 200 *Kazys Bronius Strolys*. Savivalda okupuotame krašte (1940–1990)
- 201 Pokario valdžios įtvirtinimas
- 202 Išrinkta pirmoji taryba, pravesta kolektyvizacija
- 204 Baisogalos valdžia stabilizavosi
- 209 Visuomeninės organizacijos
- 209 Liaudies draugovės
- 210 Draugiškasis teismas
- 210 Visuomeniniai kontrolieriai
- 211 *Arūnas Bubnys*. Baisogalos valsčius pirmosiomis nacių okupacijos savaitėmis ir vėliau
- 221 *Elena Šveistienė, Birutė Panumienė*. Kalinimai ir tremtys
- 221 Baisogalos valsčiaus suimtujų ir lageriuose kalintų asmenų sąrašas
- 233 Baisogalos valsčiaus tremtinių sąrašas
- 245 *Aurelija Malinauskaitė*. Partizaninis judėjimas Baisogalos krašte 1944–1953 metais
- 261 *Nežinomo partizano rašinys*. Iš Vytauto Didžiojo partizanų būrio istorijos. *Dokumentą spaudai parengė Aurelija Malinauskaitė, iš rusų kalbos išvertė Jonas Linkevičius*
- 264 Partizanų slapyvardžių rodyklė
- 267 *Stasys Butkevičius*. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Baisogalos krašte

ETNINĖ KULTŪRA

- 271 *Stanislovas Liučvaitis*. Kalendorinių švenčių ir buities papročiai
- 276 *Grażina Žumbakienė*. Sodybų želdiniai Baisogalos apylinkėse
- 292 *Venantas Mačiekus*. Papročių teisės relikvai baisogalių gyvenime XX amžiaus pirmojoje pusėje

- 292 Žemėnauda ir žemės teisė
 294 Šeimos ir paveldėjimo teisė
 295 Prievolinė teisė
 298 Baudžiamoji teisė ir tradicinė dorovė
 300 Kaimo savivalda
- 302 *Genovaitė Žukauskienė*. Moderniosios technikos plitimas ir senieji amatai Baisogalos valsčiuje XX amžiaus pirmojoje pusėje
- 329 Vacys Milius. Baisogalos apylinkių kapinės
- 330 Palaidojimai ir paminklai Baisogalos šventoriuje
 331 Kaimų kapinės
 333 Kapai, antkapiniai paminklai, jų įrašai
- 336 *Kristina Kacevičienė*. Baisogalos krašto gražiadirbiai
- 336 Audėjos
 339 Mezgėjos
 340 Pynėjos
 343 Kilpinis kilimų adymas specialia adata
 343 Kalvis
 344 Medžio drožėjai
 348 Stalius-dailidė
 348 Dailininkė-keramikė

KALBA

- 351 **Marija Razmukaitė*. Baisogalos valsčiaus gyvenamųjų vietų vardai
- 352 I. Asmenvardiniai vietų vardai
 353 II. Vietovardiniai gyvenamųjų vietų vardai
 354 III. Apeliatyvinės kilmės vietų vardai
 354 IV. Ne visai aiškios kilmės vietų vardai
 355 V. Baigiamosios pastabos
- 356 **Laimutis Bilkis*. Baisogalos valsčiaus vandenvardžiai
- 356 I. Vandenvardžių kilmė bei semantika (motyvacija)
 363 II. Vandenvardžių daryba
- 366 **Aurelija Gritėnienė*. Liaudiški augalų vardai Baisogalos šnektoje
- 372 Apibendrinamosios išvados
- 374 Tekstai iš Baisogalos apylinkių (su morfologinių ypatybių komentarais). *Parengė Aušra Kaikarytė*
- 380 Transkripcija

TAUTOSAKA

- 383 * *Jūratė Šlekonytė*. Baisogalos apylinkių pasakojamosios tautosakos bruožai
- 383 Tautosakos rinkėjai ir pateikėjai
- 387 Padavimai
- 388 Sakmės
- 391 Pasakos
- 397 Baisogalių dainos. *Parengė Laima Burkšaitienė*
- 426 Ką pasakoja baisogališkiai. *Parengė Jūratė Šlekonytė*
- 479 Baisogalos apylinkių smulkioji tautosaka. *Parengė Asta Višinskaitė*
- 479 Mįslės
- 480 Patarlės ir priežodžiai
- 481 *Edita Korzonaitė*. Baisogalos apylinkių tautosaka Lietuvių tautosakos rankraštyne
- 481 Tautosakos rinkiniai
- 485 Dainuojamoji tautosaka
- 486 Pasakojamoji tautosaka
- 488 Smulkioji tautosaka

BAISOGALA IR JOS SENIŪNIJA

- 491 *Mindaugas Briedis*. Iš Baisogalos genezės
- 496 *Romualdas Budrys*. Baisogalos dvaras
- 505 *Liubomiras Viktoras Žeimantas*. Baisogalos geležinkelio stotis 1871–1940 metais
- 512 *Regina Vaitkevičienė*. Antroji Baisogala
- 520 *Kan. Bronislovas Vaišnora*. Baisogalos bažnyčios. *Spaudai parengė ir žodynėlį sudarė Jonas Linkevičius*
- 531 Religinių terminų žodynėlis
- 532 *Kazys Misius*. Iš Baisogalos pašto praeities iki 1940 metų
- 532 Arklių pašto sotis
- 535 Pašto, vėliau pašto-telegrafo stotis 1881–1915 metais
- 537 Baisogalos paštas 1918–1940 metais
- 542 Baisogalos paštui priklausiusios agentūros
- 545 *Jonas Linkevičius*. Veriant duris į tautinę mokyklą
- 554 *Stanislovas Butkevičius*. Vidurinės mokyklos kūrimas (1948–1960)
- 572 *Regina Tamošiūnienė*. Vidurinė mokykla atsiminimuose (1960–1990)
- 589 *Ida Ginkevičienė*. Didelių vilčių ir permainų metai
- 596 Mokytojai

- 600 *Elena Šveistienė*. Lietuvos gyvulininkystės institutas
- 610 *Vilija Kaščionienė*. Kultūrinis gyvenimas Baisogaloje
- 629 *Alvyda Žižniauskienė, Elena Pužauskienė*. Kultūros židinys
- 635 *Regina Vaitkevičienė*. Baisogalos žydai
- 644 Ona Strolienė. Medicinos kelias
- 651 *Vladas Terleckas*. Baisogalos Žemės ūkio smulkaus kredito draugija
- 664 *Jonas Linkevičius*. Aktyviausia organizacija
- 675 *Kazys Bronius Strolys*. Nepriklausomybės laikotarpio savivalda
- 680 *Romas Kalvaitis*. Baisogala šiandien

IŠ ATSIMINIMŲ

- 685 *Jurgis Jankus*. Dar atsimenu
- 703 *Aleksandras Vaicekauskas*. O buvo ir taip
- 705 Vytautas Gaigalas. Lemtingų lūžių metai (1937–1941)
- 711 *Genovaitė Ragauskienė*. Kas buvo gera prisimenant

IŽYMŪS BAISOGALIAI

- 717 Algirdas Šarauskas, *Laimutė Šarauskaitė-Petkevičienė*. Apie tėvą pulkininką Juozą Šarauską
- 724 *Kazys Misius*. Kultūros darbuotojas ir knygnešys
- 724 Vaikystės ir jaunystės metai
- 726 Draudžiamos lietuvių spaudos platintojas
- 729 Kultūrinė veikla
- 734 Gatčinoje, Subatėje, Obeliuose, vėl Peterburge
- 736 Latvijoje ir Lietuvoje
- 739 *Jonas Linkevičius*. Iš talentingiausių kraštiečių
- 751 *Aleksandras Šidlauskas*. Balio Gaidžiūno poezijos patriotika
- 756 *Aliodija Ruzgaitė*. Baisogalis baleto solistas
- 759 *Audronė Girdzijauskaitė*. Dramatiško likimo menininkas
- 765 *Vytenis Rimkus*. Dailininkas Arvydas Stanislovas Každailis
- 772 *Eugenija Vaitkevičiūtė*. Baisogalio poeto savitumas
- 790 Baisogalių biografijų sąvadas. Parengė *Jonas Linkevičius*

- 800 Ona Strolienė Gyvos Augmenų apylinkės šaknys. *Spaudai parengė Jonas Linkevičius*
- 808 *Jonas Linkevičius*. Gyvenimas be atvangos
- 815 *Romualdas Budrys*. Keli atsiminimų štrichai bičiulio portretui
- 820 *Leonardas Tuleikis*. Ne tik alksnių siūbavimas
- 822 *Edmundas Mazėtis*. Matematikos profesorius Vaclovas Bliznikas
- 827 Augmeniečių biografijų sąvadas. *Parengė Jonas Linkevičius*
- 830 *Janina Lazutkaitė*. Miškų apsuptame krašte
- 840 *Vaclovas Janušauskas*. Partizanišką jaunystę prisimenant
- 844 *Ona Bumbliauskienė*. Legečių seniūnijos pervartos
- 847 *Jadvyga Brazauskaitė*. Tėtį prisiminus
- 850 Vytautas Šenauskas, *Jonas Linkevičius*. Iš Sirutiškių į Ožaičius
- 858 *Ona Adomaitienė*. Pakiršinys
- 866 *Ksavera Rūta Žičkytė*. Nugalėjęs lemtį
- 872 *Jonas Linkevičius*. Broliai Butkai
- 879 *Ona Gedžienė*. Palonų bažnytkaimis
- 894 *Gintautas Akelaitis*. Architektai Balčiūnai
- 899 *Danutė Liudvika Skromanienė*. Dekoratyvinės keramikos meistrė
- 907 *Birutė Žeromskytė-Panumienė*. Tėvo sodo šviesa
- 930 *Vladas Žeromskis*. Keturioliktas dūminėj gryčioj
- 938 *Vytautas Damaševičius*. Kaimas prie plento
- 946 *Vytautas Damaševičius, Dalia Petrėtienė*. Skėmių mokykla
- 951 *Jonas Linkevičius*. Gimtieji Vabalai
- 972 *Mečislovas Jučas*. Būti ar nebūti Lietuvai istorijoje
- 974 *Vydas Dolinskas*. Lietuvių istoriografijos klasikas
- 979 *Jonas Linkevičius*. Branduolinės energetikos problemų tyrinėtojas
- 983 *Žiedūnė Zaveckienė*. Su neblėstančia energija
- 991 *Stanislovas Gentvilas*. Penki kalavijai į vieną širdį
- 993 *Romualdas Budrys*. Apie tėviškę
- 997 *Jonas Bruveris*. Algirdas Budrys
- 1002 *Povilas Sigitas Krivickas*. Vyriausias mūzų šventovės žynys – baisogalietis

- 1009 Straipsnių, aprobuotų „Lietuvos valsčių“ monografijų serijos Mokslo darbų komisijos, reziumė anglų kalba
- 1012 Straipsnių autoriai
- 1016 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 1020 Monografijos „Baisogala“ finansuotojai ir rėmėjai
- 1024 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Gabija Bruzgytė, Jūratė Baradinskienė, Jonas Linkevičius*
- 1041 Vietovardžių rodyklė. *Sudarė Gabija Bruzgytė, Jūratė Baradinskienė, Albinas Masaitis*
- 1046 Buvusio Baisogalos valsčiaus žemėlapis. *Sudarė Lidija Kavaliauskienė*
- 1048 Dabartinė kartografinė ir demografinė situacija buvusio Baisogalos valsčiaus teritorijoje. *Sudarė Lidija Kavaliauskienė*
- 1050 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis
- 1052 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1054 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)

Spalvotų iliustracijų intarpai

Algirdas Gaigalas. Baisogalos moreninė lyguma.
Straipsnio spalvotos iliustracijos, p. 65–80

Iš baisogalių dailininkų kūrybos.
Parengė Arvydas Každailis, p. 913–928

Contents

- 19 *Jonas Linkevičius*. For my homeland—a written monument
- 23 The hymn of Baisogala. *Verses by Donata Podėnienė*.
Music by Vilimas Malinauskas
- 27 * *Edmundas Rimša*. The coat of arms of Baisogala
- 37 *Akiras Biržys, Linas Jučas*. A revived stone. *Prepared
for publication by Jonas Linkevičius*

NATURE

- 41 *Margarita Jankauskaitė*. The landscapes of Baisogala *Valsčius*
- 53 * *Algirdas Gaigalas*. The Baisogala morainic plain
- 62 Stone hatchets kept in Baisogala secondary school museum
- 81 Boulders of brickwork buildings
- 85 Conclusions
- 87 *Vaclovas Stukonis*. Flora and fauna in Baisogala *Valsčius*
- 102 *Gediminas Isokas*. Forests in Baisogala *Valsčius*
- 102 Forests and their administration from the end of the 18th c.
to 1917
- 103 Forests during the inter-war independence period (1918–1940)
- 107 Forests in 1941–1990
- 107 Forests in 1990–2004
- 109 *Vaclovas Stukonis*. The botanical reserve of Strazdynė

HISTORY

- 119 *Bronius Dakanis*. Archaeological sites in the environs
of Baisogala
- 130 *Mečislovas Jučas*. The olden parish of Baisogala
- 130 Benefice
- 131 The churches and the parish
- 132 Parish festivities and the school
- 134 Filias and chapels
- 136 *Kazys Misius*. From the past of Baisogala and its environs
(1795–1915)

* The asterisk marks papers approved by the "Lietuvos Valsčiai" Monograph Series Commission for Scientific Works (see p. 4). English summaries of the papers are given at the end of the book.

- 150 *Vladas Žukas*. Baisogala *Valsčius* in Lithuanian periodicals in 1884–1919
- 160 *Kazys Misius*. Distribution of banned Lithuanian press in the area of Baisogala in 1865–1904
- 167 *Jonas Milius*. Agriculture in Baisogala *Valsčius* in the first half of the 20th c. (land tenure, land use, village economy and landscapes)
- 167 Introduction
- 167 The start of the century
- 169 The inter-war independence (1918–1940)
- 170 Village economy
- 171 Agrarian technologies
- 172 Village landscape
- 174 *Jonas Linkevičius*. The Baisogala *Valsčius* self-government in 1918–1940
- 200 *Kazys Bronius Strolys*. Self-governance in the occupied country (1940–1990)
- 201 The instalment of post-war governance
- 202 The council elected for the first time and collectivisation performed
- 204 The governance stabilised in Baisogala
- 209 Public organisations
- 209 People's volunteer squads
- 210 Burlaw court
- 210 Public controllers
- 211 *Arūnas Bubnys*. The first weeks of Nazi occupation in Baisogala *Valsčius* and later
- 221 *Elena Šveistienė, Birutė Panumienė*. Imprisonments and deportations
- 221 The list of persons from Baisogala *Valsčius* detained and imprisoned in the camps
- 233 The list of deportees from Baisogala *Valsčius*
- 245 *Aurelija Malinauskaitė*. Partisan movement in the land of Baisogala in 1944–1953
- 261 *An essay by the unknown partisan*. From the history of the Vytautas Didysis partisan group. Prepared for publication by *Aurelija Malinauskaitė*, translated from Russian by *Jonas Linkevičius*
- 264 The index of partisan pseudonyms
- 267 *Stasys Butkevičius*. Lithuania's Restructuring Movement in Baisogala

ETHNICAL CULTURE

- 271 *Stanislovas Liučvaitis*. Calendar festivals and every-day life customs
- 276 *Gražina Žumbakienė*. Homestead greenery in the environs of Baisogala
- 292 *Venantas Mačiekus*. Customary law relicts in the life of Baisogala people in the first half of the 20th c.
- 292 Land use and land law
- 294 The law of family and inheritance
- 295 The law of obligations
- 298 The criminal law and traditional morals
- 300 Village self-governance
- 302 *Genovaitė Žukauskienė*. Spreading of modern technologies and olden craft in Baisogala *Valsčius* in the first half of the 20th c.
- 329 Vacys Milius. Cemeteries in the environs of Baisogala
- 330 Burials and monuments in the Baisogala church yard
- 331 Rural cemeteries
- 333 Graves, monuments and inscriptions
- 336 *Kristina Kacevičienė*. The Baisogala land folk art masters
- 336 Weavers
- 339 Knitters
- 340 Twiners
- 343 Candlewick darning of carpets with a special needle
- 343 Blacksmith
- 344 Wood-carvers
- 348 Carpenter-joiner
- 348 Ceramics artist

LANGUAGE

- 351 **Marija Razmukaitė*. Names of living places in Baisogala *Valsčius*
- 352 I. Personalised living place names
- 353 II. Toponymical living place names
- 354 III. Appellative names of living places
- 354 IV. Place names of unidentified origin
- 355 V. Concluding remarks
- 356 **Laimutis Bilkis*. Baisogala *Valsčius* hydronyms
- 356 I. Origin and semantics (motivation) of hydronyms
- 363 II. Formation of hydronyms
- 366 **Aurelija Gritėnienė*. Folk names of plants in Baisogala sub-dialect
- 372 Generalising conclusions

- 374 Texts from the environs of Baisogala (with the comments on morphological features). *Compiled by Aušra Kaikarytė*
380 Transcription

FOLKLORE

- 383 * *Jūratė Šlekonytė*. The features of narrative folklore in the environs of Baisogala
383 Collectors and presenters of folklore
387 Legends
388 Stories
391 Fairy tales
397 Songs by Baisogala people. *Prepared by Laima Burkšaitienė*
426 What do Baisogala dwellers tell? *Prepared by Jūratė Šlekonytė*
479 The small folklore in the environs of Baisogala. *Prepared by Asta Višinskaitė*
479 Riddles
480 Proverbs and saws
481 *Edita Korzonaitė*. The folklore of Baisogala environs in the Lithuanian Folklore Manuscript Library
481 Folklore collections
485 Singing folklore
486 Narrative folklore
488 Small folklore

BAISOGALA TOWN AND ITS NEIGHBOURHOOD

- 491 *Mindaugas Briedis*. From the genesis of Baisogala
496 *Romualdas Budrys*. The manor of Baisogala
505 *Liubomiras Viktoras Žeimantas*. Baisogala railway station in 1871–1940
512 *Regina Vaitkevičienė*. The Second Baisogala
520 *Rev. Canon Bronislavas Vaišnora*. The churches in Baisogala. *Prepared for publication and vocabulary compiled by Jonas Linkevičius*
531 Vocabulary of religion terms
532 *Kazys Misius*. From the past of the Baisogala Post before 1940
532 Horse post station
535 Post station, later the post-telegraph station in 1881–1915
537 Baisogala post in 1918–1940
542 Agencies subordinate to the Baisogala post

- 545 *Jonas Linkevičius*. Opening the door into a national school
- 554 *Stanislovas Butkevičius*. Formation of the secondary school (1948–1960)
- 572 *Regina Tamošiūnienė*. Reminiscences about the secondary school (1960–1990)
- 589 *Ida Ginkevičienė*. The years of great hopes and changes
- 596 Teachers
- 600 *Elena Šveistienė*. The Lithuanian Cattle-rearing Institute
- 610 *Vilija Kaščionienė*. Culture life in Baisogala
- 629 *Alvyda Žižniauskienė, Elena Pužauskienė*. The centre of culture
- 635 *Regina Vaitkevičienė*. The Jews in Baisogala
- 644 *Ona Strolienė*. The way of the medicine
- 651 *Vladas Terleckas*. The Baisogala Agriculture Small Credit Society
- 664 *Jonas Linkevičius*. The most active organisation
- 675 *Kazys Bronius Strolys*. The self-governance during the independence period
- 680 *Romas Kalvaitis*. Baisogala today

FROM RECOLLECTIONS

- 685 *Jurgis Jankus*. I still remember
- 703 *Aleksandras Vaicekauskas*. It used to be...
- 705 *Vytautas Gaigalas*. The years of crucial changes (1937–1941)
- 711 *Genovaitė Ragauskienė*. What was good in my reminiscences

FAMOUS BAISOGALIANS

- 717 *Algirdas Šarauskas, Laimutė Šarauskaitė-Petkevičienė*. About my father colonel Juozas Šarauskas
- 724 *Kazys Misius*. A culture worker and book smuggler
- 724 The years of child and youth
- 726 A distributor of banned Lithuanian press
- 729 Cultural activities
- 734 In Gatchina, Subatas, Obeliai, then Petersburg again
- 736 In Latvia and Lithuania
- 739 *Jonas Linkevičius*. Some most talented fellow-countrymen
- 751 *Aleksandras Šidlauskas*. Patriotism in the poetry of Balys Gaidžiūnas
- 756 *Aliodija Ruzgaitė*. A ballet soloist from Baisogala

- 759 *Audronė Girdzijauskaitė*. An artist of dramatic fate
- 765 *Vytenis Rimkus*. The artist Arvydas Stanislovas Každailis
- 772 *Eugenija Vaitkevičiūtė*. The originality of a Baisogala poet
- 790 The directory of Baisogalian biographies. *Compiled by Jonas Linkevičius*

799 AMONG THE NEIGHBOURHOODS

- 800 *Ona Strolienė*. Live roots of Augmėnai rural neighbourhood. *Prepared for publication by Jonas Linkevičius*
- 808 *Jonas Linkevičius*. The life without a moment respite
- 815 *Romualdas Budrys*. Some recollection strokes to a portrait of my friend
- 820 *Leonardas Tuleikis*. Not only alder swaying
- 822 *Edmundas Mazėtis*. The mathematician Professor Vaclovas Bliznikas
- 827 The directory of Augmėnian biographies. *Compiled by Jonas Linkevičius*
- 830 *Janina Lazutkaitė*. In the land surrounded by woods
- 840 *Vaclovas Janušauskas*. Recollecting the partisan youth
- 844 *Ona Bumbliauskienė*. Changes in the neighbourhood of Legečiai
- 847 *Jadvyga Brazauskaitė*. Recollecting my dad
- 850 *Vytautas Šenauskas*, *Jonas Linkevičius*. From Sirutiškiai to Ožaičiai
- 858 *Ona Adomaitienė*. The settlement of Pakiršinys
- 866 *Ksavera Rūta Žičkytė*. He who conquered the fate
- 872 *Jonas Linkevičius*. The Butkai brothers
- 879 *Ona Gedžienė*. The village of Palonai with a church
- 894 *Gintautas Akelaitis*. The Balčiūnai architects
- 899 *Danutė Liudvika Skromanienė*. A master of decorative ceramics
- 907 *Birutė Žeromskytė-Panumienė*. The light of father's garden
- 930 *Vladas Žeromskis*. The fourteenth in the smokehouse
- 938 *Vytautas Damaševičius*. A village at the highway
- 946 *Vytautas Damaševičius, Dalia Petrėtienė*. The school of Skėmiai
- 951 *Jonas Linkevičius*. My native Vabaliai
- 972 *Mečislovas Jučas*. Lithuania–will be or will not be in the history

- 974 *Vydas Dolinskas*. A classic of the Lithuanian historiography
- 979 *Jonas Linkevičius*. An investigator of nuclear power problems
- 983 *Žiedūnė Zaveckienė*. With unfading energy
- 991 *Stanislovas Gentoilas*. Five swords into one heart
- 993 *Romualdas Budrys*. About my homeland
- 997 *Jonas Bruveris*. Algirdas Budrys
- 1002 *Povilas Sigitas Krivickas*. The chief priest in the Muse temple comes from Baisogala
- 1009 English summaries of the papers approved by the “Lietuvos Valsčiai” Monograph Series Commission for Scientific Works
- 1012 The authors of the papers
- 1016 List of abbreviations and symbols
- 1020 The sponsors and backers of the “Baisogala” monograph
- 1024 The index of personal names. *Compiled by Gabija Bruzgytė, Jonas Linkevičius*
- 1041 The index of place names. *Compiled by Gabija Bruzgytė, Albinas Masaitis*
- 1046 The map of the former Baisogala *Valsčius*. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė*
- 1048 The present cartographic and demographic situation in the area of the former Baisogala *Valsčius*. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė*
- 1050 The map of former Lithuania’s rural districts–*Valsčiai*
- 1052 About the “Lietuvos Valsčiai” series
- 1054 About the “Lietuvos Valsčiai” series (in English)

Colour illustrations inserted

Algirdas Gaigalas. Baisogala till plain.
Colour illustrations of the paper, pp. 65–80

Some works done by the Baisogala’s artists.
Prepared by Arovydas Každailis, pp. 913–928

Tėviškei – rašto paminklas

Jonas Linkevičius

Tauta, nesirūpinanti savo praeitimi, – tauta be ateities.

Jonas Basanavičius

„Versmės“ leidyklos rengiamos ir leidžiamos „Lietuvos valsčių“ serijos knygos (o leidykla nuo veiklos pradžios 1994 m. leidžia tik tą vieną seriją!), tai ir paminklai atskiriems regionams, ir reikšmingas visos Lietuvos gyvavimo tūkstantmečių dokumentas.

Iki šios knygos pasirodymo jau išleista penkiolika serijos monografijų (17 tomų), susilaukusių visuomenės dėmesio ir įvertinimo. Ir mes, baisogaliai, esame netoli jų, tarp tų pirmųjų, išleidusių Lietuvos Tūkstantmečiui skirtus savo krašto leidinius. Buvęs Baisogalos valsčius tikrai to vertas! To verti jo žmonės, čia gimę, augę, darbavęsi ir besidarbuojantys, daug nusipelnę Lietuvos istorijai ir kultūrai, ugdant tautiškumą ir dvasingumą.

Mintis įsijungti į „Versmės“ leidyklos leidžiamų valsčių serijos knygų leidybą kilo sostinėje 2002 m. kovą per dr. Elenos Šveistienės sudarytos ir 2000 m. išleistos knygos „Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyventojai“ sutiktuves. Kaip buvo konstatuota, leidinio autorė atliko didžiulį ir vertingą darbą, tačiau jis išleistas nedideliu tiražu, jame kiek išsamiau tebuvo aprašytas sunkus sovietinės priespaudos ir kovų dėl Nepriklausomybės laikotarpis. „Lietuvos valsčių“ serijos knygų akivaizdoje išryškėjo būtinybė ir galimybės sudaryti ir išleisti išsamią monografiją apie Baisogalos valsčių, įtraukus į šį darbą didelį kompetentingų įvairių mokslo ir kultūros sričių autorių kolektyvą. Gerą pusmetį ieškota entuziasto, kuris imtųsi tokios monografijos sudarymo naštos. Tuo reikalu kreiptasi ir į „Versmės“ leidyklos savininką bei leidėją Petrą Jonušą, kurio patriotinio entuziazmo ir nemažų savo pajamų iš verslo, aukojamų šiai leidybai, dėka buvo parengtos ir išleistos ankstesnės serijos knygos. Kalba nebuvo ilga. Leidyklos vadovas, net rimčiau nepasvarstęs, ką čia reikėtų parinkti monografijos sudarytoju, savo ranka surašė ketinimų protokolą, kurio skiltyje „monografijos vyr. redaktorius ir sudarytojas“ įrašė iniciatoriaus vardą ir pavardę. Tuo metu turėdamas jau pradėtą rašyti savo autorinių knygų juodraščius, galėjau atsisakyti šių pareigų ir atsakomybės, bet dėl paties leidyklos vadovo asmeninio pavyzdžio ar įtaigos neįstengiau to padaryti. Rankomis sukirtome 2002 m. spalio 3 d. Dar tame protokole buvo įrašyta ekspromptu sudaryta iniciatyvinė grupė, artimiausi darbai, o svarbiausia – šeštas punktą – knygą išleisti po penkerių metų – 2007-aisiais. Tik ką iškeptam sudarytojui, turinčiam nemažą leidybinio darbo patirtį ir Rašytojų sąjungos nario bilieta, atrodė, kad knygai sudaryti ir išleisti skiriamos marios laiko. Bet taip tik atrodė...

Nedelsiant imtasi burti autorių kolektyvą, kitų šios serijos monografijų pavyzdžiu numatyti atskirus skyrius, pagrindines temas. Tai nebuvo lengva. Pagrindiniai serijos temų autoriai, jau sukaupę patirties rašydami apie kitus valsčius, buvo graibstomi kitų sudarytojų, tad reikėjo dairytis naujų, o kai kurioms temoms neradus autorių, imtis rašyti pačiam sudarytojui. Per Radviliškio rajono ir Baisogalos seniūnijos

spaudą buvo kreiptasi į kraštiečius, kviečiant rašyti straipsnius monografijai. Savanorių atsirado nedaug. Jų teko ieškoti asmeniškai.

Autorių, kurių straipsniai pateko į knygą, kolektyvas susiformavo ne iš karto. Galutiniame autorių sąrašė – 79 pavardės, o jų parašytų straipsnių skaičius – 96. Tarp autorių – 5 profesoriai, 38 docentai, atskirų mokslo šakų daktarai, mokslo darbuotojai, kiti – įvairių profesijų atstovai, kraštotyrininkai, 28 iš Baisogalos krašto kilę ar šiame krašte dirbantys, tarp jų – 5 mokslininkai. Daugelis autorių laikėsi išipareigojimų, ir 2004–2005 m. gauta didžioji straipsnių dalis. Bet buvo ir nemažaus išipareigojimų vilkinimo, vėlavimų iki dvejų ir daugiau metų, vis teisinantis, kad tie autoriai turi svarbesnių darbų. Gerų žodžių nusipelnė stropiausi autoriai, parašę, laiku įteikę išties vertingus straipsnius. Tai Kazys Misius, Romualdas Budrys, Bronius Strolys, Aušra Kaikarytė, Marija Razmukaitė, Laimutis Bilkis, Aurelija Genelytė, Aurelija Malinauskaitė, Elena Šveistienė, Eugenija Vaitkevičiūtė, profesoriai Algirdas Gaigalas, Mečislovas Jučas, Vacys Milius, Vytenis Rimkus, Vladas Žukas.

Medžiagą straipsniams kaupti daug padėjo „Versmės“ leidyklos mokslinės ekspedicijos, organizuotos aprašomose vietose 2003 m. rugsėjį ir 2004 m. birželį. Jose dalyvavo nemažas kalbininkų, tautosakininkų, istorikų, etnologų, muziejininkų būrys. Surinkta medžiaga papildė ir jų institucijų archyvus. Ekspedicijų dalyviams noriai talkino Augmėnų, Palōnų, Skėmių, Vabalių, Valatkōnių, kitų kaimų bei Baisogalos čiabuvių ir čiagimiai, daugiausia pagyvenusio amžiaus žmonės. Ekspedicijų dalyviams normalias gyvenimo ir darbo sąlygas padėjo sudaryti Baisogalos seniūnas Romas Kalvaitis ir Lietuvos veterinarijos akademijos Gyvulininkystės instituto direktorė Violeta Juškienė.

Monografija „Baisogala“ išlaiko visas valsčių serijai būdingas ypatybes, bet priklausomai nuo valsčiaus specifikos ir medžiagos šaltinių, turi ir išskirtinių. Ją sudaro nedidelė įžanginė dalis (pratarmė, himnas, herbas, paminklas), pro kurią, tarsi pro atkeltus vartus, vedama į buvusio valsčiaus ribomis apibrėžtos vietovės gamtinę ir geografinę erdvę, tolimesnę praeitį ir artimesnius laikus. Pirmoji dalis – apie visą valsčių, jo apylinkes, kurias sieja tas pats kraštovaizdis, gamta, bendra praeitis, artima kalba, tautosaka, etninė kultūra. Šioms temoms, sudarančioms atskirus skyrius, skiriami 33 straipsniai, daugiausia – valsčiaus istorijai. Baisogalos miesteliui ir jį supančiai seniūnijai skirta antroji dalis (29 straipsniai), o devynioms likusioms seniūnijoms – trečioji dalis (kiti 29 straipsniai). Trečioji knygos dalis – mažiausiai tradicinė. Tokį „nukrypimą“ nuo serijos knygų struktūros lėmė iš valsčiaus kilusių iškilų asmenybių gausa. Norėjosi tuos visai Lietuvai nusipelnčius žmones pristatyti kartu su savo gimtojo kaimo ar seniūnijos kraštiečiais.

Aukštesniu moksliniu lygiu nei antroji ir trečioji išsiskiria pirmoji knygos dalis. Beveik visi jos straipsnių autoriai – mokslininkai. Moksliniais straipsniais „Lietuvos valsčių“ serijos mokslo darbų komisijos pripažintų – penki, bet ir nemaža dalis kitų – pakankamo mokslinio lygio, tik jų autoriai arba pasikuklino, arba nepanorėjo papildomai gaišti laiko dėl formalių dalykų, kurių reikalaujama iš mokslinių straipsnių. Baisogalos valsčiaus monografijos išskirtinumą lėmė turima gausi archyvų medžiaga. Iš anksčiau nebuvo sukaupta tiek etnografinės medžiagos, kurios nestokoja, kaip žinia, kiti valsčiai. Buvusio Baisogalos valsčiaus teritorijoje sugriauti dvareliai ir senoviniai kaimai, jų statyba ir architektūra negrižtamai suniokota, o gyventojai pri-

*Pasitarimas „Versmės“
leidykloje prieš
pirmąją ekspediciją
į Baisogalos kraštą
(iš kairės): Radviliškio
raiono meras
Antanas Čepononis,
monografijos „Baisogala“
vyr. redaktorius
Jonas Linkevičius
ir „Versmės“ leidyklos
vadovas Petras Jonušas.
2003 06 11.
Jono Mikalausko nuotr.*

verstinais įkurdinti gyvenvietėse, apie kurias nėra ką rašyti. Valsčiuje daug iš jo kilusių išmybių – mokslininkų, menininkų, dar gyvi prisiminimai apie iškilus paprastus kaimo žmones. Patiems išymiausiems skirtos personalinės apybraižos, mažiau nusipelnusiems – biografijų sąvadais antroje ir trečiojoje knygos dalyse. Seniūnijų istorijos parašytos daugiausia iš jų kilusių autorių, skirtingų išsilavinimu, gyvenimišką patirtimi ir gebėjimais, todėl jų straipsniai, kaip ir pačios istorijos, gana skirtingi, nevienodi, priklausantys ir nuo autorių žinių bei gebėjimų. Sudarytojo supratimu, jie padeda susidaryti valsčiaus gyvenimo XX a. vaizdą.

Būtina pastebėti, kad „Baisogalos“ monografiją rengė per šimtą įvairių specialybių žmonių. Prie jų prisidėjo ir entuziastingi retų ir labai reikalingų nuotraukų straipsniams iliustruoti pateikėjai. Vertingų archyvinių ir teminių nuotraukų pateikė kai kurie straipsnių autoriai – O. Strolienė, M. Jankauskaitė, J. Lazutkaitė, B. Panumienė, L. Petkevičienė, K. Strolys, R. Vaitkevičienė, G. Žukauskienė. Nuotraukų ieškota muziejuose, archyvuose, pas monografijoje pristatomų asmenų gimines ir artimuosius. Darbą sunkino tai, kad sovietmečiu, baiminantis kalėjimų ir tremties, sunaikinta daug vertingiausių nuotraukų. Teko panaudoti ir menkesnės kokybės, nes ištikus dešimtmečius valsčiuje nebuvo fotografijos specialistų profesionalų.

Visus tuos metus tarp knygos kokybe ir savitumu besirūpinančiųjų pirmiausia buvo pats „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas. Leidykloje ne kartą lankėsi Radviliškio rajono meras Antanas Čepononis ir Baisogalos seniūnas Romas Kalvaitis. Jie daug padėjo sudarant kuo geriausias sąlygas monografijai parengti ir išleisti. Padėkos nusipelno ir skyrių redaktoriai – A. Gaigalas, I. R. Merkienė, K. Misius, K. Morkūnas, A. Šidlauskas, visos monografijos kalbos redaktorė A. Venskevičienė, korektorė V. Kasparavičienė, maketuotoja V. Barkauskaitė, vadybininkė A. Jonušienė.

Ši monografija jau 15 metų leidžiama „Lietuvos valsčių“ serijoje ypatinga tuo, kad dienos šviesą išvysta atnaujintu santūriu lietuvišku, drobinu, dailiu aplankalu

lenktu, dailininkės Onos Liugailienės sukurtu viršeliu, pakeitusiu ankstesnį žaliąjį, dailininko Alvydo Ladygos kurta, viršelį.

Šios sudėtingos knygos parengimas ir išleidimas nepigus (jo tiražo savikaina yra apie 150 tūkst. Lt), leidinys neatsiperka, todėl teko kreiptis finansinės paramos į neabejingus tokiam reikalui kraštiečius. Atsiliepusių ir rėmusių leidybą nebuvo per daug, bet jų indėlis labai svarus. Tik gavę šią paramą, galėjome išleisti „Baisogalą“. Tad ir jie, rėmėjai, nusipelno monografijos kūrėjų vardo. Iš jų pirmiausia išskirtina Laimutė Petkevičienė-Šarauskaitė, kartu su broliu Algirdu ne tik parašiusi prisiminimų apie savo tėvą pulkininką Juozą Šauską straipsnį, bet ir viena pirmųjų pervedusi solidžią sumą monografijos leidybai. Ypač džiugino rėmėjų iniciatyvumas, noras įtraukti į gimtojo valsčiaus knygos rėmėjų ratą ne vieną savo šeimos narį. Maloni staigmena buvo keturių brolių skėmiečių Algimanto, Mykolo, Vytauto ir Antano Žaliauskų indėlis, piepaliečių brolių Leono ir Mečislovo Butkų bei mirusio jų brolio Antano našlės Birutės auka, vabaliečio Sauliaus Rulio asmeninė ir jo vadovaujamos bendrovės, Baisogalos vidurinės mokyklos auklėtinio Virginijaus Tamošiūno, iš Augmenų krašto kilusių inžinierių Vaclovo Putino ir Vlodo Gapšio, taip pat AB „Lietuvos geležinkeliai“, UAB „Magnolija“ ir AB „Lietuvos paštas“ vadovų leidybai skirta jų įmonių finansinė parama. Padėkos nusipelnė visi rėmėjai, kurių sąrašas skelbiamas monografijos gale, taip pat straipsnių autoriai, rašę neatlygintinai ir taip paaukoję leidybai jiems priklausiusį honorarą.

Nuoširdžiai dėkoju darbštiesiems „Versmės“ leidyklos darbuotojams – maketuotojoms Violetai Barkauskaitei, Sigridai Juozapaitytei, korektorėms Vidai Kasparavičienei, Rasai Kašėtienei, tekstų rinkėjoms Gabijai Bruzgytei, Jūratei Baradinskienei, kalbos redaktoriui Albinui Masaičiui, redaktorei Vidai Girininkienei, leidyklos vadovui Petru Jonušui bei fotografui Jonui Kliučiu, Vilniaus knygrišių gildijos knygrišiui Rimui Supranavičiui ir jo pagalbininkams Sigitui Tamuliui ir Ferdinandui Saladžiui, spaustuvės AB „Spauda“ pardavimų projektų vadovei Vidai Vizbarienei – paskutinėmis monografijos rengimo spaudai dienomis neskaičiavusiems nei dieninio, nei naktinio darbo valandų, – kad tik knyga Lietuvos Tūkstantmečio knygų kelio per Lietuvą bibliobusu suspėtų patekti į 2009 m. birželio 13-osios šeštadienį Baisogaloje rengiamoje iškilmingoje jos 470-ies metų sukakties šventėje susirinkusių knygų nekantariai laukiančių baisogalių ir jų svečių rankas.

Norėtusi, kad monografija „Baisogala“ pasiektų ne tik buvusio valsčiaus, viso Radviliškio rajono, ne tik šalies gyventojų, bet ir po platus pasaulį pasklidusių Lietuvai neabejingų tautiečių, pirmiausia baisogalių, širdis. Kviečiu ir kitų buvusių Radviliškio rajono valsčių kraštiečius pasekti mūsų pavyzdžiu, parengti ir išleisti savo gimtinių monografijas. Tikiuosi, kad ir apie Baisogalą dar pasirodys brandesnių leidinių, o šis sulauks skaitytojų geranoriškumo ir supratingumo bei atlaidumo dėl pasitaikiusių netikslumų ar neišbaigtumų.

Baisogalos himnas

Eilės Donatos Podėnienės

Muzika Vilimo Malinausko

1. Tegu į gruodą žemė bus sušalus,
Ateis diena – vėl ievos sužydės...
Čia mūs pradžia ir net pasaulio galas,
Tik nebaisus, kai šypseną lydės...

Priedainis:

*Baisogala – juodų arimų žemė,
Žalių miškų apjuosta vainiku –
Graži tu saulėta, graži sutemus,
Čia visada ir miela, ir jauku...*

2. Jei paukščiais čiulbame dainoj „Žvangulio“,
Aidim lengvam žydėjime rugių, –
Ar galime suprast, kodėl mėnulis
Vis ilgisi įstrigęs tarp žvaigždžių?..

Priedainis

3. Poezijos pavasariams kaštonai
Dega aukštai žvakes sidabrinės...
Čia žemdirbys sotus ne vien tik duona –
Aukoja grožiui širdį, svajones...

Priedainis

4. Ir kaip gali šio krašto nemylėti,
Prie parko vartų nesustot trumpam? –
Ruduo primins pavasarį gėlėtą,
Žiema primins žodelį šiltą man...

Priedainis

Vidutiniškas $\text{♩} = 90$

mf

Te - gu i gru - o - dį žė - mės su -

p

ša - lus, a - teis die - na - vėl ie - vos su - žy -

f *mf*

dés... Čiá mūs pra-džia ir net pa-sau-lio ga-lus,

tik ne-bai-sus, kai šyp-se-na ly-dés... Bai-

Priedainis
Pakilau. Energiau.

so-ga-la-juo-dų a-ri-mų že-mė,

ža - lių miš - ky ap - juos - ta vėi - ni - ku gra - ži tu

p *mf*

sau - lė - ta, gra - ži su - te - mus čia vi - sa -

mf

1.-3. da ir mie - la, ir jau - ku... 2. Jei ku... 4. Fine

Baisogalos herbas*

Edmundas Rimša

Lietuvos istorijos institutas

XVIII a. pabaigoje atsiradusio Baisogalos herbo istorija beveik nesiskiria nuo kitų Lietuvos miestelių herbų raidos. Apie juos daug kartų rašyta ir būtų galima bendriausius dalykus praleisti. Tačiau, turėdami galvoje regioninį knygos pobūdį, esame linę kai kuriuos teiginius pakartoti, kad vietos skaitytojas turėtų aiškesnę nuomonę apie herbo atsiradimo aplinkybes ir tolimesnes peripetijas okupacijų ir aneksijų laikotarpiams.

XVIII a. antrojoje pusėje nusilpusi ir vidinių prieštaravimų draskoma jungtinė Lenkijos ir Lietuvos valstybė, arba Abiejų Tautų Respublika, tapo lengvu stipresnių kaimynų grobiu. Pagal Rusijos, Prūsijos ir Austrijos 1772 m. susitarimus, kuriems prigijo nelabai tikslus pirmojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo vardas, Rusija užgrobė apie 92 tūkst. kvadratinų kilometrų Lietuvos teritorijos: didesnę dalį Polocko vaivadijos, Vitebsko ir Mstislavlio vaivadijas bei Minsko vaivadijos rytinį pakraštį su Gomeliu¹. Politinę krizę krašte gilino didikų anarchija ir savivalė, sustiprėjęs beteisių valstiečių ir miestelėnų pasipriešinimas vietos seniūnams. Buvo aišku, jog pirmasis padalijimas – tai tik tolimesnės agresijos įžanga. Skubiai reikėjo rasti būdų šią padėtį taisyti. Juolab kad netrukus tam atsirado palankios sąlygos. Rusija, 1787 m. išitraukusi į karą su Turkija dėl Krymo, nebegalėjo aktyviai veikti vakaruose ir buvo priversta agresyviuosius kėslus prieš Lenkijos ir Lietuvos valstybę atidėti vėlesniems laikams.

Šiuo atokvėpiu ir buvo pasinaudota. 1788 m. į Varšuvą sukviestas seimas užtruko iki 1792 m. ir buvo pramintas Didžiuoju, Reformų arba Ketverių metų seimu. Jo tikslas – reformuoti valstybę, sustiprinti ekonomiškai, kad būtų galima pasipriešinti kaimynų užmačioms. Tarp svarbiausiųjų Seimo nutarimų minėtinas 1791 m. balandžio 18 d. Miestų įstatymas ir garsioji būsimos reformuotos valstybės Gegužės 3-iosios konstitucija. Pagal Miestų įstatymą visi pavietų centrai, kuriuose vykdavo bajorų seimeliai, buvo skelbiami valstybės laisvaisiais miestais. Jų teises valdovas specialiomis privilegijomis žadėjo patvirtinti vėliau. Senieji miestai, kurie 1776 m. reformos metu neteko savivaldos teisių, jas galėjo atkurti, tačiau privalėjo įrodyti tokių teisių buvimą praeityje ir gauti iš valdovo renovacinę (atnaujinimo) privilegiją. Mažesni miesteliai, kurių veiklos pobūdis atitiko miestams keliamus reikalavimus, taip pat galėjo tapti laisvaisiais miestais, bet prieš tai turėjo gauti valdovo Stanislovo Augusto pasirašytą lokacinę (įkūrimo) privilegiją. Tokių miestų miestiečiai buvo išlaisvinti iš seniūnų valdžios, gavo teisę savarankiškai disponuoti jiems skirta žeme, verstis amatais ir prekyba, išsirinkti savus valdžios ir teismo organus, kurių valdžiai privalėjo paklusti visų luomų gyventojai².

Ketverių metų seimo priimti nutarimai tarsi atrišo Lietuvos miestiečių

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 12 15.

¹ Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius, 1995, p. 386–387, 401.

² *Materiały do dziejów sejmku Czteroletniego*, t. 4, oprac. i przyg. do druku J. Woliński i inn., Wrocław, 1961, s. 91–97. Plg.: Kryževičius V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai. XVII a. antroji pusė–XVIII a.*, Vilnius, 1981, p. 89–90; Kiaupa Z. *Lietuvos miestų savivalda XIV–XVIII a.*, *Lietuvos heraldika*, kn. 1, sud. ir parengė E. Rimša, Vilnius, 1998, p. 181–183.

ir miestelėnų rankas. Per 7,5 mėnesio (1791 lapkritis–1792 birželis) Stanislovas Augustas patvirtino net 74 laisvųjų miestų teises, iš jų apie 86 proc. etnografiškai lietuviškose žemėse³. Pakilimas buvo didžiulis. Dalis senųjų miestų, taip pat ir kai kurie miesteliai steigė savivaldas, rinkosi valdžios ir teismo pareigūnus net neturėdami valdovo privilegijų. Nepaskutinį vaidmenį čia suvaidino 1789 m. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos idėjos. Jos iškelti visų luomų „Laisvės, lygybės, brolybės“ šūkių Lietuvoje rado atgarsį ne tik tarp miestiečių, bet ir tarp dalies bajorų. Naujieji miestiečiai kartu su bajorais prisiekinėjo Gegužės 3-iosios konstitucijai, žadėjo už ją net gyvybę atiduoti, kėlė patriotinius šūkius „Už laisvę, lygybę ir visos tautos laimę“⁴. Lietuvos sostinėje Vilniuje kai kurie didikai įsirašė į miestiečių luomą, o miestiečių viršūnės buvo skelbiamos bajorais⁵. Tokiu būdu tarp įvairių demokratiškai nusiteikusių gyventojų sluoksnių pradėjo ryškėti konsolidacijos tendencijos, turėjusios kilstelėti visuomenę į kokybiškai aukštesnį lygmenį.

Būtent šio visuotinio pakilimo metu Baisogalos miestelėnai tapo miestiečiais ir buvo tarp pirmųjų, įteisinusių laisvojo miesto statusą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje⁶. Kita vertus, 1791 m. lapkričio 10 d. Stanislovo Augusto pasirašytoje laisvojo miesto steigimo (lokacinėje) privilegijoje rašoma, kad jos prašė Žemaitijos kunigaikštystės Baisogalos miesto kilmingųjų: burmistro, vaito, tarėjų, suolininkų, taip pat visų miesto gyventojų vardu Ponų Taryba ir kiti aukšti valdovo patarėjai⁷. Privilegijoje išvardyti pareigūnai; tai leidžia manyti, kad Baisogaloje, kaip ir kai kuriuose kituose Lietuvos miesteliuose, savivaldos užuomazgos galėjo atsirasti dar iki oficialaus savivaldos įteisinimo, galbūt 1791 m. rugpjūčio mėn. pradžioje⁸. Prie prašymo valdovui buvo pateiktas Augusto II 1700 m. spalio 10 d. privilegijos išrašas iš Lietuvos Metrikos⁹, iš kurio aiškėja, kad Augustas II buvo patvirtinęs revizorių nuostatus ir tam miesteliui dar Vladislovo Vazos 1636 m. rugpjūčio 18 d. duotas muges¹⁰. Taigi miestelio statusą Baisogala galėjo turėti jau 1636 m.¹¹, o laisvojo miesto teises ir herbą įgijo tik po pusantro amžiaus, 1791 m.

Nedideliems miesteliams išsirūpinti privilegiją buvo ne taip paprasta.

³ Rimša E. 1791–1792 m. Lietuvos miestų savivaldos privilegijos kaip heraldikos šaltinis, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, kn. 1, sud. Z. Kiaupa ir E. Rimša, Vilnius, 1988, p. 138–139, lent. 3. Pažymėsime, kad XVIII a. pabaigoje (1791 lapkritis–1792 birželis) panašūs procesai vyko ir Lenkijai priklausiusioje Dešiniakrantėje Ukrainoje: Kijevo, Braclavo ir Podolės vaivadijose. Tiesa, čia savivaldą gavo daug mažiau miestų, tik 22 (Гречило А. *Затвердження гербів міст Правобережної України в 1791–1792 рр.*, Київ–Львів, 1997, с. 4–6).

⁴ Kryževičius V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai*, p. 120–121.

⁵ Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki spalio revoliucijos*, Vilnius, 1968, p. 187.

⁶ 1791 m. lapkričio 9 d. pirmieji laisvojo miesto teisių privilegijas gavo Šiauliai ir Prienai, o kitą dieną, lapkričio 10, – Baisogala, Punia ir Liudvinavas (Rimša E. 1791–1792 m. Lietuvos miestų savivaldos privilegijos <...>, p. 138–139, 3 lent.).

⁷ *Lietuvos Metrika*, kn. 556, p. 9 (originalas saugomas Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve, Maskva, f. 389. Mikrofilimą turi Lietuvos valstybės istorijos archyvas, toliau – LVIA).

⁸ Pagal 1791.VII.15 universalą, miestų valdžios ir teismo organų rinkimai turėjo įvykti rugpjūčio 1 d. (*Materiaty do dziejów sejmju Czteroletnego*, t. 4, s. 318–319, § 1–2).

⁹ *Lietuvos Metrika*, kn. 148, l. 761–769.

¹⁰ 1636 m. privilegijos surasti nepavyko. Ji minima 1700 m. Augusto II privilegijoje (ten pat). Neaišku, kodėl liko nepaminėta laisvojo miesto teisių suteikėjo Stanislovo Augusto 1780 m. privilegija, kuria valdovas leido trečiadieniais rengti turgus ir patvirtino net tris muges (Meilus E. *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje–XVIII a. (Raida, gyventojai, amatai, prekyba)*, Vilnius, 1997, p. 163).

¹¹ Ankstesnėje literatūroje nurodomi 1637 m. (Alexandrowicz S. *Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w.*, *Acta Baltico-Slavica*, t. 7, Białystok, 1970, s. 73.)

Reikėjo vykti į Varšuvą, ten įrodyti, kad gyvenvietė gali būti laisvuju miestu, gauti Stanislovo Augusto pasirašytą privilegiją. Reikia nepamiršti, kad patekti pas valdovą eilinis Baisogalos miestelėnas negalėjo. Privilegijai išrūpinti mažesni miesteliai paprastai samdydavo bajorus (kilminguosius), didžiųjų miestų arba apygardų centrų miestiečius. Tik jie galėjo Lietuvos raštinėje surinkti reikalingus dokumentus (išrašus iš Lietuvos Metrikos), patekti pas valdovą ar bent Lietuvos vicekanclerį, tvarkiusį laisvųjų miestų reikalus. Pavyzdžiui, Rietavas kartu su Veiviržėnų miesteliu privilegijoms įgyti samdė Žemaitijos vėliavininką kilmingąjį Aloyzą Montvilą¹². O Šiaulių, Šakynos, Akmenės ir kai kurių kitų Žemaitijos laisvųjų miestų privilegijomis Varšuvoje rūpinosi kilmingasis Vincentas Laucevičius¹³. Galimas daiktas, kad Laucevičius tvarkė ir Baisogalos miestelio reikalus. Turėjo būti ir pačiame miestelyje iniciatyvių žmonių, žinojusių įstatymus ir gebėjusių sutelkti kitus gyventojus, nes tai kainavo nemažus pinigus. Jų reikėjo ir privilegijai išpirkti, ir pačiai savivaldai kurti (patalpoms, aktų knygoms, raštininkui ir kt.).

Kad ir kaip ten buvo, 1791 m. lapkričio mėn. Baisogala jau turėjo geidžiamą privilegiją, kurią netrukus įrašė į Raseinių žemės teismo aktus¹⁴. XIX a. jos originalas buvo išvežtas į Rusiją ir pateko į Archeografinių dokumentų kolekciją; šiuo metu saugomas Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto archyve Sankt Peterburge¹⁵. Privilegija labai puošni. Ji surašyta dviejuose dideliuose pergamento lapuose. Tekstas apvestas juodu rėmeliu, valdovo titulas parašytas paaukuotomis raidėmis. Antrojo lapo viršuje nupieštas spalvotas miesto herbas. Be valdovo Stanislovo Augusto parašo, privilegijos tikrumą liudija karmazininis (tamsiai vyšniniu) raiščiu prikabinatas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mažasis raudono vaško antspaudas, įdėtas į bronzinę dėžutę. Dar Varšuvoje privilegija buvo įrišta į kietus viršelius, aprauktus ruda oda. Jų abiejose pusėse buvo išpaustos paaukuotos vinjetės su valstybės herbu viduryje ir laisvojo miesto pavadinimu lenkų kalba pirmajame kietviršyje: MIASTO RZ(eczypos)P(o)L(i)TEY BEYSAGOŁA (Respublikos miesto Baisogalos). Tokia privilegija kainavo nemažus pinigus. Pavyzdžiui, tą pačią dieną Varšuvoje gavę privilegiją Punios miestiečiai už ją sumokėjo 19 raudonųjų auksinų, arba 342 lenkiškus auksinus¹⁶.

Be originalo ir jo įrašo Raseinių žemės teismo aktų knygoje, išliko dar vienas lygiavertis originalui šaltinis – privilegijos įrašas Lietuvos Metrikoje su perpieštu miesto herbu. Ir šis mūsų heraldikos šaltinis dar XVIII a. pabaigoje buvo išvežtas į Rusijos sostinę Sankt Peterburgą, dabar saugomas Rusijos valstybės senųjų aktų archyve Maskvoje. Tiek originale, tiek Lietuvos Metrikoje prie Baisogalos herbo piešinio iškilmingai rašoma:

„O kad tas miestas, antspauduodamas tiek teismo, tiek miesto valdymo reikalų išrašus ir oficialius raštus, patirtų tikrą garbę, suteikiame jam tokį herbą, koks čia yra matyti nupieštas, tai yra dešinėje pusėje pasaga, ant kurios tupi paukštis, laikantis snape žie-

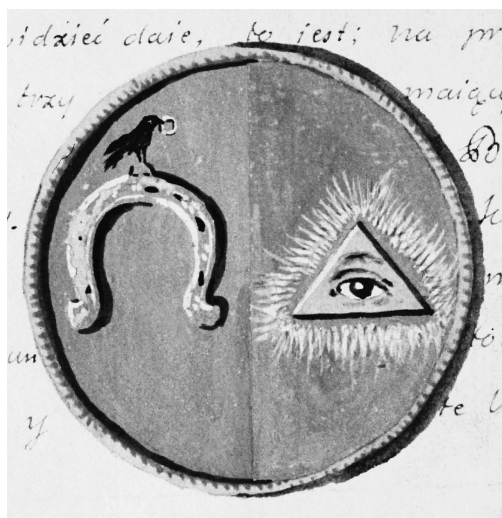
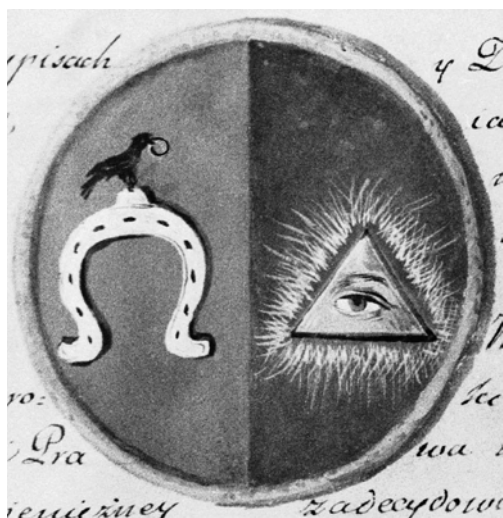
¹²Rimša E. Rietavo herbas, *Rietavo apylinkės*, spaudai parengė V. Būda, V. Milius, L. Mulevičius, R. Sabaliauskaitė, I. Seliukaitė, N. Vėlius, Kaunas, 1992, p. 71.

¹³1792 m. Šiaulių repartacijos protokolai, *LVIA*, f. SA, b. 15138, l. 9.

¹⁴1791 m. Baisogalos privilegijos 1792.II.1 įrašas Raseinių žemės teismo aktų knygoje. Ją pateikė ponas Tomašas Pisanka (*LVIA*, f. SA, b. 14798, l. 640–644*).

¹⁵1791 m. Baisogalos privilegijos originalas, *Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto skyriaus Sankt Peterburge archyvas*, kolekcija 114, kartonas III, b. 123. Kolekcijos apraše tvirtinama, kad ji sudaryta 1837–1838 m.

¹⁶Rimša E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius, 1999, p. 485.

da, kairėje gi pusėje – Dievo Apvaizda; šį herbą leidžiame tam miestui naudoti antspaudoose ir visokiuose ženkluose“.

Pagal to meto madą herbas nupieštas ne skyde, o jį atstojančiame apskritime. Perskelto apskritimo dešinėje (heraldiškai), arba priekyje, raudoname (karmaziniame) lauke vaizduojama balta (Lietuvos Metrikoje sidabrinė) pasaga, ant kurios tupi juodas (tamsiai rudas) paukštis ir laiko snape baltą (Lietuvos Metrikoje auksini) žiedą. Kairėje, arba apskritimo užpakalyje, mėlyname lauke nupiešta geltona Dievo Apvaizdos akis (Lietuvos Metrikoje spinduliai auksiniai). Apskritimas apvestas geltonu (Lietuvos Metrikoje auksiniu) rėmeliu, turinčiu rausvai raudoną šešėlį¹⁷.

1791 m. Baisogalos privilegijoje, kaip ir daugelyje kitų to meto šaltinių, nerašoma, ką reiškia miestui suteikti simboliai, kas juos išrinko. Ypač paslaptingas pirmasis simbolis – ant pasagos tupintis paukštis. Tą pačią dieną panašų simbolį – apverstą pasagą su į viršų iš jos kylančia strėle gavo Punia, tik jos herbe pasaga su strėle buvo pavaizduota užpakaliniame lauke. Galimas daiktas, kad tarp šių simbolių yra ryšys. Pasagos, paukščiai su žiedais snapuose, strėlės ganėtinai dažni kilmingųjų heraldikoje. Baisogalos herbe ant pasagos tupintis paukštis labai primena lenkišką Naktikovo (*Ślepowron*) herbą: mėlyname lauke sidabrinė pasaga su auksiniu kryžiumi, virš kurio tupi juodas naktikovas ir laiko snape žiedą. Kadais lenkų tyrinėtojas Marijanas Gumovskis tvirtino, kad šis herbas priklausė Suchodolskiams, kurie, pasak jo, ilgą laiką valdė Baisogalą, kol perleido Komarams¹⁸. Ta-

1791 m. Baisogalos laisvojo miesto herbo piešiniai privilegijos originale ir Lietuvos Metrikoje

¹⁷ „Aby zaś toż miasto w rzeczach sądowych, jako i rządowych miejskich, na wypisach i dziełach urzędowych pewnego zażywało zaszczytu, onemu herb taki, jaki się tu odmalowany widzieć daje, to jest: na prawej stronie podkowa, na niej stojący ptak, trzymający w dziobie pierścień; na lewej zaś Opatrzność Boska; którego to herbu na pieczęciach i wszelkich oznakach temuż miastu używać dozwalamy“ (1791 m. privilegijos įrašas Lietuvos Metrikoje, kn. 556, p. 10). Lietuvos Metrikos spalvotas herbo piešinys skelbtas: Lietuviškoji heraldika, *Statyba ir architektūra*, 1988, nr. 6, p. 21; Lietuvos heraldika, kn. 1, p. 33; nespaltotas: Rimša E. 1791–1792 m. Lietuvos miestų savivaldos privilegijos, įklia. 1968 m. Baisogalos herbą iš Lietuvos Metrikos perpiešė Arūnas Tarabilda. Jo piešinys saugomas Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyve.

¹⁸ Gumowski M. Herby miast litewskich, *Ateneum wileńskie*, rocz. 10, Wilno, 1935, s. 258. Naktikovo herbas (Gajl T. *Herby szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Gdańsk, 2003, s. 230).

čiau nėra jokių duomenų, kad kada nors Baisogala, juo labiau privilegijos gavimo laikotarpiu, būtų priklausiusi Suchodolskiams. XVI–XVIII a. jie turėjo valdų Slonimo, Mstislavlio, Volkovysko ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietuose, tik ne Žemaitijoje. Be to, ir jų herbas buvo truputį kitoks¹⁹. O visi šandien žinomi XVIII a. antrosios pusės Baisogalos savininkai ir nuomininkai Naktikovo herbu nesinaudojo.

Kita vertus, jei paaiškėtų, kad Baisogalos privilegija rūpinosi mūsų minėtas Vincentas Laucevičius, pasaga su ant jos tupinčiu paukščiu galėjo atkelti į Baisogalos herbą iš jo heraldikos. Laucevičių giminė turėjo lenkišką Vanago (*Jastrzębiec*) herbą: mėlyname lauke auksinė pasaga su kryžiumi joje, o herbo šalme juodas vanagas, laikantis kojoje tą pačią pasagą su kryžiumi²⁰. Miesto heraldikoje, kad skirtusi nuo privataus asmens herbo, pasaga ir paukštis galėjo būti kitaip sudėlioti ir nuspalvinti, papildyti naujais elementais. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės heraldikoje tokių dalykų pasitaiko. Šiaip ar taip, šis klausimas lieka atviras, nors pasagos ir paukščio ryšys su kilmingųjų heraldika akivaizdus.

Daug aiškiau dėl antrosios herbo figūros. Dievo Apvaizdos akis buvo bene svarbiausias Ketverių metų seimo, kurio metu miestai gavo savivaldas ir herbus, ideologinis simbolis. Ji dažnai minima Seimo pasiuntinių kalbose, vyrauja iškilnių aprašymuose, miestų puošyboje, valdovo dvaro ceremoniale. Dievo Apvaizda tarsi pabrėžė, kad visi Seimo darbai yra daromi su Dievo valia, jam pritariant. Tuomet šis simbolis pateko net į septynių Lietuvos miestų herbus. Pirmi Dievo Apvaizda pasipuošė Šiauliai, po to Baisogala, Kalvarija, Plungė, Stakliškės, Žiezmariai ir Breslauja. Reikia nepamiršti dar vieno dalyko. Hagiografijoje Dievo Apvaizda paprastai simbolizavo Švč. Trejybės bažnyčią. Jeigu 1781 m. atstatyta ir pašventinta Baisogalos bažnyčia, kaip ir dabartinė, turėjo Švč. Trejybės titulą²¹, būtų galima manyti, kad neseniai atstatytos bažnyčios titulas buvo vienas iš pretekstų antrajai herbo figūrai atsirasti. Šiuo atveju būtų galima kalbėti ir apie vietos gyventojų įtaką parenkant bent vieną herbo figūrą. Tačiau, jei taip buvo iš tikrųjų, baisogališkių pasiūlytas vietos simbolis visai atitiko Ketverių metų seimo dvasią ir jo ideologines nuostatas.

Lenkiški Naktikovo ir Vanago herbai. Pagal T. Gajlį

¹⁹Niesiecki K. *Herbarz polski*, t. 8, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk, 1841, s. 559.

²⁰Gajl T. *Herby rodów szlacheckich Wielkiego Księstwa Litewskiego (Wystawa w bibliotece uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu)*, Gdańsk, 2003, s. [11].

²¹Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios: Žinynas*, Vilnius, 1993, p. 157–158. 1539 m. Žygimanto Senojo privilegijoje rašoma, kad jis Švč. Trejybės garbei funduojąs Baisogalos miestyje bažnyčią (*Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars 1 (1416.II.13–1609.IV.2), collegit P. Jatulis, Roma, 1984, p. 286, nr. 186). Nors šis pasakymas taikomas veiksmui motyvuoti, galimas daiktas, kad jau pirmoji bažnyčia buvo pašventinta Švč. Trejybės vardu. Dievo Apvaizdą su bažnyčios titulu siejo ir M. Gumowskis (Gumowski M. *Herby miast litewskich*, s. 258).

XVIII a. pabaigos miestų šaltiniai labai skurdūs. Apie Baisogalos savivaldos darbą taip pat nieko nežinoma. Tai nereiškia, kad ji neveikė ir herbas nebuvo naudojamas. Apie tai galėsime daugiau pasakyti, kai bus atlikti išsamūs Lietuvos ir užsienio archyvų tyrimai. Kita vertus, Baisogalos savivalda gyvavo neilgai, nes po pusės metų padėtis kardinaliai pakito. 1792 m. gegužės mėn. Lenkijoje susikūrė Rusijos palaikoma, prieš Ketverių metų seimo reformas ir naujuosius miestus nukreipta Targovicos konfederacija. Netrukus panaši konfederacija atsirado ir mūsų krašte, pasivadinusi Lietuvos generaline konfederacija. Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę pradėjo veržtis Rusijos kariuomenė. Seimo veikla buvo nutraukta, o iš visų pusių spaudžiamas valdovas Stanislovas Augustas buvo priverstas atsaukti „revoliucinius“ Seimo nutarimus, naujai įkurtas savivaldas uždaryti. Todėl Baisogala laisvojo miesto teisėmis galėjo naudotis tik apie 10 mėnesių. Tolesni įvykiai padėtį dar labiau sukomplikavo. 1793 m. pradžioje Peterburge Rusija ir Prūsija pasirašė sutartį dėl antrojo valstybės padalijimo. Nuo tuometinės Lietuvos buvo atplėšta visa Minsko vaivadija, rytinė Vilniaus vaivadijos dalis su Breslauja, buvusios Polocko vaivadijos likučiai bei kai kurios Bresto ir Naugarduko vaivadijų sritys su Pinsku, Nesvyžiumi, Slucku. Pagaliau 1795 m., kai Peterburge Rusija ir Austrija po nepavykusio Kosciuškos sukilimo pasirašė sutartį dėl trečiojo valstybės padalijimo, beveik visos Lietuvai priklausiusios žemės atiteko Rusijai, o Užnemunė, kurioje nuo 1794 m. šeiminkavo prūsų kariuomenė, Prūsijai²². Lietuva ilgiau nei šimtmečiui pateko Rusijos imperijos sudėtin. Miestų savivalda buvusiems miestiečiams liko svajone.

Tiesa, iš pradžių Baisogalos gyventojai kartu su aplinkinių kaimų valstiečiais dar bandė priešintis, rašė raštus Rusijos valdžiai prieš juos žiauriai skriaudžiantį seniūną Vaitiekų Puslovskį. Bet ši palaikė seniūno pusę. Didėjant pasipriešinimui, 1802 m. rudenį Rusijos imperatorius Aleksandras I įsakė panaudoti net karinę prievartą, jei baisogališkiai nepaklus²³. Negalėdami atsispirti ginkluotai jėgai, „miesta Beysogalas“ ir aplinkinių kaimų valstiečiai buvo priversti surašyti nuolankų raštą, kuriuo išsižadėjo turėtų teisių ir prisiekė visada būti paklusnūs imperatoriui ir jo paskirtiems valdytojams. Štai keletas to lietuviškai rašyto rašto žodžių:

„O tun priwileju, kurius turiejom auksciaws iszrozitoms sodzioms ciesu Łanku sluzyięciu iszsyzadam no tąn, jog ant fundamenta anu apey iszmyslita, a mumis nu pyktu zmoniu negieyray iszrozita walnasti niekumet ani priminty neturem, ale tikastie buty pastuszneys, wysumet, patey tiktay wienay szwįsiawsey waley auksciawse imperatoriaws, yr nug io wysu dydziawses maces pastanawintims ponams wiecznimis“²⁴.

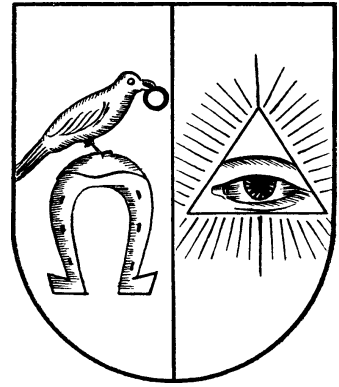
Žlugus Baisogalos savivaldai, miesto herbas nuėjo į užmarštį. Jį prisimindavo nebent istorijos darbų autoriai. Be ne pirmasis apie Baisogalos herbą, gavęs duomenų iš Sankt Peterburge dirbusio Simono Daukanto, užsiminė Motiejus Valančius. Jis XIX a. viduryje rašė, kad Bai-

²²Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, p. 400, 401 (padalijimų žemėlapis), 406.

²³*Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais: Dokumentų rinkinys*, d. 3 (1795–1844), sud. M. Jučas ir R. Jasas, paruošė spaudai M. Jučas, Vilnius, 1968, p. 84, nr. 44.

²⁴*Ten pat*, p. 86, nr. 47.

sogala 1791 m. gavo „mandaburijos įstatymą su žyme <...> vienoj pusėj apveizdas, o antroj pasaga, arba padkava“²⁵. XX a. pradžioje daugiau duomenų pateikė Janas Obstas, tyrinėjęs tuomet į Maskvą pervežtą Lietuvos Metriką. Be kitų dalykų, jis perrašė ir paskelbė privilegijos duomenis apie Baisogalos herbą, nurodė jo svarbiausias spalvas²⁶. Kadangi vėliau sovietinės Rusijos archyvai tapo nepasiekiami, Obsto paskelbta medžiaga naudojosi beveik visi tyrinėtojai, tarp jų ir M. Gumowski, palyginti tiksliai nupiešęs ir 1935 m. paskelbęs Baisogalos herbą²⁷.

Baisogalos herbas. 1935 m.
Pagal M. Gumowskį

XX a. pradžioje Lietuvos heraldikai ypač daug nuveikė muziejininkas ir archeologas Tadas Daugirdas (†1919 m.). Dar tebevykstant Pirmajam pasauliniam karui, jis vietos spaudoje pradėjo skelbti duomenis apie senuosius Lietuvos valstybės ir miestų (pilių) herbus. Ir jam pagrindinis heraldikos šaltinis buvo Janas Obstas. Daugirdas nupiešė per 20 nespalvotų miestų herbų, tarp jų pirmąjį po 1791 m. Baisogalos herbo atvaizdą, ir išleido juos kaip atvirukų rinkinį²⁸. Po Daugirdo mirties, pasinaudojęs velionio palikimu, miestų herbus iš naujo perpiešė, papildydamas nemaža dalimi naujų, Bronius Šaliamoras. Jis taip pat išleido herbinių atvirukų rinkinį, tik spalvotą²⁹. Šaliamoro atvirukai padarė labai didelę įtaką tuometinei miestų heraldikai, netgi tapo savotišku etalonu, nors niekada nebuvo oficialiai įteisinti.

Tiek Daugirdo, tiek Šaliamoro pieštuose Baisogalos herbuose atsirado keli netikslumai. Ant pasagos tupintis paukštis (naktikovas) buvo atgręžtas į dešinę pusę, tai yra taip, kaip jis vaizduojamas bajoriškame herbe. Autoriai neatkreipė dėmesio į tai, kad Baisogalos herbe vaizduojamos dvi figūros. Tokiuose herbuose figūros, turinčios kryptį, dėl kurtuazijos privalo žiūrėti į savo kaimynę. Taip ir buvo padaryta 1791 m. Baisogalos herbe. Kita vertus, abu autoriai Baisogalos herbą papuošė senajai Lietuvos heraldikai nebūdinga penkių bokštų auksine mūro karūna. Panašias karūnas miestams 1809 m. įvedė Prancūzijos imperatorius Napoleonas. Iš Prancūzijos jas perėmė kiti kraštai, XIX a. antrojoje pusėje Rusija, iš kur greičiausiai tai atkeliavo į Lietuvą. Karūnų spalvos, bokštų skaičius, kaip ir kiti heraldikos dalykai, turėjo aiškiai nustatytas prasmes. Pavyzdžiui, Rusijoje auksinė penkių bokštų mūro karūna reiškė gubernijos centrą, turintį 50 tūkstančių ir daugiau gyven-

²⁵ Pirmą kartą *Žemaičių vyskupystė* išleista Vilniuje 1848 m. Čia naudojamas akademinė publikacija: Valančius M. *Žemaičių vyskupystė, Raštai*, t. 2, tekstą paruošė B. Vanagienė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys, Vilnius, 1972, p. 389, 126 nuoroda.

²⁶ O[bst] J. Herbarz litewski: Herby miast, *Litwa i Ruś*, t. 1, Wilno, 1912, zes. 1, s. 48. J. Obsto žinias apie Baisogalos herbą pakartojo A. Chomickis (Chomicki A. *Herby miast i ziem polskich*, Warszawa, 1939, s. 16).

²⁷ Gumowski M. Herby miast litewskich, s. 258.
²⁸ *24 Lietuvos pilių ženklai*, išleido T. Daugirdas, Kowno, b. m., nr. 5 (Baisogala).

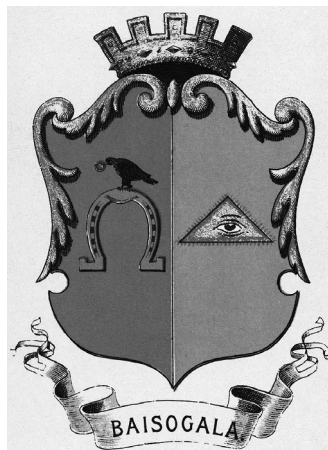
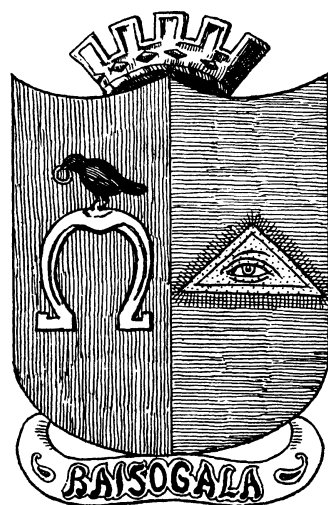
²⁹ *40 ženklų: Lietuvos valstybės – Vytis. Žemaičių. Gėdimino. Vytauto ir Lietuvos senovės pilių*, sulig J. Obsto piešė B. Šaliamoras, išleido J. Šeškevičius ir Bvė, Kaunas, b. m., nr. 22 (Baisogala). Jo piešinys ne kartą skelbtas reprezentaciniuose ir enciklopedinio pobūdžio leidiniuose (*Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas. 1430–1930*, spaudai paruošė H. Serafinas, Kaunas, 1933, p. 373; *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 2, Kaunas, 1934, p. 742; *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, So. Boston, 1954, p. 60; Kviklys B. *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, t. 2, Boston, 1965; 2-as fotogr. leid., Vilnius, 1991, p. 434 ir kt.).

tojų, sidabrinė trijų bokštų – apskrities centrą³⁰. Suprantama, kad Baisogalai, kuri niekada neturėjo didelio administracinio centro statuso ir kurioje prieš Antriją pasaulinį karą tebuvo apie 1 000 gyventojų³¹, penkių bokštų auksinė mūro karūna visai netiko. Mūsų dailininkai, nesigilindami į heraldikos reikalavimus, karūną virš Baisogalos skydo uždėjo dėl grožio, o ne dėl jos prasmės.

Reikia pasakyti, kad Pirmosios Lietuvos Respublikos laikais miestų heraldika labiau domėjosi dailininkai negu oficiali valdžia. Būtent jų sukurti herbai plito po savivaldybes, mokyklas, naudoti informaciniuose ir proginiuose leidiniuose. Bet ir kituose kraštuose miestų heraldika XX a. pirmojoje pusėje buvo primiršta. Lietuvoje galutinai ją sužlugdė sovietinė okupacija. Herbas tapo buržuazine atgyvena, netinkančia darbininkų ir valstiečių valstybei.

Europoje miestų heraldika atgijo po Antrojo pasaulinio karo, ypač XX a. antrojoje pusėje, kai atsirado naujų bendravimo formų, mezgėsi miestų giminystės ryšiai. Herbais ėmė puoštis miestų sportininkai, meno kolektyvai, herbinė gairėlė tapo tradicine delegacijų, sportininkų pasikeitimo forma. Pamažu miestų herbai ėmė laužyti ir geležinę sovietinę uždangą. Geresnės sąlygos heraldikai atgyti susiklostė chruščiovinio atšilimo laikotarpiu. Lietuvos valdžia, pasinaudodama susiklosčiusiomis aplinkybėmis, 1966 m. pabaigoje leido prie Kultūros ministerijos įkurti Respublikinę heraldikos komisiją, kuri rūpintųsi senųjų herbų atgaivinimu ir naujų herbų kūrimu³². Tiesa, tuomet neapsieita be istorinių herbų korektūrų. Ypač nepalankiai buvo žiūrima į religinę simboliką. Šventųjų atvaizdų visai atsisakyta, o kiti simboliai perdaryti taip, kad nepiktintų partinės valdžios. Baisogalos herbas taip pat užkliuvo.

Iš nedatuoto Respublikinės heraldikos komisijos sekretoriaus Alfonso Andriūškevičiaus laiško Baisogalos vykdomajam komitetui aiškėja, kad komisija svarstė istorinio herbo atkūrimą, bet parekomendavo religinį elementą (Apvaizdos akį) pakeisti saulute. Laiške rašoma, kad atkurti Baisogalos herbą pavesta dailininkui Petriui Repšui, bet būtina jo kuriamą etaloną užsakyti „Dailės“ kombine. Turbūt taip ir buvo padaryta, nes 1969 m. rugsėjo 12 d. Repšys pateikė komisijai jau herbo eskizus, kuriuose pavaizduotas ant pasagos tu-pintis paukštis ir saulutė. Sprendžiant iš lakoniško posėdžio protokolo, dailininkui siūlyta vengti natūralizmo, ieškoti dekoratyvumo ir stilistinio vienodumo tarp abiejų herbo figūrų. Dar kartą

Baisogalos herbas. XX a. pradžia. Pagal T. Daugirdą ir B. Šaliamorą

³⁰Rimša E. *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, 2-oji papildyta laida, Vilnius, 2004, p. 45, 108, 161–162.

³¹*Vadovas po Lietuvą*, red. P. Barkauskas ir A. Vabalas, Kaunas, 1938, p. 248.

³²Šiliniene B. Lietuvos heraldikos komisija, *Lietuvos heraldika*, kn. 1, p. 157–159.

herbo eskizas svarstytas 1970 m. birželio 17 d. Po dailininkų smulkių pastabų dėl stiliškos bei pasiūlymo paukščio snape vaizduoti žiedą be akies galutinai parengtą herbo etaloną nutarta tvirtinti darbo tvarka³³. Matyt, herbo etalono nespėta laiku padaryti, o vėliau dėl pasikeitusios politinės situacijos jis tapo nebeaktualus. Liepos mėn. antrojoje pusėje Vilniuje įvyko Respublikinė dainų šventė, skirta 30-osioms sovietų valdžios paskelbimo metinėms paminėti. Tos šventės svarbus akcentas buvo iškilminga eisena į Vingio parką. Susirinkusi visa Lietuvos valdžia, svečiai iš Maskvos ir kitų sovietinių respublikų pirmą kartą po Antrojo pasaulinio karo išvydo rajonų delegacijas, iškilmingai nešančias senuosius ir naujai sukurtus miestų herbus, vėliavas ir kitus transparantus. Partiniams ortodoksams tai buvo didžiausias nusizengimas. Ypač nepalankiai herbus vertino Centro komiteto antrasis sekretorius Valerijus Charazovas, apkaltinęs heraldikos kūrėjus ir puoselėtojus lietuvišku nacionalizmu. Charazovo inspiruota herbų byla baigėsi tuo, kad po šventės Heraldikos komisijos veikla buvo nutraukta, viešas miestų herbų naudojimas uždraustas³⁴.

Vis dėlto pradėtas heraldikos darbas visai veltui nenuėjo. Uždraudus miestų herbų viešą demonstravimą, juos buvo galima rasti atokiau nuo partinės valdžios akių esančiuose miesteliuose, dvaruose ir net muziejų ekspozicijose. 1979 m. straipsnio autoriui lankantis Šeduvos muziejuje, jame buvo rodomas bronzinis medalis, skirtas 1952 m. įsteigtam Lietuvos gyvulininkystės institutui. Jo pagrindinis motyvas – šiek tiek modifikuotas Baisogalos herbas. Ant pasagos tupintis paukštis snape laikė penkialapį gėlės žiedą (matyt, aliuzija į Instituto žemdirbišką profilį arba klaidingai supras-tas rašytiniuose šaltiniuose minimas žiedas), o kitame lauke vietoj Dievo Apvaizdos – Respublikinės heraldikos komisijos proteguota saulutė. Tuo pat metu analogišką Baisogalos herbą, išraižytą medyje, teko matyti Baisogalos dvaro rūmuose.

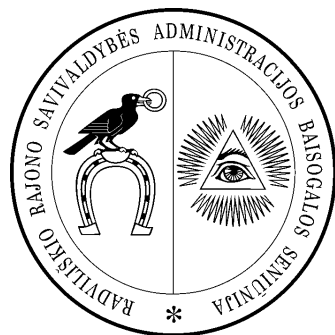
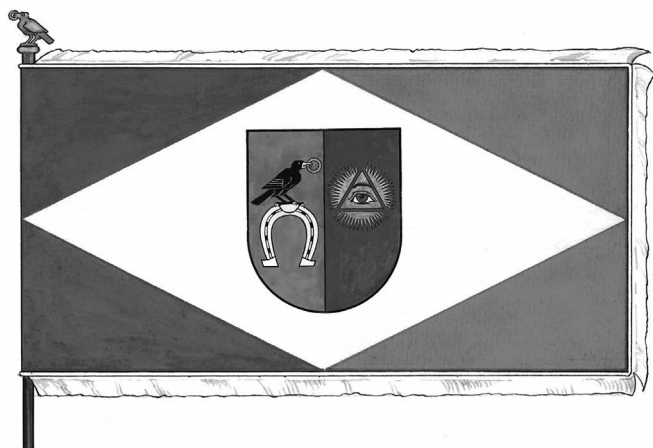
Tačiau prireikė maždaug 20 metų, kad Lietuvos miestų herbai išlįstų iš pogrindžio ir užimtų jiems skirtą vietą visuomenės gyvenime. Prie to prisidėjo Sovietų Sąjungoje prasidėjusi gorbačiovinė perestroika ir netrukus vis labiau išsisiūbuojantis krašto Atgimimas, kurį vainikavo Lietuvos Sąjūdis, o po to ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas. Subyrėjus sovietinei sistemai, atsirado visos galimybės Baisogalos istorinei heraldikai sugrįžti. Jos pagrindu tapo 1791 m. privilegijos duomenys. Baisogalos herbo etaloną padarė dailininkas Arvydas Každailis. Jame vaizduojamas į du laukus perskeltas skydas. Priekiniame raudoname lauke – sidabrinė pasaga su ant jos tupinčiu, į kairę pusę atsigręžusiu juodu naktikovu, laikančiu snape auksinį žiedą, užpakaliniame mėlyname – auksinė Dievo Apvaizdos akis. Atkurta ir 1992 m. sausio 23 d. Lietuvos heraldikos komisijos aprobuotą Baisogalos miestelio herbą Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Ta-

*Baisogalos miestelio herbas.
1992 m. Dail. A. Každailis*

³³ Susirašinėjimo su Baisogalos valdžia, Respublikinės heraldikos komisijos posėdžių protokolai ir kita medžiaga saugoma *Kultūros paveldo centro archyve*.

³⁴ Išsamiau apie Respublikinės heraldikos komisijos veiklą ir jos likimą rašo tuometinis kultūros ministro pavaduotojas ir komisijos pirmininkas Vytautas Jakelaitis (Jakelaitis V. *Saulėi leidžiantis – toks buvimas drauge*, t. 2, Vilnius, 2002, p. 218–225).

*Baisogalos miestelio herbinės
vėliavos projektas*

rybos Prezidiumas patvirtino 1992 m. gegužės 6 d.³⁵ Tai buvo antrasis oficialus Baisogalos herbo patvirtinimas po 200 metų pertraukos.

Aprašyto herbo pagrindu dailininkas A. Každailis sukūrė Baisogalos miestelio herbinės vėliavos ir seniūnijos herbinio antspaudo projektus. Juos Lietuvos heraldikos komisija patvirtino 1992 m. kovo 19 d. Vėliavos audeklas statmenai padalytas į mėlyną ir raudoną juostas, ant kurių uždėtas baltas rombas su herbu viduryje. Laisvieji kraštai apvesti baltais (sidabriniais) kutais. Pločio ir ilgio santykis – 1:2. Kotas mėlynas, jo viršuje ant aukštinio antgalio auksinis naktikovas. Antspaudo vaizdulys perskeltas į du laukus. Priekiniame vaizduojamas ant pasagos tupintis naktikovas su žiedu snape, užpakaliniame – Dievo Apvaizdos akis. Aplink vaizdulį įrašyta Baisogalos seniūniją nurodanti legenda³⁶.

*Baisogalos seniūnijos herbinio
antspaudo projektas*

1992 m. Dail. A. Každailis

1992 m. patvirtinus atkurto istorinio Baisogalos herbo etaloną bei herbinės vėliavos ir antspaudo projektus, buvo sukurta visa šiuolaikinė Baisogalos heraldika. Galima sakyti, po daugelio metų ji iš naujo sugrįžo į krašto visuomeninį gyvenimą.

Išvados

Apibendrinant galima tvirtinti, kad Baisogala herbą gavo iš Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto 1791 m. lapkričio 10 d. Jame pavaizduoti simboliai – pasaga su ant jos tupinčiu paukščiu ir Dievo Apvaizdos akis – atspindėjo bendrąsias to meto herbų kūrimo tendencijas. 1792 m. viduryje, pasikeitus politinei situacijai, Baisogala savivaldos ir herbo neteko. Herbas iš naujo atkurtas ir oficialiai įteisintas tik 1992 m., praėjus 200 metų nuo jo panaikinimo.

³⁵ *Valstybės žinios*, Vilnius, 1992, nr. 15-414.

³⁶ Baisogalos herbinės vėliavos ir seniūnijos antspaudo projektai saugomi *Lietuvos heraldikos komisijos archyve* (Baisogalos herbo byla).

Atgimęs akmuo

Akiras Biržys, Linas Jučas

Spaudai parengė Jonas Linkevičius

„Šiandien sunku įsivaizduoti Baisogalą be miestelio centre jau ne vieną dešimtmetį besipuikuojančio laisvės paminklo. Kito tokio išpūdingo kaip šis nerasi visame Radviliškio rajone. Apie jo pastatymą vietos šaulių organizacijos pastangomis – šios knygos straipsnyje „Aktyviausia organizacija“, o kaip jis buvo dukart atidengtas, pasakojama čia publikuojamų straipsnių ištraukomis“ (A. Biržys, Baisogalos paminklas, kn. „Kėdainių apskritis“, 1934, p. 333–335, L. Jučas, Atgimęs akmuo, „Respublika“, 1990, sausio 11).

Pirmasis paminklo atidengimas kaip reta plačiai aprašytas A. Biržio knygoje.

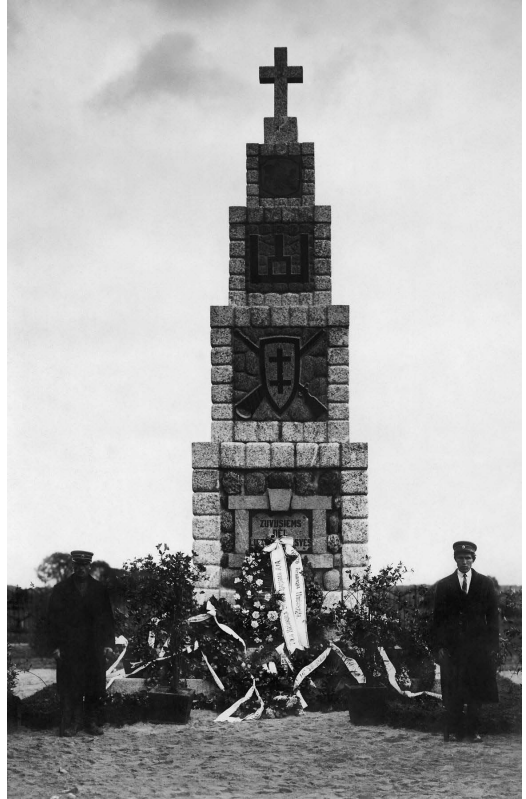
1928 m. spalio 14 d. šis paminklas buvo iškilmingai atidengtas. Kaip matyti atvaizde, jis keturkampės formos, apačioje tašyto akmens trys laiptai, aukščiau eina keturi kubai vienas už kitą mažesni ir pastatyti ant vienas kito. Viršuj paminklo kryžius. Kubuose įdėtos kelios valstybinės emblemos. Priešakinėje pusėje, viršuj – Vytis, žemiau – Gedimino stulpai, dar žemiau – krašto gynimo emblema – trimitas, sukryžiuotas su šautuvu ir pridengtas skydu. Apatinio kubo nišoje užrašas „Žuvusiems dėl Lietuvos laisvės“. Visi ženklai šlifuoti akmens. Apatiniame kube, kairėj – Vyčio kryžius su prierišu: „Garbė Jums, Didvyriai, Tėvynės Sūnūs“ ir ažuolo šakelė. Užpakaly didelis skydas ir jame iškaltas senovės lietuvių tiesus kalavijas, o skersai jo užrašas: „Iš praities tavo sūnūs te stiprybę semia“, viršuje – Baisogalos herbas ir užrašas: „Baisogala 1928“. Dešiniajame kubo šone kryžius su tekstu: „Baisogalos kapuose ilsisi 15 karių, žuvusių 1919 m. kovose su bermontininkais“. Čia būtų galima pažymėti, kad laiptai, visos kubo briaunos ir viršuje kryžius padarytas iš vieno skaldyto akmens. Apie paminklą yra sodelis, aptvertas geležine, iš Kauno fortų atgabenta tvora.

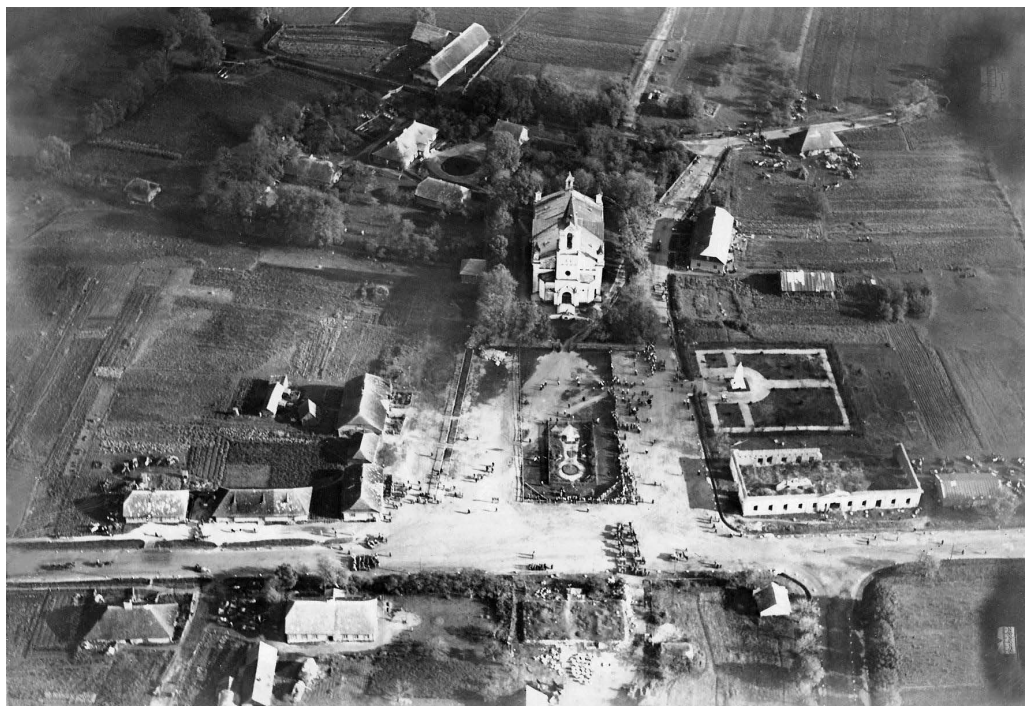
Šio paminklo atidengimo dieną visas miestelis, geležinkelio stotis ir apylinkės kaimai buvo pasipuošę tautinėmis vėliavomis. Iš aplinkinių kaimų ir

Paminklo žuvusiems dėl Lietuvos laisvės atidarymo dieną.

1928 10 14. Iš

A. Šarausko albumo

gretimų valsčių jau nuo pat ryto ėmė plaukti žmonės. Buvo pėsčių, raitų, važiuotų – šaulių, savanorių ir šiaip piliečių. Jie rinkosi pagerbti savo kovos draugų, kuriems pastatytas paminklas. Atvyksta 2-ojo artilerijos pulko būrys, pasirodo 8-ojo pėstininkų pulko dūdų orkestras. Paminklas pridengtas. Iš kairės prie paminklo stovi vainikais papuošta tribūna. Erdvėje sužė mūsų sparnuočiai, atskridę iš Kauno 6 lėktuvai. Apsuko miestelį ratu, nufotografavę jį iš viršaus, nutūpė pasirinktoje netolimoj vietoj. Pilnas miestelis žmonių. Arkliai ir vežimai sustatyti už miestelio. Geležinkelio stoty įrengti garbės vartai. Stotis papuošta vainikais, o perone išrikiuotas Dotnuvos Akademijos šaulių būrys.

Specialiu traukiniu iš Kauno atvyksta Ministras Pirmininkas, užsienio reikalų ministras ir l. e. p. krašto apsaugos ministras prof. Voldemaras, švietimo ministras inž. Šakenis, kiti garbingi svečiai.

Prof. Voldemaras prie paminklo pasakė šitokią prakalbą:

„Ivairių gražių iškilmių šiemet kupina visa Lietuva, švenčianti savo valstybės nepriklausomybės 10-ties metų sukaktuves. Nepriklausoma Lietuva atgijo tokiu laiku, kada visus Europos rytus buvo apėmęs didelis politinis ir revoliucinis potvynis. Rytuose siautė baisi revoliucija, vakaruose buvo sugniužinta militarinė vokiečių galybė. Karo metu okupavę Lietuvą vokiečiai, gavę smūgį vakaruose, demoralizuoti traukėsi iš Lietuvos. Iš rytų jų pėdomis sekė chaosą ir nelaisvę nešdami rusų bolševikai. Iš pietų pasirodė lenkai, norį Lietuvą pasiglemžti. Mūsų tautai buvo labai rimta mėginimo valanda. Bet dėl tėvynės

Baisogalos centras prieš paminklo atidengimą iš paukščio skrydžio. Iš A. Šarausko albumo

meilės daug jos sūnų stoji savo noru, kiti atėjo pašaukti tėvynę ginti. Bolševikai buvo sustabdyti, lenkai buvo kiek atgal atstumti, – Lietuvos valstybė greitai kūrėsi. Bet štai visai netikėtai atsirado naujas priešas iš šiaurės. Nebuvo tai mūsų broliškoji latvių tauta. Europos vakaruose tada buvo sumanyta atgaivinti senoji Rusija, kurią revoliucija jau buvo gerokai išardžius. 1919 m. rugsėjo mėnesį į Kauną atėjo žinių, kad naujas Bermonto Avalovo surinktas įvairių avantiūristų debesis gresia užlieti Lietuvą ir kitas Pabaltijo valstybes, kad gresia praryti visa tai, kas mūsų tautos vaikų krauju jau buvo atkovota. Ir štai lietuviams teko kovoti sykiu trijuose frontuose: prieš bolševikus, lenkus ir bermontininkus – vokiečius, norėjusius atstatyti seno režimo Rusiją.

Tačiau galinga pabudusios tautos dvasia neleido mums nusi-gąsti ir iškrikti. Tuojuo į naujo iškilusio pavojaus vietą buvo mesta mūsų kariuomenė, kovose jau išbandyta. Kariuomenei padėjo ir partizanai iš vietos gyventojų. Smarkiai užpultas priešas buvo nugulėtas ir jo sukeltas pavojus mūsų pačių jėgomis buvo išblaškytas. Jei tinkamu laiku to nebūtų buvę padaryta, tai šiandien mes turbūt nesidžiaugtume savo tautos laisve ir nešvęstume 10-ties metų sukaktuvių.

Paminklas yra tas priminimas visiems apie dorųjų vaikų pasišventimą. Juo daugiau bus Lietuvoje šių paminklų, tuo giliau į visų širdis skverbsis tėvynės meilė, tuo daugiau stiprybės mes iš savo didvyrių pavyzdžio pasisemsime. Paminklai yra tai lapai iš didelės Lietuvos istorijos knygos. Ir Baisogaloj pastatytas paminklas yra amžinos garbės puslapis mūsų tautos istorijoje. Šis gražus puslapis rodo visiems – lietuviams ir svetimtaučiams – kad Lietuvoje yra didvyrių. Tai yra amžinos garbės paminklas. Ateis laikai, kad Lietuva ir visa pasaulis, regėdami įvairiuose mūsų žemės kampuose gražius paminklus žuvusiems dėl laisvės, nustebę turės pripažinti, kad Lietuva tikrai daug didvyrių turi“.

Po prakalbų ant paminklo buvo sudėta dvylika gražių vainikų su patriotiniais užrašais: „Ir mes mylėsime Tėvynę taip, kaip Jūs mylėjote“, „Kas iškovota – mylėti mokėsime“ ir kt. Aviacija savo vainiką nuleido iš orlaivio.

Garbė baisogaliečiams, kad moka įvertinti kilnių sūnų pasiryžimą!

Nepriklausomybės metais paminklas tapo baisogaliečiams šventaviete, valstybinių ir tautinių švenčių iškilnių centru.

Priešpaskutinę 1989 m. dieną baisogaliečiai pažymėjo savo miestelio 450 metų įkūrimo jubiliejų. Ta proga buvo antrą kartą iškilmingai atidengtas laisvės paminklas. Apie tai – žurnalisto L. Jučo straipsnyje.

Pokarinė paminklo istorija paprasta – jį nuvertė galingi tarybiniai traktoriai. Noriu pacituoti įsakymą, kuris nulėmė Baisogalos puošmenos likimą:

„Radviliškio rajono darbo žmonių deputatų tarybos vykdomasis komitetas. Potvarkis Nr. 272-p. Radviliškis, 1964 m. lapkričio mėn.

4 d. Įpareigoti Radviliškio Melioracijos statybos valdybą iki š. m. lapkričio mėn. 15 d. nugriauti seną, restauracijai netinkamą paminklą, esantį prie statomo Baisogalos apylinkės tarybos administracinio pastato. Apmokėjimą už atliktus darbus pavesti Radviliškio rajono DŽDT vykdomojo komiteto kapitalinės statybos skyriui“.

Daug vargta, kolei „senas“ paminklas buvo sunaikintas. Dalį paminklinių lentų įmūrijo (prieš tai nušlifavę ir perkalę paviršiu) į obeliską armijos išvaduotojos karių kapinėse, dalį užkasė po juo. Likusius gabalus palaidojo toje pačioje vietoje, kur stovėjo paminklas. Bet net tada atsirado žmonių, kurie išsaugojo akmens plokštes. Iškalta Vytį ir kitas dalis paslėpė šeduvietis Aleksandras Kraponavičius. Plokštę su Tėvynės gynimo simboliais – trimitu ir šautuvu – iš MSV sąvartyno, kur ją ruošėsi užkasti, parsivežė ir saugojo Vytautas Linkevičius. Šių žmonių patriotizmas pagelbėjo Baisogalos Sąjūdžio grupei, kurios iniciatyva šį pavasarį pradėti paminklo atstatymo darbai. Rekonstravimo projektą paruošė vilnietė architektė A. Meškauskienė, statybos vykdytojas – skulptorius Domas Čepas. Na

o dirbo visi: Baisogalos eksperimentinio ūkio statybininkai, miestelio, apylinkių kaimų gyventojai, talkininkai, gausūs lėšų aukotojai. Ir štai per pusmetį vėl iškilo didingas gražuolis, po kurio pamatais užkastas butelis su cituotu potvarkiu.

... Baisogaliečiai, svečiai, tarp kurių deputatas Jonas Kubilius, kultūros ministro pavaduotojas Z. Grigošaitis ir kiti žymūs ir mažiau garsūs tėvynainiai. rinkosi į dvigubą šventę – jubiliejinį Baisogalos gimtadienį ir atstatyto paminklo žuvusiems už Lietuvos laisvę savanoriams atidengimo iškilmes. Tai buvo tikra liaudies šventė: susirinko šimtai žmonių, įvyko minėjimas, pamaldos bažnyčioje, paminklo šventinimas, buvo sakomos jausmingos kalbos, atidengtas jubiliejinis akmuo, kuri padarė skulptoriai D. Čepas, Kęstas Astrauskas ir Gintaras Kvedaras, o vėliau visus džiu-gino koncertas, liaudies šokiai miestelio aikštėje...

Jaunoji karta prie atstatyto paminklo. Iš Baisogalos seniūnijos archyvo

GAMTA

Valsčiaus kraštovaizdis

Margarita Jankauskaitė

Vilniaus universitetas

Baisogalos valsčiaus kraštovaizdžio, kaip ir visos Lietuvos, formavimosi istorija yra labai sudėtinga ir siekia ledynmečio laikus. Taigi remiantis ankstesniais geografo darbais (Basalykas, 1965), šio krašto reljefą suformavo Nemuno ledynmečio Baltijos stadijos Vidurio Lietuvos fazės Nevėžio plaštakos ledynas maždaug prieš 14 tūkstančių metų bei poledynmečio procesai, formavę ledynų paliktą paviršių.

Vėliau, atsitraukus ledynams, Lietuvos kraštovaizdį vis labiau pradėjo keisti žmonės, tiesa, iš pradžių labai nedrąsiai, vis dar nusilenkdami gamtai ir patys bandydami prie jos prisitaikyti. Tačiau laikui bėgant, praūžus įvairioms socialinėms ir agrarinėms reformoms, iš esmės keitėsi kraštovaizdžio struktūra ir raiška. Ypač stipriai jis buvo pakeistas sovietmečiu, iš esmės pertvarkant visas iki tol istoriškai susiklosčiusias kraštovaizdžio komponento struktūras (gyvenviečių tinklą, agrostruktūrą, kelių tinklą, želdinių struktūrą). Agresyvi visuotinė melioracija ištiesino upelių vagas bei laukų kontūrus, margaspalvę mozaikinę kraštovaizdžio struktūrą pakeitė monotoniškos atviros erdvės. Ypač šie procesai palietė derlingas Vidurio Lietuvos žemes, taigi ir Baisogalos valsčiaus teritoriją. Tačiau vyraujančios stambiasklypės kolūkinės žemėnaudos fone čia yra dar išlikusių valakinių gatvinių gyvenviečių fragmentų bei padrikų ikivalakinių vienkiaminių kaimų elementų (Basalykas, 1977; Bučas, 2001). Nors šiuo metu daugelyje vietų vyksta savaiminė sovietmečio performuoto kraštovaizdžio renatūralizacija, tačiau vis daugiau pastangų dedama ir atgaivinant tradicinę žemėnaudą, humanizuojant kraštovaizdį, gerinant jo ekologinę kokybę.

Remiantis Lietuvos fiziniu geografiniu rajonavimu, per valsčiaus teritoriją eina dviejų fizinių geografinių rajonų riba: B VII Rytų Žemaitijos plynaukštės ir C XI Nevėžio lygumos. Tiksliau apibrėžti šią ribą be detalių geologinių-geomorfologinių tyrimų yra labai sunku. Žinoma, kad Nevėžio ledyninė plaštaka sustūmė Šiaulių–Radviliškio–Šeduvos–Baisogalos–Krakių–Pernaravos moreninių gūbrį, kuris uždarė pirmojo rajono teritoriją iš rytų ir šiaurės. Šis pakraštinių moreninių darinių ruožas priskirtas Radviliškio–Šeduvos mikrorajonui, jo ribos yra labai neryškios, išlygintos Nevėžio ledyninės plaštakos priledyninio

baseino vandenu (kai kur apneštas smėlio). Kita valsčiaus dalis priklauso antrojo minėto rajono Dotnuvos moreninės nuolaidumos mikrorajonui. Tai palei moreninių darinių ruožą plytinti dugninės morenos lyguma, pasižyminti silpnu meridianinės krypties gūbriuotumu bei retu negiliai iširėžusių senslėnių tinklu. Ypač ji ryški 70–80 m NN (valsčiaus rytinis pakraštys), kurią paliko tyvuliavę priedėdyninio baseino vidurinio lygio vandenys. Moreniniai gūbriai, čia nors ir santykinai pažeminti limnoglacialinių vandenu nuosėdų, vis dar gana ryškūs ir iškyla apie 10 m virš apyšlapės lygumos bendro paviršiaus.

Nevėžio ledyninės plaštakos sustumtas moreninis gūbrys morfologiniu požiūriu nėra vienalytis. Analizuojant jį išskiriamos kelios dalys.

Gūbrio ketera – apimanti aukščiausiai iškilusią valsčiaus teritorijos dalį (120–130 m). Ji ypač ryški už Baisogalos buvusio valsčiaus ribų ties Liaudiškiais ir eina per Vilgirdaičius, Pągojus, Augmėnus link Kubiliūnų. Jai tipingas smulkiai ir lėkštai kalvotas, daubotas, įlomėtas priemolingas vietovaizdis. Rytų kryptimi aukščiai žemėja, keičiasi ir reljefas, pereidamas į stambiai ir lėkštai kalvotą, įlomėtą priemolingą lygumą, o kai kur į stambiai banguotą.

Gūbrio kairioji pusė apnešta fliuvioglacialiniais smėliais kažkada tekėjusių upelių nuo nuledėjusios keteros į Beržės ir Šušvės slėnių tarpugūbrį. Ją galima apibūdinti kaip stambiai ir lėkštai banguotą nuolaidžią lygumą, padengtą priemėliais, smėliais bei žvyrais ir nusileidžiančią į 110 m lygį.

Rytinę gūbrio ribą turbūt būtų galima prvesti iki besidriekiančios meridianine kryptimi 110 m izohipsės pro Gánkius, Bučiūnus, Baisogalos miestelio vidurį link Griškynės, Biliūnų, Degėsių, Júodžių. Tai stambiai ir lėkštai kalvota priemolinga lyguma.

Moreninio gūbrio dešinysis distalinis šlaitas, apskalautas priedėdyninio baseino vandenu, nusileidžia į dugninės morenos lygumą. Rytų kryptimi aukščiai vis žemėja, o reljefas pereina į stambiai banguotą, į rytus nuolaidžią priemolingą lygumą, kurios ryški riba meridianine kryptimi sutampa su 100 m izohipse, pravesta pro Januškónius, Lopū kaimą, Baisogalos geležinkelio stotį, Jadviūpolį, Kómariškius, Girvalakius, Strazdynę.

Apskalautos recesinių moreninių gūbrių grandinės, atskirtos Kutenos, Kiršino, Palonėlės senslėnių, yra gana ryškios ties Čelkiaiais, Pakiršinėliu, Palonais, Vakaraiais. Jas jungia meridianine kryptimi nusidriekusi 90 m izohipsė. Čia paplitęs stambiai ir lėkštai kalvotas priemėlingas, o vietomis smėlingas (Kiršino, Kutenos senslėnių dešinieji šlaitai) kraštovaizdis.

Likusią valsčiaus teritorijos dalį būtų galima priskirti stambiai ir lėkštai banguotai, įlomėtai priemolingai dugninės morenos lygumai, kurią įvairina išilginiai meridianinės krypties gūbriai. Ji yra ryškiausia, pasižyminti plačiomis įmirkusiomis įlomėmis rytiniame Baisogalos valsčiaus pakraštyje ties Ožaičiais, Praščiūnais, Ūžpurviais.

Trumpai apžvelgę valsčiaus teritorijos pagrindinius morfografinius vienetus, pereisime prie detalesnės kraštovaizdžio analizės. Kraštovaizdį įvairina ne tik reljefo sąskaida, bet ir miškų masyvai, pievos, spalvingos žemės ūkio naudmenos, taip pat keliai bei prie jų prisiliejusios didesnės ir mažesnės gyvenvietės ar atskiros sodybos, dažnai išpuoštos įvairiais sakraliniais liaudies kūrybos elementais.

Kaip jau buvo minėta, gerokai aukštesnė yra šiaurės vakarinė valsčiaus dalis, ribojama automagistralinių kelių Baisogala–Šeduvà, Baisogala–Griñkiškis. Šiaurini

*Stambios bangos –
agrarinio kraštovaizdžio
puošmena*

*Nuotraukos –
straipsnio autorės*

šios dalies pakraščiu teka ištisai kanaluoti Bizdelio ir Egliščio upeliai (Daugyvenės dešinieji intakai) bei bevardis kanalas, įtekantis į Beržę, kurio šlaitus Rándzių–Paberžėlių apylinkėse puošia reljefo bangos, pakylančios 3–4 m. Ties Vilgirdaičiais vietovaizdis smulkiai lėkštai ir apystačiai banguotas, įlomėtas. Tai gana aukšta vietovė, iškylanti net į 129,5 m aukščiau jūros lygio. Nuo Gánkių link Januškónių reljefas pastebimai žemėja ir pereina į silpnai banguotą moreninę lygumą, kurią įvairina lėkšti bangaragiai. Išpūdingu reljefu pasižymi Tvaronmiškio miškas (vyrauja eglynai–drebulynai). Jis yra paįvairintas smulkiomis apystatėmis bangomis, kurias skiria lėkštos negilios įlomės bei lobai, dažnai užpelkėję. Ypač išpūdingas šio miško pietrytinis pakraštys. Jį puošia keturių viršūnių kalvaragis. Kitoje jo atšakoje ties miško pakraščiu iškyla pats aukščiausias reljefo taškas (134,3 m), virš supančių pelkėtų įlomių iškilęs 11–12 m. Tai Pagojaus viršukalnė. Tačiau nuo šios kalvos panoraminiai vaizdai nerodo jos didelio aukščio bei ryškios reljefo sąskaidos. Aplinkui kiek akys užmato plyti smulkiai ir lėkštai banguota nuolaidi lyguma, išmarginta įmirkusių įlomių. Įmirkimą lemia lengvi priemėlingi dirvožemiai, susidarę iš sunkaus priemolio. Ant jo užsilaiko kritulių vanduo. Žvelgiant Beržės upės link, tarp Júodupių ir Šilėlių, atsiveria stambiai ir lėkštai banguotas priemėlingas agrarinių laukų kraštovaizdis. Čia kalvų aukščiai jau žemesni (118–120 m), o pereinant į Beržės slėnį įsivyrąja nuolaidžios silpnai banguotos smėlingos lygumos kraštovaizdis. Jis įdomesnis Paberžėlių apylinkėse ties Beržės kilpa. Ten lygumą įvairina lėkštos stambios reljefo bangos. Dirbamųjų laukų erdves skaido beržynų–alksnynų giraitės.

Augmenų kaimo apylinkės labai panašios savo kraštovaizdžiu į minėtas Pagojų apylinkes. Panaši reljefo sąskaida bei aukščiai, lėkšti kalvaragiai–bangaragiai. Pavienės kalvelės stūkso tarp įmirkusių įlomių bei daubų. Čia labai nedaug miškelių, tik vienas kitas. Sunkiose, bet derlingose žemėse, iš viršaus padengtose priemėlio, kiek akys mato plyti dirbamiems laukams, pievoms, ganykloms, vasarą banguoja javų laukai.

Nuo Augmenų link Kemėrų kraštovaizdis šiek tiek keičiasi. Smulkias kalveles keičia stambios lėkštos kalvos. Kai kur jos net apystatės, gerokai iškyla virš užpelkėjusių įlomių ir pasiekia net 128–130 m absoliutų aukštį. Plačias agrarines erdves skaido mažos giraitės. Andriūnų link reljefas vėl pradeda žemėti, atsiveria smulkiai

*Tarpukalvių bei
įlomių natūralios
pievos, puošiančios
agrarinį kraštovaizdį*

ir lėkštai banguotos, įlomėtos smėlingos lygumos kraštovaizdis, kai kur paįvairintas aukštesnių žvyringų kalvelių. Deja, jų vaizdą menkina buvusių žvyro karjerų žaizdos.

Vakarinį Baisogalos valsčiaus pakraštį įrėmina gana didelis Užpelkių miškas, kurio stambiai ir lėkštai banguotą paviršių puošia vešlūs kiškiakopūstinio plačialapio tipo eglynai. Priesmėlinga lyguma nuolaidi Bežės link. Lygumą skrodžia gana tankus kanalų tinklas. Stambesni kanalai yra buvę Graužupio ir Vaidės upeliai. Užpelkių miške prasideda ir Serbentynėlio upelis, deja, irgi ištiesai kanalizuoatas. Jis neša savo vandenį į Baisogalos tvenkinį Kiršino slėnyje. Serbentynėlio slėniuko žiotys, atsiveriančios į Baisogalos tvenkinį, yra labai išplatėjusios. Atsiveria išpūdingi kalvaragiai, išgraužti į Serbentynėlį kažkada įtekėjusių upelių. Viename jų yra išpūdingas Taurakalnio kalnas-piliakalnis, siekiantis 116 m virš jūros lygio. Pats slėniukas tarp tų kalvaragių yra užpelkėjęs ir priaugęs krūmų. Kitame kalvaragyje Serbentynėlio dešinėje ant gražaus kalnelio rymo senos kaimo kapinaitės.

Kiršino senslėnio, skersai skrodžiančio moreninių gūbrį, kraštovaizdis ryškiai kalvotas. (Verta paminėti, kad Kiršinas prasideda šiek tiek žemiau Kubiliūnų, kur jau yra ištiesai kanalizuoatas.) Trikampyje tarp sueinančių vienas į kitą Serbentynėlio ir Kiršino senslėnių Diauderių apylinkėse banguoja stambiu lėkštų bei apystačių kalvų virtinės, išmargintos dirbamųjų laukų juostomis.

*Baisogalos jūrą
supančios kalvos*

*Baisogalos miestelis
Kiršino slėnio šlaite*

*Baisogalos jūros
salų pušynėliai*

Garbanoti apystačių stambių kalvų (119–120 m abs. a.) šlaitai kyla tiek nuo Serbentynėlio, tiek nuo Kiršino senslėnių. Kraštovaizdį tarp kalvų virtinių įvairina didelė įmirkusi įlomė, iš kurios iškyla nedidelės bangelės. Tokį kraštovaizdį galima stebėti važiuojant plentu Baisogala–Grinkiškis; nuo jo atsiveria taip pat puikus Baisogalos jūros su pušynėlių salomis vaizdas.

Gana gražios stambios kalvos bei kalvaragiai lėkštais ir apystačiais šlaitais yra ir Kiršino senslėnio dešinėje pusėje, Biliūnų–Grikynės apylinkėse. Šių stambių, apvalių priemolingų lėkščiašlaičių virtinė palei Baisogalos jūrą (su apystačiais ir stačiais šlaitais jos link) nusidriekia iki pat Baisogalos miestelio. Vienoje iš jų yra Komaro dvairo rūmų ansamblis ir kumetyno teritorija su visais ūkiniais pastatais. Kitoje išsidėstęs pats Baisogalos miestelis, nusileidžias ilgu šlaitu iki pat Kiršino ties senuoju malūnu.

Ypač stambios priemolingos kalvos su gana stačiais šlaitais Kiršino link pūpso ir Baisogalos jūros kairiajame krante. Pati stambiausia ir aukščiausia iškilusi ties Maralinė (iki 120 m abs. a.). Nuo jos atsiveria visas Baisogalos jūros ir miestelio vaizdas. Užupės, Bučiūnų kelio link jos kiek smulkėja ir lėkštėja, bet vis dar pasižymi apystačiais ir stačiais šlaitais iš Kiršino pusės. Čia jos jau gerokai žemesnės, 113–106 m abs. a.

*Baisogalos senųjų
kapinaičių smėlio
kalnelis*

Paties Kiršino senslėnio kraštovaizdis yra išpūdingas. Jį labai puošia iš tvenkinio išsikišę salų kalneliai, apaugę pušynais. Verta paanalizuoti šių salų kilmę. Prieš patvenkiant Kiršiną šių salų vietoje buvo išpūdingi eroziniai kalvaragiai. Juos išgraužė pati Kiršino tėkmė poledynmečiu bei į jį įtekėję sraunūs upeliai. Jų dalis dabar išlikusi tik kaip kalvų įlomėse atsivėrusios šaltiniuotos vietos. Jos aptinkamos daugiausia senslėnio kairiajame šlaite. Minėtų erozinių kalvaragių viršūnės siekia 109–105 m abs. a. Dešiniajame senslėnio šlaite ties erozinio kalvaragio galu šiuo metu sruvenantis upelis drenuoja Komaro dvaro parko tvenkinius, tekėdamas per apyšlapes pievas į Kiršino upelį. Jis dabar, deja, tik 2 m pločio kanalizuotas griovys. Ties Baisogalos miesteliu uždūrpėjęs Kiršino senslėnis yra platesnis, bet jau ne toks gilus kaip patvenktoje atkarpoje. Kiek atokiau nuo miestelio centro, dar viename Kiršino senslėnio liekaniniame kalvaragyje pūpsa apvalus smėlio kalnelis. Jame yra senosios Baisogalos kapinaitės. Šis kraštovaizdis turi savotišką sakralinę aurą. Kapinaitės ypač išpūdingos per Vėlines, kada skęsta žvakučių liepsnose. Iš kairės kapinaitės supa užmirkusi senslėnio dalis. Joje kažkada buvo eksploatuojamas durpynas. Per jį teka kanalizuotas upelis, įtekantis į Kiršiną kitoje Kauno–Šiaulių plento pusėje. Jis prieš tai skrodžia paslaptinę pelkę, apaugusią mišku, vadinamą „Ežerėliu“. Kaip byloja seni padavimai, šioje paslaptingoje užpelkėjusioje senslėnio vietoje Rygos link keliaujančių pirklių tykodavę plėšikai.

Čia pat, minėto plento dešinėje, užpelkėjusio senslėnio kairiojo šlaito nedideliame kalvaragyje, atsiveria kitas sakralinę aurą turintis smėlio kalnelis – senkapiai.

Dar kiek toliau toje pačioje senslėnio pusėje, gana plačiame smėlingame kalvaragyje, yra kita baisogaliečiams gerai žinoma vieta – pušynais apaugęs Piepalių kalnas. Tiesa, kaip kalnas jis juntamas tik iš Kiršino slėnio pusės. Gana statūs jo šlaitai pakyla iki 10 m. Priešais Piepalių kalną kitoje senslėnio pusėje plyti išpūdinga, labai stambi ir apvali dviejų ryškesnių viršūnių plokščiakalvė, iš visų pusių apsupta vandens tėkmių – Kiršino ir jo intako. Deja, pastarasis dabar yra vos pastebimas kanalas, turintis ryškų slėnį. Čia kažkada buvo Piepalių gyvenvietė. Kitapus geležinkelio tos pačios kalvos atragyje yra išikūres Pakiršinys.

Kiršino slėnis žemiau Piepalių laipsniškai pereina į dugninės morenos lygumą. Mažiau išpūdingas yra ties Pākiršiniu, Vainiūnais, nors abiejose slėnio pusėse jį vis dar

lydi virtinės stambių priemolingų lėkščiašlaičių kalvų, iškylančių į 95–93 m abs. a. Čia pat Kiršino dešinėje, išplatėjusiame jo slėnyje, pūpso virtinė gūbriškų reljefo bangu. Tiesa, jos neaukštos, iškilusios iš užmirkusio slėnio tik 3–4 m. Kiršinas, praradęs viltį tą virtinę apeiti, skrodžia kalvas stačiu kampu sukdamas į vakarus. Toliau jis tuoj pat pasuka savo vagą šiaurės kryptimi, Pakiršinėlio link. Ten jam vėl pastoja kelią kita grandinė priemolingų banguotų kalvėlių, ant kurių išsikūręs Pakiršinėlis. Nuo Pakiršinėlio Kiršino slėnis smarkiai susiaurėja. Jis išlieka toks beveik ligi pat Sidabravo. Ten jo pašlaites vis dar puošia stambios kalvos, ypač ryškios ties Moniūnais. Nuo Vileikių iki Sidabravo Kiršinas pasižymi siauru, bet gana giliu slėniu su skardingais šlaitais. Tiesa, nuo Vileikių iki santakos su Vardukšnio upeliu jis yra patvenktas. Nuo santakos su Vardukšnio upeliu iki pat Asteikių Kiršinas jau puošia Sidabravo apylinkių kraštovaizdį savo natūraliais vingiais.

Kita upė, papuošusi savo vingiais šiaurinę Baisogalos buvusio valsčiaus dalį, yra Kutena. Jos ištaka – pačioje moreninio gūbrio keteroje Augmenų–Bučiūnų apylinkėse. Labai sunku atsekti upės pradžią, nes aukštupyje į ją sueina daugybė kanalų kanaliukų. Ji vingiuoja per Bučiūnų mišką labai negiliu slėniuku, apsupdama lėkštas kalvas ir kalveles. Pats Bučiūnų miškas pasižymi lėkštai banguotu reljefu, su vyraujančiais kiškiakopūstiniais eglynais ir beržų priemaiša. Toliau Kutena suka Januškonių kryptimi, kirsdama geležinkelį. Iki Januškonių jos slėnis labai neryškus. Toliau jis pastebimai gilėja, bet išlieka vis dar siauras. Ties gražiu gatviniu Januškonių kaimu, Kutenos kairėje, silpnai banguotoje smėlingoje lygumoje, iškyla Margio kalnas (iki 105,9 m abs. a.). Jo šlaitas nukastas. Čia dabar tyvuliuoja tvenkinys, į kurį įteka ir pati Kutena. Už Januškonių Kutena kerta senąjį Šeduvos kelią ir vingiuoja į šiaurę lygiagrečiai su juo, dar kartą užpildama žvyro karjerų žaizdas savo vandeniu. Ji pagyvina lygumų kraštovaizdį ežerėliais. Nuo čia jos slėnis dar labiau plėtėja. Iš dešinės atsiveria kažkada buvusio upelio senslėnis, vingiuojantis per Pakiršinio mišką. Jo kairįjį šlaitą nuo pat Piepaliūku puošia smulkių apystačių smėlingų kalvų grandinė ties senuoju Šeduvos keliu tarp Lopų kaimo ir Januškonių. Šio senslėnio, primenančio plačią įlomę, susijungimo su Kutenos senslėniu vietoje yra neaukštas dviejų viršūnių kalvaragis. Juo eina kelias, nusileidžiantis nuo stambių išpūdingų gūbrių. Šis kelias gražų Ritiškių gatvinį kaimą bei Kalvėlius jungia su senuoju Šeduvos keliu. Čia pat, kitame Kutenos senslėnio kalvaragyje, dunkso Kaukazo kalnas. Jo

Natūralios Kiršino meandros, puošiančios Sidabravo apylinkių kraštovaizdį

*Lyguminis Kutenos
paslėnio kraštovaizdis*

viršūnės santykinis aukštis tik 6 m. Kiek toliau žemupio link, ties Mikóniais, Kutenos senslėnį puošia dar du išpūdingi kalvaragiai. Jie beveik susijungę tarpusavyje savo „skrybėlėmis“ ir skardingais šlaitais suspaudžia slėnį. Pirmajame jų iškyla Mikonių kalnas (97,1 m abs. a.). Deja, jo šlaitas sudarkytas gilaus žvyro karjero. O antrojo likimas daug geresnis – jis patenka į Daugyvenės kraštovaizdžio draustinį, tad ši išpūdinga Kutenos senslėnio dalis yra saugoma.

Šiaurinė Baisogalos krašto dalis Kutenos ir Kiršino tarpupyje nėra kuo nors išskirtinė. Kartojasi tie patys aprašytieji kraštovaizdžio tipai. Čia plyti dideli Čelkių, Kurklių, Moniūnų miškų masyvai. Juose vyrauja eglynai su beržų, uosių ir drebulių priemaiša. Kurklių miškas Kutenos paslėnyje garsus ir ažuolynais. Už miškų kiek akys mato priemolingoje silpnai banguotoje lygumoje – dirbamiieji laukai, pievos, ganyklos. Dirvonojuojančias įmirkusias įlomes vagoja tankus kanalų tinklas. Šioje dalyje dugninės morenos lygumą rėžia ir trys kairieji Kiršino intakai – Kamšupis, Židupelis, iš abiejų pusių apsupti gana stambių kalvų, ir Vardukšnis, kurių puošia gūbriškos kalvelės kairiojoje slėnio pusėje. Čia kraštovaizdį įvairina ir gana tankus žvyrkelių tinklas. Prie jų glaudžiasi raiškesnės kraštovaizdžio vietos, gyvenvietės, pavienės sodybos bei jau apleistos dvarvietės. Iš stambesnių kaimų šioje valsčiaus dalyje yra Pakiršinėlis, išikūręs ant lėkščiašlaitės gūbriškos kalvelės, Vardukšniai abipus to paties vardo upelio bei Vileikiai prie Kiršino tvenkinio.

Kitas upelis, skrodžiantis moreninę lygumą šiaurės rytų kryptimi lygiagrečiai Kiršino, yra Palonas (Palonėlė). Jo ištaka Baisogalos miške. Šiame miške yra daugelio ir kitų valsčiaus upių – Kiršino, Liaudės, Dotnuvėlės – vandenskyra. Aukštupyje iki Valatkonių Palonėlės slėnį iš abiejų pusių rėmina lėkštos priesmėlingos gūbriškos kalvelių bangos. Jos aukštesnės kairiojoje slėnio pusėje, iškyla virš slėnio 5–7 m. Ant jų išikūręs ir Valatkonių kaimas. Tai aukščiausia šių apylinkių vieta, kurią kerta keturių kelių kryžkelė, jungianti Valatkonius su Palonais, Sirūtiškiais, Pociūnėliais ir Baisogala. Kiek toliau nuo Valatkonių Palono slėnis plėtėja ir ties Imantų upelio (kairysis intakas) žiotimis atsiveria plačios lankos. Ties Palonais Palonėlės slėnį vėl suspaudžia plokščios, bet gana stambios lėkštašlaitės kalvelės. Ant jų rymo Palonų miestelis. Tačiau čia kalvelės gerokai žemesnės nei Valatkonių apylinkėse. Toliau

Apleista dvarvietė

Palonėlė vingiuoja pro Dišliūs, Naujāsodę, Vābalius. Ją iš kairės pusės rėmina gana ryški apvalainų kalvų grandinė, turinti gana statų nuolydį į slėnio pusę. Artėjant prie Vabalio upelio žiočių (kairysis intakas) kairieji slėnio šlaitai pradeda lėkštėti. Iš slėnio dešinės atsiveria stambios apystatės priemolio bangos, išskylančios iki 85 m abs. a. Ties Praščiūnais iš abiejų pusių Palonėlę supa stambios apystatės reljefo bangos, išskylančios virš įlomių 3–4 m. Ties Dargėnais Palonėlės vandenį sulauko Sidabravo tvenkinys.

Kiršino ir Palonėlės tarpupyje kraštovaizdis gana vienodas. Stambių, bet neaukštų gūbriškų bangų virtinės yra nusidriekusios uždūrpėjusiose apyšlapėse įlomėse. Jos sutinkamos Vainiūnų–Pakiršinėlio–Palonų trikampyje, kuriame vyrauja pievos ir ganyklos, atskirtos nedidelių miškelių. Lėkštai ir stambiai banguotas, įlometas miškingas kraštovaizdis būdingas Treigių–Dišlių–Vabalių apylinkėms. Čia aukštesnėse Beržytės, Dišlių–Vileikių miškų priemolingose vietose auga brandūs uosio–beržo, beržo–eglės, uosio–eglės medynai. Vileikių–Vabalių–Skāpiškio–Praščiūnų apylinkėse vienas kitą keičia lėkštų gūbriškų bangų, atskirtų įlomėmis (arčiau Vileikių), bei stambių neaukštų plokščiakalvių (arčiau Asteikių, Vabalių, Praščiūnų) kraštovaizdžio deriniai. Plokščiakalvių viršūnėse daugiausia vilnija javai, mišiniai, rapsas, o tarpubangių įlomėse – kultūrinės pievos bei ganyklos.

Pietrytinį Baisogalos valsčiaus pakraštį rėmina Liaudės upė. Ji tiesiog yra virtusi Pociūnėlių tvenkiniu. Upė prasideda, kaip jau buvo minėta, tame pačiame Baisogalos miške, ilgų neaukštų gūbriškų bangų tarpubangyje netoli Palonėlės ištakų, kuri čia pasirinko šiaurės kryptį, o Liaudė priešingai – pietų. Tačiau netrukus jai patogesnis pasirodo rytų krypties kelias, nors tenka skersai kirsti lėkštašlaitį banguotą gūbrį. Ji atrėžia vieną jo viršūnę kairiajame slėnio šlaite. Toliau ramiai vingiuoja, dar ne kartą keisdama savo kryptį, tarp neaukštų banguotų kalvų pro Simoniškius ir Vākarus. Ties Vaičiaiiais nuo Vertimėlio žiočių (kairysis intakas) jos slėnis pradeda gilėti. Abiejuose slėnio šlaituose iškyla gana stambios kalvos apystaciais šlaitais slėnio link. Kažkada Liaudės upė perskrodė ilgą gūbrį pusiau. Ties Vaičiaiiais ir Pašakiais atskiros gūbrio viršūnės iškyla virš slėnio iki 6–7 m. Įspūdingais skardingais šlaitais Liaudės upė pasižymi nuo Gluosnupio iki pat Nekelpos žiočių

*Sirutiškių–Panekėlių
apylinkių kraštovaizdis*

(kairieji intakai). Ji įteka į Pociūnėlių tvenkinį, apsuptą iš abiejų pusių stambių gūbriškų bangų. Nuo Pašakių iki pat Panekėlių Liaudė teka nepaprasto grožio slėniuku. Šio slėnio neplačioje salpoje ji išraizgo daugybę kilpų kilpelių. Slėnį papuošia senvagių ežerėliai.

Moreninę lygumą Palonėlės ir Liaudės upių tarpupyje įvairina ilgos lėkštos gūbriškos bangos, nusidriekusios meridianine kryptimi ir atskirtos viena nuo kitos plačiomis apyšlapėmis įlomėmis. Apie pažliugusias, šlapokas vietas liudija ir vietovardžiai: Pašlapėlės kaimas, Pašlapėlės miškas (Liaudės aukštupyje), Ivalbalio pieva (Vertimėlio aukštupyje), Karosbalio miškas (tarp Vaičiaių ir Šabiškių), Šaltbalė prie Slabūdkos kaimo netoli Šulnėlių ir kt.

Gana ryškios apystatės gūbriškos kalvėlių bangos atsiveria abipus Nekelpos slėnio (kairysis Liaudės intakas), sudarydamos gana kalvoto kraštovaizdžio įvaizdį. Ypač statūs, net skardingi, jos šlaitai yra žemupyje. Čia kalvų viršūnės nuo upelio iškilusios iki 10 m. Tačiau tolstant nuo upės slėnio šie aukščių skirtumai tarp kalvų viršūnių ir įlomių siekia tik porą metrų.

Ties Sirutiškiais į Nekelpą įteka Nemunėlio upelis (dešinysis intakas), skirdamas vieną nuo kito ilgus moreninius gūbrius bei stambias apvalainas kalveles (vienoje iš jų ir yra Sirutiškių kaimas).

Vadakties upelis įvairina moreninės lygumos kraštovaizdį. Upelio ištakos – netoli Nekelpos ištakų. Vadaktis ir jo intakų kanaliukai, skrosdami morenines kalveles, suteikia kraštovaizdžiui stambaus banguotumo pobūdį. Ypač graži gana aukštų ir stambių kalvėlių virtinė. Avižiškių apylinkėse netoli Devėikių Vadakties kairieji intakai rėmina kiekvieną bangą atskirai.

Tarp Šulnėlių ir Ožaičių, skrosdamas plačius Goštautinės ir Vilkų miškų masyvus, Kiemsrutinės link tarp gūbriškų bangų vingiuoja Kiemsrutas. Ypač gražus stačiašlaitis slėnis, kurio abiejose pusėse pūpsa gana aukštos bangos, yra Vilkų miške. Pastarasis garsėja uosynais bei ažuolynais.

Iš Goštautinės miškų pietų kryptimi išvingiuoja Vilbizės upelis. Jo šlaitus žemupyje taip pat puošia apystatės gūbriškos bangos, iškylančios iki 6 m. Į rytus nuo šių gūbriškų reljefo bangų žemės paviršius pastebimai žemėja. Užpelkėjusias įlomes

raižo tankus kanalų tinklas. Įmirkusius laukus tarp Užpurvių ir Taūginų drenuoja Juodinės upelis.

Apsukę ratą Baisogalos apylinkėmis, grįžtame atgal prie jo centrinės dalies – prie ties Kiršinu rymančio Baisogalos miestelio, apsupto iš pietų pusės stambaus Baisogalos miško masyvo. Miškas nusidriekia stambiai lėkštai banguota lyguma iki pat Skėmių pietiniame valsčiaus pakraštyje. Vakarinis šio didžiulio miško iškyšulys ties Baisogala dar vadinamas Biliūnų mišku. Maistingose priemolio bangose, aukštėjančiose Grikynės link, vyrauja plačialapių girių augimvietės (eglių–beržų, drebulių, uosių medynai). Drėgnesis, kanalais išvagotas šiaurinis šio miško pakraštys dar vadinamas Varnalieknio mišku, kuriame vyrauja juodalksnynai. Nuo šio miško iki pat Kauno–Šiaulių plento plyti atvira lėkštai banguota lyguma. Ji ryškiai žemėja geležinkelio stoties bei Jadvimpolio gyvenviečių link. Lygumą margina pievų bei dirbamųjų laukų įvairiaspalvės juostos. Geležinkelio stoties gyvenvietę palei geležinkelį iš abiejų pusių rėmina kanalai. Vienas toks kanalas (greičiausiai kitoje geležinkelio pusėje) yra Dotnuvėlės pradžia. Jis drenuoja drėgnas priestočio miško įlomes. Gana statūs dešinieji Dotnuvėlės šlaitai išryškėja ties Jadviūnų–Kómariškiais. Kómariškių apylinkės pasižymi ypač raižytu reljefu. Lėkštas ir apystates kalvutes iš visų pusių supa plačios įlomės. Žemiau Komariškių Dotnuvėlė negiliumi ir neplačiu slėniu skrodžia Baisogalos mišką. Toliau ji vingiuoja tarp lėkštų gūbriškų bangų Skėmių link.

Slėnio dešinėje didžiulį Baisogalos plačialapių–eglynų mišką įvairina stambios lėkščiašlaitės reljefo bangos, iškylančios iki 109–110 m abs. a. Kubiliūnų miško link reljefas pastebimai aukštėja. Jis pereina į smulkiai banguotą, įlomėtą vešlių girių lygumą.

Dotnuvėlės slėnio kairėje Baisogalos mišką įvairina lėkštos gūbriškos meridiane kryptimi nutįsusios kalvėlių bangos, iškylančios iki 95–98 m abs. a. Jas skiria platūs įlomia, iš kurių išvingiuoja, kaip jau minėjau, Palonėlė, Imantų upelis, Liaudė. Miško pakraštyje netoli Imantų upelio ištakų pūpso didžiulis (3 m) Velnio akmuo, kartais vadinamas Valatkonių akmeniu.

*Dotnuvėlė ties
Skėmiais*

*Margaspalvės kalvos
Kiršino kairėje ties
Baisogalos miesteliu*

Ties Skėmių gyvenvietėje Dotnuvėlės slėnis gilėja ir plėtėja. Iš abiejų pusių jį supa gana aukštų priemolingų gūbriškų kalvučių bangų grandinė, kurias skrodžia, dalydami į atskirus apvalainų bangų masyvus, Dotnuvėlės intakai (kairieji – Ištakis ir Geležupis, dešinieji – Rimšupis, Serbentynėlis, Bokštupelis). Serbentynėlis yra antra to paties pavadinimo valsčiaus upė, vingiuojanti per Baisogalos miško pietinę rankovę. Ši vieta yra paskelbta Strazdynės botaniniu draustiniu. Tolstant į abi puses nuo Dotnuvėlės slėnio, vėl atsiveria stambiai ir lėkštai banguota priemolinga lyguma. Čia ji tokia kaip ir visose valsčiaus apylinkėse – išpuošta derlingų margaspalvių laukų, aprėmintą plačialapių girių.

Baisogalos valsčiaus kraštovaizdis – lygumų kraštovaizdis – toks atviras ir lygus iki pat horizonto, išaukštintas kalnų kalnelių, didingas savo praeitimi bei dabartimi, įprasminas kultūros pavelde, apdainuotas eilėse ir išmargintas audimo drobėse ir, svarbiausia, nepaprastai mielas čia gimusiam bei užaugusiam...

Literatūra

- Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, 1965, t. 2.
 Basalykas A. *Lietuvos TSR kraštovaizdis*, 1977.
 Bučas J. *Kraštovarkos pagrindai*, 2001.

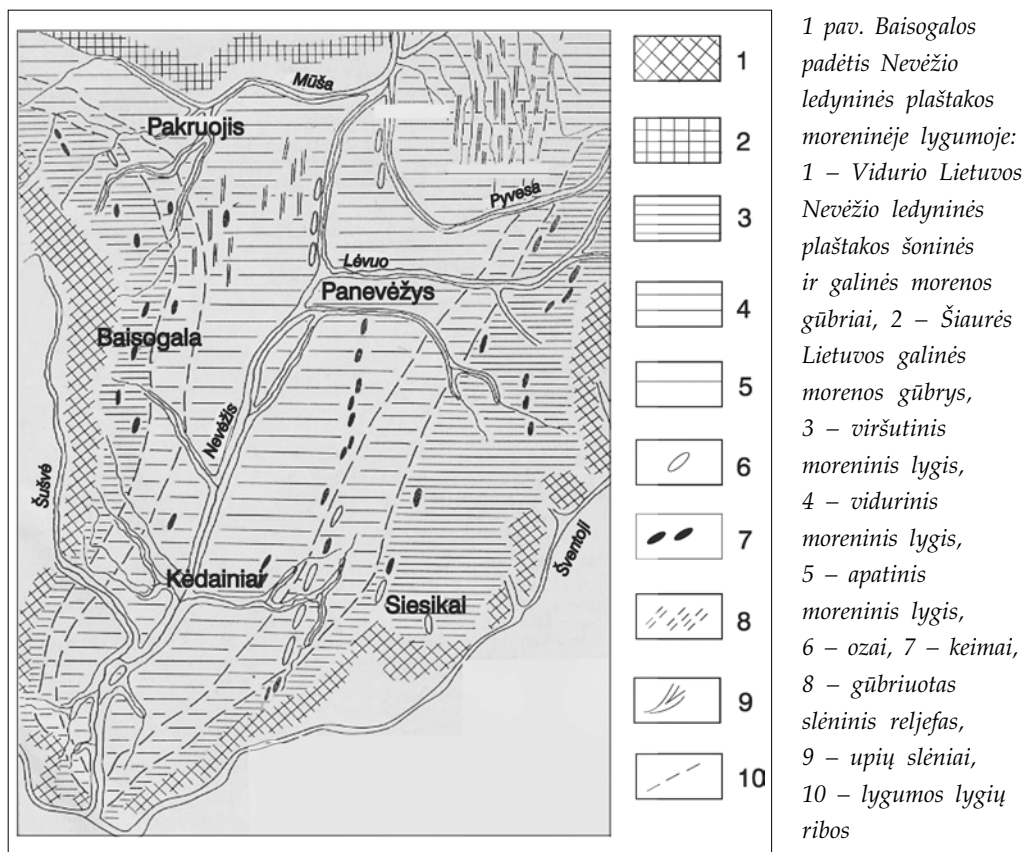
Baisogalos moreninė lyguma*

Algirdas Gaigalas

Vilniaus universitetas

Ižanga. Baisogalos valsčiaus lyguminis žemėvaizdis pasižymi specifinėmis savybėmis, kurias lemia giluminės ir priepaviršinės žemės sluoksnių geologinė sandara ir jos raida. Galutinį šio krašto žemės apdangalą sukūrė pleistoceno ledynai, padengę senesnius uolienu sluoksnius moreninėmis ledynų sąnašomis. Dėl tos priežasties Baisogalos lyguma yra vadinama morenine lyguma. Moreniniai ledyninių nuogulų sluoksniai daugiausia yra sudaryti iš riedulingų gargždingų ir žvirgždingų karbonatingų priemolių, rečiau priesmelių. Bendras moreninių sluoksnių storis buvusio Baisogalos valsčiaus ribose svyruoja nuo 30 iki 66 m. Baisogalos moreninė lyguma priklauso Vidurio Lietuvos žemumai, per kurią teka Nevėžis. Ši Vidurio Lietuvos upė drenuoja ir Baisogalos apylinkių paviršiaus vandenį. Į ją įteka ir didžiausia Baisogalos apylinkių upė – Kiršinas. Vidurio Lietuvos moreninė lyguma, kurios vakariniame pakraštyje plyti Baisogalos žemės plotai, dažnai yra vadinama Nevėžio lyguma arba žemuma. Ši lyguma išklota Nemuno apledėjimo Baltijos stadijos Vidurio Lietuvos fazės Nevėžio ledyninės plaštakos morenomis. Ši ledyno plaštaka tūnojo prieš 14 000 metų, naujai susiformavusi nuo atsitraukiančio Nemuno apledėjimo Baltijos stadijos ledyno pakraščio, kai jis pasitraukė po sustojimo Pietų Lietuvoje, vadinamosios Pietų Lietuvos fazės metu. Vidurio Lietuvos buvusios Nevėžio ledyninės plaštakos lokalizaciją arba padėtį Vidurio Lietuvos moreninės lygumos dabartiniame žemės paviršiuje gerai išreiškia reljefo formos – šoninių ir galinių morenų pylimai bei gūbriai (1 pav.). Vakariau Baisogalos miestelio driekiasi iš šiaurės į pietus nuo Radviliškio link Griškiškio ir piečiau link Pajieslio ir Pilsupių išplatėjęs Nevėžio ledyninės plaštakos šoninis (pakraštinis) morenų gūbrys. Šiame moreniniame gūbryje yra užfiksuoti aukščiausi reljefo elementai, pakylantys viršum dabartinio Baltijos jūros lygio net 130 m prie Augmenų. Santykinis gūbrio aukštis siekia apie 20 m. Už gūbrio palei vakarinį jo pakraštį teka Šušvė, į kurią moreninio gūbrio vakariniiais šlaitais įteka trumpi intakai. Didesnis Šušvės intakas yra Beržė. Nevėžio ledyninės plaštakos šoninio moreninio gūbrio rytiniais šlaitais nuteka į rytus Nevėžio intakai, kaip minėjau, iš jų didžiausia Baisogalos apylinkių upė – Kiršinas. Kiršino upės slėnis gūbrio zonoje yra gana platus, su nuolaidžiais šlaitais. Toliau į rytus, kai upė įsirėžia į Nevėžio moreninės lygumos žemesnius lygius, jos slėnis yra vidutinio gilumo, tačiau vingiuotesnis. Šį slėnį erodavo suaižėjusios Nevėžio ledyninės plaštakos ledo blokų tirpsmo vandenys. Nevėžio ir Kiršino slėniai M. Beconio (Бяцонис, 1971) šioje vietoje priskirti moreninės lygumos slėnių II grupei. Šiauriau Baisogalos prasidedanti Daugývenės upė, kuri įteka į Mūšos baseiną, priklauso moreninės lygumos slėnių III grupei. Ji turi platų, su nuolaidžiais šlaitais slėnį. Šušvė patenka į I moreninio kraštovaizdžio grupę. Jos slėnis yra gilus ir sudėtingas. Jam susidaryti įtakos turėjo koncentruoti vandens srautai, atitekėję nuo tirpstančios Nevėžio ledyno plaštakos vakarinio pakraščio.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 01 16.

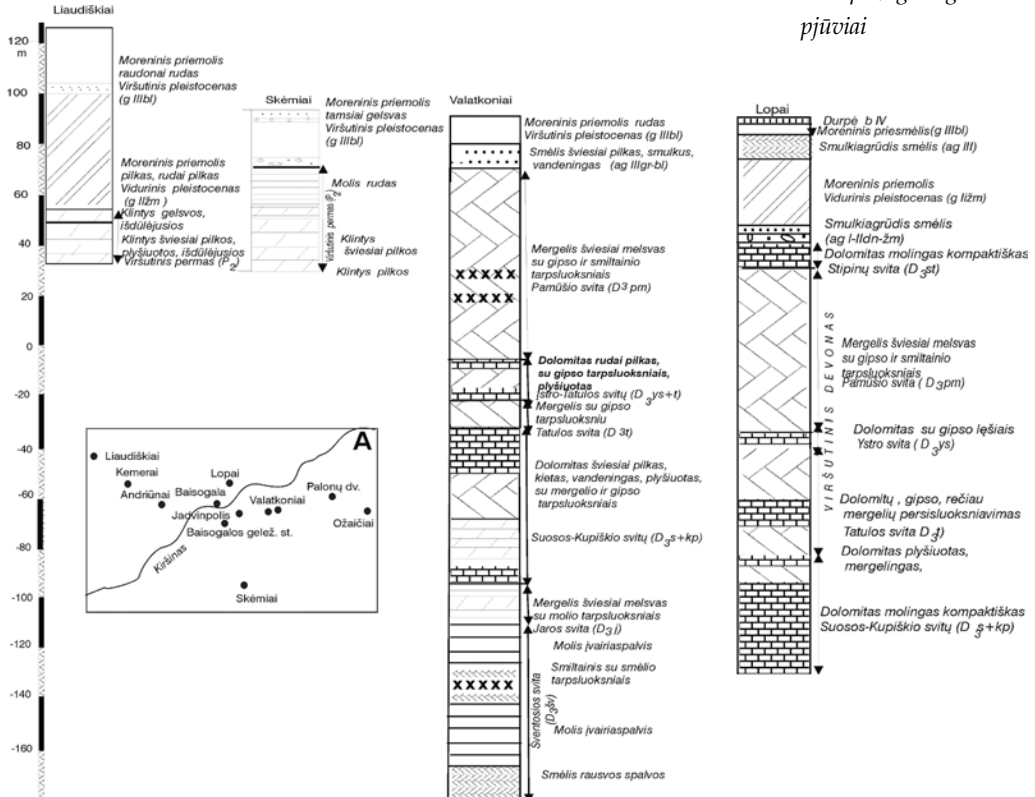
Šoninės morenos praplatėjęs gūbrys sudaro vandenskyrą tarp Šušvės ir Nevėžio. Šioje vandenskyroje slėnių tinklas yra retas, o slėniai negilūs. Arčiau pagrindinių upių – Nevėžio ir Šušvės slėnių tinklas yra tankesnis, jie gilesni. Moreninę lygumą vagojantys upelių slėniai buvo išrausti vėlyvajame ledynmetyje ledyno tirpsmo vandeni prieš 13 000–10 000 metų ir poledynmetyje atmosferinių vandeni (<10 000 metų).

Leidžiantis nuo Nevėžio ledyninės plaštakos šoninių morenų vandenskyros gūbrio ir einant iš vakarų į rytus link Nevėžio, išsiskiria keletas moreninės lygumos lygių. Aukščiausias lygis (I), pakilęs 130–120 m viršum Baltijos jūros paviršiaus, priklauso šoninės morenos gūbriui. Jis gerai išryškėja geomorfologiniame žemėlapyje (žr. splv. nuotr., 2 pav.). Ryčiau šio gūbrio ir išilgai jo driekiasi antrasis, žemesnis banguotos morenos lygis (II), esantis maždaug 115–100 m absoliučiam aukštyje. Šio lygio apsuptyje įsikūręs Baisogalos miestelis, kuris yra nelyginant saloje, atsiskyrusioje nuo moreninio gūbrio. Tolėliau į rytus, prie Baisogalos geležinkelio stoties, ir ryčiau link Valatkonių moreninė lyguma pažemėja iki 90 m (III lygis). Šiame absoliučiam aukštyje moreninės lygumos paviršius yra plokštesnis. Tačiau pavienės reljefo bangos pakyla aukščiau 90 m abs. a. Dar ryčiau link Nevėžio moreninė lyguma laiptiškai žemėja iki 70 ir 60 m, kol pasiekia Nevėžio slėnio briauną. Nevėžio vandens lygis yra 40 m abs. a. Nevėžis su intakais formuoja specifinį ledyninės plaštakos nulemtą upės baseiną, kurį pavaizdavo M. Beconis (Бяцонис, 1971).

Baisogalos moreninio priemolio lyguma pagal savo sandarą ir kilmę (genezę) priskirtina akumuliacinei dugninės morenos lygumai (Basalykas, 1977). Ji išklota ledyno dugnu atvilktais ir supresuotais moreniniais priemoliais, kurie truputį suaižėję ir skalūnuoti, gana vienodos granulometrinės sudėties, su išilgine rieduliukų ilgųjų ašių orientacija. Paviršiniai moreniniai priemoliai yra palikti Nemuno ledynmečio vėlyvojo laikotarpio Baltijos stadijos Vidurio Lietuvos fazės ledyno (žr. splv. nuotr., 3 pav.). Baisogalos lygumos gilesni moreniniai sluoksniai sukloti per pastaruosius ledynmečius: Medininkų ledynmetį ir Nemuno apledėjimo Grūdos stadiją. Senesniųjų ledynmečių Dzūkijos, Dainavos ir Žemaitijos moreninių nuogulų sluoksnių neišliko. Juos nuardė vėlesnių apledėjimų ledynai. Per Vidurio Lietuvos lygumą ledynai šliaužė iškopę iš Baltijos jūros duburio per Rygos įlankos pažemėjimą ir Vidurio Latvijos žemumą. Ledynų slinkimą pleistocene reguliavo iš dalies pasyviai veikiantis faktorius – paklotinio paviršiaus uolienu reljefas. To paviršiaus uolienos pačios ledynų buvo intensyviai ardomas (egzaruojamas) apledėjimų metu.

Prekvartero uolienos. Baisogalos apylinkėse po moreninės lygumos pleistoceno ledyninių nuogulų dangą slūgso devono geologinės sistemos viršutinio skyriaus franio aukšto Pamušio, Stipinų ir Pakruojo svitų uolienu sluoksniai (žr. splv. nuotr., 4 pav.). Šių svitų uolienu sluoksniai yra išsidėstę juostomis, nutūsusiomis iš šiaurės į pietus. Einant į vakarus po ledyno šašomis slūgso vis jaunesnių viršutinio devono franio aukštų dolomitingos uolienos. Baisogaloje nebuvo gilių grėžinių. Giliausias yra Valatkoniu, pasiekęs 171,19 m gylį, ir Lopų grėžinys – iki 113,59 m gylio (5 pav.).

5 pav. Gilesniųjų grėžinių (Lapgaudžiai, Skėmiai, Valatkoniai ir Lopai) geologiniai pjūviai

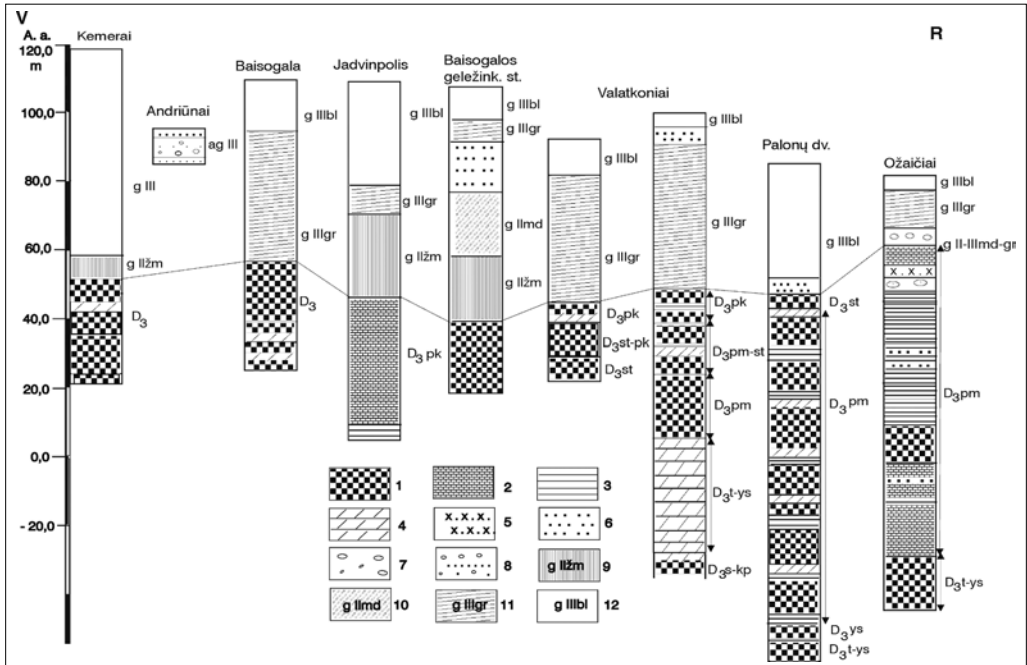
Valatkonių grėžinyje buvo pasiektos devono sistemos viršutinio skyriaus pradžios Šventosios svitos molingos ir smėlingos nuogulos: įvairiaspalviai moliai, rausvos spalvos smėliai ir smiltainiai. Viršum jų slūgso Pliavinų svitos Jaros, Suosos ir Kupiškio sluoksniai, sudėti iš dolomitų ir domeritų (dolomitinio mergelio), su gipso ir molio tarp sluoksniais. Dolomitai šviesiai pilki, kaverningi ir plyšiuoti, todėl talpina vandenį. Dengiantys Tatulos svitos sluoksniai sudaryti iš gipsingo domerito, kuriuos perdengia Įstro svitos rusvai pilkas plyšiuotas dolomitas su gipso tarp sluoksniais. Devono uolienų sluoksnius šiame grėžinyje užbaigia Pamūšio svitos šviesiai melsvas domeritas su gipso ir smiltainio tarp sluoksniais. Smiltainis žėrutingas.

Gilesni devono sistemos vidurinio ir apatinio skyrių uolienų sluoksniai arčiausiai Baisogalos buvo pragręžti Stačiūnų-8 grėžinyje (Lietuvos geologija, 1994). Tame grėžinyje taip pat buvo pasiekti silūro ir ordoviko sistemų uolienų sluoksniai. Baisogalos gelmių geologiniam pažinimui ir išsavinimui praverstų pragręžti gilų grėžinių iki prekambro kristalinio pamato. Toks grėžinys turi perspektyvą sprendžiant geoterminių vandenų ir geoterminės energijos panaudojimo vietinėms reikmėms klausimą.

Po Baisogala surastos devono sistemos viršutinio skyriaus uolienos susidarė iš nuogulų, susiklojusių devono geologinio periodo metu prieš maždaug 360 milijonų metų. Vakariau ir piečiau Baisogalos, Skėmių ir Liaudiškių grėžiniuose pragręžtos viršum devono uolienų slūgsančios permo sistemos viršutinio skyriaus baltos klintys, kurių gimtosios nuosėdos klostėsi jūroje prieš maždaug 250 milijonų metų.

Viršum devono ir permo uolienų gulinčios vėlyvojo kainozojaus pleistoceno laikotarpio Medininkų ir Nemuno apledėjimų ledyninės nuogulos buvo suklotos vos prieš 200 000–14 000 metų. Taigi vėlesnių geologinių periodų, buvusių po devono ir permo periodų, nuogulų ir uolienų Baisogalos apylinkėse neišliko. Juos nuardė išoriniai (egzogeniniai) veiksniai, vykę per ilgą laikotarpį. Jeigu skaičiuotume pagal devono likusių uolienų amžių, tai tie procesai galėjo vykti net per 360 milijonų metų laikotarpį, o jeigu pagal permo uolienų likučius – per 250 milijonų metų. Jaunesnių uolienų sluoksnius intensyviai ardė kontinentiniai ledynai pasikartojusių ledynmečių laikotarpiu per pastarąjį geologinį periodą pleistoceno metu (prieš 1 000 000–14 000 metų). Kontinentiniai ledynai išvagojo ir nuardė vakariau Baisogalos slūgsančių permo, triaso ir jūros sistemų uolienų sluoksnius. Netoli Baisogalos pasitaiko tik triaso ir jūros sistemų uolienų reliktiniai egzaraciniai palikuonys, pridengti ledynų moreninių nuogulų. Permo klintys po morenų dangą retkarčiais sudaro vientisesnę ir statesnę klando šlaitą, kuris sąlygojo Nevėžio ledyninio lobuso (liežuvio) šoninės morenos gūbrio konfigūraciją ir lokalizaciją. Devono ir permo uolienų sąlyčio zona yra dviejų geologinių struktūrų riba. Mūsų požiūriu, iš to išplaukia Baisogalos žemės gelmių sandaros ir raidos ypatumas.

Ledyninių nuogulų dangos sandara. Vėlyvojo kainozojaus (kvartero) ledyninių nuogulų dangoje Baisogalos apylinkėse yra surandama morenų, priklausančių viduriniojo ir vėlyvojo pleistoceno Medininkų ledynmečio ir Nemuno apledėjimo Grūdės ir Baltijos stadijoms (6 pav.). Senesnių ankstyvojo ir viduriniojo pleistoceno morenų nesurasta, nes, kaip jau minėjome, jos buvo vėlesniųjų apledėjimų ledynų nugremžtos. Medininkų apledėjimo morenos taip pat ne visur išliko, nes jos taip pat buvo intensyviai ardamos paskutiniojo, t. y. Nemuno, apledėjimo Grūdės ir Baltijos stadijų ledynų. Ledyninių sąnašų dangos būdingas bruožas Baisogalos apylinkėse yra būtent

6 pav. Geologinis pjūvis iš vakarų į rytus (Kemeraai, Baisogala, Jadvinpolis, Valatkoniai, Palonų dv., Ožaičiai): 1 – devono sistemos viršutinio skyriaus dolomitai: D_{3s-kp} – Suosos–Kupiškio svitų, D_{3t-ys} – Tatulos–Įstro svitų, D_{3ys} – Ystro svitos, D_{3pm} – Pamūšio svitos, D_{3st-pk} – Stipinų–Pakruojo svitų, D_{3pk} – Pakruojo svitos; 2 – devono sistemos viršutinio skyriaus stipriai plyšiuoti dolomitai: D_{3pm} – Pamūšio svitos, D_{3pk} – Pakruojo svitos; 3 – devono sistemos viršutinio skyriaus moliai: D_{3t-ys} – Tatulos–Įstro svitų, D_{3pm} – Pamūšio svitos, D_{3pk} – Pakruojo svitos; 4 – devono sistemos viršutinio skyriaus mergeliai: D_{3t-ys} – Tatulos–Įstro svitų, D_{3pm-st} – Pamūšio–Stipinų svitų, D_{3pm} – Pamūšio svitos, D_{3pk} – Pakruojo svitos; 5 – devono sistemos viršutinio skyriaus smiltainiai: D_{3pm} – Pamūšio svitos; 6 – devono sistemos viršutinio skyriaus smėliai: D_{3pm} – Pamūšio svitos; 7 – devono sistemos viršutinio skyriaus gargždas: D_{3pm} – Pamūšio svita; kvartero nuogulos: 8 – smėlingos žvirgždingos nuogulos, 9 – vidurinio pleistoceno Žemaitijos apledėjimo morena, 10 – vidurinio pleistoceno Medininkų apledėjimo morena, 11 – viršutinio pleistoceno Nemuno apledėjimo Grūdės stadijos morena, 12 – viršutinio pleistoceno Nemuno apledėjimo Baltijos stadijos morena. Grėžinių išdėstymo schemą žr. 5 pav.

tas, kad čia Medininkų ledynmečio ir Nemuno apledėjimo Grūdės bei Baltijos stadijų moreninių riedulingų, gargždingų ir žvirgždingų karbonatingų priemolių bei priemėlių sluoksniai guli vieni ant kitų be skiriančių birių ledyno tirpsmo vandenių suklotų tarpmoreninių nuogulų. Tai dar kartą patvirtina apie ledynų egzaracinį (ardomąjį) pobūdį šioje Lietuvos vietovėje ir dugninių morenų formavimąsi ledyno dugninėje (bazinėje) zonoje. Todėl ne be reikalo Baisogalos lyguma yra vadinama dugninės morenos lyguma. Ją išklojusios ledyninės nuogulos formavosi pleistoceno ledyno dangų dugninėje dalyje, ledynams intensyviai ardant pamato, ant kurio jie slinko, uolienas.

Skirtingų apledėjimų morenos makroskopiškai skiriasi spalvomis, kurios nulėmtos skirtingų uolienų priemaišų. Medininkų morenoje daugiau pasitaiko raudonos

spalvos devono molių ir gelsvų dolomitų. Todėl šio apledėjimo morenoms dažniau yra būdinga rusvai pilka arba gelsvai ruda spalva. Nemuno apledėjimo Grūdės stadijos morenos nudažytos pilka spalva su atspalviais. Šios morenos spalvai įtakos turėjo mezozojaus tamsios spalvos uolienos, ypač jūros sistemos juodi aleurolitai ir aleuritai. Prie šios morenos spalvos prisidėjo šviesiai pilkų viršutiniojo permio klinčių nuotrupų ir iš jų sutrinto smulkžemio priemaiša.

Nemuno apledėjimo Baltijos stadijos morenos atsiskiria ryškiomis raudonai rudomis spalvomis. Joms įtakos turėjo devono sistemos uolienuų priemaiša. Baltijos stadijos morena, formuojanti paviršinių sluoksnių, buvo nuguldyta Nevėžio ledyninės plaštakos atsitraukiančio ir besistumdančio (recesuojančio) Vidurio Lietuvos fazės ledyno. Iš šio ledyno moreninių nuogulų koncentruoti srautiniai tirpsmo fluvioglacijiniai vandenys ir vėliau paviršiniai tekantys vandenys išplovė smulkias molio ir aleurito daleles ir jas išnešė toliau, nuguldydami pasitvenkusuose smulkiuose limnoglacialiniuose baseinuose. Smėlio, žvirgždo ir gargždo frakcijų dydžio dalelių tiems vandenims nepavyko išplauti, ir jos susikaupė srautų latakuose ir slėniuose. Ten dabar surandami statybinių balastinių mineralinių žaliavų telkiniai. Vakariariai Baisogalos yra kasamas žvyras Andriūnų karjere.

Smėlio, žvirgždo ir gargždo mišrios nuogulos. Jos Baisogalos apylinkėse nėra gausios, tačiau svarbios kaip nerūdinė žaliava įvairiems vietiniams poreikiams. Kaip minėjome, jų telkinys buvo išžvalgytas ir dabar eksploatuojamas Andriūnų karjere. Andriūnų žvyro telkinys pirmą kartą buvo žvalgomas 1959 m., vėliau, 1967–1968, 1973, 1974, 1982 m., jis kelis kartus buvo papildomai žvalgomas įvairių geologinių paieškinių žvalgybinių geologinių partijų, prijungiant naujus plotus. Žvyras žemos kategorijos, tinka kelių statybai. Karjere pastatyti žvyro rūšiavimo-trupinimo agregatai (žr. sylv. nuotr. 1 ir 2 pav.). Telkinys šliejasi prie Nevėžio ledyninės plaštakos šoninių moreninių darinių pakraščio, kuris apjuosia moreninę lygumą iš vakarų pusės. Telkinyje detalčiai išžvalgyti surasta 2 993 tūkst. m³ žvyro. 2000 m. sausio 1 d. buvo likę neišeksplloatuotų 2 192 tūkst. m³. Bendras naudingojo sluoksnio storis telkinyje svyruoja nuo 1,0 iki 8,8 m, tačiau 4,1 m yra apvandenintas. Vidutinis naudingojo sluoksnio storis 5,5 m (2,8 m apvandenintas). Dangos storis, kurią reikia nukasti, telkinyje taip pat nevienodas ir svyruoja nuo 0 iki 3,3 m, esant vidutiniam storiui 0,6 m. Iš žvyro išsijojama nuo 1,0 iki 67,8% žvirgždo (1–10 mm), vidutiniškai 33,0%.

Iš Andriūnų telkinio žvyro buvo surinkti 2 mėginiai smulkaus gargždo petrografinei analizei. Taip pat tokie mėginiai buvo paimti iš Kubiliūnų ir Valatkonių žvyruobių. Atliktos petrografinės analizės duomenys leidžia spręsti apie klastinės medžiagos kilmę (1 lentelė). Išskirtos tokios pagrindinės nuotrupų petrografinės grupės: kristalinių uolienuų, smiltainių ir aleurolitų, devono dolomitų, silūro ir ordoviko pilkų organogeninių klinčių, permio klinčių ir rečiau kitų uolienuų. Atskiruose mėginiuose surastas nevienodas šių grupių uolienuų kiekis. Apskaičiavus bendrą procentinį kiekį išryškėjo, kad vyrauja silūro ir ordoviko organogeninės pilkos klintys (27,7%), toliau – devono sistemos dolomitai (25,2%), permio sistemos klintys (21,8%), kristalinės uolienos (21,8%). Nedaug yra smiltainių ir aleurolitų (4,2%). Kitų uolienuų gargždas yra atsitiktinis. Kristalinių uolienuų nuotrupos buvo ledynų atplėštos ir atneštos iš tolimiausių vietų, t. y. Fenoskandijos Baltijos kristalinių uolienuų skydo. Silūro ir ordoviko uolienas ledynas egzaravo Centrinės Baltijos jūros šiaurinės dalies dugne,

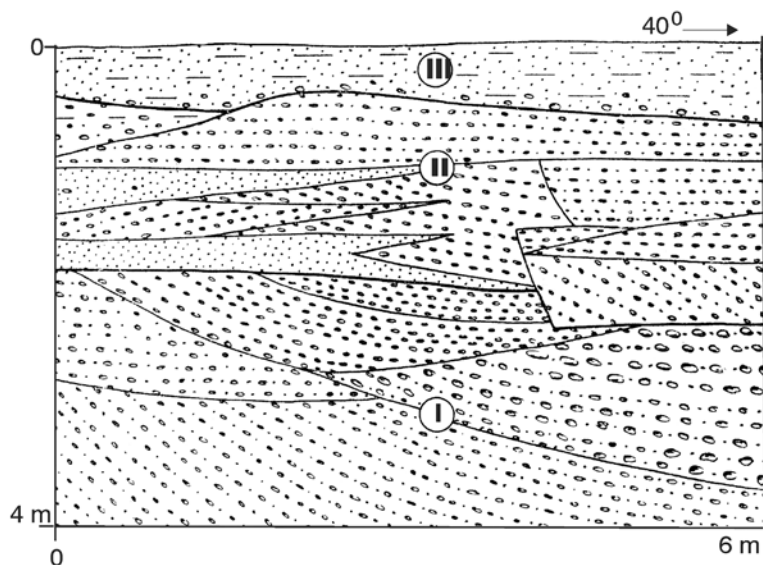
Estijos salose ir Estijoje. Devono dolomitų gargždas yra kilęs iš Pabaltijo dolomitų lauko Latvijoje ir Šiaurės Lietuvoje. Permo klintys ledyno buvo ardamos čia pat prekartero substrate. Jos sudaro vadinamąjį Šiaulių–Mažeikių permo sistemos viršutinio skyriaus klinčių cokolį, kuris priešinosi ledynų slinkimui ir buvo stipriai ardomas. Iš gręžinių medžiagos ir geologinio žemėlapio matyti permo klinčių paplitimas prekartero paviršiuje netoli Baisogalos šiek tiek vakariau. Taigi gargždo petrografinė sudėtis ledyninėse ir ledyno tirpsmo nuogulose padeda suprasti, iš kurių vietų ledynai slinko į Lietuvą, kokiose vietose ir kokias uolienas jie ardė.

1 lentelė

Gargždo petrografinė sudėtis tyrinėtuose smėlio–žvirgždo mišrių nuogulų telkiniuose

Eil. Nr.	Uolienos	Mėginio paėmimas						Bendrai tirtuose telkiniuose							
		Andriūnų karjeras		Kubiliūnai		Valatkoniai									
		Mėgin. 1	Mėgin. 2	Mėgin. 1	Mėgin. 2	Mėgin. 1	Mėgin. 2								
		Frakcija cm													
		2–5	1–3	1–5	1–4	1–4	1–3								
		Vien. %	Vien. %	Vien. %	Vien. %	Vien. %	Vien. %	Vien. %	Vien. %						
1.	Kristalinės uolienos	112	31,1	59	16,5	58	15,0	54	20,5	76	24,1	66	17,8	425	20,7
2.	Smiltainiai ir aleurolitai	24	6,7	11	3,1	4	1,0	11	4,2	21	6,7	15	4,1	86	4,2
3.	Devono dolomitai	116	32,2	90	25,2	120	31,1	84	31,8	38	12,1	69	18,6	517	25,2
4.	Silūro ir ordoviko organogeninės klintys	79	21,9	114	31,9	95	24,6	59	22,3	100	31,7	124	33,5	571	27,7
5.	Permo klintys	27	7,5	83	23,3	108	28,0	55	20,8	80	25,4	95	25,7	448	21,8
6.	Kreidos silifikuotos	2	0,6									1	0,3	3	0,2
7.	Smėlingi melsvai pilki mergeliai					1	0,3							1	0,1
8.	Limonitai							1	0,4					1	0,1
Iš viso:		360	100,0	357	100,0	386	100,0	264	100,0	315	100,0	370	100,0	2052	100,0

Panašių fluvio-glacialinio žvyro telkinių, kaip čia paminėta, yra žinoma daugiau. Vienas jų yra Januškonių kaime. Ten žvyro nuogulos slūgso Kutenos upės terasoje (7 pav.). Čia nupieštas piešinėlis vaizduoja karjero sienelę (4 × 6 m ploto), kurios azimutas 40°. Telkinys yra kairiajame Kutenos krante. Kaip pažymėta iliustracijoje, išskirti trys sluoksniai. Apatinis (I) sluoksnis yra storiusias, tačiau jis iki apačios neprakastas. Šio sluoksnio nuogulos – mišrios smėlio, žvirgždo ir gargždo sudėties – buvo suneštos tekančios vandens srovės, palyginti sraunios. Nuogulų tekstūrinės savybės leidžia tvirtinti, kad hidrodinaminės srauto sąlygos prilygo fluvio-glacialinei kopinei sedimentacijai. Įstrižai sluoksniuoti mišrių nuogulų sluoksniai yra palinkę pasroviui. Sluoksnelių storis svyruoja nuo 1 iki 5 cm. Įstrižų sluoksnelių polinkiai yra tokie: iš šiaurės į pietus apie 20–25°, iš šiaurės rytų į pietvakarius – nuo 5 iki 30° ir iš šiaurės vakarų į pietryčius – 10–25°. Toks sluoksnelių polinkis leidžia tvirtinti, kad nuogulas suklojusi srovė tekėjo iš šiaurės į pietus, t. y. ne ta kryptimi, kuria dabar teka Kutenos upė. Čia nieko nuostabaus, nes suplovēs nuogulas vanduo tekėjo nuo šiauriau tirpsio ledyno.

7 pav. Januškoniu karjeras. Kutenos upės terasos nuogulų pjūvis: I – neprakastas žvirgždo sluoksnis, II – žvirgždo sluoksniai ir lizės su įvairiagrūdžio smėlio lėšiais, III – smulkiagrūdžio smėlis su žvirgždo intarpais. Pagal A. Mikalauską ir L. Mikutiene, 1971

Aukščiau slūgsantis sluoksnis (II) buvo suguldytas dar stipresnės srovės. Hidrodinaminės srauto sąlygos buvo tarpinio režimo tarp kopinės ir plokščiosios sedimentacinių fazių. Apie tai galima spręsti patyrinėjus nuogulų tekstūras ir struktūras. Šalia įstrižai sluoksniuotų linzių, susidariusių kopinės sedimentacinės fazės sąlygomis, šiame sluoksnyje matome horizontalius tarp sluoksnius, sudarytus iš stambesnės medžiagos, kuri suguldyta plokščiosios sedimentacijos fazės sąlygomis. Apskritai sluoksnyje vyrauja žvirgždo frakcijos dalelės, tačiau pasitaiko įvairiagrūdžio smėlio tarp sluoksnių su gargždu. Sluoksnio dešinėje pusėje išryškėjo smulkios amplitudės sprūdis, atsiradęs dėl nuogulų konsolidacijos, galbūt ištirpus ledui. Smėlio tarp sluoksniuose ir lizėse sluoksnelių storis yra nuo 2 iki 10 mm, o žvirgždo – 1–5 cm. Įstrižai sluoksniuotose lizėse sluoksneliai yra palinkę iš šiaurės į pietus nuo 10 iki 15°, iš šiaurės rytų į pietvakarius – 10–20° ir iš rytų į vakarus – 5–10°. Toks sluoksnelių polinkis rodytų srovės vyravusią kryptį iš šiaurės rytų į pietvakarius.

Viršutinis sluoksnelis (III), užbaigiantis nuogulų pjūvį, sudėtas iš smulkiagrūdžio smėlio su žvirgždo priemaisa apatinėje dalyje. Sluoksnelis neturi ryškaus sluoksniuotumo, kuris galėjo būti sujauktas periglacialinių ir dirvodaros veiksnių. Jame smėlis dulkėtas.

Norime paminėti dar vieną smėlio telkinį, surastą ties Piepaliūkiais, kuri 1980 m. žvalgė Respublikinio vandens ūkio projektavimo instituto Geodezijos-geologijos skyriaus Geologijos grupė. Telkinys yra banguotoje moreninėje lygumoje, kuri šliejasi prie šoninės galinės morenos gūbrio vakariau. Santykiniai aukščių kitimai telkinio ribose siekia 0,5–2,0 m. Telkinyje surastos fluvio-glacialinės (f IIIbl), akvaglacialinės (ag IIIbl) ir glacialinės (g IIIbl) nuogulos. Labiau domina fluvio-glacialinės (ledyno tirpsmo vandenų suklotos) nuogulos. Jas sudaro dulkėti smulkiagrūdžiai, vidutiniagrūdžiai ir žvirgždingi smėliai bei smulkūs žvirgždai, įstrižai sluoksniuoti. Naudingo sluoksnio storis siekia nuo 2,2 iki 8,0 m (nuo 0,0 iki 4,8 m jo apvandeninta). Telkinio naudingosios iškasenos sluoksnį dengia tik dirvožemio sluoksnis, kurio storis 0,2–0,4 m. Asloje – riedulingi, gargždingi ir žvirgždingi moreniniai priemoliai. Naudingąją iškaseną sudarantys smėliai yra kvarco feldšpatiniai. Smėliai ir žvyrai buvo sukloti nevienodo

stiprumo vandens srautų. Tai žemos kategorijos žvyrai, kurie tinka kelių tiesimui. Kaip nurodyta 1 lentelėje, kai kuriuose karjeruose mūsų buvo išanalizuota gargždo petrografinė sudėtis. Analizė parodė, kad vidutiniškai 20,7% sudaro iš toli, t. y. iš Fenoskandijos, atneštų kristalinių uolienuų nuotrupos. Tose nuotrupose pasitaiko būdingos petrografinės uolienuų atmainos, pagal kurias galima surasti, iš kur jos yra kilusios.

Būdingieji rieduliai. Tokie būdingi ledyno atvilkti rieduliai yra vadinami vedančiais, o ne vedamaisiais, nes jie mus nuveda į tas vietas Fenoskandijoje, iš kurių uolienuų pleistoceno ledynai juos nugremžė ir atnešė į Lietuvą. Būdingiems vedantiesiems rieduliams keliami keli reikalavimai. Pirmas, svarbiausias reikalavimas yra tai, kad jų gimtosios uolienos būtų paplitusios vienoje ribotoje vietoje Fenoskandijoje ir nepasikartotų kituose plotuose. Kitas svarbus reikalavimas – dėl tų uolienuų atpažinimo. Jis reikalauja, kad būdingo riedulio petrografinė sudėtis ir sandaros ypatybės leistų to riedulio uolienas patikimai atpažinti. Svarbu taip pat, kad būdingų uolienuų rieduliai būtų pakankamai gausiai paplitę ir gana dažnai pasitaikytų tiriamose ledyninės kilmės nuogulose. Taip pat svarbu įvertinti fizines mechanines uolienuų savybes, t. y. jų trapumą. Būdingi rieduliai privalėtų turėti panašias trapumo savybes. Kitu atveju trapūs greitai sutrupės ir išnyks iš stambių riedulių tarpo, o atsparūs juose susikaups.

Gargždo frakcijos dydžio būdingų uolienuų apvalainukai mūsų buvo tyrinėti Andriūnų žvyro karjere (2 lentelė). Susumavus rezultatus, matyti, kad gargždo frakcijoje Andriūnų karjere ryškiai vyrauja Alandų saloms būdingos uolienos: granitai, rapakyviai ir granofyrai (69,9%). Taip pat nemažai pasitaiko Centrinės Baltijos jūros šiaurinės dalies dugno raudonųjų ir rudųjų porfyru (16,09%). Kaip priemaiša surasta pietvakarių Suomijos granitų ir rapakyvių (7,5%) ir vidurinės Švedijos uolienuų (6,6%). Tokia būdingų rieduliukų sudėtis yra nulemta gargždo dydžio frakcijos, kurioje kaupiasi trapios uolienos, ypač porfyrai ir granofyrai.

Riedulių, surandamų laukuose, būdingų uolienuų regioninių grupių sudėtis skiriasi nuo gargždo frakcijos būdingų rieduliukų, surinktų žvyryne, sudėties. Tačiau stambių riedulių Baisogalos laukuose nebeliko. Jie išrinkti, ypač melioruojant ir gerinant dirbamas žemes. Dabar išlikę tik pavieniai rieduliai, išvilkti iš laukų ir palikti kaip egzotiški praeities liudytojai. Jie suvežti papuošimui prie kelių ir sodybų. Vienas toks eratinis (tolimos egzotiškos kilmės) riedulys yra pastatytas Valatkonų kaime, kryžkelėje Sirūtiškiai–Palōnai–Pociūnėliai–Baisogala (žr. splt. nuotr. 3 ir 4 pav.). Šis riedulys sudarytas iš feldšpato–kvarco aplitinio granito–pegmatito. Aukštis 2,20 m viršum žemės paviršiaus, ilgis ~3 m, plotis ~2 m, apimtis ~9 m.

Kai kurie rieduliai yra paskelbti geologiniais paminklais. Prie Baisogalos, 2 km į rytus, Valatkonų miške guli du rieduliai: Velnio (Valatkonų I) ir Angelo (Valatkonų II). Velnio akmuo, dar vadinamas Valatkonų akmeniu arba Valatkonų I akmeniu, yra perskilęs. Jo ilgis 5,65, plotis ~4,05 m, aukštis 2,5 m. Apimtis ~15,56 m. Riedulys atplėštas nuo mikroklininio granito su biotitu uolos Fenoskandijoje ir atvilktas bei paguldintas prie Baisogalos paskutinio Nemuno apledėjimo Baltijos stadijos Vidurio Lietuvos fazės metu prieš 14 000 metų. Jis su ledynu keliavo daugiau kaip 600 km, kol pasiekė savo dabartinę vietą. Apie šį riedulį yra pasakojamos legendos. Viena legenda tvirtina, kad akmenį perskėlė velnias. Pastarasis taip pažymėjęs dviejų ponų žemės valdas, dėl kurių ribos jie ginčijęsi.

2 lentelė
Būdingi gargždo apvalainukai (1–5 cm)

Paragenetinės grupės	Regionai	Būdingi rieduliai	Riedulių radimvietės				
			Andriūnų žvyro karjeras		Paragenetinė grupė		
			Vien.	%	Vien.	%	
I	Pietų Suomijos vidurinė dalis						
II	Pietvakarių Suomija	Pernio granitai	2	1,96	8	7,5	
		Vehmos rapakyvis	1	0,98			
		Ratilos rapakivis	2	1,96			
		Rapakyviai	3	2,94			
III	Alandų salos	Granitai	44	43,14	74	69,9	
		Granofyras	9	4,90			
		Rapakyviai	21	20,59			
IV	Botnijos įlankos dugnas						
V	Baltijos jūros dugnas	Rudasis porfyras	2	196	17	16,1	
		Raudonasis porfyras	15	14,71			
VI	Vidurio Švedija	Dalarnės porfyras	2	1,96	7	6,6	
		Saltviko granitas	5	4,90			
Iš viso:			106	100,0	106	100,0	

Šiaurryčiau Baisogalos, prie Vileikių, Vabalių, Vainiūnų ir Piepalių, guli keturi mitologiniai kulto akmenys su dubenėliais. Šie akmenys yra ne tik geologiniai paminklai, bet ir petrografiniai eksponatai, etninės kultūros bei archeologiniai paminklai. Prie tokių akmens archeologinių radinių priklauso akmens amžiaus pabaigos akmeniniai įrankiai, dažniausiai akmens kirviai ir kirvukai. Jie pagaminti iš atsparių mechaniniam poveikiui uolienu gargždo ir smulkių riedulių, pasitaikiusių čia pat laukuose tarp ledyninių riedulių, atneštų iš Fenoskandijos. Akmens amžiaus žmonės mokėjo atskirti riedulius, tinkamus kirvukams gaminti. Jie dažniausiai pagaminti iš uralitinių porfyrų ir diabazų, kurie yra sunkūs ir atsparūs. Keletas tokių akmens amžiaus archeologinių radinių saugoma Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje (žr. sylv. nuotr. 5 pav.). Jų aprašymą mes čia pateikiame pirmą kartą. Tai tokių akmens archeologinių radinių petrografinė inventorizacija. Akmens kirvukų ir aukų – dubenuotų akmenų yra surasta gretimuose valsčiuose. Uralitiniai porfyrantai, iš kurių riedulių pagaminti kirviai, ledyno buvo atnešti iš pietų Suomijos vidurio, o diabazai – iš pietvakarių Suomijos.

Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje saugomi akmens kirvukai

Akmens kirvukas. Ilgis 8,3 cm, plotis prie ašmenų 4,2 cm, prie penties 3,4 cm. Storis prie skylės 4,1 cm. Sunkus. Su suapvalinta pentimi ir skylė arčiau penties, gerai apdorotas. Skylė į išorę plėtėja ir išgręžta žemėjančiai į vidų. Ašmenys šiek tiek ištrupėję, tačiau buvę tiesūs.

Uoliena: gabras vidutingrūdis, dėmėtas, juodame fone balti su žalsvu atspalviu plagioklazo netaisyklingos formos kristalai nuo 1,5 mm iki 5–4 mm ilgio. Plagioklazų – 30%, tamsių mineralų – 70%, jie sudaro vientisą bendrą uolienos masę.

Kirvukas padarytas iš lauko akmens – riedulio, ledyno atnešto iš Fenoskandijos vėlyvajame pleistocene į Lietuvą. Surastas Baisogalos valsčiuje.

Akmens kirvukas su skylė beveik per vidurį. Inv. nr. 243 (mokyklos muziejaus). Ilgis 7,6 cm, plotis prie ašmenų 5,5 cm, prie penties 3,8 cm, didžiausias storis prie skylės – 4,3 cm. Skylė išgrėžta įstrižai, žemėjančiai į vidų, į išorę plėtėja, skersmuo 2,1 cm, vidaus skersmuo 2 cm. Sunkus. Paviršius nugludintas, pentis suapvalinta, tačiau nuo darbo ištrupėjusi, ašmenys lenkti. Kairiajame šone yra išlikęs įdubimas iš riedulio pirminės formos.

Uoliena: diabazas smulkiagrūdis, diabazinės sandaros, žalsvai tamsiai pilkas, plagioklazai (43%), suaugę su tamsiais mineralais, sudarančiais bendrą uolienos masę (57%). Įstrižai ašmenų per šoną eina siūlo storio balto plagioklazo juostelė.

Pagamintas iš lauko akmens – riedulio, ledyno atnešto iš pietų Suomijos vidurinės dalies.

Akmens kaupuko ašmenų fragmentas. Ilgis 6,2 cm, plotis prie nuskėlimo 5,8 cm, storis 3,4 cm. Išorės pusė išgaubta, vidinė pusė plokščia. Nugludintas. Skėlimo paviršius nelygus. Ašmenys apvalūs, kūgiški. Vidutiniškai sunkus.

Uoliena: diabazas tankus, su žalsvai pilkų plagioklazo kristalėlių smulkiais, apie 0,5–1 mm dydžio intarpėliais, tamsiai pilkas. Plagioklazų yra apie 31%, tamsių mineralų 79%.

Padarytas iš vietinio laukų gargždo, ledyno atnešto iš Fenoskandijos.

Akmens kirvis su skylė šiek tiek arčiau penties. Sunkus. Ilgis 10,3 cm, plotis prie penties 3,5 cm, prie ašmenų 5,6 cm. Storis 4 cm tarp penties ir skylės. Skylė išgrėžta šiek tiek žemėjančiai į vidų link ašmenų. Skylės išorės skersmuo 2,2 cm, vidaus skersmuo 2 cm. Ašmenys lengvai išlenkti, stipriau pakraščiuose ištrupinti kairiajame šone. Pentis truputį suapvalinta. Viename, dešiniajame, šone yra išlikęs riedulio pirminis vandens išgraužtas paviršius.

Uoliena: uralitinis porfyritas su tamsesnės žalsvos spalvos uralito fenokristalais, slūgsančiais šviesesnėje žalsvai pilkoje pagrindinėje uolienos masėje. Uralito porfyriniai kristalai briaunoti, tačiau kampai suapvalinti, sudaro susitelkimus penties vidinėje pusėje. Jų uolienoje yra apie 16–20%. Pagrindinė masė sudaryta iš smulkučių šviesių pailgų plagioklazo leistų (40%) smulkios masės ir tamsių mineralų vienalytės pagrindinės masės.

Padarytas iš lauke surasto riedulio, ledyno atnešto iš pietų Suomijos vidurinės dalies, Tavastechuso provincijos.

Akmeninio kirvuko ašmenų liekana su skylė kotui. Inv. nr. 47 (mokyklos muziejaus). Sunkus. Ilgis 7,2 cm, plotis prie ašmenų 5,35 cm, prie skylės 4,8 cm, storis 3,9 cm prie skylės. Gerai apdorotas. Ašmenys

lengvai išlenkti. Skylė išgręžta žemėjančiai į vidaus pusę link ašmenų. Išorės pusės skersmuo gali būti 2,1 cm.

Uoliena: gneisas smulkiagrūdis, juostuotas, pilkas dryžuotas.

Padarytas iš lauko akmens – riedulio, ledyno atvilktos iš Fenoskandijos.

Akmeninio kirvuko ašmenų liekana su skylės kotui apatine dalimi. Inv. nr. 361 (mokyklos muziejaus). Sunkus. Ilgis 6,4 cm, plotis prie ašmenų 4,4 cm, prie skylės 4,3 cm, storis prie skylės 4,5 cm. Ašmenys lengvai išlenkti, stipriau išlenkti pakraščiuose. Skylė išgręžta beveik tiesiai per visą kirvuką. Vidaus skersmuo galėjo būti apie 1,8 cm.

Uoliena: uralitinis porfyrilas su retais tamsesnės spalvos su žalsvu atspalviu uralito fenokristalais šviesesnėje žalsvai pilkoje smulkiakristalinėje pagrindinėje masėje. Uralito fenokristalų dydis apie 3–4 mm. Jų yra labai nedaug, vos 1–2% bendros uolienos masės. Pagrindinė uolienos masė smulkutė, sudaryta iš šviesesnių plagioklazo leistų (50%), išsidėsčiusių netvarkingai pagrindinėje šiek tiek tamsesnėje žalsvų tamsių feminių mineralų masėje (50%).

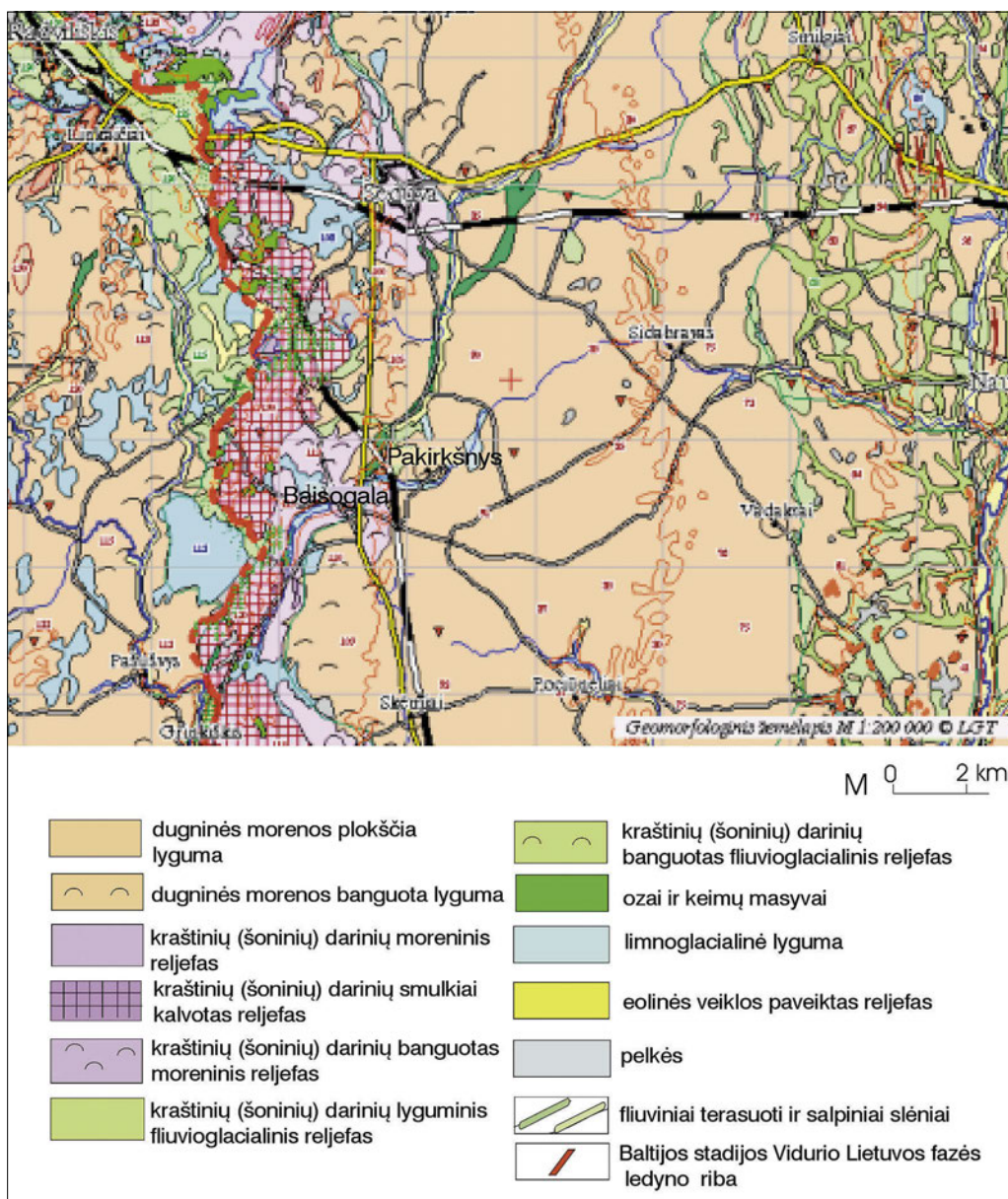
Padarytas iš gargždo, surasto žemės paviršiuje, ledyno atnešto vėlavajame pleistocene iš pietų Suomijos vidurinės dalies.

Aprašyti akmenys įrankiai, surandami Vidurio Lietuvoje, priskiriami baltiškiesiems laiviniams kovos kirviams su skylė kotui. Jų pasitaiko surasti prie upių ir upelių, žvyrynuose, prie piliakalnių ir pilkapių. Prie Baisogalos stūkso Taurakalnis (Diauderių piliakalnis) pietvakariau ir pačioje Baisogaloje – Baisogalos piliakalnis.

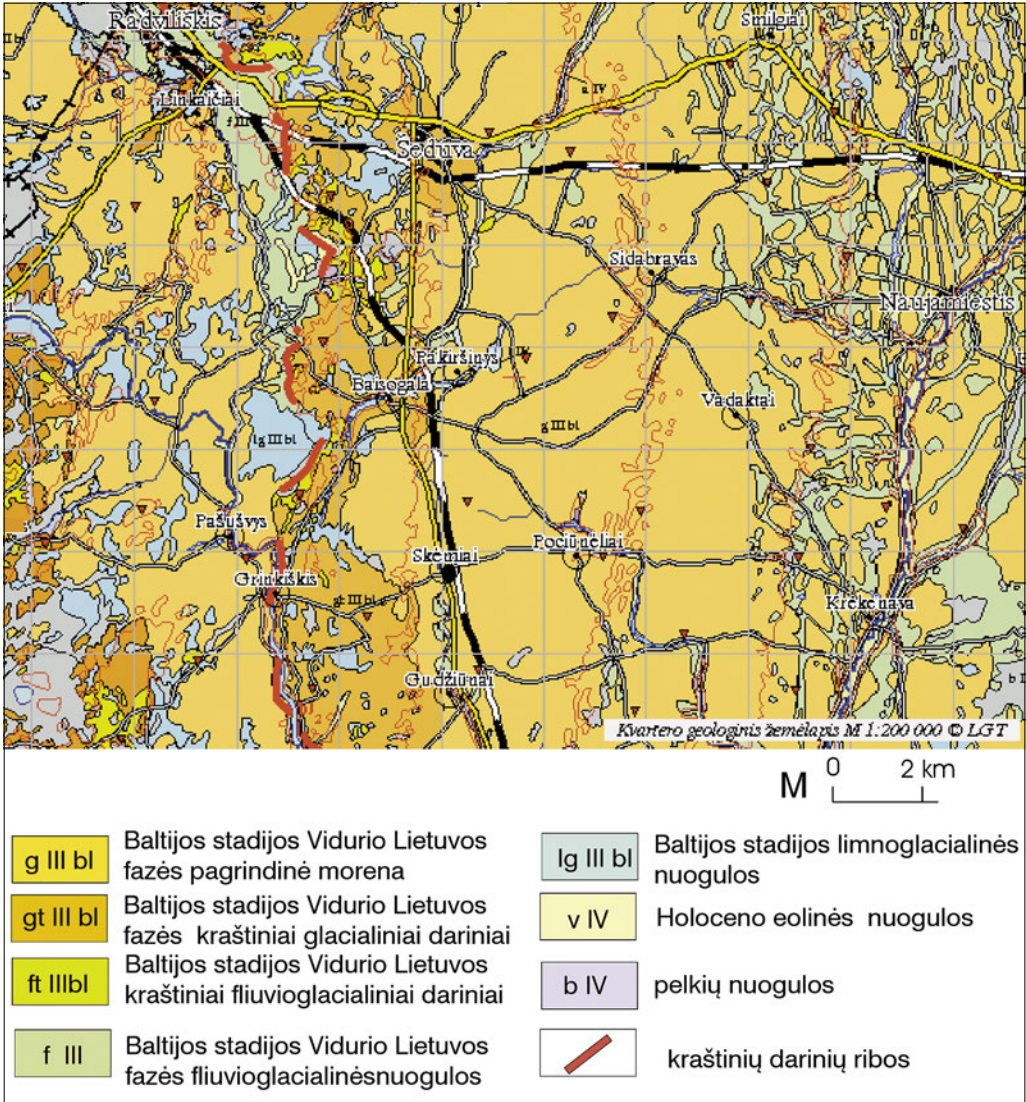
Kirvukų pentys suapvalintos ir siaurėja, prie skylės kirvukas plėtėja, skylė yra arčiau penties ir išgręžta įstrižai su polinkiu į vidų. Įdomus Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje saugomas kaplio ašmenų fragmentas (žr. sylv. nuotr. 5 pav., pirmas kairėje viršutinėje eilėje). Ši kaplį galima priskirti gyvatgalvių arba kurpalinių kaplių grupei. Šios grupės kaplių Vidurio Lietuvoje tarp Dubysos ir Nevėžio nebuvo rasta (Bagušienė, Rimantienė, 1974). Reikia tikėtis, kad į mokyklos muziejų jis pateko iš Baisogalos apylinkių, todėl šis radinys nauju faktu papildė archeologijos žinias.

Akmens kirvukų ir aukų akmenų galima tikėtis surasti pas privačius asmenis ir asmeninėse kolekcijose. Juos galima aptikti dirbant laukuose įvairius darbus, todėl reiktų į juos atkreipti dėmesį, kad neprapultų praeities materialinės kultūros paminklų. Saugiausia ir derama vieta tokiems archeologiniams radiniams yra muziejai, į kuriuos vertėtų minėtus radinius atiduoti. Jie ten bus prieinami tyrimams ir studijoms, tik būtina surašyti tokio radinio paprastą inventorizacijos aktą: kur surastas, kokioje padėtyje, kas surado, kada surado ir kitas aplinkybes.

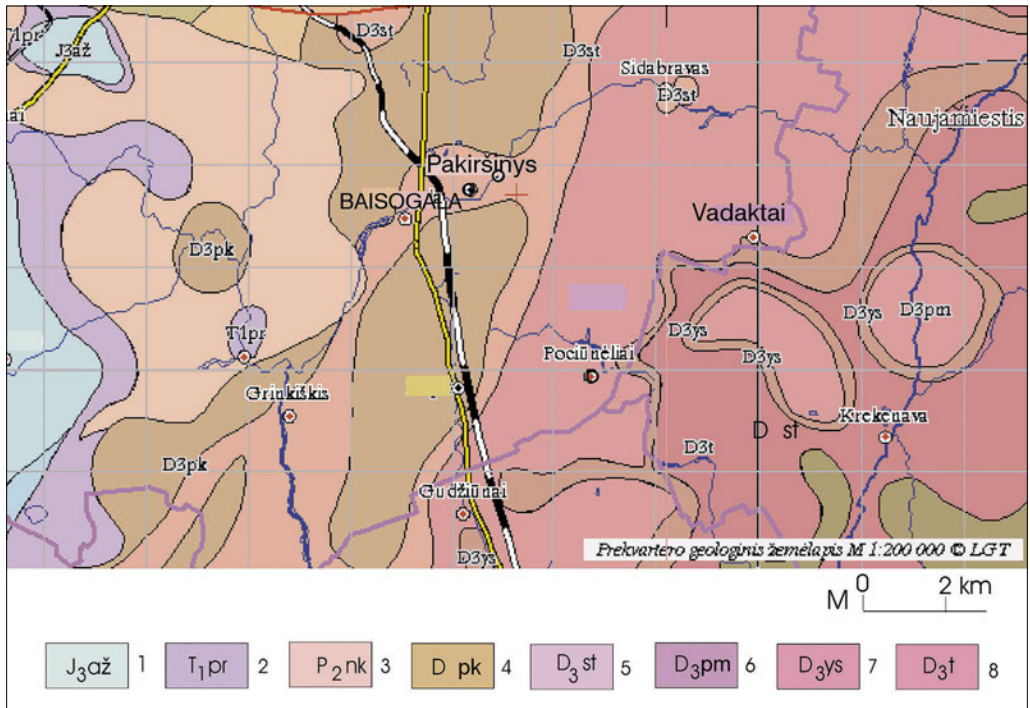
Man teko pastebėti, kad dalis Baisogalos apylinkėse surastų akmens kirvukų yra saugoma Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus saugyklose Kaune. Ten saugomas Baisogalos miestelyje surastas akmenis kirvis siaurėjančia pentimi, kurio ilgis 13,7 cm, ašmenų plotis 5,4 cm, storis 5,4 cm. Skylė pragręžta arčiau penties, per vidurį platesnis, ašmenys išlenkti. Labai sunkus ir kietas, paviršius šiurkštus, tačiau gerai pasiduoja gludinimui. Inv. nr. 305 (348 K. M. M.). Gautas iš Jurgio Žilio. Kirvukas anksčiau priklausė Kauno valstybiniam istorijos muziejui (305 inv. nr.). Kirvis pagamintas iš ultrabazinės uolienos (piroksenito ar amfibolito), žalsvai juodas. Pagrindinėje tamsioje feminių mineralų masėje pastebimi smulkūs plagioklazų kristalai,

2 pav. Geomorfologinis žemėlapis

3 pav. Kvartero geologinis žemėlapis

4 pav. Prekvarterio geologinis žemėlapis:

- 1 – jūros sistemos viršutinio skyriaus Ažuolių svitos uolienos;
- 2 – triaso sistemos apatinio skyriaus Purmalių serijos uolienos;
- 3 – permio sistemos viršutinio skyriaus Naujosios Akmenės svitos uolienos; devono sistemos viršutinio skyriaus uolienų svitos;
- 4 – Pakruojo; 5 – Stipinų; 6 – Pamūšio; 7 – Ystro; 8 – Tatulos

1 pav. Nuogulų frakcionavimas Andriūnų karjere

2 pav. Gargždas, išsijotas iš Andriūnų telkinio žvyro, iš kurio buvo surinktos būdingos uolienos

3 pav. Iš laukų atvežtas riedulys Valatkonių k. kryžkelėje. Ledyno pernešimo metu gautoji forma iš riedulio viršutinės pusės. Prie riedulio stovi Dainius Pirinauskas

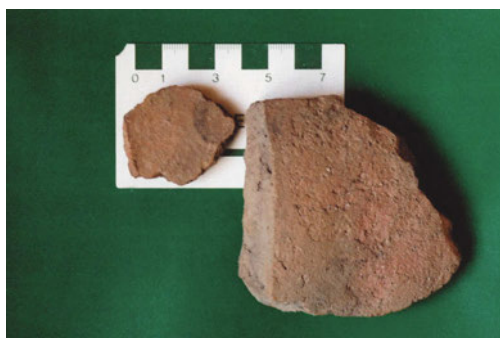
4 pav. Tas pats riedulys, tik iš pado pusės

5 pav. Baltiškieji laiviniai akmens kirvukai ir kaplio nuolauža Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje. Padaryti iš: tamsaus tankaus diabazo (viršutinės eilės kairėje), smulkiagrūdžio diabazo (viršutinės eilės viduryje), gabro (viršutinės eilės dešinėje), uralitinio porfyrito (apatinės eilės kairėje), smulkiagrūdžio gneiso (apatinės eilės viduryje), uralitinio porfyrito (apatinės eilės dešinėje)

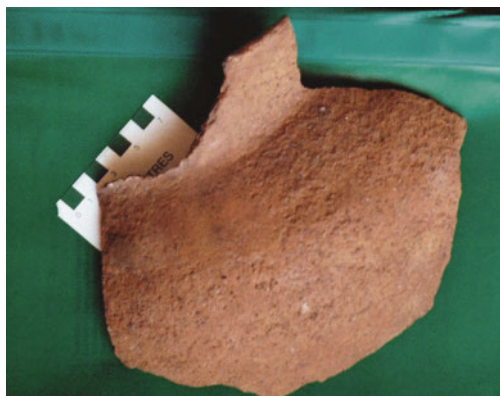

6 pav. Skridiniai Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje. Kairėje – iš aleurolito, dešinėje – degto molio

7 pav. Keramikos fragmentai Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje

8 pav. Keraminio puodo kaklelio fragmentas Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje

9 pav. (apačioje dešinėje). Keraminio puodo šukė Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje

10 pav. Baisogalos dvaro spirito voryklos pastatas, kurio sienose suskaičiuoti būdingieji rieduliai. Kairiajame viršutiniame kampe – apardytas mūras, sutvirtintas plytomis

11 pav. Baisogalos dvaro spirito voryklos pastato kairysis kampas šiauriniame gale. Matuoklės ilgis 300 cm

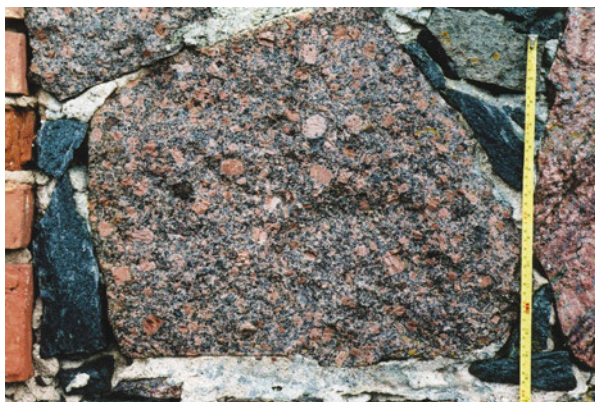
12 pav. Šešios skaldytų lauko akmenų eilės ir mūrijimo technologija matyti ryškiai Baisogalos dvaro bravoro pastato šiauriniame gale. Matuoklės ilgis 300 cm

13 pav. Skaldyti įvairios petrografinės sudėties kristalinių uolienuų rieduliai Baisogalos dvaro bravoro pastato sienoje. Matuoklės ilgis 96 cm

14 pav. Smulkiagrūdis Hango granitas Baisogalos dvaro bravoro pastato sienoje. Dešinėje pusėje sprogdinimo skylės liekanos. Matuoklės ilgis 59,5 cm

15 pav. Pietvakarių Suomijos piterlitas Baisogalos dvaro bravoro pastato sienoje. Matuoklės ilgis 42 cm

16 pav. Pietvakarių Suomijos piterlito riedulys įmūrytas į Baisogalos dvaro bravoro pastato sieną. Matuoklės ilgis 50 cm

17 pav. Pietvakarių Suomijos granito riedulys Baisogalos dvaro bravoro pastato sienoje. Matuoklės ilgis 27,5 cm

18 pav. Alandų salų rapakivio riedulys įmūrytas į Baisogalos dvaro bravoro sieną. Matuoklės ilgis 44 cm

19 pav. Feldšpatinis granitinis gneisas su žėručių (biotito) tamsiomis juostelėmis Baisogalos dvaro bravoro pastato sienoje. Matuoklės ilgis 36 cm

20 pav. Gneisas Baisogalos dvaro bravoro pastato sienoje. Matuoklės ilgis 60 cm

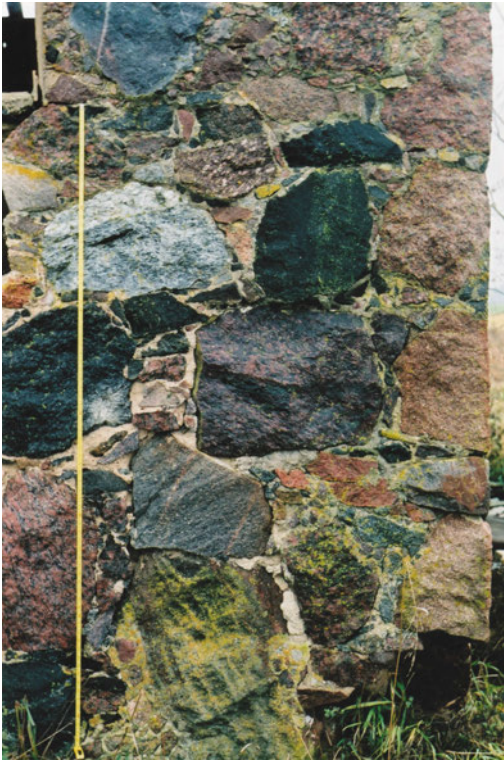
21 pav. Buvusio paukštyno pastato akmenų sienos likučiai

22 pav. Buvusio paukštyno pastato sienos mūras, sumūrytas iš skaldytų lauko akmenų. Matuoklės ilgis 150 cm

23 pav. Ūkinis pastatas Valatkonių k.
prie kelio į Pociūnėlius sumūrytas
iš skaldytų lauko akmenų

24 pav. Valatkonių buvusio chemikalų
sandėlio pastatas iš pietinio galo,
kurio sienose suskaičiuoti būdingieji
rieduliai

25 pav. Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio lauko skaldytų akmenų pietvakarių kampinis mūras. Matuoklės ilgis 190 cm

26 pav. Du skirtingos petrografinės sudėties rieduliai: apačioje – juodas amfibolitas su feldšpato rausvais lęšiais ir viršuje – rausvas granitas Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje. Matuoklės ilgis 87 cm

27 pav. Alandų salų smulkiagrūdis rapakyvis Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje. Riedulys susprogdintas išgręžtoje skylėje susprogdinus sprogstamąją medžiagą. Matuoklės ilgis 54 cm

28 pav. Alandų salų porfyriškas rapakyvis Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje. Matuoklės matomas ilgis 48 cm

29 pav. Alandų salų rapakyvis Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje. Matuoklės ilgis 45 cm

30 pav. Alandų salų granitas Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje

31 pav. Vehmos granitas Valatkonių
buvusio chemikalų sandėlio sienoje.
Matuoklės ilgis 29 cm

32 pav. Pernio žėrutinis granitas
Valatkonių buvusio chemikalų
sandėlio sienoje

33 pav. Feldšpato (mikrokliino) kristalas su šviesesne išorine plutele granito nuotraukos centre Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje

34 pav. Helsinkito skelto riedulio nuotrauka Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje. Matuoklės ilgis 56 cm

35 pav. Plagioklazitas Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio sienoje. Matuoklės ilgis 43 cm

2005 m.

A. Gaigalo nuotraukos

kurių yra apie 15%. Jie lengviau dūla, todėl jų vietos akmens kirvuko paviršiuje yra įdubusios.

Kitas Baisogaloje surastas akmens įrankis, saugomas Kauno muziejuje, yra gyvatgalvis kaplys. Jis taip pat įrodo, kad netiksli yra išvada, jog šių kaplių nėra rasta Vidurio Lietuvoje tarp Dubysos ir Nevėžio.

Pliūškiuose, Baisogalos apylinkėje, surasta akmens buožė, kurios aukštis 3,1 cm, skersmuo 5,6 cm. Ji pateko į Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejų iš Kretingos kraštotyros muziejaus.

Skėmių kaime ir jo apylinkėje buvo surasti du akmens kirvukai, kurie atgabenti į Kauno muziejų. Tai akmens kirvukas su siaurėjančia pentimi, kurio ilgis 7,8 cm, ašmenų plotis 4,5 cm, storis 3,4 cm. Jis perduotas į Kauno muziejų iš Kėdainių kraštotyros muziejaus (inv. nr. 104).

Kitas akmens kirvukas su siaurėjančia pentimi, kurio ilgis 8,9 cm, ašmenų plotis 4,4 cm, storis 4,5 cm, buvo pradžioje saugomas Kauno kraštotyros muziejuje, vėliau Kauno istorijos muziejuje (inv. nr. 330).

Baisogalos apylinkėse surastų archeologinių radinių gali pasitaikyti kituose čia nepaminėtuose kraštotyros muziejuose. Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje kartu su akmens archeologiniais radiniais saugomi keramikos dirbiniai ir jų šukės.

Pirmiausia noriu paminėti du skridinius (6 splv. pav.). Pirmasis mažesnis (inv. nr. 51), pagamintas iš rusvai tamsiai pilkos spalvos aleurolito, kurio paviršius šiurkštus. Skridinuko skersmuo 4,6 cm, skylės skersmuo 5–6 mm, storis 1,7 cm. Kitas, didesnis, pagamintas išdegus molio pusfabrikatį. Jo inv. nr. 15. Degto molio skridinio skersmuo 8,8 cm, skylės skersmuo 2,1 cm, storis 4 cm. Pagrindinėje masėje pastebimi blizgantys apie 0,5 mm dydžio intarpai. Skridinio paviršius šiurkštus.

Įdomios keraminių degto molio puodų šukės (žr. splv. nuotr. 7–9 pav.). Molio pagrindinės masės liesiklis yra sutrinto pegmatito feldšpato, rečiau balzganio kvarco guralas, kuris aštriabriaunis, apie 1–3 mm dydžio nuotrupos. Keraminių šukių paviršius šiurkštus, paveiktas paviršinių egzogeninių procesų. Spalva šviesiai rusva. Didesnio puodo kaklelio anga galėjo būti apie 20 cm skersmens. Iš vidaus pusės puodas pridedęs (žr. splv. nuotr. 8 pav.). Be faktūros.

Dviejų mažesnių šukių (žr. splv. nuotr. 7 pav.) skersiniame pjūvyje spalva keičiasi: išorinė ruda, viduje nubalusi, o vidaus paviršius juodas. Jų išorės paviršius šiurkštus, be faktūros. Vidinės pusės paviršiuje yra likę brūkšnelių. Keramiką surinkta Bagdōnų kaime.

Anksčiau aptarėme gargždo ir žvyro nuogulų būdingus rieduliukus. Akmens kirvukai pagaminti akmens amžiaus pabaigoje taip pat iš būdingų suomiškos kilmės uralitinių porfyrų ir diabazų riedulių. Kadangi laukuose stambių riedulių nebelikę, būdingų ledynmečio riedulių ieškojome išlikusiuose pastatuose, sumūrytuose iš lauko riedulių.

Mūrinių pastatų rieduliai

Tuo tikslu tyrinėjome Baisogalos Komaro dvaro bravoro pastatą, buvusio paukštyno akmeninio pastato sienų griuvėsius, Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio mūrines sienas ir paminklo žuvusiems už Lietuvos laisvę, esančio Baisogalos centreje aikštėje ir atstatyto 1989 m., akmenis.

Komaro dvaro bravoras. Keturkampis iš lauko akmenų sumūrytas (žr. splv. nuotr. 10 pav.) namas. Aukštis 2,7 m. Dengtas šiferiu. Stovi vakariniame dvaro sodybos pakraštyje. Pastatas statytas ant nuolaidaus paviršiaus, pasvirusio link upelio, todėl jo viena, šiaurinė siena yra aukštesnė už priešingąją. Sienos sumūrytos iš skaldytų lauko akmenų 50 × 65 cm ir smulkesnių 30 × 25 cm (žr. splv. nuotr. 11 pav.). Tarpai tarp stambių riedulių užpildyti tokių pat pailgos plokščios formos akmenų skalda (žr. splv. nuotr. 12 ir 13 pav.). Akmenys sprogdinti. Matyti skylės, iškaltos sprogstamajai medžiagai sudėti. Šis pastatas neabejotinai sumūrytas iš riedulių, išplautų vandens iš senesnių Medininkų apledėjimo morenų ir surinktų Kiršino upelio slėnyje. Vyrauja: 1) Hango granitai, rusvi, vidutingrūdžiai, kai kurie smulkiagrūdžiai, granitinės struktūros, biotitiniai (žr. splv. nuotr. 14 pav.); 2) palyginti dažni piterlitai (žr. splv. nuotr. 15 ir 16 pav.), tikriausiai kilę iš pietvakarių Suomijos, su lentelės formos kalio feldšpatų kristalais granitinėje smulkesnėje uolienos masėje; kartais juose pasitaiko pavienių kalio feldšpatų ovoidų, apsuptų plagioklazo žiedo, kurie turi ryšį su pietvakarių Suomijos rapakyviu (žr. splv. nuotr. 17 pav.); 3) daug tamsių uolienu, ištisai kristalinių, tačiau pasitaiko smulkių masyvių diabazų; 4) stambiai kristaliai helsinkitai, violetiškai rusvos spalvos nuo geležies oksidų; 5) Alandų granitai – raudonos spalvos granitinės struktūros, vidutingrūdžiai, kvarco kalio feldšpatiniai, su negausiais tamsiais mineralais (biotito ir retesnės raginukės); 6) Alandų rapakyviai – surasti keli, tačiau būdingos jiems išvaizdos, raudoni, margoki ir dėmėti (žr. splv. nuotr. 18 pav.); 7) įdomus porfyriškas rapakyvis su ryškiais pastebimais ovoidų porfyriškais intarpais, apsuptais oligoklazo žiedų. Jie slūgso smulkioje cukriškoje pagrindinėje uolienos masėje; 8) gneisai, pačios įvairiausios sudėties ir struktūros, kartais su migmatitinėmis gyslelėmis, gneisiškos tekstūros, juostuoti, akyti ir pan. (žr. splv. nuotr. 19 ir 20 pav.).

Paukštyno akmeninio pastato griuvėsiai (žr. splv. nuotr. 21 pav.). Pastatas ilgas, apie 40 m. Orientuotas iš rytų į vakarus. Sienos sumūrytos iš skaldytų lauko akmenų. Akmenys sprogdinti. Matyti iškaltos skylės sprogstamajai medžiagai sudėti. Akmenys surišti kalkėmis – cementu. Sienų aukštis 2,3 m. Sprogdinimo špūrų gylis 25 cm, net 30 cm, vienas jų matyti 22 pav. (žr. splv. nuotr.), apatinio tamsaus akmens viršuje.

Šiaurinė siena primena pilies mūrus, sumūryta iš skaldytų, sprogdintų akmenų, kurių skersmuo 40 × 30 cm, kai kurių 40 × 60 cm.

Gaila, kad toks pastatas apleistas, griūva sienos, jis seniai be stogo. Juk tai statybos architektūros, etninės kultūros ir petrografijos paveldo paminklas. Reikėtų jam gražinti funkcinę reikšmę, galima įrengti patalpas, kurios atitiktų šių dienų poreikius.

Aplink pailgų bangų reljefas, pakankamai išraiškingas moreninis kraštovaizdis, paryškintas vandens srautinės erozijos, atsivėrusios į platų toje vietoje Kiršino slėnį, susidariusį iš vėlyvojo pleistoceno vandenių senslėnio.

Valatkonių kaimo pietiniame pakraštyje du ūkiniai pastatai (žr. splv. nuotr. 23 ir 24 pav.), sumūryti iš skaldytų lauko akmenų, kurių dydžiai nuo 50 × 35 cm, 55 × 45 cm iki 26 × 17 cm (žr. splv. nuotr. 25 pav.). Tarpai tarp akmenų užpildyti tų pačių akmenų skalda (žr. splv. nuotr. 26 pav.).

Akmenų pastatas, kuriame buvo laikomi chemikalai žemės ūkiui, beveik tiksliai orientuotas iš pietų į šiaurę. Akmens sienų aukštis 3,3 m, sienų storis 70 cm. Ilgis

~30 m (29 m), plotis 9 m. Jis keturkampės formos. Stogas baigia griūti, lubų likučiai yra avarinės būklės ir kelia pavojų, kitur likę tik skersiniai mediniai balkiai. Pastatas yra apie 60 m į rytus nuo kelio, vedančio į Pāšakius. Langai, jų labai daug (8 šonuose ir 2 galuose), yra prie lubų, apie 2,2 m aukščiau grindų. Sienos į plotį sukrautos dviem ar net trimis akmenų eilėmis (0,7 m storio).

Gaila, kad neliko laukuose riedulių, dar labiau gaila, kai matau griūvančius akmeninius pastatus, sumūrytus iš tų skaldytų riedulių. Tokie pastatai yra mūsų laukų akmenų unikalios petrografinės kolekcijos. Gaila taip pat, kad nedaug bažnyčių Lietuvoje sumūryta iš lauko akmenų. Tiesa, jų yra (pvz., Salako, Gelvonų, Užuguosčio ir kt.). Bažnyčių mūruose yra didesnė tikimybė, kad šie gamtinio paveldo elementai išliks visa savo įvairove. Žinoma, yra riedulių – geologinių paminklų. Jie tikriausiai išliks ilgiau, tačiau tai tik pavieniai riedulių atmainų egzemplioriai.

Ne taip gaila, kad griūva iš molio suplūkti ūkiniai pastatai – gyvulių tvartai, nes molis juose nėra autentiškas, iš jo jau padaryta statybinė medžiaga, be to, molio sluoksniai lieka žemėje, jų visų neiškasi, o rieduliai iš paviršiaus jau surinkti. Jų iš žemės tiek neiškasi, kiek gamtos jėgos iš ledynų sąnašų sutelkė žemės paviršiuje.

Toliau aprašysime pastato akmenis. Labai išpūdingi du pegmatito rieduliai su blokinais kalio feldšpato kristalais: vienas kremiškai balkšvos spalvos, kitas – rožinis. Pirmajame pastebėtas rūdinių mineralų intarpas, abiejuose matyti tamsių žėručių.

Riedulių minėtuose akmeniniuose pastatuose, esančiuose Baisogaloje ir jos apylinkėse, tyrimo rezultatai susumuoti 3 lentelėje. Iš būdingųjų riedulių akmeninių pastatų sienose labai dažni buvo įvairūs Hango tipo granitai (48,0%), Alandų rapakyviai (12,2%) ir granitai (12,1%). Kitų būdingų uolienu riedulių pasitaikė rečiau. Daugiausia Hango granitų riedulių užfiksuota dvaro bravoro sienose. Šios sienos sumūrytos iš akmenų, surinktų Kiršino senslėnyje, kuriame rieduliai buvo išplauti iš senesnės Mėdininkų morenos. Valatkonių pastato sienos mūrytos iš riedulių, surinktų paviršiuje laukuose, kurie padengti paskutinio Nemuno apledėjimo Baltijos stadijos Vidurio Lietuvos fazės morena. Pastaroji turi daugiau Alandų salų uolienu.

3 lentelė

Būdingi rieduliai akmens pastatų sienose

Regionai	Būdingi rieduliai	Riedulių radimvietės				Bendrai			
		Dvaro varykla		Paukštyno akmeninio pastato griuvėsiai		Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio akmenys		Paminklas centrinėje gatvėje	
		Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%
Pietų Suomijos vidurinė dalis	Helsinkitai	1	1,4	1	2,0			2	0,7
Pietvakarių Suomija	Satakunto olivinis diabazas			1	2,0			1	2,4
	Hango granitas	44	60,3	26	51	54	39,2	22	52,3
	Abo granitas			3	5,9	4	2,9		7
	Pernio granitas			2	3,9	7	5,1		9
	Vehmos granitas			2	3,9	2	1,4		4

(tęsinys)

Regionai	Būdingi rieduliai	Riedulių radimvietės								Bendrai		
		Dvarovarykla		Paukštyno akmeninio pastato griuvėsiai		Valatkonių buvusio chemikalų sandėlio akmenys		Paminklas centrinėje gatvėje				
		Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%	
	Laitilos granofyras								2	4,8	2	0,7
	Nystado granitas	2	2,7								2	0,7
	Rapakyviai	4	5,5	2	3,9						6	2,0
	Lalilos rapakyvis					2	1,4	1	2,4		3	1,0
	Porfyriški rapakyviai	2	2,7			3	2,2				28	9,1
Alandų salos	Piterlitai	9	12,3	7	13,6	12	8,7				5	1,6
	Granitai	6	8,2	3	5,9	23	16,8	5	11,9		37	12,1
	Granofyras					2	1,4				2	0,7
	Rapakyviai	4	5,5	1	2,0	21	15,2	11	26,2		37	12,2
Botnijos įlankos dugnas	Kvarcinis					6	4,3				6	2,0
Vidurio Švedija	Stokholmo granitas	1	1,4	3	5,9	1	0,7				5	1,6
	Upsalos granitas					1	0,7				1	0,3
Iš viso:		73	100,0	51	100,0	138	100,0	42	100,0		304	100,0

Mūsų gauti būdingųjų riedulių tyrimo duomenys Baisogalos akmeninių pastatų sienose dera su paviršinių riedulynų tyrimo rezultatais (Tarvydas, Gudelis, 1958). Vidurio Lietuvos riedulynuose daugiausia surasta Alandų salų uolienu riedulių (42%) pietvakarių ir vidurio Suomijos bei Botnijos įlankos dugno riedulių (38%). Arčiausiai, tačiau vakariau Baisogalos buvo anksčiau tyrinėtas Šiaulėnų riedulynas (Tarvydas, Gudelis, 1958). Jame taip pat suskaičiuota daugiau Alandų salų uolienu riedulių (43%) ir pietvakarių bei vidurio Suomijos riedulių (41%). Šiame riedulyne pasitaikė daugiau švediškos kilmės riedulių (13%).

Taigi pagal mūsų tyrimo duomenis ledo masės, susikaupusios pietvakarių Suomijoje ir Alandų salyno rajone, maitino Vidurio Lietuvos ledyninį srautą paskutinio apledėjimo metu. Kaip matėme, Baisogalos eratinės (tolimosios kilmės) rieduliams yra būdingos pietvakarių Suomijos ir Alandų salų uolienos (4 lentelė). Jos sudaro iki 97% visų būdingų kristalinių riedulių. Baisogalos apylinkėse daugiausia paplitusios intruzinės uolienos. Efuzinės kilmės uolienu (porfyrų ir granofyrų) rieduliai reti (5 lentelė). Daug intruzinių uolienu riedulių sudaro pietvakarių Suomijos Hango granitai, Abo ir Pernio granitai, Laitilos rapakyviai, porfyriški rapakyviai, piterlitai ir kitos būdingos to regiono uolienos.

Tyrinėjant rapakyvių riedulius reikia atskirti Alandų salų rapakyvius nuo pietvakarių Suomijos rapakyvių. Alandų salų rapakyviai pasižymi ryškiomis raudonomis spalvomis kartais su dėmėmis. Jiems yra būdingi nedideli kalio feldšpato ovoidai ir juos supantys žalsvoki oligoklazo žiedai, pastebimi uolienos paviršiuje. Rapakyvio ovoidų skersmuo siekia ne daugiau kaip 1,5–2 cm. Alandų granituose matyti mik-

ropegmatitinis labai smulkus mikroskopinis kvarco suaugimas su ortoklazų. Alandų salų rapakvyiams yra būdinga rudesnė raginukės spalva ir tai, kad ji neturi melsvos pleochroizmo spalvos. Šios ir kitos savybės padėjo atskirti Alandų salų rapakvyių riedulius nuo pietvakarių Suomijos rapakvyių.

Vidurio Lietuvoje Nevėžio plaštakos ledynas, slinkęs iš šiaurės į pietus, surikiavo riedulius paskutinio apledėjimo Baltijos stadijos morenoje meridianine kryptimi. Ilgosios riedulių ašys yra palinkusios prieš ledyno slinkimą 330–350° azimutų diapazone (Гайгалас, 1971, Бяцонис и др., 1971).

4 lentelė

Būdingųjų riedulių (30–50 cm) akmens pastatų sienose paragenetinės grupės

Grupės	Kilmės vietovės	Vien.	%
I	Pietų Suomijos vidurinė dalis	2	0,7
II	Pietvakarių Suomija	216	71,1
III	Alandų salos	76	25,0
IV	Botnijos įlankos dugnas	6	2,0
V	Baltijos jūros dugnas		
VI	Vidurio Švedija	3	1,0
Iš viso:		304	100,0

5 lentelė

Riedulių petrografinės grupės akmens pastatų sienose

Eil. Nr.	Uolienos	Paminklas		Spirito varykla		Paukštynas		Sandėlis		Bendrai	
		Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%	Vien.	%
1.	Granitai	62	44,6	53	26,8	41	37,3	92	18,2	248	26,2
2.	Piterlitai			9	4,5	7	6,4	12	2,4	28	2,9
3.	Rapakvyiai	12	8,6	10	5,1	3	2,7	26	5,2	51	5,4
4.	Porfyrų ir granofyrų	2	1,4					8	1,6	10	1,1
5.	Pegmatitai			9	4,5	8	7,3	8	1,6	25	2,6
6.	Tamsios bazinės uolienos	2	1,4	63	31,8	25	22,7	41	8,1	131	13,7
7.	Gneisai ir migmatitai	3	2,2	39	19,7	24	21,8	72	14,3	138	14,5
8.	Jotnio kvarciniai smiltainiai	1	0,7			2	1,8	2	0,4	5	0,5
9.	Kitos uolienos	57	41,1	15	7,6			243	48,2	315	33,1
Iš viso:		139	100,0	198	100,0	110	100,0	504	100,0	951	100,0

Išvados

Baisogalos moreninė lyguma yra išklota riedulingų, gargždingų, žvirgždingų, karbonatingų moreninių sluoksnių, kurie sudaro ištisinę, be skiriančių tarpmoreninių sluoksnių 30–70 m storio dangą. Tai patvirtina intensyvią egzraciją ir dugninės morenos akumuliaciją paskutinio ir priešpaskutinio apledėjimo metu. Todėl pagrįstai šią lygumą galima vadinti dugninės morenos lyguma. Iš vakarų į rytus link Nevėžio išsiskiria keli moreninės lygumos lygiai, vakaruose apriboti Nevėžio ledyninės plaštakos šoninės morenos išplatėjusio gūbrio.

Prekvartero devono uolienos po morenų dangą slūgso perskirtos ilgo *hiatuso*, kuris susidarė per 460 milijonus metų. Baisogala yra dviejų geologinių struktūrų

sandaros zonoje. Jos apylinkių viršutinės nuogulų dangos struktūrą ir jos raidą sąlygoja permo klinčių pakopa, einanti vakariau iš šiaurės į pietus.

Pleistoceno riedulingi, gargždingi, žvirgždingi, karbonatingi moreniniai priemoliai sąlygoja Baisogalos gamtinės aplinkos savybes. Ledyniniai rieduliai naudoti akmenis įrankiams gaminti, kaip kulto akmenys, mūrinėje statyboje ir kitur. Dabar jie tapę praeities geologiniais, archeologiniais ir etninės kultūros paminklais. Baisogalos apylinkėse surandami stambūs eratiniai rieduliai buvo atnešti paskutinio Nemuno apledėjimo Baltijos stadijos ledyno prieš 14 000 metų iš atplėštų pietvakarių Suomijos ir Alandų salų kristalinių uolienu masių.

Literatūra

- Basalykas A. Gamtinis kraštovaizdis. Molingos lygumos, *Lietuvos TSR kraštovaizdis*, Vilnius, 1977, p. 26–45.
- Bagušienė O., Rimantienė R. Akmeniniai gludinti dirbiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. 1, p. 84–205.
- Lietuvos geologija*, 1994, p. 447.
- Tarvydas R., Gudelis V. Paskutiniojo ir priešpaskutiniojo apledėjimų kristalinių vedamųjų riedulių pasiskirstymo dėsningumo Lietuvos TSR teritorijoje klausimu, *Moksliniai pranešimai, Geologija, geografija*, Vilnius, 1958, t. 6, p. 55–71.
- Бяцонис М. Речные эрозионные формы и аллювиальные образования, *Строение и морфогенез Средне-Литовской моренной равнины*, Вильнюс, 1971, с. 140–160.
- Бяцонис М. и др. Деградация ледникового покрова и развитие рельефа моренной равнины, *Строение и морфогенез Средне-Литовской моренной равнины*, с. 173–184.
- Гайгалас А. Общие сведения о Средне-Литовской низменности, *Строение и морфогенез Средне-Литовской моренной равнины*, с. 11–15.
- Гайгалас А. Структура, текстура и генетические разновидности основных морен, *Строение и морфогенез Средне-Литовской моренной равнины*, с. 28–83.
- Микалаускас А., Микутене Л. Флювиогляциальные образования, *Строение и морфогенез Средне-Литовской моренной равнины*, с. 92–124.

Valsčiaus augalija ir gyvūnija

Vaclovas Stukonis

Senas ažuolas
Strazdynės
botaniniame
draustinyje

Baisogalos valsčiaus teritorija pagal fizinį-geografinį Lietuvos padalijimą priklauso Vidurio Lietuvos Nevėžio žemumos rajonui. Tik patį vakarinį pakraštį iš dalies galime priskirti Rytų Žemaitijos plynaukštės rajonui. Ta priklausomybė didžia dalimi lemia ir augalijos bei gyvūnijos rūšinę sudėtį ir paplitimą. Pagal fitogeografinį Lietuvos padalijimą Baisogalos valsčiaus teritorija patenka į Rytų Žemaitijos plynaukštės ir Šiaurės Lietuvos žemumos rajoną. Šiam rajonui būdinga augalija: baltmiškiniai (daugiausia uosiniai) eglynai ir uosynų salos (būdinga uosynai su baltalksniais), drėgnos pievos su švelniaja kreive (*Crepis molis*).

Natūralios augalijos pagrindą sudaro miškai, natūralios pievos, pelkės, natūralių vandens telkinių augalija. Aišku, mūsų krašto augalai auga ir žmonių sukurtose bendrijose – dirbamuosiuose laukuose, kultūrinėse pievose, parkuose, sodybuose kiemuose, soduose, sodintuose miškuose ir kitur.

Gyvosios gamtos svarbiausia grandis yra augalija, nuo kurios didžia dalimi priklauso gyvūnai ir grybai. Didžiausius natūralios gamtos plotus užima miškai. Valsčiaus teritorijoje vyrauja mišrieji ir lapuočių miškai, daug mažiau yra spygliuočių miškų.

Natūralių pievų išlikę labai mažai. Didžioji jų dalis yra upelių slėniuose. Žemyninių pievų yra tik nedideli likučiai pamiškėse ir prie geležinkelio. Natūralios pievos gana įvairios, todėl skirstomos į klases. Daugiausia yra trąšių pievų klasės (*Molinio-Arrhenatheretea elatioris*) plotų. Jos paplitusios derlinguose įvairaus drėgnumo dirvožemiuose. Drėgnesnėse vietose prie vandens telkinių ir reljefo pažemėjimuose paplitę purienynų (*Calthion palustris*) sąjungos bendrijos: kupstiniai šluotsmilgynai (*Deschampsietum cespitosae*), kupstiniai viksvynai (*Caricietum cespitosae*), liekniniai viksveldynai (*Scirpetum sylvatici*), vingiorykštiniai snaputynai (*Filipendulo-Geraniatum*). Labai mažai yra pašiaušėlynų (*Alopecurion pratensis*) sąjungos bendrijų. Miglinis pašiaušėlynas (*Poa palustris-Alopecurietum pratensis*) ir pievinis pašiaušėlynas (*Alopecurietum*

pratensis) sutinkamas vos vienoje kitoje drėgnesnėje pievoje. Avižuolynų (*Arrhenantheretalia elatioris*) sąjungos bendrijos paplitę sausesnėse ir derlingesnėse pievose. Iš jų tikrojo eraičinyno (*Festucetum pratensis*) bendrijos sutinkamos dažniausiai. Kitų šios sąjungos bendrijų yra išlikę labai mažai.

Kietavarpynų (*Cynosurion cristati*) sąjungos bendrijų taip pat yra tik nedideli fragmentai. Jie išlikę ant geležinkelio pylimo ir nenaudojamuose šlaituose. Paminėtinos gardunytinio smiltyno (*Anthoxantho-Agrostietum tenuis*) ir eraičininio kietavarpyno (*Festuco-Cynosuretum cristati*) bendrijos.

Stepinių pievų klasės (*Festuco-Brometea erecti*) fragmentų rasta tik Kiršino slėnio pietinės ekspozicijos šlaituose ir rytus nuo Baisogalos ir Baisogalos jūros šlaituose. Paminėtini: poavižinis liucernynas (*Aveno-Medicagoetum falcatae*), šilagėlinis motiejukynas (*Pulsatilio-Phleetum phleoidis*), plokščiasis miglynas (*Poetum compressae*).

Pamiškių, miško aikštelių ir šlaitų klasės (*Tripolio-Geranietea sanguinei*) pievos paplitę taip pat negausiai, bet jų pasitaiko pamiškėse ir miškų pievelėse daugelyje vietų. Paminėtinos tokios šių pievų bendrijos: snaputinis dobilynas (*Geranio-Trifolietum alpestris*) ir doilinis dirvuolynas (*Tripolio-Agrimoniolum eupatoriae*). Snaputinis dobilynas rastas tik vienoje vietoje sausame Kiršino šlaite. Doilinio dirvuolyno bendrija sutinkama dažniau, bet taip pat gana reta.

Tyrulinių (*Nardetea strictae*) pievų praktiškai nebelikę. Iš šios klasės pievų išlikę tik vienas nedidelis putokšlinio briedgauryno (*Polygalo-Nardeteum strictae*) fragmentas.

Išlikusios natūralios pievos, mažai naudojamos, užželia krūmais ir piktžolėmis, todėl ir toliau jų plotai mažėja. Kartu nyksta ir šiam kraštui būdingas kraštovaizdis bei pievų bendrijose augančios saugomos Lietuvos raudonosios knygos augalų rūšys: šalmuotosios, mažosios ir vyriškosios gegužraibės, baltijinės ir raudonosios gegūnės. Kartu skursta ir visa biologinė įvairovė. Ypač sparčiai nyksta su natūraliomis pievomis susiję vabzdžiai.

Vandens telkinių augalija tirta tik fragmentiškai. Didesnių vandens telkinių pakrantės apaugusios nendrynų (*Phragmitetum*), lieknaviksvynų (*Caricetum gracinis*), švendrynų (*Thypetum latifoliae*), ajerynų (*Acoretum calami*) bendrijomis. Mažuose vandens telkiniuose paplitę: paprastieji monažolynai (*Sparganio-Glycerietum fluitans*), asiūklynai (*Equisetetum limosi*), vilkdalgynai (*Iridetum pseudoeccori*), pūslėtaviksvynai (*Caricetum vesicariae*), snapuotaviksvynai (*Caricetum rostratae*) ir kitos augalų bendrijos.

Miško balose vyrauja dvi augalų bendrijos. Tai mažieji (*Spirodeletum polyrrhizae*) ir trilypiai plūdenynai (*Lemnetum triculcae*), kuriuose sutinkama Lietuvoje saugoma kerpsamanė plūduriuojantysis sklenduonis (*Ricciolepis natans*). Jis rastas 5 Baisogalos miško vietose. Vasarą daug maisto medžiagų turinčiuose vandenyse susiformuoja Lietuvoje reta kuprotosios plūdenos (*Lementum gibae*) bendrija. Ji negausiai pasitaiko lėtai tekančiose Dotnuvėlės upelio atkarpose.

Dumblingose drėgnose dirvose valsčiaus teritorijoje gana gausios rūgštinio lakišyno bendrijos (*Poligono-bidentetum*). Šios vienmečių augalų bendrijos susidaro vasarą išdžiūstančiose balose, drėgnose galulaukėse, grioviuose ir kt. Šaltiniuose miškų vietose ir dar nepaveiktuose melioracijos miškų upokšniuose sutinkama karčiosios kartenės ir pražangialapės blužnutės bendrija (*Cardaminio-Chryso-splenietum*).

Specifinės augalų bendrijos susiformuoja kiemuose, pakelėse, sąvartynuose, daržuose, laukuose ir kitose nuo žmogaus ūkinės veiklos priklausančiose bendrijose.

Baisogalos apylinkių kiemuose augalų bendrijas dažniausiai formuoja: takažolės (*Polygonum aviculare*), vienmetės miglės (*Poa annua*), plačialapiai gysločiai (*Plantago major*). Pastoviai auga: pievinės ir paprastosios miglės (*Poa pratensis*, *P. trivialis*), baltosios smilgos (*Agrostis stolonifera*), kiaulpienės (*Taraxacum officinale*), rudeninės snaudalės (*Leontodon autumnalis*) ir kai kurios kitos žolės. Mažiau mindomose sodų ir kiemų vietose išplitusios kvapiosios antužės (*Elstholtzia ciliata*), garšvos (*Aegopodium podagraria*), paprastieji kiečiai (*Artemisia vulgaris*), varnalėšos (*Arctium tomentosum*). Pasitaiko ir nuodingų augalų. Vienas jų – nuodingoji šunpetrė (*Aethusa cynapium*). Ji labai panaši į petražolę, bet kad būtų mūsų apylinkėse kas nors apsinuodijęs, duomenų neturime. Juodoji drignė (*Hyoscyamus niger*) retkarčiais pasitaiko bergždynuose. Kartu su ja kai kur auga ir durnaropė (*Datura stramonium*). Visi šie augalai yra nuodingi ir su jais reikia elgtis atsargiai. Dar vienas pavojingas augalas mūsų apylinkėse pasirodė visiškai neseniai. Tai Sosnovskio barštis (*Hieracleum sosnowskyi*). Jis užauga daugiau negu 3 m aukščio ir sudaro gana didelius sąžalynus. Valsčiaus teritorijoje kol kas paplitęs negausiai. Didžiausias sąžalynas yra Strazdynės botaniniame draustinyje, kur jis stelbia vietinius augalus. Karštą vasaros dieną prisilietimas prie jo lapų gali sukelti daug nemalonumų. Dažniausiai nudeginama oda. Tada ant jos atsiranda sunkiai gyjančios pūslės.

Labai specifinės augalų bendrijos susidaro daržuose. Čia vyraujančios ir daug žalos padarančios piktžolės yra: daržinė žliugė (*Stelaria media*), baltoji balanda (*Chenopodium album*), dirvinė pienė (*Sonchus arvensis*), raudonžiedė notrelė (*Lakium purpureum*), pelkinė notra (*Stachys palustris*), dirvinė mėta (*Mentha arvensis*) ir kitos. Atskirai reiktų paminėti dvi šiuo metu labai paplitusias piktžoles: smulkiažiedę ir blakstienotąją galinsogą (*Galinsoga parviflora*, *G. quadriradiata*). Nors tai ir nesenos mūsų „viešnios“, žmonės jas jau spėjo pavadinti įvairiais vardais: rudeninė žolė, pomidorinė žolė ir kt. Galinsogos į Lietuvą atkeliavo iš Amerikos prieš 100 metų, bet mūsų apylinkėse labiau išplito tiktai prieš 20 metų. Efektyvių kovos būdų su jomis kol kas nežinoma, nes jos pradeda intensyviai augti antroje vasaros pusėje, kai jau mažai kovojama su piktžolėmis.

Didelę valsčiaus teritorijos dalį užima laukai. Dažniausiai čia auginami javai. Juose susiformuoja specifinės piktžolių bendrijos. Javuose, ypač rugiuose, dažnos rugiagėlės (*Centaurea chenus*), dirviniai raguoliai (*Consolida regalis*), pūdyminės veronikos (*Veronica agrestis*), dirvinės našlaitės (*Viola arvensis*) ir kitos. Anksčiau buvę dažnos ruginės dirsės (*Bromus secalinus*) ir paprastosios raugės (kukaliai) (*Agrostema githago*) dabartiniu metu neberandamos. Pasikeitus ūkininkavimo sąlygoms jos išnyko.

Atskirai reikia paminėti prie geležinkelio augančias augalų bendrijas. Čia ypač daug adventyvinų, tai yra iš kitų šalių atkeliavusių augalų. Paminėtina menturinis šalavijas (*Salvia verticillata*), gumbuotasis pelėžirnis (*Lathyrus tuberosus*), smiltyninė anisanta (*Anisantha tectorum*) ir kitos. Iš viso Baisogalos valsčiaus teritorijoje rasta 20 augalų rūšių, augančių tik prie geležinkelio.

Natūralių pelkių valsčiaus teritorijoje beveik neišlikę. Didžioji jų dalis numeruota. Aukštapelkių ir tarpinio tipo pelkių nėra. Visos pelkės – tai žemapelkės. Jos išsidėstę upių slėniuose ir reljefo pažemėjimuose. Pagrindinė pelkių sunaikinimo priežastis yra laukų ir miškų sausinimas. Išnykus pelkėms sunyko ir pelkinių augalų bendrijos, o kartu su jomis ir šiomis sąlygomis prisitaikę gyventi gyvūnai.

Biliūnų miške tarpsta miškinė varnalėša (*Arctium nemorosum*), kuri saugoma Lietuvoje. Šis astrinių šeimos augalas labai panašus į kitas savo giminaites – didžiąją, paprastąją ir mažąją varnalėšas. Nuo jų atskiriamas pagal lanku išlinkusias šakas. Kitos miškų augalijos saugomos rūšys plačiau aptariamoms straipsnyje apie Strazdynės botaninį draustinį. Tai statusis atgiris, meškinis česnakas, plūduriuojantis sklenduonis, miškinė dirsė, retažiedė miglė, kurios auga ir kituose valsčiaus miškuose.

Reikia paminėti vieną iš įdomesnių augalų – paupinį jonpapartį (*Matteuccia struthiopteris*), tarpstantį ūksmingame Baisogalos miške; jis gana dažnai auginamas sodybose, kapinėse ir kituose želdiniuose.

Baisogalos valsčiaus gyvūnija mažai kuo skiriasi nuo kitų aplinkinių Vidurio Lietuvos teritorijų.

Žinduoliai. Norėtume trumpai aptarti žinduolių rūšinę sudėtį. Daugiausia įdomių ir saugomų rūšių yra šikšnosparnių būryje. Buvusio Baisogalos valsčiaus teritorijoje jų rastos net 8 rūšys. Visi mes matėme vakarais ar naktimis skraidančius šikšnosparnius, bet apie jų gyvenimą, o tuo labiau rūšinę sudėtį žinome labai mažai. Apie šikšnosparnius Baisogalos apylinkėse daugiau sužinojome, kai Radviliškio rajono savivaldybės užsakymu 1996 m. buvo pradėti biologinės įvairovės tyrimai. Dainius Haroldas Pauža ir Neringa Paužienė tyrinėjo rajono šikšnosparnius. Nustatyta, kad didžiausia šikšnosparnių įvairovė yra Baisogalos parke. Čia rastos 8 rūšys, iš kurių net 5 įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą ir yra saugomos. Tokios šikšnosparnių santalkos ir įvairovės mažai kur Lietuvoje berastume. Gal tik Kauno fortuose jų gausiau.

Kaip ir visoje Lietuvoje, prie vandens telkinių skraido vandeninis pelėausis (*Myotis daubentoni*, Kühl). Jis dažniausiai medžioja minkštus dvisparnius (mašalus, įvairius uodus) vabzdžius. Baisogalos parke jų gyveno apie 30.

Kiti pelėausiai yra daug retesni. Tai Branto (*Myotis brandti*), Versmano ir Nattererio (*Myotis nattereri*, Kühl). Šie šikšnosparniai labiausiai mėgsta gyventi miškuose netoli vandens telkinių. Dieną išikuria senų medžių drevėse, plyšiuose, paukščių inkiluose. Maitinasi panašiai kaip ir vandeniniai pelėausiai. Abi šios rūšys Lietuvoje yra saugomos.

Europinis plačiaausis (*Barbastella barbastella*, Schreber) – vienas rečiausių šikšnosparnių Lietuvoje. Jis įrašytas ne tik į Lietuvos raudonąją knygą, bet ir į Europos saugomųjų rūšių direktyvas. Plačiaausio gyvenimo būdas dar nepakankamai ištirtas. Reikėtų detalesnių jo biologijos tyrimų.

Natuzijaus šikšniukai (*Pipistrellus natuhusii*, Keyserling et Blasius) yra vieni dažnesnių šikšnosparnių Baisogalos parke. Tai maži šikšnosparniai, pradedantys skraidyti sutemus. Maitinasi virš parko aikštelių, nedidelių pievų ir daržų, retuose soduose, virš vandens telkinių.

Kitas taip pat labai mažas šikšnosparnis yra šikšniukas nykštukas (*Pipistrellus pipistrellus*, Schreber). Jis įtrauktas į Lietuvos raudonąją knygą. Tai daugiau su žmonių gyvenamąja teritorija susiję gyvūnai. Jie išikuria įvairiose stogų ertmėse, palėpėse, sienose, palangėse ir kt. Maitinasi dažniausiai ten pat, kur ir Natuzijaus šikšniukai, labai panašus ir jų polėkis.

Šiaurinis šikšnys (*Eptesicus nilsoni*, Keyserling et Blasius) – gausiausia šikšnosparnių rūšis Baisogalos apylinkėse. Baisogalos bažnyčios pastogėse buvo rasta daugiau negu 100 gyvūnėlių kolonija. Šie šikšnosparniai žiemoja bažnyčios rūsiuose. Šiaurinis šikšnys Lietuvoje taip pat saugomas, įrašytas į Raudonąją knygą.

Daug retesnis Baisogalos apylinkėse yra vėlyvasis šikšnys (*Eptesicus serotinus*, Shreber). Stebėjimo metu parke skraidė vos vienas kitas žvėrelis. Jie minta labai įvairiais vabzdžiais. Šie šikšnosparniai išgaudo daug kenkėjų, todėl yra labai naudingi.

Be Baisogalos parko ir bažnyčios, nemažai šikšnosparnių gyvena ir Pakiršinyjė. Čia gausiausi yra šiauriniai šikšniai ir vandeniniai pelėausiai. Kitose vietose šikšnosparniai gyvena pavieniui, nesudarydami didesnių kolonijų.

Lietuvoje gyvenantys šikšnosparniai daugiausia minta vabzdžiais, todėl yra naudingi. Jų rūšis vieną nuo kitos atskiria tik specialistai. Visi šikšnosparniai turėtų būti saugomi ir globojami.

Kitas gausus žinduolių būrys yra graužikai. Šiam būriui priklauso voverės, bebrai, miegapelės, pelės, pelėnai, žiurkės, ondatros. Vienas gražiausių ir mieliausių graužikų yra voverė (*Sciurus vulgaris*, L.). Baisogalos apylinkių miškuose sutinkama gana dažnai, tik mažuose miškuose gyvena nepastoviai. Jų gausumas atskirais metais labai svyruoja. Didžiausia voverių populiacija gyvena Baisogalos miške. Anksčiau voverės buvo medžiojamos dėl kailiukų. Sumažėjus jų skaičiui dabar nebemedžiojamos, bet jų mūsų miškuose nedaugėja. Pagrindinė to priežastis – kiaunių ir kitų plėšrūnų pagausėjimas. Kitas faktorius, lemiantis voverių gausumą, yra eglių kanکورėžių derlius.

Bebrai (*Castor fiber*, L.) nors ir matomi nedažnai, bet jų veiklos pėdsakų yra prie kiekvieno kiek didesnio vandens telkinio. Šiuo metu jie apsigyvena net ir melioracijos grioviuose, juos užtvenkdami. Daugiausia bebrų įsikūrę prie Kiršino, Dotnūvėlės, Beržės bei jų intakų. Bebrų veiklą galima vertinti dvejopai; jie padaro nemažai žalos užtvenkdami miškus, pievas, nugrauždami medžius, bet jų užtvenktuose upeliuose apsigyvena žuvys, pradeda perėti vandens paukščiai, pagausėja gyvūnijos. Lietuvoje bebrai natūralių priešų turi mažai, todėl jų skaičių turi reguliuoti medžiotojai. Baisogalos apylinkėse bebrai labai didelių nuostolių nepadarą.

Apie lazdyninę miegapelę (*Muscardinus avellanarius*, L.) duomenų beveik nėra, nors čia jai tinkamų gyventi biotopų gana daug. Tai naktinis, gana paslaptingas gyvūnėlis. Dieną miega lizde, o naktį ieško maisto. Žiemą pramiega apie 5 mėnesius, todėl gamtos mylėtojai jo ir nemato.

Vieni iš gausiausių graužikų yra pelės. Kaimuose ir miesteliuose dažniausia yra naminė pelė (*Mus musculus*, L.). Jos landžioja beveik visuose pastatuose. Tik pavasarį ir vasarą dalis jų apsigyvena laukuose, bet dažniausiai nenukeliauja daugiau kaip 0,5 km. Ši pelė prisitaikusi prie žmonių gyvenimo ritmo, veikli būna tada, kai žmonės nekelia triukšmo.

Dirvinės pelės (*Apodemus agrarius*, Pallas), kaip ir sako pats pavadinimas, dažniau sutinkamos laukuose, drėgnose pievose, pamiškėse. Prie pastatų dažniausiai pasirodo tik rudenį. Jas nuo naminių pelių lengviausia atskirti pagal juodą dryžį nugaroje. Baisogalos apylinkėse ši rūšis taip pat gana gausi.

Pati didžiausia ir vikriausia yra geltonkaklė pelė (*Apodemus flavicollis*, Melchior). Šios pelės dažniausiai sutinkamos miškuose. Laukuose daug retesnės už anksčiau

paminėtas peles. Trobesiuose dažniausiai pasirodo rudenį ir žiemą. Baisogalos apylinkių miškuose ši rūšis gana gausi, dažnesnė lapuočių medynuose. Daugiausia žalos padaro pamiškių gyventojams. Toliau nuo miškų esančiuose kaimuose ir miesteliuose – daug retesnė.

Vienas įdomiausių pelinių graužikų yra pelė mažylė (*Micromys minutus*, Pallas). Tai mažiausia mūsų krašto pelė, gyvenanti paupių pievose, apaugusiose aukšta žole bei krūmais, pelkėse, nendrynuose, miško pakraščiuose, apleistose sodybose. Dirbamuosiuose laukuose pasitaiko labai retai. Mūsų apylinkėse yra apyretė. Nedidelė jų populiacija rasta Skėmiuose, Dotnuvėlės užliejamose pievose. Šienaujant viksvas rasti 5 jų lizdai, pakabinti viksvų viršūnėse. Rudenį ir žiemą keliauja arčiau gyvenviečių. Ypač mėgsta šios pelytės įsikurti laukuose sukrautose šiaudų stirtose. Didelės žalos žmonėms jos nepadaro.

Lietuvoje gyvena dvi rūšys žiurkių. Mūsų apylinkėse žmonių jos dar vadinamos pacais, pacukais. Pilkoji žiurkė (*Rattus norvegicus*, Berkenhout) – labai dažnas graužikas, sutinkamas visoje valsčiaus teritorijoje. Šios žiurkės ypač mėgsta fermas, įvairius sandėlius. Padaro didelių nuostolių žmonėms. Sunkiai išnaikinamos, nes yra gana nuovokios, moka prisitaikyti prie kintančių sąlygų. Apie juodąją žiurkę (*Rattus rattus*) duomenų neturime, nes pilkoji žiurkė, kaip stipresnė ir didesnė, pamažu išstumia juodąją žiurkę iš jos anksčiau gyventų plotų.

Dar viena graužikų grupė – pelėnai. Žmonės dažnai juos vadina tiesiog pelėmis. Svarbiausi pelėnų skirtumai: daug trumpesnė uodega ir mažesnės ausys negu pelių ar žiurkių. Vieni dažniausių miško gyventojų yra rudieji pelėnai (*Clethrionomys glareolus*, Schreber). Šių žvėrelių pasitaiko visuose miškuose, bet labiausiai jie mėgsta apsigyventi drėgnuose lapuočių ir mišriuose miškuose, senuose parkuose. Tai bene svarbiausias grobis miškuose gyvenantiems plėšrūnams: lapėms, šermuonėliams, žebenkštims, usūriniais šunims. Atskirais metais jų gausumas gana smarkiai svyruoja.

Vandeninis pelėnas (*Arvicola terestris*, L.), dar kitaip vadinamas vandenine žiurke, gyvena upelių ir kitų vandens telkinių pakrantėse. Dabartiniu metu jų gausumas smarkiai sumažėjęs. Pagrindinė to priežastis yra kanadinių audinių atsiradimas. Anksčiau buvusi gausi jų populiacija prie Dotnuvėlės jau beveik išnaikinta.

Vidurio Lietuvos dirbamuosiuose laukuose dažniausias graužikas yra paprastas pelėnas (*Microtus arvalis*, Pallas). Moksliniais tyrimais nustatyta, kad dirbamuosiuose laukuose ir ganyklose jie sudaro nuo 55 iki 98 proc. visų pelinių graužikų. Jų skaičius įvairiais metais labai svyruoja. Didelio gausumo metais šie pelėnai padaro nemažų nuostolių žemės ūkiui.

Ondatrų (*Ondatra zibethica*, L.) tėvynė – Šiaurės Amerika. Į Europą jos atvežtos 1905 m. Neturėdamos čia natūralių priešų, greitai paplito beveik visoje Europoje. Atkeliavo jos ir į Baisogalos apylinkių vandens telkinius. Gana gausu jų buvo Kiršino, Palono, Dotnuvėlės ir jų intakų pakrantėse bei melioracijos grioviuose. Plačiau išplitus kanadinei audinei, taip pat atvežtai iš Šiaurės Amerikos, ondatrų labai sumažėjo, kai kuriose vietose jos netgi išnyko. Ondatros anksčiau buvo netgi medžiojamos. Dabartiniu metu kiek žymesnės ūkinės reikšmės neturi.

Pilkasis kiškis (*Lepus europaeus*, Pallas) dar visai neseniai buvo vienas gausiausių medžiojamųjų žvėrelių Lietuvoje. Per pastarąjį dešimtmetį jų skaičius gerokai sumažėjo. Dabar jie medžiojami vos keletą dienų per metus. Baisogalos apylinkėse

Medžiotojai P. Dapšys
ir V. Zlutas su
laimikiu Baisogalos
miške

jų irgi negausu. Pagrindinės kiškių nykimo priežastys – lapių plitimas ir chemikalų naudojimas žemės ūkyje.

Vilkas (*Canis lupus*, L.) yra didžiausias plėšrūnas Lietuvoje. Baisogalos apylinkių miškuose jie nuolat negyvena. Rudeninių ir žiemos klajonių metu užklysta iš didesnių miškų į mūsų apylinkes, papjaudami tai veršį, tai avį.

Rudoji lapė (*Vulpes vulpes*, L.) – visiems gerai pažįstamas žvėrelis. Baisogalos apylinkėse šiuo metu tai labiausiai paplitę plėšrūnai. Dalis žvėrelių persikėlė iš miškų gyventi į laukus, pagriovius. Gyvendamos arčiau žmonių, lapės padaro nemažai nuostolių. Pagrindinis jų grobis yra naminiai paukščiai, ypač kai jos augina savo vaikus. Lapės platina pasiutligę, todėl reiktų jų skaičių mažinti. Jos yra ir naudingos, nes išgaudo daug graužikų.

Usūrinis šuo (*Nyctereutes procynoides*, Gray) natūraliai gyvena Rytų Azijoje, Tolimuosiuose Rytuose. Į Lietuvą atkeliavo iš Baltarusijos, kur buvo introdukuoti. Šie žvėreliai medžiojami dėl kailio, bet padaro ir daug žalos. Nuo jų daugiausia nukenčia miškuose ant žemės perintys paukščiai. Baisogalos miškuose jų negausu, gyvena vos kelios poros.

Mūsų apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, gyvena dvi kiaunių rūšys: miškinė (*Martes martes*, L.) ir akmeninė (*Martes foina*, Erxleben). Miškinė, kaip rodo ir pavadinimas, dažnesnė miškuose, akmeninė – gyvenvietėse prie upelių. Miškinių kiaunių pasitaiko daugelyje Baisogalos apylinkių miškų. Šiuo metu jų gana gausu. Jos padaro nemažai žalos smulkiajai miško faunai. Akmeninės kiaunės, gyvendamos arčiau žmonių, padaro ir daugiau nuostolių: dažnai papjauna naminius paukščius, triušius. Abiejų rūšių kiaunės yra medžiojami žvėreliai, turintys neblogą kailį.

Šermuonėlis (*Mustela erminea*, L.) yra įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą. Nors ir paplitęs visoje Lietuvoje, bet šiuo metu visur retas. Mūsų buvo stebėtas Baisogalos miške. Apie jo paplitimą tikslesnių žinių neturime. Anksčiau tai buvo medžiojamas žvėrelis, bet šiuo metu yra saugomas. Šermuonėlis yra naudingas, nes pagrindinis jo maistas yra peliniai graužikai, o stambesnių naminių gyvūnų jis neįveikia.

Žebenkštis (*Mustela nivalis*, L.) – mažiausias Lietuvos plėšrūnas. Ji gyvena miškuose, krūmuose, pievose, prie vandens telkinių, nevengia ir žmogaus kaimynystės.

Pagrindinis jos maistas yra peliniai graužikai. Žebenkštis labai naudinga prie žmonių sodybų, nes sunaikina nemažai graužikų.

Kanadinė audinė (*Mustela vison*, Schreber) yra ateivė iš Šiaurės Amerikos. Paplitusi Lietuvoje, išstūmė čia anksčiau gyvenusią europinę audinę. Dažniausiai aptinkama prie žuvingų upelių. Gyvena prie Dotnuvėlės, Kiršino, Baisogalos jūros. Minta įvairiu maistu, kurį sugeba pagauti savo gyvenamojoje teritorijoje. Medžiojama dėl kailio. Ar medžiojama ir Baisogalos apylinkėse, duomenų nėra.

Juodasis šeškas (*Mustela putorius*, L.), arba tiesiog šeškas, nuo seno žinomas ūkininkų kaip vištų gaudytojas. Anksčiau dažnam Baisogalos apylinkių gyventojui išpjaudavęs vištas. Būdavo gaudomas įvairiais spąstais ir šiaip nelabai mėgstamas gyvūnas. Turi kvapiąsias liaukas, kuriomis atbaido priešus. Dabartiniu metu žalos padaro mažiau, nes tapo retas.

Barsukas (*Meles meles*, L.) – didžiausias kiauninių šeimos žvėrelis. Jų retkarčiais pasitaiko mūsų miškuose. Dabartiniu metu jų skaičius sumažėjęs. Minta labai įvairiu maistu. Apie pusę barsuko raciono sudaro augalinės kilmės, o kitą pusę gyvulinės kilmės maistas.

Ūdra (*Lutra lutra*, L.), taip pat kiauninių šeimos žvėrelis, saugomas daugelyje Europos šalių. Ji įrašyta ir į Lietuvos raudonąją knygą. Tai gana vikrus, prie vandens telkinių gyvenantis žvėrelis. Pačią ūdrą pamatyti gana sunku, bet jos veiklos pėdsakų galima aptikti prie daugelio vandens telkinių. Per pastaruosius 20 metų ūdrų Lietuvoje gerokai pagausėjo. Daug žalos nepadarė, nors maitinasi daugiausia žuvimis. Gyvena prie Kiršino, Dotnuvėlės, Palono upelių, Baisogalos jūros.

Lūšys (*Felix linx*, L.) Baisogalos miškuose negyvena, bet yra duomenų, kad buvo sutinkamos 1939 m.

Vieni gausiausių Baisogalos miškų porakanopių būrio atstovų yra šernai (*Sus strofa*, L.). Jie pavieniui ar būriais gyvena daugelyje didesnių ar mažesnių miškų. Šiltuoju metų laiku išeina maitintis į pamiškes ir laukus. Išknisdami pievas ir suniokodami pasėlius, pridaro nemažai nuostolių. Šernai šiuo metu – vienas dažniausių medžioklės laimikių. Labiausiai vertinami dėl mėsos. Norėdami apsaugoti laukus nuo šernų antpuolių, pamiškių gyventojai aptveria savo laukus tvoromis, stato baidykles, bet tai mažai gelbsti.

Taurusis elnias (*Cervus elaphus*, L.) – taip pat neretas Baisogalos miškų gyventojas, nors mūsų miškuose apsigyveno ne per seniausiai. XIX amžiuje Lie-

Prie sumedžiotą šerno V. Komaras ir A. Višomirskis. Iš J. Katkuvienės (Šteinbergytės) albumo

tuvoje elniai buvo išnykę. Dabartiniu metu tai medžiojami gyvūnai. Kartais padaro miškams žalos, apgrauždami medžių kamienus.

Stirna (*Capreolus capreolus*, L.) yra mažiausias mūsų krašto kanopinis žinduolis, sutinkamas visuose Baisogalos apylinkių miškuose. Dažnai apsigyvena ir laukuose. Stirnos – dažnas medžiotojų laimikis, miškams padaro mažiausiai žalos, palyginti su kitais kanopiniais.

Briedis (*Alces alces*, L.) – didžiausias kanopinis gyvūnas Lietuvoje. Žmonių nelabai bijo, todėl dažnai tampa brakonierių taikiniu. Šiuo metu briedžių labai sumažėję. Mūsų miškuose pastoviai gyvena vos keletas. Jie dažnai nugraūžia medžių žievę ir sužaloja jaunos medelius. Dabartiniu metu yra reti ir didesnės žalos nepadaro.

Baltakrūtis ežys (*Erinaceus concolor*, Martin) yra dažnas Baisogalos apylinkių žvėrelis. Mėgsta gyventi žmogaus kaimynystėje. Dažnai randami suvažinėti ant kelio, nes jie nebando pabėgti, bet susiriečia į kamuoliuką. Ežiai yra vieni naudingiausių gyvūnų, nes sunaikina daug daržo ir sodo kenkėjų. Jie padaro ir žalos, sunaikindami ant žemės perinčių paukščių lizdus.

Kitas vabzdžiaėdis gyvūnas yra kermis (*Talpa europaea*, L.). Dažniausiai matome ne patį gyvūną, bet jo darbo rezultatus – kurmiarausius. Kurmį matome gana retai, nes iš po žemių jis išlenda labai nenoriai. Jie labiausiai mėgsta vidutinio drėgnumo humusingas dirvas. Kurmiai daugiausia žalos padaro daržuose. Ieškodami maisto sunaikina daug sliukų ir kitų kirmėlių bei vabzdžių, kurie patenka į urvelį.

Baisogalos valsčiaus teritorijoje gyvena trys kirstukų rūšys: paprastasis kirstukas (*Sorex araneus*, L.), kirstukas nykštukas (*Sorex minutus*, L.) ir vandeninis kirstukas (*Neomys fodiens*, Pelnant). Kirstukas nykštukas yra pats mažiausias Lietuvos žinduolis. Vidutiniškai jis sveria tik 3,3 g. Gyvena paupiuose, pamiškėse, kartais sutinkamas ir prie sodybų. Minta įvairiais bestuburiais. Panašiose vietose gyvena ir paprastasis kirstukas, tik jis yra truputį didesnis už nykštuką. Vandeninis kirstukas gyvena vandens telkinių pakrantėse. Minta moliuskais ir kitais smulkiais vandens bestuburiais. Matytas Dotnuvėlės upelyje, Baisogalos jūros pakrantėse, be abejo, gyvena ir kituose vandens telkiniuose.

Mūsų turimais duomenimis, Baisogalos valsčiaus teritorijoje iš viso gyvena 40 rūšių žinduolių.

Paukščiai. Tai visiems pažįstami kaimų, miestelių, pievų ir miškų, pelkių ir vandens telkinių gyventojai. Baisogalos apylinkėse jų taip pat gana gausu.

Pradėsime nuo visiems gerai pažįstamų kaimų gyventojų. Nuo seno lietuviai mylėdavo gandrų, keldavo jiems ratus, sukaldavo pagrindus lizdams. Gandralizdžių rasime beveik kiekviename kaime, nors Baisogalos valsčiaus kaimuose gandrų gyvena palyginti mažiau negu kitose Lietuvos vietovėse.

Kitas nuolatinis kaimų ir miestelių paukštis yra naminis žvirblis (*Passer domesticus*, L.). Naminis žvirblis yra sėslus, mūsų kaimuose gyvenantis ištisus metus. Lizdus suka inkiluose, palėpėse, plyšiuose. Vasaros metu sunaikina daug kenkėjų. Šiaip lesa įvairias sėklas, grūdus, uogas. Daug nuostolių nepadaro.

Karklažvirblis (*Passer montanus*, L.) yra truputį mažesnis už naminį žvirblį. Labiau mėgsta kaimo vietoves negu miestus. Lietuvoje gyvena visus metus. Šie naudingi paukščiai rudenį ir žiemą susirenka į didelius pulkus.

Dar vienas paukštis, neatskiriamas nuo mūsų krašto gyvenviečių, yra varnėnas (*Sturnus vulgaris*, L.). Jiems iškeltų inkilų rasime beveik kiekvienoje sodyboje. Pastaruoju metu padaro daug žalos nuskindami vyšnias, raudonuosius serbentus, išlesa obuolius, todėl tai sodininkų nelabai mėgstami paukščiai, nors maitindami jauniklius varnėnai sunaikina gana daug sodo ir daržo kenkėjų.

Dirbamuosiuose laukuose paukščių peri labai mažai. Čia dažniausiai sutinkamas mūsų laukų giesmininkas vieversys (*Alauda arvensis*, L.). Vieversys jau nuo ankstyvo pavasario džiugina mus savo giesmėmis. Tai dažnas paukštis, visų gerai pažįstamas. Kitas buvęs įprastas mūsų laukų paukštis – pempė jau baigia išnykti. Baisogalos valsčiaus laukuose peri tik pavienės poros, retai mus bepasveikina savo „gyvi-gyvi“.

Pievinis kalviukas (*Anthus pratensis*), pievų gyventojas, – daug retesnis už vieversį. Kalviukas mėgsta drėgnesnes, krūmais apaugusias pievas, nors apsigyvena ir kultūrinėse ganyklose.

Mūsų sodybose gana dažnai sutinkamos baltosios kielės, kurias, pagal senolių porinimus, parneša gandrai, kad šios ledus išspardyti. Dažnai jas matome bėginėjančias po kiemus, pastatų stogus, linguojančias uodegomis ant malkų krūvos.

Mažiau mums pažįstamas sodybų želdinių gyventojas, bet ne mažiau mielas paukštelis yra čivylis. Savo lizdelį jis dažniausiai susuka serbentų krūme, todėl gana dažnai nukenčia nuo kačių.

Didžiosios zylės (*Parus major*, L.) taip pat išikuria žmonių iškeltuose inkiluose, tik su mažesne landa negu varnėnai. Zylės labai naudingi paukščiai, sunaikinantys begales kenkėjų. Dauguma zylių pasilieka pas mus žiemoti. Jos dažnai atskrenda prie lesyklėlių palesti pabertų trupinių ar saulėgražų sėklų. Labai mėgsta joms pakabintus lašinukus.

Dažno ūkininko tvarte apsigyvena šelmeninės kregždės (*Hirundo rustica*, L.). Tai labai mielas paukštelis, sunaikinantis daugybę ore skraidančių vabzdžių. Žmonių yra mylimas. Mūsų krašte labai dažnas. Dažname tvarte būna net po keletą lizdų.

Langinė kregždė (*Delichon urbica*, L.) lizdus dažniausiai lipdo mūrinių namų pastogėse, virš langų, po balkonais. Labai naudingas paukštis, sunaikinantis daug kenkėjų, bet kartais nelabai mėgstamas dėl to, kad pridergia balkonams, palanges.

Vienkiemiuose ir senesnių kaimų sodybose, taip pat parkuose apsigyvena ir kiti paukščiai: paprastoji medšarkė (*Lanius colurio*, L.), tošinukė (*Hippolais icterina*, Vieillot), rudoji devynbalsė (*Sylvia communis*, Latham), pilkoji devynbalsė (*Sylvia curruca*, L.), pilkoji musinukė, dūminė raudonuodegė (*Phoenicurus ochruros*, S. G. Gmelin), smilginis strazdas (*Turdus pilaris*, L.), mėlynoji zylė (*Parus caeruleus*, L.), kikilis (*Fringilla coelebs*, L.), žaliukė (*Chloris chloris*, L.), dagilis (*Carduelis carduelis*, L.), svilikas (*Coccothraustes coccothraustes*).

Atskirai būtina paminėti varninius paukščius, kurie nevensia žmogaus kaimynystės. Labai dažnai kaimuose ir gyvenvietėse išikuria kovai (*Corvus frugileus*, L.). Lizdus jie suka kolonijomis, todėl perėjimo metu kyla didelis triukšmas, teršiama aplinka. Dėl šių priežasčių kovai nelabai mėgstami, išardomi jų lizdai, šaudomi. Bet, palyginti su kitais varniniais, gamtai jie padaro mažiausiai žalos. Kita kovų giminaitė yra kuosa (*Corvus monedula*, L.). Ji taip pat labai gerai pažįstama mūsų kraštiečiams. Kuosos dažniausiai peri dideliuose inkiluose, iškeltuose pelėdoms, didelių medžių drevėse, netgi kaminuose. Tai labai draugiški paukščiai, dažniausiai matomi po du.

Netoli kaimų, miestelių pavieniuose ar nedidelėmis grupelėmis augančiuose medžiuose išikuria pilkosios varnos. Žmonės šių paukščių nemėgsta, nes jie nuneša mažus viščiukus, išdrasko mažųjų giesmininkų lizdus.

Didžiausias varninis paukštis yra kranklys (*Corvus corax*, L.). Jis pas mus dar vadinamas juodvarniu, varnu. Lizdus suka miškuose. Prie gyvenviečių ir kaimų atskrenda maitintis. Minta dvėseliena, bet nevengia pasigauti ir mažesnių gyvūnėlių.

Šarka (*Pica pica*, L.) – vienas įdomiausių varninių paukščių. Lizdus iširengia paupių, laukų krūmuose, kartais išikuria ir prie gyvenviečių. Mūsų krašto žmonės jų nelabai mėgsta, nes mano, kad jos vagiliauja, išgeria daug kiaušinių.

Mažai naudojamose pievose ir paupiuose gana dažnai matoma kiauiliukė. Ji suka lizdą ant žemės. Labai mėgsta tupėti ant aukštų žolių viršūnių.

Prie akmenų krūvų ar fermų griuvėsių retkarčiais sutinkamas ir kultupys.

Geltonoji starta (*Emberiza citrinella*, L.) žiemą dažnai matoma kartu su žvirbliais prie fermų, tvartų, pakelių, kur vežami gyvuliams pašarai. Pavasarį ir vasarą sutinkama pakelių, laukų želdiniuose, pamiškėse.

Pievose dažnai girdima griežlė. Tai Europoje retas paukštis, įrašytas ir į Lietuvos raudonąją knygą. Jos balso nesupainiosi su jokio kito paukščio balsu. Pastaruoju metu griežlių ženkliai sumažėjo, bet dar pasitaiko visoje valsčiaus teritorijoje, kur tik yra joms tinkamų gyventi sąlygų.

Kitas laukų ir pievų paukštis – putpelė. Ji mūsų krašte retesnė už griežlę, bet dar labai gerai pažįstama, ypač senesnių žmonių. Putpelė taip pat saugoma, įtraukta į Raudonąją knygą. Prieš keletą metų buvo beveik visiškai išnykusi, bet dabar vieno kito paukščio balsas girdisi mūsų laukuose.

Vandens telkinių valsčiaus teritorijoje yra mažai, todėl ir vandens paukščiai nėra gausūs. Dažniausiai matoma yra didžioji antis. Ją pamatysi beveik visuose vandens telkiniuose, didesnius būrius sudaro rudenį. Baisogalos parko tvenkiniuose žiemą šie paukščiai būdavo lesinami. Rudenį didžiausi jų būriai susirenka Baisogalos tvenkiniuose, Kiršino, Beržės upėse ir kitur. Kitų rūšių antys gana retos ir dažniausiai pamatomos paukščių migravimo metu.

Daug retesnė už didžiąją antį yra nendrinė vištelė. Jos gyvena gausiai vandens augalijos prižėlusiuose vandens telkiniuose. Tai didelės slapukės, todėl mažai kada matomos.

Tvenkinių ir upelių pakrantėse dažnai matomi pilkieji garniai, bet jie čia neperi, o atskrenda tik maitintis.

Tik didesniuose vandens telkiniuose pasitaiko laukiai. Virš vandens telkinių ir laukų dažnai matomi rudagalviai kirai ir upinės žuvėdros, bet apie jų perėjimą duomenų neturime.

Kita gana gausi paukščių grupė peri vandens telkinių pakrančių žolynuose. Tai margasis žiogelis (*Locustella naevia*, Boddaert), ežerinė nendrinukė (*Acrocephalus scoenobaenus*, L.), mažoji krakšlė (*Acrocephalus scirpaceus*, Herman), karklinė nendrinukė (*Acrocephalus palustris*, Bechstein).

Patys didingiausi yra plėšrieji paukščiai. Dažniausi iš jų yra vakariniai suopiai (*Buteo buteo*). Jie dažnai skraido virš laukų. Svarbiausias suopių maistas yra peliniai graužikai, bet jie sumedžioja ir nedidelių paukščių. Suopių lizdų galima rasti šiek tiek didesniame miške. Baisogalos miške jie dažni. Žiemoti išskrenda į pietus.

Antras pagal gausumą yra paukštvanagis, žmonėms taip pat gerai pažįstamas paukštis. Sutinkamas daugelyje miškų, bet negausiai. Lizdus dažniausiai suka nedidelėse eglėse. Apsilanko ir sodybose, kartais pagauna vieną kitą viščiuką. Kiemo žvirbliai jį pamatę neria į krūmus. Paukštis nedidelis, todėl žmonėms žalos padaro mažai.

Daug didesnis ir pavojingesnis plėšrusis paukštis yra vištvanagis. Šiuo metu jis tapo labai retas. Baisogalos apylinkių miškuose gyvena tik viena ar dvi jų poros. Anksčiau šeiminkėms šie paukščiai padarydavo nemažų nuostolių. Dabartiniu metu retai kada pagauna vieną kitą vištą. Vištvanagiai turi būti globojami, nes įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.

Didžiausias perintis plėšrusis paukštis Baisogalos valsčiaus teritorijos miškuose yra erelis rėksnys. Ornitologų duomenimis, čia peri 2–3 jų poros. Skirtingai nuo vištvanagio ir paukštvanagio, jis dažniausiai minta ne paukščiais, o varlėmis ir peliniais graužikais. Nuo suopio atskiriamas pagal dydį ir sparnų plunksnų „piratišką“ išsidėstymą skrydžio metu. Tai baikštus paukštis, vengiantis žmonių kaimynystės. Vietinių gyventojų dar vadinamas dideliu vanagu.

Dar vienas įdomus šio būrio atstovas yra nendrinė lingė. Skirtingai negu dauguma kitų plėšriųjų paukščių, peri ant žemės nendrynuose prie vandens. Lietuvoje dažna, tačiau Baisogalos apylinkėse yra reta, nes čia mažai perėjimui tinkamų vietų.

Kiti plėšrieji paukščiai yra dar retesni ir šiose apylinkėse peri nereguliariai. Tai vapsvaėdis, sketsakalis, pelėsakalis. Tik migracijų metu pastebėti kilnūs erelis, startsakalis, sakalas keleivis, pievinė lingė ir kt. Atskirai paminėtinas tūbuotasis suopis, kuris atskrenda pas mus žiemoti.

Pelėdos yra vieni paslaptlingiausių paukščių dėl savo išvaizdos ir naktinio gyvenimo būdo. Iš 10 rūšių, sutinkamų Lietuvoje, valsčiaus teritorijoje nuolatos gyvena tik 2 rūšių pelėdos. Pati dažniausia yra naminė pelėda. Šie paukščiai gyvena miškuose ir didesniuose senuose parkuose. Kartais iškuria ir nuošalesnėse sodybose, apaugusiose senais medžiais. Svarbiausias jų maistas yra peliniai graužikai. Todėl pelėda yra naudingas paukštis. Sumažėjus uoksinių medžių, pelėdoms perėti iškelti inkilai.

Kitas pelėdų būrio atstovas – mažasis apuokas. Gyvena daugelyje kaimų ir miškų. Dažniausiai peri senuose varnų ar kovų lizduose. Kaip ir naminė pelėda, išgaudo daug pelių, todėl yra globotinas.

Neturime duomenų apie liepsnotosios pelėdos paplitimą. Šie paukščiai gyvena apleistuose senuose tvartuose, dvaruose ir panašiose vietose. Lietuvoje reti.

Juodasis gandras, skirtingai negu jo baltasis giminaitis, lizdus suka miškuose. Jo lizdavietė būna nuošalioje šlapioje miško vietoje, apaugusioje senais medžiais. Tokių vietų miškuose mažėja, todėl ir juodųjų gandrų lizdaviečių mažėja. Kertant mišką dažnai paliekamas medis su juodojo gandro lizdu, bet į šį lizdą jis tikrai nebegriš. Valsčiaus teritorijoje gali perėti apie 2 poros juodųjų gandrų.

Varliagyviai. Varliagyviams veistis reikalingas vanduo, todėl jie dažniausiai randami drėgnose vietose arba arti vandens telkinių. Tik kai kurių rūšių gyvūnai gali gerokai nutolti nuo nerštaviečių. Dažniausias varliagyvis valsčiaus teritorijoje yra rusvoji varlė (*Rana temporaria*). Ji sutinkama kiemuose, miškuose, pievose, vandens telkinių pakrantėse. Gal tik dirbamuosiuose laukuose ji reta. Tai labai nau-

dingas gyvūnėlis, sunaikinantis daugybę kenkėjų. Sumažėjus varlėms tinkamų nerš-taviečių, mažėja ir pačių varlių. Varlės nukenčia ir nuo laukuose naudojamų che-minių medžiagų.

Kitas dažnas mūsų krašto varliagyvis yra paprastoji rupūžė. Tai dažniausiai daržuose sutinkamas varliagyvis. Neretas jis ir miškuose. Skirtingai negu varlės, mažiau reiklus drėgmei. Rupūžės sunaikina daug augalų kenkėjų. Visiems kaimo žmonėms tai gerai pažįstamas gyvūnas. Dabartiniu metu jų mažėja.

Vandens telkinių ir jų pakrančių gyventoja kūdrinė varlė – taip pat įprasta mūsų krašte. Dažnai ją matome besišildančią ant vandens augalų ar pakrančių žolėje. Nuo vandens telkinių retai kada nutolsta.

Žaliosios rupūžės dažniausiai sutinkamos lengvų dirvožemių laukuose ir so-dybvietėse. Baisogalos apylinkėse tai gana retas varliagyvis. Gana dažnai matomos rudenį besitaikančios į namus žiemoti. Tai taip pat naudingas gyvūnas, sunaikinantis daug kenkėjų.

Paprastasis tritonas – uodeguotųjų varliagyvių atstovas mūsų krašte. Sutinka-mas jam būdingose vietose: kūdrose, karjeruose, didesnėse balose. Nors ir randamas daugelyje vietų, bet yra negausus. Pastaruoju metu, kaip ir kiti varliagyviai, nukenčia nuo chemikalų ir žmonių ūkinės veiklos.

Ropliai. Valsčiaus teritorijoje ropliai specialiai netirti. Aptiktos tik 2 rūšys. Tai gyvavedis ir vikrusis driežai. Gyvavedis driežas dažniau randamas drėgnų miškų pakraščiuose, drėgnose pievose. O vikrusis driežas dažniausias sausuose miškuose, šlaituose. Jis dažniausias Baisogalos jūros pakrantėse ir pušynuose prie Kiršino. Valsčiaus teritorijoje turėtų gyventi ir žaltys bei paprastoji angis, bet apie juos duo-menų neturime.

Žuvis. Natūralių vandens telkinių valsčiaus teritorijoje nedaug, todėl ir žuvų gyvena nedaug rūšių. Norėdami kompensuoti šį trūkumą, žmonės nuo seno prie namų kasė kūdras, patvenkdavo upelius, į šiuos vandens telkinius įleisdavo žuvų. Anksčiau kūdrose dažniausiai buvo auginami karosai (*Carasius carasius*, L.).

Didžiausias vandens telkinys valsčiaus teritorijoje yra Baisogalos jūra. Ji la-biausiai pamėgta žvejų. Norint pagausinti žuvų išteklius čia buvo įleista įvairių žuvų: karpio (*Cyprinus carpio*, L.), amūrų (*Ctenopharyngodon idella*, Valenc.), starkių (*Lucio-perca lucioperca*, L.), ungurių (*Anguilla anguilla*, L.), sazanų (laukinių karpio). Nemažai įleista ir lydekų bei lynų.

Mūsų krašto upeliai nedideli, todėl ir žuvų įvairove nepasižymi. Ežerų vi-siškai nėra, todėl vyrauja nedidelių vandens telkinių žuvis. Dažniausiai sugauna-ma kuojų (*Rutilus rutilus*, L.), lydekų (*Esox lucius*, L.), ešerių (*Perca fluviatilis*, L.), raudžių (*Scardinius erythrophthalmus*, L.). Rečiau – lynų (*Tinca tinca*, L.), karosų. Kitos žuvis nors ir dažnos, bet menkavertės, todėl nežvejojamos. Dažniausiai sutinkamos trispyglės dyglės (*Gasterosteus aculeatus*, L.). Jų galima aptikti net mažuose, išdžiūs-tančiuose melioracijos grioviuose. Neretas ir saulažuvės (*Leucaspis delineatus*, Heck.), šlyžiai (*Nemacheilus barbatulus*, L.). Tik retkarčiais pasitaiko devynspyglių dyglių (*Pungitius pungitius*).

Apie dvi saugomas žuvų rūšis – vijūną ir kirtiklį dabartiniu metu duomenų beveik neturime. Anksčiau vijūnas (*Misgurnus fossilis*, L.) buvo gana dažna rūšis mažuose vandens telkiniuose. Senesni gyventojai dar prisimena, kaip gaudydavo juos

krepšiais. Turime duomenų, kad Dotnuvėlėje prieš 10 metų jų dar sugaudavo. Vijūnai nyksta visoje Lietuvoje, bet apie jų gausumą ir paplitimą trūksta duomenų. Jis įrašytas į Lietuvos raudonosios knygos ketvirtąją kategoriją.

Kirtiklis (*Cobytis taenia*, L.) taip pat sparčiai nyksta. Dažniausiai gyvena šilčiuose švariuose, srauniuose upeliuose. Anksčiau buvo randamas Dotnuvėlėje. Gyveno nedideliais būreliais. Dabartiniu metu duomenų apie šių žuvų paplitimą taip pat neturime. Ši rūšis kol kas neįrašyta į Raudonąją knygą, bet saugoma kaip bendrijoms svarbi rūšis. Jų paėmimui iš gamtos ir naudojimui gali būti taikomi tam tikri apribojimai.

Neišdžiūstančiuose upeliuose pasitaiko ir gruzlių (*Gobio gobio*, L.), dar vadinamų kilbukais. Tai vaikų mėgstamas žvejybos laimikis. Kilbukai gyvena švariuose upeliuose ant smėlėto dugno. Sumažėjus chemikalų naudojimui žemės ūkyje ir gyvenvietėse pastačius valymo įrenginius, šių žuvų dabartiniu metu pagausėjo.

Vabzdžiai. Tai pati gausiausia gyvūnų grupė Lietuvoje. Baisogalos valsčiaus teritorijoje pagal bendrą paplitimą jų turėtų gyventi ne mažiau kaip tūkstantis rūšių. Tačiau detalesnių tyrimų nėra atlikta. Duomenų turime tik iš Dotnuvėlės upelio slėnio. Čia buvo tirti dvisparniai, žirgeliai, plėviasparniai. Konstatuota, kad čia vabzdžių fauna gana skurdi, rastos ruderalinėms biocenozėms ir šlapioms pievoms būdingos rūšys. Čia pirmą kartą Lietuvoje rasta Europoje paplitusi musė *Rhamphomyia galactoptera*.

Vieni būdingiausių mūsų kraštovaizdžiui yra drugiai. Lietuvoje jų yra daugiau kaip 2 200 rūšių. Baisogalos valsčiaus teritorijose drugių fauna tirta tik fragmentiškai. Duomenų yra apie visur paplitusias rūšis. Dažnos ir visur Lietuvoje gausios rūšys yra: dilgėlinukas, citrinukas, kopūstinis baltukas, dirvinis melsvys, aušrelė ir kitos. Iš saugomų rūšių reikėtų paminėti machaoną ir didįjį auksinuką. Machaonas negausiai sutinkamas visoje teritorijoje. Didysis auksinukas rastas pievose prie Šašėnų karjero. Tai visoje Europos Sąjungoje saugomas drugys. Apie naktinių drugių paplitimą yra dar mažiau duomenų. Šviesos gaudyklėmis tirtos naktinių drugių, gyvenančių kultūriniame kraštovaizdyje, rūšys. 1997 m. rugpjūčio 13 d. į gaudyklę atskrido 45 rūšių naktinių drugių. Visos tos rūšys įprastos vidurio Lietuvos kultūriniam kraštovaizdžiui. Paminėtinos: gelsvasis šakniagraužis (*Hepyalus salvina*, L.), juodataškis lenk-

Žvejų laimikiai Baisogalos tvenkiniuose: 1997 m. Baisogalos tvenkinyje sugautas ungurys ir T. Ganiprausko sugauta lydeka

tasparnis (*Drapana falcataria*, L.), meldinis nendrinukas (*Archanara algae*, Esp.), daržinis pelėdgalvis (*Lacanobia oleracea*, L.), didysis dirvinukas (*Eurais occulta*, L.) ir kiti.

Paminėsime ir kitus labai paplitusius ir visiems gerai pažįstamus vabzdžius. Kaimuose ypač dažnos ir gausios yra naminės musės. Vasaros pabaigoje jos užplūsta namus. Daug nemalonumų pridaro ir drėgnuose miškuose bei nedideliuose vandens telkiniuose besiveisiantys uodai. Galvijams, ypač karvėms, besiganančioms prie miškų bei pelkėtų vietų, daug žalos padaro ir keletas rūšių aklių.

Mūsų daržuose ir laukuose yra nemažai kenkėjų, gadinančių derlių ir padarančių nemažai nuostolių. Žinomiausi kenkėjai yra kolorado vabalai bulvių ir pomidorų pasėliuose. Kopūstiniai baltukai – kopūstų kenkėjai. Pupiniai amarai – pupų ir kai kurių kitų augalų kenkėjai. Namų spintose apsigyvena kelių rūšių kandys. Obuolius, slyvas, kriaušes puola vaisėdžiai ir dar daugelis kitų kenkėjų. Visų suminėti ir neįmanoma. Vieni jau nuo seno žmonėms pažįstami, kiti atkeliavo į mūsų kraštą visiškai neseniai. Žmonės išmoko su jais kovoti įvairiais būdais. Daugeliui senesnių žmonių gerai žinomos ir liaudiškos jų naikinimo priemonės.

Be žalingų vabzdžių, Baisogalos valsčiaus teritorijoje gyvena ir daug naudingų vabzdžių. Visų pirma reikia paminėti bites, kamanes, skruzdėles, dilgėlinukus, boružes, brakonidus ir kt.

Moliuskus, arba minkštakūnius, prieš pusę amžiaus tyrinėjo Pranciškus Šivickis. Jis pateikia duomenų apie moliuskus iš Baisogalos ir Jadviūnpolio apylinkių. Dabartiniu metu moliuskų tyrimai nevykdyti, todėl apie jų paplitimą duomenų neturime.

Apie mažiau pastebimas gyvųjų organizmų grupes (dumbliaus, žieduotąsias, plokščiąsias, apvaliąsias kirmėles, pirmuonis, pintis, duobagyvius ir kt.) nekalbėsime, nes apie juos beveik neturime duomenų. Šios gyvųjų organizmų grupės dar laukia savo tyrinėtojų.

Literatūra

- Lietuvos raudonoji knyga*, red. K. Balevičius, Vilnius, 1992.
Lietuvos gamtinė įvairovė: Radviliškio rajonas, 1997.
Lietuvos fauna: Žinduoliai, Vilnius, 1988.
Lietuvos fauna: Paukščiai, 2, Vilnius, 1991.
 Šivickis P. *Lietuvos moliuskai ir jų apibūdinimas*, Vilnius, 1960.

Valsčiaus miškai

Gediminas Isokas

Pasak miškininko prof. Povilo Matulionio, 1000-aisiais metais, kai Lietuva dar gyveno geležies amžiaus laikotarpyje, miškai užėmė apie 56%, o pelkės apie 23% jos teritorijos. Akmens ir žalvario (bronzos) laikotarpio stovyklaviečių Baisogalos valsčiuje nerasta, nors galėjo ir būti. XIII a. jau minima Baisogala. Čia XIII–XV a. buvo piliakalnis, kuriame gyveno žmonės. Miškų žaliavo daug, Lietuvos miškingumas, kaip teigia P. Matulionis, buvęs apie 44%. Tačiau jie, nors ir neturėjo ryškių ribų, priklausė didikams.

Miškai ir jų administravimas XVIII a. pabaigoje–1917 metais

Papilyje ir toliau besikuriant žmonėms formavosi Baisogalos dvaras, kuris valdė ir miškus. Valstiečiai, gyvenę dvaro teritorijoje XVI a. ir vėliau, galėjo iš miško atsivežti malkų, žabų, karnų vyžoms ir kitiems buities reikalams, bet gyvenamųjų namų ir ūkinių trobesių statybai turėjo gauti dvarininko leidimą. Miškus saugojo sargai, vėliau pavadinti eiguliais.

Dvaro valstiečiai 1777, 1802 m. maištavo. Kazlauskas, Malinauskas ir kiti 1803 m. išvyko net į Peterburgą – gal slėptis, gal vyresnybei skųstis.

Iš pietinės ir vakarinės dvaro žemių ribos XVI a. prie Kiršino upės susiformavo Baisogalos miestelis, 1780 m. gavęs prekymečių ir turgų teises, 1798 m. turėjęs 46 dūmus*. Buvo miestelis ir dvaras. 1793 m. gegužės 1 d. iš Rygos į Gardiną patvirtinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės panaikinimo dokumentų, kaip miestietis, važiuoja mokytojas Fridrichas Šulcas. Jo skelbtuose prisiminimuose rašoma, kad miškai tęsiasi nuo Meškuičių iki Šiaulių... „Kelias į Šeduvą taip pat eina per miškus, kalvas. Miškai visiškai neprižiūrimi... Miškai ir prie Baisogalos...“ (*Kraštas ir žmonės*, Vilnius, 1988).

1795 m. Lietuva patenka į Rusijos imperijos sudėtį. Valstybiniai miškai iki 1797 m. priklausė Vilniaus gubernijos Šiaulių apskrčiai. 1797 m. Slonimo ir Vilniaus gubernijos sujungtos į Vilniaus guberniją su 19 apskričių. 1801 m. Vilniaus gubernija padalijama į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas. Baisogala tebėra Šiaulių apskrityje. 1840 m. panaikinus Lietuvos vardą, lieka Vilniaus ir Gardino gubernijos, o 1873 m. atsiranda Vilniaus ir Kauno gubernijos. Baisogala su Šiaulių apskritimi patenka į Kauno guberniją.

XIX a. Kauno gubernijoje esančioje Valstybės turtų valdyboje atsiranda miškų skyriai, kuriuose dirba miškininkai. Visoje Šiaulių apskrityje ima veikti viena Šiaulių girininkija, kurios būstinė buvo Šiauliuose. Ji valdo didžiulius valstybinių miškų plotus, tarp jų ir Baisogalos valsčiaus miškus. Vėliau jau minimos Šiaulių pirmoji ir Šiaulių antroji girininkijos. Šiaulių pirmoji girininkija visą laiką buvo Šiauliuose, o Šiaulių antroji girininkija 1882–1885 m. buvo Radviliškyje, 1886 m. – vėl Šiauliuose. Baisogalos miškai priklausė Šiaulių antrajai girininkijai. Girininkai buvo rusai, lenkai, vokiečiai, nė vieno lietuvio.

* Kiemas, duba, gyvenamasis namas.

1839 m. Rusijos imperatorius Nikolajus patvirtina girininkų korpuso nuostatus, kur nurodoma, kad girininkais gali dirbti tik štabo kapitono, poručiko, paporučikio laipsnius turintys miškininkai. Kitaip sakant, miškininkai kartu tampa ir kariškiais. Jie uniformuoti, gauna metams 800–1 000 rb atlyginimą, 300 rb maistui, be to, 15–20 dešimtinių (dešimtinė – 1,092 ha) ariamos žemės ir pievų. Jiems Valstybės turtų valdybos skiria žvalgus, miško konduktorius, eigulius, sargus, šaulius, dirbančius girininkijoje.

1826 m. patvirtinami pareigybių sąrašai. Etatai keičiasi 1838–1845 m. Apygardų girininkų pareigybė panaikinama, Valstybės turtų valdybose atsiranda revizoriai, laisvieji girininkai, miškų taksatoriai, matininkai ir kiti. Girininkais dirba baigę mokslus Lysino mokomojoje girininkijoje. Išeidami į pensiją jie gaudavo visą ar pusę atlyginimo, 3–6 mėnesiams juos išleisdavo gydytis į Prancūzijos, Lenkijos, Prūsijos kurortus. 1826 m. atsiradę konduktoriai buvo taip pat rusai, lenkai, baigę žemesniąsias miškų mokyklas Romanovo, Gorsko, Kurgano ir kituose miestuose. Dalis žvalgų, kuriems girininkų korpuso nuostatai numatė aprangą ir žirgą su balnu, buvo baigę kursus rusai, kiti – lietuviai eiguliai – buvo išimtinai vietiniai, neraštingi, bažnyčiose prisiekę carui paklusnumą. Jie gaudavo apie 150–200 rb, turėdavo revolverius, nešiodavo krūtinės ženklus, herbą ir saugodavo net iki 900 ha miškų. Girininkų padėjėjai gaudavo 10, eiguliai 5 dešimtines tarnybinės žemės. Dalis miškų apsaugos darbuotojų gyveno valdiškose sodybose.

1908 m. Šiaulių girininkija valdė 27 valdiškus miškus, kurių plotas buvo apie 25 tūkst. ha. Beje, miškai buvo ilgai nematuoti. Ir pirmieji surašymai (liustracijos) buvo labai netikslūs, todėl nuolat vykdavo ginčai su dvarininkais, kurių žinioje miškų buvo daugiau nei valstybinių. 1901 m. įsteigta Radviliškio girininkija, kuriai priklausė ir Baisogalos valsčiaus miškai. Girininkijos raštinė buvo Šiauliuose. 1914 m. Radviliškio girininkijoje dirbo vyresnysis atsarginis girininkas, einantis vyresniojo revizoriaus pareigas, vyresnysis patarėjas Jakovas Vasiljevičius Eršelis. Be jo, buvo vienas konduktorius, trys žvalgai. 1901 m. Radviliškio miškų urėdijoje atsilankę taksatoriai rėžė biržes 1902–1921 metams. Deja, nežinome, kiek ir kada iš Baisogalos miškų iškirsta medžių.

Miškai nepriklausomybės laikotarpiu (1918–1940 m.)

Administravimas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1918 m. lapkričio 17 d. Žemės ūkio valstybinių turtų ministerijoje įsikuria Miškų skyrius, o tu pat metų gruodžio 5 d. patvirtinamas Miškų departamentas. Departamento miškų inspektoriai važinėja po Lietuvą ir iš vokiečių okupacinės valdžios perima miškus. Įsteigiamos 4 miškų inspekcijos. Baisogalos miškai pereina Kauno miškų inspekcijos žinion. Vėliau atsiranda 6 miškų inspekcijos. Be inspekcijų, nuo 1919 m. organizuojamos ir miškų urėdijos, kurių 1919 m. buvo 18. 1920 m., po žemės reformos valstybės žinion perėmus daug privačių miškų, jau yra 22, 1921 m. – 26 urėdijos. Baisogalos miškai priklausė Kėdainių miškų urėdijai, jos raštinė buvo irgi Kėdainiuose. Kėdainių miškų urėdais dirbo: 1919 m. – Stasys Žakševskis, 1920 m. – Vaclovas Zakševskis, 1920–1925 m. – Artūras Grabošas. 1926–1927 m. urėdas buvo Antanas Klevickas, 1927–1929 m. – Kazys Navasaitis, 1929–1938 m. – Balys Kemėšis. Iš archyvų dokumentų atsekiau, kas dirbo

Baisogalos girininkais: 1919 m. – Vladas Baranauskas, Julius Šaras, 1920 m. – Antanas Jučas, 1921 m. – Zigmas Matukauskas, Vladas Bielinskis, 1922–1924 m. – Stasys Ivaškevičius, 1924 m. – Stasys Janulinas, Jonas Kiženis, 1924–1928 m. – Vladas Krukonis, 1929 m. – Juozas Gaudušas, 1930 m. – Stasys Žižinkauskas, 1937–1939 m. – Antanas Rožėnas, 1939–1940 m. – Bronius Juras.

1931 m. įsteigiama Baisogalos miškų urėdija. Miškų urėdas 1931–1940 m. buvo Juozas Sniečkus, kuris 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Jis buvo Lietuvos komunistų partijos sekretoriaus Antano Sniečkaus brolis. 1937 m. statistika pateikia labai daug įvairiausių žinių apie šios urėdijos darbuotojus ir miškus.

Juozas Sniečkus

1937 m. Baisogalos urėdijoje dirbo: antros eilės urėdas, urėdo pavaduotojas, buhalteris, sekretorius, pirmos eilės raštininkas, 3 pirmos, 1 antros, 3 trečios, 2 ketvirtos eilės girininkai, 19 pirmos, 3 antros, 2 trečios ir 4 vyresnieji eiguliai, iš viso 74 darbuotojai. Nuolatinių darbininkų urėdija neturėjo, sezoniniams, ypač miško kirtimo ir medienos išvežimo, darbams samdė sezoninius darbininkus. 1937 m. jų buvo: 434 miško vežėjai, 718 miško kirtėjų, 221 kitas darbininkas.

Miškų urėdai gaudavo 450–500 Lt, jų pavaduotojai – 380 Lt, girininkai – 200–340 Lt, eiguliai – 65–170 Lt atlyginimą. Be atlyginimo, jiems buvo skiriama tarnybinės žemės: miškų urėdams ir jų pavaduotojams 15, pirmos–trečios eilės girininkams 10 ha, ketvirtos eilės girininkams žvalgams ir vyresniesiems eiguliams – 6 ha, trečios eilės eiguliams – 4–5 ha žemės. Dauguma girininkų ir miško apsaugos darbuotojų gyveno valdiškose sodybose. 1937 m. 74 miškų urėdijos darbuotojai buvo apgyvendinti 41 gyvenamajame name, sodybose buvo 91 ūkinis pastatas. Jie naudojosi 241 ha ariamosios žemės ir 225 ha pievų plotais. Trūko tik 2 gyvenamųjų namų ir 4 ūkinių trobesių. Miškininkai nešiojo žalią uniformą, dalis eigulių ir žvalgų turėjo ginklus. 1937 m. statistika nurodo Baisogalos urėdijos miškininkų darbo stažą, išsilavinimą, kilimo vietą (miestas, kaimas). Urėdai, dirbę centriniame urėdijos aparate, buvo baigę Dotnuvos žemės ūkio technikumą miškininkystės skyrių, 1927 m. įkurtą Alytaus miškų mokyklą. Į Alytaus miškų mokyklą priimdavo ne žemesnio nei 1,70 m ūgio jaunuolius. Ją baigę būdavo metus mokomi karo mokykloje ir gaudavo jaunesniojo leitenanto laipsnį. Dauguma buvo Šaulių sąjungos nariai, todėl juos 1941 m. beveik visus išvežė į Sibirą. 1937 m. urėdas buvo baigęs aukštąjį miškininkystės mokslą, 7 darbuotojai – specialųjį vidurinį, 3 – kursų. Stažas ypač buvo vertinamas, kaip ir miškininkų dinastijos. Urėdijoje buvo 13 eigulių, kurių darbo stažas 10–15 metų. Eiguliais dirbo dažniausiai vietos gyventojai, dažnai neraštingi ar baigę kelis skyrius. Iš 56 eigulių buvo tik du 50–60 metų amžiaus. 1937 m. urėdijoje dirbo 74 darbuotojai, iš jų 8 urėdijoje. Kiekvienoje girininkijoje (jų buvo 5) dirbo girininkas, girininko padėjėjas, žvalgas, buhalteris, arklininkas.

Miškai. Baisogalos girininkijos sodyba buvo Vertimų miške, netoli geležinkelio. 1925 m., be girininko, čia dirbo 9 vyresnieji eiguliai ir eiguliai. Baisogalos girininkijai priklausė 13 valstybinių miškų: Baisogalos (1 638 ha), Bučiūnų (267 ha), Čelkių (trys miškai) (171 ha), Moniūnų (80 ha), Pākiršinių (47 ha), Pašakių (du miškai) (231 ha), Prūdų (25 ha), Vainiūnų (62 ha), Vileikių (152 ha), Vilgirdaičių (38 ha), Vertimų (170 ha) ir Zažėchos (78 ha). Iš viso 16 miškų 3 190 ha. Pirmasis pasaulinis karas

Baisogalos girininkijos darbuotojai. Apie 1936 m. Iš Vlodo Germanavičiaus albumo

atnešė nuostolių ir miškams. Baisogalos girininkijoje plynai iškirta 102 ha. 1920 m. čia miškininkai matavo kelmus ir skaičiavo medienos kiekį. Iškirta 34 615 eglių, 5 425 ąžuolai, 951 beržas, 4 156 drebulės, 766 juodalksniai, iš viso 45 913 medžių. Rinktiniuose kirtimuose iškirta 38 820 eglių, 8 481 beržas, 7 718 drebulių, 6 186 ąžuolai, 1 632 juodalksniai. Iš viso 62 837 medžiai. Na, o sudėjus šias sumas išeina, kad dažnai savavališkai iškirta ir išvežta 108 750 medžių, tai sudaro apie 54 tūkst. ktm medienos. 1931 m. Baisogalos girininkui priklausė 2 768 ha miškų.

Miškai ir darbai. 1937 m. Baisogalos urėdijos žinioje buvo: 15 113 ha medynų, 1 152 ha kirtimų, 625 ha aikščių. Tai sudarė 16 890 ha miško žemių plotą. Ne miško žemės buvo tokios: 271 ha dirvų, 807 ha – durpynai, 34 ha – vandenys, 179 ha – keliai ir proskiebiai, 461 ha kitos žemės, iš viso 1 752 ha. Miško ir ne miško plotai užėmė 18 642 ha. Veikė 7 girininkijos (vidutinis girininkijos plotas – 2 663 ha), 56 eiguvos (vidutinis eiguvos plotas 333 ha).

Miško keliai. Medienai iš miškų išvežti, gaisrams gesinti, medynams prižiūrėti reikėjo kelių. Tačiau jų tiesimas ir remontas vyko lėtai, nes nebuvo technikos. 1937 m. nutiesta tik 289 m kelių, sunaudojant 235 erdmetrius žabų. Pataisyta 10,5 km kelių. Keliuose pastatyti 3 tiltai.

Miškų nusausinimas. Baisogalos urėdijos miškai šlapoki, todėl jie buvo sausinti. 1937 m. nusausinta 233 ha, išleidžiant 4 056 Lt. Grioviakasiai kasė griovius su kastuvais.

Miško kirtimas. Mediena buvo brangi ir vietos, ir užsienio rinkoje, todėl miško kirtimui teikta didelė reikšmė. Daugiausia kirta plyno kirtimo biržėmis. 1937 m. sausio 1 d. buvo atrėžtos biržės, kurių plotas – 201 ha, o 1937 m. dar atrėžta 331 ha plyno kirtimo biržių. Iš viso buvo 532 biržės, kuriose laukė pjūklo 121 513 m³ medienos. Ją pardavus numatyta gauti 796,4 tūkst. Lt. Aišku, tas biržes ir kirto 1937 m. Pagaminta 27 654 m³ vietos reikmėms, 10 350 m³ – prekybai ir pramonei, 69 598 m³ kitoms reikmėms. Tos medienos taksą (įkainis) 575,3 tūkst. Lt. Vežta prie upių, geležinkelio stočių, į sandėlius, tačiau tik šiek tiek daugiau nei pusė pagamintos medienos. Kita liko miške.

Tarpinio miško kirtimo biržėse iškiršta 39,7 tūkst. m³ medienos. O kokie buvo gaminių sortimentai? Pušiniai, egliniai, ažuoliniai, beržiniai, drebuliniai, juodalksniniai, uosiniai rąstai, gegnės, telefono stulpai, sparmedžiai, gontmedžiai, pabėgiai ir kt. Didelę dalį sudarė malkos.

Miško želdinimas. Smarkiai kertant nespėta apželdinti kirtaviečių, tačiau kasmet jos vis dėlto buvo želdomos. Šie darbai prasidėdavo nuo kankorėžių rinkimo ir sėklų ruošimo. Baisogalos urėdija neturėjo aižyklos, tačiau sėklų įsigydavo ir 1937 m. turėjo 150 m² pušelių, 3 675 m² eglių daigynus. Eglutėmis apsodino 41,8 ha, lapuočiais – 8,29 ha, eglių sėklomis apsejo 114,86 ha, lapuočių – 2,30 ha. Tačiau ne visi daigeliai prigijo, o ypač sėjimas dažnai nepasiteisindavo. Auginti 22 ha želdynų, 51 ha plote purenant rankiniu būdu ir akėčiomis ruošta parama savaiminiam miško atželdinimui. Iš tų laikų liko želdinių, kurie dabar jau iškilę aukštais medžiais, tačiau dar nekirsti, nes pušys ir eglės kertamos šimto metų.

Miškų urėdija 1937 m. turėjo 1 ha medyną, kuriame augo 1 070 medelių ir 5 610 dekoratyvinių krūmų. Pardavus gauta 464 Lt pajamų, o medyno reikmėms išleista 982 Lt.

Miškų apsauga. Prieškariniais laikais miškai saugoti ypač stropiai. Sąžiningai dirbo teismai, todėl miškavagiai žinojo, kad jei eigulys įrodys, jie tikrai bus nubausti. Baisogalos urėdijos miškininkai 1937 m. miškavagiams surašė 310 protokolų. Jie iškirto 141 m³ medienos už 607 Lt skaičiuojant pagal taksą. Nesusektiems kaltininkams surašyti 38 protokolai (35 m³ medienos). Tik 13 m³ sekvestruota ir 11 m³ perduota, likusią medieną vagys išsivežė. Lyginant su dabar paplitusiomis miškų vagystėmis tai labai maži skaičiai. Miškavagiai žinojo, kad teismas priteis, todėl iš 310 net 296 sumokėjo be teismo 1 552 Lt ir metų pabaigoje tik viena byla liko neišnagrinėta. Pagrobta tik 4 m³ pagamintos medienos.

Ganiava. Nuo seno miškininkai siekė, kad miškuose būtų uždrausta ganiava. Tačiau tam trukdė ganiavos servitutai. Ir tik 1937 m. pabaigoje beveik visuose miškuose nebeliko ganiavos servitutų. Už tai valstiečiai gaudavo žemės, tačiau norinčių ganyti gyvulius miškuose liko. Tiems asmenims 1937 m. surašyti 76 protokolai, paskirtos 611 Lt dydžio baudos. Už savavališką šienavimą miškuose, uogų ir vaisių rinkimą, kitus nusizengimus surašyti 127 protokolai, numatyta gauti 1 270 Lt baudų. Tuo metu uogauti, riešutauti, grybauti reikėjo gauti leidimą, kurio kaina buvo 1 Lt.

Miškų gaisrai. Baisogalos valsčiaus miškai – tai daugiausia eglynai ir lapuočiai, todėl gaisrai čia nekėlė pavojaus. Minimi 1937 m. miškų padegimo atvejai, kai išdegė 1,18 ha jaunuolyno.

Šalutinis miško naudojimas. Nors didžiausias pajamas miškų urėdija gaudavo už medieną, šiek tiek lėšų surinkdavo ir iš šalutinio miško naudojimo. 1937 m. leidę ganyti gyvulius 20 ha plote, surinko 164, o leidę šienauti 179 ha pievų – 3 191 Lt. Išnuomoję 12 789 ha miškų medžioklei, surinko 2 508 Lt. Per 49 medžiokles miškuose krito 19 stirnų, 1 šernas, 50 lapių, 948 pilkieji ir 15 baltųjų kiškių. Už leidimus uogauti ir grybauti gauta 1 040 Lt. Už smėlį ir žvyrą surinkti 277 Lt. Na, o už kitus miško turtus: sausą šieną, pelkių samanas, akmenis, net velėną griovių krantams velėnuoti ir kt. miškininkai surinko menkas sumas, tačiau viską sudėjus išėina keli tūkstančiai. Gal ir gaila, kad dabar to nėra, nes dabar miškuose pilna įvairiausio niokojimo.

Dirbo ne tik eiguliai, žvalgai, stropiai saugoję miškus, bet ir tarnautojai, kurie tvarkė dokumentus, rašė raštus. 1937 m. statistika nepamiršo ir šitų skaičių. Tais metais urėdija gavo 3 616, o išsiuntė 2 872 raštus. Girininkijos atitinkamai – 1 822 ir 2 253 raštus. Be to, girininkijos išrašė 5 125 orderius, 5 605 kvitus, 2 111 bilietų (leidimų). Taigi daug dokumentų, nors girininkijos raštinėje dirbo tik girininkas ir kai kur žvalgas, kuris dažniausiai vykdavo tikrinti eigulius. Dauguma anų metų dokumentų, bylų, brėžinių, planų neišliko. Tačiau miškininkų darbus, buitį, kitus dalykus aprašė 1929–1940 m. ejęs žurnalas „Mūsų girios“.

Miškai 1941–1990 metais

Administravimas. 1941–1949 m. veikė Baisogalos miškų urėdija. 1943–1945 m. urėdas – Vacys Endziulaitis. 1949 m. Baisogalos miškų urėdija buvo pavadinta Radviliškio miškų ūkiu.

Baisogalos girininkija veikė ir po Antrojo pasaulinio karo. 1941–1949 m. girininku buvo Bronius Juras, 1950–1965 m. Stanislovas Apalainis. 1965 m. Baisogalos girininkija padalijama į Baisogalos ir Biliūnų girininkijas. 1965–1981 m. Biliūnų girininkas – S. Apalainis, 1981–1988 m. – Zigmantas Edmundas Paldauskas. 1965–1972 m. Baisogalos girininkas buvo Vincas Stankevičius, 1972–1975 m. Baltramiejus Nevronis, 1975–1988 m. Vytautas Milius. 1988 m. Baisogalos ir Biliūnų girininkijos sujungtos ir pavadintos Baisogalos girininkija. Girininku 1988–1991 m. dirbo Rimvydas Barčkus.

Miškai. Šiuo laikotarpiu buvo ne tik kertama, bet ir želdoma, todėl ūkininkaujama teisingai. Baisogalos girininkijoje buvo 4 ha medynas, 1968–1972 m. užveista viena pirmųjų respublikoje eglių sėklinė plantacija.

Miškai 1990–2004 metais

Administravimas. 1991 m. Baisogalos girininkija buvo padalyta į dvi atskiras girininkijas. Miškai prie Baisogalos atiteko Vainiūnų girininkijai, o buvusi Biliūnų girininkija pavadinta Baisogalos girininkija. 1991–1999 m. Baisogalos girininku dirbo R. Barčkus. 1991–1995 m. Vainiūnų girininkas buvo Valentinas Ivanauskis, 1995–1999 m. – Valentinas Katkevičius. Privatizavus dalį miškų, 2000 m. sausio pradžioje Vainiūnų ir Baisogalos girininkijos sujungiamos į vieną Baisogalos girininkiją. 2000–2001 m. Baisogalos girininku dirbo R. Barčkus, nuo 2001 m. rugsėjo mėn. – Aloyzas Počiejus.

Stanislovas Apalainis

*R. Barčkus su
sūnumi Egidijumi,
taip pat miškininku.
1997 m. Iš šeimos
albumo*

Miškai. Po 2002 m. miškotvarkos inventorizacijos girininkijoje buvo 3 543 ha valstybinių ir privačių miškų, iš jų 2 305 ha valstybinių miškų, 212 ha rezervatinių ir 286 ha apsauginių miškų. Po reorganizacijos yra trys eiguvos. Priklauso šie miškai: Baisogalos – 2 027 ha, Várnalieknės – 273 ha, Bučiūnų – 240 ha, Gánkių – 89 ha, Júodžemės – 77 ha, Bežžoto (Vainiūnų) – 59 ha, Žiřlio – 105 ha, Beržýtės – 115 ha, Vabalių – 67 ha, Piepálių – 23 ha, Januškónių – 45 ha, Pakutenių – 49 ha, kiti 374 ha neturi pavadinimų.

Darbai. 2002 m. Baisogalos girininkijoje vyko miškotvarkos inventorizacija, po kurios, padidėjus brandžių medynų plotui, išaugo kirtimų apimtys. Anksčiau kasmet buvo kertama po 8 tūkst. m³ medienos, o nuo 2004 m. – 14 tūkst. m³. Kasmet atželdoma 20–30 ha kirtaviečių. 2002 m. mišku apšodinta 11,6 ha žemės ūkiui nenaudingų plotų. Ateityje numatoma daugiau kirtaviečių palikti savaiminiam miško atžėlimui, kad išaugtų įvairiarūšiai medynai.

Literatūra ir šaltiniai

- Lietuvos miškininkai*, 1 ir 2 d., sud. Isokas G., Vilnius, 1997.
Lietuvos miškų departamento metraštis, Kaunas, 1938.
Lietuvos miškų statistika, 1937, Kaunas, 1939.
Lietuvos miškų ūkis, Vilnius, 1968.
Lietuvos TSR miškai, Vilnius, 1962.
 Byla apie Vilniaus ir Kauno gub. girininkų aprūpinimą geodezijos instrumentais ir braižymo medžiaga (1904–1912), *LVIA*, f. 525, ap. 12, s. v. 8.
 Byla apie Valstybės turtų valdybos miškų skyriaus 1891 m. metinę ataskaitą, *LVIA*, f. 252, ap. 9, s. v. 1406.
 Vilniaus ir Kauno gub. girininkijų ir jų vedėjų sąrašai (XX a. pirmasis dešimtmetis), *LVIA*, f. 252, ap. 12, s. v. 2103.
 Byla apie Vilniaus ir Kauno gub. girininkų aprūpinimą geodezijos instrumentais (1900–1903), *LVIA*, f. 525, ap. 10, s. v. 2981.
 Miškų apsaugos darbuotojų vardiniai sąrašai (1884), *LVIA*, f. 525, ap. 10.
 Miškų apsaugos darbuotojų vardinis sąrašas, *LVIA*, f. 525, ap. 12, s. v. 2269.
 1884 m. girininkijų metinės ataskaitos, *LVIA*, f. 225, ap. 10, s. v. 265.
 Girininkijų sąrašai (1883–1890), *LVIA*, f. 525, ap. 10, s. v. 1765.
 Baisogalos miškų urėdijos biržių įkainojimo lapai Baisogalos, Grinkiškio, Gudžiūnų, Radviliškio, Radvilonių, Šeduvos ir Tendžiogalos girininkijose (1931), *LCVA*, f. 393, ap. 1, b. 614.
 1932 m. miškų tarybos posėdžių protokolai, *LCVA*, f. 393, ap. 5, b. 278.
 Baisogalos miškų urėdijos Tendžiogalos ūkio miškotvarkos medžiaga (1931), *LCVA*, f. 393, ap. 5, b. 277.
 Baisogalos miškų urėdijos 1931 m. miškų tvarkymo medžiaga, *LCVA*, f. 393, ap. 1, b. 552.
 Miškų ūkio ministerijos susirašinėjimas su miškų ūkais šalutinio miško produktų naudojimo klausimais (1948), *LCVA*, R-374, ap. 2, b. 767.
 Kauno miškų tresto urėdijų sąrašai ir susirašinėjimas kadru klausimais (1944–1946), *LCVA*, R-574, ap. 1, b. 7.
 Miškų ūkių etatų sąrašai (1949), *LCVA*, R-767, ap. 2, b. 104.

Pastaba. Bylų pavadinimai iš rusų kalbos išversti į lietuvių kalbą. Išvardyta tik labai maža dalis bylų. Sv – saugojimo vienetas.

Strazdynės botaninis draustinis

Vaclovas Stukonis

*Kelias iš Skėmių
į Grinkiškį per
Strazdynės botaninį
draustinį*

*Nuotraukos
straipsnio autoriaus*

Strazdynės botaninis draustinis yra pietinėje Radviliškio rajono dalyje. Šiuo metu jis priklauso Baisogalos girininkijai. Miško kvartalai, įeinantys į draustinio teritoriją, turi skirtingus pavadinimus. Du pietinius miško kvartalus skėmiškiei vadina Parotais, kvartalą už vieškelio – Klibiškiu, o už Rimšulio (Rimšupio) – tiesiog giria.

Draustinis įsteigtas 1992 m., užima 191 ha plotą. Jo įsteigimo tikslas – išsaugoti Lietuvoje saugomas augalų rūšis bei jų augimvietes.

Didžiojoje Strazdynės botaninio draustinio dalyje plyti miškai. Pievos ir ganyklos yra tik prie Rimšulio ir aplink buvusią eiguvos sodybą. Čia dabar yra bitynas. Fiziniu geografiniu požiūriu draustinio teritorija yra pereinamojoje zonoje iš Nevėžio žemumos į Rytų Žemaitijos plynaukštę. Paviršius silpnai banguotas, palapsniui žemėjantis iš vakarų į rytus. Todėl ir upeliai teka iš vakarų į rytus: Serbentynas, Rimšulys, Bokštupelis. Jie yra labai maži, prasideda netoli vakarinės draustinio ribos. Beveik visi upeliai yra ištiesinti, tik Bokštupelio aukštupys – natūralus. Vasarą jie išdžiūsta. Pavasarį ir lietingą rudenį prisipildo vandens ir įteka į Dotnuvėlę.

Draustinio teritorijoje jaučiamas nemažas melioracijos poveikis. Draustinį supantys laukai yra nusausinti, aplink mišką iškasti grioviai, didžioji dalis buvusių sodybų iškelta. Prie draustinio teritorijos buvusios žemapelkės paverstos dirbamaisiais laukais. Dar prieš 40 metų jos buvo pilnos gyvybės. Gerai prisimenu Rožbalą. Dar mažas būdamas, su tėvais jos pakraščiu eidavau į pirtį pas Švėgždą. Kiek čia būdavo visokios gyvybės, ypač paukščių. Pavasariais visus sveikindavo pempės. Vakarais mekendavo perkūno oželiai. Dabar, aišku, nieko nelikę, nebesigirdi net pempių. Miško pakraščiai taip pat veikiami melioracijos.

Botaninio draustinio statusas įpareigoja saugoti retuosius augalus bei jų augimvietes, bet kol kas šios teritorijos ūkinis naudojimas niekuo nesiskiria nuo aplinkinių miškų. Po draustinio paskelbimo plynai buvo iškirstas vienas kvartalas, o

vėliau užsodintas eglaitėmis, bet grynai eglynai čia niekada neaugo. Kol kas žmogus mažai prisideda prie čia esančių botaninių brangenybių išsaugojimo.

Tad dabar pažiūrėkime, kokios botaninės retenybės čia dar slepiasi. Draustinio įsteigimo tikslas buvo išsaugoti retus augalus bei jų bendrijas. Tad ir pradėkime nuo jų.

Didžiąją miškų dalį sudaro mišrūs su eglėmis medynai. Yra ir plačialapių medžių medynų, kuriuose vyrauja uosiai su ažuolais ir guobomis. Reljefo pažemėjimuose tarpsta juodalksnynai, kirtavietėse ima augti beržynai ir drebulynai. Miško pakraščiai ir pievelės užauga baltalksniais ir įvairių rūšių karklais.

Iš pirmo žvilgsnio draustinio miškai mažai kuo skiriasi nuo aplinkinių miškų medynų. Nėra čia nei šimtamečių sengirių, nei neižengiamų pelkių, nei aukštų kalvų. Tik tikras gamtos mylėtojas ar botanikas pajus šio draustinio vertę. Visų pirma tuo, kad čia auga daug augalų, įrašytų į Lietuvos raudonąją knygą.

Strazdynės botaninio draustinio teritorija yra į šiaurės rytus nuo skroblo paplitimo ribos. Ir nors skrobilai čia jau nebeauga, bet gausiai sutinkami jų palydovai. Visų pirma reikia paminėti tuščiavidurius rūtenius (*Corydalis cava*, L., Schweigg. et Körte). Tai žvirbliarūtinė šeimos augalas, augantis plačialapių miškuose, dabartiniu metu gėlininkų mielai auginamas darželiuose. Draustinyje jis auga dviejose vietose ir užima nemažą plotą. Rūtenis žydi gegužės mėnesio pradžioje gražiais violetiniais žiedais; kituose miškuose pasitaiko ir baltažiedžių. Jo žiedus lanko kamanės, kurios juos ir apdulkina. Birželio mėnesio pradžioje subręsta sėklos, kurias dėl saldžių prielipų išplatina skruzdėlės. Rūtenis yra efemeroidas, kuris išdygsta anksti pavasarį, žydi, subrandina sėklas, o vėliau nunyksta. Birželio viduryje jau neliuka nė žymės, kad čia augo šie nuostabūs augalai. Norint, kad ir toliau rūteniai mus džiugintų savo nuostabiais žiedais, būtina išlaikyti kuo pastovesnes jų augimo sąlygas. Nustatyta, kad pagrindinė tuščiavidurių rūtenių nykimo priežastis yra plyni kirtimai ir mechanškai pažeistas dirvožemis, kuriame yra jų tuščiaviduriai gumbai.

Kitas plačialapių miškų atstovas yra meškinis česnakas (*Allium ursinum*, L.), visiems gerai pažįstamų svogūnų ir česnakų miškinis giminaitis. Strazdynės botaniniame draustinyje jis auga šiaurinėje dalyje reljefo pažemėjimuose, kur dirvožemyje yra tekančio vandens. Česnakas auga tankiais sąžalynais, anksti pavasarį miško paklotę padengia ištisiniu žaliu kilimu. Jau iš tolo užuodžiame jo specifinį kvapą, o tik vėliau pamatome ir patį augalą. Meškinių česnakų auga ne tik draustinio teritorijoje, bet ir kituose Baisogalos miško kvartaluose, esančiuose tarp Degėsių ir Gīrvalakių kaimų. Anksti pavasarį nuskinti meškinių česnako lapai tinka salotoms. Juose yra daug vitaminų. Meškiniai česnakai žydi gegužės pabaigoje baltais kvapniais žiedeliais, kurie privilioja daugybę vabzdžių. Augalas – medingas. Panašiai kaip ir rūtenis, birželio mėnesį išbarsto sėklas ir nunyksta iki kito pavasario. Žemėje lieka tik nedidelis gumbelis, iš kurio pavasarį išauga naujas augalas. Meškinis česnakas subrandina daug sėklų, kurios taip pat gausiai sudygsta kitą pavasarį, todėl meškinis česnakas ir auga tankiais sąžalynais.

Vyriškoji gegužraibė (*Orchis mascula*, L.) yra vienas gražiausių draustinio augalų. Gegužės pabaigoje ji mus džiugina savo purpurinių žiedų žiedynu. Šis augalas priklauso gausiai gegužraibinių šeimai, kurios didžioji dauguma rūšių auga atogrąžų miškuose. Vyriškoji gegužraibė auga šviesiuose plačialapių miškuose ir natūraliose

žemažolėse pievose. Ji labai jautriai reaguoja į aplinkos pokyčius. Nustojus šienauti natūralią pievą prie Rimšulio, išnyko, nes jos augimvietė užaugo aukštomis žolėmis. Šios žolės ir nustelbė vyriškąsias gegužraibes. Dabar draustinyje žinoma vos viena augimvietė. Šviesiame lapuočių miške auga vos keli egzemplioriai. Norint atkurti išnykusias vyriškosios gegužraibės augimvietes, visų pirma natūraliose pievose reiktų iškirsti krūmus ir vėl pradėti šienauti.

Kiti tos pačios šeimos augalai – baltijinė gegūnė (*Dactylorhiza longifolia*, Neuman, Soó) ir raudonoji gegūnė (*Dactylorhiza incarnata*, L., Soó) Lietuvoje yra daug plačiau paplitę, nors draustinyje labai reti. Šios gegūnės auga drėgnose natūraliose pievose ir miško kvartalinėse proskynose. Jos prie besikeičiančių aplinkos sąlygų prisitaiko daug geriau negu vyriškosios gegužraibės. Visos gegūnės dekoratyvios, vietinių žmonių dažnai vadinamos tiesiog gegutėmis. Kokių nors specialių apsaugos priemonių joms taikyti nereikia.

Dar viena gegužraibinių šeimos atstovė – žalsvažiedė blandis (*Platanthera chlorantha*, Custer, Rchb.). Ji negausiai auga vidutinio drėgnumo miškuose, bet Strazdynės botaninio draustinio miškuose yra reta. Pavieniui auga plačialapių ir mišriuose miškuose. Sunkiai atskiriama nuo daug dažnesnės nesaugomos dvilapės blandies (*P. bifolia*, L., Rich.). Blandys žydi baltais žiedais, kuriuos apdulkina naktiniai drugeliai, nes vakarais jos labai maloniai kvėpia. Vasaros pabaigoje blandys subrandina milijonus smulkių, į dulkeles panašių sėklų.

Drėgnose miškuose aptinkama ir dar viena orchidėja – aukštoji gegūnė (*Dactylorhiza fuchsii*, Druce, Soó). Ši gegūnė Parotų miške rasta tik vienoje vietoje. Augimvietėje yra keletas augalų. Jie gana skurdūs, nes jaučiama nusausinimo įtaka. Aukštoji gegūnė auga drėgnose šaltiniuose augimvietėse, todėl draustinyje jai tinkamų augimviečių mažai.

Į Lietuvos raudonąją knygą yra įrašytos ir dvi miglinių (varpinių) šeimos rūšys, augančios draustinyje. Tai retažiedė miglė (*Poa remota*, Forseles) ir miškinė dirsuolė (*Bromus benekenii*, Lange, Holub.). Retažiedė miglė auga drėgnose miškuose, kur

Parotų miškas.

Strazdynės botaninis draustinis

susilaiko vanduo, bei pažemėjimuose prie miško balų ir laikinų upokšnių. Strazdynės draustinyje ji apyretė, bet auga visuose kvartaluose. Jeigu jos augimvietėse nebūs sausinamas miškas ir plynai kertami medynai, šiai rūšiai sąlygos augti būtų labai palankios.

Miškinė dirsuolė daug retesnė, nes jai reikia šviesesnių ir sausesnių augimviečių. Dirsuolei ypač palankūs šviesinamieji miškų kirtimai, nes augalas yra šviesamėgis. Šviesiose miškų vietose ji išauga ypač gyvybinga ir gerai išsivysčiusi. Po plynų kirtimų taip pat auga vešliai, bet prabėgus keleriems metams ją nustelbia kiti atvirose vietose augantys augalai. Draustinyje dirsuolė rasta trijose vietose. Viena augimvietė yra prie vieškelio. Šioje vietoje ji gausi ir gyvybinga. Kitose dviejose augimvietėse užstelbta, žydi tik pavieniai augalai. Šiuolaikinis ūkininkavimas miškuose jai yra palankus. Tik sutankėjusius medynus miškinės dirsuolės augimvietėse reikėtų praretinti.

Mažai pastebimas viksvuolinių šeimos augalas rudoji viksvuolė (*Cyperus fuscus*, L.) taip pat įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą. Draustinyje ji labai reta. Auga tik vienoje vietoje, prie Rimšulio upelio. Viksvuolė auga labai specifinėmis sąlygomis. Jos reikia ieškoti ten, kur pavasarį ir vasaros pradžioje buvęs vanduo nuslūgsta ir atsiveria drėgno dirvožemio plotai. Šiose vietose viksvuolė greitai sudygsta, auga, žydi, subrandina sėklas ir nunyksta. Išbarstytos sėklos vėl laukia palankių sąlygų sudygti. Jos daigios išlieka ilgai, todėl gali sudygti ir po daugelio metų. Augimvietės būklė labai veikia bebrai. Pastatę užtvanką, jie užtvindo augimvietes ir visi augalai žūsta. Žmonėms išardžius užtvankas viksvuolėms vėl susidaro labai palankios sąlygos augti.

Statusis atgiris (*Huperzia selago*, L., Bernh. ex Shrank et Mart.) yra sporinis induotis. Tai augalas, neturintis žiedų ir besidauginantis sporomis. Atgiris dažniausiai auga ūksminguose ir drėgnuose miškuose. Strazdynės botaniniame draustinyje jis retas, auga vos keliose vietose drėgnuose juodalksnynuose ir drėgnuose mišriuose miškuose. Auga nedidelėmis grupelėmis. Šiuo metu jo augimviečių mažėja, nes dėl savo sudėtingos biologijos atgiris sunkiai prisitaiko prie pasikeitusių sąlygų. Kol iš sporos išauga naujas augalas, turi praeiti keliolika metų. Pagrindinės nykimo priežastys yra miškų sausinimas ir plyni kirtimai.

Reikia paminėti ir dar vieną sporinį augalą. Tai samana plūduriuojantysis sklenduoonis (*Ricciolepis natans*, L., Corda.). Sklenduoonis pirmą kartą Lietuvoje buvo rastas kaip tik šiame miške. Jis augo miško balos paviršiuje kartu su kitais plūduriuojančiais augalais – mažąja ir trilype plūdenomis, todėl buvo sunkiai pastebimas. Dėl šios priežasties jis ilgą laiką Lietuvoje nebuvo žinomas ir Strazdynės botaninis draustinis buvo vienintelė žinoma jo augimvietė. Tikslingai pradėjus augimviečių paiešką, Lietuvoje jau žinoma daugiau negu 10 radimviečių. Balai ar kitam vandens telkiniui išdžiūvus, sklenduoonis toliau auga ant drėgno dumblo. Draustinyje žinomos dvi jo augimvietės. Ši samana auga ne kiekvienoje miško baloje, yra reta, kokios priežastys tai lemia, dar neaišku. Pagrindinė šio augalo nykimo priežastis yra miškų melioracija.

Žiediniai augalai draustinyje palyginti gerai ištirti, o samanės tik preliminariai. Atliekant tolesnius tyrimus tikėtina rasti ir daugiau saugomų rūšių.

Be šių saugomų augalų, auga ir nemažai kitų įdomių jų rūšių. Reikėtų pirmiausia paminėti šiose vietose labai retą augalą – menturlapę baltašaknę (*Polygo-*

natum verticillatum, L., All.). Ši baltašaknė Lietuvoje auga tik Žemaitijoje ir Vištyčio ežero apylinkėse. Strazdynės botaninis draustinis yra labiausiai į rytus nutolusi mirtlapės baltašaknės augimvietė.

Didelis netikėtumas – paprastojo varpenio (*Botrychium lunaria*, L.) augimvietė. Jis auga mišriame miške kartu su vyriškąja gegužraibe. Augimvietėje varpeniai sudaro gana taisyklingą 10 m skersmens ratą (panašiai kaip grybai laumės ratą). Paprastai jie auga sausose pievose ar pušynų aikštelėse, todėl ši augimvietė tiesiog unikali.

Draustinyje rasti ir 4 augalai, neturintys chlorofilo. Trys iš jų – parazitiniai augalai, mintantys kitų augalų pagamintomis gatavomis organinėmis medžiagomis. Gegužinė žvynšaknė (*Lathraea squamaria*, L.) ir miškinė gluosvė (*Monotropa hypopitys*, L.) pasirodo skirtingu laiku. Žvynšaknė išauga anksti pavasarį, dažniausiai po lazdynais. Kitas bechlorofilis augalas gluosvė išdygsta vasarą, dažniausiai mišriame miške. Didžioji džioveklė (*Orobancha elatior*, Sutton) – Lietuvoje labai retas augalas. Jis parazituoja ant didžiagraižės bajorės, tai yra siurbia iš jos šaknų gatavas organines medžiagas. Draustinyje žinoma viena džioveklės populiacija, kurioje auga apie 40 augalų. Ši augimvietė yra rytiniame draustinio pakraštyje iškirstame miške ir prie pamiškės griovio. Keista, kad augimvietėje nėra didžiagraižių bajorių, tad ji turi parazituoti ant kitų augalų rūšių. Rusvoji lizduolė (*Neottia nidus-avis*, L., Rich.) yra saprofitas. Savo į paukščių lizdą panašiomis šaknimis iš dirvožemio ji siurbia negyvas organines medžiagas.

Atskirai reikia aptarti Sosnovskio barštį (*Heracleum sosnowskyi*, Manden.). Šis skėtinių šeimos augalas užauga iki 3,5 m aukščio. Draustinyje jis paplito buvusioje eiguvos teritorijoje. Dalis augalų išplito jau ir natūraliose pievose, taip sunaikindami nusistovėjusias jų bendrijas. Jis ne tik užgožia greta augančius augalus, bet ir yra nuodingas. Karštą vasaros dieną prisilietus prie jo lapų, gali susidaryti ilgai negyjančios pūslės ar netgi žaizdos. Šį greitai plintantį svetimžemį, nuodingą augalą reikėtų pasistengti draustinio teritorijoje išnaikinti.

Negalima nepaminti ir dviejų hibridinių augalų rūšių. Gelsvoji plukė (*Anemone xlipsiensis*, Beck.) yra baltažiedės ir geltonžiedės plukių hibridas. Draustinyje auga labai negausiai. Jos augimvietę sudaro dvi populiacijos, kuriose yra po keliasdešimt augalų. Vieni iš jų didesniais ir blyškesniais žiedais labiau panašūs į baltažiedę plukę, o kiti, su mažesniais ir ryškesniais žiedais, panašūs į geltonžiedę. Plukės vietinių gyventojų dar ožkabarzdžiais vadinamos.

Gauruotasis alksnis (*Alnus xhybrida*, A., Braun ex Rchb.) yra baltalksnio ir juodalksnio hibridas. Šis medis užima tarpinę padėtį tarp abiejų rūšių. Draustinyje rastas tik vienoje vietoje, pietrytinėje dalyje. Iš viso yra tik 5 suaugę medžiai, augantys kartu su baltalksniais ir juodalksniais. Kertant medynus reikėtų šiuos įdomius alksnius išsaugoti.

Iš viso Strazdynės botaniniame draustinyje rastos 403 induočių augalų rūšys, priklausančios 244 gentims ir 78 šeimoms. Iš jų 20 rūšių priklauso sporiniams induočiams, 3 rūšys plikasėkliams, 380 rūšių gaubtasėkliams. Į šį skaičių neįeina žmonių pasodintų augalų rūšys. Buvusios eiguvos teritorijoje yra pasodinta maumedžių, topolių, obelių, keletas erškėčių, lanksvų ir kitų rūšių krūmų.

Draustinio samanų dar tik pradėtos tyrinėti. Iki šiol rastos 55 rūšys iš 30 šeimų, iš jų kerpsamanių yra 17 rūšių iš 15 šeimų. Dažniausios, kaip ir visoje

Lietuvoje, yra patartinė tysena (*Plagiochila major*), plokščioji miltuotė (*Radula complanata*), įvairialapė gludutė (*Lophocolea heterophylla*). Reikia paminėti ir kertinių buveinių rūšis: rudeninę kryžmenę (*Crossogyna autumnalis*), dvišakę skirstę (*Metzgeria furcata*), skiautėtalapę plojenę (*Lejaunia cavifolia*). Šios kerpsamanių rūšys dažniausiai auga lapuočių ir mišriuose miškuose.

Lapsamanių rastos 38 rūšys iš 15 šeimų. Paminėsime tik įdomesnes, augančias kertinėse miškų buveinėse, tai yra senuose mišriuosiuose ir plačialapiuose miškuose: plokščiąją plusinę (*Neckera pennata*), ilgalapę, smulkiają, vytelinę kreivadantes (*Anomodon longifolius*, *A. attenuatus*, *A. viticulosus*).

Grybai – viena svarbiausių miško organizmų grupių. Juos daugelis žmonių labai mėgsta rinkti ir valgyti, bet tik nedaugelis gerai pažįsta. Draustinio grybai taip pat, kaip ir samanės, dar laukia savo tyrinėtojų, bet jau žinomos kelios saugomos rūšys. Dažniausia iš saugomų grybų rūšių yra geltonasis piengrybis (*Lactarius scrobiculatus*, Scop.: Fr., Fr.). Jis auga gana gausiai visuose draustinio kvartaluose. Grybautojų jis renkamas, bet nelabai skanus. Skiriamasis geltonojo piengrybio požymis yra baltos pieniškos sultys, greitai ore geltonuojančios.

Šakotasis ir kuokštiniai sėdžiai (*Grifolia frondosa*, Dick.: Fr., S. F. Gray; *Dendropolyporus umbellatus*, Pers.: Fr., Julich) užauga labai dideli. Jų vaisiakūniai – vieni didžiausių grybų Lietuvoje. Kuokštinis sėdis palankiomis sąlygomis gali užaugti iki 20 kg (mūsų surinkti jie svėrė iki 3 kg). Draustinyje abi sėdžių rūšys labai retos, ypač šakotasis, nors Lietuvoje jis dažnesnis už kuokštinį. Skėtinis sėdis dažniausiai randamas nokstant avietėms. Tai geras ir skanus valgomas grybas, bet dėl retumo žmonių nepažįstamas ir nerenkamas. Kuokštinis dažniausiai randamas spalio mėnesio pradžioje. Toje pačioje vietoje auga daugelį metų, tik labai nepalankiais metais neišauga visai. Nors šie grybai ir paskleidžia milijonus sporų, yra labai reti, to reiškinio priežastys iki šiol neaiškios. Svarbiausia šių taurių grybų išsaugojimo sąlyga yra jų natūralių augimviečių apsauga.

Balandžio mėnesį mus džiugina dar vienas retas grybas. Tai kūginiai briedžiukai (*Morchella conica*, Pers.), retai pradžiuginantys grybautojus Parotų miške. Briedžiukai – anksčiausiai pavasarį dygstantys grybai mūsų miškuose. Jie pradeda augti jau balandžio mėnesį. Dabar šių pavasarių grybų specialiai mūsų kraštuose negrybaujama. Prisimenu, anksčiau mano močiutė kiekvieną pavasarį išsiruošdavo jų rinkti. Daug nerasdavo, bet po keletą parsinešdavo. Aišku, rinkdavo ne vien kūginius, bet ir paprastuosius briedžiukus.

Piengrybis jautakis (*Lactarius volemus*, Fr., Fr.) – vienas geriausių valgomųjų grybų, nors aplinkinių kaimų gyventojai jo beveik nepažįsta. Mažai kas jį ir renka, nes pradeda dygti šie grybai gana anksti, vasaros viduryje. Rudenį jie beveik nedygsta. Jie labai panašūs į savo karčiuosius giminaičius, kurių daugelis grybautojų nerenka. Strazdynės botaniniame draustinyje piengrybis jautakis yra retas, auga nedidelėmis grupėmis ar pavieniui, todėl turėtų būti saugomas.

Dar vienas į Lietuvos raudonąją knygą įtrauktas grybas yra piengrybis gruzdas (*Lactarius piperatus*, Fr., S. F. Gray), kuris negausiai auga draustinio miškuose. Šį grybą labai lengva supainioti su jo artimais giminaičiais piengrybiu paliepiu ir baltuoju piengrybiu. Iš jų dažniausias yra piengrybis paliepis, o baltasis draustinio teritorijoje iki šiol nerastas. Į šiuos piengrybius panaši ir ūmėdė garduolė. Nuo jų

atskirti ją nesunku, nes garduolė neturi pienoškų sulčių. Piengrybiai yra valgomai, bet jų kartumas išlieka gana ilgai, todėl tinka tik sūdyti. Piengrybis yra retas grybas ir grybautojų nelabai renka, todėl draustinyje jam sąlygos augti labai palankios.

Kvapioji ūmėdė (*Russula grata*, Britz.) – Lietuvoje retas grybas, kurio paplitimas dar neištirtas. Iki šiol jis buvo žinomas tik vienoje radimvietėje. Tad jo augimvietė draustinyje praplėtė augimviečių sąrašą Lietuvoje. Strazdynės botaniniame draustinyje tai labai retas grybas, rastas tik vieną kartą (du grybai).

Ypatingą vietą tarp gyvųjų organizmų užima kerpės. Kerpė – tai iš dviejų skirtingų organizmų (grybo ir dumblio) sudarytas organizmas. Draustinio kerpės taip pat dar laukia savo atradėjų. Draustinyje šiuo metu žinoma tik viena saugoma jų rūšis, tai plačioji platužė (*Lobaria pulmonaria*, L., Hoffm.). Ji yra senų, ūksmingų plačialapių ir mišriųjų miškų augalas. Plačiosios platužės suteikia medynams taurumo, kur jos auga, miškai jau primena sengires. Platužė pietinėje draustinio dalyje rasta ant 10 medžių kamienų. Ji auga ant uosių, klevų, ąžuolų, guobų ir drebulių. Didžioji gniužulų dalis dar jauni, nedideli. Tik ant vieno seno klevo jie yra dideli, gerai išsivystę, matyt, iškirtus senesnius medžius čia ir išliko, o atsiradus palankioms sąlygoms išplito į gretimus medžius. Svarbiausia platužės išlikimo sąlyga draustinyje yra senų medžių išsaugojimas jos radimvietėje.

Draustinio gyvūnija dar mažai tirta. Tik paukščiai, patys pastebimiausi šios teritorijos gyvūnai, geriau ištirti. Jie sutinkami nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens. Žiemoti pasilieka nedaugelis. Patys gausiausi yra žvirbliniai paukščiai. Jie savo čiulbesiu mus džiugina nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens.

Dažniausias iš jų yra kikilis. Tai labai naudingas paukštelis, sunaikinantis daug miškų ir sodų kenkėjų. Visus metus draustinyje gyvenanti didžioji zylė taip pat labai naudinga. Savo giesmėmis visus džiugina strazdai. Ypač dažni yra strazdai giesmininkai ir juodieji strazdai. Smilginiai strazdai draustinyje retesni, daugiau sutinkami miškų pakraščiuose. Savo nesudėtinga giesmele visą vasarą mus džiugina pilkoji pečialinda, nors patį paukštelį pamatyti gana sunku. Draustinyje dažnos liepsnelės, kareitės, įvairios devynbalsės. Reikia paminėti ir varninius paukščius. Anksti pavasarį dėmesį atkreipia kranklių tuoktuviniai skrydžiai, nuolat triukšmą keliantys kėkštai, retkarčiais perinčios riešutinės, pamiškėse lizdus sukančios pilkosios varnos.

Geniai – vieni būdingiausių miškų paukščių. Draustinio teritorijoje reti, nes čia mažai senų medžių, tinkamų uoksams kalti. Dažniausias yra didysis margasis genys. Retai sutinkami juodoji meleta ir mažasis genys. Kartais į draustinio miškus užklysta žalioji meleta.

Vandens paukščių beveik nėra, nes čia mažai vandens telkinių. Iš vandens paukščių dažniausias yra didžiosios antys, kurios matomos prie bebrų patvenkto

Kerpė plačioji platužė ant ąžuolo kamieno Strazdynės botaniniame draustinyje. Įrašyta į Raudonąją knygą

Rimšulio ir didesnių miško balų. Draustinyje labai sumažėjo brastinio tilviko populiacija. Dabar jis čia peri ne kiekvienais metais.

Plėšriųjų paukščių draustinyje nedaug, bet jų lizdų galima rasti kiekviename miško kvartale. Pats dažniausias plėšrusis paukštis yra suopis. Kasmet jų dvi trys poros išaugina jauniklius. Antras pagal gausumą yra paukštvanagis. Šio plėšrūno kiekvienais metais peri po vieną porą. Erelis rėksnys dažnai matomas skraidantis virš miško, tačiau jo lizdų nerasta. Iš vištinių paukščių sutinkamos jerubės. Kiekvienais metais jos matomos vedžiojančios savo jauniklius. Kurapkos retai sutinkamos, jos miškuose negyvena ir dažniausiai pastebimos pamiškėse.

Žinduoliai – patys didžiausi draustinio gyventojai. Iš medžiojamųjų žvėrių pastoviai matomos stirnos, šernai, pilkieji kiškiai. Dažnos ir lapės. Usūriniai šunys čia gyvena ne kiekvienais metais. Medžiuose gyvena voverės ir miškinės kiaunės. Voverių skaičius kasmet būna nepastovus. Draustinyje gausu pelinių graužikų. Dažniausi yra rudieji pelėnai, kurių yra visame miške. Geltonkablės pelės – būdingos mišriųjų ir plačialapių miškų gyventojos, draustinyje neretos. Girių karaliai briedžiai ir taurieji elniai nuolatos draustinio teritorijoje negyvena, bet į jį dažnai užklysta.

Nemažai medžių ir krūmų prie Rimšulio upelio nugrauzia bebrai. Visa jų gyvenvietė įsikūrusi netoli buvusios eiguvos. Jie ne tik graužia medžius, bet ir stato užtvankas, kurias čia žmonės dažnai išardo. Bebrų patvenktuose plotuose apsigyvena gana daug ančių ir kitų vandens gyvūnų.

Draustinyje sutinkami ir du žinduoliai, įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą. Tai ūdra ir šermuonėlis. Ūdros savo veiklos pėdsakus palieka šalia Rimšulio upelio, bet nuolat draustinio teritorijoje jos negyvena. Sausrų metu ir žiemą jos išsidangina į Dotnuvėlę.

Šermuonėliai gyvena drėgnuose medynuose prie Serbentyno. Čia jie pastebėti ne vieną kartą. Apie jų gausumą duomenų neturime.

Roplių draustinyje mažai matyti, tik gyvavedžiai driežai. Varliagyvių gana daug. Dažniausiai sutinkamos smailiasnukės varlės. Draustinio balose yra keletas jų nerštaviečių. Mažiau gausios yra paprastosios rupūžės ir rusvosios varlės. Jos taip pat sutinkamos visoje draustinio teritorijoje. Daug retesnės kūdrinės varlės ir papras tieji tritonai. Draustinyje žinoma tik viena jų nerštavietė.

Žuvų yra labai mažai. Pastoviai jos gyvena tik Rimšulio upelyje. Iš viso pastebėtos tik penkios rūšys. Dažniausiai sutinkamos trispyglės dyglės. Pasitaiko ir šlyžių bei saulažuvių. Kartais atplaukia neršti lydekos ir kuojos. Sausomis vasaromis, išdžiūvus vandeniui, didelė dalis žuvų žūsta. Kitų metų pavasarį jos atplaukia iš Dotnuvėlės.

Apie bestuburių fauną duomenų beveik neturim. Galima paminėti tik tokias visur sutinkamas moliuskų rūšis – *Succinea putris*, *S. pfeifferi*, *S. oblinga*, *Coclodina laminata*, *Lauciniaria biphlicata*, *Aplea hypnorum*, *Coretus corneus*, *Limnena stagnalis*, *Galba palustris* ir keletą kitų.

Vabzdžiai – pati gausiausia organizmų grupė, draustinyje iki šiol netirta. Netirtos ir kitos bestuburių grupės: voragyviai, vėžiagyviai, žieduotosios, apvaliosios bei plokščiosios kirmėlės. Neturime duomenų ir apie pirmuonis, dumblius. Todėl tyrinėtojų dar laukia nauji atradimai.

Atskirai reikia aptarti ir kertinių buveinių rūšis. Tai rūšys, augančios ar gyvenančios senuose miškuose, ir dažniausiai jos yra tų miškų ar tam tikrų specifinių

*Vasarą draustinio balos išdžiūsta.
V. Stukonio nuotr.*

*Šiuo metu juodasis gandras
tik retkarčiais apsilanko
draustinio miškuose*

*Tuščiaviduris rūtenis
(Corydalis cava) tarpsta
plačialapių miškuose*

R. Barausko nuotraukos

buveinių indikatoriai. Šiuo metu tos rūšys gali būti ir nelabai retos, bet jos labai jautrios aplinkos sąlygų pasikeitimams. Tarp jų yra labai mažai aukštesniųjų augalų ir stuburinių gyvūnų. Daugiausia yra bestuburių gyvūnų, grybų, kerpių ir samanų. Geriausiai kertinėms buveinėms keliamus reikalavimus atitinka draustinio pietinė dalis. Nors čia vyrauja tik vidutinio amžiaus medynai, bet juose gana gausu kertinėms buveinėms būdingų rūšių. Daugiausia tai samanos, žiediniai augalai, grybai ir kerpės. Bestuburiai nuodugniai dar netirti, todėl apie juos žinių nėra.

Ant pavienių nuvirtusių medžių, nukritusių jų šakų auga įvairūs grybai ir samanos, o ant storų įvairių rūšių medžių – nukarusios kerpės. Po medžių žieve ir trūnėsiuose gyvena įvairūs vabzdžiai ir kiti bestuburiai. Visur jaučiama drėgmė ir vėsa. Tai aprašymas kertinės buveinės, kuri turėtų būti mūsų miškuose, jeigu nekirstume medžių ir nesusausintume miškų. Iš kertinių buveinių retos ir saugomos augalų, gyvūnų ir grybų rūšys galėtų plisti į aplinkinius miškus. Kertinės buveinės turėtų apimti nedidelius plotus, kuriuose gamta tvarkytųsi pati. Ekonominių nuostolių daug nepatirtume, bet turėtume ką parodyti vaikams ir anūkams. Kaip kertinę buveinę Strazdynės botaniniame draustinyje reikėtų išskirti maždaug 2 ha plotą pietinėje jo dalyje.

Kokios Strazdynės botaninio draustinio išlikimo perspektyvos? Viskas priklausys nuo ūkinės veiklos draustinio teritorijoje. Jeigu miškininkai laikysis botaniniams draustiniams keliamų reikalavimų, tai yra vykdys tokią ūkinę veiklą, kuri nekenkia saugomiems objektams, tada draustinis atliks jam skirtas funkcijas. O jeigu ne, tai jis ir liks tik deklaracija popieriuje. Aišku, draustinio šeimininkai turi žinoti, kas ir kur auga bei kokių sąlygų reikalauja kiekviena saugoma rūšis.

ISTORIJA

Baisogalos apylinkių archeologinės vietos

Bronius Dakanis

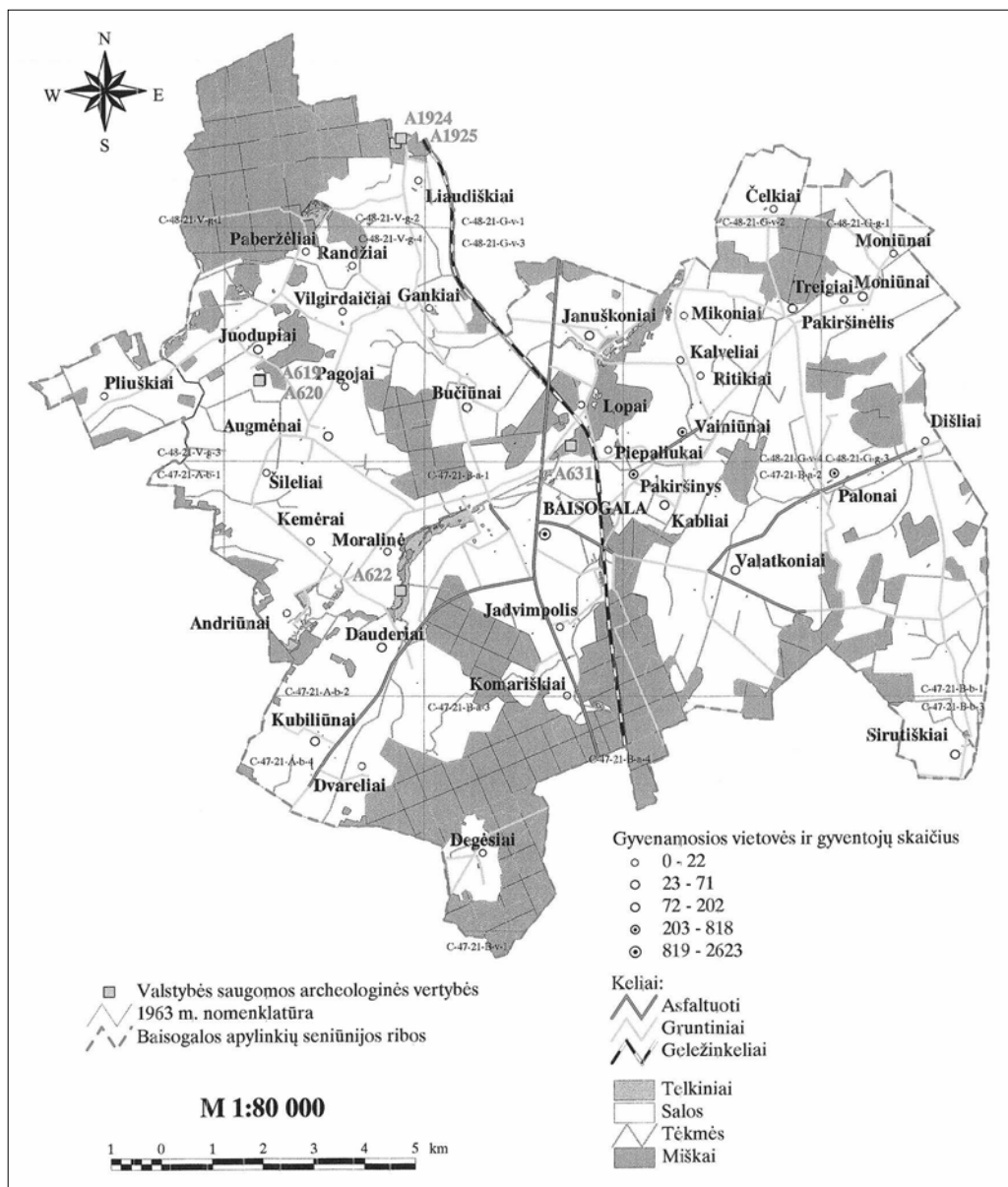
Seniausias Baisogalos apylinkių gyventojų palikimas, priskiriamas laikotarpiui, apimančiam I tūkst. po Kr. ir II tūkst. pradžią – tai išlikę Dauderių (Baisogalos) piliakalnis, Augmėnų pilkapynas ir kapinynas, Liaudiškių pilkapis ir pilkapynas, Piepalių (Lopų) kapinynas. Visos šios išlikusios archeologinės vertybės įrašytos į Lietuvos Respublikos nekilnojamojų kultūros vertybių registro Archeologinių vietų sąrašą ir yra saugomos. Dar žinomi Baisogalos, Vabalių ir Vainiūnų kapinynai, kurie galbūt jau sunaikinti.

Augmėnų pilkapynas. Jau 1928 m. archeologas P. Tarasenska rašė, jog Augmėnuose, prie Vengrupio upelio esąs senkapis, o „kasant jame *žvizdrą* (žvyrių), po akmeniniu grindiniu iškasama žmonių griaučių“. Šių duomenų pateikėjas nurodomas J. Šimkus¹.

Valstybės archeologijos komisijos medžiagoje aptiktas Legečių pradžios mokyklos mokytojo J. Šurkaus 1926 m. rugsėjo 1 d. šiai komisijai rašytas laiškas². Juo, be abejo, ir pasinaudojo P. Tarasenska, išleisdamas pirmąjį lietuvišką visos Lietuvos tuo metu žinomų archeologinių vietų žemėlapi, tik klaidingai buvo nurodytas duomenų pateikėjas T. Šimkus, o ne Šurkus. Laiške J. Šurkus aprašė 255 m² ploto Augmėnų senkapius (senąsias kaimo kapines – *Aut.*), kurių viduryje esąs kalnelis, panašus į „kokį tai supiltą kapą ir akmenimis apdėtas“. Jis rašė, jog ant tų senkapių „dar ir dabar kavojami maži vaikai, seneliai ir šiaip neturtingi žmonės“. Pro juos tekąs mažas upelis, kuris vietinių gyventojų vadinamas Vengrupiu. Senkapiai priklausę visiems Augmėnų kaimo gyventojams, jų tąsa – pil. J. Turskiui, kuris senkapius ariąs. 1925 m. gyventojai prašė J. Turskio leisti iš jų tąsos imti žvyrą, bet neleidęs. Pats J. Turskis, savo reikalams ten imdamas žvyrą, 0,75 m gilumoje randąs „labai didelių žmogaus kaulų“, o ardamas – „akmens tiltų, po kuriais yra žmonių kaulų“. Kalbama, kad tai „esą akmenimis apdėti numirėliai, kad žvėrys nesuėstų“. J. Turskis 1916 m. buvo radęs labai surūdijusį „varinį apyrankį, kurį, nesuprasdamas vertės, sulaužęs ir numetęs, kiek vėliau, 1924 m. ardamas – labai didelę galvą, kurią senkapiuose pakavojo“.

¹ Tarasenska P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 97.

² Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, *Kultūros paveldo centro archyvas* (toliau – KPCA), f. 1, ap. 1, s. v. 50, p. 18, 19.

Šie mokytojo J. Šurkaus duomenys 1934 m. gruodžio 19 d. *Baisogalos apylinkių* buvo surašyti į Valstybės archeologijos komisijos kartoteką; tą *planas* rodo A. Navaracko prierašas ant minėto laiško. Ir, matyt, jais vadovaudamasi (o galbūt dar ir spaudoje 1934 ir 1935 m. pasirodžiusiais straipsniais) Komisija 1935 m. spalio 8 d. išsiuntė raštą Kėdainių apskrities viršininkui dėl duomenų apie pilkapius ir jų apsaugą, nurodydama, jog „Augmėnų kaime yra akmenimis apdėti pilkapiai, kuriuose randama žmonių kaulų ir įvairių senienų“³. Tačiau net iki 1986 m. radimvietė laikyta kaimo kapinėmis ir kapinynu, o pačių išlikusių pilkapių – nepastebėta.

1986 m. mokslinei metodinei kultūros paminklų apsaugos tarybai (B. Da-

³ *Ten pat*, p. 13, 14.

kanis, A. Merkevičius) su Sajunginio žemės ūkio aerofotogeodezinių tyrinėjimų instituto VISCHAGI Vakarų filialu žvalgant Augmenų kapinyną, išsiaiškinta, jog į pietvakarius nuo nustatytos kapinyno teritorijos, čia įrengtų senujų kaimo kapinių šiauriniame pakraštyje yra išlikę du pilkapiai – mirusiųjų kapai, aplink kuriuos būdavo sudedamas didelių lauko akmenų vainikas ir supilamas smėlio ir žemių sampilas. Vieno išlikusio pilkapio sampilas 10 m skersmens ir 80 cm aukščio su akmenų vainiko liekanomis papėdėje. Nuo šio geriau išlikusio pilkapio už 5 m į pietryčius yra kito, apardyto pilkapio 40 cm aukščio sampilas⁴. 1993 m., rudenį tikrinant pilkapyno būklę, pilkapiai buvo apaugę alyvų krūmais. Tuomet pastebėta dar vieno, trečiojo pilkapio liekanos⁵. Sprendžiant pagal senovės kapų apsauga susirūpinusio mokytojo J. Šurkaus informaciją, pilkapių buvo ir šalia kaimo kapinių, kapinyno teritorijoje. Tačiau ilgą laiką dirbant žemę, pilkapių sampilai buvo nuarti, akmenų vainikai ir kapai suardyti. Jie išliko tik kapinyne įkurtose kaimo kapinaitėse. Pilkapiai datuojami II–IV a. po Kr. Juose mirusieji laidoti nedeginti. Lietuvoje tokius to laikotarpio pilkapynus paliko giminingos gentys – žemaičių, žemgalių ir sėlių protėviai⁶. Augmenų pilkapyną 2001 m. dar žvalgė Kultūros paveldo centras (Povilas Tebelškis), jam sudaryta apskaitos dokumentacija⁷.

Augmenų kapinynas. 1934 m. „Mūsų laikraštis“ paskelbė, jog Augmenų kaimo laukuose ties kapais esąs kalnelis, iš kurio žmonės, imdami žvyrą dideliame plote ir labai negiliai (vos apie 40 cm gylyje), randa labai daug žmonių kaulų ir „įvairių durtuvų, apyrankių, kalavijų ir kitokių papuošalų“⁸. Rūpintasi, kad šią vietą patyrinėtų archeologai, o senienos nebūtų išmėtytos, bet atiduotos muziejui. Kiek vėliau šią žinią pakartojo ir „Ūkininko patarėjas“⁹. Pagal radinius spręsta, jog kapinynas esąs 16–17 ar 14–16 šimtmečių. „Ūkininko patarėjas“ dar ir kitais, 1935 m., rašė apie pradėjus imti žvyrą keliams taisyti atrastus senovės karių kapus ir „daugybę žmonių kaulų, ir įvairių senoviškų ginklų, iečių, kalavijų, apyrankių ir kitokių papuošalų“. Apgailestauta, kad rastieji daiktai pasimetę be naudos, jog vertėtų archeologams patyrinėti šią vietą¹⁰.

Lietuvos žemės vardyno anketoje, surašytoje Augmenų pradžios mokyklos mokytojos J. Valiušaitienės 1935 m., nurodomi Augmenų kapeliai ir ariamas smėlio ir juodžemio 3 ha dydžio kalnelis, kurį ariant išversdavę kaulų. Užrašytas pasakojimas, kad čia esą kapai nuo prancūzmečio¹¹.

Be abejo, pasinaudodama šiais duomenimis, Valstybės archeologijos komisija 1935 m. spalio 8 d. rašė Kėdainių apskrities viršininkui, jog „Augmenų kaime, prie dabartinių kapinių yra senkapis, iš kurių imamas žvyras ir randa daug įvairių senienų. Kasdami žvyrą gadina ir ardo šį senovės paminklą“. Dėl to apskrities viršininkas kreipėsi į Kėdainių apskrities policijos Baisogalos policijos nuovados viršininką, o šis užpildė atsiųstą Valstybės archeologijos komisijos paminklo anketą ir ją gražino

⁴ Dakanis B., Merkevičius A. Nauji duomenys apie Radviliškio rajono archeologijos paminklus, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*, Vilnius, 1988, p. 179.

⁵ Kultūros paminklo (ne pastato) techninės apžiūros aktas, 1993 11 18. Sud. E. Prascevičius, P. Kasčionis ir A. Paliūnienė. Mašinraščio kopija saugoma Kultūros paveldo centre (toliau – KPC).

⁶ Lietuvos TSR archeologijos atlasas (toliau – LAA), t. 3, Vilnius, 1977, p. 11.

⁷ Augmenų pilkapynas (A620). Kultūros vertybės pagrindinis dosjė. Sud. P. Tebelškis, 2001 09 19. Saugomas KPC.

⁸ *Mūsų laikraštis*, 1934, geg. 26, nr. 21(281).

⁹ Didžbanis J. Iškasą kariškų daiktų, *Ūkininko patarėjas*, 1934, liepos 7, nr. 23.

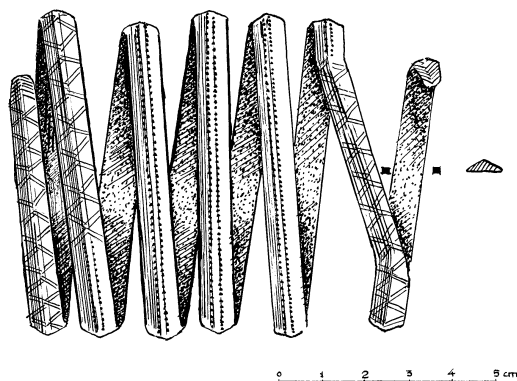
¹⁰ Jažomskis J. Atrasti senovės karių kapai, *Ūkininko patarėjas*, 1935, lapkr. 14, nr. 46(320).

¹¹ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPCA, f. 1, ap. 1, s. v. 50, p. 20.

Komisijai. 1935 m. spalio 29 d. sudarytoje anketoje nurodomas senkapis, esąs žemės savininko A. Siruso žemėje, prie pat Augmėnų kaimo kapinių ir vadinamas „Žvir-dobe“. Tai mažas pakilimas – kalnelis, apie 500 m² ploto, pailgas, dirvonuojantis. Jo viduryje iškasta apie 300 m² ploto duobė – buvęs vežamas žvyras („gi dabar jau nekasama ir žvyras nevežamas“). Jame randama žmonių kaulų ir kitų senų geležinių daiktų. Siūlyta toliau žvyro neimti ir senkapio nekasinėti, o esant lėšų – aptverti¹². Papildomų duomenų apie Augmėnų kapinyną analogiškai surinkta ir pildant Vals-tybės archeologijos komisijos anketą apie pilkapius, tik tuomet pilkapiais buvo pa-laikytas kapinynas. 1935 m. spalio 26 d. anketoje nurodoma, kad „pilkapiai“ yra A. Bačiausko žemėje, prie pat kapinių. Savininkas turįs „varinį apyrankį“, kuri radęs ant rankos kaulo, ir „geležinių surūdijusių peilį kardo pavidalo“. Pilkapis užimas 1 300 m², „truputį pakilęs ir dabartiniu laiku dirbamas ir sėjamas javais“. Tuo pačiu metu (1935 10 08) buvo sudarytas ir išipareigojimas su savininku A. Bačiausku saugoti šį senovės (praeities) paminklą¹³.

Pokaryje Augmėnų kapinyno vietą tik 1977 m. išaiškino mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba (B. Da-kanis, R. Olišauskas), ją kartu su Respublikiniu žemėtvarkos pro-jektavimo institutu kartografavo¹⁴. Sužinota, jog kapinyne 1976 m. rastas ietigalis, patekęs į Pānevėžio kraš-tytyros muziejų. Tais pačiais metais kapi-nynas įrašytas ir į Lietuvos archeologi-jos atlaso papildymus, nurodant, jog į Kė-dainių kraštytyros muziejų iš kapinyno pateko įmavinis ietigalis ir pentinis siau-raašmenis kirvis¹⁵. 1986 m. Augmėnų pil-kapyno (kartu su kaimo kapinėmis – 0,12 ha) ir kapinyno (0,54 ha) teritorijas nustatė minėta mokslinė metodinė kul-tūros paminklų apsaugos taryba (B. Da-kanis, A. Merkevičius) ir VISCHAGI¹⁶. Kapinynas ir pilkapiai yra 0,6 km į pie-tus nuo Júodupių kaimo kapinių ir tiek pat į pietryčius nuo Júodupio kairiojo kranto, 0,4 km į pietvakarius nuo Aug-mėnų–Juodupių kelio. Tai vos žymi pa-kiluma, kurią iš šiaurės ir šiaurės rytų su-pa negili loma, o iš kitų pusių – lygūs laukai. Kapinyno teritorija iki 1982 m. bu-vo ariama¹⁷. 1987 m. iš kapinyno į moks-linę metodinę kultūros paminklų apsau-gos tarybą per rajono paminklotvarki-ninką E. Prascevičių buvo patekusi gražiai ornamentuota įvijinė apyrankė, kuri šiuo metu saugoma Daugývenės krašto isto-rijos ir kultūros muziejaus-draustinio Še-

Įvijinė apyrankė iš Augmėnų kapinyno. 1987 m. Braižė S. Zakas

¹²Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPCA, f. 1, ap. 1, s. v. 50, p. 17, 22–23.

¹³Ten pat, p. 11–15.

¹⁴Radviliškio rajono kultūros ir gamtos paminklų žemėlapis, M 1:100 000. Žemėlapis sudarytas Respublikinio žemėtvarkos projektavimo instituto Kau-no kartografijos skyriuje 1978 m.

¹⁵Tautavičius A. LAA, Vilnius, 1977, kn. 3, p. 127.

¹⁶Augmėnų pilkapių ir kaimo kapinių teritorijos ribų planas; Augmėnų senkapiai. Teritorijos ribų planas. M 1:10 000 ir 1:2 000. Planus sudarė Są-junginio žemės ūkio aerofotogeodezinių tyrinėjimų instituto Vakarų filialas, 1986 m.

¹⁷Pasas. Augmėnų senkapis. Sud. E. Prascevičius 1983, gruodžio 3. Saugomas KPC.

¹⁸Dakanis B., Merkevičius A. Nauji duomenys apie Radviliškio rajono archeologijos paminklus, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 me-tais*, Vilnius, 1988, p. 179.

duvės muziejuje¹⁸. 2001 m. Augmenų pilkapyną ir kapinyną dar žvalgė Kultūros paveldo centras (P. Tebelškis), sudaryta jo apskaitos dokumentacija¹⁹.

Augmenų kapinynas datuojamas VI–XII a. Jame mirusieji laidoti taip pat nedeginti. Tuo metu toks laidojimo paprotys būdingas tik žemgalių gentims.

Baisogalos kapinynas. Lietuvos archeologijos atlase nurodoma, jog Baisogalos miestelyje, dirbant įvairius darbus, randama žmonių kaulų ir V–VIII a. būdingų dirbinių, kurių dalis 1939 m. ir 1960–1974 m. pateko į Kėdainių ir Šeduvos muziejus bei Baisogalos vidurinę mokyklą. Šeduvoje tuomet saugoti pentiniai siauraašmeniai kirviai, storagalės apyrankės, lankinės žieduotosios segės (apie 10 radinių), o Baisogaloje – įvijinė apyrankė, įmovinis ietigalis ir kt.²⁰ Tačiau 1974 m. mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos ekspedicija (vad. Mykolas Černiauskas), ieškodama kapinyno pietrytinėje miestelio dalyje ir ištyrusi 82 m² plotą, kapų nerado²¹.

Diauderių (Baisogalos) piliakalnis. Lietuvos archeologijos atlase nurodoma, jog XIX a. gale, vietos mokytojo pranešimo suklaidintas, F. Pokrovskis Baisogaloje nurodęs piliakalnį²². Tačiau iš tikrųjų jis aprašo Piliónių (Naujujupio) piliakalnį, esantį kairiajame Dotnuvėlės krante (Kėdainių r.). O Baisogaloje nurodo tik į jį panašią kalvą miestelio kapinėse²³. Vėliau piliakalniu buvo laikomas gretimo Piepalių kaimo kalnas, kuriame yra kapinynas²⁴. Baisogalos (Grubų) piliakalnis, vad. Gruba, esantis apie 1 km į vakarus nuo miestelio, prie Kėdainių–Baisogalos kelio, pelkėtame Kiršino upelio slėnyje buvo įrašytas ir į 1973 m. Kultūros paminklų sąrašą (AV855)²⁵. Vadovautasi Lietuvos istorijos instituto 1968 m. žvalgymu ir Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, kur nurodoma, esą Gruboje buvusi lietuvių pilis (f. 1, ap. 1, s. v. 50, p. 27, 28, 74–90).

Tačiau dar XX a. pradžioje L. Krzywickis nustatė, jog Piliakalniu, Pylimu buvo vadinama Kiršino kairiajame krante, prie santakos su Serbentyne esanti kalva²⁶.

Lietuvos istorijos institutui 1968 m. žvalgant Radviliškio ir kitų šiaurės bei vidurio Lietuvos rajonų archeologines vietas, piliakalniu buvo palaikyta kita Kiršino ir Serbentynėlio santakoje esanti apardyta kalva²⁷, 1978 m. pažymėta Radviliškio rajono kultūros ir gamtos paminklų žemėlapyje²⁸. Todėl Lietuvos archeologijos atlase teigiama, kad išliko tik 30 m ilgio ir 7–8 m pločio aikštelės dalis, o kita kartu su pylimu sunaikinta kasant žvyrą XX a. pradžioje. Dėl to, jog nebuvo aišku, ar tai iš viso piliakalnis, jis nepateko ir į 1973 m. Kultūros paminklų sąrašą (nors į ankstesnius, neskelbtus, sąrašus, kaip esantis dešiniajame Serbentynėlio krante ir vadinamas Taurakalniu, buvo įtrauktas Diauderių kaimo vardu²⁹) arba buvo sutapatintas su Gruba, įtraukta į šį sąrašą.

Mokslinei metodinei kultūros paminklų apsaugos tarybai 1984 m. ieškant Piepalių kapinyno vietos ir jį tyri-

¹⁹ Augmenų kapinynas (A619). Kultūros vertybės pagrindinis dosjė. Sud. P. Tebelškis, 2001, rugs. 19. Saugomas KPC.

²⁰ LAA, Vilnius, 1977, t. 3, p. 25.

²¹ Černiauskas M. Baisogalos (Radviliškio r.) senkapių ir apylinkės paminklų tyrinėjimai 1974 m., Lietuvos istorijos instituto rankraštynas (toliau – LIIR), b. 418.

²² LAA, Piliakalniai, Vilnius, 1975, t. 2, p. 34, 35.

²³ Покровский Ф. В. Археологическая карта Ковенской губернии, Вильна, 1899, с. 119.

²⁴ Valančius M. *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 1, p. 363; Elisonas J. Archeologinių ir šiaip idomių vietų sąrašas, *Švietimo darbas*, 1925, nr. 4, 5. Tarasenska P. Lietuvos archeologijos medžiaga, Kaunas, 1928, p. 100.

²⁵ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vilnius, 1973, p. 162.

²⁶ Krzywicki L. *Wspomnienia*, Warszawa, t. 1, p. 356.

²⁷ Tautavičius A. 1968 m. žvalgamosios archeologinės ekspedicijos ataskaita, LIIR, b. 258.

²⁸ Dakanis B. Komandiruotės ataskaita, Vilnius, 1983, geg. 2, p. 3, LIIR, b. 1036.

²⁹ Archeologinių paminklų sąrašai, t. 3. Mašinraštis be datos.

nėjant, pasisekė išsiaiškinti Diauderių (Baisogalos) piliakalnio vietą³⁰. Jis surastas 2,35 km į pietvakarius nuo Baisogalos Švč. Trejybės bažnyčios, 0,65 km į šiaurės rytus nuo kelio, vedančio iš Raseinių į Kėdainių–Šeduvos kelią ir 0,45 km į šiaurės–šiaurės rytus nuo Diauderių kaimo senųjų kapinių, Kiršino tvenkinio vakariniame krante, pusiasalyje. Piliakalnio aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, apie 40 m ilgio šiaurės–pietų kryptimi ir 25 m pločio pietiniame gale, bei 16 m pločio šiauriniame. Šiauriniame aikštelės gale išlikęs daugiau kaip 15 m ilgio ir apie 10 m pločio, iki 2 m aukščio nuo aikštelės pusės pylimas. Šiaurinis jo šlaitas apie 5 m aukščio leidžiasi į dabar vos pastebimą gynybinį griovį, kuris skiria piliakalnį nuo žemėjančios kalvos šiaurinio galo. Piliakalnio pietiniame gale, matyt, buvęs ir kitas pylimas bei didesnis griovys. Dabar griovio vietoje yra apie 10 m pločio ir 7–8 m gylio dauba, kurios dugne – 7 × 5 m ploto duobė su vandeniu. Už daubos į pietus dar yra panašaus į piliakalnį aukščio kalvos dalis. Piliakalnį dabar beveik iš visų pusių juosia Kiršino tvenkinys, tik prie šiaurinio jo galo prieina užpelkėjusi tvenkinio pakrantė. Anksčiau piliakalnis buvo šalia Kiršino ir Serbentynėlio santakos, jų kairiosiuose krantuose. Piliakalnis apaugęs eglėmis ir pušimis. Sprendžiant pagal taisyklingą didžiųjų medžių išsidėstymą piliakalnio aikštelėje, spėjama, jog jis XIX a. antroje pusėje buvęs apsodintas³¹. 1986 m. piliakalnį žvalgė mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba (B. Dakanis, A. Merkevičius) ir Sąjunginio žemės ūkio aerofotogeodezinių tyrinėjimų instituto VISCHAGI Vakarų filialas. Nustatyta Diauderių piliakalnio teritorija, užimanti 1,6 ha plotą³². Dar kartą piliakalnis žvalgytas ir 2001 m., sudarant archeologinės vietos apskaitos dokumentaciją³³. Apie Diauderių piliakalnį 2005 m. paskelbta Lietuvos piliakalnių atlase, kur jis datuojamas I tūkst.–II tūkst. pradžia³⁴.

Liaudiškių pilkapynas ir pilkapis. F. Pokrovskis, vadovaudamasis prancūzų keliautojo Dubois de Montepereux nurodymu, rašo, jog netoliese Raginėnų kalno yra pilkapių, apdėtų akmenimis, iki dešimties grupių, išsidėsčiusių prie Liaudiškių, Pakalniškių, Raginėnų, Rozalimo ir Kárpiškių, kuriuose suskaičiuojama per 330 pilkapių³⁵.

Lietuvos žemės vardyno anketoje, sudarytoje 1935 m. Vėriškių pradžios mokyklos mokytojos Palmos Bandzienės, Liaudiškių k. nurodomas „Kačmelžis“. Tai esąs į pietų rytus nuo kaimo 25 arų ploto molio kalnelis³⁶.

Mokslinei metodinei kultūros paminklų apsaugos tarybai (B. Dakanis, A. Merkevičius) žvalgant Radviliškio rajono archeologines vietas, apie Liaudiškių pilkapyną duomenų surasti nepavyko³⁷.

2004 m. Liaudiškių pilkapių vietą išaiškino E. Prascevičius. Tais pat metais juos žvalgė Kultūros paveldo centras (B. Dakanis, R. Augustinavičius, A. Skrupskelis), juos aprašė ir nustatė teritorijas. Liaudiškių pilkapynas yra 0,6 km į piet-

³⁰Dakanis B. Žvalgomieji tyrinėjimai Radviliškio rajone, *LIIR*, b. 1244.

³¹Prascevičius E. Baisogalos piliakalnio apmatavimai. Mašinraštis, 1984, spalio 11, Kultūros paveldo centro Archeologijos paveldo institutas.

³²Diauderių piliakalnio teritorijos ribų planas, M 1: 10 000 ir 1:2 000. Planą sudarė Sąjunginio žemės ūkio aerofotogeodezinių tyrinėjimų instituto Vakarų filialas, 1986 m.

³³Diauderių piliakalnis (A622). Kultūros vertybės pagrindinis dosjė. Sud. P. Tebelškis, 2001, rugs. 28. Saugomas KPC.

³⁴*Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, Vilnius, 2005, t. 2, p. 266, 267.

³⁵Покровский Ф. В. *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильна, 1899, с. 58.

³⁶*Valstybės archeologijos komisijos medžiaga*, f. 1, ap. 1, b. 50, l. 502.

³⁷1986 m. birželio 9–liepos 3 d. Radviliškio rajono archeologijos paminklų žvalgymo ir kartografavimo darbų aktas. Saugomas KPC.

vakarius nuo Radviliškio–Gaižiūnų geležinkelio tilto per Baisogalos–Vėriškių kelią ir 0,2 km į vakarus nuo šio kelio, Liaudiškių miško 137 kvartalo šiaurinėje dalyje. Jį sudaro trys pilkapiai. Pirmojo pilkapio sampilas 11 m skersmens, antrojo, supilto šalia pirmojo iš pietvakarių pusės – 7 m, o trečiojo, esančio už 15 m į vakarus nuo antrojo – 8 m skersmens. Pirmojo ir antrojo pilkapių sampilai tarpusavyje jungiasi. Pilkapiai apaugę medžiais, kurių šaknys ardo kapų įrengimo liekanas.

Maždaug apie 115 m į pietvakarius nuo Liaudiškių pilkapyno, Liaudiškių miško 137 kvartalo šiaurės vakarinėje dalyje, yra vienas atskiras Liaudiškių pilkapis. Pilkapio sampilas, maždaug 15 m skersmens, aplink buvęs apkrautas akmenų vainiku, iš kurio išliko keli pavieniai dideli akmenys. Pilkapis irgi apaugęs medžiais³⁸.

Piepalių (Lopų) kapinynas. Nuo XIX a. pab. literatūroje minimas kapinynas arba aptinkami archeologiniai radiniai Lopų ir Piepalių kaimuose. 1957 m. iš Piepalių į Istorijos ir etnografijos muziejų pateko ietigalis, vytinė antkaklė, 2 žiediniai ir 2 kryžiniai su pusrutulio formos buoželėmis galuose smeigtukai, 3 įvijinės ir smailėjančiais galais apyrankės, apyrankė, padaryta iš pusės antkaklės tordiruotu lankeliu su kilpele ir kitokie. Be to, kapinyno radinių buvo Šeduvos visuomeniniame muziejuje, o įvijinė apyrankė – dar ir Baisogalos vidurinėje mokykloje³⁹. 1974 m. radimvietės ieškojo mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos ekspedicija, vadovaujama M. Černiausko, tačiau nesėkmingai⁴⁰.

Praėjus dešimčiai metų, kitai tos pačios 1984 m. Tarybos ekspedicijai pasisekė nustatyti, jog Piepalių–Lopų kapinynas yra 50 m į rytus nuo senojo Baisogalos–Šeduvos kelio, į vakarus nuo geležinkelio Kėdainiai–Šeduva ir į šiaurę nuo Kiršino upelio kairiojo kranto, miške, Piepalių kalne (per jį eina Lopų ir Piepalių kaimų laukų riba, todėl kapinynas nurodomas abiejų kaimų vardais). Kapinynas labai apardytas jį ariant, XX a. pradžioje jame kasant žvyrą, o to amžiaus 6-ame dešimtmetyje – įrengus gyvulių vasaros stovyklą⁴¹. Tais metais ekspedicija (vad. B. Dakanis), ieškodama kapinyno Piepaliuose, ištyrė 116 m² plotą, aptiko 7 nedegintų ir 2 sudegintų mirusiųjų kapus, 2 neaiškios paskirties laužavietes ir surinko per 80 archeologinių dirbinių – kapų įkapių, reikalingų įsivaizduojamam pomirtiniam gyvenimui.

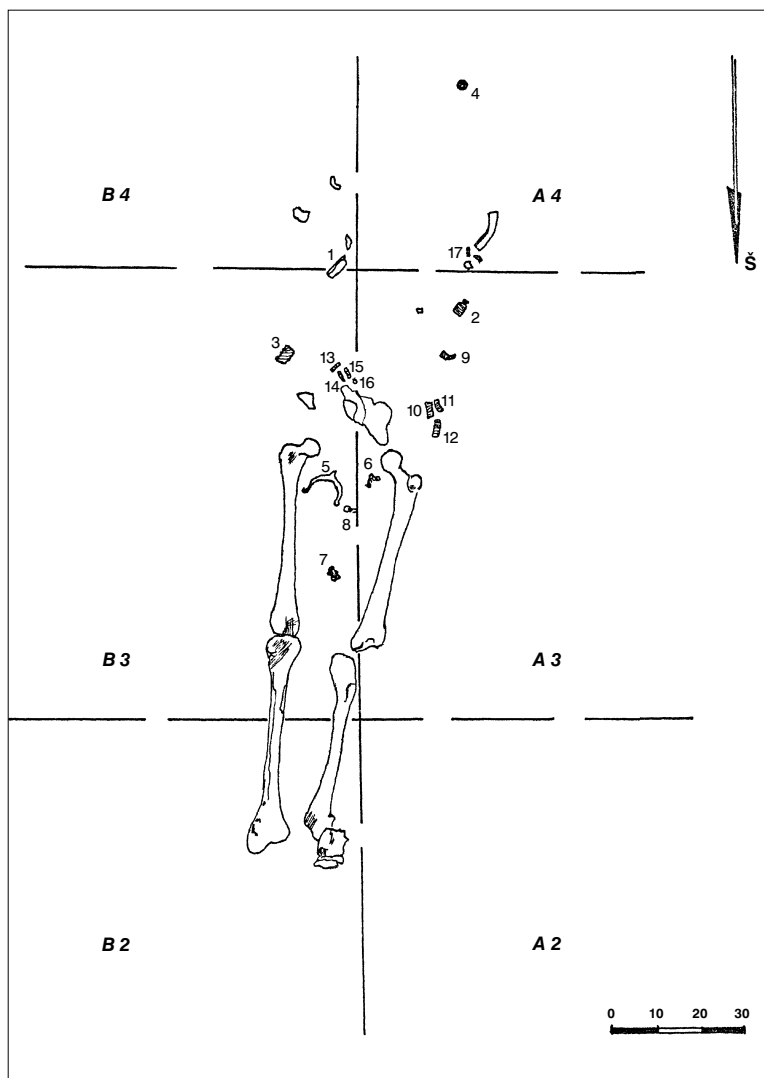
Iš 6 kapų griaučių liekanų, perduotų tirti Vilniaus archeologams, nedeginti buvę palaidoti 3 moterys, 2 vyrai ir 1 vaikas (ištyrė hab. dr. doc. G. Česnys ir R. Jankauskas). Kadangi kapai labai apardyti, jų duobės neišryškėjo, mirusieji laidoti 45–80 cm gylyje. Kapuose nr. 1 ir nr. 4 vyrai palaidoti galvomis į šiaurę ir pietus. Prie jų dubens kaulų, tarp šlaunikaulių, rasti geležiniai pentiniai, o kape nr. 1 – dar ir peilis, 3 įvijiniai žiedai (1 galvos srityje), 8 įvijinės (ties juosmeniui), 2 grandinėlės. Moteris kape nr. 10, sprendžiant pagal įkapių išsidėstymą, laidota galva į pietvakarius. Kape aptiktas VIII–X a. kryžinis smeigtukas, gintarinis karolis (krūtinės vietoje), peilis su yla, grandinėlė (juosmens–kojų srityje), gele-

³⁸ Liaudiškių pilkapynas. Liaudiškių pilkapis. *Siuolomų teritorijų ribų ir pilkapių inventORIZACIJOS PLANAS*, M 1:5 000 ir 1:1 000. Sud. R. Augustinavičius, 2004, lapkr. 26.

³⁹ Покровский Ф. В. *Археологическая...*, Вильна, 1899, c. 119; Zanka J. Paliekamos XIV amžiaus, *Lietuvių laikraštis* (Peterburgas), 1905, nr. 9, p. 106–107; Tarasenko P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 175; *Lietuvos archeologijos bruožai*, Vilnius, 1961, p. 541; Nezabitauskas A. Baisogala – istorinė vieta, *Komunizmo aušra* (Radviliškis), 1964, lapkr. 24; LAA, I–XIII a. pilkapių ir senkapių, Vilnius, 1977, t. 3, p. 88.

⁴⁰ Černiauskas M. Koordinacinės grupės vadovo M. Černiausko komandiruotės ataskaita (Radviliškio r., 1974 m.), *LIIR*, b. 418.

⁴¹ Dakanis B. Žvalgomieji tyrinėjimai Radviliškio rajone 1984 m., *LIIR*, b. 1244.

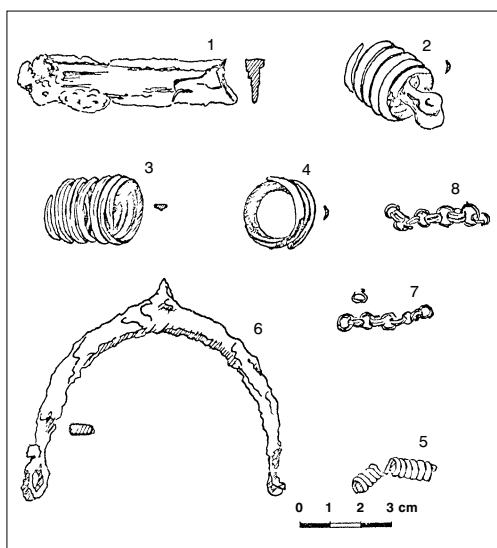
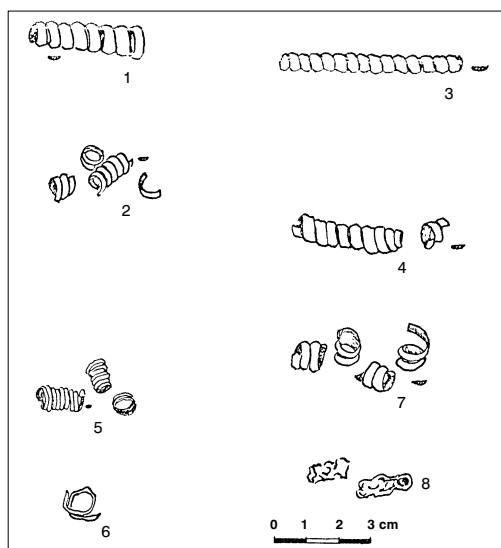

Piepaliių senkapis:
 1 – peilis;
 2 – įvijinis žiedas su kauliuku;
 3, 4 – įvijiniai žiedai;
 5 – pentinas;
 6, 7 – grandelės;
 8 – sunykusi vija;
 9–15 – įvijos;
 16 – vija;
 17 – grandinė (2 dalys). 1984 m.

Kapo Nr. 1 radiniai (apačioje kairėje):
 1–7 – įvijos;
 8 – grandinė

Moters kapo radiniai:
 1 – peilio įkotė;
 2 – įvijinis žiedas su kauliuku;
 3, 4 – įvijiniai žiedai;
 5 – įvija;
 6 – pentinas;
 7, 8 – grandinės ir grandelė

Braižė S. Zakas

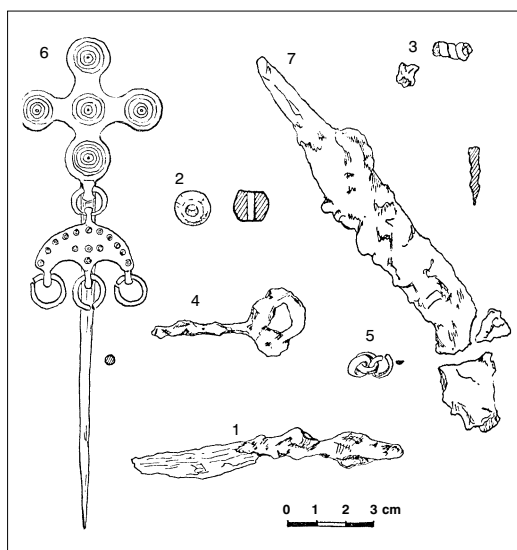
*Kapo Nr. 2 degėsių
ir anglių sluoksnis*

žinis lazdelinis smeigtukas bei įvijėlė. Kituose suardytuose moterų kapuose dar rasta yla ir geležinis lazdelinis smeigtukas. Vaiko kape išliko tik įvijinės apyrankės ir geležinės pasaginės segės ar sagties dalys. Keleri nedegintų mirusiųjų griaučiai buvo suardyti laidojant sudegintus mirusiuosius.

Degintinių kapų vietoje aptikti 5 gintariniai karoliai, 7 įvijėlės ir kitokių apdegusių dirbinių liekanų, o jų aplinkoje – ietigalio įmova, 2 įvijėlės ir žirgo dantis. Šalia degintinio kapo nr. 6 pastebėta 12 cm skersmens ir 85 cm gylio stulpavietė, matyt, stulpo, žymėjusio kapo vietą ar skirtą jo pagerbimui. Prie daugumos, ypač degintinių kapų, aptikta smulkių angliukų ar net jų sluoksnėliai su stambesnėmis anglimis. Išsiskyrė kapas nr. 2, kuriame 75–80 cm gylyje, maždaug 180 cm ilgio šiaurės–pietų kryptimi ir 80 cm pločio netaisyklingo stačiakampio formos duobės dugne buvo ištisinis degėsių ir anglių sluoksnis. Jo šiaurės vakariniame pakraštyje, kiek atokiau nuo kitų, gulėjo 4 cm storio ir 50 cm ilgio anglis, primenanti žalčio figūrą. Anglyje trijose vietose buvo pastebimi medyje buvę pjaustymo ar įkirtimų pėdsakai. Aukščiau, 45 cm gylyje, 2 m ilgio tokia pat kryptimi ir 1 m pločio smėlio su degėsiomis, angliukais ir pavienėmis anglimis sluoksnyje, rastos kaukolės ir galūnių kaulų liekanos bei įvijėlė, o 15 cm virš jų – dar viena įvijėlė ir grandinė. Atrodo, kad duobėje pradžioje buvo kūrėnta ugnis, o paskui, ją užpylus, maždaug 45 cm gylyje palaidotas mirusysis, kurio kapas vėliau suardytas.

Kapinynas datuojamas VIII–XIII a. Pagal laidoseną Piepalių (Lopų) kapinynas artimesnis centrinės Lietuvos ka-

Kapo Nr. 10 radiniai: 1 – yla; 2 – gintarinis karolis; 3 – įvijia; 4 – geležinis smeigtukas; 5 – grandinė; 6 – smeigtukas; 7 – peilis. 1984 m. Braižė S. Zakas

pinynams, bet turi ir žemaičių kapinynams būdingų bruožų⁴². Archeologas G. Zabiela, rašydamas apie vėlyvąją mirusiųjų deginimo periodą Žemaitijoje (XII–XIV a.), degintinius Piepalių kapus priskyrė Žemaitijos kapinynams⁴³.

Piepalių ekspedicija susilaukė ir didelio visuomenės susidomėjimo. Joje dalyvavo Z. Baubonis (dabar – archeologijos ekspertas, Lietuvos archeologijos draugijos pirmininkas), architektas S. Zakas ir E. Prascevičius (dabar – Daugųvenės krašto istorijos ir kultūros muziejaus direktorius), istorikas, teisininkas V. Polikaitis (buvęs Kėdainių prokuroras) ir liaudies meistras, muzikantas E. Belokopytovas. Daug duomenų apie Piepalių kapinyną ir apylinkių archeologines vietas ekspedicijai pateikė Vytautas Linkevičius, Piepaliukų kaime turėjęs iš Baisogalos kapinyno archeologinių dirbinių – pentinį siauraašmenį kirvį ir kryžinio smeigtuko galvutę su ašele.

1986 m. mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos tarybos (B. Dakanis, A. Merkevičius) ir Sąjunginio žemės ūkio aerofotogeodezinių tyrinėjimų instituto VISCHAGI Vakarų filialo ekspedicija nustatė Piepalių kapinyno teritoriją, užimančią net 12,3 ha plotą⁴⁴.

2001 m. Piepalių kapinyną žvalgė ir jam apskaitos dokumentaciją sudarė Kultūros paveldo centras⁴⁵.

Nors Diauderių (Baisogalos) piliakalnis yra pakankamai toli nuo Piepalių (Lopų) kapinyno, tačiau jame, labai tikėtina, laidoti ir piliakalnio gyventojai. Nes netoli Piepalių kapinyno, Baisogaloje, žinomas kitas, tik dar ankstyvesnis, kapinynas. Matyt, senieji to krašto gyventojai gyveno arčiau dabartinės Baisogalos ir tik vėliau išsikėlė į patogesnę gynybai vietą – Kiršino ir Serbentynėlio santaką. Bet mirusiuosius, laikydamiesi tradicijos, galėjo tebelaidoti senojoje vietoje. Tačiau Baisogalos apylinkėse galėjo būti ir ne viena senovės gyvenvietė, kurių dar reikia ieškoti. Juoba kad Piepalių ekspedicijos metu Baisogalos vidurinėje mokykloje buvo saugomas tinklo svarelis ir verpstukas – radiniai, kurie būdingi senovės gyvenvietėms. Jie, be abejo, buvo rasti ir mokyklon pateko iš Baisogalos ar gretimų kaimų. Be to, mokykloje tuomet buvo ir akmeninis kirvelis su skylė kotui bei dar dviejų tokių kirvelių dalys – ašmenys, nudužę nuo penties ties skylė kotui. Jų radimo aplinkybės, matyt, irgi panašios. Šie kirviai – seniausi žinomi Baisogalos apylinkių radiniai, priskiriami akmens ar žalvario amžiams. Baisogalos, Diauderių ir Piepalių archeologinės vietos sudaro kompleksą. Šių gyventojų palikūnys vėliau kūrė Baisogalą.

Vabalių kapinynas. Lietuvos žemės vardyno anketoje, surašytoje L. Jakaičio 1935 m., Vabaliuose (buv. Baisogalos valsčiuje, dabar – Sidabravo seniū-

*Kraštotyrininkas
V. Linkevičius*

⁴²Dakanis B. Piepalių–Lopų kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984–1985 m.*, Vilnius, 1986, p. 43–44.

⁴³Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1998, p. 363, 364.

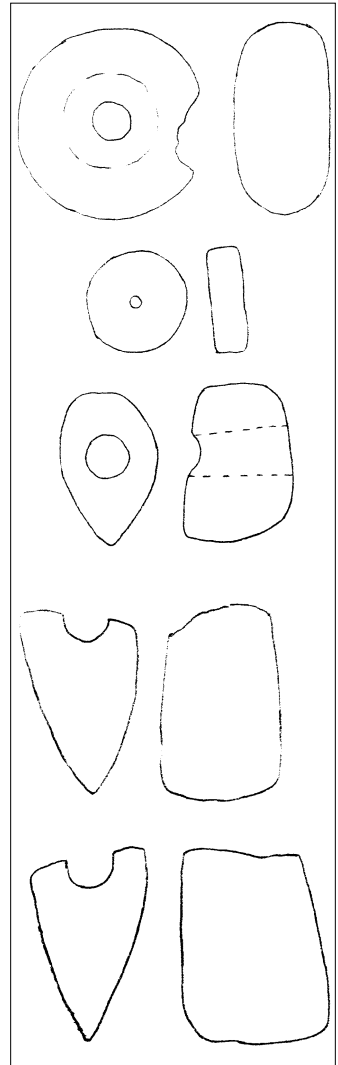
⁴⁴*Piepalių senkapių, vad. Piepalių kalnu, Prancūzkapiais, teritorijos ribų planas.* M 1:10 000 ir 1:5 000. Sud. Sąjunginio žemės ūkio aerofotogeodezinių tyrinėjimų instituto Vakarų filialas, 1986 m.

⁴⁵*Piepalių kapinynas (A631).* Kultūros vertybės pagrindinis dosjė. Sud. P. Tebelškis, 2001, spalio 17.

nija) nurodomi buvę Katmilžiai. Tai 0,5 km į pietus nuo kaimo, J. Kuncės žemėje esąs 30 × 40 m ploto kalniukas, laikomas senovės lietuvių kapais. Juos ariant, buvę išariama kaulų, rastas „akmeninis kirvukas“⁴⁶. Vabaliouse senkapį – Katmilžius, buvusius pietiniame Palonėlės krante, kalvelėje, 1976 m. paminėjo J. Šliavas. Jis rašė, kad Katmilžiai apie 1929 m. išvežti kasant žvyrą. Iš šio senkapio žalvarinė apyrankė, esą, patekusi į Šeduvos muziejų⁴⁷. Išsiaiškinta, jog Šeduvos visuomeniniame kraštotyros muziejuje yra juostinės suploto trikampio skersinio pjūvio, 1,7 cm pločio ir 1,5 mm storio apyrankės galas (Inv. nr. 461), kurio šonai puošti dvigubom zigzaginėm įkirtimų linijom. Radio metrikroje nurodoma, kad apyrankės dalis gauta iš J. Grigaliūno. Žvalgant radimvietę, J. Grigaliūnas teigė, kad dirbinys rastas 1965 m. į pietvakarius nuo kaimo kapinių, pakasus žemę gilyn per kastuvą. 1986 m., kartografuojant rajono archeologijos paminklus, vietinis gyventojas V. Jučys ekspedicijai parodė Katmilžius ir papasakojo, kad dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir vėliau juose buvo kasamas žvyras bei smėlis ir randama „visokių varinių išraitytų daiktų“, kuriuos išlydydavę. Buvusi iškasta nedidelė duobė vėliau melioratorių užlyginta ir suarta. Kapinynas buvo 0,35 km į pietryčius nuo kaimo gatvės (Baisogalos–Sidabravo kelio) ir tiek pat į pietvakarius nuo Palono ir Vabalio santakos, 0,1 km ta pačia kryptimi nuo kaimo kapinių, į pietus nuo Palono dešiniojo kranto⁴⁸.

Vainiūnų kapinynas. Lietuvos archeologijos atlaso papildymuose nurodoma, kad iš suardytų kapų Vainiūnuose į Kėdainių kraštotyros muziejų pateko keletas IV–VI a. dirbinių⁴⁹. Jų radimo aplinkybės archeologams nežinomos.

Archeologinių vietų, datuojamų ankstesniu laikotarpiu nei I tūkst. pr., Radviliškio rajone nežinoma.

Baisogalos vidurinėje mokykloje saugomi svarelis, verpstukas, kirvelis su skylė kotui bei dviejų kirvelių dalys

⁴⁶ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPCA, f. 1, ap. 1, s. v. 74, p. 75.

⁴⁷ Šliavas J. Jonišio, Pakruojo, Pasvalio, Radviliškio rajonų archeologijos paminklų aprašymai, 1971, 1974, 1976 m., KPCA, f. 20, ap. 2, s. v. 15, p. 220.

⁴⁸ Dakanis B. Mažai žinomi I tūkstantmečio ir II tūkstantmečio pradžios kapinynai, *Muziejai ir paminklai*, Vilnius, 1991, nr. 9, p. 31, 32.

⁴⁹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1977, t. 3, p. 129.

Senoji Baisogalos parapija

Mečislovas Jučas

Beneficija

Baisogalos parapija skaičiuoja savo amžių nuo 1539 m. gegužės 2 d., kai karalius Žygimantas I Krokovoje suteikė jai fundacinį aktą. Jį išrūpino Veliuonės ir Baisogalos laikytojas, karaliaus išdininkas Andriaus sūnus Jonas. Karalius fundavo Baisogaloje Šv. Trejybės garbei bažnyčią ir jos tarnus. Jis skyrė klebonui ir jo įpėdiniams šešias baudžiauninkų šeimas: tris iš jų – Nekrašą ir Motiejų Popielaičius, Jokūbą Monetavičių ir Jonelį Kietautavičių – Szassale (Šašėlių?) valsčiuje, o kitas tris šeimas – Joną Markovičių, Bartką Rinkevičių ir Juchną Jašvilovičių – žmonių vadintoje Liaudoje. Tuo pačiu Baisogalos miestelyje buvo duotos dvi smuklės, o Šašėlių valsčiaus klebonui – trys tuščios arba dirvonuojančios žemės sklypai dvareliui įkurti, taip pat žmonės, kurie tame dvarelyje apsigyvens. Tai beneficijai karalius suteikė bažnytinį imunitetą, kaip nuosavybės atributą¹.

1539 m. lapkričio 24 d. minėtas karaliaus išdininkas, Veliuonos ir Baisogalos valdytojas, perdavė karaliaus fundaciją Baisogalos klebonui Bartolomiejui. Akte dar kartą vardijama fundacija ir nusakomos jos ribos².

XV–XVI a. dideliame Žemaičių vyskupijos plote, nuo Nevėžio iki Šiaulių–Raseinių ribos, prie Nevėžio buvo tik Pānevėžio, Krekenavės ir Kėdainių parapijos, o kita riba – Krakių, Baisogalos, Pāšušvio, Šeduvės, Šiaulėnų ir Pāšvitinio parapijos. Jos dar neturėjo filijų ir koplyčių, parapijų tinklas buvo labai retas.

Bažnyčios klebono gauta fundacija, arba vadinama *patrimonia Christi*, išliko, tik buvo kiek praplėsta. Iš Popielaičių sodybos išaugo Piepālių kaimas. Kaip atsirado kita klebono beneficija – Januškōnių kaimas, – duomenų nepavyko aptikti. Tas kaimas, kaip klebono valda, paminėtas vyskupo Aleksandro Horaino 1721 m. sausio 22 d. vizitacijos akte³. Piepāliai ir Januškōniai kaip klebono žemės minimos 1800 m., 1822 m. inventoriuose ir 1802 m., 1828 m. vizitacijų aktuose. Iš jų žinome, kad Piepāliuose gyventa šešių šeimų, o Januškōniuose – dvylikos⁴. Januškōnių gyventojai, pasak 1802 m. vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio vizitacijos akto (originalas su jo parašu ir antspaudu), buvo: Jurgis Biga, Matas Gvalda, Matas Palušis, Matas Budavičius, Adomas Sirutavičius, Vincentas Locnis, Andrius Gronckis, Kazimieras Dombrovskis, Jurgis Locnis, Motiejus Bačevskis, Dominikas Budavičius ir Vincentas Senulis. Tame kaime buvo smuklė. Piepālių kaime gyveno: Stanislovas Rula, Tadas Bačevskis, Jurgis Bačevskis, Mikalojus Kažukovskis, Martynas Bačevskis ir Andrius Motiekaitis. Klebono jurisdikcijoje miestelyje buvo devyni gyventojai daržininkai, tarp jų – vargonininkas ir zakristijonas. Klebonui priklausė Padgōjaus palivarkas, trys valakai žemės, kurią 1628 m. paskyrė vyskupas Abraomas Voina, dvi

¹ Fundacinio akto pergamentas saugomas Baisogalos klebonijoje. Jo kopiją iš Babinovskio kodekso perspausdino Paulius Jatulis (*Codex Mednicensis sen Samogitiae*. Pars I (1416–1609), Roma, 1984, Nr. 186). To dokumento kopija saugoma ir Lietuvos valstybiniame istorijos archyve (LVIA), f. 1671, ap. 4, b. 319, l. 123–125. Ten pat yra ir įvedamojo rašto kopija, l. 125–126.

² Įvedamojo rašto pergamentas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) archyve, f. 195, b. 38. Jo kopija paskelbta *Codex Mednicensis*, t. 1, nr. 187.

³ VUB, f. 195, b. 40, l. 1–3a.

⁴ Ten pat, f. 1671, b. 41, 44, 46; LVIA, ap. 4, b. 319.

smuklės miestelyje ir viena Januškonių kaime. 1802 m. baudžiauninkai mokėjo činšą ir dvi dienas per savaitę ėjo lažą. Klebono pajamas sudarė: 420 auksinų iš smuklių, 230 auksinų iš malūno, 200 auksinų iš palivarko nuomos. 1828 m. vizitacijos akte pasakyta, kad klebonas turėjo pasėjęs 80 pūrų (po 50 kg) žieminių javų ir tikisi gauti 400 pūrų derliaus, iš kurių 300 pūrų paliksiąs savo ir tarnų pragyvenimui, o likusius parduosiąs ir gausiąs 75 rublius sidabru. Činšo surinksiąs 40 rublių, iš trijų smuklių ir naujai pastatytos spirito varyklos – *bravoro* turėsiąs 240 rublių pajamų. Iš viso lėšų 427 rubliai, iš kurių 412 rublių išlaidų⁵. Iš to matyti, kad klebono beneficija buvo stabili ir jam bei bažnyčios tarnams teikė pakankamai pajamų.

1796 m. birželio 12 d. Pranciškus (tėvas) ir Mykolas (sūnus) Kolsevičiai fundavo Baisogalos bažnyčioje altariją. Sumanymą ir pinigus (1 000 talerių) paliko prieš mirtį Mykolo brolis kunigas Motiejus Kolsevičius. Suma buvo leguota (atiduota, padėta) pas kunigą Gabrielių Jakubovskį. Nuo jos kasmet turėjo būti išmokami altaristai septyni procentai. Altarijos koliatoriumi, parenkančiu altarijai kandidatą senajam mirus, tapo Žemaičių vyskupas⁶.

Bažnyčia ir parapija

Nėra duomenų, kada buvo pastatyta pirmoji Baisogalos bažnyčia, bet fundacinis aktas leidžia manyti, kad 1539 m. ji jau buvo.

1637 m. Lietuvos kanclerio Alberto Radvilos iniciatyva ir lėšomis buvo pastatyta nauja (*de novo reparata*) medinė bažnyčia. 1723 m. vyskupo Aleksandro Horaino vizitacijos akte pasakyta, kad ji medinė, kryžiaus formos, turi šiuos altorius: centrinį Švč. Trejybės, šv. Izidoriaus, šv. Kazimiero, Švč. Jėzaus, šv. Pranciškaus ir Ksavero, šv. Jurgio ir šv. Antano⁷.

1774 m. liepos 15 d. sudegė Baisogalos bažnyčia, varpinė, klebonija ir visa miestelio jurisdika. Baisogalos klebonas, Krakų dekanas ir Varnių katedros kanau-ninkas Antanas Gornickis surašė ugnies sunaikintus dokumentus. Aprašas yra aktikuotas 1774 m. rugpjūčio 16 d. Raseinių žemės teismo knygoje⁸. Sąraše paminėti dokumentai dėl parapijos žemių, dėl teismų procesų, vyskupų laiškai, iš Romos gautos indulgencijos ir kt. Sudegė ir klebono saugoma Tykocino seniūno Lukošiaus Gornickio dovanota Jonui Gornickiui knyga, rašyta *drukem staroswetskim*. Ji pateko pas Krąžių jėzuitus, karo metais buvo atvežta į Baisogalą ir Antano Gornickio iššventinimo kunigu metu (1746) tėvo padovanota sūnui. Kokia tai buvo knyga? Lukašas Gornickis (1527–1603) buvo gerai išsimokslinęs lenkų poetas ir istorikas, karaliaus Žygimanto Augusto sekretorius, karališkosios bibliotekos valdovų rūmuose Vilniuje vedėjas. 1571–1572 m. jis buvo Tykocino vietininkas. Jis formavo lenkų renesansinį humanizmą ir garsėjo darbais, ypač 1566 m. Krokuvoje išleista knyga *Dworzanin Polski*. Tikriausiai ši knyga ir pateko pas tolimą jo giminaitį į Baisogalą.

Nauja medinė bažnyčia ir klebonija buvo pastatyta ir pašventinta 1781 m. Dabartinė mūro bažnyčia pastatyta 1882 m. Baisogalos savininko grafo Vladislavo Komaro ir jo žmonos Onos iš Končių šeimos rūpesčiu ir lėšomis.

Pagal 1890 m. inventorių bažnyčioje buvo didysis altorius su nauju Švč. Trejybės paveikslu, o dešinėje pu-

⁵ VUB, f. 195, b. 46, l. 5a.

⁶ LVIA, f. SA, b. 14986, l. 993, 1069.

⁷ *Ten pat*, b. 40, l. 1.

⁸ LVIA, f. SA, b. 14776, l. 569–572.

sėje – šv. Petro, kairėje – šv. Povilo skulptūros. Nuo įėjimo į navą dešinėje pusėje buvo šv. Antano altorius ir šv. Onos paveikslas, Kenčiančio Jėzaus ir šv. Juozapo paveikslai, toliau – šv. Jurgio altorius ir šv. Vladislavo paveikslas, Švč. Marijos su kūdikėliu altorius ir du nešiojamieji altorėliai. Bažnyčioje buvo dvylikos balsų vargonai.

Baisogalos parapija sutapo su Baisogalos tenutos Veliuonos seniūnijoje ribomis. Parapiją sudarė trylika bajorkaimių (*akalicų*) ir keturiasdešimt kaimų: Bagdōnai, Pakuteniaĩ, Rĩtikiai, Kalvėliai, Vardūkšniai, Praščiuĩnai, Ožaičiai, Deveĩkiai, Pociūnėliai, Ūžpurviai, Pabėrzė, Rándžiai (?), Gánkiai ir kaimai – Skamaičiai, Skėmiai, Šasėnai, Ğirmalaukiai (?), Biliūnai, Diauderiaĩ, Serbentinė, Andriuĩnai, Kemėrai, Šilėliai, Júodupiai, Augmėnai, Bučiuĩnai, Gruzdžiaĩ (?), Januškoniai, Piepaliai, Kabliaĩ, Vainiūnai, Mikoniai, Čelkiaĩ, Treigiaĩ, Vileĩkiai, Valatkoniai, Būdos, Palōnai, Naulickaĩ, Vabiliaĩ, Moniūnai, Sirutiškiai, Brėiviškiai, Avižiškiai, Pašakiaĩ, Kirkšlaĩ (?), Valmintovičiai (?), Pagardūviai, Panekeļpiai, Vilgirdaičiai, Simoniškiai, Jagmināpolis (?), Skāpiškis. Parapijoje gyveno 454 šeimos, iš viso 3 707 gyventojai. Tai vyskupo J. A. Giedraičio 1828 m. vizitacijos duomenys⁹.

Baisogalos parapiją riboja kelias nuo Šeduvės Vadaktų link. Šeduvos parapijos kaimai, išsidėstę į šiaurę nuo minėto kelio, buvo šie: Miškiai, Butėnai ir Kurkliaĩ. Šeduvos parapija buvo funduota karaliaus Zigmanto Vazos III 1529 m. vasario 16 d., ir apie tai byloja išlikęs to fundacinio akto pergamentas. O kaip tarp Baisogalos ir Šeduvos parapijų įsiterpė Sidabravo filija? Sidabravo pavadinimas yra duotas XX a. lietuvių kalbininkų. Senas jo pavadinimas buvo *Szczodrobovo* ir, regis, kilęs ne nuo žodžio *dosnus* (*szczodry*). Sidabravo mūrinė bažnyčia ant Kiršino upelio kranto, kaip sakoma paminklinėje lentoje, buvo pastatyta Rukonių dvaro savininko Mato Tracevskio (*dom Mateusza Tracewskiego*) rūpesčiu ir lėšomis. Tikriausiai bažnyčia ir buvo pavadinta nuo ten buvusio *Szczodrobovo* palivarko, kurio buvimo centrą sunku nustatyti.

Dar XIX a. pabaigoje Baisogalos parapijai priklausė Vabalių ir Vileikių kaimai, kurie vėliau buvo priskirti Sidabravo parapijai.

Parapinės šventės, mokykla

Baisogalos mokykla paminėta vyskupo Kazimiero Paco 1677 m. vizitacijos akte: „*Nuošalioje troboje, stovinčioje ant karališko lauko, mokomi vaikai*“. Mokykla minima ir 1826 m. parapijos vizitacijos akte, o 1845 m. paminėta mokykla ir mokytojas, stačiatikių dvasininko sūnus Teofilis Bobonia, kuris moko trisdešimt vaikų. Nuo 1862 m. parapinės mokyklos buvo caro valdžios uždaromos ir steigiamos valdiškos mokyklos.

Ko mokė vaikus parapinėje mokykloje? Deja, neturime žinių iš Baisogalos mokyklos, bet galime palyginimui pateikti žinių iš aplinkinių parapinių mokyklų. Mokytojas – bakalauras, paprastai jėzuitų paskutinių klasių auklėtinis arba magistras, mokė vaikus poterių, katekizmo, skaityti ir rašyti (ant lentelių, rečiau popieriuje), keturių aritmetikos veiksmų, kartais geografijos pradmenų. Vos kelios Lietuvos mokyklos teikė to meto mokslo kalbos – lotynų kalbos gramatikos pradmenų.

Kaimuose tėvai samdė namų mokytojus, kurie mokė jų vaikus poterių, tikėjimo tiesų, skaitymo, rašto ir ypač pa-

⁹ VUB, f. 195, b. 46, l. 5–7.

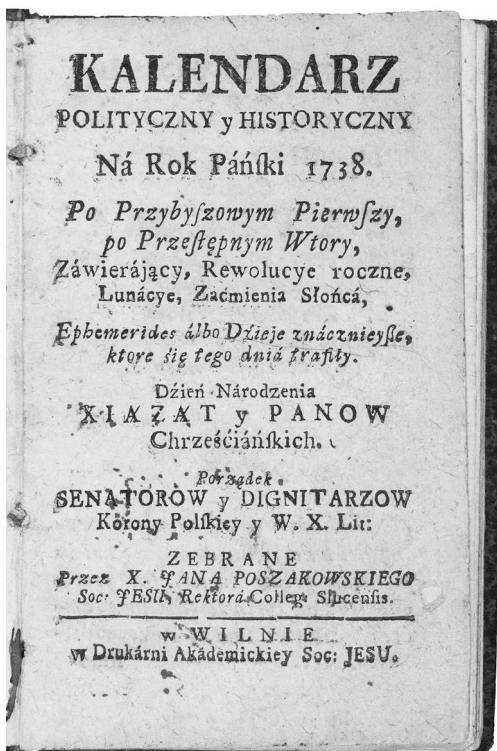
garbos tėvams. Namuose prusinami vaikai, norėję tęsti mokslą parapiinėse mokyklose, privalėjo mokytis ir lenkų kalbos.

Parapiinę mokyklą išlaikė klebonas iš jam skirtų lėšų. Reti atvejai, kai mokytojas gaudavo atskirą atlyginimą. Ne kiekviena parapija turėjo mokyklą. Jos veikla priklausė nuo klebono pastangų, mokytojo išsilavinimo ir iniciatyvos, pagaliau – kiek parapijoje buvo šlėktos – bajorų, remiančių vaikų mokymą.

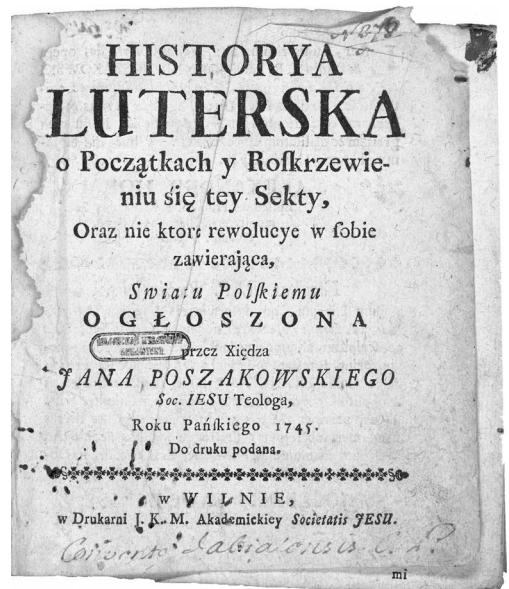
Parapiinėse mokyklose mokėsi nuo kelių iki keliolikos, o dar rečiau – iki keliasdešimt mokinių. Mokslas vykdavo tik žiemą, o egzaminus vaikai laikydavo pavasari, bažnyčioje prieš šv. Mišias, dalyvaujant ir tėvams. Jokios privalomos mokymo programos nebuvo. Mokiniai būdavo ir vargonininko pagalbininkai.

Baugusieji parapiinę mokyklą galėdavo mokytis kunigų seminarijose ar jėzuitų kolegijose, o po to – net Vilniaus universitete.

Ar buvo iš to meto Baisogalos parapijos kilusių mokytų žmonių? Nėra visai aišku, iš kurios – Baisogalos (vėlesnės Pociūnėlių) ar Šeduvės parapijų – buvo kilęs Jonas Pašakauskas (*Poszakowski*). Pašakių kaimai buvo ir Skėmių, ir Klóvainių apylinkėse. Tyrinėtojai nesutaria, iš kurių Pašakių kilęs Pašakauskas. Kad ir kaip ten būtų, Jonas Pašakauskas (1684–1757) buvo labiausiai nusipelnęs Lietuvos kultūrai teologas, Vilniaus universiteto profesorius, kunigas jėzuitas, rašytojas. Dėl gausių poleminių raštų prieš liuteronus ir kalvinus, kaip Romos katalikų potridentinės Bažnyčios ideologas, jis buvo žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje. J. Pašakauskas išvertė italo Roberto Bellarmino parengtą katalikų katekizmą į lenkų kalbą. Tas vertimas buvo perspausdintas Lietuvoje ir Lenkijoje net vienuolika kartų (nuo 1752 iki 1830 m.) ir buvo naudojamas Lietuvos mokyklose. Jis pirmasis Lietuvoje ėmė leisti

J. Pašakausko leisto 1738 m. kalendoriaus ir jo versto katekizmo tituliniai puslapiai

kalendorius (1737–1749), kuriuose vyravo istorijos tematika. Tie kalendoriai priartino laikraščių leidybą. Nėra abejonės, kad J. Pašakauskas gerai mokėjo lietuvių kalbą, nes Vilniaus šv. Jonų bažnyčioje sakė pamokslus lietuviškai. Būdamas Kražių kolegijos mokytoju, parašė apie šv. Izidoriaus gyvenimą ir šio šventojo kultą išpuoselėjo Žemaitijos bažnyčių brolijose. Paliko rankraštį (dabar saugomas Krokuvos jėzuitų), pavadintą *De viris illustribus Provinciae Lituaniae S. J.* Jame išdėstyti trumpi Lietuvos jėzuitų nekrologai (iš viso apie 700). Beje, ten yra suminėti jėzuitai, sakę lietuviškus pamokslus.

Paskutinį gyvenimo tarpsnį (1720–1757) J. Pašakauskas gyveno ir darbavosi pas didikus Radvilas Nesvyžiuje ir Slucke. Ten po ranka turėjo turtingas bibliotekas, rankraštynus, buvo atsidėjęs kūrybiniam darbui.

Parapines šventes tvirtino popiežius. 1792 m. kovo 2 d. popiežius Pijus VI Romoje paskelbė šv. Antano Padujiečio atlaidus Baisogaloje¹⁰.

1856 m. vyskupas Motiejus Valančius atsiuntė Baisogalos bažnyčiai šv. Lauryno relikviją (šv. Laurynas buvo karūnuotas 230 m. rugpjūčio 10 d.). Parapijiečiams prašant M. Valančius įsteigė Baisogalos bažnyčioje dvylikos stočių kryžiaus kelią *Via Crucis*¹¹.

Filijos ir koplyčios

Baisogalos parapija turėjo dvi – Palonų ir Pociūnėlių – filijas.

Palonų Dievo Apvaizdos bažnyčia buvo pastatyta 1759 m. ir funduota 10 000 auksinų Palonų dvaro savininkų Juozapo Rinkševskio ir jo žmonos Onos Staškevičiūtės. Fundacija datuota 1788 m. sausio 2 d. ir įrašyta į Šiaulių žemės teismo knygą. Klebonijai buvo skirti dvidešimt penki margai žemės, o pinigų suma liko pas fundatorių, pažadėjus kasmet nuo jos išmokėti šešis procentus¹². Reikia pastebėti, kad Žemaičių vyskupas Steponas Jonas Giedraitis suabejojo fundacija ir pasiuntė du komisarius išsiaiškinti, ar pakanka fundacijos kunigui išlaikyti. Fundatorius buvo paklaustas, kur bus padėta fundacinė suma ir kaip bus išmokami nuo jos procentai, kiek fundacinės žemės ir kas ją dirbs, kas aprūpins bažnyčios tarnus, kiek jų bus, kokie bus jų pastatai. Fundatorius atsakė, kad klebonas gaus nurodytus procentus per du kartus – šv. Jurgio ir Visų Šventųjų dienomis, o suma bus padėta Palonų dvare. Pastatai, daržai ir lauko žemė, pievos bus duotos, kaip nurodyta fundaciniame akte. Be to, bus duoti trys margai pasėtų rugių, sėkla vasariniams, karvė, dvi avys, kiaulė. Bažnyčia apsiima siūlyti vyskupui kunigo kandidatūrą. Kunigas negauna teisės laikyti smuklę, bet galės naudotis dvaro malūnu. Tik po šių paaiškinimų vyskupas leido Palonuose kurti Baisogalos filiją¹³. Fundaciniame akte dar pasakyta, kad Palonuose nuo seno buvo koplyčia, į kurią kunigas atvažiuodavo per šventes iš Baisogalos. Bet gyventojų pagausėję, ir koplyčia jau negalėjo jų sutalpinti. Parapijiečiai norėję turėti nuolat Palonuose gyvenantį kunigą. Rinkševskiai jų norą patenkinę ir fundavę kleboniją-altariją. Bažnyčia turėjo tris altorius: Dievo Apvaizdos, šv. Onos ir Mykolo Arkangelo. Buvo joje aštuonių balsų vargonai ir bajorė vargonininkė.

Pociūnėlių filija turėjo 1 500 taurių fundaciją, skirtą dar 1750 m. Ten bu-

¹⁰ *Ten pat*, b. 44, l. 46 (kopija).

¹¹ *Ten pat*, b. 7 ir b. 10, l. 3.

¹² *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 403, l. 9–13.

¹³ *Ten pat*, l. 2. 1787 m. liepos 20 d. pergamentas.

vo medinė šv. Jono Krikštytojo koplyčia. Vietos gyventojai sakė, kad jie toli nuo Baisogalos parapiinės bažnyčios, už pelkių ir upelių, ir tai, kad jų protėviai Pociūnėlių kaime pastatė bažnyčią. Viktorija Skausgirdaitė-Jurevičienė užrašė jos fundaciją – žemės sklypą altarijai. Tai įvykę 1799 m. gegužės 30 d. Žemaičių vyskupija gavo prašymą iš Baisogalos, Krekenavės ir Surviliškio parapijų žmonių įkurti atskirą Pociūnėlių parapiją. Vyskupijos konsistorija pasiūlė Krakių dekanui sudaryti komisiją ir apklausti žmones. Krakių dekanas sudarė sąrašus kaimų, kurių gyventojai norėjo priklausyti Pociūnėlių parapijai. Iš minėtų trijų parapijų kai kurių kaimų buvo 1909 m. išskirta Pociūnėlių parapija su 2 347 abiejų lyčių žmonėmis.

Baisogalos parapijoje dar buvo šios koplyčios: teisėjo Jagmino Valatkonių dvare, Montvilos Sirūtiškių dvare, dvarininkės Chlevinskienės (nežinia kur), Beinortų valdomame Vabalių arba Anapolio dvare ir Skėmių valstiečių funduota koplyčia. Panašūs atvejai, kai baudžiauninkai funduodavo bažnyčią ar koplyčią, buvo labai reti: Gintališkės dvare, kurio savininkai buvo Pociėjai, Notėnų kaime 1789 m. valstiečiai pastatė bažnyčią ir surinko jai 8 000 auksinų fundaciją, o pritarus dvasinei vyresnybei, įkūrė filiją Gintališkės parapijoje¹⁴.

Senoji – viduramžių XV a., naujųjų laikų – XVI–XVIII a. Lietuvos Bažnyčia vykdė tris uždavinius: sielovadinį, karitatyvinių ir švietimo. Bažnyčios paskirtis buvo evangelizuoti žmones ir teikti jiems šv. Sakramentus per parapijų ir filijų tinklą. Karitatyvinė – vargšų, vienišų senelių ir ligonių globa prieglaudose, kaip ir švietimo per parapiinę mokyklą, buvo vargana ir priklausė nuo parapijų patronų – globėjų ir klebonų iniciatyvos. Bažnyčios vadovai ragino klebonus užsiimti šia veikla, bet nevertė to daryti. Baudžiavinės lažinės sistemos išvarginti žmonės nesirūpino savo vaikų mokymu. Bažnyčia ne tik toleravo, bet ir skatino lietuvių kalbos vartojimą parapiinėse bažnyčiose, bet tai darė dėl sielovados reikalų. Senoji Baisogalos parapija nebuvo izoliuota nuo bendrų krašto raidos tendencijų. Ji turėjo tik tą pranašumą, kad buvo valstybinio dvaro administracijos žinioje.

¹⁴ VUB, f. 95, b. 44. 1822 m. Baisogalos parapijos inventorius, sudarytas po klebono Nikodemo Volinskio mirties. Palygink LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 341, l. 47.

Iš Baisogalos ir jos apylinkių praeities (1795–1915)

Kazys Misius

LDK laikais Baisogalos apylinkės su Dotnuvės ir Liáudos traktais priklausė Veliuonės valsčiui. Be to, tuose traktuose nemažai kaimų priklausė didžiojo kunigaikščio Veliuonos dvarui. Kodėl taip nutolę Dotnuvos ir Liaudos traktai buvo priskirti Veliuonos valsčiui, vargu ar įmanoma paaiškinti, nes jokių duomenų apie tai iki šiol nerasta. Valdovo (valstybiniai) didesni dvarai buvo vadinami seniūnijomis, o jų valdytojai seniūnais. Tokie dvarai paties valdovo būdavo duodami administruoti įvairiems asmenims. Seniūnai jiems duotus valdyti dvarus galėdavo ir išnuomoti. 1769 m. vasario 9 d. Stanislovo Augusto Poniatovskio aktu Veliuonos seniūnija su Baisogala duota valdyti giminaičiams Andriui ir Teresei Poniatovskiams¹.

Istorikas Vincas Kryževičius rašo, kad

„Veliuonos seniūnijos ir Baisogalos vaitystės Poniatovskiai neišlaikė iki Respublikos (Žečpospolitos) žlugimo. 1782 m. Baisogalos donatoriumi jau tituluojamas LDK vėliavininkas Pranas Zaranikas“².

Tai buvo šalia Baisogalos miestelio anapus Kiršino įsikūręs kitas Baisogalos dvarelis, kuris dar 1667 m. lėno teise duotas laikyti Zarankoms. Lėno teise būdavo duodami valdyti dvarai asmenims iki išnyks tos giminės šaka arba kelioms tos giminės kartoms. Vėliau tas Zarankų valdomas dvaras buvo vadinamas Baisogala arba Užupiu. 1790 m. šiam Baisogalos dvarui priklausė 29 dūmai³. Taigi Poniatovskiai Baisogalą valdė iki Lietuvos–Lenkijos valstybės žlugimo.

Baisogalos dvaro valda XVIII a. pabaigoje. Iš paskelbtų Veliuonos seniūnijos ir Baisogalos vaitystės valstiečių priešinimosi valdytojams dokumentų galima įsitikinti, kad 1792 m. kovo mėn. Veliuonos ir Baisogalos valdytojais buvo Teresė Poniatovskienė ir jos sūnus Juozapas⁴.

Nors dokumentų nepasitaikė aptikti, tačiau galima manyti, kad Lietuvos–Lenkijos valstybės žlugimo metu valdovas savo giminaičiams T. Poniatovskienei ir jos sūnui dovanojo Veliuonos seniūniją su Baisogalos vaityste arba kitaip formino ją privačion nuosavybėn. 1794 m. inventoriaus prierašuose nurodoma, kad Rusijos kariuomenės generolas Golycinas dar 1794 m. Baisogalos valdą sekvestravo, o 1795 m. balandžio mėn. sekvestrą pakartojo⁵.

Tai reiškė, kad karinės valdžios nurodymu T. Poniatovskienė neteko teisių į Baisogalos valdą. Tačiau Baisogala netapo Rusijos valstybiniu dvaru. Matyt, turėdami nuosavybės dokumentus, Poniatovskiai Baisogalos vaitystę pardavė. Iš 1802 m. Baisogalos valstiečių priešinimosi bylos galima sužinoti, kad iki 1802 m. kovo mėn. Baisogalos dvaro sa-

¹ Спрогис И. Географический указатель выборных документов из актовых книг Виленского центрального архива, 1914, (А–К raidės nebaigtos spausdinti), c. 15.

² Kryževičius V. Baisogala: mažo miestelio didelė istorija, *Mokslas ir gyvenimas*, 1987, nr. 9, p. 29.

³ *Lietuvos Metrika*, kn. 132, l. 829; 1790 m. Šiaulių aps. dūmų tarifai, LVIA, SA-3371, l. 14.

⁴ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais* (toliau – LVMG), d. 2, Vilnius, 1961, p. 327.

⁵ 1794 m. Baisogalos valdos inventorius, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1029, l. 8.

vininku tapo Slanimo apskrities bajorų vadas, turintis Rusijos valdžios pasitikėjimą, didikas Vaitiekus Puslovskis. Jis pats teigia pirkęs tą valdą iš kunigaikščio Ponia-tovskio⁶.

Dėl Baisogalos dvaro valstiečiams padidintų prievolių 1802 m. jie skundėsi Rusijos valdžiai, kuri atsakė teroru. Buvo iškviesta kariuomenė. Pagaliau 1802 m. 26 kaimų gyventojams buvo perskaitytas paklusnumo valdžiai ir Baisogalos dvaro savininkui aktas lietuvių kalba, kurį už neraštingus valstiečius pasirašė Baisogalos klebonas Nikodemas Volinskis⁷.

Baisogalos valda buvo palyginti didelė. 1794 m. inventoriaus duomenimis, dvarui priklausė šie kaimai (skliaustuose rašyba originalo kalba) su nurodytu dūmų (d.) skaičiumi: Balsiaĩ (Bolsie), 5 d.; Beržėlė (Berzały), 6 d.; Čelkiaĩ (Czelkie), 8 d.; Devyndúoniai (Dewindonie), 33 d., 2 d. negyvenami ir smuklė; Diauderiaĩ (Dawde-ry), 8 d.; Gĩrvalakiai (Gierwołoki), 4 d.; Gudžiúnai (Gudziuny), 39 d.; Gujėnai (Gui-any), 10 d.; Ibutóniai (Iabutany), 23 d.; Jokúbáičiai (Jakubaycie), 13 d., 1 d. negyve-namas ir smuklė; Miegėnai (Miegiany), 19 d.; Moniúnai (Moniuny), 8 d. ir 1 d. negyvenamas; Naujábėržė (Nowo Berza), 5 d.; Pabėržė (Poberze), 5 d.; Pagardúviai (Pogurduwie), 12 d.; Pupaičiai ? (Pupaycie), 9 d.; Ramėnai (Romiany), 5 d., 2 d. neapgyventi; Skėmiai (Skiemy), 27 d.; Skomáičiai (Skamaycie), 24 d. ir 1 d. neapgy-ventas; Šašėnai (Nowina Szaszeny), 2 d.; Šašiaĩ (Szasze), 10 d.; Šlapāberžė (Szłapo-berze), 32 d., 3 d. neapgyventi ir smuklė; Vabiliaĩ (Wobole), 22 d. ir smuklė; Vileĩkiai (Wileykie), 8 d., 2 d. neapgyventi; Vincgalýs (Wendzgole), 11 d.; Žibartóniai (Żybor-tany), 20 d. ir smuklė. Iš viso Baisogalos vaitystėje buvo 396 gyvenami dūmai, 21 neapgyventas, 18 daržininkų sodybų, 11 smuklių, 2 malūnai⁸.

Matome, kad Baisogalos seniūnija buvo didelė ir dalis jos kaimų nepriklausė buvusiam Baisogalos valsčiui. Pats Baisogalos dvaras nei 1789 m., nei 1794 m. in-ventoriuose neaprašytas.

Tikėtina, kad Vaitiekus Puslovskis pirko Baisogalą siekdamas pasipelnyti. Jau 1805 m. balandžio 21 (gegužės 3) d. aktu jis Baisogalos dvarą už 47 300 olandiškų raudonųjų pardavė Teresei Chrapovickienei. Įforminę tokių pirkimo-pardavimo aktą Šiaulių apskrities teismo tarnautojai sandorio mokesčio neperdavė išdui, dėl ko pra-dėta byla tęsėsi net iki 1830 m.⁹

Neaišku, ar buvo parduota visa Baisogalos vaitystė, ar tik jos dalis. 1816 m. revizinio surašymo duomenimis, Antano Chrapovickio Baisogalos dvarui priklausė 125 dūmai, mažiau negu trečdalis nurodytų 1794 m. inventoriuje¹⁰. Dalį Baisogalos žemių galėjo po 1805 m. parduoti ir Chrapovickiai.

XIX a. Baisogalos dvaro inventoriaus nepavyko rasti, todėl neaišku, į kokias dalis susiskirstė Baisogalos vaitystė. Žinoma, kad nuo 1824 m., o gal ir anksčiau, Chrapovickiai Baisogalos dvarą buvo išnuomavę Antanui Miganovičiui.

1794 m. Baisogalos apylinkėse su-kinėjosi Rusijos kariuomenės dalinys. Duomenų apie rusų karių susidūrimus su sukilėliais nepasitaikė aptikti. Jau 1794 m. per kelis kartus Rusijos kariai iš dvaro paėmė maisto produktų, avi-žų, kitų grūdų, miltų, kruopų, šieno ir

⁶ LVIA, f. 378, BS, 1802, b. 159, l. 6, 13.

⁷ LVMG, d. 3, Vilnius, 1968, p. 86–87.

⁸ 1794 m. Baisogalos seniūnijos inventorius, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1029, l. 1–6.

⁹ LVIA, f. 378, BS, 1817, b. 8, l. 15–30.

¹⁰ 1816 m. revizinio surašymo duomenys, LVIA, f. 391, ap. 6, b. 123, l. 200.

kt. 1795 m. Baisogaloje apsistojo Rusijos kazokų dalinys. Jis toliau iš dvaro rekvizavo pašarus, maisto produktus, buvo našta gyventojams, nes reikėjo jiems duoti nakvynę¹¹.

Baisogalos miestelis XIX a. pradžioje. 1794 m. Baisogalos miestelyje, be dvaro, nurodyti 26 kiemai ir 11 daržininkų namų, 3 smuklės, vandens malūnas. Tada miestelyje gyveno tikrai 42 žydai. Miestelėnai buvo pavaldūs dvarui. Į šią statistiką neįeina Baisogalos miestelio bažnyčios jurisdikijoje gyvenę žmonės. 1789 m. klebonijos jurisdikijoje nurodyti 9 kiemai¹².

Baisogaloje kareivinės nepastatytos. Kariškiai buvo įkurdinti pas apylinkių gyventojus. Neaišku, ar tada kariškiai savo amunicijai turėjo sandėlį, ar ją laikė dvare. Baisogaloje įkurdintas 26-tas šaulių kariuomenės pulkas 1812 m. pavasarį perverstas į Gargždus. Tie kariai iš Gargždų nuvyko prie Nemuno, o Užnemunė tada priklausė Varšuvos kunigaikštystei. Pulkas panemunėm nužygiavo iki Čėkiškės, kol pagaliau gavo įsakymą per Baisogalą trauktis Daūgpilio link. Tie kareiviai birželio 26 (liepos 8) d. jau buvo Rasėniuose, kur sužinojo, kad Prancūzijos kariuomenė persikėlė per Nemuną. Kitos dienos ankstų rytą pulkas atžygiavo į savo ankstesnę dislokacijos vietą – Baisogalą. Visa tai žinoma iš paskelbtų rusų karininko A. Antonovskio atsiminimų. Tas karininkas nieko nerašo apie Baisogalos kariškų reikmenų sandėlį ir jo likimą. Tikrai nurodo aplankęs šeimininkus, pas kuriuos anksčiau gyveno, ir su pulku iš Baisogalos išžygiavęs į Krėkenavą.

Nepateikdamas šaltinio, Petras Biržys aprašo ir kareivių Baisogaloje palikto turto likimą. Pasirūpinti šio turto išsaugojimu paliktas vienas puskarininkis ir keturi eiliniai. Kariškių amunicijai nugabenti į Daugpilio tvirtovę skubiai suvaryta 20 valstiečių pastočių. Gurguolė su pakrautais kariškais reikmenimis išvyko Šeduvės link. Supratę, kad jau netoli gali būti prancūzai, valstiečiai atsisakė toliau važiuoti, iš vežimų išmėtė kariškus reikmenis ir išsivažinėjo, pasiimdami kai kuriuos daiktus. Prajojantis žvalgybinis kazokų pulkas, sužinojęs apie įvykį, vėl suvarė valstiečius, ir kariški reikmenys buvę nuvežti į Mıntaują (Jelgavą)¹³.

Netrukus 1812 m. apie liepos 11 d. (nauju st.) iš Raseinių Napoleono armijos 10 korpuso vadas Tarento kunigaikštis Makdonaldas pro Baisogalą vyko į Pānevėžį, kurį pasiekė liepos 13 d.¹⁴

Miestelis per 1812 m. karą nenukentėjo. Po šio karo į Baisogalą vėl atsiųsti kareiviai. Be kitko, jie vykdavo egzekucijas valstiečiams, kai kildavo ginčai su dvarų savininkais ar valdytojais. Savo kareivinių jie ir toliau neturėjo, todėl gyveno pas žmones. 1824 m. kariškių turtui ir vežimams laikyti pastatytas sandėlis. Faktiškai tai buvo negrabiai sukalta didelė daržinė, kuri 1827 m. sugriuvo. Netrukus Baisogaloje buvo pastatytas karinis sandėlis¹⁵.

Žydu enciklopedija teigia, kad 1801 m. įsisteigė Baisogalos žydu laidojimo brolija, o pirmi įrašai prasideda 1813 m. 1830 m. Baisogalos žydai gyveno vargingai, 36 asmenys turėjo vals-

¹¹ Priešai prie 1789 m. Baisogalos vaitystės inventoriaus, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1054, l. 14.

¹² 1794 m. Baisogalos seniūnijos inventorius, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1029, l. 1; 1789 m. miestelių dūmų suvestinės žinios, LVIA, SA-3365, l. 9.

¹³ Харкевич В. 1812 год в дневниках, записках и воспоминаниях современников, Вильна, 1904, т. 3, с. 1–10; Akiras-Biržys P. Lietuvos miestai ir miesteliai, Kėdainių apskritis, Kėdainiai, 1934, t. 3, p. 324–325.

¹⁴ Dundulis B. Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812), Vilnius, 1981, p. 60.

¹⁵ 1827 m. susirašinėjimas dėl kariuomenės sandėlio Baisogaloje, LVIA, f. 380, ap. 70, 4075, l. 1–5.

tybinių mokesčių išskolinimų. Tuo metu jie neturėjo nuosavų namų, miestelis priklausė dvarui, kuris žydams neleido statyti namų, o vertė pastatus nuomoti¹⁶.

Keletas žodžių apie parapiinę mokyklą. Turimomis žiniomis, iki 1840 m. Baisogalos parapiinė mokykla veikė tikrai 1804 (28 mok.), 1805 m. (21 mok.) ir 1825, 1826 metais. Rusiškame statistikos leidinyje teigiama, kad Baisogalos parapiinė mokykla įsteigta 1820 metais. Matyt, tada buvo skirta fundacija parapiinei mokyklai, nes 1821 m. vizitacijoje parapiinė mokykla neminima, o valdinės parapiinės mokyklos Žemaičių vyskupijoje pradėtos steigti 1836 m. 1822–1838 m. klebonu buvęs kun. Jonas Mirskis parapiinė mokykla nesirūpino. 1840 m. rusų valdžia paėmė Baisogalos parapiinei mokyklai skirtą fundaciją ir atidarė valdinę parapiinę vienklasę mokyklą, kurioje dėstomoji kalba buvo rusų. 1843 m. pavasarį šios mokyklos mokytoju buvo Ivanas Iljinskis. Neretai tokios valdinės mokyklos painiojamos su prie bažnyčių veikusiomis parapiinėmis mokyklomis. Iš tiesų vyskupo M. Valančiaus reikalavimu apie 1855 m. Baisogaloje, be valdinės parapiinės, įsteigiama ir bažnytinė parapiinė mokykla, kuri konkuravo su rusiškąja. Kelerius metus Baisogaloje buvo dvi mokyklos. Bažnytinėje parapiinėje mokykloje 1857 m. mokėsi 68, 1860 m. – 64, 1861 m. – 70, 1862 m. – 94, 1863 m. pradžioje – 162 mokiniai. Toks mokinių skaičiaus padidėjimas nuo 1861 m. sietinas su baudžios panaikinimu ir valstiečių siekiu pramokyti savo atžalas lietuviškai skaityti. Prasidėjus 1863 m. sukilimui parapiinės mokyklos prie katalikų bažnyčių galutinai uždraudžiamos, jų istorija baigėsi. O rusiška Baisogalos mokykla visą laiką buvo vadinama parapiine. Jai patalpas be atlygio skyrė Komarai^{16a}.

1831 m. sukilimas Baisogalos apylinkėse. Šilėlių dvaro savininkas Šiaulių apskr. žemių ribų teisėjas Jonas Goštautas ėmė organizuoti sukilėlius. 1831 m. kovo 27 d. rytą apie 300 sukilėlių, vadovaujamų J. Goštauto, jo brolio Mauricijaus, Pranciškaus Šemetos ir kitų, puolė Baisogaloje buvusį karinių reikmenų sandėlį (*ceikhauzą*), kurį saugojo 50 kariškių. Sukilėliai juos nuginklavo ir paėmė kariškus daiktus bei amuniciją. Pats J. Goštautas rašo, kad „*paimta daug kardų, pistoletų ir karabinių, daugybė balnų ir vežimų su gelumbe*“¹⁷.

Po poros dienų, t. y. kovo 29 d., J. Goštautas dalyvavo Šiaulių puolime, kuriuos apie 1 500 sukilėlių sėkmingai užėmė. Jis vadovavo Šiaulių apskrities sukilėlių raiteliams. Baisogala kurį laiką buvo sukilėlių valdžioje. Pro miestelį pražygiuodavo arba jame sustodavo įvairūs sukilėlių būriai. Sukilimui malšinti balandžio mėn. į Lietuvą atsiunčiami keli papildomi Rusijos kariuomenės junginiai. Balandžio 29 d. prieš kariuomenės dalinys užėmė Kėdąinius ir žygiavo Pānevėžio kryptimi. Karolio Zaluskio sukilėliai paliko Pānevėžį ir pasitraukė Šeduvos link. Gegužės 3 d. rusai užėmė Pānevėžį. Į pietus nuo Šeduvos Prastavoniuose stovyklaujančius kelis sukilėlių būrius gegužės 4 d. puolė rusų kariai. Įvyko mūšis, priešas gavo pastiprinimą. Nors iš Baisogalos Šeduvos link nuskubėjo Mauricijaus Prozoro sukilėlių dalinys, kovotojai buvo priversti trauktis. Karolio Zaluskio sukilėlių korpusas, turėjęs apie 5 000 karių, atžygiavo į Baisogalą ir tos pačios dienos naktį pasitraukė į Rasėi-

¹⁶ *Еврейская энциклопедия (ЕЭ)*, т. 4, с. 44–45; 1830 m. susirašinėjimas dėl Baisogalos žydų mokesčių išskolinimų, *LVIA*, f. 381, ap. 24, b. 8224, l. 1–5.

^{16a} Ambros M. Zarys statystyczny szkół wydziału wileńskiego, *Ateneum Wileńskie*, r. XIV, z. 1, Wilno, 1939, s. 170–171; 1843 05 18 Baisogalos klebono pranešimas, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 101; 1857–1863 m. parapiinių mokyklų statistika, *Mokslų Akademijos bibliotekos rankraščių skyrius (MAB RS)*, f. 12–3072, l. 1.

¹⁷ Goštautas J. *Ponas teisėjaitis arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, Vilnius, 1967, p. 85.

nus. Baisogaloje stebėti rusų kariuomenės dalinio žygiavimą pasiliko M. Prozoro ir Vincento Matuševičiaus sukilėlių būriai. Pastarojo būrys netrukus išžygiavo į Trakų apskritį. Jau gegužės 9 d. prieš kariai sužinojo, kad Baisogaloje vėl susibūrė nemaži sukilėlių daliniai, tačiau jos nepuolė. Balandžio 14 d. M. Prozoro dalinys paliko Baisogalą ir išžygiavo į Dotnuvą. 1831 m. gegužės mėn. į Lietuvą iš Lenkijos atvyko reguliarioji kariuomenė, vadovaujama generolo Antano Gelgaudo (12 700 karių). Lietuvos sukilėliai susijungė su ta kariuomene. Liepos 4 d. į Baisogalą atvyko F. Rolando vadovaujama sukilėlių brigada, tačiau ją persekiojo prieš kariuomenės dalinys. Liepos 5 d. iš miestelio pasiūsti sukilėlių žvalgai susikovė su kazokais. F. Rolando sukilėliai iš Baisogalos per Grinkiškį pasitraukė į Šiluvą. O liepos 9 d. sukilimo karo taryba kariuomenę pasidalijo į tris dalis ir įsakė joms savarankiškai trauktis į Lenkiją. Sukilimas pralaimėjo¹⁸.

Valdžiai aiškinantis asmenis, prisidėjusius prie sukilimo, buvo apklausiami Baisogalos gyventojai, kai kuriems net reikalauta prisiekti. Caro pareigūnai sužinojo, kad į Baisogalą atvykus Konstantino Herubavičiaus vadovaujamiems sukilėliams, Baisogalos vikaras Vincentas Zenkevičius turgaus aikštėje ugningai ragino kovoti už laisvę. Bažnyčioje iš sakyklos skelbdavo sukilėlių valdžios įsakus, su bažnytine procesija sutikdavo į miestelių atvykstančius sukilėlių būrius, juos vaišindavo. Kai nuo Šeduvos per Baisogalą traukėsi L. Potockio vadovaujami sukilėliai, kun. V. Zenkevičius drąsinęs juos, raginęs atkakliai kovoti su priešu. Pats kunigas V. Zenkevičius prisipažino tikrai iš sakyklos skelbęs sukilėlių valdžios nurodymus, kuriuos gaudavęs iš Baisogalos parapijos viršininko. Visus kitus kaltinimus atmetė. Tardymo komisija kun. V. Zenkevičių priskyre antrai valstybinių nusikaltėlių kategorijai. Eustachijaus Chrapovickio Baisogalos dvaro nuomininko Antano Miganovičiaus sūnus Stanislovas irgi buvo suorganizavęs sukilėlių būrį Minsko gubernijoje¹⁹.

Koks teologijos magistro kun. V. Zenkevičiaus tolesnis likimas, nepavyko išsiaiškinti. Valdžios reikalavimu jis buvo iškeltas į Pikelius, tačiau kunigų kalendoriuose 1834 m. jau nurodytas be pareigų, o nuo 1836 m. jo nebėra tarp Žemaičių vyskupijos kunigų.

Atvykus Lenkijos kariuomenei, Jonas Goštautas (1800 07 03–1870 07 20) susijungė su Henriko Dembinskio vadovaujamu daliniu, kuris, nors prasiveržė į Lenkijos karalystę, tačiau, sukilimui pralaimint, pasitraukė į Prūsiją. Vėliau nuvyko į Prancūziją. Emigracijoje 1839 m. lenkų kalba išleido knygelę, kurios lietuviškas leidimas nurodytas 17 išnašoje.

Jau minėta, kad sukilime dalyvavo ir Jono brolis, Vilniaus universiteto studentas, Mauricijus Goštautas (1809–1879 05 29). Jis taip pat pasitraukė į Prūsiją, atvyko į Prancūziją, kur, baigęs studijas, gavo gydytojo diplomą.

Gal minėtų sukilėlių giminaitis (pusbrolis ?) buvo ir Vaclovas Goštautas (apie 1809–1862 02 02). Jis, taip pat būdamas Vilniaus universiteto studentu, 1831 m. kovo 29 d. stoji į sukilėlių gretas. Sukilimui pralaimėjęs pasitraukė į užsienį, atvyko į Prancūziją, dalyvavo lenkų emigrantų veikloje²⁰.

1833 m. caro valdžia visą Jono ir Mauricijaus Goštautų turtą konfiskavo. Tėvas Tadas Goštautas, miręs 1823 m.,

¹⁸Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974, p. 138, 196–199, 208, 250, 331, 334, 337.

¹⁹1833 01 31 Vilniaus gubernijos tardymo komisijos išvada, *LVI A*, f. 381, ap. 10, b. 1366; b. 1382, l. 1–3.

²⁰Bielecki R. *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, Warszawa, 1996, t. 2, s. 61–62.

sūnui Jonui buvo palikęs 396 dešimtinių ploto Šilėlių dvarą, turintį vieną kaimą, o Mauricijui – Bakšiškių ir Užpurvių vienkiemius su 4,5 valako žemės. Jono žmonai Esterai Tiškevičiūtei-Goštautienei valdžia nieko nepaliko. Tiktai seseriai Dominikai Goštautaitėi-Beleckienei už negautą iš brolių kraičio dalį skyrė 566 rublius. Matyt, norėdama gauti šiokią tokią kompensaciją už konfiskuojamą Šilėlių dvarą, Estera Goštautienė pateikė valdžiai 1830 m. kovo mėn. vyro raštą, kuriuo jis neva iš žmonos skolinosi 2 700 rublių. Kadangi raštas Raseinių apskrities teisme buvo registruotas 1831 m. kovo mėn. 6(18) d., o Šiaulių – 1831 m. pabaigoje, valdžia konstatavo, kad registruota pavėluotai ir tokios skolos nepripažino²¹.

Baisogala tolesnių įvykių sukuriuose. 1863–1864 m. sukilimas. Rodos, kad po 1831 m. sukilimo kareivių dalinio Baisogaloje nebebuvo. Miestelis labai priklausė nuo dvaro, kurio žemėje buvo įsikūręs. Po 1831 m. Baisogalos dvarą nupirko Juozapas Komaras.

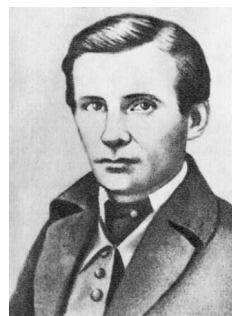
1847 m. spalio 14(28) d. sudegė Komarų Baisogalos palivarko gyvenamasis namas, dviejų aukštų spirito varykla ir galvijų tvartas su 60 kiaulių ir 6 veršiukais. Nuostoliai sudarė 5 000 rublių²².

1847–1853 m. Vladislavo Komaro Baisogalos dvarą sudarė Baisogalos ir Skomaičių palivarkai su Baisogalos miesteliu, Diauderių, Gірvalakių, Kōmariškių, Palōnų ir Skėmių kaimais. Dvarui priklausė 6 497 dešimtinės žemės, iš kurios 2 045 dešimtinės buvo skirtos naudotis valdiniam. Dvarui priklausė 850 revizinių valstiečių²³.

1861 m. naikinant baudžiąvą įsteigti administraciniai teritoriniai vienetai – valsčiai, kuriuos sudarydavo kelios seniūnijos, vadinamos kaimų bendruomenėmis. Tai valstiečių luomo savivaldos vienetas. Valsčių valdyboms nebuvo pavaldūs bajorai. Tiesa, realios savivaldos nebuvo, nes viską griežtai kontroliavo valdžia. Keli kaimai sudarydavo seniūnijas ir išrinkdavo atstovus į valsčiaus sueigą. Sueiga trejiems metams rinkdavo valsčiaus viršaitį, valdybą ir teismą. Valsčiaus teismą sudarydavo 4–12 teisėjų. Tokie teismai sprendavo nedidelius turtinius ginčus. Nors miestelis formaliai priskirtas Skėmių valsčiui, tačiau valsčiaus valdybos būstine pasirinkta Baisogala. Valsčiaus valdybą išlaikydavo patys valstiečiai iš vietinių mokesčių. Žinoma, įvairių vietinių mokesčių buvo gerokai daugiau. Panaikinus baudžiąvą pagerėjo sąlygos ir Baisogalos miesteliui plėstis.

1861–1862 m. Lietuvos ir Lenkijos bažnyčiose buvo giedami patriotiniai lenkiški himnai. Tokie himnai buvo giedami ir Baisogalos bažnyčioje, tačiau valdžios pareigūnai apie tai sužinojo tiktai 1864 m.

1863 m. prasidėjus sukilimui, valdžia rinko žinias apie *maištą* ir vėliau nemažai dokumentų paskelbė. Jau 1863 m. kovo 11(23) d. pranešime rašoma, kad sukilėlių būriai organizuojasi Baisogalos, Šėduvōs, Pabėrzės, Surviliškio ir kitose apylinkėse. Policininkas naktį vykdamas tarnybos reikalais į Šėduvą už dviejų varstų nuo Baisogalos miške girdėjęs šaudymą. Netrukus įsakoma iš Kėdāinių į aplinkinius miestelius, tarp

Antanas Mackevičius

²¹ Šilėlių dvaro skolų likvidavimo byla, LVIA, f. 523, ap. 1, b. 33.

²² Журнал Министерства Внутренних дел, 1848, часть 21, с. 288.

²³ Išrašas iš 1847 m. Baisogalos dvaro privalomojo inventoriaus, LVIA, f. 378, BS, 1848, b. 2120, l. 202.

jų ir į Baisogalą, pasiūsti vieną ar dvi kareivių kuopas naikinti bei išblaškyti besiburiančius sukilėlius²⁴. Kaip žinia, Pabėrėje sukilėlius suorganizavo kun. Antanas Mackevičius ir kovo 20 d. su būriu išėjo į mišką.

1863 m. balandžio 14(26) d. rytą keli ginkluoti sukilėliai pasirodė Baisogaloje, kur iš policininko (penkiašimtininko) atėmė dokumentus, antspaudą, medali. Taip pat paimti dokumentai iš akcizo prižiūrėtojo ir valsčiaus valdybos. Iš Baisogalos sukilėliai išvyko Grinkiškio link.

Balandžio 18(30) d. apie 200 sukilėlių iš Šeduvos atvyko į Baisogalą. Šeduvojė jie iš policijos nuovados paėmė dokumentus, iš jos viršininko (*pristavo*) buto – šautuvą, pistoletą ir durklą. Sukilėliai taip pat sunaikino miesto rotušės dokumentus, išsivedė kelis valdžios pareigūnus ir paėmė į nelaisvę penkis Šeduvoje nakvojusius kareivius. Iš Zarankos Baisogalos dvaro tvarto sukilėliai paėmė tris arklius. V. Komaro dvaro rūsyje iš vienos statinės išleido degtinę, paėmė dvi pastotes ir išvyko Grinkiškio link²⁵. Kas vadovavo šioms sukilėliams, nežinia.

1863 m. gegužės 2 d. Šiaulių apskrities ispravnikui ket- *Adomas Bitė*
virtos policijos nuovados viršininkas rašė, kad

„Baisogalos penkiašimtininką Borodzičių insurgentai mušė kumščiais per veidą ir ketino viešai jį nubausti, bet labai prašomi atleido jį nuo to, tik su sąlyga, kad jis nepasiliktų šioje tarnyboje, kartu jie prigrasino visus šimtininkus ir dešimtininkus mirties bausme, kad jie nevykdytų jokių pristavo įsakymų ir neitų pas jį, jog ir pristavą už pareigų atlikimą netrukus suimsią ir pristatysią į stovyklą, kur jis būsiąs griežtai nubaustas...“^{25a}

1863 m. birželio mėn. patekus į nelaisvę Mamertui Gedgaudui, sukilėlių būriui pradėjo vadovauti valstietis Adomas Bitė (1836–1884). Žinodamas, kad rusų kariai yra gerai ginkluoti ir apmokyti, A. Bitė vengdavo tiesioginių mūšių su kariuomene. Jo būrys iki 1863 m. pabaigos laikėsi daugiausia Legečių, Baisogalos ir kituose miškuose. A. Bitei išvykus į užsienį, 1864 m. pradžioje būrys išsiskirstė po kelis ir laukė pavasario²⁶.

Be užsienio valstybių pagalbos sukilimas buvo pasmerktas pralaimėti. Jau 1864 m. prasidėjo represijos, areštai, karo teismai, administracinės tremtys. Apie

²⁴ Архивные материалы Муравьевского музея (АМММ), Вильна, 1915, ч. 2, с. 90–91, 109.

²⁵ Восстание в Литве и Белоруссии 1863–1864 гг., Москва, 1965, с. 192–194.

^{25a} Lietuvos istorijos šaltiniai (LIŠ), Vilnius, 1865, t. 2, p. 60.

²⁶ Maksimaitienė O. Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m., Vilnius, 1969, p. 204.

*Paminklas 1863 m.
sukilėliams Baisogaloje.
1958 m.
A. Každailio pieš.
M. Barkausko nuotr.*

valdžios represijas Baisogalos valsčiuje reikėtų atskiro straipsnio. Iš daugybės kaltinamųjų kvotų valdžia sužinodavo vis daugiau ir daugiau sukilimo rėmėjų pavardžių. Galima paminėti, kad 1864 m. buvo suimtas Baisogalos felčeris Hornas, kuris kaltintas ruošęs sukilėliams marlę bei tvarsčius. Jo likimas nepatyrinėtas. 1866 m. buvo suimtas Baisogalos valsčiaus viršaitis Blažys ir raštininkas Dalabauskas. Jų likimas taip pat nesiaiškintas²⁷.

Informatyvioje knygoje apie Baisogalos valsčių rašoma, kad rusų valdžia „kun. J. Tolmantą suėmė ir įkalino“²⁸. Tai korektūros klaida, sukilimo metu tokia pavarde kunigo Žemaičių vyskupijoje nebuvo. Gal supainiota su kun. Juozapu Timinskiu, kurio biografines žinias pateikiamos prie parapijos klebonų.

Iš tiesų garbaus amžiaus Baisogalos klebonas ir Krėkių dekanas kun. J. Timinskis (gim. apie 1798 m.) buvo suimtas 1864 m. rugsėjo 7(19) d. Jis kaltintas nepranešęs valdžiai apie 1861–1862 m. Baisogalos bažnyčioje giedotus žmones kurstančius himnus. Perduotas karo lauko teismui. Šis teismas 1865 m. kun. J. Timinskį priskyrė IV politinių nusikaltėlių kategorijai, pripažino visiškai politiškai nepatikimą ir pasiūlė ištremti į Tobolsko guberniją gyventi griežtoje policijos priežiūroje. Toks teismo nuosprendis nebuvo confirmuotas (patvirtintas). Kun. J. Timinskis apie 1865 m. liepos mėn. paleistas, tiktai nubaustas 100 rb bauda ir pašalintas iš klebono pareigų²⁹. Mirė apie 1874 m. Lėgumuose, būdamas išlaikytiniu.

Šis tas apie Baisogalą iki 1905 m. 1868 m. Baisogalos miestelis apėmė 13 dešimtinių plotą. Turgų ir prekymečių nebūdavo. Nurodyti 3 mūriniai ir 158 mediniai namai; gyventojų – 813 katalikų ir 358 žydai³⁰. Šių duomenų tikslumas abejotinas, vargu ar tada galėjo būti tiek gyventojų.

1871 m. rugsėjo 4(16) d. pradėjo veikti Liepójos–Romnų geležinkelio linija. 1869–1871 m. tiesiant šios linijos

²⁷ Šiaulių aps. karinio viršininko bylos, LVIA, f. 1250, ap. 2, b. 214, 702.

²⁸ *Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyventojai* (spaudai paruošė E. Šveistienė), Panevėžys, 2000, p. 35, 80.

²⁹ Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, 1936, t. 3, cz. 2, s. 344–345.

³⁰ Žinios apie Baisogalos miestelį, LVIA, f. 378 BS, ap. 121, b. 204, l. 430–431.

Kaišiadorių–Liepojos ruožą buvo pastatyta trečios klasės Baisogalos geležinkelio stotis³¹.

Jau 1876 m. prašyta valdžios leidimo Vladislavo Komaro lėšomis pastatyti naują mūrinę bažnyčią. 1882 m. pašventinta naujai pastatyta bažnyčia tapo vienu ryškiausių miestelio akcentų.

Apie 1885 m., be bažnyčios, miestelyje dar buvo sinagoga, viešbutis, dvi smuklės, trys parduotuvės, spirito varykla, nurodyti 734 miestelėnai³².

1887 m. V. Komaro pastatytame name įsisteigė privati L. Verzansko vaistinė, kuri pradėjo veikti 1888 m.³³

Baisogala vaizdžiai aprašyta 1895 m. korespondencijoje:

„... Pats miestelis šiose dienose yra liūdnam padėjime: triobos sugriautos, o kurios dar stovi jau ir pusėtinai aplūžusios, su nuplyšusiais stogais ir t. t. Dėl to, kad čia valdo ne tikt Baisogalą, bet ir visą apygardą ponas V. Komaras; kaip daugeliui jau žinoma, didei turtingas, o turėdamas valę teip daro. Žydpalaikius baigia naikinti, o nuo laiko verguovės ūkininkus visus nuo Kėdainių ulyčios iškėlė į Skėmių ir Šašėnų sodžius, o ant tos vietos apsođino su daržininkais (grįtelninkais), kurie turėdami žemės šmotelį ir kambarį, kur gyvent, už tą jam dvaro darbus apdirbo, vienok ir tai ponui Komarui netiko, nes apie šešetą metų ir tuos išnaikino, sumažino skaičių triobų ir prileido žmonių, vadinamų „ordinarščikais“, kuriems duoda daržą, ant duonos nuo klojimo rugių, miežių ir kitokių javų ir už tai jis turi dirbt per dienas ir naktis. Čia yra puikus pono Komaro dvaras, triobos visos mūrytos, o polocius net ant trijų gyvenimų, tiktai mūrinis klojimas pernai sudegė; apie tą klojimą apeiti, tai būtų pusė viorsto. Apie dvarą prūdas ir miškas apsođintas, teipogi vaisiniai daržai su gražiais takeliais. Antras dvaras buvo pono Zarankos, o nuo 1880 metų ir tą dvarą ponas Komaras nupirko. Dabar Baisogala turi du dvaru pono Komaro, dvi karčiami, iš jų viena puiki mūrinė, kurią nuomoja nuo p. Komaro ruskis Melinkovas, du žydišku kromeliu, aptieka, vaikų mokslninyčia, pašta, valsčiaus raštinyčia, klebonija, altarija špitole ir kelios aplūžusios triobos...“³⁴

Nors ir nepalankiomis sąlygomis, XIX a. pabaigoje žydai Baisogaloje jau sudarė daugumą. 1897 m. gyventojų surašymo duomenimis, Baisogaloje būta 1 205 gyventojai, iš jų 634 žydai, kurie turėjo sinagogą ir savo konfesinę mokyklą (maldos namus)³⁵.

1905 m. revoliucija Baisogalos apylinkėse. 1904–1905 m. Rusijos pralaimėtas karas su Japonija sudarė caro valdžiai sunkumų. 1905 m. sausio 9(22) d. Peterburge didžiulė minia atėjo prie caro rūmų pareikšti savo pageidavimų dėl demokratinių laisvių ir kt. Minia buvo

³¹ Косаковский Г. И. Железные дороги Литвы, Вильнюс, 1975, с. 50–51.

³² Волости и важнейшие селения Европейской России, Санкт Петербург, 1883, с. 48.

³³ Бейсагола, Виленский вестник, 1889, № 29.

³⁴ Vargdienėlis [Zauka] J. Baisogala, Žemaičių ir Lietuvos apžvalga, 1895, nr. 11, p. 110–111.

³⁵ ЕЭ, т. 4, с. 44–45.

apšaudyta ir išvaikyta. Tai sukėlė pasipiktinimą tarp pačių rusų. Revoliucinis sąjūdis persimetė ir į Lietuvą, kur jau veikė legalios ar pogrindžio politinės partijos. Aktyviausiai 1905 m. revoliucijoje dalyvavo socialdemokratai.

Organizuodami pasipriešinimą, socialdemokratai kreipė dėmesį ne tik į tautinę priespaudą, bet rūpinosi ir vargingiausiu sluoksniu – dvarų darbininkais. Jau 1905 m. rugpjūčio 2(15) d. į Baisogalos apylinkes atvyko Juozas Paknys, būsimasis Lietuvos Respublikos darbo reikalų ministras ir banko valdytojas. Socialdemokratai atkreipė dėmesį, kad V. Komaro dvaruose Jōniškio apylinkėse darbininkams mokama daugiau negu dirbantiems Baisogalos dvare. J. Paknys pašnekino kai kuriuos dvaro darbininkus ir aptarė streiko galimybę. Sutarta pranešti visų šešių Baisogalos dvaro palivarkų darbininkams susirinkti artimiausiam miške ir pasitarti, kaip priešintis išnaudojimui. Parengti šie darbininkų reikalavimai: darbo dienos trukmė vasarą 6–7 val., o žiemą nuo saulėtekio iki saulėlydžio; ordinarininkams padidinti atlyginimus pinigais ir grūdais; pagerinti darbininkų maitinimą; aprūpinti juos darbo įrankiais (kirviais, kastuvais, dalgiais); rūpintis medicinos pagalba, vaistais, šelpti mirties atveju; įrengti pirtis; darbininkus atleisti iš darbo tik daugumai jų sutinkant, pašalinti du dvaro prižiūrėtojus, už streiko laiką atlygio nemažinti ir kt.³⁶

Jau 1905 m. rugpjūčio 4(17) d. žandarų puskarininkis pranešė savo viršininkui, kad rugpjūčio 3(16) d. Baisogalos dvare ir visuose šešiuose jo palivarkuose, taip pat Jagmino Valatkōnių ir Skerbeco Pākiršinio dvaruose vienu metu prasidėjo streikas. Kažkokie agitatoriai naktį važinėjo po dvarus ir palivarkus ir kvietė darbininkus ankstų rytą susirinkti miške. Susirinko apie 300 darbininkų. Jiems atvykėliai paaiškino streiko prasmę ir parengė minėtus streikininkų reikalavimus. Po pietų darbininkai atėjo į Komaro dvarą ir įteikė raštu jų reikalavimus. V. Komaras sutiko iš dalies patenkinti reikalavimus – padidinti atlyginimą pinigais ir natūra. Vieni darbininkai sutiko su V. Komaro pasiūlymu, kiti ne. O po valandos darbininkai būriais vėl nuėjo į mišką. Žandaras girdėjęs, kad atvykėlių yra apie 30 žmonių, jų asmenybių sužinoti neįmanoma, nes laikosi miške ir yra ginkluoti³⁷.

K. Bielinis pastebi, kad Baisogalos dvaro darbininkai buvo labai užguiti ir nedaug teturėjo valios kovoti. Streikas truko tik dvi dienas. Net padidinus atlygį Komaro Jōniškio ir Baisogalos dvarų darbininkų atlyginimo skirtumas liko žymus. Jau minėta J. Zaukos korespondencijoje, kad Baisogalos dvare buvo savotiška primenanti baudžiavą dvaro darbininkų rūšis. Darbininkai gaudavo naudotis iš dvaro žemės sklypą, butą ir kurą. Už tai jie turėdavo atidirbti dvare nustatytą dienų skaičių. Šie darbininkai streiko metu reikalavo sumažinti vieną privalomą dvarui darbo dieną. Jiems buvo primokėta pinigais ir duota javų³⁸.

1905 m. lapkričio 21–22 (gruodžio 4–5) d. vyko Didysis Vilniaus seimas. Rodos, kad iš Baisogalos valsčiaus tame suvažiavime niekas nedalyvavo. 1905 m. lapkričio 27 (gruodžio 10) d. Baisogaloje įvyko anticarinis mitingas. K. Bielinio žiniomis, tą mitingą suorganizavo ir jame kalbėjo Jonas Glemža³⁹.

Vis dėlto Baisogaloje nesusibūrė socialdemokratų kuopelė, neatsirado organizatorių taikiu būdu pašalinti senąją

³⁶ Bielinis K. *Penktieji metai*, Niujorkas, 1959, p. 308–309.

³⁷ *Революция 1905–1907 гг. в Литве*, Вильнюс, 1961, с. 331.

³⁸ Bielinis K. *Min. veik.*, p. 309, 312.

³⁹ *Ten pat*, p. 440; Tyla A. *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, Vilnius, 1968, p. 223.

valsčiaus valdybą, policiją, mokytoją rusą. Gruodžio mėn. į miestelius jau buvo siuntinėjami kareiviai. Vieno karinio būrio vadas lapkričio 30 (gruodžio 13) d. gavo įsakymą iš Radviliškio vykti į Baisogalą padėti policijai atkurti *tvarką*. Pakeliui miško aikštelėje kareiviai aptikę ginkluotą valstiečių grupę, iš kurių vienas, būdamas raitas, šovė į kareivius, o pats nušuoliavo į mišką. Iš viso kareiviai tada sulaikė ir nuginklavo 12 asmenų. Žmonės buvo mušami šautuvų buožėmis⁴⁰.

1905 m. sausio 5 d. iš Baisogalos Skrajojančio baudžiamojo būrio viršininkas telegrama pranešė Kauno gubernatoriui, kad perėjo Radviliškio, Šeduvos ir Baisogalos miestelius. Suimti agitatoriai. Miesteliuose ir pakelyje esančiuose kaimuose atimta daug ginklų. Valsčių sueigoms griežtai pagrasinta, visur sukelta panika⁴¹. Konkrečių žinių apie baisogališkių areštus nepavyko aptikti.

Trumpai apie Baisogalos bandymų stotį. 1908 m. pradžioje Kauno žemės ūkio draugijos susirinkime E. Mošinskis pasiūlė Kauno gubernijoje steigti bandymų stotį. Pasiūlymas žemės ūkio draugijos narius sudomino. Buvo sudaryta komisija bandymų stoties projektui parengti. Du komisijos nariai lankėsi Lenkijoje, kur domėjosi ten esančių bandymo stočių veikla. Apibendrinus lenkų patirtį buvo parengtas bandymų stoties projektas. Jam minėtos žemės ūkio draugijos susirinkimas pritarė. Susitarus Baisogalos dvaras bandymams paskyrė žemės, ir 1909 m. rudenį įsteigta pirmoji Lietuvoje bandymų stotis. Per dvejus metus buvo pastatyti bandymų stoties pastatai. Tyrimai laukuose pradėti 1910 m. pavasarį. Pirmuoju stoties direktoriumi iki 1911 m. lapkričio mėn. dirbo J. Šolcė. Po jo trumpai šiai stotčiai vadovavo T. Muiželis, o 1912 m. pradžioje jai vadovauti pradėjo Z. Petrušinskis. Visi jie buvo pakviesti iš Lenkijos. Prie šios bandymų stoties veikė ir meteorologijos stotis. Stebėjimų duomenys kiekvieną mėnesį buvo siunčiami Peterburgo fizikos observatorijai ir Varšuvos centriniam meteorologijos biurui.

1910–1911 m. tyrinėtas trąšų poveikis įvairiems augalams, bandyti sėjos būdai, tinkamiausias sėjos laikas, žemės dirbimas. Stotis turėjo chemijos laboratoriją. Tirdavo sėklų kokybę, dirbtines trąšas, dirvos struktūrą. Į laboratoriją tyrimams pavyzdžius siųsdavo žemių savininkai ne tik iš Kauno, bet ir kitų gubernijų. 1912 m. tęsti žemės dirbimo tyrimai, taip pat tyrinėtas įvairių trąšų poveikis augalų derlingumui. Domėtasi, kokios maistingosios medžiagos būtinos avižoms, bulvėms, rugiams. Bandymų duomenys daugiausia buvo skelbiami lenkiškame savaitraštyje *Tygodnik rolniczy (Žemės ūkio savaitraštis)*, taip pat dviejose išspausdintose ataskaitose. Paskelbtų bandymų aprašymai būdavo apžvelgiami ir lietuvių spaudoje. 1912–1913 m. atlikus bandymus su rugiais pasiūlyta žemdirbiams nesižavėti garsiomis užsienietiškomis rugių veislėmis, nes Lietuvoje tokios veislės greitai suprastėja. Baisogalos bandymų stotį lankydavo įvairūs žemės ūkio rateliai.

1912 m. įkurta augalų apsaugos ir fitopatologijos laboratorija. Specialiame sklype buvo stebimos augalų ligos ir įvairūs kovos būdai su jomis. Surinkta ligų pažeistų augalų ir kenksmingų vabzdžių kolekcija. 1912 m. duomenims apie augalų ligų paplitimą rinkti stoties tyrinėtojai važinėjo po įvairias Kauno gubernijos vietas. Pastebėta daug kūlėmis užkrėstų vasarinių javų, avižų, kviečių, miežių. Patarta ūkininkams prieš sėją grūdus beicuoti. Buvo stebimos įvairios ligos, bulvių puviniai, kiti parazitiniai grybai. Mėginta nustatyti, kurios bulvių veislės atsparesnės puviniiui.

⁴⁰ *Революция*, указ. соч., с. 376–377.

⁴¹ *LIŠ*, Vilnius, 1965, t. 2, p. 404.

Stotis turėjo bandymų laukus ne tik Baisogaloje, bet ir Ariogalos, Kūpiškio, Radviliškio, Rōkiškio valsčiuose. Taip tirtas skirtingose dirvose ir šiek tiek kitokiomis klimato sąlygomis auginamų, tačiau vienodai tręšiamų augalų derlingumas. Pirmasis pasaulinis karas nutraukė Baisogalos bandymų stoties veiklą. Lietuvos Respublikos metais ji nebebuvo atkurta⁴².

Baisogala 1908–1915 m. Nors 1905–1907 m. revoliucija Rusijoje pralaimėjo ir įsivyravo reakcija, tačiau caro valdžia pavergtoms tautoms buvo priversta sušvelninti priespaudą. Valdinėse mokyklose leista įvesti ir lietuvių kalbos pamokas, leista steigti ekonomines, kultūrinės ir švietimo draugijas. Susidarė galimybės legaliai tautinei kultūrinei veiklai. Žinoma, tam reikėjo galinčių žmones organizuoti, tautiškai sąmoningų lietuvių inteligentų. O jų Baisogaloje beveik nebuvo.

Kunigų pastangomis 1908 m. sausio 13 d. (nauju st.) įvyko katalikiškos lietuvių švietimo draugijos „Saulė“ Baisogalos skyriaus steigiamasis susirinkimas. Apie tai spaudoje niekas neparašė jokios žinutės. Gavę valdžios leidimą, šios draugijos skyriai galėjo steigti lietuviškas mokyklas, bibliotekas-skaityklas. 1911 m. Baisogalos „Saulės“ skyrius turėjo savo bibliotekėlę⁴³. Deja, konkrečių žinių apie tą bibliotekėlę neišliko, žinutėse spaudoje apie Baisogalą ji neminima.

1908 m. liepos 27 (rugpjūčio 9) d. miestelyje kilo gaisras, sudegė septyni namai, tarp jų pavargėlių prieglauda, parduotuvė⁴⁴.

Petras Šalčius teigia, kad 1908 m. įsisteigė Baisogalos vartotojų bendrovė ir po 17-os dienu pradėjo veikti. Tokia nuoroda yra žiniuose apie Kauno gubernijos draugijas. Matyt, bendrovė iširo, nes 1911 m. spaudoje rašoma, jog Baisogaloje vartotojų draugijos nėra. Pagaliau Baisogalos vartotojų bendrovė įsisteigė 1913 m. pavasarį ir gerai gyvavo⁴⁵.

1911 m. liepos 17(30) d. vėlų vakarą Baisogalos miestelyje nuo kilusio gaisro sudegė penki gyvenamieji namai, iš jų vienas mūrinis⁴⁶.

1913 m. gegužės mėn. įsisteigė Baisogalos ūkininkų ratelis, įstojo 35 nariai, dauguma jų dvarininkai. Paskelbus tokią žinutę spaudoje kitas asmuo stebėjosi, nes Baisogalos parapijoje tebuvę šeši stambesni dvarininkai. Žemės ūkio ratelių nuostatai neribojo narių administracinės teritorijos, todėl jie galėjo būti iš įvairių parapijų⁴⁷.

Lietuviški vakarai iki Pirmojo pasaulinio karo buvo reikšmingas kultūros įvykis. Apie juos būdavo rašoma spaudoje. Tačiau apie baisogališkių vakarus to meto spaudoje žinučių nėra. Todėl nepavyko nustatyti, kada Baisogaloje įvyko pirmas lietuviškas vaidinimas. 1914 m. vasario mėn.

žinutėje rašoma, kad prenumeruojamų lietuviškų laikraščių skaičius kasmet didėja, *Baisogaloje surengta lietuvių vakarų*. Vėliau Pelikšas Bugailiškis pranešė visuomenei žinia, kad Šiaulių apskrities antro skyriaus žemietijos viršininkas nubaudė Baisogalos lietuviško vaidinimo rengėjus A. Domaševičių ir J. Pupką 5 rubliais pabaudos kiekvieną. Vakaro rengėjai nubausti todėl, kad nesumokėjo valdžiai 30 procentų pajamų, nes toks rei-

⁴²Junevičius V. Pirmoji bandymų stotis, *Mokslas ir gyvenimas*, 1975, nr. 8, p. 27–30; Bandomieji laukeliai, *Šaltinis*, 1912, p. 461; Bandymai su rugiais, *Vienybė*, 1913, nr. 46, p. 727–728.

⁴³Pranešimai apie įsteigtus „Saulės“ draugijos skyrius, bibliotekų-skaityklų sąrašas, *Kauno apskrities archyvas (KAA)*, f. I-50, ap. 1, b. 24049, l. 10; f. I-53, ap. 1, b. 32, l. 83.

⁴⁴Baisogala, *Vienybė*, 1908, nr. 34, p. 531–532.

⁴⁵Šalčius P. *Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 metų*, Kaunas, 1937, p. 87; Baisogala, *Vienybė*, 1911, nr. 2, p. 29; 1913, nr. 26, p. 411.

⁴⁶Baisogala, *Vienybė*, 1911, nr. 40, p. 476.

⁴⁷*Ten pat*, 1913, nr. 28, p. 444; nr. 30, p. 476.

kalavimas buvo įrašytas išduodant leidimą. Rengėjai teisinosi, kad vakaras nedavė pajamų ir nebuvo iš ko sumokėti tų procentų. Dėl minėto nubaudymo rengėjai skundėsi žemietijų viršininkų suvažiavimui⁴⁸.

Miestelio fragmentas. Atvirukas. 1915 m.

Iš A. Miškinio rinkinio

1915 m. balandžio 18 (gegužės 1) d. vokiečiai užėmė Radviliškį, Šeduvą⁴⁹. Tada ar dieną vėliau vokiečiai atvyko ir į Baisogalą.

Pirmasis vokiečių apsilankymas Baisogaloje aprašytas ir spaudoje. Pavakare į V. Komaro Baisogalos dvarą atvyko apie 300 vokiečių kareivių ir 30 karininkų. Jie pareikalavo duoti vakarienę. Iš dvaro arklidės, kur stovėjo 8 arkliai, vokiečiai paėmė vieną, jiems tinkamą aklį, nes kiti geresni buvo rekvizuoti rusų. Pavakarieniavę vokiečių kariai dvare pernakvojo. Rytą tik papusryčiavus sargyba pranešė, kad atėjo rusai. Vokiečiai paniškai spruko į artimiausią mišką. Rusų dragūnai, kurių tebuvo tik šešiolika, juos apšaudė ir vijėsi. Vokiečių buvę nukautų ir sužeistų, keli paimti į nelaisvę. Kada tai įvyko, nenurodyta⁵⁰.

Tikėtina, kad vokiečius buvo apšaudę rusų žvalgai, kurie vėl pasitraukė. Vokiečių ir rusų duomenys apie armijų užėmimus ties Baisogala ne visai sutampa. Sutelkę nemažai kariuomenės, rusai ėmė pulti Šeduvos–Baisogalos kryptimi. 1915 m. gegužės 9 d. (nauju stiliumi) vokiečiai iš tų apylinkių pasitraukė į vakarus, prie Šiaulėnų. Baisogalą užplūdo daugybė rusų raitelių, tačiau miestelyje jie neužsibuvo, nuėjo link atsitraukusių vokiečių⁵¹.

Rusams vėl užėmus Baisogalą V. Komaras atvyko į Vilnių ir pagal jo pasakojimą spaudoje paskelbtas minėtas vokiečių lankymosi Baisogalos dvare epizodas. Taip V. Komaras stengėsi

⁴⁸ Žemaitis. Baisogala, *Lietuvos žinios*, 1914, vas. 22, nr. 43, p. 3; Sf. [Bugailiškis P.] Dėlei spektaklių, *ten pat*, 1914, geg. 2, nr. 94, p. 3.

⁴⁹ Telegramos Kauno gubernatoriui, *KAA*, f. 50, ap. 2, b. 199, l. 577–580.

⁵⁰ Vokiečių šeiminkavimas Baisogaloje, *Viltis*, 1915, bal. 30 (geg. 15), nr. 93, p. 3.

⁵¹ Позек М. *Германская конница в Литве и в Курляндии в 1915 году*, Москва–Ленинград, 1930, с. 51.

nepakliūti kaltinamuoju dėl bendradarbiavimo su vokiečiais. V. Komarui svarbu buvo pabrėžti, kad mėgino pasislėpti ir pabėgti, bet vokiečiai jį suradę ir privertę kariškius valgydinti, apnakvindinti. Bylų dėl bendradarbiavimo su *priešu* buvo tūkstančiai. Kaltinamiesiems grėsė sunkios karo teismo bausmės. Todėl abejotina ir žinia apie daug Baisogaloje nukautų ir sužeistų vokiečių karių.

Rusams privertus vokiečius pasitraukti nuo Baisogalos, kurį laiką vyko pozicinės kovos. Birželio 14–25 d. vyko atkaktūs mūšiai dėl Šiaulių. Vokiečiams užėmus Šiaulius, frontas kurį laiką sustojo palei Veňtą iki Rekỹvos, o nuo jos kairėje Dubýsos pusėje ėjo link Betýgalos, nuo kur dešiniau Dubysos tęsėsi į pietus iki Nėmuno. Pagaliau liepos mėn. 22 d. (nauju st.) 36 rezervinė vokiečių divizija priartėjo prie Baisogalos, kurios apylinkėse buvo sutelktos nemažos rusų kariuomenės pajėgos. Po atkaklaus mūšio rusai buvo priversti trauktis. Vokiečiai užėmė Baisogalą ir rusus kasdien stūmė vis toliau⁵².

Per susišaudymą buvo apgadinta Baisogalos bažnyčia, pramušti jos skliautai, sudegė valsčiaus valdyba, paštas su parduotuve, vaistinė, felčerių punktas, klebonijos tvartai, tarnų namas, altarijos pastatai, keli miestelio namai, du dvaro kumetynai ir keli kiti trobesiai⁵³. Carinės Rusijos valdžia baisogališkiams baigėsi.

⁵² *Ten pat*, p. 114.

⁵³ Baisogalos valsčiaus kaimai, *min. veik.*, p. 36.

Valsčius lietuvių periodikoje 1884–1919 metais

Vladas Žukas

Nepriklausomybės metais didžiosios Lietuvos bibliotekos išleido veikalo *Lietuvos bibliografija. Serija C* 25 tomus. Juose suregistruotos 1884–1919 m. lietuvių periodikos publikacijos – straipsniai, grožinė literatūra, korespondencijos, kronikos žinutės. Periodikos medžiaga suklasifikuota sistemiškai, pridėta keletas pagalbinių rodyklių. Vietovardžių rodyklė leidžia surasti mums rūpimas vietas. Baisogala joje paminima kelias dešimtis kartų, dažniausiai korespondencijose, kronikos žinutėse, viename kitame ilgesniame straipsnyje ar memuariniame fragmente. Vienoje kitoje publikacijoje randame miestelio ir kai kurių apylinkių aprašymų. Ir iš tokios pabiros medžiagos galima atkurti svarbesnius įvykius, gyventojų socialinės būklės ir kultūrinio gyvenimo vaizdą, dvaro vaidmenį.

Truputis istorijos ir geografijos. Pasakojimą apie valsčių reikėtų pradėti nuo netoliese miestelio esančio seno Skėmių kaimo (XVIII a. buvo karališkasis), išikūrusio prie Šiaulių–Kauno geležinkelio, Šiaulių–Kėdainių plento. 1920 m. kaimas turėjo per 300 gyventojų, medinę koplytėlę, nuo 1867 m. jame veikė pradžios mokykla. XIX a. viduryje–XX a. pradžioje – valsčiaus centras. JAV lietuvių leidėjo Antano Olšausko numatyta leisti visuotinei lietuviškajai enciklopedijai apie 1911 m. rašytame straipsnyje nurodoma, kad Baisogala priklauso Skėmių valsčiui (Mokslų akademijos biblioteka, f. 12-3018). Tuo tarpu baisogalis J. Zauka *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje* (1895, nr. 14) rašė, kad miestelyje yra valsčiaus raštinė. Lietuviškos enciklopedijos mini nuo XIX a. vidurio iki 1950 m. veikusį Baisogalos valsčių. Gal valsčiaus centrai buvo ir Skėmiuose, ir Baisogaloje.

1910 m. Skėmiuose įvyko didelis gaisras; po jo gyventojai ėmė skirstytis į vienkiemius. Apie šį procesą yra šiek tiek duomenų: matininkas pridarė klaidų – vieniems „nukirpo“, kitiems pridėjo žemės, tad teko kviestis kitą. Likusieji sodybose turėjo primokėti išsikeliantiems. Vienas gavo iki 500, keletas po 150–160 rublių priemokų. Jau prieš Pirmojo pasaulinio karo pradžią laukuose matėsi po vieną kitą trobelę (*Vienybė*, 1911, nr. 2). Matyt, prieš karo pradžią Skėmių valsčius buvo panaikintas ir prijungtas prie Baisogalos. Archyvuose turėtų būti tikslesnių duomenų.

Istorijos ir geografijos žinių apie Baisogalos apylinkes to meto periodikoje užtinkame nedaug. J. Zauka rašė, kad netoli miestelio yra Piepalių piliakalnis. Kai 1870 m. pro tas vietas buvo tiesiamas geležinkelis, ten buvo kasamas smėlis. Rasta nemažai geležinių ginklų ir kitokių radinių, bet jų niekas nerinko ir nesaugojo (*Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1895, nr. 14). Tas pats autorius minėjo už miestelio prie kelio į Šėduvą mūrinę įstaigą koplytėlę, kurią esą pastatęs karalius Vladislovas II, t. y. Jogaila, krikščionybės įvedimui Lietuvoje 1413 m. atminti (tais metais Jogaila ir Vytautas pradėjo krikštyti žemaičius, užbaigė vyskupai 1417 – V. Ž.). 1905 m. vasario 3(16) *Lietuvių laikraštys*je išspausdinta koplytėlės nuotrauka, paimta iš lenkiško laikraščio *Biesiada Literacka* (1886). Jubiliejiniams 1901 m. koplytėlė Baisogalos dvarininko Komaro lėšomis buvo restauruota. Anksčiau buvęs užrašas metalinėje lentoje, bet ji 1874 m. nukrito, moterys ją sulaužė ir sunaudoję krosniadangtims. Restau-

ruotame paminkle jokio užrašo nėra. J. Zauka ragino vietos dvarininkus ir dvasininkus prikalti lentą su lietuvišku užrašu (*Lietuvių laikraštis, 1905, vasario 3(16)*).

J. Zauka minėtuose straipsniuose aprašė miestelį ir dvarą. Skersai Baisogala teka upelis Kiršinas. Prasideda jis iš Bubeliūnų pelkių, teka per kelias parapijas, o ties Naujamiesčiu įteka į Nevėžį. Per miestelį nuo Kėdainių į Šiaulių pusę eina puikus vieškelis. Abiejose kelio pusėse dviem eilėmis auga beržai. Dvaro laukuose jų yra, o ūkininkų žemėmis einantys kelio ruožai pliki – beržai naktimis vogtinai buvo nukirsti. Autorius apgailestauja, kad dabar žiemą naktimis nesimato kelio, o vasarą einančiam keliu nebėra malonaus pavėsio. Virš miestelio iškyla Vladislavo Komaro 1882 m. pastatyta aukšta, šviesi bažnyčia, turinti garsius vargonus. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje (1895, liepos 15, nr. 14)* Zauka aprašė dvarą: rūmai mūriniai, trijų aukštų, mūriniai ūkio pastatai. Didžiulis mūro klojimas pernai sudegė. Prie rūmų – tvenkiniai, sodas, parkas, gražūs takeliai. Miestelyje yra dvi smuklės, viena puiki, mūrinė. Ją iš Komaro nuomoja rusas Melnikovas. Yra dvi žydų krautuvės, vaistinė, mokykla, paštas, valsčiaus raštinė, klebonija, altarija, „špitolė“ (bažnyčios tarnų namas). Po dešimties metų rašytuose atsiminimuose (*Lietuvių laikraštis, 1905, vasaris, nr. 3(16)*) teigiama, kad miestelyje gyvena tik žydai, „žemaičių katalikų“ nėra, nes panaikinus baudžiąvą Komaras ūkininkus iškėlė į kaimus, o miestelėnų žemę prijungė prie dvaro. Miestelio gyventojai turi mokėti dvarui didelius nuomos mokesčius.

Bažnyčia. Juozas Tumas-Vaižgantas korespondencijoje iš Baisogalos *Tėvynės sarge (1899, nr. 10)* rašė, kad miestelio bažnyčioje ir kitose to krašto (Šeduvos, Radviliškio, Rozalimo, Smilgių, Pakruojo, Klovainių, Joniškėlio, Linkuvos, Pašvitinio, Joniškio, Lygumų) bažnyčiose per procesijas giedama lenkiškai, nors gieda lietuviai, gerai nesuprasdami giesmių žodžių. Tą tradiciją nesunku pakeisti – reikia būreliui parapijiečių nueiti pas kleboną paprašyti. *Lietuvos ūkininke (1906, spalio, nr. 12(25))* rašoma, kad Baisogalos bažnyčioje kunigauja du kunigai.

Nedėldienio skaityme (1907) aprašyti atlidai Baisogalos bažnyčioje. Netoli esančiame Skėmių kaime nuo baudžiąvos laikų stovi apleista ir kerpėmis apaugusi koplyčia. Viduje trys bažnytinės vėliavos, nešiojamasis altorėlis. Paskutiniu metu imta rūpintis koplyčia. Birželio 17 d. Baisogaloje dveji atlidai: Šv. Trejybės ir Šv. Antano. Švenčia ir Skėmiai: išpuošė koplyčią, abiejuose kaimo galuose pastatė žalumynais papuoštus vartus. Į Skėmius atėjo kaimyninio Skamaičių kaimo bendruomenė, atsinešė savo altorėlį. Susivieniję abiejų sodžių maldininkai, giedodami giesmę „Marija, būk pagarbinta“, patraukė į Baisogalą. Pakeleję prisidėjo ir daugiau žmonių – iš viso apie 500. Baisogaliai sutiko svečius prie Komaro kumečių išpuoštų vartų. Prie vartų procesijos sutikti atėjo Pociūnėlių kunigas Martinkus, pasakė „graudulingą pamokslą“ (nebuvo nei vieno, kuris nebūtų parpuolęs ant kelių ir neišliejęs kelių ašarų). 7 valandą ryto tas kunigas aukojo šv. Mišias. Per sumą procesijoje apie bažnyčią buvo nešamos ir Skėmių vėliavos bei atsinešti altorėliai. Po pamaldų maldininkai giedodami grįžo į savo kaimus.

Per Šv. Trejybės atlidus bažnyčioje apsilankęs pašalietis išgirdo gerai išlavintu balsu tenoru giedantį kunigą ir silpną chorą – mišių visai negieda ir giesmės skamba labai nedarniai (*Vienybė, 1913, nr. 32*). Po kelerių metų tame pat laikraštyje (*1918, nr. 32*) Tautvila pasirašęs korespondentas rašė, kad karo metais buvo suorganizuotas ir „išmikliintas“ choras, dailiai giedantis mišias ir mišparus, sklandžiai skamba gie-

damas rožančius. Šiame rašinyje papasakota ir apie miestelio kapines. Yra trejos: dvejios parapijiečių, vienos karių. Kapai puošiami kryžiais, stovylomis, gėlėmis, tik trūksta tvarkos, harmonijos. Senose kapinėse, kalnelyje, stovi apleista koplyčia, be langų, pūva nuvirtę kryžiai, nėra kas pakeltų, aptvarkytų.

Santykiai su carinės valdžios atstovais. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje (1891, lapkričio 15)* randame valdžios atstovų savivalės, lietuvių nesugebėjimo jai priešintis atšvaitų. Slogus vaizdas:

„Apspito mūsų kraštą burliokai ir kaip vampyrai čiulpia mūsų brolių kraują ir nėra kam pasiskųsti. Visi nuo pirmo iki paskutinio nedoros išgamos, trokštantys kaip praryti žmogų kataliką“.

Į administraciją išrinkti lietuviai neretai padeda kankinti brolius. Staršinomis išrenkami tikri mulkiai – kas daugiau duoda pinigų išgerti, tą ir pasiūlo. Buvo geras valsčiaus raštininkas, katalikas, bet atsiuntė naują. Ką jis liepia, tą staršina daro. Dėl to kasdien susirinkimai, gaisėtis, kas dieną pabaudos. Pasipriešinsi – protokolas, staršinos antspaudas ir bausmė. Minėtas raštininkas važinėja po sodžius, ieško kur pavalgyti ir išgerti, kam pinigus išplėšti. Žmonės jį vadina „šikšnosparniu“. Buvo atvykęs tarpininkas (posrednikas) rinkti aukų nukentėjusiems nuo nederliaus Rusijos rajonams, bet žmonės atsisakė. Kai raštininkas sušaukė susirinkimą, žmonės nedrįso atsisakyti, supylė po keturis gorčius. Rašinėlis baigiamas nusivylimo žodžiais: didesnių mulkių kaip lietuviai turbūt visame pasaulyje nerasi – iš pradžių atsisakė, vėliau „skubinasi prie tų lupikų“.

Apie uriadnikų (policijos) savivales rašė *Ūkininkas (1894, nr. 6)*. Esą kitose karalystėse ir gubernatoriai neturi tokios valios, kokia duota pas mus uriadnikams. Atsiunčiami moraliai degradavę pareigūnai, tad jie čia savavaliauja, „vagia ir plėšia žmones“. Tuo ypač pasižymėjo Baisogalos uriadnikas D. Blagodarevas. Žmonės, neįmanydami kur rasti teisybės, ėmė priešintis. Kartą su šimtininku jis nujojo į Rītikių kaimą ir buvo besirengias plėšti žmones, bet ritikiečiai „prigulinčiai ištaisė kailius uriadnikui ir jo sėbrams, atėmė arklius ir paleido pėsčius“. Uriadnikas pasiskundė vyriausybei, bet nieko nepesė, nes ritikiečiai vienu balsu šaukė, kad ne jie uriadniką, o jis juos užpuolęs. Ritikiečiai rengėsi uriadniką apskųsti teismui.

Tėvynės sarge (1898, nr. 7) iš Baisogalos pranešama apie rusų valdžios pastangas surusinti lietuvius, primesti stačiatikių tikėjimą. Pasakojama apie gudrų vaistininko pasielgimą su mokytoju ir kitais valdžios pareigūnais. Patarimas tautiečiams: „<...> su maskoliais visados reikia apsieiti gudriai, jiems į kinkas nebučiuoti ir elgtis taip, kad paskui negalėtų prisikabinti“.

Kultūros ir civilizacijos žingsniai. J. Zauka *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje (1895, liepos 15)* rašė, kad Baisogalos parapiją sudaro lietuviai ir lenkai. Vyresnio amžiaus lietuviai yra beraščiai, jaunimas prasilavinęs – beveik visi moka skaityti ir rašyti rusiškai, beveik visi vaikinai ir merginos moka skaityti lietuviškai. Pradedant Pociūnėlių filija gyventojai save vadina lenkais (laudanczycy, t. y. vidurio Lietuvos, Laudos gyventojai – V. Ž.).

Baisogalos miestelyje daugiausia kalbama lenkiškai, nors seniau čia gyvenę gryni lietuviai. Sulenkėjo dvaro įtakoje – mokėsi lenkų kalbos, kad būtų lengviau

susikalbėti su dvariškiais. Jų kalba – lenkiškų ir lietuviškų žodžių mišinys (*Vilniaus žinios*, 1905, vasario 16(29)). Laikraštyje *Nedėldienio skaitymas* (1907, liepos 2(16)) rašoma, kad dauguma nedidelio Baisogalos miestelio gyventojų yra žydai. Iš *Tėvynės sargo* (1898, nr. 7) sužinome, kad miestelyje yra mokytojas Stelmašiukas, 1889 m. atvyko vaistininkas Butvičius, vaistinę įkurti padėjęs Komaras, pašte tarnavo Malinauskas, stačiatikių popas Tichomirovas, smuklę iš Komaro nuomojo Melnikovas. 1903 m. Baisogaloje buvo atidaryta telegrafo stotis. *Lietuvių laikraštyje* (1905) minima, kad Baisogaloje yra gydytojas. *Vilniaus žinių* (1905, vasario 16(29)) redakcija skelbė, kad jų laikraštį Baisogaloje prenumeruoja trys asmenys. Baisogalą aplankęs keliautojas „Laiške iš kelionės“ (*Lietuvos ūkininkas*, 1906) rašė, kad miestelyje yra paštas, gydytojas, vaistinė. Lietuviškus laikraščius čia užsisako tik tai kunigai. Jie ruošiasi įrengti savo parapijiečiams bibliotekėlę. Aplankytas bičiulis lietuviškų laikraščių neskaitas, prenumeruoja *Kurjer Litewski*. Anot jo, mūsų dvarininkams nerūpi darbininkų švietimas, jie nė dabar nesirengia steigti darbininkų vaikams mokyklų, suaugusiems – bibliotekų.

Iš *Nedėldienio skaitymo* (1907, liepos 16) sužinome, kad baisogaliai nesirūpina mokykla – vis dar dirba mokytojas rusas, nemokantis lietuviškai nei skaityti, nei rašyti. Valdžia jo nepakeičia, o žmonės vis dar „saldžiai miega“, nesistengia gauti naudingesnį mokytoją. Apie tai užsimena ir *Šaltinis* (1907, kovo 13–vasario 28) – esą Baisogalos mokykloje dirba rusas ir toliau atlieka rusinimo darbą. Žmonės tam abejingi. Laikraštyje *Mokykla, Lietuvos ūkininko priedas* (1911, liepos 7(20)) pranešama, kad į egzaminus Baisogalon buvo suvežti vaikai iš Kirjanavos (Legečiū), Pašušvio, Skėmių, Pociūnėlių, Gudžiūnų ir vietos mokyklos. Reikliai egzaminavo Šiaulių miesto mokytojas Zdanavičius. Tą pačią dieną Baisogalos valsčiaus raštinėje vietinės žemietijos viršininkas ir liaudies mokyklų inspektorius bei Baisogalos, Skėmių ir Šiaulėnų mokytojai sudarė mokyklų statybos planą. Nutarta pirmiausia statyti Devindūoniuose, Skėmiuose, Pociūnėliuose ir Kirjanovjė. Taip pat nutarta Šiaulėnų ir Pašušvio mokytojų kambarius paversti mokyklomis, o mokytojams pastatyti naujus butus.

Žinomas Šiaulių visuomenės veikėjas Pelikšas Bugailiškis *Lietuvos žiniose* (1914, gegužės 2(15)) rašė, kad žemietijos viršininkas Gerubavičius nubaudė spektaklio Baisogaloje rengėjus A. Domaševičių ir J. Pupkų už tai, kad nesumokėjo pagal sutartį priklausiusių 30 procentų pajamų. Bet spektaklio rengėjai pajamų negavo ir neturėjo ką mokėti. Už tai kiekvienas turi sumokėti po 5 rublius baudos. Dėl šio nuosprendžio paduotas skundas Šiaulių žemietijos viršininkų suvažiavimui.

Tų metų periodikoje būta korespondencijų apie įvairius kultūros renginius valsčiuje. Kaip rašoma *Lietuvos aide* (1918, balandžio 6), Baisogaloje vietos mokytojo rūpesčiu buvo surengtas naujametinis vakaras. Vaidinta Žemaitės komedija *Apsiriko*. Tačiau, anot korespondencijos autoriaus, spektaklis nebuvo „pritaikytas mūsų kampečio dvasiai“, neteikė pasigėrėjimo. Dar pastebima, kad jaunimas be „armonikinių“ vakarėlių nedaug ką geresnio prasimano.

Tame pačiame gegužės 18 d. laikraštyje pranešama apie Lopų pušyne surengtą gegužinę su orkestru, dainomis, šokiais ir žaidimais. Ten pat gegužės 30 d. numeryje teigiama, kad aktyvesnis buvo Skėmių jaunimas – balandžio 28 d. vaidinti veikalėliai *Mūsų gerasis* ir *Žydas ir džukas*.

Naujojoje gadyneje (1918, gruodžio 14) rašoma, kad iki šiol jaunimas užsiėmė vakarėliais su kortomis, o kai kur – su degtine ir muštinėmis. Laikraščių, knygų

skaitymu maža kas tesirūpino, o vokiečių okupacinė valdžia visaip trukdė „susipratusiojo jaunimo darbą“. Vilčių imtis kultūros darbo teikė pavasarininkų draugijos įkūrimas. 1918 m. gruodžio 1 d., sekmadienį, mokykloje įvyko šios draugijos steigiamasis susirinkimas. Įsirašė 72 nariai. Išrinkta valdyba. Nutarta rinkti nario mokesčių – po 10 kapeikų mėnesiui. Lėšos bus skiriamos vakariniams kursams, paskaitoms rengti, vakarams ruošti, Baisogalos knygynėliui (bibliotekai) papildyti. Išrinkta penkių asmenų teatro komisija. Tikėtasi Kalėdoms surengti pirmą vakarą.

Kelias į nepriklausomybę. 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje įvyko Lietuvių konferencija, išrinkusi 20 asmenų Lietuvos Tarybą. Tų metų lapkričio 5 d. Baisogaloje apsilankė tos konferencijos delegatai. Atvyko kunigai Milvydas, Jakimavičius, Cirtautas ir Račys. Susitikime su visuomene mokykloje Milvydas kalbėjo apie Lietuvos praeitį, Jakimavičius – apie lietuvių veiklą karo metu, Cirtautas – apie konferencijos nutarimus, Račys – apie išrinktą Lietuvos Tarybą. Žmonių susirinko gana daug. Anot korespondencijos autoriaus (*Lietuvos aidas, 1917, gruodžio 4, nr. 37*), klausytojams paaiškėjo, kad Vilniuje buvo susirinkta ne „parduoti“ valstiečių, kaip buvo paskalų platintojų teigiama, bet „išpirkti“.

Praėjus metams girdime minoriškas refleksijas: „Baisogala priskirtina prie tebemiegančių mūsų tėvynės kampelių“, inteligentų mažai, tad nejauciama „tautinės sąmonės plėtojimosi“. Prisimenamas Vilniaus konferencijos dalyvių apsilankymas, pasakytos kalbos, tačiau esą „grūdas krito nepirengton dirvon ir labai mažai prigijo“. Paplitusios įvairios paskalos, o joms „savo spalvą“ suteikia sulenkėję apylinkės bajorėliai, kiekviena proga „tirštais purvais apdrėbdami Lietuvos veikėjų darbą“ (*Nauja gadynė, 1918, gruodžio 14, nr. 27*).

Vyko kova dėl nepriklausomybės. Pirmiausia buvo susitarta su iš Latvijos plūtančiais bermontininkais. Laikraštyje *Lietuva (1919, spalio 21)* pasirodė pranešimas, kad Rusų vakarų armijos viršininkas komendantas pulkininkas kunigaikštis Avalovas-Bermontas 1919 m. spalio 16 d. telegramoje iš Mintaujos Lietuvos Steigiamajam seimui ir užsienio reikalų ministrui rašė sužinojęs, kad Lietuvos kariuomenė koncentruojama Šeduvos–Baisogalos ruože kovai su jo vadovaujama kariuomene. Siūlė veikti išvien prieš bolševikus, o jie netrukdytų „Lietuvai laisvai plėtotis“.

1919 m. lapkričio 25 d. Baisogaloje buvo iškilmingai laidojami Pirmojo pėstininkų pulko kariai, žuvę kautynėse su bermontininkais ties Radviliškiu. Žuvusiųosius į bažnyčią atvežė rūtomis ir eglėlių vainikais išpuoštuose karstuose. „Gale kiekvieno jaunikaitčio karsto buvo prisegtas rūtų vainikėlis ir ant viršutinės karsto lentos nupintas rūtų kryžius“. Ant žuvusio kareivio žydo karsto buvo karaliaus Dovydo žvaigždė. Vietos žydai jį norėjo laidoti savo kapinėse, bet valdžia nesutiko. Karys buvo sudraskytas vokiečių minos, tad neatpažįstamas. Vietos rabinas, bijodamas apsirikti, sutiko jį laidoti „drauge su kitais karžygiais brolių kapuose“. Žmonės į bažnyčią prinešė daug gėlių, eglaičių, mergaitės pripynė eglėlių šakų vainikų. Vidury bažnyčios padarė 8 girliandas. Karstai skendo gėlėse, vainikuose, mirgėjo žvakės. Iš armijos į laidotuves atvyko karo orkestras, iš kiekvieno dalinio po keletą kareivių su savo vadais. Dalyvavo artileristai, husarai, žvalgai. Atėjo vietos mokyklos mokiniai su savo mokytoja, trys kunigai. Bažnyčioje karo kapelionui sakant pamokslą visi žmonės raudėjo. Kapinėse buvo pasakytas kitas pamokslas, kalbėjo visuomenės atstovas. Palaidojus kovotojus šautuvų salvėmis saliotavo kariai, tris kartus iššovė patranka (*Lietuva, 1919, lapkričio 29*).

Baisogalis Petras Bložė *Lietuvos ūkininke (1919, nr. 18)* rašė apie Baisogalos valsčiaus komisijos karo nuostoliams surašyti darbą. Suregistruota tik nedidelė nuostolių dalis – dvarininkai visai nepateikė žinių, ūkininkų tik apie pusę nukentėjusių surašė nuostolius, ir tai tik stambiausius. Neatlyginta už priverstinį darbą, nesumokėta už rekvizuotus maisto produktus, bet ūkininkai šių nuostolių nerašė. Kita vertus, buvo nurodomos mažos prieškarinės kainos. Žmonės netikėjo, kad bus atlyginta, o jau dabar reikia mokėti komisijai pusę procento nurodytos sumos. Žmogus nukentėjęs, sudegintas sodybos, o čia iš karto turi mokėti procentų koki šimtą auksinų.

Ekonomikos klausimai. Svarbiausią vaidmenį šio krašto ekonomikos raidoje vaidino Vladislavo Komaro dvaras, ypač po to, kai 1880 m. iš Zanankos (Zarankos? – V. Ž.) buvo įgytas antras dvaras. Dvarininkas kūrė naujus žemės ūkio produktų gamybos centrus – iškelė Girvalakių kaimą į Švainikus, iškeltiesiems žemės davė dvigubai daugiau. Girvalakiuose numatyta kurti naują dvaro centrą („palivarą“) (*Vienybė, 1911, nr. 2*).

Bene pirmoji žinia spaudoje apie Komaro dvarą pasirodė XIX a. pabaigoje. Štai *Vienybėje lietuvininkų (1891, spalio 4)* rašoma, kad Komaro dvaras išigijo pieno separatorių ir iš visų dvarų suvežto šviežio pieno išskiria grietinę, iš jos muša sviestą ir parduoda Vilniui. Gabenimas į miestą nesunkus – vos už poros kilometrų geležinkelio stotis.

Dvaro klestėjimą rodo ir dideli melioracijos darbai. Spaudoje rašyta, kad Baisogala taptų lyg Amerika – čia griovių kasti, dirvų melioruoti suvažiuoja darbininkai iš Vitebsko gubernijos, nuo Varšuvos. Taupūs darbininkai gali uždirbti po 200–250 rublių. Yra ir tokių, kurie uždarbį prageria, kartais net grįžti į namus neturi lėšų (*Vienybė, 1911, nr. 2*).

Dvarininkas ėmėsi turto apsaugos – iš vidaus reikalų ministerijos išsirūpino leidimą savo lėšomis samdyti „žemsargį su arkliu“. Metinė alga – 450 rublių (*Vienybė, 1914, nr. 10*).

Karo metais dvaras nelabai nukentėjo. *Dabarties žieduose (1918, gegužės 5)* rašoma, kad Vladislavui Komarui priklausė apie 2 400 margų (margas – 0,5 ha) žemės. Dvaras gerai prižiūrimas, trobesiai darbininkams ir mašinoms puikiai įrengti ir nukentėję nuo karo (...). Dvaras administruojamas pagal naujus žemės ūkio pasiekimus. Rūmai itališkojo (baroko – V. Ž.) stiliaus. Ypač graži rotunda rūmų priekyje. Puikiai įrengtos maudyklės. Šalia rūmų gražus didelis sodas.

Epizodas iš Pirmojo pasaulinio karo. Iš Baisogalos į Vilnių atvykęs Vladislavas Komaras papasakojo apie vokiečių karinio dalinio apsilankymą dvare. Atėjo apie 30 raitelių, tarp kurių buvo 30 karininkų. Daugiausia bavarai. Vokiečiai arklidėje rado 8 arklius, bet paėmė tik vieną. Geruosius arklius valdžia anksčiau rekvizavo rusų kariuomenei. Šeimnininkas norėjęs pasislėpti, bet vokiečiai jį pasitvėrė ir grasinimais privertė suruošti gerą vakarienę, parūpinti nakvynę. Svečiai buvę triukšmingi, ėmė daužyti indus, kibti prie moterų. Pagaliau sumigę. Rytojaus rytą, vos papusryčiavus, vokiečių žvalgai pranešė, kad atjoja rusų dragūnai. Kilusi panika. Vokiečiai dvaro laukais ėmė bėgti į netoliese esančią girią, kai kurie net ginklų nesuskubę paimti. Dragūnai vijosi – vienus nukovė, kitus sužeidė, apie 30 paėmė į nelaisvę. Vokiečiai nežinojo, kad rusų buvę tik 16. Šią žinią išspausdino *Viltis (1915, balandžio 30(gegužės 6), pakartotoje Aušra (1915, gegužės 6)*. Tame pačiame *Aušros* numeryje ra-

šoma, kad Baisogaloje, netoli bažnyčios, vokiečiai palaidojo savo artilerijos generolą, mirtinai sužeistą per mūšį su kazokais. Gal čia tas pats atvejis?

Bandymų stotis. 1910 m. Baisogalos dvare buvo įkurta bandymų stotis, išlaidoma Kauno žemės ūkio bandymų draugijos. Stoties aprašymą randame laikraštyje *Dabartis* (1918, vasario 28). Bandymų stotis – vos už dviejų kilometrų nuo geležinkelio stoties. Viename trobesyje buvo atliekami bandymai – kiekvienam skyriui atskiri laukeliai. Atskiras pastatas mašinoms laikyti, namas darbininkams, didokas pastatas laboratorijai, namas direktoriui. Iš kitų šaltinių sužinome stoties vadovus – iki 1911 08 J. Scholtze, 1912 02–04 Tadas Muiželis, vėliau Z. Petruščinskis. Laukas pavyzdingas, lygus, dirvoje drėgmės pakankamai. Trobesiai per karą nenukentėjo. Greta buvo oro stebėjimo stotis.

Šaltinyje (1912, nr. 29) rašoma, kad dvare yra 300 bandymų laukelių, užimančių 20 dešimtinių žemės. Laukeliuose pasėta 8 rūšių kviečių, 10 rūšių rugių, po 12 rūšių avižų ir miežių, 5 rūšys žirnių ir 15 rūšių bulvių. *Vienybėje* (1913, nr. 46) straipsnyje „Bandymai su rugiais“ apžvelgiami 1912–1913 m. rugių bandymų rezultatai. Agromomo išvada:

„... nereikia per daug pasitikėti iš kitur pargabentomis garsiomis sėklomis dėl to, kad mūsų ūkyje jos greitai išsprastėja“ (rašyta taisyta – V. Ž.).

Stoties vadovas Scholtze paskelbė straipsnį „Ūkininkavimo sąlygos Kauno gubernijoje“. Jo pagrindinės mintys atpasakotos *Vienybėje* (1913, nr. 38). Stotis kurį laiką buvo nutraukusi veiklą. Darbas atnaujintas 1912 m. rugpjūčio 1 d. – vėl priiminėjami užsakymai atlikti augalų ligų ir augalų kenkėjų tyrimus. Už bandymus buvo imamas mokestis.

Lietuvos ūkininko priede *Žemė* (1913, nr. 3, 4, 25) buvo aprašyti runkelių, morkų ir ropių, vasaruojaus ir rugių atmainų bandymai. *Viensėdyje* (1914, sausio 4(7)) rašoma apie dirbtinių trąšų išbandymą.

1912 m. birželio 11 d. Baisogalos bandymų stotyje apsilankė Beržėnų ūkio draugijėlės (Šaukėnų vls.) nariai: Varputėnų klebonas Leikus, Šaukėnų klebonas Staševičius ir trylika lietuvių ūkininkų. Ekskursantai pasiskirstė į dvi grupes: vienus vedžiojo pats dvarininkas Komaras ir viską aiškino lietuviškai, kitus – agronomas Petruščinskis. Atsiprašęs, kad nemoka lietuviškai, pasakojo lenkiškai. Buvo rodomi skirtingomis trąšomis tręšiami pasėliai bandymų laukeliuose, aiškinta, kas esamomis sąlygomis geriausiai tinka. Parodyta javų kolekcija – pėdai su varpomis, vabalų ir kirminų kolekcija, piktžolių rinkinys, paaiškinta, kaip jas naikinti. Svečiai apžiūrėjo žemės ūkio mašinas. Laboratorijoje pademonstravo superfosfato (*zuperio*) analizę, kaulų miltų gaminimą. Dalyviai nusifotografavo. Ūkininkas J. Keras padėkojo Komarui už paaiškinimus ir malonų priėmimą. P. Butautas dvarininkui padovanojo Šatrijos kalne rastą seną monetą. Vakare ekskursantai traukiniu išvyko namo.

Ūkio ratelis. 1913 m. gegužės mėnesį Baisogaloje įsikūrė ūkio ratelis. Į jį įstojo 35 nariai. Korespondencijos autorius (*Vienybė*, 1913, nr. 28) apgailestavo, kad didesnė dalis narių yra dvarininkai, o mažai įsirašę ūkininkų. Ragino ūkininkus stoti į ratelį. Šio leidinio 30 numeryje randame repliką: negalima rašyti, kad ratelyje daugiausia

dvarininkų, – juk Baisogalos parapijoj jų tik šeši. 1914 m. sausio 5 d. ratelis surengė paskaitų ciklą apie sodininkystę. Epidiaskopu vaizdžiai buvo parodyta, kaip verstis sodininkyste. Paskaitų klausė apie 100 žmonių, beveik tik jaunimas (*Šaltinis, 1914, nr. 5*). Susikūrus rateliui pagyvėjo kultūrinis gyvenimas – surengiama vakarų, gausėja lietuviškų laikraščių prenumeratorių. Tik negirtina, kad ratelio susirinkimuose žmonės griebiasi lenkų kalbos (*Lietuvos žinios, sausio 22 (kovo 7)*). Karo metais ratelis iširo.

Žemės ūkio paroda. Savaitraštyje *Vienybė* (1913, nr. 46) aprašyta tų metų spalio 7 d. Baisogaloje surengta žemės ūkio paroda. Privesta gana daug gerų eržilų, kumelių ir kumeliukų, daugiausia mišrios, vietinių ir ardėnų, veislės. Raguočių gerokai mažiau, daugiausia šveicarų (švicų) veislės. Apdovanojimus skyrė Žemdirbystės departamentas ir Valstybės arklių veisimo vyriausioji valdyba. Pinigų premijoms sudėjo vietiniai inteligentai ir dvarininkas Vladislovas Komaras. Dalis pinigų išdalyta gryna, dalis skirta gyvulių veislės gerinimui, žemės ūkio įrankiams bei trąšoms pirkti.

Šiaulių žemės tvarkymo komisijos sodininkas pasakojo, kaip veisti sodus, auginti sodinukus, medelius. Agronomai rodė žemės ūkio įrankius, pasakojo, kokią jie duoda naudą ir kaip juos gauti iš komisijos sandėlio. Artimiausias sandėlis Baisogalos apylinkėi yra Skėmių kaime pas ūkininką Domaševičių. Ūkininkai supažindinti su atliktais miežių bandymais. Paaiškėjo, kad mašina sėti javai davė žymiai didesnę derlių negu rankomis. Eksperimentuotas vietinės rūšies ir Pskovo ilgųjų linų auginimas. Pskoviškiai dviem „gniaužtais“ ilgesni, jų ir pluoštas geresnis.

Iš komisijos narių tik vienas agronomas kalbėjo lietuviškai. Žmonės godžiai rijo kiekvieną lietuviškai kalbančio agronomo žodį. Apie ūkininkavimą ir žemės ūkio įrankius žinių suteikė ir klebonas Bitė.

Tokia paroda pirma Baisogaloje. Atsirado ir skeptikų, sakančių, kad ponai vėl „monija“ žmones, gerinasi, gavusiems dovaną duoda pasirašyti, o paskui tuos raštus siunčia valdžiai – rodo, kaip puikiai „mužikai“ gyvena, kokius gyvulius laiko. Korespondencijos autorius tokiais „pliauškimais“ piktinasi.

Prekyba. Prekyba Baisogaloje buvo žydų rankose – jie turėjo 8 krautuves (*Nauja gadyne, 1918, gruodžio 15*). 1907 m. čia krautuvę atidarė katalikas Serafinas, bet žmonės mieliau ėjo pirkti pas žydus (*Nedėldienio skaitymas, 1907, liepos 3(16)*). 1913 m. buvo įkurta vartotojų draugija, atidaryta krautuvė. Draugijos įkūrimu daugiausia rūpinosi dvarininkė Komarienė. Prekyba sekėsi neblogai (*Šaltinis, 1913, nr. 3*). Anot korespondento, krautuvininkai žydai aimanuoja dėl atsiradusios konkurencijos, kai kurie uždaro savo parduotuves (*Vienybė, 1913, nr. 24*). Užėjęs karas viską sugriovė – žydai pasitraukė į Rusijos gilumą, vartotojų draugijos krautuvė sudegė su visu turtu. Tad prekyba kurį laiką buvo apmirusi. Dabar vėl yra trys parduotuvės – dvi lenkų, trečia latvių. Rašinėlio autorius ironizuoja: esą lietuviai pardavinėja tikrai lietuvišką dirbinį – „gaivinanti skystimėlių“ (*Nauja gadyne, 1918, gruodžio 15*).

Socialinė būklė. Keletas bruožų iš spaudos chronologiškai. Jurgiu Kaupiu pasirašęs straipsnelio autorius *Lietuviškajame balse* (JAV, 1886, balandžio 30) rašė, kad kažkieno skatinami mūsų krašto žmonės, daugiausia iš Baisogalos ir jos apylinkių, ruošiasi važiuoti gyventi į Sibirą. Valdžios prašo leidimo išvykti. Valdžia šios žmonių iniciatyvos nerėmė – iš kitų gubernijų vykstantiems išmoka po 200 rublių gyvenimo pradžiai. Žinomas kultūros darbuotojas Mečislovas Davainis-Silvestraitis, pasirašęs slapyvardžiu *Žaltys, Vienybėje lietuvininkų* (JAV, 1891, birželio 24) rašė, kad Baisogaloje

taip kritęs gyvenimo lygis, kad beveik visi jauni žydai išbėgiojo į Ameriką. Gatvėje pamatysi senius ir vaikus. Turgaus dieną, ketvirtadienį, kartais ten nėra nė vieno vežimo, nes mažai pirkėjų. Žmonės neturtingi, gyvena iš pono Komaro brangiai nuomojamoje žemėje auginamų daržovių. Miestelis taip neturtingas, kad sunku gauti nusipirkti maisto ar ko kito. Apylinkėj siaučia raupai („rauplės“). Miestelis ir apylinkė priklauso milijonieriui dvarininkui Komarui. Sunkiai verčiasi žemės nuomininkai, prašosi atleidžiami nuo nuomos, bet atsakymas vienas – mokėti. Elgetos skundžiasi, kad negauna duonos, nes ji pabrango. Po kaimus vaikščiojantys prekijai žydai uždirba po 1,5–2 rublius per savaitę, o iš tos sumos su šeima negali išmisti.

Minėtas peterburgietis J. Zauka *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje* (1895) nupiešė gana niūrų Baisogalos vaizdą: trobos sugriautos, o kurios dar stovi, yra gerokai aplūžusios, stogai nuplyšę. Miestelį ir visą apylinkę valdo Komaras, didžiai turtingas ir didelę galią turintis dvarininkas. Baigia išstumti miestelyje gyvenančius žydus, Kėdainių gatvės gyventojus iškėlė į Skėmių ir Šašėnų. Jų vietoje apgyvendino daržininkus („grytelninkus“) – jie, turėdami žemės sklypelį ir pastogę, nudirba dvaro darbus. Po šešerių metų ir tuos atleido, nugriovė dalį trobų, o likusiose apgyvendino kumečius („ordinarčikus“). Jiems duoda daržą, duonai – rugių, miežių ir kitokių javų, už tai jie turi dirbti „diena ir naktis“.

Minėtas Davainis-Silvestraitis, pasirašęs slapyvardžiu Varlė, *Vienybėje lietuvininkų* (1895, sausio 9) gyvenimą piešė šviesesnėmis spalvomis: Baisogalos valsčiuje choleros nebuvo, šiemet derlius buvo vidutinis, javų ir šieno surinkta pakankamai. Rugių pūrą (24 gorčiai) pardavė po 1 rb 45 kp, miežių – 1 rb 20 kp, avižų po 95 kp, bulvių po 50–60 kp. Pasakojama apie gyventojų skolas valdžiai. Tačiau žmonės neturi darbo, daugelis išvyksta – parūpinti 257 pasai, už juos sumokėta 289 rb 10 kp. Didelių įvykių nebuvo – du nedideli gaisrai, kelios arkliavagystės, žydas pirklys apgavęs ūkininką – nupirkęs linus už netikrus 5 rb.

1905 m. *Lietuvių laikraštyje* J. Zauka rašė, kad visa pramonė ir amatai žydų rankose. Baisogalos apylinkėje žmonės užsiima tik žemdirbyste, pasenę ūkio padargai. Dėl to žmonės „dideliai suvargę, beturčiai“. Paplitęs girtavimas ir pavydas. Trūksta vienybės. Tikimasi, kad pradėti leisti lietuviški laikraščiai atvers akis, pamokys, kaip burtis į draugijas, pagerinti ūkininkavimą, steigti krautuves.

„Laiško iš kelionės“ autorius *Lietuvos ūkininke* (1906, spalio 12(25)) pasakojo apsisotojęs pas žydą Kaplaną ir iš jo išgirdęs pasakojimą, kaip praturtėjęs. O apylinkės gyventojai neturtingi ir tamsūs. Dvaro darbininkai pasakojo keliautojui apie praėjusiais metais įvykusį streiką – laimėję. Anot „Laiško“ autoriaus, vietiniams gyventojams reikia ne tik „luominio“ (socialinio) švietimo, bet ir bendro kultūrinio išsilavinimo. Kitame „Laiške“ (ten pat, spalio 26(lapkričio 8)) spausdinamas pasikalbėjimas su Baisogalos vežiku apie didelius dvaro javų plotus, jo viltį, kad žmonės būsią aprūpinti žeme.

Socialdemokratinis laikraštis *Skardas* (1907, gegužės 16(29)) pranešė, kad Komaro dvare daržams nuimti ir sodams išvalyti samdomos tik moterys ir mokama po 20 kp dienai, „su savo duona“. Prie kiekvieno moterų būrio stovi užvaizdas „su didele obeline lazda“. Jei tik stabtels dirbančios, tuojau išgirsta grasinimus, kad rytoj nepriimsi į darbą. Nesant kito darbo moterys priverstos vargti.

1907 m. rudenį spaudoje pasirodė pranešimų apie moterų „maištą“. Sužinojusios, kad iš Baisogalos stoties bus išvežami grūdai į užsienį, susirinko ir nedavė krauti

į vagonus. Vietinis žandaras negalėjo pasipriešinti moterų miniai. Į pagalbą tuojau buvo iškviesta apskrities („pavieto“) policija. Ji išvaikė minią. Kelios moterys buvo suimtos. Grūdai sukrauti į vagonus ir išvežti (*Vilniaus žinios, 1907, lapkričio 6(16)*).

Vienybėje (1911, nr. 2) apgailestaujama, kad Baisogaloje nėra blaivybės draugijos skyriaus nei vartotojų draugijos, vos keletas užsisako laikraščius. Daug girtaujama. Degtinės akcizo tarnautojai darė kratą žydų krautuvėse, buvo nubausta už slaptos degtinės pardavinėjimą.

Gyventojus alino stichinės nelaimės. 1911 m. liepos 17–18 d. dėl nežinomos priežasties miestelyje kilo gaisras. Sudegė vienas mūrinis ir keturi mediniai namai. Supleškėjo viskas, gyventojai vos spėjo išsigelbėti. Spėjama, kad tai tyčinis padegimas (*Vienybė, 1911, nr. 30*). 1913 m. liepos mėnesį Baisogalos apylinkes „aplankė baisi audra“. Kritę riešuto didumo ledai sunaikino daug javų (*Vienybė, 1913, nr. 31*).

Baisogaliai nelikdavo abejingi kitų nelaimėms. 1906 m. pavasarį Kaune įvyko didelis potvynis, nukentėjo daug žmonių. Aukos nukentėjusiems buvo renkamos visoje Lietuvoje. Aukojo ir baisogaliai. *Nedėldienio skaityme (1906, balandžio 19 (gegužės 2))* išspausdintas aukotojų sąrašas ir pinigų suma – 13 asmenų suaukojo 5 rb 75 kp.

Bausmės. Didelis nusikaltimas buvo arklių vagystė, o jų netekusiems ūkininkams – didelis nuostolis. Laikraščiuose buvo rašoma apie įvykusius gaisrus ir pavogtus arklius. Vagys buvo žiauriai baudžiami. Pirmoji žinia spaudoje apie Baisogalą pasirodė *Aušroje (1884, nr. 1–3)*. Joje minėtas M. Davainis-Silvestraitis, pasirašęs slapyvardžiu Vieversis, papasakojo apie arklių vagystes ir žiaurų paprotį vagis bausti. Vykdamas toks veiksmas. Vyrai krūmuose išrėžia velėną, tvirtu ažuoliniu mietu išsuka žemėje skylę, į kurią tilptų žmogus. Į ją įkiša vagį aukštyn kojom ir pridengia velėną. Tas veiksmas vadinamas „uždėti kepurę“. Rašinio autorius sušunka: „*Sziądien karia vagis, skandina, szauodo, uždeda kepures ir t. t. Tai ženklas gadynės!*“

1914 m. gegužės 21 d. buvo sukviestas Baisogalos valsčiaus vyrišios susirinkimas – svarstė ūkininko Praninsko iškeldinimą į tolimas Sibiro gubernijas. Esą jis daras daug žalos visai apylinkei. Žemietijos viršininkas lietuviškai aiškines, kad gerai apsvarstytų savo sprendimą, nes tai rimtas reikalas. Praninską norėję ištremti prieš aštuonerius metus, bet pabėgęs į Ameriką. Pasirodo, susirinkimui trūksta kvorumo. Neatvykusius nutarta nubausti 1 rb bauda. Skirstydami vyrai susispietė prie vieno vežimo – mat Praninsko bendras Grauža atvežė du gorčius degtinės ir girdė vyrus. Išgėrę kalbėjo, kad Praninskas jiems nieko blogo nepadaręs. Vaišintojas buvo suimtas. Rašinio autorius apibūdina: „*Rodos, baisogalėnai dori žmonės, šiek tiek susipratę, bet ko nepadaro degtinė. Gėda*“ (*Viltis, 1914, birželio 1(14)*).

Tikimės, kad ši apžvalga sudomins skaitytojus – tai jų gimtinės praeitis. Šiame istorinės medžiagos pluoštelyje šiek tiek duomenų suras kraštotyrininkai, vietos istorijos tyrinėtojai.

Draudžiamos lietuvių spaudos platinimas Baisogalos apylinkėse 1865–1904 metais

Kazys Misius

Baisogalos kunigai – draudžiamos lietuvių spaudos platinimo organizatoriai. Žinoma, kad „Aušros“ pasirodymo laikais lietuvių kalba iš viešojo gyvenimo buvo išguita ir retai kas drįsdavo viešai prabilti „mužikų“ šneka. Net daugelyje Žemaičių vyskupijos klebonijų buvo kalbama lenkiškai, skaitoma lenkiška spauda. Taip buvo ir Baisogaloje. Tai liudija ir iš Baisogalos kilusio lietuvių spaudos platintojo, vaidinimų organizatoriaus Juozo Zaukos biografija. 1885 m. kun. Kazimierui Prapuoleniui J. Zauka teigė, kad Baisogaloje lietuviškai nekalbama. Pats J. Zauka irgi savo atsiminimuose rašė, kad iki kun. K. Prapuolenio paraginimo skaitydavo lenkišką spaudą, nes „po klebonijas ir tarp dvasiškijs taip buvo priimta“¹.

Baisogalos apylinkėse dauguma valstiečių lenkiškai nemokėjo. Todėl tos parapijos klebonas ir kunigai rūpinosi, kad valstiečiai galėtų nesunkiai įsigyti lietuviškų maldaknygių ir iš jų melstųsi. Tiesa, dalis Baisogalos parapijos iš Pociūnėlių bajorkaimio ir palei Liáudės upę gyvenę šlėktos kalbėdavo lenkiškai ir meldavosi iš šia kalba spausdintų maldaknygių. Literatūroje nurodoma, kad Baisogalos parapija buvo aplenkėjusi².

1884 m. Baisogalos vikaru paskirtas tik ką baigęs Kauno kunigų seminariją kun. Mykolas Petrauskas, 1888 m. toms pat pareigoms iškeltas į Trýškius. Tikėtina, kad jis Baisogalos parapijoje organizavo lietuviškų knygų (bent maldaknygių) platinimą. Iš paskelbtų atsiminimų žinome, kad 1893–1894 m. būdamas Anykščių vikaru, kun. M. Petrauskas iš knygnešio Jono Šiaučiūno imdavo nemažai lietuviškos spaudos. Dažnai kunigai likdavo nuošalyje ir ne apie visų jų indėlį į uždraustos lietuvių spaudos platinimą išliko žinių.

M. Petrauskas gimė apie 1857 m. 1890–1893 m. buvo vikaru Nemākščiūose, o 1894–1903 m. kuratu Juodáičiūose, nuo 1903 m. ilgametis Avilių kuratas. 1931 m. persikėlė altaristu į Pūšalotą, kur mirė 1933 m. kovo 26 d.³

Bene dar 1888 m. pabaigoje į Baisogalą vikaru paskiriamas Antanas Vytartas, kunigu išventintas 1886 m. Tai buvo iš bajorų kilęs ir aktyviai į lietuvišką veiklą įsijungęs dvasininkas. Jis vertė ir rengė spaudai religinę literatūrą, bendradarbiavo lietuvių periodikoje, buvo faktiškuoju „Šviesos“ redaktoriumi (1887–1888 m.). „Šviesa“ buvo leidžiama Serafimo Kušeliausko pinigais. Jau 1889 m. sausio mėn. rusų spaudoje pasirodė korespondencija, kad Baisogalos kunigas ragina mergaites nelan-kyti valdinės pradžios mokyklos⁴.

Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas nurodo, kad korespondencija atsirado Šeduvos stačiatikių popo pastangomis⁵.

Žinoma, tai neliko nepastebėta Vilniaus generalgubernatoriaus. Jis nurodė Kauno gubernatoriui ištirti, ar korespondencijoje nurodyti faktai yra teisingi. Pas-

¹ Zauka J. Lietuvių spaudos platinimas, *Rygos balsas*, 1929 bal. 4 (nr. 17); Šliūpas J. *Du žymiu darbuotoju Lietuvos naudai: Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius*, Šiauliai, 1936, p. 9.

² *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1966, t. 34, p. 371.

³ Kaluškevičius B., Misius K. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904* (toliau – *Lietuvos knygnešiai*), Vilnius, 2004, p. 364.

⁴ *Виленский вестник*, 1889, 1 29.

⁵ Tumas J. *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Šviesos“ grupė* (toliau – Tumas J. „Šviesos“ grupė), Kaunas, 1924, p. 19–20.

tarojo raštinė netrukus pranešė, kad nurodyti žinutėje faktai iš dalies pasitvirtino. Anksčiau Baisogalos valdinę mokyklą lankydavo 7 mergaitės, o šiuo metu tiktai dvi. Tai esanti kun. A. Vytarto įtaka mergaičių tėvams. Pabaigoje rašoma:

„Vietos apskrities ispravniko pranešimu minėto kunigo Vytarto [veikloje] nieko peiktino nepastebėta; jo gyvenimo siekis – tarnauti liudžiai doru ir reiklaus gyvenimo pavyzdžiu, todėl parapijiečiai jį vadiną „šventu žmogumi“⁶.

Matome, kad valdžios pareigūnai įkalčių prieš kun. A. Vytartą taip paprastai nesugebėjo surinkti. Beje, dar 1888 m. pradžioje caro vietininkas gavo skundą, kad tuometinis Mósėdžio vikaras kun. A. Vytartas platina draudžiamą lietuvišką spaudą. Skundas buvo pasirašytas neva dviejų asmenų, tačiau paaiškėjo, kad nurodytomis pavardėmis Mósėdžio parapijoje niekas negyveno. Vietos valdininkai nieko peiktino apie šį kunigą negalėjo pasakyti, priešingai, teigė, kad kun. A. Vytartas gero elgesio, ramaus būdo, nieko peiktino jo veikloje nepastebėta, visi parapijiečiai jį gerbia⁷.

Žinoma, kun. A. Vytarto caro pareigūnai ramybėje nepaliko. Vėliau Šiaulių apskrities 4 nuovados pristavas pranešė, kad kun. A. Vytartas vaikus ir merginas moko giedoti. Besimokantis giedoti jaunimas prisiseiga spalvotas juosteles. Apie tai pranešta ir žandarmerijai. Žandarai neviešu tyrimu nustatė, kad jaunuoliai mokomi giedoti bažnyčioje arba kunigo bute. Pranešta, kad yra pagrindo manyti, jog kun. A. Vytartas tarp parapijiečių platina uždraustas „žemaitiškas religinio turinio knygas, spausdintas lotynišku šriftu“. Deja, Kauno gubernijos žandarmerijos valdybos viršininko padėjėjas turėjo pripažinti, kad slaptu tyrimu nepavyko surinkti jokių duomenų, patvirtinančių kun. A. Vytarto antiviriausybinę veiklą. Įsakyta kun. A. Vytartą neviešai sekti.

Gubernatorius nurodė išpėti Baisogalos vikarą, kad jeigu yra būtina jaunimą mokyti religinių giesmių, tai reikia daryti bažnyčioje arba mokykloje, bet ne kunigo bute⁸. Tuo ši byla ir baigėsi, o 1891 m. kun. A. Vytartas išskeltas vikaru į Klóvainius.

Praktiškai Baisogaloje kun. A. Vytarto veikla buvo gana plati. Kun. J. Tumas nurodo, kad knygnešys Dominykas Miklius „atgabeno į Baisogalą“, kur vikaru buvo A. Vytartas, Serafimą Kušeliauską bei spaustuvininką Ernestą Vejerį „ir čia sulipdė tą trijulę, kuri paskui nudirbo daug darbo“⁹.

Jeigu neapsirikta, tikėtina, kad trijulė tik oficialiai susitiko ir susipažino Baisogaloje, o didžiausi darbai buvo padaryti iki tol. Susitikimas Baisogaloje galėjo įvykti 1889 m. pradžioje, kai „Šviesa“ jau nebeėjo. Netrukus E. Vejeris bankrutavo ir 1889 m. pardavė spaustuvę Juliiui Šenkei. Taip žlugo ir S. Kušeliausko lietuviškoms knygoms leisti skirti pinigai. 1889 m. rugsėjo 27 d. S. Kušeliauskas mirė.

Kitaip apie tai rašė Jonas Kriaučiūnas, kuris Tilžėje su E. Vejeriu gyveno viename kambaryje, kai šis spaustuvę jau buvo pardavęs. E. Vejeris išsiėmė

⁶ 1889 04 29 Kauno gub. raštinės viršininko raštas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 378, ps, 1889 m., b. 73, l. 6–7.

⁷ 1888 04 06 Kauno gub. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, 1888 m., b. 11, l. 4.

⁸ 1889 11 20 ir 1890 01 20 Kauno gub. pranešimai Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, 1889 m., b. 73, l. 1, 8–11.

⁹ Tumas J. „Šviesos“ grupė, p. 6.

užsienio pasą ir su D. Mikliumi, kuris ypač rūpinosi kun. A. Vytarto reikalais, išvyko į Lietuvą. Grįžo po savaitės ar vėliau su „Naujo šaltinio“ rankraščiu. E. Vejeris gyrėsi, kad buvo pas kun. A. Vytartą, priėmė katalikybę, už ką gavo pinigų minėtam rankraščiui išleisti. Buvęs spaustuvės savininkas pasakojo, kad, svečiuojantis pas kun. Vytartą klebonijoje, prie jo buvo prisikabinusi policija. Tai galėjo atsitikti tik Baisogaloje. Beje, E. Vejeris parsivežto rankraščio leidimu nesirūpino, kun. A. Vytarto duotus leidybai pinigus pasisavino ir netrukus iš Tilžės išvyko į Berlyną¹⁰.

Vaižgantas nurodo, kad Baisogaloje kun. A. Vytartui teko pergyventi sunkiausias dienas:

„Vieną kartą vakare užpuolė jį Baisogaloje policijos uriadnikas su žandarų krėsti. Vikaras, nors buvo klebono šeriamas, savo „apaštaliukams“ pašerti ir sušalusiems atšildyti turėjo savo virdulį, kuris tuščias stovėjo kambaryje, kol neatsitiko reikalo. Susilaukęs svečių krėtikų, vikaras apsimetė baisiai pradžiugęs ir pasiryžo juos pirma pavaišinti. Pasišaukė tarnaitę, sukisė savo rankraščius į virdulį, liepė jį išsinešti ir svečiams „užkaisti“. Tarnaitė ir užkaitė, tik žinoma, popierius pirma išėmus ir ore paslėpus. Ir krėtikai neberado viduje nieko“¹¹.

Bibliografai kun. A. Vytartui priskiria (su pakartotinais leidimais) apie 37 jo rengtų arba verstų leidinių, pasirodžiusių iki 1905 m.¹² Anksčiau minėta, kad šio kunigo rankraščius į Tilžės spaustuves nugabendavo jau minėtas D. Miklius, nuo 1889 m. palaikęs ryšius ir su Kauno kunigų seminarijos klierikų būreliu. Apie jį kun. A. Tumas rašė:

„Ir tarnavo jis mums kiek metų. Niekas geriau už jį nenunešdavo raštų į Tilžę iš kun. A. Vytarto, iš Kušeliausko ir iš kitų ir neparnešdavo iš ten „pyrago“ laukiantiems naujų spaudinių. Tą savo pareigą D. Miklius eidavo drąsiai, statydamas savo gyvybę pavojun, bet, kiek yra žinoma, visados gudriai išsisukdavo. Nelobo jis bekontrabandaudamas; nes dirbo ištikimai ir jam pridera gražus Lietuvos žodis, ypač iš kunigų“¹³.

D. Miklius gimė apie 1855 m., buvo siuvėjas, gyveno Vidūklės parapijoje, Šiluvoje, Kaunė, Liepójoje, nuo 1889 m. Rygoje. Bendradarbiavo su Jurgiu Bieliniu. Įskundus 1900 m. pas D. Miklių Rygoje padaryta krata. Nors įkalčių nerasta, tačiau tardomas jis prisipažino nuo 1895 m. platinęs lietuviškus leidinius („Tėvynės sargą“, „Ūkininką“ ir kt.). Todėl buvo suimtas ir apie mėnesį kalintas. Byla nutraukta. 1929 m. jam paskirta 30 litų per mėn. knygnešio pensija. 1933 m. gyveno Vaškuosė (Pāsvalio r.)¹⁴.

1895 m. Juozas Zauka rašė:

¹⁰Kriauciūnas J. Ką anais laikais mačiau Tilžėje, *Knygnešys*, Kaunas, 1928, t. 2, p. 309–310.

¹¹*Ten pat*, p. 19.

¹²*Lietuvos TSR bibliografija*, Vilnius, 1988, t. 2, kn. 2, p. 330–339.

¹³Tumas J. „Šviesos“ grupė, p. 7.

¹⁴Merkys V. *DLSK*, p. 264; Nusipelnę knygnešiai pensininkai, *Švietimo ministerijos žinios*, 1933, nr. 6, p. 370–371.

„Teisybę pasakius, apie Baisogalą laikraščiuose visai mažai tesigirdžia, ale kalendorius ir šieip tai be mažo kiekvienas yra skaitęs. Pas jų skaityti tiktai senieji nemok, jaunoji gi karta, ypač iš vyriškų, tai be mažo kiekvienas moka ir rašyti; ... skaityti lietuviškai ko ne visi moka: vaikinai ir mergelės“¹⁵.

Tai, kad Baisogalos parapijos jaunimas 1895 m. mokėjo lietuviškai skaityti, turbūt kunigų ir ypač A. Vytarto nuopelnas. Kun. A. Vytartas iš Baisogalos 1890 m. iškeltas vikaru į Klóvainius, 1894 m. – į Jōniškį, 1895 m. – į Kūpiškį. 1897 m. paskirtas Žarėnų–Latvėlių kuratu, o 1899 m. – Žemaičių Naūmiesčio, 1905 m. – Leckāvos klebonu. Leckāvoje sunkiai susirgo. Pailsėjęs pas motiną, 1907 m. paskirtas Klóvainių klebonu. Dėl ligos 1909 m. pareigų atsisakė ir grįžo pas motiną į Plūngę. Gydytis lėšų neturėjo. Marija Oginskienė savo lėšomis jį pasiuntė gydytis į Varšuvą. Apie 1910 m. grįžo į Liepoją. Vėliau gyveno Rygoje, o nuo 1912 m. – Šiauliuosė. Oficialių pareigų neturėjo. 1914–1919 m. gyveno Odesoje. Čia bolševikų buvo suimtas, pamerktas sušaudyti, bet dėl gyventojų protestų po mėnesio paleistas. Kalėjime jam pakriko nervai. Grįžęs į Lietuvą, 1919 m. paskirtas Ėriškių kuratu, o 1920 m. – Pāšvitinio altaristu, tačiau praktiškai kunigo pareigų eiti nebegalėjo. Patyręs daug kančių, mirė 1932 m. vasario 8 d. Kalvarijos psichiatrinėje ligoninėje¹⁶.

Iškėlus A. Vytartą, jo vietoje paskiriamas kun. Vincentas Bittis, jis 1893 m. tapo klebonu ir Baisogaloje išbuvo 47 metus. Jis irgi rėmė draudžiamos lietuvių spaudos platintojus, ragino žmones skaityti bei platinti lietuviškus raštus. Apie jo švietėjišką veiklą iki 1905 m. rašoma:

„Dėstydamas mokyklose tikybos pamokas, pastebėjęs gabesnius ir rimtesnius vyresniųjų skyrių mokinius, juos atskirai pasikviesdavo pas save į kleboniją ir duodavo jiems lietuvišką išrašytą raidyną slaptai namie perrašinėti sąsiuvinuose. Už gerai, švariai ir atidžiai perrašytus du puslapius mokėdavo po kapeiką (2,5 centų), tuo skatindamas vaikus perrašinėti. Vaikai, norėdami užsidirbti pinigų sąsiuviniams, atidžiai perrašinėdavo iš pradžios raidyną, o vėliau iš knygų, ir tuo būdu išmokdavo lietuviškai rašyti. Daug senos kartos baisogaliečių už tai velioniui yra dėkingi.

Skatino vaikus lietuviškų dainų, lietuviškų eilėraščių mokyti. Besilankydamas parapijoj ar tai kalėdos metu, ar kitomis progomis, jaunimą, mokantį lietuviškų dainų pagirdavo, paskatindavo mokyti, o vaikus, mokančius lietuviškų eilėraščių ir juos gražiai padeklamučius, apdovanodavo saldainiais ar paveikslėliais, o už rusiškus, kad ir meniškiausiais padeklamuotus, nė žodžio nepratarėdavo. Tai buvo dar spaudos draudimo laikais“¹⁷.

V. Bittis gimė 1863 m. sausio mėn. 6(18) d. Viduklės parapijoje, Kaplių k. Mokėsi Rasėinių dviklasėje mokykloje, Mintaujos gimnazijoje. Baigęs Kauno ku-

¹⁵ Vargdienėlis J. [Zauka J.], Baisiogala, Žemaičių ir Lietuvos apžvalga, 1895, nr. 4, p. 110.

¹⁶ Tumas J. „Šviesos“ grupė, p. 28–30; Lietuvos knygnešiai, p. 526.

¹⁷ Kėdainių savanoris. A. A. kanauninkas kun. Vincentas Bittis, *Karys*, 1940, nr. 19, p. 516.

nigų seminariją, kun. išventintas 1886 m. ir paskirtas vikaru į Žeimiūs, 1888 m. – į Ruņšiškes, 1889 m. – į Ýlakius, iš kur kitais metais atkeltas toms pat pareigoms į Baisogalą. Mirė 1940 m. balandžio 28 d.¹⁸

Lietuvių spaudos platintojus rėmė, tautinį atgimimą skatino ir Baisogalos vikarai: Motiejus Vėlūtis bei Domykas Mikšys. M. Vėlūtis gimė 1873 m. spalio 10(22) d. Baigė Kauno kunigų seminariją, kunigu išventintas 1898 m. ir paskirtas vikaru į Baisogalą. 1901 m. perkeltas kuratu į Ūpninkus, o 1910 m. – klebonu į Elerną (Latvija), 1914 m. – į Šakýną. Nuo 1927 m. ilgametis Sedės klebonas, garbės kanaaninkas.

Domykas Mikšys gimė 1872 m. gruodžio mėn. 12(24) d. Kunigu išventintas 1898 m. ir paskirtas Ūpninkų–Vėprių vikaru. 1901–1910 m. buvo vikaru Baisogaloje, o 1910 m. paskirtas Debeikių klebonu. 1914 m. mobilizuotas karo kapelionu. 1919 m. buvo išvykęs į JAV. 1939 m. paskirtas Kulautuvos bažnyčios rektoriumi¹⁹.

Baisogalos klebonas V. Bittis ir vikarai M. Vėlūtis bei D. Mikšys buvo atsargūs ir į caro valdžios pareigūnų nemalonę nepakliuvo. Tiesa, 1894 m. kun. V. Bittis turėjo bylą Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijoje dėl bažnyčioje prie Kristaus karsto buvusios garbės sargybos. Rodos, kad ši byla liko be pasekmių²⁰.

Kiti lietuvių spaudos platintojai Baisogalos apylinkėse. Toliau nuo pasienio su Mažąja Lietuva esančiuose regionuose lietuvių spaudos lotyniškėmis raidėmis persekiojimas didele dalimi priklausė nuo vietinės administracijos uolumo. Baisogalos apylinkėse lietuviškos spaudos sulaikyta palyginti nedaug. Yra tikrai įkliuvimų statistika ir ji neparodo, koku mastu plito draudžiama spauda. Iš anksčiau cituotos J. Zaukos korespondencijos galima manyti, kad Baisogalos parapijoje lietuviška knyga nebuvo naujiena. Praktiškai beveik kiekviena valstiečių šeima turėdavo net po kelias lietuviškas maldaknyges, liaudžiai būdavo reikalingi ir kalendoriai, elementoriai, kita spauda.

Baisogaloje buvo policijos punktas. Apie valdžios pareigūnų ir policijos uriadniko D. Blagodarevo savivalę Baisogaloje ne kartą rašyta ir užsienyje leidžiamoje lietuvių periodinėje spaudoje²¹.

Apie 1888 m. Baisogalos miestelyje apsigyveno gydytojas Antanas Lenkutis, kuris privačiai gydė žmones. Jis gimė apie 1854 m. Ūžnemunėje. A. Lenkutis iš knygnešių imdavo periodinės spaudos, pats platino iš Garšvių knygnešių draugijos gaunamą spaudą. Garnio slapyvardžiu yra paskelbęs korespondencijų „Varpe“, „Vienybėje lietuvininkų“. Šiam gydytojui laikraščių atnešdavo ir Vincentas Lingvevičius, gyvenęs Kubiliūnų k., buvusiam Krákių vls. Pastarasis teigė, kad vėliau gydytojas A. Lenkutis susituokė su lenke ir lietuviškos spaudos nebeimdavo. A. Lenkutis mirė 1928 m. spalio 9 d.²²

V. Lingvevičiaus žmona Uršulė buvo agronomo, lietuvių spaudos platintojo Mikalojaus Katkaus sesuo. Pats V. Lingvevičius nekėlė valdžiai įtarimų, net 12 metų buvo renkamas valsčiaus teisėju. Pas jį sustodavo pernaktoti ir palikdavo spaudos platinti Jurgis ir Andrius Bieliniai, Juozas Karabinas, Vin-

¹⁸ *Ten pat*, p. 515–517.

¹⁹ *Ten pat*; kunigų tarnybos vietos išrinktos iš kunigų kalendorių *Directorium...*, *Elenchus*.

²⁰ Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, 1936, t. 1, cz. 2, s. 433.

²¹ Baisogala, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1891, nr. 22, p. 175–176; *Ūkininkas*, 1894, nr. 6, p. 43, 1895, nr. 17, p. 134.

²² *Knygnešys*, Kaunas, 1928, t. 2, p. 26; *Lietuvos knygnešiai*, p. 264.

cas Kazanauskas, Kazimieras Ūdra ir kiti. Lietuviškus leidinius V. Lingvevičius platino Krakų ir Baisogalos parapijose, nuveždavo Šiaulių vikarui²³.

Grikynės k. gyveno Kazimieras Uogintas. Jis vertėsi religinių reikmenų (devotionalijų) pardavinėjimu, taip pat platino ir draudžiamą lietuvišką spaudą. Tokie žmonės dar vadinti *paupariais*. Jis gimė apie 1836 m. Baisogaloje. Bene pirmą kartą įkliuvo 1883 m. Rozalimė. Tada iš jo beprekiaujant atimta 10 lenkiškų ir 10 lietuviškų knygų. K. Uogintas neturėjo leidimo prekiauti knygomis. Cenzorius pranešė, kad iš K. Uoginto atimtos 10 lietuviškų knygų yra uždraustos. Nerasta žinių, ar jis už lietuvišką spaudą buvo baustas. Apie 1891 m. iš K. Uoginto vėl atimtos 5 lietuviškos knygos. Už šį „nusikaltimą“ Šiaulių apskrities 5 apylinkės taikos teisėjas 1892 m. vasario mėn. 11 d. K. Uogintą nubaudė 250 rb pabauda arba 3 mėnesiais arešto. 1895 m. jo namus krėtė policijos uriadnikas su žandarų puskarininkiu ir rado vieną „Lietuvos ūkininkų kalendorių metams 1895“. Kalendorius pripažintas antivyriausybinis. Žandarmerija pradėjo bylą, kuri nutraukta dėl caro 1896 m. gegužės 14 d. manifesto. Daugiau žinių apie šį draudžiamos lietuvių spaudos platintoją nepavyko aptikti²⁴.

Baisogališkiai nešdavo knygas net per sieną. 1901 m. rugpjūčio 30 (rugsėjo 12) d. vėlų vakarą pasienyje, buvusiame Jurbarko valsčiuje, ties Palėkių k. pasienio sargybiniai pastebėjo keletą žmonių, perėjusių sieną iš Mažosios Lietuvos. Sargybiniai pradėjo šaudyti. Žmonės ėmė bėgti į įvairias puses. Pasieniečiams pavyko sučiupti sužeistą į petį Antaną Mackevičių iš Geļgaudiškio valsčiaus Maštaičių k. ir Oną Vaitkevičienę (Bartaševičiūtę) iš Baisogalos. Be to, rasti pamesti 3 ryšuliai lietuviškų spaudinių. Patikrinus Jurbarko muitinėje suskaičiuoti 332 egz. lietuviškų leidinių. Iš jų 40 egz. pripažinti antivyriausybiniais.

Sulaikytiems asmenims pradėjusi byla žandarmerija nieko nesugebėjo įrodyti. Tiek A. Mackevičius, tiek O. Vaitkevičienė kvočiami teigė nieko nenešę. Pakus nešę ir pametę kiti asmenys, kurių jie nepažįstą. Todėl 1902 m. rugpjūčio mėn. teisingumo ministerija pranešė, kad byla nutraukta.

O. Vaitkevičienė (Bartaševičiūtė) registruota kaip Kauno miestietė, o gyveno Baisogaloje. Ji gimė apie 1871 m.²⁵

Šis pavyzdys parodo, kaip pavojinga būdavo nešti knygas per sieną. Žmonės rizikuodavo gyvybe, neretai prarasdavo nešulius ir patirdavo didžiulius nuostolius.

Nurodoma, kad 1895 m. pavasarį krata buvo padaryta ir pas Skėmių valsčiaus, kuriam tada priklausė ir Baisogala, viršaitį Vinčą Žilinską. Rasta viena lietuviška knyga. Taikos tarpininkas jį nubaudė 3 dienomis arešto²⁶.

Kai kurių lietuvių spaudos platintojų Baisogalos apylinkėse žinomos tik pavardės. Pavyzdžiui, nurodoma, kad Palõnuose gyvenęs Šaltinis gabeno knygas Garšvių knygnešių draugijai²⁷.

Baisogaloje gyvenęs Staniulis bendradarbiavo su Juozu Karabinu iš Šiluvos valsčiaus ir ėmė iš jo platinimui knygų²⁸.

Valdžios pareigūnai Baisogalos apylinkėse nesusekė nė vienos nelegalios lietuviškos mokyklos. Tai nereiškia, kad tokių slaptų mokyklų nebuvo. Žino-

²³Ten pat.

²⁴Merkys V. *DLSK*, p. 403; *Lietuvos knygnešiai*, p. 492.

²⁵A. Mackevičiaus ir O. Vaitkevičienės bylos išvada, *LVIA*, f. 446, ap. 2, b. 722, l. 3–5; *LNMB RS*, f. 66, b. 160, l. 1–12 (Susirašinėjimas dėl A. Mackevičiaus ir O. Vaitkevičienės); Merkys V. *DLSK*, p. 238.

²⁶Merkys V. *DLSK*, p. 441.

²⁷*Knygnešys*, Kaunas, 1938, t. 1, p. 74.

²⁸Vaišvila J. Knygnešių veikla Šiluvoje, *Kraštotyra*, kn. 9, d. 2, Vilnius, 1979, p. 45.

ma, kad 1879 m. kovo 5(17) d. Paberželių k. gimęs Kazimieras Vasiliauskas iš pradžią mokėsi nelegalioje mokykloje. Būdamas Mintaujos gimnazijos mokiniu, 1896 m. protestavo prieš reikalavimą melstis rusiškai. Dalyvavo slaptos mokinių kuopelės veikloje. 1899 m. per kratą pas jį rasta lietuviška knygutė. Buvo areštuotas, tačiau didesnės bausmės išvengė. Vėliau baigė Rygos politechnikos institutą. Lietuvos respublikos metais dėstė Kauno universitete. Mirė 1957 m. lapkričio 24 d. Kaune²⁹.

Tokios kuklios žinios apie knygnešius Baisogalos apylinkėse. Nereiktų abejoti, kad dalis neįkliuvusių Baisogalos apylinkių draudžiamos lietuvių spaudos platintojų, skaitytojų, nelegalių mokyklėlių mokytojų lieka užmiršti. Atlaidų bei mugių dienomis į Baisogalą atvykdavo *paupariai* ir iš aplinkinių ar tolimesnių parapijų. Keletas draudžiamos lietuvių spaudos platintojų gyveno Šeduvojė. Jie irgi turėdavo pasiekti Baisogalą ir jos apylinkes.

²⁹ Lietuvos knygnešiai, p. 512.

Baisogalos valsčiaus žemės ūkis XX a. pirmoje pusėje Žemėvalda, žemėnauda, kaimų ūkis ir jų kraštovaizdis

Jonas Milius

Vilniaus universitetas

Įvadas

Apie ankstesnio laikotarpio (iki XX a.) valsčiaus žemėvaldą, žemėnaudą, kaimų ūkį bei kraštovaizdį šaltinių nėra daug. Svarbiausia, kad jie, daugiausia feodalinų žemės valdų-dvarų inventoriai, yra lyg ir „taškiniai“, t. y. atskirų teritorinių objektų. Be to, dėl įvairių priežasčių reikia daug laiko informacijai iš jų surinkti. Rengiant šį straipsnį tokie šaltiniai nebuvo išsamiau tyrinėti.

Sąvokos „žemėvalda“, „žemėnauda“ įvairių sričių specialistams yra suprantamos, bet vartojamos nevienareikšmiai. Šiuo požiūriu yra maišaties net vyriausybinuose dokumentuose. Straipsnio autorius šias sąvokas suprastintai formuluoja taip: žemėvalda – žemės valdymo santykių visuma, apibūdinama žemės nuosavybės formomis ir jų struktūra; žemėnauda – žemės naudojimo tvarka, apibūdinama ūkininkavimo formų įvairove.

Šimtmečio pradžia

Apie valsčiaus teritorijos XX a. pradžios žemės ūkio būklę apibendrintai galima spręsti pagal XIX a. pabaigos smulkaus mastelio 1:100 000 topografinius žemėlapius (vietovė daug kartų sumažinta: žemėlapiu 1-ame centimetre – 1-as kilometras vietovės)¹. Žemėlapių įrašai rodo, kad jie spausdinti 1914 ir 1921 metais. Senosios kartografijos tyrinėtojai nurodo², kad Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai sudarė šiuos žemėlapius pagal rusiškus XIX a. pabaigos žemėlapius. Iš jų matyti, kad to meto valsčiaus teritorijos apgyvendinimo sistemos elementai – tai gatviniai kaimai, dvarai ir palivarkai. Yra ir pavienių sodybų, kurios greičiausiai yra ankstesnių šimtmečių viensėdžiai, nepatekę į kaimų teritorijas. Tarpukario pradžioje (1923) buvo atliktas Visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas³. Gyventojų teritorinė sklaida pateikta apskritimis, valsčiais ir gyvenamosiomis vietovėmis (originalė jos pavadintos „apgyventomis vietovėmis“). Nurodytos pastarųjų rūšys pagal tame darbe taikytą metodiką, taip pat ūkių ir gyventojų skaičius. Baisogalos valsčiuje, tuomet priklausiusiame Kėdainių apskrīčiai, užfiksuotos net 142 gyvenamosios vietovės. Čia pateiktos kai kurios gyvenamųjų vietovių rūšys lyg ir atsitiktinės, be sistemos, pavyzdžiui, „klebonijos“, „vandentraukis“ ir pan. Baisogalos valsčiuje buvo išvardyta net 17 gyvenamųjų vietovių rūšių. Tačiau ta, gal ir ne visai pagrįsta įvairovė, tai autentiški duomenys, atspindintys to meto būklę. Jeigu laikysime, kad 100% vietovių yra minėtos 142, gausumu išsiskiria trys jų rūšys: 1) kaimai – 50 vienetų (35,2%); 2) dvarai – 31 (21,8%) ir 3) viensėdžiai – 29 (20,4%).

¹ *Karte des westlichen Russland*, lapai N 19 ir O 19.

² Kazakevičius S. V. XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios rusiški Lietuvos teritorijos topografiniai žemėlapiai, *Žemėtvarka ir hidrotechnika*, 2001, nr. 3, p. 75–82.

³ Lietuvos apgyventos vietos, *Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenys*, Kaunas, 1925, p. 88–91.

Kaip matyti, šios trys grupės – 77,4% visų gyvenamųjų vietovių rūšių skaičiaus. Tai suprantama: būtent tokios gyvenamųjų vietovių rūšys egzistavo XX a. pradžioje. Tiesa, šie duomenys šiek tiek skiriasi nuo minėtų topografinių žemėlapių duomenų. Priežastys gali būti įvairios: duomenys ne to paties laikotarpio (galėjo skirtis keliais dešimtmečiais), jie fiksuoti skirtingų specialistų ir ne pagal tą pačią metodiką, o gal ir kitos. Tačiau galima teigti, kad XX a. pradžioje tebevyravo Valakų reformos metu (XVI a. viduryje) suformuota žemės valdymo ir naudojimo sistema – rėžinis žemės naudojimas ir gatvinių kaimų apgyvendinimo sistema. Minėtoji sistema – tai trilaukė sėjomaina: vienas laukas pūdymas, antras – žiemkenčiai, trečias – vasarojus. Kaip matyti, „nebuvo vietos“ bulvėms, linams ir kitoms žemės ūkio kultūroms, kurios XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje jau buvo auginamos, ypač tokia aukštos žemės ūkio kultūros krašte, koks buvo Baisogalos apylinkėse. Tad galima laikyti, kad Valakų reformos metu suformuota „klasikinė“ trilaukės sėjomainos sistema jau buvo transformuota, t. y. jau buvo auginamos ir kitos žemės ūkio kultūros. Apie tai byloja žinomas dokumentas⁴. Jame rašoma, kad po ilgų pasitarimų buvo nutarta įsteigti eksperimentinę stotį Kauno gubernijoje. Baisogalos apylinkėse pasirinkta Vladyslovo Komaro dvarai, kurių teritorijos tiko padėties atžvilgiu, taip pat ir dirvožemio tipas buvo tinkamas: žemė derlinga, tinkama ir ją dirbti, ir joje ganyti. Ir apskritai panaši į didelės dalies Kauno gubernijos žemę. V. Komaras aukėjo lėšų eksperimentinei stotčiai įrengti, atidavė 20 dešimtinių žemės (1 dešimtinė – 1,09 ha) ir apmokėjo 2/3 ploto drenažo kainos. Šis 20 dešimtinių plotas buvo paimtas iš Jadvimpolio palivarko. Vėlesni bandymai parodė, kad sklypas bandymams buvo parinktas gerai. Iš minėtos knygelės matyti, kad buvo atliekami bandymai avižų, vasarinių kviečių, žiemkenčių, runkelių, pašarinių ropių. Buvo tiriamas tręšimo poveikis, atliekami entomologiniai stebėjimai, fiksuoti meteorologiniai duomenys... Tyrimai byloja apie interesus, kurie būdingi aukštesnio lygio žemdirbystės sistemai. Knygelės pabaigoje pateiktas Kauno gubernijos žemės ūkio tyrėjų draugijos narių sąrašas. Jie sugrupuoti: a) garbės nariai; tarp jų Plungės grafienė Marja Oginska; b) tikrieji nariai – jų 126 ir c) nariai – rėmėjai – jų 7. Nurodyta, kad tokia pati ataskaita buvo parengta ir 1911 metų, išleista Varšuvoje. Tuo pačiu pavadinimu Varšuvoje išleista ir 1912 m. ataskaita. Mokslų akademijos bibliotekoje daugiau leidinių apie tai nerasta. Tad neaišku, ar ta stotis buvo ir vėliau. Greičiausiai nebuvo, nes Pirmasis pasaulinis karas (1914–1918) nebuvo palankus metas tokiems darbams. Po jo atkurtasis valstybingumas iš esmės pakeitė situaciją krašte.

Suprantama, kad Baisogalos bandymų stotis buvo naujovė to meto žemėvaldos ir žemėnaudos kasdienybėje. Lietuvos centriniame valstybės archyve saugoma kaimų skirstymo į vienkiemius ir dvarų parceliacijos medžiaga⁵. Čia yra 36 kaimų ir 15 dvarų ar palivarkų parceliacijos planai. Išanalizavus nustatyta, kad 8 kaimų skirstymas atliktas dar XX šimtmečio pradžioje, dar iki Pirmojo pasaulinio karo. Tai pagal Stolypino žemės reformos 1907 m. įstatymą atliktas rėžinės žemėnaudos likvidavimas. Bet, kaip matyti iš pateiktos medžiagos, didesnėje valsčiaus teritorijos dalyje iki valstybingumo atkūrimo 1918 m. buvo iš esmės išlikusi senoji valakinė laukų tvarkymo, naudojimo ir apgyvendinimo sistema.

⁴ *Wyniki prac i doświadczeń stacji doświadczałnej w Bejsagole w roku 1910, Wilno, 1911.*

⁵ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1250, ap. 4.*

Nepriklausomybės tarpukaris (1918–1940)

Tarpukario laikotarpį įmanoma apibūdinti konkretesniais ir detalesniais duomenimis apie valsčiaus teritorijoje buvusius ūkių žemės valdymo ir naudojimo santykius, kaimų gyvenimą ir jų kraštovaizdį. Tiesa, tokios informacijos šaltiniai dar buvo menki. Mat prieš Antrąją pasaulinį karą Lietuvoje dar nebuvo atliekama aerofotonuotrauka, teritorijų struktūros statistiniai duomenys buvo mažai susieti su kartografinė medžiaga. Tačiau tuo laikotarpiu buvo atliktas darbas, kurio unikalūs duomenys gali labai pasitarnauti konkretesnei ir išsamesnei analizei. Turima galvoje 1930 m. atliktas Visuotinis žemės ūkio surašymas. Beje, tai pirmasis toks mūsų krašto istorijoje.

Žemės ūkio surašymo klausimas tarpukario Lietuvoje buvo iškilęs jau 1923 m., kai vyko gyventojų surašymas, bet buvo atidėtas vėlesniam laikui. Tarptautinis žemės ūkio institutas 1924 m. pakvietė visas valstybes atlikti visuotinį žemės ūkio surašymą vienu laiku (1929–1930) ir pagal bendrą programą. Lietuva pasirinko 1930 metus. Visi kintamieji duomenys fiksuoti pagal gruodžio 30 d. – 31 d. padėtį.

Ūkiai, turėję žemės iki 0,20 ha, nebuvo surašomi. Surašymo duomenys paskelbti keturiuose tomuose⁶. Ketvirtajame („Mažieji ūkiai“) pateikti duomenys ūkių, kurių plotas nuo 0,20 iki 0,99 ha. Pirmuose trijuose tomuose pateikti ūkių nuo 1,00 ha ploto duomenys, pagal kuriuos ir atlikta čia pateikiama analizė. Surašymo duomenys ypač vertingi todėl, kad nemažai jų pateikta valsčiais minėtų trijų tomų prieduose.

Žemės valdymo santykiai. Juos geriausia yra iliustruoti žemės ūkių skaičiais ir jų dydžio duomenimis. Baisogalos valsčiuje buvo 1 071 ūkis⁷ (kaip minėta, 1,00 ha ir didesnių). Šiuo požiūriu Kėdainių apskrityje tai buvo vienas iš didesnių valsčių. Apskrityje tuomet buvo 13 valsčių; Baisogala tarp jų, šiuo požiūriu, buvo ketvirta.

Pagal surašymo metu taikytą grupavimo pagal ūkių dydžius metodiką, buvo nustatytos 4-ios tipiškos to meto krašto sąlygomis ūkių grupės: mažžemiai ūkiai: 1–8 ha ploto – 28,0% visų ūkių, vidutiniai ūkiai: 8–30 ha – 56,6%, stambieji ūkiai: 31–100 ha – 14,1%, dvarai: 100 ha ir daugiau – 1,3%.

Keturi 4-os grupės ūkiai buvo didesni kaip 200 ha. Tiek daug tokių stambių ūkių viename valsčiuje buvo nedaug kur. Tai greičiausiai liudija, kad čia yra buvę daug dvarų.

Valdymo santykių statistika taip pat apibūdinama naudojimo bei valdymo būdu. Surašymo metu buvo fiksuoti trys būdai: a) nuosavybė; b) nuoma ir c) valdoma kitais pagrindais. Analizuojama teritorija buvo specifinė Lietuvos mastu. Kėdainių apskrityje buvo mažiausia iš visų apskričių nuosavų plotų dalis (80,3%) ir daugiausia nuomojamų žemės plotų (16,9%). Baisogalos valsčiaus duomenys šiuo požiūriu dar raiškesni: nuosavų plotų – 75,9%, o nuomojamų – 20,2%⁸. Tik Dotnuvės, Šėtos ir Žeimių valsčių duomenys buvo dar labiau „nutolę“ nuo Lietuvos vidurkio.

Žemės naudojimo būklė. Šią būklę (originalė pavadinta „Žemės ūkių plotas naudojimo atžvilgiu“) geriausiai apibūdina žemės naudmenų plotų struktūra⁹. Surašymo metu Baisogalos valsčiuje ji buvo tokia (% nuo viso žemės ūkių ploto): ariamos žemės – 62,0; sodų – 0,7; pievų – 11,9; nuolatinų ganyklų – 14,2.

⁶ *Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas* (toliau – ŽŪS), 1930, t. 1–4.

⁷ ŽŪS, t. 1, 1 priedas (pr.), p. 66–67.

⁸ *Ten pat*, t. 1, 3 pr., p. 98–99.

⁹ ŽŪS, t. 2, 1 pr., p. 4–5.

Visa naudojama žemė¹⁰ – 88,8. Miškai – 4,7; pelkės ir durpynai – 2,7; žemė po trobesiais – 2,3; kitos žemės – 1,5. Iš viso – 100,0%.

Šie duomenys artimi apskrities, t. y. visų jos valsčių, duomenims, nors ir ne identiški. Baisogalos valsčiaus kaimų laukai buvo daugiau „išarti“ (apskrities teritorijoje ariamoji žemė sudarė 59,0%), tačiau buvo mažiau pievų ir ganyklų. Baisogalos valsčiaus ūkininkų laukuose buvo sąlygiškai daugiau miškų, šiek tiek daugiau pelkių ir durpynų bei žemės po trobesiais. Minėti skirtumai nedideli, o be gilesnės analizės sunkiau padaryti išsamesnes išvadas. Tačiau galima teigti, kad Baisogalos valsčiaus teritorijoje žemė buvo naudojama intensyviau – didesnis ariamosios žemės plotų procentas; pievoms ir ganykloms „liko“ tie sklypai, kurių dėl dirvos gamtinių ypatumų negalima buvo išarti ir auginti juose kultūrinius augalus. Didesni ūkinių miškų ir pelkių plotai byloja apie tai, kad Baisogalos apylinkių dirvos buvo drėgnesnės.

Kaimų ūkis

Pasėliai¹¹. Atskirų kultūrinių augalų plotai buvo tokie (% nuo ariamosios žemės ploto): žieminiai rugiai: 15,2 – mažesnis procentas tik Dotnuvos ir Gudžiūnų valsčiuose; žieminiai kviečiai: 11,5 – didžiausias procentas iš visų apskrities valsčių; miežiai: 8,2 – didžiausias procentas iš visų apskrities valsčių; avižos: 9,4 – vienas iš mažesnių procentų tarp apskrities valsčių; dobilai, motiejukai ir kitos žolės: 14,8 – didesnis procentas tik trijuose ūkiuose; linai ir kanapės: 1,9 – maždaug vidutinis procentas tarp apskrities valsčių; bulvės: 6,2 – vienas iš didžiausių procentų apskrityje; runkeliai: 2,7 – vienas iš didžiausių procentų apskrityje; pūdymas: 9,4 – mažiausias procentas apskrityje.

Kaip matyti, Baisogalos valsčiaus ūkiuose buvo daugiau auginama vertingesnių žemės ūkio kultūrų, pavyzdžiui, žieminių kviečių, miežių, ir mažiau vertingų, pavyzdžiui, avižų – mažesni plotai. Pūdymų, kurių sklypuose tais metais jokie kultūriniai augalai neauginami, Baisogalos valsčiuje buvo nedaug.

Pasėlių derlingumas (cnt/ha; tuometinis centneris buvo 50 kg): žieminių rugių: 24,8 – tik Gudžiūnų valsčiuje buvo didesnis; žieminių kviečių: 29,8 – tik 2-jų apskrities valsčių buvo didesnis; miežių: 18,0 – 4-ių valsčių didesnis; avižų: 9-ių valsčių didesnis.

Gyvuliai ir paukščiai¹². Duomenų apie jų skaičių čia nepateikiame, nes tokia statistika (vienetais) šiuo atveju vargu ar būtų vertinga. Vertingesni lyginamieji jų kiekio duomenys: pagal kiaulių, paukščių ir bičių avilių skaičių – Baisogalos valsčius buvo antras apskrityje; pagal arklių ir galvijų skaičių – trečias apskrityje; pagal avių skaičių – tik šeštas apskrityje.

Vaismedžiai¹³. Apskaičiavus, kiek jų vidutiniškai buvo viename ūkyje, nustatyta: obelų – 6,4; kriaušių – 1,5; slyvų – 0,8; vyšnių – 5,2. Iš viso – vidutiniškai 14 vaismedžių viename ūkyje.

Nedetalizuota pateiktų duomenų išvada apie valsčiaus kaimų ūkį galėtų būti tokia: tarpukario laikotarpio viduryje Baisogalos valsčiaus žemės ūkis buvo intensyvus. Jo rezultatai buvo ryškūs aukštos žemės ūkio kultūros apskrities (Kėdainių), ir tuo labiau tuometinės Lietuvos teritorijos mastu.

¹⁰Tai atitinka XX a. antroje pusėje įvestą sąvoką „žemės ūkio naudmenos“.

¹¹ŽŪS, t. 2, 4 pr., p. 126–127.

¹²Ten pat, t. 3, 3 pr., p. 20–21.

¹³Ten pat, t. 2, 8 pr., p. 168.

Agrarinė technika

Mašinos ir padargai¹⁴. Iš surašymo duomenų matyti, kad Baisogalos valsčiaus žemės ūkiuose pagal tuometines sąlygas buvo nemažai mašinų ir padargų. Pavyzdžiui, valsčiaus ūkiuose turėta 13 traktorių. Tai daugiausia tarp apskrities valsčių. Ir apskritai tik keliuose Lietuvos valsčiuose (Joniškėlio, Vaškų ir Jōniškio) jų turėta daugiau. Daugiausiai iš visų apskrities valsčių turėta sėjamųjų. Plūgų, kuliamųjų, kultivatorių ir dar kai kurių įrankių tik Kėdainių valsčiuje turėta daugiau. Apskritai 90,7% ūkių turėjo mašinas ir padargus.

Trąšos¹⁵. Pagal tai, kiek buvo ūkių, naudojusią mineralines trąšas, Kėdainių apskrityje tokių ūkių buvo daugiausia – 85,6% visų ūkių, o pavyzdžiui, Telšių apskrityje tik 42,6%. Baisogalos valsčiuje 88,3% ūkių naudojo mineralines trąšas. Visoje to meto Lietuvoje, taip pat ir Baisogalos valsčiuje, daugiausia buvo sunaudojama fosforo trąšų (superfosfato, tomamilčių, kaulamilčių). Azotinių trąšų naudota nedaug, pavyzdžiui, Baisogalos valsčiaus ūkiuose – 7,7 maišo 100 ha ariamosios žemės (1 maišas – 100 kg). Tai buvo didžiausias šių trąšų suvartojimo kiekis iš visų tuometinės Lietuvos valsčių.

Žmonės ir jų gyvenamoji aplinka. *Trobesiai*¹⁶. To meto žmonių gyvenimą ir kaimų ūkį nusako ir duomenys apie trobesius, kurie išsamiai apibūdinti surašymo medžiagoje.

Valsčiaus teritorijoje buvo 1 138 gyvenamieji namai. Pagal jų stogų medžiagą užfiksuoti tokie duomenys: dengti skarda arba čerpėmis – 8,8%; dengti medžiu arba toliumi – 8,2%; dengti šiaudais – 83,0%. Pagal sienų medžiagą buvo: mūrinių – 2,7%; maišytų – 1,9%; medinių – 95,4%. Negyvenamųjų pastatų buvo 2 617. Pagal stogų medžiagą buvo: dengtų skarda arba čerpėmis – 3,5%; dengtų medžiu arba toliumi – 5,6%; dengtų šiaudais – 90,9%. Pagal sienų medžiagą buvo: mūrinių – 2,8%; maišytų – 12,9%; medinių – 84,3%.

Baisogalos valsčiuje su trobesiais buvo 96,1% ūkių. Panašus procentas buvo ir kituose Kėdainių apskrities valsčiuose.

*Žmonės*¹⁷. Išanalizavus ir apibendrinus surašymo duomenis nustatyta, kad viename ūkyje iš viso vidutiniškai dirbo 3,7 asmenų; iš jų šeimos narių – 2,9 ir samdinių – 0,8 asmenų; pagal amžių: jaunesnių kaip 15 m. – 0,5 asmenų viename ūkyje, o 15 m. ir vyresnių – 3,2 asmenų. Pagal vyrų ir moterų dalyvavimą žemės ūkio darbuose apskaičiuoti duomenys tokie: šeimos narių: moterų – 48,6% ir vyrų – 51,4% šeimos narių skaičiaus; samdinių: moterų – 48,9% ir vyrų – 51,1% samdinių skaičiaus.

Apibendrinus informatyvią tarpukario laikotarpio Baisogalos valsčiaus žemės ūkio būklę, pasakytina:

Pagal daugelį rodiklių Baisogalos valsčiaus žemės ūkis buvo aukštesnio lygio negu daugelio tuometinės Lietuvos vietovių žemės ūkis.

1930 metai – tarpukario laikotarpio vidurys. Todėl sunkiau įvertinti, kaip žemės ūkio gamyba ir kaimo gyvenimas vystėsi antrąjį dešimtmetį (1930–1940). Tačiau autorius tikisi, kad ir vienos dotos duomenys neblogai atspindi to meto ūkio būklę, kaimo gyvenimą, kurio daugelis dabartinių Lietuvos gyventojų jau nepatyrė.

¹⁴*Ten pat*, t. 3, 5 pr., p. 50–51.

¹⁵*Ten pat*, t. 2, 10 pr., p. 174.

¹⁶*Ten pat*, t. 3, 7 pr., p. 79.

¹⁷*Ten pat*, t. 3, 1 pr., p. 3.

1940 m. prasidėjęs penkis dešimtmečius trukęs okupacijų laikotarpis nutraukė gera kryptimi besivysčiusį ūkį ir kaimo gyvenimą. Nutrūko svarbi pažangos grandis – tęstinumas.

Kaimų kraštovaizdis

Sąvoka „kraštovaizdis“ įvairių sričių specialistų suprantama ir apibūdinama nevienodai. Straipsnio autorius šią sąvoką vartoja bendrąja prasme, daugelio, ne profesionalų geografų, labiau suprantama: kraštovaizdis – tai, ką mes matome teritorijos „paviršiuje“. Tai žemės naudojimo (arimų, sodų, pievų, ganyklų) ir gamtinių veiksnių sąlygotų sklypų (miškų, pelkių, vandens telkinių ir pan.) visuma. Šiuo požiūriu teritorijos kraštovaizdžio įvairovė geriausiai apibūdinama žemės naudmenų plotų duomenimis. Kraštovaizdžio architektas J. Bučas¹⁸ kaimo kraštovaizdžio struktūrą vertina smulkiau, suskirstęs į jos komponentų analizę. Jis nurodo tokius komponentų tipus: a) agrostruktūra, b) agroželdynai, c) inžinerinės struktūros ir d) užstatymo struktūra.

Šiame straipsnyje apsiribota apibendrintų kraštovaizdžio struktūros bruožų analize. Jos uždaviniai: apibūdinti, kokie kraštovaizdžio struktūros elementai tuo metu buvo, kodėl jie buvo tokie, kaip jie darė įtaką tuometinės žemės ūkio gamybos pobūdžiui ir ar jie buvo skirtingi atskirose valsčiaus teritorijos vietovėse. Analizė atlikta pagal Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomus Stolypino žemės reformos kaimų planus ir Tarpukario Lietuvos žemės reformos (kaimų skirstymo į viensėdžius) planus¹⁹. Pirmųjų mastelis apibūdintas taip: 1 colyje – 100 sieksnių (1 colis – 2,54 cm; 1 sieksnis – 2,13 m). Tuometinėje valstybėje – carinėje Rusijoje – dar nebuvo įvesta metrinė matų sistema. Pagal šiuos duomenis apskaičiavus mastelį santykiu, kaip dabar priimta, apytikriai būtų 1:8 400. Tarpukario Lietuvoje kaimų planai buvo sudaromi masteliu 1:5 000. Šiuose planuose pažymėtos ne tik suprojektuotos ūkininkų žemės ribos, bet ir nuspalvinti skirtingų žemės naudmenų sklypai: sodybos, ariamoji žemė, pievos, ganyklos, miškai, vandens objektai, keliai ir kiti sklypai.

Buvo tyrinėta skirtingų valsčiaus vietų šių kaimų grupių planai: 1) Andriūnų–Diauderių apylinkių – 8-ių kaimų; 2) Palėnų–Valatkónių – 3-jų kaimų; 3) Vabalių 2-jų kaimų ir dvaro – 3 planai ir 4) Skėmių apylinkių – 2-jų kaimų planai.

Šios preliminaros analizės metu nustatyta, kad kraštovaizdžio teritorinės sąskaidos elementai valsčiaus teritorijoje skyrėsi nedaug. Kaimų laukai buvo intensyviai naudojami žemės ūkio gamybos reikmėms. Žemės ūkio naudmenų (pagal tuometines sąvokas – naudojamos žemės) sklypų plotų suma sudarė net 98,8% teritorijos ploto, o beveik visur – ne mažiau kaip 97,5%. Tiesa, į šį naudojamos žemės plotą įskaityti ir sodybviečių (tuo metu dar buvusių gatvinių kaimų) plotai. Jie daugelio kaimų teritorijose, iki išskirstant į vienkiemius, svyravo nuo 3,6 iki 6,8% kaimo teritorijos ploto.

Gamtinių veiksnių įtaka daugiausia pasireiškė dėl nevienodų drėkinimo sąlygų šioje lyguminio kraštovaizdžio teritorijoje. Pelkėtų duburėlių vietose daugiausia buvo pievutės, kai kur dar ir apaugusios krūmais. Tiesa, tokių pelkėtų duburėlių-pievučių teritorinė sąskaida valsčiaus teritorijoje nebuvo vienoda, bet skirtumų arealus išskirti sunku, nes jie nebuvo ryškūs.

¹⁸Bučas J. *Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės*, Vilnius, 1988, p. 119.

¹⁹LCVA, f. 1250, ap. 4.

Minėtuose XX a. pirmosios pusės kaimų planuose pastebima gal dar ankstesniais šimtmečiais susiformavusi situacija. Apie ją užsimenama ir kai kuriuose šaltiniuose. Ji vadinama „galulaukių“ žemės naudojimo situacija. Mat valakų reformos rėžinė sistema kai kur suformavo ilgus rėžius. Jie nusitęsavo tolokai ar net toli nuo kaimavietės ir, nesant geresnių lauko kelių, buvo sunkiai pasiekiami. Ten žemė buvo prastai apdirbama ar net ir visai nedirbama. Todėl per ilgesnį laiką apaugo miškėliais, o jeigu buvo drėgnesnės vietos – supelkėjo. Ypač tai buvo ryšku ten, kur minėtosios galulaukės ribojosi su valstybinių miškų masyvais.

Tikėtina, kad Lietuvos tarpukario laikotarpio pabaigos Baisogalos valsčiaus žemės ūkio teritorijos kraštovaizdžio struktūrą galima apibūdinti taip:

Vyravo smulkiasklypė (žemėvaldos požiūriu) sąskaida. Į ją žvilgtterėjus detaliau, buvo matoma dar gerokai smulkesnė agrarinė sąskaida – kiekvieno ūkininko sklype kasmet būdavo dar keli ar net keliolika smulkesnių sklypelių, t. y. skirtingų žemės ūkio kultūrų sklypelių.

Teritorijos apgyvendinimo požiūriu – vyravo vienkieminė sistema, kuri didino kraštovaizdžio įvairovę. Vienkiemiai su kiemų žolinėmis dangomis, sodybų medžiais ir sodeliais sudarė vizualinį įspūdį, kad Lietuvos kaimas buvo „žalias kraštas“. Tai buvo svarbu įvairiais požiūriais, ypač intensyvaus ūkinio naudojimo, sąlygiškai „plikoje“, teritorijoje.

Kraštovaizdžio struktūrai turėjo įtakos ir to meto žemės naudojimo veiksniai. Svarbiausi buvo šie:

Žemė buvo privati nuosavybė, kaimo šeimų, kai kur ir gausių, vienintelis pragyvenimo šaltinis. Todėl žemė buvo naudojama labai taupiai, agroekologiniu požiūriu gal net ne visur racionaliai.

Žemės dirbimas arklių traukiamais padargais ir kiti darbai – derliaus nuėmimas ir pan. – buvo atliekami mažagabaritine technika. Tai leido apdirbti ir smulkius sklypus.

Tarpukario žemės reformos kaimų skirstymo į vienkiemius planuose yra ir kitos reikšmingos informacijos. Pavyzdžiui, apie tai, kad viename kaime gyveno daug bendrapavardžių šeimų (nežinia, ar visi jie buvo giminės?). Pavyzdžiui, Biliūnų kaime gyveno dešimt Tvaronų šeimų; Andriūnų kaime – šešios Mališkų šeimos ir pan. Šilaliūnų kaime nemažai rusiškų pavardžių – Asačovų buvo aštuoni ūkiai ir t. t.

Valsčiaus savivaldybė 1918–1940 metais

Jonas Linkevičius

Šiame straipsnyje apžvelgiamas Baisogalos valsčiaus savivaldybės formavimosi ir veiklos laikotarpis, turintis ir išskirtinių, vien baisogaliečiams savų ir savitų problemų, priklausiusių nuo Kėdainių apskrities savivaldybės ir valsčiui vadovavusių žmonių gebėjimų.

Ne tik Baisogalai – visai valstybei tas straipsnyje apžvelgiamas laikotarpis buvo labai sudėtingas ir reikšmingas. Kraštas kėlėsi po ilgų okupacinės priespaudos metų, per kuriuos, uždraudus spaudą, buvo skandintas tamsoje, per Pirmąjį pasaulinį karą sugriautas, išgrobstytas. Daug ko trūko, bet buvo tai labai intensyvus ir rezultatyvus tautinio sąmoningumo ugdymo metas. Apie tą laikotarpį archyvuose turima palyginti nemažai rašytinių žinių. O rašyti apie tą laikotarpį nelengva ir dėl to, kad archyvų dokumentuose liko klaidų, nesutapimų, nesusigaudymo, todėl rašant teko kai ką tikslinti, koreguoti, užpildyti spragas.

Savivaldybės kūrimasis ir formavimasis. Svarbus šaltinis Baisogalos valsčiaus savivaldybės istorijai atkurti – Lietuvos centriniame valstybiniame archyve sukaupta Kėdainių apskrities istorijos medžiaga, daugiau nei šeši šimtai didesnių ir mažesnių bylų. Kiti šaltiniai negausūs, nepakankamai tikslūs ir objektyvūs. Vienas svarbiausių dokumentų apie valsčiaus kūrimąsi – archyve išlikusi rašytinė valsčiaus savivaldybės 1918–1920 m. istorija. Ją apskrities savivaldybės valdybos įpareigoti 1924 m. parašė Baisogalos valsčiaus savivaldybės vadovai – viršaitis Matas Bložė ir sekretorius Pranas Nakutis. Kitos žinios – iš susirašinėjimų, protokolų, ataskaitų, mažą dalis – iš periodikos, leidinių apie šalies savivaldybių darbą. Tenka tik apgailestauti, kad tuose šaltiniuose medžiagos apie Kėdainių apskritį, tuo pačiu ir Baisogalos valsčių, išskirtinai mažai. O ir centrinio archyvo medžiaga, ypač apie biudžeto formavimą ir vykdymą pirmąjį dešimtmetį, su nemažom spragom.

Straipsnio autoriui buvo lemta gimti, augti, mokytis šiame valsčiuje. Antroji to laikotarpio pusė giliai įsirėžė atmintin. Norisi parašyti apie jį pasitelkiant ne tik archyvus, bet ir asmeninius atsiminimus apie to krašto įvykius, žmones, su jais susijusius išgyvenimus.

Žengus tautos gyvenime lemtingą, ypatingos svarbos žingsnį, 1918 m. vasario 16 d. paskelbus nepriklausomybės aktą, iki tų metų rudens mažai kas pasikeitė šalyje, joje tebešeimininkavo okupantai, vyravo suirutė. Reikėjo ryžtingai veikti ir nedelsiant perimti valdžią iš okupantų vokiečių. Paskelbus nepriklausomybę svarbus organizacinis vaidmuo teko 1918 m. lapkričio 12 d. Lietuvos Valstybės Tarybos ir Laikinosios Vyriausybės priimtam atsišaukimui, kuriuo šalies gyventojai buvo paraginti nedelsiant kurti savivaldybes¹. Jis pasiekė ir sujudino veiklai ne tik apskričių, bet ir valsčių centrus, bažnytinių parapijų bendruomenę.

Pirmasis Baisogalos parapijiečių atstovų (po vieną iš penkių gyventojų) organizacinis susirinkimas įvyko 1918 m. lapkričio 18 d. Susirinkimo pirmininku balsų dauguma buvo išrinktas kun. Stanislovas Žulys, pirmininko pavaduotoju – An-

¹ Lietuvos piliečiai! *Lietuvos aidas*, 1918, lapkr. 13.

tanas Žaromskis, sekretoriumi – Bronislovas Šarauskas. Balsų dauguma priimta ir susirinkimo pirmininko pasiūlyta dienotvarkė: 1. Supažindinimas su Lietuvos Valstybės Tarybos nutarimu ir programa, 2. Parapinės savivaldos organizavimas, 3. Komiteto rinkimas. Susirinkimas išreiškė pasitikėjimą Lietuvos Valstybės Taryba. Buvo išrinktas valsčiaus komitetas iš septynių narių. Į jį įėjo Juozas Baranauskas iš Baisogalos, gavęs 75 balsus, Antanas Žaromskis iš Valatkónių – 75 balsus, Juozas Žukas iš Vilgirdáičių – 75 balsus, Pranas Nakutis iš Skėmių – 60 balsų, Bronius Kniška iš Valatkonių – 60 balsų, Ignas Beržinskis iš Baisogalos – 61 balsą ir Antanas Damaševičius – 37 balsus. Tai buvo pirmasis valsčiaus komitetas. Jis pareigomis pasiskirstė taip: Antanas Žaromskis – komiteto pirmininkas, Pranas Nakutis – sekretorius, Juozas Žukas – milicijos viršininkas, kiti keturi – nariai. Tarp išrinktųjų komiteto narių buvo nusistačiusių prieš Valstybės Tarybą. Įtakingesniesiems susirinkimo dalyviams pasiūlius, dėl tos priežasties numatyta komitetą sumažinti dviem nariais, o kito susirinkimo metu besipriešinantys daugumos nuomonei savo noru pasitraukė iš komiteto, ir taip problema išsprendė².

Per antrąjį atstovų susirinkimą, kuris įvyko 1918 m. lapkričio 26 d., buvo nutarta organizuoti miliciją iš 8 žmonių (6 pėsti ir 2 raiteliai), nustatytas mėnesinis atlyginimas – pėstiesiems po 60 rb, raiteliams – po 120 rb. Tame susirinkime buvo išrinktas valsčiaus teismas iš 3 narių. Kaip rašoma „Biografijoje“, jis posėdžiavo tik kartą, 1919 m. sausio 10 d. Posėdyje dalyvavęs kunigas prisaikdinęs teisėjus. Teismas per savo veiklos laikotarpį peržiūrėjo 9 bylas: keletą besibylinėjančių sutaikė, keli buvo nubausti ir sprendimai įvykdyti, kelias bylas atidėjo. Tame susirinkime buvo nutarta įvesti mėnesinį mokestį nuo turimos žemės dešimtinės po 20 kapeikų, o teisėjams imti nuo bylos 10%, išrinktas išdininkas³.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Kėdainių apskrities nebuvo. Ji sudaryta kaizerinės okupacijos metais, 1915 pabaigoje. Tada vietovės, kurios sudarė Kėdainių apskritį, buvo padalytos į devynis valsčius, tarp kurių buvo ir Baisogalos valsčius. Valstybės kūrimosi pradžioje toje teritorijoje buvo susikūrę 25 parapiniai komitetai, iš kurių 1919 m. pabaigoje 11 buvo likviduoti, o 14 perorganizuoti į savivaldybes (13 valsčių ir Kėdainių miesto savivaldybė valsčiaus teisėmis). Tarp likviduotų – Palonų parapinis komitetas, atėjęs bolševikams prijungtas prie Baisogalos.

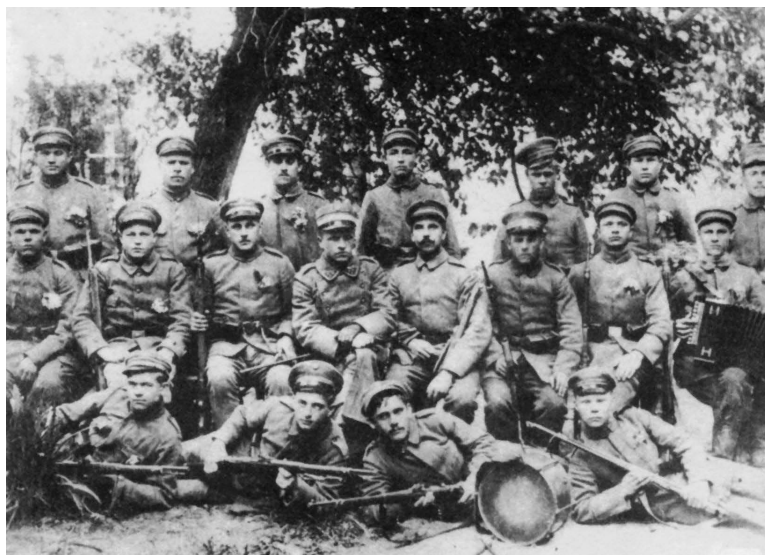
Parapinių komitetų darbui koordinuoti prireikė organizuoti apskrities komitetą. Tokiam komitetui sudaryti sušauktas pirmas parapinių komitetų atstovų susirinkimas. Jis vadintas tuomet skambiu seimelio pavadinimu ir įvyko 1918 m. lapkričio 28 d. Kėdainiuose. Jame dalyvavo 100 atstovų, tarp kurių 6 Baisogalos ir 5 Palonų parapinių komitetų atstovai. Į prezidiumą pirmininko padėjėju buvo išrinktas Palonų filijos kunigas Liudas Adomauskas, 1921 m. metęs kunigystę, 1940 m. buvęs vadinaamojo Liaudies seimo pirmininku. Šiame susirinkime nusibrėžtos parapinių komitetų veiklos gairės, nutarta kovoti su apskrityje išsigalinčia anarchija ir spekuliacija, įkurti tam tikslui miliciją. Buvo išrinktas laikinas apskrities komitetas iš 7 narių, tarp kurių ir baisogalietis Antanas Žaromskis⁴.

Trečiasis valsčiaus gyventojų atstovų susirinkimas posėdžiavo 1918 m. gruodžio 17 ir 18 dienomis. Jame dalyvavo 130 delegatų. Tuokart išrinkti na-

² *Biografija*. Baisogalos valsčiaus, Lietuvos centrinis valstybinis archyvas (toliau – LCVA), f. 417, ap. 1, b. 360, l. 2.

³ *Ten pat*.

⁴ *Ten pat*, b. 359, l. 139–141.

Kėdainių apsaugos būrio grupė, 1919 m. kovo mėn. dalyvausi kovoje išvaduojant Baisogalą nuo bolševikų. Antroje eilėje ketvirtas iš kairės – komendantas Juozas Šarauskas. Iš A. Šarausko albumo

riai į miliciją, organizuotas išdas. Be anksčiau nustatyto mokesčio, nutarta rinkti krautuvių, malūnų, pagalvių mokesčius po 10 kapeikų per mėnesį, atleidžiant nuo pagalvių mokesčio gyventojus iki 18 ir vyresnius kaip 60 metų amžiaus. Buvo nutarta surinkti grūdų neturtėliams aprūpinti maistu. „Biografijoje“ rašoma, kad tąkart „*daug kitų buvo naudingų nutarimų*“, bet, gaila, nė vienas jų net nepaminėtas.

Ketvirtasis susirinkimas įvyko 1919 m. sausio 7–8 dienomis. Jame buvo išrinkti delegatai į Vilniaus konferenciją, priimta rezoliucija, kurioje reikalauta valdymo demokratiškumo, dvarų, bažnyčių žemės ir miškų perdavimo dirbantiesiems.

1919 m. vasarį į valsčių ėmė brautis bolševikai. Per vieną delegatų susirinkimą apie 15–20 raudonarmiečių būrys, ginkluotas šautuvais ir kulkosvaidžiu, kurių pastatė prie durų, staigiai įsiveržė į posėdžio kambarį. Keli kalbėtojai tvirtino, kad baisogaliečių komitetas yra buržuazinis, eina išvien su Lietuvos Valstybės Taryba, priešingas bolševikų valdžiai. Buvo net siūloma jį suimti ir sušaudyti. Tą pačią dieną visi

15 savanorių kovotojų, 1919 m. žuvusių kovoje su bermontininkais, kapai Baisogalos kapinėse. K. B. Strolio nuotr.

septyni komiteto nariai buvo areštuoti ir traukiniu išvežti į Radviliškį. Ten kiekvieną komiteto narį tardė vietinis bolševikų komitetas, dalyvaujant komisarui iš Maskvos. Dėl jų likimo telefonu tartasi su Šiauliais. Kažkoks Dimša patarė, kaip buvo nusiteikę radviliškiečiai, nesiųsti jų į Pānevėžį, bet paleisti. Taip ir buvo padaryta.

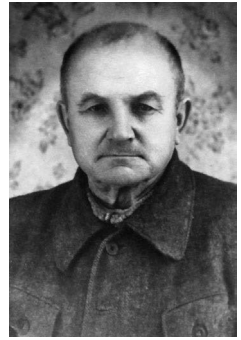
Bolševikų valdžia, kaip teigiama „Biografijoje“, teisilaikė apie 20–25 dienas. Tas savaites Baisogaloje siautėjo apie 70 raudonarmiečių, visi rusai. Jie puolė rekvizuoti arklius, duoną, mėsą ir kita. Kovo mėnesį Baisogaloje dukart vyko smarkūs susišaudymai su Lietuvos kariuomene, ir vieną naktį visi bolševikai pasitraukė.

1919 m. kovo 17 d. posėdyje buvo sudarytas laikinasis valsčiaus komitetas: J. Morkis – pirmininkas, P. Nakutis – sekretorius, J. Citvaras – narys. 1919 m. balandžio 5 d. komitetas buvo perrinktas, J. Morkį išrenkant valsčiaus viršaičiu, P. Nakutį sekretoriumi, V. Jankevičių, Martyną Senulį ir A. Daugialą nariais. Šis komitetas organizavo du valsčiaus delegatų susirinkimus, antrajame iš jų 1919 m. gruodžio 10 d. valsčių padalijo į šešias apygardas rinkimams į valsčiaus tarybą, išrinko rinkimų komisiją. Pirmas naujai išrinktos valsčiaus tarybos posėdis įvyko 1920 m. vasario 5 d. Antrame posėdyje, sušauktame po trijų dienų, buvo išrinkta nuolatinė valsčiaus valdyba. Tuo valsčiaus įsikūrimo istorija „Biografijoje“ ir baigiama. Jos pabaigoje tvirtinama, kad tolimesnis „valsčiaus tarybos ir valdybos veikimas yra žinomas iš valsčiaus tarybos protokolų“, tačiau to susirašinėjimo ir protokolų, bent pirmųjų, archyve nerasta, ir žinių apie pirmuosius valsčiaus savivaldybės darbo metus turime labai nedaug⁵.

Kas ir kada iš viršaičio J. Morkio perėmė pareigas, nepavyko nustatyti. Archyve rastas 1921 m. kovo 18 d. savivaldybės žemės nuomos sutarties su Pranu Marašinsku nuorašas, padarytas 1934 m. gruodžio 31 d. Dokumentas pasirašytas viršaičio Siudiko ir sekretoriaus Nakučio⁶. Galimas daiktas, Siudikas Baisogalos viršaičiu dirbęs trumpai.

Kėdainių apskrities savivaldybei, jai pavaldžioms valsčių savivaldybėms 1923 m. – svarbių darbų pradžia. Apskrities savivaldybė tais metais priėmė nemažai reikšmingų nutarimų, įsakymų, sprendimų, išleido aplinkraščių, davusių pradžią daugeliui svarbių darbų ir iniciatyvų. Iš jų pirmiausia minėtini biudžeto sudarymo, mokesčių, atlyginimų valsčių savivaldybių darbuotojams nustatymo, kelių ir tiltų tvarkymo darbų, administravimo, viešosios tvarkos reglamentavimo dokumentai. Tais metais Kėdainių apskrities viršininko aplinkraščių nustatytos Baisogalos valsčiuje keturios seniūnijos: Baisogalos, Skėmių, Palonų ir Vabalių⁷.

1923 m. vykusio gyventojų surašymo duomenys supažindina su Baisogalos valsčiaus apgyventomis vietovėmis, buvusių ūkių, gyventojų skaičiumi, žodžiu, įveda į tą erdvę, kurioje kūrėsi ir dirbo valsčiaus savivaldybė, padeda susipažinti su mūsų aprašomo valsčiaus istorija 1918–1940 m. laikotarpiu⁸.

Pranas Nakutis

Julius Citvaras

⁵ *Ten pat*, b. 360, l. 3.

⁶ *Ten pat*, b. 170, l. 96.

⁷ *Savivaldybė*, 1923, nr. 3, p. 16.

⁸ *Lietuvos apgyventos vietos*, Kaunas, 1925, p. 88–91.

Iš valsčiaus apgyventų vietų 1923 m. sąrašo matome, kad valsčiui priklausė 113 vietovių, iš kurių 50 kaimų, 34 dvarai ir 29 viensėdžiai. Pagal šį sąrašą, atskirai nurodant Baisogalos miestelį, prie jo esantį dvarą, kitus objektus, dvi klebonijas, Baisogalos fermą, geležinkelio stotį, priestotį, 9 įvairių vietovių miško sargų kiemus, 8 geležinkelio sargų būdeles ir kitus nedidelius objektus, iš viso 142 pavadinimų vietovėse užregistruota 1 096 ūkiai (kiemai), kuriuose gyveno 7 734 gyventojai. Tarp jų – 34 vietovės, kurias sudarė 10 ir daugiau ūkių. (Jas minint skliaustuose pirmas skaičius – ūkiai, antras – gyventojai.) Tos vietovės: Andriūnų (14, 69), Augmėnų (91, 173), 156), Biliūnų (29, 160), Čelkių (10, 61), Diauderių (16, 105), Dišlių (11, 84), Januškonių (29, 152), Júodupių (14, 75), Kablių (10, 63), Kemėrų (21, 122), Mikonių (20, 114), Moniūnų (17, 95), Ožaičių (25, 156), Palonų (23, 161), Pašakių (18, 113), Piepaliūkų (13, 59), Prasčiūnų (26, 188), Rītikų (12, 78), Šimuniškių (20, 108), Sirūtiškių (31, 185), Skėmių (90, 501), Šasiėnių (13, 82), Šilalių (13, 84), Šilaliūkų (20, 136), Ūžpurvių (22, 140), Vabalių (50, 269), Valatkonių (32, 194), Vardūkšnių (11, 111), Vertimų (11, 64), Vileikių (30, 156) kaimai; Pašakių (10, 55), Vladislāvos (Girvalakių) (13, 45) dvarai; Baisogalos mstl. (20, 201), Baisogalos fer. (16, 108), Baisogalos priestot. (48, 354). Kaip matome iš šio sąrašo, valsčiaus gyventojai naudojami vien Baisogalos geležinkelio stotimi, valsčiaus ribose tebuvo viena pašto įstaiga. Galima pastebėti, kad kiemų ir gyventojų skaičiumi valsčiaus centrą gerokai viršijo priestotis, taip pat Skėmių ir Vabalių kaimai. Kaip retame valsčiuje, būta palyginti daug dvarų ir viensėdžių. Antrą gyvavimo dešimtmetį, prijungus keliolika gyvenviečių iš panaikinto Pāšušvio valsčiaus, Baisogalos valsčiaus teritorija gerokai prasiplėtė. Tai – svarbus įvykis valsčiaus istorijoje.

Rinkimų į valsčiaus tarybą aktyvas.

1921 11 21.

Iš B. Panumienės albumo

Dar 1934 m., atskirų kaimų gyventojams pageidaujant, klausimas dėl kaimyninio Pašušvio valsčiaus panaikinimo ir atskirų jo vietovių prijungimo prie Baisogalos ir Griñkiškio valsčių pradėtas svarstyti aukščiausiu lygiu. Reformą skatino tai, kad Pašušvio valsčius buvo visiškai mažas, jo plotas – 13 277 km², o gyventojų skaičius – 4 721 (tuo metu Baisogalos valsčiuje gyveno 8 137 gyventojai), nuo valsčiaus centro iki Grinkiškio, kuriame buvo dalis pašušviečiams reikalingų įstaigų, tebuvo 4 km.

Vykdamas valsčių teritorijų apimties reformas, Baisogalos valsčiaus savivaldybė turėjo savų pageidavimų, kuriuos ji 1934 06 09 raštu išdėstė Kėdainių apskrities valdybai, prašydama

„valsčių ribų ištiesinimui Griñkiškio valsčiaus Kubiliūnų ir Dvarėlių kaimus priskirti prie Baisogalos valsčiaus. Jei negalima priskirti iš-titus kaimus, tai bent jų dalį, t. y. iš Kubiliūnų kaimo Banį Leoną, Ševeliova, Damašauską, Prokopimą. Iš Pašušvio valsč. reikėtų dar priskirti Minaičių kaimą ir Zitiškių dvarą“⁹.

Šis pašymas nebuvo patenkintas, brendo didesni pakeitimai.

Pašušvio valsčiaus panaikinimo klausimu pirmiausia buvo priimtas ministrų kabineto sprendimas, o 1935 12 31 ir vidaus reikalų ministro nutarimas nr. 32, kuriuo nuo 1936 01 01 prie Baisogalos valsčiaus buvo prijungti šie kaimai: Mažuoliai, Pliušiai, Legečiai, Mócikiškiai, Pabéržė, Čerkōsai, Akmeninė, Baukaĩ, Kelmýnai, Smūlkiškiai, Pinciūkiškis ir Ramōškiai. Tos pačios dienos nutarimu nr. 33 iš Grinkiškio valsčiaus nuo 1936 01 01 atskiriami ir prie Baisogalos valsčiaus prijungiami Mekiškės ir Užpelkių viensėdžiai¹⁰.

1923 m. gyventojų surašymo duomenimis, prie Baisogalos valsčiaus prijungtuose kaimuose 14 gyvenviečių buvo 824 gyventojai. Po 10 ir daugiau ūkių būta Čerkosų (10, 66), Legečių (14, 78), Mažuolių (25, 185), Paberžių (30, 172), Pliuškių (18, 121) ir Ramoškių (14, 79) kaimuose.

Valsčiaus apgyventos vietos, kaip matyti iš atitinkamų informacinio pobūdžio raštų apskrities savivaldybei, dinamiškai keitėsi. Buvo tikslinamas žemės valdų plotas, žemės paskirstymas rūšimis, gyventojų skaičius. 1924 m. žemės plotas siekė 24 285 ha, iš bendro žemės ploto – 3 748 ha valdiško miško ir žemės. Žemė rūšimis – I rūšies 2 865,34 ha, II rūšies 9 906,95 ha, III rūšies 3 295,71 ha, IV rūšies 8 217,01 ha. Žemės ploto atžvilgiu Baisogalos valsčius buvo didžiausias apskrityje. Gyventojų tais metais valsčiuje iš viso 7 658, tarp jų vyrų – 3 585, moterų – 4 073. 1930 m. gyventojų pagausėjo iki 7 884. Tuo atžvilgiu apskrityje buvo didesnis tik Krākių valsčius, turėjęs tais metais 9 500 gyventojų¹¹.

Žemės plotas ir gyventojų skaičius per pirmąjį tarpukario dešimtmetį, kaip rašoma atitinkamame valsčiaus savivaldybės 1932 02 02 rašte Kėdainių apskrities valdybai, keitėsi ir tais metais valsčiuje bendras žemės plotas sudarė 24 071,24 ha, mokesčiais apdedamos žemės 23 806,9 ha, gyventojų skaičius – 8 500¹².

⁹ LCVA, f. 417, ap. 1, b. 132, l. 54.

¹⁰ Ten pat, b. 132, l. 68, 69.

¹¹ Ten pat, b. 359, l. 7, b. 394, l. 2.

¹² Ten pat, b. 202, l. 100.

Savivaldybės darbuotojai. Pagyvėjimas Baisogalos valsčiaus savivaldybės darbe pastebimai susijęs su skėmiečio Mato Bložės išrinkimu valsčiaus viršaičiu. M. Bložė gimė 1879 m. birželio 12 d. Skėmių k. ūkininko šeimoje. Baigęs pradžios mokyklą, jis išvyko į Rusiją, kur išbuvo iki 1921 m., versdamasis fotografo amatu. Grįžęs iš Rusijos, apsigyveno savo gimtinėje. Greit įsijungė į visuomeninę veiklą. 1922 m. kaip krikščionių demokratų partijos atstovas buvo išrinktas Baisogalos valsčiaus savivaldybės tarybos nariu, o nuo 1923 m. balandžio 1 d. ir to valsčiaus viršaičiu. Šiose pareigose darbavosi net 11 metų, todėl vertas minėti savivaldybės istorijoje kiek plačiau. Buvo veiklus visuomenininkas, įvairių partijų ir organizacijų aktyvistas. Ilgametis Kėdainių apskrities savivaldybės tarybos narys. Nuo 1923 m. buvo kooperatyvo pirmininkas. 1926 m. gruodį, įvykus valstybiniam perversmui, pasitraukė iš krikdemų partijos ir įsteigė tautininkų sąjungos skyrių, buvo jo vicepirmininkas. Dvejus metus, pradedant 1928 m., buvo šaulių būrio valdybos pirmininku, vadovavo Baisogalos ugniagesių komandai. 1928 m. apdovanotas Nepriklausomybės medaliu, o 1933 m. – Gedimino ordino 3 laipsnio medaliu. Jam vadovaujant buvo pastatytas valsčiaus savivaldybės administracinis pastatas. Daug pasidarbavo tvarkant valsčiaus savivaldybės ūkio ir finansų reikalus. 1934 m. pasitraukęs iš darbo savivaldybėje, ėmėsi verslo (restorano savininkas) ir amato (buvo žinomas fotografas)¹³. 1941 m. birželio 14 d. su šeima ištremtas. 1944 m. mirė tremtyje.

Matas Bložė

Minėtinas ir valsčiaus savivaldybės sekretorius, taip pat skėmietis, Pranas Nakutis, į savivaldybės veiklą įsijungęs pačioje jos formavimosi pradžioje, 1918 m. pabaigoje. Apskrities valdyba sekretoriaus pareigoms jį patvirtino 1923 m. Dirbo iki 1930 m.¹⁴

Baisogalos inteligentai.

Pirmoje eilėje

(iš kairės):

P. Bložė,

V. Stančiūtė,

P. Nakutis,

K. Česnakas(?);

antroje eilėje antra –

M. Nakutienė.

1929 m.

Iš V. Janutėnienės

(Nakutytės) albumo

¹³*Ten pat*, b. 372, l. 109.

¹⁴*Ten pat*, b. 365, l. 9.

Kaip rašoma tarnybos bylos lape, nuo 1930 m. rugpjūčio 9 d. iki 1934 m. balandžio 22 d. Baisogalos valsčiaus sekretoriumi dirbo Jonas Juozaitis. Jis buvo išėjęs keturių gimnazijos klasių kursą, turėjo nemažą darbo savivaldybėse patirtį, sukauptą nuo 1919 m. dirbant Naujāmiesčio valsčiaus savivaldybėje raštininku, Surviliškio ir Jósvainių valsčių savivaldybėse sekretoriumi¹⁵.

Administracinis valsčiaus savivaldybės darbas suintensyvėjo tik į pirmojo dešimtmečio pabaigą, kai valsčius buvo paskirstytas į dvylika seniūnijų ir kai buvo išrinkta dvylikos asmenų valsčiaus savivaldybės taryba. Kaip valsčiaus savivaldybė 1929 m. spalio 16 d. raštu pateikė apskrities valdybai, sudarytos šios seniūnijos, kurių aptarnaujamas plotas nurodytas hektarais: Baisogalos seniūnija – 1 489,32 ha, Piepalių – 545,19 ha, Augménų – 1 638,32 ha, Paberžėlių – 1 691,65 ha, Pákiršinio – 1 786,34 ha, Palónų – 1 955,07 ha, Čelkių – 1 734,70 ha, Vabalių – 1 911,50 ha, Sirùtiškių – 2 434,04 ha, Vakarų – 2 047,72 ha, Pašakių – 1 479,21 ha, Skėmių – 1 391,02 ha¹⁶.

1930 m. Kėdainių apskrities savivaldybės valdybai pristatytas Baisogalos valsčiaus seniūnų sąrašas įdomus ir dėl to, kad jame nurodytos numatomų į savivaldybės organus asmenų pavardės. Jos kartu su tuomet savivaldybės organuose dirbančių asmenų pavardėmis duoda platesnį tų metų valsčiaus savivaldos aktyvo vaizdą¹⁷.

Minint nepriklausomybės dešimtąsias metines. Prie senojo savivaldybės pastato. Centre – kan. V. Bittis ir viršaitis M. Bložė. 1928 12 29. Iš E. Šveistienės archyvo

Jonas Juozaitis

¹⁵Ten pat, b. 40, l. 22.

¹⁶Ten pat, b. 202, l. 100.

¹⁷Ten pat, b. 27, l. 133.

Seniūnijos pavadinimas	Į savivaldybės organus numatomų asmenų pav. ir vardai	Sav. organuose dabar esančių asmenų pav. ir vardai
Baisogalos	Sen. Jankevičius Antanas Sen. pd. Tvarijonavičius Petras Tar. nr. Bložė Matas	Jankevičius Antanas Damaševičius Adolfas Jankevičius Antanas
Piepalių	Sen. Senulis Martynas Sen. pd. Tumelis Juozas Tar. nr. Butkus Juozas	Butkus Juozas Citvaras Julius Senulis Martynas
Augmenų	Sen. Ventys Ignas Sen. pd. Putinas Antanas Tar. nr. Sadauskas Jonas	Kavaliauskas Antanas Terebeiza Jeronimas Satkauskas Kazys
Paberžėlių	Sen. Beržinskis Jonas Sen. pd. Žaliauskas Bolius Tar. nr. Lapinskas Jonas	Beržinskis Jonas Lapinskas Jonas Žaliauskas Bolius
Pākiršinio	Sen. Matulis Jonas Sen. pd. Paliušis Antanas Tar. nr. Žilinskas Juozas	Matulis Jonas Paliušis Antanas Jučas Antanas
Čelkių	Sen. Lazutka Martynas Sen. pd. Petraitis Jonas Tar. nr. Jermolavičius Aleks.	Lazutka Martynas Mundeikis Stepas Stankevičius Kazys
Palonų	Sen. Jaraška Jonas Sen. pd. Ginka Povilas Tar. nr. Motiekaitis Pranas	Ginka Povilas Zavadskis Ignas Motiekaitis Pranas
Vabalių	Sen. Bunis Jonas Sen. pd. Jučas Antanas Tar. nr. Žilėnas Adomas	Andrijauskas Antanas Vaškys Petras Jučys Antanas
Sirūtiškių	Sen. Paura Jonas Sen. pd. Jakaitis Mikas Tar. nr. Povilauskas Izidor.	Paura Jonas Bernotas Antanas Jakaitis Mikas
Vakarų	Sen. Mančauskas Juozas Sen. pd. Petraitis Petras Tar. nr. Žaromskis Pranas	Mančauskas Juozas Tamulis Benediktas Žaromskis Viktoras
Pašakių	Sen. Savičius Ignas Sen. pd. Povilauskas Juozas Tar. nr. Rabikauskas Saliam.	Savičius Ignas Povilauskas Juozas Kuzminskas Stasys
Skėmių	Sen. Stukonis Kostas Sen. pd. Zauka Adolis Tar. nr. Pupkus Balys	Rumbaitis Pranas Stukonis Kostas Pupkus Balys

Lietuvos centriniam valstybiniame archyve yra ir Baisogalos valsčiaus savivaldybės tarybos narių sąrašas¹⁸, sudarytas 1931 metais. Jame tos pačios tarybos narių pavardės kaip ir seniūnų sąrašė, visi jie Baisogalos valsčiaus ūkininkai, atstovaujantys atitinkamoms seniūnijoms, prie pavardžių duodama kai kurių žinių apie juos.

Eil. Nr.	Tarybos nario pavardė, vardas, tėvo vardas	Gimimo data	Pareigos savivaldybėje	Gyvenamoji vieta
1.	Jučys Antanas, Justino	1887	viršaičio padėjėjas	Vabalių k.
2.	Jučas Antanas	1890 11 19	valsčiaus tarybos ir kelių komisijų narys	Mikonių k.
3.	Jakaitis Mykolas, Povilo	1875 12 13	valsčiaus tarybos narys	Slabūtkos vs.
4.	Kuzminskas Stasys, Juozo	1865 11 01	valsčiaus tarybos narys	Jaskynės k.

¹⁸ *Ten pat*, b. 27, l. 10.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Tarybos nario pavardė, vardas, tėvo vardas	Gimimo data	Pareigos savivaldybėje	Gyvenamoji vieta
5.	Motiekaitis Pranas, Juozo	1884 09 04	valsčiaus tarybos ir statybos k-jos narys	Berėzinos dv.
6.	Pupkus Bolius, Jono	1893 05 04	valsčiaus tarybos ir revizijos k-jos narys	Skėmių k.
7.	Senulis Martynas, Kazio	1876 10 27	valsčiaus ir apskrities tarybų narys	Fėrmos k.
8.	Satkauskas Kazys, Antano	1901 08 23	valsč. tarybos ir kelių bei statybos k-jų narys	Bučiučių k.
9.	Stankevičius Kazys, Kazio	1900 03 03	valsčiaus tarybos ir revizijos k-jos narys	Góštautų k.
10.	Žaromskis Viktoras, Prano	1882 11 24	valsčiaus tarybos narys	Valatkónių k.
11.	Žaliauskas Bolys, Igno	1905 05 08	valsčiaus tarybos ir revizijos k-jos narys	Šilalių k.
12.	Jankevičius Antanas	1892	valsčiaus tarybos narys	Biliūnų k.

Antrąjį tarpukario dešimtmetį, ypač paskutiniuosius penkerius metus, Baisogalos valsčiaus savivaldybės darbas tapo intensyvesnis ir rezultatyvesnis. Panaikinus kaimyninį Pašušvio valsčių, padidėjo teritorija, valsčiui, taip pat ir apskrities savivaldybei vadovauti stėjo didesnės kompetencijos ir patirties darbuotojai, naujai išrinktos tarybos.

1934 m. rudenį išrinkta nauja Baisogalos valsčiaus savivaldybės taryba, sudaryta nauja valdyba. 1934 11 01 viršaičiu išrinktas jau daugiametę savivaldos patirtį sukaupęs Vabalių k. ūkininkas Antanas Jučys (gim. 1887), valdęs 37 ha ūkį, prasilavinęs, anksčiau vargonininkavęs, turėjęs neabejotinų organizacinių gabumų, veiklus visuomenininkas. Pradedant 1928 m., jis buvo renkamas visų trijų sesijų tarybų nariu, nuo pat pradžios ėjo išdininko, vėliau viršaičio padėjėjo pareigas, buvo išrinktas į apskrities tarybą. Gyveno Vabaliosė, tvarkė ūkio reikalus ir kasdien arkliu važinėdavo trylika kilometrų į darbą. Tik žiemą, kai keliai būdavo užpustyti, likdavo nakvoti miestelyje. Nuo 1940 m. liepos 9 d. buvo pašalintas iš darbo ir į jo vietą pasodintas bolševikų statytinis Mykolas Žumbys. Prie turto perdavimo dalyvavo valsčiaus sekretorius Vytautas Mintautas ir sargas Motiejus Buinevičius¹⁹. Į tas pačias pareigas sugrįžo prasidėjus karui ir dirbo per visus hitlerinės okupacijos metus. 1945 m. sovietinis saugumas jį areštavo. Po 2,5 metų žuvo kalėjime.

Nuo 1934 m. lapkričio 1 d. iki 1939 m. gegužės 15 d. valsčiaus savivaldybėje sekretoriumi dirbo Vincas Strolys (gim. 1909). Baigęs 6 klases. Kilęs iš to paties valsčiaus Berezinos kaimo. Tėvai valdė 19 ha žemės. Nuo 1929 m. iki paskyrimo sekretoriumi dirbo savivaldybėje raštininku. Aktyviai dalyvavo įvairių organizacijų – jaunalietuvių, tautininkų, šaulių – darbe.

Nuo 1936 m., prie Baisogalos prijungus keturiolika naujų gyvenviečių, padidėjo valsčiaus teritorija, gyventojų skaičius, keitėsi admi-

Antanas Jučys

Vincas Strolys

¹⁹LCVA, R 110, ap. 1, b. 12, l. 276, 280.

nistracinis valsčiaus paskirstymas, į savivaldą įėjo ir naujų vietovių atstovai. Apie naujos valsčiaus savivaldybės tarybos sudėtį, neturint viso narių sąrašo, tenka spręsti iš tarybos posėdžių protokolų, nors juose ir neminimi nedalyvaujantys posėdžiuose. Antai 1936 10 14 tarybos posėdyje dalyvavo 9 iš 13 tarybos narių: J. Butkus, V. Brazauskas, A. Bložė, M. Lazutka, A. Jučys, V. Pšalgauskas, P. Motiekaitis, B. Žaliauskas, P. Žaromskis²⁰, 1937 05 04 tarybos posėdyje – valsčiaus viršaitis A. Jučys, jo padėjėjas Petras Tvarijonavičius ir 7 iš bendro 13 skaičiaus tarybos nariai: Antanas Bložė, Vladas Brazauskas, P. Motiekaitis, Lionginas Matulis, Edmundas Drąsutis, Pranas Žaromskis ir J. Butkus²¹. Taigi žinoma 11 iš 13 tarybos narių.

Apie pasikeitimus valsčiaus savivaldoje daugiau informacijos 1936 02 07 žiniose raštu apskrities savivaldybei²². Kiek painiavos dėl neužpildytos grafos „Įstaigos pavadinimas“. Ją užpildome remdamiesi kitais šaltiniais.

Eil. Nr.	Įstaigos pavadinimas	Tarnautojo pareigos	Pavardė ir vardas	Gimimo data	Mėnesinis atlyginimas	Tarnavimo metai, įstaigos pavadinimas
1	Baisogalos valsčiaus savivaldybė	viršaitis	Jučys Antanas	1887 01 17	325–325	1918–1928 m. Baisogalos v. s. valdybos nariu, 1929–1934 m. viršaičio padėjėju, nuo 1934 11 01 – viršaičiu
2	“	sekretorius	Strolys Vincas	1909 01 12	270–290	1929–1934 m. Baisogalos v. s. raštininku, nuo 1934 11 01 – sekretoriumi
3	“	raštininkas	Kvedys Stasys	1904 05 17	150–170	nuo 1934 11 01 – Baisogalos v. s. raštininku
4	“	raštininkė	Zdnavičiūtė Elena	1910 11 24	75–75	raštininkė nuo 1934 11 01
5	“	sargas	Zylė Jurgis	1880 04 01	70–78	sargu nuo 1933 03 01
6	Augmenų seniūnija	seniūnas	Kavaliauskas Antanas	1901 04 02	30–30	nuo 1928 m.
7	Baisogalos s.	“	Jankevičius Antanas	1892	35–35	nuo 1929 11 15
8	Čelkių s-ja	“	Štaškūnas Juozas	1892 07 22	30–30	1924–1929 m. tarybos nariu, nuo 1934 11 01 – seniūnu
9	Piepalių s-ja	“	Lila Antanas	1887 07 15	30–30	seniūnu nuo 1934 11 01
10	Pašakių s-ja	“	Savičius Ignas	1894 10 23	30–30	“ nuo 1929 11 15
11	Pakiršinio s-ja	“	Paliušis Antanas	1899 03 15	30–30	“ nuo 1934 11 01
12	Paberžėlių s.	“	Beržinskis Jonas	1905 11 12	30–30	“ nuo 1929 m.
13	?	“	Žilinskas Juozas	1903 08 27	30–30	“ nuo 1934 11 01
14	Ožaičių s-ja	“	Paura Jonas	1889 09 06	30–30,	“ nuo 1925 m.
15	Skėmių s-ja	“	Blotnys Vincas	1903 12 03	30–30	“ nuo 1934 11 01
16	Vabalių s-ja	“	Andrejauskas Antanas	1881 06 09	30–30	“ nuo 1929 11 15
17	Vakarų s-ja	“	Mančauskas Juozas	1899	30–30	“ nuo 1929 11 15
18	Legečių s-ja	“	Buivys Vincas	1896 04 12	30–30	“ nuo 1929 m.
19	Baisogalos v. s.	viršaičio padėjėjas	Tvarijonavičius Petras	1896 04 12	–	nuo 1934 11 01

Baisogalos savivaldybės pareigūnai 1938 m. 1. Jučys Antanas – viršaitis, 2. Tvarijonavičius Petras – viršaičio

²⁰ *Ten pat*, b. 233, l. 9.

²¹ *Ten pat*, b. 268, l. 3.

²² *Ten pat*, b. 543, l. 68.

pad., 3. Strolys Vincas – sekretorius, 4. Kvedys Stasys – raštininkas, 5. Zdanavičiūtė Elena – raštininkė, 6. Buinevičius Motiejus – sargas, 7. Padvarietis Pranas – Augmenų seniūnijos seniūnas, 8. Valiušaitis Antanas – pad., 9. Šveistys Pranas – Baisogalos s. seniūnas, 10. Jankevičius Antanas – pad., 11. Jučas Antanas – Čelkių s. seniūnas, 12. Surginas Petras – pad., 13. Buivys Vincas – Legečių s. seniūnas, 14. Poškus Petras – pad., 15. Paura Jonas – Ožaičių s. seniūnas, 16. Raicevičius Mikas – pad., 17. Paliušis Antanas – Pakiršinio s. seniūnas, 18. Bandžiulis Ipolitas – pad., 19. Žaromskis Vladas – Palonų s. seniūnas, 20. Jarmolavičius Adolfas – pad., 21. Blotnys Vincas – Skėmių s. seniūnas, 22. Gailiūnas Adolfas – pad., 23. Andrejauskas Antanas – Vabalių s. seniūnas, 24. Rulys Antanas – pad., 25. Savičius Ignas – Vakarų s. seniūnas, 26. Lukoševičius Adolfas – padėjęs²³.

*Baisogaliečių
aktyvas. 1938 m.
Iš E. Šveistienės
archyvo*

Sąrašė, lyginant su 1936 02 07 sąrašu, sumažėjęs seniūnijų skaičius (liko 10, Piepalių, Paberžėlių, Pašakių seniūnijos prijungtos prie kitų), nauji Augmenų, Baisogalos, Čelkių, Palonų, Vakarų seniūnai. Valsčiaus savivaldybėje tepasikeitė tik sargas. Seniūnijos buvo panaikintos 1940 pabaigoje, bet dar egzistavo 1942–1944 m., vėliau jų vietoje įvestos apylinkės.

1940 m. vasarą, o ypač pokario metais, politiniame šalies gyvenime vykę pokyčiai ir kataklizmai skaudžiausiai palietė ir užgulė buvusius savivaldybės darbuotojus, tarybos narius, seniūnus. Absoliuti jų dauguma liko savame valsčiuje, ūkininkavo savo ūkiuose, nesijausdami niekam prasikaltę. Gerai prisimenu, buvau smalsus paauglys ir jaunuolis, kai kuriuos teko pačiam pažinti, girdėjau apie juos kuo palankiausiai atsiliepiant kaip apie visais atžvilgiais padorius piliečius, pavyzdingus ūkininkus, moralinius autoritetus, tikrus savo krašto patriotus. O už tai jie kaip tik ir buvo kaltinami susidorojant! Daugelis jų buvo įkalinti ar su šeimomis ištremti, ne vienas žuvo neaprepiamam kančių Sibire, liko amžino išalo žemėje. Jų atminimą, pagarbą jiems privalu išsaugoti, nes jie ir kentėjo, ir žuvo būdami beginkliai.

²³Ten pat, b. 368, l. 9.

Pajamos ir išlaidos. Valsčiaus kūrimosi metais ekonominė padėtis buvo kritiška. Šį kraštą, nusiaubtą kaizerinės okupacijos ir vykusių fronto kovų, atkūrus nepriklausomybę, dar plėšė bermontininkai ir bolševikai. Reikėjo lėšų išlaikyti kad ir visai negausią bei nereiklį administraciją. Jau 1918 m. lapkričio 18 d. Kėdainių apskrities seimelyje (valsčių atstovų susirinkime) tarp 13 svarstyčių klausimų buvo įtrauktas ir *lėšų klausimas*. Konstatuota, kad

„kiekvienas valsčius užsilaiko savomis lėšomis ir vienbalsiai nutarta:

1) leisti valsčiams užsidėti mokesį už pasų vizavimą nuo 25 iki 50 kapeikų, 2) leisti taipogi apsidėti akcizo mokesčiais ant tiek, kiek stinga nuo 20 procentų mokesčio ir pasų vizavimo mokesčio“²⁴.

Kaip jau pastebėjome anksčiau, baisogaliečiai nieko nelaukė 1918 m. lapkričio 26 d. parapijos atstovų susirinkime nutarė įvesti mėnesinį mokesį nuo dešimtinės po 20 kapeikų, o teisėjams po 10% nuo bylos, išrinko išdininką, o netrukus, gruodžio 18 d. posėdyje, be anksčiau nustatyto mokesčio, nutarta rinkti krautuvių, malūnų, pagalvių mokesčius po 10 kapeikų per mėnesį.

Apskrities savivaldybės dokumentuose esama sunkiai iššifruojamų žinių apie tai, kad pagalvės mokesčiai nuo turto Baisogalos valsčiuje 1920 m. sudarė 2 000 auksinų, kad renkami mokesčiai nuo 20 193 dešimtinių, kad 20% mokesčiai už žemę, skaitant už dešimtinę 45 kp, sudarė 8 540 rb 14 kp, kad valsčiui buvo apskrities skirta 4 050 rb. Bet iš tų juodraštinų popierėlių sunku nustatyti, kuriais metais (1919 ar 1920) tai buvo daroma, kiek iš tikrųjų gauta pajamų, kaip jos buvo realizuotos.

Apskrities savivaldybė ragino valsčius prasimanyti lėšų steigiant dirbtuves ar gamyklėles. Buvo planuojama atnaujinti Komaro *plytinių* veikimą, atstatyti per karą sudegusią lentpjūvę ir garinį malūną, savivaldybių pieninę.

Mokesčių rinkimas pirmaisiais tarpukario metais buvo vienas pagrindinių tiek apskrities, tiek ir valsčiaus savivaldybių valdybų ir tarybų rūpesčių. Kaip tai buvo daroma pirmą nepriklausomybės dešimtmetį, archyvinių duomenų išliko nedaug, nors jau 1923 11 19 apskrityje buvo priimtas aplinkraštis dėl sąmatų sudarymo, ir valsčiai įpareigoti ne vėliau kaip tų metų lapkričio 26 d. pristatyti sąmatos projektą²⁵. Apskrities atstovo, kaip atrodo, 1924 m. pranešime (išlikęs mašinraštis) rašoma:

„Nuo pat pradžios organizacijos jaučiamas finansų trūkumas, ir iš tos sunkios padėties jau 5 metai niekaip negalime išeiti. Dar iki šiuo laiku nėra susitvarkiusi jų finansinė padėtis. (...) Nors dar įstatymas nepriimtas, bet svarstomame projekte yra pasiūlyta valsčių savivaldybėms 10% ir apskričių savivaldybėms 5%. Savivaldybės, sulaukę šio mokesnio, žinoma, nieko negalės padaryti, nes jo gali užtekti tik savivaldybėms likviduoti“²⁶.

Laikotarpio, pradedant 1928 m., savivaldybės pajamos ir išlaidos parodomos žemiau pateiktose lentelėse, kurių duomenys, daugiausia faktinės pajamos ir išlaidos, paimti iš kasmetinių valsčiaus savivaldybės suvestinių ataskaitų.

²⁴ *Ten pat*, b. 1, l. 28.

²⁵ *Ten pat*, b. 365, l. 67.

²⁶ *Ten pat*, b. 360 l. 169.

Baisogalos valsčiaus savivaldybės pajamos 1928–1940 m.

Metai	I sk. Tiesioginiai mokesčiai			II sk.	III sk.	IV sk.	V sk.	VI sk.	VII sk.	Nepapraštosios pajamos	Iš viso	
	Žemės mokestis	Nekilnojamojo turto mokesčiai	Valstyb. miškų ir ežerų bruto pajamos									
1928	16 008					1 035	455			4 264		21 762
1929	265 956			378		941	653	653		2 317		30 506
1930												
1931												
1932	30 061	42		715	141	201				2 327	837	35 324
1933												
1934	32 486	877	371	2 105	2	210		1 731	52	4 283		42 117
1935	32 169	410	355	1 896	134	998		1 881	32	2 231	1 985	42 091
1936	39 376	420	517	1 900	41	1 342		1 836		3 105		48 537
1937	37 112	511	500	1 765	490	885		2 320			100	43 683
1938	41 179	463	538	5 005	134	1 592		2 300	625	3 059		54 895
1939	40 905	489	550	2 090	115	1 380		2 340	120	2 200		50 189
1940	41 605	662	500	2 140	55	1 460		2 340	210	2 550	100	51 622

Kaip matyti iš lentelės, valsčiaus savivaldybės pajamų pagrindą sudarė tiesioginiai valstybiniai mokesčiai, pirmiausia žemės mokestis. Verslo mokesčiai valsčiuje augo, bet jų lyginamasis svoris nebuvo didelis, nes verslininkų, taip pat pramonės įmonių turėta nedaug. Mokesčių dydžiai ir šaltiniai būdavo numatomi ir tvirtinami valsčiaus savivaldybės tarybos posėdžiuose, juos dar tvirtindavo ir apskrities viršininkas. Iš pajamų aiškinamųjų raštų, kuriuose apskrities savivaldybei būdavo nurodomi pajamų šaltiniai, matyti, kiek ir iš kur gauta lėšų, kiek jų tekdavo valsčiaus savivaldybės reikmėms. Antai 1934 m. valsčiaus žemės plotas buvo: I rūšies – 777,16 ha, II rūšies – 7 683,17 ha, III rūšies – 7 902,85 ha, IV rūšies – 4 067,60 ha. Valstybinių mokesčių už žemę per metus išeina 110 235 Lt. Nuo tų mokesčių valsčiaus savivaldybės reikalams teko 20%, arba 27 558 Lt. Nekilnojamojo turto mokesčių mokėtojai, kurių valsčiuje 57, įmoka valstybei 1 550 Lt. Tų mokesčių 20%, arba 387 litai, teko valsčiaus reikalams. 1934 m. valsčiuje buvo 42 pramonės ir prekybos įmonės (II rūšies – 1, III – 21, IV – 2, VI – 2, VII – 2 ir VIII – 14). Jų savininkai mokėjo 1 670 Lt. Nuo jų 20%, arba 417,5 Lt, teko savivaldybės reikalams²⁷.

Po šešerių metų, prisidėjus iš Griñkiškio ir Pāšūsvio valsčių priskirtiems žemės plotams, pagerėjus ekonominėms sąlygoms, tiksliau nustačius žemės rūšis, pasikeitė ir pajamų dydžiai. Kokie tarybos priimti mokesčiai 1940 m., matyti iš 1939 11 20 posėdžio protokolo. Valsčiuje pagal paskutinius duomenis žemė suskirstyta taip: I rūšies – 722 ha, II – 8 095, III – 8 994 ha, IV – 4 462 ha. Valstybės mokesčio už žemę numatyta surinkti 118 873 Lt.

30% tos sumos skirti valsčiaus savivaldybės reikalams – 35 662 Lt, 5% seniū-

²⁷Ten pat, b. 170, l. 12.

nams atlyginti – 5 443 Lt. Iš viso žemės mokesčio – 41 605 Lt. Baisogalos miestelyje ir priestotyje turėti 95 nekilnojamojo turto mokesčio mokėtojai, iš kurių per metus valstybės išdui numatyta gauti 2 649 Lt. Iš jų 20%, arba 530 Lt, – savivaldybės reikalams, 5%, arba 132 Lt, – seniūnams atlyginti. Iš viso nekilnojamojo turto mokesčio – 662 Lt. Valstybinių miškų ir ežerų bruto pajamų tikėtasi gauti apytikriai 500 Lt. Iš valsčiaus ribose buvusių 53 prekybos ir pramonės įmonių planuotas pagrindinis verslo mokestis – 2 770 Lt. Jo 20%, t. y. 554 Lt, numatyta skirti savivaldybės reikalams, 5% – 138 Lt – seniūnų atlyginimams. Iš viso verslo mokesčių – 692 Lt, verslo pelno mokesčio savivaldybės reikalams – 1 200 Lt. Valsčiuje turėti du restoranai. Juos taryba nusprendė apdėti 495 Lt mokesčių suma, kuria būdavo dalijamasi pusiau su apskrities valdyba.

Iš minimo protokolo matyti, kad nemažą pajamų dalį sudarė lėšos, gautos už pataisytus vieškelius per valstybinius miškus (apie 1 500 Lt), administracinės baudos už privalomų įstatymų bei įsakymų nevykdymą (apie 1 850 Lt), dviračių registravimo pajamos, nežymią – rinkos rinkliava, net šunų mokestis, už skelbimų lipdymą nustatytose vietose ir kt. Į savivaldybės turto ir kapitalo pajamas įskaičiuoti nuosavi butai įkainoti taip: raštinės patalpa – 720 Lt, senelių prieglauda – 240 Lt, areštinė – 240 Lt, viršaičio butas – 120 Lt, sekretoriaus butas – 360 Lt, raštininko butas – 240 Lt, sargo butas – 180 Lt, savivaldybės namo salka – 120 Lt, butas prieglaudoje – 120 Lt. Iš viso – 2 340 Lt. Palyginti nemažas pajamas tikėtasi gauti už kelius tiesimą per valstybinius miškus (apie 1 500 Lt), baudų už nusižengimus privalomiems įstatymams ir įsakymams (apie 1 850 Lt) ir kitus nežymius mokesčius²⁸.

Didelę valsčiaus savivaldybės išlaidų dalį sudarydavo bendrosios valdymo išlaidos, nors tarnautojų savivaldybė turėjo palyginti ne taip ir daug, o atlyginimai buvo ne per didžiausi. Susikūrus savivaldybei, kuri laiką jos darbuotojai (viršaitis, sekretorius, seniūnai), kaip ir visoje apskrityje, dirbo be atlyginimo. Kaip parodyta 1930 m. etatų atlyginimo lentelėje, tais metais viršaičio mėnesinis atlyginimas – 240 Lt, sekretoriaus – 250 Lt, viršaičio padėjėjo – 100 Lt, raštininko – 160 Lt, sargo – 60 Lt, seniūnų – 30 Lt. Tokie atlyginimai išliko dar kuri laiką. 1936 m. tarnautojams išmokėto atlyginimo lentelėje viršaičiui – mėnesinio atlyginimo 325 Lt, sekretoriui – 270 Lt, raštininkui I – 180 Lt, raštininkui II – 120 Lt, sargui – 80 Lt, seniūnams – I eilės – 35 Lt (Baisogalos seniūnui), kitiems – 30 Lt. Sekretoriui dar mokėti už butą, kurą, šviesą, aprūpinti daržų, o raštininkui ir sargui – už butą, kurą ir šviesą²⁹.

Valsčiaus savivaldybės darbų apimtis didėjo, reikėjo daugiau tarnautojų, bet apskrities savivaldybė varžė jų didinimą, netvirtindavo valsčiaus tarybos numatytų didesnių atlyginimų. Antai 1935 10 21 savivaldybės raštu Kėdainių apskrities viršininkui buvo prašoma didinti atlyginimus savivaldybės tarnautojams, nes turima tiek daug darbo, kad tenka dirbti net po 12–14 valandų per parą³⁰. Tąsyk apskritis nepatvirtino prašomo antro raštininko etato. Kaip konstatuota Kėdainių apskrities savivaldybės posėdyje 1938 05 30 svarstant finansinę padėtį,

„valsčių savivaldybės apie 43 procentus savo pajamų išleidžia administracijos reikalams, o likusius 57 procentus švietimo, so-

²⁸ *Ten pat*, b. 338, l. 10, 11.

²⁹ *Ten pat*, b. 233, l. 61.

³⁰ *Ten pat*, b. 211, l. 57, 83.

cialinės globos, susisiekimo ir kitiems reikalams (...). Sumažinti administracijos reikalams išlaidas neįmanoma, nes savivaldybės yra tarpininkės tarp gyventojų ir valdžios įstaigų, todėl veda įvairius susirašinėjimus, duoda visokius liudijimus, veda valstybinio žemės mokesčio knygas, turi daug pareigų karinėje srityje ir kt., dėl ko jos užverstos darbu, o etatai ir jiems atlyginimai nėra dideli“³¹.

Tvirtinant 1940 m. savivaldybės biudžetą, buvo nustatyti atlyginimai: viršaičiui alga mėnesiui 325 Lt, vaikų ir trimečių priedai, sekretoriui – 300 Lt mėnesiui ir vaikų priedas, raštininkui I alga mėnesiui 200 Lt ir trimečių priedas, raštininkui II alga mėnesiui 120 Lt ir trimečių priedas, sargui alga mėnesiui 95 Lt. Algos priedui duoti sekretoriui butą, kurą, šviesą ir daržą, raštininkui I ir sargui butą, kurą ir šviesą. Taip pat nutarta viršaičiui susisiekimo priemonėms laikyti per mėnesį mokėti 40 litų. Komisijų nariams mokėti dienpinigius po 6 Lt už darbo dieną savivaldybės raštinėje ir po 10 Lt išvykus į valsčiaus ribas savo susisiekimo priemonėmis. Viršaičiui ir tarnautojams, vykstantiems už valsčiaus ribų tarnybos reikalais, mokėti dienpinigius ir kelionpinigius pagal valstybiniams tarnautojams nustatytas normas³².

Kai kuriais metais turėta ir vadinamųjų nepaprastų išlaidų, kurios nebuvo numatytos biudžete, lėšos joms gautos dažniausiai papildomai iš Kėdainių apskrities savivaldybės ir skirtos svarbesniems, dažniausiai susisiekimo ir statybų (tiltų, mokyklų) reikalams. Tokių lėšų, pavyzdžiui, 1935 m. gauta ir išleista švietimo ir kultūros reikalams 2 500 Lt, susisiekimo reikalams – 1 719 Lt.

Kasmet valsčiaus savivaldybė turėdavo įvairiausių išlaidų. Pavyzdžiui, 1935 m. apskrities viršininko patvirtintos tokios išlaidos: raštinės ir ūkio reikalams – 250 Lt, knygų, blankų, instrukcijų spausdinimui – 150 Lt, informacinio turinio spaudiniams – 455 Lt, paštui, telefonui, telegrafui – 250 Lt³³. Dar parama įvairioms organizacijoms, pašalpos, didžiausios išlaidos – mokyklų išlaikymui, keliami tiesiai, tiltams statyti.

Negalėdama biudžete sudurti galų su galais, Baisogalos savivaldybė brido į skolas. Antai 1932 m. devyniems skolintojams (Kėdainių apskr. valdybai, Panevėžio apskr. valdybai, VRM Kauno ligoninei, Raudonojo Kryžiaus ligoninei, Miškų departamentui, Psichiatrinei ligoninei, Lietuvos universitetinei akių klinikai, Valst. vaikų ligoninei, Žemės ūkio ministerijai (3 360 Lt paskola tiltų statymui) ji buvo skolinga iš viso 15 867,81 Lt³⁴. 1934 m. skolintojų sąrašas – penkiolika skolintojų, kuriems skola – 31 872,42 Lt. Didžiausia skola – Kėdainių apskr. valdybai – 8 428,89 Lt³⁵.

Kasmetines savivaldybės išlaidas rodo pridedama lentelė, sudaryta remiantis suvestinėmis faktinių išlaidų ataskaitomis, kur jų nerasta – patvirtintais planais.

³¹Ten pat, b. 301, l. 10.

³²Ten pat, b. 338, l. 51.

³³Ten pat, b. 120.

³⁴Ten pat, b. 140, l. 61.

³⁵Ten pat, b. 170.

Baisogalos savivaldybės išlaidos 1928–1940 m.

Metai	I sk.	II sk.	III sk.	IV sk.	V sk.	VI sk.	VII sk.
	Bendrosios valdymo išlaidos	Išlaidos žemės ūkiui	Išlaidos švietimo, meno ir kultūros reikalams	Išlaidos socialiniams reikalams	Išlaidos sveikatos reikalams	Išlaidos suimtujų reikalams	Išlaidos valst. ir savivald. policijai
1928	10 507,52		3 384,95		996,30	3,75	
1929	11 474,67		2 252,40		25	16,75	
1930	14 750	300	12 292	5 100	1 600	200	
1931							
1932	15 124,44		5 488,88	1 249,85	100	115,30	100,55
1933	13 524,37		3 661,90	1 329,95	855,43	114,60	540
1934	15 179		6 777	1 632	5 997	458	540
1935	14 598	100	7 634	1 679	7 952	450	540
1936	20 504	100	7 427	1 747	5 976	516	540
1937	20 786	50	11 181	1 741	2 000	445	540
1938	22 908	50	7 857	1 521	8 157	441	540
1939	23 012	50	9 160	1 537	3 000	430	540
1940	24 076	50	10 167	1 761	3 062	44 7	540

Metai	VIII sk.	IX sk.	X sk.	XI sk.	XII sk.	XIII sk.	XIV sk.	Iš viso
	Išlaidos naujų šaukimui	Išlaidos susisiekimo reikalams	Išlaidos miestams tvarkyti	Apsaugos nuo gaisrų reikalams	Fondams ir skoloms mokėti	Išlaidos turtui valdyti	Kitos išlaidos	
1928		6 257,05						21 149,57
1929		5 316,90	27	366,52		3 035,29	90	22 604,40
1930		9 200	550	400	800			45 192
1931								
1932		7 741			170,80	967,44		31 058,26
1933		2 075,95			9 792,16	248,25		32 142,61
1934	12	2 536			8 883	751		42 765
1935		852	247	510	8 174	101		42 827
1936	12	1 166	150	100	5 197	1 165		44 600
1937		3 300	200	100	5 600	2 487		48 430
1938		2 582	262	300	3 635	5 820		54 073
1939		4 700	250	150	2 043	2 792		47 664
1940		4 200	240	300	2 060	2 420		49 323

Savivaldybės valdybos ir tarybos veikla. Valsčiaus savivaldybės valdybos ir tarybos darbas vyko apskrities savivaldybės nubrėžta linkme, sutinkamai su valstybės įstatymais ir planais. Tiesiog tradiciniais tapo privalomi svarstyti klausimai, kuriems reikėjo kolektyvinių sprendimų. Atskiras darbo sritis kuravo iš tarybos narių sudarytos komisijos. Palyginimui galima paimti dviejų atskirų dešimtmečių savivaldybės organų darbus. Antai 1929 m. savivaldybės veiklos ataskaitoje apskrities valdybai randame tokią informaciją. Per tuos metus valdyba posėdžiavo 12 kartų ir svarstė 48 klausimus, taryba keturiuose posėdžiuose nagrinėjo 25 klausimus. Tais metais veikusios keturios komisijos posėdžiavo 5 kartus. Apie valdybos ir tarybos darbą galima spręsti iš susirašinėjimų apimties, daugiausia su apskrities valdyba, masto. Per tuos metus gauta 3 121 raštas, išsiųsta – 4 519³⁶. Tuo tarpu 1937 m. valdybos (žiniuose rašoma *viršaičio*) penkiuose

³⁶Ten pat, b. 394, l. 274.

posėdžiuose svarstyti 6 klausimai, o 2 tarybos posėdžiuose – 36. Susirašinėjimo pagausėjo. Gauti 4 208, išsiųsti 4 554 raštai³⁷.

Tarybos posėdžiuose, be biudžeto, buvo svarstomi ir įvairūs ūkiniai-organizaciniai klausimai, einamieji reikalai, daugiausia smulkūs, įvairiausi prašymai dėl pašalpų skyrimo, tarybos nariai būdavo informuojami aktualiausiais veiklos klausimais. Įdomumo dėlei pateikiame 1937 10 14 posėdžio dienotvarkę, labai panašią į daugelį:

„1937 m. v. sav. etatų ir atlyginimo nustatymas, 2) 1936 m. biudžeto papildymas ir priėmimas, 3) su 1937 m. biudžetu surištų prašymų svarstymas, 4) 1937 m. biudžeto priėmimas, 5) įvairių prašymų svarstymas, 6) einamieji reikalai“.

Tame posėdyje tarp kitų klausimų – mokesčių savivaldybės reikalams nustatymas³⁸.

Tarybos nariai, kaip matyti iš protokolų, nė karto nebuvo susirinkę į posėdžius visi, nors posėdžiai vykdavo retai. Dažniausiai nedalyvaudavo maždaug ketvirtadalis narių, o buvo ir tokių posėdžių, kuriuose dalyvaudavo 50 procentų. Beveik visi nutarimai būdavo priimami vienbalsiai. Ataskaitose apskrities valdybai valsčiaus taryba teikdavo žinias apie visas savo veiklos sritis. Pirmiausia iš jų ir trumpa valsčiaus savivaldybės veiklos apžvalga.

Kaip matome iš išlaidų lentelės, kasmet daugiausia lėšų savivaldybė skirdavo švietimo, meno ir kultūros reikalams. Iš tikrųjų tos lėšos atitekdavo pradžios mokyklų reikmėms, jų išlaikymui, aprūpinimui kuru, apmokėjimui už šviesą, mokyklų remontą, mokytojų butų nuomai, sargų atlyginimams.

Vienas svarbiausių savivaldybės rūpesčių pirmąjį veiklos dešimtmetį – pradžios mokyklų tinklo plėtimas, naujai įkurtų mokyklų aprūpinimas patalpomis. Archyvinės žinios liudija, kad, pradėdant 1915–1916 m. m. ir baigiant 1918–1919 m. m., tuometinio valsčiaus ribose veikė trys vieno komplekto mokyklos³⁹. Per pirmąjį dešimtmetį atidarytos dar šešios naujos mokyklos ir jau devyniose turėta vienuolika komplektų. Tos mokyklos – Augmenų, Baisogalos, Čelkių, Pakiršinio, Palonų, Sirutiškio, Skėmių, Vabalių, Vertimų. Kaip apskričiai pateiktose žiniose konstatuota, 1930 m. valsčiuje turėta nuosavų (t. y. savivaldybės) mūrinių mokyklų pastatų 3, juose komplektų – 5, medinių – 4, komplektų – 5, sandomose patalpose – dvi vieno komplekto mokyklos. Mokinių skaičius visose mokyklose tais metais – 310 berniukų ir 207 mergaitės⁴⁰. Toje byloje ir žinios, kad 1926 m. pradėta ir užbaigta statyti vieno komplekto mokykla Augmenuose. Išleista statybai 5 000 Lt. Nuosavas patalpas iki nepriklausomybės paskelbimo turėjo Baisogalos, Palonų ir Skėmių pradžios mokyklos. Patalpas Čelkių, Pakiršinio ir Vertimų (Vakarų) mokyklos gavo išparceliavus dvarus.

Didžiausias savivaldybės galvos skausmas – naujų mokyklų statyba Baisogaloje, Ažaičiuose (nuo 1940 m. Ožaičiuose) ir Vabaliuose. Baisogaloje, valsčiaus centre, daugėjo mokyklinio amžiaus vaikų, mokykla plėtėsi, artėjo metas steigti šešiametę, o pastatas buvo visai prastas, tiesiog avarinis. Mokyklos Ožaičiuose ir Vabaliuose nuomojamos patalpose taip pat neatitiko minimalių, joms būtinų reikalavimų. Didžiulės savivaldybės pastangos,

³⁷Ten pat, b. 580, l. 396.

³⁸Ten pat, b. 268, l. 3.

³⁹Ten pat, b. 360, l. 167.

⁴⁰Ten pat, b. 27, l. 63.

dėtos mokyklų statybai minimose vietovėse, buvo tiesiog nesėkmingos. Ypač daug iečių sulaužyta stengiantis gauti lėšų Vabalių pradžios mokyklos statybai. Ankštos patalpos buvo nuomojamos vienkiemio seklyčioje, nepatogioje kaimo vaikams vietovėje. Pavasarį ir rudenį (ir šio rašinio autoriui) į mokyklą tekdavo maknoti per gilų šunkelio purvą arba lenkti jį brendant pagrioviais, ežiomis. Jau 1930 m. buvo numatyta naujos mokyklos statybai skirti 6 000 Lt, bet jų nesurasta. 1933 03 08 raštu apskrities valdybai buvo rašoma:

„Baisogalos valsč. reikia statyti sekančias mokyklas: Baisogalos – 6 komplektų, Vabalių – 2, Ožaičių – 2. Pirmiausia reikia statyt Baisogaloje, nes esamas namas labai senas, supuvęs ir pavojingas naudojimuisi. Jame telpa tik dvi klasės ir vienas butas mokytojui. Savivaldybė prisidėtų pristatymu medžiagos. Jei namai būtų mediniai, miško medžiagą galima paimti iš Baisogalos girininkijos. Antroje eilėje eina Vabalių pradžios mokyklai (...). Jeigu aps. valdyba savo lėšomis statytų Baisogaloje mokyklą, tai seną Baisogalos namą perkelti į Vabalius ir, pridėjus naujos medžiagos, savo lėšomis pastatyt Vabaliuose 2 kompl. mokyklos namus. Trečioje eilėje eina Ožaičių mokykla, kuri talpinama Sirutiškių kaime (...). Tarp Ožaičių ir Sirutiškių kaimų eina varžybos dėl steigimo pradž. mokyklos. Dabar Ožaičių vardu įsteigta mokykla Sirutiškių kaime. Sirutiškių ir Ožaičių kaimuose reikėtų steigti atskiras mokyklas, bet po 2 kompl. nei viena, nei antra neišlaikys. Todėl šias mokyklas reikėtų sujungti į vieną. (...) Ožaičių rajonas yra sulenkėjęs, todėl jiems mokykla yra būtina“⁴¹.

1934 m. raštu Kėdainių apskrities valdyba pranešė Baisogalos valsčiaus viršaičiui, kad Baisogaloje bus statomi 3-jų komplektų mokyklos namai. Sirutiškių pradžios mokyklos Ožaičių komplektui nutarta apskrities ir valsčiaus savivaldybių lėšomis pirkti už 3 000 Lt nereikalaujantį pertvarkymo trobesį⁴², tačiau tai nebuvo padaryta. Kėdainių apskrities savivaldybės valdybos viršininko 1939 08 17 raštu Baisogalos valsčiaus savivaldybei pavadama

„Ožaičių pr. m-los Ožaičių komplektui surasti tinkamą butą ir nuo šių mokslo metų tą komplektą iš senų namų perkelti į naujai išnuomotą butą“⁴³.

Apskrities mokyklų inspektoriaus vizitacijos 1939 04 10 akte konstatuojama:

„Ožaičiuose namai mediniai, savi, statyti prieš 150 m. Labai blogi ir nepakenčiamai šalti. Sirutiškiuose – nauji, nuomojami, klasė šilta“⁴⁴.

Vabaliams – nieko. Po pertraukos, 1936 11 24, Vabalių pradžios mokyklos tėvų komitetas kreipėsi prašymu Kėdainių apskrities viršininkui. Jame buvo rašoma, kad

⁴¹ *Ten pat*, b. 494, l. 275.

⁴² *Ten pat*, b. 494, l. 167.

⁴³ *Ten pat*, b. 332, l. 179.

⁴⁴ *Ten pat*, f. 391, ap. 3, b. 1727, l. 304–305.

„mokykla per 14 gyvavimo metų talpinasi nuomojamame bute. Butas mokyklai visai netinkamas, nes yra labai žemas, tamsus ir mažas. Mokinių susidaro apie 60, o mokykloj vietų yra tik 40, tai tiesiog nepakenčiama. Be to, mokykla randasi labai balotoj vietoj. Pavasarį ir rudenį mokiniai negali iki mokyklos atbristi: ateina tik pusė mokinių, tai labai susitrikdo darbas. Nuo visų tų blogumų kenčia mokyklos rajono vaikų sveikata, kenčia ir pats mokytojas (...), nes mokytojo butas randasi ne prie mokyklos. (...) Mokyklos tėvų komitetas prašo statyti naują mokyklą ir prie jos statybos žada pagal išgales prisidėti. Mokyklai yra paskirta 3,77 ha žemės, yra pastatyta daržinė, užveistas sodas iš 30 medelių, aptverta tvora“⁴⁵.

Pareiškimo tikrumą paliudijo savo parašais valsčiaus savivaldybės viršaitis ir sekretorius. Ant jų rašto rezoliucija:

„Pranešti tėvų k-tui, kad Baisogalos savivaldybė numato 1937 m. pradėti mokyklos statybą“⁴⁶.

Tačiau statyba pradėta tik po trejų metų. Baisogalos pradinei mokyklai buvo pastatytas medinis tipinis pastatas 4 komplektų pradinei mokyklai. Pastatytas tuo metu, kai įsteigta šešių skyrių pradžios mokykla. Du skyrius teko mokyti nuomojamame pastate ir kasmet mokėti didelį nuomos mokesį. Kaip rašoma mokykloms išlaikyti skirtų 1940 m. išlaidų paskirstymo lentelėje, sudarytoje 1939 11 20 ir pasirašytoje valsčiaus viršaičio A. Jučio ir sekretoriaus V. Mintauto, patalpos nuomojamos keturioms mokykloms (Baisogalos miestelio, stoties, Ožaičių, Vabalių), ir butų nuomai metams numatyta 2 220 Lt. Vien miestelio mokyklai – 1 200 Lt⁴⁷.

Kaip matome, savivaldybė dėjo daug pastangų naujų mokyklų statybai, bet savų lėšų tam sukaupti neturėjo iš ko, o apskrities savivaldybė, matyt, irgi neturėjo tam finansinių galimybių. Jau 1938 05 30 Kėdainių apskrities tarybos posėdyje konstatuota, kad apskrityje tik 46 mokyklos dirba nuosavuose namuose, o likusios 73 glaudžiasi samdomuose butuose, kurių dauguma neatitinka savo paskirties⁴⁸. Iš tų skaičių galima spręsti, kad padėtis Baisogalos valsčiuje buvo viena iš geriausių apskrityje, todėl ir naujų mokyklų statybai skirta labai mažai lėšų. Tai – Kėdainių apskrities savivaldybės problema. Baisogalos valsčiui tas klausimas buvo nelabai aiškus, nes kaimyniniuose Naujamiesčio ir Šeduvės valsčiuose, priklausiusiuose Panevėžio apskrīčiai, naujos tipinės mokyklos dygo kaip grybai po lietaus.

Valsčiaus savivaldybė rūpinosi ir mokyklų remontu, kuris daugeliui jų pastatų, didesnis ir mažesnis, buvo būtinas. Valdyba iš anksto numatydavo, kokias mokyklas reikia remontuoti ir kiek lėšų tam gali skirti. Sakysim, kaip konstatuota archyvuiniuose dokumentuose, 1930 m. reikėjo remontuoti 4–5 mokyklas, 1933 m. vien Baisogalos pradžios mokyklos remontui išleista 250 Lt, 1935 m. suremontuotos 6, 1937 m. – 7 mokyklos. Remontui lėšų skirdavo ir Kėdainių apskrities savivaldybė. Jos valdybos pirmininko

⁴⁵Ten pat, b. 540, l. 40.

⁴⁶Ten pat, b. 510, l. 42.

⁴⁷Ten pat, b. 338, l. 48.

⁴⁸Ten pat, b. 301, l. 10.

1936 12 12 raštu I rajono mokyklų inspektoriui pranešama, kad remontui pradžios mokykloms paskirta: Čelkių – 50 Lt, Skėmių – 150 Lt, Pakiršinio – 370 Lt, Ožaičių – 530 Lt⁴⁹.

150 Lt valsčiaus savivaldybė skyrė valsčiaus pradžios mokyklų sporto ir dainų šventei 1936 m. praversti. Tai buvo didelė dovana mažai ką mačiusiems kaimo mokyklų vaikams. Gerai menu tą išpūdingą šventę, kai, būdamas antro skyriaus mokinukas, didelėje kolonoje iš Baisogalos žygiavau į Piepalių piliakalnį, kuriame vyko šventė, o kolonos priekyje – mūsų, pačios tolimiausios nuo valsčiaus centro, Vabalių pradžios mokyklos vedėjas L. Jakaitis.

Pradžios mokyklas tarpukario metais kuravo apskrities savivaldybė, jomis paprastai rūpindavosi pradžios mokyklų inspektorius. Daugelis apskrities savivaldybės raštų mokyklų materialinio aprūpinimo ir mokymo klausimais būdavo adresuojami tiesiog mokyklų vedėjams. Antai 1923 m. mokyklos buvo informuotos, kad apskrities valdyboje turimi mokykloms pagaminti antspaudai ir dienynai⁵⁰, 1923 11 19 raštu pranešta apie mokykloms paskirtas mokymo priemones ir knygas, nurodomos jų kainos⁵¹. Apskrities savivaldybės valdyba rūpinosi ir mokyklų aprūpinimu baldais. Taip buvo ilgą laiką. Net 1936 m. mokykloms dar trūko stalų, kėdžių, suolų, vėliavų, Vycio ženklų.

Kuriantis nepriklausomai Lietuvai keliai valsčiaus teritorijoje buvo tiesiog apverktini. Tik vieškelis Kaūnas–Baisogala–Šiauliai, galima sakyti, buvo vertas to vardo, o kiti – paprasto naudojimo keliai arba tiesiog vadinami šunkeliai. Jų gerinimui, naujų kelių tiesimui sąlygos juodžemio, priemolio krašte, kur labai trūko žvyro, buvo gana keblios. Tiltų taip pat būta menkų, daugiausia medinių, statytų be reikiamo organizuotumo, be kad ir menkos technologijos. Reikėjo tiesti ir naujus kelius, nes, norint pasiekti valsčiaus centrą ar Šeduvą, su kuria turėta nemažai reikalų, atokesnių vietovių gyventojams tekdavo manytis sukant apylankomis ar aplinkkeliais, ir kelias pasidarydavo kur kas ilgesnis. Panaši padėtis buvo ir didesnėje Kėdainių apskrities dalyje. Todėl visai suprantamas apskrities savivaldybės valdybos ir tarybos, tuo pačiu ir Baisogalos valsčiaus savivaldybės dėmesys šiam darbo barui. Kėdainių apskrities archyve išlikę gal daugiausia dokumentų kaip tik kelių tiesimo ir tiltų statybos klausimais. Jokiai kitai sričiai nebuvo skirta tiek finansinių ir darbo jėgos resursų, užtraukta tiek paskolų kaip keliams ir tiltams. Nuo pat savo veiklos pradžios apskritis tiesiogiai vadovavo kelių tiesimui ir tiltų statybai.

Jau 1919–1920 m. keliai valsčiuje, kad ir ne visai tiksliai (savivaldybė neturėjo žinių apie valdomos žemės plotus, kelių ilgį), buvo išdalyti atsižvelgiant į žemės, miško plotą arba kitą turtą ir pelnus. O kelių ir tiltų svarbą Kėdainių apskrities savivaldybės valdyba pabrėžė dar 1923 metais. Tų metų balandžio 21 d. aplinkraštyje nr. 51/1 910 visų valsčių valdyboms buvo *kartotinai* prašoma imtis priemonių, kad iki tų metų gegužės 15 d. visi keliai ir tiltai būtų pataisyti, nes šiuo laikotarpiu karo komendantas apžiūrės kelius, kokios jie būklės, kaip taisomi⁵². Tais pačiais metais, siekiant išsaugoti netvirtus tiltus, uždrausta per juos važiuoti didesniu greičiu, pasiūlyta žvyru keliams taisyti apsirūpinti žiemą, jį suvežant ir supilant šalikelėse. 1924 m. apskrities valdyba nu-

⁴⁹ *Ten pat*, b. 202, l. 197.

⁵⁰ *Ten pat*, b. 360, l. 55.

⁵¹ *Ten pat*, b. 360, l. 71.

⁵² *Ten pat*, b. 365, l. 31.

statė, iš kokios medžiagos turi būti statomi tiltai (tik iš apdirbtos), įpareigojo pavasario potvynių metu rūpintis, kad jie nebūtų sugriauti⁵³. Tais metais vieškeliai valsčiuje, apskaičiuoti nuo 222 735 ha (kiekvienam ha 2,48 m), sudarė 56 km 453 m. Valsčius buvo įpareigotas ruošti kelių perdalijimui 1925 m. pavasarį, tam tikslui turėjo parengti atitinkamus dokumentus, nustačius, kad, skiriant taisyti kelius, būtų laikomasi tam tikros balų sistemos (I rūšies žemė – 6 vienetai, II – 5, III, IV – 3 1/3), kad be apskrities valdybos žinios ir sutikimo keliai nebūtų permatuojami⁵⁴.

Valsčiaus savivaldybės dėmesys keliams ir tiltams pastebimai sustiprėjo pradedant 1930 m. Tais metais žemės, miško, vandens ploto, kito turto, kuriam dedama pareiga, pervesta į ha skaičių, – 20 763 ha. Iš viso valsčiuje taisomų kelių ilgis kilometrais I rūšies – 23,478, II rūšies – 59,632 km. Atlyginimo norma, kainos: žvyro m³ kaina – 10 ct, už m³ pristatymą – 3, 50 Lt, už vieno metro griovių iškasimo ir kitus darbus – 3,80 Lt. Iš viso už kelių taisymą – 46 998,40 Lt (patį aukščiausia kaina apskrityje)⁵⁵. 1930 05 27 apskrities tarybos posėdyje nutarta pristatyti Vidaus reikalų ministerijai tvirtinti II rūšies vieškelį Baisogala–Radviliškis⁵⁶. 1930 08 12 d. posėdyje valsčiaus taryba nustatė kainas už kelių taisymo išilginį metrą: I kategorija – 2 Lt, II – 3 Lt, III – 4 Lt, IV – ?, V – 5 litai⁵⁷. Valsčiaus savivaldybės ataskaitoje apie tiltų būklę nurodoma, kad tais metais atliktas 12 tiltų remontas, pastatyti 37 nauji, reikia remontuoti 40 tiltų⁵⁸. Kitur – prašoma *sustatyti medžiagos sąmatą* 12 remontuotinių tiltų perstatyti⁵⁹.

Per visus tuos metus apskrities savivaldybė reikalavo valsčių ypač rūpintis tiltais. Todėl 1931 09 26 valsčiaus tarybos posėdyje vienbalsiai nutarta įgalioti viršaitį M. Bložę užtraukti 3 000 litų paskolą Žemės ūkio ministerijoje betono tiltams per naujai vedamus griovius nusauginant Palonkos ir Vabalio upelius statyti⁶⁰. Apskrities viršininkas, gražindamas 1935 m. pajamų-išlaidų biudžeto pakeitimą, išpėjo, kad biudžete numatytas sumas tokiems svarbiems reikalams kaip tiltų statybai mažinti neleistina⁶¹.

Visą antrąją nepriklausomybės dešimtmetį kelių tiesimo ir tiltų statybos darbai valsčiuje intensyvėjo, apskrities valdybos posėdžių protokoluose ir valsčiaus savivaldybės ataskaitose buvo minimi vis nauji III rūšies vieškeliai, išaugę iš bendro naudojimosi lauko kelių, kiti – tiesinami, keliami į aukštesnę rūšį, tikslinami, vis daugėjo patvaresnių ir patogesnių tiltų, gerėjo jų remonto kokybė. Primintini kai kurie aki-vaizdesni skaičiai.

1931 m. valsčiaus tarybos posėdžiuose nutarta prašyti apskrities valdybą leisti pertvarkyti tris vieškelius, du II rūšies ir vieną I, ir dėl žyrviečių atstumo priskirti juos vienai kategorijai, pripažinti du bendro naudojimosi kelius III rūšies vieškeliais, šešis bendro naudojimosi kelius pavirsti III rūšies vieškeliais⁶². 1935 10 30 apskrities tarybos posėdyje priimtas visų trijų rūšių kelių tinklas, iš viso 92 pozicijos. Tais metais Baisogalos valsčiuje turėta 3 pirmos rūšies, 5 antros rūšies ir 11 trečios rūšies kelių⁶³. 1936 m. apskrities tarybos posėdžiuose nutarta pripažinti trečios rūšies vieškeliais dar 4 kelius⁶⁴.

⁵³ *Ten pat*, b. 365, l. 80, 91.

⁵⁴ *Ten pat*, b. 365, l. 130, 131.

⁵⁵ *Ten pat*, b. 394, l. 24.

⁵⁶ *Ten pat*, b. 377, l. 3.

⁵⁷ *Ten pat*, b. 378, l. 139.

⁵⁸ *Ten pat*, b. 27, l. 322.

⁵⁹ *Ten pat*, b. 32, l. 70.

⁶⁰ *Ten pat*, b. 403, l. 55.

⁶¹ *Ten pat*, b. 417, l. 1.

⁶² *Ten pat*, b. 403, l. 59, 60, 112.

⁶³ *Ten pat*, b. 162, l. 36–39.

⁶⁴ *Ten pat*, b. 207, l. 21, 22.

Valsčiaus savivaldybės duomenimis, 1930 valsčiuje suremontuoti 165 tiltai⁶⁵. Mediniai tiltai buvo keičiami cementiniais. 1933 m. už 2 600 Lt pastatytas 21 vamzdinis tiltas, už 1 200 Lt 4 mediniai pastatyti ir 5 mediniai suremontuoti. 1934 m. iš betono vamzdžių pastatyta 30 tiltų (kaina – 1 442 Lt), 1935 m. – 42, 1936 m. – 52. Daugiausia tiltai buvo statomi valsčiaus savivaldybės lėšomis, imant paskolas, panaudojant iš Miškų departamento gautus pinigus už kelių taisymą per valdiškus miškus, nedidelė dalis – pasitelkiant kaip talkininkus valsčiaus ūkininkus. 1937 12 22 valsčiaus tarybos posėdyje svarstytas Piepālių, Vainiūnų, Rītikių, Pākiršinio, Vardūkšnių kaimų ir Baisogalos miestelio ūkininkų prašymas atlyginti už tiltus, pastatytus jų jėgomis vykdant melioraciją, pravedus kelius. Prašymas nepatenkintas – tiltai pastatyti pačių statytojų prašymu⁶⁶.

Kurį laiką (1926–1932) Baisogaloje, kaip ir daugelyje šalies valsčių, veikė žygiųjų arklių stotis. Ja naudojosi valsčiaus viršaitis, kiti tarnautojai, komisijų nariai, apskrities pareigūnai. Tačiau ši paslauga nepasiteisino, buvo brangi (per metus būdavo išleidžiama per 3 000 Lt), todėl jos atsisakyta.

Valsčiaus savivaldybės veikla socialinės pagalbos srityje dėl ribotų galimybių buvo nedidelė. Retame tarybos posėdyje būdavo svarstomi tos pagalbos reikalingų piliečių prašymai, bet ne visi jie būdavo patenkinami, paskirtos pašalpos būdavusios visai mažos. Net 1939 m. paskirtos pašalpos tesiekusios 30–40 litų sumą, 1940 m. nutarta iš biudžeto neturtingiems mokiniams šelpti skirti 50 Lt. O poreikis šelpti neturtingus mokinius buvo didelis. 1931 03 05 Skėmių pradžios mokyklą lankęs apskrities mokyklų inspektorius J. Valantinas konstatavo: „žymi moksleivių dalis, matomai, yra labai neturtingi, bet valsčiaus valdyba lig šiol nėra davusi nė cento“. Valsčiaus sudarytuose šelptinų mokinių sąrašuose 1937 m. 77 mokiniai, o 1939 m. net 233. Šelpti juos dešimtmečio pabaigoje suskato apskrities savivaldybė, skirdama, pavyzdžiui, 1940 m. beturčių mokinių šelpimui 998 Lt.

Iš susirašinėjimų dėl mokesčių už gydymą matyti, kad dar 1931–1933 m. Baisogalos valsčiaus ligoniai labai mažai naudojosi nemokama gydymo paslauga. Tais pačiais ir kitais metais apskričiai tekdavo skirti nemažas subsidijas apmokėti už beturčių gydymą ligoninėse.

Iki 1935 m. valsčiaus savivaldybė išlaikė senelių prieglaudą, kuri tais metais buvo perduota Šv. Vincento a Paulo draugijai. 1933–1934 m. prieglaudoje gyveno 8 seneliai, kurių kiekvieno maitinimui per metus išleisdavo 90–120 litų. Dalį maisto jiems suaukodavo parapijiečiai, dvarininkas Komaras.

Valsčiaus savivaldybė kasmet skirdavo lėšų suimtujų namams išlaikyti. 1933 m. pastatyti arešto namai, kainavę 4 000 litų, kasmet mokėdavo atlyginimą sargui, maitinimo, šviesos, kuro, švaros priežiūros išlaidas.

Savivaldybė jau 1920 m. ėmė rūpintis gyventojų apsauga nuo gaisrų. Ji skyrė lėšų ugniagesių namų statybai, įrankiams ir aparatams įsigyti, vienkartinės pašalpas, rėmė gerai organizavusią darbą tarnybą. Gaisrų palyginti buvo nedaug, jie nebuvo perdėm nuostolingi. Skaudžiausi būdavo kūlimo metu dėl netvarkingų lokomobilių kilę gaisrai (tokių buvę keturi), kurių metų sudegdavo kai kurių ūkininkų visas metų derlius. Tokiais atvejais rajono savivaldybės taryba nukentėjusiuosius atleisdavo nuo valstybinių mokesčių.

⁶⁵Ten pat, b. 27, l. 62.

⁶⁶Ten pat, b. 257, l. 53.

Savivaldybės kasmetinėmis žiniomis, kurių reikalavo apskritis, valsčiuje bedarbių ir reikalingų (trūkstančių) darbininkų nebūdavo. Kad jų nebūtų, rūpinosi ir savivaldybė. Tuo reikalu 1933 03 01 rašte apskrities viršininkui buvo rašoma:

Miestelio ugniagesiai prieš Antrąjį pasaulinį karą. Iš V. Šukelienės albumo

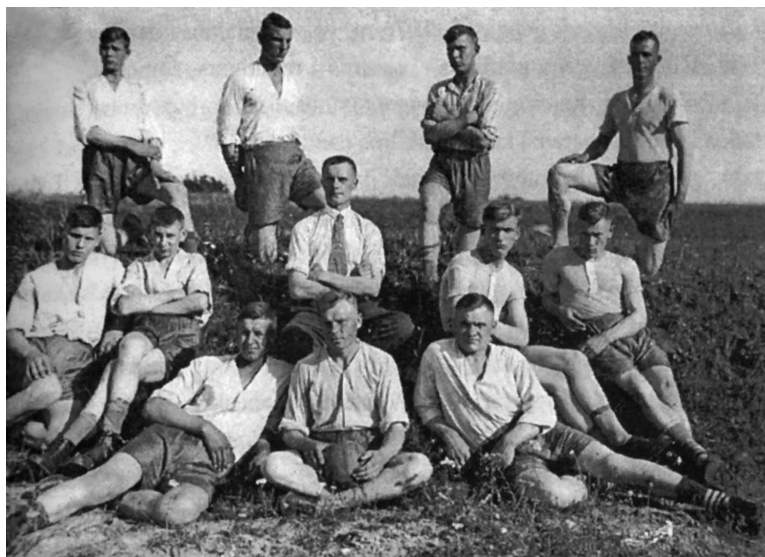
„Savivaldybė, jeigu bedarbė pasireikštų, yra numachiusi Baisogalos miestely per Kiršino upelį pakelti vieškelį, kuris potvynio metu užliejamas ir pėstiesiems trukdoma susisiekimui. Šiais metais per tą upelį yra numatyta pastatyti geležies betono tiltas“⁶⁷.

Vidutinis žemės ūkio samdomų darbininkų algos dydis 1937 m. žiniomis buvo: bernų – 260, merginų – 220, piemenų – 100 litų metams (kituose valsčiuose mokėta daugiau).

Apskrities savivaldybė domėjosi ir valsčių centrų padėtimi, jų tvarkymu, plėtimu ir ateities planais. Valsčiaus savivaldybės informacija tuo klausimu, apskričiai pateikta 1930 11 05, gali dominti ir šių dienų baisogaliečius. Tais metais, anot viršaičio M. Bložės ir sekretoriaus J. Juozaičio, kai miesteliui su stotimi priklausė 90 gyvenamųjų namų, beveik visa Baisogala buvo Komaro nuosavybė, ir tik prieš porą metų, gavęs leidimą, dvarininkas pradėjo pardavinėti žemės sklypus norintiems kurtis miestelyje. Miestelio gyventojai, smulkūs prekybininkai ir amatininkai, yra nepasiturintys. Svarbiausioji Baisogaloje A. Smetonos gatvė, kurios gyventojai naujakuriai, pasistatę ar nebaigę statyti trobas.

„Valsčiaus valdybos nuomone, šiai gatvei reikalingi šaligatviai iš abiejų pusių, bet jų įrengimą tenka atidėti iki 1932 m. vasaros,

⁶⁷Ten pat, b. 71, l. 28.

Miestelio sportininkai prieš Antrąjį pasaulinį karą. Viduryje – vadovas Bronius Dabužinskas. Iš V. Šukelienės albumo

1931 m. atlikus parengiamuosius darbus, 1932 m. įrengti cementinius šaligatvius. Dėl gatvių 1–6 nr. reikėtų palaukti, kol bus išparduoti visi sklypai ir tik tada susirūpinti šaligatvių įrengimu“⁶⁸.

O žemės sklypą stadionui baisogaliečiai gavo dovanai. Tą gerą žinią viršaitis A. Jučys pranešė tarybos posėdyje 1936 m. 10 14.

Buvo nutarta tam apie vieno ha sklypui sudaryti reikalingą perdavimui dokumentaciją, stadiono įrengimui skirti lėšų iš 1937 m. biudžeto, o ponams Rožei ir Vladui Komarams „už tokią didelę dovaną išnešti padėką ir pasirašyti ją visiems tarybos nariams“⁶⁹.

Gerai prisimenu, kai 1938–1940 m. mokiausi šešiametės Baisogalos pradžios mokyklos paskutiniuose skyriuose, kar-

Miestelio aikštė turgaus dieną. Apie 1930 m.

M. Barkausko nuotr. Iš autoriaus rinkinio

⁶⁸Ten pat, b. 27, l. 267.

⁶⁹Ten pat, b. 268, l. 10.

tais mokytojas J. Barauskas tame stadione vedavo fizinio lavinimo pamokas, retsykiais pavakariais su miestelio jaunuoliais spardydavome futbolą žalioje pievoje, kurioje tik paprasti futbolo aikštelės vartai bylojo apie stadiono kūrimosi pradžią. Paprastai darbo dienomis gyvenimas Baisogaloje būdavo gana monotoniškas ir praskaidrėdavo tik sekmadieniais, kassavaitinėmis penktadienių turgų ir svarbiausių metinių, valstybinių bei bažnytinių švenčių dienomis – per Švč. Trejybės, Šv. Antano, Šv. Jurgio, Šv. Lauryno atlaidus ir, žinoma, per šventas Kalėdas bei per Velykas.

Dar 1937 m. pagrindiniu apskrities savivaldybės žinių apie valsčių šaltinių buvo Baisogalos savivaldybė. Ji 1937 02 23 atsakė į 25 įvairiausių klausimus, kurie galėjo kilti turistams ir turizmo organizatoriams: kokiomis transporto priemonėmis ir kokiais keliais galima pasiekti Baisogalą, kas nuvykus gali suteikti buitinio ir pažintinio pobūdžio informaciją, kokias įdomesnes vietas siūlytina apžiūrėti turistams ir kt. Iš šio informacinio pobūdžio rašinio sužinome, kad Baisogalos miestelyje tada gyveno 1 000 gyventojų, iš kurių 97 žydai, kad, deja, čia nebuvo ne tik reikšmingesnių pramonės įmonių, bet ir gražių apylinkės vaizdelių, kuriuos reikėtų fotografuoti. Pridėtas net paprastas brėžinys ir visa tai patvirtinta viršaičio ir sekretoriaus parašais⁷⁰.

Toje vietoje, kur 1931 m. buvo pastatytas administracinis pastatas valsčiaus savivaldybei, svarbiausiai valsčiaus įstaigai, dabar naujuose moderniuose rūmuose įsikūrusi ligoninė, šalia jos buvusi pagrindinė pradinė mokykla virtusi kuklia butų ir mažos parduotuvėlės pastoge. Ir tiek pasikeitimų po 1940 m. Baisogaloje, kad, sugrįžus iš anų laikų, apie kurias čia parašyta, tik iškili bažnyčia ir Komaro rūmai teprima ne taip jau ir seną praeitį. Ir dar – atgimęs Laisvės paminklas...

⁷⁰Ten pat, b. 566, l. 161.

Savivalda okupuotame krašte (1940–1990 m.)

Kazys Bronius Strolys

Naują 1940 m. valdžią 1941-aisiais vėl pakeitė karas.

Po 1939 m. Lietuvos ir Sovietų Rusijos savitarpio pagalbos sutarties pasirašymo rusai gavo teisę statyti Baisogaloje karinį aerodromą. 1940 m. pavasarį laukuose tarp Jadviŋpolio, geležinkelio stoties ir Baisogalos miestelio prasidėjo paruošiamieji darbai. Taip prasidėjo pirmoji baisogalių pažintis su būsimaisiais okupantais.

1940 m. birželio 14 d. Lietuvos vyriausybė gavo SSRS ultimatumą, rusų kariniai daliniai pasiruošė užimti naujas teritorijas. Kaip matosi iš Baisogalos metraščių, naktį iš birželio 15 į 16 d. į Baisogalą išvygiavo raudonarmiečių dalinys. Tad galima laikyti, jog birželio 16 d. Baisogala buvo rusų okupuota. Tuoju demonstratyviai pradėjo veikti naujosios valdžios rėmėjai – Baisogalos komjaunuoliai ir komunistai. Netrukus iš pareigų buvo pašalintas viršaitis Antanas Jučys ir jo vieton paskirtas Mykolas Žembys. Jis nesugebėjo vadovauti valsčiui, tad netrukus jį pakeitė Petras Bogušas, po jo paskirtas buvęs Komaro dvaro kumetis Povilas Žolomskis. Jiems idėjiškai vadovavo partorgai Juozas Vaicekauskas, Proklas Asačiovas, Aleksas Vaicekauskas.

Šie naujieji vadovai buvo mažaraščiai ir neturėjo supratimo, kaip reikia tvarkytis valsčiuje. Apskritai buvo neaišku, ką naujoji komunistų valdžia darys su Lietuvos kaimu – tai priklausė nuo Maskvos sprendimų. Gandai iš Rusijos apie buožes (tada juos vadino „kūlokais“, nes Lietuvoj žodis „buožė“ reiškė visai ką kita), išnaudotojus, liaudies priešus jau girdėjosi ir čia. Ir štai 1940 m. liepos 19 d. buvo areštuotas Baisogalos dvaro savininkas Vladislovas Komaras, o kumečiai ėjo per dvaro rūmus ir kerštaudami išnaudotojui draskė dvaro dokumentus, daužė veidrodžius, pjaustė sofas (iš J. Kasperavičienės prisiminimų). Dvaro bazėje netrukus buvo įkurtas Baisogalos tarybinis ūkis, pirmuoju direktoriumi paskirtas Stasys Žilinskas.

Tais metais seniūnijos buvo pavadintos apylinkėmis, sudaryti apylinkių vykdomieji komitetai. Jų pirmininkai vykdė įvairius valsčiaus vykdomojo komiteto pavedimus, pastarųjų gautus iš aukštesnių institucijų.

Buvo paskelbtas dekretas apie visos žemės nacionalizavimą. Baisogaloje buvo sudaryta žemės dalijimo komisija, kuriai vadovauti paskirtas Jonas Selena. Kėdainių apskrities administracija 1940 m. spalio 19 d. patvirtino, jog iš turimos 8 991 ha valsčiaus žemės 4 853 ha paimama valstybės žinion. Komisija ėmė dalyti kumečiams ir kitiems bežemiams po 8–9 ha dvarininkų V. Komaro, V. Vansausko (Vainiūnų dvaro), V. Jagmino (Valatkóniai), taip pat „buožių“ žemes.

Pākiršinio dvare buvo įkurtas „mašinų–arklių nuomojimo punktas“, kuris turėjo teikti pagalbą naujakuriams.

Tačiau 1941 m. birželio 22 d. prasidėjęs karas su vokiečiais žemės ūkio pertvarkymą pagal Maskvos receptus sustabdė. Netrukus pasirodė vokiečių okupacinės valdžios atstovai, jie sugražino buvusią padėtį – valsčiaus savivaldybę ir seniūnijas, taip pat nuosavybės teises į žemę. Baisogalos viršaičiu vėl tapo A. Jučys, savivaldybės tarnautojais dirbo Sankauskas, E. Zdanevičiūtė, V. Mintautas.

Vokiečiai paskelbė negaliojančiais rusų rublius, įvedė savo reichsmarkes. Tačiau beveik visos gėrybės gyventojams buvo normuojamos ir pirkti jas buvo galima pagal valsčiaus išduotas korteles. Valsčius vykdė karinės vokiečių vadovybės potvarkius, reguliavo ūkininkų pyliavas, kontroliavo kelių priežiūros darbus. Ūkininkams buvo privalu pristatyti nemažai visokių žemės ūkio produktų. Už tai jiems buvo skiriami taškai, pagal juos gaudavo korteles pramoninėms prekėms pirkti. Valsčiaus viršaitis per apylinkių seniūnus ragino ūkininkus nevėluoti pyliavų, tikrino kelių žvyravimo darbus. Jis turėjo teisę net iki 30 parų areštu bausti neklusnius (Jono Pilvinsko prisiminimai). Baisogaloje veikė policijos nuovada, dirbo trys policininkai.

Vokiečių okupacinės valdžios atstovų Baisogaloje nebuvo, ir tuos trejus metus čia tvarkėsi viršaitis su savo pavaldiniais. Tiesa, iš pradžių Komaro dvarui vadovavo iš fronto atsijustas „šlubas vokiečių“ Albertas, bet vėliau darbus ūkyje rikiavo vietiniai valdytojai. Gyvulių bandos buvo išlikę, čia veikė, kaip ir prieš karą, spirito gamykla, kasdien pagamindama apie 500 litrų spirito, joje dirbo 4 darbininkai. 1944 m. vasarą vokiečiams pasitraukus, kurią laiką visą gaminamą spiritą išsidalydavo vietiniai gyventojai ir jo buvo pripildytos visos jų talpyklos. J. Pilvinsko prisiminimais, jis, dirbdamas spirito varykloje, sau parsigabeno apie pusę tonos spirito.

Išeidami vokiečiai išsivarė dvaro arklius ir karves, ir tik dalį gyvulių pasisavino vietiniai gyventojai.

Pokario valdžios įtvirtinimas

Raudonajai armijai sparčiai žygiuojant į vakarus, 1944 m. liepos mėn. Baisogala vėl atsidūrė rusų okupacinės valdžios rankose. Valstybinės įgaliotos institucijos ėmėsi atkurti savo sudarytus vietos valdžios organus – valsčiaus vykdomąjį komitetą ir apylinkes su dešimtininkais. Baisogalos valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininku buvo paskirtas buvęs Pravieniškių priverčiamųjų darbų stovyklos kalinys, sovietų valdžios entuziastas Jonas Pranevičius. Jo pavaduotoju buvo Jonas Juškevičius, sekretoriumi – Bronius Malčiauskas. Valsčiaus partorgu paskirtas Jonas Noreika. Įstaiga išsikūrė ten pat, kaip ir prieškarį, dviaukščiame mediniame name, kuris stovėjo ten, kur yra dabartinė raudonų plytų Baisogalos slaugos ligoninė.

Buvusiame Komaro dvare buvo įkurtas tarybinis ūkis, ir buvusieji kumečiai tapo to ūkio darbininkais.

Pašto viršininku nuo 1945 m. paskirtas dirbti Aleksas Vaicekauskas (gim. 1917 m.). Šiose pareigose jis dirbo ilgai ir sėkmingai ir dar iki šiol yra žvalus. Kartu jis buvo ir valstybinės taupomosios kasos tvarkytojas, priimdavo ir išduodavo taupomuosius indėlius.

Tuo metu Baisogalos valsčiui priklausė Legečių, Augmėnų, Pākiršinio, Sirūtiškio, Čelkių, Vabalių, Palōnų, Baisogalos, Skėmių, Ožaičių ir Vakarų kaimiškosios apylinkės. Apylinkėms vadovauti buvo paskirti seniūnai, o jiems padėdavo dešimtininkai – atstovai 10-čiai valstiečių kiemų. Tad administracinė struktūra pokaryje išliko beveik ta pati, kaip buvo iki karo. Tačiau siekiant greičiau įtvirtinti okupacinę valdžią, prie valsčiaus atsirado naujos ją palaikančios propagandos ir prievartos struktūros. Buvo paskirtas partorgas ir nelabai girdėta pareigybė – „ženorgė“ – moterų organizatorė. Komjaunimo organizacijos prie valsčiaus nebuvo, nes visi jauni to amžiaus

vyrų, prijaučiantys komunistinei santvarkai, buvo iškart paimti į kariuomenę ir pasiūti į frontą. Iki Vokietijos sutriuškinimo dar buvo likę beveik metai.

Neilgai padirbus viršaičiui Pranevičiui, vėliau valsčiui vadovavo komunistas Merkurijus Rancevas, kilęs iš Šilaliūnų. Partijos komiteto sekretoriumi buvo paskirtas S. Buchmalcevas, o „ženorge“ – sribų vado žmona Baškatova. Tad valdžią valsčiuje perėmė patikimesni rusų kilmės darbuotojai.

Jau 1945 m. prie valsčiaus buvo įkurta ypatingoji naujojo režimo ginkluota struktūra – „istrebiteli“, liaudyje pavadinti „sribais“, kuriuos rekomenduota vadinti „liaudies gynėjais“. Jų būrį sudarė apie 20 vietinių vyrų, nelabai tinkančių frontui, bet prijaučiančių naujai santvarkai. Jiems vadovavo KGB karininkas Baškatovas. Sribais buvo P. Vaičiūnas, A. Ančerys, M. Saveljevas, B. Kažukauskas, F. Švilpa, A. Kublickas, V. Kuprys, F. Noreika, E. Gaučas, A. Lomonosovas, L. Poška, paloniškiai Snieškus, Pupkus ir kt. Vėlesniais metais nemaža jų tapo girtuoklėliais ir, rimtesnio darbo nesurasdami, žmonių pagarbos nesulaukė.

Atkuriamuoju laikotarpiu, iki formalių visalietuvių rinkimų 1948 m., Baisogalos kaimiškosios apylinkės pirmininku buvo paskirtas Adolfas Galinauskas, sekretoriumi – Jonas Šarauskas. Apylinkė buvo įsikūrusi Grikynės kaime, paties Galinausko troboje.

Neretai apylinkės pirmininkai buvo šaukiami į valsčiaus vykdomąjį komitetą, kur jie gaudavo naujus aukštesnės valdžios nurodymus ir dažnai pylos už nepakankamą stropumą. Tuo metu svarbiausi darbai buvo prievolės valstybei ir pastotės, t. y. vežimas ar rogės su vežėju.

Specifiniai naujos sovietinės tvarkos to laiko uždaviniai kaime buvo atimti iš didesnių ūkininkų dalį jiems priklausančios žemės, gyvulių, padargų ir juos perduoti bežemiams ir mažžemiams. Buvo likę ir tuščių ūkių, kurių šeimnininkai pabėgo į Vakarus. Jų žemė buvo įrašoma į valstybinės žemės fondą. Žemėvaldos pertvarkymą Baisogalos valsčiuje vykdė valsčiaus žemės komisija, vadovaujama Stasio Steponavičiaus. Šis žemės persikirstymo procesas vyko iki 1949 m., iki visuotinės kolektyvizacijos. Tada visa žemė iš ją dirbusių žmonių – tiek senųjų ūkininkų, tiek naujakurių, buvo atimta, jiems palikta naudotis po 60 arų vienam kiemui.

Kai tik praėjo frontas, organizavosi Lietuvos partizanų būriai, kurie stabdė sovietinės valdžios atstovų veiklą ir tos valdžios įsitvirtinimą. Aktyvius naujosios valdžios darbuotojus jie išpėdavo arba įpareigodavo pasitraukti iš užimamų pareigų, o nepaklususius sušaudydavo. Buvo sušaudyti Legečių apylinkės pirmininkas V. Palionovas, sekretorius J. Kemzūra, Augmenų apylinkės sekretorius J. Balčiūnas, Čelkių apylinkės pirmininkas K. Pintinas, Ožaičių apylinkės pirmininkas S. Kiserauskas. Persekioji ir naikinti partizanus nuolat buvo siunčiami Baisogalos sribai.

Išrinkta pirmoji taryba, pravesta kolektyvizacija

1948 m. sausio 18 d. įvyko rinkimai į vietines darbo žmonių deputatų tarybas. Balsavimas „už komunistų ir nepartinių bloko kandidatus“ buvo labai vieningas, nors „buožės“ ir kiti „liaudies priešai“ dar nebuvo ištremiti į Sibirą. Žmonės atsimena, kad gyventojai į rinkimų apylinkes šaltą vidužiemo dieną nėjo, tad po užpustytus kaimus su rogėmis važinėjo „aktyvas“ su urnomis, lydimi sribų. Niekas nežino, kiek buvo

balsavusių iš tikrųjų, o kiek biuletenių patys aktyvistai sukiošo į dėžes. Kaip ir turėjo būti, visi „iš viršaus“ numatyti deputatai buvo išrinkti. Vasario mėn. pirmosios tarybos sesijoje Baisogalos valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininku išrinktas M. Baškatovas, sekretoriumi – Antanas Urbonas. Išrinktos nuolatinės deputatų komisijos. Prasidėjo tam tikra vietinė savivalda, tačiau iš tiesų viskas buvo diktuojama iš viršaus.

1948 m. kovo 20 d. Lietuvos komunistų (bolševikų) partijos centro komitetas ir LSSR ministrų taryba, vykdydama Kremliaus valdovų valią, priėmė istorinį nutarimą dėl kolektyvinių ūkių organizavimo. Prasidėjo forsutas, praktiškai prievartinis ūkininkų varymas į naujus ūkinius darinius. Nepraėjus nė metams, eiliniame Lietuvos kompartijos suvažiavime buvo numatyta nedelsiant užbaigti valstiečių kolektyvizavimą Lietuvoje, o tai reiškė, jog reikia imtis represinių veiksnių prieš neklusnius. Įvyko keli masiniai trėmimai į Sibirą. Tiems ūkininkams, kurių nepavyko apkaltinti ir išstremti, buvo didinamos iki nepakeliamų dydžių žemės ūkio produktų prievolės, o jų neįvykdę buvo pavadinti „sabotažininkais“ ir teisiami.

Valstiečių kolektyvizavimas buvo viena iš svarbiausių naujos valsčiaus valdžios darbų ir rūpesčių. Pirmą kolektyvinį ūkį 1948 m. balandžio mėn. pavyko suburti Vainiūnų kaime. Į jį įstojo 10 valstiečių. Ūkį pavadino „Rytų aušros“ vardu, pirmininku laikinai buvo išrinktas Jonas Praninskas.

Tą pavasarį kolektyvinį ūkį įkūrė ir Bučiūnuose, pavadino „Pirmyn“. Ūkio pirmininku išrinktas Pranas Kavoliūnas. Rudenį į kolektyvinį ūkį suvaryti Januškonių kaimo valstiečiai pavadino jį Lenino vardu. Pirmąją pirmininke išrinkta Veronika Bajarskienė.

1949 m. jau dauguma valsčiaus kaimų buvo paspartintai sukolektyvinti. Šiai esminei kaimo pertvarkymo priemonei įgyvendinti nepakako valsčiaus jėgų, tad buvo atsiųstas agitatorių pastiprinimas iš miestų.

Jau 1950 m. tik ką sukurti kolektyviniai ūkiai, išdvasinę daugumą arklių, išlydėję sumanesnius ūkininkus į Sibirą, buvo pradėti stambinti. Į naują Lenino kolūkį, sujungtą iš keturių buvusių kolektyvų, pirmininku buvo pasiųstas valsčiaus viršaitis Merkurijus Rancevas. Naujo ūkio teritoriją sudarė Bučiūnų, Vainiūnų, Kalvėlių, Januškonių kaimai ir vienkiemiai. Palonų ir Valatkonių apylinkių kaimuose įkurtas sustambintas „Komunaro“ kolūkis, kuriam ėmė vadovauti Vladas Dubauskas. Kubiliūnuose atsirado „Švyturio“ kolūkis, kuriam ilgus metus vadovavo šviesios atminties Vladas Žeromskis.

1950 m. birželio mėn. pagal Lietuvos SSR aukščiausiosios tarybos patvirtintą planą pradėtas administracinis Lietuvos pertvarkymas. Tuo nutarimu buvo panaikintas Baisogalos valsčius, o naujai pavadinta Baisogalos apylinkė atskirta nuo Kėdainių administracinės teritorijos ir priskirta Šeduvos rajonui. Buvusios valsčiaus apylinkės buvo panaikintos. Ryšium su reforma buvo paskelbti nauji rinkimai į vietines apylinkių tarybas, kurie įvyko gruodžio 17 d. Naujai išrinktų Baisogalos apylinkės deputatų sesijoje pirmininku tapo Viktoras Kurbatovas, sekretoriumi Vaclovas Tvaronavičius. Naujas pirmininkas – tai frontininkas viršila, suradęs čia žmoną ir pasilikęs užkuriais. Po nelabai reikšmingo pirmininkavimo Baisogaloje jis su šeima išvyko į Rusiją.

1954 m. apylinkės pirmininku išrinktas Sergejus Širiakovas. Kilęs jis iš Griňkiškio valsčiaus, ten turėjo žemės, savo laiką buvo ūkininkas. Baigęs kadenciją, 1958 m. išvyko dirbti į Kėdainių trąšų gamyklą.

Vėliau Baisogalos apylinkai vadovavo Elena Tumaitienė (1958–1959), po jos – Aldona Fetkevičiūtė (1959–1962), Zuzana Petrėytė-Juozapavičienė (1962–1963), Genė Kurčiauskaitė (1963–1965). Nuo 1965 m. ilgai šiose pareigose dirbo Genovaitė Ragauskienė (1965–1982).

Baisogalos valdžia stabilizavosi

Apylinkės tarybos deputatai buvo renkami pagal tuo metu veikiančius įstatymus iš deputatų tarpo. Iš tikrųjų būsimieji deputatai buvo renkami kolektyvuose atviru pasiūlymu, dalį jų rajono partijos komitetui rekomendavus, o jų skaičius priklausė nuo kolektyvo gausumo. Rinkimų dieną bealternatyviniai „komunistų ir nepartinių bloko“ kandidatai į deputatus gyventojų balsavimu buvo patvirtinami, jog jie tikrai išrinkti. Rinkimų sąrašuose prie atėjusio balsuoti pavardės komisijos narys rašydavo „taip“. Paprastai į rinkimų patalpose įrengtas kabinas niekas neužeidavo, nes nereikėjo nieko pažymėti ar išbraukti: balsavimo biuleteniuose buvo tiek kandidatų, kiek turi būti išrinkta deputatų. Balsuodavo 99 proc. gyventojų, už sąrašą balsuodavo 97–99 proc., tačiau niekad nebūdavo 100 proc. Mat pagal nerašytas taisykles, pasibaigus rinkimų valandai, komisijos nariai surašydavo neatėjusiems „taip“, palikę keletą pavardžių nepažymėtų ir palikdavo, kaip nepanaudotus, atitinkamą skaičių balsavimo biuletenių. Suprantama, esant tokiai rinkimų tvarkai, deputatų sudėtis jau prieš rinkimus buvo žinoma.

1953 m. rinkimų 3-iojo šaukimo Tarybą sudarė 19 deputatų: J. Aukštakis, J. Bakas, F. Dovidavičius, S. Gailiūnas, B. Kareiva, A. Krasauskas, J. Noreika, J. Pranevičius, J. Pranevičius, A. Pranevičius, M. Pinevičienė, M. Poškus, Z. Poškevičienė, A. Paulavičius, J. Pilvinskas, K. Stepanova, V. Tvaronavičius, G. Valantinaitė, A. Žižniauskas.

Didėjant apylinkės gyventojų skaičiui, ypač po 1961 m. reformų, kai buvo panaikintas Šeduvos rajonas ir prie Baisogalos prijungtos Palonų ir Augmenų apylinkės, didėjo ir deputatų skaičius. 1961 m. rinkimų apylinkės 7-ojo šaukimo tarybą sudarė 32 deputatai: S. Apalainis, A. Bartkuvienė, I. Banytė, G. Bepalovas, B. Bložė, S. Danta, L. Damanauskas, A. Fetkevičiūtė, V. Jankauskas, E. Jantauskas, H. Judickas, G. Kučiauskaitė, K. Korzienė, A. Každailienė, J. Kalvaitis, J. Liulys, D. Lukoševičienė, B. Liaudanskienė, R. Makoveckas, A. Povilaitis, J. Pranevičius, J. Prūsaitienė, P. Ropolytė, A. Šilytė, J. Šerkšnys, G. Ševeliovas, L. Tymukas, A. Vaicekauskas, P. Vaicekauskas, B. Znaidauskas, V. Zlatkuvienė, V. Žeromskis.

Nors formaliai apylinkės reikalus sprendavo deputatų taryba ir vykdomasis komitetas, bet iš tikrųjų direktyvos ir kontrolė ėjo iš rajono valdžios, partijos komiteto ir kitų struktūrų. Po nepriklausomybės atkūrimo išaiškėjo, jog net per pamaldas Baisogalos bažnyčioje neretai būdavo vietinių valstybės saugumo komiteto agentų, kurie registruodavo, ką pasakė per pamokslą klebonas, kas iš SSKP narių lankėsi pamaldose, kieno automobiliai stovėjo prie bažnyčios. Apie tai vietos deputatai nieko nežinojo.

Apylinkės tarybos ir kartu vykdomojo komiteto pirmininkai pokario metais keitėsi dažnai. Tik nuo 1965 m. ėmė darbuotis ilgamečiai pirmininkai, kurių veikla buvo ženklesnė. Ilgiausiai šiose pareigose dirbo G. Ragauskienė.

Genovaitė Ragauskienė, gim. 1932 m., apylinkės tarybos pirmininke pradėjo dirbti 1965 m. (pavaduotoja – nuo 1964). Šiose pareigose dirbo iki 1982 m. Tuo metu

sekretore dirbo Aldona Noreikienė, o nuo 1973 m. – Vanda Nakutienė. Apylinkės sekretorė registravo gimimus ir mirimus, vedė apylinkės gyventojų ir jų turto apskaitos knygas, išdavinėjo įvairias pažymas. Tas knygas kasmet patikslindavo, tam darbui apylinkė pasitelkdavo deputatus ir kitus darbštesnius žmones.

1964 m. baigtas statyti naujas Baisogalos apylinkės administracijos pastatas. Čia įsikūrė ir paštas, automatinė telefonų stotis, apylinkės milicijos inspektorius. Tad G. Ragauskienės darbo pradžia sutapo su persikraustymu iš senų į naujas patalpas.

Buvo baigusi vidurinę mokyklą ir jokios specialybės neturėjo. Bet buvo sumani, rūpestinga, o dirbdama apylinkės pirmininke pasižymėjo energingumu. Pamenu, kaip kartą susijaudinusi kalbėjo apie vieną girtuoklių šeimą Palonuose, kurios mažamečiai vaikai iš kaimynų paršų lovio išvalgydavo baltintą ėdalą. Žmogus ilgai to nesuprato, bet tik įtartina jam pasirodė, jog lovelis būdavo tuščias, o paršai nuolat alkani ir prastai augo. Neatsimenu, kaip buvo tvarkomas šis nemalonus dalykas, bet žinau, kad vaikai nuo kiaulių tikrai buvo atskirti.

Kartais dėl savo aštraus charakterio G. Ragauskienė konfliktuodavo su gyventojais ir net su valdžia. Tačiau su rajono valdžia rimtai nesipyko ir jai niekad nesiūlė ieškotis kito darbo. Girdėjau apie tokį atsitikimą. 1978 m. mirė Baisogalos parapijos kunigas V. Tamašauskas. Budynėms į bažnyčią G. Ragauskienė paskolino apylinkės salės kėdes. Vienas ateistas, gal norėdamas atkeršyti už ką nors, pamatęs jas nešant iš apylinkės pastato, tuoj pat paskundė Radviliškio rajono vykdomojo komiteto pirmininkui B. Treiniui. Šis netrukus, per pietų pertrauką, skambina G. Ragauskienei į namus ir klausia: „Kas pas jus mirė?“ Atsako: „Žmogus“. „Koks žmogus?“ „Koks skirtumas, pirmininke, jis mūsų apylinkės gyventojas“. B. Treinys žinojo, kas mirė, bet tik paaiškino, kad jam pranešė apie kėdes, jis turi reaguoti. Tuo viskas ir baigėsi.

*Apylinkės tarybos
pirmininkė Genovaitė
Ragauskienė (centre)
su tarybos komisijų
pirmininkais. 1976 m.*

*Str. nuotraukos –
iš G. Ragauskienės
albumo*

Gal per 17 metų ir pabodo jai pirmininkauti, bet bene pagrindinė priežastis, jog išėjo į kitą darbą – mažas atlyginimas: jos alga tebuvo 190 rb. Perėjus dirbti į Palonų kolūkį ūkio pirmininko pavaduotoja, kartu ir partinės organizacijos sekretore, atlyginimas padidėjo trigubai ir dar 13-ąjį atlyginimą gale metų išmokėdavo. Ten dirbo 5 metus.

G. Ragauskienės pirmininkavimo antroje pusėje 16-ojo šaukimo Baisogalos apylinkės tarybą sudarė 55 deputatai. Štai jų sąrašas: K. V. Andrijauskas, A. Bartkienė, V. Bagdonas, A. Binkienė, Z. Briedelis, B. Černiauskienė, A. Čepienė, J. Gelumbauskas, G. Ginkevičienė, B. R. Gaučienė, Z. Gailevičius, S. Gentvilas, J. Gedmantas, V. Januševičius, A. Jankauskas, V. Jankauskas, J. Jučas, K. Juška, H. Kuncė, A. Kerbelis, S. Laužadienė, P. Lisauskas, Z. Lukoševičienė, V. Malinauskas, R. Makoveckas, S. Masiliūnas, P. Meilus, R. Miknevičius, V. Nakutienė, V. Pavlauskienė, G. Ragauskienė, K. V. Račkauskas, R. Ribikauskienė, G. Reinikytė, B. Rupeikienė, J. Sasnauskas, A. Steponavičienė, J. Skrupskelis, K. Strolys, V. Sirutavičienė, D. Stikliūnienė, J. Stašys, Z. Stulginskienė, V. Sieniutienė, A. Štankelienė, D. Ševeliovienė, A. Zdanevičius, V. Žaromskis, A. L. Žaliauskas, I. B. Žmoginienė, G. Žmoginas, V. Žilinskas, E. Žirlys, L. Žukas, A. Žukauskas.

Šiame deputatų sąrašė – ūkių ir įstaigų vadovai ar jų pavaduotojai, partinių organizacijų sekretoriai, profsąjungų vadai, padalinių vadai ir eiliniai darbuotojai.

Tuoju po rinkimų deputatai buvo suskirstomi į komisijas. Buvo žemės ūkio, sveikatos apsaugos, kultūros-švietimo ir kt. komisijos. Tų komisijų veikla nebuvo labai reikšminga, nes ir patys deputatai sesijose nieko rimtesnio nespėdavo. Komisijų nariai, ypač jų pirmininkai, pagal savo kompetenciją tikrindavo kolektyvų veiklą, padėdavo rengti sesijoms numatytus klausimus, rašydavo nutarimų projektus. Į sesijas susirinkdavo apie 30 išrinktųjų. Nelabai mėgo jas lankyti ūkių, organizacijų vadai. Jei atvykdavo, tai laikydavosi gana išdidžiai: kartais pakritikuodavo valdžią, kartais kokią repliką paleisdavo. Jie suprato, jog ši gausi apylinkės deputatų grupė tik formaliai posėdžiauja, diskutuodama politizuotus klausimus, ir dažniausiai nieko esminio nespėdžia dėl apylinkės ateities, jos tvarkymo. Visi svarbiausi sprendimai ūkyje, įstaigoje, organizacijoje, taip pat dažno deputato karjera priklausė nuo rajono komunistų partijos pirmojo sekretoriaus arba atitinkamos ministerijos valios ir dosnumo. Partijos komitetas neskriausdavo ir savo sekretorių ūkiuose. Pvz., Baisogalos eksperimentinio ūkio partijos sekretorius gaudavo premiją už cukrinių runkelių, išvežtų į cukraus fabriką, plano viršijimą.

Deputatų sesijose svarstyti tokie klausimai: „Kaip padidinti deputatų aktyvumą, paskatinti juos aktyviau dalyvauti vietinės valdžios organų veikloje“, „Dėl šeimos, mokyklos ir visuomenės vaidmens didinimo auklėjant jaunimą ir mokyklų materialinės bazės stiprinimo“, „Dėl pašarų bazės stiprinimo ir gyvulininkystės produktų gamybos tolesnio intensyvinimo“, „Dėl gyvenviečių, visuomeninių ir individualių pastatų apželdinimo ir žemdirbių buities kultūros kėlimo apylinkėje“. Medžiagą svarstymui rengdavo šios srities klausimus išmanantys deputatai ir atitinkamų įstaigų, organizacijų ūkių atstovai. Po trumpų diskusijų būdavo priimamas iš anksto parengtas nutarimas, kuriame būdavo žodžiai: „atkreipti dėmesį“ „prašyti N vadovą pagerinti“ ir pan. Tuo viskas ir baigdavosi. Apylinkės deputatų vaidmuo apylinkės gyvenime buvo simbolinis.

Nebuvo numatyta jokių lėšų deputatams atlyginti (viešintelė privilegija – nemokamas važiavimas autobusu apylinkės ribose), tad negalėjo būti taikoma jiems ir kokių nors sankcijų už neveiklumą ar sesijų nelankymą. Tiesa, apylinkės salėje buvo pakabinta sesijų lankomumo lentelė. Apylinkės pirmininkas, lyginant su ūkių ir didesnių įstaigų vadais, buvo menkas viršininkas.

Genadijus Žmoginas gimė 1940 m. Baigęs Aukštosios Fredos sodininkystės ir daržininkystės technikumą, 1962 m. pradėjo dirbti Grinkiškio vidurinėje mokykloje šios specialybės praktikos mokytoju. Neakivaizdžiai baigė LŽŪA ir įgijo agronomo specialybę. 1975 m. kartu su žmona Irena persikėlė į Baisogalą ir įsidarbino Lenino kolūkyje pirmininko pavaduotoju kultūriniam darbui, kartu buvo partorgas.

Apylinkės tarybos pirmininku išrinktas 1982 m. Tarnybą baigė 1990 m., prisidėjęs Lietuvos atgimimui, kai laisvuose rinkimuose buvo išrinkta nauja Baisogalos apylinkės taryba ir etatinis seniūnas. Tais pat metais gegužės mėn. G. Žmoginas avarijoje žuvo.

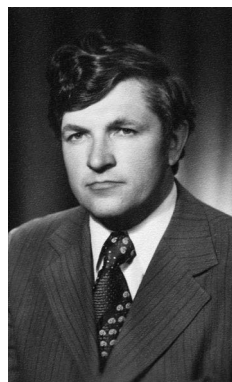
Apylinkės vykdomojo komiteto sekretore dirbo Vanda Nakutienė (nuo 1973 m.), vėliau, nuo 1984 m., – Nijolė Gudonienė.

Į apylinkės pirmininkus G. Žmoginas atėjo iš kolūkio ir iš ten „atsinešė“ neblogą atlyginimą. Mat egzistavo vadinamoji „perkėlimo“ tvarka, kai remiantis tam tikru Darbo įstatymo straipsniu, perėjus į kitą darbą, nesumažėdavo anksčiau buvęs atlyginimas.

Buvo švelnaus charakterio, nuolat šypsodavosi, negarsiai kalbėdavo. Jo įtaka apylinkėje buvo menkesnė nei pirmtakės G. Ragauskienės. Jo pirmininkavimo laikais prasidėjo istorinė SSRS „perestrojka“, vadovaujama M. Gorbačiovo. Pasijuto savotiškas atsipalaidavimas, apylinkės valdžią mažiau spausdavo rajono valdžia ir partijos komitetas. Baisogaloje, kaip ir visoje Lietuvoje, kūrėsi Atgimimo sąjūdis.

*Genovaitės ir
Vytauto Ragauskų
sidabrinės vestuvės.
1980 m.*

Tuo metu Lietuvoje prasidėjo masiškas sovietinės valdžios nugriautų paminklų atstatymas. 1989 m. rugpjūčio 20 d. iškilmingai pašventintas identišškai atstatytas akmeninis paminklas kaimyniniame Griėnikškyje. Mūsiškis, daug didesnis Nepriklausomybės paminklas toje pačioje vietoje, tik ant kiek pakeltų pamatų, rugpjūčio pabaigoje irgi pradėtas kelti iš po žemių. Su technika padėjo ir Baisogalos eksperimentinio ūkio direktorius P. Meilus, Pakiršinio melioracijos statybos valdybos (MSV) viršininkas A. Digimas.

Genadijus Žmoginas

Tais audringais laikais apylinkės pirmininko G. Žmogino neretai nebūdavo kabinete ir niekas iš tarnautojų nežinojo, kur jis yra. Į Atgimimo sąjūdžio veiklą jis nesikišo. Apylinkės darbuotojai dirbo įprastinius, jiems priklausančius darbus.

Tuštėjo parduotuvių lentynos. Daugelis prekių buvo parduodama pagal sąrašus. Štai Lietuvos gyvulininkystės instituto profsąjungos komitetas gavo pranešimą, jog skirtos 85 mažos dėžutės tirpios kavos(!). Kaip ją teisingai paskirstyti 200 kolektyvo narių? Vis dažniau ėmė plaukti nusiskundimai, jog parduotuvėse negalima nusipirkti būtiniausių ūkinių ir buitinių prekių, drabužių, avalynės, mėsos. Iš prekybos vadovų tegirdi tarptautinius mįslingus žodžius: „baigėsi fondai“, „neturime limitų“. „Deficitui“ malšinti vietos savivaldybė imasi tam tikrų, iš rajono rekomenduotų priemonių: buvo sudarytos „prekių iškėlimo“ komisijos, kurias siūsdavo į parduotuves, kai iš rajono kooperatyvų sąjungos sandėlių į jas atveždavo paskirtą siuntą prekių. Pirkėjai valandas eilėse laukdavo tų varganų prekių, bet užtat jie negalėjo priekaištauti pardavėjoms, kad jos slepia prekes sandėlyje pažįstamiems.

Gruodžio mėnesį po nemažų visuomenės pastangų, ūkių ir organizacijų pagalbos baigtas atstatyti Baisogalos paminklas. Gruodžio 30 d. šis autentiškai atkurtas 1928 m. monumentas iškilmingame mitinge buvo atidengtas ir pašventintas. Kartu atidengtas paminklinis akmuo, skirtas Baisogalos įkūrimo jubiliejui. Ant jo data: 1539–1989. Tais metais Baisogala šventė 450 metų sukaktį.

1989 m. buvo ženklūs ir atgyjančiai naujam, viltingam gyvenimui Baisogalai. Sklandė Lietuvos nepriklausomybės vizija. Visus pagrindinius darbus ir reikalus tvarkė jau ne Baisogalos apylinkės deputatai ar pirmininkas G. Žmoginas, bet Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) Baisogalos grupė.

1990 metų pradžia buvo savotiška, politiškai labai audringa. Neįprasta buvo net sausio gamta. Nors Naujieji metai buvo su nedideliu šalteliu, bet per visą sausį nei šalčių, nei sniego nebuvo, mėnesio pabaigoje jau buvo išėjęs pašalas, ištirpo tvenkinių ledas. Nebuvo žiemos ir vasarį.

Tuoju po Naujųjų metų prasidėjo rinkimų į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą kampanija, vyko susitikimai su kandidatais. Po pirmojo turo pirmą kartą vykusiuose alternatyviuose rinkimuose vasario 24 d. Šeduvos rinkimų apygardoje balsų daugumos negavo nė vienas kandidatas. Po dviejų savaičių, kovo 8 d. mūsų deputatų į AT buvo išrinktas Pociūnėlių kolūkio pirmininkas komunistas Kęstutis Rimkus. Keistai atrodė, kai jis nugalėjo LPS Radviliškio rajono vadovą gydytoją Antaną Stančiką. Dauguma baisogalių ir šeduvių balsavo už A. Stančiką, o kaimiečiai – už K. Rimkų. Pirmoji demokratiškas rinkimų pamoka – žmonių teisė pasirinkti, laimi dauguma.

Visuomeninės organizacijos

Pagal sovietmečio reikalavimus, valdančiajai Komunistų partijai rekomendavus, apylinkėje veikė visuomeninės organizacijos. Jas sudarė ir deputatai, ir kiti veiklesni žmonės. Visą laiką daug rūpesčių keldavo chuliganizmas šokiuose, praeivių užkabinejimas priestotyje, naktimis „gastroliuojantys“ neblaivūs sunkvežimių vairuotojai, išplitęs buvo girtavimas ir muštynės melioratorių gyvenvietėje – Pakiršinyjė. Apylinkėje dirbo vienas milicijos inspektorius, kuris fiziškai neaprepdavo visų šitų reikalų. 1961–1976 m. inspektorium dirbo V. Ragauskas, 1976–1978 m. Henrikas Teišerskis, 1978–1998 m. – Zenonas Gailevičius.

Buvo asocialių šeimų, kuriose abu tėvai girtaudavo, neprižiūrėdavo vaikų. Trūko daugelio buities ir maisto prekių, todėl pardavėjos jas slėpdavo ir parduodavo tik savo pažįstamiems. Reikėjo aktyvesnės priežiūros ir net prievartos tiems neigiamais reiškiniais šalinti.

Liaudies draugovės

1972 m. Baisogalos apylinkė viena iš pirmųjų respublikoje pritarė Kauno rajono Kačerginės gyventojų iniciatyvai – kovoti už aukštą kultūrą ir gyvenvietės pavyzdinę viešąją tvarką. Prasidėjo aiškinimai, jog visuomenė gali ir privalo daug daugiau nuveikti šioje srityje. Lietuvos gyvulininkystės institute tokia draugovė veikė jau nuo 1971 m., ją sudarė 37 nariai, suskirstyti į 4 grupes. Buvo draugininkų ir MSV bei Baisogalos eksperimentiniame ūkyje, bet trūko veiksmingumo ir koordinacijos.

1974 m. Lietuvos KP CK ir ministrų taryba priėmė nutarimą dėl viešosios tvarkos pagerinimo respublikoje, ir prasidėjo naujas vėjus stiprinant liaudies draugovių vaidmenį. 1975 m. pradžioje kolektyvuose buvo sušaukti susirinkimai, kuriuose atrinkti draugovės nariai pasirašė iškilmingus pasižadėjimus kovoti su viešosios tvarkos ir teisėtvarkos pažeidimais. Jiems buvo įteikti draugininko pažymėjimai kietais raudonais viršeliais. Įkurti draugovių būriai vidurinėje mokykloje, kolūkiuose, išrinkti kolektyvų draugovių vadai. Apylinkės teritorijoje susidarė apie 80 draugovės narių. Gausesni, pvz., Gyvulininkystės instituto draugininkai veikė trimis grupėmis, su savo vadais.

Prie apylinkės tarybos deputatų sprendimu buvo įkurtas koordinacinis liaudies draugovių štabas, jo viršininke patvirtinta apylinkės pirmininkė G. Ragauskienė. Buvo parengta liaudies draugovių budėjimo tvarka, o atskirų kolektyvų draugovių vadams reguliariai siuntinėjami budėjimo grafikai. Rajono draugovių štabo viršininkas buvo LKP antrasis sekretorius.

Nuolat dirbantys draugininkai gaudavo papildomų iki 3 dienų atostogų. Tai buvo pagrindinė jų skatinimo priemonė.

Liaudies draugoves gyventojai vertino gana palankiai. Vyrų su raudonais raiščiais patruliuodavo viešose vietose, šokiuose, apylinkės renginiuose, dirbdami vieni arba su apylinkės milicijos inspektorium ir užtikrindavo viešąją tvarką. Neblaivius, triukšmaujančius gyventojus išpėdavo, surašydavo aktus, o girtus triukšmadarius išveždavo į Radviliškio vidaus reikalų skyrių (VRS) arba blaivyklą.

Prie draugovių grupių būdavo visuomeniniai autotransporto inspektoriai, kurie turėjo teisę stabdyti įtartinas transporto priemones, tikrinti vairuotojų dokumentus, neblaiviams neleisti vairuoti. Pasirodė, jog kaimuose vakarais važinėdavo labai daug neblaivių sunkvežimių vairuotojų ir traktorininkų.

Baisogalos miestelyje, ypač priestočio teritorijoje, Pakiršinyje, draugovininkų pastangomis buvo įvesta tvarka. Apie Baisogalos draugovininkus nemažai rašė laikraščiai, aktyvesnieji buvo apdovanoti garbės raštais.

Apie 1988 m. draugovių veikla pradėjo silpnėti. Nemadingi tapo raudoni raiščiai. Nuo 1989 m. viešąją tvarką per šventes palaikantys vyrai rišdavosi žalius raiščius. Atkūrus Lietuvos valstybę ši visuomeninė tvarkos palaikymo forma nebuvo įteisinta ir liaudies draugovės išnyko.

Draugiškasis teismas

Prie apylinkės tarybos visą laiką veikė draugiškasis teismas. Paprastai apylinkės deputatų sesijoje patvirtindavo 5–7 jo narius iš deputatų ir mažesnių kolektyvų atstovų (didesnieji turėjo savus teismus). Teismui medžiaga buvo siunčiama iš vidaus reikalų skyriaus arba rajono liaudies teismo. Tai būdavo smulkaus chuliganizmo, nedidelių vagysčių, šeimos nesutarimų bylos, kurias dažniausiai reikėjo išspręsti vieniems kitų atsiprašant ir sutaikant konfliktuojančias puses. Buvo galima skirti 10 rublių baudą. Draugiškajame teisme posėdžiaudavo trys teisėjai, darbo jis turėdavo nuolat ir jo veikla buvo prasminga.

Visuomeniniai kontrolieriai

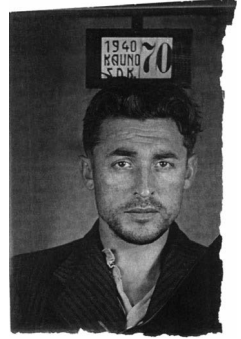
Tais laikais daugiausia gyventojų nusiskundimų būdavo dėl prekybininkų veiklos. Buvo sudaromos laikinos tikrintojų grupės, skirtos kolektyvų profsajungų, taip pat tikrindavo dalis deputatų, priklausiusių prekybos komisijai. Kontrolieriai šiek tiek pagąsdindavo prekybos darbuotojus, bet šių klanas buvo tvirtas, prekių deficitas – amžina problema ir rajono valdžia, nors ir gaudama kontrolierių signalus apie nustatytus prekybos taisyklių pažeidimus, reaguodavo formaliai.

Prie apylinkės tarybos veikė liaudies kontrolės grupė, bet jos veikla buvo neženkli.

Baisogalos valsčius pirmosiomis nacių okupacijos savaitėmis ir vėliau

Arūnas Bubnys

Sovietinio teroro įbauginti Lietuvos gyventojai, ypač lietuviai, nekantraudami laukė sovietų–nacių karo ir išlaisvinimo iš bolševikinio režimo. Lietuvos SSR NKVD duomenimis, iš Kėdainių apskrities 1941 m. birželio 14–15 dienomis į Rusijos gilumą buvo ištremtos 128 šeimos (378 žmonės)¹. Ištremtųjų skaičius iš Baisogalos valsčiaus autoriui nėra žinomas. 1940 m. liepos 4 d. NKVD suėmė Baisogalos pradžios mokyklos vedėją Stasį Každailį. Jis buvo aktyvus tautininkų partijos narys ir 1938 m. buvo išrinktas šios partijos Baisogalos valsčiaus skyriaus pirmininku. S. Každailis buvo kalinamas Kauno kalėjime, bet prasidėjus karui, 1941 m. birželio 23 d. iš kalėjimo buvo išlaisvintas. Vėliau jis dirbo mokytoju Griūkiškyje². Už antisovietinių atsišaukimų platinimą 1941 m. vasario 28 d. Kėdainiuose buvo suimtas iš Piepalių kaimo kilęs gimnazistas Mečislovas Butkus. Jis buvo įkalintas Šiaulių kalėjime, o vėliau išvežtas kalėti į Rusijos lagerius. Į Lietuvą M. Butkus grįžo tik 1986 metais³.

Stasys Každailis

Vokiečių okupacijos metais Baisogalos valsčius priklausė Kėdainių apskrīčiai. Valsčius užėmė 252 kv. km teritoriją. Valsčius buvo suskirstytas į 10 seniūnijų: Augmėnų, Baisogalos, Čelkių, Legečių, Ožaičių, Pākiršinio, Palōnų, Skėmių, Vabalių ir Vakarų. 1942 m. gegužės 27 d. Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymo duomenimis, Baisogalos valsčiuje gyveno 8 727 žmonės: 4 096 vyrai ir 4 631 moteris⁴. Tuo pačiu metu Baisogalos miestelyje gyveno 254 gyventojai, Baisogalos stotyje – 361 žmonės, o Baisogalos valstybiniame ūkyje – 349 žmonės⁵.

Dalis drąsių ir patriotiškai nusiteikusių vyrų steigė pagrindines antisovietines organizacijas ir ruošėsi ginkluotai kovai dėl Lietuvos valstybės atkūrimo. Kaip ir visoje Lietuvoje, panašios nuotaikos vyravo ir Baisogalos valsčiuje. Jau 1940 m. rudenį Baisogaloje ėmė kurtis slapta antisovietinė organizacija, kurios tikslas buvo kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės. Organizacijos steigimo iniciatoriumi buvo Baisogalos valsčiaus agronomas Antanas Butkus. Jo jaunesnysis brolis gimnazistas Mečislovas Butkus NKVD buvo suimtas Kėdainiuose 1941 m. vasario mėnesį. Pagrindinės organizacijos nariais taip pat buvo Baisogalos stotyje pradžios mokykloje dirbęs mokytojas Stasys Liauksminas, Augmėnų pradžios

¹ Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose. Dokumentų rinkinys (pataisytas ir papildytas leidimas), atsak. red. A. Tyla, Vilnius, 1995, p. 201.

² S. Každailio 1945 08 05 d. tardymo protokolai, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. P-4352, l. 9.

³ Lietuvos gyventojų genocidas. 1939–1941. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas (A–Ž), Vilnius, 1999, t. 1, p. 191.

⁴ Kėdainių apskrities 1942 05 27 d. gyventojų surašymo suvestinės žinios, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-743, ap. 2, b. 10267, l. 3 a. p.; *ibid.*, f. R-1474, ap. 1, b. 24, l. 13 a. p.; Baisogalos valsčiaus savivaldybės 1941 11 18 d. raštas Kėdainių apskrities valdybai, *ibid.*, f. R-1372, ap. 1, b. 7, l. 3.

⁵ Baisogalos rajono apylinkių padalinimo projektas. 1942 05 12, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 10195, l. 58.

mokyklos mokytojas Jonas Klimas, Vabalių kaimo gyventojas Antanas Jučys, kuris nepriklausomos Lietuvos laikais dirbo Baisogalos valsčiaus viršaičiu, Baisogalos valsčiaus sekretorius Vytautas Mintautas, finansų inspektorius Jonas Radzevičius, kooperatyve dirbęs Jonas Poškus, Gīrvalakių kaimo gyventojas Vladas Germanavičius, žemėtvarkininkas Rūkštelė, kultūrtechnikas Pranas Kuprys, valsčiaus bibliotekos vedėja Apolonija Užubalienė, A. Butkaus broliai Leonas ir Vaclovas Butkai (Vaclovas Butkus po karo buvo partizanas ir 1946 m. žuvo kovoje su NKVD daliniais. Leonas Butkus 1951 m. buvo nuteistas 10 metų kalėti lageriuose. Brolių Butkų tėvai, Juozas Butkus ir Anelė Butkienė, 1945 m. buvo ištremti į Rusiją). Jie visi rinkdavosi bibliotekoje ir aptardavo pagrindinės veiklos reikalus. A. Butkus ir S. Liauksminas dažnai važiuodavo į Kauną ir Dótnuvą ir ten susitikdavo su slaptos organizacijos vadovais bei parsiveždavo įvairių nurodymų ir naujienų⁶. Iš viso pagrindinei Baisogalos organizacijai priklausė keliolika narių, vadovas buvo A. Butkus, kuris duodavo nurodymus kitiems organizacijos nariams. A. Butkus prasitarė V. Mintautui, kad jis turįs radijo siųstuvą ir palaiko ryšį su pagrindinės organizacijos (Lietuvių aktyvistų fronto – *Aut. past.*) centru Vokietijoje. Sunku pasakyti, ar taip buvo iš tikrųjų, bet įdomu tai, kad 1942 m. A. Butkus išvažiavo studijuoti į Halės miestą Vokietijoje⁷.

Prasidėjęs karui Baisogalos pagrindinė organizacija pradėjo ginkluotą kovą su besitraukiančiais raudonarmiečiais ir sovietinio režimo pareigūnais bei šalininkais. Birželio 21 d. pas V. Mintautą atėjo A. Butkus ir S. Liauksminas ir pasakė, kad bus karas, liepė tai pranešti kitiems organizacijos nariams⁸. Baisogalos sukilėlių būriui (jie save vadino partizanais, o liaudyje dar buvo vadinami baltaraiščiais – *Aut. past.*) vadovavo A. Butkus ir S. Liauksminas. Būrys pasipildė naujais nariais ir išaugo iki 50 žmonių. Partizanai ant rankovių ryšėjo baltos spalvos raiščius. Jau antrą karo dieną – 1941 m. birželio 23-iają – lietuvių partizanai bandė užimti Baisogalą ir išvaikyti sovietinės valdžios pareigūnus. Puolimui vadovavo A. Butkus. Tą dieną Baisogalos valsčiaus kompartijos sekretorius Aleksas Vaicekauskas bandė sulaikyti per miestelį dviračiu važiuosį vieną iš brolių Butkų, tačiau Butkus išsitraukė pistoletą ir jam pagrasino, kad jų (komunistų – *Aut. past.*) valandos suskaičiuotos. Tos pačios dienos vakare, kai sovietiniai aktyvistai susirinko valsčiaus partijos komitete, prie pastato privažiavo vežimas su 10–11 ginkluotų vyrų. Dar prieš puolimą Baisogalos gyventojas Aleksas Vilda pranešė sovietiniams aktyvistams, kad partizanai ruošiasi užpulti kompartijos komitetą. Kai partizanai privažiavo prie pastato, A. Vaicekauskas ėmė į juos šaudyti iš medžioklinio šautuvo, o Jonas Pranaitis iš pistoleto. Kadangi pastatas buvo mūrinis, niekas iš jame pasislėpusių sovietinių aktyvistų nenukentėjo, ir puolimas buvo atremtas. Naktį (birželio

Antanas Butkus

Vytautas Mintautas

⁶ V. Mintauto 1945 03 10 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 37798/3, t. 4, l. 159–161.

⁷ V. Mintauto 1945 03 16 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 162–163.

⁸ V. Mintauto 1945 03 10 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 44472/3, l. 27.

24 d.) partizanai vėl puolė Baisogalą, tačiau į miestelį jau buvo atvažiavęs Raudonosios armijos dalinys, kuris puolimą atrėmė. Susišaudymas tarp sovietų kariškių ir partizanų truko apie valandą. Pagal kitų liudininkų parodymus, partizanams pavyko užimti partijos komitetą, tačiau po kelių valandų atvažiavo sunkvežimiai su RA kareiviais ir priverstė sukilėlius pasitraukti. Mūšio metu buvo nukautas vienas partizanas⁹.

Kitą dieną dalis vietinių komunistų ir sovietinių aktyvistų kartu su raudonarmiečiais paliko miestelį ir traukėsi į Rytus¹⁰. Kai kurie besitraukiantys Baisogalos komunistai ir sovietiniai aktyvistai Latvijoje buvo sulaikyti latvių antisovietinių partizanų ir vėliau perduoti lietuvių policijai ir partizanams¹¹. Pasitraukus sovietams buvo sudaryti nauji valdžios organai. Valsčiaus viršaičiu vėl tapo A. Jučys (šias pareigas ėjo per visą vokiečių okupacijos metą), valsčiaus sekretoriumi – V. Mintautas (šias pareigas ėjo iki 1942 m. spalio mėnesio, vėliau dirbo Šėtos valsčiaus sekretoriumi), valsčiaus policijos viršininku – Juozas Švėgžda¹². Karo pradžioje atsikūrę vietiniai valdžios organai bandė likviduoti sovietų valdžios įvykdytų reformų padarinius ir atstatyti tokią padėtį, kokia buvo nepriklausomos Lietuvos laikais. Valsčiaus viršaitis Jučys savo iniciatyva davė įsakymą atimti iš naujakurių (iš viso apie 200 žmonių) žemę ir grąžinti ją buvusiems savininkams. 1940 m. Baisogaloje prie kelio į Gudžiūnus buvo pastatytas akmeninis paminklas Raudonosios armijos kareiviams. Jučio ir Švėgždos iniciatyva šis paminklas buvo nugriautas 1941 m. vasarą¹³.

Fronto veiksmai didelių nuostolių valsčiaus gyventojams ir jų turtui nepadarė. Praėjus frontui buvo sudaryta speciali komisija karo nuostoliams suregistruoti ir įvertinti. Ji nustatė, kad Baisogalos valsčiuje buvo sugriauta 12 gyvenamųjų namų, 9 tvartai, 8 klojimai, 1 pieninė, 1 pastogė, 1 klėtis. Iš viso buvo padaryta žalos pastatams, gyvuliams ir inventoriui už 31 828 litus, arba 48 043 rublius¹⁴.

Baisogalos partizanų štabas iš pradžių buvo įsikūręs vaistinėje, vėliau valsčiaus savivaldybės pastate¹⁵. Partizanai rengė pasalas besitraukiančioms raudonarmiečių grupėms. Vokiečių kariuomenė Baisogalą pasiekė 1941 m. birželio 25 d. Į miestelį buvo atvažiavusi vermachto tankų grupė, kuri žvalgė Baisogalos apylinkes. Vokiečių tankai išvažiavo iš miestelio, palikdami vietiniams partizanams dėžę granatų. Partizanai ėmė patruliuoti miestelyje ir aplinkiniuose keliuose. Tos pačios dienos pavakare Kauno kelyje pasirodė kelios mašinos su raudonarmiečiais. Partizanų patruliai ėmė į jas šaudyti. Netrukus prie jų prisijungė ir kiti būrio nariai. Kautynės truko apie valandą. Sovietų kariams į pagalbą atvažiavo tankas, ir sukilėliai buvo priversti trauktis. Abiejų pusių nuostoliai šiame mūšyje nežinomi¹⁶. Panašių susidūrimų su sovietų kariškiais buvo ir daugiau. Baisogalos partizanai Šeduvos kelyje užpuolė lengvąjį automobilį ir nušovė juo važiuosį vairuotoją ir karininką. Partizanai paėmė nukautųjų ginklus ir dokumentus¹⁷. Lietuvių sukilėliai sulaikydavo ir nuginkluodavo nedideles besi-

⁹ Liudininko K. Kuprio 1945 03 07 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 51–51 a. p.

¹⁰ A. Vaicekausko 1951 02 05 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 5, l. 151–153.

¹¹ Liud. J. Tvaronavičiaus 1947 12 17 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. p-15868, l. 28 a. p.

¹² V. Mintauto 1945 03 10 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 44472/3, l. 28.

¹³ V. Mintauto 1945 04 02 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 42.

¹⁴ Karo nuostolių suvestinė Baisogalos valsčiuje. 1941 m., LCVA, f. R-1372, ap. 1, b. 108, l. 5, 6.

¹⁵ Liud. V. Devėno 1950 05 23 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 37798/3, t. 4, l. 196–197.

¹⁶ E. Dambrausko 1951 02 22 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 2, l. 263.

¹⁷ *Ibid.*, l. 265.

*Pirmoje eilėje
(iš kairės):
Vladas Putinas,
Vacys Terebeiza,
Juozas Putinas;
antroje eilėje:
Kazys Putinas ir
Antanas Jankevičius.
Apie 1936 m.
Iš E. Putinienės
albumo*

traukiančių RA kareivių grupes. 1941 m. liepos pradžioje Baisogalos partizanai šukavo miškus Palonų ir Valatkónių kaimų apylinkėse. Krūmuose jie surado tris besislapstančius Raudonosios armijos karininkus: du kapitonus ir medicinos majorą. Partizanai atėmė iš jų pistoletus ir pristatė belaisvius į Baisogalos partizanų štabą. Vėliau belaisviai buvo perduoti vokiečiams¹⁸. Po kelių dienų partizanai surengė pasalą Paberžių kaimo apylinkėse. Viename ūkyje jie surado sužeistą sovietų kareivį Andrejų ir liepė ūkio savininkui jį nuvežti į Baisogalą. Tolesnis šio kareivio likimas nežinomas¹⁹. Kai kurių liudininkų parodymais, iš viso Baisogalos partizanai paėmė į nelaisvę apie 200 raudonarmiečių. Belaisvius iš pradžių laikė Baisogalos dvare, o vėliau partizanai nuvarydavo į Šeduvos karo belaisvių stovyklą²⁰.

Gausus partizanų būrys susikūrė ir veikė Augmėnų kaime. Jam vadovavo mokytojas Jonas Klimas. Būryje buvo apie 30 vyrų. Būrio nariais buvo šie asmenys: būrio vadas J. Klimas iš Augmėnų kaimo, Jonas Blažys iš Kemėrų kaimo, Antanas Balčiūnas iš Šilalių kaimo, Kazys Padvarietis, Vincas Terebeiza, Jeronimas Jankus ir Vinčauskas iš Augmėnų kaimo, Vladas, Stasys ir Jonas Putinai iš Kemėrų kaimo, Juozas Bliznikas, Petras Mickus ir Vladas Lukošaitis iš Pliuškių kaimo, Petras ir Mataušas Mickai iš Kliučių kaimo, Abromaitis iš Pliuškių kaimo, Antanas Lazutka iš Šilalių kaimo, Pranas Gulbinas iš Paberžėlių kaimo, Antanas Brazauskas iš Paberžių kaimo, Antanas Bačiauskas iš Augmėnų kaimo, Jonas Jakubskis iš Paberžėlių kaimo, Stasys Valiušaitis ir Jonas Grigaitis iš Júodupių kaimo, Antanas Poškus iš Čerkosų kaimo, Pranas Noreika iš Augmėnų kaimo, Stasys Armonas iš Šilaliūkų kaimo, Jonas Rupšys iš Šilalių kaimo, Petras ir Povilas Vinčiai bei Leonas Sadauskas iš Aug-

Kazys Padvarietis

Antanas Brazauskas

¹⁸E. Dambrausko 1950 09 19 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 2, l. 2.

¹⁹*Ibid.*, l. 3.

²⁰V. Mintauto 1945 03 10 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 44472/3, l. 36 a. p.

mėnų kaimo²¹. Augmėnų kaimo seniūnu 1941–1943 m. buvo Antanas Padvarietis. Jo žinioje buvo 10 aplinkinių kaimų²². Sugrįžus sovietams dalis buvusių Baisogalos ir Augmėnų 1941 m. partizanų NKVD buvo suimti ir nuteisti kalėti lageriuose. Tokio likimo sulaukė S. Ignotas, L. Sadauskas, S. Armonas, J. Rupšys, P. Noreika, V. Mintautas, E. Dambrauskas ir kt.

1941 m. birželio pabaigoje Augmėnų kaimo partizanai bandė sulaukyti du raudonarmiečius. Vienam kareiviui pavyko pabėgti, o kitas buvo sužeistas ir paimtas į nelaisvę. Belaisvį kelias dienas laikė Augmėnų mokyklos rūsyje, o vėliau perdavė policijai²³. 1941 m. birželio pabaigoje keli Augmėnų būrio partizanai pas vietos eigulį sulaukė raudonarmietį Michailą Puškariovą, jį sumušė ir perdavė Baisogalos policijai, tačiau iš ten belaisviui kažkaip pavyko pabėgti ir prisijungti prie besitraukiančių Raudonosios armijos dalinių²⁴. Augmėnų būrio partizanas Pranas Noreika nuginklavo ir suėmė sovietų kariuomenės kapitoną, kurį perdavė Baisogalos policijai²⁵.

Jau pirmomis vokiečių okupacijos dienomis partizanai ėmė vykdyti nespėjusių pasitraukti komunistų, komjaunuolių ir buvusių sovietų valdžios pareigūnų bei šalininkų areštus bei šaudymus. Panaši padėtis tuo laiku buvo beveik visuose Lietuvos valsčiuose. Antikomunistinio teroro mastus lėmė vietinės sąlygos: vietinių partizanų ir policijos vadų aktyvumas, prieš karą ir pirmomis karo dienomis vykdyto sovietinio teroro intensyvumas, socialinių ir tarpetninių santykių įtampa. Šiuo požiūriu Baisogalos valsčius niekuo ypatingu neišsiskyrė ir buvo panašus į daugumą kitų vidurio Lietuvos valsčių.

Buvusių Baisogalos valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką Žalomskį (kitur rašoma Žolumskis) partizanai suėmė pirmomis karo dienomis ir išsiuntė į Kauną. Ten jį sušaudė²⁶. Pirmomis vokiečių okupacijos dienomis partizanai suėmė komunistą Juozą Tvaronavičių. Apie 10 dienų jis buvo kalinamas Baisogalos areštinėje, po to buvo išvežtas į Kauno kalėjimą, ten kalėjo apie 2 mėnesius, vėliau išsiųstas į Pravieniškių darbo stovyklą, o iš ten – darbams į Vokietiją. Į Lietuvą Tvaronavičius sugrįžo tik 1945 m. rugpjūčio mėnesį²⁷. Partizanas Eduardas Dambrauskas sulaukė Baisogalos sovietinius aktyvistus Adomą Bogušą ir Vladą Gaučą, kurie 1941 m. birželio trėnimų metu bandė sulaukyti E. Dambrauską. Vis dėlto pastarasis jų pasigailėjo ir paleido. 1941 m. liepos 4 d. policijos viršininko J. Švėgždos įsakymu keli Baisogalos būrio partizanai bandė sulaukyti Januškonių kaimo gyventojus Vladą Bložę ir Vaclovą Lapinską. Bložė (sovietmečiu jis buvo išrinktas apylinkės tarybos pirmininku) atvykusių partizanų į namus neišleido, tuomet jie pradėjo šaudyti į orą. Bložė šoko nuo palėpės ir ėmė bėgti Kutenos upelio link, tačiau partizanai jį pastebėjo ir besivydami nušovė. Bložė iš sovietų valdžios buvo gavęs žemės, kurios savininkais anksčiau buvo stambūs ūkininkai Gronskis ir Žilinskas. V. Lapinskas buvo su-

²¹ 1944 11 13 d. LSSR NKVD nutarimas dėl bylos medžiagos išskyrimo, *ibid.*, b. P-18112, l. 105–105 a. p.

²² A. Padvariečio 1945 03 08 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 3, l. 188.

²³ Liud. P. Asačiovo 1944 10 07 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-18112, l. 29.

²⁴ Liud. K. Lomanosovos 1944 10 08 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 32.

²⁵ Liud. J. Kemzūros 1944 10 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-18112, l. 36 a. p.

²⁶ Liud. A. Tiškevičiaus 1951 01 13 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 5, l. 76.

²⁷ Liud. J. Tvaronavičiaus 1947 12 17 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-15868, l. 28.

laikytas, bet po dviejų dienų paleistas namo²⁸. Komunistas Adomas Bogušas sovietmečiu buvo žemės skirstymo komisijos nariu. 1941 m. liepos mėnesį jį antrą kartą partizanai suėmė ir uždarė areštinėn. Ten tuomet kalėjo apie 30 žmonių. Bogušą tardė policijos viršininkas Švėgžda. Po to jis buvo išvežtas tardymui į Gudžiūnus ir po tardymo paleistas²⁹. 1941 m. liepos mėnesį Baisogalos partizanai suėmė MOPR-o (Tarptautinė pagalbos revoliucionieriams organizacija – *Aut. past.*) valsčiaus komiteto pirmininką Joną Kapustiną ir sovietmečiu Ukmergės kalėjime dirbusį Bronių Kareivą. Maždaug po savaitės abu suimtieji buvo paleisti³⁰. Suimtus komunistus ir sovietinius aktyvistus partizanai varinėjo po miestelį, jiems liepė dainuoti sovietines dainas, daryti gimnastikos pratimus ir kęsti įvairias patyčias³¹. Apie 15–20 suimtų sovietinių aktyvistų partizanų ir policininkų buvo nuvežti į Kėdainių kalėjimą³². Policijos viršininko žodiniu įsakymu, partizanai turėjo sušaudyti brolius Devėnus ir dar kelis sovietinius aktyvistus. Pasmerktuosius naktį nuvedė į kapines, tačiau partizanai, išsigandę atsakomybės už egzekuciją (buvo duotas tik žodinis įsakymas), nusprendė suimtuosius gražinti į areštinę³³. Komjaunuolis Vladas Devėnas su broliu Jonu Devėnu, buvusiu Baisogalos valsčiaus komjaunimo sekretoriumi, pirmą kartą buvo suimti karo pradžioje ir nuvesti į areštinę. Iš areštinės V. Devėnas buvo paleistas maždaug po pusantr mėnesio. 1942 m. V. Devėnas vėl buvo sulaukytas ir išvežtas darbams į Vokietiją. Iš ten sugrižo pasibaigus karui³⁴. Atrodo, kad išvežimas į Vokietiją buvo gana dažna bausmė buvusiems komunistams ir sovietiniams aktyvistams. Buvęs MOPR-o vietinės organizacijos sekretorius ir iždininkas Alfonsas Urbanavičius Baisogalos baltaraiščių buvo suimtas net kelis kartus, o 1943 m. išvežtas darbams į Vokietiją³⁵. Apie 20 Baisogalos partizanų suimtų komunistų ir sovietinių aktyvistų buvo nuvaryti į Šėduvą ir Kėdainių kalėjimą³⁶. Iš viso Baisogalos partizanų būrys suėmė apie 100 buvusių komunistų, komjaunuolių, sovietinių aktyvistų ir žydų³⁷. Dauguma suimtųjų po tardymų ir trumpalaikių kalėjimo bausmių buvo paleisti į laisvę arba vėliau išvežti darbams į Vokietiją. Keletas suimtųjų lietuvių ir rusų buvo sušaudyti Baisogalos partizanų arba išvežti į kitus miestus (Kauną, Kėdainius) ir ten sušaudyti. Iš pradžių partizanų būrys veikė savarankiškai, tačiau, sukūrus policijos nuovadą, perėjo valsčiaus policijos nuovados viršininko pavaldumui. Tiksliai partizanų būrio išformavimo data nėra žinoma, greičiausiai tai įvyko 1941 m. liepos pabaigoje arba rugpjūčio mėnesį.

Vokiečių okupacijos pradžioje partizanai ir policija įvedė komunistų, komjaunuolių ir buvusių Raudonosios armijos karių šeimų registraciją. Ši registracija galiojo apie du mėnesius. Registracija buvo vykdoma ir Augmenų mokyklos pastate. Atėję registruotis asmenys buvo tardomi ir mušami. Tarp tokių as-

²⁸S. Citvaro 1945 02 11 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 3, l. 115 a. p.; liud. A. Bložienės 1951 01 14 d. apklausos protokolas, *ibid.*, t. 5, l. 88.

²⁹A. Bogušo 1950 05 23 d. apklausos protokolas, *ibid.*, t. 4, l. 223–224.

³⁰J. Kapustino 1950 05 23 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 252–255; B. Kareivos 1950 05 23 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 268–269.

³¹E. Dambrausko 1951 01 30 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 2, l. 243.

³²E. Dambrausko 1950 09 19 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 3, 4.

³³E. Dambrausko 1951 01 30 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 243, 244.

³⁴Liud. V. Devėno 1950 05 23 d. apklausos protokolas, *ibid.*, t. 4, l. 195, 196.

³⁵Liud. A. Urbanavičiaus 1951 02 08 d. apklausos protokolas, t. 5, b. 37798/3, l. 195.

³⁶S. Ignoto 1944 09 16 d. tardymo protokolas, *ibid.*, t. 4, l. 154; B. Birietos 1949 02 18 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 190–192.

³⁷Radviliškio apskrities MGB skyriaus viršininko 1950 06 13 d. pažyma, *ibid.*, t. 6, l. 167.

menų buvo ir rusai valsčiaus gyventojai Eulantijus Makarovas, Michailas Kaštalanovas, Aleksejus Rudenka. Po tardymų jie buvo išsiųsti į Kėdainius ir ten sušaudyti³⁸. 1941 m. birželio pabaigoje komjaunuolė Felicija Jankauskaitė (gim. 1923) suėmė Augmenų būrio partizanai ir uždarė mokyklos rūsyje. Kartu su ja tuomet buvo sulaikyta dar 15 merginų, tarp jų 8 rusaitės iš Šilalių kaimo. Visos jos buvo komjaunuolės. Vyrų buvo suimta apie 25. Tardymų metu vyrus mušė. F. Jankauskaitė greitai buvo paleista ir jai liepta registruotis³⁹. 1941 m. liepos mėnesį atėjęs registruotis buvęs vietinės MOPR-o organizacijos sekretorius Jonas Kemzūra buvo pasodintas rūsyje. Tuomet ten buvo laikomi 26 sulaikytieji. Juos tardė ir mušė. J. Kemzūrą du baltaraiščiai paguldė ant grindų ir sumušė šompalais. Po to jį paleido namo ir liepė atiduoti policijai dviratį⁴⁰. Augmenų būrio partizanai terorizavo Šilaliukų kaimo rusų šeimas. Čia jie darė kratas ir ieškojo besislapstančių komunistų ir sovietinių aktyvistų. Jie sumušė Vasilijaus Tolstovo žmoną Tatjaną, Chavroniją Asačiovą ir Stepanidą Kuzmicką už tai, kad jų vyrai buvo komunistai, o Paramoną Asačiovą už tai, kad jo sūnus buvo komjaunuolis⁴¹.

1941 m. liepos mėnesį į Tatjanos Tolstovos namus atėjo apie 20 Augmenų būrio baltaraiščių. Jie išvilko T. Tolstovą iš namų ir sumušė diržais. Po sumušimo ji sirgo apie dvi savaites ir liko invalide – jai buvo paralyžiuotos rankos ir kojos⁴². Dėl žmonių mušimo buvę Augmenų būrio nariai Antanas Lazutka, Petras Vintys ir kiti 1942 m. nukentėjusiųjų buvo apskusti teismui. Teismas buvusį būrio narį Stasį Armoną nuteisė kalėti 2 mėnesiams ir 70 reichsmarkių bauda. Tačiau kalėjime sėdėti Armonui neteko⁴³. 1941 m. liepos mėnesį Augmenų baltaraiščiai darė kratą Dominiko Kublickio namuose. Jie reikalavo atiduoti ginklą, tačiau, neradę jokio ginklo, Kublickį sumušė šompalais. Po to liepė jam registruotis mokykloje. Po sumušimo Kublickis nuėjo pas gydytoją ir, gavęs pažymėjimą, kreipėsi į teismą. Tačiau teismas kaltųjų nenuteisė ir pasiūlė taikytis. Kublickis sutiko taikytis, o nukentėjęs Rudenka ne – už tai jį buvę partizanai sušaudė⁴⁴.

Atskirai reikėtų paminėti Baisogalos žydų likimą. Žydai Baisogaloje apsigyveno XVIII a. pabaigoje. Yra žinoma, kad 1847 m. miestelyje gyveno 461 žydas. Pamažu Baisogalos žydų bendruomenė augo ir pagal 1897 m. Rusijos gyventojų surašymą miestelyje gyveno 634 žydai, tuomet jie sudarė 53% miestelio gyventojų. Visuomeninio ir religinio žydų gyvenimo centras buvo Baisogalos sinagoga. Dalis žydų jaunuolių norėjo gauti pasaulietinį išsilavinimą ir dalyvavo sionistinės organizacijos „Hibat Zion“ veikloje. Nuo XX a. pradžios žydų skaičius dėl išvykimo į kitus Lietuvos miestus ir emigracijos ėmė mažėti. Pirmojo pasaulinio karo metais caro valdžia žydus iškėlė į Rusiją. Pasibaigus karui dalis žydų sugrįžo į Baisogalą ir čia rado sugriautą sinagogą ir kitų užimtus savo namus. Kai kurie pasistatė naujus namus prie geležinkelio stoties⁴⁵.

1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, Baisogalos valsčiuje gyveno 106 žydai – 48 vyrai ir 58 mo-

³⁸ Liud. K. Lomanosovos 1944 10 08 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-18112, l. 32.

³⁹ Liud. F. Jankauskaitės 1944 11 01 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-18112, l. 39 a. p.

⁴⁰ Liud. J. Kemzūros 1944 10 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 37.

⁴¹ Liud. K. Lomanosovos 1944 10 08 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 32.

⁴² Liud. T. Tolstovos 1944 09 27 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-18112, l. 23.

⁴³ S. Armono 1944 10 13 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 59.

⁴⁴ Liud. D. Kublickio 1944 10 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-18112, l. 64 a. p.

⁴⁵ Baisogala, www.jewishgen.org, l. 2.

terys (13% miestelio gyventojų)⁴⁶. Nepriklausomos Lietuvos laikais vietos žydai gana aktyviai dalyvaudavo politinėje veikloje, rinkimuose į seimą ir į vietos savivaldos organus, užimdavo įvairias pareigas valsčiaus savivaldybėje. Dauguma miestelio žydų vertėsi prekyba, amatais, vaisių, daržovių auginimu ir paukštininkyste. Už surinktas užsienyje lėšas Baisogalos žydai atstatė maldos namus, sutvarkė kapines ir dalį pastatų. Paskutiniu miestelio rabinu buvo Izaokas Rabinovičius⁴⁷.

Nacistinei Vokietijai okupavus Lietuvą, buvo pradėtas visuotinis žydų persekiojimas. Žydams iš pradžių buvo atimtos pilietinės teisės, įsakyta nešioti skiriamuosius ženklus (Dovydo žvaigždes). Pirmosiomis okupacijos savaitėmis provincijoje buvo vykdomi žydų tautybės komunistų, komjaunuolių, sovietinių aktyvistų areštai ir šaudymai. Šiuo laikotarpiu terorizuojami buvo daugiausia žydų vyrai. Moterys, ir ypač vaikai, dar nebuvo masiškai suiminėjami ir žudomi. Maždaug nuo 1941 m. liepos pabaigos visoje Lietuvoje pradėta steigti laikinus žydų getus ir stovyklas. Į jas buvo perkeliama visi žydų tautybės asmenys. Žydams buvo uždrausta be leidimo išeiti iš geto ir bendrauti su ne žydų tautybės žmonėmis. Nuo 1941 m. rugpjūčio mėnesio vidurio Lietuvos provincijoje pradėta masiškai žudyti visus žydus. Žydų genocidas (holokaustas) buvo vykdomas ir Kėdainių apskrityje. Prieš sušaudymą Kėdainių apskrities žydai buvo sutelkti Kėdainių, Ariogalos ir Krakių getuose. Baisogalos žydai kartu su Dotnuvės, Griškiškio, Gudžiūnų ir Surviliškio žydais buvo įkalinti Krakių gete⁴⁸. Kėdainių apskrities policijos vadas Antanas Kirkutis 1941 m. rugpjūčio 17 d. pranešė Policijos departamento direktoriui Kaune, kad Krakėse yra sutelkta 452 žydai, tarp jų 337 vyrai ir 115 moterų⁴⁹. Visi jie buvo uždaryti Krakių vienuolyno patalpose, prie vieškelio Krakės–Pėrnarava. Tai reiškia, kad Baisogalos žydai į Krakių getą buvo išvežti iki 1941 m. rugpjūčio 17 d. Pagal liudininkų ir nuteistųjų parodymus, Baisogalos policininkai ir baltaraiščiai rugpjūčio mėnesį į Krakės išvežė apie 20 žydų šeimų (iki 100 žmonių) iš Baisogalos miestelio ir stoties⁵⁰. Žydus vežė dieną ir pasižiūrėti šio įvykio susirinko daug miestelio gyventojų. Vietiniams baltaraiščiams tokia liudininkų minia nepatiko ir jie ėmė vaikyti žmones namo. Žydus sodino į vežimus, į kiekvieną vežimą sėdo po vieną juos saugoti turėjusį baltaraištį.

Baisogalos žydai buvo sušaudyti 1941 m. rugsėjo 2 d. Peštiniųkių kaime (apie 1,5 km nuo Krakių) kartu su kitų valsčių žydais. Žudynes vykdė iš Kauno atvažiuojęs 1-ojo lietuvių policijos bataliono būrys, vadovaujamas leitenanto Juozo Barzdos. Atvykėliams varyti pasmerktuosius į šaudymo vietą padėjo Krakių policininkai ir baltaraiščiai. Iš viso tą dieną buvo nužudyti 1 125 Krakių, Baisogalos, Dotnuvos, Grinkiškio, Gudžiūnų ir Surviliškio valsčių žydai⁵¹. Baisogalos policininkai ir baltaraiščiai šiose žudynėse nedalyvavo. Nėra žinių, kad bent vienas Baisogalos žydas būtų išvengęs mirties ir sulaukęs vokiečių okupacijos pabaigos. Tarp nužudytų Baisogalos žydų žinoma tik Judelio Vaicmano šeima,

⁴⁶ Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 20.

⁴⁷ Baisogala, www.jewishgen.org, l. 3.

⁴⁸ Brandišauskas V. Holokaustas Kėdainių apskrityje, *Genocidas ir rezistencija*, 2005, Nr. 1(17), p. 95.

⁴⁹ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944: Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1973, d. 2, p. 137.

⁵⁰ V. Mintauto 1945 03 24 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44472/3, l. 37.

⁵¹ Brandišauskas V. Holokaustas Kėdainių apskrityje, *Genocidas ir rezistencija*, 2005, Nr. 1(17), p. 91.

kitų žuvusių pavardžių nepavyko surasti⁵². Kelis šimtmečius trukusi Baisogalos žydų bendruomenės istorija baigėsi tragiškai.

1941 m. buvo vieni baisiausių ir tragiškiausių ilgaamžėje Baisogalos miesto ir valsčiaus istorijoje. Šiais metais prasidėjo karas, gyventojai žiauriai nukentėjo nuo komunistinio ir fašistinio režimų teroro. Vėlesniais vokiečių okupacijos metais masinių represijų ir teroro nebuvo. Buvę komunistai ir sovietiniai aktyvistai 1942–1944 metais dažnai buvo siunčiami prievartinių darbų Vokietijoje. 1943 m. gegužės 1 d. Šilalių kaime buvę partizanai sušaudė Michejų Kuzmickį už tai, kad jo brolis tarnavo sovietų kariuomenėje⁵³. Į Vokietiją darbams buvo išvežti Kalinas Asačiovas iš Šilalių kaimo, Timofėjus Tolstovas, Ivanas Kuznecovas ir dar keli asmenys⁵⁴. „Nepatikimų“ žmonių sąrašus Kėdainių darbo biržai pateikdavo valsčiaus viršaitis A. Jučys⁵⁵. Paprastai tokie asmenys buvo išvežami darbams į Vokietiją.

Nuo 1941 m. spalio 1 d. Lietuvos generalinėje srityje vietiniams gyventojams ir vokiečių civilinės administracijos darbuotojams buvo įvestos maisto kortelės⁵⁶. 1943–1944 ūkio metais Baisogalos valsčiuje veikė 46 pramonės įmonės ir amatininkų dirbtuvės, jų savininkai ir valdytojai privalėjo mokėti pagrindinį verslo mokestį (po 32 reichsmarkes, toliau RM). Pusė šios sumos turėjo atitekti valsčiaus savivaldybei. Tais pačiais ūkio metais valsčiuje numatyta surinkti 27 634 RM gyventojų mokesčio. Pusė šios sumos priklausė apskrities valdybai ir kita pusė – valsčiaus savivaldybei. Kiekvienas dviračio savininkas (jų valsčiuje 1942–1943 m. buvo 512) privalėjo mokėti 4 RM mokestį, pusė šios sumos atitekdavo Kėdainių apskrities valdybai. Tais pačiais ūkio metais Baisogalos valsčiaus biudžete išlaidoms planuota skirti 46 260 RM sumą⁵⁷. Vienuolikos Baisogalos valsčiaus pradžios mokyklų išlaikymui buvo numatyta skirti 5 893,12 RM⁵⁸. Sąlyginę 1942–1943 m. ramybę kartais sudrumsdavo okupacinės valdžios vykdomos mobilizacijos ir registracijos: transporto tarnybai, darbams Vokietijoje ir t. t. 1942 m. gegužės mėnesį visoje Lietuvoje buvo vykdoma karo talkininkų mobilizacija. Sumobilizuoti vyrai buvo siunčiami į Rusiją ir privalėjo vermachto užnugaryje atlikti įvairius pagalbinius darbus. Iš Baisogalos valsčiaus karo talkininkų tarnybon 1942 m. gegužės–birželio mėnesiais buvo užregistruoti 24 vyrai⁵⁹. Darbams Vokietijoje 1942 m. birželio mėnesį savanoriškai registravosi tik vienas Baisogalos valsčiaus gyventojas – Stasys Jankauskas iš Skėmių kaimo⁶⁰. Iš viso darbams į Vokietiją 1942 m. birželio mėnesį iš Kėdainių apskrities buvo išvežti 186 asmenys, nors okupacinės valdžios nurodymu turėjo būti išvežta 400 žmonių. Į karo talkininkų tarnybą tuo pačiu laikotarpiu buvo paimta 205 Kėdainių apskrities vyrai⁶¹. 1943 m. nuolatos buvo vykdomos jaunimo mobilizacijos darbams reiche ir į vokiečių kariuomenę. Nuo 1943 m. kovo 1 d. iki balandžio 17 d. į registravimo komisijas buvo pašaukta

⁵² Baisogalos valsčiaus vykdomojo komiteto 1947 12 23 d. pažyma, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-15868, l. 52.

⁵³ Liud. V. Dolgovos 1944 09 27 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 21.

⁵⁴ Liud. V. Dolgovos 1944 10 07 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 20 a. p.

⁵⁵ V. Mintauto 1945 03 16 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 37798/3, t. 4, l. 165.

⁵⁶ Generalinio komisaro Kaune 1941 09 17 d. raštas „Pienocentruui“, *LCVA*, f. R-1372, ap. 1, b. 9, l. 1.

⁵⁷ Baisogalos valsčiaus 1943–1944 metų pajamų ir išlaidų aiškinamasis raštas, *LCVA*, f. R-1372, ap. 1, b. 61, l. 14, 32 a. p.

⁵⁸ *Ibid.*, l. 37.

⁵⁹ 1942 06 03 d. Baisogalos valsčiaus karo talkininkų sąrašas, *ibid.*, b. 16, l. 22, 23, 32.

⁶⁰ Savanoriškai stojusių darbams Vokietijoje 1942 06 11 d. sąrašas, *ibid.*, l. 45–45 a. p.

⁶¹ Darbo inspektoriaus A. Valančiaus 1942 07 09 d. raštas Kėdainių apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 47.

369 Baisogalos valsčiaus gyventojai, iš jų tik 43 atvyko registruotis⁶². Kaip ir visoje Lietuvoje, dauguma Baisogalos valsčiaus jaunuolių boikotavo okupantų skelbiamas mobilizacijas ir stengėsi išlikti tėviškėje. Naciams nepavyko surinkti reikalaujamų žmonių kontingentų darbams Vokietijoje ir tarnybai kariniuose daliniuose. 1943 m. pabaigoje, artėjant Rytų frontui, į Lietuvą buvo perkelta dešimtys tūkstančių civilių karo pabėgėlių iš Rusijos ir Baltarusijos. Šių žmonių išlaikymo našta buvo užkrauta lietuvių savivaldai. Rusų pabėgėliai buvo paskirstyti po įvairias Lietuvos apskritys ir apgyvendinti pas ūkininkus. Baisogalos valsčiui buvo pavesta įkurdinti 598 pabėgėlius⁶³.

Sąlyginės ramybės laikotarpis baigėsi 1944 m. vasarą, kai sugrįžo sovietai ir vėl prasidėjo masinės represijos bei partizaninis pasipriešinimas sovietiniam režimui. Baisogalos valsčius, kaip ir visa Lietuva, išgyveno „karą po karo“ – sunkius stalinizmo metus.

⁶²Pašauktų ir stojusių komisijon Kėdainių apskrities gyventojų statistika valsčiais, *ibid.*, f. R-1474, ap. 1, b. 11, l. 27.

⁶³Rusų karo pabėgėlių 1943 12 23 d. perdavimo protokolas Baisogalos valsčiui, *ibid.*, f. R-1372, ap. 1, b. 124, l. 2.

Kalinimai ir tremtys

Elena Šveistienė, Birutė Panumienė

Nuo 1940 m. lietuvių tauta kartu su kitomis Molotovo–Ribentropo paktu į Sovietų Sąjungą inkorporuotomis tautomis – latviais, estais, lenkais, vakarų ukrainiečiais – tapo sovietinio genocido auka. Įvairiais būdais – lageriuose, tremtyje, bandant palaužti aktyvų lietuvių tautos pasipriešinimą – buvo sunaikinta didelė tautos dalis. Nemažai tautiečių, vengdami represijų, pasitraukė į užsienį. Lietuva neteko apie pusę milijono žmonių. Genocido procesas fiziškai naikino ne tik žmones ar valstybines institucijas. Išnaikinti ištisi Lietuvos visuomenės sluoksniai, moralinės nuostatos, dvasinis paveldas, kultūra. Visos generacijos genocido patyrimas, trukęs 50 metų, veikia ir vėlesnes kartas, pasireiškdamas moraline degradacija, nesugebėjimu pasipriešinti kitų valstybių specialiųjų tarnybų manipuliacijoms, nihilizmu, depresijomis, alkoholizmu, savizudybėmis. Nuostoliai labai dideli, jie sunkiai suskaičiuojami ir įvertinami.

Sudarant šį Baisogalos apylinkės represuotųjų asmenų sąrašą, buvo remtasi dviem šaltiniais – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro duomenimis ir nukentėjusiųjų šeimų bei kaimynų liudijimais. Sąrašas nėra visiškai tikslus, nes sovietinių represinių struktūrų palikti archyviniai dokumentai netikslūs, dokumentuose pavardės ar kaimų pavadinimai iškraipyti, vieni skaičiai prieštarauja kitiems. Be to, daugelis nukentėjusių žmonių išmirę, o jų giminės išsiblaškę.

Į šį sąrašą įtraukti ir tie represuoti asmenys, kurie yra kilę iš Baisogalos valsčiaus, tačiau buvo išvažiavę mokytis, dirbti ar gyventi į kitas Lietuvos vietas.

Įkalinti asmenys pateikti pagal kaimus abėcėlės tvarka. Ištremtos šeimos išvardytos pagal kaimus abėcėlės tvarka pirmuoju įrašant šeimos galvą ar kitą vyriausią šeimos narį.

Baisogalos valsčiaus suimtųjų ir lageriuose kalintų asmenų sąrašas Antanėvos k.

Edvardas Savičius, gim. 1913. Suimtas 1946. Nut. 1 m. kalėjimo.

Augmėnų k.

Antanas Bunys, gim. 1926, Suimtas 1947. Išv. į Komi ASSR. Pal. 1955.

Elena Bunytė, gim. 1933. Suimta 1949. Nut. 10 m. lag. Išv. į Jaroslavo sr. Pal. 1954.

Antanas Jankevičius, gim. 1915. Valstietis. Suimtas 1945. 1946 Karo trib. nut. 6 m.

Jeronimas Jankevičius, gim. 1920. Valstietis. Suimtas 1945. Karo trib. nut. 15 m. katorgos. Kal. Vorkutlage Komi ASSR. Pal. 1956.

Jonas Noreika, gim. 1917. 1944 kal. Kauno kalėjime. Negrižo.

Pranas Noreika, gim. 1906. Valstietis, 1941 m. sukilimo dal. Suimtas 1944, nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. 1945 mirė kalėjime.

Stanislovas Padvarietis, gim. 1913. Suimtas 1948. Pal. 1957.

Bronius Padvarietis. Žuvo tarybinėje armijoje.

Leonas Sadauskas, gim. 1923. Studentas. Suimtas 1944, kal. Kaune, 1945 Vilniuje, nut. 15 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Vorkutlą, Komi ASSR. 1956 tremt. Irkutsko sr. Pal. 1958.

Jeronimas Terebeiza, gim. 1902. 1941 m. sukilimo dal. Suimtas 1945, nut. 10 metų lag. ir 5 m. tremt. Kal. Vorkutlage, Komi ASSR. 1946 mirė lag.

Vaclovas Terebeiza, gim. 1912. Valstietis. Suimtas 1945, nut. 6 m. Kal. Komi ASSR. Pal. 1945.

Vincas Terebeiza, gim. 1910. Valstietis. Suimtas 1945, nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Kal. Peščianlage Karagandos sr. 1954 nutr. į Saransko r., Karagandos sr. Pal. 1955.

Petras Vintys, gim. 1921. Gyveno Klaipėdoje. Darbininkas, partizanas. Suimtas 1946. Nut. 10 m. lag. ir 2 m. tremt. 1950 mirė lag.

Agota Vintytė, gim. 1903. Partizanų ryšininkė. Suimta 1945, nut. 10 m. lag. ir 3 m. tremt. Kal. Vorkutlage, Komi ASSR. Pal. 1954.

Avižiškių k.

Janina Šemežytė, gim. 1927. Valstietė, partizanų rėmėja. Suimta 1946, nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Kal. Kargopollage, Archangelsko sr., Vorkutoje, Komi ASSR. Pal. 1955.

Baisogala

Juozas Bajorūnas, gim. 1903. Valstietis. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose. Byla nutr. Pal. 1945.

Vincas Bliznikas, gim. 1894. Valstietis. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose. Byla nutr. Pal. 1945. Su šeima ištr. 1949.

Matas Bložė, gim. 1900. Amatininkas. 1941 06 14 išv. į lag. Rešioty, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr. Ypat. pasit. 1943 nut. 10 m. 1943 išv. į tremt. Bijske, Altajaus kr. Ten mirė 1944. Šeima ištremta 1941 06 14.

Petras Bložė, gim. 1887. Vaistininkas. Suimtas 1946. Karo trib. nut. 15 m. katorgos. Išv. į lag. Tobolske, kal. Vilniuje, išv. į lag. Ustj-Vichorevkoje, Bratsko r., Irkutsko sr. 1953 mirė lag.

Medardas Butvilas, gim. 1902. Tarnautojas. Suimtas 1945. Išv. į Sevpečlągą, Komi ASSR. Pal. 1946.

Kajetonas Damaševičius, gim. 1896. Tarnautojas. Suimtas 1946, nut. 10 m., išv. į lag. Krasnojarsko kr. Pal. 1953.

Aleksandras Danta, gim. 1901. Pšt. tarnaut., partizanas. Suimtas 1950, kal. Radviliškyje. Karo trib. nut. 25 m. lag., išv. į Rečlągą, Komi ASSR, Minlągą, Komi ASSR. Pal. 1955.

Helmutas Gešventas, gim. 1932. Internuotas Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. PFL Nr. 232. Pal. 1946.

Kazys Grigaliūnas, gim. 1908. Glžk. tarnautojas, partizanų rėmėjas. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose, byla nutr. Pal. 1945.

Valerija Gruzdaite, gim. 1930. Suimta 1950, kal. Radviliškyje, Šiauliuose. Sr. teismo nut. 10 m. išv. į Baženovo ITL (ispravit. trud. lag.), Asbesto m., 1955 į Karlągą, Karagandos sr. Pal. 1955.

Paminklas sovietmečio kaliniams pagerbti, 1999 m. pastatytas vietoje pastato, kuriame 1944–1953 metais buvo kalinami ir kankinami kovotojai už Lietuvos laisvę. A. Petrašiūno nuotr.

Boleslovas Jasiukevičius, gim. 1911. Darbininkas. Suimtas 1947. Karo trib. nut. 15 m. lag. ir 5 m. tremt. išv. į lag. Kostromos sr. Pal. 1953.

Teodoras Juozaitis, gim. 1926. Tarnautojas. Suimtas 1946, 1946 pabėgo, 1946 vėl suimtas. 1947 Ypat. pasit. nut. 10 m., išv. į Sevurallagą, Sverdlovsko sr., 1953 Kamyšlagą, Omsko sr. Tremt. 1955 į Novosibirsko sr., 1956 Krasnojarsko sr. Pal. 1957.

Pranas Karvelis, gim. 1906. Kunigas, pogr. org. narys. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose, 1946 – Vilniuje. Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. 1946 išv. į Sevdvinlagą, Archangelsko sr., tremt. Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Stasys Každailis, gim. 1905. Mokytojas, gyv. Pociūnėliuose. Suimtas 1945, kal. Kaune. 1945 išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR, Sevdvinlagą, Archangelsko sr., Sevpečlagą Komi ASSR. Byla nutr. 1947.

Bronius Kukoška, gim. 1918. Vargonininkas. Suimtas 1948, kal. Radviliškyje. Ypat. pasit. nut. 10 m., išv. į Dubrovlagą, Mordoviją.

Simas Liauksminas, gim. 1954. Kal. Vladimiro kalėjime.

Karolis Maslauskas, gim. 1890. Darbininkas. Suimtas 1944. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 3 m. tremt., išv. į Siblagą, Kemerovo sr. 1945 mirė lag.

Boleslovas Mažeika, gim. 1898. Darbininkas. Suimtas 1944. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Kamyšlagą, Omsko sr. 1954 tremtis į Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Zofija Našlėnaitė, gim. 1921. Valstietė, partizanų rėmėja. Suimta 1945. Nut. 10 m. katorgos. Išv. į lag. Magadano sr. 1951 mirė lag.

Juozas Paura, gim. 1892. Tarnautojas. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose, Kaune. 1945 išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR, Sevdvinlagą, Archangelsko sr., Sevpečlagą, Komi ASSR. Pal. 1947.

Mečislovas Petraitis, gim. 1920. Suimtas 1944. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. 1947 išv. į Karlagą, Karagandos sr. Kazachijoje, Stepagą, Karagandos sr. Kazachijoje. Pal. 1954.

Stasys Petraitis, gim. 1924. Glžk. tarnautojas. Suimtas 1947, Karo trib. nut. 3 m. lag.

Antanas Poškus, gim. 1915. Suimtas 1946, Karo trib. nut. 10 m. lag. Išv. į Sevvostlagą, Magadano sr. 1946 mirė lag.

Stasys Ragaišis, gim. 1911. Vet. gydytojas. Suimtas 1945, kal. Šiauliuose, Vilniuje. 1946 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 3 m. tremt. 1946 išv. į Sevdvinlagą, Archangelsko sr.

Balys Sadauskas, gim. 1919. Gyv. Kaune. 1941 sukilimo dal., partizanų rėmėjas. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose, Vilniuje. 1947 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. 1948 pabėgo iš Vilniaus kalėjimo. 1948 suimtas, kal. Vilniuje. 1948 Ypat. pasit. nut. 25 m. lag. ir 5 m. tremt. 1948 išv. į Intą (Minlagas) Komi ASSR, 1945 tremt. Intoje, Komi ASSR. Pal. 1955. Motina Bronė ištr. 1947, brolis Jonas, partizanas, žuvo 1947 Avižiškių k., brolis Kostas, partizanas, žuvo 1947 Avižiškių k.

Vladas Sadauskas, gim. 1916. Balio Sadausko brolis, gyv. Batakiuose, Tauragės r., gaisrininkas. Suimtas 1947, kal. Radviliškyje. 1948 Karo trib. nut. 25 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. 1948 į Uchtžemlagą, Komi

ASSR, 1951 į Minlagą, Komi ASSR, 1954 į Dubrovlagą Mordovijoje, 1956 tremt. Tomsko sr.

Edvardas Sankauskas, gim. 1919. Mokytojas. Suimtas. Išvežtas į filtrac. lag. Komsomolske prie Amūro Chabarovsko kr., 1945 į Vostoklagą, Primorės kr. Pal. 1946.

Algirdas Smolinskas, gim. 1934, gyv. Baisogaloje, Radviliškio r., moksleivis. Suimtas 1950 06 03. Ypat. pasit. 1950 10 28 nuteistas 10 m. lag., 1951 išv. į Dubrovlagą, Mordovija, Kamyšlagą, Omsko sr., paleistas 1954 07 01.

Martynas Suchockis, gim. 1921. Suimtas 1945, kal. Jelgavoje (Latvija). Išvežtas į filtrac. lag. Primorlagą, Primorės kr.

Donata Ona Šimkevičiūtė, gim. 1929. Darbininkė, partizanų ryšininkė. Suimta 1951. Nut. 25 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Intą (Minlagas), Komi ASSR, 1955 į Karlagą, Karagandos sr. Pal. 1956.

Alfonsas Šniuta, gim. 1893. Partizanų rėmėjas. Suimtas 1946, kal. Kėdainiuose. Pal. 1946.

Julius Valiauskas, gim. 1907. Išv. 1941 06 14 į lag. Rešioty, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr.

Jonas Žvikas, gim. 1914. Suimtas 1944, Ypat. pasit. nut. 10 m. Kalėjo Vorkutpečlage, Komi ASSR. Pal. 1952.

Beržytės (Berėzinos) k.

... **Strolis**. Suimtas 1944. Mirė kalėjime.

Biliūnų k.

Kostas Bložė, gim. 1915. Suimtas 1945. Išv. į Pečiorą, Komi ASSR. Pal. 1946.

Bučiūnų k.

Juozapas Bogdanskis, gim. 1930. Suimtas 1945. Kal. Baisogalos stribynėje, pal. 1945.

Pranas Bogdanskis, gim. 1904. Darbininkas. Suimtas 1945. Kal. Šiauliuose, Jelgavoje (Latvija). Išvežtas į lag. Chabarovsko kr. Pal. 1947.

Edvardas Dambrauskas Suimtas 1950.

Bronius Kavaliūnas. Mirė lageryje.

Jonas Navagrudskas, gim. 1919. Valstietis. Suimtas 1945, Karo trib. nut. 10 m. lag. 1945 išv. į Karlagą Karagandos sr., Kazachijoje, Kamyšlagą, Omsko sr., tremt. 1954 Karagandos sr. Kazachijoje.

Jonas Navardauskas. 1947 nužudytas NKVD kareivių (stribų).

Antanas Neverdaukas, gim. 1922. Valstietis. Suimtas 1945, kal. Pravieniškėse Kaišiadorių r., Karo trib. nuteistas 10 (15) m. lag. 1946 išv. į Sevdivinlagą Archangelsko sr., Viatlagą, Kirovo sr. Pal. 1954.

Leonas Tvarionavičius, gim. 1919. Gyveno Kaune. Studentas. Pogr. org. narys. Suimtas 1945. Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Kalėjo Belomorkanal, Karelija, Vorkutoje, Abezėje (Minlagas), Intoje, Komi ASSR. Tremt. 1954 Inta, Komi ASSR. Pal. 1964.

Būdū k.

Mečys Federavičius, gim. 1901. Valstietis. Suimtas 1944, kal. Kėdainiuose, Raseiniuose, Kaune. 1945 nut. 10 m. Išv. į lag. Archangelske, Archangelsko sr., Tajšeta, Irkutsko sr. 1953 mirė lag.

Jonas Liutkus, gim. 1917. Darbininkas. Suimtas 1946, kal. Radviliškyje, Kaune. Aukšč. Teismo 1947 nuteistas 6 m. lag. ir 3 m. tremt. 1947 išv. į Ivdellagą, Sverdlovsko sr. Pal. 1952.

Vilius Mačiulaitis, gim. 1928. Moksleivis, pogr. org. narys. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose, Kaune, Vilniuje. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag.

Čelkiū k.

Anicetas Dukaitis, gim. 1926. Suimtas 1954. Išv. į Vladimiro kalėjimą. Pal. 1970.

Petras Dukaitis, gim. 1893. Valstietis. Suimtas 1945, kal. Kaune. Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Intą, Komi ASSR, Karagandos sr. Grįžo.

Vytautas Dukaitis, gim. 1931. Suimtas 1945. Kal. Baisogalos daboklėje.

Stasys Ignotas, gim. 1906. Milicininkas, partizanų rėmėjas. Suimtas 1945, nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR, Pečiorlagą, Komi ASSR. Ten mirė 1953.

Vaclovas Jarmalavičius, gim. 1915. Valstietis. Suimtas 1944. Karo trib. nut. sušaudyti. Sušaudytas Lietuvoje 1945 03 21.

Elena Kasakaitytė, gim. 1909. Suimta 1946, kal. Šiaulių kolonijoje. Pal. 1946.

Stasys Kilinskas, gim. 1908. Valstietis, 1941 sukilimo dal. Suimtas 1944, kal. Kėdainiuose, Kaune, Vilniuje. 1945 Karo trib. nuteistas mirti. Sušaudytas 1945 Vilniuje.

Jonas Kriuklys, gim. 1921. Suimtas 1945. Mirė kalėjime 1945. Kitais duomenimis – partizanas, žuvo 1945.

Povilas Petraitis, gim. 1928. Suimtas 1945, kal. Baisogalos daboklėje. Pal. 1945.

Petras Surginas, gim. 1898. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose. Išv. į Pečiorą, Komi ASSR. 1945 mirė lag.

Vincas Surginas, gim. 1900. Suimtas 1945. Išv. į Karagandos sr. Pal. 1956.

Aleksas Šaulys, gim. 1913. 1941 nužudytas sovietinių karių ir raudonarmiečių Kurklių miške.

Čerkosų k.

Klemensas Kairys, gim. 1901. Valstietis, partizanų ryšininkas. Suimtas 1948. Kal. Radviliškyje. Ypat. pasit. 1949 nut. 10 m. lag. Išv. į Rečlagą, Komi ASSR, Vorkutlagą, Komi ASSR, tremt. 1955 Vorkutoje, Komi ASSR. Pal. 1957.

Degėsių k.

Vladas Gribauskas, gim. 1918. Valstietis. Suimtas 1945. Kal. Kėdainiuose. 1945 Karo trib. nut. 10 metų.

Antanas Valonis, gim. 1922. Valstietis. Suimtas. Karo trib. nut. 7 m. lag.

Diauderių k.

Jonas Gaidžiūnas, gim. 1904. Valstietis. Suimtas 1946, kal. Kaune. 1946 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. 1946 išv. į Uchtižemlagą, Komi ASSR, Stelpagą, Karagandos sr. Kazachijoje, 1954 tremt. Krasnojarsko kr. Pal. 1959.

Gánkių k.

Petras Jankus, gim. 1920. Darbininkas. Suimtas 1944. 1945 Karo trib. nut. 15 m. Kal. Vorkutoje, Komi ASSR. 1948 mirė lag.

Vladas Murmokas, gim. 1902. Valstietis. Suimtas 1946. Karo trib. 1946 nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Sevvostlagą, Magadano sr. 1947 mirė lag.

Povilas Sakalauskas, gim. 1913. Darbininkas, pogr. org. narys. Suimtas 1944. Karo trib. 1945 nut. 20 m. katorgos ir 5 m. tremt. Išv. į Vorkutą, Komi ASSR, Permę Molotovo sr., Norilską Krasnojarsko sr. Pal. 1954.

Ksavera Strolienė, gim. 1909. Valstietė, suimta 1948, kal. Šiauliuose, 1949 Vilniuje. Ypat. pasit. 1949 nut. 10 m. lag. Išv. į Oziorlagą, Irkutsko sr.

Jonas Strolis, gim. 1893. Valstietis. Suimtas 1947, kal. Šiauliuose. 1947 Karo trib. nut. 10 m. lag., išv. į Statybą Nr. 501, Tiumenės sr.

Girvalakių k.

Valerija Arlauskaitė, gim. 1923. Valstietė, pogr. org. narė. Suimta 1946, kal. Kėdainiuose. 1947 Karo trib. nut. 8 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. 1947 į Ivdelį, Sverdlovsko sr., 1951 į Intą, Komi ASSR, 1954 tremt. Komi ASSR. Pal. 1956.

Jonas Arlauskas, gim. 1900. Miškininkas. Suimtas 1945, kal. Gudžiūnuose, Kėdainių r. Išv. į lag. Vorkutoje, Komi ASSR. Pal. 1946.

Jurgis Burnys, gim. 1921. Mokytojas, partizanas. Suimtas 1946. Ypat. pasit. nut. 25 m. Išv. 1947 į Uchtižemlagą, Komi ASSR, 1950 į Dubrovlagą Mordovijoje, 1953 į Kamyšlagą Omsko sr. Pal. 1956.

Vytautas Žaliauskas, gim. 1933. Tarnautojas. Suimtas 1951, Sr. teismo nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Uchtižemlagą, Komi ASSR. Pal. 1954.

Grikėnės k.

Pranas Šveistys, gim. 1908. Suimtas 1945. Kal. Jelgavoje (Latvija). Išv. į lag. Chabarovsko kr. Pal. 1946.

Januškónių k.

Stasys Citvaras, gim. 1913. Valstietis, partizanas. Suimtas 1945. 1945 Karo trib. nut. 15 m. katorgos. Išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR. Pal. 1956.

Zigmas Citvaras, gim. 1908. Valstietis, partizanas. Suimtas 1944. 1945 išv. į Sevdvinlagą, Archangelsko sr., Magadaną. 1947 Karo trib. nut. 25 m. 1948 mirė lag.

Kazimieras Citvaras, gim. 1918 m. valst., suimt. 1947 m. Radviliškyje, nut. 5 m. Pal. 1956.

Mykolas Žilinskas, 1945 nužudytas NKVD kareivių (stribu).

Júodupių k.

Elena Grigaitytė, gim. 1928. Valstietė. Suimta 1948. Kal. Šiauliuose. Nut. 10 m. lag. Išv. į Sevostlagą, Magadano sr. 1955 tremt. Irkutsko sr. Pal. 1958.

Juozas Labunskas, g. 1931. Valstietis. Suimtas 1948, kal. Radviliškyje. Ypat. pasit. 1949 nut. 10 m. lag. Išv. į Gorlagą, Krasnojarsko kr.

Juozas Nakutis, gim. 1912. Gelž. tarnautojas, partizanas. Suimtas 1951. Kal. Radviliškyje. Karo trib. nut. 25 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Vorkutą, Komi ASSR, Rečlagą, Komi ASSR, Čita, Čitos sr. 1958 tremt. Zalarių r., Irkutsko sr. Grižo 1959.

Benediktas Valys, gim. 1905. Partizanų rėmėjas. Suimtas 1946. Karo trib. nut. 10 m. lag. Kalėjo Omsko sr. Tremt. 1954 į Irkutsko sr. Pal. 1957.

Adolfas Valiušaitis, gim. 1923. Gyveno Kaune, stud., pogr. org. narys. Suimtas 1945 08 27, kal. Kaune, Vilniuje. Pal. 1945 12 07. Suimtas 1957.

Juozas Valiušaitis, gim. 1909. Gyveno Kaune, tarnautojas. Suimtas 1941 04 25, kal. Kaune. Kilus Vokietijos–SSSR karui išsilaisvino. Emigr. į JAV.

Vincas Valiušaitis, gim. 1922. Gyveno Kaune, stud., pogr. org. narys. Suimtas 1945 08 30, kal. Kaune. Pal. 1945 10 31. Suimtas 1949 08 03, kal. Vilniuje. Ypat. pasit. nut. 5 m. lag. 1950 išv. į kal. Verchneuraljsk Čeliabinsko sr. Pal. 1953.

Vladas Valiušaitis, gim. 1918. Gyveno Kaune, mokyt. Suimtas 1941 04 25, kal. Kaune. Kilus Vokietijos–SSSR karui išsilaisvino. Suimtas 1949. Išv. į Kengyrą, Kazachija, 1950 – Buran, Kazachija. Pal. 1956.

Kablių k.

Mečislovas Kablys. Suimtas 1945. Kal. Šiauliuose, Jelgavoje (Latvija). Išv. į lag. Chabarovsko kr. Pal. 1946. Į Lietuvą negrižo, gyveno Estijoje.

Petras Kablys, gim. 1913. Suimtas 1944, kal. Kėdainiuose, Vilniuje. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į lag. Karagandos sr. Pal. 1954.

Vytautas Kablys, gim. 1944. Pabėgusį iš sov. armijos sušaudė.

Kemėrų k.

Jonas Bložė. Buvo suimtas, kalintas Kaune.

Povilas Gudaitis, gim. 1926. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose. 1945 išv. į filtrac. lag. Kalinine, 1945 į Vorkutlagą Komi ASSR, Sevpečlagą, Komi ASSR. 1946 Ypat. pasit. nut. 5 m. 1950 tremt. Krasnojarsko kr.

Vincas Putinas, gim. 1923. Tarnautojas. Suimtas 1944, kal. Kėdainiuose. Pal. 1944. Suimtas 1945, kal. Kaune. Išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR, tremt. 1946 Komi ASSR. Byla nutr. 1946.

Vladas Putinas, gim. 1912. 1941 sukilimo dalyvis. Suimtas 1946. Kalėjo Kaune. Nut. 25 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Vorkutą, Komi ASSR. Žuvo 1954 šachtroje.

Kōmariškių k.

Janina Barkauskaitė, gim. 1926. Suimta 1951, kal. Kėdainių kalėjime, pal. 1951.

Jonas Barkauskas, gim. 1916. Valstietis. Suimtas 1946, kal. Kėdainiuose, Kaune, Vilniuje. Karo trib. 1947 nut. 10 m. lag. 1947 išv. į Statybą Nr. 501 Komi ASSR, Minlaḡą, Komi ASSR. 1955 tremt. Pal. 1956.

Bronius Šarauskas, gim. 1895. Seredžiaus nuovados virš. Suimtas 1940. Kal. Kaune. Ypat. pasit. nut. 8 m. lag. 1941 išv. į Abežę, Komi ASSR. 1942 mirė lag.

Juozas Šarauskas, gim. 1894. 1918 m. savanoris, pulkininkas, vyr. skautininkas. Gyv. Kaune. 1941 NKVD suimtas ir kal. Kaune. 1941 VI 26 sušaudytas Červenėje (Baltarusija).

Lōpų k.

Steponas Bliznikas, gim. 1899. Valstietis. Suimtas 1945. Išv. į lag. Kočmesą, Intos r., Komi ASSR. 1947 kal. Vilniuje. Pal. 1947. 1948 ištremtas su šeima.

Kazimieras Buzas, gim. 1893 m. Suimt. 1947, kal. Šilutės lag. Mirė lag. 1953.

Mikōnių k.

Kazys Kizerskis, gim. 1923. Partizanas. Suimtas 1953, kal. Šiauliuose. Karo trib. nut. 25 m. lag. 1953 byla nutr., pal.

Adolis Morkis (Morkys), Povilo, gim. 1896. Partizanas. Suimtas 1948, kal. Radviliškyje, Vilniuje. Ypat. pasit. nut. 10 m. lag. Išv. į Dubrovlagą, Mordovija. Pal. 1956.

Petras Matulis, gim. 1926. Suimtas 1945, kal. Kaune. 1945 išv. į Sevdvinlagą Archangelsko kr.

Leonas Poškus, gim. 1933. Darbininkas, partizanų rėmėjas. Suimtas 1953, kal. Šiaulių kalėjime. Karo trib. 1953 nut. 25 m. lag. Byla nutr. 1953 paleistas (amnestuotas).

Moniūnai

Mykolas Bogdanskis, gim. 1899. Suimtas 1944. Išv. į Archangelsko sr.

Morta Kudokaitė, gim. 1920. Suimta 1948, kal. Panevėžyje. Ypat. pasit. nut. 10 m. lag. Išv. į Dubrovlagą, Mordovija. Pal. 1956.

Ožaičių k.

Antonas Leparskis, gim. 1889. Suimtas 1946, kal. Kėdainiuose. Pal. 1946.

Paberžėlių k.

Povilas Buivys, gim. 1915, kal. Kauno kalėjime.

Aleksandras Sirusas, gim. 1909. Suimtas 1944. Išv. į Magadano sr.

Pranas Sirusas, gim. 1874. Valstietis, partizanų rėmėjas. Žmona **Marija**, gim. 1886, duktė **Biruta**, gim. 1927. Suimti 1945, kal. Kėdainiuose. Karo trib. išteisinti 1945. Biruta ištr. 1952.

Aldona Sirusaitė, gim. 1927. Suimta 1945. Kal. Kėdainiuose. Pal. 1945.
Vytautas Sirusas, gim. 1909. Gyv. Vilniuje. Suimtas 1944, nut. 7 m. Išv. į lag. Gorkio sr. Pabėgo(?). Suimtas 1946, nut. 25 m. Išv. į Sev-vostlagą, Magadano sr.

Pabėrzių k.

Jadvyga Brazauskaitė, gim. 1927. Mokytoja, ryšininkė. Suimta 1950, nut. 10 m. Kal. Vilniaus kal., Tajseto lag. Pal. 1956. Broliai **Antanas**, gim. 1917, „Žaibas“, **Vaclovas**, gim. 1922, „Vairas“, ir sesuo **Ona**, gim. 1929, „Vaikutis“, partizanai, žuvo 1949.

Vytautas Matulaitis, gim. 1928. Kar., pogr. org. narys. Suimtas RA 1951. Karo trib. nut. 25 m. lag.

Pagardūviai

Veronika Jaloveckienė, gim. 1898. Valstietė, partizanų rėmėja. Suimta 1948, kal. Kėdainiuose, Vilniuje. Ypat. pasit. nut. 25 m. lag. Išv. į Sib-lagą, Kemerovo sr. Pal. 1953.

Pākiršinio k.

Petras Kiaušas, gim. 1914. Suimtas 1945, kal. Panevėžyje. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag. 1945 išv. į Karabasą, Žana-Arkos r., Karagandos sr., Kazachija, Pesčianlagą, Karagandos sr., Kazachija. 1954 mirė lag.

Leonardas Nekrašas, gim. 1912. Agronomas. Suimtas 1945, kal. Kė-dainiuose. Išv. į Sevdvinlagą Archangelsko sr., 1948 Karo trib. nut. 25 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Berlagą Magadano sr. Mirė lag. 1953.

Matas Steponavičius, gim. 1919. Valstietis. Suimtas 1944, kal. Panevė-žyje, Vilniuje. Karo trib. 1945 nut. 10 m. lag. 1945 išv. į Pečiorlagą Komi ASSR.

Palõnų k.

Elena Sabeckaitė, gim. 1926. Moksleivė, pogr. org. narė. Suimta 1946, kal. Kėdainiuose, Vilniuje. Ypat. pasit. 1947 nut. 10 m. lag. Išv. į Sib-lagą, Kemerovo sr. Tremt. Magadano sr. Pal. 1957.

Jonas Švabinskas, gim. 1916. Suimtas 1944. Karo trib. nut. 15 m. ka-torgos ir 5 m. tremt.

Pašakių k.

Antanina Barbuškaitė, gim. 1927. Valstietė. Suimta 1949, kal. Radvil-iškyje. Byla nutr. 1949. Pal. 1949.

Saliamonas Ribikauskas, gim. 1880. Valstietis. Suimtas 1945, kal. Kė-dainiuose. Byla nutr. 1945.

Ignas Savičius, gim. 1884. Valstietis, partizanų rėmėjas. Suimtas 1945, kal. Kėdainiuose. Pal. 1945. Ištr. su šeima 1948.

Piepāliu k.

Leonas Butkus, gim. 1921. Suimtas 1944, kal. Kėdainiuose. Nut. 7 m. Išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR. Pal. 1945. Suimtas 1950. Ypat. pasit. nut. 10 m. Išv. į Magadaną. Pal. 1956.

Mečys Butkus, gim. 1920. Moksleivis. Suimtas 1941. Nut. 10 m. už antitaryb. agitaciją. Išv. į Magadano sr. Kalėjo iki 1950. Tremt. Bogučianskij r., Krasnojarsko kr. Grįžo 1956.

Piepaliūkų k.

Juozas Zulonas, gim. 1904. Tarnautojas. Suimtas 1946. Karo trib. 1948 nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR. 1955 tremt. Komi ASSR.

Vytautas Žilinskas, gim. 1930. Moksleivis. Suimtas 1947. Ypat. pasit. nut. 5 m. lag. Kal. Kargopollage, Archangelsko sr. Pal. 1952.

Pliūškių k.

Antanas Balinskas, gim. 1927. Tarnautojas. Suimtas 1946, kal. Kėdainiuose, Kaune, Vilniuje. Karo trib. nut. 5 m. 1947 išv. į lag. Statybą Nr. 501, Komi ASSR.

Petras Dumša, gim. 1918. Valstietis. Suimtas 1946, byla nutr. Pal. 1946.

Balys Mandravickas, gim. 1915. Valstietis, suimtas dėl prievolių nevykdymo 1946. Kal. Kėdainiuose. Liaudies teismo 1946 nut. 2 m. lag.

Ritikių k.

Vaclovas Veberas, gim. 1919. Valstietis, partizanų ryšininkas „Varnėnas“. Suimtas 1945. Kal. Kėdainiuose. Pal. 1946.

Simoniškių k.

Edvardas Savičius, gim. 1913. Suimtas 1946, kalintas Kėdainiuose. Liaudies teismo 1947 nut. 1 m. lag.

Sirūtiškių k.

Irena Daukaitė, gim. 1929. Kolūkietė. Suimta 1949, kal. Panevėžyje. Ypat. pasit. 1950 nut. 10 m. lag. 1950 mirė kalėjime.

Petras Lukšas, gim. 1907. Valstietis. Suimtas 1944. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Peščianlagą Karagandos sr. 1954 tremt. Karagandos sr.

Lionginas Matulis, gim. 1895. Suimtas 1944. 1945 Karo trib. nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į lag. Mordovijoje. 1945 mirė lag.

Pranas Miknevičius, gim. 1924. Valstietis. Suimtas 1945. 1945 išv. į Vorkutlagą, Komi ASSR. Pal. 1946.

Petras Ribikauskas, gim. 1902. Valstietis. Suimtas 1944, kal. Kaune. Karo trib. 1945 nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Sevželdorlagą, Komi ASSR, Minlagą, Komi ASSR. Tremt. Krasnojarsko kr. Pal. 1954.

Vacys Ribikauskas, gim. 1923. Valstietis. Suimtas 1944, kal. Pravieniškėse, Kaišiadorių r. Karo trib. 1945 nut. 10 m. lag. Išv. į Dolinskoje, Žana-Arkos r., Karagandos sr. Tremt. 1945 Karagandos sr. Grįžo 1959.

Stefa Sabeckaitė, gim. 1926. Valstietė, partizanų ryšininkė „Karklas“. Suimta 1946, kal. Kėdainiuose. Karo trib. 1946 nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. 1946 išv. į Kargopollagą, Archangelsko sr., Temlagą (Dubrovlagas) Mordovijoje, 1955 tremt. Novosibirsko sr. Pal. 1956.

Jonas Steckis, gim. 1908. Suimtas 1946. Byla nutr. 1946.

Skėmių k.

Vladas Pupkus, gim. 1930. Moksleivis, pogr. org. narys. Suimtas 1947. Ypat pasit. 1947 nut. 10 m. lag. 1948 išv. į Mariinską (Siblagas), Kemerovo sr., Oziorlagą, Irkutsko sr. 1951 mirė lageryje.

Petras Šarka, gim. 1891. Valstietis. Suimtas 1946. Kal. Kėdainiuose. Pal. 1946.

Antanas Valatka, gim. 1906. Pašto tarnautojas, partizanų rėmėjas. Suimtas 1945. Kal. Kėdainiuose, Kaune. Išv. į Sevpečlagą, Komi ASSR. Pal. 1946.

Vladas Valatka, gim. 1906. Samdinys, partizanų rėmėjas. Suimtas 1944. 1945 išv. į spec. lag.

Šilalių k.

Stasys Armonas, gim. 1916. Darbininkas. Suimtas 1944, kal. Kėdainiuose, Vilniuje, Kaune. 1945 Karo trib. nut. 15 m. lag. ir 5 m. tremt. Išv. į Minlagą, Komi ASSR. Pal. 1956.

Jonas Rupšys, gim. 1917. Valstietis. Suimtas 1944. Karo trib. 1945 nut. 10 m. lag.

Šulnėlių k.

Tomas Dauderys, gim. 1882. Valstietis, partizanų rėmėjas. Suimtas 1946. Pal. 1946.

Adolfas Matulis, gim. 1895. Partizanų rėmėjas. Suimtas 1944, kal. Kėdainiuose. Karo trib. 1945 nut. 10 m. lag. ir 5 m. temties. Išv. į Pėsčianlagą, Karagandos sr. Tremt. 1954 į Kustanajaus sr., Norilską, Krasnojarsko kr. Žmona **Ona** suimta 1946, kal. Kėdainiuose. Pal. 1946. Ištremta su dukra Aldona 1948.

Trėbiškės vnk.

Vanda Motiekaitytė, gim. 1929. Partizanų ryšininkė „Laimutė“. Suimta 1950. Pal. 1950.

Leonas Motiekaitis, gim. 1932. Partizanų ryšininkas. 1945 Vileikiuose nužudytas NKVD kareivių (striubų).

Vabalių k.

Antanas Jučys, gim. 1888. Valstietis. Suimtas 1946, kal. Šilutėje. 1947 mirė lag.

Mykolas Linkevičius, gim. 1898. Suimtas 1946, išvežtas į Uchtą Komi ASSR. Mirė 1948 lag.

Povilas Nedvaras, gim. 1913. Valstietis, partizanas „Rimtas“, „Dobilas“. Suimtas 1947, kal. Kėdainiuose, Kaune, Vilniuje. Karo trib. 1947 nut. 10 m. lag. ir 5 m. tremt. 1948 išv. į Kizellagą Permės sr. Pal. 1953.

Feliksas Petraitis, gim. 1886, kolūkietis. Suimtas 1962. L. teismo 1963 nut. lygtinai vieneriems metams.

Juozas Rulys, gim. 1907, kolūkietis, partizanų rėmėjas. Suimtas 1953, kal. Šiauliuose. Karo trib. nut. 25 m. 1954 išv. į Pečiorlagą, Komi ASSR, 1955 į Dubrovlagą, Mordovija. Pal. 1956.

Kazimieras Tomkevičius, gim. 1908. Suimtas 1945. Išv. į Komi ASSR. Pal. 1946.

Henrikas Vaičiūnas, gim. 1924. 1945 sušaudė enkavėdistai.

Vainiūnai

Juozas Valba, gim. 1891. Valstietis. Suimtas 1948, kal. Radviliškyje, Šiauliuose, Vilniuje. Aukšč. Teismo nut. 8 m. lag. 1949 išv. į Mariinską (Siblagas), Kemerovo sr.

Vakarų k.

Aleksas Rumbaitis, gim. 1894. Valstietis. Suimtas 1946, kal. Kėdainiuose, Kaune. Pal. 1946. Suimtas 1946, kal. Kėdainiuose. Dingęs be žinios.

Valatkónių k.

Adolfas Lukaitis. Suimtas 1945, kalintas Grinkiškyje. Pal. 1945.

Juozas Zamaravičius, gim. 1906. Darbininkas. Suimtas 1951, kal. Radviliškyje, persiuntimo kal. Vilniuje. Karo trib. nut. 25 m. lag. Išv. į Karlagą, Karagandos sr., 1957 į tremt. Taganroge, Rostovo sr.

Vladas Žeromskis, gim. 1906. Suimtas 1945. Kal. Šiauliuose, Jelgavoje (Latvija). Išv. į lag. Chabarovsko kr. Pal. 1946.

Vileikių k.

Teklė Mondeikytė, gim. 1922. Valstietė, partizanų ryšininkė. Suimta 1947, kal. Kėdainiuose, Kaune, Vilniuje. 1947 Karo trib. nut. 5 m. lag. Išv. į Velską, Archangelsko sr., Pečiorlagą, Komi ASSR. Tremt. 1952 Jergaj, Krivošejno r., Tomsko sr. Pal. 1957. Šeima ištr. 1947.

Pranas Noreika, gim. 1919. Darbininkas. Suimtas 1944, kal. Šiauliuose, Jelgavoje (Latvija). Išv. į lag. Orotukan, Jagodnyj r., Magadano sr. Pal. 1957.

Jonas Rajunčius, gim. 1915. Suimtas 1945. 1946 išv. į Chaljmer-Ju, Komi ASSR. Pal. 1947.

Vilgirdaičių k.

Adelė Žukaitė, gim. 1930. Mokytoja, dirbo Šiaulaičių k., partizanų ryšininkė. Suimta 1950. Nut. 10 m. Išv. 1951 į Vologdos sr., 1953 į Kujbyševo sr. Pal. 1954.

Baisógalos valsčiaus tremtinių sąrašas

Antanavos k.

Edvardas Savičius, gim. 1913, žmona **Stasė**, gim. 1912, išvežti 1948 05 22 į Jenisejsko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Jonas Skrolis, gim. 1908, žmona **Anelė**, gim. 1920, išvežti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Augmėnų k.

Bronė Bačiauskienė, gim. 1910, sūnus **Jonas**, gim. 1938, duktė **Genė**, gim. 1943, ištremti 1945 07 24 į Troicko-Pečiorsko r., Komi ASSR. Duktė Genė mirė tremtyje 1945. Pal. 1958. Vyras **Antanas** žuvo miške.

Antanas Balčiūnas, gim. 1885, žmona **Stefanija**, gim. 1888, sūnus **Petras**, gim. 1932, duktė **Elžbieta**, gim. 1922, ištremti 1945 07 24 į Troicko-Pečiorsko r., Komi ASSR. Antanas žuvo tremtyje 1945, buvo baigęs Karo mokyklą, Stefanija – 1950. Elžbieta grįžo 1969.

Zigmas Balčiūnas, gim. 1890, žmona **Elena**, gim. 1895, sūnus **Vytautas**, gim. 1932, duktė **Regina**, gim. 1936, ištremti 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

Jonas Kablys, gim. 1893, žmona **Salomėja**, gim. 1900, duktė **Elena**, gim. 1932, ištremti 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Jonas Padvarietis, gim. 1906, žmona **Ona**, gim. 1914, duktė **Liucija Birutė**, gim. 1942, sūnūs – **Aloyzas**, gim. 1943, **Romas**, gim. 1945, **Justinas**, gim. 1947, brolis **Bronius**, gim. 1927, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Jonas Sadauskas, gim. 1881, žmona **Veronika**, gim. 1890, sūnūs **Albertas**, gim. 1927, **Leopoldas**, gim. 1929, duktė **Teresė**, gim. 1933, išvežti 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Kazys Šilys, gim. 1890, žmona **Liudvika**, gim. 1900, sūnus **Lionginas**, gim. 1930, ištremti 1951 10 02 į Krasnojarsko r. ir kr. Pal. 1958.

*Prano Šilkaičio
(pirmoje eilėje
centre) šeima.
1956 m.
Iš A. Šilkaičio
albumo*

Pranas Šilkaitis, gim. 1902, žmona **Ona**, gim. 1901, sūnus **Antanas**, gim. 1930, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.
Antanas Terebeiza, žmona **Karolina** – gim. 1906, duktė **Bronė**, gim. 1934, sūnūs – **Albinas**, gim. 1937, **Vytautas**, gim. 1942, ištremti 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1958.
Paulina Valatkienė, gim. 1897, sūnus **Boleslovas**, gim. 1932, duktė **Valerija**, gim. 1940, ištr. 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1957.

Avižiškių k.

Petras Jarašiūnas, gim. 1892, žmona **Anastasija**, gim. 1889, duktė **Teresė**, gim. 1925, 1947 12 29 ištr. į Tomską, Tomsko sr., Petras mirė tremtyje. Pal. 1957.

Baisogala

Vincas Bliznikas, gim. 1894, žmona **Elena**, gim. 1895, sūnus **Mečys**, gim. 1931, ištremti 1949 03 25 į Borodino t. ū., Bogrado r., Krasnojarsko kr. Tėvas miręs 1956. Pal. 1958.
Matas Bložė, gim. 1900, 1941 06 14 išv. į lag. Žmona **Veronika**, gim. 1903, duktė **Zita**, gim. 1934, sūnus **Zenonas**, gim. 1936, ištr. 1941 06 14 į Turočiako r., Altajaus kr.
Marija Bložienė, gim. 1897, duktė **Rožė**, gim. 1924, ištr. 1948 05 22 į Nižneingašo r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.
Juozas Butkus, gim. 1885, žmona **Anelė**, gim. 1895, duktė **Janina** ištr. 1945 07 24 į Boljšaja Liaga, Troicko-Pečiorsko r., Komi ASSR. Juozas mirė 1945, Anelė mirė (metai než). Janina pal. 1956, negrižo.
Ona Domanskienė, gim. 1926, ištremta 1951 04 17 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1957.
Vaclovas Endziulaitis, gim. 1898, žmona **Marija**, gim. 1910, sūnūs – **Vytautas**, gim. 1936, **Jurgis**, gim. 1937, duktė **Joana**, gim. 1944, ištremti 1948 05 22 į Tomsko r. ir sr. Pal. 1957.
Bronius Gotautas, gim. 1896, ištremtas 1951 04 17, žmona **Antanina**, gim. 1888, motina **Antanina**, gim. 1860, ištremtos 1949 05 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1956.
Veronika Juozaitienė, gim. 1891, duktė **Albina**, gim. 1930, ištremtos 1948 05 22 į Jenisejsko r., Krasnojarsko kr. Albina suimta tremtyje, pal. 1956.
Antanas Rumbaitis, gim. 1890, žmona **Emilija**, gim. 1892, sūnūs – **Bronius**, gim. 1928, **Algirdas**, gim. 1935, motina **Viktorija**, gim. 1864, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Antanas ir Viktorija mirė tremtyje. Pal. 1958.
Bronė Sadauskienė, gim. 1892, ištremta 1947 į Čeremošniki, Tomsko r. ir sr. Pal. 1956.
Antanas Zimantas, gim. 1888, žmona **Emilija**, gim. 1898, sūnūs – **Ipolitas**, gim. 1930, **Vladas**, gim. 1932, ištremti 1949 03 28 į Irkutsko r. ir sr. Emilija mirė tremtyje. Pal. 1957.
Julija Žilinskienė, gim. 1899, duktė **Genė**, gim. 1921, sesuo **Stasė Laužikaitė**, gim. 1911, sesers sūnus **Romualdas**, gim. 1944, ištremti 1949 03 26 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Beržytės (Berėzinos) k.

Pranas Motiekaitis, gim. 1884, žmona **Ona**, gim. 1893, dukterys – **Anelė**, gim. 1915, **Elena**, gim. 1923, sūnus **Vytautas**, gim. 1926, ištremti 1941 06 14 į Svetlyj Kliučj, Turočiako r., Altajaus kr. 1942 perkelti į Tit-Arus Bulūno r., Jakutijos ASSR. Ten 1942 mirė Pranas, Ona ir Vytautas. Elena perkelta į Jakutską. Pal. 1958.

Biliūnų k.

Genovefa Jonaitienė, gim. 1917, ištremta 1951 10 02 į Puzyriovo, Partizansko r., Krasnojarsko kr., perkelta į Tulūno m., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Jonas Tvaronas, gim. 1918, sesuo **Ksavera**, gim. 1915, ištremti 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Bučiuūnų k.

Antanas Taura, gim. 1912, žmona **Petrė**, gim. 1921, duktė **Teodora**, gim. 1942, sūnus **Zenonas**, gim. 1944, sesuo **Apolonija**, gim. 1905, ištremti 1951 10 02 į Zlobino Sovetskio r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Jadvyga Zdanavičienė, gim. 1890, dukterys – **Elena**, gim. 1910, **Jadvyga**, gim. 1918, ištremtos 1949 03 26 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1957.

Būdū k.

Bronė Fedaravičienė, gim. 1918, sūnus **Edmuntas**, gim. 1935, duktė **Aldona**, gim. 1936, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Kotryna Tvarijonavičienė, gim. 1894, duktė **Elena**, gim. 1931, sūnus **Petras**, gim. 1931, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Kotryna mirė tremtyje. Petras pal. 1958, Elena – 1956.

Čelkiū k.

Jonas Giedrikas, gim. 1904, žmona **Bronė**, gim. 1902, motina **Ona**, gim. 1869, sūnus **Stasys**, gim. 1940, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Petronelė Giedrikienė, gim. 1881, ištremta 1951 į Krasnojarsko kr. Mirė tremtyje.

Čerkōsų k.

Vladas Buivys, gim. 1900, žmona **Petronelė**, gim. 1908, duktė **Almonė**, gim. 1938, ištremti 1949 04 21 į Bodaibo r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Paulina Kairienė, gim. 1904, duktė Pranciška, gim. 1931, sūnūs – **Povilas**, gim. 1935, **Stasys**, gim. 1943, ištremti 1949 03 25 į Šeragul Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1957.

Tadas Poškus, gim. 1888, sūnus **Alfonsas**, gim. 1920, ištremti 1945 08 15 į Tukačovskaja Baza, Jusvos r., Permės sr., Tadas 1947 mirė tremtyje, Alfonsas 1947 bandė bėgti, suimtas, išvežtas į filtrac. lag. Muchin Zujevkos r., Kirovo sr., ištremtas ten pat, paleistas 1957, duk-

terys – **Liucija**, gim. 1912, **Elena**, gim. 1920, **Ona**, gim. 1922, ištremtos 1945 07 24 į Bolšaja Liaga, Troicko-Pečiorsko r., Komi ASSR. Elena mirė tremtyje 1947. Liucija paleista 1956. Ona perkelta į Troicko-Pečiorską, paleista 1957.

Diauderių k.

Elena Gaidžiūnienė, gim. 1910, anyta **Paulina**, gim. 1868, duktė **Ona**, gim. 1938, sūnūs – **Jaunutis** ir **Jonas**, gim. 1941, ištremti 1951 10 02 į Daūrsko r., Krasnojarsko kr. Ona paleista 1959, kiti 1960.

Dišlių k.

Jonas Dobrovolskis, gim. 1905, žmona **Teklė**, gim. 1921, dukterys – **Janina**, gim. 1942, **Jolanta**, gim. 1946, ištremti 1949 03 27 į Bogrado r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Fèrmos k.

Ignas Simaitis, gim. 1913, žmona **Janina**, gim. 1920, duktė **Vida**, gim. 1944, sūnus **Antanas**, gim. 1946, ištremti 1949 04 21 į Čeremchovo r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Gánkių k.

Antanas Slotkus, gim. 1881, žmona? **Julijona**, gim. 1870, duktė **Zosė**, gim. 1911, ištremti 1948 05 22 į Zimos r., Irkutsko sr. Pal. 1957.

Juozas Širmulis, gim. 1893, žmona **Julė**, gim. 1913, sūnūs – **Edmundas**, gim. 1943, **Vaclovas**, gim. 1939, **Zenonas**, gim. 1934, dukterys – **Ona**, gim. 1937, **Stefanija**, gim. 1940, ištremti 1948 03 26 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

Januškónių k.

Veronika Bajarskienė, gim. 1904, dukterys – **Birutė**, gim. 1930, **Ina Elena**, gim. 1939, ištremtos 1951 10 02 į Intos r., Komi ASSR. Pal. 1958.

Genė Bagdonienė, gim. 1898, dukterys – **Genė**, gim. 1930, **Morta**, gim. 1932, **Veronika**, gim. 1934, **Rožė**, gim. 1936, **Juzefa**, gim. 1937, **Gema**, gim. 1940, sūnus **Bronius**, gim. 1936, ištremti 1949 03 26 į Rabočij Posiolok, Tulūno r., Irkutsko r. Pal. 1958.

Marijonas Bartkevičius, gim. 1906, žmona **Elena**, gim. 1908, duktė **Janina**, gim. 1948, sūnus **Vitas**, gim. 1949, ištremti 1949 03 27 į Bogrado r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Vincas Gronskis, gim. 1874, žmona **Veronika**, gim. 1877, sūnus **Vincas**, gim. 1908, ištremti 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Tėvas Vincas mirė 1951, Veronika mirė 1949, sūnus Vincas paleistas 1958.

Jonas Jučas, gim. 1886, žmona **Grasilda**, gim. 1889, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Jeronimas Sirutavičius, gim. 1880, žmona **Agota**, gim. 1890, sūnus **Juozas**, gim. 1919, duktė **Pranė**, gim. 1925, ištremti 1948 05 22 į Miną, Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

*Elenos ir Kazio
Kuzminskų šeima.
Pirmas iš dešinės –
Kuzminskų Kaziukas –
dabartinis Kauno mst.
mero pavaduotojas.
1956 m.
Iš K. Kuzminsko
albumo*

Jaskýnės k.

Kazys Kuzminskas, gim. 1908, žmona **Elena**, gim. 1918, sūnūs – **Antanas**, gim. 1942, **Jonas**, gim. 1945, **Kazys**, gim. 1947, duktė **Ona**, gim. 1943, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Júodupių k.

Jonas Grigaitis, gim. 1875, žmona **Vincenta**, gim. 1894, duktė **Aldona**, gim. 1931, sūnus **Vytautas**, gim. 1932, ištremti 1949 03 25 į Tulūną, Irkutsko sr. Pal. 1958.

Barbora Nakutienė, gim. 1916, dukterys – **Gražina**, gim. 1944, **Bronė Valdonė**, gim. 1946, sūnūs – **Alfonsas Arvydas**, gim. 1948, **Jonas**, gim.

*Petro Valiušaičio
šeima Tomsko sr.
Iš Lietuvos
gyventojų genocido
ir rezistencijos
tyrimo centro
archyvo*

1951, ištremti 1951 09 20 į Babagaj, Zalarių r., Irkutsko sr., perkelti į Zalari, Irkutsko sr. Pal. 1957.

Petras Valiušaitis, gim. 1912, žmona **Genovaitė**, gim. 1925, sūnus **Rimgaudas**, gim. 1951, ištremti 1951 10 03 į Niuroļskij Kargasoko r., Tomsko sr. 1954 perkelti į Čeremchovą Irkutsko sr. Pal. 1958.

Kalvėlių k.

Vincas Pšalgauskas, gim. 1898, žmona **Viktorija Pšalgauskienė-Aleksandravičienė**, gim. 1911, sūnus **Jonas Matusevičius-Pšalgauskas**, gim. 1938, duktė **Eleonora Aleksandravičiūtė**, gim. 1942, ištremti 1947 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Jonas mirė tremtyje 1953. Pal. 1954.

Veronika Matulevičienė, gim. 1887, dukterys – **Marė**, gim. 1912, **Anelė**, gim. 1928, **Dominyka**, gim. 1931, ištremtos 1948 05 22 į Taštypo r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Kemėrų k.

Antanas Antanaitis, gim. 1888, duktė **Irena**, gim. 1935, sūnus **Henrikas**, gim. 1937, ištremti 1949 04 21 į Kirovo r., Irkutsko sr. Pal. 1957.

Petras Poškus, gim. 1897, žmona **Genovaitė**, gim. 1900, sūnūs – **Vytautas**, gim. 1937, **Romualdas**, gim. 1940, **Julius**, gim. 1945, **Alyzas**, gim. 1948, ištremti 1951 į Krasnojarsko kr., Kazačinsko r., Kurbatovo. Pal. 1958.

Kliučių vnk.

Jonas Mickus, gim. 1907, valstietis, žmona **Sofija**, gim. 1914, dukterys – **Stasė**, gim. 1938, **Birutė**, gim. 1942, sūnus **Napoleonas**, gim. 1939, sesuo **Veronika**, gim. 1908, ištremti 1947 12 24 į Kurlek, Tomsko r., Tomsko sr. Veronika paleista 1958, kiti – 1959.

Stepono Blizniko šeima. 1956 m. Iš A. Šilkaičio albumo

Kūtiškės vns.

Paulina Korsakienė, gim. 1887, ištremta 1951 10 02 į Kazačinsko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Lōpų k.

Steponas Bliznikas, gim. 1892, žmona **Petronelė**, gim. 1908, sūnūs – **Vincas**, gim. 1935, **Jonas**, gim. 1939, ištremti 1948 05 22 į Rybinsko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Konstancija Buzienė, gim. 1895, duktė **Genė**, gim. 1926, ištremtos 1949 03 26 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1957.

Mikónių k.

Antanas Antanaitis, gim. 1891, žmona **Ieva**, gim. 1921, sesuo **Veronika**, gim. 1896, ištremti 1949 03 27 į Bogrado r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Moniūnų k.

Juozas Balčiūnas, gim. 1907, žmona **Agota**, gim. 1907, sūnūs – **Kazys**, gim. 1938, **Juozas**, gim. 1940, dukterys – **Bronė**, gim. 1942, **Janina**, gim. 1948, brolis **Kazys**, gim. 1909, ištremti 1949 03 27 į Bogrado r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Domas Šniutė, gim. 1890, ūkininkas, ištremtas 1941 06 14 į Svetlo Zelionoje, Parbiga r., Tomsko sr. Grįžo 1958.

Jonas Šniutė, gim. 1884, sesuo **Ieva**, gim. 1879, ištremti 1941 06 14 į Majmino r., Altajaus kr. 1947 parbėgo į Lietuvą.

Paberžėlių k.

Povilas Buivyis, gim. 1898, žmona **Natalija**, gim. 1923, sūnūs – **Petras**, gim. 1950, **Bronius**, gim. 1951, ištremti 1951 08 25 į Zalarių r., Irkutsko kr. Pal. 1957.

Biruta Sirusaitė, gim. 1927, ištremta 1952 01 23 į Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Pabėržių k.

Ona Jakubickienė, gim. 1878, dukterys – **Julija**, gim. 1910, **Anelė**, gim. 1917, **Stasė**, gim. 1923, sūnus **Antanas**, gim. 1915, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Pagaičpilių k.

Stasys Kryževičius, gim. 1873, žmona **Kotryna**, gim. 1900, sūnūs – **Vladas**, gim. 1930, **Juozas**, gim. 1934, ištremti 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Grįžo 1950 m.

Pagōjų k.

Vaclovas Buinauskas, gim. 1892, ištremtas 1949 03 27, žmona **Veronika**, gim. 1892, sūnūs – **Vaclovas**, gim. 1928, **Alfonsas**, gim. 1937, dukterys – **Elena**, gim. 1934, **Liucija**, gim. 1941, ištremti 1949 04 09 į Kirovo r., Irkutsko sr. Pal. 1957.

Pakiršinėlio k.

Mykolas Malakauskas, gim. 1888, žmona **Marytė**, gim. 1890, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Pākiršinio k.

Jonas Bagušis, gim. 1917, valstietis, žmona **Stasė**, gim. 1913, dukterys – **Janina**, gim. 1939, **Elena**, gim. 1941, sesuo **Stefanija**, gim. 1909, jos sūnus **Petras**, gim. 1938, moksleivis, ištremti 1947 12 29 į Francevo, Pyškino-Trojicko r., Tomsko sr. Pal. 1957.

Juozas Steponavičius, gim. 1911, ištremtas 1951 09 12, žmona **Rozalija**, gim. 1921, ištremta 1951 09 20 į Zalarių r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Pakuteniū k.

Feliksas Misevičius, gim. 1897, žmona **Jadvyga**, gim. 1892, ištremti 1949 03 26 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

Palankių k.

Ona Balčiūnaitė, gim. 1904, ištremta 1949 03 02 į Zalarių r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

Palōnų k.

Vladas Mikšys, gim. 1896, žmona **Elzbieta**, gim. 1902, sūnus **Kazimieras**, gim. 1937, duktė **Stanislava**, gim. 1941, ištremti 1949 03 27 į Bogrado r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Bronius Milaševičius, gim. 1905, dukterys – **Janė**, gim. 1934, **Galina**, gim. 1935, ištremti 1949 03 28 į Ustj-Udinsko r., Irkutsko sr. Pal. 1954.

Juozas Stančius, gim. 1895, žmona **Stefanija**, gim. 1904, dukterys – **Regina**, gim. 1930, **Jūratė Genovaitė**, gim. 1935, ištremti 1947 12 29 į Tomsko r. ir sr. Pal. 1958.

Panekeļpių k.

Pranas Butrimas, gim. 1884, ištremtas 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Pašakiū k.

Bronislovas Pėžinis, gim. 1905, žmona **Veronika**, gim. 1908, dukterys – **Stasė Vanda**, gim. 1939, **Marijona**, gim. 1940, sūnus **Aleksas**, gim. 1941, ištremti 1949 03 27 į Bogrado r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Ignas Savičius, gim. 1884, žmona **Stefa**, gim. 1908, dukterys – **Aldona Ona**, gim. 1935, **Vanda**, gim. 1937, sūnus **Zenonas**, gim. 1940, ištremti 1948 05 22 į Koj Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Piepālių k.

Juozas Butkus, gim. 1885, žmona **Anelė**, gim. 1895, duktė **Janina**, gim. 1927, ištremti 1945 07 24 į Bolšają Liagą, Troicko-Pečiorsko r., Komi ASSR. Juozas ir Anelė mirė tremtyje. Janina paleista 1956, į Lietuvą negrižo.

*Stančių šeima:
tėvai Stefanija
ir Juozas (1955 m.),
dukterys Jūratė
(kairėje) ir Regina
(1951 m.).
Iš R. Kuzmienės
(Stančiūtės) albumo*

Pliùškių k.

Jonas Abromaitis, gim. 1890, žmona **Viktorija**, gim. 1896, sūnūs – **Teodoras**, gim. 1923, **Boleslovas**, gim. 1929, ištremti 1947 12 29 į Čeremošniki, Tomsko r. ir sr. Pal. 1958.

Aleksas Balinskas, gim. 1890, žmona **Emilija**, gim. 1897, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Aleksas mirė 1956 tremtyje. Emilija pal. 1956.

Petras Dumša, gim. 1918, sesuo **Ona**, gim. 1925, ištremti 1949 04 21. Petras – į Irkutsko r. ir sr., paleistas 1958, Ona – į Bodajbo r., Irkutsko sr., paleista 1955.

Bronė Lukošaitienė, gim. 1920, partizano Vlado Lukošaičio žmona, sūnus **Vytautas**, gim. 1944, ištremti 1947 12 29 į Tomsko r. ir sr. Pal. 1958.

Povilas Matulaitis, gim. 1904, žmona **Kazė**, gim. 1905, sūnūs – **Povilas**, gim. 1938, **Vytautas**, gim. 1939, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Albertas Radvilas, gim. 1907, žmona **Anelė**, gim. 1909, duktė **Aldona**, gim. 1938, motina **Veronika**, gim. 1886, sesuo **Antanina**, gim. 1906, ištremti 1948 05 22 į Bazą, perkelti į Koj-Partizansko r., Krasnojarsko sr. Pal. 1958.

Praščiūnų k.

Marija Bartaševičienė, gim. 1917, duktė **Marija**, gim. 1942, anyta **Juzefa**, gim. 1873, ištremtos 1949 03 27 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

Bronė Černiauskienė, gim. 1928, ištremta 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

Juozas Damaševičius, gim. 1881, žmona **Ona**, gim. 1896, sūnūs – **Adolis**, gim. 1919, **Henrikas**, gim. 1924, duktė **Elena**, gim. 1926, ištremti 1948 05 22 į Birusuk Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Genė Kliukavičienė, gim. 1920, sūnūs – **Jurgis**, gim. 1934, **Marijonas**, gim. 1936, ištremti 1948 05 22, vyras **Marijonas**, gim. 1903, duktė **Marijona**, gim. 1931, ištremti 1951 10 02 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Sūnus Marijonas mirė tremtyje, tėvas Marijonas pal. 1956, kiti – 1957.

Puodžgalos k.

Juozas Rasiulis, gim. 1902, žmona **Adelė**, gim. 1903, sūnūs – **Vytautas**, gim. 1935, **Stasys**, gim. 1945, dukterys – **Elena**, gim. 1928, **Irena**, gim. 1934, ištremti 1947 12 27 į Timiriazevskij, Tomsko r. ir sr. Irena mirė tremtyje. Pal. 1958.

Sirūtiškių k.

Juozas Banaitis, gim. 1882, ištremtas 1949 03 27 į Daūrsko r., Krasnojarsko kr. Mirė tremtyje.

Vytautas Jakaitis, gim. 1915, sūnus **Petras**, gim. 1942, motina **Emilija**, gim. 1885, ištremti 1951 09 20 į Zalarių r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

Jekaterina Matulaitienė, gim. 1900, duktė **Zosė**, gim. 1930, ištremtos 1945 07 24 į Komi ASSR.

Vladimiras Soročkinas, gim. 1882, darbininkas, žmona **Natalija**, gim. 1882, n. šeim., ištremti 1941 06 14 į Karasuk, Novosibirsko kr. Vladimiras mirė tremtyje 1944. Natalija pal. 1954.

Valentinas Steckis, gim. 1882, sūnūs – **Jonas**, gim. 1908, **Povilas**, gim. 1912, Povilo žmona **Stasė**, gim. 1924, jų sūnus **Antanas**, gim. 1948, ištremti 1949 03 27 į Gadalej, Tulūno r., Irkutsko sr. Jonas mirė 1950 tremtyje, Antanas mirė kelyje. Valentinas suimtas 1950, nuteistas 10 m., 5,6 m. kalintas Vorkutoje. Pal. 1958.

Skėmių k.

Jonas Damašas, gim. 1880, žmona **Julijona**, gim. 1889, sūnūs – **Jonas**, gim. 1923, **Martynas**, gim. 1926, duktė **Ieva**, gim. 1923, **Vida**, gim. 1951, ištremti 1951 09 20 į Golumetės r., Irkutsko sr. Tėvas Jonas mirė tremtyje. Pal. 1957.

Antanas Gaidžiūnas, gim. 1908, žmona **Teklė**, gim. 1913, duktė **Aldona**, gim. 1944, sūnus **Julius**, gim. 1947, ištremti 1949 į Tulūną, Irkutsko sr. Pal. 1958.

Martynas Gudaitis, gim. 1902, žmona **Vincė**, gim. 1901, sūnūs – **Petras**, gim. 1930, **Vincas**, gim. 1938, duktė **Marytė**, gim. 1931, ištremti 1948 05 22 į Daūrsko r., Krasnojarsko kr. Petras mirė tremtyje. Pal. 1958.

Kazys Nakutis, gim. 1892, sūnus **Romanas**, gim. 1933, ištr. 1948 į Krasnojarsko kr. Kazys mirė tremtyje. Pal. 1956.

Teklė Pupkienė, gim. 1891, ištremta 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Mirė tremtyje.

Povilas Svetikas, gim. 1925, žmona **Ona**, gim. 1930, sūnus **Vytautas**, gim. 1957, ištremti 1949 į Irkutsko sr. Pal. 1958.

Antanas Šarka, gim. 1883, žmona **Jadvyga**, gim. 1886, ištremti 1951 09 20 į Zalarių r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

Balys Šlėvė, gim. 1902, **Teklė Šlėvienė**, gim. 1888, **Ona Šlėvienė**, gim. 1928, **Elena Šlėvienė**, gim. 1910, **Angelė Šlėvytė**, gim. 1947, išvežti 1948 05 22 už apiplėšimą su nužudymu, įvykdytą Skėmių k., į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Balys mirė tremtyje. Pal. 1960.

Staņčiškės k.

Afenada Citvarienė-Solovjova, gim. 1916, sūnus **Gediminas**, gim. 1943, gimin. **Izidorius Poviliauskas**, gim. 1884, gimin. **Elena Poviliauskienė**, ištremti 1945 į Pade-Ivan, Troicko-Pečiorsko r., Komi ASSR. Izidorius ir Elena 1945 mirė tremtyje. Kiti perkelti į Myškin-Jolj, Troicko-Pečiorsko r. Komi ASSR. Pal. 1954.

Šābiškių k.

Antanina Drąsutienė, gim. 1888, duktė **Vincenta**, gim. 1909, ištremtos 1947 12 29 į Tomską, Tomsko sr. Pal. 1960.

Šilėlių k.

Balys Žaliauskas, gim. 1899, žmona **Eugenija**, gim. 1911, sūnūs – **Romualdas**, gim. 1935, **Apolinaras**, gim. 1937, dukterys – **Albina**, gim. 1939, **Marija**, gim. 1940, **Rita**, gim. 1945, ištremti 1949 03 25 į Tulu-no r., Irkutsko sr. Pal. 1956.

*Liudviko Rulio
laidotuves. Prie
kryžiaus duktė
Marcelė. Iš Lietuvos
gyventojų genocido
ir rezistencijos
tyrimo centro
archyvo*

Šulnėlių k.

Ona Matulienė, gim. 1909, duktė **Aldona**, gim. 1940, 1948 05 22 iš-tremtos į Miną Partizansko r., Krasnojarsko kr. Ona suimta tremtyje 1948, Kalinta Norilske, Dudinkos r. Krasnojarsko kr. Liaudies teismo 1948 nuteista 3 m. lag. Tremt. 1949 – Norilskas, Krasnojarsko kr. Al-dona 1952 perkelta į Norilską, Krasnojarsko kr. Pal. 1958.

Trėbiškės vnk.

Kazimieras Motiekaitis, gim. 1883. Valstietis (jo sūnūs – Adolfas, Alek-sas, Kazimieras, Leonas, Vytautas – partizanai, žuvo 1945–1947). Iš-tremtas 1945 į Ustj-Ilyčių, Troicko-Pečiorsko r. Komi ASSR. Perkeltas į Ustj-Liagą, Troicko-Pečiorsko r. Komi ASSR. 1947 mirė tremtyje.

Treigių k.

Ona Čepaitytė, gim. 1910, ištremta 1951 09 20 į Irkutsko r. ir sr. Pal. 1957.
Jonas Norvaiša, gim. 1891, žmona **Veronika**, gim. 1910, ištremti 1951 09 20 į Irkutsko r. ir sr. Pal. 1959.

Ūžpurvių k.

Alina Sabaliauskienė, gim. 1912, ištremta 1941 06 14 į Altajaus kr., perkelta į Jakutskij r., Jakutijos ASSR. Pal. 1957.

Vabalių k.

Elžbieta Bajorūnienė, gim. 1917, sūnus **Petras**, gim. 1939, dukterys – **Zi-ta**, gim. 1941, **Janina**, gim. 1944, motina **Elžbieta Steponavičienė**, gim.

1884, ištremti 1951 09 20 į Zalarių r., Irkutsko sr. Motina Elžbieta mirė tremtyje. Pal. 1957.

Stanislava Černiauskienė, gim. 1921, sūnus **Bronius**, gim. 1942, tėvas **Feliksas Petraitis**, gim. 1886, motina **Anelė Petraitienė**, gim. 1887, ištremti 1948 05 22 į Miną, Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1956.

Liudvikas Rulys, gim. 1888, valstietis (sūnus Vladas – partizanas, žuvo 1946), žmona **Ona**, gim. 1891, dukterys – **Marcelė**, gim. 1927, **Elena**, gim. 1929, ištremti 1947 12 29 į Tomską, Tomsko sr. Pal. 1958. Duktė **Anelė**, gim. 1922, ištremta 1951 09 20 prie šeimos į Tomską. Liudvikas mirė tremtyje. Pal. 1966.

Marcelis Švagždys, gim. 1895, žmona **Morta**, gim. 1901, sūnūs – **Juozas**, gim. 1930, **Jonas**, gim. 1936, **Vincas**, gim. 1939, ištremti 1949 03 27 į Bochano r., Irkutsko sr. Marcelis mirė tremtyje. Pal. 1958.

Juozas Zubas, gim. 1892, žmona **Ona**, gim. 1899, sūnus **Petras**, gim. 1933, ištremti 1948 05 22 į Partizansko r., Krasnojarsko kr. Pal. 1957.

*Švagždžių šeima
1952 m.*

*Iš J. Švagždžio
albumo*

Valatkónių k.

Petras Jurkevičius, gim. 1882, sūnus **Martynas**, gim. 1930, ištremti 1949 04 21 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Ona Kazlauskienė, gim. 1908, duktė **Janė**, gim. 1930, sūnūs – **Stasys**, gim. 1939, **Vytas**, gim. 1941, **Jonas**, gim. 1943, motina **Petronelė Žeromskienė**, gim. 1863, ištremti 1948 05 22 į Tajseto r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Adelė Žaromskienė, gim. 1885, duktė **Veronika**, gim. 1924, ištremtos 1949 03 25 į Tulūno r., Irkutsko sr. Pal. 1958.

Vileikių k.

Vladas Mondeikis, gim. 1879, žmona **Aleksandra**, gim. 1897, dukterys – **Janina**, gim. 1923, **Karolina**, gim. 1924, ištremti 1947 12 29 į Jergaj, Krivošejno r., Tomsko sr. Pal. 1957. Janina mirė grįždama į Lietuvą.

Vilgirdaičių k.

Amelija Lečickienė, gim. 1894, ūkininkė, duktė **Felicija**, gim. 1933, ištremtos 1941 06 14 į Majmino r., Altajaus kr. Pal. 1955.

Panaudotos literatūros sąrašas

1. „Lietuvos gyventojų genocidas. I tomas. 1939–1940. A–Ž“, Vilnius, 1999.
2. „Lietuvos gyventojų genocidas. II tomas. 1944–1947. A–J“, Vilnius, 1998.
3. „Lietuvos gyventojų genocidas. II tomas. 1944–1947. K–S“, Vilnius, 2002.
4. „Lietuvos gyventojų genocidas. II tomas. 1944–1947. Š–Ž“, Vilnius, 2005.

Partizaninis judėjimas Baisogalos krašte 1944–1953 metais

Aurelija Malinauskaitė

Šiaulių „Aušros“ muziejus

1944 m. liepą į Lietuvos teritoriją įsiveržė sovietų armija. Frontas traukėsi į Vakarus. Krašte prasidėjo masinis pasipriešinimas antrajai sovietų okupacijai. Partizaninis karas apėmė visus Lietuvos valsčius, ten, kur šeimininkavo SSRS represinės struktūros. Jos griebėsi prievartos ir teroro prieš vietos gyventojus. 1944 m. vasarą okupacinė valdžia paskelbė vyrų, gimusių 1909–1926 m., mobilizaciją į sovietų armiją. Pilietinė Lietuvos visuomenė, nepriklausomybės metais auklėta tautiškumo ir patriotizmo dvasia, buvo pasiruošusi ginkluotai kovai. Be to, Lietuvoje jau nacių okupacijos metais veikė politinės ir karinės organizacijos – Lietuvos laisvės armija (toliau – LLA) ir kt. Jos buvo pasirengusios kovai naujomis okupacijos sąlygomis. Dar 1943 m. LLA įkūrė 4 apygardas. Kėdainių apskrities Baisogalos valsčius priklausė LLA Kauno apygardai. Pagrindinis partizaninio pasipriešinimo tikslas buvo Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimas.

1941 m. birželio 22–28 d. sukilėliai, patriotiškai nusiteikę savanoriai, asmenys, vengiantys mobilizacijos bei nepaklusę sovietų kareivių savivalei, terorui, 1944 m. rudenį masiškai traukėsi į miškus. Traukimąsi buvo bandoma organizuoti: 1944 m. liepos mėn. LLA buvo padalyta į du sektorius VS (veikiantį) ir OS (organizacinį)¹. VS nariai – vanagai-partizanai – pagrindinė pasipriešinimo jėga, OS – rezervas, legaliai gyvenantys asmenys, atliekantys ryšininkų, žvalgybos, tiekėjų ir kt. funkcijas. Pagal LLA programoje numatytus struktūrinius vienetus Kėdainių apskr. veikė LLA Krakių apylinkė. 1945 m. ji buvo pervadinta į LLA Kovo apylinkę, kuriai nuo 1945 m. pavasario vadovavo j. ltn. Jonas Jasinevičius-Margis.

1944 m. vasarą Šeduvojė įvyko Tėvynės gelbėjimo komiteto posėdis. Jame dalyvavo Šeduvės klebonas prelatas Mykolas Karosas, valsčiaus viršaitis ltn. Petras Blėka, nacionalistų partijos narys kpt. Izidorius Pucevičius, mokytojas Antanas Žitkus, jaunimo atstovas Vytautas Vaitekūnas ir kt. Dalyviai nutarė naujomis okupacijos sąlygomis organizuoti partizanus, o I. Pucevičius buvo įpareigotas vadovauti partizanų junginiui Baisogalos, Radviliškio, Šeduvės, Rozalimo, Pakruojo ir Smilgių apylinkėse².

1944 m. rudenį daug Baisogalos krašto vyrų slapstėsi nuo mobilizacijos. Dideliuose Baisogalos ir šalia besiribojančių valsčių miškuose (Mažuolių, Liaudiškių, Užpelkių ir kt.) telkėsi nemaži būriai. Dalis vyrų buvo nusiteikę priešintis ginklu. Iki 1944 m. pabaigos Baisogalos vls. didesnių ginkluotų susidūrimų nežinoma. 1944 m. gruodžio mėn. NKVD kariuomenė pradėjo plačią kampaniją prieš besislapančius nuo mobilizacijos, partizanus, jų šeimų narius bei rėmėjus. O per Kalėdas, kai partizanai

*Izidorius Pucevičius.
Iš V. Šerno archyvo*

¹ LLA vado įsakymas Nr. 21, 1944 07 20, visiems organizacijos nariams, *Laisvės kovų archyvas* (toliau – LKA), Kaunas, 1995, nr. 14, p. 18.

² Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 139.

grįždavo į namus, „valymo“ operacija apėmė visus Lietuvos valsčius. 1944 m. gruodžio 28 d. Baisogalos vls., Vabalių k. trys naikintojų būrio kareiviai norėjo areštuoti besislapstantį asmenį, bet susidūrė su 7 partizanais. Per susišaudymą 2 partizanai buvo sužeisti. Kiti sėkmingai pasitraukė į miškus³. 1944 m. pabaigoje kūrėsi 25 vyrų Vabalių k. būrys, vadovaujamas Felikso Simaičio-Varno.

1944–1945 m. žiemą partizanai kūrėsi miškuose. Mažuolių miške apsigyveno j. ltn. Švilpos vadovaujami partizanai. Prie jų prisijungė Griškiškio partizanai su vadu Juozu Paliūnu-Vairu. J. Paliūnas prisiminimuose rašė:

„(...) 02 11 pavyksta susirišti su Baisogalos vls. Mažuolių miške gyvenančiais p[ar]t[iz]anais. Atvykus paminėtiems p[ar]t[iz]anams mūsų išsivesti, mes su didžiausiu pakilimu išvykstame kartu su jais gyventi. Nuvykstam į jų seną bunkerį. Vietos labai maža. Tuoj pat jų vadas primena, kad esą pradėję kasti didelį naują bunkerį (Mažuolių miške, 11 kvartale). Su didžiausiu pakilimu prisiedu aš prie bunkerio kaskimo. Be to, linksma dar todėl, kad būsime daugiese, net 18 vyrų. Visų mūsų vadas tuo laiku buvo atsargos j. ltn. Švilpa. Švilpa man patinka – draugiškas. Kartu jaučiu ir jo simpatiją man...“

Kiek pagyvenus vadas Švilpa mane skiria I skyriaus (rinktinių vyrų) vadu, Žvirblį II skyriaus vadu ir Senelytį III skyr. vadu.

Ten gyvenant vis gaudavome nusiskundimų apie istribitelį Bepirštį (vietos rusas neturėjo vieno piršto), jo žiaurų elgesį su vietos gyventojais ir smurtą prieš juos. Jis buvo 5 vietos gyventojus nekaltai nušovęs (iš kurių vienas Baisogalos vls., Augmenų k. Bačiauskas ir kt.). Paskutiniu laiku Bepirštis paskirtas punkto vedėju – Mažuolių, Augmenų, Šilalių ir kt. kaimų istribitelių viršininku. Bepirščio žiaurus elgesys mus labai paveikė, todėl nutarėme iki Velykų švenčių bet kokia kaina Bepirštį sunaikinti. Gerai žinome, kad Bepirštis atsargumo imasi: vienu keliu važiuoja, kitu grįžta, kai kada persirengia kitais rūbais, ar raitas. Padarom su Švilpa posėdį, nutariam užstatyti ant kiekvieno kelio pasalas tol, kol Bepirštis užlips. Uždavinių vykdome kasdien, nors sušalame ir nuvargstame, bet pasalas kasdien tęsiame. (...) Kovo mėn. rytą gauname žinią, kad Bepirštis iš vakaro yra nuvažiavęs į Mažuolių k., o ar grįžo – nežinoma. Aš tuoj paimu 8 kovotojus ir išvykstu užstatyti pasalas. Vadas lieka su visais vyrais parengtyje ir, išgirdęs šaudymą, pažada atvykti pagalbon. Priartėjome netoli pasaloms numatytos vietos. Atskiriu Miškinį, Barzdiliuką ir Garnį ir jiems pavedu per mišką einantį kelią saugoti. Aš su likusiais p[ar]t[iz]anais nuvykstu užimti vieškelį Mažuoliai–Baisogala. Parenku poziciją ir išdėstęs vyrus išaiškinu, kad man sukomandavus „Ugnis“, pradėtų šaudyti. Vieną p[ar]t[iz]aną pastatau žvalgu stebėti nuo Mažuolių k. atvažiuojančius“⁴.

Tą kartą Bepirštis partizanų buvo likviduotas.

³ NKVD Kėdainių apskr. skyriaus viršininko kpt. Kripaičio 1944 12 25–30 pažyma, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 3, b. 1076, l. 90.

⁴ Rytas, *Partizano keliu*, Kaunas, d. 1, p. 12–13.

Minėtas partizanų būrys veikė Baisogalos vls. Mažuolių, Augmenų, Šilalių, Sirutiškių ir kt. kaimų apylinkėse.

1945 m. kovo pabaigoje Liaudiškių miške įvyko Radviliškio LLA apylinkės partizanų dalinių sąskrydis. Jį organizavo ir jam pirmininkavo kpt. I. Pucevičius-Radvila. Jis pasiūlė suformuoti Žaliąją rinktinę. Rinktinės vadu buvo išrinktas kpt. I. Pucevičius, paskelbti drausmės ir tvarkos nuostatai, sudarytas rinktinės štabas. Radvila pasižymėjo kaip geras organizatorius. 1945 m. balandžio pabaigoje – gegužės pradžioje jis užmezgė ryšius su Baisogalos partizanais, vadovaujamais j. ltn. Švilpos. Bendrame Baisogalos ir Šeduvos būrių pasitarime buvo nutarta palaikyti ryšius ir buvo aptarti rinktinės organizaciniai klausimai. Kpt. I. Pucevičiaus ir J. Paliūno susitikime buvo nuspręsta palaikyti ryšius su Kėdainių apskr. partizanais⁵. Partizanai organizavosi ir Kėdainių apskr. Birželio mėn. LLA Kovo apylinkės partizanai nutarė į apylinkės vadus pasiūlyti Baisogalos būrio vadą j. ltn. Švilpą. Tačiau buvo sužinota, kad Švilpa žuvo Skėmių miške. Išlikę gyvi baisogaliečiai perėjo Žaliosios rinktinės žinion⁶.

1945 m. pavasarį partizanų veiksmai aktyvėjo. Jie pirmiausia buvo nukreipti prieš okupacinės valdžios įstaigas bei pareigūnus, brukusius sovietinę tvarką, taip pat prieš 1944 m. liepos mėn. įsteigtų naikintojų batalionų būrių kareivius (stribus). Partizanai ruošdavosi kiekvienai karinei akcijai ir kiekvienas užpuolimo atvejis turėjo savo priežastis ar buvo išprovokuotas sovietinio aktyvisto veiklos. 1945 m. kovo mėn. Baisogalos vls. partizanai išsivedė į mišką ir nušovė 1 stribą. Balandžio 13 d. Žaliosios rinktinės kovotojai rekvizavo 300 l spirito iš Grinkiškio vls. Tendžiogalos spirito varyklos⁷. Tais pačiais metais balandžio 21 d. Baisogalos vls., Pliuškių k. Alekso Mingilo vadovaujami partizanai nukovė 5 kaimo gyventojus, palankius sovietų valdžiai⁸. Apskritai to kaimo, esančio šalia didžiulio Mažuolių miško, gyventojai buvo aktyvūs partizanų rėmėjai. Iš Pliuškių k. partizanavo Teodoras Abromaitis, Vladas Lukošaitis, Povilas Matulaitis ir kt. Jie dažnai lankydavosi namuose. 1945 m. balandžio 25 d. milicija ir Baisogalos stribai per atsakomąją operaciją krėtė kaimo sodybas. Tą kartą buvo sulaikyti 2 partizanų rėmėjai, vienas besislapstantis nuo mobilizacijos ir 2 partizanai⁹.

Sovietų valdžia vien tik represinėmis priemonėmis nepajėgė palaužti ginkluoto pasipriešinimo. Ji griebėsi klastos: pradėjo skelbti amnestijas. 1945 m. pavasarį LSSR vidaus reikalų ministras J. Bartašiūnas paskelbė kreipimąsi į besislapstančius miškuose, ragindamas legalizuotis. Nors ir baigėsi Antrasis pasaulinis karas, vyrai neskubėjo atiduoti ginklų ir prisistatyti okupacinei valdžiai. Tuo metu kaip tik Baisogalos krašto partizanai buvo kovingesni. 1945 m. gegužės 23 d. Grinkiškio valsčiuje 20 partizanų, vadovaujamų Juozo Mingilo, užpuolė Mañkiškių pieninę. 1945 m. birželio 24 d. partizanai, vadovaujami buvusio policininko Kazio Povilausko, Vabalų k. susidorojo su naujakuriais, gausiais žemės iš sovietų valdžios. Tą pačią dieną čekistų operatyvinė grupė, apsupusi Vileikių mišką, nukovė (kaip jie nurodo) 17 kovotojų. Šį įvykį Leonas Masiūnas iš Vileikių k. prisimena taip:

⁵ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 321.

⁶ *Ten pat*, p. 513.

⁷ *Ten pat*, p. 274, 279.

⁸ NKVD Kėdainių apskr. skyriaus viršininko Jevdokimovo 1945 04 26 specialus pranešimas, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 1078, l. 85.

⁹ 1945 04 30 specialus pranešimas, *Ten pat*, b. 1077, l. 31.

„(...) pas Razgaičius užėjo partizanai. Jie paprašė maisto produktų. Tąkart pas Razgaičius buvo ir brolis Juozas. (...) Razgaitis nuvežė jiems bidoną pieno, miltų, lašinių ir duonos. Kaip papasakojo tetėnas Razgaitis, miškelis buvo nedidelis, matyt, partizanai buvo numatę ten tik trumpam apsistoti. Jų stovyklavietė buvo tik už 100–150 m nuo kelio. Tetėnui išvažiaavus, apie 11 val. tą miškelį apsupo kariuomenė. Prasidėjo susišaudymas. Tada žuvo 6 partizanai, tarp kurių ir brolis Juozas ir mums pažįstamas Abromaitis¹⁰. Partizanų ryšininkė Vanda Motiekaitytė-Steponaitienė pasakojo, jog miškelyje, kur buvo jos broliai partizanai, per apsuptį buvo sulaikyti brolis Leonas Motiekaitis (g. 1931 m.) ir gimnazistas Henrikas Vaičiūnas. Kareiviai juos sušaudė. Po kautynių Baisogalos miestelyje buvo išniekinta 12 kūnų. Tą kartą galėjo žūti: K. Povilauskas, g. 1919 m., iš Baisogalos vls., Avižiškių k.; Antanas Lazutka, gim. 1918 m., iš Baisogalos vls., Šilalinių k.; Boleslovas Bložė, g. 1925 m., iš Baisogalos vls., Kemėrų k.; Antanas Balčiūnas iš Baisogalos vls., Augmenų k. ir kt.“¹¹

1996 m. netoli kautynių vietos buvo pastatytas paminklinis akmuo 1945 06 24 žuvusiems partizanams atminti.

Kita didelė kovinė operacija prieš partizanus buvo organizuota 1945 m. birželio 28–29 d. Liaudiškių ir Mažuolių miškuose. Šioje operacijoje okupantai bandė sunaikinti Žaliosios rinktinės branduolį. Tam pasitelkė didžiules pajėgas: pasienio, vidaus kariuomenes, šarvuočius, aviaciją žvalgybai. Partizanų galėjo būti iki 120 vyrų, pusė jų – kariuomenėje netarnavusių jaunuolių. Vladas Vyšniūnas-Aušrelė aprašė kautynių epizodus:

„Tą rytą kasdieninės vėliavos pakėlimo ceremonijos nebuvo. Vietoj pusryčių gavome įsakymą pasiruošti kautynėms. Į pamiškes buvo išsiųsti žvalgai, kurie pakeliui privalėjo persukti biržių susikirtimuose stovinčius stulpus su kvartalų numeriais. Po kiek laiko nuo Miežaičių kaimo pusės grįžę žvalgai pranešė, jog keli šimtai rusų kareivių abiem upės krantais slenka mūsų link. (...) Kapitonas Radoila nutarė deramai pasitikti juos. Aš ir dar du vyrai su kulkosvaidžiu buvome pasiūsti į priekį – privalėjome apšaudyti prislinkusį priešą ugnimi. (...) Laukėme ilgai. Gulėjome ir klausėmės nenutrūkstančio kulkosvaidžių kalenimo šiaurinėje Mažuolių miško dalyje. Paupiu slinkę rusai buvo atsargūs, ir mes ne iš karto juos pastebėjome. Tik pasigirdus šūviams stovykloje, prabilo mūsų kulkosvaidis. Priešą dengė krūmai, tačiau vyrus stovykloje mačiau kaip ant delno. Pačiame miško pakraštyje išsidėstę vyrai šaudė gulėdami už dirbtinių krūmelių, už jų esantys – stovėdami už pušų kamienų“¹².

Partizanams pavyko suklaidinti rusus ir išsiveržti iš mirties katilo.

¹⁰Šveistienė E. *Mūsų jaunystė*, Radviliškis, 1997, p. 154.

¹¹S. Sabeckaitės 1946 01 21 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, baudž. b. P-16275-Li, l. 162–163a; *Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyvenvietės*, sud. E. Šveistienė, Panevėžys, 2000, p. 382, 402, 442.

¹²Vyšniūnas V. Prieš 50 metų Liaudiškių miške..., *Mūsų kraštas*, 1995 m. rugpj. 5 d., p. 4.

Okupacinė valdžia 1945 m. vasarą stiprino karines pajėgas puolimui prieš partizanus. Kiekviename valsčiuje stovėjo kariuomenės įgulos (*garnizonai*). 31-asis pėstininkų pulkas turėjo šukuoti Kėdainių ir kitų apskričių miškus. Jis buvo išskirstytas į užkardas Baisogaloje, Griūkiškyje, Krakėse, Surviliškyje ir kt.

Partizanai rudenį ir artinantis žiemai skaidėsi į smulkesnius organizacinius vienetus, jie savo veiksmų neribojo. 1945 m. rudenį išsiskyrė dvi partizanų grupės: J. Mingilo-Vilko junginys ir Vytauto Didžiojo būrys, vadovaujamas F. Simaičio-Varno (jam kurį laiką vadovavo Juozas Kudokas-Kemžūra). Be to, Baisogalos vls. veikė apie 20 partizanų grupė, vadovaujama Prano Palucko iš Baisogalos vls., Jūdųpių kaimo. 1945 m. spalį Baisogalos vls., Sirūtiškių k. J. Mingilo-Vilko būrio vyrai susišaudė su sribais. Lapkričio ar gruodžio mėnesį tie patys partizanai Mažuolių miške užpuolė konvojaus saugomus karo belaisvius, kirtusius malkas Radviliškio stiklo fabrikui, ir sudegino automašiną¹³. Tų pačių metų lapkričio mėn. F. Simaičio-Varno vyrai kartu su Sidabravo apylinkėse veikusiais partizanais puolė Naujāmiesčio vls. Sidabravo miestelį ir nukovė 5 sribus. 1946 m. sausio mėn. partizanai Skėmių miško 17 kvartale rado darbininkus, kertančius mišką. Kovotojai neleido išvežti medžių ruošinių, sušaudė 2 žmones¹⁴. Partizaninio karo pradžioje miško broliai kontroliavo didžiulius miško masyvus. Savo išleistuose atsišaukimuose kovotojai ne kartą įspėdavo vietos gyventojus, kad nevaikšiotų po miškus, negrybautų, neogautų, kad nesukeltų įtarimo ar nereikalingo kraujo praliejimo.

Juozo Mingilo-Vilko būrio partizanai. Iš kairės (guli): Petras Mickus-Zubrys, Pranas Gulbinas-Darius; klūpo: Kazys Česnakas-Pavasaris ir Jonas Mončiauskas-Valstietis; stovi: Kazys Laužikas-Briedis, Aleksas Mingilas-Kęstutis, Mataušas Mickus-Riešutas, Antanas Brazauskas-Žaibas, neatpažintas partizanas, Vaclovas Brazauskas-Vairas. Apie 1947 m. Iš K. Butkuvienės albumo

¹³ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 412.

¹⁴ NKVD Kėdainių apskr. skyriaus 1946 m. sausio mėn. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 1079, l. 9.

Kitas svarbus laisvės kovotojų taikinys buvo okupacinės valdžios rinkimų trukdymas. 1946 m. vasario mėn. turėjo vykti rinkimai į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Partizanai pradėjo antirinkiminę kampaniją. 1945 m. gruodžio 26 d. naktį partizanai sumušė Grinkiškio vls. rinkiminės komisijos narį Stasį Mikolajūną. 1946 m. sausio 27-osios naktį Baisogalos vls. paribyje, Daujōčių k. (Šiaulėnų vls.) išvaikė rinkiminės apylinkės 3 stribų sargybą, paėmė rinkėjų sąrašus ir agitacinę medžiagą¹⁵.

1946 m. pabaigoje Vidurio Lietuvos partizanų junginiuose vyko struktūriniai pasikeitimai. Baisogalos vls. partizanų būriai priklausė Žaliajai rinktinei. 1945 m. rugpjūčio mėn. Žaliosios rinktinės vadas I. Pucevičius-Radvila, tęsdamas organizacinę veiklą, pateko į pasalą ir žuvo. Tuo metu rinktinė jau buvo suskirstyta į būrius. 1945 m. rugsėjo mėn. jos vadu tapo Algimanto apygardos vado pavaduotojas lt. Vladas Juozokas-Petraitis. Jis, kaip rašo partizanas Visvaldas: „(...) ėmėsi atstatyti sukrikusių rinktinės padėtį (...)“¹⁶. 1946 m. vasario mėn. V. Juozokui-Petraičiui žuvus, rinktinėje centrinės vadovybės nebeliko. Susikūrusios kuopos ėmė veikti pavieniui ir palaikė viena su kita ryšius. 1946 m. subyrėjusioje Žaliojoje rinktinėje buvo žinomos Valo ir Margio kuopos. Tik 1947 m. Lietuvos Žalioji rinktinė pradėjo konsolidotis ir šis procesas užtruko iki 1948 m. pradžios. O Kėdainių apskr. 1946 m. pavasarį partizanai organizavosi. 1946 m. kovo mėn. Svilių miške susirinkę partizanų dalinių vadai nutarė įkurti Povilo Lukšio rinktinę. Rinktinės vadas j. lt. J. Jasinevičius-Margis įsakyme rašė:

„Mūsų partizaniškojo veikimo sąjūdis kasdien įgauna naujas formas, kasdien gyvenimo eiga diktuoja naujus uždavinius ir verčia ieškoti naujų kelių mūsų užsibrėžto tikslo siekiant. Mūsų rajone tas sąjūdis tiek išsiplėtė, kad iki šiol buvusioji LLA Vanagų „Kovo“ apylinkė negali pilnai apimti visų „Kovo“ rajone esančių organizuotų partizanų-vanagų kovos vienetų. Tas ypač išryškėjo šiuo metu, antraisiais mūsų apylinkės gyvavimo metais. (...) nutarta: iki šiol veikusių LLA Vanagų „Kovo“ apylinkę perorganizuoti į Lietuvos Partizanų-Vanagų Povilo Lukšio rinktinę“¹⁷.

1946 m. rugpjūčio mėn. rinktinė buvo padalyta į rajonus. Trečiajam rajonui priklausė Baisogalos, Gudžiūnų, Šeduvės valsčiai. Šio rajono viršininku buvo paskirtas Jurgis Burnys-Smilga, gim. 1921 m. Baisogalos vls., Skėmių k., mokytojas¹⁸. Jis po 1946 m. gruodžio 25 d. Labūnavos dvaro apsiausties, kaip ir kiti rajonų vadai, buvo suimtas. Taigi subyrėjus Žaliajai rinktinei, Baisogalos krašto partizanai perėjo Povilo Lukšio rinktinės pavaldumui.

1946 m. viduryje baigėsi pirmasis ginkuoto pasipriešinimo etapas, kada partizanai veikė atvirai, gausiais būriais, be didesnės konspiracijos. Jie užimdavo miestelius, naikindavo okupacinės valdžios struktūras ir kt. Keitėsi kovos taktika – laisvės kovotojai ėmė veikti konspiratyviau, organizavo pasalas, plėtė ry-

¹⁵NKVD Šiaulių apskr. skyriaus viršininko Počin-kovo 1946 01 30 ataskaitinis pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1556, l. 30.

¹⁶Visvaldas, LLKS Žaliosios rinktinės istorija 1944–1951, LKA, Kaunas, 1993, Nr. 8, p. 32.

¹⁷P. Lukšio rinktinės vado J. Jasinevičiaus-Margio 1946 03 12 įsakymas Nr. 1, *Ten pat*, Kaunas, 1997, Nr. 22, p. 200–201.

¹⁸Bružas A. Jungtinės Kęstučio apygardos Povilo Lukšio rinktinė, *ten pat*, p. 195.

šių tinklą. Palaipsniui partizaniniame kare vis didesnę svarį įgaudavo ideologinė kova prieš sovietizaciją. Tam tarnavo partizanų spauda. 1946 m. išleistame ir Kėdainių apskr. platintame atsišaukime buvo rašoma:

„Brangūs tautiečiai, remkite visomis išgalėmis mūsų tautinį judėjimą, o mes jūsų neapvilsim. Mes kovojame prieš tautos išgamas strebitel-ninkus, šnipus ir kitus priešus ir kovosime tol, kol nė vieno priešo neliks mūsų krašte ir trispalvė laisvai plevėsuos“¹⁹.

Okupacinės valdžios represinės struktūros taip pat griebėsi naujų veiklos formų: didino MGB agentūros tinklą, infiltruodavo į partizanų būrius vidaus agentus, naujojo įvairias agentūrines kombinacijas, kūrė agentų-smogikų grupes.

1946 m. birželio mėn. MVD Kėdainių apskr. skyriaus Baisogalos vls. poskyris negalėjo pasigirti gausiu agentūros tinklu. Tuo metu poskyris rezidentų, vidaus ir maršrutinių agentų visai neturėjo. Jam dirbo tik 2 agentai ir 27 informatoriai²⁰. Bet agentai per 1946 m. Baisogalos krašte padėjo prieš partizanus organizuoti kelias stambias čekistų operacijas.

Informatorių Petro ir Kazio pranešimu, 1946 m. iš gegužės 31-osios į birželio 1-ąją buvo organizuota operacija Čelkių ir Vabalių k. miškų masyvuose. Emvėdistai šukavo miškus. Apie 6 val. ryto sribai aptiko partizanų sargybinius. Sargyba šūviais išpėjo kitus partizanus. Per susišaudymą buvo nukautas partizanas Zenius Binkus, gim. 1924 m. Perspėti partizanai pasitraukė iš miško stovyklos. Po to sribai racija išsikvietė 20 kareivių, vadovaujamų ltn. Petrovo, ir ėmė persekioti partizanus. Emvėdistai organizavo užkardas, tačiau kovotojai pasidalijo į smulkias grupes ir sėkmingai pasitraukė. Per gaudynes žuvo tik du partizanai. Per kratas buvo sulaukyta 30 gyventojų. MVD Baisogalos vls. poskyrio agentas Ugnis nurodė, jog netoli, Grinkiškio miške, įsikūrę partizanai. 1946 m. birželio 24–26 d. Baisogalos sribai ir miestelio igulos kareiviai, vadovaujami garnizono viršininko Gorbušino, šukavo Baisogalos ir (?) Rutkausko miškus. Operacijos metu čekistai nukovė 5 partizanus, paėmė 2 sunkiuosius kulkosvaidžius, 2 automatus, 1 šautuvą, 2 pistoletus ir 280 šovinių. Kareiviai taip pat patyrė nuostolių²¹. Saugumiečiai nurodė, jog jie sunaikino Povilo Lukšio rinktinės 2-o rajono Antano Kielos-Paukščio partizanų grupę. Šiam rajonui vadovavo Vacys Gudaitis-Kovas. Rajonui priklausė A. Kielos-Paukščio ir J. Mingilo-Vilko partizanai.

1946 m. gruodžio mėn. Povilo Lukšio rinktinės vadovybė sutiko įsijungti į Jungtinę Kęstučio apygardą. Pastaroji 1946 m. pabaigoje–1947 m. vienijo partizanų junginius Vidurio, Šiaurės Lietuvoje. 1946 m. pabaigoje Baisogalos krašto partizanai priklausė Povilo Lukšio rinktinės 2-o rajono J. Mingilo-Vilko partizanų būriui ir 3-io rajono Vytauto Motiekaičio-Paparčio partizanų būriui²². Dėl į saugumo rankas patekusių rinktinės kovotojų Aloyzo Dalboko-Imperatoriaus ir Antano Muralio-Vingio išdavysčių Povilo Lukšio rinktinė 1946 m. gruodžio pabaigoje patyrė

¹⁹ Lietuvos partizanų 1946 06 06 atsišaukimas, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 1080, l. 135.

²⁰ Pažyma apie MVD Kėdainių apskr. skyriaus MVD Baisogalos ir Gudžiūnų poskyrius. 1946 06 05, *Ten pat*, b. 1079, l. 195.

²¹ 1946 06 10 MVD kovos su banditizmu valdybos 1 skyriaus 3 poskyrio viršininko pavaduotojo vyr. ltn. Sokolovo 1946 06 10 ataskaitinis pranešimas, *Ten pat*, b. 1080, l. 119–121.

²² Bružas A. Jungtinės Kęstučio apygardos Povilo Lukšio rinktinė, *LKA*, Kaunas, 1997, Nr. 22, p. 196.

Žaliosios rinktinės partizanai.

Iš kairės (sėdi):

Albertas Bernotas-Maitkis, Kazimieras

Dūda-Labutis,

Stasys Banilis-

Smidras, Kostas

Sadauskas-Vanagėlis,

Adomas Šemežys-

Dulkė; stovi:

Vladas Jurgaitis-

Dagilis, Petras

Paluckas-Žukas,

Petras Masilaitis-

Virpša, Anicetas

Verbliugevičius-

Žilvitis, Bronius

Kižauskas-Kotas,

Alfonsas Puodžiūnas-

Kiaunė. Apie 1947 m.

Šiaulių „Aušros“

muziejaus rinkiniai

skaudžius smūgius. Buvo suimta nemažai rajonų vadų, eilinių partizanų bei rėmėjų. Labūnavos dvaro apsiaustyje žuvo 11 partizanų. Po šių įvykių rinktinės vadovybė, – Antanas Ragauskas-Ragelis ir J. Paliūnas-Vairas, – 1947 m. bandė organizuoti rinktinės likučius ir tęsti kovą.

1947 m. pirmąjį pusmetį MGB Baisogalos vls. poskyrio veiksmai prieš partizanus nebuvo labai efektyvūs. Bet laisvės kovotojų jėgos po truputį seko. 1947 m. sausio mėn. partizanai

V. Motiekaitis-Papartis ir Vladas Jurgaitis-Dagilis užėjo pas rėmėjus Vabalių kaime. Greitai sodybą apsupę kareiviai nukovė besitraukiantį iš gyvenamojo namo Papartį, o Dagiliui tamsoje pavyko pasitraukti. V. Motiekaitis buvo išniekintas Baisogaloje.

Paspriešinimo metais ypač nukentėjo Motiekaičių šeima, gyvenusi Baisogalos vls., Trebiškio vnk. 1945 m. birželio 24 d. žuvo jauniausias sūnus L. Motiekaitis. Tais pačiais metais liepos mėn. buvo ištremtas tėvas Kazimieras Motiekaitis. Kiti keturi sūnūs kovojo miške. Aleksas Motiekaitis-Dalgis, Lašas, gim. 1912 m., vadovavo partizanų grupei, žuvo 1946 m. rugsėjį Baisogalos vls., Pākiršinio dvare. Adolfas Motiekaitis-Klevelis, gim. 1927 m., žuvo per susišaudymą 1947 m. rudenį Baisogalos vls., Lopų k., Buzų sodyboje. Tą kartą sužeidė Kazimierą Dūdą-Labutį, kiti sūspėjo pasitraukti. K. Dūda greitai mirė. Rėmėjai abu partizanus palaidojo Vileikių miško kalnelyje. Po Paparčio žūties 11 partizanų grupei vadovavo Kostas Sadauskas-Vanagėlis. Būryje kovojo penktasis brolis Kazimieras Motiekaitis-Banga, gim. 1914 m.

Vytauto Didžiojo būrio Vanagėlio vadovaujami partizanai laikėsi Baisogalos, Naujāmiesčio ir Šeduvos vls. paribiuose, mažesniuose miškeliuose, krūmynuose, nes tai leido apsisaugoti nuo MGB veiksmų. 1947 m. Šeduvos ir Naujamiesčio vls. priklausė Pānevėžio apskrīčiai, Baisogalos vls. – Kėdainių apskrīčiai. MGB apskr. skyrių operatyviniams darbuotojams valsčių paribiuose buvo sunkiau koordinuoti veiksmus, kareiviai mažiau šukuodavo nedidelius miškelius. Remiantis agento Žilio pranešimu, MGB Baisogalos vls. poskyris organizavo operaciją Baisogalos ir Naujamiesčio vls. paribyje. 1947 m. birželio 10 d. netoli Pakiršinio k. buvo paimtas sunkiai į krūtinę

Vytauto Didžiojo
būrio partizanai.
Iš kairės (stovi):
Vladas Rulys-Raugas,
Vytautas Motiekaitis-
Papartis, būrio vadas
Feliksas Simaitis-
Varnas, Stasys
Gustaitis, Adolfas
Motiekaitis-Klevelis.
1946 m.
V. Steponaitienės
asm. archyvas

sužeistas partizanas Juozas Serdikauskas-Perkūnas, – sužeistas K. Motiekaitis-Banga ir Stasys Steponavičius-Beržinis pasitraukė į mišką. Paimtas gyvas J. Serdikauskas, gim. 1918 m., iš Panevėžio apskr., Krekenavos mst. parodė, jog K. Sadausko-Vanagėlio partizanai palaiko ryšius ir priklauso Vyties apygardai²³. 1947 m. rudenį Vytauto Didžiojo būrys, vadovaujamas K. Sadausko, buvo sunaikintas. Įvykiai klostėsi taip: MGB informatorių Užnorto ir Beržo duomenimis, 1947 m. rugsėjo 14 d. Baisogalos vls., Avižiškių k. buvo organizuota čekistų operacija. Kareiviai apsupo Jarašiūno sodybą, į kurią buvo užėję partizanai. Laisvės kovotojai bandė atsišaudydami trauktis ir buvo nukauti: būrio vadas K. Sadauskas-Vanagėlis, gim. 1927–1928 m., iš Baisogalos; Boleslovas Sabeckis-Uosis, gim. 1916 m., iš Avižiškių k.; Stasys Steponavičius-Beržinis, gim. 1914 m., iš Naujamiesčio vls., Pakiršinio k.; K. Motiekaitis-Banga, gim. 1914 m., iš Trebiškio vnk.; Adomas Šemežys-Dulkė, gim. 1920–1921 m., Avižiškių k.; Vincas Rulys-Garbanius, gim. 1925 m., iš Avižiškių kaimo. Žuvo atsitiktinai į kautynių lauką patekusi Apolonija Miknevičiūtė, gim. 1928 m., iš Baisogalos vls., Genių kaimo. Partizanai ir mergina buvo išniekinti Baisogaloje. Po kautynių čekistai organizavo užkardas, sekretus, bet daugiau partizanų neaptiko.

Žalioji ir Povilo Lukšio rinktinės, kurioms priklausė Baisogalos krašto partizanų būriai, patyrė MGB smūgius, tačiau partizanų junginių vienijimo procesas tęsėsi. Jungtinė Kęstučio apygarda (veikė Pietų Žemaitijoje) per jai priklausančios Vytauto Didžiojo rinktinės vadovybę užmezgė ryšį su Žaliosios rinktinės kuopomis. Subyrėjusioje rinktinėje aktyviausios kuopos buvo Valo, vadovaujama Vytauto Česnakavičiaus-Daujoto, ir Margio, vadovaujama Jono Januševičiaus-Vilko. Abu kuopų vadai buvo geri organizatoriai. 1947 m. Valo kuopa prisijungė prie Algimanto apygardos.

Kazimieras Motiekaitis-
Banga. 4-tas dešimt.
Iš V. Steponaitienės
asmeninio archyvo

²³ MGB Kėdainių apskr. skyriaus viršininko Južakovo 1947 m. birželio mėn. pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1087, l. 179.

V. Česnakavičius ir J. Januševičius tapo Algimanto apygardos Žaliosios rinktinės atsakingais pareigūnais. Margio kuopai laikinai vadovavo Juozas Skačkauskas-Strausas. Kadangi Algimanto apygardai buvo nepatogu priklausyti Margio kuopai, Strausas bandė konsoliduoti rinktinę, tačiau 1947 m. spalio mėn. Šeduvos vls., Birūtės k. jis žuvo²⁴. 1947 m. pabaigoje – 1948 m. pradžioje rinktinė buvo dar nesuformuota. J. Skačkauską pakeitęs Petras Masilaitis-Virpša stengėsi atgaivinti rinktinę ir prisijungti prie Kęstučio apygardos. Ne ką geresnė padėtis buvo ir Povilo Lukšio rinktinėje. 1947 m. rugsėjo mėn. rinktinės vadas A. Ragauskas-Ragelis pateko į saugumo rankas. Rinktinė pakriko. Dalis partizanų įsijungė į Vyties apygardą, dalis kovotojų, vadovaujamų J. Paliūno, įsijungė į Jungtinės Kęstučio apygardos Savanorio rinktinę. Jungtinė Kęstučio apygardos vadovybė, tapusi partizanų junginių vienijimo centru, didino įtaką. Jai priklausiusios Atžalyno rinktinės (veikė Šiaulių apskr.) vado Stasio Raziulio-Naro, Mažylio įsakymu 1947 m. pabaigoje Margio rajono vadu buvo paskirtas J. Mingilas-Aukštuolis²⁵. Iki paskyrimo į šias pareigas J. Mingilo vadovaujamam padaliniui priklausė partizanai: A. Mingilas-Ažuolas, Monika Mingilaitė-Gražina, Liudvikas Buivys-Karvelis, Pranas Gulbinas-Darius, Juozas Stasiūnas-Pavasaris, Kazys Norvaiša-Anupras, Vaclovas Mikšas-Perkūnas, Mataušas Mickus-Riešutas, Antanas Brazauskas-Žaibas, Kazys Laužikas-Briedis ir kt.

Partizanų Mingilų šeima gyveno Baisogalos vls., Mažuolių k. J. Mingilas-Aidas, Vilkas, Aukštuolis, gim. 1914 m., tarnavo policijoje. 1944 m. jis subūrė vietos vyrus ir jiems vadovavo. Brolis A. Mingilas-Ažuolas, Kęstutis, gim. 1919 m., partizanas nuo 1944 m., priklausė J. Mingilo padaliniui. Su broliais kartu miške buvo ir sesuo M. Mingilaitė-Gražina, Ditė, gim. 1925 m. Jaunesnysis brolis Laurynas Mingilas-Matukas, Aidas, Džiugas, gim. 1927 m., tarnavo Lietuvos vietinėje rinktinėje, vėliau miške kovojo kartu su broliais. Įkūrus Prisikėlimo apygardą, buvo perkeltas į apygardos štabą. L. Mingilas buvo paskirtas Prisikėlimo apygardos vado adjutančiu. Jis, leidžiant partizanų spaudą, pasižymėjo kaip dailininkas. L. Mingilas iliustravo dainų ir eilėraščių rinkinį „Kovos keliu žengiant“, laikraštį „Prisikėlimo ugnis“. Nuo 1951 m. buvo Maironio rinktinės štabo viršininku. Žuvo 1953 03 14 Tytuvėnų r., Pivoraičių k. 1945 m. tėvas Laurynas Mingilas, motina ir sesuo ištremti į Sibirą, ūkis sunaikintas.

1947 m. rudenį Kęstučio apygardos vadas Jonas Žemaitis pasiuntė į Šiaulių apskritį apygardos štabo pareigūnus Petrą Bartkų ir Bronių Liesį organizuoti naują apygardą. 1948 m. sausio mėn. buvo užmegztas ryšys su Lietuvos Žaliosios rinktinės l. e. vado pareigas P. Masilaičiu-Virpša. Pastarasis atsiliepė į kvietimą įsijungti į Kęstučio apygardą. Organizuojant aukštesnes partizanų grandis, atsi-

Margio rajono vadas Juozas Mingilas-Aukštuolis. 4-tas dešimt. Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniai

²⁴P. Razgaičio apklausos protokolų išvados. 1951 05 28, *Ten pat*, ap. 58, baudž. b. 26634/3, t. 3, l. 80.

²⁵Atžalyno rinktinės vado Mažylio įsakymas visiems rinktinės partizanams ir OS vadovybei, *Ten pat*, ap. 3, b. 1431, l. 346–8.

rasdavo neaiškumą žemesnėse grandyse. Be to, problemų kildavo ir dėl kai kurių vadų asmeninių savybių. Apie tai Lietuvos Žaliosios rinktinės Trispalvės rajono vadas rašė J. Mingilui-Aukštuoliui:

„Atrodo per susitikimą dėl ribų nustatymo, kalbėjome lietuviškai ir apie visa tai aš turiu omenyje. Nustatydami tarp TR[ispalvės] ir AT[žalyno] ribas laikėmės O[rganizacinio] S[ektoriaus] ribų. Kadangi mūsų vienos O[rganizacinio] S[ektoriaus] ribos priėjo prie Jūsų masyvinio miško, tai buvo nutarta, kad TR[ispalvės] rajone P kaime Aukštuolio daliniai gali maištauti, O[rganizacinio] S[ektoriaus] organizavimas priklauso TR[ispalvei]. (...) Prašau p. Aukštuolio gerai prisiminti 47.X.5. ribų nustatymą ir duoti atsakymą į šitą laišką. Visam Jūsų R[a]j[ono] Š[tabui] ir Jūsų žinioje esantiems kovos broliams, lai aušta linksmas Šventų Velykų rytas“²⁶.

Deja, J. Mingilo-Aukštuolio vyrams šv. Velykos baigėsi tragiškai. 1948 m. kovo 29 d. agento Gaidžio, palaikiusio ryšius su partizanais, nurodymu buvo organizuota operacija. Naktį Radviliškio apskr. MGB skyriaus kareiviai ir sribai, vedami agento Gaidžio, persirengusio MGB kareivio uniforma, apsupo Mumšelio mišką. Jie, tyliai pasiekę ketvirtą miško kvartala, aptiko bunkerį. Užvirė susišaudymas, per kurį buvo nukauti: rajono vadas J. Mingilas-Vilkas, skyriaus vadas A. Mingilas-Kęstutis, Vaclovas Mikšas-Perkūnas, gim. 1919 m., Robertas Bartkevičius, Pranas Gulbinas-Darius, Vaclovas Vaičys-Dobilas, partizanai Ereelis, Skirmantas ir Kastytis. Buvo paimti gyvi: Liudgardas Pumputis-Saulius, gim. 1908 m.; Antanas Alksmantas-Pikelis, gim. 1920 m.; Vacys Sirutavičius-Vilius, gim. 1924 m.; Aleksas Bitė-Olešius, gim. 1930 m. Iš apsupties ištrūko: sužeistas į koją Vaidila (berods P. Šimaitis), sužeista į pilvą M. Mingilaitė-Gražina, partizanė Nida, Jonas Rimaitis-Garnys, Vladas Butkevičius-Tylenis. Iš viso iš apsupties išėjo 6 kovotojai. Kautynių metu iš partizanų buvo paimta: kulkosvaidis, 4 automatai, 11 šautuvų, 8 pistoletai, 15 granatų ir apie 3 000 šovinių²⁷.

1948 m. balandžio mėn. buvo įkurta Prisikėlimo apygarda. 1948 m. balandžio 10 d. apygardos vadovybė (vadas P. Bartkus-Mažrimas) susisiekė su atkurto Lietuvos Žaliosios rinktinės vado pareigas ėjusių P. Masilaičiu-Virpša ir buvo pareikalaujama informacijos apie rinktinės sudėtį, veiklos plotą ir kt.²⁸ Balandžio 26 d. minėta rinktinė buvo įtraukta į Prisikėlimo apygardą. Rinktinėje buvo sudaryti trys rajonai: Trispalvės (vadas Šaka), Alkos (vadas Vytautas Merkys-Aras) ir Saulės (vadas Jonas Mončiauskas-Valstietis). Baisogalos partizanai buvo priskirti vienam iš šių rajonų. Tačiau realiai partizanų padalinių prisijungimo procesas užtruko. 1948 m. liepos mėn. vykusiame Lietuvos Žaliosios rinktinės vadovybės posėdyje vėl buvo pertvarkyti rajonai. Buvo sudaryti trys rajonai ir numatyti jų veikimo plotai. Kalno rajonas apėmė visą Baisogalos vls., Šeduvos vls. iki geležinkelio Radviliškis-

²⁶ Trispalvės rajono vado 1948 03 18 laiškas Margio rajono vadui Aukštuoliui, *Ten pat*, f. K-5, ap. 1, b. 23 l. 289.

²⁷ 1948 04 17 specialus pranešimas apie likviduotą Mingilo grupę, *Ten pat*, f. K-1, ap. 3, b. 1431, l. 317–318.

²⁸ Gaškaitė-Žemaitienė N. Prisikėlimo apygarda, *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje*, Vilnius, 1999, p. 16.

Panevėžys ir seniūnijas į pietus nuo geležinkelio Radviliškis–Panevėžys²⁹. Šiame Lietuvos Žaliosios rinktinės posėdyje dalyvavo Trispalvės rajono karinio paruošimo viršininkas Juozas Rudžionis-Alksnis, Čemberlenas-MGB agentas Obelinskas. Jis buvo paskirtas rinktinės štabo viršininku. Agento Obelinsko išiskverbimas į Lietuvos Žaliosios rinktinės vadovybę sudavė rinktinei mirtiną smūgį, gerokai kliuvo ir Baisogalos vls. partizanams.

1948 m. rudenį į susitikimą su dar neprisijungusiais Baisogalos krašto partizanais atėjo Čemberlenas, Valstietis, Kadagys, Zubrys ir pasiūlė įeiti į Lietuvos Žaliosios rinktinės rajono, vadovaujamo J. Mončiausko-Valstiečio, sudėtį. Tų pačių metų spalio mėn. Radvilonių miške žuvo Pranas Paluckas-Kadagys iš Baisogalos vls., Júodupių k. Iš apsupties išsiveržė Pranas Razgaitis-Sauleika, J. Kudokas-Ilgūnas ir Julija Pukytė-Širšė. Spalio mėn. Kalno rajonas buvo pervadintas Nevėžio vardu. Jo veiklos ribos apėmė Baisogalos vls., dalį Sidabravo vls., Mažuolių, Radvilonių, Liaudiškių miškų masyvus. Nevėžio rajonui vadovavo P. Razgaitis-Sauleika, štabą sudarė J. Kudokas-Ilgūnas, J. Mončiauskas-Valstietis, Steponas Rimaitis-Strazdas³⁰. Veikė keli partizanų būriai.

Žaliosios rinktinės partizanai. Iš kairės (guli): Aleksas Mingilas-Kęstutis, Leonas Ribikauskas-Plechavičius, Petras Mickus-Zubrys; sėdi: Mataušas Mickus-Riešutas, Pranas Razgaitis-Sauleika, Juozas Skačkauskas-Strausas, Jonas Mončiauskas-Valstietis; stovi: Anicetas Verbliugevičius-Žilovitis, Vaclovas Brazauskas-Vairas, trečias–penktas – neatpažinti partizanai, Vladas Jurgaitis-Dagilis, septintas – neatpažintas partizanas, Steponas Rimaitis-Strazdas, partizanas Tadas, Jonas Rimaitis-Garnys, Kazys Laužikas-Briedis, Antanas Brazauskas-Žaibas, Pranas Gulbinas-Darius, Vincas Tarbūnas-Dagys. Apie 1947 m. Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniai

²⁹ Lietuvos Žaliosios rinktinės 1948 07 07 posėdžio protokolas, LKA, Kaunas, 1993, Nr. 8, p. 25.

³⁰ P. Razgaičio apklausos protokolų išvados. 1951 05 28, LYA, f. K-1, ap. 58, baudž. b. 26634/3, t. 3, l. 80.

Tik suorganizuota Lietuvos Žalioji rinktinė buvo pradėta metodiškai naikinti agento Obelinsko, pažinėjusio ryšininkus, žinojusio partizanų žiemojimo, judėjimo vietas bei priklausiusio rinktinės vadovybei. 1949 m. sausio 25 d., J. Rudžionio pranešimu, emgėbistai apsupo Smilgių vls. Padaugyvenės vnk. partizanų rėmėjo Garliausko sodybą. Partizanai bandė išsiveržti iš slėptuvės ir trauktis, bet nepasisėkė. Žuvo rinktinės vadas P. Masilaitis-Virpša ir 6 partizanai. Tarp jų baisogaliečiai – A. Brazauskas-Žaibas, gim. 1919 m., iš Baisogalos vls., Pabėrzių k., rinktinės štabo žvalgybos skyriaus viršininkas ir sesuo Ona Brazauskaitė-Vaikutis, gim. 1929 m., partizanė nuo 1947 m., rinktinės štabo techninė darbuotoja. Greitai Arimaičių k. žuvo dar vienas šios šeimos narys Vaclovas Brazauskas-Vairas. Čemberlenas kartu su agentų-smogikų grupe (Kelmū, Klevū, Arū, Šermukšniu ir Matrosū) toliau naikino rinktinės partizanus, ryšininkų tinklą ir t. t. 1949 m. kovo mėn. J. Rudžionis su MGB spec. grupe, vadovaujama mjr. Sokolovo, nužudė Lietuvos Žaliosios rinktinės Nevėžio rajono štabo pareigūną J. Mončiauską-Valstietį, kilusį iš Šeduvos vls., Vaidulonių k.; partizanus Teodorą Morkį-Sakalą, gim. 1931 m., iš Mažuolių k.; M. Mingėlaitę-Ditę ir Patrulį³¹. Atsitokėję Lietuvos Žaliosios rinktinės partizanai suprato, kad Čemberlenas ir jo grupė – MGB provokatoriai. 1949 m. balandžio 11 d. Prisiėlimo apygardos Karo lauko teismas jį nuteisė mirties bausme. Deja, nuosprendis buvo paskelbtas už akių. Obelinskas toliau dirbo MGB centrinėje spec. grupėje su kitais agentais-smogikais.

Žūdavo vis daugiau Lietuvos Žaliosios rinktinės partizanų. 1949 m. naktį iš birželio 2-osios į 3-iają MGB kareiviai Liaudiškių k., netoli Banaičio sodybos budėjo pasalose. Rytą jie pastebėjo einantį iš miško partizaną, pradėjo šaudyti ir nukovė Nevėžio rajono štabo apsaugos būrio vadą L. Buivį-Karvelį, gim. 1911 m., iš Baisogalos vls., Pabėrzių k. 1948 m. liepos 17-os naktį Šeduvės ir Sidabravo vls. paribyje ūkininko Skipičio sodyboje buvo aptiktas bunkeris. Po įnirtingo pasipriešinimo (partizanas išmetė 5 granatas, iššaudė apie 300 šovinių) buvo nukautas Petras Steponavičius, gim. 1915 m., iš Sidabravo vls., Žiliónių k.³² 1949 m. vasarą Griėkiškio vls., Eitvilių k. žuvo Nevėžio rajono partizanas Leonas Ribikauskas-Plechavičius, gim. 1919 m., iš Baisogalos vls., Čelkių k. 1949 m. vasarą Prisiėlimo apygardos štabo narys Vytautas Šniuolis-Svajūnas rašė, jog „(...) iš senosios [lietuvo] Ž[aliosios] rinktinės teliko keliolika išblaškytų P[artizanų]“³³.

1949 m. Prisiėlimo apygardos štabo bunkeryje įvyko labai svarbus Lietuvos partizaniniam judėjimui suvažiavimas. 1949 m. vasario mėn. Radviliškio apskr., Grinkiškio vls., Minaičių k., Baisogalos vls. paribyje susirinko visos Lietuvos partizanų vadai. Suvažiavime buvo įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis, paskelbta politinė deklaracija, aptarti partizanų stra-

Nevežio būrio vadas Liudvikas Buivys-Karvelis. 4-tas dešimt. Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniai

³¹ MGB Radviliškio apskr. skyriaus pranešimas apie 1949 m. kovo mėn. agentūrinio-operatyvinio darbo rezultatus, *Ten pat*, ap. 3, b. 1434, l. 38.

³² 1948 07 17 operatyvinė suvestinė, *Ten pat*, b. 1431, l. 172.

³³ V. Šniuolio 1949 07 12 laiškas Maironio rinktinės vadui, *Ten pat*, f. K-5, ap. 1, b. 23, l. 308.

tegijos ir taktikos reikalai, parengti jų veiklą reglamentuojantys dokumentai. Tuo metu partizaninis judėjimas Lietuvoje buvo organizuočiausias ir centralizuotas. Daugiausia dėmesio buvo skiriama visuomeninei veiklai. Svarbiausias partizanų siekis buvo išsaugoti štabus, ryšių tinklą.

Vyriausiosios partizanų vadovybės bazavimasis Prisikėlimo apygardos Lietuvos Žaliosios, Maironio rinktinių veikimo plotuose ribojo kai kuriuos kovotojų veiksmus ir sulaukė daugiau MGB dėmesio. 1949 m. rugpjūčio mėn. Vyriausiosios vadovybės pareigūnas P. Bartkus-Žadgaila žygiavo per Prisikėlimo apygardą. Jis netoli Baisogalos, Užpelkių miške susitiko su Prisikėlimo apygardos štabo nariais,ėjusiais į susitikimą su naujuoju apygardos vadu Povilu Morkūnu-Rimantu, Vyriausiosios vadovybės nariu B. Liesiu-Naktimi ir keliais partizanais. Laisvės kovotojai miško stovykloje praleido naktį. Prieš tai miško eigulys netyčia prasarė agentui Zeliūnui apie stovyklaujančius partizanus. Rugpjūčio 13 d. rytą partizanai buvo apsupti. Šias kautynes aprašė Prisikėlimo apygardos apsaugos dalinio kovotojas Viktoras Šniuolis-Vytvytis:

„Bežadinant miegančius ir besičiumpant ginklus, atidarė į mus ugnį. Ugnis buvo stipri ir spaudė mus į lauko pusę iš šiaurės, šiaurės rytų, rytų ir pietų rytų pusės. Iš karto šliaužėm tankiu eglynėliu, paskui išlindom į seną eglyną. Pradėjus apšaudyti mus iš dešinio šono, tai yra iš pietų pusės. Aš priklaupęs paleidau porą serijų atgal ir atsisukęs pamačiau atbėgant Žadgailą ir Svajūną, surikau, kad traukimės į vakarus, nes tik čia liko neužsupta. Žadgaila paklausė, kur miško giluma, Džiugas parodė šiaurę, tada jis suriko:

– Trauktis su perbėgimais, atsišaudant į tą pusę, kad neišspaus-tų į lauką!

Užpakalyje girdėjosi šūkavimus ir visą laiką smarkiai mus apšaudė. Išgirdau Svajūną sušunkant:

– Vyrai, nebėkite, atsišaudydami traukimės“³⁴.

Kautynių metu žuvo P. Bartkus-Žadgaila, B. Liesis-Naktis, Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas V. Šniuolis-Svajūnas, partizanai Girėnas ir Aitvariukas. Sunkiai sužeistą L. Mingilą-Džiugą iš kautynių lauko išnešė Viktr. Šniuolis-Vytvytis. Žuvę partizanai buvo išniekinti Radviliškyje.

1949 m. buvo nesėkmingi ne tik Lietuvos Žaliosios rinktinės partizanams, prasidėjo masinė kolektyvizacija, o 1949 m. kovo mėn. Lietuvos gyventojus sukrėtė dar vienas didžiulis trėmimas. Visi šie veiksniai ardė susiklosčiusią lietuvių gyvenimo sanklodą, naikino socialinę partizanų bazę kaime. Vis sunkiau partizanams sekėsi išsilaikyti. Per 1949 m. buvo sunaikintas Lietuvos Žaliosios rinktinės Mindaugo rajonas, nužudyta nemažai Kovo ir Nevėžio rajonų partizanų. 1949 m. spalio mėn. Pakruojo vls., Preičiūnų k. žuvo bene paskutiniai Mindaugo rajono kovotojai. 1950 m. dar veikė Nevėžio rajono (Baisogalos, Šeduvos, Rozalimo vls.) partizanai. Jiems vadovavo P. Razgaitis-Sau-

³⁴ LLKS Prisikėlimo apygardos partizano V. Šniuolio kautynių, įvykusių 1949 08 13 Užpelkių miške, aprašymas, *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, Kaunas, 1996, p. 235.

leika, gim. 1922 m., kilęs iš Šeduvos. Jam buvo pavaldūs J. Rimaitis-Garnys, J. Pukytė-Širšė, Vincas Butkus-Praeivis, Vaclovas Šukys-Berželis, J. Kudokas-Ilgūnas, K. Norvaiša-Anupras, J. Stasiūnas-Pavasaris, M. Mickus-Riešutas, Juozas Šveitys, Apolonija Gvaldytė-Poviliukas, Petro Mikšio-Gorkio vadovaujami 4 partizanai ir kt.

1950 m. Žaliosios rinktinės vadu buvo paskirtas partizanas nuo 1949 m., mokytojas Kostas Kudokas-Diemedis. 1950 m. vasarą rinktinės štabui trūko pareigūnų. Štabo viršininko ir kelių skyrių viršininkų, kartu ir Kovo rajono vado pareigas ėjo Boleslovas Kriščiūnas-Punktukas. 1950 m. lapkričio mėn. Kovo tėvūnija (pervadintas rajonas) buvo prijungta prie Prisikėlimo apygardos Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės. Praktiškai Lietuvos Žaliosios rinktinės nebeliko. 1951 m. kovo 20 d. buvo areštuoti partizanai J. Rimaitis-Garnys, gim. 1909 m., iš Šeduvos vls., Raginėnų k., V. Šukys-Berželis, gim. 1920 m., iš Šeduvos vls., (?) Beinorāvos, V. Butkus-Praeivis, gim. 1929 m., iš Raginėnų k. Visi jie žiemojo Labučių k. Šukių namuose. Tardomi partizanai nurodė, kad Radvilonių miško apylinkėse gali žiemoti P. Razgaitis-Sauleika. MGB karvių grupė ir sribai krėtė miško eigulio ir Onos Jarienės sodybą. 1951 m. kovo 22 d. buvo paimtas gyvas P. Razgaitis-Sauleika ir J. Pukytė-Širšė, gim. 1922 m., iš Šeduvos vls., Radvilonių k. Ji buvo Lietuvos Žaliosios rinktinės ryšininkė, 1947 m. pasitraukė į mišką³⁵. Partizanai V. Butkus-Praeivis, V. Šukys-Berželis, J. Pukytė-Širšė nuteisti po 25 metus kalėti. P. Razgaitis-Sauleika ir J. Rimaitis-Garnys 1951 m. spalio mėn. Radviliškyje Karo tribunolo nuteisti mirties bausme pakariant. Nuosprendis įvykdytas Šiauliuosė.

1951 m. vasarą LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko ir Vakarų Lietuvos srities vadovybės pasitarime buvo konstatuota, kad Prisikėlimo apygardoje veikia tik dvi rinktinės: Maironio ir Kunigaikščio Žvelgaičio³⁶. Lietuvos Žaliosios rinktinės likę gyvi Nevėžio rajono partizanai įėjo į Maironio rinktinės sudėtį. Nevėžio rajonas buvo performuotas į būrį ir įėjo į Maironio rinktinės Mindaugo tėvūniją. Nevėžio būriui vadovavo J. Kudokas-Ilgūnas ir veikė ankstesnėje rajono teritorijoje. 1952 m. vasario 1 d. Maironio rinktinės vadovybei padalinio vadas K. Kudokas-Dulkė nurodė junginio sudėtį tokią: Dulkė – grandies vadas, j. puskarininkis, 34 metų, organizacijos narys nuo 1944 07 01; Vėjelis – eilinis partizanas, 35 metų, organizacijos narys nuo 1944 11 18; Arminas – eilinis partizanas, 42 metų, organizacijos narys nuo 1945 04 20³⁷.

Paskutiniaisiais ginkluoto pasipriešinimo metais partizanai visą dėmesį buvo sutelkę spaudos leidybai. Maironio rinktinės plotuose Prisikėlimo apygardos vadovybė leido laikraštį „Prisikėlimo ugnis“. Deja, šiam darbui vis trūko pajėgų. 1951 m. lapkričio mėn. žuvo į Sidabravo apylinkes užklydę apygardos štabo pareigūnai. Lapkričio 3 d. į MGB Sidabravo operatyvinį punktą atėjo Juozas Tomkevičius iš Vabalių k. ir pranešė, kad į jo tėvo namus yra užėję keli partizanai. Greitai sribai apsupo sodybą ir per susišaudymą nukovė Prisikėlimo apygardos štabo viršininką Augustą Bagdoną-Šarūną, gim. 1931 m., ir apygardos štabo visuomeninės dalies viršininką Vytautą Meškuotį-Lazdyną, gim. 1928 metais. Trečias partizanas Pranas Prūsaitis-Lapė pasitraukė. Partizanų gretos retėjo. 1952 m. gruodžio mėn.

³⁵ 1951 03 26 specialus pranešimas MGB Šiaulių sr. valdybos viršininkui plk. Vasiljevui apie Nevėžio rajono vado Sauleikos ir Širšės paėmimą, *LYA*, f. K-1, ap. 16, b. 1125, l. 22.

³⁶ Gaškaitė-Žemaitienė N. Prisikėlimo apygarda, p. 47.

³⁷ Grandies asmeninės sudėties žinios Maironio rinktinės vadovybei, 1952 02 01, *LYA*, f. K-1, ap. 58, baudž. b. 26634/3, t. 3, v. 413-115.

buvo suimtas Šeduvos r. Treigių gyventojas Šulnys. Saugume jis buvo tardomas ir vėliau buvo priverstas informuoti MGB operatyvinius darbuotojus. 1953 m. sausio mėn. saugumiečiai sužinojo, kad Čelkių miške gali žiemoti partizanai. Sausio 23 d. 6 val. ryte MGB Šeduvos r. stribai, vadovaujami operatyvinių darbuotojų, šukavo Čelkių mišką. 23-iaame kvartale aptiko žeminę, iš kurios bandė pasitraukti 3 partizanai. Susišaudymo metu buvo nukautas J. Stasiūnas-Pavasaris, gim. 1916 m., iš Naujāmiesčio vls., Miškių k; sunkiai sužeistas į galvą buvo paimtas gyvas J. Kudokas-Ilgūnas, Dulkė, gim. 1918 m., iš Ramýgalos vls., Butrimonių k. ir paimtas gyvas K. Norvaiša-Anupras, gim. 1909 m., iš Baisogalos vls., Mikónių k.³⁸ J. Kudokas buvo vienas iš Vytauto Didžiojo būrio įkūrimo iniciatorių. 1945 m. jam vadovavo, vėliau iki 1948 m. buvo šio būrio skyriaus vadas. Organizavus Lietuvos Žaliosios rinktinės rajonus, buvo paskirtas į Nevėžio rajono štabą. 1953 m. gegužės mėn. Šiauliuose J. Kudokas buvo nuteistas mirties bausme sušaudant. Eilinis partizanas K. Norvaiša 25 metus kalėti³⁹.

Nuo pat partizaninio karo pradžios Baisogalos krašte susiformavo aiški žemesnių partizanų karinių vienetų priklausomybė aukštesniam organizaciniam junginiui. Partizanų būriai nuo 1945 m. priklausė Žaliajai, vėliau Povilo Lukšio rinktinėms, Vyčio apygardai ir t. t. Partizanų veiksmai, nukreipti prieš sovietizaciją, buvo aktyvūs. Šiame krašte įvyko keli stambūs susidūrimai su okupantų kariuomene. Centralizuojant partizaninį judėjimą Lietuvoje, 1948 m. buvo įkurta Priskėlimo apygarda, į kurios sudėtį įėjo Lietuvos Žalioji rinktinė. Apygarda užėmė svarbią strateginę padėtį. Jai priklausiusių Lietuvos Žaliosios ir Maironio rinktinių plotuose bazavosi Vyriausioji vadovybė. Čia 1949 m. vasario mėn. įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. Istoriografijoje dažnai nurodoma vieta tarp Radviliškio ir Baisogalos. Baisogalos krašto partizanai, įėję į Lietuvos Žaliosios rinktinės sudėtį, buvo greitai MGB agentų-smogikų sunaikinti. Šiame krašte paskutiniaisiais partizaninio karo 1950–1953 metais jų skaičius buvo labai mažas.

³⁸ 1953 01 24 specialus pranešimas MGB Šiaulių sr. valdybos viršininkui plk. Jarockiui, *Ten pat*, ap. 16, b. 1127, l. 101–107.

³⁹ Pabaltijo karinės apygardos Karo tribunolo 1953 05 12–14 nuosprendis, *Ten pat*, ap. 58, baudž. b. 26634/3, t. 3, l. 349–355.

Iš Vytauto Didžiojo partizanų būrio istorijos

Nežinomo partizano rašinys

*Dokumentą spaudai parengė Aurelija Malinauskaitė,
iš rusų kalbos išvertė Jonas Linkevičius*

1953 m. sausio 23 d. ankstį ryte Šeduvės rajone, Čelkių miške buvo aptikta partizanų žeminė. Per partizanų ir emgėbistų susirėmimą buvo paimti gyvi Maironio rinktinės Mindaugo tėvūnijos kovotojai: j. psk. Juozas Kudokas-Kemzūra-Ilgūnas-Dulkė, gim. 1918 m., eil. Kazimieras Norvaiša-Dundulis-Anupras-Arminas, gim. 1909 m., nukautas Juozas Stasiūnas-Pavasaris. Suimtų partizanų J. Kudoko, K. Norvaišos baudžiamojame byloje, kaip įkalčiai, yra įdėti partizanų dalykiniai raštai, spauda ir kt. Tarp jų rastas įdomus, turėjęs operatyvinės reikšmės dokumentas. Tai Vytauto Didžiojo partizanų būrio istorija, matyt, parašyta būrio vado J. Kudoko. Tekste pažymėtos dvi datos. Realiausia yra 1952 06 27. Dokumento originalas sunaikintas, publikuojame vertimą. MGB Šeduvos rajono skyriaus darbuotojas istoriją buvo išvertęs į rusų kalbą, tad ją teko versti atgal į lietuvių kalbą. Dėl to galėjo dingti kalbos autentiškumas. Tekste partizanų struktūrų vartoti sutrumpinimai parašyti laužtiniuose skliaustuose. Dokumento gale pateikta legenda ir išplėstinė laisvės kovotojų slapyvardžių rodyklė.

Juozas Kudokas-Kemzūra.

Iš V. Janušausko albumo

Vytauto Didžiojo partizanų būrys (priklausęs Žaliajai rinktinei). Po trumpos 1944–1945 metų žiemos išaušo ankstyvas ir gražus pavasaris, pažadindamas žvėrišką okupaciją kenčiančios mūsų tėvynės atgimimo viltį.

Slapstydami nuo šaukimo į Raudonąją armiją, dezertyravę iš Liepojos ar Berlyno frontų, pabėgę iš kalėjimo, nuo baisių NKVD tardymų, kol kas būdami laisvi, pradėjome burtis kovai prieš okupantus, ginkluodami iš jų plikomis rankomis atimtais ginklais. Intensyvus partizanų būrių augimas vertė rusus kviesti kovai organizuotus baudėjų batalionus.

Jeigu nepradėsime gintis nuo tų gausių išsigimėlių, – kalbėjo daugelis, – tai mus kaip galvijus išgins į Sibirą.

Tokiu būdu partizanų kova buvo nukreipta palaužti arba sumažinti okupantų kėslus, kurių jie, pasinaudodami mūsų tautos atplaišomis, siekė, norėdami palaužti mus ne tik moraliai, bet ir ekonomiškai bei fiziškai. Tokiomis sąlygomis kiekvienas mąstantis lietuvis patriotas norėjo dalyvauti arba bent prisidėti prie kovos prieš pavergėjų melą ir prievartą, trukdyti jų planams, kol pasikeis tarptautinė padėtis ir bus galima atsiskaityti už nuo 1941 m. patirtas skriaudas.

Būrio organizavimas. Būrio organizavimo pradžia – 1945 m. balandis. Organizatoriai: 1. Gustaitis, Varnas. Partizanų vardinis sąrašas pagal įstojimo į būrį laiką.

Eil. Nr.	Slapyvardis	Įstojimo data	Socialinė kilmė	Pastabos
1.	Dundulis	1945 04 01	iš valstiečių	
2.	Kemzūra	1945 04 25	iš valstiečių	
3.	Taržanas	1945 04 30	iš darbininkų	
4.	Paleckis	1945 05 06	iš valstiečių	
5.	Lašas	1945 05 20	iš valstiečių	4 broliai
6.	Banga	1945 05 20	iš valstiečių	Motekaičiai
7.	Klevas	1945 05 20	iš valstiečių	iš Trėbiškio;
8.	Papartis	1945 05 20	iš valstiečių	penktas, Leonas, nukautas masinių kautynių 1945 06 24 metu iš neapykantos partizanų šeimos nariui
9.	Vanagėlis	1945 07 10	iš darbininkų	
10.	Dobilas	1945 08 15	iš valstiečių	
11.	Dulkė	1945 08 15	iš valstiečių	
12.	Uosis	1945 08 15	iš valstiečių	
13.	Bičiulis	1945 08 15	mažažemis	
14.	Labutis	1945 09 20	iš darbininkų	
15.	Putinėlis	1945 10 08	iš valstiečių	
16.	Prancūzas	1945 11 30	vokiečių karys, rusų paimtas į nelaisvę	
17.	Paukštis	1945 11 30	vokiečių karys, rusų paimtas į nelaisvę	
18.	Katinas	1945 11 30	vokiečių karys, rusų paimtas į nelaisvę	
19.	Šalna	1945 08 20	iš valstiečių	
20.	Vilkas	1945 10 02	iš valstiečių	
21.	Kęstutis	1945 10 02	iš valstiečių	
22.	Ažuoliukas	1945 10 02	iš valstiečių	
23.	Šarūnas	1945 10 05	iš valstiečių	
24.	Gerbenis	1946 01 15	iš valstiečių	

Būrio vadu jo nariai išrinko Kemzūrą. Iš pradžių visas dėmesys buvo sutelktas į apsiginklavimą, aprangos įsigijimą ir drausmę. Operatyvinė veikla buvo nedidelė. 1945 m. gegužės mėn. būrys davė priesaiką, kurią priėmė partizaninės kovos organizatorius iš Vilniaus (dabar esantis Rusijos kalėjime).

Daugelis būrio narių – buvusieji Vytauto Didžiojo 3-iojo pėstininkų pulko kareiviai, todėl ir būrys buvo pavadintas Vytauto Didžiojo vardu. Greit buvo užmegztas ryšys su kaimyniniais būriais (Pilėnų būriu, Sidabro būriu) ir 1945 m. liepos 27 d. buvo išjungta į a. a. kap[itono] Radvilos vadovaujama Žaliają rinktinę, kuri tuo metu bazavosi Liaudiškių miške.

Įstojus į Ž[aliają] r[inktinę], vadu buvo išrinktas Varnas. Partizanai tarp gyventojų platinė iš Ž[aliosios] r[inktinės] gaunamą spaudą ir atsišaukimus. Būrys išvystė aktyvią veiklą prieš šnipus ir išdavikus.

Po 1945 m. liepos 29 d. mūšio Liaudiškių miške Ž[alioji] r[inktinė] pasidalijo į du būrius. V[ytauto] D[idžiojo] būrys veikė savarankiškai.

Moralinė būrio būklė. Būrį sudarė žemdirbiai, darbininkai, daugiausia su pradinio išsilavinimu. Juokingai atrodė rusiška propaganda, norėjusi prisegti mums „buo-

žinių-buržuazinių nacionalistų“ etiketę. Buvo tai smulkūs ir vidutiniai valstiečiai, buvusieji samdiniai ir darbininkai. Nė vieno dvarininko ar buržujaus! Tai buvo paprasti inteligentiškos kilmės Lietuvos piliečiai, apie kuriuos prie liepsnojančio laužo vokiečių kariuomenės leitenantas pasakė: „Čia visi inteligentai“.

Mes per vertėją paklausėme: „Kodėl?“ Atsakiau: „Todėl, kad jie suvokia bolševikinę tikrovę!“

Moralinė partizanų būsena buvo puiki. 1945 m. liepos mėnesį paskelbus melagingą amnestiją, būrio partizanai pasakė „ne“.

– Tu mums atleidi mūsų „nusikaltimus“, kad mes mylime savo Tėvynę ir aukojamės už jos garbę ir laisvę, mes tau, šlykštus bolševike, niekada neatleisime! – skambėjo mūsų partizanų žodžiai. Iš tikrųjų tai vienintelis iš visų mano pažįstamų būrių, kurio nė vienas narys nepasinaudojo prieš „malonės“ pažadais. Būryje neatsirado nė vieno išdaviko, nuo kurio nukentėtų broliai ar pagalbininkai, nors į priešų rankas pateko du gyvi partizanai.

Jie liko ištikimi Tėvynei ir savo priesaikai ir savo sąžiningumą patvirtino krauju ir mirtimi.

Buvo ir blogio apraiškų, kurios įtakojo partizanų moralę. Viena iš tokių blogybių, padariusių daug žalos Tėvynei ir partizanams – tai girtuoklystė. 1945 m. rudėnį girtuokliavimas pasiekė didžiulį mastą. Didžia dalimi nuo alkoholio žuvo a. a. partizanas Lašas (1945 10 05 prie Vainiūnų dvaro). Su tokiu bjauriu įpročiu būryje per mažai kovota, ir tai padėjo priešui sužinoti partizanų buvimo vietą, judėjimą ir ryšius, neskaitant tos didelės žalos, kurią girtuoklystė darė būrio vadui ir visuomenei.

1945 m. lapkritį dalis būrio – 6 partizanai, neatsižvelgdami į gyvenimo aplinkybes, atsiskyrė. Iš jų 1945–1946 m. žiemą išaugo didelis Vilko-Aukštuolio vadovaujamas būrys.

Operatyvinė veikla. Vytauto Didžiojo partizanų būrys įvykdė kelias puolamąsias ir gynybos operacijas, iš kurių svarbesnės:

1. Pirmieji mūšiai įvyko 1945 m. liepą. Trys būrio partizanai Gustaitis, Varnas, Vanagėlis nukovė stribus Pintiną Kazį ir Zaicevą Grigorijų.

2. 1945 m. spalio mėnesį Baisogalos vls. Sirūtiškių k. buvo likviduoti 5 stribai ir komunistai.

3. 1945 11 14 Sidabrave buvo likviduoti 5 organizuojamo būrio stribai.

4. 1945 m. lapkritį Mažuolių miške buvo nuginkluota sargyba, saugojusi vokiečių karo belaisvius, kurie ruošė kurą Radviliškio stiklo fabrikui. Sunaikinti trys sunkvežimiai. 6 vokiečiai pareiškė norą stoti į partizanų būrį. Trys iš jų įstojo į Vytauto Didžiojo būrį (Prancūzas, Paukštelis, Katinas), trys kiti – į Žaliają rinktinę, į Balsio vadovaujamą būrį.

5. 1946 01 29 Baisogalos vls. Čelkių k. 10 partizanų (6 iš jų Vytauto Didžiojo būrio, vadovaujamo Gustaičio, ir 6 iš Žaliosios rinktinės, vadovaujami Balsio) išvijo 40 garnizono burliokų. Mūšis tęsėsi 3,5 valandos. Partizanai šiame mūšyje nenukentėjo. Žuvusių rusų skaičius nežinomas. Tik kraujo dėmės rodė, kad nukautų būta.

6. 1946 04 30 Vabalių k. pasaloje žuvo partizanas Bičiulis, sužeistas partizanas Banga.

7. 1946 04 10 Vaidulonių k. gynybiniame mūšyje žuvo partizanas Tarzanas, keli buvo sužeisti iš Ž[aliosios] r[inktin]ės, tarp jų – būrio vadas Balsys ir partizanė Karilė. Priešo netektys – 2 nukauti.

8. 1946 06 gynybos mūšyje Skėmių miške žuvo V[ytauto] D[idžio]jo partizanų būrio vadas Varnas, partizanai Paukštelis, Gerbenis ir dar du iš kito būrio. Tarp priešininkų – 6 nukauti ir sužeisti.

9. 1946 06 gynybos mūšiuose Kurklių miške išėjo į žvalgybą ir žuvo partizanas Putinėlis. Kiti – pasitraukė į Vileikių mišką ir pasirošė gynybai. Žuvo partizanas Katinas. Priešo spaudimui atsilaikė iki vakaro, naktį sėkmingai prasiveržė. Priešo nuostoliai: 7 nukauti ir 1 sužeistas.

10. 1946 10 Lopų k. susidūrė su burliokais. Žuvo partizanas Klevas, partizanai Labutis ir Vanagėlis buvo sužeisti. Priešo nuostoliai: 2 nukauti, 1 sužeistas.

11. 1947 01 05 Vabalių k. baudėjai nukovė V[ytauto] D[idžio]jo partizanų būrio vadą Papartį.

12. 1947 09 14 Baisogalos vls. Avižiškių k. Jarašiūno sodyboje, šnipui Damaševičiui iš Prasčiūnų kaimo pranešus (dabar išsiųstas į Sibirą), gindamiesi žuvo V[ytauto] D[idžio]jo būrio partizanai Uosis, Dulkė, Banga, Vanagėlis ir Beržinis.

Kaip tos kovos prasmę mes – L[aisvės] K[ovotojai] įvertinome per aštuonerius metus? Daug aukų užsitęsusiame okupacijoje nepalaužė mūsų valios!

Tautos kančios, mūsų šeimų tragedijos neužgeso mūsų širdyse.

Mes sėmėmės jėgų iš praeities ir iš patikimų organizatorių, kurie nacijai įkvėpė laisvės troškimą. Ir atsigręžk atgal į tas brolių aukas ir kančias, kai nuo šalčio kraujas srūva iš žaizdų, kurias gydyti tenka ant sniego, kai brolis brolių neša ant rankų iš apsupimo žiedo, kol pats suklumpa perverta širdim, iš kurios sklinda nepakartojami žodžiai:

*Gana! Matau aš jus, o broliai,
Ir suprantu aš Jūsų kovos prasmę.
Tegu priešai niekada nelaukia,
Kad taptų vergais kritusieji.*

1952 06 27

Parašas

LYA, f. K-1, ap. 58, baudž. b. 26634/3, t. 3, v. 413-3-6. Rankraštis rusų k.

Partizanų slapyvardžių rodyklė

Ažuoliukas – (?) Laurynas Mingilas, gim. 1927 m., iš Baisogalos vls., Mažuolių k. Žuvo 1953 03 14 Tytuvėnų r., Pivoraičių k.

Banga – Kazimieras Motiekaitis, gim. 1914 m., iš Baisogalos vls., Trebiškio vnk. Žuvo 1947 09 14 Baisogalos vls., Avižiškių k.

*Partizanų palaikų
perlaidojimo į kapines
palydos. 1989 12 02*

*Laidojimo apeigas
prie kapo duobės
atlieka Baisogalos
bažnyčios klebonas
monsinjoras
Pranciškus
Ščepavičius*

*Nuotraukos –
iš kn. „Baisogalos
valsčiaus kaimai,
dvarai ir gyventojai“,
2000, p. 55*

Beržinis – Stasys Steponavičius, gim. 1914 m., iš Naujāmiesčio vls., Pākiršinio k. Žuvo 1947 09 14 Avižiškių k.

Bičiulis – neišaiškintas partizanas. Žuvo 1946 04 30 Baisogalos vls., Vabalių k.

Dobilas – Povilas Nedvaras, gim. 1913 m., iš Vabalių k. Suimtas sužeistas 1947 04 15 Baisogalos vls., Skāpiškių k. 1947 10 09 nuteistas 10 m. lagerio.

Dulkė – Adomas Šemežys, gim. 1920–1921 m., Avižiškių k. Žuvo 1947 09 14 Avižiškių k.

Dundulis – Kazimieras Norvaiša, gim. 1909 m., iš Baisogalos vls., Mikonių k. 1953 01 23 Čelkių miške paimtas gyvas. 1953 05 14 nuteistas 25 m. lagerio.

Gerbenis – Vincas Rulys, gim. 1925 m., iš Avižiškių k. Žuvo 1946 m. birželio mėn. Skėmių miške.

Gustaitis – Stasys Gustaitis.

Katinas – vokiečių karo belaisvis, žuvo 1946 06 01 Vileikių miške.

- Kemzūra – Juozas Kudokas, gim. 1918 m., iš Ramýgalos vls., Butrimonių k. 1953 01 23 Čelkių miške paimtas gyvas. 1953 05 14 nužestas mirties bausme.
- Kęstutis – Aleksas Mingilas, gim. 1919 m., iš Mažuolių k. Žuvo 1948 03 29 Mumšelio miške.
- Klevas – Adolfas Motiekaitis, gim. 1927 m., iš Trebiškio vnk. Žuvo 1946 m. spalio mėn. Baisogalos vls., Lopų k.
- Labutis – Kazimieras Dūda, gim. 1925 m., iš Vabalių k. 1946 m. spalio mėn. Lopų k. buvo sužeistas, mirė.
- Lašas – Aleksas Motiekaitis, gim. 1912 m., iš Trebiškio vnk. Žuvo 1946 10 05 Baisogalos vls., prie Vainiūnų dvaro.
- Paleckis – (?) Norvaitis iš Baisogalos vls., Moniūnų k.
- Papartis – Vytautas Motiekaitis, gim. 1923 m., iš Trebiškio vnk. Žuvo 1947 01 05 Vabalių k.
- Paukštelis-Paukštis – vokiečių karo belaisvis, žuvo 1946 m. birželio mėn. Skėmių miške.
- Prancūzas – vokiečių karo belaisvis.
- Putinėlis – Zenonas Binkus, gim. 1923 m., iš Baisogalos vls., Goštautų vnk. Žuvo 1946 06 01 Kurklių miške.
- Radvila – Izidorius Pucevičius, gim. 1901 m., iš Šeduvos vls., Naujāsodžio k. Žaliosios rinktinės vadas, žuvo 1946 08 26 Rozalimo vls., Mediniškių k.
- Šalna – neišaiškintas partizanas.
- Šarūnas – Jonas Binkus, gim. 1893 m., iš Goštautų vnk. Žuvo (?) 1948 m. Šeduvos vls., Rukonių k.
- Tarzanas – Jonas Sadauskas iš Baisogalos. Žuvo (?) 1946 04 10 Šeduvos vls., Vaidulonių k.
- Uosis – Boleslovas Sabeckis, gim. 1916 m., iš Avižiškių k. Žuvo 1947 09 14 Avižiškių k.
- Vanagėlis – Kostas Sadauskas, gim. 1927 m., iš Baisogalos. Žuvo 1947 09 14 Avižiškių k.
- Varnas – Feliksas Simaitis iš Baisogalos vls., Piepalių k. Žuvo 1946 birželio mėn. Skėmių miške.
- Vilkas-Aukštuolis – Juozas Mingilas, gim. 1914 m., iš Mažuolių k. Žuvo 1948 03 29 Mumšelio miške.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Baisogalos krašte

Stasys Butkevičius

Michailo Gorbačiovo *perestrojkos* sukelta banga pailietė daugelį tautų, tarp jų – ir mūsų Tėvynę Lietuvą. 1988 m. birželio 3 d. Vilniuje, Mokslų akademijos salėje gimė lemtingasis Sąjūdis, kuris, nuvilnijęs per visą Lietuvą, pasiekė ir Baisogalos kraštą.

Tų metų liepos 26 dieną Baisogaloje pasklido žinia, kad plentų nuo Kauno dviračiais važiuoja sąjūdiečių kolona su plakatais ir tautine trispalve ir surengs pas mus mitingą. Sąjūdžio pasiuntinių, tarp kurių buvo ir baisogalietė V. Vagonytė, miestelio centre laukė didelis būrys gyventojų. Pasirodę vyrai buvo jauni, energingi, jie sakė laisvę skelbiančias kalbas ir pirmą kartą išskėlė trispalvę vėliavą. Skelbimų lentoje jie iškabino revoliucingus plakatus ir išvažiavo Šeduvos link, o vietos gyventojai dar ilgai aptarinėjo šį neįprastą įvykį.

Miestelio valdžios ir įstaigų atstovai buvo pasimetę ir sutrikę, nežinojo, kaip elgtis. Jie nieko nedarė ir stengėsi laikytis nuošalyje. Daugelis žmonių džiaugėsi ir stebėjosi matydami viešai plevėsuojančią trispalvę.

Spauda, radijas ir televizija, ypač platinami Sąjūdžio leidiniai, pranešinėjo apie ryžtingus Sąjūdžio veiksmus, kuris pradėjo tikrąją, o ne mistinę Lietuvos *perestrojką*. Prasidėjus tautos Sąjūdžiui žmonės suvokė, kad gyvenimas keičiasi iš tikrųjų, kad galima kalbėti drąsiai ir laisvai, nebijant pasekmių. Tačiau valdančioji tautos dalis laikėsi santūriai ir vis laukė, kaip čia viskas klostysis toliau.

1988 m. rugpjūčio 23 d. Baisogaloje įvyko pirmasis Sąjūdžiui pritariančiųjų mitingas. Apie gėdingą Molotovo–Ribentropo paktą bažnyčioje kalbėjo kun. Pranciškus Ščepavičius, o Kultūros namuose – Stasys Butkevičius. Rugpjūčio 27 d. būrelis baisogaliečių vyko į Maironio gimtinę – Pāsandravį. Ten apie tai, kad reikia sutvarkyti poeto gimtinę, kalbėjo dr. Česlovas Kudaba.

Tų metų rugsėjo 3-ią dieną įvyko simbolinė, Žaliųjų organizuota, Baltijos jūros gelbėjimo akcija „Apkabinkime Baltiją“. Joje dalyvavo daug baisogaliečių. Nors oras buvo vėsus, bet žmonių nuotaikos buvo pakilios. Nustatytą valandą susirinkusieji penkioms minutėms susikibo rankomis – apjuosė Baltiją. Palangos Sąjūdžio būstinėje mūsiškiai susitiko su Lietuvos MA darbuotojais, kurie, prof. J. Šveiščio pakviesti, užsuko į Baisogalą. Jų susitikimas su baisogaliečiais įvyko Gyvulininkystės instituto posėdžių salėje (apie 150 žmonių). Tarp dalyvių buvo ir Radviliškio KGB darbuotojas.

1988 m. rugsėjo viduryje baisogaliečių pakviestas atvyko Vytautas Radžvilas. Kultūros namuose jis kalbėjo apie Lietuvos politinę padėtį ir siūlė įkurti Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupę. Buvo įkurta pati pirmoji ir pati aktyviausia Radviliškio rajone Sąjūdžio rėmimo grupė. Vilniuje vykusiame Sąjūdžio steigiamajame

Paminklinis akmuo Baisogalos įkūrimo 450 metų (1539–1989) sukakčiai paminėti

*Baisogaliečiai jūros
gelbėjimo akcijoje
„Apkabinkim Baltiją“.
1988 09 03*

suvažiavime spalio 22–23 d. Baisogalai atstovavo Jonas Ančerys, Petras Kaščionis, Jonas Kutra ir Vytautas Vagonis.

Spalio pabaigoje į Baisogalą atvyko 22 klubo „Atmintis“ nariai, kurie kapinėse sutvarkė aplūžusius 1919–1920 m. Lietuvos savanorių kapų paminklus.

Metų pabaigoje Sąjūdžio nariai rinko parašus SSRS konstitucijos pataisoms, taip pat rinko aukas nukentėjusiems nuo žemės drebėjimo Armėnijos gyventojams.

1989 metai Baisogalos sąjūdininkams buvo patys kūrybingiausi. Buvo iškilmingai paminėta Vasario 16-oji. Vilniuje Sporto rūmuose vasario 25–26 d. vykusiame Žemdirbių sąjūdžio suvažiavime dalyvavo Baisogalos atstovai. Kovo 9 d. prie LPS rėmimo grupės buvo įkurta ekologinė grupė, sprendusi apylinkės vandenu ir aplinkos užterštumo mažinimo problemas.

1989 m. pavasarį buvo pradėta svarstyti, kaip atstatyti Baisogalos Nepriklausomybės paminklą.

1928 m. Baisogalos miestelio centre iš akmenų buvo pastatytas gražus paminklas, kurį šventinant dalyvavo ir ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras. Pokario metais šis „buržuazinis“ paminklas komunistinei valdžiai buvo nepageidaujamas. Jį palaiapsniui vietinis okupacinės valdžios aktyvas pradėjo daryti. Pats mačiau, kaip vietinis stribas, turbūt savo viršininkų nurodymu, pasistatęs kopėčias kūju skalde paminklo viršutinę dalį. Tai buvo 1948 metų rugsėjis, kada aš, išmestas iš Vilniaus universiteto, pradėjau mokytojauti Baisogalos gimnazijoje.

1967 m. Radviliškio rajono valdžia nutarė apniokotą paminklą sunaikinti. Šis darbas buvo pavestas Melioracijos darbų įmonei – MSV. Ir koks likimo pasityčiojimas – tą barbarišką darbą turėjo atlikti šios organizacijos techninio skyriaus viršininkas, buvęs Nepriklausomos Lietuvos karininkas, buvęs represuotas – Alfonsas Sušinskas. Galingu buldozeriu nuvertus paminklą, dalį jo plokščių panaudojo netoliese statomo tarybinių karių paminklo konstrukcijoms. Kai kurias plokštes, niekam nematant, statybos brigadininkas Vytautas Kraponavičius užkasė nuošalioje vietoje, o vieną plokštę su iškaltu užrašu parsivežęs namo išsaugojo Vytautas Linkevičius.

*Iškilmų prie
Nepriklausomybės
paminklo momentas.
2004 m.*

Sąjūdžio grupė nutarė Nepriklausomybės paminklą atstatyti. Buvo sudaryta komisija, jos pirmininku išrinktas Petras Kaščionis, pavaduotoju – Jonas Ančerys, išdininku – Vytautas Damanauskas, nariais – Elena Šveistienė ir Jonas Kutra. Paminklo brėžinį parengė architektė Asta Meškauskienė, o atstatymo darbus vykdė skulptorius Vytautas Čepas.

Paminklui atstatyti reikėjo nemažai lėšų. Jas rinko ne vienas Sąjūdžio žmogus, bet ypač daug nuveikė Feliksas Šarauskas. Visuomenines lėšas geranoriškai aukojo apylinkės kolūkių vadovai Algirdas Venckus, Juozas Blažys, Antanas Petrauskas. Lėšomis ir technika padėjo Baisogalos eksperimentinis ūkis (direktorius Pranas Meilus), Melioracijos įmonė (direktorius Antanas Digimas).

1989 m. gruodžio 30 d. paminklas buvo iškilmingai atidengtas. Tai buvo patikėta garbaus amžiaus Pranui Šveisčiui ir Baliui Žaliauskui, dalyvavusiems pirmojo paminklo statyboje. Paminklą pašventino monsinjoras Pranciškus Ščepavičius.

Tą pačią dieną miestelio centre buvo atidengtas ir paminklinis akmuo Baisogalos įkūrimo 450 metų sukakčiai pažymėti. Jame iškalti skaičiai 1539–1989. Paminklo autorius skulptorius Vytautas Čepas.

1989 m. liepos mėn. buvo pradėti rinkti parašai dėl svetimos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos.

1989 m. rugpjūčio 23 dieną įvyko didžiulė manifestacija, pavadinta „Baltijos kelias“. Jis parodė visai Europai, kad trys mažutės, bet galingos dvasios tautos: Lietuva, Latvija, Estija, nori būti laisvos ir pačios spręsti savo likimą. Šioje manifestacijoje gausiai dalyvavo ir Baisogalos apylinkių gyventojai: kas autobusais, kas savo mašinomis pasiekė Pāsvālio r. Talačkōnių kaimo plentą, kur 19-ą valandą susikibo rankomis.

Ši gerai organizuota Sąjūdžio tarptautinė akcija pradžiugino Lietuvą ir nustebino Europą.

Lapkričio mėnesį Sąjūdžio rėmimo grupės posėdyje buvo nutarta pastatyti paminklą išniekintiems apylinkės partizanams. Pradėta ieškoti žuvusiųjų palaikų pievose prie Kiřšino upelio. Po trijų dienų paieškų, lapkričio 18 d., pavyko rasti vieną duobę, į kurią stribų buvo sumesti septyni žmonės (vienas – moters skeletas). Vytauto

Linkevičius teigimu, jie žuvo 1947 m. rugsėjo mėn. Avižiškių kaime. Netoli šios duobės aptikta ir antroji, kurioje buvo penkių žmonių palaikai.

Prieš laidojant partizanai buvo pašarvoti dviejuose karstuose Baisogalos bažnyčioje. Gruodžio 2 d. įvyko iškilmingos laidotuvės. Karstus, uždengtus trispalvėmis vėliavomis, nešė Baisogalos vidurinės mokyklos abiturientai: G. Lapinskas, R. Triukas, A. Muchlickas, A. Grigaliūnas, taip pat sąjūdininkai P. Pranaitis, S. Bliznikas, J. Kutra, P. Kaščionis ir vienas mokytojas.

Už gyventojų surinktas aukas perlaidotiems partizanams pastatytas aukštas ažuolinis kryžius, o ant jų antkapinio paminklo granito iškaltos palaidotųjų partizanų pavardės.

Vėliau E. Šveistienė surinko autentišką medžiagą apie šio krašto mažai žinomas partizanų kovas ir jų žūtį ir paskelbė knygoje „Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyventojai“, išleistoje 2000 metais.

1990 m. kovo 7 d. vyko demokratiški rinkimai į Radviliškio rajono ir Baisogalos apylinkės tarybas. Aktyvūs sąjūdiečiai pateko į jas.

Pagaliau išaušo 1990 metų kovo 11-oji. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą didžiosios Europos valstybės ignoravo, nes nenorėjo trukdyti M. Gorbačioviui išvesti okupacinę kariuomenę iš Berlyno ir visos Rytų Vokietijos. Mažutės Islandijos paskelbtas Lietuvos pripažinimas buvo grynai simbolinis, bet vis dėlto pradžia buvo padaryta.

Toje beginklių žmonių minioje, pastojusių tankams kelią Parlamento aikštėje, buvo ir daugelis baisogaliečių, kurie Sąjūdžio įkvėpti, rizikuodami savo gyvybe, ėjo ginti Lietuvos nepriklausomybės.

Tuo metu vyko pavasarinis jaunuolių šaukimas į okupacinę kariuomenę. P. Kaščionis ir V. Vagonis važinėjo po kaimus ir ragino šaukiamus jaunuolius neiti į karinį komisariatą.

LPS Baisogalos grupės sąjūdiečiai buvo aktyvūs ir principingi. Per rinkimus jie vykdavo stebėti rinkimų eigos į daugelį rinkiminių apylinkių: Gražiškių, Griñkiškio, Kairėnų, Skėmių, Pākirišinio, Palōnų, Pāšušvio, Vaitiekūnų.

Nuo 1993 m., susikūrus partijoms, Baisogalos sąjūdiečiai tapo įvairių partijų nariais: Tėvynės sąjungos, Tautininkų, Krikščionių demokratų, Liberalų. Nuo tada LPS Baisogalos rėmimo grupė nustojo veikti.

Naujas ažuolinis kryžius palaidotiems partizanams, kurių pavardės iškaltos ant antkapinio granito paminklo, prisiminti. Kryžius ir paminklas – prie krašto gynėjų, žuvusių kovose su bermontininkais 1919 m., kapų

K. B. Strolio nuotraukos

ETNINĖ KULTŪRA

Kalendorinių švenčių ir buitės papročiai

Stanislovas Liučvaitis

Kalendorinių švenčių, buitės papročiai Baisógalos valsčiuje turėjo ir tebeturi nemažai panašumų su kitų Vidurio Lietuvos regionų papročiais, bet turi ir skirtumų. Per visą pastarąjį šimtmetį jie kito kartu su visuomeninio gyvenimo atneštomis naujovėmis, vieni jų elementai atmirė, atsirado naujų, kiti plėtėsi, turtėjo. To ieškota, teirautasi daugiausia iš pagyvenusių žmonių, dalyvavusių ir dalyvaujančių organizuojant etnografines šventes ar renginius. Jų pasakojimų, atsakymų į pateiktus anketos klausimus, sukauptų 2003 m. dalyvaujant ekspedicijoje, pagrindu parašytas šis straipsnis. Jo gale aštuoniolikos baisogaliečių duomenų pateikėjų sąrašas.

Kalendoriniai švenčių papročiai gana nevienodo turinio, apimties ir reikšmės. Be abejonės, turiningumu ir įvairove išsiskiria Kūčių, šv. Kalėdų bei Velykų ir Naujųjų metų papročiai, todėl ir pradėdame pasakojimu apie šias šventes.

Pirmiausia, ką daugelis baisogaliečių prisimena, – Kūčios, šeimos šventė. Paprastai Kūčioms visą dieną įtemptai ruošiamasi. Kaip pasakojo I. B. Žmoginienė, labai gerai išvalomi visi namai, lovos perklojamos švariais skalbiniais, visi šeimos nariai išsimaudo pirtyje, persirengia švariais drabužiais. Kūčių vakarienei paruošiamas stalas: paklojama šieno, kuris uždeginamas balta staltiese, padedamos lėkštės, pagražinama žvakėmis, eglių šakelėmis. Viduryje stalo dedama lėkštė su kalėdaičiais. Visi šeimos nariai, kur jie begyventų, stengiasi susirinkti į gimtuosius namus. Jei šeimos narys yra miręs ar negali vakarieneje dalyvauti dėl rimtų priežasčių, tai jam prie stalo paliekama tuščia vieta, padedama lėkštė, ant jos statoma žvakelė, kuri uždegama per vakarienę. Ant stalo dedama dvylika valgių: silkė, žuvis, kūčiukai su aguonų pienu, kisielius, džiovintų vaisių sriuba, daržovių mišrainė, grybai, virtos bulvės, rauginti kopūstai, duona. Visiems susirinkus, sukalbama malda. Tėvas paima kalėdaitį ir ištiesia jį motinai, linkėdamas jai linksmų Kalėdų. Motina atsilaužia gabalėlį kalėdaičio. Po to tėvas kiekvienam šeimos nariui tiesia kalėdaitį. Taip daro ir motina. Visi pasikeičia linkėjimais ir kalėdaičių gabalėliais. Šeimai pavalgius, pasiliekiama prie stalo, buriama ir spėliojama apie ateinančius metus, laimę, sveikatą, meilę ir kt. Kūčių stalo valgiai pa-

liekami nakčiai – mirusiųjų artimųjų ir giminių vėlės ateis namų aplankyti ir pasivaišinti.

Kalėdos, B. Pletkienės žodžiais, baisogaliečiams – didelė šventė. Papyrusčiavė nuimdavo šieną nuo stalo ir išnešdavo gyvuliams. Taip buvo daroma kaime. Prieš Kalėdas būdavo pastatoma ir papuošiama įvairiais blizgučiais, karoliukais, obuoliais, saldinais eglutė. Po eglute Kalėdų rytą vaikai rasdavo jiems paliktų Kalėdų senelio dovanų. „*Per Kalėdas aplankome tėvelius, giminaičius*“, – prisimena moteris.

Gal pati laukiamiausia baisogaliečių, ypač jaunimo, šventė būdavo Velykos. Mat per Gavėnią, atgailos ir Kristaus kančios prisiminimo laiką, žmonės gerokai pavargdavo nuo sauso pasninko, net mažiausių pasilinksminimų draudimo. Ypač tas laukimas sustiprėdavo Verbų sekmadienį. Kaip pasakojo palonietė V. Urbonienė, labiausiai buvo paplitęs plakimo verba (kadagių) paprotys. Vaikai jau išvakarėse stengdavosi pasirūpinti verba, kad kuo anksčiau galėtų nuplakti suaugusiuosius. Tėvai tyčia dėdavosi miegą, kad suteiktų vaikams malonumo. Šie plakdami sakydavo: „*Ne aš plaku, verba plaka! Ar žadi marguti?*“ Kadagių šakeles baisogaliečiai ir palonietė šventindavo bažnyčiose.

Baisogalos bažnyčioje Velykų naktį vykdavo inscenizuoti paskutinių Kristaus kančių ir Prisikėlimo momentų vaidinimai. Jų pažiūrėti skubėdavo ne tik parapijos, bet ir viso valsčiaus katalikai, ypač jaunimas. Iš E. Pletkienės, V. Muchlickienės labiausiai išimusių tos šventės epizodų – linksmybės grįžtant ir grįžus iš bažnyčios po pamaldų. Būdavo lenktyniaujama, iš senovės tikint, kad kas Velykų rytą greičiau sugrįš ir atsigavęs, tas tais metais pirmiau kitų darbus nudirbs, bitės daugiau spiečių išleis, gyvuliai bus sveikesni. Užtat keliai būdavo pilni lenktyniaujančių. Iš bažnyčios grįždavo su pašventintų margučių kraitele. Vaikai ir suaugusieji po pusryčių mėgdavo margučių ridenimo (daužymo) varžybas, kurios neaplenkdavo nė vieno kiemo. Vaikai eidavo kiaušiniai – lankydavo gimines, kaimynus, sveikindavo juos su švente ir už tai būdavo gausiai apdovanojami margučiais.

Su Sekminėmis, religine Šventosios Dvasios atsiuntimo švente, dar vadinama ir piemenų švente, buvo artimiausiai susiję karvių ganymo papročiai. Baisogalietė R. Gedvilienė mena, kai Sekminių dieną piemenys iš beržų šakelių pindavo vainikus, kuriais puošdavo karves. Beržų šakomis papuošdavo ir namus. Vainikuodavo karves, kad jos būtų pienesnės. Už tai šeiminkės piemenims dosniai atsilygindavo saldinais, vaisėmis. Dažname kaime būdavo organizuojamos sudėtinės vaišės. Prieš jas pradendant, šeimomis apeidavo laukus, paskui, draugėn suėję, vaišindavosi, dainuodavo, šokdavo, supdavosi sūpuoklėmis. Šis paprotys, pasikeitus galvijų ganyimo būdui, atgyvenus piemenavimui, jau bežinomas iš senelių pasakojimų ar iš knygų.

Į atskirą grupę galima skirti papročius, artimiau susijusius su tautos, šeimos šventėmis, nors katalikiškoje Lietuvoje jos ir neatsietinos nuo religinės aplinkos.

Pirmiausia Naujieji metai. Apie šią metų šventę papasakojo baisogalietė O. Strolienė, S. Rimkuvienė, kiti gyventojai, daugiausia pastaruoju metu gyvenantys Baisogaloje, nors gimę ir augę šio valsčiaus kaimuose. Šiai šventei būdavo ruošiamasi iš anksto. Išvakarėse iškūrenama pirtis. Pirmiausia maudosi vyrai, paskui – moterys. Naujieji metai sutinkami bičiulių būryje. Susirinkę prie šventinio stalo, pasveikinę vieni kitus su artėjančiais Naujaisiais, vakarieniauja. Tuo metu prisimenami praėjusieji metai, spėliojama, kas kurio šeimos nario laukia ateinančiais. Visi nori Naujųjų

išvakarėse ir Naujųjų metų pirmąją dieną kuo daugiau sužinoti apie save, savo ateitį, kaip gyvens naujaisiais, kokie jie bus, kaip seksis. Iki vidurnakčio pramogauja – buria laimę, laukia kitų metų atėjimo. Buvo manoma, kad pramiegojus naujųjų atėjimo momentą, visus metus nesiseks, neatstos snaudulys. Vaikai ir suaugusieji stengiasi būti labai geri, vildamiesi, kad nuo jų elgesio tą dieną priklausys visų metų sėkmė. Šeimos nariai nesibara, nesiginčija, vieni kitiems padeda, kad to galėtų tikėtis sau per visus naujus metus. Pradžia liaudies papročiuose daug ką lemia. Tai sako ir priežodis „*Gera pradžia – pusė darbo*“. Užtat, jei išgirsi pirmiausia gerą žinią, metai bus geri, linksmi, jei blogą, – visus metus turėsi blogų naujienų ir liūdesio. Dėl to stengiamasi šią šventę praleisti gražiai, turiningai, pakiliai.

Tarpukario metais iškilmingiausiai buvo švenčiama Vasario 16-oji, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo diena. Kaip straipsnio autoriui pasakojo baisogalietis J. Pilunskas, tą dieną prie namų būdavo iškeliamos tautinės vėliavos, mokyklose, Baisogalos šaulių namuose, prie Nepriklausomybės kovų paminklo vykdavo minėjimai, koncertai, jaunimas lankydavo savanorių, žuvusių už tėvynės laisvę ir nepriklausomybę, kapus, būdavo prisimenamos kovos su bolševikais, bermontininkais, vykusios 1918–1919 m. šiame krašte. Vasario 16-oji, pati didžiausia valstybinė šventė, skyrėsi nuo kitų švenčių patriotiniu patosu ir poveikiu, žadinančiu sąmoningą kiekvieno baisogaliečio apsisprendimą sąžiningai dirbti tautos ir krašto gerovei, dėl gražesnės ir geresnės ateities. Taip buvo iki 1940 m. birželio 15 d. Į baisogaliečių sąmonę įstrigę Vasario 16-osios šventės patriotiniai išgyvenimai prisidėjo brandinant atgimimo viltį ir kovojant dėl nepriklausomybės atkūrimo per visus sovietinės okupacijos dešimtmečius.

Po 1990 m. kovo 11-osios pradėtos švęsti naujos šventės, imtos kurti ir diegti naujos tradicijos, ėmė formuotis nauji papročiai. Baisogaliečiai, kaip papasakojo I. Ginkevičienė, K. Strolys, R. Vasiliauskytė ir kt., kasmet pažymi liūdnas Gedulo ir vilties, Juodojo kaspino dienas, švenčia Mindaugo karūnavimo dieną, atgyja Lietuvos kariuomenės diena. Gedulo dienomis prie namų iškeliamos juodais kaspinais perrištos valstybinės vėliavos, vyksta gedulo minėjimai, pamaldos už žuvusius tremtyje ir partizaninėje kovoje, eitynės į kapines su žvakutėmis rankose, kurių metu prisimenami ir pagerbiami paguldę galvas šalyje ir Sibiro tremtyje, išblaškyti po visą pasaulį kraštiečiai. Kasmet vis išpūdingesnė tampa Mindaugo karūnavimo dienos šventė, jos metu vyksta dideli koncertai. Naujoms tradicijoms būdingi ir nauji papročiai, kiekviena baisogaliečių karta stengiasi savaip naujai ir prasmingai praturtinti šventes ir šokiadienius, padaryti juos tikru tautiškumo ugdyimo šaltiniu.

Viena turtingiausia papročių valsčiaus šventė – Joninės (Rasos). Jos papročiuose daug ikirikščioniškosios kultūros liekanų, ypač šventės išvakarėse atliekamuose veiksmuose prie ta proga sukurtų laužų, prie kurių linksminamasi. Rytmetį per laužavietes būdavo genami galvijai, kad karvės būtų pieningos. Apie Joninių papročių įvairovę papasakojo B. Pletkienė, P. Ščepavičius, suminėdami tokius: eitynės aplink laužus, šokinėjimas per ugnį, sveikatos, vedybų būrimas ir kt. Liaudiškose Joninių apeigose daug vietos tenka jaunimo bendravimui. Pamiškių aikštelėse, ant kalvų keliamos kartys su smalos statinaitėmis, medinių ratų stebulėmis, ant kurių kraunami laužai. Svarbus šventės žaidimas – paparčio žiedo ieškojimas. Pastaraisiais metais Joninės švenčiamos Baisogalos dvaro parke. Vyksta atrakcionai, saviveiklininkų pasirodymai.

Tarpukario metais valsčiuje pirmą gegužės sekmadienį buvo švenčiama Motinos diena. Būdavo pagerbiamos gyvos, prisimenamos mirusios motinos. Ta proga vykdavo minėjimai, koncertai. Sovietinės okupacijos metais Motinos dieną stengtasi pakeisti tarptautine Moters diena. Atkūrus nepriklausomybę, vėl grįžtama prie Motinos dienos, propaguojama Tėvo diena. Sunku pervertinti tų dienų reikšmę stiprinant pagarbą šeimai, aukštinant jos darnumą. Tos dienos, kai jautriu žodžiu, dovanėle, apsilankymu pas tėvus, šventiniu vakaru-koncertu pagerbiame savo artimiausius šeimų narius, įgauna vis didesnę atgarsį ir, be abejonės, daug prisidės prie geriausių tradicijų atgimimo ir moralinio tarpusavio santykių šeimoje nuskaidrinimo. Tokios mintys kilo klausantis J. Šarauskienės, R. Gedvilienės, S. Rimkuvienės ir kitų baisogaliečių atsiminimų bei samprotavimų.

Daugiausia medžiagos surinkta apie baisogaliečių vestuvių papročius. Remiantis apklaustos duomenimis ir E. Silevičienės, O. Strolienės bei kitų respondentų atsiminimais, galima susidaryti ryškų tų papročių vaizdą. Vestuvėms, kaip vienai iš svarbiausių šeimos švenčių, būdavo ruošiamasi gana rūpestingai ir apgalvotai. Jaunųjų pulką paprastai sudarydavo keturios–šešios pabrolių ir pamergių poros. Buvo įprasta, kad svečiai susirenka sutuoktivių dienos rytą pas jaunąjį jo išleisti, o pas jaunąją – jaunąjį sutikti. Kai jaunojo pulkas atvykdavo į jaunosios namus, jis būdavo kuo iškilmingiau sutinkamas. Pasitikdavo jaunoji su savo palyda, uošviai. Atliekama apeiga jaunąją išleidžiant, jaunosios atsisveikinimas su savo tėvais, namais ir jaunyste. Jeigu būdavo abiejų jaunųjų tėvai, jie sustodavo kartu. Jaunieji su tėvais atsisveikindavo stovėdami ar klūpėdami, bučiuodami tėvams rankas ir veidą. Rankos pabučiavimo prasmė – padėka už išauginimą, išmokslinimą ir paruošimą savarankiškam gyvenimui.

Pagal baisogaliečių papročius tuoktis į bažnyčią jaunoji važiuodavo drauge su svotais ir vyriausiąja pamerge, o jaunasis – atskirai. Seniau važiuodavo vežimu, dabar – automobiliais. Po santuokos nusifotografuodavo.

Namuose, laukiant sugrįžtančių vestuvininkų, prie sodybos, kur vykdavo vestuvės, pastatydavo išpuoštus vartus. Prie jų jaunuosius pasitinka vestuvių svečiai, muzikantai. Jie sveikina jaunuosius. Abiejų jaunųjų tėvai jaunavedžius pasitinka prie namo prieangio durų. Sutikimas apeiginis – su duona, druska ir vyno taurėmis. Iki šiol išlikęs paprotys – užstalės išpirkimas. Vietą užstalėje buteliais gėrimo išperka piršlys ir pabroliai, pamergės – saldainiais, sročia – tortu. Vaisėms vadovauja piršlys, sročia ir muzikantai. Baisogaliečių vestuvėse rūtų vainikėlis nuimamas pirmosios dienos vidurnaktyje, o veliumas – antrą dieną, per antrąjį susėdimą prie stalo.

Šiuolaikinėse baisogaliečių vestuvėse dovanojimų apeiga yra išlaikiusi tradicinę formą. Dovanos duodamos dažniausiai antrą dieną, prieš marčpietį. Pastatomas staliukas. Ant jo sudedamos jaunųjų dovanos. Abu jaunieji ir piršlys kviečia prie staliuko ir apdovanoja jaunosios ir jaunojo tėvus, paskui piršli, pirmąją porą – pamergę ir pabrolį, jaunosios ir jaunojo seseris, brolius, senelius, krikštatėvius. Po to visi apdovanotieji teikia savo dovanas jaunavedžiams. Dažniausiai įteikiamas vokas su pinigais. Per dovanojimo apeigą vyrauja iškilminga nuotaika.

Pakorus piršli, vestuvės oficialiai baigiamos. Giminės, svečiai skirstosi namo. Išvykstantys namo svotai, piršliai, giminės, kaimynai apdalijami luktuvėmis namiškams, – saldumynais, gėrimo buteliu ir kt. Išvažiuoja ir muzikantai.

*„Dainorių“ ansamblis
(vadovė S. Anglickienė)
pasiruošęs Užgavėnėms.
Iš Baisogalos kultūros
namų archyvo*

Apie baisogaliečių krikštynas straipsnio autoriui papasakojo E. Pletkienė. Jos žodžiais, krikšto tėvais pasirenkami geri žmonės, tikint: koks krikšto tėvas, toks dažniausiai būna ir krikštavaikis. Krikšto rūbelius įgyja krikšto motina arba abu krikštatėviai. Sakoma, kas krikšto marškinėlius laiko visą gyvenimą, tas bus laimingas ir turtingas. Susideda krikštynos iš dviejų dalių: a) apeigų bažnyčioje, duodant krikštijamam vardą ir įvedant į krikščioniškąją bendruomenę, b) krikštynų vaišių. Pirmagimiui duodamas dažnai senelio ar senelės vardas. Buvo įprasta pasirinkti tą vardą, kurio šventojo dieną vaikas gimdavo.

Baisogaliečiai turėjo ir tebeturi savus laidojimo papročius. Seniau, kai mirdavo žmogus, apie netektį pranešdavo Baisogalos ar Palėnų bažnyčių varpų gaudesys, vieni kitiems – mirusiojo artimieji ir kaimynai. Po Pirmojo pasaulinio karo, kai neturėta specialių tam patalpų, mirusįjį šarvodavo namie, didžiausioje trobos patalpoje, prieš tai nuprausdami ir aprengdami. Į laidotuves susirinkdavo ir paskutinę pagarbą mirusiajam atiduodavo visas kaimas. Prie velionio iki trijų dienų budėdavo, vykdavo šermenys, kurių metu giedodavo rožinį ir Visų šventųjų litaniją. Iš namų, o dabar iš šarvojimo patalpų, pirmiausia lydima į bažnyčią. Palydų metu būdavo giedama. Po gedulingų pamaldų karstas vežamas ar nešamas į kapines. Nuleidus karstą į duobę, visi prie duobės esantys beria ant karsto po tris žiupsnelius žemės. Anksčiau gedulingi pietūs būdavo namuose, o dabar dažniausiai valgyklose ar kavinėse. Per pietus patatoma kėdė ir mirusiajam, ir jam padengiamas stalas, padedama mirusiojo nuotrauka. Giedama. Apie laidojimo papročius straipsnio autoriui papasakojo J. Norvaišienė.

Aprašėme, kaip mums atrodo, svarbiausius baisogaliečių kalendorinių švenčių ir buities papročius. Kaip matome, jų nemažai, jie lydi per visus metus, padėdami to krašto žmonėms gyventi, išlaikant savitumą ir pilietiškumą.

Straipsnio autoriui talkino: Ona Strolienė, gim. 1919 m., Stanislava Rimkuvienė, gim. 1931 m., Regina Gedvilienė, gim. 1954 m., Jonas Pilunskas, gim. 1918 m., Irena Birutė Žmoginienė, gim. 1938 m., Bronislava Dobrovolskienė, gim. 1913 m., Veronika Urbonienė, gim. 1937 m., Vlada Muchlickienė, gim. 1926 m., Janina Šarauskiene, gim. 1948 m., Janina Norvaišienė, gim. 1942 m., Elzbieta Silevičienė, gim. 1917 m., Emilija Pletkienė, gim. 1918 m., Valerija Šukelienė, gim. 1911 m., Kazys Strolis, gim. 1933 m., Pranas Ščepavičius, gim. 1918 m., Ida Ginkevičienė, gim. 1944 m., Birutė Pletkienė, gim. 1956 m., Roma Vasiliauskytė, gim. 1956 m.

Sodybų želdiniai Baisogalos apylinkėse

Gražina Žumbakienė

Visą gyvenimą žmogų supa augalai. Be jų sunku įsivaizduoti lietuvio valstiečio sodybą. Šiame straipsnyje rašoma apie Baisogalos apylinkės sodybų dekoratyvinius medžius ir krūmus, sodus, apynius, daržus, kambarines gėles ir gėlių darželius XX a. pirmajame–ketvirtajame dešimtmetyje. Nagrinėjama, kokius augalus ir kur sodino, kodėl sodino, kam vartojo. Straipsnis parašytas remiantis autorės surinkta medžiaga 2004 m. birželio mėnesį buvusiame Baisogalos valsčiuje.

Dekoratyviniai medžiai. Sodino medžius, be jų neišivaizdavo sodybos: „Sodyba be medžių – kokia ten sodyba. Tada nebuvo nei minties, kad sodyba būtų neapželdinta“ (M. Žaliauskas).

Iki Pirmojo pasaulinio karo gyventojai savo sodybose sodino lapuočius: ažuolus (*Quercus*), beržus (*Betula*), gluosnius (*Salix*), klevus (*Acer*), liepas (*Tilia*), šermukšnius (*Sorbus*), vinkšnas (*Ulmus*). Po Pirmojo pasaulinio karo ėmė sodinti paprastąsias egles: „Egles pradėjo sodinti prie anos Lietuvos“ (M. Pelėdienė). Jomis dažniausiai ap-sodindavo vakarinę sodybos ribą, kad apsaugotų nuo vėjų, ypač sodus (3 pav.).

Tikėjo, kad šermukšnio bijo velnias: „Šermukšnio kieme reikia, kad apsaugotų nuo piktos dvasios“.

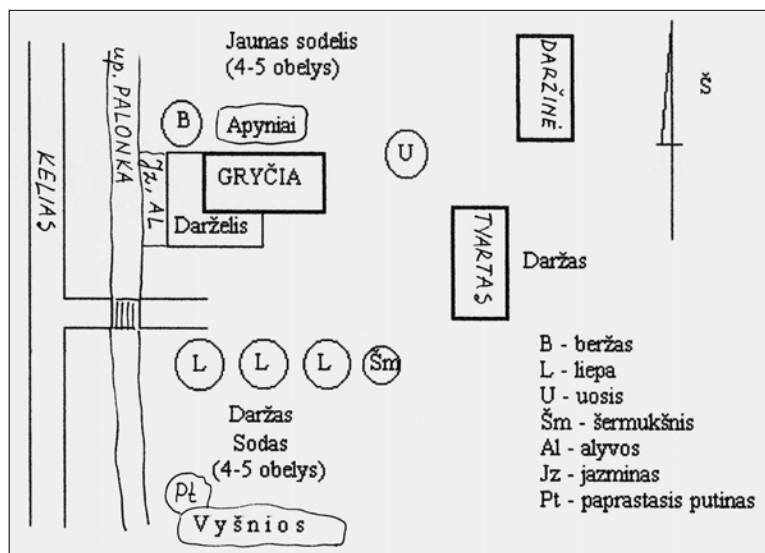
Vienkiemiuose medžių sodino daugiau, nes buvo vietos (1, 2 pav.). Gatviniuose rėžiniuose kaimuose dėl vietos stokos sodino tik vieną kitą medį (3, 4 pav.). M. Pelėdienė prisimena, kad jų kieme išvis nebuvo medžių, nes senelis liko kaimo vietoj ir išdalijo vaikams po 5 ha: „Miško medžių nebuvo. Mažas sklypas, aplink daržai, kiemas nedidelis, nebuvo kur sodinti“.

Gyventojai vardijo, kodėl sodino medžius:

1) dėl grožio;

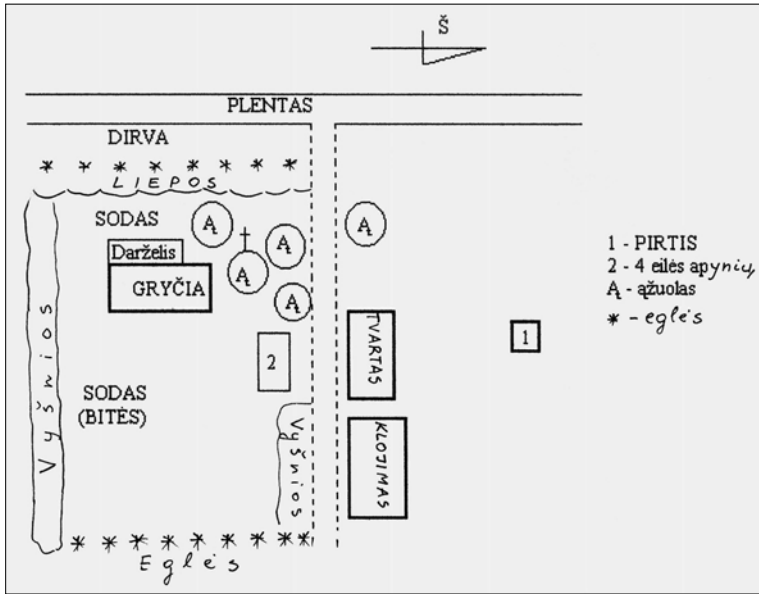
2) kad labai mylėjo medžius: „Tėvelis sodino iš meilės jiems“

(E. Žilinskaitė);

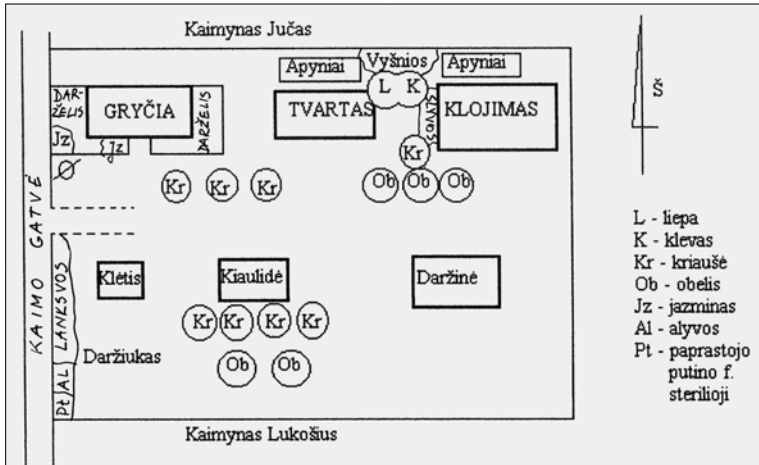

1 pav.

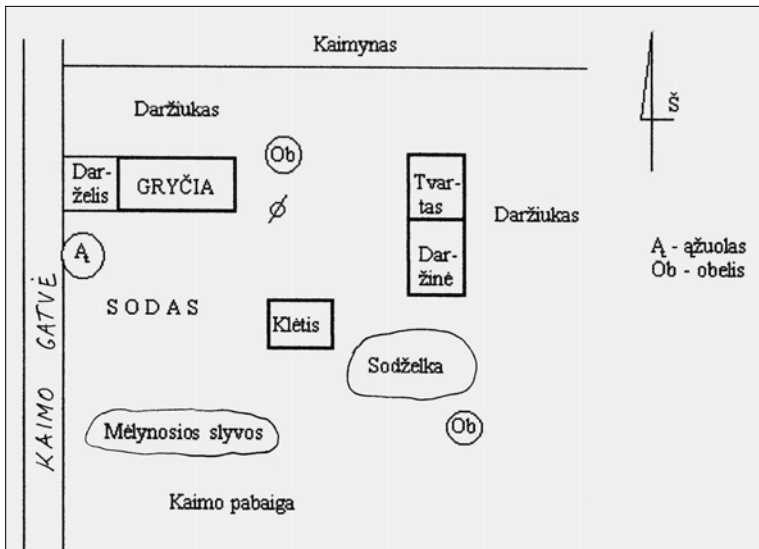
I. Bartkevičienės sodyba. Valatkónių k.

2 pav. M. Žaliausko sodyba. Skėmių k.

3 pav. V. Kavaliauskienės sodyba. Vabalių k.

4 pav. J. Lipskienės sodyba. Užpurvių k.

Noreikos kiamas
Augmėnų k.
Stovi O. Noreikaitė.
Tarpukaris.
Iš O. Strolienės
albumo

3) nuo perkūnijos: „Kad medis aukštesnis už trobą, tai perkūnas trenks į medį, netrenks į trobą“;

4) dėl pavėsio;

5) dėl užuovėjos;

6) „šermukšnio uogų arbatą gėrė. Ir taip uogas valgė. O dangi tikėjo, kad šermukšnio bijo velnias, tai šakelę su uogom nulaužė, pamerkė kambaryje, porą dienų palaikė, uogas nuvalgė, šakelę sudegino. Žiemai ant aukšto papylė“ (I. Bartkevičienė);

7) vaikų gimimui atminti. O. Strolienė sako, kad jiems, trims vaikams (2 broliams ir seseriai), tėvas pasodino po berželį. M. Žaliausko tėvas visiems 5 sūnums pasodino po ažuolą. Kai 18 metų brolis Ksaveras žuvo 1941 m. birželį per susišaudymą su rusais, tai tėvas nupjovė jo ažuolą. „Dabar tėvas vietoj to žuvusio ažuolo pastatė kryžiu, kai grįžo iš Komijos lagerio (iš tremties)“;

8) gražu, kai paukščiai medžiuose čiulba. Kėlė į juos inkilus. M. Žaliauskas prisimena, kad pas juos sodyboje būdavo apie 20 inkilų ir koks 50 kregždžių lizdų. I. Bartkevičienė sako, kad atskrisdavo gegutė, pakukuodavo kiekvieną metą. Labai kukavo prieš pat Antrąjį pasaulinį karą. Jos mama sakė, kad nelaimę iškukuos, maras ar karas bus. Ieva Baisogaloje gyvena nuo 1960 m. ir daugiau gegutės nebegirdėjo. Buvo tikima, kad, jei gegutė labai kukuoja prie namų, tai „tuos namuos ilgai neišgyvensi, iškukuos. Ar išsikelsi, ar tu vienaip, ar kitaip“ (M. Pelėdienė). I. Bartkevičienės dėdienė gyveno Skamaičiųkų kaime tarp miškų. Nebesitikėjo, kad ištekės, jau buvo 40 metų. Vienais metais palei namus labai kukavo gegutė. Dėdienė sakė: „Galvojau, kad mirsiu, iškukavo vestuves. Kaimynai sakė, tave, Onute, iškukuos iš Skamaičiųkų, išeisi“.

Kai kada medžiai patarnavo ir kaip dekoracijos. O. Strolienės tėvai vedė 1913 m. dar neišsiskirsčiusiamė į vienkiemius kaime. Kaimo kryžkelėj augo senas ažuolas.

Visas kaimas susirinko laukti vestuvinių, užtvėrė kelią. Jau buvo pavakarys. Į tą ažuolą prikabino daug liktarnų. Dar kelias pakabino ir į netoliese augusius beržus. Labai gražu buvę. Tėvams buvo siurprizas.

Medžius gerbė, mylėjo, mokė vaikus jų nelaužyti. Aiškino, kad medeliui skauda:

„Tėtei visko gaila buvo. Jei berželio šakelę nusilauži pasimerkt, sakė, kam kankinat medelį, jeigu jums pirštą nulaužtų. Jeigu jazminą ar alyvą nuskini, sako, kam skini, tegul lauke žydi“ (I. Bartkevičienė).

E. Žilinskaitė ir dabar prisimena, kaip ją pravirkdė tėvas. Buvo maža, ganė karves. Vaikai nupynė botagą ir sako: *„Atnešk botkotį“*. O jų sode augo didelis lazdyno krūmas. Ji išpjovė vieną lazda. Pamatė tėtė. Jis sakė, lazdyno vaikelį nupjovei, tėveliai verks, o tam vaikelui kraujas bėga. Mama dar užstojo. O tėvas ir mamą barė, sakė, užauginsi beširdę. Sekminėms berželį leido atsinešti tik iš miško, ir tai – tik kur prastas, kreivas.

Sodas. Iki Pirmojo pasaulinio karo mažai buvo sodų. Prisimena B. Praninskas: *„Mano augime labai nebuvo sodų. Tik Pākiršinio dvare buvo sodas. Pas žmones po medelį vieną kitą pasodinta“*. Ėmė daugiau sodinti tarpukaryje. Tada kaimai kėlėsi į vienkiemius, taip pat dalijo dvarų žemę savanoriams ir kumečiams: *„Kur yra sodyba, tuoj sodus užsisodina“*. Tuo laiku ir mokytojai pradėjo mokyti vaikus sodinti medelius. B. Praninskas sako, kad 4-tame skyriuje buvo knygutė *„Vaikų darbymetė“*. Joje buvo ir sodų planų. Atvažiuodavo į mokyklas agronomai, aiškino, kaip sodinti: *„Kad ne tankiau kaip 6 m, vainikai turi nesusisiekti, eilėm“*. Taip pat agronomai mokė, kaip paruošti duobę sodinimui: *„Duobę iškast didelę, iš toarto pagrandų (mėšlą išvežus kas lieka) įpilti, žemę užpilti ir sodinti. Medeliai augdavo gražūs“*. Sodus dažniausiai sodino aplink gryčią.

Ne visi galėjo turėti sodus. M. Jurevičienė sako, kad sodo jie neturėjo, nes sodyboje buvo prasta žemė, smėlis, vaismedžiai išsaldavo, nunykdavo.

Soduose augo obelys, kriaušės, slyvos, vyšnios ir uogakrūmiai: geltonieji, juodieji ir raudonieji serbentai, agrastai. Uogakrūmius dažniausiai sodino eilėse tarp obelių. Žinojo ne visų vaismedžių veisles, dažnai apibūdino pagal vaisių skonį, išvaizdą, prinokimo laiką.

Kriaušės: ankstyvos; bapkinės, cukrinės: *„Labai geltonos, skanios“*, dūlinės, rudeninės: *„Rugsėjo mėnesį apie Mataušą – rugsėjo 21 d.“*; vėlyvos.

Obelys: alyvinės, baltieji alyviniai, pilkieji alyviniai, alksninės, antaninės, aporpinės: *„Dideli obuoliai. Liepos 26 d., per Šv. Onos atlaidus atvažiuodavo giminės aplankyti, tai tuos obuolius skanaudavo“* (B. Praninskas), avietiniai, grabšteinai; Lietuvos pepinai; serinkos, seringiai, statiniai: *„Kietai, rudeniniai, raudoni, labai skanūs“*.

Slyvos: geltonos, mižnės.

M. Žaliauskas pasakoja, kad vyšnių buvo 2 rūšių: *„Vienos buvo daug saldesnės ir labai derlingos. 1939 m. iššalo. 1942 m. baigė iššalti visiškai iš šaknų. Kitos – ne taip saldžios“*.

Sodinukus patys skiepijo ar pirkė iš turgaus, iš medelynų, sodinukų priaugindavo Baisogalos miškų urėdija. J. Lipskienės tėvai, kai išsikėlė į vienkiemį, 24

medelius pirko iš Goštauto medelyno, buvusio Tauginaičių kaime Krekenavos valsčiuje (Panevėžio r.). Dar 6 mažesnes obelaites išsikasė iš namų kaime:

„Mamai, tetei, babunei ir mums trims seserims, kiekvienas buvom pasiskirstę. Mano – avietinė, statinė – sesers, alksninė – kitos sesers, kitų neatsimenu“.

Ir patys žmonės išsiaugindavo, kaimynams duodavo. M. Pelėdienės tėtė gale klojimo į pietų pusę pasisėjo kriaušių sėklų. Jos paaugo, persodino, o dėdė iškiepijo labai skanių kriaušių.

Didesnius sodus nuomojo žydai. B. Praninską, apie 15 metų bernioką, žydai samdydavo saugoti išsinuomotą Pākiršinio dvaro sodą. Reikėjo ne tiek saugoti, kiek surinkti nukritusius obuolius. Per naktį sergėdavo. Palapinė buvo iš šiaudų padaryta – iš kartelių sukalta ir šiaudais užmesta.

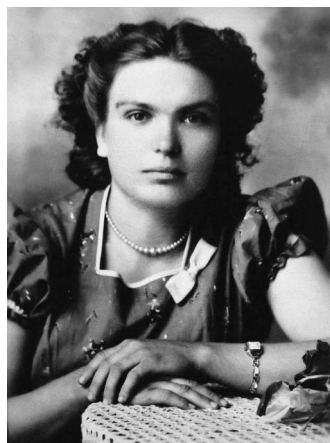
Apyniai. Dauguma augino apynius, nes darydavo alų. Apynojų sodino už trobos, tvarto, prie klojimo, kur prie kiemo tvoros. Apyniams smeigė kartis, kurias vadino *virptymis, virpčiais*. Imdavo tiesias eglines kartis. Jas ne visai nuskusdavo, dar truputį šakutes palikdavo: *„Lyg margą paliaka, geriau kabinasi, lipa aukštyt“.*

Trėšė skiedromis, pjuvenomis iš skiedryno, *„šiuksles iš gryčios nešdavo ir pildavo“.*

Daržas. Daržas buvo arčiau namų, o bulves sodino lauke. Daržuose augino aguonas, agurkus. Jos buvo dvejopos – pilnavidurės ir vadinamosios *samaseikos*. Pilnavidures augino ne tiek dėl aguonų, kiek dėl jų gražių žiedų. Samaseikos pačios pasisėdavo. Reikėjo laiku nuimti jų derlių:

„Vėjas išpūkšto. Tai ir nelieka. Nuskina galvytes tik pabalusias, bet dar neatsidariusias akutes. Supila į kokią dėžę, pakloja skarelę ir laiko ant saulės, kol prinoksta. Po vieną iškratai. Nenuipjautos išbyra pro skylutes“ (I. Bartkevičienė).

O. Strolienė pasakoja, kad jie agurkų augino mažai, tik šaltibarščiams, salotoms. Rudenį važiuodavo į Kėdainius pirkti. Augino burokėlius. Raudonus apvalius vadino *cvikliukais*: *„Grynai raudoni“.* Augino ir kubilinius burokėlius. Jie buvo pailgi raudonais ir baltais ruožais. Vieni sakė, kad raugė cvikliukus, kiti – kubilinius. Sodino gyvulinius ir cukrinius burokus. Juos augino laukuose. Gyvulinius šėrė kiaulėms, karvėms. Iš cukrinių darė alų: *„Alaus pasidaryt būdavo. Nuvirino, įdėjo mielių, apynių. Gyvuliam nedavė“.* Česnakų sodino nedaug: *„Kokį 10 galvelių. Į dešras. Nelabai vertino“.* Kopūstus sodino 1–2 kapas (1 kapa – 60 daigų). M. Pelėdienė pasakojo, kad sodino taip, kad nesusidurtų – šachmatiškai. Į duobutes pylė šviežio karvės mėšlo, sumaišyto su vandeniu, dėjo kopūstą, užbėrė sausa žeme, ir nereikia daugiau laistyt. B. Praninskas prisimena, kad jie augino ir pašarinių morkų, molūgų. Juos vadino arbūzais. Pasodino koki trejetą. Dėjo į bulvienę sriubą, pupas

Pateikėja M. Pelėdienė (Lubickaitė) jaunystėje. Liaudiškių k. 1958 m. Iš M. Pelėdienės albumo

sodino tarp bulvių. Turėjo baltų ir rudų, taip pat margų pupelių: „*Margos kaip karvės*“. Sodino po dvi. Taip pat sėjo juodus ridikus, ropių. Patys valgė ir gyvuliams davė: „*Daug sėdavo. Karvėms*“. Sėtinius vadino *kručkais*. B. Praninskas sako, kad kručkai užaugdavo dideli baisiausiai. Juos ir patys valgė, ir karvėms šėrė. Dėdavo į bulvienę ar taip grauždavo. Svogūnus vadino *cibuliais*.

Iš prieskonių augino krapus, kai kas pasisėdavo *černušku* (sėjamoji juodgrūdė – *Nigella sativa*). O. Strolienės namuose visą laiką, kiek ji atsiminė, augo senas petražolių krūmas.

Salotas mažai kas augino: „*Salotų vietoj buvo rūgštynės ant griovio kranto*“ (I. Bartkevičienė). Ridikėlius pradėjo auginti jau tarpukaryje. Pomidorų taip pat nelabai kas žinojo. O. Strolienės tėvas prieš vestuves buvo Amerikoje ir ten pamėgo pomidorus. Parsivežė sėklų į Lietuvą ir pradėjo auginti. Sode padarydavo lysvę, apdengdavo brezentu ant mietų, kad nesušaltų. Valgė su grietine ir svogūnais. Kaime dar niekas kelerius metus neaugino, sakydavo: „*Pas Jankevičienę yra kažkokių raudonų burbulų*“. I. Bartkevičienė taip pat sako, kad pomidorai atsirado vėlai, tik prieš Antrąjį pasaulinį karą. Jos draugė Valė turėjo – buvo prisiuntę iš Vokietijos: „*Davė paragaut. Neskanu. Į mokyklą ėjau. Ji su cukrum valgė, jai skanu*“.

Tarpukaryje ėmė skatinti auginti įvairesnių daržovių. O. Strolienė atsimena, kad jie su „*Ūkininko patarėju*“ gavo nemokamą priedą – E. Dargytės knygutę „*Daržovių valgiai*“, 1934 m. išleista Kaune. Tada pradėjo auginti lapinius salierus, porus, kaliaropes. Kaliaropes „*panytėm vadino, kad ilgį kotai, galvos aukštai*“.

Daržovių sėklų stengėsi patys užsiauginti. Tam pavasarį sodino sėklojus: kručkų, burokėlių šakniavaisius, kopūstų galvas. Kelis kopūstus iš rudens palieka su šaknimis. Pakabina žemyn galva, palaiko apie dvi savaites kamaroje ar rūsyje. Po to įsodina į kokį indą su žemėmis. Nelaisto. Pavasarį darže įsodina.

Nuo kirminų kopūstų lapus barstė pelenais. Kad svogūnai geriau derėtų, kai jau pradeda gerai augti, juos truputį atkasdavo. Jeigu imdavo gelsti – pelenų šarmu laistydavo. Kibire verdančiu vandeniu užplikydavo apie litrą pelenų. Palaikydavo kelias dienas, kad pritrauktų, nupildavo ir laistydavo.

Sodindami ar sėdami daržoves, atsižvelgdavo į mėnulio fazes bei jo buvimą danguje, taip pat į mėnesio dienas. Dar buvo ir kitokių prietarų. Bene daugiausia nurodymų buvo agurkų ir svogūnų sėjai. Agurkus geriausia sėti, kai jaunas mėnuo į priešpilnį eina: kad žydėtų ir megzėtų vaisius. Kiti – agurkai per perversmą gerai, kai iš priešpilnio eina į pilnatį. Tą dieną, kai perversmas būna. Dar viena nuomonė – geriausia per šv. Eleną. Agurkus reikia sėti su vyru kartu, tada geriau megs, dviem sėti. Svogūnams geriausia „*gegužės 8 diena – cibulių diena. Stanislovas – cibulninkas*“. Svogūnus sodinti priešpilnyje, pilnatyje ar delčioje, tik ne jauname – tada jie tampa žieduoliais. M. Pelėdienė sako, kad svogūnus sodinti „*ant delčios ir kad nebūtų mėnesio ant dangaus*“. Jos babytė vieną kartą pusę svogūnų pasodino dieną, o po pietų vėl sodino (jau buvo mėnuo danguje), ir šie buvo žieduoliai, o kur prieš pietus – visi geri. Dar ir toks patarimas buvo: „*Cibulius sodini – reikia vyro cibulius palaikyt prieš einant, gerai auga, cibuliai dideli bus*“. Kopūstus sodinti „*senugaly, mažiau kirminų bus ant kopūstų*“.

Kambarinės gėlės. Dauguma kambariuose augino kambarines gėles. Vyrai kartais pykdavo, sakė, kad gėlės kenkia: „*Šviesos trūksta, langai pūva*“. M. Žaliauskienė gėlių neturėjo dėl mažų langų: „*Labai maži langiukai, net nebandžiau auginti*“.

Augino tokias gėles: alijošius (*Aloe*); fikusus (figmedis – *Ficus*), klevelius (kambarinis klevas – *Abutilon*), mirtas (tikroji mirta – *Myrtus communis*). Buvo smulkesniais ir stambesniais lapeliais: „*Vadino – viena smulki mirta, kita – stambi mirta*“ (I. Bartkevičienė), oleandrus (paprastasis oleandras – *Nerium oleander*), muškatalėlius (juostuotoji pelargonija – *Pelargonium zonale*), pelargonijas (didžiažiedė pelargonija – *Pelargonium grandiflorum*), jeronimus (kvapnioji pelargonija – *Pelargonium odoratissimum*). „*Būdavo stambūs ir smulkūs. Smulkiais lapeliais labiau kvėpia, jį labiau mylėjom. Labai gairvus kvapas*“, raudonuosius pipirus (vienmetė paprika – *Capsicum annum*); balsamininkas vasarines (balzamininė sprigė – *Impatiens balsamina*).

Vasarines daugino sėklomis, o daugiametes – ūgliais. Daugindami ar persodindami žiūrėjo mėnulio fazių. Vienos sako, kad geriausiai yra trečiame vakare jauno, o kitos – priešpilyje. Atseit pasodintos jauname auga ir auga, o priešpilyje – žydi. Ypač stengėsi gėlių nedauginti delčioje – dilsta ir neprigyja. Žemę vazonom vienoms ėmė perpuvusių – iš tų vietų, kur mėšlą dėdavo. Kad nebūtų per daug riebu, pridėdavo daržo žemės. Kitos ėmė iš kurmiarausių ar velėninę perpuvusių – sausinimo griovius kasė ir velėnas krovė.

Gėles augino, kad gražiau būtų, dėl skanaus kvapo. Kai kurias vartojo vaistams, prieskoniams, apeigoms. Raudonųjų pipirų truputį dėjo į maistą dėl prieskonio. Alijošių vartojo nuo plaučių ligų: supjaustė ir medum užpylė. Jei išsiplovė pirštą, alijošiaus lapo uždėjo. Jeronimas buvo nuo ausies uždegimo, skausmo. Tarp rankų sutrynė ir į ausį įdėjo. Žiemą mirtų vainikėlių kartais pynė jaunajai: „*Jei nėra visam kaimė rūtų, aplaksto. Ar nušalę*“. Iš mirtų vainikėlis buvo tik iš bėdos: „*Nelabai garbinga, nes rūta nepakeičiama*“.

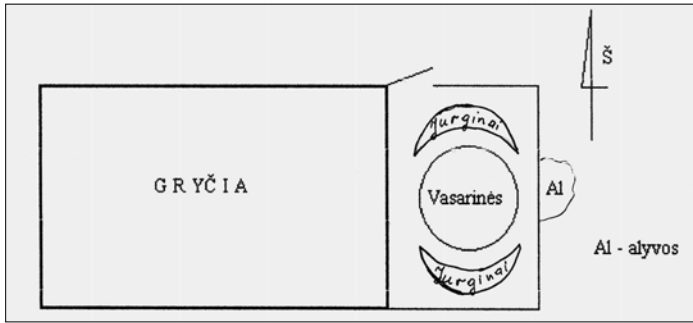
Gėlių darželis. Gėlių darželis buvo kiekvienoje sodyboje. Be jo neišsivaizdavo gyvenimo. O. Strolienės tėvelis sakė: „*Namas be sodo, be darželio – negyvenama vieta*“. Gėlių darželių rengė dėl grožio, džiaugsmo. Tai buvo namų papuošalas. Pagal darželių sprendė, kokia šeimininkė: „*Jei prastas darželis – apsileidus gaspadinė*“. „*Darželis turi žibėt*“. Taip pat gėlių reikėjo papročiams, jas vartojo vaistams.

Darželio vieta. Darželių rengė prie gyvenamojo namo. Pasaulio šalių atžvilgiu gėlėms tinkamiausia augti yra pietų pusė. Gatviniuose kaimuose to nežiūrėjo ir darželių rengė tarp namo ir kaimo gatvės. Vienkiemiuose vietos platu, tai darželių dažniausiai rengė į pietų pusę, nežiūrėjo, ar tai būtų į kiemo pusę, ar ne. Buvo mergaičių, kurios labai mylėjo gėles. Jos prisodindavo gėlių ne tik darželyje, bet ir kitose sodybos vietose. M. Žaliauskas prisimena:

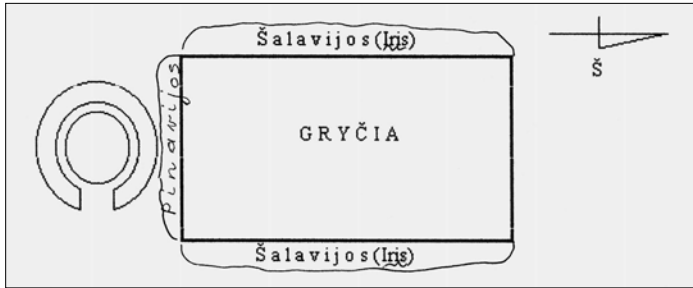
„*Kai mažas buvau, dar tėvo sesuo Saliutė buvo netekėjus, tai vos ne po kiekviena obelimi buvo darželis. Kurios arčiau namo. Obelys dar mažos buvo*“.

Darželio plotas ir lysvelių suplanavimas. Darželiai užėmė įvairų plotą prie namo: gale namo (5, 6 pav.), per visą namo šoną (7 pav.), per pusę namo šono; „L“ formos – gale namo ir per pusę šono iki durų (8 pav.). Dar kiti sukasė per visą namo šoną ir abiejuose namo galuose (9 pav.).

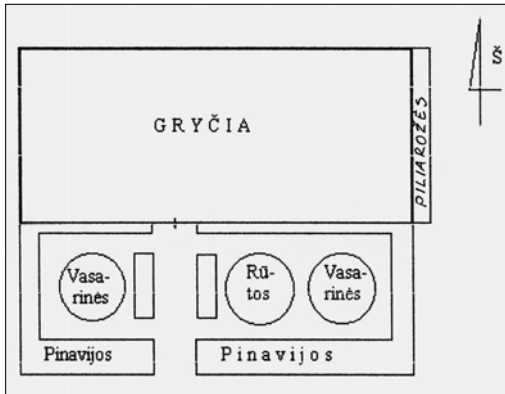
Lysvelės vadino *lovelomis*. Pakraščiuose – pagal tvorą, namą sukasdavo pailgas, centre – dažniausiai apskritas. M. Žaliauskienė pasakoja, dėl ko jai labiau pa-

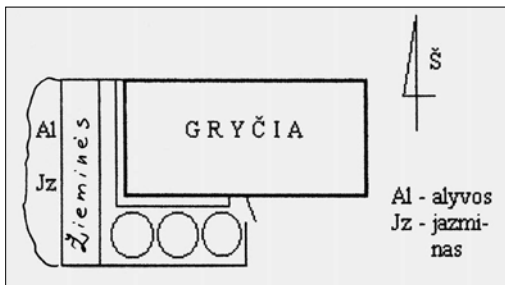
5 pav.
M. Jurevičienės
gėlių darželis.
Užpurvių k.

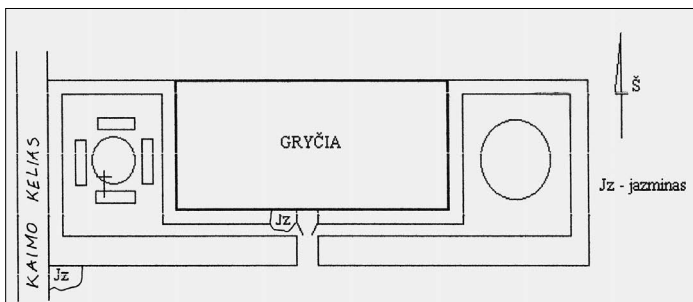
6 pav.
S. Blotnytės
gėlių darželis.
Skėmių k.

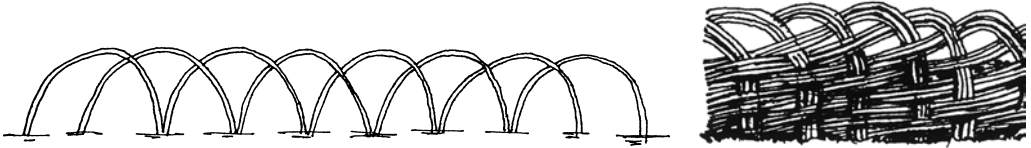
7 pav.
M. Pelėdienės
gėlių darželis.
Liaudiškių k.

8 pav.
I. Bartkevičienės
gėlių darželis.
Valatkónių k.

9 pav.
V. Kavaliauskienės
gėlių darželis.
Vabalių k.

tiko apvalios lysvelės: „Dėl ravėjimo geriau apvali, eini vienodai, o keturkampė – prieini kampą, nebe taip prieit gerai. Taip lengviau būdavo“. Kartais aplink jas išdėstydamo dar ir kitas lysveles: pusbėnuliukus, pasagos formos, keturkampes.

Takelių priežiūra. Aplink lysveles išskaptuodavo žolę, barstė smėliuku. Ypač puošė prieš atlaidus.

Lysvelių kraštų tvirtinimas. Lysvelių kraštus tvirtino gana įvairiai:

1) daugiausia apdėdavo akmenukais, juos pavasarį baltino kalkėmis;

2) augalais – šimtažiedžiais (saulutėmis): „Aplink vieną lovele – vienos spalvos, aplink kitą – kita spalva“;

3) karklų vytelėmis. Tvirtino dviem būdais. Pirmas buvo paprastesnis. Karklų vyteles išlenkdavo lankeliais (10 pav.). Vieni jas prieš tai nuskusdavo, kiti – ne. Smeigė po vieną arba dažniau – po tris: „Po vieną nebus gražu ir višta ilįs“. Antrasis būdas buvo sudėtingesnis. Vyteles išpindavo (11 pav.);

4) velėna. Retai kas velėnavo, nelabai mėgo: „Tegu ją šimtas, leidžia šaknis“;

5) smaigstė ir balanom ar nenuskustais lazdyno, karklo pagaliukais. Juos sukryžiuodavo. Sako, kad balanėlėm gražiau.

Tame pačiame darželyje kartais derino ir kelis lysvelių tvirtinimo būdus, pavyzdžiui, apvalias apipynė vytelėmis, o kraštines apdėjo akmenukais.

Darželio gėlės. Daugiametės: stulpiukai (astras – *Aster*). M. Pelėdienė pasakojo, kad pas juos darželyje nuo namo durų iki vartelių abipus takelio buvo stulpiukais nusodinta. Iš nužydėjusių darė šluotas: „Rudenį nupjaudavom ir surišdavau šluotas. Kol dar ne visai nudžiūvę, jau peržydėję, rudeniop, nebeturi grožio. Kiemui – per minkšta, greit susinešioja, o gryčią gali ilgai šluoti“; paliokas (auskarėliai – *Dicentra spectabilis*), bobos (paprastoji baltagalvė – *Leucanthemum vulgare*). „Raminės tokios kaip laukuos, tik didesnės“, plačmėtės (vaistinė balzamita – *Balsamita major*), pinavijai, pinavijos (vaistinis bi-

10 pav. Lysvelių kraštų tvirtinimas karklų vytelėmis, išlenktomis lankeliais

11 pav. Lysvelių kraštų tvirtinimas išpintomis karklų vytelėmis

Merginos su bijūnais.
Iš kairės: S. Blotnytė,
M. Jaraškaitė,
V. Tauraitė. Skėmių k.
Apie 1943 m.
Iš S. Blotnytės albumo

jūnas – *Paeonia officinalis*); pinavijai, piconijos, pinavijos (baltažiedis bijūnas – *Paeonia lactiflora*). Visi bijūnai buvo labai mėgiamos gėlės. Debesylas (*Inula*) senas augalas. Kartais per daug imdavo plėstis: „Pradėjo labai šeiminkauti ir kitiems neduoti gyventi“, parstapas (baltoji driekana – *Bryonia alba*). Prisimena M. Pelėdienė: „Dėdienė turėjo parstapą. Augo prie durų. Parstapas turi kažkur prisiglaust, prie sienos“, mėlyniukai (skėstažiedis flioksas – *Phlox divaricata*), karkliukai, plioksai (šluotelinis flioksas – *Phlox paniculata*), goštautai, goštautos (goštautinė gaisrana – *Lychnis chalcidonica*); yzapas, yzopas (vaistinė juozažolė – *Hyssopus officinalis*). „Pas kaimyną daug būdavo“. „Mamela buvo pasisodinus“, nekvepiančios mėtos (katžolė – *Nepeta*), balti dobiliukai (pievinė kraujažolė – *Achillea ptarmica* var. *multiplex*). V. Kavaliauskienė prisimena, kad pas juos darželyje buvo kryžius. Aplink jį buvo prisodinta šių gėlių, batukai, čebatėliai (mėlynoji kurlpelė – *Aconitum napellus*). „Beveik kiekvienam daržely“, kvepiančios mėtos, šaltmėtės, pipirmėtės, pūkinės mėtos (mėta – *Mentha*), konvalijos (paprastoji pakalnutė – *Convallaria majalis*). Vienos jų iš miško parsinešusios pasisodindavo kur pakrašty, pagal pamatą ir džiaugdavosi, kad graži, kvapni gėlytė. Kitos nemėgo, kad labai plečiasi: „Pakankamai miške. Plečias, eina, kam sodinti“, pelatrūnas (peletrūnas – *Artemisia dracuncululus*): „Mūsų mamytės mama jau turėjo“, bitelė (didysis pentinius – *Delphinium elatum*): „Nuo senų laikų“, goštautai (vaistinis putoklis – *Saponaria officinalis*), žieminiai jurginai, senoviški jurginai, kazokai (plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata*), rūtos (žalioji rūta – *Ruta graveolens*), perliukai (vaistinis skaistenis – *Pyrethrum parthenium*), šparas, smidras (vaistinis smidras – *Asparagus officinalis*), silvadai (paprastasis sinavadas – *Aquilegia vulgaris*); šalavija (vaistinis šalavijas – *Salvia officinalis*), lelija, geltona lelija (viendienė – *Hemerocallis fulva*): „Senovinės, rudos, ilgai stovi pamerktos“, šalavijos, kalavijos, vilkdalgės (mėlynžiedis vilkdalgis – *Iris germanica*). Sodino kur pakraščiuose: „Pašaly pasodintos, pačiam pašaly aplink gryčių. Smėlis, gerai ten augo“ (S. Blotnytė); bervinkos (šliaužiančioji žiemė – *Vinca minor*). Dar keletą vaistinių žieminių augalų augino ir kitose sodybų vietose: čižmus (paprastoji bitkrėslė – *Tanacetum vulgare*). Sodino kur pašaly, prie šulinio, pelūnus, metelius (pelynas – *Artemisia absinthium*); „Kur prie medžio kokio – obelies ar vyšnios. Laukuos neaugdavo, netiko žemė“ (M. Žaliauskienė). „Darže kur pakrašty“, kaulažolės (vaistinė taukė – *Symphytum officinale*) – „Darže pakrašty“.

Doimetės: šiošės (šiuropinis gvazdikas – *Dianthus barbatus*), našlaitės (*Viola*), neužmirštuolės (*Myosotis*). Kai kada pasisodindavo iš laukų parsinešę, rožės (piliarožė – *Alcea rosea*). Sodino pagal sieną, mojukai, tabokėla (raktažolė – *Primula*); šimtažiedžiai (saulutė – *Bellis perennis*).

Vienmetės: lineliai (darželinis gludas – *Coreopsis tinctoria*); bobos, karaliaus akys (paprastoji kosmėja – *Cosmos bipinnatus*), lepkonijos, levkonijos (leukonija – *Matthiola incana*): „Gražios, pilnavidurės, labai kvepia“, naktinyčios, naktinukai (dviragė leukonija – *Matthiola bicornis*): „Arčiau kieme, kur sėdėti, kad kvepėtų“, nadatkos, medatkos (vaistinė medetka – *Calendula officinalis*). Vieni sodino darželyje, kiti – tik darže: „Niekada nebuvo pas mus gėlė, prie daržo, vaistams“ (M. Pelėdienė), nasturtos, žemčiūgai (nasturtė – *Tropaeolum*), žirniukai (kvapusis pelėžirnis – *Lathyrus odoratus*). Paminėjo, kad buvo kvepiantys žirneliai ir nekvepiantys, paprasti žirneliai. Tie nekvepiantys nekvepia, todėl ir nelabai mėgiami buvo. Jei dar buvo kur vietos, tai pasėjo; šabalbonai (raudonžiedės pupelės – *Phaseolus coccineus*); atstarnai, astros, saliamonai (kininis

ratis – *Callistephus chinensis*), razetos (kvapioji razeta – *Raseda odorata*): „*Buvo mylima gėlė, kvepianti*“, roželės (darželinė rožūnė – *Lavatera trimestris*); sausiukai, šlamučiai (darželinis šlamutis – *Helichrysum bracteatum*), gvaizdikai (didysis serentis – *Tagetes erecta*), levažandžiai (didysis žioveinis – *Antirrhinum majus*).

Svogūninės: tribulkos (laiškinis česnakas – *Allium schoenoprasum*), baltos lelijos (*Lilium*), lelijos, lelijos rudos, joninės (lelija – *Lilium*): „*Žydi ant Jono, neraityti, tiesūs žiedai*“, karališkos lelijos, karalienės, cacarai, carskos (lelija – *Lilium*): „*Vėliau žydi, lapai ištaškuoti ir užraityti*“, narcizai (*Narcissus*). Balti tuščiaviduriai ir pilnaviduriai, tulpės (*Tulipa*). Buvo mažesniais žiedeliais kaip dabar. Kvepiančios raudonos pilnavidurės ir nepilnavidurės.

Šakniagumbinės: jurginai (*Dahlia x cultorum*). Pagal žiedų formą jurginus vadino koriukais, kudlotais, paprastais. Koriukų žiedas panašus į bičių korį. „*Kudloti – suktais lapais: „kudliai“ ir paprastai (lapiukais)*“. Jurginus mylėjo, ypač stengėsi turėti kuo įvairesnių spalvų: „*Mano babunė turėjo 25 spalvų jurginų. Įvairių formų*“ (J. Lipskienė).

Gėlių sodinimo tvarka. Darželio pakraščiuose dažniausiai sodino aukštas žieminės gėles, viduryje – vasarines. Moterys sako, kad patvory pasodintos aukštos gėlės užstoja saulę vidurinėms lysvelėms. Bet pasienyje nelabai galėjo sodinti:

„*Senesni tėveliai pyko, kad prie namo – lietus lyja, pūdo, atsiremia į sieną, pelyja. Mažiau pasieny sodino, daugiausia patvory*“ (I. Bartkevičienė).

Kartais pasieny sodino jurginus, piliarožes.

Dekoratyviniai krūmai. Darželyje ar kur netoli jo augino skaniai kvepiančius ar gražiai žydinčius krūmus: bezdus (paprastosios alyvos – *Syringa vulgaris*), diemėdžius (*Artemisia abrotanum*), rožes, erškėtrožes, radastas (erškėtis – *Rosa*). Augino pilnavidurius ir tuščiavidurius: „*Pas babytę balta pilnavidurė, kvepianti*“ (M. Pelėdienė). „*Ružavos. Kvepia skaniai. Tuščiavidurės*“, jazminus (darželinis jazminas – *Philadelphus coronarius*), spiriukus (lanksva – *Spiraea*); burbuliukus (baltauogė meškytė – *Symphoricarpus albus*); gulbinus, boldanus (paprastojo putino f. sterilioji – *Viburnum opulus var. roseum*).

Augalų išigijimas. Sėklomis ir daigais dalijosi su draugėmis, kaimynėmis. Moterys, išsikeldamos kitur gyventi, gabenosi ir žieminės gėles, ypač bijūnus. Pasakoja S. Blotnytė:

„*Kai kėlėmės į Skėmius, į gyvenvietę iš kaimo prieš 23 metus, pinaujus parsivežiau. Pasiėmiau vieninkį arklį, visus kelmus su dalba išsiverčiau, dar palioką, šalavijas. Daugiamečius*“.

M. Pelėdienė iš Liaudiškių kaimo į Baisogalą parsivežė ne tik bijūnus, bet ir ajerų iš senelio linmarkos. Kai maža buvo, linmarkos jau buvo užakusios, vaikai braidydavo po tuos ajerus. Parsivežė kaip prisiminimą, pasisodino sode ir auga dabar.

Pateikėja

I. Bartkevičienė

(Gapšytė) jaunystėje.

Valatkonių k.

Iš I. Bartkevičienės

albumo

Darželio priežiūra. Mergaitės darželį imdavo prižiūrėti anksti: „Nuo kokių 7 metų pradėjau knibinėti“ (I. Bartkevičienė). M. Pelėdienė prisimena, kad darželį mergaitės pradėdavo tvarkyti per Velykas: „Pavasaris. Trečią dieną Velykų mergaitės eina į darželį. Šventė, bet į darželį jau eina. Trečia diena Velykų – darželiams puošti“. O šiaip tai darželiui tvarkyti nebuvo skiriama laiko. Darželį tvarkė atliekamam nuo darbų, ganymo laiku.

Kapinių priežiūra. Anksčiau kapų taip kaip šiais laikais netvarkė. Sutvarkydavo iš pavasario ir prieš Visus Šventus. Pasodindavo vieną kitą gėlę:

„Pas mus, Valatkónyse, daugiausia rūtelės būdavo. Dar kur šimtažiedis žybsi. Takelių negramdė, išpjovė žolę“ (I. Bartkevičienė).

Kitą kartą net ir kapo neberasdavo:

„Mama nusivedė ir kapo neberado mano sesutės. Kelis metus nenuėjo. Kitam kaime buvo nuvežus prie savo artimų. Neberasdavo kapų, nes netaisydavo – apželdavo kauburėlis, ir viskas“. Prieš Visus Šventus „tų gėlių, tų našlaičių niekas nesodino“.

Ant kapo iš kaštonų išdėdavo kryžių, aplink apdėdavo baltais burbuliukais (meškytės). Ar iš vienu burbuliukų padarydavo kryžių. Kiti ažuolo giliukais išdėjo. Kas ką surado. Išdėdavo didelį kryžių, o apačioje jo – dvi mažesnes raides A ir tarp jų kryžiuką. Svarbiausia buvo malda ir auka elgetoms bei neturtingiems žmonėms, kurie eidavo prie bažnyčios ir ten meldavosi. M. Pelėdienė pasakojo, kad per Visus Šventus šeimininkės iškepėdavo bandelių ir nešdavo jiems padalyti. Jei kas miręs ir maldininkams neduodi valgyti, tai negerai. Turi duoti nors po saldainių. Apie tai yra net toks pasakojimas:

„Gyveno dvi brolienės viename name. Ant Visų Šventų iškepė bulkutes nunešti ubagam. Ejo viena brolienė ir nunešė už abi abiejų bulkutes. Antra nėjo. Ta padalijo tas bulkes prie bažnyčios. Naktį prisisapnavo nenuėjusiai mirusi motina. Ji sako: „Vaikeli, aš taip norėjau paimti iš tavo rankų tą bulkutę, bet tu padavei kitam atnešti“.

Darželio augalų vartojimas vaistams ir prieskoniams. Bijūnų šaknis vartojo nuo išgąščio. Žalią šaknį sutarkuodavo smulkia trintuve ir duodavo apie šaukščiuką vaikui suvalgyti, kai jis išsigąsta. Paduodavo ne vieną kartą ir vis atskirai patarkuodavo. Čyžmas (paprastoji bitkrėslė) – vaikams vaistai nuo kirminų. Žiedelį sutrindavo su cukrumi. Jei nebūdavo žiedelių, tai virdavo lapų. Žiemai džiovino. Jei mato, kad paršiukai neėda – ir jiems tos arbatos maišė į jovalą. Debesylas – nuo reumato. Šaknį sutarkuoja, užpila degtine ir trina. Vartojo žalią ar džiovintą. Parstapo (driekana) sudžiovintos šaknies arbatą gerė nuo reumato. Jo juodomis uogomis trynė rankas, kad būtų baltos, švelnios. Prisiskina saują, sutrina tarp delnų ir ištrina rankas, kaip išmuilina. Parstapo džiovinta šaknimi gydė ausis: „Uždegti, kad dūmai patektų į skaudamą ausį“. Nekvepiančiomis mėtomis (katžolė) plaudavo žaizdas, kom-

presus dėjo, jei kur susimuša pirštą: pamirko skuduriuką, apvynioja. Gėrė mėtų arbata. Taip pat mėtų dėjo į virtinių vidų: varškę, bulves. Medetkas vartojo nuo visų uždegimų. Nasturtos – nuo plaučių uždegimo: „*Rūtų, nasturtų, vaikų šlapumėlio prideda*“. Pelūnas (pelynas) – apetitui pagerinti, nuo viduriavimo, „*labai gerai nuo skrandžio: po šaukštą ryte ant tuščios širdies (nevalgus)*“. Peletrūną vartojo varškės patiekalams. Dėjo į virtinius (į varškę), maišė į varškėtukus: miltus su varške sumaišo, peletrūno prideda, su peiliu supjausto. Rūtas gėrė nuo širdies, nuo gumbo: „*Rūtų palikdavom kelias žydinčias, sakydavo, vaistai geresni, žydinčių nuskindavo*“ (I. Bartkevičienė). Šalavija (vaistinis šalavijas) – „*pirmas vaistas nuo gerklės, skalauti*“. Kaulažolė (taukė) gydė kaulus. Pasakoja M. Pelėdienė:

„Lūžo kaulas. Ant skuduro sudėti vienodai taukų kiaulienos, uždeda šaknies žalios (sumušti su plaktuku), sulyginti ant skuduriuko ir dėti ant sumuštos vietos. Gali būti ir sumušta vieta, nelaužta. Ar seniai laužta, tinsta, skauda. Tik ant sąnarių negalima, nes priauga kremzlių. Jei uždėjus sudžiūsta, tai reiškia – padeda. Jei nedžiūsta uždėjus, tai nepadės“.

Vardadieniai. Dažniausiai apvainikuodavo visą durų staktą. Daugiausiai vasarą – Joną, Petrą, Povilą, Marijoną (liepos 22 d.), Oną sveikino. Vainiką pindavo iš ažuolo šakelių. Prisinešdavo su maišu iš miško. Kartais ir iš beržiukų, jei ažuolo negaudavo. Įmaišydavo gėlių. M. Pelėdienė prisimena: jos tėvas buvo Augustinas, tai kartą kaimynas pakabino vainiką ant durų iš ažuolo, pridėjo gėlių ir dar du panokę alyviniai obuoliai viršuj kabėjo, kurių ji labai norėjusi: „*Tik atmenu tuos obuolius ir dabar matau juos*“. Žiemą – iš eglės šakelių ir pridėdavo popierinių gėlių ar sausiukų. Vainiką stengėsi prikabinti, kad niekas nematytų. Nešdavo vėlai, kai miega, nakčia. Žiemą ar anksti pavasarį (Zofija, Stanislava – gegužės mėn.), kai dar labai nėra žalumynų, tik „*maža rūtelių ar taip ko*“, pynė mažiuką ant pačių durų.

Verba. Per Verbą nešdavosi šventinti kadagį. Parsinešę iš bažnyčios, su verba parūkydavo kambarius: „*Uždėdi ant žarijų ant blėkelės ir apeini kambarius, kad išeitų negeroji dvasia. Babytė taip darė*“ (M. Pelėdienė). Verbą laikė užkišę kur už paveikslą. Kai sudžiūdavo ir imdavo byrėti, įkišdavo į kokią maišiuką. Su verba pasmilkydavo prie numirusio, jei ne-

Vardinės.

Apvainikuotos gonkos.

Stovi Petras Lubiskas.

Liaudiškių k.

Apie 1930 m.

Iš M. Pelėdienės

albumo

Veronika
Kavaliauskienė –
gėlininkė, mezgėja.
Vabalai. 1996 m.
Iš V. Kavaliauskienės
albumo

malonus kvapas. J. Lipskienė sako, kad ir dabar su verba parūko bites, eidama žiūrėti. Verba buvo apsauga ir nuo griaustinio: „*Kai griausdavo, padegindavo verbos, sakydavo, griaustinis netrenks*“ (I. Bartkevičienė).

Velykos. Kartais papuošdavo velykinį stalą avižomis: „*Želmenis užaugindavom. Avižas – į žemutį bliūdėlį*“ (I. Bartkevičienė).

Mojava. Gegužės mėnesį meldėsi Švč. Mergelei Marijai. Kaime kuriuose nors namuose paruošdavo altorėlį ir rinkdavosi giedoti. Apie tai papasakojo V. Kavaliauskienė. Jų kaime *mojava* buvo pas Lukošių seklyčioje. Prie galinės sienos pastatė staliuką, ne ties langu ir ne ties viduriu sienos. Langas gale buvo vienas, tai staliukas – daugiau į kampa. Apdengė baltai iki žemės. Viršun dar uždengė gražią staltiesėlę. Virš staliuko ant sienos pakabino mojinį Švč. Mergelės Marijos paveikslą. Po juo padėjo dėžutę, apdengė, ant jos pastatė kryželį. Žvakės žemiau. Gėles statė ant staliuko, iš šonų. Raktažoles net ir vadino *mojukais*, nes jos tuo metu žydėjo ir jas merkė ant altoriuko.

Birželio mėnesį buvo birželinės: „*Vėl giedam. Paveikslas pakeičiamas Švč. Širdies Jėzaus*“.

Sekminės. Per Sekmines kambarius kaisė berželiais. Gražu, kvopia. Į kampus pastatydavo, po balkiais užkišdavo, ant stalo pamerkdavo. I. Bartkevičienė prisimena, kad gaila buvo beržus laužyti: „*Namuos buvo beržas, prie sodo. Gailėjom daug laužyt, bet truputį pakaišėm*“.

Devintinės. Devintinės tęsėsi nuo ketvirtadienio iki kito ketvirtadienio. Vienos sakė, kad gėles šventinti nešėsi pirmą ketvirtadienį, kitos – paskutinį ketvirtadienį. Nešėsi darželio gėlių: diemedį, rūtas, pinavijas (jei pražydo), jazminą. Kai kada vaisinių ramunėlių iš rugių, jei jau buvo. Parsinešę sudžiovindavo, vaistingąsias pasidėdavo vaistams, o kitas sudegindavo. Paskutinį ketvirtadienį – vaikų mišparai. Vedėsi vaikus palaiminti. Taip pat nešėsi beržiukus šventinti ar nusilauždavo bažnyčioje, kurie ten būdavo pastatyti: „*Nusineša ar užpuola laužia bažnyčioj beržiukus, tik šnara būdavo, kad užpuola bobos kaip ožkos*“ (V. Kavaliauskienė). Beržiukus „*užkaišo po grebėstais ant aukšto ar kur gryčioj. Perkūnas netrenks, jei turėsi*“.

Žolinė. Vieni sakė, kad į bažnyčią šventinti nešdavo tik javus: rugius, kviečius, avižas, linus, žirnius, „*po vieną stagariuką*“. Kiti dar „*į tuos javus idėdavo kokią*

smulkia gėlytę, žirniuką, rūtos, diemedžio“. Sako, kad puokštelės buvę nedidelės, šluotos nenešdavo.

Gėlės vestuvėse. Jaunajai pynė mažą vainikėlį iš rūtų: *„Tokį didumo kaip žiedas. Jei turi kokį nereikalingą žiedelį, ant jo“*. Pynė iš vakaro tikroji pamergė su kitomis pamergėmis. Į lėkštutę įpildavo truputį vandens ir pamerkdavo, kad nenuvystų per naktį. Jaunajai veliumą priekyje rūtelėmis apkaišydavo. Jaunikiui prisegdavo rūtos šakelę su baltu kaspinėliu. Pabroliams – *„po mažesnę rūtų šakikę su kaspinėliu“*. Pamergės – prie plaukų, į kasas šakelę rūtų.

Kad turėtų rūtų ir žiemą, įvairiai stengėsi jas išlaikyti. I. Bartkevičienė sakė, kad kuoliukus aplink rūtas išmeigdavo, iš viršaus skuduru uždengdavo. M. Pelėdienė pasakojo, kad smėlyje reikia iškasti duobelę. Jei nėra smėlio – įpilti jo. Ji iškasdavo duobelę daržinėje. Tada sustatydavo paskynusi rūtas, molinio puodo šuke uždengdavo ir dar ką užmesdavo, kad nesusaltų. *„Turėdavau žiemą prie reikalo rūtų, ar mirusiam, ar ženijam“*.

Laidotuvės. Gėlėmis mirusių nepuošė. Tik *„vaikelius ir jaunus nevedusius kaišė rūtom. Berniukui apie pagalvėlę ir toliau. Mergytėm – rūtelės ant galvytės, tarp rankelių“*. Dar uždėdavo rūtų vainiką ant karsto viršaus.

Įvairus gėlių panaudojimas. Per Pirmąją Komuniją – *„mergytėms rūtų vainikėlį ant galvytės ir ant žvakės mažiuką. Berniukams – ant žvakės vainikėlis. Kaspinėlių parišdavo“* (I. Bartkevičienė).

Sekmadieniais eidami į bažnyčią, nešėsi rūtos šakelę ir kokį smulkų žiedelį – šimtažiedį (saulutė), žirnelį ar našlaitę. Ką turėdavo. Kotelius apvyniodavo popierėliu: *„Į maldaknygę įdėdavom ir nešam rankoj, truputį išlindę. Dėl grožio. Einam vasarą basos, nešamės batukus. Užėnam pas pažįstamus pakrašty Baisogalos, apsiaunam“* (I. Bartkevičienė).

Kai rugius nupjaudavo, pabaigtuvių vainiką pindavo iš rugių, *„pakaišom visokiom gėlytėm ir baltų dobiliukų (Achillea ptarmica var. multiplex) pakaišo“*. Parneša ir šeimininkui įteikia. Prakalbą pasako, kad išgyventų iki kito rudens, kad vaikeliams būtų duonos – ir įteikia. Šeimininkas pakabina ant sienos.

Gėlių be reikalo neskynė. Net ir merkti kambariuose gailėjo. Nuskynė *„kur kokios pakrašty, kur apvytę ar ką. Pačių gražiujų nemerkm, neskynėm“*. Merkę laukų gėles. I. Bartkevičienė papasakojo, kaip jos merkdavo neužmirštuoles:

*I. Vinčio sūnaus
laidotuvės. Baisogala.
Tarpukaris.
Iš O. Strolienės
albumo*

„Paėmėm gilesnį bliūduką marmurinį bal-tą – kraštai lygūs. Vandenio pripili ir pri-smaigstydamo vieną prie kitos trumpais ko-teliais. Dviese daugiausia dirbdavom: viena prilaiko jau pastatytas, kita renka ir deda, tankiai pridedam. Žydėdavo kokią savaitę, imdavom nelabai pražydušias. Kartais da-rydavom bokštėlį – vidury aukštesnes, iš kraš-tų – žemesnes. Bokštelis gražiau atrodė. Pa-statom ant stalo, kur valgom, ar kitam šva-resniam kambarėly“.

Apie gėles sakė, kad jos gyvena. Jei reikėjo kurias išmesti, labai gailėjo: „Atrodo kaip gyvybė. Ir auga, ir puošia tą sodybą“.

Kaip matyti iš straipsnyje pateik-tų pasakojimų, tarpukario metais Baiso-galos valsčiaus gyventojai sujudo sodinti medžius, veisti sodus, auginti darželio ir kambarines gėles. Tas augmenijos ugdymo sąjūdis padėjo pakeisti aplinką, sureikšmino ir pakeitė ją, pa-gražino buitį, padėjo išsaugoti per šimtmečius susikau-pusius papročius ir tradicijas. Laikotarpio pabaigoje to krašto kaimas galėjo didžiuotis pagražėjusia, žydinčia panorama, tiesiog pasikeitusiu kraštovaizdžiu, naujo-mis sodybomis ir namais. Gaila, prievartinio kolūkių kūrimo ir reformų metais daug kas sunaikinta, primirš-ta, o visas straipsnis – vos ne gražūs prisiminimai.

Pasakojų

1. Ieva Bartkevičienė, gim. 1917 m. Valatkónių k.
2. Stanislava Blotnytė, gim. 1923 m. Skėmių k.
3. Jadvyga Bložienė, gim. 1903 m. Baisógalos m.
4. Ona Germanavičienė, gim. 1911 m. Gírvalakių k.
5. Eleonora Jankevičiūtė, gim. 1909 m. Baisógalos m.
6. Marijona Jurevičienė, gim. 1921 m. Užpurvių k.
7. Veronika Kavaliauskienė, gim. 1923 m. Vabalių k.
8. Jadvyga Kniškienė, gim. 1924 m. Baisógalos m.
9. Jadvyga Lipskienė, gim. 1929 m. Užpurvių k.
10. Alfonsa Lukošienė, gim. 1924 m. Vabalių k.
11. Minolija Pelėdienė, gim. 1935 m. Liaudiškių k.
12. Bronius Praninskas, gim. 1914 m. Kablių k.
13. Ona Strolienė, gim. 1919 m. Augménių k.
14. Elena Šeiniénė, gim. 1927 m. Gírvalakių k.
15. Antanina Urbonavičienė, gim. 1917 m. Baisógalos m.
16. Marija Žaliauskienė, gim. 1929 m. Skėmių k.
17. Mykolas Žaliauskas, gim. 1927 m. Gírvalakių k.
18. Elena Žilinskaitė, gim. 1921 m. Baisógalos m.

Pirmoji Komunija.

Stovi baisogaliečiai (iš kairės):

R. Kersnauskas, A. Mockūnaitė ir A. Mockūnas. Matyti rūtų vainikėlis ant mergaitės galvos, taip pat rūtų vainikėliai ant žvakių. Baisógala.

1973 m. rugpjūčio 12 d.

Iš J. Mockūno albumo

Papročių teisės reliktai baisogalių gyvenime XX amžiaus pirmojoje pusėje

Venantas Mačiekus

Žemėnauda ir žemės teisė

Tarpukario metais Baisogalos valsčius žemės plotu (24 071 ha) buvo didžiausias, o pagal gyventojų skaičių (8 500 gyventojų) – antras tuometinėje Kėdainių apskrityje¹. Baisogalos valsčiuje buvo palyginti daug dvarų: 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo skelbti duomenys nurodo net 31 dvarą ir vieną palivarką². Vienas iš jų – Šābiškių dvarelis yra žinomų Lietuvos valstybininkų ir kultūros darbuotojų Landsbergių tėvonija. Vykdamas Lietuvos žemės reformą, dalis dvarų ir palivarkų buvo išdalyti savanoriams ir mažažemiams. Taip atsirado Čelkių ir Gīrvalakių kaimai. Iki Stolyfino ir Lietuvos žemės reformų valstiečių kaimai buvo gatviniai – rėžiniai su trilauke sėjomaina. Pagal valakų reformos modelį, tokių kaimų žemė buvo išdalyta į tris maždaug vienodo dydžio, pagal galimybes (jeigu netrukė gamtinės kliūtys – upės, pelkės, ežerai) stačiakampius laukus. Kiekviename lauke valakinis ūkis gavo po maždaug vienodo dydžio žemės gabalą, kuris dažniausiai buvo ne viename, o keliuose rėžiuose ir rėželiuose. Ūkiui tenkantis rėžių skaičius lauke priklausė nuo žemės kokybės skirtingumo (kuo įvairesnės kokybės žemė, tuo į daugiau rėžių buvo išdalytas laukas, kad kiekvienam ūkiui tektų ir geresnės, ir blogesnės to lauko žemės) ir lauko stačiakampiškumo (netaisyklingo stačiakampio formos lauke pagal vieną ar kelias kraštines lieka į pagrindinius rėžius nepatekusios žemės, vadinamos priedais (*pridotkais*), kuri rėželiais išdalijama ūkiams). Kaimo žemės padalijimą į tris laukus lėmė trilaukė sėjomaina (pūdymas, rugiai, vasarojus), kuri tomis sąlygomis, kada nebuvo mineralinių trąšų, leido gauti didžiausią derlių.

Valakų reformos suformuotą kaimą sudarė didesnis ar mažesnis valakinių ūkių skaičius. Valakas, kaip žemės ploto vienetas, yra lygus 21,38 ha. Konkretaus kaimo valakas, kaip skirtinis žemės sklypas, už kurį iki baudžiavos panaikinimo reikėjo atlikti baudžiavines prievoles, daugiausia priklausė nuo žemės rūšies (kuo blogesnė žemė – tuo valakas didesnis) ir svyravo apie 21 ha. Baisogaliai valakinį ūkį vadino *pilnu gyvenimu* (Piepalių k.) arba *pilna duba* (Vabalių k.). Iki išsiskirstant vienkiemiais, Piepalių k. *pilnas gyvenimas* buvo 24 ha, Vabalių k. – 25 ha.

Vienkiemiais neišsiskirstę kaimai gyvulius ganė bendrai. Dauguma kaimų turėjo rėžiais neišdalytų nederlingos ar pelkėtos žemės sklypų – bendrų ganyklų. Taip pat gyvuliai buvo ganomi pūdymuose, dvaro ar valdiškuose miškuose, pievose (paprastai tik po šienapjūtės – atole), rudenio, nuvalius derlių, laukuose. Karvių bandai, kurią sudarė karvės ir avelės, ganyti kaimas samdė piemenų vyresnįjį – kerdžių. Apie bendrą kaimo kiaulių ganyką seniausieji baisogaliai jau nebeprisimena. Kerdžiui į pagalbą kaimas, priklausomai nuo bandos dydžio ir ganyimo sąlygų, duodavo vieną ar daugiau piemenų. Devynių kiemų Piepalių kaime kerdžiui padėdavo vienas piemu, kurį iš eilės turėjo duoti kiekvienas kiemas tiek dienų, kiek to kiemo karvių ganėsi kaimo bandoje (avelės nebuvo skaičiuojamos). Tokia pat tvarka iš eilės

¹ *Savivaldybių žinynas*, Kaunas, 1932, p. 588.

² *Lietuvos apgyventos vietos*, Kaunas, 1925, p. 88–91.

kerdžius buvo ir maitinamas bei gaudavo kokį nors viršutinį drabužį³. Maždaug iki XX a. apskaitos vienetas, pagal kurį kaimuose buvo reguliuojamas piemenų siuntimas ganyti ir kerdžiaus valgydinimas, buvo ne karvė, o žemės valakas. Vėliau, skaidantis valakams į dalis ir daugėjant laikomų gyvulių, viso kaimo sutarimu buvo prieita prie naujo apskaitos vieneto.

Vienkiemiais neišsiskirsčiusiuose kaimuose žemės rėžius skyrė ežios. Pasitaikydavo, dažniau mažžemių kaimuose, žemės ribų-ežių nuarimų: „*Jeigu ariant paknisa po apačia, ežia pradeda virsti. Skandalas būdavo, iki muštynių [prieidavo]. Patys susitaikydavo*“⁴. Jeigu tokiu atveju abi šalys nesugebėjo pačios susitarti ir atstatyti žemės ribos, tuomet kreipėsi į seniūną ar jo padėjėją, kuris, į pagalbą pasikvietęs porą autoritetingų kaimo vyrų, atstatydavo teisingumą.

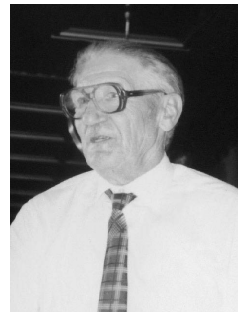
Tokių kaimų pievos buvo rėžių galuose arba sudarė atskirą masyvą, kuris irgi buvo suskirstytas rėžiais. Prieš šienaujant pievų ribas išbrisdavo pagal rėžių ežias dirvoje ar kokius nors ženklus ne rėžiuose esančioje pievoje. Kokių nors ginčų, kurie būtų kilę dėl pažeistų pievų ribų, baisogaliai senoliai neprisimena.

Kaimai vienkiemiais skirstytis pradėjo dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, vykstant Stolypino reformą. 1913 m. į *kolonijas* išėjo didelis Vabalių k. (1923 m. kaime buvo 50 sodybų⁵).

Iki Pirmojo pasaulinio karo besiskirstančių kaimų ūkininkai paprastai savo nuosavybėje pasilikdavo sodybvietes, kurių žemę, nugriovę pastatus, paversdavo dirva arba palikdavo sodus ir šienaudavo. Vabalių k. pilno gyvenimo sodybvietė užėmė 1 ha⁶. Tarpukario metais kai kurie ūkininkai savo sodybvietes pardavė. Vabalių k. ūkininkas Lukošius iš kaimynų nupirko net 5 sodybvietes. Pilno gyvenimo sodybvietė kainavo apie 1 000 Lt⁷. Vykstant Lietuvos žemės reformą sodybvietės nebuvo paliekamos ir kaimo sueiga nusprendavo, per kiek laiko iš kaimo išsikeliantis ūkininkas turėjo nusigriauti trobesius, išsiardyti tvoras, išsikirsti medžius. To nepadarius iki sutarto laiko visi statiniai ir medžiai atiteko naujam savininkui.

Norintis medžioti svetimoje žemėje medžiotojas turėjo gauti tos žemės savininko leidimą. Tarpukario metais galiojo Trečiajame Lietuvos Statute įtvirtinta norma⁸: jeigu kas žvėrį sužeidė savo žemėje ir tas žvėris pabėgo į svetimą žemę ir ten nusibaigė, medžiotojas neturėjo teisės to žvėries pasiimti. Paprastai toks žvėris medžiotojui buvo atiduodamas, tačiau, esant blogiems tarp medžiotojo ir žemės savininko santykiams, galėjo būti elgiamasi taip, kaip numato Statutas.

Nors tarpukario metais Baisogalos apylinkių miškuose nebuvo stambųjų kanopinių žvėrių (briedžių, elnių, šernų), galimybė medžioti buvo vertinama: valstybės miškus prižiūrinčiam eiguliui už 50 ha Vedreikių dvaro miško priežiūrą dvaro savininkė rudenį leisdavo tame miške pamedžioti⁹.

Vilhelmas Jučys

³ Papasakojo Bronislovas Dūda, gim. 1907 m. Baisogalos vls. Piepalių k.

⁴ Papasakojo Vaclovas Blotnys, gim. 1930 m., gimė ir gyvena Baisogalos vls. Skomaičiūkų k.

⁵ *Lietuvos apgyventos vietos...*, p. 90.

⁶ Pasakojo Vilhelmas Jučys, gim. 1923 m., gimė ir gyvena Baisogalos vls. Vabalių k.

⁷ *Ten pat.*

⁸ *Statut Velikaga Kniastva Litouskaga*, 1588, Minsk, 1989, s. 270.

⁹ Pasakojo Leonardas Tamošiūnas, gim. 1931 m., gimė ir gyvena Baisogalos vls. Vardūkšnių k.

Bežemiai ir mažžemiai galėjo valstybės miškuose pasiruošti kuro nemokamai: rudenį jie buvo leidžiami į miškus be teisės turėti su savimi kirvį, t. y. galėjo pasirinkti šakų, pasilaužyti ar išsirauti su šaknimis sausuolių¹⁰.

Dažnas ūkininkas laikė bičių. Dėl išskridusio bičių spiečiaus galiojo tokia papročių teisės norma: jeigu atskrido bičių spiečius ir niekas jo neatsivijo, tai spiečius yra to nuosavybė, pas kurį bitės atskrido; jeigu spiečių kas nors atsivijo, tai bitės priklauso jam. Buvo paplitęs bičiulystės paprotys: laikantis bites padovanoja kaimynui ar giminei bičių spiečių; dovanotojas padeda prižiūrėti bites, kartu kopinėja medų; medų dalijasi pusiau ar palieka tam, pas ką laikomos bitės; išėmę medų, pasivaišina („*alaus uzboniuką išgeria*“)¹¹. Tokie žmonės buvo vadinami bičiuliais. Svarbiausia buvo gražūs santykiai tarp bičiulių: „*Bičiuliai turi nesipykti, būti geri draugai, nes piktų žmonių bitės nemyli ir jos sunyks*“¹².

Iki kaimams išsiskirstant vienkiemiais, įeiti į savo rėžį paprastai buvo galima iš keliuko, einančio skersai rėžių ar rėžių galų. Kaimų žemę išskirsčius sklypais, per svetimą žemę buvo važiuojama tik bendro naudojimosi keliais. Vaikštoma irgi tik keliais ar nuo seno susiformavusiais takais. Vabalių k. senolis buvusią padėtį taip apibūdino:

*„Ne tik kad nevažiuodavo per svetimą žemę – pėsčias neidavo. Jeigu nėra kelio, niekas niekur neina. Jeigu kur yra takas, tai jis yra. Buvo palei upelį per lauką takas, nuo amžių išmintas. Tai juo eidavo“*¹³.

Be dvarų ir valstiečių kaimų, Baisogalos valsčiuje buvo bajorkaimių. Vienas tokių – Vardūkšniai. Jame gyveno tarpusavyje tik lenkiškai bendraujantys stambūs ūkininkai: Bortkevičius valdė 150 ha (dviem dukterims pasogos davė po 60 ha), Eidrigevičius (žmonių vadinamas Eidrigu) – 70 ar 80 ha, Dembauskas – per 50 ha, Buinauskas – 30 ha ir pan.¹⁴ Vardūkšnių k. buvo plačiai išsidėstęs, kas įgalino žemės sklypus taip suformuoti, kad kiekvienas kiemas iš savo sodybos turėjo išėjimą į savo žemę, ūkininkams į savo sklypą nereikėjo per svetimą žemę eiti ar važiuoti. Stambiausi kaimo ūkininkai darbams samdė kumečius, jiems atskirai apgyvendinti turėjo pastatę gryčiuokes. Dideli bajorų ūkiai nebuvo ekonomiškai stiprūs: „*Bet tie bajorai blogai gyveno – mėgdavo pauliavoti, nelabai užsipuldavo ant to darbo*“¹⁵.

Šeimos ir paveldėjimo teisė

Pagal paprotį, visi vaikai turėjo teisę į tėvų turto dalį. Ištekančios dukterys savo dalis atsiimdavo pasoga, kurią paprastai sudarė gyvuliai (pakinkytas arklys, viena ar daugiau karvių, kartais smulkesni gyvuliai) ir pinigai. Pinigų suma, iš dalies ir gyvulių skaičius, priklausė nuo ūkio ekonominio pajėgumo, vaikų skaičiaus šeimoje, tėvų valios. Iki Pirmojo pasaulinio karo gera pasoga buvo laikoma 100 caro rublių¹⁶. Tėvai ūkį dažniau palik-

Leonardas Tamošiūnas

¹⁰ *Ten pat.*

¹¹ Pasakojo Mykolas Žaliauskas, gim. 1927 m., gimė ir gyvena Baisogalos vls. Gірvalakių k.

¹² Leonardas Tamošiūnas, ...

¹³ Vilhelmas Jučys, ...

¹⁴ Leonardas Tamošiūnas, ...

¹⁵ *Ten pat.*

¹⁶ Vilhelmas Jučys, ...

davo vienam iš sūnų, negu išdalydavo keliems. Pagal paprotį, pirmenybę paveldėti tėvų ūkį turėjo vyriausias sūnus, tačiau ūkis galėjo atitekti tam sūnui, kuris, tėvų nuomone, yra tinkamesnis ūkininkauti: „*Katras žemę mėgsta dirbt, tam žemė paliaka*“¹⁷. Kitiems sūnums tėvai išmokėdavo dalis. Išlaidos, susijusios su kurio nors vaiko mokymusi gimnazijoje ir aukštojoje mokykloje, buvo prilyginamos dalies atidavimui. Pagal seną papročių teisės normą, kuri Pirmajame Lietuvos Statute buvo taip suformuluota: „*Jeigu duktė išėjo už vyro be tėvo ar motinos valios, tokia netenka tėvo bei motinos kraičio...*“¹⁸, tėvai turėjo teisę prieš jų valią tekančią dukterį ar vedantį sūnų atskirti nuo turto. Tėvai ypač priešindavosi turtiniu atžvilgiu nelygioms vedyboms: „*Neduosiu nieko, žinokitės, gyvenkit, kaip jūs norit*“¹⁹. Dažniausiai tėvai neištesėdavo savo žodžio: atsiradus vaikiaičiams, atiduodavo visą ar dalį dalies.

Į svetimą ūkį ateinantis užkuryrs irgi atsinešdavo pasogą. Pasogos dydis priklausė nuo gaunamos dalies ir užkurio užsidirbtų pinigų, jeigu jis iki vedybų tarnavo pas ūkininkus ar dirbo kokį nors kitą samdomą darbą. Antai iš Berčiūnų k. (Naujāmiėsčio vls.) buvusio 40 ha tėvų ūkio į 16 ha ūkį Vabaliū k. atėjęs užkuryrs pasogos atsinešė gerą arklių, dvi karves, veislinę kiaulę ir pinigų²⁰.

Prievolinė teisė

Ūkininkų gyvenimas buvo susijęs su įvairiomis sutartimis (pirkimo-pardavimo, nuomos, samdos, rangos ir kt.), kurios iki Pirmojo pasaulinio karo paprastai buvo sudaromos žodžiu, o tarpukario metais ėmė rasti ir rašytinių sutarčių.

Pirkimo-pardavimo sutartys daugiausia buvo sudaromos turguose ir prekymečiuose (jomarkuose), taip pat parduotuvėse (krautuvėse) ir namuose. Daugumai kaimų artimiausias buvo penktadieniais vykęs Baisogalos turgus. Buvusioje turgaus aikštėje sovietmečiu buvo pastatyti kultūros namai. Šiaurinės Baisogalos valsčiaus dalies ūkininkų pagrindinis turgus buvo Šeduvoje, į kurią jie važiuodavo ketvirtadieniais. Be to, Šeduvoje vykdavo 6 metiniai prekymečiai: pusiaugavėnyje, taip pat pirmus ketvirtadienius po šv. Jurgio (balandžio 23 d.), po Šeštinių, po Devintinių, po Žolinės (rugsėjo 15 d.) ir po Angelų Sargų dienos rudenį. Pietinės valsčiaus dalies baisogaliai pirmadieniais važiuodavo į Pociūnėlių turgų arba antadieniais į Griñkiškio turgų. Be to, šiuose miesteliuose būdavo metinių prekymečių: Pociūnėliuose – pirmą pirmadienį po šv. Martyno (lapkričio 11 d.), o Griñkiškyje – pirmus šiokiadienius po šv. Jurgio ir po Sekminių. Dalis baisogalių trečiadieniais pasiekdavo už 20 ar daugiau kilometrų vykstančius Krākių turgus ar apsilankydavo Krakū prekymečiuose, kurie būdavo pirmą šiokiadienį po šv. Petro (birželio 29 d.) ir pirmus du šiokiadienius po šv. Mato (rugsėjo 21 d.). Kai kurie ūkininkai su arkliais grūdus parduoti veždavo net į už 35–40 km esantį Pānevėžį, nes šio miesto turguose grūdus supirkdavo žydai ir dėl to buvo aukštesnės kainos.

Turguose vykdavo smarkios derybos dėl kainos, ypač kada buvo deramasi dėl brangesnės prekės (karvės, arklio ir pan.). „*Koks ten turgus be derybų*“²¹. Kartais derybos dėl besiderančių išraiškingos kalbos ir išradingų argumentų tapdavo patraukliu reginiu, sutraukda-

¹⁷ *Ten pat.*

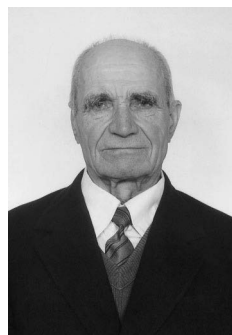
¹⁸ Valiukonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius, 2001, p. 161.

¹⁹ Vilhelmas Jučys, ...

²⁰ *Ten pat.*

²¹ Mykolas Žaliauskas, ...

vusiu pulkelį žiopių. Kada buvo susitariama dėl kainos, pirkėjas ir pardavėjas sumušdavo delnais. Sumušimas delnais reiškė žodinės pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo faktą, po kurio pirkėjas mokėjo pinigus, o pardavėjas atidavė pirkėjui savo prekę. Sumušus delnais nė viena šalis negalėjo keisti sprendimo ir kreipti dėmesį į kokį nors geresnį pasiūlymą iš šalies. „*O kai susitaria, tai delnais sumuša. Iš šalies jau nelenda, ne varžytynės*“²². Po didesnio sandorio abipusiu susitarimu buvo pasivaikinama – geriamos *magaryčios*. Magaryčias apmokėjo abi šalys po lygiai arba viena kuri šalis, jeigu taip buvo susitarta sudarant sutartį.

Mykolas Žaliauskas

Pirkimo-pardavimo sutartis namuose ūkininkai daugiausia sudarinėdavo su žydais. Po kaimus važinėjantys žydai buvo specializavęsi: vieni supirkinėjo linus ir sėmenis, kiti – įvairias atliekas. Linais ir sėmenimis prekiaujantis žydas vasaros pradžioje pervažiuodavo ūkininkus, išsiklausinėdavo, ar jie yra pasėję linų parduoti, siūlydavo skolon superfosfato (*zuperio*): „*Atvažiuoja žydas, klausia: „Ar linus sėjat“.* Sužinojęs, kad ūkininkas sėja, liepia atvažiuoti miestelin, duoda du maišus *zuperio be pinigų*“²³. Kitas Baisogalos žydas, vardu Izraelis, prekiaavo mėsa: „*Jis per dieną kokį 10–15 veršių pirkdavo-parduodavo, silkių su savimi turėdavo, labai reikalingas žmogus buvo*“²⁴. Buvo žydu, kurie, važinėdami po kaimus, supirkinėjo skudurus, kiaulių šerius, arklių uodegas, žvėrelių kailiukus. Kada žydas pirkdavo karvę iš namų, piemenukui duodavo šiek tiek pinigų: „*Čia tau už uodegą*“. Senolis V. Navakas, vaikystėje tarnavęs pas ūkininką už piemenuką, yra gavęs 2 Lt uodeginės.

Negalintys ar nenorintys dirbti valdomos žemės, ją išnuomodavo iš pusės derliaus (*ant pusės*) arba už pinigus. Nuomojant žemę iš pusės, nuomotojo, kuris nuomos laikotarpiu dažniausiai likdavo gyventi savo namuose, ir nuomininko (*pusininko*) derliaus nuomos sutartis paprastai buvo sudaroma metams ir žodžiu. Abiem šalims sutariant, po metų sutartis buvo pratęsiama. Pagal tradiciją, metai buvo skaičiuojami nuo šv. Jurgio (balandžio 23 d.) iki šv. Jurgio, t. y. ši data buvo pusininkų atsikraustymo į nuomojamą ūkį ar jų išsikraustymo diena. Iš pusininko buvo reikalaujama, kad rudenį jis įsėtų toki pat rugių plotą, kokį rado pavasarį atsikraustęs į ūkį. Nuomojant žemę už pinigus (*arenduojant*), nuomininkas stengėsi sutartį iš karto sudaryti keleriems metams, nes, viena, tik per 2–3 metus žemę galima geriau įdirbti ir įtręšti, kad būtų gaunamas geras derlius, o antra, nuomininkas tokiu būdu užsitikrino, kad, pradėjęs gauti didesnius derlius, nebus padidintas nuomos mokestis. Nuomos sutartys už pinigus buvo sudaromos raštu.

Žemę išnuomojus iš pusės derliaus, žemės nuomotojas ir pusininkas derlių (grūdus, linus, šieną, kartais ir šiaudus) dalijosi pusiau. Prieš dalijantis grūdus, sėklą atsiimdavo ją davusi šalis. Apie 1930 m. 8 ha ūkelis Kablių k. iš pusės derliaus buvo išnuomojamas tokiomis sąlygomis: nuomotoja pasiliko sau pievos ganyklai ir šienui, nes laikė karvę; pusininkas laukus užsėjo savo sėkla, todėl, prieš dalijantis grūdus, sėklą atsiėmė; nuomotoja bulvių sau pasisodino atskirai tiek, kiek turėjo sėklos, bet pusininkas jas su

²²Pasakojo Vytautas Narakas, gim. 1923 m. Baisogalos vls. Pākiršinio k.

²³Pasakojo Bronius Praninskas, gim. 1914 m. Baisogalos vls. Kablių k.

²⁴Mykolas Žaliauskas, ...

arkliu padėjo pasodinti, prižiūrėjo (nuakėjo, apkaupė) ir rudenį kasant atarė, nes nuomotoja nelaiškė arklio; pusininkas sėjo linų, bet su nuomotoja derliumi nesidalijo, o už linais užimtą žemę apmokėjo grūdais, duodamas jų tiek, kiek linais užimtoje žemėje būtų galėję grūdų užaugti²⁵.

Kai kurie ūkininkai į savo ganyklas priimdavo išganyti bežemių karves. Už karvės išganyimą per vasarą viena Valat-kónių kaimo ūkininkė imdavo po 50 Lt.

Žodines rangos sutartis ūkininkai dažniausiai sudarydavo su dailidėmis (meistrais) gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų statybai. Meistras apžiūrėdavo statybinę medžiagą, išklaUSDavo užsakovo pageidavimus dėl pastato dydžio, durų ir langų skaičiaus ir sutardavo užmokesį. Paprastai meistras atsivesdavo savo darbininkus, statybos darbuose igudusius 2–3 vyrus. Beveik visada statybininkus maitino ūkininkas. Statybininkams, kaip sunkų fizinį darbą dirbantiems vyrams, privaloma buvo mėsa, todėl jos neturintis ūkininkas specialiai statyboms pjovė kokį nors gyvulį. Statybininkams atlikus daugiau ar mažiau sutartų darbų, meistras avansu paprašydavo dalies užmokesčio. Su savo darbininkais meistras atsiskaitydavo pats pagal tarpusavio susitarimą.

Turintys daugiau žemės ūkininkai samdė šeimyną. Buvo nusistovėjęsios tokios samdinių kategorijos: bernas, pusbernis, merga, pusmergė, piemuo. Pagal tradiciją buvo skiriami vyriški ir moteriški darbai, pvz., dirbti kokį nors vyrišką darbą ūkininkas mergą galėjo tik prašyti, bet negalėjo versti. Žodinės samdos sutartis (prieš 1940 m. ėmė rasti ir sutarčių raštu) buvo sudaromos laikotarpiui nuo Trijų Karalių (sausio 6 d.) ar vėlesnės datos iki Kalėdų. Pagal paprotį, Kalėdų antrą dieną ūkininkai samdinius su natūra (grūdais ir pan.) išmokėta algos dalimi išvežiodavo į namus. Per Kalėdas spręsdavosi klausimas dėl samdos sutarties pratęsimo: gerai dirbusiam samdiniui ūkininkas pasiūlydavo „*pasilikti kitiems metams*“. Priėmęs ūkininko pasiūlymą, samdinys gaudavo atostogų, paprastai iki Trijų Karalių. Darbštūs samdiniai pas samdinių neskriaudžiančius ūkininkus ištarnaudavo ir po 5–6 metus²⁶.

Naujų samdinių ūkininkai ieškodavo važinėdami po kaimus. Paprastai ieškodavo ne visai aklai, o iš anksto turėdami žinių apie pas kitus ūkininkus tarnavusių samdinių charakteristikas ir pan. Visus darbus mokančiam, fiziškai pajėgiam bernui algos ūkininkai mokėjo iki 400 Lt per metus. Pusbernio alga buvo maždaug perpus mažesnė²⁷. Pusbernis dirbo lengvesnius darbus negu bernas: daugiausia su arkliais (ardavo, akėdavo), nors pasitaikydavo, kad fiziškai stiprūs pusberniai buvo verčiami dirbti ir berno darbus. Pusberniais samdydavosi iš piemenų amžiaus išaugę 15–16 metų paaugliai. Sulaukęs 18 metų jaunuolis pirkdavo degtinės pusbonkį, pavaišindavo kaimo vyrus ir būdavo „*įrašomas*“ į vyrus. Piemenis paprastai samdydavo vėliau negu kitą šeimyną laikotarpiui iki Visų Šventųjų (lapkričio 1 d.). Žodžiu sutartą algą ūkininkai paprastai apmokėdavo. Tačiau pasitaikydavo laiku negalinčių ar nenorinčių sumokėti. Dėl vienam piemenukui iš Kablių kaimo neapmokėtos algos piemenuko motina kreipėsi į teismą. Sužinojusi tai ūkininkė atvažiavo pas piemenuko motiną atsiprašyti sakydama: „*Nesibarkim, kad ir mes neturim. Ūkis didelis, žemės mokesčius mokėti, o viskas pigu...*“ Piemenuko motina atsiėmė pareiškimą, o ūkininkė algą atvežė ir sumokėjo beveik tik po metų²⁸.

²⁵ Bronius Praninskas, ...

²⁶ Vilhelmas Jučys, ...

²⁷ Bronius Praninskas, ...

²⁸ *Ten pat.*

Per darbymetį (rugiapjūtę, bulviakasi) ūkininkai samdydavo padienių darbininkų, kuriuos darbo dieną ir maitindavo. Brangiausiai mokamas darbas buvo per rugiapjūtę: rugių kirtėjas gavo 5 Lt, o rugių ėmėja ir rišėja – 4 Lt už darbo dieną. Bulvių kasėjai už dieną mokėjo po 3 Lt²⁹. Per darbymetį bežemiai ir mažažemiai ūkininkams atidirbdavo už pasikirstą ūkininko miške kūrą, už reproduktorius bulius, už įvairias kitas iš ūkininko gautas paslaugas.

Dvarai darbo jėga apsirūpino samdydami kumečius su šeimomis ir apgyvendindami juos specialiai tam tikslui pastatytame gyvenamajame name – *kumetyne*. Pvz., Palonų dvaro kumetyne tilpo 6 kumečių šeimos. Kumetis turėjo dirbti kiekvieną darbo dieną. Žmona, jeigu netrukdytų maži vaikai, – irgi. Kumečio alga buvo grūdais ir pinigais, dvaras davė žemės daržui, ganyklą karvei, aprūpino šieną ir malkomis³⁰.

Kalbant apie dažniausiai be liudininkų žodžiu sudarytas sutartis, būtina pažymėti duoto žodžio laikymosi reikšmę: „*Pirma, jeigu žmogus pasakė – ir viskas. Žodis buvo vertinamas, o jo-joj*“³¹. Žodžio nesilaikančius kaimo viešojo nuomonė smerkė, laikė nerimtais žmonėmis, tokiais žmonėmis buvo nepasitikima.

Baudžiamoji teisė ir tradicinė dorovė

Iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje buvo labai išplitusi arkliavagystė, kuri ekonomiškai alino Lietuvos kaimą. Carinė policija su arkliavagyste kovojo nepakankamai efektyviai. Todėl kaimai patys stengėsi apsiginti nuo arkliavagių: juos gaudė, sugautus tardė, baudė fizinėmis bausmėmis, taip pat ir mirties bausme, remdamiesi papročių teisės tradicija. Seniausia informacija apie arkliavagių bausmes Baisogalos apylinkėse mus pasiekia iš Vėversio slapyvardžiu „Aušros“ mėnraštyje 1884 m. paskelbtos kultūros veikėjo Mečislovo Davainio-Silvestraičio korespondencijos, kurią čia pateikiame³²:

„Gyventojai Baisogalės apygardoje, Šaulių pavietyje, nutvėrę arkliavagi, šaip daro: Paėmę lopetą ar peilį, išrėžia krūmuose apskritą velėną, išsuka žemėje tvirtu ažuoliniu mietu (basliu) skylę, taip didelę, juog į ją galėtum žmogų ikišti, paskui ten įgrūda aukštyn kojomis vagį ir uždeda ant skylės aną išrėžtąją velėną. Tas darbas pas juos vadinasi „uždėti kepurę“. Laikas nuo laiko nebematydami pažįstamo vagies, žmonės pliauškia, kad jis kiaurai žemės bene nulindęs. Dabar jau matote, vyručiai, kaip jie nulenda. Šiandien karia vagis, skandina, šaudo, uždeda kepure ir t. t. Tai ženklas gadynės!“

Apie ne tokias rafinuotas arkliavagių bausmes iš savo tėvų yra girdėję ir vyresniosios kartos baisogaliai. M. Žaliauskas, gyvenantis Girvalakių k., prisimena savo tėvo pasakotą istoriją apie kolektyvinį arkliavagių baudimą ir tragiškus jo padarinius Šilėlių kaime. Tas įvykis galėjo atsitikti XIX a. paskutiniame dešimtmetyje. Pateikiame M. Žaliausko pasakojimą:

„Tėvas pasakojo, kad arklius labai vogdavo. Kaimo žmonės jautė, kas arklius vagia. Kartą vyrai tuos arkliavagius surinko į krūvą

²⁹ Vilhelmas Jučys, ...

³⁰ Vytautas Narakas, ...

³¹ Vilhelmas Jučys, ...

³² *Aušra*, 1884, nr. 1–3, p. 92.

ir ėmė kailį lupti visiems. Mano tėvo vyresnis brolis Pranas rykštes nešiojo. Katrie 3 dienas pagyveno ir kojas pakratė, kiti krauju spjaudė ir atsigavo. Tie arkliavagiai buvo vietiniai ruskiai iš Šilelių k., o Šileliukai atsirado, kai po 1863 m. sukilimo bajoro Goštauto išdailinto dvaro žemėse valdžia apgyvendino iš Rusijos atkeltus rusus. Nuplakti rusai užkvieta kazokus. Kas pabėgo, tai pabėgo, o ką pagavo, tai visai užplakė, užkapojo arba išvežė į Sibirą. Mano tėvo brolis pabėgo į Rytprūsius, iš ten Amerikon. Jaunas buvo, greitesnis, ištrūko. Tėvas sakė, kai ranka vagystes atėmė: nereikė daugiau arklių nei pančioti [geležiniais pančiais], nei nieko“³³.

Po Pirmojo pasaulinio karo atgavusi nepriklausomybę Lietuva, padedama susikūrusios šaulių organizacijos, griežtomis priemonėmis įveikė arkliavagystę. Nors Lietuvos policija gana efektyviai kovojo su nusikaltimais, kai kurie baisogalių kaimai neatsisakė ir papročių baudžiamosios teisės. Vieną tokią egzekuciją, įvykdytą po 1930 m., prisiminė Vabalių k. gyventojas V. Jučys:

„Miške gyveno rusas,endorovas toks senis, tai nusegė nuo arklio ir pavogė grandinę. Įtardavo tą rusą ir kitomis vagystėmis. Ir dasekė, kad jis. Vyrai atsivedė rusą pas Lukošių jaujon, sulenkė, kojas ir galvą perkišo per pavalkus, nuvertė į šoną ir duoda į užpakalį karklinės, kiek nurikiavo jam. Sirutaičių Povilas atėjo,endorovas vyras, šimtą kilogramų mėtydavo, sako: „Ko čia neruojojat tą žmogų?“ Pasiėmė kaip pirštas tokio storumo karklinę [lazdą], priėjo, trinkt vieną sykį, perkirto viską: ir medžiagą, ir raumenis. „Paleiskit“, – sako. Namu rusas parėjo dar pats, ale už savaitės Dievui dūšių atidavė“³⁴.

Griežtos kaimo fizinės baudmės, geras Lietuvos policijos darbas, o ypač neigiamas viešojo nuomonė apie dorovės normų pažeidėjus, leido XX a. 4-ojo dešimtmecio pabaigoje Baisogalos valsčiuje, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos vietų, susidaryti ypatingai geram doroviniam klimatui, kurį senieji baisogaliai taip apibūdina:

„Jeigu kur vagystė įvykdavo, tai kelis metus didžiausia naujiena būdavo. Niekas trobų nerakino, jokių spynų niekur nebuvo: eik kur nori, niekur nerasi užrakinta. Ir naktį nerakindavo“³⁵;

„Kada augau, apie kokias nors vagystes negirdėjau. Jeigu visi išėdavo į laukus, namuose nieko nelikdavo, užstatydavo šluotą ant durų. Jokio raktų neturėjo. Jeigu ateidavo ubagėlis, tai atsisėdavo ant suolo ir laukdavo, kol žmonės iš laukų pareis“³⁶;

„O kaip nebus sąžiningumas? Ogi nutars seniai susirinkę, į pavalkus įkiš ir „sąžiningumo“ idės. Pusbernius gąsdindavo: „Būsi

Ona Strolienė

³³ Mykolas Žalčiauskas, ...

³⁴ Vilhelmas Jučys, ...

³⁵ Mykolas Žalčiauskas, ...

³⁶ Pasakojo Ona Strolienė (Jankevičiūtė), gim. 1919 m. Baisogalos vls. Augmėnų k.

pavalkuos“. Antrąsyk jau nekartos. Kai dabar yra mūsų tokių štukorių, nereikėtų nei lupt, nei nieko, – tik įkišt į pavalkus, pusę valandos tegul paguli suriestas, ir užteks jam, daugiau nebeis [kur negalima]. Bausdavo tiek už botagą, tiek už arklį, – tas pats“³⁷.

Geram doroviniam klimatui susidaryti svarbios buvo ne tik fizinės bausmės, bet ir kryptingas vaikų auklėjimas iš mažens. Ona Strolienė prisimena tokį epizodą iš savo vaikystės:

„5 val. ryto mama prikelia mane ir aš turiu žąsis išvaryti į lauką ir ganyti. Vieną rytą, žąsis išvariusi, žiūriu, už keliuko, kaimyno mišiny, yra žirnių. Nuėjau prie tų žirnių, prisiskyniau į sterblukę, atsėdėu ant keliuko ir valgau. Žiūriu, pas mane ateina mamytė. Atėjusi klausia: „Ką čia tu dirbi?“ Sakau: „Žirnius valgau“. Klausia: „Iš kur juos gavai?“ Sakau: „Iš dėdės [Jeronimo] prisiskyniau“. Vėl klausia: „Ar klausei jo?“ Sakau: „Ne, aš jo nemačiau“. Tada mamytė sako: „Va dabar surink visas žievutes, susidėk į sterblukę ir einam pasirodyt dėdei Jeronimui“. Ir mane nusivedė pas dėdę Jeronimą. Mamytė sako: „Va, iš pat ryto atvedžiau vagį“. Aš verkiu. Dėdė Jeronimas paėmė mane ant rankų, klausia, ką pasakysiu. Aš sakau, kad skyniau, bet jis nesupranta ką.

Man tas žodis „vągis“ iki šiai dienai baisus. Tai taip mus auklėjo. Ir mes niekad svetimo daikto neliesdavom“³⁸.

Kaimo savivalda

Kol kaimai buvo neišsiskirstę vienkiemiais, dėl režinės žemėnaudos ir bendros nuosavybės ganykloms, iš dalies pievoms ir miškams, iškildavo klausimų, kuriuos aptardavo ir sprendimus priimdavo visas kaimas. Kaimo sueiga vadinosi *kuopa*. Sakydavo: *sueit į kuopą*. Kuopa yra XX a. pasiekęs pirmykštės bendruomeninės santvarkos reliktas³⁹. Teisę atstovauti kaimo kiemui turėjo šeimos galva – vyras. Vyrui mirus – jo našlė. Kuopos rinkdavosi daugiau ar mažiau nusistovėjusiose vietose. Pasutiniaisiais metais prieš išsiskirstant vienkiemiais Piepalių kaimo kuopos rinkdavosi pas ūkininką Butkų, Vabalių kaimo – pas ūkininką Dilkų, prie kurio sodybos augo kaimo ažuolas ir pan. Parenkant kuopos rinkimosi vietą, buvo atsižvelgiama į tai, kad kuopos vyktų arčiau vidurio kaimo (Vabalių kaimo gatvė buvo apie 1 km ilgio), kad būtų didesnė gryčia kuopai susirinkti šaltuoju metų laiku ar esant blogam orui ir pan. Nedideliuose kaimuose kuopas sukviisdavo žodžiu pasiūsti paaugliai ar kaimynas nuo kaimyno susižinodavo. Dideliame Vabalių kaime šiam reikalui buvo naudojama telekomunikacijos priemonė – būgnas: „Bubiną užkabino pusberniui ir eina tas per kaimą barabanydamas. Ir visi žino, kad kuopa, ir žmonės iš karto eina“⁴⁰. Tą patį būgną mušdavo pranešdami ir apie kieno nors mirtį. Išsiskirsčius kaimui vienkiemiais, dar kurį laiką būgnas buvo mušamas. Kitas muzikos instrumentas – klarnetas buvo naudojamas nacmečiu

³⁷ Vilhelmas Jučys, ...

³⁸ Ona Strolienė, ...

³⁹ Tarybų Lietuvos enciklopedija, t. 2, p. 437.

⁴⁰ Vilhelmas Jučys, ...

kaimynams pranešti apie kaimo link važiuojančius vokiečius, kurių tikslas buvo rekvizuoti arklius:

„Toks Stasilionis, seniukas, jis klarnetą pūsdavo. Karvutę turėjo. Išsivedė karvutę ir gano. O mes lauke dirbam. Užgirdai, kad Stasilionis polką griežia, mauk su arkliais, jau vokiečiai atvažiuoja. Ir visi nukinkė, nukinkė, nukinkė ir nebėra ant lauko nė vieno. Atvažiuoja vokiečiai – [arklių] nėra. O mums gerai: netoli rubežius, Naujamiesčio valsčius, o vokiečiai į kitą valsčių nelįsdavo“⁴¹.

Kuopa samdydavo kerdžių, tardavosi dėl ganymo pradžios ir vietos ir kitų su ganymu susijusių dalykų, kartais dėl šienavimo pradžios, tardydavo ir baudavo nusikaltėlius, paskirstydavo kiemams pagal valdomą žemę carinės valdžios kaimui uždėtus mokesčius, spręsdavo ginčus su kitais kaimais ir dvarais dėl nuganymų, dėl servitutų, paskelbdavo aukštesnės valdžios nurodymus, rinkdavo kaimo seniūną ir t. t. Kaimams išsiskirsčius vienkiemiais, kaimus sujungus į seniūnijas, kaimų kuopos išnyko. XX a. 4-ajame dešimtmetyje žemiausiu kaimų savivaldos organu pasidarė seniūnija. 1932 m. Baisogalos valsčiuje buvo 12 seniūnijų⁴², kurių kiekviena susidėjo iš kelių gyvenviečių (kaimų, vienkiemių, dvarų). Antai Skėmių seniūniją sudarė Degėsių, Gірvalakių, Pašlapėlės, Skėmių ir Šašėnų kaimai⁴³, Vabalių seniūniją – Praščiuų, Vabalių, Vileikių kaimai, Skāpiškio vienkiemis ir Antanavōs, Navadōlės, Nauļickų ir Vabalių dvareliai⁴⁴. Seniūną 3 metams rinko seniūnijos sueiga.

⁴¹ *Ten pat.*

⁴² *Savivaldybių žinynas...*, p. 589–590.

⁴³ Mykolas Žaliauskas, ...

⁴⁴ Vīlhelmas Jučys, ...

Moderniosios technikos plitimas ir senieji amatai Baisogalos valsčiuje XX amžiaus pirmojoje pusėje

Genovaitė Žukauskienė

Iki XIX a. pabaigos Baisogalos krašte buvo naudojami gana paprasti darbo ir buities įrankiai bei mechanizmai. XIX a. paskutiniame dešimtmetyje–XX a. pradžioje pasenusias ir neefektyvias darbo priemones pakeitė naujos konstrukcijos įrankiai ir įvairios ūkio mašinos.

Straipsnyje nagrinėjamas laikotarpis – XX a. pirmieji keturi dešimtmečiai, kai prasidėjo intensyvesnis žemės ūkio mechanizavimas Baisogalos krašte.

Straipsnio tikslas – panagrinėti, kada ir kaip į Baisogalos kraštą atėjo nauja technika, kas ją naudojo, kaip ji keitė žmonių gyvenimo būdą.

Straipsnis parengtas remiantis archyvine, muziejine ir 2004 m. Baisogalos krašte vykusios kraštotyrinės ekspedicijos metu surinkta medžiaga, krašto žmonių prisiminimais.

Žemės ūkio technika. Žemės apdirbimas, sėja, derliaus nuėmimas ir apdorojimas – didžiausi žemdirbių darbai. Nuo seniausių laikų žmonės gamino ir vis tobulino šiems darbams atlikti skirtus įrankius, padargus, mašinas. Pirmoji pažangi technika Baisogalos krašte buvo pradėta naudoti Komarams priklausiusiame Baisogalos dvaro ūkyje, kuris apėmė 1 200 ha plotą. Po Pirmojo pasaulinio karo žemės reforma mažai jį palietė, dvaras liko pavyzdiniu ūkiu, ir tai sudarė sąlygas toliau sėkmingai ūkininkauti. Dvaro laukai vieni pirmų Lietuvoje buvo nudrenuoti, čia buvo naudojamos pažangios ūkininkavimo technologijos, modernios mašinos¹.

Tarpukario Lietuvos ekonomikos pagrindas buvo žemės ūkis, todėl Lietuvos vyriausybė dėjo visas pastangas, kad jis būtų našesnis, o tai buvo galima padaryti tik naudojant pažangesnę žemės ūkio techniką ir mechanizuojant produktų perdirbimą. 1930 m. Lietuvoje buvo atliktas pirmasis visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas, suregistruotos Lietuvos ūkiuose naudotos mašinos, padargai, įrankiai. Pagal šiuos duomenis, Baisogalos valsčiuje iš 1 071 jame esančių ūkių 971 naudojosi vienokiomis ar kitokiomis žemės ūkio mašinomis ar įrankiais. Daugiausiai turėta vienvagių plūgų, kurių tuo metu Baisogalos valsčiuje buvo 1 462, kiek mažiau – 754 drapakų, kultivatorių ir akėčių. Valsčiaus ūkiuose buvo naudojama gana daug geležinių akėčių – 326 ir divagių plūgų – 115. Javams valyti daugiausiai buvo naudojami arpai – 221, fuktelių būta kiek mažiau – 51, sudėtingesnės grūdų valymo mašinos trejeriai – 9. Baisogalos valsčiuje turėta gana daug arklinių vilktų (maniežų) – 104. Pašaro smulkintuvų (akselinių) – 24. Sėjamųjų mašinų valsčiuje užregistruota: eilinių sėjamųjų mašinų – 14, dobilų – 17, kitų – 11. Augalų nuėmimo mašinų turėta: kertamųjų – 30, pjaunamųjų – 18, arklinių grėblių – 70, bulviakasių – 14. Labai daug būta kuliamųjų mašinų be grūdų valymo, jų užregistruota net 150, su grūdų valymu – 19, dobilų kuliamųjų – 6. Lokomobilių (garo katilų) Baisogalos valsčiuje buvo 8, mašinų su vidaus degimo varikliais – 23, iš jų 13 traktorių². Ana-

¹ *Mūsų Lietuva*, par. B. Kviklys, Bostonas, JAV, t. 2, p. 433.

² *Visuotinis Lietuvos Žemės Ūkio surašymas*, Kaunas, 1930, Centrinis statistikos biuras, t. 3, l. 50, 51.

lizuodami visų Lietuvos apskričių žemės ūkio mašinų surašymo duomenis, matome, kad Baisogalos valsčius tuo metu turėjo daugiausia mašinų ir traktorių su vidaus degimo varikliais visoje Kėdainių apskrityje. Jį lenkė tik Dotnuvos valsčius, nes čia esanti Žemės ūkio akademija naudojo pažangiausią žemės ūkio techniką.

1922 m. buvo suregistruoti visi Lietuvoje esantys garo katilai. Tuo metu Baisogalos valsčiuje garo katilus turėjo – Baisogalos dvaro Vlado Komaro spirito varykla ir Judelevičiaus bei Feldšteino lentpjūvė³. Iki 1940 m. Baisogalos valsčiuje garo katilus turėjo šie savininkai^{4, 5, 6}.

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Kur naudojamas	Kur pagamintas garo katilas	Kada pagamintas
1.	Komaras Vladas	Baisogalos dv.	Buschel Mikolaj	1913 m.
2.	Komaras Vladas	Baisogalos d.	Clayton, Anglija	1905 m.
3.	Komaras Vladas	Baisogalos dv.	Robey Co	–
4.	Matulis Adolfas	Šilalių k.	–	–
5.	Soročkinas Vladimiras	Sirūtiškių dv.	Ruston, Anglija	1910 m.
6.	Pakštys Vincas	Dišlių plv.	–	–
7.	Motiekaitis Pranas	Berezinos dv.	–	–
8.	Piskorskis Juozas	Palonų dv.	–	–
9.	Vansauskas Vincas	Vainiūnų dv.	–	–
10.	Valatka Antanas	Augmenų k.	Marschal Sons & Co, Anglija	1886 m.
11.	Vaičiūnas Petras	Pākiršinio k.	F. Flade Gasen, Vokietija	1917 m.
12.	Judelsonas Mauša	Baisogala	–	–
13.	Bliznikas Stepas	Lopų k.	Vokietija	1912 m.
14.	Blažienė Elzbieta	Pakutenių k.	Vokietija	1912 m.
15.	Tamulis Benediktas	Pašlapėlės k.	–	1909 m.
16.	Matulis Adolfas	Šilalių k.	Ransom, Anglija	1913 m.
17.	Bložė Augustas	Pakutenių k.	–	–

1941 m. Vietinės pramonės liaudies komisarui pranešama, kad Baisogalos valsčiaus ūkiuose yra 3 lokomobiliai:

1. Firmos „Clayton“, aptarnaujantis javų džiovyklą. 2. Firmos „Robey“, aptarnaujantis v. ū. lentpjūvę. 3. Firmos „Hornsby“, šiam lokomobiliui reikia kapitalinio remonto, juo dirbti nenumatoma, buvo naudojamas durpėms kasti ir kultū⁷.

Malūnai. Baisogalos valsčiuje iki XX a. vidurio buvo statomi įvairių konstrukcijų vėjo malūnai, nes nebuvo sraunių upių, tinkamų vandens malūnų statybai. XIX a. pabaigoje Lietuvos pramonėje pradėjus naudoti garo mašinas (lokomobilius), kiek vėliau dujų ir elektros variklius, juos naudojo ir malūnuose. Tai užtikrino pastovų ir stabilų malūno darbą, kuris nebe priklausė nuo vėjo stiprumo (vėjo malūnuose) ar vandens lygio (vandens malūnuose).

1925 m. sudarytame Lietuvos pramonės įmonių sąrašė buvo įrašyti tokie Baisogalos valsčiuje tuo metu veikę malūnai: J. Judelevičiaus ir J. Komisariuko – Baisogaloje, Kazio Pauros – Skėmių k., Kazio Ščerbausko – Baisogaloje⁸. 1931 m. sąrašė jau buvo 10 vėjo ir 4 garo malūnai. Vėjo malūnai priklausė: Antanui Balčiūnui Augmenų k. (jį Balčiūnas pirko iš Gruzdzio, Amerikoje užsidirbęs pinigų (37), P. Černiauskui Prasčiūnų k., Kaziui Damašui Skėmių k. (šis malūnas ilgai malė ir po

³ LCVA, f. 388, ap. 5b, b. 246, l. 21.

⁴ Ten pat, ap. 5, b. 257, l. 17.

⁵ Ten pat, ap. 5b, b. 414, l. 8.

⁶ Ten pat, b. 416, l. 1.

⁷ Ten pat, ap. 5, b. 411, l. 4.

⁸ Visa Lietuva, Kaunas, 1925, l. 362, 364, 365.

karo (10), Juozui Marašinskui Kemėrų k., Juozui Poškui Meiliškių k., Kaziui Ščerbauskui Baisogaloje, Jonui Sirusui Júodupių k., Kaziui Sruogiui Valatkónių k., Jonui Surginui Skėmių k., Jonui Urbonavičiui Pepaliūkų k. Garo malūnus buvo įsirengę: Leonas Butkevičius Skapiškio k., Vladas Komaras Baisogaloje, Vladimiras Soročkinas Sirutiškių dv., Juozas Milašiūnas Valatkonių kaime⁹. Apie J. Milašiūną – gabų meistrą, kuris pats įsirengė malūną, sukamą variklio, buvo sukurtos net eilės: „*Jūs paimkit Milašiūną, / pasistatė sau malūną, / to nepeiks niekas, / anei Šniutė, anei Sliėkas*“ (9).

1928 m. archyvo dokumentuose yra duomenys apie Panikėlpių k. buvusį Marijos Butrimienės vėjo malūną, pastatytą 1886 m. Šiame malūne buvo dvejų girmos, piklius. 1928 m. žiniomis, jame buvo retai malama, nes netoliese, už 1 km veikė motorinis Soročkino malūnas. Vėliau Panikėlpių malūne buvo įrengti valcai. Jame malė ir po karo. Malūnas nugriautas XX a. pabaigoje (17).

1923 m. Augmėnų k. pradėjo veikti Kazio Kablo garinis malūnas. Šis malūnas buvo dviejų aukštų, medinis, dengtas lentelėmis. Jo girmas suko 20 P. S. lokomobilis, kūrenamas malkomis. Malūne buvo įrengtas piklius¹⁰.

Šalia lentpjūvės „Pušis“, kuri priklausė J. Komisariukui, J. Judelsonui ir M. Feldšteiniui, 1922 m. buvo įrengtas malūnas, kurio dvejus girmas suko lokomobilis 60 H. P.¹¹

1925 m. Baisogaloje veikė Adolfo Zaleckio garo malūnas, medinis, dengtas gontais. Jame veikė 2 poros girmų, buvo piklius. Girmas suko 25 a. j. dujinis variklis (gazogeneratorius), kurui buvo naudojamos malkos. Per mėnesį šis malūnas sumaldavo 800 cnt grūdų¹².

1924 m. Skāpiškio vienkiemyje pastatytas Leono Butkevičiaus garo malūnas. Jo pastatas buvo molinis, stogas dengtas gontais. Malūne buvo pastatytos 2 girmos, piklius. Girmas suko lokomobilis. Per metus šiame malūne buvo sumalama 310 t javų¹³.

1926 m. Vlado Komaro pastatytoje garinėje lentpjūvėje buvo malūno patalpa su dvejomis girmomis ir pikliumi. Malūno girmas suko lokomobilis 12 H. P., kūrenamas pjuvenomis ir kitomis lentpjūvės medienos atliekomis¹⁴. V. Komaro vėjo malūnas pastatytas 1927 m. Jis buvo aštuoniabriaunis, mūrinis, tinkuotas, stogas dengtas skarda. Malūne bu-

*Vėjinis malūnas
V. Komaro dvare.
1930 m.
B. Buračo nuotr.
Iš LCVA*

⁹ *Ten pat*, 1931, 1932, l. 361.

¹⁰ LCVA, f. 338, ap. 2a, b. 160, l. 2, 15, 16.

¹¹ *Ten pat*, b. 97, l. 2, 4, 8.

¹² *Ten pat*, b. 576, l. 6, 8.

¹³ *Ten pat*, b. 637, l. 6, 7.

¹⁴ *Ten pat*, b. 821, l. 19.

vo dvejose girmos, įrengtas piklius. Jo kepurę suko dvi turbinos. Ant kepurės buvo įtaisyta vėjarodė^{14, 15}. Šis malūnas pokario metais buvo restauruotas ir stovi iki šiol.

Maušas Judelsonas prie nuo 1933 m. Baisogalos g. st. veikiančios lentpjūvės pristatė motorinį malūną – mažą grūdų perdirbimo įmonę su elevatoriumi, grūdų valymo įrenginiu – trejeriu, 2 girmomis, valcais. Įrengimus suko 60 H. P. dyzelinis variklis „Korting“. Malūnas veikė ištisus metus, jame dirbo 3 vyrai¹⁶. 1938 m. šiame malūne dirbo jau 5 žmonės¹⁷. Emilija Jurevičienė prisimena, kad į Judelsono malūną priveždavo tiek grūdų, kad juos maldavo ir valcuodavo ištisą parą (26).

Nedideliuos malūnėlius stambiai susimalti grūdams savo ūkio reikmėms pasistatydavo meistrystei gabesni ūkininkai. Tokių malūną buvo pasistatęs Vabalių k. kalvis Kazys Dilkus (21) ir kt.

Kuliamosios mašinos ir kita žemės ūkio technika. Sunkus ir daug laiko atimantis darbas buvo kūlimas. Jau XX a. pradžioje Baisogalos valsčiuje pradėtos naudoti arklių sukamos kūlimo mašinos (maniežai), kurios palengvino ir paspartino šį darbą. Valsčiuje arklines kuliamąsias (maniežus) turėjo: Antanas Balčiūnas iš Augmėnų k. (37), Kostas Vaidolas iš Dišlių k. (24), Petras Tvaronas iš Diauderių k. (35), Antanas Misevičius iš Mikónių k. (45), Neverdauskas iš Čelkių (51), Kazimieras Praninskas iš Kablių k. (4), Juozas Žaliauskas iš Šilalių k., Petras Šarka iš Girvalakių k., Burkauskas iš Skėmių, Adomaitis ir Vincas Zalieckis iš Užpurvių k. (17) ir kt. Kuliant arklinėmis kuliamosiomis, grūdai byrėjo su priemaisomis, juos reikėjo valyti, todėl dažniausiai ūkininkai, nusipirkę šias kuliamąsias, pasidarydavo ar pirkdavo ir arpus (10).

Kūlimo darbai paspartėjo, darbo kokybė buvo geresnė, kai buvo pradėtos naudoti garo mašinų-lokomobilių (*dampijų*) arba dyzelinių variklių sukamos kuliamosios. Pirmieji lokomobiliai buvo panaudoti Komaro dvaro ūkyje. Šią techniką keitė traktoriai, nuo kurių veleno juostine pavara prijungdavo kuliamąją mašiną. Buvo organizuojamos kūlimo talkos, kuriose dirbdavo 25–30 žmonių. Prastais kaimo keliais sunku būdavo pervežti kuliamąją, ją traukdavo 4–8 arkliai.

Apie 1926 m. Vardūkšnių k. ūkininkai Bartkai buvo įsigiję medinę kuliamąją mašiną, kurią tempdavo 6 arkliai (22). Kuliamąsias su lokomobiliu turėjo Benediktas Tamulis iš Pašlapėlės k., ūkininkai Tvarijonavičiai iš Bučiūnų k. (2), Petras Bložė iš Kemėrų k., Simas Šaraukas iš Andriūnų k., Petras Vaičiūnas iš Pākiršinio k. (vėliau įsigijo su varikliu) (49, 55). Jonas Rulys iš Avižiškių k. apie 1930 m. pats pasidarė kuliamąją, kurią suko lokomobilis (20). Dvarininko Komaro garinėmis kuliamosiomis mašinomis „Ruston“ kūrė S. Žukas, L. Devėnas, M. Svetikas. Komaro javus, jei būdavo palankus oras, kuldavo laukuose, o rudenį – kitų ūkininkų derlių (15, 25, 28).

Kuliant lokomobiliais buvo atsitikimų, kad nuo iš kamino išlekiančių žiežirbų kildavo gaisrai. Toks gaisras apie 1930 m. įvyko Pliuškiuose, tuomet nuo gaisro nukentėjo beveik pusė kaimo. Dideli gaisrai 1931 ir 1938 m. sunaikino dviejų stambių Vabalių ūkininkų metų derlių (69).

Kuliamąsias su varikliais naudojo: Komaras vokišką „Lanz“, ja kūrė Feliksas Dovydaitis (42). Pranas Šilkaitis iš Augmėnų k. iki 1935 m. kūrė kuliamąsias su varikliais.

¹⁵ Andrejevas A., Morkūnas E. *Vėjo malūnai*, Vilnius, 1982, p. 31.

¹⁶ *Ten pat*, b. 1553, l. 10, 11, 12, 20.

¹⁷ *Ten pat*, ap. 5, b. 125, l. 2.

maja su garo katilu, ją pardavęs, įsigijo mažą švedišką kuliamają „Termentis“, kurią suko „Blackton“ variklis. Ja dirbo Serapinas Juozas, vėliau, karui baigiantis, P. Šilkaičio sūnus Antanas. Šia mašina per dieną iškuldavo 10 ha ploto javų. Apie 1940 m. P. Šilkaitis nusipirko ratinį traktorių „Lanz Buldo“ ir didelę vokišką kuliamają mašiną, kuria iškuldavo javus, nuimtus nuo 20 ha ploto. Už kūlimą mažąja švediška mašina reikėdavo mokėti po 2 Lt už valandą, su didžiąja – 3 Lt. Kuldavo Pliuškių, Legečiū, Kemėrų, Šilalių, Šilaliūnų kaimuose. Pokaryje vieną kuliamają nacionalizavo Pākiršinio MTS, kur ji dar ilgai tarnavo (41). Traktoriaus sukamą kuliamają buvo įsigijęs Piskorskis iš Palonų dvaro (24). Mažomis kuliamosiomis mašinomis kūlė Mikalojus Jurevičius iš Grikynės k., Adolis Damaše-

Kūlimas Skapiškio dv. Prie savo pagamintos kuliamosios J. Rulys ir jo padėjėjas V. Stankevičius. 1936 m. Iš V. Stankevičiaus albumo

Kūlimas Baisogalos dvaro lauke. 1931 m. R. Beinoravičiaus nuotr. Iš L. Vederio albumo

Kulia

P. Germanavičius

iš Girvalakių k.

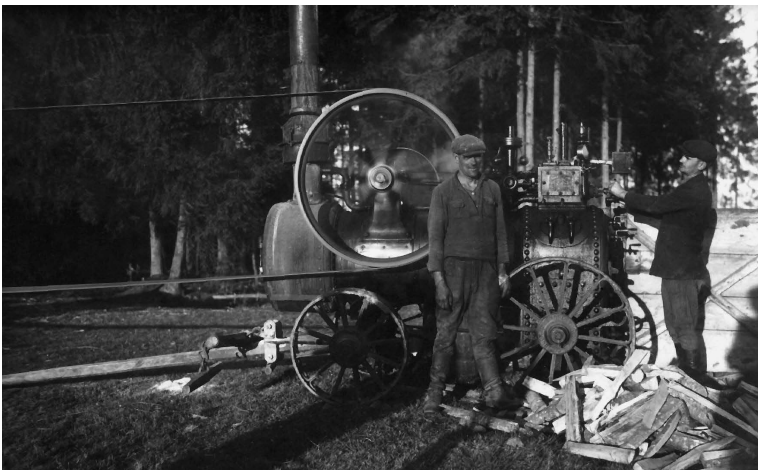
1937 m. Iš

O. Germanavičienės

albumo

vičius iš Diauderių k. (25). Vienam ūkininkui buvo sunku įsigyti gerą kulią, nes jos buvo brangios. Kulią su „Blackton“ varikliu įsigijo trise: Kazimieras Damaševičius, Vladas Germanavičius ir Arlauskas. Pokaryje kulią nacionalizavo, ir ji kolūkyje dar ilgai tarnavo (10). Su „Blackton“ varikliu kūrė Antanas Papartis Užpurvių k., kulią buvo švediška, švariai kūrė, vėliau ją pardavė Leonui Macijauskui (16). „Blackton“ varikliu sukamą kulią turėjo Vincas Šarka iš Skėmių. Buvo gabus meistras, kulią pasidarė pats (19). Antanas Černiauskas iš Prasčiūnų k. apie 1938 m. kūrė švediška „Termenis“ kulią (20). Jonas Černiauskas iš Amerikos parsivežė traktorių, su broliu nusipirko Prasčiūnų dvarą ir ten ūkininkavo (20).

Kalviai Vaičiūnai (tėvas ir sūnus) iš Pakiršinio k. patys pasigamino kulią (2). Petras Vaičiūnas turėjo kulią su varikliu, kuri sudegė, tai susikonstravo ir pasigamino naują. Mokėjo ir staliaus, šaltkalvio mechaniko darbus, išliedavo stūmoklius, remontavo motociklus. Jo sūnus, Jonas Vaičiūnas, labai gabus meistras, buvo pasidaręs kūrenamą malkomis miniatiūrinį lokomobilį. Karui baigiantis, jis pasitraukė į Vakarų, iš Amerikos atsiųsdavo įvairių paties sukonstruotų mašinėlių. Apie puikius meistrus Vaičiūnus, kurie sugebėdavo viską padaryti, sklido kalbos po visą apylinkę (2, 50, 60).

Kulia B. Tamulis

(dešinėje) Šarauskų

ūkyje. Iš V. Tamulio

albumo

Su kertamąja
pjauna A. Banys
iš Diauderių k.
Iš E. Prokopimienės
albumo

Kuliamosiomis su varikliais per dieną iškuldavo nuo 5–8 ha ploto nupjautus javus, už vienos dienos kūlimą reikėdavo mokėti 4–5 Lt. Kūlimas prasidėdavo rugpjūčio mėnesį, baigdavosi – iki Kalėdų, o kartais ir vėliau (22).

Komaro ūkio pievos buvo pjaunamos arkline šienapjove, javai kertami arkline kertamąja. Kur javai buvo išgulę, pjovė dalgiais – 3 kumečiai per dieną nupjaudavo 1 ha javų plotą. Bulves kasdavo svaidykline bulviakase (45). Komaras turėjo vokišką dobilų kuliamąją (*bukaunyką*) (42). Vinco Vansausko ūkyje, be turėtos kuliamosios, buvo arklinės: kertamoji, šienapjovė, grėbiamoji, bulviakasė (55).

Ūkininkas Laurinaitis iš Vardūkšnių k. buvo įsigijęs dobilų kuliamąją (55), S. Malakauskas iš Pakiršinio k. naudojosi pjaunamąja, grėbiamąja (57). Palonų dv. Piskorskis naudojosi arkline šienapjove, kertamąja, grėbiamąja, tokia technika naudojosi Vabalių k. ūkininkai Jučiai (20). Kemėrų k. ūkininkas Juozas Putinas buvo įsigijęs fuktelį, pjaunamąją, grėbiamąją, bulvių kasamąją, o Adolis Bložė – švedišką arklinę šienapjovę (39, 41). Vaičiūnas iš Pakiršinio k. turėjo arpa, fuktelį, arklinę pjaunamąją, kuliamąją su garo katilu (60). Buvo ir daugiau ūkininkų, įsigijusių šios technikos.

Linų apdirbimas buvo labai imlus ir reikalaujantis daug rankų darbo. Senais laikais linus kuldavo medinėmis kultuvėmis, padarytomis iš beržo. XX a. pradžioje pradėtos naudoti ir pirktinės kūlimo mašinos (maniežai), sukamos arkliais. Baisogalos valsčiuje arklines linų mynimo mašinas turėjo: Augmenų k. – Antanas Jankevičius (30), Dišlių k. ūkininkas Martynas Daraška (22, 24), Januškonių k. – ūkininkas Bačianskas (54), Skėmiuose – stalius Petras Gaidžiūnas (4, 13) ir kt.

Komaro laukuose buvo bandyta arti panaudojant 2 lokomobilius. Juos pastatė vienas prieš kitą lauko galuose, tarp jų įtaisė trosą ant smagračių, prikabino penkiavagį plūgą. Lokomobiliui traukiant trosą, buvo traukiamas ir plūgas. Plūgui pasiekus lauko galą, jis buvo apverčiamas ir traukiamas atgal. Toks arimo būdas nepasiteisino, nes išeidavo nelygus arimas. Mechanizuotas arimas buvo sėkmingas Komarui įsigijus traktorius (2, 20).

Baisogalos valsčiuje traktorius turėjo^{18, 19, 20}:

¹⁸LCVA, f. 417, ap. 1, b. 566.

¹⁹Ten pat, b. 352, l. 41.

²⁰Ten pat, b. 373, l. 431.

A. Birgėla
prie V. Komaro
traktoriaus vairo.
1935 m.
Iš V. Šukelienės
albumo

Pavardė, vardas, gyvenamoji vieta	Traktoriaus pav.	Kada pagamintas	Kada įsigytas, kaina
Komaras Vladas, Baisogalos dv.	Internacional	1928 m.	1934 m., 4 000 Lt
Komaras Vladas, Baisogalos dv.	Internacional	1927 m.	1928 m., 3 500 Lt
Jagminas Vaclovas, Valatkónių dv.	Internacional	1929 m.	1929 m., 5 000 Lt
Vansauskas Vincas, Vainiūnų dv.	Fordson	1924 m.	1926 m., 2 000 Lt
Piskorskis Juozas, Palonų dv.	Internacional	1923 m.	1930 m., 3 000 Lt
Šarauskas Antanas, Kómariškių k.	Internacional	1928 m.	1928 m.
Soročkinas Vladimiras, Sirūtiškių dv.	Internacional	1926 m.	1928 m., 5 000 Lt
Citvaras Zigmas, Lōpų k.	Internacional	–	1938 m., 3 000 Lt
Narkevičius Petras, Vileikių dv.	Internacional Titan	1923 m.	1927 m., 1 000 Lt
Tvarijonavičius Petras, Bučiūnų k.	Internacional	–	1939 m., 4 000 Lt

Su V. Vansausko kuliama ja dirbo mašinistas Vladas Gužauskas (54).

Komaro dvaro traktoriais dirbo Antanas Birgėla ir Zvicevičius. Ignas Šimkus juos remontuodavo (42). 1947 m. didelė dalis žemės ūkio technikos buvo nacionalizuota. Į MTS pateko šios kuliamosios: V. Vaičiūno iš Vainiūnų, Neverdausko iš Kablių, Liaudansko iš Vainiūnų, Žilinsko iš Piepaliūku. Buvo nacionalizuota ir kita technika: kertamosios, pjaunamosios, fukteliai ir kt. (56).

Geležinkelis. Pravedus pro Baisogalą geležinkelį, senesnieji iš pradžių jo bijojo ir vengdavo. Pagal senolių atsiminimus, senieji krašto gyventojai, pamatę traukinį, sakydavo, kad „nelabasis ant pečiaus važiuoja ir jei kunigas su šventu sakramentu į traukinį atsisės, traukinys nebevažiuos“ (18). Ilgainiui prie geležinkelio priprato, vieniems čia atsirado darbo, kiti traukiniu naudojosi kaip patogia susisiekimo priemone.

Baisogalos geležinkelio stotyje kasdien sustodavo 4 keleiviniai traukiniai, vykstantys maršrutu Virbālis–Kaūnas–Šiauliai–Mažeikiai, ir tie patys 4 traukiniai, važiuojantys atgal maršrutu Mažeikiai–Šiauliai–Kaunas–Virbalis. Šiaulių kryptimi traukiniai iš Baisogalos išvykdavo: 12:45, 15:09, 21:29, 23:31. Kauno kryptimi – 4:34, 6:02, 10:22, 13:58²¹.

²¹ Lietuvos geležinkeliai, Keleivinių traukinių tvarkaraštis, veikia nuo 1924 m., Kaunas.

Keleivių ir krovinių pervežimas iš Baisogalos geležinkelio stoties 1926–1930 m.^{22, 23}

Metai	Keleivių išvyko	Keleivių atvyko	Krovinių išvežta tonomis	Krovinių atvežta tonomis
1926	13 973	12 284	5 863	2 534
1927	13 744	13 233	7 926	2 512
1928	14 899	13 696	9 452	3 494
1929	13 352	13 254	16 308	3 730
1930	13 916	13 396	11 504	3 932

Kazys Svetikas jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą remontavo Baisogalos geležinkelio ruožą, per karą visi geležinkelininkai buvo evakuoti. Grįžęs statė namus, dirbo įvairius staliaus darbus, darė kubilus (49). Vincas Normantas, gyvenęs Baisogaloje nuo 1926 m., dirbo garvežio mašinistu. Šio darbo išmoko Rusijoje (1). Geležinkelio stoties viršininku dirbo Juozas Majauskas, kelių meistras – Čibiras, Baisogalos geležinkelio ruože darbavosi Juozas Pusnikas (60), iešmininku dirbo Bronius Praniskas (nuo 1940 m.), jis padėdavo į vagonus pakrauti malkas, runkelius, sviesto statines ir kt. Baisogalos geležinkelio stotyje buvo telefono ir telegrafo aparatai. Telegrafistu dirbo budėtojas Deveikis. Jis turėdavo pranešti sekančiai stotčiai apie atvykusį traukinį ir paprašyti leidimo praleisti tą traukinį. Telegrafu gavęs šios stoties leidimą, budėtojas įjungdavo žalią šviesą ir leisdavo traukiniui toliau važiuoti (4). Skėmiuose buvo geležinkelio stotelė. Ten kraudavo cukrinius runkelius, kitus krovinius (10).

Dviračiai. Pirmieji dviračiai, pagal žmonių pasakojimus, Baisogalos valsčiuje pasirodė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą (6, 7). Dviratis, kaip patogus susisiekimo priemonė, labai greit populiarėjo. Daugelis to meto krašto kelių buvo sunkiai išvažiuojami, o dviračiui užteko ir siauro takelio. Pagal ekspedicijoje surinktus duomenis, pirmieji dviračius Baisogalos valsčiuje įsigijo tarnautojai, amatininkai, dvaro kumečiai ir tarnautojai, melioratoriai, kloję drenažus (jų atlyginimai buvo didesni), kal-

Geležinkeltietis M. Stukonis iš Skėmių k. (dešinėje). Iš A. Tauginienės albumo

²² Lietuvos statistikos metraštis 1927–1928 m., Kaunas, 1929.

²³ Lietuvos statistikos metraštis 1929–1930 m., Kaunas, 1931.

viai, prekybininkai, smulkūs verslininkai. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu nauji dviračiai kainuodavo 200–400 Lt. Tai buvo nemaži pinigai, nes tai prilygo ūkyje tarnaujančio darbininko metiniam atlyginimui. Tie, kurie neišgalėjo nusipirkti naujo dviračio, pirkdavo padėvėta, už kurį priklausomai nuo nusidėvėjimo lygio, mokėdavo 40–100 Lt.

1923 m. kovo 12 d. Kėdaičių apskrities valdyba svarstė su dviračių naudojimu susijusių mokesčių klausimus ir nutarė, kad apskrityje už leidimą naudotis dviračiu ar jo pratęsimą bus imamas 15 Lt mokestis, už dviračio pažymėjimą (knygelę) – 50 ct. Norėdama paskatinti dviračių savininkus laiku išsiimti leidimus važinėti dviračiais, apskrities valdyba tų pačių metų balandžio 28 d. raštu kreipėsi į valsčių valdybas, prašydama paskelbti gyventojams, kad ji leidimus naudotis dviračiais išdavinės tik iki 1923 m. gegužės 20 d. Neatsiėmę leidimų iki to laiko, mokės dvigubą kainą²⁴.

Už leidimus važinėti dviračiais reikėdavo sumokėti 5 Lt mokesį. 1930 m. Baisogalos valsčiaus seniūnai kreipėsi su prašymu išduoti jiems leidimus važinėti dviračiais be jokio mokesčio, nes vasarą dauguma jų naudojasi dviračiais tarnybos reikalais²⁵. Kėdaičių šaulių rinktinės dviratininkams buvo išduoti papiginti leidimai važinėti dviračiais. Iš Baisogalos tokius leidimus gavo 10 šaulių: V. Misevičius, J. Juozaitis, S. Bačkauskas, J. Šurkus, B. Kuprys, A. Čepaitis, S. Adujanskas, V. Marašinskas, Z. Terebeiza, P. Jakaitis²⁶. 1934 m. šaulių rinktinės narių sąrašė jau buvo 35 baisogaliečių dviratininkai²⁷.

1932 m. buvo išleistas privalomas dviračių registracijos įsakymas, kuriame nustatytos taisyklės dviratininkams:

„1. Kiekvienas dviratininkas, važinėdamas dviračiu privalo turėti apskrities savivaldybės duotą dviračiais važinėti leidimą ir numeruotą ženklą, pritvirtintą dviračio užpakalinėje dalyje prie dviračio sėdynės.

2. Kiekvienas dviratininkas privalo turėti veikiantį skambutį ar kitos rūšies signalizacijos prietaisą, gi nakties metu ir tinkamą šviesą.

3. Nevažinėti dviračiu šaligatviais, takais ir išimtinai žmonių pasivaikščiojimui ar žaidimui skirtomis vietomis.

4. Dviračiu važiuojant laikytis dešinės kelio pusės, o važiuojant aplenkti iš kairės, prieš tai paskambinus.

5. Sutikus einantį ar važiuojantį, dviratininkas privalo duoti kelią, o arkliams baidantis, sustoti ir dviratį pravesti rankoje. Nevykdant šio įsakymo, bauda iki 200 Lt“²⁸.

1935 m. sausio 17 d. Kėdaičių apskrities tarybos posėdyje nutarta imti už dviračių laikymą 5 Lt mokesį, šauliams, skautams ir seniūnams – po 1 Lt. Priimtos naujos naudojimosi dviračiu taisyklės, kurioms nusižengę baudžiami iki 100 Lt bauda²⁹.

Dviračių skaičiaus augimo dinamika Baisogalos valsčiuje:

²⁴LCVA, f. 417, ap. 1, b. 365, l. 12, 33.

²⁵Ten pat, b. 10, l. 227.

²⁶Ten pat, l. 92.

²⁷Ten pat, b. 121, l. 149, 153.

²⁸Ten pat, l. 2.

²⁹Ten pat, b. 162, l. 10.

1930 m. Baisogalos valsčiuje užregistruoti 78 dviračiai³⁰, 1934 m. – 109³¹, 1935 m. – 185, 1936 m. – 255, 1937 m. – 490³².

1936 m. ?(10 14) Baisogalos valsčiaus savivaldybės tarybos posėdyje nutarta – kadangi seniūnai gauna nedidelį atlyginimą ir dviračiai jiems reikalingi atliekant pareigas, nuo 1937 m. atleisti nuo dviračių registravimo rinkliavos. Visiems šauliams, gyvenantiems valsčiaus ribose, dviračių registravimo mokestis sumažintas iki vieno lito³³.

Baisogalos valsčiuje buvo nagingų meistrų, kurie, pasižiūrėję į pirktinius dviračius, patys bandė juos pasidaryti. Kalvis Mykolas Narakas iš Valatkonių k. apie 1920 m. pats pasidarė medinį metalu kaustytą dviratį, kuriuo nuvažiuodavo į Baisogaloje vykusius atlaidus (24). Kazimieras Sirutavičius iš Vabalių k. važinėjo savo gamybos dviračiu. Buvo kruopštus ir užsispyręs meistras, ką sumanydavo, padarydavo, nors ir kelerius metus tekdavo triūsti (20). Meistras Jonas Jurevičius iš kelių senų dviračių pasigamino tinkamą važiuoti (46).

Dviračius turėjo eigulys Šulga (23), siuvėja Zosė Žaromskytė, kuri dviračiu kartu su Kazimieru Bortkevičiumi nuvažiuodavo į Šiluvos atlaidus, Pānevėžį (58), Bronius Praninskas dviračiu numindavo iki Joniškėlio, kur tuo metu dirbo (4). Biliūnų k. pirmasis dviratį nupirko Liudas Navickis, vėliau – Antanas Jankevičius, Jonas Tvaronas ir kt. Prieš karą Biliūnų kaime buvo apie 10 dviračių (25).

Mykolas Januškevičius iš Baisogalos į Skėmius parnešdavo pašto siuntas (laikraščius, laiškus), per mėnesį uždirbdavo 100 Lt. Susitaupęs nusipirko dviratį „Franklin“, kuris palengvino paštininko darbą (13). Padėvėtą dviratį Kaune pirko Komaro darbininkas Andrius Dovydaitis (40). Su dviračiais važinėjo daugiau Komaro darbininkų – Gaučas, Devėnai, Vaičiūnas (42). Elena Siudikienė iš Skėmių savo dukrai dviratį nupirko pardavusi bekoną ir dar pridėjusi 130 Lt (15).

Dažniausiai pirko angliškus dviračius. Jei nusipirkdavo naują dviratį, užtekėdavo visam gyvenimui (3).

Automobiliai, motociklai. Spartesnę motorinių transporto priemonių plitimą labai riboja prasti keliai, ypač pavasarį ar rudenį, kai net platesniais kaimo keliais galėdavai pravažiuoti tik jiems pradžiūvus. Keliai ir jų taisymas buvo rimta problema.

Pradėjus vieškeliams važinėti automobiliams, jų labai baidėsi arkliai. Ele-

*Marija Normantaitė
ir Elena Zdanavičiūtė.
1930 06 01.*

*Iš L. Stankevičienės
(Milaševičiūtės)
albumo*

³⁰ *Ten pat*, b. 10, l. 76, 81, 85, 18, 117.

³¹ *Ten pat*, b. 554, l. 207.

³² *Ten pat*, b. 580, l. 253.

³³ *Ten pat*, b. 268, l. 4.

na Petrulienė prisimena, kad ūkininkės Mikalauskienės arklys, išvydęs mašiną, taip šoko, kad išmetė ją iš ratų ir vos neužmušė (15).

1927 m. Baisogalos valsčiuje buvo registruoti automobiliai: Vladislavo Komaro lengvieji automobiliai – „Adler“, pagamintas 1923 m., pirktas 1923 m., ir 10 vietų lengvasis automobilis „Studabacker“, pagamintas 1924 m.; Adolio Zaleckio – „Ford“, pagamintas 1924 m., pirktas 1927 m. Baisogalos dv.; Vaclovo Jagmino iš Valatkonių dv. – „Ford“, pagamintas ir pirktas 1926 m.³⁴

1929 m. Baisogalos dvarininko Vladimiro Komaro vardu buvo registruoti 3 automobiliai: lengvasis automobilis „Adler“, 6 vietų, pagamintas 1923 m., pirktas tais pačiais metais; 10 vietų lengvasis automobilis „Studabacker“, pagamintas 1924 m. – 5 vietų ir „Studebaker“, pagamintas 1927 m. – 2 vietų³⁵. Vairuotojas Vytautas Savickas, gyvenantis Baisogalos dvare³⁶, kitas „Studebaker“ vairuotojas K. Šivickas³⁷.

1930 m. Baisogalos dvare užregistruoti tie patys V. Komaro automobiliai – „Adler“ ir 2 – „Studebaker“ ir Vaclovo Jagmino „Buick“, 2 vietų sportinis kabrioletas, pagamintas 1927 m., pirktas padėvėtas už 3 000 Lt³⁸. 1932 m. Komaras įsigijo naują 5 vietų, 14,65 a. j. limuziną „Ford“³⁹. Jo automobilis „Ford“ buvo juodos spalvos, vairuotoju ilgus metus dirbo Aleksandras Zvicevičius, vėliau Jurgis Zinkevičius (27, 66). Vaikai, pamatę atvažiuojant Komarą, bėgdavo pažiūrėti – labai įdomu buvo matyti važiuojant poną be arklių (22).

1934 m. Baisogalos valsčiaus vairuotojų (šoferių) knygeles turėjo: Mikalojus Žaromskis, Baisogalos dv.; Vaclovas Jagminas, Valatkonių dv.; Aleksas Sujeta, Panekėlių k.; Stasys Laurinaitis, Baisogala⁴⁰.

1935 m. valsčiuje registruoti automobiliai: Vlado Komaro – „Ford“ ir „Adler“, Vaclovo Jagmino automobilis „Buick“⁴¹. Pagal kraštiečių prisiminimus, Jagmino automobilis dažnai gesdavo, kai kur išvažiuodavo, reikėdavo jį parvilkti su arkliais (2).

1936 m. vairuotojų knygeles turėjo: Vaclovas Jagminas, Valatkonių dv.; Juozas Stukonis, Girvalakių k.; Pranas Šarauskas, Komariškiai; Mikalojus Žaromskis, Baisogalos dv.; Aleksas Sujeta, Panekėlių k.; Adolis Ribinskas, Sirutiškiai, Stasys Laurinaitis, Baisogalos st.⁴²

1940 m. automobilius įsigijo: Baisogalos dv. V. Komaro dukra Rožė Komaraitė – 4 vietų „Wanderer“, pagamintą 1939 m.⁴³; Gabrielė Šeikienė iš Bagdonų k. – 4 vietų „Opel“, pagamintą 1935 m.⁴⁴; Vladas Vansauskas, Vainiūnų dv. – 4 vietų „Mercedes Benz“, pagamintą 1938 m.⁴⁵; Vladas Komaras, Baisogalos dv. – 4 vietų „Hudson Super Terruplane“⁴⁶. 1941 m. balandžio 1 d. Vladui Vansovskiui priklausęs automobilis „Mercedes Benz“ buvo nacionalizuotas⁴⁷.

Nuo 1935 m. pro Baisogalą važiuodavo ir čia sustodavo Kauno–Kėdainių–Šiaulių ruožo autobusai. Bilietas iš Baisogalos kainuodavo: į Kauną – 5,80 Lt, Radviliškį – 2,0 Lt, Šiaulius – 3,80 Lt. Vaikai iki 4 m. važiuodavo nemokamai.

³⁴ *Ten pat*, b. 373, l. 14–17.

³⁵ *Ten pat*, b. 380, l. 3.

³⁶ *Ten pat*, l. 353, 354.

³⁷ *Ten pat*, l. 364.

³⁸ *Ten pat*, b. 373, l. 432.

³⁹ *Ten pat*, b. 490, l. 57.

⁴⁰ *Ten pat*, b. 518, l. 321.

⁴¹ *Ten pat*, b. 527, l. 82, 100, 166.

⁴² *Ten pat*, b. 543, l. 108.

⁴³ *Ten pat*, b. 554, l. 207.

⁴⁴ *Ten pat*, l. 218.

⁴⁵ *Ten pat*, l. 223.

⁴⁶ *Ten pat*, l. 230.

⁴⁷ *Ten pat*, l. 72, 73.

Pašto palydovai, moksleiviai ir karo invalidai mokėjo – 25%, vaikai 4–10 m. amžiaus, karo kareivių palydovai, kareiviai ir ekskursijos mokėjo – 50% bilieto kainos⁴⁸.

Autobusų susisiekimo tvarkaraštis: autobusas, vykstantis maršrutu Kaunas–Kėdainiai–Šiauliai, į Baisogalą atvykdavo 17:35, iš Šiaulių – 19:30. Kitas autobusas iš Kauno į Baisogalą atvykdavo 20:15, iš Šiaulių – 19:30. Autobusas, vykstantis maršrutu Šiauliai–Kėdainiai–Kaunas, į Baisogalą atvykdavo 5:35, iš Kauną – 9:20, kitas autobusas į Baisogalą atvykdavo 11:55, iš Kauną – 16 val.⁴⁹

Motociklais Baisogalos valsčiuje pradėta važinėti vėliau nei automobiliais. 1935 m. motociklą F. M., pagamintą 1930 m., už 300 Lt įsigijo Jonas Budzinskas⁵⁰. 1938 m. registruotas Juozo Ramanausko iš Skėmių k.

motociklas „Humbler“, pagamintas 1928 m., pirktas už 450 Lt.⁵¹ 1940 m. Baisogalos valsčiuje registruoti motociklai: motociklas „B. S. A.“, pagamintas 1930 m., priklausęs Edmundui Draščui iš Šabiškio k., Jono Ringaičio iš Skėmių – „B. S. A.“, sportinis, pagamintas 1935 m., Juozo Ramanausko iš Skėmių –

„Duoglas“, pagamintas 1928 m., Jono Vaičiūno iš Pākiršinio – „Vanderer“, pagamintas 1933 m., Juliaus Kerbelio iš Palonų k. – „Phanomen“, pagamintas 1939 m., Antano Šilkaičio iš Valatkonių – „Ekselsus“, pagamintas 1935 m.⁵²

Motociklą buvo įsigijęs Malakauskas iš Valatkonių k. Visiems buvo įdomu, kai jis važiuodavo (58), Vileikių k. apie 1933 m. motociklą nusipirko stambus ūkininkas Narkevičius (17).

Motociklu „Indiana“ važinėjo Bronius Milašiūnas (Milaševičius) iš Palonų k. (20). Jis buvo savamokslis visų galų meistras. Palonuose turėjo kalvę ir garinį malūną. Gerai orientavosi technikoje, mūrijo krosnis, buvo fotografas, muzikantas. Trentyje pasireiškė kaip sumanus statybininkas, statybų brigadininkas (71).

Benzino kolonėlės Baisogaloje nebuvo. Benzino buvo galima įsigyti miestelyje buvusioje V. Blizniko parduotuvėje⁵³.

Elektra. Kol nebuvo elektros, žmonės būstus apšviestavo įvairiausiomis priemonėmis. B. Praninskas iš Kablių k. pasakojo, kad jo seneliai vakarais šviestavosi balanomis, apie 1920 m. naudojo puodelius su lajumi. Jam kiek paaugus, tėvai nusipirko žibales lempas (4). Puodelius su lajumi darė iš įvairių medžiagų. Dažnai tam tiko išskaptuotas burokas, į kurį pripildavo lajaus ir įdėdavo medvilninę dagtį (14).

V. Komaras
(dešinėje) prie
nuosavo automobilio.
Iš V. Lapinskaitės
albumo

⁴⁸ Ten pat, b. 527, l. 18–27.

⁴⁹ Ten pat, l. 16.

⁵⁰ Ten pat, b. 543, l. 384.

⁵¹ Ten pat, b. 580, l. 9.

⁵² Ten pat, b. 554, l. 136, 177, 181, 184, 193, 194.

⁵³ Ten pat, b. 566, l. 161.

Baisogaloje Komaro dvare apie 1925–1926 m. įvesta elektra. Ją buvo apšviestas ir dvaro kiemas (40). Elektros generatorių suko dyzelinis variklis, kurį prižiūrėjo Jonas Bartkevičius. Jis vedžiojo elektrą į dvaro gyvenamuosius pastatus, tvartus, stalių dirbtuves, spirito varyklą, kitas ūkines patalpas.

J. Bartkevičius pakraudavo akumuliatorius radijo imtuvams, už tai reikėjo mokėti 1 Lt. Akumuliatorių užtekdavo 2 mėnesiams (42).

Deveikių dvare apie 1936 m. buvo pastatyta vandens turbina, kuri turėjo sukuti generatorių ir gaminti elektrą dvaro reikmėms, bet nebuvo gautas leidimas pakelti Kiršino upelio vandens lygį turbinai sukuti (20).

Kalvis Viktoras Stankevičius karo metais buvo pasidaręs vėjo jėgainę, kuria krovė akumuliatorius (22). Jis bateriniam radijo aparatui pasidarydavo baterijas. Vėjo jėgaines buvo pasigaminę: Milašiūnas iš Palonų k. (24), Vaičiūnas iš Pakiršinio k. (52). Apie 1937 m. vėjo jėgainę buvo išgijęs vaistininkas Bložė. Ji krovė akumuliatorių, namuose buvo įvestas apšvietimas (4).

Tarpukariu buvo pradėti statyti perkūnsargiai. Perkūnsargius statydavo specialistai, kartais ir patys ūkininkai, pasiskaitę populiariose knygelėse, vienas iš jų – Juozas Liutkevičius iš Užpurvių k., kuris perkūnsargį pasistatė ant klojimo (17).

Telegrafas, telefonas. Pirmoji telekomunikacinė ryšio priemonė, laidais sujungusi Baisogalą su kitais kraštais, buvo telegrafas. 1904 m. Baisogaloje jau veikė pašto-telegrafo skyrius. Šio skyriaus viršininku dirbo Steponas Šimkevičius⁵⁴. Baisogalos valsčiaus savivaldybės išlaidos už pašto, telefono, telegrafo paslaugas buvo: 1929 m. – 317 Lt, 1930 m. – 380 Lt⁵⁵. 1929 m. Baisogalos pašto telegrafo ir telefono darbininku dirbo Jonas Sabaliauskas⁵⁶. Telefoniste dirbo Elena Aleksandravičiūtė (42, 46). Pašte buvo naudojamas Morzės telegrafo aparatas (48). Telegrafas buvo įrengtas ir Baisogalos geležinkelio stotyje (66).

1933 m. Baisogalos valsčiuje buvo 13 telefono abonentų ir viešas telefonas pasikalbėjimams pašte ir geležinkelio stotyje. Tais metais telefono abonentais buvo: Baisogalos miškų urėdija, klebonas Vincas Bittis, girininkas J. Gaudušas (Komariškiai), miško pirklys Ovsiejus Kaplanas, dvarininkas Vladas Komaras (Baisogalos dv.), dvarininkas Vladas Komaras (Jadvimpolio dv.), pašto raštinė, policijos nuovada, valsčiaus savivaldybės raštinė, dvarininkai Vaclovas Jagminas ir dvarinin-

Tremtinys B. Milaševičius su darbo įrankiais. 1954 m. Iš L. Stankevičienės (Milaševičiūtės) albumo

⁵⁴ Памятная книжка Ковенской губернии, 1904 г.

⁵⁵ LCVA, f. 417, ap. 1, b. 49, l. 18.

⁵⁶ Ten pat, b. 10, l. 353.

kė Vanda Jagminaitė (Valatkonių dv.), dvarininkas Tadas Radvilavičius (Pakiršinio dv.)⁵⁷.

1939 m. Baisogaloje buvo 21 telefono abonentas ir telefonai pašte bei geležinkelio stotyje.

Telefono abonentais buvo: klebonas Vincas Bittis, girininkija (Komariškiai), dvarininkas Vladas Komaras (Baisogalos dv.), dvaro nuomininkas Feliksas Lečickas (Vilgirdaičių dv.), pašto raštinė, policijos nuovada, dvarininkė Gabrielė Šeikienė (Bagdonų dv.), dvarininkas Petras Tvarijonavičius (Bučiūnų dv.), valsčiaus savivaldybės raštinė, ūkvedys Juozas Vedaras (Baisogalos dv.), Baisogalos dv. lentpjūvė (geležinkelio st.), Petras Grigas (Valatkonių k.), miško pirklys Ovsiejus Kaplanas, dvarininkas Vaclovas Jagminas (Valatkonių dv.), dvarininkas Tadas Radvilavičius (Pakiršinio dv.), miškų urėdija (geležinkelio st.), Antanas Šalavka (bitynas), dvarininkas Vincas Vansauskas (Vainiūnų dv.), kolonijinių prekių ir vyno krautuvė, Juozas Zdanavičius (geležinkelio st.), geležies krautuvė ir grūdų pirklys Zivas ir Binderis (geležinkelio st.), ūkininkas Juozas Žilinskas (Piepaliukų k.)⁵⁸.

Radijas. Su Baisogala yra susiję pirmieji besikuriančios Lietuvos kariuomenės ryšių tarnybos žingsniai. 1919 m. liepą minėta ryšių tarnyba perėmė Kauno tvirtovės radijo stotį, kuria buvo palaikomas ryšys su kariuomene įvairiuose frontuose. Vejant bermontininkus iš Lietuvos, vyresniojo leitenanto Vytauto Petraičio vadovaujama radijo stoties komanda buvo apsistojusi Baisogaloje⁵⁹.

Pirmosios radijo laidos Lietuvoje buvo pradėtos transliuoti 1926 m. birželio 12 d. iš Kauno radiofono. Informacija apie tai į Baisogalą atkeliavo greit, nes 1926 metais keli šio krašto gyventojai jau klausėsi radijo laidų detektoriniais radijo imtuvėliais, kurie iš pradžių buvo populiariausi, nes pigesni, paprastos konstrukcijos, nesunkiai suprantami techniškai nepasirengusiam žmogui, pigi jų eksploatacija. Lempiniais radijo imtuvais galima buvo priimti tolesnes radijo stotis ir garsą transliuoti per garsiakalbį, tačiau jiems reikėjo maitinimo šaltinio. Be to, jie buvo brangūs. Paprasčiausi detektoriniai radijo aparatai kainavo 35–40 Lt, 1–3 lempų bateriniai radijo imtuvai – 200–500 Lt, lempiniai su maitinimu iš elektros tinklo kainavo 500–900 Lt⁶⁰.

Vienas pirmųjų 1926 m. radijo imtuvą įsigijo Baisogalos valsčiaus rašti-

Ilgametis Baisogalos pašto viršininkas J. Jankus. 1937 m. Iš G. Taučienės (Jankutės) albumo

⁵⁷ 1933 m. Lietuvos telefono abonentų sąrašas, Kaunas.

⁵⁸ 1939 m. Lietuvos telefono abonentų sąrašas, Kaunas.

⁵⁹ *Ryšiai Nepriklausomybės karuose. Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 157, 172–173.

⁶⁰ *Šiaulių „Aušros“ Radijo ir televizijos muziejaus archyvas*.

ninkas Vladas Liepinis, gyvenęs už Kiršino upelio vadinamajame Berlyne. Ten iškėlė aukštus stiebus antenoms. Tai buvo didelė naujiena visai apylinkei (66). Apie 1927 m. baisogalietis Vincas Normantas išigijo lempinį radijo imtuvą, prie kurio buvo prijungiamos ausinės. Akumulatorius pakraudavo Komaro dvare Jonas Bartkus (1). Radijo imtuvėlių buvo išigijęs Benediktas Valantinas. Kai per radiją pasakojo apie Dariaus ir Girėno skrydį, visi norėjo užsidėti ausines ir pasiklausyti.

Vyresni žmonės, išgirdę kalbant per radiją, sakydavo: „*Viešpats Dievas kalba iš dangaus*“ (13). Vladas Lipskis iš Užpurvių k. prisimena, kad senukas Siomka sakydavo: „*Ką ten klausot, liuciperis už langą šneka, o jūs tikit*“ (17). 1927 m. Augmenų k. detektorinius radijo imtuvus turėjo Jankevičiai, Sadauskai, Balčiūnai. Vėliau jie išigijo baterinius radijo imtuvus. Sueidavo kaimynai pasiklausyti mėgiamų radijo laidų (30). Apie 1928 m. Jonas Jurevičius iš Baisogalos išigijo detektorinį imtuvėlių. Kiek vėliau lempinį – Antanas Poškus. Jurevičius juokdavosi: „*Jei Pupų dėdės (Petro Biržio) valandėlės pradėsi klausytis pas Pošką, tai namo sugrįžęs vėl tą patį išgirsi*“ (atseit jų radijas geresnis, greičiau bangos ateina) (46). Baisogalietis Juozas Žilinskas 1927 m. išigijo detektorinį radijo imtuvėlių, o 1938 m. nusipirko gerą „Philips“ radijo aparatą. Baisogaloje radijo imtuvus buvo išigiję ir Zdanavičiai, Mickevičiai, elektrikas Bartkus (60, 65). Komaro kumečiams už darbą buvo mokama pinigais, todėl jie galėjo nusipirkti norimų prekių. Radijo imtuvą buvo išigijęs dvare dirbęs Andrius Dovydavičius, stalius Jonas Šimkus, Jonas Genys (27, 40).

Kad radijo imtuvas priimtų radijo bangas, buvo statomos aukštos antenos. 1928 m. vasara buvo labai lietinga, tai kai kas pagalvojo, kad jos gali pritraukti lietu (22). Susirinkę Vabalių kaimo vyrai nutarė taisyti orą: visiems, pas ką buvo iškeltos antenos, jas nuvertė (20).

Radijo imtuvus Baisogalos krašte dar buvo išigiję: Liudas Navickas iš Biliūnų k. radijo imtuvą „Vef“ (38), Diauderių k. – Mykolas Jurevičius, Jonas Gaidžiūnas (32), Naulickų dv. – Linkevičiai (22), Skėmiuose – Kazys Masiliūnas, Juozas Stukonis, Mykolas Žaliauskas, Mykolas Siudika (14, 15), Valatkonių k. – eigulys Šulga (23), Vabalių k. – Juozas Kuncė, Augustas Narakas, Karolis Lukošius, Pranas Jučys, Petras Vaitiekūnas (20, 69). Kostas Vaidolas iš Dišlių k. (24), Mikalojus Jurevičius iš Grikinės k. (25), Šarauškas – Būdų k., Užpurvių k. Juozas Lipskis detektorinį, Pranas Kutkevičius lempinį imtuvą (17). Gerą lempinį radijo imtuvą buvo išigijęs Pranas Šilkaitis iš Augmenų k. (41). Nedidelį radijo imtuvėlių turėjo Juozas Strolys iš Beržytės kaimo, kaimynai ateidavo pasiklausyti naujienų. Andrius Dovydaitis turėta 2 lempų „Philips“ vestuvių proga padovanojo Jonui Pilvinskui iš Baisogalos, o sau nusipirko 3 lempų „Marconi“ (42). Pas Joną Jankų iš Biliūnų k. pasiklausyti apie Dariaus ir Girėno skrydį 1933 m. vasarą susirinko visas kaimas, net troboje netilpo (26). Dvarininkas V. Vansauskas turėjo didelį, galingą radijo imtuvą, girdėdavosi lauke iš jo sklindanti muzika (56). Skėmių kooperatyvo vedėjas Vladas Germanavičius baterinį radijo imtuvą pastatė kooperatyvo patalpose. Atėję su reikalais, pasiklausydavo ir radijo laidų (14). Vabalių k. mokykloje mokytojas Leonas Jakaitis ir vėliau mokytojavusi Sofija Liubiniene turėjo baterinius radijo imtuvus, mokiniams taip pat leisdavo pasiklausyti radijo laidų (20, 69). Radijo imtuvus „Philips“ buvo išigiję Juozas Stukonis, Vladas Germanavičius ir kalvis Benediktas Valantinas iš Skėmių. Pas juos susirinkdavo kaimynai pasiklausyti jaunųjų ūkininkų laidų, Pupų dėdės valandėlių (10, 12).

Stalius Pranas Šukelis pats gamino radijo imtuvėlius. Iš pradžių paprastesnius – detektorinius, vėliau ir lempinius. Jo žmona Valerija Šukelienė pasakojo:

„Kai Pranas gamindavo radijo imtuvą, prašydavo, kad niekas netriukšmautų, nes, vynuojant rites, reikėjo tiksliai suskaičiuoti apvijų skaičių. Sumontuotą imtuvą įdėdavo į paties padarytą menišką dėžę. Vieną radijo aparatą net kunigas nusipirko“ (29).

Strolys pats išmoko savo ir kitų radijo imtuvus pataisyti (55).

Baisogaloje mokytojas S. Každailis, per savo radiją išgirdęs svarbesnes naujienas, atsidaręs langą papasakodavo. Vienas iš jo pranešimų buvo visiems labai džiugus: *„Radijas pranešė, kad per Atlanto vandenyną perskrido Vaitkus ir nusileido Anglijoje“.*

1940 m. užėjus rusams, radijo imtuvus iš tų, kas nespėjo jų paslėpti, atėmė (60).

Gramofonai, patefonai. Mechaniniai garso atkūrimo prietaisai gramofonai (su išoriniu triūbos formos garsiakalbiu) ir patefonai (jų garsiakalbis būdavo dėžutės viduje) buvo pradėti naudoti XX a. pradžioje. Jie suteikė galimybę susipažinti su įvairių pasaulio kraštų muzika, išgirsti įvairių atlikėjų įdainuotas dainas, todėl suprantamas didelis noras išsigyti šią stebuklingą grojančią ir dainuojančią dėžutę.

Baisogalos valsčiuje patefonus buvo išsigiję: Vincas Normantas iš Baisogalos (1), Augustinas Sirutavičius iš Biliūnų k. (pirko Griñkiškyje) ir Juozas Blėka (38), Feliksas Rulys iš Vabalių k. (22), Emilija Kablienė iš Mikónių k. (51), Kostas Stukonis ir Mataušas Gapšys iš Skėmių (10, 13), Benediktas Valentinas iš Pašlapėlės k. (12), Petras Adomaitis iš Užpurvių k. (18), Vabalių k. – Andrijauskai, Kareckai, Vaitekūnai. Gramofoną buvo išsigijęs dvarininkas Vincas Vansauskas iš Vainiūnų dv. (56). Ūkininkas Navickas iš Biliūnų k. gramofoną parsivežė iš Amerikos, susirinkdavo kaimynai pasiklausyti plokštelių muzikos (25). Gramofoną buvo išsigijęs Komaro dvare dirbęs Juozas Birgėla, gražios muzikos klausėsi visas kumetynas (27), jį turėjo ir Komaro daržininkas (vėliau ūkvedys) Juozas Povilavičius (68) bei Vytautas Bložė (39), baisogalietis Jonas Jurevičius, labai mėgęs visokias technikos naujoves (turėjo radijo imtuvą, dviratį). Jis dirbo batsiuviu, paštininku, laikė gyvulius, kad tik galėtų visa tai nusipirkti (46). Baisogaloje sekmadieniais gramofoną ant palangės pastatydavo miestelio siuvėja, visas Baisogalos miestelis galėjo klausytis plokštelių muzikos (48).

Baisogaloje gramofono muzikos klausėsi Juozo Žilinsko šeima, muzikos pasiklausyti čia ateidavo ir jaunimas (60). Apie 1927 m. sekmadieniais gramofono plokštelių muzikos, sklindančios iš Steponavičienės namų, galėjo klausytis einantieji į bažnyčią. Aleksandras Vaicekuskas prisimena, kad būdamas paauglys užsuko pažūrėti, kas ten dainuoja: *„Žiūriu į triūbą, gal išlįs Matulevičius iš tos triūbos“* (Lionginas Matulevičius – to meto komikas) (66).

Tiek gramofonai, tiek patefonai buvo brangūs, kainavo kelis šimtus litų ir ne kiekvienas juos įstengė nusipirkti. Didelis noras pasiklausyti plokštelių muzikos paskatino nagingus meistrus pačius susimontuoti šį prietaisą. Kalvis Kazys Dilkus iš Vabalių k. pats susikonstravo ir pasidarė patefoną, kuriam reikalingus dantračius pritaikė iš seno laikrodžio (21).

Kinas. Kinas, kaip ir kitos didžiosios technikos naujovės, į Lietuvą atkeliavo XX a. pradžioje. Lietuvoje buvo paplitę keliaujantys kino mechanikai, kurie važinėjo po miestelius ir kaimus rodydami begarsius kino filmus didesnėse bendro naudojimo ar ūkininko trobose. Tik didieji miestai turėjo stacionarias kino sales.

Baisogaloje ranka sukamą kino projektorių buvo išsigijęs Kedys iš Šilalių k. Rodydamas filmus, važinėdavo po kaimus, mokyklas (39). Baisogalos dvare Komarienė jam leido filmus rodyti gaisrinės patalpose. Kadangi kinas buvo begarsis, pats Kedys komentavo, juostą sukti leisdavo vaikams. Bilietas pažiūrėti kino filmą kainuodavo 20 ct (42). Pranas Šilkaitis prisimena, kad Kedys rodydavo filmus Augmenų mokykloje (30, 41). Kaimuose kino filmus dažniausiai rodydavo didesnėse ūkininkų trobose. Palonų k. kiną rodydavo Petro Antanaičio troboje (24), Valatkonių k. žmonės prisimena apie 1928 m. Jono Žaromskio seklyčioje rodytą filmą „Kristaus kančios“ (58), Užpurvių k. kiną susirinkdavo pažiūrėti Lipskių klojime (17). Marijona Jurevičienė iki šiol prisimena pas Liutkevičius matytą begarsį filmą apie Sodomą ir Gomorą (18), Diauderių k. kiną rodė Armonų namuose (32).

Kiną apie 1938 m. rodydavo ir Baisogalos geležinkelio stotyje, vagone (60).

Aviacija. Visais laikais žmonės pavydėjo paukščiams, kad jie gali skraidyti. Todėl suprantamas noras šią svajonę įgyvendinti kilo ne vienam. Tai pasisekė padaryti keliems Baisogalos krašto jaunuoliams. Iš Jadviūpolės k. kilęs Venčas, praskridamas pro namus, pamojuodavo lėktuvo sparnais, tarsi pasisveikindamas. Visi žinojo, kad praskrenda jų kraštietis. Apie 1930 m. jis buvo nusileidęs dvaro laukuose, mokytoja Lašaitė mokinius vedė parodyti jo lėktuvo (2, 60). Kitas šio krašto lakūnas Tvarijonas buvo kilęs iš Bučiūnų k. (2). Sugedus lėktuvui, jis buvo nusileidęs Kablyų k. Tada lakūnai susirado šaulius, kad lėktuvą saugotų, įkalė didelį mieta, pririšo lėktuvą ir išvyko atsivežti meistrų lėktuvui remontuoti. Žmonės tada to lėktuvo žiūrėti ėjo kaip kokio stebuklo (4). Ne visiems skraidanti technika iškart buvo priimtina. Apie 1934 m. pro Pakutenių k. praskrido orlaivis (cepelinas), vyresnieji jį pamatę suklaupė ir žegnojosi sakydami: „*Liuciperis lekia per dangų*“.

Baisogalos pramonės įmonės. 1938 m. sudarytame Lietuvos pramonės įmonių sąrašė yra surašytos Kėdainių apskrčiai priklausiusios valsčių įmonės, gavusios leidimus dirbti, tarp jų ir Baisogalos valsčius. Šiame sąrašė yra nurodytos pramonės įmonės, jose buvę varikliai ir dirbančiųjų skaičius⁶¹:

Įmonė, jos savininkas	Naudojamas variklis	Dirbančių sk.
Baisogalos garo malūnas, b-vė „Pušis“	lokomobilis 60 HP	2
Augmenų k. garo malūnas, K. Kablyo	lokomobilis 34 HP	8
Sirutiškių dv. garo malūnas, V. Soročkino	lokomobilis 8 HP	2
Baisogalos dv. spirito varykla, V. Komaro	garo mašina 16 HP	7
Baisogalos st. motorinis malūnas, A. Zaleckio	dujų generatorius 25 HP	2
Baisogalos garinė lentpjūvė, J. Kamenecko	lokomobilis 8 PS	8
Baisogalos st. motorinis malūnas, A. Zimanto	variklis 60 HP	2
Baisogalos motorinis malūnas, M. Judelsono	variklis 60 HP	2

Lentpjūvės. 1922 m. Baisogaloje buvo įkurta lentpjūvė, pasivadavusi bendrove „Pušis“, kuri priklausė Komisa-

⁶¹ LCVA, f. 388, ap. 5, b. 125, l. 60, 62, 64, 65.

riukui, Judelevičiui ir Feldšteiniui. Joje pastatytas gateris, kurį suko 75 H. P. lokomobilis, diskinis pjūklas, oblius. Lentpjūvėje dirbo 7 darbininkai. Lokomobilis buvo kūrenamas pjuvenomis^{62, 63}.

Baisogalos geležinkelio stotyje, Judelsono malūne, 1933 m. buvo įrengta lentpjūvė⁶⁴. Dyzelinį 60 H. P. variklį prižiūrėjo Stasys Lauraitis ir Paura iš Skėmių. Prie gaterio dirbo Nikodemas Bložė, Bronius Koreiva, Jonas Pranevičius (22, 26, 66).

Vlado Komaro lentpjūvė prie Baisogalos geležinkelio stoties įkurta 1926 m. Katilinėje buvo pastatytas 12 H. P. lokomobilis, kuris transmisija suko diskinį pjūklą (*zeimerį*), oblių, gaterį, skiedrų ir gontų gamybos mašiną. Pagal 1938 m. duomenis, lentpjūvė dirbo birželio, liepos, rugpjūčio mėnesiais, išpjudama apie 7 000 m³ lentų. 80% produkcijos sunaudojama dvaro reikmėms, likusi dalis parduodama⁶⁵. Dirbant su technika, pasitaikydavo ir nelaimingų atsitikimų: „1937 m. balandžio 15 d. nuo V. Komaro lentpjūvės variklio dūmtraukio sudegė tvartukas“⁶⁶.

Pranas Šilkaitis iš Augmenų k. turėjo *zeimerį*, kuriuo pjovė gontus. *Zeimerį* suko „Blackton“ variklis (41).

Durpių kasimas. Kiršino durpyne (prie kapų) durpių kasimui ir gamybai vadovavo Bronius Aleksandravičius. Durpes kasdavo 2–3 vyrai 5 metrų ploteliais, palikdavo sienelę, kad neprisirinktų vandens. Iškastas durpes kastuvais mesdavo ant besisukančio srieginio transporterio, nuo kurio kiti darbininkai jas dėjo į presą. Įrengimus suko lokomobilis „Hornsby“⁶⁷. Supresuotas durpes moterys sukapodavo briketais, lentas su paruoštais briketais dėjo į metalinius vagonėlius, kuriuos bėgiais stumdavo į pievas, briketus išdėliodavo pievoje ir palikdavo džiūti (27, 42, 66). Apdžiūvus vienai pusei, juos apversdavo. Išdžiūvusius sukraudavo į stirtas. Durpes ruošė nuo gegužės iki rugpjūčio mėn. (27, 42). Jas naudojo krosnims kūrenti spirito varykloje, šiltnamiuose (27, 61).

Spirito gamyba. Spirito gamybai Baisogalos dv. vadovavo Gerulevičius (ar Gerulaitis). Salyklą ruošė, darė mieles Adomas Bogušas. Raugą po 2–3 tonas pakaitom gamino Medartas Pranevičius ir Steponavičius. Spiritas buvo gaminamas iš bulvių. Bulvių plovykloje dirbo Jurgis Zinkevičius. Krosnį kūreno Budrikas. Vanduo buvo atvestas iš artezinio šulinio (27, 66). Buvo sumontuotas spirito varymo aparatas. Po spirito gamybos likusią brogą sušerdavo karvėms (Komaras nupirkdavo silpnų karvių, jas atšerdavo ir parduodavo.) Spiritą supilstydavo į 200 ir 300 litrų talpos nerūdijančio metalo statines ir išveždavo į Panevėžį, vienu metu važiuodavo po 10 vežimų (žiemą rogių), sukinkytų po 2 arklius. Viename vežime veždavo po 2 statines (42, 60).

Plytinė. Pirmieji drenavimo darbai Lietuvoje atlikti XX a. pradžioje Baisogalos dvare. Baisogaloje drenažas buvo pradėtas kloti 1912 m., buvo numelioruota 500 ha. Baisogalos dvaro drenažas ir po daugelio metų specialistų buvo laikomas rentabiliu. Drenažo vamzdžiai 4 cm ir didesnio diametro buvo gaminti Baisogalos plytinėje.

Plytinė veikė Komaro dvare, plytinės vedėjas – Višomirskis. Joje dirbo iki dešimties darbininkų. Molį kasė vietoje, Maralinėje. Iškastą molį suversdavo į kubilą stoginėje, kur arkliai, varomi ratu, minkė molį (61). Paruoštą molį dėdavo į presą, iš kurio išeidavo suformuotos plytos. Drenažo vamzdžiai buvo

⁶² *Ten pat*, ap. 2^a, b. 50, l. 4–13.

⁶³ *Ten pat*, b. 97, l. 2–8.

⁶⁴ *Ten pat*, b. 1553, l. 10–20.

⁶⁵ *Ten pat*, b. 821, l. 6–19.

⁶⁶ *LCVA*, f. 417, ap. 1, b. 566, l. 270.

⁶⁷ *LCVA*, f. 388, ap. 5, b. 411, l. 4.

presuojami kitu presu. Supresuotus gaminius pjaustė Pranė Lazutkienė. Molio gaminiai 2 savaites buvo džiovinami stoginėje (atviroje patalpoje tik su stogu). Degimo krosnis buvo pastatyta didelėje duobėje, išvestas kaminas. Į krosnį tilpdavo 400 plytų. Degimo krosnį malkomis kūrendavo dvi paras. Plytinėje dirbo Augustinas ir Juozas Lazutkos, Pranė Lazutkienė, Zigmas Navickas ir kt. (33). Vincas Pilvinskas, 25 metus dirbęs pas Komarą staliumi-statybininku, iš šių plytų yra pastatęs ar suremontavęs ne vieną namą (42).

Plytinėje buvo išdegamos kalkės. Tuo užsiėmė Juozas Lazutka: pririnkdavo baltų akmenų, kuriuos krosnyje degindavo (33).

Baisogalos krašto amatininkai ir meistrai. Komaro dvare buvo pastatyta didelė kalvė su meistrų dirbtuvėmis. Joje kalviais yra dirbę: Pranas Bložė, Pranas Muklickas, Jonas Pilvinskas, Jonas Juzevičius, Mykolas Kazlauskas, Bronius Markuckas. Jie kaustė ratus, taisė ir gamino ūkio inventorių. Šaltkalviu dirbo Jonas Pranevičius, Stanislovas Žukas (27, 40, 42, 45, 66). Baisogaloje, prie geležinkelio stoties, kalvė turėjo žydas Benselis. Kaustė arklius, taisė plūgus ir kitus ūkio padargus, padarydavo raktus, jei kas pamesdavo (7, 61). Vabalių kaime darbavosi kalvis J. Dilkus, kuris savo amato buvo išmokęs ir sūnų Kazį. K. Dilkus buvo gabus meistras, padarydavo plūgus, nusikaldavo dalgį, darė ir kaustė ratus, buvo pasidaręs nedidelį vėjo malūnėlį savo ūkio reikmėms grūdų susimalti (21). Avižiškių k. kalvis Jonas Rulys iš senų, sulūžusių pats pagamindavo naujas kuliamašias – padarydavo reikiamus naujus mazgus ar detales, ir kuliamoji vėl tarnaudavo. Jis sumeistravo rankinę dobilų sėjimąją, gamindavo važius, brikas, lineikas (20). Kalvio amato jis išmokė šešiolikmetį Viktorą Stankevičių, kuris nuo 18 metų jau važiuodavo kultū. Vėliau Stankevičius pasistatė savo kalvę, kurioje buvo tekinimo staklės, gražtai, kiti įrankiai, pats remontuodavo visokias mašinas (22). Kiti du kalvio Jono Rulio broliai vertėsi kalvyste Vabalių k. (69). Pašlapėlės k. kalvis Benediktas Valentinas, išgijęs iš lenkų restorano seną garo katilą, pasigamino lokomobilį ir kuliamašią. Kalvystės amato jis mokėsi pas Vaitiekūnų k. kalvį (Grinkiškio vls.) (12). Palonų k. kalvio amatu vertėsi Juozas Garbačiauskas (24), Andriūnų k. – Antanas Mališka (39), Augmenų k. – Jonas Kablys (30), o Antanas Balčiūnas turėjo kalvę savo reikmėms (37), Diauderių k. – Mykolas

*V. Komaro kalvėje
Baisogaloje:
J. Birgėla (antras
iš kairės), Ivoškus
(pirmas iš dešinės).
Iš V. Šukelienės
albumo*

*Augmenų kaimo
kalvė.
Iš O. Strolienės
albumo*

Jurevičius, Šarauškas darė roges ir važius (31), Biliūnų k. – Mykolas Jurevičius (34), Kemėrų k. – Petras Bložė, Vainiūnų k. – Augustinas Kablys, Boleslovas ir Feliksas Praninskai, Rėtikų k. – Jonas Mataitis (50), Moniūnų k. – Daugvila, Mikónių k. – M. Januškonis (53), Pakiršinyjė, buvusioje dvaro kalvėje – Mykolas Kablys ir Vladas Gužauskas (54, 56), Skėmiuose – Antanas Šarka (14), Užpurvių k. – Stasys Kisielius (17), Valatkonių k. darbavosi gabus kalvis ir meistras Mykolas Narakas, kuris pats pasidarė stakles ratų ašims tekinti. Šiame kaime kalvio amatu vertėsi Andrišiūnas ir Garbačiauskas (24). Skėmiuose dvarininko Damaševičiaus kalvėje dirbo Vincas Sutas (10). Gabus kalvis ir šaltkalvis buvo Kazimieras Sirtavičius iš Vabalių k., net darbo įrankius sau pasigamindavo (20).

*V. Komaro stalius
P. Šukelis su sūnumi.
1932 m.
Iš V. Šukelienės
albumo*

Geležies buvo galima išigyti Kaplano geležies krautuvėje stotyje. Ten būdavo parduodami kirviai, viny, ratlankiai, kiti geležies dirbiniai (10).

Baisogaloje, Komaro dvare, staliaus darbus atliko Juozas Birgėla, Pranas Šukelis, Jonas Šimkevičius (29, 61, 66). Pranas Šukelis buvo labai geras meistras, darydavo prašmatnius baldus, papuoštus ornamentais. Komarienė jį nusiveždavo į Kauną, kur parodydavo, kokių baldų ji norėtų, P. Šukelis nusibraiždavo ir padarydavo. Padarė puošnų šviestuvą su gėlių girliandomis aplink. Turėjo medžio tekinimo stakles, ištekindavo figūrines kėdžių kojas ir kt. (29). Stalius Juozas Sabaliauskas turėjo tekinimo stakles, darė vežimams ratus (61).

Dišlių kaime ratus dirbo stalius Justinas Mackevičius (24). Baisogaloje

*Meistras P. Šarka
(dešinėje) prie savo
padaryto vežimo.
Iš A. Tauginienės
albumo*

staliai Autukai darė baldus: dailias spintas, lovas, kėdes (61). Gražias spintas, stalus, lovas darė Kazincas, gyvenęs už Kiršino upelio (66). Geri meistrai staliai buvo: Girvalakių k. – Petras Šarka, kuris iš medžio padarydavo viską, ko kas paprašydavo (10), Šimoniškių k. – Teišerskis, Antanavos k. – Edvardas Savičius, kuris su kalviu Jonu Stroliu darydavo brikus, šlajukus, ratus, spintas, duris, langus (12), Skėmiuose – Petras Gaižiūnas ir Petras Šarka, kuris padarydavo audimo stakles, ratus (13, 14).

Augmėnų k. puodus žiedė, darydavo aguonomis malti čerpes Šliauderis (46). Šiame kaime darbavosi puodžius Liudas Žukas (30). Avižiškių k. paskutiniaisiais tarpukario metais Boleslovas Sabeckis įsigijo rankinį presą betoninėms čerpėms gaminti. Šios čerpės turėjo didelę paklausą. Jomis 1940 m. buvo apdengtas buvęs Vabalių dvaro ūkvedžio namas (69).

Odas, kailius labai gerai išdirbdavo Antanas Šimbelis, gyvenęs prie geležinkelio pervažos (10, 46, 61).

Baisogaliečiai gerai prisimena gausią Šakėnų šeimą, darbščią, tvarkingą, religingą. Tėvas – buvęs caro armijos kareivis. Pirmojo pasaulinio karo metais patekęs į vokiečių nelaisvę. Ten per dvejus metus daug ko išmokęs. Buvo batsiuvys, plaukų kirpėjas, dvare siūdavo pakinktus (*rimorius*). Stefa Šakėnaitė, vyriausia iš šešių dukterų, buvo pagarsėjusi siuvėja, Jadvyga – mezgėja, apmegzdavusi savo šeimą, mokytoja, broliai Bronius ir Vladas – Baisogalos geležinkelio stoties budėtojai (70).

Baisogaloje buvo nemažai siuvėjų. Vyrams siuvo – Poškus, Gudaitis, moterims – Marytė Paulauskaitė, Povilaitytė, Damašienė ir kt. (25, 27, 42, 61). Šilalių kaime siuvo Armonas (39), Mikonių k. – Antanas Urbonas ir Bundziulytės, Biliūnų k. – Jankevičienė (34), Diauderių k. – Pranas Armonas ir Pranas Kleiva, Ritiškių k. – Juozas Svetikas siuvo kailinius (51), Skėmių k. visiems siuvo Jadvyga Šarkienė (14), Valatkonių k. – Zosė Žaromskytė (58), Vainiūnų k. – Svetikas, Užpurvių k. siuvėjas Vincas Zalieckis siuvo visokius drabužius ir kailinius (17), geras siuvėjas, kuris siuvo paltus, kostiumus, buvo Bložė (60). Jis turėjo „Singer“ siuvimo mašiną, kurią pirkė 1924 m. iš prekybos agentų išsimokėtinai. Gerą suknelę pasiūti kainavo 10 Lt, paprastą 3–5 Lt. Bložė ir jo žmona Jadvyga siuvo ir dvarininko Jagmino šeimai. Jadvyga Bložienė siūti išmoko pas Baisogalos siuvėją žydę Levitan. Už mokslą reikėjo metus veltui siūti. Kasmet pas ją būdavo po dvi mokines (6).

Juozo ir Elenos
Šakėnų šeima.
1941 m.

Iš M. Jokubauskienės
(Šakėnaitės) albumo

Siuvėjo amatu vertėsi 1918 m. savanoris Juozas Žaliauskas. Jis važinėdavo pas žmones, kas užsisakydavo, siūdavo visai šeimai (10). Valerija Šukelienė savarankiškai išmoko siūti. Siuvimo mašiną „Singer“, kainavusią 700 Lt, 1930 m. nusipirko išsimokėtinai iš Šiaulių prekybos agento (29). Siuvėjas Pranas Armonas iš Diauderių k. važinėdavo po namus, siūdavo naujus, jei reikdavo, paltą išversdavo, persiūdavo, ir vėl buvo kaip naujas (32).

Bažnytinius audeklus audė audėjos Vancevičiūtės (46). Veronika Tvarionavičienė išpiešdavo audėjoms raštus. Audimo staklės buvo beveik kiekvienuose namuose. Kaime visi augino linus, o medvilnę apmatams pirkdavosi. Jei apmatai buvo medvilnės, o atausdavo vilna, toks audinys buvo vadinamas *čerkasu*. Jei apmesdavo ir atausdavo tik vilna, toks audinys vadinamas *milu* (27).

Vilnas karšdavo M. Stasiulionis iš Vabalių kaimo. Jo karšimo mašina buvo sukama ranka, patys žmonės, atsinešę vilnas, galėjo ją išsakaršti (22). Vilnų karšykla buvo įrengta Valatkonių kaime. Vilnų karšimo mašiną turėjo batsiuovys Mištelis (27). Skėmiuose vilnų karšimo mašiną buvo išigijęs Petras Šarka. Ji buvo sumontuota atskirame namelyje. Vilnas karšė pats Petras Šarka, kartais ir naktimis, nes susidarydavo didelės eilės (14).

Baisogaloje batus siuvo ir taisė Jonas Jurevičius. Jis turėjo specialią batų siuvimo mašiną. J. Jurevičius dar vežiodavo paštą (42). Iš jo batus siūti ir taisyti išmoko Komaro lauko darbininkas Petras Ancevičius, kuris batsiuvio amatu vertėsi po darbo dvaro laukuose. Jis batus vaikams ir paaugliams siūdavo didesnius negu reikia, kad ilgiau užtektų (46). Gerus batus siuvo Jonas Bložė. Jis visada turėjo mokinių. Vienas jų buvo Alfonsas Urbonavičius, kuris vėliau pats gerai siuvo ir taisė batus (66). Palonų k. batus taisė Antanas Rapolas (24). Medpadžius (padai mediniai, viršuje oda) darė Mištinis iš Valatkonių k. (58).

Malūnininkas Sruogis darė šautuvus, pistoletus. Padarydavo kaip fabrikinius, iškaldavo raides. Jis ir ginklus remontuodavo. Užėjus rusams, už tai buvo išvežtas į Sibirą (2). Adolfas Zalieskis iš Užpurvių k. buvo gabus metalo meistras – šaltkalvis. Be kitų darbų, jis padarė metalinius pagražinimus Dotnuvės bažnyčiai (18).

*Baisogalos siuvējas
M. Poškus (ketvirtas
iš kairēs) su žmona
(pirma iš kairēs)
ir mokiniaiis.
Iš E. Jurevičienēs
albumo*

*Baisogalos siuvēja
Damašienē (kairėje)
su mokinėmis
Šarauskaite (antra
iš kairēs) ir Stefa
Šakėnaite (dešinėje).
1938 m.*

*Gankių k. siuvėja
Bronė Slutkutė.
1930 m.
B. Buračo nuotr.
Iš LCVA*

Vabalių dvaro ūkvedžio name gyvenęs Antanas Sasnauskas iki 1935 m. vertėsi fotografo amatu. Fotografuodavo per atlaidus, vestuves, laidotuves, visur, kur tik pakviesdavo. Jo darytų fotografijų yra ne vieno Baisogalos krašto gyventojų albume (20, 22, 69). Baisogaloje M. Bložė buvo įsirengęs fotostudiją, kurios stogas buvo stiklinis. Šioje studijoje Bložė padarė daug kraštiečių fotografijų (25, 42). Baisogaloje 1934–1937 m. paveiksluodavo ir fotografijas darė geležinkelio dirbęs Antanas Daugėla (30, 42). Skėmiuose fotoaparatai buvo nusipirkę Antanas Šarkauskas, kurio mėgėjiškų fotografijų taip pat yra išlikę pas apylinkės gyventojus (13). Per atlaidus į Baisogalą atvažiuodavo fotografai ir iš didesnių miestų, kurie darydavo momentines fotografijas (22).

Technika Komaro dvaro butyje. Baisogaloje, Komaro dvare, ledaunė atliko šaldytuvo funkcijas. Žiemą į ją sudėdavo iš tvenkinių išpjautą leda, užpildavo jį pjuvenom. Ten buvo laikomas maistas. Dvaro virtuvėje buvo didelė elektrinė krosnis su orkaitėmis. Buvo išvedžiotas vandentiekis ir, atsukus čiaupą, bėgdavo šiltas vanduo, įvesta kanalizacija, centrinis šildymas, tualetas, įrengta skalbykla. Rūmuose buvo įrengta vonia su karšto vandens kolonėle. Centrinį šildymą įrengė Kauno meistrai, jiems padėjo kalvis Jonas Pilvinskas. Katilinė buvo įrengta rūsyje, krosnys ketaus, kūrenamos malkomis. Dar ir dabar tos pačios naudojamos (27, 40, 42). Vanduo buvo pumpuojamas iš šulinio ir vamzdžiais tiekiamas į rūmus. Pranevičienė (Kudrevičiūtė) siuvimo mašina susiūdavo suplyšusius melžėjų chalatus, kitus darbinius drabužius. Malkas diskiniu pjūklų (*zeimeriu*), kuri sukū garo katilas, pjaudavo Kostas Stasiūnas. Garo katilą prižiūrėjo ir kūreno Juozas Žukas (66).

Dvare veikė pieninė, kurioje olandiškus (*galanskus*) sūrius darė Radvilienė (56). Joje buvo pirktiniai pieno separatoriai.

Vladislavo Komaro karieta buvo su dengtu viršumi (27, 40). Jo vežėju (*furmonu*) dirbo Juozas Gonestas. Jis šėrė ir prižiūrėjo staininius arklius. Važinėjo brika ir šventiniu fajetonu (42, 66). Panaktiniai, kurie naktį budėdavo ir saugojo ūkį, vaikščiodavo su prožektoriais ir 2 šunimis (40). Į medžioklę V. Komaras važiuodavo su lineika, raudonai dažytais ratais (10). Pastate, kur stovėjo išėginiai vežimai, buvo sumontuotas didelis laikrodis, kuris mušdavo valandas – 6 val. ryte, 11 val. – pietums, 12 val. – grįžti į darbą. (28, 42). Už dvaro, prie tvenkinių, buvo įrengta betonuota lauko teniso aikštelė. Kai Komaras žaisdavo, samdydavo vaikus padavinėti teniso kamuoliukus (42). Komaraitės važinėdavo pačiužomis (61). Rozai Komarienei

J. Jurevičius
su šeima.

Iš E. Jurevičienės
albumo

susirgus, ją į geležinkelio stotį vežė automobiliu, kurį traukė 4 arkliai, kad netrankytų ir nebūtų mašinos ūžimo (61). Lietuvos kariuomenei Komaras padovanojo kulkosvaidį ir du šautuvus (47).

Straipsnyje technikos plitimui Baisogalos valsčiuje XX a. pradžioje daugiausia vietos skirta neatsitiktinai. Modernesnės technikos atsiradimas valsčiuje – pažangos rodiklis. Technikos progresas padėjo pakelti žemės ūkio kultūrą ir derlingumą, įtraukė į šią sritį polinkį jai turinčius kalvius, mechanikus, kurie ištengė patys pasigaminti ir sudėtingesnes mašinas, nedideles elektros jėgaines, patefonus, dviračius.

Technika tame krašte atėjo ir į gyventojų buitį, kultūrą. Radijas per palyginti neilgą laiką tapo ne tik operatyvios informacijos priemone, bet ir didele dvasine atrama (transliuojamos mišios, koncertai, valandėlės ūkininkams), skatino jaunimą domėtis radiotechnika.

Straipsnyje stengtasi pabrėžti, kaip technizacija keitė žmonių gyvenimo būdą, kaip ji vis labiau plėtėsi ir ypač stiprėjo ketvirtame dešimtmetyje. Plačiau apžvelgtas straipsnyje dviračių, kaip svarbios susiekimo priemonės, išsigalėjimas, pastebimos pastangos juos, kad ir gana nepigius, įsigyti.

Mažesnė straipsnio dalis skiriama supažindinimui su amatininkais. Stengtasi parodyti, kaip šalia tradicinių amatų išigali nauji, kaip amatininkai, nuolat keldami savo kvalifikaciją, vis geriau patenkina gyventojų poreikius. Straipsnio apimtis neleidžia kiek detaliau apsistoti prie pačių iškiliausių amatininkų.

Fotografas A. Daugėla (dešinėje) ir K. Bartkus.
Iš V. Šukelienės albumo

Pasakojo

1. Jadvyga Kniškienė (Normantaitė), gim. 1924 m., gyv. Baisogaloje
2. Jonas Kniška, gim. 1920 m. Valatkónių k.
3. Antanas Kleinauskas, gim. 1920 m. Pabéržių k. Pāšušvio vls.
4. Bronius Praninskas, gim. 1914 m. Baisogaloje
5. Genovaitė Urbonavičienė (Pocevičiūtė), gim. 1927 m. Valatkónių k.
6. Jadvyga Bložienė (Jankevičaitė), gim. 1903 m. Krākėse
7. Eleonora Jankevičaitė, gim. 1909 m.
8. Germanavičienė (Vidžiūnaitė), gim. 1930 m. Skėmių k.
9. Ona Germanavičienė (Damaševičiūtė), gim. 1911 m. Skėmiuose
10. Mykolas Žaliauskas, gim. 1927 m. Gīrvalakių k.
11. Vytautas Tamulis, gim. 1930 m. Pašlapėlės k.
12. Bronislava Poškevičienė (Valentinaitė), gim. 1928 m., gyv. Pašlapėlės k.
13. Mykolas Januškevičius, gim. 1932 m. Skėmiuose

14. Elena Šeiniienė (Bačiauskaitė), gim. 1927 m. Gīrvalakių k.
15. Elena Petruilienė (Gaidžiūnaitė), gim. 1922 m. Skėmiuose
16. Janina Svetikaitė (Veličkienė), gim. 1945 m., gyv. Kaunė
17. Vladas Lipskis, gim. 1923 m. Užpurvių k.
18. Marijona Jurevičienė (Šaparnytė), gim. 1921 m. Tiltagalių k.
19. Aldona Tauginienė (Šarkaitė), gim. 1943 m. Skėmiuose
20. Vilgelmas Jučys, gim. 1923 m. Vabalių k.
21. Jurgis Dilkus, gim. 1947 m. Vabalių k.
22. Viktoras Stankevičius, gim. 1916 m. Vabalių k.
23. Janina Kunsmanienė (Sulgaitė), gim. 1926 m. Valatkónių k.
24. Vytautas Narakas, gim. 1923 m. Pākiršinio k.
25. Balys Jurevičius, gim. 1920 m. Biliūnų k.
26. Emilija Jurevičienė (Jankevičiūtė), gim. 1917 m. Biliūnų k.
27. Jadvyga Savielienienė (Ančerytė), gim. 1924 m. Baisógaloje
28. Antanas Žukas, gim. 1918 m. Baisógaloje
29. Valerija Šukelienė (Birgelaitė), gim. 1911 m. Baisógaloje
30. Ona Strolienė (Jankevičiūtė), gim. 1914 m. Augmėnų k.
31. Morta Gerbenienė (Tauraitė), gim. 1912 m. Diauderių k.
32. Ona Armonienė (Buteikaitė), gim. 1920 m. Diauderių k.
33. Ieva Lazutkienė (Tauraitė), gim. 1922 m. Diauderių k.
34. Emilija Blernikienė (Tvarijonavičiūtė), gim. 1923 m. Biliūnų k.
35. Stasė Noreikienė (Tvaronaitė), gim. 1926 m. Diauderių k.
36. Janina Marašinskienė (Lazutkaitė), gim. 1929 m. Šilalių k.
37. Petras Balčiūnas, gim. 1930 m. Augmėnų k.
38. Stefanija Sirutavičienė, gim. 1924 m. Biliūnų k.
39. Alfonsa Putinaitė, gim. 1922 m. Kemėrų k.
40. Feliksas Dovydavičius, gim. 1921 m. Alesnỹkos k.
41. Antanas Šilkaitis, gim. 1930 m. Augmėnų k.
42. Jonas Pilvinskas, gim. 1918 m. Omske, nuo 1920 m.
gyv. Baisógaloje
43. Vytautas Pilvinskas, gim. 1945 m. Baisógaloje
44. Juozas Budrys, gim. 1921 m. Mikónių k.
45. Bronislava Budrienė (Žukaitė), gim. 1923 m. Baisógaloje
46. Jadvyga Jurevičienė (Ancevičiūtė), gim. 1926 m. Baisógaloje
47. Anicetas Dukavičius, gim. 1926 m. Čelkių k.
48. Elena Žilinskienė (Aleksandravičiūtė), gim. 1924 m.
49. Kazys Svetikas, gim. 1918 m. Rítikių k.
50. Juozapas Šukutis, gim. 1926 m. Pākiršinio k.
51. Irena Menauskienė (Bložytė), gim. 1931 m. Mikónių k.
52. Boleslovas Menauskas, gim. 1922 m. Rítikių k.
53. Vladas Kablys, gim. 1929 m. Kalvėlių k.
54. Viktoras Bartkus, gim. 1931 m. Vainiūnų k.
55. Petras Žukas, gim. 1922 m. Rítikių k.
56. Jonas Bartkus, gim. 1927 m. Griñkiškyje
57. Albina Bartkienė (Vaškytė), gim. 1931 m. Pakiršinėlių k.
58. Ieva Bartkevičienė (Dapšytė), gim. 1913 m. Valatkónių k.
59. Ona Kilienė (Kuzaitė), gim. 1919 m. Baisógaloje
60. Elena Žilenskaitė, gim. 1921 m. Baisógaloje
61. Elena Mongilienė (Sabaliauskaitė), gim. 1922 m.
62. Stasys Gentvilas, gim. 1918 m., gyv. Baisógaloje
63. Veronika Lapinskaitė, gim. 1935 m. Šilalių k.
64. Valerija Ančerevičiūtė, gim. 1927 m. Baisógaloje
65. Ona Kasperavičienė (Ančerevičiūtė), gim. 1929 m. Baisógaloje
66. Aleksandras Vaicekauskas, gim. 1917 m. Baisógaloje
67. Elena Kudriavcevienė (Bogušaitė), gim. 1922 m. Baisógaloje
68. Marija Povilavičiūtė, gim. 1928 m. Baisógaloje
69. Jonas Linkevičius, gim. 1927 m. Vabalių dv.
70. Malvina Jokubauskienė (Šakėnaitė), gim. 1929 m. Baisógaloje
71. Halina Leonienė (Milaševičiūtė), gim. 1935 m. Palõnuose

Baisogalos apylinkių kapinės

Vacys Milius

Baisogalos ekspedicijos ir šios knygos organizatoriaus Jono Linkevičiaus pakviestas, 2004 m. birželio mėnesį aprašiau Baisogalos senąsias ir naująsias, Diauderių, Palōnų senąsias ir naująsias, Valatkōnių, Skėmių ir Skamaičių kapines (dvi pastarosios yra Skėmių seniūnijoje), fotografavau jų elementus. Išvykos metu buvo aprašytas dabartinis kapinių vaizdas, tačiau kai kurie elementai išliko iš viso XX a., tad galima pasekti jų kaitą. Istorijai atkurti pasinaudota kunigo Broniaus Vaišnoros „Baisogalos“ monografijos skyriaus apie kapines mašinarščiu (darbas rašytas XX a. šeštajame dešimtmetyje).

Straipsnyje kiekvienos kapinės aprašomos atskirai. Kapai, jų sutvarkymas visose kapinėse panašūs, tad jie aptariami bendrai.

Baisogalos miestelyje yra dvejios kapinės – senosios ir naujesnės. Senosios, esančios už Kiršino upelio, B. Vaišnoros teigimu, įkurtos ir pašventintos 1797 m. bažnyčiai priklausiusioje žemėje (iki tol laidota šventoriuje). 1843 m. valdžia tą žemę perėmė savo žinion. Ilgainiui ši žemė perėjo P. Komaro nuosavybėn, kuris sutiko jau užleistas kapines gražinti bažnyčiai. 1878 m. jose vėl imta laidoti.

Senosios kapinės yra į šiaurės rytus nuo miestelio, aukštoje durpynų apsuptoje kalvoje. Planas pailgas, tęsiasi iš vakarų į rytus. Vielų tinklo tvorą laiko betono stulpeliai. Geležinių strypų vartai dvivėriai. Nuo vartų skersai kapines eina platus takas, kitas – į dešinę nuo vartų pietų pakraščiu. Per durpyną į kapines supiltas kelias. Vartų dešinėje pusėje išlyginta aikštelė mašinoms statyti. Kapinėse auga keliolika pušų, keli beržai, prie kapų pasitaiko tujų.

Daugiausia laidota kojomis į vakarus, t. y. į bažnyčios pusę, tačiau šlaituose – kojomis į žemesnę pusę. Prilaidoti ir šlaitai bei jų apačios.

Pagal B. Vaišnorą, naujosios kapinės įsteigtos 1843 m., kai buvo konfiskuota bažnytinė žemė su joje buvusiomis kapinėmis. Jos įrengtos už puskilometro prie Piepalių kelio (dabar Kapų gatvė). Žmonės tuoj plotą apkasė grioviu, pasodino keletą medžių. 1953 m. šių kapinių vakarų ir rytų pusėse pridėta papildomo ploto. Tų pačių metų liepos sekmadienį gausiai dalyvaujant tikintiesiems, klebonas kiekvieną naują dalį atskirai pašventino. Dabartinis plotas – 150 × 50 m. Tada kapinės buvo suplanuotos: padaryti skersiniai ir išilginiai takai, jie žvyruoti. Pakraščiais pasodinta apie 3 500 eglių. Prie kai kurių kapų pasodinta tujų. Senojoje dalyje auga didelių lapuočių medžių. Prie vakarinės dalies yra asfaltuota aikštelė mašinoms statyti, šiaurės pakraštyje – šulinys.

Visose trijose dalyse kapų eilės eina iš vakarų į rytus. Vidurinėje laidojama kojomis į gatvę, šoninėse kapai suglausti galvomis, galvūgaluose pasodinus dekoratyvinių krūmelių eilę.

*Šventoriaus vartų kryželis. Baisogala**

* Visos šio staipsnio nuotraukos darytos 2004 m. V. Miliaus.

Šventoriaus vartai.
Baisogala

Vidurinėje dalyje yra trys eilės po penkis palaidojimus Lietuvos kariams, žuvusiems 1919–1922 m. 1919 m. palaidotieji žuvo kovose su bermontininkais. Tos trys eilės apjuostos betono apvadais. Ant kapų – tipiniai Lietuvos kariuomenės betoniniai kryželiai. Pasodinta gėlių.

Už karių kapų (žiūrint nuo gatvės) 1989 m. perkeltą 12 partizanų bendras kapas ir paminklas. Jis sumūrytas iš rausvų akmenų apie 170 cm aukščio. Viršuje juodo šlifuoto granito kryžius su metaliniu krucifiksu. Paminklo viršutinėje dalyje įtaisyta trikampė juodo šlifuoto granito plokštė, joje iškalinėti Gediminaičių stulpai. Įtvirtinta juodo granito plokštė, joje iškalinėta¹: LIETUVOS PARTIZANAI / ŽUVE POKARIO METAIS / PALAIDOTI 1989 / APOLONIJA MIKNEVIČIŪTĖ / MONIKA MINGILAITĖ / JONAS MONČIAUSKAS / KAZYS MOTIEKAITIS / VINCAS RULYS / BOLESLOVAS SABECKIS / KOSTAS SADAUSKAS / STASYS STEPONAVIČIUS / ADOMAS KEMEŽYS / ANTANAS VINTYS / IR DU NEŽINOMI. Kapo kraštai apdėti lauko akmenimis, ant kapo pasodinta rūtų ir našlaičių. Greta gausiai ornamentuotas medžio kryžius su metaliniu krucifiksu, virš jo dvišlaitis stogelis. Išraižyta Gediminaičių stulpai, du ažuolo lapai ir tekstas: PAGULDĖT / JŪS GALVĄ / ANT ŽEMĖS / ŠVENTOS / UŽ DIEVĄ, / TĖVYNĘ / IR LAISVĘ TAUTOS / ŽUVUSIEMS / 1940–1953 / ATMINTI. Priešais paminklą iš betono sudėtas kryžius, jame prisodinta gėlių.

Palaidojimai ir paminklai Baisogalos šventoriuje

Šventoriuje palaidoti keturi kunigai, prie kapų pastatyti paminklai. Granito paminkle iškalinėta kryžius ir tekstas: A+A / KUN. JULIJONAS / GRONSKIS / SIBIRO APAŠTALIŠKAS / ADMINISTRATORIUS / 1877–1944 / 1934 M. GRĮŽĘS IŠ SOVIETŲ DARBO STOVYKLOS „SOLOVKAI“. Ant kapo paguldyta betono plokštė, joje įtaisytas šlifuotas juodo granito kryžius.

¹ Nurašant išlaikytas didžiųjų ir mažųjų raidžių rašymas, netaisyti rašybos ir skyrybos netikslumai, naujos eilutės pažymėtos įstrižu brūkšneliu.

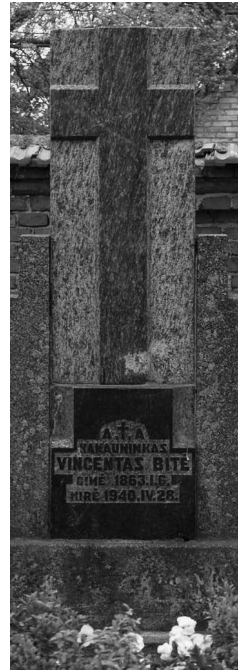
Tamsaus granito paminklas su tokios pat medžiagos kryžiumi viršuje, prie jo metalinis krucifiksas. Iškalinėta mišiolas su stula, taure, ostija ir tekstas: A+A / Kunigas / JURGIS KUDIRKA / 1900–1975 / ILSĖKIS VIEŠPATYJE. Ant kapo paguldymoje tamsaus šlifuoto granito plokštėje iškalinėta: KAŠKELBIAU – / JAU REGIU.

Šlifuotas pilko granito paminklas su kryžium viršuje, prie jo metalinis krucifiksas. Iškalinėta mišiolas su stula, taure, ostija ir tekstas: A+A / KUN. VACLOVAS / TAMAŠAUSKAS / 1920–1946–1978 / „TAVIMI VIEŠPATIE, PASITIKĖJAU: / NEBŪSIU SUGĖDINTAS PER AMŽIUS“ / HIMN. TAVE DIEVE GARBINAME.

Kaimų kapinės

Diauderių kaimo kapinės yra pušyne, aukštoje kalvoje. Planas keturkampis. Tvorą statinių. Keliuko pusėje ir viename krašte yra dviveriai statinių vartai. Auga kelios pušys, viena jų – didžiulė, stora. Penkiose eilėse yra 26 kapai, laidojama kojomis į keliuką. Paskutinis palaidotas Boleslovas Prakopimas (1924–2004). Kapinaitėse yra nedatuotas rausvo granito paminklas su tokios pat medžiagos kryžium. Iškalinėta: A+A / ŠIS PAMINKLAS / PASTATYTAS / UŽ JUREVIČIUS / ILSINTIEMS / ČIONAI IR SVETUR.

Palėnų kaime yra dvejios kapinės. Senosios yra prie bažnyčios pakilesnėje vietoje. Buvo apsuptos akmenų tvora, tačiau dalis akmenų panaudota 1939 m. statant bažnyčią. 1953 m. tvoros tuščios vietos užpildytos statinių tvora. Kapinių plotas – 50 × 40 m. Vakariniame krašte auga septyni klevai. Šiaurės pakraštyje yra viena eilė kapų, rytų – dvi, pietų – septynios. Visi palaidojimai kojomis į bažnyčią. Yra išnykusių kapų.

*Paminklas kanauninkui
Vincentui Bittėiui*

*Palėnų naujosios
kapinės*

*Valatkónių kapinių
vartai*

Naūjosios Palōnų kapinės yra prie pat kelio, vedančio į Pākiršinio kaimą. Joms 1 ha žemės 1929 m. dovanojo Palonų dvaro savininkai Piskorskiai. Kapinės užima taisyklingo keturkampio plotą. Pakraščiai tankiai apšodinti pušimis, plote auga keletas eglių, prie kapų – po vieną ar dvi tujas. Dviejuose pakraščiuose eina betono stulpelių eilė, matyt, norėta tvirti vielų tinklo tvorą. Kelio pusėje yra geležinių strypų vartai. Šiaurės pakraštyje yra 13 lygių eilių kapų, laidojama kojomis į kelią.

*Skėmių kapinių
bendras kryžius*

Valatkónių kapinės buvo bendros kaimo ir to paties dvaro, įsteigtos bendroje kaimo ir dvaro žemėje, prie keliuko. 1921 m. kaimą išskirsčius į vienkiamius, kapinės liko dvaro teritorijoje. Jų dydis – 50 × 60 m. 1935 m. skaldytų akmenų tvora atnaujinta, tarpai pripildyti smulkių akmenukų, viską sujungiant cementu. Stogelis betono, dvišlaitis. Varčios raudonų plytų, užsibaičia keturšlaičiu betono stogeliu. Vartai iš geležinių strypų, dvivėriai, apačioje metalo plokštės, viršuje S pavidalo užbaigimai. Varčių ir vartų viršuje kuklus geležinis kryželis. Tvoros išorinėje pusėje, netoli vartų, įtaisyta betono plokštelė, joje išlieta – 1935. Nuo vartų per visą plotą eina takas. Kapinių pakraščiais auga pušys, viduryje du stori beržai. Laidota kojomis į keliuką. Daugiausia prilaidota Žaromskių, Žeromskių ir Žoromskių.

Skėmių kapinės yra kalvoje. Iš pirmo žvilgsnio matyti senoji ir naujoji dalys. Senoji dalis yra aukštėlesnėje vietoje, jos pakraščiai apšodinti liepomis. Naujosios dalies pakraščiai irgi buvo apšodinti liepaitėmis, dabar jos vidutinio dydžio. Kapinių plotas – 50 × 40 m. Visos kapinės apjuostos vielų tinklo tvora, kuri laikosi metalo rėmuose, o šie – tarp metalinių stulpelių.

Tako gale stovi ornamentuotas medžio kryžius su metaliniu krucifiksu, virš jo – dvišlaitis skardos stogelis. Kryžiuje išraižyta: † / 1989 / JĖZAU, / NUVESK / MUS Į / AMŽINOS / LAIMĖS / ŠALI / SKĖMIEČIAI. Už penkių žingsnių iš lauko akmenų sumūrytas nupjautos piramidės pavidalo aukuras. Įtaisyta šlifluota juodo granito plokštelė, joje iškalinėta: AMŽINOS / TYLOS IR / RAMYBĖS / 1989.

Skamaičių kapinių plotas stačiakampis. Apsuptos vielų tinklo tvora, kuri laikosi betono stulpeliuose. Geležinių strypų vartai dvivėriai, juose irgi iš strypų didelės raidės A A. Nuo vartų išilgai plotą eina takas.

Kaip ir Skėmiuose, čia du paminklai – kryžius ir aukuras. Ornamentuotame medžio kryžiuje pritvirtinta lentelė, joje išraižytas kryžius ir tekstas: VIEŠPATIE, / SAUGOK MUS VISUS, / GYVUS IR MIRUSIUS. / 1990. Apie kryžių pasodinta gėlių ir dekoratyvinių krūmelių.

Priešais kryžių už trijų žingsnių iš akmenų sumūrytas apie 1 m aukščio keturkampio plano aukuras. Priekyje įtaisyta tamsaus akmens plokštė, joje iškalinėta kryžius iš žodžių: ŽMOGUS / AMŽINAI / GYVAS / SAVO DARBUOSE / 1990 M.

Kapai, antkapiniai paminklai, jų įrašai

Palaidojus tuoj pastatomas apie 1,5 m aukščio medžio kryželis su metaliniu krucifiksu. Kartais toks kryželis turi dvišlaitį stogelį. Prikalama medinė lentelė, kurioje įrašytas mirusiojo vardas, pavardė, gimimo ir mirimo metai. Kol padaromas nuolatinis apvadas, kapavietė apjuosiamą lentomis, atvežama ir užpilama juodžemio.

Po Pirmojo pasaulinio karo ant kapo buvo uždedamas betono rentinys. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais kapas kartais buvo aptveriamas apie 1 m aukščio geležine tvorele iš horizontalių kartelių ir daugelio vertikalinių strypelių, tarp jų įkomponuotas S pavidalo ornamentas. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje tvorelės bedarytos keliasdešimt cm aukščio, jas sudarė dvi horizontalios kartelės. Tarp jų įdedami tulpių, kryželių ar vertikalinių strypelių ornamentai.

XX a. paskutiniame ketvirtyje išivyravo apie 2,5 × 2,5 m šeimos kapavietės. Jos apsuptos betono apvadu arba virš tokio apvado dar paklota rausvo ar juodo šlifluoto granito juostų stačiakampio plano apvadėlis. Jame pasodinta vienos rūšies ar įvairių gėlių. Birželio mėnesį populiariausios gėlės našlaitės. Tačiau ir kapaviečių plote pasitaiko gėlių, dekoratyvinių krūmelių. Kur ne kur įbesta dirbtinių gėlių. Reti atvejai – kapavietės apklojimas žalia sintetine danga. Ploteliai apie kapavietes nugrandyti. Prie kapaviečių pasitaiko įrengtų medžio lentelių suoliukų dviem ar keturiomis geležinėmis kojomis.

Antkapiniai paminklai tiek medžiagų, tiek formų atžvilgiu įvairūs. Šiuo metu retai bepasitaiko medžio kryžių. Iš XX a. pirmųjų dešimtmečių yra išlikusių fabrikuose lietu ar kalvių kaltų kryžių tašyto akmens pagrinde. Pastarieji rėminiai bei stiebiniai. Yra tarpukario metų akmens obeliskų su tokios pat medžiagos kryžiumi viršuje. XX a. antroje pusėje statyti įvairaus profiliavimo betono paminklai, to

amžiaus ketvirtajame ketvirtyje išivyravo taip pat įvairaus profiliavimo tamšaus granito stelos. Jose iškalinėtas kryžius, greta jo – ažuolo ar lauro šakelė, retai Marijos ar kryžių nešančio Kristaus vaizdas. Stelose pasitaiko įtaisytų fotokeraminių portretų. Senosios akmens ar betono stelos siekė 2 m, XX a. antrojoje pusėje – 1–1,5 m, o paskutiniame ano šimtmečio dešimtmetyje jos pažėmėjo iki keliasdešimt centimetrų.

Palonų senosiose kapinėse yra originalus antkapinis paminklas iš XIX a. dešimtojo dešimtmečio: apie 1 m aukščio stačiakampio plano akmens pagrindas praplatinta viršutine dalimi, ant jo iš akmens ištašyta kryžių nešančio Kristaus skulptūra, kryžius geležinis. Skulptūros liemuo apjuostas iš storų vielų susukta juosta, dešiniajame šone ji siekia pagrindą. Galvos kairioji pusė nuskilusi.

XX a. antrojoje pusėje statyti taudailininkų kūrybos ažuolo stogastulpiai. Baisogalos naujosiose kapinėse stovi stogastulpis keturšlaičiu skardos stogeliu, įstiklintas, viduje – medžio Rūpintojėlis. Virš stogelio – ornamentuotas kryželis. Naujosiose kapinėse yra XX a. septintojo dešimtmečio stogastulpis irgi keturšlaičiu skardos stogeliu. Šone išskaptuota erškėčiuota Kristaus galva, virš jos – kryžius, šonuose – ažuolo lapų eilė.

Paminklų įrašai pradedami raidėmis A+A. XX a. antrojoje pusėje imta pažymėti profesija, mokslo laipsni: *Agronomas, Mokytojas, Profesorius, Žemės ūkio mokslų kandidatas*. Netikėtai žuvusiems įrašas prasideda *Tragiškai žuvęs, Tragiškai žuvusi*. Tai XX a. antrosios pusės paprotys, kai padažnėjo auto-motoavarijų. Toliau eina mirusiojo ar mirusiųjų vardas, pavardė, gimimo, mirimo metai. Žemiau pasitaiko poetinių eilučių (pavyzdžiai iš XX a. antrosios pusės): *Tebūna kapų smiltys lengvesnės už gyvenimą* (Baisogala); *Brangūs tėveliai, jums miego niekas netrukdyt su skaudančia širdim vaikai jus aplankys* (ten pat); *Gyvenimo vargai, troškimai baigiasi čia, lieka liūdesys!* (Palonai); *Šiltas pavasaris tavęs nešildė sunki liga užmerkė akis* (ten pat); *Viešpatie, per anksti pašaukėi į šiuos namus* (Valatkoniai); *Tegul jums šviečia liepsnelė amžinai... Išsiskyrimas skaudus – amžinybėje laukite mūs...* (ten pat); *Čia jums ir mums vieta gyvuju ašaromis aplieta* (ten pat).

Įrašai baigiami žodžiais: *Liūdi šeima; Liūdi vaikai; Liūdi žmona ir dukrelė; Liūdi dukros su šeimomis; Liūdi dukros ir sūnus; Liūdi artimieji; Liūdi vaikai ir artimieji; Išsėkitės ramybėje brangieji*.

Pastaraisiais keleriais metais įrašai visai sutrumpėjo: benurodoma pavardės daugiskaitinė forma ir žodis *šeima*. Žinoma, paminklo viršuje iškalamas kryžius.

Akmeninis antkapinis paminklas. XIX a. pab. Palonų senosios kapinės

Iš lietuvių spaudos draudimo laikų Baisogalos senosios kapinėse pastebėti tokie įrašai. Apie 2 m aukščio pilko granito kryžius tokios pat medžiagos pagrinde. Nuo pagrindo nukritusioje metalo plokštėje išlieta: S. P. / ANTONAS / MARKIAWICZAS / GIV. 55 M. + 23 LIEPA / 1880 M. PRASZA SUKALBETI SWEJKA MARYA.

Rausvo granito obeliskas su tokios pat medžiagos kryžium viršuje, prie jo – metalinis krucifiksas. Iškalinėta: StA / Augustinas Burnis mirė / 7 vasario 1904 m. / turėdamas amžio / 19 m. praeinančių / meldžia nors / atsidukseti už jį.

Sovietmiečio pergyvenimai rado atgarsį Baisogalos senųjų kapinių dviejuose paminkluose. Priekyje šlifuojuose granito steloje iškalinėtas kryželis, greta jo – rūtos šakelė ir tekstas: Kotryna / Matulienė / 1900–1955 / Už Jūsų, tremtiniai, / kančias! / Augs didelė / laisva tauta. / Artimieji.

Rausvo granito priekyje šlifuojuose steloje pritvirtintas metalinis kryželis, iškalinėti mirusiųjų portretai, po vyro portretu dar ažuolo šakelė. Iškalinėta: JUOZAS BUTKUS / 1888–1945 / ANELĖ BUTKIENĖ / 1898–1992 / KANČIŲ PATYRĘ BEGALYBĘ / IŠTREMTI Į TOLIMUS KRAŠTUS / ILSĖKITĖS RAMIAI KUR GIMĘ / VĖLAI BET GRĮŽĘ Į NAMUS / PEPALIAI.

Greta tamsaus šlifuito granito paminklas su tokios pat medžiagos kryžium viršuje. Iškalinėta: DR. ANTANAS BUTKUS / 1918 VI 20–1997 X 6. (A. Butkus – agronomas, biochemikas ir lietuvių visuomenės veikėjas. 1997 m. iš JAV parvyko į Vilnių, kur ir mirė.)

Daugėlos Adolfo (1895–1962)

antkapinis stogastulpis.

Baisogalos naujosios kapinės

Baisogalos krašto gražiadarbiai

Kristina Kacevičienė

Ar visi dirbame tuos darbus, kuriuos norėtume? Ar dažnas turime tai, nuo ko atsigauna širdis, kas suteikia jėgų? Kartais gyvenimą gali praskaidrinti paprastas žmonių rankų pagamintas mažmožis. Tuo mus ir džiugina Baisogalos krašto gražiadarbiai.

Audėjos

Antanina Antanaitienė (gim. 1923) gimusi ir augusi Palõnuose. Austi ir verpti išmoko iš savo mamos dar būdama paauglė. Mama ausdavo staltieses, lovatieses, rankšluosčius, *čerkasus* (audinys – bovelna su vilna, dabar vadinama medvilnė su vilna), milą – grynvilnis audinys drabužiams siūti. Matydama, kaip mama audžia, pabandė pati, labai patiko ir nuo tada pradėjo savarankiškai austi. Audimas tapo pomėgiu, todėl daug audė sau ir kaimynėms. Stakles ir ratelį paveldėjo 1950 m. po mamos mirties. Juos padarė mamos brolis Stasys Rubliauskas. Staklės didžiosios paprastos padarytos iš ažuolo, o verpimo ratelis uosinis.

Ausdavo keturnyčius (keturiomis pakojomis) ir aštuonnyčius (aštuoniomis pakojomis). Dvinyčiai ir keturnyčiai – koreliais austi rankšluosčiai. Staltieses ir lovatieses – keturnyčiais ir aštuonnyčiais. Rinktinis audimas sudėtingesnis, gali būti net iki 20-ties nyčių. Rankšluosčių ir staltiesių ausdavo ilgus ritinius, po to sukarpydavo norimo ilgio. Rankšluosčiai būdavo apie 60 cm pločio ir 2,5 m ilgio. Lovatiesės buvo audžiamos 4 m ilgio, paskui perkirpdavo po 2 metrus. Raštai buvo įvairūs kvadrateliai. Ornamentus rinkosi iš knygų, nusižiūrėdavo iš kitų audinių. Audimui naudojo lininius, medvilninius, šilkinčius, naminės vilnos siūlus. Medvilninius ir šilkinčius siūlus pirkdavo, lininius ir vilninius susiverpdavo pati, nes augino linus ir avis. Siūlus nuo ratelio ritės suvyniodavo ant lankelio. Naminę vilną karšdavo Šeduvės

A. Antanaitienės medvilniniais ir lininiais siūlais austos lovatiesės. 2005 m. Arūno Puzaros nuotr.

I. Tvaronienė prie savo išsiuvinėtų paveikslų. 2005 m.
A. Puzaros nuotr.

karšykloje. Siūlus dažydavo namuose: ažuolo žievė nudažo pilkai, juodalksnio – samanų spalva, pavasariinių berželių lapai – geltonai, svogūnų lukštai – šviesiai rudai, o įdėjus alūno, nudažo tamsiai ruda spalva.

Irena Tvaronienė (gim. 1936) gimusi Diauderių k., Baisogalos apylinkėje. Daugelį metų gyvena Baisogalos miestelyje. Mama kilusi iš Kómariškių kaimo, o tėtis iš Diauderių. Tėvai turėjo 13 ha žemės. 1953–1954 m. Irena išmoko austi iš Steponavičienės, gyvenusios Andriūnų kaime, kuri jau mirusi. Mama ausdavo lovatieses (*divonus*), o Irena audė staltieses, rankšluosčius, užtiesalus. Audė paprastomis medinėmis staklėmis. Raštai buvo įvairūs kvadrateliai. Siūlai – medvilniniai, lininiai. Lininius siūlus susiverpdavo namuose. Šeivų šaudyklei prisukdavo verpimo rateliu. Audė aštuonnytėmis. Padėdavo mama, ji apmesdavo metmenis. Siūlus suverdavo į nytis, kurių buvo aštuonios ir aštuonios pakojos. Su keturiomis pakojomis ausdavo vieną langelį, o kitomis keturiomis pakojomis kitą. Irena buvo labai gabi, vaikystėje išmoko megzti iš mokytojos Šulgaitės. Nemažos šeimos atžalai tai buvo paspirtis. Ji prisimegdavo kojinių ir įvairių drabužių. Vėliau pirkosi mezgimo knygų ir mezgė savo šeimai. Megzdavo vilnoniais siūlais. Siūlus pirkdavosi. Turėdama laisvo laiko nuo ūkio darbų, nerdavo vąšeliu lininių siūlų skaras, sijonus, kepuraites, servetėles. Jei kas paprašydavo, nunerdavo arba numegzdavo sijoną, liemenę, megztuką. 1957 m. siuvinėti kryželiu išmokė mokytoja Konstancija Goštautienė iš Šeduvos. Siuvinėjimo įrankis adata, siūlai *mulinė*.

Siuvinėjo kanvoje, tai speciali medžiaga, skirta siuvinėjimui. Jos pirkdavosi parduotuvėje. Tada siūlai kainavo 12 kp *motkelis*. Siuvinėjo pagalvėles, kilimėlius. Pagalvėles siuvinėdavo spalvotais siūlais įvairiomis gėlytėmis. Visą pagalvėlės dugną padengdavo siuvinėdama siūlais. Pirkdavo rusiškus ornamentus, nes jie buvo pigūs. Pagrindinė jos darbų vertintoja buvo Jadvyga Tvarijonavičienė iš Vılniaus, baigusi Dailės institutą, kilimų audėja. Po to mūsų gražiadarbė ėmėsi sudėtingesnių darbų – teminių paveikslų siuvinėjimo. Beveik kiekvienam iš jų, moters žodžiais, reikia kone poros mėnesių kantraus ir ypač kruopštaus „sėdėjimo“. Akims mieli ir dailūs visi tie darbai,

S. Kairienė prie savo darbų. 2005 m.

prakalbę jos prisiminimais, įvairiomis spalvų dermėmis. Siuvinėja ir dygsneliu. Visa tai tik malonumas, įprotis. Pamato gamtos vaizdelį, ir visa tai perkelia į savo darbelius. Anot pašnekovės, tuose rankdarbiuose sudėtas jos gyvenimas, mintys. Taip kaupėsi ilgametė įvairi ir gausi kolekcija. Jos darbai keliauja į įvairias parodas. Yra padovanojusi savo darbų pažįstamiems, vaikystės draugei Birutei Meleckienei.

Stanislava Kairienė (gim. 1934) kilusi iš Beržytės kaimo, gyvena Palonuose jau 36 metus. Austi išmoko iš savo mamos. Audė keturnytes ir aštuonnytes spalvotas lovatieses. Audimui naudojo medvilninius ir šilkinčius siūlus. Raštai – įvairūs langeliai bei ornamentai. Audimo staklės paprastos, mamos palikimas. Iš tetos (mamos sesers) išmoko siuvinėti. Siuvinėja staltieses, kilimėlius ant sienos, takelius ant stalo patiesti, pagalvėles, lovatieses. Išsiuvinėja įvairias gėles ir įvairius ornamentus. Siuvinėjimui raštus pirkdavo turguje, pasikeisdavo su draugėmis, pati sukuria. Siuvinėjimo siūlai *mulinė* ir šilkiniai. Siuvinėjimo audiniai – medvilnė, linas. Įrankiai: siuvinėjimo lankelis, adata, žirkklės, kopijavimo popierius. Stanislava iš skiautinių siuva kilimėlius: sienoms, grindims, sofai užtiesti. Gauna maišus įvairių spalvų atraizų, jas susikarpo norimo dydžio, o paskui derina spalvas ir susiuva. Vaikystėje išmoko megzti. Mezga vienspalves pirštines ir kojines. Senus mezginius išardo, susuka į kamuoliukus ir mezga ilgesniais (iki 50 cm) virbalais įvairiaspalvius kilimėlius grindims. Visus dirbinius daro savo malonumui, jų neparduoda, bet yra padovanojusi giminėms, kaimynams.

Bronė Matulienė (gim. 1932) kilusi iš Sirūtiškių kaimo, netoli Palonų. Palõnuose gyvena nuo 1977 metų. Ji audžia adata ant plastmasinės keturkampės plokštelės, kurios visose keturiose briaunose yra įpjovos. Įpjovas apsuka siūlais taip, kad jie nuo plokštelės viršutinės briaunos eitų į apatinę. Taip visa plokštelė apsukama siūlais. Po to spalvotą siūlą įveria į adatą ir pradeda verti nuo plokštelės vidurio, padalydama apsuktus siūlus į keturis mažus kvadratėlius, kurie audžiant tampa pilnaviduriais lapeliais. Truputėlį palenkama plastmasinė plokštelė ir nuimama išausta gėlytė. Prisiaudusi daug tokių gėlyčių, jas suneria kabliuku ir gauna norimo dydžio

*B. Matulienė
prie savo dirbinių*

pagalvėlės papuošimus. Kabliukus ir adatas naudojo pagal siūlų storį. Anot pašnekovės, ji dar vaikystėje išmoko siuvinėti. Pamatydavo paveikslą, patikdavo ir matytą vaizdą išsiuvinėdavo. Siuvinėdavo irisų siūlais, ausdavo vilnoniais spalvotais. Siūlus pirkdavosi. Ji moka pinti iš vytelių krepšius. Naudoja žilvičio, karklo vyteles. Yra nusivijusi arkliams botagų, vadeles, viržius kinkyti arkliams. Vydavo virves iš kanių ir linų. Išdžiovindavo, mindavo, išplūkdavo medinėmis plūktuvėmis, dar išskuodavo ir po to vydavo. Naudojo medinius kabliukus, reketukus, ant kurių susukdavo viržius vijimui.

Iš šiaudų pindavo skrybėles. Šiaudus perskeldavo perpus arba megzdavo visu (tvirtesnis) pagal tam tikrą dydį, po to susiūdavo siūlais. Šiaudus nebūtina džiovinti, nes išdžiūvę lūžta. Įrankiai: žirklys, adata, matavimo juosta ir siūlai.

Mezgėjos

Stanislava Burinskienė (gim. 1939) kilusi iš Krėžių miestelio. Nemažai metų gyvena Palonuose. Potraukį rankdarbiams paveldėjo iš savo tėvų, – tėvelis Vincentas Radavičius (1907–1969) buvo medžio drožėjas. Jam suteiktas liaudies meistro vardas. Ji labai seniai mezga virbalais ir neria vašeliu. Megzti išmoko iš knygų. Mezga pirštines, kojines, megzinius, palaidinukes įvairiais raštais. Daro kutus mezziniui papuošti. Neria staltiesėles, servetėles, lovatieses, megztukus, įvairias skaras apsi-gaubti. Įvairiaspalvius vilnonius, lininius, šilkinčius siūlus perka turguje, parduotuvėje. Kartais padovanoja pažįstami. Virbalus ir vašelius naudoja pagal siūlų storį. Mezga sau, artimiesiems, kartais, jei paprašo, ir kitiems žmonėms su didžiule meile, nes mezzimas jai malonumas ir pomėgis. Daug savo darbų yra padovanojusi draugams, giminėms.

Antanina Bisigirskienė (gim. 1941) kilusi iš Rasėinių rajono. Gyvena Pakiršinyjė. Megzti ir nerti pradėjo nuo vaikystės, išmokė mama. Mezga ilgais, trumpais ir žiediniais virbalais. Virbalus naudoja pagal siūlų storį. Siūlus lininius, irisus perka parduotuvėje. Raštus renkasi iš žurnalų, knygų. Neria ir mezga įvairaus dydžio

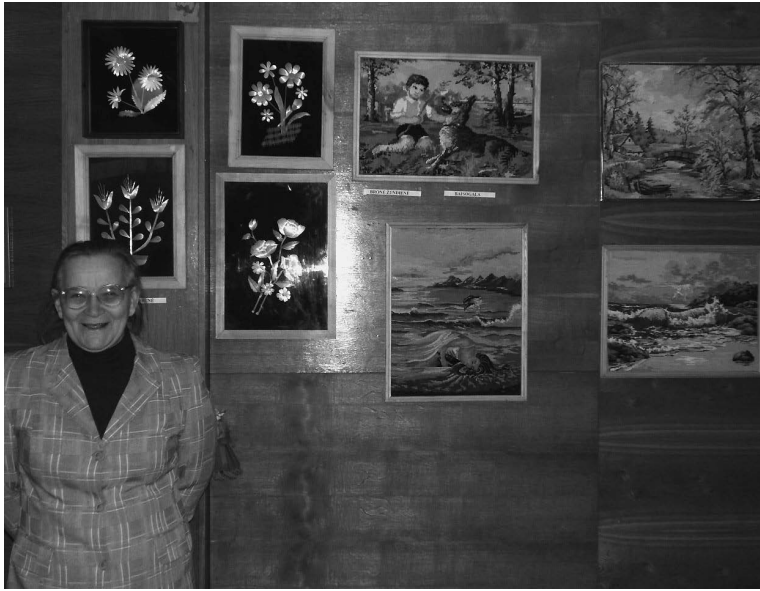

*A. Bisigirskienė
prie virbalais
mezgtų servetėlių*

servetėles, apvalias, keturkampes, žvaigždės formos – baltas ir spalvotas. Perka įvairių spalvų dažų siūlams nudažyti. Servetėles mezga penkiais virbalais apvaliai kaip ir kojines. Pradeda mezgti nuo servetėlės vidurio, ant kiekvieno virbalu iš pradžių uždeda po vieną mezgimo akį, penktu virbalu jas išmezga. Vis didina akių skaičių, kol ant kiekvieno virbalu susidaro apie 200 mezgimo akių. Per visus keturis virbalus susidaro 800 akių. Priklauso nuo to, kokio dydžio megsime servetėlę. Tai labai kruopštus ir ilgas darbas. Servetėlių raštus mezga įvairius: kvadratėlius, gėlytes, žvaigžduotes ir kt. Naudoja standinimo priemones, medinę lentutę, kurioje įkalta be galo daug vinučių. Ant jų ištempia mezginį, kad įgautų gražią formą. Labai daug jos darbų keliauja į parodas. Poniai Antaninai mezgimas ne tik hobis, bet ir pragyvenimo šaltinis (prisisuria prie pensijos). Užsako numezgti daugiau vietiniai gyventojai. Pažįstami važiuoja į užsienį (Italiją, JAV, Vokietiją ir kt. šalis) aplankyti giminių, nusiveža ir parduoda jos labai gražius dirbinius, kuriais užsieniečiai negali atsigržžėti.

Pynėjos

Bronė Žundienė (gim. 1944) gimusi Skamaičių k., Radviliškio rajone. Nuo trejų metų gyvena Baisogalos miestelyje. Būdama maža, mėgo daryti suvenyrines dėžutes. Jas gamino iš popieriaus, vielyčių, įvairių siūlų, vatos. Iš vielyčių išlankstydamo gandrų, paukštelių, lizdelius. Kai Bronytei buvo aštuoneri, mama ją išmokė pinti iš vytelių. Pynimas mamai buvo pragyvenimo šaltinis. Mama iš vytelių pindavo doklus šienui nešti, įvairaus dydžio krepšelius, pintinėles, kurias parduodavo užsakovams. Vyteles darydavosi iš lazdyno. Įrankiai – peilis, stiklo šukė, kuria glotnindavo paviršių. Vėliau pati Bronytė pasiruošdavo vytelių iš karklų (gluosnių) krūmų. Išmokė pinti iš vytelių anūkė Modestą (dukters dukrą), ji labai daug padeda močiutei. Pynimui vyresnioji pynėja naudoja šiaudus, nendres. Šiaudus išdžiovina, virina su soda, kad šiaudas įgautų šviesesnę spalvą. Iš šiaudų daro ir pina įvairius žaisliukus: lėlytes, saulutes, mažiukus kankorėžius, širdėles ir kt. Nuostabiai gražiais darbais sužavėjo savo vyrą, ir ėmėsi jai padėti. Dzūkijoje vyko seminaras-praktikumai, ku-

*B. Žundienė
prie savo dirbinių*

riame ji dalyvavo. Labai patiko ten matyti pavyzdžiai, todėl ir pati labai stengėsi išmolti visas subtilybes, kuo daugiau įgyti žinių. Meistras buvo geranoriškas, stengėsi perduoti savo patirtį ir žinias mokiniams, tik, deja, nepamena meistro pavardės. Bronytės nedomino užsidirbti pinigų, tie kursai tik paskatino imtis šio amato, nes jai buvo atradimas.

Iš medžių šaknų pina krepšelius, įvairius indus, suvenyrines dėžutes daro iš beržo tošies, liepos, karklų karnų (medžių žievės). Dar iš karnų pina senovines vyžas. Medžiagas dirbiniams ima iš gamtos, iš miško, kai kurias perka ir Kazlų Rūdojė. Klientų atvyksta iš Alytaūs, Valkiniškų ir kitų miestų.

Darbštuolė Bronytė mezga ir virbalais, neria vašeliu, siuvinėja įvairiais siuvinėjimo būdais. Įvairius raštus mezgti išmoko iš mezgimo knygų. Mezga kepuraites, skaras, sukneles, kelnes, net įvairius žaisliukus, angeliukus. Baisogalos kultūros namų dviem tautinių šokių kolektyvams numezgė baltas kojines iki kelių su viršuje įmezgta tautine juosta. Drabužių modelius renkasi iš mezgimo žurnalų. Jos kolekciją labai gerai įvertino parodoje Anglijoje, kurią po pristatymo visą ir nupirko. Drabužių kolekcija buvo numezgta iš grynvilnių Morozovo verpyklos siūlų.

Neria įvairias servetėles ir įvairius drabužius iš medvilninių, lininių, akrilano ir vilnos siūlų. Specialia metaline šakute jūreiviškų mazgelių rišimu yra padariusi dvi servetėles.

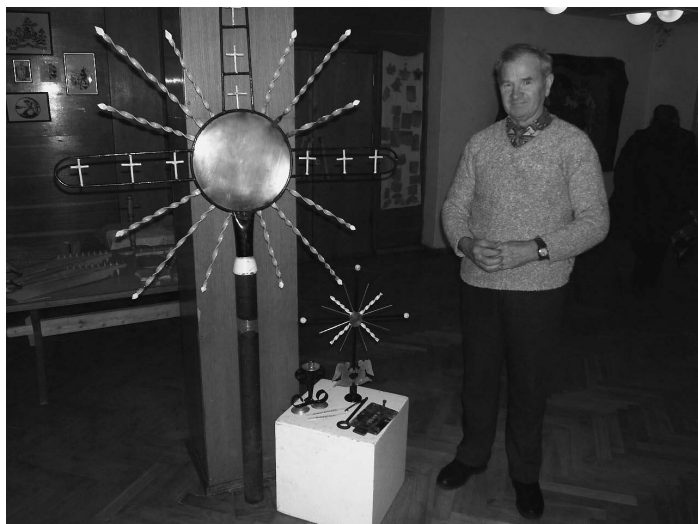
Siuvinėja kryželiu ir šešėliavimo būdu, kai viena spalva pereina į kitą spalvą. Šio meno išmokė Baisogalos dailės mokyklos mokytoja Inga Ginkevičiūtė, pas kurią vakarais mokėsi ir tobulinosi. Siuvinėjimo ornamentus daro iš pavyzdžių, knygų ar iš anksčiau pagamintų daiktų. Bronytė su savo dirbiniais dalyvavo parodose ne tik Baisogaloje, bet ir Radviliškio rajone, Žemės ūkio rūmuose Kaunė ir kituose miestuose.

Stasė Anglickienė (gim. 1951) kilusi iš Žibuoklių k. Kelmės r. Baisogaloje gyvena nuo 1974 m., folkloro ansamblio „Dainoriai“ vadovė. Siuvinėti išmoko iš savo mamos. Paskatino siuvinėti vyresnės seserys, būdavo net lenktynės, kuri greičiau išsiuvinės raštus. Vadovė, visų vadinama Stasele, ir pagalbininkės, – Virginija Simo-

S. Anglickienė
(antroje eilėje ketvirta iš kairės) – kolektyvo „Dainoriai“ vadovė, siuvinėtoja, juostų pynėja. Kolektyvas papuoštas jos pintomis juostomis. 2005 m. A. Puzaros nuotr.

B. Maminiškienės kilimėlis „Vilkas ir raudonkepuraitė“. 1988 m. Kairėje – autorė ir V. Kasčionienė (Baisogalos kultūros namų direktorė)

J. Daukša prie savo kalvystės darbu. 2005 m. A. Puzaros nuotr.

navičienė, Vanda Čaplikienė, Laima Matutienė, – „Dainorių“ moterų palaidines išsiuvinėjo kvadratėliais. Siuvinėjimo raštą vadovė parsivežė iš Lietuvos liaudies kultūros centro. Siūlai medvilniniai, raudoni.

Juostas pinti Staselė išmoko iš radviliškietės Aldonos Janelionienės. Juostas pina iš kiliminių sintetinių siūlų, juos perkasi parduotuvėse, ornamentus susigalvoja pati. Nupynė 30 juostų susirišti per juosmenį. Vyrų skrybėlėms 10 vnt. juostų, batams papuošti – 12 juostų.

Kilpinis kilimų adymas specialia adata

Birutė Maminiškienė (gim. 1963) kilusi iš Notiniškių kaimo, nuo 1987 m. gyvena Palonuose. Šio amato išmokė sesuo Vida Pajuodienė iš Kūpiškio, ji kilpiniu būdu ado įvairaus dydžio kilimus. Kadangi Birutė vaikystėje mėgo piešti, siuvinėti, todėl labai greitai išmoko adyti kilpiniu būdu.

Po mėnesio pradėjo dirbti savarankiškai. Adata speciali, iš vario, nerūdija, jos ilgis apie 10 cm. Padarė sesers vyras. Paprastą siuvimo adatą naudoja siūlui įverti. Audinį užtempia ant medinių namų darbo specialių staklių. Staklių dydis 0,6 cm × 2,00 m, turi mažesnes, jas naudoja mažesniems darbams. Staklės ožio formos: keturi skersiniai, ant kurių permetama ir abiejuose šonuose pritvirtinama medžiaga. Naudoja medvilninę skylėtą siuvinėjimo medžiagą arba karkasinį audinį. Perka Latvijoje, nes Lietuvoje tokios nėra. Siūlai įvairūs – spalvoti medvilniniai, bet daugiausia naudoja sintetinius, nes jie geriausiai uždengia medžiagos dugną, neišblunka spalvos. Pasidaro trafaretą, uždeda ant medžiagos ir apibrėžia, derindama siūlų spalvas, ado įvairius vaizdelius, gėles – aguonas, tulpes... Turi daug užsakymų.

Gražiadarbė dalyvauja parodose, yra padovanojusi dirbinių giminėms, pažįstamiems, draugams. Anot Birutės, šis darbas kruopštus, bet labai malonus.

Kalvis

Jonas Daukša (gim. 1942) gyvena Baisogalos miestelyje. Kalvystės išmoko iš savo tėvelio per dvi savaites. Tėtis kaustydavo arklius, taisydavo žemės ūkio padarugus. Naudojo apie 4 000 įrankių. Įvairių įvairiausių replių, plaktukų. Apdailai įvairių dildžių, švitrinį popierių. Viską darydavo rankomis. Visus įrankius ir įrangą paveldėjo iš tėčio 1950 metais. Toliau dirbo pats, bet tėčio patarimai neperkaitinti metalo visuomet praversdavo. Elektrines šlifavimo staklytes ir kitus įrankius pirkosi užsienyje (austrų, vokiečių gamybos), įsigijo nuo 1996 metų. Metalas įvairus – kas tinka grožiui, spalvotas metalas (varis nerūdijantis), kryžiams – juodas metalas. Įvairių formų žvakides, saulutes susukdavo iš metalo. Iš diuralio (skardos) šlampavo suvenyrines lėkštutes – loviukus žvakėms įstatyti. Gamina savo kūrybos spynas ir raktus automobilių garažams, tvarto durims rakinti. Be šio rakto niekaip neatrakinasi spynos, nebent tik išplėštum duris. Tokia durų spyna apsaugo nuo vagių. Todėl daug kas jas užsisako.

Įsigijęs knygelę apie metalinius kryžius, kurioje yra 1 500 variantų, nusprendė pats pabandyti vieną padaryti. Patiko ir pradėjo kaldinti kryžius su saulės ornamentais. Padarė kopiją – 1 m × 1 m dydžio kryžių, saulutes, iš šonų susuktus saulės spindulėlius iš nerūdijančio (juodo) metalo.

Anot pašnekovo, buvo paskelbtas kalvių konkursas, konkursui vadovavo Silvinas Kazlauskas. Nusprendė dalyvauti konkurse ir laimėjo. Iki šiol dirba kalviu. Laisvalaikiu dirba užsakymus iš metalo. Užsakovai iš Jonavos, Baisogalos krašto ir kt. Yra padaręs metalinį koplytstulpį kunigui iš Jonavos. 1998 m. vyko Šaulių dainų konkursas ir tos šventės metu vyko paroda, kurioje puikavosi kalvio darbai. Jono dirbiniai dalyvavo parodose: Baisogaloje, Panevėžyje ir kituose miestuose. Yra apdovanotas diplomais, įvairiais suvenyrais. Šis darbas jam tik malonumas, bet ne verslas. Gal todėl iš keturių brolių tik jis vienas pasirinko kalvystę. Norėjo matyti savo išbaigtus kūrinius ir kaip juos vertins kiti.

Medžio drožėjai

Vladas Skuja (gim. 1929) kilęs iš Kubiliūnų k., Pāsvalio r. Drožinėti iš medžio pradėjo vaikystėje, nes tėtis darė iš medžio ratus, spintas, karstus. Karstus darė iš spygliuočių medžių (eglės), už karstus pinigų neimdavo. Turėjo varstotą ir dirbo rankomis, nes nebuvo staklyčių. Vėliau tėtis nusipirko medžio tekinimo stakles ištekinti ratams stebules. Jis dirbo ir kalvystės darbus. Apkaustydavo ratus, pasagomis arklius. Įrankiai – drožtukas arklių nagams nukirpti. Paauglystėje jis tėčiui padėdavo dirbti iš medžio, todėl pirmasis mokytojas ir buvo tėtis. Pirmasis Vlado medinis gaminytis – siūlų sruogoms lanktelis. Matė, kaip muzikantai kaime grodavo mandolina, nusprendė pats pasigaminti ir pasigamino. Naudojo oblius, peilius, pjūkliukus, kaltelius. Įrankius paveldėjo iš tėvelio. Juos tėtis pirkdavosi iš kalvių. Metalą pirkdavo obliukų geležtei, medinę dalį darydavo iš obels medžio. Kanklių amato paskatino imtis folkloro seminarai, dėstytojas Egidijus Virbašius iš Vilniaus muzikos akademijos. Labai norėjo pats pasidaryti kanklytes. Dėstytojas parodė, kaip daryti, ir pats pasigamina. Sode turi pavėsinę, kurioje vasarą iš klevo daro korpusus kanklytėms, o dangtelius – iš eglės. Tokios kanklytės geriausia skamba. Gamina kankles A-DUR, tai didžiosios, bet jų paklausa mažiausia. C-DUR yra mažosios kanklytės 9 stygų, jos turi didelę paklausą. Stygų gaudavo iš Vilniaus kanklių kombinato. Vėliau pirko balalaikų stygas, gitaros stygos išrenkamos, nes ne visos tinka. Stygos yra keturių dydžių. Nors jau gamino kanklytes pats, bet vis konsultuodavosi su Egidijumi Virbašiumi. Pomėgis peraugo į pragyvenimo šaltinį, kai išėjo į pensiją. Pasidaręs dvi kanklytes, nusivežė į folkloro seminarą Vilniuje ir jomis pagrojo. Visi buvo sužavėti kanklyčių skambėjimu ir paprašė parduoti. Nupirko Telšių dailės mokyklos mokytojos. Per metus padarė 50 vnt. kanklyčių. Telšių dailės mokykla užsakė 20 vnt. kanklyčių. Už kanklytes gaudavo nuo 50 iki 70 Lt. Dabar jos yra brangesnės ir kainuoja nuo 100 iki 120 Lt įstaigoms. Būrių muzikos mokyklai padarė 7 vnt. kanklyčių, Alytaūis vaikų ansambliui „Tarškutis“, kai kas užsisako kaip suvenyrus. Vienas klebonas užsisakė 4 vnt. kanklyčių. Kanklytes gamina keturias dienas. Stengiasi daryti kanklytes serijomis (1 pakopa, toliau vėl kita ir taip toliau). Dabar naudoja grėžimo, tekinimo, obliavimo staklytes. Kai kurias pirko ir pagal užsakymą, kitas parduotuvėje, šlifavimo staklytes pasigamino pats. Vladas Skuja po tarnybos armijoje įstojo mokytiis kontraboso specialybės Panevėžyje. Dirbo Baisogalos vidurinėje mokykloje muzikos mokytoju. Subūrė tris mišrius choro kolektyvus. Groja to krašto garsioje kaimo kapeloje „Žvangulis“, folkloro ansamblio „Dainoriai“ muzikantas. Baisogalos kultūros namų mišraus choro vadovas. Seniai žavėjosi kanklytėmis ir pats mėgsta kankliuoti.

Moko jaunųjų kanklininkų ansamblį, jo suburta Baisogalos darželyje-mokykloje. Pirmosios mokinės – jau abiturientės, bet vis prisirenka naujų norinčių kankliuoti.

Antanas Leskauskas (gim. 1947) kilęs iš Valatkónių kaimo. Gyvena Baisogalos miestelyje. Drožinėti Antanas pradėjo seniai. Pirmasis jo drožinėlis – medinis kryželis, bet jis gali išdrožinėti ir meniškesnius dirbinius. Tik jis klausia, ar bus kam reikalingi. Yra padaręs kelis medinius šaukštus ornamentuotais kotais. Kaimynei išdrožė samtį per keturias paras. Drožia kirviams kotus. Anot jo, „*kai drožiu, tai drožiu, kad miegu – miegu*“. Savo darbų parodų jis nerengia. Tada reiktų kaupti savo darbus, o tai ne jo charakteriui. Jis ką padaro, tą išdalija draugams, kaimynams. Pagrindinis darbo įrankis – lenktinis peiliukas. Taip išgalastas, kad geležė plonytė it skiedra, o iš senoviško barzdos skustuvo pasidarė drožtuvą. Medžiui skaptuoti naudoja mažą skaptuką susuktais ašmenimis. Drožinėjimui pasirenka liepą, nes ji minkšta. Vaismedžių mediena yra patvari, bet labai kieta. Drožinėti jam malonumas, nes medis jį traukia.

Antanas Bielokopitovas (1947–2004) kilęs iš Baisogalos miestelio. Piešti ir drožinėti buvo linkęs nuo mažų dienų. Įrankiai – įvairūs kaltai ir skapteliai, peiliai ir gražtai. Meistro drožiniai originalūs virtuvės įrankiai – šaukštai, kiaurasamčiai, vertyklės, grūstuvai. Drožinėjo lazdas, kurias mielai rinkosi senyvo amžiaus žmonės, įvairias žvakides. Yra išskaptavęs skulptūrėlių Rūpintojėlių, Nukryžiuotąjį, Adomą ir Ievą, kurie iškeliavo į Kanadą, Vokietiją, Italiją. Savitumas – išskirtinė jo drožinių savybė. Dalį sumanymų jis susapnuodavo, o paskui paversdavo nuostabiu drožiniu. „Ateivių laivo“ kompozicija, kurioje vaizduojama susirūpinusi šeima, virš jų galvų pakibusi skraidanti lėkštė. Ši skulptūra pastatyta 2002 m. Radviliškio miesto poilsio ir atrakcionų parke, kuriame vyko Medžio drožėjų pleneras. Antanas skaptuodamas įgyvendino savo sapną. Senelių namams drožėjas padarė „Paskutinės vakarienės“ bareljefą. Meistras neslėpė, jog, pardavęs vieną kitą darbėlį, prisidurdavęs prie statybininko atlyginimo. Kartais žmonės atsilygindavo krepšiu bulvių ar dešros rinke. Jis sakydavo, „*priimu viską, ką žmogus duoda, kuo gali su manimi pasidalyti*“. Jam svarbu buvo, kad darbelis kažkam širdį sušildytų... 2004 m. Antaną Bielokopitovą palaužė liga, jis iškeliavo Anapilin.

Edvardas Bielokopitovas (gim. 1955) Baisogalos miestelyje. Šeimos potraukis prie grožio persidavė iš kartos į kartą ir tapo gyvenimo būdu. Jau vaikystėje jam buvo vieni niekai pridrožti švilpynių, šautuvėlių vaikams. Buvo labai gabus mokykloje, darbščiųjų rankų būrelyje buvo vienas iš pirmųjų. Pirmasis jo mokytojas buvo Zigmas Nainys. Nuo Edvardo neatsilikdavo ir jo vyresnis brolis Antanas. Nuo 14-os metų pradėjo savarankiškai dirbti. Pirmuosius įrankius pasigamino pats, vėliau nusipirko kaltų, benzino pjūklą, obliavimo, pjovimo, frezavimo staklytes. Naudoja medieną: liepa – bareljefams, ažuolas – monumentams. Metalas – žalvaris, varis. Iš žalvario iškaldina įvairius dirbinius, iš vario – bareljefus, daro metalo ir medžio kompozicijas. Iš kaulo – elnio, briedžio, stirnos ragų – daro suvenyrus, papuošalus. Iš gintaro – papuošalus, suvenyrus. Gintarą perka iš žmonių. Ornamentas – archajiškas (senasis). Daro paveikslus – bareljefus istorinėmis, mitologinėmis temomis.

Edvardą labiausiai traukia išdrožti šalies istorines temas. Domisi senąja ir šiuolaikine literatūra, žinynais, albumais, kas tik įmanoma ir prieinama.

Baisogalos girininkijoje stovi jo iš medžio padaryta gyvulėlių kompozicija. Po Lietuvą pasklidę ažuoliniai kryžiai, koplytstulpiai. Kryžius sukurtas ir pastatytas

vykusiame plenere Lenkijoje (Suvalkų vaivadijoje). Pora darbų yra Vengrijoje, Šiaurės Amerikoje. Su savo kūriniais apkeliaavo labai daug parodų. Yra padaręs kanklytes, kompozicijų iš medžių šaknų ir kt. 1990 m. Radviliškio miesto poilsio ir atrakcionų parke pastatytos Edvardo išskaptuotos trys metro dydžio nykštukų medinės skulptūrėlės, kurias labai pamėgo mažieji radviliškietiečiai. 2002 m. miškų ūkio kiemelyje pastatyta medinė skulptūra „Medeina“, kurią Edvardas išskaptavo tais pačiais metais vykusiame poilsio ir atrakcionų parke Medžio drožėjų plenere. Turi daug užsakyimų, bet ne savame krašte, kas jam yra liūdniausia. Jau 30 metų užsiima šiuo amatu, tai ir hobis, ir malonumas, ir pragyvenimo šaltinis. 1985 m. jam suteiktas liaudies meistro vardas, o 2002 m. – tautodailininko vardas. Pagaliau Edvardas išgijo dirbtuves, apie kurias seniai svajojo. Turi sukaupęs įvairios įrangos ir daugybę sumanymų. Jo viltis, kad kada nors visą tai perims dukra Aistė, kuri baigusi dailės mokyklą.

Edvardas iš tėvų paveldėjo muzikalumą. Jis groja įvairiais instrumentais, bet, deja, prie staklių atsitiko nelaimė ir jis neteko kairiosios rankos trijų pirštų. Bet muzikantas ir toliau groja lūpine armonikėle. Yra pelnęs misterio armonikieriaus titulą. Edvardas dainuoja ir groja folkloro ansamblyje „Dainoriai“, dainuoja šaulių vyrų vokaliniam ansamblyje, yra dramos kolektyvo narys.

Iš svarbesniųjų darbų:

1. „Arklys“, – ažuolas, 1,50 m aukščio (natūralaus arklio dydžio, autorius ant arklio), kūno dalys – atskiros detalės, galima formuoti judesius. Pastatytas Pānevėžio r. 2005 m.
2. Krėslas „Žalčio gundymas“, – ažuolas. Pastatytas JAV. 2002–2003 m.
3. „Miškinukai“, – ažuolas, aukštis 1,50 m. Pastatytas Mikučio poilsiavietėje prie Arimaičių ežero. 2004 m.
4. Baisogalos ligoninėje posėdžių salės medinės durys, kaldintos iš metalo – varis, augalinis motyvas. 1986 m.
5. Miško deivė „Medeinė“, – ažuolas, aukštis 6,00 m. Pastatyta Radviliškio urėdijos kiemelyje. 2002 m.
6. „Ragis“ derlingumo Dievas, – ažuolas, aukštis 5,00 m. Pastatytas V. Mikučio poilsiavietėje. 2003 m.
7. Paminklas profesoriui Šveiščiui atminti – ažuolas, aukštis 4,00 m. Pastatytas Baisogalos miestelio kapinaitėse.

*E. Bielikopitovo
„Eglė žalčių karalienė“
ir „Geležinis vilkas“
pastatyti JAV–
Kanados pasienyje
privačiame Pabaltijo
skulptūrų parke.
2004 m.*

*Paminklas
profesoriui Šveiščiui*

*Kryžius
„Šventoji šeimyna“.
2003 m.*

*„Miškinukai“.
2004 m.*

8. Radviliškio miesto herbas, – liepa, tonuota, Ø 60 × 30, suvenyras išvežtas į Italiją. 2003 m.
9. Kryžius „Šventoji šeimyna“, – ąžuolas, aukštis 6,00 m. Pastatytas Panevėžio r. Katinų k. 2003 m.
10. Baisogalos miestelio herbas, – liepa, tekintas medis, Ø 0,30 cm. 1986 m.
11. Bareljefas, zodiako ženklas „Ožiaragis“, medis – liepa.

*A. Tiškaus
virtuviniai įrankiai*

Stalius-dailidė

Arūnas Tiškus (1966) kilęs iš Vainiūnų kaimo. Ištikimas Vainiūnų kaimui, todėl ir tebegyvena jame. Nuo mažens patiko iš medžio drožinėti įvairius dirbinius. Būdamas penkiolikos metų, metus mokėsi dailidės amato. Pirmasis mokytojas buvo Antanas Počėjus iš Pākiršinio kaimo. Pasak Arūno, pramokęs šio amato, pradėjo dirbti savarankiškai su broliu dvyniu Valdu. Po kelerių metų, išvykus broliui gyventi į Šiaulius, pradėjo dirbti vienas. Dirbo įvairiais rankų darbo įrankiais. Įgijęs amato patirties, įsigijo ir mechanizuotas įrangos: tekinimo, obliavimo-frezavimo, šlifavimo staklytes. Dažį pats pasigamina, kai kurias pirkto. Turi savo dirbtuvę, kurią pats įsirengė. Ažuolo, pušies, eglės medieną perka išdžiovintą Šiauliuose. Iš ažuolo gamina stalus, lovas, kėdes. Iš pušies – duris, lentynas, įvairias lentynėles, spinteles. Iš eglės – langus, spinteles, duris. Gamina virtuvinius kampus, lovų galus, įvairius buitinius, virtuvinius medinius įrankius, indus, ištekina medinius bumbulus papuošimams, išpjausto saulutes, gėlytes ir t. t. Turi labai daug užsakymų iš Šiaulių, Kauno, Baisogalos ir t. t.

Dalyvauja parodose. Be šio amato gyventi negali, kad ir mažiau gauna pinigėlių, bet dirba su entuziazmu. Darbas tapo pomėgiu, hobiu, verslu ir pragyvenimo šaltiniu.

Dailininkė-keramikė

Genovaitė Butkevičienė (Jokubaitytė) gim. 1947 m. Jūniškio r., užaugo Šiaulių r. Ginkūnuose. 1974 m. baigė Lietuvos valstybinę dailės institutą (dabartinę Dailės akademiją) ir įgijo taikomosios dailės dailininkės kvalifikaciją. Nuo 1981 m. gyvena Radviliškio r., Baisogalos seniūnijoje, o paskutiniu laikotarpiu gyvena Baisogalos miestelyje. Pagrindinis vaikystės pomėgis – piešti, o genai paveldėti iš senelio. Institute dėstė profesoriai: S. Ušinskas, Jonas Mikėnas, R. Kalpokas, skulptorė J. Mozūraitė-Klemkienė ir kt.

Visą gyvenimą etatinė arba laisva dailininkė, o nuo 1997 m. pedagoginis darbas, dėsto dailę, vadovauja keramikos būreliams. Rašo ir spausdina eilėraščius.

Darbo įrankiai sieniniam sgrafitui ir dailiajai keramikai yra namų darbo, degimo krosnis taip pat, piešimui, grafikai medžiagas perka parduotuvėse. Molį ir glazūrą perka iš privačių įmonių.

*„Paslaptingoji“.
Indų kompleksas
su žvakide.
Engoba, pigmentai,
molis, h – 22 cm.
2002 m.*

*Natiurmortas
su ramunėmis
(60 × 40).
1998 m.*

Sieniniams pano sgrafito technika naudojamas kvarcinis Anykščių smėlis, aukštos kokybės kalkės, pigmentai. Tapybai: aliejiniai, akriliniai, akvareliniai, tempera, pastelės dažai. Dailiosios keramikos pagrindinė medžiaga – įvairių atspalvių molis, glazūros, bičių vaškas, o formoms – gipsas. Ornamentai buvo naudojami tik kuriant etalonus „Jiesios“ gamyklos Kuršėnų keramikos cechui. Užsakymų turi iš įvairių Lietuvos miestų kultūros, sporto ir švietimo skyrių. Daug personalinių parodėlių, dalyvauja bendrose profesionalių dailininkų parodose Šiauliuosė, Panevėžyje, Vilniuje, Maskvoje. Dalyvavo dailininkų tarptautiniuose simpoziumuose, pleneruose, darbo ir poilsio stovyklose. Dailininkės-keramikės nemažas kūrybinis derlius:

1. Sieniniai pano senovinio sgrafito technika 19 vnt. (puošia Kauno, Šiaulių, Klaipėdos, Pānevėžio, Kėlmės, Jōniškio ir Radviliškio visuomeninės paskirties pastatų interjerus).
2. Dailininkė sukūrė keliolika įvairaus dydžio skulptūrų, daugiau kaip 200 rūšių keraminių medalių (neskaičiuojant jų tiražo).
3. Grafiškais piešiniais Genovaitė iliustravo 7 įvairių autorių knygas, dvejus metus kūrė keraminių gaminių etalonus „Jiesios“ gamyklos Kuršėnų cechui.
4. 1996 m. Kauno archyvo galerija pakvietė žiūrovus į Genovaitės Butkevičienės tapybos parodą, paveikslai įvairia technika (kiek jų sukūrusi, neskaičiavo).
5. Indai, suvenyrai ir t. t.
6. Sieninė tapyba (6-ios sienos)
7. Eilėraščiai (periodiniuose leidiniuose, Radviliškio krašto almanache „Takai prie šaltinio“, autorės knygelėje „Kūrybos takais“ 2003 m.).

*G. Butkevičienė
prie savo tapytų
paveikslų.
1996 m. Egidijaus
Prascevičiaus nuotr.*

Pasak dailininkės, išbandžiusi įvairias raiškos priemones ir atlikimo technikas, ji nesivaiko madų, lieka ištikima savitam kūrybiniam braižiui. Tapyboje, piešiniuose ir keramikoje dominuoja banguojanti linija, sušvelnintos formos, pastelinės spalvos, kruopštumas, išbaigtumas. Iš prigimties optimistė ir ekstravertė, ji jaučiasi laiminga, dalindama žmonėms savo širdies šilumą.

Dailininkė dirba ir pedagoginį darbą, perduodama jaunajai kartai savo patirtį, skiepydama vaikams meilę grožiui, užkrėsdama kūrybos džiaugsmu. Todėl dukra Aušrelė nuo mažens talkino mamai, o baigusi studijas, pasirinko mamos kelią.

K A L B A

Baisogalos valsčiaus gyvenamųjų vietų vardai*

Marija Razmukaitė

Lietuvių kalbos institutas

Apie gyvenamųjų vietų vardus galima kalbėti dviem – kilmės ir darybos – aspektais. Įmanomas dar būtų ir istorinis šių vietų vardų vaizdas, tačiau, viena vertus, kuo giliau į praeitį, tuo mažiau gyvenamųjų vietų vardų fiksuojama istorijos šaltiniuose, kita vertus, tie patys, iki šių dienų atėję vietų vardai, istorijos šaltiniuose raštininkų fiksuoti suslavintomis formomis, galėtų pasitarnauti nebent tik kaip papildoma informacija. Turint tai galvoje, vietų vardų analizei pasirenkamas XX a. viduryje Baisogalos valsčiuje fiksuojamų gyvenamųjų vietų vardų sąrašas¹, kuriame vietų vardai lyginant su 1923 m. sąrašu² beveik nepakitę.

XX a. viduryje, prieš pat karą sudarytuose sąrašuose Baisogalos valsčiuje užrašyta 127 gyvenamųjų vietų (t. y. kaimų, dvarų, viensėdžių) vardai. Dabartinėje Baisogalos savivaldybėje jų likę mažiau, 43 vietų vardai išnykę. Tačiau paisant istorinės tiesos straipsnyje bus aptariami visi minėtose bylose Baisogalos valsčiuje žymėti gyvenamųjų vietų vardai.

Miestelio vardas *Bais-ó-gala* yra sudurtinis (dūrinys), sudurtas iš dviejų šaknų su jungiamuoju balsiu *-o-*. Antrasis šio vardo dėmuo *-gal-* sietinas su bendrinio lietuvių kalbos žodžiu *gālas* „vieta, kur baigiasi koks ilgesnis daiktas; daikto kraštinė dalis (pradžia, pabaiga)“. Pirmasis dėmuo *bais-* gali būti aiškinamas dvejopai. A. Vanagas šį vietovardžio dėmenį sieja su liet. būdvardžiu *baisùs*³. Tačiau visai galima ir asmenvardinė šio dėmens kilmės versija iš avd. **Baisas* (žr. 7 išnašą), **Beisas* ar pan., plg. pr. avd. *Bayse*, *Peter Boyse*⁴.

Kiti buvusio Baisogalos valsčiaus gyvenamųjų vietų vardai aptariami jų kilmės ir darybos požiūriu.

Pagal kilmę jų yra asmenvardinių (kilusių iš vardų, pavardžių, pravardžių) arba kilusių iš apeliatyvinių asmenų pavadinimų, vietovardinių (kilusių iš vandenvardžių ar kitų vietovardžių) ir ape-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2004 06 29.

¹ Šie duomenys yra prieškaryje pagal apskritis ir valsčius sudarytose kalbininkų sunormintų gyvenamųjų vietų vardų bylose, saugomose Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje.

² Čia turima galvoje *Lietuvos apgyventų vietų* (Kauņas, 1925) duomenys.

³ Žr. Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 1996, p. 34–35.

⁴ Žr. Trautmann R. *Die altpreußischen Personennamen*, Göttingen, 1925, p. 16; dar plg. Gerullis G. *Die altpreußischen Ortsnamen*, Berlin und Leipzig, 1922, p. 14.

liatyvinių (kilusių iš bendrinių žodžių, t. y. iš įvairių geografinių, geobotaninių ir pan. terminų bei pavadinimų).

Darybos požiūriu visi gyvenamųjų vietų vardai skirstytini į pirminius, vedinius, dūrinčius ir sudėtinius vardus⁵. Pirminiai vietovardžiai – tai vardai, neturintys darybos požymių; jie tiesiog perimti iš kitų žodžių sluoksniu; vediniai – tai dariniai, kai pakitusi žodžio galūnė, pridėta priesaga ar priešdėlis. Prie vedinių galima priskirti ir pluralia tantum formas, t. y. iš žodžių daugiskaitos formos padaryti vietų vardai. Dūriniai – tai sudurtiniai iš dviejų ar daugiau šaknų sudaryti vardai; sudėtiniai vietų vardai – tai keliažodžiai junginiai.

I. Asmenvardiniai vietų vardai

Tai gausiausia Baisogalos valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų grupė, apimanti apie pusę (~57,5%) visų valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų. Pagal darybą jų yra vedinių, pluralia tantum formų, keli dūriniai.

1. Vediniai

a) priesagų vediniai:

-*ava*. *Antan-avà* buv. dv., dab. vs.: *Antānas*⁶ v.; *Mederd-avà* buv. plv. (išn.) (< **Medard-ava*)⁷: *Medārdas* v.; *Vladisl-avà* buv. dv. (išn.) (< **Vladislav-ava*): *Vladislavà*, *Vladislavas* v.;

-*inē*. *Maral-ìnē* buv. dv., dab. k.: **Marala*, **Maralis* ar pan., plg. istor. *Maral-onis* avd.;

-*ynē*. *Jask-ìynē* vs.: *Jaska*, *Jaskis*, *Jaskỹs* v., pvd.;

-*iškis*, -*iškiai*. *Bùn-iškis* vs. (sen. *Buniškē*)⁸: *Bunỹs*, *Bùnius* pvd.; *Dākn-iškis* vs. (išn.) (sen. *Dakniškē* dv.): *Dāknis*, *Daknỹs* pvd.; *Deruōd-iškis* vs. (išn.): istor. *Derwidis* avd.; *Kùt-iškis* vs. (išn.) (sen. *Kutiškē*): *Kùtas*, *Kutỹs* pvd.; *Mēk-iškis* vs. (išn.): *Mēkas*, *Mekỹs* pvd.; *Mōck-iškis* k.: *Mockà*, *Mōckus* pvd.; *Pinciūk-iškis* k.: **Pinciukas* avd., plg. *Pinc-ēvičius* pvd.; *Rašým-iškis* vs. (išn.): *Rāšymas*, *Rašỹmas* pvd.; *Skāp-iškis* vs. (sen. *Skapiškē* dv.): *Skāpas* pvd.; *Šnìp-iškis* Sirūtiškių k. dalis: *Šnìpas* pvd.; *Trēb-iškis* vs. (išn.): *Trebà*, *Trebas* pvd.; *Vìt-iškis* vs. (išn.): *Vìtas* v., pvd.;

Aviž-iškiai dv., k.: *Avižis*, *Avižius* pvd.; *Brėiv-iškiai* vs. (išn.) (sen. *Breiviškē*): *Brėiva*, *Brėivē* pvd.; *Kaspar-iškiai* vs. (sen. *Kaspariškē*): *Kāsparas* v., pvd.; *Kojēl-iškiai* Vertimų k. dalis (išn.): *Kojēlė*, *Kojēlis* pvd.; *Kómar-iškiai* k., vs.: *Kōmaras* pvd.; *Roman-iškiai* Pabėržių k. dalis (išn.): *Romānas*, *Ròmanas* pvd.; *Simon-iškiai* k.: *Simonas* v., pvd.; *Sirūt-iškiai* dv., k.: *Sirūtis* pvd.; *Stānč-iškiai* vs. (išn.) (sen. *Stančiškē*): *Stančas*, *Stānčius* pvd.; *Šāb-iškiai* vs. (sen. *Šabiškis*): *Šābas* pvd.; *Šmùlk-iškiai* k. (sen. *Smulkiškiai*): **Šmulka* (?), plg. *Smùlka*, *Smulkỹs* pvd., dar plg. *Šmùlka*, *Šmùlkē*⁹ pvd.;

b) *pluralia tantum* formų vietų vardai:

Andriúnai k.: *Andriúnas* pvd.; *Bagdōnai* dv., dab. k.: *Bagdōnas* pvd.; *Baukaĩ* (// *Legetēliai*) *Legečiũ* k. dalis: *Baũkas* pvd.; *Biliúnai* k.: *Biliúnas* pvd.; *Bučiúnai* k.: *Bučiúnas* pvd.; *Čelkiaĩ* dv., k.: *Čelkis*, *Čelkỹs*

⁵ Dėl tokio skirstymo plg. Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1973, p. 25.

⁶ Dėl straipsnyje teikiamų asmenvardžių (vardų, pavardžių) žr. Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius, 2003 ir *Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius, t. 1, 1985; t. 2, 1989).

⁷ Žvaigždutė prieš žodį rodo, jog tas žodis yra rekonstruotas, jis nėra fiksuotas kalboje.

⁸ Dėl senesnių (sen.) vietovardžių formų žr. *Lietuvos apgyventos vietos* (žr. 2-rą išnašą).

⁹ Dėl lietuvių pravardžių žr. Butkus A. *Lietuvių pravardės*, Kaunas, 1995.

pvd.; Čerkōsai k.: *Čerkosas avd., plg. Čerkāsas pvd.; Deveīkiai k.: Deveīkis pvd.; Diauderiai k.: Diauderys pvd.; Dišliai dv., k.: *Dišlys, *Dišlis, plg. Dišlerius pvd., istor. Dyszlia avd.; Gānkiai k.: *Gankis, plg. istor. Gank-iewicz, Gank-unas avd.; Gliūkai (// Býzdeliai) vs. (išn.): Gliūkas pvd.; Góštatai buv. dv. (išn.): Góštautas pvd.; Grubai k.: Grūbas pvd.; Januškōniai k.: Januškōnis pvd.; Kabliai k.: Kablys, Kablis pvd.; Kalvēliai k.: Kalvēlis pvd.; Kemėrai k.: Kemėras pvd.; Kliūčiai vs. (išn.): Kliūčius pvd.; Kubiliūnai k. (sen. Grinkiškio vls.)¹⁰: Kubiliūnas pvd.; Kupriai vs. (išn.): Kuprys pvd.; Lopaĩ k.: Lōpas pvd.; Mažuōliai k. (išn.): Mažuōlis pvd.; Mikōniai k.: Mikōnis pvd.; Miškūniai k.: Miškūnis pvd.; Moniūnai 2 k.: *Moniūnas avd., plg. Monis, Mōnius pvd.; Naulickai dv. (išn.): Naulickas pvd.; Ožaičiai of. (Ežaičiai?) k. (sen. Ažaičiai): *Ožaitis, plg. Ožēlis, Ožiūnas pvd.; Petraĩ vs. (išn.): Pētras v.; Piepāliai k.: Piepālius pvd.; Pliūškiai k.: Pliūškis, Pliušķys pvd.; Plīkiai vs. (išn.): Plīkis pvd.; Praščīūnai k.: Praščīūnas pvd.; Rāndžiai k.: Rāndis pvd.; Rītikiai k.: Rītikis, Rītikė pvd.; Skėmiai k.: *Skėmis, *Skėmys avd., plg. Škėma, Škėmà pvd., istor. Skiem-inas avd.; Šašėnai k. (sen. Šašieniai, Šašienai): *Šašėnas, *Šašėnis avd., plg. Šāšis, Šašys pvd.; Šulnėliai vs.: *Šulnėlis, plg. Šulnys pvd.; Treigiai dv., dab. k.: Treigys pvd.; Vaičiai vs. (išn.): Vaičaitis pvd.; Vainiūnai dv., k.: Vainiūnas pvd.; Vaitkūnai buv. dv., Bučiūnų k. dalis (išn.): Vaitkūnas pvd.; Valatkōniai k.: *Valatkonis avd., plg. Valatkà pvd.; Vilgirdaičiai dv., k.: *Vilgirdaitis avd., plg. Vilgirdas pvd.

2. Dūriniai

Jadvim̄-polis k. (sen. Jadvinpolis): *Jadvim- ar *Jadvin- šaknies avd., plg. Èdvinas v. ir -polis (< gr. πόλις „miestas“); Puōdž-gala vs.: Puōdžius pvd. (arba b. ž. puōdžius „puodų dirbėjas“¹¹) ir liet. gālas.

II. Vietovardiniai gyvenamųjų vietų vardai

1. Iš upėvardžių

- 1) pirminiai: Liaukavà sod. (išn.): Liaukavà up. (Bsg)¹²; Sálva vs. (išn.): Sálva up. (Rd);
- 2) vediniai:
 - a) priesagos vedinys – Liaud-iskiai vs., k.: Liáudė, Liaudė up. (Bsg);
 - b) priešdėlio pa- vediniai: Pa-graužūpė vs.: Graužupys up. (Bsg); Pa-kiršinys dv., dab. k.: Kiršinas up. (Bsg); Pa-kuteniai k.: Kutenà up. (Bsg); Pa-nekėliai dv., k.: Nekėpà up. (Bsg);
 - c) pluralia tantum formų vardai: Býzdeliai (// Gliūkai) vs. (išn.): Býzdelis up. (Šd); Júodupiai k.: Júodupis up. (Bsg); Legečiai k.: Legetys up. (Bsg); Palōnai dv., bk., dab. mstl.: Palōnas up. (Bsg); Vabaliai dv., k.: Vabalys up. (Bsg); Vardūkšniai k.: Vardūkšnis up. (Šd); Žardėnai vs. (išn.): Žardėnas up. (Gdž).

2. Iš kitų vietų vardų

- 1) Vediniai
 - a) priesagų vediniai:
 - ėliai. Paberž-ėliai k.: Paberžiai vs. (Bsg); Pagoj-ėliai k. (išn.): Pagojai k. (Bsg);
 - ukai. Piepal-iūkai k.: Piepāliai k. (Bsg); Šile-iūkai k.: Šilėliai k. (Bsg)
 - b) pluralia tantum formos vardas – Vertimai (išn.) (// Vakarai k.): Vertimas pv. (Pšš), plg. Vertimka, Vertimėlis up. (Bsg).

¹⁰ Keli vardai kaimų iš dabartinės Baisogalos savi-valdybės, seniau buvusių gretimų valsčių sąrašuose, straipsnyje taip pat aptariami.

¹¹ Kai kurie bendriniai žodžiai yra aiškinami; jų reikšmės nurodomos iš akademinio *Lietuvių kalbos žodyno*, Vilnius, t. 1–20, 1941–2002.

¹² Dėl upėvardžių ir jų lokalizacijos žr. *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius, 1963.

2) Sudėtinis vietovardis – *Biliūnų Ūžsienis* vs., Kómariškių k. dalis (išn.): *Biliūnai* k. (Bsg) + b. ž. *ūžsienis* „galulaukio rėžis“.

III. Apeliatyvinės kilmės vietų vardai

1. Pirminiai

Beržytė k.: liet. *beržytė* „jaunų berželių miškas, beržynėlis“; *Pakapė* vs. (išn.): liet. *pakapė* „vieta šalia kapinių“; *Ūžkapė* Kalvėlių k. dalis (išn.): liet. *ūžkapė*, *ūžkapis* „vieta už kapų“; *Ūžsienis* vs. (išn.): liet. *ūžsienis* „galulaukio rėžis“; *Ūžupė* k.: *ūžupė* „vieta už upės“.

2. Vediniai

a) priesagų vediniai:

-*ėlė*. *Pašlap-ėlė* vs. (išn.): liet. *pašlapỹs* „apyšlapis, šlapokas“;

-*ėnai*. *Augm-ėnai* k.: liet. *augmė* „augalai, augalija“;

-*ėsiai*. *Egl-ėsiai* k. (išn.): liet. *ėglė*;

b) *pluralia tantum* formų vardai:

Dvarėliai k. (dab. Bsg, buv. Grinkiškio vls.): liet. *dvarėlis*, plg. *dvāras* „ūkis, sodyba“; *Kelmynai* vs.: liet. *kelmynas* „vieta, kur, nupjovus medžius, palikta daug kelmų“; *Kelmūčiai* vs. (išn.): liet. *kelmūtis*, plg. *kėlmas* „apatinė medžio (ar kito augalo) kamieno dalis su šaknimis“, kita vertus, plg. *kelmūtis* „lakštabudžių šeimos grybas“; *Pašakiai* dv., k.: liet. *pašakỹs* „vieta po šakomis“; *Šilėliai* k.: liet. *šilėlis*, plg. *šilas*; *Ūžpelkiai* vs. (išn.): *ūžpelkis* „vieta už pelkės“; *Ūžpurviai* k.: **užpurvis*, plg. liet. *puřvas* „vieta, kur patįzusi žemė, purvynas“; *Vakarai* (/ sen. *Vertimai*) k.: liet. *vākaras* „dienos pabaiga ar nakties pradžia“.

3. **Dūrinys:** *Gir-valakiai* k.: liet. *girià* + sl. *valākas* „žemės rėžis toliau nuo namų“.

4. Yra keletas **slaviškos kilmės vietų vardų**, kurie sietini su grynai slaviškais žodžiais; kai kurie iš jų jau nefunkcionuoja:

Dambavà vs. (išn.), plg. lenk. *dąb* „ąžuolas“¹³; *Jasnagūrka* vs., plg. lenk. *jasny* „šviesūs, žėrintis...“ ir *górka* „kalnėlis“; *Malinuokà* vs. (išn.), plg. lenk. *malina* „aviėtė“; *Navadòlė* vs., plg. lenk. *nowy* „naūjas“ ir *dola* „likimas, lemtis, dalià; dalis“; *Slabadà* vs., *Slabudkà* vs., plg. rus., lenk. *słoboda*, *słobódka* „maža kaimo gyvenvietė“¹⁴.

IV. Ne visai aiškios kilmės vietų vardai

Tai daugiausia tokie vardai, kurių kilmė gali būti aiškinama dvejopai:

Barsuk-inė sod. (išn.): *Barsukas* pvd. arba liet. *barsukas* „plėšrus žvėrelis šiuurkščiais plaukais; opšrus“; *Blus-ynė* vs. (išn.): *Blūsis*, *Blusỹs* pvd. arba liet. *blusỹnė* „vieta, kur yra daug blusų“;

Būdaĩ k., vs. (dab. 3 k.): *Būdas* pvd. arba sl. *būdà* „palapinė, pastogė (sargo, piemens ar kt.)“;

Degėsiai k.: *Degėỹs* pvd. arba liet. *degėỹs*, *degėsis* „degimo liekana, apdeges medis, nuodėgulis; išdegusi vieta (durpyne)“;

Dirvon-iškiai vs.: *Dirvonas* pvd. arba liet. *dirvonas* „apleista, nedirbama, sužėlusis dirva; išarta pieva“;

Gegužinė vs. (dab. k.): *Gegužis* pvd. arba liet. *gegužė*, *gegužė* „gegutė“ (kita vertus, plg. liet. *gegužinė* „pasilinksminimas, pramoga gamtoje“);

¹³Dėl lenkų k. žodžių ir jų aiškinimo žr. Vaitkevičiūtė V. *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979.

¹⁴Žr. *Sownik języka polskiego*, Warszawa, t. 6, 1915.

Grik-ŷnė k.: *Grikis* pvd., bet plg. liet. *grikis* „rūgštinių šeimoms javas, sėjamas smiltingose dirvose“;

Paberžiai k. (dab. vs.): *Pabėržis* pvd. arba liet. *pabėržė, paberžė* „vieta po beržu“;

Pabiržiai k.: *Pabiržis* pvd. arba liet. *pabiržė* „vieta prie biržės; pamiškė; miško plotas“;

Pagojai vs.: *Pāgojus, Pagōjus* pvd. arba *pagojė, pagojis* „vieta prie gojaus“;

Rubėž-iškis vs. (išn.): *Rubėžius* pvd. arba sl. *rubėžius* „teritorijos riba, siena“;

Trakėliai Kablių k. dalis: *Trakėlis* pvd. arba liet. *trakėlis*, plg. *trākas* „aukšta, sausa pieva, apaugusi retais krūmais bei medžiais, miško aikštelė“.

V. Baigiamosios pastabos

Iš vardų analizės matyti, jog Baisógalos apylinkėse vyrauja asmenvardinės kilmės *pluralia tantum* formų vietų vardai. Vietovardinių ir apeliatyvinės kilmės vietų vardų kiekis pasiskirstęs maždaug lygiomis dalimis. Ir šiuose sluoksniuose vyraujančios yra *pluralia tantum* formos; kiek mažiau yra priesagų vedinių. Ši situacija geriausiai atsispindi žemiau teikiamoje lentelėje.

Gyvenamųjų vietų vardai pagal kilmę	Gyvenamųjų vietų vardai pagal darybą					Iš viso	
	pirminiai			dūriniai			sudėtiniai
	vediniai	galūnių	priesagų	<i>pluralia tantum</i> formos	priešdėlių		
I. Asmenvardiniai			28	44	2	74	
II. Vietovardiniai							
1. Iš vandenvardžių	2		1	7	4	14	
2. Iš kitų vietovardžių			4	1		6	
III. Apeliatyviniai	5		3	8	1	17	
IV.							
1. Neaiškios kilmės vietų vardai						9	
2. Slavizmai						6	
Iš viso:	7		36	60	4	3	1

Sutrumpinimai

apyl. – apylinkė

avd. – asmenvardis

bk. – bažnytkaimis

buv. – buvęs, buvo

b. ž. – bendrinis žodis

dab. – dabar

dv. – dvaras

gr. – graikų

istor. – istorijos šaltinių duomenys

išn. – išnykęs

k. – kaimas

liet. – lietuvių

mstl. – miestelis

of. – oficiali (dabartinė) lytis

plg. – palygink

plv. – palivarkas

pr. – prūsų

prvd. – pravardė

pv. – pieva

pvd. – pavardė

sen. – seniau, senesnė forma

sl. – slavizmas

sod. – sodžius (sodyba)

up. – upė

v. – vardas

vls. – valsčius

vs. – viensėdis

Bsg – Baisógala

Gdž – Gudžiūnai

Pšš – Pašušvys

Rd – Radviliškis

Šd – Šeduvà

Baisogalos valsčiaus vandenvardžiai*

Laimutis Bilkis

Lietuvių kalbos institutas

Baisogalos valsčiaus vandenvardžiai, t. y. upių, upelių, griovių, ežerų bei visų šių objektų dalių vardai, yra surinkti 1935 m. Tuomet Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos iniciatyva buvo renkamas visas Lietuvos žemės vardynas. Vietovardžiai iš visų miestų, miestelių, bažnytkaimių, kaimų, viensėdžių, dvarų buvo surašomi į minėtos ministerijos išsiuntinėtas anketas, kurias dažniausiai užpildydavo pradinė mokyklų mokytojai. Informacijos pateikėjai buvo vietiniai gyventojai.

Peržvelgus Baisogalos valsčiaus anketas matyti, jog jos užpildytos labai kruopščiai ir išsamiai. Iš viso užrašyti 66 vandenvardžiai: 65 upių, upelių, griovių, jų dalių vardai ir tik vienas ežero vardas. Šalia vandenių vardų nurodyta daug papildomos informacijos – aprašyta, pro kokias gyvenamas vietas upė, upelis ar griovys teka, iš kur išteka, į ką įteka, apibūdintas šių objektų ilgis ir plotis, dažnai netgi pastebima, ar jie teka visą laiką, ar išdžiūsta, ir pan. Tiek ir anketose užrašyti vandenvardžiai, tiek ir duomenys apie jais įvardijamas vietas labai vertingi, nes nemaža dalis šių vandens objektų jau išnyko, ir tik tarpukario Lietuvos duomenys padeda atkurti Baisogalos valsčiaus vandenvardžių sistemą, leidžia patyrinti juos keliais kalbiniais požiūriais.

Daugelį kalbamosios teritorijos vandenių vardų kartu su visais kitais Lietuvos vandenvardžiais yra tyręs žymiausias lietuvių hidronimikos specialistas prof. Aleksandras Vanagas. Išanalizuota jų daryba, paaiškinta kilmė bei semantika¹. Šio mokslininko darbais straipsnyje remiamasi daugiausia. Kita vertus, į mokslinių tyrimų sritį yra patekę ne visi Baisogalos valsčiaus mažesnių vandens objektų, ypač upelių, vardai, todėl šiame straipsnyje jie analizuojami pirmą kartą. Be to, minėtuose darbuose Baisogalos vandenvardžiai aptarti viso lietuvių upių ir ežerų vardyno kontekste, todėl iki šiol neaiški, t. y. koncentruotai neišanalizuota, jų kalbinė specifika.

Atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes išryškėja Baisogalos valsčiaus vandenvardžių tyrimo tikslas – nustatyti jų kilmės šaltinius pateikiant ir naujų originalių hipotezių, apibūdinti kilminius sluoksnius, išanalizuoti semantikos (motyvacijos) ypatumus ir darybos būdus bei tipus.

I. Vandenvardžių kilmė bei semantika (motyvacija)

Vandenvardžių atsiradimo laikas yra nevienodas. Nuo to priklauso ir jų kilmės aiškinimas. Patys seniausi yra tie, kurie galėjo atsirasti dar prieš lietuvių ir apskritai baltų kalbų susidarymą. Todėl ir jų kilmę paaiškinti nepakanka lietuvių bei baltų kalbų duomenų – kilmės rakto reikia ieškoti įvairiose indoeuropiečių ar netgi finougrų kalbose. Kitą labai senų vandenvardžių grupelę sudaro bendrabaltiškieji upėvardžiai. Jų kilmę galima

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2004 06 29.

¹ Žr. Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970; Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981; Vanagas A. *Lietuvių hidronimų semantika, Lietuvių kalbotyros klausimai*, 21, 1981, t. 21, p. 4–153.

paaikinti lietuvių kalbai labai artimų baltų (latvių, prūsų) kalbų duomenimis. Likusių vandenvardžių kilmei paaikinti pakanka lietuvių kalbos žodžių, be to, galima nuspėti ir jų atsiradimo motyvus, kurie yra labai įvairūs.

Beñdrė upl. Prasideda² Praščiūnų kaime, ūkininko Okuličiaus lauke, ir teka rytų kryptimi. Įteka į Paloną to paties kaimo laukuose. **Bendrystà** upl. Teka į šiaurę nuo Ožaičių kaimo, 1 km ilgio, vasarą išdžiūsta. Kilmės požiūriu vandenvardžiai sietini su liet. *beñdras*, -à „priklausantis visiems, visų; kartu naudojamas“³, *beñdrė*, *bendrė* „bendra pieva, bendras laukas“, *bendrystà* „draugystė, bendravimas“. Matyt, tai upeliai, kuriais bendrai naudojosi (žvejojai, skalbė, girdė gyvulius ar pan.) visi kaimų, pro kuriuos jie tekėjo, gyventojai arba kurie tiesiog buvo bendra kaimiečių nuosavybė.

Beržė up. Išteka iš Miežaičių kaimo pelkių, teka pro Augmenų kaimo vakarinę dalį, įteka į Šušvę ties Kelmynų viensėdžiu. Yra 3–4 m pločio, vasarą vietomis išdžiūdavo, 1933 m. pagilinta, todėl po to jau neišdžiūsta. **Beržytė** up. Teka Skėmių kaime, per Parotų laukus, įteka į Bókštupį iš dešinės pusės, vasarą išdžiūsta. Sietinas su liet. *béržas* „lapuotas medis balta tošimi“, *beržytė* „jaunų berželių miškas, beržynėlis“. Šie upėvardžiai galėjo atsirasti dėl to, kad upių pakrantėse auga beržai, ar pan.

Bjðdlogo upėlis. Išteka iš Pašilės balos, teka (tik pavasarį) pro Vabalių dvaro pietrytinę dalį ir Ožaičių kaimo laukuose įteka į Vådaktą. Vasarą išdžiūsta. Pirmasis dėmuo sietinas su lenk. *bydło*, *bydlak* „gyvuliai, galvijai“⁴. Galbūt prie upelio buvo ganomi ir jame girdomi gyvuliai.

Bilio upėlis. Teka Pašakių kaime. Pirmasis dėmuo kilęs iš asmenvardžių *Bilys*, *Bilis*, *Bilius*. Tai upelis, priklausęs žmogui, pavarde *Bilys*, *Bilis* ar *Bilius*.

Bjðdelis, **Bjðdelis** up. Išteka iš Liaudiškių kaimo pelkių, teka pro Gánkių kaimą, įteka į Daugývenę. Vasarą išdžiūsta. Kilmės požiūriu abu variantai sietini su liet. *bjðzdinti*, *bjðzdinti* „eiti (ppr. lėtai), bindzinti, styrinti“, *bjðdis*, -ė „kas bizdinėja, vaikštinėja be darbo“. Motyvas tokiems vandenvardžiams atsirasti galėjo būti lėta upės tėkmė ar pan.

Bliorkis up. Teka (tik smarkiai palijus) Januškónių kaimo pietinėje dalyje, įteka į Kùteną. Ši vandenvardžio forma laikoma netikslią, atsiradusia iš **Bliurkis*⁵, kuri sietina su liet. *bliurkti* „bjurkti, šlapti; tižti“, *pabliurkti* „pašlapti, patižti“, *bliurùs* „skystas, šlapias“.

Bókštupis, **Bókštupelis** up. Teka (tik pavasarį ir rudenį) Skėmių kaimo šiaurės vakarų dalyje, per Parotų laukus, įteka į Dotnuvėlę iš dešinės pusės. Vasarą išdžiūsta. Upės vardas kilęs iš liet. *bókštas* „kokio pastato smailas paaukštinimas; bonia“. Matyt, šalia yra ar seniau buvęs koks nors statinys su bokštu ar pan.

Bruzdėlė up. Teka (tik pavasarį) pro Aviziškių kaimą, palei Ožaičių kaimo ribą ir įteka į pastarojo kaimo laukus. Vardas sietinas su liet. *bruzdėti* „judėti, krutėti, nerimti“. Taip galėjo būti pavadinimas dėl sraunios, greitos tėkmės ar pan.

Čivilupis, **Čivilupis** up. Teka Vabalių kaime, per ūkininko Karecko lau-

² Straipsnyje perteikiama informacija apie 1935 m. užrašytus Baisogalos valsčiaus vandenvardžius, todėl kalbant apie jais įvardijamus objektus vartojamas esamas laikas, nepaisant to, kad šiuo metu vienas ar kitas vandens objektas jau gali būti pakitęs ar išnykęs.

³ Bendrinių lietuvių kalbos žodžių reikšmės nurodomos iš *Lietuvių kalbos žodyno* (Vilnius, 1956–2002, t. 1–20).

⁴ Słownik języka polskiego, Warszawa, 1900, t. 1.

⁵ Žr. Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 67.

ka, įteka į Vābalį. Vandenvardžiai greičiausiai kilę iš avd. *Čivilis*. Taigi tai būtų šia pavardę turinčiam žmogui priklausanti upė.

Dotnuvėlė up. Teka per Skėmių kaimo laukų vidurį, Nevėžio dešinysis intakas (įteka jau ne Baisogalos valsčiuje). Manoma, jog senesnė upės vardo forma buvo *Dotnavà*. Ji laikoma labai sena: šaknis *do-* kildinama iš senesnės **dā-* ir siejama su indoeuropiečių šaknimi **dā-* „skystas, takus; tekėti“, sanskrito *dā-nu-* „kiekvienas lašantis skystimas, lašnojimas, varvėjimas, rasa“, avestos *dā-nu-* „upė; srovė, srautas“ ir pan.⁶ Tos pačios kilmės gali būti dar keli lietuvių vandenvardžiai: *Domijà* up. (Sedà, Mažeikių r.), *Dótamas* up. (Gražiškiai, Vilkaviškio r.).

Dūsupis, Dusupys up. Išteka iš Júodlieknio balos Brėiviškių viensėdyje, teka (tik pavasari) pro Avžiškių kaimo pietinę dalį, įteka į Vādaktį už Baisogalos valsčiaus ribų. Abu vandenvardžio variantai greičiausiai sietini su liet. *dūsti* „stigti oro, trokšti, ilsti; dvisti, švinkti, gesti“. Motyvas tokiems vandenvardžiams atsirasti galėjo būti lėta upės tėkmė arba nemalonus „uždusęs“ vandens kvapas.

Gelėžupis up. 2 km ilgio, išteka iš pelkėtų pievų, teka pro Skėmių kaimą į vakarus, ties Kazio Nakučio sodyba įteka į Dotnuvėlę iš kairės pusės. Upėvardis kilęs iš liet. *geležis* „labiausiai paplitęs gamtoje metalas“. Galbūt upė taip pavadinta dėl spalvinio vandens ir geležies panašumo arba dėl to, jog į upę įvairiais tikslais buvo nardinami geležiniai įrankiai ir kiti iš geležies padaryti daiktai.

Gylė, Gylė up. Prasideda Buivio miške, teka Paberžių kaimo vakarinėje dalyje, įteka į Bežę. 10 m pločio, 200 m ilgio, buvo labai gili, neišdžiūdavo net ir sausiausią vasarą, tačiau dabar (t. y. 1935 m. – aut. past.) vanduo išleistas. Upėvardis kildintinas iš liet. *gilūs*, *-i* „toli einantis nuo paviršiaus į centrą, dubus“, dar plg. liet. *gylė*, *gylė* „giluma, gilioji ežero ar upės vieta“. Vardas atsiradęs, kaip nurodyta ir jo užrašytojo, dėl upės gilumo.

Gluoksnuopys up. Teka Pašakių kaime, įteka į Liáudę. Kildintinas iš liet. *gluoksnis* „gluosninių šeimos medis; žilvitis“. Motyvacijos požūriu tai yra upė, kurios pakrantėse auga gluosniai, ar pan.

Graužupys up. Teka Augmėnų kaime. Galimos dvi upėvardžio kilmės interpretacijos: gali būti kilęs iš liet. *gráužti* „trinti, zulinti, dilinti“, šiuo atveju tai būtų krantus graužianti, t. y. skalaujanti, ardanti, arba išgraužtų krantų upė; kita vertus, gali būti iš liet. *gráužas*, *graužas* „smulkūs akmenukai; žvyras, žvirgždas; potvynio sunėsta smėlio krūva, salelė; žvirgžduotas, smėlėtas upės ar ežero pakraštys, kriaušis“, šiuo atveju tai būtų upė, kurios dugne daug žvirgždo, žvyro, smėlio, ar pan.

Imantų upėlis. Teka Valatkónių viensėdyje, 1 km ilgio. Upėvardis kilęs iš avd. *Imantas*. Tai upelis, priklausantis žmogui, vardu ar pavarde Imantas.

Īstakis up. Teka pro Skėmių kaimą į šiaurės vakarus, link Baisogalos miško, įteka į Dotnuvėlę. Vardas kilęs iš liet. *īstakis* „versmė; upės pradžia; išbėgis; iš upelio ar balos ištekantis upeliukas; griovys vandeniui nubėgti“. Taigi ši upė, matyt, išteka iš kokio nors kito upelio, versmės ar balos.

Júodupis up. Teka Júodupių kaime, įteka į Bežę, niekada neišdžiūsta. Vardas kildintinas iš liet. *júodas*, *-à* „anglies spalvos, tamsus“. Vandenvardžio motyvacija susijusi su vandens ypatybėmis – matyt, tai upė, kurios vanduo yra tamsus. Pažymėtina, jog Lietuvoje yra ypač daug

⁶ Žr. Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 89.

iš žodžio *júodas*, -à kilusių vandenvardžių: vien upėvardžių *Júodupis* priskaičiuojama apie 60, o *Júodupė* – apie 20.

Kamšėlė up. Išteka iš Pašilės balos, teka pro Mamačiūvkos viensėdžio vakarinę dalį, Antanāvo viensėdyje įteka į Vabalėlį. Vardas kilęs iš liet. *kamšā* „žabais, virbais iškimštas, išklotas kelias; perkolas, persėda (upėje); klampi vieta“. Motyvas tokiam upėvardžiui atsirasti galėjo būti upėje esantis perkolas, t. y. žabų užtvara, ar pan.

Kaŗčiupis up. Teka (tik palijus) Januškonių kaimo rytuose, įteka į Kūteną. Vasarą išdžiūsta. **Kartėlės** giliausia vieta Liáudės upėje, Pašakių kaime. Abu upėvardžiai sietini su liet. *kartūs*, -i „gailus, aštraus skonio“, jų atsiradimo motyvacija susijusi su vandens skonio savybėmis: tai upė (ir vieta upėje), kurios vanduo kartus.

Kārupis up. Išteka iš balų, teka Užpurvių kaime, įteka į Liáudę iš kairės pusės. Vasarą išdžiūsta. Upėvardis laikomas labai senu, turinčiu atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose: prancūzų *Carus*, airių *Carad* ir kt.; siejamas su indoeuropiečių šaknimi **kar-* „kietas; akmuo, akmeninis“⁷. Tos pačios kilmės gali būti dar keli lietuvių vandenvardžiai: *Kāris* ež. (Pabradė, Švenčionių r.), *Karautis*, *Karautė*, *Kārautė* up. (Pasvalys), *Karulė* up. (Alantà, Molėtų r.).

Kelnis up. Išteka iš Vaitkūnų kaimo laukų, teka Bučiūnų kaime, įteka į Kūteną. Vasarą išdžiūsta. Greičiausiai vardas sietinas su liet. *kėlnės* „ant juosmens ir kojų dėvimas drabužis“, o jo motyvacija tokiu atveju būtų susijusi su upės konfigūracija: galbūt tekėjimo kryptis (vaga) yra kreiva, išsišakojusi ar pan.

Kemsrūtas, Kiemsrūtas up. Išteka iš pelkių, teka pro Užpurvių, Ožaičių kaimus, įteka į Liáudę iš kairės pusės. Upėvardžiai greičiausiai kilę iš liet. **kemsras*, kuris iš *kėmsas* „samanomis ar žole apžėlęs kelmas ar žemės kauburėlis, kešas“; kad žodis **kemsras* gyvojoje kalboje galėjo būti vartojamas, rodo žodynuose esantis giminiškas variantas *kėmszas*, kurio reikšmė tokia pati, kokia ir žodžio *kėmsas*. Motyvacijos požiūriu tai galėtų būti upė, tekanti per vietas, kur daug kelmų ir kemsų.

Kiŗšinas up. Išteka iš Natáičių kaimo balų, teka pro Biliūnų, Diauderių kaimus, Moralinės dvarą, Pákiršinių kaimo pietinę dalį, Vileikių dvarą, Praŗčiūnų kaimo šiaurės rytų pusę, įteka į Nevėžį iš dešinės pusės jau ne Baisógalos valsčiaus teritorijoje. Upėvardis yra labai senas, turi daugiau tos pačios kilmės giminaičių – lietuvių vandenvardžių: *Kiŗšn-ó-upis* up. (Plūngė), *Kiŗš-vaikis* up. (Viduklė, Rasėinių r.), *Kiŗšnóvė* up. (Betýgala, Rasėinių r.) ir kt.; visi jie sietini su prūsų *kiŗsnan* „juodas“, indoeuropiečių *kŗsná-* „juodas, tamsus“⁸.

Kutenà up. Išteka iš Zaŗėcos miško, teka Januškonių kaimo pietinėje dalyje ir Kūtiškių viensėdžio rytuose, įteka į Daugývenę iš dešinės pusės. Upėvardžio kilmė nėra visai aiški. Galbūt sietinas su liet. *kūsti* (*kuńta*, *kūto*) „stiprėti, augti, tarpti“, *kūtinti* „daryti, kad atkustų, atsigautų“, *kuŗūs* „greitas, smarkus, vikrus“. Motyvacija šiuo atveju būtų susijusi su upės sraunumu: greitai, srauniai tekanti upė ar pan.

Liáudė, Liaudė up. Išteka iš Komarų miškų, teka Pašakių kaimo šiaurinėje ir Panekeļpių kaimo pietinėje dalyje, įteka į Nevėžį iš dešinės pusės. Upėje yra daug šaltinių, bet vasarą vietomis išdžiūsta. Vardo kilmė nėra iki galo aiški. Galbūt sietinas su liet. *liáudis* „žmonės; mi-

⁷ Žr. Krahe H. *Unsere ältesten Flussnamen*, Wiesbaden, 1964, S. 58–59; Nicolaisen W. Die alteuropäischen Gewässernamen der Britischen Hauptinsel, *Beiträge zur Namenforschung*, 1957, H. 3, S. 247–250; Žr. Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 147.

⁸ Žr. Fraenkel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1962, B. 1, S. 245.

nia, didelis pulkas žmonių“, tokiu atveju tai galėtų būti daugeliui žmonių (liaudžiai) priklausanti ar daugelio žmonių naudojama upė.

Liaudėlė. Taip vadinama Liáudės pradžia. Upėvardis yra deminutyvinis, kilęs iš upės vardo *Liáudė*, *Liaudė*.

Liaukavà up. Teka (tik smarkiai palijus) Gīrvalakių kaimo lauke iš vakarų į rytus, tame pačiame lauke įteka į Dotnuvėlę. Vasarą išdžiūsta. Upėvardis greičiausiai kildintinas iš liet. *liaukà* „srovė; koks suplaktas daiktas, pliurė“. Motyvas tokiam vardui atsirasti galėjo būti srauniai tekantis ar drumstas upės vanduo.

Lýdiškis. Upelio dalis Vileikių kaimo vakarinėje dalyje, 0,5 km ilgio. Vardas, matyt, kilęs iš liet. *lydýs* „lydeka“, nors gali būti asmenvardinės kilmės, plg. pvd. *Lydýs*. Pirmu atveju tai būtų vieta, kur yra lydžių, o antru – žmogui, pavarde *Lydys*, priklausanti upelio dalis.

Mėškupė up. Išteka iš Baisógalos valdiško miško, teka Skėmių kaimo pietvakarinėje dalyje, įteka į Riņšulį. Vasarą išdžiūsta. Upėvardis kilęs iš gyvūno pavadinimo *meškà* „lokys“. Galbūt tai upė, prie kurios būta meškų, ar kada nors čia šis gyvūnas buvo pamatytas.

Nekelpà up. Išteka iš Sirūtiškių miško, teka (tik smarkiai palijus) pro Sirūtiškių dvarą ir Panekėlių kaimo rytinėje dalyje, įteka į Liáudę iš kairės pusės. Vasarą išdžiūsta. Upėvardis greičiausiai sudarytas iš priešdėlio *ne-* ir šaknies *kelp-*, kuri sietina su liet. *keļpšas* „klaidus“ arba liet. *keļpštas* „tam tikra maža žuvelė, šlepštas, kelbas, kelbukas“.

Pabrastýs up. Išteka iš balų Sirūtiškių kaime, įteka į Neklėpą. Upėvardis kilęs iš liet. *brastà* „negili upės vieta, per kur galima perbristi, pervaziuoti; klampynė; klampi pieva“. Matyt, tai upė, tekanti per klampias vietas ar šalia jų, arba upė, kurioje yra brastų.

Palónas up. Teka pro Palónų kaimo, Naulickų ir Navadólės viensėdžių pietinę dalį, Antanāvos dvarą, Vabalių dvarą bei kaimą, Praščiūnų dvarą; Praščiūnų kaimo laukuose įteka į Kiršiną iš dešinės pusės. Upėvardis yra tos pačios kilmės kaip ir nemaža grupelė kitų lietuvių vandenvardžių: *Palà* up. (Tvėrai, Rietavo sav.), *Palaiškis* ež. (Batakių, Tauragės r.), *Palangà* up. (Endriejāvas, Klaipėdos r.), *Palėja* up. (Nemākščiai, Rasėinių r.), *Paliūtė* up. (Ariógala, Rasėinių r.), *Palónis* up. (Lekėčiai, Šakių r.); dar plg. latvių vietovardžius *Palà*, *Palejs-purvs*. Visi jie yra giminiški su lietuvių ir latvių bendriniais žodžiais *pālios* „užakusių ežerų vietoje didelės pelkės, tyrumai“, *palas*, *paļas* „pelkėtas ežero krantas“, *paleja* „žemuma, slėnis“, *pali* „potvynis, poplūdis, išsiliejimas, pavasarį ar rudenį iš krantų išsiliejęs vanduo“. Vandenvardžiai su šaknimi *pal-* turi atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose: plg. trakų vandenvardį *Palae*, dakų bendrinį žodį *pala* „bala, pelkė, raistas“, lotynų *palus* „bala“⁹.

Piepālių ežeras. Yra į šiaurę nuo Piepālių kaimo, 0,5 ha, dumbolino dugno, baigia užaugti. Ežero vardas kilęs iš greta esančio kaimo vardo *Piepāliai*. Motyvacijos požiūriu tai būtų šalia Piepālių esantis ar šiam kaimui priklausantis ežeras. Pastebėtina, jog tai vienintelis Baisógalos valsčiaus ežeras.

Prūdūpýs up. Išteka iš Šárbalio balos Vileikių kaimo laukuose, teka Vabalių kaimo šiaurine dalimi, įteka į Palōną.

⁹ Žr. Schmid W. P. Baltische Gewässernamen und das vorgeschichtliche Europa, *Indogermanische Forschungen*, 1972, B. 77, H. 1, S. 10; Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 241, 242.

Upėvardis kilęs iš liet. *prūdas* „tvenkinys“. Tai gali būti upė, tekanti pro tvenkinį arba ištekanti iš tvenkinio, t. y. Šárbalio balos.

Rybiliškis upl. Teka iš Pašakių kaimo laukų į Liáude. Upėvardis kilęs iš avd. *Rybilis*. Matyt, upelis priklausė žmogui, pavarde Rybilis, arba tekėjo per jam priklausančią žemę.

Rōkupis up. Ištekta iš Šárbalio balos Vileikių kaimo laukuose, teka šio kaimo šiaurinėje dalyje, taip pat pro Skāpiškio viensėdį; Asteikių kaimo laukuose įteka į Kiršiná iš dešinės pusės. Upėvardis greičiausiai kilęs iš avd. *Rōkas*. Šiuo atveju upė ar jos dalis galėjo priklausyti žmogui, vardu ar pavarde Rokas, arba tekėjo per jam priklausančią žemę.

Rōpedai upl. (ir bala). Teka Valatkōnių viensėdyje. Vardas, matyt, sietinas su liet. *ropà, rōpa* „upės slenkstis, akmeninga sekluma, rėva“. Motyvas tokiam upėvardžiui atsirasti galėjo būti upelyje esantys akmenys ar apskritai upelio seklumas.

Rudbarzdis up. Teka Girvalakių kaimo laukais iš šiaurės į pietus, to paties kaimo laukuose įteka į Liaukāvą. Vasarą išdžiūsta. Upėvardis yra metaforinis, t. y. pagal kažkokį panašumą (galbūt vandens spalvos, upėje augančių barzdą primenančių augalų ar kt.) atsiradęs iš liet. *rūdas* „tamsiai geltonas“ ir *barzdà* „apatinės veido dalies plaukai“.

Rimšupys, Rimšulys, Rumšulys up. Ištekta iš Baisōgalos valdiško miško, teka iš vakarų į rytus pro Skėmių kaimą, Valantino sodyboje įteka į Dotnuvėlę iš dešinės pusės. Vasarą išdžiūsta. Upėvardžių kilmė neaiški. Galbūt sietini su liet. *rīmšyti* „raminti, tramdyti“, *rūmšti* „pešti, rauti“, kita vertus, gali būti kilę iš avd. *Rīmša, Rimšas, Rūmša, Rumšà, Ruššas*.

Sálva, Salvūkas up. Ištekta iš Tvariājōnbalės, teka pro Sálvos viensėdį, Užpurvių kaimą, įteka į Kemsrūtą, 0,5 km ilgio. Vardai sietini su liet. *salvėti* „pamažu tekėti, sunktis“. Motyvacijos požūriui tai būtų nesrauni, lėtai tekanti upė.

Sántakis. Upių santaka Vabalių kaimo ūkininko Lukošiaus žemėje. Vardas kilęs iš liet. *sántakis* „dviejų upių sutekėjimo vieta“.

Serbentynėlis, Serbentinis up. Ištekta iš Baisōgalos valdiško miško, teka pro Skėmių kaimą iš vakarų į rytus, ties Petro Gaidžiūno sodyba įteka į Dotnuvėlę iš dešinės pusės. Upėvardžiai kilę iš liet. *serbentynas, serbentynė* „vieta, kur auga serbentai“, *serbeñtas, seřbentas, sérbentas* „vaiskrūmis su valgomomis rūgščiai saldžiomis raudonomis, gelsvomis ar juodomis uogomis“. Matyt, upės pakrantėse augo serbentų krūmai.

Skardėlis upl. Teka Zažėcos dvaro pietinėje dalyje, įteka į Kiršiná. **Skařdupis** up. Ištekta ir teka per Šarausų lauką, Kōmariškių kaime įteka į tvenkinį. Abu upėvardžiai kilę iš liet. *skařdis, skardys, skařdžius* „status šlaitas, krantas, stati atkalnė“. Motyvas šiems vandenvardžiams atsirasti, matyt, buvo statūs upelio ir upės krantai.

Spadāvas rāvas grv. Iš Varnālieknio miško teka pro Andriūnų, Diauderių kaimus ir Baisōgalos dvarą, įteka į Kiršiná. Sudėtinis vardas, kilęs iš skolinio *spadāvas*, plg. lenkų kalbos žodį *spad* „nuolydis, nuolaiduma“¹⁰ ir liet. *rāvas* „griovys; mažas upelis“. Taigi tai griovys, kuriuo nuleidžiamas vanduo.

Šaltiniūkai grv. Dotnuvėlės upės dalis, kuri prasideda Baisōgalos dvaro laukuose, teka pro Jadviñpolio dvarą; už Kōmariškių kaimo vadinamas Dotnuvėlė. Vardas kilęs iš liet. *šaltinis* „iš žemės tekanti vandens versmė“.

Šilupys up. Ištekta iš Biliūnų miško, teka Biliūnų kaime, įteka į Kiršiná. Upėvardis kilęs iš liet. *šilas* „smėlynuose

¹⁰ Vaitkevičiūtė V. *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979, p. 724.

augantis aukštu, tiesių spygliuočių (ppr. pušų) miškas; krūmais apaugęs laukas, ganykla“. Tokio vardo atsiradimą, matyt, lėmė aplinkybė, jog upė teka per šilą ar šalia jo.

Švento Jono upėlis. Išteka iš balos, teka Valatkónių viensėdyje, įteka į Šušvę iš dešinės pusės, 500 m ilgio. Upėvardis kilęs iš šventojo vardo *Jōnas*. Motyvus nuspėti yra sunku: galbūt metaforiškai upelis susietas su šv. Jono Krikštytojo, krikštijusio žmones vandenyje, vardu, galbūt šalia upelio kada nors stovėjo kryžius ar koplytstulpis su šio šventojo atvaizdu, galbūt būta dar kitokios motyvacijos.

Šveņtravis grv. Teka Rìtikių kaimo vakarinėje dalyje, 1,5 m pločio. **Šventupỹs** upl. Išteka iš Ožaičių kaimo miško, teka (tik pavasari) pietų kryptimi. Sudurtiniai vardai, kilę iš liet. *šveņtas* ir atitinkamai *rāvas* bei *upė*. Pasakyti, kodėl griovys ir upelis vadinami šventais, sunku, nes anketoje apie tai nėra jokių pastabų.

Taurupėlis upl. Išteka iš Moniūnų kaimo balų, teka Mamačiūvkos viensėdžio pietuose ir Naulickų dvaro laukuose, įteka į Palōną. Upelio vardas kilęs iš liet. *taūras* „dykaragių šeimos žvėris, mūsiškių galvijų protėvis“.

Upėlis upl. Išteka iš Mėdžpjaunio balų, teka Biliūnų ir Ūžsienio viensėdžiuose, įteka į Lieknę. Vardas kilęs iš vandenvardžiu virtusio bendrinio žodžio *upėlis* „maža upė“.

Vabalėlis upl. Teka vakarų kryptimi pro Mamačiūvkos viensėdį ir Vabalių kaimo vakarinę dalį, šio kaimo laukuose įteka į Vābalį. Vardas kilęs iš upės, į kurią upelis įteka, vardo *Vabalỹs*. Lytis su mažybine priesaga *-elis* rodo tikrą arba tariamą upelio mažumą kitos greta esančios upės atžvilgiu. Lietuvoje yra daug panašiu būdu atsiradusių vandenvardžių, kuriuos galima pavadinti tam tikromis „šeimomis“: *Aluotĩs* up. (Svėdasai, Anykščių r.) ir *Aluotėlė* up. (Šimónys, Kūpiškio r.), *Beržė* up. (Radviliškis) ir *Beržutė* up. (Šiaulėnai, Radviliškio r.), *Dubỹsa* up. (Rozalimas, Pakruojo r.) ir *Dubysėlė* up. (Seduvà, Radviliškio r.), *Duobė* ir *Duobėlė* up. (Tauragė), *Gānsė* ir *Gānsikė* up. (Vāiguva, Kelmės r.), *Kamatĩs* up. (Vaškaĩ, Pāsvalio r.) ir *Kamatėlė* up. (Salōčiai, Pāsvalio r.) ir t. t.

Vabalỹs up. Išteka iš Moniūnų miško, teka Vabalių kaimo vakarinėje dalyje, įteka į Palōną. Upėvardis kilęs iš liet. *vābalas* „vabzdys kietais antsparniais; bet koks vabzdys“. Motyvacijos požiūriu tai upė, kurioje ar prie kurios yra daug vabalų.

Vadaktà upl. (ir pieva). Teka (tik pavasari) į šiaurę nuo Deveikių kaimo, pro Avžiškių kaimo pietinę dalį ir Ožaičių kaime, įteka į pastarojo kaimo lauką. Vasarą išdžiūsta. Vardas sietinas su liet. *vādaksnis* „upės įlanka, kuri tik per potvynius susisiečia su upe; vandens užliejama vieta, užlaja“, *vādė* „išdžiūstanti upė, sausupė“. Matyt, motyvas tokiam upėvardžiui atsirasti buvo tas, jog upelis, kaip nurodyta anketoje, vasarą išdžiūsta.

Vardūkšnė, Vardūkšnis up. Teka iš vakarų į rytus pro Vileikių dvaro lauką, įteka į Kiršina iš kairės pusės jau už Baisogalos valsčiaus ribų. Upėvardis sietinas su kitais lietuvių vandenvardžiais: *Vārđas* up. (Žėlva, Ukmergės r.), *Vārđuva, Vārđava* up. (Mažeikiai), *Nevardà* up. (Nevardėnai, Telšių r.), *Verdūlis* up. (Šiluva, Rasėinių r.) ir kt. Visi jie greičiausiai susiję su liet. *vĩrti (vėrđa, vĩrė)* „kunkuliuoti nuo aukštos temperatūros; burbuliuojant, kunkuliuojant veržtis iš požemių (apie šaltinį)“. Tai galėtų būti greitos tėkmės, šaltiniuota upė.

Velupỹs up. Teka Skėmių kaime, įteka į Ruņšulį iš kairės pusės. Vasarą išdžiūsta. Vardas galbūt sietinas su liet. *velė, vėlė* „mirusio žmogaus siela“, bet gali

būti kitokios kilmės, plg. liet. *velėti (vėli)* „skalbti, plauti drabužius“; pastaruoju atveju motyvas būtų tai, kad upėje skalbiami drabužiai.

Vertimėlis up. Išteka iš Valkos, teka Užpurvių kaime, įteka į Kārupį iš kairės pusės. *Vertimka* up. Išteka iš Kamšbalės Valatkonių kaime, teka pro Vertimų viensėdžio rytinę dalį, įteka į Liāudę, 2 km ilgio. Abu vandenvardžiai kilę iš liet. *vertimas* „arimas, suarta žemė“. Matyt, tai upės, tekančios per arimus ar dirbamą žemę.

Vilkupis upl. Išteka iš Baisogalos valdiško miško, teka (tik pavasarį ir rudenį) Skėmių kaimo pietvakarinėje dalyje, per Parotū ir Viėšlauki, įteka į Ruššulį iš kairės pusės. Vasarą išdžiūsta. Upelio vardas kilęs iš liet. *vilkas* „panašus į šunį plėšrus miško žvėris“. Galbūt šalia upelio būta vilkų ar šis žvėris kada nors čia pamatytas.

Vilpesys up. Išteka iš pelkių, teka pro Slabados viensėdį ir Užpurvių kaimą, įteka į Liāudę už Baisogalos valsčiaus ribų. Vasarą išdžiūsta. Upėvardžio kilmė neiški. Aišku tik tai, jog jis turi atitikmenų latvių vandenvardžiuose, plg. lat. *Vilpīte* up.

Viņgris up. Išteka iš Degsniūkų balos, teka Šilėlių kaimo pietinėje dalyje, įteka į Bežę; 3 km ilgio, 3 m pločio. Neišdžiūsta, 1934 m. pagilinta. Vardas kildintinas iš liet. *vingrūs* „vingiuotas, išsiraitęs“. Motyvas šiam vandenvardžiui atsirasti buvo netiesi upės vaga.

Žydupelis up. Išteka iš Šarbalio balos, teka Vileikių kaimo vakarinėje dalyje, įteka į Rōkupį. Upėvardis kilęs iš tautovardžio *žydas*. Vardo atsiradimo motyvų gali būti įvairių, bet labiausiai tikėtina, jog upė priklausė žydų tautybės žmogui ar tekejo per jo žemę.

II. Vandenvardžių daryba

Vandenvardžiai sudaryti įvairiais būdais. Pirmiausia išskirtini pirminiai, t. y. tokie, kurie padaryti be papildomų darybos priemonių ir struktūriškai visiškai sutampa su pamatiniu bendrinio žodžiu. Tokių vandenvardžių yra 3. Jų pamatinis žodis yra bendrinis daiktavardis: *Īstakis* : *īstakis*¹¹; *Sántakis* : *sántakis*; *Upėlis* : *upėlis*.

Kiti vandenvardžiai darybos požiūriu yra antriniai, t. y. iš pamatinių bendrinių ar tikrinių žodžių sudaryti panaudojant papildomas darybos priemones. Toliau jie skirstytini į vedinius, dūrinius ir sudėtinius vandenvardžius. Vediniai dar skyla į galūnių, priesagų bei priešdėlių vedinius.

Galūnių vedinių yra 8. Iš daiktavardžių padaryti 4 vediniai: galūnės *-ė* vediniai *Berž-ė* : *bėržas*, *Liāud-ė*, *Liaud-ė* : *liāudis*; galūnės *-is* vedinys *Keln-is* : *kėlnės*; galūnės *-ys* vedinys *Vabalys* : *vābalas*. 3 vandenvardžiai padaryti iš būdvardžių: galūnės *-ė* vediniai *Beñdr-ė* : *beñdras*, *-à*, *Gyl-ė*, *Gyl-ė* : *gilūs*, *ì*; galūnės *-is* vedinys *Viņgr-is* : *vingrūs*. 1 upėvardis yra galūnės *-a* vedinys iš veiksmažodžio: *Sālv-a* : *salvėti*.

Su priesagomis padaryti vandenvardžiai sudaro vieną iš gausiausių vedinių grupių. Su 18 priesagų išvesti 28 vandenvardžiai. Su priesaga *-akta*: *Vad-aktà* : *vādė*; su priesaga *-ava*: *Liāuk-avà* : *liāukà*; su priesaga *-ed-*: *Róp-edai* : *ropà*, *rōpa*; su priesaga *-el-* (*-elė*, *-elis*): iš bendrinių daiktavardžių: *Kamš-ėlė* : *kamšà*, *Skard-ėlis* : *skardis*, *skardys*, *skardžius*, iš kito upėvardžio: *Liaud-ėlė* : *Liaudė*, iš būdvardžio: *Kart-ėlės* : *kartūs*, *-ì*, iš veiksmažodžių: *Býzd-elis*, *Bìzd-elis* : *býzdinti*, *bìzdinti*, *Bruzd-ėlė* : *bruzdėti*; su priesaga *-ėl-* (*-ėlis*, *-ėlė*): iš bendrinio daiktavardžio: *Serbentyn-ėlis* : *serbentynas*,

¹¹ Darybos skyriuje bendrinių žodžių reikšmės nenurodomos, nes yra pateiktos kilmės aiškinimo skyriuje.

Vertim-ėlis : *vertimas*, iš kitų upėvardžių: **Dotnuv-ėlė** : **Dotnuvā*, plg. *Dotnavā*, **Vabal-ėlis** : *Vabalys*; su priesaga -*ena*: **Kut-enà** : *kūsti* (*kuñta*, *kūto*), *kūtinti*; su priesaga -*esys*: **Vilp-esỹs** – plg. lat. *Vilpīte*; su priesaga -*inas*: **Kiřš-inas** : prūsų *kirsnan*; su priesaga -*inis*: **Serbert-inis** : *serbeñtas*, *seřbentas*, *sėrbentas*; su priesaga -*ysta*: **Bendr-ystà** : *beñdras*, -à; su priesaga -*iškis*: iš bendrinio daiktavardžio: **Lýd-iškis** : *lydỹs*, iš asmenvardžio: **Rybìl-iškis** : *Rybilis*; su priesaga -*ka*: **Vertim-ka** : *vertimas*; su priesaga -*kis*: **Blior-kis** (iš **Bliur-kis*) : *bliūrti*; su priesaga -*onas*: **Pal-ōnas** : *pālios*; su priesaga -*ukas* (-*iukai*): iš daiktavardžio: **Šaltin-iùkai** : *šaltinis*, iš veiksmažodžio: **Salv-ùkas** : *salvétì*; su priesaga -*ulyš*: **Rimš-ulỹs**, **Rumš-ulỹs** : *rimšyti*, *rùmšti*; su priesaga -*utas*: **Kemsr-ùtas**, **Kiemsr-ùtas** : **kemsras*, plg. *kėmzras*; su priesaga -*ukšn-* (-*ukšné*, -*ukšnis*): **Vard-ùkšné**, **Vard-ùkšnis** : *vìrti* (*vėrda*, *vìrė*).

2 vandenvardžiai yra priešdėlių vediniai: *ne-* vedinys: **Ne-kelpa** – plg. *keļpšas*, *keļpštas*; *pa-* vedinys: **Pa-brastỹs** : *brastā*.

Iš dviejų pamatinių žodžių sudurti vandenvardžiai vadinami dūriniais. Jų yra 22. Tai viena iš gausiausių darinių grupių. Pagal pirmąjį pamatinį žodį jie skirstytini į daiktavardinius, būdvardinius ir veiksmažodinius. Daugiausia dūrinių pirmųjų sandų yra iš bendrinių daiktavardžių: **Bókšt-upis**, **Bókšt-upelis** : *bókštas* ir *ùpė*, *upėlis*, **Gelėž-upis** : *geležis* ir *ùpė*, **Gluoksn-upỹs** : *glúoksnis* ir *ùpė*, **Mėšk-upė** : *meškà* ir *ùpė*, **Prūd-upỹs** : *prūdas* ir *ùpė*, **Skařd-upis** : *skařdis*, *skardỹs*, *skařdžius* ir *ùpė*, **Šil-upỹs** : *šilas* ir *ùpė*, **Taur-upėlis** : *taūras* ir *upėlis*, **Vel-upỹs** : *velė* ir *ùpė* (kita vertus, gali būti iš veiksmažodžio *velėti*, *vėli*), **Vilk-upis** : *vilkas* ir *ùpė*, **Žýd-upelis** : *žýdas* ir *upėlis*; 2 dūrinių pirmieji pamatiniai žodžiai yra asmenvardžiai: **Čivìl-upis**, **Čivìl-iupis** : *Čivìlis* ir *ùpė*, **Rōk-upis** : *Rōkas* ir *ùpė*. 6 dūrinių pirmieji sandai yra iš būdvardžių: **Júod-upis** : *júodas* ir *ùpė*, **Kařč-iupis** : *kartūs*, -ì ir *ùpė*, **Kār-upis** – plg. upėvardžius *Kāris*, *Kar-autis*, *Kar-autė*, *Kār-autė*, *Kar-ulė*, **Rud-barzdis** : *rūdas*, -à ir *barzdà*, **Šveñt-ravis** : *šveñtas* ir *rāvas*, **Švent-upỹs** : *šveñtas*, -à ir *ùpė*. Likusiųjų 3 dūrinių pirmieji dėmenys greičiausiai kilę iš veiksmažodžių: **Dūs-upis**, **Dus-upỹs** : *dūsti* ir *ùpė*, **Grauž-upỹs** : *grāužti* ir *ùpė*, **Rimš-upỹs** : *rimšyti* ir *ùpė*.

Iš dviejų atskirų žodžių susidedantys vandenvardžiai (jų yra 6) vadintini sudėtiniais. Dauguma (5) priskirtini kilmininkiniams, t. y. jų pirmasis žodis yra kilmininko linksnio; vieno iš jų pirmasis dėmuo greičiausiai kilęs iš bendrinio daiktavardžio: **Býdłago upėlis** – plg. lenk. *bydłto*, *bydłak* ir liet. *upėlis*; 3 upėvardžių pirmieji dėmenys kilę iš asmenvardžių: **Bìlio upėlis** : *Bilỹs*, *Bìlis*, *Bìlius* ir *upėlis*, **Ìmantų upėlis** : *Ìmantas* ir *upėlis*, **Šveñto Jōno upėlis** : *šveñtas Jōnas* ir *upėlis*; dar 1 vandenvardžio pirmojo dėmens pamatinis žodis yra gyvenamosios vietos vardas: **Piepālių ēžeras** : *Piepāliai* ir *ēžeras*. Vienas sudėtinis vandenvardis laikytinas vardininkiniu, nes abu jo dėmenys yra vardininko linksnio: **Spadāvas rāvas** : **spadāvas*, kuris iš lenk. *spad*, ir *rāvas*.

Atlikus Baisogalos valsčiaus vandenvardžių analizę galima padaryti keletą išvadų, nurodančių šių vietovardžių kilmės, semantikos (motyvacijos) ir darybos ypatumus.

1. Kilmės požiūriu išskirtini indoeuropietiškojo, bendrabaltiškojo, lietuviškojo sluoksnio ir iš kitų kalbų žodžių kilę vandenvardžiai.

2. Indoeuropietiškam sluoksniui priklauso tie, kurie galėjo atsirasti dar prieš lietuvių ir apskritai baltų kalbų susidarymą. Jų kilmei paaiškinti nepakanka lietuvių

bei baltų kalbų duomenų – kilmės rakto reikia ieškoti kitose indoeuropiečių ar netgi finougrių kalbose. Tokiais galima laikyti vandenvardžius *Dotnuvėlė, Kārupis, Palōnas*.

3. Bendrabaltiškiųjų vandenvardžių grupę sudaro tie, kurių kilmę galima paaiškinti lietuvių kalbai labai artimų baltų (latvių, prūsų) kalbų duomenimis. Jiems priskirtini upėvardžiai *Kiršinas, Vilpesjys*.

4. Lietuviškojo sluoksnio vandenvardžių kilmei paaiškinti pakanka lietuvių kalbos žodžių, be to, galima nuspėti ir jų atsiradimo motyvus. Tokių yra daugiausia – 59.

5. Iš kitų kalbų žodžių kilusių vandenvardžių kilmės šaltinis yra slavų kalbos. Šiam sluoksniui priskirtini upėvardžiai *Bydlažo upėlis, Spadāvas rāvas*.

6. Vandenvardžių semantika arba atsiradimo motyvacija labai įvairi, bet galima išskirti dažniau pasitaikančius motyvus. Tai vandens fizinės savybės, t. y. spalva, skonis, kvapas, tekėjimo ypatybės, taip pat krantų bruožai; be to, yra nemaža augalinės bei gyvūninės semantikos (motyvacijos) ir priklausomybę rodančių upių bei ežerų vardų.

7. Darybos požūriu vandenvardžiai yra pirminiai, t. y. sutampantys su bendriniais žodžiais, ir antriniai, t. y. sudaryti panaudojant papildomas darybos priemones.

8. Antriniai vandenvardžiai yra vediniai, dūriniai ir sudėtiniai. Dažniausiu ir produktyviausiu laikytinas priesaginis darybos būdas (28 vediniai), kiek mažiau produktyvus sudūrimas (22 dūriniai), po to eina galūnių vediniai (8), sudėtiniai vandenvardžiai (6) ir priešdėlių vediniai (2).

Literatūra

Vietovardžių su priešdėliu *pa-* ir galūne *-ė* kirčiavimas, *Kalbos kultūra* 67, 1995, p. 79–86.

Lietuvių helonimai: termino teikimas, sąvoka, vieta toponiminėje sistemoje, *Lituanistica* 1(29), 1997, p. 35–57.

Dėl lietuvių senųjų helonimų, *Lituanistica* 3(31), 1997, p. 54–65.

Dėl lietuvių upėvardžio *Pamalgebala* kilmės, *Baltistica* 32(1), 1997, p. 117–118.

Lietuvių priesaginiai deminutyviniai helonimai, *Acta Linguistica Lithuanica, Lietuvių kalbotyros klausimai* 41, 1999, p. 51–95.

Litauische Namenforschung seit 1990, *Namenkundliche Informationen* 79/80, 2001, S. 245–260 (su G. Blažiene).

Dėl kalno vardo *Ledakalnis*, *Kalbos kultūra* 74, 2001, p. 104–108.

Dėl kai kurių lietuvių vandenvardžių kilmės, *Baltų onomastikos tyrimai*, Vilnius, 2006, p. 47–62.

Freankel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1962, B. 1.

Krahe H. *Unsere ältesten Glusnamen*, Wiesbaden, 1964.

Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1956–2002, t. 1–20.

Nicolaisen W. Die alteuropäischen Gewässernamen der Britischen Hauptinsel. *Beiträge zur Namenforschung*, 1957, H. 3, S. 209–268.

Schmid W. P. Baltische Gewässernamen und das vorgeschichtliche Europa. *Indogermanische Forschungen*, 1972, B. 77, H. 1, S. 1–18.

Słownik języka polskiego, Warszawa, 1900, t. 1.

Vaitkevičiūtė V. *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979.

Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970.

Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981.

Vanagas A. Lietuvių hidronimų semantika, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 21, 1981, p. 4–153.

Liaudiški augalų vardai Baisogalos šnekte*

Aurelija Gritėnienė

Lietuvių kalbos institutas

Visi kalbininkai sutartinai tvirtina, kad dėl visuomeninių, kultūrinių, ekonominių gyvenimo pokyčių tarmių niveliacija vis spartėja, tad kol gyvos mūsų tarmės, reikia skubiai jas tirti. Tradicinę, iš protėvių paveldėtą kalbos sistemą geriausiai išlaikysiu vyresnioji karta, o jaunimas dažniausiai vartoja šnektos ir bendrinės kalbos mišinį. 2003 metų rudenį Baisogaloje per ekspediciją pavyko įrašyti nemažai tradicinės baisogališkių tarmės tekstų. Autorę labiausiai domino liaudiški augalų vardai, nes ši leksinė-semantinė žodžių grupė iki šiol lietuvių kalbotyroje nebuvo išsamiau aptarta. Medžiaga straipsniui rinkta remiantis A. Jonaitytės parengta dialektologijos anketa „Augalų pavadinimai“¹ ir pačios autorės sudaryta anketa. Stengtasi sužinoti ir užrašyti, kaip šnekte vadinami vaismedžiai, vaiskrūmiai, daržovės, javai, pluoštiniai ir pašariniai augalai, darželio gėlės, dekoratyviniai krūmai, kambariniai augalai, piktžolės, pievų, miškų ir vandens augalai. Iš viso per ekspediciją užrašyta per 400 skirtingų augalų pavadinimų. Labiausiai domino tarmybės (jų užrašyta apie 150), nes tai pats sudėtingiausias, įdomiausias ir vertingiausias lietuvių kalbos leksikos sluoksnius.

Tarmybės, arba dialektizmai, tai fonetinės, gramatinės, leksinės ar žodžių darybos ypatybės, būdingos kuriai nors tarmei (Gaivenis, Keinys 1990: 205). Leksinės tarmybės – žodžiai, kurie žinomi tik apibrėžtos teritorijos tarmėms. Leksinės tarmybės skirtinos į dvi grupes: 1) tikrosios leksinės tarmybės (tarmiški žodžiai, turintys šaknį, kurios visai nėra bendrinėje kalboje); 2) semantinės tarmybės – žodžiai, kurie turi tik tarmei būdingą reikšmę (Jakaitienė 1980: 68–70).

Tikrosios leksinės tarmybės. Šiai grupei skirtini augalų vardai smulkiau klasifikuojami pagal tai, koku augalo išoriniu, vidiniu ar funkcinu požymiu remiantis yra sudarytas tarmiškas vardas. Šalia tarmiško pavadinimo nurodomas kaimas, kuriame jis užrašytas. Prie kai kurių pavadinimų pateikiami iliustraciniai sakiniai, kurie dažnai atskleidžia vardo motyvą, yra įdomūs ne tik kalbiniu, bet ir etnografiniu požiūriu.

1. Pavadinimai, nusakantys augalų išorines savybes.

1.1. Pavadinimai pagal vieno augalo panašumą į kitą augalą: *dilgyniūkė* ‘notrelė’ (*Lamium*): *Dilgyniūkės nepiktos, baltai žydi* (Baisogala); *plāčmētē* ‘vaistinė balsamita’ (*Balsamita major*): *Plāčmētēs platūs tie lapai, i kvapas man labiau patinka negu mėtų, ne toks aštrus* (Diauderių k.); *pupýtē* ‘kai kurios begonijų (*Begonia*) rūšys’ (Valatkónių k.): Begonijos ir pupelės (*Phaseolus*) žiedynai yra gana panašūs; *ramuniūkas* ‘vaistinė ramunė’ (*Matricaria recutita*): *Ramuniūku duodi, tirščiau išverdi tą arbatą [nuo vidurių]* (Diauderių k.); *tabokėlē* ‘raktažolė’ (*Primula*): *Tabokėlē. Tokie lapukai ir anksti žydi. Žydi baltai, vyšnava* (Vainiūnų k.)².

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 01 10.

¹ Žr. *Mūsų kalba*, 1976, nr. 3, p. 43–62; *Kalbos faktų rinkimo programa*, Vilnius, 1983, p. 92–116.

² Pavasarinė raktažolė savo išorinėmis morfologinėmis savybėmis labai panaši į kaimiškąjį tabaką (*Nicotiana rustica*): abiejų augalų lapalakštis kiaušiniškas, stiebai apaugę plaukeliais, tačiau panašiausi jų žiedynai – žiedų taurelės varpiškos, o vainikėliai balsvi arba gelsvi (LF V 146, 401). Ši tabako rūšis seniau kaimuose buvo plačiai auginama, todėl pastarojo deminutyvinis vardas perkeltas ir raktažolei pavadinti.

1.2. Pavadinimai, nurodantys žiedyno formą, pobūdį; augalo žiedų panašumą į kito augalo žiedus ar į kokią nors tikrovės atributą: *āklė* 'bevainikė ramunė' (*Matricaria discoidea*): *Āklės, āklos ramunės. Jos niekada neišsiskleis, va tokios aklos* (Baisogala); *bičkoris, bičkorėlis* 'tokia jurgino (*Dahlia*) veislė' (Pakiršinio k.); *erškėtrožė* 'paprastasis erškėtis' (*Rosa canina*) (Vainiūnų k.); *kernavjžė* 'šiuropinis gvazdikas' (*Dianthus barbatus*) (Diauderių k.); *levažāndis, levažaņdis* 'žioveinis' (*Antirrhinum*) (Vainiūnų k.) – žioveinio žiedo vainikėlis ilgesnis už taurelę, o atsiknojusias jo žiotis baisogališkai dažniausiai lygina su liūto (tarmėje vadinamo skoliniu *lēvas*) nasrais; *linėlis* 'gludas' (*Coreopsis*) (Ritikių k.) – nors ši darželių gėlė dažniausiai žydi geltonai arba raudonai, tačiau daugelis tarmių jį dėl lapų formos vadina *liniūkais* arba *linėliais* (plg. rus. *ленок*); *ožkabaŗzdis* 'baltažiedė plukė' (*Anemone nemorosa*) (Valatkonių k.) – baltažiedės plukės lapai skelti į tris dalis, kurių vidurinė skiltis triskiautė, o kraštinės dar kiekviena į dvi dalis skeltos (LF III 390). Tokia lapų forma ir balti augalo žiedai asociatyviai primena ožio barzdą; *purienas* 'puriena' (*Caltha*) (Pakiršinio k.) – vardas motyvuotas augalo žiedyno ypatybių: purienos žiedai dideli, pilnaviduriai, 2–4 cm pločio (LF III 368). Jie panašūs į didelį papurusį pumpurą; *šilkāgvaizdis* 'plunksninis gvazdikas' (*Dianthus plumarius*) (Baisogala) – sudurtinis vardas, kurio pirmasis dėmuo apibūdina augalo vainiklapius, o antrasis nurodo, į kokią gentį augalas yra panašus; *šimtažiēdė, šimtažiēdis* 'daugiametė saulutė' (*Bellis perennis*): *Šimtažiēdžiai būdavo. Jie žydi ir žydi* (Baisogala).

1.3. Pavadinimai, nurodantys lapų formą, pobūdį, spalvą, jų panašumą į kito augalo lapus ar kokią nors tikrovės atributą: *beržiūkas* 'visadžydė begonija' (*Begonia semperflorens*) (Vainiūnų k.) – begonijos lapai yra tokie patys kaip beržo, t. y. pailgai ovališki; *karkliūkas* 'flioksas' (*Phlox*) – vardo motyvą lemia aukšti ploni stiebai ir siauri linijiški fliokso lapai, primenantys karklo (*Salix*) šakeles: *Karkliūkai. Visa eilė balta. Kai sužydi, tai tokia kai balta paklode užtraukta* (Baisogala); *kiauralāpis* 'monstera' (*Monstera*): *Kiauralāpis auga didelis. Lapas yra ir jis kiauras* (Pakiršinio k.); *kleviūkas* 'gebenė' (*Hedera*) (Baisogala) – gebenės kiaušiniški, su 3–5 skiautėmis lapai labai panašūs į paprastojo klevo (*Acer platanoides*) lapus (šie, tik kiek didesni, taip pat dažniausiai būna su 5–7 skiautėmis); *lapuōtis* 'varnalėša' (*Arctium*): *Lapuōtis – gėlės bjaurios, kur prilimpa [graižai]* (Baisogala); *sidabriūkas* 'sidabražolė' (*Potentilla*) – pavadinimas nurodo lapų spalvą; *šāltmētė* 'pipirmėtė' (*Mentha piperita*) (Baisogala) – augalas sintetina eterinius aliejus ir kitokias kvapias medžiagas, yra gana stipraus aromato; *šarkapirštėliai* 'vėdrynas' (*Ranunculus*) (Baisogala) – augalo pirštiškai ar plunksniškai skaidyti lapai panašūs į šarkos koją; *vištakōjis* 'paprastoji garšva' (*Aegopodium podagraria*): *Vištakōjai gal panašūs į vištos kojas* (Baisogala).

2. Pavadinimai, nusakantys augalų gydomąsias savybes: *gumbāžolė* 'dašis' (*Saturea*) (Baisogala) – liaudies medicinoje dašio arbata seniau gydydavo gumbą⁵;

³ Plg. LKŽK iš Vaškų užrašytus iliustracinius sakinius, kurie paaiškina vardo motyvą: *Bičkoriniai jurginai – žiedai kaip bičių koriai. Bičkorių žiedai mažesni, apvalūs kaip koriukai*.

⁴ Pirmasis šio dūrinio sandas sietinas su daiktavardžiu *kernā*, kuris vakarų aukštaičių šiauliškių tarmėje reiškia patankynę; vietą, kur kas suaugę į krūvą' (LKŽ V 613). Šiuropinio gvazdiko pavieniai žiedai primena avižos žiedažvynį, o į galvutes susibūrę gausiažiedžiai žiedynai atrodo tarsi tų žiedažvynių sauja. Taigi abu dūrinio sandai *kernā* ir *avižā* semantiškai motyvuoja augalo pavadinimą.

⁵ LKŽ III 732 nurodo šias *gumbo* reikšmes: 1. *išaugą, patinimas, guzas (ant žmogaus ar gyvulio kūno); skaudulys, votis*, 2. *pilvo sloga ar šiaip koks vidurių sopulys; didelis vidurių gėlimas*, 3. *gimdos liga*, 4. *išvarža*, 5. *maras*.

kaulāžolė 'taukė' (*Symphytum*): *Seniau kaulāžolės buvo dėt [ant lūžusio kaulo]* (Baisogala); *priemėžolė* 'miškinis pelėžirnis' (*Lathyrus silvester*) (Baisogala) – liaudies medicinoje pelėžirnis vartojamas vaistams LBŽ 191).

3. Pavadinimai, nurodantys augalo paskirtį, panaudojimą: *kalakūtžolė* 'rūgtis takažolė' (*Polygonum aviculare*): *Kalakūtžolė. Kalakutus lesydavo su jom* (Vainiūnų k.); *kriváunykas* 'kraujažolė' (*Achillea*): *Traukažolių, kriváunyků deda [ant žaizdos]* (Vainiūnų k.); *traukāžolė, traūkžolė* 'gyslotis' (*Plantago*): *Traūkžolė vaistai. Labai gerai apetitą pataiso* (Baisogala).

4. Pavadinimai, nurodantys augalo funkcines savybes: *barškuliūkas* 'barškutis' (*Alectorolophus*) (Baisogala) barškučio vaisius – beveik apskrita, iš šonų kiek suplota dėžutė, kurioje barška stambokos sėklos; *sagūtis* 'geltonoji žiognagė' (*Geum urbanum*): *Sagūčiaiūs vadinam, kur limpa [prie drabužių]* (Baisogala); *traukūtis* 'lipikas' (*Galium*) (Baisogala) – augalas taip vadinamas dėl laipiojančio kibaus stiebo.

5. Pavadinimai, nurodantys augalo kvapą: *muškātulis* 'juostuotoji pelargonija' (*Pelargonium zonale*) (Vainiūnų k.) – šios pelargonijos lapai kvepia muskatu ir netgi naudojami kaip prieskonis (Šimkūnaitė 1993: 35)⁶.

6. Pavadinimai, nurodantys augalo žydėjimo laiką: *mojūkas* 'gegužinė žvynšaknė' (*Lathraea squamaria*): *Mojūkais vadydavo, tokie nedideli ir žydi pagal žemę* (Vainiūnų k.)⁷; *naktinė, naktiniūkas* 'leukonija' (*Matthiola*): *Naktinės naktį labai kvepėdavo. Dieną susiskleisdavo, ant nakties prasiskleisdavo* (Baisogala); *naktinýčia* 'nakviša' (*Oenothera*): *Naktinýčios žydi geltonai. Per dieną užsimerkę; vakaras ateina, visos išsišiepę baisesiausia. Gražios tos naktinýčios* (Valatkonių k.); *naktinūkas* 'leukonija' (*Matthiola*): *Naktinūkai labai kvepėdavo. Vakaras, saulutė nusileidžia, na kvapas, praeit negalima* (Valatkonių k.); *rudeninė* 'galinsoga' (*Galinsoga*): *Rudeninė, jinai labai veisias. Nematyti nei bulbių, nei daržų. Anksčiau jos augdavo tik rudenį, o dabar nuo ankstyvo pavasario* (Baisogala); *vasariniūkas* 'didžiagraižis jurginas' (*Dahlia pinnata*): *Vasariniūkai, tai jie vasarą žydi* (Valatkonių k.).

Semantinės tarmybės. Jų šnekteje užrašyta kiek mažiau. Kaip jau minėta, tai žodžiai, kurie turi tokią pačią šaknį kaip atitinkami bendrinės kalbos ar kitų tarmių žodžiai, bet skiriasi nuo jų savo reikšme⁸. Semantinės tarmybės čia skiriamos remiantis jų funkcija, t. y. žiūrima, kiek plačiai tam tikri žodžiai vartojami šnekteje ir kiek plačiai jie tomis reikšmėmis žinomi bendrinėje kalboje ir kitose tarmėse. Baisogalos šnekteje užrašytos šios semantinės tarmybės, žyminčios augalų vardus: *dobiliūkas* 'vaistinis skaistenis' (*Tanacetum parthenium*) (Ritikių k.); *eglūtė* 'smidras' (*Asparagus*) (Baisogala); *guzikai* 'varnalėša' (*Arctium*) (Baisogala), plg. l. *guzik* 'saga'; *impòrtinė* 'galinsoga' (*Galinsoga*): *Impòrtinės yra daržuose, aukštos, baltai žydi* (Baisogala); *karaliėnė* 'auskarėliai' (*Dicentra*) (Vainiūnų k.); *kazōkas* 'plunksnalapė rudbekija' (*Rudbeckia laciniata*): *Paskui tokie buvo da labai aukšti, geltoni kazōkai, prie kiekvienos gryčios būdavo, geltonai tokie kai jurginiukai žydžia* (Kubiliūnų k.); *kūdlis* 'tokia jurgino' (*Dahlia*) veislė: *Rudenį vėlai žydi gražūs visokie kūdliai* (Baisogala); *ledinūkas* 'visadžydė begonija' (*Begonia semperflo-*

⁶ Muskatmedis – atogažų šalių medis, duodantis vaisius su kvepiančiomis sėklomis (muskato riešutais), iš kurių gaunamas muskato aliejus, vartojamas medicinoje, parfumerijoje ir konditerijoje (LTE VIII 43).

⁷ Augalas žydi gegužės mėnesį, renkamas pamerkti per gegužines pamaldas (tarmėje vadinamas *mōjum, mojavà*, plg. l. *maj*, rus. *май* 'gegužė').

⁸ Dėl semantinių tarmių sampratos ir jų skyrimo kriterijų plačiau žr. Vidugiris 1972: 20–26.

rens) (Valatkonijų k.); *paleistūvė* 'karpytalapė pamestvaikė' (*Bryophyllum crenatum*): *Paleistūvė vaikus mēto, barsto. Ant lapelių auga vaikai ir jie krinta, krinta, ir vėl dauginas* (Baisogala); *paliōkas* 1. 'dailieji auskarėliai' (*Dicentra spectabilis*): *Žinot, paliokas toks kabo, ružavai žydi. Tokie išauga krūmai ir tie kabučiai kaba. Jis labai anksti pavasarį žydi* (Baisogala), 2. 'fuksija' (*Fuchsia*): *Paliokų būdavo tokie sultingi tamsūs lapai ir daugiau toks kai pakabutis kaba. Jis išsiskleidžia ir kaip su ūsiukais tokiais* (Pakiršinio k.); *piēnė* 'karpažolė' (*Euphorbia*): *Piēnės tokios, su tom piēnēm badydavo karpas* (Vainiūnų k.); *rōžė* 'piliarožė' (*Alcea*) (Pakiršinio k.); *pūslėlė, pūslėukė, pūslūtė* 'naktiziedė' (*Silene*) (Diauderių k.); *saulūtė* 'snieguolė' (*Galanthus*): *Čia tokios saulūtės baltos, sniegą nuvaro, ir jos sužydi* (Baisogala); *sėnbernīs* 'šluotelinė hortenzija' (*Hydrangea paniculata*) (Baisogala); *skambaliūkas* 'auskarėliai' (*Dicentra*) (Valatkonijų k.); *sniēgena* 'snieguolė' (*Galanthus*) (Baisogala); *šióšė* 'šiurpinis gvazdikas' (*Dianthus barbatus*) (Diauderių k.)⁹; *verbà* 'kadagys' (*Juniperus*): *Čia gi verbà. Pas mūsų daug buvo, visa alėja užsodyta verbū* (Baisogala); *žemčiūgas* 'nasturtė' (*Tropaeolum*): *Žemčiūgai – vaistai nuo plaučių uždegimo* (Valatkonijų k.); *žibūtė* 'sanpaulija' (*Saintpaulia*) (Baisogala); *žirnėlis, žirniūkas* 'pelėžirnis' (*Lathyrus*): *Žirnelius baisiai sėdavo. Na, tie žirneliai gi baisiai kvėpėdavo ir gražiai žydėdavo* (Vainiūnų k.). Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, vienos semantinės tarmybės turi tik vieną reikšmę, o kitos (pvz., *paliōkas*) turi jų daugiau, todėl pagal reikšmių kiekį jas galėtume įvardyti vienareikšmėmis ir daugiareikšmėmis semantinėmis tarmybėmis.

Be leksinių tarmybių, dar skirtinos morfoneminės, akcentinės bei darybinės.

Morfoneminės tarmybės – žodžiai, turintys šaknies ar kamieno fonetinių pakitimų, kurių negalima paaiškinti dėsningais tarmės balsių ar priebalsių išvirtimais, pvz.: *balándra* 'balanda' (*Chenopodium*) (Baisogala); *gvaizdīkas* 1. 'gvazdikas' (*Dianthus*), 2. 'serentis' (*Tagetes*); *trainjys* 'treinys' (*Carex panica*): *Trainių tėtė vadindavo. Tokia melsva žolė su rudu žiedeliu* (Pakiršinio k.); *valnarēša* 'varnalėša' (*Arctium*) (Vainiūnų k.).

Akcentinės tarmybės – kitaip nei bendrinėje kalboje kirčiuojami tarmės žodžiai. Šių tarmybių savitumas išryškėja tarminius kirčiavimo variantus palyginus su norminamuosiuose žodynuose teikiamomis atitinkamų žodžių kirčiavimo normomis, pvz.: *jāzminas* 'jazminas' (*Philadelphus*), *šálpusnis* 'šalpūsnis' (*Tussilago*) (Baisogala).

Darybinės tarmybės – specifinės tarmės žodžių darybos formos (kitų priesagų, priešdėlių ar galūnių dariniai): *čióbrėlė* 'čiobrelis' (*Thymus*): *Aš viduriam [gydyti] tik čiobrelės ir ramunėlius [renku]* (Valatkonijų k.); *čióbriūkas* 'čiobrelis' (*Thymus*) (Baisogala); *dagīlis* 'dagys' (*Carduus*) (Baisogala); *garstjytis* 'garstyčia' (*Sinapis*) (Valatkonijų k.); *gysluōtis* 'gyslotis' (*Plantago*) (Baisogala); *jōnžolė* 'jonažolė' (*Hypericum*): *Jōnžolės nuo skrandžio skaudėjimo gerai labai* (Vainiūnų k.); *kietė* 'kietis' (*Artemisia*) (Baisogala); *liēpas* 'liepa' (*Tilia*) (Ritikių k.); *mōrkas* 'morka' (*Daucus*); *pelūnas* 'pelynas' (*Artemisia absinthium*) (Baisogala); *purienas* 'puriena' (*Caltha*) (Pakiršinio k.); *saulūtis* 'daugiametė saulutė' (*Bellis perennis*) (Ritikių k.); *šaltapūsnis* 'šalpūsnis' (*Tussilago*) (Baisogala); *ūsnė* 'usnis' (*Cirsium*) (Baisogala); *varnalēšas, varnalēšis* 'varnalėša' (*Arctium*) (Baisogala); *vīkas* 'vikis' (*Vicia*): *Užsėdavo vikį. Iš vikį daug prineša medaus [bitės]* (Vainiūnų k.).

Dar skirtina **mišriųjų** darybinių tarmybių grupė. Tai specifinės šnektos žodžių darybos formos, turinčios nedės-

⁹ Pagrindinė *šióšės* reikšmė 'lukštas, kevalas, luobelė' (LKŽ XIV 835). Šiurpinio gvazdikio žiedai sukrauti tankiuose skydeliuose ir atrodo tarsi pašiupe, nes iš pumpurų aukštyn išsišūšios tarsi lukštu padengtos pažiedės yra maždaug tokio pat ilgio kaip ir žiedai (LF III 336). Ši žiedų ypatybė leido *šióšės* vardą perkelti augalui pavadinti.

ningų šaknies ir kamieno fonetinių pakitimų, pvz.: *rasakėlė* ‘rasakila’ (*Alchemilla*); *sinevadà* ‘sinavadas’ (*Aquilegia*) (Diauderių k.); *varnelėšas* ‘varnalėša’ (*Arctium*) (Baisogala), *vingiariūkštis* ‘pelkinė vingiorykštė’ (*Filipendula ulmaria*) (Baisogala).

Frazeologiniai pavadinimai. Baisogalos šnekteje nemažai augalų įvardijami frazeologiniais junginiais. Tokius pavadinimus kai kurie kalbininkai (žr. Lipskienė 1977: 182) siūlo vadinti termininiais frazeologizmais. Tai ekspresyvūs ir vaizdingi pastovios leksinės ir gramatinės sandaros, vientisos reikšmės žodžių junginiai, pvz.: *zuikio ašarėlės* ‘kiškio ašarėlės’ (*Briza media*): *Zuikio ašarėlėm daba vadina, o mes pirma sakydavom kiškio kanapės* (Diauderių k.); *žvirbliu kanapės* ‘kiškio ašarėlės’ (*Briza media*): *Kad pūslės uždegimas, sakydavo, žvirbliu kanapių reikia* (Diauderių k.); *Diėvo krūmiukas* ‘diemedis’ (*Artemisia arbotanum*): *Diėvo krūmiukai. Juos ant kapų sodina* (Valatkonių k.); *laimės mēdis* ‘storlapis’ (*Crassula*): *Laimės mēdis toks: žali lapai tokie, kotas labai storas, labai gražus, vešlus labai* (Valatkonių km.); *verbū mēdis* ‘kadagys’ (*Juniperus*) (Ritikių k.); *žydo ūtėlės* ‘triskiautis lakišius’ (*Bidens tripartita*) (Baisogala); *vėlnio tabokà* ‘aitrusis vėdrynas’ (*Ranunculus acer*): *Paskui tokie geltoni labai žydėdavo, aukšti tokie buvo krūmiukai, tai juos vadino vėlnio tabokà* (Kubiliūnų k.).

Augalų rūši nurodantys pavadinimai dažniausiai reiškiami dvižodžiais sudėtiniais terminais. Pagrindinis (antrasis) jų dėmuo nurodo augalo gentį, o šalutinis (pirmasis) dėmuo – augalo rūšį. Kai kurie augalai (pvz., jurginas, lelija, mėta) turi daug rūšių, todėl ir šnekteje jos išskiriamos ir įvardijamos atskirais vardais pagal augalų skiriamuosius požymius. Sudėtinių terminų šalutiniais dėmenimis dažniausiai nurodoma augalo:

1. augimo vieta: *laukinis česnākas* ‘čiužutė’ (*Thlaspi*): *Raugdavo česnākus, dėdavo laukinio česnāko* (Diauderių k.) – patrintas augalas skleidžia aitrų, panašų į česnako kvapą, todėl jo sėklos kaip prieskonis dedamos į mėsos gaminius (Jankevičienė 1987: 232).

2. žydėjimo ar vegetacijos laikas: *vasarinis jurginiukas* ‘didžiagraižis jurginas’ (*Dahlia pinnata*) (Vainiūnų k.) – ši jurginų rūšis nuo kitų skiriasi tuo, kad jie sėjami anksti pavasarį, o rudenį išaugę šakniagumbiai iškasami ir sodinami kitais metais; *žieminis jurginas* ‘plunksnalapė rudbekija’ (*Rudbeckia laciniata*) (Baisogala) – rudenį pražystantys pavieniai stambūs, geltoni rudbekijų graižai primena jurginų žiedus; *žieminė rōžė* ‘piliarožė’ (*Alcea*): *Žieminė rōžė. Tie žiedai, nemeluoju nė kiek, kai kepurės (tokio dydžio)* (Valatkonių k.) – kekišką piliarožės žiedyną sudaro daug stambių žiedų, kurių vainiklapiai gali būti balti, geltoni, rožiniai, purpuriniai, savo spalva labai primenantys rožes (*Rosa*) (LF IV 672–673).

3. kilmė: *amerikōniška piktžolė, amerikōniška žolė* ‘galinsoga’ (*Galinsoga*) (Vainiūnų k.): *Amerikōniška piktžolė. Pirma nebuvo jų visai, na, kad parsivežė iš ten [iš Amerikos] su kažkokiais grūdais, užsikrėtė taip [daržai]* (Valatkonių k.) – augalo tėvynė – Pietų Amerika (Andų sritis) (LF VI 82).

4. žiedyno savybės: *kepurėtas jurginas* ‘tokia jurgino veislė’: *Kepurėti: didelė galva, lapai ilgi, tai tie [jurginai] kepurėti jau* (Valatkonių k.); *kutosūotas jurginas* ‘tokia jurgino veislė’: *Būna ir kutosūoti [jurginai], ir spalvų visokių, kepurytės tokios* (Valatkonių k.); *juozapinė lelija* ‘baltoji lelija’ (*Lilium candidum*) (Ritikių k.)¹⁰.

¹⁰Šventasis Juozapas krikščioniškuose paveiksluose dažniausiai vaizduojamas su balta lelija rankose, kuri simbolizuoja skaislumą (KIŽ 145). Daugelyje lietuvių kalbos tarmių į baltąsias lelijas panašūs kardeliai (*Gladiolus*) taip pat dažnai siejami su Juozapo vardu, plg. šiuos kardelių sinonimus: *Juozapo rýkštė* (Vidiškiai, Ukmergės r. – LKŽ XV 611; Svėdasai, Anykščių r. – LKŽK), *juozapėliai* (Jiėzinas, Priėnų r. – LKŽK).

5. **augalo senumas:** *senóvinis jurginas* ‘plunksnalapė rudbekija’ (*Rudbeckia laciniata*) (Baisogala).

6. **augimo pobūdis:** *ugninė žolė* ‘galinsoga’ (*Galinsoga*) (Ritikių k.)¹¹.

Skirtina iš svetimų kalbų pasiskolintų pavadinimų grupė.

Nemažai pavadinimų į šnektą yra atėję per slavų kalbas. Dažnai pirminis tokių vardų šaltinis būna lotynų kalba, tačiau į lietuvių kalbą jie dažniausiai patenka per lenkų ar rusų kalbas: *alijōšius, alijōšis* ‘alavijas’ (*Aloe*), plg. rus. *алоэ*, l. *elijasz*: *Alijōšis vaistai, nuo žaizdų, sako, nuo plaučių. Ligą kas turi, su medum valgo* (Pakiršinio k.); *astrà* ‘astras’ (*Aster*) (Baisogala), plg. rus. *acmpa*, l. *aster*; *barvinkà, berlinskà, bervinkà* ‘žiemė’ (*Vinca*) (Kubiliūnų k.), plg. l. *barwinek*, rus. *барвинок*; *būlbė* ‘bulvė’ (*Solanum tuberosum*) (Baisogala), plg. brus. *бульба*, *dziņgelis* ‘miškinis skudutis’ (*Anhelica silvestris*), plg. l. *dzięgiel*: *Dziņgeliai nuo pilvo skaudėjimo [užpila degtine], nuo skrandžio, nuo kirminų* (Valatkonių k.); *fijolkà* ‘šuninė našlaitė’ (*Viola canina*) (Baisogala), plg. l. *fiotek*, rus. *фиалка*; *grūšnė, grūšià* ‘kriaušė’ (*Pyrus*), plg. rus. *груша*, l. *grusza* (Baisogala); *ýzapas* ‘juozažolė’ (*Hyssopus*), plg. vok. *Ysop*, rus. *uccon*, l. *hyzop*, la. *izops*; *kaštānas* ‘kaštonas’ (*Aesculus*), plg. l. *kasztanowiec*, rus. *каштан*: *Kaštāno žiedų, sako, nuo kosulio [virdavo], irgi išdžiovydavo, kai žydėdavo kaštānai* (Vainiūnų k.); *konvālija* ‘pakalnutė’ (*Convallaria*), plg. l. *konwalja*; *lapūšnykas* ‘varnalėša’ (*Arctium*) (Baisogala), plg. l. *lopian*, rus. *лопых*; *nadatkā* ‘medetka’ (*Calendula*) (Baisogala), plg. l. *nogietek*; *pijonkā* ‘kvapioji našlaitė’ (*Viola odorata*), plg. rus. *фиалка*, l. *fiotek*: *Nuo širdies gerdavo pijonkàs* (Baisogala); *pināvija, pinavijà* ‘bijūnas’ (*Paeonia*) (Ritikių k.), plg. rus. *неон, нуон*, l. *piwonia*, *peonia*: *Pinavijos nuo išgąščio. Šaknų padžioviną, arbatą liepia gert, katras išsigandęs, koks škrupulingas* (Vainiūnų k.); *raskòdnykas* ‘šliaužiančioji tramažolė’ (*Glechoma hederacea*) (Baisogala), plg. rus. *рассходник*, l. *rozchodnik*, ukr. *roschidnyk*; *sribnikas* ‘sidabražolė’ (*Potentilla*), plg. l. *srebrnik*; *špāras* ‘smidras’ (*Asparagus*), plg. vok. *Spargel*, rus. *спаржа*, l. *szparag*, la. *sparg’eli*.

Hibridiniai pavadinimai – tai tokie vardai, kuriuose sujungtos savos kilmės ir skolintų žodžių daromosios priemonės (Keinys 1984: 115), pvz.: *cibuliūkai* ‘snieguolė’ (*Galanthus*) (Kubiliūnų k.), plg. l. *cebula*; *čebačiūkas* ‘mėlynoji kurpelė’ (*Aconitum napellus*) (Valatkonių k.), plg. brus. *чо́бам*: *Čebačiūkai mėlynai žydi, kaip batukas va toks [žiedas], apsikabinę kai batukai [žiedai stieba]* (Valatkonių k.).

Kilmės atžvilgiu skirtina ir naujų pavadinimų grupė. Tai tokie žodžiai, kurie į mūsų kalbą pateko visai neseniai, neretai su pačiu augalu. Dažniausiai jie turi svietimos kilmės (paprastai lotynišką) šaknį, pvz.: *filéndra, fiuléndra* ‘monstera’ (*Monstera*) (Baisogala) (anksčiau ši kambarinė gelė botanikų vadinta *Philodendron pertusum*). Sekant lotyniškuoju vardu buvo pasidaryti netaisyklingi ir netikslūs vardai *filodendras, filodendronas* (plg. rus. *филодендрон*). Iš tikrųjų lotyniškas vardas *Philodendron* žymi visai kitą augalą – filodendrą (plg. Vermeulen 2001: 66; Mc Hoy 1999: 214); *fliūksas* ‘flioksas’ (*Phlox*) (Pakiršinio k.); *pliūksas* ‘flioksas’ (*Phlox*) (Vainiūnų k.); *gladijòlė* ‘kardelis’ (*Gladiolus*) (Baisogala); *korteņzija* ‘hortenzija’ (*Hydrangea*)

¹¹ Plg. LKŽK pateikiamus iliustracinius sakinius, kurie parodo šios piktžolės vislumą ir atskleidžia vardų motyvaciją: *Amerikānska žolė. Iš pat pavasario apsigint negalima. Va čia tai tikrai galėjo amerikonai mum užpūndyt tais laikais (Giedraičiai, Molėtų r.). Tos amerikānkos tokios labai bjaurios. Jos užsipila (Žaiginyš, Rasėinių r.). Čia mes vadinam amerikōniška žolė. Kaip jau jos užėina, neatsiginsi (Giedraičiai). Vieni rudeninė, kiti vadina net amerikōniška. Baisiai ana įkyri. Vat raunant, kad tik aukščiau paimi, nutrūksta, na, tada šakojas kaip kelmas (Panemunėlis, Rōkiškio r.)*

(Baisogala); *krizantemà* 'skaistažiedė' (*Chrysanthemum*); *marèlè, marìlija* 'amarilė' (*Amaryllis*) (Baisogala); *petunià* 'petunija' (*Petunia*) (Vainiūnų k.); *primùlè* 'sanpaulija' (*Saint-paulia*) (Baisogala); *telepònas* 'viendienė' (*Hemerocalis*) (Baisogala); *telipānas* 'tulpė' (*Tilipa*) (Kubiliūnų k.); *uléndra* 'paprastasis oleandras' (*Nerium oleander*); *zìniija* 'gvaizdūnė' (*Zinnia*) (Baisogala).

Apibendrinamosios išvados

Straipsnyje pateikti duomenys rodo, kad Baisogalos šnektoje iki šių dienų vartojama nemažai liaudiškų augalų vardų. Daugiausia jų užrašyta kaimuose iš 60–80 metų vietinių moterų. Per ekspediciją pasisėkė užrašyti „Lietuvių kalbos žodyne“ dar nefiksuotų leksinių bei semantinių tarmybių (pavyzdžiui, karalienė, kazokas, kudlius, lapuotis, ledinukas, paleistuvė, vasarinukas ir kt.). Šie vardai pateko į žodyno Papildymų kartoteką ir bus panaudoti vėlesniems tyrimams.

Pažindami ir įvardydami augalus baisogališkiai, kaip ir kitų šnektų atstovai, daugiausia remiasi regimaisiais pojūčiais. Užrašyta daugiau nei 30 tarmiškų pavadinimų, nurodančių augalo išorines savybes. Mažiau vardų šnektoje sudaroma remiantis kitais pojūčiais: uosle (muškatulis), klausa (barškaliukas).

Šnektoje užrašyti liaudiški augalų vardai turi nemažai fonetinių bei darybinių variantų (pavyzdžiui, valnarėša, varnalėšas, varnalėšis, varnelėšas 'varnalėša'; naktinė, naktiniukas, naktinukas 'leukonija'). Be to, skirtingai nuo mokslinės botanikos nomenklatūros, tarmiški pavadinimai nėra vienareikšmiai, pavyzdžiui, šnektoje paliokais vadinami ir dailieji auskarėliai, ir fuksijos, gvaizdikais įvardijami ir gvazdikai, ir serenčiai.

Baisogalos apylinkėse surinkti tarmiški augalų vardai ir jų vartoseną iliustruojantys sakiniai yra įdomūs ir vertingi ne tik kalbos mokslui, bet ir etnologams, botanikams, medikams, nes padeda geriau pažinti mūsų tautos mentalitetą, pasaulėjautą, jos šaknis, teikia nemažai medžiagos įvairiems tyrimams.

Daugiausia vertingų tarmiškų augalų pavadinimų atsiminė šios pateikėjos: Morta Žaromskytė-Žeromskienė (gim. 1917), Bronė Čelkonytė-Žaromskienė (gim. 1930), Aleksandra Valantinavičiūtė-Daugėlienė (gim. 1924) iš Valatkonių kaimo, Elena Žilinskaitė (gim. 1921) iš Baisogalos, Verutė Žukaitė-Daknienė (gim. 1918) iš Ritikių kaimo, Elena Žukaitė-Turskienė (gim. 1929) ir Stefanija Bagušytė-Sirutavičienė (gim. 1927) iš Pakiršinio kaimo, Elena Matulaitė-Bložienė (gim. 1926) iš Vainiūnų kaimo, Genovaitė Urbaitė-Povilaitienė (gim. 1928), Ona Bliznikaitė-Taurienė (gim. 1920) ir Elena Damaševičiūtė-Žaromskienė (gim. 1920) iš Kubiliūnų kaimo, Genovaitė Valantinaitė-Tvarijonavičienė (gim. 1935), Morta Tauraitė-Gerbenienė (gim. 1916), Ona Buteikaitė-Armonienė (gim. 1920), Stanislova Tauraitė-Bložienė (gim. 1918) iš Diauderių kaimo. Autorė joms nuoširdžiai dėkinga. Be jų šviesios atminties ir sodrios kalbos nebūtų buvę ir šio straipsnio.

Literatūra ir šaltiniai

- Botanikos vardų žodynas*, sudarė R. Jankevičienė, Vilnius, 1998.
 Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas, 1990.
 Jakaitienė E. *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius, 1980.
 Jankevičienė R. *Vasarą žydintys augalai*, Vilnius, 1987.
 Jonaitytė A. Augalų pavadinimai. 4-oji dialektologijos anketa, *Mūsų kalba*, 1976, nr. 3, p. 43–62; *Kalbos faktų rinkimo programa*, Vilnius, 1983, p. 92–116.

- Keinys S. Lietuvių kalbos hibridai (sąvoka, rūšys, normiškumas), *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, 1984, t. 3(88), p. 113–123.
- KIŽ – *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė D. Ramonienė, Vilnius, 1997.
- LBŽ – *Lietuviškas botanikos žodynas 1*, sudarė Botanikos žodyno komisija, vadovaujama L. Vailionio, red. J. Dagys, Kaunas, 1938.
- LF – *Lietuvos TSR flora*, Vilnius, t. 1–6, 1959–1980.
- Lipskienė J. Būdingesnieji frazeologinių junginių geografijos bruožai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 17, 1977, p. 169–187.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, t. 1–20, 1956–2002.
- LKŽK – *Lietuvių kalbos žodyno kartoteka*, Vilnius, Lietuvių kalbos institutas.
- LTE – *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, t. 1–12, 1976–1984.
- Mc Hoy P. *Kambarinės gėlės. Pasirinkimas, priežiūra ir išdėstymas interjere*, Vilnius, 1999.
- Šimkūnaitė E. *Pipirų žemė*, Kaunas, 1993.
- Vaistiniai augalai*. Red. J. Pipinys ir kt., Vilnius, 1973.
- Vermeulen N. *Kambarinių gėlių enciklopedija*, Vilnius, 2001.
- Vidugiris A. Iš Gervėčių tarmės semantinių dialektizmų, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1972, t. 13, p. 19–30.

Tekstai iš Baisogalos apylinkių (su morfologinių ypatybių komentarais)

Parengė Aušra Kaikarytė

Šiaulių universitetas

Petronėlė Sadauskienė (Bačiauskaitė), gim. 1918 m. Januškoniuose,
1939 m. persikėlė gyventi į Valatkónių k.

Kokia duona būdavo*. *tɛ tɛipr kad* | 'pà, gáɫ gaspa'di.ne\ | i_ 'pà, gáɫ já.va\ [duona] || *je.igu já.uš gá.rs* | 'u_ jé.igu 'kò, kì dir'sé.ta\ [žemė] | nu_ 'tà, dà jáu blu.gáɫ\ | 'tà, dà jáu_ 'juò, dà\ ta_dun.æ.ta || *í. ír' | vos prar.í.í. žènɛ* || *é. í tò' | gí.rnos\ vò.(s) sù.mala\ taz_ 'dí.r,ses* || *bèt' | bæt_va_mú:su_čə_bù.wa\ žė.me næ'blò' gá\ | jáu skáɫ.te* || *prə_ anò's_ *lætuvò's\ jáu skáɫ.te gá.ra* || *tɛ_čér' | grú.dš.gá.rs\ | mł.lts\ | mł.lts_ 'gè,rì'p' | tì_dúona vá.Ígəm_ 'gà,lì saki't' | næblò'gá\ | vis.á.i.gá.ra* || *nù_tì | tɛ_ma(t)_ dúona ír.gì\ | ír.gì_ 'í.ške.pì dúona\ | ,dun.kubi'í.ks\ | nò' | 'í.ške.pì dúona\ | i_ va_tukì' gñužù.ká\ pa'liè'kì | nù_ 'kaxip_čə_pava'dí't' ? | nù_ 'kàd'r' | kad_bú'tu 'dúonku,bel'st' | kvà.pv\ nɛ_íš'ní'ktu || i_ tæñ | ac-- | á.išku_ 'í,rà jò' | dá_tù_ jáu [tešlos gabaliuku] aíl'ièka\ | tɛ_va_kí'l\ gráičáú.ta | 'dúo,na || nù_ 'í_dabà² rē.ĳ_ 'ušpli'kí't' || 'tɛi_kaxi_ 'dà,bà | tɛi_ 'dà,bà_tas\ tægu_bù'n\ gužù.ks || jì_ 'nebæ'gà,lì'p' [išmesti] | b(u)_ 'užgə'si'sì\ vù.s'taz_baci.l'sr' | ne-- | nekėš\ [tešla] || va_čə'í.sì.pì,lì | 'í.sì.pì,lì tré.jæta raškù.čú dúonos_tò.sp' | i_ 'vá.rdxñ,čú\ ušp-lèkɛ 'vá.ñde,ñú³ || nù_tɛ | ka_jáú_ 'nó,rì gerèsnev\ | dá_ gerèsne || nu_ tɛ_ dabx' bí.ški pabù.wa_jáú' | beveik átsale\ | nu_tɛ_ 'tà, dà sumzá.šɛ' | ír' | 'í_ 'kíek_tu_ dúonos_tò's_ jáu [kepsi] | 'pà, gáɫ pè.čé⁴ didù.ma\ | 'í_ 'tíek_vat_vat' išmá.šɛ' || nù_ 'í_ jáu vakàr' | jáu_kí'l\ || va_ròds nu_ tò' jáu grai.t i_kí'l\ || nu_tɛ_ vát' | no'pó'ra dæñù' | rē.ĳæ pastu'vé'đ\ bí.ški || pakí'la\ | dáu.gáú_ jáu_ 'mí.nkɛ\ || ,áfmjñ'kú\ 'dè,dì tíe(k)l_kiek | kad_bú'(tu) 'nó.r,ma\ 'dúo,na || nù_tɛ | pír'máú_da'p' | tzi' | kæ.bdɔwom_íš' | kupù'sta lá.pa'v\ || nù_ 'kupu'sta lá.pa\ | i_ kupù'sta\ || nù_ 'kada_žá.læst\ | tɛ_žá.læst\ || u_ 'kà,dà nē.l | ,pasizū'vì.næm und_žæmò's\ | unt_ 'cié.lú.mæ.tu\ || nu_ 'í_ vát' | unt_kupù'sta blé-- | nu_ aš_ 'nèžì,náú\ | 'kò,dé. næ_und_ blé.té.lú\ || α_ju_ gáɫ.la bú.wa'p' | α_næbù.wa\ || tò' | tì_ aš_ 'nebæ.pasa'kí'sú\ || nù_ 'í_ i_ unt_kupù'sta\ || tɛip_ 'í_ tɛi' | 'á' | 'í.ške-pe\ | brát kvé.p\ tie_kupù'stɛ || a(ž)_žèno grá.ndɛ 'pèi,lù\ [jk.] | 'dè,dì xnt_ stá.la\ | 'skà,nù\ || i_ 'skà,nù\ | i_ 'vè,sì paté.ŋki.tì\ || dáu.gáú_ jáu_ vè.láú\ | vè.láú_ nē.l | jáu_bú'dav(a) xnd_ blé.té.lú\ | dè'dɔwom || α_bèt_me-- | mí-- | maiš' : dɔwom' - pá.vižžú | aš_ 'tò.ki.tír'stá\ | maiš' : dɔwáú || [xxx] i_ dabx' vè.l_ 'í.ške.pò\ dúona | nù_ 'í_ 'dabx' ví.sa vè.l_ 'í.šém' | ví.sa izgrá.ñžò\ su_ 'pèi,lù_ grážer\ | i_ káñ.pa\ | i_ sutá.šɛ | sutá.šɛ_ 'tò.ki. | ír_ 'ú.ždenge\ || užd-- | 'ú.žrišer\ [xxx] | ka_pacú.kɛ_ nælá.iputu\ [jk.] || nu_ vát' | i_ vè.kí.ta*

* Tekstai pateikiami kompiuterinio rašybos ženklų rinkinio *Fontra* rašmenimis. Jie sukurti remiantis J. Gerulio tarmėms pritaikyta kopenhagine fonetine rašyba (plačiau žr. Skirmantas, Girdenis 1998). Ženklų reikšmės paaikšintos po tekstų, skyrelyje „Transkripcija“.

¹ Bendratyse ir iš jų padarytose formose vartojama iš būsimomo laiko išvesta priesaga *-y-*, atitinkanti bk *-in-* (taip elgiamasi ne tik Baisogalos apylinkėse, bet ir, pvz., gretimoje Pāšušvio šnekoje, plg. Kazlauskaitė 2002: 26, išn. 47).

² Lietuvių tarmėse kai kurie nekaitomi žodžiai gali netekti galinių priebalsių, kurie yra morfologiškai nereikšmingi (plg. Zinkevičius 1980: 162–163). Baisogalos apylinkėse be galinio *r* dažniausiai tariami žodžiai *dabar*, *dar*, *ar*, *ir*. Galį būti numetami ir žodžio galo priebalsiai *l*, *p*, *t*, pvz.: 'kò,dé. „kodėl“, *kaškaí* „kaškaip“, *dəšim* „dešimt“ (plg. Kazlauskaitė 2002: 21, išn. 22). Čia pateikiamuose tekstuose labiausiai įvairuoja prievoksmis *dabar*: pasakoma 'dà,bà (dažniausiai) ir *dabà*, 'dà,bx' ir *dabx'*.

³ Iš (i)jō kamieno kilusi forma, plg. 'vá.ñde,ñú kaip 'svè,čú, bró'ly.

⁴ (i)jō-kamienė galūnė, plg. *pè.čé* „pečio“ kaip *svè.čé* „svečio“, *bró'le* „brolio“. Bet *ju*-kamienė vienas-kaitos kilmininko galūnė keičiama (i)jō-kamienė nedėsnigai, plg. toliau tos pačios pateikėjos vartojamą formą *pè.čos* „pečiaus“.

tzip_maišė || i_bėnt p̄r_savá.ite| beveik víena dúona: reĩ.(k̄)
 k̄.p̄ || kad_i bú.dava mú.su⁶ § neđi.dæta\ta_šei'mi',na bú.wa |
 bet_viena\ k̄r.ta reĩ.ke k̄.p̄ || bú: § suvá.lḡam\ | á.išku ||
 nu_i 'pàs.kũ\ ragaišĩ\ da. || u_ragaišĩs| t̄.j̄au x̄nt_melũ\ || ir̄ |
 i(r)_ragaišĩ| n̄e_x̄n_duon-- | ne_ĩž_duoniñu\ mí.ltu ruğũ: |
 b̄eĩ_ĩš | mežiẽnu\ || α_jéigu 'tò.rĩ | t̄e_dá_i_kv̄etiẽnu\ | primaišė |
 pri.ded\ || α_ka_n̄æ'tò.rĩ_tĩ | tu_kv̄ečũ | t̄e_'miẽ,žũ | sũ.malu ||
 p̄r̄si'jó.je | nu_wò'tĩ | 'd̄e,d̄ĩ | 'd̄e,d̄ĩ | melũ\ | nú. | iškĩ:l\ ||
 'kat_poĩ.k̄s\ tas_ragaišĩs | ka_priprá.tom! || 'vá.lgi.d̄xwom 'v̄e,sĩ |
 v̄ĩ.sasĩ § v̄ĩ.sá *liẽtu,v̄a 'ḡa,l̄ĩ.sakĩ | ne-- | ne_tĩk mú:su k̄a.ims\ ||
 nu_i | i_p̄aimel | á. | α_sũ_špĩ.r̄gem⁶ | v̄ò.t | làb̄e 'sk̄a,nũ\ ||
 nò: | tĩ | dá_α_sũ_'vá.r̄,škĩ\ ta_ragaišĩ || [...] § 'ir_a(š)_sàk̄o |
 'j̄au,nĩ\ bú.wom | i_'sk̄a,nũ\ bú.wa | neži'nó:jom̄ kas_n̄æska'nũ\ || Petronėlė Sadauskienė
 kad(a)_á.uḡo(m) | m̄a.ma k̄a_pad̄e.je | t̄as mu.m_bú.wa 'sk̄a,nũ\ || (Bačianskaitė)
 bu.rĩ.sá.uḡom\ || u_k̄a_č̄eĩ | iř.ḡeĩ.te(p)_p̄a.l̄ - k̄a: | k̄a_pasi'd̄are | sk̄an\ |
 nò || 'd̄a,b̄ar̄ | išk̄epk̄ ta_ragaišĩ 'tò.ki | α_vá.lgiš? || sakĩs mežiẽnis\ || t̄e_kad_nũ_ẽ.je |
 α_va 'd̄a,b̄a i_kr̄a.utuvel | acĩ.neš̄e bat̄o.nus | d̄a: | d(a)_aš_'p̄a,tĩ.papr̄aš̄o | *á.lĩ | tu_ma.n_s̄a-
 k̄o ne-- | nen̄ešk̄ bat̄ona\ | neb̄æ'ḡar̄,dũ\ | ale_p̄inũ.te\ [jk.] || nũ | α_v̄a - kat_p̄inũ.te | j̄au_bú.tu
 kekvíena diẽna\ || ó: | u_'t̄a,d̄a | 't̄o,k̄ĩ k̄zi_p̄inũ.te | t̄ĩ.kt̄es v̄elĩ_kom\ | i_kal̄ẽ_dom\ || [...] da_ẽlḡe:
 k̄ep̄o 'p̄a,tĩ\ || d̄auğũ t̄e_t̄eisi'be | dikĩ'ste\ || dab̄a kai_ḡalvó.jĩ | k̄e.p̄i ner̄eĩ.k\ || ó: | u_ũ.žim l̄aĩ.k̄a\
 k̄e.p̄i || reĩ.(k̄) | kad_ĩrũ.ktu⁶ | i_k̄ad | v̄ĩ.ska\ | αγ̄á. || u_k̄zi_nebe'k̄e.p̄i | atró.da dikĩ'ste\ || ne-
 be'reĩ.(k̄) k̄e.p̄i | k̄a_tu_ḡalvó.jĩ? || acĩ.neš̄e iř_kr̄a.utuvel | i_vá.lgik\ ||

[ragaišũi k̄ep̄ 'miẽ.lũ. bú.d̄ava? ||] bú.d̄ava | 'miẽ.lũ. bú.d̄ava | peř.k̄l bú.wa || [...] dá:
 kai_'m̄a,ž̄a b̄ow̄o | tĩ | m̄at̄e | ḡal | sku.p̄eš,nĩ | ḡal | n̄æbũ.wa labj̄au | bu_mú:su_š̄eĩ,m̄a d̄i.dæta\ ||
 t̄ai | t̄e_j̄ie_bú.d̄ava | d̄i.r̄bd̄xv(a) á.lu | mežiẽni || 'miẽ.lũ. liẽka un_dũ.gne\ || t̄e_tas_'miẽ,l̄e(s)
 su'sĩ.pi,lĩ | α_i_bó.ŋke | x̄rbu_t̄o_bačk̄õ⁸ ḡe,r̄e | ú.šk̄al || 'nu_i 'd̄a,b̄ar̄_vai | § ó: | u_š̄eĩ,m̄a d̄i.dæ-
 ta | i_savá.ite | dũ\ ragaiš̄e | i_dúo,na 'viẽ.nà\ || [...] ka(s)_savá.ite | ju_d̄auğ\ 'ĩ,ra | tu_'miẽ.lũ. ||
 iškĩ:l\ tas_ragaišĩs | i_'sk̄a,nũ\ || ne_t̄eĩ_k̄ad | sũsm̄e.ge.s\ k̄oks | n̄e\ | beĩ_ĩž_ḡæ.r̄s\ || nò: | i_da-
 b̄ar̄ | 'k̄a,d̄a j̄au_tĩk_'š̄eĩ,t̄a | iř_p̄e.č̄os | t̄zi_v̄ĩ.s⁶ p̄ũ.sri.tis\ || b̄ar̄.š̄e\ t̄e | à | α_t̄in̄a i_k̄as\ | nò_i
 tas_ragaišĩs\ || α_sũ_'vá.r̄,šk̄e [jk.] | α_sũ_špĩ.r̄gem\ lab̄a.use | nu_v̄a | nũ || nu_i_bú.wa 'sk̄a,nũ\ |
 va_i_ú_kišk̄e | v̄a_i | i_ĩ | i_ḡer̄e\ || nu_m̄at̄ kai_sen̄aũ | k̄aũ.l̄aĩ.ke | m̄e_s̄os\ bú.wa || dab̄ar̄ |
 m̄e_s̄os v̄i.s_p̄eř.k̄tis | iř | v̄i.s_t̄eĩp_j̄au 'riẽ,b̄e vá.lgĩt̄i ne-- ,nebe-iš'ẽĩ.n\ || j̄au_t̄eĩ | nò: | i_ĩ | dab̄ar̄
 s̄a.k̄a | ka_neš̄veĩ.ku\ tzip_l̄ab̄e 'riẽ,b̄e ||

Iš vieno indo valgydavo. 'tiẽ,s̄a_da.'m̄a,ž̄i | bú.wom | iř_viena blũ.da\ 'v̄e,sĩ vá.lḡem |
 nò. || iř_viena\ | su_š̄a.ukšt̄e\ | i_m̄eđi.neis\ || š̄a.ukšt̄e: m̄eđi.ne\ || i_iř_viena ta_bľũ.da | s̄ie-
 kem\ | nò || da_bú.d̄ava | mat_mú:su bu.rĩ:s
 bú.wom\ | tĩ [jk.] | tĩ | da_pri'trũ'k,štĩ š̄a.ukš-
 tu\ || tĩ_m̄a.ma [jk.] | ,neb̄æ'tũ.rĩ m̄a.ma k̄a
 dúo\ | [nebeturi] š̄a.ukšta\ || pasi'd̄a'li'kiĩ\
 v̄aĩ.k̄e | pasi'd̄a'li'kiĩ || k̄a\ ta_u_dalĩ'siš? ||
 t̄as | k̄or_paḡa.va ,alka'n̄eš̄niš | priḡe.re\ ||
 ó: | u_t̄a.u_m̄až̄e\ l̄i.k̄a | nũ.gĩ [jk.] | nò ||
 iř_-k̄ar̄.ta tu_š̄a.ukštu\ da_n̄e\ | ne-- §
 bet_m̄eđi.ne\ || tĩ_tuo(s)'š̄a.uk,štus\ t̄e | t̄e:te
 p̄ats\ matĩ'd̄xv̄o d̄i.r̄h | j̄o || u_t̄eĩ-- | u_t̄e

⁵ Žymint maisto produktų rūšinę ypatybę, kuriuo produktas gautas, šnektos būdvardžiai gauna priešagą -ienis, -ė (pvz., kvietieniai, rugieniai miltai, plg. Kazlauskaitė 2002: 31, išn. 59).

⁶ ė kamieno daiktavardis (vns. vard. spirgė).

⁷ ių kamieno daiktavardis (vns. vard. dugnys, plačiau žr. Zinkevičius 1966: 220).

⁸ Visų kamienų vienaskaitos vietininkas turi dėl morfologinių priežasčių vienu skiemeniu trumpesnės nei bendrinės kalbos formas (pvz.: bačkõ, „bačkoje“, p̄a.kiři.ni. „Pakiršinyje“).

⁹ Bevardės giminės forma.

ip|_tɛ | xè | klæ.ckɛ\ [vakarienei] | ʌr.ba ʃ 'skaitiː dɔva 'pɛr,ma| bu.lb-- ʃ kad_bú.l̩bɛʃ | va_bú.l̩bɛʃ
'dà,bɔr̩ ʌ_pasə'di.nu| | kad_jò's 'pà,skù negæ.ros\ || tɔip skaitiː dɔva\ || kãù.lɛm\ ʃæ.rdɔva |
ʌr_koʃr̩ || 'tà,dà vien pradé dɔva| klæ.ckɛ\ ,vaka'riènə || vien klæ.ckɛʃ | i_za'cí.r,ka| vadí dɔva ||
klæ.ckɛ\ [jk.] || tɛip i_tɛip || ʌ_ka_jãu_dãugãù bú.l̩bu,aci'rañ.d| | tɛ_á.ču pō_nu dièvu\ || bulbiè-
ne| i_bulbiènɛʃ | jãu_klæ.ckɛm| pasit'sɛː\ ||

Felicija Suchotskienė (Žaromskytė), gim. 1924 m. Valatkonių k.

Pastaba. F. S., skirtingai nei P. S. ir J. Š., taria *a*, *e* uždarose antrinėse veiksmazodžių būtojo laiko daugiskaitos I ir II asmens formose (pvz.: *ai.dɔvam* „eidavom“, *ai.davat* „eidavot“), dažnėliau nevienbalsina dvigarsių *ai*, *ei*, *au* (pvz.: *'vai,kaí*, *cibù.leis*).

Iš lašinių orą spėdavo. *kai.ta(s)_sà.ke agrò.noms| | jãu_ 'dà,bà m̩.rɛ\ || sà.ka lig_ l̩epos*
mé.nesi| | t̩_žmó'nis paži.ndɔv(a) | ant_laši'nũ'ʃ | kada_ 'liè,tũs\ bòs || jà | ʃlaþuoi\ paka'bi'ti ||
á.š_t̩ 'dí.r,bu_pas_júosʃ | aš_i_ 'klá.u,šut | ʌ_'kò,dɛ. nu_l̩epos ,nebæ'ró'da? || [...] sà.ka t̩_ka_næ-
tũ.r̩| nièks ,laši'nũ'ʃ | jãu_l̩epos\ mé.nesi [jk.] ||

Apie dvarus ir dvarininkus. *bù.wa| çɛ_*jã.gm̩na\ dvárs || aš_i_ji' | i_èi.davo\ || nèš |*
pas_ 'u_ki,ni.ka¹⁰ tãrná.u(ʃ)ʃ | tai_l̩èbdava| ʃ nũ. | næbù.wa ,iše'i'g̩i.nũ\ || tã.n_i. | kad_i_tũ | gávɛ
kòke ,iše'i'g̩i.nɛ| | višt̩ie(k) – kãù.t̩m̩s\ pašæ.r(k) | 'ká.r,ves\ pašæ.rk | tadà iše'k || tɔ.s_ ,iše'i'g̩i.nɛʃ
á.mžɛš næbù dɔva\ || ʌ_'dvà,r̩i – ,ati'dír.bɛ dièna| | i_ 'ai,n̩| sá.u || ʃæštá.den'ʃ | sæk.má.den'ʃ |
bæ(t)_tá.u l̩xi.svas\ || tɔip i_ 'spá.uzda,womɛʃ\ || ir_uz_l̩i.ta | muké dɔva\ | bæti | v̩.sus 'mæ,tũs
turé'je dár.ba\ || u_çãr | kad_i_muké'je| i_pu_ĩr̩s\ | i_pu_kæ.tur̩s\ l̩i.tus | nu_kiek – ruge'pjú'te |
sá.vxite| | i_nebɛ'ra\ | tɔ.s_ ,ruge'pjú'tɛʃ || i_dãugãù_ta.u | ʃ 'u_ki,ni.ku¹¹ | ,nebe,r̩eika'leñ.gà\ 'à,s̩ ||
nũ. | ravé'ĩ v̩.læk – ʌ_dvè | ĩr̩'š diènos | i_nebe'r̩eĩ.k\ ||

**kòmars| | tai_tas_ 'là,bxi d̩i.dɛlis\ pō'ns bù.wa || aš_è_jo paš_ji' | i_duĩpi'nà\ dí.r̩p̩ || tà | ʃ*
*m̩.s_tòkɔs já.unos v̩.sò(s) | susi.tarem i_duĩpi'nà || *kòmær(s), sàva ,dɔr̩bi'n̩'ku næduod̩*
i_ta_duĩpi'na | u_tãr̩i gæɛɛ muké'je\ || tã.n_i | d̩i_l̩i.tɛ | d̩i_l̩i.tɛ bù.wa lik_ 'piè.tũ. | tig_d̩i.r̩p̩ ||
aštúones v̩.lundɔs¹² d̩i.rbdɔvam uz_d̩i_l̩i.tũ¹³ || ré.iškæ| | jãu_làbɛ gæ.rɛ\ muké'je || t(zi)_aš.dɔ-
vɔ(m)_m̩.s || pas_ĩr̩ | ʃ 'ĩr_kad_ ,atva'žæ.va tas_*kò.mærʃ | ,kæpa'lũ.s̩s̩ dižũ.l̩is |
kad_me.(z)_žũ'ræm¹⁴ 'à,k̩s išv̩r̩.tɛ\ || m̩.s_tò,k̩s ,vago'n̩ò,k̩(s) so_ 'poʃ,vũ | 'stũ.mdi,davam
[...] || pí.rma kãr̩.t(a) aš_bòwo má.čus\ ta_*kò.mara || bæ(t)_tòkɔs' | nu_kad_ĩs̩ |
kad_ĩz_bú.tu | kai_*kò.mær̩s 'poʃ,k̩s¹⁵ʃ | ti_né\ || ká.l̩b̩n | juðkes | ró'da su_p̩r̩.št̩axisʃ |
jũ.m_da.pxr_ 'soñ,k̩i\ || á.š' | važævo | r̩añ.kos pō'ĩ.v̩nosʃ | tà_ 'væžũ ,vago'n̩i.kaʃ | 'stò,m̩i |
dvièju¹⁶ me.(s)_stũ.mdɔvam | 'mà,n̩i dá_paglò'ste\ || 'tò,k̩è mažũ.te\ sà.ka | pxr_ soñ.ke\ 'dí.r̩,bi
[jk.] || gæ.raš\ bù.wa || t̩eki_ĩr_ ,tæpa'žòno\ ||
[...] bòltɛ\ ,apsi'r̩e.ŋɛʃʃ | ži.b\ v̩.s̩s̩ ||

**jã.gm̩ns pri.væž i_pri.væž\ iš_*l̩.ŋ-*
kijos̩ | iš_v̩.sur̩ | t̩.z_bæd'nuome,nɛʃ || i. |
'v̩.s̩ 'tò,k̩iè l̩é.nk̩zi\ kã.l̩.b | iš_*l̩.ŋkijos̩
dãugã.use || ó.j | u_pas_ji' | [t. y. Komara] 'v̩,-
s̩\ subé'g || 'mæ,tũs\ pabũ'n pas_ta_*jã.gm̩-
na| [jk.] | i_'v̩.s̩ ,pãrsi'krá.usta\ | ,suva'žũoi
[pas Komara] || aš_i_ 'dà,bà žònoʃ | 'tò,k̩iè
**kòm̩sa'rá.içɛ | çɛ_givã.na_* ,valat'kó'ni.sɛ\ |*
suseĩ.dɔvam | 'dà,bà išm̩.rɛ\ [...] || nũ. |
duok_d̩iève 'mæ,tũs\ | kad_ išk̩.ñ.ç | i. | 'v̩.s̩
pas_*kò.mara\ || suseĩ.n\ tàd'tie_ ,dɔr̩bi'n̩'kɛ ||

¹⁰ Baisogalos apylinkėse, kaip ir Pašušvio šnektoje, nuosekliai vartojama priesaga *-inykas*, atitinkanti bendrinės kalbos ir žemaičių *-ininkas* (pvz.: *ūki-nykas*, *darbinykas*, plg. Kazlauskaitė 2002: 99, išn. 172).

¹¹ Paplitusi *o* kamieno daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė *-u* (Zinkevičius 1966: 208 ir žml. 75).

¹² Turbūt norėta pasakyti „aštuonias valandas“.

¹³ Su vyriškosios giminės skaitvardžiu *du* reiškiant galininką dar pasitaiko dviskaita (plg. Kazlauskaitė 2002: 96, išn. 59).

¹⁴ Esamojo laiko *i*-kameniai veiksmazodžiai pakeisti *įš*-kameniais (Lietuvių kalbos atlasas 3: 68 ir žml. 83).

¹⁵ T. y. „išdidus“.

¹⁶ Prieveiksmis „dviese“.

[...] *kzi_pri.væža cæžò.niñu ,dærb'i'nĩ·ku| | tĩ_bũ.wa 'tò,kĩ pe-
ni.nẽ \\ || ta_peni.ne bú .wa| | ,ciµun'túota \\ | 'tò,kĩ 'šàl,tà \\ | di.dæ-
ta \\ || 'ir_šãudũ \\ pritiēsta | ir_ 'vè,sĩ mægó·dæva \\ tená.i ||
u_vai_kai| | tĩ_ 'smà,gũ| bú·dæva! || 'nú.takem vai.kẽ| | dũ·kstæm
pu_tuo(s) 'šã.u,dus' [jk.] | vař.tameš| | kvatò·jameš| ||
æ_tie_se'nẽš,nĩ| 'nó·ri_paiť'sgẽ· \\ | mú.m.væ.ĩ| iš_tò's [jk.] | iš_tò's
penĩ.nẽš | išeĩ.kĩ \\ || nó·re(t) dũ·kĩ| | 'lãũ,kĩ dũ·keĩ | æ_čẽ|
'ale_čẽ šãu'-duò,sẽ \\ | smagũ \\ [jk.] ||*

*čena.jos| | væždæva || põ'ns turé|je| cukri.ñũ \\ dãũg |
*jã.gmĩns \\ || æřkle| gu.las \\ || tĩ_ 'á.ř,klyš| uzmũ.ždava \\ bæ-
mũ.ždæmi || è_ 'o_tai va_põř.vsl || è_ | u_žmó'nis¹⁷ | tai_jãũ| |
'mẽš,kũ| čẽ_pras'i'mã.nẽ takũ.kus| | tãĩp i_ẽĩ.n \\ || æ_tig(i) iž-
brĩ.st' | bli.zg| keleĩ tukie || jei_ 'brĩ,sij | tai_li(k)_kẽ.lu \\ 'ei,sij
nũ | tas_põř.vas| | gi_nẽ-iš'trá.uk,sĩ \\ ne_kó·ju || pavã.sari iž-
žũ.sta| | ir_ 'vè \\ || beĩ_niẽks || mæžẽ \\ kas_tã.se || pas_*jã.gmĩna| | tẽ_la-
bã \\ || iis_lãbẽ biẽdẽns \\ põ'ns – musé't ja.m_nægã.la| | kad_i_ta_dvã.ra
pã.ĩme \\ || è_ | tuos_æřkle| blogũ.čẽ \\ | nudvé.se \\ | uzmũ.ždæva \\ || nó·ri
ka_trá.uktu| – mu.š_mũ.š' | mu.š_mũ.š' | i_nebæ-a'ci.keĩ \\ tas_ærktã.lis || bãĩ.sũ \\ bú·dæva ||*

Tik vieną vaiką ūkininkas išleisdavo į mokslus. *u_ 'pèr,mũ_gũ| | pri-- | smæťo'noš| |
tẽ_ 'vè,sĩ 'ká.i,mĩ \\ kã_ | tik_kad| | 'u·ki,nĩkskad_i_dĩ.dẽlĩš| | kad_ištã.ide víena vai.kã.i_ 'mó'ks,lus' |
dãũgãũ nebe-- | ne-- | ne_ 'i'stẽ.nge \\ || a(ž) žõno nu_ẽ_jo pa(s) *šũ.lga_ 'tò.ki. di.řpĩ| | iis_i_sã.kaf –
*gãpšĩ| | va_taz_*gãpšĩ| | iis_iž_dãũgšẽimò's \\ išeĩ.n | va_kõř pas_ 'mã,nĩ ta(s)_señũ.kv \\ || tĩ_tã_ |
i_sã.kã ta(s) | *šũ.lga| | kã_ | taz_*gã.pšĩs gã.lĩ víena vai.kã ištã.iš'i_ 'mó'ksla? || tai_labãĩ brængũ \\ |
tai_nẽ_ 'mã.noĩa! || nú_ | vãt_ | ne-- | ne_ 'ištã.izdæva \\ || 'u·ki,nĩkš di.dẽlĩš | i_tã(s) žũ.rẽ.k| |
pri_ 'u_keš¹⁸ 'vè,sĩ 'vai,kãĩ di.řb \\ | i_vĩ.skas \\ || i_turẽ_tu| ka_ištã.iš' | beĩ_nẽ \\ || žẽno_ | è_ | pas_mõm
atẽ_je 'tò,kẽ | su'siẽd,kã| | i_sã.kã | è_ | mã.mãi sã.kã_ | è_ | tũ_ || 'kò,dẽ. næ'tã.i,dĩ susiẽdka? ||
tu_bã'gó,tã \\ | gã,l(i) ištã.iš' 'vai,kũs \\ | išmu'ki' \\ | kã.m_ juoz_ 'dã,bã čẽ_ | lãĩ.kẽ 'ká.i,mĩ værgã
iš? || a_i_sã.kã | i_bẽ_ 'gimi,nã.zi.jõs| kãũ.t's \\ mukẽ(s) šẽ.řĩ [jk.] || 'pèr,mũ niẽka nešĩegdæva – pa-
ẽĩ.n kã.tuřũ(s)¹⁹ 'škĩ_řũs| | i_vĩ.skas \\ || i_bẽ_ 'gimi'nã.zi.jõ(s) sã.kã | 'kãũ,tã(s) šẽrs \\ ||*

Užgavėnės. *smagũ \\ bú·dæva || diẽve| | æĩ.dæva \\ [persirengeliai] || kãd_ĩ_ | 'sẽ,nĩ| | 'jãũ,nĩ \\
ví.rẽ æĩ.dæva || bú·dæva tøkẽ| [jk.] || *pætrã.itene bubũ.te | 'tò,kĩ 'æk,lã \\ bú.wa || è_ | u_ čẽ_ | givã.na| |
jãũ_ 'dã,bã mĩ.re \\ | *štã.ps plũškiẽtiš_ čẽ || ĩer_jãũ | vie-- 'viẽ,nĩ ,apsi'tãĩ.se žĩ·dãis| | u_ 'kẽ,tĩ
ta.i_*pætrã.itẽnẽ bubũ.te skã.ra \\ usĩ.supe²⁰ | vĩ.ska \\ | ta_ sejõ'na_ užvõĩ.kã \\ || ta_bubũ.te vãĩ.k \\ | ĩie
iš_paskò's æĩ.n \\ || kãš kã_ dúoql – kãũšĩ.nĩ \\ || [...] reĩ.(k) kãũšĩ.n(i) i.dẽ_řĩ | nãtũ.ri_ kõř \\ || pa-
si'kẽ_ťa sejõ'na| | i_kiše.ne ké.lñũ dã.đ \\ [jk.] || bú·dæva 'smã,gũ \\ | 'ká.i,mẽ bú.wa lãbẽ \\ 'smã,gũ ||*

Velykos. *su_cĩbũ.leis \\ | su_ 'žãlmæ,nãis²¹ | | vĩaĩp| dažĩ·dæva [kiaušinius] || u_kã_ ||
'kat_ 'pèr,mũ_mat| | negẽ.re \\ žmó'nis_tai || ví.rãiz| | 'jãũ,nĩ| | atẽ.n \\ čẽ_pas_mõm æñĩ_kiẽma| |
ridã.n \\ kãũ'šẽ_ñũs| | ,ĩř'i'dã.n \\ || nã_tã | 'dã,bã_tĩk| | niẽka_ĩie | juõkãsi \\ || nẽ_ | ĩie tig_žũ_ř
i_štĩklĩ.nep | u_nã_tã_ kãũšĩ.ni ridẽ.nĩ \\ ||
u_ 'pèr,mũ_ žãĩzdava \\ kãškãĩ || gã.l_nãtu'rẽ_je
iš_kã_gẽ.řĩl – aš_nẽbe'žẽ.nãũ| | kzi_tĩ_bũ-
wa \\ || [...] mẽ'sa æñ.tra diẽna vėĩ·ku| |
tĩ(g)_gã.lĩma bú.wa vã.lgĩ \\ || pí.rma diẽ-
na_jãũ| | bẽ_mãšò's \\ || æñ.tra diẽna| | jãũ_ta-
dã| | jãũ_tadã i_mẽ'sã \\ [valgydavo] || è_ | è_ |*

Felicija Suchockienė
(Žaromskytė)

¹⁷ Iš i kamieno pasiskolinta galūnė.

¹⁸ Moteriškiosios giminės *ẽ* kamieno forma (vns. vard. ūkė).

¹⁹ Skaitvardžiai nuo keturių iki devynių turi galūnę *-ius* kaip ir panašūs būdvardžiai ir kitos linksniuojamosios kalbos dalys.

²⁰ Turbūt norėta pasakyti, kad „skarą užsupė“.

²¹ *õ* kamieno galūnė (*žãlmæ,nãis* kaip *lãũ,kãis*).

velī kosei | pə.-- | ta. diēna | kada j̄au velī kosi | aĩ. d̄av̄am v̄e'li'knak, č̄u \\ kai 'smà, gù\ bú.wa || 'bažni'č̄i | ž̄i du\ bú d̄ava | 'tò, k̄eĩs, apsi'ré.ŋeĩ | kai 'šó'k \\ tie ž̄i' d̄e | kai 'šó'gd̄ava pu. ta. bažni'č̄e | t̄e v̄is̄ai rai'ti' d̄a, vasi \\ smà, gu\ bú d̄ava v̄i.sa ná.kti || je.ig(u) u's'snú's̄t̄i | kat_paki's̄a pu_nó'si tuk̄i' | spi.r̄ita | kai 'šó'k's̄t̄i²¹ | tuó'i miēga, nebæ'nó, r̄i \\ ale v̄i.sa ná.kti\ 'vai, kai' ižbú d̄av̄am | aĩ. d̄av̄am || d̄auġáũ r̄i'ta | 'kad gr̄až̄e, ó.r̄k̄æst̄s²³ dúod | 'ó. ž̄i' d̄e tie kat 'šó'k. || 'p̄er, mù | 'p̄er, mù kù.nig(a) aĩ.n tie ž̄i' d̄e || 'tò, k̄e trad̄i.cij̄e\ bú.wa ||

Vestuvės. p̄eŋk̄õž'd̄e.s̄ems | p̄irm̄ais | r̄òd(s) | ž̄e.ni.jem̄es || nu.wa'ž̄æ.v̄am | v̄i.skas | suk̄al'b̄e'j̄zm \\ kù.nigs, bú.wa toks *'b'ó.n, za n̄ækù.niḡisk*s \\ iis̄ | iis̄(s) su_mú.m 'k̄ar̄, tu | p̄arva'ž̄æ.va ižḡe.r̄i || č̄e_pasi-- | [jk.] | š̄lū'ba\ d̄a.ve || i_p̄ats ar̄p – i.št̄ake tuoj, nusi'ré.ŋe.s | pas_mom̄ || me.s, n̄æva'd̄i.n̄xm | j̄i' | n̄es | n̄æ_pas_mà, n̄i\ ta_v̄æst̄i.ve²⁴ bú.wa | pas_màna c̄ò.tka | n̄edr̄i'sxm vad̄i' r̄i || beĩ iis̄, n̄æpra's̄i'ts, atva'ž̄æ.va || ka iis̄ prad̄e'je saki't̄, anig'd̄ò.tus̄ | k̄iek me.s_p̄ris̄.juk̄em! || ap̄i_s̄ava dav̄a.tk̄as iis̄ [jk.] || k̄aip_mit̄e'je | kai v̄i.skas | k̄aip_jo.s_j̄æm̄ pas̄a.k̄a i.špaž̄iñti \\ 'pasi'ḡe're | kai(p) prad̄e'je || d̄auġáũ 'tò, k̄i *el̄z̄i.ke\ bú.wa *p̄l̄u's̄kič̄e | m̄i.rus\ dab̄ar̄ || é. | i. | t̄i va_j̄o' br̄o'lis̄ | *'ó.ŋgins | v̄ie dr̄auḡa.va\ bišk̄u.ti || ti iis̄(s) s̄a.k̄a | k̄a.ju.s_l̄a.ukeĩ – š̄lū'ba\ 'd̄uo, s̄u gr̄ai.t | é. | tuó'i va' | ab'ž̄e.ni ju \\ u_ḡe're || á.-- | u 'p̄er, mù gi_n̄æb̄u.wa_t̄o. | ne_samaḡo.na | ne_t̄o_v̄i'na | al̄us\ p̄apr̄astas || á.-- | iis̄ gr̄ai.t | 'papr̄.š̄e r̄až̄.k̄slu's̄ti \\ r̄až̄.k̄slu's̄ti á.f̄neš̄e | gr̄ai.t | št̄ikli.ne\ pad̄e'je | iem̄ 'r̄až̄, k̄as, abe'j̄u' | é. | č̄e_p̄arri.š̄a \\ št̄ikli.ne an_tu_r̄až̄.ku' | i' | p̄arž̄æg'nó'je | liēpe | iis̄_p̄ats paḡe're | iem̄ paḡe.r̄i | i š̄lū'hs̄ [jk.] || i d̄a.ve š̄lū'ba \\ š̄p̄o's̄au i\ bú d̄ava || tie kù.niḡe | tuk̄ie_p̄a'ž̄m̄o'nis | k̄a iie_t̄i || pri_ãlt̄o'r̄aus t̄i(k) kù.nigs || ir_ĩ's̄p̄a.sa, koje tu, dav̄a'k̄e' l̄u išt̄o.r̄ies? || nu. i' | saki't̄ n̄e'ḡa, l̄u | k̄a iis̄(s) s̄a.ke | b̄ai.su | b̄ai.su | k̄at̄ j̄au t̄o.z dav̄a.tk̄os̄ p̄ap̄iola v̄i.sos, n̄æzi'm̄i.ŋgos̄i. l̄ici.p̄æra r̄u.ra\ [jk.] || u_j̄æzus | ižḡr̄u.v̄xm ju.k̄ais | n̄æb̄e'ḡa.l̄æm \\ α_č̄e_b̄u.wa | č̄e_b̄u.wa | dá i_tuk̄i's̄ænu' ž̄muñi \\ t̄ie, n̄æpa'te.ŋk̄it̄i ž̄u.r̄e'je i. j̄i' [jk.] || α_mú.m | j̄aun̄iem̄ | u_j̄æ.zus kai 'smà, gù \\ ka_juõk̄em̄ [jk.] || s̄a.k̄a | iēšk̄ó'j̄o | iēšk̄ó'j̄o | pə.-- | [jk.] pu_v̄i.sa | pu_v̄i.sa s̄a.k̄a p̄æ.kla | n̄æ'r̄až̄, d̄u\ k̄o' m̄ana, dav̄a'k̄e't̄es || *agniēška | é. | ti. mar-- | *magd̄u.te | v̄i.v̄isó'k̄os̄ | *b̄ar-b̄u.te | n̄æ'r̄až̄, d̄u || v̄i.su | iēškojau || 'kl̄a.u, s̄u vel̄ñi' | v̄æ.r̄d̄ 'p̄æ.k, t̄e. sm̄a.la – 'n̄e, r̄a | niēk̄u\ n̄æ'r̄až̄, d̄u || 'aci, n̄u pas_p̄a.ti lic̄i.p̄æra \\ n̄æ.k̄al\ s̄a.k̄a [jk.] || 'aci, s̄u.k̄a t̄ik_i. 'mà, n̄i\ s̄a.k̄a | 'ž̄vai, r̄om̄ ž̄i r̄i | 'aci, s̄u.k̄a – t̄ik_pur_pur̄ kai r̄riede | 'v̄e, s̄as da'v̄at, k̄as i.št̄rede\ [jk.] || [...] kiek_m̄e.s_p̄ris̄.juk̄em | kiek_mum smaḡu.ma | u_j̄ætu_mana! ||

Juozapas Šukutis, gim. 1926 m. Pakiršinyje, nuo ≈1961 m. gyvena Vainiūnų k.

Apie Palonų dūdų orkestrą ir linksmybes. *k̄æp̄a.l̄u 'k̄al, n̄i\ bú d̄ava | d̄auġáũ č̄e_v̄ar *r̄i.tik̄use | *v̄aiñi'nuse\ bú.wa č̄e | é. | pada'r̄i' d̄ava\ ḡægu'ž̄i.ñu_č̄e || dá aš_p̄ats i_muzi'k̄oñ, t̄u\ b̄o'w̄o | dá pu_k̄a, ru važ̄iuod̄xwom̄ | je.igu_č̄e | pr̄e_d̄i' du ó.r̄k̄æstra || *palu'nu d̄i' du ó.r̄k̄æst-ras̄ č̄e_b̄u.wa || nu_č̄e | apva'ž̄iuod̄xwom̄ || č̄ená.i i. *gr̄i.ŋkišk̄ | i. i. *sk̄e, r̄mus, atva'ž̄iuod̄xwom̄ | i. *v̄a.dak, t̄us č̄ená.i | *v̄aiñi'nuse\ t̄æ.k̄a gr̄ó't̄ 'k̄e, l̄us²⁵ 'k̄ar̄, t̄us va || nu_i' | i' | ž̄eñe | ž̄eñe bú.wa smaḡáũ | kai_dab̄ar̄ || dab̄ar̄ tas_j̄aun̄i.ms̄ t̄oks, pasi'd̄a.re | ne-- , ne-i, š̄ivzi-z' d̄uoju\ aš || ne_ja.m_reĩ. (k) kuk̄i' š̄o'ku' | ne_ja.m niēk̄ur niēka' – t̄i(g) ḡe.r̄i | ruk̄i' | i_v̄isó'kei(s) ž̄o'ž̄eĩs̄ || u_m̄as̄ | j̄au, n̄i_suseĩ.d̄xwom̄ | ne_mú.m reik̄e' d̄ava t̄ená.i mú.št̄is̄ | ne_mú.m t̄ená.i | niēk̄ur niēka || i. | ušt̄æ.k̄a tu_m̄ærḡá.ič̄u | ušt̄æ.k̄a v̄i.skas || u_kai_da-

²² Priesaga -st- čia, kaip ir Pašušvio šnekteje, turbūt gali turėti bet kurie kintamą būseną reiškiantys veiksmazodžiai (Kazlauskaitė 2002: 178, išn. 78; Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija 2004: 64–65).

²³ „Orkestras“.

²⁴ Daugiskaitinis daiktavardis pavartotas vienskaita (plg. *veselia*).

²⁵ Šio įvardžio galūnė yra tokia pat kaip būdvardžių ir skaitvardžių nuo keturių iki devynių (žr. išn. 19).

bərɪ | tɛ_næduok diève\ || tɛi_jætus | tɛi_dãũžasi\ tuòj | tuòj mù.sasi\ | tuoj_tuòj | visó_ku\ || nɛ-dĩrɸ\ | nænais\ || 'pɛr,mà nãi.na | prisĩ.geræ_samər'lã.ka | dãũgãũ_ãi.na.i_šõ_ĩkũs\ || [...] dabərɪ nɛ_bj_tu_ 'dãi.nũ.gĩrdé_tĩs | nibi_nièkur\ nièka || tĩ(k)_ 'kɛĩ.ksmɛ\ visó_kɛ | 'ãi.dã.mĩ | gã.tvesɛ | ti(k)_kéikæs\ [...] || bú.dava | padzi'núodãva\ || bú.dava tukú' | dzinus'ni_ku\ || čená.i pas_mú.m bú.wa | kɛ.læta tukú\ || nú.ĩ | bú.dzva kad_ĩ_ũzdzi'núoi\ || ir_*kab'luò,sè\ va_čɛ_bú.wa | 'tò,kɛ *gène\ givã.na || tɛ_kad_ũzdzi'núoi | nɛ.tĩ | kĩ.ta | i_tɔ_ká.imo | nãi.n | gãř.sɛ\ ta_ 'dãi.nã | nu.-- nú.skamb\ | jè || u_dabərɪ_jãu_vã | nesi'gɛř,dĩ tu_ 'dãi.nũ. | nebesi'gĩř,dĩ nièkur\ ||

va_væstũ.wu\ dãũgã tã.k(a) adgró'ĩ | nò_ĩ | i'dò_mũ\ bú.dava || řiz_ 'diè,nãs pu_kæ.-- || sɛp'tĩ_nĩ gró_dzwom_va || pasi-- | pɔ-- | pu_řĩs 'diè,nãs gró_dzwom | dvejo'se pũ.sɛsɛ || vænõ_ 'pũ.sɛ\ | pó'ra 'diè.nũ. | kĩtõ_ 'pũ.sɛ\ | nũ_ĩ tɛĩp_va\ || nò_ĩ | 'smã.gũ\ bú.wa || dãũgãũ_jãu_ĩř ap-- | apsi.vede\ tíe | tie_muzi'koř.tɛ || viens_ čè\ iřsi'skĩ.řste | kĩ.ts čè\ iřsi'skĩ.řste | va_ĩ | ĩ-- | i.si-- | i.si-- | pasã.nã_ĩ | tie_muzi'koř.tɛ || viens_ | viens_ iřva_žã.va visã.i iř_mũ'su krã.řta || ĩ_ĩ | tas_kapeli'mé.iř-ter's\ | *blõ_žɛ\ bú.wa || nò_ĩ | tɛĩp_ĩ | iřni'ka\ || jãu_pasi'dã.re | nãũ.jas\ jãu_ó.řkæstras || [...] ã_mã.s_ | ti_paprãstɛ\ tĩnã.i [grodavom] || vat_ĩž_ 'gãl,wõ.s | kòke malõ.dijie usi-- | usi-- | usi'mĩ.sliĩř_va | nò_ĩ prã.dãd_ĩ | tas_kapeli'mé.iřter's\ va_kuké malõ.dijie uřvã.ra\ | nò_ĩ | va_ĩ ta_malõ.dijĩ bú.wa | ĩ_lzãkĩ_dãvas\ || jó_ku tĩnã.i nãbũ.dzva tu_ 'gãĩ.dũ\ | nãbũ.wa nɛ_tu_nò.tu\ | nièka_tɛ || kã.imĩškɛ\ tã.(n)_ĩ nu_pagró_dãvam | ã_vãlũs.kã\ tĩnã.i | kã_v | nũ || [...] ãřɛñ²⁶ | ba-ra'bã.ñci.kš\ bõwo | tɛ_max_ĩ | [jk.] || ãřɛñ_lãbɛ nesi-- | nesi'tei'rãvo\ [kaip meliodijũ iškoda-vo] || ka_tĩktãis | va_lzã.kõ\ tã.kta | va_kã_kã | ĩ_dãũgãũ nièka\ mã(ñ)_ne-- || nerei'kɛ_ĩɛ\ tu_malõ.diju || [...] iř_kãř.ta | su_ãrmõ.nik\ || grã.ji_jõ || dãũgãũ | nusi'pɛř.kõ || iř_ĩ || 'mã.tũs iřtar'nãvo | uřž_ĩɛ r-- || smãtõ_nõs pride'rɛ_ĩɛ\ řõm.ta lĩ.tu\ | pũ.zbɛřnɛ(m) | mã.tãm\ || u_kã-ĩp_rɛĩ.k | jãu_rũ.sɛ uřž_ĩɛ | uš_ 'kè_lũs.rũ.blũs atĩ.dave tas_ 'ũ.ki.ni.kš | ĩ_tũ_ ne-- nãtu'rɛ_ĩɛ visũ\ dã || nò_tĩ | nu_ãr,muni'kɛ_tã\ nusi'pɛř.kõ | vã_ĩ | ĩ_vɛ.sĩ\ mã.tã iřž_ĩɛ_ũř [jk.] || ɔ_kã_pã-cã.nui | kã.s.jã.m_rũ'pi? || vã_ĩ | kãip_va_sã.ka | tɛ_va dũona vã.lgõř | ĩ_ĩ | ãr,muni'kɛ_tã unt_ 'pè_ĩũ | ĩ_ 'ɛĩ_nũ kõř | kõř_vãkã'rũ.skõs | kõř pas_ 'pã.nãs | nò ||

Nelaimingas atsitikimas. dãũgãũ_čɛ_pu_ 'kã.ru | kãi_prãdɛ_ĩɛ | jãu_šã.udi.ĩ | kãi_mɛ.te 'bõ.m.bas | čɛ_va_lãbɛ di-- | debe'si's\ uřž_ĩɛ tõks_dũ.mu | tɛsõ_(g)_kãip || tenã.i sprõ_gã\ kas_nõrs || dãũgãũ_čɛ | dɛ_dɛ | è_ĩ | važã.va | prõ-- | prõ_*_valat'kõ_nĩs | prõ_ta_sã.ñdɛl' | rã.da cɛčkũ.kã || ta_cɛčkũ.kã pã_ĩme | pakĩ.bĩnã | ĩ_ĩ | vĩ.duřũs_ĩždrã.skɛ | roř.kõ\ sudrã.skɛ || [xxx] nũ.veže ĩ_ligõ_nine | ĩ_*kɛ'dã.i.nũs | nũ_ĩ | ĩ_givã.nã\ || 'dã,bãř nesɛnɛ | pó'ra_mã.tu | kãi_mĩ.rɛs\ || givã.nã lig_ãř_tuonež'dɛ.ři(m) mã.tu\ žmugɛ.lis || jãu_ĩž_bũ.wa | roř.kõ\ susĩku'liè-čĩjɛs | ĩ_ĩ | vĩ.duřũs_ĩždrã.skɛ || [...] nũ_tĩ | dãũgãũ | ĩ_ligõ_nine\ nũ.veže | ĩ_*kɛ'dã.i.nũs\ || nũ_ĩ | tigĩ_čɛ_nežɛnõř | ã_su_ 'ãř.klɛis\ vɛ.žɛ || kã_gĩ | 'pɛr,mã | nɛ_tu_mã.řĩnu\ | nɛ_tu_ãutõ_bũsu\ | kõř.gĩ | nãbũ.wa || kã_bũ.wa | žɛnõ_kãd | pra_ãĩ.dzva_ãutõ_bũsɛř | tũ_ĩ | prãdɛ_ĩɛ_ɛĩ.(ř) | tĩnã.i_ãř_nũsã'lĩ\ || bzi'sõ_gã.lã | tĩnãĩ_šã.dũ.va\ || tɛip_ĩ_vã_ĩ -- pãr_diẽna 'vĩ.nũs prãdɛ.-- || prãĩ.dã-va\ || kãip_nièkur | nɛ_ta_plãñ.ta | nɛ_nièka\ | gi_čená.i bú.dzva_visãĩ\ || nu_tõks | kã.ĩmã | kɛlũ.kš bú.wa | ĩ_vĩ.skas\ ||

Tik per metus dviratį užtarnaudavo. ãř_jãu | kãtu'řõ_lãk²⁷ mã.tu | tãrnãvoř | tĩ_dã_ĩ | dã_pɛ_řčɛs\ vã.ĩkšçõjo || nãbũ.wa | iř_kã\ nupɛř.kĩ [dviračio] || dvĩ.rãčũ\ bú.wa || bã.rnũs\ tãrnã.va pãr_ 'mã.tũs | dvĩ.rati_ũřtar'nã.va || uř_dvĩ.rati\ skãĩ.tes_ũř | uř_dõ_řɛm_tũs lĩ.tu\ tãrnã.va || ã_ĩ | ã_dõ_řɛm.tõ | ã_ 'kãtõ_r\ řɛm.tɛ || ,nebãa'ci.mã.nũ | kĩek_ĩ taz_dvĩ.ratiš bú.wa\ || nu_tĩ_võtr_ĩřikɛ_ĩɛ tãrnã.ũ 'vɛ_sũs 'mã.tũs | kãd | kãd_gãtɛ_tũm dvĩ.ra.tĩ\ nũ-si'pɛř.kĩ ||

²⁶ Kaip ir gretimose panevėžiškių šnektose, Baisogalos apylinkėse įvardžius, prieviksmius linkstama pailginti dalelytėmis (plg.: ašen, vėlek).

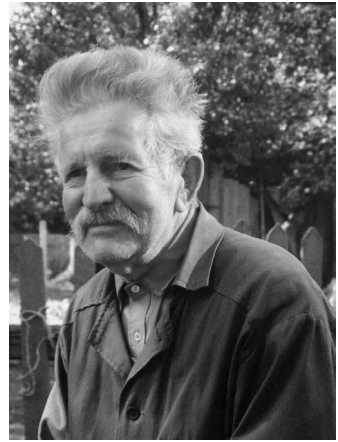
²⁷ Sudurtinio skaitvardžio vienaskaitos galininkas pavartotas be galūnės.

Laikrodį stribukai išsinešė. nu_tj_bũ.wa\ | lãĩ.kružũ
 bũ.wa\ || àlè | ale_jãu_tẽp | nešó'ĩ netæ.kã || nešó'ĩ | ne_niẽ-
 ka\ || [...] pãr_kã.ra | kai_bõwõ | nusi'peř.kẽš\ kuki_tinã.i ||
 nu_àlè | padé_je i.stã.lẽu\ || atẽ_je ru.sẽ | nõ_ĩ | kra'ti_dx.mi_tie |
 řřribũ.kẽ | kã tinã.i | i_pasĩ.me ta_lãĩ.kru di\ | i.si.nẽšẽ\ || i |
 aš_ĩšẽ_õ su_kũ.læ.mu²⁸ kũ.lĩ(t) tinã.i | nu_ĩ | pa'reĩ_nũ | 'žũ_řũ
 ,ka_ne'bẽ[ra] \\ mãna lãĩ.kru_žẽ || sãkõ | a_næbũ.wa 'řvè,ẽũ.? ||
 bũ.wa sã.kã | řřribũ.kẽ | çe_stã.lẽu | sã.kã ,dari'né_je\ ||

Kokie stogai būdavo. nu_tẽ_dãu.gãũ | jãu_ĩš_ũ
 pu_kã.ra | [...] | jãu_žmó'nis visĩ | pasĩ'dã.re mařĩ.nãš i(š)
 'řkie,drũ.dró'žãmas || nu_ĩ | pradé_je | jãu leĩtẽ.lũ | 'řkie,dr(ũ.)\
 ,usi'deř.kĩ [stoga] || gĩ. | õ_ | u_ĩ_ĩš_kãř.ta | tigũ pu_kã,ru | vĩ.sa
 lãĩ.kã bũ.wa | bũ.wa řãudi.nẽ\ dãu.gã.use || da_řĩ.pere | næbũ.wa\ ||
 palã.uk pu_kã,ru | tẽ_çe_jãu tik_pradé_je tã_jãu řĩ.pẽrĩ\ jãu | gamĩ.nĩ || Juozapas Šukutis
 nũ | çe_řpu bũ_dxã || tai_ĩš_cĩ.mũntã\ kãš_pada'ri_dxã tinã.i ||

alæ_lãbẽ 'soň,kũ(s)\ stó'gš bũ.wa | ,næpa'tãř.tĩn\ || dãu.gãũ_mat kã_aci'rã.da řĩ.pere |
 ti_tũoř_jãu 'řĩ.pẽ_řũs m-- | igi'vẽ.nĩdĩnã || u_pãšk'çe_řpẽř [dgs.vard.] nũ_ẽme\ jãu nu_stõ'gu ||

Apylinkių kalviai. nu_kad_bũ.wa | ju | tu_kã.lĩvũ | alæ_kãd_ãš_ĩ | 'gã_řãĩ ,næ-
 a'cĩ.mænu\ || tũks_*ružẽ.nĩškĩš\ bũ.wã čenã.i | *pã.kĩř,řĩni.ĩ dĩ.rba || tũks_pãřũ.teř_lãbẽ bũ_dxã ||
 je.igu_jã.m'nó_řĩ kã\ ,pakãmõn'dũoĩ | a_kã_ | ti_ũĩs | 'kũ_jũ_řřõň.gdxã sã.kã || je.igu_'mó,kĩ | ti.
 [jk] | ,næmu'kĩ_kl | alè | pasĩda'ri_kã pãts [jk] || tãĩp_tã.te | ,ãmžĩ'nã.tẽřĩ²⁹ juõgdzãš\ || sã.kã |
 i_næpa-'ã.ĩřkĩsĩ\ | ,næpãsa'kĩ_sĩ || je.igu_pã.dãve | tægu_dĩ.rũ | ,næpa-'ã.ĩřkĩsĩ || [...] dãu.gãũ
 čenã.i | kãip_ĩ_mã.nã miňõ³⁰ | tẽ_çe_*bãř.t.kũš toķš bũ.wã || *vziñũ_nuse\ vã | kã.lĩvis || iř_gĩ
 jĩz_*bzi'sõ'ga,lõ\ dabãř_givã.nã || mĩ.re\ ,ãmžĩ'nã.tẽřĩ || [...] u_dãu.gãũ tẽ_çe_tukie | tukie 'vè,řĩ | va |
 sa-- | sãva'mõ'křlẽ_vã || ,nãsa'kĩ (k) | kat_kã.lĩvis || nũ | *janũř'kõ'nũse | va_bũ.wã *matã.itĩs ||
 nũ | tẽ_tẽnã.i jãu | jãu_glã.unũs || *matã.itĩs | jãu | 'ĩis_ĩ_ã_ř,kũš kã.uřtĩ.dãva | i_pãts_jãu_kã-- |
 i_kã'řũome.nẽ\ tãrnã.vẽř | jãu_'kã.lĩvũ | tinã.i 'ã_ř,kũš kã.uřte || nõ_ĩ_tẽ | dabãř_çe_turẽ_je |
 kã.lã³¹ | turẽ_je vĩ.skã | *janũř'kõ'nũse || ale_tj_vã | 'dã,bã_ĩř_gĩ_jãu | musẽ_ĩ_ĩřĩ'krã.uřte i_miẽs-
 ta | i_çe_pãlĩ.kã 'ũ'kĩ.nĩ.kẽ\ || tẽ_mĩ.re_ũĩs | ,nẽbẽgi'vã.nã\ žmugẽ.lĩř ||

Juozapas Šukutis

Pasakojimus per 2003 m. „Versmės“ leidyklos surengtą ekspediciją Baisogalos apylinkėse įrašė ir iššifravo Aušra Kaikarytė.

Transkripcija

Ženklų reikšmės:

- – taškas aukštai dešinėje raidės pusėje rodo, kad balsis (ar dvigarsio dėmuo) yra ilgas,
- ˙ – taškas žemai dešinėje raidės pusėje rodo, kad balsis (ar dvigarsio dėmuo) pusilgis,
- ˘ – kairinis kirčio ženklas, kuriuo žymimas trumpųjų skiemenų kirtis,
- ˘ – dešininis kirčio ženklas, kuriuo žymima ilgųjų skiemenų tvirtapradė priegaidė,
- ˜ – riestinis kirčio ženklas, kuriuo žymima tvirtagalė priegaidė,
- ˚ – ilgųjų (ir pusilgių) skiemenų priegaidės variantas, vadinamoji vidurinė priegaidė,
- ' – atitinkamai pagrindinis ir šalutinis kirtis,
- α – trumpas redukuotas a,
- ã – balsis a su o atspalviu,
- æ – platesnis už e balsis su a atspalviu,
- ã – vidurinės eilės vidutinio pakilimo e tipo balsis,

²⁸ „Su kuliama ja“.

²⁹ Linkėjimas amžiną atilsį sutrauktas į vieną žodį.

³⁰ „Mano atsiminime, prisiminime“.

³¹ Dėl l̥ kietėjimo susidaręs ã kamieno daiktavardis.

- e – neįtemptas, tarpinis tarp e ir i balsis,
 ɛ – siauras ir labai įtemptas vidutinio pakilimo balsis,
 ɛ̃ – suužpakalėjusių e ir ɛ tipo balsių atmaina, vartojama tik po kietųjų
 priebalsių,
 i – už i atviresnis balsis,
 ɨ – suužpakalėjusi balsio i atmaina,
 ɪ – neskiemeninis i, pakeičiantis išblėsusį j,
 o – siauras ir labai įtemptas vidutinio pakilimo balsis,
 ɔ – siauras neįtemptas, tarpinis tarp o ir u balsis,
 ɔ̃ – labai supriešakėjęs o,
 u – už u atviresnis balsis,
 ʊ – neskiemeninis u, pakeičiantis išblėsusį v,
 ʊ̃ – redukuotas murmamas (vos girdimas) balsis, kartais pasitaikantis galūnėje
 po kietųjų priebalsių,
 ʊ̄ – redukuotas murmamas (vos girdimas) balsis, kartais pasitaikantis galūnėje
 po minkštųjų priebalsių,
 w – abilūpis priebalsis (jį tariant lūpų plyšys būna apskritas),
 ʒ ʒ̣ – afrikatos dž, dz,
 ŋ – gomurinis priebalsio n variantas, vartojamas prieš minkštuosius priebalsius
 k, g,
 n – gomurinis priebalsio n variantas, vartojamas prieš kietuosius priebalsius k, g,
 x – priebalsės ch ženklas,
 γ – ženklas, žymintis priebalsį, artimą h,
 ʔ – sukietintas priebalsis l,
 p ʔ k... – suskardėję priebalsiai,
 b ʔ d g... – suduslėję priebalsiai,
 t̪ d̪ b̪... – minkštieji priebalsiai (žymimas tik tų priebalsių minkštumas,
 kurie yra prieš užpakalinės eilės balsį, žodžio gale, junginyje tiesiogiai
 prieš minkštąjį priebalsį ar retais atvejais prieš kietąjį priebalsį, pvz., *alkšnis*
 ~ *alksnis*),
 l̪ l̪̣ – ryškus tono kilimas, kritimas, kilimas-kritimas,
 l̪̣ – neryškus tono kilimas, kritimas,
 l̪̣̣ – tęsiamas tono kilimas, kritimas,
 l̪̣̣̣ – tono kilimas su kritimo tendencija,
 l̪̣̣̣̣ – tono kritimas su kilimo tendencija intonuojamo segmento pabaigoje,
 l̪̣̣̣̣̣ – staigus bendras sintagmos tono pakilimas, kritimas, žymimas prieš
 atitinkamą žodį,
 ˘ – nekirčiuoto ir kirčiuoto žodžio jungtis,
 || | ˘ – frazės pabaigos, sintagmos ribų, neryški sintagmos vidaus pauzės,
 ˘ – netikėtas kalbėjimo srauto protrūkis arba staigus intonacijos posūkis,
 — – netikėtas šnekos srauto pertrūkis žodžio viduryje,
 – – atviroji sandūra, žymima balsių junginiuose, kurie be šio ženklų gali būti
 skaitomi kaip dvibalsiai,
 * – ženklas, žymintis tikrinį žodį,
 () – išnykęs garsas ar skienuo,
 [] – autoriaus intarpas bendrine kalba, transkribuoti autoriaus klausimai
 pateikėjui.

Nefonetinius dalykus nurodo šie ženklai

(žr. Urnėžiūtė 1998: 134, išn. 9):

- [xxx] – sunkiai suprantamos, todėl praleistos vietos,
 [...] – praleistos vietos,
 [jk.] – juokas.

Literatūra

- Kazlauskaitė R. Žemutinio pakilimo balsiai Pašušvio šnekteje,
Kalbotyra, 2001, t. 50(1), p. 43–52.
 Kazlauskaitė R. Pašušvio šnektos fonologinė sistema: vokalizmas
 ir prozodija: Daktaro disertacija, V., VU, 2002.
 Kazlauskaitė R. Fonemų /ɛ̃/, /õ/ ir /ie/, /uo/ atitikmenys
 nekirčiuotuose kamienuose Pašušvio šnekteje, *Kalbotyra*,
 2004, t. 52(1), p. 71–80.

- Lietuvių kalbos atlasas: Morfologija*, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius, 1991, t. 3.
- Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, moksl. red. L. Grumadienė, Vilnius, 2004.
- Skirmantas P., Girdenis A. Naujesni tarmių fonetinės transkripcijos rašmenys, *Kalbotyra*, 1998, t. 47(1), p. 107–121.
- Urnėžiūtė R. Kodų kaita joniškėčių šnekamojoje kalboje, *Kalbotyra*, 1998, t. 47(1), p. 131–142.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius, 1980, d. 1.

TAUTOSAKA

Baisogalos apylinkių pasakojamosios tautosakos bruožai*

Jūratė Šlekonytė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Dar ir dabar užrašomi folkloro kūriniai liudija šiame krašte gyvavus turtingą sakytinę tradiciją. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (toliau – LTR) sukauptas nemažas pluoštas Baisogalos krašto žmonių dvasinės kultūros lobių. Juos papildyti pavyko 2004 m. birželio 7–14 dienomis vykusios ekspedicijos medžiaga.

Šiame straipsnyje įvertinsime Baisogalos krašto žmonių pateiktų pasakojamosios tautosakos kūrinių žanrinę įvairovę. Lygindami senuosiuose rankraščiuose išsaugotus kūrinius su neseniai vykusios ekspedicijos duomenimis išsiaiškinsime, ar pakito repertuaras bei išskirsime būdingiausius Baisogalos valsčiaus pasakojamosios tautosakos bruožus.

Tautosakos rinkėjai ir pateikėjai

Aptariant kokį nors objektą, paprastai jo raidos etapus stengiamasi apžvelgti remiantis chronologine seka. Šia taisykle pasiremsime ir apžvelgdami Baisogalos apylinkių tautosakos rinkimo istoriją. Liaudies kūryba čia pradėta rinkti dar tarpukario laikotarpiu. Seniausia medžiaga randama P. Merecko 1926 m. sudarytame rinkinėlyje. Jame yra ir iš Baisogalos miestelio gyventojų užrašytų kūrinių. Pateikėja O. Bobkevičaitė papasakojo sakmių apie vaidenimąsi, numirėlius bei burtų¹.

1931 m. keturių pasakų rinkinėlį Tautosakos komisijai pateikė Pākiršinio pradinės mokyklos direktorius Kazys Rapšys. Pasakas užrašė tos mokyklos mokiniai. Į rinkinį sudėtos dvi stebuklinės, po vieną buitinę bei melų pasakas².

1933 m. sudarytame gamtininko Jurgio Elisono rinkinyje³ aptinkame Baisogalos apylinkėse užrašytas buitinę pasaką, pasaką apie kvailą velnią, mitologinę sakmę.

Petro Būtėno padavimų rinkinyje išliko vienas padavimas, skirtas Baisogalos miestelio bei Kiršino upelio pavadinimų kilmei paaiškinti⁴. Deja, kūrinys nėra visiškai autentiškas, jo turinys gerokai suliteratūrintas.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 10 12.

¹ LMD I 621(65–89).

² LTR 212.

³ LTR 270.

⁴ LTR 3087(21).

Kaip ir daugelyje Lietuvos vietovių, renkant Baisogalos krašto tautosaką daugiausiai prisidėjo pavieniai entuziastai. Ryškiausią įnašą regime Valatkonių kaimo ūkininko Vlodo Žaromskio veikloje. LTR pavyko aptikti net penkis stambius jo parengtus tautosakos pluoštus. Galime numanyti, kad V. Žaromskio entuziazmas rinkti tautosaką buvo nulemtas materialinės paskatos, nes už surinktą tautosaką mokėta. To įrodymas būtų prie tautosakos rinkinėlio pridėtas laiškas archyvo vadovui:

„Patiekdamas Archyvui šią sąskaitą prašau už surinktą medžiagą skyrti atliginimą. Taipgi prašau atliginimo ir už IV pluoštą mano surinktos tautosakos, kuris pasiūstas Tamstoms š. m. spalio mėn. Su aukšta pagarba – ūkininkas Vladas Žaromskis“⁵.

Tačiau tokias abejones išsklaido pati medžiaga. Versdami lapus pastebime, kad kūriniai rinkti ir fiksuoti labai atsakingai, pedantiškai suregistruoti ne tik pagrindiniai pateikėjo duomenys, bet ir kūrinų išmokimo aplinkybės. Pasakos užrašytos palyginti neblogai, išlaikyta autentiška kalba, beveik neaptinkama koregavimų. Iš to galime daryti išvadą, jog liaudies kūrybos rinkimas V. Žaromskiui buvo malonus hobis. Tautosaką jis pradėjo užrašinėti ir siųsti į tuometinį Tautosakos archyvą maždaug nuo 1935 metų. Būtent šiais metais datuojamas pirmasis atsiųstas pluoštas. Rinkinėlyje sukaupta pasakų, dainų, patarlių, prietarų⁶. Metais vėliau sudaryto rinkinėlio⁷ repertuaras pasižymi nedidele žanrine įvairove. Čia dominuoja obsceniški anekdotai, tarp kurių išiterpia keletas pasakų, žaidimų, papročių aprašymų, piršlio korimo oracija⁸. Ypač vertinga oracija, nes čia aprašoma ir ją lydinti vestuvinės apeigos. Tais pačiais metais surinkti dar keli tautosakos pluoštai. Viename jų vyrauja pasakojimai, papročių aprašymai, aptinkama ir pasakų⁹. Kiek vėliau V. Žaromskis Tautosakos archyvui atsiuntė dar du folkloro pluoštus¹⁰. Pirmame rinkinyje randame pasakų, pasakojimų, burtų, prietarų, dainų, patarlių ir priežodžių, mišlių. Dėmesio verti ūkininkės Ulijonos Petraitienės pateikti religinio atspalvio pasakojimai apie šv. Lauryną (45), šv. Elžbietą (46), šv. Izidorių (47), šv. Zitą (48), šv. Antaną (53, 54), šv. Jurgį (57), apie kunigo pamestą ir žuvų (94), bičių (95) išgelbėtą Švenčiausiąjį. Pastaruosiuose kūriniuose išvelgiama, kaip žemdirbiškoji kultūra adaptuoja krikščioniškuosius simbolius. Antrajame pluošte sukaupia dainų, pasakojimų, keletas stebuklinių, novelių pasakų, burtų, prietarų, patarlių, priežodžių.

Daugelį metų rinkdamas tautosaką, V. Žaromskis aptiko puikių tautosakos pateikėjų. Visų pirma dėmesį patraukia pasakų sekėjas Ignas Paura. Užrašinėtojas pažymėjo savo pastabose, kad

„Paura nemoka skaityti. Pasakas išmoko iš savo tėvo ir kitų žmonių. Kaip darbininkas gyveno nepastoviai –ėjo iš dvaro į dvarą; iš ūkės į ūkį“¹¹.

Kaip žinome, tautosakos pateikėjui nerastingumas nėra didelė kliūtis, netgi at-

⁵ Laiško kalba netaisyta.

⁶ LTR 786.

⁷ LTR 988.

⁸ LTR 988(102).

⁹ LTR 787.

¹⁰ LTR 1060, 1062.

¹¹ LTR 786.

virkščiai, iš tokio žmogaus užrašyti kūriniai būna itin persismelkę liaudiškąja autentika. Įdomu, kad civilizacijos išradimai pasiekė ir neraštingą kaimo žmogų. Antai I. Paura stebuklinėse pasakose mini telefoną, orlaivį. Iš I. Pauros V. Žaromskis išgirdo devynias pasakas. Pasakos pasektos rišliai, o tai leidžia daryti išvadą, jog mėgtos dažnai sekti. Kūriniai labai išplėtoti, dažnai dėka kontaminacijų, t. y. jungiant į visumą skirtingų tipų pasakas. Akivaizdus pavyzdys yra pasaka apie poną, ieškojusį vaito. Ji susideda iš keturių buitinių ir vienos formulinės pasakos¹². Pasakos susiejamos paprastai – jos seka viena po kitos, ir kūrinių nesunkiai būtų galima išskaidyti į atskiras dalis. Jungiamoji šio kūrinio grandis yra pagrindinis personažas – vaitas, kurio nuotykių ir iliustruojami būtent šiomis pasakomis. Taip pasakotojas savo talento dėka sukuria spalvingą herojaus nuotykių epopėją. Kitos dvi stebuklinės pasakos pasižymi vientisumu, kūrinių kalbos gyvumu, ekspresija. Pasakos veiksmas vystomas tolygiai, be nereikalingų pertarų, labai įtaigiai. Neretai pasakojant apie rimtus įvykius, persismelkia komizmas, tarsi savotiškas atpildas už herojaus skriaudą, pvz.:

„Priėjo, sako, parduok tuos obuolius. Tokie gražūs tie obuoliai, kvepia – pasiukvatijo nupirkt visus tris, bus visiems po vieną: karaliui, karalienei ir tai jų karaliukei. Dabar parsinešė ji tuos obuolius, suvalgė visi po vieną, žiūri – kad jie į ožkas ir ožius pavirto. Nusigando visi, verkia. Kai verkia, tai ožio balsais bliuana – bee“¹³.

Šešias pasakas pasekė Valatkonių kaimo gyventojas Antanas Urbonas. Kaip pažymėjo pastabose V. Žaromskis,

„A. Urbonas yra truputį kuprotas, bet linksmo būdo ir mėgsta pabliuznyti. Skaityti ir rašyti moka. Pasakas išmoko iš įvairių žmonių eidamas iš vieno dvaro į kitą (tarnauti)“¹⁴.

Iš A. Urbono užrašyta daug kūrinių, tačiau didesnė jų dalis yra nešvankūs kūriniai (anekdotai, buitinės pasakos su obsceniškais vaizdais). Dėmesio vertos yra pasakos. Tai stebuklinė pasaka apie stipruolį¹⁵, išsiskirianti nuotaikinga finaline formule:

„Kad iškėlė vestuves puikiausias. Ir aš ten baliavojau. Atsiguliau sklepe ant pakulų. Vainos čėse rinko pakulas armotoms užkišt ir mane susuko su pakulom: užkišo armotą. Kai šovė ir atlėkiau aš čia į Valatkónis, nukritau ant akėčių ir dabar tebegyvenu tuose Valatkónyse“¹⁶.

Gražiai pasektos pasakos apie karalaite ant stiklo kalno¹⁷ bei karalaite karste¹⁸. Tarp kūrinių įvairovės įsiterpia viena pasaka apie kvailą velnią¹⁹.

Nedaug duomenų rasta apie tautosakos rinkimą sovietiniu laikotarpiu.

¹² LTR 786(49).

¹³ LTR 786(50).

¹⁴ LTR 988.

¹⁵ AT 301B.

¹⁶ LTR 988(45).

¹⁷ AT 530.

¹⁸ AT 307.

¹⁹ LTR 988(50).

Ekspedicijos metu besidomint vietiniais tautosakos rinkėjais, Baisogalos bibliotekoje aptiktas Vlado Žaromskio prisiminimų bei tautosakos pluoštelis. Tikėtina, jog tai yra tas pats anksčiau minėtas aktyvus tautosakos rinkėjas, nes sutampa gimimo data. Abejonių kiek sukėlė skirtinga pavardžių rašyba. Paaiškėjo kai kurios šio žmogaus biografijos detalės. V. Žaromskis gimė labai gausioje šeimoje. Su pirmąja žmona jo tėvas turėjo devynis vaikus, o po jos mirties vedęs antrą kartą susilaukė dar penkių atžalų. Vladas buvo paskutinis vaikas šeimoje ir gimė praėjus mėnesiui po tėvo mirties. 1941 m. V. Žaromskis vedė Eleną Damašaitę iš Skėmių, susilaukė dviejų dukterų ir sūnaus. Iš kūrinių metrikų sužinome, kad tautosaką jam rinkti padėjo ir vaikai.

Didesnę minėto rinkinėlio tautosakos dalį sudaro Onos Urbaitės-Jonaitienės pasakojimai ir oracijos. Tai talentinga pasakotoja. Pažymima, kad O. Jonaitienė

„mokėjo visokių istorijų ir oracijų, buvo pagarsėjusi pasakotoja. Giminių ar kaimynų suėjimuose visada ką nors papasakodavo, mokėjo pritaikyti. Jei gyvenimas būtų kitaip susiklostęs, galbūt būtų buvusi antra Žemaitė“²⁰.

O. Jonaitienė pasakė keletą vestuvinių oracijų. Ne visi iš jos užrašyti kūriniai yra vientisi, veikiausiai pateikėja jų gerai neprisiminė, tačiau juose išlaikyta oracijoms būdinga pateikimo forma – galūnių rimavimas, absurdiški vaizdai, kuriami pasitelkiant oksimoroną („*Ant vandens ugnį įkurt ir sušaldyt*“)²¹. Įdomu, kad ji ir dainas ne dainavusi, o sakiusi kaip oracijas. Iš šios pateikėjos užrašyta ir melų pasaka apie didelį meitėlį²². Rinkinėlyje aptinkama ir paties V. Žaromskio mokėta tautosaka. Tai visas ciklas pasakojimų apie čigonų nuotykius, keletas mitologinių sakmių apie velnius bei buitinė pasaka. Kūriniuose ryškiai jaučiamas kalbos redagavimas – sakinių konstrukcijų stilizavimas, dėmesys smulkioms detalėms.

1990 m. iš V. Žaromskio pasakojimų užrašė baisogalietis Stanislovas Černiauskas. Tai atsiminimai apie naktigonų išdaigas, mitologinės sakmės apie velnius (dalis jų pasikartoja aukščiau minėtuose V. Žaromskio atsiminimuose). Pasak S. Černiausko, ši medžiaga buvo panaudota kultūriniais tikslais. Ja remiantis parengtas 1,5 valandos scenos etnografinis vaizdelis, rodytas Baisogaloje, Vilniuje.

Paskutiniai tautosakos užrašymai yra iš jau anksčiau minėtos ekspedicijos. Jos metu daugiausia užrašyta dainų, tačiau kai kurie pateikėjai papasakojo ir įdomių pasakojamosios tautosakos kūrinių. Dominuoja sakmės, tikėjimai. Turbūt nieko nunistebins pastaba, kad pasakų sekimo tradicija jau yra beveik sunykusi, menkai kas atmena ir gali rišliai pasekti šių kūrinių. Vis dėlto pavyko aptikti gerą pateikėją, papasakojusį nemažai įvairių žanrų kūrinių. Tai baisogalietis Jonas Jankūnas. Daugiausiai jis prisiminė ir papasakojo mitologinių sakmių. Nustebino, kad šis žmogus mokėjo nemažai taip retai užrašomų etiologinių sakmių. Iš jo užrašėme ir padavimų. Tai bene vienintelis pateikėjas, kuris mums pasekė dvi stebuklines pasakas. Tiesa, jos nėra vientisos, pastebimi akivaizdūs minties šuoliai, rodantys, kad pasakos arba seniai sektos, arba tokios nugirstos. Geriausiai pasektos buitinės pasakos. Jaučiama, kad pasakotojas dar ir dabar jas seka. Žinoma, dar reikia paminėti ir anek-

²⁰ LTR 7483(3).

²¹ LTR 7483(9).

²² AT 1960A.

dotus, kurių dauguma yra lokalinio pobūdžio. Nuotaikingų pasakojimų, komišku nutikimų iš savo jaunystės, anekdotų, sakmių papasakojo Vytautas Narakas iš Palūnų kaimo. Iš jo nugirsta ir jau anksčiau minėtų bei naujų nutikimų apie čigonus. Dvi buitines pasakas pasekė Jadvyga Kablienė. Likusieji pateikėjai daugiau papasakojo sakmių, tikėjimų, pasakojimų.

Padavimai

Padavimai – tai pasakojimai apie tam tikrus praeities įvykius. Jais žmonės stengėsi paaiškinti konkrečių aplinkos objektų kilmę, ypatybes. Daugelis padavimų atsakymą suteikia nukreipdami žvilgsnį į tam tikrus istorinius įvykius. Žmonėms pirmiausia rūpėjo toji aplinka, kurioje jie gyveno. Todėl ypač paplitę miestelių pavadinimų kilmės aiškinimai. Tokie padavimai būna dvejopi: vieni siužetiniai, su centriniu įvykiu, o kiti – trumpi, vieno ar dviejų sakinių su vietovardžių etimologizavimu²³.

Baisogalos gyventojai dar ir dabar žino padavimą apie miestelio kilmę. Juo stengiamasi paaiškinti, iš kur atsirado Baisogalos pavadinimas ir kodėl būtent šioje vietoje įkurtas miestelis. Vieni padavimai yra labai trumpi, vieno ar kelių sakinių. Paklaustas, iš kur atsirado Baisogala, pateikėjas trumpai paaiškina: „*Baisus galas, kada buvo kautynės*“²⁴.

Yra padavimų su išplėtotu siužetu. Tada siužetas papildomas įvykio detalėmis: paaiškinama, su kuo buvo kautynės, kas žuvo. Įvykio apibūdinimas tiesiogiai siejasi su miestelio pavadinimo kilme. Liaudiškasis etimologizavimas būna pakankamai naivus, bet lengvai suprantamas ir priimtinas kiekvienam žmogui. Dažniausiai pasitelkiama asociacija su bendrinės kalbos žodžiais. Baisogalos pavadinimas suprantamas pažodžiui: *baisus galas*. Šiuo atveju žodis galas liaudyje suprastas kaip mirtis, taigi pavadinimas iššifruotas kaip *baisi mirtis*. Kadangi padavimuose fiksuojama istorinė (daugiau apibendrinta) atmintis, tai mirtis asocijuojasi su karais, karių žūtimi. Daugumoje variantų Baisogalos kilmė yra traktuojama kaip vieta, kurioje kareiviai susilaukė baisaus galo, t. y. žuvo:

*„Baisus galas – nu kara. Daug kareivių sukišdava į tuos pelkes, kai suvarydava. Užtat ir vadina Baisogala – baisus galas. O baisus galas yra kai tas žudynes būdava, kareivius kai varydava“*²⁵.

Žinoma, padavimai nepretenduoja į tikrovę, jie tik liaudžiai suprantamai paaiškina nežinomus dalykus. Neretai šiuose kūriniuose atsispindi detalės, pagal kurias galima datuoti konkrečius istorinius laikotarpius. Tarkim, viename padavimo variante minima švedų kariuomenė. Pasakojama, kad švedai buvo užėmę Lietuvą, o lietuviai suorganizavo kariuomenę ir puolė švedus ties Baisogala²⁶. Įdomu, kad pasakotojas taip aiškina ne paties miestelio, o tik jo pavadinimo kilmę. Istoriniai šaltiniai liudija, kad XVI a. švedų kariuomenė tikrai žygiavo per Baisogalą ir jos apylinkes.

Kiti variantai yra romantizuoti. Svetimą kariuomenę čia pakeičia plėšikai. Pasakojama, kad ties Baisogala bu-

²³ Kerbelytė B. *Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius, 1970, p. 126.

²⁴ LTR 7451(5).

²⁵ LTR 7451(325).

²⁶ LTR 3087(21).

vusi miškinga vieta, per kurią ėję svarbūs prekybiniai keliai. Ties ta vieta dažnai užpuldavo plėšikai. Todėl ta vieta praminta *baisiu galu*²⁷. Kitame variante pasakojama apie pelkėtą ežerą, kuriame kartais gyvuliai įklimpdavo. Tada tą vietą žmonės praminę *baisi gala*²⁸. Ir galiausiai pateikėjas papasakoja dar įdomesnę variantą. Caro laikais važiuodavo rinkti mokesčių ir grįžę sakydavo, kad čia *basi i golyje*²⁹. Galima jausti, jog šie padavimai jau paveikti literatūrinės tradicijos. To neneigia ir jų pateikėjas S. Černiauskas, teigdamas juos išmokęs dirbdamas Šiaulių ekskursijų biure.

Aiškinant miestelio kilmę, kartais nusakoma ir kitų objektų kilmė. Taip interpretuojama upelio Kiršino kilmė. Žmonės vėl pažodžiui supranta pavadinimą: „*Upelis kiršino viens kitam, i upelį pavadino Kiršinu*“³⁰. Arba pasakojama, kad per Baisogalą tekančią upę švedai pavadino Keršija, nes lietuviai švedams ties ta upe ir miesteliu atkeršijo už visas skriaudas. Ilgainiui upelis tapo Kiršinu³¹.

Pasakoti padavimai apie gamtos objektus. Netoli Baisogalos yra keletas akmenų, apipintų pasakojimais. Dar ir dabar žmonės žino padavimų apie netoli Baisogalos esantį Valatkónių akmenį. Kaip ir visoje Lietuvoje užrašytuose padavimuose apie akmenis, taip ir apie Valatkonių akmenį pasakojama, kad tai esąs velnio akmuo. Tvirtinama, jog velnias nešęs akmenį, nes norėjęs sudaužyti Baisogalos bažnyčią, bet užgiedojo gaidys ir velnias jį pametė³². Tikima, kad velniai akmenis „*kažkur nešdavo į savo būstines*“³³. Stengiamasi paaiškinti ant akmens esančių ypatingų žymių kilmę bei akmenį supančio reljefo ypatumus (šalia akmens yra griovys). Paaiškėja, koku būdu velnias gabeno akmenį: „*Velnias vilko žeme su grandine akmeną. Yra toks praciuožimas, bet užaugęs senais laikais*“³⁴. Sakoma, kad ant akmens paviršiaus matyti velnio nagas ir grandinės žymės³⁵, matyti sudėti velnio pirštai³⁶. Yra užrašytas padavimo variantas, kai velnias, pernešdamas akmenį, atlieka teisėjo vaidmenį (beje, apie šį publikuotą kūrinių vietiniai gyventojai žino). Jame pasakojama, kaip dvarininkas Komaras atima dalį valstiečio Kadaro žemės. Žemių ribą žymėjęs akmuo. Kadaras ėmęs keikti Komarą, minėdamas velnius. Tada velnias pernešęs akmenį į Komaro žemę tiek, kiek šis buvo atėmęs iš valstiečio³⁷. Padavime atsispindi ne kartą pastebėtas dalykas, kad akmenys atlikę ribų žymėjimo funkciją. Nuosavybės ribų perkėlimas liaudies požiūriu yra griežtai baustinas. Žinoma lietuvių sakmių, kuriose riboženklis perkėlusio žmogaus vėlė po mirties neturi ramybės, vaidenasi, prašydama žmonių gražinti juos į buvusią vietą³⁸.

Sakmės

Baisogalos apylinkių gyventojai pasakojo ir dar dabar mėgsta pasakoti sakmes. Populiariausios yra mitologinės sakmės, tačiau ekspedicijos metu užrašyta ir keletas etiologinių sakmių. Ryškiausias etiologinių sakmių bruožas – savita liaudiškoji filosofija. Šiose sakmėse atsispindi žmonių pastabumas įvairioms gyvenimo detalėms ir noras paaiškinti tam tikrų reiškinių kilmę. Visa atsakomybė už pasaulio netobulumą ati-

²⁷ LTR 7451(147).

²⁸ LTR 7451(148).

²⁹ LTR 7451(149).

³⁰ LTR 7451(5).

³¹ LTR 3087(21).

³² LTR 7451(17).

³³ LTR 7451(328).

³⁴ LTR 7451(17).

³⁵ KŽA 223.

³⁶ LTR 7451(328).

³⁷ VEMD 47.

³⁸ KLPTK III, p. 97.

duodama į Dievo rankas: jis turi nuolat taisyti pastebėtas klaidas, o kartais duoda žmogui galimybę rinktis, tik pastarasis priima netinkamą sprendimą. Todėl etiologinės sakinės vaizdžiai parodo, kad žmogus dažniausiai yra pats kaltas dėl gyvenime patiriamų sunkumų.

Rankraštiniėje medžiagoje pavyko rasti tik keletą etiologinių sakmių. Viename kūrinyje pasakojama, kodėl žmogus nusideda. Atsakomybė už žmogaus nuodėmes nuimama nuo jo pečių, pasakojant, kad kiekvieną žmogų seka velnias ir angelas. Angelas žmogų saugo, o velnias – skatina nusidėti³⁹.

Ekspedicijos metu šių kūrinių papasakojo J. Jankūnas. Vienas jų – tai gana populiaris sakmė apie žmogaus ir gyvūnų gyvenimo trukmę. Viešpats išdalijęs metus visiems po lygiai – po trisdešimt metų: žmogui, šuniui, katei, arkliui. Gyvūnai dalį savo metų atidavę žmogui. Todėl dabar žmogus gyvena iki šimto metų⁴⁰. Tiesa, sakmėje nedetalizuojama žmogaus iš gyvūnų gautų metų kokybė. Kitų regionų sakmėse minima, kaip žmogus, nugyvenęs savo žmogaus metus ir pradėjęs gyventi iš gyvūnų gautus metus, pastebi, jog perima ir jų gyvenimo sunkumus: gyvena kaip šuo, arklys, beždžionė. Taip filosofškai įvertinami žmogaus gyvenimo ypatumai senatvėje. Iš to paties pateikėjo užrašyta visoje Lietuvoje labai populiaris sakmė, aiškinanti, kodėl žmonės nežino, kada mirs⁴¹. Mėgtos pasakoti sakmės, aiškinančios gyvūnų išvaizdos ar elgsenos ypatumų kilmę. J. Jankūnas papasakojo unikalią sakmę apie gyvūnų uodegų ilgumo kilmę⁴². Tas pats pateikėjas prisiminė ir populiarią sakmę apie tai, kodėl kurmis keliais nevaikšto – jis esąs nubaustas, nes, priešingai nei kiti gyvūnai, nėjo kelių taisyti⁴³. Tuo tarpu tarpukaryje užrašytoje sakmėje arklio kilmė aiškinta iš krikščioniško požiūrio taško: gyvulys atsiradęs Dievui sudrožus lazda žalčiui⁴⁴.

Keistuose ar paradoksaliuose reiškiniuose, objektų ypatybėse liaudis išvelgė neigiamo personažo – velnio – įtaką. Antai sakmėje apie ožkos sutvėrimą pasakojama, kad Viešpats sutvėręs žemę, dangų, vandenį, gyvūnus, o velnias nulipdęs ožką ir, deja, nemokėjęs jai įpūsti gyvybės. Tai padaręs Viešpats⁴⁵. Sakmėje norima pažymėti, kad gyvybės įkvėpimo galia priskiriama tik Viešpačiui, o nevykęs mėgdžiotojas velnias sugeba tik suteikti gyvūnui išorinį pavidalą. Todėl tikroju kūrėju pripažintinas Viešpats. Beje, ožka velnio gyvūnu greičiausiai įvardijama dėl jos išvaizdos panašumo velniui.

Baisogalos apylinkėse populiaris mitologinės sakmės. Viena iš gausiausių grupių yra sakmės apie velnią. Žmonės domino viskas: šios paslaptingos mitinės būtybės išvaizda, elgsenos ypatumai. Dar ir dabar žmonės prisimena pasakojimų apie velnio išvaizdą. Pateikėjų liudijimu, velnias esąs kaip žmogus, su batukais, ant kurių užlipus jis nejaučia, nes jo koja – karvės pėda⁴⁶. Sakoma, kad „velnias panašus į beždžionę, tik tai ragai dideli“⁴⁷.

Velnias turįs ir vardą – šaukiamas Joske⁴⁸, Šioše⁴⁹. Išskirtinis velnio išvaizdos bruožas, leidžiantis vizualiai suprasti, kad tai yra būtent ši mitinė būtybė – jo nosis su viena skylute⁵⁰. Velniai

³⁹ LTR 1060(40).

⁴⁰ LTR 7451(372).

⁴¹ LTR 7451(374).

⁴² LTR 7451(371).

⁴³ LTR 7451(377).

⁴⁴ LTR 988(90).

⁴⁵ LTR 7451(378).

⁴⁶ LTR 7451(338).

⁴⁷ LTR 7451(311).

⁴⁸ LTR 7451(335).

⁴⁹ LTR 7483(43), 787(27).

⁵⁰ LTR 270(508).

primindavę puošnius jaunikaičius: „<...> būna apsirėdę, apsiavę blizgančiais batais, kepalušuoti“⁵¹, velnias atrodes kaip „kepalušuotas, batuotas, apsirėdęs gražiu garnitorium ponaitis“⁵². Jie itin noriai linkę bendrauti su žmonėmis: ateina į pamiškę ripkos ritinėti su naktigoniais⁵³, į kaimo vakaruškas ir šokdina kaimo mergaites⁵⁴. Mitinę velnio prigimtį išduoda jo išsiskirianti elgsena: šokuose „šokdavo kaip ant sprandžinu“⁵⁵. Daugiausiai velnias gyvenęs pelkėje⁵⁶, tačiau mėgsta apsigyventi ir netoli žmonių – už krosnies⁵⁷. Dažniausios velnio lankymosi vietos – jaujos, pirtys⁵⁸.

Velnių pasaulis yra priešingas negu žmogaus. Tai galima spręsti iš velnio ir žmogaus mainų. Mainų iniciatorius visada būna velnias, pasirodantis jaunikaičio pavidalu. Atjoja ponaitis ant gražaus arklio ir siūlo suvargusį žmogelio arklį mainyti į jo gražųjį. Apmainęs, parjojęs namo, visiems pasigyres mainais žmogus pastebi, kad čia ne arklis, o beržo šaka⁵⁹. Panašūs mainai vyksta su tabokinėmis. Žmogus savo prastą, iš avino mašnelės padarytą tabokinę išmaino į kaulinę, nušlifuotą, blizgančią. Vėliau žmogus pastebi, kad čia besanti arklio kanopa⁶⁰.

Velnių pasaulio iliuziškumas pasireiškia ir kitais būdais. Velniai turi savo veiklos erdvę (mišką, pelkę) ir laiką (vėlų vakarą, dalį nakties). Pasakojama, kad prie velnio akmens vaidenasi. Eina muzikantas vėlai vakare į šokius ir sutinka porelę – merginą ir vyrą. Šie pakviečia muzikantą pagroti. Muzikantas groja, o pasipuošusios panos ir kavalieriai šoka. Už grojimą jam duodama karolių, papuošalų ir kt. Kai sugieda gaidys, muzikantas pastebi, kad tai ne auksas, bet arkliašūdžiai, o vietoj karolių užmaiti seni supuvę pančiai⁶¹.

Kartais velnias pasireiškia kaip geradarys – padeda nelaimės užkluptam žmogui, nekeldamas jokių išankstinių sąlygų. Kai nustimpa žmogaus karvė, jis paskolina šimtą rublių. Po kurio laiko žmogus atneša skolą ir sužino, kad geradarių užmušęs dundulis⁶². Ekspedicijos metu užrašytas įdomus sakmės variantas apie žmogų, kuris per mišias eina grybauti, uogauti ir randa daug šių gėrybių. Sutinka ponaitį su juoda skrybėle, juodu kostiumu ir nosyje tik viena skylute. Tada supranta, kad jam padėjo velnias⁶³. Ši sakmė papildoma duomenis apie draudimus, tačiau joje pateikiama informacija yra kiek netradicinė, nes kitais atvejais mišių metu dirbantis žmogus yra nubaudžiamas: išgąsdinamas ar net žūsta, o čia jam sekasi. Regis, sakmė yra paveikta krikščioniškosios pasaulėžiūros – žmogus susilaukia velnio pagalbos, nes daro nuodėmę.

Akistata su mitiniu pasauliu galima ne tik per susidūrimus su velniu. Pasakotos sakmės apie paslaptingas klaidžiojančias žvakutes⁶⁴. Kartais mėginama paaiškinti, iš kur tos žvakutės atsirado. Jos – dviejų pakartų mergaičių sielos, turinčios atbūti žemėje joms skirtą laiką⁶⁵. Tai dažnai Lietuvoje pasitaikantis tikėjimas, pasak kurio, vėlė kenčia žemėje ne už bausmę, o už tai, kad žmogus mirė ne laiku, t. y. per anksti⁶⁶. Kitoje sakmėje aptinkame analogišką tikėjimą apie sielų buvimą žmonių gyvenamoje sferoje, tik čia kūrinio persona-

⁵¹ LTR 7483(38).

⁵² LTR 7483(43).

⁵³ LTR 270(508).

⁵⁴ LTR 7483(38), 7451(321).

⁵⁵ LTR 7483(38).

⁵⁶ LTR 7483(43).

⁵⁷ LTR 7483(40).

⁵⁸ LTR 7451(231).

⁵⁹ LTR 7451(339).

⁶⁰ LTR 7483(39).

⁶¹ LTR 7451(327).

⁶² LTR 7483(43).

⁶³ LTR 7451(192).

⁶⁴ LTR 7451(16, 308).

⁶⁵ LTR 7451(329).

⁶⁶ Beresnevičius G. *Dausos. Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*, Vilnius, 1990, p. 62–63.

žų mirtis nėra smurtinė. Pasakojama apie Kiršino upelyje nuskenusias dvi mergaites. Po to ten vakarais iki dvyliktos valandos išeidavo dvi degančios žvakės, kurios žmonėms prisiartinus prapuldavo⁶⁷. Pakankamai gajus buvo tikėjimas sielų persikūnijimu. Sakmėje pasakojama, kaip žmonės papjauna ilgai giedantį gaidį. Tada pastebi, kad visiškai dingsta vėjas, nesigirdi nė garso. Daroma išvada, kad paukštyje buvo įsikūnijusi žmogaus dvasia⁶⁸. Panašūs tikėjimai plačiai paplitę visoje Lietuvoje. Tikėta, kad siela įsikūnija gyvūnuose, augaluose, aplinkos objektuose. Ji turi atkentėti tam tikrą metų skaičių. Tačiau pažymėtina, kad minėtoje sakmėje tai nėra vertinama kaip baismė – tai natūralus sielos persikūnijimas, žmogaus gyvenimo po mirties tąsa.

Turbūt nėra tokio regiono, kuriame nebūtų pasakotos sakmės apie pinigus. Ekspedicijos metu kalbinti žmonės dažniausiai atsiminė tik nuotrupas: pasakota, kad seniai užkasti pinigai dega mėlyna liepsna⁶⁹, raudona liepsnele⁷⁰; sakoma, kad dega auksas⁷¹. Tačiau yra sakmių su išplėtotais siužetais, kuriuose detalai apibūdinama, kaip tokius pinigus iškasti. Pasakojama, kad pinigai dega kas dešimt ir trisdešimt metų. Jeigu pinigai užsidega iki dvyliktos valandos, tai jie yra laimingi, o jei po dvyliktos – prakeikti. Kas tokius pinigus ras – laimės neturės⁷². Tačiau užkeikti būna ne visi pinigai. Pasakojama, kad žmonės išsikasė pinigų puodą, bet buvo labai nelaimingi, pinigus greitai išleido. Nesėkmių priežastis – vienas užkeiktas pinigas. Jį išmetus, pradeda sektis⁷³. Kituose regionuose užrašytose sakmėse apie pinigus nupasakojami būdai, kaip atskirti užkeiktą pinigą: reikia pinigus padalyti į tris dalis ir prie kiekvienos krūvelės uždegti žvakę. Jei krūvelėje yra blogas pinigas – žvakė užges⁷⁴. Taigi sakmėse apie pinigus atsispindi sena liaudies išmintis – su pinigais reikia elgtis atsargiai, ne pinigai suteikia didžiausią laimę ir jei suteikiama galimybė rasti daug pinigų, reikia mokėti tinkamai ja pasinaudoti.

Nepaprasta paparčio žiedo galia tikėta ir Baisogalos krašte. Vienoje sakmėje pateikiama galimybė gauti šį sėkmę nešančią objektą. Reikia šv. Jono naktį patiesti skarą ir laukti, bet jokiū būdu nesijuokti. Paparčio žiedą sukliudo gauti juokingas vaizdas: žmogus pamato atvažiuojančią vištą su šiaudų vežimu ir susijuokia⁷⁵. Tikėjimų apie paparčio žiedą nuotrupų atminė ir ekspedicijos metu kalbinti baisogaliečiai.

Pasakos

Pasakos Baisogalos krašte mėgtos sekti. Netoli šių vietų gyveno (Skomaičių k.) garsus pasakų pateikėjas Juozas Bružė, iš kurio užrašytos 53 pasakos. Dalis jų spausdinta pasakų rinkinyje „Stebuklingas žodis“⁷⁶. Ekspedicijos metu teko aplankyti šį kaimą. Žmonės dar atmena, kad J. Bružė tautosakininkams yra sekęs pasakų.

Pasakų sekimo tradicija šiame krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, sparčiai nyksta ar, galima sakyti, jau yra sunykusi. Nors ekspedicijos metu užrašytas pluoštelis pasakų, tikėtina, kad jis neatspindi visos krašte gyvavusių kūrinių įvairovės. Kad pasakos mėgtos sekti, liudija pateikėjų prisiminimai ir jų pateiktos, deja, pasakų nuotrupos. Todėl čia remiamės daugiau rankraštine medžiaga ar publikuo-

⁶⁷ LMD I 621(66).

⁶⁸ LTR 7451(312).

⁶⁹ LTR 7451(15).

⁷⁰ LTR 7451(276).

⁷¹ LTR 7451(289).

⁷² LTR 7451(330).

⁷³ LTR 7451(193).

⁷⁴ KLPTK III, p. 290.

⁷⁵ BUL 84.

⁷⁶ *Stebuklingas žodis. Lietuvių liaudies pasakos*, par. K. Aleksynas, mel. par. Z. Puteikienė, Kaunas, 1985, p. 246–260.

tais kūriniiais. Tačiau ekspedicijos metu negausiai užrašytos medžiagos gretinimas su seniau surinkta atskleidžia įdomius dalykus.

Pateikėjai prisiminė, kad tėvai, seneliai sekdamo jiems stebuklines pasakas, bet dabar jie teatmena vos atskiras kūrinių detales. Antai Janina Dailidonienė prisimena, kad jai sekdamo pasaką apie raganą, kuri pavogė Onutę⁷⁷. Kiek galima spręsti iš detalių, tai yra pakankamai Lietuvoje populiaris stebuklinis pasaka „Bėgimas nuo raganos“⁷⁸. Stasė Noreikienė užsiminė, kad jai sekdamo pasaką apie Onytę ir Jonuką, kuris atsigėrė iš avies pėdos ir pavirto avinuku⁷⁹. Tai labai populiaris pasaka⁸⁰.

Kaip jau buvo minėta, J. Jankūnas pasekė dvi stebuklines pasakas. Viena pasaka ypač verta dėmesio. Tai pasaka apie utelės odos batukus⁸¹. Palyginus su kitomis pasakomis, Lietuvoje tai nėra populiarus kūrinys – užrašyta 19 variantų⁸². Ekspedicijos metu fiksuotame variante pasakojama apie turtingą poną, kuris užaugina didelę utelę ir iš jos odos pasiuva dukrai kurpaites. Tada pateikia užduotį atspėti, iš kieno odos pasiūtos kurpaitės, žadėdamas atspėjusiam atiduoti dukrą į žmonas. Ateina jaunikaitis (velnias) ir pasako. Ponui tenka atiduoti už jo dukterį. Vakare jaunikaitis atvažiuoja su pulku išsivežti nuotakos į bažnyčią. Pakeliui kariatos ir žmonės prapuola, jaunoji lauke lieka viena⁸³. Matome, kad pasaka neturi dėsningos pabaigos. Peršasi mintis, jog tai yra pateikėjo asmeninė interpretacija, tačiau, norint tai patvirtinti, reikia apžvelgti kitus pasakos variantus. „Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo“ duomenimis, dauguma šios pasakos variantų baigiasi tipiškai: herojus (dažniausiai kvailys) koku nors būdu sužino, iš ko pasiūti batukai, atspėja ir gauna į žmonas karalaitę. Dėmesį patraukia du pasakos variantai, kuriuose užduotį įvykdo velnias⁸⁴, žaltys⁸⁵. Tada išsigandusi karalaitė sėda ant žirgo ir pabėga. Taigi pasaka išlaiko stebuklinei pasakai būdingas tendencijas – baigiasi laimingai, nors dingsta stebuklinei pasakai svarbus vedybų elementas. Yra dar vienas variantas, pateikiamas Mato Slančiausko rinkinyje „Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai“, tačiau čia pasaka neturi akcentuotos pabaigos, nes nėra suformuluota užduotis. Pasakojama, kad į vieno pono sviesto kubilą įkrenta utelė ir užauga labai didelė. Ponas kviečiasi visus pažiūrėti ir pasakyti, koks čia žvėris. Atvažiuoja ponu pasivertęs velnias ir pasako, kad čia esanti utelė⁸⁶. Įdomu, kad šie trys variantai yra užrašyti palyginti netoli vienas nuo kito. Galime daryti išvadą, kad jie yra būdingi būtent tam arealui. Taigi ekspedicijos metu užrašytas minėtas pasakos variantas nėra asmeninė pateikėjo improvizacija, o yra būtent tam kraštui būdingas kūrinys.

Tas pats pateikėjas pasekė visoje Lietuvoje paplitusią stebuklinę pasaką apie našlaitį padedančią verpti karvę⁸⁷. Pasaka yra kontaminuota, nuo jos vidurio perinama prie kitos stebuklinės pasakos apie pelenę⁸⁸. Čia negalime atsekti kokių nors dėsningumų, nes, katalogo duomenimis, panašių kontaminacijų užfiksuota beveik visuose Lietuvos regionuose. Veikiausiai šias dvi pasakas suartina jų bendros detalės: skriaudžiama herojė, aukšto statuso jaunikis, nepaprasti pagalbininkai. Pasakos pateikėjas neatmena daugelio detalių, daug kur „peršoka“,

⁷⁷LTR 7451(230).

⁷⁸AT 313H*.

⁷⁹LTR 7451(285).

⁸⁰AT 450.

⁸¹AT 621.

⁸²KLPTK I, p. 283.

⁸³LTR 7451(356).

⁸⁴LTR 1881(3).

⁸⁵LTR 3107(141).

⁸⁶SIŠLSA 310.

⁸⁷AT 511.

⁸⁸AT 510A.

praleisdamas svarbius kūrinio etapus. Tai liudija, kad pasaka seniai nesekta ir gerokai primiršta. Tačiau kūrinys išsiskiria gražia pabaiga. Pateikėjas ją pabaigia finaline formule: „*I daba gal' gyvena jie ten, gal' buvo vestuvės. Aš nežinau, aš nebuvoau. Būt' par barzdą varvėje, burnoj nė laša neturėje*“⁸⁹.

Stebuklinių pasakų kraitį papildo gausi rankraštinė medžiaga. V. Žaromskio rinkinėlėje aptinkame populiarių buitinės⁹⁰ ir stebuklinės⁹¹ pasakų junginį⁹², visuose Lietuvos regionuose gerai žinomus kūrinys apie karalaitę karste⁹³, burtininką ir jo mokinį⁹⁴, suvarytus į krepšį velnius⁹⁵, karalaitę ant stiklo kalno⁹⁶, aukso paukštį, auksakartį arklį ir auksaplaukę panelę⁹⁷. Pasekta reta pasaka apie kareivį ir titnago skiltuvą⁹⁸. Lietuvoje jos užrašyti tik 39 variantai⁹⁹. Fiksuota pasaka apie žmogų, kuriam, suvalgius obuolių, išdygo ragai¹⁰⁰. Šiame regione užrašytas tekstas išsiskiria savita detale: suvalgiusi stebuklingų obuolių, visa karališkoji šeimyna pavirsta ožiais¹⁰¹. Pasakoje apie stipruolį ir jo bendrakeleivius¹⁰² atsispindi nepaprasta stipruolio kilmė. Paprastai galiūnas gimsta iš meškos ir moters sąjungos. Valatkonių k. pasektame pasakos variante stipruolis ateina į šį pasaulį, kai miške uogavusią mergaitę nusineša į savo urvą ir čia su ja apsigyvena liūtas¹⁰³. Beje, kitame variante, pasektame A. Urbono, vietoj liūto figūroja meška¹⁰⁴.

Užrašyta populiari pasaka apie tris nepaprastus kūdikius¹⁰⁵. Minėto varianto siužetas turi įdomų elementą. Tradiciškai pasakojama, kad sesuo karalaičiui pagimdo žadėtąjį sūnelį, kurio kaktoj saulė, pakaušy mėnuo, o iš šalių po žvaigždute; seserys/anyta sukeičia kūdikį su gyvūnu ir parašo karalaičiui apie neįprastą naujagimį. Tuo tarpu aptariamame variante pamotė rašo laišką, kad karalaičiui gimė sūnus, kurio kaktoj katė, pakaušy žiurkė, o iš šalių po peliukę¹⁰⁶. Beje, panašus elementas atsikartoja ir M. Slančiausko medžiagoje. Rinkinyje „Šiaurės Lietuvos pasakos“ skelbtoje pasakoje vaizduojama, kaip laumės raganos parašo laišką, jog gimęs sūnus, kurio kaktoje šuva, pakaušyje kalė, visas skauduliuotas (arba, kaip paminėta pastaboje, dar sakydavo „*velns kakto, žaltys pakaušy, visas skauduliuos*“)¹⁰⁷.

Ekspedicijos metu neužrašyta pasakų apie kvailą velnią, o rankraštinėje medžiagoje aptikta tik keletas tokių kūrinių. Tai valatkonišio A. Urbono pasektas pasakų apie kvailą velnią junginys¹⁰⁸. Antrą pasaką pasekė to paties kaimo gyventojas Kostas Zubas. Kūrinyje komiškai pateikiama paniška velnio baimė moteriai¹⁰⁹.

Aptikta tik viena pasaka-legendą¹¹⁰. Kūrinyje atsispindi tikėjimas, kad be Dievo pagalbos žmogus nieko negali pasiekti.

Daugiausia atsiminta ir pasekta buitinių pasakų. Tai nedidelės apimties nuotaikingi kūrinėliai, dažnai turintys komizmo elementų. Galbūt dėl šių ypatybių jie giliau įsivėžė į pateikėjų atmintį. Dar ir dabar kartais jie papasakojami

⁸⁹ LTR 7451(368).

⁹⁰ AT 1653B.

⁹¹ AT 307.

⁹² LTR 787(2).

⁹³ AT 307, LTR 988(53).

⁹⁴ AT 325, LTR 786(51).

⁹⁵ AT 330B, LTR 787(3).

⁹⁶ AT 530, LTR 988(46).

⁹⁷ AT 550, LTR 787(4).

⁹⁸ AT 562, LTR 787(1).

⁹⁹ KLPTK I.

¹⁰⁰ AT 566.

¹⁰¹ LTR 786(50).

¹⁰² AT 301B.

¹⁰³ LTR 786(52).

¹⁰⁴ LTR 988(45).

¹⁰⁵ AT 707.

¹⁰⁶ LTR 212(2).

¹⁰⁷ SIŠLP 101.

¹⁰⁸ AT 1000 + 1002 + 1004, LTR 988(50).

¹⁰⁹ AT 1164A, LTR 786(1).

¹¹⁰ AT 830B, LTR 988(58).

kaip linksmi anekdotai, nes pateikėjai labai neblogai prisimena jų siužetus. V. Žaromskio rinkinyje aptinkamas labai populiarus visoje Lietuvoje kūrinys apie kvailį, apgaunantį ir pražudantį savo brolius¹¹¹. Savita kontaminacija pasižymi kūrinys, susidedantis iš penkių pasakų: keturių buitinių bei vienos formulinės¹¹². Tai buitinių pasakų apie žąsies dalybas¹¹³, žmogų, įteigusį savo žmonai, kad snigo riestainiais¹¹⁴, meiluzio išvijimą¹¹⁵, be ugnies verdantį puodą¹¹⁶ bei formulinės pasakos apie sudegusį pono dvarą¹¹⁷ junginys.

Labai populiarių būta buitinių pasakų apie čigono sukčiavimus. Šių pasakų čigonas pasižymi gudrumu, gebėjimu išsisukti iš kebliausių situacijų. Užrašyta savita pasakos apie čigono burtus¹¹⁸ atmaina: čigonas gudrumu įkalba žmogų sėsti į kubilą ant kiaušinių, o pats tuo metu apvagia namus. Pasakos populiarumą tarp šio krašto žmonių rodo keturi jos užrašymai. Tiesa, šiek tiek skiriasi kai kurių poelgių interpretavimas. Viename variante šeimininkas sėda ant kiaušinių įtikintas, kad toks veiksmas atneš laimę į namus¹¹⁹, kitame – kad susilauks vaikų¹²⁰. Arba naivus žmogelis ne tik įtikinamas, kad tokiu būdu gaus aukso, bet dar jam įbrukama lazdelė, kuria pamosavus jis galėsias prišaukti/atšaukti lietu¹²¹. Pasakota ir apie kitus nuotaikingus čigono nuotykius. Čigonas vagia, o išpažinties metu sugeba taip išsisukti, kad lieka nenubaustas¹²². Čigonas pavagia klebono laikrodį, o per išpažintį jam prisipažįsta įvykdęs vagystę. Klebonui liepus daiktą grąžinti savininkui, čigonas atkiša jį bažnyčios tarnui, bet šis neima¹²³. Arba čigonas apvagia kleboną, o per išpažintį kalba alegorijomis¹²⁴. Kituose kūriniuose taikliai apibūdinama čigono būdo savybė – tinginystė. Čigono išradingumas atsispindi kūriniuose, pasakojančiuose, kaip šis personažas dirba ūkio darbus – sugeba pasisamdyti pjauti šieno, bet taip ir neįvykdo jam skirto darbo¹²⁵. Susidera dėl pinigų už nupjautą šieną, nieko nedirba, o paskui pareiškia, kad jam per mažai sumokėta ir jis „*pačeravosiąs*“, kad nupjautas šienas iš naujo atsistotų¹²⁶. Arba parsisamdęs pjauti žolę, čigonas išreikalauja pusryčių, pietų, vakarienės, o sočiai pavalgęs dingsta¹²⁷.

Ekspedicijos metu užrašyta buitinė pasaka apie nevykėlio jaunikio piršlybas¹²⁸. Pasakojama apie berną Jurgį, kuris nori vesti, susiranda piršlį ir išvyksta pirštis¹²⁹. Pasakos komizmas sustiprinamas prijungiant kitą giminingą pasaką apie jaunikį, kuris piršlybų metu pas jaunosios šeimą dėl etiketo neišmanymo lieka nevalgęs, o naktį, sugalvojęs slapčia pasisotinti, tamsoje supainioja objektus¹³⁰. „Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo“ duomenimis, ši pasaka yra populiari (užrašyti 38 variantai), o junginyje su pasaka AT 1691 užfiksuoti 6 variantai, daugiausiai Žemaitijoje¹³¹.

Jauniko paieškos rasti tinkamą nuotaką atsispindi pasakoje apie trijų savaičių tešlą¹³². Pas jaunosios tėvus atvykęs piršlys primokina jaunąjį apsimesti

¹¹¹ AT 1535, LTR 787(6).

¹¹² LTR 786(49).

¹¹³ AT 1533.

¹¹⁴ AT 1381.

¹¹⁵ AT 1358C.

¹¹⁶ AT 1539.

¹¹⁷ AT 2040.

¹¹⁸ AT 1629*.

¹¹⁹ LTR 7483(25).

¹²⁰ LTR 7451(52).

¹²¹ LTR 7451(324).

¹²² AT 1807A, 1807.

¹²³ LTR 7483(22).

¹²⁴ LTR 7483(23).

¹²⁵ AT 1736, 1561.

¹²⁶ LTR 7483(27).

¹²⁷ LTR 7483(28).

¹²⁸ AT 1691B.

¹²⁹ LTR 7451(323).

¹³⁰ AT 1691.

¹³¹ KLPTK II.

¹³² AT 1453***.

sergančiu ir prašo „vaistų“ – duonos tešlos, pridžiūvusios ant jaunosios. Jaunoji nudžiunga, nes turinti net trijų mėnesių senumo tokios tešlos¹³³. Piršlybų tema plėtojama ekspedicijos metu užrašytoje pasakoje apie neprimatančią mergaitę, pas kuria atvyksta piršliai¹³⁴. Mergaitė nori pergudrauti piršlius ir padėjusi ant slenkščio adatą dedasi ją matanti¹³⁵. Tiesa, pasaka stokoja pagrindinio komiško elemento, kuris demaskuoja apgavikę. Veikiausiai pateikėjas jį bus pamiršęs. Antai kituose variantuose mergaitė, sėkmingai „pamačiusi“ adatą, puola mušti ąsotį, galvodama, kad tai katė.

Pasekta palyginti reta buitinė pasaka, kurioje šaipomasi iš moters šventeiviškumo – apsimestinio pasninkavimo¹³⁶. Pateikėja išlaiko tradicinį pasakos siužetą: tarnaitė apsimesa nevalganti visą gavėnią, o kai niekas nemato, prisikerta kaip reikiant ir toliau „badauja“¹³⁷. Tos pačios pateikėjos pasektame kitame pasakos variante šeiminkės apsimitinėjimas yra motyvuotas: ji tingi dirbti, todėl apsimesa ligone, negalinčia nei valgyti, nei dirbti¹³⁸.

Moters suktumas išryškintas pasakoje apie velnią, kuris nesugeba sukiršinti draugiškai gyvenančios šeimos¹³⁹. Tai visoje Lietuvoje labai paplitusi pasaka (159 variantai). Velnias gundo jaunavedžius susipykti trejus metus, bet jam nepavyksta, o boba tai padaro per labai trumpą laiką. Tada velnias ima bijoti bobos¹⁴⁰. Pasakoje atsispindi sena tiesa – tik moteris geriausiai išmano žmonių tarpusavio santykius, jos valioje yra gebėjimas šeimą sutaikyti ar sukiršinti. Aptikta tik viena pasaka bažnytine tematika. Tai kūrinys apie zakristijoną, einantį išpažinties¹⁴¹. Iš bažnyčios tarnų daugiau pasišaipoma negausiai užrašytuose anekdotuose.

Iš ekspedicijos metu užrašytų ir iš rankraštyno imtų kūrinių susidaro gana išsamus Baisogalos krašto gyventojų tikėjimų, pasaulėžiūros, gyvenosenos vaizdas. Matome, kaip pakito pasakojamosios tautosakos žanrinis repertuaras. Tarp ekspedicijos užrašymų dominuoja sakmės, tikėjimai. Iki šiol gana populiarios sakmės apie velnią, klaidžiojančias žvakeles, tikėjimai apie mirtį rodančius ženklus. Tuo tarpu labai mažai užrašyta pasakų, kiek populiarsnės buitinės (ypač apie čigonus). Tuo tarpu rankraštinė medžiaga liudija šiame krašte gyvenus puikių pasakų sekėjų, mokėjusių stebuklinių, buitinių pasakų. Daugelis ekspedicijos metu užrašytų kūrinių yra fiksuoti rankraščiuose.

Nors senąją kartą ir keičia kita, tačiau esminiai pasaulėžiūros dalykai vis dėlto išliko ir jie veikiausiai bus perduoti ateinančiai kartai. Ir tai nutiks jei ne žodine forma, tai bent jau rašytiniu pavidalu, nes savo krašto kūrinius vietiniai gyventojai noriai skaito tautosakos šaltiniuose. Prie to prisidės ir čia skelbiami ekspedicijos metu surinkti bei iš rankraščių atrinkti tautosakos kūriniai.

Sutrupinimai

AT – The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography.

Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen (FFC No 3) Translated and Enlarged by Stith Thompson, *FFC Communications*, Helsinki, 1961, No 184.

BUL – Balys J. *Užburti lobiai. Lietuvių liaudies sakmės*, Nida, 1958, nr. 22.

KLPTK I – Kerbelytė B. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, Vilnius, 1999, t. 1: Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos.

KLPTK II – Kerbelytė B. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, Vilnius, 2001, t. 2: Pasakos-legendos. Parabolės. Novelinės pasakos.

¹³³ LTR 7483(32).

¹³⁴ AT 1456.

¹³⁵ LTR 7451(45).

¹³⁶ AT 1373A.

¹³⁷ LTR 7451(172).

¹³⁸ LTR 7451(173).

¹³⁹ AT 1353.

¹⁴⁰ LTR 270(511).

¹⁴¹ AT 1777A*, LTR 988(41).

- Pasakos apie kvailą velnią. Buitinės pasakos. Melų pasakos.
Formulinės pasakos. Pasakos be galo.
- KLPTK III – Kerbelytė B. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*,
Vilnius, 2002, t. 3: Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės.
Padavimai. Legendos.
- KŽA – *Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai*, par. B. Kerbelytė,
Vilnius, 1999.
- LTR – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos
rankraštynas.
- SIŠLP – *Šiaurės Lietuvos pasakos*, sur. M. Slančiauskas, par. N. Vėlius
ir A. Seselskytė, red. K. Aleksynas, Vilnius, 1974.
- SIŠLSA – *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*, sur. M. Slančiauskas,
par. N. Vėlius ir A. Seselskytė, red. K. Aleksynas, Vilnius,
1975.
- VEMD – *Ežeras ant milžino delno. Lietuvių liaudies padavimai*,
sud. N. Vėlius, Vilnius, 1995.

Baisogalių dainos

Parengė Laima Burkšaitienė

Baisogalių liaudies dainos, skelbiamos šioje knygoje, yra tik maža dalis visų dainų, užrašytų per 1976 ir 1992 m. Vilniaus konservatorijos (dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija) dėstytojų ir studentų ekspedicijas, ir keletas imta iš 1989 m. Vilniaus plokštelių studijos. Ši medžiaga saugoma LMTA Muzikologijos instituto etnomuzikologijos skyriaus fonoarchyve.

Baisogalių dainos yra tipiško dvibalsio (kartais tribalsio) stiliaus, tačiau ne visos užrašytos su pritarimu: XX a., ypač jo pabaigoje, jau sunku buvo rasti dviese, tuo labiau grupėmis dainuojančių, todėl kai kurių dainų čia pateiktas tik vienas balsas. Visi dainininkai, iš kurių buvo užrašytos dainos, liudijo, kad seniau visomis svarbiomis progomis (dirbant, per šventes) dainuodavo visi šeimos nariai ir visas kaimas, tačiau po Antrojo pasaulinio karo šios tradicijos sunyko, ir dainos buvo pamirštos. Daugelis pakeitė gyvenamąsias vietas, iširo dainuojančios grupės. Dalis dainininkų „persikėlė“ į rytus, merginos nutekėjo į „svetimus“ kraštus, kai kurios šeimos iš tolimesnių kaimų apsigyveno Baisogalos miestelyje ir pritapo prie vietinių tradicijų. Vietovėse, o ypač pačioje Baisogaloje, kur vyresni žmonės dar atsiminė tradicinį dainavimą, ekspedicijos paskatino atsirasti etnografines grupes ar ansamblius, todėl vėlyvesni užrašymai yra jau pilnesni, vedančiajam visada „*turavojama*“. Toks ansamblis yra susikūręs 1981 m., pavadintas „Dainoriai“ (vad. S. Černiauskas, A. Jurevičienė, S. Aglinskienė) ir tebegyvuoja šią dieną.

Vienbalsių dainų tradicija Baisogalos krašte beveik nežinoma. Net vieno asmens dainuojamos vaikų dainelės – lopšinės ar kykavimai – taip pat dvibalsės sandaros. Visos ankstyvesnės baisogalių mažoriškos melodijos (darbo, vestuvių, šeimos ir kt.), juo labiau vėlyvosios, yra pritariamos antruoju balsu. Taupiomis puošmenomis ir savitu kirčiavimu dainas paprastai veda pirmieji, pagrindiniai balsai, antrieji taria tradicinėmis tercijomis. Retkarčiais vietoje jų suskamba kvartos ar kvintos. Esant trims ar daugiau dainininkų, kai antrieji balsai veda savarankišką melodiją, kai kada išgirstame ir netradicinį akordą. Bendraisiais ypatumais baisogalių dainų melodijos ir dainavimo būdas nesiskiria nuo kitų aukštaičių, o ypač nuo šiaurės vidurio Lietuvos, kuri pasižymi senyvesnių melodijų dermėmis, pavyzdžiui, II laipsnio melodijos baigtis („Skyniau skyniau skynimėlį“, „Augo kieme dagily“). Be to, Baisogalos apylinkės, besiribodamos su žemaičiais (o gal ir dėl iš šio krašto atsikėlusiu dainininkų), turi ir jiems būdingų ypatumų – pasikartoja melodiniai tipai, mažoriškų dermių intonacijos, tradiciniai žanrai, dainavimo būdas („Oi užkit gauskit“, „Augo an kalno“, o ypač šienapjūtės valiavimai). Melodija paprastai akcentuoja tradicinius aukštaičių melodikos intervalus – kvintą, terciją, pabrėžia sekundą ir dažniausiai baigiasi tercija, neretai šiuos laipsnius užtęsiant. Dainai skambant, šie ir kiti melodijų ir tarmės niuansai suteikia jai etninį koloritą – tai iš dalies galima išgirsti plokštelėje „Gaidžiosi kėliau“ (1990 m.).

Baisogalos apylinkėse užrašyta beveik visų žanrų dainų (čia pateiktos tik tipišiausios, įdomiau padainuotos). Iš darbo dainų vertybėmis laikomi šiaurės Aukštaitijoje ir Žemaitijoje išlikę šienapjūtės valiavimai, apdainuojantys pačią šienapjūtę. Šūksniuose-priedainiuose „apvaliuojama“ dalgelė, grėblalis, pjovėjėliai ir t. t. Valia-

vimų tekstai dažnai sutrumpėję, išlikę tik jų fragmentai ir būdingi priedainiai. Šiuo požiūriu panašios ir kitų žanrų dainos. Dažniausiai žinomos vestuvinės – populiariais tekstais jos buvo paplitusios visoje Lietuvoje. Iš šio žanro retesnė yra pilno teksto piršlybų daina „Atjoja joja“, mažai težinoma: vienas–trys variantai užrašyti šiaurinėje Lietuvoje, kiek daugiau apie Ūkmergę, Radviliškį, Kėdąinius ir Rasėinius. Dainos sandara (dvi muzikinės-poetinės eilutės ir jų pakartojimas) yra ankstyvoji, dažnai būdinga vestuvių apeiginėms dainoms.

Populiareesnės dainos turi ne vieną variantą. Iš jų atrinktos tipiškesnės, padainuotos su pritarimu arba turinčios labiau išvystytą, ilgesnį tekstą (apskritai dainose senasis muzikinis dialektas yra išlikęs ryškiau nei kalbos). Meniškomis reikia laikyti P. Šveiščio ir K. Bložės dainas. Jų tekstai, ryškiau nei kitų, išliko tarmiškesni. P. Šveistys, dainavęs ansamblio vyrų grupėje, pasižymi savitu pirmo balso vedimu („Pasiėmęs aš dalgelą“, „Pas tėvučius augau“, „Ko nuliūdyj, broleli“ ir kt.). Laisvu vinguriavimu išsiskiria J. Laivio ir S. Černiausko dainos („Lakštingalėlė“). Daugiausia atrinkta iš V. Burkauskienės repertuaro, nors ji dainavo be pritarimo, tuo tarpu J. Kablienės ir Z. Černienės dainos, kaip ir kitos pritariamos, daugiabalsiškai sodrios. J. Kablienės ir P. Šveiščio vedamos dainos 1989 m. buvo įrašytos Vilniaus plokštelių studijoje 1989 m. (žr. pl. „Gaidžiosi kėlio“).

Dainų klasifikacija žanrinė. Jų gaidos pateikiamos taip kaip ir daugelyje kitų dainų rinkinių. Vengiant apatinių pridedamųjų linijų (dainininkai dažnai dainuoja žemame registre) jos dėl patogumo transponuojamos į suvienodintą aukštį su tonikos centru g¹. Chromatiniai ženklai rašomi prie natų (pvz., Nr. 32, 33), nes jie atsiranda spontaniškai – melodijos dažniausiai siauros apimties, vengiant „vedamųjų“. Tik vienu atveju, kai melodija vėlyvos sandaros ir VII laipsnis aiškiai struktūrinis (# rašomas natos aukštyje), jis pažymėtas prie rakto (Nr. 12).

Kai melodijų variantai tik puošmeniniai, jie žymimi prie natų, jeigu jų žymėjimas sudėtingesnis – atskiroje penklinėje.

1. Eisim, broliai

♩=104

Ei - sim, bro - liai, šie - no pja - ti, dar ne - tu - rim

kur su - krau - ti, va - lioj dal - ge - lė, va - lioj va - lioj,

va - lioj ma - no skud - rū - nė - lė, va - lioj va - lioj.

<p>1. – Eisim, broliai, šieno pjauti,
Dar neturim kur sukrauti,
Valioj dalgelė,
Valioj valioj,
Valioj mano skudrūnėlė,
Valioj valioj.</p>	<p>5. Trečia diena kai aš viena
Grėbiau lankoj žalią sieną,
Valioj dalgelė,
Valioj valioj,
Valioj mano skudrūnėlė,
Valioj valioj.</p>
<p>2. Kirsim, broliai, švendres kietą,
Dirbsim naują daržinėlą,
Valioj dalgelė,
Valioj valioj,
Valioj mano skudrūnėlė,
Valioj valioj.</p>	<p>6. Man grėblelis išrašytas,
Nuo bernelio išprašytas,
Valioj dalgelė,
Valioj valioj,
Valioj mano skudrūnėlė,
Valioj valioj.</p>
<p>3. Man dalgelė kieto plieno,
Pradalgelė žalio šieno,
Valioj dalgelė,
Valioj valioj,
Valioj mano skudrūnėlė,
Valioj valioj.</p>	<p>7. Man grėblelis sunku traukti,
Vakarėlio ilgu laukti,
Valioj dalgelė,
Valioj valioj,
Valioj mano skudrūnėlė,
Valioj valioj.</p>
<p>4. Man dalgelė sunku traukti,
Vakarėlio ilgu laukti,
Valioj dalgelė,
Valioj valioj,
Valioj mano skudrūnėlė,
Valioj valioj.</p>	

Padainavo Elena Šarauskienė (Vincevičiūtė), gim. 1909 m.,
gyv. Diauderių k. (gim. Pušpių k., Šeduvos vls.). Į mg. juostą įrašė
ir iššifravo R. Gaidamavičiūtė 1976 m. KLF 6674(13), KTR 207(40).
Šienapjūtės daina.

2. Pasijėmęs aš dalgelą

Pa - si - ė - - mįs aš dal - ge - lą ė - jau pjau - ti ru - gių lau - ką,
va - lio va - lio, žem - ken - tė - li, va - lio.

1. *Pasijėmęs aš dalgelą
Ejau pjauti rugių lauką,
Valio valio,
Žemkentėli, valio. (2 × 2)*
2. *Man dalgela šalto plieno,
Galiu pjauti visą dieną.
Valio valio,
Žemkentėli, valio. (2 × 2)*
3. *Aš dalgelą papustysiu,
Pradalgelą išvarysiu.
Valio valio,
Žemkentėli, valio. (2 × 2)*

Padainavo Pranas Šveistys (veda), gim. 1908 m., gyv. Baisogaloje (gim. Diauderių k.), ir Kostas Bložė, gim. 1915 m., gyv. Baisogaloje (gim. Biliūnų k.). Įrašyta Vilniaus plokštelių studijoje 1989 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. Šienapjūtės daina.

3. Man dalgelė sunku traukti

Man dal - ge - lė sun - ku trauk - ti, va - ka - rė - lio il - gu lauk - ti,

va - lio va - lio, pjo - vė - jė - liai, va - lio.

1. *Man dalgelė sunku traukti,
Vakarėlio ilgu laukti,
Valio valio,
Pjovėjėliai, valio. (2 × 2)*
2. *Man dalgelė išpūstyta,
Pradalgelė išvaryta,
Valio valio,
Pjovėjėliai, valio. (2 × 2)*

Padainavo Jadvyga Damaševičienė (Lipskaitė) (veda), gim. 1924 m., gyv. Valatkónių k. (gim. Panekėlių k.); Genė Šermukšnienė (Žaromskaitė), gim. 1928 m., gyv. Palónuose (gim. Valatkónių k.); Stasė Važgauskienė (Praninskaitė), gim. 1927 m., gyv. Valatkónių (gim. Palónuose). Į mg. juostą įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(38). Šienapjūtės daina.

4. Trys broliukai pjovė lankoj

$\text{♩} = 63$

Trys bro - liu - kai pjo - vė lan - koj, ei va - lioj va - lioj,
 a - pie kel - mą vi - są die - ną pie - ve - lėj ža - lioj.

①

① $1^{\sqrt{2}}-4^{\sqrt{2}}$

1. Trys broliukai pjovė lankoj,
Ei, valioj valioj,
Apie kelmą visą dieną
Pievelėj žalioj.	3. Trys seselės grėbė šieną,
Ei, valioj valioj,
Apie krūmą visą dieną
Pievelėj žalioj.
2. Ne tiek pjovė, kiek dainavo,
Ei, valioj valioj,
Apie kelmą visą dieną
Pievelėj žalioj.	4. Ne tiek grėbė, kiek dainavo,
Ei, valioj valioj,
Apie kelmą visą dieną
Pievelėj žalioj.

Padainavo Jonas Laivys (veda), gim. 1919 m., gyv. Baisógaloje (gim. Pamiškalių k.), ir Stanislovas Černiauskas, gim. 1928 m., gyv. Baisógaloje, (gim. Diktariškių k., Šiaulėnų apyl.). Į mg. juosta įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(7). Šienapjūtės daina.

5. Tėvuti mano

$\text{♩} = 168$

Tė - vu - ti ma - no, se - na - sai ma - no, pa - sėk gels - vus
 li - ne - lius ant ly - gaus vieš - ke - lé - lio.

1. – Tėvuti mano,
Senasai mano,
Pasėk gelsvus linelius
Ant lygaus vieškelėlio.	5. Dar neprijojo
Dar nesustojo,
Jau pradėd klausinėti,
Ko verk mano mergelė.
2. – Dukrute mano,
Jaunoji mano,
Nurauk gelsvus linelius
Nuo lygaus vieškelėlio.	6. – Neverk, panele,
Neverk, jaunoji,
Še, paturėk žirgelį,
Ašei plauksiu žiedelį.
3. Linelius roviau,
Rankes ploviau,
Paskandinau žiedelį
Nuo baltųjų rankelių.	7. – Neplauk, bernyti,
Neplauk, jaunasai,
Apkalb mani žmoneliai
Neteisingoms kalbelėms.
4. Untai atjoja
Jaunas bernelis
Po lygiuosius laukelius,
Po lygiuosius laukelius.	8. – Ne žmonių kalbų –
Mano žodeliais,
Aš pats kalbas kalbėjau,
Kad kitam pavydėjau.

Padainavo Apolonija Barkauskienė (Juciūtė), gim. 1876 m., gyv.
Vaitiekūnų k., Griūkiškio apyl. (gim. Dvarėlių k.). Į mg. juostą įrašė
ir iššifavo R. Gaidamavičiūtė 1976 m. KLF 6675(12), KTR 207(86).
Linų darbų daina.

6. Vaikščiojau vaikščiojau

1. Vaikščiojau vaikščiojau,
Po žalią girelę vaikščiojau.	4. Nušoviau nušoviau,
Raibąją antelę nušoviau.
2. Nešiojau nešiojau,
An pečių strielbelę nešiojau.	5. Nunešiau nunešiau,
Į Vilniaus miestelį nunešiau.
3. Pamačiau pamačiau,
Raibąją antelę pamačiau.	6. Pardaviau pardaviau,
Vilniuj kapitonui pardaviau.

7. <i>Vaikščiojau vaikščiojau,
Per žalią girelę vaikščiojau.</i>	14. <i>Pamačiau pamačiau,
Gražiąją stirnelę pamačiau.</i>
8. <i>Pamačiau pamačiau
Šaruką zuikelį pamačiau.</i>	15. <i>Nešoviau nešoviau
Gražutę stirnelę nešoviau.</i>
9. <i>Nešoviau nešoviau,
Šaruko zuikelio nešoviau.</i>	16. <i>Vaikščiojau vaikščiojau,
Po žalią girelę vaikščiojau.</i>
10. <i>Vaikščiojau vaikščiojau,
Po žalią girelę vaikščiojau.</i>	17. <i>Pamačiau pamačiau,
Pilkąjį vilkelių pamačiau.</i>
11. <i>Pamačiau pamačiau,
Gražutę lapelę pamačiau.</i>	18. <i>Nušoviau nušoviau
Pilkąjį vilkelių nušoviau.</i>
12. <i>Nušoviau nušoviau
Gražutę lapelę nušoviau.</i>	19. <i>Uždirbau uždirbau,
Penkiasdešimt rublių uždirbau.</i>
13. <i>Vaikščiojau vaikščiojau,
Po žalią girelę vaikščiojau.</i>	

Padainavo Jonas Kleiva, gim. 1900 m., gyv. Baisogaloje (gim. Kubiliūnų k.).
Į mg. juostą įrašė ir iššifravo R. Gaidamavičiūtė 1976 m. KLF 6675(35),
KTR 207(73). Medžioklės daina.

7. Čiūčia liūlia liūliavo

$\text{♩} = 80$

Čiū - čia liū - lia liū - lia - vo, zūi - kis vai - kę lin - ga - vo,

be - lin - guo - dams už - snū - da, nu ké - de - lės nu - sprū - da,
nu ké - de - lės nu - sprū - da, ka - tē no - sį nu - kun - da.

Čiūčia liūlia liūliavo,
Zuikis vaiką lingavo,
Belinguodams užsnūda,
Nu kėdelės nusprūda,
Nu kėdelės nusprūda,
Katė nosį nukunda. (2 × 2)

Padainavo Viktorija Barkauskienė, gim. 1912 m., gyv. Baisógaloje
(gim. Kómariškių k.). Į mg. juostą įrašė ir iššifravo V. Mielkutė
1976 m. KLF 6673(4), KTR 207(12). Vaikų daina.

8. Čiūčia liūlia mažą vaiką

$\text{♩} = 80$

Čiū - čia liū - lia ma - žą vai - ką, te - gul Die - vas au - gin svei - ką.

Kai už - augs bus ber - niuks, kai dar - že - ly do - bi - liuks.

<p>1. Čiūčia liūlia mažą vaiką,
Tegul Dievas augin sveiką.
Kai užaugs bus berniuks,
Kai daržely dobiliuks.</p> | <p>2. Čiūčia liūlia dukterėlę,
Bus mamutei padėjėja.
Kai užaugs bus mergytė,
Kai daržely lelijytė.</p> |
|--|--|

Padainavo Viktorija Barkauskienė, gim. 1912 m., gyv. Baisógaloje
(gim. Kómariškių k.). Į mg. juostą įrašė ir iššifravo V. Mielkutė
1976 m. KLF 6675(3), KTR 207(11). Vaikų daina.

9. Kyku kyku Dominyku

$\text{♩} = 104$

Ky - ku ky - ku Do - mi - ny - kų, pil - nas lau - ks dar - bi - ny - kų.

Šimts a - ria, šimts a - kė - ja, šim - tą mor - kų ne - pa - sė - ja.

<p>1. Kyku kyku Dominyku,
Pilnas laukas darbinykų.
Šimts aria, šimts akėja,
Šimtą morkų nepasėja. (2 × 2)</p> | <p>2. Du tilvikai ariami,
Trečia kiaula kinkoma.
Kinkyk kiaulą į ratus,
Vežk pijokus į kapus.</p> |
|---|---|

Padainavo Viktorija Barkauskienė, gim. 1912 m., gyv. Baisógaloje (gim. Kómariškių k.). Į mg. juostą įrašė ir iššifravo V. Mielkutė 1976 m. KLF 6678(26), KTR 206(1). Vaikų daina.

10. Oi kai gražiai motinėla

O kai gra - žiai mo - ti - nė - la ma - ne už - au - gi - na,
kas ry - te - lį va - ka - rė - lį dar - be - lių va - di - na, di(na).

1. Oi, kaip gražiai motinėla
Mane užaugina,
Kas rytelį vakarėlį
Darbelių vadi(na). (2 × 2)	5. Ar čia rūta, ar čia mėta
Išduod bezdų kvapą?
Balzaminka raudonoji
Tarp žaliųjų la(pų). (2 × 2)
2. Oi, kaip gražiai motinėla
Ankstų rytą kėla,
Meilingais gražiais žodeliais
Kaip ir lakštingė(la). (2 × 2)	6. Tie žirniukai, nasturkėlas,
Tarp savęs vyniojas,
Tos nasturtos puikos ponios
Tarp savęs provo(jas). (2 × 2)
3. – Keltis keltis, dukružėla,
Šąla pusrytėlis,
Aik klausytis kaip kukoja
Sodi gegutė(la). (2 × 2)	7. Įleidama išeidama
Takilį pramyniau,
Žalių rūtų vainikėlį
Dėl tavęs nupy(niau). (2 × 2)
4. Atsikėlus ankstų rytą
Gegutės klausytis,
Skubinausi į darželį
Rūtelių lanky(ti). (2 × 2)	

Padainavo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė) (veda), gim. 1927 m., gyv. Baisógaloje (gim. Sidabravė), ir Zofija Černienė (Kniškaitė), gim. 1923 m., gyv. Baisógaloje (gim. Valatkónių k.). Į mg. juostą įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė, iššifravo L. Burkšaitienė 1992 m. KLF 1532(20). Jaunimo-meilės daina.

11. Gražus mano darželis

Gra - žus ma - no dar - že - lis, gro - ca - vo - ti ta - ke - liai.

Aš kviet - ke - lių pri - si - sė - siu, ap - lais - ty - siu, nu - ra - vė - siu,

su - ei - sim, su - sto - sim, dai - nuo - sim.

1. Gražus mano darželis,
Grocavoti takeliai.
Aš kvietkelių prisisėsiu,
Aplaitysiu, nuravėsiu,
Sueisim, sustosim,
Dainuosim. (2 × 2)

3. Gražus mano darželis,
Grocavoti takeliai,
Aš kvietkelių prisiskinsiu,
Vainikėlį nusipinsiu,
Sueisim, sustosim,
Dainuosim. (2 × 2)

2. Aš pasėjau rūtelas,
Dėl snatlyvų panelių.
Per vasarą jos žaliavo,
Vidur žiemos garbanavo,
Nebijo nei šalnų,
Nei vėjų. (2 × 2)

Padainavo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė) (veda), gim. 1927 m.,
gyv. Baisogaloje (gim. Sidabravė), ir Zofija Černienė (Kniškaitė),
gim. 1923 m., gyv. Baisogaloje (gim. Valatkonių k.). Į mg. juosta
įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė
2006 m. KLF 1532(24). Jaunimo-meilės daina.

12. Pasakyki, berneli

Pa - sa - ky - ki, ber - ne - li, pa - sa - kyk, do - bi - lė - li,

1. Pasakyki, berneli,
Pasakyk, dobiželi,
Ko nuliūdai jaunas būdams,
Ko širdela dūsauja? (2 × 2)	3. – Nustoja mane mylėt,
O kai man jos negailėt,
Nėr ramuma an širdelas,
Kaip aš jos nebematau. (2 × 2)
2. Ar žirgelis negreitas,
Ar laukelį nejoja,
Ar tavi jauna mergela,
Visai mylėt nustoja? (2 × 2)	4. O kad aš ją pamatyč,
O kai meiliai apkabinč,
Prakalbėčiau dieną naktį,
Nenulaisčiau nuo savęs. (2 × 2)

Padainavo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė) (veda), gim. 1927 m.,
gyv. Baisogaloje (gim. Sidabravė), ir Zofija Černienė (Kniškaitė),
gim. 1923 m., gyv. Baisogaloje (gim. Valatkónių k.). Į mg. juosta
įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burksaitienė
2006 m. KLF 1532(26). Jaunimo-meilės daina.

13. Vai, kasiau kasiau lysvelas

Vai ka - siau ka - siau lys - ve - las, vai sė - jau sė - jau rū - te - las,
aš pa - si - sė - jau ža - lias rū - te - las nau - jam rū - tų dar - že - (ly), že(ly).

1. Vai, kasiau kasiau lysvelas,
Vai, sėjau sėjau rūtelas.
Aš pasisėjau žalias rūtelas
Naujam rūtų daržely. (2 × 2) | 2. Dar neišdygo rūtelas,
Neišbujojo žaliosios,
Vai, ir atlankė mani bernelis
Naujam rūtų daržely. (2 × 2) |
|---|--|

3. – *Ar mundurėlį vėdinai,
Ar žirgužėlį šokinai,
Vai, kodėl kodėl, jaunas berneli,
Tai retai atsilankai? (2 × 2)*
4. – *Nei mundurėlį vėdinau,
Nei žirgužėlį šokinau,
Tik aš girdėjau, mana mergela,
Kad su kitu kalbėjai. (2 × 2)*
5. – *Kad ir su kitu kalbėjau,
Tavo širdetį turėjau.
Žydi bernelis mana širdelaj
Kaip darži bijūnėlis. (2 × 2)*

Padainavo Genė Šermukšniėnė (Žaromskaitė) (veda), gim. 1928 m.,
gyv. Palūnoose (gim. Valatkonyse); Jadvyga Damaševičienė (Lipskaitė),
gim. 1924 m., gyv. Valatkonyse (gim. Panekėlių k.); Antosė Važgauskienė
(Praninskaitė), gim. 1927 m., gyv. Valatkonyse (gim. Palūnoose). Į mg.
juostą įrašė D. Daunoraitė, R. Kapičiauskaitė 1992 m., iššifravo
L. Burksaitienė 2006 m. KLF 1532(44). Vestuvių daina.

14. Atjoja joja

$\text{♩} = 160$

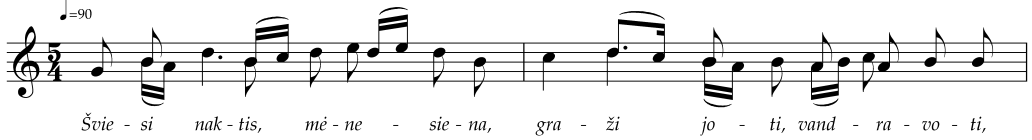

At - jo - ja jo - ja jau - ni ka - va - lie - ri ai, jau - ni ka - va - lie (ri ai).

1. *Atjoja joja
Jauni kavalier(iai). (2 × 2)*
2. *Par lauką jojo –
Gaideliai giedo(jo). (2 × 2)*
3. *Prie vartų prijogo –
Žirgelis sužvin(go). (2 × 2)*
4. *Nuo žirgelio sėdus –
Kilpelos žvangė(jo). (2 × 2)*
5. *Per slinkstį žinge –
Suknela šlamė(jo). (2 × 2)*
6. *Už stalo sėdo –
Žiedeliai blizgė(jo). (2 × 2)*
7. *Unt stalo akys,
Un panytės mis(lys). (2 × 2)*
8. *Atjoja joja
Seni kavalier(iai). (2 × 2)*
9. *Par lauką joja –
Rudi šunys lo(ja). (2 × 2)*
10. *Prie vartų prijogo –
Žirgelis suklū(po). (2 × 2)*
11. *Nuo žirgo sėdos –
I kelnės nusmu(ko). (2 × 2)*
12. *Par slinkstį žinge –
Skudur užkliu(vo). (2 × 2)*
13. *Už stalo sėdo –
Snukiai susigrū(do). (2 × 2)*
14. *Un pečiaus akys,
Un pečiunkos mįs(lis). (2 × 2)*

Padainavo Apolonija Barkauskienė (Juciūtė), gim. 1876 m.,
gyv. Dvarėlių k., Baisogalos apyl. Į mg. juostą įrašė ir iššifravo
R. Gaidamavičiūtė 1976 m. KLF 6675(16), KTR 207(91).
Vestuvių daina.

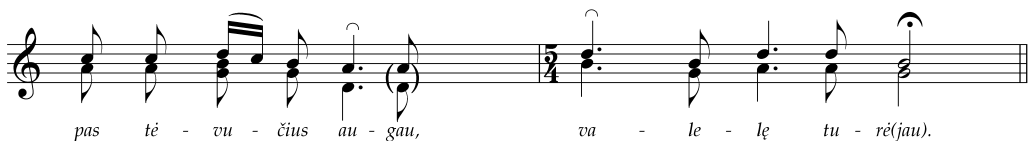
15. Šviesi naktis, mėnesiena

1. Šviesi naktis, mėnesiena,
Grazi joti, vandravo(ti). (2)	5. Kai prijosi baltą dvarą,
Suskambinki lenciūgė(liais). (2)
2. – Tu žirgeli juodbėrėli,
Taisyk kojas į kela(lį). (2)	6. Kad išeitų merguzėlė,
Kad išneštų vainikė(lį). (2)
3. Reiks tau bėgti vieškelalį,
Reiks tau nešti gromatė(lę). (2)	7. Ir išėjo merguzėlė,
Ir padavė vainikė(lį). (2)
4. Reiks tau nešti gromatėlę
Pas jaunąją merguzė(lę). (2)	

Padainavo Stefanija Ambutienė (Petravičiūtė), gim. 1900 m.,
gyv. Pašušvyjė. Į mg. juostą įrašė ir iššifravo R. Gaidamavičiūtė
1976 m. KTR 207(7). Vestuvių daina.

16. Pas tėvučius augau

1. <i>Pas tėvučius au(gau)</i>
<i>Valelę turė(jau): (2 × 2)</i>	6. <i>Išein tatušė(lis),</i>
<i>Dalelę rokuo(dams). (2 × 2)</i>
2. <i>Kur tiktai norė(jau),</i>
<i>Tenai jodinė(jau). (2 × 2)</i>	7. <i>Penkis šimtus ža(da)</i>
<i>Ir žirgą prijo(do). (2 × 2)</i>
3. <i>Par laukelį jo(jo),</i>
<i>Širdela sustoj (2 × 2)</i>	8. – <i>Ačiū, tetušė(li),</i>
<i>Už bėrą žirgelį). (2 × 2)</i>
4. <i>Kur graži merge(la) –</i>
<i>Nedidi dala(la). (2 × 2)</i>	9. – <i>Ačiū, motušė(li),</i>
<i>Už gražią dukre(lą).</i>
5. <i>Negraži merge(la) –</i>
<i>Ten didi dala(la). (2 × 2)</i>	

Padainavo Pranas Šveistys (veda), gim. 1908 m., gyv. Baisogaloje (gim. Diauderių k.), ir Kostas Bložė, gim. 1915 m., gyv. Baisogaloje (gim. Biliūnų k.). Įrašyta Vilniaus plokštelių studijoje 1989 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. Vestuvių daina.

17. Po beržyną vaikščiojau

$\text{♩} = 84$

Po ber - žy - ną vaikš - čio - jau, bė - ra žir - ga ieš - ko - jau,

bė - ra žir - ga ieš - ko - jau.

1. <i>Po beržyną vaikščiojau,</i>
<i>Bėra žirga ieškojau. (2)</i>	3. – <i>Oi mergele mergele,</i>
<i>Ar nematei žirgelį? (2)</i>
2. <i>Bėra žirga neradau,</i>
<i>Su mergele kalbėjau. (2)</i>	4. – <i>Mačiau mačiau žirgelį</i>
<i>Mano tėvo stainely. (2)</i>

Padainavo Elena Šarauskiene (Vincevičiūtė), gim. 1909 m., gyv. Diauderių k. (gim. Puipių k.). Į mg. juostą įrašė ir melodiją iššifravo R. Gaidamavičiūtė 1976 m. KLF 6674(20), KTR 207(51). Vestuvių daina.

18. Mėlynasis karvelėli

Mė - ly - na - sis kar - ve - lė - li, o kur tu la - kio - ji,

gel - to - na - sis ka - ro - sė - li, o kur tu skra - jo - ji, jo(ji)?

1. – Mėlynasis karvelėli,
O kur tu lakioji,
Geltonasis karosėli,
O kur tu skrajojį? (2 × 2)	3. Nupirks nupirks tėvutėlis
Aukšniį kardelį,
Nušaus tavi, karvelėli,
Po žalias gireles. (2 × 2)
2. Mėlynasis karvelėlis
Per žalią girelę,
Geltonasis karosėlis
Po galias mareles. (2 × 2)	4. Nudirbs savo seserėlei
Šilkinį kaklelį,
Sugaus tavi, karosėlį,
Po plačias mareles. (2 × 2)

Padainavo Stefanija Ambutienė (Petravičiūtė), gim. 1900 m.,
gyv. Pašušvyjė. Į mg. juostą įrašė ir iššifravo R. Gaidamavičiūtė
1976 m. KTR 207(5). Vestuvių daina.

19. Skyniau skyniau skynimėlį

Sky - niau sky - niau sky - ni - mė - lį, klo - jau klo - jau vieš - ke - lė - lį -

tie - sus ke - la - lis į tė - vu - čia dva - rą, dva(rą).

1. Skyniau skyniau skynimėlį,
Klojau klojau vieškelį –
Tiesus kelalis
Į tėvučia dva(rą). (2 × 2) | 2. Netropiju į dvarelį,
Patropiju į darželį,
Kur žyd rūtelės,
Raudonos roželės). (2 × 2) |
|---|---|

3. – *Oi močiute motinėla,
Laisk už mane dukterėla,
– Imk, bernužėliau,
Vieną iš krašte(lio). (2 × 2)*

5. *Kai darželin rasavoste,
Manį jauną apraudoste,
O kai ravėste,
Visada minės(te). (2 × 2)*

4. – *Jei neduosi man dukreles,
Aš numirsiu šiais meteliais,
Mani pakavoste
Rūtelių darže(ly). (2 × 2)*

Padainavo Viktorija Barkauskienė, gim. 1912 m., gyv. Baisogaloje (gim. Kómariškių k.). Į mg. juostą įrašė V. Mickutė 1976 m., tekstą iššifravo B. Krasauskaitė, melodiją – J. Petrikaitė 1982 m. KLF 6673(6), KTR 303(86). Vestuvių daina.

20. Oi, užkit užkit

$\text{♩} = 72$

Oi už - kit už - kit, gi - rios me - de - liai, ma - ži ma - no bro - la(liai).

1. *Oi, užkit užkit,
Girios medeliai,
Maži mūsų brola(liai).*

4. *Žad budavoti
Naują svirnelį
Un keturių kerte(lių).*

2. *Oi, užaug užaug
Mūsų brolaliai,
Iškirs girios mede(lius).*

5. *Unt visų kerčių
Po gegužėlę
Ryts rytelis kukuo(ja).*

3. *Girių nukirto,
Girelę vežė,
Unt vieškelėlio ve(žė).*

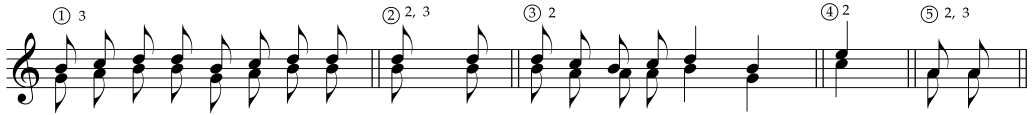
6. *Pakol kukavo,
Kol iškukavo
Iš motulės dukre(lę).*

Padainavo Apolonija Barkauskienė (Juciūtė), gim. 1876 m., gyv. Vaitiekūnų k. (gim. Dvarėlių k.). Į mg. juostą įrašė ir iššifravo R. Gaidamavičiūtė 1976 m. KLF 6675(15), KTR 207(90). Vestuvių daina.

21. Atvažiavo svečiai

$\text{♩} = 72$

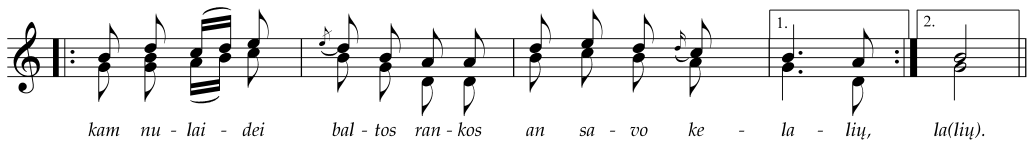
At - va - žia - vo sve - čiai iš to - li - ma kraš - ta,

1. *Atvažiavo svečiai*
Iš tolima krašta, (2 × 2)
Anei šiokie, anei tokie,
Kad ir šokt nemoka. (2 × 2)
2. – *Pavaišink, gaspadine,*
Mus džiovintu sūriu. (2 × 2)
Ir atnešk, gaspadoriau,
Mums alaus uzbeką. (2 × 2)
3. *Kai atneši mums uzbeką –*
Mes gražiai pašoksime. (2 × 2)
Ir pašokę, padainavę
Namo išvažiuosime. (2 × 2)

Padainavo Genė Šermukšnienė (Žaromskaitė) (veda, gim. 1928 m., gyv. Palónuose (gim. Valatkónių k.); Jadvyga Damaševičienė (Lipskaitė), gim. 1924 m., gyv. Valatkónių k. (gim. Panekeļpių k.); Stasė Važgauskienė (Praninskaitė), gim. 1927 m., gyv. Valatkónių k. (gim. Palónuose); Elena Gečienė (Pilinkaitė), gim. 1925 m., gyv. Palónuose (gim. Daužnagiuosė); Vaclovas Gečas, gim. 1920 m., gyv. Palónuose (gim. Pašušvyjė). Į mg. juostą įrašė D. Daunoraitė, R. Kapičiauskaitė 1992 m., iššifravo L. Burksaitienė 2006 m. KLF 1532(47). Vestuvių daina.

22. Ko nuliūdyj, broli

1. – *Ko nuliūdyj, broli,*
Ko nuliūdyj, jaunasai,
Kam nulaidei baltos rankos
An savo kela(lių)? (2 × 2)
2. *Ar nebuvai stoinelėj,*
Ar nešėrei žirgelio,
Ar ne tavo kepurėla
Žirgui po koje(tėm)? (2 × 2)

3. – *Nei aš buvau stoinetėj,
Nei aš šeriau žirgelia,
Nei ten mana kepurėla
Po žirgo koje(lėm). (2 × 2)*
4. *Brolis buva stoinetėj,
Brolis šėrė žirgelį,
Ten broľalia kepurėla
Po žirga koje(lėm). (2 × 2)*
5. – *Ko nuliūdyj, sesute,
Ko nuliūdyj, jaunoji,
Kam nulaidei baltos rankos
An sava kela(lių)? (2 × 2)*
6. *Ar nebuvai daržely,
Ar neskynei rūtelas,
Ar ne tavo vainikėlis
Ant rūtų love(lės)? (2 × 2)*
7. – *Nei aš buvau daržely,
Nei aš skyniau rūtelas,
Nei ten mano vainikėlis
Ant rūtų love(lės). (2 × 2)*
8. *Sese buvo daržely,
Sese skyne rūtelas,
Ten sesulės vainikėlis
Ant rūtų love(lės). (2 × 2)*

Padainavo Pranas Šveistys (veda), gim. 1908 m., gyv. Baisógaloje (gim. Diauderiių k.), ir Kostas Bložė, gim. 1915 m., gyv. Baisógaloje (gim. Biliūnų k.). Įrašyta Vilniaus plokštelių studijoje 1989 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. Vestuvių daina.

23. Iš pirmos numaros

$\text{♩} = 102$

Iš pir - mos nu - ma - ros po - mer - gė - lė pir - ma,

sė - di už sta - lo kai ož - ke - la šir - ma.

1. *Iš pirmos numaros
Pomergėlė pirma, (2 × 2)
Sėdi už stala
Kai ožkela širma. (2 × 2)*
2. *Iš antros numaros
Pomergėlė antra, (2 × 2)
Sėdi už stala
Labai nepakuntra. (2 × 2)*
3. *Iš trečios numaros
Pomergėlė trečia, (2 × 2)
Sėdi už stala,
Laukė daugiau svečių. (2 × 2)*

Padainavo Emilija Leskauskienė (Endrišiūnaitė), gim. 1918 m., gyv. Baisógaloje (gim. Klóvainių mstl.). Į mg. juostą įrašė R. Gaidamavičiūtė 1976 m., iššifravo G. Razmukaitė. KLF 6675(46), KTR 303(106). Vestuvių daina.

24. Augo kieme dagilyš

$\text{♩} = 68$

Au - go kie - mi da - gi - lys, au - go kie - mi ža - lia - sai,

kie - mi kie - me - lyj tē - vu - čio dva - re(lyj).

1. Augo kiemi dagilyš,
Augo kieme žaliasai,
Kiemi kiemely
Tėvučio dvare(lyj). (2 × 2)	4. – Kelkis, mano motinėle,
Kelkis, mano sengalvėle,
Padėk suglausti
Dagilio šake(lės). (2 × 2)
2. Nėr kur šakom pasidėt,
Nėr kur šakom pasidėt,
Nei viršūnėlę
Vėjeliai pučia. (2 × 2)	5. – Nei aš kelsiu, dukterėle,
Nei aš kelsiu, jaunolėle,
Mokėk suglausti
Dagilio šake(les). (2 × 2)
3. Mirė mana motinėla,
Mirė mana senulė,
Nėr kam suglausti
Dagilio šake(lių). (2 × 2)	

Padainavo Elena Šarauskienė (Vincevičiūtė), gim. 1909 m.,
gyv. Diauderių k. (gim. Pušpių k., Šeduvos vls.). Į mg. juostą įrašė
ir iššifravo R. Gaidamavičiūtė 1976 m. KLF 6674(17), KTR 207(48).
Šeimos daina.

25. Kukuoj girios gegutėla

$\text{♩} = 60$

Ku - kuo j gi - rios ge - gu - tė - la, ser - ga ma - no mo - ti - nė - la,

ser - ga ma - no mo - ti - nė(ła).

1. Kukuoj girios gegutėla,
Serga mano motinė(la). (2)	6. Privažiavau pri bromelia –
Bromos vartai uždary(ti). (2)
2. – Oi broliukai tu mieliausias,
Kinkyk žirgą kuo greičiau(siai). (2)	7. Bromos vartai uždaryti,
Po želaunu aptaisy(ti). (2)
3. Kimkyk žirgą juodbėrelį,
Aš važiuosiu pas motu(lę). (2)	8. Kaip įėjau į grytelą –
Gul motulė ant lente(lės). (2)
4. Aš važiuosiu pas motulę,
Matulytės aplanky(ti). (2)	9. Gul motulė ant lentelės,
Šešios žvakės pri šala(tės). (2)
5. Matulytės aplankyti,
Sava vargus apskaky(ti). (2)	10. Šešios žvakės pri šalalės,
Aukso kryžius ant širde(tės). (2)

Padainavo Viktorija Barkauskienė, gim. 1912 m., gyv. Baisogaloje (gim. Kómariškių k.). Į mg. juostą įrašė ir iššifravo V. Mielkutė 1976 m. KLF 6673(8), KTR 206(91). Šeimos daina.

26. Užkukavo gegutėla

$\text{♩} = 94$

Už - ku - ka - vo ge - gu - tė - la dar - že - ly anks - ti,
ver - kia jau - na mer - gu - žė - la rū - tų dar - že - ly.

1. Užkukavo gegutėla
Daržely anksti,
Verkia jauna mergužėla
Rūtų daržely. (2 × 2)	3. – Nei man gaila žalių rūtų,
Jaunų dienelių,
Tik man gaila motinėtės,
Kad kape guli. (2 × 2)
2. – Oi mergela, ko taip verki,
Ko taip dejuoji,
Ar tau gaila žalių rūtų,
Jaunų dienelių? (2 × 2)	4. Kas prikels ankstų rytelį,
Kas žodelį tars,
Kas paguos mane jaunutę,
Kas mane užtars? (2 × 2)

Padainavo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė) (veda), gim. 1927 m., gyv. Baisogaloje (gim. Sidabravė), ir Zofija Čepienė (Kniškaitė), gim. 1923 m., gyv. Baisogaloje (gim. Valatkónių k.). Į mg. juostą įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(23). Šeimos daina.

27. Oi tu volungėla

① *Oi tu vo - lun - gė - la, miš - ko la - kū - nė - la,*
 ② *oi pa - dėk pa - - dėk man var - ge - lį varg - ti.*
 ① 2 ② 2-4 ③ 2-4

1. – *Oi tu volungėla,
Miško lakūnėla,
Oi, padėk padėk
Man vargelį vargti. (2 × 2)*

2. – *Negaliu padėti
Tau vargelio vargti,
Tik galiu padėti
Kelaliu keliauti. (2 × 2)*

3. *O kai aš keliavau
Viešuoju kelaliu,
Mani palydėjo
Žalia volungėla. (2 × 2)*

4. – *O kur tu sustosi,
Jaunas bernužėli,
Tai aš tau kukuosiu,
Kad nebūtų liūdna. (2 × 2)*

Padainavo Pranas Šveistys (veda), gim. 1908 m., gyv. Baisógaloje (gim. Diauderių k.), ir Kostas Bložė, gim. 1915 m., gyv. Baisógaloje (gim. Biliūnų k.). Į mg. juostą įrašė S. Valiulytė, A. Gedmantas 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1534(36). Šeimos daina.

28. Stovi žirgelis

① *Sto - vi žir - ge - lis kie - mi pa - bal - no - tas,*
prie var - te - lių pri - rai - šio - tas, pri - rai-šio(tas).

1. <i>Stovi žirgelis</i>
<i>Kiemi pabalnotas,</i>
<i>Prie vartelių priraišio(tas). (2)</i>	6. <i>Saulė tekėjo,</i>
<i>Kai brolių nušove,</i>
<i>Saulė laidos, kaip kavoj(a). (2)</i>
2. <i>Stovi sesutė</i>
<i>Prie žirga šalatlės,</i>
<i>Stovėdama graudžiai ver(kia). (2)</i>	7. <i>Kai brolių nešė</i>
<i>Ant aukšto kalnelio –</i>
<i>Šeši šimtai žvakių de(gė). (2)</i>
3. – <i>Neverk, sesute,</i>
<i>Balta lelijėla,</i>
<i>Kaip išjosiu, taip parjo(siu). (2)</i>	8. <i>Kai brolių laidė</i>
<i>Į gilią duobelą –</i>
<i>Trys gegutės užkuka(vo): (2)</i>
4. <i>Kad neparjosiu,</i>
<i>Karaliu pastosiu,</i>
<i>Vilniaus lauki vajasiosiu. (2)</i>	9. <i>Viena pri kojų,</i>
<i>Antra pri galvelės,</i>
<i>O trečioji pri širde(tės). (2)</i>
5. <i>Vilniaus laukely,</i>
<i>Smiltynų kapely,</i>
<i>Ten nušove brolių ma(no). (2)</i>	10. <i>Sesuo pri kojų,</i>
<i>Brolis pri galvelės,</i>
<i>Motinėla pri šird(tės). (2)</i>

Padainavo Viktorija Barkauskienė, gim. 1912 m., gyv. Baisogaloje (gim. Kómariškių k.). Į mg. juostą įrašė V. Mickutė 1976 m., tekstą iššifravo B. Krasauskaitė, melodiją – J. Petrikaitė 1982 m. KLF 6673(3), KTR 303(93). Karinė daina.

29. Augo an kalno juodos avietelės

$\text{♩} = 84$

Au - go an kal - no juo - dos a - vie - te - lės,

au - go an kal - no juo - dos a - vie - te - lės,

o pa - kal - nėj žė - muo - ge - lės, o pa - kal - nėj žė - muo - ge(lės).

1. <i>Augo an kalno</i>
<i>Juodos avietelės, (2 × 2)</i>
<i>O pakalnėj – žemuoge(lės). (2)</i> | 2. <i>Stovi žirgelis</i>
<i>Kiemi pabalnotas, (2 × 2)</i>
<i>Kamanėliu pažabo(tas). (2)</i> |
|--|---|

<p>3. <i>Stovi mergelė</i>
<i>Prie brolio šalelės, (2 × 2)</i>
<i>Stovėdama graudžiai ver(kia). (2)</i></p>	<p>5. <i>Aukso karūną,</i>
<i>Sidabro mundurą (2 × 2)</i>
<i>Juodu krauju aplaisty(tą). (2)</i></p>
<p>4. – <i>Neverk, mergele,</i>
<i>Balta lelijėle, (2 × 2)</i>
<i>Aš parnešiu dovanė(les). (2)</i></p>	

Padainavo Stefanija Ambutienė (Petravičiūtė), gim. 1900 m.,
 gyv. Pašušvyje. Į mg. juostą įrašė ir iššifravo R. Gaidamavičiūtė
 1976 m. KTR 207(10). Karinė daina.

30. Užaugina

<p>1. <i>Užaugina</i>
<i>Mani motinėla,</i>
<i>Užnešioja</i>
<i>Un baltų ranke(lių). (2 × 2)</i></p>	<p>4. <i>Nusilaužiau</i>
<i>Putino šakelą</i>
<i>Ir sudrožiau</i>
<i>Žirgui per galve(lą). (2 × 2)</i></p>
<p>2. <i>Užsodina</i>
<i>Un bėro žirgelio,</i>
<i>Liepė joti</i>
<i>Svietą vandravo(ti). (2 × 2)</i></p>	<p>5. <i>Ir sudrožiau</i>
<i>Žirgui per galvelą,</i>
<i>Ir nubiro</i>
<i>Putino uogė(la). (2 × 2)</i></p>
<p>3. <i>Kaip aš jojau</i>
<i>Per žalių girelą –</i>
<i>Nusilaužiau</i>
<i>Putino šake(lą). (2 × 2)</i></p>	<p>6. <i>Vai, nebuvo</i>
<i>Putino uogelės,</i>
<i>Dar buinesnės</i>
<i>Mano ašarė(tes). (2 × 2)</i></p>

Padainavo Pranas Šveistys (veda), gim. 1908 m., gyv. Baisógaloje
 (gim. Diauderių k.), ir Kostas Bložė, gim. 1915 m., gyv. Baisógaloje
 (gim. Biliūnų k.). Į mg. juostą įrašė S. Valiulytė, A. Gedmantas
 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1534(21).
 Karinė daina.

31. Kaip aš jojau

$\text{♩} = 84$

Kaip aš jo - jau per ža - lią gi - re - lę,
nu - si - lau - žiau pu - ti - no ša - ke - lę, ke(lę).

1. <i>Kaip aš jojau</i>
<i>Per žalią girelę,</i>
<i>Nusilaužiau</i>
<i>Putino šalę(lę). (2 × 2)</i>	3. <i>Ir sudrožiau</i>
<i>Žirgui per galvelę,</i>
<i>Ir nukrito</i>
<i>Putino uogelę. (2 × 2)</i>
2. <i>Nusilaužiau</i>
<i>Putino šakelę</i>
<i>Ir sudrožiau</i>
<i>Žirgui per galvelę. (2 × 2)</i>	4. <i>Buinos buvo</i>
<i>Putino uogelės,</i>
<i>Dar buinesnės</i>
<i>Mano ašarė(lės). (2 × 2)</i>

Padainavo Bronė Navakaitė (veda), gim. 1927 m., ir Rozalija Steponavičienė (Narakaitė), gim. 1919 m., abi gyv. Baisogaloje. Į mg. juostą įrašė ir išsifravo R. Sliužinskas 1976 m. KLF 6671(11), KTR 208(56). Karinė daina.

32. Ažuolėli gražus medi

$\text{♩} = 54$

A - žuo - lė - li gra - žus me - di, ko - dėl ne - ža - liuo - ji,
kur pa - dė - jai ža - lius la - pus, ko ne - be - mir - guo(ji)?

1. – <i>Ažuolėli gražus medi,</i>
<i>Kodėl nežaliuoji,</i>
<i>Kur padėjai žalius lapus,</i>
<i>Ko nebemirguo(ji)? (2 × 2)</i> | 2. <i>Tie lapeliai nukrisdami</i>
<i>Tikrą tiesą rode,</i>
<i>Kad ir mus, mieli brolių,</i>
<i>Dalis nevino(da). (2 × 2)</i> |
|--|---|

3. *Katrie krita ant kalnelia,
Tie ilgiau pabuva,
Katrie krita pakalnėlėn,
Tie greičiau supū(va).* (2 × 2)

Padainavo Genė Šermukšnienė (Žaromskaitė) (veda), gim. 1928 m., gyv. Palōnuose (gim. Valatkōnyse); Jadvyga Damaševičienė (Lipskaitė), gim. 1924 m., gyv. Valatkōnyse (gim. Panekėlpių k.); Stasė Važgauskienė (Praninskaitė), gim. 1927 m., gyv. Valatkōnyse (gim. Palōnuose).

Į mg. juostą įrašė D. Daunoraitė, R. Kapičiauskaitė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(41). Karinė daina.

33. Anoj pusėj Dunojėlio

$\text{♩} = 84$

A - noj pu - sėj Du - no - jė - lio pie - ve - lė ža - lia - vo.
Grė - be pul - kas mer - gu - žė - lių, grėb - da - mos dai - na - vo.

1. <i>Anoj pusėj Dunojėlio
Pievelė žaliavo.
Grėbė pulkas mergužėlių,
Grėbdamos dainavo.</i> (2 × 2)	4. <i>Guli guli kareivėlis
Kraujuose paplūdęs,
Stovi stovi juodbėrėlis
Kamanom pamautas.</i> (2 × 2)
2. <i>– Nedainuokit, mergužėlės,
Tų graudžių dainėlių,
Negraudinkit man širdelės,
Slaunam kareivėliui.</i> (2 × 2)	5. <i>– Aikše aikše, juodbėrėli,
Ką aš tau sakysiu:
Aš an tavo kamanėlių
Laiškelį rašysiu.</i> (2 × 2)
3. <i>Aš išjojęs į karužę
Laisvės neturėjau,
Kai sutikau pirmą kulką –
Širdelę parvėrė.</i> (2 × 2)	6. <i>Parbėg parbėg juodbėrėlis
Į tėvo dvarėlį,
Parneš parneš laiškužėlį
Pas mano mergelę.</i> (2 × 2)

Padainavo Jonas Laivys (veda), gim. 1919 m., gyv. Baisógaloje (gim. Pamiškėlnių k.), ir Stanislovas Černiauskas, gim. 1928 m., gyv. Baisógaloje (gim. Diktariškių k., Šiaulėnų apyl.). Į mg. juostą įrašė D. Daunoraitė, R. Kapičiauskaitė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(9). Karinė daina.

34. Buva Vilniuj žalias bromas

Bu - va Vil - niuj ža - lias bro - mas, ža - lias bro - mas,

bu - vo Vil - niuj ža - lias bro - mas, ten žir - gus bal - no - jo.

1. Buva Vilniuj žalias bromas, (2)
Buva Vilniuj žalias bromas,
Ten žirgus balnoja. (2 × 2)	4. Surikiava, sumierava, (2)
Surikiava, sumierava
Sidabra kulkeles. (2 × 2)
2. Pabalnoja ir išjoja, (2)
Pabalnoja ir išjoja,
An kalno sustoja. (2 × 2)	5. Krinta priešai kaip lapeliai, (2)
Krinta priešai kaip lapeliai,
Lietuviai kaip mūrai. (2 × 2)
3. An kalnelio stovėdami, (2)
An kalnelio stovėdami
Armotas rikiava. (2 × 2)	6. Aina lenkai raudodami, (2)
Aina lenkai raudodami,
Lietuviai dainuoja. (2 × 2)

Padainavo Viktorija Barkauskienė, gim. 1912 m., gyv. Baisogaloje (gim. Kómariškių k.). Į mg. juosta įrašė V. Mickutė 1976 m., tekstą iššifravo B. Krasauskaitė, melodiją – J. Petrikaitė 1982 m. KLF 6673(4), KTR 303(94). Karinė daina.

35. Kad mes padejuosme

Kad mes pa - de - juos - me, kad mes pa - dai - nuos - me,

kad tė - vas sū - nų au - gi - na, ant ko - kios ke - lio - nės ne - ži - na.

1. Kad mes padejuosme,
Kad mes padainuosme,
Kad tėvas sūnų augina,
Ant kokios kelionės – nežina. (2 × 2)

2. *Ateis rudenėlis,
Surinks bernužėlius,
Raudos tėvai ir motinos,
Ar sugrįš sūneliai – nežinos. (2 × 2)*
3. *Palydės sesela,
Atkėlus vartelius,
Atkels vartelius uosinius,
Ar sugrįš brolalis – nežinos. (2 × 2)*
4. *Palydės mergela
Par žalią girelą,
Gegutės balseliu raudos,
Ar sugrįš bernelis – nežinos. (2 × 2)*

Padainavo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė) (veda, gim. 1927 m., gyv. Baisogaloje (gim. Sidabravė), ir Zofija Čepienė (Kniškaitė), gim. 1923 m., gyv. Baisogaloje (gim. Valatkonių k.). I mg. juosta įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(22). Karinė daina.

36. Lakštingalė

♩₇₂

①

Lakš - tin - ga - lė - - lė gra - žus paukš - tel',

②

ko - dėl tu ne - čiul - bi anks - tų ry - te(lį).

① 2-5

② 3-5

1. – *Lakštingalė,
Gražus paukštel',
Kodėl tu nečiulbi
Ankstų rytel'?*
2. – *Oi, aš čiulbėčiau
Ankstų rytel'–
Piemenys išdraskė
Mano lizdel'.*

3. *Dvarionys žmonės,
Tikri pagon',
Apkalba mane
Raznom kalbe'.*

5. *Nei aš nulasiau
Kviečių dirvel',
Nei aš pabaidžiau
Šėmus jautel'.*

4. *Sakė, nulasiau
Kviečių dirvel',
Sakė, pabaidžiau
Šėmus jautel'.*

Padainavo Jonas Laivys (veda), gim. 1919 m., gyv. Baisogaloje (gim. Pamiškalnių k.), ir Stanislovas Černiauskas, gim. 1928 m., gyv. Baisogaloje (gim. Diktariškių k., Šiaulėnų apyl.). Į mg. juostą įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(2). Daina apie gamtą.

37. Jau saulutė laidžias

$\text{♩} = 84$

Jau sau - lu - tė lai - džias, ar - tyn va - ka - rė - lis,
už - den - gė švie - su - ma tam - sūs de - be - sė - liai,
tam - sūs de - be - sė(liai).

1. *Jau saulutė laidžias,
Artyn vakarėlis,
Uždengė šviesumą
Tamsus debesė(lis). (2 × 2)*

3. *Procaunykai žmonės
Po procės parėjė,
Po prakaito dienos
Saldžiai paitės(jė). (2 × 2)*

2. *Ateina naktela
Poilsį nešdama,
Rasa sidabrine
Žolalą dengdama). (2 × 2)*

4. *Sugula žvėreliai
Ant aukšto kalnelio,
Sutūpė paukšteliai
An sausų šake(lių). (2 × 2)*

5. – *O tu lakštungėla,
Tu laimės paukštėli,
Kodėl neužmiegi
Par visą naktelį)? (2 × 2)*
7. *Tau nerūpi arti,
Nei sėkla storotis,
Tau tiktai terūpi
Gojely giedo(ti). (2 × 2)*
6. *Par naktelį giedi,
Aiškiai čiulbėdama,
Rodos, savo vargus
Žmonėms sakyda(ma). (2 × 2)*

Padainavo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė) (veda), gim. 1927 m., gyv. Baisogaloje (gim. Sidabravė), ir Zofija Čepienė (Kniškaitė), gim. 1923 m., gyv. Baisogaloje (gim. Valatkonių k.). Į mg. juostą įrašė D. Urbanavičienė, V. Merkytė 1992 m., iššifravo L. Burkšaitienė 2006 m. KLF 1532(28). Literatūrinė daina.

Ką pasakoja baisogališkiai

Parengė Jūratė Šlekonytė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Šiame skyriuje pateikiama Baisogaloje ir jos apylinkėse užrašyta pasakojamoji tautosaka. Skelbimui atrinkta medžiaga yra kelių laikotarpių. Seniausi publikuojami kūriniai yra iš tarpukario laikotarpio rankraščių, esančių Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (toliau – LTR). Juos papildė 2004 m. birželio mėn. Baisogalos apylinkėse vykusios „Versmės“ leidyklos organizuotos ekspedicijos medžiaga.

Didžiausią skelbiamos tautosakos dalį sudaro pasakos bei sakmės. Tekstai, paimti iš rankraščių, pateikiami bendrine kalba, bet pasitaikančios svetimybės, įdomesni tarmiški žodžiai, praturtinantys pasakojimą, yra palikti. Kūriniai, užfiksuoti garso juostelėse, pateikti stengiantis atspindėti pagrindines tarmės ypatybes. Šie tekstai taip pat yra redaguoti: praleidžiami apsirikimai, teksto turiniui nereikšmingi pasikartojimai, įterpiniai bei nukrypimai. Beveik visi pasakotojų ar užrašytojų suteikti pavadinimai palikti. Rengėjos sugalvoti arba pakeisti pavadinimai pateikiami laužtiniuose skliaustuose.

Klasifikuojant tekstus, vadovautasi naujai išleistu „Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo“ tritomiu¹. Pasakoms taikoma A. Aarnės–S. Thompsono klasifikavimo sistema², o sakmės, legendos, padavimai klasifikuoti pagal B. Kerbelytės sukurta kūrinių siužetų klasifikavimo sistemą. Minėti kūriniai identifikuojami tokia tvarka: pirmiausia nurodomas katalogo tomas, po to puslapis.

1. Kodėl šunys nemėgsta kačių, o šios – pelių

Buvo gi palaidi [šunys]. Parašė šuo gi laišką savo draugui. Liepė nunešti katei, bo jį pririša šeiminyks. Tas pasidėja katins, o katė mat čiu-pinėja su taukuotais pirštais. Peliukės i pagava, i sudraske tuos. Tai nu tos denos i pradėja pyktis. Šuo pykst ant katės, kur laišką padėjai, o katė pyksta ant pelių, kam suėdė laišką.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdėnės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(370), LTRF k. 1024(22). Pasaka apie gyvūnus. AT 200.

2. [Karalaitė karste]

Kad vienas karalius turėjo užkeiktą dukterį. Geležiniam grabe³ paguldyta jinai buvo. Bažnyčioj po vienu langu padėtas tas grabas.

Ateina vienas vyras, nakvynės prašo pas karalių kad priimtų jį pernakt. Karalius sako: gerai, priimsim, ale bažnyčioj reiks gu-

¹ Kerbelytė B. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas. Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos, *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas* (toliau – LLTI), Vilnius, 1999, t. 1; Pasakos-legendos. Parabolės. Novelinės pasakos. Pasakos apie kvailą velnią. Buitinės pasakos. Melų pasakos. Formulinės pasakos. Pasakos be galo, LLTI, Vilnius, 2001, t. 2; Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos, LLTI, Vilnius, 2002, t. 3.

² *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography.* Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen (FFC No 3). Translated and enlarged by St. Thompson. Helsinki, F, F, C Communications, 1961, No 184.

³ *Grabas* (sl.) – karstas.

lėt, kitur aš neturiu kur. O toj bažnyčioj kožną naktį po vieną žmogų turėdavo atiduot suėst tai karaliukei, kur užkeikta.

Atėjo gult tas vaikinys į bažnyčią. Randa jis kitą žmogų prie bažnyčios durų. Tas žmogus jam sako: toj bažnyčioj yra su geležiniu grabu karaliaus duktė užkeikta. Ji kožną⁴ naktį sudrasko po vieną žmogų. Tu kaip įeisi, sako tas žmogus jam, tam vaikinui, yra toks didelis laikrodys. Užlipk ant to laikrodžio ir būk, nesirodyk jai, bo tave ji suės. Užlindo tas vaikinys už to laikrodžio ir sėdi. Užsnūdo jis ten besėdėdamas. Užstojo dvylikta valanda, tik džin-džin, kad susijodė, atsidarė tas geležinis grabas, išeina ta užkeikta karaliukė ieškot žmogaus suėst jai. Kad ieško, kad ieško ji po bažnyčią, kad laksto, kad keikia tą savo tėvą karalių, kodėl jai žmogaus suėst nedavė. Jau baigias dvylikta valanda ir vis ji neranda žmogaus. Jis neiškentė tas vaikinys, iškišo galvą ir pažiūrėjo į ją. Ir užmatė ji. Norėjo pult ji prie to vaikino ir sudraskyt, ale tuoj išmušė dvylikta valanda ir nualpo ta karaliukė, atsigulė vėl į grabą ir užsidarė.

Ateina rytą karalius į bažnyčią pažiūrėt – randa gyvą tą vaikina – vaikščioja po bažnyčią. Nustebo karalius pamatęs gyvą tą vaikina. Ant rytojaus karalius liepė jam vėl perbūt bažnyčioj tam vaikinui. Atėjo vakaras, eina jis vėl į bažnyčią nakvot. Susitinka jis vėl kitą žmogų. Tas žmogus jam sako: tu šią naktį nebelįsk už laikrodžio, ale lįsk į žmonių kaulus. Kaulų krūva didžiausia priversta prie sienos. Mat jis kaip kožną naktį vis po vieną žmogų suėda, tai kaulus vis palieka. Tas žmogus jam taip pasakė ir vėl pražuvo kažin kur. Dabar jis įėjo į bažnyčią, įlindo į kaulų krūvą ir guli. Jau vienuolikta valanda – išlenda vėl ta karaliukė iš grabo ir ieško po bažnyčią žmogaus. Išalkus jinais dabar, jau antra naktis kaip neėdus jinais. Kad laksto po bažnyčią, kad ieško žmogaus ir vis neranda, kad keikia ji savo tėvą, kodėl jai žmogaus neduoda ant suėdimo. Jau baigėsi dvylikta valanda ir jinais vis neranda žmogaus. Pradėjo slabt⁵ jau jinais. Jis neiškentė ir pažiūrėjo galvą iškišęs iš kaulų. Ir užmatė ji tą žmogų. Šoko ji pult prie to žmogaus sudraskyt jį, ale kad išmušė tuoj dvylikta valanda, suslabo jinais ir vėl atsigulė į grabą. Jis išlindo iš tos kaulų krūvos ir vaikščioja po bažnyčią. Išaušo jau, ateina karalius vėl pasižiūrėt. Gį žiūri – vaikščioja tas vaikinys po bažnyčią sveikas. Karalius misija: čia vis tiek koks čerauninkas⁶, kad jo nesudraskė. Trečią naktį jį vėl siunčia karalius nakvot į bažnyčią. Eina jis vėl į tą bažnyčią. Susitinka jis vėl tą žmogų prie bažnyčios durų, tą patį žmogų. Tas žmogus jam sako: šianakt tai kai nueisi nakvot, atsigulk prie šono grabo jos, kaip jinais išlįs žmogaus ieškot, įlįsk tu į grabą, užsidaryk ir neleisk jos į grabą įlįst. Kaip prašys, kad įleist ją, tai tu liepk jai poterius kalbėt. Nu gerai. Atsigulė jis prie šono grabo ir guli. Ateina vienuolikta valanda. Tik užstojo dvylikta ir atsidarė grabas. Jinais tik išlindo iš grabo, tuoj prie tos kaulų krūvos puolė, mįslė kad tas žmogus tebėra toje kaulų krūvoje. Tas vaikinys tuoj įlindo į grabą, atsigulė ir guli. Kaip jis lindo į grabą, ta karalaitė užmatė. Puolė ji prie grabo, ale kad užsirakino jis tam grabe ir neįleidžia jos nė koku būdu. Prašo ji, kad įleistų jis ją, o jis neleidžia. Pagavo ji tą grabą, kad metė ant vidurio bažnyčios, mįslė, kad

⁴ *Kožna (sl.)* – kiekviena.

⁵ *Slabti (sl.)* – silpti.

⁶ *Čerauninkas (sl.)* – burtininkas, kerėtojas.

užmuš jį tą vaikiną tam grabu. O tas grabas, minkštai išmuštas vidury, jis nejučia. Užnešė ant vargonų jį tą grabą, kad metė žemėn. Kad mėto, kad daužo jį tą grabą, sudaužyt nori, o tas grabas geležinis ir niekaip negali sudaužyt jį to grabo. Ateina jau dvylikta valanda, jau jį pradėjo silpnėti. Atnešė vėl jį tą grabą į tą pačią vietą, kur buvo ir padėjo. Tas vaikinys liepė jai poterius kalbėti. Ji nekalba, sako: nemoku. Jis pats kalba „Tėve mūsų“ ir jai liepė iš paskos. Pradėjo kalbėti jį tokiu silpnu balsiuku. Pakalbėjo kiek ir nutilo visai. Jis palaukė dar kiek – nesigirdi nieko, atsidarė jis grabo duris, žiūri – kad graži karalaitė klūpi prie grabo, kad balta, kad skaisti. Jau išvadavo jis ją, tą karalaitę iš prakeikimo, iš to geležinio grabo. Paėmė jis už rankos jai, pakėlė nuo žemės ir vedžioja po bažnyčią.

Ateina ant ryto karalius, žiūri jis – kad tas vaikinys vaikščioja susikabinęs su ta karalaitė, kur buvo užkeikta, po bažnyčią. Nusidžiaugė karalius, kad jau išvadavo jo dukterį tas vaikinys. Nusivedė jis juos į pakajų⁷, davė pavalgyt kuo geriausiai, pastiprino juos. Ta karalaitė visai buvo nusilpus, tris dienas nieko nevalgius. Pavalgė jie dabar. Karalius leis tą savo dukterį už to vaikiną, kur ją išvadavo. Ruošė vestuves: suprašė svečių daugybę, privažiavo pilnas dvaras žmonių. Čia visiems įdomu, kad tekės karalaitė, kur tiek daug metų buvo užkeikta. Susirinko visi svečiai ir jau eis ant šliūbo į tą pačią bažnyčią, kur ta karalaitė buvo užkeikta. Atėjo į bažnyčią, čia didžiausias parėdkas⁸, brolaičių, draškų⁹ pilna bažnyčia. Duos dabar šliūbą kunigas tam vaikinui su ta karalaitė. Priėjo jie prie grotelių. Šit ir tas žmogus, kur tam vaikinui vis patardavo, ką daryt, tas prietelis prie jų atėjo. Čia kunigas duoda jiems šliūbą, tas žmogus sako: ir aš palaiminsiu jum. Išties jis rankas į juos, tik atsidarė bažnyčios lubos, pasikėlė tas žmogus ant sparnų ir nuskrido tiesiai į dangų. Jis mat aniuolas¹⁰ buvo.

Papasakojo Antanas Urbonas, 21 m., gyv. Valatkónių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 988(53). Stebuklinė pasaka. AT 307.

3. [Burtininkas ir vaikinys]

Vienas tėvas turėjo vieną sūnų. Užaugo tas sūnus, jau devyniolika metų. Išmokė tėvas jį rašyt, skaityt. Dabar atvažiuoja ponas samdyti jį ant tarnystės. Duosiu rublį ant metų, ar užteks. Nu gerai, dabar išsivežė jį ponas. Įvedė jį į tokį rūšį, į pakajų. Knygų kad prikrautas tas pakajus pilnas, prie knygų darbas. Liepė jam tas knygas perdėlioti. Padavė jam šluotelę nušluostyt kožną vieną, dulkes nučystyt¹¹. Dėlioja, dėlioja jis jas, ale nė vienos jis neatvertė, nepaskaitė, nežinia kas ten jose prirašyta. Kol jis perdėliojo tas knygas, praėjo cieli¹² metai. Dabar ateina gaspadorius¹³ pasižiūrėt, ar gerai dirba tas vaikinys. Užmokėjo jam rublį už metus ir klausia, ar būsi kitus metus? Būsiu. Ar užteks vieno rublio? Užteks. Dabar ant rus metus jis tarnauja. Jam liūdna. Jis pradėjo jas skaityti tas knygas. O jis mat buvo čer-

⁷ Pakajus (sl.) – rūmų kambarys.

⁸ Parėdkas – vestuvių pulkas.

⁹ Druška (sl.) – pamergė.

¹⁰ Aniuolas – angelas.

¹¹ Čystyti (sl.) – nuvalyti.

¹² Cielas (sl.) – pilnas, visas.

¹³ Gaspadorius (sl.) – šeimininkas.

naknyžnikas, čeraunininkas. Jis po pusę knygos perskaito ir padeda, perskaito ir padeda. Kol jis perskaitė visas knygas po pusę, pradėjo cieli metai. Dabar užmokėjo jam ponas vėl rublį. Jau jis turi du rublius. Samdo jį ponas ant trečių metų. Vėl jam duoda rublį. Dabar jau jis trečius metus esti pas tą poną. Dabar jis pabaigė kožną knygą skaityt ir vėl dėlioja į kitą galą tas knygas. Kol jis perskaitė tas knygas, praėjo vėl metai. Dabar ponas jam užmokėjo tris rublius už tris metus ir jis sako, aš eisiu pas tėvą. Atleidžia jį ponas nuo slūžbos¹⁴ ir sako: eidamas per mišką saugokis, bo gali pagaut plėšikai, atimt pinigų.

Dabar parėjo jis pas tėvą, parsinešė uždirbęs tris rublius per tris metus. Nusipirko jis virvę ir sako savo tėvui: vesk mane, aš pasiversiu jaučiu, parduok žydą ir bus pinigų – paimsi šimtą rublių. Ale tik virvės neparduok, bo bus blogai. Nu gerai. Nuvedė jį tėvas į turgų, toks riebus jautis. Apipuolė žydai, varžytinės. Užmokėjo jam šimtą dešimt rublių. Nusivedė tie žydai jautį pjaut, o tas tėvas eina namo. Eina jis per rinką, girdi – kad kas iš užpakalio atsiveja, atsisuka jis – gi jo vaikas atleikia. Kad smagus tas tėvas, kad dabar ir pinigų turi šimtą penkiasdešimt rublių ir vaikas ištrūko. Jie valgo sau sugulę, baliavoja, nieko nedirba. Dabar jie baliavoja, baliavoja, pritrūko pinigų. Tas vaikas sako: aš vėl į jautį pasiversiu, vesk mane parduot. Dabar dar į didesnį jautį pasivertė, kad didelis, kad riebus. Veda jį tėvas į turgų. Ale tik virvės neparduok, bo bus blogai. Nu gerai. Nuvedė į turgų, apspito jį žydai, susimušė – ir aš noriu pirkt, ir aš noriu. Nupirko dabar jį žydai, tą jautį. Tėvas sako: ale aš virvės neparduosiu. Atsiėmė tą virvę ir eina namo. Eina per miestelį, girdi – atsiveja jį kažin kas. Atsisuka – gi žiūri jo vaikas sugrįžta. Nu dabar jie paėmė du šimtus vėl prabaliavojo, nieko nedirbo, guli pilvus išvertę. Praleido tuos du šimtus rublių. Dabar ketvirtadienis, tas vaikas sako savo tėvui aš pasiversiu į arklį, vesk mane į turgų. Ale apynasrio neparduok, kad ir tūkstąntį rublių duotų, bo bus blogai. Nu gerai. Veda dabar jis tą arklį. Kad didelis tas arklys, kad riebus, gražu žiūrėt. Veda per turgų – apspito jį kupčiai¹⁵, kožnas nori nupirkt. Priėjo toks ponas, sako parduok man tą arklį. Kiek duosi? Du šimtus. Ale aš be apynasrio nepirksiu, man ir apynasrį parduok. Ne, sako, neparduosiu apynasrio. Duosiu du šimtus už apynasrį. Jis misija, gi paimsiu keturis šimtus rublių ir man užteks savo amžiui. Ne kiek čia gyvensiu senatvėje. Dabar pardavė jis tą arklį su apynasriu. Atsivedė prie kalvos. Priėjo jis tą arklį prie sienos. Aukštai pririšo pavadį, kad nepasileistų. Pats įėjo į kalvą nukalt patkavas po dvylika kuntų (svarų – V. Ž.) ir nukalt tokią geležį, kablį, kad namie galėtų pritrumpavot tą arklį. Eina boba keliu pro tą kalvą. Tas arklys žmogaus balsu kad prašo tos bobos kad prieitų jį ir numautų jam apynasrį nuo vienos ausies. Kai tik numovė nuo vienos ausies, tas tuoj iš arklio pasivertė į kiškį ir bėgt. Kad bėga, kad kūrė per laukus. Tas išėjo iš kalvos, žiūri – nebėra arklio. Jis greit pasivertė į kurtą ir vyt tą kiškį. O jis, mat buvo tas pats čeraunininkas, kur tas vaikas tarnavo. Kad veja tas kurtas tą kiškį, kad veja. Įvijo į miestelį, per daržus, pro žmones kad veja, kad veja. Čia žydai kad rékia ir žmonės visi ant turgaus sujudo – tulia! tulia! Tas kiškis bė-

¹⁴ *Slūžba* (sl.) – tarnyba.

¹⁵ *Kupčius* (sl.) – pirklys.

go bėgo, mato, kad jau tas kurtas visai nebetoli, pasivertė į laukinį karvelį. O tas į vanagą. Ir vėl kad veja, kad gaudo tas vanagas tą karvelį. Prilėkė prie marių tas karvelis, kliunkt į vandenį ir pasivertė žuvele. O tas iš vanago pasivertė didele žuvim ir gaudo prarytą žuvelę. Kad gaudo, kad gaudo. Jau visai nebetoli, prarys jau. Tik žuvelė prilėkė prie kranto. Eina karalaitė pagal marias. Ji čia buvo maudytis mariose. Ta žuvelė pasivertė į tokį gražų žiedą auksinį ir išsirideno ant kranto. Ta karalaitė eina, žiūri kad toks gražus žiedas. Paėmė jį tą žiedą, užsimovė ant rankos. Kaip tik ant jos piršto miero¹⁶. Kad džiaugias ji – už tūkstantį rublių neatiduos. Eina ponaitis. Pasitinka tą karalaitę. Radai žiedelį, sako jis tai karalaitė. Jis iš žuvies pasidarė ponaitis. Parduok man tą žiedelį. Kiek duosi? Tūkstantį rublių. Ne, neduosiu nė už jokių pinigų. Dabar ji kad susirgo ta karalaitė. Atvažiuoja gydytojas su skrynele. Sako parduok man tą žiedą ir būsi sveika. Duosiu tūkstantį rublių. Dabar naktį tas žiedas pasivertė į tokį gražų ponaitį, atsigulė prie tos karalaitės ir sako: parduok tą žiedelį, ale tik neduok jam į rankas. Mauk nuo piršto taip, kad nukristų tas žiedelis. Dabar pardavė ta karalaitė tą žiedą tam gydytojui. Tik movė nuo rankos tą žiedelį ir nusirideno po stalu ir jam po kojų. Jis siekė paimtą žiedą ir tas žiedas į kanapę pasivertė, o tas į pacuką¹⁷ ir davai¹⁸ ėst tas kanapes. Kai vienas grūdėlis atliks tai užmink su koja, sako jis tai karalaitėi tas vaikinai. Dabar jis, tas pacukas neberanda paskutinio grūdėlio. Tas iš kanapės į katę pasivertė. Tik ji koją kilst, ta katė captą pacuką ir suėdė. Dabar ta katė pasiglaudė apie kojas, pasiglaudė, smakt, kad gražus ponaitis pasidarė. Karalius jį už tas štukas suvinčiavo su karalaitė ir jis buvo karalium. Parsivežė čia savo tėvą ir motiną ir gerai gyveno.

Papasakojo Ignas Paura, 73 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1935 m. LTR 786(51). Stebuklinė pasaka. AT 325.

4. [Pasaka apie kareivį]

Viens kareivis tarnavo vaiske¹⁹ dvidešimt penkis metus. Spakainiai²⁰ atitarnavo ir eina jis dabar namo. Nieko jis neuždirbo. Dabar jam davė ant kelio manierą²¹ vandenio – ar susirgsi, ar blogai užeis, turėsi atsigerti. Davė duonos bakaną²² – ar išalksi, valgyt norėsi – turėsi valgyt. Ir tą davė ploščiu²³, šinelį²⁴. Ar šalta bus, ar lietus – turėsi užsisilkt. Dabar jis eina keliu tuo ploščium užsisupęs. Žiūri – žmogus suslabęs ant kelio alkanas, nebegali apeit. Apslabau, sako, noriu valgyti, nebegaliu paeiti – mirsiu. Ko tu mirsi, še duoną suvalgyk. Eina toliau jis. Žiūri – žmogus guli ant kelio išsižiojęs. Ko tu, sako, guli? Apslabau. Išdžiūvo visur, tokia sausa vasara. Nė šuliniuos vandenio nėra. Noriu gert. Numirsiu, nutrokšiu. Ko tu mirsi, še tau tą manierą vandenio išgerk. Dabar jis eina toliau. Eina keliu, žiūri – žmogus plikas, kavojas po žoles, vabalai pjauna. Taip šilta, neturi kur dėtis tas žmogus. Ko tu čia guli? Raz-

¹⁶ *Mieras (sl.)* – dydis.

¹⁷ *Pacukas* – žiurkė.

¹⁸ *Davai (sl.)* ėst – pradėjo ėst.

¹⁹ *Vaiskas (sl.)* – kariuomenė.

²⁰ *Spakainiai* – ramiai.

²¹ *Maniera* – gertuvė.

²² *Bakanas (sl.)* – kepalas.

²³ *Ploščius (sl.)* – apsiaustas.

²⁴ *Šinelis (sl.)* – milinė.

baininkai²⁵ užpuolė, atėmė ir drabužius visus, ir nuavė kojas. Nusivilko jis tą šinelį, atidavė jam ir eina toliau. Eina jis, žiūri – kryžius ir prie to kryžiaus klūpo trys žmonės: vienas užsisupęs jo tą šinelį, kitas turi tą manierą, trečias duonos bakaną ir meldžias visi rankas susiėmę. Kur eini? Einu, sako, į miestą. Ko tu nori nuo manęs, sako tas kur duonos turi. Aš alkanas buvau, mane pavalgydinai. Ko tu nori nuo manęs? – sako tas, kur vandenio manierą turi. Ko nori nuo manęs? – sako tas kur šinelį užsisupęs. Ko aš norėsiu... Vienas sako: duosiu aš tau tokį kapšiuką, kad jame vis bus penkios kapeikos. Antras sako: aš troškau, karštis buvo, aš slabau iš troškulio, tu mane atgaivinai. Duosiu aš tau tokią pypkę, kad į ją niekada nereikės dėti nei tabokos, nei ugnies; kada tik ją paimsi, norėsi deginti ir vis ji degs. Trečias sako: aš nuogas buvau, mane razbaininkai nurengė, o tu mane pridengei – aš tau duosiu tokį maišiuką, kam tik pasakysi kad lįstų į jį, tas lįs į tą maišiuką. Pasiėmė jis tą pypkę. Jis turi pypkę, turi jis kapšiuką, jam vis penkios kapeikos ir turi jis tą maišiuką, kam jis lieps, tas lįs į tą maišiuką. Eina jisai per miestelį. Žydai kabinas prie jo ir kabinas. Vienas prilėkė už skverno – ui, ar neturi ko parduoti, kitas vėl prieina pešioja jį – ko turi parduoti. Jis supyko ant tų žydų – ko jūs mane draskot – lįskit į maišą. Tie žydai kad lenda, kad lenda į tą maišą, kad grūdus tiejie po tą maišą, ant vienas kito kad lipa. Rėkia ten jie gvalt²⁶! gvalt! Tas maišas vis tempias. Suvarė viso miesto žydus į tą maišą. Išsipūtė tas maišas, nei šiočia nei tokia krūva pasidarė. Tie žydai kad rėkia gvalt! gvalt! – prašo išleisti juos. Duosime mes tau didžiausią skarbą²⁷, ką tik tu norėsi, tik išleisk mus. Aš nieko nenoriu, tik jūs neužkabinėkit žmonių, neužstokit kelio, kai eina per miestelį. Tie žydai prižadėjo neit nė iš gryčios. Paleido jis tuos žydus. Eina dabar jis. Įėjo jis į karčemą. Prašo jis bulkelos – nori valgyt. Padavė jam bulkelą. Kiek užmokėt? Penkios kapeikos. Užmokėjo penkias kapeikas. Jis žiūri – kad jam vėl penkios kapeikos kaip buvo kapšiuky, taip ir tebėra. Jis prašo vieną čierką²⁸ arielkos²⁹, kad jam duotų.

Užmokėjo jis už tą čierką penkias kapeikas. Jam vėl kapšiuky penkios kapeikos. Prašo jis nakvynės – penkios kapeikos už nakvynę, – sako tas traktirščikas³⁰. Užmokėjo jis penkias kapeikas už nakvynę, jam ir vėl kapšiuky penkios kapeikos yra. Pernakvojo dabar jis, pavalgė. Išėjo. Eina jis į tokį dvarą. Užaina į tą dvarą. Didelis dvaras ir tam dvare niekas negali pernaktot, nei gyvent. Jis prašo tam dvare nakvynės kad priimtų jį. Sako: kad čia niekas negali pergulėt, ateina vakaras – pyška, užia, daužos, velniai žino. Leiskit mane, aš pernakvosiu, tegu pyška čia jie. Dabar apsinakvojo jis tam dvare. Lova graži pataisyta. Jis atsisėdo ant tos lovos ir sėdi. Ateina vakaras. Šit, kad prisirinko velnių pilnas dvaras. Kad jie šoka, kad jie pyška, net visas dvaras dreba. Jis atsisėdęs ant lovos ir rūko tą pypkę. Ko tu čia, sako tie velniai, smardini su ta pypke, nustok rūkyt. Palaukit, sako, išbaigsiu tą pypkę ir neberūkysiu. Ir vėl rūko. Rūko rūko ir nieko negali išrūkyt, bo pilna ta pypkė tabokos tai pilna. Tie velniai supyko. Duok, sako, vienas, man,

²⁵ Razbaininkas (sl.) – plėšikas.

²⁶ Gvalt (germ.) – smurtas.

²⁷ Skarbas – turtas, pinigai, lobis.

²⁸ Čierka (sl.) – taurelė, stiklelis.

²⁹ Arielka (sl.) – degtinė.

³⁰ Traktirščikas (sl.) – smuklininkas.

aš užrūkysiu. Padavė jis tam velniui tą pypkę. Tas kad ims traukt tą pypkę, kad rūko, kad prirūkė pilną kambarį, pilnas kambarys dūmų. Tie – vienas kosėjo, kitas – čiaudėjo. Nebegali būt jau tam kambary. Ko tu čia moniji³¹ mum su ta pypke! – išmesk laukan. Tie norėjo jį išmest, tik tas paėmė tą maišiuką – lįskit visi į tą maišą! Tie kad lenda į tą maišą visi, kad lenda, kai šikšnosparniai. Suvarė jis tuos visus velnius į tą maišą, sukišo ir pakabino po langu. O jau dvylikta (valanda) nebetoli. Ko jūs užponavojot tą dvarą, pasakykit man. Dabar jie sako: ponas rinko arundas³² nuo žmonių, pririnko pilną skrynią pinigų. Numirė ir paliko sklepe³³ tą skrynią.

Reikia juos išdalyt tuos pinigus žmonėm. Išleisk mum, mes atnešime tau tuos pinigus. Pradūrė skyliukę maiše su adata, išleido vieną. Atnešė tuos pinigus su skrynia. Žiūri – pilnas pakajus pinigų. Dabar prašo jie, tie velniai kad išleistų juos. Jeigu jūs neprieisite prie manęs arčiau kai per penkis verstus, sako jis jiems, tai išleisiu aš jum. Mes ir per dešimt verstų neprieisime arčiau prie tavęs, tik išleisk mum. Atrišo jis tą maišą, tie kai šikšnosparniai kad lenda, kad lenda iš to maišo, jau ir nebėr. Nu, tai ateina rytas. Atvažiuoja ponias. Ji mislė, kad jau to žmogaus nebėra čia, sudraskė jau jį velniai. Jis velnius iškasavojo³⁴ iš to dvaro, nebesivaidens jau čia. Kuo tau užmokėt – atiduosiu pusę pinigų tau tik tu kitą pusę išdalyk žmonėm, kad tik nebesivaidytų. Išdalino jis tuos pinigus žmonėm. Pasenęs jau jis. Eina jisai. Susirgo jisai beeidamas. Smertis³⁵ atėjo, sako: ar girdi, tau reiks mirt! Kad aš dar noriu gyvent. Ne kad loska³⁶, nesisprečyk³⁷, atėjo laikas, tai turi mirt. Tas atidarė tą maišiuką, smerčiui: lįsk į tą maišą! Smertis šmukšt – įlindo ir nešas jis jį užsidėjęs ant pečių. Eina per sodžių – žmonės ligoti, pasenę šaukias – užmiršai mum, smerti! O smertis maišiuky uždarytas. Turi jis jį, neišleidžia. Eina per kitą sodžių, čia vėl kad verkia, kad dejuoja smerti kur tu pasidėjai, kad tu neateini mūsų paimt. Pasenę žmonės, vaikai neužkenčia. Negerai, aš misliju. Sudžiovino tą smertį maišiuky, vieni kaulai paliko – reikia paleisti. Dabar jis smerčių. Padarė sutarmę: kad tu manęs neisi arčiau per penkis verstus, tai paleisiu aš tave, sako jis smerčiui. Aš ir per dešimt verstų neprieisiu prie tavęs. Nu gerai, per sodžių gerai – visi ligoniai, visi seni išmirė, smagūs visi dabar jau. Vaikščioja jis taip po svieta. Atsibodo jam gyvent bevaikščiojant. Nuėjo jis į kraštą svieta. Toks mūras, siena tokia ir durys dvejos. Vienos siauros, kitos plačios. Tos plačios geležinės. Bar bar bar! – jis į tas duris – leiskit. Prieina prie plyšiuko, per duris pasižiūri vienas ir kitas. Oje! – kad jie nusigando tie velniai. Tai mat pekla. Kad turi jie duris, neleidžia, bijo kad jis nejeitų. Leiskit! Neleisime, – sako, – bo vėl tu mum vienas sukiši į maišą. Nekišiu aš jūsų į maišą, tik jūs atiduokit man tą poną, jau aš pinigus išdalinau žmonėm. Tie vėl vieni duris turi, kiti atidavė tą poną prie durų, kad stūmė jį pro duris iš peklos ir vėl duris užtrenkė, neleidžia įeit jo į peklą. Dabar jis atvedė tą poną prie tų durų. Sėdi šventas Petras prie tų durų. Leisk,

³¹ *Monyti* – apgaudinėti.

³² *Arunda* – nuomos mokestis.

³³ *Sklepas (sl.)* – rūsys.

³⁴ *Iškasavoti* – išnaikinti.

³⁵ *Smertis (sl.)* – mirtis.

³⁶ *Loska (sl.)* – malonė.

³⁷ *Sprečytis* – priešintis, prieštarauti.

sako, tą poną į dangų. Sako šventas Petras: kad dar neišsipakūtavo-jo³⁸. Nu tai, sako, leisk mane į dangų. Palauk, sako, reik numirt. Ar ne griešnas³⁹ esi.

Aš, sako jis, negriešnas, tik matai, padariau uklaną⁴⁰ su smerčiu, kad prie manęs smertis neprieitų arčiau kaip per penkis verstus, tai mat, užtat ir nemirštu aš. Dabar šventas Petras – ar turi maniera? Turiu. Ar turi tą pypkę? Turiu. Ar turi tą kapšiuką? Turiu. Ar turi tą maišiuką, kurį tau davė? Turiu. Atidarė tą maišiuką to pono ir jį įkišo į tą maišą, pakabino viršum dangaus durų ir kabo jie tenai, kabės lig sūdnos⁴¹ dienos.

Papasakojo Ignas Paura, 73 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 787(3). Stebuklinė pasaka. AT 330B.

5. [Karalaitė ant stiklo kalno]

Pas vieną tėvą buvo trys sūnūs: du razumni⁴² ir vienas durnius⁴³.

Dabar miršta tėvas. Tėvas pasako mirdamas jiems, kad kai aš numirsiu, ateikit pirmutines tris naktis po pakavojimo dabet visi pagrečiui po naktį. Dabar pakavojo jie tėvą ant kapų. Reikia eit pirmą naktį dabet tam vyriausiam broliui. Tas neina, sako, eik tu, durniau. Tas jauniausias, durnius, eina jis dabet. Daboja jis per naktį. Ateina dvylikta valanda, išei-na tėvas iš kapo ir šaukia vyriausią sūnų. Šaukė šaukė – neprišaukė. Atsiliepė tas durnius: aš už jį. Kad tu atėjai dabet mane, duosiu aš tau varinę triūbelę. Tu su tai trūbele kai sutriūbuosi, išeis tau varinis arklys puikiausias, ginklai variniai ir puikiausi iš vario rūbai kareiviški. Paėmė tas durnius tą triūbelę iš tėvo. Tėvas vėl įlindo į duobę. Antrą naktį kitam broliui reikia eiti tėvo dabet ant kapų, jaunesniam broliui. Tas neina, sa-ko, tegul tas durnius eina. Eina vėl tas durnius. Daboja jis vėl per naktį ant kapų prie duobės atsistojęs, kur tėvas pakavotas. Atėjo dvylikta va-landa, vėl tėvas išei-na iš duobės. Šaukia tą jaunesnį brolių. Šaukė, šau-kė – neprišaukė. Atsiliepė vėl tas durnius – aš už jį. Tėvas išėmė sidab-rinę triūbelę ir atidavė jam – kai sutriūbuosi su ta triūbele, išeis tau sidab-rinis arklys puikiausias, rūbai puikiausi sidabriniai ir ginklai sidabriniai – sako jam tėvas. Paėmė jis tą triūbelę. Dabar trečią naktį reikia eit tėvą dabet jauniausiam, durniui tam. Atėjo vakaras, jis nieko nesakė niekam, išėjo ant kapų ir daboja prie tėvo kapo atsistojęs. Atėjo dvylikta valanda, vėl tėvas išei-na iš kapo. Tą sykį išėmė jis auksinę triūbelę, pašaukė jau-niausią sūnų. Aš pats esu, sako tas durnius. Ir atidavė jam. Kai sutriū-buosi su ta triūbele, sako tas tėvas jam, išeis auksinis puikiausias arklys, rūbai puikiausi auksiniai ir ginklai auksiniai. Paėmė jis tą triūbelę auksi-nę. Parėjo namo. Jis nerodo tiem razumniem broliam tų triūbelių. Girdi tie broliai kalbas, kad ant aukšto stiklinio kalno yra užkelta karaliukė. Kas prijos prie jos, tas apsives tą karaliukę. Jie jau rengias jot: šeria arklius vienom avi-žom, šukuoja tuos arklius, maudo kad blizgė-tų. Atėjo jau ta diena, kad jau reikia jot, jos vi-si, daugybė iš tos karalystės. Kas prijos, tas apsiženys tą karaliukę. Tie jau eina imt arklių,

³⁸ *Pakūtavoti* – atgailauti.

³⁹ *Griešnas (sl.)* – nuodėmingas.

⁴⁰ *Uklanas* – sutartis.

⁴¹ *Sūdnas (sl.)* – paskutinis teismas.

⁴² *Razumnas (sl.)* – protingas.

⁴³ *Durnius (sl.)* – kvailas.

jot, tas durnius sako, ir aš josiu sykiu. Kur tu, durniau, josi, lipk ant pečiaus ir gulėk – neleidžia dar jį broliai. Nu, ale tegu joja, davė jam prasčiausią arklį, padlą⁴⁴ tokį ir išjojo. Tie nulėkė ant arklių, paliko tą durnių. Tas pajogo į mišką, paleido tą savo padlą miške, pasiėmė varinę triūbą, sutriūbavo – išaina puikiasias arklys varinis, ginklai ir drabužiai. Apsivilko jis, užsėdo ant to arklio, kad paleido tą arklį kaip matai prie to stiklinio kalno atsidūrė. Čia pilna prijogo su gražiais arkliais visokių karalaičių ir visokių bagočių⁴⁵. Niekas negali užjot ant to kalno, kur karaliukė sėdi; tik nori užjot ir nuslysta atgal tuoj. Tas durnius kad paleido savo arklį, kaip matai ant pusės kalno atsidūrė; toliau nebegalėjo nujot, nusileido atgal. Dabar joja visi namo. Tie du razumni broliai parjojo namo. Tas durnius atjojo į mišką į tą vietą, kur jam išėjo varinis arklys ir vėl prapūlė viskas: ir tas arklys, ir ginklai, viskas. Pasiėmė iš miško tą savo padlą, parjojo ir jis. Nu, ar neprijojt katras – klausia jis tų brolių. Nu, sako, kur mes prijosome, ne su tokiu arkliu, su variniu puikiausiu arkliu atjojo kažin koks karalaitis ir tai neprijojo, ant pusės kalno teužlipo, o mums nė kalbėt nėra ką. Ant rytojaus vėl joja tie razumni broliai, misija, gal šiandien galėsime prijot prie tos karaliukės. Prašosi ir tas durnius, kad jį ir vėl leistų jot. Nu, jok, sako. Davė jam prasčiausią padlą. Tie išlėkė susėdę ant arklių. Tie arkliai avižom šerti, dyki pabuvę staigioj prunkšdami išlėkė. Tas durnius pajogo į mišką, paleido tą savo padlą į mišką, išsiėmė sidabrinę [triūbelę], sutriūbavo. Išaina gražiausias sidabrinis arklys, ginklai kad blizga, sidabriniai rūbai tie kad gražūs. Kad paleido tą savo arklį, kaip matai atsirado prie to stiklinio kalno. Apstotas tas kalnas aplink; su gražiais arkliais visokių ponų. Tas durnius tik kaip jojo prie to kalno, taip skirias visi į šalis, duoda jam kelią. Kad paleido jis tą arklį į tą kalną, kaip matai užlėkė arti viršūnės. Visai nedaug reikėjo užlėkt ligi pat karaliukės ir vėl atgal sugrižo. Išsiskirstė visi. Parjojo ir tie du razumni broliai su savo stainavokais⁴⁶. Tas durnius atjojo vėl į mišką, kur paliko tą padlą, paliko tą sidabrinį arklį ir drabužius, pasiėmė savo tą padlą ir jis parjojo namo. Klausė vėl savo brolių, gal katras prijogo. Kas tau prijos: su tokiu puikiu sidabrinu arkliu koks karalaitis po sidabru apsitaisęs atjojo ir tai nedajogo lig pat vietos, atgal sugrižo, o mums tai nė mislyt⁴⁷ nėra ko. Trečią dieną vėl jojo tie razumni broliai prie to kalno. Prašosi tas durnius kad ir jį leistų jot sykiu. Nu, davė ir jam prasčiausią padlą, kad lig vietos nenujotų, pasišidydami⁴⁸ iš jo.

Vėl joj visi iš visų pusių prie to kalno. Jojo ir tas durnius. Pajogo į mišką, paleido miške tą savo padlą, išsiėmė auksinę triūbą, kad sutriūbavo. Išaina auksinis arklys, rūbai auksiniai ir ginklai auksiniai. Šviečia kaip saulė vienas. Užsisėdo jis ant to arklio, kad paleido, kaip matai, kaip žaibas atkėlė prie to kalno. Tik skirias visi, duoda jam kelią. Stebisi visi, iš kur tas nepažįstamas karalaitis su auksiniu arkliu ir rūbais. Tik paspaudė jis tą savo arklį ir kaip matai ant pat viršūnės kalno užlėkė jis su tuo savo arkliu. Ta karaliukė sėdi. Nusidžiaugė pamačius tokį puikų jaunikaitį. Nusimovė jįn žiedą auksinį nuo savo rankos ir da-

⁴⁴ Padla – dvėseną, puolena.

⁴⁵ Bagočius (sl.) – turtuolis.

⁴⁶ Stainavokas – geras arklys.

⁴⁷ Mislyti – manyti.

⁴⁸ Šidyti (sl.) – šaipytis.

vė jam užsimaut. Jin taip žadėjo: kas prijos prie jos, tam duos auksinį žiedą su raidėm jos vardo. Sugrįžo atgal jis ir visi jau išsiskirstė. Atėjo jis vėl į tą miestą, kur jam išėjo tas auksinis arklys ir vėl pražuvo viskas: ir arklys, ir rūbai auksiniai, ir viskas. Pasiėmė tą savo padlą, parėjo ir jis namo. Ledva⁴⁹ gyvą parsivarė kumelėlę paskutinių metų užsikerėblinės. Tą pirštą, kur su žiedu, užsirišo su skurliu, autu koku – persipjoviau, sako. Dabar jau darys vestuves ta karaliukė: išsiuntinėjo pasiuntinius po visą karalystę ieškot to jaunikio, kur prijėjo prie jos. Pats neatsiranda, reikia ieškot. Ieško po visą karalystę išleisti pasiuntiniai, niekur neranda. Peržiūri visus ubagus, ir raišus, ir kuprotus, ar neturi kas to žiedo karaliukės – niekur neranda. Dar buvo nežiūrėję toj gryčiukėj, kur tie broliai trys gyvena. Atėjo čia karaliaus pasiuntinys, peržiūrėjo tuos razumnus brolius – neturi žiedo nė vienas. Dar ant pečiaus sėdi tas durnius, eis ten pažiūrėt. Ką ten tas durnius turės tokį žiedą, jis niekur nuo pečiaus nenulipa, neišeina iš gryčios. Reik pažiūrėt, sako tie karaliaus pasiuntiniai. Nukrapšto tą durnių nuo pečiaus. Pirštą užsirišęs tas durnius. Kodėl užsirišęs pirštą? Persipjoviau. Atrišk! Liepė atrišt. Atvyniojo jis tą paišinę autą, žiūri – žiedas auksinis ant piršto; pasižiūri – karaliukės vardas ant to žiedo. Tuoj tie pasiuntiniai pasiėmė su savim tą durnių ir vežas, paišinę, nuplyšusį nuo pečiaus nutraukę; veža vestuves daryt su karaliuke. Nuveža pas karalių – nusigando karalius: paišinas, murzinas visas, baisu žiūrėt. Reikia vestis, ką padarysi, tai pažadėjo pati karaliukė, tai dabar reikia vestis kad ir su tokiu driskiu. Apsivedė. Per vestuves neleidžia jo sykiu su visais. Kur čia toks driskius eis su karaliais, dideliais ponais, kas čia jį leis. Uždarė vienam kambariuky. Karaliukė ta nori su juo kartu būt, vis tik jos vyras, o karalius neleidžia, jam neunars⁵⁰, kad toks ubagas jo žentas. Kyla karas. Čia priešas užėina ant tos karalystės, užimt ją nori. Joja karalius į karą su kariuomene, joja ir jis. Pasiėmė arklį kuo prasciausia. Nujojo į mišką jis tą arklį, nušovė, skūrą nulupo, kad daugiau varnų prisirinktų, išsiėmė varinę triūbelę, sutriūbavo – vėl jam toks pat puikus varinis arklys su drabužiais ir kardas varinis. Čia jau priešas įėjo į tą karalystę ir eina toliau vis. Tik kad atlėkė tas durnius su variniu arkliu. Surikiavo kariuomenę, kad ėmė pats su kardu kapot ir visą kariuomenę ėmė mušt priešą. Išmušė iš savo žemės visai priešus. Karalius sugrįžo iš karo, džiaugias kad atėjo koks smarkus didvyris su variniu arkliu, iškapojo visus priešus, išvijo iš mūsų žemės. Tas durnius atėjo į tą mišką, kur paliko nuluptą kumelę, prišaudė varnų daugybę. Parneša išvirt pietų kareiviams. Karalius nusijuokė – mat durnius, sako. Po kiek laiko kyla vėl karas. Karalius susirūpinęs, kad priešas labai daug kariuomenės turi ir jau įėjo į jų žemę. Surinko daug kariuomenės ir jau išėjo į karą su visa kariuomene. Kol jie išėjo, priešai pusę karalystės užėmė ir vis eina toliau, negali išturėt karalius su savo kariuomene. O tas durnius nujojo į mišką, nušovė tą savo padlą ir paliko. Išsiėmė sidabrinę triūbelę, sutriūbavo ir atsistojo jam sidabrinis arklys su sidabriniais ginklais ir rūbais. Greit jis apsitaisė, užsisėdo ir jojo jis į karą. Atėjo. Tik surikiavo kariuomenę po savam, sukomandavo, pats su kardu kad ėmė kapot

⁴⁹ *Ledva* (sl.) – vos.

⁵⁰ *Neunaras* – negarbė.

galvas priešam, kariuomenė kad ėmė mušt priešą ir tuoj nugalėjo, išvarė visai iš savo žemės. Karalius sugrįžo namo. Iš džiaugsmo kad taip gerai nugalėjo priešus pakėlė balių⁵¹ didžiausią. Baliavoja čia visokie karaliaus padėjėjai sykiu su juo. O tas žentas karaliaus, tas durnius, sugrįžo iš miško prie tos padlos, prišaudė varnų ir parnešė apsikabinėjęs svečiams ant baliaus. Kas ten tau: juokias visi iš jo, kad durnius. Klausia jis karaliaus, ar užveikėt priešą? Atjojo koks didvyris, visas po sidabru, ir arklys sidabrinis, kad ėmė kapot priešam galvas ir išvijo iš mūsų žemės, sako karalius. Iš trečio karto vėl karas kyla. Dabar labai stiprus priešas užėmė daug žemių ir jau artinasi prie miesto, miestą nori užimt. Išjojo visi susirūpinę, kad dabar tai jau tiek, nebeišvaysime priešo. O priešas jau visai miestą nori užimt. Išjojo vėlei ir pats karalius. Joja ir tas durnius. Pasiėmė prasčiausią arklių, nujojo į mišką ir paleido, tuo sykiu nešovė. Išsiėmė auksinę triūbelę, sutriūbavo ir atsistojo prie jo auksinis arklys, ginklai, drabužiai, viskas po auksu. Atlėkė jis užsėdęs ant to arklio į frontą, vėl surikiavo kariuomenę po savam, sukomandavo, kad ėmė mušt priešą. Jis pats kad kapojo su tuo auksiniu kardu priešam galvas, kad lekia galvos kaip kopūstai. Išmušė, išvijo priešus iš savo žemės ir dar užėmė iš priešo didelį plotą žemės.

Sugrįžo karalius su savo padėjėjais, vėl ėmė baliavot. Daug svečių visokių. Nori kiti svečiai, katrie nematė žento, pamatyt karalių. Atėjo karaliukė į jo kambariuką prašyt, kad eitų pasirodyt. Žiūri, kad taip šviesu kambariuky. O jis tą sykį nenusivilko tų auksinių rūbų, taip ir atsigulė į lovą. Pasižiūri ta karaliukė, kad čia jos vyras, tas durnius. Nusidžiaugė ji, kad bučiuoja apsikabinus jį. Karalius tuoj liepė atvest čia prie svečių. Žiūri visi – kad tas pats, kur priešus išvijo iš jų krašto. Kad džiaugiasi visi, pasisodino vidury, kad gerbia jį visi. Karalius liepė tarnam dar didesnį balių iškelt. Karalius jam atidavė karaliukę ir jis laimingai gyveno. Gal ir dabar gyvena, jeigu nenumirė.

Papasakojo Antanas Urbonas, 21 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 988(46). Stebuklinė pasaka. AT 530.

6. [Auksinė paukštė, auksakartis arkliukas ir auksaplaukė panelė]

Vienas ūkininkas turėjo didelį sodą. Jame buvo obuoliai labai gražūs, labai brangūs. Pradėjo kažin kas vogt tuos obuolius. Ir niekas nežino, kas vagia. Stato sargus ir niekas negali išdabot. Buvo to ūkininko trys sūnus: du razumni ir vienas durnius, kvailys. Dabar vieną naktį eina vienas razumnas, vyresnis dabot. Užmiega jis ir nieko neišdaboja – atlėkė paukštis ir nuskyne vieną obuolį. Atėjo rytą tėvas, skaito obuolius, žiūri kad vieno nėra. Kodėl neišdabojai? Antrą naktį eina kitas razumnas dabot. Ir tas taip pat užmigo ir nematė kaip atlėkė paukštis, nusiskynė obuolį ir nusinešė. Trečią naktį tas durnius sako: tėte, leisk mane, gal aš išdabosiu. Eina dabar jis dabot. Daboja. Atlėkė paukštis, nusileidžia,

⁵¹ *Balius* (sl.) – puota.

jis kad griebė tą paukštę už uodegos ir nepagavo, vieną plunksną tik išpešė, o paukštis nulėkė. Ant ryto atėjo tėvas, skaito obuolius, žiūri kad obuoliai visi, nepavogti nė vienas obuolys. Ar nepagavai, kas obuolius vogė? Nepagavau. Turi rankoj jis tą plunksną. Ta plunksna kaip auksas kad žiba, kad graži. Auksinis paukštis. Nu, dabar jam reiks eit ieškot tos paukštės. Dabar tėvas sako: imkit visi po arklį, yra trys keliai: viens jokit vienu keliu, kits kitu, o trečias – trečiu keliu. Joja dabar jie, persiskyrė visi, joja kožnas sau. Tie razumni pajojo kiek, nieko nerado ir vėl sugrįžo. O tas jojo jojo, pristojo jam kumelė. Žinai, jam prasčiausią padlą davė tie razumni broliai. Atsigulė jis pasilsėt. Atlėkė vilkas ir papjovė jo kumelę. Atsikėlė jis pamiegojęs, žiūri kad nebėra jo kumelės, nebėra su kuo jot ir verkia jis. Atlėkė vilkas. Ko tu verki? – sako tas vilkas. Kad man tėvas liepė jot auksinės paukštės ieškot, kur ji iš tėvo sodo obuolius vogė, o aš nebeturiu ant ko jot. Nu gerai. Sėsk, sako tas vilkas, ant manęs, aš tave nunešiu. Užsisėdo jis ant to vilko, ir neša jį: per šiekštus, per krūmus, per balas nuneša jį į tokį dvarą. Sustoją prie vartų. Aš, sako tas vilkas, pastovėsiu čia, o tu eik pavok tą paukštį. Ale tik neimk klėtkos⁵², imk tik vieną paukštį.

Nuėjo jis prie gonkų. Tas paukštis pakabintas viršum durų su klėtką. Kad graži ta klėtką. Paukštis gražus, klėtką dar gražesnė. Pagailo jam palikt tos klėtkos. Kaip tik jis ėmė tą paukštį su klėtką, pajudino telefoną – išlėkė ponas: ką tu čia dirbi? Man tėvas liepė parnešt tą paukštį, kur obuolius vogdavo, aš norėjau jį paimt. Atiduok, pons man jį. Gerai, atiduosiu, ale tu man atvesk arkliuką auksakartį. Jeigu neatvesi, neduosiu tau to paukščio. Dabar jis atėjo pas tą vilką ir sako, kad liepė atvest arkliuką auksakartį. Tas vilkas – aš rasiu. Sėsk ant manęs, aš nunešiu. Ir vėl jį neša pas šiekštus, per krūmus, per balas. Atlėkė į tokį dvarą. Ale, sako tas vilkas, kai eisi į staigią, neimk kamanų, už karčių paimk to arkliuko auksakarčio ir išsivesk. Įeina jis į tą staigią – kamanos pakabintos. Kad tokios gražios tos kamanos, arkliukas gražus, kamanos dar gražesnės. Neiškentė jis – paėmė tas kamanas. Pajudino telefoną ir ponas tuoj atlėkė. Ką tu čia dirbi? Man ponas liepė atvest auksakartį arkliuką ir jis atiduos man paukštį kur tėvo obuolius vogė. Tas ponas nežėnotas⁵³ sako: atvesk man panelę auksaplaukę, tai aš tau atiduosiu arkliuką auksakartį. Kad tu neatvesi, neduosiu aš tau arkliuko auksakarčio. Dabar tas vilkas neša jį pas vieną auksaplaukę panelę į tokį dvarą. Lėkė per krūmus, per balas, per šiekštus, nulėkė tenai pas tą panytę auksaplaukę. Ar girdi, sako tas vilkas, pavokim ją. Įlindo pas ją į kambarį jos, pagavo ją, vali bėgt. Išbėgo dabar jie, nepavijo jų niekas. Atbėga dabar jie. Ar parvedei panelę auksaplaukę? Parvedžiau. Ar girdi, tas vilkas sako, vokim mes tą panytę. Aš pasiversiu į tą panytę ir atliksiu pas tą poną, o mes tą pavokim. Dabar tas vilkas atliko pas tą poną, o tas pasiėmė tą panytę auksaplaukę, užsisėdo ant to arkliuko auksakarčio ir išlėkė. Tą nusiveda pas tą poną, žiūri – tas vilkas atlėkė. Sako aš pasiversiu į arkliuką auksakartį, o tą mes pavokim. Nu gerai, ves dabar tenai pas tą poną. Nuvedė. Tas ponas atidavė jam tą paukštį kur obuolius vogė su visa klėtką ir jis išsivedė tą arkliuką auksakartį,

⁵² Klėtką (sl.) – narvelis.

⁵³ Nežėnotas (sl.) – nevedęs.

tą panikę auksaplaukę ir tą paukštį nešas. Tas ponas paleido arkliuką, kur jam atvedė, žiūri – kad vilkas. Tas vilkas ištrūko ir nulėkė į mišką. Dabar tas vedas tą arkliuką auksakartį, tą panytę auksaplaukę ir tą paukštį nešas. Nuvaro jie visi, atsigulė pasilsėt. Tą arkliuką paleido ant žolės paėst. Užjojo tie jo broliai. Dabar jie sako: kaip jis parsineš tą paukštį ir parsives tą panytę ir tą arkliuką, tėvas mums nebeduos. Užmuškim mes jį. Užmušė jį, tą savo brolių, paskišo po laužu ir vedas paėmę arkliuką, kitas tą panytę, tą paukštį ir parsivedė juos namo. Dabar tas guli užmuštas. Jau jis pradėjo smirdėt. Vilkas atlėkė, žiūri kad tas jau pasmirdęs, jau nebegyvas. Dabar jis nulėkė į dvarą, kur buvo daug arklių, papjovė vieną arklį, išvilko žarną laukan, įlindo pats į pilvą ir tupi. Atlėkė varna su dviem varniukais lest tos mėsos. Tas vilkas capt – ir pagavo vieną varniuką. Ta varna kad prašo, kad prašo kad atiduotų jai vaiką. Negaliu atiduot. Aš tau atiduosiu, ale tu atnešk man gyvo vandens, kur susmirdusį atgaivina, greit prikelia. Kad aš negaliu, nežinau kur. Paimk iš aptiekos⁵⁴ plėčkelę⁵⁵, nulėk, nusineš tą plėčkelę sukabinus nagais. Nulėk ten už kalnų, pasemk ir atnešk man, ten yra toks šaltiniukas, atnešk iš jo vandens ir tada atiduosiu aš tau vaiką. Nu ta varna nulėkė paėmus su nagais plėčkelę, atnešė vandens iš to šaltinėlio. Dabar vilkas sako: aš pasprabavosiu⁵⁶. Paėmė perplėšė vieną varniuką – firt – paskui pašlapino su tuo vandens ir vėl sugijo tas varniukas. Atidavė jis varnai tuos vaikus ir pasiėmęs tą plėčkelę, dui lėkt. Atlėkė pas tą jau durnių. Susmirdęs jis jau, supuvęs. Aplaistinėjo jis jį, aplaistinėjo su tuo vandens, atsikėlė tas, o! sako, kad miegojai. Tu nemiegojai, ale užmuštas buvai, supuvęs jau buvai, susmirdęs. Aš tave atgavau. Sėsk ant manęs, aš teve pernešiu į tavo dvarą. Padavė jam tą plėčkytę. O tie visi nesmagūs. Tas paukštis negieda, arkliukas tas auksakartis, nežvengia kad ir avižom vienom šėrė, jis neėda, nesmagus toks. Ta panytė auksaplaukė verkia. Vyresnysis brolis jau jo apsiženijo. Pareina jis namo ir sako: mano auksakartis arkliukas, mano auksaplaukė panytė ir mano paukštis. Ir jūs, sako, mane buvot užmušę. Atlėkė vilkas. Atnešė gyvo vandens ir mane atgaivino. Atėjo tėvas, perlaužė žiedelį. Jis su tuo vandens pamirkė ir sulipdė. Ta panytė nusidžiaugė, kai jį pamatė, paukštis giedot pradėjo, o tas arkliukas auksakartis kad žvengia, kad šokinėja. O buvo numirusi jo motina, jau supuvusi. Jis aplaistinėjo su tuo vandens ir atsigavo. Dabar jis apsiženijo tą panikę auksaplaukę. Tas jo arkliukas ir tas jo paukštis. Jis ūkininkas ant viso tėvo dvaro.

Papasakojo Ignas Paura, 73 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 787(4). Stebuklinė pasaka. AT 550.

7. [Skiltuvas, titnagas ir kempinė]

Vienas tėvas turėjo vieną sūnų. Tėvas tą sūnų labai mylėjo. Sūnus tėvą taip pat labai mylėjo. Abudu jie mylėjosi ir gražiai gyvenė. Tėvas paseno. Sūnus tas užaugo, jau dvi-

⁵⁴ *Aptieka (sl.)* – vaistinė.

⁵⁵ *Plėčkelė (sl.)* – plokščias butelis.

⁵⁶ *Sprabavoti (sl.)* – pamėginti.

dešimt metų. Dabar tėvas paseno, mirė. Dabar tas sūnus vienas paliko gryčioj toj prie to nabašniko⁵⁷. Ką jam daryt? Atsiklaupė prie to nabašniko, prie to savo tėvo ir kalba poterius. Ir užmigo jis prie to nabašniko. Dabar jis sapnuoja: eik į karą, apsiženyti⁵⁸ karaliaus dukterį. Dabar tas nabašnikas guli viens; nė niekas negieda. Paprašė žmonių, nuvežė į bažnyčią, pakavojo jį. Eidamas namo, sako, nueisiu į bažnyčią ir, sako, pasimelsiu už tėvo dūšią. Kad užeis šturmas⁵⁹, vėjas didžiausias – strošnas⁶⁰ daiktas. Eisiu į bažnyčią. Įėjo jis į bažnyčią ir meldžias.

Jam ten besimeldžiant ateina dvylikta razbaininkų į bažnyčią. Ko tu čia? – tie razbaininkai klausia jo. Aš į kariuomenę, o ko jūs čia? Mes išgirdom, kad čia nabašnikas yra pakavotas. Jis mums skolingas dvidešimt rublių, mes jam kaulus sulaužysime. Ne tas jo tėvas, ale kitas nabašnikas. Jie nežinojo, kad čia yra tėvas. Nelaužykit, – sako jis, – aš jums atiduosiu dvidešimt rublių už jį. Jis turėjo prie savęs dvidešimt rublių. Jam tėvas tiek paliko mirdamas, jis ir tuos prie savęs pasiėmė. Dabar tie razbaininkai nelaužė tam nabašnikui kaulų, išėjo jie. Išėjo ir tas iš bažnyčios. Pasidavė jis į kariuomenę. Gerai ištarnavo kariuomenėj. Jam karalius užtatai, kad jis gerai ištarnavo, dovanojo kardą, zbronį⁶¹ atidavė. Eina dabar jis namo. Eina jis per mišką, kad užkilo vėtra, šturmas didžiausias – medžiai lūžta, linksta prie žemės. Žiūri jis – eglė be viršūnės. Eina jis arčiau, žiūri – po ta egle ragana. Seniau po miškus gyvendavo čerauninkės. Ta ragana tokia baisi: sena, lūpos jai uždribę ant barzdos, išsišiepus kad baisu žiūrėt. Ta ragana pamatė jį, – oje, – sako, koks tamstos peilis gražus, koks apsitaisymas gražus, – patiko jai tai raganai jis. Mat kai kareivis gražiai apsitaisęs, su šoble⁶². Dabar ji sako jam: lipk čia per tas šakas, rasi skylę. Įlįsi į tą skylę – rasi tris kambarius; įeisi į tuos kambarius – rasi kožnam kambary po skrynią pinigų ir ant tų skrynių, sako, guli ant kožnos šuva. Tas šuva tavęs neprileis, tai tu, še, sako, imk tą prikištuką ir patiesk ant žemės prie skrynios. Šuva atsiguls ant to prikištuko ir tu pasiimk pinigų kiek tik norėsi. Nu gerai. Dabar jis įlenda per tą skylę; įeina į vieną kambarį, žiūri – šuva guli ant skrynios. Jis patiesė tą kvartuką⁶³, tas šuva atsigulė ant to kvartuko. Dabar jis atsidarė tą skrynią, žiūri – varinių pinigų pripilta pilna tas skrynja.

Dabar jis paėmė, prisipylė kišenius tų pinigų ir eina į kitą kambarį. Įėjo į kitą kambarį – čia dar didesnis šuva guli ant skrynios. Kad didelis – strošniausia. Jis patiesė tą prikištuką ant žemės, tas šuva atsigulė ant to prikištuko. Jis atsidarė skrynią – sidabrinių pinigų kad pripilta pilna. Dabar jis tuos varinius pinigus išpylė laukan, ištuštino kišenes ir prisipildė sidabrinių. Eina jis į trečią kambarį – čia šuva dar didesnis, kad didelis, baisu žiūrėt, guli ant skrynios. Jis patiesė tą prikištuką ant žemės, tas šuva atsigulė ant to prikištuko. Jis atsidarė tą skrynią, žiūri – auksinių pinigų pripilta pilna ta skrynja. Dabar jis tuos sidabrinius išpylė žemėn, prisipylė auksinių. Kai jis ėjo į tą skylę, kur ta ragana jam (tik tu neužmiršk, rasi ten mano titnagą, skiltuvą ir kempinę; tik tu neužmiršk – paimk ir atnešk man juos). Jis iš to

⁵⁷ *Nabašnikas (sl.)* – numirėlis.

⁵⁸ *Ženyti (sl.)* – vesti, tuoktis.

⁵⁹ *Šturmas* – audra, vėtra.

⁶⁰ *Strošnas (sl.)* – bausis.

⁶¹ *Zbronis* – reikšmė nežinoma.

⁶² *Šoblė (sl.)* – kardas, šautuvas.

⁶³ *Kvartukas (sl.)* – prijuostė.

džiaugsmo užmiršo. Dabar jis sugrįžta tuos skiltuvus paimt. Susidėjo juos į kišenę ir vėl išeina pas skylę. Ta ragana: ar pinigų pasiėmei? Pasiėmiau. Atiduok mano skiltuvą, titnagą ir kempinę. Ką tu su jais veiksi? Tu neklausk, ką aš su jais veiksiu, ale atiduok man greičiau. Susiprovojo jis su ta ragana. Paėmė jis ją ir nukirto galvą. Nutilo audra, tyku, gražu pasidarė. Dabar jis pasiėmė tą titnagą, skiltuvą ir kempinę, įsidėjo į kišenę ir eina. Nuėjo į miestą. Pritrūko jis ugnies. Tabokos bankrutką užsinorėjo padegyt – nėra su kuom užsidegt. Dabar jis atsiminė, kad turi kišenėj skiltuvą su titnagu ir kempinę. Išsiėmė jis tuos skiltuvus, kai tik sklėlė, smakt – šuva, tas kur ant pinigų skrynios gulėjo, ir prisistatė. Ko nori? – sako, – ko reikalauji? Aš noriu, kad karaliaus dukterį miegančią atneštum man čionai. Ar atneši? Atnešiu. Dabar atėjo naktis, tas šuva vėl prisistatė. Jis mat su skiltuvu sudaužė per titnagą. Tas šuva nulėkė pas karaliukę, kur ji miega, paėmė ją ir atnešė. Padėjo ją ant lovos. Jis pasižiūrėjo ją, pasižiūrėjo. Nešk atgal, – sako tam šuniui. Tas šuva paėmė ją ir vėl nunešė atgal. Antrą naktį jis vėl išsiėmė skiltuvą, sudaužė ir prisistatė antras tas didelis šuva. Ko nori? – sako tas šuva. Noriu kad atneštum čia man karaliaus dukterį. O ji, ta karaliukė atsikėlė ryte ir sako, ir šneka savo tėvui, motinai: Ar žinot, ką aš sapnavau? Sapnavau, kad atlėkė toks didelis šuva, paėmė ir nunešė pas kareivį; tas kareivis žada mane ženyti. Karalius supyko. Ką? Aš dukterį leisiu už kareivio? Neunaras karaliui. Buvo tokia motina jos senutė. Ta motina: Ar žinai, sako, paimk kruopų manavų pitlevotų maišiuką, nupirk nuėjus į krautuvenę, išdurk mažutę skylutę tam maišiuky ir prikabinink prie rūbų, tai jau karaliukei; kai ją neš, pribyrės tų kruopų ant kelio ir suseksi, kur tas kareivis yra. Dabar tas kareivis tam šuniui liepė atnešt jam karaliukę. Tas šuva nulėkė pas miestą į karaliaus namus, į tą karaliukės kambarį. Ji miega. Paėmė ją miegančią ir atnešė į to kareivio kambarį. Paguldė ant lovos miegančią. Tas kareivis paglostinėjo ją, paglostinėjo, pabučiavo apkabinęs tą karaliukę ir vėl liepė nešt atgal tam šuniui. Kaip tik ją nešė, teip ir nubyrėjo kruopos per visą miestą. Takas pribarstytas. Ant rytojaus atsikėlė ta karaliukė ir sako: sapnavau, kad vėl mane dar didesnis šuva nunešė pas kareivį ir tas kareivis mane pabučiavo. Karalius supyko. Tuoj liepė sargam jį suimt. Čia sargai kareivį nusekė tuo sliedu⁶⁴ pas tą kareivį. Ar tu taip darei? Aš. Jį suėmė ir įmetė į kalėjimą. Atėmė iš jo ir pinigus auksinius, ir viską. Tik atliko jam kišenėj rakčiukas nuo kambario. Dabar ką jis darys. Padavė jis kalėjimo sargui tą rakčiuką ir prašo jo nueiti į tą kambarį, kur jis buvo ir atnešt jam titnagą, skiltuvą ir kempinę. Jam reikia taboką užsidegt. Jis užmiršo pasiimt. Nuėjo tas sargas į tą kambarį, atnešė tuos jo skiltuvus ir atidavė jam. Jis turėjo dar dešimt kapeikų. Dar tų nebuvo atėmę iš jo, atidavė tam sargui, kad jis atnešė, per langelį. Nu, dabar teismas nusūdijo⁶⁵ jį ant smerčiaus – pakart. Čia kasa duobę, stato stulpus, jau kars jį.

Susirinko čia karalius, karalienė, daug ponų pažiūrėt, kaip jį kars. Ryto čėsas⁶⁶ – kars jį. Dabar jis prašo paskutinį kartą, kad jam pazvalytų⁶⁷ karalius pypkę užsidegt. Nu, gali degt, – sako karalius.

⁶⁴ *Sliedas (sl.)* – pėdsakas.

⁶⁵ *Nusūdyti* – nuteisti.

⁶⁶ *Čėsas (sl.)* – laikas.

⁶⁷ *Pazvalyti (sl.)* – leisti.

Dabar išsiėmė jis iš kišenės tą skiltuvą, kempinę ir titnagą. Tik jis vieną sykį pinc, kitą sykį pinc, trečią sykį pinc su tuo skiltuvu per titnagą. Ir prisistatė tuoj visi šunys prie jo. Ko nori? Ko reikalauji? Pjaukit čia tuos visus, muškit. Kad ims tie šunys daužyt, laužyt viską, kad mėto tuos visus ponus į viršų, kad muša – keturis, penkis sieksnius išmeta į viršų. Dabar nusigando karalius. Jau čia visus išmušė. Liko dar karalius ir karalienė. Karalius ėmė rėkt – dovanok man, ką nori aš tau dovanosiu, tik palik mane gyvą. Jeigu atiduosi man savo dukterį, tai dovanosiu, o ne – tai ant smerčio. Žinomis su ta duktere, abi mes gyvi išliksime. Atidavė karalius jam dukterį. Tie šunys nustojo pjaut. Kai neveizi, jie vėl išnyksta. Jis dabar į bažnyčią su ta karaliuke, apsiženyjo. Ir tie šunys sykiu su juo gyvena. Po vestuvių užaina karas didelis. Dabar jis sako jos tėvui: ir aš moku kaip atsigtint nuo neprietelių, leisk mane ant karės. Nu, tai dabar išeina jis ant karės ir tie šunys su juo sykiu. Vedas jis juos. Dabar čia karė: kad mušas kareiviai. Jis liepė tiems šunim – pjaukit! – sako, – neprietelius. Kad ims pjaut tie šunys tuos neprietelius, kad pjauna, kad drasko, kad mėto į viršų. Išsigando tie, išsilakstė. Pasibaigė karė. Paėmė dabar jis kareivių pavadą. Nuvažiavo į tą mišką pinigų paimt. Atvažiavo į tą vietą, supjaustė tą eglę su zirta⁶⁸, kur ta ragana sėdėjo; tuos kambarius atidarę susidėjo tuos pinigus su skryniom į brikus⁶⁹ ir parvažiavo pas karalių ir tie šunys ir jis. Jis buvo karalium ir gerai gyveno su ta karaliuke.

Papasakojo Ignas Paura, 73 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 787(1). Stebuklinė pasaka. AT 562.

8. [Stebuklingi obuoliai]

Vienas tėvas turėjo tik vieną sūnų Petrą. Tas tėvas su sūnum žuvaudavo po upes, po ežerus, po marias. Tėvas senas. Sako savo Petru: žinai, tu vaike, aš žuvausiu, ale tu nežuvauk, kai aš numirsiu, saugokis vandenio, bo gali prigerti, ar taip kokia nelaimė gali atsitikti. Dabar tėvas mirė. Paliko jis vienas tas Petras. Pagyveno jis vienus metus taip, nežuvaudamas. Sunku gyventi. Nėr ką daryti, reikia eiti žuvauti. Dabar pasitaisė jis tinklus, kur tėvo buvo palikti seniai. Dabar jau jis ribokas⁷⁰. Įleido tinklą, ištraukė – nieko nėra, nieko nesugavo. Įleido kitą sykį, kas čia jam, taip sunku pasidarė. Ištraukė – gi tokia graži mergaitė, pusė žuvies, pusė žmogaus. Kad prašo ta mergaitė, tiek ji prašo: „Petreli, tik paleisk, aš tau laimę pasakysiu“. „Kad negaliu, aš daug pinigų paimsiu už tave; nu-nešiu į miestą parduosiu.“ Oi, sako, aš tau duosiu žiedą – mauk nuo rankos tą žiedą, kiek tik sykių numausi tą žiedą ir vėl užmausi, tiek tau bus po šimtą rublių auksinių. Numovė jis tą žiedą nuo jos rankos, žiūri – šimtas rublių auksinių pribyrėjo; numovė kitą sykį – ir vėl šimtas rublių; numovė trečią sykį – jau tris šimtus rublių turi. Paleidžia jis tą mergaitę į vandenį. Bagotas – tris šimtus rublių auksinių turi. Ir eina jis svieto mandravoti.

Užaina į tokį miestelį, žiūri – visi žmonės tokie nuliūde, žydai nesmagūs. Ko jūs tokie nesmagūs, ko verkiat? Kur mes būsime smagūs, kad bus didelis karas, užeis kitą ka-

⁶⁸ Zirta – reikšmė nežinoma.

⁶⁹ Brikas – vežimaitis.

⁷⁰ Ribokas (sl.) – žvejys.

ralystė iššaudys visus, išžudys. Sako, reikia karaliui dvylika vežimų aukso atiduot, kad išvaduoti nuo karo, jis jį paims. Nu, gerai, sako, gal aš kaip išvaduosiu. Zaras žydai išrinko žmogų, nusiuntė pas karalių. Tas žmogus pasakė karaliui, kad nori išvaduot nuo karo. Karalius smagus, kad atsirado toks žmogus, kur nori išvaduot, atsiųskit, sako, man jį. Nu gerai, tuoj jį nuvežė žydai ir visi žmonės pas karalių. Nu gerai. Karalius sako, aš ir dukterį atiduosiu, kad tik išvaduotum, vieną tik dukterį karalius turi. Ką reikia daryt, kad išvaduoti nuo karo, klausia karaliaus. Ogi reikia atiduot dvylika vežimų aukso, kad neatiduosiu, bus karas. Nu gerai, jis liepė pastatyt daržinę be stogo. Nuėjo jis į tą daržinę ir maus tą žiedą. Mausto vieną dieną ir naktį, neina nei miegot, primaustė keturis vežimus aukso, neina nei gulti, dieną naktį dirbo tą auksą. Antrą dieną ir naktį vėl keturis vežimus primaustė, trečią dieną nuvargęs kad mausto, kad dirba jis tą auksą, pilną tą daržinę prikrovė. Atvažiavo dvylika vežimų, kad sėmė į maišus, kad pylė tą auksą. Supylė į maišus, sukrovė ir išvežė tą auksą. Nu, reik duot dukterį dabar jam. Jau čia vestuves iškėlė karalius kuo puikiausias. Jau dabar jis ženotas su karaliaus dukterimi. To karaliaus duktė nesmagi tokia, rūgoja karaliui, savo tėvui, kam už prasto, kam ne už karaliaus ištekėjo. Ką čia reik daryt su juo. Naktį nuėjo gult jis su savo pačia, ta jau karalike. Žiūri naktį, kad čia švieselė. Kas čia yra, ji klausia. Čia tas žiedas, kur išvadavo nuo karo; su juo primausčiau aukso dvylika vežimų. Dabar mislija ką čia daryti, kaip čia jį dabar pražudyti. Dabar važiuoja su karieta visi: karalius su karaliene ir dar karaliukė su tuo vyru. Važiuoja per mišką, tai tam miške visokiausių žvėrių buvo, mislijo ten jį palikt kad jį sudraskytų su nagais, jis nebepareis. Ta karaliukė šnekas su juo: duok, sako, man tą žiedą pasimieruoti⁷¹. Jis numovė žiedą nuo rankos, jai užmovė. Dabar važiuoja cupu cupu, stapt ir sustojo. Išlipo, vaikščioja visi po mišką. Tik ta karaliukė atsisuko nuo savo vyro prie karaliaus, greit susėdo į karietą, uždrožė arkliams ir numarmėjo namo, o jį ir paliko už kelių šimtų mylių.

Dabar jis vaikščioja po mišką, išeina iš to miško į aikštelę, žiūri – du žmonės kad mušas, kad daužosi, kad draskosi. Ko jūs mušatės? Kur mes nesimušime, kad mes negalim žemės pasidalyt – viens sako mano žemė, kits sako mano ir jau šimtas metų praėjo, kai jie čia mušas. Kruvini abudu. Jis jiems sako ko jūs čia mušatės, eikit namo, rasite katilą su pinigais. Pasidalykit pinigus per pusę ir nusipirkite abudu žemės. Jie padėkavojo abudu jam ir nuėjo namo. Nei ten buvo namie to katilo, nei pinigų. Dabar jis eina, pasitinka tokį seniuką: ko tu nori už tų žmonių išgelbėjimą. Čia mat buvo užkeikti žmonės, jiems reikėjo išgirst žmogaus balsą. Aš tau duosiu tokį kepalušą⁷², kad tu jį kai užsidėsi, niekas tavęs nematys. Duosiu tau divoniuką⁷³, kad tu pasakysi nešk, divonėli, ir jis tave neš padebesiais taip, kaip dabar orlavis. Ir duosiu tau tokius čebatus, kad tu žingsnį kai žengsi, šimtą mylių nužengsi. Nu gerai, dabar jis, nešk divonėli, ir jį divonėlis parnešė pas karalių. Užsidėjęs jis tą kepalušą įėjo pas tą savo pačia, ji miega. Atiduok mano žiedą, atiduok mano žiedą. Ta karaliukė nieko nemato, nusigando, mislijo, kad jo dūšia čionai atėjo.

Ji mislijo, kad jau jo seniai nebėra gyvo. Atsimk tą žiedą, jeigu gyvas. Ir ji atidavė tą žiedą. Nusiėmė jis tą kepalušą, žiūri – jos vyras. Bu-

⁷¹ *Pasimieruoti (sl.)* – pasimatuoti.

⁷² *Kepalušas (sl.)* – skrybėlė.

⁷³ *Divonas* – kilimas, patiesalas.

čiuoja ji jį apkabinus, pasiilgo ji jo. Kaip tu čia atsiradai? Aš turiu tokį divonėlį, kad pasakai, nešk divonėli, ir neša jis padebesiais. Čia geras daiktas. Yra toks kalnas, aukštas aukštas, nei paukštis negali prilėkt. Tas kalnas deimantinis, būsimė mes bagoti, tik tu nulėk ant to kalno. Dabar jie susėdo abudu ant to divonėlio – nešk divonėli, ir juos nunešė ant aukšto kalno. Dabar jie išlipo ant to kalno, vaikščioja. Dabar ji jį paliko, prilėkė prie divonėlio – nešk divonėli, greičiau, kur tėvas yra. Ir paliko jį. Nieko nesimato, tas kalnas už debesų. Dabar jis atsiminė, kad turi čebatus, kur šimtą mylių nueina vienu žingsniu. Dabar jis dešimt žingsnių paėjo ir nuėjo tūkstantį mylių. Dabar jis prieina tokį gražų sodą, obuoliai tokie gražūs, geltoni, dideli. Jis nusiskynė vieną obuolį, suvalgė, žiūri – kad jam ragai kad dideli išaugo; žiūri – jis visas plaukais apaugęs: kojos su plaukais; sušnekėjo jis – gi ožio balsu kad bliauna. Jis ožys pasidarė. Dabar jis priėjo kitą obelį, kur rūgštūs obuoliai. Jis nusiskynė vieną [obuolį], suvalgė ir jis vėl žmogus, kai buvo pirma. Dabar jis tuos rūgščius obuolius mažučius nusiskynė tris, įsidėjo į kišenę, o tuos saldžius didelius nusiskynė tris įsidėjo į kašę ir nuėjo į miestą. Dabar jis stovi ant turgaus, čia kermošius didžiulis. Žiūri – ateina jo pati. Priėjo, sako parduok tuos obuolius, kokie gražūs tie obuoliai, kvepia – pasiukvatijo⁷⁴ nupirkt visus tris, bus visiems po vieną: karaliui, karalienei ir tai jau karaliukei.

Dabar parsinešė ji tuos obuolius, suvalgė visi po vieną, žiūri – kad jie į ožius pavirto. Nusigando visi, verkia, kai verkia, tai ožio balsais bliauna: „bee“. Dabar striokas didžiulis, kad karalius į ožį pavirto, o karalienė su karaliuke į ožką. Dabar jis eina per tokį miestelį, žiūri – visi žmonės tokie nuliūde, nesmagūs, verkia. Ko jūs verkiat? Gi kad, sako, karalius į ožį pavirto, o karalienė su karaliuke į ožkas; atėjo koks čerauninkas, nupirko iš jo obuolius ir pavirto į ožius. Ar nemožnėtų⁷⁵ kaip nors juos išvaduot, vėl žmonėm padaryt. Aš išvaduosiu, nuvežkit mane pas karalių, aš išgydysiu. Dabar jį atvežė čia per karalių, žiūri – karalius į ožį pavirtęs, ragai kad dideli išaugę lig lubų, jau nebepereina. Trepų, trepų, trepų, kad vaikščioja po padlagą⁷⁶ karalienė ir ta karaliukė, kur jau jo pati į ožką pavirtusi, kad bliauna ožio balsais. Nu gerai. Jis liepė agrodninkui⁷⁷ surišť tris šluotas. Ir liepė iškūrent pirtį. Dabar nuvarė į pirtį tą ožką kur jau jo pati, išplakė, išplakė su šluota. Ta kad bliauna, kad rėkia, razumą turi tik negali šnekėt. Jis pripažino kad jos vyras jis yra. Išėmė iš kišenės vieną obuoliuką, padavė tai ožkai, ta suvalgė ir pavirto į žmogų. Kad džiaugias ji, kad dėkavoja jam, kad bučiuoja apkabinus jį, tą savo vyrą. Paskui nuvarė tą kitą ožką į pirtį. Ir tą išplakė, išplakė su šluota, davė suvalgyt obuoliuką ir ta pavirto į žmogų. Nuvarė jau tą ožį, tie ragai dideli, letik įsiteko pirty. Tą labiausiai kad primušė su šluota, kad privanojo, davė obuoliuką suvalgyt ir tas pavirto į žmogų. Dabar kad džiaugias visi, kad myli jį ta karaliukė, kad bučiuoja apkabinus, kad juos išgelbėjo, atidavė ir tą divonėlį jam. Karalius atidavė jam pusę karalystės ir gražiai jis gyveno su ta savo pačia ir bagotas buvo.

Papasakojo Ignas Paura, 73 m., gyv.
Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis
1935 m. LTR 786(50). Stebuklinė pasaka.
AT 566.

⁷⁴ *Ukvatyti (sl.)* – norėti.

⁷⁵ *Možnėti (sl.)* – galėti.

⁷⁶ *Padlagas (sl.)* – grindys.

⁷⁷ *Agrodninkas (sl.)* – daržininkas, sodininkas.

9. [Utėlės odos batukai]

Viens bagots pons buvo. Jis gerai gyvena. Viena dukrą turėjo. Nori, ka pasiūtų jai kurpaites. Jis augina utėlę. Kai baltinius parsivelka, vis už savi užsikiša tą utėlę, sugauna. Užaugina, paskui tą utėlę užmuš i pasiųš batus. Bagots matai tėvs buvo. I kas atspėts, jis tam galvoja jis tą dukrą [atiduos į žmonas]. Nu ti daba jis nešioja metus a te kelis, a du. Laikė laikė, daba tą utėlę užmušė, pasiuvo batukus, kurpaites tas gražias jaunai tai dukrai. I daba kas atspės iš kokios odos yra kurpaitės pasiūtos, už tą leis savo dukrą. Nu visi spėlioja: tai iš tokios, tai iš tokios – ne, ne. Ateina velnias apsirengęs, prieš dvylektą ateina. Saka: „utkos“. Tas, saka, jeigu nesutinki su tuo žodžiu, aš pasakysiu tiesiog, saka. Pasakysiu, kad „utėlės“. Nu, ką prižadėja, dukrą reik atiduot'. Nu ti daba jau ateis, važiuos ant šliūba jau, ženysis jau. Atėja tas jaunikai-tis su dar daugiau jaunikaičių. Neima ni tų arklių, jie sava arkliais, su kariatom į vestuves, į bažnyčią. Bevažiuojant sustoja jie tinai, koks laiks buvo (turėjo vakare važiuot') i nebedavažiava, tie visi, katrie važiava. Jaunoji palika viena lauke. O to jauniko i tie visi prapuolė tos kariatos i tie žmonės, kur važiavo.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(356), LTRF k. 1024(8). Stebuklinė pasaka. AT 621.

10. [Dievo padėjimas]

Kad sėjo rugius du ūkininkai. Šalimais jų žemės, seniau kai prie sodžių, šiūraiėjo šalimais. Vienas sėjo rugius tokioj prastoj žemėj, velėnyne tokiam, neišdirbta ta žemė nē kiek. O kitas – kad taip išdirbo žemę, tokia graži, choc⁷⁸ ir žiūrėk atsistojęs į tą žemę, kaip graži išdirbta. Eina seniukas per laukus, skersai jų lauko per abiejų niūrus eina. „Padėk Dieve“, pasakė tas seniukas jiem. Tam žmogui, kur prastai žemę išdirbo sako tas seniukas: „Ar užaugs kas tokioj prastoj žemėj?“ „Gi Dievas duos, tai ir užaugs.“ O tas kur gerai žemę išdirbęs sako: „Mano žemėj ir be Dievo davimo turi užaugti“. Tas seniukas vėl nuėjo sau per laukus. Kai reikėjo to, kur sėjo rugius prastoj žemėj, velėnyne, užaugo rugiai gražūs, kad dideli gražu žiūrėt. O to, kur sėjo prastoj žemėj, tik tose pėdose, kur tas seniukasėjo, užaugo dideli, gražūs rugiai, o daugiau – visame lauke prasti. Tai mat Dievas buvo tas seniukas. Ir padarė jis kaip norėjo.

Papasakojo Jonas Čelkonis, 35 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 988(58). Pasaka-legenda. AT 830B.

11. [Mėsa iš jaučio šlaunies]

Kad per Užgavėnes išplovė jaučiui šlaunį. Buva toki biedna⁷⁹ žmonelė su vaikais, neturėja ką pavalgyt. Visi per Užgavėnes pri-

⁷⁸Choc (sl.) – eiti.

⁷⁹Biedna (sl.) – neturtinga.

sitaisė valgyt kuo geriausiai, o ji su vaikeliais neturi nieko valgyti. Paėmė ji, nuėjo į namą (į tvartą), išpjovė jaučiui šlaunį, mėsos šmotą⁸⁰, atsinešė su vaikais pavalgė tos jaučio mėsos. Ant rytojaus nueina į namą – vėl sveikas jautis, užgijus jam ta vieta, kur buvo išpjauta. Mat Dievas stebuklus tokius darė, kad išpjovė gyvam jaučiui šlaunį ir per Užgavėnes suvalgė, ir vėl ta šlaunis per naktį užgijo.

Papasakojo Viktorija Žaromskienė, 58 m., gyv. Valatkonių k.
Užrašė Vladas Žaromskis 1937 m. LTR 1062(2). Pasaka legenda.

12. [Rogutės]

Seneliai, kai jau nebegali dirbt, tie vaikai nebenori, sako, vešim, gryčiūtė miške. Nuvežė, bet, sako, bet vaiks kartu vežės rogelėm tenai. Nu ti daba gyvensim, mes statysim gryčiųą gyvensim.

– Tete, – saka, – mes senelį, – saka, – palikim be rogučių, bo, – saka, – kai tu pasensi, aš nuvežt neturėsiu [kuo], nemokėsiu rogučių pasidaryt.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl.
(gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m.
leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m.
LTR 7451(360), LTRF k. 1024(12). Novelinė pasaka. AT 980.

13. [Kaip durnius tarnavo pas poną]

Vienas ponas samdydavo šeimyną darbą dirbti. Algą derėdavo tokią: kad šeimyną nesupyks per metus, duos didelį atlyginimą. O kad supyks katras, pono samdytas, tai tam samdiniui galvą nukirdavo. Buvo trys broliai: du razumni ir vienas durnius. Eina pas tą poną tarnauti vienas razumnas, vyriausias brolis. Išėjo anksti rytą kult. Kai seniau mat, kuldavo su spragilais iš jaujų. Dabar kulia, kulia, jau pietūs nebetoli ir dar ant pusryčių nešaukia. Supyko tas samdininkas, nuėjo pas poną ir prašo valgyt. Ponas sako: tai gal pyksti, kad taip ilgai be pusryčių? Žinoma, kad pykstu. Tuoj ponas paėmė jam diržą išrėžė iš nugaros ir išvarė. Eina dabar kitas brolis, tas jaunesnis, razumnas. Vėl išėjo kult. Kulia kulia ir vis pusryčio negauna. Jau pietūs atėjo jam bekuliant, o neduoda vis pusryčių. Atėjo jis pas poną, išlojijo visaip tą poną, iškeikė, kam taip ilgai be pusryčių laiko. Ponas paėmė jam du diržus išrėžė iš nugaros ir išvarė. Eina dabar jauniausias brolis, tas durnius tarnaut pas tą poną. Išėjo kult nuo ankstauro ryto. Kūlė, kūlė, jau nebetoli pietūs ir dar ant pusryčių nešaukia. Važiuoja žydas su bulkom pro šalį, jis tą žydą susistabdė, pripylė jam vežimą kviečių, paprašė bulkų to žydo. Davė tas žydas bulkų kiek tik jis norėjo. Privalgė jis tų bulkų ir vėl kūlė. Jau po pietų ateina ponas žiūrėt, kodėl tas neateina pusryčių prašyt. Gi žiūri ponas, kad nėra grūdų. Kūlė nuo pat ryto ir grūdų nėra. Kur grūdai, kad nėra? – ponas klausė. Kad pusryčių ilgai nedavei, aš norėjau valgyt ir išmainiau ant grūdų. Žydas važiavo pro šalį su bulkom. Tai gal pyksti ponas?

⁸⁰ Šmotas (sl.) – gabalas.

Ko aš pyksiu. Mislija ponas, ką dabar daryt su juo? Išvarė jį arti su jaučiais. Arė jis, arė nuo pat ryto, jau pietūs nebetoli, jam pusryčio neatneša. Važiuoja žydas mėsininkas su dešrom. Susistabdė jis tą žyda, imk, sako, jautį ir duok dešrų pavalgyt. Tas žydas davė jam dešrų kiek tik jis norėjo. Privalgė jis. Tam jaučiui, kurį žydui atidavė už dešras, nupjovė uodegą, įkišo į subinę tam, kuris atliko, ir guli ant pilvo atsigulęs. Ateina ponas. Kodėl neari? – klausia ponas jo. Gi kad pusryčio neatnešėt ilgai, išalkau ir aš, ir jaučiai išalko ir suėdė vienas kitą, dabar nebeturiu kuom art. Paėmė tą uodegą, ištraukė iš subinės tam jaučiui. Tai gal pyksti ponas? – klausė jis poną. Ko aš pyksiu. Ant rytojaus varo jį ponas kiaulių ganyt. Gano jis tas kiaules. Važiuoja žydas su dešrom. Paėmė, išmainė jis tas kiaules ant dešrų. Pats privalgė ir dar rytojui pasidėjo. Tom kiaulėm uodegas nupjaustė, sukišo į purvyną ir guli ant pilvo atsigulęs. Ponas ateina – kiaulių nėra. Kur kiaulės? – klausia ponas. Gi paskendo visos į purvyną, uodegos išlindę tėra, kiaulių nebėra, kirmėlės suėdė. Ponas ištraukė tas uodegas iš purvynės, susidėjo į kišenę. Tai gal pyksti ponas? Ko aš pyksiu. Varo jį karvių ganyt. Taip pat gano jis karves nuo pat ryto lig pietų, be pusryčių. Paėmė jis, įkėlė vieną karvę į beržą, o kitas važiavo žydas mėsininkas ir atidavė visas karves tam žydui. Ateina ponas. Kur karvės? – klausia. Gi į dangų sulipo visos, kam ponas ilgai pusryčių neatneši. Viena dar nespėjo į dangų įlipt, tai ta berže tebėra. Ponas žiūri, kad ta karvė įkerėblinta į beržą ir nėra kaip jos iškrapštyt iš to beržo. Sušaukė visus darbininkus, pusę dienos dirbo, kol jie tą karvę ištarabanijo iš to beržo. Nebėra ką jam daryt, visaip jau norėjo užpykint ponas tą durnių, o jis vis nepyksta. Sugalvojo uždegt jį ponas. Jis girdėjo, kai ponas su ponia tarės jį sudegint. Paėmė jis įlindo į tą skrynią, kur pinigai sudėti ir sėdi. Dabar ponas degs jau gryčią. Ant rytojaus išneša anksti tą skrynią su pinigais kol dar visi miega, užrakinėjo duris, langus, uždarinėjo ir uždegė tą gryčią. Dega ta gryčia, liepsnoja. Ponas džiaugiasi, kad sudegs jau tas šėtonas. Atidarė tą skrynią su pinigais – gi tas durnius sėdi. Ponas nusigando, sako: kai pinigai nesudegė, taip ir šėtonas nesudegė. Tas sėdėdamas skrynioj ant pinigų: tai gal pyksti ponas? Ko aš pyksiu. Ponas bijo pasakyt, kad pykstu, kad nereiktų daug pinigų mokėt tam durniui. Dabar ponas sugalvojo jį prigirdyt. Eina ponas su ponia pasivaikščioid vakare ir vedas tą durnių. Vaikščioja, vaikščioja jie pagal upę, sutemo jiems bevaikščiojant. Sugulė jie ant upės kranto miegot. Tą durnių prie upės ant krašto, ponas vidury, o ponia nuo kito krašto. Ponas misija: kaip tik jis užmigs, aš jį pastumsiu į upę ir prigirdysiu. Ponas su ponia pripratę daug miegot, tik sugulė ir tuoj sumigo. O tas durnius kaip tik jie sumigo, tuoj jis įlindo į vidurį, ponui už sprando, įmetė į upę ir prigėrė ponas. Ponia dar norėjo pasisprečint, tą kaip stūmė į upę, ta stačia galva įlėkė į upę ir prigėrė. Ir paliko jis ponas ant viso dvaro.

Papasakojo Antanas Urbonas, 21 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 988(50). Pasakų apie kvailą velnią junginys. AT 1000 + 1002 + 1004.

14. [Puodžius ir velnias]

Viena boba su savo vyru ėjo į bažnyčią ant atlaidų. Dabar čia žmonių pilna eina. Priėjo tokį upelį. Nėr kaip perbristi per jį. Senis atsiraitė kelnes ir perbrido, o boba negali – kai tik ji norės atsikasot⁸¹ sijoną, plika tuoj pasidaro. Čia žmonių daug, eina ant atlaidų pilnas kelias, jai sarmata. Dabar ji sako: kad atsirastų kas pernešt, kad ir anas [velnias – V. Ž. pastaba], atiduočiau dūšią⁸², kad tik perneštų. Sulig jos tuo pasakymu ir prisistatė anas. Lipk, sako, boba, ant kupros, aš tave pernešiu. Užlipo ta boba tam velniui ant kupros. Pernešė dabar jis ją per tą upelį. Ir nori jau tas velnias kad ta boba nuliptų, o ta boba nelipa, įsikabinus jam už ragų, užsitūpus ant kupros ir neša jis ją. Tam velniui jau striokas, jis pradėjo lėkt. Mislijo, kad nukris ta boba. Kas ten tau kris – įsikabinus tvirtai turisi už ragų. Kad jis mauna per krūmus, per balas, net jam rageliai riečias. Ta boba užsnūdo benešant tam velniui ir ėmė kalbėt maldeles. Ji mislijo kad jau ji į bažnyčią atėjo, susisapnavo. Tam velniui kai botagais kapoja, jis dar labiau lekia. Pasitinka jis puodininką su puodais. Prilėkė jis, tas velnias prie to puodininko. Susimylėk! – sako, – gelbėk mane. Užsilipo boba ant kupros, niekaip negali nusikratyti. Duosiu tau ką tik tu norėsi, tik nuvyk tą bobą man nuo kupros. Aš tau daug pinigų duosiu, kiek tik tu norėsi, kad tik tą bobą nukrapštytum. Dabar tas puodininkas atkasėjo tai bobai sijoną, kad gi kirs tris sykius per subinę su botagėliu, ta boba ir nukrito. Velnias iš džiaugsmo nulėkė į upelį, įlindo į vandenį, iškišo galvą ir žiūri, ar toli ta boba atliko.

Dabar tas puodininkas važiuoja toliau. Pavažiavo kiek ir jį atsivijo tas velnias. Prisivijo visas smagus. Atsiprašė to puodininko kad, sako, aš dabar pinigų neturiu, man toli namai. Aš padarysiu, kad susirgs karaliaus duktė, o tu ją išgydysi. Aš nulėksiu pirma, o tu atvažiuok iš paskos ir kai atvažiuosi, tai tu ją išgydysi, sako tas velnias. Nu gerai. Dabar jau jie abudu susitarė. Tas velnias nulėkė pirma ir susirgdino karaliukę. Kad susirgo ta karaliukė, veža iš visur gydytojus, kur tik geriausi daktarai, profesorai. Iš kitų valstybių suvežė garsiausius daktarus ir niekas negali nieko padaryti, negali tos karaliukės pagydyti. Čia striokas didžiausias, kad jau mirs karaliaus duktė. Nusiminę čia jau visi: ir karalius, ir karalienė, ir visi liokajai. Atvažiuoja dabar jau tas puodininkas su puodais. Barška vežimą prisidėjęs tų puodų. Privažiuoja dabar jis prie tų vartų. Čia išstatyta visur sargyba – neleidžia. Klausia tas puodininkas kas čia yra pas šviesiausią karalių, kad taip visi tarnai nesmagūs, toks sumišimas visur. Serga karaliaus duktė, sako sargybinis. Kas jai yra? Aš ją pagydysiu, sako tas puodininkas, leiskit mane pas ją. Kas ten tau, ėmė juoktis daktarai suvažiavę iš kitų karalysčių nieko padaryt, negali pagydyt, o jis mat pagydyt. Ale leiskit, pamatysite, kai aš pagydysiu. Nu, įleido dabar jau tą puodininką. Tuoj pasitiko jį liokajai keli, įvedė jį pas tą sergančią karaliukę. Čia pilna apstoję daktarų, nieko negali padaryti, negali pagydyti. Nusiminę visi. Dabar jis sako išeit visiems daktarams, visiems, kas tik buvo prie jos. Šviesiausiasis karalius tik gali atlikt.

Nu, išėjo visi, pasiliko jis, tas puodininkas, karalius ir ta jau karaliukė, kur jau gydys jis ją.

⁸¹ *Kasavoti* – pasikelti, užlenkti.

⁸² *Dūšia* (sl.) – siela.

Dabar pasodino jis ją ant krėslo, atkasėjo jos sijoną, apėjo tris kartus aplink ją, sukirto tris kartus jai per subinę, per pliką su botagėliu ir ta karaliukė nulipo pat nuo krėslo. O lig tol negalėjo pati paeit, reikėdavo ant rankų nešiot. Tie daktarai už galvų susiėmė – kaip čia jis išgydė, mes nieko nepadarėm, o jis ir išgydė.

Dabar karalius visas smagus, kad išgydė jo dukterį. Nusivedė jis tą puodininką, pripylė jam tris maišus auksinių. Tas įsivertė to auksą su maišais į savo račiukus. Tas arkliukas mažutis. Tuos puodus išvertė į ravą⁸³, apmindė išlipęs jis tuo puodus, apmindė, įsisėdo ir važiuoja namo.

Parvažiuoja namo su tuo auksu, išpardavė ką tik turėjo: ir karvę, ir arklį. Turėjo vieną hektarą žemės, ir tą pardavė ir gyvena sau smagiai.

Dabar nusibodo jam taip gyvent, ima jis statyt bažnyčias, koplyčias, kad stato, kad stato, pristatė jis tų bažnyčių jau labai daug. Dabar tas velnias ateina vieną sykį pas tą puodininką. Dabar jau jis nebe puodininkas, ale bažnyčias stato. Atėjo tas velnias pas jį į svečius. Tas anei kalba su tuo velniu, nenori pažint jo. Tas velnias jam sako: kodėl tu statai tik bažnyčias ir bažnyčias, o karčemos nė vienos. O tas tik dėl savęs stato bažnyčias, o velnią jis visai užmiršo, kur jau jis jam daug gėrybių padarė. Nu, palauk! – sako tas velnias, – aš tau padarysiu, kad tu taip darai. Nuėjo dabar tas velnias į kitą karalystę ir susargdino kitą karalius dukterį. Dabar čia vėl negali ir tos niekas pagydyt. Suvežė taip pat daktarus iš kitų karalysčių ir niekas negali pagydyt. Čia vėl striokas didžiausias. Sužinojo kad yra kur, kad sugydė aną karaliaus dukterį. Mat, karaliai susižino: jie susieina, pasišneka vienas su kitu. Dabar ieško jau to puodininko, kad išgydytų tą vėl karaliaus dukterį. Kito jau karalius serga duktė taip pat. Niekur neranda, ieško po visur. Išleido karalius žmones į kitas karalystes, kad atrastų ir surado. Nu, nuveža dabar jis pas tą karaliukę, kur serga. Čia vėl pilna daktarų privažiaavę iš visur ir nieko negali padaryt, negali pagydyt jos, tos karaliukės. Dabar vėl jau gydys jis tą karaliukę. Liepė išeit vėl visiems, pasilikit tik karaliui. Dabar pasodino jis ją ant krėslo taip pat, apėjo tris kartus aplink ją ir vėl sukirto jis jai su botagėliu per subinę atkasojęs. Niekas nemačija. Dabar jis nusigando, misija, ką čia daryt. Nu, tiek. Liepė jis ir karaliui išeit. Nu, sako, aš nieko negaliu daryt, jeigu šviesiausias karalius sykiu būsi, nesugydysiu aš. Nors į kitą kambarį patriukšmaut, kol jau jis pasakys tuos kelis žodžius. Dabar išėjo ir karalius į kitą kambarį, paliko vienas tas puodininkas ir karalius. Dabar tik jis: boba, lipk velniui ant kupros! Tik tas velnias kad lėks, net marmurinę sieną išgriovė lėkdamas tas velnias. O ta karaliukė tuoj pagijo. Karalius norėjo jam užmokėt – neėmė jis nė zaploto (užmokesčio).

Papasakojo Kostas Zubas, 38 m., gyv. Valatkonių k.
Užrašė Vladas Žaromskis 1935 m. LTR 786(1). Pasaka apie kvailą velnią. AT 1164A.

⁸³ *Ravas* – griovyvs.

15. [Boba gudresnė už velnią]

Boba už velnią 300 kartų piktesnė. Senų senovėje gyveno vyras su žmona. Jie labai mylėjosi. Velnias norėjo sugundyti, bet nieku būdu negalėjo. Tuomet prašo moters, kad ji juos sugundytų. Už sugundymą jaunavedžių prižadėjo duoti gerus batus.

Vieną rytą vyras išėjo lauką arti. Jo žmona virė pusryčius. Žmona jau baigė virti pusryčius, tik išgirdo kažin ką beldžiantis į duris. Tuomet ji išėjo į prieškambarį ir pamatė moteriškę. Moteriškė pasisveikino ir ėmė kalbėtis. Joms besikalbant moteriškė sako žmonai: „Teks tams-tai su juo persiskirti, jis yra labai kietos širdies žmogus, jo galvoje auga vienas baltas plaukas, šis plaukas padarys jį negeru žmogumi. Kaip nuneši pusryčius, pakrapštinėk jano galvą ir kaip jis užmigs, iš už kaklo skustuvu išpjauk šitą plauką“. Visą šitą kalbą pasakiusi atsisveikino ir nubėgo pas jos vyrą.

Pasakė artojui „Dieve, padėk“ ir ėmė kalbėtis. Ji ir sako artojui: „Buvau pas tamstos žmoną, žmona ant tamstos pykstanti ir norinti nužudyti tamstą. Kaip atneš pusryčius ir prašys, kad tamsta gultumeis ant jos kelių, tamsta gulkis, bet žiūrėk, ką ji tau darys. Ji išsitrauks skustuvą ir tave nužudys“. Boba atsisveikino ir nuėjo.

Vyras kiek laiko paarėjęs pamato žmoną su pusryčiais. Vyras pavalgo ir atsigula ant žmonos kelių. Tuomet žmona ėmė jam kasinėti galvą, ieškodama balto plauko. Suradusi norėjo pjauti išsitraukusi skustuvą. Bet vyras, pamatęs traukiant skustuvą, ėmė mušti žmoną. Žmona nuo jo pabėgo.

Velnias bijojo, kad ir jį boba nepapjautų, paėmė ilgą kartį, užmovė ant galo batus ir duoda bobai sakydamas: „Imk savo užmokestį, aš tavęs bijau. Aš jaunavedžius gundžiau tris metus, o tu sugundei per penkias minutes. Tu esi už mane 300 kartų piktesnė“.

Papasakojo P. Tvarijonavičienė, gyv. Bučiūnų k. Užrašė J. Tvarijonavičius. LTR 270(511). Buitinė pasaka. AT 1353.

16. [Nevalganti šeiminkė]

Šeiminkė vaizdava labai didelę tikinčią. Per Gavėnią jin badausianti, nevalgysianti. I tarnaitė susigunde. Saka: „I aš galiu nevalgyti“. Nu kiek tu būsi nevalgęs – dieną, dvi pabūsi nevalgęs. Jau ta tarnaitė jin jau daugiau dirba prie maista. Ir šeimyna išein į laukus dirbti, tai tada jau jos kiaušininės prisikepa, privalga ir vė toliau badauja. Nu i dabar vienas jau toks bernas, apsukrus bernas buva irgi samdinys, nu palauk, saka, kaip jos gali (septynios savaitės Gavėnios) išbūt nevalgę, badaut. Jis pasislėpe kažkur ten jau, bukčiom išėjis į darbą i žiūr, ką jos darys. Pavalge, pavalge i vė toliau badauja. Nu i daba atein laiks Velykom. Nu, saka, palauk dabar. Nu ir buva taip kaip išaina vieškeliai kryžkelė. I toj kryžkelėj stovėja kryžius. I pasislėpe jis tenai. Užsigaube balta paklode. Daba ta eina velyknakčiui. Jis jau tokiu švelniu balseliu:

– Kur eini šventa nevalgjus?

O jin pagalvoju, kad čia jau Dievas ją kalbin. Nu, kaip daba – Dievui nepameluosi – reik teisybę.

– Valgiau, Dieve, tik nematant.

Papasakojo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė), 77 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Sidabravo mstl.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifavo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(172), LTRF k. 1021(13). Buitinė pasaka. AT 1373A.

17. [Tinginė šeimininkė]

Šeiminykė turtinga buvo, tokia biški⁸⁴ tinginė buvo, tingėja dirbti, neidava nei laukus, niekur. Kad ji negali nieka ni valgyt, ni dirbt negali. Ir daba bernas irgi labai toks apsukrus buvo. Jis nori įsitikyt, kaip čia yra, kaip jin gali gyvent nieka nevalgant, serga, dirbt neina.

Nu i daba jis nužiūrėja, kad jin kepa kiaušiniene. Sumuše keturis kiaušinius ant keptuvės i nususuka kažkur ten, kaip seniau tie pryangiai būdava, a ten pryangy nuėjo. Berns dar keturis kiaušinius į tą keptuvę. I dabar jin atsisėdo, valga valga, niekaip nebegali suvalgyt. Saka: „Matyt aš tikrai sergu, kad tos normos nebegaliu įveikt suvalgyt“.

Papasakojo Jadvyga Kablienė (Ramanauskaitė), 77 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Sidabravo mstl.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifavo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(173), LTRF k. 1021(14). Buitinė pasaka. AT 1373A.

18. [Trijų mėnesių tešla]

Kol apsiženijau, labai daug panų apvažiavau. Turėjau parapijalną piršlį. Jis sakydavo: „Kol nesuvalgysi septynių aršinių dešros – neapsižengsi“. Ne iš kelmo spirtas buvo mano piršlys. Su juo niekur neturėjau gėdos. Apvažiavom artimesnius sodžius, kur mane pažįsta ir kur nepažįsta.

– Važiuokim dar toliau, kur mes nieko nepažįstam, – sako mano piršlys.

Gerai. Važiuojam. Pasiskolinau važelį, šorus su nikeliuotais raktais, ilgą futrą⁸⁵. Arkliui užkabinom žvangučius ir važiuojam.

– Bet jeigu sutartumėm dėl senatvės, kaip ženytis nepažįstamą, kokia iš jos gaspadinė? – sakau piršliui.

– Tu nesirūpink, – sako piršlys, – sustosme sodžiaus gale ir pirmoj gryčioj paklausme, ar nežino, kur čia yra gerų gaspadinių samdyt. Žmonės supras, kokios mums samdinės reikia. Kai rasme tą gryčią, kur žmonės parodys, pradėsime kalbą, tu išsitrauk buteliuką ant stalo. Kai atneš valgymų, tu iš pirmo kąsnio susirk. Raitykis, kad tau vidurius gelia.

Kai suradom tą gryčią, kur mūsų – tokių svečių laukia, tai aš taip padariau, kaip piršlys mokė, susirgau. Nuvedė mani į lovą. Aš

⁸⁴ *Biškis* (germ.) – truputis.

⁸⁵ *Futra* – kailiniai.

raitaus, šaukiu, kad vidurius peiliais raižo. Uošvė su uošviu laksto susirūpinę. Neša man gyvatinės, trejų devynerių ir visokių žolelių antpilų. Mano piršlys ėmė sakyti, kad man nemačys uošvių nešami vaistai.

– Jam reikia duoninės tešlos, kuri būtų pabuvus prilipus prie rankų minkant duoną, – sako mano piršlys.

– O! Ant mano rankų yra pridžiūvusios duonos tešlos nuo trijų mėnesių. Kai minkiau duoną, taip ir tebėra apsivėlęs rankos, – džiaugsmingai pasigyrė pana. Ir skubiai nusivilko bliūzė. Šniūravonė blizga nuo ilgo dėvėjimo, aptempta ant miltingos krūtinės. Rankos raumeningos. Kai pagriebus peilį ims skusti pridžiūvusią tešlą – skiedrom su visais plaukais eina. Atkasojo man marškinius ir ant pilvo rieškutėm ėmė pilti. Vos tik užpylė pirmas riekutes, prispaudė prie pliko pilvo, ėmiau džiaugtis, kad jau nustojo skaudėti vidurius.

– Ata – ta! – sakau.

– Geri jūsų vaistai, Agnute, – sako piršlys, – kaip ranka atėmė.

– Važiuojam namo, – sakau savo piršliui, – Saliamono galvą turi, piršleli.

Iš savo atminties 1972 m. užrašė Vladas Žeromskis, 67 m., gyv. Valatkonių k. (gim. Kubiliūnų k.). LTR 7483(32). Buitinė pasaka. AT 1453***.

19. Kaip vagis moka vogti

Vieną kartą gyveno žmogus. Jis turėjo tris sūnus. Vieną kartą jam sako: „Kaip mes gyvensime, kad mes nemokame nei arti, nei akėti“. Tada tėvas juos nusivedė į pamiškę ir sako: „Dabar jūs eikit tais keliais, ką jūs ant kelio rasite, toks bus jūsų amatas“. Ir jie visi nuėjo. Vienas tuoju rado adatą, kitas – ylą, o trečiasis ilgai nieko nerado. Paskum jis rado storą lazda. Pirmas buvo siuvėjas, antras – kurpius, o trečias – vagis. Dabar jis eina tuo pat keliu, žiūri – dar du vagys į krūmus lenda. Jis jau iš tolo sako: „Nedarykit man nieko, aš toks kaip ir jūs, toks pats vagis. Jie pasišaukė jį ir nuėjo ten, kur jie gyvena. Ten kur jie gyvena, graži pievelė padaryta iš velėnų lėkštė. Kaip reikia išeit – lėkštė pakeliama ir vėl išleidžiama. Ten iškasti gražūs kambariai, tvartai. Visi džiaugės, kad teko vieno vagies daugiau. Tada jie gėrė ir valgė. Vogti jam labai pasisekė. Paskum numirė. Kiti vagys išrinko jį šeimnininku. Būdamas šeimnininku, jis prisipylė didelius maišus pinigų, pasikinkė porą gražių arklių ir išvažiavo pas tėvus. Parvažiavęs visus apdovanojo. Išgirdę kaimynai nuėjo pas poną ir apskundė. Ir sako pas tą nusigyvenusį žmogelį atvažiavo toks ponaitis, jau kelios dienos kaip jis pas jį. Tada ponas liepė pašaukti tą žmogelį. Atėjęs ponas klausia kas ten pas tave. Jis atsakė: „Sūnus“. „Kas jis yr per ponas, kuo jis užsiima.“ „Vagis.“ „Tai eik, sakyk, kad jis ateitų pas manęs.“ Jis nuėjo namo ir sakė savo sūnui, kad eitų pas tą pat poną. Jis nuėjo. Vos per duris jėjo, ponas tuoju sako: „Jei tu toks vagis, tai pavok tuos tris dalykus, kur aš pasakysiu: kleboną, zakristijoną, vargonininką; iš stainės arklį; mano bobos žiedą ir paklodę, ant kurios aš gulėsiu. Jei tu tą įsakymą išpildysi, gausi mano dukterį“. „Gerai, – atsakė jis, – tiktai

truks ilgą laiką“. Pirmiausia jis vogė žmones. Pasidarė sparnus, paskum maišą, prie to maišo du ratukus. Prisigaudė vėžių maišelį ir išėjo. Nuėjo atsirakino bažnyčia. Vėžiams į jų žirkles įkišo po žvakutę ir paleido. Uždegė visas žvakutes. Užlipo ant didžiojo altoriaus ir sako: „Dievas reikalauja tris žmones gyvus į dangų“. Zakristijonas eidamas nakčia laukan pamatė bažnyčioj šviesą. Nubėgo pas kleboną ir vargonininką, greit pakėlė ir sako bažnyčioj ant altoriaus stovi angelas ir sako Dievas reikalauja klebono, zakristijono ir vargonininko. Tie tuo jau įbėgo į bažnyčia. Iš tiesų angelas yra. Paskum jis sako: „Jumis reikalauja ponas Dievas gyvus tiesiog į dangų“. Jis tuoju atidarė šikšninį maišą. Tie tuoju sulindo. Tuoju maišas buvo užrištas. Jis nuvežė juos prie ponų durų ir sako: „Ko ponas reikalavai, to pristačiau“. Dabar jau vienas dalykas pavogtas. Ponas prisakė, kad arklį labai daboti. Pasodino vieną ant arklio, o kiti susikūrė patvartėj ugnį ir šildosi. O jisai apsilviko bobiškus drabužius visiškai suplyšusius ir išėjo. Eina eina, netoli nuo ugnies įlindo į balą ir pradėjo labai rėkti ir šaukti. Išgirdę tai jie nusigando ir sako: „Bėkit, ištraukit iš balos tą boba, ji prigers“. Tie tuoju nubėgo, ištraukė, atvedė palei ugnį ir sako: „Pasišildyk, tamsta“. Jis išsitraukė iš kišenės butelį degtinės ir gėrė. Tada jie sako: „O tu, boba, tu ir degtinės turi, duok ir mums pasišildyti“. Ji tuoju ištraukė iš antros kišenės ir sako: „Tik prašau viską neišgerti“. Jie sako: „E, nieko, nusipirksi kitą“. Tie tuoju išgėrė ir užmigo. Jis tą žmogų, kurs sėdėjo ant arklio, pasodino ant karties ir apačioje jam surišo kojas, pasiėmė arklį ir nujojo pas poną. Ponas nuėjęs į tvartą žiūri – visi miega. Tuoju pagriebęs bizūną ėmė duoti tam, kurs sėdėjo ant karties. Tas iš miego pabudęs ėmė rėkti ant arklio, bet žiūri, kad arklio vietoj jis sėdi ant karties. Dabar vagis pavogė du dalykus. Dabar jam reikia vogti paklodę ir žiedą. Jis nuėjo į kapus, išsikasė numirėlį. Dar neseniai buvo palaidotas. Apvilko jį savo drabužiais, apsilviko pats pono drabužius. Paskum vakare įsispraudė su tuo numirėliu pro duris, užlipo ant lubų. O ponas įsakė, kad dabotų ir sakė, kokiais drabužiais jis bus apsilvkęs. Jau sutemo, jis po biškutį kiša tą numirėlį laukan. Kai tik jie pamato, jį tuoju traukia atgal. Paskum jis labai iškišo. Tuoju jie suriko: „Ten lenda laukan pro skylę“. Kai tik šovė į tą numirėlį, tas jį paleido ir jis nukrito žemėn. Ponas išgirdo šaudant. Jis atsikėlė pažiūrėti. Tie jį išneš laukan. Tas tuoju nulipo nuo lubų, nuėjo pas ponią ir sako: „I ne gyvulys, duok man tą paklodę, reikia suvynioti“. Ji tuoju išsitraukė paklodę iš po savim ir atidavė. Nuėjo ligi durų, sugrįžo atgal ir sako: „Duokit jam ir tą žiedą, kur jam buvo įsakyta pavogti“. Ji tuoju nusimovė tą žiedą ir atidavė. Ateina ponas, norėjo atsigulti, žiūri – nėra paklodės. Jis sako savo pačiai: „Kur čia mum ta paklodė?“ Ji atsakė: „Tu atbėgai ir sakei, jog jis ne gyvulys, reikia suvynioti, aš ir atidaviau. Paskum nubėgai iki durų ir prašei to žiedo, kur jam buvo prisakyta pavogti. Aš ir atidaviau.“ „Aha, dabar aš žinau, kad ne jį nušovėme. Tai taip kokį nors žmogų“. Paskum ryto metą jis atnešė paklodę ir žiedą. Ir ponas turėjo leisti už jo savo dukterį.

Papasakojo Jonas Šabonas, 72 m., gyv. Biliūnų k. Užrašė Aleksandras Neimanas 1931 m. LTR 270(594). Buitinė pasaka. AT 1525A.

20. Trys broliai

Gyveno vienas pirklys. Jis turėjo tris sūnus. Viena kartą kada jo sūnūs buvo užaugę, jis pasišaukęs paklausė juos kuom katras būsite. Vienas sakė, aš būsiu ūkininkas. Antras sakė, būsiu kalvis. O trečias sakė, aš būsiu vagis. Tuomet tėvas labai nustebo ir sako, kai tu eisi vogti, tai aš eisiu pasakyti, taip ir susitarė jiedu. Nuvažiavo į vieną dvarą, kur labai turtingas ponas gyveno. Ponas niekur nieko nerakindavo dėl to, kad jis turėjo labai piktus šunis, todėl niekas negalėdavo drįsti jo dvaro išplėšti. Bet šis buvo labai gudrus vagis. Jis nuvažiavo į dvaro daržinę ir radęs kūlį šiaudų apsirišo juo ir šliaužė į svirną, šunys jam nieko negalėjo padaryti. Taip jis laimingai prišliaužė prie svirno. Prišliaužęs įėjo į svirną. Įlėjęs rado daugybę vyno, miltų pitliavotų. Jis sumanė šunis prigirdyti su tuo vynu. Paėmė vyno, įsipylė į dubenį ir įplakė miltų. Iškišo ēdalo pro duris. Šunys prilakę to ēdalo labai nusigėrė ir nieko nebejuto. Tuomet jis viską galėjo lengvai iškraustyti. Tuomet ten jis rado brangią futrą ir auksinį laikrodį. Jis ir tą paėmė, nunešė tėvui, kad palaikytų, kol jis sugrįšias. Paskui atėjęs ir prašo tėvo, kad atiduotų jam apsilikti. Tačiau tėvas jam nebenori duoti. Jie susiginčijo. Sūnus sako tėvui gerai, tai aš eisiu paklausti pono, katram ta futra: ar tam, kuriam padavė palaikyti. Taip jis ir padarė. Įėjo ir paklausė pono, katram ta futra priklauso. Ponas nesitikėjo, kad kas galėtų drįsti dovį išvogti ir pasakė, žinoma, kad tam, kuris pavogė. Sūnus, gavęs tokį patarimą, nuėjo pas tėvą, nuvilko futrą ir išvažiavo, kur jam reikėjo. Ant rytojaus ponas atsikelė ir žiūri, kad jo dvaras išvogtas. Ponas labai nustebo. Kas toks gudrus atsirado. Bet paskum atsiminė, kad pats vagis buvo pas jį į kambarį atėjęs. Ką bepadarys tam vagiui. Ant rytojaus ėjo išpažinties ir pasisakė popui, kas jam atsitiko. Popas sako durakas esi ir tiek. Ponas labai supyko ant to popo ir paskelbė laikraščiuose, kad prisipažintų, katras išvogė jo dvarą. Tam jis duotų tris tūkstančius rublių. Tas vagis pamanė sau, ką jis man padarys, nueisiu ir tiek. Ir nuėjo. Ponas jam tarė: „Šia tris tūkstančius, tik padaryk ką nors tam popui, kuris mane duraku⁸⁶ pavadino“. Ir išėjo. Eidamas sutiko važiuojant pirklių su derva. Jis ir sako parduokit man tą dervą. Pirklys sako pirk, parduodu. Jis ir nusipirko užmokėdamas gerokai pinigų. Vagis paėmė tą dervos bačką⁸⁷, išpylė į rava, išsivoliojo po tą dervą ir eina keliu. Susitinka važiuojančią moterį su plunksnomis. Jis tą plunksnų nusipirko maišą. Pasipylęs tas plunksnas išsivoliojo po jas ir nuėjo ant tų kapų kur naktį tas popas ateidavo melstis. Kai tik tas popas atėjęs pradėjo melstis, jis prašneko kaip aniuolas. Dievas išklausė tavo maldas ir su kūnu su dūšia paims į dangų tave už trijų dienų. Todėl pasirenk, apsirūpink žemiškais darbais ir ateik čia, aš tave nunešiu, tik žiūrėk, būk kantrus, kol nueisi į dangų, daug reikės kentėti skausmo dėl to, kad su kūnu ir su dūšia nueisi į dangų yra labai sunku. Popas jo paklausė. Visą namuose išpardavė, atėjo ant kapų. Tas aniuolas paėmė tą popą, nunešė tam ponui pakabino prieš duris ir parašė lentelę, kad kuris duos du sykius, tas eis į dangų per skaityklą, kuris duos tris kartus per tą maišą – tas eis tiesiai į dangų. Rytojaus dieną atsikelia to pono darbinin-

⁸⁶ *Durakas (sl.)* – kvailys.

⁸⁷ *Bačka (sl.)* – statinė.

kai, perskaitė, kas čia, kad ten taip parašyta ir ėmė duoti vienas už antrą, kad tik greičiau į dangų nueitų. Kol pats ponas atsikėlė, tarnai vis mušė popą, o popas vis kentėjo maiše norėdamas nueiti į dangų. Galų gale ir pats ponas atėjo pažiūrėti, ką čia jo tie tarnai taip muša. Žiūri – maišas, ant kurio lentelė su tokiu parašu. Jis atrišo tą maišą ir žiūri – tas pats popas, kuris sakė ant jo per išpažintį durakas. Ponas sako dabar, nagi tu dar didsnis durakas už mane. Kogi lindai čia į tą maišą. Popas tuomet labai susigėdo, išbėgo ir net iš tos parapijos. Taigi tas ponas ta vagiui padovanojo tris tūkstančius rublių ir labai padėkojo, kad jis padarė tą popą duraku. Vagis gavęs tuos tris tūkstančius rublių laimingai gyveno ligi mirties.

Papasakojo Juozas Citvaras, gyv. Pākiršinio k. Užrašė Kazys Citvaras 1931 m. LTR 212(1). Buitinė pasaka. AT 1525K*.

21. [Apie tris brolius]

Kitą kartą gyveno trys broliai: du razumni ir vienas durnas. Jie užsiėmė paukščius tetervus gaudyti su kartuvėm, su tokiom žabangom. Tie razumni nueina ant ryto pažiūrėt ant kartuvių – nieko neranda, kvailys vis randa. Paima rykštelę, iškoroja tuos tetervus, iškoroja su rykštele ir vėl paleidžia. Tie sako: ot kvailys, nu kodėl tu neparneši kad randi. Mat, bo kvailys, kvailys. Nu, tai tas kvailys sako: gerai, aš parnešiu. Nueina jis ant kartuvių – nieko neranda tuosyk, neįkliuvo nė vienas tetervas. Nu, tai jis pamatė krūmuose moterį, renka spalgenas⁸⁸, uogauja. Jis pokšt ir užmušė tą moterį. Parneša jis namo tą moterį negyvą. Tie nusigando – ką tu padarei? Kad aš radau žabangose. Kur tu dabar dėsi? Tas nunešė į peludę įkišo tą moterį. Ir ant viršaus ožkos galvą įkišo. Ant rytojaus, ar girdi, kvaily, tu mūsų motiną užmušei – atvažiavo uriadininkas⁸⁹ suraštavot jau jį, tą kvailį. Tas nueina į peludę, ožkos galvą išima ir atneša jiems. Še, ką aš užmušiau. Tie: bo kvailys, kvailys! Ant rytojaus turgus, kermošius miestely. Ar žinot ką, broliai, vešiu aš tą moterį ant pardavimo. Tie: parpulsit tu ir mumis prapuldyti, ką tu mislį! Ale vešiu. Aptaisė jis tą moterį, pasodino į ratus, vištą po pažasčia įpraudė jai ir važiuoja. Veža per turgų. Pats eina pėsčias, arklį keravoja⁹⁰, o ta boba sėdi. Dabar čia žydai apspito ją. Ui, boba, ko tu nori už tą vištą. Ir vienas žydas klausia, ji bo snapso tai snapso. Tie žydai mislį kad ji užsnaudus, kabarkšt vienas žydas jai su ranka ir išgriuvo ta boba. Tik jis: kam jūs užmušėt mano pačią! Tie žydai apspito vežimą ir vis daugiau jų lekia pažiūrėt, kas čia yra. Jis: aš jus uriadininkui apskūsiu, kam jūs mano pačią užmušėt. Tie žydai nusigando. Ui, kiek tu nori, mes tau užmokėsime, tik tu nekibk prie mūsų. Privertė jam vežimą visa ko, visokias gėrybių, kišenės pinigų pripylė. Tą bobą suvyniojo, įkišo į maišą ir veža ją pakavot. Vaikščioja prie miestelio kareiviai. Tie kareiviai prisikabino prie tų žydu, suraštavo juos, sukišo į turmą⁹¹. O jis su arkliau važiuoja namo gerų daiktų prisikroves, namo parvažiavo.

Dabar tie broliai mislį kaip čia yra. Jis sako, tas kvailys: matai, aš už svetimą kiek brangiai paėmiau. Tie pokšt! pokšt! – užmu-

⁸⁸ *Spalgena* – spanguolė.

⁸⁹ *Uriadninkas* – valdininkas.

⁹⁰ *Keravoti* – vadelioti.

⁹¹ *Turma* (sl.) – kalėjimas.

šė savo pačias, įsidėjo į briką ir veža į turgų parduot. Pamatė uriadninkas kad čia moteris negyvas atvežė į turgų ir sukišo juos į kalėjimą. Pabuvo jie kiek kalėjime. Pareina jie iš kalėjimo. Supyko jie ant savo to brolio: ko tu mumis apmonijai. Kur mes tave dėsime? Vešime su maišu į ežerą prigirdyt. Nuvežė ant ežero. Ežeras užšalęs. Jie užmiršo kirvį pasiimti. Dabar vienas sako: tu važiuok arklius namo, o aš eisiu kirvio atnešt. Abudu paliko jį maiše. Dabar jis maišia būdamas rėkia: nemoku nei rašyt, nei skaityt, žada mane žydų karalium pastatyt. Eina kromnikas⁹² pro šalį. Klausosi tas žydas, kas čia rėkia tam maiše. Jam ukvata⁹³ būt žydų karalium. Jis priėjo: ui, tu lįsk iš maišo, aš lįsiu į maišą. Išleido tas žydas jį iš maišo, pats įlindo į maišą. Užrišo jis tą žydą maiše, pasiėmė to žydo kromą⁹⁴ ir eina namo. Jis nešioja, pardavinėja visokius brangius audeklus, perkeliu.

Dabar atvažiuoja tie broliai. Pasitiko tą su kromu einant. Tas guli maiše ir rėkia: gvalt! gvalt! O psekreva⁹⁵, jau gvalt rėkia, psekreva, jau tu žydiškai išmokai. Iškirto eketę, paskandino tą žydą ir važiuoja namo tie du broliai. O tas parėjo namo su kromu, išžardijo ant žardo tuos perkeliu, išžardijo. Tie žiūri, kad tas kvailys čionai. O tas kvailys matai, sako, kad aš pėščias ir tai kiek parnešiau, važiuokit jūs, važiuokit. Kiek ten gėrybių yra! Mes važiuoti važiuosime. Iškirto didelę eketę, kad su pora arklių galėtų įvažiuot. Nuvaziavo ant to ežero vienas, subaudė arklius ir įlindo į tą eketę. Mur, mur, mur. Mat, sako, tas kvailys, jis tavorą⁹⁶ deri. Ir kitas subaudė arklius ir tas įlindo į tą eketę. O tas kvailys atliko vienas ūkininkas ant viso dvaro.

Papasakojo Ignas Paura, 73 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 787(6). Buitinė pasaka. AT 1535.

22. [Kaip žmogus norėjo praturtėti]

Čigons atvažiava. Saka [žmogus]:

– Labai noriu praturtėt, bet kaip, – saka, – padaryt. Aš viską, – saka, – tau atsilygysiu, tiktai kad aš praturtėčiau.

– Nu, gerai, – saka, – turi kiaušinių, – saka, – daug.

Gūžtą pataise tą lizdą tupėt'. Taip jau padare, kad daug jau kiaušinių. Jegu daugiau kiaušinių bus – daugiau auksa bus. Saka:

– Ale nieks kad i kalbys, – saka, – nešnekėk, tik ko ko ko ko ko ko, ko ko ko ko ko ko, ko ko ko ko ko ko, ko ko ko ko ko ko, – saka. Prašnekėsi, – saka, – prapuls tau auksas visas, i bus kiaušinis, nebus auksa.

Nu ti jis parą išbuva. Žmona įein į tą kambarį, į salioną [mato]: surinka visus baldus, tuos drabužius tinais, kas buva, auskarai, brangenybės, surinka tie, išėja. Seniau tas medžiagas ausdava drobes – i tuos susirinka. Nu susigaude paskiau, kad nebėra. Dą sakė:

– Jeigu paniutis norėsi, – davė tokią lazdelą, dešimt – penkioleka centimetrų ilgia, – kada lietaus būt', pamosuosi – iš tikro ateis an tavo tos žemės lietus lis. Prabagotėsi ir lietus lis. Tik, – sako, – pamosikuosi, pa-

⁹² *Kromninkas (sl.)* – kaimo pirklys.

⁹³ *Ukvata (sl.)* – noras.

⁹⁴ *Kromas (sl.)* – dėžė su prekėmis.

⁹⁵ *Psekreva* – po velnių.

⁹⁶ *Tavoras (sl.)* – prekė.

mosikuosi, pamosikuosi, – ir debesys nueis. Visiem lis, o tau nelis. Gali, – saka, – šieną vežt.

Apsidžiaugė labai, prabagotės čianai, ta lazdele, dar i primokėja. Nu nebėra tų drabužių tų visų, visokių tinai a papuošalų seniau kaip būdavo tos mados. Viskas prapuolė.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(324), LTRF k. 1023(52). Buitinė pasaka. AT 1629*.

23. Nevykėlis jaunikis

Kaimi gyvena viens bernas, vardu Jurgis. Viens gale kaima gyvena, neženots. Dabar saka:

– Vaikeli, prašyk, kad nuvežtų tave į piršlius, apžendintų.

Nu dabar važiuoja tinai. Tą kavalierį mokina piršlys:

– Tu nepulk, nevalgyk smarkiai, susipjaustyk.

Viską, šakutes padėja, videlcius⁹⁷ padėja, peilius, lėkštes padėja.

– Susipjaustyk, – saka, – nepulk taip smarkiai.

Oi kai rytą nuvažiava, tą dieną pasnyks buva. Mat seniau pasnykaudavo vis labai daug. Pasnykus darydavo. Pinktadienį nevalgydavo per Adventą. Nu ti i padavi žirnių. Tai jis paėmė, susipjausto į keturias dalis, pasismeigia i valga. Suvalge a tris žirnius.

– Prašom, ženteli, prašom, ženteli, – saka.

– Ačiū, kad aš jau pavalgiau, – saka.

Pažiūrėjo, pakraipė galvom. Saka, kad čianais gal i gers bus žentas.

Daba šnekėja, sutema. Daba sutema jau. Apsinakvoja jie ten. Piršlius su jaunikiu pagulde, daba kitus, kai buvo gryčioj senoviškoj ne tai kad kambariai buvo. Daba tas jaunikis valgyt užsinorėja. Vaikšta vaikšta, rada košės. Rada košės, privalge i da atneš košės, mat virtuvėj kai gulėjo, tam piršliui. O tas mat piršlys buvo su ūsais. O ta uošviene gulėja užpakaly išvertus: „Pššššš, pššššš“, – i šnypščia.

– Nepūsk, nešilta.

Ta vė vara, tas kai mes jai tą katiliuką:

– Nešilta, ką čia puti, – saka.

Ale paskiau reik rankų nusiplauti. Įkišo į ašotį – negali ištraukti. Vaikšta i vaikšta. O ta prabudus: „Ach, tai kaip čia, atsitika nelaimė. Kol nesužinoja jaunikis i piršlys reik eit nusiplaut“. Išėja lauka. Išėja lauki, plaunasi. O tas mat negali irgi iš ašočia išitraukt rankų. Aisiu sudaužyt – niekur nėra. Toliau pamatė, kad medis tinai toks. O ten mat vanduo stovėjo tas. Tas kai užsimoja, kai duos tai uošvienei per galvą. Ta i krita. Atbėga, saka:

– Piršleli, piršleli, važiuojam greit, – saka, – kol nepradėja visi, žinos atsitika tokia nelaimė.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(323), LTRF k. 1023(51). Buitinių pasakų junginys. AT 1691B + 1691. P. pst.: „Vokiečių laikais pasakojo baba“.

⁹⁷ Videlcius – šakutė.

24. Kaip čigonas šieną pjovė

Kartą ūkininkas nusamdė čigoną šieno pjaut. Nuvedė, aprodė pievą.

– Kiek norėsi už tą darbą? – paklausė ūkininkas čigoną.

– Nesiderėsime, poniutis. Nesiseks man dirbti, jeigu iš anksto susiderėsime. Aš nupjausiu tamstai šienelį taip, kad geriau niekas nenupjaus.

Ūkininkas nuėjo namo. Čigonas pasiliko vienas pjaut. Apipjovė aplink visą plotą. Pradalgėmis siaurutis, per žingsnį. Pareina namo čigonas.

– Ar jau nupjovei? Taip greit parėjai.

– Nupjoviau, poniutis, nupjoviau. Nieka nėra man tiek nupjaut!

Kaip mani gyvą.

– Kiek dabar užmokėt?

– Aš nupjoviau labai greitai ir taip, kaip niekas kitas nebūtų nupjovęs. Neskriausk, poniutis, čigonėlio. Už gerą darbą – geras zaplotas⁹⁸.

Ir čigonas užsiprašo trigubai daugiau, kiek iš tikrųjų vertas tas darbas.

– A tu iš proto išėjai? – nusistebėjo ūkininkas, net supyko. Aš savo amžiuje tiek neesu mokėjęs už tą šmotelį⁹⁹.

Čigonas nenusileido nė vienos kapeikos. O ūkininkas nedavė daugiau, kaip trečdalį sumos, kiek čigono užprašyta. Ilgai jiedu ginčijosi. Bet ūkininkas supykęs atnešė trečdalį čigono užsiprašytos sumos ir metė jam ant stalo.

– Kad daugiau kojos nekeltum į mano kiemą! Sukčius!

– Nesirankos tamstai, panis, gyvuliai, aplankys namus nelaimė!

Aš tau padarysiu! Padarysiu, kad visas nupjautas šienas iš naujo atsi-stotų! Nuskriaudei čigonėlį! Nepadės Dievas!

Už poros dienų ūkininkas nueina su žmona su grėbliais šieno su-grebtii. Ogi žiūri – visa žolė stačia. Tik aplink nupjauta per žingsnį.

– Sakiau tau, neprasidėk su čigonais. Dabar vėl reikia iš naujo pjaut visą pievą, mokėt.

– Būčiau mokėjęs kiek užsiprašė čigonas, nebūtų pačeravojęs.

Iš atminties 1972 m. užrašė Vladas Žeromskis, 67 m., gyv. Valatkonių k. (gim. Kubiliūnų k.). LTR 7483(27). Buitinė pasaka. AT 1736.

25. [Čigonas atlieka išpažintį]

Bažnytkaimy atlaidų diena. Visi žmonės bažnyčioj. Čigonas atsargiai per gonką užaina į kleboniją. Ant komodos pamato kišeninį klebono laikrodį. Tą laikrodį į kišenę ir eina į virtuvę. Klebono šeimininkė peša žąsį.

– Dovanok, šviesiausioji panele, paklydau – ne per tas duris įėjau, – griebė bučiuot rankos klebono gospadinei, – nepagailėk, panelyte, čigoniui šalto vandenėlio. Ištroškau baisiausiai. Tuoj bėgu į bažnyčią, už tamsos ir klebonėlio sveikatėlę pasimelsiu.

– Matai – kibiras, puodelis – gerk, –
nė nepasikėlė šeimininkė nuo kėdės – daug darbo.

⁹⁸ *Zaplotas (sl.)* – užmokestis.

⁹⁹ *Šmotas (sl.)* – gabalas.

Jau čigonas prie klausyklos, kur kunigas klauso išpažinčių. Čigonas, atsiklaupęs ant kelių, dūsauja, rožančių varsto tarp pirštų, kažką šnabžda, bučiuoja žemę ir vis stengiasi, kad jį matytų kunigas. Kai priėjo jo eilė, kunigas pabarškino į klausyklą. Čigonas per ašaras ima pasakoti kunigui nuodėmes:

– Važiuodamas per sodžių pamačiau gražių vištų pulkelį, taip ir paėmė griešna mintis – pasigausiu vieną vištelę. Ale pasimaišė piktas šuo, taip ir pravažiavau. Kai pamačiau ant komodos padėtą laikrodį, pats šėtonas mane privedė prie komodos ir su mano ranka įdėjo į mano kišėnę. Gink mane, kunigėli, nuo velnio pagundos.

– Ką, tu laikrodį pavogei? Nuskriaudei žmogų? Žiūrėk, gražink laikrodį, iš ko pavogei. Negrąžinsi – neduosiu išrišimo.

– Paimkite laikrodį, Tėve dvasiškas.

– Ne man duok, gražink tam, iš ko pavogei.

– Norėjau gražinti – neima.

– Jeigu neima, turbūt jam nereikia, gali turėt sau.

Iš atminties 1972 m. užrašė Vladas Žeromskis, 67 m., gyv. Valatkonių k. (gim. Kubiliūnų k.). LTR 7483(22). Buitinė pasaka. AT 1807A.

26. [Žydų karalius]

Purmons¹⁰⁰ vežiodava kleboną. Nu i daba i saka jam (vardu Petras a kaip):

– Tai žydaitukei kad gimtų sūnus, a negalėtum padaryt?

– Nu ti kiek, – saka, – klebonas duosi?

– Nu, – saka du šimtu litų (pirma už du šimtų litų labai galedavai daug nupirkt).

Nu kaip daba prie tos žydalkutės šeimas prieit. Nu ti jis apsirengė balta paklode, į langą pabaladoja. Apreiškė, kad Kristus gimė, įėj. „Meilė tokia bus, gims žydų karalius.“ Nu ti daba tas žyds eina pro šalį, tas dėmesio nebekreip’.

– Ui, Petrai, užaik, taip tavęs laukėm, pasiruošę i valgyti, tinai gėrimų, viską.

Nu ti tas vieną sykį nuėjo, kitą sykį. Tie nori, o tas mat da spriaičijas kad meilės ar ką ten. Nu ti dagiau i sutika. Saka klebonui:

– Matai, – saka, – daba reiks jau antrą pusę duot šimtą litų. Vieną davei, daba jau kitą, – saka.

Nu, daba jau laukia, kokią dieną gims tas žydų karalius. Laukia tas valandos. Muzika čia groja, viską, o tas basas kai groja: dvi skylės, dvi skylės, dvi skylės – tai mat gaida tokia. Nu ti daba kai žiūri – ne žydų karalius, o moteris gimė. Matai, saka, kam tas basas. Užtat žyds i nekenčia to baso, kad jis saka ne „karalius gimė“, o „dvi skylės, dvi skylės, dvi skylės“.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(363), LTRF k. 1024(15). Buitinė pasaka. AT 1855A.

¹⁰⁰ Purmons (sl.) – vežikas.

27. [Blynų vagis]

Vieni tėvai turėjo sūnų vardu Kaziukas. Vieną kartą Kaziukas išėjo iš namų ir ėjo laimės ieškoti. Jam beeinant sutemo. Užėjo jis į tokią trobą, kurioje pasiprašė pernaktoti. Šeimininkė uždegė lempą. Pakeleivis pradėjo pasakoti iš kur yra ir kur eina. O šeimininkė virė vakarienę. Pavalgę vakarienę visi taisėsi eiti gulti. Pakeleiviui pataisė ant ležankos¹⁰¹ patalą. Vis sugulė. Išaušus rytojaus rytui šeimininkė virė pusrytį, o šeimininkas, bernas ir tarnaitė išėjo į klojimą kulti su spragilais. Pakeleivis gi gulėjo ant ležankos ir vartėsi.

Šeimininkė pradėjo kepti pusryčiams blynų. Kepa kepa, o blynų lėkštėj kaip nér taip nér. Ji lėkštę buvo pastačiusi ant galo ležankos. Tuosyk buvo jų labai didelis šuo gryčioj, tai ji manė, kad tas šuo suėda jai tuos blynus. Atsikėlė pakeleivis ir apsilvilko savo milo rudinę. Susijuosė diržu, o jo krūtinė buvo išsipūtus lyg buvo ko prisidėjęs priėjo jis sakyt šeimininkei sudiev. Tiktai lenkės pabučiuot į ranką ir štai tik blynas vienas paskui kitą kad pradės kristi iš užančio, net išsigando šeimininkė, pamačiusi krentančius blynus. Tuojau šeimininkė greitai nubėgo pas savo vyrą į klojimą ir pasakė apie visą nuotyki. Nubėgusi iš strioko sakė, jog ji maniusi, kad šuo jai blynus suėdė. Bet dabar paaiškėjo, jog tas pakeleivis visus tuos blynus susidėjęs į savo užantį. Šeimininkė klausė jų, ką dabar jie tam pakeleiviui darys. Šeimininkas sakė, jog reikia jį primušti. Bet ir pakeleivio ne durno būta. Jis suprato, kame čia dalykas. Gryčioje buvo ilgas beržinis pagalys. Jis paėmė greitai tą pagalį, aprišo skurliais ir paguldė ant ležankos, o pats užlindo į užpečkį. Atėjo bernas su šeimininku ir su dideliais pagaliais. Ir manydami kad čia pakeleivis guli, kad gi pradės vanoti išilgai nugaros, kad duoda, kad duoda ir vis džiaugėsi: „Ot tau blynus vogti, ot tau blynus vogti! Daugiau žinosi, kad nereikia vogti“. Dabar šeimininkas sako bernui:

– Davėm davėm, dabar pažiūrėkim, ar jau pamėlynavo to blynvagio kailis.

Tiktai pradengia skurlį, gi žiūri, kad vietoj pakeleivio guli beržas. O pakeleivis, nesitverdama iš juokų, net susijuokė užpečkėje. Tada šeimininkas supyko ir tarė:

– Kas kokią rodą¹⁰² duosite, ką su juo daryti, taip aš ir darysiu.

Tada bernas tarė:

– Reikia paimti bačką ir užkalti. Paskui nuvežti į mišką ir pamesti.

Taip ir padarė. Įdėjo į bačką, su špuntu užkišo skylę, lentomis kitą galą bačkos užkalė, nuvežė į mišką ir paliko. Pakeleivis tą špuntą išmušė lauk. Bėgo pro šalį vilkas. Jis įkišo uodegą į bačkos skylę, o pakeleivis įsikabino į vilko uodegą. Vilkas ėmė tiek bėgti, jog bačka bematant suskilo ir pakeleivis išsigelbėjo. O vilkas išsigandęs pabėgo. Pakeleivis nuėjo savo keliais. Galas.

Papasakojo M. Narakas. Užrašė Stasė Rutkauskaitė 1931 m. LTR 212(4). Melų pasaka. AT 1875.

¹⁰¹ *Ležanka (sl.)* – prie krosnies sienelės primūrytas mūris.

¹⁰² *Roda (sl.)* – patarimas.

28. [Apie meitėlį]

Ir gyvenom kaip ponai. Avižiniais pelais nupenėjom meitėlį. Kai reikia skersti, pasprašėm pusę kaimo vyrų. Negalėjo užlaikyt. Nešioja vyrus, metė pro kiemą, kai davė su uodega, kriukt pakriukt, akys ir nieko nemato. Šiaip taip paskerdė. Atėja į gryčią vyrai rankų nusimazgot. Eis svilyt, gi nėra meitėlio. Kur dabar pasidėja? leškam. Žiurkė į urvą įsitraukė. Dar uodegos galiukas matosi. Reikia paršą atkasti. Dvi lopetas savo turėjau, dar vieną pasiskolinau, vienai su trim vis sparčiau. Kasu, kasu. Atkasiau, atsinešiau pusę kapos kūlių, nusvilinsiu, sakau. Šiaip taip nusvilinau. Eisiu atsinešt vandens numazgot. Gi, žiūriu, varnai meitėlį įsinešė į beržą, lesa. Pasistačiau kopėčias, nubaidžiau varnus, lipu. Striuokos kopėčios. Nuo apačios pjočiau, prie viršutinio galo pririšau. Įlipau. Kaip dabar jį nukelt? Gerai, kad buvau su naginėm apsiavus. Nusivyniojau, sumezgiojau. Vieną galą pririšau prie medžia, kitą – meitėliui už kojos. Pastūmiaus nuo medžio šakos. Meitėlys pirma, aš iš paskos – nukritom žemėn. Vėl sušaukiau vyrus įnešt. Neša vyrai pasitaisę nasilkus¹⁰³, neįlenda. Ką dabar daryt? Atsinešiau siūlą kamuoliuką, užrišau vieną siūlą galą už kojos i par raktą skylutę įtraukėm į gryčią meitėlį. (Kitame variante: Niekaip negalim įnešt – durys mažos. Užrišom suktą siūlą už gražčiuko, kur grėbliui dantis grėžia. Išgrėžėm duryse skylę, įtraukėm tą meitėlį.) Kad pridėjom taukų – dvyleka nopereckų.

Papasakojo, Ona Urbaitė-Jonaitienė, 89 m., gyv. Padvarių senelių namuose. Užrašė Birutė Žuromskaitė-Pamunienė 1972 m. LTR 7483(3). Melų pasaka. AT 1960A.

29. Viešpats dalino uodegas

Kada dalina viešpats uodegas, visiem vienodas išdalina. Daba atėja pasiimt uodegą katė aba šuo, vienoda aukščia sukabyta buva. Tai jis negal' nukabyt, galvoja ka nutrauks. Ateina mažiuks, nu ką, nepasiekia, pagava už galiuką – nutrauks. Užtat i uodegos ilgos. Užtat i ją ištempę tiek yra.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(371), LTRF k. 1024(23). KLPTK III, EtS, p. 30–33.

30. Viešpats dalino metus

Viešpats išdalina metus. Visi turi gyventi iki trisdešimt metų. Katės, šunys atidavė šeiminykui. Saka, jeigu aš trisdešimt metų pragyvėnsiu, kas mani prižiūrės ilgiau kad gyvensiu – nieks neprižiūrės. Tai atidavė šeiminkui kelis metus. Arklys atidavė, visi gyvūnai atidalino. Užtat žmogus gyvena iki šimta metų. Jie nu gyvulių paėmę tuos metus. Taip i viskas surėdyta.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(372), LTRF k. 1024(24). KLPTK III, EtS, p. 60.

¹⁰³ Nasilkos (sl.) – neštuvai.

31. Kodėl žmonės nežino, kada mirs

Žinoja, kada viešpats vaikščioja, žinoja. Tas žmogus tver' iš šiaudų tvorą. Viešpats eina, saka:

- Tai ką tu čia daba dirbi, iš šiaudų tvorą tveri.
 - O aš ryto mirsiu, – saka, – man užteks, – saka, – par nakt'.
- Užtat i padare kad nebežinotų, kada mirs.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(374), LTRF k. 1024(26). KLPTK III, EtS, p. 66.

32. Dievas kuria žemę

[Dievas] pirmiausia sukūrė saulę, vandenį, žemę. Sukūrė visus paskui palaiipsniui. Antrą dieną sukūrė gamtą visą, akmenis ten, vandenį. Užtat i vadinasi kad sekmadienis – visi ilsisi. Pirmadienis užtat vadinasi kad jis pirmą dieną kūrė. Antradienis yra antrą dieną kūrė. Trečiadienis – trečią dieną kūrė. Ketvirtadienis – ketvirtą dieną, penktadienis – penktą dieną. Tada šeštadienį padirba nebedaug jau sukūręs visus gyvūnus. Užtat i yra sekmadienis šventė.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(375), LTRF k. 1024(27). Etiologinė sakmė.

33. Tvanas

[Žmonės] buvo nemaldūs. Neidavo melstis, bet melsdavosi pirmiau kitokio tikėjimo. Mat jie turėdavo aukot' a gyvulį ten. Degydavo ant laužo, jeigu dūmai į viršų eina, nu tai skaitosis meldžias, jeigu į šonus eina, tai nesimeldžia, tik vaizduoja kad degina tą, aukoja. O tą tvaną mat pasakė, jeigu taip neinat, liepė pastatyt Nojaus laivą didelį. Pastate tą laivą tinai kiek metų state. I kiekvieną porą į laivą pasodina: vyras su žmona, katins i katė, šuo su kaliuke, visokius gyvūnus, paukščius visokius poriuokę. Nu tai mat septynis mėnesius lija. Atsiboda tenai, daba siunčia varną pirmiausia, pažiūrėt, ar nebelyja. Vanduo nuslūga, tas laivas i stovi vietoj, jie galvoja ka lyja. Nu ta varna rada tų žmonių prigėrusių, rada maista i apsigyvena. Siunte vilką. Tas irgi ti mat rada maista. Nu ti taip lika tas potvynis. O žmonės palika iš naujo vė pradėjo gyvent'.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(376), LTRF k. 1024(28). KLPTK III, Legenda, p. 421.

34. Kodėl kurmis negali žeme eiti

Kurmis gyvena po žeme užtat, kad jis neėja kelių taisyt. Saka, aš geriau griovius kasiau.

[Todėl] jeigu par kelią pareis kurmis – krent. Jis par kelią neina, jis negali praeit. Jis žeme turi eit’.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(377), LTRF k. 1024(29). KLPTK III, EtS, p. 32.

35. Ožka – velnio gyvulys

Viešpats sutvėre visus gyvūnus, žemę, dangų tinai, vandenį. O velnias nulipde ožką. I daba pučia pakėlęs uodegą. Pučia pučia pro burną, pro užpakalį.

– Tai ką čia dirbi?

– Viešpats, – saka, – sutvėrė visą pasaulį, o aš ožką nulipdžiau, – saka, – i negaliu įpūst jai dvasią.

Saka:

– Kad tu ne taip darai. Žiūrėk, – saka, – kaip aš paglostysiu.

Paglostys paglostys:

– Bėk ožkela, bėk ožkela, vargstančius ir biednus pamaitink.

Ta:

– Meeeee.

Užtat ožka i šoka ant akmena, kai pasistatęs pūtė. Velnia gyvulys yra sutvertas. I piens šalts.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(378), LTRF k. 1024(30). KLPTK III, EtS, p. 30.

36. Kodėl čigonui galima vogti

Cigons buvo toks pats, kai visi žmonės. O kada jį [Kristų] vedė nukryžiuoti, nukalė keturis vinis. Cigons prisitaikė, pavogė vieną vinį. Nu ti jam daba viešpats sakęs, kad galema pavogt biškį, nedaug. Bet jis nenutaika. Biškį im, galvoja, kad mažai. Išgebėja nuo nukryžiovimo. Būt kojas kitaip prikale. Daba kudė kojos sudėtos – užtai, kad pavogė vieną vinį.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(362), LTRF k. 1024(14). KLPTK III, EtS, p. 58.

37. [Velniukai ridinėja ripką]

Seniau ateidavo į čia esamą pamiškį iš pragaro velniukai ripkos ridinėti su naktigoniais. Velniukai toli parisdavo, ripka nuriedėdavo bent du kilometrus. Vienas iš naktigonių klausė klebono, ką daryti. Klebonas atsakė: „Pažiūrėk jeigu nosis bus su viena skylute, tai išskėsdamas rankas sakyk: „O, kad tu nueitum“. Parėjęs taip padarė, kaip klebonas sakė. Pažiūrėjęs pamatė, kad su viena nosis skylute. Išskėsdamas rankas tarė: „O, kad tu nueitum“. Ir nuo to laiko daugiau nebeatėjo tie velniukai ripkos ridinėti.

Papasakojo Pranas Damašas, 62 m., gyv. Skėmių k. Užrašė Vladas Venslauskas. LTR 270(508). KLPTK III, MtS, p. 277.

38. [Velniai ateina į vakaruškas]

Velniai būna apsirėdę, apsiavę blizgančiais batais, kepalušiuoti, ateina į kaimo vakaruškas, vesdava kaimo mergates šokti, o šokdavo kaip ant sprandžinų¹⁰⁴. Mūsų bernai prieš juos – sustumtinai. Nepažįstami tie ponaičiai. Sakydavo jie, kad atėjo iš toli sužinoję, kad mūsų sodžiuje yra gražių mergaičių. Kad atskirti velnią nuo žmogaus, mergaitės šokdamos taikydavo, kad užmintų ant bato. Jeigu batas tuščias – tai velnias. Mat velniai turėjo karvės kojas.

Papasakojo Vladas Žaromskis, gyv. Valatkonių k. Užrašė Stanislovas Černiauskas 1990 m. LTR 7483(38). KLPTK III, MtS, p. 275–276.

39. [Žmonės ir velniai vakaroja]

Ilgais žiemos vakarais gryčioj visi krutėdavo: mama verpdavo linus, nuškuotus per retą ir tankų šepėčius. Duktė verpdavo pašukas stambesniems trynyčiams audeklams, tėvas vydavo iš kanapių pluošto viržius, vadeles. Jaunesnis sūnus vijo iš nuoplukų pančius. Vienas iš mažesnių vaikų sėdėdavo prie pečiaus ir sudegusias balanas pakeisdavo naujomis. Mažiausias vaikas klūpėjo prie mamos kelių. Mama taip vaikus mokė poterių.

Kada visi užsiėmę darbu ir pasklidavo bezdalo smarvė, tėvas bardavo vaikus ir klausia:

– Katras pasibezdėjo?

Visi gynės:

– Aš nebezdėjau, aš nebezdėjau.

Iš už pečiaus atsiliepdavo kipšas:

– I as nepestėjau!

Papasakojo Vladas Žaromskis, gyv. Valatkonių k. Užrašė Stanislovas Černiauskas 1990 m. LTR 7483(42). KLPTK III, MtS, p. 279.

¹⁰⁴ *Sprandžina (sl.)* – spyruoklė.

40. [Šiošė]

Žmogeliui nustipo karvė. Žmogelis buvo neturtingas. Bėdavojas:

– Kuom daba maitinsiu vaikus be pieno.

Eina žmogelis per sodžių, gal gaus kur pasiskolinti pinigų. Pasi-
tinka jis kepalušuota, batuota, apsirėdžiusį gražiu garnitorium ponaitį.

– Ko toks susikrimtęs? – klausia ponaitis.

Žmogelis pasipasakoja savo bėdas.

– Kiek tau reikia pinigų, kad nusipirktum gerą karvę?

– Šimtą rublių, – sako žmogelis.

Ponaitis ištraukė iš kišenės pluoštą šlamančių bumaškų, atskaitė
šimtą rublių ir sako žmoguiui:

– Še, paskolinu aš tau. Kai turėsi, atiduosi.

– Kur aš tamstą, ponaitį surasiu, aš tamstos nepažįstu.

– Ateik su pinigais į Kubiliūnų pelkę prie srauno upelio ir pašauk
mane vardu. Sakyk: „Šioše, Šioše, aš tau pinigus atnešiau!“ Aš ateisiu ir
man atiduosi pinigus.

Žmogelis nusipirko gerą karvę. Užteko pieno jo šeimynai, mušė
sviestą, dėjo sūrius, nešė į turgų parduot.

Kai susirinko šimtą rublių, žmogelis nunešė pinigus į pelkę ir šaukia:

– Šioše, Šioše, še, aš tau pinigus atnešiau!

Žmogelis išgirdo balsą kaip iš po žemių:

– Nebėra Šiošės, dundulis užmušė.

Sako, kad visus velnius perkūnas ištraukė, užtat jie dabar ne-
besirodo.

Papasakojo Vladas Žaromskis, gyv. Valatkonių k. Užrašė Stanislovas
Černiauskas 1990 m. LTR 7483(43). KLPTK III, MtS, p. 177.

41. [Velniai klaidina žmones]

Velniai vedžiodavo, kuomet žmogus pasiklysta miške ar lauke, ku-
omet rūkas arba tamsi naktis. Eini eini ir vis į tą pačią vietą sugrįžti, kol
neišgirsti kur nors šunis lojant ar spingsulę pro langą žibant.

Papasakojo Vladas Žeromskis, 84 m., gyv. Valatkonių k.
(gim. Kubiliūnų k.). Užrašė Stanislovas Černiauskas 1990 m.
LTR 7483(44). KLPTK III, MtS, p. 281.

42. Kažkas vedžioja

Buvo tokie krūmokšniai, būdavo ten aviečių, šermukšnių, grybų
tę būdavo. Lygtai ta aikštele aini į namus – išeisi. Aini aini ta aikštele i vėl
aplink kvadratu. Išeini ir nežinai, kur randiesi. Kažkas tai vedžioja. Čia
pat namai stovi, i nežinai kano jie yra. Kas tę do buvo – aš nežinau. Tai
mes kai maži buvom.

Papasakojo Vytautas Vaigauskas, 64 m., gyv. Skomaičių k.
Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“
ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(190),
LTRF k. 1021(31). KLPTK III, MtS, p. 281.

43. Juodas ponaitis

Nu į mišką dvyliktą valandą, kai va pirma mišios. A grybauti, a uogauti. Saka, jau ką renku daugiau dą daugiau, a uogų, a grybų. Daba, saka, priešais ponaitis atsistoj. Juoda skrybėlaitė ir juodu kostiumu, taigi nosy, a jin a jis įsižiūrėjo gerai, viena nosy skyliukės nėra. Tai buvo velnias. Už tai jam tiek va gerai ir padėja. Bet daugiau dinga i dinga.

Papasakojo Marytė Balčiūnienė-Važgauskaitė, 71 m., gyv. Skomaičių k. Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(192), LTRF k. 1021(33). KLPTK III, MtS, p. 275.

44. Muzikantas groja velniams

Čia už geležinkelio, miške pakrašty [velnio akmuo]. A seniau kai pasakodavo, tai taip. Dagiausia iki dvylektos sekmadienį vakarais gi eidavo į šokius. Pasiimdavo armoniką, viską. Nu ti susitika jaunikaičių porą – mergaitę ir vyrą. Daba saka:

– Ti kur eini, muzikante?

Saka:

– Einu į šokius pagrot'. Iš bažnyčios parėję eisim pašokt.

– A mum negalėtumėt pagrot'?

– Nu, gerai, kad aš prižadėjau kitiem. Kaip čia daba bus.

Bet saka:

– Mes gerai atsimokėsime.

Nu gerai, ti mokėsime, sutika pagrajyt šokiam tiem.

Šoka ten panos pasipuošę, karoliais apsikarstę, kavalierių batu-kai blizga, pasipuošę. Po kiekvieno šokio tas pasišluosto kaklą prakaitą i vė jis groja, nenustoja – gerai moka. Jam atneša auksa papil' tie jaunikaičiai krūva. Mergaitės tos panos nusikabinu nu save jam užkabinu ant kakla jau tuos karolius blizgančius visokius papuošalus. Jis daba galvoja: „Nu, i groj dą“. O paskiau tik begrojant jam gaidys sugiedoja dvylektą valandą. Viskas virta vietoj jo: ne auksas, o arklašūdžiai, o vietoj tų karolių visokių brangenybių lika seni pančiai supuvę un kakla užmauti. Ti mat tas akmuo yra velnio akmuo. Velniai tinai šokdava.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(327), LTRF k. 1023(55). KLPTK III, MtS, p. 261.

45. Maino arklius

Pasakodavo, kad iš velnia mainyt arklį. Saka, atjojo jaunikaitis graži arkliu. Joja žmogelis suvargusiu arkliu. Saka:

– Gal' mainykim arkliais?

– Ką jūs, ponutis, tyčiojatės iš mane.

– Ne, – saka, – nesityčioju, mainykim.

– Nu gerai, – saka, – tai kiek reiks pridėt?

– Nieko nereiks, kai prasigyvensi, – saka, – duosi man, o neprasygyvensi, – saka, – nereik.

Nuveda į stainią, tas arklys bajavas¹⁰⁵, žvengia. Parjojęs jau višioms giriasi, kad išmainęs savo arklį. Gi nueina į tvartą pažiūrėt', kaip tas arklys atrodo – gi beržo šaka pririšta, a arklis nebė. Ti matai, saka, tau buvo velnis tavi apstate, nieka tu nematei, te ne arklys buvo, berža šaka. Tas žmogus, saka, nu daba jau viskas, pragyvensiu gal kaip. Gi paeina toliau, žiūri – jo tas pat arkliuks. Jie mat tą velnią sugaut ir išvoliot ar kaip, nežinau, ką būt darę. Bet kai jis paėja toliau, rada savo arkliuką, tik greit už arkliuka į parjoja namo.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(339), LTRF k. 1023(67). KLPTK III, MtS, p. 274.

46. Užkeiktas pinigas

Sakė mamos brolys matė. Ten kažkaip kaimas buvo. Išėja a du draugai vakare. Žinodavo, kad pinigai dega. Žiūri – liepsnelė kažkokia balzgana. I dabar nuėjo, užsižymėjo tą vietą, jau jie abu. Ant rytojaus nueis naktį tų pinigų tę iškastį. I daugiau kaip nuėjo, tą draugą pasiėmė. Tas draugas su šautuvu atėj. Ir jis vienas norėjo, čiut nenušovė. Bet sakė jie labai labai nelaimingi buvo. Nusipirko kažkokį dvarą, bet viskas išgarava. Ten, sakė, tam didžiuliam puode yra vienas pinigas užkeiktas. Jei-gu jį žinotum, išmestum – viskas gerai. Bet kadangi visą puodą sunaudojo, i viskas išėina vėjais.

Papasakojo Marytė Balčiūnienė-Važgauskaitė, 71 m., gyv. Skomaičių k. Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(193), LTRF k. 1021(34); LTR 7451(193). KLPTK III, MtS, p. 290.

47. Dega pinigai

Tiksliai žinau, kad jau dega. Pinigai nedega, tik dega tos apžalėjusios, pasikeitusios spalvos [monetos]. Kas dešimt i kas trisdešimt metų. Bo aš žinau, kad tą mažiuks buvau, ti nelabai prisimenu, kad pamate ant rubežiaus ugnis kylant i kas nakt'. Ti girdėjau, bet paskiau kai nuėjom į tuos Pagaležius pagal kitą kaimyną palei rubežių iškasta tinai – jis kasė, bet nesake, ką rada. Sakai tikrai jie dega. Bet jeigu iki dvylektos valandos neužsidega, tai yra laimingi, neužkeikti, jeigu po dvylektos užsidegdavo – būdavo tie prakeikti pinigai. Kas ras – laimės neturės. Nu taip sakydavo.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(330), LTRF k. 1023(58). KLPTK III, MtS, p. 290.

¹⁰⁵ *Bajavas (sl.)* – stiprus, šaunus.

48. Boba vežime

Pypliuose gyvena, Grinkiškio parapijoj. Išvažiava į Šeduvą anks-
tų rytą. Nu pusę nakties kokį išvažiava. Nu ten palengva tie arkliai bidz-
nena. Jau vidurnaktis buva. Į privažiava čia į tukį miškelį. Arkliai ni krust
iš vietos, ani. Važiava normaliai – nesisuk ratai. Į taip arkliam kerta, į taip
kerta – nu nesisuk ratai. Sakė, čiuožte pačiuože gal kelis metrus į vė pra-
dėja dardėt, žiūri – boba su terbom kai šoko. Nu kažkokia tai buvo kerė-
toja. Į vė nudardėja nudardėja. Nuotykis tai mano seneliui buva.

Papasakojo Marytė Balčiūnienė-Važgauskaitė, 71 m., gyv. Skomaičių k.
Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“
ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(201),
LTRF k. 1021(42). KLPTK III, MtS, p. 134.

49. Vaikščioja žvakutės

Kur aš gyvenau tos žvakutės vaikščiodavo į matydava tinai į taip
pasakodava, bet man pačiam asmeniškai neteka matyti.

[Kas ten tos žvakutės?]

Matai metieža¹⁰⁶ laikais, kai baba pasakojo, dvi mergaites suėmė
į belaisvę, nu vienu žodžiu, už nusikaltimą jas pakorė. Jos gyven savo
laiką, kiek skirta buvo, tiek jos va tos žvakutės vaikščiodava. Tai sakyda-
vo, kad tos žvakutės pasilinguodamos aina šalimais. Dvi mergaitės kai
pakartos buvo, vaikščiodavo, ieškodavo prieglaudos. Bet jeigu, saka, ne-
išstari tikrą vardą spėliodamas, apspinta žmogų tą. Tarp tų žvakučių jis
išeit nebegali. Jeigu atspėsi – jos turi atstoti.

Pirma toks tikėjimas būdavo – jeigu tik anksčiau a nužuda, jis ieš-
ka vietos. Sako žvakutės, šešėliai tokia vaikščiodavo.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl.
(gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m.
leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m.
LTR 7451(329), LTRF k. 1023(57). KLPTK III, MtS, p. 120.

50. Eina į kapines

Susiderėja, kad, saka, aš ne bailys. Nu, saka, tu jeigu ne bailys,
nueik ant kapinių, įkalk kuolą. Tį, saka, žinosim – tu buvai a nebuvai. Nu,
ti daba kai jis nuėja kuolą kalti, į mat kai seniau su tais burnosais ilgais,
skvernas padėtas į skverną prikalė su tuo kuolu. Reikės keltis – jis nebe-
atsikelia. Nu, ti jis mat a iš tos baimės mire a iš išgąščia, a taip kas. Nėra
nėra, ant rytojaus aina žiūrėt – ka jis kuolu skverną prisikalęs į pats ne-
begyvas.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl.
(gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m.
leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m.
LTR 7451(333), LTRF k. 1023(61). Mitologinė
sakmė. P. pst.: „Tėvas pasakojo“.

¹⁰⁶ *Metiežas (sl.)* – 1863 m. sukilimas, lenkmetis.

51. Vaidenasi

Prieš dvylektą valandą sekmadieniais rodydavosi, žmonės vaikšta, viską. O nueini – tenai nieka nėra. Akyse matydavosi, kad žmonis te vaikšta, šoka, bet dvylektą valandą nakties – viskas, dingsta tie. O tenais, kas šnekėdavo su tais jaunais jaunikaičiais, bet vat neatskirsi velnio nuo žmogaus. Tik vat taikydavosi kad jau mat koja ta trumpesnė, neužmint kad jis nepaliktų ta bata.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(340), LTRF k. 1023(68). KLPTK III, MtS, p. 275.

52. Paparčio žiedas

Tik vieną kartą į metus pražysta [paparčio žiedas]. Dvylektą valandą nakties, dvidešimt trečią į ketvirtą reikia ieškot paparčia žiedo. Bet užstodavo kelius. Link lomos, pelkės tenai velnių būdavo, kada eit ieškot paparčio žieda. Sakydavo, kad nespėja – a paėmė kits, a pražydėja tinai. Sakydavo, kad velniai dagiausia užstodavo, užkalbindavo. Jau kai gaidys sugieda, ni to velnio nebė, ni to paparčio žieda nebėra.

[O ką tas žiedas duoda?]

Laimė atneša, turtus gal' atnešt. Bet užstodavo vyriškiai, moterys, merginos visokios. Kada gaidys sugieda – jau viskas pradingsta.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(343), LTRF k. 1023(71). KLPTK III, MtS, p. 197–199.

53. [Raganos skrenda žirniauti]

Mano mama, amžinatilsj, sakydavo. Kad buvo vakaruškos ir raganos atjoja ant bačkos į tas vakaruškas. Pastatė kieme tas bačkas, o jos, tos raganos, atėjo į gryčią šokt. O mat, seniau į vakaruškas daug pridedavo vaikų. Tie vaikai išėjo į kiemą, rado bačką ir besibovydami¹⁰⁷ sulindo į tą bačką. Tos raganos išėjo jot, tie vaikai nespėjo nė išlįst iš bačkos, kai ėmė nešt juos su bačka; ėme jot tos raganos per laukus susėdę ant bačkos. Nunešė juos į šiltus kraštus. Kai nulipa tos raganos nuo bačkos, tie vaikai išlindo ir prisiskynė žirnių. Kai vėl sugrįžo tos raganos į vakaruškas ir vaikus tuos vėl parnešė. Tie vaikai ėmė sakyti, kad nešioja juos su bačka, tai nevierijo jų niekas. Jie išėmė parodė žalių žirnių su ankštim. Tuo laiku buvo pats viduržiemis, Grabnyčios.

Papasakojo Viktorija Žaromskienė, 58 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 1060(1). KLPTK III, MtS, p. 217.

¹⁰⁷ *Bovytis (sl.)* – žaisti.

54. [Rupūžė žinda karves]

Mano mama sakydavo, kad prie jos tėvo rupūžė buvo įpratus žįsti karvę. Būdavo kai tik pargena iš ganyklos karves, tuoj ta karvė tiesiai į namą baubdama įlekia pirmiausiai už visas. Pargena, sako, pritinkus, net jai pienas bėga iš papų. Nueis milžt – tušti papai, apžliaubti, nieko nėra pieno. Kas čia dabar yra? Nežindo nei teliukas nė vienas, kur tas pienas pasideda?

Rytą vėl nueis milžt – tuščias tešmuo, nieko nėra pieno. Eis vyrai dabot. Pasiėmė baslius, atsistojo name ir laukė kol pargins, žiūrės kas čia yra. Pargena karves. Kai tik į kiemą, tuoj ta baubdama į namą ir atlėkė, kur vis išmilžta būdavo. Kai tik ta karvė į namą, gi rupūžė iš po pamato, tokia didelė, kai kepurė ir išrėpliojo. Tuoj prie tos karvės kabarai kabarai – užlipo per kojas prie tešmenio ir žinda. Pienas tas net per žandus bėga tai rupūžei. Vyrai tuoj basliais kai ėmė duot, ir užmušė. Kai perdūrė, sako, pusė viedro pieno išbėgo iš tos rupūžės.

Papasakojo Viktorija Žaromskienė, 58 m., gyv. Valatkonių k. Užrašė Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 1060(29). KLPTK III, MtS, p. 195.

55. Keistas gaidys

Mana tetė sakydavo, kad rytą gaidys gieda. Vakare gaidys gieda. Par pietus gaidys gieda. Saka, nu kas čia yra daba, kad tas gaidys gieda. Saka, nu jau pasižiūrėsme, kas čia yra. Daba vieną kartą susėda, valga pusrytis su šeimyna i saka, nu daba žiūrėsme, kas čia yra daba. Akurat, tuoj užlipa ant tvoros i vė par pietus i vė gied tas gaidys. Vakare ain, suvare visus gyvulius, įlipa į lakta, tų kur vištos yra i vėl gied gaidys.

Tę buvam balių pasidarę, tę buva Velykas a Kalėdas, tą gaidį paėmė i papjovė. Matytum, ojetus tu mano. Nieka ni girdėtis, ni ūžima jokio, ni vėjo nėra, nieka nėra. Saka, musėt, buva kokia dvasia žmogaus.

Papasakojo Stasė Prakopimienė-Bičkauskaitė, 69 m., gyv. Diauderių k. (gim. Šaukoto k.) Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(312), LTRF k. 1023(40). Mitologinė sakmė.

56. Senelio dvasia

Senelis mana mire, amžiną atilsį. Tai va taip va jau jau pri gala, taip traukia traukia traukia, tik iūūūūū, uchhhhh, tai va taip išpūtė – įpūtė. Tai va teip rodos, kad lėkė į kertę – vuš dvasia. Išlėkė išlėkė su sparnais. Ti aš pati mažiukė buvau, kokių, musėt septynių metų, aštuonių.

Papasakojo Stasė Prakopimienė-Bičkauskaitė, 69 m., gyv. Diauderių k. (gim. Šaukoto k.) Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTRF k. 1023(42); LTR 7451(314). Mitologinė sakmė.

57. Pakaruoklis

Žmoną antrą apsiženijo jauną, ant dvidešimt jaunesnę. Jin užsi-manydavo „pakinkyk arklius“ važiuodavo į šokius. Nu tas mat nebeiš-kentėjęs, visą laiką taip, paėmė pasikorė. Nu paskiau ta žmona ištekėja už kita tinai. Tai kai jis pasikore, ti kažkas ti būdava. Paskiau kaimyns arklius kolūkia ganė i to gryčioj, bet jau nieks nebegyveno. Lietus lyja, nuėjo šiena ti prisinešė, pamiegot. Ti, saka, miegot neduoda man'. Temp-dava man. Saka, atsikeliu – nieka nematau, o, saka, mane už kojos jau-čiu kad tempia. Paskiau čia ėja pas kleboną šnekėti. Sakydavo, kad tą jis turėjo gyvent'. Kada jau mirs, tada dūšia nevaikščios. Daba nežino, kur pakliūt'.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifavo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(367), LTRF k. 1024(19). Mitologinė sakmė.

58. Velnias neša akmenį

Neše velnis akmeną didesnį už gryčią, norėjo sudaužyti Baiso-galos bažnyčią. Į jam ten an rubežiaus Komara dvara žeme i Jagmina žeme gaidis užgiedoja ir jis mete tą akmeną. Ten musėt tą žymu: kai sėdėta jo an to akmeno.

Velnias vilko žeme su grandine akmeną. Yra toks pračiuožimas, bet užaugęs senais senais laikais.

Papasakojo Vytautas Narakas, 81 m., gyv. Palonų k. (gim. Pākiršinio k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifavo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(17), LTRF k. 1018(17). KLPTK III, Padavimas, p. 313.

59. Velnio neštas akmuo

Velnia neštas i pamests [akmuo]. Velnias neše, parnešt norėja, bet kadangi gaidys užgiedoja.

[O kur jie nešė?]

Nu nešė kažkur į aikštę – tas suvažiavims tų bus a kas tinai. Kaž-kur nešdavo į savo būstines. Taip, kaip dabar žmonės neša į savo na-mus, taip i tinai būdavo. Nešė tą akmenį i palika tą akmenį. Tai užtat va-dinas velnia neštas i pamestas. Daba žemėm jau apaugęs. Dą yra tenai kaip pirštai va sudėti.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifavo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(328), LTRF k. 1023(56). KLPTK III, Padavimas, p. 313.

60. Baisus galas

Baisus galas – nu kara. Daug čia kareivių sukišdava į tuos pelkes kai suvarydava. Užtat ir vadina Baisogala baisus galas. O baisus galas yra kai tas žudynes būdava, kareivius kai varydava.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(325), LTRF k. 1023(53). Padavimas.

61. Pavojinga vieta

Kiek aš žinau, tai ot yra vienas padavimas, kad čia ėjo prekybos keliai, kaip sakoma, čia Vilnius – Kaunas – Ryga ir čia, toj vietoj, buvo miškingas kraštas, ir užpuldavo plėšikai. Tai ot ir tokį pravažiuot pro šitą baisų galą buvo pavojinga.

Čia buvo, reiškia, sankryža tokia ir ant tos sankryžos užpuldavo, ir kaip važiudavo tie pirkliai sakydavo: „Nu, jeigu pravažiuosim baisų tą galą tai bus“.

Tai vienas variantas.

Papasakojo Stanislovas Černiauskas, 76 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Diktariškių k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo N. Kazlauskienė 2004 m. LTR 7451 (147), LTRF k. 1020(1). KLPTK III, Padavimas, p. 332.

62. Gyvuliai įklimpo

Kitas variantas, kad čia buvo tokia pelkėtas ežeras, dabar jis yra užakęs. Gala vadina, baisi gala, kad ten kartais gyvuliai įklipdavo. Baisi gala, baisi gala.

Papasakojo Stanislovas Černiauskas, 76 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Diktariškių k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo N. Kazlauskienė 2004 m. LTR 7451(148), LTRF k. 1020(2). Padavimas.

63. Basi i golyje

Trečias variantas, kad dar cariniais laikais ar dar turbūt senesniais atvažiuodavo metinius mokesčius visokius, rinkliavas rinkt, kaip sako, tie uriadninkai, kokie kiti viršininkai, ir čia neturtingi žmonės gyveno ir jie, kaip sako, sugrįžę sakydavo, kad čia – basi i golyje. Čia slaviškai basi ir alkani, ot taip, toki variantai buvo.

Papasakojo Stanislovas Černiauskas, 76 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Diktariškių k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo N. Kazlauskienė 2004 m. LTR 7451(149), LTRF k. 1020(3). Padavimas.

64. Palonai

Kada buvo sudegęs kaimas, pelenai buvo. Ir pavadino Palonais.

Papasakojo Vytautas Narakas, 81 m., gyv. Palonų k. (gim. Pakiršinio k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(4), LTRF k. 1018(4). Padavimas.

65. Apie kapines

O tos kapinės suneštos metiežo laikais kepurėm. Smėlis, stambus žvyrs. Duodava darba. Suvaryti i dirbdava.

[O kokie ten metiežnikai?]

Nu, metiežnikai – kareiviai. Viens prieš kitą valstybės gi kariaudavo.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(345), LTRF k. 1023(73). Padavimas.

66. Ugnis iš piliakalnio

Vaitiekūnai Grinkiškiui priklausė. Ti mat būdavo sakydavo, kad vieną kartą metuos kažkiek tenais a per penkioleka minučių a kiek išsiverždavo ugnis [iš piliakalnio]. Sakydavo seniau labiau daugiau, paskiau retėja retėja, prapuole tas jau išsiveržimas. I buva tie kalnai tukie trys: viens vidury didesnis, iš šalių mažesni. Bet daba kai melioracija i sulygina viską.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(346), LTRF k. 1023(74). Padavimas.

67. Pelėda prišaukia nelaimę

Pelėda, kad rėkia, ti labai jau [prišaukia nelaimę]. Vaikus jau katra kad susilaukia, rėkdava. Mūsų senelis, grūšia tokia labai didela buva, ti nupjovė vien tik dėl pelėdos. Kam vis atlėkdava ta pelėda. „Suvystyk, suvystyk“ – jin ty rėkdava.

Papasakojo Stasė Noreikienė-Tvarijonavičiūtė, 78 m., gyv. Diauderių k. (gim. Biliūnų k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(279), LTRF k. 1023(7).

68. Kurmis – nelaimės ženklas

[O gal dar kas mirtį parodydavo?]

Kurmis parodydavo.

[Kaip?]

Iškniso labai aplinkui. I kokia nelaimė atsitikdavo. Tas ti tikrai. Kurmiai knisa, ti žinok, ka nelaime kokia.

Papasakojo Stasė Noreikienė-Tvarijonavičiūtė, 78 m., gyv. Diauderių k. (gim. Biliūnų k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(280), LTRF k. 1023(8).

69. Sapnas

Nu, i sapnuoju dabar. Kad čia apie tą malūną, kad ganau karves, kad daug tų karvių, jetu mana. Nu i tos karves laksta. O lietus kad lyja, o lietus kad smarkiai lyja – nė kur dėtis. Įeinu į tą malūną – malūne žmogelis tai va susirietęs sėdž'. Daba aš prieinu, sakau: „Priimk mani, va čia visur lietus lyja“. Jisai pakėle galvą: „Ne, – saka, – tave nepriimsiu, dą aš aną pasiimsiu“. Nu i rytą pasako, kad vat mire, pas mum laidotuves.

Papasakojo Stasė Noreikienė-Tvarijonavičiūtė, 78 m., gyv. Diauderių k. (gim. Biliūnų k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(281), LTRF k. 1023(9).

70. Siunčia parnešti žiočių

Mana mama audėja būdava. Žiočių dą i mane buva išsiuntus. Skaitas, užsitaisa audeklą – žiočių nēr. Nu ti siunči mani. Nu ti prided visokių škudurų visokių, pagalių, plytų. „Nešk, ale tik nežiūrėk.“ Nu i parvelku, juokias mama, arzina, kad parnešei žiotis.

Papasakojo Stasė Noreikienė-Tvarijonavičiūtė, 78 m., gyv. Diauderių k. (gim. Biliūnų k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(284), LTRF k. 1023(12).

71. Užkalbėtojas

Muralinėj mana mama buva. Ėja, gaidys įkirta į koją. Dabar gava krauja užkrėtimą. O čia niekur daktara nebuva. Pokario laikai, dą kai po kara buva. Aš vežiu ją į Gudžiūnus pas daktarą. Toks seniuks su arkliu veže. Paguldė į tą vežį. Važiovom keliu, i, tamsta, seniuks toks žmogelis praša pavežt mani. Sakau, tai kad aš neturiu kur – va guli, ligonį vežu. Te va, saka, ant kraščiuoka. O jin gulėdama, jai nusigirda, kad ją išmes, kad išmesk ją i mani pavežk. Jin jau taip nusigando, kad nuvežu pas daktarą, jau ji nebe ta koja skundžias, kaip skundžias veida. Ta daktare veida nieka nepaeme į galvą. Tiktai koją pažiūrėja, dave vaistų. Parvažiavam – koja atsileida, buvo labai sutinus. Veids iština – taip iština, tamsta, kad nosis, galiuks ti tik duobe buva. Akių nesimate, viską. Važiuoju važiuoju pas vaistinyką. Vaistinyks Blože toks buva. Vežu vežu visokius vaistus. Pradėja blūdyt jau, nieka, any nepasidara.

Daba važiuoju verkdam, kad mamai jau blogai. Važiuoju pas vaistinyką, vežu tuos kad vaistus kitus jau duotų. Daba sutinku tokią moterišką.

– Ko daba, – saka, – taip verki?

Sakau, kad mama va jau tai negerai.

– Žinai, – saka, – važiuok į Maralinę, – saka, – ūkvedys yra, jis tau užkalbės.

Nu i aš daba ten va taip tuo keliu, va taip daba ten tie žolynai, ten pasukau, nuvažiuoju. Nuvažiuoju, ti jis paklausia tiktai mamos varda i gimimo metus. Nu i daugiau nieka nieka, tris proškas davė. Nu i pasake, skaitas, saka saulei tekant, i skubyk daba važiuot, saka, saulei leidžiantis, saulei tenkant i vė saulei leidžiantis paduot tuos. Parvažiavau, nulėkiau greitai namole, saulė leidžias visai, padaviau. Saka, mama išgėrė, pradėja atsileisti. Atsilaist' pradėja. Saka, tik arklys stovi dydelis dydelis dydelis. Aš jam braukiu par nugarą, braukiu tam arkliu. Tas, saka, kad spyre, ale aš neišsigandau. Nu, i tamsta, taip atsibudina apie dešimtą valandą, gi jau nosis yra. Kad vat būt išsigandus, tai būt nemačiję. O kai neišsigando – pamačijo. Paskiau saulei tenkant padaviau aš tą prošką. Nu ti, tamsta, išgėrė, ti taip jau veids buva vieni šašai, sutrūkus voda buva, kai nuo sutinima. Trečią išgėrė – tie šašai nubyrėja i sveika. Atroda ka nieka nebuva. Kaip jis daba – Skujys, ne Skujys.

[Tas arklys pasirodė tris kartus – po kiekvieno miltelių išgėrimo.]

Papasakojo Stasė Noreikienė-Tvarijonavičiūtė, 78 m., gyv. Diauderių k. (gim. Biliūnų k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(288), LTRF k. 1023(16).

72. [Šventa dvasia]

Daba klebonas saka:

– Neaukojat, jum Dievas nubaus, neškit į bažnyčią, aukokit.

Nu ti gerai, daba neneša nieks. Saka, reik sugalvot, kaip čia kažką padaryt kad neštų aukoti.

– Kai aš pasakysiu „atsiųskit ugnį“, pradėti mesti uždegtus linų kuodelius, o kai pasakysiu „atsiųsk šventą dvasią“, i turi nutikt tei, atsiųst karvelį.

Pagavo mat tenai tą karvelį, prausia ten viską, pešioja kad šventa dvasia atskristų. Tas su vargonininku tenai susišnekėja, kada pasakys „atsiųsk šventa dvasią“, kada paleist jau tą balandį. Viskas gerai. Kai ugnį pasakė – išsipildė ugnis. „Atsiųsk šventą dvasią“, o tą mat karvelį katins pagava, nebeturi šventos dvasios tam pasiųst. Saka, kad nebeturi.

– Kokią turi, tokią atsiųsk! – praša iš dangaus.

Vištą baltą metė.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(364), LTRF k. 1024(16). Anekdotas.

73. Čigonas pavagia batus

Čigonai atėjo ir pamatė – batai yra. I teip pacaniukai tokie mažyčiai lakstė. Cigonas surika tuoj bizūną išsiėmė mušt. Tas vaiks po tai lovaj. Kiti užsižiūrėja, tuos batus piš i nebėra. I išnešė. Galvoja, kad tas cigons muš tą vaiką. A jis, matai, gudras po lova i tuoj už tą batų. A čia visi žiūrėja, kad jį nemuštų. Išvažiuoja cigonai – nebė batų.

Papasakojo Vytautas Narakas, 81 m., gyv. Palonų k. (gim. Pakiršinio k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(53), LTRF k. 1018(53).

74. Čigonas pavagia laikrodį

Kitoj vietoj irgi taip pat. Nuėjo į kambarį, žiūri – laikrodis kaba ant sienos. Tai tas cigons kepurę nusiėmė, pasikabino ant laikrodžio. Išeidams už kepurės i už ta laikrodžia. Žmogus atėja žiūrėt valandų – kad nebėra laikrodžia.

Papasakojo Vytautas Narakas, 81 m., gyv. Palonų k. (gim. Pakiršinio k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(54), LTRF k. 1018(54).

75. [Čigonas prašo šieno]

Pas ūkininką: „Panis duok man šiena par botagą“. A tas botagas – pasiutęs ilgums. Jis deda, deda didžiausią našta. Galvoja ūkininks, kad visai botagas mažutis. Prisikrauna točkę¹⁰⁸. Gudrūs, jie gudrūs.

Papasakojo Vytautas Narakas, 81 m., gyv. Palonų k. (gim. Pakiršinio k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(55), LTRF k. 1018(55).

76. Rusas ir kalvis

Rusas kareivis užėjo, nu i klausia:

– Gdie daroga¹⁰⁹?

A tas kalvis rusiškai nesupranta, manė, kad rogės. Į pašiūrę nusi-veda, rodo „rogės“. Tas sako:

– Sani, sani¹¹⁰.

– Jeigu senos, tai nepirk, pas aną kaimyną yra naujos.

– Gdie daroga? Na lieva ili na prava¹¹¹?

– Jeigu nepatinka par pievą, važiuok par rava.

Papasakojo Vytautas Narakas, 81 m., gyv. Palonų k. (gim. Pakiršinio k.). Į mg. juostą įrašė Nijolė Kazlauskienė ir Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(6), LTRF k. 1018(6). Anekdotas.

¹⁰⁸ *Točkė (sl.)* – mažas vežimas.

¹⁰⁹ *Gdie doroga (sl.)* – kur kelias.

¹¹⁰ *Sani (sl.)* – rogės.

¹¹¹ *Na lieva ili na prava (sl.)* – į kairę ar į dešinę.

77. [Filosofas vasaroja kaime]

Kad viens filosofas atvažiavo į kaimą vasarot. Dabar jis įsitaisė ant medžių tokias sūpynes ir supas su žmona. Vieną rytą jis ką tik išėjo su žmona į sodą. Susėdo suptis. Oras toks gražus, giedras. Gena skerdžius karves rytą. „Ponas filosofe, šiandien bus lietaus, susinešk savo sūpynes į kambarį“, – sako tas skerdžius. Iš kur jis bus, tas lietus, tokia pagada graži. Ale bus, pamatysi. Dabar apie pietus kad užėjo debesis su lietu, su šturmu, su perkūnija, kad sulijo tą filosofą, nespėjo atbėgti į gryčią. Dabar vakare tas skerdžius pargena karves. Tas filosofas pasitiko jį ir klausia: „Iš kur tu galėjai sužinot, kad šiandien lis lietus?“ Tas skerdžius sako: „Man jautis pasakė“. Ant rytojaus tas filosofas sako savo žmonelei: „Važiukim atgal į miestą, matai, kad kaimo jautis daugiau išmano kaip miesto filosofas“.

Papasakojo L. Liutkevičius, 19 m., gyv. Palonų k. Užrašė
Vladas Žaromskis 1936 m. LTR 988(19). Anekdotas.

78. Bernas parduoda žydui ožį

Tarnaudava bernas pas ūkininką. Ir dirbdava nu ryta lig vakara. Saule leidžiasi, tada eina bernas miegot. Visa savaitę dirba. Sekmadienį, saka, kur nori, tę eik. Bet sekmadienį, saka, pareit anksti, kad miegot, kad galėtų į darbą. Nu, atėja čia į Baisogalą, susitika tokį pat tarną. Pašnekėja, reikėtų išgert, saka, bet ka nėra už ką. Nei aš pinigų neturiu, nei tu neturi. Krapšta galvą, pagalvoja, ainam, saka, pas žydelį. Saka:

– Tu ožius perki?

– Nu, kaip, – saka, – aš nepirksiu, ui, atvežk, aš nupirksiu.

– Nu, gerai, – saka, – bet kad man daba pinigų reik.

– Ui, aš tavi nepažįstu, nežinau nė iš kur, nė kaip, – saka.

– Ui, aš tarnauju Pociūnuose pas Baroną, – saka, – ant kalniuka.

– Ui, gerai, aš pažįstu Baroną – sąžiningas, bagotas labai.

Daba musėt:

– Tai kiek norėsi?

– Ai, kai atvešiu, tada, – saka, – susitarsim. Daba pusbonkiuką duok.

Pusbonkiuką išgėrė, parėjo jau išgėrs. Tas šeimininkas saka:

– Tai kur buvai visą dieną? Pasigėrei, tai ką – apvogei ką? Man garbę nuplėšei. Pinigų aš nedaviau.

– Tai matai, – saka, – pardaviau ožį.

– Kokį ožį? – gaspadorius saka, – aš niekada nelaikiau daba ožį.

– Taigi tą, šeiminyke, kur ant skiedryna stovi, – saka, – senas, supuvęs, aš naują padarysiu.

– Nu, – saka, – utarnyke¹¹², kai važiuosi į turgų, nuveši, tai pasidėrėsi, gal i tau pusbonkiuką duos.

Nuvežė tą.

– Tu iš mana berna pirikai?

– Ui, taip, sąžiningas y bernas. Šeiminyks sąžiningas, toks i bernas sąžiningas.

Nu ti ką dabar. Saka:

– Tai kur jį daba padėt’?

¹¹² *Utarnykas (sl.)* – antradienis.

- Ogi, – saka, – prižišk prie tvoros.
 Tas iškėlęs, susuka iš virkščių tą tokį šniūrą, pririša.
 – A jau man už atvežimą, – saka, – pusbonkiuką.
 – O kiek jis norės?
 – Ui, susitarsit, – saka, – i tada bus viskas tvarkoj.
 Gerai, tas dave pusbonkiuką, tas parvažiavo. Ažėja žmonės visi.

Jis aina, žiūri – kas čia dabar:

- Ui, kas čia do per daiktas?
 Žmonės saka:
 – Ožys.
 Paskiau moterys eina irgi saka „ožys“.
 – Tai tu, – saka, – durns, nežinai.
 Kur buvęs, kur nebuvęs policijos viršinyks aina čia Baisogalos.
 – Kas čia du per daiktas, ponas viršinyke?
 Saka:
 – Ožys.
 Nu taip i pasibaigė.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl.
 (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m.
 leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m.
 LTR 7451(322), LTRF k. 1023(50). Anekdotas.

79. Čigonas vagia lašinius

Jis [čigonas] matydavo, kaip šeiminyks skaičiuoja lašinius. Jis mat skaičiuot nemoka, tai po du suglaudžia: lašinis po lašini, lašinis po lašinia, lašinis po lašinia. Jis i suskaičiuodavo kiekvieną rytą, vakare. Nu ti dabar jam parūpo tam cigonui, kai jis atvažiuoja (kur gyvena, jis neva-gia). Tas skaičiuoja skaičiuoja, jis pasiklausė: lašinis po lašinia, lašinis po lašinia, lašinis po lašinia – suskaičiavo – gerai. Tas mat vieną paėmė i nukabino, o vieną palika tą lašinį. Ateina, skaičiuoja: lašinis po lašinia, lašinis po lašinia, lašinis po lašinia. O viena trūksta.

- Ne, – saka, – atnešė kokią pakabina supuvusią mėsą, – saka.
 Ni čia man reikalinga, – saka.
 Tas išmetė tą. O cigons apstate tada.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl.
 (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m.
 leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m.
 LTR 7451(361), LTRF k. 1024(13). Anekdotas.

80. Klebonas ant kiaušinių

Ateina į bažnyčią moteris i atsineša (pas Jurgį aukodavo už gyvu-lius a ten kiaušinių, maista, mėsos kits tenai) kiaušinių. Įdėjo į spaviedny-čia¹¹³ savo ryšuliuką tų kiaušinių, kur norėja duot', mat nieka nebuva. Daba atėja klebons, atsisėda i spaviedoj. Dabar paržagnoja tenai.

¹¹³ *Spaviednyčia (sl.)* – klausykla.

- Klebonėli, – saka, – ant kiaušinių sėdi.
 - Koks tava reikalas! – saka.
 - Klebonėli, sakau, kad an kiaušinių sėdi.
 - Sakau, kad ant sava, ne an tava! Koks tava reikals!
 - Klebonėli...
- Vistiek nesutinka. Paskui ta kai išėjo, pasiėmė tuos kiaušinius.

I pamatė.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(365), LTRF k. 1024(17). Anekdotas.

81. [Davatka]

[Davatka] norėja į dangų papult'. Nu daba visi iš bažnyčios išei-
na. Jin pasikavojus buvo kažkur. I daba meldžiasi, kad jau į dangų pa-
pult'. O kaip tik tie vagys atėja bažnyčią apiplėšt'. Nuleidę doklą. Mat,
saka, kada pridėsi doklą, kaip, saka, mes žinosim. Jis, saka, virvę suju-
dys. O ta mat pasilika davatka, kad į dangų papult' nu i sujudina tą virvę.
I daba tie kelia į viršų. Ta:

– Viešpats angelas apreiškė Marijai.

Tie išsigando, kai metė i tą užmušė.

Ateina rytą, atrakina, vieną randa bažnyčio tas vagis, o tinai du
kur buva – pabėga.

Papasakojo Jonas Jankūnas, 69 m., gyv. Baisogalos mstl. (gim. Strazdynės k.). Į mg. juostą įrašė Jūratė Šlekonytė 2004 m. leidyklos „Versmė“ ekspedicijoje, iššifravo J. Šlekonytė 2004 m. LTR 7451(379), LTRF k. 1024(31). Anekdotas.

Baisogalos apylinkių smulkioji tautosaka

Parengė Asta Višinskaitė

Ruošiant šią publikaciją peržiūrėti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno ir Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros archyvo fondai.

Archyve iš Baisogalos apylinkių rasta keletas smulkiosios tautosakos tekstų. Jie surinkti 1999 m. vykusioje universiteto organizuotoje tautosakinėje ekspedicijoje, tačiau nėra pakankamai gerai užrašyti ir negali būti publikuojami. Todėl rasta tinkama negausi medžiaga atrinkta tik iš Lietuvių tautosakos rankraštyno (toliau – LTR).

Skelbiama smulkioji tautosaka užrašyta XX amžiaus 4–5 dešimtmečiais. Tai – Kazio Ramanausko ir Vlodo Žuko 1937, 1947–1949 m. Baisogalos apylinkėse surinkti tekstai, kurie buvo perduoti į LTR¹.

Surinkta tautosaka nėra įvairi, kūrinėliai – tai mįslės bei patarlės ir priežodžiai. Mįslės užrašytos iš dviejų pateikėjų – Onos Kablytės (28 m.) bei Onos Pupkytės-Navardauskienės (72 m.). Patarlės ir priežodžius užrašęs V. Žukas nefiksavo jų pateikėjų pavardžių, turinyje nurodydamas tik, kad jos yra sužinotos iš „įvairių žmonių“.

Tekstus siekta pateikti taip, kaip jie yra užrašyti. Tačiau, rengiant juos spaudai, vis dėlto kai kuriuose neišvengta gramatikos ir skyrybos klaidų taisymo.

Mįslės pateikiamos abėcėlės tvarka pagal jų iminimus, kurie pažymėti skliausteliuose pajuodintu pasvirusiu šriftu. Patarlės ir priežodžiai išdėstyti pagal atraminį žodį, kuris yra tarsi kūrinio svarbiausias elementas. Atraminis žodis tekstuose išskirtas juodu pasvirusiu šriftu.

Po kiekvieno kūrinėlio nurodoma rinkinio, iš kurio skelbiamas tekstas, saugojimo vieta, rinkinio numeris ir teksto, esančio tame rinkinyje, numeris. Po grupės tekstų nurodoma, kas kūrinėlius pateikė ir kas juos užrašė.

Mįslės

1. Ponas kišt, ponas mižt (*Bačka² ir vola*). LTR 2674(57).
2. Lydeka nērė, visą girią pakėlė (*Dalgis pjaunant*). LTR 1176(21).
3. Du duri, du stuburi, šešios akys, dvi šikinės (*Dviragis plūgas, arkliai ir žmogus*). LTR 1176(15).
4. Atlėkė paukštis be sparnų, įkando žmogui be dantų (*Kulka*). LTR 1176(19).
5. Šulinyš be dugno (*Lizdas*). LTR 1176(22).
6. Palšas jautis pro langą žiūri (*Mėnulis*). LTR 2674(58).
7. Stovi kertė kupetys, o mergaitėm rūpestys (*Neskalbti baltiniai*). LTR 2674(59).
8. Apskrits balts visam pasauliui meilus (*Pinigai*). LTR 1176(17).
9. Per pilvą dvi juostos (*Ratelio šniūras³*). LTR 2674(56).
10. Škudutė buriutė bebėgdama priėda (*Ratelio špūlia*). LTR 1176(14).
11. Gala pilvą veselija⁴ (*Ratelis*). LTR 2674(55).

¹ K. Ramanausko tautosakos rinkinys buvo paženklintas LTR 1176, o V. Žuko – LTR 2683 ir LTR 2674.

² *Bačka* (sl.) – statinė.

³ *Šniūras* (sl.) – virvė, raištis.

⁴ *Veselyti* (sl.) – linksmti.

12. Atlėkė paukštis be sparnų, įtūpė į medį be šakų (*Sniegas, žmogus ir saulė*). LTR 1176(20).
 13. Mėsos kubilas, geležinis lankas (*Žiedas ant piršto*). LTR 1176(16).

Pateikė Ona Kablytė, 28 m., gyv. Kablių k. Užrašė Kazys Ramanauskas 1937 m. Nr. 2, 3, 4, 5, 8, 10, 12, 13.

Ona Pupkytė-Navardauskienė, 72 m., gyv. Baisogalos mstl. Užrašė Vladas Žukas Baisogalos mstl. 1948 m. Nr. 1, 6, 7, 9, 11.

Patarlės ir priežodžiai

14. Ko čiupinėjies kai *bajorys* api piemenę. LTR 2683(229).
 15. *Barščių* ir Skimiuose ubagaudamas⁵ gausi. LTR 2683(261).
 16. Prisikabina kai *gyvatė* pri kelma. LTR 2683(239).
 17. Iš gražumo *košės* nevirsi. LTR 2683(353).
 18. Apsišik trim eiliom, gausi *pačių* užkuriom. LTR 2683(329).
 19. Eik šikt po gudo *ratais* (U. pst.: gudračiais). LTR 2683(359).
 20. Nei tavo *šasas*, nei tu krapštyk. LTR 2683(461).
 21. Paduok *šluotą*, bus tikra ragana. LTR 2683(327).
 22. Ką dabar išsišiepė kai Šidlavos *šova*. LTR 2683(493).
 23. *Ubags* ne tavorščis, utela ne motina. LTR 2683(228).
 24. Gyvenu, kai *žirnis* prie kelio – kas eina, tas skina. LTR 2683(347).
 25. Ko bandai kai *žyds* gyvatę? LTR 2683(243).

Pateikėjai nenurodyti. Užrašė V. Žukas Baisogalos valsčiuje 1947–1949 m.

⁵ *Ubagauti (sl.)* – elgetauti.

Baisogalos apylinkių tautosaka Lietuvių tautosakos rankraštyne

Edita Korzonaitė

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne, Lietuvos teatro ir muzikos akademijos Etnomuzikologijos skyriaus archyve bei kt. Baisogalos apylinkėse užrašytos tautosakos sukaupta pakankamai daug, tačiau visos jos neįmanoma publikuoti. Todėl folkloristai, renge dainuojamosios, pasakojamosios ir smulkiosios tautosakos tekstų publikacijas ar straipsnius, pagal atitinkamus kriterijus atrinko spaudai pačią tinkamiausią medžiagą.

Lietuvių tautosakos rankraštyne randama įvairios Baisogalos apylinkėse surinktos liaudies kūrybos. Tai – dainuojamosios, pasakojamosios ir smulkiosios tautosakos kūriniai. Beje, kai kurie kūriniai jau publikuoti anksčiau.

Šio straipsnio tikslai – ištirti Lietuvių tautosakos rankraštyne esančios Baisogalos valsčiuje užrašytos tautosakos gausą bei įvairovę ir atskleisti jos prieinamumą skaitytojams.

Siekdami tikslų, iš pradžių apžvelgsime rankraštyne esančius aktuales rinkinius, susipažinsime su juose esančios medžiagos rinkėjais ar rinkinių sudarytojais, o vėliau atidžiau žvilgtelėsime į pačius tautosakos tekstus. Taip pat patyrinsime, ar Baisogalos valsčiuje užrašyta tautosaka jau buvo publikuota anksčiau, ir jei paaiškės, kad buvo, tai kaip gausiai.

Darbe bus pasitelkti istorinis, aprašomasis ir lyginamasis metodai. Istorinis metodas padės supažindinti skaitytoją su rankraščių patekimo į rankraštyną seka, aprašomasis – atskleisti rinkiniuose esančios tautosakos užrašymo aplinkybes, pateikimo būdą, žanrų įvairovę ir kt., lyginamasis – sugretinti kelis rinkinius, įvertinti skirtinguose šaltiniuose esančią medžiagą.

Tautosakos rinkiniai

Seniausia Baisogalos apylinkėse užrašyta tautosaka siekia XX a. 3-įjį dešimtmetį. Ji randama P. Merecko 1926 m. sudarytame rinkinėlyje¹. Rinkinio pradžioje matomas sudarytojo įrašas „Burtai, striokai ir pasakos“. Jame iš viso yra 125 tekstai, tarp kurių randami ir iš Baisogalos miestelio gyventojų užrašyti kūriniai, pvz., pateikėja Ona Bobkevičaitė papasakojo kelias sakmes apie vaidenimąsi bei numirėlius.

1929 m. gautas Vlado Žeromskio sukauptos tautosakos rinkinys². Medžiaga rinkta Valatkonių ir Kalvėlių kaimuose. Iš viso užrašyta 19 kūrinių: 2 dainų tekstai, 8 pasakos, 4 padavimai, 2 atsiminimai, 3 patarlės.

Į rankraštyną pateko ir ilgą laiką kitoje saugojimo vietoje buvusi tautosaka. 1939 m. Dzidas Giedraitis iš „Saulutės“ redakcijos archyvo perdavė 1929 m. sudarytą tautosakos rinkinėlį³, kuriame iš viso yra 999 kūrinių: dainų tekstai, pasakos ir pasakojimai, anekdotai, mįslės, patarlės ir priežodžiai, balsų pamėgdžiojimas ir kt. Į jį pateko ir Baisogalos miestelyje užrašyta tautosaka.

Iš XX a. ketvirtąjo dešimtmečio turime daugiau liaudies kūrybos užrašy-

¹ LMD I 621.

² LTR 520.

³ LTR 2145.

mų. Kitas Baisogalos apylinkių tekstus pristatantis tautosakos rinkinėlis⁴ sudarytas 1931 m. Šį tautosakos pluoštelį surinko Pākiršinio pradžios mokyklos vedėjas Kazys Rapšys. Rinkinio pradžioje įklijuotas sudarytojo laiškas, kuriame rašoma, jog jis siunčia Pakiršinio pradžios mokyklos mokinių Baisogalos apylinkėse užrašytas 4 pasakas.

Tais pačiais metais Jurgio Elisono parengtame gausiame tautosakos tekstų rinkinyje⁵ aptinkama įvairesnių kūrinėlių: dainų ir giesmių tekstų, pasakų, atsitikimų, padavimų, oracijų, mįslių, patarlių ir kt. Į rinkinį įtraukti Baisogalos apylinkėse užrašyti dainų tekstai, dvi pasakos ir mitologinė saktmė.

1934 m. Baisogalos apylinkių dainų pluoštelį papildė 7 dainų tekstai⁶. Juos užrašė Izabelės Matusevičiūtės pavesti mokiniai. Rinkinys į LTR perduotas 1936 m.

Didelį liaudies kūrybos pluoštą perdavė Stepas Žaromskis iš Valatkonių kaimo. Surinktą tautosaką jis padalijo į du rinkinius⁷, kurie sudaryti nepaprastai kruopščiai. Prie kiekvieno kūrinio numerio pateikti detalūs aprašai, kuriuose suregistruoti svarbiausi pateikėjo duomenys, kūrinio išmokimo aplinkybės ir kt. Skaitant šias žinias, pastebima, jog daugelį tekstų užrašė ūkininkas Vladas Žaromskis iš Valatkonių kaimo 1935 m. ir 1936 m. Pirmame sudarytame rinkinyje⁸ yra 52 tekstai: 13 dainų tekstų, 3 šokiai ir žaidimai, 10 pasakų, 15 patarlių ir priežodžių bei kt. Antrajame pluošte⁹ yra 67 kūriniai: 2 dainų tekstai, 34 pasakos, 7 patarlės ir priežodžiai bei kt.

Ši medžiaga užrašyta iš įvairių pateikėjų, beveik visų gyvenančių Baisogalos apylinkėse: Valatkonių, Kubiliūnų, Vertimų kaimuose. Apie pateikėjus rinkinyje randamos tokios žinios:

„No 1 [pasaka – E. K.] užrašytas Valatkonių km. <...> iš Kuosto Zuko 38 metų darbininko, einančio iš vieno ūkio į kitą, beraščio. Užrašyta 1935 m. spalio m. 14 d. No 2-30 [9 dainų tekstai, 2 pasakos, 11 patarlių, 2 mįslės, 3 žaidimų aprašymai, 1 tikėjimas – E. K.] užrašyti iš Onos Jonaitienės 86 metų Kubiliūnų kaime, <...> 1935 m. spalio m. 16–18 d. (O. Jonaitienė šioj vietoj gyvena visą amžių (ištekėjo tam pačiam kaime), beraštė, skaityti mokėjo. Dabar nebeskaito. <...> Dainas ir pasakas išmoko iš sava kaiminų gyvenama tuose pačiuose Kubiliūnuose, smulkiame ūkijė“.

1936 m. į rankraštyną gauti keli V. Žaromskio sudaryti rinkiniai. Stebina rinkiniuose esanti tautosakos gausa ir įvairovė. Viename rinkinyje¹⁰ yra 10 dainų tekstų, 3 giesmės, 37 pasakos bei 3 patarlės ir priežodžiai, 23 šokiai ir žaidimai, 28 burtai ir prietarai bei kt. Kitame¹¹ – 68 dainų tekstai, 8 pasakos, 5 patarlės ir priežodžiai, 3 burtai ir prietarai bei kt. Rinkiniuose randama išsamių žinių apie pateikėjus, kurių beveik visi gyveno Valatkonių kaime. (Pirmajame rinkinyje esanti medžiaga užrašyta taip pat Valatkonių dvare ir Palonų kaime, antrajame – ir kt. vietose.) Pirmame minėtame rinkinyje esamas toks 21 m. pateikėjo apibūdinimas:

⁴ LTR 212.

⁵ LTR 270.

⁶ LTR 831.

⁷ LTR 786, 787.

⁸ LTR 786.

⁹ LTR 787.

¹⁰ LTR 988.

¹¹ LTR 867.

„A. Urbonas truputi kuprotas, bet linksmo budo ir mėgsta pabliuzniti. Skaityti ir rašyti moka. Pasakas išmoko iš įvairių žmonių eidamas iš vieno dvaro į kitą (tarnauti)“.

1937 m. sudarytuose rinkiniuose¹² šis rinkėjas sudėjo net 250 tautosakos kūrinėlių. Tarp jų yra 43 dainų tekstai, 69 pasakos ir 8 priežodžiai ir patarlės, 2 mįslės, 5 šokiai ir žaidimai ir kt. Visą šią tautosaką V. Žaromskis užrašė savo gimtinėje – Valatkonių kaime.

Tenka pripažinti, kad V. Žaromskis tautosaką rinko ne tik trokšdamas ją sukaupti, išsaugoti ir perduoti vėlesnėms kartoms. Prie rinkėjo įvardyto „Tautosakos rinkinio VIII pluošto“ yra prisegta tuometiniam „Lietuvių tautosakos archyvui“ skirta „Sąskaita“, kurioje nurodyta, jog iš viso V. Žaromskis pateikė 81 tautosakos kūrinėlį, t. y. 23 pasakojamosios tautosakos, 1 smulkiosios tautosakos tekstus, 3 dainas ir 54 „tautotiros dalikėlius“. Vėliau rinkėjas prašo „už patiekta šiuo kartu ir anksčiau, tautosakos medžiagą skyrti man atliginimą“.

1937 m. sudarytas Kazio Ramanausko rinkinėlis¹³. Jame esanti tautosaka rinkta Šeduvės valsčiuje, Pānevėžio apskrityje. Iš viso sukaupti 278 tekstai: 46 dainų tekstai, 27 pasakos, 7 šokiai ir žaidimai, 16 patarlių ir priežodžių ir kt. Iš 27 užrašytų pasakų 13 fiksuota Baisogalos valsčiuje. Rinkėjas ne tik kruopščiai užrašė tautosaką, tačiau ir surinko žinias apie pateikėjus. Pastaboje apie 7 pasakų pateikėją rašyta:

„Pasakotojas Povilas Kablys 60 metų amžiaus gyvenęs Kėdainių apsk. Baisogalos v. Kablių kaime. <...> Moka skaityti ir rašyti. Linksmaus būdo mėgsta šposus. Turi gerą balsą“.

XX a. penktajame dešimtmetyje Baisogalos apylinkėse tautosaka rinkta taip pat pakankamai aktyviai.

1948 m. Baisogaloje užrašytos tautosakos tekstus į LTR perdavė Vladas Žukas. Jis sudarė kelis rinkinius. Tautosakos pluošto, paženklinto LTR 2683, pradžioje yra prisegtas V. Žuko paaiškinimas. Jame rašoma, jog rinkinio sudarytojas šiuo metu gyvena Kaune, tačiau yra kilęs iš Praščiūnų kaimo, Baisogalos valsčiaus, Kėdainių apskrities. Taip pat aiškinama, kad 130–150 tekstus užrašė Regina Paulauskaitė, Filologijos fakulteto IV kurso studentė 1937 m., o dabar kai ką pataisė. Rinkėjas pripažįsta, jog tautosaka

„užrašinėta ne visai nuosekliai: stengtasi tarmiškai, bet kadangi dainininkės ir pasakotojos nesilaikė nuoseklumo, tai ir užrašyta daug kas <...> bendrine kalba“¹⁴.

Be to, V. Žukas surašė, kokie ženklai vartojami kokiems garsams žymėti. Pavyzdžiui, ženklu *l* žymimas kietas *l* garsas.

Šiame rinkinyje tautosaka užrašyta iš daugiau kaip 10 pateikėjų (kai ku-

¹² LTR 1060–1062.

¹³ LTR 1176.

¹⁴ LTR 2683.

rie buvo neįvardyti, o tik įrašyti kaip „*įvairūs žmonės*“), iš viso užrašyti 554 tautosakos kūriniai: 76 dainų tekstai, 7 pasakos, 351 patarlė ir priežodis, 17 mįslių, 73 burtai ir prietarai bei kt. Dauguma pateikėjų – Baisogalos valsčiaus gyventojai, iš jų 1937, 1947–1948 m. užrašyta daugiau kaip 230 tekstų.

Rankraštyne esančiam kitame V. Žuko sudarytame rinkinyje¹⁵ po metrika raudamas įrašas, jog tautosaką surinko ir rinkinį sutvarkė „*Žukas, Vladas, s. Jono, Kauno VDU U-to, Filologijos fak. II k. studentas*“. Iš viso rinkinyje yra 102 kūriniai, užrašyti 1947 ir 1948 m. Tai – 81 dainų tekstas, 13 pasakų, 3 pasakojimai, 5 mįslės. Iš pateiktos metrikos aišku, jog net 101 tekstas užrašytas iš Baisogalos apylinkių pateikėjų.

XX a. šeštajame dešimtmetyje, 1955 m. į LTR perduotas didelis kiekis P. Būtėno surinktos tautosakos. Iš viso jis sudarė 32 tautosakos rinkinius¹⁶. Tai daugiausia Panevėžio apskrityje rinkta medžiaga, pasižyminti užrašytų kūrinių žanrine įvairove. Šie kūriniai – dainų tekstai, dainos su melodijomis, giesmės, raudos, pasakos, padavimai, anekdotai, patarlės ir priežodžiai, mįslės ir kt. Rinkiniai aktualūs tuo, kad juose pasitaiko ir Baisogalos apskrityje užrašytos tautosakos, daugiausia dainų tekstų.

XX a. septintajame dešimtmetyje Baisogalos apylinkėse vėl kaupia tautosaka. 1962 m. P. Liepinis iš Čelkių k., Vaižgų apyl., Šeduvės r. į LTR perdavė rinkinėlį¹⁷, kurį sudaro 15 dainų tekstų. Dainas jis užrašė iš savo atminties.

Tautosakos turime ir iš paskutiniojo XX a. dešimtmečio. 1992 m. Baisogalos vidurinės mokyklos mokiniai perdavė Baisogaloje ir Baisogalos rajone 1991 m. užrašytą tautosaką¹⁸. Rinkinyje aptinkami 734 tekstai.

Kitais metais šios mokyklos mokinės Jurgita Teišerskytė ir Inga Vėžytė iš Pakiršinio k. sudarė 1992–1993 m. sukauptos tautosakos pluoštą¹⁹. Medžiagą rinko Baisogalos vidurinės mokyklos 7 klasės mokiniai, kuriems vadovavo Regina Vaitkevičienė. Rinkinio pradžioje randamos tokios vadovės pastabos:

„Darbas turėjo ir didelį tikslą – paakinti vaikus savarankiškai rinkti tautosaką, sudominti juos šia veikla, išmokyti pajusti kalbos grožį, pastebėti žmogaus kalboje tai, kas yra amžina, nepraeinanti vertybė“.

Tai didelis tautosakos rinkinys, kuriame iš viso yra 3 459 kūriniai: 22 dainų tekstai, 73 šokiai ir žaidimai, 27 pasakos be galo, 455 anekdotai, 1 oracija, 17 pasakojimų, 479 mįslės, 651 patarlė ir priežodis, 15 garsų pamėgdžiojimų, 56 greitakalbės, 55 erziniai, 330 juokavimų, 204 keiksmi, 130 skaičiuočių ir kt.

2005 m. Pociūnėlių pagrindinės mokyklos 9 klasės mokinė R. Vaičaitė Baisogalos apylinkėse rinko tautosaką, kurią įrašė ir į garso laikmenas. Vėliau sudarė rinkinį²⁰ „Valatkonių kaimo senosios dainos“, skirtą „Jaunųjų filologų konkursui“. (Rengiant rinkinį, konsultavo vyr. mok. R. Butvydienė.) Rinkinyje 14 dainų su melodijomis, 2 šokiai ir žaidimai; surašyti pateikėjai, žinios apie juos, dainų metrika ir kt. Kiek vėliau šis tautosakos pluoštas buvo perduotas į minėtą rankraštyną.

Tais pačiais metais sudarytas dar vienas Baisogalos valsčiuje užrašytos tautosakos rinkinys. 2004 m. „Versmės“ leidykla organizavo ekspediciją į Baisoga-

¹⁵ LTR 2674.

¹⁶ LTR 3083–3114.

¹⁷ LTR 3511.

¹⁸ LTR 6100.

¹⁹ LTR 6190.

²⁰ LTR 7480, LTRF k. 1048.

los apylinkes. Tautosaką iš vietos gyventojų į garso laikmenas užrašė folkloristės Jūratė Šlekonytė ir Nijolė Kazlauskienė. Įrašai buvo iššifruoti ir perduoti į LLTI rankraštyną, kur sudarytas tautosakos rinkinys²¹. Šiame tautosakos pluošte iš viso yra 379 tekstai. Užrašyta dainuojamosios, pasakojamosios ir smulkiosios tautosakos kūrinėlių. Tai – 185 dainų tekstai su melodijomis, 13 pasakų, 15 sakmių, 14 padavimų, 62 pasakojimai, 11 anekdotų, 2 minklės ir mįslės, 8 garsų pamėgdžiojimai, 1 erzinimas ir kt. Medžiaga užrašyta pagal visas tautosakos rinkimo taisykles, rinkinys sudarytas nepaprastai kruopščiai. Ši sukaupta tautosaka puikiai atspindi Baisogalos valsčiuje iki šiol gyvos tautosakos gausą bei jos žanrinę įvairovę.

Tais pačiais metais gautas dar vienas „Versmės“ leidyklos organizuotos ekspedicijos metu aptiktos tautosakos pluoštelis, pavadintas „Baisogalos krašto šviesuolio Vlado Žeromskio prisiminimai“²². Jame yra tokie skyriai: Vlado Žeromskio šeimos istorija, Baisogalos dvaro praeitis, Onos Jonaitienės pasakojimai ir oracijos bei kt. Taip pat yra 44 tautosakos kūriniai: 7 dainų tekstai, 1 legenda, 10 sakmių, 16 pasakojimų, 8 oracijos ir kt.

Baisogalos apylinkėse surinktas didelis įvairios tautosakos kiekis. Kiekvienas liaudies kūrinių rinkėjas kruopščiai atliko savo darbą, todėl šiuo metu Lietuvių tautosakos rankraštyne turime medžiagos ne tik iš beveik viso XX a., bet ir iš XXI a. pradžios. Tai suteikia galimybę sugretinti tekstų rinkimo ir rinkinių sudarymo principus, pamėginti atskleisti kūrinių pateikimo savitumus, kas glaudžiai susiję su patikėjų asmenybėmis, pasekti žanrinės įvairovės kaitą²³.

Dainuojamoji tautosaka

Dainų, giesmių tekstų aptinkame beveik visuose į rankraštyną perduotuose rinkiniuose. Jų yra I. Matusėvičiūtės, S. Žaromskio, V. Žaromskio, V. Žuko, P. Liepinio ir kt. surinktos tautosakos pluošteluose. P. Būtėno, R. Vaičaitės, J. Šlekonytės ir N. Kazlauskienės bei kt. sudarytuose rinkiniuose jau aptinkame dainų su užrašytomis ar į garso juostas įrašytomis ir vėliau iššifruotomis melodijomis.

Bene daugiausia dainų tekstų užrašyta Baisogaloje, tačiau yra užrašymų ir iš Biliūnų, Bučiūnų, Gánkių, Vertimų, Valatkónių, Mikonių, Diauderių ir kt. kaimų. Pavyzdžiui, viename P. Būtėno rinkinyje²⁴ yra 11 dainų tekstų iš Baisogalos ir 2 iš Biliūnų kaimo, kitame rinkinyje²⁵ – po 3 tekstus užrašyta Baisogaloje ir Biliūnų kaime.

Baisogalos valsčiuje XX a. surinkta ištis daug dainų, tačiau dalis jų negali būti publikuojamos šiomis dienomis. Problema yra jų užrašymas, nes ilgą laiką nebuvo fiksuojamos melodijos. Galima numanyti, jog jei tautosakos rinkėjas nemokėjo ranka užrašyti melodijos ar neturėjo galimybės įrašyti jos į garso laikmenas, tai fiksuodavo tik dainų žodžius. Skelbti vien tekstus nėra tikslinga, nes norima leisti skaitytojui pažinti ir įvertinti melodiją, turėti galimybę padainuoti patikusią dainą.

Nepaisant to, kelios XX a. pirmojoje pusėje Baisogalos apylinkėse užrašytos dainos yra paskelbtos „Lietuvių liaudies dainyno“ tomuose.

Dainų apie girtuoklystę tome randa 1932 m. Vertimų k. V. Sudiko užrašyta daina „Pakelk galvą – jau išau-

²¹ LTR 7451, LTRF k. 1018–1023.

²² LTR 7483.

²³ Baisogalos apyl. pasakojamoji tautosaka geriausiai atspindi J. Šlekonytės straipsnyje „Baisogalos apylinkių pasakojamosios tautosakos bruožai“ ir publikacijoje „Ką pasakoja baisogališkiai“.

²⁴ LTR 3090.

²⁵ LTR 3099.

šo²⁶. Šis tekstas imtas iš anksčiau minėto J. Elisono sudaryto tautosakos rinkinio. Iš dainų apie gamtą išsiskiria 1936 m. Baisogalos mstl. M. Zdanavičiūtės užrašytas tekstas „Tai Dievo galybė neišpasakytą“²⁷. Daina publikavimui atrinkta iš anksčiau aptarto P. Būtėno tautosakos rinkinio. Vestuvių dainų tome matoma 1935 m. V. Žaromskio Valatkonių kaime užrašyta mergvakario daina „Atjoja sveteliai“²⁸. Kitame šių dainų tome randamos kelios dainos iš V. Žuko rinkinio. Tai – 1947 m. Mikonių kaime užrašyta pažintuvių daina „Tekėk, sesute, už manį“²⁹ ir 1948 m. Baisogaloje fiksuota piršlybų daina „Kad aš grėbio žalio lauko šienelį“³⁰. Šeimos dainoms skirtame tome aptinkama 1948 m. Baisogaloje užrašytas tekstas „Oi, aisiu aisiu, čionai nebūsiu“³¹ su išsamiu tekstų rinkėjo komentaru.

Dainyne iš Baisogalos apylinkių aptikta tik viena XX a. antroje pusėje fiksuota daina su melodija. Ją 1976 m. Diauderių kaime į magnetofono juostą įrašė LLTI darbuotoja, muzikologė Zofija Puteikienė, kurios melodiją iššifravo 1981 m. Tai karinė-istorinė daina „Aš išjojau į karą“³².

Paskelbtų dainų (net ir be melodijų) kiekis rodo tekstų patikimumą, jų užrašymo kokybę, kas byloja apie tautosakos rinkėjų kompetenciją.

Pasakojamoji tautosaka

Pasakojamosios tautosakos, daugiausia pasakų, yra bene visuose rinkiniuose.

Be pasakų, yra užrašyta pasakojimų, atsiminimų, sakmių, anekdotų, vienas kitas padavimas ir kt. Sakmių randama P. Merecko, V. Žeromskio, J. Šlekonytės ir N. Kazlauskienės, pasakų – K. Rapšio, J. Elisono, S. Žeromskio, V. Žeromskio ir kt., anekdotų – J. Teišerskytės ir I. Vėžytės bei kt. tautosakos pluoštuose.

Neįmanoma išvardyti visų rinkinių, kuriuose yra Baisogalos apylinkėse fiksuotų pasakų, sakmių, atsiminimų ir kt. Tačiau galima pasidomėti, su kokiais kūrniais skaitytojai jau turėjo galimybę susipažinti.

Daugiausia pasakojamosios tautosakos publikuota Jono Balio parengtoje rinktinėje „Lietuvių liaudies sakmės“³³.

J. Balys atrinko nemažą kiekį Vlodo Žaromskio užrašytų sakmių. Medžiaga imta iš LTR 786, 787, 988, 1060, 1061 rinkinių.

Aptinkame iš Valatkonių k. gyventojos V. Žaromskienės 1935 m. išgirstą mitologinę sakmę apie mergaitę, kuri net paseno besirinkdama tinkamą vyrą, todėl prasarė, kad tekėtų nors ir už velnio.

Ištarus tokius žodžius, jai teko už velnio ir tekėti³⁴. Knygoje yra iš tos pačios pateikėjos 1936 m. užrašytos etiologinės sakmės apie tai, kodėl akmenys nustojo augti³⁵, kaip arklys atsirado iš žalčio³⁶ bei mitologinė sakmė apie medžiotoją, bažnyčioje išspjovusį Komuniją į nosinę, ir vėliau šovusį į ją, kad sektųsi medžioklė³⁷.

Skelbtos ir 1937 m. Valatkonių k. gyventojos U. Petraitienės pateiktos etiologinės sakmės. Vienoje jų aiškinama,

²⁶ LLD XVI 98.

²⁷ LLD XV 355.

²⁸ LLD V 393.

²⁹ LLD II 61.

³⁰ LLD II 527.

³¹ LLD XIII 443.

³² LLD III 374.

³³ *Lietuvių liaudies sakmės*, I, par. J. Balys, Kaunas, 1940, (A. s. Lituanistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvo leidinys *Lietuvių tautosaka*. Serija A: Sakmės.) (Toliau – BLLS.)

³⁴ BLLS 369.

³⁵ BLLS 17.

³⁶ BLLS 155.

³⁷ BLLS 618.

kodėl dirvoje vis pilna akmenų³⁸, kitoje – kaip iš žalčio atsirado arklys³⁹, dar kitoje pasakojama, kad drebulė pradėjusi drebėti po to, kai ant jos šakos pasikorė Judas⁴⁰. Knygoje randamos kelios šios pateikėjos pasakotos mitologinės sakmės. 1936 m. ji pateikė sakmę apie moterį, bažnyčioje Švenčiausiąjį išidėdavusią į *puškelę*, o po mirties dėl to nukentėjusią nuo velnių⁴¹, 1937 m. – apie mergaitę, kurią buvo apsėdęs velnias⁴² ir kt.

J. Balys skelbė ir V. Žeromskio užrašytus tekstus⁴³. Šie tekstai yra užrašyti 1929 m. iš Valatkonių kaimo gyventojų. Tai Viktoro Žeromskio papasakota sakmė apie Baisogalos girininkijos miške, arti Valatkonių kaimo *rubežiaus*, gulintį didoką akmenį, vadinamą velnio akmeniu. Šį akmenį velnias norėjęs nunešti prie Baisogalos bažnyčios, juo užversti duris, kad žmonės negalėtų ten patekti, todėl eitų į karčemas, ten nusidėtų ir taip jų vėlės jam atitektų⁴⁴. Iš pateikėjo K. Zubo užrašytas kūrinys apie jau minėtą akmenį, kuris baudžiamos laikais gulėjo ant Komaro, Baisogalos dvaro savininko, miško ir Kadaro žemės rubežiaus. Kai šie susiginčijo dėl žemės ribų ir pradėjo didinti turimos žemės plotą, išikišo velnias. Šis savo veiksmis atstatė teisybę⁴⁵. V. Žeromskis užrašė ir iš senelių girdėtą sakmę apie Velnio akmenį, kuris gulėdavęs ant kelio, todėl, einant ar važiuojant pro šalį, reikdavo jį kiek aplenkti. Tie, kurie keliaudavo naktį, stipriai į jį susikuldavo, todėl dažnai išstardavo: „*Kad ji kur velniai atimtu, tą akmenį!*“ Velniui įgriso klausytis tokių keiksmų ir jis nunešė akmenį į mišką⁴⁶. Skelbtas ir pateikėjos Petraitienės pasakotas kūrinys apie ponus, kurie vis važiuodavo parvežti degtinės. Kartą važiuojant per mišką, ponias sumanė pauogauti, o velnias ją pavertė kumele, kurią vėliau išmainė su ponu į jo arkli⁴⁷.

Peržvelgus V. Žaromskio ir V. Žeromskio sudarytus tautosakos rinkinius ir supažinęs su juose pateiktų tekstų užrašymais, surinktomis žiniomis apie pateikėjus, panašu, kad V. Žaromskis ir V. Žeromskis yra tas pats asmuo, nes abu jie tautosakos tekstus rinko panašiu laikotarpiu ir daugiausia tame pačiame – Valatkonių kaime.

XX a. pirmojoje pusėje užrašyti pasakojamosios tautosakos tekstai skelbti ir kituose rinkiniuose. Visų jų neįmanoma suminėti, tačiau aptarsime kelis jų. Folkloristės B. Kerbelytės lietuvių liaudies padavimų rinkinyje „Žemės atmintis“ publikuotas 1926 m. Baisogaloje fiksuotas tekstas „Kadariškė“⁴⁸ ir 1930 m. užrašytas tekstas „Baisogalos akmuo“⁴⁹, kuriame pasakojama apie Valatkonių miško Velnio akmenį. Folkloristo N. Vėliaus parengtame lietuvių etiologinių sakmių rinkinyje „Kaip atsirado žemė“ aptinkamas Jūdopių kaime užrašytas tekstas „Gyvatė“, pasakojantis apie gyvatės kilmę⁵⁰. Šio folkloristo paruoštoje mitologinių sakmių rinktinėje „Laumių dovanos“⁵¹ randama iš Valatkonių kaimo pateikėjos U. Petraitienės 1936 m. V. Žaromskio užrašyta sakmė „Išduota paslaptis“⁵². Daugiau ir įvairesnių tekstų aptinkame „Lietuvių tautosakos“ 4-ame tome⁵³.

³⁸ BLLS 18.

³⁹ BLLS 156.

⁴⁰ BLLS 213.

⁴¹ BLLS 629.

⁴² BLLS 708.

⁴³ LTR 520.

⁴⁴ BLLS 496.

⁴⁵ BLLS 497.

⁴⁶ BLLS 498.

⁴⁷ BLLS 574.

⁴⁸ KŽA 222.

⁴⁹ KŽA 223.

⁵⁰ KŽA 155.

⁵¹ *Laumių dovanos: lietuvių mitologinės sakmės*, par. N. Vėlius, Vilnius, 1979, 334 p. (Toliau – LD.)

⁵² Iš LTR 787(13).

⁵³ *Lietuvių tautosaka: Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijios*, par. L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis, red. L. Sauka, vyr. red. K. Korsakas, Vilnius, 1967, t. 4. (Toliau – LT.)

Tai – V. Žaromskio iš Valatkonių kaimo gyventojų Antano Urbono 1936 m. užrašyta buitinė pasaka „Gal pyksti ponas?“⁵⁴, Kalvelių kaimo pateikėjo Jako 1932 m. minėtam tautosakos rinkėjui pasekta buitinė pasaka „Gudrus vagis“⁵⁵, Valatkonių kaimo gyventojų Kosto Žubo 1939 m. papasakotas padavimas „Nepaprasti akmenys“⁵⁶. Taip pat randama V. Žuko iš Ančerevitienės 1947 m. užrašyta mitologinė sakmė „Lekias aitvaras“⁵⁷.

Apžvelgus tautosakos rinkinius, tenka pripažinti, kad skelbtas gana nemažas pasakojamosios tautosakos, ypač sakmių, kiekis. Tai, kad folkloristai atrinko tiek daug Baisogalos apyl. užrašytų kūrinių, byloja, jog pateikėjų atmintyje išlikę ypač vertingų tautosakos tekstų, kuriuos jie sugebėjo tinkamai pateikti, o rinkėjai sugebėjo juos tinkamai įvertinti ir užrašyti.

Smulkioji tautosaka

Smulkiosios tautosakos kūrinių, t. y. patarlių, priežodžių ar mišlių, minklių, aptinkame beveik visuose tautosakos pluošteluose. Juos į rinkinius įtraukė S. Žaromskis, V. Žaromskis, J. Elisonas, P. Būtėnas, J. Teišerskytė ir I. Vėžytė bei kt.

Kai kurie smulkiosios tautosakos tekstai aptinkami leidinio „Lietuvių tautosaka“ 5-ajame tome. Spausdinta Baisogalos mstl. 1948 m. užrašyta mišlė: „Palšas jautis pro langą žiūri“⁵⁸ (iš V. Žuko rinkinio) ir 1936 m. Baisogaloje užrašytas juokavimas: „Šventa Barbora, / Subarbyk juos į porą. / Motina švenčiausia, / Sūdyk juos kuo greičiausia“⁵⁹ (iš V. Žaromskio rinkinio). Randami spausdinti ir Baisogalos mstl. fiksuoti garšų pamėgdžiojimai. Šiuos tautosakos tekstus surinko J. Elisonas ir paskelbė leidinyje „Tautosakos darbai“. Tai anties balso („Sveikos gyvos seselės! / Neminkit tiktai, / Susimildamos ant kojų“⁶⁰), kalakuto („Šuldu buldu / Manęs neerzinkit!“⁶¹), pempės („Sveiki gyvi / Sveiki gyvi!“⁶²) ir kt. paukščių balsų mėgdžiojimai.

Čia aptartas vienas didžiausių smulkiosios tautosakos rinkinių, tačiau jame nėra tiek daug Baisogalos apyl. užrašytų kūrinių, kiek tikėtasi. Tačiau jame pateikti tekstai puikiai atspindi vietinių žmonių išmintį ir sąmojų.

Šiame straipsnyje apžvelgėme Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne esančius Baisogalos valsčiuje užrašytos tautosakos rinkinius. Juose aptinkamas didelis kiekis kruopščiai užrašytos įvairios tautosakos: dainų, pasakų, etiologinių ir mitologinių sakmių, anekdotų, atsiminimų, mišlių, patarlių bei kt. Tikėtina, jog šių kūrinių būtų užrašyta gerokai mažiau, jei ne tokie rinkėjai kaip Stepas Žaromskis, Vladas Žaromskis, V. Žukas ir kt. Kadangi tautosaka rinkta beveik visą XX a., o paskutiniai užrašymai yra iš XXI a., taip suteikiama galimybė pasekti tekstų populiarumo, jų pateikimo ypatybių kaitą ir kt.

Taip pat pamėginome atsakyti į klausimą, ar skaitytojai turėjo galimybę anksčiau susipažinti su Baisogalos valsčiuje užrašyta tautosaka. Pasirodo, kad tik menka dainuojamosios, pasakojamosios ir smulkiosios tautosakos dalis buvo publikuota anksčiau.

⁵⁴LT IV 49, LTR 988(50).

⁵⁵LT IV 56, LTR 520(16).

⁵⁶LT IV 642, LTR 520(2).

⁵⁷LT IV 516, LTR 2683(1).

⁵⁸LT V 5419.

⁵⁹LT V 8596.

⁶⁰TD VI, p. 249.

⁶¹Ten pat, p. 258.

⁶²Ten pat, p. 289.

Šaltiniai

- KŽA – *Žemės atmintis: lietuvių liaudies padavimai*, par. B. Kerbelytė, iliustr. par. V. Vaitkevičius, Vilnius, 1999, 254 p.
- LD – *Laumių dovanos: lietuvių mitologinės sakmės*, par. N. Vėlius, Vilnius, 1979, 334 p.
- LLD II – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 2: Vestuvinės dainos, kn. 1: Piršlybų dainos, par. B. Kazlauskienė, melodijas par. Z. Puteikienė, Vilnius, 1983, 885 p.: gaid.
- LLD III – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 3: Karinės-istorinės dainos, kn. 1, par. P. Jokimaitienė, melodijas par. Z. Puteikienė, Vilnius, 1985, 955 p.: gaid.
- LLD V – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 5: Vestuvinės dainos, kn. 3: Mergvakario ir jaunojo sutiktuvų dainos, par. B. Kazlauskienė, melodijas par. Z. Puteikienė ir Ž. Ramoškaitė, Vilnius, 1989, 670 p.: gaid.
- LLD XIII – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 13: Šeimos dainos, kn. 2: Marčios dalia, par. L. Sauka, melodijas par. V. Juodpusis, Vilnius, 1998, 677, [3] p.: gaid.
- LLD XV – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 15: Dainos apie gamtą, par. G. Drignelis, melodijas par. A. Nakienė, Vilnius, 2000, 719 p.: gaid., komp. plokšt.
- LLD XVI – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 16: Humoristinės-didaktinės dainos: dainos apie girtuoklystę, par. J. Ūsaiytė, melodijas par. J. Gudaitė, Vilnius, 2002, 902 p.: gaid., komp. plokšt.
- VKŽ – *Kaip atsirado žemė*, sud. ir par. N. Vėlius, Vilnius, 1986, 110 p.
- LT IV – *Lietuvių tautosaka*, t. 4: Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos, par. L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis, red. L. Sauka, vyr. red. K. Korsakas, Vilnius, 1967, 839 p.
- LT V – *Lietuvių tautosaka*, t. 5: Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai, par. K. Grigas, vyr. red. K. Korsakas, red. kol. K. Aleksynas ir kt., Vilnius, 1968, 1180 p.

Santrumpos

k – kasetė

LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*

LMD – *Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių tautosakos rankraštyne*

LTR – *Lietuvių tautosakos rankraštynas*

LTRF – *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka*

Dainininkė Bronislava Vileikienė iš Pakiršinio k.

To paties kaimo dainininkė Eloyra Mištoliėnė ir dainininkas bei muzikantas Vytautas Mištolis

*Folkloro ansamblis „Dainoriai“ (vadovė Stasė Anglickienė).
2006 m. Kazio Broniaus Strolio nuotraukos*

BAISOGALA IR JOS SENIŪNIJA

Iš Baisogalos genezės

Mindaugas Briedis

Visada norime žinoti savo gimtojo kaimo ar miesto atsiradimo, jo augimo, tapsmo istoriją, pavadinimo kilmę. Ne išimtis ir Baisogala, miestelis, atšventęs ne vieną jubiliejų. Įdomu, kada jos vardas pirmą kartą paminėtas rašytiniuose šaltiniuose, kas ir kaip gyveno joje tuos kelis šimtmečius, ką paliko kitoms kartoms, spėliojama, kodėl ji vadinama taip, o ne kitaip.

Iki šiol Baisogalos metai skaičiuojami nuo 1539 m., kai Lenkijos ir LDK karalius Žygimantas Augustas oficialiu įsakyму paskelbė steigęs Baisogaloje parapiją, užrašydamas jos išlaikymui žemių. Taip rašoma ir naujojoje Visuotinėje Lietuvos enciklopedijoje, bet remiantis naujausiais šaltiniais, skelbiama, kad Baisogalos vardas pirmą kartą paminėtas Didžiojo kunigaikščio Žemaitijos surašyme dvejais metais anksčiau, t. y. 1537 m. Tame sąrašė nurodyti vardai ir tėvavardžiai dvidešimt keturių miestelėnų, kuriems nustatyti keturiasdešimties grašių alaus (smuklių) mokesčiai, ir dešimčiai daržininkų – po tris grašius. Pirmas sąrašė yra vaitas Petras, kuriam už prekybą alumi ir midumi uždėtas aštuoniasdešimties grašių mokestis, bet nuo tos prievolės, kadangi sudegė jo namas, atleidžiamas. Ten pat nurodyti ir žemės mokesčiai priklausomai nuo jos rūšies ir ploto¹.

Matyt, tos datos ir derėtų laikytis.

Būtina pabrėžti ir tai, kad miestelio atsiradimo istorija gerokai senesnė, negu žinome iš mus pasiekusios raštijos. Tai patvirtina ir archeologų kasinėjimų duomenys, ir radiniai apylinkėje bei pačios apylinkės geografinė padėtis, kuri senovėje buvusi gerokai kitokia. Pėdsakų, kad čia gyventa senovėje, aptinkama netoli Baisogalos, už trijų kilometrų į šiaurės rytus, Piepalių piliakalnyje, baisogaliečių vadinamame kalnu. Tas nedidelis piliakalnis, vardą gavęs nuo to paties pavadinimo kaimo, kažkada, matyt, saugojęs žmones ir jų turtą nuo priešų, buvęs apsuptas natūralaus įtvirtinimo – nemažo ežerėlio. Netgi dabar tai primena klampios, pelkėtos pievos, šlapios ir liuliančios netgi vasarą. Apie piliakalnio praeitį byloja ir šalia esantys pilkapiai. Ši vieta pažymėta specialiu valstybės saugomo istorinio paminklo ženklų. Dar ir dabar tai šen, tai ten šalia minimų objektų randa-

¹ Mackavičius A. *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, Vilnius, 2003, p. 203, 204.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis.
1613 m. Braižė T. Makovskis, raizė H. Geritsas

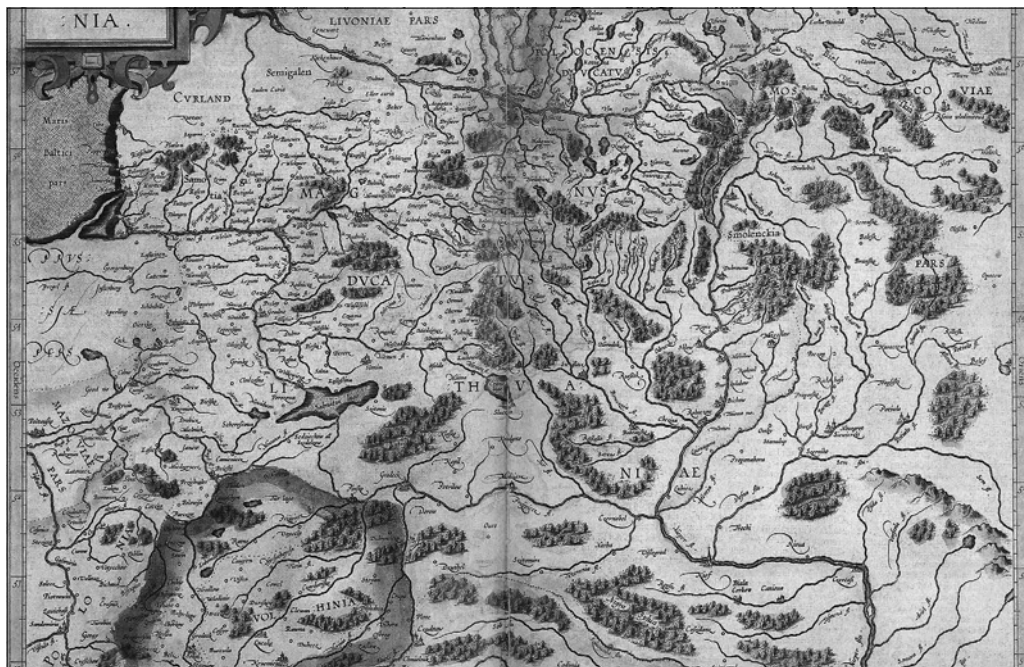
fragmentų, kurie apytikriai datuoti VIII–IX amžiais. Dalį jų galima pamatyti Baisogalos vidurinės mokyklos muziejuje.

Archeologinių paminklų Baisogalos apylinkėse yra ir daugiau. Dionizas Poška yra rašęs, kad jose yra per 200 senkapių, kurie galėtų daug pabyloti apie miestelio senovę. Pasitelkę vaizduotę ir seniausių gyventojų išikūrimo sunkiau prieinamose vietose netoli vandens patirtį, galėtume rasti keletą vietų, kuriose galėjo įsikurti pirmoji gyvenvietė. Be jau minėto Piepalių piliakalnio, tai galėjo būti vietoje dabartinių miestelio kapinių, XX a. pradžioje įkurtų natūraliame kalnelyje, dar du aiškesni objektai, kuriuose galėjo kurtis gyvenvietė, – už keturių kilometrų į pietus nuo Baisogalos Kiršino slėnyje esantis kepurės ir šalmo pavidalo 10–15 metrų aukščio kalnelis, vadinamas Biliūnų piliakalniu, ir už keturių kilometrų į pietvakarius nuo dabartinio miestelio besąs Andriūnų kaimas, kuriame du piliakalniai. Tačiau tai atskira tema, nagrinėtina archeologų, atlikus kompleksinius tyrinėjimus.

Savaip įdomus istoriniu požiūriu Baisogalos vardo paminėjimas išlikusiuose žemėlapiuose. XVII a. pradžioje, 1613 m., T. Makovskio braižytame ir Mikalojaus Kristupo Radvilos (Našlaitėlio) iniciatyva Amsterdame išleistame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapyje randame ir Baisogalos vardą (*Bojsagola*), kuris pažymėtas ženklų *Pagus cum domo nobilis* (kaimas prie dvaro), *Civitas judicialis vel ubi causie Nobilium disceptantur*. Šiame pirmame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viduramžių žemėlapyje pažymėta gyvenvietė – kaimas prie dvaro – atitinka dabartinę Baisogalos miestelio geografinę padėtį: esantis Kiršino upės dešiniajame krante, nutolęs 42 kilometrus į šiaurės vakarus nuo Kėdainių ir 13 km atstumu nuo Šeduvės. Iki mūsų dienų, deja, neišliko žinių, kurioje vietoje buvo pastatyti ir kokie buvo dvaro pastatai, nežinoma, kur tiksliai buvo pirmoji gyvenvietė, nors aišku, kad jos užuomazgos susiformavo gerokai anksčiau, nei buvo įkurtas pirmasis dvaras. Anot įvairių šaltinių, pirmieji dvarai Lietuvoje kūrėsi XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje, įvedus krikščionybę.

Žemėlapis, kuriame pirmą kartą randame Baisogalos vardą, nors oficialiai išleistas 1613 m., bet pradėtas rengti anksčiau, 1590 m. Tai duoda pagrindą teigti, kad jame minimi miestelių ir kaimų pavadinimai buvo fiksuoti 1590 m. ar net anksčiau. Vėlgi, keista, 1595 m. išleistame G. Merkatoriaus žemėlapyje Baisogalos vardo nėra, nors tų dviejų žemėlapių rengimo ir išleidimo datos labai artimos. Tuo tarpu G. Merkatoriaus žemėlapyje minimi Krekenavės, Ramýgalos, Naujámiesčio miesteliai, esantys už 30–40 km nuo Baisogalos. Tai paaiškinama, matyt, tuo, kad šie miesteliai išsidėstę šalia Nevėžio, kuris, tikėtina, galėjo būti viena iš svarbesnių transporto arterijų.

Miestelio pavadinimo kilmė apipinta įvairiausiais padavimais, pasakojimais, spėjimais. Jie daugiausia siejami su baisumais (Baisogala – baisumų vieta), kurių teko patirti šiose apylinkėse, dažniausiai tankiose giriose, neprašytiems vokiškų ordinų riteriams, grobuoniškų tikslų turėjusiems švedams, miškuose siautėjusiems plėšikams. Tačiau šie pasakojimai neturi realaus pagrindo. Jeigu čia būtų vykę dideli mūšiai su kryžiuočiais, jų metraštininkai to nebūtų užmiršę. Švedų žygiai į Lietuvą vyko XVII–XVIII a., o miestelis šį vardą turėjo gerokai anksčiau. Neturi pagrindo ir lenkiška pavadinimo kilmės versija, kurią skleidė šiose apylinkėse gyvenę, save laikę bajorų palikuonimis žmonės, ilgą laiką kalbėję lenkiškai. Anot jų, Baisogalos vardas kilęs nuo vietovės, kuri buvusi labai skurdi, tad ji vadinta lenkiškai *bosa* – basa, *gola* – plika, nuoga.

Nemaža vietos savo monografijoje „Baisogalos parapijos istorija“ skyręs Baisogalos pavadinimo kilmei, kan. B. Vaišnora rašė:

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis. 1595 m. Sudarė G. Merkatorius

„Kaip ši vietovė vadinta senovėje ir koks buvo pirminis joje besikuriančio miestelio vardas, nelengva nustatyti. Net ir oficialus karaliaus Žygimanto raštas iš 1539 m. čia steigiamos parapijos reikalu neturi vienodo, nusistovėjusio to miestelio pavadinimo. Tas dokumentas, tiesa, mini net tris kartus šio miestelio ir jame kuriamos parapijos vardą, bet kiekvieną kartą jį rašo skirtingai: Belsagola, Belzagola, Bolsagola“².

Kalbininkas profesorius Aleksandras Vanagas, tyrinėjęs Lietuvos vietovardžių kilmę ir reikšmę, užfiksavo keletą įvairių *Baisogalos* užrašymo variantų. Jo teigimu, „istoriniai užrašymai, nors truputį ir įvairuoja, bet apskritai patvirtina gyvosios kalbos lytį. (...) *Baisogala* – sudurtinis vietovardis su jungiamuoju balsiu *o* padarytas iš *bais-* ir *-gala*. Antrojo sando kilmė aiškesnė – jis siejamas su liet. *galas*, „pabaiga, kraštas“. Pirmasis sandas *bais-* abejonių kelia ta prasme, kad kai kurie kiti panašios darybos sudurtiniai vietovardžiai turi asmenvardinį pirmąjį sandą: Daukšiogala: Daukša, Daukšas, Daukšys, Gerdžiogla: Gerdžius, Vytogala: Vytas ir t. t. (...) pirminė *Baisogalos* reikšmė būtų „baisi, baisumo vieta, kraštas, pakraštys“³.

Dar ir šiandien neretai tenka girdėti ar matyti netaisyklingai vartojamą miestelio pavadinimą, kai rašoma ar tariama *Baisiogala*. Tuo klausimu 1936 m. rašęs profesorius Antanas Salys trum-

² Vaišnora B. *Baisogalos parapijos istorijos (rankraštis)*, 1952–1956, p. 1.

³ Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 2004, p. 34.

pai ir konkrečiai atsakė į klausimą *Baisogala* ar *Baisiogala*. „Žmonių ši vietovė vadinama *Baisogala*. Kietą s rodo XVI a. Бойсакгола. *Baisiogala* gudiškai būtų rašę Бойсякгола. Taigi rašytina, sakytina *Baisogala*“⁴.

Gyvenvietė išikūrusi ir išaugusi prie dvaro, tad ir jos istorija neatsiejama nuo dvaro istorijos. Baisogalos dvaras yra vienas iš seniausiųjų apylinkės dvarų, priklausiusių Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Bet apie jį, o kartu ir miestelio istoriją – išsamiau kituose šios monografijos straipsniuose.

⁴ Salys A. Klausimų kraitelė, *Gimtoji kalba*, 1936, 3 sąs., p. 42.

Baisogalos dvaras

Romualdas Budrys

Baisogalos gyvenvietė ir nemaži jos apylinkių žemių bei miškų plotai administraciniu atžvilgiu priklausė Veliuonės pavietui, buvusiam Žemaičių kunigaikštijos rytinės dalies administraciniam vienetui. Gausūs archeologiniai radiniai ir šalia Baisogalos esantys piliakalniai bei pilkapynai liudija, kad šioje vietovėje turtingos gyvenvietės būta dar prieš Lietuvos valstybės susidarymą.

XVI a. rašytiniuose šaltiniuose Baisogalos gyvenvietė ir šalia jos esantis dvaras minimi jau kaip valdovo valda. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Senojo iniciatyva ir lėšomis 1539 m. Baisogaloje pastatyta ir pašventinta pirmoji bažnyčia. Jos išlaikymui iš valdovo dvaro žemių didysis kunigaikštis paskyrė net 50 valakų. Parapijos įkūrimas turėjo lemiamą reikšmę Baisogalos dvaro ir šalia jo esančios gyvenvietės plėtrai. Ekonominiu atžvilgiu labai palanki buvo ir geografinė Baisogalos padėtis: senieji prekybos ir susisiekimo keliai, jungiantys Rygos miestą su Kaunu ir Gardinu, ėjo per Pāsvalį, Šėduvą, Kėdāinius ir toliau. Ties Baisogala tie senieji keliai šakojosi: antrasis labai svarbus prekybinių ryšių kelias nuo Baisogalos suko į Griñkiškį, Rasėinius, o ties Geļgaudiškiu kirtęs Nėmuną, jis vedė iki pat Karaliūčiaus. Tokiu būdu Baisogalos dvaro ir jo apylinkių žemėse užauginti grūdai ir linai, taip pat mediena ir jos gaminiai, sumedžiotų žvėrių kailiai, kaip paklausios tuometinės Europos rinkoje prekės, galėdavo nesunkiai pasiekti stambius Rygos ir Karaliūčiaus prekybinius centrus.

Siekdamas gauti daugiau pajamų didžiojo kunigaikščio rūmų poreikiams, Žygimantas Senasis savo valdomų dvarų urėdininkams siuntė nurodymus skirti dirbamasias dvaro žemes vietas gyventojams už atodirbių rentą. Tokiu būdu ir Baisogalos dvaro žemėse dar prieš XVI a. vidurį pradėjo išsigalėti lažas. Tolesnė Baisogalos dvaro ir jos apylinkių žemių reforma tęsėsi valdant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Žygimantui Augustui. Įgyvendinant valakų reformos nuostatus apie 1558 m., kaip minima archyvuose šaltiniuose, visuose Veliuonos pavieto valdovo dvaruose, tarp jų ir Baisogalos dvaro žemėse, buvo permatuojami ir

Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis. Jo iniciatyva 1539 m. Baisogaloje pastatyta ir pašventinta pirmoji bažnyčia. Polska jei dzieji i kultura, W., t. 1–3

Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. Jam valdant Baisogalos žemėse buvo permatuoti visi dirbamos žemės plotai ir revizuoti miškai. Polska jei dzieji i kultura, W., t. 1–3

revizuojami visi dirbami plotai ir dvarui priklausantys miškai. Kad būtų patogiau naudoti paklausia miško medžiagą ir kitus iš medienos pagamintus produktus (degutą bei pelenus), dvaro miškuose buvo tiesiami keliai ir statomi tiltai. Kirtimų plotuose, kur geresnė žemė, buvo įkurdinamos naujos kirtėjų gyvenvietės ir steigiami dvaro palivarkai. Nemaži dvarui priklausę miškų plotai buvo paliekami ir medžioklės ūkiui, davusiam tuo metu nemažai pajamų.

Dar XVI a. pabaigoje Baisogalos dvaras, kaip pelninga valda, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Vazos privilegija buvo perduoti valdyti Lietuvos valstybei nusipelnusiems didikams. Tų valdytojų buvo nemažai, tad paminėtini patys žymiausi, kurie stiprino Baisogalos dvaro ūkį arba turėjo įtakos tolesnei dvaro ir apylinkės raidai.

Iki XVII a. pradžios Baisogalos dvarą valdė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis maršalka Kristupas Mikalojus Dorohostaiskis, vienas iš Lietuvos didikų, 1575 m. baigęs Freiburgo universitetą, turėjęs didelę įtaką valstybės politikai, kariniam, kultūriniam ir ūkiniam gyvenimui. Po jo mirties nuo 1615 m. spalio 11 d. Lietuvos ir Lenkijos valdovo Žygimanto Vazos privilegija Veliuonos ir Baisogalos dvarų valdos buvo perduotos legendiniam Salaspilio mūšio laimėtojiui, garsiam Lietuvos karvedžiui ir valstybininkui, LDK didžiajam etmonui, Vilniaus vaivada, Žemaitijos seniūnui grafui Jonui Karoliui Chodkevičiui. Po jo mirties 1621 m. lapkričio 13 d. privilegija šias valdas perima kitas labai įtakingas valstybės didikas – LDK pakancleris, vėliau – kancleris kunigaikštis Albrechtas Stanislovas Radvila. Naujasis Baisogalos žemių valdytojas pasirūpino iš valdovo gauti privilegiją (1636 m. kovo 15 d.), kuri suteikė Baisogalai miestelio su turgumi ir prekymečiais statusą. Deja, šios privilegijos originalas per XVIII a. karus žuvo, ji minima tik kituose dokumentuose, kaip ir 1677 m. paminėta pirmoji parapinė mokykla.

LDK didysis maršalka Kristupas Mikalojus Dorohostaiskis, nuo XVII a. pradžios valdęs Baisogalos dvarą

Garsusis LDK karvedys ir valstybininkas, Žemaitijos seniūnas grafas Jonas Karolis Chodkevičius – Baisogalos dvaro valdytojas

LDK kancleris Albrechtas Stanislovas Radvila, Baisogalos žemių valdytojas

Polska jej dzieji i kultura, W., t. 1–3

Kaip liudija daugelis rašytinių šaltinių, Baisogalos dvaras ir besikuriantis šalia jo miestelis iki XVII a. vidurio gyveno ekonominio klestėjimo laikotarpi, kuris tęsėsi iki švedų ir rusų kariuomenių invazijų į Lietuvą.

1655 m. liepos mėnesį senuoju Rygos keliu nuo Pasvalio per Šeduvą į Baisogalą atžygiavo švedų kariuomenė: apie 12 000 pėstininkų ir 6 500 gerai ginkluotų raitelių, kurie negailestingai nusiaubė dvarą ir terorizavo apylinkių gyventojus. Buvo atimtos maisto atsargos, grobiami gyvuliai ir naikinamas kitas žmonių turtas. Vėliau ši armija iš Baisogalos patraukė į Veliuoną, Gelgaudiškį ir, senuoju prekybos traktu persikėlus per Nemuną, nužygiavo Virbailio ir Augustavo kryptimi. Karo veiksmams persikėlus į Lenkijos žemes, tą pačių metų spalio 20 d. Lietuvos didysis etmonas bei Vilniaus vaivada kunigaikštis Jonušas Radvila su daugybe Lietuvos didikų ir bajorų Kėdainiuose pasirašė su švedais sutartį, kurios pagrindu švedų kariuomenės štabas įsikūrė Šiauliuosė, o visa likusi kariuomenė buvo paskirstyta po įvairias Žemaitijos seniūnijas.

Nemažas švedų kariuomenės būrys įsikūrė Baisogalos dvare. Saugodamas ir kontroliuodamas apylinkės susisiekimo kelius, jis ir toliau alino apylinkės gyventojus. Neištverę žiaurumų vietos gyventojai sukilo prieš švedų įgulas. Tas sukilimas labai greitai išsiplėtė ir apėmė beveik visą Žemaitiją. Mūšiuose su sukilėliais dauguma švedų karių žuvo ir tik jų likučiai spėjo pasitraukti. Net iki XX a. pradžios išliko senųjų gyventojų pasakojimų apie daugelį Baisogalos apylinkėse išlikusių švedkapių ir kitas su šiais įvykiais susijusias vietas.

Praėjo keli dešimtmečiai, kol buvo atkurtas karų suniokotas Baisogalos dvaras, atsigavo gyventojai. 1700 m. vėl ištiko nauja neganda: nuo Raseinių į Baisogalą atžygiavo nauja svetimšalių kariauna. Šį kartą saksų kariauna, kuri, baisogalių laimei, ilgiau neužtruko ir nuskubėjo į Livonijos žemes. Tačiau saksai 1701 m. Livonijoje pralaimėjo stipresnei švedų kariuomenei ir jos likučiai per Šeduvą vėl pasiekė Baisogalą. Šį kartą be kontribucijų Baisogalos gyventojai nebeišsipirko. Bet tuo baisogalių nelaimės dar nesibaigė, nes kitais metais Švedijos karalius Karolis XII su didžiule savo kariauna traukė per Baisogalos žemes. Radęs visai nuskurdintus vietos gyventojus, ilgiau nesustodamas nužygiavo į Kėdainius ir Kauną. 1702 m. balandžio 5 d. švedai užėmė ir Vilnių.

Šiaurės karo pasekmės Baisogalos dvaro, miestelio ir apylinkių gyventojams buvo tiesiog katastrofiškos. Greta 1654–1687 m. karo veiksmų ir 1700–1721 m. karinių operacijų ištiko dar didesnės nelaimės: 1709–1711 m. išplito bado ir po to maro epidemija, kurios metu dvaro ir miestelio gyvenvietė visiškai ištuštėjo. Gyventojų likučiai, gelbėdamiesi nuo bado ir maro epidemijos, pasitraukė į atokesnes miškų gyvenvietes. Didžiuliai dirbamos žemės plotai buvo visiškai apleisti ir ilgainiui apaugo krūmais ir miškais. Sunyko senieji keliai, smuko krašto ūkis. Pagal to meto statistinius duomenis Baisogaloje buvo gyvenama vos kas kelintame nuskurdusiame kieme. Tik XVIII a. pabaigoje, Baisogalos dvarą valdant Lietuvos ir Lenkijos valdovo giminaičiui kunigaikščiui Juozapui Poniatovskiui, gyvenimas vėl ėmė atgyti, iš apylinkių į Baisogalos gyvenvietę ėmė keltis daugiau šeimų. 1780 m. birželio 1 d. privilegija Baisogala vėl atgavo turgaus ir prekymečių teises. Kunigaikščio J. Poniatovskio iniciatyva Baisogaloje buvo suprojektuota ir pradėta kurti nauja dvaro sodyba: iškasti tvenkiniai, supiltas paaukštintas žemės pylimas naujųjų rūmų statybai. Pa-

stačius pirmąją Baisogalos dvaro plytinę, pradėtas statyti mūrinis dvaro ansamblis, sodinamas parkas ir dvaro sodai. Tuo metu šalia parko buvo pastatytas olandiško tipo mūrinis vėjo malūnas, kuris po kelių nežymių pakeitimų išliko iki mūsų dienų. Senas medinis dvaro pastatas buvo panaudotas dvaro smuklei. 1793 m. pradėjo veikti dvaro lentpjūvė ir pirmoji spirito varykla. Dvaro turto surašymo senieji iliustraciniai dokumentai liudija, kad Baisogaloje ir jos apylinkėse nuo 1765 iki 1789 m. žemės renta buvo išaugusi net 5 kartus, bet išaugintų žemės ūkio produktų kainos tepadidėjo vos dvigubai. Šiai neteisybei baisogaliai pasipriešino, reikalaudami sumažinti činšą bei priverstinį degtinės pirkimą. Prasidėjusiam vietos gyventojų bruzdėjimui malšinti į Baisogalos dvarą buvo iškvieštas net kariuomenės dalinys. Ta proga karalius ir didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas, gindamas savo giminaitį dvaro savininką, 1777 m. kovo 8 d. raštu pavedė Veliuonos seniūnui nubausti nepaklusnius baisogalius.

Po trečiojo Lietuvos–Lenkijos padalijimo, kai didesnė dalis lietuvių etninių žemių pateko į Rusijos imperijos sudėtį, Baisogalos dvaro valdos kartu su Veliuonos seniūnijos dvarų žemėmis caro Pavlo I reskriptu buvo patvirtintos kunigaikščio J. Poniatovskio valdymui. Tačiau dėl politinės situacijos nestabilumo J. Poniatovskis Baisogalos dvarą valdė neilgai. Šis dvaras su visais palivarkais buvo pigiai parduotas labai turtingam ir įtakingam verslininkui Vaitiekui Puslovskui. Taigi XIX a. pradžioje Baisogalos dvaras tapo privačia valda. Po V. Puslovskio mirties jo palikuonys, nepasidalydami gausaus palikimo, Baisogalos dvarą nutarė parduoti. Jį nupirko Dotnuvos dvarininko Adomo Krapovickio brolis Eustachijus, kuris šį turtą valdė iki 1830 m. ir savo ruožtu labai pelningai pardavė buvusiam imperatoriaus Napoleono Bonaparto armijos pulkininkui, Raguvėlės ir Palėvenės dvaro savininkui Juozapui Komarui. O E. Krapovickis už gautus pinigus išigijo netoli Gudžiūnų esantį Terėspolio dvarą, kuriame įsikurdamas pasistatė gražius dvaro rūmus, įveisė puikų parką su kelių alėjomis. Jų likučiai išlikę iki mūsų dienų.

Turtais garsėjusi dvarininkų Komarų giminė LDK buvo žinoma daugiau kaip tris šimtus metų. Remiantis paskutinio Komaro giminės palikuonio Bogdano Komaro (1884–1962) sudarytais giminės genealoginio medžio duomenimis, žinoma, kad Palėvenės dvaro savininkas Mikalojus Komaras 1744 m. surašytu testamentu savo valdomus dvarus padalijo sūnams Ignui ir Antanui. Antanas Komaras paveldėjo Ra-

Kunigaikštis Juozapas Poniatovskis, pirmasis mūrinio Baisogalos dvaro statytojas. Polska jei dzieji i kultura, W., t. 1–3

Vaitiekus Puslovskis, itakingas verslininkas, faktiškai pirmasis privataus Baisogalos dvaro savininkas. Polska jei dzieji i kultura, W., t. 1–3

guvėlės ir Palėvenės dvarus, kuriuos savo ruožtu paliko savo sūnui Juozapui Komarui. Jis per vedības dar gavo kraičio Ūnuškio ir Panemunėlio (prie Nemunėlio) dvarų valdas. 1830 m., kaip žinoma, J. Komaras dar nusipirko ir Baisogalos dvarą su visais palivarkais. Vėliau šį nemažą turtą Juozapas Komaras taip pat padalijo savo sūnams: vyriausiajam Teofilui (1800–1861) paskyrė Ūnuškio ir Panemunėlio dvarus, Vladislovui (1810–1896) – Baisogalą su palivarkais, o jauniausiajam Konstantinui (1813–1880) paliko šeimos majoratą – Raguvėlės dvarą ir Palėvenės valdas.

Tokiu būdu Baisogalos dvaro savininku tapo Panevėžio pavieto bajorų maršalka Vladislovas Komaras. Tik po vedybų su Kotryna Zajančkauskaite jis pastoviai įsikūrė Baisogaloje.

Mūriniai Baisogalos rūmai, pradėti statyti kunigaikščio J. Poniatovskio laikais, spėjama, prižiūrint valdovo dvaro architektui Dominykui Merliniui, naujojo dvaro savininko poreikių netenkino. Tolesnei rūmų ansamblio statybai jis pasikvietė Peterburgo dailės akademijos absolventą Tadeušą Rostvorovskį, kuris čia sėkmingai pritaikė peterburgiško ampyro stiliaus rūmų architektūros formas ir struktūrą. Vėliau sukurtame Baisogalos dvaro rūmų plano piešinyje jo autorius V. Sobianskis šviesesniu tonu aiškiai išskyrė senąsias rūmų sienas, o Vladislovo Komaro pristatytus rytinį ir vakarinį korpusus paryškino tamsesniu tonu (žr. il.). Tuo metu, plečiant rūmų ansamblio statybą, buvo pastatytas šiltnamis, sargo namelis ir kiti ūkiniai dvaro pastatai. Tai užfiksuota išlikusiame žinomo keliautojo ir dailininko Napoleono Ordos 1875 m. piešinyje.

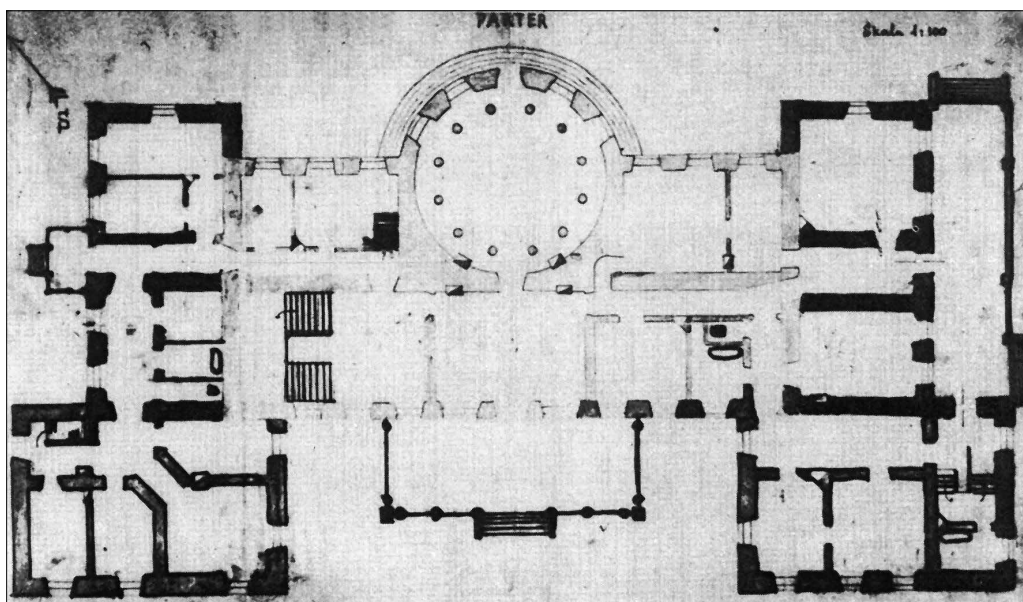
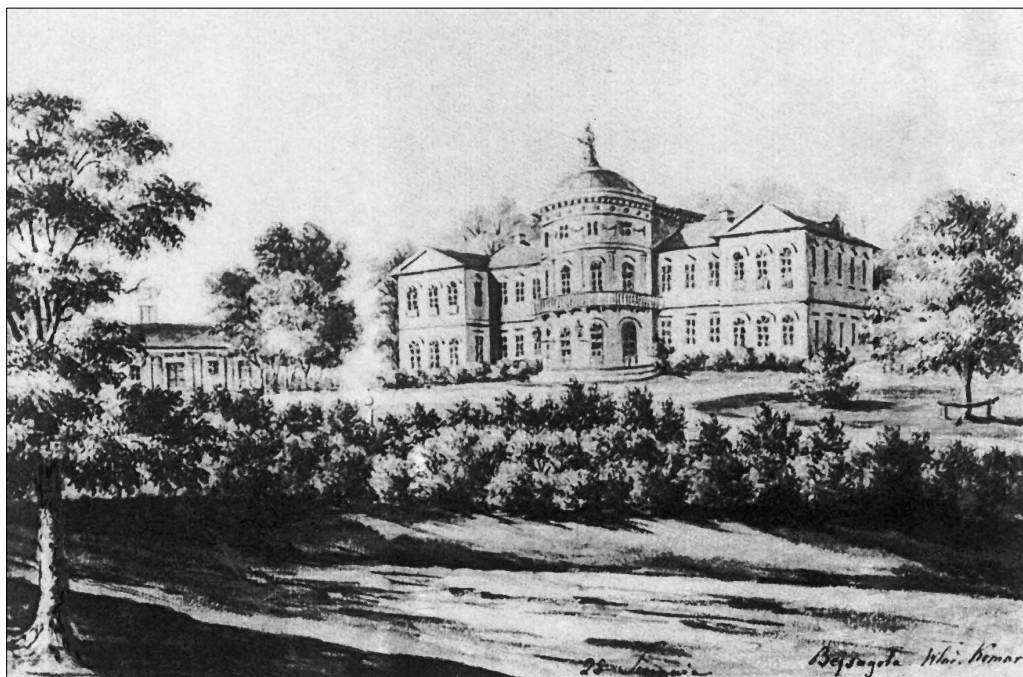
Plėsdamas dvaro rūmų statybą, architektas T. Rostvorovkis pakeitė ir rūmų vidaus struktūrą: buvusį pirmojo aukšto rotondinį saloną jis pavertė vestibuliu, perkeldamas centrinį rūmų įėjimą iš buvusio parterio pusės, o centrinius rūmų laiptus į antrąjį aukštą nukėlė į šonines patalpas. Taip priešais rūmus esantis ovalus parteris ir jį supančios buvusios oficinios tapo fasadine rūmų dalimi, o anksčiau buvęs centrinis įėjimas užstatytas didžiuliu balkonu, kurio apačioje suprojektuota erdvi, balduradomis papuošta veranda.

Reprezentacinę rūmų vidaus dalį sudaro antrojo aukšto rotondinė salė ir iš abiejų pusių ją supančios anfiladinės salės. Rūmų statyba dar tęsėsi ir 1890–1892 m., kai antroji Vladislovo Komaro žmona Ona padidino vakarų korpuso rūmų sparną, o jos sūnus Vladislovas, paskutinis Baisogalos dvaro savininkas, 1911 m. priešingoje rūmų pusėje, rytiniame korpuse, pristatė simetrišką sparną. Todėl puošniausią išvaizdą Baisogalos dvaro rūmai įgijo tik 1912 m., kai ši rezidencija su parku ir ūkiniais pastatais tapo didžiausiu ir puošniausiu dvaro rūmų ansambliu visame Baisogalos valsčiuje.

Lenkijos mokslų akademijos institute Varšuvoje yra saugomi paskutinės Baisogalos dvaro savininkės Rožės Komarienės ir jos dukros Marijos Komaraitės-Sobianskos prisiminimų rankraščiai. Remiantis tais tekstais galima sužinoti apie rūmų

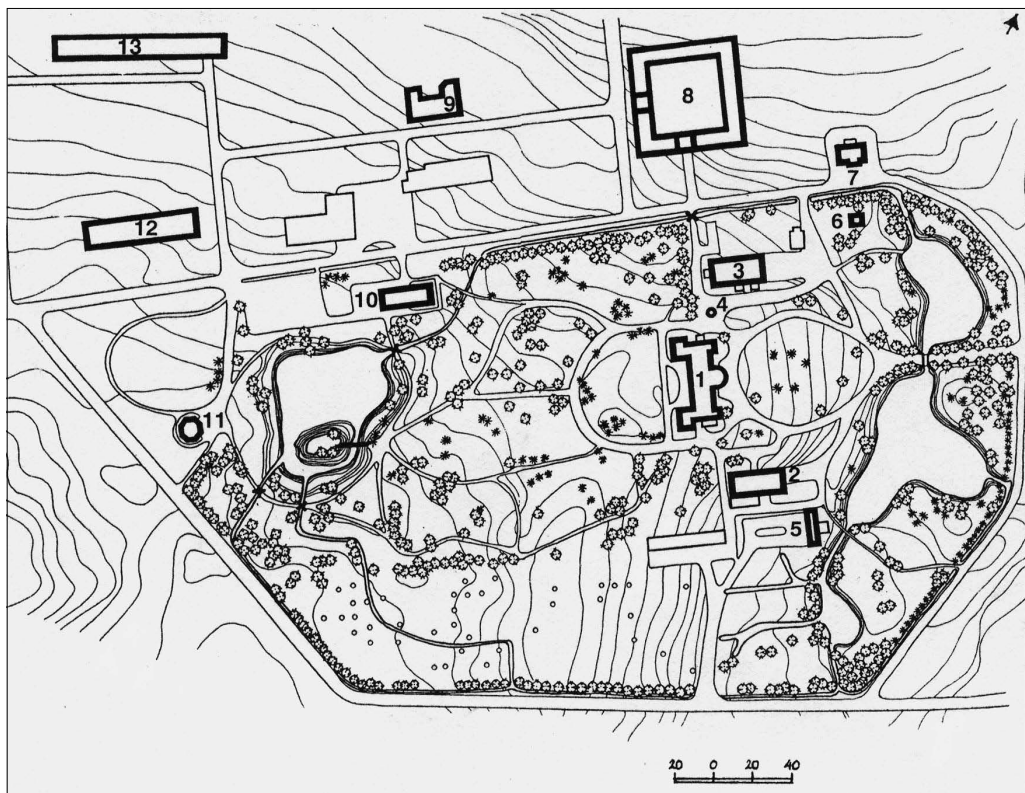
Dvarininkas Vladislavas Komaras (1810–1896), Panevėžio pavieto bajorų maršalka, pirmasis pastoviai gyvenęs Baisogalos dvaro savininkas, Baisogalos naujosios bažnyčios fundatorius. Polski Słownik biograficzny, Krakow, 1949

Dailininko Napoleono Ordos Baisogalos dvaro piešinys. 1875 m.

M. Komaraitės vyro V. Sobianskio Baisogalos dvaro centrinių rūmų planas, kuriame šviesesniu tonu pažymėtos senųjų rūmų sienos. Statytas J. Poniatovskio laikais

R. Aftanazy. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej, t. 3, p. 175–180

Baisogalos dvare (iš kairės): antras ir trečias – Komarai, ketvirtas – Aleksandras Tiškevičius iš Kretingos. 1935 m. Iš KVDKM archyvo

Baisogalos dvaro sodybos planas. Iš: Lietuvos architektūros istorija, V., 2000, t. 3, p. 53 (ASI, b. 193)

gyvenimą iki Pirmojo pasaulinio karo ir juose buvusius meno turtus. Pasak R. Komarienės, pirmojo rūmų aukšto patalpos daugiausia buvo skirtos administraciniams ir ūkio poreikiams bei tarnautojų kambariams. Centriniai puošnūs ažuoliniai laiptai į antrąjį aukštą, grakštūs medžio paneliai ir dauguma rūmų baldų buvo užsakyti ir pagaminti Dotnuvos baldų dirbtuvėje „Becker-Dotnowo“, kurioje dirbo žymūs to meto baldžiai, atvykę iš Dancigo ir Karaliaučiaus.

Visos antrojo aukšto rūmų patalpos buvo naujojos dvaro šeimininkų. Vertingų dailės kūrinių Baisogalos dvaro rūmuose, pasak savininkų užrašų, būta palyginti nedaug. Antrojo aukšto vestibulyje buvo nedidelė paveikslų galerija, daugiausia Vilniaus meno mokyklos auklėtinių kūriniai, valgomosios sienos puošė giminės portretai, reprezentaciniuose kambariuose buvo vertingų kilimų ir veidrodžių. V. Komaras labai mėgo puošnius laikrodžius, bronzines skulptūreles bei grakščias žvakides, kurių iki Pirmojo pasaulinio karo rūmuose buvo gana daug. Valgomosios sieninėse spintose buvo saugomi vertingi porceliano ir sidabro servizai, puošti Komarų ir Zajančkauškų giminės herbais. Rūmuose buvo ne-gausi biblioteka ir šeimos archyvas.

1915 m., artėjant rusų–vokiečių karo frontui, visi vertingiausi rūmuose buvę meno kūriniai, biblioteka ir archyvas buvo skubiai supakuoti į dėžes ir evakuoti į Smolenską. 1919 m. Rusijoje prasidėjus pilietiniam karui ir po to ėjusiai valstybės suirutei Komarai pasitraukė į Kaukazą, o visi išgabenti turtai Smolenske negrįžtamai pražuvo.

Patys Baisogalos rūmai Pirmojo pasaulinio karo metais irgi nukentėjo: rotondinio rūmų rizalito kupolą puošusi šv. arkangelo Mykolo skulptūra okupacinės vokiečių kariuomenės buvo nugriauta ir sunaikinta, nusiaubtos ir rūmų vidaus patalpos. Po vokiečių kariuomenės atsitraukimo buvo suniokotos puošnios rūmų krosnys ir marmuro židiniai, neišliko rotondinės salės kupolo plafoną puošusios mitologinio turinio freskos.

Iš Kaukazo sugrįžę dvaro savininkai 1921 m. pradėjo rūmus remontuoti, bet ankstesnio vidaus puošnumo ir aplinkos žavesio jau nesugebėjo atkurti.

Lietuvos valstybei atkūrus nepriklausomybę ir vykdant žemės reformos įstatymą, didžioji dalis Baisogalos dvaro žemių buvo nusavinta, tačiau vėliau, 1927 m., Lietuvos vyriausybė, atsižvelgdama į tai, kad Komaro dvare iki Pirmojo pasaulinio karo veikė gerai tvarkoma veislinių gyvulių bandymo stotis, davusi kraštui nemažą naudą, leido V. Komarui lengvatinėmis sąlygomis išsinuomoti iš valstybės iki 1 000 ha dirbamos žemės, kad ir toliau būtų plėtojamas veislinių gyvulių auginimas. Be to, sudarius sutartį su Lietuvos žemės ūkio akademija, dvaro savininkas išsipareigojo sudaryti sąlygas studentams atlikti gamybinę mokymo praktiką jo valdomame ūkyje. Savo ruožtu kaip pavyzdingas ūkininkas ir gabus agronomas V. Komaras, sumaniai naudodamas pažangius agronomijos mokslo metodus, savo dvarą pavertė pavyzdiniu, reprezentaciniu ūkiu visoje Kėdainių apskrityje.

Marija Komaraitė-Sobianska, paskutinioji Baisogalos dvaro savininkė. Iš kn. „Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyventojai“, 2000, p. 99

*Pirmasis traktorius
Baisogalos dvare.
1912 m.
„Rocznik wsi polskiej“,
1913, Warszawa*

Sovietų Sąjungai aneksavus Lietuvą 1940 m., Baisogalos dvarą ištiko toks pat likimas kaip ir visus Lietuvos stambius ūkius: V. Komaras buvo areštuotas ir vėliau išstremtas į Pietų Sibiro Barnaulo sritį, kur 1941 m. lapkričio 16 d. mirė. Dvarininko šeima spėjo pasitraukti į Kauną. Vėliau Rožė Komarienė su dukra Marija, padedant giminėms Voroneckiams, emigravo į Lenkiją. R. Komarienė mirė Lenkijoje 1962 m.

Tuo ir baigėsi keturių šimtų metų Baisogalos dvaro istorija. Vėliau buvusio dvaro rūmais ir jų žemėmis naudojosi jau kiti šeimininkai: nuo 1940 m. tarybinis ūkis, vokiečių okupacijos metais paskirti nacių administratoriai, o po karo didžiąją dvaro rūmų dalį buvo užėmusi Baisogalos progimnazija, vėliau – vidurinė mokykla, kurioje ir šių eilučių autoriui teko mokytis. Vidurinei mokyklai išsikėlus į naujas patalpas, į dvaro rūmus buvo atkeltas Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutas, bet tai jau kito straipsnio tema.

Naudoti šaltiniai ir literatūra

1. Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1992 (2 leidimas).
2. Askenazy S. *Ksiązę Józef Poniatowski*, Poznań, 1913.
3. Dundulis B. *Švedų feodalų įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a.*, Vilnius, 1977.
4. Goštautas J. *Ponas Teisėjaitis arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, Vilnius, 1967.
5. Kryževičius V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai XVI–XVIII a.*, Vilnius, 1981.
6. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 3, Vilnius, 2000.
7. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W., t. 15, Warszawa, 1900.
8. Vaitulevičienė E. *Buv. Baisogalos dvaro, parko ir pastatų istorinė medžiaga ir fotofiksacija*, PRI archyvas, f. 5, b. 680.
9. Čerbulėnas K. *Baisogalos ansamblis, Statyba ir architektūra*, nr. 12, 1976.

Baisogalos geležinkelio stotis 1871–1940 metais

Liubomiras Viktoras Žeimantas

*Baisogalos
geležinkelio stotis.
Iš Lino Balčiūno
albumo*

1871 m. rugsėjo 4 d. viešam eismui atidaryta Liepojos (nuo 1877 m. Liepójos–Romnų) geležinkelio Baisógalos geležinkelio III klasės stotis. Naujoji stotis gavo pavadinimą nuo bažnytkaimio, esančio už dviejų km nuo jos. 1882 m. bažnytkaimyje gyveno 44 bajorų, 2 dvasininkų, 591 miestiečių ir 166 valstiečių luomo asmenys. Tada bažnytkaimyje buvo 57 namai¹.

Stotis paskatino žmones kurtis prie jos. Taip susiformavo stoties gyvenvietė, kurioje Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse jau buvo apie 30 namų, kelios krautuvės, lėptpjūvė². Čia 1913 m. dirbo geležinkelio trečio kelių ruožo 20 nuovada³.

1905 m. stočiai, be pagrindinio, priklausė 2,398 varsto kelio, iš kurio 0,719 varsto buvo skirta prasilenkimui. Geležinkelio nusavintoje žemėje prie stoties tuomet jau buvo 459,79 s² grįstų kelių ir kiemų. Stoties administracija dirbo mūriniame keleivių name, kurio grindų plotas sudarė 79,26 s² (stogas – 95,50 s², sienos – 164,10 s², jis buvo šildomas 12 krosnių). Prie keleivių namo buvo įrengta 5,92 s² ledainė.

Stotis jungėsi su aplinkinėmis 4 telegrafo laidais, turėjo 1 telegrafo aparatą. Prie keleivių namo buvo 2 peronai. Pirmasis 107,73 s², antrasis tarp bėgių – 42,50 s². Keleiviams aptarnauti stotyje buvo 3,65 s² medinis WC pastatas (stogas – 11,23 s², 1 krosnis). Peronus juosė 46,60 s ilgio tvora.

Krovos darbams stotis turėjo 45,86 s² dengtą ir 12,13 s² atvirą platformą, 12,53 s² medinį pakhausą. Taip tuomet vadinti krovinių (prekių) sandėliai. Jo stogo apimtis 25,16 s², sienų – 39,33 s². Baisogaloje 1905 m. buvo 4, statistikų įskaitytos į 10–30, 50–75 (dvejos) ir 150–175 pūdų grupes, svarstyklės.

Stoties eismo ūkį sudarė 6 iešmai su kryžmomis, 1 atrama, 2 mažos iešmininkų būdelės, 1 žalias diskas ir 2 semaforai.

Geležinkelininkams gyventi stotyje buvo 1 didelis darbininkų (tuomet vadintas *kazarme*), 2 kelio sargo ir 1 pageirintas namai, kurių bendras grindų plo-

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 378, b. s. 1880 m. b. 869, l. 63–64.

² Baisogalos stotis, *Sąsiekai*, 1927, nr. 4, p. 19.

³ LVIA, f. 931, ap. 1, b. 112, l. 247.

tas buvo 62,46 s². Šie namai buvo šildomi 13 krosnių, jų stogai dengė 134,27 s² plotą, o išorinės sienos turėjo 181,11 s². Tarnautojai naudojosi 8,68 s² pirtimi, kurią dengė 19,39 s² stogas (išorės sienų plotas – 26,64 s²).

Prie gyvenamųjų namų stovėjo 2 mediniai tvarteliai, kurių bendras plotas sudarė 13,29 s² (jų stogai dengė 20,65 s²). Geležinkelininkai naudojosi 1 šuliniu ir 1 paplavų duobe. Jų gyvenamuosius ir ūkinius pastatus juosė 229,95 s ilgio tvoros.

Stotis turėjo vandens bokštą. Vandenį pumpavo iš Kiršino (to meto statistikų vadinto Pokiršino) upelio, nuo kurio buvo iškastas 2,716 varsto griovys. Vandentiekis turėjo 5,22 s² ploto pastatą. Jame stovėjo paprastas garo mašinos sukamas siurblys. Vanduo keltas į 5,92 s aukštį. Mūrinis vandens bokštas turėjo 2 793,00 kv. pėdų rezervuarą. Vandentiekio sistema naudojo 5 colių 228,73 s, 1,5 colio 21,85 s ir 1 colio 6,15 s ilgio vamzdžius⁴.

Stoties ugniagesybos inventorių 1905 m. sudarė siurblys, po du laužtuvus, kirvius, kartis su kabliais, statinės, 3 kibirai, 4 medinės rėčkos ir kopėčios⁵.

Stotyje įregistruotas 1912 m. gruodžio 3 d. įvykis, kai prekinis traukinys paliko stovėti savo sąstato 9 vagonus⁶.

1913 m. stotyje dirbo viršininkas, 3 jo padėjėjai, 5 iešmininkai ir 1 sargas⁷.

Stoties viršininkai: nuo 1886 m. – Vladislavas Zaremba, nuo 1891 m. – Albertas Bitneras, nuo 1893 m. – Sergejus Solovjovas, nuo 1894 m. – Semionas Liakmundas, nuo 1898 m. – Antanas Stankevičius, nuo 1901 m. – Aleksandras Jemeljanovas, nuo 1902 m. – Konstantinas Jesanlovas, nuo 1906 m. – Zenonas Savickis, nuo 1907 m. – Josifas Žvinklevičius, nuo 1911 m. – Ivanas Čebotaris. Iš žandarų dokumentų žinome, kad 1913 m. birželio 19 d. stočiai vadovavo Aleksandras Pozdnejevas. Iš Kauno gubernijos metinės knygos aiškėja, kad nuo 1914 m. iki kaizerinės okupacijos stočiai vadovavo Jakovas Zankovičius⁸. Stotyje dirbo viršininko padėjėjas, keli iešmininkai, sargai⁹.

Baisogalos stoties XIX a. pabaigoje krovinių mažąja skuba apyvartą parodo šie skaičiai (tūkstančiais pūdų)¹⁰.

Baisogalos stoties kroviniai mažąja skuba XIX a. pabaigoje

	Iškrauta					Pakrauta				
	1895	1896	1897	1898	1899	1895	1896	1897	1898	1899
Krovinių iš jų:	45	48	66	80	78	289	194	195	307	348
Grūdų	1	4	1	2	4	112	52	16	24	13
Valg. druskos	7	8	9	11	15					

⁴ *Otčet po eksploataciji kaznych železnych dorog za 1905 god* (toliau – *Otčet za 1905 god*), V. b., Vilnius, s. 50–55, 67–73; Tab. Va. s. 2.

⁵ *Ten pat*, Ved. Vb. s. 2.

⁶ LVIA, f. 931, ap. 1, b. 114, l. 128–129.

⁷ *Otčiot za 1913 god*, s. 528.

⁸ *Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji* (toliau bus nurodoma tik gubernijos pavadinimas ir metai, kuriems ji buvo skirta, skliaustuose – išleidimo metai, jei jie skirsis nuo knygos metų) 1887(1886),

s. 183; *Kovenskoj*, 1892(1891), s. 110; *Kovenskoj*, 1894(1893), s. 109; *Kovenskoj*, 1895(1894), s. 110; *Kovenskoj*, 1899(1898), s. 91; *Kovenskoj*, 1902(1901), s. 87; *Kovenskoj*, 1903(1902), s. 87; *Kovenskoj*, 1907(1906), s. 153; *Kovenskoj*, 1908(1907), s. 107; *Kovenskoj*, 1912(1911), s. 117; *Kovenskoj*, 1915, s. 108; LVIA, f. 931, ap. 1, b. 112, l. 226, 249–250.

⁹ LVIA, f. 931, ap. 1, b. 114, l. 129.

¹⁰ *Rossija v dorozhnom otnošeniji*, Sankt Peterburg, 1902, t. 3, s. 268, 273.

(tęsinys)

	Iškrauta					Pakrauta				
	1895	1896	1897	1898	1899	1895	1896	1897	1898	1899
Naftos, žibalo	8	9	12	13	14					
Akmens anglių	1	2								
Malkų, medienos	1	1		1	5	42	28	70	152	182

Stoties darbo XX amžiaus pradžioje rezultatai pateikiami lentelėje žemiau¹¹:

Baisogalos stoties 1903–1913 m. darbo rezultatai

	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1913	
Traukinių viet. ir tiesioginių:							4 973	
Didelės ir vidutinės skubos	2 227	1 695	1 446	1 495	2 226	2 218		
Mažosios skubos	3 563	2 684	3 871	3 425	2 645	2 450		
Keleivinių vagonų kiekis:								
Išvyko iš stoties		–	1	6	6	13	1	5
Atvyko į stotį		–	1	6	3	12	3	4
Prekinių vagonų kiekis:								
Išvyko iš stoties		1 215	239	912	1 033	1 451	1 140	1 361
Atvyko į stotį		1 315	1 016	912	1 024	1 454	1 179	1 355
Pakrauta pūdų	609 147	579 769	392 265	546 682	730 237	652 082	258 446	
Iškrauta pūdų	459 957	321 504	256 874	159 206	220 420	256 433	228 303	
Perkrauta pūdų		–	1 981	–	–	31	10 871	5 659
Parduota keleivių bilietų	10 876	9 228	9 425	10 964	11 114	11 190	14 587	
Išduota bagažo kvitų		789	697	836	849	879	949	
Siuntų kiekis (pagal kvitus):								
Išsiųsta		1 321	1 691	1 608	2 125	2 301	6 007	5 078
Gauta		1 588	1 502	1 405	1 664	1 871	1 881	9 937
Perduota telegramų:								
Asmeninių		682	287	415	472	423	347	382
Tarnybinių		16 651	10 882	8 941	1 768	3 629	3 852	1 741
Manevrinių garvežių darbas:								
Dirbo stotyje valandų		61	68	186	257	358	340	
Manevrai, varstais		305	310	930	1 285	1 790	1 700	
Teko manevrų varstų:								
Atvyk. ir išvyk. vagonui		0,15	0,17	0,38	0,62	0,61	0,73	
1 000 pakr. bei iškr. pūdų		0,40	0,38	1,40	1,82	1,88	1,85	
Kasos pajamos, rb							133 846	

1915 m. Baisogalą užėmė kaizerinės Vokietijos kariuomenė. Rusai pasitraukdami iš stoties išvarė visus riedmenis, susprogdino nemažai tiltų ir deportavo į vidines Rusijos gubernijas geležinkelių personalą. Vokiečių kariškiai vietiniais geležinkelininkais per daug nesidomėjo, geležinkeliuose tvarkėsi jų specialūs geležinkelininkų kariniai daliniai, bet ir šie specialūs kariniai daliniai Rusijoje eksploatuoti riedmenų negalėjo, nes tinka-

¹¹ *Otčet za 1905 god*, V. 7, s. 14–15; *Otčet po eksploataciji kazennyh železnych dorog za 1908 god* (toliau – *Otčet za 1908 god*), V. 7, s. 12–13; *Otčet po eksploataciji Libavo–Romenskaj železnoj dorogi za 1913 god* (toliau – *Otčet za 1913 god*), s. 730–731.

mų plačiau vėžei riedmenų mažai teturėjo, todėl kurį laiką Baisogalos stotis stovėjo apmirusi. Atgijo ji, kai kariškiai 1916 m. vasario 25 d. sutvarkė išgriautus Kaišiadorių–Šiaulių kelio tiltus, susiaurino kelio vėžę. Pertvarkius kelią iki Kaišiadorių, įrengus papildomas pralankas Šiaulių–Kėdainių vienvėžis kelias galėjo praleisti per parą iki 24 traukinių porų. Karinės vadovybės šitas paskaičiuotas traukinių kiekis netenkino, todėl armijos karo geležinkelių viršininkas dar 1915 m. gruodžio 29 d. išsako linijoje Šiauliai–Kaišiadorys pakloti antrus bėgius. 1917 m. gruodžio 15 d. antrojo kelio tiesimas buvo baigtas, ir nuo tada kelio paros traukinių pralaidumas pakilo iki 72 traukinių porų¹². Kaip intensyviai okupacinės krašto valdžios atliekamame Lietuvos turto grobstyme dalyvavo Baisogalos stotis, šiandien tiksliai nežinome. Archyvinių okupacinės kariuomenės dokumentų Lietuvoje neliko, bet esantys prie Baisogalos miškai ir geros žemės dirbė ūkininkai kokių nors ekonominių lengvatų neturėjo. Jie buvo dar intensyviau okupacinės valdžios apiplėšiami, jeigu lyginsime su skurdesnės žemės ūkininkais.

Vietos gyventojų plėšimas tęsėsi iki 1919 m. pradžios, kai Baisogala patenka į bolševikų rankas, bet 1919 m. kovo 4 d. jau jauna Lietuvos kariuomenė bolševikus iš čia išveja¹³. Geležinkelio stoties lietuviai tada neperėmė, ją administravo vokiečių kariškiai. Lietuvos geležinkeliai iš vokiečių kariuomenės ją perėmė tik 1919 m. liepos 3–4 d.¹⁴ Pasitikti pirmąjį lietuvišką traukinį čia susirinko iš apylinkių žmonių minia, bet buvo nuvilti, nes susikalbėti su traukiniu važiuosiais komisijos nariais lietuviškai jiems tada nepavyko, nes traukiniu atvykę oficialūs besikuriančios Lietuvos geležinkelių administracijos atstovai valstybinės kalbos nemokėjo. Komisijos nariai, nors kai kurie ir lietuviai, bet buvo taip nutautėję, kad gimtąja kalba bendrauti nedrįso, o ką kalbėti apie daugumą, kurią sudarė kitataučiai¹⁵.

Bermontininkų įsiveržimo į Lietuvą metu, ruošiantis jų puolimui, 1919 m. lapkričio 21–22 d. išvakarėse, čia perkelta iš Ēglainės (Latvija) Lietuvos kariuomenės geležinkelininkų kuopa. Iš čia išvyko kuopos sudarytos diversinės grupės sprogdinti kelių aplink Radviliškį bei Šiaulius. Kuopa čia išbuvo iki gruodžio 9 d. Tada išvyko į Šiaulius. Prieš išvykdamą iš Baisogalos kuopa į Kauną išsiuntė laimėtą Radviliškyje didelį karo grobį¹⁶.

Lietuvių perimta stotis gavo IV klasę¹⁷. Ji buvo stipriai nuniokota, neveikė vandentiekis¹⁸. Todėl geležinkelininkai nemažai paplušėjo tvarkydami stotį. Kai tik šiek tiek buvo stabilizuota padėtis, geležinkelių valdyba ėmėsi tvarkyti Jonavos–Radviliškio kelio stotis. Pasitelkti ir pašaliečiai, kurių vienas, Kauno rągovas M. Subockis, nepatenkintas galutiniu apmokėjimu, vėliau rašė.

„Sužinoję [...], kad skubiai remontuotinos yra geležinkelio stotys, kreipiausi į inž. V. Mainekę ir poną viršininką P. Savickį, kurie pavedė man sutvarkyti stoties trobesius Kal-

¹²Kutka, mjr. *Geležinkelio atstatymo darbai Lietuvoje 1914–1918 m.*, Kaunas, 1931, p. 7–11.

¹³S. J. Svarbesnieji Lietuvos geležinkelių įvykiai iš pirmojo dešimtmečio istorijos, *Lietuvos geležinkelių pirmasis dešimtmetis*, Kaunas, Geležinkelių valdybos leidinys, 1929, p. 82.

¹⁴*Geležinkelių valdybos darbuotės apyskaita 1919–1923 m.*, Kaunas, 1925, p. 3.

¹⁵Šakenis K. Atsiminimai, *Lietuvos geležinkelių pirmasis dešimtmetis*, Kaunas, Geležinkelių valdybos leidinys, 1929, p. 48.

¹⁶Baublys J. Geležinkelininkai, *Karo technikos dalių dvidešimtmetis*, Kaunas, Karo technikos valdybos leidinys, 1939, p. 151–152.

¹⁷S. J. Svarbesnieji Lietuvos geležinkelių įvykiai iš pirmojo dešimtmečio istorijos, *Lietuvos geležinkelių pirmasis dešimtmetis*, Kaunas, Geležinkelių valdybos leidinys, 1929, p. 82.

¹⁸Sivocho M. Mano tarnyba geležinkelių kuopoje, *Karo archyvas*, Kaunas, 1939, t. 11, p. 312.

nėnuose, Žemiuose, Jonavoje, Kėdainiuose, Dotnuvoje, Baisogaloje ir kitur. Sunkiausias tat buvo darbas, nes vietoje nieko negalima buvo gauti ir visą tekdavo vežti iš centro. Tas darbas buvo pradėtas, kai mūsų krašto apyvartoje tebuvo dar ostmarkės. Baigus visus šiuos darbus buvo išleisti jau litai ir aš už visą atliktą didžiulį darbą tegavau tūkstantį litų [...]“¹⁹.

1924 m. baigtas kapitaliai pataisyti Baisogalos stoties keleivių namas²⁰.

Baisogalos stotis nepriklausomybės metais atlikdavo visas geležinkelių operacijas, taip pat ir prekių mainus su užsieniu²¹.

Laikraštis „Šasieka“ yra skyręs specialų straipsnelį, skirtą Baisogalos stočiai. Korespondentui ji 1927 m. atrodė ne per daug šviesiai. Jis teigia, kad

„prie pačios stoties yra apie 30 namų su 8 krautuvėmis ir lentpjūve, kuri silpnai veikia. Stoties namas pastatytas 30 m. atgal, dviejų aukštų. Pirmame aukšte yra stoties patalpos, antrame aukšte gyvena stoties viršininkas ir traukinių kontrolierius. Kiti stoties tarnautojai (1 stoties viršininko padėjėjas ir 4 iešmininkai) gyvena fligeliuose kartu su keliais kelių tarnybos tarnautojais.

Stoties budėtojo patalpos labai ankštos. Stotyje yra bufetas, kuris labai menką apyvartą turi. Baisogalos stotis yra IV klasės ir komerciniu atžvilgiu veikia gerai. 1926 m. metinė apyvarta buvo 124 357 Lt, o šiais 1927 m. per 7 mėnesius apyvarta pasiekė 94 088 Lt. Tokiu būdu galima laukti, kad šiais metais apyvarta, palyginti su 1926 m., padidės iki 50%.

Stoties vagonų apyvartą daugiausia sudaro miško medžiaga (apie 1 500 vagonų per metus). Be to, dar iš stoties išsiunčiama apie 50 vagonų javų (daugiausia iš Komaro ir Jagmino dvarų) ir kasdien 25 bidonai pieno (Kaunañ ir į Kėdainius). Į stotį daugiausiai ateina vagonai su trąšomis (per metus apie 40 vagonų).

Keleivių iš Baisogalos stoties važiuoja nedaug, nes stoties rajone yra daugiausia dideli miškai.

Šiaip vieta prie stoties būtų gera ir sveika vasarotojams, bet, deja, Baisogalos stotis yra per toli nuo didžiųjų miestų“²².

Korespondentui menkas pasirodęs stoties bufetas gyveno tuomet ne per geriausius laikus, nes geležinkelis 1921–1923 m., gaudavęs nuomos per metus po 700 Lt, 1924–1926 m. jau ėmė tik po 400 Lt²³. Stoties bufetas, matyt, jo laikytojui nebuvo nenaudingas, nes jo neuždarė, jam laikyti 1927–1930 m. varžytinės buvo skelbiamos 1927 m.²⁴ „Šasieka“ kažkodėl nemini naujos geležinkelio paslaugos, kuri 1927 m. pradėta tiekti „Maistui“, tai kiau-

¹⁹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1160, ap. 1, b. 909, l. 28.

²⁰ Lietuvos geležinkelių valdybos 1924 metų darbuotės apyskaita (toliau visos metinės geležinkelių apyskaitos ar jas pakeitę Susisiekimo ministerijos metraščiai aprašomi nuorodose sutrumpintai, nurodant tik metus ir apyskaitą ar metraštį), p. 82.

²¹ Lietuvos plačiųjų geležinkelių stočių sąrašas, Policijos kalendorius 1925 metams, Kaunas, Piliečių apsaugos depart. leid., 1924, p. 92.

²² Baisogalos stotis, *Šasieka*, 1927, nr. 4, p. 19–20.

²³ Puida K. Antraeilės geležinkelių įmonės, *Šasieka*, 1928, nr. 1, p. 2.

²⁴ Varžytinės, *Lietuva*, 1927, bal. 29.

lių supirkimas stotyse ir išvežimas į skerdyklą. 1927 m. apie kiaulių supirkimus Baisogaloje skelbė „Lietuva“²⁵, tik dabar neaiškūs tų metų supirkimų rezultatai.

Gyvenimas aplink stotį buvo ramus, traukinių eismas nutrūkdavo naktimis, nes, kaip aiškėja iš korespondencijos „Šasiekoje“, taip pat iš 1929 m. gegužės 1 d. rašto, stotyje buvo tik vienas viršininko padėjėjas ir 4 iešmininkai²⁶. Taigi budėtojas stotyje dirbti ir priiminėti bei išleisti traukinius galėjo tik du asmenys. Ši ramybė buvo labai sutrikdyta 1928 m. liepos 2 d., kai stoties pervažioje javų prikrautam vežimui nukrito ratas ir užvertė kelią ateinančiam traukiniui Nr. 21. Šioje nemalonioje situacijoje nepasimetė stoties iešmininkas Stasys Mikalajūnas, jis nubėgo pasitikti traukinio ir jį sulaikė. Nelaimė neįvyko, iešmininkas S. Mikalajūnas susilaukė geležinkelių direktoriaus pagyrimo ir dovanos – 15 Lt²⁷.

1929–1936 m. Baisogaloje prasidėjo įvairūs pertvarkymai. 1929 m. įrengiami atsparos ir privažiavimo keliai. 1931–1932 m. įrengiami gardeliai gyvuliams laikyti ir pernešama būdelė. 1935–1936 m. stoties privažiavimo keliai žvyruojami ir grindžiami skaldytais akmenimis, tvarkomos prieigos prie prekių sandėlių ir mediniai takai karučiams juose, įrengiamas apšvietimas prie karo rampos. 1930 m. taisomas medinis vandens bokštas. 1931 m. atliekamas kapitalinis kelevių namo remontas. Visi šie darbai Baisogaloje geležinkeliui kainavo 43 450 Lt²⁸.

1935 m. vietoje sudegusio medinio vandens bokšto imtas statyti mūrinis²⁹. Tais metais tvarkyta stoties aikštė, privažiavimo keliai³⁰. 1937 m. stoties keliuose gulėjo 1 ir 22 1/2 profilio bėgiai³¹. Pavasarinė komisija 1938 m. Baisogaloje apžiūrėjo tarnybines patalpas, aplinką ir konstatavo, kad stoties aikštė didelė ir gražiai suplanuota, daug žalumynų. Tada buvo apžiūrėtas ir stotyje statomas sandėlis su rūsiu³².

Baisogalos stoties pirmojo lietuviško viršininko, o ir kitų nustatyti nepavyko. Žinome, kad 1922 m. gegužę jai vadovavo Jokūbas Sprindis, kuris tų metų rugsėjo 7 d. susilaukė geležinkelių direktoriaus nuoskaitos (46,67 auksino) už nepateiktą gegužės mėn. atskaitą ir tuo tikslu duotą privačią telegramą³³. 1926 m. pradžioje Baisogalos stočiai vadovavo Jonas Ilgūnas. Jis tada jau turėjo 1 papeikimą, 4 perspėjimus ir 7 patėmijimus. Tik neaišku, ar už savo darbą Baisogaloje, ar iš viso už darbą geležinkeliuose, nes jo tarnystės pradžia nurodoma 1919 m. liepos 1 d.³⁴ 1929 m. gegužės 1 d. rašte Baisogalos stoties viršininku nurodomas Vincas Grabauskas³⁵. 1932 m. birželio 1 d. iš Baisogalos stoties viršininko pareigų atleidžiamas Vossylus Pimenovas, „kaipo ištarnavęs pensiją ir mažinant tarnautojų skaičių“. Birželio 11 d. į jo vietą skiriamas Vidūklės stoties viršininkas Vladas Sekmokas³⁶. 1939 m. rugsėjo 1 d. stočiai vadovauti paskiriamas Viktoras Majauskas. Jis buvo VI kategorijos viršininkas, nes 1940 m. sausio 1 d. jam suteikiama aukštesnė VII kategorija³⁷.

²⁵ Kiaulių supirkimas, *Lietuva*, 1927, geg. 10.

²⁶ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 442, l. 22.

²⁷ *Sąsiekas*, 1928, nr. 9, p. 27.

²⁸ 1929 m. ... *apyskaita*, Kaunas, 1930, p. 84; 1930 *Vytauto Didžiojo m. ... apyskaita*, p. 71; 1931 m. ... *apyskaita*, p. 68; 1932 m. ... *apyskaita*, p. 99; 1933 m. ... *apyskaita*, p. 99; 1934 m. ... *apyskaita*, p. 246; 1935 m. ... *apyskaita*, p. 141, 165; 1936 m. *metraštis*, p. 154, 157;

²⁹ 1935 m. ... *apyskaita*, p. 110.

³⁰ Kelio ir statybos direkcija, 1937 m. *metraštis*, p. 43.

³¹ Stotyse gulinčių bėgių profiliai, *Manevrams vykdyti instrukcija*... Kaunas, Eksp. Dir.-cijos leid., 1937, p. 51.

³² Staskevičius J. Kelionė su pavasarine komisija, *Geležinkelininkas*, 1938, nr. 13, p. 207.

³³ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 434, l. 45.

³⁴ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 343, l. 9.

³⁵ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 442, l. 22.

³⁶ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 451, l. 163, 166.

³⁷ *Geležinkelių žinytas*, 1939, nr. 34, p. 267; LCVA, f. 1160, ap. 7, b. 600, l. 30.

Baisogalos stoties komercinės veiklos duomenys žemiau pateiktoje lentelėje.

Baisogalos stoties komercinė veikla 1919–1937 metais³⁸

Metai	Keleivių		Siuntų skaičius, vnt.					
			Bagažo		Prekių		Iš viso	
	Atvyko	Išvyko	Išvežta	Atvežta	Išvežta	Atvežta	Išvežta	Atvežta
1919	2 976	2 487	56	101	78	167	134	268
1920	5 284	5 557	188	345	411	299	599	644
1921	13 057	13 648	547	954	1 195	583	1 742	1 537
1922	17 903	18 063	475	817	1 843	866	2 318	1 683
1923	17 546	17 664	959	966	1 072	789	2 031	1 755
1924	13 608	16 030	4 596	992	820	683	5 416	1 675
1925	14 043	14 969	6 273	977	1 091	1 287	7 354	2 264
1926	12 284	13 973	6 724	1 045	966	1 305	7 690	2 350
1927	13 233	13 744	9 017	1 110	1 180	1 528	10 197	2 638
1928	13 696	14 899	9 751	1 274	1 347	1 858	11 098	3 132
1929	13 254	13 352	10 751	1 434	1 882	2 083	12 633	3 517
1930	13 396	13 916	10 099	1 362	1 728	2 030	11 827	3 392
1931	14 181	14 396	10 775	2 006	1 737	2 236	12 512	4 242
1932	12 439	12 576	12 169	1 501	1 437	1 391	13 606	2 892
1933	10 354	8 969	8 443	1 401	1 820	1 580	10 263	2 981
1934	8 927	9 964	5 689	1 229	1 681	1 684	7 370	2 913
1935	9 868	9 837	3 507	1 327	2 123	1 681	5 630	3 008
1936	11 771	11 371	4 203	1 179	2 467	1 917	6 670	3 096
1937	12 788	12 339	5 190	1 218	2 478	2 296	7 668	3 514

Baisogalos stoties komercinė veikla 1919–1937 metais (tęsinys)

Metai	Važta, t						Bendros stoties pajamos, Lt
	Bagažo		Prekių		Iš viso		
	Išvežta	Atvežta	Išvežta	Atvežta	Išvežta	Atvežta	
1919	6	10	1 564	3 038	1 570	3 048	
1920	17	32	4 966	3 114	4 983	3 146	
1921	58	171	13 699	3 648	13 757	3 819	
1922	55	162	20 268	4 230	20 323	4 392	
1923	74	115	11 137	3 189	11 211	3 304	
1924	189	83	6 600	2 310	6 789	2 393	
1925	193	57	6 017	3 536	9 210	3 593	
1926	206	47	5 657	2 487	5 863	2 534	124 397,07
1927	269	47	7 657	2 465	7 926	2 512	155 277,25
1928	293	48	9 159	3 446	9 452	3 494	166 116,85
1929	337	50	15 971	3 680	16 308	3 730	166 590,15
1930	392	43	11 112	3 889	11 504	3 932	168 653,96
1931	289	69	9 064	3 968	9 453	4 037	203 495,52
1932	460	42	8 221	2 973	8 681	3 015	200 352,62
1933	320	37	13 340	3 219	13 660	3 256	144 865,90
1934	216	30	10 898	3 037	11 114	3 067	144 255,60
1935	132	31	15 886	4 505	16 018	4 536	126 953,00
1936	151	27	17 159	4 181	17 310	4 208	170 838,60
1937	177	27	15 010	4 220	15 187	4 247	164 361,40

³⁸ Komercinės žinios iš 1919–1935 m. geležinkelių darbuotės apyskaitų ir 1936–1937 m. metraščių.

Antroji Baisogala

Regina Vaitkevičienė

Jei gimei ir augai Baisogalos priestotyje, savo gyvenimo jau niekada neišsivaizduosi be lokomotyvų gaudesio, be saulės užlietų geležinkelio bėgių ir rampos prie dviaukštės geležinkelio stoties. Stotis dar nuo caro laikų ne kartą remontuota ir pertvarkyta, išlikę tik į antrąjį aukštą vedantys senieji geležiniai laiptai. Jų neišveikė skubantis laikas.

Jei čia gimei, tavo atmintyje visada išliks neišvaizdūs pilki namukai, susigūžę abiejose geležinkelio pusėse ir pakelėje į miestelį. Ir miško masyvas, juosiantis šį žemės lopinėlį rytų ir pietų pusėje.

Antroji Baisogala pradėjo kurtis XIX amžiaus pabaigoje. 1871 m. rugsėjo 4 dieną atidarius Kaūno–Liepójos geležinkelio liniją, buvo pastatyta stotis, kuri gavo pavadinimą nuo bažnytkaimio, esančio už dviejų kilometrų. Netrukus apie mūrinę Baisogalos geležinkelio stotį pradėjo dygti mediniai namukai – vienoj ir kitoj jos pusėj ir net pakele į Baisogalos miestelį. Tuo būdu netoli stoties susikūrė naujas miesčiukas – antroji Baisogala, dabar dažniausiai vadinama Baisogalos priestočiu. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse čia jau buvo apie 30 namų, kelios krautuvės, lentpjūvė.

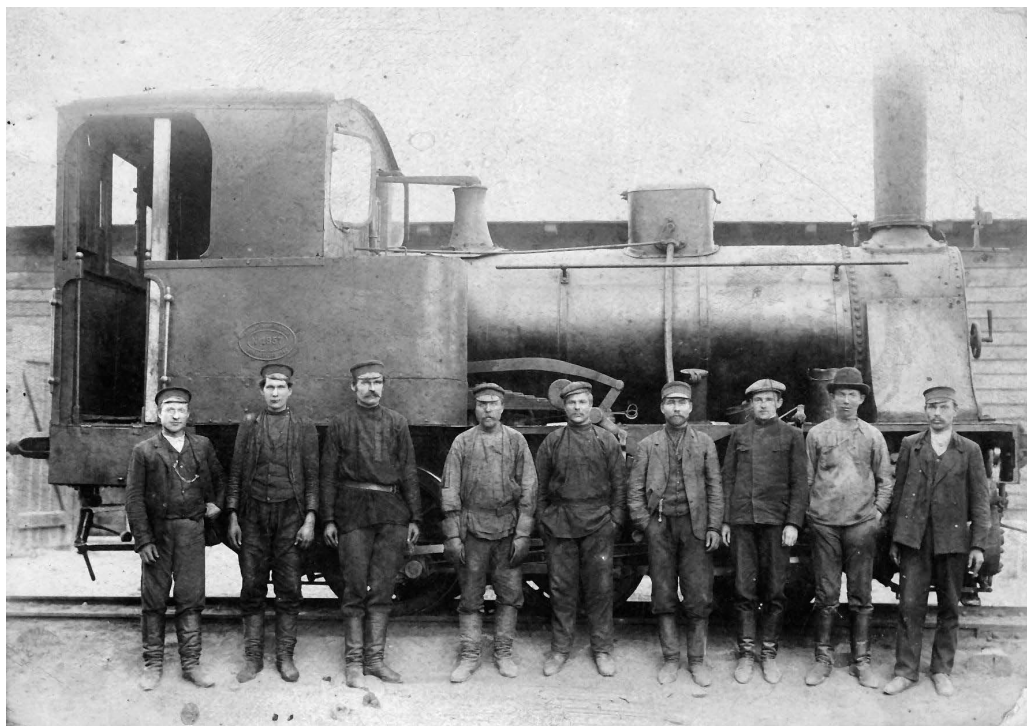

Regina Vaitkevičienė

Prie garvežio

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse.

Pirmas iš kairės – savamokslis garvežio mašinistas baisogalis Vincentas Normantas (gim. 1880)

Ilgainiui priestotis gerokai prasiplėtė. Salomėja Navardauskaitė-Arlauskienė, gimusi 1915 02 19, pasakojo, jog 1926 ar 1927 m. parceliuojant Komaro dvarą, valdžia dalijo žemę žmonėms už geležinkelio stoties: nuo Jadvimpolio laukų atrėžtą nemažą žemės gabalą padalijo į 60 mažų sklypelių (maždaug 0,5–1 ha) ir atidavė naujajam gyvenimui. Čia išaugo nauja gyvenvietė, kurios pavadinimą, kaip teigia priestočio gyventojas Jonas Kniška, sugalvoję patys naujajam gyvenimui. Kadangi tose vietose anksčiau buvusios didelės girios, nutarę pavadinti Girmiesčiu. Taigi priestotis su Girmiesčiu, natūraliai prie jo prisišliėjusiu, jau sudarė kiek didesnę gyvenvietę.

Girmiestyje žemės gavę, anot S. Navardauskaitės-Arlauskienės, pirmiausia geležinkelininkai: geležinkelio ridos aptarnautojai, kelio taisytojai bei prižiūrėtojai, vagonų krovikai. Tai Mikalajūnas, Antanas Mandeika, Bukauskas, kelio meistras Charonas, stoties viršininkas Stasys Majauskas, Mykolas Navardauskas, Martynas Nakutis ir kiti geležinkelininkai bei su geležinkeliu nesusiję priestotiškiai: šiaučiai – Antanas Bilis, Savickas, mūrininkai – Leonas Sokavičius, Kosmauskas, staliai – Kazimieras Ivoškis, Kazincas, Julius Puidokas, pastarojo brolis lentpjūvės darbininkas Vladas Puidokas, Pranas Bagdanskas, Pranas Dabužinskas, Polikarpas Jasaitis, kirpėjas Grigorius, eigulys Stankus, Vladas Jankus, Juozas Peleckis, Damašas, mokytojas Matas Morkūnas, Martynas Pilvinskas, Višomirskis. Šie žmonės, gavę žemės, statėsi namus, kūrėsi savo gyvenimus. Dalis geležinkelininkų gyveno dar caro valdžios prie geležinkelio stoties pastatytuose gyvenamuosiuose namuose, kuriuos visi baisogališkiai vadino *kazarmėmis*. Abu pastatai išsilaikę iki šiol, juose tebegyvenama. Neišliko tik didelis raudonų plytų pastatas, kuriame ilgą laiką buvo pirtis. Joje maudydavosi visi priestočio gyventojai. Deja, sovietmečiu ši pirtis buvo uždaryta, o vėliau nugriauta.

Dvarininkas Vladislovas Komaras, gyvenantis Baisogalos miestelyje esančiame dvare, taip pat naudojosi geležinkelio teikiamais patogumais. Jo vairuotojas kasryt atvažiuodavo į geležinkelio stotį pasiimti pono šeimos reikmėms traukinį iš Kauno atsiunčiamų 100 gramų sviesto. Ponia Komarienė su dukterimis traukiniu vykdavo į Kauną, kur apsistodavo savo prabangiam bute ir dalyvaudavo kultūriniame miesto gyvenime. Dvarininkaitės automobiliu arba karieta parveždavo į dvarą traukiniais atvykstančius svečius ir juos vėl išlydėdavo į traukinį.

V. Komaras nuo geležinkelio stoties į Kauno pusę savo miškų eksploatacijai buvo pasistatęs gerą lentpjūvę. (Sovietiniais laikais ja naudojosi Baisogalos eksperimentinis ūkis.) Už lentpjūvės buvo Komaro miškų girininkijos pasoda ir sodyba (vėliau – vaismedžių ir dekoratyvių krūmų medelynas. Kai 1918 m. buvo įkurta valdiška Baisogalos girininkija, Komaro įkurta pasoda tapo jos būstine; 1931 m. įsteigus Baisogalos miškų urėdiją, sodyba tapo urėdijos būstine).

Nepriklausomos Lietuvos laikais antroje Baisogaloje veikė paštas, viešoji skaitykla, vilnų karšykla, dvi krautuvės (viena jų geležinkelininkų), užkandinė su gėrimais, gana didelis žemės ūkio gaminių paruošų punktas. Paskui čia dažnai atvažiuodavo kolūkinės gurguolės: vasarą su pašarais, o rudenį su grūdais, cukriniais runkeliais ir kt. Traukiniais visa tai išveždavo, o pargabendavo žemės ūkiui trąšų, mašinų, cukrinių runkelių išspaudų ir kt. Kaip pasakojo J. Kniška, geležinkeliais atvežamas prekes (Smetonos laikais – žydų bei dvarininko Komaro) sukraudavo ant nuožulnios rampos, vadinamojo *pakhauzo* (jis ir dabar tebėra) arba į ten pat stovintį didelį medinį sandėlį. Sandėlininkais čia ilgai dirbo A. Permiakovas, Guobis. Ilgai

Priestočio žemės
ūkio kooperatyvo
„Laimė“ parduotuvė.
Iš O. Germanavičienės
albumo

niui medinio sandėlio vietoje buvo pastatytas mūrinis sandėlis, kuriame buvo laikomi įvairūs geležinkelininkams priklausantys daiktai. Šis sandėlis sudegė. Šiuo metu ant rampos tėra nedidelis pastatėlis, skirtas laikyti anglims (stotį šildo anglimis kūrenama katilinė).

Sovietmečiu kolūkiams bei įmonėms geležinkeliu atgabendavo trąšų, kombinuotųjų pašarų, anglių, medienos, plytų, burokų išspaudų ir kt. Vosiliškio tarybinis ūkis, kaip mena buvęs geležinkelio stoties budėtojas Grigorijus Bepalovas, gal 1957 ar 1958 m. buvo išsinuomojęs ant rampos esantį medinį sandėlį ir čia susikraudavo atvežtus kviečius ir kukurūzus. Vosiliškiečiai ilgai naudojosi tuo sandėliu. Kiti kolūkiai ir įmonės savo sandėlių neturėjo, todėl neretai vagonus su įvairiomis gėrybėmis atkabindavo ir pastatydavo šalutiniame kelyje, o atsiųsti darbininkai pasikraudavo prekes į mašinas tiesiai iš vagonų. Bet dažniausiai abipus geležinkelio (maždaug 150 metrų nuo pervažos į Kauno pusę) stūkso-davo įvairių gėrybių kalnai. Kartais nuo ilgai neišvežamų išspaudų sklisdavo nepakenčiamas dvokas.

Geležinkelio stoties budėtojas G. Bepalovas, kuris 1956 m. su šeima atvyko gyventi į Baisogalą ir įsikūrė pačiame stoties pastate (jame šeima tebegyvena iki šiol), prisimena priestotį buvus

Bronius Šakėnas
(gim. 1922).

Apie 1950 m.

Iš M. Kersnauskienės
(Šakėnaitės) albumo

nykų ir purviną. Tuomet Baisogaloje, net geležinkelyje, dar nebuvo elektros. Geležinkelį elektrifikavo 1957 ar 1958 metais. Radijo ryšio su traukinių mašinistais nebuvo. G. Bepalovui atvykus, Baisogalos geležinkelio stoties viršininku dirbo Aleksas Čepas, jį pakeitė Vilius Miežinis, po to viršininku tapo G. Bepalovas. Budėtojais dirbo, be G. Bepalovo, Antanas Savickas, Jonas Kniška, Bronius Šakėnas, Vaclovas Kudrevcovas, Jonas Nemira. Geležinkelininkų profesinės sąjungos pirmininkas buvo B. Dabužinskas, vėliau šį visuomeninį darbą dirbo G. Bepalovas. Profsąjungai tuomet priklausė 56 žmonės: budėtojai, iešmininkai, kelininkai, ryšininkai, siurblynės darbuotojai. Stotyje esančiame raudonajame kampelyje buvo rengiami vaidinimai, koncertai, sovietinių švenčių minėjimai. Į renginius susirinkę priestočio gyventojai nesutildavo mažytėje patalpoje, dalis likdavo klausytis už atdarų durų. Raudonąjį kampelį buvo pamėgęs jaunimas. Čia buvo galima susiburti, pažaisti biliardą, pažiūrėti televizijos laidų.

Sovietmečiu visas priestočio gyvenimas sukosi apie geležinkelį. Baisogalos geležinkelio stotyje sustodavo daug traukinių. Keleiviniai traukiniai visada būdavo pilni žmonių, kuriems bilietų kainos rūpesčių nekėlė. Savaitgaliais Baisogalos stotis būdavo pilnutėlė sutinkančiųjų ir išlydinčiųjų, važiuodavo ypač daug studentų. Šventadienio vakarais priestotiškiai, dažniausiai pensininkai, rinkdavosi į peroną sutikti ir palydėti keleivinių traukinių. Čia vykdavo gyvas pokalbis, žmonės dalydavosi naujienomis, aptardavo įvairiausių įvykius.

Stotiškiai visada laukdavo atvykstant iš Rygos vagono-parduotuvės (vadinosios *vagonlaokės*). Čia būdavo pardavinėjamos pramoninės (tuo laiku deficitinės) prekės. Kartą ar du kartus per mėnesį atkabindavo vagoną, kuriame Aleksejus Šamarinas rodydavo kino filmus.

Pačioje stotyje veikė maisto prekių parduotuvė, kurioje dirbo Z. Kudrevcovienė, o vėliau visą laiką iki uždarymo – V. Bepalovienė.

Dar viena geležinkelininkų parduotuvėlė buvo prie geležinkelio tiltelio. Ji aprūpindavo geležinkelio darbuotojus miltais, formine duona. Toje parduotuvėje prekiaudavo S. Vaitkus, vėliau M. Kudrevcovas. Šių eilučių autorė pamena ilgas sovietmečio eiles prie duonos ir miltų. Kartais tėvai nusiųsdavo vaikus nupirkti duonos. Tai būdavo maža gudrybė – pasigailėję vaikų, eilėje stovintys žmonės užleisdavo juos nusipirkti duonos be eilės.

Pro šalių dundantys traukiniai buvo neatskiriama priestočio kasdienybė. Kaip mena G. Bepalovas, prekinius vagonus traukdavo dažniausiai vokiški 52 serijos garvežiai, o keleivinius – SU markės rusiški garvežiai. Juos kūrė anglimis, vandens prisipildavo iš siurblių, esančių tarpukeliuose. Kiekviename garvežyje būdavo mašinistas, jo padėjėjas ir kūrikas. Traukiniu visada važiuodavo pagrindinis konduktorius (veždavo traukinio dokumentus), o sąstato gale – vyresnysis konduktorius.

Baisogalos priestočio gyventojas Jonas Kniška, buvęs Baisogalos geležinkelio stoties budėtojas, prisimena, jog pro Baisogalos stotį buvo nutiesti 5 keliai, tarpustotyse Gudžiūnai–Baisogala–Gimbogala buvo tik 1 kelias. Vėliau tarpustotyse jau galėjo prasišlenkti du traukiniai, o dar vėliau nutiesė antrąjį kelią. Geležinkelio pabėgiai buvo mediniai, paskui juos pakeitė gelžbetoniniai.

Jonas Kniška
(gim. 1920)

Kaip pasakoja J. Kniška, Smetonos laikais geležinkelis buvo labai gerai prižiūrimas, tvarkingas, tarpukeliuose nebūdavo nė žolelės, net akmenukai nubaltinti. Sovietiniais metais dirbo ne vienas kelio meistras, bet tik šviesaus atminimo J. Kalvaičiui dirbant šį darbą geležinkelis atrodydavo nepriekaištingai.

Geležinkelio ruožu rūpinosi Vilniaus tvarkdariai. Jie nurodydavo, kurį traukinį praleisti, kurį sustabdyti, kiek vagonų atkabinti ar prikabinti ir kt. Jei pažeisdavo grafiką, laukdavo nemalonumai. Dėl pažeidimų neretai būdavo kalti iešmininkai (nеспėdavo nuvalyti nuo iešmų sniego, nepatėpdavo iešmų, būdavo girti arba užmigdavo), kartais ryšininkai. Didelė blogybė tuomet buvo girtavimas – nelaimių geležinkelyje priežastis.

Ties Baisogala sovietmečiu įvyko didelė avarija: susidūrė ir nuvirto nuo bėgių du prekiniai traukiniai. Mašinistai liko gyvi. Aplink nugriuvusius vagonus mėtėsi silkės, radijo aparatai, baltavo cukraus kalvelės. Tada radijo aparatai buvo deficitinė prekė, bet po traukinių avarijos baisogališkių namuose jų gerokai padaugėjo.

Geležinkelis baudžia neatsargiuosius. Šių eilučių autorei, gimusiai ir augusiai priestotyje, gyvenančiai visai šalia geležinkelio, yra tekę matyti daug skaudžių įvykių. Dažniausiai aukomis žmonės tapdavo nepaisydami atsargumo, kartais užsimiršę ar būdami neblaivūs, būta smurto atvejų. Ne vieną ir ne du kartus mirtį po traukinio ratais yra pasirinkę savižudžiai. Dažnai sumaitotų lavonų tapatybę būdavo sunku nustatyti, tik retais atvejais traukinys nusiųsdavo auką į šalį beveik nesužalotą.

Nelaimių neišvengdavo ir geležinkelio darbuotojai. Ypač atsargūs turėjo būti kelio darbininkai, kurie į darbo vietą važinėdavo vadinamąja *pionierka*. Į ją tilpdavo keturi žmonės. Kadangi tarpustotyse buvo vienkeliis, reikėjo važiavimą suderinti su tvarkdariu ir su budėtoju. Reikalavimų nepaisymas kainavo gyvybę kelio meistriui Juozui Kalvaičiui, o darbininkas Vaclovas Bačianskas buvo sunkiai sužeistas. Kai iš už posūkio išniro traukinys, vyrai dar spėjo nuo bėgių nustumti *pionierką*, bet patys patyrė sunkius sužalojimus.

Baisogališkiai nuo senų laikų turėjo savo pervažą. Kadaisie prie jos stovėdavo budėtojų skirtas namukas. Pervažos šlagbaumai būdavo pakeliami rankomis. Kadangi transporto buvo palyginti nedaug, budėtojai nesunkiai susidorodavo su darbu. Kai transporto padaugėjo, šlagbaumus jau kėlė mechaniniu būdu. Dar vėliau pervažos budėtojų visai atsisakyta – šlagbaumus imta reguliuoti automatiškai.

Priestočio pervažą buvo labai reikalinga vietos gyventojams, ypač geležinkelininkams, kurie augino daržoves kitoje geležinkelio pusėje esančiuose daržuose. Be priestočio pervažos, veikusios nuo pat geležinkelio atidarymo, negalėjo išsivaizduoti savo gyvenimo ir aplinkinių kaimų gyventojai. Šia pervažą važiuodavo galingi miškovežiai, tuomet dar veikusios Melioracijos statybos valdybos technika bei maršrutiniai autobusai. Deja, po avarijos, įvykusios dėl pačių geležinkelininkų kaltės, pervažą buvo uždaryta kaip nesaugi. Dabar priestotiškis, gyvenantis tiesiai prieš kitoje geležinkelio pusėje esančią stotį, ją gali pasiekti tik sukoręs aplinkkeliu penkis kilometrus. Naujoji pervažą įrengta laukuose, 800 metrų atstumu nuo gyvenvietės. Aplinkinių kaimų: Valatkónių, Palōnų, Sirūtiškių, Dišlių, Pociūnėlių, Sidabrāvo – vairuotojai, norintys patekti į miestelį, keiksnodami valdžią ir brangstančius degalus, kasdien suka didelį lanką. Deja, nuo Aukščiausiosios Tarybos laikų ieškantys teisybės

ir reikalaujantys sugražinti 100 metų veikusią priestočio pervažą gyventojai nepribeldžia į atsakingų valdininkų duris.

Uždarius pervažą, nunyko įdomios geležinkelininkų šventės, vykdavusios šalia Miško gatvelės, pačioje pamiškėje. Erdvią aikštę aptverdavo tvora, apkaišydavo berželiais, o į čia augusios didžiulės eglės viršūnę koks nors drąsuolis įkeldavo vėliavą. Skelbimai pėsčius ir važiuotus sukviisdavo į geležinkelininkų dienos gegužinę. Vakare čia susirinkdavo daugybė žmonių. Iki paryčių skambėdavo gyva muzika, sukdavosi poros. Dar ir šiandien senieji priestočio gyventojai su nostalgija mena linksmašias gegužines.

Kai neliko pervažos, apmirė gyvenimas ir nuo priestočio bei nuo miestelio atskirtoje Miško gatvelėje. Kadaisė čia buvo gyva, judru, jaunos šeimos augino daug vaikų. Dabar tik vienuose kituose namuose beišgirsi vaiko juoką. Kiti apleisti, sukrypę, vaiduokliška žvelgia langų kiaurymėmis, o vėjai nešioja stogų skiedras.

Baisogalos priestotyje dar prieš Pirmąją pasaulinį karą, būtent 1913 m., caro vyriausybė įsteigė savo pradžios mokyklą – *narodnoje učilišče*. Jai patalpa buvo surasta privačiame name anapus geležinkelio stoties, tik už Palonų pervažos, kiek pasukus į dešinę. Mokytojavo Vera Danilovna Dmitrijeva. Bet ta mokykla gyvavo neilgai: 1915 m., frontui slenkant į rytus, ji buvo uždaryta. Ir atkurta tik po karo, bet jau lietuviška. Joje mokėsi per šimtą vaikų ir dirbo trys mokytojai. Mokykla išsikūrė kitoje geležinkelio pusėje – prie vieškelio į Baisogalos miestelį.

Baisogalos priestočio pradžios mokykloje mokytojavo B. Petrauskaitė, S. Liauksminas, J. Klimas, E. Kasakaitytė, J. Majauskas, S. Apalainienė, M. Butvilienė, A. Kaminskienė, J. Jantauskienė, V. Poškutė, P. Bložienė.

Sovietiniais laikais ilgiausiai šioje mokykloje dirbo S. Apalainienė. Baigusi Šiaulių mokytojų seminariją, ji čia atvyko paskui vyrą, kuris buvo paskirtas Baisogalos girininkijos girininku, tapo Baisogalos priestočio pradžios mokyklos vedėja vietoj čia dirbusio Juozo Majausko ir vedėjo iki 1972 m., kol ši mokykla veikė. Iš pradžių dirbo dviese su Michalina Butviliene. (Pastaroji darbavosi iki 1959 m., kol išėjo į pensiją.)

S. Apalainienės teigimu, apie 1951–1952 metus mokyklą lankė 110 vaikų iš Baisogalos priestočio, Jadvimpolio, Girmiesčio, Valatkonių kaimo. Toks gausus būrys mokėsi vos porą metų, tačiau nauda buvo neabejotina – mokyklą suremontavo ir atidarė keturis klasių komplektus.

Mokiniai šioje mokykloje buvo gerai parengiami. Baisogalos vidurinė mokykla, tęsianti mokymą, jokių priekaištų neturėdavo.

S. Apalainienei darbo priestotyje metai kelia vien šviesius prisiminimus. Ji prisimena itin šiltus ryšius su mokinių tėvais ir labai mielus priestočio vaikus, kurie ją, atvažiuojančią arkliai į darbą, visada pasitikdavo tolokai iki mokyklos.

Mokykloje veikė pionierių organizacija, mokytojos kartu su priestočio skaityklos vedėja A. Urbonavičiene rengdavo sovietines šventes. Šių eilučių autorė, taip pat baigusi priestočio pradžios mokyklą, prisimena, jog buvo rengiama daug vaidinimų, koncertų. Vaikai po pamokų neskubėdavo skirstytis namo, daug bendraudavo su mokytojomis, ruošdavosi įvairiausiems renginiams.

Mokinių tėvai tuomet gyveno gana skurdžiai. Įsiminė atvejį, kai teko pasėdėti po pamokų ne dėl neatliktų namų darbų, o dėl to, kad tėvai vis neįstengė nupirkti pionieriaus kaklaraiščio.

*Mokytoja Stefanija Apalainienė
su ketvirtokais*

*Mokytojai su tėvais ketvirtokų
išleistuvėse*

Apie 1957 m.

*Geležinkelio stotis
nuo miško pusės*

*Nuotraukos –
iš str. autorės
albumo*

Kitoje kelio pusėje, priešais mokyklą, buvo parduotuvė, kurioje dirbo Stefanija Usaikinienė. Vėliau tame pastate įsikūrė vadinamoji *Vaniuškos užėiga*. Čia buvo prekiaujama alumi, degtine, cigaretėmis, sumuštiniais. Bet apie tai dabar prisimena tik senieji priestočio gyventojai.

... Antroji Baisogala nuo savo vyresniosios sesės – Pirmosios Baisogalos – yra įsikūrusi visai netoli – tiesia jai ranką pro buvusią nedidelį Fėrmos kaimutį, kuriame Nepriklausomos Lietuvos laikais gyveno apie 20 šeimų (sovietmečiu šioje vietoje buvo įkurta Valstybinė veislininkystės stotis). Šviesaus atminimo kanauninkas Bronislavas Vaišnora 1952–1954 m. parašytoje rankraštinėje knygoje „Baisogalos parapijos istorija“ išreiškė viltį, jog

„Dar metai kiti ir dvi seserys baisogalės: vyresnė su jaunesne galės viena kitai ranką paduoti. Tada baisogaliai nuties gražų kelią, jį lygiu eksfeltu išklos, o puošnūs troleibusai juos supdami į stotį ir atgal važios...“¹

Tačiau šios viltys neišsipildė. Iki šių dienų abi Baisogalas tebeskiria tas pats slėnelis, tik, nutiesus asfaltą, jis tapo nebegilus. Žiemą čia nuvalomas sniegas, todėl priestočio gyventojams nebetenka skęsti sniego pusnyse, įveikiant atstumą iki miestelio. Bet nei puošnūs troleibusai, nei autobusai priestotiškių nevežioja...

... Daug kas skubant metams pasikeitė antrojoje Baisogaloje. Baigia išmirti senoji karta, ją keičia iš svetur atvykstantys žmonės, kuriems priestotis – tik gyvenamoji vieta. Be praeities, be sielon įaugusios istorijos. Tik tie, kurie čia gimė ir augo, saugo ir puoselėja brangius prisiminimus.

¹ Vaišnora B. Baisogalos parapijos istorija (rankraštis), 1952–1956 m., Baisogala, p. 167.

Baisogalos bažnyčios*

Kan. Bronislavas Vaišnora

Spaudai parengė ir žodynėlį sudarė Jonas Linkevičius

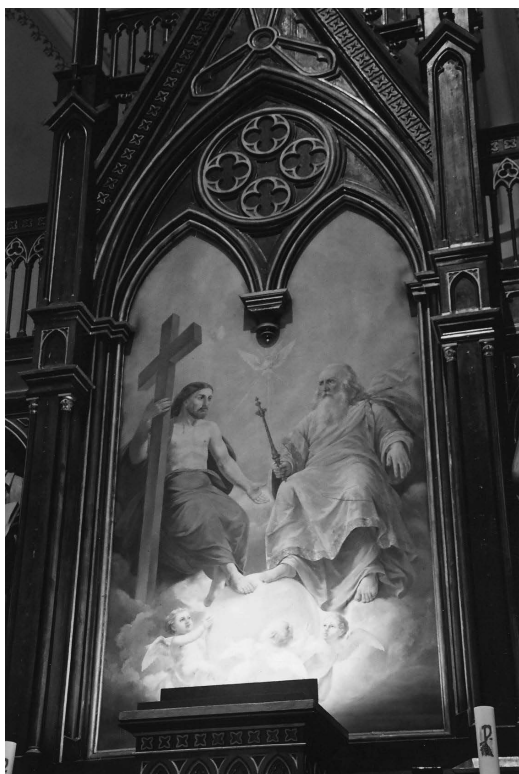
Baisogalos parapija per ilgus savo gyvavimo metus turėjo ne vieną bažnyčią.

Pirmoji Baisogalos bažnyčia, kaip ir daugiur seniau Lietuvoj, matyt, buvo medinė. Kieno ir kada ji statyta, nelengva atsakyti. Parapijos tradicija, o net ir 1940 m. Lietuvos bažnyčių elenchas, tik tą vieną bažnyčią težino ir daugelį metų savo skiltyse klaidingai rodo ją Baisogaloje stovint, – pirmos bažnyčios pastatymą priskiria karaliui Žygimantui I. Tą bažnyčią jis atseit pastatęs čia 1539 m. Švč. Trejybės garbei ir savo patrono atminimui. Tai lyg išplauktų iš karaliaus fundacijos dokumento, 1539 m. Baisogalos parapijai parašyto. Tačiau mums atrodo, jog čia supainiotas parapijos įkūrimas ir jos aprūpinimas bažnyčios statybai.

Žemių užrašymas Baisogalos parapijai padarytas 1539 m. gegužės mėn. pirmomis dienomis, o jų (žemių) perdavimas jai teatliktas vos vėlyvą tų metų rudenį, būtent lapkričio 24 dieną. Taigi žiemą per vieną mėnesį niekas tos bažnyčios negalėjo pastatyti ir dėl to jos pastatymo data turėjo būti kita, vėlyvesnė. Jei karalius ir statė Baisogalos bažnyčią, tai ji turėjo būti pastatyta arba anksčiau, arba vėliau, po parapijos įkūrimo: anksčiau kaip filija, o vėliau kaip parapijos bažnyčia. Geriausiu atveju tais 1539 m. klebonas tik tegalėjo susikalti greitosiomis kokią laikiną pamaldoms stoginėle.

Pirmosios Baisogalos bažnyčios, nė jos įrengimų aprašymo neturime. Galime tik spėti, kad ji bus buvusi panašaus plano ir vidaus apstatymo į savo įpėdines, ypač artimesniają.

Toji bažnyčia tarnavo parapijai nepilnus 100 metų. Kad ir medžio bažnyčiai tas amžius, atrodo, turėjo būti kiek ilgesnis. Jeigu jos pabaiga atėjo natūraliu būdu, dėl susenimo, tai reikėtų tos bažnyčios pastatymą nukelti į gerokai ankstesnį laiką nei parapijos įkūrimo data. Taigi labai panašu, kad ji parapijai kuriantis jau galėjo būti Baisogaloje ir 1539 metais. Tegalėjo būti tik praplėsta, parapijai pritaikyta ir padidinta.

Baisogalos Švč. Trejybės bažnyčios Didžiojo altoriaus paveikslas. Dail. Rudolfas Žukovskis

* Monografijos „Baisogalos parapijos istorija“ rankraščio ištrauka.

Antroji Baisogalos bažnyčia pašventinta 1637 metais. Žemaičių vyskupo Kazimiero Pociaus (Paco) 1677 m. vizito protokolas tą bažnyčią taip apibūdina:

„Švč. Trejybės vardo bažnyčia medinė, kryžiaus pavidalo, nekonsekruota, durimis į vakarus, altorium į rytus stovinti, Didžiai kilnaus Radvilo, D. L. L. Prokanclerio, 1637 m. statyta lėšomis Baisogalos tenutos ir jis nuo savęs pridėjo tūkstantį florėnų.

Viešpaties 1676 metais Kilnaus ir Garbingo pono Adomo Petravičiaus, Žemaičių kanauninko, o Baisogalos klebono rūpesčiu, sumanyta ir lėšomis išlaukinės bažnyčios sienos apmuštos lentomis. Taipgi Baisogalos tenutos lėšomis 1666 m. uždėtas naujas eglinių skindelių stogas. Bokštas virš bažnyčios 1675 m. iš naujo raudona spalva perdažytas, lygiu būdu didesnysis bokštas virš prieangio iš 1677 m., kuriame kabo varpai, baltas, dar nedažytas – abu padaryti kilnaus Žemaičių Kanauninko lėšomis. Geležinių kryžių ant bažnyčios visuose keturiuose stogo kampuose ir ant vidurinio bokšto – penki. Priebažnytinis portikas uždaromas ažuolinėmis, ant dvigubų geležinių vyrių ištiesai apskardintomis durimis geležine išorine spyna. Grindys išklotos: prie durų – plytomis, o po suolais lentomis. Visos lubos lentinės. Zakristija iš kairės pusės ažuolinėmis, ant geležinių vyrių pakabinomis durimis uždaroma, turi vieną seną langą, geležinėmis grotelėmis nuo lauko apsaugotomis. Zakristijoje stovi didelė spinta paramentams dėti ir sidabro daiktams saugoti, vidujine spyna užrakinama, toliau virš mensos stovi tam tikros skrynios, paprasčiau stalčiai korporalams ir tavalnioms laikyti. Kitos bažnyčios durys į zakristiją iš kairės pusės eglinės, ant geležinių vyrių, vidujine spyna užrakinamos. Stiklinių gerų, sveikų langų turi: didesnių 14, mažesnių koplyčiose pačioj palubėj 6 ir bokšte 2 langus.

Prakilnaus Petravičiaus lėšomis: viduryj bažnyčios – Kryžius, šonuose – šv. Marijos ir šv. Jono statulos. Sakykla iš kairės pusės staliaus darbo, išdažyta spalvomis Gerb. kanauninko rūpesčiu. Suolų bažnyčioje 18, suolų abiejuose didž. altoriaus pasieniuose – 2, klauasyklų – 2.

Virš didžiųjų durų – muzikai viškos, išdažytomis tekintomis grotelėmis, ant viškų vargonai, paprasčiau – pozityvas 8 balsų, Gerb. kanauninko ir jo lėšomis įtaisytas.

Aplinkui visas šventorius aptvertas statiniais. Šventoriuje ant postamento P. Baisogalos advokato pastatytas kryžius“.

Kaip rodo tas pats vizitacinis protokolas, bažnyčia turėjo pakankamai liturginių paramentų ir šv. indų.

„Didžiame altoriuje buvo Švč. Mergelės Marijos karūna iš gryno aukso su 6 rubijais. Be šios, inventoriuj dar buvo dvi sidabrinės karūnos, dar minimos dvi sidabrinės lelijos, Baisogalos vaito dovanotos, ir aukso

žiedas su deimantais bei rubinu, kurio aukotojas nenurodytas, bei šv. Kazimiero, ypatingo šios parapijos patrono paveikslas“.

Pagal 1721 m. vyskupo Aleksandro Horaino vizito protokolą, tuo laiku bažnyčioje buvo jau septyni altoriai: presbiterijoje dar du – šv. Pranciškaus Ksavero su šv. Jurgiu viršuje ir šv. Antano altorius. Dešinėj koplyčioj – šv. Kazimiero altorius su Kristaus Nukryžiuotojo paveikslu, o kairėj koplyčioj – šv. Stanislovo, vyskupo, su šv. Mykolo paveikslu viršuje.

Šita bažnyčia stovėjo Baisogaloj iki 1774 07 08, tada ji dėl nežinomos priežasties, maža ką iš jos išgelbėjus, sudegė. Su ja sudegė ir klebonijos.

Kanauninkas Antanas Garnickas, tuometinis Baisogalos klebonas, pažymėjęs knygoje bažnyčios sudegimą, kad ir sugelta širdimi, tuojau šoko kalti laikiną pamaldoms pašiūrę. Ją pastatė lentinę tarp sudegusios bažnyčios fundamento, kad paskui aplink ją būtų galima statyti naujos bažnyčios sienas.

Tos pašiūrės būtų galima nedėti Baisogalos bažnyčios sąrašui, bet kadangi ji ilgai, net 8 metus, tarnavo parapijai, tai ir jai reikia duoti vietą tarp jų.

Toji bažnyčia-pašiūrė nugriauta 1782 metais.

Nors gal netrukus pradėta judinti naujos bažnyčios statybos reikalą, bet jis taip greitai nėjo. Viena, jau pats stoginės padarymas užėmė kiek laiko ir reikdavo nemažai darbo, o antra, reikėjo rimčiau pasiruošti pačiai bažnyčios statybai: suprojektuoti, medžiagos pasižvalgyti ir reikiamų lėšų sukaupti. Dėl to bažnyčios statyba bus prasidėjusi ar ne 1780 m. pavasarį. Paspaušta kiek sparčiau: iki žiemos šalčių išvartytos sienos ir net sparų dalis pastatyta. Bet rimtai sušlubavo gerb. klebono Garnickio sveikata. Kitais metais atėjusi mirtis pakirto jo gyvybę ir neleido jam bažnyčios statybos užbaigti. Parapiją perėmė naujas klebonas. Tačiau bažnyčios statybą ir vidaus įrengimą jis teuzbaigė vos 1782 m. ir tais pačiais metais ją pašventino.

1855 m. vysk. M. Valančiaus vizito protokolas toj pačioj bažnyčioj jau rodo penkis altorius.

„Bažnyčia: ilgis 43 arš., plotis 16 arš.“

*Nežinomų dailininkų
Nukryžiuotojo ir
Šv. Jurgio paveikslai
iš senosios bažnyčios.
Pirmasis – klebonijoje,
antrasis – virš
zakristijos*

Toji Baisogalos bažnyčia tarnavo Dievo ir žmonių reikams iki 1882 m., kai ji kaip šimtametė senutė turėjo savo vietą užleisti naujai, daug didingesnei ir tinkamesnei mūro šventovei. *Naujosios bažnyčios aplinka*

Baisogalos klebonas Adolfas Daugėla, su vietos kanauninku suprojektavęs naujos bažnyčios statymą Baisogaloj, pradėjo belstis tuo reikalu į vyresnybės duris. Pridėjęs projektuojamos bažnyčios brėžinius su sąmata ir p. Komaro pasižadėjimą pastatyti savo lėšomis bažnyčią, 1876 06 03 jis pasiuntė Vyskupijos konsistorijai prašymą dėl leidimo statybai. Konsistorija ilgai nedelsė. Netrukus jos ir klebono raštai su priedais jau gulėjo Kauno gubernatūroje, bet čia taip greitai nesisekė ir net kiek stipriau užkliuvo. 1877 05 27 gubernatorius pareikalavo papildomų žinių: kada numatoma pradėti ir kada baigti, kuo p. Komaras garantuoja savo pasižadėjimą ir t. t. Klebonui su p. Komaru dar nesusivokus dėl paties atsakymo, 1877 06 18 gubernatorius per Konsistoriją gražino p. Komaro pažadamąjį lapelį kaip reikiant neįformintą. Mat reikėjo, kad būtų policijos patvirtinta.

Tačiau rankų nenuleidus leidimas vis tiek buvo gautas. Bet kol viskas susitvarkė, bažnyčios statyba kiek toliau nusistūmė. Pagaliau po tų visų žygių buvo pradėtas pats bažnyčios statymas, ir po kelerių metų bažnyčia buvo laimingai užbaigta. Menkam Baisogalos miestelyje iškilo nauja didinga mūro šventovė. Švari, visa balta kaip gulbė, aukštai iškėlusį savo bokštą, gražiai ji puošia miestelį ir visą apylinkę.

Naujoji bažnyčia atsistojo senosios priekyje ir paslinko kiek arčiau rinkos, dėl to jai nėra ko slėptis už krūmų ir medžių; jos angos tebus labiau prieinamos visiems rinkos prakeleiviams.

Šioji bažnyčia jau matė du pasaulinius karus. Nors jų ir buvo apdraskyta, bet išliko nesugriauta.

Naujoji bažnyčia romantiškai-gotiško stiliaus, su vienu bokštu savo frontone. Pats bokštas iš bažnyčios korpuso į priekį išsikišęs apie 5,5 metro, yra keturkampis

(7 × 7), kolona su nuskliaustais kampais, bekylant į aukštį dukart dėl bokšto plonėjimo nulūžtančiais – tai savo rūšies kontraforsai, turį apie 35 metrus aukščio; jis stovi tarp dviejų portikų, šoninėmis durimis vedančių į bažnyčią. Bokštas iki stogo yra trijų kondignacijų, kurių žemutinė tarp dviejų kolonų su keturkampiais cementiniais kryžiais ant jų. Iki 1955 m. vasaros buvo figūros. Remontuojant padarytos pakaitos.

Didžiosios suveriamos durys, virš jų – pusapvalis spalvotų stiklų langas, o kiek aukščiau – trys mažesni langeliai: bokšte tarp didžiųjų durų gotiško pakarnizavimo, o du kiti – šoniniuose portikuose. Antroji kondignacijoje – trys apvalūs geležiniai rėmais apie 1,25 m diametro langai po vieną iš trijų bokšto šonų, aukščiau jų – iš trijų bokšto pusių po penkis apvalius pilioriuokus su įdubimais tarp jų ir gotikinėmis arkutėmis, tarp vidurinių stulpelių po dvi išpjovas – pailgus langučius. Trečioje kondignacijoje, jau kiek suplonėjusioje – aplinkui keturi pailgi gotikinės arkoms langai, apie 5–6 metrų aukščio su neaukštais medžio balkonėliais, iš mūro išsikišančiais buvusių žaliuzių likučiais.

Bažnyčia stovi ant akmeninio fundamento. Ji yra vienos kondignacijos, 44,8 metrų ilgio ir 19 metrų pločio. Iš bažnyčios šonų – po šešis geležiniais rėmais spalvotais stiklais langus, puslankiais paskliautuotus. Tų langų trečias ir ketvirtas ties bažnyčios viduriu stovi beveik vienas greta kito, o ant jų net aukščiau pastogės išskyla trikampė mūrinė faciata, skersiniu stogeliu sujungta su išilginiu bažnyčios stogu – tai šoninių koplyčių vaizdas. Galiniai langai išeina į zakristijas, į kiekvieną jų po langą. Tokio pat aukščio ir formos, tik daug siauresni langai bažnyčios absidoje, į presbiteriją.

Bažnyčią apjuosia du ryškūs karnizai: po langais ir pastogėj, nuo kurios žemyn kybo gotiški harbučiai tinke, tik į kampus jie pusapvaliai. Bažnyčios frontone virš absidos stogelio – mūrinis dažytas sulig stogo aukščiu, irgi su gotiškom arkutėmis ar herbais.

Keturiuose bažnyčios stogo kampuose – mūriniai 1,45 × 45 m storumo ir apie 5 metrus aukščio bokščiukai su smailiais skardiniais stogeliais ir geležiniais kryžiais viršuje. Maždaug tokio pat aukščio bokštėlis, tik su kitokiu stogeliu ir per vidurį anga, yra virš presbiterijos signaturkai.

Bažnyčios vidus daro tikros gotikos vaizdą, net ir langai čia, gotiškomis arkomis apskliautuoti, kažkaip geriau derinasi prie bendro bažnyčios vidaus stilizavimo. Šeši keturkampiai pilioriai bažnyčią suskaido į tris navas. Jos visos su einančiom nuo apačios siūlėmis gražiai gotiškai suskliautuotos.

*Bažnyčios vidus į
didžiųjų durų pusę*

*Didysis altorius
su dail. R. Žukovskio
pieštu Švč. Trejybės
paveikslu. Šonuose –
šv. Petro ir
šv. Povilo statulos,
kiek pakiliau –
šv. Mykolas ir
Angelas Sargas su
globojamu berniuku*

Altorių bažnyčioje penki, visi gotiški, ažuolo spalva nudažyti, su paausini-
mais ir reikiamai išpjaustyti.

Didysis altorius, *altare fixum*, virš mensos medinis, konsekruotas, su šventųjų
Fortunato ir Martinijono relikvijomis. Altorius vienos kondignacijos su dideliu 3 ×
1,5 m Švč. Trejybės paveikslu, dailininko Rudolfo Žukovskio pieštu. Altoriaus šonuose
tarp šv. apaštalų statulos: Lekcijos pusėj – šv. Petras, Evangelijos – šv. Paulius,
dumblinos spalvos, medinis, altoriaus nišoms kiek per didelės. Abiejose altoriaus
pusėse, kiek pakiliau, ant išsikišusių iš presbiterijos sienų postamentėlių – dvi gra-
žios statulos: Lekcijos pusėj – šv. Mykolas Arkangelas, Evangelijos – Angelas Sargas
su globojamu berniuku.

Dar toliau grotelių linkui: Lekcijos pusėj – bažnyčios fundatoriaus bareljefas
balto marmuro įdare sienoje, Evangelijos pusėj marmuru apdailinta bažnyčios fun-
datoriaus ložės anga su bažnyčios pastatymo data ir jo giminės herbu viršuje. Abu
pastarieji dalykėliai gražūs, bet bažnyčios stiliui nepriderinti.

Šoninis altorius šoninėj Lekcijos pusės navoj. Mūrinis, dviejų kondignacijų, kurių pirmoj – Viešpaties Jėzaus Širdies gipsinė statula su raudono šilko draperijomis, antroj kondignacijoj šv. Kazimiero paveikslas, Sofijos Lažinskaitės pieštas.

Šoninis altorius šoninėj Evangelijos pusės navoj, mūrinis, dviejų kondignacijų, kurių pirmoj – Švč. Mergelės Marijos gipsinė statula su žydro šilko draperijomis, antroj – šv. Teresėlės Kūdikėlio Jėzaus paveikslas, dail. Sofijos Lažinskaitės drobėje pieštas.

Čia suminėtos Šv. Jėzaus ir Švč. Mergelės Marijos statulos į šiuos altorius atkeltos iš presbiterijos, kur jos ant pritvirtintų prie sienų postamentėlių stovėjo palei pačią didžiąją navą. Buvę tuose altoriuose gražūs R. Žukovskio drobėje piešti paveiksai – Viešpaties Jėzaus Nukryžiuavimas ir Švč. Mergelės Marijos – dabar sukabinti ant zakristijos paramentų.

Tų abiejų šoninių altorių portatiliai nauji, 1933 03 20 Kauno generalvinkaro prel. K. Šaulio pagal arkivyskupo įgaliojimą pašventinti ir su šventųjų Specijozo ir Admandos relikvijomis.

Šoninis altorius Evangelijos pusėj prie pirmo pilioriaus tik su apačia mūrine, o virš mensos – medinis, dviejų kondignacijų, kurių pirmoj – šv. Jurgis, antroj – šv. Vladislovas. Portatilis su šv. kankinių Viktoro ir Fausto relikvijomis, dar 1850 11 05 vysk. M. Valančiaus konsekruotas.

Šoninis altorius Lekcijos pusėj prie pirmo pilioriaus iki mensos mūrinis, o virš jos – medinis, dviejų kondignacijų, kur pirmoj – šv. Antanas, antroj – šv. Ona. Jo portatilis su šv. Kankinių Kandido ir Fausto relikvijomis, dar 1767 03 30 vyskupo J. Lapasinsko Alsédžiuose konsekruotas.

Prie to pat pilioriaus, tik iš didžiosios navos pusės, yra graži gotikinė drožinėto darbo sakykla su tokiu pat dangteliu viršuje, ažuolo spalvos, auksuota. Sakyklos kairėje paslaptinga ranka iškėlusį virš barjero laiko nemažą kryžių.

Šių altorių paveiksai drobėje piešti dailininko R. Žukovskio iš Poznanės.

Vargonų vieta bokšte praplėsta ant dviejų labiau išsikišusių mūro karnizų į bažnyčios pusę; ji nuo bažnyčios erdvės atitverta medine balustrada. Vargonai dvylikos balsų su pedalais. Ant viškų užlipimas mediniais laiptais iš Evangelijos pusės portiko.

Bažnyčios šoninėse navose – dvylikoje jos konsekracijos atžymų – kryžių per dideliuose vatoluose (1,25 m diam.). Aukščiau jų – sukabinta 14 gražių gipsinių gotiškų stacijų, 1904 m. p. Onos Komaraitės dovanotų ir tais metais paties klebono Bittčio pagal vyskupo įgaliojimą pašventintų.

Bažnyčios grindys – pilkai juodų plytelių marginys. Tik abiejuose portikuose, ložėje ir zakristijoje grindys medinės. Medinės ir Dievo stalo grotelės su mediniu laipteliu atsiklausti, aliejiniiais dažais ažuolo spalva dažytos.

Abiejuose bažnyčios pasieniuose – po dvi ažuolines gražaus gotikinio darbo klausyklas, Vilniuj Labausko darytas. Bažnyčioj daug suolų – 14 gotiškų ir 44 egliniai, visi ažuolo spalva nudažyti. Jų vietos nuomojamos.

Kunigų įėjimas į bažnyčią iš žiemų pusės, kur virš viena pusė durų, kaip jų tąsa, pusapvalis negrotuotas langelis. Įėjus per tas duris, einama skersiniu koridoriuku iki presbiterijos, kur antrų durų, nors numatytos, dar nėra. To koridorėlio kairėje pusėje – durys į bažnyčios fundatoriaus ložę, iš kurios atvira anga į presbiteriją.

Šoniniai altoriai su gipsinėmis statulomis (viršuje)

Šv. Antano altorius su sakykla (kairėje)

Klausykla ir viršum jos stacijos (Kryžiaus kelio stotys)

Į paramentų zakristiją įėjimas tik iš bažnyčios. Jos durys vienapalės, solidžios, su stipriu apkaustymu ir vidiniu užraktu. Zakristijoje: mensa su stalčiais paramentams ir mediniai laiptai į zakristijos aukštą; po jais kelios spintelės.

1956 m. pagal dailininkės Filomenos Ušinskaitės-Bačėnienės projektą bažnyčios vidus meniškai dekoruotas. Lubos šiltai melsvos, skersinės jų arkos melsvos spalvos, išilginės arkos tarp pilorių – rožinės, jos visos įvairiomis spalvomis ornamentuotos. Sienos baltos, jų panelis ažuolo lentų spalvos, balta ir visos bažnyčios gotikinė nerviūra. Pilorių apačia – panelio spalvos, jų šonai aukščiau panelio iš navų pusės balti, o iš kitų dviejų pusių išilginių arkų spalvos, panašiai kaip jos dekoruoti. Kai kurių pilorių ornamentuotose pusėse, arčiau viršaus, ovaluose yra padaryta po vieną, vis skirtingą religinę emblemą. Tų emblemų yra ir kitur. Virš vargonų arkos šoninėje viršūnėje tarp pagražinimų – popiežiaus Tiara, arkoj virš presbiterijos, irgi ornamentuotos, – Dievo Apvaizdos akis. Jų dvi kiek didesnės presbiterijos šonų palubėj, šoninėse navose virš altorių virš išėjimo durų šoninėse navose.

Lubos už presbiterijos virš didžiojo altoriaus – žydras žvaigždėtas dangus su angeliukais, šoninių navų altorių fonas aiškiai mėlynas, žvaigždėtas.

Atitinkamai su mažais paįvairinimais išdažyti bažnyčios prieangiai ir zakristijos.

Visos durys ažuolo spalvos, rakinamos, o didžiosios durys, iš vidaus apklotos skardos lapais, dar užkabinamos geležiniais kabliais.

Prie visų laukųjų bažnyčios durų cementiniai laiptai. 1929 m. bažnyčia uždengta cinkuotos skardos stogu.

Iš bažnyčios galo įėjimas į rūšį po jos absida. Čia palaidotas bažnyčios fundatorius ir kai kas iš jo giminių.

Priešais didžiąsias bažnyčios duris, 5,5 m atstumu nuo jų, kone skersai visą ją (13,5 m), eina apie 1,5 m aukščio mūrinė, dažyta, skarda dengta, kiek nuolaidi į galus, kryžėta tvorelė. Ji sumūryta kiek vėliau už bažnyčią. Pačiam jos vidury, lygiai ties didžiosiomis durimis, padarytas nedidutis keturkampis pjedestalas, o ant jo graži, žmogaus didumo Išganytojo, einančio su kryžium, gipsinė statula. Kairysis jo petys kryžiaus naštos slegiamas, todėl Kristaus dešinė ištiesta ir pirštu rodo į pietus. Nuo statulos iki didžiųjų durų – cemento plytelėmis klota 3,5 m pločio aikštelė su laipteliais į šonus, į vieną ir kitą šventoriaus pusę.

Du neblogi varpai bažnyčios bokšte, o vienas signorių bokštelyje. Du varpai, senesni, per Pirmąjį pasaulinį karą iškeliavo į Rusiją, bet ne visi grįžo, dėl to vienas 1935 04 03 nupirktas iš Kauno karo muziejaus. Ir tais pačiais metais įgaliotas kleb. V. Bitis jį pašventino.

Pati Baisogalos bažnyčia benediktuota 1882 10 08 per Švč. Marijos Rožinės čia švenčiamus atlaidus, o 1890 07 17 Žemaičių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio iškilmingai konsekruota ir to atminimą liepta švęsti trečią sekmadienį po Velykų.

Aplink bažnyčią erdvus šventorius, sodišku mūru aptvertas: žemiau akmens, aukščiau fuguotos raudonos plytos, su į abi puses nuleistu raudonų čerpių stogeliu. Šventoriaus sienoje nuo turgavietės pusės – didieji suveriami geležiniai vartai ir ten pat šalia jų – dveji siauresni ir žemesni pavieniai geležiniai varteliai, palindę po šventoriaus stogu. Tokie pat varteliai dar yra: iš šventoriaus šonų – pietų pusėj į špitolę ir šiaurės pusėj į medinę lavoninę-sandėlį, 1882 m. paties fundatoriaus šalia

šventoriaus pastatyta, o galinėj šventoriaus sienoje, arčiau šiaurinio jos kampo – varteliai į klebonijas.

Šventoriaus pakraščiais aplinkui eina eilė didelių medžių – uosių (40 vnt.). Netoli nuo jų 1953 12 07 dieną Švč. Mergelės Marijos Nekalto prasidėjimo 100 m. dogmos paskelbimo jubiliejaus proga pasodinta dar antra eilė medžių – 100 liepelių.

1952 m. aplink bažnyčią padaryti platūs žvyruoti, gracuojami takai procesijai, o 1953 m. pasodintos alyvų gyvatvorės: palei Išganytojo figūros kryžėtą tvorelę ir gale bažnyčios – puslankiais nuo jos kampų į absidę. Nuo zakristijos laiptelių iki vartelių, į klebonijas vedančių, takas išklotas grubiais, netašytais akmenimis.

1954 11 28 bažnyčioje įvesta elektra. 1955 m. rudenį gale bažnyčios, prie šventoriaus sienos nuo pietų pusės, pristatytas mūrinis, skarda dengtas pusrūsis – tai bažnyčios elektrinė. Joje yra mažas motorėlis su dinamą ir iš čia tiekama bažnyčiai elektra.

Priešais bažnyčią, kiek į dešinę, stovi aukštas ažuolinis kryžius su metaline lentele ant kamieno: „*Domīnikonas Dr. Bonaventūra Pauliukas Misijų darbą atlikęs 1955 03 14–16. Klebonas Kan. V. Bittis*“.

Prie šio kryžiaus žmonės dažnai užsuka pasimelsti.

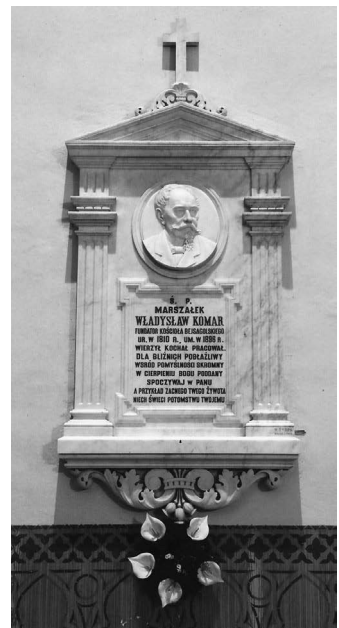
Didinga mūro bažnyčia su gražiu įrengimu ir rimtas jos šventoriaus aptvėrimas... Ir kieno tai lėšomis padaryta? Į tai atsako bažnyčios presbiterijos sienoje esančio bareljefo įrašas:

„A. A.
MARŠALKA
Vladislavas Komaras
Baisogalos bažnyčios Fundatorius
Gim. 1810 metais, miręs 1896 metais.

Tikėjo, mylėjo, darbavos
Artimui maloningas
Pasisekimuos kuklus
Kentėjimuos Dievui atsidavęs
Ilsekis Viešpatyje
O tavo padorus gyvenimo pavyzdys
Tešviečia tavo ainijai“.

Vadinasi, Baisogalos bažnyčia – tai didžiulė ponų Komarų auka Dievui ir graži dovana parapijai. Už tai tebus jiems nuo Katalikų bažnyčios ir Baisogalos parapijos didelis ačiū.

„Ačiū čia ant žemės, o anam gyvenime:
Ilsekis Viešpatyje!
Kas stato bažnyčią, garbina Dievą savo turtais“.

Bareljefas bažnyčios fundatoriui

Bažnyčios nuotraukos – Aloyzo Petrašiūno

*Bažnyčios choristai,
1930 m. Kauno
dainų šventės dalyviai,
su dekanu V. Bittčiu
ir vargonininku
Broniumi Kupriu.
Iš O. Strolienės
albumo*

Prie bažnyčios statybos prisidėjo ir parapija: bažnyčios statybos ir jos puošimo darbams gražiai vadovavo tuometinis Baisogalos klebonas kunigas Adolfas Daugėla, o parapijiečiai patys prisidėjo darbu (vežė akmenis, žvyrą, plytas, kitas reikalingas medžiagas).

Tas visas jų darbas gal sudarytų nuo vienos ketvirtosios iki vienos trečiosios bažnyčios statybos kainos.

Baisogalos parapijiečiai dirbo, plušo prie statybos ir dabar už tai naudojami bažnyčia, o jos fundatorius jau ilsisi kape, jo ainija kas sau kažkur išsisklaidžiusi...

Monografijai panaudoti Baisogalos bažnyčios archyve sukaupti dokumentai – vyskupų, dekanatų vizitacijų aktai, parapijos priėmimo, susirašinėjimų ir kt. medžiaga.

*Pirmosios Komunijos
šventė su kunigu
Julijonu Gronckiu.
Apie 1938 m.
Iš B. Panumienės
albumo*

Religinių terminų žodynelis

Absida (absidė)	pusapvalis arba daugiakampis sienos iškyšulys, užbaigiantis presbiteriją.
Cimborija (ciborija)	kolonų laikomas baldakimo pavidalo antstatas virš didžiojo altoriaus, sakyklos, krikščytklos ir kt.
Elenchas	kunigų kalendorius.
Filija	bažnyčia, neturinti parapijos, priklausanti nuo kitos parapijos.
Kielikas	taurė.
Komendorius	kunigas, vikaras.
Konsekruoti	pašventinti (bažnyčią, varpus, liturginius indus), per šv. Mišias duona ir vynas paverčiami Kristaus kūnu ir krauju.
Kontraforsas	mūro ramstis arkos ar skliauto skėtimo jėgoms atremti.
Koplyčia	atskira nedidelė bažnyčios patalpa pamaldoms.
Kopula (kupolas)	pastato pusrutulio pavidalo denginys.
Korporalas	liturginis reikmuo, ant altoriaus tiesiama balta kvadratinė staltiesė.
Mensa	akmens ar medžio plokštė ant atramų ar dėžės konstrukcija, apatinė altoriaus dalis.
Nava	išilginė bažnyčios vidaus erdvės dalis tarp prieangio (bobinčiaus) ir presbiterijos.
Nerviūra	išsikišusi profiliuota skliauto briauna, būdinga gotikai, turinti konstrukcinę ar puošybinę paskirtį.
Piliorius	keturkampė arba daugiakampė pastato atrama, stulpas.
Portalas	puošnus įėjimas į pastatą ar vartai į vidaus kiemą.
Portatilis	nešiojamas krikščionių altorėlis.
Portikas	dengta kolonada, sujungta su pastatu, sudaranti pastogę įėjimui arba prieangį.
Presbiterija	krikščionių bažnyčios dalis, kurioje įrengtas altorius.
Relikvijos	religijų garbinami šventųjų palaikai, jų dalys, drabužiai, naudoti daiktai.
Sakykla	pamokslui sakyti skirta vieta bažnyčioje.
Signorius	nedidelis varpas.
Tovalnia	balta altoriaus danga, ant kurios laikomos šv. Mišios.
Zakristija	kambarys bažnyčioje kulto reikmenims laikyti ir apeigoms pasirengti.

Iš Baisogalos pašto praeities iki 1940 metų

Kazys Misius

Arklių pašto stotis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų paštas išsamiai nėra tyrinėtas, mažai tyrinėti LDK keliai bei pašto traktai. Palyginti mažai tėra ir istorinių šaltinių, o esantys nelengvai randami. Žinoma, kad 1562 m. liepos 11 d. Žygimantas Augustas suteikė Kristupui Taksiui privilegiją organizuoti pašto ryšius iš Krūkuvos į Vilnių ir į Veneciją. Vilniuje buvo atidarytas paštas ir paskirtas jo direktorius. Iš Krokuvos pašto siuntos Vilnių pasiekdavo per septynias dienas. Kas 3–5 mylias įsteigtos pašto stotys, kuriose buvo galima pasikeisti arklius. 1664 m. pašto traktai Lietuvoje buvo išplėsti. 1667 m. įvestas nuolatinis pašto susisiekimas tarp Maskvės ir Vilniaus. Jo tarsi į Krokuvą sudarė galimybę reguliariems Rusijos pašto ryšiams su Vakarų Europa¹.

1673 m. konstitucija numatė, kad pašto reikalams Lietuvos didžiojo kunigaikščio miestai, miesteliai, valdų centrai turi mokėti šiam reikalui numatytą mokesčių. Pavyzdžiui, 1699 m. Baisogalai buvo nustatytas 65 auksinų pašto mokeskis. Šeduvai šiam reikalui turėjo mokėti 170, o Šiauliai net 200 auksinų².

Arklių pašto ryšys beveik iki XIX a. vidurio buvo vos ne vienintelė artimesnių vietovių ir tolimų valstybių susižinojimo priemonė. Pašto reikšmė padidėjo pradėjus spausdinti laikraščius ir kitokius periodinius leidinius. Ilgainiui pašto ryšiai tobulėjo. 1717 m. Varšuvos seimo nutarime minimi šie pašto traktai: iš Vilniaus į Gařdiną, Varšuvą; iš Gařdino į Brestą sujungiant svarbų Rusijos pašto traktą su Liublinu; iš Vilniaus į Kauną ir toliau iki sienos su Prūsija; iš Kauno į Rygą per Kėdainius, Rasėinius, Mintaujį; iš Vilniaus į Minską, Mogiliovą ir iki sienos su Rusija. Nepavyko nustatyti, pro kokius miestelius ėjo 1717 m. įvestas pašto traktas Kaūnas–Rygą. Vėliau atsirado Varšuvos–Mintaujės pašto traktas. XVIII a. antrojoje pusėje šis traktas nurodomas daugumoje kalendorių, leidžiamų Vilniuje, Gardine, Varšuvoje. XVIII a. antrojoje pusėje, o gal ir anksčiau, pašto kariatomis važinėdavo ir žmonės. Lietuvos bajorijos atstovai keliaudavo į vietinius seimelius, taip pat į Varšuvos seimą. XVIII a. antrojoje pusėje paštas pats išsilaikydavo iš privačių keleivių, korespondencijų, periodinių leidinių pervežimų mokesčių.

1770 m. skirtame kalendoriuje rašoma, kad Varšuvos–Mintaujės trakte etninėje Lietuvoje buvo šios pašto stotys: Gařdinas, Asiuža, Ratnyčia, Merkinė, Alytūs, Priėnai, Gogai (kaimas neišlikęs), Kaūnas, Bābtai, Kėdainiai, Mantvilėškis, Baisogala, Raginėnai, Višeikiai (Wozeykow), Kriukai (Kruckow), Mintaujā³.

Iš pastarojo miesto buvo kitas svarbus pašto kelias į Peterburgą. Nuo Gogu iki Mintaujės pašto stotys buvo kas trys mylios. Kaip liudija įvairūs kalendoriai, po ketverių metų Varšuvos–Mintaujės pašto traktas šiek tiek buvo pakeistas. Nuo Baisogalos pašto kelias ėjo per Šiauliūs–Jėniškį su šiomis naujomis pašto stotimis: Radvilėškyje, Šiauliuosė, Meš-

¹ Pulokaitė N., Vilniaus paštui 400 metų, *Mokslas ir gyvenimas*, 1962, nr. 8, p. 40.

² *Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, Вильна, 1875, т. 8, с. 289–292.

³ *Volumina legum*, Petersburg, 1860, t. 6, p. 160; *Kalendarz polityczny... na rok panski 1770*, Warszawa, 1770, p. 129.

kūičiuose, Jōniškyje, Kalviuose, Mintaujojė. Keitėsi ir pašto stotys nuo Prienų į Gardiną, tačiau stotis Baisogaloje išliko.

Konkrečių duomenų apie LDK laikų Baisogalos pašto stotį aptikti nepavyko. Baisogala minima, tačiau šios pašto stoties neaprašo Kazimieras Pliateris, minėtu traktu 1792 m. spalį keliavęs iš Varšuvos į Peterburgą ir rašęs kelionės dienoraštį. Kelias nuo Kėdainių buvo blogas, tarp Mantviliškio ir Baisogalos keliautojo karieta įklimpo taip, kad jai ištraukti reikėjo ieškoti daugiau arklių⁴.

Baisogalos pašto stoties neaprašo ir 1793 m. gegužės mėn. iš Mintaujos į Gardiną vykęs vokiečių mokytojas Frydrichas Šulcas⁵.

XVIII a. antrojoje pusėje pro Baisogalą turėjo eiti ir vietinis pašto traktas, tačiau jų kalendoriuose nenurodydavo. Korespondencijoms, periodiniams leidiniams ir kitoms siuntoms iš pašto įstaigų pristatyti nuo XVI a., be kitų, būdavo pašto ir pastočių prievolė. Tokias prievoles įrašydavo į valdų inventorius. Nurodoma, kad XVIII a. pabaigoje LDK paštas buvo labai gerai organizuotas. Vilniuje veikė centrinis paštas, o apskrčių (pavietų) centruose pašto kontoros.

Žlungant Lietuvos–Lenkijos valstybei ir 1794 m. kilus sukilimui, pašto tvarka suiro. Po trečiojo Lietuvos–Lenkijos padalijimo 1796 m. įsakyta prie Rusijos prijungtose teritorijose atkurti paštą, įjungiant jas į Rusijos ryšių sistemą. Rusijai atitekusioms gubernijoms nustatytas pašto mokestis, kurį turėjo sumokėti bajorai. Žemvaldžio mokestio dydis priklausė nuo turimų valstiečių kiemų (dūmų). Bajorai taip pat turėjo rūpintis taisyti pašto kelius. Atkuriant prie Rusijos prijungtoje Lietuvos dalyje pašto sistemą, buvo daug netvarkos ir savivalės. Pašto arklius imdavo, kas tik norėdavo, ypač savivaliaudavo karininkai⁶.

Įvairioms institucijoms buvo išsiuntinėti spausdinti pranešimai apie 1797 m. veiksiančius pašto traktus. Baisogalos pašto stotis nurodyta Vilniaus–Mintaujos pašto trakte. Joje turėjo būti laikoma 12 arklių⁷.

Kitais metais reikalauta, kad Baisogalos pašto stotyje būtų jau 18 arklių. 1798 m. Baisogalos paštininku dirbo Pranciškus Elsbergas⁸.

Spaudinyje apie 1799 m. pašto kelius bei stotis nurodoma, kad pro Baisogalą eina tarptautinis pašto traktas Sankt Peterburgas–Viena. Baisogaloje turėjo būti laikomi 24 arkliai. Tiek pat arklių buvo ir Šiaulių, Meškūičių, Jōniškio, Kalvių pašto stotyse⁹.

Nuo XIX a. pradžios valdžia įpareigodavo gubernijų bajorų vadovus sudaryti trejiems metams sutartis su norinčiais laikyti pašto stotis. Sutartyse būdavo nurodoma, kiek reikia laikyti arklių, pašto vežėjų, kiek turi būti vežimų, karietų ir kito inventoriaus. Pašto stotyse turėjo pastoviai budėti keli vežėjai, reikėdavo laikyti ir raštininką, kuris registruodavo pašto karietas, pravažiuojančius keleivius. Dėl paprastumo pašto laikytojas gaudavo vienam arkliui nustatytą kainą, į ją įeidavo ir kitos pašto stoties išlaidos.

Kadangi pašto ryšys turėjo ir svarbią valstybinę, net karinę reikšmę, pašto stotimis, be gubernijų, apskrčių bajorų vadų, dar rūpindavosi gubernijų valdybos, jas kontroliuodavo gubernatorių, ge-

⁴ Djarjusz podrózy z Warszawy do Petersburga, *Czas, Dodatek miesięczny*, Kraków, 1856, t. 4, p. 696–699.

⁵ *Kraštas ir žmonės*, Vilnius, 1983, p. 95.

⁶ Janulaitis A. *Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795–1863)*, Kaunas, 1936, p. 119–121.

⁷ 1797 m. Lietuvos gubernijos pašto traktų ir stočių sąrašai, *Alsėdžių bažnyčios archyvas*.

⁸ *Kalendarz polityczny Wilenski na rok 1799*, p. 171, 176; 1798 m. pašto stočių sąrašas, *LVIA*, f. 378, bs, 1798 m., b. 4, t. 1, l. 403.

⁹ Spaudinys *Alsėdžių bažnyčios archyve*.

neralgubernatoriaus įstaigos. Pašto stotis tikrindavo ir karininkai. Žinoma nemažai atvejų, kai pašto stočių laikytojai, siekdami didesnio pelno, nesirūpindavo jas tinkamai įrengti, būdavo įvairių aplaidumų.

1814 m. Baisogalos pašto stotį prižiūrėjo Šiaulių apskrities žemės teismo teisėjas Timotiejus Goštofas ir bajoras Jonas Jagminas. Sutartį šiuo reikalu jie buvo pasirašę su Šiaulių apskrities bajorų vadu Liutkevičiumi. Stotis privalėjo laikyti 24 arklius, už kiekvieną arklį per metus valstybė jiems mokėjo po 36, o iš viso 844 rublius. Patikrinimo metu rasti 25 arkliai, tačiau iš jų paštui vežioti tiko tik 21. Tada stotis dar turėjo 25 pakinktus, 7 karietas, 1 balną. Buvo samdomi 6 vežėjai. Keleiviams skirti du kambariai, tačiau vieną iš jų buvo užėmęs raštininkas¹⁰.

Lakoniškos žinios apie Baisogalos pašto stotį ir 1818 m. ją tikrinusio karininko pranešime. Rašoma, kad patalpos patogios, jų prieangyje buvo žibintas, visi 24 arkliai tinkami. Nurodytos 8 karietos ir 8 rogės, dirbo 8 paštininkai (tikriausiai raštininkas ir 7 vežėjai), visi padoriai apsirengę. Iš smulkesnio inventoriaus nurodyti 24 pakinktai, tiek pat kamanų, 8 balnai, 12 vadžių, 8 varpeliai ir kt.¹¹

Truputį daugiau žinių apie Baisogalos pašto stotį pateikta 1828 m. apžiūros medžiagoje. Nuo 1827 m. sutartį laikyti šią stotį buvo sudaręs Minsko apskrities dvarininkas Antanas Miganovičius, laikinai apsigyvenęs Baisogaloje. Ši kartą valstybė už vieno arklio laikymą mokėjo po 198 rublius. Taigi iš viso per metus Baisogalos pašto stoties laikytojas gaudavo 4 752 rublius. Stotyje dirbo 8 asmenys. Pastato dešinėje pusėje buvo 4 kambariai, dviejuose jų šeimininkavo raštininkas, likę du skirti pravažiuojantiems keleiviams. Deja, keleivių kambariuose nebuvo krosnių. Kairėje stoties pastato pusėje buvo patalpos vežėjams, tačiau jiems buvo ankšta. Laikytojas išipareigojo vežėjams pastatyti atskirą namelį, o keleivių dviem kambariams – sumūryti bendrą krosnį¹².

Siuntos paštu brangiai kainuodavo, buvo gaišatis atiduodant korespondenciją. Kiekvienas siunčiamas paprastas laiškas būdavo sveriamas, reikėjo mokėti priklausomai nuo svorio ir atstumo. Paštu galima buvo siųsti ir pinigines perlaidas, dokumentus, siuntinius. Jau minėjome, kad pašto vežimai vežiodavo ir keleivius. Toli gražu ne visos arklių pašto stotys priimdavo nuvežti laiškus. Pavyzdžiui, 1799 m. pašto taisyklės įpareigojo, kad siuntos (laiškai) būtų priimamos šiose dabartinės Lietuvos pašto stotyse: Kėdaičiuose, Panevėžyje, Rasėiniuose, Šeduvoje, Šiauliuose, Švenčionysė, Ukmergėje, Varėnoje, Žiezmarčiuose. Apskričių miestuose veikė pašto kontoros¹³.

1829 m. pradėjo veikti pašto traktas iš Mintaujos į Jurbarką, vėliau į Taūragę ir iki sienos su Prūsija. Tais pat metais pasiūlyta vietoj Vilniaus–Mintaujos įvesti dviejų gubernijų centrus jungiantį Vilniaus–Rygės pašto traktą. Parinktas kitas trumpiausias kelias: Vilnius, Širvintos, Ukmergė, Panevėžys, Šiauliai, Jōniškis. Kitas šio trakto privailumas – trys apskričių centrai (Ukmergė, Panevėžys, Šiauliai) sujungiami su Vilniumi. Naujasis pašto kelias jungė du reikšmingus Prūsijos–Jurbarko (vėliau Tauragės)–Mintaujos ir Vilniaus–Daūgpilio–Peterburgo pašto traktus. Ši pašto trakto pakeitimą caras patvirtino tik 1833 m. Per 1831 m. sukilimą pašto susisiekimas kurį laiką neveikė¹⁴.

¹⁰ 1814 m. pranešimas apie pašto stočių patikrinimą, LVIA, f. 378, bs, 1812 m., b. 96, l. 410.

¹¹ *Ten pat*, 1818 m., b. 35, l. 36–37.

¹² Žinios apie Baisogalos pašto stotį, *ten pat*, 1820 m., b. 22, l. 13, 14, 168, 273.

¹³ *Правила о содержании почт в Литовской губернии* (1799 m. spaudinys).

¹⁴ *Raguva*, Vilnius, 2001, p. 196.

1830 m. Baisogalos pašto stotis dar veikė, nes buvo įvestas pašto traktas Kaūnas–Šėdovà, ėjęs senuoju keliu per Babtùs, Kėdàinius, Mantvilìškį. Deja, šis traktas tais pačiais metais buvo panaikintas¹⁵. Baisogaloje arklių pašto stoties neliko.

Pašto, vėliau pašto-telegrafo stotis 1881–1915 metais

Kuriantis pramonės įmonėms, plečiantis prekybai, tobulėjo ir pašto ryšiai. 1843 m. visoje Kauno gubernijoje tebuvo 8 pašto kontoros, 1 pašto skyrius ir 9 arklių pašto stotys. Netrukus pašto ryšys ėmė sparčiai tobulėti ir tapo vienu iš žymesnių civilizacijos laimėjimų.

1840 m. Anglijoje pradėti naudoti pašto ženklai. Pašto ženklų nominalai nepriklausė nuo siunčiamo laiško atstumo, o tik nuo voko dydžio, laiško svorio. Tai buvo ypač patogų gyventojams. Naujovė greitai paplito ir kitose šalyse. 1845 m. Rusijoje įvedami antspaudooti vokai, kaip laiško apmokėjimo ženklas. Pašto ženklai Rusijoje pradėti spausdinti 1857 m. Nutiesus per Lietuvą geležinkelio linijas, pašto siuntos pradėtos vežioti traukiniais. Daug svarbesnės pašto įstaigos tapo nuo 1861 m., nes, panaikinus baudžiavą, paštu pradėjo naudotis ir valstiečiai. 1872 m. Rusijoje pradėti platinti atvirlaiškių blankai. Atvirlaiškių siuntimas buvo pats pigiausias.

1840 m. išrastas elektromagnetinis telegrafas. Po 8 metų telegrafo ryšys pradėtas bandyti ir Rusijoje. 1854 m. nutiesta telegrafo linija iš Peterburgo į Varšuvą. 1855 m. Kaunė įrengta telegrafo stotis. Užsienio valstybių pavyzdžiu pašto įstaigose pradėtas įvesti ir telegrafo ryšys. 1884 m. pradžioje Kauno gubernijoje, Zarasuose pradėjo veikti pirmoji pašto-telegrafo stotis¹⁶.

1861 m. įvedus administracinę vienetą – valsčius, dalis valsčių valdybų tapo pašto punktais. Valsčių valdybos paimdavo korespondenciją iš pašto įstaigų, ir gyventojams būdavo patogiau atsiimti.

Nors Baisogala nebuvo valsčiaus centras, o priklausė Skėmių valsčiui, tačiau 1871 m. pro miestelių nutiesus Liepojos–Romnų geležinkelį, paštas čia buvo būtinas. Baisogalos pašto stotis, priimanti ir išduodanti visos rūšies korespondencijas, atidaryta 1881 m. vasario 1(12) d.¹⁷

Kauno gubernijos atmintinėse pirmieji Baisogalos pašto stoties prižiūrėtojai nenurodyti. Ši įstaiga keitėsi korespondencija su pašto vagonu. 1887 m. Baisogalos pašto stoties prižiūrėtoju buvo stačiatikis Romanas Malinovskis. Apskritai po 1863 m. į valstybines tarnybas katalikus priimdavo tik retais atvejais. Taip elgėsi ir 1885 m. įsteigta Vilniaus pašto-telegrafo valdyba. Ši valdyba vadovavo Kauno, Suválkų ir Vilniaus gubernijų paštų bei paštų-telegrafų įstaigoms. Darbuotojai būdavo skiriami ir atleidžiami valdybos direktoriaus įsakymu.

Vėliau paštų stočių prižiūrėtojai buvo vadinami viršininkais. Pro Baisogalą nutiesus geležinkelį, palei jį ėjo ir telegrafo linijos. Deja, į šio miestelio pašto įstaigą telegrafas palyginti ilgokai nebuvo įvestas. Tiesa, telegrafas buvo Baisogalos geležinkelio stotyje, tačiau neaišku, ar juo galėjo naudotis gyventojai.

1888 m. Baisogalos pašto stotis už parduotus pašto ženklus, vokus, atvirlaiškių blankus gavo 1 068 rb pajamų. Iš

¹⁵ *Kurjer litewski*, 1830, nr. 9. (Priedas.)

¹⁶ *Ковенская губерния за время 1843–1893*, Ковно, 1893, с. 290–293.

¹⁷ *Памятная книжка Ковенской губернии на 1882 год* (toliau – ПККТ), с. 319.

korespondencijų, spaudos siuntimų gauti 186 rb. Už įvertintus laiškus, siuntinius surinkti dar 177 rb. Valstybės kontrolės rūmai paštui išlaikyti dar skyrė 1 516 rb¹⁸.

Nuo 1890 m. užsienio valstybių pavyzdžiu Rusijoje prie pašto įstaigų pradėtos steigti taupomosios kasos, kurios priimdavo ir išduodavo žmonėms indėlius. Gyventojų pinigus paštai atiduodavo į bankus. Žmonėms tai buvo patogu, nes nereikėdavo važiuoti į bankus, kurie būdavo tikrai didesniuose miestuose. Taupomosiomis kasomis galėjo naudotis ir neturinti žmonės, nes tokios kasos priimdavo ir kuklias pinigų sumas. Taupomoji kasa Baisogalos pašte įsteigta 1893 m.¹⁹

Apie 1900 m. Baisogalos pašto stoties viršininku paskiriamas Steponas Šimkevičius, kilęs iš Lydės apskrities, stačiatikis. Baisogalos pašto įstaigos dokumentų iki 1915 m. aptikti nepavyko. Todėl neaišku, kiek šioje įstaigoje XX a. pradžioje būdavo darbuotojų. Rodos, kad, be viršininko, dar dirbo pašto tarnautojas ir sargas.

1903 m. įvedamas telegrafas. Įstaiga pavadinta Baisogalos pašto-telegrafo stotimi²⁰.

Iš Baisogalos kiekvienas gyventojas galėjo pasiųsti ir gauti telegramas. Telegramas pašto tarnautojai nugabendavo ir adresatams, tačiau jos gavėjams, priklausomai nuo atstumo iki pašto, reikėdavo sumokėti už pristatymą.

Matyt, Kauno gubernijos atmintinėse ne visada būdavo tiksliai surašomi tarnautojai. Pavyzdžiui, minėtose 1905–1908 m. atmintinėse nurodoma, kad Baisogalos pašto viršininku buvo S. Šimkevičius. Tačiau Vilniaus pašto-telegrafo 1906 m. įsakyme teigiama, kad už dalyvavimą 1905 m. lapkričio 16(29) d. streike, be kitų, iš pareigų pašalinamas ir Baisogalos pašto viršininkas Vilhelmas Riekstenis²¹.

Rodos, kad vietoj jo paskirtas Nikolajus Bielskis, kurį 1910 m. pakeitė Konstantinas Sedyginas. 1912 m. Baisogalos pašto įstaigai vadovauti paskiriamas Ivanas Goliakas²². Visi pašto viršininkai buvo stačiatikiai.

Kilus Pirmajam pasauliniam karui, laiškamis ir kitai korespondencijai tikrinti buvo įvesta karo cenzūra. Baisogalos pašto siunčiamą ir gaunamą korespondenciją cenzūravo Šeduvos pašte įsikūrę karo cenzoriai.

1915 m. balandžio 18 (gegužės 1) d. vokiečiai užėmė Radviliškį, Šėduvą²³. Rodos, kad tada pirmąkart buvo užimta ir Baisogala.

Pašto tarnautojai iš Baisogalos pasitraukė. Po 12 dienų Rusijos kariuomenė atsikovojo miestelį. Vėl pradėjo veikti paštas, kuris daugiausia tarnavo valdžios ir kariškių reikmėms. Ramybės nebebuvo, miestelis ėjo iš rankų į rankas. Vokiečiai vėl užėmė miestelį 1915 m. liepą, nustumdami Rusijos karius toliau. Paštinkai su dalimi įrangos, telegrafo aparatu, bylomis pasitraukė. Telegrafo aparatas buvo atiduotas artimiausioje pašto-telegrafo kontoroje. 1915 m. spalio pabaigoje Baisogalos ir daugelio kitų Vilniaus pašto apygardos įstaigų tarnautojai su kitu paimtu turtu evakavosi į Riazanės guberniją. Čia buvo surašytas iš Baisogalos pašto atgabentas turtas: Dievo Motinos paveikslas; caro Aleksandro III portretas; Išganytojo paveikslas; caro Nikalojaus II por-

¹⁸ 1888 m. Baisogalos pašto finansinės ataskaitos suvestinė, *LVIA*, f. 558, ap. 2, b. 4, l. 120.

¹⁹ Žinios apie taupomąsias kasas, *LVIA*, f. 558, ap. 2, b. 87.

²⁰ Baisogala, *Lietuva*, 1903, lapkr. 13, p. 1.

²¹ 1906 02 20 Vilniaus pašto-telegrafo apygardos viršininko įsakymas, *LVIA*, f. 378, ps. 1905 m., b. 56, l. 40.

²² *ПІККІ*, 1910–1913. (Šiaulių apskrities pašto įstaigų viršininkų sąrašai.)

²³ Telegramos Kauno gubernatoriui, *Kauno apskrities archyvas* (toliau – *KAA*), f. 50, ap. 2, b. 199, l. 578–580.

tretas paaukuotais rémais; ikona; kardas; perpetinis diržas; revolveriai (2 vienetai); dirželis revolveriui; diržas per juosmenį; dėklės su šovininėmis (2 vienetai); staliukas aparatui; dėžutė perduodamiems pinigams; krepšelis perduodamoms monetoms; stalinės svarstyklės; ketaus svarelių komplektas; graminių svarelių komplektas; varinis svaro svarstis; metalinė rakinama dėžutė; stovas rašalinėms; spaustuvas plomboms; stalinis laikrodis; avikailių kailiniai; veltinių pora; įvairūs antspaudai (3 vienetai); įvairūs spaudai (7 vienetai).

Visas šis turtas įvertintas 198 rb ir perduotas saugoti Dankovo miesto pašto įstaigai²⁴.

Matyt, pagal atsivežtas pašto inventoriaus knygas buvo surašytas ir šis paliktas pašto turtas: medinė poliruota spinta; spinta registruotai korespondencijai; spinta surūšiuotai paprastai korespondencijai; medinė spinta byloms ir blankams; metalinė spinta pinigams saugoti; spinta maitinimo elementų baterijoms; stalai (2 vienetai); kanceliarinis stalas; kėdės ir taburetė (8 vienetai); divanas; minkšta sofa; geležinė lova; dešimtainės svarstyklės; prancūziškos svarstyklės; stalinės svarstyklės; sieninis laikrodis; indelis švinui lydyti; formos plomboms lieti (2 vienetai); krepšys pinigams; skaitytuvai; žibalinės lempos (2 vienetai); stalinės lempos (4 vienetai); sieninė lempa ir lempelė paveikslui apšviesti (2 vienetai); variniai spaustukai (2 vienetai); ketaus luitas ir kitas smulkus inventorių: užuolaidos, kibiras, liniuotė, laiškų dėžutės ir t. t.

Palikto Baisogalos pašte inventoriaus vertė buvo 419 rb²⁵.

Pagaliau 1918 m. likviduota Vilniaus pašto-telegrafo apygarda, taip pat ir Baisogalos paštas.

Baisogalos paštas 1918–1940 metais

Vokiečių okupacinė valdžia Baisogaloje pašto neatidarė. Tikėtina, kad neišvežtas į Rusiją pašto turtas buvo išgrobstytas. Pralaimėję Pirmąjį pasaulinį karą, 1918 m. pabaigoje vokiečiai pradėjo kraustytis iš Lietuvos. O paskui besitraukiančius vokiečius išgyiavo raudonarmiečiai.

Atsikuriant Lietuvos valstybei, įsteigiama Susisiekimo ministerijos Pašto telegrafo ir telefono valdyba ir 1918 m. lapkričio 16 d. jos viršininku paskiriamas Benediktas Tomaševičius. Būsimosios Lietuvos pašto įstaigos, priklausomai nuo tikėtinos apyvartos, suskirstytos į 7 eiles (rūšis). Mažiausia pašto įstaiga buvo 7 eilės.

1918 m. gruodžio pabaigoje iš vokiečių pradėta periminti jų paliekamas pašto įstaigas. Taip pat kiek įmanoma greičiau stengtasi atkurti carinės Rusijos valdymo metais veikusias pašto įstaigas. Jas organizuodavo Pašto telegrafo ir telefono valdyba. Skirti įgaliotiniai, turėję bendradarbiauti su savivaldybėmis atidarant pašto įstaigas.

1919 m. pradžioje Baisogalą užėmė raudonarmiečiai. Rodos, bolševikų valdžia pašto miestelyje irgi neatidarė. Nepraėjus nė savaitei po bolševikų išvijimo iš Baisogalos, nuo 1919 m. kovo 22 d. Prochoras Žukas paskiriamas įgaliotiniu organizuoti pašta šiam miestelyje²⁶.

Konkrečių žinių, kaip Baisogaloje buvo atkurtas paštas, aptikti nepavyko. Tikėtina, kad rusų laikų pašto valdininkas P. Žukas buvo garbingas žmogus ir sėkmingai susidorojo su pašto įstaigos

²⁴ Išvežto Baisogalos pašto turto žiniaraštis, *LVI*, f. 558, ap. 2, b. 114, l. 396.

²⁵ Neišvežto Baisogalos pašto turto sąrašas, *ten pat*, b. 136, l. 172–173.

²⁶ Pašto telegrafo ir telefono valdybos viršininko įsakymas, *LCVA*, f. 1016, ap. 4, b. 190, l. 9.

steigimo sunkumais. Nuo 1919 m. birželio 1 d. į Baisogalą laiškiniu paskiriamas Ignas Auštakis²⁷. Tada Lietuvoje jau veikė 75 pašto įstaigos.

Karo ir sunkios vokiečių okupacijos nualinta Lietuva, steigdama valstybės įstaigas, neturėjo lėšų joms išlaikyti, tarnautojų algoms mokėti. Kaip aiškėja iš vėlesnio dokumento, Baisogaloje paštas buvo atidarytas tokiomis sąlygomis. Vietos gyventojai turėjo nemokamai trejiems metams parūpinti paštui patalpas, kurą ir apšvietimą, taip pat vežioti pašto siuntas²⁸.

Patalpas paštui paskyrė Baisogalos dvaro savininkas Vladas Komaras. 1920 m. rudenį pašto žinioje buvo du kambariai, apšildomi viena krosnimi. Taip pat paskirtas kambarys su krosnimi sargui. Korespondencija keitėsi su pašto vagonu Baisogalos geležinkelio stotyje du kartus per parą. Korespondenciją į geležinkelio stotį ir atgal nešiojo. Tiktai esant sunkesniems siuntiniams imdavo pastotę²⁹. Įsteigus pašta, tuoj buvo atkurtas ir telegrafo ryšys.

Apie Baisogalos pašto įgaliotinį P. Žuką konkrečių žinių nespėta surinkti, o nuo 2005 m. sausio 1 d. išsigaliojęs naujas *Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas* šimtmečiui išlaptino bylas, kuriose yra duomenų apie privatų asmens gyvenimą. 1919 m. rugsėjo pradžioje Šiaulių, Radviliškio ir kitose apylinkėse pasirodė bermontininkų būriai. Tada galėjo nukentėti ir Baisogalos paštas, tačiau apie tai konkrečių žinių nepavyko aptikti. Po 1919 m. spalio 19–22 d. vykusių kovų ties Baisogala bermontininkai iš šių apylinkių buvo išvyti.

P. Žukas neilgai dirbo Baisogalos pašte. Nuo 1920 m. gegužės 6 d. šio įstaigos viršininku paskiriamas Jurgis Vaitekūnas. Nurodyta, kad iki tol čia viršininko nebuvo. Įstaigą jis perėmė iš tarnautojos Baltuškaitės. J. Vaitekūnas gimė 1872 m. Vabalniūko parapijoje. 1888 m. baigė valdinę pradžios mokyklą. Kurį laiką turėjo tarnybą Daugpilio pašto kontoroje.

Grįžęs į Lietuvą, pasiprašė darbo pašte. Prašymui tarpininkavo ir žinomas visuomenės veikėjas Konstantinas Šakenis. Baisogaloje J. Vaitekūnas išbuvo neilgai. 1921 m. gegužės mėn. jis skiriamas įgaliotiniu į Vabalniūko pašta. J. Vaitekūnas buvo silpnos sveikatos. Dar 1921 m. pabaigoje Vabalniūko valsčiaus savivaldybė prašė jį išsikelti, nes pašte trūko tvarkos. 1922 m. kovo mėn. J. Vaitekūnas skiriamas Vaškų pašto viršininku. 1923 m. pradžioje jis sunkiai susirgo ir 1923 m. rugpjūčio 8 d. mirė³⁰.

1921–1922 m. Baisogalos paštas buvo VI eilės. Jame, be viršininko, dirbo du laiškininkai ir sargas. Matyt, pašto apyvarta nebuvo pakankama ir 1923–1929 m. ši įstaiga turėjo žemiausią, septintą eilę. Nuo 1930 m. vėl tapo šeštos eilės³¹.

Rodos, kad nuo 1923 m. paštų sargų etatai buvo panaikinti. Šeštos eilės paštuose dirbdavo du laiškininkai, tačiau jie laiškus, kitą korespondenciją nešiodavo tiktai miestelio gyventojams. Kaimo gyventojai korespondenciją atsiimdavo pašto punktuose. Telegramos būdavo pristatomos kiekvienam adresatui.

Vietoj J. Vaitekūno Baisogalos paštui vadovauti paskirtas Anatolijus Rožanavičius. Jis buvo baltarusis, stačiatikis, gimė 1873 m. Vileikoje. A. Rožanavičius baigė Vilniuje pašto-telegrafo kursus

²⁷ *Ten pat*, l. 14.

²⁸ Susirašinėjimas Baisogalos pašto reikalais, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 104, l. 5.

²⁹ *Ten pat*, l. 1.

³⁰ J. Vaitekūno asmens byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 6084, l. 1–42.

³¹ Baisogalos pašto tarnautojų algalapiai, LCVA, f. 1016, ap. 8, b. 27; *Lietuvos pašto, telegrafo ir telefono įstaigų ir agentūrų sąrašas*, Kaunas 1921–1931.

ir nuo 1894 m. dirbo Šiaulių, Švenčionėlių, Rozalimo, Vilkaviškio, Lydės ir kituose paštuose.

1919 m. kovo mėn. jis pasiprašė tarnybos Lietuvos pašte ir nuo 1919 m. balandžio 1 d. paskirtas įgaliotiniu į Šeduvės paštą. Jau 1920 m. pradėti rašinėti skundai, kad Rožanavičius blogai moka lietuviškai. Dalis skundų buvo anoniminiai. Kelis kartus tikrinta Šeduvos pašto įstaiga, tačiau jokių A. Rožanavičiaus tarnybos nusižengimų nerasta. Konstatuota, kad A. Rožanavičius yra sąžiningas ir doras žmogus, pašto įstaigose išdirbęs jau 25 metus. Vengiant tolesnių skundų, jis paskiriamas į Baisogalą.

Atsiradus daugiau siuntų, jau 1922 m. pradėtas samdyti etatinis vežėjas. Už pašto siuntų vežiojimą į geležinkelio stotį 1923 m. buvo mokami 25 litai per mėnesį. 1924 m. pradėtos vežioti pašto siuntos tarp Griškiškio ir Baisogalos. Rodos, kad su vežėjais sutartis sudarydavo Grinkiškio pašto įstaiga. Praėjus trejiems metams nuo pašto Baisogaloje atidarymo, patalpas šiai įstaigai reikėjo nuomoti. Todėl 1922 m. su V. Komaru sudaryta metams laiko sutartis, kuria už patalpas paštui buvo mokama po 37,5 Lt per mėn. (450 litų metams). Vėliau nuomos sutartis būdavo pratęsiama, keitėsi mokestis.

1922 m. lapkričio mėn. paštas buvo įsikūręs V. Komarui priklausančio namo vienoje pusėje. Buvo kambariai lankytojams ir pašto operacijoms, su klientais bendraudavo per langelį duryse. Atskiras kambarys skirtas viršininkui, o kitas laiškinkams, dar buvo virtuvė. Kambariai paremontuoti, tačiau laiškinkams skirtoje patalpoje dar trūko grindų. Taip pat reikėjo dvigubų langų. Malkoms laikyti buvo daržinė³².

A. Rožanavičius kelerius metus Baisogalos pašte dirbo sėkmingai. Jo mėnesio alga buvo 240 litų. Revizoriai jokių priekaištų neturėdavo. Būdamas sąžiningas ir pareigingas, jis nebuvo reiklus patalpoms. Pagal sutartis pašto patalpas turėjo remontuoti savininkas, tačiau tam V. Komaras lėšų gailėdavo.

1925 m. lapkričio mėn. surašomas aktas, kad pašto patalpos suremontuotos netinkamai. Stogas vietomis kiauras, lyjant prateka vanduo. Duryms nesutvarkytos, nėra atidaromų langelių. Kadangi nesitikėta, kad savininkas tinkamai suremontuos pašto patalpas, 1926 m., vykdant žemės reformos įstatymą, siūlyta nacionalizuoti namą, kuriame yra paštas³³. Šis siūlymas nebuvo įgyvendintas.

1925 m. pabaigoje Kėdainių pašto viršininkas Pašto telefono ir telegrafo valdybai rašė, kad Baisogalos pašto viršininkas nesirūpina pašto patalpų sutvarkymu, silpnai moka lietuviškai, netaisyklinga kalba pildo pašto atskaitomybės knygas, o susirašinėjimo raštus rengia laiškinkas Petras Bagdonas.

A. Rožanavičiui pasiūlyta tuo pat pasiprašyti iškelti jį kitur. Pastarasis prašė valdybos bent laikinai jį palikti tose pareigose, šaltą žiemą keltis nepatogu, žmona jau dveji metai negaluoianti. Gyvenęs ūkiškai, turįs rūsyje bulvių, karvę, paršą. Teigė lietuviškai susikalbantis ir stengiąs tobuliau pramokti lietuvių kalbos. Rusiškai kalbantis tik su lietuviškai nemokančiais rusais.

Baisogalos pašto viršininkas (1921–1926) Anatolijus Rožanavičius. Iš LCVA fondų, jo asmens bylos

³²Susirašinėjimas Baisogalos pašto reikalais, LVIA, f. 1016, ap. 3, b. 104, l. 12–78.

³³Ten pat, l. 106–116.

Be to, A. Rožanavičius nesutarė su kaimynu vaistininku Petru Blože, kuris nuo 1925 m. pabaigos ėmė organizuoti prieš jį skundus, kad pašto viršininkas kalba rusiškai, yra nemandagus. Nors klebonas teigė dažnai lankąs pašte ir nė karto negirdėjęs A. Rožanavičiaus kalbant rusiškai, vengiant tolesnių skundų, 1926 m. balandžio mėn. jis paskiriamas vadovauti Grinkiškio paštui³⁴.

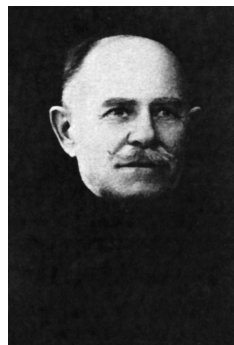
Matyt, dėl pablogėjusios sveikatos 1928 m. A. Rožanavičius atsisakė Grinkiškio pašto viršininko pareigų ir netrukus kreipėsi dėl pensijos, nes buvo ištarnavęs pašte 35 metus ir penkis mėnesius. Lietuvoje nei giminių, nei nekilnojamojo turto Rožanavičiai neturėjo. A. Rožanavičiui paskirta 216 Lt per mėnesį pensija, kuria neilgai naudojosi. Jis mirė 1931 m. lapkričio 11 d. Grinkiškyje³⁵.

1925 m. viduryje Baisogalos pašte buvo gaunam ši lietuviška periodinė spauda: „Darbininkas“ – 5 egz.; „Garnys“ – 3; „Klaipėdos žinios“ – 2; „Lietuva“ – 6; „Lietuvos dirva“ – 8; „Lietuvos ūkininkas“ – 9; „Lietuvos žinios“ – 3; „Rytas“ – 2; „Sargyba“ – 17; „Socialdemokratas“ – 1; „Šiaulių naujienos“ – 2; „Trimitas“ – 18; „Ūkininkas“ – 15; „Vienybė“ – 36; „Žydų balsas“ – 1.

Taip pat ateidavo ir lenkiškų laikraščių: „Chata rodzinna“ – 12 egz.; „Dzień Kowieński“ – 12; „Echo“ – 1; „Nowiny“ – 7. Kitų įvairių laikraščių dar buvo gaunama 10 egz.³⁶

A. Rožanavičius buvo sukeistas su Grinkiškio pašto viršininku Antanu Tamašausku. Jis gimė 1869 m. Pūšalote. 1886 m. baigė Panevėžio realinės mokyklos 4 klases. Vėliau tarnavo geležinkelyje ir dirbo pašte Rygoje. Nuo 1920 m. dirbo Krašto apsaugos ministerijos dirbtuvių vedėju. 1922 m. pasiprašė tarnybos numatomame atidaryti Pūšaloto pašte. Kadangi nutarta 1923 m. pašto Pūšalote neatidaryti, A. Tamašauskui sutikus, 1923 m. spalio mėn. jis paskirtas Grinkiškio pašto viršininku, iš kur 1926 m. atkeltas į Baisogalą. Čia jis jokių skundų ar nesusipratimų neturėjo ir buvo kandidatas vadovauti Pūšaloto paštui. Kai Grinkiškio pašto agentūrą pakeitė pašto įstaiga, nuo 1928 m. vasario 1 d. A. Tamašauskas paskiriamas jos viršininku. Pūšalote jis ne visai pritapo, nesutarė su valsčiaus valdyba. Nors revizoriai jokių darbo aplaidumų nerasdavo, tačiau dėl senatvės kartais būdavo per daug formalus. Pavyzdžiui, nenorėdavo išmokėti mokytojams siunčiamų algų pateikus įgaliojimą. 1933 m. jis išleistas į pensiją, o 1935 m. mirė³⁷.

Atvykęs į Baisogalą, A. Tamašauskas kaltino savo pirmtaką, kad nesirūpino patalpomis. Langai be langinių, stogas vietomis kiauras, viršininko gyvenamojo kambario grindys supuvusios, kiemas nevalomas. Deja, išskyrus pranešimus valdybai, ir naujajam vadovui nepavyko patalpų sutvarkyti. Kapitališkai remontuoti patalpas V. Komaras nesutiko. Nors ir nenoromis, teko toliau nuomoti esamas patalpas. Tiktai 1931 m. Baisogalos paštui patalpos išnuomos iš Maušos Judelsono, mokant po 75 Lt per mėnesį³⁸.

Baisogalos pašto viršininkas (1926–1928) Antanas Tamašauskas. Iš LCVA fondų, jo asmens bylos

³⁴ A. Rožanavičiaus asmens byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 4481, l. 1–100.

³⁵ *Ten pat*, l. 101–163.

³⁶ Paštuose gaunamos spaudos žiniaraštis, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 8, l. 2–3.

³⁷ A. Tamašausko asmens byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 5460, l. 10–47.

³⁸ Susirašinėjimas dėl Baisogalos pašto patalpų, *ten pat*, ap. 3, b. 104, l. 114–163.

Iš A. Tamašausko Baisogalos pašta perėmė Jonas Ambrozaitis. Pastarojo tarnybos asmens bylos nepavyko surasti, todėl apie jo veiklą beveik nieko nežinoma. Pastarasis šiose pareigose išbuvo tik pusantrų metų.

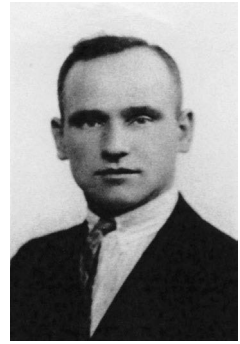
Nuo 1929 m. liepos 7 d. Baisogalos pašto viršininku paskiriamas Pranas Banaitis. Jis gimė šiame miestelyje 1897 m. 1912 m. baigė vietos valdinę pradžios mokyklą. 1924 m. P. Banaitis prašė jį priimti laiškininku Kaune, tačiau šioms pareigoms buvo paskirtas į Taūragę. 1926 m. laikė pašto tarnautojų egzaminus. Išlaikęs specialybės egzaminus, suklypo iš lietuvių kalbos, nors Tauragėje buvo baigęs vakarinės gimnazijos 4 klases.

1929 m. jis pasiprašė skirti pašto viršininku. Kadangi buvo neišlaikęs tik lietuvių kalbos, tai nelaikyta kliūtimi, ir jis paskirtas vadovauti Baisogalos paštui. Deja, jam pirmoji pašto tarnautojo darbovietė nebuvo sėkminga. Matyt, dėl patirties stokos 1930 m. revizorius Baisogalos pašto dokumentacijoje rado įvairių netikslumų. Dėl šios, o gal ir kitų priežasčių, P. Banaitis pasiprašė jį iškelti kitur ir nuo 1931 m. vasario 1 d. paskirtas Veisiejų pašto viršininku. Nuo 1936 m. birželio 1 d. perkeltas toms pat pareigoms į Skaudvilę. 1940 m. rugsėjo mėn., paties prašymu, paskirtas tarnautoju į Kėdainių pašta, o 1941 m. pradžioje tapo šios įstaigos vyriausiuoju buhalteriu³⁹.

Vietoj P. Banaičio Baisogalos pašto vadovu paskirtas Juozas Jankus, išdirbęs šiose pareigose iki 1940 m., o gal ir ilgiau. J. Jankus gimė 1905 m. Sidabravė (Radviliškio r.). Baigė Šeduvos „Saulės“ vidurinės mokyklos 4 klases. 1923–1924 m. buvo Žaidėlių (Panevėžio apskr.) pradžios mokyklos mokytoju. 1925–1926 m. lankė pašto darbuotojų kursus. Pašauktas į kariuomenę, tarnavo telefono-telegrafo kuopoje. Baigęs tarnybą, pasiprašė darbo pašto įstaigoje ir nuo 1927 m. lapkričio 1 d. paskirtas tarnautoju į Vabalniūko pašta.

1928 m. liepos mėn. jis išlaikė pašto darbuotojų egzaminus ir nuo 1927 m. liepos 10 d. paskirtas Jósvainių pašto viršininku, iš kur 1931 m. persikėlė į Baisogalą. Tada Baisogalos paštas jau buvo šeštos eilės. Jo viršininko mėnesio alga buvo 280 Lt, dar gaudavo 20 Lt priedą. J. Jankus Baisogaloje dirbo sėkmingai, jokių skundų iš gyventojų negaudavo. Tiesa, 1934 m. revizoriai užrašė keletą neesminių pastabų dėl dokumentacijos tvarkymo, netiksliai imamo saugojimo mokesčio ir kt. Tai rimtesnių padarinių jo tarnybai neturėjo⁴⁰.

Pašto valdyba reikalavo, kad pašto įstaigos dirbtų nenuostolingai ir pajamos viršytų išlaidas. 1928 m. VII eilės Baisogalos paštas gavo 15 566 Lt pajamų ir turėjo 11 357 Lt išlaidų. Pajamos viršijo išlaidas 4 209 Lt. Tais metais per šį pašta išsiųsta perlaidomis 250 212 Lt, o gautų ir išmokėtų asmenims perlaidų vertė 183 584 Lt⁴¹.

Baisogalos pašto viršininkas (1929–1930) Pranas Banaitis. Iš LCVA fondų, jo asmens bylos

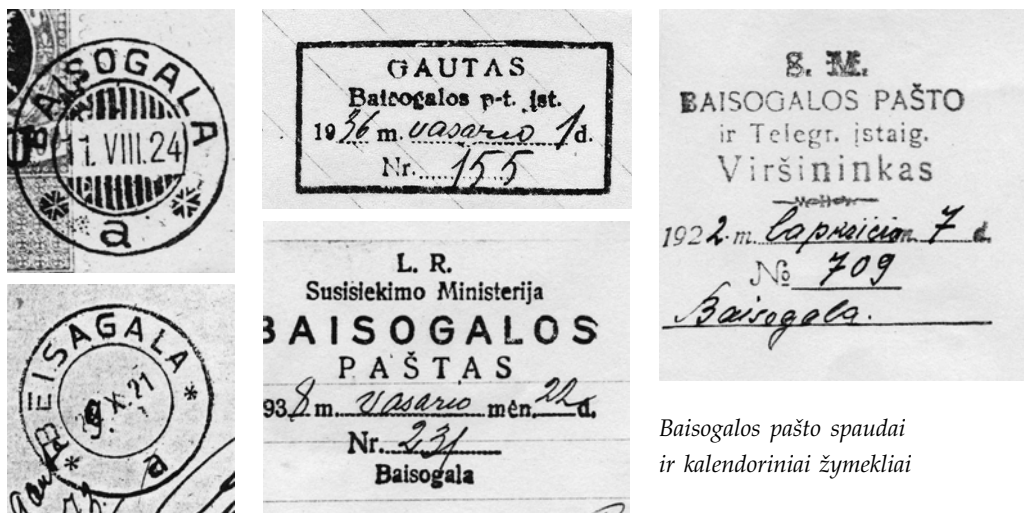

Baisogalos pašto viršininkas Juozas Jankus. Iš G. Taučienės (Jankutės) albumo

³⁹P. Banaičio asmens byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 223, l. 12–104.

⁴⁰J. Jankaus tarnybos byla, *ten pat*, b. 1813, l. 3–66.

⁴¹1928 m. pašto įstaigų pajamų–išlaidų suvestinė, LCVA, f. 1016, ap. 6, b. 89, l. 1.

Baisogalos pašto spaudai
ir kalendoriniai žymekliai

Pelningai dirbo šis paštas ir turėdamas VI eilę (rūšį). Pavyzdžiui, 1937 m. paštas gavo 20 732 Lt pajamų, o išlaidos sudarė 11 061 Lt. Taigi gauta 9 671 Lt pelno. Analogiškai 1938 m. gauti 21 824 Lt pajamų, o išleisti 11 956 Lt. Pelno liko 9 868 Lt. Ypač padidėjo pinigų siuntimas perlaidomis. 1938 m. pašte priimti pasiųsti perlaidomis 278 296 Lt, gauti ir išmokėti gyventojams 668 559 Lt⁴².

Nors nuo 1933 m. prie paštų pradėtos steigti valstybės taupomosios kasos, tačiau nežinia kodėl tokios kasos Baisogalos pašte nebuvo iki 1939 metų.

Telefono ryšiu praktiškai pradėta naudotis dar XIX a. Jau 1882 m. privačia iniciatyva nutiesta telefono linija Rietāvas, Plūngė, Kretingà. 1904 m. Kaune pradėjo veikti miesto telefonų stotis. Iki 1914 m. ir Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvoje nemažai nutiesta tarp miestinių telefono linijų. Jau 1921 m. Baisogala buvo sujungta telefono linija su Radviliškiu, nors paštas telefono abonentų dar neturėjo⁴³.

Abonentinis telefono mokestis būdavo palyginti didelis, kalbėtis žmonės galėjo tiksliai pašto įstaigos darbo metu. Paštuose stovėdavo rankiniai komutatoriai. Paskambinus į pašto įstaigą, jos tarnautojas sujungdavo su prašomu abonentu. Norint paskambinti toliau, kartais tekdavo ilgokai palaukti. 1925 m. Baisogalos paštas telefono linija buvo sujungtas su Radviliškiu ir Grinkiškiu. Tada šis paštas turėjo telefoną viešiesiems pokalbiams bei du abonentus: kleboniją ir Baisogalos dvarą. 1931 m. pašte jau buvo 10 telefono abonentų. Tiek pat abonentų būta ir 1937 m. Telefonai buvo valsčiaus savivaldybėje, girininkijoje, policijos nuovadoje. Net Baisogalos mokykla iki 1938 m. nebuvo įsivedusi telefono⁴⁴.

Baisogalos paštui priklausiusios agentūros

Carinės Rusijos valdymo metais Pašto agentūrų nebūdavo. Matyt, užsienio valstybių pavyzdžiu 1921 m. kovo 10 d. buvo patvirtinti pašto agentūrų nuostatai. Pašto agentūros buvo steigiamos ten, kur žmonėms buvo reikalinga pašto įstaiga, tačiau dėl nedidelio gyventojų skaičiaus net žemiausios rūšies paštas ten dirbtų nuostolingai. Agentūros – tai pagalbi-

⁴²1937–1938 m. paštų pajamų–išlaidų suvestinė, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 51, l. 49, 51.

⁴³Telefono abonentų knyga 1922 m., p. 38.

⁴⁴Lietuvos telefonų abonentų sąrašai, 1926, 1932, 1938 metais.

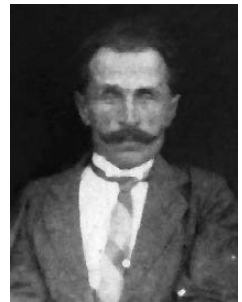
nės pašto įstaigos. Jos priimdavo ir išduodavo paprastą bei registruotą korespondenciją, gyventojai galėdavo atsiimti prenumeruojamą spaudą, išigyti vokų, atvirlaiškių blankų, pašto ženklų. Pašto agentūros nepriimdavo ir neišduodavo įvertintų laiškų, sunkesnių siuntinių, brangesnių pašto perlaidų. Šių agentūrų vedėjai dirbdavo kaip antraeilininkai ir valstybės tarnautojų teisių neturėjo. O ir atlyginimai buvo menki. Trečios eilės pašto agentūros vedėjas gaudavo 20–25, antros – 40, pirmos – 60 Lt per mėn. Tai minimalios algos. Priklausomai nuo apyvartos, jos galėdavo būti ir truputį didesnės. Pašto agentūros išikurdavo parduotuvėse, įvairiose kitose įstaigose, privačiuose butuose. Atidaroma pašto agentūra iš pradžių būdavo žemiausios, trečios eilės.

Prie kelių, kuriais vežiodavo pašto korespondenciją, būdavo pašto punktai. Rakinamose dėžutėse palikdavo paprastą korespondenciją, prenumeruojamą periodinę spaudą, pranešimus apie pašto įstaigoje gautą registruotą korespondenciją, perlaidas, siuntinius ir kt. Visa tai gyventojai galėdavo atsiimti iš punkto vedėjo. Paštų punktų vedėjai atlyginimo negaudavo, tačiau jiems tekdavo 20% nuo parduotų pašto ir žyminių ženklų.

Baisogalos geležinkelio stoties pašto agentūra. 1931 m. vasarą gyventojai prašė geležinkelio stotyje atidaryti pašto agentūrą. Baisogalos pašto viršininko teigimu, į geležinkelio stoties gyvenvietę ir aplinkinius kaimus vidutiniškai per savaitę siunčiama 28 periodiniai leidiniai, iš jų 4 dienraščiai, apie 80 laiškų (5 registruoti). Geležinkelio valdybai sutikus, nuo 1932 m. vasario 1 d. pašto agentūra atidaryta geležinkelio stotyje. Jos vedėju paskirtas tos stoties viršininkas Vosylius Pimenovas. Netrukus šioje pašto agentūroje įrengiamas telefonų komutatorius. 1932 m. rugpjūčio mėn. V. Pimenovas išėjo į pensiją.

Agentūros vedėju tapo naujas geležinkelio stoties viršininkas Vladas Sekmokas. Kadangi agentūra turėjo nemažai pajamų, nuo 1932 m. rugsėjo 1 d. ji priskirta antrai, o nuo 1933 m. vasario 1 d. – pirmai eilei. V. Sekmokas pats agentūros vedėju nedirbo, samdė Joną Pabedinską. Taip elgtis nuostatai leido. 1936 m. pabaigoje pasikeitė Baisogalos geležinkelio stoties viršininkas. Jos agentūros vedėja paskirta naujo viršininko žmona Bronė Majauskienė. Ši agentūra korespondencija keitėsi su pašto vagonu du kartus per parą. Įdomu, kad jau 1936 m. Baisogalos geležinkelio stoties pašto agentūra turėjo 10 telefonų abonentų. 1939 m. rudenį visi šie abonentai prijungti prie Baisogalos pašto⁴⁵.

Palonų pašto agentūra. Šiame bažnytkaimyje pašto agentūra atidaryta 1928 m. birželio 1 d. Vedėju paskirtas Jonas Žoromskis. Rodos, jis buvo vargonininkas, ir agentūra veikė klebonijai priklausančiame name. 1929 m. pradžioje Palonų vargonininku pradėjo dirbti Adolfas Žiaunys. Nuo 1929 m. sausio 30 d. jis paskiriamas ir agentūros vedėju. Nuo 1930 m. gegužės 5 d. šiai agentūrai įvedamas telefonas. Tų metų pabaigoje agentūra jau turėjo 5 telefonų abonentus. 1930 m. rugpjūčio mėn. Palonų pašto agentūra priskiriama antrai, o 1931 m. pradžioje – pirmai eilei. Sumažėjus šios pašto agentūros pajamoms, 1936 m. pradžioje ji vėl priskirta antrai eilei. Keičiantis var-

Palonų pašto agentūros vedėjas Adolfas Žiaunys. Iš B. Panumienės albumo

⁴⁵ Baisogalos geležinkelio stoties pašto agentūros bylos, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 106, 107.

gonininkams, nuo 1936 m. kovo 1 d. Palonų pašto agentūros vedėju tapo Antanas Lazdinskas. 1938 m. pradžioje Palõnuose vėl pradėjo vargonininkauti Adolfas Žiaunys. Išsikėlęs į Lomiùs, jis ten pusę metų buvo ir agentūros vedėju. Kun. Mykolui Ruseckui tarpininkaujant, A. Žiaunys vėl paskirtas šios agentūros vedėju⁴⁶.

Legečių pašto punktas, agentūra. 1932 m. kovo mėn. gyventojai prašė Legečių kaime įsteigti pašto agentūrą. Nors Baisogalos pašto viršininkas teigė, kad Legečiuosė pašto agentūra būtina, tačiau 1933 m. pradžioje čia įsteigtas pašto punktas. Tai gyventojų netenkino ir jie beveik kiekvienais metais siųsdavo prašymus atidaryti Legečiuose pašto agentūrą. Pagaliau Pašto valdyba nusileido, ir nuo 1937 m. spalio 2 d. šiame kaime atidaryta pašto agentūra. Vedėja paskirta ūkininkė Elžbieta Poškienė⁴⁷.

⁴⁶Palonų pašto agentūros byla, *ten pat*.

⁴⁷Legečių pašto agentūros byla, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 423.

Veriant duris į tautinę mokyklą

Jonas Linkevičius

Tikros tautinės mokyklos kelias Baisogaloje palyginti neilgas, nesiekia nė šimto metų, bet ir tai, kas vyko anksčiau, to švietimo židinio užuomazgos nėra visai bereikšmės plačios apylinkės kultūros raidai. Nors pirmosios mokyklos ir buvo tolimos tautos švietimui, akivaizdžiai tarnavo pragaištingiems nutautinimo kėslams. Ir tai tęsėsi du su kaupu šimtmečius.

Pirmoji žinia apie Baisogalos mokyklą – iš vyskupo Kazimiero Paco 1677 m. vizitacijos akto, iš vieno to dokumento kuklaus sakinio: „*Nuošalioje troboje, stovintioje ant karališko lauko, mokomi vaikai*“¹. Iš to vieno akto sakinio, pateikiamo B. Vaišnoros studijoje, nėra net žodžio „mokykla“, todėl visiškai neaišku, kada ta mokyklėlė įsikūrė, kokia ji buvo, kiek laiko egzistavo. Apie vaikų mokymą tame krašte kalbama ir 1826 m. bei 1845 m. parapijos vizitacijos aktuose, kurie vėlgi neką konkretaus tepateikia. Yra žinoma, kad 1841 m. buvo gautas vyriausybės leidimas (Kolegijos raštas Nr. 1931) prie bažnyčių steigti parapiškes mokyklas². Aiškiau apie Baisogalos pradinę mokyklą ir prabilta pradėdant 1841 m., kuri, B. Vaišnoros teigimu, tais metais

„kun. J. Timinskio pastangomis įkurta ar atnaujinta. Jai patalpas davė ir net algą mokėjo vietos dvarininkas Komaras. Toji mokykla gražiai tvarkoma ir klebono globojama, gerai prosperavo. Už tai Dvasinė vyskupijos vyresnybė jos veiklą vis gyre³. (...) Ir mokinių jai nuo pat pradžios nestigo: jų vis būdavo apie 30–40. Mokykloje vaikai buvo mokomi skaityti lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai, pradžios rašymo ir skaitliavimo, o gabesnieji ir svarbesnių dalykų. Nežiūrint valdiško „smotriteliaus“ priekabiavimų, Baisogalos mokykla, tinkamai parapijos prižiūrima, gražiai vystėsi ir darbavosi. Ji jau tu-

¹ Vaišnora B. *Baisogalos parapijos istorija*, 1956 (rankraštis), p. 85.

² Alekna A. *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, II leidimas, Čikaga, 1975, p. 49.

³ Vaišnora B. *Baisogalos parapijos istorija*, 1956 (rankraštis), p. 106.

rejo net savo sklypą ir namus Baisogaloje. Dėl to vyskupijos vadovybė daugeliu atvejų vis reišė pagyrimų parapijai už pavyzdinę mokyklos tvarkymą⁴.

Parapinės mokyklos, kuriomis labai rūpinosi vyskupas Motiejus Valančius, Lietuvoje ir, žinoma, Baisogaloje atliko labai reikšmingą tautos švietimo darbą.

„Taip apšvietimas, it tekanti saulė, kas kartą didžiaus plėtės“⁵. Tačiau „1862 12 23 Kauno gubernatorius įsakė privatinės mokyklas uždaryti. Ryšium su tuo ir Baisogalos parapinė mokykla turėjo susilikviduoti. Dar šiai beveikiant, būtent 1861 m., Baisogaloje buvo įsteigta lygiavertė valdiška mokykla su rusų dėstoma kalba“⁶. Kaip rašo vyskupas, „mokytojais padarė popų vaikus, nė žodžio lietuviškai nemokančius, jie šneka su vaikais, lygia dalia nė žodžio maskoliškai nemokančiais, it žąsų su kiaulėmis. (...) Nuo bado maro, karo ir tokio vaikų mokyimo išgelbėk Lietuvą ir Žemaičius, Viešpatie!“⁷

Tik dvi valandas savaitėje buvo leista kunigui dėstyti tikyba lietuviškai. Bet 1866 07 22 Kauno gubernatorius įsakė ir tikybos mokyti rusiškai, pradėdant nuo antrojo skyriaus. Užvirė kova. Tik nuo 1904 m. leista mokyti tikybos gimtąja kalba⁸.

1915 m., frontui priartėjus prie Baisogalos, mokslas buvo nutrauktas.

Tautinės mokyklos įkūrimas Baisogaloje sietinas su pirmojo jos vedėjo Jono Baranausko paskyrimu vedėju nuo 1918 m. lapkričio 1 d. Jis pateikė ir pirmąsias žinias apie savo vadovaujamą mokyklą:

„Mokyklos namai yra nuosavi, mediniai, ilgis 14 su puse aršino, o aukštis 4 aršiniai. Suolų yra užtektinai. Mokykla neturi gaublio, žemėlapių, įvairių paveikslėlių, knygynėlio. Vadovėlius ir rašomąją medžiagą perkasi mokiniai. Mokyklą išlaiko valsčius. Algą mokytojas gauna iš švietimo ministerijos“⁹.

1919 m. mokėsi 72 vaikai.

Tautinės mokyklos pradžia įvairūs šaltiniai nurodo įvairiai. Rinkusi medžiagą magistriniam darbui VPU magistrantė J. Blinstrubaitė, remdamasi 1939 m. mokyklų inspektorių vizitacijos aktais, tvirtina, kad juose nurodyti 1820 mokyklos įkūrimo metai „abejonių nekelia“¹⁰. Priešingai, ta data abejotina, neparemta jokiais šaltiniais ar archyviniais dokumentais. Ir Baisogalos vidurinės mokyklos įkūrimo pradžia derėtų laikyti ne 1946 m., kaip tai buvo padaryta švenčiant jos penkiasdešimtmetį 1996 m., o būtent 1918 m., nes į vidurinės mokyklos sudėtį įeina ir pradinės klasės, kurios yra vidurinės mokyklos pradžia.

⁴ Ten pat, p. 86.

⁵ Valančius M. *Maskoliams katalikus persekiojant*, Kaunas, 1929, p. 25.

⁶ Ten pat, p. 26.

⁷ Ten pat, p. 27.

⁸ Alekna A. *Žemaičių vyskupas...*, p. 49.

⁹ Lietuvos centrinis valstybinis archyvas (toliau – LCVA), f. 391, ap. 3, b. 2257, l. 1.

¹⁰ Blinstrubaitė J. *Baisogalos pradinės mokyklos istorijos bruožai* (rankraštis saugomas Baisogalos vidurinės mokyklos archyve), 1998, p. 15.

Pirmaisiais tautinės mokyklos kūrimosi metais labai trūko kvalifikuotų pedagogų, ir pradinėse mokyklose dirbo nei bendrojo, nei specialaus išsilavinimo neturintys mokytojai. Vyko didelė jų kaita. Ir pirmieji Baisogalos pradinės mokyklos mokytojai teišsilaikė vos vienerius mokslo metus. 1919–1920 m. m. šioje mokykloje jau mokytojavo vedėja Jonė Žukauskaitė ir mokytoja Katrė Usovskaitė. Pirmajai buvo mokamas 750 auksinų atlyginimas, antrajai – 700. Mokinių skaičius 1920 m. paaugo ir siekė 115¹¹.

Vladas Kulpavičius

Didžiausių nuopelnų pirmąją tautinės mokyklos gyvavimo dešimtmetį jos formavimuisi ir kūrimui turėjo mokytojas Vladas Kulpavičius, paskirtas vedėju nuo 1920 09 01 ir šiose pareigose sėkmingai darbavęsis aštuonerius metus. Jis pirmaisiais metais mokė II ir IV skyrių mokinius, o Albina Kulpavičienė – I ir III. Šių mokytojų darbas iš pat pradžių buvo vertinamas tik teigiamai. Antai mokyklos lankymo 1925 11 30 akte apie mokyklą rašoma:

„Namai jau seni, neapsimokėtų remontuoti. Iš viso sąrašė 111 mokinių, daugiausia dvaro darbininkų vaikų. Gerai dirba tie patys Kulpavičiai, jiems sekasi. Jie rūpinasi mokinių auklėjimu ir vaizdžiu dalykų dėstymu“¹¹.

1926 04 13 apyskaitoje teigiama:

„Abu Kulpavičiai dirba rūpestingai. Darbas ir tvarka šioje mokykloje geriau pastatyti negu kitose mokyklose. Visuose skyriuose darbo vaisiai geri“¹².

Ypač teigiamai buvo charakterizuojamas V. Kulpavičius. Kaip prisimena buvęs jo mokinys baisogalis A. Vaicekauskas, kaip žmogus V. Kulpavičius buvo kultūringas, mandagus, kaip mokytojas, – griežtas, reiklus. Jo mokiniai prisibijojo, bet gerbė, mylėjo. Tais laikais III, IV skyrių mokiniai turėdavo po šešiolika septyniolika metų ir ne visada norėdavo sutikti su mokytojo reikalavimais, neretai pešdavosi tarpusavy. Mokytojas neengdavosi tokiems ir liniuote per ištiestą delną užploti. Kirsdavosi iki paraudimo. Svarbiausia – jis rūpindavosi savo mokiniais, tolimesniu jų mokymusi, glaudžiai bendravo su mokinių tėvais. Turėjo meninių gebėjimų, buvo aktyvus visuomenininkas. O kaip rašė buvęs jo mokinys Jurgis Jankus, tapęs įžymiu rašytoju, „Jis buvo becentis, bet jeigu ne nuostabiai, tai tikrai geras mokytojas“¹³. 1924 m. vasarą buvo paskirtas laikinai eiti Kėdainių apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus pareigas vietoje atostogų išėjusio inspektoriaus Uzo¹⁴.

Vis dėlto V. Kulpavičius buvo numatytas atleisti iš pareigų dėl neįrodyto mokslo cenzo. Nors buvo atestuotas kaip VII kategorijos mokytojas, nuo 1919 08 iki 1920 07 30 tarnavo Lietuvos ka-

¹¹ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1428, l. 140.

¹² Ten pat, l. 8.

¹³ Jankus J. Dar atsimenu... *Literatūra ir menas*, 1999, birž. 12.

¹⁴ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1428, l. 173.

riuomenėje savanoriu. Apskritis pradinių mokyklų inspektorius švietimo ministerijai rašė:

„Darbas ir tvarka jo vedamoje mokykloje geriau pastatyti negu visose kitose apskrityje esančiose mokyklose, būtent: vaikų mokykloje daug ir jie visi susirenka paskirtu laiku, o pavasarį normalus darbas tęsiamas iki paskutinių darbo dienų. Be to, jis kasmet išleidžia iš IV skyriaus apie 20 tinkamai paruoštų vaikų“¹⁵.

Nežiūrint to, V. Kulpavičiui leista eiti mokytojo pareigas iki 1928 08 01, siūlant paduoti prašymą išsikelti į kitą mokyklą¹⁶. Nepadėjo nei tėvų komiteto prašymas palikti Baisogaloje, nes

„Kulpavičius yra geras mokytojas, prie jo prisirišę mūsų vaikučiai, ir mes norime, kad jis pasilikėtų ir toliau mokytų mūsų vaikus“¹⁷.

Nepadėjo ir Šaulių centro sąjungos tarpininkavimas. Prašymas buvo švietimo ministerio rezoliucija atmetas¹⁸.

Mokytoja A. Kulpavičienė, kaip atrodo, taip pat neturėjusi reikalaujamo cenzo, buvo atleista ar išėjusi iš darbo savo pareiškimu anksčiau. Nuo 1926–1927 m. m. mokykloje dirbo mokytojai Stanislavas Vingrys ir Apolonija Čeramakienė.

Vedėjavimą iš V. Kulpavičiaus perėmė mokytoja Rožė Lašaitė (vėliau Juozaitienė) ir dirbo šiose pareigose iki 1934 09 01. Iš 1929 01 04 inspektoriaus apyskaitos žinome, kad tada kartu su ja dirbo mokytoja Lucija Statkauskaitė, mokykloje mokėsi 104 mokiniai. Darbui sąlygos nebuvo geros, o pedagoginė pusė palyginti gera¹⁹. Nuo 1930–1931 m. m. įsteigtas trečias kompleksas, o 1934 m. pabaigoje *„ministeris leido įsteigti Baisogalos pradinės mokyklos ketvirtą kompleksą“²⁰*. Kaip konstatuojama 1932 12 05 apyskaitoje, be R. Juozaitienės, dirbo mokytojos Apolonija Lašaitė ir Katrė Marcinkutė (pakeitusi P. Jakaitį). Mokinių – 168²¹. 1934 12 06 apyskaitos duomenimis, mokykloje dirbo R. Juozaitienė A. Lašaitė ir Katrė Ruseckienė. Mokinių turėta 206! Tačiau, nors mokinių buvo daug, mokyklą lankė pavasarį – 80, žiemą – 169 mokiniai²².

1931 m. mokyklą baigė 12, 1932 m. – 16, 1933 m. – 11 mokinių. Mokyklos vedėja šešerius metus dirbusi Rožė Juozaitienė buvo atestuojama kaip pedagoginiam darbui tinkamai pasiruošusi, turinti nemažą patirtį, darbšti ir rūpestinga, jautri, taktiška vadovė ir mokytoja.

Rožė Lašaitė-Juozaitienė

Mokytojos Apolonija ir Rožė (dešinėje) Lašaitės. 1927 m. J. Vinebergo nuotr. Iš A. Gapšienės albumo

¹⁵Ten pat, b. 588, l. 17.

¹⁶Ten pat, l. 16.

¹⁷Ten pat, l. 195.

¹⁸Ten pat, b. 589, l. 229.

¹⁹Ten pat, f. 391, ap. 3, b. 1462, l. 4.

²⁰Ten pat, b. 72, l. 105.

²¹Ten pat, l. 155.

²²Ten pat, b. 1556, l. 43.

*Baisogalos
inteligentija prie
griaunamo seno
mokyklos pastato.
1938 04 12.
M. Bložės nuotr.*

*Mokytoja
Anelė Každailienė
pamokoje. 1935 m.
Iš A. Každailio
albumo*

1934 m. mokyklai pradėjus vedėjauti Stanislovui Každailiui, per šešerius jo vadovavimo metus įvyko nemažų pakitimų: keitėsi, išaugo mokytojų kolektyvas, pastatytas naujas tipinis pastatas, mokykla tapo šešių kompleksų. Kaip atrodo, Baisogalos pradinė mokykla tuo laikotarpiu buvo vertinama labai teigiamai, ir ištisus penkerius metus mokyklų inspektoriai jos nevizitavo, nors kitas valsčiaus pradinės ir tikrindavo. 1939 01 17 mokyklą lankęs inspektorius A. Plungė apyskaitoje reziumavo neatsitiktinai:

„Iš viso matyti, kad šios mokyklos mokytojų rūpinamasi pareigas atlikti sąžiningai, tvarkingai, rūpestingai ir nuoširdžiai. Mokytojų tarpusavio santykiai išrodė normalūs. Mokyklos administravimas tinkamai pastatytas“²³.

²³Ten pat, b. 1727, l. 43.

1938 m. rudenį pradėjęs mokyti penktame skyriuje, patekau į išskirtinai puikaus pedagogo mokytojo Jurgio Barausko rankas. Penktame skyriuje mokėsi per trisdešimt mokinių, daugiausia tęsiančių mokslą baisogalių, kuriuos ketvirtame skyriuje mokė Ona Dienienė. Šią mokytoją jos buvę mokiniai prisiminė tik gerais žodžiais, bet greit ėmė ją pamiršti. Naujasis mokytojas patraukė gebėdamas sudominti visais dėstomais dalykais, kurių tik mokė, savo paties erudicija, atida ir teisingumu vertindamas, pastebėdamas net mažiausią pažangą atliekant namų ir klasės užduotis. Ir visos pamokos buvo tikslingos: darėme nesudėtingus bandymus, išmokome tiksliai apskaičiuoti atskirų objektų dydį, išmokome per piešimo pamokas, kurios neretai vykdavo gamtoje, ieškoti grožio ir atskleisti jį pagal gebėjimus, išmokome skiepyti vaismedžius, įrišti knygas, pinti šiaudines skrybėles. Visko ir nesuskaičiuosi! Neprisimenu, kad kada nors būtų iškilusios drausmės problemos, nors padykusių netrūko. Ypatinga švente tais mokslo metais tapo mokytojo vardinės. Prisimenu, Jurginių išvakarėse išpuošėme klasę žiemą žaliavusių žolynų girliandomis, iš visų keturių kampų subėgančiomis į klasės vidurį ir ten sudarančiomis savotišką mazgąžiedą. Nupirkome dovanėlę. Mokytojas buvo pamalonintas, kaip mums atrodė, bet mūsų ant stalo padėto kuklaus servizo ilgai nesutiko priimti. Nusileido tik pamatęs mergaičių akyse ašarėles. Pamokoms pasibaigus, vaišino mus šokoladiniais saldainiais, kurių skonis, ypač iš kaimo kilusiems, buvo nelabai pažįstamas. Mokyklų inspektoriaus apyskaitoje, kurią aptikau valstybiniame archyve, buvo malonu skaičiuoti gerus žodžius apie savo mokytoją ir savo skyrių: „*V skyriaus mokiniai atsakinėjo gyvai, sąmoningai ir sklandžiai iš gimtosios kalbos, skaičiavimo ir gramatikos...*“²⁴

Mokyklos vedėjas S. Každailis, nors tevedė tik dainavimo pamokas, irgi nebuvo mums svetimas. Prie lentos sustatęs mus kartu su šeštaskyriais, mokė įvairiausių, daugiausia liaudies dainų. Pui-

*Šeštą skyrių
su mokytoju Jurgiu
Barausku. 1938 m.*

²⁴ *Ten pat.*

kliai skambino mandolina. Dažnai tarsi savotiškų pertraukėlių metu, rodos, viską pamiršęs, žavėdavo greičiausiai savo kūrybos improvizacijomis. Kaip man tada atrodė, o ir dabar esu tos pačios nuomonės, vedėjas idealiai vadovavo skautams, nors mano geriausias draugas Vytautas G., „Skautų aide“ prisiskaitęs apie vyresniųjų stovyklas ir žygius, ne visada būdavo patenkintas mūsų sueigomis. Ypač vertinu tai, kad S. Každailis, kad ir nedaug reikalų turėdamas su kitais skyriais (mokė šeštąjį), ištengė ir iš toliau pamatyti balsingesnius, turinčius literatūrinių gebėjimų, skatindavo ir juos dainuoti, kurti, vaidinti. Jam vadovaujant buvo pastatytas puikus spektaklis „Sniego karalienė“ (pagal K. Anderseną), užmezgti glaudūs ryšiai su Vilniaus krašto moksleiviais, vykdavo įdomios ekskursijos į apskrities miestą ir laikinąją sostinę. 1940 m. birželio 16 d. buvo numatyta ekskursija į Vilnių, bet dieną anksčiau per Baisogalą jau žlegėjo sovietiniai tankai, ir vedėjas su nuoskauda veide gražino kelionei surinktus litus.

1939–1940 m. m. mokytojai J. ir M. Barauskai išvyko iš Baisogalos, o į jų vietą buvo paskirti E. ir P. Jakaičiai. Šeštąjį skyrių perėmė P. Jakaitis, bet jis neištengė pratęsti to, ką taip efektyviai puoselėjo J. Barauskas.

1940–1941 m. m. buvo gana permainingi ir atšiaurūs. Sovietams okupavus Lietuvą, mokyklos vedėjas S. Každailis greit buvo areštuotas, kalėjo Kėdąiniuose,

Šeštąs skyrius po baigiamųjų egzaminų.

Ant grindų sėdi (iš kairės): J. Paršalauskaitė, G. Buzaitė; pirmoje eilėje: A. Gulbinaitė, Z. Šarkaitė, S. Staugvilaitė, A. Jankevičiūtė, J. Pakėnaitė, O. Zaukaitė, J. Neverdauskaitė, V. Gerulaitytė; antroje eilėje: V. Buivys, V. Gaigalas, J. Linkevičius, mokyklos vedėjas S. Každailis, kun. A. Žiugžda, mokytojas P. Jakaitis, B. Tovarionavičius, A. Bitė, K. Lapinskas; trečioje eilėje: V. Sirusas, L. Bložė, B. Jankevičius, V. Putinas, J. Vilda, B. Rumbaitis, T. Juozaitis, A. Nakutavičius, A. Bunys, B. Žirlys, L. Dobužinskas. 1940 06 08

Kauno sunkių darbų kalėjime. Prasidėjus karui, kaliniai išlaužė kalėjimo vartus ir išėjo į ištuštėjusį miestą.

Iš buvusių pradinės mokyklos mokytojų teliko Monika Buivytė, E. ir P. Jakačiai. Tais metais naujais pradinės mokyklos mokytojais buvo paskirti Adelė Gergelytė ir Juozas Šurkus, mokyklos vedėja – Antanina Šlėvytė. Tais metais mokėsi pradinėje baisogaliai mažai ką tegali pasakyti apie tų metų mokyklą.

Mažoka patikimos medžiagos išliko ir apie Baisogalos pradinės mokyklos funkcionavimą vokiečių okupacijos metais. Centriniam valstybiniam archyve pavyko aptikti 1944 01 01 sudarytą valsčiaus pradinė mokyklų mokytojų sąrašą. Iš jo matyti, kad šešių skyrių mokykloje dirbo šie mokytojai: M. Buivytė, A. Gergelytė, Vanda Neverauskaitė, Ona Ulozaitė, Veronika Vilkienė. Visus trejus okupacijos metus mokyklai vadovavo mokytojas Juozas Satkaitis, atkeltas iš Vaivadiškių pradinės mokyklos (Kėdainių r.). Pagal statistikos žinias 1943–1944 m. m. pradžioje, mokslo metai prasidėjo 1943 m. rugsėjo 16 d. Klasių komplektų skaičius – 6. Mokinių skaičius – 232. Iš jų V skyriuje 26, VI skyriuje – 39²⁵.

Pokario metais pradinė mokykla perėjo iš pradžių į septynmetės, vėliau į vidurinės mokyklos sudėtį, ir apie pradinė klasių mokytojus jau kalbėta kaip apie tų mokyklų kolektyvo narius.

Baisogalos pradinei mokyklai bene labiausiai nusipelniusi mokytoja Monika Buivytė (1906–1986 m.). 1926 m. baigusi Šiaulių gimnaziją, po to ir metinius pedagoginius kursus Marijampolėje, ji buvo viena iš labiausiai kvalifikuotų pradinė klasių mokytojų, jai buvo suteikta teisė dirbti reformuotoje šešiametėje pradinėje mokykloje. Pedagoginį darbą dirbo nuo 1927 m., iš pradžių Rasėinių r., o nuo 1937 m. iki išėjimo į pensiją – Baisogaloje, gimtajame rajone. Visą laiką buvo charakterizuojama kaip puiki pedagogė, be galo stropi ir pareiginga. Jos ruoštais mokiniais džiaugdavosi vyresnių klasių mokytojai, gerbė švietimo vadovai, mokinių tėvai. Kurį laiką jai buvo patikėta žemesnėse klasėse dėstyti gimtąją kalbą. Ir čia jai sekėsi. Net būdama pensinio amžiaus, ji stebino energingumu, darbštumu, greita orientacija. Mokiniai ją mylėjo ir gerbė, lankydavosi pas savo buvusią mokytoją, padėdavo jai namų ruošoje. M. Buivytei – vienai iš dviejų Baisogalos mokytojų – 1960 m. buvo suteiktas Nusipelnusio mokytojo garbės vardas.

Jau antras dešimtmetis, pradėdant 1993–1994 m. m., Baisogaloje pradinukus pradėta mokyti mokykloje-darželyje. Tos naujovės organizatorės – mokytoja Zita Bliznikienė ir Vita Poškienė, direktorė per visus mokyklos-darželio gyvavimo metus. Kaip prisimena direktorė, jau pirmaisiais mokslo metais dirbo visos keturios klasės – pirmoji pačių sukomplektuota, kitos trys

*Stasys Každailis.
1940 m.
Iš A. Každailio
albumo*

Juozas Satkaitis

Monika Buivytė

²⁵LCVA, f. 629, ap. 1, b. 792.

*Pirmosios mokyklos-
darželio pedagogės
(iš kairės):*

*Dalia Česonienė,
Zita Bliznikienė,
Vita Poškienė,
Rasa Tamulienė,
Dalia Žaromskienė.
Iš V. Poškienės
albumo*

perkeltos iš vidurinės mokyklos. 2005–2006 m. m. mokykloje-darželyje mokėsi 110 mokinių. Per dešimtmetį išleisti 193 ketvirtokai.

Mokykla-darželis, lyginant su viduriniaja, turi kai kurių pranašumų: geriau pritaikytos patalpos, neskausminga adaptacija pereinant į šią mokyklą (prieš pusę metų būsimoji pirmokų mokytoja pradeda artimai bendrauti su darželinukais). Paprastai vidurinėje mokykloje daugiau dėmesio skiriama vyresniosioms klasėms, o mažieji kartais ir primirštami. Čia yra tokių darbo formų, kurių neturi vidurinė: daugiau rūpinamasi vaikų meniniu estetiniu ugdymu, sudarytos sąlygos nuo pirmos klasės mokytis kompiuterinio raštingumo, tėvams pageidaujant, mokytis anglų kalbos, lankyti kanklių būrelį ir kt. Tarp šios mokyklos auklėtinių yra tarptautinių piešimo konkursų laureatų. Vaikai pagal išgales dalyvauja kaip atlikėjai šaulių organizacijos renginiuose, valstybinių švenčių minėjimų programose.

Mokykla-darželis auga, turi pirmąsias ir antrąsias paralelias klases. Rajono savivaldybės taryba nutarė visas pradines klases iš vidurinės mokyklos perkelti į mokyklą-darželį. Vidurinė mokykla nebekomplektuoja pradinių klasių, ten belikę trečiosios ir ketvirtosios.

Baisogalos pradinė mokykla suka nauju keliu.

Vidurinės mokyklos kūrimas (1948–1960)

Stanislovas Butkevičius

Istorinės ištakos. Tokių miestelių, kaip Baisogala, esančių šalia dvaro, bet ekonomiškai neišsivysčiusių ir „užsikonservavusių“, Lietuvoje buvo daug (Kražiai, Varniai, Upytė ir kt.). Esant tokiai socialinei situacijai, dažname miestelyje švietimo reikalais nebuvo kam rūpintis. Pasiturinčių, laisvų ir raštingų pirklių bei amatininkų beveik nebuvo, o buvę dvaro baudžiauninkai, po baudžiatvarkos panaikinimo tapę bernais ar kumečiais, buvo bejėgiai šviesti savo vaikus. Dvaro savininkui tų vargdienių švietimas taip pat nerūpėjo, todėl per ilgus dešimtmečius, ir tai su pertraukomis, Baisogaloje veikė tik pradinė mokykla. Nėra žinoma nė vieno atvejo, kad ekonomiškai klestintis dvaras ir jo remiama bei išlaikoma bažnyčia būtų padėję siekti mokslo aukštumų kuriam nors talentingam grytelninko ar kumečio vaikui, kaip Lietuvoje darė didikai Oginskiai, Radvilos, Tiškevičiai, Tyzenhausas, Masalskis.

Apgailėtina liaudies švietimo situacija Baisogaloje išliko ir nepriklausomybės laikais, nes veikė tik pradinė mokykla, kuri tik 1935 m. buvo reformuota į šešiametę. Tuo tarpu Baisogalos dvaras per visus socialinius sukrėtimus ir du pasaulinius karus išlaikė unikalią, pavyzdinai tvarkomą stambaus dvaro ūkinę struktūrą. Tad pokario metais žemės ūkio specialistams ir mokslininkams, tarp jų ir talentingam mokslinių naujovių organizatoriui Romanui Žebenka, Baisogala pasirodė besanti visais požiūriais tinkamiausia vieta įkurti čia gyvulininkystės mokslinio tyrimo centrą: miestelis pačiame Lietuvos viduryje, gerai išsilaikę Komaro dvaro rūmai tinkami įstaigai, o ūkiniai pastatai – bandymams atlikti.

1956 m. Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos institutas iš Vilniaus buvo perkeltas į Baisogalą, o jo pirmuoju direktoriumi paskirtas R. Žebenka. Tokio stambaus mokslinio centro įkurdinimas Baisogaloje labai paspartino ekonominių miestelio augimą, kartu sudarė palankias sąlygas mokyklai plėstis ir stiprėti. Mat iš Vilniaus ir Kauno į Baisogalą privažiavo daug jaunų mokslininkų, kiti vietoje pradėjo kurti šeimas, miestelyje žymiai pagausėjo vaikų, kuriems tuoj pat prireikė vaikų darželio, muzikos mokyklos, sporto aikštelių, ir palaipti, jiems augant, skubiai teko plėsti vidurinę mokyklą.

Vidurinės mokyklos naujakurystės metai. Pirmaisiais pokario metais Komaro dvaro rūmuose įkurdinus progimnaziją, kuri 1946 m. performuota į gimnaziją (nuo 1949 m. vidurinė mokykla), greit paaiškėjo, jog prabangūs rūmai, nors teikė kaimo vaikams didelį džiaugsmą, toli gražu negalėjo tenkinti visų mokyklai keliamų pedagoginių reikalavimų. Beveik visos klasės buvo pereinamos, nebuvo sporto salės, trūko vietos. Be to, šurmuliuojanti marga moksleivių minia darė neišvengiamą žalą mozaikinių grindų parketui, meniškam sienų dekorui. Kai vyriausybė galutinai apsisprendė į Baisogalą perkelti institutą, kartu buvo nutarta skubos tvarka pastatyti naują vidurinės mokyklos pastatą. Taupant laiką pasirinktas standartinės miesto dešimtmetės (rusiškos vidurinės mokyklos) projektas, kuris, deja, daugeliu požiūrių netiko kaimo sąlygoms.

1951 m. Lietuvoje buvo pastatytos dvi tokio tipo mokyklos: viena Kaune, Aleksoto priemiestyje, o kita – Baisogaloje. Jos abi buvo statomos vienu metu, to paties

rangovo – Kauno statybos tresto Nr. 2. Su Aleksoto mokykla rimtų sunkumų nebuvo, nes ją prijungė prie miesto komunalinių tinklų, o Baisogaloje tokių tinklų nebuvo, tad mokyklos ir Radviliškio švietimo skyriaus vadovams šis pastatas sukėlė daug vargo ir rūpesčių.

Pedagoginių kadro komplektavimas. Pokario metais net senas pedagogines tradicijas turinčias miestų mokyklas aprūpinti gerais pedagogais buvo nelengva. Besikuriančios mažų miestelių mokyklos apie pedagogus su aukštesniu išsilavinimu net svajoti negalėjo. Miestų

Mokytojai prie vidurinės mokyklos, įsikūrusios V. Komaro dvaro rūmuose. 1950 m.

Grupė X klasės mokinių su auklėtoja M. Čiurlyte ir mokytoja I. Gudžiūniene prie naujosios mokyklos. 1952 m. pavasaris

mokyklos galėjo pasikviesti kitų mokslo sričių specialistus, o provincijos mokyklos ir tomis galimybėmis ne visada galėjo pasinaudoti. Pedagoginiam darbui jos turėjo priimti bent kiek apsišvietusius žmones. Besiformuojančios Baisogalos mokyklos pagrindinį kontingentą sudarė žemesniųjų klasių mokiniai, tad juos sėkmingai mokyti galėjo net ir pradinių klasių mokytojai, kurie prieškarinio mokytojų seminarijose buvo rengiami darbui šešių skyrių pradinėje mokykloje. Tokios kvalifikacijos pedagogų Baisogaloje buvo pakankamai.

Komplektuojant kadrus Radviliškio apskrities (1947–1950) mokyklose susiklostė dar viena įdomi aplinkybė. Apskrities švietimo skyriaus vedėja buvo paskirta pradinės mokyklos mokytoja, labai energinga, veikli ir protinga moteris Ona Staivienė. Netrukus ji buvo išrinkta

Ona Staivienė

SSRS aukščiausiosios tarybos deputate. Besiformuojančios Baisogalos vidurinės mokyklos direktorės postą paskirta kita tos pačios pedagoginės kvalifikacijos mokytoja Adelė Gergelytė. Ji mažai išmanė politiką, ekonomiką, sociologiją ir humanitarinius mokslus, bet motiniškai mylėjo vaikus. Nors kilusi iš tautiškai susipratusių suvalkiečių inteligentų šeimos, ji irgi tendencingai buvo iškelta į aukštą Lietuvos aukščiausiosios tarybos ir jos prezidiumo narės postą. Šiomis moterimis naudodamasis kaip paklusniomis marionetėmis, KGB siekė savų, gerai užmaskuotų politinių tikslų. Mūsų laimei, kad ir toli į priekį metančių savo tinklus saugumiečių planai ne visuomet pasiteisino. Greitai pasklido gandas, kad Radviliškio apskrityje, o ypač Baisogalos mokykloje galima įsidarbinti ir tiems mokytojams, kurie norėtų būti kuo toliau nuo priekabių saugumiečių akių ir virš savo galvų turėti patikimą politinį stogą. Tad į Baisogalą patraukė jaunų ir energingų žmonių iš visos Lietuvos, ir 1948 m. rugsėjo 1-ąją, vadovaujami direktorės ir deputatės A. Gergelytės, pradėjo tada dar gimnazijos naujuosius mokslo metus. Gerai suvokdami savo lengvai pažeidžiamą pilietinį statusą, neraginami, bet ir netrukdomi iš viršaus, jie vieningai dirbo kuklų ir šventą pedagoginį darbą. Mokyklai įgijus gerą vardą, ne tik mokytojams, bet ir mokiniams bei jų tėvams susidarė normalesnės sąlygos. Šito solidaraus ir koordinuoto darbo dėka Baisogalos vidurinė mokykla gerais rezultatais ėmė garsėti visoje apskrityje ir buvo rodoma pavyzdžiu kitoms mokykloms.

Įgijus gerą vardą, atvažiavę į mokyklą korespondentai bei kontrolieriai (jų būdavo daug) ir prisistatę deputatei direktorei sakydavosi atvykę susipažinti su pasiektais laimėjimais ir prašydavo nurodyti ir apibūdinti pagarsinimo vertą reiginį ar asmenį. Žinoma, budrūs saugumiečiai aiškiai matė, kad pedagoginiai kadrai šioje mokykloje nėra tokie, kokių pageidauta, bet, matydami, jog mokymo darbas mokykloje vyksta gerai, dėl komunistinės ideologijos trūkumų nutarė neskubėti. Juk aplink vyko arši ginkluota „klasių kova“, ir tokiu nepatogiu laiku provokuoti ideologinius konfliktus ramiai bedirbančioje mokykloje nerado reikalo.

Pokario metai buvo sunkūs, visko trūko, bet darbas mokykloje vyko sėkmingai. Vyravo pakili nuotaika ir sunkiai paaiškinamas optimizmas. Mokinių noras kabintis į mokslą buvo didelis. Rudenį per purvą, žiemą per pusnynus mokiniai atklampo-

davo iš tolimų kaimų po 6–7 kilometrus, pamokas ruošdavo prie žibalinių lempų, ir nesigirdėjo atsikalbinėjimų dėl nepa-ruoštų namų darbų.

Ta pati gera nuotaika buvo apėmusi ir suaugusius besimokančius žmones. Po dienos darbų, tamsiomis gatvėmis jie reguliariai ateidavo į vakarinę mokyklą, kuri daugel kartų keitė savo pavadinimą ir programas, bet mokslas joje niekada nebuvo sustojęs. Vakarinėje mokykloje mokėsi daug geležinkelių. Ši tarnyba buvo prilyginta karinei, todėl į geležinkelio darbininkus veržėsi jauni kaimiečiai, čia dirbdami jie gaudavę atleidimą nuo karinės prievolės. Mokėsi ir eiguliai, ir miško darbininkai, tarybinių ūkių, prekybos ir kitų kontorų mažamoksliai tarnautojai. Tikra sensacija ne tik mokyklai, bet ir miestelio gyventojams tapo ginkluoti mokiniai, liaudyje vadinami „stribais“. Įgulos vado įsakymu „liaudies gynėjai“ užplūdo vakarinę mokyklą ir, sustatę automatus į klasės kampą, sėdo į mokyklos suolus. Ką jiems galėjo pasiūlyti mokykla? Nebent po varganų kelionių šukuojant miškus bent kelias ramias poilsio valandas šiltoje, neprirūkytoje mokyklos klasėje, ramioje aplinkoje.

Naujosios mokyklos mokytojai. Atėjo jie į mokyklą kiekvienas savais keliais. Atklydo pašalinti iš aukštųjų mokyklų, persekiojami ankstesnėse darbovietėse, neramūs dėl savo artimųjų socialinės kilmės, dėl tremties ir kalėjimo grėsmės. Dažnas neturėjo ir specialybės, kurią pasirinko jau dirbdamas ir įsigijo diplomą studijuodamas neakivaizdžiai. Nauji mokytojai greit susigyveno su senbuviais, iš kurių sėmėsi pedagoginės patirties. Pirmieji iš baigusių aukštąsias mokyklas stacionare buvo paskirti į Baisogalą 1950 m. Per tuos metus (iki 1960) didesnės mokytojų kaitos nebuvo. Čia prisimenami kolegos, su kuriais teko dirbti kartu, kurie Baisogaloje paliko gilesnius pėdsakus.

Iš senbuvių pirmiausia minėtina Veronika Sadauskaitė. Tai tipiška kaimo švietėja, mokytoja iš pašaukimo. Dėstė matematiką žemesnėse klasėse, bet gilinosi ir į

Vakarinės mokyklos mokytojai ir mokiniai. Apie 1955 m.

Iš A. Vaicekausko albumo

matematikos subtilybes. Išvykusi į prestižinę Dotnuvos Akademijos vidurinę mokyklą, pradėjo matematiką dėstyti ir aukštesnėse klasėse ir buvo gerai vertinama. Mokė ir vakarinėje mokykloje, puikiai suvokdama laiko dvasią ir suaugusiųjų psichologiją.

Apolonija Žaromskienė, irgi senbuvė baisogalietė, tipiška prieškarinių laikų kaimo švietėja, buvo be galo rūpestinga ir pareiginga mokytoja bei auklėtoja. Dėstė lietuvių kalbą iki IV (VIII) klasės imtinai. Ji nemokėjo, nenorėjo ir negalėjo prisidėti prie mokyklos pionierių gretų augimo, nors formaliai apie tuos dalykus kalbėjo, ragino ir sudarinėjo formalius pionierių sąrašus savo auklėjamojoje klasėje.

Rožė Juozaitienė, pagal specialybę irgi pradinė klasių mokytoja, buvusi Baisogalos pradinės mokyklos vedėja, disidentė, pasitraukusio į Vakarus, žmona, dirbti mokytoja negalėjo. Ji, deputatės A. Gergelytės, buvusios kolegės, globojama, turėjo tenkintis kukliomis mokyklos raštvedės pareigomis. Gyveno su dviem vaikais mažame kambarėlyje pradinės mokyklos mansardoje. Esant reikalui dažnai pavaduodavo žemesniųjų klasių mokytojas, išvykusias ar susirgusias. Buvo visų mokytojų mylima ir gerbiama kaip jungiamoji kolektyvo grandis.

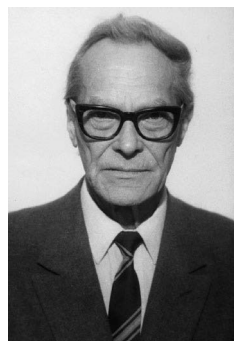
Monika Buivytė, senbuvė, begaliniai rūpestinga pradinė klasių mokytoja ir auklėtoja, irgi priklausė tai prieškarinių mokytojų kategorijai, kuri atmetinai ir blogai dirbti nemokėjo. Globojo savo represuotų giminaičių vaikus.

Jonas Ančerys, 1944 m. baigęs Kėdainių gimnaziją, Baisogalos mokykloje pradėjo dirbti 1947 m. Dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, gerai išmanė savo dalyką, mėgo pedagogo darbą, buvo doras ir sąžiningas mokytojas. Žinias gilino neakivaizdiniu būdu Vilniaus pedagoginiame institute. Pokario metais dėstyti gimtąją kalbą ir literatūrą buvo rizikinga. Saugumiečiai šiam dalykui skyrė daug dėmesio. Bet koks ideologinis nukrypimas nuo marksistinės doktrinos galėjo turėti liūdną padarinių. Bet mokytojas sugebėjo išvengti tokių pavojų. Net trys jo mokiniai mokyklą baigė su medaliais.

Bronius Kirkickis, žemaitis, stambaus ūkininko sūnus, 1945 m. baigė Tauragės gimnaziją, 1947 m. atvyko į besiformuojančią mokyklą dėstyti matematikos; kartu ėjo direktorės A. Gergelytės pavaduotojo pareigas. Matematikos žinias gilino neakivaizdiniu būdu. Savo dėstomą dalyką išmanė gerai, buvo mandagus ir taktiškas su senais ir didelį pedagoginį stažą turinčiais mokytojais. Jis pakvietė dirbti Baisogaloje šio rašinio autorių, moksladraugį ir kaimyną, 1948 m. pašalintą iš universiteto teisės mokslų fakulteto trečio kurso „už socialinės kilmės nuslėpimą“.

1947 m. Baisogaloje pradėjo dirbti Bronius Vaitiekaitis, drausmingas, darbštus ir pareigingas mokytojas. Dėstė kūno kultūrą, mėgo savo dėstomą dalyką. Buvo subūręs stiprią tinklinio komandą, su kuria laimėjo pirmąją vietą rajone. Mirė staiga nuo apendicito priepuolio 1954 m.

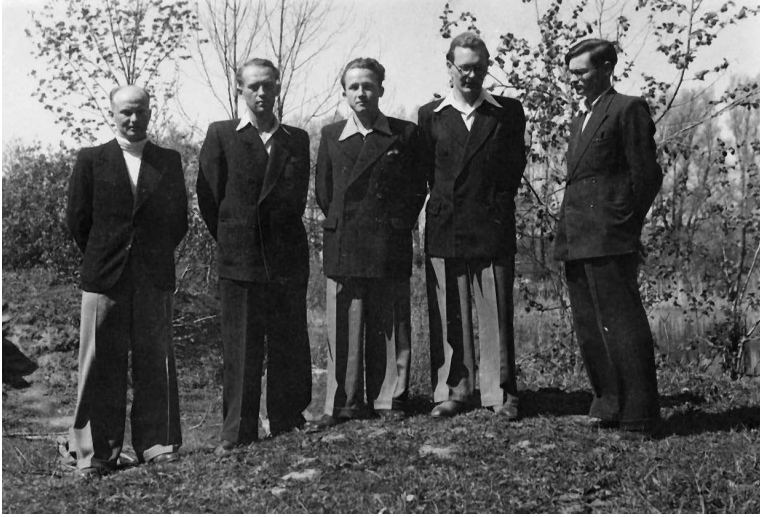
Nuo 1947 m. kelias vokiečių kalbos pamokas aukštesnėse klasėse turėjo agronomas, Baisogalos tarybinio ūkio direktorius Pranas Kuršaitis. Buvo didelis mokytojų draugas ir mokyklos globėjas, labai energingas, teisingas ir korektiškas. Ūkyje buvo

Jonas Ančerys

Stanislovas Butkevičius

Grupė jaunų mokytojų. Iš kairės: B. Vaitiekaitis, B. Kirkickis, J. Jaruševičius, J. Ančerys, A. Gudžiūnas. 1949 m. Iš A. Gudžiūno albumo

įvedęs „vokišką“ tvarką, tokią pat palaikė ir per pamokas. 1950 m. buvo paskirtas Šlapaberžės (Kėdainių r.) mechanizacijos mokyklos direktoriumi.

Liuda Kuršaitienė kilusi iš senos lietuvių inteligentų šeimos. Baigusi Dotnuvos žemės ūkio akademiją. Dėstė lotynų kalbą ir kūno kultūrą mergaitėms. Tai buvo gera mokytoja, protinga ir taktiška, pavyzdingo elgesio moteris.

1948 m. į Baisogalos gimnaziją atvyko bene didžiausias naujų mokytojų būrys, beveik vieni žemaičiai. Tik Bronius Tamošiūnas, mokytojo sūnus, baigęs Ukmergės gimnaziją ir studijavęs Vilniaus dailės institute, atvyko nebaigęs studijų, vedė mokytoją Regina. Dėstė geografiją ir kartu su žmona vadovavo dramos būreliui. Su abiturientų klase 1949 m. pastatė pjesę pagal Žemaitės „Marčią“. Su šiuo spektakliu mokykloje prasidėjo tradicija, kad baigiamoji klasė parengdavo visuomenei spektaklį. Ši tradicija tęsėsi iki 2002 m. Studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą neakivaizdžiai.

Regina Šilytė-Tamošiūnienė 1943 m. baigė Švėkšnos gimnaziją. Studijavo Vilniaus dailės institute. Baigusi tris kursus, 1948 m. atvyko į Baisogalos gimnaziją, dėstė rusų kalbą ir dailės dalykus, subūrė mokinių dailės būrelį ir jam vadovavo. Tremtinio duktė. Studijavo rusų kalbą ir literatūrą neakivaizdiniu būdu.

Alfonsas Gudžiūnas, baigęs Raseinių gimnaziją, pedagoginį darbą Baisogaloje pradėjo 1948 m. Dėstė fiziką ir astronomiją, buvo geras savo dalykų žinovas. 1951 m. mokyklai išsikėlus iš dvaro rūmų į naują pastatą, labai išradingai sukomplektavo fizikos kabinetą, įkūrė fizikos mėgėjų būrelį. Sėkmingai dėstė šiuos dalykus ir vakarinėje mokykloje. Studijavo neakivaizdiniu būdu.

Zigmantas Nainys, baigęs mokytojų seminariją Tauragėje, 1948 m. atvyko į Baisogalą. Dėstė algebrą ir geometriją iki IV gimnazijos klasės (dabar – VIII). Tai buvo mokytojas iš pašaukimo, rūpestingas klasės vadovas ir auklėtojas. Energingas, reiklus sau ir mokiniams, už ką buvo gerbiamas ir mylimas. Turėjo labai gražų balsą (lyrinį tenorą), aktyviai dalyvavo mokinių saviveikloje, buvo nepamainomas laisvalaikio ir šventinių pobūvių dalyvis. Rūpinosi represuotu broliu ir jo šeima.

Teresė Mažeikienė šioje mokykloje pradėjo darbą 1948 m. Dėstė matematiką. Tai buvo aukšto intelekto pedagogė, neturėjusi specialaus išsilavinimo, bet, vadovaudamasi rūpestingos motinos patirtimi ir intuicija, mokyklos gyvenime suvaidino labai

svarbų vaidmenį. Didelį dėmesį skyrė doriniam moksleivių ugdymui ir jų elgesiui bei kultūrai.

1948 m. į mokyklos kolektyvą atėjo Modesta Vaitiekaitienė, istorikė. Buvo taktiška, išmintinga moteris, kuriai po metų patikėtos direktoriaus pavaduotojos mokymo reikalams pareigos. Dėstydamą istoriją, nesigilino į marksizmo-leninizmo „subtilybes“, pasitenkindavo programos minimumu. Todėl buvo gerbiama ir mokinių, ir tautines tradicijas palaikančių jų tėvų.

Marija Čiurlytė-Linkevičienė į Baisogalą atvyko 1950 m., baigusi Vilniaus universitetą. Puiki anglų kalbos specialistė. Prieš jai atvykstant mokykla tikro anglų kalbos mokytojo neturėjo, tą kalbą dėstė jos įgūdžių neturėję mėgėjai. Jaunai pedagogei iš pradžių teko daug dirbti, bet greitai jos rengti abiturientai būdavo gerai pasiruošę anglų kalbos studijoms. Buvo pavyzdinga jaunimo auklėtoja, kultūringa pedagoginės bendrijos narė. Kolėgų buvo gerbiama, o mokinių mylima.

Tais pačiais metais mokykloje pradėjo darbą vilnietė Birutė Rukšėnaitė, baigusi Vilniaus pedagoginį institutą. Buvo sugyvenamo būdo ir pareiginga, savo dalyką mokėjo gerai, bet dirbo nelabai rūpestingai, didaktika ir auklyba mažai domėjosi. Gyveno be didelių rūpesčių, savo asmeninį gyvenimą tvarkė pagal hedonistinių principą *carpe diem*.

Jokio specialaus išsilavinimo neturintis, neeilinių muzikinių gabumų, jaunas ir energingas Vytautas Urbonavičius pradėjo dirbti 1950 m. Vidurinę mokyklą baigė eksternu, dirbdamas. Palyginti greit subūrė puikų mokyklos chorą, balsingą merginų ansamblį. Sėkmingai pasirodydavo respublikinėse dainų šventėse, jo vadovaujamas choras pirmavo tarp visų respublikos mokyklų chorų. Buvo pakviestas į dirigentų kolegiją ir dirigavo jungtiniam chorui. Savo muzikinį išsilavinimą gilino Vilniaus muzikos mokykloje neakivaizdžiai.

1952 m. į Baisogalą atvyko Severinas Stabinskas, baigęs Kražių „Žiburio“ gimnaziją, žemaitis, kilęs iš represuotų kultūringų žmonių giminės. Aukštesnėse klasėse dėstė matematiką. Buvo stropus, pareigingas ir drausmingas, taikaus ir sugyvenamo būdo bei pavyzdingo elgesio žmogus. Dėstė ir vakarinės mokyklos aukštesnėse klasėse. Savo žinias gilino neakivaizdžiai Vilniaus pedagoginiame institute.

Kartu su broliu tais pačiais metais, baigusi tą pačią Kražių „Žiburio“ gimnaziją, mokykloje pradėjo dirbti ir Jadvyga Stabinskaitė. Dėstė biologiją. Savo žinias gilino Vilniaus pedagoginiame institute.

1952 m. į mūsų mokyklą buvo paskirtas Jurgis Lukoševičius, kilęs iš inteligentiškos represuotos šeimos, baigęs Kauno kūno kultūros institutą. Dėstė kūno kultūrą. Su mokinių komanda dalyvaudavo varžybose ir dažnai užimdavo prizines vietas. Pirmais darbo metais po studijų pergyveno jaunatvišką *Sturm und Drang* laikotarpį,

Modesta Vaitiekaitienė

Marija Čiurlytė

Vytautas Urbonavičius

*Mokytojų grupė.
1953 m.*

bet vėliau surimtėjo, sukūrė šeimą, tapo rūpestingu tėvu, geru mokytoju ir nepriekaištingu žmogumi. Suorganizavo Radviliškio sporto mokyklos filialą Baisogaloje. Išugdė keletą gabių stalo tenisininkų.

1953 m., baigęs Šiaulių pedagoginį institutą, į Baisogalą atvyko Jonas Šerkšnys. Dėstė istoriją. Buvo pareigingas mokytojas. Gerai sugyveno su rajono vadovais, stojo į komunistų partiją. 1961 m., tuometiniam direktoriui Jonui Prūsui išėjus dirbti į kitą mokyklą, iš jo perėmė valdžią ir tose pareigose išbuvo iki Sąjūdžio laikų.

Dangerutis Čebelis (1927–1978) – legendinė asmenybė, nors mažai kam žinoma. Po Stalino mirties grįžęs iš gulago, kaip meteoras nusileido į Baisogalos vidurinę mokyklą. Čia dirbo tik vienerius 1953–1954 m. m. Dėstė vokiečių kalbą. Išvykęs į Vilnių, 1955 m. baigė aukštąjį mokslą ir kitais metais jau buvo paskirtas universiteto dėstytoju. 1976 m. apgynė daktaro disertaciją, o po poros metų tapo profesoriumi, žymiu kalbininku, prancūzų kalbos žinovu. D. Čebelio kančių odisėja verta talentingo rašytojo plunksnos. Kol kas apie jį niekur net neužsimenama.

Danutė Burnekaitė-Lukoševičienė, 1954 m. baigusi Vilniaus pedagoginį institutą, atvyko į Baisogalą ir mokykloje dėstė geografiją. Kelerius metus ėjo direktoriaus pavaduotojo pareigas. Represuotų tėvų duktė. Buvo santūri ir taktiška vadovė, gera mokytoja ir rūpestinga motina.

Danutė Vyčaitė-Šerkšnienė, baigusi Šeduvos vidurinę mokyklą ir Vilniaus pedagoginiame institute įgijusi germanistikos specialybę, atvyko į šią mokyklą 1954 m. Dėstė vokiečių kalbą. Buvo rūpestinga ir pavyzdinga mokytoja, mokinių gerbiama ir mylima. Visą laiką gilino specialybės žinias. Du kartus vasarą atostogavo Vokietijoje, tad bendraudama su vokiečiais ištobulino vokiečių šnekamosios kalbos įgūdžius. Šioje mokykloje išdirbo daugiau kaip trisdešimt metų, iki išėjimo į pensiją.

Lituanistė Vilniaus pedagoginio instituto auklėtinė Aldona Prūsienė į šią mokyklą atvyko kartu su savo vyru, paskyrus jį direktoriumi. Buvo energinga ir labai judri. Mėgo linksmas draugijas, buvo linkusi tęsti studijų laikais praktikuotą linksmą ir nerūpestingą bohemos gyvenimą. Tačiau darbe buvo pareigingas, savo dalyką išmanė gerai, klasėje sugebėjo palaikyti drausmę ir darbo nuotaiką. Visiškai nesidomėjo

savo vyro komunisto ideologija, nesirūpino komjaunimo eilių augimu, pionierių draugovės veikla, politine propaganda ir panašiais „žaidimais“.

1954 m. tiesiai iš Sibiro tremties į Baisogalą atvyko Monika Stulgienė. Turėjo pradinių klasių mokytojos specialybę, tad ir mokė pradinukus. Buvo kukli, darbšti ir pareiginga pedagogė.

Vėliau, po 1954 m., susiformavus rimtam kolektyvui, mokytojų kaita pasidarė visai nežymi, rugsėjo pirmąją sulaukdavome vos vieno kito naujo pedagogo. Taip 1957 m. į mokyklą atvyko Rožė Repšytė. Dėstė vokiečių kalbą, stengėsi ugdyti kalbos įgūdžius. Buvo labai gero ir sugyvenamo būdo, mylima mokinių, laukiama kolegų pobūviuose. Lituanistė Aldona Bulzgytė pradėjo dirbti mokykloje 1958 m. Labai gerai išmanė dėstomą dalyką, ypač rūpinosi mokinių taisyklingos rašybos įgūdžiais bei literatūros kūrinių logine analize. Buvo rūpestinga klasės auklėtoja. Rusistė Ala Piatnica į Baisogalą atvyko 1959 m. Rusė, komunistė, ramaus ir sugyvenamo būdo, rūpestinga ir pareiginga mokytoja. Niekada nepiktnaudžiavo tuo, kad ji yra atvykusi iš Rusijos, kad komunistė, nereikalavo sau jokių privilegijų. Priešingai, taktišku elgesiu pelnė viso kolektyvo pagarbą ir palankumą.

Daugelio čia paminėtų mokytojų likimai gana skirtingi. Vieni Baisogaloje dirbo ilgiau, kiti trumpiau. Didesnė jų dalis produktyviai reiškesi vėliau, ir apie juos rašoma kituose straipsniuose. Nemaža ir tokių, kuriuos prisimename su atodūsiu tylos minutę. Šiandien sunku pasverti kiekvieno jų atskirai indėlį į Baisogalos krašto kultūrą ir švietimą, bet visų bendro sutelkto darbo vaisiai – rimtam darbui ir gyvenimui paruošti mokiniai – džiuginantys.

Deputatės Adelės Gergelytės direktoriavimo metai. Baisogaloje, kaip ir visoje Lietuvoje, XX a. penktojo dešimtmečio gale laikai tebebuvo labai neramūs. Kaimo gyventojai buvo prievarta varomi į kolchozus. Karinių įgulų kareiviai ir vietiniai sribai, oficialiai tituluojami „liaudies gynėjais“, dienomis ir naktimis zujo po kaimus ir miškus ieškodami partizanų. Miestelio viduryje stovėjo vienaaukštis raudonų plytų mūrelis su mansarda. Tai žydo Perečkės namas, kuriame buvo įrengta saugumiečių būstinė, vietos žmonių „sribybtija“ vadinta. Čia dieną ir naktį budėjo ginkluoti sribai. Tamsiu paros metu einant pro tą namą, visada pasigirsdavo grėsminga rusiška komanda: *stoj, kto idiot?* (stok, kas eina?) Mums buvo nurodyta atsakyti: *učitelj* (mokytojas), ir tada pasigirsdavo komanda: *stupaj* (eik). Jokių kitų klausimų – kur eini, kaip vadiniesi, niekada nepasitaikydavo. Tas faktas rodo, kad mokytojo profesijai buvo rodomas tam tikras pasitikėjimas, nes kitus praeivius stabdydami apklausdavo smulkiau. Aiškiai jautėsi „deputatiškos“ mokyklos valdžios globojama įtaka. Juk tie patys sribai savo arkliniu vežimaičiu tą deputatę su apsauga veždavo 2 km į geležinkelio stotį. Sutartu laiku, traukiniui atvykus, visada atvažiuodavo jos pasitikti. Ši deputatei rodoma išskirtinė globa ir pagarba darė saugesnį ir patikimesnį visų jos valdinių, t. y. mokytojų, statusą.

Darbas mokykloje ėjo įprastine tvarka, niekas čia be reikalo ar savavališkai nelandžiojo ir netikrino, o jei atvykdavo koks laikraščio korespondentas ar vizitatorius, tai jis pirmiausia kreipdavosi į direktorę, žinodamas, kad ji deputatė, o ši,

Adelė Gergelytė

sužinojusi atvykimo priežastį, svečią nukreipdavo pagal jo pareidavimus. Įdomus dalykas: deputatės valdymo metais beveik visi svečiai (o jų būdavo daug) atvykdavo į Baisogalos vidurinę mokyklą ne kokių nors negerovių ieškoti, o visai priešingai – sakydavosi norį pamatyti šioje mokykloje ką nors gero, pamokomo ir sektino. Tiesą sakant, mūsų mokykla per tokį trumpą laiką nieko pamokančio turėti negalėjo, bet šis aprioriškai rodomas prielankumas sudarė ramią ir pedagoginiam darbui tinkamą atmosferą, dėl to vėliau mokykla jau tikrai turėjo kuo pasigirti ir ką parodyti svečiams.

Ta pačia proga norisi pažymėti dar vieną įdomią aplinkybę. Tie geranoriški ir dažni svečiai visada norėdavo eiti į istorijos ir lietuvių kalbos pamokas, bet niekas neparodė noro dalyvauti matematikos, chemijos ir fizikos pamokose, nors tų dalykų mokytojai buvo geri specialistai. Pas mane asmeniškai per dvylika darbo metų šioje mokykloje istorijos pamokose yra pabuvoję daugybė vizitatorių, mandagių ir priekabių, bet nė vienas nepanorėjo užėiti į mano logikos ar psichologijos pamoką. Ne veltui tikslųjų ir gamtos mokslų mokytojai juokaudavo, kad jie nuo visų vizitatorių invazijos gana saugiai jaučiasi už istorikų ir lituanistų nugaros. Tačiau pirmaisiais pokario metais ir jiems ne visada pavykdavo pasislėpti už kitų nugaros, nes ir prieš jų akis kartą iškilo vizitacijos šmėkla. Vieną tokį absurdišką atvejį aptarsiu plačiau.

1948 m. lapkričio mėnesio gale naujai suformuotas gausus mokytojų kolektyvas, suburtas ne tik iš senų, patyrusių pedagogų, bet ir iš suvažiavusių iš visos Lietuvos jaunų, jokios pedagoginės patirties neturinčių žmonių, rūpestingai ruošėsi pirmojo trimestro posėdžiui. Posėdžio išvakarėse direktorei A. Gergelytei valsčiaus viršaitis Rancevas (mažaraštis Lietuvos rusas, 1863 m. kolonistų palikuonis) pranešė, kad jis ir iš partijos rajkomo siūstas politrukas dalyvaus mokytojų posėdyje, nes yra gauti trijų mokinių skundai dėl neteisingo jų žinių įvertinimo. Deputatei primygtinai reikalaujant, buvo pasakytos besiskundžiančių mokinių pavardės. Tai buvo du abi-

Mokytojai ir ketvirtoji abiturientų laida.

1952 m.

turientai ir viena IV klasės mergaitė. Suprantama, apie tai direktorė nedelsdama informavo tų klasių auklėtojus. Kadangi VIII, abiturientų, klasės auklėtojas buvau aš, tad nutariau su savo mokiniais pasikalbėti ir sužinoti, kuo jie nepatenkinti. Šie drašiai tvirtino, kad vokiečių k. mokytojas Kuršaitis jiems neteisingai išvedęs trimestrinį ketvertą, nors jie moką penketui. Tą reikalą jiems pažadėjęs išsiaiškinti neseniai mokykloje lankęsis politrukas, kuris kalbėjęs su daugeliu mokinių ir siūlęs visiems savo bėdas išdėstyti raštu. Aš tą faktą papasakojau mokytojui P. Kuršaičiui. Šis labai rimtai į tą žinią reagavo. Jis papasakojo man, kad yra girdėjęs, jog per 1917 m. revoliuciją Rusijoje tokių išprovokuotų skundų būdu susidorodavo su karininkais, darbdaviais ar net profesoriais, tad gal šie politiniai avantiūristai kažką panašaus ir pas mus planuoja daryti. Reikia jiems užbėgti už akių. Abu pasitarę nusprendėme, kad aš pasiūlyčiau pasiskundusiems mokiniams kreiptis į mokytoją Kuršaitį ir pabandyti išsitaisyti trimestrinį pažymį, o su kolega sutarėm, kad jis tą „prašymą“ patenkins. Taip ir buvo suvaidintas tas absurdiškas pedagoginiu požiūriu, bet būtinas saugumo požiūriu politruko išprovokuotas spektaklis. Viskas buvo padaryta greitai ir be jokio triukšmo.

Mes su Kuršaičiu patarėme mokytojui J. Bičkauskui su savo IV klasės mokinė Rūta M. padaryti tą pačią procedūrą. Jis išdidžiai nusikvatojo ir nežadėjo žeminti savo pedagoginio orumo prieš aferistus. Tad iki posėdžio ketvirtokai pažymys nebuvo pagerintas.

Pagaliau numatytu laiku prasidėjo pedagogų tarybos trimestrinis posėdis, į kurį atvyko ir abu valdžios atstovai – viršaitis ir politrukas. Posėdžio pradžioje politrukas pareiškė, kad jis turįs trijų mokinių skundus ir pageidauja juos apsvarstyti pirmiausia. Prieštarauti kaip ir nebuvo pagrindo, tad A. Gergelytė, posėdžio vedėja, sutiko ir žodį suteikė svečiui. Politrukas labai oficialiai paskelbė visiems, kad yra gauti trijų mokinių skundai, o skundžiamasi vokiečių kalbos mokytojais P. Kuršaičiu ir J. Bičkausku, kurie neteisingai įvertino kai kurių mokinių žinias. Jų pavardes pagarsino. Kadangi pirmiausia buvo paminėti VIII klasės mokiniai, tai aš, kaip tos klasės vadovas, pareiškiau, kad vakar šie du mokiniai buvo pakartotinai mokytojo apklausti ir jiems trimestre išvesta po penketą. Tuomet politrukas pasakė, kad ši klausimo dalis išspręsta ir jis mokytojui P. Kuršaičiui jokių pretenzijų neturi. Lieka išsiaiškinti reikalą su draugu Bičkausku.

J. Bičkauskas paaiškino, kad IV klasės mokinės Rūtos M. žinios yra įvertintos teisingai ir jis nemato reikalo keisti savo nuomonę.

Na ir prasidėjo absurdiškiausias ginčas, kuris neturėjo nieko bendra su pedagoginiu mąstymu ar teisingumu; nebent galima būtų surasti analogiškų nuotykių 1917 m. Rusijos porevoliuciniuose analuose. Partijos atstovas pareiškė, o viršaitis Rancevas jam pritarė, kad reikia patikrinti tokio savimi pasitikinčio mokytojo žinias ir nustatyti, ar jis tinka dirbti tarybinėje mokykloje. Įsismaginęs politrukas siūlė egzaminuoti patį mokytoją ir nustatyti, kiek jis pats turi vokiečių kalbos žinių.

Po tokių politruko postringavimų sujudo visas mokytojų kambarys kaip bičių avilys; visi pamatė, kad čia bręsta politinis skandalas ir kažkokia grėsmė pakibo virš visų galvų. Šiandien politrukas užsipuolė J. Bičkauska, o rytoj nežinia kam prieis eilė. Dabar suprato ir direktorė A. Gergelytė, kad laikas sustabdyti tą idiotišką diskusiją ir politinį mokytojų šantažą, kad atėjo išbandymo valanda jos deputatiškajai galiai, nes jei nepavyks sustabdyti šios beprotybės, tai visa mokykla gali nusmukti

iki juokingo beprotnamio. Nors iš prigimties buvo nedraši, bet šį sykį parodė, kad ir ji yra save gerbiantis žmogus ir mokytojų autoritetą ginantis vadovas. Ji pareiškė, jog griežtai protestuoja prieš tokias absurdiškas ne šios srities specialistų užmačias.

„Jūs, draugai, savo įsiveržimu sutrukdėte pedagogų tarybos posėdį; kas jums davė tokią teisę – egzaminuoti mokytojus? Koks jūsų pačių išsilavinimas? Kompetencijos klausimus sprendžia įstatymas, o ne anarchiška savivalė. Rytoj pat skambinsiu švietimo ministrui ir draugui Justui Paleckiui, kad jie sudraustų šitokią savivalę“, – pasakė direktorė.

Ji pareiškė, jog mokytojų niekas neegzaminuos, bet dėl šventos ramybės galima būtų, sudarius komisiją, patikrinti tos pasiskundusios mergaitės žinias.

Abu valdžios atstovai pasijuto išsišokę ir su draugu Paleckiu nenorėjo turėti reikalų, tad nuleido nosis ir neprieštaraudami sutiko, kad būtų patikrintos mokinės žinios. Egzaminų komisija buvo sudaryta iš trijų asmenų: dėstančio mokytojo J. Bičkausko, politruko (N. N.) ir P. Kuršaičio. Visa mokykla su nerimu laukė rytojaus dienos ir šio absurdiško ginčo sprendimo.

Pagaliau išaušo naujas rytas ir prasidėjo kontrolinė pamoka. J. Bičkauskas, vakar taip išdidžiai ginčijęsis su valdžia, šiandien buvo niūrus – pasijuto stovįs tarytum prieš inkvizicijos teisimą, kuriame spręsis ne mokinės Rūtos M., bet jo paties likimas. Jis ryžosi vadovautis oficialaus egzaminų reglamento reikalavimu, t. y. egzaminatorius leidžia mokiniui atsakinėti į duotą klausimą jo nepertraukdamas ir netaisydamas, o sprendimą apie žinias po egzamino turi daryti komisija. Po trumpos įžangos ir paaiškinimo mokiniams, kas tai per pamoka būsianti, prasidėjo mokinės Rūtos M. apklausa. Mokytojas klausia, mokinė atsakinėja; kartais atsakymas teisingas, bet dažnai klaidingas, nes ji jaudinasi, išsigandusi. Mokytojas atsakymo nekommentuoja ir duoda kitą klausimą. Politrukas, išsitraukęs bloknotę, po kiekvieno mokinės atsakymo rašo teigiamą ženklą „+“, nes mokytojas jos atsakymo netaisė. P. Kuršaitis, būdamas labai išvalgus žmogus, žiūrėdamas per petį į politruko rašomus ženklus, suprato, kad pastarasis nemoka vokiečių kalbos. Suvokė ir tai, kad po egzamino dėl to vėl gali kilti naujas skandalas, ir nutarė gelbėti savo kolegą. Jis paprašė politruko, kad šis likusią egzamino dalį leistų jam pratęsti. Tas mielai sutiko. Kada Kuršaitis kiekvieną neteisingą mergaitės atsakymą ėmė komentuoti ir taisyti, tai pamatė, jog svečias ėmė savo bloknote rašyti „-“ ženklą, t. y. atsakymas klaidingas.

Kuršaičio manevras pasiteisino. Pamokos gale svečias parašė daugiau minusų nei pliusų ir aptariant rezultatus pripažino, kad mokinės skundas yra nepagrįstas ir kad jos žinios tik patenkinamos. Kuršaitis paaiškino, kad mokinė galėjo jaudintis, todėl atsakinėjo blogiau negu normalios pamokos metu, todėl siūlė palikti jai buvusį ketvirtą. Politrukas su tuo pasiūlymu sutiko. Taip išvalgusis mokytojas P. Kuršaitis užgesino iškilusį konfliktą, kurį buvo sukėlęs nemokša, turintis plačius KGB įgaliojimus kompartijos veikėjas. Gražiai pasibaigus šiai absurdiškai istorijai, visi mokytojai ir deputatė direktorė lengviau atsikvėpė, o iš J. Bičkausko dar ilgai šaipėsi ne tik mokytojai, bet ir mokiniai, nes tą istoriją, kaip Kuršaitis gelbėjo Bičkausko autoritetą, žinojo visas miestelis.

Po šio sėkmingai pasibaigusio incidento panašių nuotykių mokykloje daugiau nepasitaikė, nes mokiniai kompartijos pasiuntiniams daugiau nesiskundė. Bet už mokyklos sienų dar ilgai buvo neramu, vyko ir vieša, ir paslėpta kova, kuri kartais paliesdavo ir mokyklos gyvenimą. Tebesitęsė partizanų naikinimas, sovietinių pareigūnų žudymai, po kurių vykdavo kratos butuose, areštai, trėmimai.

Mokinės Elenos Bunytės istorija. Pavasariop, jau baigiantis 1948–1949 mokslo metams, mūsų mokyklą sukrėtė labai nemalonus ir pavojingas politinis incidentas. Vietinis KGB įgaliotinis, atėjęs į mokyklą, pranešė direktorei A. Gergelytei, kad jos vadovaujamoje mokykloje veikia organizuotas antitarybinis pogrindis, ir kaip nenuginčijamą to fakto įrodymą atsinešė V klasės mokinės Elenos Bunytės dienoraštį, kuriame ši reiškė savo labai agresyvias antitarybines pažiūras ne tik sovietinės santvarkos, bet ir konkrečių piliečių atžvilgiu, vadindama juos Lietuvos išdavikais, parasidavėliais ir niekšais. Jos pykčio įniršis nukreiptas į direktorę A. Gergelytę, kaip deputatę, kaip tautos išdavikę. Tą dienoraštį jam atnešusi klasės draugė J. G., kurios pavardės nenoriu minėti, nes tas faktas, be abejo, būtų nemalonus tai pačiai mergeitei, kuri, sovietų propagandos paveikta, taip negarbingai išdavė savo draugę. Saugumietis, turėdamas tokį neginčijamą politinio nusikaltimo įrodymą, duodantį pagrindą apkaltinti ir pačią mokyklą, kaip nesugebančią auklėti savo mokinių tarybine dvasia, nutarė nepraleisti progos ir tarsi rentgeno spinduliu peršviesti viso mokytojų kolektyvo dvasią. Pasitikėdamas savo intelekto jėga (jis sakėsi esąs inžinierius, baigęs aukštąjį mokslą), šį kartą sugalvojo padaryti saugumietišką eksperimentą. Jis neslėpė, kaip pateko šis dienoraštis į jo rankas, nes norėjo žinoti, kaip mokytojai reaguos į Elenos suolo draugės išdavikišką poelgį. Siekdamas to klastingo tikslo, jis pasiūlė direktorei A. Gergelytei sušaukti mokytojų posėdį ir jame aptarti šį skandalingą atvejį, pasitarti, kaip vertinti abiejų merginų poelgius, nutarti, ką bausti, ką pagirti. Tai buvo pirmas rimtas to dar ne visai susigyvenusio, labai margo mokytojų kolektyvo dvasinės brandos ir politinės orientacijos išbandymas.

Vertinant tuos jau gana tolimus laikus, galima pagirti tų dienų mokytojus. Jie suprato saugumo jiems paruoštą gudrią pasalą, nepasidavė provokacijai ir savo pedagoginį budrumą parodė kuo puikiausiai.

Į susirinkusius mokytojus pirmas rusiškai prabilo saugumo įgaliotinis kapitonas Rezkovas. Jis trumpai išdėstė reikalo esmę, teigdamas, kad mokinė E. Bunytė, rašydama dienoraštį, gana atvirai išdėstė savo antitarybines pažiūras, kurios negali būti izoliuotos nuo mokyklos ir visuomenės, ir jei ji būtų pilnametė, tai, pasak jo, mes čia nesvarstytume jos elgesio. Kadangi ji dar paauglė, tai „aš prisiimu riziką sau ir siūlau jums, draugai mokytojai, pareikšti savo nuomonę, o dėl tolesnių poveikio priemonių pasitarsime“.

Pati pirmoji, kaip ir derėjo pagal rangą ir pagal dienoraštyje reikštus išpuolius, prabilo direktorė A. Gergelytė. Ji pasakė, jog puikiai pažįsta savo mokinę dar iš žemesnių klasių kaip nuoširdų, gerą vaiką, o tie išpuoliai prieš ją, kaip tariamą tėvynės priešą, yra ne kas kita, kaip aplink vykstančių žiaurumų ir romantiškų svaičiojimų deformacijos rezultatas. „Aš nepykstu ant jos, ją myliu už atvirumą, ir tie jos pikti žodžiai nėra niekam pavojingi, tai tik fantastikos mirażas; esu tikra, kad jos ranka nepakiltų mesti į mane akmenį. Aš gerai pažįstu ir jos tėvus, tad esu rami, kad ji nenueis šuntakiais. Ją reikia nuraminti, leisti atsipeikėti ir intensyviai auklėti santūrumo ir blaivaus mąstymo dvasia“.

Saugumiečiui paklausus, ar nesusidarys klasėje konfliktinė situacija, ar nesusidarys dvi mokinių grupės – „patriotų ir išdavikų“, – mokytojai vienas po kito, tarsi būtų susitarę iš anksto, ėmė įrodinėti, kad taip neatsitiks ir apie „išdavystę“ čia negali būti jokios kalbos. Tai tėra romantiškas paauglės svaichiojimas pagal romanuose aprašytų personažų veiklos imitaciją, tik šį kartą atstovaujant „revoliucinei“ stovyklai. Kada jos atsipeikės, tai joms abiem bus gėda prisiminti tas naivias kvailystes, o apie abipusį priešiškimą negali būti nė kalbos.

Ar saugumietis Rezkovas patikėjo mokytojų pažadais – auklėti E. Bunytę *tarybinio patriotizmo dvasia* – sunku patikėti, bet jis sutiko, kad šį kartą jokių represijų mokinei nebus taikoma, tegul abi suolo draugės susitaiko ir sėkmingai baigia mokslo metus. Žinoma, yra rimtas pagrindas manyti, kad jis negalvojo taip lengvai paleisti tą beveik vaiką, patekusį į KGB voratinklį, bet nutarė padaryti ją politiniu įkaitu, kad, bijodama kalėjimo, paklusniai vykdytų „geradario“ slaptus pavedimus. Bet saugumietis apsiriko: ta mergaitė pasirodė sukurta iš tokios medžiagos, iš kurios galima vinis kalti. Taip galvoti leidžia pats gyvenimo faktas. Rudenį, prasidėjus naujiems mokslo metams, E. Bunytė į VI klasę nebeatėjo. Mat ji buvo išsiųsta į gulago archipelagą perauklėjimui.

Po Stalino mirties ši tauri geležinės valios mergina grįžo į Baisogalos vidurinę mokyklą, gavo brandos atestatą, baigė aukštąjį mokslą, sukūrė šeimą ir apsigyveno Vilniuje.

Deputatės ir direktorės karjera baigiasi. Tais audringais pokario metais Baisogalos vidurinė mokykla buvo panaši į mažą pajūrio žvejų laivelį, įnirtingai daužomą įaudrinto socialinio vandenyno bangų, kuris visos įgulos narių sutelktomis pastangomis be atvangos dreifavo tarp išiotusių bangų ir nesidavė nubloškiamas į gelmes arba sudaužomas į grėsmingas pajūrio uolas. Saugumiečiai matė, kad mokinių komjaunuolių labai mažai, ši organizacija mokykloje vegetuoja, mokytojai pagal socialinę orientaciją greičiau rezistentai negu komunistai, ideologinis darbas su mokiniais vyksta tik formaliai. Gyvenimas „po rusu“ po truputį normalėjo, ir A. Gergelytės deputatės mandatas prarado magišką galią. Saugumiečiai šią situaciją puikiai matė, o abiejų rajono deputačių kadencijaėjo į pabaigą. Apie jų perrinkimą kitai kadencijai viską tvarkanti kompartija ir jos viską apimančios akys ir ausys – saugumiečiai net negalvojo, o žvalgėsi į jaunos ir energingus komunistus. Reikėjo komunisto direktoriaus ir Baisogalos vidurinei mokyklai. 1953 m. A. Gergelytę pakeitė kitas, šiuolaikiškesnis, jaunesnis direktorius.

Jonas Prūsas – antrasis direktorius. Perėmęs vadovavimą mokyklai, naujasis direktorius ėmė diegti naujas iniciatyvas. Jis manė, kad darnų, gerai dirbantį, bet, jo manymu, apolitišką kolektyvą bus galima išjudinti iš politinio ir ideologinio sąstingio, kartu pateisinti į jį dedamas viltis. Bet šis jaunas žmogus pervertino savo kuklaus intelekto galimybes, neįvertino kūrybingo ir darnaus mokyklos kolektyvo potencialių galimybių, visiškai nesuprato daugelio socialinių ir ekonominių procesų, kurie vyksta ne pagal primityvius komunistinių ideologų svaichiojimus ir savavališkas užgaidas, bet pagal visuomenės raidos dėsnius. Siekdamas savo utopiškų tikslų, direktorius mokytojų kambaryje pirmiausia pakabino didelę skelbimų lentą, padalijo ją į dvi dalis, nudažė skirtingomis spalvomis ir kairėje, mažesniame plote, kabino „ekstra“ nurodymus, kurie turėjo būti vykdomi tą pačią dieną. Dešinėje pusėje buvo skelbiami fantastiški ateities planai. Mokyklos raštininkė vos spėjo ruošti naujas direktivas, kurias ne tik vykdyti,

bet ir perskaityti ne visi spėdavo. Buvo paskelbta, kad trimestriniai pedagogų tarybos posėdžiai tęsis dvi dienas, ir kiekvienas mokytojas turės paruošti smulkią ataskaitą apie nuveiktą darbą ir rezultatus. Bet kaip tyčia, dideliame direktoriaus nustebimui ir nusivylimui, iš Švietimo ministerijos atėjo aplinkraštis, kad taupant mokytojų popamokinį laiką rekomenduojama iki minimumo sutrumpinti visus posėdžius ir tarnybinius pasitarimus ir jie turėtų neviršyti dviejų valandų per dieną.

Direktoriaus planų kompromitacija buvo akivaizdi ir neliko be pasekmių. Vadovas prarado pasitikėjimą savimi ir savo planų prasmingumu, nes dažna diena diktavo savo sąlygas. Rūsti gyvenimo tikrovė niekais pavertė direktoriaus J. Prūsos svaičiojimus, todėl jis ėmė mąstyti ir dirbti kaip visi realybės jausmo nepraradę žmonės.

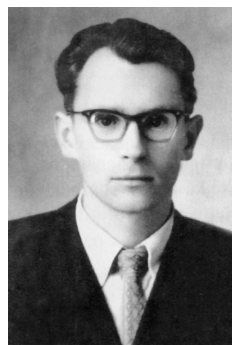
Darbinis mokymas ir profesinis orientavimas. Daug rūpesčių mokyklų vadovams kėlė paties gyvenimo padiktuota darbinio mokymo ir profesinio mokinių orientavimo problema.

Vykdamas darbinio mokymo programą, į Baisogalos vidurinės mokyklos kiemą iš netoliese esančio Pakiršinio MTS (mašinų traktorių stoties) buvo atitemptas vienas nurašytas, bet dar judantis traktorius geležiniais ratais U2 ir be jokio gyvybės ženklo senas prikabinamas javų kombainas. Mokyti jais dirbti buvo paskirtas papildomas mechanizatoriaus instruktoriaus etatas. Taip, prie senų laužų stovėdami, darbinio mokymo pamokų metu aukštesniųjų klasių vaikinai ir merginos, to mechanizatoriaus konsultuojami, pradėjo darbinio mokymo *praktinių įgūdžių formavimo* procesą.

Ne vien pedagogui buvo akivaizdu, kad tokio stiliaus darbinis mokymas yra ne tik beprasmis laiko gaišinimas, bet ir neišvengiamas mokinių atgrasymas nuo tokios mechanizacijos ir nuo darbo kaime apskritai. Iškilė lemtingas klausimas: ką daryti su tuo nelemtuojamu gamybinio mokymu?

Grupelė energingų jaunų mokytojų iškėlė mintį – mėginti užmegzti ryšį su naujuoju mūsų kaimynu – Gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutu ir bendromis jėgomis bandyti spręsti darbinio mokymo ir profesinio orientavimo problemą. Net mūsų besiblaškančiam direktoriui ši nauja mintis patiko. Buvo nutarta tuoj pat kreiptis į instituto direktorių R. Žebenką, kuris ir pats, be jokio prašymo, rodė mokyklai didelį prielankumą. Tad su savo direktoriumi priešaky nuėjome pas instituto direktorių į rūmus. R. Žebenkos buvome labai maloniai priimti, labai greitai užsimezgė gana konstruktyvus ir dalykiškas pokalbis, kuris baigėsi abiem pusėm priimtiniu ir naudingumu susitarimu. R. Žebenka mus supažindino su instituto veikla, kurioje, jo manymu, galėtų aktyviai dalyvauti ir vidurinės mokyklos auklėtiniai, pasirinkdami gyvulininkystės studijų kryptis, arba net tuoj pat, po egzamino, įsidarbinti laborantais. Direktorius aiškino, kad Lietuvoje vyksta sparti žemės ūkio kolektyvizacija, bus sukurtos stambios gyvulių fermos, tad gana greitai reikės daugybės aukštos kvalifikacijos gyvulininkystės specialistų, kurių poreikį tam tikra dalimi galėtų patenkinti Baisogalos, kaip kaimiškosios mokyklos, auklėtiniai. Galbūt šitaip jie pristabdytų kaimiečių trauką į miestus.

Esant tokiam nuomonių sutapimui, buvo nutarta mokyklos ir instituto pastangomis sudaryti bendrą dėstomųjų dalykų programą ir tą jungtinį projektą per rajono

Jonas Prūsas

švietimo skyrių pateikti Švietimo ministerijai. To siūlomo projekto esmė buvo tokia: pradedant VIII klase, skiriant per savaitę po tris valandas gyvulininkystės pagrindų dėstymui, per ketverius metus iki mokyklos baigimo paruošti technikumui lygio gyvulininkystės jaunesnįjį specialistą, kuris kartu su brandos atestatu gautų ir specialybės pažymėjimą, duodantį teisę ūkyje dirbti vidurinės grandies jaunesniuoju specialistu, o stojančiam į Veterinarijos ar Žemės ūkio akademijas – pirmumo teisę. Tokia specializuota klasė turėtų būti komplektuojama nevaržomo ir neįtaigojamo gryno savanoriškumo principu iš VIII klasių mokinių.

Direktorius R. Žebenkla išsipareigojo skirti savo įstaigos specialistus dėstyti gyvulininkystės dalykus. Mokykla jiems algų nemokėtų, nes jie dėstytų savo darbo metu. Šis projektas su dideliu pasitenkinimu buvo priimtas ne tik pedagogų taryboje, bet ir švietimo skyriuje, net ministerijoje.

Taip sėkmingai susiklosčius aplinkybėms, 1957 m. rugsėjo 1 d. Baisogalos vidurinė mokykla pradėjo mokslo metus sukomplektavusi VIII eksperimentinę klasę, sąlygiškai pavadintą *zootechnikų* klase. Į ją buvo priimti tik savanoriai, pritariant ir jų tėvams. Instituto direktorius paskyrė keturis mokslinius bendradarbius – J. Dantiene, A. Zakiene, F. Zaką ir G. Kavoliūną pirmųjų mokslo metų zootechnikos dalykų programai parengti. Klasės vadovu buvo paskirtas mokytojas V. Liutkus, turintis darbinio mokymo patyrimą. Buvo paskirtas ir specialus kuratorius S. Butkevičius, palaikantis nuolatinį ryšį su institutu rengiant ekskursijas, parūpinant joms transportą.

Jau pirmosios darbo dienos parodė, kad šio eksperimentinio mokymo rezultatai gali pranokti visus organizatorių lūkesčius. Tokių gerų mokymo sąlygų tuo metu neturėjo net specializuoti technikumai. Ne tik mokytojai, mokiniai, bet ir jų tėvai suprato, kad toje klasėje iš tiesų vyksta racionalus darbinis mokymas. Mokiniai akivaizdžiai pajuto savo mokymosi prasmingumą. Tai buvo tikra naujovė. Instituto direktorius ir aukščiau paminėti keturi moksliniai bendradarbiai matė savo darbo pras-

Devintoji abiturientų laida su mokytojais.

1957 06 18.

Iš D. Budrevičienės albumo

mę, jautė ir tam tikrą moralinį pasitenkinimą. Baisogalos patyrimą plačiai aprašė pedagoginė spauda. Į mokyklą pradėjo važiuoti ekskursijos net iš Žemaitijos. Švietimo vadovybė ir rajono valdžia šiuo eksperimentu buvo patenkintos. Jau po pirmųjų dvejų eksperimento metų mokyklos direktorius J. Prūsas buvo apdovanotas Lenino ordinu. Liko vienas neišspręstas mažmožis – juridinis šio proceso įforminimas.

R. Žebenka, aktyviai rėmęs darbinio mokymo idėją, mokiniams ir jų tėvams aiškino, kad baigę šią eksperimentinę klasę mokiniai šalia įprastinio brandos atestato dar gaus ir antrą dokumentą, įrodantį, kad jo savininkas gali dirbti net zootechniku. Bet tokio dokumento pavyzdžio per dvejus mokslo metus Švietimo ministerija vis nesukūrė. Pagaliau vieną 1960 m. dieną mokyklos direktorius J. Prūsas, parvažiavęs iš Vilniaus, paskelbė naujieną, kad mūsų eksperimentinės klasės abiturientai jokių specialių pažymėjimų negaus, bet galės be apribojimų įsidarbinti kolūkiuose, nes ten trūksta darbininkų – melžėjų, šėrikų, pašarų ruošėjų, mechanizatorių. Tai buvo neįtikėtina, bet akivaizdi apgaulė. Nebeliko prasmės toliau tęsti eksperimentą, gaišinti mokslininkus, o ir patys mokiniai nepanoro papildomo mokymo krūvio. Pasirodė, kad partija ir vyriausybė nenori, kad kaimo jaunuoliai gilintų savo žinias, o siekė iš jų daryti pigią darbo jėgą.

Buvo sugalvotas dar vienas pigios darbo jėgos panaudojimo kolektyviniuose ūkiuose eksperimentas. Socializmą kurianti vyriausybė nutarė ką tik užbaigusių vidurines mokyklas abiturientų neleisti į aukštąsias mokyklas, bet vieneriems metams visa klase, su auklėtoju priešaky, nukreipti į atsiliekančius kolchozus – kaip pigią, organizuotą darbo jėgą tuštėjančiame, nugalėjusiame kaime. Ši akcija palietė kaimo mokyklų 1960 m. baigiamąsias klases, tad iš kaimo į aukštąsias mokyklas tą rudenį ištojo labai mažai jaunimo. Daugelis abiturientų niekur nestojo mokytis, tik žvalgėsi, kaip ir kada ši istorija pasibaigs.

Pas Baisogalos abiturientus 1960 m. atvyko Šeduvos rajono vykdomojo komiteto pirmininkas L. Špokevičius. Atvyko į mokyklą su rimta misija, ne naivaus entuziazmo vedamas, bet vykdydamas komunistų partijos valią: visa klasė kartu su auklėtoju vienerius metus turi padirbėti kuriame nors silpnesniame kolektyviniame ūkyje.

„Atlikęs kartu su mokiniais šią svarbią darbo prievolę, – aiškino pirmininkas, – auklėtojas taptų patikimu valstybinės politikos vykdytoju, labai pagerintų savo socialinę padėtį ir galėtų tikėtis tarnybinio paaukštinimo“.

Besitariant apie tai, L. Špokevičiaus ir šių eilučių autoriaus, tos klasės vadovo, nuomonės išsiskyrė.

Baigiantis susirinkimui nė vienas abiturientas nepareiškė noro eiti dirbti kolūkin. L. Špokevičius tą kartą skaudžiai pralaimėjo, o aš 1961 m. buvau pašalintas iš mokyklos, kaip *neužtikrinęs garbingo tarybinio mokytojo vardo*.

Skirtingi auklėtinių keliai. Atsigręžus į nutolusius pokario laikus ir žvelgiant iš istorinės perspektyvos į tą audringąjį pirmąjį Baisogalos vidurinės mokyklos dešimtmetį, tenka pripažinti, kad mokykla yra išvariusi gana gilią vagą tautos kultūriniame gyvenime. Sovietinėje, kaip ir bet kurioje totalitarinėje valstybėje mokykla turėjo eiti ne tik politinių, bet ir moralinių kompromisų keliu. Šiandien, tautai

atgavus laisvę, ne gęda jai pažiūręti į veidą ir nereikia svilinti akių prieš jaunąją kartą dėl praeityje padarytų kvailysčių. Mokykla netapo gędinga kolaborantų perykla, o išliko socialinės pažangos, mokslinės tiesos paieškų ir humanitarinio švietimo institucija, turi moralinę teisę didžiūotis savo švietęjišku darbu. Tad visi to lemtingojo pirmojo dešimtmečio mokytojai, atsigręęę į nueitą kelią, gali pasakyti sau: ką galėjau – padariau, kas gali, tegu padaro daugiau. Deja, mažai tų pirmojo dešimtmečio veteranų bęra išlikusių tarp gyvųjų, bet ir po pusės šimto metų, gyvenimui pasikeitus iš esmės, likusieji gali drąsiai žiūręti jau pražilusiems savo buvusiams mokiniams į akis, nes rūsčiais ideologinio maro metais jie išbuvo, anot Vydūno, „sau žmonėmis“, nes niekada jiems nemelavo. Žinoma, gal kada ir klydo (klysti yra žmoniška), bet tyčia tikrai nemelavo.

Baisogalos vidurinės mokyklos istorijoje buvo daug svajonių, neišsipildžiusių vilčių ir skausmingų netekčių. Gaudynės, areštai, trėmimai, tuščios buvusių stropių mokinių vietos klasėse, slegianti atmosfera po tremčių. Vargšas mokytojas tarsi tapdavo tų šiurpių nusikaltimų ir piktadarybių dalyviu. Žiūrėdamas į klausiančias savo mokinių akis, jis negalėdavo atverti savo širdies ir atvirai pasidalinti skausmu, kuris tvėnkėsi ir mokytojo, ir mokinių širdyse.

Mokiniai ir mokytojai tą šiurpų dešimtmetį su didžia širdgęla išgyveno draugų ir mokinių, ištremtų kartu su šeimomis, netektį. Daugelis – V. Poškus, V. Balčiūnas, M. Bliznikas, I. Zimantas, E. Kablytė, E. Bunytė, S. Eismontaitė, A. Žukaitė grįžo po Stalino mirties, sunkiomis aplinkybėmis tęsė mokslą, kūręsi gimtajame krašte.

Didžioji dalis moksleivių galėjo tęsti apšvietos ir savikultūros darbą mokyklos priedangoje. Baisogalos mokykla savo auklėtinius paruošė sėkmingoms studijoms visų profilių aukštosiose mokyklose. Daug mokyklos auklėtinių pasirinko humanitarines ir menines specialybes, bet dar daugiau – tiksliuosius mokslus. Išaugo daug darbščių, kūrybingų ir net talentingų jaunuolių. Vien jų sąrašas – didžiulis: V. Kryževičius, Stasys, Algirdas ir Romualdas Budriai, V. Kisarauskas, L. Šulgaitė, Margarita ir Ona Jankauskaitės, L. Jasiulis, Arvydas ir Aloyzas Každailiai, A. Gapšytė-Zakienė, H. Gonestas, A. Juozaitis, D. Rydelytė, V. Citvaras, Rimas ir Algis Ginkevičiai, A. Milašius, A. Gudonis, A. Mataitis, M. Kablys, E. Andrijauskas...

Yra daug ir kitų įvairias specialybes įgijusių pavyzdingų Baisogalos vidurinės mokyklos mokinių, brandos atestatus gavusių per pirmąjį mokyklos dešimtmetį, vaisingai dirbusių ir dirbančių gimtojo krašto labui. Nepamirškime jų!

Vidurinė mokykla atsiminimuose (1960–1990)

Regina Tamošiūnienė

Prieš pradėdant atsiminimus apie tris mokyklos dešimtmečius, pravartu žvilgtelėti į kai kuriuos svarbesnius tų metų skaičius ir faktus. Tam skirta čia pateikiama lentelė.

	1960–1961	1970–1971	1980–1981	1990–1991
Mokytojų skaičius				
	42	40	46	49
Mokinių skaičius				
	512	665	731	667
Klasės	Klasių komplektai			
I	1	2	2	3
II	1	2	2	3
III	1	2	2	2
IV	1	1	3	2
V	3	3	3	4
VI	2	3	3	3
VII	1	3	2	3
VIII	2	3	3	3
IX	4	2	2	4
X	3	2	2	3
XI	2	2	2	2

Mokyklos medalininkai

Aukso

Arūnas Lizaveras (1982 m.)

Arūnas Stikliūnas (1982 m.)

Paulius Lukoševičius (1983 m.)

Sidabro

1987 m.: Jurgita Lukoševičiūtė, Daiva Kazirskytė, Jūratė Lizaveraitė.

1988 m.: Daiva Tauraitė, Aušra Siautilaitė, Gražina Mikutytė.

1989 m.: Jūratė Kazakevičiūtė, Asta Norvaišaitė, Evaldas Rutkauskas, Renata Rutkauskaitė, Linas Jučas, Irma Nakutytė.

1990 m.: Daiva Vėtaitė, Žygimantas Grakauskas, Gitana Jankauskaitė.

1991 m.: Jolanta Miknevičiūtė, Jurgita Pilvinskaitė.

1984 m. mokyklai buvo suteiktas iš Baisogalos kilusio žymaus komunistų partijos veikėjo akademiko Vlado Niunkos vardas, tačiau jis neprigijo ir greit buvo užmirštas.

Mokykla man – vienas svarbiausių faktorių, kuriančių asmenybę. Atimk mokyklą – atimsi tautos gyvastį.

Vartau mokyklos, kurioje dirbau beveik 50 metų, gyvenimo puslapius.

Darbą Baisogalos vidurinėje mokykloje pradėjau 1948 m. rugsėjo 1 d. Mačiau, kaip keitėsi mokykla ir jos vadovai. Pirmąją direktorę Adelę Gergelytę pakeitė Jonas Prūsas, o šį 1961 m. – Jonas Šerkšnys. Tai buvo jaunas, tik baigęs Šiaulių pedagoginio instituto Istorijos fakultetą, mokytojas. Jis dažnai sakydavo esąs jaunas, todėl reikia jam atleisti, jei ir padaro klaidų. Šis „jauno mokytojo titulas“ dar ilgai lydėjo direktorių J. Šerkšni, kuriam buvo lemta mokyklos vadovo poste praleisti dvidešimt septynerius metus ir sulaukti pensijos. Tai buvo nelengvas laikotarpis. Kalbėdamas mokyklos 50-mečio proga (1996 m.) apie savo direktoriavimo pradžią, jis taip sakė: „Pagrindiniai mano uždaviniai buvo sukomplektuoti dalykinio-metodinio požiūriu stiprius kadrus ir sukurti tinkamą mokymui bazę“. Pasirodė, kad reikia kurti ir ūkinę bazę. O tai jaunam direktoriui nebuvo lengva: reikėjo ir organizacinių gebėjimų, ir mokėjimo kurti bei tvarkyti mokyklos ūkį. Pagalbininko specialisto neturėjo. Pavaduotojai ūkio reikalams buvo žmonės be reikiamos kvalifikacijos: ūkvedžio pareigas ėjo matematiką dėstęs Vytautas Cibulskis, bet ir tas išsikėlė į Vilnių. Jį pakeitė Krasinskas, Čepas, žmonės, mokantys tvarkytis tik savo nedideliuose ūkeliuose. Pagaliau ūkvedžio pareigas perėmė Kazimieras Šarauskas (turbūt tinkamiausias šioms pareigoms), kuris dirba iki šiol.

Tuo laikotarpiu, kuris čia prisimenamas, vyko mokyklos priestato, triaukščio mokinių bendrabučio ir namo mokytojams statybos. Direktoriui išties nelengvi buvo tie metai. Mes, mokytojai, stebėjome, kaip kyla pastatai, svajojome apie erdvas klases, plačius koridorius ir nesigilinome į statybų problemas, ku-

Dvidešimt aštuntoji abiturientų laida su mokyklos direktoriumi J. Šerkšniu ir mokytojomis A. Bulzgyte (kairėje) bei I. Ginkevičiene. 1976 m.

Jonas Šerkšnys

rių direktorius negalėjo nematyti ir nepajusti. Bet kai mokykloje būdavo šalta, žinojome visi, kad šildymo sistemos problemų yra. Vietinė mokyklos katilinė buvo primityviausia. Žinojome: užges *blakstonas* – klasėse šalsime, o gesdavo dažnai.

Menu vyriausią katilinės mechaniką senuką Bložę. Jis visad avėjo guminius batais, nes katilinėje buvo šlapia ir drėgna, vis nešiojosi pluoštą linų, kad, pastebėjęs kurioje nors katilinės vamzdyno vietoje lašant vandenį, galėtų tą vietą stipriai apvynioti ir taip pašalinti gedimą. Jo žodžiais tariant, nieko geresnio už linų pluoštą čia nesugalvosi.

Prisimenu susprogusius radiatorius, balas klasėse ir koridoriuose, sąnarius stingdantį šaltį – tai vis faktai, kurie sujaukdavo mokymo ritmą ir tapdavo direktoriaus „galvos skausmu“. Sakysit, kodėl ne ūkvedžio? Ogi todėl, kad, be direktoriaus pagalbos iš niekur neprisišauksi.

Baigus priestato (jis atidarytas 1971 m.), bendrabučio ir mokytojų namo statybą, buvo išspręsta keletas klausimų: turėjome erdvius koridorius, klases, valgyklą, sporto salę, pagerėjo aštuonių mokytojų šeimų, taip pat ir direktoriaus, gyvenimo sąlygos. Senoji pradinė mokykla buvo pertvarkyta į butus mokytojams.

1983 m. visas mokyklos kompleksas ir mokytojų namas buvo prijungtas prie bendros miestelio katilinės. Šiluma nelepino, bet regėjome, kad padėtis, darbo sąlygos gerėja.

Pasibaigus statyboms, buvo daug netvarkos: apie mokyklą liko statybininkų nesutvarkytas vadinamasis *gerbūvis*, vedant kanalizaciją išrausti grioviai, stūksojo krūvos sukietėjusio betono, plytų nuolaužų. Asfaltuotas kelelis vedė tik iki fasadinio įėjimo į mokyklą, bet iš kitos pusės prie įėjimo į priestatą, prie ūkinio mokyklos pastato, reikėjo klampoti purvynu. Visa ši netvarka laukė direktoriaus direktyvų ir mokytojų bei mokinių darbo. Dirbome neskaičiuodami valandų, o tuo labiau pinigų... Po daugelio triūso dienų ir savaitių dingo visa, kas nereikalinga (išskyrus vieną griovį). Bet ši aplinka pasirodė baisiai skurdi, reikėjo žalio rūbo, įrengti gėlynus, užversti dar likusį griovį. Ir čia, manau, pasisėkė direktoriui, nes tiek suburti mokytojų kadrai, tiek mokiniai, tiek techninis personalas suprato jokiuose vyriausybės dokumentuose neįrašytą tiesą: mokykla, nesvarbu, kokie sunkumai beslėgtų ją, privalo išlikti šviesuliu apylinkei, tvarkos ir švaros pavyzdžiu.

Palyginti per trumpą laiką buvo apsodinti skverai, prie takų išsirikiavo liepos, įrengti sporto aikštynai. Dirbo ir fizinio lavinimo mokytojai Lukoševičius bei Stanislovaitis, kiti mokytojai vyrai. Geografijos mokytojos D. Lukoševičienės iniciatyva prie baseino įrengta meteorologinių tyrimų aikštelė. Neužmirštamasis ir mokyklos eksterjeras. Į fasado kairę ir dešinę nusitęsė alyvų siena, kuri puošė aplinką ir neleido mokiniams pamokų metu blaškytis, žvilgčiojant pro langus, kas darosi pro mokyklą einančiame kelyje.

Ir norėdama negalėčiau atskirti nuo mokyklos aplinkos mokytojų namo, išaugusio kartu su visu mokyklos kompleksu. Čia 1983 m. įsikūrė aštuonios mokytojų šeimos: Danutės ir Jono Šerkšnių, Janinos ir Kazimiero Jonaičių, Reginos ir Broniaus Tamošiūnų, Monikos Buivytės, kurią vėliau pakeitė Tatjanos ir Ričardo Jonaičių šeima, Aldona Damauskienė, Aldona Bulzgytė, Vitalija Rutkauskaitė ir Monika Stulgienė. Tai buvo mokyklos mini kolektyvas, kuris kėlė sau tokį pat tikslą kaip ir mokyklai: sukurti pavyzdinę aplinką, nes mokytojų namas, kaip ir pats mokytojas,

*Mokytojų kolektyvas.
1980 m.*

*Laimėjus respublikinį
konkursą „Mokytojų
namams – pavyzdinę
tvarką ir aukštą buitines
kultūrą“. 1987 m.*

*Reginos ir Broniaus
Tamošiūnų šeima.
Apie 1957 m.*

negali būti apsileidęs, netvarkingas. Patys namo gyventojai kūrėm planą aplinkai sutvarkyti, sodinom svyruoklius gluosnius, namą apjuosė žali skverai, pražydo gėlės. Interjero vestibulį puošė paveikslai, lininių siūlų tautodailiški dirbiniai. Visų gyventojų nuoširdaus darbo dėka buvo sukurta pakankamai jauki aplinka. Kaip tyčia 1987 m. Švietimo ministerija ir respublikos švietimo darbuotojų profsąjungos komitetas paskelbė apžiūrą „Mokytojų namams – pavyzdingą tvarką ir aukštą buities kultūrą“. Vyko konkursas rajone, ir mūsų mokytojų namas pristatytas dalyvauti zoniniame apžiūros etape. Sėkmė lydėjo ir čia, o 1988 m. spalio 7 d. laikraštis „Tarybinis mokytojas“, skelbdamas respublikinio konkurso nugalėtojus, rašė:

„Geriausiai besitvarkančių galerijoje visus ryškiau pranoko Radviliškio rajono Baisogalos vidurinės mokyklos mokytojų gyvenamasis namas, kuriam ir skirtas pereinamasis prizas bei 1 000 rublių piniginė premija“.

Įdėta grupės gyventojų nuotrauka premijos įteikimo momentu.

Mokytojų kolektyvo kaita. 1960–1990 m. laikotarpio mokytojų kolektyvas keitėsi nedaug: pirmiausia išsikėlė į Vilnių vokiečių kalbos mokytojas Albertas Žalys su šeima, o į jo vietą atėjo dirbti net dvi vokiečių kalbos specialistės – Toska Petrauskaitė ir Ema Talalaitė. Pradėjo matematikos mokytojos darbą Danutė Plukaitė, kurią greitai „paviliojo“ Radviliškio partkomas. 1977 m., tik baigusi rusų kalbos fakultetą, įsijungė į kolektyvą ilgam laikui Tatjana Šeipak-Jonaitienė. Į mokyklą grįžo aukštuosius mokslus baigę mokiniai, vokiečių kalbos specialistė Bakevičiūtė-Miliuvienė, darbų mokytojas Žilinskas, matematikė Daiva Mickutė-Žilinskienė, Šiaulių pedagoginį institutą baigę darbų ir piešimo mokytojai V. ir A. Ladukai (dirba ir dabar). Galiu pridurti, kad jau turėjome ir daugiau „savų kadru“, spėjusių įgyti aukštąjį pedagoginį išsilavinimą: tai rusų kalbos mokytoja Ida Kudrevcovaitė-Ginkevičienė, taip pat rusistė Janina Šarauskienė, istorijos mokytoja Janina Nikonorovaitė-Šarauskienė, pionieriams kūrybingai vadovavo įgijusi ir lietuvių kalbos specialybę Angelina Tatarūnaitė-Plungienė, Kazimieras Šarauskas, įgijęs techninį išsilavinimą, dirbo direktoriaus pavaduotoju ūkio reikalams. Rajono vadovams buvo kilusi mintis iškeldinti iš Baisogalos lietuvių kalbos mokytoją Bronių Tamošiūną į Griškiškį direktoriaus pareigoms, bet, ačiū Dievui, po ilgokų svarstymų šios kandidatūros atsisakyta. Apšidžiaugėme, kai buvo surastas kitas kandidatas, ir mes pasilikome Baisogaloje.

Geru žodžiu noriu prisiminti ypač stiprią asmenybę, sudėtingos biografijos mokytoją Moniką Stulgienę. Ši kukli pedagogė, 2004 m. atšventusi savo 100-ąjį gimtadienį, žavėjo ir žavi ją pažinojusius dvasine ir fizine tvirtybe. Nemažai metų išvargusi tremtyje, netekusi vyro, grįžo į Lietuvą, išaugino ir išmokslino dvi dukteris, dabar jau pensininkes, išsaugojusias širdies šilumą savo motinai ir rūpestingai, sunkiomis sąlygomis slaugančias ją ir šiandien. Reikli mokytoja M. Stulgienė ypač atsidėjusi mokė pradinukus taisyklingos lietuvių kalbos tarties bei taisyklingo, gražaus lietuviško rašto.

Pavaduotojai per šį laikotarpį irgi keitėsi nedažnai: Monika Liutkienė, Danutė Lukoševičienė, Vanda Zaleckytė, Juozas Skrupskelis, Zita Miežinienė. Pradinių klasių mokytojų darbui vadovavo D. Lukoševičienė, kurią vėliau pakeitė I. Ginkevičienė, užklasiniam darbui – A. Damanauskienė.

Ryškesniausiai išliko atmintyje J. Skrupskelio asmenybė. Jis į Baisogalą persikėlė jau turėdamas nemažą pavaduotojo mokyimo reikalams patirtį. Dėstė istoriją, gerai žinojo laiko reikalavimus mokyklai, domėjosi dėstomų dalykų metodikos klausimais, todėl jo stebėtų pamokų pastabos mokytojui būdavo dalykiškos, logiškos. Jos vertė mokytoją mąstyti patį ir daryti išvadas. Buvo ramaus būdo, taktiškas, mėgo dainą, būdamas jau pensininkas, su žmona aktyviai dalyvavo kultūros namų muzikiniuose kolektyvuose, chore ir ansambliuose.

*Mokytojų grupė.
1983 m.*

Nemaža širdžiai mielų atsiminimų apie tų metų mokyklą ir mokytojus teko ir tenka išgirsti iš savo buvusių mokinių. Vienas iš tokių – aktyvaus nepriklausomos Lietuvos visuomenės ir politikos veikėjo Eugenijaus Gentvilo, dirbusio ir dirbančio įvairiausiuose atsakinguose posteose, atsiminimų žiupsnelis pedagoginėje spaudoje. Viena jo pasisakymo atkarpėlė:

„Manau, kad tuo metu Baisogalos vidurinė turėjo gerą – ir paruošimo, ir žmogiško bendravimo prasme – mokytojų kolektyvą. Nebuvo didelio atotrūkio tarp moksleivių ir pedagogų. Mano prisiminimai apie visą pedagogų kolektyvą geri. (...) Man nemažą įtaką padarė dabar jau amžiną atilsį klasės auklėtojas, lietuvių kalbos mokytojas Bronius Tamošiūnas. Fantastiškas buvo ir kaip pedagogas, – jis dar ir dramos bei tapybos būreliams vadovavo, – ir kaip žmogus. Mokytojas mums diegė lietuviškumą, jei norite, galime sakyti, patriotiškumą. Jis nedeklaruodavo kokių nors nacionalizmo ar lietuvių išskirtinumo idėjų, bet iš visos žmogaus laikysenos matėsi, kad serga už tuos dalykus. Man – pasirengusiam priimti tą lietuviškumo dvasią –

Juozas Skrupskelis

mokytojas davė atitinkamą dozę. (...) Šauni buvo ir rusų kalbos mokytoja Damanauskienė, ir istorijos mokytoja Laužadienė“ (Dialogas, 2004 m. gruodžio 17 d.).

Kolektyvas išliko įvairus ir vadinamąja socialine kilme: tremtinių, tarnautojų, valstiečių, darbininkų vaikai.

Tokia buvo mokyklos aplinka. Žinojome, kad yra „organai“, kurie mumis „rūpinasi“, bet kokio nors stipresnio spaudimo ar konfliktinės situacijos neįsijautėme. Nesuklysiu sakydama, kad tų metų mokykla gyveno nuo „vajaus iki vajaus“, raginama vykdyti tai, kas padiktuota „iš viršaus“. Bet dirbome ir matėme vieną tikslą – bet kokiomis sąlygomis išlikti mokykla tikraja šio žodžio prasme, mokykla, ugdančia grožį, gėrį, dorą, būdingus lietuviškai mokyklai bruožus. Buvome įsitikinę, kad tik tokia mokykla gali padėti išsaugoti tautos gyvastį.

Šiandien, žiūrėdama iš kelių dešimtmečių atstumo, sakau, kad, nors ir vyko mokytojų kolektyvo kaita, buvo problemų, per visą šį laikotarpį jis išliko darbštus ir kūrybingas, sąžiningai siekęs išlaikyti lietuvišką mokyklą, mokėjęs protingai, diplomatiškai spręsti laiko problemas.

Darbinis-gamybinis mokymas ir auklėjimas. Kompartijos sąjunginių ir respublikinių suvažiavimų nutarimuose, be kitų mokyklai keliamų uždavinių, buvo akcentuojamas darbinio mokymo ir auklėjimo organizavimas mokyklose. Buvo raginama mokyme sieti teoriją su praktika, siekiama, kad mokinys turėtų supratimą apie pagrindinius gamybos procesus ir įgytų darbo įgūdžių. Auklėjamąjį darbą reikėjo pertvarkyti pagal pavyzdinę programą. Darbinis auklėjimas prasidėjo nuo paprasčiausių ir būtinų veiksmų – valyti ir tvarkyti savo klasę, prižiūrėti mokyklos aplinką. Kiekviena klasė turėjo savo teritoriją ir atsakė už jos švarą. V–VIII klasėse buvo įvestos darbų pamokos. Reikėjo įrengti kabinetus-dirbtuves, aprūpinti jas būtiniausiais darbo įrankiais. Centralizuotas (per švietimo skyrių) mokyklos materialinės bazės stiprinimas buvo menkas. Viskas priklausė nuo dirbtuvių vadovo apskrumo ir direktoriaus mokėjimo surasti rėmėjus. Mokyklos dirbtuvėse nuostabiai tvarkėsi mokytojas Zigmas Nainys, o direktorius dėkojo už materialinę paramą LGMTI direktoriui Tymukui ir eksperimentinio ūkio direktoriui Meilui bei aplinkinių ūkių vadovams. Mokyklos dirbtuvėse mokiniai gamino paprastus, bet dailius, preciziškai išbaigtus darbelius – inkilėlius, molbertus piešimo užsiėmimams, mokymo priemonės pagal dalykinių disciplinų mokytojų prašymus. Greit prasidėjo tikras vaizdinių priemonių gaminimo vajuš, į kurį įsijungė daugelis mokytojų: piešėme, karpėme, lipdėme, montavome, rezultatus rodėme rajone, o iš ten – į Vilnių, į respublikines vaizdinių priemonių parodas.

Mergaitės mokėsi siūti siuvimo mašinomis (jų kabinete turėta keturios), sėmėsi elementarių šeiminingavimo žinių bendrabutyje įrengtoje virtuvėje. Ypač ši veikla suaktyvėjo, kai darbus ėmė dėstyti mokytoja A. Ladukienė, reikli, turinti ir sugebėjimų, ir pasiruošimą šiam darbui (kurį laiką dėstė piešimą). Mergaitės išmoko ne tik megzti, siūti mašina, bet ir paruošti brėžinius modeliui, padaryti iškarpas ir pagal jas pasiūti rūbelį.

Zigmas Nainys

Jos pamėgo šias pamokas, susidomėjo pačiu darbu, stengėsi atlikti užduotis dailiai, tvarkingai. Siūdavosi sau pagal to meto stilių, o vėliau ėmė rengti mokykloje savo sukurtų rūbų modelių parodas.

Žemės ūkio darbų igūdžius, daržovių, gėlių auginimo žinias mokiniai gilino mokymo bandymų sklype prie mokyklos bendrabučio, tada vadinamame mičiurinkų darže, kuriam vadovavo savo darbą mylintys mokytojai Vaclovas Liutkus ir Matilda Važgauskienė, kurią vėliau pakeitė jauna, bet darbo patirtį turinti mokytoja Sliosorienė. „Valdas“ šiame sklype turėjo ir I–IV klasių mokiniai.

1961 m. buvo įvestas privalomas gamybinis mokymas IX klasėse. Mokykla, turėdama šalia gerą mokymui bazę – Lietuvos gyvulininkystės mokslinio tyrimo institutą (LGMTI), pasirinko gyvulininkystės mokymo profilį. Čia devintokams suteikiamos teorinės ir praktinės žinios. Teoriją dėstė žinomi respublikoje gyvulininkystės mokslo specialistai Dantienė, Linkevičius, Šuopytė, praktines žinias diegė eksperimentinio ūkio gyvulių auginimo praktikai. Vėliau tėvų ir mokinių prašymu MTS (mašinuotriktorių stotis) bazėje pradėti rengti vairuotojai.

Tais metais būdavo organizuojama pagalba ūkiams, vadinamosios mokinių talkos. Pavasarį mokiniai rinkdavo akmenis nuo pasėlių, o rudenį – bulves iš po bulviakasių, kasdavo runkelius bei morkas. Talkos davė mokyklai naudos: pirma, taip buvo vykdomi nutarimų reikalavimai, antra, mokiniai užsidirbdavo transporto priemone ekskursijoms, tuo pačiu ir galimybę pažinti Lietuvą, aplankyti rašytojų gimtines, architektūros paminklus.

Kartais dėl blogų oro sąlygų rudens darbai laukuose užsitęsavo, ir tada ypač buvo reikalinga mokinių pagalba. Menu, ūkis paskyrė mokyklai cukrinių runkelių lauką (tris ha, gal daugiau). Du mokytojai nuvyko į vietą su ūkio brigadininku, padalijo šį sklypą kiekvienai klasei proporcingai mokinių skaičiui ir amžiui. Dvi dienas buvo nutrauktas darbas mokykloje, ir visi mokiniai ir mokytojai sugužėjo į talką. Pietus atveždavo į lauką. Dirbo mokiniai lenktyniaudami, kad nereikėtų baigti darbo po pamokų. Ir šiandien mane stebina mokinių darbštumas, organizuotumas. Išvengta konfliktų ir nelaimingų atsitikimų, nors visi buvo „ginkluoti“ peiliais (reikėdavo nupjauti runkelių lapus). Baigus darbą, transportas ekskursijai garantuotas, o mokytojai planuodavo praleistų dienų pamokines medžiagos išdėstymą. Buvo nelengva, bet reikėjo dirbti, nepalūžti. Mokinys turėjo iš mokyklos išsinešti pareigos jausmo supratimą, darbštumą, atsakingumą už pavesto darbo atlikimą.

Kabinetai ir kabinetinė sistema. Pradėjus dirbti naujoje mokykloje, tradiciniai kabinetai (fizikos, chemijos, biologijos) buvo centralizuotai aprūpinti priemonėmis. Tuos kabinetus mokykla eksploatavo pagal programinius dalykų reikalavimus. Nuo 1968 m. pradėta respublikoje kalbėti apie kabinetinės sistemos sukūrimą mokyklose. Lietuvių kalbos mokytojas B. Tamošiūnas savo jėgomis imasi planuoti ir kurti kabinetą. Užmojai to meto sąlygomis dideli, ne mažesnis mokytojo entuziazmas. Visa tai davė gerą rezultatą: automatizuotas langų užtemdymas (valdomas pultu), grindys pakeltos laiptais aukštyne, atitinkamai dviem eilėmis pritvirtinami suolai, tarp suolų eilių – paaukštinimas per visą klasę, ant kurio išdėstytos audiovizualinės priemonės. Ant sienų – stendai su rašytojų portretais ir trumpomis biografijos žiniomis. Priekyje per visą sieną didžiulė, paties mokytojo projektuota spinta priemonėms sudėti, o spintos durys – dvi rašomosios lentos, viršum kurių automatiškai

valdomas ekranas. Tai buvo modernus tuo metu, estetiškai atrodantis pirmasis lietuvių kalbos kabinetas. Ieškant kabineto įrengimui reikalingų medžiagų, mokytojo iniciatyvą palaikė direktorius J. Šerkšnys. 1971 m.

Pamoka pirmajame lietuvių kalbos kabinate, vedama mokytojo B. Tamošiūno

„Tarybinis mokytojas“, „Laikas ir įvykiai“ idėjo kabineto nuotrauką ir komentarą.

Greitai buvo įrengtas ir muzikos kabinetas, kuriam daug išmonės ir asmeninių jėgų atidavė muzikos mokytojas Vladas Skuja. Kabinetai ėmė „dygti kaip grybai po lietaus“. Įrengti dar du lietuvių ir rusų kalbų kabinetai, kurie neturėjo tiek daug audiovizualinių priemonių, bet dėka lietuvių kalbos mokytojos A. Bulzgytės ir rusų kalbos mokytojos I. Ginkevičienės jie buvo estetiškai ir metodiškai paruošti darbui.

LGMT institutas nupirko mokyklai tris lingafoninius kabinetus. Du kabinetai skirti rusų kalbai (28 ir 14 vietų) ir vienas – vokiečių kalbai (14 vietų). Paskirti kabinetų vadovai, atsakingi už esamą kabinete įrangą. Tie kabinetai – rajono mokyklų naujovė. Pažiūrėti – efektinga, bet naudotis jais mokymo procese – vienas vargas. Mokytojai neparuošti ir nepasiruošę darbui tokiam kabinate, be to, susikūrus ir pritaikius darbo lingafoniniame kabinate metodiką, ėmė aiškėti pačios aparatūros trūkumai: valdymo pultas nuolat gesdavo, pagalba – tik pats gamintojas – įmonė „Praktika“. Tai nei įmonei, nei mokyklai neparanku. Šis eksperimentas – noras sudominti mokinius dėstomu dalyku, palengvinti svetimų kalbų mokytojų darbą – žingsnis, kuriam nebuvo rimto ir pedagogiškai apgalvoto pasiruošimo. Buvo panašu į efekto vaikymąsi. O vizitoriai ir kitų mokyklų kolegos važiavo, tikrino, prašė ir reikalavo metodikos paslapčių – tik spėk aiškinti, koks čia „stebuklas“. Besvarstant lingafoninių kabinetų privalumus ir trūkumus, užgriuvo pritenkianti žinia – atvyksta vizitoriai iš Maskvos (visai kaip Gogolio komedijoje!). Sklido gandas, kad rušiamasi įvesti rusų kalbą vaikų darželiuose. Iš Vilniaus atskrido išpėjimas, kad būsime „spaudžiami“.

Direktorius J. Šerkšnys mokyklos 50-mečiui skirtame interviu rajono laikraščiu „Mūsų kraštas“ Maskvos vizitaciją pavadino „juodžiausia naktim“ jo ir mokyklos

gyvenime. Ir iš tikrųjų visi mokykloje pajutome tarsi rusinimo skersvėjus, pasiruošusius „nupūsti“ visa, kas lietuviška, svarbiausia – kalbą.

Ilgą laiką nuolat buvome „garbinami“ respublikiniuose pasitarimuose, bet nei rajono, nei respublikinė valdžia nesiėmė represijų prieš mokyklos rusistus dėl jų lietuviško akcento (tarimo), dėl nepanaudotų lingafoninių kabinetų, dėl rusiškos aplinkos nekūrimo (mokiniai su tėvais namuose nekalba rusiškai!). Neoficialiame pokalbyje partijos sekretorius tarstelėjo: „Kad jau per daug tie rusai...“ Rusų kalbos mokytojai ryžosi ši atvejį pavaizduoti agitmeninėje brigadoje (kaip tik buvo paskelbtas konkursas), bet kažkuris iš mokytojų užsiminė, kad tai bus „benzino į ugnį“ pylimas, ir visi nusiramino. Prisiminėme ir mokytojo S. Butkevičiaus atvejį, kai žinių turintis, protingas, tik gal stokojantis pedagoginio išvalgumo, per daug tiesmukai drąsiai diskutavęs su gabiais mokiniais ir atskleidęs idėjas, priešiškas peršamai ideologijai, turėjo palikti pedagogo darbą... O gaila...

Grįždama prie kabinetų, noriu pasakyti, kad daug geros iniciatyvos parodė chemijos mokytoja Bronė Norkienė, pertvarkydama kabinetą pagal naujausius to meto reikalavimus.

Gerai, laikantis programinių reikalavimų, siekiant estetinio vaizdo, buvo įrengtas karinio mokymo kabinetas. Jame dažnai vykdavo parodomosios pamokos rajono mokyklų karinio rengimo mokytojams. Karinį rengimą dėstė ir kabinetui vadovavo Juozas Burnys, 1987 m. perėmęs iš J. Šerkšnio vadovavimą mokyklai.

1971 m. buvo paskelbtas nutarimas mokykloje įdiegti kabinetinę mokymo sistemą. Tą nutarimą reikėjo vykdyti. Pradžia buvo sunki. Neįprastas vaizdas pertraukų metu: srautas mokinių, ieškančių reikiamo kabineto, priemonių paruošimas pamokai, tvarkaraščio sudarymas, kabineto švaros priežiūra – visa tai buvo neįprasta, keblu, atrodė nereikalinga. Vėliau, kai viskas, rodos, pasidarė normaliu reiškiniu, pradėta įžiūrėti ir teigiamas šios pertvarkos puses: vaizdumo priemonių mokytojams nebereikėjo taisyti iš vienos klasės į kitą – viskas buvo po ranka, kaupiti priemonės irgi buvo paranku, ypač kai pasirodė nutarimai dėl vaizdinių priemonių gamybos ir efektingo jų panaudojimo pamokoje. Kabineto „savininkas“ stengėsi turtinti kabinetą visomis įmanomomis tuo metu priemonėmis, dažnai negailėdamas ir savo „kapeikų“, o pamatęs ką nors įdomesnio ir naudingesnio kaimyninėse mokyklose, stengėsi tai padaryti ir „savo“ kabinete.

Lankydamasi respublikiniuose seminaruose, stebėdama mokyklų kabinetus, mačiau, kad mūsų mokyklos kabinetai ir metodiniu, ir estetiniu paruošimu gali konkuruoti su jais. Tai patvirtino ir rajono švietimo skyriaus bei respublikiniai mūsų mokyklos kai kurių kabinetų įvertinimai. Kiek kabinetinės sistemos įvedimas pasitarnavo mokinių žiniomis, – sunku pasakyti. Respublikoje buvo keliama šimtaprocentinio mokinių pažangumo idėja, bet baisogaliai tokio „miražo“ nesivaikė, juolab kad pasiekti visuotinį privalomą 100% mokymo pažangumą – sunkiai įgyvendinamas dalykas, todėl negalėjo čia pagelbėti nei kabinetinė sistema.

Būrelių veikla. Tuo laikotarpiu Baisogalos vidurinėje veikė fizikų, chemikų, fotografijos, darbų, gamtininkų, literatų, dailės ir kraštotyros būreliai. Tai buvo popamokinė veikla.

Gerą iniciatyvą parodė mokytoja I. Ginkevičienė, mėgindama įkurti šokių būrelį, – kad mokiniai išmoktų gražiai šokti, kad jų žingsnis (ypač mergaičių) būtų grakš-

tesnis. Jos iniciatyva buvo pakviesti į mokyklą garsūs, žinomi ir provincijoje, šokėjai Norvaišos. Jie vedė pokalbį ir praktinį užsiėmimą su mokiniais ir mokytojais, pažadėjo konsultuoti ir ateityje. Bet šis gražus sumanymas didesnio pagreičio neigavo.

Nors tuo metu buvo stiprinamas mokyklose darbinis auklėjimas, įvedamas gamybinis mokymas, bet, anot direktoriaus J. Šerkšnio žodžių, pasakytų mokyklos 50-mečio proga, mokykla išlaikė humanitarinį profilį. Tai siejama su mokytojais humanitarais A. Bulzgyte, D. Šerkšniene, R. ir B. Tamošiūnais, I. Ginkevičiene, Vitalija Rutkauskaite. Direktoriaus mintį patvirtina ir literatūros būrelio veikla. Vyresnių klasių būrelio nariams vadovavo A. Bulzgytė, žemesnių – B. Tamošiūnas. Buvo organizuojami literatūriniai vakarai, susitikimai su rašytojais, knygų aptarimai. Vykstant „Poezijos pavasariams“, atsirado galimybė būrelio nariams ir apskritai mokiniais susipažinti su platesniu ratu rašytojų, paklausti jų gyvo žodžio. Lankydavosi ir noriai bendraudavo su literatais ir „savu“ vadindavęsis kraštiečių poetas Vytautas Bložė.

Esant nemažam literatų skaičiui, atsiskyrė ir susidarė žurnalistų sekcija, kuriems ėmėsi vadovauti B. Tamošiūnas. Žurnalistai turėjo savo darbo planą, buvo įsipareigoję sistemingai rašyti korespondencijas į mokyklos sienlaikraštį bei siųsti straipsnelius į rajono laikraštį. Redakcijoje veikė vadinamoji „korespondentų mokykla“, kurią lankė ir Baisogalos mokiniai korespondentai. Kad netrukdytų pamokoms, užsiėmimai vykdavo sekmadieniais nuo 14 val. Čia būdavo aptariama mokyklų literatų kūryba, aiškinama korespondencijų (straipsnių, ži-

Ida Ginkevičienė

*Literatų būrelio
svečias poetas*

*Vytautas P. Bložė
(pirmas iš kairės)*

nučių) rašymo specifika, organizuojami susitikimai su patyrusiais žurnalistais. Žurnalistų sekcija buvo bepradedanti tradiciją kasmet parengti mokyklos literatų kūrybos almanachą. Buvo paruoštas didelio formato gražiu šriftu ranka parašytas, meniškai apipavidalintas almanachas, tik, gaila, dingo, išsiųstas į vaizdinių priemonių parodą Vilniuje. Aktyviausi žurnalistų sekcijos nariai vėliau tapo žinomais šios srities darbuotojais. Iš jų minėtina Jolita Venskutė, 1988 m. baigusi mokyklą sidabro medaliu, o vėliau, Vilniaus pedagoginiame institute įgijusi germanistės specialybę, Austrijoje lankiusi Vienos universitetą ir tapusi žurnaliste, šiuo metu dirbančia Vokietijoje „Lietuvos ryto“ korespondente. Žurnalistikos mokėsi ir baisogalietė Nomeda Čiurlytė bei Linas Jučas, iki ankstyvos mirties vadovavęs „Mūsų krašto“ redakcijai.

Reikšmingą ir svarbų ateičiai darbą dirbo kraštotyros būrelis, kuriam vadovavo istorijos mokytoja Stasė Laužadienė. Tai buvo kantri, tam darbui negailinti jėgų mokytoja, deja, mirtis nutraukė jos gražių darbų grandinę. Šį darbą tęsė mokytoja J. Šarauskienė, taip pat istorikė. Būrelio nariai rinko apylinkėje (Piepalių kalne, Komaro dvaro aplinkoje) esančius buities apyvokos daiktus, rūpintojėlių statulėles, papuošalus. Visa tai vėliau buvo perduota įsikūrusiam mokyklos muziejui.

Labai reikalingas mokyklai buvo darbščiųjų rankų būrelis, kuriam ilgą laiką vadovavo mokytojas Z. Nainys, dėstęs ir darbus. Gal ne visada mokytojas mokėjo parašyti ir parodyti vizitatoriams popierinius planus, bet kantriai mokė paauglius kruopščiai ir, sakyčiau, juvelyriškai pabaigti bet kokią pradėtą gaminį, tuo pačiu ugdydamas estetinį mokinių skonį.

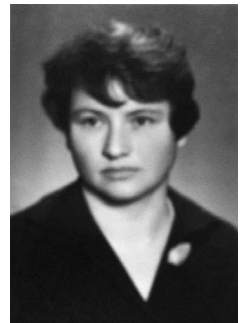
Prisimenu tokį atvejį. Reikėjo papuošti sporto salę naujametiniam karnavalui. Nueinu su paruoštu planu į mokyklos dirbtuves ir sakau: „*Zigmai, štai sakyk, kaip tai įgyvendinti?*“ Jis pažiūrėjo į pribraižytą mano popieriaus lapą ir sako: „*Ar pablūdai, taigi reikia daryti kabančias lubas, o iš ko ir kaip?*“ Pagalvojo gal minutę ir sako: „*Žinai, įmanoma... O folijos turi?*“ – „*Turiu*“, – atsakiau. Folija buvo tuoj supjaustyta 1/2 cm juostelėmis, po 2 metrus susukta ant pieštuko, o numovus ir laisvai nuleidus žemyn, išėjo ledo „varvekliai“. Patylėjęs pridūrė: „*Tu žinai, kiek jų reikia padaryti?.. Bet nieko, po poros savaičių bus baigta*“.

Per visą sporto salę skersai ir išilgai ištempė ir pritvirtino valą. Padarė milžinišką tinklą, prisagstyta tų „varveklių“. Uždegus salėje šviesas ir bent kiek pajudinus „lubas“, – vaizdas, kokį gali matyti tik sapne ar pasakoje. Zigmas pažiūrėjo ir sako: „*Tu daugiau man nesirodyk su tokiais savo planais...*“

Kitąmet prieš Naujuosius vėl manęs paklausė: „*Tai kaip bus šiomet su sale?*“ Danutė Šerkšnienė

Štai taip ir gyveno darbų mokytojas Z. Nainys, džiugindamas mokinius jų pačių kruopščiai atliktais darbais. Pažadindami tokius prisiminimus, pagalvoju: „*Tokie žmonės turėtų nemirti...*“ O jie numiršta, palikdami įstrigusias atmintyje grožio vizijas.

Minimu laikotarpiu išvystė savo veiklą interklubas. Šio klubo veiklos pradžia, manau, reikėtų sieti su vokiečių kalbos mokytojos D. Šerkšnienės užmegztais ryšiais su Vokietijos mokyklos direktoriumi Ernstu Eschrich pradėtu susirašinėjimu, keitimusi dovanėlėmis. 1963 m. Baisogaloje svečiavosi Ernstas

su savo kolektyvo nariais. Atsakomuoju vizitu atsilygino Baisogalos pedagogai ir rajono švietimo skyriaus atstovai. D. Šerkšniene šioje veikloje pakeitė užklasinio darbo organizatorė A. Damanauskienė, kuri šią veiklą išvystė dar plačiau. Buvo rengiami vakarai-susitikimai su mokinių ir mokytojų delegacijomis iš Estijos, Latvijos, Leningrado, Minsko. Susitikimų metu ir svečiai, ir šeimnininkai parodėdavo savo programą. Būdavo atliekami šokiai, būdingi tautai, kuriai atstovavo mokinių delegacija, dainos, kartais trumpi humoristiniai vaizdeliai. Tėvų komiteto ir šefų dėka svečius nuveždavo į Vilnių parodyti žymių sostinės vietų, pasigrožėti architektūros paminklais. Tuo pačiu atsidėkodavo ir svečiai, kai baisogaliečiai nuvykdavo į Taliną, Rygą, Leningradą ar Minską. Aktyvėjo mokinių pasikeitimas laiškais rusų, vokiečių, net latvių, estų kalbomis. Tai buvo išties platus, įvairiapusis darbas. Jis plėtė mokinių geografinį akiratį, atsirado galimybė pažinti kitų tautų kultūras, jų skirtumus ir panašumus, bendraujant susipažinti su tautų šnekamosios kalbos įvairove.

Dailės būrelis veikė nuo 1949 m. iki 1987 m., kol buvo įkurta dailės mokykla.

1983 m. mokykla mėgina pertvarkyti kai kurių būrelių veiklą į MMD (moksleivių mokslinė draugija). Tikslas – siekti mokinių savarankiško mąstymo, mokyti kaupti medžiagą kuria nors tema, ją apibendrinti, daryti išvadas. Buvo padaryta gera pradžia... Tačiau visuomeninis, o kartu ir švietimo darbas, pakilus Sąjūdžio bangai, pakrypo nauja vaga, ir mokinių mokslinės draugijos veikla nutrūko.

Estetinis auklėjimas. Per tą minimą trisdešimtmetį (1960–1990 m.) savo darbo planuose mokykla rašė įvairius „auklėjimus“: dorovinis, ateistinis, internacionalinis, karinis-patriotinis, teisinis ir tik, rodos, 1976 m. plenumų ir Švietimo ministerijos nurodymuose buvo išskirtas ir akcentuotas mokinių estetinis auklėjimas. Baisogalos vidurinėje mokykloje šis punktas planuose nebuvo rašomas, bet buvo vykdomas jau nuo 1948 m., pradedant sustiprintu dėmesiu piešimo pamokoms, piešimo būreliui, chorui, literatūrai, baigiant naujametinių karnavalų, spektaklių organizavimu. Ypač sustiprėjo dėmesys estetiniam auklėjimui nuo 1960 m., kai mokykla išplėtė savo erdvines galimybes. 1960–1961 m. m. pradėjus dirbti jaunam direktoriui J. Šerkšniui, iškelti reikalavimai mokinio išorei: tvarkinga, švari moksleivio uniforma, kukli šukuosena, speciali apranga darbų pamokoms (atsakingas klasės vadovas). Vėliau mokyklos vadovybės, profsąjungos, komjaunimo ir partinės organizacijų priimtos „Vidaus tvarkos taisyklės“, kuriose buvo akcentuojami ir minėti reikalavimai. Interjero klausimu jau buvo šis tas padaryta: koridoriuose ir klasėse gėlės, skelbiami konkursai geriausiai tvarkomai klasei išaiškinti. Pedagoginėje spaudoje pasigirsta mintis, kad mokykloje ir sienos turi kalbėti (užsiminta apie vaizdinę agitaciją). Baisogalos mokykla buvo susiformavusi savo požiūrį ir dirbo šia kryptim: „mokyklos interjeras privalo turėti ir pažintinę, ir estetinę prasmę“.

Atėjo laikas sienas „prakalbinti“ stendais. Turėjo mokykla savo planą: stendai sukabinti pagal mokymo ir auklėjimo sistemą. Ten, kur mokosi mažieji, – pradinės žinios apie Lietuvą, simboliai, heraldika. Legenda, kaip Gediminas įkūrė Vilnių, prie teksto dailininko B. Leonavičiaus paveikslo reprodukcija. Toliau keli fotografijų stendai, kuriuose atsispindi Baisogalos praeitis ir dabartis. Pasakojama apie buvusio Komarų dvaro pastatų ansamblį, paminima, kuo jis vertingas ir kodėl saugomas. Paskutiniame stende – legenda apie Valatkónių (velnio) akmenį, koplytstulpio, piliakalnio nuotrauka, Baisogalos herbas.

Viename iš antro aukšto koridorių – stendas „Žmogus ir kultūra“. Jo medžiaga keičiama. Plintant Atgimimo idėjoms, ekspozicija praturtėjo stendu apie V. Kudirką. Stendai įrėminami mokinių autentiškais darbais, dailininko Kazio Šimonio pieštų liaudies ornamentų motyvų kopijomis, papildomi viktorinų klausimais, kai kurie turi tęsinius („Šalis ta Lietuva vadinasi“ ir kt.). Erdvesnėje sienos vietoje įkomponuota dekoratyvinė lenta, papuošta stilizuotomis tulpėmis. Čia išrašyti M. Daukšos žodžiai apie gimtąją kalbą. Toliau, prie anglų kalbos kabineto, stendas su Ermitažo meno vertybių reprodukcijomis ir komentaru anglų kalba. Prie rusų kalbos kabineto – Tretjakovo galerijos paveikslų reprodukcijos ir paaishkinimai rusų kalba. Prie vokiečių kalbos kabineto – Drezdeno galerijos lobyno reprodukcijos ir tekstas vokiečių kalba. Stendai turėjo tarnauti ir kalbų mokymui (mokytojai pateikdavo mokiniams užduotis), ir dailės, apskritai meno žinioms turtinti.

Antro aukšto fojė skirta kilnojamosioms dailės parodoms. Čia 1973 m. buvo eksponuota 22 vilnietės dailininkės Liudos Bekintytės darbai. Visuomenei ši dailininkė buvo geriau žinoma kaip rūbų modeliutoja. Jos modeliai buvo gerai įvertinti Bulgarijoje, Vokietijoje, Japonijoje, Maskvoje ir kitur. Autorė puoselėjo kitą kūrybos barą – aliejiniais dažais ir pastele. Po šios parodos mokykla su dailininkų darbais nebesiskyrė. Buvo pradėta bendrauti su Šiaulių „Aušros“ muziejumi. Mokykloje lankėsi šiauliečių studentų ir dailininkų S. Prancuičio, A. Krištopaičio, V. Rimkaus ir kitų darbai. Ispūdinga buvo Šiaulių dramos teatro vyr. dailininkės Joanos Taujanskienės scenografijos ir teatro kostiumų eskizų paroda (96 darbai). Su mokiniais ir mokytojais bendravo pati autorė ir dailėtyrininkas Vytenis Rimkus. Pagal parodoje eksponuotus eskizus mokiniai stengėsi pavaizduoti spektaklių personažus naujameiniame karnavale („šarkų šokis“). Tai buvo tikra kūrybinė šventė.

Antrasis etapas mokyklos veikloje – tai ryšiai su M. K. Čiurlionio dailės muziejumi. Ir vėl įvairaus braižo dailininkų darbai bylojo apie lietuviškos gamtos spalvas, žmogaus gyvenimą, jo santykius su laiku, jo vargus ir džiaugsmus. Mokinių dėmesį patraukė A. Mikėno architektūriniai projektai, kuriuose autorius sugebėjo rasti tuometinės ir senosios architektūros grožio santykį.

Malonu, kai į namus bent trumpam užsuka pasisvečiuoti širdžiai artimi žmonės. Tokį jausmą patyrė mokykla, kai vyko paroda-susitikimas su dailininkais, kurie ilgiau ar trumpiau mokėsi Baisogalos vidurinėje mokykloje: su Vincu Kisarasku, Arvydu Každailiu, Romualdu Budriu, O. Jankauskaite (negalėjo atvykti Liucija Šulgaitė). Ir vėliau mokykla jautė šių žmonių širdžių šilumą, moralinę ar net materialinę paramą. Vilniaus dailės muziejaus direktorius R. Budrys parūpino stendus rengiamam mokyklos muziejui, mokytojui B. Tamošiūnui padovanojo molbertą, kuris po mokytojo mirties perėjo Baisogalos dailės mokyklos mokytojų žinion. A. Každailiui Baisogalos moksleiviai dėkingi už sukurtą autentišką mokyklos vėliavą, kuri pašventinta mokyklos jubiliejaus metu.

Didelį malonumą mokyklai ir apskritai baisogaliečiams suteikė Arvydas savo personaline paroda. Mokykla labai dėkinga už šią dovaną ir už žodžius, pasakytus straipsnyje „Trokštu atradimo džiaugsmo“ („Mūsų kraštas“, 1990, vasario 3). „*Būdas senovės lietuvių... Tai stambiausias mano paskutinių metų darbas. Jį pabaigęs, 1987 metų pavasarį visas iliustracijas pirmą kartą eksponavau savo tėviškėje Baisogaloje*“. Ačiū Arvydui tarė ir moksleiviai, mokytojai, ir visi tėviškėnai.

*Susitikimo
su dailininkais
V. Kisarausku,
A. Každailiu,
R. Budriu,
O. Jankauskaite
momentas. 1980 m.*

*A. Každailio
parodos „Būdas
senovės lietuvių...“
pristatymas
(dešinėje –
B. Tamošiūnas).
1987 m.*

Personalinę parodą 1976 m. mokykloje surengė ir O. Jankauskaitė. Paroda, susitikimai su dailininkais paskatino žengti dar vieną žingsnį gilinant mokinių pažintį su daile. 1987 m.

Baisogaloje pradėjo darbą dailės mokyklos filialas, kuriame mokosi baisogaliečių ir ne tik jų vaikai. Kai kurie iš jų pasiryžo rinktis tolimesnes dailės studijas. Savo pasiryžimą įvykdė Justina Staugaitė, sėkmingai baigusi dizainą.

Ir vėl turiu prisiminti dailininką A. Každailį, kuris, kaip tikras kraštietis, iškart atkreipė dėmesį į pradėjusią savo veiklą dailės mokyklėlę (taip ją vadiname), ne kartą lankėsi mokykloje, domėjosi mokinių darbais, dalykiškai bendravo su mokytojais. Tai buvo didelė moralinė parama besikuriančiai mokyklai, kuri, ačiū Dievui, laikosi iki šiol (gana sunkiomis sąlygomis) ir jau išleido mokinių, kuriais gali didžiulis.

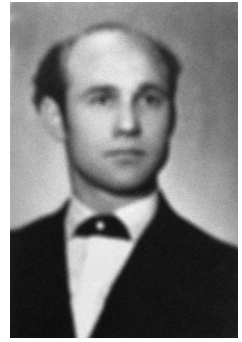
Neišdildomą įspūdį paliko 1980 m. dailės būrelio iniciatyva organizuotas susitikimas su dailininkais, kurie mokėsi Baisogalos vidurinėje mokykloje.

Platus ir svarbus estetinio ugdymo mokykloje baras – muzikinis auklėjimas. Pradžią pradžią jam davė jaunas, talentingas muzikos mokytojas Vytautas Urbonavičius. Tai buvo tikrai talentinga ir įdomi asmenybė. Dar ir šiandien jį mena jau pradžilę, o tada dar maži buvę mokiniai.

1960 m. į Baisogalą persikėlė gyventi muzikinį išsilavinimą turintis Vladas Skuja. Vidurinėje mokykloje jis organizavo skudutininkų ansamblių, atgaivino prislopusią chorų tradiciją. Rajono mokyklose chorai nyko, o Baisogaloje mokytojas V. Skuja respublikinei dainų šventei paruošė net tris choras. Jo vadovaujamas mišrus choras respublikiniame konkurse laimėjo antrą vietą. Mokytojas skatino vaikus domėtis muzika. Jo mokiniai dalyvaudavo „Dainų dainelės“ konkursuose ir viename iš jų tapo laureatais. Pereinant į kabinetinę sistemą, V. Skuja vienas iš pirmųjų įrengė to meto sąlygomis naujovišką kabinetą, moderniausią visame rajone. Jis organizuodavo susitikimus su žymiais muzikos veikėjais ir atlikėjais. Apie šį mokytoją, išdirbusį mokykloje dvidešimt devynerius metus, jo nuopelnus mokinių estetiniam auklėjimui derėtų parašyti atskirą išsamų straipsnį.

Didelės reikšmės mokinių estetiniam auklėjimui turėjo ne tik mokykloje organizuoti susitikimai su dailininkais, muzikais, bet ir su rašytojais. Neteko girdėti, kad taip dažnai kaip Baisogaloje vyktų respublikiniai Poezijos pavasariai, kurių metu nemaža poetų aplankytų ir ši miestelį. Čia, Komaro rūmų ir ūksmingo parko aplinkoje, kone kasmet skambėdavo gyvas poezijos lakštingalos balsas, baisogaliečių atliekama muzikinė programa. Tai būdavo išpūdingi renginiai. Baisogaloje lankydavosi rašytojai ir individualiai. Ypač artimai su mokykla bendravo kraštietis poetas Vytautas Bložė. Šią draugystę moksleiviai įamžino pasodindami prie baseinėlio ažuoliuką.

Apie estetinį auklėjimą mokykloje parašyta kiek daugiau negu apie kitas mokyklos veiklos sritis. Gaila, šio straipsnio apimtis neleido papasakoti plačiau apie tai, ką menu ir kuo norėjau pasidalyti su kitais. O tai buvo savanoriškas išipareigojimas, be kurio, atrodė, mokykla – ne mokykla. Ne tik man.

Vladas Skuja

K. Binkio „Atžalynas“

„Polonezas“ mokyklos
scenoje

Dirbau Baisogaloje daug metų, vidurinė mokykla man – vienintelė tarnybos vieta. Kiek iš tų metų atsiminimų! Joje sutiktiems ir kartu žengusiems, tų metų darbams, įvykiams, sėkmėms ir nesėkmėms, išgyvenimams aprašyti neužtektų vienos knygos. Tai buvo dešimtmečiai, kai švietėmės, kad šviestume, kai augo ir plėtėsi mokykla, kai kūrėme naujas tradicijas, kai vis geriau sekėsi sėti gėrio ir grožio sėklą, kai galėjome pasidžiaugti ir savo darbo vaisiais. Prisimena ir atokvėpio po nelengvų darbų renginiai – karnavalai, abiturientų statomi spektakliai, ekskursijos, mokytojų agitbrigada... Tai buvo rimtas kūrybinių jėgų išbandymas ir parodymas. Buvo ir tuščio laiko gaišinimo, dažniausiai – dėl objektyvių priežasčių. Tekdavo užsidėti ir kaukes. Juk, anot poeto Algimanto Baltakio, „*Mus tikrino ir žmonės, ir anketos / Ir skirstė mus į teigiamus ir neigiamus, / Į priešus ir draugus...*“ Neužmirštami ir amžinam poilsiui palydėti, su kuriais eita daug metų kartu: A. Gergelytė, M. Buivytė, B. Tamošiūnas, D. Šerkšnienė, M. Liutkienė, Z. Nainys, E. Rupainienė, S. Laužadienė, V. Liutkus, V. Staugienė... Tai vis mūsų mokyklos istorija. Būtina parašyti ją neatidėliojant. Kol dar yra prisimenančių ir tolimesnę praeitį, kuri blėsta retėjant buvusių ir esamų mokytojų bei mokinių gretoms.

Didelių vilčių ir permainų metai

Ida Ginkevičienė

Trisdešimt vienerius metus direktoriavusį mokykloje J. Šerkšnį 1988 m. pakeitė Juozas Burnys.

Pučiant naujiems Atgimimo vėjams, perlaidojome į kapines Lietuvos nepriklausomybės gynėjus, drąsiai atvėrėme bažnyčios duris, kartu su visa Lietuva gynėme savąjį Parlamentą, laidojome sausio 13-osios aukas. Reikėjo daug ką permąstyti, rūpintis tautinės mokyklos atkūrimu ir moksleivių ugdymu naujomis sąlygomis.

Per Nepriklausomybės metus mokykloje įvyko daug permainų. Nuo 1989 m. nebeliko karinio rengimo pamokų. Pereita prie penkių darbo dienų savaitės. Nuo 1990 m. rugsėjo 1 d. į mokymo planus įtrauktas naujas dalykas – dorinis ugdymas. Tikyba mokykloje dėstė mons. P. Ščepavičius ir VDU auklėtinė G. Muchlickienė.

Pirmame 1990–1991 m. m. pedagogų tarybos posėdyje išipareigota toliau diegti tautinės mokyklos koncepciją, skatinant moksleivių savarankiškumą, kūrybingumą, stiprinant pedagogų kolektyvo atsakomybę už jaunosios kartos ugdymą. Ypačingas dėmesys skirtas moksleivių saugumui mokykloje: manyta, kad dalykiški, tačiau nuoširdūs, gražūs bendravimo santykiai, siekimas aukštos elgesio kultūros darys įtaką sąmoningam požiūriui į mokymąsi. Deja, to nebuvo. Mokytojų kolektyvas buvo

Mokytojų kolektyvas 2000–2001 m. m. pradžioje.

Pirmoje eilėje (iš kairės): G. Muchlickienė,

E. Gudžiūnienė, E. Krikščiūnienė, M. Miliuvienė,

J. Steponavičienė, R. Misiūtė, I. Sventickienė,

D. Žilinskienė, A. Ladukienė, P. Malinauskienė;

antroje eilėje: S. Jurkėnienė, J. Steponavičienė,

R. Dauskurdienė, J. Butkuvienė, J. Šarauskienė,

Z. Miežinienė, J. Petraitienė, R. Vasiliauskytė,

F. Šaluchienė, S. Stirbytė, D. Plungienė; trečioje

eilėje: A. Jurkėnas, G. Barčkienė, V. Petronienė,

L. Puzarienė, B. Gerdžiuvienė, I. Ginkevičienė,

A. Plungienė, T. Jonaitienė, G. Bražienė; ketvirtoje

eilėje: A. Jasiūnas, V. Ladukas, L. Bogužienė,

A. Juzukonienė, E. Gedžius, R. Jonaitis,

A. Žilinskas, V. Marašinskaitė, E. Liukienė

*Mokyklos šimtadienį
direktorius Juozas
Burnys su grupe
mokytojų. Iš kairės:
I. Ginkevičienė,
E. Gedžius,
L. Bagdonienė,
G. Staugienė*

jaunas, reikėjo laiko persiorientuoti istoriniuose pokyčiuose, moksleiviai nesuprato demokratinio bendravimo esmės. Iš tikrųjų mokytojams buvo paliktos tik pareigos, mokiniams – plačios teisės.

Jau 1991–1992 m. m. buvo suformuluoti ir pedagogų tarybos patvirtinti pagrindiniai mokyklos uždaviniai: 1) telkti pedagogų kolektyvą moksleivių dvasinei kultūrai ugdyti ir doroviniam auklėjimui gerinti; 2) pedagogų veiklą nukreipti sistemingai mokytojų saviugdai ir moksleivių pažinimui. Mokytojai patys studijavo vaiko psichologiją, vyko į seminarus, konferencijas. Į mokyklą buvo kviečiami psichologai, kolegos-praktikai. Metodiniuose bei klasės auklėtojų susivienijimuose dalytasi darbo patirtimi.

1992 m. rugsėjo 1 d. mokyklai vadovauti pradėjo Alfredas Jasiūnas. Su pavaduotojomis Z. Miežiniene ir I. Ginkevičiene jis ėmėsi įgyvendinti mokyklos pertvarkos planus. Pavaduotojos kuravo atskiras mokomojo auklėjamojo darbo grandis.

Z. Miežinienė 1969 m. baigė VVU Matematikos fakultetą (specialybė – matematikos dėstytoja). 2001 m. įgijo mokytojo metodininko kvalifikacinę kategoriją. Pavaduotoja dirba nuo 1980 m. 1995 m. įgijo I vadybinę kategoriją. Kuruoja tikslinius mokslus, profilinį mokymą, dirba su rizikos grupės mokiniais.

I. Ginkevičienė 1973 m. baigė VVU Filologijos fakultetą (specialybė – rusų kalbos ir literatūros dėstytoja). 1983 m. įgijo mokytojo metodininko kvalifikacinę kategoriją. Pavaduotoja dirba nuo 1991 m. 1995 m. įgijo I vadybinę kategoriją. Kuruoja humanitarinius mokslus ir meninio ugdymo spec. ugdymą, popamokinę veiklą, pradinės klases, klasių auklėtojų darbą.

Alfredas Jasiūnas – mokyklos direktorius. 1974 m. baigė VPI Istorijos fakultetą. 1999 m. įgijo istorijos vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją. 1995 m. – I vadybinę kategoriją. Kuruoja kūno kultūrą, istoriją, informatiką, atsakingas už mokyklos savivaldos institucijų darbą. Rūpinasi mokyklos materialine baze.

1992 m. priimtos mokyklos vidaus tvarkos taisyklės. Siekiama didinti pedagogų atsakomybę už savo darbą, kaip būtina visų švietimo reformų įgyvendinimo sąlyga, nukreipti pedagogų veiklą mokinių ugdymosi poreikių, individualių gebėjimų plėtotei.

1996–1997 m. m. mokykloje dirbama pagal sustiprintą matematikos mokymo programą. 1998 m. pakoreguotos mokyklos vidaus tvarkos taisyklės. 1999–2000 m. m. nuo II klasės įvestas pagilintas anglų kalbos mokymas. 2000–2001 m. m. mokykloje įgyvendintas profilinis mokymas, kuris leidžia mokiniams gilinti atskirų dalykų žinias.

Mokykloje tapo tradicija organizuoti Metodines dienas. Į mokyklą kviečiami kolegos iš kitų rajonų, mūsų rajono mokyklų ir vedamos atviros pamokos, kurios aptariamoms, dalijamasi darbo patirtimi, pasidžiaugiama laimėjimais. Mokykla bendrauja su Šeduvės vidurinės mokyklos I–IV klasių pedagogais, Labūčių pagrindinės mokyklos, Griškiškio vidurinės mokyklos, Kėdainių rajono J. Paukštelio, Dotnuvės vidurinėmis mokyklomis, Pānevėžio rajono Naujāmiesčio ir Krekenavės vidurinėmis mokyklomis.

Per paskutinį dešimtmetį pasikeitė požiūris į užsienio kalbos mokymąsi. Pirmąją užsienio kalbą dauguma mokinių renkasi anglų, antrąją – rusų. Nuo 1999 m. rugsėjo pagilintas anglų kalbos mokymas įvestas jau nuo II klasės.

1993–1994 m. m. pradėta taikyti dešimtbalė žinių vertinimo sistema. Kita naujovė – dalykų mokymas A ir B lygiais. Pasikeitė brandos egzaminų laikymo tvarka. Mokiniai ėmė laikyti egzaminus tų dalykų, kurių jiems prireiks stojant į aukštesias mokyklas.

Olimpiadų rezultatai rodo, kad mūsų mokykla nuolat tampa prizininke. Bendras mokytojų ir mokinių darbas duoda gerus rezultatus. Tapo tradicija iš biologijos (mokytojos V. Petronienė, P. Malinauskienė), chemijos (mokytojos I. Žmoginienė, V. Januševičienė), matematikos (mokytojos D. Žilinskienė, A. Juzukonienė), vokiečių k. (mokytojos E. Gudžiūnienė, L. Bagdonienė, M. Miliuvienė), technologijų (mokytojos A. Ladukienė) olimpiadų grįžti nugalėtojais.

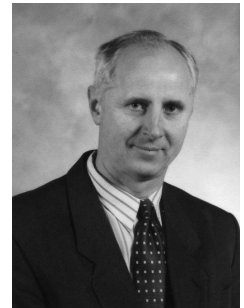
Mokyklos mokiniai, vadovaujami mokytojų, dalyvauja respublikiniuose ir tarptautiniuose projektuose. Jų dėka lankytasi Vokietijos Neumunsteno E. Kanto gimnazijoje. Laimėtas švietimo kaitos fondo projektas „Kaimo bendruomenės verslumo ugdymas“, kurio svarbiausias akcentas – mokykla turi tapti bendruomenės centru. Jaunieji korespondentai kartu su miestelio bendruomene ėmėsi leisti apylinkės laikraštį „Baisogalos valsčius“. Šiam darbui vadovauja lietuvių kalbos mokytoja R. Vaitkevičienė.

Laimėjus projektą, atnaujinta valgykla. Bibliotekininkės A. Stukonienės parengtas projektas padėjo mokyklai įsigyti taip reikalingus 4 kompiuterius. Bibliotekos darbas pastebimai pagerėjo, kai 2003 m. įrengta nors ir nedidelė skaitykla. Joje, kaip ir informatikos kabinete, bendruomenė gali naudotis kompiuteriu, skeneriu, periodine spauda. Neutrūksta lankytojų – mokinių ir mokytojų. Deja, pastaraisiais metais dėl

*Mokyklos direktorius
A. Jasiūnas
ir pavaduotojos
I. Ginkevičienė
ir Z. Miežinienė.
1997 m.*

Alfredas Jasiūnas

lėšų stokos neįstengiama išsigyti mokyklai reikalingų naujų knygų. Esant tokia padėčiai, knygų skaičius didėja nedaug, nurašoma daug susidėvėjusių, tačiau tapo tradicija abiturientams, išeinantiems iš mokyklos, padovanoti savo draugams, mokyklai po grožinės literatūros kūrinį (idėjos autorė mokytoja D. Butkevičienė).

Rugsėjo 1-ąją. Priekyje – mokyklos direktorius A. Jasiūnas ir pavaduotoja I. Ginkevičienė. 2002 m.

Mokykloje veikia mokyklos istorijos muziejus (vadovė J. Šarauskienė). Jame galima rasti kiekvienos klasės atskirų mokslo metų darbo ir klasių gyvenimo istorijas. Čia užfiksuotos mokyklos istorijos akimirkos. **Kiekvieno** mokinio garbės reikalas susipažinti su mokyklos istorijos muziejumi ir prisidėti prie muziejaus plėtotės.

Muziejuje rengiamos istorijos, pradinių klasių krašto pažinimo pamokos, klasės valandėlės.

Mokyklą materialiai ne kartą yra parėmęs Vokietijoje, Špėjerio mieste, įsikūręs Radviliškio–Špėjerio draugystės klubas. Jis skyrė lėšų suremontuoti tualetams, padovanoto socialiai remtiniams vaikams rūbų, avalynės, vokiečių baldai praverčia klasėse ir kabinetuose. Individualių ryšių dėka (mokinio tėvas K. Januševičius) mokykla iš Vokietijos įsigijo pirmuosius kompiuterius. Vėliau gauta dar 12 kompiuterių. Buvo įrengti du informatikos kabinetai.

Susidomėta kompiuteriniu raštingumu. Mokytojai lankė kursus, mokiniai galėjo mokyti dirbti kompiuteriu po pamokų. Netrukus pradėta naudotis internetu.

Pastaruoju metu pedagogų kolektyvui rūpestį kelia negatyvus paauglių požiūris į mokymąsi. Stebėjimu, anketomis, eksperimentais ir kitais metodais prieita prie išvados, kad mokinių psichofizinės galios ir gebėjimai labai skirtingi (24% mokinių neturi mokymosi sunkumų, 25% – gabūs, 51% – ieško savo raiškos). Kaip 51% VII–X klasių mokinių sužadinti norą mokytis, padėti surasti gyvenimo tikslą, sprendžia dabartinis pedagogų kolektyvas kartu su mokyklos taryba ir miestelio bendruomene. Didelį darbą, įtraukiant abejingus vaikus į mokyklos ir klasės gyvenimą, atlieka klasių

*Pradinukai sveikina
mamytes*

auklėtojai, tačiau sunkios socialinės problemos šeimoje, tėvų girtavimas, vaikų nepriežiūra: mokiniai grubūs, nesupranta mokymosi reikšmės. Mokykloje vis dažniau lankosi policijos nepilnamečių reikalų inspektorius, kuris sprendžia teisinius ir teisinius klausimus.

Mokykla sudaro sąlygas mokiniams, norintiems likviduoti mokymosi spragas, tačiau dalies mokinių vertybinės nuostatos negatyvios, ir mokiniai mokyklos teikiama paslauga naudojami nenoriai. Kol paauglių tėvai ir jų vaikai nesuvoks mokslo žinių svarbos, tol pedagogų kolektyvui bus sunku rasti bendrą kalbą su socialiai apleistais vaikais. Siekiant efektyvinti ugdomąjį procesą su mokymosi motyvacijos neturinčiais vaikais ir rizikos grupės mokiniais, mokykloje nuo 2003–2004 m. m. įsteigtas socialinio pedagogo etatas (I. Ašakienė).

Į pagalbą mokiniams, kurie nesugeba išmokti bendrosios ugdymo programos, nuo 1998–1999 m. m. atėjo spec. pedagogė D. Plungienė, o šalinti kalbos defektus nuo 1993–1994 m. m. pradėjo logopedė V. Čepulienė.

Mokykla didelį dėmesį skiria kultūrinės koncepcijos ugdymui, mokinių saviraiškos plėtotei.

Mokiniai gali lankyti įvairius saviraiškos būrelius. Nepriklausomybės metais mokykloje veikė darbščiųjų rankų, gėlininkų, ekologų, kraštotyros, šokių, sporto, šaulių, jaunųjų karitiečių būreliai, vokalinis ansamblis. Gausiausiai lankomas šokių būrelis (apie 60 moksleivių, vadovė J. Kačiukevičienė). Į jaunųjų šaulių organizaciją 2004 m. jau įstojo grupė jaunųjų šaulių, kurie prie paminklo žuvusiems už Lietuvos laisvę iškilmingai prisiekia mylėti ir, reikalui esant, ginti savo Tėvynę. Jaunieji šauliai aktyvūs apskrities jaunųjų šaulių renginių dalyviai: iš stovyklų, varžybų, konkursų labai dažnai grįžta apdovanoti. Jų vadovas R. Juzukonis buria ir dainos mylėtojus, ypatingą dėmesį kreipia į jaunųjų dainininkų ugdymą. Taip auginama pamaina ansambliui „Savi“, kuris susikūrė mokykloje ir ilgai atstovavo mokyklai įvairiuose renginiuose. Pirmieji šio ansamblio nariai P. ir E. Kabliai, R. Juzukonis, T. Petrauskaitė baigė mokyklą, trys iš jų pasirinko muzikos studijas aukštojoje mokykloje.

Mokykloje oreivių būrelio vadovu dirbo R. Stonkus. Tai skraidyklių sporto fanatikas, ne kartą atstovavęs respublikai tarptautinėse varžybose. Ikaro svajone nu-

skristi į Saulę jis užkrėtė ir mokyklos mokinius. Respublikinėse B. Ožkinio varžybose mūsų mokyklos mokiniai visada būna tarp prizinininkų.

Įdomiai dirba mokyklos ekologai (vadovė mokyt. V. Petronienė ir mokyt. P. Malinauskienė). Jų darbas pagrįstas eksperimentais, tyrimais, darbu stovyklose. Mokyklos aplinką iki vėlyvo rudens puošia gėlynai. Už tai mokykla dėkinga mergaitėms gėlininkėms ir jų vadovei mokytojai Paulinai Malinauskienei.

Mokiniai, turintys polinkį lipdyti, piešti, lanko mokyklos keramikų būrelį (vadovė mokyt. G. Butkevičienė). Sporto būreliuose daug mokinių, besidominčių krepšiniu, stalo tenisu (vadovė L. Ganiprauskaitė, mokyt. L. Bogužienė, S. Jurkėnienė, S. Dauskurdis, R. Barzdonis).

Nedideliame Baisogalos miestelyje mokytojų R. ir B. Tamošiūnų iniciatyva buvo atidaryta vaikų dailės mokykla, vėliau muzikos mokykla, o nuo 2000–2001 m. m. pradėjo veikti rajono sporto mokyklos rankinio sekcija, kuriai vadovauja energingas, savo darbą mylintis rankinio treneris A. Ambrasas. Jis paruošė du respublikos jaunimo rinktinės žaidėjus (O. Raišis, M. Gudžiūnas). Jo auklėtiniai zoninių varžybų nugalėtojai. Malonu, kad ir muzikos, ir dailės mokyklose mokosi daug vidurinės mokyklos mokinių, kurie ugdo savo prigimtinius gebėjimus, įgyja naujų žinių (dailės mokyklos mokyt. R. Brazdžionienė, I. Ginkevičiūtė, muzikos mokyklos – M. Kniškienė, Tarbūnienė, A. Jurevičienė, Navickienė).

Kiekvienais metais mokykloje vyksta tradiciniai renginiai: Mokytojų dienos šventė, naujametinis krepšinio turnyras, kalėdiniai renginiai, Šimtadienis, Kaziuko mugė, Padėkos, Turizmo dienos. Mokyklos ir miestelio bendruomenė rengia bendrus Sausio 13-osios, Vasario 16-osios, Kovo 11-osios valstybinių švenčių minėjimus.

Mokytojai, organizuodami renginius, ypatingą dėmesį skiria moksleivių dvasingumo ugdymui. 2004 m. lapkričio 2 d. (Vėlinių dieną) mokiniai, vadovaujami

*Regina ir Bronius
Tamošiūnai*

*Turizmo dieną
mokykloje užbaigiant
2003–2004 m. m.*

lietuvių kalbos mokytojos metodininkės B. Gedžiuvienės, pirmą kartą bažnyčioje surengė literatūrinę kompoziciją apie žmogaus būtį. Žemesnių klasių moksleiviai, vadovaujami mokytojos R. Vaitkevičienės ir G. Muchlickienės, 2004–2005 m. m. susikaupimo dienomis susitiko su Baisogalos klebonu Tomu Kedušiu, kuris priminė apie gyvųjų išsipareigojimą mirusiems. Paprastai ir aiškiai kalbėta apie žmogiškąsias vertybes. Jaunojo klebono prisistatymas mokykloje – tai jau pradėto darbo tęsinys, nes šv. Kalėdų proga mokinius sveikindavo mons. P. Ščepavičius, visi lauzėme Dievo duonelę, linkėdami vieni kitiems atjautos, supratimo bei tolerancijos.

Kiekvieną rugsėjį mokytojai aplanko mirusiųjų kolegų kapus

Viena iš pačių gražiausių ir seniausių mokyklos tradicijų – abiturientų tradiciniai spektakliai (kiekviena abiturientų laida, vadovaujama klasės auklėtojų, miestelio visuomenei pristatydavo savo meninės brandos darbą – spektaklį). Tai buvo didelio populiarumo susilaukęs renginys (ši tradicija atsirado 1949–1950 m. m. ir

Mokytojo dienos proga jaunieji pedagogai sveikina vyresnius kolegas

tęsėsi iki 2003–2004 m. m.). Graži tradicija nutrūko dėl abiturientų laiko stokos: įskaitų laikymas, pasikeitęs egzaminų laikas, labai didelis abiturientų darbo krūvis. Ši tradicija perduota mokyklos dramos būreliui, tačiau tai jau nebėra abiturientų darbas, ir tokio populiarumo ši priemonė nesusilaukia.

Baisogalos vidurinės mokyklos mokiniai, nedidelio Lietuvos miestelio vaikai, turi visas galimybes ugdyti savo prigimtines galias. Mokyklos istorija liudija, kad šioje mokykloje mokėsi būsimoji žymūs mokslo, meno žmonės, kurie garsino savo mokyklos vardą. 1996 m. birželio 29 dieną visi baigusieji mokyklą turėjo puikią progą sueiti draugėn ir pasidžiaugti vieni kitų gražiais darbais ir dalyvauti puikioje mokyklos 50-mečio šventėje.

Tą dieną mokykloje susirinko 48 abiturientų laidos, ant mokyklos „gyvybės ir šviesos medžio“ kiekvienos laidos atstovas uždegė vilties, džiaugsmo, dvasinės šilumos žvakelę. Medis degė tokia ryškia ir šilta šviesa, kad, praėjus 8 metams, mokyklos auklėtiniai klausia, kokia bus tiksliai 60-mečio data. Renginys vyko labai šiltai, jaunystės ir mokyklinių dienų prisiminimai buvo nepaprastai mieli ir šilti. Vyko ir dalykiniai pokalbiai, kaip ir kuo galima padėti mokyklai. 48-oji abiturientų laida kūrė pagalbos mokyklai fondą, kiti teikė individualią pagalbą. Kai 12 valandą išliepsnojo laužas, buvo aišku, kad atvažiuota ne veltui: skambėjo galinga draugystės daina, ryšiai tapo dar artimesni. Mokykla džiaugėsi – sukviesti auklėtiniai buvo linksmi ir laimingi. Jie linkėjo savajai Alma Mater ilgų, kūrybingų gyvenimo metų.

Jubiliejai – tarsi kelio aukštumos, nuo kurių galima apžvelgti praeitį ir austi naują svajonių audinį.

Mokytojai

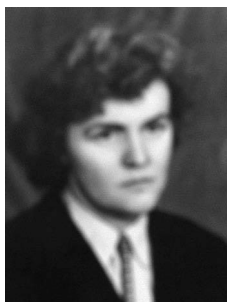
Paskutinį XX a. dešimtmetį mokykloje dirbo daug iniciatyvių, savo dalyką mėgstančių ir gerai išmanančių mokytojų.

Nuo 1958 iki 2004 m. mokykloje dirbo ir paliko daug savo pasekėjų lietuvių kalbos mokytoja metodininkė A. Bulzgytė-Staugienė. Mokytoja išleido ne vieną auklėtinių laidą. Jos ruošimų mokinių žinios geros, mokiniai mėgo mokytojos pamokas, aktyviai jose dalyvavo.

Rusų kalbos mokytoja A. Damanauskienė daug metų dirbo pavaduotoja užklasiniam darbui, vėliaus dėstė rusų kalbą, 2004 m. šventėme mokytojos 70-mečio jubiliejų.

2003–2004 m. m. mokyklos mokytojų kolektyvas pasveikino Baisogalos miestelio švietimo kaitos liudininę mokytoją M. Stulgienę, švenčiančią 100-mečio jubiliejų.

Per pastarąjį dešimtmetį Anapilin išėjo biologijos mokytoja E. Sliosorienė, lietuvių kalbos mokytoja T. Žukienė, matematikos mokytojas Z. Nainys, biologijos mokytoja M. Važgauskienė, geografijos mokytoja M. Liutkienė. Juos pakeitė jauni, energingi pedagogai.

Aldona
Bulzgytė-Staugienė

Aldona
Damanauskienė

2004–2005 m. m. dėstė:

- Lietuvių kalbą – B. Gedžiuvienė, VPI, mokytoja metodininkė; A. Plungienė, VPI, vyr. mokytoja; R. Vaitkevičienė, VU; G. Barčkienė, Marjampolės ped. mokykla, mokytoja; E. Liukienė, ŠPU, vyr. mokytoja.
- Matematiką – Z. Miežinienė, VU, mokytoja metodininkė; F. Šaluchienė, VU, vyr. mokytoja; D. Žilinskienė, VPI, vyr. mokytoja; L. Kavectytė, ŠPU; E. Gedžius, ŠPU, vyr. mokytojas; A. Juzukonienė, ŠPU, vyr. mokytoja.
- Anglų kalbą – R. Misiūtė, VPI, mokytoja metodininkė; R. Vasiliauskytė, VU, vyr. mokytoja; V. Giniotienė, VPI, mokytoja; G. Gasperavičiūtė, Kėdainių J. Radvilos kolegija, mokytoja.
- Vokiečių kalbą – L. Bagdonienė, VPI, mokytoja metodininkė; M. Miliuvienė, VU, vyr. mokytoja; V. Marašinskaitė, Kėdainių J. Radvilos kolegija, mokytoja; E. Gudžiūnienė, VPI, vyr. mokytoja.
- Rusų kalbą – A. Damanauskienė, VPI, vyr. mokytoja; I. Ginkevičienė, VU, mokytoja metodininkė; D. Butkevičienė, ŠPI, vyr. mokytoja; T. Jonaitienė, ŠPI, vyr. mokytoja.
- Istoriją – J. Šarauskienė, VPI, vyr. mokytoja; J. Stankūnavičienė, VU, vyr. mokytoja; A. Jasiūnas, VPI, vyr. mokytojas.
- Fiziką – E. Krikščiūnienė, VPI, vyr. mokytoja; R. Jonaitis, ŠPI, vyr. mokytojas.
- Chemiją – I. Žmoginienė, VU, mokytoja; V. Januševičienė, VPI, vyr. mokytoja.
- Geografiją – A. Jurkėnas, VPI, mokytojas metodininkas.
- Biologiją – P. Malinauskienė, VU, vyr. mokytoja; V. Petronienė, VPI, mokytoja metodininkė.
- Muziką – G. Bajariūnienė, KMK, vyr. mokytoja.
- Dailę – G. Butkevičienė, DA, vyr. mokytoja.
- Kūno kultūrą – L. Bogužienė, KKI, vyr. mokytoja; S. Jurkėnienė, VPI, vyr. mokytoja; S. Dauskurdis, ŠPI, vyr. mokytojas; R. Barzdonis, KKI, vyr. mokytojas.
- Tikyba – G. Muchlickienė, VDU, mokytoja.
- Etiką – L. Puzarienė, VPU, vyr. mokytoja.
- Technologijas – A. Žilinskas, VPI, vyr. mokytojas, A. Ladukienė, ŠPI, mokytoja metodininkė.
- Pradinių klasių mokytojos – R. Dauskurdienė, ŠPI, vyr. mokytoja, 2 kl.; J. Butkuvienė, ŠPI, vyr. mokytoja, 3 kl.; L. Matutienė, ŠPI, vyr. mokytoja, 4 kl.
- Bibliotekai vadovavo – A. Stukonienė.
- Mokyklos vyr. finansininkė – R. Džiaugienė, ŽŪA.
- Raštinės vedėja – L. Ganiprauskaitė, aukštesnysis išsilavinimas.
- Direktorius pavaduotoja ūkio reikalams – V. Freimonienė, vidurinis išsilavinimas.

Mokyklos abiturientų laidos ir jų auklėtojai:

- I laida – 1949 m. – S. Butkevičius
 II laida – 1950 m. – M. Vaitiekaitienė
 III laida – 1951 m. – J. Ančerys
 IV laida – 1952 m. – S. Stabinskas
 V laida – 1953 m. – M. Čiurlytė
 VI laida – 1954 m. – B. Rukšėnaitė
 VII laida – 1955 m. – V. Liutkus
 VIII laida – 1956 m. – S. Stabinskas
 IX laida – 1957 m. – J. Stabinskaitė
 X laida – 1958 m. – A. Prūsienė
 XI laida – 1959 m. – A. Bulzgytė
 XII laida – 1960 m. – S. Butkevičius
 XIII laida – 1961 m. – A. Žalys
 XIV laida – 1962 m. – V. Liutkus, V. Zaleckytė
 XV laida – 1963 m. – A. Anelauskienė, S. Stabinskas
 XVI laida – 1964 m. – B. Tamošiūnas
 XVII laida – 1965 m. – A. Gergelytė, B. Norkienė
 XVIII laida – 1966 m. – A. Žalys
 XIX laida – 1967 m. – R. Tamošiūnienė, J. Jonaitienė
 XX laida – 1968 m. – A. Bulzgytė, V. Liutkus
 XXI laida – 1969 m. – B. Norkienė, T. Petrauskaitė
 XXII laida – 1970 m. – V. Rutkauskaitė, S. Laužadienė
 XXIII laida – 1971 m. – B. Tamošiūnas, J. Jonaitienė
 XXIV laida – 1972 m. – A. Gergelytė, B. Norkienė
 XXV laida – 1973 m. – F. Šidlauskaitė-Šaluchienė, V. Liutkus
 XXVI laida – 1974 m. – R. Tamošiūnienė, V. Liutkus
 XXVII laida – 1975 m. – A. Bulzgytė, I. Ginkevičienė
 XXVIII laida – 1976 m. – T. Petrauskaitė, E. Norkus
 XXIX laida – 1977 m. – D. Šerkšnienė, B. Norkienė
 XXX laida – 1978 m. – B. Tamošiūnas, S. Laužadienė
 XXXI laida – 1979 m. – A. Bulzgytė, Z. Miežinienė
 XXXII laida – 1980 m. – R. Tamošiūnienė, S. Laužadienė
 XXXIII laida – 1981 m. – V. Liutkus, J. Jonaitienė
 XXXIV laida – 1982 m. – B. Norkienė, D. Šerkšnienė
 XXXV laida – 1983 m. – A. Bulzgytė, I. Ginkevičienė
 XXXVI laida – 1984 m. – E. Rupainienė, B. Tamošiūnas
 XXXVII laida – 1985 m. – D. Šerkšnienė, B. Norkienė
 XXXVIII laida – 1986 m. – F. Šaluchienė, J. Šarauskienė
 XXXIX laida – 1987 m. – J. Jonaitienė, L. Bogužienė
 XL laida – 1988 m. – J. Jonaitienė, J. Šarauskienė
 XLI laida – 1989 m. – A. Staugienė, E. Gedžius
 XLII laida – 1990 m. – E. Krikščiūnienė, L. Jankauskienė
 XLIII laida – 1991 m. – E. Gudžiūnienė, R. Brazdžionienė, I. Žmoginienė
 XLIV laida – 1992 m. – M. Briedis, D. Butkevičienė, E. Krikščiūnienė
 XLV laida – 1993 m. – A. Jurkėnas, L. Jankauskienė, M. Miliuvienė

XLVI laida – 1994 m. – I. Žmoginienė, T. Jonaitienė
 XLVII laida – 1995 m. – A. Plungienė
 XLVIII laida – 1996 m. – L. Bogužienė, J. Šarauskiene
 XLIX laida – 1997 m. – L. Bagdonienė, E. Gedžius
 L laida – 1998 m. – T. Jonaitienė, A. Juzukonienė
 LI laida – 1999 m. – S. Jurkėnienė, D. Žilinskienė
 LII laida – 2000 m. – E. Kriškėčiūnienė, V. Petronienė
 LIII laida – 2001 m. – P. Malinauskienė, A. Jurkėnas
 LIV laida – 2002 m. – A. Plungienė, V. Januševičienė, E. Gedžius
 LV laida – 2003 m. – B. Gedžiuvienė, F. Šaluchienė, D. Butkevičienė
 LVI laida – 2004 m. – E. Gudžiūnienė, D. Žilinskienė
 LVII laida – 2005 m. – R. Misiūtė, J. Šarauskiene, L. Bogužienė

Pastarąjį dešimtmetį mokyklą lankė mokiniai iš Baisogalos miestelio, Palonų, Vainiūnų, Minaičių, Bučiūnų, Augmenų, Júodupių, Kubiliūnų, Diauderių, Pociūnėlių, Griňkiškio, Skėmių. Skėmių pradinė mokykla nuo 2004–2005 m. m. tapo vidurinės mokyklos skyriumi, kuriame mokėsi 26 mokiniai ir 10 vaikų žaidė bei mokėsi priešmokyklinėje klasėje. Su šiais vaikais dirbo: A. Juškienė, ŠPI, vyr. mokytoja; V. Modestavičienė, ŠPI, vyr. mokytoja; šešiamėčių mokytoja R. Viržikauskienė, ŠPI.

Per dešimtmetį mokinių skaičius nuolat keitėsi. Mokslo metų pradžios duomenimis, mokyklą lankė:

1995–1996 m. m. – 614	2000–2001 m. m. – 695
1996–1997 m. m. – 627	2001–2002 m. m. – 741
1997–1998 m. m. – 639	2002–2003 m. m. – 725
1998–1999 m. m. – 638	2003–2004 m. m. – 682
1999–2000 m. m. – 677	2004–2005 m. m. – 647

Kasmet daugėja vaikų iš socialiai remtinų šeimų. Jiems skiriamas nemokamas maitinimas ir lėšos būtinausioms mokymosi priemonėms įsigyti.

Dauguma mokinių į mokyklą atvyksta iš aplinkinių gyvenviečių, esančių nuo mokyklos toliau kaip 3 kilometrai. Anksčiau jie atvažiuodavo maršrutiniais autobusais. Nuo 1989 m. rajono savivaldybė ėmėsi šiuos vaikus vežioti savo lėšomis. 2002 m. spalio mėnesį mokykla įsigijo geltonąjį autobusiuką. Mokiniai į mokyklą atvežami ir parvežami šiomis transporto priemonėmis.

Žengiant į naujus 2005 m., suremontuotas mokytojų kambarys, kuriame mokytojai gali ir pailsėti, ir, turėdami „langą“, ramiai ruošti pamokoms. Mokykla įsigijo Multimedia projektorių, DVD grotuvą. Yra dvi kompiuterių klasės (35 kompiuteriai). Mokykla laukia renovacijos, nes rimto remonto nuo mokyklos pastatymo (senos – prieš 51 m., naujos – prieš 30 m.) nebuvo.

Mokykla po truputį keičia savo veidą: įsigyjame naujų techninių, mokymo priemonių, baldų. Mokiniai pradeda suprasti, kad Lietuvai ir asmeniškai jiems būtinos geros mokslo žinios, norint rasti vietą po saule sau ir būti naudingam Tėvynei.

Lietuvos gyvulininkystės institutas

Elena Šveistienė

Centrinis instituto pastatas

Gyvulininkystės mokslas. Gyvulininkystės mokslo pradžia buvo susijusi su Vilniaus universiteto ir jo mokslininkų veikla. Jau XIX a. pradžioje mokslas pradėtas sieti su praktiniais ūkio poreikiais. Tuo metu universitete dirbo pasaulinio garso mokslininkai G. Forsteris, Ž. E. Žiliberas, L. H. Bojanus. Šiuo laikotarpiu čia pradeda formuotis gyvulininkystės mokslas. 1802 m. gamtos mokslų katedros profesoriumi išrinktas garsus biologas S. B. Jundzilas į gamtos mokslų dėstymo programą įtraukė tokius dalykus, kaip naminių gyvulių anatomija, gyvulių laikymo būdai ir veisimas.

Nepriklausomoje Lietuvoje nuo pat pradžios ūkininkai būrėsi į kooperatyvines žemės ūkio draugijas. Jos organizavo ūkininkams kursus, ekskursijas, paskaitas, steigė bibliotekėles, platino veislinius gyvulius ir augalų sėklas, rūpinosi produktų supirkimu ir jų eksportu. Be to, kontrolės ratelių metodu buvo tiriamas ūkininkų gyvulių produktyvumas, ūkininkai dalyvavo gyvulių gerinimo draugijų veikloje. Kooperatyvų, gyvulių gerinimo draugijų ir kontrolės ratelių veiklą rėmė tuometinė Lietuvos vyriausybė per Žemės ūkio ministeriją, Žemės ūkio rūmus ir kitas institucijas. Didelę reikšmę gyvulininkystės mokslo plėtrai turėjo žemės ūkio tyrimo įstaigos, Žemės ūkio akademijos ir Veterinarijos akademijos atitinkamų padalinių veikla.

Gyvulininkystės instituto ištakos. Po Antrojo pasaulinio karo Lietuva priverstinai liko SSRS sudėtyje. Visas žemės ūkio bandymų stotis, veikusias nepriklausomoje Lietuvoje, perėmė Lietuvos žemės ūkio liaudies komisariatas, kurio struktūroje buvo Žemės ūkio propagandos valdyba. Vienas šios valdybos skyrius kuravo mokslo darbus bandymų stotyse.

Lietuvos mokslų akademijos sistemoje 1946 m. buvo įsteigtas Žemės ūkio institutas. Jo direktoriumi paskirtas Vytautas Vazalinskas. Jo iniciatyva 1948 m. Baisoga-

loje, kadaise buvusiam puikiam ir turtingame, bet per karą suniokotame Vladislavo Komaro dvare (po karo čia buvo įkurtas tarybinis ūkis), įsteigta Gyvulininkystės mokslinio tyrimo stotis ir eksperimentinis ūkis. Minėtam ūkiui priklausė ne tik V. Komaro dvaras su palivarkais (Jadviūnopolis, Maralynė, Užupis), bet ir Valatkonių, Sirūtiškių dvarų ir Kómariškių bei Kemėrų kaimų žemės. 1950 m. ūkis valdė 2 020 ha žemės, turėjo spirito varyklą, lentpjūvę, elektrinę (62 kW galingumo), mechanines dirbtuves, 2 malūnus (vėjinį ir motorinį), stalių dirbtuves, kalvę ir visą žemės ūkiui reikalingą inventorių, tačiau trūko gyvulių, mat traukdamiesi vokiečiai išsivarė dvaro galvijus, išsivežė paskerstas kiaules, todėl viską teko komplektuoti iš naujo. Galvijų banda 1948 m. buvo sudaryta iš neveislinių, tik pagal spalvą surinktų (daugiausia juodmargių) galvijų. Gyvulininkystės fermų komplektavimu ir veislininkystės darbu rūpinosi Gyvulininkystės mokslinio tyrimo stoties darbuotojai. Minėtoje stotyje veikė 6 skyriai: Gamybinių bandymų (ved. Alfredas Dučinskas), Šėrimo (ved. Juozas Kunskas), Galvijininkystės (ved. dr. Antanas Blažys), Kiaulininkystės (ved. Juozas Ibenskis), Avininkystės (ved. Stanislovas Danta), Ekonomikos ir organizavimo (ved. Juras Eitvydas) ir Fiziologijos laboratorija (ved. Kristina Pakarskytė). Bandymų stočiai vadovavo Juozas Grumšlys.

1949 m. Žemės ūkio institute buvo įsteigtas Gyvulininkystės ir veterinarijos poskyris.

Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo instituto įsteigimas.

1952 m. buvo žengta dar toliau. Lietuvos mokslų akademijos prezidiumo rugpjūčio 12 d. nutarimu Nr. 23 įsteigtas Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos institutas. Savo veiklą jis pradėjo Vilniuje. 1952 m. spalio 1 d. institutas išsikūrė buvusioje Karolio Poželos (dabartinėje Žygimantų) gatvėje, 9-ojo namo II aukšto bute. Patalpos, atsižvelgiant į darbuotojų skaičių, buvo per ankštos. Darbo stalus turėjo tik instituto administracija ir skyrių vedėjai. Aspirantai (dabartine terminologija – doktorantai) egzaminams ruošdavosi ir darbo ataskaitas rašydavo arba Mokslų akademijos bibliotekoje, arba namuose. Tyrimo darbus vykdavo eksperimentiniuose ir tarybinuose ūkiuose.

Institutas iš Vilniaus perkeliamas į Baisogalą. Iki 1956 m. institutas priklausė Lietuvos mokslų akademijai. Vėliau, vadovaujantis 1956 m. rugsėjo 3 d. Lietuvos ministrų tarybos nutarimu „Dėl priemonių mokslinio tyrimo įstaigų darbui žemės

Instituto laboratorinis pastatas

Romanas Žebenka

ūkio srityje pagerinti“, Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutas buvo perduotas Žemės ūkio ministerijai ir tais pačiais metais iš Vilniaus perkeltas į Baisogalą, į buvusius Komaro rūmus. Čia, kaip ir Vilniuje, darbo sąlygos buvo blogos: trūko patalpų, inventoriaus, įrengimų. Tik 1961 m., pastačius 1 510 m² ploto laboratorijų korpusą ir du fiziologiniams bandymams skirtus tvartus, pagerėjo ir darbo sąlygos, ir darbo efektyvumas.

Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutas pertvarkomas į du savarankiškus institutus. Institute veikusio veterinarijos skyriaus pagrindu 1960 m. rugsėjo mėnesį Kaišiadoryse buvo įsteigtas Lietuvos veterinarijos mokslinio tyrimo institutas. Baisogaloje likusi instituto dalis pavadinta Lietuvos gyvulininkystės mokslinio tyrimo institutu.

Lietuvos gyvulininkystės instituto vadovybės ir struktūrų kaita. Įsteigtojo Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo instituto direktoriumi buvo paskirtas dr. Romanas Žebenka, pavaduotoju – dr. Marijonas Babenskas. Abu karą praleido Sovietų Sąjungoje. M. Babenskas prieš karą buvo komandiruotas į Maskvoje vykstančią žemės ūkio parodą, ten jį ir užklupo karas, o R. Žebenka išvyko karui jau prasidėjus. Dr. M. Babenskui iš užimamų pareigų pasitraukus, nuo 1957 m. direktoriaus pavaduotoju dirbo dr. Leonas Tymukas. Mokslinio sekretoriaus pareigas nuo 1953 iki 1960 m. ėjo Adolfas Stankūnavičius, po jo – dr. Justinas Danilevičius.

Institute buvo suformuoti šie padaliniai: Gyvulių veisimo (ved. Juozas Tatoris), Smulkiųjų gyvulių ir paukščių (ved. dr. A. Blažys), Zoohigienos (ved. dr. Vytautas Elisonas), Epizootologijos (ved. dr. Juozas Pečiulis), Parazitologijos (ved. prof. habil. dr. Pranciškus Šivickis). Visi šie padaliniai veikė Vilniuje. Baisogaloje įsikūrė Šėrimo skyrius (ved. dr. Jonas Lukoševičius) ir Žemės ūkio gyvulių fiziologijos laboratorija (ved. prof. habil. dr. Leizeris Aizinbudas).

Leizeris Aizinbudas

1955 m. įkuriama Izotopų laboratorija (ved. Birutė Matukaitė-Žebenkienė).

1956 m. pabaigoje prie instituto buvo prijungta Gyvulininkystės mokslinio tyrimo stotis su eksperimentiniu ūkiu, kuris laikui bėgant plėtėsi ir stiprėjo. 1990 m. jis buvo pats didžiausias rajone – užėmė bemaž 7 000 ha, iš kurių 5 300 ha sudarė žemės ūkio naudmenos.

Prijungus Gyvulininkystės mokslinio tyrimo stotį, institute buvo atlikti kai kurie struktūriniai pakeitimai. Vietoj Gyvulių veisimo skyriaus sukurti trys nauji: Galvijininkystės (ved. dr. Jonas Kuosa), Kiaulininkystės (ved. dr. Romualdas Makoveckas) ir Arklininkystės (ved. dr. Vytautas Barauskas). Smulkiųjų gyvulių ir paukščių skyrius padalytas į du: Avininkystės su vilnų tyrimo laboratorija (ved. dr. A. Blažys, nuo 1957 m. – dr. S. Danta) ir Paukštininkystės (ved. dr. Kazimieras Jackūnas), įkuriamas Gyvulininkystės ekonomikos ir organizacijos skyrius (ved. doc. Albertas Mockus). Pasikeitė Zoohigienos skyriaus vedėjas – vietoje dr. V. Elisono skyriaus vadovu tapo Bronius Kubilius. Šėrimo skyriui ir toliau vadovavo dr. J. Kunksas. Įkuriamos dar dvi laboratorijos: Biochemijos (ved. Vitoldas Stankevičius) ir Naminių gyvulių apsėklinimo (ved. dr. Pranas Pakėnas). Veikė ir anksčiau įkurtoji Naminių gyvulių fiziologijos laboratorija (ved. prof. habil. dr. L. Aizinbudas, nuo 1960 m. – Zigmantas Vagonis). Po poros metų įkuriama Pieno ir pieno produktų tyrimo laboratorija (ved. dr. Kazimieras Butkus).

1959 m. prie instituto įsteigiami nuolat veikiantys Žemės ūkio darbuotojų kvalifikacijos kėlimo kursai, vadovaujami A. Stankūnavičiaus. Tų pačių metų pabaigoje, kai Vilniuje buvo įkurtas Lietuvos žemės ūkio ir ekonomikos institutas, Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutas panaikino savo Gyvulininkystės ekonomikos ir organizavimo skyrių. Kadangi tuo metu respublikos kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose arklių poreikis buvo labai sumažėjęs, todėl 1960 m. panaikintas ir Arklininkystės skyrius.

1969 m. įkuriamas Šėduvos eksperimentinis Lietuvos judgalvių avių veislininkystės ūkis. Nuo 1976 m. jis specializavosi ir kailinės žvėrininkystės srityje.

Instituto direktoriui dr. R. Žebenkai mirus, 1964 m. direktoriumi paskiriamas jo pavaduotojas dr. L. Tymukas. Naujojo direktoriaus pavaduotoju tapo dr. R. Makoveckas, sekretoriumi – dr. J. Danilevičius. 1992 m. dr. L. Tymukas išėjo pensijon.

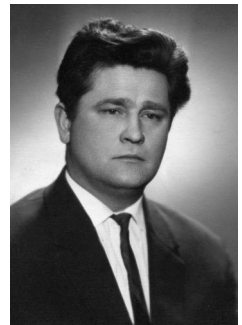
Prie instituto nuolat veikusi kvalifikacijos kėlimo kursų bazė 1966 m. uždaryta, nes Baisogaloje buvo įkurta Žemės ūkio ministerijai pavaldi Gyvulininkystės kadrų kvalifikacijos kėlimo mokykla, kuriai iš pradžių vadovavo Albina Žundienė, o jai mirus, nuo 1972 m. iki jos uždarymo 1990 m. – Elena Strolienė. Mokykloje vykdavo gyvulininkystės darbuotojų tobulinimosi kursai, kurie tęsdavosi 2–3 mėnesius. Paskaitas skaitydavo ir praktikos darbus organizuodavo Gyvulininkystės instituto mokslo darbuotojai.

Pieno ir pieno produktų tyrimo laboratorijos vedėjui dr. K. Butkui išvykus dirbti į Kauną, nuo 1967 m. laboratorija

Pranas Pakėnas

Leonas Tymukas

sujungta su Galvijininkystės skyriumi. Tais pačiais metais buvo atkurtas Gyvulininkystės ekonomikos ir organizavimo skyrius (ved. dr. Juozas Šveistys), nes Žemės ūkio ir ekonomikos instituto funkcijos netenkino Gyvulininkystės instituto poreikių. Be to, buvo sukurti dar du nauji skyriai: Pašarų technologijos (ved. doc. Vladas Kalpokas, nuo 1966 m. Antanas Kairys) ir Mokslinės informacijos ir propagandos (ved. A. Stančūnavičius). Buvo sukurtos ir dvi laboratorijos: Imunogenetikos (ved. dr. Z. Vagonis) ir Zoocheminių analizių (ved. dr. Bronė Bliznikienė). B. Matukaitei-Žebenkienei išvykus, Izotopų laboratorija buvo sujungta su Biochemijos laboratorija ir pavadinta Biochemijos ir radiobiologijos laboratorija (ved. V. Stankevičius). Pasikeitė ir kai kurių skyrių vedėjai. Galvijininkystės skyriui ėmė vadovauti dr. Kazimieras Strolys, o Zoohigienos skyriui – dr. Feliksas Zakas.

Pradėjus sparčiau specializuoti ir koncentruoti paukštininkystę, 1969 m. įsteigta savarankiška Pabaltijo zoninė paukštininkystės bandymų stotis Panevėžyje (Vėlyžyje). Dešimt instituto darbuotojų (daugiausia paukštininkystės specialistų) perėjo dirbti į naująją stotį, o institute panaikintas Paukštininkystės skyrius.

1972 m. Lietuvos žemės ūkio ministro įsakymu įsteigiama Respublikinė ūkiskaitinė gyvulių kraujo grupių tyrimo laboratorija, pavaldi Lietuvos gyvulininkystės instituto Baisogalos eksperimentiniam ūkiui. 1992 m. kraujo grupių laboratorija tampa Lietuvos gyvulininkystės instituto struktūriniu padaliniu ir pavadinama Gyvulių kilmės patikrinimo laboratorija.

1975 m. įkuriamas trečiasis (Vėriškių) eksperimentinis ūkis. Jis tapo specializuotu parodomuoju veislinės kiaulininkystės ūkiu.

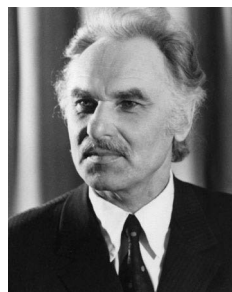
Institute netrukus įkuriami dar du nauji skyriai: Gamybinių bandymų organizavimo (ved. Juozas Mikutis) ir Fiziologijos ir biochemijos (ved. habil. dr. Z. Vagonis). Tokia instituto struktūra išsilaikė ilgai.

1976 m. įkurtas ketvirtasis instituto eksperimentinis ūkis – Meškio specializuotas pašarų gamybos modelinis ūkis su gerai išvystyta pramonine pieno gamyba.

1976 m. vėl keičiasi instituto vadovybė. Dr. L. Tymukui atsistatydinus, direktoriumi paskiriamas hab. dr. Z. Vagonis. Jo pavaduotoju tampa buvęs direktorius dr. L. Tymukas (nuo 1981 iki 1984 m. – A. Kairys), moksliniu sekretoriumi – dr. J. Danilevičius.

Sprendžiant respublikos industrinės gyvulininkystės integravimo problemas, buvo stiprinami mokslo ir gamybos ryšiai. Todėl 1976 m. kardinaliai keičiama ir instituto padalinių struktūra. Įkurti du kompleksiniai skyriai – Galvijininkystės (ved. dr. Vytautas Tarvydas) ir Kiaulininkystės (ved. dr. J. Šveistys). Minėtus skyrius sudarė veislininkystės, šėrimo bei organizavimo padaliniai. Galvijininkystės skyriaus Galvijų veisimo sektoriui vadovavo dr. K. Strolys, Galvijų šėrimo – dr. V. Tarvydas, o Galvijininkystės organizavimo sektoriui – dr. F. Zakas. Kiaulininkystės skyriaus Kiaulių veisimo sektoriui vadovavo dr. Vladislovas Džiaugys, Kiaulių šėrimo sektoriui – dr. Keistutis Triukas, Kiaulininkystės organizavimo sektoriui – dr. J. Šveistys. Panaikinamas Avininkystės ir kailinės žvėrininkystės skyrius, o Zooanalizių laboratorija sujungiama su Biochemijos ir radiobiologijos laboratorija (ved. dr. Gintautas Švirmickas).

Zigmantas Vagonis

1984 m. instituto direktoriumi paskiriamas dr. A. Kairys, pavaduotoju – dr. Jonas Jatkauskas, moksliniu sekretoriumi – Lietuvos nusipelnęs mokslo veikėjas dr. J. Danilevičius, o nuo 1988 m. – dr. Vytautas Štuikys.

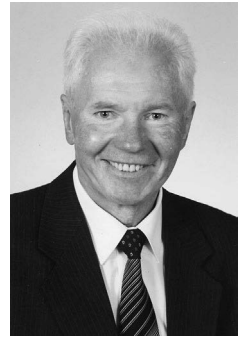
1987 m. balandžio 1 d. Lietuvos gyvulininkystės mokslinio tyrimo institutas buvo sujungtas su Lietuvos veterinarijos mokslinio tyrimo institutu ir pavadintas Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutu. Po 3 metų šis institutas vėl padalintas į du atskirus Gyvulininkystės mokslinio tyrimo ir Veterinarijos mokslinio tyrimo institutus.

Daug kardinalių pakitimų institute įvyko atkūrus nepriklausomybę.

1990 m. rugpjūčio 27 d. pakeistas instituto pavadinimas – jis pavadintas Lietuvos gyvulininkystės institutu. Tais pačiais metais panaikinama Gyvulininkystės darbuotojų kvalifikacijos kėlimo mokykla.

1991 m. Baisogalos eksperimentinis ūkis buvo padalintas į dvi dalis: viena dalis pavadinta Baisogalos žemės ūkio bendrove, kita – Lietuvos gyvulininkystės instituto Gamybinių bandymų organizavimo skyriumi. Vėriškių ir Merkio eksperimentiniai ūkiai neteko eksperimentinių ūkių statuso, o Šeduvės eksperimentinio ūkio bazėje įsteigta valstybinė įmonė „Šeduvos avininkystė“, kuriai metodiškai vadovauja instituto mokslininkai.

1992 m. instituto vadovo pareigas perima dr. Jonas Jatkauskas. Jo pavaduotoju 1993–1999 m. dirba dr. Romualdas Mankevičius, vėliau – dr. Ramutis Klimas. Moksliniu sekretoriumi dirba dr. V. Štuikys, o nuo 1997 m. – habil. dr. A. Kairys.

Antanas Kairys

Instituto mokslininkų grupė. 1999 m.

2001 m. Lietuvos gyvulininkystės institutui pradėjo vadovauti ir iki šiol vadovauja dr. Violeta Juškienė. Pavaduotoju nuo 2001 iki 2002 m. dirbo dr. Saulius Bliznikas, nuo 2001 m. iki dabar – dr. Virginijus Uchockis, mokslinė sekretore – dr. Rasa Nainienė.

2002 m. suformuota nauja instituto struktūra. Pradėjo veikti 6 mokslo padaliniai: Gyvūnų veisimo ir genetikos (ved. hab. dr. R. Klimas; nuo 2003 m. dr. Birutė Zapanikienė), Gyvūnų reprodukcijos (ved. dr. Jonas Kutra), Zoohigienos ir ekologijos (ved. dr. Gediminas Vaičionis), Paukštininkystės (ved. dr. Sigitas Janušonis), Gyvūnų mitybos ir pašarų (ved. prof. habil. dr. V. Tarvydas) ir dvi laboratorijos: Chemijos (ved. dr. G. Švirmickas) ir Gyvūnų kilmės patikrinimo.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio mėn. 1 d. nutarimu Nr. 391 Lietuvos gyvulininkystės institutas pertvarkytas į universiteto mokslo instituciją – Lietuvos veterinarijos akademijos Gyvulininkystės institutą.

Mokslinė taryba. Instituto veikloje svarbų vaidmenį vaidina Mokslinė taryba. Ji formavo instituto struktūrą, svarstė tyrimo darbų, jų įdiegimo bei leidybos planus, atskirų mokslo darbuotojų ataskaitas, rekomendacijas, taip pat darbuotojų atestavimo bei išrinkimo, mokslinių vardų suteikimo klausimus. Mokslinę tarybą sudarė žymiausi šalies gyvulininkystės srities mokslininkai.

2004 m. dauguma tarybos narių – instituto mokslininkai: dr. V. Juškienė, dr. S. Bliznikas, dr. R. Nainienė, dr. V. Uchockis, dr. Algirdas Urbšys, dr. G. Vaičionis ir trys Veterinarijos akademijos atstovai: prof. Romas Gružauskas, dr. Antanas Sedelevičius ir dr. Paulius Matuzevičius. Instituto tarybos pirmininku išrinktas dr. S. Bliznikas, tarybos sekretore – dr. R. Nainienė.

Instituto kadrai. Pokario institute tik 4 darbuotojai buvo dirbę mokslinį darbą ir turėjo mokslinį laipsnį (prof. P. Šivickis, dr. R. Žebenka, dr. M. Babenskas ir dr. A. Blažys). Suformuoti instituto mokslo darbuotojų personalą padėjo Veterinarijos akademijos profesoriai Konradas Aleksa ir Jonas Žemaitis, Kauno medicinos instituto prof. Vladas Lašas, Kauno politechnikos instituto prof. Antanas Purėnas, naujajame institute dirbantis prof. P. Šivickis. Daugumos doktorantų moksliniams darbams vadovavo kitų respublikų profesoriai. Institute per 50 jo egzistavimo metų buvo parengta ir apginta 171 daktarų

*Jonas Jatkauskas
Violeta Juškienė
Ramutis Klimas
Vytautas Vladislovas
Tarvydas*

*Augustina
Butkevičienė
Juozas Skaistutis
Šveistys*

ro disertacija, 12 habilituoto daktaro disertacijų. Habilituotais daktarais nuo 1957 iki 2004 m. tapo L. Aizinbudas, Z. Vagonis, Pranas Pakėnas, Augustina Butkevičienė, Vytautas Konstantinas Sirvydis, J. Šveistys, A. Kairys, V. Tarvydas, Eugenijus Bronius Žvykas, Petras Bendikas, R. Klimas, Vidmantas Pileckas.

2004 m. institute dirbo 3 habilituoti mokslų daktarai, 27 daktarai ir 2 doktorantai. Lyginant su 1960–1980 m., mokslo darbuotojų skaičius sumažėjo 2 kartus.

Leidiniai. Instituto mokslininkai parengė ir išleido 46 mokslo darbų tomus, 40 monografijų, vadovėlių ir knygų, 72 mokslinių straipsnių rinkinius, 45 institute vykusių mokslinių konferencijų pranešimų tezes ir 80 brošiūrų bei rekomendacinio pobūdžio leidinių gamybininkams. Institute veikia biblioteka, kurioje sukaupta 73 905 egz. leidinių (ved. Regina Gedvilienė).

Svarbiausios mokslinių tyrimų kryptys ir darbai. Dabartiniu laikotarpiu svarbiausios veiklos kryptys yra šios: 1) gyvūnų genetikos, reprodukcijos biologijos ir genetinių išteklių tyrimai; 2) gyvūnų mitybos, fiziologijos, produkcijos kokybės ir pašarų biologinės vertės tyrimai; 3) gyvūnų gerovės ir gyvulininkystės poveikio aplinkai tyrimai.

Pradinėje instituto veikloje dauguma zootechnikos darbų buvo atliekami tarybinių ūkių ar Baisogalos eksperimentinio ūkio fermose. Pilnavertiškesniems tyrimams atlikti pradėtos kurti laboratorijos. 1953 m. buvo įsteigta vilnų tyrimo, 1955 m. – izotopų, 1956 m. – gyvulių sėklinimo laboratorijos. Tačiau nuodugnesnius cheminius, morfologinius, biologinius tyrimus tekdavo atlikti kitose Lietuvos ar tuometinių SSRS respublikų mokslo įstaigų laboratorijose. 1962 m. pastačius fiziologiniams bandymams skirtą tvartą, pradėti galvijų ir avių medžiagų apykaitos tyrimai. 1967 m. įsteigta pieno ir pieno produktų tyrimo laboratorija, o nuo 1976 m. biochemijos ir radiobiologijos laboratorijoje ėmė veikti ir mėsos tyrimo padalinys. 1972 m. pastatytas didžiulis fiziologinių bandymų kompleksas, kuriame buvo atliekami gyvulių laikymo sąlygų, gyvulių ir paukščių mitybos bei fiziologiniai tyrimai.

Tyrimo darbai daugiausia buvo atliekami kompleksiskai – dalyvaujant keliems skyriams ir laboratorijoms. Buvo bendradarbiaujama ir su kitomis įstaigomis: Žemdirbystės, Mechanizacijos ir elektrifikacijos, Žemės ūkio ekonomikos ir Veterinarijos mokslinio tyrimo institutais, Lietuvos veterinarijos ir Žemės ūkio akademijomis.

Svarbiausi instituto darbai. *Naminių gyvulių ir paukščių veislininkystės sritis.* Ištirtos Lietuvoje veisiamų žemės ūkio gyvulių ir paukščių kilmės, veislių sukūrimo istorijos, jų ūkinės biologinės savybės. Kiaulių ir avių veislininkystės darbui tobulinti buvo sukurtas ir veislinėse fermose taikomas veisimo uždromis populiacijomis metodas. Atlikti vietinių gyvulių gerinimo importinių veislių reproduktoriais bandymai, nustatytas tokio veisimo efektyvumas. Buvo kuriamos naujos ir tobulinamos senosios gyvulių ir paukščių veislės. Siekiant spartesnio Lietuvoje veisiamų gyvulių gerinimo buvo įdiegtas jų sėklinimas, kuriamos naujos sėklinimo technologijos. 1982 m., vadovaujant prof. P. Pakėnui, sukurta Baisogalos bulių šėrimo ir laikymo, paruošimo spermos paėmimui ir jos kriokonservavimo technologija. Ši technologija buvo naudojama visoje Lietuvoje ir daugiau kaip 40 buvusios SSRS veislininkystės įmonių.

Petras Bendikas

Ji yra viena iš trijų pripažintų ir visame pasaulyje naudojamų technologijų. Devyni šiai technologijai sukonstruoti prietaisai ir įrenginiai pripažinti išradimais.

Siekiant nustatyti gyvulių kilmę, išorės ir genetikos faktorių reikšmę organizmo imunologiniam reaktyvumui ir rezistentiškumui, prof. Z. Vagoniui vadovaujant buvo įkurta Imunologinių tyrimų laboratorija. Ši laboratorija nuolat teikė mokslinę metodinę pagalbą SSRS respublikose besikuriančioms laboratorijoms. Instituto laboratorijoje stažavo 25 darbuotojai iš 8 šalių.

Nustatyta, kad tinkamai išauginti ir kompleksiškai įvertinti veislinius gyvulius galima tik specialiose tam tikslui sukurtose stotyse (buliukų auginimo, kontrolinio kiaulių penėjimo).

Buvo parengta ir įdiegta veislininkystės įmonių bulių paveldimumų savybių vertinimo metodika, gyvulių zootechninės apskaitos duomenų apdorojimas skaičiavimo mašinomis (kompiuteriais).

Dr. J. Kutros vadovaujami sektoriaus darbuotojai pirmieji Lietuvoje atliko galvijų embrionų transplantaciją ir šį metodą įdiegė praktikoje.

Gyvulių mitybos fiziologijos, šėrimo ir pašarų technologijos sritis. Įsteigus institutą, iš pradžių buvo sprendžiami vienu pašarų pakeitimo kitais klausimai. Vėliau buvo tirti įvairūs šieno džiovavimo, šienainio paruošimo, šakniavaisių laikymo, taip pat siloso kultūrų parinkimo ir jų konservavimo būdai bei konservantų įtaka pašarų kokybei ir maistingumui. Atlikti ilgalaikiai kultūrinių ganyklų gerinimo bandymai, tiriamas racionalus jų panaudojimas. Sukurti ir nuolat tobulinami tipiniai racionali įvairaus amžiaus galvijams, kiaulėms, avims ir paukščiams. Buvo atliekami pašarų virškinimo ir medžiagų apykaitos tyrimai. Nemažai darbų atlikta tiriant įvairius auginimo stimulatorius, fermentinių preparatų, mikroelementų bei vitaminų panaudojimo galimybes kiaulių produktyvumui didinti. Tirta netradicinių pašarų (cukrinių runkelių griežinių ir kitų maisto pramonės antrinių produktų, melasos, žlaugtų) cheminė sudėtis, maistingumas bei efektyvumas penint galvijų prieauglį, taip pat džiovinto kiaulių skrandžio turinio bei biochemijos gamyklos nutekamojo vandens valymo įrenginių džiovinto dumblo panaudojimo galimybės kiaulėms šerti. Buvo tiriami edimo trukmės ir šėrimo dažnumo įtaka produktyvumui, veršelių auginimo grupinio pakaitinio žindymo būdu efektyvumas. Buvo atliekami kai kurie avių, kailinių žvėrelių mitybos tyrimai.

Zoohigienos ir gyvūnų laikymo technologijų tyrimai. Instituto veiklos pradžioje buvo atliekamas tvartų zoohigieninis įvertinimas. Kiaulidžių trūkumui kompensuoti buvo konstruojami šiaudiniai nameliai, pritaikyti grupiniam ir individualiam kiaulių laikymui. Tirti įvairūs karvių bei veršelių laikymo būdai. Nustatomas vištų ir viščiukų laikymo ant gilaus kraiko efektyvumas ir švitinimo ultravioletiniais spinduliais įtaka broilerių auginimui. Buvo atliekamas galvijų bei kiaulių laikymo pramoninėse ir veislinėse fermose technologijų tobulinimas. Paruošta ir įdiegta į gamybą nauja paršavedžių laikymo ir paršelių žinduklių auginimo technologija, tiriami, konstruojami ir įdiegiami specialūs gardai kiaulių auginimui vienfaziu ir dvifaziu būdu. Tiriami cheminių ir bakterinių teršalų susidarymo bei plitimo į aplinką procesai gyvulių ir paukščių fermose, mėšlo šalinimo ir kaupimo būdai.

Senųjų žemės ūkio gyvulių veislių išsaugojimas. Prof. J. Šveisčio pastangomis buvo suformuotos žemaitukų veislės arklių, šėmųjų ir baltnugarių galvijų, vietinių kiau-

*Prof. J. S. Šveistys
prie jo sukonstruotų
šiaudinių namelių
kiaulėms. 1961 m.*

lių ir avių bandos – minipopuliacijos, atkurtas vištinių žąsų veislės pulkas. Visos šios veislės pripažintos saugotinomis tarptautiniu mastu. Visos sėnosios Lietuvos žemės ūkio gyvulių veislės buvo įtrauktos į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų įvairovės duomenų banką, įsteigtą prie FAO (Pasaulinė maisto ir žemės ūkio organizacija), ir į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų įvairovės katalogą. Pradėtas šių gyvūnų biologinių ūkinių savybių tyrimas.

Instituto mokslininkų darbai visada buvo ir yra glaudžiai susiję su gyvulininkystės produkcijos gamyba. Mokslininkų ir gamybininkų bendro darbo rezultatai akivaizdūs: gerokai padidėjo naminių gyvulių bei paukščių produktyvumas, pagerėjo produkcijos kokybė, palengvėjo gamybininkų darbo sąlygos.

Reikia pridurti, kad instituto darbuotojai, be tiesioginio mokslo tiriamojo darbo, dalyvaudavo ir visuomeninėje veikloje. Jie buvo renkami į rajono ir vietos savivaldos tarybas. Nemažai pagalbos buvo teikiama Radviliškio rajono atsiliekantiems kolūkiams. Instituto darbuotojai konsultuodavo ūkių specialistus gyvulių šėrimo, veisimo, priežiūros bei produkcijos apskaitos klausimais. Institute veikė Žemės ūkio mokslo ir technikos draugija (pirm. dr. Vincas Dailidė), Knygos bičiulių draugija (pirm. dr. Elena Tarvydienė), Moterų taryba (pirm. Birutė Kairienė). Visi instituto darbuotojai priklausė Žemės ūkio darbuotojų profsajungai, kuri rūpindavosi darbo ir buitines sąlygų gerinimu, organizuodavo dirbančiųjų poilsį.

Lietuvos atgimimo metais instituto darbuotojai vieni pirmųjų rajone įkūrė Sąjūdžio grupę ir aktyviai dalyvavo jos veikloje. 1992 m. instituto direktorius, prof. habil. dr. A. Kairys buvo išrinktas Seimo nariu, o dr. Algirdas Urbšys buvo renkamas į rajono deputatų tarybą.

Instituto darbuotojai aktyviai dalyvavo ir dalyvauja kultūrinėje veikloje.

Rašant šį straipsnį, buvo remtasi kai kuriais knygos „Lietuvos gyvulininkystės institutas 1952–2002 m.“ duomenimis.

Kultūrinis gyvenimas Baisogaloje

Vilija Kaščionienė

Baisogalos kultūros namai

Lietuvoje kiekvienas miestelis, kiekvienas kaimelis turi savitas kultūrinės tradicijas. Ne išimtis ir Baisogala, kuriai 1539 m. buvo suteiktos Magdeburgo miesto teisės. Joje 1830–1940 m. dvarą valdė išsilavinę, pažangiai ūkininkavę Komarai. Baisogalos žemė išugdė daug garsių žmonių.

Nepriklausomybės metais miestelyje veikė keletas bažnytinių ir visuomeninių organizacijų. Gausiausia buvo šaulių organizacija, kurios nariai buvo ne tik vyrai, bet ir moterys. Šauliai organizuodavo gegužines, vakarėlius, užsiimdavo labdara. Tautos (šaulių) namuose vykdavo susirinkimai, buvo rodomas kinas. Katalikės moterys jungėsi į Katalikių moterų draugiją, veikė ir Pavasarininkų organizacija.

Vaikučiai būrėsi į Angelaičių draugiją. Visos organizacijos turėjo savo vėliavas. Miestelyje veikė ir futbolo komanda. Baisogaloje buvo švenčiamos katalikiškos ir tautinės šventės. Pokario metais kultūrinis darbas daugiausia buvo organizuojamas mokykloje ir instituto bei miestelio bibliotekose.

Kultūros namai Baisogaloje įsteigti 1958 m. buvusiuose Tautos (šaulių) namuose. Jiems vadovavo Dalia Znaidauskienė ir Juozas Jučas. Tuo metu miestelyje susiklostė palankios sąlygos atgyti kultūriniam gyvenimui: veikė vidurinė mokykla, dvi pradinės mokyklos, nuo 1952 m. – Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutas, dvi bibliotekos, tad ir senieji baisogaliečiai, ir naujai atvykę įvairių sričių specialistai noriai rinkosi į kultūros namus: buvo statomi spektakliai, rodomi kino filmai, 1960–1963 m. veikė mišrus choras, vyrų ir moterų vokaliniai ansambliai.

1970 m. miestelio centre buvo pastatyti nauji kultūros namai, jiems suteiktas zoninių kultūros namų statusas. Pirmasis direktorius – Vytautas Ivanauskas, vėliau, iki 1975 m., Gražina Zakienė-Bogužienė. Persikėlus į naują pastatą, ypač pagerėjo sąlygos meninių kolektyvų darbui, įkurtas metodinis kabinetas, kuris koordinavo Palėnų, Valatkónių, MSV, Skėmių, Pociūnėlių ir Augmėnų kaimo kultūros namų veiklą, kaupė literatūrą ir teikė metodinę paramą. Tuometinis Baisogalos eksperimen-

tinio ūkio direktorius Pranas Meilus ne tik rūpinosi naujų kultūros namų statyba, ilgus metus rėmė meno mėgėjų kolektyvus, bet ir savo pavyzdžiu skatino baisogaliečius dalyvauti kūrybinėje veikloje. Dar ir šiaandien Pranas Meilus dalyvauja „Dainorių“ folkloriniame kolektyve: šoka ir virkdo armoniką.

1973 m. Stasys Černiauskas subūrė liaudiškos muzikos kapeliją, kurioje grojo keturi muzikantai: trys smuikininkai – S. Anglickas, S. Černiauskas, V. Žeromskis – ir basetlija muzikos mokytojas V. Skuja. Koncertavo Baisogaloje ir Radviliškio rajone, įvairiose šventėse ir vakaronėse. Tačiau tais laikais į kaimišką grojimo manierą mažai kas kreipė dėmesį. Vadovaujant Gražinai Zakienei-Boгуžienei, Baisogalos kultūros namai pelnė pirmuosius Radviliškio rajono apdovanojimus už koncertines programas „Gintariniam prizui“ laimėti: 1973–1974 m. užėmė antrą vietą zoninių kultūros namų kategorijoje. Už veiklą kultūros namai buvo pelnę „Puikaus darbo kultūros namų“ vardą.

1975 m. kultūros namų direktore pradėjo dirbti Irena Žmoginienė. Ji pasakoja:

„Tuomet Baisogalos kultūros namai (išimties tvarka) turėjo dvigubas funkcijas ir pavaldumą: buvo zoniniai kultūros namai, pavaldūs Radviliškio rajono kultūros skyriui, ir Baisogalos eksperimentinio ūkio klubas, finansuojamas ūkio profsąjungos bei pavaldus Respublikiniam žemės ūkio profsąjungos komitetui. Tuo būdu turėjau tarsi dvi pareigyles: buvau zoninių kultūros namų direktore ir ūkio profsąjunginio klubo vedėja. Dvigubas pavaldumas lėmė kontrolierių ir „mokytojų“ gausą, bet turėjome ir privalumų. Supratau, kad negali būti dviejų kultūrų, o finansavimas, ateinantis iš dviejų šaltinių, gali tik stiprinti kultūros namų vaidmenį baisogaliečių gyvenime. Pradėjusi dirbti, radau tris kūrybinius darbuotojus: Vilimą Malinauską – zoninių kultūros namų meno vadovą, vadovavusį estradiniam ansamblui, Stasę Levickytę-Anglickienę, kuri dirbo zoninių kultūros namų metodininke ir kuravo aplinkinių kaimų kultūros namus, priklausiusius Baisogalos zonai (dirbant S. Anglickienei, metodinis kabinetas mūsų rajone buvo pirmaujantis, zoninėje apžiūroje taip pat buvo laimėjęs pirmą vietą (vėliau keletą metų metodininku dirbo ir J. Kaveckas), ir Stasį Černiauską – klubo meno vadovą, kuris va-

Stanislavas
Černiauskas

Irena Žmoginienė
(kairėje) ir
Stasė Anglickienė

dovavo kapelai ir vyrų bei moterų vokaliniais ansambliams. Prof-sąjungų klubui priklausė kinas – kiekvieną vakarą kultūros namų didžiojoje salėje buvo demonstruojami kino filmai. Baisogalos klubo kiną aptarnavo trys žmonės: kino mechanikas Antanas Savickas, kasininkės Ona Jušienė, vėliau Audronė Laužadienė, bei bilietų kontrolierė Veronika Žilinskienė“.

Irenos Žmoginienės kruopštaus darbo ir atsidavimo dėka pradėjo stiprėti kultūros namų materialinė bazė, būrėsi nauji kolektyvai, vis dažniau skynė laurus įvairiose apžiūrose ir konkursuose.

1976 m. Vilimas Malinauskas imasi vadovauti kaimo kapelai, kurios branduolį sudaro buvę kapelos muzikantai ir naujai susirinkę žmonės. Pirmasis laimėjimas atėjo gana greitai – 1977 m., pirmajame, sąjunginiame meno festivalyje „Gaudžia trimitai“ Mažeikiuose laimėta pirmoji vieta.

Irena Žmoginienė prisimena:

„Džiaugsmui nebuvo ribų. Tai buvo pirmas Baisogalos kultūros namų savarankiško kolektyvo laimėjimas, tai buvo geras startas mūsų kapelai – nuo tada muzikantai ir pradėjo skinti laurus. Prasideda koncertinės išvykos ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje“.

Ir iš tiesų: festivaliai, šventės ir apžiūros ir visur prizinės vietos arba nugalėtojų vardai: kapelų konkursas „Žemaitiškas smuikelis“, 1980 m. Respublikinė dainų šventė, I vieta savo kategorijoje ir V. Juozapaičio pasakyti žodžiai: „Sveikinu už išradinumą“. Tais pačiais metais pirmąkart dalyvauta „Grok, Jurgeli“ ir tapta laureatais, betgi po metų kapela šioje šventėje laimi ir pagrindinį prizą. „Kauno tiesa“ tada rašė:

„Baisogaliečiai, galima sakyti, prizą švilpte nušvilpė. Kai Kauno sporto halė nuaidėjo paukščių balsais, imituojamais vieno šio kapelos nario, tai buvo bene vienintelė akimirka „Grok, Jurgelyje“, kuomet visi užgniaužė iš nuostabos amą. O paskui prapliupo devintoji plojimų banga...“

Tie plojimai skambėjo už Vilimo Malinausko aranžuotą „Vestuvinę Tado Blindos polką“, kurią kapela groja iki šių dienų. Tais pačiais 1981 m. laimėta I vieta ir „Trakų pilies“ konkurse, o „Nemuno vingių“ konkurse laimėtas absoliučiai geriausios kapelos vardas. Nuopelnai buvo įvertinti ir 1982 m. kovo 22 d. kapelai suteikiamas liaudies kolektyvo vardas „Žvangulis“. Kapela ne tik šauniai ir toliau dalyvauja konkursuose, bet ir kviečiama išrašyti atliekamus kūrinis į Lietuvos radijo ir televizijos fondus, net 40 koncertų surengia Riazanės ir Vladimiro srityse (1982 m.), 1984 m. išvyksta į koncertinę turistinę kelionę po Vengriją, 1986 m. „Žvangulis“ su koncertine programa dalyvavo Leningrade (dabar Sankt Peterburgas) folklorininkų konferencijoje.

„Žvangulio“ ir jo vadovo Vilimo Malinausko veikla – tai reiškinys Lietuvos kaimo kapelų muzikinėje veikloje, besitęsiantis jau 30 metų. Muzikologas A. Karaška 1988 m. rašė:

*Kapela „Žvangulis“
(dešinėje – vadovas
Vilimas Malinauskas).
1985 m.*

„Žvangulio“ kaimo kapela pagal formalius kanonus (jų labiausiai laikomasi kapelių konkursuose) priskiriama tipinėms kapeloms. O iš tikrųjų „Žvangulis“, kaip ir būrys kitų kūrybiškesnių kapelių, jau senokai ir visai pagrįstai nutolo nuo standartiškai apibrėžtos tipinių kapelių instrumentų sudėties, repertuaro rato“.

*Pramoginis
muzikos orkestras
(1975–1978).
Vadovas –
V. Malinauskas*

Vilimo Malinausko veikla neapsiriboja vien darbu su „Žvangulio“ kolektyvu: 1975–1978 m. jis dar vadovauja pramoginės muzikos orkestrui, vis stiprėja armonikininkų ir medinių pučiamųjų ansambliai – jie irgi pradeda skinti laurus respublikiniuose renginiuose. Tuo laikotarpiu Vilimas Malinauskas pradeda garsėti kaip kompozitorius, kuriantis instrumentinę muziką kapeloms, ir kaip puikus aranžuotojas.

Irena Žmoginienė pasakoja:

„Kai V. Malinauskas perėmė iš S. Černiausko vadovavimą kaimo kapelai, meno vadovui S. Černiauskui pavedama suformuoti etnografinį ansamblių (1981 m.). Atsisakius vokalinį ansamblių, dalis vokalistų ėmė dainuoti etnografiniame kolektyve. Labai trūko balsų, gailinčių vesti liaudies dainas. Moterų grupėje vedančiąja tapo Jadvyga Kablienė, o vyrų – Pranas Šveistys. Jo dainavimas buvo labai savitas, retas, todėl Prano Šveiščio atliekamos dainos buvo pastebėtos muzikologų ir įrašytos į respublikos liaudies muzikos fondus. 1978–1985 m. buvo etnokultūros atgimimo laikotarpis. Mes respublikoje buvome pirmųjų etnokultūros puoselėtojų gretose. Etnografinio ansamblio reper-tuaras plėtėsi, kolektyvas ėmė koncertuoti savarankiškai“.

Direktorė prisimena, kad

„1976 m. klube darbą pradėjo choreografė Liucija Tvarionavičiūtė (Lukoševičienė). Ji įkūrė 3–5 metų vaikų šokių studiją. Čia šokio pradmenų mokėsi daugelis mažųjų, vėliau šokusių kituose kolektyvuose. Liucija mėgo tuomet madingus pramoginius šokius. Jų mokė ir savo šokėjus“.

Liucijai Lukoševičienei išvykus iš Baisogalos, kultūros namuose pradeda dirbti jauna choreografė Zita Galdikaitė (Daugėlienė, 1981–1987 m.) Labai darbščiai ir kūrybingai, puikiai mokančiai bendrauti su žmonėmis naujai vadovei pavyko suburti vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų šokių kolektyvus, kurie šoko liaudies šokius ir puošė ne vieną šventinį pasirodymą. Merginų šokių kolektyvas pradeda skinti laurus rajoniniuose ir zoniniuose konkursuose „Pora už poros“, vaikų kolektyvas ne tik laimi pirmąją vietą rajoniniame konkurse, bet puikiai pasirodo ir respublikiniame.

1982 m. kultūros namuose ima dirbti chorvedė Irena Križanauskienė, kuri turėjo dainų ir šokių ansamblio vadovo patirtį. Nutariama tokį ansamblių įkurti ir Baisogaloje, tuo labiau kad jau buvo susiformavę kolektyvai: I. Križanauskienės atgavinti moterų ir vyrų vokaliniai ansambliai sujungiami į chorą, kuriam ji ir vadovauja. Liaudies šokių kolektyvams – Zita Daugėlienė, instrumentiniam ansambliui – 1982 m. pradėjusi dirbti Virginija Simonavičienė. Tai visai naujas kolektyvas, kuriam reikia instrumentų: kanklių, skudučių, birbynių, skrabalų, taip pat naujų rūbų. Tuo pradeda rūpintis direktorė Irena Žmoginienė. Kaip ir anksčiau daug padeda ir remia eksperimentinio ūkio direktorius Pranas Meilus, ūkio profsąjungos komiteto pirmininkė Ina Mikutienė, vėliau K. Juška, Baisogalos apylinkės pirmininkas Genadijus Žmoginas bei kultūros skyriaus vedėjas Augenijus Jurgauskas. I. Žmoginienė sako:

„Jie ir finansuodavo rūbų, instrumentų, kino aparatūros ir įvairaus inventoriaus įsigijimą. Jų dėka mūsų kultūros namų kolektyvai buvo aprengti reikiama rūbais ir tautiniais kostiumais. Rūbai buvo siuvami Kauno dailės kombine“.

Irenos Križanauskienės vadovaujamas liaudies ansamblis. 1985 m.

Kanklių ansamblis. Iš kairės antra – vadovė Virginija Simonavičienė. 1985 m.

Meninė agitbrigada „Ražas“

Pirmasis dainų ir šokių ansamblio koncertas, kaip ir visi, surengti vėliau, buvo išpūdingi. Tai buvo didelis įvykis Baisogalos kultūriniame gyvenime. Gaila, kad vadovė I. Križanauskienė 1985 m. išsikėlė iš Baisogalos, ir ansamblio veikla nutrūko. Vėliau moterų ir vyrų ansambliams vadovavo jauna specialistė Asta Jurevičienė. Susibūrė ir moterų kvartetas.

Keletą metų (1981–1983 m.) kultūros namuose gyvavo ir agitmeninė brigada „Ražas“, kuriai vadovavo Laima Bogužienė. Į šį kolektyvą susirinko daug jaunų ir energingų žmonių. Scenarijus kurdavo pati vadovė. Pasirodymus šiltai priimdavo baisogaliečiai, keletą kartų kolektyvas koncertavo ir Radviliškyje, rajoniniuose ir zoniniuose konkursuose. 1981 m. zoninių kultūros namų kategorijoje užėmė I vietą.

1985 m. po ilgos pertraukos vėl įkuriamas dramos mėgėjų būrelis, kuriam vadovauti imasi mokytoja Liucija Skrupskelienė. Kolektyvas pastato tris veikalus: „Miško pasaka“, „Vedybų sukaktis“ ir „Švėtežeris“. Baisogaliečius žavi puiki aktorių vaidyba, skoninga scenografija, gera režisūra. Tačiau L. Skrupskelienė dirba tik iki 1987 m., ir teatrinė veikla kultūros namuose apmiršta.

1975–1987 m., be darbo su meno kolektyvais ir įtemptų repetacijų, kultūros namų darbuotojai organizuodavo šventes ūkio dirbantiesiems: socialistinio lenktyniavimo rezultatų suvedimo, ganiavos pradžios, javapjūtės pabaigtuvių bei visiems baisogaliečiams – žiemos ir Joninių šventes, kurios vykdavo Piepalių kálne. Šios šventės buvo daugiau pramoginės.

Iš I. Žmoginienės prisiminimų:

„Trūko dvasingos šventės. Tokia galėjo būti susitikimas su poetais – „Poezijos pavasaris“. Šis renginys jau vyko mūsų rajone, Pašušvyje, Žādikės upelio slėnyje ir nelabai buvo norima daryti Baisogaloje, tačiau, nuvykusi į Rašytojų sąjungą, susitariau – bus „Poezijos pavasaris“ ir Baisogaloje. Tad pirmą kartą gražiame Komarų dvare parke Poezijos paukštė pragydo 1983 metais“.

Vadovaujant I. Žmoginienei, kultūros namuose ne tik susibūrė ir koncertavo nauji meno mylėtojų kolektyvai, bet dažnai buvo kviečiami ir gastroliuojantys kolektyvai: Šiaulių ir Pānevėžio dramos teatrai atveždavo savo pastatymus, koncertuodavo estradiniai ansambliai „Estradinės melodijos“, „Kopų balsai“, „Nerija“, kuri sutraukdavo daugiausia klausytojų. 1985 m. buvo pasirašyta sutartis su filharmonijos direktoriumi P. Mendelsonu dėl Baisogalos filharmonijos filialo įsteigimo ir bendradarbiavimo. I. Žmoginienė:

„Nuspręsta filharmonijos kolektyvų pasirodymus organizuoti kultūros namų mažojoje salėje, bet neturėjome rojalio, reikalingo aukšto lygio atlikėjams. Padedant kultūros skyriaus vedėjui A. Jurgauskui, rojalį įsigijome. Pirmasis koncertavo filharmonijos solistas D. Sadauskas, tačiau teko nusivilti salės akustika. Reikėjo ieškoti kito sprendimo ir jis buvo rastas – gavę iš Lietuvos gyvulininkystės mokslinio tyrimo instituto vadovybės leidimą, koncertus ėmėme organizuoti Komaro rūmų Kolonų salėje. Šia aplinka ir nuostabi akustika žavėjosi visi atlikėjai“.

Šioje salėje koncertavo dainininkai Vaclovas Daunoras, Giedrė Kaukaitė, Irena Milkevičiūtė, Regina Maciūtė, Eduardas Kaniava, dažnai ir Vilniaus styginis kvartetas.

Kultūros namai atliko ir švietėjišką misiją: buvo organizuojamos paskaitos, lektoriumai, susitikimai su žymiais žmonėmis. Kiekvieno mėnesio plane buvo rubrika „Kelionių išpūdžiai“ – paskaitas skaitė „Žinijos“ lektoriai. Be abejo, kultūros namuose vyko ir ūkio politratelių užsiėmimai.

I. Žmoginiene sako:

„Kultūros namams man teko vadovauti sovietmečiu. Prisimenu reikalavimus koncertinėms programoms – būtina turėjo būti ir „patriotinių“ kūrinių. Būta ir kuriozų – neturėdami tokio kūrinio, liaudiško pobūdžio koncerto pabaigoje iškėlėme raudonas vėliavėles. Taip padarėme, norėdami įtikti iš Vilniaus atvykusiems svečiams.

Esu dėkinga likimui, kad teko dirbti su darbščiais, kūrybingais žmonėmis: Vilimu Malinausku, Stasiu Černiausku, Zita Daugėliene, Liucija Skrupskeliene, Virginija Simonavičiene bei Stase Anglickiene – neetatine mano pavaduotoja. Už švarą ir tvarką kultūros namuose, už nuoširdumą esu dėkinga techninio personalo darbuotojoms: a. a. Veronikai Žilinskienei, a. a. Bronislavai Kazickienei ir Zofijai Virbukienei.

Iš laiko perspektyvos žvelgdama į Baisogalos kultūros namų veiklos etapą, matau, kad mes buvome tarsi rūmai, turėję du bokštus, kuriuose skambėdavo skirtingos varpų melodijos: vieno varpo melodijos žadino baisogaliečių patriotinius jausmus ir atvedė į tautos atgimimą, o kito – be atgarsio ir atsako ištirpo erdvoje ir laike“.

Vadovaujant I. Žmogienei, kultūros namai už įvairiapusę veiklą daugelį metų buvo pirmaujantys tarp rajono kultūros įstaigų, daugybę kartų laimėjo „Gintarinį prizą“ rajoniniame konkurse, tapo nugalėtojais sąjunginiame konkurse tarp kaimo kultūros namų, už nuopelnus puoselėjant kultūrą 1983 m. Baisogalos zoniniai kultūros namai buvo įrašyti į Darbo šlovės knygą.

1987 m. kultūros namuose įvyksta daug pasikeitimų: direktorė I. Žmoginiene grįžta prie pedagoginio darbo, į jos vietą ateina jauna specialistė Estera Nevedomskytė, iš Baisogalos išsikelia choreografė Zita Daugėlienė, motinystės atostogose yra meno vadovės Virginija Simonavičienė ir Asta Jurevičienė, tačiau į kolektyvą įsilieja dar viena jauna specialistė, režisierė Laima Mejerienė. 1988 m. už pusę etato pradeda dirbti dar tebesimokanti choreografijos meno baisogalietė Jūratė Norvaišaitė-Kačiukevičienė.

„Žvangulio“, armonikierių, medinių pučiamųjų grupė ir „Dainorių“ kolektyvai užsiima savo įprastine veikla – koncertuoja šventėse, dalyvauja konkursuose. 1987 m. „Žvangulio“ kolektyvas sąjunginiame liaudies kūrybos festivalyje „Gaudžia trimitai“ respublikiniame ture laimi I vietą, armonikų ansamblis I vietą, o medinių pučiamųjų ansamblis – II vietą, 1988 m. išleidžiama ilgai grojanti „Žvangulio“ plokštelė, 1989 m. sausio mėn. Kultūros ministerija suteikia galimybę su tradicine koncertine kelione aplankyti Šiaurės ir Pietų Vietnamą. Kapelos gretas papildo nauji muzikantai, įsikuria moksleivių kapela „Žvangučiai“.

„Dainorių“ kolektyvas, vadovaujamas S. Černiausko, 1987 m. dalyvauja tarptautiniame folkloro festivalyje „Baltica“, Kauno miesto folkloro šventėje „Atataria lamzdžiai“, Vilniaus plokštelių įrašų studijoje įrašo 7 dainas „Lietuvių liaudies dainų almanachui“, dalyvauja puodžių šventėje Šiauliuose. 1988 m. laimi I vietą konkurse „Ant marių krantelio“ rajoninėje apžiūroje, dalyvauja „Balticos“ festivalyje Rygoje. 1989 m. birželio mėn. ne tik gražiai atšvenčia liaudies vardo suteikimą, bet ir įsilieja į Baisogalos Sąjūdžio grupės organizuojamus renginius: Vasario 16-osios, Gedulo ir Vilties vakaruose, Juodojo kaspio mitinge Baisogaloje ir Báltijos kelyje (Pāsvalio r.).

Kultūros namų darbuotojai. Iš kairės pirma – direktorė Vilija Kaščionienė. 2003 m.

Kultūros namai koncertinių programų konkurse „Gintariniam prizui laimėti“ 1989 m. balandžio mėn. iškovoja laureato vardą. Tačiau sumažėja renginių kultūros namuose, o ir direktorė E. Nevedomskytė nutaria išeiti iš darbo.

1989 m. liepos mėn. 18 d. kultūros namų direktore pradeda dirbti Vilija Kaščionienė.

„Atėjau į susiklausiusį, didelę darbo patirtį ir pasiekimų turintį kolektyvą su gera tuo metu materialine baze. Neramino tai, kad nesu kultūrinio darbo specialistė. Šiek tiek pasitikėjimo teikė tai, kad jau nuo 1979 m. vedžiau „Žvangulio“ ir kultūros namų meno mylėtojų koncertus, rašiau kai kurių renginių scenarijus, vaidinau dramos mėgėjų būrelyje. Baisogalos iniciatyvinė Sąjūdžio grupė buvo mane įpareigojusi bendradarbiauti su kultūros namais, organizuojant kai kuriuos renginius. Taigi kultūrinio darbo patirties šiek tiek turėjau ir nebuvau svetima kultūros namuose. Supratau, kad baisogaliečiai, įpratę tik prie gerai dirbančių kultūros darbuotojų, to tikisi ir iš manęs, ir iš viso kolektyvo“.

Laikas buvo sudėtingas: Atgimimo ir persitvarkymo laikas. Stipri baisogaliečių Sąjūdžio grupė (pirmiausia išikūrė mūsų rajone) ne tik kalbėjo ir mitingavo, bet ir dirbo: buvo įkurta iniciatyvinė grupė, kurios koordinuota veikla turėjo rezultatų – senojoje vietoje atstatytas Nepriklausomybės paminklas. Paminklo atidengimas ir šventinimas vyko kartu su Baisogalos įkūrimo 450 metų jubiliejumi (1989 m. gruodžio 28 d.). Ši diena prasidėjo paskaita apie Baisogalos istoriją (pranešėjas – mūsų kraštiečių V. Kryževičius), po to atidengėme paminklinį akmenį, žymintį Baisogalos sukaktį ir, lydimi instrumentinės muzikos orkestro (vad. V. Malinauskas), patraukėme prie paminklo: buvo sakomos kalbos, dėkojama visiems, prisidėjusiems savo darbu ir pinigėmis lėšomis prie paminklo atstatymo, paminklą pašventino klebonas Pranciškus Ščepavičius. Pavakariais rinkomės į kultūros namų salę, koncerto metu peržvelgėme Baisogalos istoriją, kalbėjo Aukščiausiosios Tarybos deputatas J. Kubilius. Tą vakarą pirmą kartą Baisogalos padangę nušvietė fejerverkas. Plačiau parašiau apie šį renginį, nes manau, kad tai buvo svarbi diena baisogaliečių sąmonei, apsisprendimui ir vienybei.

*Ansamblis „Dainoriai“
(vadovė Stasė
Anglickienė). 2006 m.*

1990–1991 m. kultūros namuose dažnai vyko susitikimai su AT deputatais, su kandidatais į deputatus, atvykdavo lektorių, Lietuvos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių – gyventojai noriai rinkosi ir buvo labai aktyvūs tokių susitikimų metu.

Baisogaliečiai pakiliai reagavo į Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą, skaudžiai į Sausio 13-osios įvykius (patys ne kartą budėjo prie Parlamento), rinkimuose aktyviai reiškė savo valią – buvo labai pilietiškai, todėl noriai dalyvavo visose mūsų organizuojamose valstybinėse ir tautinėse šventėse, koncertuose.

Dar dirbant I. Žmoginienei, Kauno dailės kombine „Dainorių“ kolektyvui buvo užsakyti tautiniai rūbai, tačiau lėšų gavome tik 1991 m. ir, aišku, visi pasidžiaugėme naujais kostiumais. Gaila, kad jų dar neturėjome 1990 m. Tautinėje dainų šventėje, kurioje dalyvavo „Žvangulio“ ir „Dainorių“ kolektyvai.

1992 m. prasidėjo Baisogalos eksperimentinio ūkio reorganizacija į žemės ūkio bendrovę, buvo panaikinti ūkio išlaikomi kultūros darbuotojų etatai, ir likome pavaldūs tik Radviliškio rajono kultūros skyriui, bet, aišku, visus renginius derinome ir su Baisogalos apylinke.

Tuo laikotarpiu daug buvo siūlymų ir tiesiog reikalavimų, kad būtų privatiuojamas kultūros namų inventoriūs: instrumentai, aparatūra, ir gal net naikinami kultūros namai, nes esą ateityje tokios įstaigos nebereikėsia. Tačiau nugalėjo blaivus protas ir tuometinio Baisogalos seniūno Petro Kaščionio veikla bei sumanumas. Atgimimo laikotarpiu daug kultūros namų patyrė savotišką krizę. Mums, baisogališkiams, pavyko ne tik atlaikyti kartais nesuprantamus privatizacijos vėjus, bet ir išlaikyti kolektyvus, sustiprinti materialinę bazę. Nuo 1993 m. liepos mėn. likome ne tik Radviliškio rajono kultūros skyriaus priklausomybėje (metodinė pagalba), bet ir tapome savotišku Baisogalos apylinkės (vėliau seniūnijos) padaliniu – iš rajono biudžeto skiriamos lėšos mus pasiekdavo per seniūniją, kartu planavome ir organizavome renginius.

Nors niekas ir niekada iš tuo metu kultūros namuose dirbusių žmonių nebuvo komunistų partijos nariais, nors savo veikla visada propagavome atgimstančios tautos siekius, tačiau ne kartą iš pavienių baisogaliečių teko išgirsti paniekinamą epitetą „raudonieji“. Gal tai buvo žmonės, retai lankydavęsi mūsų renginiuose. Iš aukštų tribūnų taip pat iš dalies buvo formuojama nuomonė, kad kultūra visai sugriauta ir nelikę tautinės savimonės. Tačiau gyvenimas parodė, kad per tuos okupacijos dešimtmečius išliko ne tik Laisvės siekis, bet ir pagarba savo tautos istorijai, kultūrai ir etniniam palikimui. Tuo metu žmonės buvo labai jautrūs, trūko tolerancijos. Žiūrėk, įteiksi po susitikimo kam nors neįtikusiam deputatui ar kandidatui į parlamentą gėlių ir jau tampi „tautos išdaviku“. Apie tai rašau ne todėl, kad mes, kultūros darbuotojai, jaučiame nuoskaudą, bet todėl, kad objektyviai prisimintume tą laikotarpį.

Į Baisogalą vis rečiau beužsukdavo gastroliuojantys kolektyvai. Jei kolektyvą kviesdavome patys, turėjome garantuoti tam tikrą atlygį. Tokią garantiją vis sunkiau buvo galima suteikti, nes tuo metu žmonės labai patraukė televizijų siūlomos programos – daug buvo naujovių: publicistinės ir pramoginės laidos, koncertai, užsienietiški filmai ir serialai. Be to, pasklido vaizdo ir garso kasetės. Tad, pasibaigus dainuojančio Atgimimo laikotarpiui, žmonės tarsi užsidarė namuose. Tačiau pavyko išlaikyti meno mėgėjus kolektyvuose, turėjome klausytojų ir žiūrovų, kurie lankė mūsų renginius: humoro popietės, kalbės ir knygnešiams skirti vakarai, garsių mūsų krašto žmonių – J. Zaukos, plk. J. Šarausko, rašytojo J. Jankaus, poeto ir visuomenės veikėjo B. Gaidžiūno – gyvenimo ir kūrybos atminimui skirti renginiai. Buvo organizuojamos pramogos vaikams ir jaunimui: žaidimai „Taip ir Ne“, „6 × 6“, „Beždžioniukų“ diskotekos, popietės vyresnio amžiaus žmonėms. Nereikėjo dirbti dėl pliusų, sumažėjo įvairių konkursų, peržiūrų. Buvome savarankiškesni, mažiau kontroliuojami, sumažėjo nurodymų „iš aukščiau“, tačiau reikėjo naujų idėjų, naujo požiūrio, naujų darbo formų.

Tikras kultūros darbuotojas turi būti optimistas. Tas optimizmas turi šaknis. Tai žinojimas, kad gyveni čia ir dabar, tai supratimas, kad esi reikalingas tiems žmonėms, kurie gyvena šalia, kuriems dažnai vienintelė pramoga keletas televizijos programų ir piratinės kasetės. Net ir į netikėtai užklydusių garsių atlikėjų koncertą visai šeimai nueiti sudėtinga. Todėl ir jaučiamės vieni kitiems reikalingi. Vieni nori

dalyvauti meno kolektyvų veikloje, kiti pažiūrėti savo draugų, kaimynų ir artimųjų, tretį – išėiti iš namų.

Va, čia jau ir nedidelių kultūros namų darbuotojų didžioji misija: sudominti, patraukti ir sulaikyti. Kažkodėl žmogus labai greitai pasineria į kasdienybės liūną ir užsisklendžia. Čia ir dar vienas darbų baras – didinti pasiūlą – juk nėra žmogaus, neturinčio slaptų troškimų. Tik jis dažnai laukia mažyčio postūmio ar paraginimo iš šalies. Todėl ir nutarėme, kad privalome auginti kūrybos medį, prie kurio galėtų šlietis visi mūsų gyventojai, kurio pavėsyje galėtume pailsėti nuo rūpesčių ir pasidžiaugti vienas kitu. Tuo labiau kad baisogaliečiai nuo seno turi laisvo, norinčio save realizuoti, žmogaus skiepą. Norui ir drąsai reikštis padeda Radviliškio rajono muzikos ir dailės mokyklų Baisogalos filialai, išmoningas ir kūrybingas vidurinės mokyklos (dir. A. Jasiūnas) ir darželio-mokyklos (dir. V. Poškienė) pedagogų darbas. Susiburia veiklus ir energingas Baisogalos šaulių būrys (vad. V. Milius, vėliau G. Kuckailis). Be būdingos Šaulių organizacijai veiklos, vyrai įkuria ir vokalinį ansamblį „Dainava“ (vad. Romualdas Juzukonis). Buriasi moterys ūkininkės, veikia „Caritas“ (vad. Ona Strolienė), vis glaudesni ryšiai mus sieja su neįgaliųjų sąjungos nariais (vad. J. Blažys), įsikuria ir pagyvenusių žmonių klubas „Sidabrinė gija“. Puikiai dirba Radviliškio viešosios bibliotekos Baisogalos filialo bibliotekininkės A. Žizniauskienė ir E. Pužauskienė – ne tik po vienu stogu įsikūrę esame, bet ir dirbame kartu, vieni kitų renginius papildome. Biblioteka sutraukia vis daugiau skaitytojų (ypač spaudos), daug gyventojų naudojami nemokamo interneto paslaugomis. Geri santykiai klostosi ir su bažnyčia: tariamės, kartu organizuojame valstybinių švenčių minėjimus, ne kartą Velykų rytą po Prisikėlimo miestelio aikštėje skamba „Žvangulio“ ar Pākiršinio pučiamųjų orkestro atliekami kūriniai, kultūros namuose repetuoja bažnytinis choras. 1998 m., švenčiant 40-ties metų jubiliejų, mons. Pr. Ščepavičius pašventino atnaujintus, dar dažais kvepiančius kultūros namus ir žmones. Savo kalboje jis pabrėžė „... bendrą bažnyčios ir kultūros namų tikslą – skleisti dorą, grožį ir gėrį“. 2003 m. klebono pareigas pradėjus eiti jaunam kunigui Tomui Kedušui, gauname leidimą bažnyčioje organizuoti sakralinės ir pasaulietinės muzikos koncertus.

Mūsų užduotis – jungti ir skatinti visas kūrybines pajėgas, sudaryti sąlygas realizuoti save ne tik kūrybiniame procese, bet ir parodyti savo darbus visuomenei. Vis dažniau į koncertines programas įtraukiame norinčius ir galinčius pasirodyti kitų organizacijų kolektyvus – atsiranda naujų renginių, pritraukiančių daugiau žiūrovų. Rengiamos suaugusiųjų ir moksleivių darbų parodos. Kūrybingas mokyklos-darželio kolektyvas dar metų pradžioje praneša, kokiuose renginiuose norėtų dalyvauti. (Puišios Kalėdų šventės, mokslo metų baigimo renginiai.) Daug parodų per metus pasiūlo dailės mokyklos mokytojos Inga Ginkevičiūtė ir Rasa Brazdžionienė, gražia tradicija išlieka vidurinės mokyklos abiturientų kiekvienais metais statomi spektakliai. Baisogaliečiai O. Strolienė, G. Marčiauskienė, D. Podėnienė, V. Garbačiauskaitė, G. Lukšaitė, E. Šveistienė, S. Gentvilas rašo ir leidžia savo knygas – vyksta jų pristatymai. Tačiau jaučiame, kad nėra tikros jungties. Taip kyla mintis organizuoti baisogaliečių kūrybos dienas: „Vadinkite mane sėjėju“. Tokį eilėrašį parašė a. a. Vladas Žeromskis – mūsų kraštiečių, ilgametis „Dainorių“ ir „Žvangulio“ kolektyvų dalyvis, ne tik dirbdinęs, bet ir puikiai virkđęs smuikelį, rašęs eiles, mokėjęs daugybę mūsų krašto dainų ir melodijų, pasakojimų ir žaidimų.

2000 m. įvyko pirmoji baisogaliečių kūrybos diena – skambėjo eilės, muzika, matėme naujai pastatytus J. Kačiukevičienės šokius, žiūrėjome V. Malinausko sukurtą videofilmą „Saulės ir žiedo skambesys...“ Baigėsi diena ir suprato, kad vienos per maža, kad galėtume vienas kito darbais dar pasidžiaugti. Tad 2002 m. jau darėme renginių ciklą: „Muzikos, dailės ir poezijos vakarą“, „Folkloro ir teatro popietę“, „Jaunimo dieną“ ir kapelijų muzikos šventę „40 metų po aukso paukštės sparnu“ – minėjome V. Malinausko kūrybinio kelio keturiasdešimtmetį.

Kiek jaudinimosi, kiek širdies gerumo, kai vienas po kito savo eiles skaito 80-metis ir vienuoliktokas. Ir abu baisogaliečiai, mūsiškiai...

2004 m. kūrybos dienoms skyrėme Advento laikotarpį. Džiugu, kad šalia seniai kuriančio ir jau aštuntąją knygą „Prie Belomoro“ pristatiusio Kaimo rašytojų sąjungos nario S. Gentvilo, savo darbus:

foto parodą ir videofilmą, pirmą kartą panorą pateikti ir baisogalietis V. Januševičius. Pagerbėme ir mons. P. Ščepavičiaus nueitą gyvenimo kelią – tarnavimą Dievui ir Žmonėms, sveikinome su įvertinimu ir apdovanojimu, Radviliškio r. savivaldybės įsteigta nominacija – „Gerumo Angelo“ statulėle. (2003 m. tokią nominaciją pelnė O. Strolienė.) Įvyko teatro ir choro kūrybinis vakaras – pagerbėme ir choro vadovą V. Skują 75 metų jubiliejaus proga.

Plačiau aprašiau kūrybos dienas „Vadinkite mane sėjėju“, nes tikiu, kad ir ateityje dirbsime šia kryptimi.

Išsaugojome gražią „Poezijos pavasarių“ tradiciją. Susirenkame seno parko medžių pavėsyje ir pabėgame. Pabėgame nuo savo kasdienybės ir rūpesčių ir, rodos, suartėja sielos... Ypač dvasingas buvo 2003 m. „Poezijos pavasaris“. Tą pačią dieną kultūros namuose vyko žmonių su negalia respublikinė dainų šventė „Širdies daina“. Visą dieną mus lydėjęs gerumas ir savęs suvokimas susiliejo su Poezijos paukštės kerais.

„Lai skamba šventinė daina“. Tai Lietuvos šaulių sąjungos kelių regionų dainų šventės – peržiūros, kurios vyksta Baisogaloje. Nepatogumai dėl vietos stokos mūsų kultūros namuose paprastai niekam nesugadina šventinės nuotaikos. Svečiai visada džiaugiasi baisogaliečių geranoriškumu, žiūrovų gausa.

Graži, tradicine tapusi, šventė – folkloro sambūris „Nemirštanti tautos gaida“ suskamba rugpjūčio mėnesį. Suvažiavę iš viso rajono ir Šiaulių apskrities kolektyvai pasklinda po atokiausius seniūnijos kampelius. Pabuvę, kartu padainavę, visi patraukia į Komaro dvaro parką. 2005 m. sambūris jau tarptautinis – su Venstpilio moterų

Vilimas Malinauskas

organizacija „Sparnai“. Su latviais draugystė užsimezgė 2003 m., o 2004 m. „Dainoriai“ ir Baisogalos tautodailininkai lankėsi pas naujuosius draugus folkloro šventėje.

Folkloro kolektyvas „Dainoriai“ Ventspilyje (Latvija) seniūnijų šventėje. 2004 m.

Turime dvi tradicines šventes, kurios vyksta kas penkerius metus: Baisogalos miestelio ir kultūros namų jubiliejinės sukaktys. Kultūros namų įkūrimo 40-mečiui paminėti (1998 m.) skyrėme penkias dienas: pirmieji į savo vakarą „Į senų bičiulių būrį“ pakvietė dramos kolektyvas (vad. V. Kaščionienė), antrą vakarą baisogaliečiai rinkosi į choreografinių kolektyvų koncertą „Ir atėjo subatėlė“ (vad. J. Kačiukevičienė), „Dainoriai“ pakvietė į „Vakarą po darbų“ (vad. S. Černiauskas ir S. Anglickienė), ketvirtą vakarą koncertavo jubilias – 25-ąjį gimtadienį švenčiantis „Žvangulis“ (vad. V. Malinauskas). Paskutinę, penktąją šventės dieną, prieš baigiamąjį koncertą „Atverkime sielą gerumui“, visi svečiai ir rajono kultūros darbuotojai buvo pakviesti į Komaro rūmus, kur vyko seminaras „Kaimo meno mėgėjų veikla, išsaugant tautinės kultūros savitumą“. Kalbėjo Šiaulių apskrities viršininko administracijos socialinių reikalų ir švietimo departamento direktorius Jonas Bosas, Kultūros ministerijos etnokultūros specialistė Irena Seliukaitė, Liaudies kultūros centro direktorius Juozas Mikutavičius, sektoriaus vedėjas, mūsų kraštietis Aleksandras Šidlauskas, Klaipėdos universiteto menų fakulteto doc. Vytautas Alenskas, „Žvangulio“ vadovas Vilimas Malinauskas ir šio seminaro sumanytojas, Baisogalos seniūnas Petras Kaščionis. Manau, kad seminaro surengimas ir kultūrinių renginių savaitė atkreipė ir LKC, ir Kultūros ministerijos, ir Šiaulių apskrities institucijų atstovų dėmesį į mūsų kultūros namų veiklą, svečiai pastebėjo baisogaliečių vienybę ir kad kultūros namų organizuojami renginiai yra gyventojų mėgiami ir lankomi. O ir mes patys įsitikinome, kad esame reikalingi, kad einame teisingu keliu. Sulaukėme ir pirmųjų svaresnių apdovanojimų Nepriklausomybės metais: Lietuvos liaudies kultūros centro, Šiaulių apskrities ir Radviliškio rajono.

Paskutinį Baisogalos jubiliejų – 465-erių metų miestelio įkūrimo sukaktį šventėme 2004 m. Kultūros darbuotojai jautėme ypatingą atsakomybę, nes visi vadovai

su didžiule darbo patirtimi ir aukštą meninį lygį pasiekę kolektyvai. O ir dabartinis Baisogalos seniūnas R. Kalvaitis skiria didžiulį dėmesį kultūriniam gyvenimui, kolektyvų veiklai ir kultūros namų materialinės bazės stiprinimui.

„Žvangulis“, armonikieriai, medinių pučiamųjų grupė, tai vis V. Malinausko, – Jono Švedo I premijos laimėtojo (1993 m.), už nuopelnus Lietuvos valstybei 2004 m. apdovanoto Gedimino ordino medaliu, – jau 30 metų vadovaujami kolektyvai. Metai po metų vadovo ir visų muzikantų pastangomis jie ėjo į pripažinimą. „Žvangulio“ repertuare beveik vien V. Malinausko sukurtos dainos, valsai ir polkos, instrumentiniai kūriniai, suteikiantys kolektyvui savitumo ir tiesiantys kelią į pergales. „Žvangulis“ Lietuvos ir Pasaulio lietuvių dainų švenčių dalyvis, laureatas, absoliučiai geriausia kapela. V. Malinauskas Ansamblių vakaro, vykstančio Kalnų parke, dirigentas ir konsultantas. Per Lietuvos radiją skamba daugiau kaip 50 „Žvangulio“ atliekamų kūrinių. V. Malinausko „Žvangulio“ muzikantai ar armonikieriai koncertavo visuose Lietuvos rajonuose, Rusijoje, Čekijoje, Vengrijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Ispanijoje, Didžiojoje Britanijoje, Vietname, Tunise, Australijoje.

2001 m. „Žvangulis“ ir vadovas pelnė Lietuvos liaudies kultūros centro geriausios liaudiškos muzikos kapelos prizą „Aukso paukštė“. Tai aukštas kolektyvo ir vadovo darbo įvertinimas.

Išradingai dirba „Dainorių“ kolektyvas, kuris ne tik organizuoja daugybę renginių Baisogaloje ir Radviliškio rajone, renka etninį palikimą ir rūpinasi jo sklaida, kasmet dalyvauja tradicinėje Žiemgalos šventėje, vyksta į „Balticos“ festivalį Vilniuje, koncertuoja Prancūzijoje, Sargamino miesto Kalėdų šventėje, daro įrašus Lietuvos nacionaliniame radijuje ir televizijoje, dalyvauja televizijos laidoje „Duokim garo“, bet ir yra įvertintas atrankos komisijų ir dalyvauja visose Pasaulio lietuvių

Kapela „Žvangulis“ – Lietuvos liaudies kultūros centro geriausios liaudiškos muzikos kapelos prizo „Aukso paukštė“ nominantas. 2001 m.

Vladas Skuja

*V. Skujos
vadovaujamas
mišrus choras.
2005 m.*

dainų šventėse, o 2003 m. dainų šventėje „Dainoriai“ kartu su 19 geriausių kolektyvų pakviesti ir į vakarinį koncertą Katedros aikštėje. Nors keitėsi vadovai (kartu su S. Černiausku keletą metų „Dainoriams“ vadovavo A. Jurevičienė, nuo 1994 m., A. Jurevičienėi pradėjus dirbti muzikos mokykloje, – S. Anglickienė. S. Černiauskui išėjus į užtarnautą poilsį, „Dainorių“ vokalinei grupei ir šokėjams vadovauja S. Anglickienė, o kapelijai – V. Simonavičienė), nors vyksta meno mylėtojų kaita, „Dainorių“ kolektyvas išlieka savitas, puoselėjantis gražiausias mūsų tautos tradicijas. Kolektyvo vadovė S. Anglickienė apdovanota Šiaulių apskrities bei Lietuvos kultūros ministerijos Padėkos raštais.

1998 m. Baisogalos kultūros namuose įkuriamas naujas kolektyvas – mišrus choras. Jo įkūrėjas ir vadovas V. Skuja. Nuo 1960 m. pradėjęs dirbti Baisogalos vidu-

*Tautinių šokių
kolektyvas Vilniuje.
2003 m.*

rinėje mokykloje muzikos mokytoju ir išugdęs daugybę choristų, pučiamųjų orkestro muzikantų, V. Skuja, net išėjęs į užtarnautą poilsį, neužsidarė namuose: dalyvavo „Žvangulio“ ir „Dainorių“ kolektyvuose, dainavo bažnytiniame chore, vadovavo mokyklos-darželio kankliuotojams. Bet, matyt, siela vis nerimo, nes vieną dieną pareiškė: „Buriu chorą“. Ir beveik metus iki pirmojo koncerto dirbo be pinigų, tik iš idėjos. Manau, kad ta idėja gimė matant didelį pulką savo buvusių mokinių, buvusių choristų, su kuriais ne vienoje moksleivių Dainų šventėje dalyvavo. Kaip geras šeimos tėvas vėl visus, dabar jau suaugusius vaikus, V. Skuja priglaudė po savo sparnu. Ir prasidėjo repeticijos, ilgas darbas ir laimėjimai. Vis dažniau kultūros namuose, Komaro dvaro Kolonų salėje ar bažnyčioje skamba chorinė muzika: koncertuoja ne tik mūsų kolektyvas, bet ir Keimės bei Pakrūojo chorai. Kolektyvo veiklai labai svarbūs 2003 metai. Choras – kandidatas į Pasaulio lietuvių dainų šventę – puikiai pasiruošė apžiūrai, sužavėjo komisiją ir pakviečiamas dalyvauti ne tik dainų šventėje, bet ir 2004 m. birželio mėn. Lietuvos Dainų švenčių 80-mečio jubiliejui skirtame renginyje Kaunė. Tai puikus mūsų choro profesionalumo įvertinimas, tuo labiau kad iš Šiaulių apskrities į šią šventę buvo pakviesta tik trylika kolektyvų. Už ilgametę ir prasmingą kultūrinę veiklą Vladas Skuja apdovanotas Šiaulių apskrities ir Lietuvos kultūros ministerijos Padėkos raštais.

Jau šešiolika metų kultūros namuose dirba šokių ratelių vadovė Jūratė Norvaišaitė-Kačiukevičienė: baisogalietė, būdama moksleivė pati šokusi kultūros namų kolektyvuose, visa siela pasinėrė į darbą su vaikais ir jaunimu. Jos vadovaujamuose šešiuose šokių kolektyvuose kasmet dalyvauja per šimtą šokėjų. Per tuos metus suorganizuota daugybė jaunimo švenčių, dalyvauta kultūros namų koncertinėse programose, organizuoti vien šokių kolektyvų koncertai: Motinos dienos, „Padėkime patys sau“, „Na, ir jaunimėlis“ ir kt. Šokių kolektyvai dalyvauja ir rajoninėse, Šiaulių apskrities ir respublikinėse šventėse bei apžiūrose: „Norim kilt“, „Suk, suk, ratelį“, „Šokių fiesta“, „Šokių ringe“. 1998 m. į Pasaulio lietuvių dainų šventę pateko net trys šokių kolektyvai, o į 2003 m. šventę išlydėjome du jaunimo šokių kolektyvus. Svarbu ne vien tai, kad šokėjai gerai pasiruošė, bet ir tai, kad vadovė geba išskiepyti

jaunimui meilę liaudies šokiui, kad jauni žmonės turi kur praleisti laisvalaikį, kad jiems sudaromos sąlygos nuo mažens tenkinti savo pomėgius, dalyvaujant liaudies ar šiuolaikinio šokio kolektyvuose. Kolektyvų vadovė apdovanota Šiaulių apskrities ir Lietuvos kultūros ministerijos Padėkos raštais.

Pradėjusi dirbti direktore, V. Kaščionienė 1989 m. vėl subūrė teatro mylėtojus ir metų pabaigoje įvyksta premjera – Žemaitės „Trys mylimos“. 1990 m. kolektyvas su poetine kompozicija pagal J. Meko eiles patenka į respublikinę šventę Telšiuose. Su J. Erlicko pjese „Kolumbo gimtadienis“ 1994 m. baisogaliečiai pirmą kartą dalyvauja respublikinėje kaimo teatrų šventėje „Pastogė“ ir patenka į baigiamąją šventę. Nuo tada kolektyvas visų „Pastogės“ švenčių dalyvis, diplomantas ar laureatas. Teatro mėgėjai per penkiolika gyvavimo metų pakvietė baisogaliečius, be jau minėtų pastatymų, į šiuos spektaklius: F. G. Lorkos „Bernardos Albos namai“, I. Bukovčiano „Luidžio širdis“, J. Montvilos „Didysis geismas“, I. Štoko „Velnių malūnas“. Parengė kompozicijas „Medis“, „40 metų“, „Atodūsis“, „Kaip greitai auga greitos mano kojos“, „Kraujo saulelė“, „Mudviejų vakaras“, „Mes“. Kolektyvas organizuoja poezijos ir humoro vakarus, veda renginius ir koncertus. 2003 m. dalyvavo Pasaulio lietuvių dainų šventėje. Vadovė V. Kaščionienė apdovanota Šiaulių apskrities ir Lietuvos kultūros ministerijos Padėkos raštais.

2002 m. Lietuvos liaudies kultūros centras, Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai pritarus, inicijavo nominaciją „Geriausias kultūros centras“. Tuo norėta išsiaiškinti geriausiai dirbančius, autoritetą turinčius, patirtį sukaupusius, bendruomenę glaudinančius kultūros centrus. Nominacija skiriama už aktyvią ir reikšmingą pastarojo laikotarpio veiklą. 2002 m. mes tapome nominacijos „Geriausias kultūros centras“ miestelių kategorijoje laimėtojais. Ši nominacija buvo įteikta 2003 m., minint kultūros namų 45-metį. Tai puikus meno mėgėjų, kultūros darbuotojų, mokymo įstaigų, rėmėjų, seniūno R. Kalvaičio, mūsų garbių kraštiečių ir visos bendruomenės ilgametės kultūrinės veiklos įvertinimas. O liepos mėn. įrodėme, kad ne veltui mums įteikta ši nominacija – į Pasaulio lietuvių dainų šventę iš mūsų kultūros namų išvyko net šeši meno mėgėjų kolektyvai.

Taigi tokie, pastebėti ir įvertinti už kasdienį darbą, ir pasitikome 465 metų Baisogalos įkūrimo sukaktį. Jubiliejų šventėme dvi dienas: šventė prasidėjo bėgimu ir šventės aukuro uždegimu, Baisogalos himnu ir pramoginės muzikos orkestro pasirodymu, vėliavos pakėlimu ir sveikinimo kalbomis. Buvo aukojamos šv. Mišios už Baisogalos parapiją. Po to visus pakvietėme į parodą „Baisogala – baisogaliečių akimis“ – džiaugėmės ne tik baisogaliečių, bet ir mūsų kraštiečio A. Každailio grafikos darbais. Žiūrėjome V. Malinausko videofilmą apie Baisogalą ir baisogaliečius. Pavakary pakvietėme į Komaro rūmus – vyko konferencija „Šviesa įtikėję, knygnešiais tapo“. Minėjome ne tik savo kraštiečių J. Zauką, bet ir knygnešystės reiškinio Lietuvoje šimtmetį, atidengėme ir pašventinome baisogaliečio tautodailininko E. Belokopitovo pastatytą paminklą Lietuvos knygnešiams. Pagerbėme ir mūsų laikraščio „Baisogalos valsčius“ aktyviausius: redaktorę R. Vaitkevičienę ir Palėnų bendruomenės pirmininką M. Stebrį.

Teatralizuotame koncerte „Šimtmečių skraistę praskleidus“ ne tik pasirodė visi mūsų kolektyvai, dėkojome savo kraštiečiams ir rėmėjams, bet ir klausėmės kultūros ministrės R. Žakaitienės, rajono vadovų ir kitų garbių svečių sveikinimų. Koncertavo

Moterų vokalinis ansamblis, susibūręs 2007 m. Vadovė – Neringa Bernadickienė (pirma iš kairės)

grupė „Išjunk šviesą“, savo pirmuosius žingsnius pradėjusi Baisogalos kultūros namuose. Antrąją dieną parke skambėjo „Žvangulio“ kolektyvo per 30 metų sukauptas aukso fondas.

Tokios mūsų šventės, tokia mūsų kasdienybė, toks mūsų auginamas Kūrybos medis, kurio pavėsyje buriamės ir dirbame, kurio šlamesys mus įkvepia, kurio žalias vainikas puošia mūsų šventes.

Kultūros židinys

Aloyda Žizniauskienė, Elena Pužauskienė

Nors Baisogaloje gyvena nedaug žmonių, nors tai tėra nedidelis provincijos miestelis, kultūros įstaigų čia netrūksta, ypač bibliotekų. Nedaugelyje tokių Lietuvos miestelių rasime net tris stambias bibliotekas, o kiek jų dar turi sukaupę privatūs asmenys – ne tik inteligentai, bet ir darbininkai, tarnautojai, žemdirbiai. Miestelio biblioteka glaudžiai susijusi su vidurinės mokyklos bei Lietuvos gyvulininkystės mokslinio tyrimo instituto (LGMTI) bibliotekomis, kuriose lankosi nemažai tų pačių skaitytojų.

Miestelio bibliotekos istorija, galima sakyti, apima penkis su kaupu dešimtmečius, kurių pirmasis – pirmųjų okupacijos ir pokario metų laikotarpis.

Tarpukario metais kuklią bibliotekėlę turėjo pradžios mokykla, prie bažnyčios buvo įsteigta vieša bibliotekėlė, kurioje, kaip rašė bažnyčios istorijos tyrinėtojas kun. B. Vaišnora, „šventomis dienomis eilė žmonių slinko prie knygininko stalo, kad gautų naujų knygų skaitymui. Ir jų noras būdavo patenkinamas“¹. Iš privačių žinomesnės buvo vaistininko P. Bložės ir dvarininko V. Komaro bibliotekos. Jų knygas skaitė tik nedaugelis baisogaliečių. Bibliotekos stygių jautė ir vietos valdžia. Antai 1936 12 28 raštu Kėdainių apskrities valdybai viršaitis A. Jučys, atsakydamas į atitinkamą užklausimą tuo reikalu, pranešė, kad „Baisogalos valsčiuje yra tikta viena vietos jaunalietuvių biblioteka, susidedanti iš 250 knygų, naujomis knygomis nepapildoma ir esančios yra susidėvėjusios. Viešąją valstybinę biblioteką reikėtų steigti Baisogalos mst., jos patalpinimui būtų galima būtų išsinuomoti Baisogalos mst. šaulių namuose, jaunimas knygas skaito noriai. Kadangi tuo reikalu valsčiaus tarybos nutarimų ir pageidavimų nebuvo, lėšų nėra numatyta, bet manau, kad valsčiaus taryba tam lėšų suras“².

Didelių švietėjišką darbą anuomet atliko periodinė spauda.

Greičiausiai biblioteka Baisogaloje įkurta 1940–1941 m. Taip manyti pagrindą duoda centriniame archyve aptikti dokumentai. Viename iš jų 1941 11 15 pranešama, kad švietimo generalinio tarėjo š. m. lapkričio 14 d. įsak. A/Nr. 106 Baisogalos bibliotekos vedėja Apolonija Užubalienė atleidžiama nuo š. m. liepos 1 d. (atgaline data), o nuo š. m. lapkričio 1 d. Baisogalos V eilės bibliotekos vedėju skiriamas pradžios mokyklos mokytojas Jonas Klimas³. Tų metų bibliotekų sąrašė nurodoma, kad biblioteka gegužės mėn. turėjo 277 knygas⁴. Ateinančiais mokslo metais J. Klimas buvo perkeltas darbu į Pociūnėlių pradžios mokyklą, o apie kito darbuotojo paskyrimą į jo vietą žinių nėra. Vėliau, 1942 11 19, Kėdainių apskr. pradžios mokyklų inspekcijos raštu Nr. 1379, adresuotu apskrities valdybai, prašoma skirti Baisogalos pradžios mokyklos vedėją Juozą Satkaitį nuo š. m. gruodžio 1 d. antraeilėms Baisogalos bibliotekos vedėjo pareigoms eiti⁵. Ar J. Satkaitis buvo paskirtas į šias pareigas, ar dirbo bibliotekos vedėju, žinių nėra.

Gaila, rašytinių šaltinių apie miestelio bibliotekos kūrimąsi išliko nedaug. Baisogaliečiai prisimena, kad biblioteka pradėjo gyvuoti besibaigiant karui, kai jai pradėjo vadovauti progimnazijos mokytoja Adelė Gergelytė. (Jos 1944 09 04

¹ Vaišnora B. *Baisogalos parapijos istorija, 1952–1956*, l. 85.

² Min. raštas, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 417, ap. 1, b. 540, l. 19.

³ LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 1061, l. 17, 18.

⁴ LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 55, l. 19.

⁵ LCVA, f. R, ap. 1, b. 17, l. 2.

užpildytame kadru įskaitos lape rašoma, kad tuo metu ji dirbo ir bibliotekos vedėja.) Apie šeštąjį ir septintąjį praėjusio amžiaus dešimtmečius, pradedant 1954 m., jau byloja išlikusios inventorinės knygos, pirmųjų darbuotojų surinkta medžiaga, išlikusio metraščio duomenys. Pokario metais bibliotekos komplektavimas buvo susijęs su didžiausiais sunkumais. Knygų leidyba tada buvo labai skurdi, nemažai nepriklausomybės metais išleistų knygų dėl prievartos ideologiniais sumetimais teko atsisakyti. Periodinės spaudos buvo nedaug, jokių renginių bibliotekininkai neorganizuodavo. Bibliotekos fondas augo labai palengva, o bibliotekininkai keitėsi beveik kas mėnesį.

Pokariu biblioteka buvo prisiglaudusi dabartinės universalinės parduotuvės vietoje. Jos įkūrimo iniciatorė buvusi mokytoja Adelė Gergelytė. Statistika byloja: 1957 m. bibliotekoje buvo 7 171 knyga, 437 skaitytojai, pradėti rengti literatūriniai vakarai. 1956 m. pradėjusi dirbti bibliotekoje I. Rodžianskaitė aptvarkė knygų fondą, sudarė abėcėlinį ir sisteminių katalogus, rengė parodas, gamino standus. 1959 m. biblioteka perkelta į nedidelį, be elementarių patogumų kambarėlį, labai trūko inventorius. Knygos buvo sudėtos ne pagal abėcėlę, chaotiškai, surūšiuotos pagal tematiką. Nors fondai ir buvo papildomi naujomis knygomis, bet jie neaugo, nes buvo nurašoma daug susidėvėjusių ir ideologiškai netinkamų leidinių. Skaitytojų skaičius dėl įvairių priežasčių irgi nebuvo pastovus, tai didėjo, tai mažėjo. 1960 m. bibliotekos fonde buvo per aštuonis tūkstančius knygų, kurių didesnę dalį sudarė grožinė literatūra. Padažnėjo teminiai vakarai, atspindėję įvairiausius ideologinius procesus visuomenėje (suvažiavimai, kosmoso užkariavimai, tautų draugystė ir pan.).

1962 m. bibliotekoje pradeda dirbti ilgametė darbuotoja I. Barkauskienė. Skaitytojų skaičius išauga vos ne iki tūkstančio. Biblioteka septintąjį dešimtmetį tampa tikru švietėjiškos veiklos židiniu. 1962 m. buvo surengta penkiolika parodų, vyko knygų aptarimai, paruoštos trys bibliografinės apžvalgos, sudaryta recenzijų karto- teka. Kartu su mokyklos ir LGMTI bibliotekomis pradedami organizuoti įvairūs bendri kultūriniai renginiai, daugiausia turėję ryškų ideologinį pobūdį. Įdiegiama nepaprastai reikalinga naujovė – tarpžinybinis bibliotekų abonentas (TBA), kuriuo daugiausia naudojasi mokslinio tyrimo instituto darbuotojai.

1965 m. biblioteka persikelia į naujas patalpas, gauna naujo inventorius. Tais pačiais metais Baisogaloje atidaromas knygynas. Gyventojai ima komplektuoti asmenines bibliotekėles, ir skaitytojų skaičius tuoj pat krinta. Tačiau bibliotekos gyvenimas neapmiršta: suburiamas aktyvas, toliau organizuojami teminiai vakarai, knygų aptarimai, surengtos net trisdešimt penkios parodos, rašomos biografinės apžvalgos, knygnešiai aptarnauja toliau gyvenančius skaitytojus. Daugiau dėmesio skiriama kokybiškam skaitytojų aptarnavimui. Į dešimtmečio pabaigą pradedami rengti susitikimai su gastroliuojančiais aktorais, muzikantais, mokslininkais.

1970 m. bibliotekos fonde – dešimt tūkstančių knygų. Populiariausia literatūra – grožinė, ypač serija „Drąsiųjų keliai“, žymūs užsienio rašytojai ir lietuvių literatūros klasika. Pradedamos rengti periodinių leidinių apžvalgos, pildomi katalogai, laikraščių, žurnalų kartotekos, rašomas bibliotekos metraštis.

Ilgametei bibliotekos vedėjai I. Barkauskienei perėjus į kitą darbą, sparčiai keičiasi vedėjų pavardės (S. Kniška, R. Rineit-

Irena Barkauskienė

*Vyr. bibliotekininkė
A. Rinkūnaitė
ruošia parodą
literatūros vakarui*

kaitė, E. Pužauskienė, A. Rinkūnaitė). Lieka neužpildyti metraščio puslapiai. Be sąžiningos priežiūros nukentėjo knygų fondai. Tik atėjus naujai vedėjai E. Pužauskienei, knygų šventovė tarytum iš naujo atsikvėpė. Išaugo skaitytojų ratas. Gausėja knygų parodų, aptarimų, gerėja individualus darbas su skaitytojais. Atsiranda spalvotų plakatų, nuotaikingų paveikslėlių, skamba tyli muzika, žydi gėlės. E. Pužauskienė išplėtė periodinių leidinių užsakymus, vedė griežtą negražintų knygų apskaitą, kruopščiai sutvarkė katalogus.

1984 m. pirmą kartą Baisogalos bibliotekos istorijoje į vedėjo krėslą sėda jauna specialistė A. Rinkūnaitė, Vilniaus kultūros mokykloje įgijusi bibliotekininkės specialybę. Ji tęsė senąsias bibliotekos tradicijas, kartu su didele jauno žmogaus fantazija ir profesionalumu stengėsi plėsti skaitytojų gretas ir gausinti knygų fondą. Tai jai sekėsi.

Kaip ir pokario metais, taip dar ir devintąjį dešimtmetį biblioteka buvo prievartaujama „apvalyti“ knygų fondus. Labiausiai kentėjo raudonajai cenzūrai neįtikę ar paprasčiausiai į Vakarus emigravę autoriai. Taip buvo išimti iš fondų S. T. Kondrotas, V. Voinovičius, A. Zinovjevas, A. Solženicynas ir daug kitų.

1988 m., padidėjus darbo krūviui, bibliotekai prireikė antro etato. Jį užėmė jauna bibliotekininkė A. Žižniauskienė. Baisogalos biblioteka tapo centrinė visoje apylinkėje, nes kitos buvo uždarytos. Jos knygų fondas išaugo iki šešiolikos tūkstančių.

Bet tais pačiais 1988 m. biblioteka vėl lieka be specialisto. Vedėjos pareigas laikinai eina M. Burnienė. Prasidėjus tautiniam atgimimui, keitėsi ir bibliotekos darbo turinys, ir formos.

1991 m. M. Burnienė paliko šį darbą, o į jos vietą sugrįžo A. Žižniauskienė.

Baisogalos bibliotekos istorijoje 1990–2000 metai – naujas etapas. Tą dešimtmetį, atkūrus nepriklausomybę, nuolat kito miestelio gyventojų skaičius, keitėsi ir bibliotekos fondai, jų naudojimas, skaitytojų skaičius, bibliotekos darbo turinys ir formos. Darbą sunkino ta aplinkybė, kad 1991–1998 m. bibliotekoje dirbo vienas darbuotojas, o tik nuo 1999 m. – du (į pusę etato sugrįžta E. Pužauskienė). Patalpų padėtis iš pradžių buvo kritiška (nuo lubų byrėjo tinkas, lyjant pro lubas sunkėsi

vanduo). 1998 m. bibliotekoje padarytas kapitalinis remontas, po kurio ji iš pagrindų pertvarkoma: perstatomos knygų lentynos, vaikams įkuriamas žaislotekos kampelis, gaunama naujų baldų, žaislų. Biblioteka skaitytojus aptarnavo tik stacionare, tačiau jai labai padėjo ir vadinamieji knygnešiai, kurie išnešiodavo knygas ligoniams, seneliams, sunkiai judantiems ar laiko stokojantiems skaitytojams.

Kaip per dešimtmetį kito fondai, rodo žemiau pateikiama lentelė.

Metai	Gauta	Nurašyta	Iš viso
1990	741	1 093	15 951
1991	1 346	1 360	15 937
1992	636	–	16 573
1993	345	396	16 522
1994	413	12	16 923
1995	397	–	17 320
1996	802	3	18 119
1997	477	–	16 784
1998	514	–	17 298
1999	382	380	17 300
2000	658	782	17 176

Iš lentelės matome, kad knygų gaunama nedaug, tam trūksta lėšų. Antai 1993 m. gauta daugiausia grožinės literatūros, tačiau paklausa nepatenkinta, nes tos rūšies knygų buvo išleista daugiau. O 1995 m. iš gautų 397 knygų tik 132 – grožinė literatūra. Daugiausia nurašyta susidėvėjusių ir pasenusio turinio knygų.

Bibliotekoje buvo teikiamos ir TBA paslaugos. 1992 m. užsakymų per TBA žymiai sumažėjo, nes šią paslaugą nustota finansuoti. O 1997 m. ir vėliau dar mažiau naudotasi šio abonemento patarNAVIMais.

1997 m. iš kraštiečių gauta dovanotų knygų. Rašytojas A. Každailis dovanuoja savo knygą *Palėnų istorijos*, o Australijoje gyvenanti rašytoja V. Vitkūnas atsiuntė išeivijos išleistą knygą *Lietuviai Australijoje*. 2000 m. biblioteka skelbė akciją „Dovanok po knygą“ ir tokiu būdu fondą padidino keturiasdešimt dviem spaudiniais. Seimo narys M. Briedis dovanuoja dvidešimt knygų.

Pastarąjį dešimtmetį, ypač nuo 1994 m., pablogėjus gyventojų finansinei būklei, o laikraščiams ir žurnalams labai pabrangus, išaugo periodikos skaitytojų skaičius. 1998 m. biblioteka užprenumeravo penkiasdešimt penkių pavadinimų laikraščių ir žurnalų. Tačiau

*Alvyda Žižniauskienė
(kairėje) ir
Elena Pužauskienė*

toliau kylant periodikos kainoms ir mažėjant bibliotekai tam reikalui skiriamoms lėšoms, 2000 m. teuzprenumeruota vos dvidešimt trijų pavadinimų spaudos. Rėmėjos J. Seleckienės dėka 1999–2000 m. užsakyti dovanai katalikų laikraščiai, tačiau jie neturėjo didesnės paklausos. Daugiausia skaitomi populiariausi dienraščiai „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“, žurnalai „Moteris“, „Šeima“, „Laima“, vaikų labiausiai mėgstami „Donaldas ir kiti“, „Naminukas“. Aktyviausi spaudos skaitytojai – K. Strolys, S. Miškinis, R. Stakėnas ir kt. Apskritai aktyviausi skaitytojai yra moksleiviai bei tarnautojai, dar bedarbiai. 1992 m. skaitytojų buvo 292, o 2000 m. jau 589. Nuodugniau paanalizavus matyti, kad sumažėjo skaitytojų vaikų, o suaugusiųjų padaugėjo. Svarbiausia – skaitytojų skaičius išlieka stabilus. Dažniausiai bibliotekoje lankosi I. Lopataitė, E. Jankauskaitė, J. Steponavičiūtė ir kt.

Aktyviausias skaitytojas K. Strolys. 1999 m.

Per pastarąjį dešimtmetį bibliotekoje surengta daug teminių bei literatūrinių parodų. Pačios įdomiausios, didžiausio lankytojų dėmesio sulaukusios: 1992 m. kalėdinė „Te maža žvakutė širdyje liepsnos“, 1993 m. „Žvangulio“ kelias per dvidešimt metų“, 1994 m. dailininkės G. Butkevičienės tapybos, rankdarbių ir puokščių paroda, 1996–1997 m. parodos „Mūsų kraštiečių kūryba“, „Duonos kaina“, „Poezijos paukštė“, 1999 m. „Pasitinkant bibliotekos 80-metį“, „Baisogalai 460 metų“, „Krikščionybė 2000-iesiems artėjant“, 2000 m. paroda vaikams „Dovana geriausiam draugui“, „Šimtmečio moterys“, taip pat parodos, skirtos atmintinoms datoms – Sausio 13-ajai, Valsybės atkūrimo dienai, Knygnešio dienai paminėti. Tais metais nemažai parodų skirta rašytojų jubiliejams. Didžiausio susidomėjimo susilaukė kultūros namuose demonstruotos parodos.

1990–2000 m. biblioteka kartu su kultūros namais ir mokyklomis organizavo nemažai renginių, skirtų knygos, grožinės literatūros gilesniam pažinimui ir propagavimui. Pirmiausia minėtini tradiciniai, kasmet vykę poezijos pavasariai, į kuriuos atvykdavo garsių Lietuvos bei užsienio poetų, susirinkdavo daug baisogaliečių ir svečių. 1994 m. bibliotekoje buvo organizuota skaitovų apžiūra, kurioje atrinkti mokiniai dalyvavo ir panašiam renginyje rajono centre. Minėtini 1997 m. organizuoti penki kompleksiniai, dešimt žodinių renginių, naujoviškas renginys humoro dienai. Motinos diena paminėta muzikos, šokio, poezijos vakaru, lietuviškos knygos 450-metis – atskiru renginiu „Duona turi kainą. Imama knyga turi vertę“. 1998 m. didelio atgarsio susilaukė renginys „Seniūnijos bibliotekininkų ir skaitytojų sambūris“. Renginio pradžioje buvo apžvelgtas knygos kelias ir reikšmė kultūros istorijoje. Prisimintas pirmosios lietuviškos knygos jubiliejus. Parengtas pranešimas apie kraštietį knygnešį Juozą Zauką. Taip pat apžvelgti viešosios bibliotekos organizuotos skaitytojų apklausos rezultatai, aptarti skaitytojų pageidavimai ir pasiūlymai. Baigiantis 2000-iesiems organizuotas renginys „Amžiaus skraistę praskleidus“. Jam panaudota daug istorinės medžiagos, poezijos, dainų, šokių. Sulaukta daug lankytojų, gerų atsiliepimų.

Bibliotekoje sukaupta ir kraštotyros darbų. Tai Baisogalos bibliotekos istorija nuo įsteigimo iki 1990 m., bibliotekos metraščiai, medžiaga apie kraštietį knygnešį J. Zauką. Rašoma apie miestelio praeitį, jo ūkininkų draugiją, kaupiami aplanakai su periodikos iškarpomis, renginių nuotraukų albumai. Dažnas renginys turėjo kraštotyros pobūdį. Bibliotekos istorija tapo susitikimais su kraštiečiais rašytojais Jurgiu Jankumi ir Baliu Gaidžiūnu, Baisogalos miestelio 460-ųjų metinių, vaisingos įkūrimo 75-mečio, pulkininko J. Šarausko šimtųjų gimimo metinių, „Žvangulio“ dvidešimtmečio, Knygnešio dienos ir kiti jubiliejai. Miestelio kultūros istorijai, tikimės, liks svarbūs ir baisogaliečių kūrybos vakarai, kurių metu buvo pristatytos naujos E. Šveistienės, S. Gentvilo, D. Podėnienės, G. Marčiauskienės knygos.

Svarbią vietą kasdieniniame bibliotekos darbe užima informacinė veikla. Sukaupta per tris šimtus informacinių leidinių. Skaitytojai operatyviai informuojami apie naujas knygas. Sutvarkyti ir nuolat papildomi abėcėlinis ir sisteminis katalogai.

Kasdien atnaujinama ir papildoma kraštotyros kartoteka, aprašomi su Baisogala susiję straipsniai. Negalima nusiskusti periodinių leidinių – „Mūsų krašto“, „Šiaulių krašto“, „Mes“ – dėmesiu mūsų darbui. Jų puslapiuose nemažai straipsnių, reportažų apie mūsų renginius ir rūpesčius.

Baisogalos biblioteka stengiasi neatsilikti nuo krašte vykstančių reikšmingų naujo gyvenimo kūrimo procesų, nori būti tikru kultūros švyturiu savo skaitytojams.

Baisogaliečių kūrybos vakare. Iš kairės:

E. Šveistienė,

O. Strolienė,

G. Lukšaitė ir

A. Staugienė.

Kalba Radviliškio

literatų klubo

„Jonvabalis“ atstovė

A. Januševičienė.

2001 m.

Baisogalos žydai

Regina Vaitkevičienė

2003 m. vasarą Baisogaloje apsilankė viešnia iš Izraelio Rahel Morgenstern. Garbaus amžiaus moteris jaudindamasi pasakojo, jog Baisogaloje – jos šeimos šaknys, o giminės istorija čia siekia 1784 metus.

Klausydama jos pasakojimo, galvojau, kas paskatino garbingos, žydų pasaulyje žinomos K. Atlas šeimos palikuonę, gimusią Pietų Afrikoje ir apie Lietuvą žinančią tik iš pasakojimų, ieškoti savo giminės šaknų. Gal nostalgija, kurią visi jaučiame savo protėvių žemei? O gal litvako, suaugusio su Lietuvos žeme, dalyvavusio jos ekonominėje ir kultūrinėje raidoje, moralinis išpaigojimas?

Lietuvos žydai, vadinamieji *litvakai* („*litvakais laikomi visi buvusios LDK žydai*“¹), per šimtmečius buvo savita ir garsi po visą pasaulį pasklidusios žydų tautos dalis. Ji užėmė ypatingą vietą žydų pasaulyje ir tapo garbinga žydų tautos „gentimi“. „*Litvako vardas buvo tariamas su pasididžiavimu*“². Kaip teigiama knygoje „*Žydų gyvenimas Lietuvoje*“, pagrindiniai litvakų bruožai – meilė knygai, savo istorijai, jidiš ir hebrajų kalboms, savigarba ir pagarba kitiems. Nepaprastai religingi žydai šventai laikėsi Talmudo priesako – „*išlikti ištikimiems savo tautai ir religijai*“³. Ir glaudžiai bendraudami su lietuviais jie nenutautėjo – „*išsaugojo identitetą, savą kultūrą, tautinę savastį*“⁴. XIX a., kai Rusijos valdžia siekė iš viešojo gyvenimo ištrinti Lietuvos vardą, žydai savo kraštą ir toliau vadino *Lite*.

Lietuvos istoriografija nagrinėja visos Lietuvos žydų padėtį. Deja, yra labai nedaug medžiagos apie atskiras žydų bendruomenes. Dėl tos priežasties parašyti straipsnį, nagrinėjantį nedidelio miestelio – Baisogalos – žydų bendruomenės istoriją, kuri aprėpia ir viešnios iš Izraelio bei jos giminės likimą, yra gana sudėtinga. Rašant šį straipsnį, remtasi archyvų duomenimis, istoriografija bei vietos gyventojų lietuvių prisiminimais.

Istoriografijoje teigiama, jog apie XVIII a. vidurį, kai žydai buvo išstumti iš daugelio Europos valstybių, nemažai jų įsikūrė Lietuvoje. Vyskupas M. Chomskis 1767 m. savo vizitacijos protokole sako, kad Baisogaloje žydai „*labai skaitlingi: jie apgyvena apie 30 tabernų, smelkiasi su savo pamaldomis net prie pačios katalikų bažnyčios...*“⁵ Vėliau žydų Baisogaloje gerokai sumažėjo. Tame šaltinyje rašoma, kad „*caro administracijai raginant, 1840 m. iš Lietuvos į Ukrainą emigravo 60 tūkstančių žydų*“, tarp jų nemažai baisogalių. Po kurio laiko dalis Baisogalos žydų sugrįžo į gimtinę.

Baisogalos žydų kėdė
Šiaulių „Aušros“ muziejuje.
Nuotraukos – straipsnio
autorės

¹ Schoenburg N., Schoenburg S., *Lithuanian Jewish communities*, New York, London, 1991.

² Levinsonas J., *Skausmo knyga*, Vilnius, 1997.

³ Žydų gyvenimas Lietuvoje (*parodos katalogas*), Kaunas, 2003.

⁴ Žydų gyvenimas Lietuvoje (*parodos katalogas*), Kaunas, 2003.

⁵ Vaišnora B. Baisogalos parapijos istorija (rankraštis), p. 222.

Kaip teigiama 1991 m. Londone išleistoje knygoje „Lithuanian Jewish communities“, 1847 m. Baisogaloje gyveno 461 žydas, o 1897 m. – 634 žydai. Tuo metu jie sudarė daugiau kaip 50 procentų Baisogalos gyventojų.

Nuo 1813 m. žinomi Chevra Kadiša (laidojimo draugijos) įrašai. (Ši draugija pagelbėdavo laidojant draugijos narius ir jų šeimų narius pagal žydų tikybos apeigas: skirdavo budėtojus prie mirusiojo palaikų, rūpinosi mirusiojo nugabenimu į kapines, jo palaidojimu, kapų ir paminklų priežiūra.)

Iki 1914 m. žydų Baisogaloje sumažėjo iki 100 (15 šeimų). Vienas kitas iš jų buvo amatininkas, bet dauguma vertėsi prekyba, turėjo smukles.

Pirmojo pasaulinio karo metais visi Baisogalos žydai buvo ištremti. Po karo aštuonios šeimos sugrižo. Šešios iš jų atsistatė namus netoli geležinkelio stoties. Kaip teigiama knygoje „Lithuanian Jewish communities“, 1929 m. žydai sudarė tik šešis procentus Baisogalos gyventojų.

Prieš prasidedant holokaustui, Baisogaloje gyveno kelios žydų šeimos.

Minėtoje knygoje rašoma, kad pragyvenimui Baisogalos žydai užsidirbdavo iš smulkiosios ir išnešiojamosios prekybos, sodininkystės ir daržininkystės.

Vienu metu Baisogalą žydų pasaulyje garsino rabinai ir vietinės kilmės žydai. Iš rabinų – R. Abraham-Yitzak bar Raphael Grushkin (jis buvo rabinu 19 metų, mirė 5645 m. pagal žydų kalendorių (1885 m.), R. Shmuel-Avigdor Feivelson, R. Aaron Bakesht, R. Avraham-Yitzak bar Shmuel-Avigdor Feivelson, R. Yisrael-Benjamin-Bendt Feivelson. Paskutinis rabinas – R. Yosef-Feivel-Feivelson.

Iš Baisogalos kilę žinomi žydai: Baruch-Moshe Feivelson, Nahum bar Uziel Kaplan (R. Nahum of Grodno), Meir Atlas, Eliezer Atlas (rašytojas), dr. Eliahu-Yosef Gordon, Raphael Grushkin (rašytojas), Moshe Mirlis (vienas iš pirmųjų Hovevei-Zion JAV), R. Moshe-Haim Mirvish (Keiptauno rabinas).

Baisogalos, kaip ir visos Lietuvos, žydai tarpukariu buvo susibūrę į *kahalą* (bendruomenę). Kahalas, kaip teigia A. Janulaitis knygoje „Žydai Lietuvoje“,

„apima žydus, gyvenančius tam tikroje vietoje, turinčius savo bendrą sinagogą, kapus, teismą, sudarantį valdomąjį vienetą, kuris pridenigia savim atskirą žydą prieš valdžią ir jam atstovauja“⁶.

Kahalui buvo būdingas žydiškas gyvenimo būdas. Baisogalos žydai turėjo dvejus maldos namus (*škalas*), kapines, ritualinę maudyklę (*mikvą*). Maldos namų dydis priklausė nuo žydų namų skaičiaus, bendruomenės poreikių ir finansinių galimybių. Kadangi Baisogalos žydų bendruomenė nebuvo nei gausi, nei turtinga, rabinas buvo vienas (apgriuvusi miestelio škala savo rabino neturėjo). Baisogalos priestočio škala buvo O. Kaplano namų teritorijoje, prie pat pervažos. Tai buvo stačiakampio formos ilgokas medinis dviejų galų namas, kurio viename gale buvo meldžiamasi ir vykdavo bendruomenės susirinkimai, o kitame gale gyveno rabino šeima. Statant šią škala, buvo laikomasi „*draudimų bei statybas reglamentuojančių įstatymų*“⁷. Ji negalėjo būti aukštesnė nei krikščionių šventovė ir turėjo būti nuo jos nutolusi tam tikru atstumu. Žydų maldos namai, kaip teigiama

⁶ Janulaitis A., *Žydai Lietuvoje, Bruožai iš lietuvių visuomenės istorijos XIV–XIX a.*, Kaunas, 1923.

⁷ Lietuvos tautinės mažumos, *Kultūros paveldas*, Vilnius, 2001.

Lucy S. Dawidowisz knygoje „Iš tos vietos ir laiko“⁸, buvo dvasinis, kultūrinis, ekonominis ir politinis žydų bendruomenės centras. Tai buvo kartu ir bendruomenės susirinkimų, Talmudo studijų vieta. Tokias funkcijas atliko ir Baisogalos priestočio škala.

Tarpukarium žydams buvo suteikta visiška reikalų autonomija, užtikrinta teisė švęsti šeštadienį, kitas šventes. Kaip visi Lietuvos rabinai, Baisogalos žydų dvasinis vadovas vedė savo bendruomenės narių gimimų, santuokų, skyrybų ir mirčių registraciją atskirose metrikų knygoose. Po 1926 m. buvo panaikinti demokratiniai autonomijos pamatai, bet „religijos srityje išliko visiška autonomija“⁹.

Religija labiausiai ir skyrė žydus nuo lietuvių. Ji skatino uždarumą. Santuokos buvo įmanomos tik su bendratikiais. Baisogaloje, kaip teigia vietos gyventojai, nebuvo nė vienos mišrios santuokos. Tiesa, du žydai gyveno su lietuviemis, bet jų nevedė. Miestelyje stiklininkas Chajatas gyveno su lietuvi Zose Ropolyte, o priestočio žydas Goldbergas, mirus žmonai, parsivedė į namus lietuvi, pavarde Rimkienė.

Žydai tuokdavosi pagal savo papročius. Kaip mena šimtametė Baisogalos priestočio gyventoja J. Bložienė, vestuvinininkai rinkdavosi turtingiausio Baisogalos žydo A. Kaplano namuose, kur pokyliams buvo skirtas didelis kambarys. Rabinas nuvedavo jaunuosius į tą vietą, kur, anot J. Bložienės, „kelias kryžmai“. Jaunimas lydėdavo jaunuosius ne poromis, kaip įprasta lietuvių vestuvėse, o būriu. „Po šliūbo“ jaunesni apsikeisdavo žiedais, paskui išgerdavo vyno. Buvo paprotys išgėrus trenkti stiklinę į žemę, kad ši sudužtų. Tai buvo laikoma laimės ženklui. Paskui visa palyda su žvakėmis nulydėdavo jaunuosius į prie svečių salės esantį atskirą kambarį, kur ilgai būdavo atliekamos tam tikros apeigos.

J. Bložienei įsiminė paprotys – vestuvių stalui patiekti įdomios formos – suvertų rankų pavidalo – pyragą. Neturtingas Baisogalos žydas Joselis su šiuo pyragu rankose pašokdavo ritualinį šokį ir pyragą padėdavo ant vestuvių stalo.

Į vestuves kviesdavo visus žydus. Kas nešdavo pinigų, kas dovanų ar tortą. Jei patys vestuvėse nedalyvaudavo, dovanas nusiųsdavo per kitus.

Baisogalos žydai, kaip ir kitų štetlų bendruomenių nariai, buvo nepaprastai pamaldūs. Šeštadienį jie švęsdavo Šabą. Tai buvo maldos ir poilsio diena, prisiminimas, kad Dievas, sutvėręs pasaulį, septintą dieną ilsėjosi. Tora nurodo, kad „*tą dieną poilsis turi būti suteiktas visiems namiškiams, tarnams ir net naminiams gyvuliams*“¹⁰. Vietos gyventojai prisimena, kad Šabo dieną žydai nei krosnį kurdavo, nei žvakę uždegdavo. J. Bložienė mena šeštadienį nuėjusi pas žydę ir radusi ją žvakę bedegančią. Žydė dangstėsi akis ranka ir meldėsi. Besimeldžiančio žydo nevalia trukdyti. Jis kalbinamas neatsakydavo, į klausėją nereaguodavo.

Pagrindinė žydų pavasario šventė buvo Pascha (*Pesach*). Ši šventė atitinka krikščionių Velykas. Žydų religijoje ji skirta išsivadavimui iš egiptiečių vergovės. Šventė trukdavo septynias dienas. Pirmąjį, antrąjį ir paskutinįjį šventės vakarą buvo rengiama tradicinė vakarienė ir tiekiamas šventės valgis *sederis*. Jo metu šeimos galva garsiai skaitydavo senovės išminčių pasakojimą apie žydų išėjimą iš Egipto – *hagadą*. *Pesacho* šventės metu vietoj duonos valgydavo paplotėlius iš

⁸ Dawidowisz Lucy S., *Iš tos vietos ir laiko. Atsiminimai. 1938–1947*, Vilnius, 1989.

⁹ Lietuvos tautinės mažumos, *Kultūros paveldas*, Vilnius, 2001.

¹⁰ Lietuvos tautinės mažumos, *Kultūros paveldas*, Vilnius, 2001.

miltų ir vandens – *macą* (nes, pasak padavimo, žydai, skubėdami pasiekti Egiptą, nespėjo išsikepti raugintos duonos). Ir lietuvius vaišindavo maca. Macą ypač mėgo vaikai.

Baisogalos žydai švėsdavo ir kitas šventes: *Roš Hašana* (Naujuosius metus), *Jom Kipura* (Permaldavimo, apšvalymo, susitaikymo, liūdesio dėl mirusiųjų diena), *Simchat Tora* (Padėkos už įstatymą dieną), *Hanuka* (Šviesų šventė, žydų pergalės II a. pr. m. e. prieš Siriją diena).

Viena svarbiausių žydų religinio gyvenimo taisyklių – įstatymai apie maistą, vadinami *kašrutu* (hebrajiškai *košer* – tinkamas). Šie įstatymai remiasi Toroje išdėstytais įstatymais apie švarius ir nešvarius gyvulius, taip pat apie maisto paruošimo būdus (draudžiama maišyti pieniškus ir mėsinius valgius, valgyti kiaulieną ir kai kurias kitas mėsos rūšis, gerti ne pagal ritualinius nurodymus paruoštą vyną ir kt.).

Kokie svarbūs žydams buvo kašruto reikalavimai, rodo tai, kad buvo įsikūrusi „Lietuvos žydų gyvulių plovikų draugija“. Šios draugijos reikalavimuose nurodyta, kad plovikas privalo turėti „*plovimui teises nuo rabinų*“. Tiesa, niekur dokumentuose neteko aptikti, kad šiai draugijai būtų priklausęs Baisogalos žydų bendruomenės narys, bet, vietos gyventojų teigimu, Baisogalos žydai turėjo savo *riežniką*, vardu Elijas. Tai buvo senas kavalierius, gal 50 metų amžiaus. „Riezniko“ pareiga buvo rūpintis, kad gyvuliai būtų pjaunami pagal žydų tikybos reikalavimus. Miestelio žydai-prekeiviai, supirkinėjantys gyvulius, jų pjauti kviesdavosi Eliją. Elijas pjaudavo ir paukščius. Baisogalos gyventoja G. Urbonavičienė, gimusi 1927 m., pasakojo, kad Elijas turėdavo atskirus peilius raguočiams, avims ir paukščiams. Kaip pamena gyventojai, paukščiui viršugalvyje būdavo paskutamos plunksnos, paskui per tą vietą patraukiama peiliu, ir paukštis pakabinamas žemyn galva, kad nubėgtų kraujas. Kraują nutekindavo specialiai įrengtu lovėliu. Tinkamai paruošta mėsa buvo vadinama *košerna*. Žydai žinodavo: jei mėsa košerna, ją galima valgyti.

Vietos gyventojai teigia, jog žydai ne visuomet kviesdavosi „riežniką“ – jo paslaugos buvo brangesnės nei lietuvių.

Pagrindinis žydų užsiėmimas Baisogaloje, kaip ir kituose štetluose, buvo prekyba. Dauguma žydų nebuvo turtingi prekijai. Iš visų išsiskyrė tik Kaplanas. Jis buvo turtingiausias Baisogalos žydas, ūkio produktų bei miško pirklys. Turėjo samdinių.

A. Kaplano namas
priešototyje

Pas jį dirbo lietuviai: tarnaitė Michalina, bernai Jonas ir Stasys. Laikė karvę ir arkli. Vietos gyventojų teigimu, rudenį supirkdavo paukščius: žąsis, antis. Jiems laikyti prie namų buvo iškastas didelis tvenkinys. Paukščius vagonais veždavo į Vokietiją. Žiemą ruošdavo popiermalkes. Kaplanas turėjo ir parduotuvę, kurioje pardavinėjo tik maisto produktus: miltus, kruopas. Iš Kėdainių į Kaplano aludę atveždavo alaus. Aludėje niekas alaus negerdavo – dalį išsinešdavo gyventojai, dalį išgabendavo į stoties bufetą.

Tarpukariu Baisogaloje nebuvo daug telefono abonentų. 1933 m. „Lietuvos telefono abonentų sąrašė“¹¹ nurodytos tik septynių žmonių pavardės. Be Valatkonių dvarininkų V. ir V. Jagminių, Pākiršinio dvarininko T. Radvilavičiaus, Baisogalos dvarininko V. Komaro, Baisogalos parapijos klebono V. Bitės (V. Bittis), Baisogalos girininko J. Gaudušo, telefonu naudojosi, kaip nurodyta šaltinyje, „Kaplanas Ovsiejus, miško pirklys“. Pažymėtina, kad 1933 m. Baisogaloje iš viso tebuvo 13 telefono abonentų. 1939 m. analogiškame leidinyje nurodyti jau 23 abonentai ir trijų žydų pavardės. Be Kaplano, telefono abonentų sąrašė yra nuoroda: „Zivas ir Binderis, geležies krautuvė ir grūdų pirklys“¹².

Prekyba vertėsi ir daugiau Baisogalos priestočio žydų. Žydė Chana turėjo kepyklą, kurioje samdytas lietuvis kepėjas iš Šiaulių kepdavo duoną, bandeles. Čia buvo galima užsisakyti ir tortų. Tai buvo vienintelė kepykla Baisogaloje. Kepinius žydė pardavinėdavo savo name įrengtoje parduotuvėje.

Chanos brolienė, taip pat Chana, vertėsi prekiaudama iš Kaūno parvežtomis medžiagomis paltams, suknelėms, baltiniams. Savo namuose įrengtoje parduotuvėje ji turėjo ir kitokių prekių: druskos, cukraus, vinių, degtukų, muilo, žibalo, lempų ir kt. Šeiminkė buvo blondinė. Ją visi kažkodėl vadino „balta ožka“.

Žydas Judelis supirkinėdavo gyvulius, samdydavo „riezniką“ jiems pjauti. Mėsą pardavinėdavo vietos gyventojams. Judelienė nunešdavo mėsos ir į namus. Šių eilučių autorės senelė pasakojo, kad Judelienė, įėjusi į trobą, pamesdavo ant stalo veršio kulšį. Senelė šaukdavo neturinti pinigų, o Judelienė, skubėdama pro duris, tardavo: „*Ui, kai turėsi, atiduosi!*“.

Neturtingas žydas Joselis supirkinėdavo veršelius, mėsą parduodavo.

1939 m. Lietuvos telefono abonentų knygoje minimi žydai Zivas, turintis geležies krautuvę, ir grūdų pirklys Binderis.

Žydas Izrelis, gyvenęs netoli geležinkelio stoties mediniame dviejų galų name, supirkinėdavo gyvulius (karves, ožkas, veršius) iš aplinkinių kaimų – Valatkonių, Pociūnėlių, Skėmių... „Riezniko“ Elijo papjautų gyvulių mėsą pardavinėjo vietos gyventojams, dalį išveždavo į Radviliškį. Žmonės mėgo pirkti iš Izrelio. Sakydavo, nebrangu.

Mauša Fridmanas buvo gyvulių pirklys, supirkdavo avis, veršiukus, mėsą parduodavo gyventojams.

1931 m. statistikos duomenimis, manufaktūros prekyba Baisogaloje vertėsi Olga Jansonienė ir Fresmė Nachmanavičienė¹³ (pastarųjų gyvenamosios vietos baisogaliečiai nenurodė).

Baisogalos miestelyje tarpukariu, kaip teigia 1924 m. gimusi Baisogalos gyventoja Jadvyga Saveljevienė, gyveno tik kelios žydų šeimos. Pačiame centre,

¹¹ Lietuvos telefonų abonentų sąrašas 1933 metams, Kaunas.

¹² Lietuvos telefonų abonentų sąrašas 1939 metams, Klaipeida.

¹³ Visa Lietuva: informacinė knyga 1931 m., Kaunas, 1932.

*Izreliui priklausęs
akmeninis rūsys*

*Perečkės namas
miestelio centre*

iki šiol išlikusiame mūriniame name, buvo įsikūręs žydas Perečkė. Jis turėjo mišrių prekių parduotuvę, pardavinėjo maisto produktus, medžiagas, avalynę, buitines reikmenis. Šalia Perečkės gyvenęs Alūnas prekiaavo vien medžiagomis.

Už Perečkės namo stovėjusioje apgriuvusioje škafoje, kaip pasakojo J. Saveljevičė, gyveno 4 žydų šeimos. Ji prisimena tik Jankelį ir Chajatą. Jankelis supirkdavo ir pjaudavo veršius. Mėsą išvežiodavo po kaimus. Gana dažnai ir lietuviai gyvuliams pjauti samdydavo Jankelį. Be to, šis žydas nuomodavo sodus, gorčiais pardavinėdavo obuolius.

Miestelyje gyvenusi žydė Sorė Gutkė su dukterimi gamindavo labai skanius riestainius. Juos apvirdavo, po to kepdavo krosnyje. Žydaitė pintinėje išnešiodavo riestainius po namus. Kita žydė Chana, nuomojusi butą lietuvių šeimoje, po priestotį išnešiodavo savo bendravardės priestočio žydės Chanos kepykloje iškeptas bandeles. Daugiau išnešiojamąją prekybą nesivertė nė vienas Baisogalos žydas. Su skrynute ant pečių užklysdavo žydai iš kitur.

Dalis Baisogalos žydų vertėsi amatais.

Našlys „stiklorius“ Chajatas vaikščiodavo po aplinkinius kaimus, užsivertęs ant pečių didelę medinę dėžę su stiklais ir stiklindavo langus.

Kaplano namų teritorijoje buvusiame mažame namelyje gyveno žydė, kurią J. Bložienė išmokė siūti. Šio amato ji mokė ir Chajato dukterį Pesę. Pačią J. Bložienę siūti mokė žydė Indarivė, „riezniko“ Elijo teta.

Maušos Fridmano sūnūs Joskė ir Ichė buvo vežikai. Jie brička vežiodavo žmones iš geležinkelio stoties nurodytu adresu.

Nedideliame name prie geležinkelio pervažos gyvenęs žydas (jo pavardės neprisimena, vadina jį meistru) gamindavo vadinamąsias *bižiužes* (odos dirbinėlius, kuriuos meldsamiesi naudodavo žydai). J. Bložienės nuomone, tie dirbinėliai būdavę iš veršiuko odos, taigi košerni. Šis žydas turėdavo 1–2 mokinius, kuriuos mokydavo savo amato.

Žydas, visų vadinamas Mirkliu dėl prasto regėjimo, taisydavo batus. Tragiškai žuvus Mirkliui (paskendus), jo žmona išvyko gyventi pas vaikus į Afriką.

Baisogalos priestotyje kalvio amatu vertėsi žydas Bentskis. Jis turėjo savo kalvę ir du mokinius – Ziuskę ir Orkę. Bentskis su mokiniais kaustė arklius, apkaustydavo vežimų ratus, roges.

Archyvuose neteko rasti žinių, kad Baisogalos žydai-amininkai būtų priklausę amatininkų ir darbininkų brolijai – *chevrai*.

Taigi žydai, gyvendami šalia lietuvių, vertėsi jiems labiausiai priimtinais darbais. Kasdienis gyvenimas ne tik skatino, bet tiesiog verste vertė žydus ir lietuvius bendradarbiauti, vieniems kitus pažinti. Iš Baisogalos valsčiaus kilęs žinomas išeivijos rašytojas Jurgis Jankus savo laiške plunksnos broliui K. Bradūnui teigia:

„Žmonės prekiaavo, derėjosi, barėsi, prasivardžiavo, mainikavo, bet negriebė vienas kitam už gerklės... Jeigu būtų į lietuvių širdis taip įsiėdusi toji žydų neapykanta, tai vos atsidarė pirmos lietuviškos krautuvės, būtų visi pulte į jas ir supuolę, kad tik išsigelbėtų nuo sukčių žydų. Bet taip nebuvo. Vertėsi lietuviai, bet ir žydų prekyba klestėjo, kaip klestėjusi. Žmonės traukė seni ryšiai, senos pažintys, net savotiškos senos bičiulystės. Tie patys kooperatyvai ne vienoj vietoj vertėsi labai menkai, nes tarnautojai buvo nepažįstami, šalti, nesugebą užmegzti su žmogum šiltesnių ryšių, o įprastoj žydo krautuvėj žmogus jautėsi kaip savas pas savą“.

Pasaulio lietuvių sąjungos pirmininkas advokatas R. Skipitis knygoje „Lietuvos žydų kelias“ rašė, kad žydų toleravimas – lietuvių tradicija. Net buvo sakoma: kiekvienas lietuvis turi savo žydą.

Baisogalos lietuviai gražiai sugyveno su žydais. Kai kuriais lietuviais žydai taip pasitikėjo, kad pakviesdavo į vestuves.

Kitąkart žydai pasirodydavo esą draugiškesni už lietuvius. Šviesaus atminimo Ieva Adomaitienė, gyvenusi Baisogalos priestotyje ir auginusi būrį vaikų, neteko mažo vaikelio. Paprašytas palaidoti klebonas V. Bittis pareikalavo pinigų. Moteris verkdamas pasakė neturinti. „*Kai turėsi, – atėik, palaidosiu*“, – kaip kirviu nukirto klebonas.

I. Adomaitienė pagalbos kreipėsi į žydą. Šis, nė žodžio nepasakęs, paskolino pinigų. „*Li, kai galėsi, atidirbsi*“, – tepasakė.

Baisogalos žydai nebuvo turtingi. Išskyrus O. Kaplaną, kiti vertėsi sunkokai. Savo sklypeliuose prie namų augino daržoves, vaisius, uogas, paukščius, kai kurie laikė karves. Šitaip apsirūpindavo maistu.

Buvo keletas itin neturtingų žydų šeimų. Misičkė sakydavo, esą lietuviai gerai gyvena, gali mėsą valgyti, o jo šeima neturi iš ko. „Stikliorius“ Chajatas dažnai skolindavosi pinigų iš lietuvių. Vietos gyventojų teigimu, žydai paremdavo vienas kitą, taip pat gaudavo paramos iš užsienio.

Žydų bendruomenės tradicijos buvo savitos, mažai veikiamos vietos gyvenenos papročių. Visi jie gyveno mediniuose nuosavuose namuose, vargingieji – visai mažuose nameliuose. Vandentiekio ir tualetu viduje nebuvo. Kėdės atstojo suoleliai.

Įprastas žydų maistas buvo juoda duona, bulvės, barščiai, kopūstai, silkė, pienas. Valgydavo du kartus per dieną – 10 val. ryte ir 6 val. vakare. *Šabato* metu valgydavo net mėsą.

Šeimose vidutiniškai būdavo 4–5 žmonės (2–3 vaikai).

Savo mokyklos Baisogalos žydai neturėjo – vaikus leido mokyti kartu su lietuvių vaikais.

Išsilavinimas buvo aukštai vertinamas – jis lėmė socialinę padėtį. Todėl žydai pagal išgales leido savo vaikus mokyti toliau –antai Goldbergo sūnus ruošėsi tapti rabinu, duktė mokėsi gimnazijoje.

Fridmanas dukterį Elkę buvo išleidęs į Ameriką. Mirklio vaikai gyveno Afrikoje.

Žydai tarp savęs kalbėjo jidiš kalba, o su aplinkiniais bendravo lietuviškai. (Baisogaloje tik viena žydė – Mirklio žmona – nemokėjo kalbėti lietuviškai.) Hebrajų kalba buvo liturgijos ir religinio švietimo kalba.

Baisogalos priestotyje žydai buvo pasistatę didelę mūrinę pirtį su priepirčiu. Pirtyje, kaip mena J. Bložienė, buvo keturkampė išcementuota duobė, kurioje maudydavosi nėščios moterys. Kitos prausdavosi iš namų atsineštuose dubenyse.

Laidotuvėms žydai turėjo tik vieną karstą, kuriame mirusius savo bendruomenės narius nuveždavo į kapines. Atlydėję velionį į amžinojo poilsio vietą, jį iš karsto išimdavo ir laidodavo pagal žydų papročius, o karstą nugabendavo ten, kur jis buvo laikomas – į prie pirties esantį namelį. J. Bložienė pasakojo mačiusi, kaip buvo pašarvotas O. Kaplano brolis Jekičkė. Velionis buvo paguldytas ant grindų, ant gražaus apeiginio patiesalo, aplink buvo padėtos niekuo neapdengtos aštuonios plytos, ant kiekvienos degė po žvakutę. Jekičkė buvo aprengtas baltu perkeliniumi ištisiniu kombinezonu, ant galvos uždėtas gobtuvas.

Tarpukariu Lietuvoje veikė per 200 žydų draugijų (1939 m. – 220)¹⁴. Deja, atrodo, kad Baisogalos žydai nebuvo itin veiklūs – archyvuose neteko aptikti nė vienos Baisogalos žydų draugijos, nors aplinkinių miestelių žydų draugijų užfiksuota nemažai. Tikėtina, kad vienas kitas žydas galėjo būti didesniuose miesteliuose ar miestuose veikiančių draugijų, gal ir Lietuvos mastu veikusių draugijų narys. Yra žinoma, kad O. Kaplanas priklausė šaulių sąjungai, tačiau archyvuose šio fakto neteko aptikti.

Per ilgą laiką Lietuvoje susiformavo žydo įvaizdžio stereotipas. Istorikai,

¹⁴ Atamukas S., *Lietuvos žydų kelias*, Vilnius, 2001.

Čia, Peštiniukų k.,
netoli Krakių
1941 09 02
buvo sušaudyti
Baisogalos žydai

žydų paveldo tyrinėtojai rašo, kad litvakų charakteriui „būdinga melancholija, subtilus humoras, tragika, išmintis“¹⁵. Lietuviui žydas, nors šalia ir gyvenantis, vis dėlto buvo svetimas, kitatautis. Baisogaloje populiarūs buvo ir baisūs pasakojimai apie žydus, neva macoms kepti jiems reikią krikščioniško (ypač vaikų) kraujo. Nors šie pasakojimai neturėjo jokio pagrindo, bet su žydų religija visiškai nesusipažinę vietos gyventojai žvelgė į savo kaimynus su tam tikra baime.

Žydas buvo ir daugelio anekdotų personažas. Tokių anekdotų pagrindas – komiškos situacijos, kuriose atsiduria amžinasis prekybininkas. Komiškų situacijų pagrindas galėjo būti ir skirtingi papročiai. Vietos gyventojai pasakoja anekdotą, kuris susijęs su žydų papročiu šventai laikytis šabato. Žydas klausia savo rabino:

„Klausyk, hrabi, ahr pehr šabatą galima šokti pahrašiuotu?“ – „Taip, galima, tik pahrašiuoto išskleidinėt negalima“. Šis ir kiti tarp kaimiečių plitę anekdotai buvo nepikti, nepažeidžiantys nacionalinio žydų orumo.

Taikiam ir ramiam litvakų gyvenimui Baisogalos štetle atėjo galas prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Tų žydų, kurie niekur neišvažiavo, nepasislėpė (o tokių buvo dauguma), laukė baisus likimas. 1941 m. vasarą jie visi buvo išgabenti į Krākių getą ir rugsėjo 2 d. sušaudyti už 1,5 kilometro nuo šio miestelio, ties Peštiniukų kaimu. Jie atgulė bendroje duobėje su Pociūnėlių, Krakių ir kitų vietovių žydais, iš viso 1 125 žmonės.

Nebėra litvakų Baisogaloje. Jų istoriją primena tik žydų kapinės Baisogalos tvenkinio pakraštyje, iki šiol išlikę žydų namai, žmonėse dar gyvi pasakojimai apie kitatikius kaimynus ir nostalgijos kupini litvakų palikuonių laišakai bei reti vizitai. Išblaškyti po visą pasaulį žydai „savo simpatijas ir meilę Lietuvai išsaugojo iki šiol“¹⁶.

¹⁵ Čiplytė J. V., *Amžina knygos tauta*, Vilnius, 2001.

¹⁶ Atamukas S., *Lietuvos žydų kelias. Nuo 14 a. iki 20 a. pabaigos*, Vilnius, 2001.

Medicinos kelias

Ona Strolienė

Baisogalos ligoninė

Medicina į Baisogalos valsčių atėjo gerokai vėliau negu į kitus kaimyninius valsčius. Jos kelias buvo nelengvas, slenkstėtas, gana neaiški to kelio pradžia. Pirmiausia miestelyje įsikūrė vaistinė, kuri net iki Antrojo pasaulinio karo, ilgus metus nesant nuolatos dirbančių gydytojų ar net felčerių, buvo svarbi apylinkės sveikatos apsaugai. Todėl ir straipsnį pradedame pasakojimu apie šią sveikatos įstaigą, kurioje buvo ne tik gaminami ir parduodami vaistai, bet ir teikiama medicinos pagalba, nors ir ne visada pakankamai kvalifikuota bei efektyvi.

Įvairūs archyviniai šaltiniai teigia, kad vaistinė Baisogaloje įkurta 1887 m. ir joje dirbo provizorius L. Verzanskis¹. Žinoma, kad 1915 m. vaistinė sudegė ir vėl pradėjo dirbti tik 1919 m., kai iš Rusijos po karo grįžo provizorius Vincas Vaitiekūnas ir įkurdino vaistinę dvarininko V. Komaro patalpose. Miestelis per karą sudegė, o V. Komaras atsakė patalpas. Manyta net kuriam laikui uždaryti vaistinę, bet ji išsilaikė, patalpos jai buvo sutvarkytos. Iš Rusijos grįžęs baisogalietis Petras Bložė, farmacininkas, Kazanėje įgijęs vaistininko padėjėjo specialybę, norėjo pagal specialybę įsitvirtinti savo krašte. Jis iš tuometinio savininko V. Vaitiekūno už keturis tūkstančius auksinų nupirko vaistinę „su visu įtaisymu, indais, kitomis prigulmybėmis, o taipogi privilegija kaimišku vaistinių“².

Kai dvarininkas V. Komaras atsisakė nuomoti patalpas, P. Bložė miestelio centre nusipirko apdegusį medinį namą, suremontavo ir jame įkūrė vaistinę. Po kiek laiko jis iš V. Komaro nupirko du ar tris sklypus šalia vaistinės ir įveisė juose sodą bei bityną. Kaip vaistininkas, sodininkas, bitininkas ir kultūros miestelyje puoselėtojas jis darbavosi daugiau kaip du dešimtmečius, kol užgriuvo sovietinė okupacija ir pokario metais. P. Bložė laiky-

¹ Памятная книжка Ковенской губернии, 1889, с. 191.

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1733, ap. 2, b. 18, l. 28. (Archyviniai duomenys J. Linkevičiaus.)

tinias vienu iš labiausiai savam kraštui nusipelnusių medikų. Deja, jo likimas tragiškas: 1946 m. sausio 18 d. areštuotas, sufabrikavus bylą, nuteistas, įkalintas ir nukankintas Sibire (plačiau apie jį atskirame monografijos straipsnyje).

Vaistinėje po P. Bložės suėmimo ir įstaigos suvalstybinimo dirbo nemažas farmacininkų būrys. Pirmasis – provizorius Grigaliūnas, po jo – V. Krivaitienė, Marija Guobienė. Pastarajai susirgus, 1960 m. vaistinei ėmė vadovauti provizorė Rozalija Mikalauskienė, kuri vedė javo iki 1984 m. Kartu su ja dirbo farmacininkės Izabelė Ramanauskienė, Elena Marija Didžiulienė, Valerija Vėtienė, provizorė Vita Kazakevičienė. 1980 m. buvo pastatytas tipinis pastatas ambulatorijai su vaistine ir dviem butais. Pastaruosius du dešimtmečius vaistinei vadovauja provizorė Danguolė Kablytė. Kartu su ja dirbo provizorė Genovaitė Kablienė, Irena Svitojienė, farmacininkės V. Vėtienė, E. M. Didžiulienė, Audronė Jaraškienė. 2001 m. gruodį vaistininkė Nijolė Galvanauskienė įkūrė vaistinės filialą, į kurią perėjo vaistininko padėjėjos I. Ramanauskienė ir E. M. Didžiulienė.

Gydytojų, felčerių, akušerių, kitų medicinos darbuotojų, sveikatos punkto, ambulatorijos, pagaliau ir ligoninės atsiradimo ir darbo Baisogaloje istorija kur kas sudėtingesnė nei vaistinės. B. Kviklio parengtoje knygoje teigiama, kad 1903 m. miestelyje gyveno gydytojas, felčeris, tačiau jų pavardės, darbo metai nenurodomi³. Baisogalos knygnešių galdynės istorijoje minimas gydytojas Antanas Lenkutis, apsigyvenęs miestelyje apie 1888 m. ir kurį laiką platinęs draudžiamąją spaudą bei rašęs korespondencijas į „Varpą“ ir „Vienybę lietuvininkų“⁴. Tačiau apie jo, kaip gydytojo, darbo trukmę žinių neturime. Neaišku, ar jis 1903 m. dar gyveno ir dirbo Baisogaloje, nežinoma, ar tuo metu Baisogala turėjo felčerį.

Apie 1920 m. Baisogaloje atsirado apsišaukėlis daktaras Adomas Krauzas-Kreizas. Jis, kaip 1926 m. rašė žurnalo „Trimitas“ korespondentas, buvo „stebuklingas“ gydytojas, gydęs žmones ir gyvulius. Vaistus parduodavęs dideliais buteliais, taip pat ir miltelius, kuriuos vadino „rudo strolio“ – rudos spalvos ir „balto strolio“ – baltos spalvos. Dažnai to apgaviko receptuose figūruoja gydomieji lašai „Dicturna valeriane“. Iš pradžių „gydytojas“ gydė gana pigiai, bet paskutiniu metu ėmęs lupti negailestingai. Vaistų butelys jau kainuoja 7, 12, net 20 litų.

„Žmonės tiki tam apgavikui ir neša jam pinigėlius, sakydami, kad vis pigiau negu pas tikrąjį gydytoją“⁵. Apie tą apsišaukėlį Kėdainių apskrities viršininkas Sveikatos departamentui rašė, kad jis „yra beraštis, 1920 m. buvo kaltinamas nunuodyme ligonio, kuriam davinėjo „vaistus“, pagamintus ant sutrintų geldelių, (...) ir toje byloje sėdėjo kalėjime apie keturis mėnesius. 1922 m. buvo baustas už neteisėtą gydymą taikos teisėjo“⁶.

Tai toks ilgą laiką buvo tas vienas iš pirmųjų Baisogalos „gydytojų“!

Tarpukario metais Baisogaloje pastovaus gydytojo, net felčerio ar akušerės nebuvo. Susirgę baisogaliečiai medicinos pagalbos ieškodavo pas Griūkiš-

³ Kviklys B., Baisogala, *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, p. 434.

⁴ *Knygnešys*, Kaunas, 1928, t. 2, p. 264.

⁵ Šaulys, Baisogala, *Trimitas*, 1926, nr. 3, p. 90.

⁶ LCVA, f. 1733, ap. 2, l. 90.

kio, Šeduvės ar Kėdainių, Pānevėžio medikus. Apie stacionarinę sveikatos apsaugą Baisogaloje pradėta galvoti tik paskutiniaisiais ketvirtojo dešimtmečio metais. Susipažinus su Kėdainių apskrities ir Baisogalos valsčiaus savivaldybių archyvu, aptikta, kad šis klausimas bene pirmą kartą valsčiaus savivaldybės tarybos posėdyje svarstytas 1934 m. lapkričio 29 d. Tada spręsta ar skirti subsidiją, kad Kaune gyvenanti akušerė būtų apgyvendinta Baisogaloje. Nutarta dėl lėšų stokos pinigines pašalpos tam reikalui neskirti⁷. Tik po nemažos pertraukos, 1937 m., valsčiaus taryba svarstė medicinos felčerio Saliarono Pesino pareiškimą, kuriame jis prašė skirti subsidiją po 50 litų per mėnesį. Prašymas nebuvo patenkintas, nes, tarybos nuomone, pareiškėjas

„apylinkės sveikatos reikalų dėl senatvės ir stokos autoriteto patenkinti negalės, be to, valsčiaus savivaldybė, remdamasi jo receptais ir liudijimais, teikti beturčiams medicinos pagalbą negali ir vis tiek reiks kreiptis per Grinkiškio ambulatorijos vedėją, vienbalsiai nutarė felč. Pesinui subsidijos neskirti ir laukti apsigyvenant gydytojo“⁸.

Baisogaloje niekas neprisimena, kad toks felčeris būtų kada nors dirbęs, gal jis tik norėjęs čia įsidarbinti ir persikelti gyventi.

Apie gydytojų ir akušerių skyrimą prabilta tik 1938 m., įkūrus Baisogaloje sveikatos punktą. Kaip žinoma iš Kėdainių apskrities savivaldybės valdybos protokolo, punkto gydytoju nuo 1938 m. birželio 2 d. buvo paskirtas gydytojas Stasys Puodžiukas, bet jis, matyt, nepradėjo dirbti, nuo tų pačių metų rugpjūčio 1 d., paties prašymu, buvo atleistas⁹. Kurį laiką, atrodo, punktas liko be gydytojo, nes Vincas Radzikas, naujas gydytojas, buvo paskirtas šioms pareigoms tik nuo 1939 m. liepos 15 d. Bet ir jis po pusmečio, nuo 1940 m. vasario 15 d., paties pareiškimu buvo atleistas¹⁰, o nuo tų pačių metų kovo 1 d. paskirta gydytoja Julita Kajutytė-Trojaniėnė¹¹, kuri dirbo ilgesnį laiką, dar 1941 m. nustatytu laiku atvažiudavo iš Kėdainių ir priiminėdavo ligonius. Gydytojams buvo numatytas 250 Lt mėnesinis atlyginimas.

Kėdainių apskrities savivaldybės tarybos posėdžių nutarimais buvo paskirtos ir pirmosios akušerės. Nuo 1938 d. liepos 1 d. Baisogalos sveikatos punkto akušere buvo paskirta ir iki 1940 m. sausio 11 d. dirbo Jadvyga Kavaliauskaitė¹², po jos – akušerė Marija Požėlaitė-Labanauskienė, dirbusi iki 1940 m. rugpjūčio 15 d.¹³ Akušerėms numatytas 125 Lt mėnesinis atlyginimas.

Nors formaliai šie gydytojai ir akušerės buvo paskirti į Baisogalos sveikatos punktą, bet jų darbas nebuvo efektyvus, mažai kas juos ir mena.

Medicinos įstaigų, o kartu ir medikų atsiradimas bei jų gausėjimas Baisogaloje prasidėjo karo metais, buvo tęsiamas ir plečiamas iki šimtmečio pabaigos. Pirmiausia minėtinas 1943 m. iš Panevėžio atsikėlęs gydytojas Antanas Sučila. Jis apsigyveno pas siuvėją Klemensą Poškų ir jo namuose įkūrė am-

⁷ LCVA, f. 417, ap. 1, b. 170, l. 49.

⁸ LCVA, f. 417, ap. 1, b. 258, l. 75, 80, 123, 148, 151.

⁹ LCVA, f. 417, ap. 1, b. 258, l. 75, 80, 123, 148, 151.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat.

bulatoriją. Tik dirbo neilgai, 1944 m. išvyko į Vilnių, ten tapo garsus chirurgas, o Baisogala vėl kurį laiką liko be gydytojo.

Labai daug medicinai nuveikė 1947 m. gruodžio mėn. į Baisogalą paskirta jauna gydytoja Vanda Nasovskaitė (Smolinskienė, Zlatkuvienė). Ji miesteliui ir valsčiui atidavė visą savo gyvenimą ir žmonių prisimenama Smolinskienės pavarde. Ją mini kaip legendą. Optimistė, geranoriška, atsidavusi savo darbui, nesibijanti sunkumų, originalaus charakterio, neieškanti žodžio kišenėje. Naujos gydytojos pareigos buvo įvardytos taip: Baisogalos ambulatorijos vyr. gydytoja. Apsistojo įkalinto P. Bložės namuose, kur tuo metu gyveno vaistinės vedėjos V. Krivaitienės šeima. Krivaičiai jauną gydytoją įkurdino salone. Iš pradžių tame kambaryje ant savo lovos ji apžiūrėdavo ligonius, o laukiamasis buvo vaistinėje.

1948 m. gydytoja V. Smolinskienė persikėlė į K. Poškaus namus. Baldų nebuvo, tai buto šeiminkas sukėlė nuomininkei lovą, kelis *topčanus*, ant kurių guldydavo iš Vilniaus atsikėlusią savo šeimą, spintelę. Prie mokyklos daktarei paskyrė sklypą, už šešis šimtus rublių ji nusipirko karvę ir pradėjo gyventi ūkiškai, ilgiems metams įleisdama šaknis Baisogaloje. Tik 1968 m. gydytojos šeimai paskyrė dviejų kambarių butą naujame name Maironio gatvėje, kuriame ji gyveno iki gyvenimo pabaigos – 1999 m. lapkričio 11 d. Čia ji užaugino ir išleido į mokslus penkis vaikus ir dvi anūkes. Prieš mirtį susigražino mergautinę pavardę. Palaidota Baisogalos kapinėse.

Vyr. gydytojos V. Nasovskaitės (ta pavarde ją vadina buvę kolegos) gyvenimo kelias – gyvas medicinos, sveikatos apsaugos Baisogalos valsčiuje kelių dešimtmečių istorijos tarpsnis. Visur yra ir jos ilgamečio triūso dalis. O juk ji, tik pradėjusi dirbti, 1948 m. K. Poškaus namuose įkūrė ambulatoriją ir ligoninę, dešimties lovų gimdymo skyrių. Personalas – pirmoji akušerė Ona Kuncienė, skalbėja ir virėja kartu – Bronė Gonestienė. Po kelių mėnesių buvo įrengtos palatos penkiolikai terapinių ligonių, o metų pabaigoje Baisogala jau turėjo dvidešimt penkių lovų ligoninę. Nelengva buvo dirbti naujoje ligoninėje. Sunkiausia gydytojai, nes ji aptarnavo ligoninę, bet kokiu oru vykdavo pas ligonius. Dažniausiai pėsčia, nes arkliai paimti į kolūkius, o automobilių nebuvo. Ir nebuvo tokio atvejo, kad gydytoja atsisakytų padėti prašančiam pagalbos.

Stacionare daugėjant lovų, reikėjo daugiau darbuotojų, įvairių specialybių medikų. Į Baisogalą viena iš pirmųjų atvyko stomatologė Klementina Dučinskienė, 1961 m. – gydytoja Stefa Petraitytė, po metų išsikėlusį į Šiaulius. Akušere 1961–1965 m. dirbo Ona Strolienė. Ligoninėje įsidarbino felčerė Vasiljeva, kitų specialybių medikės Jurevičiūtė-Šukienė, Stefa Spanseraite-Brazauskienė, Žilytė, Kučiauskienė, Žaboka, Mickevičiūtė, Butkevičiūtė-Leščinskienė, Banelytė. Padidėjus darbų apimčiai, ligoninė perkelta į nacionalizuotą kleboniją. Įsigytas net rentgeno aparatas. Krūtinės ląstą juo peršviesdavo gydytoja V. Nasovskaitė. Vėliau jai padėdavo kursus baigusi laborantė Aldona Lembutytė-Barkauskienė. Į laborančių kursus buvo pasiūsta ir pagal paskyrimą atvykusi medicinos sesuo Janina Šeškutė-Stukonienė, ilgą laiką dirbusi medicinos laborante. Ligoninėje dirbo visas būrys medicinos seserų: Živilė Černiūtė, Marytė Šakėnaitė, Marcelė Šarauskaitė, Julė Nijolė Juknevičienė, Genė Marčiulionienė, Intautė Bogušaitė, Re-

Vanda Nasovskaitė.

Apie 1955 m.

Nuotraukos iš
ligoninės archyvo

gina Rutkauskaitė, Bronė Grauslienė, Genovaitė Lizaverienė, Kernauskienė, Valė Žukauskienė. Iš jaunesniojo personalo su Baisogalos medikais dirbo: A. Ginkevičienė, S. Dilginienė, V. Masiulienė, J. Marcinkienė, Z. Žvikienė, L. Tiškienė, Budrienė, J. Kablienė, E. Kilienė, A. Petkevičienė, J. Pažemeckienė.

1964 m. vasaros pradžioje į Baisogalą atvyko gydytojas Jankauskas, bet, padirbėjęs porą mėnesių, persikėlė į Šėduvą. O tų pačių metų rugpjūčio 1 d. pagal paskyrimą atvykęs gydytojas Juozas Vidmantas Ramanauskas apsisusto ilgam. 1981 m. jis paskiriamas vyr. gydytoju vietoj V. Nasovskaitės ir tose pareigose dirbo iki 2001 m. Jautrus, sąžiningas ligoninės vadovas ir gydytojas terapeutas per daugelį metų užsitarnavo pripažinimą ir pagarbą. Nuo 1981 m. jam suteikta pir-

Baisogalos medikų svečias – Sąjungos sveikatos apsaugos ministras Petrovskis. 1967 m.

Juozas Vidmantas Ramanauskas. Apie 1990 m.

moji gydytojo terapeuto kvalifikacinė kategorija. Apdovanotas daugybe garbės ir padėkos raštų. Per J. V. Ramanausko vadovavimo metus keitėsi gydytojų kolektyvas, dirbti į Baisogalą atvyko naujų puikios kvalifikacijos medikų. 1980 m. į ambulatoriją atvyko gydytoja ginekologė Vanda Urbonienė, gydytoja terapeutė Stefa Miknevičienė, 1983 m. – gydytoja baisogalietė Zofija Rinkevičienė. 1980 m., vadovaujant V. Nasovskaitėi, Griūkiškio gatvėje baigta statyti tipinė ambulatorija. Joje įsteigti keli terapijos kabinetai, procedūrų, stomatologijos kabinetai, vaikų konsultacijos skyrius, laboratorija, fizioterapijos, elektrokardiografijos, masažo patalpos, moterų konsultacija. Įvairiais laikotarpiais priimtos į darbą medicinos seserys Vanda Golcienė, Regina Onaitienė, Julija Kaminskienė, Zita Elsukova, Violeta Grytienė, Dalė Grinienė, Lilija Sabaliauskienė, Danutė Averlingienė, Nijolė Vyčienė, Stasė Barkauskienė, Ona Gailevičienė, Nijolė Žaromskienė.

1998 m. Baisogalos ligoninė iš seno medinio klebonijos pastato persikėlė į patį gražiausią trijų aukštų pastatą centre – į buvusią Baisogalos eksperimentinio ūkio kontorą. Šį privatizuojamą pastatą po nelengvos kovos ir derybų su vietiniais biurokratais buvę eksperimentinio ūkio darbuotojai išpirko už savo pajus ir padovanojo ligoninei. Padarytas nepigus pritaikomasis remontas. Dabar čia yra dvidešimt septynių vietų slaugos ir palaikomojo gydymo ligoninė. Dalyje patalpų įsikūrė Greitosios pagalbos personalas. Nuo 2001 m. Baisogalos medicinos įstaigos tapo ūkiskaitinė organizacija ir vadinasi *Baisogalos pirminės sveikatos priežiūros centras*. Jam vadovauja gydytoja S. Miknevičienė. J. V. Ramanauskas ir Z. Rinkevičienė yra šeimos gydytojai, V. Kanapeckienė – neurologė, V. Urbonienė – akušerė ginekologė, D. Stikliūnienė – stomatologė, I. Ramanauskienė – gydytoja laborantė. Prieš kelerius metus privatų kabinetą atidarė stomatologė Stasė Barzdonienė.

Iš kairės: gydytojos V. Urbonienė, S. Miknevičienė, gyd. stom. S. Barzdenienė, gyd. V. Nasovskaitė, Radviliškio centrinės ligoninės vyr. gyd. V. Povilaitis, gyd. stom. D. Stikliūnienė, gyd. V. Ramanauskas. 1981 m. rugsėjis. Alfredo Kiliaus nuotr.

Vietoje išėjusių į užtarnautą poilsį išsidarbino naujos slaugytojos Laima Danusienė, Irma Kablienė, Vida Vaštakienė, Snaigė Kvilienė, Dalė Stonienė, jaunesnysis personalas – Vilmantė Rainienė, Alma Mirončikienė, Ina Šteimaniienė, Dalia Žikienė, Marytė Daukšienė, Birutė Rimkevičienė, Valentina Mačiulienė, Žydronė Jezerkauskienė, Vera Tatlauskienė.

Naujos ligoninės atidarymas. Juostelę kerpa Radviliškio r. meras V. Simelis

Pastaraisiais metais Baisogalos medikai aptarnauja šešis tūkstančius gyventojų. Ligoninei priklauso keturi medicinos punktai, šešios mokyklos, poliklinika. Atliekamas prevencinis profilaktinis darbas, ligoniai – vaikai ir suaugusieji – lankomi namuose. Įsigyta naujos stomatologinės įrangos, naujų baldų, perdengtas poliklinikos stogas. Ligoninėje palaikoma pavyzdinga tvarka, gerai organizuojamas maitinimas. Darnus, tolerantiškas kolektyvas bendrauja su vokiečiais, kurie kaip labdarą padovanojo ligoninei lovų, patalynės, šaldytuvų, televizorių. Ligoninė, įgijusi finansinį savarankiškumą, gali lengviau tvarkyti įvairius ūkio administracinius reikalus. Patalpos geros, vienas aukštas tuščias, bet neleidžiama turėti daugiau lovų. Čia būtų galima sudaryti geresnes sąlygas vienišioms žmonėms gyventi gydytojų priežiūroje. Dabar ligoninė trisdešimties vietų, ji nuostolinga, o jei turėtų penkiasdešimtį – būtų pelninga. Norinčių pasinaudoti jos paslaugomis daugiau negu turima vietų.

Medicina Baisogaloje per pusšimtį metų nuėjo labai reikšmingą šio krašto žmonėms augimo kelią. XXI a. pradžioje ji dar tobulins sveikatos apsaugą, kels baisogaliečių sveikos gyvensenos kultūrą.

Medicina Baisogaloje per pusšimtį metų nuėjo labai reikšmingą šio krašto žmonėms augimo kelią. XXI a. pradžioje ji dar tobulins sveikatos apsaugą, kels baisogaliečių sveikos gyvensenos kultūrą.

Baisogalos Žemės ūkio smulkaus kredito draugija

Vladas Terleckas

1. Veiklos pagrindai ir plėtra. Kredito kooperacijos Baisogaloje istorija netyrinėta, istoriografijos nėra. Straipsnyje, remiantis pirminiais šaltiniais ir taikant istorijos bei statistikos metodus, bandoma atkurti Baisogalos Žemės ūkio smulkaus kredito ir Žemės ūkio kredito draugijų organizacinius ir veiklos pagrindus, išaiškinti jų raidą, tendencijas.

Pirmosios kredito įstaigos Lietuvos kaime atsirado 1873 m. Dažniausiai jas steigė vietos dvarininkai, nes „lenkų kilmės“ asmenims buvo neprieinamos pigios Rusijos valstybinių bankų paskolos. Cariniais laikais Baisogaloje nebuvo suorganizuotas kredito kooperatyvas – gyventojų savitarpio kreditavimo susivienijimas (tada vadintas Skolinamąja taupomąja draugija). 1913 m. prie miestelio pašto veikė valstybinė taupomoji kasa¹, kuri priiminėjo smulkius indėlius, tačiau pinigų neskolino. Taigi (kol kas) bankininkystės pradžią Baisogaloje tenka datuoti 1913 m.

Pirmaisiais nepriklausomybės metais kredito kooperatyvų steigimo bumas apėmė visą kraštą. 1923–1926 m. jie dygo kaip grybai po lietaus: buvo įsteigti 445 kredito kooperatyvai, dažniausiai pretenzingai vadinti bankais. Juos steigti labai aktyviai padėjo Valstiečių liaudininkų partija ir Ūkininkų sąjungos nariai. Kaimiečiams burtis į kredito kooperatyvus buvo būtinas reikalas, nes visa Lietuva duso nuo vadinamojo kredito bado. Mat Lietuva kėlėsi nepriklausomybei karo veiksmų sudeginta, okupantų apiplėšta. Vien kaizeriniai okupantai iš žmonių buvo atėmę apie 38% arklių, 47% galvijų, 44% kiaulių, 30% avių². Tad reikėjo atstatyti pastatus, atkurti gyvulių bandas. Taip pat pinigų reikėjo naujakuriams, besikeliantiems į vienkiemius. Jauni Lietuvos bankai neturėjo pinigų paskoloms, o ir nenorėjo skolinti smulkiems, nežinomiems ūkininkams. Tad tebuvo vienintelė išeitis – burtis į kredito kooperatyvus. Šitai gerai suprato senieji baisogaliečiai.

Archyvinė medžiaga rodo, kad Baisogaloje bandyta įsteigti kredito kooperatyvą jau 1923 m. rudenį. Tokios iniciatyvos ėmėsi klebonas V. Bittis, Jonas Sadauskas iš Valatkónių, Jonas Sadauskas ir Antanas Putinas iš Augmėnų kaimo bei Martynas Senulis, ūkininkavęs Fėrmos kaime³. 1923 m. rugsėjo 29 d. jie, kaip steigėjai, kreipėsi į Finansų ministerijos Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekciją (Inspekciją) prašydami įregistruoti Baisogalos smulkaus kredito banką. Steigėjų parašų tikrumą patvirtino kun. V. Franckevičius. 1923 m. spalio 2 d. Inspekcija įregistravo „banką“, tačiau šis dėl nežinomų priežasčių nepradėjo veikti. Beje, galutinai neįsisteigimo faktas išaiškėjo tik 1926 m. pabaigoje. 1924–1925 m. Inspekcija ne kartą prašė kun. V. Franckevičių pranešti, ar „bankas“ veikia, atsiųsti jo veiklos ataskaitas. Archyvinėje byloje nėra įrodymų, kad Inspekcijai prašoma informacija buvo pateikta. Todėl 1926 m. spalio 4 d. paprašė Kėdainių apskrities viršininką „iširti reikalą“. Buvo apklaustas V. Bittis, kuris paliudijo, jog jam ir kitiems buvę

¹ Список государственных сберегательных касс и их отделений, Санкт Петербург, 1913, с. 114.

² Terleckas V. *Pinigai Lietuvoje 1915–1944*, Vilnius, 1992, p. 13.

³ Lietuvos centrinis valstybinis archyvas (toliau – LCVA), f. 387, ap. 4, b. 110, l. 7.

pasiūlyta įsteigti kredito kooperatyvą, bet jie nekreipė dėmesio ir jo neįsteigė⁴. Keista ir nesuprantama, kodėl klebonui reikėję išsiginti dokumentais patvirtintų faktų. Neabejotina, kad šis kredito kooperatyvas turėjo būti katalikiškos orientacijos.

Tikriausiai pirmoji nesėkmė lėmė, kad miestelyje kredito kooperatyvas buvo įsteigtas tik 1925 m. Tų metų balandžio 30 d. Inspekcija įregistravo Baisogalos Žemės ūkio smulkaus kredito banką, kuris birželio 7 d. pradėjo veikti⁵. Deja, neišliko ar neaptikta žinių apie jo steigėjus, pirmuosius vadovus ir pradinį veikimą. Pagal patikimas, bet netiesiogines žinias, galima teigti, kad vienas kredito kooperatyvo steigimo iniciatorių ir vadovų turėjo būti Baisogalos šviesuolis, aktyvus visuomenininkas, farmacininkas Petras Bložė (1887–1953 m.).

Petras Bložė

Baisogalos Žemės ūkio smulkaus kredito bankas, vėliau (apie 3-iojo dešimtmečio pabaigą) pervadintas Baisogalos Žemės ūkio smulkaus kredito draugija (SKD), tvarkėsi ir veikė pagal visiems kredito kooperatyvams bendrus įstatus. Šie skelbė: „Draugija turi tikslą gerinti medžiaginę ir dvasinę narių padėtį, teikdama jiems lėšų ūkio pagerinimui ir kitiems reikalams“⁶. Į draugiją buvo priimami teismo neapribotų teisių pilnamečiai vietos gyventojai ir juridiniai asmenys (kitų rūšių kooperatyvai, savivaldybės). Norintys būti SKD nariais, turėjo įvykdyti dvi sąlygas: 1) įmokėti pajų ir 2) priiimti atsakomybę už draugijos išpareigojimus bei nuostolius. Stojantieji į Baisogalos SKD turėjo įmokėti (iš karto ar dalimis) 25 Lt pajų. Tais laikais tokia pinigų suma buvo nemaža, daugelis SKD buvo nusistačiusios mažesnę (10 Lt) pajų. Žinoma, kuo pajus buvo didesnis, tuo draugija susirinkdavo daugiau pinigų nariams kredituoti. Bet kuris narys galėjo išmokėti keletą pajų, tačiau vis tiek jis tesinaudodavo vieno balso teise. Kitaip sakant, draugijos vadovavosi juridinio narių lygiateisiškumo principu: vienas narys, vienas balsas. Tai jas iš esmės skyrė nuo akcinių bendrovių, bankų, kuriuose kiekvieno akcininko turimi balsai ir įtaka priklausė nuo įmokėto kapitalo sumos. SKD galima buvo įsteigti, kai įstoja į ją ne mažiau kaip 20 narių. Jeigu veikusioje SKD narių likdavo mažiau, negu nurodytas minimumas, ją reikėdavo likviduoti. Per visą Baisogalos SKD veikimo laiką toks pavojus nebuvo kilęs, nes jos narių skaičius didėjo. 1925 m. pabaigoje ji turėjo 63, 1927 m. gruodžio 31 d. – 159, o 1939 m. spalio 1 d. – 430 narių⁷. 1938 m. sausio 1 d. Baisogalos SKD kaimiškųjų kredito kooperatyvų grupėje nariai atsiliko nuo Lietuvos ir Kėdainių apskričių narių vidurkio, atitinkamai 55 ir 63 nariais⁸. Kėdainių apskrityje mažiau narių negu Baisogalos SKD buvo Žemės ūkio akademijos, Dotnuvės darbininkų, Griškiškio, Gudžiūnų, Pāšušvio SKD, o kitos 8 iš 14 draugijų turėjo daugiau narių. Kadangi Baisogalos valsčiuje ūkių buvo daugiau negu kituose apskrities valsčiuose (išskyrus Krākių), išėitu, jog baisogaliečiai buvo silpniau susikooperavę. Žinotina, kad narių sudėtis nuolat keisdavosi: vieni išstodavo, kiti įstodavo. Visiems kre-

⁴ *Ten pat*, b. 637^b, l. 308.

⁵ *Ten pat*, l. 3.

⁶ *Smulkaus kredito banko įstatai*, Kaunas, be metų, p. 1.

⁷ Lietuvos kooperacijos banko 1925 m. apyskaita, Kaunas, 1926, priedas, LCVA, f. 387, ap. 4, b. 777, l. 471.

⁸ Apskaičiuota pagal: *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, Kaunas, 1937, p. 128, 133.

dito kooperatyvams buvo būdingas bruožas, kad paprastai paskolas gražinusieji pasitraukdavo iš narių, o norintys pasiskolinti pasiprašydavo priimami į draugiją. Išeiti iš draugijos galėjo bet kada, padavę prašymą. Tačiau toks narys išlikdavo atsakingas už SKD įsipareigojimus iki metų pabaigos. Visuotinis narių susirinkimas slaptu balsavimu galėjo pašalinti iš draugijos asmenis, nevykdančius įsipareigojimų, įstatų ir teisių reikalavimų. Baisogalos SKD tokių atsitikimų nenustatyta.

Absoliučią Baisogalos SKD narių daugumą sudarė ūkininkai, pvz., 1928 m. sausio 1 d. iš 195 narių 185 buvo ūkininkai, o po 10 metų iš 339 narių 312 vertėsi žemės ūkiu⁹. Tai buvo būdinga ir kitiems ne žydų kredito kooperatyvams. Pažymėtina, kad per dešimtmetį Baisogalos SKD šiek tiek (17) padidėjo narių – kitų socialinių sluoksnių atstovų. 1937 m. sausio 1 d. draugijos nariais buvo 298 ūkininkai, 12 amatininkų, 9 tarnautojai, 3 pramonininkai, 3 laisvųjų profesijų asmenys ir valsčiaus savivaldybė¹⁰. Į akis krenta faktas, kad tarp draugijos narių nematome prekybininkų, kurių dauguma buvo žydai. Paprastai kitose kaimiškose draugijose šio socialinio sluoksnio asmenys būdavo jų nariais, net jeigu miestelyje veikdavo žydų kredito kooperatyvai. Negalime paaiškinti, kodėl nagrinėjamoje SKD nebuvo prekybininkų. Galbūt Baisogalos žydus prekybininkus kreditavo gretimo valsčiaus žydų liaudies bankas. Tokia praktika buvo įprasta.

Kaip visoje Lietuvoje, taip ir tarp Baisogalos SKD narių ūkininkų vyravo smulkių ūkių savininkai. 1936 m. valsčiuje iki 20 ha dydžio ūkius sudarė 74% narių ūkininkų¹¹. Tokią padėtį lėmė tai, kad valsčiuje dauguma ūkių buvo smulkūs, o stambūs ūkiai galėjo ilgam pasiskolinti iš Žemės banko.

Antroji narystės sąlyga buvo stojančių į SKD prisiėmimas atsakomybės už jos įsipareigojimus ir nuostolius. Kiekvienas narys turėdavo pasižadėti atsakyti savo turtu ar pajamomis du kartus daugiau, negu jam leista pasiskolinti. Leistina paskolų suma priklausė nuo nario turėto turto ar gaunamų pajamų. 1937 m. sausio 1 d. 326 nariai turėjo 5,1 mln. Lt turto ir jie galėjo pasiskolinti iki 214,5 tūkstančių Lt¹². Vadinasi, jų bendra atsakomybė siekė 429 tūkstančius Lt arba vidutiniškai kiekvienam nariui – po 1 316 Lt. Tokia atsakomybė grėse ir SKD skolininkams, ir jos paskolomis nesinaudojusiems nariams. Todėl suprantamas paskolas gražinusiųjų pasitraukimas iš SKD. Antra vertus, narių padidinta turtinė atsakomybė suteikdavo draugijai galimybę skolintis iš bankų ir tuo pačiu gausiau kredituoti savo narius.

SKD nariai įgydavo teisę skolintis, būti išrinktais į draugijos valdymo ir priežiūros organus, dalyvauti priimant sprendimus bei gauti dividendą (dalį pelno). Aptikti fragmentiški duomenys rodo, kad 4-ajame dešimtmetyje Baisogalos SKD dividendų nemokėjo, nes ji, kaip daugelis kitų analogiškų draugijų, uždirbdavo nedaug pelno. Jo būtų užtekę tik po keletą litų dividendui išmokėti. Be to, valdžia spaudė draugijas susilaikyti nuo dividendo mokėjimo ir rekomendavo gautą pelną skirti į atsargos bei pagrindinį kapitalus. Tokia laikysena dividendo atžvilgiu buvo naudinga nariams, nes, didėjant atsargos kapitalui, iš kurio buvo padengiami SKD nuostoliai, sumažėdavo jų (narių) turtinė atsakomybė. Taip pat daugiau atsargos ir pagrindinio kapitalų turėjusi draugija tapdavo mažiau priklausoma nuo bankų, o tai sudarydavo prielaidas pigiau skolinti nariams. SKD operacijas

⁹ *Lietuvos kooperacija 1928 m.*, Kaunas, 1930, p. 131; *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, p. 133.

¹⁰ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 308.

¹¹ *Ten pat.*

¹² *Ten pat.*

atlikdavo valdyba, jos veiklą prižiūrėdavo taryba, o veiklos auditą darydavo revizijos komisija. Į visas šias struktūras buvo renkama po tris narius trejiems metams. Rinkdavo visuotiniai narių susirinkimai. Drausta rinkti gimines iki antros kartos, kad nesusidarytų „kūmystės“ ryšiai, nedominuotų artimi giminės. Be to, į tarybą negalėjo būti renkami valdybos nariai ir draugijos tarnautojai, o į revizijos komisiją – valdybos bei tarybos nariai. Valdyba buvo SKD vykdomasis organas. Ji atstovaudavo draugijai ūkiniuose santykiuose, teismuose jos nariai už padarytą žalą solidariai atsakė visu turtu. Valdybai, tarybai ir revizijos komisijai vadovavo pirmininkai. Valdybos nariams (vadintiems ir direktoriais) buvo pavedamos sąskaitininkų, kasininkų, reikalų vedėjų pareigos. Nuo 1932 m. Baisogalos SKD buhalterė dirbo Bronė Šimkevičiūtė, o 1937 m. ją pakeitė Elena Surginevičiūtė (gim. 1911 m.). Abidvi buvo samdomos tarnautojos, kas mėnesį gaudavo po 90 Lt algos. Įstatai įpareigojo valdybas posėdžiauti ne rečiau kaip kartą per savaitę, tarybą – kartą per mėnesį. 1937 m. valdyba posėdžiavo 17, taryba – 11 ir abi kartu – 18 kartų¹³. Taigi minėtas reikalavimas nebuvo vykdomas, matyt, dažnai posėdžiauti nebuvo reikalo, be to, turėjo dirbti savo ūkiuose.

Visą laiką, nuo draugijos įsteigimo iki 1940 m. okupacijos, į valdybas buvo renkamas P. Bložė. Ilgus metus jis ėjo sekretoriaus, trumpai (1938 m.) kasininko pareigas. Tai rodo jo turėtą autoritetą, sąžiningumą, žmonių jaustą jam pasitikėjimą. 1934–1940 m. valdybos nariu ir kasininku dirbo Julius Citvaras. 1932 m. valdybos pirmininkas buvo Matas Bložė. 1934–1937 m. Mykolas Stančius, 1937 m. jo vieton išrinktas Edmundas Drąsutis, bet jau 1938 m. jį kažkodėl pakeitė Matas Bložė¹⁴. 1938 m. valdyboje sekretoriavo Jonas Juozaitis. Už darbą valdybos nariai gaudavo po 40–60 Lt.

1930 m. tarybos nariais buvo išrinkti Juozas Staškūnas ir Petras Dukaitis (trečiojo nario pavardė nežinoma). 1932 m. *Julius Citvaras* prie jų prisidėjo Kazys Satkauskas. Šis trejetas valdybos darbą *su žmona. 1925 m.* prižiūrėjo iki 1940 m. Staškūnas vadovavo tarybai, o P. Dukaitis ir K. Satkauskas pakaitomis sekretoriavo.

Revizijos komisijos sudėtis buvo keičiama dažniau. 1934 m. į ją išrinkti Jonas Stukonis (pirmininkas), Vincas Strolis (sekretorius) ir Jonas Jaroška. 1939 m. komisiją sudarė Mykolas Stančius, Bronius Kuprys, Antanas Paliušis.

Baisogalos SKD, kaip ir dauguma kitų kaimiškų kredito kooperatyvų, atlikinėjo keletą paprasčiausių bankinių operacijų, kaip antai: priiminėjo indėlius, kreditavo narius, skolinosi iš bankų. Įsidėmėtina, kad buvo kredituojami tik draugijos nariai. Tam tikslui naudojo nuosavą kapitalą, gautus indėlius ir bankų paskolas.

Nuosavas kapitalas susidėjo iš pajų, pagrindinio, atsargos ir tikslinių kapitalų. Gausėjant narių skaičiui, daugiau buvo mokama pajų. Per 1926–1939 m. (iki spalio 1 d.) nuosavo kapitalo suma buvo iki 48,3 tūkstančių Lt¹⁵. Nuosavas kapitalas kaupėsi ir dėl to draugijos uždirbamo pelno, kurio metinės sumos padidėjo, išaugus skolinimo operacijoms. Jeigu

¹³LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 308.

¹⁴LCVA, f. 387, ap. 4, b. 666, l. 71–72; b. 416, l. 27; b. 647, l. 471.

¹⁵Lietuvos kooperacijos banko 1925 m. apyskaita, Kaunas, 1926, priedas.

per 1925 m. pusmetį ji tegavo 301 Lt pelno, tai 1927 m. uždirbo 5 602 Lt, 1928 m. – 6 606 Lt, 1939 m. – 6 569 Lt¹⁶. Iš turėto nuosavo kapitalo draugija galėjo suteikti 21–23% bendros paskolų sumos. Už jo dalį apie 1936 m. draugija pasistatė medinį dviejų aukštų pastatą, kuris kainavo 14,5 tūkstančio Lt¹⁷. Literatūroje klaidingai teigiama, kad pastatas pastatytas valstybės lėšomis¹⁸. Be nuosavo pagrindinio kapitalo, draugija turėjo skolintą iš Finansų ministerijos pagrindinį kapitalą (1937 01 01 – 8 100 Lt). Vis dėlto (visą laiką) didžiąją dalį paskolų nariams draugija suteikdavo skolindamasi iš bankų. 1926 m. sausio 1 d. iš šio šaltinio buvo suteikta 75%, 1939 m. spalio 1 d. – 61% paskolų¹⁹. Draugija pradėjo skolintis nuo pat pirmųjų veiklos mėnesių. 1925 m. ji tapo kooperacijos banko nare (pajininke) ir pasiskolino 6 000 Lt. Vėlesniais metais skolinosi ir iš Lietuvos bei Žemės ūkio bankų. Nuo 1934 m. kaimo lietuviškų SKD kreditavimas buvo suteiktas beveik vien Kooperacijos banke. Per 1926–1939 m. draugijos skolos bankams išaugo net 232 kartus. Šitai didžiąja dalimi laidavo sparčiau ir didelę draugijos veiklos plėtrą.

Jonas Stukonis.
Iš V. Stukonytės
albumo

1 lentelė

1926–1939 m. Baisogalos SKD pagrindiniai veiklos rodikliai (sausio 1 d.)

Rodikliai	Metai							1926–1939 pokyčiai (+ –)	
	1926	1928	1929	1933	1937	1938	1939*	tūkst. Lt	kartais
1. Balanso suma, tūkst. Lt	10,2	46,9	83,1	154,4	164,4	176,4	257,5	+247,3	+25,2
2. Nuosavas kapitalas, tūkst. Lt	1,6	7,4	22,0	32,4	45,5	39,0	48,3	+46,7	+30,2
3. Indėliai, tūkst. Lt	2,2	13,8	16,7	29,4	27,7	29,9	47,4	+45,2	+21,5
4. Skolos bankams, tūkst. Lt	6,0	18,8	25,5	71,0	86,3	96,0	138,9	+132,9	+23,2
5. Paskolos nariams, tūkst. Lt	8,0	31,7	59,6	136,9	137,5	151,9	228,0	+220,0	+28,5

* Spalio 1 diena.

Šaltiniai: Lietuvos kooperacijos banko 1925 m. apyskaita, Kaunas, 1926, priedas; Lietuvos kooperacija 1927 m., Kaunas, 1929, p. 70–71; Lietuvos kooperacija 1932 m., Kaunas, 1934, p. 114–115; Lietuvos kooperacija 1932–1938 m., Kaunas, 1939, p. 132–133; LCVA, f. 387, ap. 4^a, b. 5423, l. 21.

¹⁶ Ten pat; Lietuvos kooperacija 1932–1938 m., p. 132–133; LCVA, ap. 4^a, b. 5423, l. 21.

¹⁷ Ten pat, b. 637^b, l. 308.

¹⁸ Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyventojai, Panevėžys, 2000, p. 122.

¹⁹ Ten pat.

Trečias pagal svarbą skolinimo šaltinis buvo indėliai. Juos draugija priiminėjo tiek iš narių, tiek pašaliečių. 1937 m. sausio 1 d. draugijoje santaupas laikė vos 4 nariai ir 41 ne narys. Pastarieji daugiausia turėjo terminuotus indėlius. Vidutiniškai kiekvienas indėlininkas draugijoje buvo pasidėjęs po 616 Lt²⁰. Nors indėliai draugijoje padidėjo išpūdingai (21,5 karto), tačiau taip atsitiko daugiausia dėl pradinės jų sumos (lyginimo bazės) menkumo. Palyginti kukli jų suma buvo ir 1939 m. Matyt, kitaip negalėjo būti, jeigu prisiminsime tai, kad 1915 m. per mūšius Baisogaloje sudegė 1/3 pastatų, kad miestelio žmonėms reikėjo įsikurti Komaro dvaro išdalytose žemėse, teko persiorientuoti į gyvulininkystę, modernizuoti ūkininkavimą. Suprantama, jog tada buvo išgyvenamas išikūrimo, investicijų laikotarpis, žadėjęs taupymą ateityje. Be to, skaudžiai ūkininkus palietė 1931 m. iš Vakarų į Lietuvą atslinkusi ūkio krizė, kuri jų pajamas sumažino 2–3 kartus. Pagaliau 1934 m. Vokietija, bausdama Lietuvą už Klaipėdos krašto nacių traidymą, smogė jai, nutraukdama prekybą. Šitaip užvėrus mūsų gaminiams Vokietijos rinką, buvo labai sudėtinga išsiskverbti į kitų šalių rinkas, kurios saugotos aukštais muitais ir įvežimo kontingentais. Trumpiau sakant, ketvirtojo dešimtmečio pradžioje mūsų ūkininkai dėl išorinių veiksnių buvo patekę į nepavydėtiną padėtį: sunku buvo parduoti produkciją net žemomis kainomis. Todėl tokiomis sąlygomis negalėjo plėstis taupymas. Vyko priešingai, indėliai išiminėti iš kredito įstaigų. 1933 m. iš Baisogalos SKD indėlininkams išmokėta 36,9 tūkstančiai Lt, 1934 – 33 tūkstančiai Lt, 1935 m. – 20,9 tūkstančiai Lt²¹. Tik 1936 m. indėlių mažėjimas liovėsi, o vėlesniais metais jų sumos pradėjo sparčiai didėti, nes atsigavo šalies ekonomika.

Didėjantys draugijos ištekliai sudarė galimybes daugiau paskolinti nariams. Jeigu 1926 m. sausio 1 d. draugija įstengė paskolinti vos 8035 Lt, tai 1939 m. spalio 1 d. – 228 tūkstančius Lt, t. y. 28,5 karto daugiau (žr. 1 lentelę). Tiesa, ūkio krizės metais kreditavimas buvo prislopus: per 1933–1935 m. narių išskolinimas sumažėjo beveik 16 tūkstančių Lt, arba 9%. Mat, pirma, netekdama indėlių, galėjo mažiau suteikti naujų paskolų. Per 1935 m. septynis mėnesius paskolino 14 tūkstančių Lt, kai per tą patį laiką 1934 m. – 38,5 tūkstančius Lt²². Antra, nariai suintensyvino senų skolų grąžinimą (pvz., 1934 m. grąžino 3,6 karto daugiau negu ankstesniais metais). Spėtina, jog dalis narių siekė atsiskaityti su draugija ir iš jos pasitraukti. Bet jau 1936 m. paskolų suteikta daugiau ir buvo pasiektas ikikrizinis lygis.

Draugijos vadovai stengėsi, kad kuo didesnės narių dalies paklausa paskoloms būtų patenkinta. Štai 1936 m. pabaigoje iš 326 narių paskolas buvo gavę 284, t. y. 87%, nors skolinta santykinai nemažos sumos (1936 m. vidutiniškai po 484 Lt)²³. Įdomu, jog skolinant nebuvo diskriminuojami nė vieno socialinio sluoksnio atstovai. Antai 1936 m. ūkininkai, sudarę 91% bendro narių skaičiaus, ta pačia proporcija buvo pasinaudoję paskolomis. 1936 m. vidutiniškai didžiausias paskolas buvo gavę kategorijai „kiti“ priskirti nariai (po 3 250 Lt) ir pramonininkai (po 2 202 Lt), o mažiausiai – amatininkai (po 393 Lt) ir ūkininkai (po 435 Lt). Gal ir galima suabejoti „kitų“ kreditavimu didelėmis sumomis. Bet, antra vertus, kadangi tokių skolininkų tebuvo 4, todėl jiems skolintos didesnės sumos iš esmės negalėjo padidinti kitų socialinių sluoksnių atstovams. Be to, nežinoma, kokio dydžio paskolų prašė ūkininkai. Todėl iš pateiktų skaičių ne-

²⁰LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 308.

²¹Ten pat, b. 479, l. 86.

²²LCVA, f. 387, ap. 4, b. 425, l. 86.

²³Ten pat, b. 637^b, l. 308.

vertėtų daryti „politikos“. Negerai, kad kredituodami draugijas vadovai pažeidinėjo įstatus. 1940 m. kovo mėn. Inspekcijos revizorius išaiškino skolinimo ne nariams ir teikimą vienam nariui paskolų, didesnių negu 5 000 Lt²⁴. Vienam nariui buvo paskolinta 12,5 tūkstančiai Lt. Nors paprastai dominavo skolinimas smulkiais sumomis: 1936 m. 46% skolininkų buvo gavę paskolas iki 300 Lt, o iki 500 Lt – net 92% skolininkų. Tik 21 nario visuotinė skolos suma buvo 1 350 Lt²⁵.

Nors įstatai leido skolinti iki 18 mėn. (ilgesniam laikui tik visuotinio narių susirinkimo nutarimu), tačiau Baisogalos SKD (kaip ir kitos draugijos) teikė paskolas trumpesniam terminui. 1939 m. paskolų grąžinimo terminas buvo iki 3 mėn., 77 – nuo 3 iki 6 mėn. ir 45 – nuo 6 iki 12 mėn.²⁶ 61% paskolų sumos teko trumpiausio termino (iki 3 mėn.) skoloms. Daugelis draugijų išimtinai skolino iki 3 mėn. Žinoma, kuo trumpesnis paskolos terminas, tuo sunkiau surinkti jai grąžinti reikalingus pinigus. Tačiau reali padėtis buvo kitokia: paskolų grąžinimas buvo nuolatos atidedamas, todėl dažnai jos virsdavo ilgalaikėmis.

Kitų SKD duomenimis, paskolos paprastai buvo imamos žemės ūkio inventoriumi ir gyvuliams pirkti, mažiau – pastatų statybai. Tikėtina, jog šiems tikslams skolinosi ir baisogaliečiai. Ilgą laiką, dėl anksčiau minėto kredito bado, visų kredito įstaigų teiktos paskolos buvo brangios, ypač trečiajame dešimtmetyje. 1928 m. Baisogalos SKD už paskolas ėmė 12% palūkanų. Beje, ji skolino kiek pigiau negu kitos Kėdainių apskrities draugijos. 4-ojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos vyriausybė, siekdama padėti išsiskolinusiems ūkininkams ir kitiems, administracinėmis priemonėmis pradėjo mažinti palūkanų dydį. 1934 m. buvo uždrausta už paskolas reikalauti daugiau negu 9% palūkanų. SKD vadovai nenoromis, murmedami buvo priversti paklusti įstatymui. Žinoma, nenorėjo atpiginti paskolų todėl, jog baiminosi draugijų bankroto. Tam būta pagrindo: atpiginus paskolas, mažėja gaunamos pajamos, išlaidas sunku sumažinti, iškyla nuostolių ir bankroto grėsmė. SKD nariams ūkininkams skolų ir palūkanų mokėjimo našta buvo palengvinta ir kitaip. 1935 m. gruodžio 18 d. įstatymu draugijoms leista žemės ūkiu besivertusiems paskolų grąžinimą išdėstyti per 10 metų ir sumažinti palūkanas.

Reikėtų pabrėžti, kad Baisogalos SKD vadovai sugebėjo smarkiai padidinti operacijų mastą, ypač skolinimą nariams. Savaiame didelis laimėjimas buvo pats draugijos išsaugojimas ūkio krizės išbandymo laikais. Tada apskrityje buvo likviduotos dvi draugijos. Negana to, 1928–1939 m. Baisogalos SKD sustiprino savo pozicijas apskrityje, pvz., jos dalis suvestiniame draugijų balanse padidėjo nuo 6,1% iki 7,5%. Baisogalos SKD aprūpino daugelį ūkininkų nemažomis trumpalaikėmis paskolomis, padėjusioms jiems gerinti ūkininkavimą ir gyvenimą bei šitaip išvengti naudojimosi brangiomis palūkanų paslaugomis. Draugijos buvimas Baisogaloje sudarė sąlygas valstiečiams gyventojams be išlaidų kelionėms į miestą saugiai ir naudingai laikyti santaupas, pratino juos prie bankinių operacijų, skiepijo visuomeninio darbo pradus ir kt.

2. Kredito kooperacijos žlugimas okupacijų metais. Konkrečių duomenų apie Baisogalos SKD (kaip ir kitų) veiklą pirmosios sovietinės ir nacių okupacijų laikais neišliko. Todėl tegalima bendrai apibūdinti tik okupantų laikyseną kredito kooperacijos atžvilgiu.

Nuo pirmųjų sovietinės okupacijos dienų buvo pradėta griauti kredito sistemą, jos veiklos pamatus ir versti ją

²⁴ *Ten pat*, ap. 4^a, b. 5423, l. 3.

²⁵ *Ten pat*, ap. 4, b. 637^b, l. 308.

²⁶ *LCVA*, f. 364, ap. 4, b. 637^b, l. 308.

valdžios aparato priedėliu. Kredito sistemos veiklą sutrikdė, žmonių nepasitikėjimą sukėlė indėlių išmokėjimo suvaržymas, vėliau (1941 m. kovo 25 d.) litinių santaupų (didesnių negu 1 000 Lt) ir valstybinių popierių konfiskavimas, bankų ir kitų kredito įstaigų nacionalizavimas bei kt. SKD veiklą paralyžiavo įvestas draudimas bankams jas kredituoti. Dėl to susiklostė tokia padėtis: indėlininkai, išgąsdinti jų santaupų išmokėjimo suvaržymų, paniškai puolė atsiiminėti leistinas sumas (nuo 1940 m. liepos mėn. 250 Lt per mėnesį), bet bankų nekontroliuojamos draugijos pristoigo pinigų atsiskaityti su taupytojais. Iš pradžių apie skolinimą nariams negalėjo būti ir kalbos.

1941 m. pradžioje kaimo SKD pradėta karštligiškai sovietizuoti pagal SSRS pavyzdinius žemės ūkio kredito draugijų (ŽŪKD) įstatus. Pagal juos draugijos turėjo persitvarkyti per trumpą laiką (1941 02 09–1941 03 09). Tuo tikslu narių sušauktiems susirinkimams „dirigavo“ SSRS žemės ūkio banko respublikinės kontoros (ŽŪB kontora) inspektoriai ir apskričių LKP(b) bei vykdomųjų komitetų atstovai. Tuo pat metu iš SKD narių, valdybų ir tarybų buvo šalinami vadinamieji buožės. Juos pakeitė smulkiais valstiečiais ir „darbo inteligentais“. Yra pagrindo spėti, kad ir iš Baisogalos SKD vadovų buvo pašalintas ne vienas. Priėmus naujus įstatus, neliko kooperacijos dvasios ir turinio. Naujieji įstatai skyrėsi nuo senųjų draugijų tikslais ir uždaviniais, narių teisėmis ir pareigomis, operacijų atlikimo tvarka, valdymo ir priežiūros sąranga, likvidavimo pagrindais ir kt.

Įstatai skelbė tokį ŽŪKD tikslą:

„<...> teikti pagalbą gamybos kreditu darbo valstiečių ūkiams ir jų susivienijimams, vykdant TSR Sąjungos Vyriausybės priemones žemės ūkiui ugdyti“²⁷ (paryškinta cituojant – V. T.).

Tikslas aiškus be komentarų. Nariais leista būti tik „darbo“ valstiečiams, kaimo amatininkams, namudininkams ir žemės ūkio bei pramonės kooperatinėms organizacijoms. Nariais negalėjo būti tie, kuriems buvo atimtos balsavimo teisės. Įvestas stojamasis mokestis (fiziniam asmeniui 5 rb, kooperatyvams 25 rb), pajai susieti su nario turėta žeme: ūkininkams po 5 rb už 1 ha, bet ne mažiau kaip 25 rb. Taigi įstojimo sąlygos finansiškai ap sunkintos. Draugijų įsteigimas pasunkėjo ir todėl, kad buvo padidintas narių minimumas nuo 20 iki 50. Ūkininkai ir kiti fiziniai asmenys pastatyti į nelygias sąlygas su kooperatinėmis organizacijomis, nes jos turėjo įmokėti ne mažiau negu 5 pajus, todėl tiek įgydavo balsų. Buvo panaikintos ŽŪKD revizijos komisijos, jų funkcijos perduotos taryboms. Valdybų ir tarybų nariai rinkti tik vieneriems metams, taip paverčiant juos laikininkais. Dabar draugijas galėjo likviduoti ir Liaudies Komisarų taryba (LKT). Draugijų kontrolė su didžiulėmis teisėmis perduota ŽŪB kontorai. Pavyzdžiui, ji pastebėjusi, jog ŽŪKD nesilaiko valdžios direktyvų (!), galėjo nušalinti valdybos narius, anksčiau termino išieškoti paskolas, kelti klausimą dėl draugijos likvidavimo ir t. t. Nariams skolinta pinigų suma sumažinta iki 3 000 rb. Atsirado ekonomiškai keista norma: ŽŪKD indėlius priiminėjo ŽŪB kontoros vardu, kuri galėjo leisti draugijai juos panaudoti paskoloms ne daugiau kaip iki 80%. ŽŪKD vadovai ne-

²⁷ *Žemės ūkio kredito draugijos įstatai*, Kaunas, 1941, p. 1.

teko savarankiškumo, kooperacinės laisvės ir todėl, kad valdžia nustatinėjo, kiek palūkanų mokėti už indėlius, kiek jų imti už paskolas. Atrodytų, kad ŽŪKD nariai turėjo džiaugtis paskolų atpiginiu. Įstatuose numatyta, kad ilgalaikių paskolų gavėjai moka 3,5%, o už trumpalaikes – 5% palūkanų. Tačiau jų dydį palyginus su palūkanomis (3–5%), išaiškėja ekonominis absurdas: ŽŪKD privalėjo skolinti už tiek pat, kiek pati turėjo mokėti indėlininkams. Šitai buvo ne kas kita, kaip tiesus kelias į nuostolių darymą draugijoms, ekonominį sunaikinimą. Pagal ekonominę logiką, nariai būtų turėję pajais, turtu padengti ŽŪKD nuostolius. Šie mokėjimai būtų buvę priedas prie palūkanų, jų užmaskuota forma. Iš pirmo žvilgsnio atrodė patrauklu (nariams), kad buvo sumažinta narių atsakomybė už ŽŪKD įsipareigojimus, nes turėjo atsakyti tik dešimteriopu pajumi. Tačiau iškėlus klausimą – kas, jeigu ne nariai, turėjo mokėti draugijos skolas, – sumažintas atsakomybės mirażas išsisklaido.

1941 m. kovo 30 d. vykusiame ŽŪKD valdybų narių atstovų suvažiavime kalbėjusieji išryškino liūdnas draugijų perspektyvas dėl palūkanų sumažinimo, paskolų teikimo iniciatyvos suvaržymo, pasunkėjusių gyvenimo sąlygų²⁸.

1940–1941 m. reta ŽŪKD turėjo pinigų paskolinti, nes iš 1940 m. sausio 1 d. visose draugijose buvusių 20,3 milijonų Lt 1941 m. liepos 1 d. beliko 5,5 milijonai rb²⁹. Be to, paskolų teikimas priklausė nuo valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko nužiūros. Be jo sutikimo ŽŪKD neturėjo teisės skolinti. Todėl tuomet draugijos buvo virtusios iš respublikinio biudžeto lėšų teiktų paskolų naujakuriams skirstytojomis. 1940 m. planuota paskirti 20 milijonų rb, 1941 m. – 49 milijonus rb. Tyrinėtojai išsiaiškino, kad kaimiečiai vengė naudotis okupanto finansinėmis „malonėmis“, nes iki 1941 m. gegužės 1 d. iš 49 milijonų rb valstiečiai buvo paėmę vos 6,5 milijonų rb³⁰.

1941 m. birželio 22 d. kilus Vokietijos–SSRS karui, sovietinės draugijų valdybos ir tarybos iširo: vieni jų nariai pabėgo, kiti žuvo, treči iš pareigų pasitraukė savo noru. Daugeliui draugijų savaime vėl ėmė vadovauti senieji („smetoniniai“) valdybų ir tarybų nariai. Nėra galimybių išsiaiškinti, ar panašiai atsitiko ir Baisogaloje. Nacių okupacijos pabaigoje draugijos susigrąžino senuosius pavadinimus, vėl pradėjo tvarkytis pagal nepriklausomybės laikų įstatus. Tačiau nebuvo sąlygų normaliai veiklai. Pirma, daug draugijų (apie 65) patyrė nemažus nuostolius dėl karo veiksmų ir grobstymų (provizoriškais skaičiavimais, 0,5 milijono rb). Antra, dėl nerealiai aukšto markės įvertinimo rubliais (1 markė prilyginta 10 rb) draugijų kapitalai nuvertėjo. Trečia, nebuvo atkurtas Kooperacijos bankas – kaimiškųjų SKD kreditavimo centras. Ketvirta, naujo okupanto nurodymais buvo blokuota 80% draugijų lėšų, laikytų bankuose. Taigi reta draugija turėjo laisvų pinigų skolinti. Antra vertus, dėl vykusio karo buvo neaiški rytdiena, veikė daug ūkinio gyvenimo suvaržymų. Todėl nebuvo motyvų skolintis. Kaip rašė ano meto spauda, SKD vegetavo, kiek gyviau vyko ankstesnis paskolų gražinimas³¹. Jį lėmė dvi priežastys: 1) iš skolininkų buvo pareikalauta gražinti visas specifines sovietines paskolas, išskyrus iš pasienio zonos iškeltiems suteiktas; 2) dėl minėto markės ir rublio kurso, palankaus skolininkams, buvo naudinga atsiskaityti su SKD.

Grižus sovietiniam okupantui, 1945 m. balandžio 1 d. Baisogalos ŽŪKD atnaujino veiklą (žinoma, pagal 1941 01 18 įstatus)³². Senąjį jos pastatą kaž-

²⁸ VUBRS, f. 181, b. 303, l. 23.

²⁹ *Ten pat.*

³⁰ Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. *Istorija*, XXV, 1986, p. 129.

³¹ *Tėviškė*, 1942 01 16.

³² LCVA, f. R-364, ap. 1, b. 17, l. 129.

kas buvo užėmęs, todėl glaudėsi valsčiaus Vykdomojo komiteto patalpose, kur darbo sąlygos buvo labai prastos. Atrodo, kad vėliau pastatą ar jo dalį atgavo, nes draugija pirkė miško medžiagos remontui, jos balansuose nurodyta nekilnojamojo turto vertė (9 000 rb). Tačiau vėliau apskrities valdžios nurodymu pastatas buvo vėl atimtas ir paverstas grūdų sandėliu. Stigo visko: inventoriaus, rašomojo popieriaus, apskaitos blankų. Visos pastangos jį atgauti buvo bevaisės³³. Užvis blogiausia buvo tai, kad draugijos ikiokupacinių metų 257,5 tūkstančių Lt vertės turtas buvo „sutirpęs“ iki 526 rb. Per 1945 m. į draugiją įstojo 87 nariai, visi vargingieji, atleisti nuo valstybinio žemės mokesčio. Jie įmokėjo 435 rb stojamojo mokesčio ir 3 160 rb pajų³⁴. Šis faktas leidžia daryti prielaidą, jog ankstesnioji narystė buvo nutrūkusi, įmokėti pajai pradžu. Todėl iš naujo ūkininkams ir kitiems nariams reikėjo mokėti stojamąjį mokestį ir pajų. 1945 m. gruodžio 30 d. LSSR LKS nutarimu jų sumos, palyginti su 1941 m., buvo padidintos: stojamasis mokestis iki 25 rb (kooperatinėms organizacijoms iki 125 rb), o pajaus minimumas ūkininkams iki 50 rb³⁵. Padidinimas aiškintas pakilusiomis žemės ūkio gaminių kainomis.

1945 m. pabaigoje Baisogalos ŽŪKD teturėjo 13,8 tūkstančių pagrindinio ir 475 rb atsargos kapitalų bei simbolišką 22 rb indėlių sumą³⁶. Tad jos veikla buvo įmanoma tikrai sulaukus valdžios finansinės paramos. 1945 m. gegužės 31 d. LSSR LKT paskyrė 15 milijonų rb ilgalaikių paskolų draugijų pagrindiniam kapitalui, iš jų Baisogalos ŽŪKD gavo 90 tūkstančių rb. Dar 100 tūkstančių rb ilgam laikui paskolino ŽŪB kontora³⁷. Kiek sviri buvo ši finansinė parama, matysime toliau.

Pirmoji Baisogalos ŽŪKD valdyba ir taryba ŽŪB kontoros parinkta suderinus su kompartijos valdžios atstovais, bet ne narių išrinkta. 1945 m. balandžio 11 d. ŽŪB kontoros vadovas raštu prašė LKP CK pritarimo organizuoti ŽŪKD valdymo ir priežiūros narių rinkimų kampaniją³⁸. LKP CK parengė rašto apskričių partijos ir vykdomiesiems komitetams projektą, kuriame nurodyta susirinkimus organizuoti tų metų balandžio 29 d.–birželio 15 d. Tačiau valdybų ir tarybų rinkimai tebuvo žaidimo demokratija triukas, nes iš anksto kandidatai į jas buvo derinami su valsčiaus aktyvu, susirinkimuose būtinai dalyvavo kompartijos ir vykdomosios valdžios atstovai, o svarbiausia – LKP CK reikalavo, kad būtų atsižvelgta į kandidatų politines pažiūras. Apie Baisogalos ŽŪKD vadovus pokaryje išlikę nedaug žinių. Tikra, kad bent 1948–1949 m. valdybos pirmininku dirbo V. Satkauskas, o kasininku – J. Citvaras³⁹. Abu jie mums pažįstami iš nepriklausomybės laikų. Iki 1947 m. draugijoje dirbo buhalterė E. Zdanavičiūtė, po to – Brunonas Butkevičius. Neišaiškintais metais, jį suėmus, buhalteriu dirbo Vytautas Petkevičius.

Bėgant metams, draugijos narių skaičius gausėjo: 1947 m. sausio 1 d. jų buvo 160, o 1949 m. sausio 1 d. – 228⁴⁰. Tačiau tai sudarė vos 53% ikiokupacinio narių skaičiaus ir apėmė tik 11% valsčiaus ūkininkų. Tiesa, 1946 m. į draugiją buvo priimti vien vargingieji ūkininkai (131 ir 374).

Vadinasi, 35% jų buvo kooperuoti. Šie skaičiai rodo griežtai taikytą vadinamąją klasinę narių atranką. Vargingiausias į draugiją traukė viltis pasiskolintis pinigų pagerinti materialinę padėtį (pasi-statyti pastatus, nusipirkti arklį ar kar-

³³LCVA, f. R-364, ap. 1, b. 33, l. 57.

³⁴Ten pat, b. 17, l. 127.

³⁵Ten pat, b. 3, l. 51.

³⁶Ten pat, b. 17, l. 127.

³⁷Ten pat.

³⁸Ten pat, b. 13, l. 2.

³⁹LCVA, f. R-364, ap. 1, b. 13, l. 3.

⁴⁰Ten pat, b. 36, l. 62; b. 92, l. 17.

ve). Bet jiems sunku buvo surinkti narystei reikalingus pinigus, pvz., 1946 m. nebuvo įmokėję 895 rb pajaus. Ir daugelio tapusių nariais viltys pataisyti reikalus neišsipildydavo, nes draugija stokojo pinigų visus aprūpinti paskolomis. Štai 1948 m. iš 213 narių paskolas gavo tik 60. Greičiausiai todėl negavusieji pasiskolinti išstodavo iš draugijos (1948 m. tokių buvo 24).

Dėl atskaitų nepatikimumo ir jose pateiktų duomenų prieštaravimo sudėtinga analizuoti bei tiksliai įvertinti Baisogalos ŽŪKD veiklos pokyčius. Beje, ŽŪB kontora dažnai skundėsi draugijų neteisingai sudaromomis ataskaitomis. Tai nestebina, nes buhalteriams mokėtos mažos algos, todėl nusamdyti kvalifikuotų apskaitos žinovų nebuvo sąlygų, be to, visur jautėsi jų stygius.

Per 1946–1948 m. narių išsiskolinimas draugijai padidėjo nuo 231,5 tūkstančių rb (pagal kitus duomenis 299,1 tūkstančių rb) iki 344,8 tūkstančių rb, arba 113,3 tūkstančių rb⁴¹. 1945 m. draugija daugiau skolino trumpam laikui, o vėlesniais persvėrė ilgalaikės paskolos. Išplėsti kreditavimo operacijų mastą įgalino ŽŪB kontrolės teiktos draugijai paskolos. Pastarosios išsiskolinimas kontorai išaugo (1946–1948) beveik 155 tūkstančiais rb, arba 1,6 karto. Narių išsiskolinimo draugijai ir pastarosios skolų ŽŪB kontorai sumų palyginimas rodytų, jog kažkodėl Baisogalos ŽŪKD nesugebėdavo išskolinti visų gaunamų pinigų.

Jau nuo 1948 m. pradžios narių išsiskolinimas draugijai ėmė smarkiai mažėti. Per tuos metus jų skolos sumažėjo 62 tūkstančiais rb, arba 15%⁴². Taip nutiko dėl kelių priežasčių. Pirma, pasikeitus valdžios požiūriui į ŽŪKD, pradėtas mažinti jų kreditavimas. Antra, vykdam 1947 m. pinigų reformas, gyventojai buvo apiplėšti: jų turėti pinigai nuvertinti 10 kartų, tiek pat nuvertinti didesni negu 10 000 rb indėliai. Todėl 1948 m. draugijoje suma sumažėjo 4,5 karto. Prie to galėjo prisidėti ūkininkų varymas į kolchozus ir žemės atėmimas. Palikus jiems po 0,6 ha, nebeliko galimybių auginti cukrinių runkelių pardavimui. Draugijoje indėliai susidarydavo iš gautų iš Pavenčių cukraus fabriko už jam parduotus runkelius įplaukų. Pagaliau minėtos pinigų reformos metu draugijos skolininkai buvo apgauti: jų pinigai nuvertinti, o paskolų sumos pasiliko nepasikeitusios. Kitaip sakant, reikėjo gražinti iki reformos gautų paskolų sumą, nors nauji pinigai pabranginti. Tai, be abejonės, atbaidė nuo skolinimosi.

Būtina pasakyti, kad 1949 m. (iki lapkričio 16 d.) staiga įvyko didžiulis narių išsiskolinimo šuolis (1,5 karto). Jis neprieštarauja ankstesnėms mintims ir aiškintinas taip. Nuo 1948 m. pabaigos Lietuvoje pradėtas vykdyti draugijų vėjus, kurio metu draugijų skaičius sumažėjo maždaug dvigubai. Nors archyve neaptikta žinių apie gretimo valsčiaus draugijos prijungimą prie Baisogalos ŽŪKD, tačiau minėtas didžiulis išsiskolinimas neabejotinai byloja vykus pastarosios stambinimą. Tą patį liudija ir faktas, kad 1949 m. Baisogalos ŽŪKD neturėjo išteklių smarkiai padidinti narių kreditavimą. Vyko priešingai: nuo 1948 m. ŽŪB kontora nesuteikė draugijai ilgalaikių paskolų, 1,8 karto sumažino trumpalaikes paskolas⁴³. Be to, kaip pamename, tirpte tirpo cukrinių runkelių augintojų draugijoje turėti pinigai. Galop 1949 m. vasarą pradėtos likviduoti draugijos. Dėl tokios valdžios politikos negalėjo būti kalbos apie jų veiklos plėtimą. 1949 m. lapkričio 18 d. Baisogalos ŽŪKD valdybos pir-

⁴¹LCVA, f. R-364, ap. 1, b. 36, l. 52; b. 92, l. 17.

⁴²Ten pat, b. 92, l. 17.

⁴³LCVA, f. R-364, ap. 1, b. 92, l. 17.

mininkas K. Satkauskas, kasininkas J. Citvaras ir buhalteris V. Petkevičius pasirašė jos turto perdavimo ŽŪB kontoros Utenės skyriui aktą⁴⁴. Po 24,5 metų veikimo draugija prievarta (1949 06 25 SSSR MT nutarimu) likviduota. Žinoma, pradėjus įgyvendinti visuotinį ūkininkų sukolchozinimą, nelikus individualių ūkių, kredito kooperacija tapo negalima ir nereikalinga.

Pabandykime įvertinti pokarinės Baisogalos ŽŪKD vaidmenį. Žinoma, mechanškai palyginus 1939 m. spalio 1 d. narių išskolinimą (228 tūkstančius Lt) su 1948 m. sausio 1 d. buvusią 406,7 tūkstančių rb skola, gali susidaryti išpūdis, kad pokaryje draugija stipriau pagelbėjo savo nariams. Toks lyginimas iš esmės būtų nemoksliskas ir neteisingas dėl nepalyginamų kainų, lito ir rublio perkamosios galios santykio. Nors 1940 m. lapkričio 25 d. Lietuvoje įvedus sovietinius pinigus, 1 Lt buvo prilygintas 0,9 rb, faktiškai litai buvo brangesni 3,5–5 kartus. Karo ir pokario metais rubliai dar daugiau nuvertinti. Vadinasi, nepriklausomybės laikais, palyginti su sovietmečiu, draugijos narys už gautą nominaliai vienodą paskolą galėjo nusipirkti skirtingą prekių kiekį. Pavyzdžiui, 1948 m. 57 Baisogalos ŽŪKD nariai, pasiskolinę vidutiniškai po 1 290 rb karvėms pirkti, maždaug kita tiek turėjo pridėti savų pinigų. Tuo tarpu nepriklausomybės paskutiniaisiais metais gera karvė tekainavo apie 100 Lt. Be to, pokaryje Baisogalos ŽŪKD gyvenamiesiems namams statyti skolindavo nariui po 1 630–3 500 rb, kai vien miško medžiaga kainavo apie 5 000 rb. Taigi skolindavo aiškiai nepakankamas sumas. 1936 m. už vidutinę 484 Lt paskolą galima buvo nupirkti beveik 5 karves, kai 1947 m. už vidutinę 1 723 rb paskolą – apie „pusę“ karvės. Galimas daiktas, kad būtent dėl realiai gaunamų nedidelių paskolų neretas skolininkas, neturėdamas pridėti pirkiniai reikalingos pinigų sumos, paskolą panaudodavo ne pagal paskirtį (iššvaistydavo, pragerdavo ir kt.). 1946 m. šitaip buvo pasielgta su 12,2 tūkstančių rb (iš pasiskolintų 50,5 tūkstančių rb)⁴⁵.

Atrodytų, kad sovietmečiu, palyginti su 1937–1939 m., buvo pigu skolintis, nes tereikėjo mokėti 3–5% palūkanų. Bet reikėtų atsižvelgti į tai, kad mažiau (?) draugija mokėjo indėlininkams, skolinant patalpų statybai, iškart palūkanos buvo išskaičiuojamos iš paskolos. Dėl pastarosios aplinkybės faktiška palūkanų norma buvo didesnė negu skelbiama. Na ir pagaliau dėl 1947 m. pinigų reformos realiai smarkiai padidėjo paskolų ir palūkanų našta.

Priėmimas nariais tik vargingųjų ir tik jiems skolinimas faktiškai reiškėėjimą į neišvengiamą draugijos ekonominį sunaikinimą. Kodėl – atsakymą randame ŽŪB kontoros Šiaulių skyriaus valdytojo rašte savo viršininkams. Jis rašė:

„<...> kaip paskolą išieškoti, jei jos gavėjas nieko neturi apart švarko, kelnių ir kepurės, ir yra naujakurys, <...> išsipirkęs statybų medžiagą pardavė, pinigus sunaudojo kaip jam patiko <...>“⁴⁶.

Šią tiesą patvirtina ir Baisogalos ŽŪKD duomenys, pvz., iš 1949 m. sausio 1 d. buvusio 344,8 tūkstančių rb narių išskolinimo 48,8 tūkstančių rb, arba 14%, buvo pradelstas⁴⁷. Pradelstas ir beviltiš-

⁴⁴Ten pat, b. 121, l. 25.

⁴⁵LCVA, f. R-364, b. 36, l. 55.

⁴⁶LCVA, f. R-364, ap. 1, b. 33, l. 119.

⁴⁷Ten pat, b. 92, l. 20.

kas paskolas didino ir įsisiautėjančios represijos. Baisogalos ŽŪKD perdavimo ir priėmimo akte nurodyta, kad didelė dalis beviltiškų paskolų tenka „išvykusiems arba išsiųstiems“. Beje, represijomis buvo smarkiai praretintos Baisogalos draugijos vadovų ir tarnautojų gretos. Be minėto B. Butkevičiaus, 1945 m. areštuotas P. Daukaitis, 1946 m. – P. Bložė, 1949 m. į Irkutską ištremta E. Zdanavičiūtė su motina. J. Staškūnas represijų išvengė 1944 m. pasitraukdamas į Vakarus⁴⁸.

Nepaisydami išdėstyto kritiško vertinimo, visiškai negalime nuneigti draugijos egzistavimo, jos veiklos reikšmės. Vargingiems ir naujakuriams ypač pravarčios turėjo būti trumpalaikės paskolos, gautos 1945 m., nes jos padėjo apsėti žemę, išmainyti gyvulius. Neužrašytinos ir ilgalaikės paskolos teiktos pastatų statybai, gyvuliams pirkti. Kita vertus, akivaizdu, kad ŽŪKD teiktos paskolos, kaip ir bežemių bei mažžemių aprūpinimas žeme, okupanto buvo panaudotos kaip priemonė jiems patraukti į savo pusę.

Išvados. 1925–1940 m. veikusi Baisogalos žemės ūkio smulkaus kredito draugija buvo daugiausia šio valsčiaus ūkininkų kredito kooperatyvas.

Faktiškai draugija atlikinėjo dvi bankine operacijas – indėlių ir narių kreditavimo. Pagal turėtas finansines galimybes jos vadovai siekė trumpalaikėmis paskolomis aprūpinti kuo didesnę narių dalį. Siekiant šio tikslo, buvo skolinamos mažesnės sumos. Nepaisant neigiamo 1931–1935 m. ūkio krizės poveikio, draugija sėkmingai plėtojo savo veiklą: per 1926–1939 m. 28,5 karto padidino paskolų nariams sumą, 21,5 karto – indėlių priėmimą, 30,2 karto – nuosavą kapitalą. Svarbiausias vaidmuo plečiant veiklą teko didėjusioms bankų paskoloms. Draugijos teiktos paskolos padėjo nariams pagerinti ūkininkavimo ir gyvenimo sąlygas bei išvengti brangių palūkininkų paslaugų.

1941 m. pradžioje draugija pertvarkyta pagal sovietinius įstatus, panaikinusius kooperacijos esmę, pavadinta Baisogalos žemės ūkio kredito draugija. 1941 m., 1944–1949 m. ji beveik neturėjo nuosavo kapitalo, pagal vadinamąjį klasinį principą skirstė iš SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos respublikinės kontoros gaunamus pinigus vargingiesiems valstiečiams.

⁴⁸Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyventojai, p. 304, 445.

Aktyviausia organizacija

Jonas Linkevičius

Tarpukario metais Baisogaloje susikūrė daugelis tų pačių bažnytinių ir visuomeninių organizacijų kaip ir visoje Lietuvoje anuomet, bet savo veikla iš kitų aiškiai išsiskyrė šauliai. Jie vieni iš pirmųjų susiorganizavo ne tik Baisogaloje, bet ir visoje Kėdainių apskrityje. Turėjo savo vėliavą, ginklų, gaisrininkų būrį. Buvo uniformuoti, aktyviausiai dalyvaudavo valsčiaus kultūriniame gyvenime. Juos matydavai žygiuojančius darnioje rikiuotėje, atliekančius karinius pratimus, vaidinančius scenoje, dainuojančius ar giedančius choruose. Baisogaliai pasistatė stilingus, papuošusius miestelį ir tapusius kultūros židiniu Tautos namus. Per abu nepriklausomybės dešimtmečius būrys gyvavo, augo, darėsi vis labiau matomas ir reikalingas. Apie jo veiklą daug žinių liko Lietuvos centriname valstybės archyve (net penkiasdešimt bylų!), žurnalo „Trimitas“ puslapiuose. Būrio nariai buvo veikliausi kovotojai sovietinės okupacijos metais. Ši organizacija yra pati aktyviausia ir atkūrus nepriklausomybę.

Būrys įsisteigė 1922 m. pradžioje. Viena iš likusių dokumentų, 1932 m. žiniose, nurodyta ir konkreti data: 1922 m. sausio 6 d.¹ Pirmieji jo nariai – vietos inteligentai ir ūkininkai, tarp kurių nemaža dalis pagyvenusių. Per pirmą dešimtmetį būrys augo nesmarkiai. 1922 m. kovo 16 d. Lietuvos šaulių sąjungos Kėdainių skyriaus įsakyme nr. 5 parašyta: nuo š. m. vasario 22 d. į Šaulių sąjungos narius priimtas Baisogalos būrys iš dvidešimties narių, kuris jungiamas prie Kėdainių skyriaus². Po penkerių metų būta apie keturiasdešimt narių. Jų skaičius nuolat keitėsi. Viena iš pirmųjų sąrašų apie susirinkimų lankymą įrašytos keturiasdešimt šešios pavardės, tačiau ten pat nurodyta, kad penki nariai pašalinti, vienuolika nedalyvavo nė viename susirinkime³. Panašiai būta ir dešimtmečio pabaigoje. Šauliams vadovavo aukštesnės instancijos paskirtas būrio vadas ir rinkta būrio taryba. Labiausiai per visą dešimtmetį būrio veikloje pasireiškė būrio tarybos pirmininkas mokytojas Vladas Kulpavičius, o būrio vadai nuolat buvo keičiami (Stasys Andrijauskas, Petras Bložė, Stasys Vingrys), jų veikla dokumentuose beveik neatsispindi. Iš moterų šaulių aktyviausios buvo Marija Bložienė ir Stefanija Stančienė, įstojusios į organizaciją 1922 m.

Jau pačiais pirmaisiais mėnesiais būrio valdyba ėmė organizuoti kultūrinę veiklą. 1922 m. ji prašė karo komendanto leidimo vasario 16 d. surengti pradinėje mokykloje šokių vakarą. Plačiai žurnale aprašytas būrio renginys 1924 m. pavasarį.

„Sekant Lietuvai pagražinti raštu vietos visuomenės veikėjams ir šaulių būrio vadui pasidarbavus, balandžio 30 d. vakare prie valsčiaus valdybos susirinko nemažas skaičius žmonių. Griežiant Skėmių dūdų orkestrui, publika nuėjo ant Piepalių kalno, kur buvo sukrautas laužas. (...) Mokytojui Kulpavičiui pasakius prakalbą, orkestrui sugriežus Lietuvos himną, buvo uždegtas laužas. Laužui degant buvo pašokta keletas tautinių šokių, žaista, dainuota ir deklamuota. (...) Gegužės pirmosios rytą didelė žmonių minia, tam pačiam orkestrui griežiant, nuėjo pir-

¹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 561, ap. 3, b. 1000, l. 12.

² Ten pat, b. 992, l. 117.

³ Ten pat, l. 62.

miausia prie istorinio kryžiaus, kuris pastatytas 1413 m., o praeitais metais šaulių būrio iniciatyva atremontuotas ir geležine tvora aptvertas. Šaulių būrio tarybos pirmininkui pasakius kalbą, susirinkusieji ėjo į bažnyčią. (...) Po pamaldų nuėjo ant karių, žuvusių už Lietuvos nepriklausomybę, kapų. Čia daug buvo pasakyta karštų prakalbų, kad daugumai teko net apsiverkti. Kalbėjo Cibulskis, šauliai J. Šveistys, P. Bložė ir viršaitis M. Bložė. Po prakalbų ir himno visi sugrįžo į rinką, kur buvo numatyta Vilniaus medį pasodinti. Čia irgi kalbėjo mokytojas Kulpavičius, primindamas praeitais metais čia pat pasodintą Laisvės medį, Vilniaus medžio reikšmę. Pasodino Vilniaus medį – ažuolą ir dar keletą medelių. Orkestrui griežiant patenkinta publika išsiskirstė“⁴.

Vienas iš didžiausių pirmojo dešimtmečio būrio rūpesčių – pastatyti paminklą žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę kovotojams. Tuo tikslu 1925 m. su-ruošta loterija.

„Žmonės loterijai aukojo kas arklį, avių, žąsų, ūkio padargų ir kt. Lošimui pasibaigus, daugelis išloštuosius daiktus paaukojo paminklo fondui. Pinigų jau turima apie 5 300 litų. Krašto apsaugos ministeris p. Bistras, užjausdamas baisogaliečių triūsams, paskyrė septyniolika sunkiųjų minų tuščių sviedinių paminklui ir aptvarai, o siaurųjų geležinkelių direktorius inž. šaulys Graurogkas pasižadėjo jo žinioje esančiose dirbtuvėse padaryti paminklui visas metalines dalis“⁵.

Baisogaliai šauliai energingai ruošėsi sutikti Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines. Tam buvo sudarytas komitetas, kuris tuoj ėmėsi darbo ir 1929 m. rugpjūčio 11 d. surengė įdomią gegužinę su sportu, komiškais žaidimais, iliuminacija ir kitomis pramogomis. „Gryno pelno gauta 117 litų, kuris padėtas bankan iki bus reikalas jį realizuoti“⁶. Gaila, kaip sužinome iš kitos korespondencijos, komitetas aptingo ir geras užmojis nebuvo reikiamai įgyvendintas⁷.

Nepriklausomybės dešimtmečio proga aktyviausi būrio šauliai apdovanoti jubiliejiniais medaliais. Juos gavo Vincas ir Stasys Andrijauskai, Antanas Bačasuskas, Marija Bložienė, Albina ir Vladas Kulpavičiai, Vincas Marašinskas, Kazimieras Šaraskas ir Stasys Vingrys⁸.

Kaip rodo archyviniai dokumentai, į dešimtmečio pabaigą pradedami rengti šaudymo koviniais šoviniais pratimai, vykdomas naujokų mokymas. 1930 m. birželį šaulių būrių įsikūrimo ir vėliavų šventinio įteikimo proga Grinkiškyje organizuota rajoninė sporto šventė, kurioje dalyvavo ir kolektyvinius bei individualius atskirų būrių pratimus su šautuvais ir be jų atliko Baisogalos, Griškiškio, Gudžiūnų, Pāšušvio ir Pociūnėlių šauliai⁹.

1928–1930 m. į šaulių sąjungą įstojo nemaža veiklių ir perspektyvių jaunu

⁴ Baisogala, *Trimitas*, 1924, geg. 15, nr. 187, p. 27.

⁵ J. Š. *Ten pat*, 1925, gruodžio 10, nr. 48, p. 1564.

⁶ Šarboro. Ruošiasi minėti Vytautą Didįjį, *ten pat*, 1929, rugpj. 29, nr. 35, p. 594.

⁷ Baisogalis. *Ten pat*, 1930, rugs. 18, nr. 35, p. 550.

⁸ LCVA, f. 561, ap. 3, b. 995, l. 115.

⁹ *Ten pat*, l. 91.

žmonių, daugiausia iš inteligentijos tarpo (Povilas Jakaitis, Bronius Kuprys, Elena Kasakaitytė, Vincas Strolis, Aleksas Šulga ir kt.). Be valdybos, imta rinkti ir kontrolės bei švietimo komisijas, tokiu būdu pakeliant aktyvo vaidmenį. 1928 m. ilgametį valdybos pirmininką V. Kulpavičių, iš mokyklos perėjusį dirbti į savivaldybę sekretoriumi, pakeičia Matas Bložė, vėliau organizacijoje skiriamas ar renkamas įvairioms pareigoms. (1932 m. paskirtas ugniagesių komandos viršininku. Komanda įsteigta ir pradėjo veikti 1931 m.)

Antrasis šaulių būrio veiklos dešimtmetis buvo kur kas brandesnis. Tai lėmė pagerėjęs Kėdainių XVI rinktinės vadovavimas apskrities būriams. Vado įsakymais buvo priimami nauji nariai, atleidžiami ar pašalinami atsitiktinai įstoję į organizaciją. Sustiprintas karinis mokymas, aprūpinimas ginklais. Organizuota įvairi jungtinė būrių veikla (pratybos, šventės ir pan.). Atitinkamus egzaminus išlaikę šauliai skelbiami rikiiais. 1931 m. būriui priklausė 54 nariai, 16 kandidatų ir 1 rėmėjas. Net ir susiformavus atskiram moterų būriui, dešimtmečio antroje pusėje jau turėta būryje apie šimtą narių vyrų. 1931 m. išrinkus naują valdybą ir paskyrus nauju būrio vadu Stasį Mikšiūną, šauliai dar labiau sukruto. Patys aktyviausi – Jonas Juozaitis, P. Jakaitis, V. Strolis, Aleksas Dantė, Juozas Jankus. Atskirai minėtinas 1932 m. būrio vado pareigoms rinktinės vado įsakymu paskirtas Juozas Jacevičius, ėjęs šias pareigas šešerius metus.

Vienas iš svarbiausių to laikotarpio organizacijos rūpesčių – šaulių, kartais dar vadintų Tautos, namų statyba. Pradžiai tai statybai padaryta 1932 m. sausio 30 d. visuotiniame narių susirinkime, kuriame priimtas atitinkamas nutarimas, išrinkta komisija. Jos garbės pirmininku vienbalsiai nutarta kviešti pulkininką J. Šarauską¹⁰. Tam reikalui dvarininkas

Grinkiškio sporto šventės dalyviai. Iš R. Kuzmienės albumo

¹⁰Laliauskas J. Baisogala, *Trimitas*, 1932, vas. 11, nr. 7, p. 131.

V. Komaras padovanojo apie 1 500 m² žemės sklypą, pasirašius pasižadėjimą, kad namo planas ir fasadas būtų statomas suderinus su fundatoriumi¹¹. Statyba pradėta 1934 m. rugsėjį. Lėšomis statybai rūpinosi patys šauliai. Lėšos daugiausia sukauptos organizuojant loterijas. Patys šauliai dirbo statyboje, atlikdami prievolę. Išlikęs dalyvavusių talkose sąrašas – 44 šauliai, 7 šaulės, nurodyti jų atlikti darbai¹². 1935 m. rugsėjo 15 d. įvyko šaulių namų atidarymo iškilmės. Namai pašventinti, dalyvauta pamaldose, padėtas vainikas prie laisvės kovų paminklo, pasukui – sporto programa, užkandžiai ir pasilinksminimas¹³.

Per pastarąjį dešimtmetį surengta nemaža įvairių meninių pasirodymų, gegužinių, koncertų.

„Atšilus pavasariui, Baisogalos būrys suruošė gegužinę, birželio 14 d. surengė vakarą, suvaidino trijų veiksmų dramą „Gatvės duktė“. Tą patį vakarą pastatė Sirūtiškių kaime, už devynių kilometrų nuo Baisogalos. Pažymėtina, kad šiame gilioje provincijos kaime iš viso pirmą kartą buvo pastatytas spektaklis“¹⁴.

Šaulys Vytautas
Mintautas. 1935 m.
Iš R. Mintauto
albumo

1936 m. organizuotas šaulių choras, kurio vadovu tapo viršaitis Antanas Jučys. 1939 m. jį pakeitė vargonininkas B. Kuprys.

Būrys, kuriame buvo nemaža atsargos puskarininkių, kas antrą sekmadienį rengdavo rikiuotės pratybas, mokomuosius žygius.

1935 m. *„gegužės mėn. iš 18 į 19 d. būrio vado įsakymu būrys buvo surinktas pavoju. Buvo labai blogas oras, visą dieną lijo, tačiau šauliai susirinko į nurodytą punktą. Buvo įsakyta užimti pozicijas. Pratimui vadovavo ir pabaigus pratimą paaiškino ir nurodė klaidas ats. jaun. leit. Vaičaitis. Po pratimo pasimokyta tankinės ir manevrinės rikiuotės, be to, pasportuota“¹⁵. Kaip rašoma kitoje korespondencijoje, „šaulių būrys ištisus 1936 m. vykdė karinio parengimo pamokas. Šauliai naujokai teoretiškai ir praktiškai buvo supažindinami su topografija“¹⁶.*

Moterų skyrius Kėdainių rinktinės vado įsakymu nuo 1935 m. išskirtas iš 1-ojo būrio sudėties ir pavadintas 2-uju Baisogalos moterų šaulių būriu. Nors būrys nebuvo gausus (iš pradžių jam priklausė dešimt šaulių), bet veikė gana aktyviai, tad per ketverius metus pagausėjo trigubai. Beveik visą laiką būriui vadovavo M. Bložienė, jos artimiausios pagalbininkės – S. Stančienė, E. Kasakaitytė, Ona Jacevičienė, Elena Zdanavičiūtė, Bronė Petrauskaitė, K. Ruseckienė, Ona Dienienė ir kt. Būrys organizuodavo įvairius kursus, minėjimus, vakarus, loterijas, rinko aukas ginklų fondui, tvarkė karių kapus, per vakarojimus šaulės pačios siuvo kariams

¹¹ LCVA, f. 561, ap. 3, b. 1006, l. 6.

¹² Ten pat, l. 91.

¹³ Ten pat.

¹⁴ V. Ž. Trimitas, 1931, liepos 9, nr. 28, p. 550.

¹⁵ Ten pat, 1935, geg. 30, nr. 22, p. 408.

¹⁶ A. D. Ten pat, 1937, sausio 8, nr. 1, p. 20.

*Kariuomenės
ir visuomenės diena.
Iš Baisogalos šaulių
būrio archyvo*

baltinius, mezgė kojines ir pirštines. Buvo uniformuotos, įkūrimo metinių proga išgijo tautinius drabužius. Dvi šaulės turėjo ginklus. 1940 m. sausio 14 d. susirinkime, išrinkusios tarybą, nutarė pavasarį organizuoti ekskursiją į Vilnių, surengti du literatūros vakarus, rankdarbių kursus, loteriją, įsteigti chorą, bet tuos planus sugriovė rūstusis birželis, kai Lietuva buvo klasingai okupuota.

1938 m. sausio 9 d. „būrys šventė metinę šventę. Šventėje organizuotai dalyvavo vietos moterų šaulių būrys ir kitos organizacijos. Iškilmingas posėdis vyko šaulių namų salėje. Apie būrio veiklą pranešė būrio vadas Jacevičius. Būrys per 1937 m. padarė dvylika susirinkimų, vienuolika tarybos posėdžių, šešis minėjimus irgi, keturis vakarus su vaidinimais, du be vaidinimų, septynias gegužines. Sporte pasiekta neblogų rezultatų. Karinis parengimas varomas reikiamu tempu. Š. m. keturiolika naujokų išlaikė egzaminus, o kiti ruošiami. Per visus metus nebūta nė vieno sekmadienio be šauliško darbo. (...) M. Bložei pasiūlius, būrio šauliai nutarė Šaulių S-gos Vadą prašyti būrio vadą nuovados virš. Juozą Jacevičių, kurio iniciatyva būrys išgijo gražius namus ir būrys ne tik skaičiumi, bet ir savo drausme bei išsiauklėjimu įgijo visuomenėje didelį autoritetą, leisti jį išrinkti garbės nariu, gi jo atvaizdą pakabinti šaulių namuose“¹⁷.

1938 m. rugsėjo 18 d. būrio vadas J. Jacevičius buvo iškilmingai išlydėtas į naują tarnybos vietą. Jam pareikšta padėka ir nuoširdžiai palinkėta naujoje vietoje geriausios tarnybinės, šaulio ir šeimyninės sėkmės.

1938 m. pabaigoje „būryje 93 nariai. Išsimokslinimas – 12 aukštesniojo, 12 vidurinio, 42 pradžios mokslo, 27 mokančių skaityti ir rašyti. Užsiėmimas: 4 mokytojai, 18 valst. įstaigų tarnautojų, 4 saviv. įst. tarnautojai, 3 privačių įstaigų tarnautojai, 26 ūkininkai, 4 amatininkai, kitų – 4“¹⁸.

¹⁷ Baisogala, ten pat, 1938, sausio 27, nr. 4, p. 94.

¹⁸ LCVA, f. 561, ap. 3, b. 1010, l. 3.

1938 m. gegužės 26 d. Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečiui paminėti surengta kariuomenės ir visuomenės diena. Tą dieną būrio šauliams įteikti šautuvai.

J. Jacevičiui išvykus, būrio vadu buvo paskirtas atsargos karininkas Kazys Gaigalas. Apie būrio veiklą jam vadovaujant gana išsamiai ir vaizdingai papasakota šioje monografijoje išspausdintuose sūnaus Vytauto atsiminimuose.

1940 m. balandžio viduryje buvo sumanyta per šv. Lauryno atleidus, rugpjūčio 10 d., suruošti aviacijos diena. Darbų ir susirašinėjimo tiek padaugėjo, kad nutarta samdyti tarybos sekretoriui padėjėją-raštininką. Tačiau tų didelių organizacijos planų ir užmojų įgyvendinti jau nebeleido staiga atsiritusi raudonosios okupacijos banga.

Atkūrus nepriklausomybę, 1993 m. Baisogaloje atgaivinta šaulių būrio veikla. Atsikūręs būrys tuoj pat pasistengė atgauti anų – tarpukario – metų autoritetą bei pripažinimą. Kaip prisimena dabartinis, jau trečias per beveik dešimtmetį būrio vadas Gediminas Kuckailis, pirmieji organizacijos atkūrimo iniciatoriai buvo Bronislovas Praninskas, šaulys nuo 1938 m., Silvinas Kazlauskas, Romualdas Sedleckas ir Vytautas Milius. Prie jų greit prisidėjo dar antra tiek ir jau aštuonetas pagyvenusių vyrų bemat užmezgė ryšius su Radviliškio šaulių kuopa, tapo ir jos nariais. Pirmuoju būrio vadu buvo paskirtas V. Milius. Būrys didėjo. 1994 m. šešiolika vyrų davė priesaiką prie Laisvės paminklo. Nuo tada būriui jau priklausė dvidešimt keturi šauliai.

2001 m. sausio 9 d. per reorganizaciją Lietuvos šaulių sąjungos vado įsakymu įsteigtas atskiras Baisogalos šaulių būrys, pavaldus Šiaulių apskrities generolo P. Plechavičiaus šeštajai rinktinei. Tais pačiais metais kovo 14 d. ŠS vado įsakymu V. Milius dėl sveikatos iš būrio vado pareigų atleistas ir jo vieton paskirtas šaulys Algimantas Zapasnikas. 2002 m. gruodžio 12 d. jį pakeitė G. Kuckailis.

Iš pradžių būrys, neturėdamas savo patalpų ir svajodamas apie savo namus, naudojosi kultūros namų kabinetais ir sale. Ta svajonė virto tikrove: 2003 m. pabai-goje Lietuvos kariuomenės įkūrimo 85-ąsias metines būrys jau šventė naujai įrengtuose namuose pačiame miestelio centre, Radviliškio savivaldybės skirtose patalpose.

Dabar būriui priklauso vienas rikiuotės ir dvidešimt keturi ne rikiuotės šauliai. Tarp jų – viena moteris. Iš pradžių į būrį priimdavo visus norinčius (išskyrus buvusius komunistus), vėliau nustatytas amžiaus cenzas – iki šešiasdešimt penkerių metų. Būsimasis šaulys vienerius metus stažuojasi, o po to tampa visateisiu organizacijos nariu. Stengiamasi palaikyti patriotinę nuotaiką, drausmę, susiklausymą.

*Šaulys Bronislavas Praninskas.
1938 ir 2004 metais.*

Iš „Trimito“, nr. 3, 2004

*Jaunųjų šaulių
stovykloje Baisogaloje.
2003 m. Iš Baisogalos
šaulių būrio archyvo*

Vienas narys pašalintas iš būrio už tai, kad surengė piketą prie savivaldybės, vilkėdamas šaulio uniforma, o įstatai to neleidžia.

2001 m. prie būrio įkurtas jaunųjų šaulių skyrius, kuriam priklauso 12–18 metų jaunuoliai, vidurinės mokyklos moksleiviai. Dabar tokių šaulių yra apie trisdešimt. Būrys turi jaunųjų šaulių ansamblį. Vyresnieji labiau mėgsta dainuoti, o jaunimas pirmenybę teikia šokiams. Jaunieji aktyviai dalyvauja įvairiuose būrio renginiuose, minėjimuose, šventėse. Lietuvos kariuomenės įkūrimo sukakties minėjime jaunųjų grupė prisiekė ištikimybę Tėvynei ir Šaulių sąjungai: prie Nepriklausomybės paminklo iškilmingo pasižadėjimo ir priesaikos žodžius tarė keturi jaunuoliai. Trys tąsyk tapo jaunaisiais šauliais, vienas – šauliu. Renginiuose jaunieji dalyvauja darnia kolona. Gera jaunimo mokykla – stovyklos. Sukarintų pratybų, sporto, pažintinės stovyklos buvo organizuotos Linkuvoje, Bubiuose, Kuršėnuose, Tytuvėnuose, Baisogaloje. Jose – karinė apranga ir karinė tvarka bei drausmė, karinio rengimo mokymai. Į jaunųjų stovyklą Baisogalos dvaro pakraštyje susirinko 250 dalyvių. Tą stovyklą organizavo šalies Krašto apsaugos ministerija bei ŠS. Ją rėmė baisogaliai – seniūnija, vidurinė mokykla.

Būrio šauliai, nors ir būdami solidaus amžiaus, taip pat nesėdi sudėję rankų. Jie važinėja į Šiaulių poligoną, kur vyksta šaudymo pratybės, taktiniai mokymai, sporto varžybos. Yra dalyvavę Vilniaus rajone vykusiose sportinėse-karinėse varžybose, kur iškovojo penktąją vietą. Šauliai bendradarbiauja su policijos nuovada. Pareigūnams talkina dvidešimt du šauliai, tarp kurių aštuoni yra policijos rėmėjai, per trisdešimt jaunųjų šaulių. Pasirašyta sutartis „Stabdyk nusikalstamumą“. Kartu su policijos pareigūnais šauliai rengia reidus, budi diskotekose, palaiko viešąją tvarką gatvėse, gyvenvietėse.

Vos atsikūręs būrys tučtuojau ėmėsi kultūrinės veiklos. Jau 1994 m. vasarį buvo įkurtas vyrų vokalinis ansamblis „Dainava“, kurio vadovu tapo veiklus ir kūrybingas organizatorius Romualdas Juzukonis. Per nepilną dešimtmetį paruoštos kelios programos, su kuriomis vyrai pasirodydavo ne tik savo miestelyje, bet ir sėkmingai dalyvaudavo įvairiuose respublikiniuose renginiuose bei konkursuose-apžiūrose. Apie tai nemažai rašyta „Trimite“, rajono ir apskrities periodikoje.

*Vyrų vokalinis ansamblis „Dainava“.
1997 m. Iš
G. Kuckailio albumo*

1998 m. iš visų Šiaulių apskrities šaulių rinktinei priklausiusių kuopų baisogaliai vieninteliai jau turėjo meno saviveiklos kolektyvą. Todėl į Panevėžio zonos šaulių saviveiklinio meno ir kūrybinių darbų apžiūrą „Sukruskime, šauliai“ vyko be konkurso kaip Šiaulių apskrities šaulių rinktinės atstovai.

Apžiūroje dalyvavo dvylikos vyrų ansamblis „Dainava“. Be kitų patriotinių dainų, jis atliko „Baisogalos šaulių maršą“, kuriam muziką sukūrė savas kompozitorius V. Malinauskas pagal kraštietės poetės D. Podėnienės žodžius. Ansamblis buvo pripažintas nugalėtoju. Apžiūroje-konkurse dalyvavo ir mišrus kvintetas, kuris atliko dvi dainas („Tėvynė dainų bei artojų“ ir „Tėvynei“) ir iškovojo antrą vietą bei teisę dalyvauti finale. Kaip korespondencijoje rajono laikraštyje rašo žurnalistė Regina Vaitkevičienė, laikytina Baisogalos šaulių būrio metraštininke,

„laurus nuskynė ir Giedrė Muchlickienė, atlikusi savo kūrybos dainą „O Lietuva“. (...) Trys baisogališkiai parodai pateikė savo darbus: G. Muchlickienė – tapybos bei mezgimo, V. Milius – drožybos, o J. Daukša – kalvystės. Visi jie buvo apdovanoti padėkos raštais ir pateko į finalą. Baisogalos šaulių būrys tapo apžiūros-konkurso „Sukruskime, šauliai“ zonos laureatu ir buvo apdovanotas Lietuvos šaulių sąjungos atminimo prizų, diplomais ir padėkos raštais“¹⁹.

¹⁹Vaitkevičienė R. Baisogalos šauliams gerų norų ir entuziazmo nestinga, *Mūsų kraštas*, 1998, geg. 16.

Aktyviausieji
Baisogalos būrio
šauliai. Iš Baisogalos
šaulių būrio archyvo

Tokia puiki pradžia neatėjo savaime. Ji pasiekta pirmiausia dideliu kolektyvo meno vadovo R. Juzukonio triūsu ir būrio vado G. Kuckailio bei apylinkės seniūno P. Kasčionio rūpesčiu bei parama. Pergalė konkurse-apžiūroje tapo gera pradžia tolesniems saviveiklininkų kolektyvo užmojams.

Naujų meninio kolektyvo entuziastų laimėjimų nereikėjo ilgai laukti. Panašiai kaip Panevėžyje jų reikalai susiklostė jau po metų namuose vykusiame konkurse ŠS įsikūrimo aštuoniasdešimtmečiui paminėti. Apie jį taip pat nemažai rašyta spaudoje. Kaip pažymėjo Lietuvos ŠS rinktinės vadas majoras L. Bakaitis,

„Baisogala pasirinkta zoniniam renginiui neatsitiktinai. Šauliai čia labai aktyvūs, organizuoti ir dainingi. Kultūros namuose verda gyvenimas“²⁰.

Konkurse, be Baisogalos, dalyvavo Biržų, Panevėžio, Rokiškio ir Utenos šaulių kuopų ir būrių dainos, muzikos mylėtojai. Šventės dalyviai, Pakiršinio kultūros namų pučiamųjų orkestrui grojant, darnia eiseną žygiavo prie Laisvės paminklo, tylos minute ir gėlių puokštėmis pagerbė žuvusiuosius už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, miestelio aikštėje pasodino ąžuoliukų ir kaštonų. Vėl, kaip ir Panevėžyje, apžiūroje-konkurse „Lai skamba šventinė daina“, kuriame dalyvavo trylika kolektyvų ir trys solistai, laurus skynė baisogaliai.

„Tarp nugalėtojų – Baisogalos šaulių būrio vokalinis ansamblis „Dainava“, kuriam vadovauja R. Juzukonis. Antrąją vietą laimėjo to paties būrio vyrų vokalinis kvartetas, G. ir A. Muchlickų duetas, solistė G. Muchlickienė. Surengtoje šaulių tautodailės parodoje antrosiomis vietomis taip pat įvertinti baisogališkių V. Miliaus medžio ir A. Daukšos metalo darbai. Geriausi apžiūros-konkurso dalyviai apdovanoti Šaulių sąjungos diplomais, Baisogalos seniūnijos garbės raštais ir atminimo dovanomis. Jie atrinkti į respublikinį šio konkurso etapą“²¹.

²⁰Gentvilas S. Zoninis dainų konkursas Baisogaloje, XXI amžius, 1999, geg. 5.

²¹Dunauskienė G. Skambėjo šaulių dainos, Šaulių kraštas, 1999, bal. 22.

Lietuvos ŠS meninių kolektyvų zonų apžiūra Baisogaloje vyko ir 2003 m. balandį. Į apžiūrą atvyko devyniolika meninių kolektyvų iš Panevėžio, Šiaulių, Tauragės ir Telšių apskričių rinktinių. Dalyvauti finaliniame koncerte komisija atrinko Baisogalos antrojo būrio solistą lūpine armonikėle E. Belokopytovą ir solistą R. Juzukonį. Ta proga Baisogalos seniūnas Romas Kalvaitis kalbėjo:

„Šauliai visada dalyvauja miestelio šventėse, minėjimuose, kituose didesniuose ir reikšmingesniuose mūsų bendruomenės renginiuose. (...) Nauda šiuo atveju yra ta, jog jie labai prisideda prie pilietinės visuomenės sąmonės ugdymo šalyje, mūsų seniūnijoje“²².

E. Mačiulskis, Šiaulių apskrities šaulių rinktinės vadas, pabrėžė:

„Manau, jog pirmu smuiku kultūrinėje Šiaulių apskrities šaulių veikloje groja Baisogalos būrys. Nežinau, ar yra toks miestelis, kur tiek daug muzikalių žmonių“²³.

Negali nesidžiaugti tokiu gražiu įvertinimu.

Lietuvos kariuomenės įkūrimo 85-ųjų metinių paminėjimas 2003 m. lapkričio 23 d. tapo tikra būrio ir miestelio švente, praeitį susiejusia su dabartimi. Tą dieną po šv. Mišių šventiška eisena pajudėjo kapinių link. Čia buvo iškilmingai pagerbtas žuvusiųjų už laisvę atminimas. Įspūdingai pasirodė jaunieji šauliai, uždegę ant kapų atminimo žvakeles, iškilmingai skambėjo seniūno R. Kalvaičio žodis, mokytojos G. Muchlickienės deklamuojamos kariams skirtos eilės, šautuvų salvės žuvusiųjų garbei. Po to iškilminga eisena patraukė miestelio link. Stabtelėta prie Laisvės paminklo, kur keturi jaunieji šauliai tarė priesaikos žodžius. Pagrindinis šventės akcentas – ką tik įrengtų šaulių namų atidarymas. Čia kalbėjo ir renginio šeimininkai, ir svečiai. Sveikinimo žodį tarė Šiaulių apskrities generolo P. Plechavičiaus šaulių rinktinės vadas E. Mačiulskis.

Šiaulių apskr. rinktinės vadas E. Mačiulskis ir Baisogalos būrio vadas G. Kuckailis. Iš G. Kuckailio albumo

Jis *„palinkėjo baisogališkiams sėkmės ir stiprybės, akcentavo, jog Baisogalos bendruome-*

²² Muzika juos suvienijo, *Trimitas*, 2003, nr. 6, p. 20.

²³ *Ten pat.*

*nė iš tiesų yra vieninga, perdavė Šaulių sąjungos vado J. Širvinsko garbės raštą rajono merui A. Čepononiui už paramą šauliams*²⁴.

Tinkamai įvertinti ir būrio vado G. Kuckailio nuopelnai stiprinant šaulių būrį bei įkuriant šaulių namus. Garbės raštais apdovanotas didelis būrys baisogalių, aktyviausių šaulių, ir bendruomenės narių, padėjusių įkurti būstinę. Garbė atidengti memorialinę lentą patikėta vyriausiam amžiumi būrio šauliui B. Praninskui. Renginys baigėsi šaulių namų apžiūra. Po jos – vaišės skania kareiviška koše.

Antroji būrio jaunystė tvirtai veda į naujus darbus ir žygius.

²⁴Vaitkevičienė R. Šventė, susiejusi istoriją su šian-diena, *Trimitas*, 2004, nr. 1, p. 23.

Nepriklausomybės laikotarpio savivalda

Kazys Bronius Strolys

Lietuvos Aukščiausioji Taryba tą istorinį 1990 m. kovo 11-osios vakarą patvirtino Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, kuriuo numatė ir rinkimų tvarką į naujas nepriklausomos Lietuvos tarybas – rajonų, miestų ir gyvenviečių, taip pat apylinkių. Rajonų savivaldybės tarybos pavadintos aukštesniosiomis, o Baisogalos apylinkė priklausė žemesniajai pakopai.

Kovo 24 d. Lietuvoje vyko rinkimai į vietines tarybas. Baisogalos apylinkė pagal nustatytą naują tvarką išsirinko 11 savivaldybės deputatų. Jais tapo: Aldona Binkienė, Ida Ginkevičienė, Regina Staškūnienė, Stasys Jankaitis, Feliksas Dačiola, Juozas Vidmantas Ramanauskas, Adolfas Steponavičius, Stasys Masiliūnas, Antanas Purvanekas, Kazys Bronius Strolys, Lionginas Žukas. Tik vienas L. Žukas tebuvo anksčiau buvęs Baisogalos apylinkės deputatas.

Balandžio 17 d. pirmojoje sesijoje buvau išrinktas tarybos pirmininku. Turėjau surasti apylinkės administratorių (seniūną). Juo sutiko dirbti Petras Kaščionis. Jis buvo išrinktas rajono tarybos deputatu (taip pat J. Burnys ir V. Januševičius). Naująjį seniūną pagal prieškarinių laikų tvarką dažnai vadindavo viršaičiu, net ir toks antspaudas buvo pagamintas. Mat buvo manoma, jog bus atkurti prieškariniai valsčiai ir Baisogala taps valsčiaus centru.

Pagal Laikinąjį įstatymą buvo numatyta, jog

„vietinės Liaudies deputatų tarybos savo teritorijoje vadovauja valstybiniam, ūkiniam ir socialiniam kultūriniam darbui, tvirtina vietinį biudžetą ir jo vykdymo ataskaitą, kontroliuoja jų teritorijoje veikiančias įstaigas, įmones...“

Iš esmės tai buvo tos pačios tarybų funkcijos ir įgaliojimai kaip ir anksčiau, tik deputatų buvo 5 kartus mažiau.

Pirmaisiais savivaldybės veiklos mėnesiais prasidėjo Lietuvos ekonominė blokada. Sustojus Mažeikių naftos gamyklai, ėmė stigti kuro, stojo transportas. Neramūs buvo tie keli mėnesiai, bet jau liepos pradžioje blokada buvo atšaukta.

Liepos 26 d. Lietuvos Respublikos AT nutarė:

„Nustatyti, kad kaimo vietovėse gyvenantiems žemės ūkio įmonių darbuotojams ir pensininkams asmeniniam ūkiui, jiems pageidaujant, suteikiami iki 3 ha sklypai vienai šeimai...“

Šio nutarimo įgyvendinimas tapo vienu svarbiausių naujosios savivaldybės rūpesčių. Reikėjo sudaryti tikslius būsimųjų sklypininkų sąrašus, o tuo pagrindu atskirti nuo to meto žemės naudotojų – Baisogalos eksperimentinio ūkio, Lenino ir Palonų kolūkių atitinkamus žemės plotus. Ypač sunkiai sekėsi tai padaryti Baisogaloje, nes Baisogalos miestelio gyventojų žemės poreikis viršijo 2 000 ha. Tačiau

pamažu, nelengvai derantis su eksperimentinio ūkio direktoriumi P. Meilumi, buvo paskirti atskiri masyvai ir iki 1991 m. rudens žemės sklypeliai norintiems ją dirbti ir laikyti daugiau gyvulių buvo atmatuoti.

Tuo pat metu vyko ir nuosavybės teisių į turėtą žemę atkūrimas.

Sklypams įdirbti prie apylinkės buvo įkurtas nedidelis agroservisas. Vėliau pasirodė, jog didelių problemų tuos sklypelius apsėti, nušienauti, nuimti derlių nebuvo. Pradėjo veikti paslaugų rinka.

Po 1991 m. sausio 13 d. įvykių ir besitęsiančių konfliktų su okupacine kariuomene (prievartinio šauktinių gaudymo) svarbus buvo vasario 9 d. referendumas dėl Lietuvos valstybės statuso. Jis praėjo puikiai, dalyvavo 85 proc. gyventojų.

Tuo metu prasidėjo butų privatizavimas už investicinius čekius. Naujus, gyventojams neįprastus privatizacijos reikalus aiškino ir sprendė apylinkė. Vyko labai spartus rublio nuvertėjimas (infliacija), jautėsi gyventojų nerimas dėl tautos ekonomikos ir jos ateities. (Rubliai galiojo iki 1992 m. rugsėjo 30 d., o litai buvo įvesti nuo 1993 m. liepos mėn.) Visa tai rūpėjo Baisogalos deputatams ir ypač seniūnui P. Kaščioniui, kuris dažnai važiuodavo į Radviliškį ir šiuos reikalus gerai išmanė.

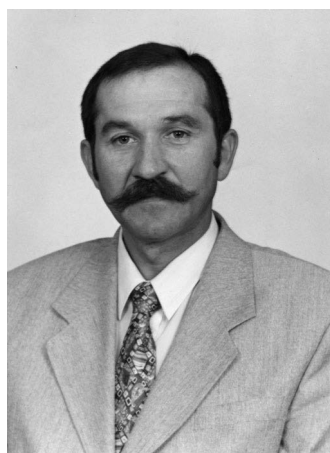
Kruopščiai buvo pervardintos kai kurios Baisogalos miestelio gatvės. Naujas projektas buvo iškabintas viešam svarstymui ir apylinkės taryba 1992 m. priėmė atitinkamą nutarimą, o „viršaitis“ surado darbo vykdytoją gatvių pavadinimams pakeisti.

1992 m. vyko neeiliniai rinkimai į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą. Mūsų deputatu tapo baisogalietis, Lietuvos gyvulininkystės instituto (LGI) direktorius Antanas Kairys.

Vis aktyviau apylinkės reikalus tvarkė seniūnas P. Kaščionis. Taryba rinkdavosi pasitarti tik svarbesniais diskusiniais klausimais. Mat vietinė savivalda ne-siplėtojo, nes savų lėšų ir turto apylinkė neturėjo, sau mokesčių nerinko, tik disponavo centralizuotomis biudžeto lėšomis, kurias visiems metams skirdavo Radviliškio rajono finansų skyrius, paskirstęs išlaidas pagal atskirus straipsnius. Atkurti valsčius Lietuvos AT vis nesiryžo, ir žemesnioji savivalda neteko prasmės. 1995 m., kai baigėsi deputatų kadencijos laikas, rinkimų į žemesniosios pakopos savivaldybes nebebuvo. Baigėsi ilgas metus praktikuota savivalda deputatų tarybos pagrindu.

Petras Kaščionis gimė 1953 m. Baigęs Vilniaus universiteto Chemijos fakultetą, dirbo LGI moksliniu bendradarbiu, tobulino galvijų embrijų transplantavimo metodus. Buvo judrus, energingas, kartais nesavikritiškas. Dėl mokslinių ataskaitų prasidėjo konfliktai su instituto administracija, jų atgarsiai pasiekė net Maskvą. Iškart išitraukė į Sąjūdžio veiklą ir buvo vienas iš jo vadovų Baisogaloje. 1990 m. išrinktas į Radviliškio rajono tarybą.

Tapęs seniūnu, buvo energingas, veiklus, rūpestingas. Nelengvais Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metais visuomet buvo optimistas. Už nuopelnus Sausio 13-osios įvykiuose apdovanotas rajono savivaldybės tarybos garbės raštu. Apylinkėje aktyviai diskutuodavo su visais, dažnai kviesdavo gyventojus į kultūros namus pasitarti. Buvo tolerantiškas, nesupykdavo nors ir po smarkaus ginčo.

Petras Kaščionis

Baisogalos aktyvas. Iš kairės sėdi: nuovados viršininkas Arvydas Jacyna, vaistinės vedėja Danguolė Kablytė, monsinjoras Pranas Ščepavičius, seniūnas Petras Kaščionis; stovi (pirmoje eilėje) „Žvangulio“ vadovas Vilimas Malinauskas, (antroje ir trečioje eilėse) „Dainorių“ vadovas Stanislovas Černiauskas, parduotuvės savininkas Kastytis Survila, bibliotekos vedėja Alvyda Žižniauskienė, UAB „Baisogalos komunalinis ūkis“ direktorius Vytautas Praninskas, geležinkelio stoties vadovas Arvydas Giniotas, kultūros namų direktorė Vilija Kaščionienė, Baisogalos kooperatyvo vedėja Dalė Ganiprauskienė, Pakiršinio darželio-mokyklos direktorė Ona Adomaitienė, pašto viršininkė Regina Paškevičiūtė, taupomojo banko vedėja Irena Vedeckienė, gydytoja stomatologė Stanislava Brazdonienė, vidurinės mokyklos direktorius Alfredas Jasiūnas, „Vikondos“ parduotuvės vedėja Jolanta Salygienė, „Vainiūnų“ agroserviso vadovas Rimantas Vaičiūrgis, „Dilainės“ parduotuvės savininkė Audronė Ginkevičienė, stalių dirbtuvės savininkas Arūnas Marašinskas, Baisogalos darželio-mokyklos direktorė Vita Poškienė, parduotuvės savininkas Artūras Radžiūnas, kiaulių veislininkystės stoties direktorius Stasys Rimkevičius; (ketvirtoje eilėje) UAB „Elekšanas“ vadovas Valdas Varkala, Vainiūnų žemės ūkio bendrovės vadovas Valdas Verbauskas, Palonų žemės ūkio bendrovės vadovas Alvydas Kelpšas, AB „Pakiršinio hidrostatyba“ vadovas Antanas Purvaneckas, Pakiršinio kultūros namų direktorius Vaclovas Stulginskas, Ritikių žemės ūkio bendrovės vadovas Antanas Stasiukonis, UAB „Pakiršinio komunalinis ūkis“ vadovas Edmundas Valba. 1999 12 29

Vėliau tapo liberalų partijos nariu ir jos sąrašuose buvo išrinktas į Radviliškio rajono tarybą. Ten pateikdavo daug pasiūlymų, aktyviai dalyvaudavo posėdžių diskusijose, pareikšdamas savo logiškus samprotavimus. Už pasiūlymus nubaustiesiems atlikti viešuosius darbus pagal gyvenamąją vietą apdovanotas VRM padėkos raštu.

1995 m. Radviliškio mero įsakymu P. Kaščionis buvo paskirtas Baisogalos seniūnu. Valdžiai nepataikavo, todėl nebuvo tikras, jog ilgai išliks tose pareigose. Tačiau seniūnu jis dirbo iki pat savo ankstyvos mirties 2001 m. gruodžio 24 d. Jo laidotuvės buvo kaip reta – palydėti į paskutinę kelionę išėjo daugelis apylinkės gyventojų. Jis buvo aktyvus vietinės, nepriklausomos šilumos propaguotojas. Bandė įgyvendinti originalią idėją – gauti Baisogalai šilumą iš giluminių gręžinių, bet tai pasirodė brangu. Jo pastangomis Pakiršinyje buvo sumontuota švedų gamybos katilinė, kūrenama pjuvenomis, o 2003 m. pabaigoje, jau po jo mirties, ir Baisogalos pertvarkytą katilinę imta kūrenti pjuvenomis ir šiaudais.

Romas Kalvaitis Baisogalos seniūnu paskirtas 2002 m. kovo mėn. Jis iškart pasirodė esąs veiklus seniūnijos vadovas, gerai pažįstas apylinkės gyventojus, yra jiems dėmesingas. Šiuo metu bene svarbiausi rūpesčiai administracijai – socialiniai gyventojų reikalai. Baisogaloje ir Pakiršinyje daug bedarbių, gali būti net iki 20 proc., nors oficialiai registruoti darbo biržoje sudaro apie 10 proc. Labai daug gyventojų neteko darbo po to, kai sunyko MSV ir Baisogalos eksperimentinis ūkis. Naujų darbo vietų atsiranda labai mažai. Prie seniūnijos tarybos veikia socialinės rūpybos padalinys, kuris šelpia bedarbius.

Kitas rūpestis – neužbaigta žemės reforma. Dar tebevyksta žemės perkėlinėjimai, nuosavybės įforminimas. Tuo užsiima žemėtvarkos padalinys, bet aiškintis dėl to prisieina ir seniūnui bei pavduotojai.

Po 1990 m. palaipsniui pradėjo didėti nusikalstamumas, nes labai pagausėjo automobilių, atsirado daug nedarbingų, o buvusios visuomeninės liaudies draugovinė ir visuomeninių autoinspektorių, draugiškųjų teismų institucijos po 1990 m. išnyko. Didelėje teritorijoje, apimančioje dar ir Skėmius bei Pociūnėlius, liko vienas policininkas, buvęs milicijos kapitonas Zenonas Gailevičius. Nors jis dirbo nežiūrėdamas į laikrodį, bet vis tiek neapėpė didelės jam priskirtos teritorijos.

Jau 1990 m. apylinkės deputatai pradėjo siūlyti įkurti Baisogaloje policijos nuovadą. Tokia įstaiga buvo čia iki 1944 m.

Po visų suderinimų 1991 m. birželį Baisogalos policijos nuovada buvo įsteigta, įrengta laikino sulaikymo kamera su grotomis, tarnybiniai kambariai. Pirmaisiais metais dirbo keturi nuovados policininkai, vadovaujami Z. Gailevičiaus, įstaiga gavo tarnybinį automobilį. Baisogalos nuovadai priskyrus Grinkiškio ir Skėmių apylinkes, teko aptarnauti daugiau kaip 10 tūkstančių gyventojų.

1999 m. nuovadoje dirbo dešimt policininkų. Z. Gailevičiui išėjus pensijon, vyriausiuoju nuovados inspektorium paskirtas Arvydas Jacyna, policininkais – R. Zdanavičius, Ž. Jacyna, M. Gaižauskas, V. Žvirėla, K. Danilevičius, S. Vaičiukynas, G. Palapis, J. Bašinskaitė, A. Puidokas. Nuovada turėjo du pavažinėtus automobilius ir gana ribotą kiekį degalų. Buvo įvestas naktinis budėjimas. 2004 m., viršininkaujant A. Jacynai, tyrėjais liko R. Zdanavičius, Ž. Jacyna, K. Danilevičius, patruliais – S. Vaičiukynas. Ž. Stirbys, G. Palapis.

Sėkmingesniai darbai policijai reikėjo aktyvių visuomeninių pagalbinių. Prasadėjo draugystė su Baisogalos šauliais. Vykdamas Tėvynės sąjungos partijos programą „Stabdyk nusikalstamumą“, vyriausybė įteisino visuomeninių **policijos rėmėjų** instituciją. 1998 m. penki Baisogalos miestelio vyrai, Tėvynės sąjungos partijos nariai, tapo policijos rėmėjais. Daugiau savanorių neatsirado. Šiuo metu jų įtaka teisėsaugos srityje nežymi.

Pastaraisiais metais pradėjo kurtis kaimų ir miestelių bendruomenės. Pirmiausia bendruomenės taryba susikūrė Baisogaloje, o 2003 m. pradėjo veikti ir Pakiršinyje bei Palonuose. Pirmieji tarybų vadovai: Pakiršinyje – Virginija Našlėnienė, Palonuose – Modestas Sterbys, Baisogaloje – Algirdas Stikliūnas, nuo 2004 m. – Kazys Bronius Strolys.

Pamažu bendruomenių tarybos tapo nauja šiuolaikinės savivaldos forma. Nors jaunimas tarybų veikla mažai domisi, bet ji, tikimasi, plėtosis, taps reikšminga šiuolaikine savivaldos forma. Europos Sąjungos šalyse ji paplitusi, skatinama, bendruomenei skiriama piniginių lėšų pagrįstiems projektams įgyvendinti. Susitelkę bendruomenių gyventojai gali lengviau spręsti iškilusias gyvenviečių problemas. Bendravimas su savivaldybe skatina piliečių sąmoningumą, norą padėti visuomenei, siekti jos moralinio stabilumo.

2003 m. visuomeniniais pagrindais pradėtas leisti mėnraštis „Baisogalos valsčius“.

Apylinkėje aktyvi Šaulių organizacija, veiklus Lietuvos ūkininkų sąjungos skyrius.

Baisogala jau senai garsėjo gerai besitvarkančiais kultūros namais ir garsiuoju „Žvanguliu“. Kultūros namai visada bendradarbiavo su seniūnija, teikiančia jiems visokeriopą paramą.

Baisogala šiandien

Romas Kalvaitis

Seniūnija. Nuotraukos iš seniūnijos archyvo

Baisogala – vidurio Lietuvos miestelis, įsikūręs prie Šeduvės–Kėdainių kelio – dabartinis seniūnijos centras, anksčiau – valsčiaus centras. 2002 m. kovo 1 d., pradėjęs dirbti seniūnu, užsibrėžiau siekiamybę: Baisogala turi būti graži, patogi gyventi ir patraukli verslui.

Priimdamas įvairius sprendimus, turiu pasitikrinti, ar šiandieninė problema neprieštarauja pagrindiniam siekiui, ar galutinis rezultatas padės jį realizuoti. Tuo vadovaudamasis ir grindžiu visus darbus, apie kuriuos rašau.

Teritorija. Baisogalos seniūnija, skirtingai nei buvęs valsčius, užima 17,6 tūkst. hektarų plotą. Jos teritoriją riboja Skėmių, Liaudiškių, Čelkių, Sirūtiškių, Pociūnėlių miškai. Tai lygumų kraštas su Beržės, Kiřšino, Kutenės, Palėno upelių išraižyta teritorija. Seniūnijos centras – Baisogalos miestelis.

Jau 50 metų Baisogaloje įsikūręs Lietuvos gyvulininkystės institutas, ir jame dirbantys žmonės miesteliui suteikė akademinio miestelio reikšmę, požiūrį į aplinką ir vystymosi strategiją. Dėl to miestelis buvo tvarkomas kaip perspektyvi miesto tipo gyvenvietė su miesto lygio komunikacijomis ir pastatais (ligoninė, poliklinika, mazutu kūrenama (dabar medžio pjuvenomis) katilinė, kultūros namai, prekybos centrai).

Seniūnijos gyvenimui didelę įtaką turėjo dviejų stambiausių įstaigų likvidavimas. Uždarius Baisogalos eksperimentinį ūkį ir Melioracijos statybos montavimo valdybą, kur dirbo beveik po tūkstantį darbuotojų, prasidėjo bedarbystė, migracija, ištuštėjo Pakiršinio gyvenvietė, iškilo Pakiršinio ir Baisogalos komunalinių ūkių bankrotai, socialinės problemos. Buvo privatizuota ir nugriauta daug gamybinių kompleksų, fermų, sandėlių.

Tačiau tai, kas liko, darbščių krašto žmonių dėka jau naudojama, kuriasi verslas, paslaugos, atsiranda darbo vietų, apgyvendinami butai, statomi namai, gražėja aplinka.

Žmonės. Baisogalos seniūnijoje gyvena 5 121 gyventojas. Yra du miesteliai ir 42 kaimai. Šeši iš jų – neturi nė vieno gyventojų. Baisogalos miestelyje – 2 548, Palonų miestelyje – 441, Pakiršinio kaime – 698, Vainiūnų kaime – 406, likusieji pasiskirstę 36 kaimuose. Pagal lytį vyrai sudarė 48, o moterys 52 proc. nuo bendro gyventojų skaičiaus. Iš visų gyventojų darbingo amžiaus buvo 54,6, pensinio amžiaus 23,4 proc. žmonių.

Ūkis. Pagrindinė vietos gyventojų veikla – žemės ūkis, gyvulininkystė, paslaugų tiekimas. Didžiausios įmonės yra LVA GI eksperimentinis skyrius, Valskybinė kiaulių veislininkystės stotis. Ūkininkai: Bakutis, Budreckas, Būdvtis, Diržinauskas, Sirusas, Stonys, Vagnorienė ir kiti smulkesni ūkininkai.

Stambiausios verslo įmonės: IĮ „Auridana“, UAB „Baisogalos bioenergija“, UAB „Baisogalos agroprekyba“, UAB „Benglita“, ŽŪB „Vainiūnų agroservisas“, UAB „Santa“, UAB „Gerista“, K. Minioto transporto įmonė, veterinarijos paslaugų, gyvulių sėklinimo, miško kirtimo paslaugų, kirpyklos, prekybos prekyvietėse su verslo liudijimais individualios įmonės ir kt. V. Lopotos ir A. Navicko servisas, A. Radžiūno, V. Petkevičiaus, J. Dzimidienės, „Norfos“, „Lytagros“, M. Šurkos, J. Baublio „Gausos“ parduotuvės, V. Dočkaus, Z. Šimkevičienės, D. Butkuvienės kavinės. 2006 m. pradėjo veikti degalinė, kurią įsteigė UAB „Apsaga“, kuriasi UAB „Granulita“, atsinaujina A. Marašinsko įmonė.

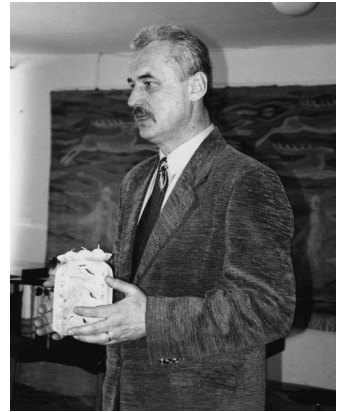
Kitos darbovietės: švietimo įstaigos – Baisogalos vidurinė, Palonų pagrindinė mokykla, Baisogalos ir Pakiršinio mokyklos-darželiai, sveikatos apsaugos įstaigos – Baisogalos PSPC ligoninė ir poliklinika, Palonų ir Pakiršinio felčeriniai punktai, 2 vaistinės, veterinarijos vaistinė, girininkija, Baisogalos priešgaisrinė gelbėjimo tarnyba.

Aplinka. Jau ketveri metai vyksta aplinkos apžiūros konkursai. Išaiškinamos gražiai tvarkomos sodybos, įmonių ir įstaigų teritorijos, daugiabučių namų bendrijų aplinka. Rezultatai: 2004 m. – Baisogala – gražiai tvarkomas miestelis, 2005 m. – Baisogalos seniūnija – gražiai tvarkoma seniūnija, 2006 m. – Baisogala ir Palonai – gražiai tvarkomos gyvenvietės.

Tokią įvertinimą paskelbė Radviliškio rajono savivaldybės ir Lietuvai pagražinti draugijos Radviliškio skyrius.

Aplinka tvarkoma pagal savivaldybės ir darbo biržos viešųjų darbų ir gyventojų užimtumo programas.

Seniūnijoje kas metai organizuojamas aplinkos vertinimas ir paskelbiami rezultatai, apdovanojami gražiausių rezultatų pasiekę sodybų, namų ir teritorijų šeimininkai. Jau daugelį metų sodybas gražiai tvarko ir užkrečia grožio puoselėjimu Baisogaloje: Miknevičiai, Barzdoniai, Preimontai, Malinauskai, Stoniai, Zaniai, Puidokai, Adomaičiai ir dar daug kitų, daugiabučiai namai: Taikos gatvėje Nr. 8 ir Nr. 10, Žebenkos gatvėje namai Nr. 1 ir Nr. 3, Maironio gatvėje Nr. 5, Grinkiškio gatvėje Nr. 7, gamybinės teritorijos A. Navicko ir V. Lopoto, LVA GI Baisogalos dvaro teritorijos ir dar daugelis kitų, taip pat naujai tvarkomos Miniotų, Salygų, Raudonikių, Šurkų sodybos, Barčkų vienkiemis Komariškių kaime, Sirusų sodyba Kubiliūnų kaime;

Romas Kalvaitis

*Reginos ir Jono
Staškūnų sodyba
Piepaliukų k.*

Palūnuose: Urbonienė, Jašauskai, Mameniškiai, Kemešiai, Načiai; Valatkónių kaime: Žaromskiai, Skorkai; Piepaliukų kaime: Staškūnai; Vainiūnų kaime: Gaidžiūnai, Praininskai, Valbos; A. Gaidžiūno įmonės „Auridana“ gamybinė teritorija.

Seniūnija kas metai numato lėšų atlikti įvairiems aplinkos tvarkymo darbams: įrengti kaimuose gatvių apšvietimą, gyvenvietėse sutvarkyti parkus ir skverus, žolynus, gėlynus, prižiūrėti kapines.

2003 m. pradėta įgyvendinti miestelio puošimo gėlėmis idėja svarstyta Baisogalos vidurinėje mokykloje, bendruomenėje, seniūnijoje. Rezultatai nenuvylė – miestelis įgavo spalvų, gyvybės, puošnumo. Vis rečiau pikta pašalaičio ranka pasikėsina į grožį. Visi supratome, kad aplinka ugdo žmogų – tai svarbiausia. Kas metai seniūnijos specialistės Augės Marcinkevičienės sumanymų dėka atsiranda vis naujų miestelio puošimo gėlėmis akcentų.

*Mokyklos gatvės
gėlių stovai*

Kiti darbai. LVA GI administracijos pastangomis kas metai restauruojama dalis Baisogalos dvaro pastatų.

Kooperuotos lėšos ir išvalyti Baisogalos dvaro tvenkiniai.

Pradėtas Pakiršinio dvaro restauravimas. Pakeista stogo danga, stoglangiai, suremontuota perdanga.

Įvykdytas didžiulis projektas – Baisogalos mokyklos-darželio renovacija, padėjusi taupyti energetinius resursus (kainavęs per 1 mln. Lt).

Pradėta ir šiemet bus baigta Baisogalos vidurinės mokyklos renovacija, kainuosianti apie 2,5 mln. Lt.

Baisogalos mokykloje-darželyje atnaujintas ir pradėjo veikti plaukymo baseinas.

Atlikti Baisogalos kultūros namų sanitarinių mazgų, fojė, kabinetų, išplėstos bibliotekos fasado dažymo darbai.

Įvykdytas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei savivaldybės projektas Baisogalos kultūros namuose teikti nestacionarines socialines paslaugas pritaikant patalpas neįgaliųjų poreikiams. Įsteigtas dienos centras su 1,5 etato darbuotojais. Teikiamos socialinės paslaugos socialinės rizikos šeimoms, seniems ir neįgaliems žmonėms padėti įrengta skalbykla.

Išasfaltuotas kelias Baisogalos geležinkelio stotis–Valatkoniai.

Bendruomenės. Vietos savivaldoje gali patenkinti žmonių lūkesčius tik tardamasis su gyventojais, greitai ir operatyviai reaguodamas į problemas, planuodamas perspektyvą. Dėl to skatinau kaimų bendruomenių susikūrimą. Seniūnijoje 2003 m. suburtos ir įregistruotos 3 kaimų bendruomenės: Baisogalos, Pakiršinio ir Palonų. Jų įkūrėjai: Baisogaloje – A. Stikliūnas, Palonuose – M. Stebrys, Pakiršinyje – V. Našlėnienė. Vėlesni ir dabartiniai vadovai: Baisogaloje – K. B. Strolys, dabar vadovauja K. Danilevičius, Palonuose – S. Vagnorienė, Pakiršinyje – R. Ganienė-Oginskienė. Bendruomenės kas metai stiprėja, plečia savo veiklą, dalyvauja įvairiuose projektuose, vykdomuose rajone, apskrityje, ministerijose, departamentuose. Didžiausi laimėjimai – 2006 m. gautas finansavimas iš ŽŪM pagal kaimo bendruomenių rėmimo programas nuo 17 iki 20 tūkst. Lt. Pakiršinyje ir Palonuose steigiami bendruomenių namai, Baisogaloje – tvarkomas sporto aikštynas, kur bus šiuolaikiškas, dirbtinė danga padengtas sportinių aikštelių kompleksas.

Investicijos iš ES. Didžiausios investicijos, pasiekusios Baisogalą iš ES, tai Baisogalos mokyklos-darželio renovacija – per 1 mln. Lt, Baisogalos vidurinės mokyklos renovacija – 2,5 mln. Lt, iš Vyriausybės investicinių projektų – kas metai beveik po 200 tūkst. Lt gauna LVA GI Baisogalos dvarui restauruoti, 100 tūkst. Lt 2007 m. gauta Pakiršinio dvaro pastato stogui restauruoti.

Tradicijos. Seniūnijoje visas šventes perkėlėme į skirtingas vietas. Baisogaloje rengiame dvi šventes – Miestelio ir bendruomenės dieną – per Antanines ir Tarp-tautinę folkloro šventę rugpjūčio pradžioje; Pakiršinio kaimo ir bendruomenės diena – per Jonines; Palonų miestelio ir bendruomenės diena – per Onines.

Tradiciniai sporto turnyrai: krepšinio – P. Kaščionio vardo taurei laimėti, lauko teniso turnyras A. Dučinsko vardo taurei laimėti, rajono seniūnijų sporto varžybos ir turnyrai. 2007 m. Baisogalos vyrų krepšinio komanda – rajono seniūnijų turnyro nugalėtoja.

Pasididžiavimo knyga. Pamatyti žmogų, esantį šalia mūsų ar toliau, įvertinti jį, paskatinti, paraginti kitus sekti jo pavyzdžiu – toks buvo tikslas pradedant rašyti Pasididžiavimo knygą.

Kiek daug mes turime tokių kraštiečių! Dabartiniai vilniečiai – J. Linkevičius, R. Budrys, A. Každailis, baisogaliečiai a. a. O. Strolienė, S. Gentvilas, V. Malinauskas, V. Skuja, a. a. mons. P. Ščepavičius, P. Meilus, a. a. P. Kaščionis, Lenkijos pil. Z. Komar, Baisogalos šaulių kuopa, kurie prasminga, atsakinga, perspektyvia, valstybiška kasdienybe kuria krašto istoriją.

Perspektyvos. Rengiamas Baisogalos centro detalusis planas gauti ES paramą miestelių centrų renovacijos programai.

Rengiamas projektas Baisogalos ir Pakiršinio vandens tiekimo ir nuotekų nuvedimo tinklų remontui ir naujai statybai.

Parengtas projektas Baisogalos Biliūno gatvei asfaltuoti.

Seniūnijos administraciniame pastate įrengtos patalpos Radviliškio darbo biržos filialui.

Formuojami žemės sklypai rekreacinėms, poilsio zonoms, sveikatingumo trasoms, pėsčiųjų ir dviračių takams įrengti.

Turime daug sumanymų, noro, o svarbiausia žmonių, kuriais gali pasikliauti, pasiremti.

Mes, baisogaliai (taip bendraudami vadinam vienas kitą), didžiuojamės, kad gyvename Baisogaloje, kuri turi gražias kultūros, mokslo tradicijas, gerus ir darbščius žmones, kad turime savo Herbą, Vėliavą, Himną ir, manau, gražią perspektyvą.

Baisogaliai seniūnijų dieną Radviliškyje.

Iš kairės: V. Kaščionienė (guli), R. Kalvaitis,

J. Kačiukevičienė, A. Stikliūnas,

V. Uchotskis ir V. Juškienė. 2003 m.

IŠ ATSIMINIMŲ

Dar atsimenu

Jurgis Jankus

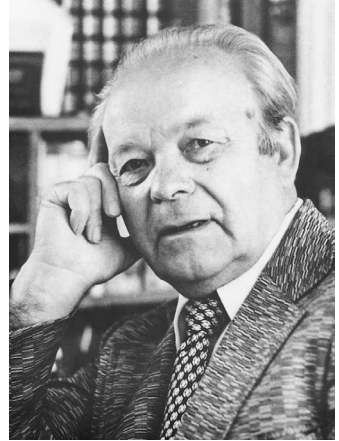
Ką galėčiau papasakoti apie save? Tvarkingos autobiografijos niekada nemėginau rašyti. Vis pasitenkindavau atsitiktiniais epizodėliais.

Gal bus nelabai peiktina pasirinkti tik kurį vieną tarpelį. Gal vaikystę ir ankstyvą vaikystę, tiksliau galvoje išlikusį vieną kitą jų trupinėlį.

Visi, ir aš pats, ligi šiol sakydavom, kad gimiau Kėdainių apskrityje, Baisogalos valsčiuje, bet visiškai neseniai man toptelėjo, kad ne. Iš vaikystės galvoje stovi, kad Biliūnai buvo Šiaulių apskrityje (*ujezd*) ir Skėmių valsčiuje (*volast*). Valsčiaus valdžia, rodos, jau buvo Baisogaloje, bet dokumentuose teberašydavo – „*Skemskoj volast*“. Kaip buvo pertvarkę Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečiai, nebeatsimenu, bet lyg ir dingojasi, kad buvom priskirti jau prie Kėdainių *kreisamto*. Tai nėra svarbu, bet įdomu, kada ir kaip buvo atsiradusi toji Skėmių *volastis*, kada ir kaip persikėlė į Baisogalą.

Gimiau ir užaugau dūminėje. Kai 1944 m. vasarą atvykau broliui ir motinai pasakyti sudiev, ji dar tebestovėjo. Sulinkusi, pasmegusi, bet tebestovėjo. Tebestovėjo ir tvartai su daržinėle, kuriems pirmojo vokietmečio metu mudu su tėvu prisivežiojom rąstų. Vokiečiai kirto mišką ir vežė į Vokietiją, o mudu (buvau 10–11 metų „vyras“) su tėvu nusignybdavom po eglę ir parsiveždavom namo. Tėvas svajoto pasistatyti naują trobą, su kaminu, bet pasistatė tik tvartą ir daržinę, mat po karo „prasigyveno“: užsiaugino dvi karves ir arklį. To arklio istorija tai gana skaudoka.

Biliūnuose buvo bevaikių Blėkų šeima. Turėjo 24 dešimtinių ūkį. Tokių stambių visam kaime tebuvo likę tik penki. Kiti jau buvo pasidalinę, susmulkėję. Iš tikrųjų Blėkai nebuvo bevaikai, tik nė vienas vaikas negalėjo užsikabinti. Gimdavo, o po kelių mėnesių mirdavo. Atsitiko, kad mano tėvai ir Blėkai beveik vienu metu susilaukė berniukų. Motinos vaikai visi gerai augo (kurie išmirė, tai vėliau nuo kokių ligų), todėl Blėkai ir prisiprašė, kad motina priimtų jų vaiką žindyti. Atsimenu, mūsų Zigmas buvo rubuilis, o Blėkiukas pamėlęs, ilgas kojikes visada kryžium sukryžiaavęs. Už tai Blėkai atidavė tą patį pavasarį atsivestą kumelaitę. Apie vidurvasarį Blėkiukas numirė. Po jo mirties grei-

Jurgis Jankus

tai sukrito ir Zigmas. Daktaras rado džiova. Pasirodė, kad pati Blėkienė sirgo džiova, džiova mirdavo jos vaikai, nuo Blėkiuko užsikrėtė ir mano jauniausias brolis Zigmas. Tai tokia mano tėvų pirmo arklio istorija. Arklio, kurį užsiaugino vaiko vietoje.

Antrojo vokiečių metu brolis kitame sklypelio kampe susirentė visiškai padoria trobelę. Kai paskutinį kartą buvau, senosios dūminės nežadėjo griauti. Sakė, bus kur ką susimesti. Net nujuokavo, kad joje man muziejų įrengsiąs. Dabar ten nieko nebėra. Per didįjį pertvarkymą naują brolio trobelę liepė nunešti į kitą Diauderių pakraštį, į kolchozą, visa kita sulygino, net tėvo sodintą ažuolą, jau įaugusį gražų medį, nuvertė ir pastatė tvartą, kažin kodėl pravardžiuojamą ferma. Ten, kur kada basas bėginėjau, šiandien karvės blynus kepa. Gal kad niekas net mano vaikiškų pėdų neberastų. Sako, ir aš pats tos vietos nebeaptikčiau.

Gimiau labai silpnas. Buvau visas geltonas, tik nosies galiukas raudonavęs ir krūtinėje kažin kas buvę. Daktaras Linkutis, su *triūbele* paklausęs, pasakė girdįs devynis balsus ir nusprendė, kad tegyvensiu keletą dienų. Tėvas net nuo namo statymo likusių lentelių karsteliui parinko, bet aš tik pakargavau ir išsikapsčiau. Ir vėliau didžiosiomis ligomis lengvai persirgau. Tėvas pas Kómariškių Burkauskį plūkę linus. Jų vaikai sirgo skarlatina (pas mus sakydavo *škarlatina*), užsikrėtė ir tėvas. Užkrėtė ir mus. Pats persirgo vaikščiodamas, bet vaikus suguldė. Vyresnis brolis Petras gan sunkiai sirgo, už mane jaunesniam Antanui prie skarlatinos prisikabino difteritas (žmonės vadino *dakatarica*) ir vaiką užsmaugė. Broliai sunkiai sirgo, o aš gal tik šiek tiek sirguliuavau, nes parvežtas daktaras man nė termometro po pažastim nepakišo, nors man taip norėjosi iš arčiau į tą blizgantį daikčiuką pažiūrėti. Net ėmiau manyti, kad visiškai nesirgau. Tik vėliau, kai broliui pradėjo oda luptis, ji luposi ir man. Vėliau ir šiltinė man pigiai atsiėjo. Petras, susigriebęs patalynę į glėbį, sakėsi einąs namo (jį kažin kas išvežęs iš namų ir pametęs laukuose), o Jonas, jaunesnis brolis, lipdavo ant krosnies ieškoti šventinių obuoliukų, vėliau baisiai šaukdavo gindamasis nuo kačių, tuo tarpu aš pagulėjau gal tik vieną dieną.

Liga ėmė ir mane. Tada jau ėjau į mokyklą, į Baisogalą, ir tą šeštadienį su dideliu vargu parėjau namo, parėjęs virtau į lovą ir nuskendau karšty, lyg kokiam rausvame skystyje. Buvau taip suimtas, kad tą vieną karštą rausvą skystį apie save ir temačiau. Ir tėvai nusigando. Sakė, kad tiesiog degiau ir niekam nė žodžio nesakiau, bet kitą rytą pabudau sveikas. Sekmadienį lovoje prasitryniau, o pirmadienį vėl į mokyklą išėjau.

Buvo ir daugiau ligų. Kai pirmas gripas (žmonės vadino *ingelska* liga) iš karto visą kaimą suguldė, mudu su tėvu viso sodžiaus gyvulius žiūrėjom. Sirgom abu, bet ne taip, kad būtų reikėję gulti. Buvo turbūt gražios rudens dienos, nuginiau karves į mišką (tada dar buvo galima ganyti vokiečių išdarytam miške), karvėm ėdinėjant atsisedau, nugara atsirėmiau į medį. Rudeninė saulė maloniai šildo, o mane ima toks saldus tinginys, tokia gerumo pilna negalia, kad, rodos, niekada iš vietos nepajudėtum. Bet karvės tolsta, ir turiu keltis. Taip buvo gal porą dienų, o paskui viskas pagerėjo: ėmė kilti ligoniai.

Dar viena liga buvo sugriebusi jau Šiaulių mokytojų seminarijos paskutiniame kurse. Prieš pat Velykų atostogas paguldė plaučių uždegimas. Liga kaip liga, bet kosulio keliamas skausmas vis sunkiau darėsi ištveriamas. Tada gyvenau su Edmundu Bartkevičium Skibiniauskienės, vėliau gero šachmatininko motinos, palėpėje. Kai

skausmas nemažėjo, o suskirdusioje krosnies sienelėje ėmė rodytis žiemos peizažai su šokinėjančiais zuikiais, Edmundas pašaukė daktarą Domą Jasaitį, tas atėjo, pabarbeno šonus, paklausė, parašė receptą, pasakė, kad rytoj vėl ateis. Atėjo, vėl paklausė, pabarbeno, gal koki pusvalandį pasėdėjo, pašnekėjom, parašė dar vieną receptą. Buvo jau vėlu, tai Edmundas nebebėgo ieškoti dar atviros vaistinės. Sakė, rytoj per ilgąją pertrauką atneš. Nustebau, kai jis uždusęs atbėgo su vaistais nė ilgosios pertraukos nelaukęs. Atbėgo ir liepė tučtuojau naujų vaistų išgerti. Aš turbūt sakiau, jog neseniai buvau ėmęs senųjų. Ir dabar atsimenu labai rimtai pasakytus jo žodžius: „Nepasiusi, išgerk ir tuos“. Nepasiutau, tik vėl nustebau, kai po pietų būriais ėmė eiti lankytojai. Anksčiau buvau pasiskundęs Edmundui, kad kosulys ir slegias sunkumas tikrai palengvėtų, jeigu gaučiau ką labai rūgštaus, gaivinančio, tai lankytojai prinešė ir rūgusio pieno, ir obuolių, ir vynuogių, ir apelsinų, ir net raugintų agurkų, bet man nė kąsnelis nelindo. Pamėginau apelsiną, ir jis mane taip nupurtė, kad po to dar ilgai net apelsino kvapas purtydavo. Iš tikrųjų apelsinus su malonumu pradėjau valgyti tik jau čia, Amerikoje.

Nebeatsimenu, kokia buvo diena, spėju, kad tai buvo penktadienis, o šeštadienį po pietų visi skirstėsi Velykų atostogų. Edmundas dar norėjo pasilikti, bet aš staiga pasijutau geriau ir mygau, kad ramiai vyktų namo. Aš laikrodžio neturėjau, tai jis man paliko savo, kad žinočiau, kada vaistus gerti. Aš tikrai ėmiau jaustis geriau. Kai pirmadienį užėjo daktaras Jasaitis, jau rado mane grojantį smuiku. Pabarbinęs ir paklausęs leido ir man vykti namo. Sakė, mama greičiau atšers. Tik po atostogų tesužinojau, kodėl mane tiek lankytojų užgulė. Jie ėjo atsisveikinti. Tą rytą daktaras Jasaitis, nuėjęs į mokyklą, pasakė, kad man jokios vilties nebėra, plaučių abi pusės apimtos, spėjas, kad dešinėje pusėje net pleuritas prasidėjęs, ir jis pats nebeišmanęs, kaip mane būtų galima gelbėti. O aš ėmiau ir pakilau. Daug greičiau, negu kas būtų galėjęs tikėtis. Tik dešinys šonas, kur turėjo būti pleuritas, keletą metų aštriais skausmais atsiliepdavo.

Skaityti išmokau labai anksti. Pats neatsimenu, tai žinau tik iš motinos pasakojimo. Brolis Petras buvo už mane penkeriais metais vyresnis, ir tėvai sutarė, kad reikėtų jį pradėt mokyti skaityti. Kiek tėvas mokėjo skaityti, ir šiandien nežinau. Jis turėjo gražų aukštą balsą, tai visas laidotuves atgiedodavo iš Motiejaus Valančiaus *kantičku*. Motina skaitė gerai, užtat jai ir vaikus mokyti teko. Tėvas nupirko elementorių, užstalės kamputyje aukštai palubėje prikaldė lentynėlę elementoriui padėti, kad aš paėmęs nesutepčiau ir dar, ko gero, nesuplėšyčiau. Aš dar buvau toks vyras, kad ir ant suolo atsistojęs taip aukštai negalėjau pasiekti. Motina iš žasies plunksnos padirbo *discipulką*, kad vaikas pirštu raidžių nerodytų ir knygos neteptų, pradėjo mokyti: b, a-ba; c, a-ca. Brolis mokėsi, su *discipulka* raidės rodė, o aš tik tripinėjau ant suolo ir per jo petį žiūrėjau. Kai baigdavu mokėsis, elementorių visada padėdavo palubėje ant lentynėlės, kad mano tam dar neskirti pirštai jo nepaliestų. Kas dabar besužinos, po kiek laiko toji elementoriaus slėpimo procedūra apsitrynė. Syki brolis, užmiršęs elementorių ant stalo, išbėgo. Mama verpė. Ji irgi nepastebėjo, kad elementoriui gresia pavojus. Aš, tokią nelauktą netikėtą progą užčiuopęs, pasigavau elementorių ir pas mamą. Toji ėmė barti, liepė padėti, bet aš, pasirodo, buvau ne taip lengvai į šalį nubraukiamas. Užuoat padėjęs, atsivertęs kažin kuri lapą ir klausiąs, ar taip. Ir skaitęs tą puslapį, paskum kitą, trečią. Motinai net kvapą užėmė, pastūmė ratelį

į šoną, o aš, sako, taip puslapį po puslapio visą elementorių ir išbeldžiau. Kai tėvas įėjo iš lauko, ji beveik su ašaromis sušukusi: „Tėvai, Jurgis jau moka skaityti“. Kaip tėvas reagavo, ir šiandien nežinau. Turbūt praleido pro ausis, bet vargu ar pro širdį, nes netrukus pradėjo pirkti metų kalendorių ir ėmė pirkinėti praėjusių metų, kad turėčiau ką skaityti.

O skaityti tikrai ėnikau. Mūsų namuose tebuvo dvi knygos: motinos „Šaltinis“, didelė maldaknygė, ir tėvo „Kantičkos“. Tas pirmiausia ir surijau. Anuo metu net daug suaugusių nemokėjo skaityti, tai tokio bamblio išmokymas beveik per save, kaip tada sakydavo, buvo nevisiškai eilinis atsitikimas, bet viešumon tėvai, atrodo, to nebūbino.

Tą pavasarį, mane einantį trečiuosius (o gal ir ketvirtuosius, kas dabar besuseks), tėvai pirmą kartą nusivedė (iš miglotų atsiminimų švysteli, kad buvau ne tik vedamas, bet ir panėšėjamas) Baisógalon į Švento Jurgio atlaidus (tada sakydavo *atpuskus*). Iš tų atlaidų teatsimenu, kai mane pasodino kažin kokiam kamputy tiesiai prieš sakyklą (*koznyčią*). Spėju, kad tai buvo prieklausiklis su laipteliu aukštesniam nusidėjėliui priklaupiti, o mažam pasistoti, kad patogiau būtų pasiekti nuodėmklausio langelių, o tokiam vyrui kaip man labai patogi sėdynė. Atsimenu, kad iš tokio kubilo iškilo baltais marškiniais apsirengęs kunigas ir ėmė šaukti: „Bobos konkulos, bobos konkulos!“ Ir taip be galo. Žinoma, jis sakė pamokslą, gal ir labai gerą, bet mano vaikiško suvokimo aparatas visą jo šneką kažin kodėl perkeitė į tuos du vargu ar ką reiškiančius žodžius. Ir perkeitė taip stipriai, kad juos ir dabar tebegirdžiu. Tie žodžiai, matyt, man greitai nusibodo, kad pasiėmiau motinos maldaknygę ir pradėjau skaityti. Sako, jog atsiverčiau Panos Švenčiausiosios litaniją. Motina pasakojo, jog šalia manęs buvo Grikynės Lazutkienė. Iš pradžių ji manė, kad maldaknygę tik taip sau vartau, bet kai išgirdo, kad aš tikrus žodžius šnibždu, suprato, jog tikrai skaitau. Nutaikiusi proga, atvertė knygą kitur ir paprašė paskaityti, aš net pusbalsiu ėmiau kaip žirnius berti. Iš viso to pats teatsimenu, kad mane kažin kokia moteris išnešė iš bažnyčios, o bobinčiuje (taip tada vadindavo priebažnytį) ėmė griebti viena kitai iš rankų, atminty net matau toje kamšatyje atverstą maldaknygę su kažin kokia litanija, bet to vaizdelio prasmės nebegaliu prisiminti. Greičiausiai kas nors dar norėjo patikrinti, ar tikrai aš moku skaityti.

Atsimenu Pirmai komunijai rengimosi dienas. Skaityti puikiai mokėjau, pats vienas viską išmokau, tai pas kokias „mokytojas“, kaip žmonės tada sakydavo, davtkas nereikėjo eiti, bet kai klebonas šventąją istoriją aiškino ir paveikslus rodydavo, reikėjo nueiti. Syki, kai būriavomės šventoriuje, atėjo klebonas ir pabėrė sauja saldinių. Visi vaikai galvotrūkčiais, vienas per kitą versdamiesi, puolė rinkti, bet aš negalėjau. Nežinau kodėl, bet negalėjau. Buvo lyg gėda ar kas kita, į gėdą labai panašu. Saldinius mėgau ir labai norėjau, bet dėl jų po žemę voliotis neprisiverčiau. Klebonas, žinoma, pamatė: „Kodėl nerenki? Ar nenori?“ Nieko nepasakiau, bet akys tikrai buvo pilnos ašarų. Turbūt buvo, kad klebonas ir man saujelę padavė. Nebėrė. Padavė iš rankų į rankas. Gal suprato žmoniškai nesusitupėjusio vaiko nuotaiką. Toks nesusitupėjęs ir pasilikau.

Šalia maldaknygės, *kantičkos* ir vieno kito kalendoriaus mano pirmosios knygos buvo „Peklos garsas“, „Davatkų godzinkos“, „Pono Jėzaus gyvenimas“, sapnininkas su Saliamono galva, „Karalienės Mikaldos pranašystės“. Saliamono galva ypač šventvakariais buvo gera pramoga. Kas nors mesdavo kviečio (nežinau, kodėl tik kviečio)

grūdą Saliamonui ant veido, grūdas nuriedėdavo ant kokio numerio (tada sakė *ličba*), o man reikėdavo surasti, ką Saliamonas grūdą metusiam pranašauja.

Po metų kitų susiradau skaityklą. Už miško, Dvarėlių pačioje pamiškėje, gyveno mažžemis Sruogė, kuprotas, bet nagingas stalius. Jis turėjo ir knygų, ir net to meto laikraščius. Sakydavo: „Ateik ir skaityk, kiek tik nori“, bet į namus neštis neleido. Tai nueidavau. Per Pąpjaunį, Piestupius, Vilkduobę, kelučiu per mišką tiesiai pas Sruogę. Jo sodyba buvo pamiškėje prie pat kelučio. Miške vilkų tada seniai jau nebebuvo, net ir vilkduobės pamiškėje jau buvo užslinkusios, bet eiti vis tiek buvo baugu. Eidamas dairydavausi į abi kelio puses, ar nepamatysiu kur iš po nusvirusių eglisakių žibančių vilko akių. Lygiai taip, kaip girdėdavau pasakojant apie tuos laikus, kai vilkai, dantimis kalendami, vydavosi iš turgaus grįžtančius.

Sruogė buvo pirmas ir vienintelis mano dailiojo skaitymo mokytojas. Anksčiau, matyt, skaitydavau norėdamas parodyti, kaip greitai žodžius sumetu, o Sruogė sustabdė: „Tu skaityk man taip, kad suprasčiau. Žodžiai ne žirniai, nebarstyk saujom kur pakliuvo. Kai žirnius sėja, nebarsto kur pakliūva. Stengiasi pataikyti tik ten, kur reikia. Tik pažiūrėk. Čia ne tik žodžiai, bet dar yra taškų, kablelių ir kitokių ženklų. Jie ne dėl gražumo, bet kad galėtum taip skaityti, kad visi aiškiai suprastų, ką skaitai“. Kai dar nesuvokiau, ką čia reikėtų daryti su visais tais taškais ir kableliais, jis griebėsi kito būdo: „O kai tu ką pasakoji namie... Kai pasakoji, kur buvai, ką girdėjai, ką matei, ar irgi taip pat bu bu bu. Be pradžios, be galo. Kaip barškalas. Nesakyk man. Girdėjau, kaip pasakoji. Net seilės tyška. Ir čia. Ne skaityk, bet pasakok, lyg pats būtum matęs, apie ką čia rašo“. Pasakoti, šnekėti! Ne skaityti, bet šnekėti.

Kažin kaip mano vaikiška galva tą sugriebė greitai, ir Sruogė ėmė sakyti, kad jau gali mano skaitymo ne tik klausyti, bet ir suprasti, ką skaitau. Namie irgi pradėjau kitaip skaityti. Daug kas atnešdavo paskaityti iš kur nors gautų laiškų, ir tuos ėmiau kitaip skaityti. Štarienė syki net pasakė, kad skaitau kaip kunigas iš *umbono* (sakyklos). Atrodo, kad tėvai, kęsdami nepriteklius ir negalias, bus irgi turėję mintį, kad Viešpats palaimins jų vargą kunigu. Kas žino, gal ir būtų palaiminęs, jeigu per kokią klaidą nebūtų man išspraudęs alergijos uniformai.

Pažiūrėti į uniformuotus žmones mėgau, bet iš pat mažens negalėjau įsivaizduoti savęs įvilktu į kokią uniformą. Ėmė baimė net pagalvojus, kaip visi į tave spoksos, į visiškai kitoki negu visi kiti, o aš pats vis tiek nebūsiu kitoks negu tie visi kiti.

Žinoma, užsispyręs būčiau galėjęs per uniformos nemėgimą perlipti, bet nemėginau, nors kartais pasitaikydavo ir šioks toks reikalas. Būdamas Šeduvės progimnazijoj suorganizavau skautus, parengiau įžodžiui ir egzaminams, visa skiltis (tik berniukų) siūdinosi uniformas, žibančiom akim laukė dienos, kada galės jomis apsirengti. Iš Panevėžio tunto atvyko pora skautų (vienas iš jų ar tik nebuvo Kuprionis?) vadovauti įžado apeigoms. Prekerio sodyboje vakare įžiebė deglus. Tokia išpūdinga pradžia, matyt, ne vienam giliai įsmigo, nes keletas jų iš skautavimo nepasitraukė visą gyvenimą. Tą vakarą ir aš kartu buvau su visais, bet neturėjau uniformos, nedaviau nė įžodžio. Tarp manęs ir skautybės stovėjo uniforma.

Kai ištojau progimnazijon, mokykla savo uniformos neturėjo. Vėliau ją pradėjo nešioti. Detalių neatsimenu, bet buvo tamsios medžiagos švarkelis su stačia apykakle ir tokios pat spalvos kepurė, panašios formos į tas, kurias nešiojo prancūzų karininkai, o mes vadinom *gorčiumi*. Kepurės kaktoje buvo apskritas šviesaus metalo

ženklas. Spėju, kad jame buvo išraityta mokyklos monograma. Dauguma jau buvo su uniformom, bet aš vis delsiau. Pavasarį per kažin kokią šventę visa mokykla išsirikiavo turgaus aikštėje. Visi uniformuoti, bent su kepurėmis, o aš vienas plika galva. Direktorius Grinis su keliais mokytojais peržvelgė išsirikiavusius mokinius, priėjo prie manęs: „Kodėl be kepurės?“ „Neturėjau pinigų nusipirkti, ponas direktoriau“, – teisinaus. „Lauk iš rikiuotės! Nedaryk mokyklai gėdos! Ir nepasirodyk mokykloj be kepurės!“ Išėjau, bet čia pat stovėjęs kapelionas kun. Petras Rauda padavė porą ar kiek ten litų, liepė bėgti, nusipirkti kepurę ir tuoj sugrįžti (kepurės buvo užsakytos per kažin kurį vietos krautuvininką, ir iš jo tų kepurėlių dar galima buvo gauti). Tai taip įsigijau pirmą uniformą, tik su sarmata turiu prisipažinti, kad to lito ar kelių kun. Raudai turbūt nė į galvą neatėjo kada gražinti. Ir toji kepurė, jeigu ji tėviškėje kur tebesimėto, turėtų būti visiškai apynaujė, nes jos vis tiek kaip ir nenešiojau. Užsidedavau tik tada, kai būtinai reikėdavo. Nenorėjau, kad dėl kepurės iš mokyklos išmestų.

Rusiškai skaityti išmokau irgi labai anksti. Komaro dvaro urėdas išžiūrėjo mūsų kaimyno Barzduko (iš tikrųjų Tvarono-Tvaronavičiaus) dukterį Olę. Gal todėl, kad buvo augusi mieste ir skyrėsi daug nuo kitų kaimo mergaičių. Jis dažnokai pas ją atjodavo ir atnešdavo saldainių, kurių popierėlius Olė atiduodavo man. Tų popierėlių netruko prisirinkti gana daug. Sklaidydavau, žiūrinėdavau, tik raidės buvo kitokios, ir man nesisekė perskaityti. Netoliese savo trobelėje gyveno Imbotai, kurių Petras išžiūrėjo į Dvarelių Burdžiukę. Jis priprašė mano tėvą vesti pas ją į piršlius. Tėvas sutiko, ir Imbotų Petras dažną vakarą pasėdėdavo pas mus. Jis buvo baigęs rusų pradžios mokyklą, man parodė rusiškas raides, ir aš greitai išmokau skaityti rusiškai. Bene pirmas mano žodis buvo *beduin*, paskui *karamel*.

Lietuviškai rašyti jau mokėjau. Kas pamokė – jau anapus mano atminimo. Spėju, kad šiek tiek motina, šiek tiek elementorius. Tą elementorių dar atsimenu, bet jau be viršelių. Atsimenu tik tiek, kad pirmame puslapy buvo angelo paveiksliukas su užrašu *aniolas*, o paskutiniame – raitelis su užrašu *hetmonas*. Dar atsimenu vieną kitą rašytinę raidę, ypač dvejopą mažąją *f*. Paprastesnę, su viena kilpa viršuje, nesunku buvo parašyti, bet antroji su viena kilpa viršuje, kita apačioj man gana sunkiai sekėsi. Rusišką abėcėlę surašė tas pats Petras Imbotas, tai nuo saldainių popierėlių jau galėjau rusiškus žodžius nusirašinėti. Rašiau su rašalu. Taip, matyt, mano tėvams buvo pigiau. Rašyklę motina išdroždavo iš žąsies plunksnos (vėliau ir pats išmokau išsidrožti), o rašalą padarydavo iš tų pačių dažų, kuriais dažydavo siūlus.

Kai apie 1912 m. brolis pradėjo eiti į rusišką Baisogalos pradžios mokyklą, aš jau kartu su juo skaitydavau rusiškus vadovėlius. Tada pamačiau plienines plunksnas ir gavau parašyti tikru rašalu (*atramentu*). Kad nereikėtų popieriaus gadinti, brolis turėjo juodą lentelę (*doską*), ant kurios buvo galima baltomis raidėmis rašyti tokiu apvaliu, lyg akmeniniu, brėžtuku (*grifeliu*). Parašei, drėgnu skudurėliu nutrynei, ir rašymo vėl kaip nebūta.

Žiemą tokiam vyrui kaip aš namie darbo nebuvo. Kartais reikėdavo iššluoti trobą, atnešti malkų, nuskusti bulvių, pakurstyti židiny ugnį. Anų dienų židiny nebuvo panašus į šių dienų židinių (tiesa, turtingųjų jis anais laikais buvo toks pat kaip šiųdieninis). Mūsų židiny buvo ugnvietė kairiajame prieždos gale, ant kurios buvo galima pastatyti katilą, o po katilu buvo vietos sukurti ugniai. Taip virdavo dažniau-

siai vakarienė: bulviene, *kleckus* (kukuliukus), o tų *kleckų* buvo daug rūšių – žnaibyti, trintiniai, lestiniai, *murmonski*, ruginiai, žirniniai, kvietiniai, bulviniai. Kai išmokau rankoje išlaikyti peilį, bulvių skutimas tapo mano pareiga. Bulvienė nors ir patikdavo, ypač su pupelėmis arba su *blėkais* (žarnokais), bet geriausiai patikdavo, kai vakarienei būdavo *kleckai*. Nerekėdavo bulvių skusti, o *kleckus* mama pati padarydavo. Nebent kas išprašydavo *murmonskų* – tada tai buvo darbo, nes jiems reikėdavo bulvių pri-skusti kelis kartus daugiau negu bulvienei (mes sakydavom *bulbienė*).

Mane patį labai traukdavo pasakos. Motina ir tėvas pasakų daug nesekdavo. (Tėvo sektą pasaką vieną dar atsimeņu, o motinos neatsimeņu nieko. Gal niekada ir nesekė.) Juodu abu buvo dainininkai. Tai kartais tik padainuodavom arba pagiedodavom giesmių. Jeigu abiem tėvam prireikdavo kur išeiti, o tai atsitikdavo labai retai, mūsų prižiūrėti paprašydavo Tvardauckienę. Tada tai prisiklausydavom pasakų. Bet kiek galiu atsiminti iš šnekų, mane pasakojimai domindavo dar prieš Tvardauckienę. Sako, kad aš dar nemokėjau skaityti, o jau vograudavau visokius niekus. Į mano išgalvotus pasakojimus namiškiai, sako, nekreipdavo dėmesio, kartais, sako, net subardavo, kai per daug imdavau regzti. Bet buvo vienas, kuriam mano pasakojimai patikdavo. Tai buvo Mykolas, Mykolas Tvaronas. Jis gyveno kaime, jaunystėje buvo išvykęs į Petrapilį mokytis fotografavimo, bet kažin kodėl niekas iš to neišėjo, sugrižo namo, vedė, atsiėmė savo pusę *dubos* (12 dešimtinių) ir gyveno, bet vaikų neturėjo. Gal tik dėl to vakarais ir ateidavo manęs pakalbinti. Ką jam šnekėjau, žinoma, nežinau. Dabar pasiklausčiau, bet tada, kai paaugau ir net kai užaugau, net į galvą neatėjo, nors to paties Mykolo ir karves ganęs, ir ne sykį už tėvą šieną pjovęs, ir rugius kirtęs. Kartais užsimindavo apie mano bankus, apie *staines* (arklides), pilnas *staininių* (ristūnų), su kuriais galėjai miško viršūnėmis lėkti, bet man būdavo lyg ir sarmata grįžti į vaikystę, taip ji ir užsivėrė kaip neatveriamą skrynįa.

Kai jau mokėjau paskaityti rusiškai, man atidavė kelias rusiškas knygas. Viena iš jų buvo Puškino raštų tomas. Nors per brolio *azbuką* jau buvau perbridęs, bet ligi Puškino dar buvo toli. Jį pradėjau įkasti daug vėliau, po kelių klasių, kai jau brolio rugius kirtau nė nenumanydamas, kad galėčiau nuo kitų atsilikti.

Vėliau, gal jau Tvardauckienės pasakų įtaigotas, ėmiau sekti savo sugalvotas tikras pasakas. Didžiausia mano auditorija buvo piemenys. Nors piemenauti dar buvau mažas, bet kai tik jie atsivarydavo bandą netoli mūsų trobelės, tai ir pasišaukdavo. Tada jau visi žinojo, kad moku skaityti, pora kaimynų (Budietis ir Štarienė) gaudavo iš Amerikos laikraščių, tai atnešdavo paskaityti, kas sviete darosi. Užtat piemenys irgi spaudė parodyti knygą, kur visos mano pasakos surašytos. Aš irgi buvau girdėjęs, kad kažin kas turi labai storą pasakų knygą, bet tokios knygos nei Sruogė, nei Merkys neturėjo, ir aš jos niekur negalėjau gauti. Tik nė vienas nenorėjo tikėti ir mane melagiu vadino. Kartą už tokį „mela“ Blėko bernas net botagu per pakinklius pertraukė. Kai rėkdamas nubėgau pas motiną, talkoje linus raunančią, moterys berną paskutiniaisiais žodžiais išdėjo, bet nuo to man blauzdos nesustojo degusios.

Taip buvo ligi Pirmojo pasaulinio karo. Karas atnešė visiškai kitas pramogas. Pačią karo pradžią jau kiek prisimeņu. Visi šnekėjo, visi baiminosi. Keletą pirmos eilės atsarginių su ašaromis išlydėjo. Iš to keturioliktųjų metų rudens aiškus atmintyje tebėra tik vienas vaizdas. Ganau žąsis rugienose. Nežinau, kieno tos žąsys buvo. Mes žąsų nelaiškėm. Užsiaugindavom tik keletą ančių. Už piemenį eiti dar tikrai

buvau per mažas, turbūt kieno vaiką pavadavau. Ganiau vienas. Žąsys gūrinėjo po rugienas, o gal ir po vasarojienas, saulė tarpais slapstėsi už tamsių debesų.

Kartą su mama sėdėjom kieme. Turbūt buvo sekmadienis, kad tebuvom tik mudu, ir motina nieko nedirbo. Mėlynas dangus buvo pilnas baltų debesų, ir motina atkreipė mano dėmesį, kaip jie keičiasi, kaip kartais supanašėja į daiktus, į žmones, į gyvulius ir vėl išsisklaido į nieką nemenančius dribsnius. Po to mėgau sekti debesų kitimą. Vargu ar buvo kas nors mano vaikiškoje patirtyje (matytoje, skaitytoje, girdytoje), ko nebūčiau užtikęs debesyse, bet tą dieną ir labai vaizdingi rudens debesys neviliojo. Bijojau karo. Tėvai šnekėjo, kad Prūsuoze eina baisūs mūšiai. Danguje kubilą suko gandrai. Jiems karas nebaisus. Jie susibūriuos ir išlėks, kur jokio karo nėra, o aš turėsiu pasilikti. Toli vieškeliu, vos galėjau išžiūrėti, buvo daug prajojančių raitelių. Jie jojo į Griñkiškio pusę, į tą, kur buvo Prūsai, kur ėjo karas, ir nuo to darėsi vis baisiau.

Žiemą tėvas iš Baisogalos, o gal ir brolis iš mokyklos, parnešdavo spalvotų paveikslų, kur rusų žalsvai apsirengę raiteliai kardais kapojo ir „pikėmis“ varstė mėlynus vokiečius. Į tuos paveikslus žiūrėdami, vyresnieji aiškino, kad rusai per žiemą pasieks ne tik Berlyną, bet ir Paryžių. Pavasariop išgirdome net patrankų dundėjimą, o per šventą Jurgį, turėčiau atsiminti, nes tą dieną buvo mano vardadienis, pamatėm ir pačius vokiečius. Jų atėjimui žmonės ruošėsi. Tuoj už mūsų trobelės Gūdkalnio viršūnėje geriausias arklius turintys Jono ir Jankaus (abu *cielininkai*) vyrai iškasė didelę duobę paslėpti arkliams, kiek žemiau, Mykolo margelėj, tėvas su broliu iškasė kitą mums. Uždėjo lubas, vienam šone paliko skylę įlįsti.

Švento Jurgio diena buvo saulėta, graži, bet neatsimenu, kad kas būtų skubėjęs į bažnyčią, kad kieno nors pusininkai ar nuomininkai būtų kraustęsi. Neatsimenu net, kad būtų girdėjęsis šaudymas, bet visi žinojo, kad rusai bėga, o vokiečiai ateina. Valgydami pusryčius, pamatėm du raitelius. Jie nuo Grikynės per lauką smagia risčia nujojo į Dvarėlių pusę. Sekėm, kur jos. Brolis net už Alksnytės pabėgo ir pasakė, kad per Nadielą nujojo į mišką. Ten per mišką ėjo kelutis į Dvarelius. Po pusryčio ėmėm nešti daiktus į duobę. Benešdami pamatėm tuos abu raitelius lekiančius atgal, bet nebe risčia, o kiek tik arkliai iškabina. Spėjom, kad pamatė vokiečius.

Toli vieškeliu važiuoti ir raiti tebetraukė nuo Griñkiškio Baisogalos pusėn. Jono ir Jankaus vyrai atsivedė po porą arklių, geriausių visam kaime, ir mėgino suvesti į jiems padarytą slėptuvę. Įėjimui jie buvo iškasę ilgą platų griovį, bet arkliai spyrėsi ir nėjo. Gerokai pasitampe, sugalvojo užrišti akis, tada suvedė, įėjimą užkrovė šiaudais. Jie papasakojo, kad vieškeliu eina ne tik raiti bei pėsti kareiviai, bet veža ir patrankas (*armātas*, patrankos žodžio tada dar nebuvom girdėję).

Man praėjusios vasaros karo baimė buvo dingusi, ir ėmiau prašyti tėvą, kad leistų prie vieškeliu pasižiūrėti *armatų*. Tėvas neleido, bet pasišovė nuvesti parodyti. Motina nenorėjo leisti, sakė, kad patys nežinome, kur galvas kišti, bet mes vis tiek rengėmės eiti. Mus sulaikė kiti įvykiai: pamatėm Sruogės keliu jojančius raitelius. Ilgą, ilgą vorą. Jie jojo žingine, susirikiavę po porą. Vyrai sakė, kad dragūnai. Mudu su Petru skaitėm, kiek jų yra, bet turbūt susimaišėm, kad nebeatsimenu, kiek suskaitėm. Jie ir kaime nesustojo, bet žingine jojo ir nujojo. Tuo tarpu kažin kuris pamatėm iš už laužų išjojančius kitokius raitelius. Mėlynus. Supratom, kad tai vokiečiai. Jų buvo tik keli. Keturi, gal penki. Dvarėlių pusėje pradėjo šaudyti. Atsiliepė kitur. Taip mano *armatų* pažiūrėjimas ir nuėjo niekais, reikėjo bėgti į slėptuvę.

Šaudymas padažnėjo. Kažin kas nubėgo per slėptuvės viršų, paskui viskas nutilo. Labai norėjau iškišti galvą ir pasidairyti, bet motina neleido. Sakė, kai tik galvą kyštelėsi, vokietis pykšt ir nušaus. Man vis rodėsi, kad į mane niekaip negali pataikyti, kai tiek daug vietos pro šalį. Po ilgos tylos tėvas atsargiai pakėlė dangtį. Aplinkui nieko nebuvo. Kai jis išlipo, išlipome ir mes. Jau temo, bet dar buvo aiškiai matyti pamiškėse mėlynuojant daugybę vokiečių.

Tėvai sumetė, kad vėl gali pradėti šaudyti, tai greitai nuskubėjom namo pavalgyti vakarienės ir dar pasiruošti ką nors daugiau valgomo nusinešti į slėptuvę, nes jeigu tokia daugybė pradės muštis, niekada nežinai, kada sustos. Motina tuoj užkūrė židiny ugnį, užkaitė katilą ir išvirė keletą tuzinų kiaušinių.

Išgirdom garsus ir pro langus pamatėm, kad visas mūsų daržas, kiemutis ir už tvoros prilėkė raitelių. Kai kurie ėjo tiesiai į gryčią. Mama tuo tarpu buvo pradėjusi iš katilo griebti kiaušinius, ir ji kiekvienam įeinančiam ėmė tiesiai į rankas duoti po du, po du. Kai tie užsibaigė, pridėjo katilą naujų. Pasitraukiau į trobos kampa ir susiriečiau ant lovos. Jie valgė kiaušinius ir turbūt dar ką, ir man atrodė visi labai dideli, daug didesni už kitus vyrus, kurie šiaip kada susirinkdavo. Sėdosi kur kuriam pakliuvo, o vienas atsigulė ant aslos ir tuoj užmigo. Motina, užkaitusi antrą katilą kiaušinių, iš kameros atnešė dar ką turėjo: duonos, sviesto, sūrio. Jie viską valgė, dalinosi, juokavo. Kai antrą katilą baigė dalinti, už lango riktelėjo, visi pakilo, lipo per gulintį ir metėsi į duris. Vienas gulintį paspyrė koja, tas pašoko ir išėjo kartu su kitais. Kai jau visi buvome kieme, vienas sugrįžo atgal, pasigavo ant stalo likusį dar geroką duonos kampa, iškėlęs parodė, kažin ką pasakė ir išlėkė. Kažin kodėl jis man nebeatrodė toks didelis kaip kiti. Gal iš tikrųjų buvo mažiukas.

Per kelis akimirksnius ištuštėjo ir daržas, ir laukas. Tėvas su Petru visą laiką buvo lauke, tai sakė, kad nujojo kaimo link. Rodosi, kad tą naktį miegojome namie. Į slėptuvę nebėjom, bet gulėjom nenusirengę.

Iš miego pažadino bilstelėjimas į langą. Tėvas išėjo pažiūrėti, aš irgi pribėgau prie lango. Buvo jau gerokai praaušę. Už tvoros prie Alksnytės stovėjo du raiteliai. Jie išėjusiam tėvui kažin ką sakė, ir tėvas nušlubčiojo pas juos, paskui visi trys, tuodu raiti, o tėvas pėsčias, nuėjo pas Barzduką, kuris gerai kalbėjo rusiškai. Norėjau bėgti ir aš, bet mama neleido ir pati susirūpino, kad kareiviai tėvo kur nenusivestų. Bet jie nusivedė ant Aukštųjų kalnelių, kur eglynėlyje buvo atsilikę dar keli rusų kareiviai. Vėliau abu su tėvu nešėm jiems valgyti. Gal todėl, kad miške, jie man atrodė visi tokie smulkučiai. Vienas skundėsi, kad batai kojas nutrynė. Tėvas pamėgino numauti batus, bet traukdamas batą ir jį patį vilko, tada apžergdino apie medį ir batą nutraukė. Kojos tikrai buvo kruvinai nutrintos. Kai jau ėjom namo, pasakiau: „Žinai, kodėl vokiečiai rusus muša. Anie tokie dideli, o tie kaip viščiukai“.

Po kelių dienų rusai vėl sugrįžo, bet to sugrįžimo visai nejutom. Vienas iš tų miške pasilikusių rusų nebenorėjo slapstyti. Jis būtinai norėjo pasiduoti vokiečiams. Viena rytą, bevalgydami pusryčius, pamatėm jį ateinantį pro mūsų daržą. Atsimenu žodžius: „Tas jau eina pasiduoti“. Bet atsitiko visiškai kitaip. Toli per lauką jojo du raiteliai, ir mūsų kareivis ėmė jiems moti. Pirma su ranka, paskum su kepure. Raiteliai pasuko į jo pusę. Tada ir mes pažinom, kad jie rusai. Kai jie visi trys ėmė eiti į Aukštųjų kalnelių pusę, išbėgęs anapus Alksnytės žiūrėjau, kol jie dingo miške.

Per pirmuosius karo metus manyje įvyko kažin koks persilaužimas: karo baimė visiškai dingo. Pradžioje net mintis, kad karas gali ir čia ateiti, stūmė į paniką, o kai atėjo, ne tik panikos nė žymės nebeliko, bet net ir paprasčiausios baimės nebejutau. Ir ne tik tuo laiku, bet ir visą gyvenimą. Ypač Antrojo pasaulinio karo metu buvo momentų, kai daugelis čia pat esančių pamesdavo galvas, puldavo į paniką, o aš būdavau visiškai ramus ir blaiviai sprenddavau, kur čia pat būtų galima apsisaugoti. Ne kartą esu pajuokavęs, kad mano panikos mygtukas sugedęs.

Tą vasarą ir mūsų žaidimai pakito: ir mes, ir net vyresnieji, jau pusberniai, žaidėm raitelius. Iš kartučių dirbomės durtuvus (*pikes*), nagingesnieji dirbosi kardus (*šablius*), ir visi kariavom. Jokios pasakos neberūpėjo, užteko šnekų apie karą.

Tas tarpsnis buvo trumpas, gal apie trejetą mėnesių. Rusai nusivarė vokiečius ligi Dubysos ir sustojo. Nuolatos girdėdavom patrankas, o tyliais vakarais galėdavom išgirsti net ir šautuvus.

Tą vasarą atsirado ir dar viena naujiena: rusai atsivežė ir prie Komaro klojimo pievoje pastatė kelis lėktuvus. Sekmadienį tėvas grįždamas iš bažnyčios juos pats matė, o kurią kitą dieną priprašiau, kad ir mane nuvestų. Nuėjom. Buvo trys ar keturi lėktuvai (*araplantai*). Leido prieiti, galėjom apčiupinėti. Sparnai ir visa kita buvo aptraukti gerai ištempta stora drobe, tamsiai gelsvai žalia. Buvo ir daugiau atėjusių pažiūrėti to stebuklo. Sakė, kad sekmadienį buvo daug susirinkusių, tai jiems net parodė, kaip lėktuvai pakyla ir kaip nusileidžia. Baisiai norėjau, kad ir mums parodytų, bet nė nereikėjo – atlėkė vokiečių lėktuvas. Mums liepė bėgti į klojimą. Kiti nubėgo, o mudu su tėvu prisiglaudėm prie sienos ir žiūrėjom, ką vokiečiai darys. Į dešinę pusę dunkstelėjo ir anapus Kiršino pakilo kamuolys dūmų. Sakė, kad numetė bombą, kad norėjo rusų lėktuvus sudaužyti, bet bomba (greičiausiai paprastas patrankos sviedinys) sprogo gal už kilometro nuo lėktuvo. Tada rusų lakūnas išoko į lėktuvą, kitas užvedė motorą, ratų priekin pakišo kartutę su virvėm prie galų, iš abiejų pusių susikibo po du kareivius. Kai lakūnas smarkiai paleido motorą, jie į kartutę įsikibę laikė lėktuvą vietoje. Propeleris sukėlė tokį vėją, kad ne tik žolė prie žemės linko, bet kai kuriems kareiviams net kepures nunešė. Lakūnas pakėlė ranką, kareiviai ištraukė į vieną šoną kartį, ir lėktuvas, truputį per pievą pariedėjęs, pakilo. Vokiečiai, apsukęs didelį ratą, vėl artėjo prie dvaro klojimo, bet bombų nemėtė. Vyrai sakė, kad tą vieną teturėjo. Jis buvo aukščiau negu rusas ir pradėjo šaudyti iš šautuvo. Rusas ėmė atsišaudyti. Taip ir girdėjom: vienas pokšt, kitas pokšt. Kai juodu nusuko viršum Várnalieknio, pakilo dar vienas rusas ir nulėkė į jų pusę. Netrukus dingo už miško. Vėliau abu grįžo sveiki. Vienas vyrams papasakojo, kad vokiečių sužeidęs, ir tas į šią pusę nedrįs pasirodyti. Vis tiek tą vasarą jis dažnai atskrisdavo, dar porą bombų numetė, bet artimiausia nuo lėktuvų krito per kokį puskilometrį, jau šiapus Kiršino. Ir apie Biliūnų laukus ratus sukdamo, vienas į kitą iš šautuvų šaudydami. Beveik visada du rusai ir vienas vokiečiai. Mums atrodė, kad vokiečiai greitesnis už rusus. Kai imdavo tiesiai lėkti, rusai visada pasilikdavo.

Rašytojo tėvas Simonas.
Iš rašytojo albumo

Apie vidurvasarį žmonės sujudo. Sklido kalbos, kad vokiečiai pralaužė rusų frontą ir greitai vėl bus čia. Vieškeliu į vieną ir kitą galą ėmė lakstyti raiteliai, visus Baisógalos žydus į Rusiją išvežė. Vieną dieną ir į Biliūnų laukus pasipylė rusų kareiviai, rugiuose ėmė kasti apkasus. Vokiečių lėktuvas vis skraidė, o kareiviai, dažniausiai pasislėpę po medžiu, mėgino jį nušauti. Pokšteli vienur, pokšteli kitur. O lėktuvas vis skraidė kaip skraidęs. Apie vidurdienį prie mūsų trobelės privažiavo keli visokių ryšulių prikrauti vežimai. Visi iš mūsų kaimo. Žmonės ketino važiuoti į mišką slėptis, kol mūšiai praeis, tik nežinojo, kur būtų geriau. Tėvas patarė važiuoti prie Barsukyno. Vieta toli nuo visokių kelių, ten pat skynimas arkliams ir karvėms pasiganyti, o kaip nuvažiuoti, – jis pats gali parodyti. Motina ėmė prašyti, kad ir mūsų daiktų kiek paimtų. Nebeatsimenu, kuris priėmė ir mūsų daiktus. Petruči buvo pavesta karvė, o man taip nesinorėjo eiti į mišką, kai čia tiek visko galėčiau pamatyti.

Kai jau visi buvo pasiruošę važiuoti į mišką, iš kaimo per laukus atlėkė balsu šaukdama moteris (kuri, neatsimenu, nors motina vėliau ne sykį ją minėdavo), kad bėgtų tolyn, kol čia ugnis neprasisidėjo. Jai karininkas (*apicieris*) pasakė, kad jie čia rengiasi tokiam dideliam mūšiiui, jog viskas pelenu pavirs, o ir miške niekas nepasislėps, nes nė vieno medžio stačio neliks. Jos panika pagavo ir kitus, ir visi patraukė tolyn. Net mūsų daiktų nebuvo kada atsiimti. Motina, aš ir Petras su karve patraukėm kartu, tik tėvas pasiliko. Sakė: „Paliksi, ruskiai ir paskutinį daiktėlį išnešios“. Motina: „O jeigu nešios, ar tu sulaikysi?“ Tėvas: „Ne kiekvienas gali tarbą atimti iš ubago, kai tas į akis žiūri“. Taip ir buvo. Jeigu kuris norėjo ką imti, kiti sudraudė.

Vieškeliu važiuoti nebuvo kaip, tai patraukėm kelučiais per miškus, per laukus, bet ir čia kartais mūsų vežimai turėjo pasukti iš kelio, kol pravažiuos kariški vežimai. Vienoje vietoje turėjom praleisti dvi ar tris patrankas, kiekvieną šešių arklių traukiamą. Mėginau jas pasekti, bet jos lėkė ir nulėkė. Apie tą vietą man kojas taip įsmilko, kad vargiai begalėjau spėti su vežimais. Pasiprašiau kažin kurio kaimyno, kad leistų pavažiuoti ant vežimo, kaimynas, rūpesty paskendęs, leido nenoromis.

Užsiropščiau ant vežimo ir pamačiau prieky rugiuose sustatytas patrankas. Apie jas būriavosi vyrai. Buvo ir raitų. Vienas raitas kažin ką šaukė kitam raitam, paskum sklėlė porą kartų per veidą, ir tas, apsukęs arkli, šuoliu nulėkė atgal. Tuo tarpu visiškai šalia vežimo žybtelėjo ugnys, ir mane kažin kas lyg kelte pakėlė nuo vežimo ir numetė į rugius.

Kai atsikėliau, kiek toliau vežimas pievoje buvo apvirtęs, ryšuliai išsibarstę. Patrankos šaudė į anapus miško. Žmonės skubėdami tvarkėsi arklius, krovė daiktus į vežimą, o kiti jau buvo nulėkę į kaimą. Temačiau per rugius genamas karves. Nežinau, iš kur atsirado mama.

Patrankos vis šaudė ir šaudė. Pradėjo per galvas lėkti ir vokiečių patrankų sviediniai. Mudu kažin kodėl ėjome ne į kaimą, kur nulėkė su mūsų daiktais vežimas, bet per pievas Kutenos pakrante. Vienu metu sviedinys šmukštelėjo per juodalksnių krūmus ir drumstelėjo į Kūteną. Mudu abu aptėškė vandeniu ir purvais. Nesprogo. Nebeatsimenu, kad motina būtų bent žodį pasakiusi. Aš irgi, rodos, nieko nepasakiau, bet galvojau, kas būtų atsitikę, jeigu būtų sproges, kas būtų mūsų gabalus surinkęs ir kur palaidojęs. Buvau jau prisiklausęs pasakojimų, kaip po didelio mūšio renka kareivių gabalus, kur ranka, kur koja, ir visus laidoja į tą pačią duobę, nes kas beatskirs kas kurio.

Priėjom vietą, kur kelias ėjo per Kūteną, ir radom užklampusį tą vežimą, kuris vežė ir mūsų daiktus. Mama nusprendė toliau nebebėgti. Susirinko savo daiktus, susikrovė balos pakrašty ir atsisėdo ant ryšulių. Sakė, kas bus, tegu būna. Jeigu ateis laikas numirti, tai nė po puodu nepasivoši. Atsirado ir brolis su karve. Taip ir pasilikom Pakuteniū pakluonėj.

Pasiliko ir dar viena šeima, nebežinau, ar ta, kur buvo užklimpusi, ar kokia kita, nebeatsimenu net kuri, tik taip pat iš Biliūnų. Kažin kas (turbūt kas iš paku-teniškių) parodė tuščią slėptuvę, daug didesnę, negu mes buvom išsikasę, susinesmėm savo daiktus, ne tik mes, bet ir ta kita šeima, ir laukėm, kas bus. Girdėjom ir šaudant, ir dunksint patrankas, girdėjom vieną kitą sviedinį nušvilpiantį padangėm. Matėm kylančius gaisrų dūmus, bet viskas buvo toliau.

Čia pat nešaudė, ir niekas nedegė, bet vakare išgirdome tikrą mūšį: nebebuvo girdėti atskirų šūvių, bet tik vientisas šniokštimas, lyg smarkus ledų debesis būtų užėjęs. Vėliau sužinojau, kad rusai buvo įsitvirtinę Zažecės miškelyje, o vokiečiai juos puolė. Sakė, kad ten nemaža žuvę abiejose pusėse, bet rusai vis tiek turėję nusileisti. Vėliau tėvas su Petru ėjo apžiūrėti tų vietų. Norėjau eiti ir aš, bet manęs nesivedė, sakė, kad man per toli.

Keletą dienų buvo ramu. Patrankos dar buvo girdėti, bet jau kitoje pusėje. Pakuteniškaiai sakė, kad naktį vieškeliu į Šeduvės pusę nuėję daug rusų ir vokiečių. Mūsų daiktus priėmė toji pasilikusi šeima, ir apie vidurdienį išsirengėm namo. Atsimenu, Baisogalos miestely buvo daug vokiečių. Mama baiminosi, kad neatimtų karvės, bet vokiečiams, matyt, ne tas rūpėjo. Namus irgi radom nepaliestus. Kaime taip pat niekas nenukentėjo.

Antras fronto perriedėjimas labai pakeitė ir mano buvimą. Atrodo, kad maždaug tada baigėsi pasakų sekimo laikotarpis. Gal kad jau kiek ūgtelėjau, o gal ir todėl, kad atsirado daugybė kitokių darbų: karas atnešė savo darbus ir žaidimus. Pavasarį ten ir atgal perriedėjęs frontas beveik nieko nepaliko. Tiesa, tą vakarą išjodami iš daržo, kareiviai paliko į tvorą atremtą šautuvą, bet jį paėmė tėvas, ir nebuvo nė kalbos, kad leistų su juo mums žaisti. Jis pats, nuėjęs su vyrais į Laučius, išmėgino ir paslėpė. Kai organizavosi Lietuvos kariuomenė, nuėjęs kažin kam atidavė. Po antro perėjimo pilni laukai paliko iššaudytų tūtelių ir sveikų šovinių. Kas norėjo, krūvas jų prisirinko. Neatsilikom ir mudu su broliu. Patys šautuvo šį kartą neradom, bet kiti rado. Kad būtų patogiau nešioti, vamzdžius patrupino. Iš tokio šautuvo ir man teko pirmą kartą šauti. Vaikams, žinoma, tokių šautuvų niekas neleido nešiotis, tai mes savo prasimanėm: ėmėm dirbtis *puštalietus*. Į medinę rankeną įtaisydami tuščią šautuvo šovinio tūtelę, drūtgaly pragrėždavom skylutę, pripildydavom parako, užkimšdavom, kad geriau degtų, į skylutę pridėdavom nuo degtuko pagramdę sieros, uždegdavom ir pykšt. Taip pykšėjom nuo ryto ligi vakaro. To neužteko, pradėjom gamintis „rankines granatas“, kurias vadinom bombom. Tą pačią tūtelę su išgręžta skylute pripildavom parako, užkimšdavom, užlankstydavom, pririšdavom degtuką su galvute tiesiai ant skylutės, brūkštelėdavom per dėžutės šoną ir mesdavom. Kariškas parakas sprogs ta ne iš karto, tai tokios bombos sprogdavo aukštai ore. Syki, nebežinau kodėl, „bombą“ užtaisiau medžioklinio šautuvo paraku. Ji sprogo rankoje vos brūkštelėjus per dėžutę, bet laimingai: tenumušė nuo smiliaus viršaus geroką mėsos gabalą. Kaulo nepalietė. Tuo metu rusai dar vartojo šautuvus, kuriuos žmonės vadino

bardankomis. Tai buvo stamboko kalibro šautuvai, šaudantys didelėmis švininėmis kulkomis. Kirsdami rugius, radome vagoje daugiau negu šimtą tokių šovinių. Tiesa, jų parakas netiko „bomboms“, bet *puštalietais* buvo geras.

Kartu su vokiečiais atsirado ir visokių trūkumų. Išnyko žibalas, išnyko oda apavui. Daug kas išnyko, bet tuos geriausiai atsimenu. Tėvas su broliu nugnybo beržą, priskaldė malkų, pridžiovė riekles, o toliau jau buvo mano darbas: pliauskas skaldžiau į balanas, rišau į kūlelius, džioviau ant krosnies, o vakarais žibindavau. Beržų apie mus daug nebuvo, tai į pavasarį, o gal net jau ir kitą (1916) rudenį mudu su tėvu nusizilinom stambią drebulę, tai iš jos buvo ir geldų, ir balanų.

Dienomis motina išmokė kabliuku megzti *šlerpes* (šlepetes). Jų primezgiau ir saviems, ir vienai kitai kaimynei, nes šlerpė buvo laikoma moterišku apavu. Kai naginės baigė plyšti, avėjo jomis ir ne vienas vyras.

Skaityti nebebuvo tiek laiko, bet nemečiau. Sugriebdavau kur kokią knygą, be to, tėvas turbūt kiekvieną savaitę parnešdavo „Dabartį“, kurią visą turėdavau balsu perskaityti, nes jam rūpėjo, kur yra frontas, kaip vyksta karas. Reikėdavo perskaityti ir ilgus straipsnius, kurie man mažai ką tesakė, o kartais visiškai nieko nesakė, bet tėvas kažin ką juose rasdavo, nes labai rūpestingai klausydavo, o kartais liepdavo ir dar kartą perskaityti. Man tai arčiausiai širdies buvo atkarpos. Jose buvo daug ko, kas man patiko.

Kažin kada apie tą laiką tapau laišku rašytoju. Laiškų perskaityti atnešdavo ir seniau. Pradžią teatsimenu iš motinos pasakojimų. Pirmojo laiško irgi nebeatsimenu. Sako, kad Štarienė atsinešė perskaityti laišką. Kai perskaičiau, ji motinos paklaususi: kai taip gražiai perskaitau, gal galėčiau ir parašyti. Motina, žinoma, liepė pamėginti, ir aš parašiau. Surašiau, kaip Štarienė sakė, sako, kad net padailinau, perskaičiau, patiko. Garsas iš lūpų į lūpas eina greitai, ir aš nejučia tapau kaimo laiškaraišiu. Iš tų laiškų atsimenu tik tiek, kad jie prasidėdavo taip: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus. Su Tamstų atsakymu ant amžių amžinųjų amen“.

Vokiečiai laiko negaišo: vos atėję tą pačią žiemą pradėjo kirsti mišką. Kaip tik pradėjo nuo to krašto, kur mes gyvenom. Kirto tik jau į sienojus suaugusias egles. Kirsti suvarė Biliūnų ir artimųjų kaimų vyrus. Net ir mano tėvas, nors ir šlubas, turėjo eiti. Kirtėjus suskirstė darbo būreliais, o savaitės gale visam būreliui užmokėdavo pinigų. Kol visas dienas dirbo visi, buvo lengva: padalino gautas markes į tiek dalių, kiek būrelyje buvo vyrų, ir baigtas kriukis. Bet po kurio laiko pasitaikė kam susirgti ar šiaip dėl ko nors neateiti, palengva ir vokiečio baimė ėmė menkėti, tai tų praleidinėjimų ir šiaip pasitaikydavo. Tada išryškėjo ir šioks toks mano gabumas matematikai. Kai darbininkas praleisdavo dieną, būrelis gaudavo mažiau markių. Kai praleisdavo daugiau, markių gaudavo dar mažiau. Visiems pasidarė aišku, kad po lygiai dalintis negali, bet kaip padalinti – nesumetė nė vienas. Mano krikšto tėvas (tėvelis) sugalvojo kažin kokią formulę, bet visi juto, kad pagal ją dalinti neteisinga. Pinigų pasidalinti šeštadieniais kaip tik susirinkdavo į mūsų trobelę. Aš, žibindamas šakalius, girdėjau visas jų kalbas, žinojau, kiek vokiečiai visam būreliui moka ir po kiek kiekvienam atskirai išeina. Ir man pačiam parūpo išspręsti, po kiek kiekvienam išeitų, kai ne visi vienodą dienų skaičių dirba. To galvosūkiu man užteko visai savaitei, kol sumečiau, kad vokiečiai kiekvienam moka ne už savaitę, bet už dieną. Kai atrodė, kad viskas gerai susiklosto, pasakiau tėvui. Dar abu kelis kartus viską

persukom, mano skaičiavimas buvo geras. Tėvas buvo savotiškas žmogus – darbininkams neprasitarė nė puse žodžio, tik kai šeštadienio vakarą visi susirinko pinigų dalintis, pasakė: „Jurgis surado, kaip reikia. Jis padalins“. Padalinau, ir visi suprato mano padalinimą. Dabar kai aštuonmečiai mokykloje panašius uždavinius sprendžia, būtų labai paprastas reikalas, bet tada buvo panašu į stebuklą. Skaitmenis, žinoma, jau pažinojau, bet apie kokius skaičiavimo veiksmus dar nebuvo net sapnuota. Viską reikėjo išspręsti tik galvoj.

Tą žiemą atsirado dar ir kitas darbas. Suvaryti mūsų žmonės kirto, o karo belaisviai tokiomis, mums nematytomis, plačiavažėmis rogėmis, milžinų (sakydavo *belgišku*) arklių traukiamomis, vežė į lentpjūvę, o iš lentpjūvės į traukinius ir į Vokietiją. Žmonės ėmė rūpintis, kad nebeliks medžio nė troboms pasistatyti. Daug kas naktimis nusikirsdavo ką, ko vokiečiai dar nenusikirto. Jau nukirstų neėmė, bijojo, nes vokiečiai nukirstus tuoj pažymėdavo numeriu ir į knygą užsirašydavo. Ir mudu su tėvu retkarčiais nusignybdavom po rąstuką, gavę iš ko nors arklius parsitempdavom ir sukraudavom Alksnytėje. Per trejetą žiemų susikrovė nemaža krūvutė, iš kurios po karo buvo pastatytas tvartas ir daržinė, tik trobai nebesuteko. Taigi jau aštuonmetis tapau „pogrindiniu medkirčiu“.

Pavasaris atnešė naujų darbų. Brolis išėjo dirbti į lentpjūvę, tai man atiteko piemenystė. Buvau pats mažiausias iš visų, tai, žinoma, teko patirti kiek ir skriaudos, bet ilgainiui laikas viską išlygino. Tą vasarą pradėjo ryškėti avalynės trūkumas. Kai tik medžių žievės atšuto, tėvas išėjo ieškoti liepiukių. Parsinešė ryšulį, nunėrė karnas ir mėgino atsiminti, kaip pinti vyžas. Atsiminė. Visam kaime ar tik nebuvau pirmas, išginęs karves su naujom vyžom. Greitai išmokau jas pinti ir aš, o iš manęs – viso kaimo piemenys. Liepų tebuvo Komaro miške, bet greitai ir iš jo vyžom tinkamas liepiukes išrinkom. Kažin kas atrado, kad vyžom tinka ir didelių guobų žievė, tai plėšdavom ir guobas. Būdavo, apačioje užpjauni, pradedi plėsti ir taip nueini aukštyn, net į šakas. Paskum nulaužai, nulupi viršutinę luobą, ir lieka apatinė, visiškai kaip oda. Tą suraižydavom ilgom juostom ir pindavom vyžas. Kiekvieną vakarą grįždavom nešini po porą kitą vyžų. Tą rugpjūtį jau visas kaimas išėjo vyžotas rugių kirsti.

Antrą okupacijos žiemą medžiotojai ėmė trūkti šratų. Jie kapojo šviną gabiliaukais ir su jais mėgino šaudyti, bet sakė, kad su jais ne taip gerai, kaip su apvaliais. Tuo tarpu aš iš švino liejau žiedus. Pasiduoneliauti išleisti belaisviai atnešdavo dailių savo darbo žiedų su įlietom stiklinėm dažyto lukšto akutėm. Akutes aš irgi įliedavau, bet jų žiedai buvo cinko, šviesūs kaip sidabriniai, o mano švininiai tuoj pajuoduodavo, nuo jų net ir pirštai pajuosdavo. Kartą tėvas ir sako: „Ką tu čia šviną gadini, verčiau nuliek šratų. Burkauskas skundžiasi, kad jau seniai pasibaigė. Nuliek bet kaip“. Jis atsiminė, kaip dar vaikas matė Sirutavičių liejant šratus. Pamėginom, išėjo. Išmokau lieti ir stambesnius – kiškiams, ir smulkius – paukštinius. Ne visada ir ne visi išeidavo dailiai apvalūs, bet vis geriau negu kapoti. Atsimenu, tėvas nunešė porą saujų Kómariškių Burkauskui ir parsinešė *terbutę* (maišelį) pikliuotų žirniinių miltų *kleckams*, o aš kaip tik žirninius *kleckus* labiausiai ir mėgau. Vėliau šratų prireikė ir kitiems.

Lietuvos nepriklausomybė į mūsų kaimą atėjo tyliai ir labai paprastai, lyg kitaip ir būti negalėjo. Bolševikai buvo atėję ligi Baisogalos. Per švento Kazimiero šventę abu su broliu nuėjom į Baisogalą. Netoli miestelio pasitikom du raitelius, nulekiančius į Griñkiškio pusę, miestelyje būriavosi, šautuvus užtaisinėjo būreliai

raudonarmiečių. Kiti, sakė, dvare miegojo, nes grįžę, kaimuose vežimus prisiplėšę, tik paašūriais. Pamaldos buvo labai trumpos. Klebonas ir pamokslo nesakė. Patarė skirstytis namo, nes nežinia, kas bus. Su tokiom žiniom grįžom namo.

Pavakariukais išgirdom šaudant. Šaudė, atrodė, Baisógaloj. Atsimenu, kiemely ant vartų pasirėmę stovėjom tėvas, brolis ir aš. Spėjom, kas ten galėtų darytis, nes šaudymas vis nesiliovė. Po gero laiko pamatėm per kalniuką atplūšinančius du kareivius ir du paprastai apsirengusius vyrus. Kareiviai buvo jauni rusai, o tuodu nekareivius tėvas tuoj pažino. Kai tik rusai atėjo, tuoj miestelyje įsisteigė komitetas. Gal jis vadinosi kiek kitaip, bet žmonės vadindavo komitetu. Vienas iš nekareivių buvo to komiteto vyriausias, jei gerai atsimenu, – Briedis, o kitas šiaip jau vyrukas. Jie beveik pustekiniai atėjo prie mūsų ir paklausė kelio į Baisógalą. „Tiesiai, kur šaudo“, – galva mostelėjo tėvas. „Žinom ir be tavęs, – atsakė tas vyriausias. – Kaip patekti į Baisógalą iš anos pusės?“ Tėvas parodė ranka į visiškai priešingą pusę, rodosi, kad dar pridūrė: „Jeigu norit iš kitos pusės, tai ten“. Vyriausias baisiai supyko. Ėmė šūkauti ir grūmoti kumštīm. Iš jo šaukimo teatsimenu tiek, kad žadėjo liepti pačiam vesti. Tėvas labai ramiai pasakė, kad jis vienakojis, kol juos nuves aplinkui, tai ne tik rytas, bet ir pietūs ateis. Kareiviai stovėjo kiek atokiau, bet tas antrasis vyrukas šoko prie tėvo, sakė išdaužysias snukį, bet vyriausias sulaukė, ir visi keturi nuėjo įstrižai laukų. Kaip brolis pasitraukė, nepajutau, bet, jiems nuėjus, išėjo iš daržinėlės su tada austrų paliktu karabinu, sakė, jeigu būtų pradėję tėvą daužyti, visus būtų nuėmęs. Pirma tuos su šautuvais, o paskui ir kitus. Jis tuo metu buvo jau pusvyris, ir tėvas leisdavo pašaudyti. Kas iš to būtų išėję, niekas negali pasakyti, bet tas mažytis epizodėlis parodo, kokia buvo net pačių vargingiausių nuotaika.

Vėliau sužinojom, kad jie buvo išėję paplėšikauti. Užėjo pas Kómariškių Šarauską, liepė pakinkyti arklius ir krovė į ratus mėsą, miltus, net drabužius. Šarauskų sodyba buvo prie pat Baisógalos–Kėdáinių vieškelio. Vežimo kaip reikiant dar nepakrovus, tuo vieškeliu atžygiavo būrys lietuvių kariuomenės. Bolševikai išsigando ir keliu pro Miškiniūs, per mišką atlėkė į mūsų pusę. Vėliau sužinojom, kad Kėdáiniuose besikuriantieji lietuvių savanorių įgula gavo žinių, kad bolševikai kuriasi Baisógaloj, atėjo jų išvaikyti. Ar žuvo koks rusas, negirdėjom, bet tam trumpam mūsų buvo sužeistas pirmas Nepriklausomybės kovų kovotojas. Toje vietoje buvo padėtas akmuo su data, tik be sužeistojo vardo. Kažin ar tas akmuo tenai tebėra? Jau užaugęs teiravausi, kodėl nėra vardo. Paaiškino, jog nežinia, ką gyvenime jis dar gali padaryti, gal kokį ir labai gėdingą darbą. Tokio išmintingo aiškinimo nesupratau tada, nesu-prantu nė dabar.

Sako, kad tam Baisógalos vadavimo žygiui vadovavo karininkas Juozas Šarauskas, kurį 1941-aisiais tie patys bolševikai sunaikino. Jeigu jis vadovavo, tai vien pasirodydamas ir savo tėvus išgelbėjo. Po kiek laiko pamačiau ir tikrus Lietuvos kareivius. Jie pakeliui į kovą su bermontininkais buvo diena kitai sustoję Biliūnuose. Lietuvos gimimo savo akimis tiek ir teko matyti. Viskas buvo girdėta, skaityta, bet nematyta.

Kaime nuotaika pakito. Atsirado visiškai naujų dainų: smagių, trankių žygio dainų. Pasitaikė, kad tais metais (rodos, pas Blėką) į bernus atėjo didelis dainininkas Antanas Puidokas. Kur tik trys keturi susimesdavo, laukai suskambdavo. Nuo vyrų neatsilikdavom ir piemenys.

Apie tą laiką sumažėjo reikalas šlerpių, vyžų ir klumpių (medinpadžių), kurias aš irgi nudailindavau ir apkaldavau, tik nutašyti dar nesugebėjau. Nutašyti turėjo tėvas arba brolis. Sumažėjus kitiems darbams, išimaniau pinti šiaudines skrybėles. Jomis papuošiau daugumą savo kaimo vyrų.

Kad pradėjau eiti į mokyklą, nebegaliu atsiminti. Ir tos pačios mokyklos nedaug galvoje teišliko. Teatsimenu, kad pasodino į pirmą skyrių kartu su tais, kurie dar nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Rodos, praėjo nemaža laiko, kol mokytoja, rodos, Žukauskaitė, pastebėjo, kad pirmame skyriuje man ne vieta, perkėlė į antrą. Iš antrojo teatsimenu aritmetiką. Keturi veiksmai jokio rūpesčio nekėlė, bet vadinami žodiniai nedavė ramybės. Jų turbūt nė neliepė spręsti, bet jie būdavo uždavinyne, ir aš negalėjau jų taip palikti. Juos išspręsti irgi neturėjau jokios bėdos, bet rūpinausi, kaip juos užrašyti, nes mokytoja neaiškino, kaip susidoroti su keturiais veiksmiais. Šalia buvo trečias skyrius. Jame Zenonas (rodos, Burnis) žodinius uždavinius teišsprėdavo. Surašydavo lentelėje, nunešdavo mokytojai, ta peržiūrėdavo, ir jis imdavosi kito uždavinio. Neatsimenu, ar prašiau mokytoją paaiškinti, kaip spręsti tuos uždavinius „su klausimais“. Turbūt kad ne. Vienos pertraukos metu Burnis paliko savo lentelę su sprendžiamu uždaviniu ant suolo, ir aš turėjau progą pažiūrėti, kaip jis daro. Nuo tada mano akys atsivėrė, ir aš pradėjau žodinius uždavinius spręsti „su klausimais“ ir nešioti mokytojai patikrinti. Dėl to ar dėl ko kito mane perkėlė į trečią skyrių.

Dar atsimenu, kad Kalėdų metu buvo mokykloje eglutė, aš irgi, ant taburetės pasistojęs, turėjau deklamuoti kažin kokį eilėraštį, o pavasarį Komaro dvaro kažin kurioje patalpoje vaidinom „Grybų barnį“. Man irgi teko vaidinti kažin kurį grybą.

Paskum atėjo naujas mokytojas Vladas Kulpavičius. Jis buvo becenzis, bet jeigu jau ne nuostabiai, tai tikrai geras mokytojas. Jis pats, atrodė, daug kuo domėjosi, o ką suradęs nepavydėdamas perduodavo mokiniams. Iš jo išmokau daug naujų dalykų. Išmokau, kaip matuoti ir apskaičiuoti plotus. Matavom mokyklą, mokyklos kiemą. Nestatiems kampams matuoti jis padirbo ekerį, išmokė net kaip trikampio plotą apskaičiuoti. Parodė, kaip akvarele tapyti. (Kai jau buvau mokytojas, nuvedęs vaikus į pedagoginį muziejų (Ruzgo?), dar mačiau ten tikriausiai Kulpavičiaus nuvežtą porą savo paveiksliukų.) Išmokė net kopijuoti.

Kartą pasiūlė kažin kurį kunigaikštį padidinti. Padidinau, bet jis neišėjo visiškai toks pat. Tada jis pamokė originalą susiliniuoti langučiais, paskum tuščią popieriaus lapą irgi susiliniuoti didesniais langučiais ir jau kopijuoti langutis po langučio. Negaliu prisiminti, kaip tos kopijos atrodė, bet aš padidinau visus kunigaikščius, kokie tik buvo vadovėlyje, o pats Kulpavičius padirbo rėmus, įrėmino ir sukabino mokykloje. Paskum tokiu pat būdu nupiešiau Baisogalos ir kitų miestų herbus. Būtų įdomu tuos darbelius senio akimis pamatyti, bet jie bus seniai išmesti. Per fizikos pamokas irgi dirbome visokius prietaisus, net elektroforą pasidarėme. Nors ligi kibirkšties ir neprisigavom, bet kai vėliau gimnazijoje su fabrike dirbtu susidūriau, jau buvau daug gudresnis už bendraklasius, kurie tokį žvėrį pirmą sykį pamatė. Net eidami į Piepalių piliakalnį, nešėmės barometrą, norėdami pamatyti, kaip lipant aukštytyn barometro slėgis krinta.

Ar skatino rašyti, neatsimenu. Gal skatino, kad „Trimitui“ parašiau korespondenciją apie griūvančią šventoriaus tvorą, gal ir dar apie ką kita, o į „Žiburėlių“ pasiunčiau, – kaip laišką kažin kokiai mergaitei, – Piepalių piliakalnio aprašymą

ir gal dar ką. To laiško išspausdinto nė nemačiau, nes pasibaigė mokslo metai, ir aš „Žiburėlio“ nebemačiau. Jis ateidavo į pradžios mokyklą, bet į progimnaziją neateidavo. Vėliau kažin kas sakė, kad buvo išspausdintas.

Nežinau ir net nenujaučiu kodėl, bet apie tą laiką buvau panūdęs rašyti. Turbūt gavęs kiek už skrybėles, nuėjau į Baisogalą ir prisipirkau popieriaus. Net krautuvininkas nustebo, kam tiek daug popieriaus man prireikė. Kažin kodėl nenorėjau rašyti į sąsiuvinius, pirkausi vadinamąjį *prašyminių* popierių. Ką rašiau, nebeatsimenu, bet tą vasarą prirašiau gal ir visus tuos popierius, tik, ką prirašęs, žinoma, niekam nerodžiau. Net ir pats vargu ar kada skaičiau. Tarpais pagalvoju, kad kas nors gal dar yra užsilikę brolio Jono palikime.

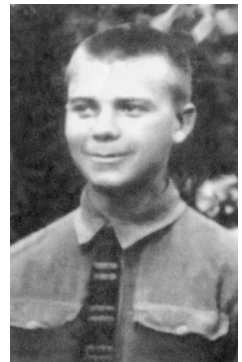
Tas pavasaris buvo posūkis mano gyvenime. Mokytojas Kulpavičius pasakojo, kad prieš ketvirtojo skyriaus egzaminus aš kurį laiką nėjau į mokyklą. Jis, vieną sykį sutikęs tėvą miestely, paklausęs: „Kur Jurgis? Kodėl nebeina į mokyklą?“ „Karvę gano“, – atsakęs tėvas. Kulpavičius pradėjęs įtikinėti, kad turiu ateiti, nes tuoj bus egzaminai, bet tėvas trumpai atsakęs: „O kas ateis man karvės ganyti?“ Nežinau, kas ganė karvę, bet egzaminus laikiau ir išlaikiau. Ir po egzaminų kažin kas atsitiko, kad kartu su Juozu Burniu nuvykom į Šeduvą laikyti egzaminų į antrą klasę. Vėliau jis nebesimokė, pasiliko ūkyje, o aš kažin kaip užsilikau mokykloje. Nežinau, ką manė tėvai (jie apie tai visiškai nekalbėjo), nežinau, ką manė kaimynai, kad skurdenų vaikas užsigeidė mokytis, lyg tėvai dvarą valdytų, bet aš krapščiausi. Negalėčiau pasakyti kaip, bet krapščiausi. Jokių pašalpu tada nebuvo, o jeigu ir buvo kokios, tai apie jas nieko nežinojom, ko nors prašinėti ir kam lankstyti, matyt, įgimtas būdas neleido. Vienas palengvinimas buvo, kad nereikėjo už mokslą mokėti. Knygų pirkti taip pat nereikėjo. Pradžioje mokslo metų draugų vadovėlius paskaitydavau, ir to užtekdavo visiems metams. Tai gal buvo man nevisiškai į sveikatą: neišmokau metodiškai dirbti.

Tėvas Šeduvos pakluonėse surado butą pas Galkus. Toks ten ir buvo butas. Miegodavau belangėje kamaroje, o pamokas rengti leisdavo troboj, kurioj tebuvo vienas stalas ir valgyti, ir visiems kitiems darbams. Už butą, rodos, mokėjom malkom. Po kokių metų butą susiradau kitur, švaresnį, bet gyvenome viename kambaryje net penkiese. Kaip ten versdavausi, nežinau. Težinau, kad tėvai atveždavo maisto, o aš pats per atostogas – malkų.

Jau pačioje pradžioje, dar antroje klasėje, turbūt neblogai rašiau, kad, atsimenu, net vienas kitas ketvirtokas prašydavo parašyti namų rašomąjį darbą ir gaudavo ketvertus. Nemanau, kad už tai ką nors gaudavau. Tuo metu ir pats nusiunčiau „Trititui“ kažin kokį apsakymėlį apie 1863-ųjų sukilėlius. Rašinėlį išspausdino, bet mano „literatūrinis“ darbas po to labai ilgam nutrūko. Jeigu reikėtų pasakyti kodėl, nemokėčiau. Atrodo, kad neturėjau įgimto veržlumo.

Progimnazijoj knygynėly (bibliotekoje) knygų buvo irgi daug daugiau negu Baisogalos pradžios mokykloj, tai turbūt gerus metus jas grauzčiau, o paskum jau ėmiau suktis apie mokytojų knygas. Daug ką radau kapeliono kun. Petro Raudos tikrai turtingam knygyne (bibliotekoje). Jis mane supažindino ir su filosofine literatūra. (Būdamas ketvirtoje klasėje, jo padedamas,

Šeduvos progimnazijos trečiaklasis Jurgis. 1924 m.

jau visiškai padoriai dorojausi su „Logos“ žurnalo straipsniais.) Tuo metu jau buvau spėjęs ir vokiškai pramokti mokyklinius *fibelius*. Jeigu gerai atsimenu, ketvirtoje klasėje būdamas jau gana laisvai perskaičiau Friedricho W. Foersterio „Lebens Kunde“. Skaičiau ir beletristiką, bet kažin kodėl tuo metu labiau traukė „rimtesnės“ knygos. Čia galėjo turėti įtakos ir kunigas Petras Rauda. Ir nesigailiu, tai praplėtė mano akiratį toli už tuometinės mokyklos ribų.

Ar ką tuo laiku rašiau? Turbūt. Atsimenu, kad pirkdavau storus, juodais viršeliais sąsiuvinius ir į juos kažin ką rašydavau, tik niekam nerodydavau. Ir niekam nebesiūsdavau. Šeduvojė atsirado dar ir kitas, jau kiek arčiau rašymo darbas. 1922 ar 1923 metais atvyko pas kapelioną kun. Petrą Raudą studentas Juozas Leimonas ir mokykloje įsteigė moksleivių ateitininkų kuopą. Nutarė leisti ir laikraštėlį. (Į redakciją išrinko Emiliją(?) Grybaite, mane ir gal dar ką.) Iš karto redaktorė buvo Grybaite, bet ji greitai baigė mokyklą, pasilikau aš. Raštininkų, kurie veržtųsi į laikraštėlį, kaip ir nebuvo, tai bent daugumą jo pats vienas ir prirašydavau, ir perrašydavau, ir spausdindavau, ir iliustruodavau. Kiek tų numerių išleidau, net koks to laikraštėlio vardas buvo, – nebeatsimenu. Rodėsi, kad turėjo ryšį su kažin kokiais ar kieno spinduliais.

Baigęs Šeduvos progimnaziją, vykdamas namo, tebūsiu pasiėmęs savo daiktus ir knygas, o visa kita palikęs. Pats neatsimenu, bet spėju iš to, kad, man būnant Kėdaičių mokytojų seminarijoje, vienas draugas, rodos, kad Felicijus Prekeris (dabar miręs čia, Amerikoje), rašė, kad jie, vartydami mano paliktus popierius, skaitė ir stebėjosi, kiek daug mano prirašyta. Tikiu, kad taip galėjo būti, nes savo rašinėjimų niekada nesaugojau ir nedėjau ypatingų pastangų, kad būtų išspausdinta. Tos ydos, o gal dorybės, neatsikračiau nė ligi šiol. Vargu ar bebus kada atsikratyti, nors muziejainikai sako, kad reikia.

*Prie J. Jankaus
tėvų kapo senosiose
Baisogalos kapinėse.
K. B. Strolio
nuotraukos*

O buvo ir taip

Aleksandras Vaicekauskas

Esu gimęs Baisogaloje 1917 m., čia augęs, gyvenęs, daug per savo amželį regėjęs, patyręs. Jaunystėje mane domino vietos gyventojų Mikodemo Bložės pasakojimai apie 1905 m. revoliucijos Rusijoje įvykius, to paties M. Bložės, dar Adomo Bogušo, kitų baisogalių, savo akimis mačiusių Spalio revoliuciją, prisiminimai. Man nesvetimas ir gimtosios Baisogalos gyvenimas tarpukario metais, pats dalyvavau draudžiamos komjaunimo organizacijos veikloje. Atsiliepdamas į šios monografijos rengėjų kvietimą bendradarbiauti, ryžausi papasakoti ir savo prisiminimus, su gimtine susijusius išgyvenimus. Tas grįžimas į praeitį, kuri man nebuvo lengva, gal kiek kitoks negu daugelio autorių, kaip man atrodo, skaudesnis, gal ir nelabai laukiamas, bet manau, kad istorijai reikalinga viskas, kas buvo ir kaip buvo, todėl ir rašau.

*Aleksandras
Vaicekauskas*

Čia noriu prisiminti kai kuriuos politinius ir ne visai politinius miestelio gyvenimo įvykius, žmonių tarpusavio santykius, siekius, nuotaikas.

Baisogala jau nuo carizmo priespaudos metų su mažomis išimtimis priklausė dvarininkui Vladui Komarui, buvo jo dvaro ribose. Miestelio gyventojai – daugiausia dvaro kumečiai ir padieniai darbininkai. Gyvenimas buvo skurdus. Kumečiai pagal sutartį gaudavo menką ordinariją, padieniai darbininkai vyrai – pusantro lito už vieną darbo dieną, o moterys – vieno lito atlyginimą.

Baisogalos žmonės XX a. pradžioje buvo menkai išprusę, visiškai nesusigaudė politiniuose įvykiuose, bet ir juos sujudino 1905 m. revoliucijos Rusijoje atgarsiai. Atsirado vienas kitas šiek tiek apsiskaitęs. Tais metais vieną gražų sekmadienį Ūžupio miške, Kùtena vadinamoje aikštėje, buvo organizuota jaunimo gegužinė. Susirinkusieji iki vakaro šoko, dainavo linksminosi. Tarp jų buvo ir socialistų partijos veikėjų, anuomet vadinamų cicilikais. Jie ir pasinaudojo gera proga skleisti savo programą ir idėjas, mitinguoti. Kitą dieną, norėdami susidoroti su tais maištautojais, vietos žandarai iškvietė iš Radviliškio kazokų būrį. Apie tai sužinoję mitinguotojai puolė slėptis kur įmanydami. Vieni bėgo į kaimyninius kaimus, į miškus, kiti lindo į šiaudus daržinėse. Baudėjai, dar gavę pastiprinimą iš kitų valsčių žandarmerijų, puolė ieškoti slapukų, daržinėse vertė, kratė ir badė šakėmis šiaudus. Keletą sugautų mušė lazdomis ir šautuvų buožėmis. Sučiuopę socialistą Barkauską, pririšo jį prie arklio uodegos ir, kad kitus įbaugintų, tampė, valkiojo po dvaro teritoriją.

1917 m. Spalio revoliucijos atgarsiai irgi pasiekė Baisogalą. Tuomet ėmė reikštis jau dalyvavę revoliuciniuose įvykiuose, susipažinę su socialistinėmis idėjomis, apsiskaitę baisogaliai Juozas Beržinskas, Bronius Kniška, Antanas Gudaitis, Juozas Vaicekauskas, Palonų parapijos kunigas Liudas Adomauskas ir kiti. Prieš juos labai aktyviai pasireiškė karininkas Juozas Šarauskas iš Kómariškių k., Baisogalos klebonas Vincas Bitė, Svetikas, kiti stambūs ūkininkai, tarp jų ir Matas Bložė, vėliau paskirtas valsčiaus viršaičiu. Tos dvi grupės tarpusavyje aršiai kovojo dėl naujos santvarkos įvedimo Baisogaloje.

Tais metais revoliucionierius J. Beržinskas buvo paskirtas Radviliškio miesto komendantu. Kartą jis, norėdamas areštuoti kunigą V. Bite, šarvuotu garvežiu buvo atvykęs į Baisogalą, bet kunigas pasislėpė Komaro rūmuose ir taip išsisaugojo nuo suėmimo. J. Beržinskas įsakė revoliucionieriams susekti V. Bite ir pranešti jam apie šio pasirodymą, bet to įvykdyti nepasisekė.

Apie kunigą V. Bite sklido kalbos, kad jis neišlaikydavo paslapyje per išpažintį sužinotų ponui padarytų nusikaltimų. Apie vieną tokią atsitikimą pasakojusi kiaulininkė Karolina Jasinskienė. Apsiparšė vienai jos šeriamų kiaulių, darbininkė vieną paršelį nuslėpusi ir parsinešusi namo. Tai ji per išpažintį prisipažinusi kunigui V. Bitei. Po kelių dienų ji buvo pašaukta pas poną V. Komarą, smarkiai išbarta ir turėjo paršelį gražinti. Nuo to laiko, kalbėjo K. Jasinskienė, ji nustojusi tikėti bažnyčios skelbiamomis tiesomis.

Kova dėl geresnio darbo žmonių gyvenimo Baisogaloje tęsėsi ir tarpukario metais. Žinojau, kad apie 1932 m. miestelyje veikė komunistų kuopelė, kuri didesniuose žmonių susibūrimuose vedavo aiškinamąjį darbą, reikalaudavo pagerinti kumečių gyvenimą, kovodavo prieš A. Smetonos, neteisėtai užgrobusio valdžią, režimą. Jaunimas daugiau rūpinosi savišvieta, skaitė laikraščius, knygas. Apie 1932 m. Baisogaloje organizuota tuo laiku legaliai veikusi Lietuvos jaunimo sąjunga. Jos nariai turėjo savo knygyną, stiprią futbolo komandą, rengdavo gegužines Piepalių kalne, žiemos vakarais – vakarėlius su vaidinimais. Žinojau, kad tuomet veikė ir pagrindinė komjaunimo organizacija, kuriai iki 1940 m. priklausė 23 nariai, tarp kurių aktyviausi – Vaclovas Chmeliauskas, Jonas ir Vladas Devėnai, Bronius Aleksandravičius, Adolfas Vaitkevičius, Aleksas Vaicekauskas, Vladas Stasevičius, Petras Bogušas, Petras Pranevičius, Jonas Čepas. Komjaunuoliai tarptautinei darbo dienai pažymėti iškeldavo raudonas vėliavas.

1937 m. liepos mėnesį komjaunuolių iniciatyva V. Komaro centriniame dvare buvo organizuotas lauko darbininkų streikas, reikalaujant padidinti užmokestį už kiekvieną darbo dieną. Sudaryta iniciatyvinė grupė: J. Čepas, V. Chmeliauskas, Veronika Žilinskienė, Kostas Stasiūnas. J. Čepui vadovaujant iš Kėdainių buvo iškvieštas darbo inspektorius panašioms konfliktams spręsti. Jam atvažiavus, apie 50 žmonių nuėjome pas poną V. Komarą su peticija. Ponas sutiko mus nedraugiškai, bet kai jam prisistatė inspektorius, jo elgesys sušvelnėjo. Darbdavys nusileido ir sutiko mokėti vasaros mėnesiais vyrams už darbo dieną du litus, moterims – pusantro lito. Delegacija ir darbininkai tokią pono nuolaidą priėmė kaip šioji tokią laimėjimą.

Neatpažįstamai pasikeitė mano gimtoji Baisogala per tuos čia gyventus metus, išaugo, išgražėjo. Kad ji būtų tokia, su manim darbavosi kelios kartos. Ne viskas, apie ką svajota, dėl ko kovota, įgyvendinta. Daug dar reikia padaryti, kad gimtasis kraštas turtėtų ir gerėtų visiems, o ne vien išrinktiesiems.

Lemtingų lūžių metai (1937–1941)

Vytautas Gaigalas

Atsiskleidžia tėvo sugebėjimai. 1937 m. kovo mėnesį tėvas gavo paskyrimą į Baisógalą – žemės ūkio vartotojų kooperatyvo „Laimė“ vedėju. Laimės ten buvo nedaug. Nugyventa įmonė vos kvėpavo ir buvo ant bankroto ribos. Turėjo tik vieną parduotuvę su labai skurdžiu prekių asortimentu: druska, žibalas, silkės, tabako gaminiai, saldainiai, galanterija ir dar šis tas. Lentynose gulėjo šūsnyš pasenusių prekių, kurių niekam nereikėjo, tuo labiau, kad buvo brangokos. Krautuvėje žiovavo viena parduotuvė, nerangiai aptarnaudama retai beužklystantį pirkėją. Žmonės mieliau apsipirkdavo žydu Pieričkės ir Alono parduotuvėse.

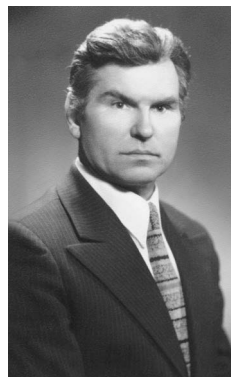
Bet mūsų tėvas nedykai buvo mokėsis komercijos Maskvos buhalterijos mokykloje. Susipažinęs su esama padėtimi, tuoj pat sudarė kooperatyvo gelbėjimo planą, kurio svarbiausi punktai buvo tirti prekių paklausą, parinkti tinkamus kadrus ir kelti jų kvalifikaciją, rūpintis aptarnavimo kultūra, reklama ir veiklos plėtimu.

Pirmiausiai atsikratyta pasenusių prekių. Per Šv. Antano atlaidų mugę tėvas pasistatė turgavietėje vežimą, pilną tų užsigulėjusių prekių ir, kai tik žmonės pradėjo eiti iš bažnyčios, pradėjo jas reklamuoti. Pats apsirengęs senovinio rusų pirklio drabužiais, prisikabinęs ilgą barzdą, griausmingu balsu gyrė prekių privalumus ir pigumą. Kainos tikrai buvo žemos – trečdalis ar net penktadalis buvusios vertės. Vežimą bematant apstojo daugybė žmonių. Reikia ar nereikia, pirkto, nes labai pigu. Gretimai stovėjo didelis stalas. Ant jo vyko loterija. Mūsų mama, persirengusi čigone, kvietė žmones išmėginti laimę. Tuščių bilietaų nebuvo. Loterijos-laimėjimai – irgi užsigulėjusios prekės. Ligi mugės pabaigos dauguma prekių buvo parduota, išlošti visi loterijos bilietai. Likusias prekes nurašė ir sunaikino.

Pardavėjomis dirbti tėvas pasamdė dvi gražias merginas. Viena buvo iš netolimo Piepalių kaimo Emilija Gvaldytė, antroji – tėvo sesers Paulinos iš Pikčiūnų kaimo devyniolikmetė dukra Natalija Levanaitė, kurią iškart pavadino Genute, nes manė, kad rusiškas vardas gali kenkti reklamai. Abi merginos buvo gabios, bet dar labai žalios, todėl tėvas ir darbo metu, ir po darbo jas mokė mandagiai apsieiti su pirkėjais ir kitų komercinių gudrybių.

Buvo pasamdytas jaunas buhalteris, baigęs Kauno komercijos mokyklą. Visus tuos kadrus tėvas akylai stebėjo ir nuolat mokė. Turgaus dienomis ir sekmadieniais parduotuvėje talkindavo ir mūsų mama.

Vyko arši kova tarp kooperatyvo ir krautuvinių žydu dėl klientūros. Didelis laimėjimas buvo, kai perėjęs iš žydo Pieričkės mūsų nuolatinis klientas tapo Komaro dvaras. Kad dar labiau pritrauktų žmones, tėvas nuolatiniams klientams įvedė kredito knygeles. Pagal jas pirkėjai prekes gaudavo „bargan“ (skolon), o užsimokėdavo mėnesio gale. Varžantis dėl klientūros buvo labai svarbu, kad žmogus pas mus gautų visas jam reikalingas prekes. Jeigu kartais kokios prekės tuo metu kooperatyve nebūdavo,

Vytautas Gaigalas
(1926–2002).

Iš B. Gaigalienės
albumo

vienas pardavėjas klientą užkalbindavo, o kitas, apsimesdamas, kad eina į sandėlį atnešti, nubėgdavo pas žydą ir nupirkdavo. Turgadienių išvakarėse užsakydavo iš Pānevėžio fabriko mielių. Jas atsiųsdavo traukiniu vagonė-šaldytuve, ir kuris nors tarnautojas parsinešdavo iš stoties šviežutėles.

Kooperatyvas plėtėsi ne dienomis, o valandomis. Imta prekiauti degalais, trašomis, žemės ūkio mašinomis ir jų detalėmis, dviračiais. Paskutiniaisiais metais net traktorių parvežė kažkurio ūkininko užsakymu. Prekyba vyko labai operatyviai. Pavyzdžiui, sulūžo kokiam ūkininkui per patį darbymetį javų kertamosios mašinos detalė. Ateina žmogelis į kooperatyvą, bet ir čia tokios detalės nėra. Tuoj telefono skambutis Kauną į bazę, ir vakariniu traukiniu detalė jau Baisogaloje. Rytojaus dieną žmogelis vėl kerta sau javus lyg niekur nieko. Kooperatyvo kieme nuolat stovėdavo švediškų ir rusiškų žemės ūkio mašinų. Nors rusiškos būdavo dvigubai pigesnės, bet žmonės mieliau pirkdavo švedišką.

Prieš atvežant mineralines trašas ūkininkams būdavo pranešama, kurią dieną Baisogalos stotin ateis jų vagonas. Kas pirsks tiesiai iš vagono, mokės daug pigiau. Mat jei vagoną per dieną ištuština, nereikia mokėti už prastovą ir pervežimą į sandėlį. Paprastai po dienos prekybos iš vagono ne kažkas belikdavo vežti į sandėlį. Likutį kooperatyvo vežikai tą patį vakarą parveždavo sandėlin, o iš ten jau tekdavo pirkti brangiau, nes prisidėdavo pervežimo išlaidos.

Kooperatyvas atidarė savo parduotuves keliuose didesniuose Baisogalos valsčiaus kaimuose ir geležinkelio stotyje, kuri buvo už poros kilometrų. 1939 metais vien pardavimu nebesitenkinta – kooperatyvas supirkinėjo bekonus, paukščius ir kiaušinius eksportui į užsienį.

*K. ir M. Gaigalų
šeima: tėvai ir sūnūs
(iš kairės) Mindaugas,
Vytautas, Šarūnas.
1936 m.*

Šaulių būrio vadas. Kad ir kaip tėvas buvo užimtas tiesioginiu darbu, bet rasdavo laiko ir visuomeninei veiklai. Priklausė Tautininkų sąjungai, o išvykus šaulių būrio vadui policijos nuovados viršininkui Jacevičiui, perėmė vadovavimą būriui ir vadovavo net geriau. Jacevičiui vadovaujant šaulių veikla apsiribodavo patriotinių vaidinimų ir vakarų rengimu (jis pats buvo geras artistas). Mano tėvas, be vaidinimų, mokė šaulius rikiuotės, šaudymo teorijos, Lietuvos kariuomenės istorijos. Keturis kartus per metus atlikdavo mokomuosius šaudymus iš kovinių šautuvų Piepalių žvyruobėse įrengtoje šaudykloje, rudenį – partizaninio pobūdžio manevrus vietovėje.

Kartą Gegužės pirmąją, kai jau pagal „tarpusavio pagalbos sutartį“ Lietuvoje stovėjo raudonosios armijos įgulos, Baisógalos komunistėliai įkėlė į beržą raudoną vėliavą. Šauliai tuoj ją nukėlė ir atvežė į būrio būstinę, kur vyko užsiėmimai.

– Tamsta vade, ką su tuo daiktu daryti? – klausia atnešusieji.

– O ką tokio jūs čia atnešėte? – perklausia Kazys Gaigalas. – Jeigu tai raudonas skuduras, tai išmeskite, o jeigu mums draugingos valstybės vėliava, tai – „ginklu gerbk!“

Šautuvai ir amunicija buvo laikomi dėžėse mūsų bute. Paskutiniaisiais metais net čekoslovakiskas „Brno“ firmos lengvasis kulkosvaidis kampe stovėjo. Mes, vaikai, nors ir labai norėjosi, ginklų nelietėme, nes tėvo buvo griežtai užginta. Labai buvo gaila visa tai atiduoti, kai 1940-ųjų birželį rusai likvidavo Šaulių sąjungą. Birželio 26-ąją buvo gautas apskrities komendanto įsakymas surinkti iš šaulių ir jų nuosavus ginklus.

Aš Baisógaloje mokslus pradėjau, baigdamas III skyrių, o Šarūnas – I. Mūsų mokytoja ponia Dienienė mus mokė ligi privalomojo keturių skyrių baigimo. Gavome ypač tvirtus lietuvių kalbos pagrindus. Tai buvo 1938-ieji, Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtieji metai.

Lietuva, išsikapsčiusi iš visokių krizių ir negandų, klestėjo. Šaulių sąjunga irgi šventė savo dvidešimtmetį, surengdama Kaunė išpūdingą suvažiavimą ir paradą. Mūsų tėvas, pasisiuęs naują šaulių karininko uniformą, irgi su baisogališkių delegacija išvažiavo laikinojon sostinėn. Kaūnas pirmą kartą matė tokią daugybę žalsvų uniformų. Tūkstančiai šaulių demonstravo savo jėgą ir ištikimybę tėvynei. Niekas negalvojo, kad po dvejų metų ši jėga nepanaudota veltui pražus, neatnešdama nei naudos, nei garbės savo tėvynei.

Pradinukų ekskursija į Kauną. Mūsų mokyklos vedėjas Stasys Každailis suorganizavo vaikų ekskursiją į Kauną. Lietuva buvo neseniai išsigijusi du puikius čekoslovakiskus „Škodos“ fabriko garvežius. Tai buvo Lietuvės geležinkelių pasididžiavimas. Vienas iš jų tempė mūsų traukinį į Kauną. Sėdėjome švariame išblizgintame trečios klasės vagonė ir į galvą neatėjo, kad po poros metų važinėsime rusišku, prirūkytu pigios „karažuku“ tabokos, prispjaudytu saulėgražų lukštų. Nakvynei apsisostojome Žaliakalnyje, dr. Jono Basanavičiaus pradinėje mokykloje. Per trejetą dienų apžiūrėjome Vytauto Didžiojo karo muziejų, dalyvavome Nepriklausomybės kovų karo invalidų ceremonijoje nuleidžiant vėliavą. Lankėmės Sporto rūmuose, Tado Ivanausko zoologijos muziejuje, zoologijos sode, bažnyčiose, paplaukiojome garlaiviu Nemune. Buvome aerodrome. Mums parodė „ANBO“, pačius naujausius karo lėktuvus, sukonstruotus aviacijos generolo inžinieriaus Antano Gustaičio ir pagamintus Lietuvės aviacijos dirbtuvėse. Būtų ir paskraidinęs virš Kauno, bet reikėjo raštiško tėvų leidimo, kurio dėl nežinojimo niekas iš mūsų nebuvo pasiėmęs.

Vakare Valstybės teatre žiūrėjome V. Krėvės spektaklį „Žentas“. Į Baisogalą grįžome labai praplėtę akiratį, pilni pasididžiavimo savo nepriklausomos valstybės pasiekimais. Didžiulė Lietuvės pažanga per 20 nepriklausomybės metų buvo pavaizduota ir dailiai įrištoje knygutėje „Naujoji Lietuva“, kurią Švietimo ministerija padovanojo kiekvienam vaikui, tais metais baigusiam keturis arba šešis skyrius. Gaila, karo audrose ši knygelė dingo.

Mūsų krepšininkų pergalės. Didžiavomės ir savo krepšininkais. Kai 1938 m. Rygojė Europos krepšinio pirmenybėse lietuviai užėmė pirmąją vietą ir su pergale važiavo namo, kiekvienoje stotyje nuo Jōniškio iki Kauno policijos viršininkai su paradinėm uniformom, baltomis pirštinėmis, išsitempę atidavė pagarbą, o minios žmonių sveikino ir nešė gėles.

Baisogaloje irgi buvo sava krepšinio komanda, kuri kartais draugiškose varžybose net Radviliškio komandą aplošdavo.

1939 m. Europos krepšinio pirmenybės vyko Kaunė. Specialiai šioms pirmenybėms sporto halė buvo pastatyta per keletą mėnesių, susidomėjimas buvo nepaprastas. Mūsų tėvas važiavo žiūrėti finalinių rungtynių, o tėvo vyresnis brolis – dėdė Juozas, metęs visus ūkio darbus Gaižūnuose, sėdėjo Kaune visą pirmenybių laiką, tuo didžiai stebindamas kaimynus.

Lietuviai vėl tapo Europos čempionais. Deja, prasidėjęs karas sportinius renginius nutraukė, o pokario metais mūsų vaikinai garsino nebe Lietuvės, o Sovietų Sąjungos vardą.

Laikraščius skaitė visa šeima. Mano tėvas prenumeravo „Ūkininko patarėją“, šaulių savaitinį žurnalą „Trimitas“ ir kooperacijos žurnalą „Talka“. Mama buvo užsisakiusi „Moterį“ ir higieninės medicininės krypties žurnalą „Sveikata ir darbas“.

Nepasidaviau ir aš. Mano vardu ėjo žurnalai „Karys“, „Skautų aidas“, „Žiburėlis“, „Šaltinėlis“. Pagal „Šaltinėlyje“ dedamas pamokėles pramokau esperanto kalbos ir susirašinėjau su užsienio filatelistais, keisdamasis pašto ženklais, kuriuos tuomet rinkau su ypatingu užsidegimu. Spręsdavau vaikų žurnaluose dedamus galvosūkius ir už tai porą kartų net prizus laimėjau: parkerį ir pigų, be akmenų, laikrodį.

Mokytojai Jurgis Barauskas ir Stasys Každailis. Penktame skyriuje mus mokė mokytojas Jurgis Barauskas. Tai buvo nuostabus mokytojas. Jis ne tik gražiai ir su-

prantamai vedė pamokas, bet auklėjo mus šalies patriotais: pasakojo apie garbingą Lietuvės senovę, jos didvyrius, apie sunkius laikus carinėje vergovėje, tautos žadintojus, knygnešius, apie garbingas mūsų kariuomenės pergales kovose su lenkais, bolševikais, bermontininkais. Darbelių pamokose išmokė knygrišybos, pynimo, drožinėjimo. Tų amatų nepamiršau ligi šiol.

Mokyklos vedėjas Stasys Každailis mokė dainavimo. Susistatęs vaikus, skambindavo mandolina dainelės melodiją, o mes pagal tą motyvą traukdavome: *Tarp šermukšnių, tarp balų, / Tarp baltųjų samanų / Ir užaugo uogelės, / Didžios ir mažutėlės...*

Mokytojas Každailis vadovavo mokyklos skautų draugovei. Draugovės sueigose žaisdavome skautiškus žaidimus, mokydavomės raportuoti, rikiuotės veiksmų. Mums to buvo maža. Mes jau skaitėme „Skautų aidą“. Jame mirgėjo kitų draugovių veiklos aprašymai – sukarinti žaidimai vietovėje, iškylos, stovyklos, ruošimasis patyrimo laipsniams ir tautinei stovyklai. Nuotraukose uniformuoti skautai atlieka įvairius darbus ir žygius. Viso to Každailio vadovaujamoje draugovėje nebuvo. Uniformas, ir tai tik keli vaikai teturėjo. Matyt, žmogus neturėjo tam nei pasirošimo, nei laiko.

Nebeiškędami 1940-ųjų birželio viduryje patys išsirengėme poros dienų stovyklą Piepalių kalne. Deja, rytą pakilę pamatėme vieškeliu važiuojančius rusų tankus. Skautų organizacija buvo likviduota. „Skautų aidas“ nustojo eiti, vaikus surašė į pionierius. Aš su jais jau nesusidėjau, bet Šarūnui užrišo raudoną kaklaraišį.

Netenkame Nepriklausomybės. 1940 m. birželio 15 d. baigiau S. Každailio vadovaujamą 6 skyrių pradžios mokyklą. Kartu su manim baigė dar 17 berniukų ir 10 mergaičių.

Visiems baigusiems (kas turėjo pinigų ir noro) buvo organizuojama ekskursija į neseniai atgautą Vilnių. Jau ir pinigus buvome sunešę, bet birželio 15-ąją Lietuvą užėmė rusai, ir mūsų ekskursija nuėjo šuniui ant uodegos. Vilnių pamatėme tik po 6 metų, 1946 m. per respublikinę Dainų šventę.

Rusų įsiveržimas į Lietuvą 1940 m. eiliniams žmonėms buvo taip netikėtas, kaip griaustinis iš giedro dangaus. Apie rusų kaltinimus Lietuvai dėl savitarpio pagalbos sutarties pažeidinėjimo spauda nerašė. Slapta nuo gyventojų ir užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys važiavo Maskvon derėtis. Nieko nežinojome ir apie paskutinį vyriausybės posėdį. Tikrai birželio 15-ąją apie pietus, kai jau visais Lietuvos keliais žygiavo Raudonosios armijos dalys, radijas pranešė apie įvykusį faktą. Pro Baisogalą pirmieji sovietų tankai prariedėjo naktį iš birželio 15-osios į 16-ąją. 16-oji buvo sekmadienis, Baisogaloje vyko Šv. Antano atlaidai, o dangų temdė šimtai sovietinių lėktuvų, skrendančių į Kauną ar Rýgą. Pirmadienį visą dieną važiavo tankai ir šarvuoti automobiliai. Antradienį vieškelis rūko nuo kavalerijos, artilerijos ir pėstininkų.

Reikėjo tik stebėtis, kaip greitai lietuviai persiorientavo į sovietinę ideologiją. Jau nuo pirmadienio radijas skelbė naują ministrų tarybos sudėtį. Buvusį prezidentą Antaną Smetoną dergė ir keikė kaip beišmanydami.

Miestuose ir miesteliuose vyko mitingai su raudonomis vėliavomis, Stalino, Lenino, Vorosilovo, Paleckio portretais, bolševikiniais lozungais.

Visa Lietuva buvo kimšte prikimšta Raudonosios armijos kareivių. Kiekvienoje apskrityje buvo statoma net po kelis aerodromus. Baisogalos dvaro derlingų laukų žemę irgi sujaukė, surausė – rusų kareiviai kartu su Lietuvos kareiviais ruošė vietą aerodromui. Mes, vaikai, nuolat ten sukinėjomės ir stebėjome jų darbus. Ypač mums

patiko sprogdinimo darbai – rusai parako pagalba rovė šimtamečių medžių kelmus. Pertraukų metu mūsiškiai su rusais eidavo imtynių. Lietuviai, kietai sukalti kaimo bernai, nesunkiai pagriaudavo išdžiūvėlius rusus. Bet tarp jų pasitaikė vienas mokantis imtynių būdų. Tas džiūsna ruselis, panaudojęs „*prijomą*“, visų mūsų nuostabai paguldė mūsiškį milžiną.

Prie aerodromo jau stovėjo ir keli lengvo tipo lėktuvai. Lakūnai, kooperatyvo parduotuvėje prisipirkę dviračių, turgaus aikštėje mokėsi važiuoti, griuvinėjo, voliojosi dulkėse. Mums, vaikams, tai buvo labai juokinga. Netilpo galvoje, kaip galima mokėti skraidyti orlaiviu, o nemokėti tokio paprasto dalyko – važiuoti dviračiu. Pas mus kiekvienas vaikigalis mokėjo važiuoti dviračiu. Beje, dviratį jie pagarbiai vadino „*vielomašina*“.

Jeigu karas rytoj. Pavasariop ėmė sklisti gandai apie greit prasidėsiantį karą su Vokietija ir apie ruošiamus trėmimus į Sibirą. Mūsų šeima pavojaus atveju laikėsi kurapkų lizdo taktikos – išlakstyti į visas puses. Tėvas jau rudenį buvo pasitraukęs į Surviliškį, mane ir Šarūną mama birželio 13-ąją išsiuntė į Gaižūnus pas dėdę Juozą, o pati su Mindaugu slapstėsi Baisogalos apylinkėse pas pažįstamus ūkininkus, miegodami kur ant tvarto ar daržinėje.

Na ir prasidėjo pragaras birželio 22-ąją. Gaižūnuose buvo ramu, bet visose pusėse už horizonto dangų temdė juodi gaisrų dūmai. Rytojaus dieną Kaūno radijas paskelbė, kad miestas jau sukilėlių rankose, kad atkuriamą nepriklausoma Lietuva ir kad valdžią ima į savo rankas laikinoji vyriausybė, vadovaujama ministerio pirmininko profesoriaus Juozo Ambrazevičiaus. Kaimynų duktė Bronė Gaigalaitė, išropštusi į Gaižūnų pieninės kamina, iškėlė trispalvę vėliavą. Linkuvojė sukilėliai suvedinėjo sąskaitas su vietos komunistais. Šaudė žydus ir sovietų valdžios aparata be jokio gailėsčio. Iki *Škapliernos* jau visi žydai negyvi gulėjo holokausto duobėje. Mums irgi įvarė baimės, nes kelis kartus buvo atėję su šautuvais išsivesti sovietinio viršaičio – mūsų dėdės Juozo. Dėdė visą vasarą slapstėsi, kol tie šaudymai aprimo. Linkuvojė vokiečiai pasirodė tik praėjus savaitei nuo karo pradžios. Tie susidorojimai labai aptemdė išsivadavimo iš bolševikų okupacijos džiaugsmą.

Nusiritus frontui tolyn į rytus, mes su Šarūnu grįžome į Baisogalą. Namie viskas taip pat, tik mama sirgo, o mūsų draugai buvo labai *išmandrėję*. Mat Baisogaloje vyko šiokie tokie mūšiai, tai jie buvo prisirinkę visokių rusiškų kapšų, dujokaukių, bombeklių, šovinių. Mindaugas, ir tas bulvinį krepšį petardų buvo užkišęs Krukonienės daržinėje. Davė ir mums kelias. Abu su Šarūnu labai gailėjomės, kad nepamatėme karo baisybių ir neprisirinkome amunicijos.

Mus taip traukė ginklai ir parakas, kad net ir gyvybe rizikuodavome. Tik persikėlus į Griñkiškį sužinojau, kad prie Vosiliškio pelkėse iki vikšrų nugrimzdę į *šlunkį* riogso visai sveiki šeši rusų tankai. Nuvažiauvau. Ogi žiūriu, kad tikrai, net ir sviedinių daugybė neiššautų voliojasi. Aš tuojau, persižegnojęs ir sukalbėjęs „Tėve mūsų“, ėmiausi darbo: įkišu sviedinį į patrankos vamzdį išorėje, išklabinu gilzę, tada ją nuo sviedinio numaunu, paraką susipilu į maišelį, sviedinį, ištraukęs iš vamzdžio, numetu į pelkę ir imuosi ardyti kitą. Sviediniai buvo su sprogstamuoju antgaliu. Mažiausias neatsargumas, ir galėjai būti ištaškytas į gabalus. Žinodamas tokį pavojų, net ir Šarūno nepasikviečiau kartu. Ar taip buvo lemta, ar „Tėve mūsų“ padėjo, bet išlikau nesusisprogdinęs.

Tėvas per tą visą pragarą neprisidėjo nei prie vienu, nei prie kitų. Grįžęs iš Surviliškio, gavo paskyrimą Griñkiškio kooperatyvo vedėju, kur netrukus ir visi persikraustėme.

Kas buvo gera prisimenant

Genovaitė Ragauskienė

Pačius gražiausius savo gyvenimo metus atidaviau Baisogalos apylinkės žmonėms. Kasdienybė, apie kurią noriu papasakoti ir būsimoms kartoms, – beveik pusšimtis metų. Tie metai artimai susiję su miestelio augimu, jo istorija, jie, galima sakyti, – mano gyvenimas. Per tuos penkiasdešimt metų į gerą pusę pasikeitė miestelio vaizdas, o žmonės ne tik daug ką prarado, bet ir sukūrė, pastatė, išpuoselėjo savo Baisogalą, patys augo su ja, pasidarė šviesesni ir drąsesni. Patys darbščiausieji ir aktyviausieji pirmieji atėjo į Sąjūdį, spėjo nemažai nuveikti atkūrus nepriklausomybę. Atimti iš jų anuos darbo ir kūrybos sunkiomis okupacijos sąlygomis metus būtų neteisinga. Todėl ir noriu apie juos papasakoti.

Genovaitė Ragauskienė

Į Palonų bažnytkaimį, priklausantį Baisogalos apylinkėi, atvažiavau dviračiu 1952 m. rudenį, būdama dvidešimtmetė, paskirta ryšių skyriaus viršininke. Kaimas tąkart skendėjo vandens klane. Tik klebonija ir bažnyčia, stovėjusios ant nedidelės kalvelės, atrodė kaip ežero salos pilys. Klebonijoje tilpo visos apylinkės įstaigos: paštas, biblioteka, butas ryšių skyriaus viršininkui – pirmame aukšte, Palonų apylinkės taryba ir kolūkio kontora – antrame. Perėmusi pašto turtą iš buvusios viršininės, žvalgiausi po niūrią apylinkę, kurioje – nė vieno pažįstamo žmogaus. Neseniai sustambintas kolūkis, sujungus kelis smulkius, buvo pavadintas skambiu „Komunaro“ vardu. Kolūkiui vadovauti išrinktas agronomas V. Zakarauskas, tuomet vadinamas tūkstantininku. Pirmiausia ir susipažinau su juo, pačiu svarbiausiu apylinkėje žmogumi, įsikūrusiu ištremto paloniečio name prie kelio, kurio viduryje telkšojo didžiulė bala.

Liūdnos buvo pirmos dienos, bet reikėjo kipti į darbą. Nuvijusi liūdnumą šalin, pirmiausia susipažinau su moterimis, kurios kas rytą eidavo į Baisogalos antrą ryšių skyrių, į kurį turėdavo nunešti paštą iš Palonų, o grįždamos parnešti iš ten visą spaudą, laiškus, siuntinius. Iki stoties buvo penki kilometrai. Greituolės O. Lazdinskaitė ir E. Vanantinavičienė per pusantros valandos suvaikščiodavo į abi puses. Jeigu pasitaikydavo siuntinių, kolūkis skirdavo pakinkytą arklį. Paštas aptarnavo Palonų, Dišlių, Beržytės, Sirūtiškių, Grubų, Valatkonių, Pagraūžupės, dar „Žalgirio“ kolūkiui priklausiusius Pakiršinėlio, Čelkių, Moniūnų, Treigių kaimus. Korespondenciją ten išnešiodavo šeši laiškinkai. Pašto siuntų pristatytojai, laiškinkai atlyginimą gaudavo iš kolūkio, darbadieniais, viršininkei alga mokėjo Šeduvės ryšių kontora. Kas mėnesį – po 36 rublius.

Nors anuomet „Komunaro“ kolūkis su visom gyvenvietėm atrodė skurdžiai ir nykiai, jis buvo stiprus savo darbščiais ir nuoširdžiais žmonėmis. Palonų pradinė mokykla buvo pertvarkyta į septynmetę ir perkelta į Palonų dvarą. Pirmąją mokyklos direktore tapo E. Zakarauskienė. Į naują mokyklą atvyko būrelis jaunų mokytojų – S. Kudokas, P. Gaivelis, M. Sliesoravičiūtė, A. Daraška, B. Tiškutė, V. Gulbinaitė, A. Adomelytė. Kultūros namų nebuvo, bet buvusiose pradinės mokyklos patalpose

imti organizuoti kultūriniai renginiai, vakarėliai. Palonuose, vadovaujant J. Bložei, susikūrė dūdų orkestras. Jame grojo net keturi broliai Narakai, V. Rutkauskas, A. Mišulis, J. Šukutis. Be dūdininkų neapsiėjo nei vestuvės, nei laidotuvės. Jie grodavo ir jaunimo vakarėliuose. 1954 m. į kolūkį pradėjo grįžti karinę tarnybą atlikę jaunuoliai. Vienas iš jų – V. Ragauskas – buvo išrinktas apylinkės pirmininku. Jaunimas pradėjo kurti šeimas. Palonuose buvo įkurtas felčerių punktas, pastatyti kultūros namai. Susikūrė dramos, tautinių šokių būreliai, mišrus choras, estradinis ansamblis. Saviveiklininkai su programa apkeliavo ne vieną gyvenvietę, pasirodydavo Čelkiuose, Butėnuose, Pociūnėliuose, Sidabravė, Vadaktuosė ir kitur. Metams bėgant gerėjo kolūkio ekonomika, sustiprėjo materialinė bazė, išaugo gamybiniai pastatai. Kolūkis išigijo daugiau ir našesnės technikos. Darbas tapo lengvesnis, žemė dosnesnė.

1961 m. baigęs mokslus, mano vyras V. Ragauskas buvo paskirtas Baisogalos apylinkės milicijos įgaliotiniu. Tų pačių metų rudenį šeima persikėlė į Baisogalą.

Iš pradžių man buvo pasiūlytas Baisogalos kultūros namų direktorės darbas. Sutikau ir, kaip sugebėjau, stengiausi. Didesnių planų nespėjau įgyvendinti, nes 1964 m. rudenį buvau išrinkta Baisogalos apylinkės vykdomojo komiteto pirmininke.

Apylinkė, turėjusi apie 6 000 gyventojų, buvo viena iš stambiausių Radviliškio rajone. Jos vardą garsino plačiu spinduliu pasiskleidę kaimai, buvę dvareliai, vienkiamiai, apie kurių kiekvieną derėtų rašyti atskirai Tokių per dvidešimt: Augmėnai, Bagdōnai, Beržytė, Biliūnai, Bučiūnai, Čelkiaĩ, Diauderiaĩ, Júodupiai, Kabliaĩ, Kubiliūnai, Liaudiškiai, Mikóniai, Pakiršinỹs, Pakiršinėlis, Palōnai, Rĩtikiai, Sirũtiškiai, Treigiaĩ, Vainiūnai, Valatkóniai.

Apylinkės administracijoje dirbo šeši apmokami darbuotojai, turintys nemažą darbo patirtį, gebantys spręsti jiems keliamus uždavinius.

Dirbant apylinkės pirmininke, man teko išgyventi skaudų laikotarpį, kai buvo likviduojami vienkiamiai, net ištisi kaimai. Pasitelkus ūkių vadovus, specialistus, išklausius gyventojų nuomones, teko rūpintis, kad naujos gyvenvietės būtų gerai suplanuotos, vėliau, po statybų, būtų tinkamai sutvarkyta aplinka, želdiniai derintųsi prie kraštovaizdžio ir išlaikytų tradicinius mūsų kaimo bruožus. Gyvenviečių planavimo schemas siejau su tolesne perspektyva, atsižvelgiant į apylinkės žemės ūkio ir pramonės interesus bei gyventojų poreikius.

Apylinkės darbo sėkmė priklausė nuo ryšių su ūkių ir įstaigų vadovais ir visais apylinkės žmonėmis, nuo sugebėjimo suvokti jų norus ir siekius, nuo mokėjimo daryti išvadas atsižvelgiant į asmeninius ir visuomeninius poreikius bei galimybes. Apylinkės vykdomasis komitetas savo darbą planuodavo kartu su ūkių ir įstaigų vadovais. Daugelis jų buvo vykdomojo komiteto nariai. Į vykdomojo komiteto posėdžių planus, sesijų darbotvarkes būdavo įtraukiami patys aktualiausi apylinkės gyventojams klausimai. Rūpinomės mokyklų, vaikų lopšelių-darželių, parduotuvių, valgyklų, pirčių, kultūros namų, bibliotekų, felčerių punktų statyba ir remontu, gyvenvietės tvarkymu, gyventojų poilsio organizavimu. Aktyviai dalyvavo deputatai V. Žeromskis, S. Gentvilas, V. Navovskaitė, P. Meilus, K. Strolys, R. Makoveckas, J. Šerkšnys, V. Žilinskas, A. Žaliauskas, V. Malinauskas, A. Digimas, S. Apalainis, V. Račkauskas, P. Lissauskas, L. Žukas ir daugelis kitų. Tai buvo žmonės, turėję ir tebeturį didelį autoritetą tarp gyventojų.

Apylinkės vykdomasis komitetas rūpinosi istorijos ir kultūros paminklų tvarkymu. Antram gyvenimui buvo sugrąžintas buvęs Komaro dvaro ansamblis, restau-

ruotas kopyltstulpis prie Kiršino upelio. Prie archeologijos paminklų pastatyti žymekliai, tvarkoma paminklų apskaita. Malonų išpūdį darė senas Komaro dvaras, kuriame buvo įsikūręs Lietuvos gyvulininkystės mokslinio tyrimo institutas. Dvaro pastatų ir aplinkos tvarkymui daug dėmesio skyrė instituto direktorius Z. Vagonis. Labai rūpestingai buvo tvarkomas ir prižiūrimas parkas, jo medžiai, vejės. Aplink rūmus žydėjo gėlės. Parke buvo įrengtos žaidimų ir sporto aikštelės. Parko puošmena – gulgės ir kiti vandens paukščiai. Didingumo teikė meniški vartai ir tiltas su dviem liūtais per tvenkinį. Restauruotas parko pakraštyje stovėjęs vėjinis malūnas.

Be Komaro dvaro rūmų, Baisogalos papuošalas buvo stilinga bažnyčia.

Apylinkėje buvo neblogai išdėstytas mokyklų, bibliotekų, parduotuvių, valgyklų, felčerių punktų tinklas. Į naujas patalpas buvo perkelti Baisogalos kultūros namai, biblioteka, Pākiršinio ir Palonų kultūros namuose atliktas kapitalinis remontas.

Atsikėlusį iš Palonų į Baisogalą, išvydau senovinį kaimą su pažliugusiu vieškeliu Griūkiškis–Sidabravas, Baisogalos centrą su sena smukle, kurioje buvo įsikūrę kultūros namai, dviaukštį kooperatyvo pastatą, kurio pašonėje – P. Bložės vaistinė, o netoliese, buvusio siuvėjo Poškaus namuose, – poliklinika, klebonijos pastate – ligoninė. Miestelio pakraščiuose – kumetynai, vadinti skambiais Amerikos ir Berlyno vardais. Medicinos srityje darbavosi viena gydytoja V. Nasovskaitė, felčerė M. Šakėnienė, akušerė O. Strolienė ir kelios medicinos seserys. Neseniai buvo pastatyta nauja vidurinė mokykla, kuri vėliau nebepatenkino baisogaliečių poreikių, du pirmieji dviaukščiai gyvenamieji namai instituto darbuotojams.

Laikui bėgant situacija keitėsi. Apylinkėje išgyvenusi daugiau kaip 50 metų, regėjau, kaip ji keitėsi, formavosi. Buvo laikotarpis, kai suvarius ūkininkus į kolūkius, kaimo žmogui buvo labai sunku. Išdirbęs ištisus metus, už darbą jis tegaudavo maišą dirsių. Kelias į geresnį gyvenimą buvo nelengvas ir netrumpas. Bet sutelktomis jėgomis, atsiradus daugiau galimybių, kaimas darėsi kaskart jaukesnis, nors bėdų ir sunkumų netrūkdavo. Žvelgdama į šių dienų Baisogalą, į jos plačią apylinkę, prisimenu, kaip visa tai atsirado, buvo statyta, kurta. Manau, kad visiems, kurie prisidėjo prie savo gimtinės ugdymo, puoselėjimo, šiandien – kas gera iš tos praeities – malonu prisiminti.

Menu, apylinkės ūkiuose buvo pastatyta daug gamybinių, kultūros, prekybos, buitinių pastatų. Malonu būdavo užsukti į naujas apylinkės mokyklas, kultūros namus, bibliotekas, parduotuves, valgyklas, vaikų lopšelius-darželius. „Komunaro“ kolūkis Palonuose pastatė aštuonmetę mokyklą su modernia sporto sale, vaikų lopšelių-darželių, prekybos centrą, pirtį-skalbyklą su baseinu ir poilsio sale, namų kvartalą jaunavedžiams. Gyvenvietė ir gamybinių centrų teritorijos buvo išasfaltuotos. Panašiai buvo tvarkomos ir Radviliškio MSV, Lenino kolūkio gyvenvietės.

Baisogalos eksperimentiniam ūkiui nuo 1964 iki 1991 m. vadovavo direktorius Pranas Meilus. Tai žmogus, atidavęs Baisogalai pačius geriausius savo gyvenimo metus. Kasmet gamybinių ir gyvenamųjų namų statybai ūkyje buvo išleidžiama per 1,5 mln. rb, pastatoma po 30 butų. Per 27 metus Baisogala tapo gražia miesto tipo gyvenvietė. Jos apšvietimui paklota per 30 km elektros kabelių. Pastatytas ir gerai įrengtas 1 mln. rb kainavęs

Pranas Meilus

*Paskutinės
statybos triaukščiai
Beržų–Maironio
gatvių namai.
K. B. Strolio nuotr.*

baseinas. Pastatyta ir daug kitų reikalingų baisogaliečių buičiai pastatų: miestelio katilinė su modernia skalbykla, pirtis, vandentiekio bokštas, kultūros namai, biblioteka, vaikų lopšelis-darželis, modernūs valymo įrengimai, 4 aukštų ūkio kontora. Nuo Baisogalos už 1,5 km Piepalių piliakalnyje įrengta poilsiavietė, į kurią nutiesta elektros linija, įrengta aikštė. Kasmet Piepalių miške-parke būdavo organizuojamos įvairios šventės, sporto varžybos, vasarą – jaunimo vakarai. Užtvenkus Kiršino upelį, 100 ha plote įrengta Baisogalos jūra. Ant užtvankos pastatyta suomiška pirtis su židiniaus, poilsio sale ir tiltu į jūra (miniatiūrinė Palangos tilto kopija). Šiaurinis krantas užsodintas 10 ha ploto parku. Žvejų mėgėjų būrelis kasmet į tvenkinį išleisdavo įvairių žuvų mailiaus. Abiturientai eidavo prie jūros pasitikti tekančios saulės.

Baisogalos apylinkės gyventojų patogumui buvo pastatytas apylinkės tarybos pastatas su paštu ir ATS ryšių stotimi, kiti statiniai: prekybos centras su restoranu ir kavine, kooperatyvo pastatas su maisto prekių parduotuve, dvi tipinės parduotuvės, buitinių paslaugų paviljonas, moderni poliklinika ir vaistinė, vidurinės mokyklos priestatas su didžiule sporto sale, bendrabutis mokiniams.

Baisogaliečių sveikata rūpinosi septyni gydytojai, iš kurių du stomatologai. Veikė kursų bazė, į kurią iš visos Lietuvos suvažiuodavo pasitobulinti zootechnikai.

Mano pasakojimas būtų nepilnas, jei nepaminėčiau prie apylinkės vykdomojo komiteto veikusių įvairių visuomeninių organizacijų. Pirmiausia buvo įkurtas liaudies draugovės štabas, kuriam vadovavo instituto mokslininkas K. Strolis. Draugininkai vakarais būdavo gatvėse, organizuodavo reidus į asocialias ir girtaujančias šeimas, kuriose buvo nepilnamečių vaikų. Gal todėl miestelyje ir apylinkėje kasmet vis mažiau pasitaikydavo viešosios tvarkos pažeidimų.

Apylinkės vykdomasis komitetas ieškojo naujų teisinio ir kultūrinio gyventojų ugdymo formų. Aktyvus, išradingai nagrinėjęs bylas buvo draugiškasis teismas. Nemažą poveikį turėjo literatūrinis girtuoklio bylos nagrinėjimas, teisės žinių konkursai. Įkurta kovos su girtavimu komisija, kuriai sėkmingai vadovavo jaunas, energingas eksperimentinio ūkio saugumo technikos inžinierius J. Liulys. Komisijos iniciatyva buvo surengta įdomi jaunimo vakaronė su rimtais pokalbiais, linksmais pokštais, skambiomis dainomis ir smagiais šokiais. Visko joje buvo su kaupu, tik alkoholio – nė lašo.

Daug rūpesčių vykdomajam komitetui kėlė nepilnamečių laisvalaikio organizavimas. Veiksmingos buvo šešiolikmečių šventės.

Siekėme, kad iškilmingai būtų suteikiami vardai naujagimiams, kad būtų minimi sidabrinių ir auksinių vestuvių jubiliejai. Tradicinėmis apylinkėje tapo profesinės, konkrečius gamybinės veiklos laimėjimus pažymintios šventės. Emocinis jų poveikis priklausydavo nuo to, ką gero ir gražaus galėdavome pasakyti apie tuos, kuriuos norėdavome pagerbti. Stengdavomės, kad šventėse nebūtų pasyvių stebėtojų, kad visi dalyviai būtų aktyvūs.

Būdama apylinkės pirmininke, dažnai lankydavausi baisogaliečių namuose. Norėdavau sužinoti, kuo gyvena apylinkė, kokie rūpesčiai ir nepritekliai slegia šeimas, pagyvenusius, neįgalius, reikalingus paramos, išsiaiškinti, kodėl nesugyvenama, girtaujama, negaunama pensijos ar pašalpos. Neprisimenu atvejo, kad būčiau sutikta nepalankiai, nedraugiškai. Kasdieniški, paprasti pokalbiai užsimegzdavo greit, būdavo atviri. Daugiabučių namų gyventojus kviesdavau į aplinkos tvarkymo ir gražinimo talkas, džiaugdavausi sulaukusi pritarimo. Mano svajonė – ne tik prie namų, bet ir gatvėse, visose apylinkės gyvenvietėse žydinčios gėlės.

1976 m. Baisogalos apylinkėi už pasiektus laimėjimus pripažinta pirmoji vieta respublikoje.

Malonu prisiminti, kad ūkių vadovai, visuomeninės organizacijos organizuodavo išvykas į teatrus, koncertus, muziejus. Daug žmonių lankėsi Leningrade, Maskvoje, Užkaukazės respublikose, Vidurinėje Azijoje, prie Baikalo, Odesoje, Moldavijoje, Latvijoje, Estijoje. Nemažai lankėsi ir užsienio šalyse – Lenkijoje, Vokietijoje, Danijoje, Vengrijoje, Amerikoje ir kitur.

Man teko būti trijų skaudžių apylinkės žmonių išgyvenimų liudininke. Pirmas – kai ūkininkai, prievarta varomi į kolūkius, turėjo veltui atiduoti žemę, padargus, gyvulius. Antras – kai prasidėjus masinei laukų melioracijai žmonės per prie-

Baisogaliečių Nakučių auksinės vestuvės.

1985 m. Iš kultūros namų archyvo

vartą iš vienkiamų buvo keliami į gyvenvietes. Trečias – kai 1992 m. prasidėjo masinis kaimo naikinimas, modernių, milijonus kainuojančių pastatų griovimas.

Tuo metu, kai vyko kaimo naikinimas, aš jau buvau pensininkė. Ūkių vadovai, valdybos buvo nušalintos nuo vadovavimo, o juodą darbą atliko laikinos trijų asmenų likvidavimo komisijos. Joms vadovaujant, didelis turtas buvo atiduotas pajininkams, o šie įsigytą turtą už nedidelę kainą išpardavė „berniukams“. Taip sunyko gražūs ir daug kainuojantys pastatai Diauderiuosė, Kubiliūnuose, Júodupiuose, Bagdōnuose, Bučiūnuose, Augmėnuose. Visų baisogaliečių mėgstamą suomišką pirtį su lieptu į jūrą „suprivatizavo“ kažkas iš LGMTI ir iš Baisogalos ją išgabeno. R. Volskio vadovaujama komisija ūkio kontoros pastatą norėjo parduoti neaiškiems pirkėjams už 75 000 rublių. P. Meilus pasiūlė visiems pajininkams susidėti po šimtą rublių ir pastatą padovanoti Baisogalos slaugos ligoninei. Baisogalos apylinkės savivaldybė ir likvidavimo komisija buvo prieš, tačiau atkali pajininkų kova ir ryžtas nugalėjo: šiandien buvusioje ūkio kontoroje įrengta labai tvarkinga slaugos ligoninė, greitosios medicininės pagalbos stotis.

Žiūrėdama į šiandieninę Baisogalos apylinkę brandaus amžiaus žmogaus akimis, džiaugiuosi, kad prie jos atgimimo nepriklausomybės metais prisideda ir mano kartos žmonių darbu sukurtos vertybės, neatpažįstamai pasikeitęs miestelis ir jo žmonės.

ĮŽYMŪS BAISO GALIAI

Apie tėvą pulkininką Juozą Šarauską

Algirdas Šarauskas, Laimutė Šarauskaitė-Petkevičienė

Juozas Šarauskas – Lietuvos kariuomenės kūrėjas-savainoris, Nepriklausomybės kovų dalyvis, Vyties kryžiaus ordino kavaliereus, Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus kolegijos narys, Lietuvos skautų brolijos vadas, Lietuvos šaulių sąjungos valdybos narys, pulkininkas.

Gimė 1894 m. sausio 20 d. Komariškių vienkienyje, Baisogalos valsčiuje, Kėdaičių apskrityje gausioje ūkininkų šeimoje. Tėvai – Antanas ir Viktorija Žuromskytė Šarauskai užaugino dešimt vaikų: aštuonis sūnus ir dvi dukteris. Juozas buvo antras vaikas šeimoje. Baigė Baisogalos pradžios mokyklą, keturias Šiaulių gimnazijos klases, Kijevo matininkų ir hidrotechnikų kursus. Toliau mokytis negalėjo, nes, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m. gruodžio mėn. buvo mobilizuotas į carinės Rusijos kariuomenę, pasiūstas į frontą. Dalyvavo kovose su vokiečiais Vilniaus, Gardino bei Suvalkų gubernijose.

1915 m. rugpjūčio mėn. netoli Puniōs buvo sunkiai sužeistas. Pasveikęs baigė Maskvos 5-ąją praporščikų mokyklą ir 1917 m. vasario 10 d. paskirtas į 58 pėstininkų pulką Voroneže jaunesniuoju karininku. Įsijungė į atskirų lietuvių dalinių organizavimą Rusijos kariuomenėje. Kurį laiką pirmininkavo Voronežo įgulos lietuvių karių komitetui, kaip įgulos atstovas dalyvavo Petrograde 1917 m. gegužės 25–26 d. vykusiame Rusijos lietuvių karių suvažiavime ir gegužės 27 d. Rusijos lietuvių seimo darbe. 1917 m. liepos mėn. buvo paskirtas į 28 pėstininkų Polocko pulką ir vėl pateko į frontą, šį kartą Galicijoje. Dalyvavo kovose su austrais. Gruodžio mėn., kai pulkas stovėjo rezerve, pačiam paprašius, buvo paskirtas į Atskirą lietuvių batalioną Vitebske. Vykdamas iš Galicijos į Vitebską, buvo sustojęs Voroneže. Ten su kalbininku Jonu Jablonskiu išvertė į lietuvių kalbą rikiuotės statuto terminus, kurie buvo reikalingi besikuriančiai Lietuvos kariuomenei.

1918 m. kovo mėn., Rusijai pasirašius separatinę taiką su Vokietija, buvo paskelbta senosios armijos demobilizacija. 1918 m. kovo 14 d. Atskiro lietuvių bataliono vadas gavo iš karo revoliucinio štabo įsakymą per 10 dienų išformuoti batalioną, turta perduoti Vitebsko kariniam skyriui, o kareivius (apie 1 000 žmo-

Juozas Šarauskas

*Trys broliai savanoriai:
(iš kairės) Vincas,
Juozas, Bronius
Šarauskai. Kėdainiai.
1920 m.*

nių) paleisti į atsargą. Kovo 26 d. batalione liko tik likvidacinė komisija, štabas ir keletas kareivių – iš viso 35 žmonės. Būrio vadas podporučikas J. Šarauskas gavo bataliono vado pasirašytą pažymą apie puikiai atliktas pareigas ir bataliono komiteto sprendimu jam teko garbė į Lietuvą parvežti bataliono vėliavą, kurią padovanojo Kijevo lietuvių Tautos Taryba per Šiaurės–vakarų fronto lietuvių karininkų suvažiavimą Berdičeve. J. Šarauskas laimingai vėliavą parvežė į Tėvynę, 1919 m. ją įteikė krašto apsaugos ministrui. Vėliau ši vėliava perduota Karo muziejui, kur iki šiol eksponuojama. Pakeliui į Lietuvą J. Šarauskas apsigyveno Smolenske ir tris mėnesius dirbo su ten gyvenančiu miškininku prof. Povilu Matulioniu, padėdamas jam ruošti Lietuvos žemėlapi (J. Šarauskas buvo surinkęs generalinio štabo išleistą 1:84 000 Lietuvos žemėlapių komplektą). 1924 m. šį žemėlapi Berlyne išleido S. Šropo moky-mo priemonių firma (formatas – 90 × 96 cm, mastelis – 1:630 000).

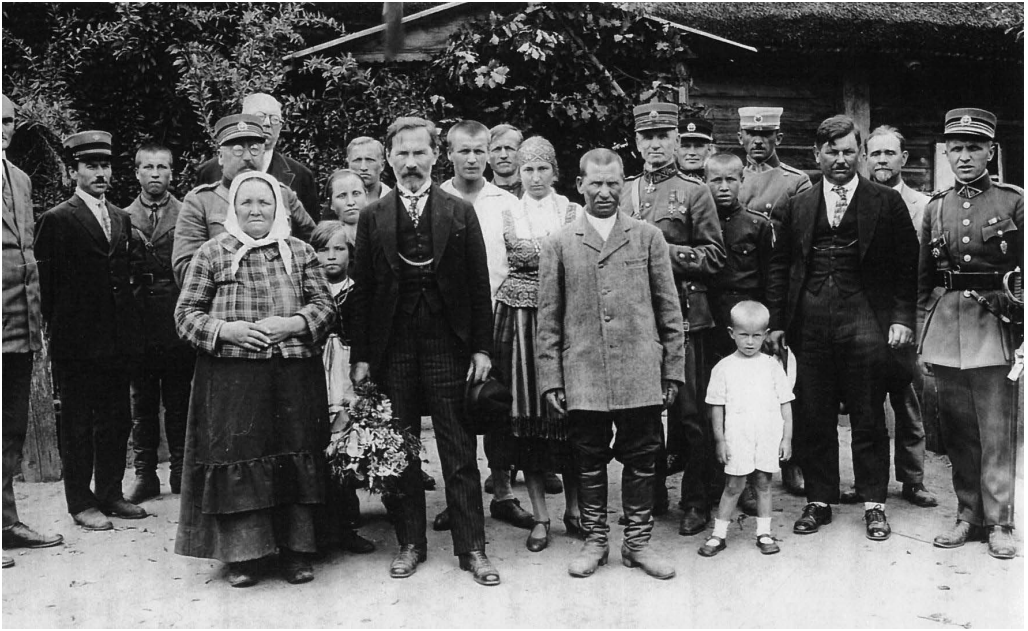
1918 m. rugsėjo mėn. grįžęs į Lietuvą, J. Šarauskas ėmė kurti valsčių savivaldybes Kėdainių apskrityje. Gruodžio 28 d. įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, po trijų dienų krašto apsaugos ministro įsakymu buvo paskirtas Kėdainių srities apsaugos viršininku ir pradėjo telkti savanorius. Į Lietuvos kariuomenę savanoriais įstojo ir du jo broliai: Bronius ir Vincas.

1919 m. vasario 7–10 d. J. Šarausko vadovaujamas savanorių būrys kovėsi su bolševikais Kėdainių–Šėtos ruože. Vasario 9 d. žuvo vienas geriausių būrio karių – žvalgas Povilas Lukšys, pirmoji auka dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1919 m. vasario 20 d. J. Šarauskas paskiriamas Kėdainių srities komendantu.

1920 m. kovo 27 d. jam suteikiamas kapitono laipsnis. Tų pačių metų rudenį skiriamas 12-ojo Kauno pėstininkų pulko 2-ojo bataliono vadu. 1922 m. J. Šarauskas sukuria šeimą su Sofija Sabaliauskaite (1923 m. susilaukė sūnaus Algirdo ir 1926 m. – dukters Laimutės).

1922 m. sausio mėn. Juozapaičio slapyvardžiu dalyvavo Klaipėdos sukilime, buvo štabo viršininko padėjėju. Tais pačiais metais pakeltas į majorus.

1925 m. dirbo geodezininku Vyr. štabo Topografijos skyriuje ir ypatingų reikalų karininku Susisiekimo skyriuje, įstojo į universiteto Teisių fakultetą (po dvejų metų dėl pablogėjusios sveikatos studijas teko nutraukti).

1926 m. sausio 1 d. paskiriamas Vyr. štabo Operacijų skyriaus Bendrosios dalies vedėju, liepos 23 d. – VDK muziejaus konservatoriumi. Jo dėka buvo surinkta daug eksponatų, susijusių su Lietuvos kariuomene ir kovomis už nepriklausomybę.

1928 m. trumpai dirbo Vyr. štabo Operacijų skyriuje, o vėliau – Karo mokslų valdyboje, lapkričio 23 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus.

1929 m. paskiriamas Vyr. štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininku.

1930 m. lapkričio 23 d. pakeltas į pulkininkus.

1940 m. birželio 26 d. pradėjo laikinai eiti Karo muziejaus viršininko pareigas, rugpjūčio 5 d. atleistas iš Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko pareigų. 1941 m. pradžioje paleistas į atsargą.

Be karinės tarnybos, plk. J. Šarauskas aktyviai pasireiškė ir visuomeninėje veikloje. 1924 m. jis įsijungė į Lietuvos šaulių sąjungos veiklą. 1926 m. su LŠS vadovybe buvo nuvykęs į Suomiją susipažinti su Suojeluskuntos (šaulių) organizacijos veikla. Grįžęs į Lietuvą, organizavo pirmuosius Šaulių sąjungos manevrus ties Kaunu. 1928 m. išrinktas į Šaulių sąjungos centro valdybą, jos nariu išbuvo iki sovietų okupacijos.

1929 m. J. Šarauskas išrenkamas Lietuvos skautams remti draugijos centro valdybos vicepirmininku. 1930 m. spalio 1 d., paskelbus skautų sąjungos įstatymą, paskiriamas vyriausiuoju skautininku. 1933 m. dalyvavo pasauliniame skautų sąskrydyje ir tarptautinėje skautų vadų konferencijoje Vengrijoje. Grįžęs organizavo Lietuvos skautų ir skaučių stovyklą Palangoje, kurioje lankėsi skautybės kūrėjas lordas

Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos viešnage Šarauskų sodyboje Komariškių k. Iš kairės: pradžios mokyklos vedėjas V. Kulpavičius, K. Šarauskas, karininkas Glovackis, už jo dvarininkas V. Komaras, priekyje – bobutė V. Šarauskienė, M. Šarauskaitė, V. Šarauskaitė, P. Šarauskas, LR Prezidentas A. Smetona, S. Šarauskienė, senelis A. Šarauskas, generolas S. Žukauskas, policijos pareigūnas iš palydos, M. Šarauskas, A. Šarauskas (4 m. amžiaus), kariškis iš palydos, valsčiaus viršaitis M. Bložė, vyras su barzda – iš palydos, J. Šarauskas. 1927 m.

R. Baden-Powel'as su Anglijos skautų delegacija. Stovykloje dalyvavo apie 1 700 skautų ir skaučių. 1935 m. J. Šarauskas paskiriamas skautų Brolijos vadu, juo išbuvo iki skautų sąjungos uždarymo – 1940 m. liepos 18 d. 1938 m. jam vadovaujant buvo suorganizuota II tautinė stovykla, kurioje dalyvavo apie 2 000 skautų ir skaučių.

1932 m. lapkričio 15 d. švietimo ministerijos paskirtas nuolatinis Kūno kultūros rūmų tarybos nariu.

1934 m. gruodžio 15 d. plk. J. Šarauskas paskiriamas VDK muziejaus kolegijos nariu. Jam dažnai teko eiti muziejaus viršininko pareigas, rūpintis naujojo muziejaus pastato statyba. 1937 m. jis vadovavo komisijai įrengiant 35 Kovos varpus Karo muziejaus bokšte. Pirmą kartą varpai bokšte suskambo 1937 m. rugsėjo 8 d. kariuomenės pirmūnų suvažiavimo metu. Šie varpai kiekvieną dieną (iki 1940 m. liepos mėn.) 8 val. ryto skambindavo Tautos himną, 12 val. – Č. Sasnausko „Marija, Marija“ ir 24 val. – Mažosios Lietuvos himną „Lietuviais esame mes gimę“.

1939 m. plk. J. Šarauskas buvo vyriausiojo komiteto Jūros savaitei ruošti vicepirmininkas. Šventė vyko Palangoje ir Šventojoje, nes Klaipėdos kraštą kovo mėn. buvo užėmusi Vokietija.

Už nuopelnus Lietuvai plk. J. Šarauskas buvo apdovanotas: Vyties kryžiaus II rūšies 3-iojo laipsnio ordinu, Lietuvos Nepriklausomybės medaliu, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinu, Latvijos Nepriklausomybės medaliu, Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio ordinu, Latvijos Trijų Žvaigždžių 3-iojo laipsnio ordinu, „Plieno Sparnų“ garbės ženklą, Lietuvos šaulių sąjungos „Šaulių žvaigžde“, Lietuvos skautų sąjungos „Lelijos“ ordinu, Estijos skautininkų garbės ženklą, Lietuvos skautų sąjungos „Geležinio Vilko“ ordinu, Latvijos skautų „Pilkojo Vilko“ ordinu.

1941 m. balandžio 26 d. pulkininkas Juozas Šarauskas suimamas, tardomas ir kalinamas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, IV mirtininkų skyriuje. Karui prasidėjus, birželio 23 d. su kitais kalininiais iš mirtininkų kamerų buvo išvežtas į Minsko kalėjimą. Iš ten kaliniai pėsčiomis buvo varomi Mogiliovo link ir naktį iš birželio 26 į 27 d. sušaudyti. Baisogalos kapinėse šalia Tėvų kapų yra plk. Juozo Šarausko kenotafas. 2000 m. balandžio 5 d. plk. Juozas Šarauskas pripažintas kariu savanoriu (po mirties).

*Juozas Šarauskas
su žmona Sofija,
sūnumi Algirdu
ir dukra Laimute.
1930 m.*

Tėvą gerai prisimename nuo ankstyvosios vaikystės. Gimėme ir augome Kaune, kur gyveno visa mūsų šeima: tėveliai ir mes – Algirdas ir Laimutė. Tėvas daug dirbo Karo muziejuje, Lietuvos kariuomenėje, Šaulių sąjungoje, Lietuvos skautų sąjungoje, buvo labai užsiėmęs darbais ir plačia visuomenine veikla, tačiau Jį mokydavome dažnai. Kai tik galėdavo, stengdavosi pabūti su mumis. Važiuodavome vietos skautų stovyklavietei parinkti ar šiaip į gamtą pašaudyti iš lanko ir oriniu šautuvu, palapinę pastatyti, bumerango pamėtyti. Tėvas mus mokė pažinti ir mylėti gamtą, parinkti tinkamą stovyklavietei vietą. Kartą su Tėvu buvome nuvažiavę į Klaipėdą į vienintelį Lietuvos karo laivą „Antanas Smetona“, kur mus sutiko jūrų kpt. A. Kaškelis ir jūrų kpt. P. Labanauskas. Gerai prisimename ne tik išpūdingą laivą, pasitempusius ir malonius jūreivius, bet ir tai, kaip mums buvo patikėta iš rankų išleisti pašto karvelius.

Dirbdamas įvairiose pareigose, Tėvas daug keliavo, labai domėjosi kitais kraštais ir tautomis. Keliaudamas jis stengdavosi kuo daugiau sužinoti apie lankomus kraštus, ypač juose veikiančias jaunimo organizacijas, jų idealus ir siekius. Iš aplankytų miestų siūsdavo vaikams adresuotus atvirukus, iš kiekvienos kelionės parveždavo įdomių, įsimintinų, tam kraštui būdingų suvenyrų ir savo padarytų nuotraukų. Dažnai žiūrindavome tas nuotraukas, klausydamiesi Tėvo pasakojimų apie kitas šalis. Tai mums žadino domėjimąsi kitais kraštais, pagarbą kitoms tautoms, o ir mūsų, vaikų, pasitikėjimą savimi bei pasididžiavimą savo kraštu.

Tėvas turėjo daug bičiulių ir pažįstamų. Namuose dažnai svečiuodavosi įdomūs žmonės. Grįžęs iš kelionių, Tėvas kviesdavosi draugus ir pažįstamus, pasakodavo išpūdžius. Tokiuose pobūviuose vaišės būdavo kuklios, o kadangi Tėvas ir Mama nevartojo alkoholio, buvo geriamos „Sodybos“ vaisių sultys, kava ir arbata. Kartu būdavome ir mes, vaikai. Atsimenu įdomius ir nuotaikingus rašytojo Petro Babicko – radijo Dėdės, aktorės Unės Babickaitės-Graičiūnienės, jos vyro inž. Vytauto Graičiūno pasakojimus. Dažnai lankydavosi ir skautininkas fotografas K. Laucius su žmona, skautininkas A. Saulaitis, pulk. M. Kalmantas.

Kad ir turėdamas daug darbų ir reikalų, Tėvas pietaudavo namuose. Dažniausiai prie stalo susėsdavome ne tik visa šeima, bet ir Tėvo draugai, studentai, skautai. Prie pietų stalo Tėvas domėdavosi svečių reikalais ir rūpesčiais.

Dažnai su Tėvu važiuodavome į Bitėnus, Martyno Jankaus sodybą, esančią prie Rambyno kalno. Su Martynu Jankumi Tėvas bičiuliavosi nuo Klaipėdos sukilimo laikų. Mažosios Lietuvos patriarcho M. Jankaus sodyboje rinkdavosi daug šviesių Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos žmonių, kuriuos visada maloniai priimdavo jo duktė Elzė. 1939 m., Hitleriui užėmus Klaipėdos kraštą, M. Jankus slapta išvyko iš Bitėnų ir apsistojo pas mus Kaune. Atsimename, kaip M. Jankaus atvykimo į Lietuvą dieną klausėmės per radiją dažnai skambančios dainos „Tykiai tykiai Nemunėlis teka...“ Šios dainos – sutartinio ženklo Bitėnuose likusiems M. Jankaus šeimos nariams, kad sėkmingai atvyko į Lietuvą – dažnu transliavimu pasirūpino Tėvas.

Labai įsimintinos kelionės į Tėvo tėviškę Baisogalą. Ten, pas senelius – Viktoriją ir Antaną Šarauskus, Komariškių vienkiemyje susirinkdavo visa didelė ir draugiška Tėvo šeima. Seneliai išmokė savo vaikus mylėti ir gerbti tėvynę. Tėvas ir du jo broliai – dėdė Bronius ir dėdė Vincas – buvo Lietuvos kariuomenės savanoriai. Bobutė mums yra pasakojusi, kaip neramiais pokario laikais ji išsaugojo Tėvo 1918 m. slapta per

Antano Šarausko šeima savo sodyboje. Pirmoje eilėje (iš kairės): sūnūs Mečys, Martynas ir Kazimieras; antroje eilėje (sėdi): sūnūs Juozas ir Vincas, duktė Verutė, žmona Viktorija su dukra Maryte ant kelių, tėvas Antanas, sūnūs Pranas ir Bronius (trūksta vyriausiojo sūnaus Mikalojaus). Apie 1920 m.

frontą pervežtą Atskirojo lietuvių bataliono vėliavą. Ši vėliava ir dabar eksponuojama Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

Tėvas buvo antras vaikas šeimoje iš dešimties, turėjo vieną vyresnį ir šešis jaunesnius brolius ir dvi seseris. Seneliai ir vyresnieji vaikai rūpinosi, kad jaunesnieji galėtų mokytis. Mūsų Tėvas globojo savo jauniausią sesutę Marytę, kuri, mokydamasi Kaune Saulės gimnazijoje, gyveno pas mus. Tėvo brolis Vincas padėjo jauniausiam broliui Mečiui, kuris mokydamasis taip pat gyveno pas Vinčą Kaune. Vieni kitiems padėdami, šeši vaikai iš dešimties baigė aukštąjį mokslą.

Kaip ir kitiems Lietuvos kariuomenės savanoriams, po Nepriklausomybės kovų Tėvui buvo paskirtas žemės sklypas šalia senelių vienkiemio. Ten Tėvas pradėjo kurti sodybą: iškasė tvenkinį, užsodino gražų sodą, kurį puoselėjo su meile ir rūpesčiu. Sakydamas, kad kiekvieną darbą turi daryti specialistai, sodybos ir sodo projektą Tėvas užsakė Žemės ūkio rūmuose (yra išlikęs Tėvo prašymas, kuriame

Juozo Šarausko sodyba savonorio žemės sklype

Str. nuotraukos iš A. Šarausko asm. archyvo

nurodyta, ką, kada ir kur numato statyti), sodą sodino pasitardamas su žinomu sodininku M. Itomlenskiu, prof. S. Nacevičiumi, įdomesnių veislių vaismedžius užsisakydamas iš užsienio katalogų. Turime išsaugoję išrašą iš žemės ūkio akademijos Dotnuvoje Mokomojo daržo žurnalo, kuriame prof. S. Nacevičius 1934 m. rugsėjo 25 d. įrašė:

„Mokomąjį Daržą aplankė p. plk. Šarauskas, kuris interesavosi apie Daržo santvarką ir atskirų kultūrų auginimą; prie kit ko užsakė 30 št. aviečių plencų, jei bus“.

Tėvas gerbė žmones. Reikšdamas savo pagarbą, jis rasdavo laiko pasikalbėti su visais. Mokė gerbti žmones ir mus. Tėvas sakydavo mums, kad vienodai gerai reikia dirbti visus darbus. „Ką darai – daryk gerai“ – buvo trumpas ir aiškus nurodymas. Vasaromis pas senelius ir mes padėjome dirbti visus ūkio darbus. Tėvas išmokė mus, praeinant pro sunkiai dirbantį žmogų, pasakyti jam „Padėk Dievė“.

Tėvai nuo 1922 m. gyveno Kaune, išnuomotame, kukliai apstatytame bute. Tėvas visas jėgas ir energiją atiduodavo darbui ir visuomeninei veiklai. Mama taip pat buvo išitraukusi į visuomeninę veiklą – buvo skautininkė. Šeimoje materialiniai reikalai niekada nebuvo sprendžiami pirmiausiai. Vėliau, perskaitę Tėvo dienoraštį ir laiškus, radome daug minčių apie Jo gyvenimo siekius ir idealus:

„... Nieko šiame pasaulyje nėra amžino. Nėra ko labai turtų siekti. Gyvenk, kad tik galėtum pragyventi, dirbk, tobulinkis, būk naudingas tautai ir Tėvynei“.

Anksti netekome Tėvo... 1941 m. balandžio 26 d. Tėvas buvo suimtas NKVD kaip vienas iš pasipriešinimo organizatorių. 1941 m. birželio 26 d. sušaudytas su kitais kaliniais Červenės miške. Iš kalėjimo su kitais daiktais mums grąžino ir Tėvo piniginę, kurioje radome Tėvo vizitinę kortelę. Ant jos Tėvo ranka buvo užrašyta:

„Tame žmogus ir gauni paguodą, kad dirbi ne dėl savęs, o gyveni dėl žmonių, tautos, kurios esi menka dalelė. 1929 XI 18“.

Literatūra

1. Akiras-Biržys, *Lietuvos miestai ir miesteliai*, Kėdainių apskr. Kėdainiai, 1934, t. 3, p. 345–354.
2. Kvedaravičius, *Atskiras lietuvių Batalionas, Karo archyvas*, Kaunas, 1925, t. 1, p. 85–88.
3. Markūnas A. (VDK muziejaus skyriaus vedėjas). Savanoris, šaulys, skautas, muziejininkas, raudonojo teroro auka – plk. Juozas Šarauskas, *Kauno laikas*, 1994 01 20, nr. 13, p. 4.
4. Polikaitis V. Lietuvos kariuomenės gimimas. Pulkininkas Juozas Šarauskas, *Mūsų nuomonė*, LPS Kėdainių r. tarybos leidinys, 1990 01 16, p. 2; 1990 01 31, p. 2–3.
5. Samas A. *Žemėlapiai ir jų kūrėjai*, Kaunas, 1996, p. 178–179.
6. Špaudos ir švietimo skyriaus pulkininko Juozo Šarausko tarnybos lapas, surašytas 1940 m. gruodžio 31 d.
7. Plk. Juozo Šarausko autobiografija (rusų k.), parašyta 1940 10 09 (rankraštis), 6 p.

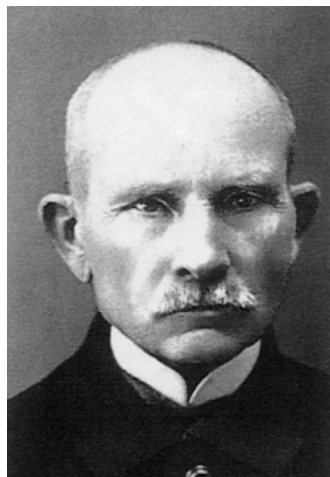
Kultūros darbuotojas ir knygnešys

Kazys Misius

„Norėčiau, kad mūsų jaunoji karta imtų iš jo [Juozo Zaukos] gyvatos pavyzdį ir su visu atsidėjimu tarnautų savo tautai, jos šviesai, jos gerovei, jos laimei. Kokią nežymią vietą bendruomenėje kas beužiminėtų, daug gali šalies kultūrinimui atsiekti, jeigu jo širdyje dega artimo meilė ir žmoniškumas.“

Jonas Šliūpas

Apie Juozą Zauką plačiau yra rašęs J. Šliūpas, Vytautas Maknys¹. Jo pavardė nurodoma beveik visuose iki 1906 m. darbuose apie Peterburgo lietuvius, minima įvairiuose enciklopediniuose leidiniuose, regioninio pobūdžio rašiniuose. Todėl nedaug ką nauja apie jį begalima pasakyti. Tuo labiau kad Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne saugomas Juozo ir Alfonso Zaukų fondas tebėra nesutvarkytas ir skaitytojams neprieinamas.

Juozas Zauka

Vaikystės ir jaunystės metai

1862 m. vasario 23 (kovo 7) d. Baisogalos miestelyje Vinco ir Rozalijos Zaukų šeimoje gimė sūnus Juozas. Be Juozo, šeimoje dar užaugo sesuo Viktorė ir vėliau gimęs broliukas Jonukas. Zaukos nekilnojamojo turto neturėjo ir gyveno gana skurdžiai. Jau šešerių metų Juozukas ganė kiaules ir kitus gyvulius, o žiemomis nelegalioje mokyklėlėje mokėsi skaityti. Tuo metu lietuvių spauda nerusiškoms raidėms jau buvo uždrausta, o daraktorių mokyklos persekiojamos. Daraktorės irgi nedaug ko galėjo išmokyti. Jos senu papročiu rengdavo vaikučius Pirmajai Komunijai, be poterių, katekizmo, dar pamokydavo skaityti iš elementorių ar maldaknygių. Taip būdavo daugelyje Lietuvos miestelių, turbūt ir Baisogaloje.

Dvi žiemas Juozukas mokėsi ir valdinėje Baisogalos mokykloje. Nors ši mokykla buvo vadinama parapine, tačiau, kaip ir kitos, vykdė aiškius rusinimo tikslus. Kaūno ir Vilniaus gubernijose nuo 1863 m. katalikai negalėjo dirbti mokytojais. Iš pradžių rusiškose mokyklose dažniausiai mokytojaudavo tikri stačiatikybės misionieriai, baigę stačiatikių dvasines seminarias. Pavyzdžiui, nuo 1874 m. Baisogaloje kelerius metus mokytojavo Aleksandras Lukaševičius, baigęs Lietuvos stačiatikių dvasinę seminariją².

Toje valdinėje mokykloje Juozukas pramoko rusiškai skaityti ir rašyti, todėl lengviau buvo išmokti rašyti ir gimtąja kalba. Nuo trylikos metų Juozukas tarnavo pas ūkininkus, dirbo įvairius lauko darbus, kentė vargą ir skurdą. Turėjo malonų balsą ir mėgo dainuoti ne tik liaudies, bet ir savo sukurtas daineles. Pas Baisogalos vargonininką prasilavino giedoti, išmoko pažinti natas.

¹ Šliūpas J. *Du žymiu darbuotoju Lietuvos naudai: Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius*, Šiauliai, 1936, p. 7–23; Maknys V. *Lietuvių teatro raidos bruožai*, Vilnius, 1972, p. 155–169.

² *Памятная книжка Виленского учебного округа на 1877 год*, Вильно, 1877, с. 116.

Tarnaudamas pas ūkininkus, Juozas buvo darbštus ir pareigingas. 1878 m. Baisogalos klebonu paskirtas teologijos kandidatas Adolfas Daugėla netrukus pastebėjo J. Zauką ir pakvietė tarnauti klebonijoje, kur jam buvo patikėti ūkio reikalai. Tuo metu daugelyje klebonijų vyravo lenkiška kultūra, be to, dalis miestelėnų irgi kalbėjo lenkiškai. Lenkiškai turėjo išmokti ir J. Zauka.

Vasaros atostogų į Baisogalą iš Peterburgo parvažiudavo klebono brolis prelatas Apolinaras Daugėla. Sužinojęs, kad J. Zauka yra darbštus ir sumanus, 1880 m. jaunuolį pakvietė dirbti tarnu į Peterburgą. Peterburge tada veikė katalikų kunigų seminarija ir dvasinė akademija. Peterburgo katalikai priklausė Mogiliovo arkivyskupijai, tačiau jos kurija buvo Rusijos sostinėje.

1882 m. J. Zauka gavo šaukimą tarnauti kariuomenėje, tačiau nepaėmė ir jis vėl grįžo į Peterburgą. Tada kun. A. Daugėla jaunuolį rekomendavo arkivyskupijos sekretoriui prelatui Barancevičiui, kuris priėmė J. Zauką savo tarnu. Peterburgo katalikų kurijoje irgi vyravo lenkų kalba bei kultūra. Jaunuolis skaitydavo dvasininkų prenumeruojamą lenkišką spaudą: „Biesiada literacka“, „Kraj“ ir kt. Toje spaudoje pasitaikydavo rašinių ir apie Lietuvą, jos vietas, net apie Baisogalą³.

Nors Peterburge gyveno, mokėsi ar dirbo nemažai lietuvių, tačiau ilgą laiką katalikų bažnyčiose pamaldas laikė ir pamokslus sakė lenkiškai. „Aušros“ pasirodymo metais Peterburgo dvasinėje akademijoje studijavo ir tautiškai susipratusių lietuvių. Vienas jų Kazimieras Prapuolenis, 1885 m. baigęs dvasinę akademiją teologijos kandidato laipsniu, buvo paskirtas kurijos sekretoriaus padėjėju ir arkivyskupo Gintauto kapelionu.

Nežinia, kaip būtų susiklostęs vėlesnis J. Zaukos likimas gyvenant toli nuo tėvynės, nelietuviškoje aplinkoje, jeigu ne kun. K. Prapuolenis. Pagal pastarojo pateiktas žinias J. Šliūpas rašo:

„Gavęs atitinkamus paskyrimo raštus, nuėjau prisistatyti per kanceliarijos sekretorių prelatą Barancevičių arkivyskupui, jau pagyvenusiam žmogui (60 metų amžiaus).

Man išeinant nuo sekretoriaus, prieškambarėje, paduoda man apsiaustą jaunas vaikiną, prelato tarną.

– Kuo vardu? – lenkiškai paklausiau jaunuolio.

– Juozas.

– O pavardė.

– Zauko, – atsakė lenkiškai.

– Iš kur?

– Iš Baisogalos.

– O lietuviškai ar moki? – prabilau lietuviškai.

– Kiedy u nas tak nie gadaja (juk pas mus taip nekalba), – atsakė lenkiškai.

– Mulkis tu, ir tiek, brolau. Kauno gubernijos lietuvis, o tesidžiaugi lietuviškai nemokąs. Ar tai gražu?!

– Skaityti, rašyti ar moki? – paklausiau.

– Moku.

³ Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 10–12; J. Z[auka], *Paliekanas XV amžiaus, Lietuvių laikraštis*, 1905, nr. 9, p. 106.

- O maldaknygę ar turi?
- Turiu.
- Žinoma, lenkišką.
- Lenkišką, – atsakė.
- Na tai sudie, brolau! – pasakiau lietuviškai.

Buvo tai 1885 m. gruodžio mėn. pagal senovės stilių.

Kitą dieną, eidamas tarnystėn, pasiėmiau lietuvišką maldaknygę „Taip turite melstis“, išleistą Tilžėje gotų raidėmis. Mat prieš važiuojant iš Vilkaviškio į Petrapilį, man netyčia pasisekė gauti keletą tos knygos egzempliorių.

Vaikiną sutikęs kanceliarijoje: „Te tau, Juozai, – sakau, – lietuvišką maldaknygę vietoj lenkiškos. Išsimokink vokišką abėcėlę ir eis gerai...“

Vaikinas paėmė, padėkojo, ir kaip po keleto metų patsai man yra pasakęs, buvo tai jo pirmutinė lietuviška pamoka ir pažadinimas susiprasti lietuviu tebesant...⁴

Pats J. Zauka pripažino, kad kun. K. Prapuolenis „buvo mano globėjas ir geradaris, pastiprinęs mane tautiškaame darbe“⁵.

Po 1885 m. liko laisva Peterburgo katedros zakristijono vieta. Prelatas A. Daugėla į tas pareigas pasiūlė J. Zauką, ir jį priėmė.

Peterburge gyvenančius lietuvius bandyta organizuoti dar XIX a. septintajame dešimtmetyje. 1880 m. tai bandė daryti bibliotekos tarnautojas Silvestras Baltramaitis. Pradžia buvo sunki. Žinoma, kad jau 1883–1884 m. prie Peterburgo latvių labdaringosios draugijos glaudėsi ir lietuviai. Jų patalpose vykdavo ir lietuvių pasilinksminimo vakarai, kur kalbėta lietuviškai, šokti tautiniai šokiai. Įvairiomis progomis lietuvių vakarėliai taip pat būdavo rengiami privačiuose butuose⁶.

Draudžiamos lietuvių spaudos platintojas

Dirbdamas Peterburgo katedros zakristijonu, J. Zauka turėjo daugiau laiko ne tik savišvietai, bet ir platesnes galimybes bendrauti su lietuviais kunigais, klierikais, dvasinės akademijos studentais ir kitais tautiškai susipratusiais tėvynainiais. Žmonės teiraudavosi, kaip gauti lietuviškų knygų. Apie 1900 m. per atostogas atvykęs į gimtąją Baisogalą, J. Zauka susipažino su aktyviu lietuvių literatūros rengėju bei platinioju vikaru Antanu Vytartu. Šis kunigas vėliau įvairiais būdais, o dažniausiai per grįžtančius po atostogų į Peterburgą studentus bei kitus asmenis įduodavo nuvežti J. Zaukai lietuviškų leidinių.

J. Zaukai paprašius laišku, lietuviškos spaudos nuveždavo ir kiti žmonės. Neaišku, kaip apie J. Zauką sužinojo į Ameriką iš Vilniaus vyskupijos pasitraukęs kun. Aleksandras Burba. Jis iš Plimuto Peterburgo zakristijonui dažnai rašydavo laiškus, siuntinėdavo „Vienybę lietuvininkų“, savo poezijos, laikraščių iškarpas ir kt.

1892 m. Peterburgo dvasinę akademiją baigė Jonas Mačiulis-Maironis, o 1894–1909 m. joje profesoriavo. Kai 1895 m. Tilžėje buvo išspausdinti Maironio „Pavasario balsai“, autorius pats

⁴ Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 9–10.

⁵ Zauka J. Lietuvių spaudos platinimas, *Rygos balsas*, 1929, nr. 17.

⁶ Maknys V. *Lietuvių teatro...*, p. 157.

jų negalėjo gauti, todėl šiuo reikalu kreipėsi į J. Zauką. Po poros savaitių šis nunešė poetui visą ryšulį knygučių. Jų užteko ir kitiems inteligentams.

Išitraukęs į lietuvių spaudos platinimą, katedros zakristijonas surado kelią ir į lietuviškų laikraščių redakcijas. Jo pirmas rašinys, skirtas Baisogalai, paskelbtas 1895 m. Aprašyta parapija, kalbos padėtis joje, Baisogalos dvaras, geležinkelis, miestelis, senas mūrinis koplytstulpis ir kt.⁷

1896 m. J. Zauka vyko į Jeruzalę. Jis iš Odesos keleiviniu laivu plaukė į Beirutą, iš kur aplankė į Jeruzalę, Betliejų ir kitas krikščionims brangias vietas.

Peterburgo katedros zakristijonui lietuvišką spaudą siuntinėjo ir kun. Felicijonas Lelis, Juozas Tumas-Vaižgantas. Buvo susitarta, kad spaudos siuntas Vaižgantas slėps, nurodydamas neva siunčias įvairius vaisius, džiuvesius.

Siųsti lietuvišką spaudą pašto siuntiniais buvo rizikinga. Kilus menkiausiam įtarimui, siuntas tikrindavo. Tikrindavo ir laiškus. Todėl, užsakydami spaudą, susirašinėdavo lenkiškai, nurodydavo, kokį svorį *vaisių* reikia atsiųsti.

Šventinėmis dienomis Peterburgo kunigų seminarijos klierikai organizuotai ateidavo į katedrą. Kol apsilikdavo kamžas, zakristijonas su vienu kitu klieriku pasišnibždėdavo. Susipratę lietuviai žodžiu arba rašteliu paprašydavo lietuviškų knygų ar periodinės spaudos. Paduodamas kamžas, zakristijonas lietuviams įbrukdavo ir spaudos, kurią klierikai paslėpdavo užantyje.

1896 m. į Peterburgo kunigų seminariją įstojo būsimasis kalbininkas Kazimieras Būga, tačiau ten jis mokėsi tik tai vienerius metus. Apie savo pažintį su K. Būga J. Zauka rašė:

„Vieną kartą menkutis, vaikiškas klierikėlis spaudžia man ranką sakydamas „vadinuos Būga ir noriu su tamsta būti pažįstamas“. Aš, žinoma, iš savo pusės pritariau. Antrą šventadienį Būga, sveikindamas spaudžia man rankon laišką. Žinoma, tas atliekama su didžiausia slapta. Laiške Būga prašo jam būtina gauti keletą lietuviškų knygučių, moksliško turinio.

Sekančiame šventadieny priruošiau mažutį pundelį knygučių, taip kad galima būtų sutalpinti kišenėse. Aš būryje klierikų būk tai paduodu kamžą, o kamžoje knygos. Jis, vilkdamas kamžą, sukamšo knygas užantin, kišenėse. Ir taip tęsėsi visą laikotarpį iki velionis buvo seminarijoj...“⁸

Pradėjęs dirbti Peterburgo observatorijoje, K. Būga kartu su Paškaniu redagavo hektografuotą laikraštėlį „Žiburys“. Ši literatūros, mokslo ir politikos laikraštį sumanė leisti Peterburge veikusi slapta „Lietuvių skaitymo draugija“. 1900 m. išėjo du, 1901 m. – vienas numeris. Draugijai iširus, leidimas nutrūko. Paties J. Zaukos teigimu, jis irgi buvo to laikraščio korespondentu. Hektografą ir laikraščio numerius slėpė katedros bokšte. Ten J. Zauka slėpė ir kitas lietuviškas knygas bei laikraščius. Spaudą iškaišiodavo sienose. Išsikeldamas iš Peterburgo, J. Zauka dalies paslėptų spaudinių neberado. Liko trūnyti nemažai Si-

⁷ Vargdienėlis [Zauka] J. Baisogala, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1895, nr. 11, p. 110–111.

⁸ Zauka J. Iš atsiminimų. A. a. Kaz. Būgos biografiniai bruožai, *Rygos balsas*, 1925, nr. 18.

mano Daukanto knygų, kitų leidinių⁹. 1899 m. J. Zauka lankėsi Suomijoje ir kelionės išpūdžius aprašė spaudoje¹⁰.

Į Suomiją jis vyko ne pramogauti. Buvo sumanęs per ten gyvenančius tautiečius organizuoti lietuvių spaudos gabenimą į Peterburgą. Tada aplankė Imatrą, Tampere, Helsinkį. Bandė organizuoti Suomijoje gyvenančius lietuvius, kurių daugiausia buvo sostinėje. J. Zaukai nemažai padėjo Suomijos lietuvis Zenonas Malinauskas. Vyborge kunigavo jo pažįstamas kunigas Petkevičius, nors save laikęs lenku, tačiau neatsisakęs dalyvauti gabenant lietuvių spaudą. Šis kunigas jautė dėkingumą katedros zakristijonui už anksčiau padarytą paslaugą.

Nuo šiol J. Zauka užsakydavo lietuviškus leidinius iš Mažosios Lietuvos per Stokholmą siųsti į Vyborgą. Iš čia siuntas lagaminais kun. Petkevičius gabendavo į Peterburgą. Vėliau valdžios pareigūnai lagaminus ir didesnius krovinius pradėjo tikrinti. Tada kun. Petkevičius spaudą veždavo sukaišiojęs po rūbais. Kartais nuvežti spaudos į Peterburgą nurodytu adresu kun. Petkevičius įduodavo net kareiviams. Be to, į Vyborgą atsivežti lietuviškų leidinių vykdavo ir pats Zauka.

Toks leidinių kelias iš Tilžės per Vyborgą į Peterburgą sėkmingai veikė iki lietuvių spaudos draudimo panaikinimo. Katedros bokšte spaudą slėpti duodavo ir kiti J. Zaukos pažįstami, ypač studentai¹¹.

1902 m. birželio mėn. J. Zauka per atostogas keliavo po Lietuvą. Jis aplankė Vilnių ir jo žymesnes vietas: lietuviams paskirtą Šv. Mikalojaus bažnyčią, Vėrkų Kalvariją ir kt. Iš sostinės parvyko į gimtąją Baisogalą, per atlaidus lankėsi Pociūnėliuose, kur dalis vietos gyventojų kalbėjo lietuvišku-lenkišku žargonu. Jis buvo skaitęs lenkų rašytojo Henriko Senkevičiaus romanus „Ugnimi ir kalaviju“ (1884 m.) ir „Tvaną“ (1886 m.), kuriuose, be kitko, veiksmas vyksta Liūdės apylinkėse, Pociūnėliuose, Vadaktuosė ir kitur. Tada J. Zauka aplankė ir Vadaktėlių filialistą kun. J. Tumą-Vaižgantą. Atsisveikindamas rašytojas paprašė kitą vasarą atvažiuoti su Kazimieru Būga, nes norįs su juo susipažinti¹².

Prašymą J. Zauka įvykdė. Kitą vasarą Vadaktėliuose Vaižgantas galėjo pasikalbėti su būsimu žymiu lietuvių kalbininku, kurio anksčiau nebuvo matęs. Tada buvo aplankyta ir K. Būgos gimtinė, Rōkiškis, kelios Latvijos katalikų bažnyčios¹³.

Pas katedros zakristijoną į Peterburgą buvo atvykęs ir knygnešys Juozas Ložinskis, 1889 m. už lietuvišką veiklą pašalintas iš Kauno kunigų seminarijos. Tartasi dėl lietuvių spaudos platinimo. Jie susirašinėjo laiškais. Kadangi J. Ložinskis vėliau susidomėjo žuvivaisa, o J. Zaukai ši sritis buvo svetima, jų bendravimas nutrūko¹⁴.

Galima paminėti, kad iš Peterburgo draudžiama lietuviška spauda pasiekdavo ir kitas Rusijos imperijos vietas. Nuo 1901 m. tarnautoju senate dirbo teisininkas Andrius Dubinskas, kuris senato vokuose siuntinėjo „Varpą“ lietuviams, gyvenantiems įvairiuose Rusijos miestuose.

Bibliografijos duomenimis, 1898–1904 m. vien „Tėvynės sarge“ paskelbta

⁹ Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 12–14; Biržiška V. Mūsų istorijininkams žinotina, *Aušrinė*, 1911, nr. 3, p. 111.

¹⁰ Rutų Lapelis [Zauka J.], „Pirmosę dienosę liepos mėn. nuvažiavau į Finlandiją“, *Tėvynės sargas*, 1899, nr. 11, p. 47.

¹¹ Zauka J. Lietuvių spaudos platinimas, *Rygos balsas*, 1929, nr. 17.

¹² Vargdienėlis [Zauka], Iš tėvynės, *Tėvynės sargas*, 1903, nr. 5/6, p. 11–18; Zauka J. Iš atsiminimų, *Rygos balsas*, 1925, nr. 22, p. 4.

¹³ Vargdienėlis [Zauka J.], Ant vakacijų, *Tėvynės sargas*, 1903, nr. 9–10, p. 38–45.

¹⁴ Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 14.

apie 30 J. Zaukos rašinių, pasirašytų slapyvardžiais *Vargdienėlis*, *Rutų Lapelis*. Šie autoriaus straipsniai bei žinutės turi pažintinę išliekamąją vertę, tai dalis Peterburgo lietuvių gyvenimo ir kultūrinės veiklos kronikos. Panaikinus lietuvių spaudos draudimą, iki 1915 m. J. Zauka bendradarbiavo legalioje lietuvių spaudoje: „Lietuvių laikraštyje“, „Vilniaus žiniuose“, „Viltyje“.

Kultūrinė veikla

Būdamas katedros zakristijonu, J. Zauka iš pradžių bažnyčioje giedodavo su lenkais. Katedros vargonininkas lenkas Kazimieras Maltarzevskis pasiūlė zakristijonui mokytis muzikos. Jis sakė jau esąs senas, neturįs muzikos instrumentų. Netrukus vargonininkas J. Zaukai padovanojo fortepijoną ir pamokė pažinti gaidas, groti, giedoti.

Prasilavinęs J. Zauka tapo vargonininko padėjėju. Jis pradėjo mokyti lietuvius gimtąja kalba giedoti rožinį, kitas giesmes. Taip ėmė burtis katedros lietuvių choras, kuris susiorganizavo apie 1889 m. Tai buvo pirmasis lietuvių choras Peterburge. Neaišku, kiek jie galėjo giedoti katedroje, kol nebuvo įvesti lietuviški pamokslai. Mokyta ne tik giesmių, bet ir dainų.

Iki 1905 m. carinėje Rusijoje negalėjo veikti įvairių tautų kultūrinės, švietimo draugijos. Tiesa, buvo leidžiamos savišalpos ar labdaros draugijos. Tokių draugijų vienas iš labdaros pajamų šaltinių galėjo būti įvairūs vieši vakarai. Dar septintajame XIX a. dešimtmetyje bandyta burti Peterburgo lietuvius, tačiau nesėkmingai. O latviai Rusijos sostinėje palyginti anksti buvo įsisteigę Latvių pašalpos draugiją. Kadangi latvių draugijos valdybos nariu buvo ir S. Baltramaitis, tai pas latvius galėjo glaustis ir lietuviai.

*J. Zaukos vadovaujamas
Peterburgo lietuvių choras.
1896 m. „Lietuvių laikraštis“,
1905, nr. 12, p. 153*

Kartą latviai pasiūlė jų vakare padainuoti lietuviškai. Jie pažadėjo, kad skelbimų programoje bus nurodytos ir lietuviškos dainos. Paskubomis suburtas vyrų kvartetas, kuriame buvo Povilas Matulionis, Vincas Matulaitis, vienas latvis ir J. Zauka. Šis kvartetas padainavo dvi lietuviškas ir vieną latvišką dainą. Į koncertą buvo atėję nemažai tautiečių, žiūrovams plojimais prašant, lietuviškas dainas teko kartoti. Vėliau latviai gaudavo leidimą, o vakarą paskirdavo lietuviams. Be to, lietuvių vakarai būdavo rengiami ir privačiuose butuose¹⁵.

1878 m. baigęs Peterburgo universitetą, Finansų ministerijoje dirbo Jonas Jašmontas (Jasmantas). Jo, S. Baltramaičio ir kitų pastangomis pagaliau 1892 m. rudenį buvo patvirtinti Petrapilio labdaringosios lietuvių ir žemaičių draugystės (labdarių) įstatai. Faktiškai tai buvo lietuviams pritaikyti latvių draugijos įstatai. Draugija rūpinosi ne tik savo narių, bet ir besimokančio jaunimo šelpimu, lietuvių kultūriniais reikalais. Pirmuoju šios draugijos pirmininku išrinktas Vincas Matulaitis, o J. Zaukos teigimu – Ūsas. 1894–1898 m. labdarių veikloje dalyvavo ir inžinierius Petras Vileišis. Jis 1896 m. ėjo ir pirmininko pareigas. Pirmininko pavaduotojais yra buvę kunigai K. Paltarokas, poetas J. Mačiulis-Maironis, prof. Pranas Būčys ir kiti¹⁶. Šios draugijos nariu buvo ir J. Zauka.

Draugija kultūrinę veiklą pradėjo šokių vakarais. Vėliau prie šokių vakarų prisidėjo ir koncertai. Pirmasis viešas labdarių vaidinimas įvyko 1895 m. kovo 13(25) d. Vaidinta J. Blizinskio pjesė „Žentas dėl parodos“. Dainavo Karolio Jakšto vadovaujamas mišrus choras.

Kiekvienam vakarui reikėdavo gauti valdžios leidimą, turėti cenzūruotos pjesės egzempliorių. Kadangi draugijos valdybos nariai darbo valandomis neturėdavo laiko, į cenzūros komitetą ir kitas įstaigas vaikščiodavo J. Zauka, kuris nuo 12 val. dažniausiai būdavo laisvas. Nemažai rūpesčių būdavo ir dėl cenzūros. Cenzūruodavo tikrai ranka perrašytas pjeses. Beveik etatinis perrašinėtojas buvo Kazys Būga. Labdariai turėjo ir savo chorą, tačiau nepavyko nustatyti, kas buvo pirmasis jo organizatorius. Nors žinių aptikti nepavyko, tačiau tikėtina, kad J. Zauka dalyvavo ir labdarių rengiamuose vakaruose. Jis pats teigia pirmajame labdarių vakare nevaidinėjęs, užtat koncertuose tekę dalyvauti nuo pat pradžios. Nurodoma, kad

„nebuvo tokios lietuviškos vakaruškos Petropilėje, kurioje J. Zauka nebūtų dalyvavęs ar tai kaip dainininkas, ar deklamatorius, arba artistas (mylėtojas) visokiose rolėse...“¹⁷

Dėl kultūrinės labdarių veiklos ir kitų reikalų iškildavo įvairių nesutarimų. Dalis šios draugijos narių turėjo pakankamai pajamų ir galėjo lankyti profesionalaus teatro spektaklius. Lietuviški mėgėjų vaidinimai jiems buvo mažiau įdomūs. Be to, surengti vaidinimą reikėjo daugiau pastangų ir repeticijų. Gal todėl labdariai daugiau linko į muzikines programas, koncertus. Be to, labda-

¹⁵Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 6; Zauka J. Iš lietuvių gyvenimo Petrapily prieš 50 metų, *Lietuvių balsas*, 1931, nr. 15, 16.

¹⁶Maknys V. Lietuvos teatro..., p. 157–158; Lietuvių kultūros centrai. Petrapilis, *Lietuvis*, 1928, nr. 5, p. 2–3.

¹⁷Žiemkintis [Baltramaitis S.], Iš gyvenimo lietuvių Petropilėje. Juozas Zauka, *Vilniaus žinios*, 1907, nr. 26, p. 3; Iš lietuvių gyvenimo, *Lietuvių balsas*, 1931, nr. 16.

riai į savo vakarus pradėjo nebeįsileisti darbininkų. Nemažai nesutarimų kildavo ir dėl skirtingų ideologinių pažiūrų.

1899 m. Kazimieras Šeškevičius subūrė grupę, siekiančią įsteigti kitą draugiją, atviresnę visų luomų žmonėms. 1900 m. sausio 1(14) d. patvirtinti Peterburgo lietuvių savitarpinės pagalbos (savitarpiečių) įstatai. Tarp 24 steigėjų buvo ir J. Zauka. Praėjus trims savaitėms, įvyko steigiamasis draugijos susirinkimas. Pirmininku išrinktas dantų gydytojas Pranas Mažonis, sekretoriumi – K. Šeškevičius, kasininku – J. Zauka. Po kelių mėnesių K. Šeškevičius pareigų atsisakė, jo vieton išrinktas K. Būga¹⁸.

Savitarpiečiai nutarė per metus rengti keturis vakarus. Trūko originalių pjesių. Todėl 1900 m. gruodžio mėn. nutarta paskelbti dramos kūrinijų konkursą. Konkurso komisijos pirmininku pakviestas Eduardas Volteris, sekretoriumi – K. Būga, o nariais – S. Baltramaitis, M. Palionis, K. Šeškevičius ir J. Zauka. Deja, caro valdžia konkurso skelbti neleido. Konkurso komisija nenuleido rankų ir 1901 m. sudarė vaidintojų būrelį, į kurį įėjo visi minėtos konkurso komisijos nariai ir kiti žymesni vaidintojai. Iš pradžių į savitarpiečių vaidintojų būrelį įstojo 12 narių, netrukus jų jau buvo 30, 1905 m. – 57 nariai. Beveik visų vaidinimų sufleriu būdavo K. Būga.

Savitarpiečiai turėjo ir savo chorą. Apie tai V. Maknys rašo:

„Jei kada choras nedalyvaudavo, vakaras būdavo laikomas nepilnaverčiu. Choro iniciatorius buvo J. Zauka. Jis neturėjo specialaus pasiruošimo, tačiau kaip geras organizatorius ir malonus žmogus visuomet sutelkdavo reikalingą būrį choristų. Atsiradus geresniam vadovui – specialistui – užleisdavo jam vietą...“¹⁹

Jau minėta, kad J. Zaukai tekdavo nemažai organizacinių darbų tvarkant įvairius, su vakarų rengimu susijusius formalumus. Tekdavo jam patirti ir nuoskaudų. Antai 1901 m. pavasarį du savitarpiečių nariai priekaištavo kasininkui dėl jų nuomone, nepagrįstai išduotos 10 rublių pašalpos. Užsigavęs J. Zauka raštu kreipėsi į draugijos valdybą. Jis rašė ginąs darbininkų reikalus ir už tai tenka kentėti, todėl atsisakąs draugijos kasininko pareigų²⁰.

Vakarų rengėjams atsirasdavo ir netikėtų kliūčių. 1900 m. rudenį Peterburgo miesto viršininkas leido vaidinimui „Amerika pirtyje“ spausdinti skelbimus bei programas rusų ir lietuvių kalbomis lotyniškėmis raidėmis. Tai buvo savotiškas laimėjimas, nes tada lietuvių spaudą draudė. Anot V. Maknio, lietuvių spaudos ne rusiškėmis raidėmis draudimo šalininkas Vilniaus generalgubernatorius pasiūlęs Vidaus reikalų ministrui uždrausti lietuviams Peterburge rengti vakarus. Tai nebuvo padaryta. 1901 m. gruodžio mėn. kartojant vaidinimą „Ponas ir muzikai“ iš skelbimų ir programų buvo išbraukta lietuvių kalba. V. Maknys rašo:

„Po ilgų pastangų pavyko pasiekti kompromisą: veikalo pavadinimą ir veikiančiuosius asmenis (kurių vardų, kaip teigė lietuviai, dažnai negalima išversti į rusų kalbą) būdavo leidžiama spausdinti lietuviškai, visą kitą tekstą – tik rusiškai“²¹.

¹⁸ Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 17–18; Piščikas J. *Lietuviai šiaurėje, Viltis*, 1914, nr. 27, p. 2.

¹⁹ Maknys V. *Lietuvių teatro...*, p. 161–163, 165.

²⁰ Piščikas J. *Lietuviai šiaurėje, Viltis*, 1914, nr. 39, p. 2.

²¹ Maknys V. *Lietuvių teatro...*, p. 167.

J. Zaukos teigimu, turinčiam du apdovanojimus už valstybinę tarnybą P. Mažoniui tada pavyko gauti sutikimą spausdinti skelbimą, kaip anksčiau leista, su lietuvišku vertimu. Valdžiai vėliau kabinėjantis, kad vakarų skelbimai verčiami į lietuvių kalbą, buvo pasiektas J. Maknio minėtas kompromisas.

Savitarpiečiai įvertino J. Zaukos darbą. 1902 m. draugija jam padovanojo laikrodį su įrašu: „Pirmajam kasieriui ir artistų būrelio vedėjui Juozui Zaukai...“²²

Jau 1903 m. pavasarį K. Šeškevičius suorganizavo iniciatyvinę grupę, kuri parengė įstatus trečiajai Peterburgo lietuvių mažturčių draugijai. Nurodoma, kad tarp 18 steigėjų buvo ir J. Zauka. Peterburgo lietuvių mažturčių savitarpės pagalbos (mažturčių) draugijos nuostatai patvirtinti 1903 m. pabaigoje²³. Pats J. Zauka teigė nepritaręs sumanymui steigti trečią draugiją. Kai mažturčiai 1904 m. pradėjo rengti vakarus, juose vaidino ir J. Zauka.

Iš turėtų programų Balys Sruoga yra paskelbęs 1900–1916 m. (be 1901 m.) Peterburgo lietuvių teatro dalyvių statistiką. Jo duomenimis, tuo laikotarpiu J. Zauka dalyvavo šiuose spektakliuose²⁴:

1900 m.

Balandžio 13(26) d. žiūrovams parodyta jo režisuotas J. Tumo-Vaižganto 2 v. vaizdelis „Nepadėjus nér ko kasti“.

Lapkričio mėn. 21 (gruodžio mėn. 4) d. A. Fromo-Gužučio dramoje „Ponas ir muzikai“ vaidino Magerskį.

1901 m.

Balandžio mėn. 7(20) d. vakare deklamavo eiles.

1902 m.

Keturakio „Amerika pirtyje“ vaidino Faibčiką.

Rugsėjo mėn. 28 (spalio mėn. 11) d. M. Šikšnio pjesėje „Meilę suardyt – tai nuodėmę pagimdyt“ vaidino Garnį.

A. Fromo-Gužučio „Ponas ir muzikai“ vaidino Araburdą.

Be to, trijuose vakaruose dainavo jo vadovaujamas choras.

1903 m.

Metų pabaigoje J. Koženiovskio komedijoje „Šiaučius ir jo šeiminkas (Meisteris ir gizelis)“ vaidino Markelį.

Vakare, kur vaidinta A. Puškino „Šykštusis riteris“ (vakaras kartotas), dainavo jo vadovaujamas choras.

1904 m.

Savitarpiečių vakare, P. Pundzevičiaus-Petliuko farse „Neatmezgamas mazgas“ vaidino žydą.

Savitarpiečių vakare, J. Dobžanskio pjesėje „Aukso veršis“ vaidino žydą.

Rugsėjo mėn. 25 (spalio 7) d. mažaturčių vakare J. Blizinskio komedijoje „Žentas dėl parodos“ vaidino Sruolį.

Be to, viename vakare jis deklamavo eiles.

²²Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 19.

²³Piščikas J. *Lietuviai šiaurėje, Viltis*, 1914, nr. 39.

²⁴Sruoga B. *Lietuvių teatras Peterburge*, Kaunas, 1930, p. 31–40, 117, 138–139.

1905 m.

Vasario 12(25) d. mažturčių vakare J. Tumo-Vaižganto pjesėje „Nepadėjus nēr ko kasti“ vaidino Kazi.

Savitarpiečių rengiamoje vaidinti J. Slovackio istorinėje dramoje repetavo Liutavari, bet vasario mėn. 25 (kovo 10) d. įvykusiame vakare šią rolę vaidino kitas.

1906 m.

Vakarų rengimo reikalu susitarus visoms trimis draugijoms, A. Fromo-Gužučio dramoje „Ponas ir muzikai“ vaidino Kleboną. Neaišku, ar tame pat vakare, ar jį pakartojus, vaidino Leizerį.

Tikėtina, kad pateikta toli gražu nepilna J. Zaukos veiklos lietuviškuose vakaruose statistika. Kadangi vaidintojų netrūko, neretai vieną vaidmenį ruošdavo keli asmenys. V. Maknys pastebi, kad „jis imdavosi bet kokio vaidmens, kurio nebuvo kam pavesti“²⁵.

J. Zaukai teko patirti nuoskaudų ir iš kultūros darbininkų. 1904 m. vaidintojų būrelis chorui vadovauti pakvietė J. Pranaitį. Pastarasis sutiko, bet iškėlė keletą sąlygų. Be kitko, jis reikalavo, kad ateityje nebus leista chorui vadovauti nekompetentingiems asmenims, tokiems, kaip 1903 m. vadovas J. Zauka, ir norėjo, kad tai būtų įforminta protokolu. Savamokslis vargonininko padėjėjas J. Zauka Peterburge buvo populiariesnis už J. Pranaitį. Pastarojo chorvedžio kvalifikacija vargu ar buvo geresnė už J. Zaukos, matyt, bijota konkurencijos. Vaidintojai su tokiu vargonininko reikalavimu sutiko, tačiau tai turėjo patvirtinti savitarpiečių draugijos valdyba, kuri atsisakė tai padaryti. Tada J. Pranaitis iš vaidintojų būrelio vadovų pareikalavo raštu patvirtinti, kad J. Zauka chorui daugiau nebevadovaus. Maža to, minėtas vargonininkas išsiuntinėjo choristams reikalavimus nedalyvauti J. Zaukos chore. Jis nesuprato, kad Peterburge yra ir daugiau talentingų chorų vadovų. Ne-trukus su dainininkais pradėjo repetuoti būsimas kompozitorius ir iškilus solistas Mikas Petrauskas. Savitarpiečių valdyba atšaukė J. Pranaičio reikalavimą nedalyvauti J. Zaukos chore. Taip baigėsi J. Pranaičio chorvedžio karjera, o šios nuoskaudos J. Zauka nenorėjo prisiminti²⁶.

Jau minėjome, kad J. Zauka pirmiausia suorganizavo Peterburgo katedros lietuvių chorą. 1896 m. tai buvo jau neblogai išlavintas choras. Nors lietuviški pamokslai Šv. Kotrynos bažnyčioje pradėti sakyti apie 1892 m., tačiau lietuvių kalbos kelias į Peterburgo katedrą buvo nelengvas. Lietuviškų pamaldų katedroje iniciatorius buvo kun. K. Prapuolenis. Žinoma, tokius prašymus turėjo pasirašyti nemažai lietuvių. Kazys Šeškevičius, Jurgis Strazdas, Pranas Juospanis, Tomas Jonkus, Juozas Šimelis, Jonas Randakevičius ir kiti lankė žmones namuose ir rinko norinčių lietuviškų pamokslų parašus. Su parašais ne kartą varstė kurijos duris.

Pagaliau arkivyskupas Simonas Martynas Kazlauskis sutiko leisti katedroje lietuviškus pamokslus ir giedojimus. Kun. K. Prapuolenis pasakė zakristijonui, kad 1897 m. lapkričio mėn. 1(13) d. 9 val. jis katedroje pasakys pirmą lietuvišką pamokslą ir paprašė pasirūpinti, kad būtų žmonių. Nurodytu laiku prisirinko pilna katedra. Perskaičius Evangeliją, J. Zaukos

²⁵ Maknys V. *Lietuvių teatro...*, p. 161.

²⁶ Sruoga B. *Lietuvių teatras...*, p. 45–47.

choras užgiedojo „O Dieve Tėve, Dieve maloningas“. Daugeliui lietuvių ištryško džiaugsmo ašaros. Bažnyčią lankydavo nemažai lietuvių, kurie dėl vienu ar kitu priežasčių į vakarus nevaikščiodavo. Lietuviškas žodis ir giesmės katedroje žadino jų tautinius jausmus. Susigraudinęs Petras Vileišis pakvietė J. Zauką pas kanauninką arbatos, o išeinant išpaudė 25 rublius.

J. Zaukos suorganizuoti žmonės 1901 m. pasitiko į Peterburgą atvykusį vyskupą Antaną Baranauską. Arkivyskupui leidus, ganytojas palaimino susirinkusius ir lietuviškai pasisveikino.

1901 m. per visos Rusijos namų dirbinių ir pramonės parodą pirmąkart rusų visuomenei viešai lietuviškas dainas traukė ir J. Zaukos choras²⁷.

Galima paminėti, kad J. Zauka Peterburge pažinojo daugelį žymių žmonių ir su jais bendravo. Jis Eduardą Volterį ir Augustiną Voldemarą supažindino su būsimuoju kalbininku K. Būga. J. Zauka dažnai nunešdavo E. Volteriui kvietimų į lietuviškus vakarus. Šis apie tokius vakarus parašydavo rusų spaudoje. J. Zaukos bute dažnai vykdavo vaidinimų repeticijos.

Gatčinoje, Subatėje, Obėliuose, vėl Peterburge

Nuo 1903 m. pablogėjo J. Zaukos sveikata, kankino skausmai. Todėl jam buvo pasiūlyta persikelti vargonininkauti į Gatčiną, kur esąs geresnis oras. 1906 m. jis ten ir išsikėlė. Savo atsiminimuose J. Zauka teigė į Gatčiną išvykęs 1903 m., gal tiksliai nebeprisiminė. O liga jį vargino ir šiame mieste. Susipratusių lietuvių Gatčinoje beveik nebuvo. Vis dėlto J. Zauka mokė nors ir mišrių šeimų vaikus lietuviškų poterių bei skaityti, subūrė šokių tokių lietuvių chorą. Buvo gautas leidimas kas antrą šventadienį lietuviškai giedoti valandas²⁸.

Nors Gatčinoje oras ir buvo geresnis, tačiau J. Zaukos sveikata nepasitaisė. Pažįstamas P. Gabala pasiūlė jam vykti į Subatę, kur buvo pastarojo ūkis. Paklauses patarimo, 1908 m. persikėlė į Subatę. Čia buvo katalikų bažnyčia, o parapijoje gyveno nemažai lietuvių. Tada Subatė priklausė Kuršo gubernijai. Klebonas Motiejus Kirlys priėmė jį dirbti vargonininku. Nors varginamas ligos, J. Zauka Subatėje tuoj suorganizavo bažnytinį chorą ir vaidintojų kuopelę. Choras greit išgarsėjo, ir jį latviai kviesdavo į aplinkinius miestelius. J. Zaukos režisuojami scenos mėgėjai suvaidino A. Fromo-Gužučio „Ponas ir muzikai“, G. Landsbergio-Žemkalnio dramą „Blinda“ ir keletą mažesnių scenos kūrinų. Subatėje J. Zaukai pagerėjo sveikata ir jis susituokė su choriste Emilija Bacianaite²⁹.

Kaimyniniame Kauno gubernijos miestelyje Obeliuose 1910 m. įsisteigė vartotojų bendrovė. Jos parduotuvės vedėju pakviečiamas J. Zauka, kuris sutiko tvarkyti prekybos reikalus ir persikėlė į Obeliūs. Vartotojų krautuvė pradėjo veikti nuo 1910 m. rugšėjo mėn. 1(14) d.

Pareigingas, doras ir sąžiningas parduotuvės vedėjas gerai tvarkėsi. Parduotuvė dirbo pelningai. Pavyzdžiui, 1913 m. šios parduotuvės apyvarta buvo 20,8 tūkst. rb, o gryno pelno gauta 568 rb.

²⁷ Zauka J. Peterburgas. Dešimts metų, *Vilniaus žinios*, 1907, nr. 183, p. 2; Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 15–16.

²⁸ Žiemkintis, *Iš gyvenimo...*

²⁹ Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 20; Alfonso Zaukos anketa, *Lietuvių literatūros ir meno archyvas*, f. 136, ap. 5, b. 97, l. 3.

Obeliuose J. Zauką užgulė ir šeimos rūpesčiai. Gimusi dukrytė išgyveno tik 4 mėnesius. Vėliau gimė dar trys sūnūs. Darbas parduotuvėje ir šeimos reikalai nebepaliko laiko kultūrinei veiklai. Pats J. Zauka teigė vaidinimus organizavęs ir Obeliuose, tačiau apie tai korespondencijų nepasitaikė aptikti. Literatūroje žinomi tik 1911 ir 1914 m. Obeliuose vykę vakarai, kuriuos galėjo rengti J. Zauka. Per ketverius darbo metus jis suprato kooperacijos reikšmę ir jos nesėkmių priežastis. 1914 m. jis irgi išijungė į diskusiją dėl vartotojų bendrovių. J. Zauka nurodė svarbiausias kooperatyvų nesėkmių priežastis. Prekyba buvo žydų monopolis. Jie taip pat valdė ir prekybą urmu, visais būdais palaikydami savuosius. J. Zauka siūlė atidaryti Lietuvoje centrinę vartotojų draugijos parduotuvę, susirūpinti reklama, prisivilioti pirkėjų, jiems įteikinti įvairias dovanėles ir kt.³⁰

Pirmojo pasaulinio karo metu, 1915 m. rugpjūčio viduryje, vokiečiai užėmė Skāpiškį. Neužimtų teritorijų gyventojai buvo raginami trauktis į Rusijos gilumą. Zaukų šeima, kaip karo pabėgėliai, atvyko į Peterburgą ir apsigyveno už Narvos vartų. Netoliese Putilovo gamyklose dirbo nemažai lietuvių. J. Zauka išitraukia į visuomeninę veiklą, organizavo karo pabėgėlius, jų šelpimą. Netrukus jį išrinko į dar 1903 m. įsisteigusios Peterburgo lietuvių mažturčių draugijos valdybą, vėl subūrė chorą, darbavosi lietuvių dramos muzikos kuopoje. J. Zauka pradėjo rengti lietuviškus vakarus su dainomis ir šokiais. Dėl karo sunkumų mažturčių vakarų programos nebebuvo spausdinamos. Gal todėl tarp Pirmojo pasaulinio karo metų B. Sruogos suregistruotų lietuviškų vakarų nėra J. Zaukos rengtų vaidinimų. Tikriausiai iš išlikusių užrašų J. Zauka nurodė šiuos Peterburge jo surengtus vakarus (datos senuoju stiliumi):

1916 m. rugpjūčio 25 d. vaidinta Dolinskio komedija „Daktaro kabinete“. Choras padainavo 5 dainas. Vakaras kartotas rugsėjo 16 d.

1916 m. gruodžio 4 d. vaidinta E. Ožeškienės ir Z. Pšibilskio scenos vaizdelis „Nutrūkusi styga“, taip pat T. Daugirdo juokai „Tėtė pakliuvo“.

1917 m. vasario 11 d. žiūrovams parodytas K. Alytos vaizdelis „Ant bedugnės krašto“.

1917 m. gegužės 20 d. vaidintos dvi vienaveiksmės komedijos: J. Smalsčio-Smoloskio „Nutrūko“ ir M. Palionio „Žilė galvon – velnias uodegon“. Dainavo J. Kavaliausko vadovaujamas choras³¹.

1917 m. bolševikams užgrobus valdžią, Peterburge buvo sunku gyventi, trūko maisto. Todėl 1918 m. su dideliais vargais Zaukų šeima grįžo į Obelius. Per karą dingo J. Zaukos užrašai ir asmeninis archyvas. Netrukus J. Zauką vargonininkauti pakvietė Subatės klebonas teologijos kandidatas Juozapas Rimeika ir jis su šeima vėl apsigyveno Subatėje. Rodos, kad 1919 m. J. Zauka Subatėje įsteigė lietuvių mokyklą ir pats joje mokytojavo.

1920 m. pradžioje Zaukų šeimą ištiko skaudžios nelaimės. Sausio 11 d. miršta jauniausias sūnus, o 13 d. – vyriausias, 14 d. mirė žmonos sesuo, o 21 d. užgeso ir žmonos gyvybė. Liko tik tai 1914 m. gimęs sūnus Alfonsas. Tais pat metais J. Zauka antrąkart susituokė su Ona Leinieks³².

³⁰ Šalčius P. *Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 metų*, Kaunas, 1937, p. 86; Būtėnas J. *Istoriografo užrašai*, Vilnius, 1974, p. 206; Obeliai, *Kriaunos*, Vilnius, 1998, p. 127; Zauka J. Kooperacijos reikalu, *Viltis*, 1914, nr. 48, p. 2.

³¹ Šliūpas J. *Du žymiu...*, p. 20–21.

³² *Ten pat*, p. 22; J. Zaukos pensijos byla, LCVA, f. 1787, ap. 1, b. 186.

Latvijoje ir Lietuvoje

Nustačius Lietuvos–Latvijos sieną, Subatės parapijoje liko palyginti nedaug lietuvių. Beveik neliko inteligentų, galinčių burti lietuvius kultūrinei tautinei veiklai. 1923 m. Latvijos lietuvių laikraščio žinutėje rašoma, kad Subatės parapijos lietuvių chore mažai giedotojų. Autorius priminė tos bažnyčios vargonininką kaip lietuvių kultūros darbuotoją žinąs dar iš Peterburgo laikų, kai vaidino dramoje „Ponas ir muzikai“³³.

Netrukus J. Zauka pradėjo bendradarbiauti Latvijos lietuvių spaudoje. Bene pirmas jo rašinėlis yra apie skaudamus dalykus – palyginti brangiai kainavo leidimas nuvykti į Lietuvą³⁴.

J. Zauka rūpinasi kultūrine veikla, lietuvių tautinės sąmonės žadinimu. 1923 m. gruodžio 26 d. jis Subatėje surengia lietuvių vakarą su vaidinimu, o 1925 m. sausio 8 d. Subatėje surengia bendrą lietuvių–latvių vakarą³⁵.

1925 m. pasikeitus Subatės klebonui, J. Zauka liko zakristijonu. Jau minėta, kad 1925 m. J. Zauka „Rygos balse“ paskelbė atsiminimus apie K. Būgą. Subatės parapijos lietuvybei palaikyti J. Zauka pasitelkdavo ir obeliečius. Pavyzdžiui, 1925 m. spalio 4 d. Subatėje vykusiame vaidinime pusė atlikėjų buvo iš Obelių³⁶.

Dirbdamas zakristijonu, J. Zauka toliau pagal išgales rengdavo lietuviškus vakarus, pats režisuodavo ir vaidindavo. 1927 m. jo pastangomis įsteigtas Latvijos lietuvių katalikų jaunimo draugijos „Šviesa“ Subatės skyrius, kuris turėjo ir nedidelę bibliotekėlę. Dar anksčiau, 1926 m., įsteigtas lietuvių skautų Subatės skyrius. Apie visus reikšmingesnius Subatės lietuvių gyvenimo įvykius J. Zauka parašydavo žinutes Latvijos lietuvių spaudoje, palikdamas atminčiai tos apylinkės veiklos kroniką.

Nuo 1925 m. J. Zauką pakeitęs vargonininkas dar rūpinosi bažnyčios lietuvių choru. Jam padėdavo ir zakristijonas J. Zauka. Nuo 1927 m. vėl pasikeitė vargonininkas, kuris choru nesirūpino. Choras dar kurį laiką gyvavo, tačiau vėliau iširo. Apie tai 1931 m. rašoma:

„Klebonaujant pas mus neužmirštamam kun. Kurliandskiui ir padedant Subato lietuvių patriarchui p. J. Zaukai buvo sudarytas prie Subato bažnyčios choras. Bet neilgai džiaugėmės. Kun. Kurliandskis buvo iškeltas ir su tuo pradėjo irti choras, nustojęs vedėjo. Pasitraukė visa eilė gabesnių giedotojų... Liūdnas dabar vaizdas Subato bažnyčioje. Džiaugiamės, jei kurį sekmadienį iš Obelių ateina keletas mergaičių – giedotojų. O jei ne, tai tankiai vargonininkas per pamaldas gieda su dviem–trim mergaitėm...“³⁷

Iš šios korespondencijos aišku, kad ir nebedirbdamas vargonininku, klebono paprašytas, J. Zauka rūpinosi bažnyčios choru ir lietuvių buvo labai gerbiamas.

Į rašinių net dukart atsiliepė Subatės klebonas P. Stulginskis. Jis pripaži-

³³ Bažnyčioje buvęs. Iš Subato padangės, *Rygos balsas*, 1923, nr. 5, p. 3.

³⁴ Zauka J. Parubežiečio balsas, *Rygos balsas*, 1924, nr. 3, p. 3.

³⁵ Z[auka], Iš Subato padangės, *Rygos balsas*, 1924, nr. 4, p. 2; 1925, nr. 7, p. 2.

³⁶ *Ten pat*, nr. 38, p. 3.

³⁷ Pruodietis, Subatas, *Lietuvių balsas*, 1931, nr. 19, p. 3.

no, kad dabartinis vargonininkas nėra tinkamas vadovauti chorui, tačiau geresnis jį gali pakeisti tik tuo atveju, jei parapijiečiai išsipareigos vargonininkui mokėti deramą algą³⁸.

1929 m. J. Zauka Latvijos lietuvių spaudoje paskelbė jau minėtus atsiminimus apie draudžiamos lietuvių spaudos platinimą, o 1931 m. – apie Peterburgo lietuvių kultūrinį gyvenimą.

Nuo 1931 m. birželio 1 d. J. Zaukai, kaip knygnešiui, paskirta 75 litų per mėnesį valstybinė pensija. 1932 m. jis persikelia į Obelius. Čia jis išgijo (ar anksčiau turėjo) namelį su 25 arų sklypu³⁹. Nurodoma, kad J. Zauka yra režisavęs daugiau negu 30 pjesių⁴⁰.

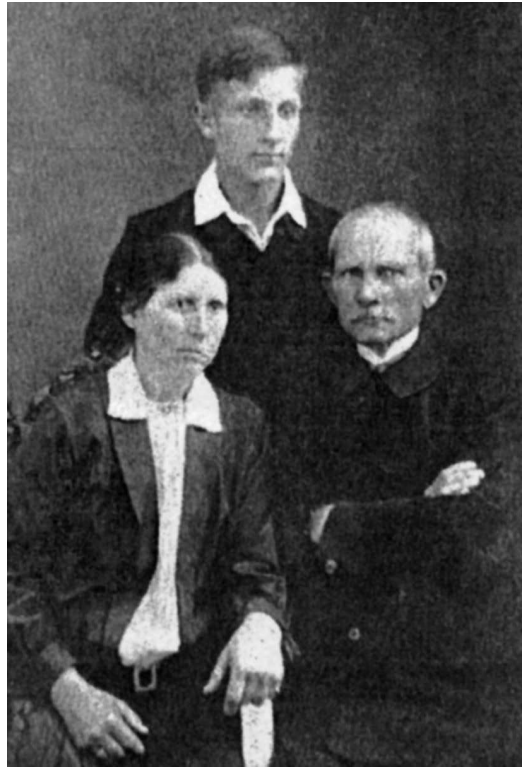
Obeliuose J. Zauka su žmona gyveno iš pensijos. Paskatinęs J. Zauką lietuviškai veiklai, kanauninkas K. Prapuolenis ruošėsi aprašyti jo darbus, tačiau, pablogėjęs sveikatai, tai padaryti paprašė nors ir netikintį, tačiau didelį lietuvių patriotą J. Šliūpą. Šis pasiteiravo J. Zauką daugiau žinių ir prašymą įvykdė. 1936 m. buvo išspausdinta daug kartų cituota J. Šliūpo knygelė apie J. Zauką ir kun. A. Šliūpavičių.

J. Zauka mirė 1943 m. gruodžio 3 d. Obeliuose, palaidotas parapijos kapinėse. Negali neįaudinti šio kultūros darbininko testamento žodžiai sūnui:

*„Sūnau mano, vienatini Alpkuk!
Palikai tu man vienaitis. Pasižiūrėk pro langą į tas lelijas; ir jos piktžolėm apaugs, jei nenuravėsi... Taigi turėk visuomet tyrą ir gryną sąžinę, daryk gerai ir iš to džiaukis. Kur eini, ką darai ir ką kalbi, vis mislyk. Tai nepaklysi...“⁴¹*

Beje, sūnus Alfonsas Zauka (1914–1979 m.) neapvytlė tėvelio lūkesčių. Jis tapo žinomu kultūros darbuotoju, aktoriumi, režisieriumi, būdavo ir dainų švenčių režisieriumi.

1963 m., dvidešimtųjų J. Zaukos mirties metinių dieną, prie namo Obeliuose, kuriame jis nuo 1932 m. gyveno, buvo prikalta memorialinė lenta su įrašu: „Šiame name nuo 1932 m. iki mirties – 1943 m. gyveno kultūros veikėjas Juozas Zauka“.

J. Zauka
su žmona Ona
ir sūnumi Alfonsu.
Iš laikr. „Diena“,
1996, nr. 92, p. 8

³⁸Ten pat, nr. 21, p. 2, nr. 22, p. 3.

³⁹J. Zaukos pensijos byla, LCVA, f. 1787, ap. 1, b. 186.

⁴⁰Vajėga J. Pramintu takeliu, *Meno saviveikla*, 1964, nr. 4, p. 16.

⁴¹Skomskis J. Obeliuose – žalieji nameliai ant kalno..., *Diena*, 1996, nr. 92, p. 8.

Prie Juozo ir Alfonso Zaukų kapo Obelių kapinėse Alfonso sūnus Rimantas su motina ir žmona. 1990 m. Iš Baisogalos bibliotekos archyvo

Bene valdžios reikalavimu vėliau lenta buvo nuplėšta. Sūnaus Alfonso pastangomis 1975 m. prie to paties namo J. Zaukai pastatyta Stasio Karanausko ažuolinė skulptūra. A. Zauka taip pat rūpinosi ir Obelių parko sutvarkymu. Žmonių išsaugota memorialinė lenta prie namo prikulta 1989 m. Norėtume pakartoti taiklų šio kultūros darbininko apibūdinimą:

„Nuostabus buvo žmogus J. Zauka. Jis puikiai mokėjo sugyventi su įvairių tautybių žmonėmis. Visada buvo jautrus kitiems, kuo galėdamas padėdavo, pamokydavo. Jo kuklumo, pareiagingumo, paprastumo, jaunatviškų organizacinių gabumų ir neišsenkamo kūrybinio polėkio galėjo pavydėti bet kuris jaunuolis. Kur tik jis gyveno – Peterburge, Obeliuose, ar Latvijos Subatėje – visur apie jį vyko įdomus, turiningas kultūrinis darbas, skirtas gimtajam kraštui, jo darbo žmogui“⁴².

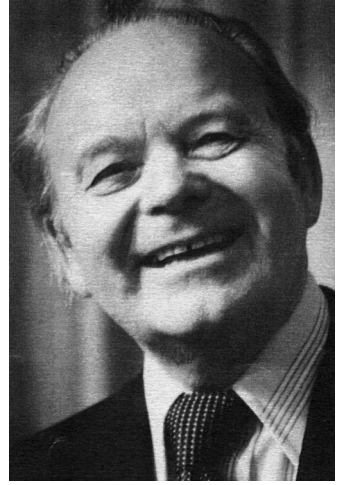
Tokiu žmogumi pagrįstai gali didžiuotis ir baisogališkiai.

⁴²Vajėga J. ..., 1964, nr. 4.

Iš talentingiausių kraštiečių

Jonas Linkevičius

Prozininkas Jurgis Jankus – vienas talentingiausių iš Baisogalos krašto kilusių menininkų, lietuvių prozoje užimantis vieną garbingiausių vietų. Rašyti apie jį, savo kraštietį, savitą rašytoją ir gimtojo krašto patriotą, nėra lengva. Jis – ne tik produktyvus, vientisas ir daugiaabriaunis meninio žodžio meistras, bet kartu ir paprastas – savo gyvenimu, kūryba, mintimis, troškimais, užmojais, – pats baisogalietiškausias visoje mūsų literatūroje. Buvo lemta, kad dvidešimčia metų vėliau teko mokytis tose pačiose Baisogalos ir Šeduvės mokyklose, kuriose jis mokėsi, o paskutinį gyvenimo etapą, atkūrus nepriklausomybę, ir artimai bendrauti, ruošti leidybai, redaguoti pakartotinai ir naujai leidžiamas knygas.

Kai 1938 m. mūsų kraštietis jaunas mokytojas

J. Jankus vienu metu išleido du romanus, jis iš karto pasidarė *Jurgis Jankus*

žinomas visoje Lietuvoje. Mokiausi tada Baisogalos pradžios

mokyklos penktame skyriuje ir, išgirdęs, jog per atlaidus ar kuria kita proga gali atvykti iš buvusio Biliūnų kaimo kilęs rašytojas, skubėdavau pamatyti gyvą romanų „Egzaminai“ ir „Be krantų“ autorių. Netrukome ir perskaiyti tuos romanus apie mokytojų seminariją, jos auklėtinius, kurie patys tapo pedagogais. Žavėjo juose įkūnyti jaunimo idealai, kritiškas požiūris į pasitaikiusius pedagogų trūkumus, pažįstama aplinka, nuoširdus, šiltas pasakojimo tonas. Kiek vėliau, fašistinės okupacijos metais, mes, Šeduvos gimnazistai, su didžiausiu nekantrumu laukdavome naujo, tais metais vienintelio Lietuvoje leidžiamo jaunajam skaitytojui „Žiburėlio“ žurnalo numerio su J. Jankaus apysakaitės „Vientautų berniukai“ tęsinium. Žavėjo ketvirto skyriaus mokinuko žygdarbis, jo narsa, Vasario šešioliktosios išvakarėse iškėlus ažuole draudžiamą trispalvę ir vyriškai atlaikius kibų enkavėdisto tardymą bei šiuurkštų kalinimą. Gaila, greit tie kūriniai dingę iš bibliotekų, pasidarė draudžiami.

Biliūnai – rašytojo tėviškė, kurioje jis gimė 1906 m. liepos 27 d. (rugpjūčio 9). Buvo tai nemažas, atokiau nuo vieškelio, pačioje mėlynuojančio miško pašonėje išsikūrus kaimas, kuriame, 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, 29 sodybose gyveno 160 gyventojų. Dvi nedidelės kalvos tarsi sūpavo medžiuose skendusias sodybas, vienas pakeldamos, kitas nuleisdamos. Jankų sodyba glaudėsi kalvos, vadinamos Gudakalniu, šlaite. Pirkia buvo dūminė, su nedidukais langais. Čia smalsus berniukas augo, artimai susipažino su tuometinio kaimo buitimi ir vargais Pirmojo pasaulinio karo metais. Po karo lankė Baisogalos pradžios mokyklą, mokydamasis ketvirtame skyriuje ėmė rašyti į spaudą. Čia jo tėvų ir brolių kapai, gyvena Jankų giminės atžalos. Tos apylinkės žmonės, jų XX a. pirmosios pusės butis, peizažas, ypač miško vaizdai, gyvoji kalba su tarmine leksika užima pačią ryškiausią rašytojo kūrybos erdvės dalį.

Kai 1991 m. rudenį J. Jankus po keturiasdešimt septynerių metų prievartinio išsiskyrimo su gimtuoju kraštu atvyko viešnagėn, pakartotinai „Aukštupių“ serijoje

buvo išleisti jo pirmieji romanai, „Vyturio“ leidykloje spaudai ruošiau jo literatūrinės pasakas ir jau galėjau džiaugtis man adresuotais pirmaisiais laiškas. Tad visai natūraliai visam mėnesiui išsiruošėm į kelionę, kurios tikslas – aplankyti rašytojo širdžiai artimiausias Lietuvos vietas ir žmones.

Pirmoji mudviejų kelionės diena saulėtą rugsėjį – iš Kauno į Baisogalą plentų. Stabtelėjome Kėdąiniuose, kur, baigęs Šeduvos progimnaziją, 1925–1927 m. mokėsi mokytojų seminarijoje. Skubėjome į gimtinę. Pirmiausia aplankėme Simono ir Veronikos Jankų, rašytojo tėvų, kapą senosiose Baisogalos kapinėse. Atsiklaupė prie paprasto antkapėlio. Su tikriausiai motinos išmokyta malda lūpose. Dėkingas tėvams už įdiegtą tiesumą ir tvirtybę. Ant to kapo, vienoms gėlėms nužydėjus ar pamerktoms nuvytus, sodinamos ar pamerkiamos vis kitokios.

Kaip man atrodė, patį stipriausią per visą kelionę jausmų antplūdį išgyveno nuvykus prie buvusio kaimo buvusios gimtosios sodybos, kurių vietoje plytėjo didžiulis vasarojaus ražienų laukas, pamargintais žaliais, dorojant derlių išbarstytų ir sudygusių javų lopinėliais. Ne kartą yra rašęs ir pasakojęs apie graudų atsisveikinimą su tėviške vos ne pusšimčiui metų. Kai 1944 m. vasarą, po ilgų dvejonų apsisprendęs trauktis nuo artėjančios smurto bangos į Vakarus, nuvyko į gimtąjį Biliūnų kaimą motinai ir broliui pasakyti sudiev, dar tebestovėjo gimtoji dūminė pirkia, o prie jos kieme puikavosi į galingą medį iškerojęs ažuolas. Vėliau laiškuose ne kartą su širdgėla prisimindavo tą tėvo sodintą galiūną, vis klausdamas, kam nukirto tą medį, kam jis užkliuvo. O nugriovė jį todėl, kad visą Biliūnų kaimą perkėlė į kitą kelio pusę, gal už poros kilometrų, į kolūkine gyvenvietę virtusį Diauderių kaimą, ir buvusių sodybų ažuolams nebuvo lemta ilgiau išsilaikyti dideliame, kaimo vietoje atsivėrusiame lauke, galingos technikos vagojamame, melioruojamame.

Pačioje kelionės pradžioje aplankėme Baisogaloje išikūrusį rašytojo sūnėną Petrą Jankų, tris dukterėčias, gyvenusias Radviliškio rajone, dar dvi – Rasėiniuose ir Vilniuje, Diauderiuose – brolio Jono našlę, pas kurią į viešnagės pabaigą susitikti draugėje su dėde susirinko nemažas artimų giminaičių būrys.

Ilgam įsiminė rašytojo J. Jankaus susitikimai su Baisogalos visuomene, su vaikystės ir jaunystės draugais. Garbingas svečias prisiminė savo mokslus Baisogalos pradinėje, kurią baigė 1922 m., becenzio, bet tikrai doru ir talentingo pedagogo mokytojo Vlodo Kulpavičiaus skatinamas ir remiamas. Turėjo ką prisiminti ir susitikime su Šeduvos vidurinės mokyklos mokiniais ir mokytojais. Tais pačiais 1922 m., baigęs pradinę, išlaikęs egzaminus į antrą klasę, mokėsi Šeduvos progimnazijoje. Čia smalsus pa-

*Susitikimas su
sūnėno Petro Jankaus
atžalomis Baisogalos
vid. mokykloje. 1991 m.
R. Petriko nuotr.*

auglys perskaitė viską, ką surado bibliotekose, pas mokytojus ir kun. P. Raudą. Skaitė ne tik beletristiką, bet ir rimtesnę, filosofinę literatūrą, knygas vokiečių kalba, aktyviai reiškęsi kaip literatas. 1923 m. spaudoje pasirodė jo pirmieji kūrinėliai.

Stabtelėjome ir Šiauliuosė. Susitikome su šiauliečiais, lankėmės buvusios mokytojų seminarijos, kurią baigė 1929 m., rūmuose. Didelį išpūdį rašytojui paliko Krėžių kálnas, kuriame tákart lankėsi net tris kartus, apsilankymo proga pastatė jame kryžių.

Iš rašytojo laiškų žinojau apie didelį jo norą aplankyti tas vietas, kuriose mokytojavo, „susitikti su vaikais“, jeigu dar kur yra. Gal pasisektų aną ir dabartinį metą „sudėti į kokią knyg-palaidę...“ Su ta mintimi, nei planuodami, nei tvirtai žinodami, kur sustosime kitą dieną, patraukėme per Šiaulius Žemaitijos, Báltijos link.

Pirmoji jauno mokytojo darbovietė baigus mokytojų seminariją – Júodkėnų pradinė Rasėinių rajone. Mokyklos neradome, o ūkininkų Vyšniauskų namus, kuriuose gyveno, ir buvusią savo mokinę Levutę atpažino. Tą pačią Levutę, kurią beveik prieš šešiasdešimt metų po ketvirtaskyrių egzaminų kaimyninėje Surmantų mokykloje par-sivežė ant savo kelių užmigusia. Toji iš karto neatpažino buvusio mokytojo, bet kai išsiaiškino, kas ir kaip, šnekai nebuvo galo. Žiūrinėdami senas nuotraukas, prisiminė artimuosius, tos apylinkės žmones, gyvus ir mirusius, išstremtus ir nukankintus.

Stabtelėjome ir netolimuose Ražaitėliuose, kur irgi mokytojauta. Gero pusdienio neužteko Kybártams Raudónės pašonėje, kur darbuotasi septynerius metus, pastatyta mokykla. Po metų J. Jankus laiške parašė:

„Kybártų mokykla, ta, kurią tada iš tolo tematėm, buvo modelis „Nakties ant morų“ mokyklai, kurioje liežuvio nesuvaldęs ūkininkas slapstėsi“.

Pirmą lankymosi Kybártuose dieną sukome iš vienkiemio į vienkiemį. Mano bendra-keleivis labai norėjo vėl pamatyti ne tiek tas vietas, bet svarbiausia – kas išėjo iš tų jo mokytų vaikų. Po poros savaitių rašytojas į Kybártus vyko antrą kartą. Išsi-skyrus pasipylė laišakai. Atvykęs į Lietuvą po metų antrą ir paskutinį kartą, J. Jankus gal labiausiai ir buvo laukiamas Kybartuose.

Viešėdami Jurbarkė, aplankėme ir vieno artimiausių bičiulių rašytojų – Antano Giedriaus sodybą prie Nemuno, miesto pašonėje, kur praleistas paskutinis 1944 m. mėnuo Lietuvoje, iš kur tų metų spalio 9 d.

„ties Smalininkais perėjom sieną. Ten perėjom per Nemuną tiltu, kurią po pusvalandžio patys vokiečiai susprogdino. Tada irėjome kiekvieną dieną vis tolyn, kol atsidūrėme Berlyne, o pavasarį, kai rytinę Berlyno pusę patrankos griovė, išėjom į Šiaurę. Visi penki išlikom gyvi ir gal net sveiki, pake-liui net šešto susilaukėm“¹.

*Jaunas mokytojas
Jurgis Jankus.
1929 m.*

¹ Jankus J. Autobiografija. Kn. *Egzodo rašytojai*, Vilnius, 1994, p. 325.

J. Jankus ir
J. Linkevičius prie
poeto V. Mačernio
kapo Šarnelėje
(Plungės r.).
R. Juodeikienės
nuotr.

Ta mudviejų kelionė nuo Baisogalos iki Nidos ir atgal buvo kupina išpūdingų rašytojo susitikimų su praeitimi, kuri niekada nebuvo išblėsusi ar primiršta. Kai apsilankėm poeto Vytauto Mačernio kapą Šarnelėje, prisiminė vienintelę kelionę su poetu vokiečiųmečiu į Plūngę, į literatūros vakarą. Nepamiršamos ir atkaklios J. Jankaus mokslo draugų, gyvenusių tuomet Palangojė, Panevėžyje ir kitur, paieškos, atnaujinusios prieš šešis ar net septynis dešimtmečius nutrauktą draugystę. Gyvenant JAV, atsirado ir naujų pažinčių, naujų draugų iš Lietuvos, kurie svetingai būdavo sutinkami Ročesteryje ar Detroite, su kuriais buvo susirašinėjama. Susipažinau su jais prisidėjęs malonią pareigą – išdalyti kaip dovaną visą šimtą naujai išleistos rašytojo knygos egzempliorių giminėms, kybartiečiams, jatkėniečiams, kauniečiams, vilniečiams, neužmirštant ir Alytųjė gyvenusios krikšto dukters.

Atsidūręs priverstinėje emigracijoje, apsistojo šiaurės Vokietijoje. Teko patirti net aštuonių pabėgėlių stovyklų nelabai kam reikalingo žmogaus likimo kartėlį. Kiek laisviau atsikvėpė apsistojęs Štadės mieste prie Elbės. Mokytojavo. Jautėsi privilegijuotas, nes kaip gimnazijos mokytojas buvo gavęs savo šešių asmenų šeimai atskirą kambarį. Iš pradžių, ką tik mėgino rašyti, viskas atrodė beprasmiška, todėl, ką pradėjęs, metė į šiukšles. Praėjo gerokai laiko, kol užsikabino už novelių romano „Naktis ant morų“. Tą knygą parašęs, pasijuto išsilaisvinęs iš skaudaus beprasmybės slogučio. Už ją, pačią romaniškiausią autoriui iš visų jo romanų, buvo paskirta Švietimo vadybos premija. Vokietijoje stovyklų laikais „Žiburio“ savaitraštyje pradėjo spausdinti romaną „Pušis“, kurį užbaigė pačiame gyvenimo saulėlydyje.

Savo kūrybinį kelią pradėjęs nepriklausomoje Lietuvoje, visu ūgiu kaip rašytojas J. Jankus iškilo 1950 m. atsidūręs JAV, apsigyvenęs Ročesteryje (Niujorko valstija), mieste už dešimties kilometrų nuo didžiulio Ontarijo ežero, ne per toliausiai Kanados sienos. Keturi su kaupu dešimtmečius išgyveno mieste, kuriame tautiečių gyventa ne per daugiausia, ten entuziastingai organizavo vadinamuosius vieno rašytojo literatūros vakarus-rečitalius, dailės parodas, ten sulaukė ažuolų amžiaus ir pasiekė kūrybos aukštumų. Nors pragyvenimui, vaikų mokymui teko imtis fizinio darbo metalo fabrike prie „*ligi kaulų smegenų įsiėdusio preso*“. Nelengvomis sąlygomis kūrė ir leido knygas:

„Skaitymui ir rašymui tegalėjau skirti tik tas valandas, kurių niekam nereikėjo. Taip išėjo, kad duonai čia reikėjo skirti pusę dienos. (...) Į kitą pusę reikėjo sutalpinti šeimos rūpesčius (atsivežiau keturis vaikus nuo penkerių iki aštuonerių metų), gyvo bendruomenės nario pareigas. Į tą patį pusdienį turėjo įtilpti skaitymas, rašymas ir, žinoma, miegas“².

J. Jankus (centre)
su giminaičiais
detroitiškiais.
1998 m.
Iš rašytojo albumo

Visus septynerius metus teko slaugyti sunkiai pasiligojusią žmoną. Fabrike susižeidus ranką, sulaukus šešiasdešimt dvejų metų, turėjo išeiti į pensiją. Literatūrinis darbas lietuvių rašytojui ne tik nebuvo pelningas, – neretai leidžiant naują knygą ne tik honoraro negaudavo, bet ir savų pinigų tekdavo pridėti. Visą laiką slėgė ne kūrybos, o leidybos sunkumai. Po žmonos mirties likęs vienas nesijautė vienišas, bet vis tiek traukė prie artimųjų, kurie gyveno už tūkstančio ir daugiau kilometrų, be to, ir sveikata ėmė silpti.

„1992 m. pavasarį, – kaip rašė laiške, – plaučiai ir širdis paguldė ligoninėn. Vaikai visiškai rimtai suskato spausti, kad pas kurį iš jų kelčiau. Paklusau“.

Pasirinko Redfordą, Detroito priemiestį, nes tame krašte buvo daugiausia vaikaičių ir provaikaičių. Pardavė namelį Ročesteryje, susirinko, kas, atrodė, gali būti reikalinga, kai ką, – daugiausia knygų ir nuotraukų, – išsiuntė į Vilniaus universitetą, Kauno Maironio muziejų, Baisogalos vidurinę mokyklą ir 1992 m. pabaigoje persikėlė pas vyriausiojo sūnaus našlę marčią Danutę. Turėjo daugybę planų, dirbo išsijuosęs prie anksčiau sukurtų kūrinių rankraščių, bet sveikata nepaliovė šlubavus. Vis laiškuose ragindavau sugrįžti prie „Pušies“.

1998 01 06 laiške rašė:

² Jankus J. Vertybes reikia kurti savo namuose, *Metai*, 1991, nr. 9, p. 94.

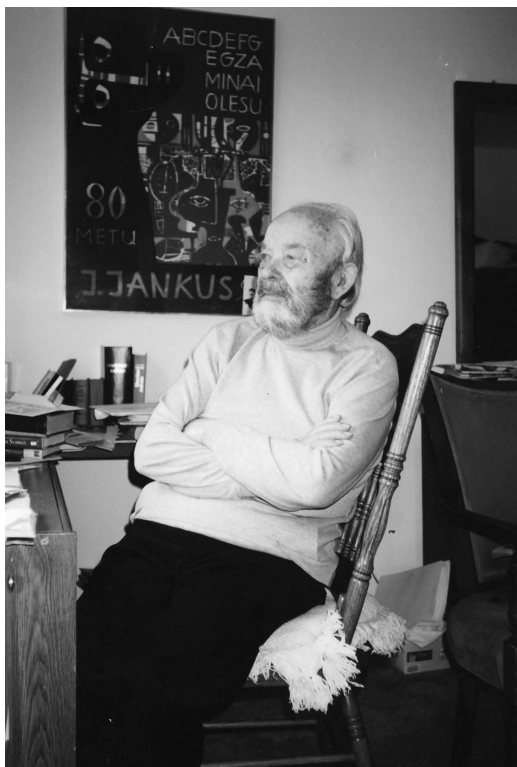
„Praeitą vasarą išsitraukiau iš palovės visą tūkstantį „Pušies“ puslapių ir pradėjau „perrašinėti“. Apie pusę jau apdorojau, tai nesinori, kol šiek tiek galiu, numesti į šalį. Sakau, gal spėsiu. (...) Doktoras ligoninėje paklausė: „Ką daryti, jeigu širdis sustotų? Jungti prie mašinų ar ne“. Pasakiau: „Jeigu jau sustotų, tegu ir stovi“.

Paskutiniuosius trejus metus gyveno globojamas sūnaus Almio Ocean Cityje, netoli Vašingtono. Visomis jėgomis iškišęs į „Pušį“. 2002 05 25 rašytame laiške pranešė: „Pabaigiau „Pušį“, tikriau tariant, antrą pusę iš naujo parašiau. Rankraštis išaugo iki 900 puslapių“. Sunkus, be galo sunkus buvo tas rašymas („Pramokau rašyti atsigulęs, prie stalo negalėjau ilgiau rašyti kaip 5–10 minučių“). Kurį laiką net rankos pakelti negalėjo, užaugo priverstinė barzda. Taip besigalynėjant su nebaigtais darbais ir vis silpstančiomis jėgomis, 2002 06 12 sustojo plakusi Jo darbu, kūryba, nesibaigiančiais rūpesčiais gyva širdis. Bebaigiant devyniasdešimt šeštuosius...

Jurgio Jankaus kūrybinis palikimas didžiulis ne tik kiekybe, bet ir, svarbiausia, svarus aukšto meniškumo praba. Jo plunksnai priklauso septyni romanai, tiek pat novelių, apysakų, autoriaus vadinamų pasakojimais, rinkinių, trys literatūrinių pasakų vaikams knygos, dvi apsakymų knygos ir drama. Pasireiškė J. Jankus ir kaip originalios meninės publicistikos autorius. Apie atskirų rūšių ir žanrų kūrinius dėl neplačios straipsnio apimties kalbėsime prabėgomis. Apie juos, ypač apie romanus, nemažai rašyta, be to, jie patys kalba už save ir laukia besidominčių šio rašytojo kūryba susipažinti su jais be tarpininkų.

Atskiriomis knygomis išleisti J. Jankaus romanai apima plačią laiko ir veiksmo erdvę. Kiekvienas iš jų vertas atskiro dėmesio ir išsamaus nagrinėjimo. Pirmieji romanai „Egzaminai“ ir „Be krantų“, išleisti 1938 m., – trisdešimt dvejų metų prozininko debiutas. Parašyti jie dar neišblėsus mokytojų seminarijoje patirtiems išpūdžiams, remiantis asmenine autoriaus, dešimtmetį dirbusio pradinių mokyklų mokytoju, patirtimi. Trečiasis romanas „Naktis ant morų“, išleistas Vokietijoje, praėjus dešimčiai metų nuo pirmųjų pasirodymo. Kaip pats autorius teigė laiške redaktorei R. Jurgelėnaitei,

„knyga parašyta remiantis epochos patirtimi. Tiesa, joje nėra nei Stalino, nei Hitlerio, bet yra jų niekinamas žmogus. Be to, joje atkurtas ir epochos tęstinumas, vėliau paties gyvenimo paliudytas“³.

Viena iš paskutiniųjų nuotraukų (kai nepajėgė nusiskusti barzdos). Iš rašytojo albumo

³ Jankus J. 1990 m. laiškas, str. autoriaus archyvas.

Realistiniame kūrinyje, novelių romane „Naktis ant morų“, pirmiausia regime nežmonišką nacizmo veidą, susiduriame su ištisų tautų ir pavienių žmonių naikimo siaubu. Visu romanu griežčiausiai protestuojama prieš pastangas bet kokiomis priemonėmis padaryti erdvės vokiečių tautai, kad, – kaip sako užkietėjęs nacistas pulkininkas, vienas iš ryškiausių romano veikėjų, „*kruvinas svetimu krauju*“, – pasaulyje išviešpatautų „*vienas Dievas, vienas vadas, vienas įstatymas*“. Ar nebus tik šis romanas ir pirmas kūrinys lietuvių literatūroje, kuriame, greta su fašizmu, nuvainikuojamas ir bolševikinis socializmas, užsimojęs sunaikinti kiekvieną, kuris tik gali būti jam nenaudingas. Apie šį turiningą romaną būtų galima pasakyti ir tai, kad jo autorius pasireiškė kaip talentingas intrigos meistras, gebąs pavilioti skaitytoją stipriais herojų išgyvenimais, didžiulių sukrėtimų, masinių batalijų vaizdais, palengva aiškejančiomis paslaptimis. Kad visose novelėse yra ne tik drastiškų scenų, bet ir jaudinančių humanizmu momentų, didelių tiesų, pasakytų paprastais žodžiais.

Trys romanai – „Paklydę paukščiai“ (1952 m.), „Namas geroj gatvėj“ (1954 m.) ir „Anapus rytojaus“ (1978 m.) – išleisti jau gyvenant už Atlanto. Du pirmieji sukurti remiantis ikikarinių metų patirtimi ir atsiminimais, o paskutiniojo veiksmas vyksta jau Amerikoje, perėjus į „*nebūtus ar negirdėtus atsitikimus*“.

Paskutinis, ilgai brandintas romanas „Pušis“ (2004 m.) atskira knyga išleistas Vilniuje po rašytojo mirties, JAV lietuvių ir Dariaus Jurgučio jaunimo fondų, Detroito ateitininkų bei skautų, net 170 Amerikoje gyvenančių lietuvių lėšomis. Postmodernizmo literatūros kritikoje sąlygomis didesnio atgarsio jis kol kas nesulaukė (per daug moralinio maksimalizmo! Be to, vaizduojami tolimi laikai – Pirmasis pasaulinis karas, kaizerinės okupacijos metai, atgimstančios Lietuvos savanorių būrio išjungimas į kovą dėl nepriklausomybės – dabar tai nemadinga...). Mums, J. Jankaus kraštiečiams, šis romanas, labiau negu kuris kitas, susijęs su rašytojo biografija, su jo gimtuoju kraštu, jo istorija, etnine kultūra, buitimi, yra suprantamas ir artimas. Paprasto baisogaliečio drama papasakota pasikliaujant savita stilistika, išlaikant baisogaliams būdingą leksinę, gramatinę ir sintaksinę sandarą. Labai pažįstama ir veiksmo aplinka, kraštovaizdis, vietovardžių pavadinimais atitinkantis realybę (Būdaĩ, Degėšiai, Dvarėliai, Gánkiai, Miškiniai, Šilėliai, Valatkóniai...). Daugelio romano veikėjų pavardės iš kūrinyje vaizduojamos erdvės (Burnys, Bložė, Bartkus, Morkys, Lazutka...), neretai paimti ir faktai iš jų tikrovės (mini tėvą Stanislovą, kuris prie Pirmosios Komunistinės partijos rengė). Tikimės, romanas „Pušis“ dar susilauks didesnio kritikos dėmesio ir bus deramai įvertintas.

Liūdniau dėl tų romanų, kurių rankraščiai dingo per karo sumaištį, ir dėl tų, kurie tikrai verti leidėjų dėmesio, bet vis dar tebuvo publikuoti tik „Draugo“ dienraštyje, seniai laukia savo eilės leidyklose. Dingęs romano „Jeronimas“, kurį buvo galima išleisti 1940 m., rankraštis, reikia tikėtis, išleidus knyga, būtų deramai praešęs dviejų pirmųjų pedagoginę temą. Tik rašytojas negalėjo derintis prie „*naujos tvarkos*“, atsisakė taikyti jį pagal bolševikinį užsakymą, pasikeitus okupantams vėlgį knygų leidyba visiškai sustojo. Kai po keturiasdešimt septynerių metų pertraukos apsilankė Lietuvoje, tai ne tik romano, bet ir „Verpstelio pasakos“, savotiško ūkininkės epo, rankraščių jau ir pėdsakų neaptiko, nors turėjo vilčių.

Atkūrus nepriklausomybę, atsiradus galimybei leisti iš Lietuvos 1944 m. pasitraukusių rašytojų kūrybą, J. Jankus buvo prisimintas su pirmaisiais. 1990–1992 m.

buvo pakartotinai išleisti jo keturi romanai (prie trijų pirmųjų romanų „Aukštupių“ serijoje dar ir „Namas geroj gatvėj“ (1992 m.), o 1994 m. – literatūrinių pasakų „Po raganos kirviu“ ir „Senas kareivis Matatutis“ knyga. „Vagos“ leidyklai pageidaujant, skubiai spaudai buvo parengtas ir naujo romano „Niekam nereikalingi“ rankraštis. Šiame romane rašytojui pirmajam mūsų literatūroje plačioje drobėje pavyko jam pasiekiamu meniniu lygiu pavaizduoti iš Lietuvos 1944 m. besitraukiančių tautiečių kančias ir grėsmingą pavojų būti sugražintiems atgal, tiesiog į kruvinas rankas tų, nuo kurių pasirinko skausmingą pasitraukimo iš tėvynės kelią. Ir apie šio romano meniškumą galima kalbėti kaip apie rašytojo pasiektą naują aukštumą, apie daugiaplanio kūrinio vientisumą, jo istorinį autentiškumą, savitus dramatinės įtampos sąlygomis susiformavusius veikėjus. Bet, deja, pažadai liko pažadais, o rankraštis – leidyklos stalčiuose.

Panašus likimas ištiko ir paskutinį J. Jankaus romaną „Negyventų dienų našta“. Iš paties autoriaus gavęs rankraštį, pasiūliau „Žuvėdros“ leidyklai. Leidyklos vadovas, žinomas literatūros kritikas, buvo sužavėtas kūriniu, parengė jį leidybai, bet jau kelinti metai, negaudamas paramos iš Kultūros ministerijos, nesiryžta jo spausdinti. Iš tikrųjų šis romanas, kaip ir ankstesnieji, yra naujo ir savito turinio, meninės raiškos. Jo centre – karo ir sovietinės okupacijos išblaškytų lietuvių gyvenimas praėjus ketvirčiui amžiaus. Veiksmo vieta – Amerikos užkampis, į kurį likimas nubloškė daug kentėjusius ir nukentėjusius tautiečius. Tai iš tėvynės išrauti, o svetimoj šaly neprigiję žmonės, negalintys pamiršti savo praeities. Čia jie – kaip rudenį išskridę ir pakelėje nutūpę paukščiai. Ištikimybė ir moralinė švara – pačios didžiausios jų dorybės. Dideli praradimai, stiprūs išgyvenimai, iki paskutinės ribos įtempta veiksmo spyruoklė. Rašytojas tarsi brenda į skirtingų charakterių žmonių srovę, skverbiasi į juos tarsi iš vidaus, į vidinį vyksmą, tyliausias nuojautas, į kiekvieno paslaptis, vyrų ir moterų santykiuose slypinčius netikėtumus. Šio romano išleidimas galėjo tapti pačia geriausia dovana skaitytojui rašytojo šimtojo gimtadienio proga, bet galimybė praleista.

Ne mažiau už romanus patrauklios ir vertingos septynios stambios novelių, apsakymų ir apysakų, autoriaus vadinamų pasakojimais, knygos. Gaila, pakartotinai nė viena iš jų neišleista ir dėl to mažai kam teprieinama. O jau pirmuoju rinkiniu „Pirmasis rūpestis“ (1951 m.), tokiais apsakymais kaip „Velnio bala“, „Dubenėlis“, „Paminklas“ rašytojas užsirekomendavo neabejotinai gebėjimu kasdienius gyvenimo įvykius, net nereikšmingas smulkmenas, įprasminti ir iškelti į meno aukštybes. Paminėti apsakymai išliko chrestomatiniai. Antros pasakojimų knygos teko laukti ištisus du dešimtmečius. Toji knyga, „Užkandis“ (1973 m.), kuriai autorius visą dešimtmetį dairėsi leidėjo, dar labiau įtvirtino J. Jankaus, kaip pripažinto novelisto, apsakymų, apysakų meistro, pozicijas ir paskatino jį atsidėti šiems žanrams. Per du dešimtmečius nuo trečiojo romano išleidimo teisėjo tik vienas – ketvirtas, tuo pat metu smulkesnės prozos – net penki. Juose („Ir nebeapasimatėm“, 1977 m., „Kol esu čia“, 1979 m., „Paparčio žiedas“, 1982 m., „Klajojančios liepsnos“, 1984 m., „Tėvas Venancijus ir jo Matilda“, 1988 m.) apimta daug kitų mūsų prozininkų mažai ar visai neliestų temų. Dėmesio centre – tautiečių išėivijoje gyvenimo, šeimos santykių, meilės, kaltės ir atsakomybės, kaimo ir miesto problemos. J. Jankaus-apsakyminkas sugebėjo suintriguoti skaitytoją vaizduojamų įvykių įtampa („Muškit būgnus“, „Tavo rankos švarios“), meistriškai su realybe siejo pasakų vizijas („Paparčio žiedas“, „Šia-

pus ir anapus“). Jo pasakojimai turi tvirtą psichologinį pagrindą („Mergaitė“), pasižymi išskirtiniu dialogų gyvumu, sakinio, žodžio skaidrumu („Tėviškė“, „Kol esu čia“). Keli tų rinkinių pasakojimai būtų galėję sudaryti puikią apsakymų ar apysakų rinktinę. 1991 m. viešėdami Nidoje gyvai diskutavome dėl būtinumo sudaryti ir išleisti tokią rinktinę (tada tai buvo įmanoma), tačiau autorius buvo neperkalbamas, jis pažeidavo, kad pakartotinai atskiromis knygomis būtų išleisti visi septyni rinkiniai. Šis jo noras tada negalėjo būti vykdomas, o ateityje – tuo labiau.

J. Jankus, kaip apysakų meistras, pradėtas minėti gana vėlai, 1996 m. Tais metais Šiauliuose, minint rašytojo devyniasdešimtmetį, išleista apysaka „Papelkių Skriptūnas“. Recenzantai, tikriausiai mažai ką težinantys apie jos autorių, didelę, beveik šešiasdešimtmetę jo kūrybinę patirtį, jo prozą, režė iš paties. O juk ši apysaka – legenda ne legenda – priimtina kaip rašytojo siekis ištrūkti iš įprastinių konvencijų ir hiperbolizuotu siužetu, modernesnės fantastikos elementais, romantiškuoju Mikelandželo nagingumo ir jėgos dievadirbio paveikslu, sufantastinta ir sudvasinta veiksmo tėkme, aplinka ir gamta pasakyti, kad net rūstus bolševikmetis nepajėgė sužlugdyti paprasto, o kartu nepaprastai talentingo liaudies menininko.

J. Jankų, kaip patį azartiškiausią pasakotoją lietuvių apysakoje, pirmoji pastebėjo ir reikliai įvertino literatūrologė Jūratė Sprindytė veikale „Lietuvių apysaka“ (1996 m.). Jos akiratin pateko net aštuonios apysakos. Jeigu prie jų pridėsime „Papelkių Skriptūną“, „Severiuką“ (2000 m.), „Ipatėlio šnekas“, publikuotas „Draugo“ dienraštyje, tai turėsime vienuolika šio žanro kūrinių. Taigi J. Jankaus apysakos galėtų sudaryti kelias solidžias knygas, kurios patvirtintų, kad jų autorius, mokslininkės žodžiais,

„išsiskiria tuo, kad jo apysakose, kaip jokio kito egzodo prozininko, susikryžiuo visos temos ir tendencijos: tradicinis kaimas, vaikystė, karo realijos (...). Čia tikra meninių formų laboratorija, etnografinis realizmas, subtilus psychologizmas, vidinis monologas, sumazgyta fabula, detektyvo intriga, netikėtas finalas, žvitrūs dialogai, ekspresionistinis blyksnis, ekspresijos šuoras, lyrizmo proveržis ir drauge – nepaprastas naracijos skaidrumas. Išorinis stiliaus paprastumas – tariamybė, nes didžiausias krūvis tenka intrigai, strimagalviškai situacijų kaitai, dialogams – veikėjų dvikovos įrankiams, portretui“⁴.

1991 m. kartu su J. Jankum teko dalyvauti susitikimuose su moksleiviais Plungės ir Radviliškio rajonuose ir savo akimis regėti, kaip dėmesingai ir entuziastingai buvo sutiktos autoriaus skaitomos „Severiuko“ ištraukos. Pavyko šią apysaką įpiršti „Lietaus“ leidyklai, o ši, gavusi paramą, ją, skoningai apipavidalintą, išleido. Joje vėl – talentingas liaudies menininkas – nenumaldomas kovotojas prieš okupantus. Ši apysaka įtaigi ir tautine-patriotine dvasia, psichologinė pačia tikriausia šio žodžio prasme. Pasakojimo tonas rimtas, lyriškas, bet nestokojama ir humoro, komiškų epizodų, padavimų fantastikos. Ji žavi ne tik jaunąjį, bet ir vyresnio amžiaus skaitytoją.

Negalima pamiršti ir J. Jankaus – dramaturgo. Tiesa, atskira knyga teisleista tik drama rezistencijos kovų tema „Peilio ašmenimis“ (1963 m.), bet rašytojo plunksnai priklausė ir daugiau šios rū-

⁴ Sprindytė J. *Lietuvių apysaka*, Vilnius, 1996, p. 228.

šies kūrinii. Fašistinės okupacijos metais specialiai Kauno jaunajam teatrui parašytos dramos „Audronė“, „Sūnus“, jos buvo įtrauktos į repertuarą. „Audronė“ ilgai išsilaikė išeivijos teatruose. Derėtų ir jų neužmiršti. Jei ir neišleidžiant atskiromis knygomis, tai bent įvertinant kaip atskirą rašytojo kūrybos dalį.

J. Jankus ne tik talentingas prozininkas, dramaturgas, vaikų rašytojas, bet ir publicistas, metraštininkas. Didžiulį rūpestingai artimos rašytojui literatūrologės Dalios Kuizininės sudarytą ir „Vagos“ leidyklai jau senokai įteiktą rankraštį „Dienų nuotrupos“ skaičiau su dideliu dėmesiu ir malonumu. Sunku tikėtis knygos artimiausiu metu, o kiek tuose straipsniuose, apybraižose, per visą pusšimtį metų išbarstytuose Vokietijoje, Amerikoje leistuose periodiniuose leidiniuose, su didžia pilietine nuovoka ir talentingo rašytojo meistriškumu pateikta autentiškų faktų iš literatūros, meno, kultūros istorijos! Skaitydamas „Dienų nuotrupas“, praturtėji ne tik žinių iš ano kultūros kranto, kuris dar menkai mūsų pažįstamas, bet ir suvoki, kad ten buvo daryta tai, ko likę giminėje daryti negalėjo. Iš straipsnių matyti, kad pats J. Jankus, kaip ir jo artimi bičiuliai dailininkas A. Dargis ir rašytojas A. Giedrius, nesijautė įaugę į Amerikos gyvenimą, sąmoningai už duoną atidavė tik fizinę savo pusę, o kiekvieną laisvą valandą – turtino Lietuvos meno aruodus. J. Jankaus publicistikoje, jo laiškuose, kurių susikauptė per pusšimtį, autoriaus biografijoje matome daug jo pastangų stengiantis išlikti nepriklausomam, nepaglemžtam, nenulenkiama, randame svarstymų, prisiminimų, prisipažinimų, iš kurių ryškėja rašytojo asmenybė, kūrybos kryptingumas. Jis – vienas iš tų, kurie linkę kaip nors manytis patys, be partijų, draugijų, įtakingų galiūnų paramos.

Rašyti vaikams pradėjęs dar iki karo, J. Jankus emigracijoje pasireiškė ir kaip vienas iškiliausių vaikų literatūros kūrėjų. Jo atėjimas į šią literatūros sritį susijęs su pasirinkta specialybe, pedagogo triūsu. Besidarbuodamas su mažaisiais Giřkainio valsčiaus pradinėse mokyklose, jaunas mokytojas parašė jiems pasaką „Kalvis Darbeika“, kuri buvo išspausdinta 1932 m. trijuose pirmuose „Žvaigždutės“ numeriuose. 1942–1943 m. „Žiburėlio“ žurnale išspausdino apysakaite „Vientautų berniukai“, vieną pirmųjų bandymų lietuvių literatūroje „atskleisti bent skiautelę lenininės epochos“, kuri neaplenkė ir vaikų. Už šią apysakaite jos autoriui buvo paskirta pirmoji premija. Vokietijoje ir Amerikoje leidžiamuose vaikams žurnalėliuose „Saulutė“ ir „Eglutė“ J. Jankus buvo vienas iš aktyviausiųjų bendradarbių, pasakų ir apsakymų autorių. Rimta paraiška vaikų literatūrai – literatūrinių pasakų „Po raganos kirviu“ (1953 m.) ir „Senas kareivis Matatutis“ (1956 m.) išleidimas, nors pats rašytojas neprisipažįsta šias pasakas rašęs vaikams. Teko jas rengti pakartotiniam leidimui jau nepriklausomojoje Lietuvoje. Ypač žavėjaisi pastarąja, laikau ją vienu geriausių šio žanro kūrinių visoje mūsų vaikų literatūroje.

Iš rašytojo laiškų žinojau, kad Amerikoje iš rankų į rankas keliavo jo pasakų rinkinėlis, kurį

„kažin kas perrašė mašinėle, kažin kas ieškojo leidėjų, bet tuo metu vaikiškomis knygomis čia niekas nesidomėjo, tai, matyt, niekas ir nerizikavo įdėti keletą tūkstančių į vaikiškos knygos išleidimą“.

Šio darbo noriai ėmiausi, dirbdamas „Vyturio“ leidykloje.

Kaip parašė autografe „Aukšinio Vabaliuko“ (1997 m.) autorius, iš tiesų pasakas rinkiniui į vieną vietą surankiojau iš „visokių kampų kampelių“, ir susidarė išpūdinga penkiolikos pasakų nemažos apimties knyga. Norėjosi išleisti ją kuo patrauklesnę, bet tam naujomis sąlygomis jau reikėjo ieškoti rėmėjų. Jų atsirado didžiulis būrys – per šimtą savos lietuviškos knygos bringintojų. J. Jankaus pageidavimu knygą iliustravo jau pažįstama iš anksčiau išleistos jo knygos dailininkė Diana Radavičiūtė. Šio puošnaus rinkinio pasakos reikšmingai praturtino žanro lobyną naujoviškais aukšto meninio lygio kūriniais. Jie skaitomi su tokiu pat užsidegimu kaip ir bet kurie kiti to paties rašytojo įvairių žanrų kūriniai. Pasakos žavi idėjomis, pagrindiniais motyvais,

„Aukšinio Vabaliuko“ viršelis. Dail. D. Radavičiūtė

tobula kompozicija, vaikystės pasauliu, šuoliais modernesnės pasakos link, negirdėtų stebuklų kaleidoskopu, natūraliais dialogais, šviežiais įvaizdžiais, detalėmis. Rašytojas veda savo pasakų, tarsi sudėliotų iš nedidelių pastraipėlių, laipteliais, nelyginant poezijos posmais, kuriuose su besikeičiančiais įvykiais ir nuotaikomis jauti sruvenantį ritmingą žodį.

Prabėgomis apžvelgęs garbaus kraštiečio gyvenimą ir kūrybą, grįžęs prie jau išleistų ir dar neišleistų knygų rankraščių, man rašytų laiškų, aiškiai regiu, kad rašytojo J. Jankaus portretui reikia platesnės apžvalgos, tiesiog nemažos monografijos. Per šešis intensyvaus kūrybinio darbo dešimtmečius atliktas, sakyčiau, didelis menininko kūrybinis žygdarbis. Juk jo kūryboje telpa beveik visas praėjęs šimtmetis, tautiečių gyvenimas gimtojoje padangėje ir toli už jos! Ne tik kūrybiniam darbui jis neturėjo minimalių sąlygų. Nebuvo ir nėra palankių sąlygų ir jo kūrybos vertinimui. Susipažinus, kas apie šį didžio talento kūrėją parašyta tėvynėje ir svetur, aiškiai matyti, kad daug kur nuslysta paviršiumi dėl nežinojimo ir nepakankamo išigilinimo, neįstengiant pajusti, kur jo raštų „žodžių tarpais teka šiluma“. Atramos, įtakų jo kūrybos vertinimui dažniausiai būdavo ieškoma ten, kur jos visai nebuvo. Jis pats ne viena proga yra sakęs ir rašęs, kad

„netiesioginės, o gal ir tiesioginės įtakos galėjo padaryti ne koks rašytojas ar filosofas, bet tapytojas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis“.

Kiek apie J. Jankaus kūrybą teko skaityti egzodo kritikoje, neapleido mintis, kad jis vertinamas kiek rezervuotai, dirbtinai lyginamas su užsienio rašytojais ir tuo pasiremiant daromos nepagrįstos išvados. Gerai dar, kad pastangos sumenkinti jo talentą anksčiau ar vėliau pasirodė bergždžios. Gal tą jausdamas ir laiškuose rašė, kad

„daugeliui kritikų savo pasaulėžiūros, savo politinės grupės, net kraujo giminystės žmonės buvo ir tebėra didesni, negu esą už to rato ribų“, kad „ideologinės grupės joms priklausančius kūrėjus keliančios į aukštybes, nuo nepriklausančių nususukančios“.

... Su viltimi, kad mūsų kraštiečio kūryba susilauks didesnio leidėjų, vertintojų ir jų dėka skaitytojų dėmesio...

Balio Gaidžiūno poezijos patriotika

Aleksandras Šidlauskas

Baisogalių žemės lygios ir slėsnios, lietimirkomis palaistomos, rudėniais rūkais padrengiamos, pūgomis apsiaučiamos. Girios – eglėlių karalijos, o pamiškės drebulėmis apėjusios. Dangus visad aukštas, vėjai greitakojai, o kviečiai ir cukriniai runkeliai dirvose virsta. Dar žmonėse yra likusių prisiminimų iš Komaro dvarininkavimo laikų, ir kolūkmetis visiems paspringom įstrigęs. O liaudies dainos ir muzikavimo, žaidimų ir vaidybos ilgesys visados buvo gyvas baisogaliečių širdyse. Iš tos padangės, iš netolimo nuo miestelio Diauderių kaimo, į žmones išėjo Balys Gaidžiūnas, poetas lyrikas, garsus agronomas, didis patriotas, periodikos redaktorius ir aktyvus visuomenininkas.

Sugrįžo šis žmogus-pilietis 1994 m. į gimtinę po ilgų klajonių. Aplankė tėviškę ir mokslo vietas, pasidžiaugė prisikėlusia Lietuva, pabendravo su tėviškėnais. Ir vėl jis buvo prisimintas kaip atsidavęs savo tautai jos sūnus, eilių posmais ir visu gyvenimu įrodęs, kad brangesnio ir gražesnio krašto už gimtąjį plačiame pasaulyje nėra. Nes viena – mylėti savo žemę čia pat, Diauderiuose, Baisogaloje, Dotnuvoje, Kėdąniuose ar Kaunė, rašyti eiles, leisti knygas, publikuoti agronomijos straipsnius, o visai kita – gyventi Vokietijoje, Amerikoje ir iš tolo žvelgti į pavergtą kraštą. Bet, kaip prieš pusšimtį metų, tėvynėje vėl suskambo jau primirštos dainos jo žodžiais „Motinai“ („Toli už girių leidos saulė...“), „Vyšnios žydi...“

Grįžęs į Lietuvą, B. Gaidžiūnas pagyveno Vilniuje dvejus metus, ir palydėjome jį amžinojo poilsio į Karmėlavos kapines Kauno pašonėje, kur jau anksčiau iš Klyvlendo buvo atskraidinti ir perlaidoti žmonos palaikai. Jau po poeto mirties dukterėčios

Balys Gaidžiūnas.

Iš kn. „Egzodo lietuvių literatūra 1945–1990“

Tėviškė Diauderių k.

Iš kn. „Balys Gaidžiūnas“,
Žaliuojanti žemė,
V., 1999, p. 7

Jadvygos Glaveckienės rūpesčiu išleista didžioji jo eilėraščių knyga „Žaliuojanti žemė“, kurioje sudėti eilėraščiai iš penkių anksčiau išleistų rinkinių ir dvi poemos. Tai graži dovana ne tik Baisogalos krašto žmonėms. Leidinys gausiai iliustruotas archyvinėmis nuotraukomis. Jame išspausdinta platoka autobiografija, kūrybinio palikimo sąrašas ir paaiškinimai. Ir šios knygos, ir ypač ankstesniųjų rinkinių pavadinimai akivaizdžiai nusako patriotinį poezijos pobūdį (Jaunystė arimuose, 1936, Žaliuojanti žemė, 1937, Rūpesčių dienos, 1946, Mano kartos likiminiai metai, 1980, Ir saulėtos, ir rūsčios dienos, 1986), skirtingų epochų atosauką. Apie savo kūrybinius polinkius rašo ir pats poetas: „Būdamas penktaj klasej, jau pabandžiau ir į laikraščius pasiųsti. Kai išspausdino, buvo savotiška šventė“¹. Paskutiniaisiais karo metais lemtis poetą blaškė po Vokietijos kalėjimus, iš kur jį išvadavo amerikiečių kariai. Išėjęs į laisvę, aktyvusis visuomenininkas tęsė savo politinę veiklą, tapo Lietuvių tautinio sąjūdžio pirmininku, vėliau, su lietuvių išėivijos banga persikėlęs į JAV, šiame bare reiškiasi kaip spaudos žmogus.

Dvidešimt penkerių metų jaunuolis, supratęs, kad eiliuojama tada, kai paprasta šnekamąja kalba neįmanoma įtaigiau išsakyti nei meilės ir širdgėlos, nei skausmo ir tikėjimo, su bičiuliu J. Ratkevičiumi išleido pirmąją knygą. Svarbiausias jos posmų bruožas – jausmų Tėvynei ir Motinai, kaimo mergaitei ir seseriai nuoširdumas. Jauni poetai rašo apie laimę, baltąją žiemą ir naktį sodžiuje. Eiliavimas paprastas, žodis neįmantrus, be didžiosios poezijos šaukesio: „Ausi, mergužėle, margą raštą ausi, / Apie savo dalią per naktis mąstysi. / Tėviškės pakluonėj beržo pasiklausi. / Ir žvaigždėtą naktį tarp žvaigždžių paklysi“. Apie didžią meilę gimtajai žemei kalba ir eilėraščių pavadinimai: „Mano tėvynė“, „Naktis sodžiuje“, „Ariama žemė“, „Sekminių rytas“, „Tėviškė“, „Sodai žydi“. B. Gaidžiūnas – tikras artojų dainius, arimų poetas. Tiesa, mintys nubėga ir ten, kur kadaise Kęstučio ir vaidilučių gyventa, kur Prūsų žemė ir jos romuvos klestėjo. Abu poetai vis kreipiasi į motiną, artoją, jo žirgą, mergužėlę, sesutę, tarsi kurdami naujus liaudies dainų variantus, su toms dainoms būdingu širdingumu ir atgarsiais. Tėvynės meilė – įkvėpimo šaltinis. Dažni kryžiaus, vieškelio, delčios, medžių (beržo, obels, karklo, jazmino, ievos, alyvos), purienos motyvai. Brandžios metaforizuotos eilutės bemat įsirežia atmintin: „Nutarška vieškeliiais žvangučiai“, „Uosio viršūnėj vėjas supas“, „Tiesūs vieškeliai prieš saulę mirga“, „Tada vasara soduos žydėjo“ ir pan. Mielas gimtasis kaimas, jauni artojai, jų juodbėreliai – lyg iš liaudies dainos ar romano posmo. Ir savo dainingumu daugelis eilėraščių, kaip ir liaudies dainos, prašyte prašosi melodijos („Mano broliai žaliai kaimė / Juodą dirvą lygiai aria. / Pasivys arimuos laimę / Daug tiesių vagų išvarę“). Dainuojant apie Tėvynę nevengiama tam tikro patoso, net deklaratyvumo ar didaktiškumo. B. Gaidžiūnas atspindėjo savo metą, su ilgesio gaidomis ir nerimo žodžiais kreipėsi į savo bendraamžius, artojus, kurie prikėlė Lietuvą, kasdien triūsė tautos labui. Daug eilučių prašyte prašosi cituojamos: „Skamba brolių dainos Nemuno krantuos“, „Savo krašto artojiams sėduos laišką parašyt“, „Lietuva, mes tavo vardą lūpose nešiosim“, „Daug vagų savo žemėj išvarę, mes nebijome darbo sunkaus“.

Pirmųjų B. Gaidžiūno rinkinių eilėraščiai, žavėdami paprastumu, dainingumu ir lyriniu pasaulio suvokimu, ir šiandien kelia pasigėrėjimą savo patriotiškumu, istorijos sužadintomis laisvės ir nepriklausomybės idėjomis bei temomis, tuo, kas sklįsta sklido nuo Maironio iki pat sovietmečio invazijos.

¹ Gaidžiūnas B. Autobiografija, *Gaidžiūnas Balys, Žaliuojanti žemė*, Vilnius, 1999, p. 6.

Antrasis B. Gaidžiūno kūrybos etapas prasidėjo po ilgokos pertraukos, išvargus pirmąją bolševikinę okupaciją, fašistinių kalėjimą, keliolika priverstinės emigracijos metų. Antrajam pasauliniam karui pasibaigus, jis netruko įsijungti į aktyviausių išeivijos lietuvių politikos ir kultūros veikėjų gretas, palyginti greit išėjo ir trečiasis rinkinys (Rūpesčių dienos, 1946), o po jo daugiau kaip tris dešimtmečius teko laukti ketvirtosios poeto knygos. Viena po kitos sekė dar trys, iš kurių kaip reikšmingiausios minėtinos „Mano kartos likiminiai metai“ (1983) ir „Ir saulėtos, ir rūsčios dienos“ (1986).

Antrojo etapo rinkinių eilėraščiuose išsiliejo gimtosios žemės prarastis, okupantų padarytos ir daromos skriaudos, optimizmu atmiešta kūrėjo nostalgija. Atsirado gausių emocinių proveržių, himnų ar net odžių pakilumo. Lyrinis žodis tuose eilėraščiuose įgavo ir filosofinio prado. Nelengva buvo kurti užsieniuose, kai už lango neošė berželis, kai nemojavo vėjo malūno sparnai. B. Gaidžiūnas rašė nebedaug, su pauzėmis, lyg norėdamas atlikti būtiną poetinę išpažintį. Ji skausminga ir netektinga, prisotinta atsiminimų ir gimtųjų Diauderių ilgesio. Poetas su skausmu prisimena, kai „1940 m., įsiveržus į Lietuvą rusams“, buvo atleistas iš darbo, gyveno slapstydamasis, ir, kaip daugelis jo bendraamžių, organizavo pagrindžio veiklą. Jis džiaugiasi, kad daug metų bendravo su jauniaisiais ūkininkais, redagavo jiems skirtą spaudą, kad nuolatos važinėjo po kaimus ir, kaip kiti sakė, ūkininkavo „ir liežuviu, ir plunksna“. Prisiminęs konclagerius, B. Gaidžiūnas rašė: „... buvo tikrai rašyta krauju, o to kraujo jau mažai belikę smegenims maitinti“². Gyvenimo patirties klodai kristalizavosi į poezijos posmus, kuriuose grįžimo į tėviškę motyvas, Aukštaitijos gamtovaizdžiai, ilgesio gaidos, religinės atvertys („Daug kas užmigo vakaro žaroj, / Užmigę mūsų jaunos šnekos, / Bet pasiliko rytmečio aušroj / Išvaikščiotas jaunystės takas“). Meilė savo žemei ir gentainiams – tai gyvos atminties išsaugojimas, savęs įprasminimas šiame pasaulyje, grožio ieškojimas žodyje ir gėrio atskleidimas širdyje. Ne savo noru tėvynę palikusiems poetui atmintyje dingsėjo baltos sodybos, gimti takeliai, liepų sidabro šakelės, ant kelio verkiantys akmenėliai. Jo posmuose – dulkėtas kelias, kleviniai grėbliai, vakaro gairė, jurginų vainikai. Skai-

1982 m. *Lietuvių rašytojų draugijos suvažiavime Klyvlende. Iš kairės – B. Gaidžiūnas, V. Naudžiūnas, B. Brazdžionis, Alė Rūta, B. Raila. Iš „Žaliuojančios žemės“, p. 113*

² *Ten pat*, p. 8.

tytoją jaudina Insterburgo kalėjime (Vokietijoje) 1947 m. birželio–liepos mėnesiais parašyti patriotinių motyvų eilėraščiai – poeto širdies skausmo daina:

*Lekia mano mintys, lekia į tėvynę,
Kur vainiką pynėm rankom kruvinom.
Svetimi atėję laisvę mūs pamynė,
Ir pravirko kraštas nerimo dainom.*
(„Lekia mano mintys“)

Kai kuriuose eilėraščiuose pagrindiniai motyvai pasikartoja, bet sąsauka su tautosaka visados išlieka itin savaiminga ir gyva: liūdnas rudenėlis, balti žiedeliai, sena motulė, juodi debesėliai. Žmogaus ir gamtos paralelėmis poetas atkuria ir laiko dvasia, ir savo širdies virpesius. Bėlieka didis tikėjimas rytdiena ir būsima Lietuva („*Žinau, šalelė sužaliuos, rausvi obels žiedai žydės*“). Vėlesniuose rinkiniuose tie patys vaizdiniai neišblėsta, bet prasiplečia jau naujomis vizijomis. Įsiterpia religiniai vaizdai, posmai apie gamtą („*Diena*“, „*Vakaras*“), asmeniniai biografiniai pasakojimai („*Duktė*“, „*Sūnus*“). Lyrikas visad tikėjo, kad „*prasiskleis baltas žiedas ant vyšnios*“, kad „*blaiivosi dangus šaly gimtoj*“, kad „*sužaliuos padžiūvę uosiai*“. Jo lyra skrendančių žašų motyvu kalbasi su savąja Lietuva, su tėvų žeme. Metams bėgant itin sustiprėja ilgesio ir nerimo įvaizdžiai – paukščiai, jovarai, svirtys, kelias, vėjas, kryžiai, ašaros, maldos, giesmės, šventorius, dangus. Tikėjimas ateitimi spindi ir šviečia kiekviename eilėraštyje, kiekviename poeto širdies kertelėje („*Nors ir klupdo mus ant kelių, tikim – audros greit prais*“). Dažnas retorinis klausimas gyvybingas, pilnas gimtines spalvų ir prarastos tėviškės prisiminimų: „*Ar begirgzdėsi, kiemo svirtele, / jei nėra sesių prie šulinėlio?!*“

Antrojo kūrybos etapo eilėraščiai itin dainingi („*Lietuva*“, *Susitikime su Tėviškė*“, „*Tada mes ėjom*“, „*Niekas neišraus*“, „*Palūžę uosiai*“ *baisogaliais. 1994 m.* neprigyja“). Eilėraščių cikle „*Lietuva*“ nemaža poetinių perliukų *B. Butkienės nuotr.*

(„Ir mes išėjom savanoriais, kad laisvės dienos nepražūtų“, „Gėlėm iškaišėm smūtkelius“, „Tavieji žygiai mums daina sava“). Jie byloja, kaip su kiekvienu nauju rinkiniu stiprėjo posmo intensyvumas, minties skvarba, tobulėjo eilėdara.

Poeto visuomeniška ir daininga lyrika anksti patraukė kompozitorių dėmesį. T. Andrusis, F. Bajoras, A. Mikulskis, S. Sližys ir kiti sukūrė B. Gaidžiūno tekstais pluoštelį dainų. Poetas džiūgavo sužinojęs, kad kai kurie eilėraščiai sovietmečiu tapo partizanų dainomis.

Sudėta į stambų rinkinį „Žaliuojanti žemė“, savita B. Gaidžiūno poezija reikšminga ir šiandien. Teisus kritikas J. Linkevičius, teigiantis, kad

„atsinaujinusio B. Gaidžiūno knygas galima laikyti grynosios patriotikos poezija, šviesių, saulėtų ir rūsčių dienų posmais apie vos ne šimtmečio žemdirbiškos Lietuvos kelią, kurį teko nueiti karų ir okupacijų trempiamam lietuviui (...). Ir optimizmo nemažai toje biografijos antspaudu pažymėtoje poezijoje, raginimo tęsti senolių žygius, budėti ir laukti (...). B. Gaidžiūnas – ir religinės tematikos poetas. Tačiau ir šios tematikos eilėraščiais jis išlieka patriotu!“³

Poetas K. Bradūnas, panašaus likimo žmogus kaip ir B. Gaidžiūnas, susižavėjęs savo bendraminčio kūryba, rašo:

„Tai asmeniškų praradimų ir visos tautos nelaimių svarstymai, pažadinti atsiminimų, kartais net gražių buitinių detalių!“⁴

B. Gaidžiūnas ir toliau lieka vienas iš svaresnių patriotinės poezijos kūrėjų visoje lietuvių literatūroje.

³ Linkevičius J. Skausmo, ilgesio ir vilties poetas, *Kėdainių garsas*, 1994, rugsėjo 24.

⁴ Bradūnas K. Kiti nepriklausomybės amžininkai poetai, *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, Čikaga, 1992, p. 171.

Baisogalis baletu solistas

Aliodija Ruzgaitė

Apie iš Baisogalos kilusio įžymaus Lietuvos baletu solisto Henriko Jagmino vaikystę, jo asmeninį gyvenimą nedaug ką teprisimena net jo artimieji, buvę bendradarbiai Lietuvos operos ir baletu teatre. Išlikusi tėra tik tėvų nuotrauka. Tačiau jo kūrybinis darbas labai ryškus, nepamirštamas.

Gimė H. Jagminas Baisogaloje 1912 11 28. Trylikametis berniukas atvyko į Kauną. Tais metais laikinojoje sostinėje kūrėsi baletu trupė. 1925 m. į Kauno valstybės teatrą iš Leningrado (Sankt Peterburgo) atvyko baletmeisteris P. Petrovas, kuris turėjo operos spektakliuose statyti šokius. Jis savo iniciatyva ieškojo baletui gabių jaunuolių, su kuriais pastatė pirmąjį baletą Lietuvos scenoje – L. Delibo „Kopeliją“. Aktorius F. Sipavičius šio straipsnio autorei yra pasakojęs, kaip jį baletmeisteris, sutikęs gatvėje, pakvietė ateiti į baletu studiją. Greičiausiai ir puiki Henriko išvaizda patarė jo dėmesį. Šokėju knygelėje rašoma, kad H. Jagminas 1925 m. buvo priimtas į baletu studiją ir gruodžio 4 d. dalyvavo pirmame L. Delibo baletu „Kopelija“ spektaklyje.

Gerai fiziniai H. Jagmino duomenys, darbštumas, meilė savo profesijai netruko užkariauti žiūrovų simpatijas ir pripažinimą. Jam buvo patikimos pagrindinės solo partijos tuo metu statomose operose ir baletuose. Lengvais skrydžiais išsiskyrė jo Mėlynas Paukštis P. Čaikovskio baletu „Miegančioji gražuolė“. Iš pagrindinių vaidmenų išskirčiau jo žaismingą lengvabūdį Frančą L. Delibo „Kopelijoje“, svajingą Poetą A. Glazunovo – F. Šopeno „Šopenianoje“, grakštų Arlekiną R. Drigo „Arlekinadoje“, ispaną Bazilį L. Minkaus „Don Kichote“. Solistas šoko su garsiausiomis to meto balerinomis M. Juozapaityte, Galina Sabaliauskaite, Tamara Sventickaite.

H. Jagminą iš arčiau pažinau 1935 m., besimokydama valstybinio teatro baletu studijoje. Prisimenu, baletmeisterė A. Fiodorova pavasarį statė parodomąjį baletu studijos spektaklį. Jame antrąjį baletu „Arlekinada“ veiksmą ji paskyrė baletu studijos mokinėi T. Sventickaitei ir jos partneriui H. Jagminui. Menu, kaip jis ramiai aiškino Tamarai duetinio šokio taisykles ir kaip ji leng-

Henrikas Jagminas

H. Jagminas su A. Ruzgaitė J. Pakalnio baletu „Sužadėtinė“ spektaklyje. 1944 m.

vai kilo į viršų, keliama stiprių partnerio rankų. Henrikas neatsakė dalyvauti ir kituose studijos vakaruose. Kitais metais B. Kelbauskas talentingai mokinei G. Sabaliauskaitei pastatė valsą, kuriame ji stebino žiūrovus, skriedama iš salės gilumos į partnerio rankas. Kauno žiūrovus žavėjo ir H. Jagmino bei jo partnerių A. Šlepetytės, V. Radzevičiūtės efektingi šokiai operetėse.

Man irgi teko laimėti šokti su dėmesingu, jautriu partneriu Henriku. Jo stiprios Apolono rankos lengvai kilo mane, Venėrą, Š. Guno operoje „Faustas“. Daug metų šokome ugningą ispanų šokį Dž. Verdžio „Traviatoje“. Atsižvelgdamas į Henriko jėgą, baletmeisteris M. Moisejevas sukūrė labai efektingą A. Glazunovo baletą „Raimonda“ ispanų šokio finalą. Ir mane stebindavo, kaip jis, sukdamasis ratu, sugebėdavo mane kelti į viršų ir leisti žemyn. Ir visuomet, žiūrovams prašant, finalą tekdavo pakartoti.

Ypač nelengvi solistui buvo karo metai. Spektaklių metu žiūrovai teatre sėdėdavo su paltais, baletų artistai užkulisiuose – su megztiniais, veltiniais, o scenoje – lengvais rūbais. H. Jagminas buvo vienas iš nedaugelio solistų, kuris dalyvaudavo teatro brigadose, koncertuodavusiose kariams ligoninėse. Prisimenu, kaip aš su Henriku eidavau iš palatos į palatą ir šokdavau nedidelėms erdvėms pritaikytus šokius. Kartais tekdavo šokti ant atvirų sunkvežimių platformų. Po tokių sezonų jam prasidėjo kojos raumenų uždegimas. Nedarbo metai ypač buvo sunkūs savo profesiją mylinčiam menininkui.

Trisdešimt septynerius metus H. Jagminas dirbo teatre solistu. Vėliau jis kūrė raiškius aktorinius vaidmenis spektakliuose. Iš jų labiausiai įsimintini plėšikas Barmalėjus I. Morozovo baletė „Daktaras Aiskauda“, kvailokas komiškas aristokratas Gamaša L. Minkaus „Don Kichote“.

Nacionalinio baletą septyniiasdešimtmečio proga. Apačioje (iš kairės):

A. Ruzgaitė,

H. Banyš,

H. Jagminas,

L. Aškelovičiūtė;

centre: dirigentas

V. Viržonis,

baletų solistai

L. Bartusevičiūtė,

N. Beredina?,

V. Braziulis? ir kt.

*Baletas „Don Kichotas“,
I-as veiksmas
(Kitri – A. Ruzgaitė,
Bazilis – M. Jagminas).
Vilnius. 1948 m.*

Pasitraukęs iš teatro, H. Jagminas dažnai lankydavo jo spektaklius.

Nors ir daug teko bendrauti su Henriku, bet apie jo asmeninį gyvenimą ne ką tesužinojau. Pažinojau jo žmoną, išymią Kauno dantų gydytoją, nuolatinę teatro spektaklių lankytoją. Rašydama šį straipsnį, paklausiau, kaip jie susipažino. Ji prisiminė 1940-uosius metus Kaunė. Tada ji su drauge norėjo patekti į tradicinį Kauno valstybinio teatro „Traviatos“ spektaklį. Netikėtai jas pasivijo H. Jagminas ir įteikė jai kontramarkę. Šeima susilaukė dviejų vaikų, kurie pasirinko muzikų kelią: duktė Kristina tapo smuikininke, sūnus Rimvydas – pianistu.

H. Jagminas mirė 1996 12 07 Vilniuje. Palaidotas Antakalnio kapinėse.

Baisogala gali didžiuotis H. Jagminu, vienu iš pirmųjų nacionalinio baletuolistų, visą gyvenimą atidavusiu nelengvam šokio menui.

Dramatiško likimo menininkas

Audronė Girdzijauskaitė

Dramatiško likimo aktorius ir režisierius Juozas Monkus-Monkevičius gimė Baisogaloje 1909 m. gruodžio 9(14) d., vėliau su tėvais persikėlė į Šiaulius, kur gyveno Mažojoje ežero gatvėje, mediniame namelyje, apsuptame rūpestingai prižiūrimo sodo. 1922–1929 m. mokėsi Šiaulių berniukų gimnazijoje ir dar būdamas mokiniu pradėjo dirbti su Šiaulių pavasarininkų kuopos mėgėjais, dalyvavo ir šaulių būrio, ir gimnazijos moksleivių vaidinimuose, apie ką byloja Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje saugomos nuotraukos, žmonių prisiminimai bei kiti dokumentai. Pats dar vaikystėje yra rašęs pjeses namų vaidinimams, siuvenis juokdario kostiumą, mėgo burti aplink save draugus, vadovauti. Išliko du sąsiuviniai kiek manieringu braižu tvarkingai surašytų jaunystės metų „romantiškų“ eilėraščių.

Juozas Monkus-Monkevičius

Draugų liudijimu, sunkiai išgyveno ankstyvą tėvo ir broliuko mirtį. Noras mokytis ir tobulėti paskatina Monkevičių, abiturientą, vykti į Kauną laimės ieškoti. Susiradęs tarnybėlę pas notarą, jis Kauno Vytauto Didžiojo universitete pradeda studijuoti teisę. Tačiau netrukus jį visam laikui paviliojo teatras. 1930–1933 m. jis jau mokosi Valstybės teatro Vaidybos mokykloje, režisieriaus Boriso Dauguviečio kurse. Labai svarbu pasakyti, kad būtent šiuo metu Valstybės teatras gyvena pakilimo metus, o Vaidybos mokykloje dėstė ir kiti išymūs režisieriai, kaip antai Andrius Oleka-Žilinskas, bandęs iš esmės reformuoti Valstybės teatrą, jo mokytojas ir bendražygis iš Maskvos Dailės teatro II, genialusis rusų aktorius Michailas Čechovas, pastatęs Kauno valstybės teatre tris neprilygstamus spektaklius – Shakespeare'o „Dvyliktąją naktį“ ir „Hamletą“ bei Gogolio „Revizorių“, spektaklius, kurių masuotėse vaidindavo ar repeticijas stebėdavo ir Vaidybos mokyklos auklėtiniai. Be abejonės, išymiųjų kūrėjų įtaką patyrė ir Juozas.

1934–1940 m. Monkevičius jau Valstybės teatro aktorius. Nedidelio ūgio, gerai sudėtas, raiškių veido bruožų ir gyvo temperamento Juozas Monkevičius yra suvaidinęs apie 33 vaidmenis, kurių didžiuma – epizodiniai, charakteriniai, neretai – kokio nors svečio ar vieno iš dvylikos brolių, pajaunio, reporterio, karaliaus ar tarno pasakoje vaikams ir panašiai. Svarbesni iš jų būtų: patvirkęs kaimiško veido „dendis“ – tarnas Jaša Čechovo „Vyšnių sode“ (1937), jaunatviškai pakiliai suvaidintas Juzė Kazio Binkio „Atžalyne“ (1938), kiti. Monkevičius mėgo grimuotis, tapti vis kitu ir kitokiu pesonažu. Anuomet buvo madinga fotografuotis, ypač svarbu buvo „įsi-amžinti“. Išliko daugybė jo vaidmenų ir portretinių (dažnai su skrybėle) nuotraukų, kurias jis pedantiškai rinko ir saugojo greta kitų nuoširdžios kūrybos įrodymų. Tose nuotraukose po storu charakterinio grimo sluoksniu gali pajusti žmogų, kuriama personažo charakterį.

Užtat Monkevičių savo spektakliuose užimdavo įvairūs režisieriai – Borisas Dauguvietis, Antanas Sutkus, Vladas Fedotas-Sipavičius, Kazys Jurašūnas, Kazys Juršys ir pats Romualdas Juknevičius. Nors režisieriai jį kaip aktorių mėgo, regis,

J. Monkevičius –
Juzė K. Binkio
„Atžalyne“.
1938 m.

Čiupinas pjesėje
„Žemė šaukia“.
1939 m.

pats likimas lėmė Monkevičiui aktorių būryje likti eiliniu. Tokia padėtim Monkevičius nesitenkina: begalinė jo meilė teatrui, atidus domėjimasis teatro meno pagrindais, žinių troškimas, mokėjimas išsiklausyti į kitų kūrybą bei noras apibendrinti patirtį jį vedė į režisieriaus ir pedagogo kelią. Monkevičiaus ambicijas greičiausiai dar kaitino ir ta aplinkybė, jog buvo vedęs vieną puikiausių ano meto aktorių – Bronę Kurmytę, vaidinusią svarbius vaidmenis Juknevičiaus ir kitų režisierių spektakliuose, taip pat ir savo vyro pastatymuose. Vadovavo mėgėjų būreliams, rašė, režisavo visų mėgstamus vaidinimėlius vaikams Radiofone. 1935–1937 m., Vlodo Fedoto-Sipavičiaus pakviestas, imasi vadovauti Eksperimentiniam teatrui; žodžiu, dirba išsijuosęs, savęs netausodamas, visur stengdamasis dalyvauti arba bent jau padėti.

1940-aisiais ryžtasi lemtingam žingsniui – nedvejodamas stoja į Romualdo Juknevičiaus suburtą Vilniaus valstybinį teatrą aktoriumi ir būtent ten, teatro vadovo paskatintas, pirmą kartą pabando jėgas profesionalios režisūros bare: Juknevičiui statant įžymiąją „Viltį“, buvo paskirtas režisieriaus asistentu, o vėliau pats ypatinomis sąlygomis pastatė kelis spektaklius. Mat sovietams okupavus Lietuvą, senasis repertuaras – lyg kirviu nukirsta. Paradoksalu, bet naujojo „tarybinio“ repertuaro formavimas visuose teatruose vyksta greitai ir uoliai. Lietuviškų sovietinę ideologiją skelbiančių pjesių dar nebuvo, todėl Panevėžyje Juozas Miltinis stato Nikolajaus Pogodino „Sidabrinį slėnį“, Kaunė Borisas Dauguvietis imasi Juriiaus Germano pjesės „Liaudies sūnus“, Šiauliuosė Kazimieras Juršys stato Aleksandro Korneičiuko „Platoną Krečėtą“, o Vilniuje „pagerbti“ naująją santvarką tenka Monkevičiaus daliai; 1940-aisiais drauge su dailininku Vytautu Palaima jis stato Sovietų sąjungoje gerai žinomą Aleksejaus Arbuzovo psichologinį veikalą – „Tania“. Atmetus ideologiją (jeigu tai įmanoma) reikia pasakyti, kad šis autorius, kurio pjesės dar ilgus metus maitins sovietinį teatrą, – iš talentingųjų. Teatro istorikas Markas Petuchauskas, idėmiau nagrinėjęs karo metų teatrą, rašo, kad sostinės žiūrovai palyginti teigiamai sutiko spektaklį.

„Sceninė tiesa ir vaidybos ansambliskumas – būdingi šio spektaklio bruožai. Vertindami spektaklį, recenzentai vieningai pabrėžė aktorių nuoširdumą, dailininko V. Palaimos scenovaizdžio tikroviškumą“¹.

Iš tiesų formos *tikroviškumas* atspindint gyvenimą anuomet buvo svarbus reikalavimas. Spektaklio sėkmę lėmė įdomus sutapimas: blykstelėjusi Algirdo Jakševičiaus režisūriniame debiute O’Neillo „Marko milijonuose“ (1938) žaviosios Kukačin vaidmeniu, čia Monika Mironaitė puikiai suvaidina Tanią, moterį, ieškančią savojo kelio – tvirtą ir sudėtingą charakterį, pasak pačios aktorės, savotišką „*tarybinę Norą*“². Monkevičiaus „Tanią“ nuoširdžiai pagyrė ir Juknevičius. Po šio spektaklio Vilniuje Monkevičius dar atnaujina prieškarį (1936) Boriso Dauguviečio statytą Juozo Petulio „Strazdelių“, režisuoja Maurice’o Henequin’o ir B. Cooliero „Didmiesčio pažibas“ (abu – 1941).

Karo metais teatrai dirbo visais požiūriais sunkiomis sąlygomis. Režisierių gretos anuomet buvo gerokai praretėjusios; Borisas Dauguvietis pasitraukė nuo teatro, mirė Algirdas Jakševičius, buvo nužudytas režisierius A. Martenas, ir aktoriams teko imtis režisūros. Ypač gili režisūros krizė ištiko Kauno dramos teatrą. Vadovauti jam buvo pakviestas Juozas Monkevičius. Tapęs Kauno didžiojo teatro (taip karo metais vadinta Valstybės teatras) meno vadovu, jis pirmiausia galvojo apie gyvybinius teatro pamatus – trupės atnaujinimą ir repertuarą. Šiuo tikslu įsteigiami trejų metų vaidybos kursai, vadinti Studija, kuriuose, bendradarbiaudamas su kolegomis, Monkevičius pats dėstė vaidybos pagrindus. Buvusių mokinių liudijimu, dėstė remdamasis Konstantino Stanislavskio „sistema“, kas okupacijos metais reikalavo tam tikros drašos. Monkevičiui rūpi klausimas, kaip teatre palaikyti kūrybos dvasias ir neprarasti orumo okupacijos sąlygomis. Karo metais okupuotoje Lietuvoje šis klausimas rūpėjo daugeliui inteligentų, taip pat teatro vadovams. Ir visi teatrai jį panašiai sprendė, kertiniais repertuaro akmenimis pasirinkdami vakarietiškos ir lietuvių klasikos veikalus, iš dalies gražindami senąjį, prieškarį repertuarą: Romualdas Juknevičius Vilniuje stato Henriko Ibseno „Norą“, Heinricho Kleisto „Sukultą ąsočių“ ir kai ką iš atnaujintos lietuviškosios klasikos, Juozas Miltinis Panevėžyje – Luigi Pirandello „Henriką IV“, Ipolitas Tvirbutas – Friedricho Schillerio „Klastą ir meilę“, Gerhardto Hauptmanno „Dorotėją Angerman“, Vilniaus „Vaidiloje“ režisuojantys aktoriai Aleksandras Kernagis ir Juozas Blekaitis stato Gerhardto Hauptmanno „Kolegą Kramptoną“, Hermannu Sudermannu „Drugelių kovą“, Alfredo de Musset „Marianos kaprizus“, Rūdolfo Blaumanio „Indranus“ ir kitus veikalus.

Juozas Monkevičius, režisieriaus kelią pradėjęs Arbužovo „Tania“, dabar imasi dar sudėtingesnių veikalų – Hauptmanno „Rozos Bernd“ ir Ibseno „Laukinės anties“, kuriuose siekė įgyvendinti savo estetinius ir etinius režisūros principus. Apie tuos principus sužinome iš karo metais laikraštyje „Į laisvę“ išspausdinto Monkevičiaus interviu, kuriame atpažįstame menininką, patyrusį didžiųjų kolegų režisierių – Andriaus Olekos-Žilinsko, Romualdo Juknevičiaus, Michailo Čechovo kūrybinių ir moralinių principų, jų idealizmo bei etikos įtaką:

¹ *Lietuvių tarybinis teatras*, Vilnius, 1979, p. 24.

² Iš Petuchausko M. pasikalbėjimo su Monika Mironaite 1966 02 08 užrašo, *Lietuvių tarybinis teatras*, Vilnius, 1979, p. 54.

„Rimtas teatras negali eiti vien tik prabangių, gražių ir įdomių spektaklių gaminimo keliu, – sako Monkevičius ir viliasi, kad teatras bandys „gvildinti idėjinčius filosofinius klausimus, atkurti charakteringus vienai ar kitai epochai klasikinius vaizdus ir atvaizduoti gyvą šių dienų žmogų. Menką veikalą dirbant, vysta režisierių, aktorių ir kitų scenos meno darbuotojų kūrybinę potenciją, menkėja žiūrovų skonis ir nublunka paties teatro paskirtis. (...) Atsakomybė už spektaklį – dar ne viskas. Režisierius atsakingas ir už aktorius kūrybinį augimą“³.

Šiame interviu Monkevičius kalba apie būtinybę ugdyti savąją dramaturgiją, skatina režisierius palaikyti su dramaturgais kuo glaudesnę ryšį. Skaitai ir stebiesi, kaip jis, lyg nebūtų aplink karo, žvelgia į ateitį, planuoja ir dirba kitus būtinausius darbus.

Pats dar būdamas jaunas, vos per trisdešimt, Monkevičius mėgo jaunimą, norėjo perteikti savo patyrimą ir žinias, todėl išsijuošęs dirbo Studijoje, vildamasis išugdyti teatro „senimo“ vertą pamainą (jo mokiniai buvo Jonas Kavaliauskas, Petras Likša, Jadvyga Ramanauskaitė ir kt.). Dėstyti studijoje įvairius dalykus Monkevičius kvietė profesionalius, amata išmanančius žmones: Petrą Kubertavičių, Eleną Žalinkevičaitę, Stasį Pilką, Stasį Petraitį, Jurgį Talmantą, Danutę Nasvytytę ir kitus⁴. Jam rūpėjo tobulinti aktorius meistrystę, lavinti jų, išmokti kurti spektaklio atmosferą, jam rūpėjo repertuaras (greta klasikos norėjo matyti lietuviškus naujus veikalus, taip pat rūpėjo ir žiūrovai. Jis mėgo dirbti su aktoriais ir mokėjo kiekviename pažadinti tai, kas jame buvo geriausia. Rengiantis pažymėti Hauptmanno jubiliejų psichologinio veikalo „Roza Bernd“ pastatymu, Monkevičius kalbėjo:

„Ansambliniame spektakly, be abejo, aktorius negali vaidinti sau arba žiūrovui; ansambliniame spektakly vaidyba gali būti tik partneriui. Aišku, kad visi tokio spektaklio veikėjai, siekdami savo uždavinių ir norų įvykdymo, išryškina pagrindinę spektaklio idėją“, jis teigė, kad ir „dailininkas neprivalo naudoti scenos kaip priemonės savo darbų parodai, bet visais atžvilgiais savo kūryba /turi/ padėti ir pildyti aktorius kūrybą, tarnauti tiktai aktoriui ir spektaklio idėjai iškelti“⁵.

Pasak Marko Petuchausko, režisierius Monkevičius savo Ibseno ir Hauptmanno pjesių pastatymuose

„su jam būdingu kruopštumu ieškojo pjesės nuotaikos, atmosferos, ypač daug dėmesio skyrė aktorius kūrybai, vadinamiems antriesiems ir tretiesiems vaidmenų planams, potekusių ryškinimui, psichologiniam charakterių motyvavimui“⁶.

Viename nespausdintame Monkevičiaus rankraštyje greta kitų minčių apie teatrą randame ir tokius žodžius:

³ Kauno Didžiojo Teatro Dramos darbai ir ateities planai. Pasikalbėjimas su Dramos meno vadovu režisierium J. Monkevičium, *Į laisvę*, 1942 10 17.

⁴ Kaulakytė E. Jis toks ir buvo – jaunas, *7 meno dienos*, 1994 12 16.

⁵ Hauptmano sukaktis Kauno Didžiajame Teatre. „Rose Bernd“ premjeros ruoša. Parašas: (aj), *Į laisvę*, 1942 11 23.

⁶ *Lietuvių tarybinis teatras*, Vilnius, 1979, p. 56.

„Mes siekiame gilių idėjų teatro, teatro, kuriame klestėtų taip vadinamas meniškasis realizmas. Čia mes suprantame meną nuolat besikeičiantį, besivystantį ir rodantį vis naują akiratį ir naujas pasireiškimo formas“ (šis tekstas ir rankraštyje buvo jo pabrauktas⁷).

Natūralu, kad pats būdamas aktorius ir talentingos aktorės vyras, jis puikiai suvokė aktoriaus užduotis ir būdus toms užduotims įveikti. Paklaustas apie darbo eigą ir savo rūpesčius „Laukinės anties“ premjeros išvakarėse, Juozas Monkevičius laikraščio korespondentui pasakojo:

„Ibseno „Laukinę antį“ pasirinkome todėl, kad toji drama labai dėkinga teatro meno žmonėms, skatinanti jų meninį progresą, į spektaklio paruošimą reikalaujanti įdėti labai daug nuoširdaus ir kruopštaus darbo. Tai grynai psichologinė drama, kurioje negali būti nieko nepagrįsto (...) žiūrovui spektaklis turėtų duoti daug medžiagos pamąstyti, susikaupti, pasitempti. Čia netrūksta nei simbolikos, didžiųjų filosofinių minčių. (...) Aktoriai čia susiduria su charakterio uždarumu ir kietumu, iš jo dvelkiančiu šalčiu, kurį išlaikyti stengėmės visame veikalo iforminime. Toks Jalmaras aktoriui yra beveik tokio pat sudėtingumo psichologinė medžiaga, kaip ir Šekspyro veikalu herojai. Prie jo gretintinas ir šviesiausios viso veikalo asmenybės keturiolikmetės Hedvigės vaidmuo“⁸.

Nepaisant kai kurios terminologinės painiavos, šis Monkevičiaus pasisakymas įdomus, nes yra atviras ir tikras. Režisierius aukštai kelia savo siekių kartelę, jis stengiasi padaryti viską, kas įmanoma su esama trupe (žinia, dalis pajėgiausių aktorių išėjo paskui Romualdą Juknevičių į Vilniaus teatrą, kitus išblaškė karas). Monkevičiaus režisieriaus patirtis nebuvo didelė: tai jau minėta „Tania“ pirmaisiais sovietiniais metais, Stasio Santvaro „Kaimynai“ (meniniu požiūriu menkavertė lietuviško kaimo ir ūkininkijos idilija) ir madingo anuomet vengrų dramaturgo Laszlo Fodoro „Brandos atestatas“ jaunimui.

Visus savo spektaklius Kauno dramos teatre Monkevičius statė su Mykolu Labucku, realistinės mokyklos dailininku, kuris ir režisierių savaip stabdė, neleidamas giliau apibendrinti spektaklio vaizdų. Tačiau darbo su aktoriais plotmėje Monkevičiui iš dalies pavyko įgyvendinti savo sumanymą. Jis nebijojo eksperimentuoti, laužyti nusistovėjusio to ar kito aktoriaus amplua, rizikuoti, netikėtai paskiriant vaidmenis. Nebijojo, nes intensyviai dirbo su aktoriais ir pasitikėjo jais, siekė įrodyti, kad kiekvienas gali daugiau, kad tas ar kitas aktorius buvo vertas rizikos ir jam atsivėrusios naujos vaidybos perspektyvos. Pavyzdžiui, pradėdamas repetuoti Ibseno veikala, režisierius sudėtingą rimtų kolizijų senojo Ekdalio vaidmenį paskyrė Jurgiui Petrauskui, kuris daugelį metų publikos buvo mylimas kaip puikus komedijinių ir charakterinių vaidmenų atlikėjas. Aktorius, režisieriaus padedamas, sukūrė įdomų Ekdalio paveikslą, nelauktai at-

⁷ Andriušis P. Žydrosios Paukštės pėdomis, *Atėitis*, 1943 10 02.

⁸ Rytoj „Laukinės anties“ premjera, Pasikalbėjimas su režisierium J. Monkevičium, *Į laisvę*, 1942 05 29.

J. Monkevičiaus
laidotuvės. Kairėje –
R. Juknevičius,
dešinėje –
M. Chadaravičius

Str. nuotraukos –
iš Teatro ir muzikos
muziejaus

skleisdamas gilius dramatinis bruožus. Dar netikėčiau buvo paskirtas „Laukinės anties“ pagrindinės herojės, jaunutės Hedvigos vaidmuo. J. Monkevičius pasirinko Vandą Lietuvaitę – didelio komedijinio žavesio aktorę, niekada iki tol ne vaidinusių sklidingų gilaus dramtizmo, meilės ir tragiškos nuojautos vaidmenų. Spektaklio dalyvių liudijimu, režisierius pagrindinį dėmesį ir skyrė Lietuvaitės herojei, akcentuodamas Hedvigos leitmotyvą. Vykusi buvo ir kitų aktorių vaidyba – Bronės Kurmytės (Gina Ekdal), Juozo Lauciaus (Verle vyresnysis) ir kt. Sprendžiant iš spaudos atsiliepimų, „Laukinę antį“ karo metų publika priėmė palankiai⁹.

Ilgainiui dramatos trupės darbo sąlygos dar pablogėjo, kai į Valstybės teatro rūmus buvo įkeldinta operetė. Faktiškai juose dirbo jau trys teatrai. Okupantų valdžia labiau buvo linkusi remti operą, baletą, ypač operetę, tad dramatos trupė jautėsi gana nejaukiai, kaip nepageidaujamas įnamis. Aktoriai pasakojo, jog iš tikrųjų ne kartą kilo realus pavojus, kad dramatos trupė bus perkelta į kurio nors kino teatro patalpas. Visa trupė išgyveno nerimą, ir tik Monkevičiaus tikėjimas, pasitikėjimas žmonėmis, idealizmas leido dirbti nenuleidžiant rankų, viliantis išugdyti talentingų aktorių pa-mainą ir konsoliduoti trupę. Tačiau likimas lėmė kitaip. 1943 m. rugsėjo 25 d., neseniai perkopęs trečiąją dešimtį, Juozas Monkevičius staiga miršta, naktinio plėšiko nužudytas jam grįžtant iš teatro.

Režisieriaus mirtis sukrėtė visą Lietuvos teatrinę visuomenę. Jo portfelėje buvo rasta Gustave'o Flaubert'o „Madam Bovari“ režisūrinis egzempliorius – pakeistas žymaus prancūzų režisieriaus Gastono Baty inscenizacijos variantas, artimesnis būsimo spektaklio koncepcijai. Monkevičius buvo surinkęs didžiulę medžiagą apie Flaubert'ą, rimtai rengėsi repeticijoms ir tikėjo, kad būtent šiuo spektakliu suldydys gan nevienalytę ano meto Kauno Didžiojo teatro dramatos trupę. Laikraščiai išspausdino net kelis nekrologus, aprašė iškilmingas Monkevičiaus laidotuves. Pulgis Andriušis savo Monkevičiui skirtą straipsnį pavadino „Žydrosios paukštės pėdomis“ ir pabandė apžvelgti žuvusio režisieriaus kūrybos kelią. Šiame straipsnyje pateikiami ir Romualdo Juknevičiaus, paskyrusio Monkevičių Vilniaus teatre pirmuoju savo asistentu, o po „Tanios“ – etatiniu režisierium, jaudinantys žodžiai: „(...) tai buvo mano dalis ir, jo netekęs, aš pats jaučiuosi esąs mažesnis“¹⁰.

⁹ Lietuvos tarybinis teatras, Vilnius, 1979, p. 57.

¹⁰ Andriušis P. Žydrosios Paukštės pėdomis, *Atėitis*, 1943 10 02.

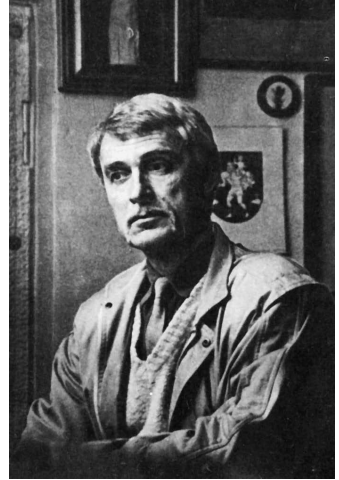
Dailininkas Arvydas Stanislovas Každailis

Vytenis Rimkus

Baisogalos žemė Lietuvai davė daug talentingų, įžymių žmonių – mokslininkų, menininkų. Tarp jų iškili vieta tenka dailininkui Arvydui Stanislovui Každailiui. Jis gimė 1939 m. mokytojų šeimoje. Pirmieji mokslo metai praėjo tėvų ir jų bendradarbių mokytojų Tamošiūnų, Povilo Krivaičio ir kitų aplinkoje, kurioje lyg nematomomis gijomis tiesėsi lietuviškumo dvasia. Sąsajos su ta dvasia nusidriekė per visą dailininko gyvenimo ir kūrybos kelią.

Po Baisogalos gyvenimo atspirties tašku tapo Vilnius: grafikos studijos Dailės institute, ilgametis pedagoginis darbas M. K. Čiurlionio meno mokykloje, leidyklose, Heraldikos komisijoje. Baisogala ir Vilnius – tolimos ir drauge artimos erdvės, kurių lemtis ir pėdsakai atsiliepia Aukštaitijoje ir Žemaitijoje, Prūsijoje ir Gudijoje.

A. Každailio mokymosi ir brandos metai praėjo sudėtingoje aplinkoje: dailėje vyravo ideologinis reglamentavimas, tačiau, antra vertus, tebesitęsė profesinio akademinio mokymo tradicijos (profesorių Jono Kuzminskio ir Vytauto Jurkūno ksilografijos mokykla), o prasidėjusio „atšilimo“ metu prasiplėtė meninės raiškos galimybės. Daugiau kaip dvidešimties metų darbas M. K. Čiurlionio meno mokykloje – ne tik pedagoginės patirties kaupimas, bet ir poveikis kūrybiniam impulsams bei užmojams. Kaip tik toje mokykloje susibūrė jaunas, ieškantis, nerimstantis dailininkų būrelis. Tarp jų

Arvydas Stanislovas Každailis.

A. Žižiūno nuotr.

Prie Dubysos

su Romualdu Budriu ir Vincu Kisarausku. 1957 m.

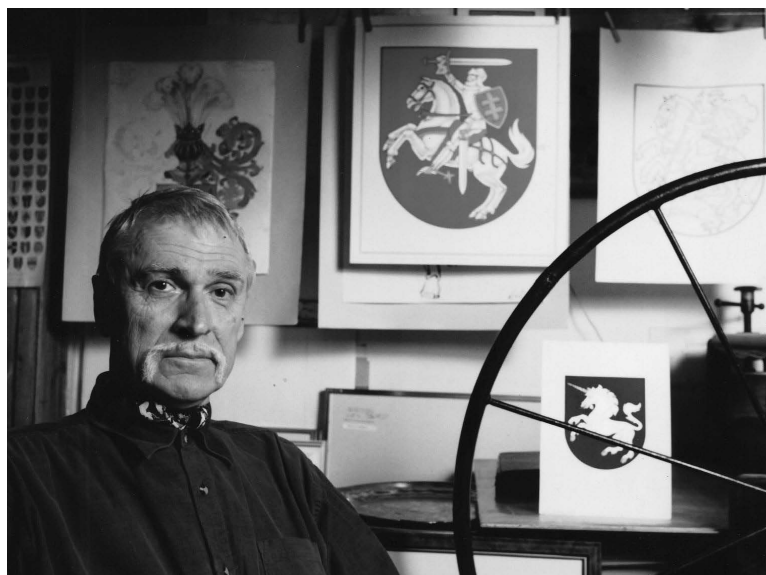
buvo ir grafikų. Tai Vincas Kisarauskas, Algirdas Steponavičius, Rimtautas Gibavičius, Birutė Žilytė. Apie 1970-uosius metus lietuviškoji grafika prasiveržia į avantgardines pozicijas ne tik technologinių eksperimentų erdvėje, bet ir tautiškumo, etniškumo, etiškumo srityse. Grafikos raida sparčiai paveikia tapybą (atgimsta „*koloristinė lietuvių tapyba*“), taikomąją dekoratyvinę dailę (gobelenai, keramika). Šių poslinkių veikiama, nauja jėga prabyla skulptūra, vitražas, mozaika. Visame šiame procese svarbią vietą užima A. Každailio kūryba ir visuomeninė veikla.

Kūrybinį kelią A. Každailis pradėjo iliustruodamas knygas (V. Rudoko „Kai žemė patekės“, 1966), dalyvaudamas Pabaltijo grafikos trienalėje Taline (1968). 1968 m. jis surengia pirmąją personalinę parodą Rašytojų sąjungos klube Vilniuje. Jau šiuose darbuose autorius pasirodė gerai įvaldęs oforto techniką, privertęs ją paklusti asociatyviniams vaizdams („Atsiskyrimas“, 1967). Daugiastruktūrinė lakštų sandara formuoja artimas ir tolimas erdves, kurias suartina ir supina linijinės ir atvirkštinės perspektyvos elementai.

Dailininkas išbando jėgas ir raižydamas linoleumą („Žvėris“, 1967), naudoja mišrią techniką („Noktiurnų“ ciklas, 1975–1978), dirba ir tuo metu vis populiarėjančia serigrafijos technika („Ne!“, 1978, „Žmonės“, 1989). Tame estampų pasaulyje svarbiausi – vaizdo įtaigumo, užbaigtumo siekiai.

Didžiausia A. Každailio kūrybos dalis skirta knygų iliustravimui. Puikiai pavykęs darbas – sausa adata sukurtos iliustracijos R. Bacho knygai „Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“ (1978). Jose pagautas ir perteiktas beribės erdvės, laisvės pojūtis, paukščio, plunksnų ir stipraus bei lankstaus štricho sąskambis. Beje, šios iliustracijos, kaip ir daugelis to žanro kūrinių, turi ir estampo, nepriklausomumo savybių. Atskirtos nuo knygos, įrėmintos ir įstiklintos, jos tampa įdomiais lakštinės grafikos kūriniais.

Kita išskirtinė knyga – Aloyzo Každailio „Laivai ir jūrininkai“. Šioje brolių knygoje tekstas ir vaizdas susiliejo į nedalomą visumą, ją pamėgo jaunimas, ypač berniukai, ji suvaidino ženklų auklėjamąjį vaidmenį, drįstu sakyti – prisidėjo prie Lietuvos pajūrio, Klaipėdos ir Neringos, atlievavimo.

A. S. Každailis
studijoje (šalia preso).
2003 m.

Dailininko iliustruotų knygų sąrašas – ilgas ir įvairus. Tai ir pažintinė literatūra, knygos jaunimui, poezija, kuriai A. Každailio pasaulėjauta itin artima (Eduardas Mieželaitis, Johanas Volfgangas Gėtė, Liūnė Sutema), taip pat proza (Vytauto Bubnio knygos). Paminėtini ir žurnalų viršelių („Pergalė“), knygų maketų tvarkymai, kiti, mažiau pastebimi spaudos kultūros darbai.

Etapinis A. Každailio kūrybos žingsnis – iliustracijos Simono Daukanto „Būdai senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“. Šiam sudėtingam uždaviniui spręsti dailininkas grįžo prie klasikinės oforto technikos, prie daiktiškojo, figūrinio temų komponavimo. Tai, kad nebuvo ir nėra tos epochos ikonografinių šaltinių, ne tik kėlė sunkumų, bet ir teikė privalumų: atsivėrė kelias savajam vaizdiniam įvykių interpretavimui, fantazijos polėkiui. Dailininkas suprato, kad čia neapsieisi be archeologijos, etnografijos, tautosakos, mitologijos žinių, galų gale – kad be vietovių vizualinio pažinimo negalima pasiekti vaizdo įtikinamumo. Vaizdinė iliustracijų struktūra pagrįsta „*trinare senovės baltų pasaulio samprata*“¹, skaidant kompoziciją į dangaus, žemės ir požemio dalis. Prie čia cituojamos Ingridos Korsakaitės minties galima prijungti ir Broniaus Leonavičiaus teiginius:

„Akcentuodamas trinarę senovės baltų pasaulio sampratą (dangus-žemė-požemis), daugumos iliustracijų erdvę Každailis komponuoja iš 3-jų dalių, kurias jungia bendra tema. Paveiksluose – dievai, žmonės, mitologinės būtybės, simboliniai ženklai, ornamentai. Visa tai sudaro dailininko sukurtą slėpinįgą unikalaus pasaulio viziją, primenančią tolimus laikus“².

Antra vertus, 56 dailininko ofortai „Būdai <...>“ nėra teksto iliustracijos tiesiogine šio žodžio prasme; tai vaizdas ne tiek ir ne kaip buvo, o siekiamybė, kaip galėjo būti.

Stambios apimties kūrinys iš 70-ties ofortų – iliustracijos Petro Dusburgiečio „Prūsų žemės kronikai“ pareikalavo iš dailininko daug pastangų renkant pabiras žinias iš įvairiausių šaltinių. Norint atkurti išnykusios tautos regimąjį vaizdą reikėjo pasitelkti ir kryžiuočių pateiktus vienpusiškus tos epochos žmonių, jų gyvenimo, buities ir karų aprašymus, ypač akcentuojančius neigiamąsias „atverčiamųjų“ puses, išžiūrėti tarp tų eilučių slypinčias esmines charakteristikas. Vėl ta pati pažintis su prūsų kalbos, folkloro nuotrupomis, kelionės po jų gyventus kraštus – kažkiek lyg ir kartojamas kelias, kuriuo buvo einama kuriant „Būdo <...>“ ciklą. Tik, kaip pabrėžė I. Korsakaitė,

„Prūsijos žemės kronikoje dailininkas daugiau dėmesio skyrė žemiškai žmonių veiklai, jų išgyvenimams ir jausmams – nuo kūdikio iki senolio“³.

Žmogus vienas, žmonių būrys, iš-tisa minia – kiekvienas epizodas piešiamas su žinojimu ir meile, jiems suteikiama atpažįstamumo bruožai, veiksmų logika, medžiaginės aplinkos – medžių,

¹ Korsakaitė I. Arvydas Každailis: įkvėpimo žemė – praeitis, *Dailė*, 2003, nr. 1, p. 98.

² Leonavičius B. Arvydas Stanislovas Každailis (įvad. str.), *Arvydas Každailis*, Parodos katalogas, Vilnius, 1999, p. 6.

³ Korsakaitė I. Arvydas Každailis <...>, min. str., p. 97.

augalų, įrankių, aprangos, ginklų – apčiuopiamumas. Drauge šių realių esamybių jungtyje formuojasi ženklai, simboliai, dvasinių galių raiška („Perkūne, dievaiti“, 2003). Ir dar būtina pabrėžti šių kūrinių savybę: jie kviečia žiūrovą atidžiai žiūrėti, tyrinėti. Dailininkas lyg ir paneigia šiuolaikinės moderniosios dailės postulatą apie visišką kūrinių autonomiją atmetant jo skaitomumą, net „gražumą“ bei „įdomumą“. Visos šios savybės glūdi A. Každailio kūriniuose, o „Būdo <...>“ ir „Kronikos“ iliustracijos yra ne tik nepriklausomos, bet sukuria visiškai savitą meninį istorinį epochos vaizdą ir su tekstu susilieja kaip dvi priešybės į to vaizdo realų buvimą.

Kaip čia neprisiminsi XIX amžiaus dailininkų romantikų (Elvyro Andriolio, Vinco Smakausko ir kt.), istorinių nuotrupų ir fantazijos dėka sukūrusių didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, istorinių įvykių vaizdus, kurie laikui slenkant įgijo istorinės tiesos statusą. Drįstu teigti, kad ir A. Každailio kūriniai per meninę tiesą transformuosis į istorinę tiesą.

Ypač reikia pabrėžti Prūsijos problemos aktualumą mūsų dienomis. Mažosios Lietuvos klausimai, mums giminingos tautos likimas žadina atmintį ir paraleles, atgaivina ir pratęsia bendrumo gijas su Martynu Mažvydu, Kristijonu Donelaičiu, Karaliaučiaus universitetu, Tilže, lietuvių spaudos draudimo epocha, galų gale su taip ir neišspręsta kolizija – kas gi ta Prūsija ir Mažoji Lietuva buvusios ir besivienijančios Europos veide? A. Každailio kūryba Prūsijos tematika svariai išilieja į istorinio teisingumo paieškų erdvę.

1969 m. A. Každailis sukūrė Panevėžio herbą. Šiuo darbu jis išitraukė į tuo metu Lietuvoje atgimstančią heraldiką kaip savitą lietuviškumo raiškos formą, platų užmojį įgavusią dainų švenčių progomis. Šie užmojai tuometinę valdžią gerokai išgąsdino, pradėta trukdyti, norėta procesą pasukti tarybinės atributikos propagavimo linkme.

Nauji heraldikos uždaviniai iškilo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atsirado daug savadarbių, meniškai silpnų ir istoriškai nepagrįstų herbų, vėliavų, ženklų. 1987 m. buvo įkurta nauja Heraldikos komisija, kurios aktyviu nariu tapo A. Každailis. Komisijos posėdžiuose buvo aptariami siūlomi miestų ir miestelių herbai, valsťybiniai ir savivaldybių, organizacijų ženklai, vėliavos. Iš pirmo žvilgsnio šis ganėtinai sausas, formalus darbas reikalauja daug žinių, organizuotumo, takto. Į heraldikos kūrimą ir plėtotę įsijungęs A. Každailis rekonstravo ir sukūrė kelias dešimtis herbų, laimėjo Lietuvos valstybės ir Vilniaus miesto herbų atkūrimo konkursus.

Heraldikos komisijai pirmiausia teko inventorizuoti buvusius ir esamus herbus, suvienodinti ir reglamentuoti herbinį skydą, jo įrėminimą. A. Každailio kūrybiniam arsenale – Lietuvos miestų, apskričių ir rajonų (Trakų, Palangos, Zarasų, Šalčininkų, Alytaus, Akmenės, Šiaulių, Panevėžio), miestelių (Sidabravo, Kačerginės, Antalieptės ir kt.) herbai. Žinoma, tarp jų ir gimtojo miestelio Baisogalos herbas. Šiame išspūdingame sąrašė rado vietos ir savivaldybių regalijos, dinastiniai šeimyniniai herbai.

A. Každailio herbai pasižymi meniniu įtaigumu, geru piešiniu, kompaktiška kompozicija, išraiškinga gyvūnų stilizacija. Jie dažnai publikuojami spaudoje, knygose, spausdinami dalykiniuose ir reklaminiuose lakštuose, panaudojami reprezentaciniuose stenduose, ant suvenyrinių gaminių, tampa šiuolaikinio dizaino savastimi. Įvyksta įdomus kultūros reiškinys: herbai ir ženklai, panaudojami šimtus ir

tūkstančius kartų, tartum praranda individualią autorystę, tampa kolektyvinės kūrybos dalyku. Dalis meno teoretikų mano, kad herbai, vėliavos, firminiai ženklai, kelio ženklai savo funkcionavimo pobūdžiu priklauso šiuolaikinio liaudies meno sferai. Galima dėl to diskutuoti, bet aišku viena: A. Každailio šios srities kūryba pateikia daug medžiagos aplinkos estetizavimui, o drauge ir apmąstymams.

Dailės funkcionavimo erdvėje iškyla parodos, kurios buvo ir tebėra itin svarbi dailininko ryšių su žiūrovais, su visuomene priemonė, faktorius. Įvairioms dailės šakoms paroda, kaip komunikavimo forma, turi skirtingą reikšmę, pvz., tapybai tai pati svarbiausia viešumo arena, o daugeliui grafikos žanrų, ypač iliustracijoms, esmė yra pati knyga, „gyvenimas knygoje“. Bet Lietuvos grafikai, tarp jų ir A. Každailis, aktyviai dalyvauja parodose, jų sąrašas ilgas ir svarus. Dailininkas suvokia ir įrodo, kad gerai parengtoje ekspozicijoje ta pati iliustracija atsiveria nauja savo esaties kokybe. Ir tai ne tik parodos prestižinėse salėse, didelės tarptautinės ekspozicijos, bet ir nedidelės parodėlės. Reikėjo matyti, su kokia atsakomybe žiūrovui, sau ir savo kūrybai jis ruošė ekspoziciją Baisogaloje, savo gimtinėje, miestelio jubiliejaus proga 2004 metų vasarą! Atsivežti kūriniai gerai įrėminti, iš anksto numatytas jų išdėstymo scenarijus, pats autorius, apsirūpinęs priemonėmis ir įrankiais bei padedamas draugų, juos ir iškabino. Jokių pretenzijų šventės organizatoriams, kad lyg ir geresnioji eksponavimo erdvė jau buvo užimta vietos vaikų kūrybai. Vyksta parodos atidarymas, autorius profesionaliai ir suprantamai pristato savo kūrybą, čia pat pasidžiaugia augančiosios kartos kūrybiniais bandymais, užsimezga ir dalykinis, ir intymus pokalbis. Žodžiu,

Lietuvos heraldikos komisija priėmimo pas Valstybės Prezidentą A. Brazauską. 1998 m.

Str. nuotraukos – iš dail. Arvydo Stanislovo Každailio albumo

šventė įvyksta, nors paroda tetrunka vos porą dienų. Šis epizodas atskleidžia dailininko – baisogaliečio tėvynainio esminius bruožus: pagarba ir meilė tėvynei, tautos istorijai prasideda čia, vietoje, meile ir pagarba savo gimtinei, jos žmonėms.

Dar yra viena veiklos sritis, kurioje A. Každailis reiškiasi itin principingai – tai bendroji Lietuvos dailės panorama, jos raidos pobūdis. Pasisakydamas apie Šiuolaikinio meno centro (ŠMC) veiklą, jis teigia, kad

„... arogancija ir deklaratyvumas avangardui visada buvo būdingas. Tačiau nebūdinga ir nedora vienai grupuotei, kad ir pačiai avangardiškiausiai, vos ne šeimyninės rangos būdu, naudotis kaip privačia didžiausia Baltijos šalyse valstybine, pavaldžia Kultūros ministerijai, dailės parodų baze <...>. Pripažindami kai kurių ŠMC eksponuojamų kūrinių temų aktualumą ir plakatiškai šokiruojantį jų pateikimą visuomenei kaip laimėjimą, turime paminėti ir praradimus. Jų daugiau: tai ryšio su tūkstantinėmis dailės tradicijomis nutraukimas, profesionalumo, etniškumo, elitiškumo praradimas, kūrinio, kaip vientiso materialaus objekto, turinčio išliekamąją vertę, praradimas. Svarbiausia – prarandamas išprusęs dailės mėgėjas“⁴.

Aiškiai ir nedviprasmiškai dailininkas pasisako prieš neprofesionalumą, amoralumą, paprasčiausią kičą. Gal todėl jis su tokiu pietizmu pažymi Anapilin išėjusio Vytauto Valiaus atminimą:

„Tavo nerami mintis skverbėsi vis gilyn į pasaulio ir būties paslaptis, kūryboje įgaudama plastinius pavidalus <...>. Tau išėjus pasigesime blaivaus dailės reiškinių vertinimo ir tolerancijos <...>“⁵.

A. Každailio kūryba yra pelniusi aukštų įvertinimų. Jis apdovanotas III Pabaltijo knygų dailės trienalės didžiuoju prizu (1987 m.), Knygos meno konkurso A. D. Gončarovo premija (1990), I laipsnio diplomu ir medaliu Pabaltijo ir Baltarusijos gražiausių knygų konkurse (1990), Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu (1999), Estijos kultūros paminklų apsaugos medaliu (2003), nacionaline kultūros ir meno premija (2003). O patį reikšmingiausią kūrybos įvertinimą dailininkas pelnė žiūrovų, knygų skaitytojų, Lietuvos istorijos mylėtojų supratimu ir pagarba. „Dailė man yra svarbi tiek, kiek ji reikalinga visuomenei“⁶, – sakė A. Každailis. Apibūdindamas save ir savo kelią, nurodo:

„mane itin stipriai veikia gamtos būsenos ir pasikeitimai: iki didžiulio pasimėgavimo ir užsimiršimo... mane stipriai veikia žmonių pėdsakai žemėje. Kažkada apgyventose vietose, nors ten jau viskas apaugę mišku ar žole, juntų susigėrusį žmonių gyvenimą, jų pastangas pritaikyt, pagražint tą žemės vietą, sutapti su tuo žemės lopinėliu“⁷.

⁴ Každailis A. S. Dailės gyvenimo fermentacija, Lietuvos žinios, 2004, gegužės 15, p. 7.

⁵ Každailis A. Mielas, brangus Vytautai, Literatura ir menas, 2004, spalio 1, p. 24.

⁶ Korsakaitė I. Arvydas Každailis <...>, min. str., p. 98.

⁷ Leonavičius B. Arvydas Stanislovas Každailis <...>, min. str., p. 3.

Ir kaip čia neprisiminsi Kazio Bradūno:

*Aš pravertęs dobilienos plutą,
Tūkstančius pėdų po ja randu,
Kiekvienoj vagoj senolių būta,
Neišplovė jų nei laikas, nei vanduo⁸.*

*Arovydas Každailis (pirmas iš dešinės) Prezidentūroje
įteikus Nacionalinę premiją.
Centre – Lietuvos Respublikos
Prezidentas Valdas Adamkus
ir kultūros ministrė Roma
Žakaitienė. 2002 m.*

⁸ Bradūnas K. Pėdos arimuos, *Kūryba*, 1944, nr. 2, p. 90.

Baisogalio poeto savitumas

Eugenija Vaitkevičiūtė

Baisogalos kraštas davė lietuvių kultūrai daug šviežių asmenybių, gabių ir talentingų kūrėjų. Vienas iš jų – Vytautas Bložė. Poetas, vertėjas, daugelio knygų autorius.

Neskubrus kalbėjimas, ezopiškos intonacijos, slepią gyvenimo lūžius ir įlinkius, iš glaudžios aplinkos pavaldėtus žvilgsnius į būsimą ir buvusį. Toks vidinio kalbėjimo sodrumas V. Bložės eilėraščiuose išsikūnija žodžių pavidalais ir pačiais netikėčiausiais intonaciniais bei melodiniais ženklais. Juose maža konkretybių; norėdamas atrasti daiktus, apylinkes ir žmones, turi iš lėto skaityti, klotas po klogo atvertinėti, kad pagaliau sušvistų norima pasakyti esmė. Netekčių nulemti žodžiai – savitos eilėraščių reiškiamos būsenos įrankiai. Lietuvių literatūroje ištisos kūrėjų kartos išaugo kalbėdamos puose lūpų, tikrus jausmus maskuodamos subtiliausiais eilučių ažūrais, bylodamos pusiau tyla ir sykiu negalėdamos nekalbėti, nerašyti. Į eilėraščius tokie kūrėjai perkėlė savo turėtų ir prarastų šaknų kontūrus, gyvastingą gamtos pojūtį ir dilginantį svetimų miestų asfalto peršėjimą...

V. Bložė gimė Baisogaloje 1930 m. vasario 9 d. Tėvas – vaistininkas Petras Bložė, motina – Marija Andrijauskaitė-Bložienė. Šeimoje augo trys vaikai: du sūnūs, Laimutis ir Vytautas, ir dukra Rožė. Vytautas buvo jauniausias.

Ūgtelėjęs jis „... mokėsi Kėdainių, Šeduvės gimnazijose. Išvežus tėvus į Sibirą, nutraukė mokslą. Dirbo monteriu, buhalteriu. 1949 m. išlaikė abitūros egzaminus Kaunė. Studijavo VPI rusų filologiją. 1951–1956 m. – Grožinės literatūros leidyklos redaktorius. Nuo 1975 m. gyvena Druskininkuose“¹ – tokia V. Bložės biografijos faktų santrumpą pateikia Lietuvių literatūros enciklopedija.

Poeto tėvai į Baisogalą atsikėlė 1929 m. iš Pagojų dvarelio – nusipirko čia namą, kuriame buvo senoji miestelio vaistinė. Vėliau, 1940 m., Pagojų dvarelis buvo nacionalizuotas. Šiuo metu nei dvarelio, nei vaistinės pastatų nebėra. Tačiau ir pastatai, ir vietovardžiai – Pagojų dvaras, Kemėrai² ir kt. – persikėlė į poeto eilėraščius. O Pagojai tapo vienu iš prototipų dvarų kultūros motyvams.

„Baisogala, Kėdainiai, Griņkiškis, Šeduvà – mano vaikystės, paauglystės miesteliai. Iš ten, iš tų vietų ir žmonių, išsinešiau tai, kas maitina varganą širdį, ataidi eilių ir dainų posmais“³, – 1997 m. rašė V. Bložė.

*Vytautas Bložė –
Poezijos pavasario
1996 m. laureatas.
Dž. Barysaitės nuotr.
Iš Maironio literatūros
muziejaus*

¹ Lietuvių literatūros enciklopedija, Vilnius, 2001, p. 71.

² Poeto tėvo tėviškė. Už šį ir kitus su gimtine susijusius paaiškinimus dėkoju V. Bložei, sutikusiam pasidalyti vaikystės prisiminimais.

³ *Takai prie šaltinio*. Radviliškio krašto almanachas, Radviliškio r. viešoji biblioteka, 1999, p. 83.

Baisogaloje poetas mokėsi pradžios mokykloje. Kaip pats pasakojo, tada parašė patį pirmą savo gyvenime eilėraštį, skambėjusį taip:

„Sniegas sninga, / Visur balta, / O man rankom / Labai šalta, / Žiūriu, kitas / Vaikas bėga, / Sniečką sviedž' man / Ir nubėga“⁴.

Ankstyvą bandymą eiliuoti tada paskatinęs bendramokslis:

„aštuonmetį Baisogalos pradžios mokyklos mokinuką kiek vyresnis moksleivis, jau bandęs tada eiliuoti Jonas Linkevičius (...) pakurstė rašyti, parungtyniauti“⁵.

Vėliau, 1943–1944 m., mokėsi Griñkiškio progimnazijoje, kur prasidėjo jau rimtesni literatūriniai bandymai. Didelę įtaką kūrybingiems moksleiviams čia darė Vytautas Poderys, auklėtojas ir literatų būrelio globėjas, pats rašęs eiles bei prozą.

Nuo 1944 m. rudens V. Bložė – jau Šeduvos gimnazijos moksleivis. Kaip šelmiškai pats save tuo laiku prisimena, „*pinčiukas neūžauga (akordeonistas, mandolinistas, poetas!)*“. Čia rado bendraminčių: tą patį vaikystės dienų bičiulį Joną Linkevičių, Stasį Žaldoką, taip pat tvirtą literatų būrelį, globojamą gimnazijos direktorės Onos Butkienės. Šeduvoje V. Bložės eilėraščiai pasirodė gimnazijos sienlaikraštyje „Saulės takais“.

Gimnazijoje taip pat buvo organizuojami moksleivių literatūrinės kūrybos konkursai. Vienam iš jų V. Bložė, sekdamas kitu baisogališkiu, prozininku Jurgiu Jankumi, parašė ir prozos kūrinį – lyrišką novelę. Kadangi tapo už ją apdovanotas, matyt, taip įgijo paskatų rašyti ne tik eilėraščius:

„Per keletą metų parašiau visą novelių knygą, atsimenu ir pavadinimą – „Laikai ir žmonės“. Jau šešiolikmetis Šeduvoje sukūriau ir pirmąjį savo romaną iš gimnazistų gyvenimo (pirmą ir paskutinį)“⁶.

Bložių šeima buvo inteligentiška ir savo vaikams nuo mažų dienų ugdė meilę knygoms, muzikai. Kaip pasakojo pats poetas, namuose buvo tradicija vakarais susirinkti kartu visai šeimai ir klausytis vieno iš namiškių skaitymo balsu. Labiausiai patikusias knygas, pvz., Vinco Krėvės „Dainavos senų žmonių padavimus“, skaitydavo bent kartą per metus⁷.

Poetas – Baisogalos pradinės mokinukas. Iš šeimos archyvo

Šeduvos gimnazijos šeštaklasiai Vytautas Bložė ir Rūta Žičkytė – mokslo pirmūnai, literatai. Jis dar muzikantas, ji – solistė. Iš R. Žičkytės albumo

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat, p. 85.

⁷ Iš pokalbio su V. Bložė 2003 m. gruodžio 27 d. Palangoje.

Vaikai atmintinai mokydavosi eilėraščius, grodavo. Šilta ir šviesi vaikystės aplinka ilgam įsigėrė sielon, todėl šeima ištikusios pokario negandos sukrėtė ypač smarkiai, paliko išpaudus ne tik poeto biografijoje, bet ir suteikė ypatingų intonacijų būsimai kūrybai.

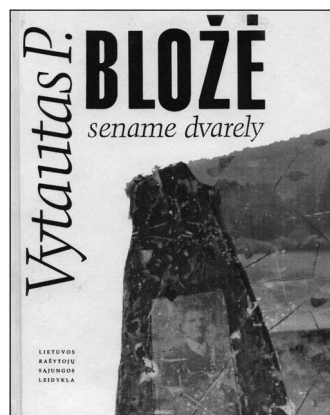
Pokario metais į Sibirą ištrėmė tėvus, todėl V. Bložė mokslą nutraukė. Kurį laiką slapstėsi – Šeduvoje, Kaune, kur 1949 m. išlaikė baigiamuosius egzaminus ir įstojo į VPI. Toliau rašė, tačiau tuo laikotarpiu draudžiamomis temomis, todėl ne tik kad dalies eilėraščių neskelbė, bet ir tekdavo juos slapstyti. Tokiomis aplinkybėmis dalis ankstyvosios kūrybos dingo. Dalis eilėraščių, Naktigonio slapyvardžiu rašytų 5–6 dešimtmetyje, buvo išsaugota – anot poeto, „išsaugoti, išslapstyti, o aštriausieji – mintinai galvoje išnešioti“⁸. Iš jų, pataisius ir patobulinus, kai kuriuos šiek tiek sušiuolaikinus, sudarytas eilėraščių rinkinys „Sename dvarely“, išleistas 1994 m.

„Oficialiai“ pirmoji V. Bložės knyga, „Septyni šienpjoviai“, pasirodė 1961 m. Antroji, „Nesudegantys miestai“ – 1964 m. 1966 m. išleistas rinkinys „Iš tylinčios žemės“, 1971 m. – „Žemės gėlės“, 1974 m. – rinktinė „Poezija“, 1976 m. – „Dainos“, 1981 m. – „Polifonijos“, 1982 m. – „Sena laūžavietė“, 1984 m. – lyrinių poemų rinkinys „Žmonės“, 1986 m. – „Miko Kėdainiško laišakai sau pačiam ir kiti nežinomi rankraščiai, rasti senų griūvančių namų pastogėje“, 1990 m. – „Noktiurnai“, 1996 m. – poema „Ruduo“, 1994 m. išleistas jau minėtas eilėraščių rinkinys „Sename dvarely“, 1998 m. – „Visai ne apie tai“, 2001 m. – „Tuštuma“, 2004 m. – „Prieš išskrendant tau ir man“, 2007 m. – „Tu palikai mane užmigusių“. V. Bložė taip pat išvertė nemažai A. Puškino, M. Lermontovo, F. Schillerio, H. Heinės, R. M. Rilės, K. Kavafio ir kt. eilėraščių, poemų, dramų.

1986 m. V. Bložė tapo Jotvingių premijos laureatu už eilėraščių rinkinį „Noktiurnai“ 1991 m. jam paskirta nacionalinė premija. 1996 m. jis – „Poezijos pavasario“ laureatas.

Ankstyvieji eilėraščiai, paskelbti 1994 m. rinkinyje „Sename dvarely“ – pastanga atskleisti tragišką pokario laiką. Šio rinkinio pavadinimas yra aliuzija į Šatrijos Raganos kūrinį „Sename dvare“⁹.

Šio rinkinio eilėraščiai – itin autobiografiški. Chronologiniu atžvilgiu ir temomis jie bene labiausiai susiję su Baisogalos apylinkėmis. Eilėraščių centras čia – tragiška pokario metų žmogaus ir krašto situacija. Būdingos lyrinės intonacijos, dažni lietuvių liaudies dainų įvaizdžiai, vartojami deminutyvai, parafrazės. Tai galima vertinti keleriopai: kaip būdą kalbėti jausmingai ir kartu išraiškingai, bet ne banaliai; galimybę laisviau varijuoti lyrinėmis nuotaikomis, subjektyviems potyriams išreikšti panaudojant nušlifuotas etninės kultūros formas; iš dalies kaip poeto tėvo, turėjusio nemaža surinktos tautosakos, įtaką sūnaus estetinėms pažiū-

Knygos „Sename dvarely“ viršelis.

Dail. Saulius Chlebinskas

⁸ Bložė V. *Sename dvarely*, Vilnius, 1994.

⁹ Paklaustas, iš kur kilo toks rinkinio pavadinimas, poetas atsakė, jog tai aliuzija į Šatrijos Raganos kūrinį „Sename dvare“ ir nusistebėjo, kodėl nė vienas šio rinkinio vertintojas neatkreipė į tai dėmesio.

roms. Anot literatūrologės D. Satkauskytės, ankstyvosios V. Bložės poezijos lyriškumas paaiškintinas J. Aisčio ir B. Brazdžionio¹⁰ poezijos įtakomis:

„... nesunkiai atsekamos J. Aisčio, B. Brazdžionio poezijos intonacijos, nors galima apčiuopti ir brandžiosios V. Bložės kūrybos bruožų – etinį patosą, istorinę savimonę, epinio ir lyrinio prado dermę, dėmesį žodžio faktūrai“¹¹.

Verta paminėti, kad šiame rinkinyje taip pat išryškėja ezopinės kalbos ištakos – daugiasluoksnių ir daugiaplanių tekstų struktūros. Tokiu gebėjimu kalbėti „tarp eilučių“, daugiaprasmių metaforų ir nutylėjimų taikymu vėliau V. Bložė tapo ypač žymus. Plg. eilėraštį „Tamsus raminantis miškas“, rašytą apie 1957 m. Jo siužeto pagrindas – lyrinio subjekto dialogas su naktį aplankiusiu draugu. Pokalbis sudarytas iš nutylėjimų, užuominų, įvairių simbolių: Įsiklausau, patylim. –

„Iš Rusijos kalėjimų / Prasikala gyvybė: pliūpteli šikšnosparniai“. –
„Nedėk vilčių: / amnestuojami / Blatnieji, šunmafijoziai“.

Greičiausiai turima omenyje po Stalino mirties vykusį tremtinių amnestiją, kai iš tiesų pirmiausia buvo amnestuoti vadinamieji kriminaliniai kaliniai, o tik po to politiniai. Daugiaprasmiškas kalbėjimas čia paremtas Šventuoju Raštu: „Tomas bepirštis: / Kaip jis tikrins Pašautasparnio / Tapatumą“. „Bepirštis Tomas“ šiuo atveju, matyt, žymi asmenį, neturintį tikėjimo ar gebėjimo atpažinti. Pašautasparnio vardu knygoje vadinamas sovietinių stribų persekiojamas herojus. Jo prototipo greičiausiai reikia ieškoti tarp Baisogalos apylinkėse pokario laiku veikusių rezistentų, kaip ir Aido, Gegutės, Ryto ir kitų:

„Besikalbėdami pasukam paupin. / Vėją pajutęs, / Šūkteliu slaptažodį, bet išgirstu ne Aidą, o / Gegutės, / Bunkerių Persirengėlės, kūktelė-jimą. (...) Aplinkui tik miškas. Tamsus raminantis miškas“.

Knygoje didelė dalis eilėraščių sukurti remiantis realiais įvykiais, tik šiek tiek stilizuojant ir poetizuojant tikrą atsitikimą. Kaip nurodė poetas, toks yra eilėraštis „Sutemos“ (savo struktūra bei apimtimi artimas poemai). Čia eilėraščio siužeto pagrindas – prarastų rankraščių istorija. Eilėraštyje tikroviškai atkurta pokario atmosfera ir jos sąlygotas žmonių elgesys. Subjekto patirtys čia perauga į apskritai meno ir istorijos akistatą.

Pastangos kuo tikroviškiau ir įtaigiau perteikti prieštarinę tragišką pokario situaciją lėmė ypač plačią intonacijų amplitudę: poeto kalbėjimas skirtinguose eilėraščiuose įvairuoja nuo retrospekcijos, nostalgiskų natų iki siaubą, sukrėtimą žyminčių realijų raiškos. Iškyla trejetas laiko ir intonacijos plotmių: praeities laikas, kontrastinga aprašomo pokario laikotarpio dabartis ir intonacinio perėjimo momentas.

¹⁰ V. Bložės teigimu, jis labai mėgo J. Aisčio, B. Brazdžionio poeziją, o didžiumą Brazdžionio eilėraščių, išskyrus religinius, mokėjo atmintinai.

¹¹ *Lietuvių literatūros enciklopedija*, p. 71.

Pirmojoje plotmėje vyrauja stabilumas, giedra nuotaika. Šiuo atveju dažniausias vaizdavimo objektas – vaikystės prisiminimai, namų aplinkos vaizdai, neretai panaudoti dvarų kultūros motyvai:

„Salionėlyje, menu, sustingsta / Motina (ji tėvui režisuojant / Pirmus tempė vaidmenis), jausmingai / Deklamuoja, rodydama Vilniaus / Pusėn, šaukdama vaduot jį“ ir kt.

Antroje, intonacinio perėjimo, plotmėje išryškėja kontrastų kaita. Eilėraščiuose atsigręžiama praeitin, bet tarsi tik tam, kad būtų akcentuotas ir labiau išryškėtų praradimo motyvas:

„Kur ji, muzika, iš tėvo dvarelio, iš seno klavyro?“; „Keitėsi upės, užutekiai, kur susikurdavai ugnį – / Pamišėlis, girtuoklis, naktibalda“; „Nei pasakų stalelio, nei pasipurtančio avinėlio. / Užtekų šlakelio vyno, lašelio skaidraus aklumo! / Išplėšti namai atitoltų: pilni tėvo natų, netikėtos sudėties orkestrėlių“.

Išryškėja įtampa, atsirandanti skirtingų poetinio kalbėjimo tonų sankirtoje.

Tolydžio didinant meninę ekspresiją, knygoje ryškėja trečioji laiko ir erdvės plotmė: pereinama į siaubo, košmaro atmosferos kūrimą. Eilėraščiuose tremtis, apylinkės rezistentų kovos ir sovietinių pareigūnų represijų motyvai suskamba nepaprastai realiai ir skaudžiai. Konkrečios detalės įgyja nuolatinį netikrumo, praradimo jausmo atspalvį. Visa tai priešpriešinama simboliams, sietiniams su gimtųjų namų erdve – beržams, klėtėlėms, idiliškiems gamtos vaizdams. Realijas nusako individualus eilėraščio subjektas, istorinė situacija įgyja kalbėjimo pirmuoju asmeniu įtaigumą. Subjektyvi patirtis kūryboje sujungiama su konkrečiais gimtųjų Baisogalos apylinkių įvykiais. Subjekto situacijai nusakyti išsamiau pasitelkiamas vienatvės motyvas, kaip akcentas išryškėjęs šviesios praeities fone. Eilėraščio erdvėje susilieja į vieną keletas komponentų: gamta, istorinių įvykių atmosfera bei pažeistos, disharmoningos žmogaus būties ženklai:

„Ne sniegas tai, ne šerkšnas apledėjęs – / Tai pats apsibarsčiau aš pelenais. / Einu, ir plaukus šaltas glosto vėjas – / ne tėvo ir ne motinos delnais“.

Tam tikros poetinės aliuzijos aiškėja ir iš knygos struktūros, atskirų dalių pavadinimų: „Neleidžiu tau verkt“, „Sename dvarely“, „Neišsipildymas“.

Pabrėžiama lyrinio subjekto vienatvė išryškina pastangas suvienyti išskaidyto gyvenimo nuoskilas, rasti atramos taškus – iš čia kai kuriuose rinkinio eilėraščiuose pastebimas saviieškos motyvas – ir įteisinti egzistenciją priešiškoje aplinkoje. Fragmentiškai iškyla Baisogalos įvykiai: trėmimai, rezistencinės kovos baigtys. „– Kur šaltajam šulinėly / Kruvina žaltvykslė. / Kur sribynės kiemužėly / Mirtis šimtagyslė“. Leksika čia taip pat perimta iš liaudies dainų, plg. „šaltajam šulinėly“, „kiemužėly“, „mirtis šimtagyslė“... Ugnies atspindžių šulinio vandenyje vaizdinys, panaudojus to-

kiaus deminutyvus ir simbolius, sukuria nuotaiką, analogišką ypatingam lietuvių liaudies kūrybos atvejui – raudoms. Žaltvykslė kartais simbolizuoja ir klajojančią, kenčiančią sielą. Taigi čia išryškėja pagonybės tikėjimo bruožai, galbūt ir tam tikros užuominos į metempsichozę, kaip prieglobsčio sieloms galimybę. Pokario metų gimtųjų apylinkių įvykiai, perteikti lyrinio eilėraščių herojaus vidiniais išgyvenimais, tampa jau nebe atskiro žmogaus, o istorinės krašto patirties apibendrinimu:

„... Negaliu surasti aš eilutei rimo, / Kaip mintims bemiegėms – vietos nerandu. (...) / Išpustyti posmai, tie sudegę sodžiai, / Kur per naktį plyksi pelenų dvasia“.

Šiuo bene glaudžiausiai su Baisogala susijusiu kūrybos laikotarpiu eilėraščiuose atsiranda vėliau iš knygos į knygą pereisiantys simboliai ir įvaizdžiai. Kaip būsenos ar potekstės raktai jie išitvirtino visoje V. Bložės poezijoje. Tokiu būdu, formuojantis individualiai kūrėjo kalbėsenai, šie simboliai keliavo iš eilėraščio į eilėraštį, pagelbėdami sutvirtinti kuriamų asociacijų grandinę kaip tam tikros skaitytojui suvokimo kelią žyminčios gairės. Tai atrodo vertinga skaitytojo ir rašytojo dialogo priemonė, ypač turint omenyje V. Bložės poezijos tendenciją būti vis sudėtingesnei.

Toks yra, pvz., „Sename dvarely“ panaudotas skitų motyvas:

„Skitai. Jie įsikuria tuščiuos / Dingusiųjų butuose. Kur tavo / Tėvas motina? Tau liepta groti / Šokiams. Vėdalą iškėlę, trypia / Skitai, geria ir puotauja. Groji, / Vaikas, groji ašaras užgniauzęs“.

Literatūroje skitų simbolis reiškia agresyvų, nenumaldomai plūstantį gaivalą. Klajoklių genties vardas asocijuojasi su nepastovia, žemdirbių kultūros atžvilgiu agresyvia jėga. Vėlesnėje V. Bložės kūryboje skitų vardo variantų įvairėja, pvz., „skitų amazonės“ ir kt.

Panašių simbolių, vartojamų kaip būdas kalbėti tarp eilučių ir formuoti tolimas aliuzijas, šio poeto kūryboje yra nemažai. Kartais tokiam daugiaprasmiui kalbėjimui sustiprinti panaudojamos abstrakčios filosofinės išvados. Jos tampa savotišku eilėraščių pabaigos akcentu, žyminčiu didžiausią turinio svorį.

Kalbant konkrečiai apie V. Bložę, kaip asmenį ir kaip kūrėją, – dėsninga, kad šiuo atveju visa Baisogalos laikotarpio patirtis tapo pagrindu jo pasaulėžiūrai susiformuoti, darė įtaką kūrybai ir iš dalies lėmė jos ypatumus. Vėlesnė gyvenimo patirtis visa tai vienaip ar kitaip koregavo, šlifavo ir derino: būsenų ir emocijų amplitudę, gebėjimą ją perteikti kūryboje, poeto ir skaitytojo tarpusavio supratimą.

Ir minėtame V. Bložės eilėraštyje savitas nuotaikų, būsenos kodas tampa iškalbingesnis viso eilėraščio kontekste. Panašus principas jo poezijoje taikomas ir poetiniams motyvams.

Kitoje teksto dalyje pakanka vienos sąvokos, „skitai“, tam, kad skaitytojo sąmonėje atgimtų visos ankstesnės asociacijos ir kartu poetas galėtų pridėti dar vieną prasmės niuansą, dar vieną būsenos ženklą ar pagaliau abstrakčią sąvoką.

„Jau ir pats šaltojoje: už tai, / Kad per skitų iškilmingą šventę / Žmones juokinai: vaipeis prieš stabą. (...) / Nelaimė – tavo laimė: / Pa-

galiau ir tu paragavai / To, kas reiškia mūs visų likimą“ (paryškinta mano – E. Vaitkevičiūtė).

Išryškinta eilutė tarsi gražina eilėraščių iš konkrečių detalių į abstrakcijų lygmenį, kuriame eilutei kiekvienas skaitytojas gali suteikti savas reikšmes, taip eilėraštyje atrasdamas sau artimus ir pažįstamus dalykus. V. Bložės kūryboje dažna būsenų amplitudės ir intelektualumo, duoklės mūsų sausam protui, dėmė jo kūrybą išskiria iš daugelio kitų lietuvių poetų. Galima sakyti, jo asmuo – aplinkos ir vidinės esmės harmoningas derinys.

Dalykai, išskiriantys rinkinį „Sename dvarely“ iš kitų poeto knygų, paminėti paties V. Bložės atsiminimuose. Tampa aišku, iš kur kilo tokia eilėraščių autentiška ir kodėl, nepaisant kartais itin patetišku intonacijų, jie labai įtaigūs ir realūs.

„Čia, gėlėtoje Šeduvoje, ir pirmas areštas. (...) Tardymai naktimis, kaltinimai, daugiausia sufabrikuoti, mušimas „į snukį“, daugiau gal psichologiškas: baisingai būdavo užsimojama, rodos, galvelė (kaip ta mano mandolinėlė) lėks suduždama nuo pečių, bet prie pat marmūzės įgudusi ranka kumštį staiga prilaikydavo (gal savo krumplių gailėdavo). (...) Saugumo viršinininkas ukrainietis, rodos, Bielovas pavarde, – ramus, švelnus, kalbino gražiai: ar tėvas gydo partizanus ir pan. O mušė kantrybės pristigęs“.

Būsimam poetui teko užtrukti ilgesnį laiką:

„Pakvipto siuntimu į Panevėžio kalėjimą ir, anot pusamžio, geraširdiško ir plepaus stribo, su šautuvu lydėdavusio mane („vaikel, tik nesugalvok bėgt, negalėsiu pasigailėt, turėsiu nušaut“), (...) – kvėpia man septyneri metai...“¹²

Revoliucijos metinių proga Stalinui paskelbus amnestiją, kaip nepilnametį V. Bložę išleido. Patirti pokario istorijos posūkius teko kitaip: išdraskyta šeima, sesers ir motinos išsiuntimu į Vorkutą, tėvo įkalinimu, nutrauktais mokslais, slapstymusi. Taip pat jaunyste, prabėgusia, kaip ir daugelio Baisogalos krašto bei visos Lietuvos žmonių, įtemptoje ir sudėtingoje pokario metų atmosferoje. Greičiausiai tai pakankamai paaiškina tragiškas ankstyvosios V. Bložės poezijos intonacijas.

Kitos dvi, jau „oficialiai“ išleistos knygos, „Septyni šienpjoviai“ (1961) ir „Nesudegantys miestai“ (1966), vertintinos kaip neišvengiama kūrėjų duoklė tam pačiam sovietinio pokario laikotarpiui. Poetui pageidaujant, šiame straipsnyje jos plačiau neaptarinėjamos. Vertėtų tik paminėti, jog „Nesudegančiuose miestuose“ fragmentiškai užsiminama apie Baisogalą: *„ugnies punktyru / nuskindas mano gimtojoj Baisogaloj“*. Bene konkrečiausiai su ja susijęs vienas eilėraščių, pavadintas „Baisogala“. Jame perteikiamas gimtųjų apylinkių peizažas nusako ne tik konkrečius gamtos bruožus, bet ir krašto bei iš jo kilusio kūrėjo emocinį santykį. Ramus, lėtas pasakojimas čia perauga į aplinkos sukeltą pojūčių sūkurį, erdvės užmojį:

¹²Takai prie šaltinio, p. 85; ten pat, p. 86.

„Oi dažnai, užsikoręs ant stogo, / Dairydavaus į šalis! / Troškau
išlėkt su varnėnais / Tolyn, į pietų kraštus...“

Itin branginami kūryboje, vėlesnėse knygose neretai pakylėjami lig sakralumo lygmens vaikystės prisiminimų fragmentai čia dar tebėra detalūs, nuskaidrinti laiko –

„Kas metai patvindavo Kiršinas... / Aš ant lyties – plaukte... / Kle-
bono malūnas – milžinas / Modavo rūko skraiste...“

Ilgainiui šis nostalgikų prisiminimų lygmuo V. Bložės eilėraščiuose kito, tikslūs įvykiai tyčiomis ar instinktyviai atsidurdavo po giliu asociacijų bei daugiaprasmės ezopinės kalbos sluoksniu. O „Baisogaloje“ dar apsiribojama tik savotiška emocije parabole: eilėraščio pradžioje pateikiama Baisogalos retrospektyva, konkrečios peizažo detalės, po to eilėraštis tarsi grafiškai perskeliamas ir jo nuotaika orientuojama jau į kitą laiko erdvę, kaip galima nuspėti – po tam tikro laiko tarpo.

„Vėlei tu, Baisogala mano... / Gimtinėn, namo grįžau. Rudenio vėjas
kedena / Plaukus, / Kaip ir anksčiau. Ilgesys apima žmogų, / Kai
į langus barbena lietus...“

Knygoje taip pat pasitelkiami alegoriški įvaizdžiai. Paprasto siužeto eilėraštis apie benamius kačiukus, nupirktus ir pamirštus vasarotojų, netikėtai užbaigiamas posūkiu paties lyrinio subjekto egzistencijos link:

„Nuo ko aš bėgu? / Nuo vaikystės prisiminimų? / Juk ir aš buvau /
toks pat benamis kačiukas“ (paryškinta mano – E. Vaitkevičiūtė).

Šitaip vienu simboliu sukoncentruojama saviieška ir atitinkama dvasios būseną.

Iš šios knygos konteksto meninė pajauta ir jos realizavimo būdu išsiskiria eilėraštis „Septyni šienpjoviai“¹³. Žvaigždyno pavadinimą ir etninės kultūros klodus romantiška nata sujungia daugiaprasmiškas Septynių šienpjovių įvaizdis. Čia išryškėja vaizdingas, tapybiškas pasakojimas, netikėtos personifikacijos, t. y. poetinės priemonės, vėlesnėse knygose pagelbėjusios įtvirtinti savitą meninį kalbėjimą:

„Septyni šienpjoviai / Nustebę pakėlė galvas: / žvaigždėta lanka, /
skindama žiedus / ir pindama vainiką /ėjo mergaitė (...) / Seniui
Grigui, / vežančiam išdžiūvusias žvaigždes į daržinę, / iškrito pypkė
iš dantų... / Jis pataikė į griovį, / Ir jo ratai apvirto. / O mergaitė
ėjo Paukščių Taku“.

Iš šio palyginti ankstyvos poezijos pavyzdžio justis žodžio grakštumas, vėliau iškilsiantis daug didesne jėga. Savotiškai „sukomplikuojama“ eilėraščių erdvė: pasinaudojus poezijos teikiama galimy-

¹³ Eilėraščio idėja bei pavadinimas vėliau tapo pagrindu kitam eilėraščiui, paskelbtam poezijos rinktinėje 1974 m.

be laisvai varijuoti personifikacijomis bei simboliais, dvi skirtingos plotmės tarsi sukeičiamos vietomis. Šienapjūtė perkeliama į dangų, dangus nusileidžia ant žemės, o žemdirbio darbo sakralumas susilieja su kosmogoniniais elementais. Pridėjus jau minėtą romantišką natą, sukuriamas neįprastai grakštus ir to laikotarpio lietuvių lyrinės poezijos kontekste – originalus eilėraštis. Epinio pasakojimo ir lyriškumo dermė, vėliau peraugianti į dar didesnę epiškumą ir galop į autentikos paprastumo poetiką vėlyvojoje kūryboje, atsiskleidžia eilėraštyje „Eisiu basas per miestą“¹⁴. Kruopščiai suformuotas laukimo, netikėtumo efektas čia sustiprinamas irgi skirtingų laiko erdvių sankirta. „*Turbūt tai buvo saulėtas vasarvidžio rytas. (...) / Tą rytą iš po arklių kanopų nekilo dulkės*“ – statiška akimirka („*nekilo dulkės*“) laiko bėgsmo fone leidžia poetui sukurti izoliuotą erdvę ir pasiūlyti savas jos taisykles. Eilutė po eilutės šis išpūdis stiprinamas: „... *tą rytą žolė atgavo ryškiai žalią spalvą / ir nuogi vaikai stačia galva šokinėjo į patvinius durpyną*“. Pamažu įtraukiami harmoningos, kone idealios kaimo būties bei gerovės ženklai, kai viskas vyksta pozityviai ir taip, kaip turi būti: „*Tą rytą dygo grybai / ir bitės ėjo į darbą / tą rytą dvaro kumečiai užtraukė skambią šienpjovių dainą*“. Bene tikroviškumo vardan į idealų paveikslą įtraukiamas tam tikras disonansas: „... *ir tik senas ažuolas alpėjo iš sopulio nakties audros nuskelta / viršūne*“. „*Turbūt tą rytą aš pirmąkart paliečiau žemę*“ – iš pažiūros šykščiai nusakytas momentas, tačiau viso eilėraščio kontekste jis liudija bene savotišką subjekto savęs priskyrimą prie eilėraštyje nusakytos žemės, namų bei gamtos harmonijos erdvei.

„*Mano tėvas sėdėjo prie vienintelio vaistinės lango, / pilku žvilgsniu žiūrėdamas į snūduriuojantį miestelį, / kuriame nebuvo daktaro, / nes jo ir nereikėjo, / nes žmonės patys pagydavo arba mirdavo... / Ir tada tu juos priglausdavai Lepšikalnio smėly. (...) ir garvežių dūmai sklaidydavosi virš piemenų ugniakurų*“.

Industrinis elementas – garvežių dūmai, išsisklaidantys virš piemenų ugniakuro, būdingo agrarinės kultūros motyvo, leistų daryti prielaidą apie šios kultūros nepajudinamumą. Tačiau antrojoje eilėraščio dalyje poetas jau nebeleidžia sau toliau mėgautis artimais vaizdais, įterpiamas dar vienas biografinis momentas:

„*Vieškelis purtė nugarą, / bet mažas autobusiukas / laikėsi jam ant sprando. / Aš žiūrėjau liūdnas pro langą: / sudie, rudenėjanti žeme!*“

Po tokio posūčio – dėsningas kitos, miesto, erdvės nupasakojimas ir išvada:

„*Aš niekad nebūsiu poetas urbanistas. / Miestas man svetimas. (...) Neišsprendžiau aš / skersgatvių trigonometrijos, / pasiklydau turgaviečių kamšatyje, / Ir suodžiai krito ant mano veido (...) ir trūko purvu nepavirtusios žemės*“.

Dalis šios knygos eilėraščių (jau be privalomo ideologinio balasto) perspausdinti kitoje knygoje – „Sena laužavietė“. Čia detalizuoti kai kurie vaizdai, išsamiau perteikta atskirų eilėraščių momentų nuotaika, plg.:

*„Tėvas žiūrėjo pro vienintelį vaistinės langą į tylų provincijos /
vieškelį / miestelyje / kuriame nebuvo teisėjo nei daktaro“.*

Išryškintas paveldas, atsineštas į miestą kaip į urbanis-
tinės kultūros prieglobstį:

*„... mano gyslose – žemės kraujas, / o alsavime – eglynu
šnaresys, / o kauluose – laukų akmenys, / nes lig šiol savo bal-
se išgirstu / tai pempės klyksmą, tai griaustinio grumėsį, /
tai vėjo ūbavimą po kaklu – duslų vandens malūno ūžesį“.*

Kartais šioje knygoje šmėsteli šulinio, bičių mo-
tyvai, t. y. tradicinei agrarinės kultūros sanklodai pri-
klausantys elementai. Bitės, medus, šulinys, keturvėjis
malūnas, dažnai kaip peizažo akcentas iškylas su gyvenimo
tėviškėje laikotarpiu susijusiuose eilėraščiuose, tampa savotiško-
mis praeities įprasminimo gairėmis. Jų dėka susidaro individu-
alus poeto žodynas, kuriame šie simboliai išreiškia lokaliai ben-
druomenės harmoningą erdvę.

Rinkinyje „Iš tylinčios žemės“ ima ryškėti moderniajai lyrikai būdingos poeti-
nės struktūros: dar intensyviau varijuojama laiku, erdve, lyrinis eilėraščio subjektas
kalba šiek tiek intymesniu tonu, tačiau kartu atsiranda keliabalsis kalbėjimas. Atsi-
randa mitologinis lygmuo, eilėraščiuose derinami dainuojamosios, pasakojamosios
tautosakos klodai (eil. „Trys račiai“, „Žalčio elegija“). Jų pagrindu susikuria vientisa
poetinio teksto struktūra. Įsitvirtina neskubrus, lėtas kalbėjimas, svarus, šiek tiek siū-
buojantis eilėraščių ritmas. Žvilgsnis į pasirinktus objektus tampa stoviškesnis. Ret-
karčiais šmėkšteli vaikystės laikotarpio detalės – mandolina, sodas: „ieškau savo vai-
kystės / senose kaimo kapinėse / kur šitiek valstiečių naginių / atvežta ratais ir rogėm“.
Nauja nata suskamba meilės tema – tyliai, ramiai, nakties ar jūros fone: „tu palauk
su manim saulėtekio / ir paklausyk / užmirštų jūros žodžių“. Vėl kartojasi ezopinės
kalbos tema, tik šįkart iš dalies pridengta aliuzijomis į apskritai poeto misiją ir
suabstraktinta:

*„poetas turi teisę kalbėti / visų vardu / netgi tų kuriems atimta balso
teisė / arba jie nebyliai (...) / poetas turi teisę suprasti / viską taip
kaip visi / arba taip kaip kiekvienas / supranta savaip“.*

Matyt, neatsitiktinai žodis „žemė“ atsiranda net dviejų iš eilės knygų pavadi-
nimuose. Kaip savotišką iš daugiaprasmio žemės įvaizdžio kylančią vertikalę, galbūt
kaip Gajos gajumo poetinę apraišką galima vertinti vėlesnį rinkinį – „Žemės gėlės“.
Anot literatūrologo V. Kubiliaus, poetas

*„... pagaliau atsiskakė kalbėjimo visagalio
aš vardu. Logizuojanči sąmonė pasijuto be-
jėgė suimti bei paaiškinti istorijos absur-“*

*Vytautas Bložė.
Apie 1955 metus.
Iš Maironio
literatūros muziejaus*

¹⁴ Eilėraštis pirmąkart paskelbtas 1964 m., vėliau, pakeistas bei patobulintas, – 1982 m. rinkinyje „Sena laužavietė“.

dus ar net vienos akimirkos įvykių griūtį, ir buvo pritildyta (...) kad iškiltų į pirmąjį planą pats pasaulio skaidymosi ir prieštarin-gumo procesas“¹⁵.

Poetinio teksto centre vėl atsiranda individo situacija. Tačiau pats kalbėjimas igyja įvairialypio absurdo elementų srauto pavidalą. Eilėraščio vyksmas formuojamas iš stilistiniu požiūriu skirtingų kontekstų, iš daugelio kalbėjimo krypčių ir variantų siekiama išgauti vieningą eilėraščio erdvę. Teksto struktūra čia pagrįsta daugmaž laisvo asociacijų srauto principu. Šis melodingas vientiso teksto sraunumas kompen-suoja dažnai absurdiškas skirtingų objektų jungtis. Eilėraščių tekstai – tarsi savo-tiškas literatūrinis atskirų detalių koliažas. Įsitvirtina skirtingų epiško pasakojimo linijų ir daugiabalsio kalbėjimo kombinacija.

1974 m. pasirodžiusioje poezijos rinktinėje jau akivaizdžios modernistinės in-tonacijos. Tuo laikotarpiu V. Bložės, kaip moderniosios poezijos kūrėjo, pavardė ima ryškėti ir ilgainiui virsta kone „moderniškos poezijos“ sinonimu. Tokį vaidmenį jam natūraliai priskiria netgi kiti rašytojai:

„– Susitikim su rašytojais. – Su poetais. Su Blože. (...) – Kodėl su Blože? – Jis rašo modernius eilėraščius ir augina barzdą“¹⁶.

Šioje modernistinėje eilėraščių struktūroje išryškėja dar vienas derinys: tradicijos ir naujumo santykis. Saviieškos, istorijos ženklų ir kitoms tradicinėms temoms V. Bložė suteikia naujas, modernesnes formas. Tokie meniniai eksperimentai suponuoja atitin-kamus eilėdaros ypatumus – bene žodžio laisvumo ir lankstumo eilėraštyje poreikis paskatina galutinai pasirinkti verlibro formą. Tekstai dažnai svyruoja nuo semantinio-sintaksinio ir priartėja iki dismetrinio-grafinio verlibro. Kaip nurodo literatūrologas J. Girdzijauskas, galimi du pagrindiniai dismetrinio-grafinio verlibro atvejai:

„1) kai sintaksinę ir intonacinę minties išraišką tiksliai paryškina eilėraščio grafika ir 2) kai eilėraščio grafika specialiai konfrontuojama su semantine ir sintaksine kalbos struktūra“¹⁷.

V. Bložės modernistiniams eilėraščiams būdingesnis antrasis variantas, kai, anot J. Girdzijausko,

„eilėraščio grafika specialiai ardo įprastinius semantinius ir sintaksinius žodžių ryšius, formuodama naują, visai subjektyvią kalbos intonaciją“¹⁸.

Eilėraščio vientisumo ir darnos pagrindu šiuo atveju ir tampa intonacija, nepaisant to, kad kiekviena eilutė yra semantiškai ir sintaksiškai sudėtinga. Pvz.:

*„atradau savo veidą: vėjas / pamažu jį
atpusto iš smėlio / čia žemė. Čia guli žmo-
nės / rugiapjūtėj įkaitę stogai, ir pavasa-
rį / džiūstančios ašaros: duona / aptašky-*

¹⁵ XX a. lietuvių literatūra, Vilnius, 1994, p. 547.

¹⁶ Bubnys V. *Mažosios išpažintys*, Vilnius, 1988, p. 23.

¹⁷ Girdzijauskas J. *Eilėdara*, Vilnius, 1980, p. 57.

¹⁸ *Ten pat*, p. 58.

ta bangų druska: net graudu / nuo žmonių gerumo. Ir gaila / kažko / lyg senos sulankstytos vėjarodės“.

Grafiniai perkėlimai, t. y. anžambemanai, čia intonaciškai susieja žodžius ir su tomis eilutėmis, kurioms jie grafiškai priklauso, ir su tomis, kurios yra „natūralus (semantinis ir sintaksinis) jų tęsinys“¹⁹.

1981 m. išleistas rinkinys „Polifonijos“ išsiskiria keletu aspektų. Pirma, pats poetas čia geranoriškai patikslino bei paaiškino savo kūrybos tikslus, taip žymiai palengvindamas kelią didžiumai savo poezijos vertintojų ir interpretatorių. Kartu šitaip pagyvino ryšį su skaitytoju, pats jį įvesdamas į sudėtingas daugiaplanes savo kūrybos erdves:

„Žmogus, ypač kuriantis asmuo, – ne hermetiška sistema, jis atviras dienos šviesai ir laiko dulkėms. Šių žodžių autorius bando įprasminti žmogaus būties universumą įvairiose erdvės ir laiko plotmėse. Rodoma ne tik harmonija, bet ir kelias į ją – per rezonansą ir enciklopediją – iš chaoso“ (V. Bložė, „Polifonijų“ išanga).

Antra, šis rinkinys – akivaizdi turinio ir išorinio knygos dizaino, t. y. viršelio, dermė. Nuo šio momento viršelis figūruoja V. Bložės knygoje kaip savotiška pirminė aliuzija į knygos eilėraščių turinį. Ir pagaliau trečia yra tai, kad šioje knygoje visa jėga atsiskleidžia žaidimas skirtingomis eilėraščių vyksmo plotmėmis. Lyrinio herojaus sąmonėje – įvairių epochų, istorijos momentų, mitų elementai:

„genetiškai (ar metempsichoziškai?) persidavė skausmas / ant rankų ir kojų / tebejaučiam daugybės nukryžiuotųjų likimą / dar prieš ir po mūsų eros / kur nors kartaginoje, kur Kibelė rijo mus ir mūsų kančia būdavo ta / energija, kuri išjudindavo gyvuosius (kad ir Salambo)“.

Pagrindinis V. Bložės poezijos akcentas, individo situacija, tebeišlieka aktualus, tačiau pakinta raiška. Eilėraščiuose sustiprėja epinio pasakojimo tono sodrumas, tačiau, išlaikant vieningas intonacijas, kartu sujungiami įvairūs stilistiniai kontekstai, išraiškingai kuriamos netikėtos žodžių sandūros, iš intelektualios informacijos ir su ja susijusių asociacijų gausos gimsta savotiška, šiek tiek fantasmagoriška erdvė. Anot D. Satkauskytės, „pasaulis suvokiamas kaip įvairialypė ir daugiaplanė vienuma“²⁰.

Pastebėtina, kad šioje knygoje, nepaisant tyrinėtojų akcentuojamos savarankiškos eilėraščio būties ir pan., vėl gana tiksliai ryškėja vaikystės prisiminimai ir (retesnis V. Bložės poezijoje dalykas) iškyla konkretūs Baisogalos vietovardžiai:

„paskui veždavo žmones į Šidlavą / kur buvo homeopatija / vargingi vaikų vežimai Berlyno / Amerikos kumetynuose / tuo tarpu kai mes Kaukaze / kur turėjome savo vaistinę“.

Kaip nurodė J. Linkevičius ir V. Bložė, Kaukazas yra miestelio, o Berlynas, Ame-

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Lietuvos literatūros enciklopedija, p. 71.

rika – dviejų abipus jo buvusių kumetytų pavadinimai. Ši vietovardžių konkretika atveria vaikystės prisiminimų klodą – tėvo vaistinę, regėtus gamtos motyvus... Kartu sustiprėja siekis įprasminti kartų kaitą ir laiko bėgsimą:

„... bet niekas neparkrito / tik ant kelio į dvarą, kur niekas negyveno / degė žvakė (...) / kas? / niekas / dega many / kai tamsu“.

Apskritai kartų ryšio, protėvių tema itin svarbi visoje V. Bložės kūryboje.

1982 m. pasirodžiusiame minėtame eilėraščių rinkinyje „Sena laužavietė“ vaikystės laikotarpio potyriai vėl iškyla kaip savotiškas individualios ir istorinės partitės apibendrinimas. Egzistencinė žmogaus situacija čia svyruoja nuo agrarinės sanklodos apibrėžčių iki individualios dievoieškos:

„ieško dievo žmogus, apžiūrinėdamas medžių dreves / kasinėdamas apie tvartą ir upės atbraduose / žiūri po suolu, tikrina kaminą, užsilipęs ant stogo...“

Knygoje susilieja keletas mitologinių plotmių – pagoniškoji, krikščioniškoji, Rytų. Šios darnos rezultatas – filosofiškas stoiko žvilgsnis. Norėdamas kalbėti retrospektyviai, autorius pasirenka kitokį nei ankstesnėse knygose lyrinio herojaus pavidalą: apylinčių peizažas, konkrečių vaikystės prisiminimų fragmentai atsiskleidžia kaip atsiskyrelio stebėjimo objektas.

„... sėdėjo ant šventyklos slenksčio, nežinodamas / gyvas jis ar jau miręs / nes mūsų miestelio gale, Kiršino uždurpėjusiam slėnyje / buvo grubos, smėlio kalneliai, apaugę pušimis, kai kur ir / ažuolas“.

Pamažu į ankstesnį sudėtingą daugiaplanį pasakojimą įtraukiama epinio pasakojimo autentika:

„ir jis krito kaip vanagas, kurį pats mačiau / nusinešdamas vištą iš kiemo – ir toks atšiaurus / jog nė nepaisė / mūsų šauksmo, paskui senelės šauksmo, išbėgusios į kiemą / tačiau jau buvo vėlu: jis nuskrido / tik plunksnos pabiro viršum Kemėrų miško“.

Eilėraščių turinys iš esmės leistų daryti išvadą apie tam tikrą paties autoriaus gyvenimo pokytį tuo laiku. Konkretika saviieškos proceso metu, šiuo atveju išryškėjanti lyrinio herojaus svarstymuose, liudija naujų atskaitos taškų poreikį.

Rezultatas – lyrinių poemų rinkinys „Žmonės“, vėliau – poema-romanas „Miko Kėdainiško laišakai sau pačiam ir kiti nežinomi rankraščiai, rasti senų griūvančių namų pastogėje“. Abiejose knygose akivaizdžiai sustiprėja fantasmagorijos elementai, absurdo principu formuojamas poetinis pasakojimas. Tekstas sudarinėjamas iš asociacijų, nutylėjimų, istorinių aliuzijų. Galima tokį rašymo būdą vertinti ir kaip jau nušlifotos ezopinės kalbos apraišką, ypač „Miko Kėdainiško laiškuose...“: gyvenamojo laikotarpio aktualijas perkelti į kitą epochą siekiant kalbos laisvės – išbandytas

ir daug kartų naudotas lietuvių meno kūrėjų principas. Tai paaiškina ir sudėtingą tekstų audinį: į vientisą struktūrą supinamos istorinių veikalų citatos, paradoksalūs veikėjai ir akivaizdžiai stiprėjančios sarkastinės intonacijos.

Savotiškas posūkis tokių intonacijų kontekste atrodo kitas rinkinys – „Noktiurnai“. Poezijoje konkreti patirtis dažnai transformuojama į subtilias pajautas bei asociacijas. Autentiški potyriai, paveldėtas gyvas pasaulio pojūtis transformuojami iki savito požiūrio į aplinką ir save. Tokiu būdu į ypatingą pasaulio pajautą V. Bložės kūryboje greičiausiai peraugo ir Baisogalos apylinkių konkretika. Poezijai tai suteikė plačią jutimų skalę, didelę emocijų ir nuotaikų raiškos amplitudę. Ilgainiui nusišlifavo aštrokos intonacijų ribos, strofos palaisvėjo, aiškių ribų tonai peraugo į grakščius intonacinių tonų ir pustonių persiliejumus, savotiškas žodžių melodijas. „Noktiurnuose“ ir 1996 m. išleistame rinkinyje „Ruduo“ kalbama nebe konkrečiais žodžiais ir objektų aprašymais, o nupasakojami ir tam tikra tvarka dėliojami patys jausmai, skirtingos emocinės būsenos. Pats V. Bložė knygoje „Ruduo“ kūrybos tema rašė:

„senoj vietoj gyvendamas / šauksiu naujai gyventi / nežaisti artimųjų likimu, kad nesuvedžiočiau / pasitikėdamas ir per atvirai išsipasakodamas / tariamoj savo kūryboj, kuri iš esmės / yra tik savęs pridūrimas prie visa to / kas yra realioj tikrovėj (išsaugant save ne-realų) / tvirta ir nepajudinama (išskyrus save)“ (paryškinta mano – E. Vaitkevičiūtė).

Aplinka (reali tikrovė) čia veikia kaip asmens emocinės būsenos atskaitos taškas. Jos ir asmens sąlyčio taške – savistaba turint tikslą pakeisti save patį ir šio vyksmo rezultatus perkelti į kūrybą. Toks kūrybos bei pasaulėžiūros principas sąlygojo vieną iš išskirtiniausių šio poeto poezijos bruožų: eilėraščio centre atsidūrė vidinė subjekto būsenų kaita. Eilėraščio visuma sudėta tarsi iš vieningo įvairių emocijų ritmo ir kartu susilieja du skirtingi eilėraščio klodai – emocinis ir intelektualinis. Dauguma lietuvių poezijos kūrėjų pasirenka vieną iš šių plotmių ir tokiu atveju arba nukrypstama į lyriškas intonacijas, vien tik spontanišką jausmų raišką, arba eilėrašties dėliojamas iš gausybės intelektinių konstrukcijų, daugiau skirtų mąstymui ir intelektui lavinti, o ne poezijos esmei atskleisti. Tuomet neretai pakliūvama į šiandienos literatūros bei literatūrologijos kontekste dažnus spąstus: *intelektas grožisi pats savimi*. Tuo tarpu V. Bložės poezijoje būsenų ir nuotaikų amplitudę intelektualinis eilėraščio klotas papildė. Taip pasiekiamą harmoningą poetinę sintezę, eilėrašties tampa tarsi keliasluoksnis, kur kiekvienas žodis atlieka tam tikrą funkciją ir skatina atitinkamą skaitančiojo reakciją. Daugiažodystė nebestebina, ji tampa eilėraščio tapybiškumo ir kuriamos emocijų amplitudės garantu. Greičiausiai toks principas lėmė ir pasirinktus vaizduoti objektus: dažnam eilėraščiui, ypač „Noktiurnuose“, būdingas atviras horizontas, erdvių pojūtis, neapibrėžtos peizažų ribos. Pvz.:

„... išvesti mus iš veislės / atsparios sau patiems ir vėjams ir ašaroms / kurios užtvindė kuprines / vasarotojų, mūsų pačių / uogos, lūpos, dantys, sapnai / dviem poliais, galvą šiaurėn padėjus / žliaugia vanduo“.

Poetai V. Bložė
ir Nijolė Miliauskaitė-
Bložienė svečiuose
pas Baisogalos garbės
pilietę Oną Strolienę.
1995 m.
R. Šileikos nuotr.
Iš O. Strolienės
albumo

Tokių kūrybinių virsmų dėsninga tąsa – 1998 m. išleistas minimalistine, Rytų poezijai artima maniera parašytas rinkinys „Visai ne apie tai“. Pats rinkinio pavadinimas rodo tam tikrą žaismą, kurį patvirtina ir pats poetas:

eilėraščiai „paprastesni, negu ankstesnė mano kūryba. Pasimokyta ir iš Senųjų – juoba Tolimųjų – Rytų. Norėta ne teisti, o teisinti. Neatsisakyta žaismo, pokšto, išdaigos“.

Dėmesys eilėraščiuose – neįkyriam pasaulio stebėjimui. Atidžiai išsižiūrima į aplinkos objektus, mažiausias jų daleles:

*„šunelių lojimas, varnų / karksėjimas, sotus sotus / tylus rudens metas /
lietus čėža už atviro lango: į vyšnių lapus / į agrastų krūmus, į žolę“.*

Eilėraščiuose atsargiai, kone kaligrafiškai brėžiami pasaulio kontūrai. Atitinkamai daugumo jų tekstai itin sutrumpėja, tarsi būtų specialiai siekiama maksimalaus kalbėjimo santūrumo ir perteikiamų išpūdžių skaidrumo: „gal kitą gyvenimą / peteliške sudegsiu / tėvo žvakės liepsnoj“. Aiškias objektų ribas vaizduose pamažu pakeičia spalvinė jų raiška, todėl eilėraščiuose mažiau tikslių daiktų apibrėžčių, tačiau daugiau intensyvaus spalvos pojūčio: „žaliam fone / geltonos uogos“. Pats autorius tai ir paaiškina:

*„dabar geriau girdžiu / tad, pusaklis, ką rašau / yra garsai nešiojami
vėjo / nematomos laiko dulkės, jaukus / tamsių žiburių metas“.*

Šioje knygoje gan ryškus posūkis į filosofinio atspalvio poeziją. Pasaulis nebeskaidomas, priešingai – kai kuriuose eilėraščiuose viskas aplink susilieja į vientisą harmonijos, dieviškumo raišką: gamtos vyksmai, vaisių branda, vagiliaujantys pyragą paukšteliai (eil. „Dievas sulesė“).

Kaip viena iš harmonijos paieškos formų čia – vis labiau asmeniškai, virstantys savotiška introspekcija prisiminimai. Jie ryškėja kartu su laiko tema:

„grįžau (...) iš užtrukusio laiko, į gatvelę, kur / seniai nugriauta mokykla, kur dar vaikas / mokiausi paukščių kalbos / medžių viršūnėse klegančių, kurių klausiau, iš kurių mokiausi / ilgųjų ir trumpųjų / balsių irriebalsių“; „Vaikystėje, Kėdainiuose, gamtos pamokų klasėje/ stovėjo varganas skeletas, berniukai išdykaudavo maskatuodami / palaidas jo rankas“.

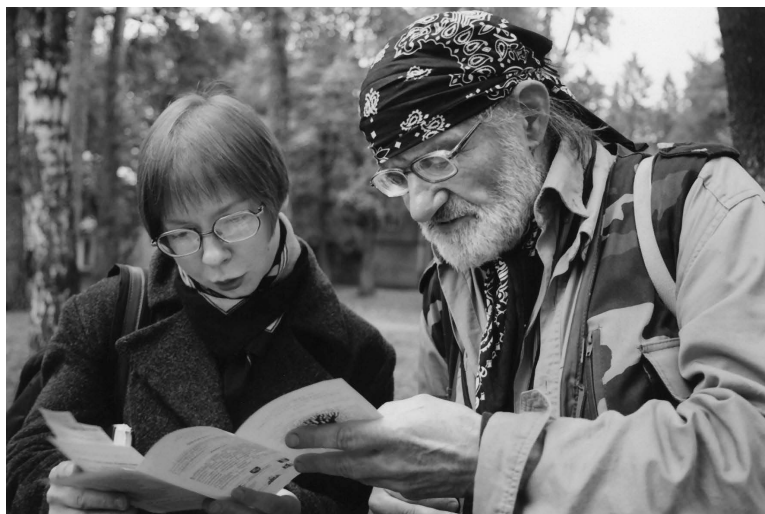
Detalus šiuo atžvilgiu eilėraštis „Geresnis kalnelis“, atskleidžiantis ir vieno gimtųjų poeto apylinkių vietovardžio istoriją:

„... Lepšikalnis vadinosi senasis kapinių kalnelis, žmonės šypojos, kad gal kada anksčiau dar jų senoliai ten / lepšės rinkdavę, bet vienas aklas pavargėlis / iš nuotraukos žvelgdamas, aiškino jiems / kad anksčiau miestelis, dvaras ir kumetynas / buvo aplenkėję ir kad tada jie sakydavę / lepšy koln / na taip, nusilenkiau...“

Eilėraščio kontekste žodžių junginiui „lepšy koln“ priskiriama reikšmė „geresnis kalnelis“, t. y. kapinių kalnelis, geresnis už šią ašarų pakalnę. Plg. posakius „smėlio kalnelis“ (kapinės), „ašarų pakalnė“.

2001 m. išleista eilėraščių knyga „Tuštuma“ iš dalies pratęsė panašias V. Bložės kūrybos temas. Joje praeitį ir dabartį jungia pasakojimas. Knyga – įkūnytas, sustabdytas jo tąsos momentas. Įdomu, kad būtent sustabdyti momentai mene vertinami kaip savotiškos pergalės prieš laikinumą, žeidžiantį ir užmaršinantį laiko bėgsimą. Paėmęs į rankas šią V. Bložės knygą, pirmiausia pastebi spalvas. Iš pažiūros jos keistokos – vadinamoji „kanarėlinė“, prinokusios citrinos. Viršelis – kaip brandžios vasaros užbaigos gelstą javai ir lapai, lėtai srūvančios pastelinės spalvos. Sodri, rimstanti visa ko gausa – derliaus nuėmimas, tiršta potyrių bei nuotaikų tėkmė. Skaitydamas užtinki paslaptingų žaidimų su žodžiais, žodžių nuotrupom, šešėliais, mintimis ir netgi šriftais. „Tuštuma“ – tarsi perregima erdvė, prismaigstyta žodžių ir eilučių – gairių, gelbstinčių laiko ir tekstų bėgsme. Taip dėmesys telkiamas ne tik į mintis ar prasmes, bet ir vizualinę knygos išvaizdą. Eilėraščiuose neskubrūs, dažnai kasdieniški vaizdai keičia vienas kitą. Buitis. Darbai. Viskas realu bei apčiuopiama, su paprastų žmonių paprastais pasakojimais. Apie karą, pjūklelius, pylių (ančių) auginimą, jūrą ir ramybę arklių, karvių, ganyklų pavidalais... Viena kasdieniška detalė pateikiama taip, lyg kartu „vestūsi“ gausybę paslėptų prasmų ir savo nedideliu, labai konkrečios detalės kūneliu dengtų visos būties problematiką. O asociacijų griūtį čia sukelia smulkmenos: „radau tik tuščią / lizdelį krūmelėje“. Arba:

„todėl tuštuma man yra visai ne tas: / jinai yra dešinė mano ranka (o taip pat kairė) / ant stalo smailiuoju galu Kolumbo / tekšteltas / kiaušinis, likęs kur tekšteltas / man visa tai yra, dovanok, grįžtančios iš laukų / karvės, pilni tešmenys, rudeniop tuštuma / man yra /

V. Bložė
 Druskininkų poetinio
 rudens renginyje
 su literatūrologe
 Eugenija Vaitkevičiūte.
 2005 m.
 Iš E. Vaitkevičiūtės
 albumo

*tabletės, kapsulės, daktaro V. Kudirkos / kapas, ji yra / namo par-
 sinešti tušti paukštelių lizdeliai“.*

Šios knygos eilėraščiuose gan subtiliai valdomi simboliai ir prasmės. Be to, užuot skendus nihilistinėje savistaboje, atsigrežiama į pasaulį ir per jo detales prakalba pati žmogiškojo subjektyvumo esmė. Tekstuose gausu istorijos. Tačiau nerasime kokių nors įkyrėjusių istorinės tiesos klasifikavimų ar pan. Tiesiog realiai, taip, kaip bene buvo kadaise girdėtos, pasakojamos realios istorijos ar retkarčiais prasprūsta autobiografinė patirtis:

*„Kaune, taip nesinori pasakot / prisimint to į sapnus nuslinkusio /
 gyvenimo – / negyvenimo, brendimo, didėjančio batų / numerio (...)
 skęst neišmokus gilintasi / plaukt neišmokus skęsta“.*

Neretai tekstuose sujungiamos bent kelios kultūros, civilizacijų tradicijos. Kartais truputį romantiška folkloro gaida atsūdustama: *„užspaus kaip akis, kaip zakristijonas žva-
 kę“*. Šalia – tūkstantmečiais tie patys kelio, mirties ir tirono, simboliai: *„su Marko Polo,
 Čingischano konsultantu Europos klausimais, kartu nuvykome / Į Šventąją Vietą“*. Sodrus, neskubrus pasakojimas vieningame pasakojime sutelkia laiko bėgsmą, tiesas, vertybes ir nusivylimus. Lėtai sukuriuoja akustinė eilėraščio tėkmė. Triukšmingos drastikos, būdingos ir menui, laikais dažnai pasigendame brandžių būties akimirkų harmonijos. Todėl jos siekianti šio poeto knyga tampa malonia atgaiva. Knyga skirta man, tau, visiems. Poetas pats tai pasako, užmegzdamas ryšį tarp dviejų dažnai opozicinių dalykų, t. y. rašytojo ir skaitytojo:

*„žemė laukia (...) / neišskaitomi užrašai, vienas kitas kantrus / skai-
 tytojas / išskaitantis, kas čia, tuščiam kape, palaidotas“.*

Taip eilėmis įprasminama rašančiojo būtis, neregimas, tačiau juntamas jo ir skaitančiojo ryšys.

Aptariant poeto V. Bložės kūrybą, verta prisiminti, jog kiekvienos tautos kultūros savitumas priklauso nuo asmenybių. Asmenybės – nuo krašto. O tada geriausia atiduoti žodį pačiam poetui V. Bložei:

„Ačiū jam, tam kraštui, už miestelius ir bažnyčių bokštus, už upes ir tiltus, už dūzgiančius bitynus, už aukštus pakelių medžius, už viską, kas įvyko ten, už įsiklausymą, už mokytojus, už pamokas“²¹.

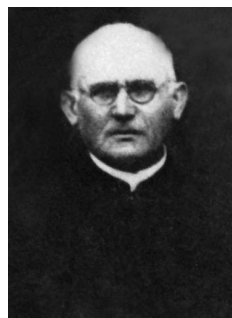
²¹ *Takai prie šaltinio*, p. 86.

Baisogalių biografijų sąvadas

Parengė Jonas Linkevičius

Šiame sąvado skyriuje pateikiamos enciklopedinio pobūdžio biografijos asmenų, gimusių ar gyvenusių miestelyje ir buvusioje Baisogalos seniūnijoje, vienaip ar kitaip aktyviai pasireiškusių ar ir besireiškiančių visuomeniniame gyvenime, minėtinių šioje monografijoje kartu su iškiliausiais kraštiečiais. Daugelis iš jų verti atskirų monografinių straipsnių, bet dėl vietos stokos ar kitų priežasčių to padaryti negalima. Sąvado straipsniams pasinaudota enciklopedijų medžiaga, taip pat žinios rinktos iš kitų šaltinių, informacinių leidinių arba pavienių asmenų. Panaudotoji medžiaga patikslinta, papildyta ar sutraukta. Sąvade pristatomos asmenybės neskirstomos į kilusius iš Baisogalos valsčiaus ar tik šiame valsčiuje gimusius bei gyvenusius ir dirbusius, nes tokio skirstymo parengėjas nelaiko esminiu, svarbiausia, – kaip tie asmenys susiję su valsčiaus gyvenimu ir kiek jie nusipelnę šiam kraštui. Iš atskirų seniūnijų kilusių asmenų tokio pobūdžio biografijos, kaip ir biografinės apybraižos, pateiktos prie tų seniūnijų, iš kurių jie yra kilę.

BITTIS Vincentas (1863 01 06 Kaplių k. Rasėinių r.–1940 04 28 Baisogaloje), kunigas. 1877–1878 mokėsi Raseinių apskr. mokykloje, 1879–1882 – Liepojos g-joje, 1886–1888 – Kaunė, Telšių kunigų seminarijoje. Išventintas kunigu dirbo Žemiuosė, Ruņšišķėse, Kaune, Ylakiuosė, Baisogaloje – nuo 1890. 1936 buvo suteiktas kanauninko vardas. 1915–1940, būdamas Baisogalos klebonu, buvo kartu ir Krakių dekanato dekanu. Gerai prižiūrėjo bažnyčią, 1904 jo rūpesčiu bažnyčioje įrengtos naujos stacijos, atstatyti per Pirmąjį pasaulinį karą apgriauti kiti pastatai, išmūryti nauji tvartai. Labai mėgo žemės ūkį, ir žmonės neretai matydavo jį laukuose besidarbuojantį. Gerai nusimainė apie gyvulininkystę, laikė gražių arklių ir karvių bandą. Per visą kunigavimo laiką nepataikavo prispaudėjams, kur galėdamas ir kaip išmanydamas padėjo savo bendradarbiams, rėmė knygnešius, platino pats ir kitus ragino platinti ir skaityti lietuvišką spaudą. Besikuriant Lietuvos kariuomenei ragino jaunuolius stoti į ją savanoriais, rėmė juos ir dėl to nuteikė prieš save okupantus, nuo kurių persekiojimų turėjo ne kartą bėgti iš Baisogalos. Palaidotas Baisogalos bažnyčios šventoriuje.

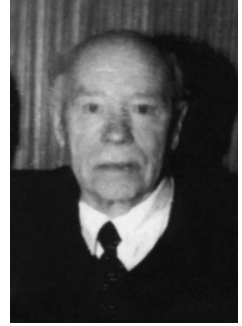
Vincentas Bittis

BUTKEVIČIUS Stasys (1922 01 01 Košių k. Tauragės r.), mokytojas. 1945 baigė Tauragės g-ją. Tais pačiais metais įstojo į VU Teisės mokslų f-tą, bet 1948 05 08 buvo iš jo pašalintas už „socialinės kilmės nuslėpimą ir melagingų žinių suteikimą“. 1949 neakivaizdiniu būdu pradėjo studijas VPI Istorijos f-te. Mokslus baigė 1956 ir gavo istorijos mokytojo specialybės diplomą. 1948–1961 dirbo Baisogalos vid. m-kloje, dėstydamas istoriją, logiką ir psichologiją. 1961 iš mokyklos pašalintas kaip „nepateisinantis garbingo tarybinio mokytojo vardo“. 1961–1990 dirbo Šiaulių statybos tresto Baisogalos aikštelėje meistru ir darbų vykdytoju. 1990 grįžo į tą pačią vid. m-klą. Jo pasiūlymu eksperimento

tvarka kurį laiką visų rajono mokyklų vyresniųjų klasių mokiniams buvo dėstomas etikos pradžmų kursas. Parengė „Pagalbinę metodinę medžiagą mokytojui, dėstančiam vidurinėje mokykloje dorovės pradžmenis“. Pastaraisiais metais aktyviai dalyvauja respublikinėje ir rajono spaudoje, rašydamas mokymo ir auklėjimo bei visuomenės moralės ugdymo klausimais. Parengė periodikoje paskelbtų straipsnių rinkinį.

GENTVILAS Eugenijus (1960 03 14 Želváičių k. Telšių r.), geografijos mokslų magistras, politinis veikėjas. 1977 baigė Baisogalos vid. m-klą, 1983 VU. Gamtos mokslų daktaras (1993). 1983–1990 – mokslinis darbas MA, 1993–1996 dėstytojas Klaipėdos u-te. Politinė-visuomeninė veikla: 1990 – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Atkuriamojo seimo narys, Nepriklausomybės akto signataras, 1991–1992 – Seimo seniūnas, 1997–2001 – Klaipėdos miesto savivaldybės meras, 2001 kovo–liepos mėn. – Lietuvos Respublikos ūkio ministras, 2001 birželio–liepos mėn. – laikinasis Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas, nuo 2001 – Europos Parlamento narys, Liberalų ir demokratų aljanso už Europą frakcija. 1993–2003 – Lietuvos liberalų sąjungos narys, 1996–1999 ir 2001–2003 – Lietuvos liberalų sąjungos pirmininkas, 2003–2004 – Liberalų ir centro sąjungos pirmininko pirmasis pavaduotojas.

GENTVILAS Stasys (1918 04 04 Šilėnų k. Kretingos r.), veterinarijos specialistas. Jaunystėje ketverius metus tarnavo pas gimines ir svetimus. 1940 pašauktas į Lietuvos kariuomenę, kurioje tarnavo trejus metus. 1943 kurį laiką dirbo Endriėjavo kooperatyve. 1944 Kaune baigė kontrolasistentų kursus ir toms pareigoms buvo paskirtas į Darbėnus. 1945–1946 buvo įkalintas lageryje prie Belomoro kanalo. Po kalinimo grįžęs Salantuosė, Skuodė dirbo zootechniku. 1953 toms pačioms pareigoms perkeltas į Klaipėdos srities Sąjunginės žemės ūkio parodos paruošimo sektorių. Likvidavus sritį dirbo Kretingos inkubacinės paukštinkystės inkubacijos vedėju. 1957 baigė Marijampolės (tada Kapsuko) veterinarijos technikumą ir buvo paskirtas Telšių veislyno stoties direktoriumi. 1960–1965 pirmininkavo Telšių rajono „Lenino keliu“ kolūkiui. 1966 atvyko į Baisogalą, kur iki pensijos 1979 dirbo Valstybinės veislininkystės stoties vyriausiuoju zootechniku. Po to 9,5 metų – valstybinio draudimo įstaigoje agentų brigadininku. Nuo 1951 su mažomis pertraukomis, ypač aktyviai atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, bendradarbiavo rajoninėje ir respublikinėje spaudoje. Išleido publicistinių biografinių, kraštotyrio pobūdžio knygų, poezijos rinkinį: „Kanauninkas Stanislovas Budvytis – Sibiro kalinyš ir kankinyš“ (1996), „Laiko verpetuose“ (1998), „Laikas ir gyvenimas“ (1999), „Tu – mano žemė Lietuva“ (1999), „Giminių knyga“ (2002), „Ant gyvenimo metų slenksčio“ (2003), „Dievo ir žmonių tarnyboje“ (2003), „Prie Belomoro“ (2004), „Keliai, kurie nesibaigia“ (2006), „Dešimtmečiai nenuėjo veltui“ (2008). Nuo 1999 Kaimo rašytojų sąjungos narys, nuo 2001 – kaimo kultūros šviesuolis, nuo 2005 – Baisogalos seniūnijos garbės pilietis.

Eugenijus Gentoilas
Stasys Gentoilas

JANKAUSKAITĖ Margarita (1958 05 27 Baisogaloje), geografė, geografijos dėstytoja. 1976 baigė Baisogalos vid. m-klą, 1981 – VU Gamtos mokslų f-tą, 1982–1985 mokėsi dieninėje aspirantūroje Lietuvos MA Geografijos skyriuje. 1986 apgynė geografijos kandidato disertaciją (nostrifikavus – fizinių mokslų, geografijos daktaro) „Sunkieji metalai Rytų Lietuvos kraštovaizdžio geocheminėse sąlygose“. 1986–1990 – MA Geografijos skyriaus, 1990–2002 – atkurtojo Geografijos i-to, nuo 2002 – reformuoto Geologijos ir geografijos i-to vyr. mokslo darbuotoja, Kraštovaizdžio geografijos sekt., nuo 2003 – Kraštovaizdžio geografijos ir kartografijos sk. vadovė. Nuo 1995 antraeilėse pareigose VU Geografijos ir kraštovarkos katedroje – iki 2002 lektorė, 2002–2004 ėjo docento pareigas, o nuo 2004 – docentė. Pagrindinės mokslinių interesų sritys: kraštovaizdžio geografija ir kraštovaizdžio ekologinių tyrimų metodologija, kraštovaizdžio geochemija, poveikio aplinkai vertinimas ir aplinkosauga, urboekologija, kraštovaizdžio funkcionavimo tyrimai, taikomieji kraštovaizdžio tyrimai, teritorijų planavimas. Dalyvauja organizaciniame mokslinėje veikloje bei rengiant jaunuosius mokslininkus. 1998–2005 – mokslo žurnalo „Geografija“ redaktorių kolegijoje. Viena ir su bendraautoriais yra paskelbusi per 50 mokslo straipsnių, monografijų ir teminių rinkinių bendraautorė, publikavusi mokomąją knygą.

*Margarita Jankauskaitė
Jonas Algimantas
Juozaitis*

JUOZAITIS Jonas Algimantas (1933 06 28 Baisogaloje), kūno kultūros dėstytojas, treneris. 1950 baigė Baisogalos vid. m-klą, 1954 – Kauno KKI. 1954–2006 dirbo VPI (dabar universitetas) kūno kultūros teorijos ir metodikos k-dros asistentu (1954), docentu (1979), rengdamas kūno kultūros mokytojus, sporto trenerius. Vadovauta ir sėkmingai apginta per dešimt magistrantų darbų. Skaityta mokslinėse konferencijose šalyje ir užsienyje ir publikuota moksliniuose leidiniuose per 70 autorių ir bendraautorių darbų įvairiais sporto teorijos ir treniruočių metodikos (plaukimo, tinklinio) klausimais. Išleista autorių ir bendraautorių knygų: „Tinklinio pamokos V–VIII klasėse“ (1963), „Tinklinio technika“ (1970), „Kūno kultūros pamokos pradinėse klasėse“ (1992), „PDG daugiakovė“ (1983), „Tinklinio technika ir mokymo metodika“ (1970), „Pradinio mokymo plaukti metodika“ (1998).

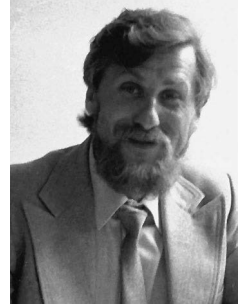
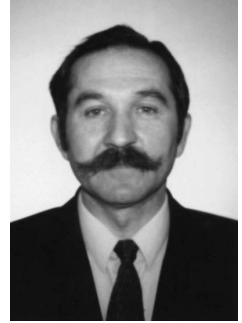
Jaunystėje J. A. Juozaitis aktyviai sportavo: žaidė Lietuvos tinklinio rinktinėje (1953–1964), įvykdė TSRS sporto meistro reikalavimus (1964), vėliau (1963–1967) buvo vyr. Lietuvos vyrų tinklinio rinktinės treneriu, Respublikinės tinklinio federacijos nariu, trenerių tarybos pirmininku (1955–1967). Antraeilės trenerio pareigos susijusios su plaukimo sportu (1970–2008). Parengtas Monrealio olimpiinių žaidynių (1976) bronzos medalio laimėtojas (100 m plaukimas krūtine) A. Juozaitis. 1978–1983 buvo vyr. Lietuvos plaukimo rinktinės treneris, Lietuvos plaukimo federacijos trenerių tarybos pirmininkas. Už nuopelnus Lietuvos sportui ir didelio meistriškumo sportininkų rengimą apdovanojtas Kūno kultūros ir sporto komiteto (sovietmečiu) ir Kūno kultūros

ir sporto departamento (nuo 1991), LSD „Žalgiris“ medaliais „Už nuopelnus Lietuvos sportui“, diplomais, padėkos raštais. Svarbesni apdovanojimai: LTOK Olimpine žvaigžde (2003), Kūno kultūros ir sporto departamento (KKSD) II laipsnio ordinu (2003), savanoriškos sporto draugijos „Žalgiris“ Garbės ženklui, Lietuvos nepriklausomybės 80-čio medaliu (1998), įvairių laipsnių medaliais „Už nuopelnus Lietuvos sportui“ (sovietmečiu ir dabar).

JUZUKONIS Romualdas (1976 09 30 Angliniškų k. Kaišiadorių r.), muzikos mokytojas, vargonininkas, solistas. 1984–1991 mokėsi Baisogalos vid. m-kloje, 1991–1994 – Rokiškio kultūros m-kloje (vargonininko spec.), 2002–2006 – Šiaulių u-to muzikos specialybės f-to studentas, baigęs bakalauro studijas. 1995–1996 – tarnavimas kariuomenėje, 1996–1997 – Baisogalos bažnyčios vargonininkas, 1997–1999 – Pociūnėlių vid. m-klos mokytojas (antraeilės pareigos), 1997–2005 – Pākiršinio (Radviliškio r.) kultūros namų meno vadovas, 2005–2007 – kultūros namų direktorius, 2002–2007 – Baisogalos vid. m-klos mokytojas metodininkas (antraeilės pareigos), nuo 2006 – Šeduvės bažnyčios vargonininkas (antraeilės pareigos), nuo 2007 – Radviliškio miesto kultūros centro direktorius. Aukšto įvertinimo susilaukė kaip kultūros namų vyrų vokalinio ansamblio „Dainava“, Baisogalos ATB jaunųjų šaulių ansamblio vadovas, jo vadovaujami kolektyvai – nuolatiniai tarptautinių, respublikos ir rajono renginių dalyviai bei laureatai. 2005 R. Juzukonio vadovaujamas „Dainavos“ ansamblis pelnė Kultūros ministerijos „Aukso paukštę“. Jis, kaip meninių kolektyvų vadovas ir solistas, yra apdovanotas gausybe laureatų diplomų, padėkos raštų. Talentingas vadovas ir solistas pats kuria žodžius ir muziką, pats atlieka savo kūrybos dainas, aranžuoja ir rašo žodžius populiarioms užsienio kompozitorių dainoms, su koncertine programa dalyvauja televizijos laidose.

KAŠČIONIS Petras (1953 02 13 Daukantų k. Priėnų r.–2001 12 25 Baisogaloje), chemikas – dėstytojas. 1971 baigė Trākų vid. m-klą, 1977 – VU chemijos f-tą. 1977–1990 – Lietuvos gyvulininkystės mokslinio tyrimo instituto Baisogaloje vyr. mokslinis bendradarbis, 1990–1995 – Baisogalos apylinkės viršaitis, 1995–2001 – Baisogalos seniūnas. Išradimo, penkiolikos racionalizatoriinių pasiūlymų autorius. Aktyviai dalyvavo Sąjūdžio renginiuose ir akcijose. Vadovaudamas seniūnijai daug dėmesio skyrė gyventojų socialiniams, buitiniams, teisėtvarkos, kultūros, žemės reformos bei privatizavimo klausimams. Buvo Lietuvos liberalų sąjungos Radviliškio skyriaus pirmininkas, rajono tarybos deputatas.

KAŽDAILIS Aloyzas (1943 06 37 Griėnikiškyje), istorikas, rašytojas. 1960 baigė Baisogalos vid. m-klą, 1965 – VU Istorijos fakultetą. 1965–1968 – Klaipėdos kraštotyros muziejaus vyr. mokslinis bendradarbis, 1968–1970 – Klaipėdos politechnikumo dėstytojas, 1970–1975 –

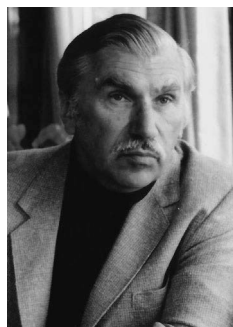

Romualdas Juzukonis

Petras Kaščionis

Aloyzas Každailis

Klaipėdos kraštotyros muziejaus Jūreivystės skyriaus vedėjas, nuo 1975–1996 – Jūrų muziejaus akvariumo ir delfinariumo, Jūros kultūros centro „Jūrų Lietuva“ direktorius. Lietuvos valstybinės premijos laureatas (1982), nusipelnęs kultūros veikėjas (1989), Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordino kavaliereus, Klaipėdos miesto garbės pilietis, meno magistras (2007). Išleido knygas vaikams ir jaunimui: „Laivai ir jūrininkai“ (1981), „Ko verkė plekšnytė“ (1985), „Žvyniuko laišakai iš Karibų jūros“ (1994). Romane „Palonų istorijos“ (1997) vaizduojami Lietuvos kaimą ištikę dramatiški pokario metų įvykiai.

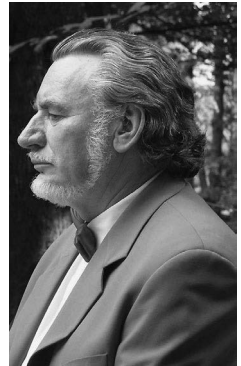
KULPAVIČIUS-Kulpa Alfredas (1923 03 28 Baisogaloje–2007 05 16 Drūskininkuose), architektas, Ontario architektų asociacijos Kanados karališkojo architektūros instituto, Lituaniistikos instituto ir kitų organizacijų narys. Baigęs Kėdainių g-ją, 1941–1948 mokėsi VDU ir Darmštado aukštojoje technikos mokykloje, kur 1951 gavo inžinieriaus architekto dr. laipsnį. 1949–1952 dirbo toje pat mokykloje architektūros projektavimo ir bažnyčių statybos katedroje vyr. moksl. asistentu. Gyvendamas Vokietijoje dalyvavo architektūros konkursuose ir buvo daug kartų premijuotas. 1952 išikūręs Kanadoje, projektavo bažnyčias ir kitas statybas. Jo projektuotos Vilniaus Aušros vartų bažnyčia Hamiltone (1953), Šv. Jono parapijos bažnyčia Toronte (1955), Šv. Kazimiero bažnyčia Vinipege (1956), Aušros Vartų bažnyčia Monrealyje (1954), Dievo Apvaizdos bažnyčia ir kultūros centras Detroite (JAV) ir kitur. Toronte pastatyta jo projektuota šventovė žuvusiems už Lietuvos laisvę, vienuolynas ir Lietuvių namai. Architektūros ir meno klausimais daug rašė periodinėje spaudoje, Bostone išleistoje daugiatomėje „Lietuvių enciklopedijoje“, kituose leidiniuose. 2005 grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Druskininkuose.

*Alfredas
Kulpavičius-Kulpa
Bronius Kuprys*

KUPRYS Bronius (1899 Kupsčių k. Raseinių r.–1988 11 13 Radviliškyje), vargonininkas, muzikos mokytojas. Baigęs keturias gimnazijos klases, muzikos ir chorvedybos, atitarnavęs Lietuvos kariuomenėje, 1919–1923 mokėsi privačiai. 1934 prie Kauno konservatorijos išlaikė egzaminus, įgydamas muzikos mokytojo, vargonininko cenzą. 1926?–1939? vargonininkavo Baisogalos bažnyčioje. 1940–1943 dirbo sąskaitininku Kėdainių malūne, 1944–1946 – Kėdainių apskr. Civilinės būklės aktų ir įrašų biuro vedėju, 1947–1949 Kėdainių berniukų gimnazijos muzikos mokytoju, 1949–1953 – Radviliškio kultūros namų chorvedžiu, 1953–1960 – Radviliškio septynmetės ir antrosios vid. m-klos muzikos mokytoju. Išėjęs į pensiją, kuri laiką dirbo Aukštelkų (Radviliškio r.) septynmetės m-klos muzikos mokytoju, sekmadieniais Baisogalos ir Dambavės bažnyčiose vargonuodavo mišioms. Vargonininkaudamas Baisogaloje bažnyčios chorą parengė 1930 jubiliejinei dainų šventei, vadovavo šaulių būrio chorui, koncertuodavo su vadovaujamaiais choralis visuomenei, aktyviai reiškėsi miestelio visuomeniniame gyvenime. Yra buvęs Kėdainių ir Radviliškio rajonų dainų švenčių vyriausiuoju dirigentu.

LAŠIENĖ-Mackevičaitė, Janina (1897 04 11 Maralinėje prie Baisogalos–1993 07 09 Kaune), gydytoja patologė anatomė. Med. mokslų daktarė (1959), LTSR nusipelnusi gydytoja (1957), LTSR nusipelnusi mokslo veikėja (1967). Nuo 1952, baigusi Berlyno u-tą, dėstė Kauno u-te, nuo 1951 – Kauno med. i-te; 1941, 1944–1965 – Patologinės anatomijos katedros vedėja; profesorė (1961). 1954–1976 dar ir Sveikatos apsaugos m-jos vyr. patologė anatomė. 1954 jos iniciatyva įkurta LTSR patologų anatomų moksl. d-ja; 1954–1965 buvo tos draugijos pirmininkė. Viena patologinės anatomijos pradininkių Lietuvoje. Suklasifikavo kraujodaros organų navikines ligas. Parašė kn. „Naujagimio endokrininės liaukos“ (su Elena Stalioraityte, 1969, rus.; LTSR valstybinė premija 1972), moksl. darbų iš onkologijos, vaikų patologijos. Vadovėlio „Patologinė anatomija“ (1973), parengto jai vadovaujant, viena autorių.

Janina Lašienė-Mackevičaitė

Kazimieras Liaudis

Vilimas Malinauskas

LIAUDIS Kazimieras (1901 01 01 Baisogaloje–1989 05 25 Vilniuje), soviet. veikėjas. SSKP narys (1925). Prieš I pasaul. karą su šeima išvyko į Rusiją, ten išitraukė į bolševikų veiklą. 1917 pab. Raudonosios gvardijos, 1919–1924 – Sov. Rusijos karys. Dalyvavo kovose su Vokietijos, Ukrainos Liaudies Respublikos, Lenkijos kariuomenėmis, slopino pasipriešinimą bolševikams Vid. Azijoje. 1925–1932 dirbo partinį, švietimo darbą, 1932–1939 SSRS kariuomenės ir karinio jūrų laivyno polit. darbuotojas. 1941–1943 nacių okupuoto Dnieprodzeržinsko Ukrainos KP(b) k-to sekretorius. 1944 grįžo į Lietuvą. 1944–1947 LKP(b) CK sekretorius (atsakingas už žemės ūkį). 1947–1950 LSSR ž. ū. ministras ir MT pirmininko pavaduotojas. Vadovavo prievartinei valstiečių ūkių kolektyvizacijai ir trėmimams (1948–1950 buvo LSSR MT ir LKP CK įgaliotinis trėmimams Zarasų, Rokiškio, Utenės, Anykščių, Ukmergės apskr., 1950–1952 Klaipėdos sr.). 1950–1953 LKP Klaipėdos sr. komiteto I sekretorius, 1953–1954 LSSR vidaus reikalų ministras, 1954–1959 KGB pirmininkas. KGB generolas majoras (1956). Plėtė KGB agentūrą Vilniuje ir Kaune, didino padalinius rajonuose, bet nesugebėjo sulaukyti Lietuvoje stiprėjančių lietuvių patriotizmo, tautinio atgimimo tendencijų. 1959 iš KGB pirminko pareigų atleistas. 1944–1960 LKP CK biuro narys. 1960–1986 LKP Revizijos k-jos pirmininkas. 1946–1954 buvo SSRS AT, 1951–1959 ir 1963–1989 – LSSR AT deputatas.

MALINAUSKAS Vilimas (1943 11 01 Rukonių k. Pakruojo r.), kultūros namų liaudies muzikos kapelos meno vadovas, mokytojas, kompozitorius, dirigentas. 1974 baigė Vilniaus Tallat-Kelpšos aukštesniąją muzikos m-klą (dabar konservatorija), 1989 – LVK (dabar muzikos ir teatro akademija). 1962–1963 ir 1966–1969 dirbo Pociūnėlių (Radviliškio r.) vid. m-klos muzikos mokytoju. 1963–1966 tarnavo TA. 1966–1970 – Pociūnėlių kultūros meno vadovas ir vid. m-klos mokytojas, 1970–1974 – Šeduvos (Radviliškio r.) TŪT dėstytojas, nuo 1974 – Baisogalos liaudies kaimo kapelos „Žvangulis“ meno vadovas. LTSR kultūros žymūnas (1982), J. Švedo premijos laureatas (1993), Liaudies kul-

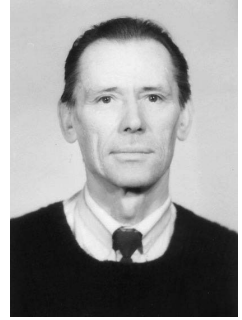
tūros centro „Aukso paukštės“ geriausiai liaudiškos muzikos kapelai ir vadovui nominantas (2002). Pasaulio lietuvių dainų švenčių, ansamblio vakaro (1998, 2003, 2007), respublikinių kaimo kapelų švenčių „Trakų pilis“ ir „Grok, Jurgeli“ vyr. dirigentas. Jo vadovaujamas „Žvangulis“ kolektyvas – absoliučiai geriausia kaimo kapela (1981), kuriai suteiktas liaudies kolektyvo vardas (1982). „Žvangulis“ – daugkartinis konkursų, švenčių laureatas ir diplomantas. Koncertavo Rusijoje, Vengrijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, D. Britanijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Olandijoje, Italijoje, Australijoje, Vietname, Tunise. Daug koncertuota užsienyje kartu su Panevėžio miesto dainų ir šokių ansambliu „Pynimėlis“ (vadovas R. Bakanauskas). Kaip kompozitorius sukūrė ir išleido giesmių, dainų ir pjesių kaimo kapeloms rinkinių: „Padėkos giesmės Viešpačiui“, Šv. Mišias „Dievui ir Tėvynei“ (chorui, vargonams, orkestrui ir solistui), „Muzika, muzika“, „Mūsų vasara“, „Sidabriniai varpai“, „Mūsų jaunos dainos“, „Skambėkite dainos“. Sukūrė dokumentinius videofilmus apie Baisogalą „Saulės ir žiedo spindesy“, „Šviesus atminimas“ (seniūno P. Kaščionio atminimui), „Dievo ir žmonių tarnyboje“ (skirtas monsinjorui Ščepavičiui). LRT fonduose įrašyta daugiau kaip 50 kūrinių. Išleista ilgai grojanti plokštelė „Žvangulis“ – 1988, dvi garsajuostės ir autorinis kompaktinis albumas „Žvanguliui – 30“. Dalyvavo tarptautinėse mokslinėse folkloristų konferencijose Lietuvoje, Lenkijoje, Sankt Peterburge, kur skaitė mokslinius pranešimus. Apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu medaliu (2004), įteikta Radviliškio rajono savivaldybės nominacija „Geriausias kultūros darbuotojas“, suteiktas Baisogalos garbės piliečio vardas.

Vladas Niunka

NIUNKA Vladas (Baisogaloje 1907 08 17–1983 12 26 Vilniuje), valst. ir part. veikėjas, filosofas, sociologas. 1925 baigė g-ją, 1939 – Kauno u-to Teisės f-tą. Docentas (1947), Filosofijos mokslų kandidatas (1971), LSSR MA akademikas (1976). LSSR nusipelnęs kult. veikėjas (1967). 1925–1928 mokytojavo Šiauliuose. 1928 įstojo į nelegalią LKP. Už antivalstybinę veiklą 1928–1931, 1938–1939 ir 1939–1940 buvo kalinamas. 1933–1935 redagavo LKP Kauno r. komiteto laikr. „Revoliucinis darbininkas“. 1940 Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, aktyviai įsitraukė į sovietinės valdžios organų veiklą. 1940 06–07 ir 1943–1944 „Tiesos“ redaktorius. 1940–1944 LSSR prokuroras, 1948–1961 LKP CK sekretorius. 1961–1970 žurnalo „Komunistas“ vyriausiasis redaktorius. Nuo 1968 LSSR MA visuomenės mokslų skyriaus akademikas sekretorius. Nuo 1937 LKP CK, 1944–1961 CK biuro narys. 1946–1962 SSRS AT, nuo 1947 LSSR AT deputatas. 1955–1963 LSSR AT pirmininkas. Parašė publicistikos straipsnių ir knygų apie katalikų Bažnyčios veiklą, kuriose akcentavo komunistinės ir krikščioniškos ideologijos nesutaikomumą. Išsilavinimas, principingumas bei fanatiška ištikimybė bolševizmui kėlė jį partinės karjeros laiptais. Pritarė ir skatino žiaurias stalininių jėgų akcijas, persekiojo kitaminčius, pritarė trėmimams, palaikė kadru valymo kampanijas.

STROLYS Kazys Bronius (1933 02 27 Igliaukos k. Marijampolės r.), zootechnikas. 1952 baigė Marijampolės gyvulininkystės technikumą, 1957 – Leningrado žemės ūkio i-tą, 1960–1963 tobulinosi Lietuvos gyvulininkystės i-to aspirantūroje. 1966 apgynė žemės ūkio kandidatinę (dabar – agrarinių mokslų daktaro) disertaciją galvijų veislininkystės klausimais. 1957–1958 dirbo Ignalinos rajono vyriausioju zootechniku, 1958–1960 – Ignalinos ž. ū. gyvulių apšėklinimo stoties vedėju, 1963–1965 – Baisogalos gyvulininkystės galvijų veisimo sektoriaus moksliniu bendradarbiu, 1965–2000 – to paties sektoriaus vedėju. Pirmąjį dešimtmetį tobulino ir diegė veislininkystės stočių kompleksinio veislinių bulių vertinimo metodus, dalyvavo produktyvių galvijų linijų ir bandų kūrimo darbe. Tuo tikslu 1966–1969 kelias partijas veislinių galvijų parinko Danijoje. Tolimesnis darbas buvo susietas su galvijų veislininkystės apskaitos sistemos kūrimu ir diegimu, panaudojant to meto skaičiavimo techniką. Mokslinių darbų temomis publikuota per 90 straipsnių. 1990 pavasarį buvo išrinktas į Baisogalos apylinkės tarybą ir tapo šios tarybos pirmininku. 2004–2006 vadavo Baisogalos bendruomenės tarybai. Aktyvus visuomenininkas.

ŠARAUSKAS Bronius (1896 12 01 Kōmariškių k. Radviliškio r.–1942 06 03 Abezėje, Komijoje), karininkas. 1914 baigė Šiaulių g-jos 5 klases. 1916–1919 mokytojavo Palōnų prad. m-kloje (Radviliškio r.). 1919 02 01 įstojo į Kėdainių apsaugos būrį. 1919 12 16 baigus Karo mokyklą, suteiktas leitenanto laipsnis. 1920 dalyvavo nepriklausomybės kovose su lenkais. 1920–1923 ėjo kuopos vado pareigas, 1923 pakeltas į vyr. leitenantus. 1924–1926 tarnavo autobataliono mokomosios kuopos būrio vadu, bataliono adjutantu. 1926 01 01 perkeltas į Vyr. kariuomenės štabo Susisiekimo skyrių raštvedžiu. 1927 pakeltas į kapitonus. 1929 perkeltas į Vyr. kariuomenės štabo pensijų skyrių. 1930 išėjo į atsargą. Tarnavo geležinkelių policijos Skuōdo stoties nuovados v-ku, Utenōs, Veliuonōs, Serėdžiaus policijos nuovadų v-ko padėjėju, 1934–1940 – Serėdžiaus policijos nuovados v-ku. Nuo 1927 LŠS narys, Lietuvos kariuomenės savanorių s-gos centro v-bos narys. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą 1940 07 12 suimtas Serėdžiuje, kalintas Kaune. NKVD Ypatingojo pasitarimo nuteistas 8 metams. Žuvo lageryje.

*Kazys Bronius Strolys
Bronius Šarauskas
Elena Šveistienė*

ŠVEISTIENĖ Elena (1924 12 02 Paliėčių k. Pakruōjo r.), agronomė. Agrarinių mokslų daktarė (1961). 1943 baigė Linkuvōs g-ją, 1947 – Dotnuvos ž. ū. akademią. 1948–1953 – Lietuvos žemės ūkio ministerijos Gyvulininkystės valdybos zootechnikė, 1954–1984 – Lietuvos gyvulininkystės i-to Avininkystės skyriaus vyr. mokslinė bendradarbė. 1961 apgynė kandidatinę disertaciją (dabar – daktarinė) „Antros kartos mišrūnų, gautų kryžminant pirmos kartos mišrūnės avis su Lietuvos juodagalvių ir perkosų veislės aviniais“. Avininkystės klausimais išleido knygas: „Lietuvos juodagalvės avys“ (1988), „Kaip tvarinti veislinę avių fermą“ (1966), kartu su kitais autoriais – „Avių au-

ginimas ir dažnesnių jų ligų profilaktika bei gydymas“ (1983), apie 80 mokslinių straipsnių avininkystės klausimais. Kitos knygos: „Mūsų jaunystė“ (1982), „Mūsų likimas“ (2001), „Paliečių kaimas“ (2002), „Baisogalos parapija“ (1998), „Baisogalos dvaras“ (1998), sudarė rinkinį „Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir jų gyventojai“ (2000).

TAMOŠIŪNAS Virginijus (1949 03 28 Baisogaloje), inžinierius-statybininkas, verslo ir vadybos magistras, UAB „Investicinių projektų vykdymo grupė“ (IPVG) valdybos pirmininkas – generalinis direktorius, sporto klubo „Granitas“ valdybos narys. 1955–1966 mokėsi Baisogalos vid. m-kloje, 1966–1970 studijavo KPI (šiuo metu technologijos universitetas) Statybos f-te, 1970–1973 tarnavo Tarybinėje armijoje, 1975–1977 studijavo VISI (šiuo metu Gedimino technikos u-tas) Statybos f-te, 1989–1992 studijavo VDU Ekonomikos ir vadybos f-te. Darbo veikla: 1973–1975 – Lietuvos statybos ministerijos Kauno statybos tresto Statybos valdybos meistras, 1975–1977 – statybos darbų vykdytojas, 1977–1979 – statybos aikštelės virš., 1979–1985 – Statybos valdybos vyriaus. inž., 1985–1992 – Statybos montavimo tresto „Kauno statyba“ 1-osios statybos valdybos virš., 1992–2000 – UAB „Kauno kotedžai“ gen. dir., nuo 2000 – UAB „Investicinių projektų vykdymo grupė“ (IPVG) valdybos pirmininkas, generalinis direktorius. Vadovavo padaliniams bei įmonėms statant ir perduodant naudoti daugiau kaip 500 objektų. Minėtini: Kauno stiklo fabrikas „Aleksotas“, Kazlų Rūdės medžio apdirbimo kombinatas, Kauno endokrininių preparatų gamykla, Kauno mėsos kombinatas, Kauno technologijos universiteto studentų miestelis, Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė, Kauno klinikų miestelis, Dainavos poliklinika, Kalniečių poliklinika, Kauno greitosios pagalbos stotis, Kauno Taikos gyvenamųjų namų kvartalas, „Lucoil“, „Baltic Petroleum“, „Global Petroleum“ degalinių tinklai (154 degalinės), Ukrainų rapso metilo esterio gamykla ir kt.

Virginijus Tamošiūnas

SENIŪNIJŲ BŪRYJE

Augmenų, Baisogalos, Čelkių, Legečių, Ožaičių, Pakiršinio, Palonų, Skėmių, Vabalių, Vakarų – jų dešimt, visos skirtingos, nevienodos. Kaip gėlės margoje puokštėje. Apie Baisogalos miestelį ir seniūniją – visa antroji monografijos dalis, trečiojoje – likusios devynios.

Baisogalos valsčiaus savivaldybės tarnautojai. Sėdi (iš kairės): Vincas Buišys (Legečių seniūnas), Vincas Strolys (savivaldybės sekretorius), Antanas Jučys (viršaitis), Elena Zdanavičiūtė (raštvėdė), Stasys Kedys (kasininkas), Pranas Šveistys (Baisogalos seniūnas); stovi: Ignas Savičius (Vakarų seniūnas), Antanas Paliušis (Pakiršinio seniūnas), Vladas Žeromskis (Palonų seniūnas), Antanas Jučas (Čelkių seniūnas), Jonas Paura (Ožaičių seniūnas), Antanas Andrijauskas (Vabalių seniūnas), Vincas Blotnys (Skėmių seniūnas), Pranas Padvarietis (Augmenų seniūnas). 1938 m. balandžio 12 d.

Gyvos Augmenų apylinkės šaknys

Ona Strolienė

Spaudai parengė Jonas Linkevičius

2000 m. augmenietės Onos Jankevičiūtės-Strolienės rūpesčiu buvo parengta ir išleista puiki brošiūra (gal tiksliau 97 p. knygelė) apie gimtąją Augmenų apylinkę. Knygelės pagrindinė autorė ir sudarytoja subūrė nemažą iš to krašto kilusių ir valdančių plunksną kraštiečių, kurie, vieni plačiau, kiti glausčiau, papasakojo savo šeimų istorijas, pasidalijo prisiminimais apie apylinkę. Tokio leidinio kol kas neturi nė vienas Baisogalos valsčiaus teritorinis vienetas, ir „Sodybų šaknys gyvos“ gali būti iš buvusio valsčiaus kilusiems šviesuoliams skatinančiu pavyzdžiu sudaryti ir išleisti panašų. Straipsnių šios knygelės pagrindu buvo užsimojusi monografijai parašyti pati O. Strolienė, bet, užgesus jos gyvybei, darbą užbaigti tenka mums. Gaila, straipsnio apimtis neleidžia kiek išsamiau pateikti sukaupią unikalią medžiagą apie kaip reta darbščią, talentingą, patriotiškai nusiteikusią ir daug pasiekusią kraštiečių bendruomenę, kurią galima vadinti Baisogalos valsčiaus puošmena.

Pirmiausia – knygelės įvadas, parašytas O. Strolienės, pasiremiant kun. B. Vaišnoros rankraščiu „Baisogalos parapijos istorija“, kitais šaltiniais, o daugiausia savo asmenine patirtimi ir žiniomis.

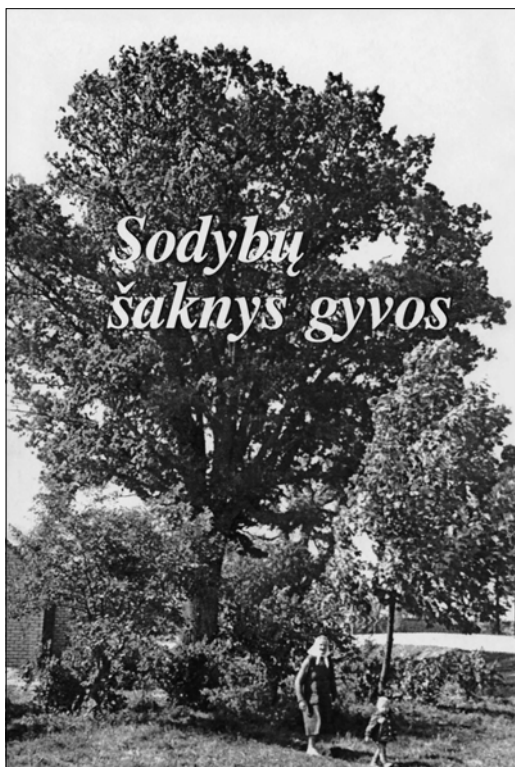
Augmenų kaimas, įsikūręs už keturių kilometrų į šiaurės vakarus nuo Baisogalos, yra viena seniausių apylinkės gyvenviečių. Čia dera įterpti augmeniškio Antano Adomaičio straipsnio pastraipėlę:

„Augmenai – didelis, ilgumu per keturis kilometrus besitęsiantis kaimas. Kaimo žemių pradžia netoli Baisogalos ribojasi su Komaro dvaro laukais, o pabaigą vakarinėje pusėje žymėjo Beržės upė. Nuo Baisogalos per kaimą vedė vieškelis, kuriuo Jūodupių kryžkelėje pasukęs į dešinę, galėjai pasiekti Šėduvą, pasukęs į kairę – Lėgečius, Pāšušvį ar Šiaulėnus, Radviliškį. Šio sodžiaus vardas jau minimas kuriantis Baisogalos parapijai – apie 1539 m. Minimos dvi sodžiaus šeimos: Monotaičių ir Kretaučių. Atrodo, kad tos šeimos buvo Baisogalos parapijoje“.

Nedidelėje kalvelėje prie Vingrio upelio yra VI–XII a. Augmenų senkapis. Kėdąinių kraštotyros muziejuje saugomi įmoninis ietigalis ir pentininis siauraaš-

Brošiūros viršelyje – kelias kartas regėjęs ažuolas – Augmenų kaimo simbolis.

Iš O. Strolienės albumo

menis kirvis yra šio senkapio radiniai. Pasakojama, kad buvo randama žmonių kaulų, kirvukų, apyrankių ir kt.

Apie 1821 m. kaime buvo 16 ūkininkų, gyveno 133 žmonės. Dar pirmojoje XIX a. pusėje sodžiuje buvo pastatytas medinis *magazinas*. Jame buvo laikomi javai badmečiui. Buvo sodžiuje ir smuklė.

Senoliai pasakodavo, kad *magazine* pasirodydavę įvairiausi vaiduokliai. Žmonės, norėdami juos išbaidyti, netoliese pastatė medinį kryžių. Tai padarė slapta, nes caro valdžia draudė statyti kryžius viešose vietose. Žandarai turėjo daug darbo ieškodami kaltininkų – tardė, klausinėjo aplinkinius ūkininkus, Baisogalos bažnyčios kunigus.

XX a. pradžioje *magazinas* buvo nugriautas.

Į vienkiemius (*kolionijas*) Augmenų sodžius išsiskirstė apie 1915 m. 1923 m. jau buvo 31 ūkis ir 173 žmonės.

Sklypas (1,09 ha), kuriame anksčiau stovėjo *magazinas*, apie 1920 m. buvo atiduotas Augmenų pradžios mokyklai, pradėjusiai veikti kaime, A. Kablo namuose, dar Pirmojo pasaulinio karo metais.

Visi kaimo žmonės buvo žemdirbiai. Vienų ūkiai buvo stambesni, kitų smulkesni. Daugelis užveisė nemažus sodus, laikė bites. Kaimynai vieni su kitais gražiai sugyveno, turtingesnieji sušelpdavo vargingiau besiverčiančius, šie už paramą pagelbėdavo ūkio darbuose.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą kaime buvo 43 kiemai. Trys ūkininkai turėjo vėjo malūnus, buvo kaime ir stalius, ir kalvis, ir batsiuovys, ir ne vienas siuvėjas. Buvo ir krautuvė.

Ūkininkams nebuvo lengva. Kaimo žmogui niekada nebuvo lengva. Po pasaulinės krizės atpigo žemės ūkio produktai, nuolat reikėjo galvoti, iš kur paimti pinigų žemės mokesčiams; sodybų, trobesių statyba ar atnaujinimas taip pat reikalavo lėšų. Beveik iš kiekvienos šeimos vienas ar du vaikai buvo leidžiami į mokslius, o mokslas gimnazijoje kainavo brangiai. Žmonės dirbo daug, dirbo sunkiai, nuo aušros iki tamsos. Nuo darbų pailsėdavo tik sekmadieniais. Sekmadienį niekas nedirbdavo.

Poilsis prasidėdavo šeštadienio pavakarę, kai iškūrendavo pirtį. Neturintieji pirties būdavo pakviečiami išsimaudyti pas kaimynus. Po pirties ir naminiu alučiu pasivaišindavo, aptardavo ūkio reikalus.

Šeimos kaime buvo tvirtos, doros, katalikiškos. Tėvų žodis vaikams, pamokymai, patarimai būdavo šventai vykdomi. Žmonės buvo sąžiningi, nebūdavo vagysčių, nusikaltimų, kaimas garsėjo darbštumu, kultūringumu, blaivumu.

Namų geroji dvasia dažniausiai būdavo motina. Paprasta kaimo moteris, tokia, kokios gyveno Lietuvos kaimuose šimtmečiais – išmintinga, tauri, saugojusi ir perduodavusi savo vaikams tikrąsias vertybes: meilę, ištikimybę šeimai, Dievui, žemei.

Nors ir sunku, bet gera buvo gyventi kaime. Kasmet besikartojanti rami ūkio darbų eiga, kasdienės ruginės duonos laukimas (kepant duoną, ant pirmojo kepalo visada būdavo dedamas kryžiaus ženklas) žadino viltį, nuosavybės jausmas buvo stiprybės ir jėgų šaltinis, o žemė – didelis turtas.

*Vincas Bunys,
1919 m. karys
savanoris.*

*Iš „Gyvos
Augmenų šaknys“*

Mokėjo žmonės ir šventes švęsti, ir gražiai pasilinksminti, mokėjo džiaugtis. Kaime būdavo daug jaunimo. Vasaros vakarais po darbų toli skambėdavo augmėniškių, ypač vyrų, dainos. Sekmadienių popietėmis būdavo ruošiamos gegužinės. Į jas rinkdavosi ne tik jaunimas, bet ir šeimos su vaikais – visiems magėjo pažiūrėti pačių augmėniškių vaidinimų, dalyvauti įvairiose varžybose.

Linksmos būdavo ir kaimo vakaruškos, Trijų karalių šventės. Užgavėnių dieną buvo paprotys kuo toliau išvažiuoti. Kuo ilgesnį kelią nuvažiuosi, tuo ilgesni užaugs linai. Įsidėdavo vyrai į roges kubilą, kubilan įsodindavo baidyklę (*čiučelą*), uždengdavo gūnia ir važiuodavo per kaimą, neaplenkdami nė vieno kiemo. Sodybos šeimininkas liedavo į kubilą vandenį, kad geriau derėtų linai.

Netgi javų kūlimas – nelengvas darbas – būdavo savotiška šventė. Kuldavo talkininkaudami vieni kitiems. Į kūlimo talkas ūkininkai kviesdavosi kaimynus, su kuriais dažniau bendraudavo. Per dieną dirbę talkininkai vakare švėsdavo pabaigtuves. Neutrūkdavo gardžių valgių, naminio alaus, dainų ir linksmų šokių iki išnaktų.

Šventadieniais, o ypač per atlaisdus (Šv. Antano, Šv. Lauryno), vieškelis būdavo pilnas važiuotų ir pėsčių. Pėstieji eidavo basi, apsiaudavo tik netoli miestelio, prie Zažėčios. Į bažnyčią išsiruošdavo visa šeima. Namuose likdavo vienas namiškių – reikėjo gyvulius prižiūrėti, pašerti. Likdavo ir labai seni, ligoti. Po pamaldų, grįždami namo, užsukdavo kaimynų, giminių aplankyti, pasisvečiuoti.

Prieš šv. Velykas visose sodybose prasidėdavo metinis švarinimasis. Visas trobų kertes išvalydavo, išnešdavo į lauką išvėdinti drabužius, audinius iš skrynių, perkimšdavo čiužinius, išskalbdavo žlugtą, tvarkydavo kiemą, namų aplinką. Paprastas būtinas šventinis apsišvarinimas tapdavo džiugiu šventiniu laukimu.

Anuomet visus svarbesnius įvykius – krikštynas, vestuves ar laidotuves, lauko darbų pradžia, naują dieną ar nakties poilsį – žmonės pradėdavo kryžiaus ženklų, *žegnone*. Stovėjo kryžiai sodybų darželiuose, pakelėse, buvo koplytėlė ažuole. Dirbdino juos iš savo medžiagos, savo jėgomis. Kryžius buvo ir kančios, ir vilties simbolis. (...) Buvo graži tradicija prieš Šeštines aplankyti kaimo kryžius. (...) Suburdavo žmones draugėn ir gegužės mėnesio vakarai. Po dienos darbų jie rinkdavosi mojavon į kurio kaimyno seklyčią, papuoštą žalumynais, pavasario žiedais, šv. Marijos paveikslu.

Ramiai gyveno augmėniečiai iki 1940 m. vasaros. Neramu buvo vėliau – ir 1941-aisiais, ir vokiečių okupacijos metais.

Antanas Jankevičius su žmona Petronėle, sūnumis Antanu, Jeronimu ir dukra Ona (Stroliene, str. autore). 1934 m. Iš O. Strolienės albumo

Petras Kiserauskas su žmona Jadvyga, sūnumis Vincu (pirmas iš kairės), Apolinaru ir dukra Nijole. Iš „Gyvos Augmenų šaknys“

1944 m., frontui nuūžus, prasidėjo antroji sovietų okupacija. Vyrų gavo šaukimus į armiją. Vieni paklausė, kiti, jau ir anksčiau (1942–1943) atsakę tarnauti vokiečiams, nutarė netarnauti ir raudoniesiems. Prasidėjo jaunų vyrų gaudynės, areštai, trėmimai į Sibirą. Tuščios liko išvežtųjų sodybos. Jaunesni išvyko į miestus, kaimas ėmė mažėti, nykti.

Dabar prieškario Augmenų kaimo gyventojų jau nebėra. Atgulė jie amžinojo poilsio po drevėta pušimi ar svyruokliu beržu. Nebėra ir vienkiamų sodybų. Sunaikino jas melioracija, suvertė į duobes po žemėmis trobesių pamatus, sodus. Tik vienur kitur plynuose laukuose vienišas medis mena, kad čia gyventa žmonių. Nereikėtų ir dviejų rankų pirštų suskaičiuoti senųjų kaimo ūkininkų vaikams, likusiems gyventi Augmėnuose.

Didžiausią rinkinio „Sodybų šaknys gyvos“ dalį sudaro O. Strolienės sudaryti apylinkės gyventojų iki 1940 m. sąrašai, augmėniečių prisiminimai. Iš jų sužinome, kad Augmėnuose gyveno 42 šeimos, iš kurių 9 buvo išstremtos, net 14 augmėniečių – politiniai kaliniai, 4 jaunuoliai žuvo miške. 1949 m. Augmenų kaimo žmonės buvo suvaryti į kolūki. Išsamiausių ir vertingiausių prisiminimų autoriai, be pačios O. Strolienės – Antanas Adomaitis, Petras Vytautas Bačiauskas, Silvestro Brazaičio duktė Jadvyga ir jos sūnus Valdas, Elena Bunytė-Anevičienė, Vinco Bunio duktė Tivyta Rulienė, Petro Kiserausko anūkė Emilija Kiserauskaitė-Čepaitienė, Martyno Noreikos sūnus Antanas, Vitalija Terebeizaitė-Kilienė, Liucija ir Teresė Sadauskaitės, Igno Vinčio sūnus Bronius ir kt. Iš viso 38. Tuose prisiminimuose – visa kaimo ištiso šimtmečio istorija. Joje – spalvinga Augmenų panorama, bylojanti apie didelį kraštiečių darbštumą, veržlumą kuriant erdvas sodybas, siekiant pažangos, mokslo aukštumų, moralinį tvirtumą, patriotizmą ir darną, politinį aktyvumą, kovoje su okupantais parodytą ryžtą. Džiugina skaitytoją iš šio kaimo kilusios inteligentijos gausa ir įvairovė. Kartu su augmėniečiais visas kraštas didžiuojasi iš čia kilusiu žymiu dailininku Vincu Kiserausku.

Knygelėje „Sodybų šaknys gyvos“ pateikiama žinių ir apie artimiausius augmėniečių kaimynus. Pirmiausia – apie Kemėrų kaimą. Šis kaimas jau buvo žinomas XVII a. pabaigoje. 1821 m. jame 11 ūkių gyveno 70 gyventojų. O. Strolienės sudary-

tame sąrašė – 1918–1948 m. 21 sodyba, net 11 Bložių šeimų. Vienoje iš jų gimė ir augo Petras Bložė, plačiai žinomas kaip Baisogalos medikas, kultūrininkas, humanistas. Tremtyje – dvi šeimos, politinių kalinių – trys. 1970–1980 m. Kemėrų kaimo laukuose vyko melioracijos darbai. Po šių darbų kaimo trobesiai, sodai, medžiai ir kt. buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus. Dabar iš kaimo liko plyni laukai (be dviejų sodybėlių). Nuo 1930 iki 1952 m. kaimas davė keliolika žinomų specialistų: architektas Vaclovas Putinas, inžinierius geodezininkas Albertas Poškus, keli pedagogai ir kt.

Augmėnų seniūnijai priklausęs Šilalių kaimas – vidutinio didumo, nuo Baisogalos į vakarus – maždaug už 7 kilometrų. 1821 m. – 7 ūkiai su 51 gyventoju. O. Strolienės sudarytame sąrašė – 13 sodybų. Į knygele įdėtas Apolinaro Žaliausko straipsnis, kurio dalis čia cituojama.

Tik vienišas beržas liko buvusioje Antano Putino sodyboje. Iš V. Putino albumo

„Kaimo žemės iš vakarų pusės riboja Beržės upelis, iš pietų – valstybinio miško masyvas. Iš šiaurės pusės Šilalius nuo Augmėnų kaimo skiria tiesi kaip linija riba, kurią nubrėžė valakų reformos laikų matininkai, paskirdami kaimui keturkampius laukus. Laukai buvo suskirstyti į rėžius ir išdalyti valstiečiams burtų keliu. Kai reformų metu laisvieji valstiečiai iš savo sodybų buvo suvaryti į kaimus, prasidėjo priespaudos laikai. Valstiečiai buvo priversti iki 1961 m. vilkti feodalinės priespaudos lažą. Kai 1861 m. buvo paskelbta apie baudžiamos panaikinimą, šilališkiai šių žinių sutiko su džiaugsmu. Išsipirkę savo žemę, nuo 1918 m. jie vėl išėjo į vienkiemius.

Žvelgiant į Šilalius iš istorinio taško, galima išvardyti kelis esminius kaimo įkūrimo bruožus, charakteringus XVI a. viduriui. Kaimo įkūrimas greta Goštauto dvaro, kaimo gatvinis tipas, žemių plano atitikimas stačiakampę rėžių sistemą rodo, kad Šilaliai buvo įkurti apie 1547–1566 m. ir dėl keleto šilėlių kaimo žemėse pavadinti Šilėlių kaimu, vėliau baisogalių tarmės įtakoje tapę Šilaliais.

Šilalių kaimo žemėje išaugo 16 kartų. (...) Buvo Šilaliuose ir garsių žmonių, tarp jų Jonas Goštautas (1800–1871), vadovavęs 1831 m. sukilėlių būriui, kuriame tikriausiai buvo ir drąsesnių Šilalių vyrų“.

Prie Šilalių kaimo glaudžiasi ir į jį įeina Šilaliūkai. Kaip rašo A. Žaliamus, reformos metu dalis Šilalių žemių, vadinamų Šilaliūkais, liko nedirbamos, ir caro valdininkai atsiuntė naujakurius iš badaujančių Rusijos gubernijų. Kai kurie iš jų tapo gerais ūkininkais, bet dauguma nepriėjo Šilalių apylinkėje, liko samdiniais. Po Antrojo pasaulinio karo tapę stribais ir išbuožintojais, jie nužudė kelis jaunus Šilalių vyrus, o Balio Žaliamusko šeimą ištrėmė į Sibirą. Leidinyje „Sodybų šaknys gyvos“ pateiktame Šilaliukų gyventojų sąrašė 30 pavardžių, iš jų 11 – rusiškos.

Augmenų seniūnijai priklausė ir ne per didžiausias, bet gana savitas Juodupių kaimas. O. Strolienė jo gerai nepažinojo, todėl ir į savo „Sodybų šaknis gyvas“ neįtraukė. Apie šį kaimą papasakojo mūsų paprašytas Algis Gapšys, vienas iškiliausių jo sūnų.

Juodupių kaimas jau minimas 1625 m. Jo pavadinimas kilęs nuo gana menko upelio. Dvarų čia nebuvo. 1821 m. kaime buvo šešios pirkios, daugiausia dūminės, jose – 44 gyventojai. 1928–1929 m. kaimas išsiskirstė į vienkiemius. Keturiolikai ūkininkų buvo išdalyta 270 ha. Trijų gyventojų ūkiai nesiekė 10-ties ha, 30 ha ir didesnius ūkius įteisino du ūkininkai. Kai kurie savo trobas, jų neišardę, parsivežė į naujas gyvenvietes. Dar ir dabar buvusioje Adolfo Gapšio sodyboje tebestovi klėtis, anuomet parvežta iš kaimo.

Per dvidešimt ūkininkavimo metų tarpukarį dauguma ūkių sustiprėjo. Net ir nederlingose žemėse būdavo gaunami geri javų derliai. Labai gerai derėdavo rugiai, jeigu juos pasėdavo į šviežiai užartų lubinų lauką. Jonas Sirusas pasistatė vėjinį malūną, kur žmonės susimaldavo duoną ir gyvuliams. Jonas Bliznikas išsirengė kalvę, Mykolas Nakutis – pieno priėmimo punktą. Arklinę šienapjovę pirmas įsigijo Antanas Valiušaitis. O A. Gapšys ir toliau šienavo dalgiu, mat šienapjovė, jo žodžiais, palikdavo daugokai nenujautos žolės.

Karas ir sovietinė okupacija sujaukė kaimo gyvenimą. Labai skaudus smūgis buvo prievartinis varymas į kolūki. Agitacija ir gąsdinimai nepaveikė, tačiau, kai iš Adolfo Budos kiemo stribai išvežė bekoną už ne visus sumokėtus mokesčius, vienas po kito palūžo. Kolūkis buvo įkurtas 1949 m. Pirmieji penkeri metai kolūkyje žmonėms buvo nepaprastai vargingi.

Nepaisydami sunkių ūkio darbų, žmonės stengėsi praskaidrinti savo gyvenimą: važiuodavo į atlaidus Baisogaloje, Šeduvoje, Šiaulėnuose, Šiluvoje, gegužės mėnesį rengdavo „mojavas“. Jaunimas mokėsi Augmenų pradžios mokykloje, po to Šeduvos,

Eugenija ir Boleslovas Žaliamuskai. Iš „Gyvos Augmenų šaknys“

Baisogalos gimnazijose, siekė aukštųjų mokslų, kaime žaisdavo kvadrata, vėliau – krepšinių. Mokslo aukštumą pasiekė juodupietis Vaclovas Bliznikas, kvalifikuotais statybininkais tapo broliai Antanas ir Vladas Sirusai.

Apie juodupiečio Nikodemo Valiušaičio šeimą, garsėjusią ir už valsčiaus ribų, atskira kalba. Kaimo šviesuolio N. Valiušaičio, baigusio šešias carinės Rusijos klases, šeimoje per 29 metus, pradėdant 1894 m., gimė 17 vaikų. Pirmoji žmona Kazimiera, pagimdžiusi tris vaikus, mirė jauna. Antroji – Emilija, kai jaunesniam sūnui Adolfui buvo dveji metukai, liko našlė. Nikodemus savo pavyzdžiu skatino vaikus mokytis. To siekė ir našle tapusi Emilija. Nors išlaikyti didelę šeimą buvo ir labai sunku, Valiušaičių atžalos siekė išsimokslinimo. Vyresnieji, įgiję gyvenimo pagrindą, padėdavo jaunėliams. Vienas iš vyriausiųjų Bronius – pedagogas, iki sovietų okupacijos dirbo Kauno „Šviesos“ spaustuvės direktoriumi, Juozas – ekonomistas, ėjo atsakingas pareigas finansų ministerijoje, Stasys tapo kunigu. Keli pasitraukė į JAV, ne vienas kentėjo sovietų lageriuose.

Kas dabar sieja iš to kaimo išėjusius kraštiečius? Malonu pažvelgti į laukus, prisiminti, kur kieno sodyba stovėjo, pasigrožėti Mykolo Nakučio sodintu pušynėliu, aplankyti nykstančias Juodupių kapinaites, kur 2004 m. Blizniko, Gapšio ir Nakučio giminės pastatė paminklinį kryžių.

Seniūnijos vaikai mokėsi Augmėnų pradžios mokykloje. Apie ją straipsnio parengėjui daug gero yra pasakojusi pati O. Strolienė, daugiau ar mažiau mena savo prisiminimuose kraštiečiai, naudojamasi ir archyvine medžiaga.

Mokykla pradėjo veikti 1919 m. Pirmoji mokyklos vedėja ir mokytoja tikriausiai buvusi Stasė Petrauskaitė, dirbusi vienerius mokslo metus, nes mokytojai Onai Morkūnaitei (ar Masiliūnaitei) už darbą 1920 m. gruodį mokėtas mėnesinis atlyginimas – 650 auksinų. Kaip prisimena augmėniečiai, jų mokykla – pirma ir ilgai vienintelė valsčiuje, pastatyta kaimo bendruomenės rūpesčiu, mokytojaujant Jurgiui

*Emilija Valiušaitienė.
Iš Valiušaičių šeimos
albumo*

*Augmėnų pradžios
mokyklos mokiniai
su mokytojomis
T. Žukiene (kairėje)
ir D. Diržyte.
1960 m.
Iš T. Žukienės
albumo*

Kundrotui. Pradedant J. Kundrotu, kiti mokytojai, – Petronėlė Račkelytė, Elzbieta Baltušnikaitė, Janina Lazarevičiūtė-Valiušaitienė – dirbę po kelerius metus. Mokinių skaičiui didėjant teko atidaryti antrąjį kompleksą. Jam vieną namo pusę išnuomojo ūkininkas Jonas Sadauskas. Kelerius metus Augmėnuose mokytojavo Juozas ir Veronika Mudėnai. Jų mokinys A. Gapšys, mokėsis 1938–1941 m., mena, kad kurį laiką Augmėnuose dirbę trys mokytojai. Mokytojas Jonas Klimas 1941 m. birželį, kai prasidėjo trėmimai į Sibirą, tapo apylinkėje pasipriešinimo genocidui organizatoriumi. Pokario metais mokytojai keitėsi, dažnas, tepamokytojavęs vienerius metus, keldavosi kitur ar išvykdavo studijuoti aukštosiose mokyklose. Kai atsitiktinai naujosius 1945 metus pasitaikė sutikti Augmėnų pradžios mokykloje, vedėja buvo Elena Sirusaitė-Burkauskienė, mokytoja – Emilija Pranskietytė. Nuo 1945 m. pradėjo dirbti Bronė Misiūnienė ir dirbo iki pensijos 1960 m. Ilgiausiai, beveik du dešimtmečius, Augmėnuose mokytojavo Teklė Žukienė, pradėjusi dirbti 1949 metais. Ją geriausiai mena gausus būrys buvusių mokinių ir seniūnijos gyventojų. Ji padėjo O. Strolienei, ruošiant „Sodybų šaknys gyvos“.

Mažėjant gyventojų kaimuose, mažėjo ir mokinių pradžios mokyklose. Kai devintame dešimtmetyje liko vos trys mokiniai, Augmėnų mokykla buvo uždaryta.

Gyvenimas be atvangos

Jonas Linkevičius

*„Per visą savo gyvenimą neturėjau
nė vienos dienos poilsio-atostogų“.*

P. Bložė. 1945 09 05, Baisogala

Taip rašė savo autobiografijoje – vienintelėje išlikusioje – Baisogalos vaistininkas Petras Bložė – dar sodininkas, bitininkas, kultūros ir meno žmogus, sulaukęs penkiasdešimt aštuonerių. Tas savo gyvenimo aprašymas sudėtas suvokiant pačiam rašančiajam ir šeimai pokario metais artėjančią grėsmę, todėl kiek *pagerintas*, tačiau atviras ir neiškreiptas. Metas išties buvo kupinas neteisybės ir brutalumo, palietusio tūkstančius be kaltės apkaltintų ir pražudytų tautiečių. *„Kalti buvom: turto turėjom, kalti ir tu, / Kad tėvas sužeistuosius gydė...“* – taip rašė 1957 m. viename eilėraštyje to unikalaus žmogaus jaunėlis sūnus poetas Vytautas. Kas ir koks buvo tas išoriškai ramus, bet kupinas įvairiausių idėjų, naujų sumanymų, aistrių išgyvenimų didis darbininkas ir humanistas P. Bložė?

Petras Bložė

Prisimename, kaip nekaltai buvo apkaltintas ir pražudytas jau pagyvenęs, ramus, visiems prieinamas žmogus. Gyvybė atimta toli nuo gimtojo krašto, purvinomis svetimųjų rankomis. Atitinkamame Generalinio prokuroro atsakyme parašyta: mirė 1953 10 13 Irkutsko srityje, taigi *„... tėvo kaulai / Kankinio... Virš Sibiro nakties... / Už Baikalo, už žemės galo...“* Kaip pasityčiojimas iš visai nekalto žmogaus, po mirties praėjus dvylikai metų, – rehabilitacija, sumažinusi bausmę trečdaliu. Prisimename ir tai, kad rehabilitacija pasiekta didžiulių sūnaus poeto pastangų dėka. Ir tos pastangos ne veltui: išsiaiškinta, kuo buvo kaltinamas ir – svarbiausia – kad kaltė buvo sufabrikauta, dešimties metų bausmę paliko už tai, kad gydė sužeistuosius, savus ir svetimus.

Kemėrų kaimo Bložių Petriukas, šeimoje trečias vaikas iš šešių, pirmiausia išėjo tėvo-daraktoriaus mokyklą, paūgėjęs mokėsi Baisogalos pradinėje (žinoma, rusiškoje), bet to jam buvo maža. Prisiklausęs daug mačiusio tėvo pasakojimų, anksti pradėjo svajoti apie aukštesnį mokslą, prieinamą tik didžiuosiuose miestuose.

Tuo tikslu, *„jau būdamas suaugęs, Šiauliuose išlaikė eksternu egzaminus už keturias gimnazijos klases. Tėvai pareikalavo stoti į kunigų seminariją. (...) Jis atsisakė (...), norėjo mokytis toliau ir stoti universitetan. Bet išsižeidę tėvai nutraukė materialinę paramą“¹.*

Nors ir gana kebli buvo padėtis, dvidešimtmetis jaunuolis, kaip pats rašė jau minėtoje autobiografijoje, ryžtasi vykti į

¹ Bložė P. Autobiografija, *Lietuvos centrinis valstybinis archyvas* (toliau – LCVA), f. 1733, ap. 1, b. 296, l. 1.

Maskvą ir ten 1907 m. išlaiko egzaminus „*vaistinės mokinio diplomui gauti*“. Po dvejų metų, pasimokęs „Saulės“ kursuose, Petrapilyje išgyja „*pradžios mokyklų mokytojo diplomą*“. Grįžęs į Lietuvą, darbo pagal išgytas specialybes negauna. Dvejus metus dirba žemę tėvų ūkyje ir nelegaliai moko Augmėnų bei Kemėrų vaikus, kaupia jėgas naujiems sumanymams įgyvendinti.

Greičiausiai matydamas, kad Lietuvoje lengviau galima gauti darbo farmacininkui negu pedagogui, vėl keliauja į Rusiją. Iš pradžių Vologdoje stojo vaistinės mokiniu (be algos), o po poros metų nuvyko į Kostromą, kur buvo priimtas vaistinės mokiniu, bet dirbo provizoriaus padėjėju. 1914 m. Kazanės universitete baigė vaistinių kursų, išlaikė egzaminus provizoriaus padėjėjo laipsniui įgyti ir grįžo vėl į Kostromą – jau kaip diplomuotas farmacininkas – tęsti vaistinėje pradėto darbo. Čia jį užklupo Pirmasis pasaulinis karas, Spalio revoliucija, atkirtę kelius nuo gimtojo krašto, be kurio jis jautėsi ne savo vietoje. Pagaliau, atsiradus pirmai galimybei, 1918 m. grįžo į Lietuvą.

Grįžęs į nepriklausomybę paskelbusią Lietuvą, P. Bložė nedaug šilumos rado gimtinėje. Kemėruose dar pasitaikydavo visko. Palengva po nuožmios kaizerinės okupacijos stojosi ant kojų ūkininkai. Po kaimą slankiojo bėgliai iš frontų, asocialūs asmenys, tuo metu siautė šiltinės ir dizenterijos epidemijos. Sveikatos apsaugos reikalai valsčiuje buvo apverktini. Už nepriklausomybę dar 1919 m. teko kovoti su bolševikais, po to – su bermontininkais.

Metus Petras darbavosi tėvų ūkyje. Kiek pasvarstęs, kaip geriau pritaikyti vieną iš dviejų savo specialybių, greit pasirinko farmaciją. Kaip pats savo 1925 m. rašte rašė Sveikatos departamentui, jau 1918 m. prašęs leidimo pardavinėti vaistus Baisogaloje ir pradžioje tegavęs tik sutikimą tai daryti *neoficialiai*, o kitais metais – jau ir oficialiai atnaujinti vaistinę. Tik buvo priverstas pirkti privilegijas iš vaistininko Vaitiekūno².

Pradžia buvo sunki. Kai grįžęs V. Komaras atsakė patalpas, kuriose buvo prisiglaudusi vaistinė, apskrities gydytojas siūlė nuo 1919 m. gruodžio iki pavasario ją uždaryti, nes, jo teigimu, miestelis per karą sudegęs ir kitur iškelti vaistinę, kol bus suremontuotas koks nors butas, nesa galimybės³. Tik griežtas Departamento direktoriaus įsakymas, draudžiantis uždaryti vaistinę, privertė patalpą taip sutvarkyti, kad tas pats gydytojas galėjo konstatuoti: „*Viskas vaistinėje tvarkoje (...), ji užlaikoma užtektinoje švaroje*“⁴. Bėgant metams, P. Bložė, nusipirkęs iš dvarininko žemės sklypą, pasistatė medinį namą, kurio vienoje pusėje įsikūrė vaistinė, o kitoje gyveno vaistininko šeima. Du dešimtmečius vaistininkas Baisogaloje buvo vienintelis sveikatos apsaugos specialistas. Apie tuos metus vaizdžiau už jo sūnų poetą nepasakysi:

„Tėvas žiūrėjo pro vienintelį vaistinės langą į tylų provincijos vieškelį / miestelyje / kuriame nebuvo teisėjo nei daktaro / (tik nuovada) / ir gydymo reikėjo tik gyvuliams / žmonės patys pagydavo / arba mirdavo...“

² Bložė P. 1925 01 03 pareiškimas Sveikatos departamentui, LCVA, f. 1733, ap. 2, b. 18, l. 34.

³ Kėdainių aps. gydytojo 1920 01 20 raštas; *ten pat*, l. 8.

⁴ Revizijos protokolas Nr. 761; *ten pat*, l. 24.

Ir dirbo jis išsijuosęs, neskaičiuodamas darbo valandų, pelno, nurydamas kar-

*P. Bložė su motina
Morta, žmona Marija,
sūnumis Vytautu
ir Laimučiu.
Apie 1936 m.
Iš V. Bložės albumo*

čius prasimanymus apie išgalvotus trūkumus, išgyvendamas dėl augimo sunkumų, savo paties klaidų, kurių išvengti niekam nepavykdavo. Į Bložę, kaip į gydytoją, kreipdavosi viso valsčiaus žmonės. Nei dieną, nei naktį neatsisakydavo padėti, nuvykti pas ligonį, duoti vaistų. Sklido kalbos (ir jose būta daug tiesos!), kad jam yra pavykę išgydyti ir tokių ligonių, kuriuos gydyti atsisakydavo tikri daktarai (diagnostikos intuicija). Sunkiausiais metais arkliuku vykdavo į Kauną vaistų, ir visada vaistinė būdavo aprūpinta svarbiausiais medikamentais.

„Ypač rūpinosi, – kaip teigia sūnus Vytautas, – V. Komaro dvaro kumečiais. Diferito ar plaučių uždegimo atvejais kumetės bėgdavo pas vaistininką, vesdavosi pas ligonį, ir jis duodavo vaistų, o svarbiausia – iš neturtingųjų neimdavo pinigų, tik pasakydavo: „Kai turtinigas būsi, atiduosi“⁵.

Kaip pats P. Bložė yra rašęs jau minėtoje autobiografijoje, jo kūrimosi metai buvo iš tikrųjų nelengvi. Šešerius metus teko dirbti nekūrenamoje patalpoje, tenkintis sausu valgiu. Vaistinės pelnas buvo nedidelis. Todėl teko griebtis papildomų darbų – dar mokė vaikus, dirbo kooperacijoje, smulkaus kredito bankelyje sąskaitininku, kasininku. Raštingų, sumanių žmonių tų metų Baisogaloje labai stigo, todėl vaistininkas buvo reikalingas ir kitur, naujai besikuriančiose įstaigose bei organizacijose. O jeigu dar prisiminsime, kad jis nevengė visuomeninio darbo, ėmėsi sodininkystės ir bitininkystės, o vaistinėje teturėjo vienintelę pagalbininkę – žmoną, tai, suprantama, ir vaistinėje ne viskas ėjo sklandžiai.

P. Bložei rūpėjo ir visuomeniniai – politiniai baisogalių reikalai. (Apie juos, be jokios abejonės, patikimiausias ir objektyviausias paliudijimas – sūnaus Vytauto pareiškimas Persitvarkymo sąjūdžio komisijai stalinizmo nusikaltimams tirti.) Tačiau daug svaresnė kultūrinė negu politinė jo veikla. P. Bložė buvo sukaupęs didžiausią tuomet Baisogaloje biblioteką, per du tūkstančius knygų, kurias skaitė daugelis grožine literatūra besidomin-

⁵ Bložė V. 1961 02 pareiškimas Lietuvos SSR prokurorui, *Poeto asmeninis archyvas* (toliau – PAA).

čių baisogalių. Buvo vaistininko namuose, pats mačiau, daug paveikslų, įvairių muzikos instrumentų, vykdavo koncertai. Bibliotekoje buvo saugoma „*keli šimtai tėvo užrašytų (su natomis) to krašto dainų*“. Tokia namų aplinka stipriai veikė mažylį Vytuką, kuris labai anksti iš tėvo pramoko groti net keliais instrumentais, dar pradinukas posmavo pirmuosius eilėraščius. Vienas iš žviausių P. Bložės asmenybės bruožų, mano manymu, – jo muzikalumas. Kur, kada, iš ko jis išmoko laisvai skaityti natas, groti mandolina, gitara, pianinu, – negali pasakyti net jo sūnūs. Greičiausiai muzika jis buvo susižavėjęs gyvendamas Kostromoje, kur mokėsi privačiai ir daug pasiekė savarankiškai. Tai patvirtina orkestrėlio organizavimas Baisogaloje 1922 m. Viename „Kultūros barų“ straipsnyje to orkestrėlio vadovu minimas A. Majauskas, kuris, suprantama, būdamas neregys, neturėjo tokių organizavimo galimybių kaip vaistininkas P. Bložė, kuris ir buvo tikrasis vadovas. A. Majauskas dėl savo išskirtinio muzikalumo greičiausiai buvęs meno vadovu, o 1971 m. kalinio P. Bložės pavardė į solidų žurnalą rizikuojant praspūdavo į spaudą. Svarbiausia, kaip prisiminė A. Majauskas,

„Grojome tik koncertinius dalykus. Iš principo tuometinis Baisogalos styginis orkestras negriežė šokiams (...). Orkestre buvo malonu dirbti – muzikantai buvo draugiški ir pagarbūs vienas kitam. Per dešimtį metų, sutartinai grieždami, susigyvenome tarsi broliai ir seserys“⁶.

Pirmas P. Bložės vadovaujamų saviveiklininkų vakarėlis V. Komaro klojime buvo surengtas 1922 m. Tų vakarėlių programa būdavo įvairi, be orkestro, dar pasirodydavo skaitovai, dainininkai, vaidintojai.

Tarp jų – „*Motina (ji tėvui režisuojant / Pirmus tempė vaidmenis), jausmingai / Deklamuoja, rodydama Vilniaus / Pusėn, šaukdama vaduot ji...*“

Kemėruose augusiam P. Bložei ne svetimi buvo ir kaimiečių darbai bei rūpesčiai. Jis norėjo, kad gimtinė kultūrėtų, be žemdirbystės ar šalia jos, ūkininkai imtųsi veisti sodus, steigtų bitynus. Tam (o gal ir ne tik tam) jam buvo reikalinga žemė. Miestelyje ir kaime. Daug žemės. Jis nesitenkino Baisogaloje iš dvarininko V. Komaro nupirkęs tris sklypus, kuriuose užveisė didelį, sakytume, pavyzdinį sodą ir bityną. Nusivylęs tautininkų politika, dar prieš fašistinį perversmą, susiskolinęs pinigų, nebrangiai nupirko nugyventą Pajojų dvarelį. Daug vargo turėjo su tais 86 dvarėlio hektarais: statė ūkinius pastatus, sodino sodą, net penkiolika metų kapstėsi iš pasidarytų skolų. Ir pagaliau, atsikračius skolininkų, 1940 m. turėjo atsakyti to dvarėlio.

Sodininkas, jį pažinojusių teigimu, P. Bložė buvo iš prigimties, visoje plačioje apylinkėje nebuvo kito tokio rūpestingo sodininkystės entuziasto. Jis pats sodindavo, pats prižiūrėdavo vaismedžius, skiepydavo, daug obuolių išlaikydavo žiemai. Sūnus Laimutis, mėgęs padėti tėvui-sodininkui, iki šių dienų neužmiršo, kaip šis, pradėdant 1929 m., Pajojuosė iš miško darė net dvidešimties hektarų sodą, užaugino didelį medelyną, važinėdavo į Kėdaičius

⁶ Adomaitis A. Muzika – mano akių šviesa, *Kultūros barai*, 1973, nr. 10, p. 54.

*Nuosavame bityne.
P. ir M. Bložių
šeimoje svečiuojasi
mokytojos S. Stančienė
(pirma iš kairės)
ir E. Kasakaitytė
(pirma iš dešinės).
Nuotraukos kampe –
duktė Rožė ir sūnūs
Laimutis bei Vytukas.
1933 m. Iš L. Bložės
albumo*

ir kitur, kur tik aptikdavo naujų veislių, kad jomis praturtintų savo ir kitų baisogalių sodus. Ir sūnui poetui tėvo-sodininko motyvas nesvetimas. Apie tai parašyta ne viename eilėraštyje, kaip įsimintiname „Tėvas darydavo vyną“.

Ne mažesnė šlovė kaip apie sodininką jau anuomet sklido ir apie P. Bložė-bitininką. Tokių bitininkų anuomet Lietuvoje buvo nedaug. Bitininkystės meno jis mokėsi iš profesoriaus J. Kriščiūno raštų, savo patirtimi ir žiniomis mielai dalydavosi su visais, kurie tik kreipdavosi tuo reikalu. Gerais metais turėdavo per šimtą bičių šeimų. Pats savo rankomis sukales per šimtą avilių, turėjo korių liejimo įrankį. Bites paprastai laikydavo keturiose vietose netoli Baisogalos. Medų eksportuodavo į užsienį medinėse statinėse ir turėjo nemažų pajamų. Kai imdavo medų, miestelis pakvėpdavo to skanumėlio aromatu, o bičkopio metu kaime tą šventę ypač jausdavo vaikai, kuriuos dėdė bitininkas dosniai vaišindavo. Tiesiog tragiškai jis išgyveno bičių žūtį, kai, fronto nualinti, išbadėję kareiviai primityviausiu būdu sunaikino bityną. Apie tai su neiliniu įkvėpimu parašyta sūnaus eilėraštyje „Frontas“:

„Išėjo rytą į sodą / Emė kalbinti bites... / Bitės tylėjo. / Kažkas išplėšė / tikėjimą į medų, / išsinešė / saulę ir vašką... / Aviliai lyg tušti karstai gulėjo šalia duobės... / Tėvas nepalaidojo avilių. / Nuskubėjo pas žmogų, šaukiantį pagalbos...“

Patys liūdniausi, šurpiausi P. Bložės, persekioto, nekaltai apkaltinto, kalinto, pasmerkto žūčiai, gyvenimo puslapiai prasideda su pirmaisiais pokario metais.

Buvęs Baisogalos vaistininkas, dvarelis šeimnininkas (sodai ir bitynai neminimi) 1946 m. sausio 18 d. buvo suimtas. Jau antrą kartą. Pirmą kartą areštuotas 1945 m. vasarą. Tada namuose buvo padaryta krata. Artimieji negalėjo suprasti, ko ieškota. Kad ir nieko neradę įtartino, – išsivežė. Po dviejų ar trijų savaičių sugrižo. Apsiraminta, bet neilgam. Enkavėdistai ėmė ruošti spąstus, kad antrą kartą suimtų „su nusikaltimo įrodymu“. Kaip kaltė fabrikuota, kokio šantažo, šlykščiausio melo imtasi kurpiančią bylą, geriau neparašysi, kaip tai padarė sūnus Vytautas, ilgai ir nelengvai aiškinęsis ir išdėstęs, kaip buvo iš tikrųjų.

Pirmiausia suimta ir kankinimų palaužta kaimo mergina sutiko bendradarbiauti su NKVD ir, vykdydama raudonųjų juodašimčių reikalavimus, kreipėsi į vaistininką, prašydama medikamentų miškiniams. Net pateikė sąrašėli, kokių reikia. Neatsargus, visais pasitikintis, skubantis kiekvienam padėti bėdoje vaistininkas, aišku, davė tų vaistų ir, žinoma, veltui, nors tokių buvo galima nusipirkti ir be geradarystės. Lyg atsilygindama už vaistus, provokatorė paliko kaip padėką „*nuo miškiniių*“ olandiško sūrio „*galva*“. Tą pačią naktį užgriuvę enkavedistai įnirtingai kratė namus ir surado įkalčių – tą olandišką, pačių pakištą sūrį, dar – trispalvę vėliavą komodoje. Tą naktį vaistininką išsivedė. Ir jau niekas iš artimųjų jo daugiau neberegėjo.

Kaip galima spręsti iš įkalinto P. Bložės bylos⁷, tardomas jis nepalūžo. Tada buvo griebtasi kaltinimų fabrikavimo. Surasti „*liudininkai*“ – beraščiai kitataučiai perėjūnai, kurie, teisybę apversdami aukštyn kojomis, patvirtino tai, ko iš jų reikalavo tardytojai. O kaltinimai buvo sunkūs: girdi, P. Bložė 1941 m. dalyvavęs „*baltųjų banditų*“ grupuotėj, kuri šaudė belaisvius raudonarmiečius, o kaltinamasis užkasinėjęs nušautuosius, kastuvu pribaugdamas dar gyvus. Kad būtų stipriau, dar „*suradė*“, kad gydęs sužeistą partizaną, kuris po drastiškų kankinimų neištvėręs ir davęs parodymus, kas ir kur jį gydęs.

Nuosprendis buvęs pats griežčiausias: nuteistas penkiolikai metų katargos tremtyje. Būtų sušaudytas, bet pirmaisiais pokario metais nebuvo tokio įstatymo. Kalėjo Tiumenėje, Tobolske, Taišete. Ilgą laiką artimieji nežinojo, kur kali. Net ir sūnūs negalėjo palaikyti tiesioginių ryšių su tėvu. Jei siuntė kiek siuntinių ar pinigų, – ne savo vardu, nežinodami, ar jie pasieks adresatą. Atvirlaiškyje (per metus teturėjo teisę parašyti du laiškus) broliui Antanui į Kemėrus iš Taišeto kalinys skundėsi negaunąs laišku, prašė į siuntinį įdėti pačių būtinausių daiktų (adatų, siūlų, atvirukų, pašto ženklų, keletą laikraščių, vitamino C...)⁸. Tas brolis buvo greit nubuožintas, turėjo bėgti iš savo namų. Greičiausiai su juo susidorota už susirašijimą, o gal tiesiog už brolių kalinių.

Nuo 1954 m. kaliniui siunčiami laišakai ir perlaidos gražintos nurodant, kad „*adresatas išvykęs*“. Buvo aišku, kad jo jau nebėra tarp gyvųjų. Sūnūs ir po tėvo mirties ilgai negalėjo užmiršti jam ir šeimai padarytų skriaudų ir melo, kuris buvo pasitelktas siekiant iš balto padaryti juodą. Skausmingiausiai tai išgyveno poetas. Jis bet kokia kaina norėjo sužinoti, už ką taip griežtai buvo nubaustas tėvas. Nenorėjo, kad ir po mirties jis liktų apjuodintas ir smerkiamas. Paskatintas saugume dirbusio vaikystės draugo, Vytautas surinko daug medžiagos apie humaniškus tėvo poelgius, daug faktų, įrodančių jo nekaltumą ir inkriminuotų kaltinimų absurdiškumą. Pareiškimą Aukščiausiajam Teismui dėl bylos atnaujinimo ir tėvo reabilitavimo jis įteikė 1964 m., o reabilitacija įvyko kitais metais, iškentus pareiškėjui prievartinių tardymų siaubą. „*Pomirtinio tėvo teismo*“ liudininkė nebuvo nei surasta, nei apklausta. Kaltinimai dėl dalyvavimo žudant belaisvius raudonarmiečius subliuško kaip muilo burbulas. Pareiškime aiškiai įrodyta, kad visi kaltinimai – tik akis badančios nesąmonės. Nereabilitavo. Tik perteisė, sumažindami bausmę trečdaliu ir panaikindami „*teisių atėmimą*“. Nuteisė už priklausymą šaulių sąjungai ir už persekiojamų, nelegalių žmonių, partizanų gydymą⁹.

⁷ Kalinio P. Bložės byla. Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. BB, ap. 3364, t. 1.

⁸ Bložė P. Atvirlaiškis broliui Antanui. PAA.

⁹ 1965 02 04 Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo nuosprendis. LYA, f. BB, ap. 3364, t. 1.

*Prie naujos vaistinės
atidengta atminimo
lenta P. Bložei.*

*Iš kairės: P. Kaščionis,
V. Bložė, prelatas
P. Ščepavičius,
L. Bložė, O. Strolienė,
D. Kablytė,
J. V. Ramanauskas.
1995 m.
R. Šileikos nuotr.*

Ši nelinksma, o kartu ir tokį reikalingą pasakojimą baigiant išsižiebia viltis, kad gyvenime persekioto, galva norėjusio pramušti lubas žmogaus pėdsakais eita ne vel-tui. Bandytas restauruoti taip brutaliai sužalotą likimą juk turėtų priminti, padėti geriau suprasti skaudžią epochą, kurioje doro žmogaus padėtis buvo tragiška. O juk gryna sąžinė ir po mirties iš tylinčios žemės girdima kaip gyva! Nežinia gaubia jo kapą už Baikalo. Greičiausiai virš masinės kalinių kapavietės iškilo miškas, kurio šaknys apglėbė nelaimingųjų kaulėlius. Bet jų atminimas turi išlikti ilgaiems laikams – kol gyvuos Baisogala.

Vitališkos jėgos baisogalio sūnaus poezija padeda mums geriau suvokti tėvo auką ir, atvirkščiai, – tėvo tema jo kūryboje padeda giliau prisiskverbti į poeto žodį, visa jėga pasigirdusi jau anksčiau mūsų minėtame eilėraštyje, parašytame anais 1965 tėvo pomirtinės „reabilitacijos“ metais:

*„Tėvas darydavo vyną / ir dideliais buteliais / užkasdavo į žemę sode. /
Paskui neliko tėvo. / Jį užkasė labai toli. / Vargu ar jis surado po
žeme savo vyną, / kuriam dabar jau koks trisdešimt metų. / - - -
- - - - - / Man taip ir neteko ragauti /
tėvo daryto vyno. / Bet slapta viliuosi, / kad kada nors, / kai būsim
visi po žeme, / mes susirinksim ragauti / naminio vyno. / Bus didelė
puota, / kurioje tėvas pakels pirmąjį tostą / už visus gyvuosius ir
mirusius“.*

Tėvo atminties sargyboje – sūnaus poeto eilės. Apie jį, Tėvą, rašyta per visus intensyvios kūrybos metus. Spausdino jas ir tada, kai tai buvo pavojinga, kai to vengė kiti poetai. Džiaugiuosi galėdamas paliudyti, kad tėvo tema poeto Vytauto Bložės kūryboje plati ir gili. Visos lietuvių poezijos mastu.

Keli atsiminimų štrichai bičiulio portretui

Romualdas Budrys

Dailininko Vinco Kisarausko biografija anketose buvo užrašoma labai trumpai: gimė 1934 m. kovo 1 d. Augmenų kaime, Baisogalos valsčiuje, ūkininkų naujakurių šeimoje. Augo trys broliai ir sesuo. Mokėsi Augmenų pradinėje mokykloje, Baisogalos progimnazijoje, Telšių taikomosios dailės vidurinėje mokykloje ir Vilniaus dailės institute. Trumpai dirbo Vilniaus modelių namų dailininku. Pagrindinė jo darbovietė – Vilniaus M. K. Čiurlionio vidurinė meno mokykla, dailės skyrius. Mirė 1988 m. JAV, Niujorke.

Šalia tų lakoniškų žodžių noriu paliudyti, kad Vincas Kisarauskas nuo ankstyvos jaunystės labai daug ir intensyviai kūrė, reikšdamasis įvairiose meno srityse.

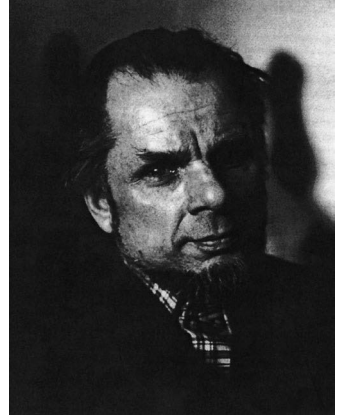
Jau prabėgo nemažas laiko tarpsnis nuo mano jaunystės bendramokslio mirties. Daug kas iš atminties jau išblėso ir šiandien nelengva atgaivinti tai, ką išgyvenau, patyriau artimai su juo bendraudamas mokslo ir studijų metais.

Vincas Kisarauskas mano atmintyje buvo ir išlikęs kaip originali ir dvasiškai labai turtinga asmenybė, spinduliuojanti kūrybine įtaiga, gražiai atsiskleidusia bendravimo paprastumu ir ypač subtilia dvasine šiluma. Jo asmenybės šviesa lydi mane ir šiandien.

Matyt, iš tėvų Vincas buvo paveldėjęs nepaprastą darbštumą ir begalinę kantrybę. Jis nuo ankstyvos jaunystės buvo labai susitelkęs, atkakliai ugdė ir plėtojo savo kūrybingumą, ryškiai išsiskirdamas iš kitų bendraamžių. Jėgas bandė tapyboje ir grafikoje, scenografijoje ir monumentaliose mozaikose, poezijoje ir novelistikoje, mokslininko tyrinėjimuose, imdamasis didelės apimties studijų. Be to, yra paskelbęs daug straipsnių, recenzijų, įvadų kataloguose apie savo bendraamžių dailininkų kūrybą. Keliolika metų jis paskyrė knygos istorijos ir menotyros studijai „Lietuvos knygos ženklai 1518–1918“, o jo sudarytas šiuolaikinių ekslibrisų albumas išėjo po dailininko mirties.

Vis dėlto didžiausią Vinco Kisarausko kūrybinio palikimo dalį sudaro tapybos ir grafikos kūriniai. Nesiimu vertinti jo daugialypio ir gausaus kūrybinio palikimo, tikėdamasis, kad tai atliks profesionalūs meno kritikai. Šiuo rašiniu tik noriu su mieliais kraštiečiais pasidalinti asmeniniais prisiminimais. Manau, jog geriausiai savo kūrybinius siekius dar studijuodamas pats Vincas Kisarauskas atskleidė 1957 m. kovo 26 d. laiške mokslo bičiuliui Juozui Miliūnui:

„Daug ką norėčiau dirbti. Minčių velniškai daug, norų taip pat, laiko ir dar kažko trūksta. Ko – nežinau. Svajoju ne apie tokį meną. Apie kažkokį amžinybės, nesuprantamą, simbolinį, platų, užburta, kuris būtų nežinomas, bet pažįstamas intuiciniai...“

Vincas Kisarauskas

Šie gilūs asmenybės, jaučiančios savo kaip kūrėjo pašaukimą, siekiai tam tikra prasme galėtų būti laikomi dailininko kūrybos programos svarbiausia idėja.

Su meno istoriku Leonu Jasiuliu, Vinco tėviškės kaimynu, ne kartą bandėme aptarti mudviejų vaikystės draugo kūrybos fenomeną, tą nepakartojamą skrydį į meno aukštumas. Esam pastebėję, jog kartais pašaliečiams galėtų atrodyti, jog vienu metu gyveno ir kūrė net keli Vincai Kisarauskai – toks gausus, toks begalinis jo idėjas įkūnijančių darbų pasaulis. Bet gimtojo krašto žmonėms šiandien noriu papasakoti apie Vinco Kisarausko žmogiškojo ir kūrybos likimo pradžią, kuri kartu yra ir mano gyvenimo istorijos pirmieji puslapiai.

Apie Vincą Kisarauską pirmąjį atsiminimų pluoštą esu parašęs 1997 metų balandį. Kiek papildęs dabar noriu juos vėl papasakoti mieliems gimtojo krašto žmonėms, vildamasis, kad tie išpūdžiai bus įdomūs ir knygos apie Baisogalą skaitytojams.

Su Vincu Kisarausku pirmą kartą susitikome 1945-aisiais. Išsyk po karo iš visų Baisogalos apylinkių buvę piemenukai, atsisveikinę su botagais, susirinkome į grafo Komaro rūmus – ką tik įsteigtą Baisogalos progimnaziją. Tuo metu dvaro rūmai dar buvo autentiški, neperstatyti. Rugsėjo pirmąją ir susėdome su Vincuku į vieną suolą. Pirmaisiais pokario metais mes, paaugliukai, buvome labai turtingi įvairių karo „trofėjų“: šovinių, sprogstamųjų medžiagų, o kartais neaiškios paskirties blizgučių. Pertraukų metu berniukų klasėse dažnai vykdavo gan aktyvi „mainų“ prekyba. Mano suolo kaimynas Vincukas „trofėjais“ visai nesidomėdavo. Pirmas mūsų susimainymas buvo knygos. Jis man davė paskaityti „Sidabro ežero turtus“, o aš jam – „Vinetou“.

Nuo pirmosios mokslo metų dienos Kisarauskų Vincukas iš kitų progimnazijos pirmokų išsiskyrė kaip apsiskaitęs mokinys. Ir mokykloje jis daug skaitydavo. Per pertraukas mes įvairiai leisdavom laiką, kartais, kai nebūdavo kurio mokytojo (tuo metu progimnazijai trūko pedagogų), bėgdavom į dvarą žaisti su kamuoliu, o Vincukas dažniausiai sėdėdavo ir skaitydavo. Jis skaitydavo labai sparčiai. Man jau tada buvo susidaręs įspūdis, kad Vincas nuo mažens skubėjo. Skubėjo per trumpą laiką daug padaryti. Gal tik įspūdis.

Vincas buvo ne tik skaitantis, bet ir gražiai rašantis mokinukas. Tuo metu buvo paplitusi mada rašyti į atsiminimų knygeles. Vincas visada rašydavo eilėmis, kartais net per du puslapius. Atsimenu, mūsų literatūros mokytoja Žoromskienė Vincą dažnai pagirdavo, pranašavo jam literato ateitį.

II klasėje mūsų auklėtoju buvo paskirtas naujai atvykęs piešimo mokytojas Povilas Krivaitis, turėjęs lemiamą įtaką Vincuko ir mano ateičiai. Sykį reikėjo apipavidalinti klasės sienlaikraštį. Auklėtojas pavedė mudviem su Vincuku. Aš piešiau pavadinimą su ornamentais, o Vincukas nupiešė Gedimino pilies bokštą. Krivaitis mudu pagyrė. Vėliau teko apipavidalinti mokyklos statomą spektaklį „Motulė paviliojo“ pagal rašytojos Lazdynų Pelėdos apsakymą. Mokytojas P. Krivaitis iš įvairių klasių atrinko grupę piešėjų. Ir į tą grupę pakliuvome mudu su Vincu. Tai buvo didelės apimties darbas – su tikrais dailininkų teptukais ir tikrais dažais, kuriuos mums parūpino mokytojas. Man buvo paskirta nupiešti krūmus scenos priekyje, o Vincas dažė upę. Tas spektaklis pokario metų mokykloje buvo didžiausias įvykis. Po jo dar ilgai vienus vadindavo artistais, o mus erzindavo „malioriais“.

Tikriausiai nuo to spektaklio ir piešimo pamokų prasidėjo pirmieji mudviejų su Vincu Kisarausku žingsniai į meno pažinimą. Mokytojas P. Krivaitis buvo didžiausias mūsų autoritetas. Nemažą būrį baisogališkių jis nukreipė į meno pažinimo pasaulį. 1949 m. mes su Vincu Kisarausku gavome kvietimus atvykti į Telšių taikomosios dailės mokyklą. Tuo metu dailininkas P. Krivaitis jau dirbo Telšiuose.

Nors tada mums, kaimo berniokams, labai toli buvo tie Telšiai, bet juos pasiekėm. Keliavom prekiniais traukiniais, nes keleivinių buvo maža, o ir tie patys perkrauti keleivių. Kai atvažiuovome, mokytojas Krivaitis buvo labai nustebęs – nesitikėjo, kad tėvai mus išleis. Jis sielojosi, kad kartu neatvyko aukštesnės klasės mokinys Daugėla, turėjęs neabejotiną talentą dailei.

Telšių taikomosios dailės mokykloje, kurioje mus su Vincu vadino „Baisogalos broliukais“, prasidėjo rimtos dailės pažinimo studijos. Be P. Krivaičio, Telšiuose tapybą mums dėstė ir mokytojas Vyskupovas – azerbaidžanietis, kelerius metus prieš karą studijavęs tuometinio Leningrado dailės akademijoje. Tai buvo labai dvasingas pedagogas, karo audros atbloškėtas į Telšius. Mes visi jį labai mėgomė. Vyskupovas iš karto pastebėjo Vinco polinkį į tapybą ir nuoširdžiai patarė atsidėti jos studijoms. Man, atsimenu, patarė lipdyti, nes aš geriau jaučiau formą nei spalvų derinius.

Telšiuose Vincas labai daug dirbo, niekad nesiskyrė su bloknotu. Bet antras jo hobis buvo literatūra. Pamenu,

V. Kisarauskas (pirmoje eilėje antras iš dešinės) su Baisogalos progimnazijos antraklasiais draugais ir vadovu, piešimo mokytoju P. Krivaičiu (trečias iš dešinės). 1947 m.

R. Budrys ir V. Kisarauskas – Telšių taikomosios dailės mokyklos antro keramikos kurso moksleiviai. 1947 m.

*Su kurso draugais.
Sėdi: V. Kisarauskas
(pirmas iš kairės),
auklėtojas P. Krivaitis
(viduryje); stovi
(pirmas iš kairės)
R. Budrys. 1950 m.*

II kurse jis parašė ir pasiuntė į „Pergalę“ gan stamboką apsakymą. Grįžo su komentarais: reikia dar tobulinti, dar padirbėti. Vėliau tas apsakymas buvo perskaitytas mokyklos vakare, susilaukė didelio pasisekimo ir pelnė dėmesį Vincui kaip literatui. Mokyklos saviveiklai Telšiuose Vincas dar ne kartą yra parašęs poezijos posmų, įvairių kalambūrų ir šiaip rašinių. Viskas jam sekėsi labai lengvai.

Vasarą mano tėviškėje Vertimuose Vincas dažnai lankydavosi, ypač studentavimo laikais. Buvo tradicija – po pietų į daržinę eiti pogulio ant šieno. Kada apsilankydavo Vincas – kalbomis ir skaitymais tie poguliai užsitęsdavo iki vėlaus vakaro. Ne kartą tokių pogulių metu vartydavau Vinco bloknotę, grožėdavausi poezijos posmais, kuriuos jis noriai leisdavo paskaityti. Vėliau tokiuose „vakarėliuose“ dalyvavo ir būsimasis dailininkas Arvydas Každailis.

Baigdamas Telšių taikomosios dailės mokyklą, Vincas rimtai susitelkė rengtis stojimo egzaminams į Vilniaus dailės institutą. 1953 m. buvo labai daug stojančiųjų. Daug suvažiavo iš kitų respublikų. Mūsų priėmė nedaug, bet mudu su Vincu įstojome.

Gyvenimas studijų metais kiekvienam nutekėjo savo vaga. Susitikdavome tik piešimo studijoje arba meno istorijos auditorijoje. Vincas labai daug

*V. Kisarauskas.
1971 m.*

*Nuotraukos iš
S. Kisarauskienės
albumo*

dirbo, nesiblaškę, rimtai studijavo tapybą. Vėliau mūsų keliai visai išsiskyrė. Vincas pradėjo mokytojauti M. K. Čiurlionio meno mokykloje, dailės skyriuje, o visą laisvą nuo pamokų laiką skyrė kūrybai. Atsirado ir šeimyninių rūpesčių. Kadangi aš pradėjau dirbti muziejuje, dažniausiai pasimatydavome parodose.

Paskutinį kartą Vinčą sutikau Maskvoje, Lietuvos atstovybėje. Atrodė jis labai pavargęs. Kažkoks sunykęs, skundėsi sveikata.

Važiavo jis tada į Ameriką pasidairyti, kaip sakėsi, tėvuko pramintais takais. Aš tą vakarą išvažiavau į Vakarų Berlyną pas Mykolą Žilinską.

Šiandien, vėlei galvodamas apie jaunystės bičiulį Vinčą Kisarauską, mieliems baisogališkiams noriu pacituoti reikšmingą ir gilų poeto Marcelijaus Martinaičio pastebėjimą, išsakytą Vinco Kisarausko tapybos albumo išangoje. M. Martinaitis labai taikliai apibūdino dailininko kūrybos vietą šiuolaikinėje lietuvių dailėje:

„Vincas Kisarauskas pasirodė ir į meną ėjo su labai įdomia dailininkų, o gal apskritai jaunų kūrėjų karta, padariusia tikrą perversmą šešiasdešimtųjų – septyniasdešimtųjų metų sankirtoje. Tokios kartos, kuri būtų pasirodžiusi vienu būriu, vienu srautu, po to jau nebebuvo. Jo vieta toje kartoje buvo viena žymiausių ir labiausiai jaučiamų“.

Šiandien mums belieka tik didžiulis, kad Vincas Kisarauskas, išaugęs Augmenų žemėje, savo kūryba taip vešliai sulapojo kaip plačiašakis Lietuvos meno ažuolas.

Ne tik alksnių siūbavimas

Leonardas Tuleikis

Vincas Kisarauskas – žemo ūgio, labai kuklus, ramus, neišsiskiriantis, gerokai uždaras, nemėgsta viešumos, žmonių susibūrimų. Nemėgo išsiskirti, atkreipti į save dėmesį, dominuoti. Kūryboje – ryškus, išsiskiriantis, didis. Vienas stambiausių ir įdomiausių lietuvių dailėje. Kūrybos galiūnas, dominuojantis tarp kitų, o savo kūrybos gilumu, jos turtingumu, plastinės kalbos naujovėmis pralenkiantis daugelį. Diktuojantis toną, nubrėžiantis lygį, kurį pasiekti mažai kam sekasi. Intelektiniu savi-tumu ir prigimtinio originalumu apibrėžęs kitokį meninės kūrybos pasaulį – atskirą, gilų, nepakartojamą ir daugiasluoksnį.

Į meno pasaulį Vincas atėjo staigiai ir ryškiai. Ar ne 1962 metais surengė savo pirmąją parodą Lietuvos rašytojų sąjungoje. Mus, jaunos, sužavėjusią, sukėlusią daug triukšmingo nepasitenkinimo valdžios sluoksniuose. Nuo tada ir išsiskyrė Vinco ir valdininkijos keliai. Vincas nuėjo laisvos, nevaržomos, išsiveržiančios už kasdienybės ribų kūrybos keliu. O buvo norima ir reikalaujama ramios, pagražintos tikrovės, jos „blizginimo“, abejingo pasitenkinimo ir susitaikymo.

Vinco pasaulis ne tik šiandiena, ne – dabar. Tai žmogaus tragiškas likimas laike, jo gyvenimo prasmės motyvai, didybė ir menkumas, sudėtinga ir dažnai prieš-taringa prigimtis. Tai – likiminiai judėjimai, prieštaravimai, slinktys, dažnai tragiškos baigtys. Tai – apmąstymai apie epochinius virsmus, lyg laiko vikšrais traiškančius pavienius likimus, bloškiančius pražūtin ir nežinion, griaunančius vertybes, ardančius dvasinę pilnatvę.

Šias temas V. Kisarauskui dažniausiai tikdavo antikos motyvai. Juk Vincas taip mėgo antikos literatūrą! Tokią tematiką, problemas galima išvelgti daugelio žymiausių pasaulio rašytojų, menininkų kūryboje. Vinco mėgstamoje klasikinėje muzikoje. Tad dažnai grįžtama prie karaliaus Edipo, „Sūnaus palaidūno“ temų, kuriami paveikslai Zodiako ženklų motyvais. Tose temose, tokių vaizdinių pasaulyje dailininkas dažnai įkomponuoja ir save, kaip visuotinio pasaulio gyvenimo dalyvį, egzistuojantį už erdvės ir laiko ribų. Tuo lyg ir parodomas asmeninio buvimo visuo-tinumas, peržengiantis gyvento laiko apibrėžtumą.

Todėl Vinco menas nėra matomojo gyvenimo ar tikrovės atvaizdas, nėra tikrovės atspindys. Jo kūryba – tai filosofiniai apmąstymai, tai žinomi ar tik nujaučiami, gal pasąmonėje gimę ir darbo procese atsiskleidę vaizdiniai.

V. Kisarausko kūryba – aštri, kampuota, tiesių linijų, geometrinių formų junginys. Gal iš vaikystės lygumų atkeliavusios tos tiesios linijos ir lygūs horizontai. Gal iš vidinio dramatiškumo atėjęs tas kampuotumas. Tad nereikia čia ieškoti pačios gamtos, tikroviškumo. Jo tikrovė – nematomi vidiniai vaizdiniai, tai, kas žinoma ar nujaučiama, kas suvokiama tarp gyvenimo bėgsmo pauzių ar poezijos eilučių.

Gilus, turtingas, įvairus Vinco spalvų pasaulis – nuo intensyvių raudonų, geltonų, mėlynų iki taurių pilkų ar rudų atspalvių. Jis labai mėgo violetą. Spalvai turėjo ypatingą klausą ir jautrumą. Jo tapyba – lyg spalvų simfonijos. Tai ramios, tai kaskadomis griūvančios iš vidinių dailininko išgyvenimų. Spalvos – glaudžiai susijusios su nuotaikomis, mąstymu, o ne su aplinka.

Jo kompozicijos labai savitos, pilnos keistumų ir netikėtumų. Vienur užgriozdintos formų, kitur subalansuotos, dar kitur – didelių plokštumų ir erdvių sielai ir pojūčiams. Tose erdvėse, lyg tylioje maldoje, atsiskleidžia anapusiniai, nepažinti pasauliai.

V. Kisarauskas, gilindamas, plėtodamas temą, kūrė ištikus ciklus. Skirtingai varijuodamas, suteikdamas temai vis kitokius kompozicinius sprendimus ar spalvas, ieškodamas naujų ritmų, formų. Tokie yra ciklai „Figūros figūrose“, „Mačernio tema“, „Teatrinis ciklas“, „Karalius Edipas“, „Zodiako Dvyniai“ ir kt. Šiuose kūrinuose Vinco fantazijos įvairovė neišsemiama, lyg versmė iš kažkokių gelmių, besiliejanti nesibaigiančių formų ir spalvų pavidalais.

Vinco spalva drąši, aiški, kartu jautri. Mėgstamos faktūros, tirštas dažas, nors nevengiama ir lesiruočių, kai kur paliekant nutekėjimus. Labai mėgdavo Vincas tapyti mentele, net pirštu, taip tarsi įklimpdamas, pasinerdamas į kūrybos medžiaginę terpę. Bet nerasime joje išorinio gražumo ar miesčioniško saldumo.

V. Kisarauskas buvo įvairiapusis žmogus ir kūrėjas. Tapė, kūrė grafiką – raižė medį ir linoleumą, nuodijo cinką, spaudė monotipijas. Vien Vinco monotipijų galima suruošti ištisą parodą.

Jis buvo tarsi iš renesanso laikų atklydęs į XX amžių. Įvairiapusė asmenybė. Tapytojas, grafikas, ekslibrisų, plakatų ir medalių kūrėjas, meno kritikas ir teoretikas. Viskuo domėjosi plačiai ir giliai. Neslydo paviršiumi. Rašė dienoraštį, kur daug minčių ir pasvarstymų. Jame jaučiasi gilus gamtos didybės ir amžinybės jutimas. Įsiminė tokia išvalga į paprastą alksnių lingavimą per visą dieną. Tokį nenuilstamą.

V. Kisarausko kūryba – didelis lietuvių dailės turtas. Tai turtingas, gilus meninis pasaulis. Jame – platūs XX a. išgyvenimų ir apmąstymų, jo sunkių kelių, žmogiškosios egzistencijos vaizdai. Vinco paveikslai – tai nauji horizontai Lietuvos dailėje, jos galimybių plėtra. Lyg kalnų viršūnės, keliančios žmogaus dvasią, kai matosi neaprepiami toliai, nedingstantys užmarštyje ir nežinioje.

A. Gudaičio dirbtuvėje (iš kairės):

A. Surgailienė,

B. Mingilaitė,

V. Ciplijauskas,

B. Uogintas,

V. Kisarauskas,

A. Gudaitis,

L. Surgailis,

J. Švažas. 1973 m.

Iš S. Kisarauskienės albumo

Matematikos profesorius Vaclovas Bliznikas

Edmundas Mazėtis

Šiuose kraštuose gimė ir kelią į mokslo aukštumas pradėjo vienas žymiausių Lietuvos geometrų, matematikos habilituotas daktaras, profesorius, Valstybinės premijos laureatas, Lietuvos nusipelnęs mokslo veikėjas, ilgametis Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius Vaclovas Bliznikas.

Vaclovas Bliznikas gimė 1930 m. sausio 12 d. tuometinės Kėdaiinių apskrities Júodupių kaime valstiečių šeimoje. Mokytis pradėjo Augmėnų pradinėje mokykloje, vėliau Šeduvės gimnazijoje, kurią 1950 m. baigė sidabro medaliu. Jau gimnazijoje ypač išryškėjo V. Blizniko gabumai tiksliesiems mokslams. Įstojęs į Vilniaus universiteto Fizikos–matematikos fakultetą, pirmuosius metus studijavo fiziką, o nuo II kurso perėjo į matematikos specialybės studijas. Kaip gabų studentą, jį pakvietė dirbti katedros laborantu, teko ir privačiomis pamokomis verstis. 1955 m. su pagyrimu baigęs Vilniaus universitetą ir įgijęs matematiko diplomą, gabus jaunuolis pasiunčiamas į Maskvos Lomonosovo universiteto aspirantūrą gilintis į diferencialinės geometrijos mokslo paslaptis.

Maskvos universitetas tuo metu buvo visos Sovietų Sąjungos mokslo centras. Būsimasis profesorius turėjo proga klausytis pasaulinio garso geometrų G. Laptevo, P. Raševskio, S. Finikovo ir kitų mokslininkų paskaitų. Prof. S. Finikovas pradėjo vadovauti V. Blizniko moksliniam darbui. Treji aspirantūros metai buvo kupini atkaklaus darbo, įtemptų studijų. Aspirantas V. Bliznikas paskelbė pirmuosius mokslinius straipsnius, kurie sudarė kandidatinės disertacijos pagrindą.

Baigęs aspirantūrą, 1958 m. V. Bliznikas grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute (dabar – Vilniaus pedagoginis universitetas). Dėstytojas, vyr. dėstytojas, docentas, katedros vedėjas, profesorius, Fizikos ir matematikos fakulteto dekanas – tai sausi įrašai darbo knygelėje. Už jų slypi didelis darbas formuojant katedros, fakulteto personalą, aktyvinant fakulteto mokslinį darbą.

*Vaclovas Bliznikas.
Apie 1970 m.*

*V. Blizniko šeima:
tėvas Jonas, motina
Zofija ir broliukas
Zenius. Apie 1950 m.*

*V. Bliznikas
su žmona Irena,
tėvu Jonu
ir jaunesniuojų
broliu Zeniumi.
Apie 1956 m.*

Sėkmingai apgynęs kandidatinę (dabar – daktaro) disertaciją, 1961 m. V. Bliznikas tampa Vilniaus pedagoginio instituto Fizikos–matematikos fakulteto dekanu. Juo dirbo 17 metų. Nuo pat pirmųjų vadovavimo fakultetui metų jis ėmėsi fakulteto atnaujinimo ir sustiprinimo. Buvo atsisakoma senųjų dėstytojų, kurie nedirbo mokslinio darbo, o į jų vietą priimami jauni gabūs žmonės, baigę Vilniaus universitetą arba pedagoginį institutą. Fakulteto atnaujinimo procesas vyko nelengvai ir gana skausmingai. Ne visi, ypač vyresnieji kolegos, geranoriškai pritarė tokiems neišvengiamiems žingsniams, nemažai buvo atviro ir slapto priešiško, intrigų. Tik didelė V. Blizniko valia ir užsispyrimas bei tikėjimas pradėto darbo teisingumu padėjo sėkmingai reformuoti fakultetą, pasiekti, kad jis taptų mokymo ir mokslo centru, žinomu ir vertinamu ne tik Lietuvoje, bet ir tuometinėje Sovietų Sąjungoje.

Didelę reikšmę geometrijos moksliniam darbui turėjo V. Blizniko 1960 m. įsteigtas ir beveik 30 metų veikęs Vilniaus miesto geometrų seminaras. Šiame seminare buvo aptariami Pedagoginio instituto geometrų moksliniai tyrinėjimai, nagrinėjami kitų autorių darbai, studijuojamos reikšmingos knygos. Seminara nuolatiniai dalyviai buvo ne tik Pedagoginio instituto geometrai, bet ir Vilniaus universiteto dėstytojai prof. K. Grincevičius, doc. A. Dreimanas, doc. P. Vaškas, doc. K. Navickis ir kiti, taip pat geriausieji studentai.

Siekiant dar labiau suintensyvinti mokslinį darbą ir kuo daugiau jaunimo įtraukti į mokslinę veiklą, V. Blizniko iniciatyva 1965 m. prie matematinės analizės ir geometrijos katedros įsteigta aspirantūra. Tą padaryti buvo nelengva, nes tam leidimus išduodavo Maskva, bet V. Bliznikas jau tada turėjo autoritetą tarp geometrų ir sugebėjo įtikinti centro biurokratus tokios aspirantūros reikalingumu. Jis buvo pagrindinis lektorius, skaitęs geometrijos paskaitas aspirantams, taip pat daugelio jų mokslinis vadovas.

Pradėjus V. Bliznikui dirbti Pedagoginiame institute, suaktyvėjo Lietuvos matematikų veikla, atsirado naujų mokslo krypčių, daugėjo mokslininkų, aspirantų, gausėjo jų publikacijų. Pribrendo poreikis organizuoti Lietuvos matematikų konferencijas, kuriose matematikai pristatytų savo mokslinių tyrinėjimų rezultatus, pasidalytų patirtimi, aptartų problemas, pabendrautų.

Augant matematikos mokslininkų skaičiui darėsi itin aktuali mokslinių darbų publikavimo problema. Lietuvos mokslininkams, kaip ir kitų specialybių darbuotojams, kelias į Vakarų mokslinę spaudą buvo uždarytas geležine uždanga. Pribrendo reikalas įsteigti matematinį žurnalą Lietuvoje. Toks žurnalas – „Lietuvos matematikos rinkinys“ buvo įkurtas 1961 m. autoritetingiausių to meto Lietuvos matematikų dėka. V. Bliznikas ne tik pats daug straipsnių skelbė šiame žurnale, bet ir apie 20 metų buvo jo redakcinės kolegijos narys, kartu su kitais matematikais rūpinosi straipsnių kokybe. Tai, kad šis žurnalas pripažintas ne tik buvusioje Sovietų Sąjungoje, bet ir yra verčiamas į anglų kalbą bei platinamas ir skaitomas visame pasaulyje, yra nemažas ir V. Blizniko nuopelnas.

V. Bliznikas, besirūpindamas mokslininkų ugdymu, stengdavosi sudaryti jiems sąlygas išvykti į stažuotes, kursus, konferencijas, siekė, kad mokslininkai bendrautų tarpusavyje, mokytųsi vieni iš kitų.

V. Bliznikas daugiau nei 35 metus mokė studentus matematikos ir skaitė svarbiausius geometrijos ir matematinės analizės kursus. Jo paskaitos pasižymėjo aiškumu ir tiksliais medžiagos išdėstymu, aukštu dalykiniu ir metodiniu lygiu, nebūdavo daugiažodžiavimo, o kiekvienas sakinytis būdavo tikslus ir aiškus, kiekviena mintis reikalinga, kiekviena išvada pagrįsta ir motyvuota. Todėl per neilgą kurso skaitymui skirtą laiką profesorius spėdavo pateikti gausų medžiagos kiekį, supažindinantį ne tik su klasikiniais dalykais, bet ir su naujesniais pasiekimais.

Tuo metu kiekviena akademinė grupė turėdavo priskirtą dėstytoją, vadinamąjį grupės kuratorių, kuris visus ketverius studijų metus padėdavo studentams įvairiuose jų reikaluose. Kai kurie kolegos šias visuomenines pareigas atlikdavo formaliai: svarbu, kad popieriai visi laiku sutvarkyti, planai ir ataskaitos surašytos. O prof. V. Bliznikas, nors ir daug pareigų turėdamas, nors ir būdamas labai užsiėmęs, rasdavo laiko su savo kuruojamąja grupe ir į kiną ar spektaklį nueiti, parodą aplankyti, kitaip neformaliai pabendrauti su studentais. Ne vienam savo studentų profesorius padėdavo įsidarbinti, butą išsinuomoti, patardavo kitais studentui rūpimais klausimais. Profesorius buvo mėgstamas studentų, dažnai kviečiamas į jų renginius, renkamas populiariausiu dėstytoju. Prof. V. Blizniko populiarumą tarp studentų liudija ir tai, kad jis labai daug kartų skaitė paskutinę paskaitą fakulteto absolventams.

Dirbdamas fakulteto dekanu, V. Bliznikas skatino, kad dėstytojai gerai atliktų pedagoginį darbą, neapleistų mokslinio darbo. Nedirbantiems mokslinio darbo arba nepakankamai dirbantiems kolegoms jis buvo griežtas. Nors ir būdamas griežtas, V. Bliznikas visuomet stengdavosi padėti fakulteto dėstytojams ir darbuotojams, visuomet rasdavo laiko pasidomėti jų reikalais, patarti jiems, padėti.

Daug laiko ir jėgų atiduodamas dėstytojo, dekanu, katedros vedėjo pareigoms, mokslinio darbo organizavimui, įvairiai visuomeninei veiklai, profesorius niekada neužmiršdavo mokslinio darbo. Mokslinį darbą jis laikė svarbia dėstytojo darbo dalimi ir jam skirdavo beveik visą laisvalaikį. Labiausiai jis laukdavo vasaros atostogų, kai šeimai išnuomodavo kaimišką gryčią kur nors prie Neries arba išsiųsdavo į kurortą, o pats gilindavosi į mokslo paslaptis. Tokio aktyvaus darbo rezultatas – apie 100 mokslinių straipsnių, iš kurių daug yra skelbti prestižiškuose Rusijos moksliniuose žurnaluose ir cituoti žymių viso pasaulio geometrų, taip pat platūs apžvalginiai straipsniai Maskvoje leistose serijose „Geometrijos problemos“ ir „Mokslo ir

technikos rezultatai". Įdomus faktas, kad apžvalginiam straipsnyje apie Finslerio erdves yra apžvelgta per 400 knygų ir mokslinių straipsnių. Įtempto mokslinio darbo rezultatai apibendrinti daktaro (dabar – habilituoto daktaro) disertacijoje „Apie apibendrintų normalizuotų erdvių diferencialinę geometriją“, kuri 1970 m. apginta Vilniuje. 1972 m. V. Bliznikui buvo suteiktas profesoriaus vardas. 1974 m. už mokslinių darbų ciklą „Apibendrintų erdvių geometrija“ V. Bliznikas apdovanotas Lietuvos valstybine premija, o 1989 m. jam suteiktas Lietuvos nusipelnusio mokslo veikėjo vardas. „Blizniko sietis“, „Grincevičiaus ir Blizniko neholonominis kompleksas“ – tai sąvokos, vartojamos Lietuvos ir kitų šalių geometrų darbuose.

Profesorius V. Bliznikas visą gyvenimą buvo Lietuvos patriotas. Jis domėjosi ir žavėjosi Lietuvos istorija, ją gerai išmanė, buvo perskaitęs daug knygų apie Lietuvos praeitį. Sovietų laikais, kai pagal partinę liniją Lietuvos istorija turėjo prasidėti tik nuo keturiasdešimtųjų metų, V. Bliznikas visuomet rasdavo progą pabrėžti, kad Lietuva buvo pasaulio istorijoje nuo viduramžių, turėjo savo politikų, menininkų ir mokslininkų. Skaitydamas matematikos istorijos paskaitas, daug dėmesio skirdavo ne tik Lietuvos matematikos raidai, bet pateikdavo ir platesnę Lietuvos ir kitų baltų tautų istorijos panoramą, supažindindavo su ankstesnių šimtmečių baltų kultūros centrais, su to meto politiniais ir visuomeniniais įvykiais bei jų įtaka tiek apskritai mokslo, tiek konkrečiai matematikos raidai.

Profesoriaus patriotizmas ir tautiškumas itin ryškiai atsiskleidė Lietuvos laisvėjimo metais. 1988 m. V. Bliznikas aktyviai įsijungė į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą. Jis tapo Vilniaus pedagoginio instituto Sąjūdžio grupės pirmininku ir šias pareigas atliko su jam būdingu atsidavimu ir kruopštumu. Būdamas Pedagoginio instituto tarybos nariu ir fakulteto tarybos pirmininku, profesorius daug jėgų, laiko ir savo piniginių lėšų skyrė tam, kad institute prasidėtų pertvarka, kad būtų sugriauta dešimtmečius jaunimą žalojusi autoritarinė sistema. V. Bliznikas parengė pirmąjį pokarinį Vilniaus pedagoginio universiteto Statuto projektą, daug prisidėjo prie fakulteto studijų programų atnaujinimo ir modernizavimo.

*Habil. daktaro
disertacijos gynimas.
1970 m.*

*Nuotraukos iš
Z. Blizniko albumo*

Tuo metu Institute didelę įtaką turėjo komunistinės ir netgi stalinistinės linijos šalininkai. Pertvarkai priešinosi nemaža dalis vadinamųjų visuomeninių katedrų (tokių kaip mokslinio komunizmo, mokslinio ateizmo, SSKP istorijos ir kitų) dėstytojų, matydami, kad jų dėstomi dalykai neatitinka naujos švietimo ir aukštojo mokslo vizijos, o jų „moksliniai“ darbai geriausiu atveju tinka tik į makulatūrą. Sąjūdžio grupė negalėjo taikstyti su tuo, kad atgimstančios Lietuvos aukštosiose mokyklose dėstomi tokie „mokslai“ ir dirba tokie „mokslininkai“. Tai, kad Vilniaus pedagoginis institutas buvo viena iš pirmųjų Lietuvos aukštųjų mokyklų, kuriose atsisakyta mokslinio komunizmo, mokslinio ateizmo, SSKP istorijos dėstymo, reformuotos filosofijos, ekonomikos, politologijos dalykų programos, išskirtinio statuso neteko rusų kalba, pertvarkytos visuomeninių mokslų katedros, yra nemažas Sąjūdžio grupės ir jos vadovo prof. V. Blizniko nuopelnas.

Asmeniniame gyvenime profesorius buvo kuklus ir paprastas. Jis gyveno tuo metu prestižiniu vadintame name Antakalnyje, kuriame butus gaudavo tik profesoriai. Bet nieko prestižinio tame bute nebuvo, tiesiog tai didelis, pagerinto suplanavimo butas. V. Blizniko butas buvo apstatytas kukliais, bet skoningais baldais, o didžiausiame kambaryje profesorius išsirengė savo darbo kabinetą. Šiame kabinete stovėjo paprastas rašomasis stalas, visuomet apkrautas knygomis, žurnalais ir rankraščiais, o pasieniais stovėjo lentynos su knygomis. Knygų profesorius turėjo daug, jis pirkdavo jas visur, kur tik rasdavo. Studijuodamas Maskvoje, profesorius dažnai lankydavosi Maskvos antikvariatuose ir sukaupė didelę senų klasikinių matematikos leidinių kolekciją, kai kurios knygos buvo išleistos dar XIX amžiuje. Vėliau, dirbdamas Pedagoginiame institute, profesorius kasmet iš leidyklų teminių planų užsisakydavo dešimtis knygų, dažnai net po kelis tos pačios knygos egzempliorius, kad knygą paskolinus liktų kitas egzempliorius, net jei knyga užmirštama gražinti. O skolindavosi knygas iš profesoriaus daugelis: tiek aspirantai, tiek kolegų dėstytojai, tiek studentai, nes retas kuris galėjo pasigirti turintis tokią turtingą biblioteką. Vartant profesoriaus bibliotekos knygas, galima buvo pastebėti daug ranka darytų žymų, liudijančių, kad tos knygos ne šiaip stovėjo lentynose, bet buvo intensyviai studijuojamos. Po profesoriaus mirties giminės jo biblioteką padovanojo Vilniaus pedagoginiam universitetui, dabar jomis naudojasi fakulteto dėstytojai ir studentai.

Intensyvus ir įtemptas darbas, sūnaus netektis, šeimyniniai rūpesčiai pakirto labai tvirtą profesoriaus sveikatą – sušlubavo širdis. Lipant į ketvirtąjį aukštą, kuriame buvo įsikūrusi Geometrijos katedra, jam jau tekdavo keletą kartų ilsėtis, sunku būdavo ir paskaitas skaityti. Visai susilpnėjęs sveikatai, 1994 m. profesorius išėjo į pensiją. Buvę kolegos, jo mokiniai dažnai lankydavo V. Blizniką namuose, rasdavo jį įnikusį į knygas, stalas būdavo nuklotas rankraščiais. Svajojo profesorius užbaigti pradėtą geometrijos vadovėlį, planavo parašyti atsiminimus, deja, sveikata pastebimai blogėjo. Ne kartą teko ilgokai gydytis ligoninėse, o 1997 m. sausį profesorių ištikęs širdies priepuolis buvo lemtingas: 1997 m. vasario 6 d. V. Blizniko širdis sustojo. Profesorius palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse, šalia garsių Lietuvos mokslininkų geometrų Kleopo Grincevičiaus ir Petro Katiliaus.

Profesorius Vaclovas Bliznikas išvarė plačią ir gilią Lietuvos mokslo vagą. Jo atminimas ilgai išliks Lietuvos mokslininkų matematikų, matematikos mokytojų ir visų jį pažinojusių širdyse.

Augmėniečių biografijų sąvadas

Parengė Jonas Linkevičius

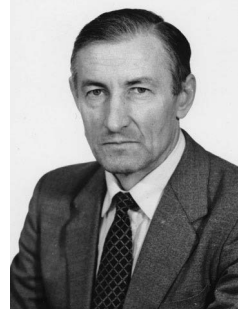
BLIZNIKAS Zenius (1946 04 01 Júodupiuose), radijo inžinierius konstruktorius. 1963 baigė Baisogalos vid. m-klą, 1968 – KPI. Nuo 1968 iki šiol – Vilniaus universiteto Medžiagotyros ir taikomųjų mokslų instituto Fizikos fak. Puslaidininkų katedros dėstytojas, docentas (2000). 1986 apgynė technikos mokslų kandidato (dabar – technikos mokslų daktaro) disertaciją „Daugiaelemenčiai fotoelektriniai keitikliai“. Darbų sritis – naujos kartos puslaidininkinių apšvietimo sistemų konstravimas ir tyrimas. Prestižiniuose leidiniuose paskelbė per penkiasdešimt mokslinių straipsnių, turi dvidešimt išradimų, vieną Europos patentą aukštųjų technologijų programose.

BLOŽĖ Vladas (1914 09 30 Kemėruose–1994 08 07 Klyvlende, JAV), karininkas, veterinarijos gydytojas. Baigė Šiaulių mokytojų seminariją. 1939 baigęs karo mokyklą jaun. leitenanto laipsniu paskirtas 5 pėstininkų pulko 1 sunkiųjų kulkosv. kuopos būrio vadu. Likvidavus Lietuvos kariuomenę buvo kilnojamas į įvairius RA dalinius. Kilus Vokietijos–SSRS karui iš RA pasitraukė ir nuo 1941 06 24 iki 1941 07 24 buvo Vilniaus įgulos komendantūroje. Vokiečių okupacijos metais kurį laiką tarnavo lietuvių savisaugos daliniuose. 1942–1944 studijavo Veterinarijos akademijoje. 1944 pasitraukęs į Vokietiją baigė Hannoverio aukštąją veterinarijos mokyklą (1947), įgijo daktaro laipsnį. 1949 emigravo į JAV. Dirbo Klyvlende veterinarijos gydytoju, įkūrė veterinarijos ligoninę. Apdovanotas DLK Gedimino ordino 3 laipsnio medaliu (1939).

GAPŠYS Vladas Algis (1932 01 02 Júodupiuose), inžinierius mechanikas. Techn. mokslų daktaras (1968), LSSR nusipelnęs inžinierius (1964). 1950 baigė Baisogalos vid. m-klą, 1955 – Kauno Politechnikos institutą. Iki 1959 dirbo Mechanikos fakulteto asistentu ir prodekanu, 1961–1997 – Metalų pjovimo staklių i-to Vilniaus filialo ir eksperimentinės gamyklos „Precizika“ direktorius. 1959–1954 dėstė VISI. Docentas (1972). 1998–2003 dirbo Lietuvos pramonininkų konfederacijos atstovu Vyriausybėje, o 2003–2006 – Lietuvos Ministro Pirmininko patarėju. Respublikos mokslo ir technikos premijos laureatas (1966). 1967–1988 – Respublikinių mokslo ir technikos premijų k-to narys. 2006 apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi. Paskelbė apie 30 mokslinių straipsnių. Dviejų knygų bendraautoris.

Zenius Bliznikas

Vladas Bložė

Vladas Algis Gapšys

GOŠTAUTAS Jonas (1800 07 13 Šilaliuose–1871 07 20 Prancūzijoje), rašytojas, rev. bajorijos veikėjas. Priklausė Lenkijos demokratų d-jos, įkurtos 1832, kair. sparnui. Dalyvavo 1830–1831 sukilime, vadovavo Baisogalos, Šiaulių apylinkių būriams. Sukilimui pralaimėjus, emigravo į Prancūziją. Anonimiškai išleistoje beletrizuotų pasakojimų kny-

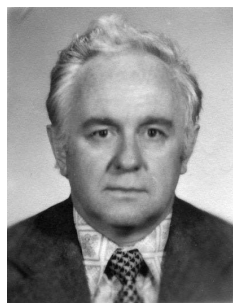
goje „Ponas Teisėjaitis, arba Pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją“ (1839 lenkų k.; 1967 liet.) pateikė faktų apie Lietuvos dvarininkų buitį, parodė sunkią Lietuvos valstiečių padėtį, gynė socialines ir nacionalines jų teises, kėlė antibaudžiavines tautų laisvės, nepriklausomybės, Lenkijos–Lietuvos valstybės atkūrimo idėjas.

JASIULIS Leonas (1932 02 17 Augmėnuose–2004 01 04 Vilniuje), dailėtyrininkas. 1952 baigė Baisogalos vid. m-klą, 1959 – Maskvos u-tą. 1959–1994 Dailės i-to (dabar Dailės akademija) dėstytojas. Parašė lietuvių dailininkų monografijų („Vytautas Jurkūnas“, rus. 1966, liet. 1969; „Napoleonas Petrusis“ su J. Skolevičiene, 1975), sudarė albumų („Lietuvos TSR dailė“ su J. Umbrasu; „Lietuvos TSR vaizduojamoji dailė“, 1978, rus.), sudarė straipsnių rinkinį „Dailėtyra“, parašė straipsnių apie SSRS tautų ir liet. tarybinę dailę.

PUTINAS Vaclovas (Kemėruose 1926 01 02), inžinierius architektas. 1940 baigęs Baisogalos šešių skyrių pradž. m-klą įstojo į Šeduvės gimnaziją ir ją baigė 1946. 1950 architektūrą studijavo VDU, 1950–1952 baigė studijas KPI. 1952–1964 dirbo Ryšių centriniame projektavimo biure vyr. architektu, 1964–1987 – Kooperatyvų sąjungos projektavimo instituto projektų vyr. architektu. Pagal jo sukurtus projektus įvairiose respublikos vietovėse pastatyta keliolika pašto įstaigų (Alytujė, Palangojė, Švenčionysė), prekybos centrų, universalinių ir kitokių parduotuvių Kauno, Kaišiadorių, Šalčininkų, Šilutės, Utenės rajonuose, restoranas Šilutėje, keliasdešimt individualinių namų ir sodo namelių.

VALIUŠAITIS Stasys (1910 08 13 Júodupiuose–1971 04 11 Niu-jorke) kunigas, kanonų teisės daktaras. Baigęs Šeduvos progimnazijos keturias klases, išvyko į Belgiją mokslų tęsti. Belgijoje baigė gimn. bei scholastinės filosofijos kursą. 1934 įstojo į Telsių kunigų seminariją. 1939 išventintas kunigu. Vikaravo Papilėje ir Mažeikiuose. 1944 pasitraukė iš Lietuvos. 1945 išvyko į Romą. Baigęs studijas, bažnytinės teisės daktaro laipsnį įgijo Popiežiškame Grigaliaus universitete. 1950 atvyko į Ameriką. Vikaravo Niu-jorko vyskupijoje. Dalyvavo lietuviškoje veikloje.

VASILIAUSKAS Kazimieras (1879 03 17 Paberžėliuose–1957 11 24 Kaunė), inžinierius mechanikas. Techn. mokslų daktaras (1939), LSSR MA narys korespondentas (1946), SSRS statybos ir architektūros akademijos akademikas (1957), LSSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1947). 1907 baigė Rygos politech. i-tą. 1907–1916 dirbo inžinieriumi Brianske, Šiauliuosė, Kalvarijoje, Kazanėje, 1916–1918 dėstė techn. m-klose Kazanėje. 1920 Kaune su kitais suorganizavo Aukštųjų kursų techn. skyrių ir jame dėstė. Nuo 1922 dėstė Kauno u-te, buvo profesorius (1930), katedros vedėjas, dekanas, 1922 įkūrė medžiagų atsparumo laboratoriją ir stat. mechanikos katedrą (1922–1950 jai vadovavo). 1920–1942 dėstė

*Leonas Jasiulis
Vaclovas Putinas
Kun. Stasys Valiušaitis
Kazimieras Vasiliauskas*

ir Kauno aukštesniojoje techn. m-kloje. 1948–1950 dar ir Technikos mokslų i-to (1948–1952) direktoriaus pavaduotojas. 1951–1957 dėstė KPI. Medžiagų atsparumo ir stat. mechanikos pradininkas Lietuvoje. Parašė pirmuosius šių sričių vadovėlius liet. k. Svarbesni veikalai: „Elementarinis medžiagų atsparumo kursas“ (1935), „Medžiagų atsparumas“ (1941), „Medžiagų atsparumo pagrindai“ (1949), „Statybinės statikos pagrindai“ (1953). Kn. „Medžiagų atsparumas“ (1959) vienas autorių.

ZAKIENĖ-GAPŠYTĖ Adelė (1934 01 02 Júodupių k.) – inžinierė technologė. 1953 baigė Kauno 3-iają vid. m-klą, 1958 – KPI (maisto pramonės technologijos spec.). 1965 apgynė žemės ūkio mokslų kandidatinę disertaciją (dabar – agrarinių mokslų daktarė). 1958–1960 Gyvulininkystės ir veterinarijos instituto, nuo 1960 – Gyvulininkystės instituto mokslinė ir vyr. mokslinė bendradarbė. Paskelbė mokslinių straipsnių apie racionų su karbamiidu įtaką pieno ir jo produktų kokybei, apie sūrių kokybės gerinimą.

Adelė Zakienė-Gapšytė

Miškų apsuptame krašte

Janina Lazutkaitė

Mano gimtinė – Čelkių kaimas, vėliau ir dvaras, išsikūręs tarp Kurklių ir Čelkių miškų, nuo Baisogalos, valsčiaus centro, nutolęs 7–8 kilometrus į šiaurės rytus. Iš Baisogalos bažnyčios archyve saugomo kun. B. Vaišnoros „Baisogalos bažnyčios istorijos“ rankraščio (p. 197, 198) žinome, kad Čelkiaĩ – vienas seniausių parapijos kaimų, jau minimas 1617 m. Jis ribojosi su Moniūnų, Pakiršinėlio, Mikónių kaimais. Prie jo, o gal ir iš jo, XIX a. antrojoje pusėje susiformavo Čelkių dvaras, kurį valdė dvarininkas V. Komaras. 1923 m. dvaras buvo išparceliuotas ir išdalytas naujakuriams, buvusiems savanoriams, mažažemiams ir bežemiams. Naujakurių kaimas buvo pavadintas Goštautais (aktyvių 1831 ir 1863 m. sukilimo dalyvių Goštautų pavarde), bet šis pavadinimas teišsilaikė iki 1940 m. Pasiliko Čelkiai.

Įvairiais laikotarpiais Čelkiuose gyveno palyginti nedaug gyventojų. Iš B. Vaišnoros monografijos žinoma, kad 1821 m. jame buvo keturi ūkiai su 42 gyventojais, 1923 m. dešimtyje ūkių – 61 gyventojas, dvare – 70 gyventojų¹. 1940 m. dvylika ūkių turėjo 86,45 ha žemės, o Goštautuose tais pačiais metais buvo dvidešimt vienas ūkis su 228,56 ha, 1959 m. – 137 gyventojai².

Aš – Čelkių kaimo gyventojas, naujakurio-savanorio dukra. Čia gimiau, čia užaugau, mokiausi, ilgesnį laiką, baigusi mokslus, dirbau Baisogaloje. Gimtojo krašto vaizdas, žmonių likimai sunkiais karo ir okupacijų metais mano atmintin iširėžė visam gyvenimui. Daugelis gimtinių gyventojų – vidutiniokai. Savanoriams, atsižvelgiant į žemės rūšį, buvo išdalyta po dešimt–penkiolika hektarų. Stambiausias ūkininkas kaime buvo Jonas Petraitis, kuris prie gautų dešimties ha dar prisipirko antra tiek. Jam atiteko dalis dvaro pastatų, Jonui Binkui – svirnas, O. Ainikienė-Peleckienė su šeima pasiliko gyventi kumetyne.

Į šiaurę nuo Pakiršinėlio, pravažiuojus miškeli, prasideda Čelkiai. Kelio dešinėje buvo išsikūrę naujakuriai Juozas Sluckis, Jonas Binkus, Ona Ainikienė-Peleckienė, Vincas Survila, Augustas Kemešas, Kazys Česnakas, Juozas Glinskis, Aleksas Darska, Petras Surginas, Steponas Steponavičius, Juozas Janušauskas. Kairėje pusėje – Martynas Lazutka, Aleksas Jarmalavičius, Jonas Kilinskis, Petras Dukaitis, Jonas Petraitis, Feliksas Krasauskas, Juozas Staškūnas, Jonas Krioklys. Nuo kelio į kairę, prie pat miško, buvo senas kaimelis. Tikrasis jo pavadinimas – Čelkiai, bet naujokai praminė Pasieniu. Kasdieninėje kalboje taip ir liko. Pasienyje gyveno Tadaušo Liepinio, Antano Dijoko, Adomo Dijoko, Antano Rasiulio, Petro Liepinio, Antano Liepinio, Jono Bložės, Juozo Kniškos, Antano Venclovo, Jurgio Šveiščio, Juozo Verbliūgevičiaus šeimos, seserys Liepinytės, Rasiulytės.

Mano tėtis, Martynas Lazutka, gimė ir augo to paties valsčiaus Skėmių kaime. Kartą jis nuėjo į gegužinę kaimyniniuose Gīrvalakiuose. Su ten besilinksminančiais jaunuoliais susitiko plk. J. Šarauskas, turėjęs tikslą suformuoti apsaugos būrį vidaus tvarkai palaikyti. Jis kalbino stoti į tą būrį šaukiamojo amžiaus jaunuolius, viliodamas galimybe, pasibaigus suirutei, gauti žemės iš numatomų parceliuoti dva-

¹ *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1937, p. 1086.

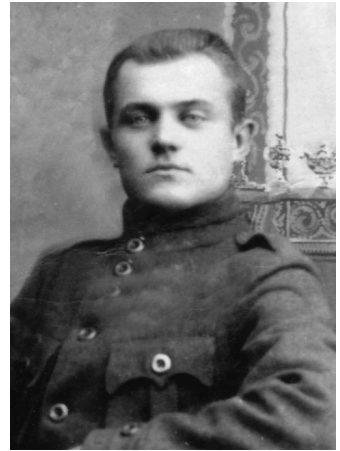
² *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1966, t. 1, p. 321.

rų. Pakalbino pulkininkas ir tėtį, nors šis dar nebuvo šaukiamojo amžiaus. Tėtis sutiko, gavo nurodymą atvykti į Kėdāinius ir tapo savanoriu.

Tam būriui, pasakojo tėtis, teko kautis su bermontininkais prie Radviliškio. Trūko ginklų. Savanoriai pasidarė medines tarškalynes ir jomis baidė bermontininkus kaip kiškius. Pasimetę priešininkai bėgo nuo kiekvieno tarškesio.

Kai 1923 m. buvo vykdoma reforma ir Čelkių dvaro žemę dalijo savanoriams, tėtis gavo 11,43 ha. Gavusieji žemės turėjo per trisdešimt šešerius metus sumokėti išperkamąjį mokestį, kasmet įnešdami nustatytą sumą. Naujakuriams valstybė suteikė paskolą statyboms, inventoriumui, sėklai įsigyti, melioracijai. Tėtis gauta žemė buvo apmokestinta 982,80 Lt, statybai skirta 822,40 Lt, inventoriumui – 200 Lt, sėklai – 225 Lt. Iš viso bendra skola valstybei 2 230,20 Lt. Melioracijai paskolos neskyrė, nes ji nebuvo numatyta. Tėtį išrinko Čelkių seniūnu ir už šias pareigas kas mėnesį gaudavo 50 Lt atlyginimą, vėliau buvo valsčiaus savivaldybės tarybos narys. Gautą paskolą gražino iki 1939 metų.

Kaip ir visais laikais, kaime gyveno įvairių pažiūrų, skirtingų charakterių, gyvenosenos, papročių žmonės. Komunistuojančiais buvo laikomi vien Pasienio Liepiniai (jie tai demonstravo viešai). Buvo ir keistuolių, nelaimėlių. Labiausiai iš vaikystės išiminė seserys Levutė ir Paulytė. Gyveno jos brolio pastatytoje trobelėje, turėjo daržiuką. Prisimenu, auginu paršelį lopšyje, pakabintame šalia

Savanoris Martynas Lazutka (str. autorės tėtis). 1921 m.

Čelkių k. choras, vadovaujamas mokyt. J. Čelkio. Apie 1930 m.

Čelkietės – namų ruošos kursų lankytojos. Vadovė – mokyt. E. Kasakaitytė (kairėje priklaupusi). Apie 1938 m.

lovos. Buvo jis apklotas kaip vaikas. Užėjus į vidų, draudė garsiai kalbėti, kad nepabustų paršelis. Vienai iš seserų mirus, antrąją tik vargais negalais prikalbino keltis į prieglaudą. Kai kaimynė ją aplankė, skundėsi negalinti išsivirti iš burokėlių kisieliaus, kuris būdavęs labai skanus. Niekas pavarde nevadino ir keistuoless vargšės Elzbietėlės. Buvo ji menko protelio, visą laiką bastydavosi po kaimą, maitindavosi pas gerus kaimynus, nakvodavo, kur pakliuvo. Įrodinėdavo, kad vasarą reikia vaikščioti apsiavus, nes duria basas kojas, o žiemą – minkšta, galima apsieiti ir be apavo. Kartais taip ir elgdavosi. Dar prisimenu Binkų, piktą, staigaus būdo čelkietį. Kalbėdavo, jis mušdavęs žmoną. Kartą supykęs ant arklio, kad šis paslydęs pargriuvo (buvo nekaustytas), užplakė jį negyvai. Po to negyvėlį kitu arkliu nuvilkęs į pamiškę ir ten jam nudyres odą. Tas vaizdas mus, vaikus, ilgam pašiurpinęs.

1940 m., Lietuvą okupavus sovietams, kaimo gyvenimas pasikeitė iš pagrindų. Prasidėjo neramumai, sąskaitų suvedinėjimas, nutrūko geri sumanymai ir darbai. Čelkiečiai tarsi „pametė galvas“. Prasidėjus karui, per kaimą nusirito kruvino keršto banga. Jau anksčiau vyrai įtarė J. Sluckį, seniūną, nuo 1933 m. prijaučiant rusams ir nutarė dabar jį „paauklėti“. Mat kalbėjo, jis turėjęs ginklą, bendravęs su miške ir pamiškėje slappinėjusiais sovietų kareiviais ir gąsdinęs susidorojimu juo ir bolševikų valdžia nepatenkintus kaimynus. Jį sučiupo ir uždarė nakčiai į J. Petraičio pieninę. Per naktį jį saugojo Aleksas Šaulys ir Vladas Glinskis. Kita versija – niekas nesaugojo, tik J. Sluckis matė netoli pašiūrės besikalbančius tuodu čelkiečius ir palaikė juos sargybiniais. Rytą išleistas seniūnas užsiundė kareivius, tie A. Šaulį ir V. Glinskį nusivedė į mišką ir sušaudė. Kalbėjo, kad ir J. Sluckis ten buvęs. Kad ruošiamasi už tai keršyti – žinojo visas kaimas. Kitą dieną patį vidurdienį sulėjo šuo. Išbėgau į kiemą, o ten – Vaclovas Jarmalavičius ir Stasys Kilinskas su šautuvais rankose. Jie grioviu pagūžom nubėgo J. Sluckio trobos link. Netrukus pamačiau iš už tvarto išbėgusį ir per pievą miško link skuodžiantį buvusį seniūną. Pusiaukelėje bėglys pargriuvo, bet pakilęs bėgo toliau. Antrą kartą kritęs prie pat miško, jau nebekilo. Sluckienę rado namuose. Pamačiusi ateinančius ginkluotus vyrus, moteris viską suprato ir puolė slėptis. Aptiko ją ant aukšto besiruošiančią pietauti. Taip ir nušovė – su silke rankoje. Užkasė Sluckius ten pat. Supiltas kapo kauburėlis greit apžėlė

žolėmis. Nejauku būdavo vasarą eiti puplaiškiauti pro tą kupstą. Po karo juos perlaidojo Baisogalos sovietinių karių kapinėse. Buvo Kūčių diena. Seniūno pavaryti kaimynai su šakėmis traukė iš duobės sudulėjusius kūnus. Mačiau, pageria iš viso butelio stipraus gėrimo ir toliau dirba. Palaikus sumetė į didelę dėžę, vadindami ją karstu. Temstant išvežė.

Pirmąją karo savaitę, pasitraukus raudonžvaigždžiams, miške liko sandėliai su maisto ir ginklų atsargomis. Drąsesnieji tempė kas ką – cukrų, kruopas, apatinius drabužius. Griebė, kas kiek panešė, paskui vienas iš kito šaipėsi. Pasakojo, vienas aptikęs daug muilo, bet neturėjo kur jo susikrauti, tai nusimovė apatines kelnes, užrišo klešnes, prisikrovė, persimetė per petį ir eina. Priėjęs platų griovį, nusileido žemyn, o į viršų niekaip nebegalėjo pakilti. Iš to įvykio kaimas dar ilgai turėjo gardaus juoko.

Vienus okupantus pakeitus kitiems, velniava nesibaigė. Rudieji buvo ne mažiau godūs nei raudonieji. Jie, pasikinę arklius, važinėdavo po kaimus, atimindami duoną, lašinius, kiaušinius, uždėjo dideles maisto produktų pyliavas. Paskutiniaus fašistinės okupacijos metais ėmė rekvizuoti arklius. Būdavo, pirma vokiečių agentas apžiūrėdavo, tinkamus karo reikalams surašydavo, o netinkamus žymėdavo. Čelkiečiai išigudrino patys pasidaryti metalinius skaičių žymeklius ir jais išdeginti atitinkamas žymes. Mano tėtis buvo bailus, bet ir jis surizikavo: paženklino du arklius. Trečiojo – eiklios širmos kumelės – neišdrįso ženklinti. Užrašė visus tris, visus tris, pakinkytus į porinius ratus, turėjo nuvaryti į Grinkiškį. Grįžo namo tik su žymėtais arkliais, be širmukės ir be ratų. Pasakojo, vargšėlė draskėsi, nenorėjo pasiduoti sveitimams, tai prie buomo pririšo ne tik galvą, bet ir kojas.

Grobė vokiečiai ne tik gyvulius, bet ir žmones. Traukdamiesi jie kartu su kitais septyniais šeduviais pagrobė dėdę Joną. Sakė, veš į netolimą Prastavonių kaimą kasti apkasų. Nuvežė į Vokietiją. Po karo dėdė išvyko į Švediją, o iš ten – į JAV. Kitas tėtės brolis Augustinas kentėjo ir nuo vienu, ir nuo kitų. Nepriklausomybės metais jis dirbo laive mechaniku, buvo sunkiai sužeistas gaudant jūrų plėšikus. Kai laikai pasikeitė, pažįstamas vokietis Kaune jį priėmė vairuotoju. Trauktis su vokiečiais atsisakė, todėl paragavo sovietinio lagerio duonos, žiurkių mėsos. Grįždamas namo, parsivežė paplotį iš sušalusių bulvių, buvo išbadėjęs, neatpažįstamas.

1944 m. liepos gale kaip skėriai kaimą užplūdo išvargę, apiplyšę sovietų kareivėliai. Iš tvartų, iš sodų, iš daržų griebė, kas pakliuvo po ranka. Reikia mėsos – nušauna kiaulę, krauna į „kukurūzniką“ ir skraidina, kur jiems įsakyta. Tas lėktuvėlis leisdavosi prie Petraičio daržinės, kurioje dorodavo grobį. Gyvenome nuošaliau, tačiau netoli kelio. Matyt, todėl mūsų trobos vieną galą pasirinko būstine generolui. Tik tas generolas atvažiavo negreit, o ir atvažiavęs teis buvo pusę nakties, – nespėjusi papusryčiauti iškvietė į frontą pakeisti žuvusio vado ir nebesugrįžo. Gyveno mūsų name ir keli kareiviai. Tarp jų buvo visokių. Buvo nesąžiningų, grubių, bet buvo ir atlapaširdžių. Vienas toks medaliais apsikarstęs kareivis buvo išimylėjęs mano seserį Nijolę, vienerių su trupučiu metų gražuolę. Tas labai ramus žmogus panešiodavo, pavežiodavo mūsų mažąją, atnešdavo saldinių, kurių tekdavo ir vyresniems. Tėtei jis guodėsi namuose turįs tokią pat mažylę, kurios labai ilgisi. Buvo ir bjaurus generolo *dienščikas*, mėgėjas girtauti ir priekabauti.

Užgriuvus antrai sovietinei okupacijai, tuoj pat prasidėjo šaukiamojo amžiaus vyrų mobilizacija. Niekas nenorėjo eiti į frontą, išsisukinėjo vyrai įvairiais būdais:

kas įsidarbino geležinkelyje, kas taip slapstėsi, kas išėjo partizanauti į mišką. Mano tėtis pasisendino šešeriais metais. Gal jo ir nebūtų ėmę, nes baigėsi karas, bet baimės akys didelės. Kad atrodytų vyresnis, nesiskusdavo barzdos, vaikščiodavo apšepęs. Stengėsi niekam neužkliūti, mažai kalbėdavo, nereikšdavo savo nuomonės, nors ją turėjo tvirtą. Su „pataisytu“ pasu pragyveno visą gyvenimą.

Frontui kiek pasistūmėjus į Vakarus, prasidėjo areštai, žudynės. Buvo suimti ir sušaudyti 1941 m. susidoroję su J. Sluckiu čelkiečiai V. Jarmalavičius ir S. Kilinskas, areštuoti P. Surginas, J. Kriuklis, eigulys V. Survila, P. Dukaitis, L. Ribikauskas, J. Binkus su sūnumis Zenonu ir Aleksandru išėjo į mišką ir visi trys žuvo. Iš kaimo pasitraukė J. Staškūnas su sūnumis.

Po karo kaime visai pasibaigė ramybė, pasitikėjimas net artimiausiais kaimynais. Kurį laiką atvažiuodavo visokių gėrybių Vokietijoje prisiplėšę kariškiai ir viską pardavinėdavo už naminę. Kartą primygtinai už pusę litro norėjo parduoti didelį kilimą. Mamai atsisakius pirkti (gal bažnyčia apiplėšė) ir eiti į kaimą ieškoti pirkėjų, „suveikė“ patys, po to visą naktį gėrė, šoko grojant patefonui, šokdino „mūsų“ Bronė. Pagaliau Bronė su jais pabėgo, bet kad neilgai buvo reikalinga, tai, kaip pasakojo jos mama, prie Pānevėžio nušovė.

Labiausiai ramybę drumstė begalinės kratos. Dieną – sribai, naktį – miškiniai. Vaikščiojo ginkluoti ir tie, ir tie. Kartais per vieną dieną atsibaladodavo po kelis kartus. Būdavo, ateina nuo Jarmalavičiaus, liepia vesti ant aukšto. Šeimininką varo priekyje, įrėmę automata į nugarą, patys – iš paskos. Užlipę pjaudavosi lašinių, kumpio, plėsdavo senelio ant siūlo suvertą džiovinti tabaką. Dešras namiškiai slėpdavo grūduose, ten jų ieškoti niekam neateidavo į galvą, be to, nepelijo. Būdavo, ateina, daro krata, ieško miškinčių komodoje, išvynioja baltinius. Kartą bobutė paklausė, ar ten būna ginkluotų. Keršydami šautuvo buože užtvojo mamai per nugarą ir liepė „nutildyti senę“. Kartą paryčiais prigužėjo pilnas kiemas vyrų. Pradėjo belstis. Mums buvo liepta tokiais atvejais nakties svečiams sakyti, kad tėtė išvažiavo į Griūkiškį pirkti paršiukų ir dar negrižo. Taip pasakiau ir tą sykį. Liepė pakviesti mamą. Prašė valgyti. Mama išėmė virtuvės lango stiklą, pro jį iškišo paltį lašinių, didžiulį puodą grietinės, viso kepimo duoną. Išvalgę grietinę, indą paliko, o visa kita susikrovė ir išėjo dainuodami. Aušo. Tėvai nusprendė apie įtartinus „nakties svečius“ pranešti tada dešimtininku vadinamam seniūnui. Žinoma, tai sužinojo ir tariamieji „miškiniai“. Kaimynė Kriuklienė, iš jų išgirdusi, kad už tą „išdavystę“ žada mus iššaudyti, o namus sudeginti, patarė bėgti. Niekur nebėgom. Po kurio laiko iš pačių „veikėjų“ sužinojome, kad tą provokaciją organizavę kaimynai nerado pritariančiųjų, todėl ir likom gyvi.

Gyvenimas miškais apsuptuose Čelkiuose darėsi vis rūstesnis ir pavojingesnis. Dalis partizanų pasitraukė kitur, jų gretos retėjo. Atsirado grupuotės, veikiančios miškinčių vardu. Jos palaikė ryšius ir su negausiais partizanais, ir su sribais, todėl turėjo laisvas rankas apiplėšinėti gyventojus ir iš to lobti. Greit tos grupuotės taip suįžūlėjo, kad pagrobtus, vogtus daiktus nesivaržydamos pardavinėjo. Pakiršinėlio Malakauskų svirną jos plėšė kelis sykius. Paskutinį kartą iššlavė aruodus ir iš jų susemtus kviečius nuvežė į Šeduvės turgų. Ten vagis pagavo pats šeimininkas, turėjo jie javus gražinti, bet bausmės išvengė. Tos gaujos veikė plačiai. Vardūkšnių kaimo Buinauskus plėšė tris kartus. Paliko kaip po gaisro. Net akinius iš stalčiaus išnešė.

Po to grobį prie miško išrūšiavo, kas nereikalinga sudegino, sukūrę laužą. Plačiai apylinkėje nuskambėjo ir toks atvejis. „Ponia“ iš Mikonių turguje pasirodė pasipuošusi juodu odiniu paltu ir balta atlasine skarele. Tikroji šeiminkė atpažino savo daiktus ir vidury turgaus išrengė vagies (būsimo žento) būsimą uošvę.

Žinojo apie apsišaukėlių darbelius ir partizanai. Bandė tramdyti. Kartą juos sekė, tikėdamiesi, kad atsibastys pas Krasauskaites, nes pas jas lankydavosi ir vieni, ir kiti. Laukė visą naktį, bet neatėjo. Buvo ir taip. Tėvai dar nemiegojo, kai į mūsų trobą sugužėjo būrys ginkluotų vyrų. Jie sugulė į mūsų lovas, išprašę mus pas senelius, ant grindų pasikloję šieno. Mamai liepė išvirti cepelinų. Patys iki vidurnakčio lakstė į daržinę. Tėvo paprašyti nepadegti daržinės, atsakė, kad mums nieko nedarysia, tik „pašildysią patriotus“. Bet tų nesulaukė. Dalis išėjo paryčiais, šeši per pietus, du vakare. Kitą naktį tikrai „šildė“. Siautė pūga. Apsupę mergelių namus, partizanai šaudė iš visų pusių. Šaudė iš kulkosvaidžių, mėtė granatas. Pasakojo, išgąsdinta tų gražuolių mama buvo įlindusi slėptis į duonkepę krosnį. Kadangi šaudė ir padegamosiomis kulkomis, pradėjo degti namas. Motinėle, nutaikiusi momentą, išlenda, degančią skylę užkemša raugintais kopūstais, ir vėl į krosnį. Nemiegojo visas kaimas. Laimei, aukų nebuvo. Tada supratome, ko laukė ir į ką taikėsi aną naktį tikrieji.

Prisiminimų apie neramumus Čelkių padangėje pokario metais nemažai, bet ir neaiškumų, kas tada buvo kas, – dar daugiau. Ko mūsų namuose ieškodavo enkavėdistai, kam jiems buvo reikalingos mūsų nuotraukos, kurių negražino, – ir šiandien neaišku. Liūdna, kad reikėjo saugotis ir artimiausių kaimynų. Kad jiems nekiltų įtarimų, vienoj namo pusėj langinės buvo uždarytos. Grindų neplaudavo, iššluodavo, ir baigta. Tik daug vėliau supratome, kodėl tėvai taip darė. Gaila, bet ir partizanai reikalavė iš savo kaimynų ne tik javų duonai, lašinių, bet ir mišinio arkliams, nors arklių ir neturėjo. Liūdniausia, kad gražaus kaimo jaunuoliai, pasimetę toj surutėj, „gydėsi“ alkoholiu, kad išdavinėjo vieni kitus, norėdami išsaugoti sveiką kailį, kad pralieta tiek nekalto kraujo ir kad išlikę gyvi ne visada dorai dangstė savo tamsius darbelius. O valdžia tada, norėdama greičiau parklupdyti kaimiečius, kad jie neremtų miškinį, uždėjo sunkiai pakeliamas pyliavas, kuriomis siekta susidoroti su nepaklusniaisiais. Tuo tikslu, matyt, pradėta ir masinė kolektyvizacija – naujas kaimo dramų veiksmas.

Kad ir kiek priešinosi į kolchozą varomi čelkiečiai, jie vis tiek buvo palaužti brutalia prievarta. Kai pasirašęs nelemtą pareiškimą tėtis grįžo iš susirinkimo, jam temperatūra pašoko iki 40°. Vis tiek naktį vedė karvę į slėptuvę (nors viena paliks). Atėmė gyvulius, inventorių. Viską surašė, sakė, jei išstosi iš kolūkio, viską gražins. Jei kas svirne turėjo javų, turėjo duoti ir už kitus tiek, kiek reikėjo sėjai. (Tu kaltas, kad turi.) Gražiausia, kad buvęs toks patriotiškas kaimas išrinko kolūkiui idiotišką – Molotovo – vardą. Bet greit, prijungus Vardukšnių ir Moniūnų kaimus, tą pavadinimą pakeitė malonesniu ausiai – Žalgirio. Kolūkio ribas plėtė. Kai prijungė Mikonius, pasidarė „Auksinė varpa“, sustambinant prijungė prie Vainiūnų, tapo Lenino kolūkiu ir su tuo vardu išbuvo iki galo. Kiek naudos davė tos reformos kolūkiečiams – ne visada būdavo aišku. Pradžiai visiems buvo labai sunki, o pagerėjimas atėjo negreit. Daug metų kolūkiečiai už darbą nieko negaudavo. Metų gale dar pasakydavo, kad jie liko skolingi valstybei, nors savo valgė, savo drabužį nešiojo, savu inventoriumi dirbo. Reikėdavo kasmet išpirkti paskolos valstybei atstatyti obligacijas.

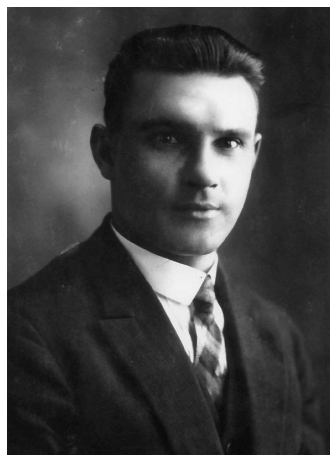
Kol kolūkyje viską dirbo rankomis, javų, bulvių, cukrinių runkelių laukus ir užsniigdavo. Buvo tokių metų, kad derlius likdavo nenuimtas. Nesistengė ir žmonės. Buvo tokių, kurių negalėdavo išvaryti į darbą. Buvo ir grobstytojų, bendro turto vagystės nelaikančių nusikaltimu.

Kai kolūkis kiek sutvirtėjo, įsigijo technikos, savininkams negražino stojant atiduoto inventoriaus, nors jis pasidarė nebereikalingas. Tą inventorių, žemės ūkio padargus sugrobė gudresni, gobšesni, gyvenę arčiau centro. Juos, savus, skolindavomės iš naujųjų šeiminkų, o neretai ir mokėdavom jiems už tai.

Apie 1978 m. prasidėjo masiškas laukų melioravimas. Melioratoriams tai buvo geras uždarbis, todėl melioravo net kalvas. Savi ir draugai „melioravo“ po kelis kartus. Buvo galima pasididinti griaunamų sodybų, net lūšną kainą. Žinoma, ne už ačiū. Kas ne savas, sugniuždydavo. Darbingi žmonės statėsi gyvenvietėje, daugiausia Vainiūnų kaime. Niekas pradžioje negalvojo, kad toks gyvenimas – kančia, nes ir darbai, ir ganyklos atsidūrė už kelių kilometrų. Buvo aiškinama, kad esant komunistui neberekės laikyti karvių, kiekvienas dirbs pagal sugebėjimus ir gaus pagal poreikius. Centre pastatė valgyklą.

Pasibaigus melioracijai, Čelkiuose tepasiliko Vytauto Dukaičio sodyba, nes ši buvo prie pat kelio, ir Česlovo Peleckio. Dar – Petro Dukaičio, nes nesitikėjo, kad jis ilgai gyvens, o išgyveno šimtą trejus metus. Dabar tos sodybos vietoje – tik apgriuvusi lūšna. Našlė Dukaitienė tik vasarą beatvažiuoja į savo namus. Vien ligota našlė Peleckienė pasilieka žiemoti. Nyku dabar toje buvusioje Čelkių padangėje tarp miškų, kur belikę vos dvi pusiau gyvos sodybos. Bet derlingai Čelkių žemei dirvuoti neleidžiama. Ją supirkinėja ir dirba nauji šeiminkai, atrodo, būsimieji dvarininkai. Tada visiškai pasikeis tarpmiškie gyvenimas.

1923 m., be žemės reformos, Čelkiams labai svarbūs ir dėl to, kad čia, mūriniame buvusio dvarininko administratoriaus pastate, buvo atidaryta pradžios mokykla (data patvirtinta inspektorių lankymo apyskaitose). Per visą savo gyvavimo laikotarpį mokykla švietė kaip tikras plačios apylinkės žiburys, nors beveik visą laiką tebuvo vieno komplekto, joje plūso vienas mokytojas, 1927 m. dirbęs su 38, 1934 – su 62 mokiniais. Pirmieji mokytojai Juozas Leščinskas ir Alfonsas Degėsys, kaip atrodo, nepaliko gilesnių pėdsakų. Kas kita mokytojas Jonas Čelkys, baigęs Kauno mokytojų seminarijos du kursus, iki atvykimo į Čelkius jau dirbęs gimtojo Kriukų valsčiaus savivaldybėje (Joniškio r.) raštininku, po to – kariuomenės generalinio štabo vyr. raštininku, porą metų kaimyninio Grinkiškio valsčiaus Kubiliūnų pradžios mokyklos vedėju³. Čelkiuose jis dirbo dvejus – 1928–1929 ir 1929–1930 mokslo metus. Kaip konstatuota mokyklą vizitavusių inspektorių, jis neatsiliko nuo mokymo programos, mokinių žinios buvo patenkinamos ir geros, klasė švari. J. Čelkys buvo visuomeniškas

Jonas Čelkys. 1929 m.

³ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1762, ap. 1, b. 3.

*E. Kasakaitytė
su grupe mokinių.
1938 m.*

žmogus, dirbo ir su suaugusiais, iš Čelkių ir kaimyninių kaimų jaunimo organizavo chorą. Reikalui esant, mokytojui talkino ir mano senelio vadovaujamas dūdų orkestras. Mat senelis tarnavo caro kariuomenės muzikantų kuopoje ir gerai skaitė natas, daug geriau negu laikraščius ar „kantičkas“. Grojo orkestre mano dėdės ir teta. Muzikantams pardavus dūdas ir išvykus mokytis amatų, orkestro nebeliko.

Po J. Čelkio vienerius metus mokytojavo Petras Grigaitis, baigęs keturis Marijampolės mokytojų seminarijos kursus. Dirbo pirmus metus, turėjo pakankamai žinių ir gabumų, tik buvo perdėm griežtas vaikams. Kėdąnių apskrities pradžios mokyklų inspektorius raštu informavo Švietimo ministeriją, kad jis „per žiaurus su mokiniais, su tėvų komitetu visiškai nesiskaito ir net jį ignoroja“, ir siūlė iškelti į kitą apskritį. Dėl netinkamo elgesio buvo atleistas 1931 m. liepos 1 d.⁴

1931 m. P. Grigaitį pakeitė Elena Kasakaitytė, baigusi Marijampolės gimnaziją ir metinius pedagoginius kursus. Buvo rūpestinga mokytoja ir mokyklos vedėja. Gerai paruošdavo mokinius iš visų dalykų. Pasižymėjo energingumu ir veiklumu, patriotiškumu. Priklausė šauliams. Stengėsi, kad apylinkės žmonės gyventų kultūringai ir tvarkingai. Mokykloje rengdavo mokinių ir suaugusiųjų vakarėlius, gegužines. Buvo suorganizavusi namų ruošos kursus. Dirbo mokykloje ilgai, bene visą dešimtį metų.

Kai E. Kasakaitytė iškėlė į Baisogalos priestočio mokyklą, į jos vietą buvo paskirta Bronė Misiūnienė. Ši mokytoja gyveno Prastavonių kaime ir kasdien vaikščiodavo keletą kilometrų į Čelkius. Ji, taip pat po jos dirbusios Alyta Pranskietytė bei Petrė Tvarijonavičiūtė dirbo neilgai. Kiek ilgiau jau dviejų komplektų mokykloje mokytojavo mokytojai Antanas ir Sofija Jurgutėnai. Sumažėjus mokinių, vėl liko vienas kompletas. Mokytoja Elena Tamulienė – paskutinioji Čelkiuose, pradėjo dirbti 1961 m. ir išdirbo net du dešimtmečius. Kaip ji mena, iš pradžių turėjo 20 mokinių. Iki pat 1980 m. dirbo su keturiomis klasėmis (pusantro etato). Mokyklos pastate buvo vienintelė salė, kultūrinis gyvenimas apylinkėje merdėjo. Mokytoja tą spragą užpildė su mokiniais. Ji ruošdavo meninę programą šventėms, organizodavo piešinių ir rankdarbių paro-

⁴ LCVA, f. 417, ap. 1, b. 6, l. 226.

*Vertimų mokyklos
pradinukai
su mokyt. Elena
Tamulienė. 1958 m.*

*Nuotraukos
iš str. autorės
albumo*

dėles. Mokinių pasirodymai buvo mėgstami, gausiai lankomi. Bet atėjo kolūkiečių kėlimo į gyvenvietes metas, daugelis išsikėlė kitur, Čelkiuose liko gal trečdalis žmonių. Visai sumažėjo mokinių. Kai sujungė „Žalgirio“ ir Lenino kolūkius, liko tuščios ūkio kontoros patalpos. Tėvų prašymu mokyklą iškėlė į buvusią kontorą Pakiršinėlio k., o mokyklos pavadinimas liko tas pats. Ten mokytoja E. Tamulienė dirbo dar septynerius metus, o 1988 m., visai sumažėjus mokinių, mokykla buvo uždaryta, nutrūko ir jos istorija. Iš Komaro statytos Čelkių pradžios mokyklos pastato per kelerius metus, išsisklaidžius kaimui, liko tik griuvėsiai ir prisiminimai.

Miškais apsupti Čelkiai – ne vienintelis toks kaimas šiame krašte. Jis gal tik todėl žino mesnis, kad čia iki karo buvo seniūnija, mokykla, daug aktyvaus jaunimo. Palyginti gana anksti išsikūrę ir kiti kaimyniniai Mikonių, Moniūnų, Pakiršinio, Vainiūnų kaimai ir dvareliai. Gyventojų skaičius tose gyvenvietėse kito nevienodai, priklausomai nuo krašto reformų. Pavyzdžiui, Čelkiuose apie 1820 m. pagal bažnyčios inventorių (B. Vaišnoros duomenimis) buvo 42 gyventojai, Moniūnuose – 100, Vainiūnuose – 50, tuo tarpu 1998 m. Čelkiuose – 4, Moniūnuose 31, Vainiūnuose, įkūrus centrinę kolūkio gyvenvietę – 414 gyventojų. Be abejonės, ir kiti šios apylinkės kaimai turi savo istoriją, vertą didesnio dėmesio. Gal labiau už kitus minėtinas Moniūnų kaimas, kuris, kaip ir Čelkiai, buvo karališkoji gyvenvietė, išugdė daug iškilų kraštiečių. Apie šį kaimą papasakojo moniūnietė mokytoja Alyta Pranskietytė-Nekrošienė ir jos brolis kunigas Vincas Pranckietis.

Moniūnų kaimas, įsiterpęs tarp Vabalių, Dakniškio ir Čelkių miškų, išaugo po 1922 m. žemės reformos. Tarpukario metais vienkiemiuose gyveno Skipičių, Kavaliauskų, Kairių, Dapkų, Daugvilų, Bajorūnų, Naulickų, Kudokų, Rudžionių, Pranskiečių, Šulnių, Daraškų, Šarnų, Liberių, Valkavičių ir kitos šeimos. Jos buvo gausios, religingos. 1941 m. ištrėmė dvarininko D. Šniutės šeimą, pokario metais labiausiai nukentėjo Naulickų ir Kudokų šeimos. Juozas Kudokas-Ilgūnas pačiais sunkiausiais metais vadovavo Nevėžio partizanui būriui, kuris išsilaikė iki 1953 m., kol vadą suėmė ir sušaudė.

Moniūnų kaimą labiausiai išgarsino ir garsina Pranskiečių (Pranckiečių) šeima. Jos kūrimąsi, pažangų ūkininkavimą, šviesesnio gyvenimo siekimą knygoje „Baikalo

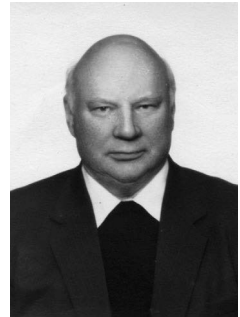
žvejys“ aprašė Jonavės bažnyčios monsinjoras V. Pranckietis. Iš jos sužinome, kaip užkurys, Petraičių žentas Vincas Pranckietis, kaimui skirstantis į vienkiemius 1925 m., sutiko keltis į 50 ha balų ir pelkių pamiškę. Milžiniškų pastangų prirėmė, kol nusausino raistą, iškirto krūmus, kol šabakštiną pavertė derlinga žeme. Kai 1936 m. persikėlė į Moniūnus, švytėjo tvarkinga sodyba su dideliu sodu, kuri supo eglaitės ir lazdynai, prie namo puikavosi gėlynai, kokiais negalėjo pasigirti jokia kita kaimo sodyba. O dar – atidavė bankui paskolą, už kurią turėjo mokėti didelius procentus, išleido į mokslus abi dukras ir sūnų.

Moniūniečių garbei reikia pripažinti, kad iš šio kaimo daugiau negu iš Čelkių mokėsi vidurinėse ar aukštesiose mokyklose ir tapo rimtais įvairių specialybių darbuotojais (Pranskiečiai, Daraška, Zavadskis, Bajorūnai, Liberis, Skulmė). Didžiausios pagarbos iš jų nusipelnė Vincas Pranckietis (gim. 1923), iš baisogaliečių pasiekęs bažnyčios hierarchijoje aukščiausią pakopą. Prelatas. Šeštas dvasininkas giminėje.

Čelkių krašto kaimai tarpukario metais gražiai persitvarkė, įsikūrė naujose gyvenvietėse, išaugino patriotiškai nusiteikusią jaunąją kartą, kuri okupacijos metais pademonstravo tikrą tautinę savigarbą ir kovingumą. Nepriklausomybę atsikovojuosioje šalyje jie naujomis sąlygomis išsisklaidė kas kur, aktyviai dalyvauja kuriant laisvą Lietuvą.

Archyvinę medžiagą straipsniui pateikė Jonas Linkevičius.

PRANCKIETIS Vincas Algirdas (1923 01 07 Laboje), kunigas. 1943 gimnazijos kursą baigė Kauno kunigų seminarijoje. Po to mokėsi Kunigų seminarijoje. 1948 išvestas į kunigus. 1949–1959 – tremtyje Irkutsko srityje. Visą dešimtmetį nešė sunkią tremtinio naštą ir kartu apaštalavo tautiečiams. Grįžęs į Lietuvą, teisę gyventi ir dirbti gimtajame krašte tegavo po trejų metų. 1962–1965 kunigavo Didvydžiuose ir Žaliojoje Vilkaviškio r., 1966–1974 – Siesikuose Ukmergės r., nuo 1974 – Jonavoje. Prelatas nuo 1991, monsinjoras nuo 1991, vikaras altarisista nuo 2002. Jonavos garbės pilietis nuo 2000. Daugelio metų išgyvenimus ir patirtį aprašė publicistinėse prisiminimų knygose „Baikalo žvejys“ (1998), „Ne vien duona“ (2000), „Vynmedis ir jo šakelės“ (2005), laiškų knygoje „Padraugaukime“ (2008).

Vincas Algirdas
Pranckietis

Partizanišką jaunystę prisimenant

Vaclovas Janušauskas

Nuo nelemtos sovietinės okupacijos ir kruvinojo pokario prabėgo nemažai metų. Partizanauti, dalyvauti aktyvioje kovoje teko kelerius metus, nuo 1945 m., nors ginkluoto pasipriešinimo dalyviu formaliai esu pripažintas nuo 1945 07 01 iki 1947 07 01 ir toks stažas nurodytas mano savanorio kario pažymėjime nr. 1890. Daug kovos draugų žuvo, o ir iš likusių gyvų mažai ką besutinku. Jau penkiolika metų, kai atgauta nepriklausomybė, už kurią pralieta tiek kraujo. Tie metai sugražino į prasmingą gyvenimą ir veiklą, nors jau ne visada tam užtenka jėgų. Generolo K. Plechavičiaus karių sąjunga suteikė man dimisijos kapitono laipsnį, LŠS – garbės šaulio vardą. Esu apdovanojamas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu, Pasipriešinimo dalyvio kryžiumi, o iš viso, kas patirta ir išgyventa, dažniausiai ir ryškiausiai prisimenu anuos kovingos jaunystės metus.

Vaclovas Janušauskas

Partizanau tapau tuo metu, kai norėjau ir galėjau laisvai mokytis Šeduvės gimnazijoje. 1944 m. paskelbus mobilizaciją, buvau neliečiamų metų (gim. 1929), vyresnieji broliai Juozas ir Pranas tuo metu gyveno legaliai ir dirbo Radviliškyje. Tik ramiai gyventi neleido tvirtai į sąmonę įsikirtusios patriotinės nuotaikos. Lėmė pradinės mokyklos mokytojos E. Kasakaitytės, kitų mokytojų tautiškumą diegęs žodis, 1941 m. sukilime dalyvavusių Čelkių jaunuolių S. Kilinsko, V. Jarmalavičiaus, P. Surgino, J. Kriuklio pavyzdys. Kai nemažas čelkiečių būrys išėjo į partizanus, dažnai su jais susitikdavau, buvau tarp jų savas. O jiems vadovavo man artimas žmogus – brolio svainis Juozas Kudokas-Kemzūra, vėliau Ilgūnas.

Mane į Žaliosios rinktinės Nevėžio partizanų būrį priėmė 1945 m. gegužės 5 d. Tą pačią dieną Čelkių miške prie Lietuvos trispalvės prisaidkino nepriklausomos Lietuvos kapitonas Izidorius Pucevičius-Radvila. Tapau 138 gerai ginkluoto partizanų būrio nariu Jaunučiu. O netrukus, liepos 28 d., Liaudiškių miške, kovodamas Žaliosios rinktinės gretose prieš NKVD kariuomenę, gavau ir kovos krikštą.

Tą pirmąjį mūšį, kuriame teko dalyvauti, gerai prisimenu ir šiandien. Iš pradžių, kai atsitiktinai sužinojau apie NKVD ruošiamą Liaudiškių–Legečių miškų apsupimą ir pranešiau rinktinės vadui, I. Pucevičius-Radvila nenorėjo net patikėti. Tik rytą, kai žvalgybinis lėktuvas pradėjo sukti ratus virš miško, išsisklaidė visos abėjonės. Skubiai į pamiškes buvo pasiųsti žvalgai. Jie pranešė, kad miškas supamas, kad karininkai, kaip atrodo, dar tariasi dėl puolimo plano, o kariuomenė palei mišką išdėstyta nevienodai. Tada vadas įsakė prasiveržti pro didžiausią kareivių susitelkimą, kurio plotis – 200 m ir kur bus didžiausias pasipriešinimas. Partizanų tąkart buvo apie 60, jie išsidėstė apytikriai kas tris metrus. Pirmose gretose ėjo ginkluoti automatais ir lengvaisiais kulkosvaidžiais, kitose – ginkluoti šautuvais ir pusautomatais. Antroji greta nuo pirmosios buvo nutolusi per 2–3 metrus, kad nekliudytų

savųjų. Ugnį partizanai atidengė, kai iki priešų miško pakraštyje buvo likę 7–10 metrų. NKVD kariuomenė tokios įžūlios atakos nesitikėjo. Krito daug kareivių, nepėjusių nė iššauti. Partizanai tuojau persiskyrė į du sparnus. Sparnų kraštuose pavieniai kareiviai traukdami dar šaudė į mūsiškius, tačiau pergalė buvo mūsų pusėje. Vadas davė įsakymą iš nukautųjų NKVD kareivių paimti ginklus. Susišaudymo metu dešiniajame sparne buvo nukautas nuo Marijampolės kilęs partizanas, slapyvardžiu Suvalkietis. Jo palaikus išniekino Radviliškyje. Atsidūriau tarp trijų sužeistųjų – peršovė kairės kojos blauzdą. Vakare mane baisogaliėtė G. Šakėnaitė nuvedė pas Baisogalos vaistininką P. Bložę, kuris, perpjovęs batą, išėmė kulka. Kitą dieną susirinkome Baisogalos miške, tylos minute pagerbėme žuvusį Suvalkietį, už jo vėlę sukalbėjome maldą. Naktį partizanai, – jų buvo 87, – pasiskirstė į dvi grupes, patraukė skirtingomis kryptimis, – I. Pucevičius-Radvila su grupe – Šeduvės link, J. Kudokas-Kemzūra su kitais – Palonų pusėn.

Po Liaudiškių kautynių Žaliosios rinktinės vadas kapitonas I. Pucevičius-Radvila suteikė man puskarininkio laipsnį.

Bene sunkiausių partizaninės jaunystės išbandymą teko patirti 1946 m. rugpjūtį. Tąsyk trumpam iš miško užsukęs į namus, motinos buvau paprašytas kaimynės Narakienės gironomis sumalti grūdų duonai. Man bemalant vežimu atsibeldė šeimininkės žentas stribas Pintinas ir rusas kapitonas Piščikas. Įėję į vidų, pamatė mane ir ėmė kamantinėti, kur slapstosi partizanai, kur jų bunkeriai, ginklai. Tylėjau. Tada pradėjo egzekuciją: ėmė mušti automato buože per galvą, per nugarą. Sulaužė nosies kremzlę, išmušė priekinius dantis. Paplūdau krauju. Tai regėdamos motina ir Narakienė verkė ir prašė pasigailėti. Netekau sąmonės. Atsigavusiam liepė eiti į Šeduvos NKVD būstinę. Supratau, kad ruošėsi su manimi susidoroti: kelias ėjo per mišką, ir jie netrukdomi galės toliau kvosti, mušti, o gal ir nušauti. Priejęs mišką, nutariau bėgti. Į bėgantį paleido kelias automato serijas, bet manęs nekliudė. Mišku nusigavau arti Šeduvos ir, savo laimei, sutikau klasioką stribą. Išpasakojau jam viską, kaip buvo. Apsidairęs draugas liepė sukti atgal ir keliauti savo keliais. Paklausiau. Grįždamas mišku, susiradau partizanus, papasakojau jiems, kas tardė ir mušė. Rytojau dieną namo iš Baisogalos grįžtančius Pintiną ir Piščiką prie Moniūnų dvaro pasitiko mirtini šūviai.

Neramumai vis didėjo miškų apsuptuose Čelkiuose. Vis pasklisdavo paskalos apie numatomą tremtį. 1947 m. vidurvasarį aš su V. Dukaičiu, išgirdę, kad būsime tremiami, namuose nebenakvojome. Vieną rytą, pamatę atvažiuojant gurguolę vežimų, nesuabejoję, kad jais vežami tremiamieji, sutarėme, – kai privažiuos arčiau, pradėsime šaudyti į trėmėjus. Bet kai vežimai priartėjo, išvydome juos prikrautus malkų. Tai Beinorāvos tarybinio ūkio darbininkai vežė kurą Šeduvos kompartijai. Važiavo jau antrą kartą. Griežtai įsakėme malkas iškrauti čia pat ir keliauti namo. Vežėjai nespriešino, iškrovė malkas ir nuvažiavo savais keliais.

Vienas iš įsimintiniausių partizaninės kovos epizodų – kautynės 1947 m. rudenį netoli Baisogalos, Lopū kaime, ūkininko Buzos sodyboje. Į šią sodybą J. Kudokas-Kemzūra pasiuntė mane su 20 partizanų paimti grūdų. Suradę ratus, dviese krovėme į juos maišus, kiti buvo troboje. Tamsoje besidarbuojant prie pirties, nuo trobos pasigirdo šūviai. Pribėgę kieme pamatėme nukautą partizaną Adolfą Motiekaitį-Klevą ir sužeistą Kazimierą Dūdą-Labutį. Ten pat buvo nukauti trys NKVD kareiviai, tarp kurių ir karininkas. Kiemą apšvietė pro langą sklindanti žibalinės

lempos šviesa. Įlindęs pro šoninį langą, ją užgesinau. Nuo Baisogalos pusės įkyriai šaudė, žybčiojo automatų ugnelės. Prišliaužęs prie šaudančių lizdų per 20 metrų, automato serija nutildžiau šaudymą. Prisiartinęs prie nukautų kareivių, paėmiau jų automatus. Nukauti buvo penki. Po to iš susišaudymo vietos arkliais išvežiau žuvusį ir sužeistą partizanų. K. Dūda-Labutis po trijų valandų mirė. Abu buvo palaidoti Vileikių miškelyje. Grįžęs į Čelkių mišką, vadui raportavau apie kautynes, už kritusius sukalbėjome malda. Vėliau mano pastangomis netoli palaidojimo vietos, prie Vileikių–Šeduvės kelio, pastatytas jų atminimui paminklinis akmuo, kuris 1996 m. rugsėjo 23 d. pašventintas.

1947 m. lapkritį Prisikėlimo būrio vadas Leonardas Grigonis-Žvainys ir Nevėžio būrio vadas J. Kudokas-Ilgūnas žodiniu įsakymu man liepė važiuoti į Kauną, ten kur nors įsidarbinti arba tęsti mokslą. Žinojo, kad ir partizanaudamas, padedamas mokytojų E. Kasakaitytės ir B. Misiūnienės, kuri laiką mokiausi savarankiškai, kad Šeduvos gimnazijos direktorius A. Stonkus Prastavonių eigulio namuose man buvo nelegaliai įteikęs brandos atestatą, kad neblogai mokėjau vokiečių kalbą.

Kaune patriotiškai nusiteikusių Veterinarijos akademijos darbuotojų, profesoriaus Žemaičio ir docento Pavinkšnio, dėka 1947 m. buvau priimtas laisvu klausytoju, nes buvo aišku, kad mokytis stacionare per daug pavojinga, tiesiog neįmanoma. Su stacionaro studentais lankiau tik karinį parengimą, kuri baigus, buvo suteiktas leitenanto laipsnis. Bestudijuojant reikalai pakrypo taip, kad buvo nutarta: kai sulauksime iš užsienio grįžtančio Juozo Lukšos-Daumanto, vieno iš partizaninio judėjimo Lietuvoje vadovų, mane su juo per Lenkiją išsiųs į Vakarų Vokietiją mokytis kovos pagrindžio sąlygomis kursuose. Grįžęs į tėvynę, būčiau naudingesnis kovotojas. Tačiau šis planas žlugo, nes J. Lukšą-Daumantą išdavė ir 1951 m. sušaudė. Tais metais medikai nustatė man chronišką trišakio nervo uždegimą, gautą po sužeidimo tardymo metu ir smegenų sukrėtimo. Privačiai gydžiausi pas gydytoją Jakštą Petrašiūnuose ir Rygos homeopatinėje poliklinikoje. Vėliau, persikėlus į Vilnių, stiprius galvos skausmus gydė lazeriu.

Gyvendamas ir mokydamasis Kaune, neatitrūkau ir nuo gimtųjų Čelkių, nuo Nevėžio partizanų būrio, vykdžiau jo vado įsakymus, svarbesnius ir ne taip svarbius, ir toliau nepadėjau ginklo. Prisimenu, 1948 m. vasarą su partizanais Pavasariu, Seniu ir Ilgūnu iš Pakiršinėlio gyventojų Česnako turėjau paimti skerdieną. Tos „operacijos“ metu pasipainiojo čelkietis P. Monkus. Jis iš lengvabūdiškai pasitikėjusio Česnako sužinojo, ką ir kam nešiau maiše, paskubėjo pranešti Baisogalos sribams. Netrukus mane pašaukė pas tardytoją kapitoną Januški. Jis klausė, ar aš tikrai, kaip turima žinių, nešęs skerdieną partizanams, ar tai tik informatoriaus prasimanymas. Nemušė, kaip buvo įprasta. Visko išsigyniau, net pasakiau skundiko piktavaliu pavardę. Tardytojas perskaitė protokolą, liepė pasirašyti ir patarė daugiau nesipainioti, kur nereikia. Partizanų manymu, kapitonas buvęs saviškis. Greitai jis dingo iš Baisogalos. Spėjo, kad juo nepasitikėjo ir skubiai susidorėjo.

1948 m. liepą Prisikėlimo būrio vado Leonardo Grigonio-Užpalio ir Nevėžio būrio vado J. Kudoko-Ilgūno buvau pasiųstas su svarbiu dokumentu Šarūno rinktinei Dzūkijoje, prie Léipalingio. Iš Baisogalos traukiniu vykau iki Leñtvario, o iš ten – Pariėčės kryptimi. Vakarop, kaip buvo nurodyta, trobelėje prie miško suradau moterį, prisistačiau jai, pasakiau kelionės tikslą. Jos pakviesti temstant atėjo du vyrai su

Vyčio ženklais ant kepurėlių. Supratau, kad tai mūsiškiai. Pasakiau slaptažodį – „vingiuotas kelias“. Jie, neradę Šarūno rinktinės vado Gončio, mane pristatė tuo metu ten viešėjusiam Dainavos apygardos vadui A. Ramanauskui-Vanagai, kuriam ir perdaviau laišką-dokumentą. Svečiavausi dvi dienas. Vadas padėkojo už laišką, pasakė, kad man bus suteiktas leitenanto laipsnis, patarė grįžti pro Aljūtą, palinkėjo ištvėrmės ir narsos kovoje su okupantais.

Ankstyvą 1949 m. pavasarį vadų L. Grigonio-Užpalio ir J. Kudoko-Ilgūno kaip žvalgas buvau pasiūstas ryšių su Bīržų, Pāsvalio, Vabalniūko partizanų Dariaus ir Girėno rinktine stiprinti. Atlikęs užduotį, atsitiktinai patekau į kautynes, vykusias netoli Vabalniūko, Lebeniškių kaime. Buvau ginkluotas tik pistoletu. Turėjau trauktis iš NKVD kariuomenės apsupties. Matydamas į mano pusę besitariančią kariškį, iššoviau ir pro cerkvę pasukau į Žāliąją girią. Manęs nesivijo, nes, matyt, bijojo, manydami, kad miške yra partizanų. Pānevėžio geležinkelio stotį, sukoręs apie trisdešimt kilometrų mišku, pasiekiau pirmą valandą. Netrukus Radviliškio pusėn važiavo traukinys. Įsiropščiau. Šeduvos stotyje jis nestojo, todėl iššokau iš einančio ir pasukau namų pusėn. Parėjęs kovos draugų Čelkių stovykloje neradau.

1949 m. spalį lankiausi Vyčių sąjungos bei Jūros srities partizanų štabe, kuris buvo įsikūręs bunkeryje netoli Kėlmės, Pažukų kaime, ūkininko Ruko sodyboje. Perdaviau Tauro partizanų apygardos, kuri buvo įsikūrusi Kazlų Rūdės miške, vado Gribino prašymą. O prašė manęs, kai lankysiuos Jūros srities štabe, perduoti vadui Antanui Baikščiui-Germantui pasiūlymą jo vadovaujamam būriui pereiti į Tauro apygardą. Tuo reikalu kalbėjau su Germantu, štabo viršininku Aleksu Jurkūnu-Valencu bei Elena Gendrolyte-Balanda. Jie atsisakė šio pasiūlymo. Po kelerių metų sužinojau, kad 1953 m. sausio 17 d. išduoti, NKVD kariuomenės ir strībų apsupti bunkeryje, Jūros partizanai nepasidavė, pasirinkdami mirtį.

Tragiškas buvo Nevėžio partizanų būrio, kuriam priklausiau, likimas. Kovotojų gretos taip išretėjo, kad 1953 m. beliko trys vyrai. Kartą juos, apsistojusius bunkeryje Pakiršinėlio miške, kuris ribojasi su Čelkių mišku, apsupo išdaviko atvesti enkavėdistai ir stribai. Vienas iš partizanų bandė atsišaudydamas pabėgti, bet buvo nukautas, kiti du, tarp jų ir sužeistas į galvą būrio vadas J. Kudokas-Kemzūra-Ilgūnas, buvo suimti. 1953 m. gegužės mėn. Šiaulių karo tribunolas jį nuteisė sušaudyti. Siūlė prašyti malonės, bet vadas malonės neprašė, ir po ilgų kankinimų nuosprendis buvo įvykdytas.

Lietuvoje trūkstant veterinarijos specialistų, šioje srityje dirbau ir anksčiau, bet kaip profesionalas įsijungiau į ją tik 1953 m., įgijęs veterinarijos gydytojo diplomą. Kur tik vėtomas ir mėtomas nedirbau pagal specialybę iki pensijos ir dar po pensijos! Anykščių, Bīržų, Jōniškio, Kuršėnų, Pakrūojo, Pāsvalio, Šiaulių rajonuose... Būdavo, pradėdavau normaliai dirbti, o visažiniai organai primindavo darbaviams mano partizanišką jaunystę, rekomenduodavo atsikratyti nepatikimu kadru, ir kaipmat pasidarydavau nepageidaujamas, verčiamas ieškoti darbo kitur. Dėl to dažno kraustymosi ir padoresnio baldo negalėjau įsigyti, paio nervai. Kai atsigrėžiu į tuos darbo metus, regiu, kad eita tiesiu ir ne visai tiesiu keliu, prieš vėją ir pavėjui. Tai buvo ilgų metų etapas, iš kurio ne viską norisi ir prisiminti. Gal dėl to, kad tai nebuvo kovingos partizaniškos jaunystės pratėsimas. Tik ką dabar padarysi... Dar gerai, kad atkurto nepriklausomybės metais, išsipildžius drąsiausioms svajonėms, atsirado tiesioginis ryšys tarp jaunystės ir pavėluotos brandos.

Legečių seniūnijos pervartos

Ona Bumbliauskienė

Legečiaĩ, esantys už devynių kilometrų į šiaurės vakarus nuo Baisogalos, su ne per daugiausia gyventojų, turi nemažą, permainingą istoriją. Tas kaimas ir keli artimesnieji, perduoti Baisogalos valsčiui nuo 1936 01 01, priklausantys Pășušvio parapijai, sovietiniais metais buvo priskirti Radviliškio r. Pășušvio apylinkei, o atkūrus nepriklausomybę – Griňkiškio seniūnijai. Kai kuriuose šaltiniuose tie kaimai ir neminimi kaip priklausę Baisogalai.

Legečių kaimo pavadinimas kilęs nuo per jį tekančio Legečio upelio pavadinimo. 1923 m. surašymo duomenimis, 14 sodybų gyveno 78 gyventojai. Daugiau gyventojų toje seniūnijoje buvo Mažuolių ir Pabėrzių kaimuose. 1942 m. surašymo duomenimis, 23 sodybose – 103 gyventojai, 1959 m. Legečiuosė – 60 gyventojų.

1863 m. gegužės 13 d. Legečių miške su caro kariuomene kovėsi Mamerto Gedgaudo vadovaujamas būrys (apie 200 žmonių). Kartu su M. Gedgaudu sukilime dalyvavo ir iš to krašto kilęs (gim. Belazariškių k. Raseinių apskr.) Adomas Bitė (1827–1884).

Legečiai kurį laiką buvo valsčiaus centru ir vadinosi Kirijanovu. Tas pavadinimas atsiradęs caro valdžiai pagerbiant apylinkės gyventoją sentikį skundiką Karpą Kirijanovą, kuris buvo nušautas 1864 m. sukilimui tebevykstant. Kaip rašė *Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii*¹, caro vyriausybė, atsidėkodama žuvusiajam, Legečių valsčių pavadino Kirijanovo valsčiumi, pastatė jam atminti paminklą Belazariškių kaime su užrašu: *Už carą ir tėvynę žuvusiam valstiečiui Karpui Kirijanovui. Nužudytas lenkų sukilėlių 1864 m. rugpjūčio 1 d.* Jo šeimai atsimokėjo 500 auksinių rublių, o įpėdiniai buvo atleisti nuo visų piniginių ir natūrinių prievolių.

Seniūnijoje būta didelių miškų masyvų. Vien Legečių miškas abiejose Šušvės, didžiausios krašto upės, pusėse užėmė per 1 000 ha. Miškuose buvo nemažai žvėrių žvėrelių: briedžių, stirnų, šernų, lapių, kiaunių, voverių, Šušvėje – ūdrų. 1930 m. čia įsikūrė girininkija. Net keturis dešimtmečius labai stropiai ir sąžiningai eiguliu darbovosi 26 ha valdęs ūkininkas Petras Bitė (1879–1954), susilaukęs kraštiečių pagarbos ir vyriausybės apdovanojimų. Pokario metais miškas tapo partizanų buveine. Jis buvo nemažų susidūrimų, mūšių su okupantais liudininkas. Neatsitiktinai kaimyniniame Minaičių kaime, priklausiusiame Grinkiškio valsčiui, 1949 m. įvyko visos Lietuvos partizanų vadų pasitarimas. Nemažai to krašto gyventojų buvo priversti palikti gimtinę, atsidūrė tremtyje ar sovietiniuose lageriuose, daug jaunuolių žuvo, kovodami partizanų gretose.

Legečių seniūnijai priklausė stambus Pabėrzių kaimas, gerokai didesnis už Lėgečius. 1942 m. surašymo duomenimis, jame 38 sodybose gyveno 184 gyventojai. Tai buvo margas pagal gyventojų sudėtį Baisogalos valsčiaus pa-

Petras Bitė

¹ *Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii*, 1898, p. 81.

kraštys. Net penkiolikoje sodybų gyveno palyginti gausios rusų šeimos ir viena – vokiečių. Didelė dalis rusų, net 50, o ir lietuvių – net 38 – beraščiai! Nors žinoma, kad didžiuma beraščių gimę XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, vis tiek tas skaičius didelis.

Paberžių ūkininkai – vidutiniokai, tik vienas Sirusas Pranas, valdęs 67,71 ha žemės, pateko į 1940 m. parceliuojamų ūkių sąrašą. 1948 05 22 ištremta viena šeima – Ona Jakubauskienė su dukterimis Julija, Anele, Stase ir sūnumi Antanu. Kelios šeimos, nujausdamos ar sužinojusios apie tremties grėsmę, išsikėlė gyventi kitur ir taip išliko. Labiausiai nuo sovietinio genocido nukentėjo Paberžių Brazauskų šeima. Sūnūs Antanas ir Vacys bei jauniausioji duktė Onutė žuvo 1949 m., kovodami partizanų gretose. Neką vyresnė už ją sesuo Jadvyga, Šeduvės gimnazijos mokslo pirmūnė, gavusi brandos atestatą, bandė stoti iš pradžių į Kauno, vėliau į Vilniaus universitetą, bet, kad ir gerai išlaikiusi stojamuosius egzaminus, nebuvo priimta dėl komplikotos šeimos socialinės padėties. Ji, kaip ir iš to paties kaimo kilusios Ona Brazaitytė bei Bronė Bubaitė, dirbo pradinių klasių mokytoja. Mokytojaudama Viešintosė, tęsė rezistencinę veiklą. Kai suėmė kelis mokytojus, iškilo pavojus ir jai. Todėl kurį laiką bandė glaustis Dargaūdžių, Gruzdžių valsčiaus užkampio, pradinėje mokykloje, bet buvo susekta ir 1950 m. nuteista dešimčiai metų kalėjimo bei tremties. 1956 m., perteisus ir sumažinus bausmę, išleista iš Sibiro lagerio, vargais negalais įsiregistravo Kaune, bet buvo persekiojama kaip buvusi politinė kalinė, negavo pastovesnio, geriau mokamo darbo, apie aukštąjį mokslą ir svajoti nedrįso. Apskritai Paberžių jaunajai kartai tarpukario metais siekti mokslo neleido ir nelengva į viensėdžius besikeliančio kaimo ekonominė padėtis, prierašumas prie gimtosios žemės, vėliau, pokario metais, siekti aukštojo mokslo ne visiems norintiems studijuoti leido ir sovietų valdžia. Vaikinai tarpukario metais lankė Pāšušvio žemės ūkio mokyklą, merginos – dvejų metų siuvimo kursus Šeduvojė.

Legečių seniūnijai priklausė ir dideli Mažuolių, Pliuškių bei Ramoškių kaimai. Iš Legečių kilęs įžymus higienistas, medicinos mokslų daktaras Antanas Bitė.

Reikšminga ir permaininga šio krašto mokyklos veikla. 1936 m., kai Legečiai tapo Baisogalos valsčiaus seniūnija, dviejų komplektų mokykloje mokytojavo Juozas Šurkus ir Michalina Buivytytė-Banaitienė. Juos pakeitė J. ir M. Baltušnikai, karo metais – vėl J. Šurkus ir Joana Tylūnaitė. 1939 m. bendrame mokyklos sąrašė – 110 mokinių, iš jų 30 rusų ir 3 vokiečių tautybės. 1947 m. pradinė mokykla atidaryta Smūlkiškių k., po trejų metų perkelta į Žitiškius. 1951 m. Legečiuose buvo įkurta septynmetė mokykla, vėliau, nuo 1961 m. – aštuonmetė. Į Legečius tarp miškų, toli nuo rajono centro, mokytojai ėjo nenoriai, kartais kaip į tremtį, jie ir direktoriai dažnai keitėsi. Labiau už kitus prisimenami direktoriai Pranas Masiulis (1951–1953), Juozas Siudikas (1953–1957), Taparauskas (1957–1961), Liudvikas Bredulskis (1961–1963). 1965 m. Legečių aštuonmetė mokykla perėjo į Minaičių pagrindinės mokyklos sudėtį. Minaičiuose beliko 50 mokinių ir, kaip nuogaštaujama mokytojai, nuo 2008 m. ji bus pradinė.

Jadvyga Brazauskaitė

Legečių septynmetės mokyklos mokytojai ir mokiniai – ekskursijos po Lietuvą dalyviai. Kairėje stovi mokyklos direktorius J. Siudikas. 1955 m. Iš J. Siudiko albumo

2007 m. rudenį apsilankę buvusioje Legečių seniūnijoje, daug ko iš to, kas buvo joje, kai priklausė Baisogalos valsčiui, jau neberandame. Baisogalos seniūnijai priklauso tik Pliuškių kaimas. Kiek gyvybingesni artimesni Legečiams Paberžiai, Mažuoliai, Čerkōsai, o kiti – jau ir užmiršti. Pinciūkiškyje, kur būta nemažai gyventojų, tik vieni medžiai, o Klūsių, Akmeninės, Baukū, Kelmūnės kaimų ar viensėdžių vietoje – ir tų nebelikę.

Kraštovaizdis prie Šušvės, mažesni jos intakai, miškai tarsi tie patys, o buvusių kaimų vietoje daug akis režančios tuštumos.

BITĖ Antanas (1928 07 04 Legečiuose–1993 05 09 Vilniuje), gydytojas higienistas. Medicinos mokslų daktaras (1964). 1946 m. baigė Šeduvos gimnaziją, o 1952 m. – Kauno med. i-tą. 1952–1954 Joniškėlio (Pakruojo r.) sanitarijos bei epidemiologijos stoties vyriausiasis gydytojas. 1954–1964 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos i-to skyriaus vedėjas. Nuo 1964 m. dėstė Vilniaus u-te; 1985–1990 Higienos katedros vedėjas. Docentas (1969). Disertacijoje apibendrina Lietuvos ž. ū. mechanizatorių 1954–1964 m. darbo sąlygų ir sveikatos sanitarinę bei higieninę būklę. Parašė vadovėlį „Darbo higiena ir pramonės sanitarija“ (1973), mokslinių straipsnių ir brošiūrų iš darbo higienos. Vadovėlio „Higiena“ (1982) vienas autorių.

Antanas Bitė

Tėtį prisiminiu

Jadvyga Brazauskaitė

Iš praeities, kuri, sulaukus solidaus amžiaus, vis dažniau pasibeldžia į atmintį, atsiveria netrumpas nueitų dešimtmečių kelias. Daug kas iš tų metų ir prisimiršo ar net išbluko, nebe toks baises atmintyje ir sovietinis kalėjimas, kurį teko iškentėti. Skaudu, kad mažai kas beliko iš gausios ir darnios šeimos, kurioje augau, gimtoji sodyba Paberžių vienkiemyje seniai sulyginta su žeme. Iš gyvenimo giminėje, iš visų artimųjų, kurių jau nebėra, dažniausiai iškyla tėčio paveikslas. Nors dėl įtempto darbo ūkyje, tarnyboje jis ir nelabai galėdavo ilgiau pabūti vien su šeima, kur augome šešios seserys ir trys broliai.

Mano tėtis Vladas Brazauskas gimė 1889 m. Paberžių kaime, pagal tuometinį administracinį paskirstymą – Pāšušvio valsčiuje (Kėdāinių apskr.), ūkininkų šeimoje. Mažas būdamas neteko tėvo. Augo prie patėvio. Paūgėjęs lankė pradžios mokyklą, prižiūrėjo mažesnes sesutes ir brolių, dirbo ūkyje. Sulaukęs dvidešimt penkerių, vedė Eufrozina Buivytę iš gretimo Smulkiškių kaimo. 1930 m., išskirsčius Paberžius į vienkiemius, paveldėjo trisdešimties ha ūkį didelio miško pašonėje, gražią lygumėlę. Daug triūso padėjo, tuščioje vietoje statydamas namus, kurdamas erdvią sodybą, sodindamas sodą, įveisdamas bityną. Atmintin iš vaikystės tiesiog įsikirto mažas bevardis upeliukas, ankstyvą pavasarį sušvytėdavęs šaltiniuotu vandeniui, kuris greit nuslūgdavęs, dingdavo, palikdamas po savęs sodrių geltonų purienų juostą. Ir dar viena vaikystės pavasario akimirka: tėtis tarp žydinčių obelų sode, atrodęs labai jaunas ir laimingas.

Ūkininkaudamas kartu buvo renkamas ir Pāšušvio valsčiaus viršaičiu. Dirbo juo beveik visą valsčiaus egzistavimo laiką. Panaikinus valsčių ir nuo 1936 01 01 Paberžius priskyrus Baisogalos valsčiui, buvo renkamas jo savivaldybės tarybos nariu. Eidamas atsakingas pareigas, buvo paprastas, paslaugus, lengvai su visais bendraujantis. Niekada niekam neatsisakydavo padėti: rašydavo įvairius prašymus, testamentus. Ypač jautrus buvo paskutinės valios reiškejams; pakviestas vykdavo bet koku oru, bet koku laiku ir bet koki atstumą.

Viršaičio pareigos anuomet buvo sunkios, net pavojingos. Carinės priespaudos laikais į Paberžius buvo atgabenta keliolika rusų kolonistų šeimų. Kai kurios iš jų buvo amoralios ir agresyvios, vadinamos arkliavagiais ir „*razbainikais*“. Tų šeimų paaugliai mušdavo už save mažesnius lietuviukus. Kartą pačiupo upėje braidantį ir gaudantį apie kojas nardančias žuvytes mažą – ketverių metų – mūsų Pranuką, išsiūbavo, įsuko ratu ir sviedė į akmenuotą upę. Sulaužė koją. Visa tai mačiusi vyresnioji sesuo nepajėgė jo apginti. Tai buvo paskutinis kantrybės lašas. Po to tėtis pasirūpino, kad kai kurios šeimos būtų iškeldintos, o su likusiom sugyveno gerai. Jos kviesdavo tėtį į Velykų šventes, krikštynas.

Tėtis buvo labai darbštus ir, kaip mums, vaikams, atrodė, mokėjo viską. Buvo talentingas stalius. Pats pasidarydavo ratus, roges, įvairius namų apyvokos daiktus. Be galo dailūs buvo jo išdrožti šaukštai, samčiai. Net Kaziuko mugėje tokių nesu mačiusi! Žiemą visiems nuveldavo veltinius – irgi ne bet kokius, o fasonuotus, apsiūtus kailiuku. O karo metais darydavo klumpaites, basutes mediniais padais. Viskas būdavo dailu, nieko nedarė atmestinais. Šito mokė ir vaikus.

Kaip prisimena anūkėlė Marija, senelis buvo nuostabus medžio drožėjas. Nuostabiais ornamentais buvo išdrožinėtos jo laikrodinės, rankšluostinės, rėmeliai paveikslams. Nebuvo tokio medžio dirbinio, kurio jis nebūtų mokėjęs padaryti.

Užaugom visi devyni vaikai, diržo baimės nepajutę. Neprisimenu, kad tėtis būtų ir labai baręs. Kažkaip mokėdavo sudrausminti be pykčio. Prisimenu jo pamokymus, kai veždavo į Šeduvės gimnaziją; rodos, pasakodavo apie pašalinius dalykus, o vėliau pagalvojusi suprasdavau tikrą pamokymų prasmę.

Anūku prisiminimais, senelis buvo labai švelnus, mokėjo būti reiklus nekeldamas balso. Jis mokėjo džiaugtis tuo, kas jam buvo skirta, ir tuo žavėjo ne tik saviškius, bet ir aplinkinius. Iškentęs kankinimus ir patyčias areštų metų, išgyvenęs trijų vaikų partizanų žūtį, dviejų dukrų tremtį į Sibirą, prarado turėtą geležinę sveikatą, bet išliko stiprios dvasios. Niekas negirdėjo jo pikta kalbant apie tuos, kurie buvo kalti dėl jo kančių. Kažkada yra pasakęs, kad nėra pasaulyje tokio žvėries, kuris galėtų išverti tiek skausmo ir kančių, kiek gali žmogus.

Anūakai prisimina senelį kaip nepailstamą pasakorių. Kasdien jis pasakojo įvairius nutikimus, neregėtas pasakas. Jas tiesiog kurdavo arba sugalvodavo naujus variantus jau žinomiems siužetams. Dažnose pasakose būdavo užkoduotas moralas – daryk gera aplinkiniams, ir tau atsilygins tuo pačiu. Tų pačių pasakojimų nekartodavo, kasdien kurdavo vis naujus. Būdavo neaišku, kur baigiasi jo skaityti ar girdėti dalykai, o kur prasideda paties kūryba. Anūkams jis buvo tarsi liaudies išminties aruodas, iš kurio kasdien liedavosi anekdotai, priežodžiai, patarlės, mįslės.

Kiek prisimenu, tėtis mėgo skaityti. Prenumeruodavo „Ūkininko patarėją“, „Trimitą“, kuris praversdavo vadovaujant Legečių šaulių būriui, o kai sūnų išleido į kariuomenę, – ir „Kari“. Grojo armonika, mėgo lūpinę armonikėlę. Buvo linksmas. Laisvai kalbėjo, skaitė ir rašė rusiškai. Susikalbėdavo lenkiškai ir vokiškai. 1940 m., sovietams okupavus Lietuvą, buvo pakviestas Legečiuosė suorganizuotuose rusų kalbos kursuose dėstyti rusų kalbą. Tarp kitko, – vienas tų kursų klausytojas ir užpildė mūsų šeimos ištrėmimo anketą.

Sklido žinios, kad greit prasidės karas, todėl verta pasislapstyti. Vyresnieji naktimis išeidavo iš namų, palikdami namuose tris mažąsias, tikėdami, kad vienu nepilnamečių neveš. Tačiau tėtis likdavo arčiausiai namų, miegodavo rugiuose, padėjęs galvą ant akmens (kad miegas būtų budresnis), kad, išgirdęs burzgesį kieme, suspėtų grįžti, jeigu vaikus sodintų į mašiną.

Karas išties prasidėjo greit. Pamatę vokiečius, apsidžiaugėm. Menkas tas džiaugsmas, kai vienas okupantas keičia kitą, bet vilčių dėl ateities turėjo daugiau. Berods tą pačią dieną jau pamatėm, kad kareiviai atveda pas savo vyresniąjį mūsų kaimo vaikina-nebylį ir ruošiasi sušaudyti kaip šnipą. Tėtei pavyko įtikinti vokiečius, kad jį paleistų, ir pats palydėjo nelaimėli iki namų.

*Vladas Brazauskas,
Legečių šaulių būrio
vadas. 1934 m.*

O vėliau... Kartą matau: stovi tėtis kieme persimainiusiu veidu, nusiėmęs kepurę laiko rankoj. Nedrįstu klausti, bet netrukus pati suprantu – išgirstu šaudant. Tada Liaudiškių miške buvo išžudyti Šeduvės žydai. Kai vėliau tekdavo važiuoti pro žudynių vietą, tėtis visada pristabdydavo arklį ir nukeldavo kepurę. Taip be žodžių mokė gerbti ir užjausti kitų tautybių žmones.

Eufrozinija ir Vladas Brazauskai. 1954 m.

O dar vėliau, kai jau tapo aišku, kad sovietai grįžta, rinkosi pas mus kaimo vyrai pasitarti. Visi nusprendė svetimiesiems netarnauti: „Jeigu žūti, tai tik už savo žemę“. Įvyko ir mūsų šeimos pasitarimas. Supratom, kad mūsų laukia sunkūs išbandymai, bet pasiryžom būti vieningi ir niekada nieko neišduoti. Tada tėtis su mama palaimino išeinančius sūnus, paprašė, kad kovotų garbingai. Sugelta širdimi atsisveikinome ir išlydėjome brolius Antaną ir Vacį į pavojingos nežinomybės naktį.

Nuotraukos iš str. autorės albumo

1944 m. vasarą, priartėjus frontui iš rytų, dar prie Griėniškio tebevykstant kautynėms (mūsų namuose buvo įsikūręs fronto štabas), areštavo tėtį. Maža tuomet turėjom vilčių, kad sugrįš. Tąkart grįžo. Po metų vėl areštavo. Po mėnesio grįžo vos gyvas. Nespėjo užgydyti žaizdų, o paskubomis, perspėjus apie tremties grėsmę, teko palikti namus. Prasidėjo pusiau legalus gyvenimas, vis keičiant gyvenamąją vietą, kol pagaliau, pusseserės šeimai padedant, pavyko Kūpiškio rajone įstoti į kolūkį. Augino veršelius. Jau užsidirbdavo duoną. Galėjo gyventi kartu su mama. Bet užgriuvo šeima viena po kitos nelaimės, netektys. Buvo ištremta vyriausiosios dukters šeima, žuvo abu sūnūs ir dukra partizanai (jų vardai įrašyti Trijų kryžių paminklinėje lentoje Šeduvos kapinėse), dešimčiai metų kalėti nuteisiama duktė, šio straipsnio autorė. Begalinis skausmas pakerta tėvų jėgas, jų sveikata pablogėja, prislegia dar stipresnis likusių vaikų ilgesys.

Tik mirus Stalinui, sušvelnėjus sovietiniam režimui, ryžosi grįžti į savo kraštą. Tėviškės neberadę nė pamatų, apsigyveno pas dukterį Luciją Daužnagių kaime (Radvilėškio r.). Čia tėtis vėl įsidarbino kolūkyje: siuvo arkliams pakinktus, padėjo dukrai plėsti jau pradėtą sodinti sodą, vėl ėmėsi medžio darbų. Dirbo rankšluostines, rėmelius, savo darbo lagaminėlius siuntė anūkams tremtyje, – kad einant į mokyklą sąsiuviniai nesušlaptų.

Kai po kelerių metų tėvams vis dažniau pasidarė reikalinga medikų pagalba, jie persikėlė į Kauną pas dukras Eleną ir Jadvygą.

Išvaręs gilia, tiesią vagą Tėvynės arimuose, tėtis ramiai išėjo Amžinybėn.

Šviesus jo atminimas išliko ne tik vaikų ir vaikaičių širdyse. Pašušviečiai pasakojo, kad apie dvi valandas, sužinojus apie tėčio mirtį, skambėjo Pašušvio bažnyčios varpai. Tai buvo 1965-aisiais.

Nieko nerašau apie Mamą, nes manau, kad Ji, kaip ir visos motinos, išgyvenusios du karus, išauginusios gausią šeimą, mažus išsaugojusios nuo negandų, o išaugintus paaukojusios Tėvynei, tiek daug dėl jų iškentėjusios, visos yra šventos.

Iš Sirutiškių į Ožaičius

Vytautas Šenauskas, Jonas Linkevičius

Tie du kaimai buvo netoli vienas kito, turėjo daug bendrų reikalų, ir nors nuo 1925 m. jais rūpinosi sirutiškietis seniūnas Jonas Paura, seniūnijos centras, būdavęs seniūno namuose, iš pradžių buvo Sirutiškiuose, o nuo 1936 m. valsčiaus savivaldybės dokumentuose seniūnija imti minėti Ožaičiai, esminių pakitimų tame valsčiaus pakraštyje, besiribojančiame su Krekenavės valsčiumi (Pānevėžio apskr.), neįvyko. O vėliau Ožaičiai ir prie jų besišlieję mažesni kaimai ir vienkiemiai buvo prijungti prie Sidabravo apylinkės, o Sirutiškiai su savo mikrorajonu atiteko Palonų apylinkei. Pastaraisiais metais Ožaičiai taip ir liko prie Sidabravo, tuo tarpu didžioji Sirutiškių kaimo dalis, panaikinus Palonų apylinkę, perėjo į Baisogalos seniūnijos, o Sirutiškių dvaras – į Skėmių seniūnijos sudėtį. Užsimoję pirmiausia pasakoti apie Ožaičių seniūniją, negalime pamiršti, kad tepasikeitė tik pavadinimas, o seniūnijos ribos liko tos pačios, regime, kad tie du didžiausieji to krašto kaimai buvo kaip broliai dvyniai, nors tautinės sąmonės laipsniu labai skyrėsi.

Sirutiškiai – 12 km nuo Baisogalos pravažiuojus geležinkelio stotį, pietryčiuose esančius Valatkónius, nuo jų pasukus į rytus, – už 7 kilometrų. 1821 m. 14 namų gyveno 117 gyventojų. 1923 m. surašymo duomenimis, 31 Sirutiškių sodyboje gyveno 185 gyventojai. 1942 m. surašymo duomenimis, Sirutiškiuose gyveno 42 šeimos, iš viso 200 gyventojų. Po 5–3 pavardes – Jakaičių, Bernotų, Česnaku, Ribikauskų šeimos. 1998 m. – 4 ūkiuose 18 gyventojų.

Nuo Baisogalos, už kokių 15 km nuo valsčiaus centro, tarp miškų buvo išsimėtęs senas Ožaičių kaimas. Jis priklausė Palonų parapijai, bet ožaitiečiai mieliau lankė Vadaktų bažnyčią, nes ji buvo ne toliau už Palonus, o, svarbiausia, joje kas antrą sekmadienį pamaldos vykdavo lenkų kalba. Mat priklausė Ožaičiai vadinamajai Liūdai, aplenkintai vidurio Lietuvos daliai. Ilgą laiką kaimas buvo vadinamas Ažaičiais. 1821 m. jame 14 namų gyveno 130 gyventojų. 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis, Ožaičiuose 25 sodybose gyveno 156 gyventojai, 1942 m. – 40 sodybų 182 gyventojai. Iš 1942 m. surašymo sąrašų matyti, kad daugiausia, po kelias šeimas, gyventa Tauginų, Leparskių, Raicevičių, Jarmolavičių, Sapiženku, Mackevičių. 18 gyventojų, kurie užsirašė kaip lietuviai, gimtoji kalba – lenkų.

Kaip žinoma iš 1977 m. Radviliškio rajono kraštotyrininkų kompleksinės ekspedicijos metu kraštotyrininko V. Šenausko užrašytos medžiagos, iš seno Ožaičiuose gyveno kelių tautybių gyventojų, lietuvių, lenkų, rusų, žydų. Už kaimo kryžkelės, prie kelio į Baisogalą, stovėjo karčema, kurioje alų ir degtinę pilstė *šinkorius* žydelis. Kaimas garsėjo ir amatininkais. Čia buvo kalvių, račių, siuvėjų ir kt. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą kaime stovėjo dvi kalvės, kurių vienoje dirbo kalvis Kuprevičius. Rusų tautybės amatininkas račius Plikių lauke turėjo pasistatęs vadinamą *parnę*, kur iš uosių lenkdavo ratlankius ir dirbo ratus. Čia pat buvo ir kalkių degykla, kiek toliau – deguto varykla. Kaip informavo Sidabravo seniūno pavaduotoja Irena Skurdelienė, 2007 m. pabaigoje 25 sodybose gyveno 58 gyventojai, 8 sodybos tuščios, 9 gyvena po vieną gyventoją.

Ožaičių kaimas, dar vadintas Ožkýčiais, gana senas. Istorijos šaltiniuose jis minimas jau XIV a. antroje pusėje. Kaimo pavadinimas kilęs nuo žodžio *ožys* ir sie-

tinias su lietuvių mitologija. Senovėje, kaip yra žinoma iš istorikų raštų, ožys buvo vaisingumo ir vegetacijos simbolis: pavasarį ir rudenį žemdirbiai, atsidėkodami už jų gerus darbus ir prašydami naujų, jį aukodavo dievams. Apie šį senovės lietuvių paprotį dievams aukoti ožį užsimena XVI a. istorikai, rašytojai ir keliautojai H. Maletijus (1583), italas A. Gvagninis (1860), M. Strijkovskis (1846).

Ožaičių apylinkėse nuo seno gana daug užtinkama ir aukojimo priemonių, akmenų-aukuru. 300 m į šiaurės vakarus nuo kelio Ožaičiai–Praščiūnai, rytiniame Vadaktės upelio krante, vietovėje, kuri buvo vadinama Plikiais, nuo neatmenamų laikų stūksojo senovišką *pečių* primenantis akmuo, aplinkinių gyventojų vadinamas *Karnys*. Buvo jis maždaug 3 m ilgio ir apie 2,5 m aukščio nuo žemės paviršiaus, juodos spalvos, aptrupėjęs ir apdegęs. Šį akmenį gyventojai laikė senovės laikų aukuru. Iki šių dienų akmuo neišliko: vykstant melioracijai, apie 1972 m., *Karnys* buvo suskaldytas. Ožaičių kaimo laukuose buvo aptikti dar trys įvairaus dydžio ir formos akmenys su iškaltais dubenimis (akmenys-aukurai), priskirtini archeologinių paminklų grupei. Vienas jų – rausvos spalvos granito, 42 × 87 × 110 cm dydžio, šiek tiek apskaldytas, dunksojo A. Taraškevičiaus sodyboje. Septintąjį dešimtmetį mechanizuotomis priemonėmis buvo pastūmėtas 25 metrus į šalį. Toje vietoje, kur jis stūksojo, buvo aptinkama apsmilkusios keramikos liekanų ir degėsių. Kitas dubenuotas akmuo, kurio dydis 35 × 70 × 82 cm, stūkso buvusios pradinės mokyklos aikštelėje. Dar vienas akmuo gulėjo prie keliuko. Jis buvo išvežtas į Vādaktus, į A. Petkevičiaus sodybą.

Priešreforminiame baudžiavinės epochos etape, t. y. XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmoje pusėje, Ožaičių ir aplinkinių kaimų valstiečiai lažą ėjo Sirutiškių dvaro valdytojui Bobiatinskiui. Už naudojamas tris dešimtines žemės valstietis baudžiauninkas privalėjo eiti į dvarą lažo tris dienas per savaitę. Bobiatinskis buvo žiaurus, staigaus būdo ponas. Kartą, pasakojama, dvi seserys, neatsiklaususios dvarininko, ėjusios į motinos laidotuves gretimame kaime. Užmatęs dvaro tįjūnas pranešęs ponui, o šis įsakęs už nepaklusnumą moteris nubausti: viena turėjo rankinėmis gironomis sumalti pusę centnerio nedžiovintų grūdų, o antroji – iš gryno vandens susukti sviesto.

Ožaičių kaimo valstiečių žemė buvo išdalyta rėžiais (*šniūrais*). Kai kurių valstiečių rėžiai buvo tokie siauri, kad ariant ar pjaunant javus būdavo paliečiama ir kaimyno žemė. Dėl to kildavo tarpusavio nesutarimų, ginčų, kurių išspręsti vykdavo į Ginčų dvarą netoli Pāšušvio pas žemės teismo vykdytoją Herbutavičių.

Kaimo galulaukėje tekėjo apie 1 km ilgio upokšnis, vadinamas Brazdela (Vadaktos intakas). Aštuntojo dešimtmečio pradžioje vykdant melioraciją upelis buvo nusausintas, ir jo vietoje liko tik nedidelis slėnis. Kaimo pievos buvo vadinamos Bendrysta, o miškas į šiaurę nuo kaimo – Aukštukū. Senesnieji kaimo gyventojai (A. Taraškevičius, gim. 1891, ir kt.) vieną lauko pakraštį vadindavo *kiaulių gatve*. Ja, lauko keliuku, kaimo skerdžius, lydimas 10–12 piemenų, gindavo bandą į pievas ar pamiškes. Skerdžių – piemenų „viršininką“ – kiekvienos sodybos šeiminkė privalėjo maitinti po tris dienas iš eilės.

Praeityje garsėjo iš Ožaičių kilusių Leparskių ir Okuličių šeimų nariai, aukšto rango kariškiai ir mokslininkai. Būta 1863 m. sukilimo dalyvių. Žemės reforma praveda 1932 metais. Tarpukarį iš ožaitiškių aukštesnio mokslo siekiančių buvo nedaug. 1940 m. sovietinė žemės reforma lietė 7 stambius ūkininkus, valdžiusius daugiau nei 30 ha žemės. Antrojo pasaulinio karo gaisras Ožaičių beveik nepalietė. 1944 m. į

sovietinę armiją iš kaimo išėjo Pranas Kutkevičius ir Vincas Navickas. Pokario metais iš Ožaičių į Lenkiją emigravo dvi ar trys šeimos. 1949 m. Ožaičių kaimo gyventojai buvo suvaryti į kolūki. Tais metais pradėjusios mokytojauti Alytos Pranskietytės prisiminimu, iš Sidabravo valsčiaus atvykęs partorgas Kuznecovas laikė susirinkusius mokykloje iki vėlyvos nakties, klupdė, kol išreikalavo parašyti pareiškimus dėl stojimo į kolūki. Pirmininku tąsyk išrinko bemokslį Praną Kutkevičių, laikinai buhalterė paskyrė mokytoją. Netrukus ožaitiečius sujungė su Praščiūnų kolūkiu ir pavadino „Raudonosios žvaigždės“ vardu, o vėliau Ožaičiai kuriam laikui tapo „Palydovo“ kolūkiu centru. Tais metais buvo įvesta elektra, aptvarkyti keliai. Kolūkis mažai kuo skyrėsi nuo kitų, vadinamųjų vidutinių. Galiausiai Ožaičių apylinkė perėjo į Vadaktų kolūkiu sudėtį.

Jono Jarmolavičiaus klėtėlė.

Iš J. Jarmolavičiaus albumo. Apie 1934 m.

Ožaičių pradžios mokyklos istorija gerokai skiriasi nuo kitų valsčiaus mokyklų. Ji artimiausiai susijusi su Sirutiškių mokykla, kuri gerokai anksčiau, beveik visu dešimtmečiu, įkurta už ožaitiškę. Ožaičių pradžios mokykla Sirutiškių kaime įsteigta 1931 m. pabaigoje. Pirmasis mokytojas Antanas Šernius dirbo trumpai. Mokinių – 49. Jį pakeitė mokytoja Valentina Rūkštelienė. Nuo 1933 12 01 mokykla tapo dviejų kompleksų – vienas Sirutiškiuose, kitas Ožaičiuose. Ožaičių komplekte mokytojavo Elena Lašaitė. Po jos Ožaičių pradžios mokyklos vedėja tapo Rožė Morkūnienė. Jai priklausė Sirutiškių kompleksas, kuriame mokytojavo Petrė Bernotienė. Po R. Morkūnienės kelerius metus (iki 1946) mokyklai vadovavo ožaitiškė Zofija Raicevičiūtė, trumpai po jos – iš įkalinimo vietos grįžęs Stasys Každailis. Ilgam prie mokyklos vairo nuo 1949 m. rugsėjo stojo iš Čelkių persikėlusį Alyta Pranskietytė.

A. Pranskietytė (Nekrošienė), galima sakyti, kraštietė, augusi Moniūnų kaime, iki kurio iš Ožaičių tiesiai šunkeliais gal kokie šeši kilometrai. Atsikėlė kartu su tėvais, kolūkiui palikusiais visą turtą, sau tepasiėmę pakinkytą ašvieni ir karvutę. Prie mokytojos šeimos kurį laiką glaudėsi trys išstremtų giminaičių Balčikonų dukraitės. Gyvenant iš vieno atlyginimo pradžia buvo sunki. Iš pradžių mokytojai vadovėlius iš Šeduvės tekdavo parsivežti arkliu. Pavasariais važiuojant per Vádaktą į ratus semdavosi vanduo. Su dokumentais jodavo raita. Kartą važiuojant per pavasario polaidžio metu išsiliejusį, upę virtusį upelį, pačiame jo viduryje išsikinkė arklys. Teko nusiavus batus bristi į vandenį, sutvarkyti trūkčius pakinktus. Tik tokiu būdu galėjo išgelbėti naujus vadovėlius. Ši nuotykinga kelionė buvo aprašyta rajono laikraštyje.

Per 26 mokytojavimo užkampio vienkompaktėje mokykloje metus mokytoja A. Nekrošienė paliko apie save mokiniams ir jų tėvams daugybę nepamirštamų prisiminimų, tapo gyva legenda. Mokykla uždaryta 1975 m., o jos buvę mokiniai savo

Alyta Pranskietytė-Nekrošienė (dešinėje) su savo ožaitiškiais mokiniais. 1957 m. Iš I. Kupčinskienės albumo

mokytoją geru žodžiu mini ir šiandien, aplanko, rašo laiškus. 1979 m. Mokytojo dienos proga buvęs mokinys J. Tauginas, tapęs diplomuotu miškininku, rašė:

„Rugsėjis man visuomet primins Jūsų rūpestį ir švelnumą, kuriuo mane apdovanojote. Rugsėjį aš visuomet širdyje Jums dovanaju pačias gražiausias gėles“.

Jonas labiausiai išsiminė tą dieną, kai įkritisį į balą išdžiovino, laikinai aprengusi sūnaus drabužiais, pavaišino *kindziuku*. Jį mokytoja mylėjusi ir buvusi antrąja motina, išmokė džiaugtis gyvenimu, atkakliai siekti užsibrėžto tikslo, atskirti gerį nuo blogio.

Daug gerų prisiminimų pirmoji mokytoja paliko ir jau nemažą stažą turinčiai, vilniete tapusiai matematikos mokytojai Irenai Stasevičiūtei-Kupčinskienei. Jos atmintyje per pamokas mokytoja A. Nekrošienė būdavo gana griežta ir reikli, tačiau teisinga. Visi vaikai jai būdavo lygūs, priglausdavo kiekvieną, jei reikėdavo, tai ir pabardavo. Nepamirštama mokytojos bute po dviejų pamokų paruošta arbata, atrodžiusi ypatingai skani. O kokį išpūdį darydavo sunkiaisiais pokario metais rūpestingai, su šokiais ir dainomis paruošta programėlė, gražiausiais žaislais išpuošta eglutė, Senio šalčio dovanėlės! Pasibaigus mokslo metams mokytoja apdovanodavo už gerą mokymąsi, drausmę, lankomumą. Ji organizuodavo vakarones, į kurias įtraukdavo ne tik mokinius, bet ir jų tėvus, būdavo visų švenčių siela. Vadovavo moterų tarybai. Viena iš išsimintiniausių jos organizuotų švenčių – tortų kepimo šventė. Irena neseniai aplankė gimtojoje Labojė gyvenančią savo mokytoją, dažnai pasikalba telefonu.

Mokytojos dukra Dalia, taip pat Mokytoja iš didžiosios raidės, kaip ir mama, kiekvienam mokiniui sudaro atskirą programą. Prieš dešimtį metų mamos septyniadešimtojo gimtadienio proga į albumą surašė, be kitų, šiuos mamos gebėjimus: *austi juostas, megzti megztnius, sukneles, nerti apykakles, liemenes, siuvinėti kryžiuku, kepti tortus, pyragus, duoną, piešti eskizus, lipdyti skulptūras, kurti eilėraščius, poemas, dirbti visus ūkio darbus*.

Pradžios mokykla Sirutiškių kaime atidaryta 1922 m. Pirmasis mokytojas – Viktoras Česnavičius. Vėliau trumpai mokytojavo Elena Baltrimaitė. 1925 m. pedagoginį darbą pradėjo sirutiškietis Povilas Jakaitis, kilęs iš Slabudkos vienkio. Tais metais Sirutiškiuose mokė-

si 37 vaikai. Kurį laiką Sirutiškiuose liko tik vienas, Ožaičių, kompletas su jau minėtais mokytojais A. Šernium ir V. Rūkšteliene. Taip teigiama remiantis archyvine medžiaga, iš kurios aiškėja, kad 1932 m. kovo 7 d. Baisogalos valsčiaus savivaldybė raštu pranešė Kėdainių apskr. pradinė mokyklų inspektoriui, kad nuo šių mokslo metų pradžia nutarta Ožaičių kaime steigti pradžios mokyklą. Prie rašto pridėtas Ožaičių, Sirutiškių ir kitų kaimų vaikų sąrašas, kuriame 76 pavardės, pasirašytas Ožaičių pradžios mokyklos vedėjo A. Šerniaus. Inspektorius 1932 06 18 raštu Švietimo ministerijai prašė leisti atidaryti antrą Ožaičių pradinės mokyklos kompleksą Ožaičių kaime. Tas kompleksas atidarytas. 1935 m. į jį paskirta jauna sirutiškietė Petrė Jakaitytė, Povilo Jakaičio sesuo. Dirbo ji visus 33 metus, kol mokykla dėl mažo mokinių skaičiaus 1968 m. buvo uždaryta.

P. Jakaitytė ištekėjo už iš Kanados sugrįžusio, pavyzdinai ūkį tvarkiusio sirutiškietio Antano Bernoto. Ji įstengė rūpintis namais, šeima, bet didesnę savęs dalį skyrė mokyklai. Mokytoja P. Bernotienė, kaip prisimena jos buvę mokiniai, patį didžiausią dėmesį skyrė gimtosios kalbos mokymui ir mokinių patriotiniam ugdymui. Ji palaikė glaudžius ryšius su mokinių tėvais ir jaunimu, organizavo vaidinimus, šokius. Jos buvę mokinys, Kauno miesto savivaldybės vicemerai Kazimieras Kuzminskas mena, kaip mokytoja jį, sugrįžusį iš tremties Krasnojarsko krašte, ten lankiusį kaimo mokyklą rusų dėstoma kalba, šiltai priėmė į ketvirtą klasę, mokė rašyti lietuviškai, be jokio atlygio kiekvieną dieną diktavo ir kartu su mokiniu taisydavo

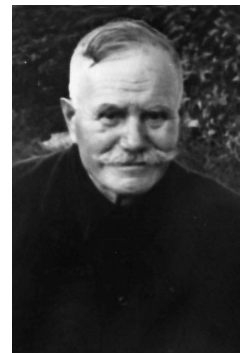
Slabudkos vnk. Jakaičių šeima. Priekyje – mokyt. Povilas Jakaitis; antroje eilėje – tėvai Veronika ir Mykolas; trečioje eilėje (iš kairės): mokyt. Petrė Jakaitytė-Bernotienė, Adela Jakaitytė, mokyt. Elena Jakaitienė (martis). 1933 m. Iš D. Praninskienės albumo

*Petrė Bernotienė
su mokiniais
sirutiškėčiais.
1957 m. Iš
D. Praninskienės
albumo*

diktantus, jam, kaip ir kitiems, buvo tarsi motina. Kai uždarė mokyklą, nutilo kaimas. Dukra Danutė, gydytoja, su širdgėla prisimena kraupų gimtosios sodybos 1978 m. vasarą vaizdą. Pavyzdingos sodybos, kurioje buvo brigados centras, pastatai, išskyrus daržinę, kurios dar reikėjo kolūkiui, buvo sugriauti, obelys iki metro aukščio nurėžtos, suniokotos. Gerai, kad regėjimo netekusi motina nematė šito barbariškumo. O kitą vasarą toje vietoje bangavo vešlūs javai.

Labiausiai žinomas ir gerbiamas toje Sirutiškių–Ožaičių padangėje buvo seniūnas Jonas Paura (1888–1969), ėjęs šias pareigas be pertraukos nuo 1925 iki 1944 m., didžiausią šių pareigų stažą turėjęs visame Baisogalos valsčiuje. Buvo vienas iš nedaugelio seniūnų mažžemių. Turėjo nepilnus 6 ha žemės, todėl jai įdirbti nereikėjo trijų sūnų ir dviejų dukterų rankų, ir J. Pauros vaikai tarnavo kur kuris valdiškose tarnybose ar privačiai. Seniūnija buvo pati didžiausia valsčiuje – 2 434,01 ha. Seniūno išsilavinimas – pradinis, bet buvo apsiskaitęs, galima sakyti, kaimo inteli-

*Jonas Paura
(dešinėje) ir jo
šeima. Apie 1962 m.
Iš E. Ribikauskienės
albumo*

gentas, laikraštinis politikas. Buvo tikras ūkininkų draugas, galėjęs ne tik tinkamai atstovauti jų reikalams valsčiaus savivaldybėje, bet patarti jiems rūpimais klausimais, padėti. Po seniūniją nuolat judėjo pėsčias arba raitas, dviračio neturėjo. Penktadieniais, grįždamas iš valsčiaus seniūnų susirinkimų dienos, laikraščius iš Baisogalos parnešdavo visam Sirutiškių kaimui.

Prie pagrindinių seniūnijos kaimų glaudėsi mažesni, dvareliai, ilgai vadinti dvarais, o pastaraisiais dešimtmečiais jau išnykę, ir vienkiemiai, kurių taip pat neliko. Ožaičiams, sakytume, priklausė Avžiškių dvarelis ir kaimas, Deveikių, Būdų kaimai, Brėviškės vienkiemis, Sirutiškiams – Sirutiškių dvaras, Šulnėlių, Pėtrų, Kāspariškių, Slabūdkos kaimai, Gegužinės, Jaskynės, Pabiržės vienkiemiai. Kai kurie išskirtini dėl jų likimo pervartos dešimtmečiais, juose gyvenusiomis ar gimusiomis asmenybėmis.

Avžiškiuose 1942 m. gyveno 11 šeimų, kurias sudarė 60 gyventojų. Jie visaip priešinosi sovietinei okupacijai, todėl buvo persekiojami. Kai kurie iš jų pasitraukė pas gimines ar į miestus ir taip išliko. Čia dažnai lankydavosi partizanai iš kitų apylinkių, jų dalį sudarė avžiškiėčiai, partizanams talkino merginos ir moterys. Neišvengta tremčių, savam kaime buvo apsupti ir žuvo partizanai. Iš kitų išsiskyrė auksarankis kalvis Jonas Rulys, pats sumeistravęs lokomobilium sukamą kuliamažą. Šiandien to pamiškės kaimo ir žymės nelikę.

Sirutiškių kaime ir dvare gyveno nemažai mažžemių ir samdinių. Čia pokario metais būta broliūdiškų susidūrimų, beprasmiškai pralieta tautiečių kraujo iš abiejų pusių. Kelios šeimos ištremtos į Sibirą. Ypač nukentėjo stambaus ūkininko Liongino Matulio šeima. Sūnus Mečislovas, partizanas, žuvo 1945 m., abu tėvai mirė tremtyje, duktė Jadvyga, 1944 m. baigusi Šeduvos gimnaziją, buvusi partizanų ryšininkė, nužudyta 10 m. kalėjimo ir 5 m. tremties, į Lietuvą grįžo 1982 m.

Visuomeniniame gyvenime aktyviai dalyvavo Slabudkos kaimo ūkininkas Mykolas Jakaitis, išleidęs į mokslus sūnų Povilą ir dukrą Petrę. Knygnešystės istorijoje minimas sirutiškietis Povilas Jakaitis, knygnešių rėmėjas.

Į valsčiaus savivaldybę nariu buvo renkamas Jaskynės vienkiemio savininkas Stasys Kuzminskas, aktyvaus visuomenininko, chirurgo Kazimiero Kuzminsko senelis.

KUZMINSKAS Kazimieras (1947 03 07 Jaskynės vnk.), gydytojas, visuomenės veikėjas. 1966 m. baigė Pociūnėlių vid. m-klą (Radviliškio r.), 1972 – Kauno MI Gydamosios medicinos fak. 1972–1973 Kauno 3-iosios klinikinės ligoninės gyd. internas (chirurgijos spec.), 1973–1975 – Plungės r. centr. ligoninės chirurgas, 1975–1979 – vyr. gyd. pavad., 1979–1985 – Kauno 3-iosios klinikinės ligoninės gyd. chirurgas ordinatorius, 1985–1992 – Infekcinio chirurginio sk. ved., 1992 – Kauno mst. t-bos deputatas, Kauno mst. Sveikatos poskyrio ved., 1992–2000 – LR Seimo Sveikatos reikalų komiteto narys, 2000–2002 – Kauno onkologijos ligoninės gyd. chirurgas, šiuo metu – Kauno mst. mero pavaduotojas.

Gyd. chirurgas, onkologas, 3 rac. pasiūlymų aut. Aktyvus chirurgų moksl. d-jos narys, 10 pranešimų įv. chirurgijos klausimais aut. 1948 su tėvais, 2 broliais ir seserimi buvo ištremtas į Partizansko r. (Krasnojarsko kr.).

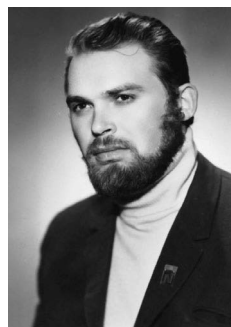

*Kazimieras Kuzminskas.
Nuo 2008 m. –
Lietuvos Respublikos
Seimo narys*

Pareigos ir visuomeninės pareigos: Kauno miesto tarybos narys, mero pavaduotojas, LKD Kauno skyriaus pirmininkas, LKD pirminko pavaduotojas, Lietuvos darbo federacijos garbės pirmininkas.

TAUGINAS Jonas (1946 06 15 Ožaičiuose–1999 06 09 Vadaktuose), miškininkas, mokslininkas, literatas. 1964 baigė Sidabravo vid. mklą, 1971 – Kauno žemės ūkio akademijos miškininkystės fak. Nuo 1967 dirbo ekonomistu Vilniaus Miškų tyrimo laboratorijoje, Nemenčinės miškų ūkio Liepynės girininkijoje miško techniku, 1969–1973 – Arvydų girininkijos girininku, 1973–1974 – Širvintų valstybiniame medžioklės ūkyje vyresnioju medžioklės žinovu, 1974–1991 – MA Zoologijos ir parazitologijos institute inžinieriumi ir vyresnioju moksliniu bendradarbiu, 1991–1993 miškų ūkio ministro pavaduotoju, 1993–1994 Aplinkos apsaugos departamento, 1994–1995 – Aplinkos apsaugos ministerijos vyr. zoologu, 1996 Miškų ūkio ministerijos valstybinių parkų vyr. ekologu.

1985 m. apgynė biologijos mokslų kandidato (dabar – daktaro) disertaciją tema „Elninių žvėrių pasiskirstymas antropogeniniame landšafte“. Išleido knygas „Tauragirės radiniai“ (1985) ir „Etnoekologijos samprata“ (1990).

Jonas Tauginas

Pakiršinys

Ona Adomaitienė

Per Baisogalos krašto laukus ir miškus vingiuoja Kiršino upelis, dešinysis Nevėžio intakas. Jo ilgis – 47 kilometrai. Išteka už 6 km nuo Baisogalos ir netoli Naujāmiesčio įteka į Nevėžį. Prie jo glaudėsi Pākiršinio dvaras, o vėliau ir kaimas, esantis į rytus nuo Baisogalos, prie Šiaulių–Kauno geležinkelio. Pakiršinio seniūnijai priklausė Vainiūnų kaimas ir dvarelis, didesni ir mažesni kaimai – Januškóniai, Lōpai, Mikóniai, Kabliai, Kalvēliai, Pakuteniaĩ, Piepāliai, Rĩtikiai.

Pakiršinio žemė (Liáudos ponų laukai) jau minima XV a. šaltiniuose, o Pakiršnỹs išsikūręs XVII a. pabaigoje ar XVIII a. pradžioje. Greičiausiai antrojoje XVIII a. pusėje, apie 1748 m., Baisogaloje kunigaujant Jonui Kerbedžiui, dvaras bus atitekęs Kerbedžių giminei. Iš šios giminės kilę nemažai žinomų to laikotarpio mokslininkų, dvasininkų, visuomenės veikėjų, vienas generolas. Karališkojo sosto prefekto Valerijaus Kerbedžio sūnus Stanislovas (1810–1899), Peterburgo kalnų instituto ir universiteto profesorius, inžinierius, žymus tiltų statytojas, globojo ir rėmė lietuvių dailininkus, savo lėšomis rengė dailininkų kūrinių parodas, sudarė sąlygas ilsėtis ir kurti M. K. Čiurlioniui ir P. Rimšai.

Po Pirmojo pasaulinio karo Pakiršinio dvaras buvo išdalytas naujakuriams. Kerbedžiams teliko tik įstatymų leistina norma. Netrukus dvaras, 82,55 ha žemės su pastatais, buvo parduotas Tadui ir Stefanijai Radvilavičiams, o Kerbedžiai išvyko į Lenkiją. Naujųjų šeiminių dukros mylėjo arklius, mėgo jodinėti. Tikriausiai dėl to dvare turėtos arklidės.

1940 m. sovietinei valdžiai nacionalizavus ir dalį dvaro žemės išdalijus bežemiams, Radvilavičiams buvo palikta 30 ha (pagal B. Vaišnorą).

Piepaliukų k. ūkininkas Juozas Žilinskas (centre) su artimaisiais prie nuosavos kuliamosios, tarnavusios Pakiršinio apylinkei. Apie 1936 m. B. Jasiulienės nuotr. Iš K. Citvaro albumo

*Jaunosios
pakiršnietės –
namų ruošos
kursų klausytojos
su vadove mokytoja
M. Ambraziene.
1939 m.
Iš O. Adomaitienės
albumo*

Po Antrojo pasaulinio karo Pakiršinio dvaro centre, nesant šeiminių, įkurta Baisogalos mašinų traktorių stotis (MTS). 1950 m. įkūrus Šeduvės rajoną, į jį iš Šilutės r. buvo perkelta Rūsnės melioracijos mašinų stotis (MMS) ir Baisogalos MTS bazėje Pakiršinyje perorganizuota į Šeduvos MMS. Pirmasis MMS direktorius buvo E. Jantovskis. Patalpos buvo menkos, nepritaikytos, techninė bazė labai skurdi. Iš Baisogalos MTS tebuvo likę vieni kombaino griaučiai, keturios automašinos, vienas vienakaušis ekskavatorius. 1960 m. Radviliškio melioracijos statybos valdyba (MSV) pervadinta melioracijos mašinų stotimi (MMS), jos bazė liko Pakiršinyje. Nuo to laiko stotis smarkiai augo, plėtėsi, vyko dideli mechaninių dirbtuvių, gyvenamųjų namų statybos darbai, buvo steigiamos naujos tarnybos, biurai ir skyriai. 1972 m. baigta mechaninių dirbtuvių statyba, pastatytas šildomas garažas autokolonai. Tais pačiais metais mechanizuota medžiagų, darbo užmokesčio, kasos ir banko operacijų apskaita elektroninėmis skaičiavimo mašinomis. Nuo 1973 m. darbai pradėti organizuoti ūkis-

*Buvę Melioracijos
valdybos viršininkai
MSV įsikūrimo
25-mečio proga.
Iš kairės:
Edvardas Jantovskis,
Karakajus,
Antanas Digimas,
ministras Velička,
svečias iš Vilniaus,
Aloyzas Stirka,
Jonas Stašys.
Iš V. Stulginsko
albumo*

kaitiniu-brigadiniu būdu. MSV buvo atliekama ir pagalbinė gamyba. Iki 1976 m. valdyba turėjo gelžbetonio mazgą, kuriame gamino įvairius gelžbetonio gaminius (pralaidas, plokštes, tvorų stulpelius ir kt.), turėjo savo lentpjūvę ir stalių dirbtuves.

Kai 1980 m. MSV direktoriumi tapo A. Digimas, valdyba didelį dėmesį skyrė technikos parko bei autotransporto plėtrai, aplinkos tvarkymui. Asfaltuota gyvenvietė, dirbtuvių kiemas. Pakiršinio centre viename pastate atidaryta parduotuvė, biblioteka, siuvykla, valgykla, vaistinė, kirpykla, į ją atkeltas felčerių-akušerių punktas, pradėjo veikti stomatologijos kabinetas. Gyvenvietė buvo telefonizuota.

1971 m. pradėjo veikti Pakiršinio katilinė. 1993 m. ji tapo valstybine komunaline įmone. Nuo 1995 m. padedant Švedijos vyriausybei katilinė rekonstruota ir pritaikyta kūrenti vietiniu kuru.

Atkūrus nepriklausomybę, Radviliškio MSV pradėjo nykti, bankrutavo, baigė darbą ir buvo perduota Šiaulių apskrities administratoriui. Pastatas gyvenvietės centre parduotas, valgykla uždaryta. Jame išikūrė privačios parduotuvės ir baras. Į vaistinės patalpas perkelta Vainiūnų biblioteka. Buvusio dvaro patalpose įrengtos šarvojimo patalpos. Kuriamos įvairios individualios įmonės. Sunykus MSV, dalis patalpų pasidarė nereikalingos, sumažėjo gyventojų. 1986 m. čia gyveno 964 gyventojai, o 2008 – 696.

Vieni iš pirmųjų kolūkių Baisogalos valsčiuje buvo sukurti šie: 1948 m. balandį įkurtas Vainiūnų kolūkis, pavadintas „Rytų aušra“, o tų metų rugsėji organizuotas ir Lenino vardu pavadintas kolūkis Januškonių kaime. Jo branduolį sudarė 23 januškoniečiai, pirmieji parašę pareiškimus. 1949 m. balandį į kolūkį įstojo 35 Kalvelių kaimo valstiečiai, pavadinę kolūkį „Proletaru“.

Lenino kolūkio pirmininke buvo išrinkta V. Bajarskienė. Ją 1950 m. kovą pakeitė J. Budrys. Iš pradžių kolūkis turėjo 15 arklinių plūgų, 10 zigzaginių akėčių, 2 kultivatorius, 6 ravėtuvus, 2 volus, 2 šienapjoves, 4 arklinius grėblius, 1 bulviakasę, 1 linų mynimo mašiną, 17 vežimų, 18 rogių. Kolūkiui buvo priskirta 446 ha žemės, iš jos 316 ha ariamos. 1949 m. kolūkis turėjo 16 karvių.

Nuo 1950 m. vasaros respublikoje imta stambinti kolūkius. Tų metų rugsėjo 1 d. įvyko bendras Lenino, „Rytų aušros“, „Bolševiko“, „Proletaro“ kolūkių visuotinis susirinkimas. Sustambintą kolūkį pavadino Lenino vardu, jo pirmuoju pirmininku išrinko komunistą pogrindininką, aktyvų valsčiaus tarybos narį Merkurijų Rancevą. Jis pirmininkavo ketverius metus, o jį pakeitusieji A. Radvila, K. Gudavičius ir L. Damauskas – dar trumpiau. 1960 m. sausio 1 d. kolūkį sudarė 6 gyvenvietės, 140 kiemų, 355 kolūkio nariai, iš jų 153 darbingi žmonės. Pagaliau 1961 08 10 kolūkio pirmininku buvo išrinktas žemės ūkio specialistas Antanas Žaliauskas ir vadovavo jis Lenino kolūkiui iki 1987 metų. Ūkis tapo pirmaujančiu rajone. Bet 1974 m. prie jo prijungė kaimyninį „Žalgirį“, vieną iš labiausiai atsilikusių rajone, žemės plotu viršijusį „Lenino“ kolūkį, ir šis, valdydamas 3 447 ha, nusirito į vidutiniokus ir atsigaavo tik po penkerių šešerių metų. Pirmininkaujant A. Ža-

Antanas Laimutis
Žaliauskas

liauskui buvo pastatytos karvidės, mechanizacijos kiemas, remonto dirbtuvės, kiaulidžių kompleksas, įsigyta pakankamai našios žemės apdirbimo technikos. Kolūkis pirmavo pieno gamyba, auginio pelningas kultūras (sėklojus), įstengė pasiekti neaukštą produkcijos gamybos savikainą. Jis vėl pakilo iki pirmaujančių rajone. Bet atėjo kolūkių tuštėjimo metas. Nuo 1987 04 09 kolūkiui ėmė vadovauti J. Blažys. Jis vadovavo iki kolūkio likvidavimo apie 1990 metus.

Pakiršiniui tapus kolūkio centru, smarkiai plečiantis MSV, pagausėjo gyventojų, padidėjo poreikiai jų buičiai ir kultūrai gerinti. Vos įsikūrus kolūkiui, 1948 m. Vainiūnų kaime buvo įsteigta biblioteka. Pirmoji skaityklos-bibliotekos vedėja A. Judickienė prisiminė, kad skaitytojų buvo nedaug, žmonės buvo viskam apatiški. Nedidelė buvo ta skaitykla – vos 300 knygų ir 35 skaitytojai, patalpos mažos, nepritaikytos, darbuotojai be specialaus pasiruošimo šiam darbui. Kai 1952 m. biblioteka įsikūrė naujose patalpose, jos vadovė O. Gudavičienė ėmė organizuoti knygų aptarimus, rengti montažus, parodėles, ir skaitytojai pasidarė aktyvesni, jų pagausėjo. 1960 m. biblioteka tapo pavaldi Šeduvos rajono kultūros skyriui. Tais metais bibliotekoje lankėsi jau 210 skaitytojų, poilsio dienomis čia pradėti organizuoti šokių vakarai. Buvo suremontuotos bibliotekos patalpos, įsigyta būtino inventoriaus, naujų baldų – knygų lentynų, katalogų spinta, rašomasis stalas, kėdžių. Darbas ypač suaktyvėjo 1972 m. pradėjus dirbti bibliotekos vedėja M. Žaliauskienei. Sutvarkyti knygų fondai, jų apskaita. Per metus gauta 200 egzempliorių spaudinių. Fondą sudarė 5 000 egzempliorių, skaitytojų – 270. Vėliau darbuotojai keitėsi. Nuo 1978 m. vedėja dirba R. Ganienė-Oginskienė. Bibliotekos fonduose yra 1 000 spaudinių, 320 skaitytojų. Biblioteka priklauso Radviliškio r. savivaldybės viešajai bibliotekai.

Pakiršinio kultūriniame gyvenime reikšminga ir kultūros namų veikla. 1958 m. juose susibūrė gana didelė šešiolikos saviveiklinių muzikantų kaimo kapela. Jai vadovavo entuziastai J. Narakas ir J. Vitašas. Veikė ne tik kapela, šokių ratelis. Buvo

Pakiršinio kultūros namų pučiamųjų orkestras. Pirmoje eilėje (iš kairės sėdi): Vidmantas Rodžianskas, Vytautas Beinoravičius, Arovydas Kablys, Henrikas Bartkus, Rolandas Česnakas; antroje eilėje: Vaclovas Stulginskas (orkestro vadovas), Gintaras Draudvila, Andrius Levickas, Jonas Česnakas, Vidmantas Pletkus, Donatas Stulginskas, Vaclovas Burbulis. 1984 m. Iš V. Stulginsko albumo

*Pakiršinio vyrų
vokalinis ansamblis
„Dainava“.
Iš dešinės: vadovas
Romualdas Juzukonis,
dainininkai –
Gintaras Draudvila,
Tadas Šarauskas,
Pranas Tavoras,
Edvardas Bialokopitovas,
Rolandas Samuolis,
Virgilijus Povilaitis.
2005 m.
Iš R. Juzukonio
albumo*

statomi įvairūs dramos veikalai, ruošiami vakarai su humoristinėmis intermedijomis. 1965 m. saviveiklininkai, vadovaujami J. Plačėno, dalyvavo jubiliejinėje dainų šventėje ir kaimų grupėje užėmė pirmą vietą. Tais pačias metais saviveiklos entuziastas V. Stulginskas subūrė pučiamųjų orkestrą, kuris 1966 m. tapo Radviliškio rajono orkestrų apžiūros nugalėtoju. Jame grojo kelių kartų muzikantai – Česnakų, Kablių, Šliževičių, Stulginskų, Bartkų ir kt. šeimų vaikai. Kai du dešimtmečius kultūros namams vadovavęs V. Stulginskas 1977 m. iš šių pareigų pasitraukė, nutrūko ir orkestro veikla. Direktorius pareigas perėmęs Romualdas Juzukonis 2004 m. organizavo „Dainavos“ vyrų ansamblį. Jau po metų jis tapo konkursų „Sidabriniai balsai“, „Dainuokime, kariai“, „Aukso paukštė“ laureatu.

Kultūros namų veikla tai prigesdavo, tai vėl suaktyvėdavo, bet jie veikia ir dabar. Nuo 2007 m. jiems vadovauja Elzbieta Karaliūtė.

Daug vertingos archyvinės medžiagos išliko Pakiršinio pradžios mokyklos istorijai atkurti: turima mokyklos kronika, Kėdainių apskrities pradžios mokyklų inspektorių lankymo apyskaitų nuorašai, fotografijų. Tikslios mokyklos atidarymo datos nepavyko surasti, tačiau pagal buvusius mokyklos dienynus nustatyta, kad darbas pradėtas 1923 10 25. Pirmoji mokytoja, kuri Valatkonių dvare pradėjo darbą su 45 trijų skyrių mokiniais, buvo Apolonija Skorupskaitė. Per pirmąsias mokinių vasaros atostogas buvo remontuojamas Pakiršinio dvaro kumetynas, kuriame įrengta klasė su koridorium ir butas mokytojai. Antruosius mokslo metus pradėjo 57 mokiniai. 1926 m. Kėdainių žemės tvarkytojas iš parceliuojamo Pakiršinio dvaro mokyklai paskyrė 3,21 ha žemės su jame buvusiu turtu – mūriniu pastatu mokyklai, mūriniu nameliu sargui ir akmeniniu-plytų tvartuku. 1924 m. mokyklą dukart aplankęs inspektorius Uzas mokytojos darbą vertino *pilniausiai patenkinamai*, nors ji mokykloje dirbo pirmus metus. Inspektorius pabrėžė, kad mokinių žinios neblogos, rašto darbai atliekami rūpestingai, švariai, *mokytoja uoliai darbuojas*. Be abejonės, mokytojos darbą sunkino nepagydoma liga (džiova), pasibaigusi skaudžia netektimi 1926 06 23.

Naujieji mokslo metai pradėti spalio 1 d. jau dvikomplektėje mokykloje, atvykus naujai paskirtam mokyklos vedėjui Vincui Šušai ir mokytojai Jurgiui Laskauskui. 1927 01 25 mokyklą lankęs inspektorius J. Maliukevičius rado mokykloje 75 mokinius (sąrašuose – 84). Darbo vaisiai inspektoriui pasirodė vidutiniški. Mokytojai ilgiau neužsibūdavo, dažnokai keitėsi. 1927 m. keturis mokyklos skyrius baigė trys mokiniai, 1928 – penki, 1929 – trys, 1930, 1931 ir 1932 – po septynis. Nuo 1930 m. vedėavo Kazys Rapšys.

1932 11 03 į mokyklą atvyksta naujas vedėjas Ipolitas Čekavičius ir po dviejų dienų pradeda naujuosius mokslo metus, o 1934 10 17 jis atsisveikina su mokykla. 1934 02 08 mokyklą aplankęs inspektorius J. Valantinas apyskaitoje rašė:

„Mok. Čekavičius yra labai darbštus. Visiems dalykams turi pasidaręs įvairių schemų, diagramų, kurių dalį laiko klasėje viešai iškabinęs. Stropiai seka pedagoginę literatūrą, mokymo metodus ir apskritai yra turiningas ir modernus mokytojas-auklėtojas“.

Gerai inspektorius įvertino ir tuo metu pirmą ir trečią skyrius mokiusios mokytojos V. Rapšytės darbą.

1934 11 04 atvyksta naujas mokyklos vedėjas Jonas Vaičaitis. Per vienerius darbo Pakiršinyje metus jis pasirodė kaip aktyvus pedagogas. Kartu su mokytoja V. Rapšyte per šv. Kalėdas jis surengė mokykloje eglutę-vakarėlį, organizavo ekskursijas, jo vadovaujamas jaunųjų ūkininkų ratelis pastatė keturių veiksmų komediją „Ponas daugianoris“, kurią sėkmingai suvaidino ūkininko Žilinsko klojime. O 1935 08 06 jis išvyko į Karo mokyklą.

Atvykus naujam Pakiršinio pradžios m-klos vedėjui Vincui Šušai. 1926 10 01. Iš mokyklos kronikos

Ipolitas Čekavičius

Vincė Rapšytė-Ūdrienė

1935 11 28 atvyksta naujas vedėjas Juozas Valinčius, o tuo pat metu išvyksta V. Rapšytė-Ūdrienė. Į jos vietą atkeliamas naujas mokytojas Albinas Geištaraitis. J. Valinčius išvyko 1937 m. Tais pačiais metais mokytoja paskirta Bronė Petrauskaitė, o 1938 m. vedėja – Marija Ambrazienė. Mokytoja B. Petrauskaitė 1939 m. už ginklų fondui paaukotus 25 Lt krašto apsaugos ministro apdovanota padėkos raštu. Ji nuo 1945 11 paskirta vedėja, pakeitė J. Zuloną. Mokytoja dirbo J. Lasienė.

B. Petrauskaitę paskyrus Pociūnėlių septynmetės mokyklos mokytoja, 1952 m. mokyklos vedėja paskirta Anelė Každailienė, kuri vedėjavo devynerius metus. Nuo 1961–1962 m. m. pradžios, A. Každailienei išėjus į pensiją, vedėja paskirta Janina Jantovska. Jai vadovaujant buvo atliktas kapitalinis mokyklos remontas. Tuo metu veikė keturi komplektai. Klasės buvo didelės, po 30 mokinių. Mokytojavo Ona Adomaitienė, Eleonora Rupainienė, B. Petrauskaitė-Lazauskienė.

1972 m. sausio mėnesį vedėja paskirta O. Adomaitienė. Jos pastangomis, padedant MSV viršininkui A. Digimui, buvo restauruotos mokyklos rūšio patalpos ir jose įrengta valgykla, nutiestas asfaltuotas takas į Pakiršinio sporto salę, kurioje sportuodavo mokiniai.

Nuo 1975 m. vaikų darželio patalpose buvo įsteigta pradžios mokyklos šešiamečių klasė.

Vaikų darželis Pakiršinyje atidarytas 1964 m. Čia dirbo septynios auklėtojos, turėjusios vidurinių išsilavinimą. 1965 m. pabaigoje darželį lankė 73 vaikai. Darželio vedėjos – Irena Terebeizienė, Regina Staškūnienė, Elena Kalvaitienė, laikinai – Elena Taraškevičienė. Veikė dvi lopšelio ir keturios darželio grupės.

Bronė Petrauskaitė-Lazauskienė

Pakiršinio darželio-mokyklos pedagogės.

Iš dešinės:

O. Adomaitienė,

D. Žukienė,

D. Kaupienė,

A. Gilienė,

G. Daugelavičienė,

R. Stulginskienė,

V. Rutkauskienė,

V. Našlėnienė,

V. Jasiulienė.

2006 m.

Iš O. Adomaitienės albumo

Kolektyvas buvo labai darbštus, nuolat pirmaudavo rajone. Pasikeitus sąlygoms atgavus nepriklausomybę, sumažėjus gimstamumui, vaikų darželio patalpos liko pustūstės. Todėl 1993 09 01 mokykla buvo sujungta su vaikų darželiu. Po šio pertvarkymo mokykla pavadinta Pakiršinio darželiu-mokykla. Jos direktore paskirta O. Adomaitienė. Reorganizuotoje mokykloje dirbo pradinių klasių mokytojos Stefanija Pakinkienė, Regina Staškūnienė, Rima Stulginskienė, Angelė Gilienė, Elena Kalvaitienė, Daiva Žukienė, Virginija Našlėnienė, Daiva Kaupienė, auklėtojos Genovaitė Daugelavičienė, Valerija Jasiulienė, Vitalja Rutkauskienė. 1997–1998 m. mokykla vykdė Atviros Lietuvos fondo projektą „Po tėviškės dangum“. Dėl to mokykloje atsirado nedidelis muziejus, kuriame eksponuojami senoviški rakandai, namų apyvokos daiktai. 1998–2000 m. mokykla vykdė tarptautinį SOKRATES projektą „Mūsų protėviai“. Projektas buvo vykdomas kartu su Vokietijos ir Danijos mokyklomis. Tų mokyklų pedagogai lankėsi Pakiršinio darželyje-mokykloje, stebėjo pamokas, domėjosi, kaip vaikai sužino apie protėvius, jų amatus, vaikų žaidimus. 2003 m. priešmokyklinio ugdymo grupės auklėtoja ir pirmos klasės mokytoja R. Stulginskienė vykdo tarptautinę vaikų socialinio ugdymo programą „Zipio draugai“.

Pastaraisiais dešimtmečiais tiek vaikų, tiek ir suaugusiųjų gyvenimas neatpažįstamai pasikeitė. Tie pasikeitimai nebuvo lengvi, bet viskas krypsta į šviesiąją pusę. 2003 m. susikūrė Pakiršinio kaimo bendruomenė (pirmininkė Virginija Našlėnienė ir R. Ganiėnė-Oginskienė). Ji stengiasi kreipti savo žmones nauju keliu į šviesesnę ateitį XXI amžiuje.

Nugalėjęs lemtį

Ksavera Rūta Žičkytė

Baisogalietis Jurgis Žilinskas, karo chirurgas, pulkininkas, anatomijos profesorius, siekė išaukštinti ne tik lietuvių sielą, bet ir kūną.

Nebuvo žmogaus, kuris būtų daugiau nuveikęs lietuvių antropologijai, etnogenezei, anatomijai. Tačiau šio žmogaus vardas buvo ištrintas iš universitetų istorijos, enciklopedinių straipsnių. Studentai, besimokydami anatomijos iš jo vadovėlių, nebuvo supažindinami su jų autoriumi, jo asmenybe ir idėjomis. Savąją užmarštį jis ypač skaudžiai išgyveno, atsidūręs priverstinėje emigracijoje. Nežinojo, kad jaunoji karta, peržiūrėdama Lietuvos tarpukario istoriją, jau negalės nutylėti J. Žilinsko asmenybės, negalės nesižavėti jo drąsa ir nuopelnais. Nežinojo, kad jo atsiminimai bus pripažinti nacionaline vertybe ir išleisti atskira knyga. Nežinojo, kad jo darbai liks gyvas priekaištas pilkiems, pilietinių tikslų neišreiškiantiems stebėtojams.

Mokslinis darbas nebuvo tikrasis J. Žilinsko pašaukimas. Kaip jis rašo prisiminimuose, laimingiausias buvo dirbdamas gydytoju Duokiškyje, mažyčiame Lietuvos miestelyje. Čia jis atvyko, palikęs galimą Dorpato universiteto doktoratą. Pagarbūs, orūs ūkininkai buvo jam geriausiai suprantami ir artimi. „Darbas laisvu darbininku – gydytoju geriausiai atitiko mano norą būti naudingam savo tautiečiams ir savo tautai“¹, – rašė jis.

Tačiau jo žinios buvo reikalingos pirmajam lietuviškam universitetui, ir geriausias savo metus (1920–1940) J. Žilinskas atidavė mokslui, išstis lietuvių medikų kartos paruošimui, dirbdamas ne dėl garbės ir pinigų. Su bendradarbiais jis ištyrė 5 000 lietuvių karių ir 1 000 Prūsijos lietuvių anatominę struktūrą, norėdamas nustatyti jų etnogenozės ypatybes. Archeologiniai tyrinėjimai papildė jo antropologines studijas. 1927 m. pasirodė pirmoji J. Žilinsko knyga „Lietuvių kaukolės dėžė“, 1937 m. išleista antroji knyga „Lietuvių protėviai“. 1937 m. išėjo knyga „Akmens amžiaus žmogus Suvalkijoje ir Žemaitijoje. Jo kilmė ir ainiai“, tais pačiais metais – „Senajo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolės studija“. Šie darbai gali būti pilietiškumo pavyzdys jaunajai kartai. Profesorius G. Česnys teigia, kad šie J. Žilinsko moksliniai darbai

„davė pradžią lietuvių antropologijai, kurią vėliau vystė prof. anatomas S. Povilonis. Jo tradicija per prof. S. Povilonį perėjo į Vilniaus universiteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedras ir čia yra toliau puoselėjama“².

Pilietinės aistros pripildyti ir J. Žilinsko darbai anatomijos srityje. Jis leido atskiras anatomijos vadovėlių dalis. Anot G. Česnio, tai „reikia laikyti dideliu darbu, nes ištisas originalus anatomijos vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams lietuvių kalba išėjo tik 1972 m.“³

Įvertinant profesionalią veiklą, mokslo darbus, aktualias idėjas, 1922 m. įkūrus Kauno universitetą, J. Žilinskas buvo išrinktas Medicinos fakulteto Anatomijos katedros vedėju. 1922 m. jam bu-

¹ Iš atsiminimų rankraščio artimųjų archyve.

² Česnys G. „Jurgis Žilinskas – žymus anatomas ir antropologas“, kopija straipsnio autorės archyve (toliau – SAA).

³ Ten pat.

vo suteiktas docento, o 1923 m. – profesorius mokslinis vardas. Už nuopelnus Kauno universitetui J. Žilinskas buvo apdovanotas Vyčio ordinu.

Didelę reikšmę turėjo ir J. Žilinsko sumanytas ir jam vadovaujant įkurtas Kauno anatomijos muziejus. Juo domėjosi ne tik studentai, bet ir mokslininkai iš užsienio, paskelbę labai teigiamų atsiliepimų spaudoje. Tačiau būtent anatomijos muziejus jam sukėlė didžiausią skausmą. Jis labai nenoriai prisimindavo savo darbą prozektoriume, anatomikume, tačiau vienas epizodas jam nedavė ramybės iki gyvenimo pabaigos. Jis buvo dėkingas likimui, kad jam buvo patikėtas lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno žūties priežasčių tyrimas. Jis mėnesį tyrinėjo didvyrių žaizdas ir nustatė, „kad kūnai sužaloti, daug žaizdų, bet jos apvalios. Žaizdos susisiečia. Atrodytų, kad jos yra šovinių padarytos“⁴. Jam buvo pateiktas pasirašyti protokolas, kuriame buvo

Jurgis Žilinskas

teigiama, kad lakūnai žuvo per avariją. To protokolo J. Žilinskas

nepasirašė. Protokolo žodžiai liko jam kaip viena didžiausių savo tautos išdavysčių.

Minint Anatomijos katedros Kaune aštuoniasdešimtmetį, apibendrinant J. Žilinsko mokslinę veiklą, jo organizacinius gebėjimus, buvo aukštai įvertinti šio mokslininko nuopelnai. Jis buvo įvardytas kaip anatomijos Kaune ir lietuvių antropologijos pradininkas. Taip baigėsi tendencinga jo antropologinių idėjų kritika, išsklaidyta daugelį metų jį gaubusi tyla.

Apie J. Žilinską, kaip pedagogą, išliko prieštaringų prisiminimų. Studentams, turintiems gyvą lietuviybės jausmą, jis buvo priimtinas. Kiti, ypač iš bajorų save kildinantys studentai, žiūrėjo į jį kritiškai. Pats profesorius, apžvelgdamas savo patirtį, abejojo savo pedagoginės doktrinos teisingumu, pripažino buvęs per griežtas savo dukteriai ir studentams. Jau minėtame atsiminimų rankraštyje tarsi pasiteisinant rašoma:

„Aš pats nuo jaunų dienų buvau piemenėliu ir bernu. Pats dirbau sunkiausius darbus, kuriuos dirbo tautiečiai. Kodėl mano duktė turėjo vengti šių darbų? Tik taip tu gali pažinti artojo sielą...“

Valstietiškas darbo pamokas jis taikė ir savo studentams. Kviesdavo juos vasarą į savo dvarą ir pristatydavo vežioti į pieninę pieną, pjauti ir grėbti šieną, dirbti kitus žemės ūkio darbus. Dvaro darbi-

⁴ Žilinskas J. *Atsiminimai*, Vilnius, 2005, p. 210–211. Toliau tekste po citatos skliaustuose nurodomas knygos puslapis.

ninkai mylėjo savo linksmą, neišdidų šeimnininką. Jie padėjo jam kasinėti Raginėnu (Radviliškio r.) piliakalnį, nors ir stebėjosi, kodėl toks mokytas ir turtingas žmogus rankioja sutrūnijusius kaulus.

Prisimintini keli J. Žilinsko brandos, pasaulėžiūros ištakų epizodai.

Gimė Jurgis Žilinskas 1885 m. sename ir vaizdingame Januškoniu kaime, išikūrusiame šešioliktajame amžiuje abipus senojo Šeduvės vieškelio, už keturių su puse kilometrų nuo Baisogalos. Jo tėvas buvo ūkininkas ir miškininkas. Nuo mažens jis kritiškai žiūrėjo į bajorišką tuštybę, norą nuolat pabrėžti savo kilmę. Jam buvo artimos motinos ir dėdės kunigo J. Kuprio nuostatos, kad padorus žmogus turi savo darbu ir protu pelnytis duoną. Dėdės skatinamas, baigęs keturias Liepojos gimnazijos klases, jis, neabejodamas savo pašaukimu, išstojo į Kauno kunigų seminariją. Bet iš seminarijos buvo pašalintas dėl nekalto pokšto – karikatūros, kurią, sumaišęs duris, įmetė ne į seminaristo, o sulenkėjusio latvio prelado kambarį. Šį įvykį jis išgyveno tragiškai, negalėjo pasirodyti savo gimtinėje. Nuo savižudybės išgelbėjo Baisogalos klebonas, ištikinęs, kad Lietuvai reikia ne tik kunigų, ir pataręs studijuoti mediciną. Toliau mokslą tęsė Estijoje. Iš pradžių Saremo saloje Arensbergo gimnazijoje, ją baigęs – Dorpatio universitete. Estijoje jis gyveno dvylika metų ir prisiminė šios šalies žmones kaip malonius, širdingus, teisingus, gebančius padėti nelaimėje ne žodžiais, o darbais. Į Lietuvą sugrįžo su vienu geriausių carinės Rusijos universitetų mediko diplomu. Dorpatio universitetą yra baigę didelius darbus savo gimtajam kraštui nuveikę lietuviai medikai V. Kuzma, V. Lašas, rašytojas J. Biliūnas. Šie žmonės buvo išugdyti Dorpatio inteligentijos pagarbos gimtajam kraštui, jo žmonėms. Grįžęs į Lietuvą, gražiausius, kūrybiškiausius metus J. Žilinskas atiduoda Kauno universitetui.

Silpstančia ranka, jausdamas artėjančią savo sudėtingo gyvenimo atomazgą, J. Žilinskas rašė atsiminimus. Juose mažiausiai kalbama apie Kauno universitetą, nuveiktus mokslinius darbus, juos įkvėpusias idėjas. Jis prisimena brangiausias savo gyvenimo akimirkas, artimiausius žmones, savo gimtinę, šalį ištikusią tragediją.

1944 m. J. Žilinskas palieka Tėvynę. Jau emigracijoje jis sužino, kad jo mylimas asistentas ir bendradarbis, buvęs kunigų seminarijos auklėtinis, išdavė Lietuvos partizaninio judėjimo vadovus. Jo buvęs kolega kalėjimuose klausė išpažinčių ir sužinotus faktus pranešinėjo saugumui. Sužinojo, kad jo tėvų sodyboje Januškonyse 1945 m. iš Šeduvos atbildėję partiniai veikėjai naktį mušė brolio vaikus ir, suklypdę juos ant sniego, tardė: „Kur dėdė Jurgis, Amerikoje ar miške? Kur paslėpti ginklai?“ Jis sužinojo, kad ryte tėvo pasigedę vaikai surado jį gulintį ant užšalusio tvenkinio kraujo klane, sudraskytą sprogstamųjų kulku. Jis sužinojo, kad buvo sunaikintas ir paminklinis akmuo, kurį Baisogaloje pastatė tėvui brolio vaikai Genė ir Antanas. Jis sužinojo, kad išliko tik kitas, kelias tonas sveriantis akmuo, kuriame iškaldinti visi mirę Žilinskių šeimos nariai, tarp jų ir brolis Mykolas. Jis pajuto, kad, palikęs Tėvynę, neliko gyvenimo prasmės.

J. Žilinskas nekaltino likimo. Suprato, kad yra dalykų, kurių negali pakeisti joks žmogus, dargi tauta. Nesulaukdamas gero žodžio apie savo nuveiktus darbus, jis tiesiog laikui paliko teisėjo vaidmenį. Ar tikrai jis buvo rasistas? Ar tikrai klydo, nagrinėdamas lietuvių anatominę struktūrą? Ar tikrai jo idėjos buvo tokios paviršutiniškos ir skubotos? Ar teisingai buvo supainioti jo moksliniai darbai ir politinės pažiūros? Ar teisingai, remiantis klasiniu požiūriu, jo šeima ir jis pats buvo pasmerktas sunaikinimui?

Gyvendamas Amerikoje, J. Žilinskas nepolemizuoja nei su politiniais, nei su moksliniais savo oponentais. Jis negali suprasti, kodėl taip skaudžiai yra nubaustas.

„Aš ir mano žmona Ksevukas praėjome sunkų gyvenimo kelią, visur nugalėjome kliūtis eidami tiesiu keliu ir atvira širdimi, niekada nestodami skersai kelio. Jeigu būdavo sunkumų, stengdamiesi teisingu keliu nukrypti, dažnai su skriauda savo interesams: mūsų siela švari“⁵.

Jis ir pats sau suranda naują tiesą. Žmogaus gyvenimas yra ne vien sėkmės. Nelaimės irgi siunčiamos likimo. Jos padeda žmogui neužsimiršti, nesu-

sireikšminti, nepasijausti antžmogių. Jos padeda įvertinti tarpaus žmogaus gyvenimo, akimirkos grožį. Savo priešmirtiniuose prisiminimuose sugrįžta į pačius nuostabiausius įvykius, susitinka su jo niekada neišdavusiais žmonėmis. Kalba apie vaikystę, jam brangią tėviškę, Januškonių laukus, nušienautas pievas ir žvaigždėtas naktis ant pakrautų šieno vežimų. Savo atsiminimuose rašo: *„Jau priartėjome prie Baisogalos stoties. Mačiau tėviškės, Januškonių žiburius“* (p. 15). Su meile prisimena savo motiną, brolių Mykolą ir kitus artimuosius, tai, kad tėviškėje jis visuomet būdavo mylimas ir laukiamas.

Vieni ryškiausių prisiminimų puslapių skirti savo gyvenimo moteriai Ksaverai Frankaitei. Pamatė pirmą kartą ją jaunutę, gražią Panevėžyje koncerto metu. Tai buvo dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Nuostabi balsu, išskirtiniu grožiu mokytoja iš Sidabravo netruko užkariauti daktaro širdį. Niekas tada nebūtų patikėjęs, kad ši trapi mergaitė taps kada nors viena garbingiausių tarpukario Lietuvos moterų, bus paties prezidento sūnaus krikštamotė, visos Lietuvos skaučių vadė ir emigracijoje reprezentuos lietuvių skautiją.

Daugybę prisiminimų J. Žilinskui, pilnam romantikos ir humanistinių idealų medikui, paliko ir Pirmojo pasaulinio karo bei kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės metai. Jis – aukšto rango liginės traukinyje viršininkas, kuriam už nepriekaištingą tvarką ir darbą gelbstint sužeistuosius mūšyje prie Baisogalos iš Peterburgo atvykusi komisija įteikia Stanislovo ordiną. Po mūšio prie Baisogalos jis paleidžia vokiečių karius belaisvius ir prašo jų pagailėti gimtojo krašto, Baisogalos. Prisiminimuose vaizdžiai aprašo ne vieną nepriklausomybės kovų epizodą (kovą Visų Šventųjų dieną Ukmergėje, mūšius Širvintų fronte ir kt.). Jam malonu prisiminti, kad, grįždamas į Kauną, jis vežė sunkiai sužeistą Želigovskio vairuotoją. *„Mes būtume paėmę į nelaisvę ir patį Želigovskį, – rašo jis, – tik jis spėjo perplaukti upę, o mums pritrūko šovinių“* (p. 188). Už pilietiškumą J. Žilins-

*Jurgis ir Ksavera
Žilinskai*

⁵ Atsiminimų rankraštis, SAA.

kas apdovanotas Kovotojo savanorio už Lietuvos nepriklausomybę medaliu ir Gedimino III laipsnio ordinu.

Nuo visų negandų J. Žilinskas gydėsi buvdamas gamtoje, savo dvarelyje netoli Šeduvės, Raudondvaryje, senojo barono Ropo žemėje, prie tvenkinio. Jam patiko ir sraunūs Daugývenės vandenys, kvepiančios pievos, prie upės svyrantys gluosniai, viliojo tarp akmenų Daugývenėje snaudžiančios vėgėlės. Bendravo jis ir su iškiliais šeduviais, su Šeduvojė gyvenusiu studijū Dorpate draugu Velbutu, jo seserimi medike Milvydiene, visų gerbiamu tame krašte buvusiu mylimu studentu žydu gydytoju Paturskiu. Čia mėgdavo vakaroti su senu bičiuliu pašto viršininku Petru Žičkiu, su kuriuo, studijavusiu astronomiją, mokėsi kartu Dorpate. Su juo būdavo atviriausias. Dalindamasis išpūdžiais, jis ne kartą kartojo: „*Nelaiminga tauta, kuri negali apginti savo orumo. Nelaimingi šitokioje tautoje gimę didvyriai*“ (p. 331).

Problemiškai susiklostė J. Žilinsko santykiai su žydais. Dirbdamas šauktinių komisijose, medicinos fakultete, jis buvo principingas su žydų pirkliais, o šie savo ruožtu buvo juo nepatenkinti. Žeisdavo jų noras dovanomis suminkštinti kietą gydytojo širdį. Gyvenimo pabaigoje jis pats abejojo savo teisumu. Vokiečių okupacijos metais, sužinojęs, kad gydytojas Paturskis uždarytas į getą, nuvyko į Šėduvą ir Pānevėžį, norėdamas išvaduoti savo numylėtinį studentą, bet gestapas jo balso neišgirdo. Į jo dvarą Vaškonýse užklydo iš Vilijāmpolės geto pabėgusi mergaitė žydė.

„Nežmoniška buvo, – rašė J. Žilinskas, – atiduoti vaiką velniui į nasrus. Gyveno pas mane kaip giminaitė, bet kai apsilankydamo vokiečiai, uždarydavome ją į dūmtraukį, nes nešpėtna buvo ir gerai mokėjo vokiškai“ (p. 255).

Namuose buvo ir kita „giminaitė“. Artėjant frontui, su jomis pasitraukė į Vokietiją, o 1946 m. sėkmingai pasiekė JAV.

Sulaukęs brandaus amžiaus, J. Žilinskas mažytyje fermoje nurenka akmenis, veisia bites, sodina gėles. Vakaraus anūkams jis piešia linksmus velniukus ir pasakoja apie Januškonių rūkuose skęstančias šieno kupetas, apie tėviškės ažuolą ir klatingai krabždančius Šušvės vėžius. Tačiau greit pastebi, kad anūikai vis atsainiau klausosi jo pasakojimų. Tada jis ant popieriaus skiaučių ima užrašinėti savo mintis, tikėdamasis, kad bent jos sugrįš į Tėvynę. Neprisimena savęs – jauno ir žavaus profesoriaus. Skaldydamas akmenis, raižydamas veidrodžių stiklus, kepdamas duoną jis dėkoja likimui už nuostabią moterį Ksaverą. Ji visada buvo šalia, niekada neapvyelė jo kaip kitos gyvenime puoselėtos iliuzijos ir vertybės.

Mirė jis 1957 m. kovo 15 dieną. Kaip rašo J. Žilinsko augintinė Rita Frank,

„atsisveikinti su juo susirinko būrys vietos ir kitų apylinkių lietuvių, šeimos pažįstamų ir draugų. Palaidojus jį, visiems mums buvo liūdna. Jo asmenybė buvo pilna meilės Tėvynei, ištikimybės savajai šeimai ir kiekvienam jos nariui. Jis stipriai palaikė lietuviybę ir augino šeimą, puoselėdamas lietuvišką dvasią tarp jos narių ir nuolat ilgėdamasis Lietuvos“ (p. 323).

Vienintelė iš jo šeimos į Lietuvą grįžo augintinė Rita.

Į Lietuvą grįžo ir J. Žilinsko prisiminimai. Jie ir lieka naujajai lietuvių kartai paskutine principingumo, ištikimybės savo Tėvynei pamoka.

Mūsų parašyti žodžiai tevirsta gėlėmis, nuo kraštiečių padėtomis ant jo kapo tolimoje Connecticuto valstijos žemėje.

Jurgio ir Ksaveros

Žilinskių šeima.

Iš kairės: šeimos

augintinė Rita

Frankaitė-Žilinskaitė,

Ksavera Frankaitė-

Žilinskienė,

šeimos augintinė

Liucija Statkevičiūtė,

Jurgis Žilinskas,

anūkė Birutė Ona

Vileišytė, dukra Vita

Žilinskaitė-Vileišienė

ir anūkas Petras

Jonas Vileišis.

Masačusetso valstija

(JAV). 1947 m.

Iš kn. „Jurgis

Žilinskas.

Atsiminimai“,

V., 2005, p. 293

Broliai Butkai

Jonas Linkevičius

Juos, keturis – Antaną, Leoną, Mečislovą, Vacį – Butkus, gimusius ir augusius netolimame nuo Baisogalos Piepalių kaime, turėjau laimės pažinti asmeniškai. Ta ne per didžiausia pažintis skatino ir padėjo sužinoti daugiau iš jų pačių, iš jų artimųjų. O visa jų giminė, didžiausios įtakos turėjusio dėdės Balio Gaidžiūno, agronomo, poeto, visuomenininko, veikiama, buvo susijusi artimiausiais giminystės ryšiais. Visi keturi broliai iš jo sėmėsi tautinės savigarbos ir patriotizmo, mokslo siekių, buvo skatinami ir remiami. Kai 1994 m. dėdė Balys po penkiasdešimties be tėvynės praleistų metų sugrįžo į Lietuvą ir išsikūrė Vilniuje, turėjau laimės – kaip baisogalietis baisogalietį – pristatyti rašytojams, kraštiečiams, visiems, su kuriais jis augo, mokėsi, dirbo Baisogaloje, Dotnuvoje, Kaunė, Kėdainiuose. Į tuos susitikimus sulėkdavo (jų per dvejus metus būta arti dešimties), suvažiuodavo visi trys sūnėnai su žmonomis – Antanas – iš Vilniaus, Leonas – iš Kauno, Mečys – iš Pānevėžio. O paskutinė kelionė buvo 1996 m. balandį, kai palydėjome Dėdę į paskutinę poilsio vietą Karmėlavos kapinėse. Po to dar lankiausi pas tris brolius, – kad sužinočiau apie juos daugiau ir galėčiau papasakoti kitiems. Tik jauniausiąjį, Vacį, 1946 m. žuvusį partizaną, jo kapą Griškiškyje, aplankau ten buvodamas.

Mečislovas, prisimindamas Antaną, vyriausiąjį, minėjo jo žodžius, charakterizavusius brolius: Leonas – gražiausias, Mečislovas – protingiausias, Vacys – narsiausias. Juose daug tiesos. O apie patį Antaną galima pasakyti, kad ir grožio, ir proto, ir narsos jis turėjo ne mažiau už bet kurį jaunesnįjį.

Niūrus ir skaudus blaškomai Butkų šeimai buvo 1944 m. ruduo. Mečislovas kalėjo sovietiniame kalėjime Nižnij Tagile, Antanas, pasitraukęs į Vokietiją, 1943 m. Halės universitete gavęs bakalauro laipsnį, vedėjavo Lietuvos pabėgėlių globos įstaigoje, Leonas ir Vacys, nepaklusę įsakymui tarnauti sovietinėje kariuomenėje, glaudėsi prie namų ir apylinkės miškų. Leoną baudėjai pagavo ir teisė už vengimą tarnauti sovietinėje kariuomenėje. Tėvai ir sesuo Janina 1945 07 24 ištremti į Komiją.

Su Vaciu, jauniausiuoju iš keturių brolių, viena klase aukštesniu, penkerius metus teko kartu mokytis Baisogalos pradinėje ir Šėduvės gimnazijoje. Kiek menu, buvo narsus skautukas, geras sportininkas, tikras patriotas, tautininkų partijos narių tėvo ir dėdės B. Gaidžiūno auklėtinis, besisten-
 giąs neatsilikti nuo vyresniųjų brolių. Kaip bebaimis narsuolis, 1945 m. pradžioje išsigijęs fiktyvius dokumentus ir gyvendamas pusiau legaliai tai Kaune, tai Baisogalos krašte, jis kovojo partizanų būryje, pasireikšdamas narsa ir nuovokumu, nevengdamas rizikos, vykdė visus vadovybės pavedimus, ne kartą laimingai išėjo sausas iš kebliausių kovinių situacijų, padėčių ar pasalų. Žuvo ne per toliausiai nuo savo tėviškės 1946 m., partizaniniam judėjimui pasiekus plautų užmojų.

Vacys Butkus

Pirmas aštrius sovietinio brutalumo nagus pajuto protingasis Mečislovas (gim. 1920). 1936 m. baigęs tris Šeduvos progimnazijos klases, mokėsi Kėdainių gimnazijoje. Septintokas priklausė nedidelei antisovietinei grupei, platinusiai prieš okupantą nukreiptus atsišaukimus. 1941 02 27 portrete išdūrė Stalinui akis. Milicijos buvo sulaukymais su įkalčiais ant Nevėžio tilto klijavęs proklamacijos. Prasidėjo erškėčiuotas kalinio, vėliau tremtinio, saugumo persekiojamo svetimame krašte gyvenimo kelias, nusitęsęs per keturis su viršum dešimtmečių. Likimas blaškė beveik po visą Sibirą. Pirmiausia buvo nuteistas dešimtčiai metų. 1943 m. pabėgusi iš lagerio teisė antrą kartą. Paleido iš kalėjimo 1950 metais. Apsirūpinęs dokumentais, kuriuose buvo nusišypsas trėmimas, žydo profesoriaus padedamas įstojo į Sverdlovsko medicinos institutą ir baigė jo keturis kursus. Kai paaiškėjo „nešvari praeitis“, buvo pašalintas iš instituto ir ištremtas į Krasnojarsko srities Bogučianų rajoną. Tik po Stalino mirties per didelius vargus įstengė baigti Krasnojarsko medicinos institutą. Gavęs diplomą, daug kartų bandė grįžti į Lietuvą, bet labai gero darbuotojo ir specialisto ir gražiuoju, ir piktuoju niekaip nenorėjo išleisti. Tuo tarpu tremtiniui tėvynėje buvo neįmanomai sunku įsikurti: visa plati giminė buvo ištremta, brolis Vacys ir trys pusbroliai partizanai žuvę kovose su okupantais. O Krasnojarsko srityje buvo sudarytos neblogos buitinės ir geros tobulėti kaip gydytojui sąlygos. Neišsipildė jaunystės svajonės jėgas ir gebėjimus skirti Tėvynei, bet ir Sibire vargstantiems tautiečiams jis buvo labai reikalingas. Darbštuolis Mečislovas daug kartų gilino žinias Rusijos centriniuose tobulinimosi institutuose. 1964 m. jam buvo suteikta aukščiausia chirurgo kategorija. Po metų tapo Bogučiansko centrinės ligoninės vyriausiuoju gydytoju ir tas pareigas ėjo dvidešimt dvejus metus, iki išėjimo į pensiją. M. Butkus, nepartinio tremtinio, vadovaujama ligoninė Krasnojarsko srityje buvo laikoma viena geriausių. 1973 m. jam suteikta sveikatos apsaugos organizatoriaus aukščiausioji kategorija, o 1985 m. – Bogučiansko piliečio garbės vardas.

Prieš dvidešimtį metų sugrįžęs į Lietuvą, M. Butkus įsikūrė Panevėžyje. Dar dirbo ligoninėje, bet didesnio bendradarbių palankumo nejautė. O iš Bogučianų „*puičiam žmogui, chirurgui iš Dievo malonės*“ vis siuntė kvietimus apsilankyti. Tris kartus kvietėjų – vykdomojo komiteto sąskaita buvo ten nuvykęs. Kai aplankiau jį praėjusių

*Iš kairės: Mečislovas,
Balys Gaidžiūnas,
Leonas, sesuo Janina,
Antanas*

metų rudenį, aštuoniasdešimt trejų metų sulaukęs M. Butkus, persirgęs mikroinsultu, palaidojęs žmoną, retokai besusitinkąs su vaikais, išsibarsčiusiais po plačią Rusiją, turi ką prisiminti ir pasidžiaugti: gyventa ne veltui, jį daug kas pažįsta ir gerbia ne tik netrumpoje Tulpių gatvėje.

Gražuoliui Leonui (gim. 1921) tėvelio buvo skirta ūkininkauti, ir tam jis ruošėsi, mokydamasis Griškiškio žemės ūkio mokykloje. Jau 1940 m. jis pradėjo partizanauti, tapdamas dėdės Balio pasiuntiniu, pasipriešinimo sovietiniam režimui dalyviams Klaipėdoje, Kėdainiuose, Panevėžyje, Šiauliuose gabendamas slaptus laiškus ir dokumentus. 1941 m. birželio 23 d. dalyvavo prasidėjusiame sukilime, įstodamas į brolio Antano vadovaujamą būrį. Saugojo sandėlius, kad jų neišsprogdytų besitraukianti sovietų kariuomenė. Fašistinės okupacijos metais Leonas toliau vykdė kai kuriuos B. Gaidžiūno, vieno iš svarbiausių kovos prieš naujus okupantus organizatorių, įpareigojimus, likdamas dėdės ryšininku, iki šis buvo suimtas 1943 metais.

1944 m. į sovietų kariuomenę neišėjo. Nutvėrė prie miško. Davė septynerius metus kalėjimo už vengimą tarnauti kariuomenėje, bet, metus iškalėjęs Vorkutos lageryje, amnestavo. Grįžęs iš kalėjimo, pasikeitė pavardę (į Butkevičių), suklastojo gimimo vietą ir per protekciją įsidarbino Kauno Koton (Cotton) kojinių fabrike pameistriū. Vokiečio Rasperio padedamas (fabrike dirbo 5 ar 6 specialistai vokiečiai) tapo geru kojinių gamybos specialistu, buvo dukart paaukštintas pareigose. Palaikė ryšius su Baisogalos ir Kėdainių apylinkių partizanais, daugiausia su Jurgiu Burniu. Suimtas 1950 07 28. Savo kaltės neprisipažino, visus kaltinimus neigė. Jeigu būtų prisipažinęs, būtų tekę išduoti daug bendražygių. Maskvos ypatingasis teismas turėjo pakankamai įrodymų nuteisti dešimčiai metų. Kalėjo keliuose Magadano srities lageryuose iki 1956 06 01, daugiausia dirbo elektriku. Maistu jį slapta šelpė staliai Šimkūnas ir Jankauskas, kilę nuo Šiaulių.

1956 m. grįžęs į Kauną, vėl įsidarbino tame pačiame Koton fabrike vyr. technologu. Baigė įvairiausių specialybės kursus, labai gerai išlaikydamas atestacijas, perskaitė gausią specialybės literatūrą. Keletą kartų buvo bandoma atleisti iš darbo kaip politiškai nepatikimą, bet vadovybė vertino kaip specialistą ir gynė nuo susidorojimo. Darbe buvo griežtokas, bet kolektyvas gerbė ir gynė nuo skundikų. Į pensiją išėjo 1994 m., sulaukęs septyniasdešimt penkerių metų.

Antanas, vyriausias iš keturių brolių (gim. 1918 06 20), nuėjo skirtingu negu jaunesnieji keliu, pasiekė mokslo ir visuomeninės veiklos tėvynės labai aukštumą. Jis labai anksti, dėdės B. Gaidžiūno padedamas, pasirinko sau specialybę, dėdės įtaka lėmė, kad išitraukė

*Antanas ir Leonas
Butkai 1-ajame
Sąjūdžio suvažiavime
Vilniuje*

*Antano vestuvės
Piepaliuose.
1944 m.*

į kovą prieš bolševikinę priespaudą, likimo nublokštas į tolimus kraštus ištengė išlikti ištikimas ir naudingas savo tautai.

1939–1942 m. A. Butkus studijavo Dotnuvės žemės ūkio akademijoje. Jau 1940 m. rudenį jis – studentas – tapo slaptos antisovietinės organizacijos, kurios tikslas buvo kova dėl Lietuvos nepriklausomybės, steigimo iniciatoriumi ir vadovu, palaikė ryšius su atitinkamos slaptos organizacijos vadais Dotnuvoje ir Kaune. Buvo vienas iš 1941 06 23 sukilimo vadovų, jau antrą karo dieną vadovavo sukilėlių būriui, bandžiusiam užimti Baisogalą ir išvaikyti sovietinės valdžios pareigūnus. Su juo buvo ir broliai Leonas bei Vacys. Bet nuo politinės kovos gimtajame krašte teko atitrūkti, nes jis ir dar du kiti gabūs bendramoksliai buvo išsiųsti tęsti studijų į Vokietiją. Ten 1943 m. bakalauro laipsniu baigė Halės universitetą, o 1946–1948 m. studijuodamas Bonos universitete, įgijo agronomijos daktaro mokslo laipsnį. Nežiūrint didelio darbo krūvio studijuojant, rašant daktaro disertaciją, 1943–1945 m. vadovavo lietuvių pabėgėlių globos įstaigai, 1945–1946 m. buvo Oldenburgo apygardos lietuvių sąjungos sekretorius.

*„Lenciūgėlio“
vedlys Antanas
Vokietijoje,
Halės mieste.
1947 02 16*

1949 m. A. Butkus su žmona ir sūnum persikėlė į Naująją Zelandiją. Kaip žinoma iš Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių biografijų žinyno (V., 1998, p. 189), daug nuveikė 1951 m. ten įsteigdamas Dirvožemio tyrimo laboratoriją ir jai vadovaudamas, 1954–1962 m. dirbdamas vyr. chemiku mėsos pramonėje, 1958 m. išrinktas Mėsos tyrimo instituto Vandens apsaugos tarybos nariu. Pasitarnavo ir lietuvybei, įsteigdamas ir kelerius metus vadovaudamas LB, redaguodamas šios šalies lietuvių biuletinį.

Dr. A. Butkus, kaip mokslininkas ir lietuvybės puoselėtojas, visu ūgiu iškilo 1962 m. persikėlęs į JAV ir įsikūręs Klyvlende (Cleveland). Labai teigiamų N. Zelandijos darbdavių rekomendacijų dėka jam pavyko įsidarbinti garsiose prestižinėse Klyvlendo klinikose. Jų padalinyje dirbo daugiau nei du dešimtmečius (iki išėjimo į pensiją 1984 m.), vadovaudamas riebalų tyrimų laboratorijai. Tyrinėjo riebalų ir prostaglandinų metabolizmą, riebalų įtaką kraujagyslių ligoms. Jis buvo vienas iš pirmųjų pasaulio mokslininkų, iškėlusiu laisvaradikalinę senėjimo hipotezę. Už lipidų analizės grafinį parvaizdavimą drauge su bendradarbiais apdovanotas Amerikos patologų draugijos aukso medaliu. Jo vadovaujama laboratorija tyrimams iš Nacionalinio sveikatos instituto gavo trijų su puse milijonų dolerių dotaciją. Apie jo, kaip mokslininko, autoritetą liudija buvimas Amerikos širdies asociacijos mokslinės tarybos, kelių mokslinių draugijų nariu, mokslinių darbų rezultatai, kurių pagrindu mokslo žurnaluose ir leidiniuose išspausdinta per keturiasdešimt straipsnių.

Įsikūręs Klyvlende, greit išitraukė į aktyvią Amerikos ir pasaulio lietuvių bendruomenės veiklą, buvo renkamas PLB valdybon nariu ir pirmininku. Ypač reikšminga jo 1980 m. įsteigtos ir vadovautos JAV lietuvių bendruomenės socialinių reikalų tarybos veikla. Ši taryba atliko vyresniojo amžiaus lietuvių surašymą ir išrūpino iš JAV federalinės valdžios kelių milijonų dolerių paskolą Klyvlendo „Lietuvių sodybos“ statybai. Pastatytas šešių aukštų aštuoniasdešimt dviejų butų pastatas vienišiams ir vyresnio amžiaus žmonėms. 1982 m. buvo išrinktas tautinių šokių šventės Klyvlende rengimo komiteto pirmininku.

Kai tik atsirado galimybė bendrauti su Lietuva, aštuntojo dešimtmečio pabaigoje dr. A. Butkus užmezgė mokslinius ryšius su Vilniaus eksperimentinės ir klinikinės medicinos, kiek vėliau su Kauno kardiologijos institutais ir Vilniaus universiteto medicinos katedra. Skaitė paskaitas, konsultavo, teikė visokeriopą paramą aprūpinant laboratorijas brangiais deficitiniais reagentais, padovanodamas pirmąjį specialų kompiuterį ir kt. Jis išrūpino stipendijas dviejų mokslininkų iš Lietuvos stažuotei Klyvlendo klinikose. Jo didžiulės pastangos organizuoti Vilniaus universiteto studentų Dainų ir šokių ansamblio gastroles JAV, deja, buvo bergždžios. Atgimimo laikotarpiu daug laiko praleisdavo Vilniuje ir Kaune, tais metais yra parėmęs ne vieną mokslininką, siekusių tobulintis užsienyje. JAV lietuvių spaudoje skelbė daug straipsnių apie atgimstančią Lietuvą. Dalyvavo pirmajame Sąjūdžio suvažiavime, buvo sausio įvykių liudinininkas.

Antanas Naujojoje Zelandijoje.

Apie 1956 m.

Str. nuotraukos iš B. Butkienės albumo

Su Eksperimentinės ir klinikinės medicinos instituto darbuotoja gydytoja Birute Polyte A. Butkus susipažino pirmo apsilankymo Vilniuje metu 1975 metais. Ta pažintis virto artima draugyste ir 1992 m. jiedu sumainė žiedus. Pradedant 1992 m. Antanas pastoviai gyveno Vilniuje, kasmet po du tris mėnesius praleisdamas Klyvlende su vaikais ir vaikiaičiais. Į Lietuvą jis sugrįžo, kad niekur iš jos nebesitrauktų. Vilniuje, Žirgo gatvėje, pasistatė namą, pasodino medžių. Dažnai susitikdavo su broliais Mečislovu ir Leonu, su motina, su į Vilnių iš Klyvlendo sugrįžusiu dėde B. Gaidžiūnu. Mėgo Vilniaus operą. Jam rūpėjo viskas, kas dėjosi atgimstančioje tėvynėje. Tik sunki liga neleido būti visur, kur norėjosi, būti reikalingam. Gerai dar, kad pasiligojusį rūpestingai slaugė ir globojo rūpestinga Birutė, kol priglaudė gimtoji Baisogalos žemė.

Pokalbiuose su žmona Birute jis dažnai prisimindavo savo tėvą, jauną mirusį nuo Sibiro ir dvasinio šalčio pirmaisiais tremties metais, kalbėjo apie jo nepaprastą darbštumą, norą sukurti pavyzdinį ūkį. Dėl to tėvas dirbdavo negailėdamas savęs, ardamas pavargusius arklius pakeisdavo kitais, o pats po trumpo atokvėpio eidavo paskui plūgą toliau, tvirtai laikydamas jo rankenas.

Antanas labai mylėjo ir gerbė savo brolius ir seserį, džiaugėsi galėdamas matytis su iš tremties sugrįžusia motina. Neišsipildė jo šviesi svajonė pastatyti ant Piepalių kalnelio trobą ir nors kartą pasėdėti ant gonkelių su tėvais...

Apie iškilią Butkų šeimą byloja šeimos kapas senose Baisogalos kapinėse, jų pakrašty nuo Piepalių pusės: *„Juozas Butkus 1888–1945 Anelė Butkienė 1898–1992 / Kančių patyrę begalybę, / Ištremtį į tolimus kraštus / Išsėkitės ramiai kur gimę, / Vėlai, bet grįžę į namus / Dr. Antanas Butkus 1918 06 90–1997 10 06“*.

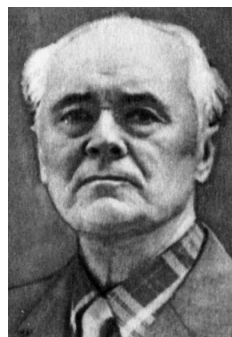
CITVARAS Virgilijus (1938 07 29 Lopuose), veterinarijos gydytojas. 1957 m. baigė Baisogalos vid. m-klą, 1962 – Vet. akademią. Biologijos mokslų kandidatas (dabar – daktaras). Nuo 1963 – akademijos dėstytojas, 1970–1977 – epizootologijos ir mikrobiologijos katedros vedėjas, 1974–1977 – Vet. fakulteto dekanas, 1977–2004 – docentas, prorektorius, katedros vedėjas. Paskelbė straipsnių apie gyvulių fiziologiją ir užkrečiamas ligas. Vadovėlių „Žemės ūkio patloginė fiziologija ir patloginė anatomija“ (1967), „Epizootologija ir mikrobiologijos pagrindai“ (1983) vienas autorių. Veterinarijos garbės profesorius (2006).

KRYŽEVIČIUS Vincas (1931 01 10 Piepaliuose–1997 12 07 Vilniuje), istorikas. 1949 m. baigęs Baisogalos vid. m-klą, pradėjo mokytojauti Laumėnų prad. m-kloje Pakruojo r. Tais pačiais metais įstojo į Vilniaus pedagoginio instituto neakivaizdinio skyriaus istorijos fakultetą. Vėliau studijas tęsė šios aukštosios m-klos stacionare, jį baigdamas 1953. Po to 1953–1956 – Telšių pedagoginės mokyklos dėstytojas, 1956–1959 – Telšių Žemaitės vid. m-klos direktoriaus pavaduotojas, 1959–1966 – Telšių rajono liaudies švietimo skyriaus vedėjas, 1966–1980 – Švietimo m-jos mokyklų valdybos inspektorius, 1980–1984 – Pedagogikos moksl. tyrimo i-to Pedagogikos ir psichologijos sekto-

Virgilijus Citvaras
Vincas Kryževičius

riaus vyr. moksl. bendradarbis, 1984–1997 – Vilniaus pedagoginio i-to istorijos katedros vyr. dėstytojas (nuo 1988 – docentas). 1978 baigė neakivaizdinę aspirantūrą ir tais pačiais metais apgynė istorijos mokslų kandidato (dabar – humanitarinių mokslų daktaro) disertaciją tema „Lietuvos magdeburginiai miestai XVII a. II pusėje–XVIII a.“, kurią tuo pačiu pavadinimu 1981 išleido atskira knyga. Ji – svarbus indėlis tyrinėjant LDK miestų istoriją. Lietuvos istorijos temomis pasiskelbė nemažai mokslinių ir mokslo populiarinimo straipsnių. Aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime, Sąjūdžio veikloje.

STROLIS Liudvikas (1905 09 01 Gankiuose–1996 12 28 Kaune), dailininkas keramikas. Baigęs Šiaulių gimnaziją, 1926–1929 studijavo tapybą Kauno meno m-kloje. Mokymo lygis tenkino ne visus studentus. Dėl to 1929 kilo jų streikas. Tarp 36 pašalintų streikavusių mokinių buvo ir L. Strolis. 1930 jis išvyko studijuoti į Paryžiaus nacionalinę dailės ir amatų konservatoriją, pasirinkdamas studijoms keramiką. 1933 baigęs studijas, metus vadovavo Žemės ūkio rūmų organizuotiems dailiosios keramikos kursams. 1934–1940 – Kauno meno m-klos dėstytojas. 1935 su kitais įsteigė Amatų m-klą ir dėstė joje. 1940–1941 – Kauno taikomosios dailės m-klos direktorius, vienas Dailininkų sąjungos įkūrėjų. 1941–1951 – Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės i-to dėstytojas (1941–1946 direktorius, 1946–1950 keramikos katedros vedėjas), nuo 1953 – LSSR Dailės i-to profesorius, 1962–1976 – Keramikos katedros vedėjas. Nuo 1935 m. dalyvavo dailės parodose. 1937 Pasaulinėje Paryžiaus parodoje apdovanotas Garbės diplomu. Sukūrė tobulų keramikos dirbinių – alaus, vyno servizų, dekoratyvinių vazų, lėkščių. Kūryboje savitai interpretavo lietuvių liaudies meno ir klasikinės keramikos tradicijas. Kūriniai paprastų formų, aiškios paskirties. Jo kūryba ir ped. veikla turėjo didelę įtaką profesionaliosios liet. keramikos raidai. 1995 už nuopelnus Lietuvos kultūrai, menui ir mokslui apdovanotas DLK Gedimino 3-jojo laipsnio ordinu.

*Liudvikas Strolis
Genovaitė Žilinskaitė*

ŽILINSKAITĖ Genovaitė (1927 04 01 Januškoniuose–2004 02 14 Vilniuje), dailininkė. 1948 baigė Grinkiškio vid. m-klą, 1955 Vilniaus dailės i-tą, įsigydamą dailiosios tekstilės specialybę. Metus dirbo Kretingos „Laisvės“ fabrike, po to, pradėjus veikti Lentvario kilimų fabrikui, tapo pirmąja jo dailininke. Per penkerius darbo šiame fabrike metus sukūrė penkias dešimtis kilimų projektų, iš kurių trisdešimt penki, pasižymintys savitu nacionaliniu charakteriu, buvo įdiegti į gamybą. Su gamyba susijęs darbas varžė meninius polėkius, todėl nuo 1951 tapo laisva menininke. Kasmet išausdavo po penkis šešis didelius, unikalius, daugiausia grindų ir sienų kilimus. Be tekstilės, reiškėsi kaip gintaro dirbinių, tapybos darbų menininke. Pagrindinė kūrybos tema – gamtos pasaulis su formų ir spalvų įvairove. Daug kilimų įsigijo muziejai, įvairios įstaigos, privatūs asmenys. Jie eksponuoti parodose šalyje ir užsienyje, sulaukė teigiamo įvertinimo.

Palonų bažnytkaimis

Ona Gedžienė

Palonų bažnytkaimis (seniau kaimas ir dvaras) yra Lietuvos vidurio lygumoje, 6 km į rytus nuo Baisogalos, pietrytinėje Radviliškio rajono teritorijoje. Vietovė vardą gavo nuo Palono upelio (vietos žmonių dar vadinamo Palonėle, Paloňka). Šis upelis teka per gyvenvietę ir toliau besitęsiančiais laukais. Vykdamas melioracijos darbus, Palono vaga kai kur buvo patiesinta ir kiek pagilinta. Upelis įteka į Kiršino upę – yra dešinysis jo intakas. Bažnytkaimis daugiau išsidėstęs dešiniajame Palono krante. Netoli teka dar du upeliai: Nekelpà ir Imantas. Netoli Palonų, šalia Valatkonių kaimo, miške, prasideda Dotnūvėlė (Nevėžio intakas).

Aplink Palonus yra miškų: Beržotas, Berezinos, Dišlių miškai. Kiti (mažesni) – net pavadinimų neturintys. Miškai daugiausia lapuočiai (ypač gausu uosiu), vietomis mišrūs, su eglių priemaiša.

Palonų (ir gretimų kaimų) žemės yra derlingi juodžemiai, taip pat yra priemėlio ir priemolio laukų, velėninių nujaurėjusių dirvožemių.

Kraštovaizdis nėra išvaizdus, gal kiek nuobodokas: nėra nei didesnių kalvų, nei ežerų, nei vandeningų upių. Gal kiek jį paįvairina minėti upeliai ir miškai. Tik kaimyniniame Valatkonių kaime yra aukštumėlių.

Darbštūs žmonės visais laikais stengėsi paįvairinti aplinką. Sodindavo medžius, veisė sodus, sodybas puošė (ir puošia) gėlynais, kad akiai būtų maloniau. Ta tradicija išliko ir iki šiol.

Palonų kaimo ir buvusio dvaro laukai vakaruose ir pietvakariuose ribojasi su Valatkonių kaimo laukais, rytuose – su Dišlių kaimeliu, šiaurės rytuose – su buvusio Beržytės dvaro laukais bei miškais.

Palonai – „ne piliška“ vieta: beveik be jokios kalvos lyguma, tegul anais laikais ir apaugusi mišku, be apsauginių pilių ginti vandenų. Palonas vasarą būna sausas.

Ar seniai Palonų kaimas jau turi šį pavadinimą, sunku pasakyti. Dokumentuose pirmą kartą minimas Palonų dvaras XVI a. pradžioje.

„Tada Lietuvos–Lenkijos karalius Žygimantas Senasis, nors ir buvo leidęs žemaičių seniūnui toliau dalinti tėvoniją nusipelnusiems asmenims, tačiau pasiėmė į savo galią ir dalinimą keleto valstiečių žemių, tarp jų ir Palonus“, – rašoma dokumente.

XVIII a. antrojoje pusėje Palonus jau valdė Rinkšelevskių giminė: J. Rinkšelevskis, susituokęs su Ona Staškevičiūte. Po Juozo Rinkšelevskio mirties Palonai atiteko Jonui Veličkai. Šis Palonus valdė beveik iki XIX a. vidurio, kai Palonų dvaras buvo „perskeltas“ ir iš jo rytinės dalies suformuotas Dišlių dvaras. J. Velička dar įkūrė Pābiržės vienkiemį kiek atokiau nuo Palonų.

Baisogalos parapijos kalėdojimo sąrašai fiksuoja vėlesniais Palonų valdytojais buvus Tomą Merzejevskį (1849–1850 m.), Juozą Skauzgardą (nuo 1851 m.), Henriką Veličką (1860–1861 m.), Alžbietą Kisarzevską (1861–1862 m.), Oną Lukaševič (1877 m.), Vincą Savickį (1886 m.), Aleksą Ulinskį (1891 m.). Vėliau Palonus valdė Fišer ir Nor-

butai. Jiems gyviems esant į Palonus atsikėlė gyventi Piskorskiai iš Gasčiūnų (Piskorskis buvo vedęs Daunoraitę iš Gasčiūnų). Jie sutarė dėl jau senukų Norbutų globos.

Po Antrojo pasaulinio karo Piskorskiai išsikėlė kitur, o dvaro sodyba atiteko Palonų pradinei mokyklai.

1830–1914 m. Palonai priklausė Kauno gubernijai.

Dišliai, atsiskyre nuo Palonų, susistatė savo pastatus prie pat vieškelio, į rytus nuo Palonų dvaro.

Pirmasis pasaulinis karas neaplenkė ir Palonų. Vokiečių kariuomenė Palonus užėmė vienu metu kaip ir Pānevėžį. Tuo laiku iš Vilniaus į Palonus atsikėlė nedoras žmogus siuvėjas Kiedikas. Jis Palonų bažnytkaimio miškuose suorganizavo bolševikų banditų gaują, ginkluotą rusų ir vokiečių šautuvais. „Štabą“ Kiedikas buvo įkurdinęs Avižiškių dvarelyje. Gauja terorizavo gyventojus, atiminėjo maisto produktus, drabužius ir kitą turtą. Net iš Palonų filialisto buvo nuplėšusi nuo pečių kailinius. Kai 1918–1919 m. bolševikai buvo išvyti iš Vadaktų ir Krekenavės, šie plėšikai neteko atramos ir išsisklaidė. Kiedikas vėl grįžo į Vilnių.

1918–1919 m. Palonų filijoje dirbo liūdno atminimo kunigas Liudas Adomauskas, ėmęs organizuoti bolševikų tarybas. 1921 m. jo pažiūrose ir įsitikinimuose įvyko lūžis. Kunigas nutraukė ryšius su Katalikų Bažnyčia ir perėjo į komunistų eiles. 1940 m. L. Adomauskas buvo išrinktas „liaudies seimo“ pirmininku. Klausydamas sovietinių okupantų įsakymų, paskelbė apie būtiną Lietuvos prisijungimą prie SSRS. L. Adomauską 1941 m. vokiečiai areštavo ir vėliau sušaudė.

Nepriklausomybės metais Palonai ir gretimi kaimai priklausė Baisogalos valsčiui, Kėdaiinių apskrčiai. 1923 m. Palonuose gyveno 249, 1970 m. – 289, 2001 m. – 441 gyventojas.

Tarpukario metais Palonuose veikė pradinė mokykla, pašto agentūra, parduotuvė, malūnas, pieninė.

Antrojo pasaulinio karo metais Palonų bažnytkaimis per daug nenukentėjo, sugriovimų nebuvo. Mokykla veikė. Fronte, veikiančioje kariuomenėje dalyvavo ke liolika (turimais duomenimis – 11) vyrų. Tragiškiausias įvykis – išžudyta Juozo Strolio šeima.

1950–1963 m. Palonai – apylinkės centras. Žmonėms buvo labai patogiu: neišvykdami galėdavo susitvarkyti iškilusius reikalus. Tačiau maža apylinkė buvo nuostolinga. Ją prijungė prie Baisogalos seniūnijos.

Prie pat Palonų, vos už 1 km į pietvakarius, yra Valatkonių kaimas. Tai buvusios kaimo ir dvaro žemės. Aplinkui miškai, o rytuose kaimas ribojasi su Sirūtiškių, šiaurės rytuose – su Palonų kaimais. Čia yra aukštumėlė, todėl vietovė vaizdingesnė.

Valatkoniai jau žinomi nuo XVII a., tada vadinti Volotkaičiais. Kaimas tuo laiku ginčijosi su Liáudos bajorais dėl žemių ribų. Ilgai dvarą valdė Jagminų giminė. Dvaro ir kaimo žemės buvo sujungtos 1921 m., kai pradėjo skirstytis į kolonijas.

*Kovų dėl
nepriklausomybės
savanorio
Petro Žeromskio,
po mirties 1931 m.
apdovanoto kūrėjo
savanorio medaliu,
vestuvės. 1926 m.
Iš B. Panumienės
albumo*

Jau XVIII a. Valatkoniai turėjo savo kapines ir koplyčią. Kapinėse laidojama ir dabar, o koplyčios neliko apie 1870 m. XIX a. kaime buvo kaimo valdyba, malūnas ir grūdų magazinas, kad būtų galima pagelbėti nelaimėn patekusiam žemdirbiui.

Kaimas lietuviškas, tik viena kita lenkų šeima. Spaudos draudimo metais į Valatkónius knygų ryšulius atgabendavo Juozas Zauka (1862–1943 m.), kilęs iš Baisógalos, ir palikdavo pas Silvestrą Žaromskį.

Tarpukario metais (apie 1923 m.) buvo skirtas 1,09 ha žemės sklypas būsimai pradinei mokyklai, tačiau kaimo vaikai nesulaukė jos pastatant. Todėl pradinė mokyklėlė glaudėsi Jagmino name, bet ji veikė labai trumpai. Mokytoja dirbo Liuda Ruseckaitė, tikybos mokyti atvykdavo kunigas Mykolas Ruseckas. Ją uždarius kaimo vaikai ėjo mokytis į Palonų pradinę mokyklą.

Kai 1928 m. buvo kuriama Palonų parapija, jai priskiriamas Valatkonių kaimas. Dalis valatkoniečių su tuo nesutiko, kreipėsi į Kauno arkivyskupą, gavo leidimą ir pasiliko Baisogalos parapijoje. Riba – kelias į Pociūnėlius.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje (1941 m.) buvusio Valatkonių dvaro pastuose įrengiami karo aviacijos sandėliai. Jie netrukus buvo susprogdinti, o toje vietoje pasidarė du dideli vandens tvenkiniai.

Visais laikais kaime buvo muzikantų, jaunimas ruošdavo gegužines (dažniausiai Benedikto Žaromskio pievoje šalia sodybos).

Kaimas turėjo stiprią gaisrininkų komandą.

Valatkoniuose gyveno daug bendrapavardžių Žaromskių (Žoromskių, Žeromskių): Leonas, Jonas, Kostas, Benediktas, Viktoras, Vladas ir kiti. Kad būtų aišku, apie kurį kalbama, pridėdavo pravardes, pvz., Kalnietis, Pliušketis, Viktoriukas ir pan.

*Valatkonietis Kostas
Bagušis, 1919 m.
dalyvaavęs kovose
su bermontininkais*

*Valatkoniečiai,
tarp kurių –
aštuoni Žaromskiai.
Apie 1937 m.
Iš B. Panumienės
albumo*

Valatkonių kaimo vaikai dabar lanko Palonų pagrindinę ir Baisogalos vidurinę mokyklą, o Rimantas Žaromskis yra Kauno kunigų seminarijos auklėtinis (nuo 2002 m.).

Prie Valatkonių kaimo miške stūkso didžiulis $4 \times 3 \times 2$ m riedulys. Jį nuo seno žmonės vadina Velnio akmeniu. Apie jį sukurti keli padavimai.

Palonų apylinkių žmonės per šimtmečius sukaupę gyvenimišką patirtį perduodavo vis kitai kartai. Naujoms kartoms tai jau tolima praeitis, kelianti susidomėjimą. Prisiminkime kaimo gyvenimą tarpukario Lietuvoje, primintą pačių seniausių paloniečių.

1922–1924 ir dar vėlesniais metais Lietuvos kaime buvo vykdoma didžioji žemės reforma. Palonų apylinkių žmonės kėlėsi į vadinamąsias kolonijas, kurėsi vienkiemiuose. Pačiame bažnytkaimyje pamažėjo gyventojų, nes kai kurie apsigyveno gretimuose kaimuose ar išsikėlė kitur. Kiekvienam žemės savininkui buvo išduodamas specialus dokumentas su sklypo planu. Dokumentas turėjo būti įregistruotas. Tiesa, be naujai gautoje žemėje įsikūrusių žemdirbių, buvo ir bežemių (kumečių). Palonų dvare gyveno 10 kumečių šeimų. Jie dirbdavo savininkui, kiti pas ūkininkus pagalbiniais darbininkais (samdiniais).

Skirstantis į vienkiemius, iškildavo sunkumų. Reikėjo statyti naujus pastatus arba dar tinkamus senus persikelti. Pirmiausia besikuriantys ūkininkai statydavo klojimą, tvartą, o tik paskiau gyvenamąjį namą. Beveik viską rentė iš medžio, tik kai kurie statė mūrinius tvartus (jei netoli buvo molio). Mediena ir jos paruošimas kainuodavo brangiai. Gyvenamasis namas (gryčia) būdavo vienu arba dviem galais, žiūrint, kas kiek galėdavo sau leisti. Pirma įsirengdavo vieną namo galą, o antras kurį laiką buvo lyg sandėlis. Kai vėl turėdavo lėšų, įsirengdavo ir vadinamąją seklyčią. Grindys būdavo medžio lentų, bet jei neišgalėdavo, tenkinosi plūkta molio asla. Vidaus sienas ištinuodavo arba iškljuodavo kas tapetais, kas laikraščiais. Tapetams ne kiekvienas turėjo pinigų. Dažnai vien seklyčią ištinuodavo. Baldai būdavo paprasti, namų darbo. Tik turtingesni seklyčioje turėdavo dailesnių kėdžių, spintų, ant sienos kabindavo rankšluostinę. Lovas apklodavo lovatiesėmis (jas vadino *divonais*). Krosnys būdavo dvi: vadinamasis duonkepis ir krosnis su šildoma sienele (ją dar vadino *ležanka*) šildyti patalpai, valgiui virti ir kitoms reikmėms. Naudojo molį, molio plytas. Kokliai buvo prabanga.

Pastatų stogus dengdavo šiaudais. Tik jau prasigyvenę galėjo gyvenamąjį namą apdengti skiedromis (gontais) arba skarda. Čerpėmis pradėta dengti nuo 1938 metų. Gyvenamojo namo ir tvarto lubas apšiltindavo spaliais.

Ir šio krašto žmonės laukus apsėdavo rugiais, miežiais, kviečiais, avižomis, žirniais, dobilais. Sėdavo rankomis, grūdų sėklą supylę į *sieką* (saiką). Šalia eidavo biržytojas. Populiarūs buvo linai. Kanapių sėdavo labai retai. Šioms kultūroms, ypač linams, reikėjo didelės priežiūros, daug darbo. Kone kiekvienos sodybos moterys ausdavo drobes, rankšluosčius, lovatieses. Drobes pavasarį ir vasarą patiesdavo saulėje, kad išbaltų. Tada suvyniodavo į ritinius. Merginos kaupė sau kraitį, iš drobių siūdavo kasdienius drabužius vasarai. Būdavo sakoma, kad linas aprenkia. Vyrai vydavo virves, pančius, botagus. Lino pluoštas ir sėmenys būdavo brangūs, turėjo paklausą – juos visada nupirkdavo.

Javus ūkininkai kuldavo talkininkaudami. Palonuose kuliamąją mašiną, varomą garo energija (kūrenamą malkomis), turėjo Juozas Piskorskis. Iškuldavo norintiems šios paslaugos. Mašiną perveždavo arkliais, o pervežimui reikėjo 4 arba 6 arklių.

Kiekvieno kiemo šeiminkė duoną kepdavo namuose. Į ruginės duonos tešlą dėdavo bulvių, kad greit nesusentų. Formuodavo didelius kepalus. Prieš liže pašauinant į iškūrentą krosnį, pirmąjį kepalą pažymėdavo kryžiaus ženklą. Krosnyje tilpdavo 6 arba 8 kepalai. Jų užtekdavo dviem savaitėms ar ilgiau. Didžiosioms šventėms buvo kepama pyrago. Jei kurioje sodyboje pritrūkdavo duonos, tai kaimynas mielai paskolindavo, ir niekas nepajuokdavo, kad skolinasi. Šeiminkės mokėdavo gaminti visokius valgius, ypač miltų, daržovių, mėsos patiekalus, įvairiausias sriubas.

Iki 1940 m. ir vėliau, pokario metais, Palonų apylinkių jaunimas linksmintis rinkdavosi ten, kur patogiausia. Šokiai vykdavo didesnėje, dažniausiai ūkininko sodyboje. Šokdavo seklyčioje, o vasaromis ir kieme. Gegužinės būdavo pievelėje šalia sodybos arba mokyklos. Palonuose gegužinių vieta buvo pievelė aukštumoje netoli bažnyčios. Sirutiškių kaime – šalia pradinės mokyklos, Valatkóniuose – V. Žaromskio sodyboje. Palonuose šokiai vykdavo Antano Ropolo, Mykolo Daraškos sodybose. Dišlių kaime į šokius jaunimas rinkdavosi pas Vaclovą Rutkauską, Boleslovą Darašką, Sirutiškiuose – pas Zigmą Zinį, J. Jurevičių, K. Česnaką, Z. Jasaitienę. Pasilinksminimuose grodavo armonika, akordeonu, dūdomis pritardavo. Buvo žaidžiami žaidimai, rateliai, skambėdavo dainos, paporinimai. Jaunuoliai nuo 18 m. „įsirašydavo į vyrus“ – tada juos vyresni jaunuoliai priimdavo į šokius. Į pasilinksminimus ir gegužines vaikai ir paaugliai nueidavo su tėvais. Dalyvaudavo su jaunimu rateliuose, žaidimuose. Kaime būdavo juokdarių, linksmintojų, kurie pasilinksminimuose iškrėsdavo daug pokštų. Tokie linksmitojai buvo Juozas Jurevičius ir Kazimieras Česnakas iš Sirutiškių kaimo, Vytautas Narakas iš Palonų ir kt.

Be tradicinių Užgavėnių, Joninių, Kalėdų, Trijų karalių, Velykų švenčių, švėsdavo vardadienius, gimtadienius, iš gegužinių populiariausia būdavo Oninių gegužinė. Dabar ši šventė atgaivinta ir įgauna naujų atspalvių.

Pasilinksminimuose, be šokių ir žaidimų dainų, skambėdavo lietuviškos patriotinės ir liaudies dainos.

Kai kaime buvo pastatyti kultūros namai, jaunimas ir vyresni dainos, šokio, vaidinimų mėgėjai rinkdavosi čia. Apie 7-ąjį dešimtmetį pradėjo kurtis lietuviška estrada.

Ne visada žmogus būdavo laimingas – nelauktai užklupdavo ligos, artimojo netektis. Susirgęs žmogus retai galėjo patekti į ligoninę: tam nebuvo pinigų, o ir ligoninių nebuvo arti. Artimieji, kas išmanė, ligonį gydė vaistažolėmis. Visiems buvo žinomos ramunėlės, liepų žiedai, aviečių lapai ir uogos, pelynai. Gydėsi medumi. Karščiuojančiam paruošdavo liepų žiedų arbatos, kosinčiam – medaus su karštu pienu. Į maišelį įpildavo įkaitintų pelenų, užplikytų sėmenų ir šildydavo, dėdavo kompresus. Sąnarių skausmą malšindavo žydinčios vingiorykštės žolės kompresu. Vaistinėse gaminami tirpalai, tepalai ir tabletės būdavo neįperkami.

Prie sunkiai sergančio ligonio budėdavo kas nors iš šeimos narių. Visai silpnam parveždavo kunigą su Švč. Sakramentu. Ligonį, atvažiavus kunigui, kambary palikdavo vieną, kol atliks išpažintį. Kai išklaUSDavo, kunigas atidarydavo duris, į kambarį sueidavo šeimos nariai, kaimynai, pasimelsdavo.

Netektis visada buvo pats liūdniausias momentas šeimai, artimiesiems, kas bebūtų miręs: kuris nors iš tėvų, senelių, sūnus ar dukra. Karstus gamindavo labai paprastus. Nudažydavo juodai arba visai nedažydavo. Į pagalvėlę įdėdavo skiedrų. Palonuose karstus darė Pranas Dubauskas ir Adomas Lipnevičius. Vėliau jau buvo galima jų nusipirkti. Laidotuvėse giedodavo ir meldavosi giedotojai be jokio užmokesčio. Gėlių ir vainikų nenešdavo, nebent žvakių. Paprotys pagerbti velionį, atnešant prie karsto vainiką ar gėlių puokštę, atsirado XX a. viduryje. Po laidotuvių jose dalyvavusius pakviesdavo į namus dar pasimelsti. Gedulo laikėsi mirus motinai vienerius metus, po tėvo mirties – tris mėnesius.

Paloniečių Marijos ir Jono Baukų (dešinėje) ir valatkoniečių Pranės bei Petro Kižauskų sidabrinės vestuvės jaunų šeimų apsuptyje. 1979 m. Iš G. Ragauskienės albumo

Palonuose sveikatos punkto ir vietoje gyvenančio mediko nebuvo net iki 1957 metų. Todėl felčerį ar gydytoją ligoniui parveždavo (kas turėjo kuo susimokėti) iš toliau. Iš Gudžiūnų parveždavo felčerį. Griūniškyje 1939–1940 m. dirbo gydytoja Teklė Bružaitė (1909–1996 m.). Ją kviesdavo konsultuoti sunkiai sergančio ligonio artimieji. Baisogaloje dirbusi gydytoja Vanda Nasovskaitė (Zlatkuvienė) taip pat teikdavo medicinos pagalbą paloniečiams. Moterys dažniausiai gimdydavo namuose, joms padėdavo pribuvėjos V. Žaromskienė iš Valatkonių kaimo ir Jareškienė, gyvenusi Beržytėje. Pasitaikydavo ir mirčių dėl kraujo užkrėtimo.

1957 m. įkurtas Palonų medicinos punktas. Pirmoji darbuotoja – medicinos felčerė Irena Stankevičienė. Nuo 1959 m. pradėjo dirbti jauna medicinos felčerė Julija Norkienė, punktui vadovavusi iki 2000 m., kol išėjo į pensiją. Ilgą laiką į medicinos punktą atvykdavo stomatologė.

Julija Norkienė, savo darbo veteranė, prisimena nelengvas darbo sąlygas pirmuoju dešimtmečiu, kai buvo labai ankštos patalpos. Vėliau medicinos punktui paskirtas visas gyvenamasis namas. Tekdavo aptarnauti Palonų ir gretimų kaimų žmones, per 1 000 gyventojų. Ypač daug darbo būdavo, kol Baisogaloje nebuvo greitosios medicinos pagalbos tarnybos. Teko teikti greitąją pagalbą, tikrinti kūdikius, ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikus, profilaktiškai skiepyti, telkti donorus.

Nuo 1992 m. darbo apimtis sumažėjo. Medicinos felčeriai buvo perkvalifikuoti į ligonių slaugytojus. Dabar Palonų medicinos punktui vadovauja ir rūpinasi paloniečių sveikata ligonių slaugytoja Vaida Aleknienė.

Kai po Antrojo pasaulinio karo grįžo sovietinė okupacija, gyvenimas kaime tapo neįprastas. Didėjo mokesčiai, pyliavos grūdais ir kitais produktais. Žmonės suprato, jog netrukus prasidės kolūkių (tada vadintų kolchozais) kūrimas.

1949 m. į kaimus iš valsčių vyko aktyvistai ir ragino, kad ūkininkai parašytų prašymus stoti į kolūkį. Tuo laiku dar padidino javų ir maisto produktų prievoles, ypač turėjusiems daugiau žemės. Kolūkių organizavimas buvo labai skaudus kaimo žmogui. Juk lietuviai visais laikais buvo „prisirišęs“ prie savo žemės. Žemė – jo mieliausias turtas, ir netekti buvo skaudu.

Palonuose kolūkis įkurtas 1949 m. Pirmasis jo pirmininkas buvo Vladas Dubauskas. Kolūkiai iš pradžių buvo labai maži. Po metų kitų buvo sujungti gretimi maži kolūkiai, ir stambus ūkis pavadintas „Komunaro“ vardu. Pirmaisiais metais nebuvo technikos, žmonės mažai teuzdirbdavo, nors šio krašto žemės derlingos, daugiausia juodžemiai, priemolio, priemolio dirvožemiai. Ūkio naudmenys buvo vertinami 58 balais. Stambaus ūkio plotas užėmė 3 237 ha, iš jų žemės ūkio naudmenų 2 488 ha, ariamos – 1 804 ha. Prasidėjo melioracijos darbai. Kolūkio laikais numelioruota 2 863 ha (81%) žemės. Ūkis galėjo apsirūpinti technika, žmonės ėmė daugiau uždirbti. Gamyba vykdoma šakiniu principu. Buvo viena brigada, 3 gamybiniai centrai.

Ūkyje gamybos sėkmę ir kolūkiečių gyvenimo lygio kilimą lėmė tinkamas vadovavimas. Per 35 metus „Komunaro“ kolūkis tapo pirmaujančiu Radviliškio rajone (ketvirtoje vietoje). Ilgai kolūkiui vadovavo daug jėgų paskyrę ekonomikos kėlimui ir dirbančiųjų gyvenimo gerinimui žmonės – tai pirmininkai Vladislovas Kazakevičius

Jaunieji žemės ūkio specialistai „Komunaro“ kolūkio gyvenvietėje. Apie 1985 m. Iš G. Ragauskienės albumo

(dabar Pānevėžio r. Žibartonių ŽŪB vadovas) ir Viliumas Malinauskas (dabar įmonės „Hesona“ ir Grūto parko šalia Drūskininkų direktorius). Jų vadovavimo metais abiejose – Palonų ir Valatkonių – gyvenvietėse pastatyta daug standartinių ir Alytaūs tipo individualių gyvenamųjų namų. Į gyvenvietes šeimos persikėlė iš vienkienių, iš melioruojamų plotų. Gyventi tapo patogiau, nors mintimis nusikeldavo į buvusias sodybas. Žmonės pagaliau patikėjo gyvenimo pažanga, ėmė gyventi pasiturimai, galėjo išvykti į keliones, į sanatorijas, išsigyti lengvųjų automobilių, laisvalaikiu dalyvavo kultūros namų renginiuose (kultūros namai 1949–1991 m.).

Buvo įrengtos puikios dirbtuvės su betono kiemais technikai laikyti, garažai, sandėliai, fermų pastatai. Kolūkio valdybos pirmininko V. Malinausko sumanaus vadovavimo dėka ūkis tapo milijonieriumi. 1982 m. gauta 1 mln. 160 tūkstančių rublių grynujų pajamų. Ūkis parėmė naujos pagrindinės mokyklos ir jos priestato su sporto sale statybą.

Žmonės dirbo rūpestingai. Galima paminėti buvusius darbštuolius (tada vadin-tus darbo pirmūnais): Stasę Daraškiene, Vilių Gabenį, Vytautą Naraką, Arvydą Oren-tą, Kazimierą Ropolą, Genę Šermukšniene ir daug kitų atsidavusių darbui žmonių.

1986 m. išvykus kolūkio pirmininkui V. Malinauskui kitur, ūkio vadovai kei-tėsi. Atkūrus Nepriklausomybę Lietuvoje, nuo 1992 m. buvęs kolūkis vadinamas Pa-lonų žemės ūkio bendrove, gamyba ėmė smukti. 1999 m. ŽŪB nutraukė veiklą – likviduota. Žmonėms iškilo įsidarbinimo problemų.

Dalis buvusių kolūkiečių pradėjo ūkininkauti, išsigiję tam reikalingos techni-kos, pastatų. Yra galimybių pasinaudoti Vainiūnų agroserviso paslaugomis. Sėk-mingai ūkininkauja Bronius Radvilavičius, Janina Kazinauskienė, Genė Stašauskie-nė ir daug kitų.

Nuo 1957 m. Palonuose veikia biblioteka. Pirmaisiais metais patalpos buvo Palonų dvaro pastate. Vėliau perkelta į gyvenvietės centrą, į kultūros namų antrą aukštą. Iš pradžių knygų fonde buvo apie 300 knygų. 1982 m. kolūkio „Komunaras“

pirmininko V. Kazakevičiaus iniciatyva pastatytas 104 m² ploto namas kaimo bibliotekai. Iki šių dienų čia tebėra biblioteka.

Bibliotekoje yra dirbusios Julė Kaminskaitė, Marytė Baukienė, Vanda Nakutienė. Nuo 1974 m. Palonų bibliotekai vadovauja Vitalija Kaupienė.

Biblioteka aptarnauja Sirutiškių, Valatkonių ir Dišlių kaimų gyventojus. Mikrorajone yra 728 žmonės. Knygas ir periodinius spaudinius biblioteka gauna centralizuotai iš Radviliškio viešosios bibliotekos. Dabar jau sukaupta 10 614 vnt. Skaito tarnautojai, ūkininkai, darbininkai, pensininkai, neįgalieji, bedarbiai, studentai, mokiniai. Per metus išduodama skaityti 7 206 knygų (2003 m. duomenys). Yra kraštotyrinė kartoteka, metraštis, albumas „Mes spaudoje“. Parodose, masiniuose renginiuose propaguojamos literatūros aktualijos, visuomeninis gyvenimas, naujos knygos. Biblioteka palaiko ryšį su Radviliškio viešąja biblioteka, Palonų kaimo bendruomene, Baisogalos seniūnija, Palonų pagrindinės mokyklos mokytojais, mokiniais.

Lietuvoje prie kaimuose esančių kapinių pirmiausia buvo pradėtos statyti koplyčios. Jų vietoje (ne visur) pastatytos bažnyčios. Tokia koplyčia XVIII a. vidury, po 1752 m., jau buvo Palonuose. Bažnytinėse Baisogalos parapijos metrikų knygose esantys įrašai liudija, jog Palonų koplyčioje 1778 m. palaiminta Bronės Rinkšėlevskaitės santuoka, o 1780 m. – jos sesers Rozalijos. Taigi galima daryti išvadą, jog iki pastatant Palonų bažnyčią jau buvo Palonų koplyčia.

1786 m. dvarininkų Juozo ir Onos Rinkšėlevskių rūpesčiu ir jiems remiant pastatyta Palonų Dievo Apvaizdos bažnyčia, kuri buvo Baisogalos filija. M. Valančius „Žemaičių vyskupystėje“ nurodo 1789 metus – bažnyčios statybos užbaigimo datą.

Bažnyčia buvo medinė, pailgos stačiakampės formos pamatais. Stogas dengtas gontais (skiedromis), dvi zakristijos, vienerios plačios centrinio įėjimo durys ir durys iš šono. Ant aukšto (*višku*) nedideli vargonėliai. Stovėjo tokie altoriai: didysis su Dievo Apvaizdos paveikslu puošniuose rėmuose, dešinės pusės altoriuje šv. Čenstakavietės paveikslas, kairėje altorius su šv. Juozapą vaizduojančiu paveikslu. Kairėje ir dešinėje buvo dar po altorėlių su šv. Mykolo, šv. Onos ir šv. Barbaros paveikslais. Krikštykla su švęstu vandeniu ir šventais aliejais stovėjo prie zakristijos. Sakykla – dešinėje didžiojo altoriaus pusėje. Šventoriuje ant stulpų stovėjo varpinė su dviem varpais: 65 ir 32 svarų. Puošnią monstranciją XIX a. pabaigoje padovanojo užsienio lietuviai (gyvenę Peterburge). Ji buvo perkelta ir į naująją bažnyčią.

Palonų filija priklausė Žemaičių vyskupijai, Krėkių dekanatui, Baisogalos parapijai.

Bėgo metai, ir pirmoji medinė Palonų bažnyčia, išsilaikiusi per 140 metų, „suseno“, pastatas smarkiai puvo, iro.

1928 m. baigėsi Palonų, kaip Baisogalos filijos, gyvavimas: buvo įkurta savarankiška Palonų parapija. Parapijai buvo priskirtos vietovės: Palonų bažnytkaimis ir dvaras, Dišlių kaimas, Beržytė (Berezina), Avižiškiai, Gegužinė, Grūbai, Kabliai, Moniūnai, Naulickai, Navadėlė, Ožaičiai, Pabiržė, Stanciškės, Slabadà, Šulnėliai, Treigiai, dalis Vabalių (tai kaimeliai ir vienkiemiai) ir dalis Valatkonių kaimo. Dalies minėtų vienkiemų seniai nebėra. 1940 m. duomenimis, Palonų parapija turėjo 935 parapijiečius. Parapija ir toliau priklausė Krėkių dekanatui.

*Palonų bažnyčia.
2008 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Pirmas Palonų parapijos klebonas buvo kun. Mykolas Ruseckas. Jam klebonaujant 1928 m. nugriautas senutėlės medinės bažnyčios pastatas. Manyta greitai pastatyti naują, tačiau statyba tęsėsi 13 metų. Laikiną koplyčią pamaldoms įrengė špitolėje. Iš sveikesnių senosios bažnyčios rąstų buvo pastatyta daili dviejų aukštų klebonija (sovietiniais laikais ir iki 1999 m. buvo kolūkio ir ŽŪB raštinė, sudegė 2002 m.).

Bažnyčia baigta statyti ir pašventinta 1941 m. Statyta iš mūro ir akmens, panaudotos ir medinės konstrukcijos. Pastatas keturkampės formos, apsidės dalis apvali. Lubos horizontalios, nėra jokių arkų. Zakristija iš dešinės pusės, dvi durys – pla-

*Palonų bažnyčios
choras. Viduryje
(pirmoje eilėje) –
vargonininkas
A. Žiaunys, antroje
eilėje – kunigas
M. Ruseckas.
Apie 1932 m.
Iš B. Panumienės
albumo*

tus centrinis įėjimas ir durys šone, kairėje pusėje. Vargonų nėra, tik fisharmonija. Prie bažnyčios pastatyta neaukšta medinė varpinė (dabar jos nebėra).

Viduje trys altoriai su vertingais meno kūriniiais-paveikslais: šv. Onos, šv. Barbaros ir šv. Mykolo, meniška daili monstrancija, pernešta iš nugriautos bažnyčios. (Ji padovanota 1897 m. užsienio lietuvio J. Zaukos rūpesčiu.)

Bažnyčios klebonu dirbant M. Ruseckui, buvo suorganizuotas bažnyčios choras, vadovaujamas vargonininko A. Žiaunio (apie 1930 m.).

Palonuose kasmet vyksta didžiausi šv. Onos atlidai. Anksčiau dar būdavo šv. Mykolo ir šv. Barbaros atlidai.

Pagal archyvinius duomenis, ilgiau Palonų filiją ir parapiją aptarnavo kunigai: Vincas Juzulavičius (1863–1881 m.) (jis parašė elementorių „Dėl mažų vaikelių“, išleista 1872 m. Tilžėje, knygelę „Šv. Izidorius artojas“ ir „Žemaičių vyskupijos žemėlapi“), Antanas Kryževičius (1888–1894 m.), Vincas Kaušas (1894–1901 m.), Augustinas Adomavičius (1921–1926 m.), Mykolas Ruseckas (1927–1941 m.) (tai paskutinis filijos ir pirmutinis parapijos klebonas: jam dirbant Palonai tapo parapija), Vytautas Kurtinaitis (1996–2003 m.), nuo 2003 iki 2005 m. Palonus aptarnavo kun. Sigitas Repšys, nuo 2005 m. dirba kunigas Vytautas Žvirgždas.

Jau keli dešimtmečiai Palonų parapijos kunigai gyvena Pociūnėliuose, aptarnauja abi parapijas. Sovietiniais metais Palūnai priklausė Kauno vyskupijai, Radviliškio dekanatui. Kai 1998 m. buvo įkurta Šiaulių vyskupija, Palonų parapija, kaip ir visas Radviliškio dekanatas, priklauso šiai vyskupijai.

Pirmasis mokslo židinėlis Palonuose – pradinė mokykla, atidaryta 1911 metais. Šią datą pateikia „Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“. Kiti šaltiniai nurodo 1913 metus. Tai buvo valstybinė rusiška mokykla, nes Lietuva tebebuvo carinės Rusijos sudėtyje. Mokyklai buvo nupirktas 1 ha žemės plotas ir pastatytas medinis namas su skardos stogu. Pirmosios mokytojos buvo Nina Ostaševskaja ir Natalija Ustinova. Vykstant Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. mokykla buvo uždaryta. Po karo mokykla atkurta – dabar jau lietuviška pradinė mokykla. Vaikai visą laiką mokėsi pradinėje iki 1949 m., kol ją perorganizavo į septynmetę.

Pradinėje mokykloje buvo vienas komplektas: vienas mokytojas mokė visus keturis skyrius (klases). Artimesnės mokyklos buvo Čelkių, Sirūtiškių, Valatkonių kaimuose. Minėtų pradinių mokyklų seniai nebėra. Mokinių skaičius svyrudavo, mokytojui tekdavo dirbti net su keturiomis dešimtimis vaikų. Nuo 1940 m. komplektų buvo daugiau, atidarytas 5 skyrius (klasė). Šio skyriaus mokinius mokė Juozas Zulonas. 1941 m. jis išsikėlė į Pākiršinio pradinę. Apie tą laikotarpį žinių mažai. Truputis duomenų yra archyvuose, kai ką prisimena patys vyriausi Palonų žmonės.

Palonuose dirbę mokytojai: Barbora Šlėvytė-Dragūnienė (1922–192? m.), Antanas Trumpickas (1925–1926 m.), Liuda Ruseckaitė (1928–1932 m.), Aleksandra Kolbienė (1938 m. ji buvo mokyklos vedėja), Barbora Motušienė (1934–1940 m.), Juozas Zulonas (1939–1941 m.), Gulbinienė (1940 m.) (mokytojavo labai trumpą laiką), Stefanija Stančienė (1942–1947 m.), Adelė Každailienė (1947–1952 m.), Stasys Každailis (1947–1952 m.).

*Palonų septintmetės
m-klos 6 klasė
su vadove mokytoja
B. Tiškute. 1954 m.
Iš O. Gedžienės
albumo*

Vyresnieji Palonų gyventojai S. Steckienė ir V. Narakas prisimena, jog mokiniai ir gausiose klasėse stengdavosi mokytis, nepamokiniuose užsiėmimuose rengdavo meno saviveiklos programas, koncertuodavo, minėdavo valstybines šventes, ypač laukdavo kalėdinės eglutės.

Nuo 1949 m. Palonuose jau septintmetė mokykla. Patalpos buvo dvaro pastate, nes anksčiau buvusioje mokykloje išikūrė apylinkės raštinė ir kitos įstaigos. Bėgo laikas, mokykla keitė pavadinimus: aštuonmetė, devynmetė, nepilnoji vidurinė. 2000 m. mokyklą baigė jau dešimtokai. Jie laikė pagrindinio mokslo baigiamuosius egzaminus. Nuo šiol mokykla vadinama pagrindine. Per 55 metus mokyklą baigė per 500 mokinių. Dabar gyvenvietę puošia dailus pastatas (statytas 1966 m.) ir priestatas su sporto sale. Viduje patalpos jaukios, erdvios.

*50-oji dešimtokų
laida su klasės
vadove O. Gedžiene
po paskutinio
skambučio.
2004 05 25.
Iš O. Gedžienės
albumo*

Palonų pagrindinės mokyklos mokytojai.

Pirmoje eilėje

(iš kairės):

O. Gedžienė,

G. Kemešienė,

S. Vagnorienė,

R. Vaičiūnienė,

V. Pavlauskienė,

antroje eilėje –

G. Jašauskienė,

G. Jacynienė,

R. Vaitkevičius,

A. Sipavičiūtė,

A. Maračauskienė,

J. Bakutienė. (Nėra

D. Butkevičiaus.)

1995 m.

Iš O. Gedžienės

albumo

Pirmoji Palonų pagrindinės (tada septynmetės) mokyklos direktorė buvo Adelė Každailienė. Mokyklai vadovavo 1949–1952 m.

Kiti mokyklos direktoriai: Algirdas Daraška (1952–1959 m.), Elzė Zakarauskienė (1959–1967 m.), Vlada Lozaitienė (1967–1972 m.), Valentina Pavlauskienė (1972–1974 m.), Vytautas Tička (1974–1976 m.), Viktoras Navickas (1976–1984 m.), Gintaras Šikšnys (1984–1990 m.), Zita Aleksiejavičienė (1990–1991 m.), Rimantas Vaitkevičius (1991–1994 m.), Aldona Maračauskienė (nuo 1994, yra šios mokyklos auklėtinė, sėkmingai vadovauja mokyklai jau daugiau kaip dešimtį metų).

Ilgiausiai, net 45 metus, pedagoginį darbą Palonuose dirbo vyresnioji mokytoja Valentina Pavlauskienė, vyr. mokytoja Janina Bakutienė mokė pradinukus 37 metus. Tai šios mokyklos veteranės. Daug pedagoginio darbo metų šiai mokyklai atidavė Stefanija Vaidotienė, Irena Navickienė, dabar dirbančios mokyklos vadovės – direktorė Aldona Maračauskienė, pavaduotoja ugdymui Gina Jacynienė. Iš aptarnaujančio personalo ilgiausiai mokykloje dirbo Elena Lipnevičiūtė, net 42 metus.

2004 m. mokykloje iš viso dirbo 13 mokytojų pirmaeilėse pareigose ir 4 ant-raeilininkai. Pedagogų kvalifikacija gana aukšta: mokyklos vadovės turi pirmą vadybinę kategoriją, 1 mokytoja metodininkė, 9 vyresnieji mokytojai, 3 mokytojai.

2004–2005 m. Palonų pagrindinėje mokykloje mokėsi apie šimtą mokinių (atskirais metais svyruoja keliais mokiniais). Sėkmingam ugdymo procesui padėjo šiuolaikinė technika – mokykla turi kompiuterių klasę. Kiekvienoje klasėje yra kompiuteris, iš viso – 23 veikiantys kompiuteriai, 1 tenka 4–5 mokiniams. Baigusieji mokyklą sėkmingai mokosi vidurinėse arba technikos mokyklose pasirinktą specialybę.

Be ugdymo darbo, plati nepamokinė veikla. Paskutiniaisiais dešimtmečiais išryškėjo dvi kryptys: meninė ir sportinė. Meno saviveiklai vadovauja vyresnioji mokytoja Neringa Bernadickienė (šokių, dainų būreliams) ir pradinių klasių mokytojos Rita Vaičiūnienė, Gitana Kemešienė, Gražina Jašauskienė (dramos, etnografiniai būreliai), mokytoja metodininkė Ona Gedžienė su jaunaisiais literatais dalyvauja skaitovų kon-

kursuose, jaunųjų filologų konkurse, mokykloje rengia kalbos ir kultūros žinių viktorinas (pati yra respublikinės kalbos viktorinos nugalėtoja). Matematikos mokytoja Zita Aleksiejaviėnė organizuoja nepamokinę jaunųjų matematikų veiklą. Mokykla yra pripažinta viena sportiškiausių mokyklų Radviliškio rajone. Sportininkai rajone rengiamose įvairių šakų varžybose užima prizines vietas. Krepšininkės yra ne kartą dalyvavusios respublikinėse varžybose. Mokykloje daugybė garbės raštų ir taurių už prizines vietas. Stiprinama sporto bazė. Tai kūno kultūros vyresniojo mokytojo Rimanto Vaitkevičiaus kruopštaus darbo rezultatas.

Mokytojai dalyvauja Palonų bendruomenės veikloje, kaimo moterų organizuojamose renginiuose, turi dramos ratelį (naujausias spektaklis – Žemaitės „Trys mylimos“), į kurią įjungia ir Palonų bendruomenės žmones.

Palonų pagrindinėje mokykloje yra mokėsi iškilų žmonių. Tai broliai Arvydas ir Aloyzas Každailiai. Arvydas yra pasaulinio lygio grafikas, dirbantis heraldikos ir knygų iliustravimo srityse, o Aloyzas – muziejininkas, ilgai vadovavęs Klaipėdos jūrų muziejui, ir rašytojas, parašęs apysaką „Palonų istorijos“, kūrinių vaikams. Buvęs mokinys Arvydas Pintinas tapo respublikos sunkumų kilnotoju-prizininku. Su Palonų pagrindine mokykla ryšius palaiko, yra dažnas svečias rašytojas Jonas Linkevičius, kilęs iš netolimo Vabalių kaimo.

Mokyklos pastatai nauji (1966, 1984 m.), statyti pagal individualų projektą.

2008 m. rudenį mokykloje nelinksmas. Jau nebėra 5, 6, 7 klasių, o 8, 9, 10 leidžiama baigti pagrindinę mokyklą. Dviejuose pradinių klasių kompleksuose beliko 16 mokinių, parengiamosiose klasėse – 8. Situacija keblė. Mokytojai dirba nepilnu krūviu. Erdviose, tinkamai mokymui įrengtose patalpose jau prieš ketverius metus įsikūrė medpunktas, į jas ruošiasi persikelti biblioteka. Liks Palonuose, kaip kad buvo tarpukario metais, vienkomplektė pradinė.

Likvidavus Palonų žemės ūkio bendrovę, keletą metų Palonuose nebuvo jokios „valdžios“. O problemų iškylo. Gyventojams liko vienintelis kelias – burtis į bendruomenę, kaip ir kitose respublikos vietovėse ir kaimuose. 2003 m. pradžioje įvyko Palonų bendruomenės steigiamasis susirinkimas. Bendruomenė vienija Palonų, Valatkonių, Dišlių, Sirutiškių kaimus ir vienkiemius.

Įsikūrusi bendruomenė išrinko tarybą (pirmininkas Modestas Stebrys), priėmė įstatus ir numatė veiklos kryptis: palaikyti ir plėtoti kaimų infrastruktūrą, kultūrinę, sportinę ir švietėjišką veiklą, skatinti jaunimo iniciatyvas, vykdyti darbo vietų paiešką ir ekologines programas. Per nepilnus dvejus metus tarybos

Oninių gegužinė. 2003 07 27. Iš O. Gedžienės albumo

iniciatyva ir pritariant gyventojams surengta gražiausių ir tvarkingiausių sodybų apžiūra. Gražiausiomis pripažintos G. ir V. Jašauskų, B. ir G. Mameniškių, A. ir J. Načių, A. ir V. Kablių ir daug kitų sodybų.

Bendruomenės iniciatyva atgaivinta anksčiau buvusi tradicija – per Šv. Onos atlaidus organizuoti Oninių gegužinę. Pirmoji tokia gegužinė surengta 2003 m. Pagerbtos vardavininkės Onos, vyko nuotaikingas koncertas („Žvangulis“, grupė „Savi“), sporto varžybos, šokiai, atrakcionai.

Bendruomenė rūpinasi gyvenviečių kelių tvarkymu bei sprendžia kitas aktualias problemas.

Žinių pateikėjai

1. Stasė Steckienė, gim. 1929 m.
2. Vytautas Narakas, gim. 1923 m.
3. Elena Lipnevičiūtė, gim. 1925 m.
4. Bronė Ribikauskienė, gim. 1935 m.
5. Julija Norkienė, gim. 1933 m.
6. Viktoras Navickas, gim. 1932 m.
7. Janina Bakutienė, gim. 1945 m.
8. Aldona Maračiauskienė, gim. 1959 m.
9. Vitalija Kaupienė, gim. 1946 m.
10. Vitalija Kučienė, gim. 1948 m.

Architektai Balčiūnai

Gintautas Akelaitis

Maža bėra likę senųjų paloniškių, maža išlikę senųjų pastatų – iš tų laikų, kada čia, Palonų bažnytkaimio centre, ant Palono upelio (arba žmonių vadinamos *Palonkos*, net griovio) kranto, prie pat Palonų kertančio kelio (kairėje kelio pusėje atvažiuojant nuo Baisogalos) stovėjo medinis dviem galais, su prieangiu (*gonku*), su langinėmis Mečislovo Balčiūno namas¹. Mečislovo Balčiūno tėvai ir seneliai, kiek atmena ir girdėję iš pasakojimų senieji, buvo tikri paloniškiai. Deja, Balčiūnų namo nebėra – likę tik pamatai, kiek plytų, apdegęs apatinis rąstų vainikas – namas sudegė bene trečių šeimininkų gyvenamas. Užtat du ažuolai, sodinti Mečislovo (paloniškiai sako Mečio) Balčiūno – patys tvirčiausi ir išlakiausi Palonų medžiai lyg sargybiniai tvirtai saugo Balčiūnų sodybviетę. Drauge jie tarsi simboliai primena, kad čia gimė ir į Lietuvą išėjo du garsūs architektai Vaclovas ir Vytautas Kazimieras Balčiūnai.

Tėvas Mečislovas Balčiūnas buvo ūkininkas ir, dabartiniu žodžiu tariant, verslininkas – viename savo namo gale laikė smulkių prekių krautuvę. Prekiaudavo, kaip atsimenta paloniškiai, Adelė Balčiūnienė. Žemės turėjo palyginti nedaug – aštuonis hektarus, bet geros ir netoliese esančios – kitapus Palono upelio, kur dabar stovi naujoji Palonų pagrindinė mokykla ir yra pristatyta vadinamųjų standartinių gyvenamųjų namų. Balčiūnai nevengė to, kas davė pelną. Marijona Virbickaitė-Ropolienė pasakojo, kad pas Balčiūną buvo apsistoję ir, žinoma, už atlyginimą maitinami ir Balčiūno padarytu alumi vaišindavosi grioviakasiai, vadinamieji *zimagorai*, kurie platino Palono upelį. Skambėdavo ne tik zimagorų dainos, bet ir Madastavičiaus, kuris buvo grįžęs iš Amerikos ir pasistatęs namus netoli Beržytės (vadinamosios *Beržinės*) dvaro, dovanoto patefono muzika. Mat Madastavičienė buvo Balčiūnienės sesuo.

Balčiūnai užaugino keturis vaikus: tris sūnus ir dukterį. Vyriausiasis buvo būsimasis architektas Vaclovas – jis gimė 1921 m. gegužės 3 d. Antrasis sūnus Ksaveras, vadinamas maloniniu vardo trumpiniu Savukas, gimė 1924 m. Būsimasis architektas Vytautas Kazimieras gimė 1924 m. lapkričio 29 d. O po jo – Genė, gimusi 1928 m.

Paloniškiai, kaip ir baisogaliai bei aplinkinių parapijų gyventojai, žmogų apibūdina taupiai: geras, blogas. Bet į tuos žodžius jie sudeda daug ką: geras vaikas – tai pirmiausia darbštus vaikas, kuris nepastumtas, neparodytas, neraginas pats imasi ūkio darbo, dažnai tik suaugusiam suprantamo ir įveikiamo. Geras vaikas yra tas, kuris klauso tėvų ir mokytojos, neišdykauja – *nepasilaidis*. Apie Balčiūnus tėvus ir apie jų vaikus paloniškiai, vaikų bendraamžiai, vienu balsu sako: geri buvo tėvai, geri vaikai. Draugaudavo Balčiūniukai su jų kaimynų, gyvenusių kitapus Palono upelio, Kilių dukra (vėliau pagal vyrą – Antanaitienė), su kitų kaimynų – Bukauskų² vaikais. „*Lakstydavom, kartu bunde-*

¹ Visiškai netoli, kitapus kelio (paloniškiai nesako gatvė ar *ulyčia*), kiek labiau Palonų dvaro, Dišlių, Vabalių link gyveno kiti Balčiūnai, bet Mečislovo Balčiūno šeimai visai ne giminės.

² Bukauskų skarda dengtas namas ir dabar tebesitovi kitapus kelio, šalia keliuko, kylančio į kalvelę, kur stovėjo senoji medinė Palonų bažnyčia, apsupta senųjų kapinių, kurios, kaip ir daugelis kapinių, buvo apmūrytos akmenine tvora su stilingais kaitos geležies vartais. Į naujos nedidukės prieš Antrąjį pasaulinį karą iš akmenų pastatytos bažnyčios sienas sukrauti ir kapinių tvoros akmenys.

Palonų pradžios mokyklos mokiniai su mokytoja Liuda Ruseckaitė. Apie 1931 m.

Palonų vaikai (apačioje): Balčiūnų Vaciuukas (su smuikeliu) ir Ksavukas bei Kilių Antosėlė. Apie 1930 m.

Nuotraukos iš A. Kilytės (Antanaitienės) albumo

las (suprask: iš smėlio, paloniškių žodžiu, *smelties*) *kepem či unt griova* (Palono upelis)“, – prisimena vaikystės draugė Kilytė-Antanaitienė.

Palonų keturių skyrių pradžios mokykla (skarda dengtas jos pastatas yra išlikęs, nedaug tepakitęs, tik dabar žmonių gyvenamas) – visai netoliese, už kokių trijų šimtų metrų nuo Balčiūnų, Baisogalos link, toje pat kelio pusėje kaip ir Balčiūnų namas. Čia pradžios mokslus išėjo Balčiūnų vaikai. Mokė viena mokytoja – Ruseckaitė, Mykolo Rusecko, Palonų klebono, pastačiusio iš senosios bažnyčios rąstų dviaukštę kleboniją ir naują akmeninę bažnyčią, sesuo³. Balčiūnų vaikus, ypač Vytautą Kazimierą su juo viename suole sėdėjusi Marijona Virbickaitė-Ropolienė prisimena: „*Gers būva vaiks* (paloniškai nesako *berniukas*), *labai gerai mokinosi, labai drausmingas, todėl paskiau teip išškyla*“. Tas šykštus apibūdinimas – tai ne išblėšę atsiminimai. Apie gerą, drausmingą bendramokslį ką čia daugiau pasakysi – jokių eibių jis neiškrėsdavo. Palyginimas: Balčiūniukų bendramokslės puikiai atsimeina ir tokį Ropola, antrojo so-

³ Antanaitienė turi labai branginamą mokyklos laikų nuotrauką: mokyklos prieangyje (*gonke*) (jo stogelio trikampyje pritvirtinta mokyklos iškaba su Vyčio ženklu) sėdi mokytoja Ruseckaitė, apsupta būrelio vaikų. Trys Balčiūniukai sėdi tarp dviejų kairiųjų priebučio stulpų – viduryje ūgiu žemesnis Vytautas Kazimieras.

vietmečio pradžioje išgarsėjusį savo „darbais“ – tas tai mokytojos neklausydavo, tėvas, kai ateina pašauktas, tai paguldo kryžmais (t. y. kryžium) klasėj prie visų mokinių.

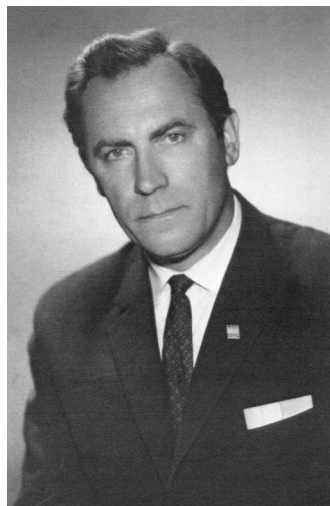
Toliau mokytijs Balčiūnų vaikams, aišku, reikėjo važiuoti į arčiausiai esančią Šeduvės progimnaziją. Taigi iš Palonų sparnai pakelti. O apie 1937 m. iš Palonų išsikraustė ir visa šeima. Tėvai Balčiūnai ūkį su gyvenamuoju namu pardavė Jonui Bložei, kuris taip pat laikė krautuve. Kodėl išsikėlė Balčiūnai iš Palonų, kodėl nusidangino net į Tytuvėnų valsčių, sunku pasakyti. „Nu, jie ten skolių būva prisidirbę, – atsargiai sako kaimynė Antanaitienė, – tenais (prie Tytuvėnų) nusipirka prastesnį, bet didesnį ūkį prie miškų“. Besibaigiančio Antrojo pasaulinio karo sumaišty žuvo tėvas Mečislovas Balčiūnas ir sūnus Savukas (Ksaveras). Motinai teko palikti ir antruosius namus. Bet tai jau buvo toli nuo Palonų...

Brolių Vaclovo ir Vytauto Kazimiero mokslo ir kūrybos kelias buvo ne visai vienodas. Vaclovas 1943 m. baigė Kauno aukštesniąją technikos mokyklą. 1946 m. jis gyvena Kaune, pagal sutartis dirba Architektūros reikalų valdyboje – su jaunesniu broliu Vytautu atlieka mokslinius architektūros paminklų matavimus. 1948-aisiais Vaclovas įstojo į Kauno universiteto Architektūros fakultetą, bet netrukus buvo pašalintas už anketoje pateiktas „melagingas žinias“⁴. Tačiau įgyti aukštąjį mokslą labai norėjo. Kadangi Lietuvoje tam galimybių neliko, įstojo į Maskvos inžinerinį statybos institutą, kurį neakivaizdiniu būdu su pagyrimu baigė 1960 m. Nuo 1959 m. Vaclovas jau dirba Vilniuje – Miestų statybos projektavimo institute, kur nuo 1961 m. dirba ir jaunesnysis brolis Vytautas.

Vaclovas Balčiūnas.

Lygesnis, bent jau iš išorės, atrodo Vytauto Kazimiero Balčiūno kelias. Jis 1950 m. baigė Kauno universiteto Architektūros fakultetą, įgijo inžinieriaus architekto specialybę. Kūrybinį architekto darbą pradėjo Šiaulių apskrities architektūros reikalų skyriuje. Netrukus jis jau Vilniuje – dirba mokslinių restauracinių gamybinių dirbtuvių vyriausiuoju architektu. Deja, 1960 m. po publikacijų SSRS spaudoje apie pilių (vadinamųjų feodalinių pilių) restauravimą buvo priverstas atsistatydinti. Tolesnė Vytauto Kazimiero Balčiūno kūrybinės veiklos vieta – Miestų statybos projektavimo institutas Vilniuje, nuo 1961 m. iki staigios mirties 1978 m. Jo pareigos – vyriausiasis architektas.

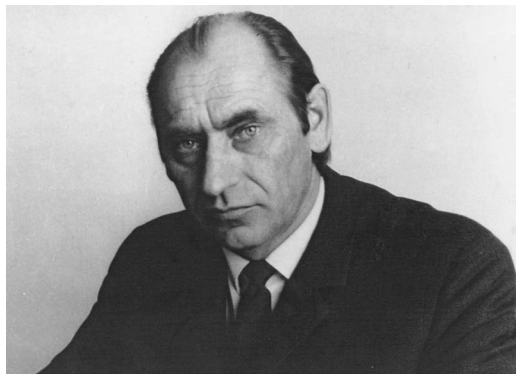
Iš O. Balčiūnaitės albumo

Taigi abu broliai tapo architektais urbanistais. Jų kūrybinėje veikoje, atrodo, ryškios trys kryptys: išsaugoti architektūros paveldą, miestų architektūroje kiek galima laikytis Lietuvai tinkančio kolorito, sekti ir kūrybiškai taikyti pasaulio architektūros tendencijas. Tai įgyvendinti sekėsi, kiek įmanoma, dėl to, kad minėtame institute broliai dirbo vadovaujamąjį darbą. Vaclovas buvo instituto Vilniaus skyriaus vadovas, o Vytautas – kaip sakyta, ins-

⁴ Daugelis jaunuolių, kurie pokary veržėsi į aukštąjį mokslą, „gerino“ pagal reikalingą standartą anketinius duomenis. Pavyzdžiui, būsimųjų architektų sesuo Genė Balčiūnaitė, kaip prisimena Antanaitienė, buvo atvažiavusi pažymos į Palonus, mat čia žemės turėta mažiau.

tituto vyriausiasis architektas. Vaclovas daug padarė, kad projektuojant buvusią Lenino aikštę Vilniuje dėl „vado“ paminklo fono nebuvo iš panoramos pašalinta Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia, kad per Vilniaus senamiestį nebuvo išburbinta dviejų eismo eilių magistralė. Vaclovas sudarė Tauragės, Šiaulių ir kitų miestų generalinius planus, sukūrė gyvenamųjų namų ir jų kvartalų projektų Kaūnui, Klaipėdai, Akmėnei, Radviliškiui.

Drauge su kitais kolegomis sukūrė Elektrėnų, Valki- niškų „Pušelės“ sanatorijos projektus ir kt. Vytautas Kazimieras vadinamųjų visuomeninių pastatų statybai pritaikė surenkamąjį gelžbetoninį karkasą, parengė stambiaplokščių individualių gyvenamųjų namų projektų, su kitais bendradarbiais suprojektavo Panerių muziejų Vilniuje, „Lietuvos“ sanatoriją Druskininkuose, Vilniaus miesto Lazdynų ir Justiniškių gyvenamuosius rajonus. Už Lazdynus – patogios erdvės ir plastiško vaizdo (geriausiai atsiskleidžiančio atvažiuojant traukiniu nuo gimtinės) rajoną – drauge su projekto vadovu Vytautu Čekanausku, kitais architektais ir inžinieriais Vytautui Kazimierui Balčiūnui, kaip ir brolis Vaclovas, jau turėjusiam LSSR nusipelnusio architekto vardą, 1974 m. paskirtas aukščiausias to meto SSRS apdovanojimas – Lenino premija.

*Vytautas Balčiūnas.
Iš O. Balčiūnaitės
albumo*

Išvardyti tik svarbiausi brolių darbai rodo išsiskleidusį jau iš vaikystės Palõnuose atsineštą darbštumą, taip pat gabumus, talentą.

Vytauto Kazimiero Balčiūno, kaip kūrėjo, bruožus geriausiai atspindi (ir, reikia manyti, abiejų brolių darbų prasmę išreiškia) jo paskutinės mintys, išdėstytos konferencijoje ir fragmentais išspausdintos „Statybos ir architektūros“ žurnale 1978 m., nr. 12, p. 4–8 (jis ilgą laiką iki mirties buvo to žurnalo redakcinės kolegijos narys). Štai kai kas svarbiausia iš tų minčių.

Statinių kūrėjų ir statytojų negalima matuoti vienu matu ir iš jų visų laukti vienodų rezultatų. Kiekvienoje įstaigoje, organizacijoje yra apie 25 proc. kūrėjų, 50 proc. dorų, bet neturinčių kūrybinio „parako“ darbuotojų, bet yra ir apie 25 proc. žmonių, per klaidą baigusius institutus, universitetus, gavusių architektų, inžinierių, gydytojų, mokytojų diplomus. Ir jie moko vaikus, gydo žmones, stato namus...

Nemažai žmonių, bijodami pažeisti kokią instrukciją, stengiasi kuo mažiau ką daryti savo iniciatyva, kitaip sakant, dirba amatininkiškai. Nėra girdėta, kad kas nors ką būtų nubaudęs už instrukcijos ar nurodymo nesilaikymą, jei tiktai padaryta gerais tikslais. Architektas, konstruktorius jokiu būdu negali akiai vadovautis nors ir visų pripažinta instrukcija.

Reikia kūrybiškai bendradarbiauti, reikia skatinti žmonių kūrybiškumą, stengtis sudaryti geras sąlygas jo siekti. Tuomet mažiau beliktų mėgėjų dirbti ramiai, nematančių toliau už instrukciją, kad ir atgyvenusią, mažiau gal beliktų ir biurokratų. Beje, biurokratizmas – labai bjauri liga, negailestingai slopinanti bet kokią kūrybiškumą, skatinanti prisitaikėlišumą, apsidraudėlišumą. Oi, kaip visi mes mokame rašyti

visokius popierius, pasiteisinti dėl bet ko ir prieš bet ką. Tik dažniausiai nemokame vieno: ginti savo idėjų, kovoti dėl jų įgyvendinimo...

Likimas negailestingai išskyrė brolius architektus: jaunesnysis Vytautas Kazimieras mirė pačiame kūrybos zenite, būdamas 54 metų (1978 m. lapkričio 27 d.), o vyriausiasis Vaclovas sulaukė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir išėjo į Amžinojo Tėvo namus bemaž 75-erių sulaukęs – 1996 m. vasario 14 d.

Teatleis skaitytojas, jei čia kas ne taip, kaip dera, parašyta. Rašė labai tolimos profesijos žmogus, iš visai kitos kartos, asmeniškai brolių architektų nepažinęs... tiesa, žmogus, kuriam didelis, platus vaikystės pasaulis atsivėrė irgi Palonuose. O broliai architektai Balčiūnai – jų gyvenimas, asmenybės, kūryba Lietuvai – laukia tikrų specialistų išsamios studijos.

Dekoratyvinės keramikos meistrė

Danutė Liudvika Skromanienė

Šiuolaikinės keramikos parodose akivaizdžiai matyti, kad lietuvių keramikoje nuolat intensyviai ieškoma savitų atradimų, ką dažnai skatina neišvengiamas meno šakų susipynimo procesas. Ypatingos pagarbos nusipelno meninės individualybės, pasižyminčios kūrybinės minties aktyvumu, turinčios tvirtus dvasinių vertybių ir estetinius idealus. Prie tokių menininkų priklauso keramikė Liucija Šulgaitė, kurianti daugiau nei keturis dešimtmečius. Seniai atsisakiusi tiesmukiško liaudies meno tradicijų interpretavimo, ji viena iš pirmųjų keramikoje pasuko konceptualaus mąstymo kryptimi, savo idėjas, filosofinius apibendrinimus išreiškėdama formų plastikos ritmu, šešėlių žaismu.

L. Šulgaitė gimė 1933 m. sausio 1 d. Radviliškio rajone, Valatkonių kaime, pasiturinčių ūkininkų šeimoje.

Tėvas dirbo miškininku, todėl savo ūkiui samdė darbininkus. Ne- *Liucija Šulgaitė*
žinia, kas kaimo mergaitę pastūmėjo mokytis dailės – gal seno

Komarų dvaro, kuriame buvo įsikūrusi mokykla, patrauklumas, o gal puikūs, supratingi mokytojai, mokėję pasėti grožį vaikų širdelėse. Tuo metu ten mokytojavo keramikas Povilas Krivaitis, labai mylimas mokinių, mokėjęs su jais gražiai bendrauti, ir nemažai kitų išsilavinusių žmonių, dailininkų, besislepiančių kaime nuo represijų. Jie entuziastingai dirbo su vaikais įvairiuose būreliuose, supažindino su tapyba, grafika, skulptūra. O pirmoji Liucijos mokytoja buvo mama – audėja. Dukra žavėjosi jos audinių raštais.

1952 m. L. Šulgaitė pradėjo mokytis Vilniaus dailės institute. Mokslas sekėsi, tačiau tais laikais Liuciją ne tik tai domino. Įvairiais keliais ją ir jos bendraminčius pasiekdavo Lietuvos nepriklausomybės laikais išleista spauda. Skaitydavo, diskutuodavo. O per Vėlines jaunimas susirinkdavo kapinėse. Čia lietuviškas giesmes giedodavo, Lietuvos himną užtraukdavo. Prisimindama tuos laikus, Liucija sako: „Buvom jauni ir idealistai“. Ši jaunuolių veikla greitai tapo žinoma tuometinės valdžios tarnautojams. Po ilgų tardymų būrelis studentų, tarp jų ir Liucija, buvo išbraukti iš studentų sąrašų. Keletą metų gyveno gerai nežinodama, ką daryti toliau. Bet studijas nutarė užbaigti. Bandyti laimės išvažiavo į Lātvijā. Rygōs meno akademijoje ją priėmė mokytis keramikos (įstojo į paskutinį kursą). Ten, sako Liucija, ji sutiko daug gerų žmonių. Akademiją baigė 1961 m. Šiltų santykių su dėstytojais ir bendramoksliais menininkė nenutraukė ir baigusi mokslus – toliau su jais bendravo, dalijosi patirtimi kūrybinėse stovyklose.

Dar mokydamasi Rygojė pradėjo dirbti Klaipėdos dailės kombinato gintaro ceche. Tuo metu kelias dienas per savaitę ji praleisdavo Klaipėdoje, o kitas Rygoje. Apgynusi diplominį darbą, oficialiai gavo paskyrimą į plytų fabriką, bet ten nedirbo. Jos papuošalai iš gintaro turėjo paklausą, todėl pasiliko dirbti Klaipėdos dailės combine. Ten darbavosi apie 15 metų.

Valatkoniečių Šulgu sodyba, į kurią persikėlė 1933 m.

*Šulgu šeima:
tėvas Aleksandras,
motina Bronislava,
vaikai – Janina,
Liucija ir Jonas.
1937 m.*

L. Šulgaitė po studijų Rygoje Lietuvojė šiek tiek jautėsi svetima. Be to, ir jos darbai savo drąšiomis, verčiančiomis mąstyti kompozicijomis skyrėsi nuo kitų. Kartais dailininkė prieš parodą netikėtai išgirdavo, kad jos darbai nebus eksponuojami, nors parodos organizatoriai jų dar nebūdavo net matę. Dailininkė nenuleisdavo rankų. Išėitį rasdavo greitai – nieko nelaukdama sukurdavo paprastučių, lietuvių liaudies menui artimų vazelių ir jas pateikdavo parodai. Suprantama, jos pačios tokie pristatymai netenkino. Ji ieškojo savo kelio keramikoje. Tuo metu Lietuvą jau pasiekdavo kai kurie užsienio meno leidiniai. Atsirado draugų, bendraminčių, su kuriais Liucija diskutuodavo apie meną, svarstydavo užsienio tendencijas, aptarinėdavo vieni kitų autorinius darbus. Draugų ratas buvo gana platus. Jį sudarė įvairių specialybių dailininkai (Kazė Zimblytė, V. Kisaraukas, V. Šerys, Vladas Vildžiūnas), gydytojai, architektai. Juos vienijo bendri siekiai: veržlūs, drąsūs eksperimentai, noras tobulėti, nesusipančiojant griežtai nustatytomis estetikos normomis. Savaiame aišku, tokie drąsūs kūriniai nepasiekdavo parodų salių, bet buvo aptarinėjami tarp draugų.

L. Šulgaitė Lietuvoje ir užsienyje rengiamose parodose, simpoziumuose, bienalėse dalyvauja nuo 1958 m. Kūrybinio kelio pradžioje kartu su keramika išmėgino ir įvairias kitas meno sritis – tekstilę (batiką), metalą, stiklą, gintarą. Visose srityse

dailininkė vienodai reikli savo kūrybai: ilgą laiką buvo populiarūs jos gintariniai papuošalai, o 1966 m. už kilimą „Taika“ paskirta antroji premija. Arčiausiai širdies jai buvo molis, ypač baltasis. Latvijoje, „Dzintario“ kūrybos namuose, Liucija išbandė ir pamėgo baltą šamotą, labiausiai tinkantį stambioms apibendrintoms formoms. 1969 m. Rygoje susipažino su porceliano technologija. Nuo 1973 m. po ilgų technologinių bandymų ši tauri, tačiau kaprizinga medžiaga paklūsta jos rankoms.

L. Šulgaitės darbai greitai buvo pastebėti Lietuvoje bei užsienyje rengiamose parodose. Ji dalyvavo tarptautinėse meno parodose Italijoje, Vokietijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Jugoslavijoje, Austrijoje, Japonijoje, Kanadoje, Belgijoje, Švedijoje, JAV ir kitose šalyse, tarptautiniuose keramikų simpoziumuose Bechinėje (Čekija, 1968), Vilniuje (1971), Hohr-Grenchazene (Vokietija, 1986), Valbžyche (Lenkija, 1990). Surengė daug individualių parodų: Vilniuje (1967, 1978, 1991, 1992, 1995, 1997, 1998, 2000, 2003), Palangoje (1972), Maskvoje (1981), Kaune (1983, 2001), Klaipėdoje (1983), Taline (1984), Budapešte (1987). Netruko ateiti ir oficialus pripažinimas. 1971 m. ji apdovanota Faencoje (Italija) vykusio tarptautinio meninės keramikos konkurso aukso medaliu, o 1978 m. tokiam pat konkurse Faencoje jai paskirtas diplomas. Su savo darbais ji dalyvavo ir 1979 m. tame pačiame mieste surengtame tarptautiniame konkurse. Ir vėl aukštas įvertinimas – Emilija-Romanija regiono sidabro premija. 1991 m. tarptautinėje keramikos trienalėje Sopot-91 (Lenkija) jai paskirta antroji premija ir sidabro medalis, 2002 m. tarptautinėje bienalėje Cheanglu (Pietų Korėja) – garbės diplomas.

L. Šulgaitės darbų yra išsigiję daugelis Lietuvos, Rusijos, Čekijos, Italijos, Vokietijos dailės muziejų, privačių asmenų.

Dailininkė kuria vien dekoratyvinę keramiką – plokštes, lėkštes, neįprastų formų vazes ir indus, kurie minties svarumu lyg pakylėti virš buitiskumo, plastines formas, kompozicijas, jaukiai derančias moderniam interjere ar eksterjere. Tačiau jos kūryba nesutelpa į siaurą sąvoką – dekoratyvinė. „*Tai gilių minčių ir plataus žvilgsnio į žmogų bei pasaulį kūryba, o kartu originalus keramikos galimybių panaudojimo pavyzdys*“¹. Kūrybinio kelio pradžioje jaučiama savaip interpretuojamo liaudies meno įtaka. Gražūs darbai, patraukę žiūrovų dėmesį, sukurti 1968 m. tarptautiniame simpoziume Bechinėje (Čekija). Savo forma, artima lietuviškiems kopyltstulpiams, ši monumentali keturių dalių kompozicija eksterjerui stebino liaudies tradicijų ir modernios plastikos darną. O 1975 m. sukurtoje kompozicijoje „M. K. Čiurlionio atminimui“ nėra tiesioginio panašumo į liaudiškas tradicijas. Tačiau šie griežtai sukomponuoti vienodo aukščio trys balti stulpai su nepaprastai subtilia plokštumų proporcijų ir ritmo darną, gilių šešėlių ir faktūros ekspresija vis dėlto kelia asociacijas su lietuviškais kopyltstulpiams. Ten pat Bechinėje sukūrė ir kitą darbą – apie 30 ovalių, įvairių dydžių plastinių formų, iš pirmo žvilgsnio panašių į jūros akmenukus ar šiaip matytas gamtoje formas, sukeliančių netikėtas asociacijas, priklausomai nuo mobilaus eksponavimo, aplinkos, taip pat spalvos, faktūros ar žmogaus rankų paliktos dirbtinės duobutės. Šiuos darbus galima būtų pavadinti jos ieškojimų kelio pradžia.

L. Šulgaitė – individualybė, turinti šiuolaikinį požiūrį į gyvenimą ir meną. Ji nuosekliai tobulina pasirinktą temą, išraiškos būdų ieško plastiškose formose ir glazūrose. Autorė siekia, kad mintys,

¹ Jasiulienė G. Nesenanti kūrybos galia, *Literatūra ir menas*, 1994, kovo 5, nr. 10.

vizijos persikeltų į molį, ir kūryba taptų dvasine kalba. Kūrybos kelias atrodo vientisas ir nuoseklus, sunku būtų išskirti atskirus periodus, kur ryškiau vyrautų kurio nors stiliaus tendencija. Dailininkės ieškojimai pasižymi drąsa ir rizika, nebijant pasikartojimų grįžti prie tų pačių temų ir kantrių darbu atrasti ką nors naujo. Intriguoja ir kita tendencija, pasikartojanti per visą kūrybos laikotarpį: tai visiškai kontrastingų stilių, krypčių derinys viename kūrinyje. Dailėtyrininkės G. Jasiulienės žodžiais tariant,

„L. Šulgaitės darbuose išryškėja dvi priešingos stiliaus tendencijos: realistinė, kartais šokiruojanti tiesmukom formom (natūralizmu), literatūriniu temos aiškinimu, ir asociatyvinė, pasižyminti lakoniška mintimi, filosofiniu apibendrinimu, formų prastinimu iki ženklo ar simbolio“².

Natūralizmui pasiekti dailininkė dažnai naudoja gyvo žmogaus veido, rankų atliejas, kuriose išlieka autentiška, tik tragiškai sustingusi veido išraiška, rankų judesys, smulkiusių raukšlelių reljefas. Griežtos, lakoniškos, dažnai geometrinės formos, komponuojamos su sniego baltumo žmogaus veidu ir atskirai primontuotomis rankomis („Cirkas“, 1976, „Vienatvė“, 1977), sukelia stiprų tragizmo jausmą. Gili minties potekstė kompozicijoje „Žemė“ (1993) jaučiama rankų, kylančių nuo keturkampės molio plokštės, judesyje. Tartum žmogaus gyvenimo nesibaigiantys darbai šioje žemėje ir skausminga dramatinė įtampa prasiveržia kompozicijoje „Žmogus žemė, Žmogus medis“ (1997). Šalia šių kūrinių plėtojama ir natūralių gamtos formų interpretacija. Tų kūrinių nepavadinsi natūros kopijomis. Tai emocinė bei dvasinė estetinė dailininkės pasaulėjautos išraiška, tai Bechinės „akmenėlių“ kelio tąsa.

„L. Šulgaitės kūrinuose esama poetinio prado, lyrinių, dramatinių asociacijų. Žydinčios aguonos, augalų sėklos, pajūrio kriauklytės dailininkės kūryboje įgyja visai naują estetinę vertę“³.

Pradėjusi nuo lyriškų stilizuotų akmenėlių, sėklų, lašų, kriauklelių, žiedų pumpurų, ji palaipsniui keičia emocinę išraišką. Štai 1971 m. tarptautiniame keramikos konkurse Faenocoje (Italija) aukso medaliu apdovanotos trys dekoratyvinės vazos „Lašai“. Estetinis sprendimas labai įdomus – statiškos sustingusios formos iš sunkaus balto šamoto išilginių įpjovimų su švelniai išlenkta briauna dėka tarsi tampa permatomos ir palengvėja, o pasitelkus kinetinį apšvietimą, šviesos ir šešėlių žaismą, įgyja dinamiškumo. Tais pačiais metais Vilniuje sukurta kompozicija „Kriauklės“. Ir vėl sunkios, stambios balto šamoto formos erdvės pusiausvyros, ritmo dėka tampa grakščios ir iškalbingos. Kitokias asociacijas pajuntame kompozicijoje „Kriauklytės“, sukurtoje 1978 m. Tai dvylika kamerinių lengvų, trapių formų, laisvai išmėtytų erdvėje. Jos labiau primena ką tik išnirusius iš smėlio suspaustus, laiko suglamžytus antikinius indelius, ir tik kai kur lūžio vietoje išpaustas lengvas išpaudimas ar kraštelio linkis sako, kad tai kriauklelė. Skirtingais raiškos būdais sprendžiama ekologijos

² Ten pat.

³ Cieškaitė-Brėdikienė L. *Taikomoji dekoratyvinė dailė*, Vilnius, „Vaga“, 1980.

tema. Štai kompozicijoje „Sulaužyti augalai“ (1975) trys ekspresyviai išlenktos, susuktos nesimetriškos balto šamotinio molio juostos. Atsukta į šviesą plokščių pusė padengta balta glazūra ir pagyvinta išilginių, aštrių linijų šešėliais, o apatinė, šešėlinė pusė, dengta tamsia glazūra, dar labiau paryškina šešėlius, kelia įtampą. Čia patį augalą sunku pamatyti, gal tik jaučiame asociacijas plokštės išlinkimo linijoje – tartum vijoklio stiebo, besistengiančio kur nors užsikabinti, ar labai išraiškingai pasukta į šviesą balta plokštuma. Kitoks jausmas apima žiūrint į kompoziciją „Mirę medžiai“ (1976) – statiškai išdėstyti cilindrai (kelmai) atrodo dar gyvi viduje. Ta gyvybė išsiveržia į paviršių guzais, gyvybės sulčių latakėliais, pradedi galvoti apie laiką, gyvybės trukmę, skirtą kiekvienai žemės formai. Iš pirmo žvilgsnio tai ramus, kiek melancholiškas darbas, visas mintis slepiantis viduje. Ir štai dailininkė tartum leidžia prasiveržti emocijoms į paviršių: geometrinės kubo, rutulio formos laužomos, suspaudžiamos, kol plyšta („Smūgis“, 1977), gamtoje slypinti jėga atskleidžiama ekspresyviais plyšimais („Itrūkusi baltuma“, 1973). Nors L. Šulgaitės kūrinuose vyrauja balta spalva, tačiau kartais emocinį svorį sustiprina spalvų kontrastas. Iš paukščio skrydžio pavaizduoti juodi kalnai, iš kurių, galingos jėgos veikiamą, veržiasi purpurinė lava („Kalnai“, 1982), parodų salė pražysta raudonom plyštančiom aguonom („Žydintis laukas“, 1977).

„... jos kūryba atskleidė įvairias „organinių formų“ stiliaus galimybes. Pirmą kartą pas mus L. Šulgaitė savo darbais parodė ir išplėtojo tiek gyvosios gamtos formų struktūros imitavimo plastines galimybes, tiek ir atliejų – „muliažų“ taikymo principus. L. Šulgaitės įtaka iki šiol ryški jaunųjų keramikų kūryboje“⁴.

Dailininkės kūryba turtinga dvasinės filosofinės minties, nepaprastai jautriai surastos formos, subtilių spalvos niuansų. Ji retai dengia glazūra visą gaminio paviršių. Nuolat eksperimentuodama technologijos srityje atrado idealų emocinį santykį – dekoruoti nepaslepiant medžiagiškumo. Dar neišdegtas molis prisotinamas metalų druskų, vėliau švelniai įtrinama sausa glazūra ir, jei reikia, net keletą kartų degamas aukštoje temperatūroje (1 250°C). Taip gaunami įdomūs spalvų efektai – vos mirguliuojanti spalva pagyvina kūrinio dinamiškumą ir kartu atidengiama molio struktūra, faktūrų niuansai. Dažno šiuolaikinio dailininko kūryboje meninė intriga, conceptualus objektas iškeliami į pirmą vietą, o medžiaga lieka tik kaip pretekstas tai idėjai išreikšti. Taip dėl įdomios idėjos naikinamas tradicinis keramiškumas. To negalima pasakyti apie L. Šulgaitės darbus. Technikos įvaldymas, molio plastikos transformacijų galimybės autorei yra labai svarbios. Ji sugeba valdyti asociatyvių vaizdų kalbą jautriai subalansuotais masių santykiais, natūralaus molio paviršiaus ir spalvos raiška.

Pastarųjų metų darbai gerokai skiriasi nuo ankstesnių dailininkės kūrinių. Naujos plastinės formos ramesnės, stilizuotos, dažnai geometrinės, puiki proporcijų harmonija. Minimalistinėmis plastinėmis priemonėmis objektas supaprastintas iki ženklo ar simbolio, intriguojantis pavaizdinimas ir gilus emocinis, idėjinis krū-

⁴ Aleksandravičiūtė A. Jaunųjų taikomoji dekoratyvinė dailė, *Kultūros barai*, 1981, nr. 2(194).

vis. Dažnai komponuojama iš dviejų vienodų, simetriškai sustatomų elementų – tai lyg svarstyklės, sveriančios gėrį, tiesą („Kalnėliai“, 2000, „Senamiesčio akmenys“, 2002). Kūriniai iš molio spalvingesni ir iki minimumo paprasti: spirale sulenkta molio plokštė, dengta nenusakomo atspalvio žalsvai mėlyna, virpančia lyg vandens lašai, glazūra („Banga“, 2000). Kartais dailininkė naudoja itin aktyvų dviejų spalvų kontrastą. Dviejų dalių kompozicijoje „Gėlė ne gėlė“ (2001) du beveik vienodi geometriniai objektai dengiami juoda matine glazūra, o viršutinė banguota vieno objekto plokštuma dengta gilia mėlyna spalva, kito – intensyvia violetine. Ir iš tikrųjų tokie kūriniai, eksponuoti pievoje, pražysta lyg gėlės. Gilias ir skausmingas emocijas sukelia kompozicija iš trijų juodų geometrinių formų („Žolė“, 1999), kurių įpjuvimuose, atrodo, taip sunkiai bando prasiveržti žaluma, arba mėlynas, siauras vandens latakėlis, suspaustas tvarkingos geometrinės molio konstrukcijos („Šaltinis“, 2002). Atsiranda dailininkės kūryboje vazų, indų, lėkščių, tačiau ne buitinių, o tartum skirtų ritualui (primenantis krikštyklą „Indas lietuvi“ 2002).

„... tai ne indai, ne vazos, ne lėkštės tiesiogine prasme. Tai indai lietui surinkti, tai vazos balzamui, tai lėkštės vaisiams, kurie išnokdavo vaikystės sapnuose, tai siauri latakėliai, kuriais tik kraujas, rodos, tegali tekėti...“⁵

Be molio, ne mažesnę dalį L. Šulgaitės kūryboje užima porceliano kūriniai. Ši trapi ir įnoringa medžiaga diktuoja kiek kitokias komponavimo sąlygas ir raiškos priemones. Penkerius metus dailininkė kantriai stengėsi perprasti sudėtingą porceliano apdirbimo technologiją. Ir tik 1973 m. parodo pirmuosius savarankiškus kūrinius. Tai daugiau kameriniai darbai, su meile ir apmąstymais vaizduojantys gamtos ir gyvybės dėsningumus, žmogaus būties problemas. Rutulio, cilindro, piramidės formos lakoniškai lenkiamos, suplojamos, subtiliai akcentuojamos trapiomis detalėmis, šukės įskilimais ar ažūru. Porceliano kūrinuose ypač pabrėžiamas spindintis medžiagos baltumas, trapumas. Spalva naudojama labai minimaliai. 1975 m. parodoje tarp L. Šulgaitės eksponuojamų darbų originaliu komponavimu išsiskyrė kompozicija „Laikas ir kosmosas“ – trys ramūs rutuliai su trapių detalių nesimetriškais užlipdymais ir kobalto šešėliais tarsi konfrontuoja tarpusavyje. Ta pati tema kompozicijoje „Kosminiai laivai“ (1975) sprendžiama fantastinėmis geometrinėmis, bet judriomis formomis paryškinant vieną šoną šešėliu (glazūra) ir lengvu aukso blyksniu. 1983 m. dailininkė sukuria daug kompozicijų gyvosios ir negyvosios gamtos tema, kurių formos tos pačios geometrinės, tik jaukiai suminkštintos ir aptakios. Tartum saujelės ar maži dubenėliai („Balutės“, 1983) iš vidaus suspindi melsva glazūra. Trikampės piramidės formos – minkštai suspaustos, su įskilimais ir faktūriniais užlipdymais – asocijuojasi su karštyje nugeibusiu augalu („Karšta vasara“, 1983), o kompozicijoje „Kopos pilką dieną“ (1983) – tie patys trikampiai, aptakūs, tartum vėjų nugludinti, su išpustytomis idubomis, paryškinančiomis šešėlių žaismą. Kompozicijoje „Kriauklės“ (1983) – minkšta rutulio formos transformacija, spindinti perlų baltumu su lengvu rausvo atspalvio blyksniu.

⁵ Gutasas L. *Liucija Šulgaitė. Keramika. Parodos katalogas*, 1978, LTSR dailės muziejus, „Vaizdas“.

Žaidimas su sniego baltumo formomis – taip pavadino vengrai L. Šulgaitės paroda, 1987 m. surengtą Budapešte. Balta spalva – skaistumo ir kuklumo simbolis. Bet jos balta spalva – poezijos įkūnijimas. Tai pagrindinė spalva, prie kurios ji visada sugrįžta, su kuria įgyvendina visas idėjas. Atrodo, ji negali išsilaisvinti nuo mylimų temų, nuo variacijų su rutuliais, tačiau giliau pažvelgę pamatysime minčių gilumą ir įvairovę, nerasime tokių pat pakartotų darbų. Tokias mintis galima perskaityti vengrų spaudoje⁶.

Porceliano, kaip ir molio, kūriniuose keramikė naudoja juodą spalvą tartum akcentą ar kontrastą baltai ar kuriai kitai spalvai – juodi kalnai ir raudonos spalvos blyksnis, juoda uola ir baltas vandens latakėlis, juoda juosta dalijama pusiau simetriška porceliano forma („Šešėlis“, 2002). „Juoda spalva L. Šulgaitės darbuose visada reikšminga, ji turi didelį minties krūvį“⁷. Vėl gvildenamos sudėtingos būties problemos: amžinasis gėrio ir blogio konfliktas, trapi akimirka, sustingusi laiko tėkmėje. Tartum atsvara tarp gėrio ir blogio naudojami saulės, spindulėlio, liepsnos simboliai („Liepsnelė“, 2003), forma, judesys, šešėlių ritmas virsta simboliais, kelia įtampą („Alėja“, 1999). L. Šulgaitės darbuose galima išvelgti nuolat pasikartojančias asociacijas, žadinančias mintis apie dramatišką laiko tėkmę, jo santykį su pasaulio begalybe – tai amžinybėje sustingę lašai, simboliniai „Smėlio laikrodžiai“ (1974), amžinai judančio smėlio pojūtis kompozicijoje „Judanti forma“ (2003). Trapus bangelės atspaudas šlapiame smėlyje ar gležnas daigelis griežtos geometrinės formos fone atrodo tokia laikina gyvenimo akimirka... Ypač originalus darbas „XVII–XXI amžius“ (1994–2003). Autorė jam panaudojo XVII a. plytas, parsineštas iš griuvėsių, dargi su to meto amatininko pirštų atspaudu. Drąsus kontrastas tarp druskų prisotintų ir išdegtų aukštoje temperatūroje senų plytų ir traupaus balto porceliano tarsi sugretina du skirtingus amžius, parodydamas nesustabdomą laiko tėkmę.

Kompozicijose „Pokalbis“ (1988), „Ofelija“ (1989) vėl variacijos su rutuliu. Forma maksimaliai apibendrinta – taisyklingo ovalo žmogaus galvos įvaizdis tik lakoniška reljefine linija ar viena kita piešta detale paryškintu veidu. Kartojasi trikampių formos („Pavasaris“, 2001), cilindrų („Paukštis“, 2002, „Iš vandens“, 2002), įvairūs augalai, pumpurai, tačiau kokios tos formos skirtingos ir paprastos, neperkrautos detalių. Atrodo, darbai sukurti lengvai, tiesiog žaidžiant, tačiau reikėjo ilgų ir kantrių sunkaus darbo, ieškojimų ir bandymų metų išgauti tobulas formas, gilaus gyvenimo realijų supratimo, kad mintys persikeltų į kūrinius. „Tikras menas verda, kunkuliuoja visomis širdies ir proto galiomis“⁸. Dailininkė savo kūriniuose pritaiko senas technologijas (raku, ryžių, vedžvudo) paviršutiniškai nenukrypdama į istorinius laikus, su stipria saviraiška, dvasingumu ir žmogiškumu analizuoja savo laikotarpį ir stengiasi save suvokti kaip visuomenės dalį. Tam neužtenka vien talento –

„... drąsa, valia ir net, sakyčiau, rizika – tai vis L. Šulgaitės individualybei būdingi bruožai, be kurių ir patys geriausi sumanymai liktų neįgyvendinti“⁹.

⁶ Katalin E. Jatek a formakal – hofeherben (Žaidimas su sniego baltumo formomis). *Orsag – Vilag*. Vengrų – sovietų draugystės bendrijos žurnalas. 1987 gegužės 13, nr. 19.

⁷ Jasiulienė G. Nesenanti kūrybos galia...

⁸ Šepetys L. *Modernizmo metmenys*, Vilnius, „Vaga“, 1982, p. 209.

⁹ Girdzijauskaitė A. *Keramika – taurus ugnies menas, Kultūros barai*, 1977, nr. 4.

*Dailininkė kūrybinių
minčių verpetuose.
1978 m.
E. Kunčiaus nuotr.*

*Nuotraukos iš Šulgų
šeimės archyvo*

Apmąstant šios iškilios menininkės kūrybą, tą mokėjimą prakalbinti molį, norisi pakartoti L. Gutausko žodžius:

„L. Šulgaitės keramika – ligi skausmo sukaupta, išgryninta tiesa, kurios žodžiai – vieninteliai, nepakeičiami – skausmo ir gyvybės šaknų mazgas“¹⁰.

¹⁰Gutauskas G. *Liucija Šulgaitė...*

Tėvo sodo šviesa

Birutė Žeromskytė-Panumienė

Gimiau Valatkónių vienkiemyje, apsuptame savo Tėčio sodinto sodo. Mama pasakodavo, kad Tėtis mane, mažą zirlę, nešiodamas dažnai dainuodavo. Arba grodavo smuiku. Iš tų laikų giliausiai įsirėžęs svečiavimasis pas gimines per atlaidus. Valatkóniuose svarbiausi – šv. Onos atlaidai. Visi eidavome į Palonų bažnyčią, paskui – pas Tėčio brolių Leoną. Dažnai važiuodavome ir į Skėmius, o per šv. Antaną – mano senelio vardines – visada.

Po stiklinės kitos naminio alaus – kitokio gėrimo ant stalo ir nebūdavo – kalbos, juokas. Ir Tėtis, ir giminės kalbėdavo apie savo išgyvenimus, pasakodavo visokias istorijas, anekdotus. O paskui visi, pakilę nuo stalo, dainuodavo sustoję ratu, virpindami vėstantį vakaro orą. Dainuodavo ir paslaptinai šypsodavosi. Nesuprasdama pykdavau – kokios ten paslaptys, ko jie taip suokalbiškai šypsosi?! O... Reikia gyvenimą nugyventi, kad dainuodamas tylų vakarą galėtum taip šypsotis savo niekada nebeišsipildysiantiems troškimams.

Tėčio šeimoje visi muzikalūs, visi dainininkai, visi daugiau ar mažiau apdovanoti Dievo. Gal daugiausia iš visų savo menines galimybes buvo įgyvendinęs Tėtis – jauniausias šeimoje – grodamas, vaidindamas, savo eiles spausdindamas ar skaitydamas Poezijos pavasariuose. Skaudus likimas buvo tekęs vyriausiajam iš antrosios senelio Baltramiejaus santuokos broliui Antanui (1902–1980). Karjeros prasme jis buvo daugiausia pasiekęs iš visų brolių ir seserų – ilgus metus dirbo Pažaislio valsčiaus viršaičiu (centras Petrašiūnuose), giminių teigimu vokiečių kuri laiką buvo net Vilkaviškio burmistru, tačiau, vengdamas sovietinių represijų, turėjo bėgti, slapstytis, pasitraukė į Latviją ir gyveno ten ilgus metus. Jis turėjo ryškų polinkį į meną. Sesuo Jadvyga (1903–1989) ir vidurinis brolis Leonas (1905–1983) tarpukaryje giedojė bažnyčios chore. Jadvyga dalyvavo Palonų etnografiniame ansamblyje, buvo iškalbi, ją kviesdavo į sėdėjimą, ji šeiminkaudavo vestuvėse, laidotuvėse. Leonas buvo baigęs 3 klases Palonų pradžios mokykloje. Buvo gabus – dirbo ir brigadininku, ir buhalterijoje, ir revizorium. Puikiai su pavirpinimais grojo smuiku. Pokario metais dalyvavo „Ko-

Vladas Žeromskis (pirmas dešinėje) su seserimi Jadvyga, mama Viktorija, broliais Antanu (kairėje) ir Leonu prie savo sodybos Valatkóniuose.

Kryžius drožtas tėvo Baltramiejaus (1862–1906). Apie 1928 m.

munaro“ kolūkio kaimo kapeloje. Man atrodė, kad Leonas grojo nepriekaištingai, tačiau jis tardavosi su Tėčiu, įdėmiai klausydavosi Jo patarimų.

Valatkoniuose ir Tėčio uošvijoje Skėmiuose dainuojamos dainos šiek tiek skyrėsi. Bet Tėtis mokėjo visas. Jo buvo puiki klausa ir nepaprasta atmintis. Dainuodavo ar grodavo visiems žinomas populiarias dainas, melodijas, tačiau savo lobių skrynėlėje saugojo viską, ką buvo išgirdęs. Prisimenu, kaip per vieną šventę Skėmiuose Tėtis su Petronėle Stukoniene sušoko padespaną. Dažniausiai buvo šokami polka ir valsas. Na, dar polka su ragučiais. Senieji šokiai dulkėjo pamiršti. O Tėtis jų mokėjo daug, ne tik melodijas, bet ir šokio piešinį. Jis ne šiaip grojo smuiku Kubiliūnų kaimo kapeloje, „Žvangulyje“ ar „Dainoriuose“, bet dainomis ar šokių melodijomis iš savo atminties lobyno prisidėjo prie šių kolektyvų programų.

Tėtis man neišivaizduojamas be Jo darbo įvairiausiose visuomeninėse organizacijose – visur, kur reikėjo rūpintis žmogumi, jo buitimi ar būtimi, gamta. Rašė į spaudą įvairiais skaudžiais klausimais – dėl girtavimo, dėl kelio per Kubiliūnus asfaltavimo, dėl melioracijos klaidų ar norėdamas pagirti žmogaus darbštumą, jo pasiekimus. Dažniausiai į rajono spaudą ir „Valstiečių laikraštį“. Be to, Tėtis buvo rajono laikraščio neetatinis korespondentas, dalyvavo rajono literatų būrelio darbe. Savo eilėraščius skaitė Baisogalos ir Pāšušvio Poezijos pavasariuose. Originaliąją kūrybą kartais skelbdavo Vlado Kopus slapyvardžiu, tačiau taip ir nesužinojau, kodėl tokį pasirinko. Tėtis buvo Dievo apdovanotas ir kūrėjo talentu, ir gebėjimu dirbti idėjai. Nors tik mes – šeima – matėme, kiek reikėjo įdėti darbo ir pastangų, kad būtų pasiektas rezultatas.

Kiek prisimenu, kol dirbo – tiek „Paryžiaus Komunos“ (Pakalniškių k.), tiek „Švyturio“ kolūkiuose, vėliau Baisogalos eksperimentiniame ūkyje (Kubiliūnų k.) – Tėčio namuose nebūdavo – su tamsa išeidavo ir su tamsa pareidavo. Ypač įstrigę ilgi vakarai, kai Tėtis užtrukdavo išvažiuavęs „į rajoną“. Laukdavome nuo Baisogalos švyturiuojančių sunkvežimio žibintų. „Rajonas“ geriau „žinojo“, kada sėti ir kada pjauti, tad dažnai reikėdavo važiuoti, kad išklaustų instrukcijų, nurodymų, pamokymų. Mama domėdavosi – ką sakė, bet grįžęs Tėtis paprastai nieko nepasakodavo. Kaip nieko nesakydavo ir apie kolūkio susirinkimus, valdybos ar įvairių komisijų posėdžius. Paskui mama pykdavo – aš nuo žmonių daugiau sužinau negu iš tavęs...

Tėtis ir mama buvo labai skirtingi. Mama – Elena Damaševičiūtė – iš savo tėvo paveldėjusi begalinį darbštumą, greitą, visą esybę ant žemės. Nemėgo vakarėlių, renginių, mieliau jau važiuodavo į atlaidus ar pas gimines. O Tėtis visiškai priešingybė – mėgo pažmonį, bendravimą, dalyvavo įvairiuose saviveiklos kolektyvuose, sambūriuose, būreliuose, komisijose. Turėjo puikų humoro jausmą ir mokėjo juo sušvytėti. Jis buvo tas žmogus, kuris galėjo kalbėti iš tribūnos. Tačiau Jis rasdavo ir žodžius, kuriuos dera pasakyti prie savo kaimyno ar artimojo kapo duobės. Buvo ramaus būdo, neskubantis, švelnus, labai korektiškas, taktiškas. Nesikeikė, neatsimenu, kad kada būtų buvęs girtas, tačiau prie kompanijos taurelę išgerdavo. Namų ūkio darbus dirbdavo pasišvilpiniuodamas, pamąstydamas, pasikalbėdamas su sutiktu žmogum.

Mama su Tėčiu tobulai papildė vienas kitą, kiekvienas pasiimdamas jam tinkančią šeimos darbų ir rūpesčių dalį. Neprisimenu, kad per 52 bendro gyvenimo metus kada būtų rimtai susipykę. Mes užaugome pagarbios ramybės pasaulyje.

Šeštajame, septintajame dešimtmetyje Kubiliūnų kaimo kultūriniam gyvenimui labai didelę įtaką turėjo Kubiliūnų pradinė mokykla. Joje rengdavo vakarus – vaidinimus, šokius. Kaimo kultūros namai buvo už pusantro kilometro – Banynėje, išvežtųjų Banių sodyboje. Per Naujuosius metus Banynėje vykdavo karnavalai. Tėtis būtinai rengdavosi kokia kauke. Vienam karnavalui Tėtis apsirengė žydu, jojančiu ant arklio. Sukalė rėmą su skylė, aptraukė medžiaga, prikimšo šiaudų, prisiuvo galvą, prie šonų pririšo kerzo batus, užmetė antklodę. Tik daug vėliau sužinojau, kad būtent tokios kaukės Lietuvoje vaikščiavo per Užgavėnes.

Tėtis mieliau vaidindavo, nei dainuodavo. Vaidino ir Palėnuose, ir gyvenant Kubiliūnuose. Kubiliūnuose buvo pastatyti keli vaidinimai. Vaidino Tėtis, Zosė ir Jonas Gudaičiai, Janina Stukonytė, Antanas ir Juozas Diržinauskai, Rimgaudas Bložė. Su tais vaidinimais buvo ir į gastroles į kitus kaimus išvažiuavę. Kubiliūnuose vaidinimus rodydavo Jackaus daržinėje. Prisimenu sceną iš daržinės durų, kuri vaikstant artistams lingavo, o suflerio balsą išgirdavome anksčiau, nei artistai su Reaganu. Bet kiek buvo įdėta širdies!

Kubiliūnų kaimas turėjo chorą, kapelą, dramos būrelį, važiuodavo į rajoną (tada dar Šeduvos) šventes. Tėtis visur dalyvavo, grojo, dainavo. Stebėjau, kad chore Tėtis dainavo bosu, o ne tenoru, nes Jo balsas buvo aukštas. Gal trūko žemų balsų, o balso diapazonas buvo platus. Kai Kubiliūnų kaime neliko mokyklos, kontoros, bibliotekos, parduotuvės, „paskutine instancija“ tapo pieninė. Kaip kokiam klube žmonės susitikdavo, pabendraudavo, pasidalydavo naujienomis. Todėl, kol galėjo, į pieninę eidavo tik Tėtis. Kaip ir bet koku kitu reikalu į kaimą – arklio, traktoriaus, sėklos.

Eilėraščius Tėtis pradėjo rašyti ankstyvoje jaunystėje. Sakydavo, kad tie pirmieji bandymai yra dingę. Tik po Tėčio mirties, Skėmiuose naršydama mamos brolio Petro Damaševičiaus biblioteką, radau Tėčio ranka rašytus du sąsiuvinius su Jo eilėraščiais, datuotais 1927–1928 metais. Ryškus sekimas J. Janoniu, Maironiu. Kaip Tėtis būtų apsidžiaugęs, jei tie sąsiuviniai būtų atsiradę anksčiau...

Savo pomėgiams – muzikai ir literatūrai – Tėtis daugiau galėjo atsidėti išėjęs į pensiją. Tačiau atsiminimus apie savo kalinimą lageryje – keturis mokyklinius sąsiuvinius – Jis parašė anksčiau. Davė paskaityti. Man tada buvo šešiolika metų. Ne ta patirtis, kad suprasčiau. Be to, ir parašyta buvo su gera humoro doze, neminint rytmečių, kai iš barako išnešdavo mirusius per naktį. Tačiau apie tuos lavonus atsimenu iš pokalbio nuotrupų, kai Tėtis su kažkuriuo giminaičiu paskutinę naktį

V. Žeromskis –
Baisogalos krašto
šviesuolis. 1987 m.

budėjo prie savo mirusios mamos. Tik tą vienintelį kartą ir girdėjau Jį pasakojant apie išgyvenimus lageryje.

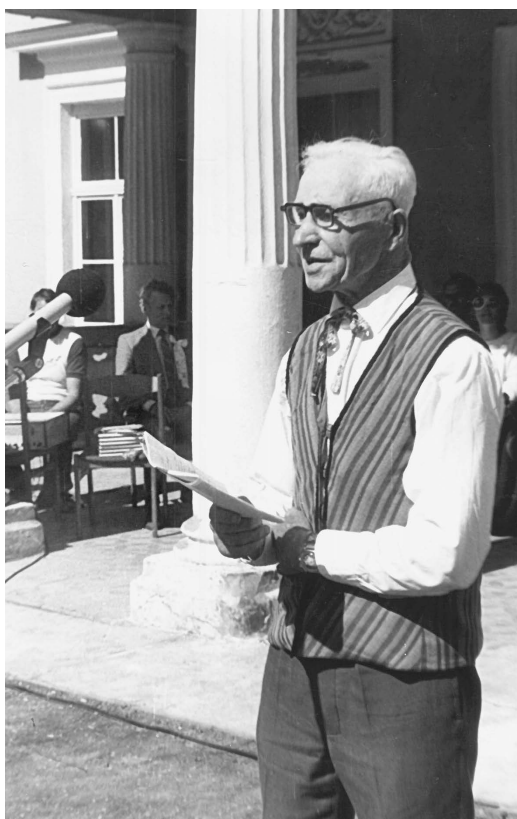
Daug vandens nutekėjo tarp pirmųjų sekimų ir to, apie ką Tėtis rašė brandžiame amžiuje. Tarp „Iš tamsos į šviesą ženkime jauni, / Pilni pasiryžimo dvasios“ ir „Vartus atkelkite į tėvo sodą – / Prisiraškysiu saulės spindulių...“ – visas gyvenimas. Nemačiau to tėvo sodo. Per vėlai gimiau. Tačiau manyje gyvena kitas sodas – paties Tėčio pasodintas prie mažos trobelės Valatkonių vienkiemyje, kvadratu apsuptas ošiančių pušų. „Vartus atkelkite...“ Bet šito sodo taip pat nebėra.

Eilėraščius Tėtis rašydavo ankstyvais rytais. Rašė labai kruopščiai – daug kartų taisydavo, perrašinėdavo, šlifudavo, labiau tinkančio žodžio ieškodavo žinynuose. Taisydavo ir tuos eilėraščius, kurie jau buvo kur nors išspausdinti. Kartais ką nors parodydavo man. Tačiau mano patarimų ar pasiūlymų beveik nepriimdavo, ginčydavosi dėl savo pasirinktos frazės ar žodžio – svarbiausias Jam buvo Jo vidinis balsas. Nežinau, ar Jam iš viso reikėjo kokių patarimų. Turiu visus Tėčio man rašytus laiškus, juose – rūpesčiai dėl buities, patarimai, naujienos, bet jokių diskusijų kūrybos klausimais.

Tėčio eilėraščiai lyriški, bet ne liūdni. Jie trykšta meile motinai, tėviškei, Tėvynei, žmogui, gamtai, žemei. Kartais žodis nušlifluotas iki tobulo skambesio: „Aš išausiu laumės juostą, – / Šalnos suverpė gijas. / Šimtanytį margą raštą / Vėjas šokdamas apmes...“ Eilėraščiai, kurių jausmus kartais atpažįstu iš beržo, kažkada žaliavusio prie pirties, šulinio akmeniniu rentiniu, suoliuko, ant kurio prisėsdavo močiutė, ar gal net genetinio ryšio. Tačiau kas galėtų pažinti kito, net labai artimo žmogaus, sielos gelmes...

1981 m. Tėčiui jo 75-ojo gimtadienio proga padarėme siurprizą. Slapta iš sąsiuvinų, laikraščių, įvairių skiautelių surinkome Jo eilėraščius, savilaida išspausdinome ir įrišome kelis egzempliorius. Tą knygą pavadinome tiesiog „Eilėraščiai“. Džiaugėsi nepaprastai. Paskui jau pats rūpinosi, kad būtų sutvarkyti ir išspausdinti likę eilėraščiai. 1988 m. paruošėme antrąją knygą – „Ant žemės delno“. Įžangos žodį parašė tada filologijos mokslų kandidatas, dabar profesorius, Bonifacas Stundžia. Jo nuomonę Tėtis labai įvertino. O ypač džiaugėsi gavęs Marcelijaus Martinaičio, per B. Stundžią perskaičiusio abu savilaidos rinkinius, laišką.

1991 m. vėl savilaida išspausdinome 20 egzempliorių Jo atsiminimų apie

V. Žeromskis – Poezijos pavasario Baisogaloje
1986 05 24 dalyvis

kalinimą lageryje – „Dviems valandoms“. Su džiaugsmu išdalijo, išdovanojo beveik visą tiražą.

Po Tėčio mirties Jo lentynoje radome gausybę iškarpu, laiškų, atvirukų, pažymėjimų, sąsiuvinių ir lapelių su eilėraščiais, begalę įvairiausių Garbės, Pagyrimo raštų, Diplomų. Poemas apie savo tėvą ir motiną, brolių Antaną, atsiminimus apie Valatkónius – jų niekada nebuvo man rodęs ar net apie tokius tekstus užsiminęs. Visa ta krūva medžiagos prašėsi kaip nors įprasminama. Viską surūšiačiau chronologine tvarka ir suklijavau į tris didžiulius albumus. Jie vis dar pasipildo.

Tėčio santykiai su bažnyčia buvo savotiški. Dar jaunystėje Baisogalos klebonas V. Bitė Tėtį išbarė iš sakyklos už darbą, kurio Jis tikrai nepadarė. Klebonui neteisingai buvo apskundęs vienas Jo pažįstamas. Daugybę metų Tėtis, su mumis atėjęs ar atvažiavęs iki bažnyčios, per Mišias likdavo šventoriuje.

Vieną 1985 m. rudens dieną į kiemą įsuko lengvoji mašina – atvažiavo Tėčio brolio Antano žmona Jadvyga su nepažįstamu vyru. Tada namuose nebuvau, žinau tik iš pasakojimų ir dėdinos Jadvygos laiškų. Kol moterys ruošėsi virtuvėje, vyrai kalbėjosi kambaryje, apžiūrinėjo instrumentus, Tėtis pagrojo. Svečias buvo kunigas Juozas Zdebskis (1929–1986). Nežinau, apie ką jie kalbėjosi, tačiau lūžis, susitaikymas su Bažnyčia, įvyko. Dėdina pasakojo, jog atrodė, kad susitiko du seni labai geri draugai. Kunigas J. Zdebskis – nepaprastos dvasios asmenybė – kalintas, šmeižtas, žalotas, pagaliau nužudytas. Dėl vienintelio žmogaus, kuriam reikėjo pagalbos ar sakramentų, jis galėjo važiuoti į pasaulio kraštą. Tėtis nebuvo išimtis.

Dėdinos Jadvygos namuose Kulautuvoje rašomąja mašinėle buvo spausdinama pagrindinė katalikiška literatūra. Taip dėdina ir susipažino su vienu „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidėju – kunigu J. Zdebskiu. Jis dažnai atvažiuodavo pas dėdiną į Kulautuvą. Dėdina papasakojo jam apie Tėtį, Jo senas nuoskaudas, parodė Tėčio eilėraščius. Kunigas pirma proga atvažiavo į Kubiliūnus. Buvo pažadėjęs Tėčio smuikams senos fisharmonijos griaučius, dažnai dėdinai Jadvygai prisiminęs sakydavo – koks puikus, nuoširdus senukas. Tačiau kito susitikimo nebebuvo...

Mes su seserim Silva nebuvome pakankamai muzikalios, kad grotume kaip Tėtis, tik anksti miręs brolis Vilmantas turėjo absoliučią klausą. Tačiau mūsų namuose nuolat skambėdavo muzika – tai Tėtis smuiku pritardavo besisvečiuojančių giminių dainoms, tai mokėsi smuiko partijas kapelai, tai bandė naują instrumentą, tai šiaip grojo savo malonumui, kartais su Vilmantu ar koku muzikuojančiu svečiu – lygiai taip pat paslaptinai, kaip kažkada dainuodavo, žiūrėdamas per langą į toli. Ir dainuodavome – šeimos šventėse ar dirbdami kokį neskubų darbą. Tai buvo mūsų laikas, gal ir mes tada paslaptinai šypsojomės savo viltims ir svajonėms.

Tiek poezija, tiek muzika buvo pripildę visą Tėčio gyvenimą. Groti pradėjo būdamas 16 metų, savo darbo smuikeliu. Prie Jo prisidėjo brolis Leonas, atsirado *basedlė* (basetlė), armonika. Grodavo vestuvėse, gegužinėse, vakaruškose. Smuikavo ir du Jo mamos broliai – Kostas ir Vladas. Tačiau smuikus ar kitokius instrumentus daryti mokėjo tik Tėtis. Kalėdamas lageryje Primorės krašte, Tėtis padarė du smuikus ir gitarą. Jis dėl išsekimo buvo pakliuvęs į *dochodiagu* (klipatų) grupę ir išsiųstas į „ozdorovyteljnij punkt“ (rus. sveikatos gražinimo punktą) atsistatyti jėgas. Tačiau vietoj sustiprėjimo tiems muzikos instrumentams padaryti buvo duotas mėnuo laiko, lagerio teritorijoje pakabintas šis „socialistinį išipareigojimą“ skelbiantis šūkis, paskir-

Švenčiant 80-metį. Artimujų ansamblyje: jubiliatui iš kairės – marti Kristina, iš dešinės – duktė Silva, stovi duktė Birutė, sūnus Vilmantas, vaikai Eugenijus, sėdi ant grindų vaikaičiai Gintautas ir Aistė. Visi instrumentai paties V. Žeromskio darbo. 1986 m.

tas papildomas maisto davinyš ir liepta dirbti. Nebuvo visų reikiamų medžiagų, todėl turėjo kreiptis į laisvuosius, išeinančius už zonos, rinkti šiukšlynuose. Darbo įrankiai – paprastas peiliukas ir drožtukas, kuriuos padarė geriausias Tėčio draugas iš to paties lagerio Mečys Kablys. (M. Kablys po lagerio tarnavo kariuomenėje Estijoje, vedė estę ir liko ten. 2007 m. ieškojau jo, bet gyvųjų tarpe neberadau.) Instrumentų matmenys – kaip diktavo medžiaga ir atmintis. Tačiau šie instrumentai grojo!

Medžiagą savo instrumentams rinkdavo iš visur – naudojo bičių avilių gerai išdžiūvusias lenteles (sakydavo – smuikas – kaip dūzgiančios bitutės), seno kontraboso dalis ar bet kokią, kartais ne visai tam derančią medžiagą. Dirbtuvės – paprasta kamara. Duris iki pusės būdavo užstatęs keliomis sukaltomis lentomis, kad vaikai nesuardytų tvarkos. Prisidroždavo drožlių iki kelių. Darbo įrankiai – neką sudėtingesni negu lageryje, gal kiek aštresni.

Darydamas kankles naudojosi brėžiniais, tačiau tikslių matmenų nesilaikė. Man atrodo, kad Jis taikydavosi prie medžiagos, o ne medžiagą „tempdavo“ prie matmenų. Tėčio gamintus smuikus yra aprašiusi etnomuzikologė Gaila Kirdienė knygoje „Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje“. G. Kirdienės pastebėjimu – visi Tėčio smuikai yra storesni už tradicinius, kad būtų geresnis skambėjimas.

Be apie 10 smuikų, Tėtis yra padirbdinęs keletą kanklių, pūslių ir dvi basetles. Po Jo mirties mes – vaikai – pasidalijome instrumentus, didžioji kolekcijos dalis yra mano namuose ir keliauja per įvairias liaudies meistrų muzikos instrumentų parodas.

Iš nestandartinių instrumentų: graikiškas smuikas – ne apvaliais, o kampuo-tais šonais, tokį Tėtis matė Maskvoje susitikime su SSRS etnografais; lyra – ją norėjo padaryti Baisogalos kultūros namams, tačiau savo darbu nebuvo patenkintas ir jo

Iš baisogalių dailininkų kūrybos

Parengė Arvydas Každailis

Šauliai prie Nepriklausomybės paminklo.

1999 m. balandžio 17 d. Iš Baisogalos

seniūnijos archyvo

*Nuo mažens aukštumas mėgau,
Bet Baisogala – lygi vieta:
Nei krioklių, nei viršūnių sniego,
Vien dirvų raukšlėta kakta.*

*Vėliai tu, Baisogala mano...
Gimtinėn, namo grįžau.*

*Oi dažnai, užsikoręs ant stogo,
Dairydavaus į šalis!
Trokšdavau išlėkt su varnėnais
Tolyn į pietų kraštus...*

*Bet daugiau nebelipsiu ant stogo
Su varnėnais lėkt į pietus.
Man ir čia, tėviškėj, gera,
Nors Baisogala – lygi vieta.*

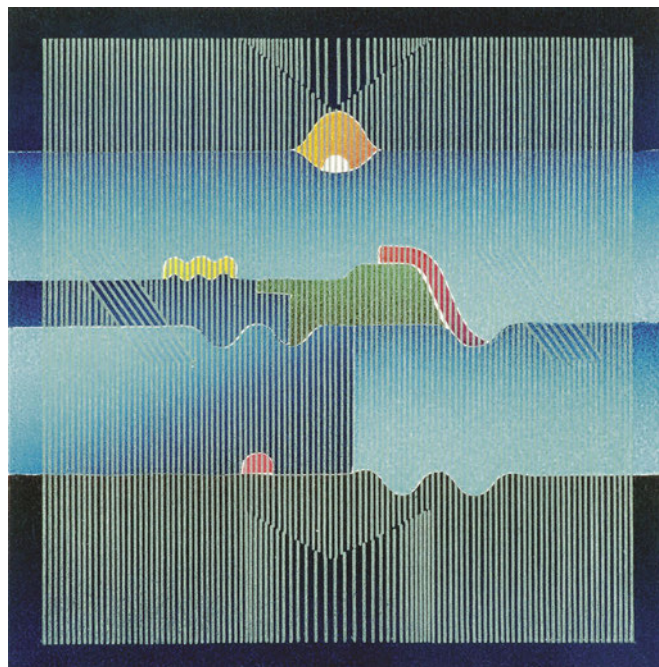
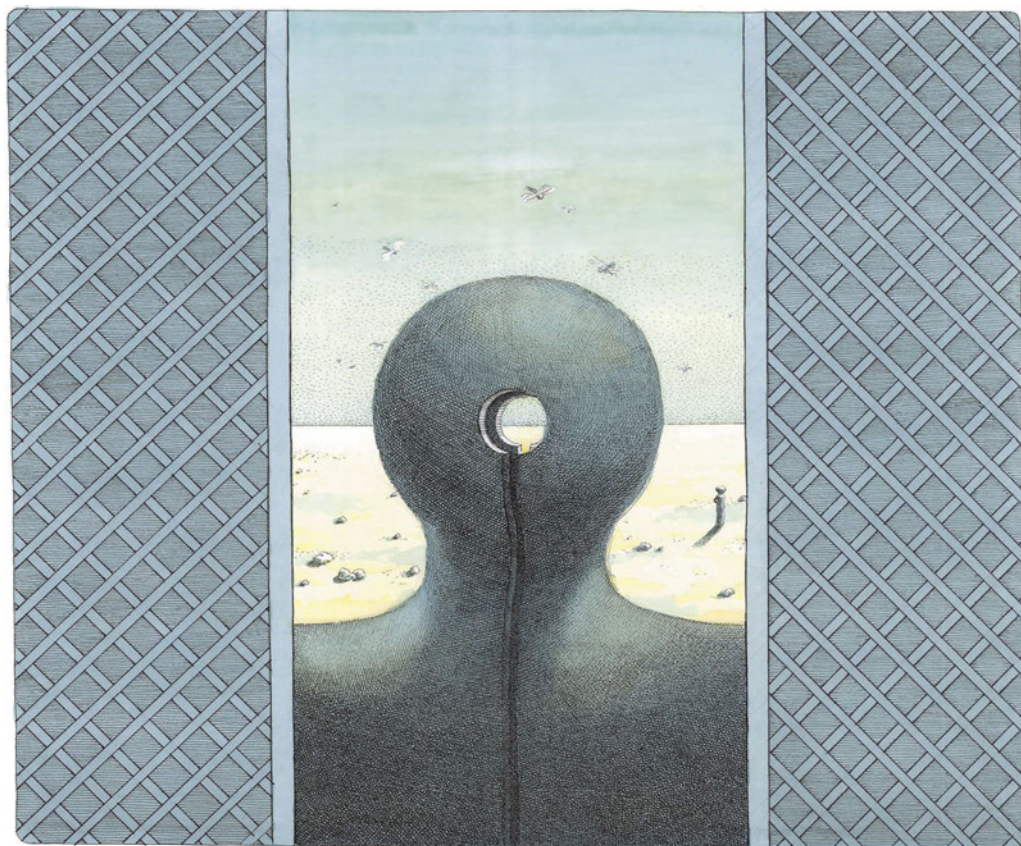
*Iš poeto Vytauto P. Bložės
eilėraščio „Baisogala“*

„Viešpaties Jėzaus nukryžiuavimas“.

Dail. Rudolfas Žukovskis.

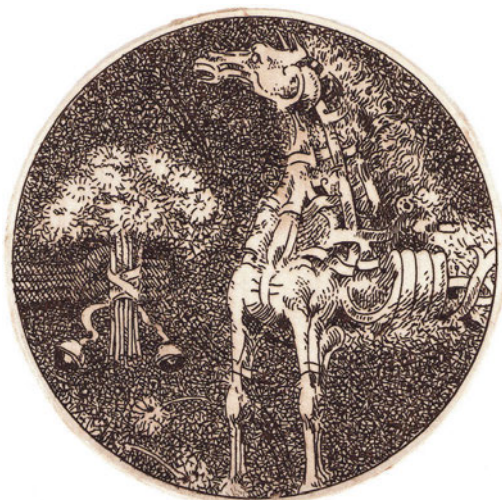
2007 m. A. Petrašiūno nuotr.

*Dailininko
Arvydo Každailio
darbai*

*„Ten už vartų“.
2004 m. Piešinys*

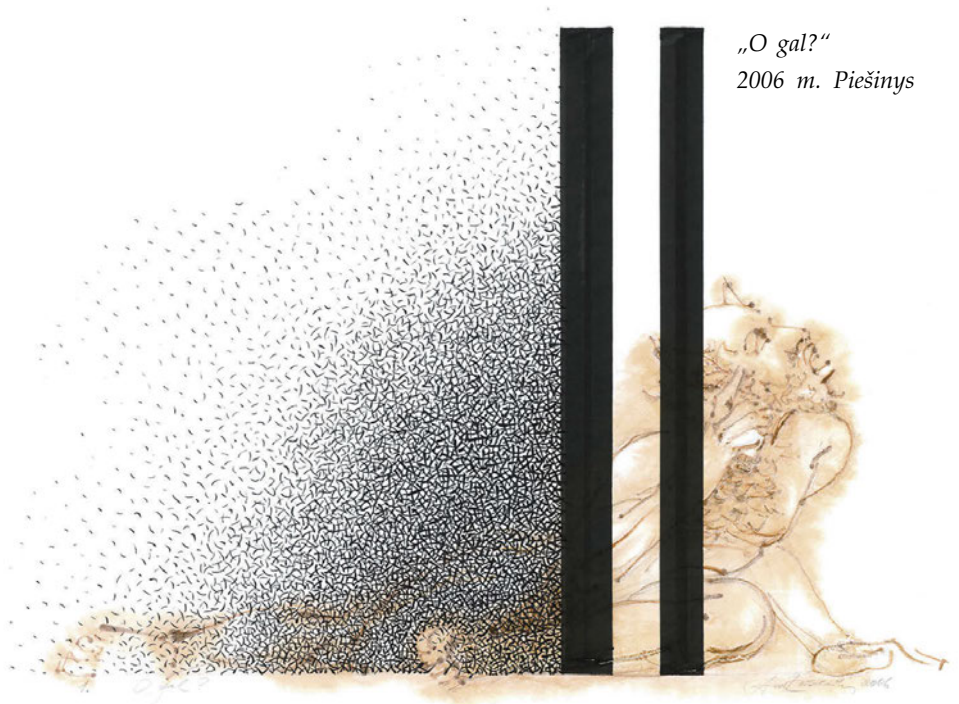
*„Noktiurnas I“.
1975 m. Iškilė spauda*

„Žirgas“. 1986 m.
Ofortas

„Užgavėnės, arba
žiemos palydos“.
1986 m. Ofortas

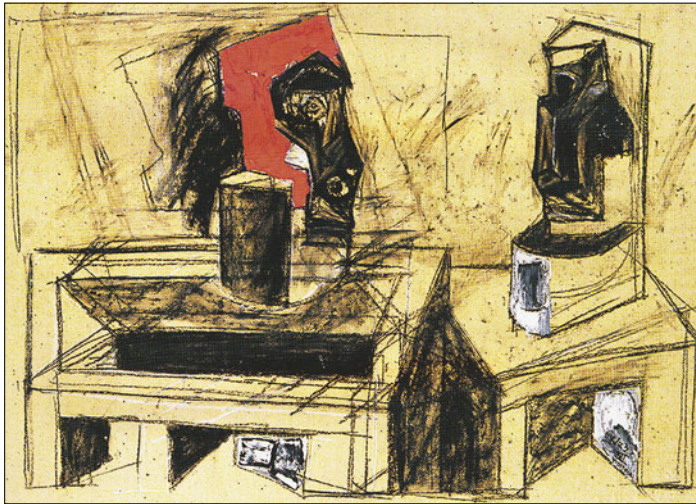
„O gal?“
2006 m. Piešinys

„Mechaninis paukštis“.
1984 m. Piešinys

Dailininko Vinco Kisarausko darbai
„Netikėtas nušvitimas“. 1971 m.

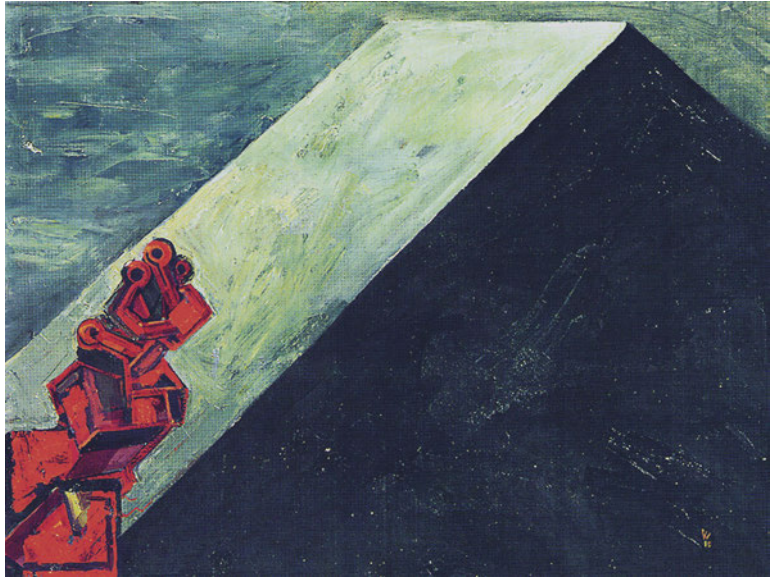
Kompozicija.
1973 m.

*„Natiurmortas
su autoportretu“.*
1970 m.

„Pilka Edipo diena“.

1980 m.

„Ismenė ir Antigonė“.

1980 m.

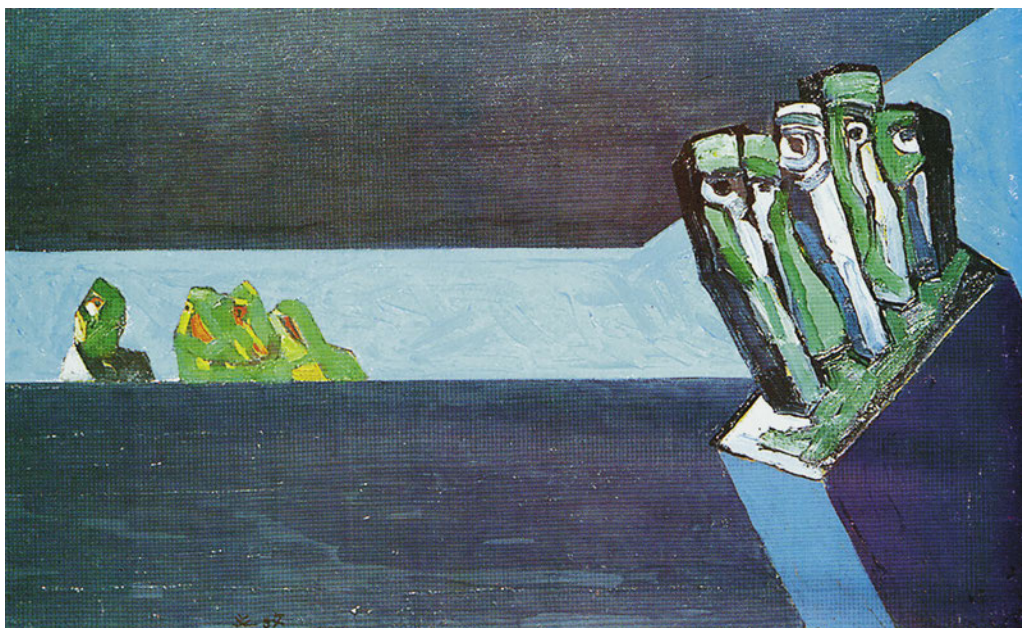
„Sūnus palaidūnas“.

1981 m.

„Figūros erdvėje I“.

1987 m.

*Dailininko
Liudviko Strolio
darbai*

Vaza „Flora“

Pano eskizas

Aşotêlis

*Dekoratívne
lêkštie*

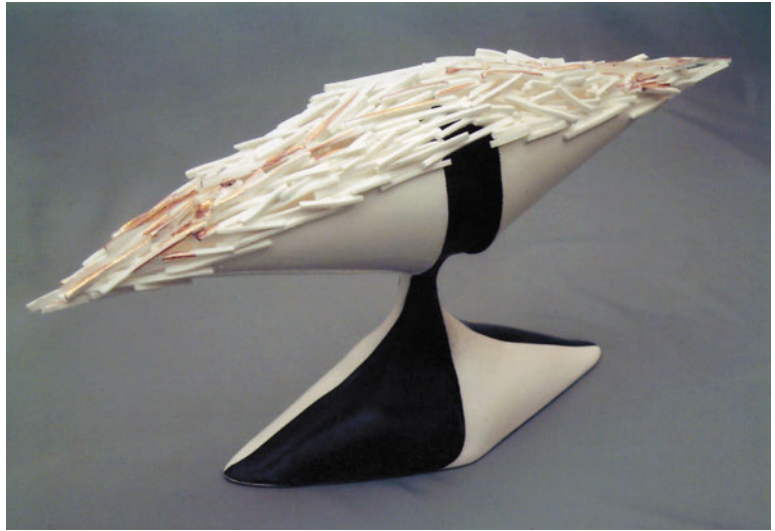

*Keramikės
Liucijus Šulgaitis
darbai*

„Banga“. 2000 m.

„Alėja“. 2000 m.

„Šešėlis“. 2002 m.

Indas lietui. 2002 m.

*Mindaugo Minderio
nuotraukos*

„Žolė“. 1999 m.

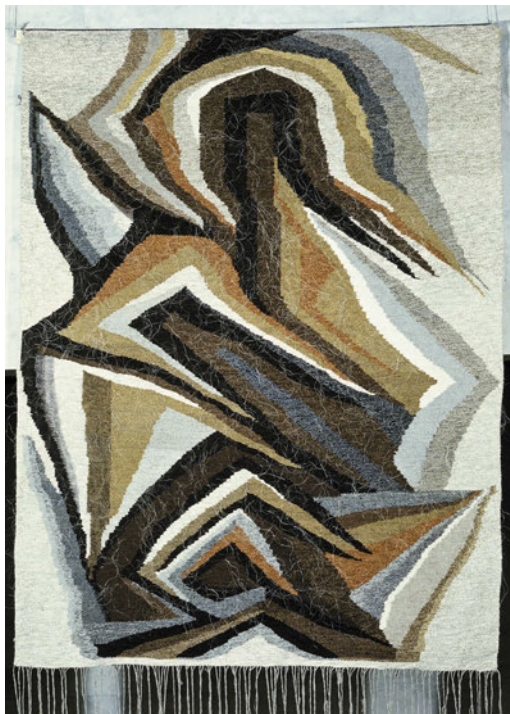
„Kalmeliai“. 2000 m.

*Genovaitės
Žilinskaitės darbai*

„Jaunystė“. 1979 m.

*„Vakaras miške“.
1984 m.*

„Lapuotis“. 1986 m.

„Vidurvasaris“.
1984 m.

nebaigė; kanklės, sukonstruotos ant geldos. Gilią, nemažą geldą 1947 m. Tėtis padarė vaikams maudyti. Mums paaugus toje geldoje mama maišydavo pyragus. Kaip instrumentas kanklėsgelda turi ypatingai sodrų, melodingą ir vibruojantį skambesį. Juo ypač Tėtis mėgdavo skambinti. Grodavo vakarais, po visų dienos darbų. Nors sakydavo, kad groja anūkams, bet, man atrodo, Jis būtų grojęs, net jei ir niekas nebūtų klausėsis. Pačiam sau... „Paliesiu stygą / Skambią, pirmutinę. / Tebus jos aidas – / Dvasios virpesys.“

Tokie yra amžinieji Tėčio mums – vaikams – pasodinti sodai. Lengvi, skaidrūs, skambantys vario varpeliais, švytintys aukso varsom, pilni bičių dūzgesio. Visada esantys su mumis ir mumyse.

*Su baisogaliečiais
muzikantais
(V. Žeromskis
antras iš kairės)*

*Nuotraukos iš
straipsnio autorės
albumo*

Keturioliktas dūminėj gryčioj

Vladas Žeromskis

Geriausiai prisimenu *pečių* (krosnį). Aš buvau mažiukas, o jis didelis. Iš puspūrio rugių į jį sutilpdavo duona. Konstrukcija – „muštinis“. Apačia išklota plytom ir pusapvalė anga iš plytų. O *pečiaus* šonai ir viršus – iš vientisos molio masės. Kad masė neirtų nuo kūrenimo, reikėjo gerai sumušti. Mušant sienas *pečiaus* vidus būdavo pridedamas malkų. Gobtuvo išlenkimui malkų krūvelė apkalama tašytom ir pjautom lentom. Sienų išorė sukalama kaip dėžė. Į tarpus pilamas molis ir mušamas mediniais muštuvais, kol susilieja į vienalytę masę.

Mėgau *pečių*. Prieš dideles šventes mama po juo sukišdavo maudyti. Sutilpdavom po du. Patiesdavo šiaudų iš kūlio, pakišdavo geldą vandens. Kai mazgodavo galvą ir ausis, turėdavom išlįsti per angą. Maudydavo vakare, kai iš ryto būdavo kepta duona ar ragaišis.

Vladas Žeromskis

Didelis draugas buvo *pečius*. Dažnai po juo mama papildavo siekelį bulvių. Laukdavom sustoję, kada iškeps. Kai jas su žarstekliu traukdavo iškepusias, krykštaudavom gaudydami karštas. Užtekdavo nupūsti peklus, pakočioti delnuose ir... skaniausias valgis.

Po tuo pačiu *pečium* mama kepdavo garstyčininką. Pirmiausia išvirdavo ruginių, gironom maltų miltų košę. Įdėdavo sutrintų garstyčių ir didelį puodynį pakišdavo po *pečium* kepti. Po to raugindavo. Valgydavom pasidažydami su bulvėm. Jei tik daugiau pakabini, garstyčios plėšia nosį.

Gryčios durys buvo dviejų dalių – viršutinės ir apatinės. Žiemą kūrenant *pečių* apatinė pusė būdavo uždarama. Pro atviras viršutines duris išeidavo dūmai (gryčia buvo dūminė). Rytą nubudę lipdavom ant *pečiaus* pasišildyt. Jis būdavo apsemtas dūmų. Kojos likdavo ant *pečiaus*, o galvą nuleisdavom žemiau, kur dūmų jau nebebūdavo. Ant prieždos, prieš židinį, galėjom šildytis tik vienas. Bet nelabai norėdavom čia sėdėti, nes tada reikėdavo prižiūrėti balanas, jas keisti, kai baigdavo degt. Balanos būdavo įkištos į *pečiaus* kampo plyšį.

Kai *pečiui* išsikūrenus mama užgesindavo žarijas ir per aukštinį išleisdavo paskutinius dūmus, lipdavom ant *pečiaus*. Čia buvo mūsų žaislai, įvairių kaladėlių. Balkiai ir lubos buvo juodi, net blizgėjo. Jų plyšiuose veisėsi tarakonai. Su jais nesugyvenom, badydavom balanom.

Asla buvo plūkto molio. Prie *pečiaus* nuo balanų skaldymo ji visuomet būdavo duobėta.

Kai vyrai žiemą parvažiuodavo iš miško, siūlydavo vaikams palaižyt kirvį. „Žiūrėk, koks saldus“, – sakydavo. Susigundžiau tik vieną kartą, po to ilgai liežuvį skaudėjo. O saldumas išties labai viliojo. Kai mama parveždavo nupirkus cukraus galvą ir ją smulkindavo su mažu kirveliu, gaudavom mažus gabalėlius, kurie nukrisdavo ant aslos. Arbata su cukrum ir uogiene buvo skirta tik retam svečiui ir kalė-

dojančiam kunigui. Valgydavom sriubas: barščius, kopūstus, *kleckų* (kukuliukų), bulvienę ir t. t. Pieno vaikams sočiai nebuvo. Valgydavom mediniais šaukštais iš dubenio, apstoję taburetę. Kuris stengdavosi kitus apvalgyti, gaudavo šaukštu per kaktą.

Kai pasakydavo, išikišęs kojas į nudėvėtus mamos kaliošus ir apsisupęs senais jos kailiniais, eidavau į tvartą pasaugot pieno nuo vištų ar šuns, kol mama paduos karvėms šiaudų. Geriausias pašaras karvėms būdavo plikyti pelai. Plikydavo gryčioje. Į *ušėtką* (puskubilį, kurio du šulai buvo ilgesni ir su skylėm lazdai perkišti) įpilama pelų, atneštų su krepšiu iš peludės, apibarstoma saujele sukapotų burokų ir saujele miltų ir vėl pilama pelų. Taip prisluoksniavus pilamas karštas vanduo. Tokių skanėstų vieną kartą per dieną gaudavo tik melžiamos karvės. Kitus kartus tegaudavo avižinių ir ruginių šiaudų. Šienas – arkliams ir avims.

Pieno iš penkių karvių primelždavo nepilną medinę melžtuvę. O pavasari, išginus karves į laukus, būrys vyrų su vadelėmis budėdavo pūdyje – kilodavo karves. Vėliau karvių kojos sustiprėdavo. Pernykštį plauką nešiodavo iki javapjūtės. Rugienos ar vasarojienos žolė buvo geresnė. O pūdymo ganykla būdavo nutrinta. Joje ganesi viso kaimo galvijai bendroje bandoje su avimis. Antra banda – kiaulės, trečia – arkliai. Avys būdavo mandriausios. Jų snukučiai smulkūs, jos judrios, suspėdavo nuėst geriausią žolę pūdyje ir rugienoj. Kiaulės mėgdavo knist pūdyms, išrinkdavo pienių, balandų, usnių ir kitų žolių šaknis. Arklius ganydavo palaukių pievose. Dienomis, kai arkliai dirbdavo, juos pašerdavo mišiniu, kurio ploteliai būdavo sėjami daržuose, pakluonėse. Naktimis viso kaimo naktigoniai arklius ganydavo miškelyje.

Kokių tik išdaigų neprikrėsdavo naktigoniai! Vargas buvo bernams, kuriems, parjojus su arkliais iš ganyklų, tekdavo dirbti. Numigti gaudavo tik perpiety, kuris buvo trumpas. Vėl darbas! Nujoję į ganyklą, tokie naktigoniai, vos spėję arklius supančioti geležiniais pančiais, krisdavo miegoti prie laužo, net seilė bėga. Bet, žiūrėk, kiti jau paišo jam ūsus, barzdelę. Kietai įmigęs nejaučia, kaip jam karklų lankeliais prismeigia prie žemės kojas, rankas arba užneria už kojos pavadžio galą, o kitą pririša prie karklo. Paskui staiga sušunka: „Jonai, tavo arkliai avižose!“ Jonas rankų, kojų negali pakelti ir tik niurzga, iš karto nesusivokdamas, kas yra. Išsibudinęs ima keiktis. Bet... kas tą padarė? Retai pavykdavo sužinoti. Jei pririšdavo virvę prie karklo, virvė pašokusį vėl versdavo atgal. O jei išsprausdavo į rankovę prie peties akmenį, neišardęs siūlės neišimsi. Išdaigas krėsdavo tie, kurie per dieną išsimiegodavo. Jie kitų neatjausdavo.

Buvau pusbernis. Vieną lietingą rugpjūčio vakarą nujojau į Būrbų traką. Taip vadinome mišką su aikštelėm, kur sujodavom ganyt arklių. Tamsu, nors pirštu į akį durk. Kelias mišku buvo žinomas, bet tą vakarą lyg ne tas. Medžių šakos, apsunkę nuo vandens, braukė per veidą, kepurę. *Burnosas* (rudinė) permirko. Gerai, kad po juo kailiniai – pečiai liko sausi. Kelias pasirodė toks tolimas. Ėmiau baimintis, ar nepaklydau. Sustabdžiau arklius, klausau. Miškas šniokščia nuo lietaus. Jokio kito garso. „Ū-ū-ū!“ – ėmiau ūkaut, bet lietus slopino garsą. Arkliai, nuleidę galvas, graužė žolę ir dar labiau trukdė klausytis.

„Vis tiek miške“, – pamaniau ir paleidau arklius ganytis. Supančiojau geležiniais šalipančiais ir dar abu atskirai pakulniais pančiais.

Tamsoje surasti skarotą eglę buvo neįmanoma, be to, nuo ilgesnio lietaus ir po eglę ima kristi stambūs lietaus lašai. Susiradau kupstelių, galvą įtraukiau į apy-

kaklę, kojas, apautas medpadžiais batais, pasikišau po *burnoso* skvernu. Miegas negilus, neįjauku vienam. Tuo labiau, kad prieš dvejus metus tame miške mačiau pakaruoklį. Neišnyksta iš akių vaizdas. Po nulinkusia berželio viršūne sėdi žmogus į šoną palenkta galva. Pilkas veidas ir rankos apgultos musių. Pakeliu galvą – netoli sužvanga geležiniai pančiai. Verčiuosi ant kito šono ir vėl įtraukiu galvą. Per nugarą bėgioja skruzdėlės. Tačiau pakaruoklio vaizdas ima užleisti vietą snauduliui. Nežinau, ką ir kiek sapnavau, tik pakėlęs galvą išgirdau vyturį ir kitus miško paukščius. Pirmas rūpestis – kur arkliai. Suprunkštė netoli. Eisiu į tą pusę – duobė. Gal ta pati, kuri liko suslūgus žemei ant pakaruoklio kapo! Šiurpas vėl nuėjo per nugarą!

Po to įvykio supratau, kad prisiklausę pasakų apie vaiduoklius bijom to, ko visiškai nėra. Ir pro kapus nebebijojau eiti nakčia.

Ūkininkų laukai buvo rėžiuose. Trijuose laukuose – pūdyimo, žiemkenčių ir vasarojaus – visi turėjo po vieną rėžį. Pūdyime ganydavom. Birželio pabaigoje–liepos pradžioje visi veždavo mėšlą. Tada karvės visai mažai pieno duodavo. Baisiai gyliuodavo. Iškratytam mėšle veisdavosi musės ir visokie bimbalai. Būdavo labai sunku ganyti. Karves išgindavom saulei tekant. O koks skanus tada miegas! Pašoksti iš patalo žadinamas. Galva sunki. Nepajunti, kaip vėl krenti ir užmiegi. Antras žadinimas labai nemalonus... Apie 10–11 valandą karvės pradeda gyliuoti, ir jų niekaip nebeužlaikysi. Pasineša lėkt viena, kita, po to visos. Kerti botagu, bet jau nieko nepadedo. Po pietų vėl išgenam. Ginti pradėdavom iš vieno galo ir varydavom į ganyklų pusę. Kol pergindavom per kaimą, banda išaugdavo. Kiekvienas kiemas būdavo aptvertas, o vartai į *ūlytėlos* pusę.

Valatkonių kaimas susidėjo iš dviejų dalių. Per vidurį buvo dvaras. Dvarininkas Jagminas valdė per 400 ha, kaimas – per 500 ha. Ūkininkai turėjo nuo 5 iki 28 ha. Iki 1922 m. žemė buvo rėžiuose. Rėžiai buvo nevienodi, vieni platūs, kiti siauresni, o buvo tokių, kad išibėgėjęs peršoktum. *Abrūsai*, – sakydavo valstiečiai.

Daugeliui smulkesnių ūkininkų žiemą gyvuliams trūkdavo pašaro. Pirkdavo iš Jagmino, o kartais pasiekdavo ir Komaro dvarą Baisogaloj. Dažniausiai šerdavo pelais. Dvare šerti pelais buvo nepatogu, o valstiečiai *sukliukais* (dokliukais) jų atsinešdavo į tvartą, rankom supildavo į ēdžias. Dvare gi – tik šakė. Už vežimėlių vasarinių ar dobilinių pelų tekdavo nupjauti dešimtinę rugių, juos surišt, sunėšiot ir sustatyt į gubas. Arba surinkt 60 maišų bulvių, išartų svaidomąja bulviakase.

Bandai ganyt samdydavo kerdžių (viršininką). Prie jo kasdieną būdavom keturi piemenys. Ganydavom kas antrą dieną. Vienus metus ganydavom, kitus metus karvės būdavo „priderėtos“, ganyt nereikėdavo. Žemės savininkai, kurie turėjo *dubą* – 24 dešimtines, turėjo vieną piemenį duot kas antri metai, pusininkai – vieną piemenį per du kiemus kas antri metai, mažžemiai, kurių žemė nesudarė pusdubio, mokėjo pinigais. Iš tų pinigų mokėjo algą kerdžiui. Visus tuos reikalus kaimo gyventojai spėsdavo savo sueigose (kuopose).

Ganant būdavo ir linksmų akimirku. Viena jų – Sekminės. Išvakarėse apkaišydavom karves. Ant ragų pririšdavom iš beržo šakelių nupintą vainiką. Parinkdavom ramesnes karves, būtinai iš kiekvieno kiemo po vieną. Rytojaus dieną eidavom per kiemus „atlyginimo“. Daugiausia gaudavom kiaušinių, mažiau lašinių (po mažą gabaliuką), sūrio, pinigų. Balių darydavom lauke, prie bandos. Atsinešdavom keputę, kepdavom kiaušiniene su lašiniukais. Tai piemenų šventė.

Kai karvės suguldavo, prasimanydavom įvairiausių žaidimų. Jeigu šalta – „einam aviniais“, mušam „boba“, kerėplą, „gaudom karvelį“. „Kiaulę varydavom į dvarą“. Kai būdavo šilčiau – mėtydavom akmenukus. Lenktiniu peiliuku – tūkstanti.

Buvo labai vikrių piemenų – į telefonstulpį išliuogdavo iki vielų. Šokdavom į aukštį, į toli. Jei kas nevikrus, varomi per *šeringą* gaudavo *burnosais* į kailį.

Vargas būdavo basam. Per sausrą ant padų sumušdavo pūlingas pūsles. Kiek skausmo! Ganant ražienose aštrios ražienos subadydavo ne vien padus. Kojos neįsvengiamai suskirsdavo. Vėliau atsirado odinių naginių, tada kojos atsilsėjo.

Duona iš *tarbelės* burnoj tirpdavo. Jei kas paklaustų, kokia duona skaniausia, atsakyčiau – iš piemens *tarbelės*.

Bene daugiausia ganyt gyvulius teko man. Šeimoje buvau jauniausias. Gimiau keturioliktas. Tėtis liko našlys su devyniais vaikais. Mama už jo, našlio, tekėjo tėvų varoma. „Langus pražiūrėsi, tokio žmogaus nesurasi, – kalbėjo motina. – Kas tie vaikai? Pasaulis platus, visiems užteks vietos. Išleis į miestą. Su tokia galva žmogus! Duba, visko užteks“. Tėvas jai pritarė. Iš tiesų gerai buvo, kol jis gyveno. Tepagyveno septynerius metus.

Neramaus būdo buvo tėtis. Kam reikėjo piršlio – pas Baltramiejų. Susikivirčiojo kaimynai ar vyras su žmona – pas Baltramiejų rodos klaus. Bažnyčios maršalka. Mama pasakodavo: „Nežinau, ką jie šnekėdavo ir ką darydavo seklyčioj užsirakinę. Man tik liepdavo pečiuką pakūrent. Dažnai pas jį atvažiuodavo svečių, 2–3 nepažįstami žmonės. Dažniausiai jauni, studentai. Palikdavo pas tėvą visokių knygučių, popierių. Kai tik pabūna kokie svečiai, žiūrėk, rytojaus dieną išeina prisikišęs kišenės. Kur? Nežinojau. Vieną kartą išėjo į Baisógalą pėsčias. Prie Beržoto sutiko raitus kazokus, jojančius į Valatkónių pusę. Kažin ką būtų darę, jei būtų pažinę. Jis Baisógaloj ant *bačkos* pamokslus rėžia, „Šalin caro valdžią!“ – šaukia, o kazokai namuose kratą daro. Išnaršė visus stalčius. Daug popierių paėmė. Ėmė *stramužyt* (piktai klausinėti): „Gde Baltromėj Žeromskij!“ Ant kelių atsiklaupus mušuosi į krūtinę, verkdamas sakau, kad nežinau. O jie vis tiek keikia, kerta *nagaikom* (bizūnais) per pečius. Kiek priraudojau... Nepareina po kelias dienas. Slapstėsi pas seserį Jankūniene. Ir ten nebebuvo vietos... Pareidavo naktim sušalęs, išvargęs, išalkęs. *Parundidavo*, kam ką dirbti. O dirbti mažai buvo kam. Samdžiau žmones. Valgyt 15 burnų apsėsdavo stalą, apstodavo taburetę. Po to, kai jis pakliuvo kazokams į nagus, ėmė kraujais spjaudyti. Pradėjo sirginėti. Atsigulė ir... nebeatsikėlė. Kai mirė, paliko mane sunkioj padėty. Po dviejų mėnesių atsirado Vladukas. Menkutis toks buvo. Skubinom vežt krikštyt, kad be krikšto nenumirtų. Knirkdavo kaip kačiukas. Pamatė kalėdodamas kunigas ir ėmė bart mane: „Užmiršk visus vargus ir rūpesčius. Žiūrėk vaiką!“ Pradėjau tankiau valgydint, geriau prižiūrėt. Šiaip taip išikibo“.

Mama iš tėtės buvo pramokusi skaityt. Parašydavo į Ameriką vyriausiam posūniui Kostui laišką. Ji buvo pirmoji mano mokytoja. Sėdėdama už ratelio, išmokė raides pažinti.

Poterių mokiausi pas kaimo davatką Oną Mončauskaitę.

Vieną rytą pamačiau besibūriuojančius kaimo žmones. Karas – girdėjau kalbant (*vaina, germanai*). Netrukus kaimo kryžkelėje pamačiau du raitelius. Jų kepurės – su kiveriais, prieky didelės gelsvos žvaigždės. Ant krūtinių kabojo baltos skardos – ereliai. Per pečius šautuvai, o į batus atremtos pikės su vėliavėlėmis. Niekas nesuprato, ką jie

kalbėjo, tik dažnai minėjo „rus“. Netrukus jie pasileido į Pākiršinio pusę. Dar žmonės nebuvo išsiskirstę, kai į kaimą atlėkė raitas kazokas. Žmonės graibėsi rusiškai ir jam paaiškino apie pasirodžiusius vokiečius. „Žalko, žalko“ (gaila, gaila), – girdėjosi kazoko apgailėstajimas. Tuo tarpu iš Baisogalos keliu bėga žmogus ir vis moja ranka. Tai buvo A. Mondeikis. Jis kazokui papasakojo, kad miške prie kelio pilna vokiečių. „*Tebia nemcy mogly zastrelit, durak ty*“ (tave vokiečiai galėjo nušauti, kvaily), – ėmė barti kazokas.

Mama ir vyresnis brolis Antanas krovė į vežimą drabužius, audeklus, indus, maistą. Skubėjome per laukus. Aplink pilna rusų kareivių. Visi traukia į rytų pusę. Neatsilikam ir mes. Netoli sprogo patrankos sviedinys. Ruselis atsiklaupęs žegnojasi. Raitas rusų karininkas mosuoja kardu, užbėgęs kareiviams už akių keikia, šaukia, kad nesitrauktų, o stotų į mūšį su vokiečiais. Tačiau jo niekas neklauso... Mūsų vežimo ratai užsikirto važiuojant per durpyną. Ir šiaip, ir taip Antanas ragina arklius. Virš galvų kaukia, švilpia sviediniai, sprogsa vienas po kito. Bėgame pėsčiomis, vežimą palikę įklimpusį. Antanas, varydamas į netolimą miškelį arklius, matė, kaip prie mūsų vežimo sprogo sviedinys. Uždusęs pasivijo mus. Palūnų vieškelis užkimštas besitraukiančių rusų kareivių. Gurguolės veža sužeistus. Mes bėgam pakluonėm, laukais. Buvo birželio mėnuo. Po pietų pasiekėme Vileikių kaimą, šalia Vabalių. Čia pilna pabėgėlių. Atėjo žinia, kad Palūnuose, Valatkóniuose, Dišliuose vokiečiai. Greitai bus ir čia. Nebėra kur bėgti, reikia grįžti. Po ilgų ginčų, abejonių drąsesnieji, kurie buvo važiuoti, pasuko atgal. Pasiekę vieškelį, matėme priešingą kryptimi traukiančius vokiečių kareivius. Važiuotus, raitus, švilpaujančius, grojančius lūpinėm armonikėlėm. Dar toliau rusų belaisvių voros slinko į vakarus. Skubėjome prie užklimpusio vežimo. Iš sviedinių skeveldrų sudraskytų pagalvių vėjas nešė plunksnas, iš antklodžių driekėsi vata, mėtėsi sudaužyti indai.

Arklius miške suradome trečią dieną. Suraišioję pavalkus, parvežėme vežimą su daiktų laužu. Vieninė juoda brikelė buvo surasta Vabaliuose po kelių mėnesių. Ją paliko rusų karininkai.

Viso kaimo karvės ganėsi miške, „ant Būrbų trako“. Kas dieną mama ir kitos moterys eidavo parnešti pieno. Ganė senesni kaimo žmonės. Mes gyvenome klojime, miegojom peludėse ant šiaudų. Iš vokiečių kareivių prašydavom duonos. Moterys, nužiūrėję, kuria gurguole vežama duona, kartą naktį ėjo vogti. Laimė, kad nepamatė sargybinis. Gryčioj stovėjo arkliai, o karininkai gyveno seklyčioj.

Per antrą rusų ir vokiečių susidūrimą buvome pasitraukę į Ūžpurvių kaimą, už Pociūnėlių bažnytkaimio. Datos neprisimenu. Išgirdome toje pusėje, kur namai, griaudžiančias patrankas ir pamatėme kylančių dūmų debesis. Anksti rytą du žmonės arkliu išvažiavo apsižvalgyti. Frontas jau buvo pasistūmęs į šiaurę. Dar tebežėravo sudegusių trobų nuodėguliai. Mūsų kaimo dalis ties kryžkele beveik visa buvo sudegusi. Nekantraudami laukėme žvalgų. „Pelenas, daugiau nieko“, – pasakė grįžę.

Grįžome. Iš penkių mūsų trobesių buvo sudegę trys – tvartas, klėtis ir daržinė. Pro gryčios langus žiūrėjo kareivių arkliai, seklyčioje kareiviai, mums – klojimas. Pusė padegėlių apsigyveno tame klojime. Nors buvo didelis, su jauja ir peludėm, gyventojų buvo pilnas.

Vieną vakarą į klojimą suvirto būrys vokiečių. Pasišviesdami žibintuvėliais ėmė ieškoti jaunų moterų. Pasičiupo tetą Viktoriją ir tempia. Vyresnės moterys – tempt į save. Klyksmas. Ir mes rėkiam. Mums, vaikams, padalino po baltą pfenigį, bet mes

nenutilom. Nieko nepešę vokiečiai išėjo. Neilgai trukus vėl ėmė laužtis pro duris. Nors duris buvom užrišę, virves nupjovė peiliais ir vėl švytruoja į gulinčių veidus. Šį kartą atsivarė dvaro kumetį „Rutką“, varšuvietį, Jagmino parsivežtą darbams iš pabėgėlių stovyklos. Žmogus, ištrauktas vienmarškinis iš lovos, išsigandęs dreba. Vienas vokiečių kareivis aiškina jam lenkiškai, kad įkalbėtų mūsų moteris leisti jiems jaunų mergaičių. „Rutka“ nemoka lietuviškai, be to, Varšuvos tarmės nesupranta mokantys vietinę lenkų kalbą. Ir vėl klyksmas, imtynės iki aušros. Kareiviai išnyko tik išgirdę netoliese kalbant karininkus.

Kiekvienas naujų okupantų antplūdis atnešė naujų vargų ir rūpesčių. Vokiečiai rekvizavo maistą, atiminėjo gyvulius, rusai – žmones, gyvulius, miškus. Po karo ūkininkaut pradėti buvo sunku. Trūko sėklos, gyvulių, padargų, trobesių. Vietoj sudugusio tvarto buvo drebiamas naujas iš suminkytos šiaudų ir molio masės.

Bet kai buvo paskelbtas Lietuvos Nepriklausomybės aktas, užvaldė pakiliausias atgimimo jausmas. Tuo pačiu metu vyko „revoliucinis judėjimas“. Vieni ir kiti agitavo, žadėjo rojų, traukė į savo pusę.

Brolis Petras (pirmosios tėtės žmonos sūnus), kartą parėjęs iš kaimo, mamai užsakė įdėti į maišelį maisto, atsarginių baltinių, pirštinių, kojinių.

– Kur dabar žadi išeit? – paklausė mama.

– Eisiu buržazų pliekt, – atsakė revoliucingai nusiteikęs Petras. Rytą jis atsikėlė anksti, susiruošė maišelį. Atsisveikinom, išsibučiavom. Vakarop Petras vėl sugrižta.

– Ar nepriėmė, kad sugrižai? – džiaugsmingai klausia mama.

– Priima visur. Eisiu už Lietuvą kariaut. Baisógalos klebonijoj daug mūsų buvom susirinkę. Buvo pulkininkas Šarauskas. Jis gražiai šnekėjo, ir daug kas užsirašėm savanoriais į Lietuvos kariuomenę. Rytoj išvažiuojam į Kėdąinius.

Vėl atsisveikinom su Petru.

Laukdavau aš jo, laukdavau, žiūrėdamas į Baisógalos kelią... Ir kartą pamačiau pareinant. Lietuvos kareivis. Kepurė su geltonu apsiuvu, pusbačiais apsiavęs, blaudos iki kelių bintais apvyniotos. Viskas žalsvos spalvos. Ant milinės apykaklės kam-pų Gedimino stulpai. Ant kepurės žvaigždė su Vyčiu. Jis klausinėjo, kaip man sekasi mokslas. Tuo metu mokiausi Palõnuose, 2-ame skyriuje. Pirmasis mokytojas buvo Bronius Šarauskas. Jis buvo pradėjęs mokyti vokiškai, bet vokiečiams pasitraukus iš Lietuvos mokėmės tik lietuviškai. Su koku entuziazmu mes ėjome į mokyklą! Trūko apavo, drabužių, bet patys kaldavom medinpadžius. Jei viršui nebuvo odos, naudodavom brezentą. Vienas nepatogumas, kad prie medinių padų labai lipdavo sniegas. Iš pakulinių virvelių nusinerdavom *šlėrpes* (šlepetes). Kojas gerai apvyniodavom autais iš senų skudurų.

Po B. Šarausko mokė Skardžius. Vėliau – mokytoja M. Šlėvytė iš Gudžiūnų. Jos tėvas nešiojo nedidukę barzdą. Mačiau jį Baisógalos rinkoje ant stalo mitinguojantį 1924 m. Agitavo balsuoti už valstiečius liaudininkus. Kaip toliau klostėsi jo politinė karjera, nežinau. Mokytojaujant jo dukrai M. Šlėvytei, baigiau Palõnų pradžios mokyklą. Labai norėjau mokytis gimnazijoje, bet tam reikėjo pinigų, tuo galėjo pasirūpinti tik mama arba vyresnis brolis. Vyriausias brolis Antanas išėjo į kariuomenę. Būdamas kariuomenėj, mokėsi miškininkystės. Gavo žvalgo laipsnį. Baigęs karinę tarnybą, namo nebegrižo. Dirbo Lāpių girininkijoje žvalgu. Likome du broliai – Leonas ir aš. Leonas irgi išėjo į kariuomenę, ir mane žemė dar labiau pririšo.

Palõnų mokykloje dirbo mokytojas Antanas Trumpickas. Jis organizavo vakarinę žemės ūkio klasę. Baigiau ją ir norėjau stoti į Joniškėlio žemės ūkio mokyklą. Buvau priimtas, tačiau kai reikėjo išvažiuoti, Leonas užprotestavo: „Tu ponausi, o aš turėsiu vargti“. Taip ir likau. Abu su Leonu plėšėme dirvonus, vertėm akmenis, valgėm dirsių duoną.

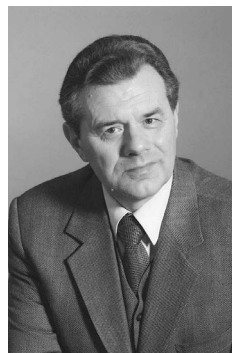
O jaunyste!.. Gegužinės, vakarėliai, grojimas savo darbo smuiku. Kas tas nuovargis!

Domėjausi politika. Antanas Trumpickas buvo kairiųjų pažiūrų, ir mane jis stipriau traukė už kitas sroves. Jis organizavo Palõnuose žemės ūkio darbininkų profsąjungą, aš irgi buvau narys, ėjau sekretoriaus pareigas. Neilgai ši profsąjunga laikėsi. 1926 m. gruodžio 17 d. K. Griniaus valdžia buvo nuversta. Aš kelias dienas buvau areštuotas. Sielojau ne dėl arešto, o dėl mamos ir sesers Jadvygos ašarų.

Bet politika nesilioviau domėtis. Viliojo pavasarininkai, jaunimiečiai, jaunaliutuviai. Visose šiose organizacijose mačiau gerų pusių. Bet buvau įsitikinęs, kad labiausiai mums reikia švietimo. O švietimo sistema nebuvo palanki masiniam liaudies švietimui. Pavyko suburti Valatkonių, Palõnų jaunimą į neutralią organizaciją – ugniagesių komandą. Mums valdžia mažiausiai trukdė rengti gegužines, vakarus. Turėdavom pajamų. Nusipirkom priešgaisrinį inventorių, įsigijom knygyną. Turėjom 800 knygų, prenumeravom visą legalią spaudą. Tačiau tuo metu Baisogalos policijos viršininku dirbęs Jacevičius įtarė, kad Valatkonių ugniagesių komanda – bolševikų lizdas. Atėmė knygas. Mūsų ugniagesių komandą prijungė prie Baisogalos šaulių ugniagesių komandos.

Juo toliau, tuo labiau jautėsi prieškarinio laikotarpio reiškiniai.

AKELAITIS Gintautas (1949 09 07 Palonuose), kalbininkas lituanistas. Iki 1964 mokėsi Baisogaloje, 1968 baigė Pociūnėlių vid. m-klą, 1972 – Vilniaus pedagoginį i-tą, lietuvių kalbos ir literatūros studijas, 1979–1982 – VU Lietuvių k. katedros aspirantūrą. 1972–1975 – Vilniaus 31-osios vid. m-klos mokytojas, 1975–2006 – Vilniaus pedagoginio i-to (vėliau – universiteto) Lietuvių kalbos (vėliau – Kalbotyros) katedros asistentas, vyresnysis dėstytojas, docentas, nuo 2006 – Mykolo Romerio universiteto Kalbos kultūros katedros docentas. 1992 apgynė filologijos mokslų kandidato (dabar – humanitarinių mokslų daktaro) disertaciją „Dabartinės lietuvių kalbos įterptiniai vienetai (semantika, struktūra, paskirtis diskurse)“. Svarbiausia mokslinių interesų sritis – dabartinės lietuvių kalbos sintaksė. Išleido mokomąją knygą „Lietuvių kalbos sintaksės pratybos: Funkciniai sakinių tipai“ (1998). Parašęs ir kalbotyros žurnaluose išspausdinęs per 50 straipsnių, parengęs mokomųjų leidinių. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos narys, ekspertas, žurnalo „Kalbos kultūra“ redakcinės kolegijos narys, žurnalo „Gimtoji kalba“ bendradarbių grupės narys.

Gintautas Akelaitis

ŽEROMSKIS Kastas (apie 1890 Valatkoniuose–1953 06 07 Čikagoje), tarnautojas. Apie 1910–1915 emigravo į JAV. Įsikūrė Čikagoje. Dirbo draudimo agentu. Aktyviai darbavosi 1913 m. JAV įkurtoje ka-

talikų jaunimo federacijoje, pavadintoje „Vyčiais“, finansiškai rėmusioje nepriklausomą Lietuvą. Vienas iš federacijos 36-osios kuopos steigėjų 1915 m., ilgametis jos garbės narys, daug kartų renkamas į kuopos valdybą. Subūrė kuopos dramos ratelį, pats vaidino, režisavo spektaklius. Rėmė ir kitas JAV lietuvių katalikų organizacijas – Amerikos lietuvių katalikų federaciją, BALF'ą, Amerikos lietuvių tarybą, Kęstučio klubą, buvo nuolatinis „Vyčio“ žurnalo korespondentas, rašė į „Draugą“.

ŽOROMSKIS (ŽAROMSKIS) Antanas (1892 01 06 Valatkoniuose–1949 12 04 Šiauliuose), tarnautojas. Kaip galima spręsti iš negausios archyvinės medžiagos, buvo prasilavinęs, tarnavo carinėje kariuomenėje, kaip savanoris dalyvavo kovose dėl nepriklausomybės. 1918 11 18 Baisogalos parapijiečių atstovų susirinkime išrinktas (Žaromskio pavarde) pirmojo valsčiaus komiteto pirmininku, o 1918 11 28 – laikino Kėdainių apskrities komiteto nariu. Išlikęs 1920 01 07 išduotas asmens liudijimas (Žoromskio pavarde) teigia tuomet buvus Žemės ūkio ir valstybės turto ministerijoje įgaliotinio padėjėju, o 1922 10 09 finansų, prekybos ir pramonės ministro įsakymu paskirtas Šiaulių apskrities mokesčių inspektoriaus padėjėju. Vėliau, iki 1945 05 07, iki antros grupės invalidumo pensijos paskyrimo (1947 10 02 nustatyta pirmos grupės invalidumo pensija), ėjo įvairias mokesčių inspekcijos darbuotojo pareigas. 1944 01 13 finansų generalinio patarėjo J. Matulionio įsakymu buvo atleistas iš Šiaulių apskrities mokesčių inspekcijos vyriausiojo mokesčių inspektoriaus pareigų ir paskirtas Šiaulių apskrities mokesčių inspekcijos vedėju su 380 RM atlyginimu.

*Kastas Žeromskis
Antanas Žoromskis
(Žaromskis)*

Kaimas prie plento

Vytautas Damaševičius

Skėmiai – vienas iš seniausių Baisogalos parapijos kaimų. XVI a. pabaigoje jis jau vedė ginčus su Liáudos bajorais dėl savo žemės ribų. Yra žinomi du pakamario sprendimai tuo klausimu.

Skėmių kaimas išsidriekęs abipus Dotnuvėlės upės ir Kėdánínių–Šiaulių plento. Kaimą kerta vieškelis, vedantis į Griñkiškį, kiton pusėn – į Pociūnėlius. Vieta patogi, prie upelio ir didžiųjų kelių, bet ir nerami – visų karų laikais per čia žygiavo tai rusų, tai vokiečių kariuomenės, tose lygumose 1920-aisiais vyko mūšiai dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Nuo seno šios apylinkės žemės ir miškai – Didžiojo Lietuvos kunigaikščio turtais. Skėmiai – karališkasis kaimas, ūkininkai mokėjo činšą tiesiai išdui.

Miškuose, pagal 1855 m. statistinės apžvalgos duomenis, rasta ypatingesni gyvūnai: rudoji meška (*ursus*), vilkas (*canis lupus*), lūšis, briedis, serna (laukinė ožka), ūdra, barsukas, laukinė kiaulė ir tauras. Ariamos žemės – 372,081 kvadratinės dešimtinės.

Pagal 1821 m. inventorių, Skėmiuose buvo 36 namai ir 282 gyventojai. Tai buvo didžiausias kaimas Baisogalos parapijoje, didesnis už Baisogalos ir Pociūnėlių miestelius.

1843 m. caras Nikolajus I įkūrė Lietuvoje naują Kauno guberniją, kuriai priskirta Šiaulių apskritis ir naujai sudarytas Skėmių valsčius.

1867 m. Skėmių valsčiuje buvo 1 997 gyventojai, 31 vyriškos ir 3 moteriškos lyties žemės savininkai.

1877 m. Skėmių valsčiuje – 51 gyvenvietė ir 2 310 gyventojų.

1923 m. surašymo duomenimis Skėmių kaime – 90 ūkių 501 gyventojas.

2007 m. seniūnės pateiktais duomenimis – 201 sodyboje 540 gyventojų.

1871 m. nutiestas Liepojos–Romnų geležinkelis, ejęs palei Baisogalą ir Skėmius. Skėmių stotelė veikė iki 1954 metų.

1904–1906-ieji – Rusijos revoliucijos, caro manifestų, rašto atgavimo, pilietinių teisių atsikovojo, Didžiojo Vilniaus Seimo, pokyčių metas. 1904 m. gruodyje pradėtas leisti lietuviškas laikraštis „Vilniaus žinios“. Ir pirmuose numeriuose – žinios iš Skėmių apie politinį ir kultūrinį kaimo gyvenimą.

Iš „Vilniaus žinių“ sužinome, kad 1904 m. Skėmių valsčiaus viršaičiu buvęs Šarskis, o 1906 m. jau kitas – Osipas Antonovičius Morkis, raštininkas Adomas Antonovičius Dzialinskis. 1912-aisiais vėl kiti viršininkai: viršaitis Viktoras Francevičius Žoromskis, raštvedys Ivanas Stepanovičius Balašas. Skėmių valsčius egzistavo iki Pirmojo pasaulinio karo.

1905 metų Didžiojo Vilniaus Seimo rezoliucijos dėl krašto savarankiškumo, lietuvių kalbos, kvietimas perimti valdžią rado atgarsį ir Skėmiuose.

Nepriklausomybės kovų savanoris skėmietis Juozas Stukonis. 1920 m.

Skėmiai tarp kitų aplinkinių kaimų išsiskyrė didesnių politinių ir ekonominių teisių iš caro valdžios reikalavimais, kova prieš valdininkų savivalę, už lietuviybę. 1908 m. vasario 12 d. „Vilniaus žinių“ korespondencijoje aprašyta rinkikų sueiga, į kurią „*pribuvo ir Žemiečių viršininkas su savo sekretoriumi (lietuviu)*“. Rinkikai pareikalavo, kad 1907 m. ataskaita būtų padaryta lietuviškai. Tą reikalavimą viršininkas išpildė, bet pakeisti raštininką, nemokantį lietuvių kalbos, griežtai atsisakė.

Dar didesnis skėmiečių konfliktas su caro biurokratija įvyko, kai jie valsčiaus sueigoje 1908 m. sausio 7(20) d. pranešė viršininkui, kad

„ilgiau nebenori laikyti raštininko, kuris per dvylika metų įgriso jiems ligi kaului savo bjauriais pasielgimais ir kyšių ėmimu“.

Jie, kaip rašoma 1908 m. gegužės 3(16) d. „Vilniaus žiniose“, rėmėsi 1905 m. generalgubernatoriaus leidimu, kuriuo suteikta teisė „*rinkti lietuvius raštininkus ir mokytojus*“. Susirinkus kovo 10(23) d. ir nepavykus susitarti, siuntė telegramą Kauno gubernatoriui, bet iš ten atėjęs atsakymas nieko gero nežadėjo.

„Kovo 28 d. septyni valsčiaus įgaliotiniai ir vargonininkas buvo suminti. Suvažiavo Baisogalon visi žmonės. Prašė antstolio, kad paliuosuotų suimtuosius. Antstolis vietoj to pažadėjo – visus iššaudyti. Gerai žinodami, kad dabartiniu laiku policija gali savo žodžius patvirtinti darbu, valstiečiai išvažinėjo namo. Balandžio 11(24) d. šeši įgaliotiniai buvo paleisti. Septintas, Valiušaitis, liko 3 mėnesiams. Mat jis kito valsčiaus žmogus ir šin teatėjo užkuriu, taigi valsčiuje jis balso neturi“.

Netrukus vėl buvo sušaukta sueiga, išrinktas naujas viršaitis. O caro valdininkai ir toliau nerimo, ieškojo telegramos autoriaus.

„Vilniaus žiniose“ ir kituose leidiniuose būta korespondencijų apie pokyčius skėmiečių gyvenime panaikinus spaudos draudimą. Pažangus reiškiny – į kaimą ateidavo lietuviški laikraščiai, vienas iš Vilniaus, o kitas iš Peterburgo. Taigi skėmiečiai mokėjo skaityti lietuviškai, nors mokykloje mokė tik rusiškai. Kaip rašoma 1907 m. „Šaltinio“ penktame numeryje, Skėmiuose iš seniau buvo išgalėjęs girtuokliavimas.

„Bet pastaruoju metu, kaip girdėti, keli jauni vyrai ir merginos pradėjo platinti blai-vybę. Jie susitvėrė net savo draugiją su narių mokesčiais: mergaitės mokės į draugiją po 25 kapeikas, berniukai po 50 kapeikų. Draugija visomis jėgomis žada kovoti su girtuoklyste“. Ten pat rašoma: „Ačiū Dievui, sulaukėme mokytojo lietuvio – kataliko. Kaip matyt, darbštus vyrukas tas mūsų mokytojas. Mokykla pilna vaikų“.

Pirmojo lietuvių dienraščio, spausdinusio korespondencijas iš Skėmių, pavadinimo vinjetė

Skėmių koplyčia.
1958 m.

1914 m. vasario 9 d. „Lietuvos žiniuose“ pranešta apie Skėmiuose įvykusį pirmą saviveiklininkų vaidinimą.

Koplytstulpis

„Sutikus inspektoriui, mokyklos bute buvo surengtas vietinių artistų mėgėjų kuopos vakaras neturtingų mokinių naudai. Vaidino „Atsimerkė akis“ ir pasakė monologą „Kiti laikai“. Vakaras padarė malonų įspūdį“.

1909 m. Skėmių kaimas sudegė. Po gaisro paspartėjo jau pradėtas kėlimasis į vienkiemius. Skirstant žemę, buvo paliktas 0,3 ha sklypas tarp vieškelio ir Nakučio ūkio senajai Skėmių koplyčiai. Iš senų žmonių pasakojimų žinoma, kad ši koplyčia anksčiau stovėjusi kitoje plento pusėje, už Dotnuvėlės upelio. Koplyčią mini jau 1782 m. dekanos vizito protokolas, o klebono A. Daugėlos pranešime apie maldos namus rašoma, kad 1797 m. gautas leidimas laikyti pamaldas toje koplyčioje.

Koplyčia buvusi medinė, dengta skiedromis, ant akmeninio pamato, 9 m ilgio ir 6 m pločio. Iš priekio panaši į kaimo klėtį, paremta stulpeliais. Seniausioji skėmiškė Ona Germanavičienė-Damaševičiūtė (gim. 1911) prisiminė, kad šeštadieniais 6 valandą vakaro eidavo giedoti į koplyčią, o per Visus Šventus giedodavo visą mėnesį. Koplyčioje tuo laiku dar buvo altorius. Kai mirė senasis kunigas Motiejūnas, koplyčioje pamaldos nebevykdavo.

Po karo, 1945 m., skėmiškiai surinko lėšų ir remontavo koplyčią. Pakeitė duris, papuvusius rąstus ir lenteles, bet vidaus darbų nebaigė – koplyčia liko be altoriaus.

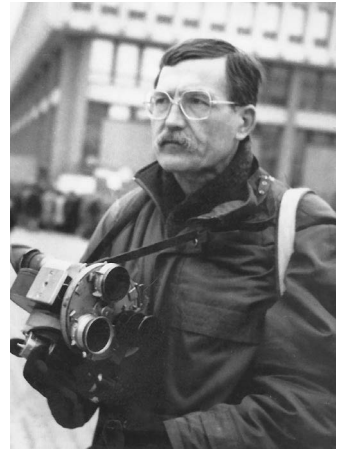
Tai buvo seniausias kaimo statinys, prastovėjęs beveik 200 metų. Koplyčią primena toje vietoje pastatytas mūrinis koplytstulpis.

O šiaip – skėmiškiai visais laikais garsėjo kaip laisvamaniai, ir klebonas kalėdodamas Skėmius ap-
lenkdavo.

Skėmių istorijas, kaimo praeities vaizdus galėjau išgirsti iš savo tėvų – jie abu buvo gimę prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Sužinočiau, ar tikrai Skėmių sodžius buvo apgyvendintas daugiausia dvarponių, ar dvarponiais čia buvo tik vadinami turtingi ūkininkai? Deja, nebesužinosiu. Dabar einu per Skėmių kaimą, kalbinu žmones, renku po trupinį, kas buvo šalia, kas galėjo tapti mano gyvenimu, jei ne lemtingieji pokario istorijos posūkiai, privertę mano tėvus palikti žemę ir pradėti naują gyvenimą Vilniuje. Tie žmonės skausmingai man primena tėvus: tos pačios pavardės, tokie pat prakaulūs veidai, pakumpusios nosys – dabar jau mano vaikuose. Jie primena mano tėvus, primena mane kaip savą, bet vis tiek kito gyvenimo žmogų. O aš nepažįstu jų, tik motinos pasakojimuose girdėjau tas pavardes ir tuos pačius tarmiškus žodžius. Dabar iš tų žmonių pasakojimų bandau atstatyti anos, tėvų Lietuvos, kaimo vaizdus.

Seniausius skėmiečius surandu šalia esančiame Girvalakių kaime. Tas kaimas prie miško, abiejose plento pusėse XIX a. buvo Baisogalos Komarų išpirktas ir jo vietoje įkurtas Vladislavos palivarkas (pagal Komarų, tėvo ir sūnaus, vardą). Ūkis buvo pavyzdinis. Mūriniai tvartų pastatai stovi ligi šiol. 1922 m. vykdant žemės reformą, Vladislavos žemė buvo išparceliuota ir išdalinta savanoriams po 8, 12, 16 ha, priklausomai nuo žemės rūšies. Kaimui vėl grįžo Girvalakių vardas. Sklypą kaip savanoris gavo skėmiškio Mykolo Žaliausko tėvas, 1932 m. čia nutekėjo Ona Damaševičiūtė.

O. Damaševičiūtė papasakojo apie save – ir ne tik. Jos žodžiais, Skėmiuose gyveno keturi Damaševičiai, už geležinkelio irgi Damaševičiai gyveno. Tėvas turėjo 10 ha. Šeimoje buvo keturios seserys ir du broliai. Vienas brolis buvo išsimokslinęs,

*Vytautas Damaševičius –
šio straipsnio autorius*

*V. Komaro palivarko
Girvalakiuose tvartas*

veterinarijos daktaras, antrasis liko prie žemės, o seserys buvo ištekintos po kaimus. Stogus anuomet dengdavo šiaudais. Tėvas pardavimui darydavo dangai šiaudų kūlius. Sykį iš Baisogalos kūlių pirkti atvažiavo vienuolika metų vyresnis miškininkas, uniformuotas, su žvaigždelėm. Patiko dvidešimtmetei. Susipažino, padraugavo porą mėnesių ir Baisogalos bažnyčioje sumainė žiedus. Tada be pasogos netekėsi. Tėtė davė dvi karves, arklį, brolis, veterinarijos daktaras, du tūkstančius litų. Vyro Vlodo Germanavičiaus tėvas buvo bežemis. Vedęs Vladas perėjo tarnauti pas Komarą gaspadorium. Kada pasibaigė karas, kada Lietuva pasidarė, V. Germanavičius iš Komaro žemės gavo 15 ha. Girvalakiuose tokių naujakurių buvo 14.

Mykolas Žaliauskas (gim. 1927) apie tarpukario Skėmius prisiminė kur kas daugiau. Šiame dideliame kaime, jo žodžiais, nusitęsusiame nuo vieno iki kito galo gal šešis kilometrus, buvo apie 90 kiemų. Grynai lietuviškas kaimas. Visi labai geri gaspadoriai, gerus gyvulius laikė. Labai ramūs. Jokių muštynių, jokio girtuokliavimo. Naminio alaus pasidarydavo šventėms. Skėmiuose buvo dvi pieninės: viena – nugriebimo punktas, veždavo grietinę į Griñkiškį, o kitas punktas mušdavo sviestą. Pieninė buvo įsikūrusi viename Mykolo Pupkaus namo gale, kitame gyveno pats šeimininkas. Per namo vidurį – siaurame kambarėlyje – krautuvėlė. Pas Damašą prie geležinkelio buvo nuomos punktas: buvo nupirkę grūdų valymo mašinų, dar šio to. Dabar Damašų ten nė vieno nelikę.

Gegužines Skėmiuose rengdavo beveik kiekvieną šeštadienį ar sekmadienį. Vieną sekmadienį rengdavo jaunimas, kitą – mokykla, trečią – jaunųjų ūkininkų ratelis. O žiemą mokykloje ruošdavo vakarus. Būdavo, vienos klasės suolus išneša į kitą klasę. Į didelę, sale paverstą klasę susirinkdavo gražaus jaunimo. Jeigu kuris pasigerdavo, mergos su tuo neidavo šokti. Buvo du orkestrai – dūdų ir styginis. Po karo, prie bolševikų, styginis orkestras dar kelis metus buvo, bet senukai pradėjo mirt, ir nunyko. O dūdų orkestras dar ilgai laikėsi, bet irgi – jauni nė vienas nėjo, tai nunyko ir tas.

Skėmių dūdų orkestras. Pirmas kairėje – orkestro vadovas Lazutka, antras – instrumentų fundatorius Gaidžiūnas. Apie 1922 m. Iš J. Lazutkaitės albumo

Karas mažai palietė Skėmius. Marytė Budrienė pasakojo, kad per karą matė tik vieną vokiečių – atėjo, paprašė kiaušinių ir nuvažiavo. Vienintelės kautynės įvyko frontui traukiantis į Vakarus, 1944 m. liepos 25 d., prieš pat Šv. Oną. Baisi buvo visa para – vokiečiai Gudžiūnuose, o rusai čia, miške. Vokiečiai su tankais, o rusai iš miško šliaužia ir šaudo. Bet ką tu su kulkom prieš tanką padarysi. Kai „Katiuša“ prie Gudžiūnų kryžkelės atlėkė, tai tada nubaidė vokiečius. Dalia Petrėtienė mena: čia susišaudymas vyko labai didelis, iš vieno miško į kitą zvimbė kulkos. Turėjo išsikasę du apkasus, tai iš vieno bėgo į kitą, kad neuždegtų prie namų, nes vienas buvo rąstais dengtas. Skėmiuose tą dieną sudegė kelios sodybos, Budrių malūnas.

1941 m. birželį, prasidėjus karui, skėmiečiai išjungė į V. Germanavičiaus vadovaujamą partizanų būrį. Skėmių miške būrys susidūrė su pakrikusių raudonarmiečių būriu. Susišaudymo metu buvo sužeistas partizanas Ksaveras Žaliauskas, kuris pakeliui į Kėdainių ligoninę dėl nukraujavimo mirė. Palaidojo jį Baisogalos bažnyčios šventoriuje. Sovietiniais metais kapas buvo išniekintas, o 1990 m. atstatytas.

Pokario permainose Skėmių gaspadoriai bandė išlikti nuošalėje, negarsėjo nei kaip aktyvūs naujos valdžios šalininkai, nei kaip kovotojai, nors miškuose prie Skėmių veikė Kęstučio apygardos partizanai. Partizanų bylose minimas skėmiškis Jurgis Burnys-Smilga (gim. 1921). Nuo 1944 m. Jungtinės Kęstučio apygardos partizanas, priklausęs Povilo Lukšio rinktinei. Nuo 1946 m. rugpjūčio 28 d. buvo rinktinės trečio rajono viršininkas. Vykdamas karinę operaciją, 1946 m. gruodžio 20 d. Vilniuje buvo sužeistas ir areštuotas. Nuteistas 25 metams. Kalėjo Vorkutos lageryje. 1956 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1995 m., palaidotas Kauno Romainių kapinėse. Baisus buvo laikas, sako M. Budrienė, ateina vieni, prašo valgyti, ir nežinai, gal iš paskos stribukai atseka. Buvo toks stribas Banys. Jis norėjo išsistarnaut sovietams ir – reikia ar nereikia –ėjo gaudyti naujokų. Apie jį skėmiečiai buvo ir dainelę sudėję.

Sibiro tremtis palietė palyginti nedaug skėmiškių. Išvežė Stančius, Jarašką, Nakutį. Nakutis mirė Sibire, grįžo tik sūnus.

Kolūkis Skėmiuose susikūrė 1949 m., kaip ir daugelyje valsčiaus kaimų. Pareiškimus stoti į kolūkį padavė iškart 32 ūkininkai, kad nebūtų pirmojo, kad nei tie, nei anie negalėtų prikibti. Pavadino kolūkį „Dotnuvėle“, pirmininku išrinko Antaną Burnį. Susikūręs kolūkis turėjo 12 karvių, 23 kiaules, 31 avį. Pirmaisiais metais už

Ksaveras Žaliauskas

Jurgis Burnys

darbadienį kolūkiečiai tegavo po 20 kapeikų. M. Budrienė prisimena: „*Tėtė mano pasirašė į kolchozą, nuėjom į vakaruškas, ir niekas su mumis nešneka, atseit kolchozників*“.

1950 m. „Dotnuvėlės“ kolūkis susijungė su gretimu Girvalakių „Kovo 8-osios“ kolūkiu ir pasivadino „Naujaja sodyba“. Naujasis kolūkis turėjo 536 ha žemės, 50 karvių bandą. 1952 m. iš kolūkio buvo pašalintos Nakutienė ir Germanavičienė – „*kaip aršios tarybinių įstatymų laužytojos bei Tarybų valdžios šmeižikės*“. Kolūkiui tais metais priklausė 145 ūkininkų kiemai su 254 darbingais žmonėmis.

Nuo 1953 iki 1969 m. kolūkiui pirmininkavo Povilas Vaškėlis. Ūkis specializavosi pieno ir mėsos gamyboje. 1956 m. Skėmiuose pastatyta nauja 200 vietų karvidė.

Mykolo Žalčiausko nuomone ir žiniomis, kolūkiui nusisekė pirmininkai.

„Skėmiai visą laiką duodavo už darbadienius po 2 kg, nemažai, o darbadienių išdirbdavo 3 ir 4 per dieną. Vienais metais, tiesa, nederlius buvo, tada prigirė viskas, rodos 1964 m. (...) Žemaitijoje mišką vėtra buvo išvertus, tai nuvažiavo pirmininkas, susitarė, prikirto rąstų, prikrovė kelis vagonus ir į Rusiją. Iš Rusijos gavo kviečių ir vis tiek davė žmonėms už darbadienius. Anas buvo geras gaspadorius. Kai perėmė tas, naujas, gavo veislines bandas, veislinę sėklą“.

Laukai palei Dotnuvėlę pradėti drenuoti dar Komaro laikais – reikėjo ganyklų. Tarpukariu, padedant Žemės ūkio rūmams, dalį išlaidų padengė Rūmai, dalį – patys ūkininkai, *zimagorų* rankomis buvo numelioruotas upelis iki tos vietos, kur kapinės – Dotnuvėlės vingiai virto tiesia juosta. 1960 m. vykdyta melioracija pajudino vienkiemius, ir kraustymasis į gyvenvietę paspartėjo. Anksčiau prie plento buvo 13 sodybų, dabar 112.

Skėmiuose dabar žemės ūkio bendrovė su tuo pačiu pirmininku Algirdu Vencumi. Beveik su tuo pačiu žemės plotu. Sumažėjo galvijų banda ir kiaulių fermos. Sumažėjo ir dirbančiųjų – tik 110 žmonių pluša laukuose. A. Venckus kalba:

„Kai čia pradėjau dirbti prieš 35 metus, žmonių buvo kaip skruzdėlių, reikėjo tik nurodyt, kur reikia dirbt ir ką dirbt. O kaip dirbt, sakyt nereikėjo – visi darbštūs, stropūs. O dabar – trūksta kvalifikuotos darbo jėgos. Šiaip jokiems vėjams skėmiškiai nepasidavė visais laikais, buvo tokie neutralūs – nei labai į bažnyčią, nei į politiką, užsiėmę konkrečiu darbu žemės ūkio žmonės“.

Šiandien Skėmiai – centras didelės seniūnijos, kuriai priklauso nemaži buvusios Vakarų seniūnijos Pagardūvių, Pašakių, Užpurvių kaimai, mažesnės gyvenvietės, Pociūnėlių miestelis iš buvusio Gudžiūnų valsčiaus. Seniūnė Romualda Rimkuvienė džiaugiasi, kad stiprios bendrovės dėka turi labai stiprią bendruomenę, erdvią salę buvusiam vaikų darželyje. Turimos geros sąlygos sportui, dramos, etnografinio ansamblio, moterų ansamblio, vaikų šokių kolektyvo veiklai. Vedami sodybų konkursai, kasmet liepos mėnesį organizuojama tradicinė šventė. Labiausiai didžiuojamasi

darbščiais žmonėmis. Nėra seniūnijoje sunkiai gyvenančių, degradavusių. Dar esama medicininio aptarnavimo, socialinės rizikos vaikų ugdymo problemų. Sunkiau darbą vietoje rasti moterims, kelios važinėja į Baisogalą, Kėdainius.

Kaimas prie plento, įstengęs neišsibėgioti, neišsivaikščioti kaip kiti buvę valsčiaus kaimai, gyvena turiningai, pasiturimai, su dar šviesesnės ateities perspektyva. O plentu ne tik išvažiuojama, bet ir grįžtama.

Tradicinėje Skėmių ir apylinkių kaimų gyventojų vasaros šventėje. 2008 m.

Iš K. Dambrauskienės albumo

Šaltiniai: *Памятная книжка Ковенской губернии, Ковна, 1855, 1906, 1912.*

Skėmių mokykla

Vytautas Damaševičius, Dalia Petrėtienė

Senasis mokyklos pastatas

1867 m. Skėmiuose buvo įkurta valdiška rusų pradžios mokykla. XIX a. pabaigoje suprojektuotas naujos mokyklos pastatas. Statyboms dar neprasidėjus, atsirado kita išeitis. Prie Kėdainių–Baisogalos vieškelio, kelių sankryžoje, stovėjo sena mūrinė dvaro karčema. Po senojo Baisogalos dvaro savininko Komaro mirties jo sūnus Vladislovas atidavė smuklės pastatą su žemės sklypu skėmiškiui Gaidžiūnui už tėvo skolą – 800 rublių. Skėmiškiai tą pastatą nupirko mokyklai. Mokykla šiame pastate, tiesa, praplėsta naujais priestatais, veikia ligi mūsų dienų, jau daugiau nei šimtmetį.

Paskutiniai rusiškos Skėmių mokyklos mokytojai: Piotr Konstantinovič Bronickij – iki 1908 m., tikybos mokė kunigas Vladislovas Bortkevičius; 1912 m. – mokytojas J. Kozmin ir kunigas J. Šapalo.

Atkūrus nepriklausomybę, Skėmiuose tais pačiais metais buvo įsteigta lietuviška pradžios mokykla, viena iš pirmųjų Baisogalos valsčiuje.

Nepriklausomybės metų Skėmių pradžios mokyklos darbą atspindi Kėdainių apskrities mokyklų inspektorių lankymo ataskaitos. Iš jų, esančių Lietuvos centriniam valstybiniame archyve, galima susidaryti apypilnį vaizdą, sužinoti apie dirbusius mokykloje mokytojus, jų išsilavinimą, pedagoginius gebėjimus, mokymo priemones, darbo sąlygas. Paminėsime tik, mūsų nuomone, svarbesnius faktus ir skaičius.

Pirmą kartą mokykla aplankyta 1920 m. Tą dieną mokykloje rasti 56 mokiniai, nors sąrašė jų būta 71. Mokė juos mokytojas Matas Morkūnas, 22 metų amžiaus, baigęs tris miesto mokyklos klases. Mokyta iš pirmųjų lietuviškų vadovėlių – „Kelias į šviesą“, „Žiburėlis“, „Mūsų dirva“, P. Mašiotų uždavinynų. 1920 m. rugpjūtį M. Morkūnui mokėtas 600, gruodį – 700 auksinų atlyginimas. Šis mokytojas nepatenkino Skėmių kaimo gyventojų, jie rašė prašymą dėl jo pakeitimo. Nuo 1921 m. mokykloje dirbo jau Stasys Jakubauskas, bet ir tas neilgai.

1923 m. kovo 8 d. inspektoriui lankant mokyklą, joje jau 90 vaikų ir dvi mokytojos – Apolonija ir Bronė Jakaitytės. Pirmoji, vedėja, baigusi penkias gimnazijos klases ir lankiusi vienos vasaros mokytojų kursus, antroji – trijų vasarų mokytojų kursus.

Panašus mokinių skaičius rastas ir 1928 bei 1933 m. lankymo metu.

1928 m. dirbo mokyklos vedėjas Antanas Pečiūra ir mokytoja Apolonija Lašaitė. A. Pečiūros darbas vertinamas patenkinamai, pažymint, kad mokytojas turėtų kalbėti mažiau, bet galvoti daugiau.

Mokytojos A. Lašaitės „užtenkamai vaizdingai ir gyvai vestos pamokos rodo, kad kalbama mokytoja į mokymo auklėjimo darbą kreipia nemažai dėmesio, šiam darbui ruošiasi, o iš tvarkingų mokinių, palyginti sąmoningų jų atsakymų ir apskritai rimtos darbo nuotaikos klasėje matyti, kad mokytoja turi ir reikiamų gabumų“.

1933 m. mokykla lankyta kovo 16 dieną. Tais metais sąrašė – 97 mokiniai. Lankymo dieną didesnės dalies mokinių nebuvo dėl Dotnuvėlės potvynio. Tais metais mokytojavo Elena ir Povilas Jakaičiai. Inspektorius A. Valantinas pažymėjo, kad mokykla tvarkoma gerai, mokytojų darbas įvertintas teigiamai. Apyskaitoje konstatuota, kad pradėta vesti mokyklos kronika, surengtas vienas vakarėlis ir viena paskaita Vasario 16-osios proga. Vakarelyje suvaidinta „Šauliška meilė“. Gautas pelnas paskirtas Baisogalos šaulių namų statybai.

1939 m. jau dirbo mokyklos vedėjas Pranas Gegeckas, turintis vienuolikos metų mokytojo darbo patirtį, baigęs keturis mokytojų seminarijos kursus, ir mokytoja Marija Lukoševičienė. Mokinių sumažėję perpus – 42.

P. Gegeckas, „nors pamokai ir nelabai pasiruošęs, bet, matyt, turi pedagoginių gabumų, sumaniai orientuojasi pamokos metu, vaikus myli, tik per daug pats kalba ir už mokinius atsako į jiems duodamus klausimus“.

Sportuoja Skėmių pradžios mokyklos mokiniai, vadovaujami mokytojų Elenos ir Povilo Jakaičių. 1936 m. Iš B. Panumienės albumo

Mokytojos M. Lukoševičienės pamoka vesta sklandžiai, gyvai, nuotaikingai. Nuo 1939 m. kovo 1 d. jos vietoje – Jonas Ringaitis.

Karo metais mokykloje dirbo P. Gegeckas ir Eglė Krušinskienė.

Nuo 1949 m. dviejų komplektų Skėmių pradžios mokykla reformuota į septynmetę. Mokytojų kolektyvą sudarė baigusieji pedagogines ir viduriniąsias mokyklas. Dalis jų neakivaizdiniu būdu studijavo Šiaulių pedagoginiame institute. Mokykla buvo ir kultūros centras: kartą per savaitę buvo rodomi kino filmai, veikė dramos būrelis, kuriame aktyviai dalyvavo mokytojai ir kaimo jaunimas. Savaitgaliais ir švenčių progomis būdavo organizuojami pasilinksminimo vakarai.

Skėmių septynmetės mokyklos pradinukai su mokytojomis Adelaida Krušinskiene ir Stefa Susniene. 1953 m. Iš D. Petrėtienės albumo

Septintokų išleistuvės. Sėdi mokytojai (iš kairės): Anelė Tylaitė, Elena Kiselytė, Jonas Pranevičius, Juzefa Šliogerytė, Marijonas Ligeika (direktorius), Salomėja Šimkevičiūtė, Janina Tvarijonavičiūtė, Elena Ligeikienė, Jonas Motiekaitis. 1956 m. Iš M. Ligeikos albumo

Grupė aštuonmetės mokyklos mokytojų

(iš kairės):

V. Petrėtis,

V. Rasčiauskaitė,

L. Žukaitė,

S. Mikutytė,

D. Petrėtienė.

1967 m.

Iš D. Petrėtienės albumo

1959 m. į Skėmius, savo gimtinę, sugrižo Dalia Zaukaitė-Petrėtienė. Mėnesį padirbėjusi mokytoja, spalį paskirta mokyklos direktore, perėmė šias pareigas iš Marijono Ligeikos, tapusio Radviliškio rajono švietimo skyriaus vedėju, ir dirbo šiose pareigose devyniolika metų. Šio straipsnio dalį sudaro jos beveik dviejų dešimtmečių prisiminimai.

Jaunos direktorės darbo pradžia nebuvo lengva. Trūko patirties, teko rūpintis ir savo mažyliais. Tais metais nebuvo nei pavaduotojo, nei ūkvedžio, tai mokykla ir namai gulė ant vienu pečių.

Mokyklos direktorė

Petronėlė Dalia

Petrėtienė. 1962 m.

1961–1962 m. m. septynmetė buvo perorganizuota į aštuonmetę mokyklą. Buvo ji ne per didžiausia, turėjo apie šimtą mokinių, bet vis tiek trūko patalpų. Pradėtas statyti priestatas, kuriame po dvejų metų duris atvėrė aštuonios erdvios patalpos, septynios klasės ir mokytojų bei direktoriaus kabinetai. Tuo metu mokykloje dirbo devyni mokytojai, iš kurių tik viena Marcelė Šėgždaitė su aukštuoju išsilavinimu, penki – su nebaigtu aukštuoju. Netrukus pereita prie kabinetinės sistemos. Kadangi iš švietimo skyriaus gaudavo mažai mokymo priemonių, tai tekdavo jų manytis savo jėgomis, pirkti net iš Rygos, panaudojant vadinamąsias specialiąsias lėšas. Buvo įrengtas neblogas biologijos–chemijos kabinetas, apsirūpinta sportiniu inventoriumi, tinkamai sutvarkytas sporto aikštynas. Energingai dirba fizinio lavinimo mokytojos Laima Žukaitė ir Laima Bogušienė, tai ir spartakiadose ar šiaip varžybose mokykla pirmaudavo.

Kasmet darėsi lengviau. Mokykla gavo darbščius, pareigingus, aukštąjį mokslą baigusius mokytojus Silvą Mikulytę, Vandą Rasčiauskaitę, Vitą Dimšaitę. Pati direktorė, anksčiau baigusi Šiaulių dvimetį institutą, 1966 m. įsigijo aukštąjį mokslą Vilniaus pedagoginiame institute, direktore pasekė mokytojos Rožė Dantaitė, Birutė Senulytė, Vida Bložytė. Į Skėmių aštuonmetę atsikėlė puikios pedagogės, germanistė Elytė Gudžiūnienė ir istorikė Janina Šarauskienė. Pagal mokytojų išsilavinimą mokykla tapo pirmaujanti. Jos auklėtiniai, mokydamies aukštesnėse klasėse Baisogalos vidurinėje mokykloje, gerai mokėsi ir pavyzdingai elgėsi.

Klasių vadovai, kai klasėse mokėsi po 10, 12, 16 mokinių, galėjo palaikyti glaudžius ryšius su auklėtinių tėvais. Tais metais, nežiūrint sovietinės okupacijos, mokiniai ne tik mokslo atžvilgiu, bet ir moralinėmis savybėmis buvo pavyzdingi. Jais rūpinosi tėvai, aktyvus tėvų komitetas. Buvo mažiau negu dabar girtaujančių šeimų, tad dirbti ir su vaikais, ir su tėvais buvo lengviau. (Direktorės nuomone, neteisinga sakyti, kad girtavimas – vien sovietinis palikimas.)

Skėmių kolūkis neturėjo kultūros namų, tai mokyklos salė buvo ne tik mokinių, bet ir suaugusiųjų renginių centras. Mokytojai buvo aktyvūs saviveiklos organizatoriai ir dalyviai. Visi su pasididžiavimu mena Kazio Binkio „Atžalyno“ pastatymą, kuriame dalyvavo ir mokinių tėvai bei Baisogaloje besimokantys vyresniųjų klasių skėmiečiai.

Kaip mena mokyklos praeitį direktorė, visko buvo per tuos devyniolika metų. Nelengva buvo tvarkyti ūkio reikalus, prašyti kolūkio paramos, sunkvežimio ekskursijoms ir išvykoms. Bet malonu prisiminti, kad iš skėmiečių vaikų, lankiusių tais metais mokyklą, mokytojų kolektyvo pastangų dėka išaugo dori žmonės. Direktorius pareigas jį perdavė Vytautui Matuzui.

1982–2000 m. mokykloje direktoriavo Ričardas Jonaitis. Per tuos metus mokykla tapo devynmetė, vėliau pagrindinė. Jai buvo sunku išsilaikyti būnant taip arti Baisogalos ir Gudžiūnų vidurinių mokyklų.

2001-aisiais mokykla vėl grįžo į senas vėžes, pertvarkyta į pradinę. Joje dirbančios mokytojos Rūta Juškienė ir Vitalija Modestavičienė priklauso Baisogalos vidurinei mokyklai.

Senas mokyklos pastatas pustuštis, o prisiminimai apie iš jo sklidusią šviesą lieka. Kol gyvi jame besimokiusieji...

Tarpukario mokyklos apžvalgai panaudota medžiaga iš Lietuvos centrinio valstybinio archyvo f. 391, ap. 3, b. 1357, 1384, 1462, 1666, 1727 ir kt.

Gimtieji Vabaliai

Jonas Linkevičius

Kuo labiau tolstu nuo vaikystės, tuo ji darosi artimesnė, šviesesnė, brangesnė. Ne tik jos žmonės, bet ir įvykiai, vaizdai atsikartoja mintyse ir sapnuose. Mažai kuo besiskiria nuo anų, buvusių ar vykusių dar tarpukario metais. Gimiau aš Vabalių dvarelyje, o augau jau kaime. Tikrai taip. Kai neturėjau nė pilnų dvejų, vyriausybės nutarimu išparceliuotas dvaras buvo priskirtas prie kaimo. Toks jau ten ir bebuvo dvarelis. Vis tiek jis dar ilgai egzistavo žmonėse, net dokumentuose. Tad tenka save ir savo pasakojimą dalyti į dvi dalis.

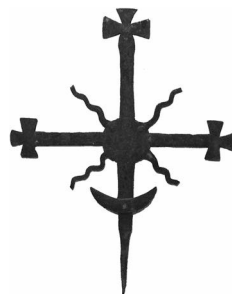
Vabalių kaimas, ypač prijungus ir dvarelį, buvo didžiulis. Jis prasidėjo nuo ribos su Antanāvos vienkiemiu ir tęsėsi iki Skāpiškio. Nuo Baisōgalos į pietryčius iki dvarelio žemės – 11, o iki kaimo – dar pridėk kilometrą, per kaimą iki Skāpiškio – gerokai daugiau. Tai gi vieškeliu per visą Vabalių žemę atstumas ne apie vieną kilometrą, kaip rašoma Elenos Šveistienės sudarytoje knygoje „Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir jų gyventojai“, o apytikriai visi keturi. Ir priklausė Vabaliai ne vien Palōnų parapijai, kaip teigiama minimoje knygoje, kitų apie kaimą rašiusiųjų. Buvusio dvarelio vietoje įsikūrę gyventojai priklausė Palonų, o didesnė Vabalių dalis – Sidabrāvo parapijai. Iš dvarelio ir į Palōnus, ir į Sidabrāvą toks pat atstumas – penki kilometrai. Prie Pirmosios komunijos ėjau savo, Palonų, parapijoje, Sutvirtinimo sakramentą Sidabravė 1938 m. suteikė Pānevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas. O į Sidabravo bažnyčią traukė labiau – ten sekmadieniais gausdavo tikri vargonai, o per šventas Velykas grieždavo ir dūdų orkestras.

Kaimas buvo įsikūręs abiejose Baisōgalos–Pānevėžio kelio pusėse. Savotišką Vabalių branduolį sudarė senovinių sodžių primenanti nemaža gyvenvietė, nuo kurios į visas keturias puses plytėjo vienkiemiai, sudarė didesnę kaimo dalį. Augau tyliame lygumų krašte, po nepriklausomybės metais stiprėjančių žemdirbių padange, tarsi išprausta tarp mėlynuojančių miškų horizonto. Pro gimtąjį kaimą tik vasarą kartą per savaitę pravažiudavo viena kita mašina.

Per visą kaimą tekėjo vingiavo Palōno upelis, vietos gyventojų vadinamas Palonka, man gražiausias pasaulyje upeliukas su lapuočiais miškeliais pakraščiuose, iki šienapjūtės apsuptas vešlių, margaspalviais žiedais išsidabinusių pievų. Išpūdingiausias jis būdavo pavasariais polaidžio metu, kai, išsiliejęs į abi puses, tyvuliudavo jau kaip upė. Gaila, toks teiš-

*Vabalių koplytėlės
šv. Juozapas
su Kristumi ir
stogelio kryžius.
V. Žuko archyvas*

silaikydavo vos kelias dienas. Iš vakarų į rytus per kaimo vidurį tekėjo kairysis Palono intakas Vabalys, nuo kurio tikriausiai kilęs ir kaimo pavadinimas. Kaip rašoma enciklopedijoje,

„Vabalio kair. krante prie V. buvo XIII–XVII a. senkapis, vadinamas Katmilžiais. Senkapyje buvo randama žmonių kaulų, žalvarinių papuošalų, geležinių ietgalių ir XVI–XVII a. monetėlių“¹.

Vabaliai – labai sena gyvenvietė. Jau 1597 m. ji minima kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Baisogalos dvaro administravimo vienetas – Vabalių vaitija (*Vobolskoe vojtofstvo*)².

LDK laikais Vabaliai priklausė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Veliuonos dvaro Baisogalos raktui. 1738 m. Vabaliuose (*Wobole*) būta 10 dūmų (kiemų). Kaip matome iš tų metų Veliuonos dvaro inventoriaus fragmento, mokesčiais buvo apdėti Piotr Baltraytis, Anton Rula, Jan Zyliniski, Josef Jucius, Marcin Ozis, Mathiasz Jucius, Baltromiey Stuknis, Michal Rutaytis, Baltromiey Ruzas, Symon Rutaytis³. Tame pačiame puslapyje atitinkamame Skėmių kaimo gyventojų sąrašė yra 12 pavardžių. Tarp jų – Nakutis, Butkus, Vitkus, Stuknis.

1821 m. Vabaliai priklausė Baisogalos parapijai. Klebono duomenimis, tada Vabaliuose buvo 22 sodybos ir 170 gyventojų (katalikų), iš kurių 31 vaikas, neinantis išpažinties⁴.

Baisogalos klebonijos duomenimis, 1866 m. Vabalių kaime, kuris parapijos aktų knygoje vadinamas karališkąja gyvenvietė, buvo 20 kiemų su 285 gyventojais. Valdžios žiniomis, tiek pat kiemų, tačiau gyventojų tik 224⁵.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vabaliai priklausė Kauno gubernijos Kėdaičių apskrities Skėmių valsčiui. Prieš pat karą Vabalių k. ėjo į vienkiemius, bet, užėjus vokiečiams, nespėta išduoti žemės planų, jie buvo išgabenti Rusijon. Buvo prašoma Vyriausiojo notaro parėdymo, kad tie planai būtų persiųsti per Baisogalos valsčiaus valdybą, bet gautas atsakymas, kad tokių planų archyve nėra. Tik 1927 m. sausio 7 d. kaimo sueigoj, iš 50 savininkų skaičiaus, turinčių balso teisę, susirinko 37 ir, dalyvaujant kaimo seniūnui Jurgiui Dilkui bei Žemės tvarkymo Departamento direktoriui Edm. Boleckiui, balsų dauguma nutarta prašyti sudaryti tokį planą pagal esamus duomenis. Tąsyk didžiulis kaimas buvo padalytas į dvi dalis, du kaimus (taip valsčiuje buvo padalyti dar Skėmiai). Pirmam kaimui buvo priskirtas 31 savininkas, antram – 17. Pirmojo kaimo gyventojų sąrašė net dvylika savininkų Ruliai, o antrajame – šeši Jučai. Tos pavardės, kaip atrodo, senos, išsilaikiusios nuo XVIII a. pradžios (Rula, Jucius)⁶. Buvusio dvaro ribose įsikūrę savininkai į tuos sąrašus neįtraukti.

Apie Vabalių dvaro įsikūrimą tikresnių žinių archyvuose nepavyko aptikti. Pirmasis šaltinis – B. Vaišnoros paliudijimas, kad Vabaliuose (Anapolis), poručiko Beinarto dvare, buvusi koplyčia turėjusi

¹ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1971, t. 3, p. 628.

² Sprogis I. Ja. *Географический словарь древней Жмудской земли XVI столетия*, Вильна, 1888, с. 57.

³ Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau – LVIA), SA – 3774, l. 909.

⁴ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 26.

⁵ LVIA, f. 378, ap. 2, b. 2547, l. 752.

⁶ LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 1980, l. 291–294.

„nuosavus paramentus ir indus. 1775 11 12 kan. Garnickas Antanas, Baisogalos klebo-

nas, joje laimino sutuoktuves, o 1775 11 29 tas pats kunigas pakrikštijo toje bažnyčioje P. Rajunčių kūdikį⁷.

1775 m. Žemaitijos dūmų tarifuose atskiro Vabalių dvaro dar nebuvo, o 1853 m. toks dvaras Šiaulių apskr., priklausęs Anei Goštautienei, jau minimas⁸. 1866 m. žiniose apie Baisogalos parapijos gyvenvietes nurodyta, kad jame gyveno 17 gyventojų.

E. Šveistienės sudarytoje knygoje tvirtinimas, kad XX a. pradžioje dvarelių valdė mano senelis Suvalkų prokuroras Jonas Manys (p. 275), laužtas iš piršto. To negalėjo būti, nes, kaip pasakojo mama, jauniausioji J. Manio dukra (gim. 1905), jos tėvą nunuodijo, kai ji buvo dar visai maža. Tas dvarelis priklausė mano senelei Onai Manienei (Maniu), nupirkusiai jį iš varžytinių, kaip rašoma pirkimo akte, 1914 m. sausio 29 d.⁹

Valdė dvarelių O. Manienė neilgai, bet buvusiems savo kumečiams ir apylinkės gyventojams paliko šviesų atminimą kaip dosnios ir jautrios širdies dvarininkė, daug padėjusi aplinkiniams, bėdų ir ligų slegiamiems sunkiu Pirmojo pasaulinio karo metu. Tai teko išgirsti man pačiam iš naujakuriais tapusių dvaro kumečių. Artėjant frontui, O. Manienė išvyko į Maskvą, kur gyveno daugelis gausios šeimos narių. Po bolševikinės Spalio revoliucijos ji 1922 m. su jauniausia dukra Tatjana (mano motina) grįžo į Vabalius. Skelbiant žemės reformos įstatymą, dvaras buvo nusavintas,

„paliekant Onos Manienės įpėdinių bendroje nuosavybėje (...) nenu-savinamą aštuonių dešimčių (80) hektarų žemės ūkio normą Vabalių dvaro centre“¹⁰.

Dvaro žemė O. Manienės 1922 12 02 testamentu buvo palikta trimis dukterims, kurių dvi gyveno Maskvoje, ir jauniausiajai, buvusiai kartu su motina, bei dvaro ūkvedžiui Vladui Sabeckiui. Po kelių mėnesių senelė mirė, ir jaunėlė liko visiškai viena, neturėdama nė aštuoniolikos. Dvarelis, Pirmojo pasaulinio karo metu likęs be šeimininkų, buvo išgrobstytas ir visiškai apleistas. Nepaprastai sunku buvo jame kurtis mano tėvams (tėvas Mykolas Linkevičius, gim. 1898, užkurys iš kaimynystėje buvusio Naulickų dvarelio, kurį nuomojo mano senelis), pradėjusiems bendrą gyvenimą labai jauniems, turintiems per mažai ūkininkavimo patirties ir resursų, o nuosavybę į paveldėtą žemę įgijusiems tik po ilgo tąsytosios teismo.

1927 m. nacionalizuotos dvaro žemės dalis buvo išdalyta aštuoniems naujakuriams, 3 ha sklypas skirtas mokyklai, 15,5 ha V. Sabeckiui. Žemės reformos įstatymu Onos Manienės įpėdiniam palikta neliečiamos žemės norma 65 ha. Mano motina T. Linkevičienė, neturėdama nuosavybės teisės, beveik 6 ha sklypą pardavė pagal namų sutartį kaimynui Juozui Zubui. Dėl likusių 60 ha nuosavybės nustatymo su maskvietėmis seserimis buvo ilgai bylinėjamas, kol pagaliau išvažiuojamasis teismas 1938 m. ją įsisenėjimo teise pripažino ūkio savininke. Gerai prisimenu teismo procesą, vykusį mūsų namuose, kuriame dalyvavo Grinkiškio teisėjas, sukviesti kaimynai. Tik paskutinioji dvaro savininke tuo titulu padžiaugti jau neturėjo kada: užgriuvo baisios sovie-

⁷ Vaišnora B. *Baisogalos parapijos istorija (rankraš-tis)*, 1952–1956, p. 58.

⁸ LVIA, f. 378, BS 1853, b. 2106, l. 129.

⁹ LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 1688, l. 35.

¹⁰ *Ten pat*, p. 35–36.

Naulickų ir Vabalių dvarėlių valdytojai Linkevičiai. Pirmas iš dešinės – Domininkas Linkevičius, Naulickų nuomininkas, šalia – jo žmona Elena ir marti Tatjana, antroje eilėje – sūnūs Mykolas, Leonas, Jonas ir duktė Elena. Apie 1929 m. Iš R. Pocevičienės albumo

tinė ir hitlerinė okupacijos. Mano tėvas, prisiėmęs savininko atsakomybę (geriau, jei motina, buvusi tikraja ūkio savininke ir turėjusi atsakyti už neįvykdytas sovietams prievoles, liks su vaikais, samprotavo jis), buvo teisiamas ir 1948 m. mirė nukankintas sovietiniame Uchtos lageryje Komijoje (jam tada buvo 50). Namai buvo išbuožinti, motinai su vaikais teko bėmės dalia, o mane, vyriausiąjį iš penkių vaikų, užgriuvo sunkiai pakeliama našta ginti buožės šeimą nuo tremties ir bado. Tik po Stalino mirties motina su dviem mažiausiais vaikais galėjo grįžti į smarkiai nugyventus savo namus. Dar ir dabar dvarvietę primena išlikęs ūkvedžio namelis, kuriame gyvena neįgalus pats jausias brolelis Antanas, 1946 m., kai areštavo ir įkalinė tėvą, tebuvęs ketverių metų bamblys. Išlikęs senas, iš akmenų sumūrytas šulinys, kelios šimtmetės liepos ir sudeginto akmeninio tvarto sienos.

Vabalių kaimas buvo gana lietuviškas, patriotiškai nusiteikęs. XXI a. pradžioje gal ir ne visiems suprantamas toks jo apibūdinimas, bet dar prieš septynis dešimtmečius, kai netolimoje kaimynystėje, Praščiūnų ir Ožaičių kaimuose, nemaža dalis tautiečių namie, bažnyčioje, turguje kalbėdavo lenkiškai, tai buvo labai svarbus veiksnys naujųjų vabaliečių kartų brandai. Lietuviška dvasia apylinkėje reiškėsi kalbos, tautosakos gyvybingumu, į įvairias organizacijas susibūru-

Paskutinė Vabalių dvarėlio savininke Tatjana Linkevičienė. 1956 m.

Iš V. Linkevičiaus albumo

sio jaunimo veikla (šauliai, jaun lietuviai, pavasarininkai, jaunieji ūkininkai), šviesesnio gyvenimo siekiais. Lietuvių liaudies dainos skambėdavo visuose Vabalių kampeliuose ne tik gegužinėse ar vakaronėse. Dažniausiai per Sekmines ar Devintines (atleidai Sidabravo bažnyčioje) vykdavo klotimų vaidinimai. Pats 1937–1939 m. regėjau tokius vaidinimus-pastatymus „Bobutės susipyko“, „Audra“, „Kruvini briliantai“, rodomus ūkininkų K. Karecko, J. Lukošiaus, F. Petrėčio klotimuose. Būdavo malonu matyti vabalietes merginas, įvairiomis progomis apsirengusias tautiniais drabužiais. Tarp aktyviausių, menu, sukosi Verutė Važgauskaitė, Anelė ir Petras Lukošiai, Bronė Tomkevičiūtė, Adolis Sirutavičius. Visų ir neprisiminsi. Kiek žinau, V. Važgauskaitė-Kavaliauskienė (gim. 1923) nuo šešiolikos giedoja Sidabravo bažnyčios chore (apie 30 metų!). Ir sulaukusi garbaus amžiaus, ji gali padainuoti daug liaudies dainų, jos rankdarbiai eksponuojami Sidabravo muziejėlyje, akį traukia prie namų išpuoselėtas gėlynas.

Vabalių žmonės, kiek prisimenu, skyrėsi iš kitų apylinkės kaimų religingumu. Prie dažno namo ar prie vieškelio, apsodinti, dažnai puošiami gėlėmis, stovėjo mediniai kryžiai. Kaimo viduryje, pritvirtinta prie šimtamečio ąžuolo, iš tolo buvo matoma koplytėlė su šv. Juozapu ir Kristumi. Kasmet J. Lukošiaus ir P. Vaitekūno namuose vykdavo gegužinės pamaldos. Sekmadieniais visada pilnoje Sidabravo bažnyčioje didžiausią maldininkų dalį sudarydavo vabaliečiai.

Vabalių ūkininkai pasižymėjo darbštumu, pastangomis kelti žemės apdirbimo kultūrą, panaudoti žemės ūkio techniką, gerinti galvijų produktyvumą. Ne vienas ūkininkas turėjo nuosavą arklinę kuliąją ar linų mynimo mašiną, Jonas Mikalauskas – lokomobilio sukamą. Kazys Kareckas pasistatė vėjinį malūną ant gaidžio kojos. Rankinė Mato Stasilionio vilnų karšimo mašinėlė neįstengė patenkinti gausių avių augintojų poreikių (buvo pritaisyta net sukti panaudojant arklio jėgą), ir dau-

Vabalių jaunimas.

1935 m.

Iš J. Andrijauskaitės albumo

*Felikso Čepo šeima.
1949 m.
Iš E. Vadopalienės
(Čepaitės) albumo*

gelis turėjo vilnas karšti Šeduvojė. O M. Stasiliono pučiamo klarneto nepamirštu iki šiol. Būdavo, dažną tylų vakarą mokslėivių vasaros atostogų metu klausydavau neatsiklausydavau vingrių melodijų, sklindančių po plačią apylinkę, širdžiai artimesnių nei armonikierių griežiamos polkos ar valsai.

Vabaliečių šeimos buvo nemažos, todėl jie stengėsi atžaląs mokyti amatų. Antai Mortos ir Prano Tomkevičių šeimoje buvo devyni sūnūs ir trys dukros. Broliai Antanas ir Leonas išmoko siuvėjo, Adomas batsiuvio amatų, Jonas vargoninkavo, Kazimieras dirbo Vabalių pieno surinkimo punkto vedėju, Ignas – pasienio policijoje, trys broliai ir dvi seserys šeimininkavo 30 ha tėvų ūkyje. Savų siuvėjų, kalvių kaimas turėjo per akis. Iš penkių Felikso Čepo vaikų Elziutė ir Kazys įgijo specialųjį vidurinį mokslą, Elena Grigaliūnaitė baigė Panevėžio amatų mokyklą. Pirmieji iš Vabalių tarpukario metais į mokytojų seminarijas įstojo ir tapo pradinėjų klasių mokytojais Karolis Lukošius, Elena Vaitekūnaitė, Stasė Petrėtytė. Janina Andrijauskaitė 1940 m. baigė Panevėžio gimnaziją ir tais pačiais metais įstojo į Dotnuvos žemės ūkio akademiją. Prašmatnių gyvenamųjų namų kaime tarsi ir nebuvo, bet daugelis sodybų puikavosi tvarkingumu, prie jų – sodai, spalvingi gėlių darželiai. Kasmet kaime dau-

*Puskarininkis
V. Stankevičius
(pirmas kairėje)
sargyboje
prie Lietuvai
grąžintos sostinės
Gedimino pilies.
Iš V. Stankevičiaus
albumo*

gėjo dviratininkų. Iš pradžių dviračius įsigijo ūkininkaičiai, o netrukus ir samdiniai. Kaimas didžiavosi savo berneliais, šauniais kareivėliais. Retkarčiais matydavau iš kariuomenės grįžusius pasisvečiuoti pas artimuosius Lietuvos kariuomenės karininką Praną Jučį, šaunuolį husarą Antaną Vaitekūną, su dideliu susidomėjimu klausiausi puskarininkio Viktoro Stankevičiaus, 1939 m. budėjusio prie Gedimino pilies atgautame Vilniuje, pasakojimų.

Sovietinė okupacija kaimą užklupo netikėtai, nepasiruošus tokiai gyvenimo pervartai. Vasarą žmonės buvo užimti neatidėliojamais ūkio darbais, jiems sunku buvo susigaudyti, atskirti naujų laikraščių melą nuo tiesos. Į valsčiaus užkampį retokai užsukdavo ir nauji viršininkai ar agitatoriai. Iš savų tarpo išsišokėlių, pataikaujančių naujai valdžiai, demonstruojančių, mitinguojančių neatsirado. Per tuos pirmuosius okupacijos metus, kaip buvo girdėti, vos vienas jaunuolis gyresis tapęs komjaunuoliu, antras nuėjo tarnauti į miliciją. Išmintingesnieji suprato, kad iš tų pirmųjų pasikeitimų nėra ko gero tikėtis, bet ir bruzdėti neskubėjo. Pirmas svarbesnis įvykis – bolševikinė žemės reforma. Ji nebuvo perdėm skaudi, tepalietė septynis ūkininkus, iš kurių buvo nacionalizuota ir išdalyta gal dvigubai didesniai naujakurių skaičiui tik per 70 ha. Kaip žinoma iš spaudos, 1941 m. sausio 6 d.

„Vabalių kaimė rasti 4 egzemplioriai ranka rašyto priešsovietinio teroristinio lapelio. Įtartas ir areštuotas Kareckas Jonas, 24 metų, stambaus ūkininko sūnus“¹¹.

J. Karecką ir sidabravietį Petrą Valiuką būtų sušaudę Pravieniškėse, bet iš įkalinimo vietos jiedu pabėgo.

Per pirmąją tremtį 1941 06 14 kaimas nenukentėjo, bet visi pamatė, kokiomis priemonėmis siekiama sunaikinti per du laisvės dešimtmečius į šviesesnę ateitį pakilusį kraštą.

Pirmoji karo diena nesukėlė didesnės įtampos, kokią paprastai ižiebia ši žmonijos rykštė. Kryžiais paženklinti vokiečių lėktuvai, pasirodę virš kaimo jau pirmąją karo dieną, buvo negailestingi tik raudonžvaigždžiams, bet tų virš kaimo nesimatė. Tik iš antradienio į trečiadienį naktį šiaip ramiu vieškeliu Pānevėžio link pasipylė sovietinės *palutarkos* su kareivėliais ir amunicija. Diena buvo dirgli, kas galėjo, nesitraukė nuo negausių radijo aparatų, laukdami išganingų žinių iš laikinosios sostinės. Su kitais klausiausi radijo naujienų pas kitoje vieškeliu pusėje gyvenusį kaimyną Petrą Vaitekūną. Mačiau, popiet vyresnysis Vaitekūnų sūnus Antanas, degęs noru prisidėti prie kovos vejant okupantus, prisigretinęs prie keliu pėstinusio rusų kareivėlio su šautuvu ant peties, prie kurio buvo pritvirtintas durtuvas, palydėjo jį iki kaimo ir, pasigalynėjęs su išgąščio apimtu bernu, atėmė jo ginklą. Tai buvo ženklas ginkluotis ir kitiems Vabalių jaunuoliams patriotams. Keli iš jų užsirišo baltus raiščius ir ėmė budėti, įtaria akimi sekti, kaip atrodė, komunistuojančius savo kaimynus. Kurį laiką pastaruosius vertė vykti į valsčiaus policiją registruotis. Nutykojė besislapstantį pusmetį Jonavos milicijoje tarnavusį Steponą Mandeikį, pašovė ir perdavė vokiečiams. Darbams į Saksoniją buvo atiduotas ir tautiškai ne-

¹¹Škirpa K. *Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti*, Vašingtonas, 1973, p. 186.

patikimas A. Banikaitis. Abu dingo kaip į vandenį.

Vokiečių okupacijos metais kaimas skaudesnių smūgių nepatyrė, jį kaip galėdamas gynė tuometinis valsčiaus viršaitis vabalietis Antanas Jučys.

Visu sunkumu kaimą užgulė pasukutiniai karo ir ypač pokario metai. Prieš sugrįžtant Raudonajai armijai, į Vakarų pasitraukė Jonas ir Petras Kareckai, Karolis ir Petras Lukošiai, Augustinas ir Pranas Tomkevičiai, Antanas Vaitekūnas. Niekas iš šauktinių geruoju neišėjo į sovietinę armiją, į ją pateko tik keli sribų sugauti vaikinai – Vilgelmas Jučys, Vladas Kutavičius, Stasys Rulys ir Bronius Sirutavičius. Trys skaudžiausios pokario metų žaizdos – tremtys, jaunų vabaliečių žūtys kovoje su galingu priešu ir jam nuėjusiais tarnauti tautos atplaišomis bei prievartinės kolektyvizacijos atneštos netektys, tarpukario metais visais atžvilgiais sustiprėjusio kaimo griovimas, prisidengiant nesibaigiančiomis reformomis.

Apie ištremtus ir žuvusius šioje knygoje pasakoja atskiri straipsniai, o apie kolchozintus Vabalius jaučiu būtinybę parašyti, nepretenduodamas į išsamumą, nes tam tektų skirti daug vietos.

Šiandien jaunos, karštos galvos samprotauja, kad, girdi, tautiečiai pasirodė kaip tikri bailiai, galima sakyti, per vienerius metus pakluse okupantų prievartai ir vos ne savo noru atsisakę žemės, brangiausio turto, trobesių, gyvulių, žemės ūkio inventoriaus. Ta netektis buvo kaimo tragedija. Jos pradžia – apgaulinga pakartotinė žemės reforma, trumpalaikis bežemių ir mažžemių pamaloninimas, tik pasėjęs pasimetimą ir gyventojų supriešinimą. Negalima užmiršti ir to, kad kolektyvizacija sekė po dramatiškų geriausios jaunimo dalies, atsisakiusios kovoti prieš vienus okupantų kitų okupantų gretose ir prisiglaudusios miškuose, žūčių, nelygioje kovoje nukautų sūnų, brolių niekinimo. O dar masinės deportacijos 1948 ir 1949 metais! Okupantų vykdomo genocido grėsmė buvo tokia akivaizdi, kad visa, kas buvo užgyventa, nebeteško prasmės. Todėl nieko stebėtino, kad į 1949 m. sausio mėnesį sukurptą Panevėžio apskr. Sidabravo vls. Vabalių apylinkės (nuo 1950 m. liepos 21 d. Šeduvos rajonas) kolūkį, pavadintą skambiu „Kelias į laisvę“ vardu, buvo suvaryti visi kaimo gyventojai. Net ir buvusiam dvarelyje po išbuožinimo dar užsilikęs pora metų jaunesnis brolis Vytautas su porinio plūgo, porinių akėčių ir porinio kultivatoriaus įnašu 1950 03 22 buvo priimtas į kolūkį. Kaip teko aptikti archyvuose dokumentuose, 1950 07 15 visuotiniame kolūkiečių susirinkime dalyvavo 59 nariai iš 77. 1950 01 01

*Husaras A. Vaitekūnas. 1938 m.
Iš M. Kersnauskienės albumo*

Jaunosios Vabalių kolūketės rugiapjūtės metu su brigadininku M. Petraičiu. Apie 1953 m. Iš V. Jučio albumo

žiniomis, kolūkiui priklausė 48 vyrai, 53 moterys, daugumas – nusenę, nedarbingi, paaugliai. Žemės turėta arti 800 ha. Iš pradžių kolūkiai buvo ne per didžiausi, atskiri kaimyniniuose Praščiūnų, Vileikių kaimuose, Sidabravo bažnytkaimyje. Juos skubėdami ėmė jungti, stambinti. Keitėsi pavadinimai, pirmininkai. Nieko nelaukiant, buvo šalinami, kaip reikalavo partija, kuo nors neįtikę organizatoriams kolūkiečiai, apšaukti buožiniais elementais, kenksmingais tarybinei santvarkai. 1951 m. kartu su kolūkio pirmininku Jonu Serapinu, kitais dviem kolūkiečiais buvo pašalintas ir Vytautas Linkevičius. Paskutinis iš dvariškių paliko namus ir įsidarbino Baisogalos girininkijoje miško kirtėju. 1952 03 01 trims kolūkiams (tarp jų ir Vabalių kolūkis, jau vadinęsis „Vilniaus“ vardu) susijungus į vieną „Sidabrinės varpos“ kolūkį, jis nusitęsė per 15 kilometrų. Kokių tik veiksmų ar kolūkio reformų nesiimta, darbo našumas buvo žemas, menki derliai, žema suvisuomenintų gyvulių produkcija, mažos piniginės pajamos. 1953 m. iš vienos karvės primelžta 1 243 litrai pieno. 1955 m. gruodį už darbadienį nutarta išduoti po 0,5 kg javų. 1959 m. grūdinių kultūrų prikulta po 11,7 centnerių iš hektaro. Kol kolūkiečiai susirinkdavo į bazę, iš kurios vykdavo į darbo vietą, kol nuvykdavo, saulutė jau būdavo gerokai kilsterėjusi. Beveik visuose darbo baruose darbavęsis kolūkietis Vilgelmas Jučys (buvęs brigadininku, kalviu, fermų darbininku, paprastu žemdirbiu) pasakojo tokį anekdotinį atsitikimą. Vieną vasaros dieną jis buvo pasiūstas nušienauti dobilų plotą pakraštiniame kolūkio lauke, ne per toliausiai nuo Naujāmiesčio (Panevėžio r.). Tik atlikus darbą paaiškejo, kad plušėjo kaimyniniame Liberiškio tarybiniam ūkyje. Bėdos dėl to neturėjo, bet ir darbadienio neužsidirbo.

„Sidabrinės varpos“ kolūkis pradėjo atkusti tik nuo 1963 m., ėmus pirmininkauti Antanui Vaškeliui, sumaniam, griežtam apsileidėliams vadovui.

Atkūrus nepriklausomybę, daugelis vabaliečių atsiėmė savo žemę, bet ūkininkauti joje nesiryžo ir dirba po senovei Sidabravo bendrovės valdose. Net buvęs kolūkio pirmininkas Vincas Čepas, kelerius metus paplušėjęs atgautoje tėvų žemėje, išdardėjo į miestą. Tik vienas Vidmantas Grigaliūnas, Žemės ūkio akademijoje įgijęs žemės ūkio mašinų specialybę, su žmona Lina, ten pat baigusia žemės ūkio eko-

*Linos ir Vido
Grigaliūnų vestuvės.
1992 m.
Iš J. Grigaliūnienės
albumo*

nomikos mokslus, ne tik nepasiduoda, bet ir plečia gamybą, sėja pelningesnes žemės ūkio kultūras (rapsą, žirnius ir kt.), laiko aštuoniasdešimt karvių. Buvusioje dvaro žemėje naujakuris pasistatė namus, kad ir ne didžiulius, suformavo tvarkingą sodybą, vienintelę naują visame kaime. Samdo dvi melžėjas, darbymetį – padienių darbininkų. Daugelį ūkio darbų atlieka pats vienas šeimininkas-mechanizatorius, padedamas žmonos ir sūnų – penkiolikmečio Martyno bei dvylikamečio Karolio, motinos Janinos, tikros vabalietės. O verstis oi kaip nelengva! Nuosavos žemės teturi apie 30 ha, o dar apie 150 ha nuomoja. Trauktis nežada, bet jeigu reikėtų iš naujo apsispręsti, tai jau ūkininkauti nepradėtų.

Kai tik prisimenu savo gimtinę, savo tėvus, artimuosius ir kaimynus, jų amžininkus, savąją kartą ir jaunesnius, kuriuos teko pažinti, sunku sulaikyti ne pačių maloniausių jausmų antplūdį. Nebeliko Vabaliuose vienkienių, o ir kaime ar tarp atsikėlusiu gyventi prie vieškelio iš mano kartos bekrutą tik Bronė ir Vilgelmas Jučiai, dar – visur spėjanti Verutė Važgauskaitė-Kavaliauskienė. Žinau keliolika nusidanginusių kitur, daugiausia į didžiuosius miestus ar rajonų centrus. Rinkdamas medžiagą šiam rašiniui, aplankiau ir juos, suprantama, ne visus, kai kuriems skambinau telefonu.

Pagal Baisogalos parapijos 1821 m. inventorių, kaip minėta, tada 22 Vabalių namuose gyveno 170 gyventojų (daugiau tik Baisogalos miestelyje ir Skėmių bei Valatkonių kaimuose), 1923 m. surašymo duomenimis, jau 50 sodybų 269 gyventojai, kaip rašoma enciklopedijoje, 1959 m. – 236, 1970 m. – 241 gyventojas. Varčiau Lietuvos centriniame valstybiniame archyve esančius 1942 m. gyventojų surašymo sąrašus. Pagal juos tuomet Vabaliuose, pridėjus ir Trebiškio vienkienį, gyveno 70 šeimų, surašymo dieną – 340 gyventojų (kaip ir kiti, išvykę mokyti, į tuos sąrašus nebuvo įtrauktas). Vien Rulių – 15 šeimų, Jučių 5, Petraičių – 4. Iš viso 49 pavardės! Sidabravo seniūnijos, kuriai priklauso ir Vabaliai, žiniomis, 2007 m. mano gimtajame kaime iš 30 (iš viso 36 šeimos) tik 8 senos, o visos kitos pavardės naujos, gyventojų apie 113. Nė vieno Rulio! 6 sodybos tuščios, 7 – tik po 1 gyventoją!

Kada tik apsilankau kapinėse, kuriose ilsisi vabaliečiai, visada su jais tarsi atnaujinu savo pažintį, prisimenu juos kaip palikusius savo pėdsakus, kuriais kaime

sekė jaunesnės kartos, kurių pavyzdys, gyvenimiška išmintis, dora ir šiandien nepamirštama. Dažniausiai lankausi Palonų kapinėse, kuriose ilsisi motina, senelė, du broliai, kur ant vieno paminklo užrašyta ir tėvo vardas bei pavardė, nors ant jo kaulelių, užraustų Šiaurėje masinėmis kalinių kapinėmis paverstoje baloje, išaugo išlakus miškas. Apstojau prie buvusių kaimynų Vaitekūnų, Lipskių, Petraičių, kitų kapų paminklų. Visada su širdgėla nueinu nuo Petro Kaminsko šeimos kapo, į kurią vieną gražią 1945 m. vasaros dieną buvo suguldyti tėvai, du sūnūs paaugliai ir ketverių metų mažylė. Visus juos, gyvenusius skurdžiame buvusio dvaro kumetyne, gerai pažinojau. Ant kolūkio pastatyto ir jau spėjusio smarkiai aptrupėti betoninio paminklėlio parašyta, kad ši šeima – broližudiškų pokario metų grumtynių auka. Neliko šios šeimos artimųjų, todėl kapas visiškai neprižiūrimas, apaugęs piktžolėmis, – kaip nepagarba nužudytiems ir priekaištas gyviesiems. Sidabravo kapinėse parymau prie artimų kaimynų Zubų kapo, prie vabaliečių Lukošių, Rulių, kitų kapų. Žinau, kad ilgamečio Vabalių seniūno Andrijausko ir artimo kaimyno Jono Rulio šeimos ilsisi Kauno, kitų – Kėdainių, Klaipėdos, Panevėžio kapinėse, nemažai ir sve-timuose kraštuose. Yra dar prie Palono, maždaug ties buvusio kaimo viduriu, ir Vabalių senkapiai. Belikę priekyje trys aukšti bevardžiai mediniai kryžiai ir toliau išsibarstę septyni betoniniai paminklėliai. Paskutinis čia palaidotas Bronius Sirutavičius, savo noru išėjęs iš gyvenimo 1958 m. Nelauktai ir visai netikėtai šį našlaitį, pabuvusį Plechavičiaus organizuotame dalinyje, dar karui nepasibaigus sučiuptą, kariavusį raudonųjų pusėje ir sveiką grįžusį karui pasibaigus, artimieji aptikę netoli namų su virve ant kaklo, atsirėmusį į pušelę, kukliai palaidojo. Niekas dabar neprisimena ar nenori prisiminti tikros beprasmiškos mirties priežasties. Daugelio nuomone, svarbiausia priežastis – alkoholis ir nesantaika šeimoje.

Ilgaamžės vabalietės seserys Mandeikytės, šventusios šimtąsias metines. Iš kairės: Veronika Gervelienė, Stefanija Jučienė, Domicėlė Petrauskienė. Apie 1972 m. J. Čivilio nuotr. Iš J. Marčiulionienės albumo

Galvodamas, kad apie labiausiai Vabaliams nusipelnčius ar palikusius ryškesnius pėdsakus savo kraštiečius būtina parašyti šiame straipsnyje, aplankiau Kaune ir Panevėžyje gyvenančius garbaus amžiaus jų palikuonis. Dažnai aplankau jau devyniasdešimtmetį atšventusį šviesios atminties vabalietį Viktorą Stankevičių, gyvenantį už penkių kilometrų esančiame Būtėnų kaime. Tikėjau, išpūdingų prisiminimų išgirsti ir iš mane visai mažytį auginusios šimtmetės Domutės Mandeikytės-Petrauskienės, istoriko profesoriaus Mečislovo Jučo tetos. Pasakojo ji daug, bet, gaila, į mano klausimus atsakinėjo visai mažai pasakodama apie Vabalius.

*Andrijauskų šeima.
Iš kairės – dukra
Janina, motina
Salomėja su dukra
Danute, tėvas
Antanas ir dukra
Zofija. 1932 m.
F. Damaševičiaus
nuotr. Iš
J. Andrijauskaitės
albumo*

Iš pačios tolimiausios vaikystės geriausiai prisimenu ilgametį Vabalių seniūną Antaną Andrijauską (gim. 1881). Tas pareigas jis ėjo nuo 1926 m., pakeitęs Jurgį Dilką, išvykusį Argentinon ir dingusį be žinios. A. Andrijauskas buvo aukšto ūgio, vienintelis barzdotas vyras visame kaime, atrodė, labai geros širdies, paslaugus, jautrus valdžios žmogus, bent jau kartą per savaitę aplankantis su visokiais įpareigojimais, pranešimais, raginimais. Vis važiuotas arkliu ar dviračiu. Kai suradau Kaune gyvenančios Janinos (gim. 1922), vidurinėsios iš trijų Andrijauskaičių, adresą ir paskambinau, prašydamas leisti aplankyti, buvau maloniai priimtas. Nuvykęs sutartu laiku, radau manęs belaukiančią ir jauniausiąją, Danutę (gim. 1931), paruoštas tuos senus laikus menančias ir straipsniui tinkamas fotografijas. Pokalbis buvo nuoširdus, dalykiškas, nors praeityje mums neteko bendrauti, o 33 ha Andrijauskų ūkis buvo kitame kaimo gale, už kokių trijų kilometrų, tarsi paslėptas nuo vieškelio keliaujančių už nedidelio miškelio. Matydavau tas tris seseris daugiausia šventadieniais Sidabrave, apsirengusias tautiniais drabužiais, žinojau, kad vyriausioji mokosi Panevėžyje, tėvo nuomone, stipriausioje mūsų krašte gimnazijoje. Grįždavo į namus tik atostogų. Vyresniosios Andrijauskaitės pačios pirmosios iš Vabalių mokėsi toliau. Kaip prisiminė malonaus susitikimo pašnekovės, tėvai buvo kuklūs, šventadieniais rengdavosi paprastais plono, juodos spalvos naminio milo drabužiais. Turėjo nuosavą arklinę kuliamažą. Stengėsi ūkį tvarkyti naujai, moderniškiau, gerinti gyvulių veislę, išigyti anais laikais nepigiai kainavusias žemės ūkio mašinas. Samdiniui prie algos A. Andrijauskas pridėdavo 50 litų (tada buvo nemaži pinigai!), reikalaujamas nesikeikti, negąsdinti ir tvarkingai užlaikyti padargus. Dukrai Danutei kalbėjo: „Išmok ir griovius kasti, ir ministro kėdėje sėdėti“. Baigusi Dotnuvos žemės ūkio akademiją (agronomijos specialybę), Janina buvo palikta joje, dirbo laborante, asistente, dėstytoja, bet 1949 m. atėjo iš Sidabravo valsčiaus bloga charakteristika. Šeima, sužinojusi apie realią tremties grėsmę, persikėlė į Kauną. 1952 m. Janina buvo atleista iš darbo. Andrijauskams nelengva buvo kurtis Kaune, teko pavargti ieškant pastogės, darbo. Žemės ūkio akademiją baigė ir Danutė (miškų ūkio specialybę). Šiandien jau nebėra to sodybą užstojusio miškelio, ir sodyba nebe ta, bet joje gyvenama. Ji vyresnės kartos vabaliečiams mena tikruosius šeiminkus.

Dažniausiai iš savo kartos gimtųjų Vabalių išeivių susitinku su Petru Zubu, penkeriais metais jaunesniu, išikūrusiu Panevėžyje. Kiekvieną kartą vis prisime name senesnius laikus, susijusius su gimtine, su savo artimaisiais. Geriausiai iš tos šeimos menu Petro tėvą Juozą Zubą (1892–1972), kaip man atrodė ir atrodo, patį darbščiausią, patį sumaniausią, protingiausią ir turtin- giausią iš viso didelio kaimo ūkininkų. Jis buvo arti- miausias kaimynas, kurio pavyzdinga sodyba su nema- žu sodu klestėjo iš šiaurės, ant nedidelės kalvelės de- šinėje Palono pusėje. Net ir prisipirkęs iš mano tėvų dar šešis hektarus, J. Zubas nebuvo didžiažemis, neturėjo nė trisdešimties ir nepakliuvo po sovietinės žemės re- formos žirklėmis.

Kaip pasakojo Petras, jo tėvas buvo tikras vabalietis. 1913 m. *Caro armijos eilinis* pašauktas į caro armiją, tarnavo Sibire, kaip ir derėjo aukšto k *J. Zubas. 1913 m.* ūgio šaunuoliui, artilerijos pulke. Tik tarnavo tėveliui carui ne- ilgai. 1914 m. buvo išsiųstas į Lenkų frontą ir tais pačiais metais pateko į vokiečių nelaisvę. Net penkerius metus kartu su karo belaisviais prancūzais dirbo vokiečiams druskos kasykloje, konservų fabrike. Išmoko ne tik šias dvi kalbas, bet įgijo ir daug gyvenimiškos patirties. Kaip padorus žmogus ir geras darbuotojas jis taip tiko fab- rikantams, kad šie žadėjo viską – gerą darbą, turtus, nuotaką, kad tik liktų Vokietijoje. Bet jis visą nelaisvės penkmetį veržėsi į Vabalius ir, kai tik atsirado galimybė, bemat grįžo namo. Po tėvų mirties 1924 m. su dėde Mikalojumi paveldėjo 21 ha derlingos žemės. Po dvejų metų vedė, išėjo į vienkiemį. Menu ir tą senyvą aukštaūgį, liesoką, nestiprios sveikatos dėdę Mikalojų, labai gerbiamą šeimoje ir apylinkėje. Jeigu kada matydavau, tai visada betriūsiantį butyne. Po jo mirties išmirė ir Zubų bitės.

Kaimo gyvenimas tarpukarių nebuvo rožėmis klotas. Krizės, nederliaus metai reikalavo iš ūkininkų ne tik didelio darbštumo, sumanumo, bet ir ūkininkavimo žinių. Ištisi tų metų laikraščių puslapiai būdavo prigrūsti iš varžytinių parduodamų ūkių skelbimų. Vabaliečių garbei reikia pasakyti, kad nė vienas iš didelio kaimo nepateko į tuos sąrašus. Tikro šeimnininko pavyzdys visiems buvo Juozas Zubas. Kai geriau apsimokėjo auginti bekonus, Zubai augino daug kiaulių. Kai mėsos eksportas ėmė strigti, persiorientavo į augalininkystę, pienininkystę. Niekas kaime neaugino tiek linų kaip J. Zubas. Jis nuomodavo iš mano tėvų, neįstengusių aprėpti nemažo žemės ploto, galulaukės dirvonus ir juose sėdavo linus. Juos kuo stropiausiai nukuldavo, žarduose džiovindavo linų galveles, linmarkose mirkydavo stiebelius, ne vieną dieną džiovindavo, mindavo savo jaujoje, paskui plukdavo, šukuodavo ir tik aukštos ko- kybės prekę parduodavo už atitinkamą kainą. Teko ir man, paaugliui, toje jaujoje varinėti arklių, minant savo ūkio derlių. Buvo įdomu, bet greičiausiai todėl, kad į tą nuobodų darbą buvau pristatomas per metus tik vieną kitą dieną.

Neišsiversdavo J. Zubas be samdinių, samdydavo dažniausiai tvirtą vaikinaį ir dvi mergaites. Buvo tikras liberalas. Samdinius laikydavo savo šeimos nariais, sodindavo juos už bendro stalo. Kiekvienas turėjo užstalėje savo nuolatinę vietą. Kaip mena Petras, už stalo galo sėdėdavo gaspadorius ir gaspadinė, ant priekinio prista-

J. Zubo šeima. Tėvai Juozas ir Ona, sūnus Petras ir duktė Adelė su sūnumi. 1957 m. Iš P. Zubo albumo

tomo suolelio mergaitės, užstalėje samdytas berniokas ir dėdė Mikalojus, labiausiai gerbiamas šeimoje asmuo, toliau – Petras su broliu. Samdiniai noriai tarnaudavo po kelerius metus. Tai patvirtino ir 1940–1941 m. tarnavusi Lucija Pupkutė-Rasiulienė (gim. 1923), gyvenanti Radviliškyje. Būtų tarnavusi ir ilgiau, bet ją išsimylėjo šaunus statybininkas Rasiulis, stažės tais metais Zubams svirną. Menu tą gražuolį naujų baltų rąstų su raudonu, Palemōno fabriko gamybos raudonų čerpių stogu pastatą, kokio kaime dar nebuvo. Tik nei tikram šeimnininkui, nei kolūkiui tarnavo jis neilgai – iki siaubingos melioracijos. Našlaitis Bronius Sirutavičius namuose buvo kaip sūnus. Net prastesnio samdinio nebardavo, ir tas, pokario metais tapęs liaudies gynėju, su kitais ūkininkais, pas kuriuos tarnavo, „atsiskaitė“, o su sėbrais atsidanginęs į Zubų namus, šeimnininką vadindavo geru gaspadoriumi.

J. Zubas blaiviai žiūrėjo į visuomenės gyvenimo permainas. 1940 m. okupaciją priėmė kaip neišvengiamą blygybę. Pokario metais buvo vadinamas buože ir neįstengė atsiginti didelių pyliavų. 1945 m. atidavus nustatytą duoklę, pavasarį buvo spaudžiamas duoti grūdų papildomai. Raudonieji aktyvistai neleido nė išsižioti, kad, atidavus sėjai skirtus grūdus, teks badauti. Kaip juodas debesis kaupėsi tremties grėsmė. Reikėjo maistu remti ir miškinius. 1946 m. pradžioje areštuota ir įkalinata duktė Adelė, mano bendraamžė ir bendramokslė Šeduvės gimnazijoje. Nuteista šešeriems metams tik už tai, kad gyveno pas šeimnininkę, pas kurią užeidavo nuo armijos besislapstantis jaunuolis. Jausdamas neišvengiamą tremtį, erzilą Kaštaną užrašė samdinio B. Sirutavičiaus vardu.

1948 05 22 išvežė tėvus, o su jais Petrą, besimokantį Šeduvos gimnazijoje. Jauniausias sūnus Alfonsas liko Lietuvoje. J. Zubas buvo kaltinamas bendravimu su partizanais, kurie žuvo Avžiškių dvare, atseit vadovavęs grupei, kuri iš tikrųjų jau ruošėsi reabilituotis. Tai parašyta ir Adelės įkalinimo byloje. Vežė visą mėnesį. Iš pradžių pasiligojęs tėvas kurį laiką dirbo prie klubo statybos, paskui susižeidė, o juk buvo vienintelis maitintojas. Ypač sunkūs buvę 1948-ieji. Tada su kastuvu praskasė daržiuoką, vėliau nusipirko karvę. Buvęs bernas, pardavęs erzilą, atsiuntė 300 litų. Sulaukęs 17-os, pagrindiniu maitintoju tapo Petras. Darbštus, sumanus ir atkak-

lus kaip tėvas. Buvo pagalbiniau darbininku miškų ūkyje, šaltkalviu, tekintoju, varuotoju. Į šeimą, atlikusi bausmę, nuvyko Adelė.

1958 m. vasario vidury Zubai grįžo į Lietuvą. Po trijų mėnesių leido apsigyventi savo namuose. Tvartas buvo be stogo, jauja ir kalvė sukūrentos. Petras labai norėjo mokytis, bet visur jį, buvusį tremtinį, sutiko užkardos, trukdančios išsiregistruoti, mokytis. Vargais negalais apsistojo Panevėžyje, baigė ne tik vidurinę, bet ir Kauno politechnikos instituto filialą Panevėžyje, įgijo elektromechanikos inžinieriaus specialybę. Nors jau pensijoje, bet gana žvalus, darbingas. Didelę savo laiko dalį praleidžia bitininkaudamas, dažnai aplanko Sidabravą, Vabalius.

Į vakarus nuo J. Zubo, kairėje Palono pusėje, iki pat vieškelio, mano tėvų žemė ribojosi su Jono Rulio, vadinamo Grafu, žeme. Kaimynui tiko ta pravardė. Buvo tvarkingas, visada pasitempęs ir išdidus ne pagal ūkio dydį. Gal savo vertę jautė kaip buvęs nepriklausomybės kovų savanoris, prie savo nepilnų keturių hektarų gavęs žemės dvaro parceliacijos metu dar kita tiek. Vyresnieji vaikai Vladas ir Levutė buvo mano bendramžiai, ir draugavome, kartu žaisdami paaugliškus žaidimus, kaip prisimenu, dažniausiai *dalindavome žiedą*. Karo ir pokario metais jie, baigę Vabalių pradinę, toliau nesimokė. Mobilizacijos liečiamą Vladą tėvas įdarbino Kėdainiuose, įstaigoje, kurioje jaunuoliai buvo atleidžiami nuo karo prievolės, o Levutė buvo išėjusi ilgesniam laikui pas Kaulališkių k. Šeduvos vls. gyvenusią tetą, kuriai reikėjo našlaitės paramos namuose.

Tą saulėtą ir žydinčią 1945 m. birželio 23 dieną Vabalčiai gyveno Joninių išvakarių nuotaika. Labiausiai tuose namuose, kur buvo Jonų ar Janinų. Žinojo: rytą virš laukųjų durų ras gėlėmis padabintą ažuolo lapų vainiką ir sveikinimo atviruką prie jo, o vakarop teks vaišinti taip pasveikinusius. Buvo ir tokių, kurie ketino vykti į Šv. Jono atlaidus kaimyninėje Pociūnėlių parapijoje. Joną Rulį, kaip kasmet, ruošėsi sveikinti kaimyno Zubo jaunimas. Petras vainikui pasirūpino ažuolo šakelių, kurių pripjovė iš viduramžio ažuoliuko Linkevičių miškelyje, mergaitės nupynė vainiką, kuris 12 valandą vakaro atsirado ten, kur jam ir reikėjo atsirasti.

Rulį Vladas, dvidešimtmetis, grįžęs iš Kėdainių į tėvo vardines, tą naktį užsibuvo Joninių išvakarėse kitame kaime ir namo grįžo paryčiais. Jau buvo arti namų, kai išgirdo šūvius troboje. Jausdamas kažką negera, stabtelėjo. Kai būrelis ginkluotų vyrų patraukė dėdės Mykolo sodybos netoliese link, nuskubėjo į trobą ir rado kraujais paplūdusį tėvą. Pagalbos nuskubėjo pas J. Zubą. Greit buvo nuspręsta sužeistąjį pas gydytoją į Baisogalą vežti kaimyno širmaisiais, kurių galingą dvikinkę žinojo visame valsčiuje: jos, kaip sprendė, miškiniai nelies. Taip ir buvo. Mirtis tą Joninių dieną stebuklingai aplenkė Joną Rulį. Žaizda rankoje palei petį buvo pavojinga, bet ne mirtina. Įbauginta netikėto išpuolio, šeima bemat išsikraustė į Kauną, galima sakyti, išbaidyta savųjų. Kalbėjo, kad miškiniai buvo pasinešę už nežinia ką atsiskaityti su Vladu, bet, šio neradę, paleido šūvį į niekam neužkliuvusį jo tėvą.

Šešioms dešimtmečiams prabėgus, rinkdamas medžiagą šiam straipsniui, panorau sužinoti apie Rulį šeimos likimą, kur tos šeimos mano kartos atžalos. Sidabravo žemės komisijoje sužinojau jų adresus. Deja, iš savo vienmetės Levutės išgirdau, kad prieš metus Anapilin išėjo Vladas, o jaunesnieji – Aldona ir Leonas – dar anksčiau. Apie tuos bausius pokario metus Vabaliuose ji neką tegalėjo papasakoti, nes gyveno tolokai nuo jų...

Tas pilnas saulės ir gamtos vaiskumo Joninių sekmadienis Vabaliuose – pati kruviniausia kaimo diena per visą XX amžių. Toli nuo pagrindinių kelių ir didesnių miestų jis bemaž nenukentėjo nei Pirmojo, nei Antrojo pasaulinių karų metais, o štai tada buvo broližiškai pralietas kraujo upelis. Labiausiai apgailėtas netoliese, Vileikių miškelyje, okupantų apsuptyje kritęs dešimties miškiniais vadinamų žaliukų būrys. (Partizanus tais metais vadino miškiniais saugumo sumetimais.) Ir, deja, dar tą patį rytą švintant myriop jų buvo pasmerkta dvaro kumetyne prisiglaudusi naujakurių Kaminskių šeima. Petras Kaminskas – naujokas Vabaliuose. Rodos, nesikišo į politiką, bandė ūkininkauti 12 ha antrosios bolševikinės žemės reformos atrėžtame sklype, ir tiek. Kitame kumetyno gale gyveno Viktoras Stankevičius. Toks ten ir gyvenimas! Nagingas visų galų meistras, dar vykstant karui mobilizuojamas nepanoręs tarnauti svetimųjų kariuomenėje, po duonkepe krosnim įsitaisė sunkiai surandamą bunkerį ir jame slėpdavosi kilus pavojui. Nuo vienu ir kitu. Jį pažinoję jaunuoliai, tapę vadinamaisiais liaudies gynėjais, norėjo sučiupti ir padaryti saviškiu. Miškiniams, tarp kurių taip pat buvo artimų draugų, neseniai iš kariuomenės grįžęs puskarininkis irgi rūpėjo. Kartais pas Viktorą apsilankydavo ir jo geriausias draugas iš tarnavimo kariuomenėje metų, Nevėžio partizanų būrio vadas Juozas Kudokas-Kemzūra. Jis niekur nagų neprikišusiam draugui nuoširdžiausiai patarė nesidėti nei prie vienu, nei prie kitu, sulaukti karo pabaigos ir galimybės reabilituotis. Viktoras taip ir padarė. Jis dėkingas tikram draugui už svarbiausią gyvenime patarimą.

Auksarankis ir slėpdamasis negalėjo nustygti be darbo. Dvaro svirne buvo įsitaisęs šaltkalvystės darbams reikalingą dirbtuvėlę, iš kurios, būdai užklupus, turėjo po ranka gerą slėptuvę po didžiulio svirno grindimis. Kartą toks geras pažįstamas iš Palonų, tapęs Baisogalos stribu, užklupo Viktorą besidarbuojantį ir ilgokai vaikėsi po svirnu su automatu rankoje, pasišviesdamas žiebtuvėliu. Ragindamas pasiduoti ir žadėdamas geriausias sąlygas (suprantama, įdarbinti stribyne), nesulaukė jokio atsako ir, nusibodus operacijai, paliko užkluptąjį ramybėje. Mano tėvui pavyko įtikinti vienišą raudonųjų tarną, kad tais šaltkalvystės įrankiais naudojasi jis pats.

Tą Joninių rytą, kai miškiniai pasibeldė į Kaminskių duris ir prisistatė kaip Naujamiesčio milicija, Viktoras nemiegojo ir girdėjo, kas darėsi kaimynų pusėje. Girdėjo ir iš namų varomo Petro šauksmą: „*Kaimyne, gelbėk!*“ Bet kaip jis galėjo gelbėti? Netrukus pasigirdo šūviai lauke ir – sutartinai – Kaminskių kambaryje. Šeimos galva buvo nukautas patvoryje, ir kai prašvito, mano motinai, kol atvažiavo Baisogalos valdininkai, teko ginti šalin į žuvusiojo kraują besikėsinančius kalakutus. Mažas kumetyno kambarys su plūkta asla netruko sugerti žudomųjų šūksnius ir keturių nužudytųjų kraują. Palaidojo juos penkis Palonų kapinėse raudonuose karstuose.

Mykolą Rulį, vadinamą Ilgasiu, partizanų būrelis pasitiko grįžtantį į savo namus iš pamiškės vienkiemio, kur jis užtruko laidotuvėse. To susitikimo niekas nematė ir negirdėjo. Šūvis į Jono Rulio pusbrolių, stalių, statybininką Mykolą, buvo mirtinas.

Vabalių užkuryk kupriukas Bronius Dubauskas, vedęs Verutės Važgauskaitės vyresniąją seserį Elziutę, iš vakaro buvo susiruošęs į Pociūnėlių atlaidus. Partizanai praašus pasibeldė į namo duris kaimo viduryje, prisistatė kaip Naujamiesčio milicija, kuriai reikia pastotės nuvežti į valsčių sugautus banditus. Žmona pasakė, kad Bronius jau išvykęs į Pociūnėlius, bet šis, nieko blogo nenujausdamas, atsiliepė pats.

Verutė gerai prisimena, du kartus šovė iš brauningo ir dar – kontrolinė serija iš automato. Po to būrelis Vabalio paupiu nubrido per rasą Vileikių pusėn.

Vileikių miško pakrašty apsigulusius partizanus apsupo gerai ginkluoto *garnizono* kariai. Vyko nelygi žiauri kova. R. Dirdienės žiniomis¹², žuvo partizanai Boleslavas Bložė, Petras Banys, Stasys Petkus, Alfonsas Gudaitis, Edvardas Pilipauskas, Grigaliūnas, Antanas Lazutka, Mečys Matulis, Kostas Sadauskas, Feliksas Simaitis, Kazys Paulauskas. Kai buvo nukautas enkavėdistų karininkas, jo bendražygiai, kaip teigia Vanda Motiekaitytė-Steponaitienė, keršydami sušaudė du nekaltus vaikus, atsitiktinai patekusius į baudėjų rankas – Leoną Motiekaitį ir Henriką Vaičiūną. Po šių kautynių Baisogalos miestelyje buvo suguldyta dvylika lavonų. Kur jie užkasti – nežinoma¹³. Grinkiškėičiui Kaziui Pilipauskui ir keliems kitiems iš šio mūšio pasisėkė pabėgti. Publikacijose yra netikslumų. Alfonso Bložės laiške, išspausdintame E. Šveistienės sudarytoje knygoje, rašoma: „*Vietos gyventojai mano, kad partizanai buvo išduoti vietos sribų, nes iš vakaro juos matė vaikiojantis pamiškėje*“¹⁴. Vabalių gyventojai taip negalėjo manyti, nes sribų iš mūsų kaimo nebuvo. Žuvo ne Paulauskas, bet Povilauskas, kilęs iš netolimo Stančiškės vienkiemio, tarnavęs vokiečiams kaip policininkas. Suradęs gyvą to mūšio dalyvį, tąsyk laimingai išsigelbėjusį Kazį Pilipauską (žuvo jo pusbrolis Algirdas), iš jo išgirdau, kad eiliniams partizanams nebuvo žinoma, kuo kaltinami pasmerktieji, o būriui vadovavęs Kazys Povilauskas, vienintelis iš to krašto partizanas, pažinojęs nužudytuosius.

Apie tų Joninių kruvinojo sekmadienio neišvengiamumą – reikėjo to ar nereikėjo – po tiekos metų spręsti sunku. Jau tada niekas negalėjo, o gal ir bijojo pasakyti, kas kaltas, o kas ne. Šiaip ar taip didvyriškumo, kai svetimų žudomi saviškiai žudė vieni kitus, neretai per didele kaina norėdami įbauginti galinčius tapti išdavikais, – nedaug. Po šitų vargu pateisinamų žudynių Vabalių žmonėms teko skaudžiai nukentėti. Jie mažiau begalėjo paremti partizanus.

Apie savo pradžios mokyklą, kurioje mokiausi trejus pirmuosius metus, žinių iš joje besimokiusių gavau nedaug. Buvo nemalonu aptikus ką tik minėtoje knygoje tiesiog kuriozišką teiginį, kad toje mokykloje „*įvairiu laiku mokytojavo Leonas Jakaitis, Pranas Misiūnas, Jurgutavičius*“ (p. 256). Tik tiek. L. Jakaitis – taip, o P. Misiūnas, Jurgutavičius – ne. Mokytojavu jų žmonos B. Misiūnienė ir S. Liubinienė. Nejaugi tik tiek?

Kaip rodo archyvinė medžiaga, atitinkamas žinių lapas, pradžios mokykla Vabaliuose buvo įsteigta 1922 m. Mokyklos kūrėjai – A. Jučys ir J. Kuncė. 1927 01 10 joje mokėsi 27 mokiniai. Mokyklos vedėja – Teklė Grybaitė.

„*Įsikūrė labai iš lengvo. Iš karto patalpą gavo sodžiuje, bet dėl mažo ir nepatogaus buto turėjo persikelti į dvarą. Dvaro rūmas medinis, pakankamo didumo ir šviesos, bet reikalauja remonto, buvo dar blogesnis, bet Baisogalos valsčiaus valdyba mažuma pataisė. Ir tik tas butas ant trejų metų, o toliau nežinia, ar gaus tą patį, ar ne*“¹⁵.

Pirmoji Vabalių pradžios mokyklos mokytoja T. Grybaitė apskrities mo-

¹² *Baisogalos valsčiaus kaimai, dvarai ir gyventojai*. Spaudai paruošė E. Šveistienė, Panevėžys, 2000, p. 382.

¹³ *Ten pat*, p. 383.

¹⁴ *Ten pat*, p. 382.

¹⁵ LCVA, f. 391, ap. 1, b. 60, l. 63.

kyklų inspektoriaus buvo vertinama gerai, net buvo apdovanota už gerą darbą. Bet dėl užsitęsios ligos (nesėkminga dešinės kojos klubo operacija) kurį laiką nedirbo, ir vaikai nebuvo mokyti. Inspektorius į jos vietą skubiai siūsti kitą mokytoją nematė reikalo dėl mažo mokinių skaičiaus, bet Baisogalos valsčiaus valdyba ir mokinių tėvų komitetas prašė nelaukiant „vieton atostogoms paleistos T. Grybaitės“ skirti kitą mokytoją, „nes žmonės labai nekantruoja, kad vaikai laikomi be mokslo“.

1926 04 14 inspektoriaus lankymo apyskaitoje rašoma, kad tuo metu dirbo mokytoja Elena Masaitienė, po metų – Bronė Jakaitytė. Sąrašė 29 vaikai.

Nuo 1927 09 01 mokyklos vedėju buvo paskirtas Leonas Jakaitis ir dirbo iki 1937 m. – taigi visą dešimtmetį! Man jis buvo labai artimas (gimiau namuose, kuriuose buvo prisiglaudusi mokykla). Motina pasakojo, kad jaunas mokytojas mieliai bendraudavo su manim, bambliu, dar negreit pradėjusiu lankyti mokyklą. Neabejodamas galiu tvirtinti, kad laimė turėti tokį pirmą mokytoją! Mokė jis pirmuosius dvejus metus Vabalių vienkomplektėje, o ir nuėjęs į ketvirtą skyrių Sidabrave, kur jis buvo perkeltas vedėju pasikeitus šeimyninei padėčiai, vėl gal pusmetį, vaduodamas žmoną, besirūpinančia atžalėle, pavadinta neįprastu tiems laikams Rimto vardu, bėgiojo per dvi klases, vienas dirbdamas su visais keturiais skyriais. Lankymo apyskaitose Kėdainių apskrities pradžios mokyklų inspektoriai vertino L. Jakaitį, baigusį Kėdainių mokytojų seminarijos du kursus, laikomą cenzuotu pedagogu (jam buvo suteikta VII kategorija), kaip gerą mokyklos vedėją ir mokytoją. 1929 m. šią mokyklą baigė aštuoni, 1931 m. keturi mokiniai. Kai 1934 m. pradėjau lankyti parengiamąją klasę, inspektoriaus vizitacijos dieną sąrašė buvo 51 mokinyš, mokykloje – 36. Pavašario ir rudens metu vidutiniškai mokyklą lankydavo 11 mokinių, žiemą – 40¹⁶.

Vabalių pradžios mokyklos mokiniai su mokytoju

L. Jakaičiu.

Apie 1931 m.

Iš V. Stankevičiaus albumo

¹⁶LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1593, l. 84.

Labiausiai prisimenu L. Jakaičio piešimo, dainavimo ir gimtosios kalbos pamokas. Pats mokytojas, menu, lentoje kreida piešė pasakos „Kodėl kiškio lūpa perskilo“ pagrindinius momentus, vaizdingai aiškino, kaip nupiešti, jungti atskiras žvėrelio kūno dalis, o kartu ir labai suprantamai nagrinėjo pasakos estetinę pusę. Tiesiog laukdavome dainavimo pamokų, ypač entuziastingai kartu su mokytoju dainuodavome dainą apie muzikantus, kartu imituodami atskirų instrumentų grojimą. Jau antroje skyriuje rašydavome gana sudėtingus tam amžiui diktantus, kuriems būdavome gerai iš anksto paruošiami. Man, antraskyriui, mokytojas patikėjo M. Valančiaus raštus, kuriuos paprastai rekomenduodavo vyresniems. Galiu tik pritarti savo bendramokslui V. Žuko prisiminimams minint mūsų pradinių klasių mokytoją:

Vabalių JŪR nariai su vadove mokytoja S. Liubiniene ir Grinkiškio agronomais. 1938 m. Iš P. Kavaliauskienės albumo

„Mokytojas buvo gražus, malonaus būdo, mokiniams draugiškas. Mokslas vyko sklandžiai ir mokiniai galėjo tinkamai pasiruošti baigiamiesiems egzaminams“.

Mūsų mokytojas, žinojome, niekada neatsisakydavo bėdoje ar šiaip iškilus reikalui, kai reikėdavo raštingo žmogaus paramos, padėdavo mūsų tėvams, bendravo su kaimo jaunimu, įkūrė ir vadovavo jaunųjų ūkininkų rateliui.

Trečiame skyriuje jau mokė Sofija Liubinienė. Ji gražiai tęsė L. Jakaičio pradėtą darbą, daug dėmesio skyrė estetiniam auklėjimui – klasė buvo pilna jos brolio Ipolito Račinsko spalvotų piešinių, jie buvo keičiami, ir mums atrodė labai gražūs, netiesiogiai veikė ir mūsų skonį bei gebėjimus. Mokslo metų viduryje ją ištiko skaudi nelaimė – susirgęs smegenų uždegimu, mirė jos vyras, universiteto medicinos studentas. Mokytoja šią tragediją skaudžiausiai išgyveno, kuri laiką net negalėjo mūsų

mokyti. Taip ji ir liko atmintyje su juodais gedulo drabužiais. Labai daug laiko skyrė darbui su jaunaisiais ūkininkais. Jau mokydamasis Sidabrave lankiau Vabalių jaunųjų ūkininkų susirinkimus, rašiau jiems net du referatus ir džiaugiausi su visais, kai 1938 m. už tuos referatus buvo paskirta 200 litų dydžio respublikinė premija, kuri panaudota ekskursijai į Klaipėdą organizuoti.

Geru žodžiu vabaliečiai prisimena mokytoją Bronę Misiūniene, dirbusią nelengvais 1939–1944 metais. Ji ne vienam kaimo jaunuoliui, neturėjusiam galimybių normaliai mokytis, padėjo pasirengti stojamiesiems egzaminams į aukštesnę klasę, susiorientuoti vykdant prievartinę mobilizaciją. Inspektoriaus lankymo metu 1939 12 14 turėjo mokykloje būti 41 mokinys, buvo 35. Tais nelengvais metais buvo statoma tipinė mokykla, kuri atidaryta 1943 m. rudenį.

Kurį laiką Vabaliuose dirbo du mokytojai. Labiau prisimenami Juozas Grigaliūnas ir Povilas Jakaitis. Su mane mokiusiu šeštame skyriuje P. Jakaičiu kelis kartus teko susitikti. Buvęs aktyvus šaulys, atvirai priešiškas nusistatęs prieš bolševikines reformas mokytojas buvo varu varomas dalyvauti kolūkio kūrime, net viename susirinkime jam teko pirmininkauti.

Ilgiau ar trumpesni laiką Vabaliuose mokytojavo Butvilienė, Laima Ruzaitė, Zita Bačiauskienė, Teklė Misevičienė ir pagaliau 1969–1978 m. – Bronislava Zaleckienė.

Savo devynerius darbo Vabaliuose metus prisimena B. Zaleckienė – mokykla buvo erdvi, tikras kaimo kultūros centras, turėjo sporto salę. Jaunimas žaisdavo tenisą, žiūrėjo kino filmus. Kaimas turėjo biblioteką, nebloga buvo ir mokyklos bibliotekėlė. Mokyklą rėmė „Vilniaus“ kolūkio pirmininkas Vincas Čepas. Mokytoja buvo jauna, jai patiko nuoširdūs kaimo žmonės. Kai atsikėlė į Vabalius, mokykloje mokėsi 28 vaikai. Kolūkio centrui persikėlus į Sidabravą, Vabaliuose palaipsniui mažėjo gyvento-

*Vabalių pradinukai
su paskutiniąja
mokytoja
B. Zaleckiene.
Apie 1975 m.
Iš B. Zaleckienės
albumo*

jų, taip pat ir mokyklinio amžiaus vaikų ir, nors kovota dėl mokyklos išlikimo, ji dėl mažo mokinių skaičiaus 1978 m. buvo uždaryta.

Kaip matome, Vabalių pradžios mokykloje dirbo ne trys, bet, mūsų žiniomis, trylika mokytojų. Kiekvienas iš jų paliko ryškesnius ar ne tokius ryškius pėdsakus. Kai kaimas turėjo savo kultūros centrą, tai ir šviesos jame buvo daugiau. Dabar vabaliečiai jau Sidabravo seniūnijos dalis. Ir ne iš svarbiausių.

Mano gimtųjų Vabalių gyvenimas artimai susijęs su kitais seniūnijos kaimais, dvareliais, labiausiai su Praščiūnais ir Vileikiais. Apie Praščiūnus gana vaizdingai yra parašęs tame kaime augęs profesorius Vladas Žukas knygoje „Prisiminimų puslapiai“ (V., 2000), o apie Vileikius dar reikėtų parašyti.

Patys šilčiausi linkėjimai tikriems vabaliečiams! Ne tik pažįstamiems, tapusiems senoliais, bet ir vėlesnių kartų, iš kitur atklydusiems, čia prigijusiems ir negalvojančiams ieškoti svetimų dievų!

Būti ar nebūti Lietuvai istorijoje

Mečislovas Jučas

Vabalietis profesorius Mečislovas JUČAS (gim. 1926 04 26 Vabaliuose) – istorikas, vienas iš autoritetingiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrinėtojų. 1944 m. baigė Šeduvos gimnaziją, 1951 m. – Vilniaus u-tą. 1952 m. įstojo į Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto aspirantūrą, netrukus išvyko į SSRS MA Istorijos institutą, kur parašė ir 1956 m. apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XIV a. 2 pusėje–XV a. pradžioje ir lietuvių tautos kova dėl nepriklausomybės“. 1971 m. apgynė daktaro (po nostrifikacijos – habilituoto daktaro) disertaciją. 1956–1985 m. dirbo Lietuvos istorijos institute, nuo 1972 m. buvo jo direktoriaus pavaduotojas. 1970 m. pradėjo dėstyti Vilniaus universitete. 1976 m. jam suteiktas profesoriaus vardas. Savo 75-mečio jubilėjaus vakare jis kalbėjo apie lemtingus Lietuvos istorijos momentus bei lietuvių istoriografijos problemas.

Mečislovas Jučas. P. Vasiliausko nuotr.

Šis hamletiškas klausimas skausmingai iškildavo, kai Lietuvai reikėjo rinktis, kai ji dažnai atsidurdavo ties gyvybės ir mirties riba. Tokių kritiškų Lietuvai aplinkybių buvo keletas:

- kai mūsų proistorėje aisčių genčių junginiai buvo patekę į išnykimo pavojų;

- kai Lietuva nepajėgė gintis nuo Maskvos agresijos ir linko į glaudesnę sąjungą su Lenkija, kuri pasiūlė savo provincijos arba „Naujosios Lenkijos“ statusą;

- kai karo, maro ir bado iškankinta Lietuva buvo atsidūrusi ypatingai tragiškoje lemtyje;

- kai nuo 1795 m. Lietuvos vardas net 123 metams buvo išbrauktas iš Europos žemėlapių, prasidėjo rusifikacija ir stačiatikinimas;

- kai po tremties, priverstinės emigracijos ir fizinio naikimo XX a. viduryje Lietuva negali atsigausti nei demografiniu, nei ūkiniu požiūriu, nei pakilti iš moralinio nuosmukio;

- pagaliau kai katalikiškai Lietuvai buvo iškilę mirtini pavojai.

*Jučų ir Mondeikių
šeimų suėjime.
Kairėje – Jučų
Mečiukas ir Janytė,
antroje eilėje pirma –
Mečislovo mama
Stefanija, senelis
Martynas Mondeikis
(su ūsais), trečioje
eilėje pirmas
(iš kairės) – tėvas
Adolfas. Apie 1933 m.*

*Jučų šeima – tėvai ir
vaikai. Apie 1950 m.*

*Iš J. Marčiulionienės
(Jučaitės) albumo*

Visais atvejais lietuvių tauta rasdavo jėgų atsispirti nebūties pavojams. Ar pasaulio integracijos ir globalizacijos procesai nėra dar vienas išbandymas, provokuojantis susimąstyti apie Lietuvos likimą? Ar šio vyksmo akivaizdoje išliks tauta, ar ji dar turi savyje galių atsispirti naujiems iššūkiams?

Lietuvių istoriografijos klasikas

Vydas Dolinskas

Šio nedidelio straipsnelio tikslas yra bent prabėgomis pristatyti labai reikšmingą Lietuvos istorijos studijų autorių – profesorių Mečislovą Jučą, kuris Lietuvos istorijos tyrinėjimų ir populiarinimo baruose itin sėkmingai ir produktyviai darbuojasi jau lygiai pusę amžiaus. Taigi, 2006 m. minint prof. M. Jučo 80-mečio bei jo mokslinės veiklos 50-mečio jubiliejus, žvelgiant iš laiko bei nuveiktų darbų gausos ir jų įvairovės perspektyvos, galima kalbėti netgi apie tikrą prof. M. Jučo epochą lietuvių istoriografijoje.

1996 m. minint prof. M. Jučo 70-ies metų jubiliejų buvo parengta naujausia Profesoriaus darbų bibliografinė rodyklė. Joje profesorės Irenos Valikonytės ir dėstytojos Elvyros Matonienės suregistruota beveik 300 mokslinių publikacijų (monografijų, straipsnių, istorijos šaltinių rinkinių ir pan.), beveik 50 recenzuotų darbų. Rodyklėje taip pat pažymima, jog Profesorius iki tol vadovavo ar oponavo 14 sėkmingai apgintų disertacijų, vadovavo daugiau nei 100 diplominių darbų. Bibliografinėje rodyklėje pateikiami duomenys, jog iki tol apie profesorių M. Jučą ar jo mokslinę ir pedagoginę veiklą buvo paskelbta daugiau nei 100 publikacijų. Per dešimtmetį, prabėgusį nuo bibliografinės rodyklės sudarymo, prof. M. Jučas prie savo mokslinių publikacijų kraitės pridėjo dar keturias solidžias monografijas (viena jų taip pat išversta bei paskelbta lenkų kalba) bei per tris dešimtis mokslinių straipsnių. Profesorius taip pat toliau aktyviai dalyvavo nacionalinėse ir tarptautinėse mokslinėse konferencijose, skaitė pranešimus, kurie buvo skelbiami mokslinėje periodikoje. Jo artimiausiuose planuose dar ne viena knyga ir straipsnis jau anksčiau anonsuotomis ar visiškai naujomis senosios Lietuvos istorijos aktualijomis.

*Šventė gimtojoje
sodyboje disertacijos
apgynimo proga,
dalyvaujant žymiems
mokslininkams
J. Jurginiui,
B. Dunduliui,
K. Jablonskiui,
K. Ruliui ir kt.
1956 m. rudenio.
Iš M. Jučo albumo*

Profesoriaus darbuose stebina erudicija, puikus pirminių šaltinių žinojimas bei kritinis jų vertinimas, nagrinėjamų temų platumas. Nuo pat savo profesionalaus darbo pradžios jį domino pamatinės Lietuvos visuomenės ir valstybės istorijos temos – valstybės susiformavimas, krikščionybės priėmimas ir kova už valstybinį savarankiškumą, santykiai su kaimyninėmis valstybėmis, teisiniai, kultūriniai ir socialiniai vidaus gyvenimo aspektai, taip pat senosios Lietuvos istorijos šaltiniai, Vilniaus universiteto praeitis. Neperdėdami galime drąsiai teigti, jog visos prof. M. Jučo anksčiau ar vėliau paskelbtos solidžios studijos tapo lietuvių istoriografijos klasikiniais veikalais, kurie periodiškai leidžiami naujais leidimais. Jo studijos itin reikšmingos, nes jose formuojamas ir per jas skleidžiamas savitas nacionalinis požiūris į daugelį Lietuvos istorijos klausimų, kurie skirtingų tautų autorių dažniausiai vertinami labai nevienareikšmiai, kartais – neobjektyviai. Tuo būdu Profesorius žymiai prisideda prie modernios, mokslškai pagrįstos nacionalinės istoriografijos modelio kūrimo, kas Lietuvos tyrinėtojams sudaro sąlygas lygiavertei mokslinei diskusijai tarptautiniu mastu.

Prof. M. Jučo knyga apie vieną lemtingiausių Lietuvos istorijos įvykių – „Žalgirio mūšis“ – iki šiol išleista net keturis kartus (1959, 1960, papildyti leid. 1990, 1999). Kaip vieną solidžiausių ir originaliausių šio epochinės reikšmės „tautų mūšio“ studijų šią prof. M. Jučo knygą įvertino bene žymiausias ir garsiausias nūdienos Žalgirio mūšio tyrinėtojas – prof. Sven Ekdahl, įrodęs, jog „lietuvių pabėgimas“ tebuvo sumanus taktinis manevras, nulėmęs mūšio baigtį. Kovų su kryžiuočiais temą Profesorius kartu su kitais bendraautoriais gvildeno ir kolektyvinėje monografijoje „Lietuvių karas su kryžiuočiais“ (1964). Lietuvos valstybės formavimosi aplinkybių, tautos christianizacijos ir europėjimo svarbiausius klausimus Profesorius yra aptaręs vienoje paskiausių savo monografijų „Krikščionybės kelias į Lietuvą“ (2000). Ankstyviesiems Lietuvos valstybės istorijos amžiams yra skirta ir fundamentali šaltyniotyrinė studija „Lietuvos metraščiai“, kuri taip pat sulaukė dviejų leidimų (1968, papildytas leid. nauju pavadinimu „Lietuvos metraščiai ir kronikos“, 2002). Profesorius solidžiai pasidarbovo ir skelbdamas Lietuvos istorijos pirminius šaltinius. Jis sudarė dokumentų rinkinius „Lietuvos inventoriai XVII a.“ (su K. Jablonskiu, 1962) ir „Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais“ (d. 3, su R. Jasu, 1968).

Profesoriaus darbuose nuolat nagrinėjama egzistencinė Lietuvos valstybingumo raidos tema – tai santykiai su Lenkija. Šių ryšių nagrinėjimą 1970 m. pradėjęs knygele „Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos“, 2000 m. temą pratęsė solidžia monografija

*M. Jučo knygų
„Žalgirio mūšis“
(1999) ir
„Krikščionybės kelias
į Lietuvą“ (2000)
viršeliai*

„Lietuvos ir Lenkijos unija“. Labai iškalbingas faktas, jog ši studija jau 2004 m. buvo išversta į lenkų kalbą ir išleista Torūnėje pavadinimu „Unia polsko–litewska“. Tai labai retas įvykis ir didžiulis Profesoriaus darbo bei nuomonės vertinimas. Ne tik solidžių apimčių monografijos, bet ir nedideli, tačiau gausiai pirminiais šaltiniais pagrįsti ir originaliomis išvodomis pasižymintys Profesoriaus moksliniai straipsniai yra tapę lietuvių istoriografijos klasikiniais pavyzdžiais, pastoviai cituojamais Lietuvos ir užsienio tyrinėtojų. Viena tokių publikacijų yra straipsnis „XVIII a. socialinės ir politinės problemos Lietuvos pavietų seimeliuose“, 1973 m. paskelbtas „Lietuvos istorijos metraštyje“. Jame greta aktualių XVIII a. visuomenės socialinės raidos klausimų plačiai nagrinėjamos ir Lietuvos valstybinės egzistencijos, politinės tautos mentaliteto, savimonės apraiškos. XVIII a. socialinės raidos problematika pristatoma ir dar vienoje visuotinai klasikiniu lietuvių istoriografijos veikalu laikomoje prof. M. Jučo monografijoje „Baudžiamos irimas Lietuvoje“ (1972). Ji reikšminga ne tik socialinės ir ūkinės raidos pažinimui, bet ir labai svarbi Lietuvos Švietimo epochos istorijos aktualinimui, modernios lietuvių tautos formavimosi ištakų ir sąlygų suvokimui. Lietuvos kultūros, mokslo ir švietimo istorijos kai kuriuos aspektus, Vilniaus universiteto įkūrimo aplinkybes ir pirmųjų amžių raidą prof. M. Jučas nagrinėjo kolektyvinėje monografijoje „Vilniaus universiteto istorija“ (t. 1–2, 1976–1977).

Prof. M. Jučo paskelbtos studijos jau yra tapusios lietuvių ir Europos istoriografijos klasikiniais veikalais, jos nuolat cituojamos Lietuvos ir užsienio mokslininkų, jomis dažnai paremiamos jų mokslinių darbų išvados. Profesoriaus moksliniai darbai dažnai recenzuojami Lietuvos ir užsienio mokslinėje periodikoje. Tad prof. M. Jučo Lietuvoje ir užsienyje paskelbtos monografijos, moksliniai straipsniai iš esmės yra

Nacionalinės Lietuvos mokslo premijos įteikimo proga. Tarybos nariai, svečiai ir apdovanojami. M. Jučas sėdi pirmas kairėje. 2004 m. P. Vasiliausko nuotr.

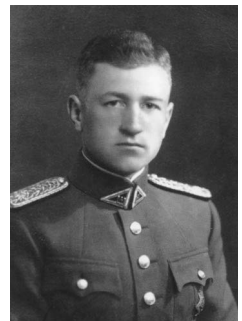
užpildę jo nagrinėtos tematikos Lietuvos istoriografijos spragas, o gausios ir gilios mokslinės publikacijos gerokai praplėtė Lietuvos istorijos pažinimo horizontus.

Už savo aktyvią ir produktyvią mokslinę veiklą bei išskirtinius pedagoginius nuopelnus profesorius Mečislovas Jučas yra apdovanotas prestižine Simono Daukanto premija (1998), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu (1999), o 2004 m. jam paskirta nacionalinė Lietuvos mokslo premija.

Profesoriaus mokslinė ir pedagoginė veikla skleidėsi dviejose institucijose – Lietuvos istorijos institute ir Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Greta mokslinės veiklos, svarbią vietą užėmė ir pedagoginis darbas, jaunų specialistų, istorijos mokytojų rengimas. Kelis dešimtmečius Profesoriaus lūpomis studentams kalbėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės praeitis. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete jis buvo vadinamas ir laikomas mylimiausiu profesoriumi, pasižyminčiu ypatinga tolerancija ir pagarba studentams, pasirengimu jiems nuoširdžiai patarti. Būtent prof. M. Jučo pristatymas kiekvienų metų rugsėjo 1 d. sukeldavo didžiausias studentų ovacijas, o jo paskatinantis ir padrašinantis žodis visada buvo taklus ir svarus. Ir šiandien Profesoriaus žodis vertinamas kaip autoritetinga iškilaus mokslininko nuomonė, kurią jis dažniausiai reiškia mokslinėje spaudoje, aktyviai dalyvaudamas konferencijose, diskusijose. Sveikindami garbų Profesorių su artėjančiu jubiliejumi, laukdami naujų svarių darbų ir bičiuliškų patarimų, norime jam nuoširdžiausiai palinkėti ilgiausių metų!

DUBAUSKAS Antanas (1945 01 05 Vabaliuose) – inžinierius elektromechanikas. 1963 m. baigė Sidabravo vid. m-klą, 1969 m. – Kauno politechn. i-tą. 1969–1976 – Jonavos azotinių trąšų gamyklos inžinierius, 1976–1983 – Panevėžio „Lino“ gamybinio susivienijimo administracijos darbuotojas, 1986–1990 – „Lino“ fabriko generalinio direktoriaus pavaduotojas, 1990–1996 – generalinis direktorius, 2000–2007 – fabriko technikos koordinatorius. 1991 m. tobulinosi Anglijoje. Pateikė racionalizatorinių pasiūlymų, daugiausia iš energetikos.

JUČYS Pranas (1913 10 04 Alantoje, Molėtų r.–1985 05 20 Vilniuje), karininkas, dailininkas. 1934 baigė Panevėžio berniukų g-ją, 1938 – Kauno karo m-klą, 1953 – Vilniaus dailės institutą. Baigęs karo mokyklą, suteikus inž. jaun. leitenanto laipsnį, paskirtas Autorinktinės mokomosios kuopos būrio vadu, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, tarnavo Autorinktinės technikos sandėlio v-ku, likviduojant Lietuvos kariuomenę, – RA 29 ŠTK 179 šaulių divizijos transporto būrio vadu, artilerijos pulko mechaninio aptarnavimo būrio vadu, 1941 pabaigoje – RA Leningrado pėst. m-klos autotransporto būrio vadu, 1942 – iki karo pabaigos tarnavo RA 16 lietuviškojoje divizijoje. Dalyvavo kautynėse. Turėjo kapitono laipsnį. Apdovanotas SSRS Raudonosios žvaigždės ordinu, keturiais medaliais. 1946 06 28 demobilizuotas. Nuo 1946 10 01 dirbo Valstybiniame dailės muziejuje, kartu studijavo Vilniaus dailės i-te. Nuo 1953 dirbo Vilniaus dailės muziejuje Grafikos sk. vedėju. Nuo 1957 dalyvavo dailės parodose, iliustravo knygas.

*Antanas Dubauskas
Pranas Jučys*

LINKEVIČIUS Jonas (1927 01 01 Vabaliuose), pedagogas, rašytojas. 1940 baigė Baisogalos prad. m-klos 6 skyrius, 1946 – Šeduvos gimnazija, 1951 – neakivaizdžiai Vilniaus ped. i-tą (lietuvių k. ir literatūros spec.), 1965–1967 aspirantūrą Vilniaus u-to Lietuvių literatūros katedroje. 1947–1962 mokytojas Radviliškio r. ir Jonišio vidurinėse mokyklose, 1962–1965 ir 1967–1973 – Šiaulių ped. i-to dėstytojas, katedros vedėjas, dekanas, 1973–1980 – Pedagogikos i-to sektoriaus vadovas, 1980–1985 – „Vagos“ leidyklos redakcijos vedėjas, 1985–1990 – „Vyturio“ leidyklos vyr. redaktoriaus pavaduotojas. 1972 išleido studiją „Vaikų literatūros dešimtmečiai“, monografijas apie vaikų rašytojus – „Po girią vaikščiojo poetas“ (2000, 2001), „Su volungėlės plunksna“ (2003), „Vytautas Račickas“ (2007), populiarių apybraižų apie žymius vaikų rašytojus rinkinius „Prie žalių krantų“ (1988), „Iš gintarų vėrinio“ (2002), apybraižų apie Šeduvos mokyklas knygas „Šeduvos mokyklos dešimtmečiai“ (1999), „Keliu į „Saulės“ gimnaziją“ (2005), skaitinius ketvirtajai klasei „Gintarėliai“ (1989, 1991, 1993). Sudarė lietuvių vaikų literatūros antologijas, kurios išleistos baltarusių, kazachų ir moldavų kalbomis, keliolika literatūrinių, metodinių rinkinių. Paskelbė per 200 straipsnių įvairiais literatūros ir literatūros mokymo metodikos klausimais. Literatūros mokslų kandidatas (1971, nuo 1993 – humanitarinių mokslų daktaras), docentas (1973), LSSR nusipelnęs mokytojas (1977), Baisogalos seniūnijos garbės pilietis (2005), Šeduvos gimnazijos projekto „Drąsinkim ateitį“ Garbės galerijos narys, Radviliškio viešosios bibliotekos Šviesuolis (2007).

PETRAITIS Alfonsas (1949 10 30 Vabaliuose), laivų inžinierius mechanikas. 1967 baigė Sidabravo vid. m-klą, 1970 – Klaipėdos politechnikumą (laivų remonto spec.), 1984 – Kauno politech. i-tą (mechanizmų ir mašinų spec.). 1970–1975 dirbo Murmansko srityje vyriausiu karšto cecho meistru, 1975–1979 – Klaipėdos Vakarų remonto įmonės biuro viršininku, 1979–1990 – gamybinio susivienijimo Litribprom techninio aptarnavimo bazės viršininku, 1990–2000 – savo įkurtos UAB „Yluva“ vadovas, nuo 2000 – UAB „Laivakrovyt“, besiverčiančios nekilnojamojo turto nuoma, savininkas. Iki 1990 vienas iš pirmųjų Mauritanijos vandenyse žvejojo didelio tonažo laivais.

RULYS Saulius Bronislovas (1941 07 06 Vabaliuose), automobilių kelių inžinierius. 1956 baigė Sidabravo vid. m-klos 7 klases, 1960 – Kauno politechnikumą (spec. automobilių kelių statyba ir eksploatacija), 1992 – neakivaizdžiai Vilniaus valstybinį inžinerijos institutą (dabar Gedimino technikos universitetas, spec. automobilių keliai). 1960–1963 vyresnysis kelių inžinierius inspektorius Užvenčio r. vykd. k-te, likvidavus rajoną, 1963–1995 – Kelmės r. kelių eksploatacijos ruožo inžinierius, vyriausiasis inžinierius, kelių eksploatacijos valdybos viršininkas, 1995–2002 VĮ „Tauragės regiono keliai“ direktorius, nuo 2002 – UAB „Kėdainių automobilių keliai“ direktorius. Visą laiką nuolat dirbdamas vienoje sistemoje, daug nuveikė kelių priežiūros ir kelių statybos srityse. 2001 suteiktas Lietuvos garbės kelininko vardas.

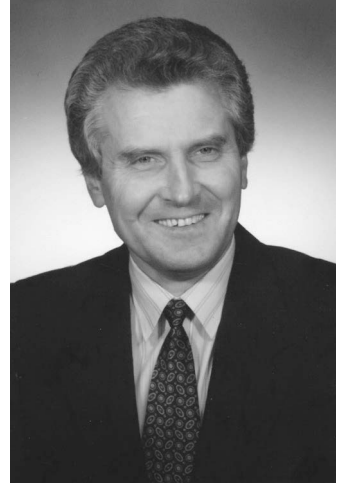

*Jonas Linkevičius
Saulius Bronislovas
Rulys*

Branduolinės energetikos problemų tyrinėtojas

Jonas Linkevičius

Povilas POŠKAS – iškilus fundamentalių šilumos mainų ir branduolinės energetikos problemų tyrinėtojas, nuo 1971 m. dirba Lietuvos energetikos institute, nuo 1981 m. Branduolinių įrengimų šilumos mainų laboratorijos Termohidrodinamikos sektoriaus vadovas, habilituotas daktaras (1992), nuo 1996 m. Lietuvos MA narys ekspertas, Lietuvos mokslo premijos laureatas (1996), nuo 1998 m. Kauno technologijos universiteto profesorius, nuo 2002 m. Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos vadovas. Dviejų monografijų (viena išleista anglų kalba) bendraautoris. Paskelbė per 250 straipsnių ir darbų šiluminės fizikos ir branduolinės energetikos klausimais. Kelių įvairių Lietuvos ir tarptautinių mokslinių komitetų, tarybų pirmininkas ir narys.

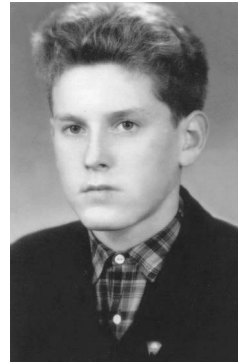
Povilas Poškas

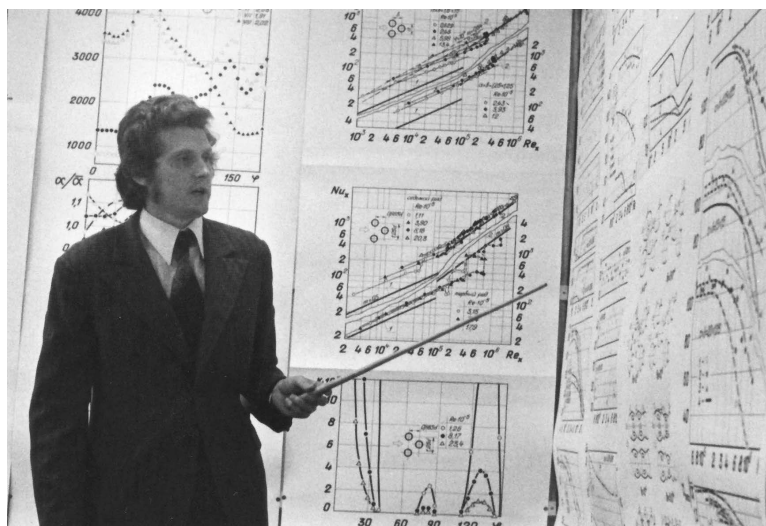
Gimė būsimasis mokslininkas Povilas Poškas didelio Vabalių kaimo (Radviliškio r.) galulaukėje, ne per didžiausio miško pašonėje 1948 m. lapkričio 6 d. Tėvai valdė penkio-likos ha ūkį, kuriame darbšti šeima įstengdavo laiku pasėti ir nuimti derlių. Darnus šeimos gyvenimas sujauktas 1949 m. rudenį, greitomis sukurpus kolūkį. Jis vos ne kasmet keisdavo pavadinimą, o kolūkiečiais pradėtų vadinti ūkininkų stalas vis liėsejo. Augo Poškų Poviliukas, jauniausias iš vaikų, trijų sesučių draugėje, buvo mylimas, bet nelepinamas, iš mažens pratinamas prie darbo. Girdėjo kaimynų Dilkaus, Paljansko ir kitų pasakojimus apie Smetonos laikus, kada viskas buvo kitaip, įdėmiai jų klausydavosi.

Pradinę mokyklą, visas keturias klases, lankė ir baigė Vabaliuosė. Iš tų metų prisimena, kad pirmoje klasėje mokė jauna, graži mokytoja, kuri turėjo patefoną ir nemaža skambių plokštelių. Vyresnėse klasėse mokė mokytoja Petraitytė. Pats patraukliausias darbas tada Poviliukui buvo knygų skaitymas.

Vidurinę mokyklą lankė Sidabravė, už keturių kilometrų nuo namų. Iš pat pradžių gerai sekėsi tikslieji mokslai, ypač matematika. Labiausiai prisimena geografijos mokytoją Paškevičienę, taktišką mokymo dalies vedėją, mokyklos direktorių lituanistą V. Paliūnį, matematikos mokytojus Motiekaičius, istorijos mokytoją E. Rabačiauskiene. Didžiausias autoritetas žemesnėse klasėse buvęs fizinio lavinimo mokytojas Ramanauskas, kuriam išsikėlus į Pānevėžį, mokykloje labai trūko tokio šio dalyko specialisto. Pamėgo sportą. Kadangi buvo mažai berniukų, tekdavo mokyklai atstovauti ir lengvosios atletikos varžybose, ir žaidimuose. Rutulį nustumdavo toliau už vyresnius ir stambesnius. Labiausiai mėgo krepšinį. Mokyklą 1967 m. baigė – vienas iš nedaugelio sidabraviečių – sidabro medaliu.

Sidabravo vid. m-klos dešimtokas. 1966 m.

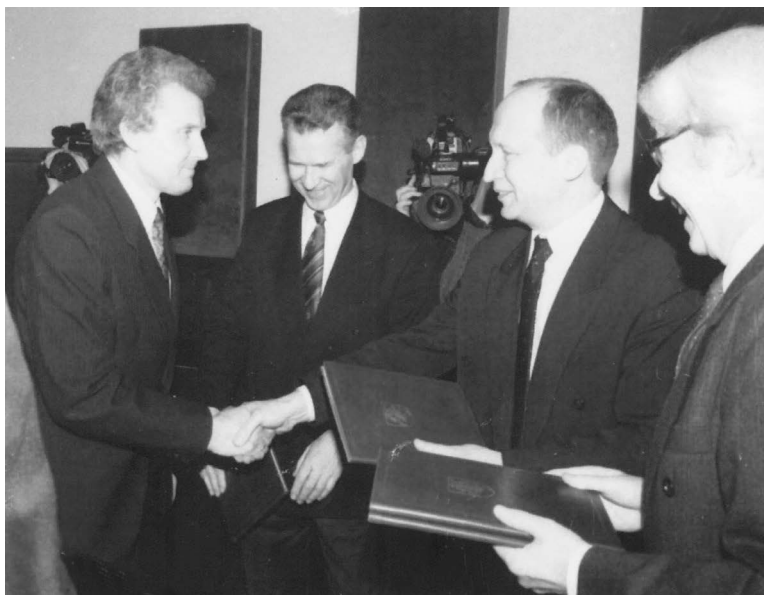

Kandidatinės
disertacijos gynimas.
1978 m.

Kaimo vienkiemio sūnus P. Poškas buvo galvojęs stoti į Kūno kultūros institutą, bet, nuvykęs į Kauną kartu su mokslo draugais sidabraviečiais, gerai pagalvojęs, pasirinko politechniką. Katedros vedėjas N. Milenskis patraukliai ir įtikinamai apibūdino šiluminę energetiką. Meilė šiai specialybei atsirado ne iš karto, bestudijuojant. Mokėsi atkakliai, norėdamas žinoti daugiau už kitus. Greit pelnė padidintą stipendiją, tapo aktyviu Studentų mokslinės draugijos nariu.

Studijuodamas penktame kurse, pradėjo dirbti dabartiniame Lietuvos energetikos institute (buvęs Lietuvos MA Fizikinių – techninių energetikos problemų institutas), Branduolinių įrengimų šilumos mainų laboratorijoje. Išitraukė į eksperimentinį darbą. Absolventui siūlė likti katedroje dėstytoju, bet nuėjo į dabartinę energetikos institutą jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu. Pasirinkimą nulėmė vėlesnio mokslinio vadovo, akademijos viceprezidento Algirdo Žukausko patarimai (institute geresnė eksperimentinė bazė), sektinas akademiko asmeninis pavyzdys. Šis akademikas buvo šiluminės fizikos tyrimų Lietuvoje pradininkas, sukūrė mokyklą, žinomą visame pasaulyje. P. Poškas – jo mokinys, aspirantas, vienas iš darbų tęsėjų. Vėliau glaudžiai bendradarbiavo su akademiku Jurgiu Vilemu (instituto direktorius, laboratorijos vadovas), su šiuo mokslininku jį visą laiką siejo glaudūs moksliniai ryšiai. 1978 m. apginta technikos mokslų kandidato disertacija „Aerodinamikos ir šilumos mainų procesų sąveika skersai aptekamų vamzdžių pluoštuose, kai Re yra dideli“, 1992 m. – technikos mokslų daktaro (nostrifikuota į habilituoto daktaro) disertacija „Šilumos atidavimo ir turbulentinio pernešimo dėsningumai dujomis aušinamuose katiluose, kai veikia termogravitacijos ir išcentrinės jėgos“.

Dabartinės Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos vadovas P. Poškas vadovauja šilumos mainų kanaluose, esant žymiam termogravitacijos jėgų poveikiui, tyrimams. Kita darbų dalis – taikomieji tyrimai branduolinės energetikos srityje. Laboratorijos ir jos vadovo pagrindinės veiklos kryptys: *Termo-hidrodinaminių procesų tyrimas kanaluose esant termogravitacijos ir išcentrinėms jėgoms poveikiui. AE eksploatacijos nutraukimo problemų tyrimai. Panaudoto branduolinio kuro ir radioaktyviųjų atliekų apdorojimo, saugojimo, laidojimo technologijų bei čia vykstančių charakteringų neutroninių, radiacinių, šiluminių ir hidrodinaminių bei radionuklidų pernešimo procesų tyrimai.* Papras-

Lietuvos mokslo premijos įteikimas. Premiją įteikė Ministrų tarybos pirmininkas Andrius Kubilius, dalyvaujant akademikams Jurgiui Vilemui (kairėje) ir Benediktui Juodkai. 1997 m.

Str. nuotraukos iš P. Poško albumo

čiau tariant, pagrindinė P. Poško specialybė – šiluminių ir branduolinių procesų moksliniai tyrimai šilumos ir atomo energetikoje.

Laboratorijos vadovas stengiasi į mokslo tiriamąjį darbą įtraukti dvidešimties mokslininkų laboratorijos kolektyvą atitinkamai pagal kiekvieno gebėjimus ir veiklos sritis. Aštuoni jo vadovaujami doktorantai apgynė daktaro disertacijas. Jis rūpinasi pasiektų mokslinio darbo rezultatų įgyvendinimu, organizuoja sutarčių su Ignalinos AE ir kitomis organizacijomis vykdymą, ir šioje srityje, tvarkant branduolinės energetikos atliekas Lietuvoje, ir sprendžiamos problemos, ir pasiekimai turi didelę praktinę reikšmę. Vadovas kuklinasi vertindamas savo darbą – dirbame įprastą juodą darbą, ir tiek, sako jis.

Didelę savo laiko ir darbo dalį profesorius P. Poškas skiria kvalifikacijai tobulinti ir įvairių stažuotčių užsienio mokslo įstaigose metu įgytoms žinioms pritaikyti savo šalyje. Pirmoje pusmetinėje kvalifikacijos kėlimo stažuotėje Maskvoje, Aukštų temperatūrų institute, dalyvavo 1983 m. Galimybės intensyviau stažuotis atsirado atkūrus šalies nepriklausomybę. Net du kartus, 1991 ir 1993 m., po šešis mėnesius stažavosi Didžiojoje Britanijoje, Mančesterio universitete, 1995 m. rugpjūčio 21–rugsėjo 8 d. – JAV, Argono nacionalinėje laboratorijoje, 1996 m. spalio 3–25 d. – Japonijos atominės energijos institute. Trumpesnėse, iki trijų savaičių, stažuotėse dalyvavo Švedijoje, Suomijoje, Austrijoje (daug kartų), Prancūzijoje, Ispanijoje, Vokietijoje, Argentinoje, Graikijoje.

P. Poškas palaiko nuolatinius ryšius su TATENA (Tarptautinė atominės energijos agentūra), yra šios agentūros techninio komiteto narys. TATENA dažniausiai organizuoja savaitės seminarus, techninius susitikimus, konferencijas. Svarbiausios konferencijos šilumos mainų klausimais vyksta kas ketveri metai. Prieš ketverius metus tokioje konferencijoje buvota Prancūzijoje, šiais, 2007 m., Sidnėjūje (Australija). Kasmet vyksta į 4–6 mažesnio masto konferencijas, dažniausiai su pranešimais. Konferencijų metu daug progų susitikti su gerais pažįstamais, susipažinti su naujais mokslininkais, užmegzti nuolatinius dalykinius kontaktus. Ypač džiugina P. Pošką

draugiški ryšiai su Mančesterio profesoriumi D. Jaksonu, naujametiniai sveikinimai, kurių kasmet gauna iki 50.

Profesoriui jo moksliniame darbe padeda ir darni namų aplinka, žmona Regina – konstruktorė. Vyresnysis sūnus Robertas – mokslų daktaras, dirba tame pačiame institute, jaunėlis Kauno VDU studijavo informatiką, magistrantūroje tęsia ekonomikos studijas.

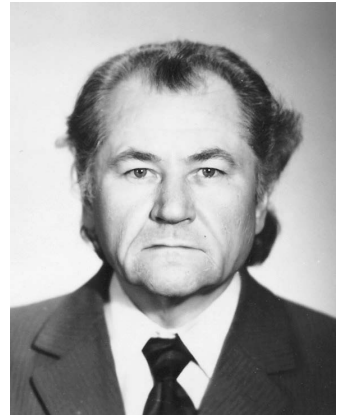
Nemažai laiko profesorius praleidžia prie interneto, dažnai važinėja į Vilnių, Ignalinos AE, į komandiruotes užsienyje. Skaito „Kauno dieną“, „Lietuvos rytą“, žiūri krepšinio varžybas. Po truputį sportuoja (bėgiojimas, dviratis). Didžiausią malonumą jaučia dirbdamas su moksliniu darbu besidominčiais jaunais mokslininkais.

P. Poško kraštiečiai, Vabalių ir Sidabravo žmonės, didžiuojasi iš to krašto kilusiu įžymiu mokslininku, daug pasiekusiu ir sėkmingai siekiančiu dar daugiau. Viso krašto labui!

Su neblėstančia energija

Žiedūnė Zaveckienė

Profesorius Vladas Žukas – žymus Lietuvos bibliografas, knygotyrininkas, meno kūrybių kolekcininkas ir žinovas. Begalinio žinių troškulio, darbštumo dėka jis tapo vienu iš produktyviausių Lietuvos bibliografų. V. Žukas – Vaclovo Biržiškos idėjų puoselėtojas ir darbų tęsėjas. Plačiam jo požiūriui į bibliografiją, jos istoriją susiformuoti turėjo įtakos pirmiausia V. Biržiškos raštai, nors estafetė buvo perimta jau ne iš paties V. Biržiškos, o iš jo bendražygio ir bendraminčio Izidoriaus Kisino rankų. Pastarojo konsultacijos V. Žukui labai pravertė atėjus dirbti į Vilniaus universitetą. Su šia mokslo įstaiga susiję daugiau nei keturiasdešimt V. Žuko produktyviausios veiklos metų. Čia nuo 1951 iki 1992 m. jis dėstė pagrindines bibliografijos disciplinas, parengė ir apgynė kandidato ir daktaro disertacijas.

Vladas Žukas

Rašyti apie buvusį dėstytoją, o vėliau kolegą, su kuriuo teko beveik keturis dešimtmečius bendrauti Vilniaus universitete ir Lietuvos knygų rūmuose, paskatino pagarba šio žmogaus darbštumui, principingumui. Sakyčiau, kad prof. V. Žukas, turėdamas savo nuomonę ir nebijodamas jos pasakyti, įvairiais laikais buvo opozicijoje, daugeliui neparankus. Turėdamas aukščiausius mokslinius laipsnius ir vardus, su kolegomis bendravo kaip lygus su lygiu. Nė vieno nežemino. Ypač vertino tuos, kurie gilinosi į bibliografijos teorijos dalykus. Dėl to iš jaunųjų kolegų išskirdavo Juliją Čepytę ir Osvaldą Janonį, gėrėjosi vyresniųjų, ypač prof. Levo Vladimirovo, inteligencija ir tolerancija.

V. Žukas gimė 1925 m. balandžio 18 d. Radviliškio rajono Pākiršinio kaime. 1946–1951 m. studijavo Kaūno ir Vilniaus universitetuose lietuvių literatūrą, o nuo 1951 m. buvo paskirtas dirbti dėstytoju Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedroje. Čia pelnė ne tik mokslinius daktaro ir habilituoto daktaro laipsnius, bet ir docento bei profesoriaus vardus. Profesorių domino įvairi Lietuvos ir kitų šalių kultūrinio gyvenimo panorama: literatūros ir meno reiškiniai, bibliografijos, knygų ir spaudos leidimo problemos. V. Žukas yra parašęs ir paskelbęs daugiau nei 800 darbų. Tarp jų 20 knygų. Tai užfiksuota bibliografinėse rodyklėse „Vladas Žukas“ (1985, 2005)¹.

Prof. V. Žuko darbus sąlygiškai būtų galima suskirstyti į kelias grupes. Pirmajai priklausytų konkretūs bibliografiniai darbai, bibliografijos istorijos tyrinėjimai, atlikti darbo universitete pradžioje. Vėliau tematika plėtėsi, pradėta domėtis bibliofilijos, leidybinio darbo klausimais, spaudos veikėjų biografijomis ir kt.

Šeštajame ir septintajame dešimtmečiais V. Žukas rengė specialius bibliografinius, daugiausia literatūros mokslui skirtus darbus, ėmė tyrinėti Lietuvos bibliografijos istoriją. Tai nulėmė tiesioginė profesinė veikla, dėstomieji bibliografijos istorijos, grožinės literatūros bib-

¹ *Vladas Žukas: bibliografinė rodyklė*, sud. D. Kaudas, E. Macevičiūtė, Ž. Zaveckienė [Iš. str. „Platūs akiračiai, gilios vagos“, p. 3–14, Ž. Zaveckienės, S. Tomonio], Vilnius, 1985, 56, [3] p., 1 portr. lap.

liografijos dalykai. Moksliniai interesai siejosi su lietuvių bibliografijos istorija. Rašydamas kandidato disertaciją „S. Baltramaitis ir jo bibliografiniai darbai“ (1960 m.), V. Žukas nuodugniai ištyrinėjo Silvestro Baltramaičio darbą „Bibliografijos medžiagos rinkinys Lietuvos geografijai, istorijai, teisės istorijai, statistikai ir etnografijai“ (1892, 1904 m., rusų kalba), paskelbė daug straipsnių ir dokumentų mokslo darbų rinkiniuose („Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, „Istorija“), Vilniaus universiteto „Mokslinės bibliotekos metraštyje“ ir kt. Tuo pačiu laiku pradėjo publikuoti straipsnius ir apie kitus praeities Lietuvos bibliografus: Maurikijų Stankevičių, Aną Bruožį, Aleksandrą Ružancovą, Mortą Zauniūtę, Mariją Urbšienę, Vytautą Steponaitį ir kt.

Vilniaus universitete dėstydamas grožinės literatūros bibliografiją, V. Žukas gerai ištyrinėjo lietuvių ir kitų tautų rašytojų kūrybą. Jis parašė lietuvių rašytojams Žemaitei, Julii Janoniui, Zigmui Gėlei, Vincui Mykolaičiui-Putinui, Jonui Biliūnui, Petru Cvirkaui, Salomėjai Nėriai ir kt. skirtus bibliografinius ar tiriamuosius darbus, nemažai pasidarbavo nušviesdamas Viljamo Šekspyro, Adomo Mickevičiaus, Maksimo Gorkio kūrybą, ypač jos leidimą lietuvių kalba.

Jau pradiniu savo darbo Vilniaus universitete etapu V. Žukas parengė nemažą bibliografinių rodyklių. Minėtinos šios: „Adomas Mickevičius“ (1955 m.), „Salomėjos Nėries kūrinių ir literatūros apie ją bibliografija“ (1959 m.), „Julius Janonis“ (1965 m.), „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis“ (1970 m.).

Viena svarbesnių to meto rodyklių, kurią iš kitų išskiria ir pats sudarytojas, – „Julius Janonis“². Čia surinkti duomenys apie atskiromis knygomis išleistus ir 150 almanachų, antologijų, dainų rinkinių publikuotus J. Janonio kūrinius.

Rodyklėje užfiksuoti ir bent 600 kartų periodikoje spausdinti poeto eilėraščiai. Išskirtinas ir V. Žuko kartu su kitais parengtas kapitalinis bibliografinis darbas „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis“³. Jis aprėpė spausdintą ir archyvinę medžiagą iš Vilniaus, Kauno archyvų ir bibliotekų ne tik lietuvių, bet ir anglų, lenkų, vokiečių, latvių ir kitomis kalbomis. Rodyklėje – 4 073 įrašai. Aprašai anotuoti. Šeštajame dešimtmetyje V. Žukas paren-

Vlado šeima ir artimieji. Iš dešinės: motina Ona, prie jos – vaikai Angelė, Vladas, Vytautas, mamos pusseserė Verutė Žukaitė, sesuo Verutė Liaudanskaitė, jos draugė Elziutė Kablytė. Nuotrauka išleista kaip atvirukas. Apie 1935 m.

² Žukas V. *Julius Janonis: bibliografinė rodyklė*, Vilnius, 1965, 214, [1] p.

³ Čiurlionytė-Karužienė V., Juodis S. E., Žukas V. *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: bibliografija*, Vilnius, 1970, 682, [1] p.

Vlado šeima ir artimiausi giminės. Pirmoje eilėje iš dešinės: mama Ona, seserėčia Deimantė Juodžbalytė, sūnūs Edvinas, Vaidotas; antroje eilėje: sūnus Saulius, žmona Eleonora, sesuo Elena Juodžbaliėnė, Vladas Žukas. Apie 1965 m. Iš V. Žuko archyvo

gė Salomėjai Nėriai skirtą bibliografinę rodyklę⁴. Joje – 2 169 įrašai. Čia aprašyti atskirais leidiniais ir almanachuose, antologijose, rinkiniuose bei iki 1940 m. ėjusiuose literatūros žurnaluose paskelbti poetės kūriniai. Įtraukta ir karo bei pokario respublikinė bei Kauno periodinė spauda, kurioje iki 1945 m. publikuota S. Nėries kūryba. Rodyklėje pateikti ir S. Nėries kūrinių vertimai į užsienio kalbas. Taip pat detalai surinkta literatūra apie šią poetę. Atskirai pateikti S. Nėries pseudonimai.

Daug dėmesio V. Žukas skyrė ir įvairiems kitiems lietuvių bibliografijos klausimams: einamajai ir retrospektyviajai, rekomendacinei, lituanikos bibliografijai, bibliografinėi periodikai, knygų prekybos bibliografijai, šakinėms bibliografijoms.

V. Žukas kruopščiai tyrinėjo teorinės minties raidą lietuvių bibliografijoje. Visa ta medžiaga buvo apibendrinta jo daktaro disertacijoje „Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.)“, apgintoje 1972 m. Vilniaus universitete. Po to išleistos knygos „Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.): Metodiniai nurodymai“ (1976 m.) ir „Lietuvių bibliografijos istorija“ (1983 m.)⁵.

Šiuose darbuose į bibliografijos istoriją pažvelgta plačiu knygotyrimu žvilgsniu: atskleistos literatūros leidimo aplinkybės, aptartos leidyklos, rodyklių rengimo metodika, teorinės minties raida. Kiekvieno istorinio laikotarpio bibliografijos bruožai V. Žuko knygoje „Lietuvių bibliografijos istorija“ pateikti pagal vientisą schemą: vystymosi sąlygos, bibliografinių priemonių analizė, bibliografijos mokslas. Išskirti ir bibliografijos dėstymo vėlesniais laikotarpiais klausimai.

Tačiau į akiratį beveik nepateko įvairios bibliografinio aptarnavimo formos⁶.

Plėtodamas jau „Lietuvių bibliografijos istorijoje“ iškeltas mintis, prof. V. Žukas 1986 m. įvykusioje 5-ojoje Lietuvos bibliografų mokslinėje konferencijoje grįžo prie lituanikos bibliografijos sampratos. Jis pasitarkė pirmuosius lituanikos apibrėžimus, kad tai yra „surašymas nekurių lenkiškų knygų apie Lietuvą, jos istoriją, kalbą, literatūrą ir t. t.“ (S. Jurevičius, 1892 m.), ir vėlesnių metų teorinius samprotavimus šiuo klausimu (J. Čepytės ir kt.).

⁴ Žukas V. Salomėjos Nėries kūrinių ir literatūros apie ją bibliografija, *Literatūra ir kalba*, 1959, t. 4, p. 352–504.

⁵ Žukas V. *Lietuvių bibliografijos istorija, d. 1 (iki 1940 m.)*, Vilnius, 1983, 264 p. Bibliogr. išnašose ir p. 262–264.

⁶ Чяпите Ю. История литовской библиографии, *Сов. библиография*, Москва, 1985, № 1, с. 76–78.

V. Žukas priėjo prie kompromisinės teorinės išvados, kad lituanika – tai kompleksas, į kurį įeina valstybinis teritorinis, kalbinis, autorinis ir dalykinis etninis kriterijai⁷.

Nuo aštuntojo dešimtmečio prof. V. Žukas susidomėjo bibliofilija, bibliotekų, ypač asmeninių, istorija. Pasirodo leidinys „Bibliofilija praeityje ir dabar“⁸, straipsniai apie lietuviškas knygas Lenkijos, Rusijos bibliotekose, asmenines Zigmo Kuzmickio, Mikalojaus Akelaičio, Konstantino Jablonskio, Antano Vienuolio, Petro Cvirkos, Jurgio Lebedžio, Janio Rainio ir kitas bibliotekas. Ankstesnio laikotarpio bibliofilinę medžiagą apibendrino straipsniuose „Asmeninės bibliotekos Lietuvoje XV–XVIII a.“⁹ Šiems darbams parengti reikėjo sugaišti daug laiko: suieškoti medžiagos archyvuose, susipažinti su asmeniniais rinkiniais. Tačiau tokį poreikį, matyt, skatino darbas Knygos bičiulių draugijos Vilniaus Martyno Mažvydo klubo pirmininku. Norėdamas įtraukti į klubo veiklą įvairių specialybių žmones, pats turėjo domėtis tais klausimais. Tada klubo veikloje dalyvavo dailininkė Irena Trečiokaitė-Žebenkienė, istorikas Romualdas Šalūga, knygotyriminkas Domas Kaunas ir daug kitų. Pranešimus apie knygas, jų iliustravimą buvo kviečiami skaityti Julius Būtėnas, Vytautas Kalinauskas, Kostas Korsakas, Vytautas Kubilius, Justinas Marcinkevičius ir kt.

V. Žukas neužmiršo ir seniau pradėtų tyrinėti bibliografijos dalykų. Grožinės literatūros bibliografinius šaltinius apibendrino metodinės medžiagos studentams leidinyje „Lietuviškieji literatūros bibliografijos šaltiniai“¹⁰.

V. Žukas pateikė pagrindinius straipsnius apie Lietuvos bibliografiją, išymiuosius spaudos veikėjus visiems svarbiausiems to meto Lietuvos ir užsienio enciklopediniams leidiniams: MLTE, TLE, LTE, Lietuvių enciklopedijai (Bostono leid.), enciklopediniam žodynui „Knygotyra“, Didžiąjai tarybinei enciklopedijai (rusų k.). Jis yra skaitęs pranešimus, susijusius su Lietuvos bibliografija, ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje: Lenkijoje, Rusijoje, Latvijoje, Estijoje.

V. Žukas tuo pat metu gilinosi ir į lietuvių knygotyros klausimus. Jis parengė per 100 straipsnių, skirtų įvairioms knygotyros problemoms ar asmenims. Išleido ir daug knygų. Leidinyje „Lietuvių knygotyros bruožai“¹¹ apibendrino knygotyros objektą, trumpai aptarė istoriografijos klausimus, nušvietė lietuvių spaudos veikėjų knygos tyrinėjimus. Rinkinyje ryškinamas Gotfrido Ostermejerio, Dionizo Poškos, Simono Stanevičiaus, Simono Daukanto, Motiejaus Valančiaus, „Aušros“ bendradarbių (Jono Basanavičiaus, Mečislavo Davainio-Silvestravičiaus, Jono Šliūpo, Jono Koncevičiaus ir kitų) įnašas į lietuviškos knygos tyrimą. Skiriama vietos ir bibliografams – spaudos tyrinėtojams Mavrikijui Stankevičiui, Silvestrui Baltramaičiui, Vaclovui Biržiškai ir kt. Knygoje aptartas ir Lietuvos bibliotekininkų draugijos bei XXVII knygos mėgėjų draugijos vaidmuo populiarinant knygą.

Septintasis V. Žuko gyvenimo dešimtmetis ir aštuntojo pradžia sutapo su reikšmingais įvykiais Lietuvos gyvenime. Tuometinė politinė situacija, sistemos keitimasis nepraėjo pro profesoriaus akis nepastebėti. Jis aktyviai įsitraukė į kovą už Lietuvos nepriklausomybę, o ją atkūrus, stengėsi, kad sumaištyje nežūtų tai, ką verta išsaugoti.

⁷ Žukas V. Lituanikos bibliografijos samprata, *V Tarybų Lietuvos bibliografų mokslinė konferencija*, 1986, gruodžio 3–4 d. Vilnius, 1986, p. 8–11.

⁸ Žukas V. *Bibliofilija praeityje ir dabar*, Vilnius, 1979, 48 p.

⁹ *Bibliotekų darbas*, 1975, nr. 12, p. 29–31; 1976, nr. 1, p. 33–35; nr. 3, p. 29–32.

¹⁰ Žukas V. *Lietuviškieji literatūros bibliografijos šaltiniai*, Vilnius, 1979, 177 p.

¹¹ Žukas V. *Lietuvių knygotyros bruožai*, Vilnius, 1989, 227, [2] p.

1991 m., greta darbo Vilniaus universiteto Knygotyros katedroje, V. Žukas ėmėsi Lietuvos knygų rūmų (dabar Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras) Lietuvių spaudos retrospektyviosios bibliografijos skyriaus vedėjo pareigų. Profesorius čia padėjo įgyvendinti kai kuriuos darbo pertvarkymus, atgaivinti „Bibliografijos žinias“, parašė joms išanginį straipsnį. Išėjo jos jau gerokai vėliau. V. Žukas Knygų rūmuose dirbo neilgai – panaikinus šią įstaigą (dėl jos išsaugojimo V. Žukas išreiškė savo principingą nuomonę), į naujai sukurtą centrą jis nebegrižo. Paliko ir universitetą, nors buvo kupinas jėgų, žinių ir energijos, tebedalyvavo (nuo 1978 m.) VU Pedagogikos mokslinių laipsnių teikimo tarybos darbe.

Tapęs Vilniaus universiteto rentininku, profesorius V. Žukas pastaraisiais metais daugiausia jėgų skyrė mokslo tiriamajam darbui, užrašė daugelio atsiminimų apie išžymius Lietuvos žmones; atsiminimus rašė ir pats.

1992 m. išėjo didelė knyga „Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui“¹². V. Žukas – vienas iš šios knygos sudarytojų. Be to, didžiąją tos knygos dalį užima paties profesoriaus tyrinėjimai ir publikacijos apie Andriaus Vištelio, Mykolo Balinskio, Jurgio Mikšo laiškus Juzefui Ignacui Kraševskiui, jo biblioteką, pėdsakus lietuvių istoriografijoje.

V. Žukas paskelbė nemažą pluoštą prisiminimų apie žymius Lietuvos žmones, ypač tuos, apie kuriuos mažiau rašyta. Žinoma, profesorius jais domėjosi jau daug anksčiau. Turėjo išlikusių užrašų apie susitikimus. V. Žukas meistriškai moka užfiksuoti žmonių mintis. Jas vos ne pažodžiui užsirašo. Tie užrašai padėjo jam parašyti atsiminimus apie Vincą Mykolaitį-Putiną, Juozą Urbšį, Paulių Galaunę, Antaną Venclovą, Kazį Šimonį, Joną Švažą, Vytautą Kazimierą Jonyną. V. Žukas sukaupe labai daug išžymių žmonių (A. Venclovos, J. Urbšio, P. Galaunės ir kt.) laiškų. Jų medžiaga taip pat panaudota įvairiuose rašiniuose. V. Žuko atsiminimai apie žymius žmones publikuoti įvairiuose leidiniuose. Vienas iš jų – „Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną“¹³. V. Žuką labai domino V. Mykolaičio-Putino asmenybė. Jis aprašė susitikimus su poetu ir mokslininku, akcentuodamas universitete skaitytas paskaitas. Ypač detalai išryškintas paskaitų apie P. Cvirkos kūrybą turinys. V. Mykolaitis-Putinas šias paskaitas skaitė 1951 m. pavasario semestre. Tai tarsi savotiški jo paskaitų užrašai. Po Putino mirties, pasitelkęs Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės ir mokslinės informacijos katedrų dėstytojų grupę, V. Žukas aprašinėjo poeto asmeninę biblioteką. Įvairiu laiku jis užrašė daugelio kitų žmonių atsiminimus apie Vincą Mykolaitį-Putiną (iš viso 18). Ilgiausias ir išsamiausias iš jų – poeto žmonos Emilijos Kvedaraitės-Mykolaitienės pasakojimas. Glausti, dalykiški E. Venclovienės, kritiški K. Jankausko atsiminimai. Juos profesorius užrašė trumpais konspektiniais sakiniais. Tai stenografinio pobūdžio rašiniai apie išžymų poetą.

Knygoje „Dabar ir visados“¹⁴ tarp kitų autorių yra ir V. Žuko atsiminimai apie Juozą Urbšį ir jo iškilią žmoną bibliografę Mariją Mašiotaitę-Urbšienę. Pažintį su J. Urbšiu V. Žukas sieja su 1957 metais.

Aprašomi ne tik susitikimų su J. Urbšiu išpūdžiai, bet ir daug svarbios faktinės medžiagos (pvz., M. Urbšienės slapyvardžiai: *Munė, M., M. M., M. U., U.*), jos darbo apžvalgos, kurias yra parašęs ir

¹² *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, par. V. Žukas ir kt., Vilnius, 1992, 374, [2] p.

¹³ *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, par. D. Mitaitė, Vilnius, 1992, 560 p.

¹⁴ *Dabar ir visados: Juozo Urbšio laikas ir asmenybė: atsiminimai, laišakai*, Kaunas, 1993, 384 p.

J. Urbšys. V. Žukas pateikia ištraukų iš jam siųstų Urbšių laiškų ir trumpų proginių sveikinimų. Leidinyje daug faktinės medžiagos apie knygas.

Atsiminimuose apie prof. P. Galaunę¹⁵ pasakojama apie jo asmenybę, lietuvišką dvasią, knygų pomėgį, darbą XXVII knygos mėgėjų draugijoje, ekslibrisus ir kt. V. Žuko užrašyti atsiminimai perteikia P. Galaunės pasakojimo stilių. Iš pirmo žvilgsnio šie atsiminimai atrodo padriki. Tai tiesiog pokalbių su P. Galaune stenograma: pasakojama apie patį save, to meto dailininkus, M. K. Čiurlionį. Čia, pavyzdžiui, nurodoma, kad Čiurlionio knygą „Apie muziką ir dailę“ P. Galaunė vertino šaltai: smerkė publikavimą laiškų, iš kurių matyti jo pašliję santykiai su žmona, laiškų lenkišką dvasią ir t. t. Tokie nuoširdūs išpūdžiai labai pagyvino atsiminimus.

1994 m. vasarą V. Žukas knygotyros klubo nariams parodė ką tik „Baltų lan-
kų“ (sūnaus Sauliaus) leidykloje parengtą knygos „Dirvos“ bendrovė knygoms leisti 1918–1940“¹⁶ egzempliorių. Apžiūrėjęs knygą, į akis krito gerai parengta ir apmąstyta medžiaga apie bendrovę ir jos steigėjus Adomą Dundzilą (1882–1951), Bronių Sirutį (1886–1945 m.) ir kitus bendradarbius. Knygoje aprašoma bendrovės leidybinė veikla, leidinių platinimas, bendrovės ir jos savininkų likimas. Tekstas dokumentuotas, pateikta mažai žinomos medžiagos iš bendrovės savininkų archyvų, jų artimųjų Marijos Dundzilaitės-Abromaitienės, Antano Dundzilos, Birutės Drungienės (Sirutytės), Marijos Sirutytės-Kuprienės atsiminimų. Knyga iliustruota, joje yra asmenvardžių rodyklė, literatūros sąrašas.

Dirbdamas Knygų rūmų Retrospektyvinės bibliografijos skyriaus vedėju, V. Žukas buvo sudaręs bibliografinių darbų leidimo planą. Ketino išleisti Vaclovo Biržiškos raštų tritomį, rengti lietuvių bibliografijos istorijos antrąjį tomą. Pasikeitus aplinkybėms, nuo bibliografijos šiek tiek nutolo. Pastarąjį penkmetį darbavosi daugiausia knygotyros baruose.

Atsiradus galimybių bendrauti su užsienio lietuviais, prof. V. Žukas domisi daktarės Vandos Daugirdaitės-Sruogienės, Henriko Nagio, Jurgio ir Marijos Šlapelių gyvenimu ir veikla. Šia tema pasirodo daug straipsnių „Naujojoje Romuvoje“, „Dienovidyje“, „Literatūroje ir mene“. V. Žukas toliau gilinasi į pamėgtų žmonių – bibliografų, dailininkų, muziejininkų – likimus, renka ir užrašo atsiminimus apie juos. Taip atsiranda straipsniai ar V. Žuko užrašyti atsiminimai apie Vaclovą Biržišką („Knygotyra“, 1997, t. 33), profesorių Paulių Galaunę („Tarp knygų“, 1994, nr. 9, 12; 1995, nr. 1), bibliotekininką ir pedagogą Vincą Ruzgą („Tarp knygų“, 1995, nr. 3), dailininką Joną Švažą, teatrologą Juozą Miltonį („Naujoji Romuva“, 1995, nr. 6/7; 1997, nr. 1/2) ir kt. Daug triūso įdėta į 1997 m. išėjusį enciklopedinį žodyną „Knygotyra“. Šiame leidinyje paskelbta apie 150 V. Žuko straipsnių. Jie skirti knygų leidimo problemoms, leidykloms, leidėjų, bibliografų biografijoms atskleisti. Dauguma straipsnių parašyti pirmą kartą, remiantis nauja medžiaga.

Ypač daug naujų darbų V. Žukas paskelbė po 1998 m. Tai visų pirma knygos apie Lietuvos leidyklas. Didžiausia iš jų – ketvirtoji knyga „Bendrovės knygoms leisti ir platinti, 1918–1920“¹⁷. Joje apibūdintos smulkios leidybos organizacijos: „Varpo“, „Žinyno“, „Žaibo“, „Auš-

¹⁵ Žukas V. Atsiminimai apie profesorių Paulių Galaunę, *Tarp knygų*, 1994, nr. 9, p. 32–35; nr. 10, p. 28–31; nr. 11, p. 29–31; nr. 12, p. 29–31.

¹⁶ Žukas V. „Dirvos“ bendrovė knygoms leisti, Vilnius, 1994, 175 p.

¹⁷ Žukas V. *Bendrovės knygoms leisti ir platinti, 1918–1940*, Vilnius, 1998, 351, [1] p.: iliustr., portr.

ros“, „Kultūros“, „Šviesos“, „Vilnies“ ir daugelis kitų leidybos bendrovių. Knyga pagrįsta dokumentais, joje daug iliustracijų.

1999 m. išleista knyga „Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose, 1908–1943“. Joje aptariami A. Mickevičiaus kūrinių vertimai į lietuvių kalbą, jų įtraukimas į Lietuvos mokyklų programas ir t. t.

Reikšmingi paties profesoriaus atsiminimai. Nuo 1995 m. balandžio žurnalas „Tarp knygų“ pradėjo spausdinti V. Žuko atsiminimus, pavadintus „Kelionė į bibliografiją“ (bene 20 straipsnių). Atsiminimai apie studijų metus 1999 m. išleisti ir atskira knyga „Atsiminimų puslapiai“. Tai ne tik „pabraidžiojimas jaunystės takais“, bet ir rimtas žvilgsnis į sunkius pokario metus, Kauno ir Vilniaus universitetus, jų dėstytojus ir studijų draugus. Atsiminimai paremti ne tik asmeniniais išpūdžiais, bet ir archyviniais dokumentais, tų laikų užrašais, draugų atsiminimais. 2000 m. pasirodė ir vaikystės atsiminimai „Prisiminimų puslapiai“, kur daug medžiagos apie Baisogalą.

2000 m. pradžioje Gražutės Sirutienės (Šlapelytės) lėšomis išleidžiama V. Žuko knyga „Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje“. Tai daugybės pastangų pareikalavusi knyga, perteikianti beveik pusės šimtmečio (nuo spaudos atgavimo) lietuviškos knygos istoriją. Šiuo darbu profesorius nusipelnė didelės pagarbos. Ją geriausiai išreiškia G. Sirutienės (Šlapelytės) žodžiai:

„Nuoširdžiai dėkoju gerbiamam bibliografui profesoriui Vladui Žukui, daug valandų, dienų, mėnesių praleidusiam Šlapelių archyvų labirintuose, iškėlusiam į dienos šviesą čia rastus reikšmingus duomenis ir parengusiam šią studiją spaudai“¹⁸.

2000 m. išleidęs bent keturias knygas, prof. V. Žukas ir toliau atkakliai dirba. 2001 m. išleidžiama knyga, skirta žymiam mokslininkui Juozui Pikčilingui¹⁹, 2002 m. pasirodė leidinys „Pažinti kultūros žmonės“, 2003 m. – „Jonas Švažas atsiminimuose“, „Margi gyvenimo puslapiai: Salomėja ir Jonas Aleksos“, 2004 m. – „Beatričė Grincevičiūtė“, o 2005 m. – „Kostas Korsakas“. Tai dažniausiai originalūs pasakojimai apie susitikimus su žymiais mūsų krašto žmonėmis. Be šių darbų, profesorius rašo straipsnius „Visuotinei lietuvių enciklopedijai“, „Lietuvių literatūros enciklopedijai“, dalyvauja knygos bičiulių veikloje, mokslinėse konferencijose. Visa tai neliko nepastebėta. Jau nebedirbdamas VU, V. Žukas 1999 m. gavo Lietuvos kultūros ministro padėkos raštą už nuopelnus bibliotekininkystės mokslui ir studijoms, o 2004 m. jis apdovanotas respublikine Felicijos Bortkevičienės premija už žymius nuopelnus tyrinėjant ir skleidžiant lietuvišką knygą.

Verta prisiminti ir dar vieną V. Žuko aistrą – meno kūrinių kolekcionavimą. Jo asmeninėje kolekcijoje – keli šimtai drobių, tapytų lietuvių autorių (Antano Samuolio, Viktoro Vizgirdos, Antano Gudaičio, Aloyzo Stasiulevičiaus, Algimanto Kuro, Arvydo Šaltenio ir kt.), liaudies meno kūrinių. Jiems įsigyti reikėjo nemažai pastangų ir lėšų iš palyginti nedidelės universiteto dėstytojo algos. Gal dėl to visa šeima mėgsta meną, grožį. Vienas iš tri-

¹⁸ Šlapelytė-Sirutienė G. Padėkos žodis iš Žukas V. *Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas*, Vilnius, 2000, p. [3].

¹⁹ Žukas V. *Gyvenimas gimtajai kalbai: Juozas Pikčilingis*, Vilnius, 2001, 244, [1] p.

jų profesoriaus sūnų – Vaidotas yra dailininkas. Verta su didele pagarba paminėti ir profesoriaus žmoną Eleonorą Žukienę. Ši intelektualė, subtilaus skonio moteris, lietuvių literatūros mokytoja, sudarė sąlygas, kad ne tik vyras, bet ir sūnūs galėtų daug ir produktyviai dirbti turtindami Lietuvos kultūrą.

Profesorius Vladas Žukas ir toliau intensyviai dirba. Stebina jo atkaklumas, darbštumas, energija. Dabar jis jau yra parengęs spaudai keletą atsiminimų pluoštų, medžiagos apie žymius žmones: Silvestrą Baltramaitį, Vaclovą Biržišką, Levą Vladimirovą ir kt. Linkime, kad šie darbai greičiau išvystų dienos šviesą, o profesoriui Vladui Žukui – geros sveikatos ir kūrybinės sėkmės.

Pastaba: Šis straipsnis, pataisytas ir papildytas, anksčiau skelbtas:
ISSN 0204–2061, *Knygotyra*, 2001, t. 37, p. 9–16.

Penki kalavijai į vieną širdį

Stanislovas Gentvilas

Motiekaičiai nuo seno gyveno tojo pačioje vietoje, Trebiškės tarpmiškio vienkemyje, Vabalių kaimo pašonėje, čia tuokėsi, augino vaikus, mylėjo savo žemę, ją arė, laistė savo prakaitu, prieš berdami grūdą pabučiuodavo pilką jos grumstą, kad duotų gausesnį derlių, kad darbas nenuieitų niekais.

Kazimieras Motiekaitis nutarė važiuoti į svetimas šalis užsidirbti pinigų ir sutvarkyti ūkį pagal savo svajonę. Grįžęs iš Argentinos kavos plantacijų, padidino iš tėvo paveldėtą žemės sklypą, pastatė mūrinius pastatus ir pradėjo tvarkingą ūkininko gyvenimą. Šeimoje gimė penki sūnūs ir dvi dukros. Apie šią šeimą buvo atsiliepiama tik geru žodžiu: darbšti, religinga. Kėlėsi anksti, sekmadienius šventė. Pinigų nestigo.

Kai 1940 m. pasirodė rusų tankai su raudonomis žvaigždėmis, vyriausiasis sūnus Aleksandras jau buvo aktyvus šaulys, turėjo ne tik šautuvą, bet ir šaulio uniformą, grojo šaulių orkestre.

Tačiau šaulių organizacija buvo greitai uždrausta ir jos nariai nuginkluoti, nes ji ugdė tautinę savimone, savigarbą, meilę Tėvynei. Kilus karui, Kazimieras su savo būriu „paragino“ rusus nešdintis iš mūsų krašto. O kai po ketverių metų sugrįžo „išvaduotojai“, į jų kariuomenę pagal amžių tiko keturi Kazimiero sūnūs. Motiekaičių šeima puikiai žinojo, už ką verta lieti savo kraują. Į rusų kariuomenę nutarė neiti, slapstėsi. Rusų valdžios atstovai su vietiniais pastumdėliais sugebėjo įvertinti tai, kad keturi vyrai iš vienos šeimos yra ne su jais, bet prieš juos. Todėl nuo kareivių bei sribų nespėdavo užsidaryti durys.

Išaušo 1945 m. pavasaris. Tik niekas nepagalvojo, kad greitai šeima neteks ir jauniausio sūnaus Leono, vienintelės likusios namuose tėvų paspirties. Juk jam tebuvo keturiolika...

Birželio 24-ąją Baisogaloje areštavo tėvą. „Kur vaikai?“ – neatstojo sribai. Jau nėlis rytą į pieninę nunešė pieną, kur suplaukia iš ryto ne tik pienas, bet ir naujausias žinios. Ten sužinojo, kad naktį kaime iššaudyti keli komunistuojantys. Vaikis tuoj suvokė, kad dėl to atsibeldė papildomi kareivių ir sribų daliniai. Grįžęs namo, jis skubėjo į mišką pranešti broliams, kad šie pasitrauktų toliau nuo pavojaus. Pasikalbėjęs su broliais, grįžtant lėtesniu, palengvėjusiu žingsniu iš miško, pamiškėje šuktelėjo rusiškai: „Stok!“ Netoliese vaikiną pamatė rusų kareivį. Šis trumpas, bet griežtas kareivio išstartas žodelis tarytum atskyrė nuo savųjų, nuo šio pasaulio šviesos. Atsirado daugiau kareivių, iškratė. O kartu esantys sribai atpažino, kad tai Motiekaičių jauniausias sūnus, keturių partizanų brolis.

Dabar sunku pasakyti, kaip vaikina mušė ir reikalavo parodyti, kur slepiasi jo broliai, tik žinoma, kad jį vedžiojo po mišką, kol įvyko kautynės. Jėgos buvo labai nelygios – žuvo dešimt partizanų. Žuvo ir rusų kareivių. Sunku atspėti, ar keršydami už žuvusius rusų kareivius, ar dėl to, kad partizanų brolis, ar tiesiog tautos genocido tikslais sušaudė Leoną ir kartu sulaikytą A. Vaičiūną iš Vabalių kaimo. Baisogaloje ant grindinio per Šv. Joną buvo suguldyta dvylika vyrų, tarp jų ir keturiolikametis žalsvais marškinėliais, basas – Motiekaičių Leoniukas.

*Aleksandras
Motiekaitis*

Sušaudžius beginklį vaiką, netrukus iš Baisogalos kalėjimo paleido ir tėvą. Važiuk sau ir ramiai gyvenk, – pasakė jam.

Tėvas sribų paguodoje išvelgė klastą, bet kur jie parodys savo tikrąjį veidą, negalėjo nuspėti.

1945 m. liepos 20-osios naktį visi miegojo namuose: tėvas su mama gryčioje, o duktė Vanda – svirne. Po beldimo į duris tėvas leidosi bėgti į mišką, o motina čia pat, į rugius. Motinai pasisėkė pabėgti, o tėvą pagavo. Vėliau ir duktė Vanda pabėgo. Tėvas buvo ištremtas į Sibirą, kur po dvejų badavimo metų mirė. Jo kapo niekas nežino. Liko keturi sūnūs miške, iš namų pabėgusios sesuo Vanda ir jų motina. Jiedvi sodybą paliko su naktiniais marškiniais ir liko po mėlynu dangumi.

1947 m. vasario 20 dieną žuvo vyriausias sūnus Aleksandras. Jis ėjo su draugu į Pākiršinį ir susidūrė su sribų būriu. Aleksandras krito vietoje.

Adolis žuvo 1948 m. rudenį Lōpų kaime, netoli Baisogalos. Naktį, žygio metu, susidūrė su enkavėdistais. Čia per aršias kautynes nušovė leitenantą ir pats žuvo.

Vytautas, slapyvardžiu Papartis, žuvo 1948 m. sausio 6 d. Vabalių kaime, netoli tėviškės. Žuvo Stasiulionio sodyboje, kur gyveno dvi Stasiulionio dukterys. Jos mezgė partizanams kojines ir pirštines. Kai į duris pradėjo užūliai belstis, suprato pavojų ir vienas šoko pro vieną langą, kitas pro kitą. Iššokusį Vytautą čia pat pakirto priešų kulka.

Kazimieras, slapyvardžiu Banga, žuvo 1947 m. rugsėjo 8 d. Avžiškių kaime, Jarašiūno sodyboje. Naktį atėjo būrys ir pasiliko. Apie pietus juos apsupo kareiviai su sribais. Kautynėse žuvo šeši: K. Motiekaitis, V. Sadauskas, V. Šemežys, B. Sabeckis, V. Rulys. Kazimieras buvo būrio vadas. Kovėsi vyrai narsiai ir ilgai, kol turėjo šovinių. Žuvo penktas ir paskutinis Motiekaičių sūnus. Visi negyvi atvežti gulėjo Baisogaloje ant grindinio.

Penki sūnūs – penki kalavijai į motinos širdį. Po kiekvieno sūnaus netekties motinos širdis iš naujo krauju pasrūdavo. Motina meldėsi ir verkė. Verkė ir meldėsi. Jos lūpos užmiršo šypsotis. Ji pavirto nusvirusia gluosnio šakele...

Gaila, kad nėra mūsų tautos šventųjų. Juk jie Tėvynei atidavė daugiau už viso pasaulio auksą ir sidabrą.

Apie tėviškę

Romualdas Budrys

Vertimų–Vakarų kaimą, kuriame aš gimiau ir augau, iš visų pusių supo miškai. Kaimo centre, buvusio dvarelio sodyboje, veikė pradžios mokykla. Mūsų kaimą su Baisogalos valsčiumi ir parapijos centru – Pociūnėliais jungė gerai prižiūrimas žvyrkelis, kuris, senųjų vertimiečių liudijimu, buvo nutiestas apie 1928-uosius metus, įgyvendinant mūsų apylinkėse žemės reformą. Per tėvų žemę tekėjo nedidelis upelis – Vertima, buvęs Liaudėlės intakas, kuris vėliau, sausinant Valatkonių pelkes, virto nutekamuoju grioviu.

Mūsų kaimo praeitis, lyginant ją su Valatkonių arba Pašakių kaimų istorijom, yra visai nesudėtinga. Apie gyvenvietės pradžią šiek tiek žinių galima užtikti buvusio Dotnuvės ūkininkų banko archyvuose dokumentuose: pirkimo-pardavimo sandoriuose arba buvusių banko skolininkų išsipareigojimuose, turto dokumentuose ir kt.

1793 m. Baisogalos dvare ikūrus pirmąją lentpjūvę (*tartaką*), buvo pradėti kirsti aplinkiniai miškai. Geresnę tų kirtaviečių žemę imta naudoti žemdirbystei. Pirmoji didesnėje miško kirtavietėje šalia Valatkonių kaimo įsikūrė Būdų gyvenvietė, kurioje apsigyveno vadinamieji „Liaudos bajorai“ – Jagminių giminė (H. Senkevičiaus romane „Ugnimi ir kalaviju“ jie paminėti kaip „*šliachta liaudanska*“ atstovai). Gretima miško kirtavietė, būsimas mūsų kaimas, pavadinta Antrósiomis Būdomis, buvo naudojama kaip ganyklos. Vėliau tos ganyklos virto dirbama žeme. Joje įsikūręs Jeronimas Jagminas pirmas pasistatė savo sodybos pastatus. Vėliau sodyba ilgai tarnavo kitiems šios gyvenvietės savininkams.

Jagminių giminė buvo prasti žemvaldžiai, labiau pamėgę kortavimą ir išlaidų gyvenimą, todėl turėjo nemažų skolų bankui. Apie 1860-uosius metus J. Jagmino valdomas ūkis, dokumentuose minimas kaip Jagmiņpolis, skolininkų reikalavimu buvo parduotas Baisogalos dvarininkui V. Komarui. Naujasis savininkas šią valdą pavadino Kómarais (*Komaravo*).

1863 m. rugpjūčio mėnesį gretimame Būdų kaime įvyko kautynės tarp Pabėržės kunigo A. Mackevičiaus vadovaujamo sukilėlių būrio ir gerai ginkluotos caro kazokų rinktinės. Tose nuožmiose kautynėse žuvo 24 sukilėliai, keli pateko į nelaisvę, likusieji spėjo pasitraukti į gretimus Šimoniškių miškus. Po sukilimo numalšinimo Liaudos bajorų gyvenvietėse prasidėjo caro valdininkų vykdomi persekiojimai.

Vengdamas carinės valdžios nemalonių, V. Komaras neseniai išsigytas valdas suskubo parduoti rusų kolonistams broliams Kožemiakinams: Pašakių dvarą – Tichonui, o Vertimų žemes – Anatolijui, kuris iš Jonavės pasikvietė keletą rusų sentikių šeimų žemės darbams. Naujai besikurianti gyvenvietė buvo pavadinta Vertimais (nuo upelio pavadinimo). 1909 m. vietos gyventojų surašymo dokumentuose Vertimuose minimos Solochinų, Suchockių, Sologūbų, Lamonosovų ir Ivanovų šeimos. Pats A. Kožemiakinas Vertimuose gyvendavo gana retai, visus ūkininkavimo rūpesčius jis buvo pavedęs dvarelio prievaizdui. Be to, sprendžiant iš archyvinių dokumentų, jis irgi buvo prasiskolinęs bankui ir norėdamas likviduoti skolas savo valdomą žemę buvo pradėjęs pardavinėti. Taip Vertimuose atsirado lietuvių – Rimkevičių ir Sluckų šeimos.

Vakarų kaimo Budrių šeima ir artimieji. Ant mamos Liucijos kelių – trejų metų Romukas. 1936 m.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, didžioji rusų kolonistų dalis pasitraukė į užsienį arba stėjo į besiformuojančią karinę bermontininkų grupuotę, išsikūrusią Latvijos pasienyje. Palikęs apleistą savo ūkį Vertimuose, A. Kožemiakinas irgi pasitraukė į Latviją.

Lietuvos Respublikos Seimas 1922 m. priėmė ir paskelbė žemės reformos įstatymą, pagal kurį Vertimų dvarelio žemė buvo suvalstybinta. Vietos gyventojai, nepripažinę naujosios valdžios įstatymų, neteko teisės naudotis kaimo žeme. Todėl visa Vertimų kaimo žemė buvo išmatuota, suskirstyta 20 ha dydžio sklypais ir pradėta dalyti Nepriklausomybės kovų savanoriams, pirmosios mobilizacijos kariams ir buvusiems bežemiams naujakuriams.

Mano tėvelis Kazys Budrys, atitarnavęs karo tarnyboje, 1925 m. rudenį atvyko į Vertimus pasižvalgyti dalijamos žemės sklypo. Nežinia, ar Vertimų žemė, ar čia gyvenanti jauna kaimynė Liucija tėveliui labiau patiko. Jis apsisprendė likti Vertimuose ūkininkauti. Laikinais apsigyveno buvusio dvarelio patalpose šalia anksčiau apsisėjusios Rimkevičių šeimos ir pradėjo tvarkyti savo pasirinkto žemės sklypo dokumentus. Kitais metais, kai buvusio dvarelio pastatą paskyrė pradinei mokyklai, tėvelis, jau buvo suspėjęs vesti, persikėlė į greta mokyklos esančią pirkia, kuri tapo mano, mano vyresnių brolių ir vyriausios sesers gimtaisiais namais.

Visos Vertimų kaimo žemės 1927 m. buvo dar kartą permatuotos ir išdalytos naujakuriams: A. Jarmalavičiui, A. Kiliui, P. Petraičiui, J. Ramanauskui, A. Rombaičiui, I. Stankui, o buvusiems vietiniams rusų sentikiams paskirti mažesni žemės sklypai. Išikūrus naujiems gyventojams, mūsų kaimas pervadintas Vakaraĩs.

Vakarų pradinė mokykla nuo pat įkūrimo tapo svarbiu švietimo ir kultūros židiniu visoje mūsų seniūnijoje, ypač kai čia atsikėlė mokytojauti jauna, energinga pedagogė Stefanija Siudikaitė-Stančienė su šeima. Jos nepaprasto veiklumo ir neišsenkamos energijos dėka buvęs Baisogalos valsčiaus užkampis Vakaraĩs tapo plačios apylinkės – Pašakių, Kujališkių, Šimoniškių, Būdų ir Vaičiaių kaimų kultūros centru. Mokyklos patalpose vykdavo ne tik pamokos. Apylinkės jaunimui buvo rengiami įvairūs rankdarbių kursai, pasilinksminimo vakarai su vaidinimais ir dūdų orkestro muzika. Aplinkinių kaimų jaunimas gausiai rinkdavosi į tuos susibūrimus. Kartais mokyklos patalpose visi nesutildavo, todėl vasarą tie renginiai būdavo perkeliami

*Vakarų apylinkės
merginos –
siuvinėjimo ir
mezgimo kursų
lankytojos.
Apie 1936 m.
Iš B. Panumienės
albumo*

į šalia mokyklos esančią sporto aikštelę. Žiemos vakarais, kai kaimo žmonės turėdavo daugiau laisvo laiko, S. Stančienė organizuodavo siuvinėjimo ir mezgimo kursus. Kursų vadovę pasikviesdavo iš Kėdainių. S. Stančienės iniciatyva buvo rengiamas gražiausių sodybos darželių konkursas, kuriame dalyvaudavo daugelis pažangių apylinkės gyventojų. Be to, prie mokyklos buvo įsteigtas ir aktyviai veikė jaunųjų ūkininkų būrelis, apylinkės moterų draugija, kuriai vadovavo S. Stančienė, organizuodavo įdomias ekskursijas į Kauną ir kitus miestus. Kartu su vyru J. Stančiumi ji buvo Šaulių sąjungos narė, aktyviai dalyvavo Baisogalos valsčiaus šaulių padalinio veikloje. Nors platų visuomeninį darbą dirbo, Stančienė buvo ir labai gera pedagogė, Vakarų pradinėje mokykloje ugdė daug gabių mokinių. Iš jų neeiliniais gabumais išsiskyrė Antanas Burkauskas iš Simoniškių kaimo. Nors buvo neturtingų tėvų vaikas, S. Stančienės ir

*Vakarų pradinė
mokykla. Centre –
mokytoja Stefanija
Stančienė. 1937 m.
Iš B. Panumienės
albumo*

kitų šviesuolių remiamas jis tęsė mokslus Baisogalos šešiametėje pradinėje mokykloje, kurią baigė 1938 m., ir Šeduvos gimnazijoje (baigė 1944 m.). 1950 m. A. Burkauskas baigė Vilniaus universitetą, 1977 m. apgynė teisės daktaro disertaciją, profesorius (1978), ilgus metus dėstė universitete, lygiagrečiai dirbdamas ir administracinį darbą.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje S. Stančienė su šeima persikėlė į Palonųs, arčiau savo ūkio Staņčiškėje. Vakarų pradinėje mokykloje mokinių skaičius taip išaugo, kad reikėjo atidaryti antrąjį kompleksą, kuris buvo įkurtas mūsų sodyboje. Mano jaunesnei sesutei ir broliukams pasisėkė: jie galėjo mokytis namuose. 1942 m. į Vertimus atsikėlė mokytojauti Jurgutėnai, kurie čia mokytojavo gana ilgai, iki Vakarų pradinės mokyklos uždarymo, kai tuometinio kolūkio centre – Pociūnėliuose išaugusi erdvi vidurinė mokykla sutalpino visų aplinkinių gyvenviečių mokinius.

Pokario metais mūsų kaimo jaunimas pradėjo skirstytis: daugelis išvažiavo į miestus toliau mokytis, kiti, atlikę privalomąją karinę tarnybą, įsidarbindavo miestų gamyklose ir tik nedaugelis kartu su tėvais persikėlė į kuriamą tuometinio kolūkio gyvenvietę Pašakiuose. Ilgainiui Vakarų kaimas visai ištuštėjo, liko tik vienintelis gyventojas A. Vitkus ir sena, buvusiam dvarely augusi pušis – vieninteliai Vertimų–Vakarų kaimo liudytojai.

Antanas Burkauskas

Buvusį Vertimų–Vakarų kaimą žymi koplytstulpis, Budrių šeimos pastatytas gimtinei atminti. 2008 m.

G. Dunauskienės nuotr.

Algirdas Budrys

Jonas Bruveris

Praėjusio amžiaus 7-ajame dešimtmetyje mūsų krašto muzikos gyvenime būta svarbių permainų. Šiek tiek atsileidus sovietinės ideologijos gniaužtams, muzikos kūryboje prasidėjo vadinamasis stilistinio atsinaujinimo procesas. Iškilo nauja gausi muzikų karta. Ji ėmėsi to, kas nespėta padaryti per Nepriklausomybės dvidešimtmetį. Nors tuomet tarp muzikos atlikėjų vyravo dainininkai ir pianistai, sparčiai plėtėsi bei stiprėjo ir kitos atlikimo sritys. Tačiau antroji sovietinė okupacija natūralią muzikos kultūros raidą lemtingai sutrikdė dar ir dėl to, kad į Vakarų pasitraukė daugybė visų sričių muzikų; tarp jų buvo daug gabaus, tėvynėje profesinę veiklą vos pradėjusio jaunimo. 7-ajame dešimtmetyje kompozitoriams atsirado galimybių atgavinti ir plėtoti tas lietuvių muzikos modernėjimo tendencijas, kurioms Nepriklausomybės metais ryškiausiai atstovavo išeivių Vytauto Bacevičiaus, Jeronimo Kačinsko kūryba. Iš atlikėjų ypač išsiskyrė pūtikai, nes jie savąją muzikos atlikimo sritį padarė lygiareikšmę kitoms, anksčiau vyravusioms muzikavimo sritims. Tarp tų pūtikų yra ir Algirdas Budrys.

Jo (gimė 1939 m. kovo 3 d. Vertimuose) gyvenimo istorija tradiciška. Muzikali šeima: mama – dainininkė, tėvas griežė armonika, vyresnieji broliai (dailėtyrininkai Stasys, Romualdas) – akordeonu. Stasys griežti šiuo instrumentu (bei muzikos rašto) pamokė ir jaunėlių. Kai nutarė jį leisti mokytis muzikos, galvota apie fortepijoną. Tačiau jis, jau dvylikametis, tam instrumentui buvo per „senas“, o pučiamajam – kaip tik. Tad vėlgi Stasys pasiūlė klarnetą, ir Algirdas tapo Kauno dešimtmetės (vėliau Juozo Naujaliao vardu pavadintos) muzikos mokyklos mokiniu. Iškart pajuto ryšį su praeitimi. Jo klarneto mokytojas Voldemaras Biežumas, ilgametis Valstybės operos klarnetininkas, dažnai minėdavęs savo mokytoją Klaipėdos muzikos mokykloje Jaroslavą Brychtą, čekų noneto klarnetininką. Nors šio žinomo ansamblio nariai vos po keletą metų tedirbo toje mokykloje (dėl to, deja, buvo kaltas patsai Stasys Šimkus, mokyklos steigėjas ir vadovas), tačiau be galo daug nuveikė, stiprindami šią lietuvių muzikos kultūros sritį, formuodami solinio ir ansamblinio muzikavimo tradiciją. Lietuvos konservatorijoje (ją baigė 1963 m.) Algirdo pedagogas buvo Juozas Jasenka; čia studentas suartėjo su kita lietuvių klarneto meno raidos atšaka, – jo pedagogas mokslus buvo išėjęs Kauno konservatorijoje, kur jį mokė Emerikas Gailėvičius, Rietavo kunigaikščio Bogdano Oginskio rūmų muzikos mokyklos, paskui Varšuvos ir Maskvos konservatorių auklėtinis... Toliau, iki 1968 m., studijos Sankt Peterburgo (tada Leningrado) konservatorijos aspirantūroje pas prof. Vladimirą Genslerį, ikisovietiniais laikais garsaus to miesto klarnetininko Vasilijaus (Wilhelmo) Brekkerio auklėtinį, o jam mirus – pas prof. Vladimirą Krasaviną. Tuomet Maskvos žinybos trumpalaikių studijų į užsienį retsykais jau išleisdavo ir vieną kitą mūsų muziką.

*Algirdas Budrys. 1989 m.
G. Druckerio nuotr.
Iš Londone išleistos kn.*

Pavyko ir Algirdui Budriui. 1970–1971 m. jis stažavo Paryžiaus nacionalinėje konservatorijoje. Pateko į pasaulio muzikos žvaigždžių draugiją. Jo klarneto profesorius buvo Jacques Lancelot. Lankė Olivier Messiaeno, vieno žymiausių XX a. kompozitorių, estetikos paskaitas (tarp O. Messiaeno auklėtinių yra tokios moderniosios muzikos išžymybės, kaip P. Boulezas, I. Xenakis, K. Stockhausenas; beje, Messiaenas labai mėgo mūsų Čiurlionį; jį vadino genialiu dailininku ir kompozitorium, ypač žavėjosi tapyba); 1973 m. almanache „Muzika ir teatras“ A. Budrys paskelbė straipsnį apie O. Messiaeną. Lankė Nadios Boulanger „Analizės ir interpretacijos“ kursą. Pas šią kompozitorę ir pedagogę mokėsi daugybė įvairių pasaulio kraštų muzikų, prieškario metais ir mūsų kompozitoriai Antanas Račiūnas, Jonas Nabažas. Sako, buvę labai naudingos Arnoldo Schönbergo mokinio Maxo Deutscho moderniosios muzikos analizės pamokos; su šiuo pedagogu ir kolegomis A. Budrys išmoko ir ne sykį griežė Igorio Stravinskio „Kareivio istoriją“. Stažuotės patirtį ir pas mus diegintus prancūzų klarneto mokyklos principus A. Budrys aprašė straipsnyje „Prancūzų klarneto mokyklos vystymosi kelias“¹.

Daugiau mokytis lyg ir nebebuvo nei kur, nei ko, tiktai, kaip ir visiems žmonėms – savarankiškai, visą gyvenimą. Reikėjo griežti ir mokytis kitus.

Pedagoginį darbą Lietuvos konservatorijoje, šiandieninėje Muzikos ir teatro akademijoje, A. Budrys pradėjo 1963 m., vos ją baigęs, ir jos pedagogas (nuo 1885 m. profesorius) yra iki šiol. Keletą mokslo metų praleido svetur – 1972–1975 m. buvo Kairo nacionalinės konservatorijos profesorius ekspertas; ne tik mokė tenykščius klarnetininkus, bet ir parengė jų mokymo programas, nemažai koncertavo. Grįžęs tapo Pučiamųjų instrumentų katedros vedėju – iki 1986 m., kai buvo paskirtas Filharmonijos meno vadovu ir direktoriumi. Šias sunkias pareigas ėjo trejus metus. Tačiau jam, daug koncertuojančiam muzikui, pedagogui, vadovavimo išvengti nepavyksta. Nuo 1992 m. A. Budrys yra žymiojo pučiamųjų orkestro „Trimitas“ meno vadovas, o nuo 1994 m. vėl vadovauja Muzikos akademijos Pučiamųjų instrumentų katedrai. Per daugiau kaip 40 pedagoginio darbo metų prof. A. Budrys išugdė daugybę klarnetininkų, kurie yra ir muzikai solistai (vienas kitas – įvairių konkursų laureatai), ir orkestrų bei ansamblių nariai, ir pedagogai; kai kurie – ir užsienyje. Tarp jų yra Julius Černius, Pranas Narušis, Antanas Mileris, Albinas Pupkevičius, Kęstutis Bliujus, Vitalijus Žemaitis, Algirdas Doveika, Antanas Taločka, Audronis Daukšys, Rimas Ramanauskas. Prof. A. Budrys įsteigė džiazo studiją, pirmasis ėmė mokytį pūsti saksofoną, ir jo auklėtiniai yra žymieji saksofonininkai Aleksandras Fedotovas, Petras Vyšniauskas. Ir būtina, ir savai-

Su dukra pianiste, vargonininke Irena. Apie 1999 m.

¹ *Menotyra*, 1974, nr. 5.

me suprantama pedagogo veiklos dalis yra metodiniai bei savo srities mokslo darbai; jų parašė ir prof. A. Budrys. Jo pedagoginiai gebėjimai labai vertinami ir užsienyje, nes ne sykį yra kviestas vesti meistriškumo kursus Rusijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje, Vokietijoje, JAV (Indianos, De Pole, Sinsinačio universitetuose), Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje (Londono karališkajame koledže, Paryžiaus nacionalinėje konservatorijoje ir kt.); jų dalyvius supažindina ir su lietuvių muzika. Yra Lietuvos jaunųjų pūtikų konkursų sumanytojas, organizatorius ir vadovas, kviečiamas į užsienio tarptautinių konkursų vertinimo komisijas.

Būna, kad puikiam dainininkui, pianistui ar kokiam kitam muzikui atlikėjui pedagoginis darbas taip gerai nesiseka. Ir atvirkščiai – ypatingais gebėjimais nepasizymintis muzikas atlikėjas būna kuo puikiausias savo srities pedagogas. A. Budrio veikloje šios sritys yra kaip

*A. Budrys –
klarnetininkas solistas*

reta lygiavertės. Profesinėje scenoje pasirodė labai anksti. 1958–1960 m. buvo Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro orkestro, 1960–1978 m. – Nacionalinio simfoninio (tada Filharmonijos) orkestro narys. Paskui atsidėjo tik solisto bei ansamblininko, taip pat pedagogo veiklai. 1965 m. įsteigė 25 metus veikusį ir kamerinių ansamblių sąjungą sužadinusį pučiamųjų kvintetą, daugybę kartų koncertavo kaip kitokių kamerinių ansamblių narys. A. Budrio solo bei kamerinių koncertų sąrašė per 2 000 koncertų. A. Budrys – pirmiausia solistas virtuozas. Dirigentė Margarita Dvarionaitė yra pagrįstai pabrėžusi, kad

„A. Budrys – pirmasis mūsų respublikoje, plačiai išgarsinęs klarnetą, įrodęs, kad jis lygiavertis kitiems instrumentams ir paklūsta tik didžiausio meistriškumo atlikėjams“.

A. Budrys kartu su keliais žymiaisiais pūtikais ir yra tos kartos atstovai, kurie pučiamuosius instrumentus mūsų muzikos kultūroje pagaliau iškėlė į tokią solo instrumentų aukštumą, kur anksčiau teviešpatavo fortepijonas, vargonai, smuikas, na, dar violončelė. A. Budrys griežia visus gražiausius XVIII a. kūrinius (tada išpopuliarėjo patsai instrumentas) bei vėlesnių amžių kompozitorių sonatas ir kitokius kūrinius klarnetui solo su pritarimu, koncertus su orkestru (tarp jų, žinoma, yra puikieji W. A. Mozarto, C. M. von Weberio, P. Hindemitho ir kt. koncertai; juos griežė su mūsų orkestrais, diriguojuant Baliui Dvarionui, Margaritai Dvarionaitei, Jonui Aleksai, Sauliui Sondeckiui, Juozui Domarkui, Gintarui Rinkevičiui, taip pat su užsienio dirigentų diriguojamais tenykščiais orkestrais), vėlgi W. A. Mozarto, C. M. von Weberio, J. Brahms, O. Messiaeno ir kt. įvairios sudėties ansamblius su klarnetu. Todėl jo (taip pat jo mokinių, jau ir mokinių mokinių) dėka šios muzikos vertybės išvirtino mūsų muzikos gyvenime, tapo lietuvių visuomenės dvasios patirties dalimi.

Yra ir kita, ne mažiau svarbi A. Budrio bei jo bendradarbių veiklos pusė. Mūsų kompozitoriai suskato kurti kūrinius klarnetui, kitiems pučiamiesiems, pučiamųjų

*Su dirigentu
S. Sondeckiu (kairėje)
Vilniaus filharmonijos
salėje po vieno iš
ciklo koncertų,
skirtų A. Budrio
šešiasdešimtmečiui*

*Str. nuotraukos –
A. Rakausko.
Iš A. Budrio albumo*

kvintetui, kitokių sudėčių ansambliams, ir ši kūrybos sritis, jos įvairūs žanrai pasidarė lygiareikšmiai visoms kitoms muzikos kūrybos sritims. Tad šiandieną turime gražių Antano Rekašiaus, Vytauto Jurgučio, Vytauto Juozapaičio, kai kurių kitų kompozitorių kūrinių klarnetui, pučiamųjų kvintetų bei įvairios sudėties Juliaus Juzeliūno, Vytauto Montvilos, Felikso Bajoro, Osvaldo Balakausko, Vytauto Jurgučio, Jono Tamulionio, Jurgio Juozapaičio, Algimanto Kubiliūno, Algimanto Bražinsko, Anatolijaus Lapinsko kitokių ansamblių su klarnetu kūrinių, Juliaus Juzeliūno, Benjamino Gorbulskio koncertus. Kompozitoriai mielai juos kūrė ir kuria, nes žino, kad tie kūriniai yra laukiami ir bus puikiai atlikti. Daugelis šių kūrinių A. Budriui yra dedikuoti; juos jis yra redagavęs, parengęs spaudai. A. Budrio menas įrašytas septyniose jo solo bei su ansambliais plokštelėse, devyniose kompaktinėse plokštelėse; per 150 įrašų yra padaryta Lietuvos radijuje.

1989 m. Pamelos Weston knygoje „Dabarties klarneto virtuozai“ („Clarinet Virtuosi of Today“) A. Budrys įrašytas tarp keturiasdešimties geriausių pasaulio klarnetininkų. Yra koncertavęs daugelyje buvusios SSRS respublikų, žymiausiose sostinių bei didmiesčių salėse, Europos valstybėse (Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Bulgarijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, Italijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Šveicarijoje), JAV, Kanadoje, dalyvavęs festivaliuose Maskvoje, Kijeve, Sankt Peterburge, Prahoje, Budapešte. Ir kaip pranešėjas, ir kaip atlikėjas dalyvavo tarptautiniuose klarnetininkų kongresuose Londone (1984 m.), Sietle (JAV, 1988 m.), Kvebeke (Kanada, 1990 m.). Įdomus atsitikimas: užsienyje sutiko kitą klarneto žvaigždę, jau Amerikoje (išėivių šeimoje) gimusį tautietį Ramoną Kireilį (tai jis 1973 m. įsteigė Tarptautinę klarneto asociaciją, buvo jos prezidentas; keliolika metų buvo Tarptautinio klarneto kongreso direktorius); A. Budriui pasirūpinus, 1985 m. jis buvo atvykęs į Lietuvą, koncertavo Vilniuje ir Kaune (be galo susižavėjo birbyne...) – anuomet bene pirmasis toks žymus tautietis muzikas tėvų žemėje.

Algirdas Budrys yra vienas puikiausių mūsų muzikų apskritai, ir Lietuvos spauda jam niekuomet nešykštėjo pelnytų pagyrimų. Jo nuopelnai krašto kultūrai yra deramai įvertinti; 1999 m. A. Budrys apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu, jam paskirta Vyriausybės meno premija. Aišku, pana-

šiai jis giriamas ir svetur, o tą Londono kongresą specialiajame klarneto meno žurnale aprašęs jo redaktorius prie pagyrimų priduria dar šį tą:

„Jo parodyta technika, ypač atliekant Kurpinskio Koncertą, ir nepaprastai emociingas grojimas neturėjo sau lygių per visą kongreso savaitę. Jis taip pat pasirodė beesąs vienas draugiškiausių ir komunikabiliausių pedagogų tarybos narių“².

(Šiame žurnale yra ir A. Budrio straipsnis.) Taigi parašė tai, ką seniai žino visi Lietuvos muzikai bei muzikos mėgėjai – Algirdas Budrys yra ne tik labai talentingas, visų gerbiamas muzikas, profesorius, kultūros gyvenimo dalyvis, bet ir puikaus būdo, be galo mielas, studentų, kolegų, bendradarbių mylimas žmogus.

BUDRYS Stasys (1932 01 16 Vakaruose–1970 11 20 Vilniuje), dailėtyrininkas. 1951 aukso medaliu baigė Baisogalos vid. m-klą, 1957 – Leningrado Repino tapybos, skulptūros ir architektūros u-tą. Menotyros mokslų kandidatas (1963). 1957–1960 – Politinės ir mokslinės literos leidyklos redaktorius, 1964–1965 – Kultūros m-jos ekspertų komisijos narys. Parašė monografijų apie skulptorius Juozą Zikarą, Juozą Kėdainį (abi 1960), Juozą Mikėną, Petrą Rimšą (abi 1961), Gediminą Jokūbonį (1963), Robertą Antinį (1968), Bronių Pundzių (1969), studijų apie lietuvių dailę – „Pergalės monumentas Kaliningrade“ (1965), „Lietuvių vitražas“ (1968), parengė albumą „Lietuvių tarybinė dailė. Skulptūra“ (1961), sudarė dailininkų Broniaus Vyšniausko, Algimanto Stoškaus, Vlodo Vildžiūno albumėlių, paskelbė dailės kritikos straipsnių.

Stasys Budrys

² Gillespie J. The International Clarinet Congress, *The Clarinet*, 1984, gruodžio 1.

Vyriausias mūzų šventovės žynys – baisogaliėtis

Povilas Sigitas Krivickas

Apie žmones, pernelyg ilgai užsibuvusius vienoje darbovietėje, kartais sakoma, kad jie „apkerpėjo“, kad nebenori arba nebeįstengia pajudėti į naują veiklos sritį. Tačiau yra rūšis žmonių, kurie, darbuodamiesi vienoje įstaigoje, sugeba nuolat atsinaujinti, rasti naujų impulsų kūrybai.

Romualdo Budrio tarnybinėje biografijoje tėra vienuolika įstaigų. Keitėsi jos pavadinimai, adresai. Nugarinėjo praeitį „brandusis socializmas“, Lietuva tapo NATO ir Europos Sąjungos nare, o šios institucijos esmė liko ta pati – kaupti, rodyti, propaguoti vaizduojamojo meno darbus ir jų kūrėjus. Atlaikiusi daugybę praeities vėtrų, šiandien toji įstaiga vadinasi Lietuvos dailės muziejus.

Ne paslaptis, kad tiems, kurie abejingi savo valstybės ir jos kultūros istorijai, žodžiai „padėti į muziejų“ reiškia atskirti nuo aktyvaus šiuolaikinio gyvenimo. Ar taip yra iš tikrųjų? Pabendraurus su R. Budriu malonu įsitikinti, koks gyvastingas organizmas yra Lietuvos dailės muziejus su savo įvairiais padaliniais visoje šalyje. Ši kultūros daigyną jau penktą dešimtmetį puoselėja žmogus, nenustojantis stebinti savo originaliomis idėjomis ir sumanumu.

Sumanumo Romualdas pradėjo semtis dar iš savo senelio. Tai jis mokė anūką, kaip išgauti sveikatingiausią – aviečių – medų. Tereikia per patį šių uogienų žydėjimą tarp dviejų korių su perais įdėti tuščią korių, ir bitutės kaip maistą būsimiems palikuonims sunėš į jį šviežią žalsvą medų. Stebint darbštuolių bitučių išmintingą gyvenimą, galima daug ką pergaltvoti ir apie santykius su bendradarbiais, daugybe kitų žmonių, su kuriais tenka susitikti. Svarbiausia – dirbti prasmingai, nesiblaškyti ir gerbti kitus.

Iš senelių, iš tėvų ateina į mus svarbiausios gyvenimo pamokos. Jas gerai išmoko visi septyni Budrių šeimos vaikai. Nors įvairiai susiklostė jų likimai, pati ryškiausia jų savybė – darbštumas. Jį atsinešė į sostinę ir Romualdas, apsigyvenęs čia 1953-ųjų vasarą, kai įstojo į tuometinį Dailės institutą.

Išgirdęs klausimą, kaip jis tapo muziejininku, R. Budrys atsako, kad pirmiausia dėl to „kaltas“ Baisogalos progimnazijos mokytojas Povilas Krivaitis, dailininkas keramikas, tikras savo profesijos patriotas. Jis dėstė piešimą, porą metų buvo Romualdo klasės auklėtojas. Vėliau mokytojas P. Krivaitis buvo pakviestas dirbti į Telšiuosė kuriamą taikomosios dailės mokyklą,

*Telšių taikomosios
dailės m-klos antro
kurso moksleivis.
1949 m.*

tačiau savo auklėtinių iš Baisogalos nepamiršo. Jam rekomendavus, į antrąjį mokyklos kursą be egzaminų buvo priimti baigę progimnaziją baisogaliečiai R. Budrys ir Vincas Kisarauskas, vėliau tapęs žymiu tapytoju.

Nuo trečiojo kurso Romualdas pradėjo vis dažniau lankytis Telšių „Alkos“ muziejuje. Ten direktoriavęs Vytautas Valatka kviesdavosi talkon padaryti muliažų, schemų. Kartais reikėdavo restauruoti apdaužytus gipsinius eksponatus. Taip atsirado potraukis darbuotis muziejuje, tačiau iki tikrojo darbo dar buvo ilgas kelias. Didelė jo atkarpa ėjo per Lietuvos dailės institutą, kur Romualdas įgijo keramikos specialybę.

Studijų metais Romualdai teko dalyvauti ekspedicijose, kuriose buvo renkamas liaudies menas.

„Su šviesaus atminimo vadove Akvile Mikėnaite važiuodavome į kaimus rinkti eksponatų, piešti kryžių, koplytėlių, audinių, skrynių, – prisimena R. Budrys. – Po vienos ekspedicijos pasikviečia mane Mikėnaite ir sako, kad Leningrado etnografijos muziejus prašas mano piešinių, kuriuos jo specialistai atsirinko iš mūsų rinkinio“.

Originalų nebuvo galima atiduoti, todėl Romualdą paprašė pakartoti septynis skrynių, koplytstulpių vaizdus. Kai tuo reikalu jis nuėjęs į Vilniaus dailės muziejų, ten pirmąkart sutikęs anuometinį jo vadovą Praną Gudyną. Tas paakinęs: „Broliau, piešk, tai pinigų gausi“. Vakarais pasėdėdamas, Romualdas padarė devynis piešinius ir išsiuntė į Leningradą, kad atsirinktų, o ten priėmė visus.

„Ir ką tu galvoji? Man atsiuntė tokią sumą, kaip trijų mėnesių stipendija. Pirmąkart nusipirkau tikrus batus, gerą paltą“.

P. Gudynas gabaus studento neužmiršo ir 1958-ųjų pavasarį dar nebaigusį mokslų pakvietė dirbti į muziejų. Iš pradžių – gidu, parodų apipavidalintoju, o nuo 1960-ųjų – direktoriaus pavaduotoju.

Su Pranu Gudynu jo kabinete. 1971 m.

„Laikau didele laime, – sako R. Budrys, – kad teko dirbti su Pranu Gudynu įsteigiant Gintaro muziejų Palangoje 1963-iaisiais, po metų – Teatro ir muzikos muziejų Vilniuje, Klaipėdos paveikslų galeriją 1970-iaisiais. Eina jau trečias dešimtmetis, kai tarp mūsų nėra P. Gudyno, tačiau iki šiol neblėsta prisiminimai apie jo gebėjimą imtis didelių darbų ir pasiekti reikšmingų rezultatų. Kaip asmenybė mane Gudynas šiam darbui uždegė visam gyvenimui“.

Muziejaus veikla toli gražu neapsiriboja vien tos šalies, kurioje jis yra, sienomis. Ypač įdomiai Lietuvos dailės muziejų su daugeliu mūsų žemyno šalių susiejo Europos Tarybos kultūros kelių programa. R. Budrio ir jo artimų talkininkų Vytauto Balčiūno, Aleksandro Kulikausko, Vydo Dolinsko, Loretos Meškelevičienės, Dalios Trandaitės, Birutės Rūtos Vitkauskienės, Eglės Pinkutės, Nijolės Žilinskienės ir daugelio kitų darbštuolių rūpesčiu labai sėkmingai per Lietuvą pavyko nutiesti Baroko, Vienuolių, Gintaro kelius. Tai išties išpūdingi projektai su unikaliomis ekspozicijomis, įdomiais susitikimais, puošniais leidiniais.

Baroko kelias prasidėjo toli nuo mūsų krašto. Į jo programą Lietuva buvo priimta 1994 m. Maltoje. Įvairus baroko menas daugiausia klestėjo Vilniuje. Greta architektūros, dailės, literatūros čia ypač savitai reiškėsi auksakalystė, kurios unikalių pavyzdžių išliko ir garsiajame Vilniaus katedros lobyne.

Logiška aukščiau minėto projekto tąsa tapo *Vienuolių kelias* per Lietuvą. Jo dėka, pasak R. Budrio, mes pradėjom atpažinti tikrąjį per šimtmečius nusidriekiantį vienuolių vaidmenį ir jų švietėjišką misiją. Juk jėzuitų rūpesčiu ir pastangomis 1569 m. įkurta Vilniaus kolegija, vėliau pertvarkyta į universitetą. Vienuolijos pasižymėjo įvairiomis kultūros apraiškėmis. Tebėra populiarūs vienuolių traktatai apie žoles, jų naudojimą, homeopatinis gydymo būdus. Šventasis Raštas, kiti senovės rašytiniai paminklai mus pasiekė per atkaklų vienuolių parašinėtojų triūsą. Lietuvos dailės muziejaus stipriausia grandis, Vilniaus paveikslų galerija, 1998 m. vasarą parengė išpūdingą parodą apie Lietuvos vienuolių istoriją ir veiklą.

Broliai Algirdas

(kairėje) ir

Romualdas kelyje

Pats seniausias mūsų kraštą su Europa jungęs saitas – tai *Gintaro kelias*. Kartu tai ir naujausias žemyno kultūrinio turizmo projektas. Viena žymiausių mūsų archeologijos mokslininkių Marija Gimbutienė rašo, kad

„gintaras Baltijos jūrai nešė garsą tūkstančiais metų, suvaidindamas Pabaltijo žmogaus istorijoj didžiulį vaidmenį. Jis buvo vertinamas taip, kaip taurusis metalas, o tarptautiniams ryšiams užmegzti buvo tikra magnetinė jėga, įtraukusi vakarinę ir pietrytinę Baltijos sritį į gyvą prekybą su vidurine Europa, Viduržemio jūros sritimi ir net Azija“.

(Iš straipsnio „Gintaro keliai priešistoriniais laikais“.) Atnaujinamas *Gintaro kelias* prasideda Italijos rytuose – Akvilėje. Jis toliau į šiaurę eis per Slovėniją, Austriją, Čekiją, Lenkiją, Karaliáučių, iš ten per Nidą ir Kuščių nėriją pasiekė

Pālangu – iki žymiausio Europoje Gintaro muziejaus, kurio vienas kūrėjų yra iš Baisogalos apylinkių kilęs R. Budrys.

Tarp didžiųjų Lietuvos dailės muziejaus darbų – ketverius metus trukusi paroda „Krikščionybė Lietuvos mene“. Jos išpūdingiausia puošmena buvo Vilniaus katedros lobynas. Nenustoja jaudinusi jo suradimo istorija.

„Prašau pažiūrėti į šiuos du Katedros planus, – rodo R. Budrys. – Pirmasis darytas Lauryno Stuokos-Gucevičiaus laikais, 1784 m., ant-rasis – mūsų restauratorių po poros šimtmečių, 1982-aisiais. Koks jų skirtumas? Senajame štai čia parodytos durys, o naujajame įėjimo į koplyčią nebėra. Tai ir buvo viena spėjamų vietų, tuštuma, kurią rodė ir Kauno politechnikos instituto specialios laboratorijos ultragarso aparatūra. Kad ten turi kažkas būti, man sustiprėjo nuo jauta 1985 m. pradžioje sulyginus tuos du poros šimtmečių perskirtus planus“.

Pagaliau sutartą dieną, tų metų kovo 27-ąją, tyrėjai sienoje ryžosi pramušti angą. Prie numatytos vietos atėjo trise: architektas Napalys Kitkauskas, paminklo-saugininkas Juozas Stasiulaitis ir R. Budrys.

*„Kai pirmą plytą ištrupinom ir toliau tęsėsi siena, tai kiti dalyva-
vusieji pasakė, kad toliau nieko nebus. Bet aparatūra juk kažką parodė,
reikia tęsti. Įrėmiau apsukęs kalto drūtgalį, geru kūju suvanojau dar
keturis ar penkis kartus ir pajutau, kad kokį milimetrą pajudėjo. Aha!
Kai plyta nukrito, tik dzingt... Lyg varpelis. Pašviečiau žibintuveliu,
kažkas sužėrėjo“.*

Sulaukę dar vieno komisijos nario Stasio Čipkaus, tyrinėtojai iškėlė ir apma-tavo visus surastus unikalius bažnytinio meno juvelyrinius kūrinius. Juos nuo XIII iki XIX a. Bažnyčiai buvo dovanoję didieji kunigaikščiai, vyskupai ir kiti didikai. Svarbu buvo viską kuo greičiau inventorizuoti, suteikiant numerius ir tokiu būdu Katedros lobį tvirtai „prišti“ prie Vilniaus, kad nebūtų galima jo išgabenti iš Lie-tuvos. Buvo tvirtai sutarta viešai ir plačiai apie tai neskelbti. Lobynas buvo padėtas į patikimą vietą.

Katedros lobyno paslaptis viešai atskleista 1998 m. Kodėl taip ilgai laukta?

*„Todėl, kad su tokiais dalykais niekada nereikia skubėti, – ramiai
atsako R. Budrys. – Juk mūsų valstybei ir jos didžiosioms verty-
bėms vėl buvo iškilęs mirtinas pavojus 1991-ųjų sausį. Todėl nesku-
bėjome tol, kol, pagrindinei lobyno valdytojai Bažnyčiai sutikus, buvo
sudarytos ypatingos sąlygos šioms vertybėms apsaugoti Taikomosios
dailės muziejuje ir rodyti jas visuomenei. Tikiu, kad pavyks išleisti
penketą solidžių tomų, kuriuose bus paskelbti ekspozicijoje „Krikščio-
nybė Lietuvos mene“ rodyti kūriniai. Tai išliks ateities mokslinei ir
kultūrinei apyvartai“.*

Su parodos „Žalgirio mūšis“ globėjais – Lenkijos Respublikos prezidentu Aleksandru Kvasnevskiu (pasirašo garbės svečių knygoje) ir Lietuvos Respublikos prezidentu Valdu Adamkumi. 1999 m.

Kai darbo dienomis tenka skambinti į Lietuvos dailės muziejų, neretai sekretorė maloniu balseliu sako negalinti sujungti, nes direktorius dabar posėdžiauja. Siūlo pakartoti skambutį po pusvalandžio, bet po tokio laiko direktorius dažnai jau būna išvykęs į Kultūros ministeriją, Vyriausybę, Valdovų rūmų komisiją ir t. t. arba į savo mėgstamą P. Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centrą. Yra savaitėje viena diena, kai pasitaiko rasti direktorių jo kabinete ir neskubantį. Tai šeštadienis, kada galima atsidėti ramesnėms įvairių šaltinių studijoms ir apmąstymams. Tada lengviau skirti ramesnę valandą pažįstamam laikraštiniui ir prie kavos puodelio neskubriai pasikalbėti be daugiskaitos, kaip dera seniems bičiuliams.

– Kaip iš daugiametės patirties galėtum pasakyti, koks svarbiausias muziejinio profesijos principas?

– Kai 1960 metais stažavau Leningrade, Ermitaže, jo retų piešinių ir graviūrų skyriaus vedėjas, žymus Vakarų Europos meno žinovas Vladimiras Kuznecovas man taip pasakė: „Roman Kazimirovič, pamiršk, kad buvai menininkas. Jeigu atėjai dirbt į muziejų, ant jo aukuro turi sudėt viską, ką turi geriausia. Dviejų specialybių nebūsi“.

– Argi nieko autorinio toliau nebekūrei?

– Nieko, brangusis drauge. Diplominiu darbu, maždaug pusantrą metro pinančios kasą lietuviškos skulptūra, pastatyta priešais Šakių rajono Kidulių kultūros namus, baigėsi mano asmeninė kūryba.

– Nesigailėjai?

– Nė kiek! Jaučiuosi laimėjęs vidinę kovą būti tokios specialybės, kokios esu. Mano pirmtakas šioje kėdėje ir gyvenimo mokytojas P. Gudynas (1919–1979) dar nuolat stengėsi savaitgaliais tapyti nedidelius peizažėlius. Ranką turėjo, bet polėkiu nebebuvo. Jeigu dirbi muziejų visa širdimi, kaip šviesaus atminimo Pranciškus, tai dideliu dailininku nebebūsi...

– Šio kabineto platus posėdžių stalas nukrautas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų planais, įvairia literatūra apie juos. Kam visa tai?

– Esame daugiausia susikaupę ties tuo, kas tie Valdovų rūmai, kokios bus jų pagrindinės funkcijos. Mes – prieš grynai vien tik muziejinę jų paskirtį. Valdovų rūmai turi tapti patogiu šiuolaikinei visuomenei Lietuvos istoriniu kultūros centru.

Jų ekspozicijos taip pat turėtų atspindėti Lietuvos valstybingumo raidos svarbiausius faktus ir procesus, ugdyti istorinę savimonę bei pilietiškumą, tapti reprezentatyviais Lietuvos ir sostinės Vilniaus turizmo vartais.

– **Bet greta politikos būta ir romantikos. Kad ir nepamirštamoji karaliaus Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės meilė, liepsnojusi anuose Valdovų rūmuose...**

– Daug yra istorijos pėdsakų, patvirtintų dokumentais ar apipintų legendomis, tačiau kaip juos įtaigiai atskleisti? Aišku, ne vien tų laikų reliktais ar jų kopijomis, reikia pasitelkti ir šiuolaikinės audiovizualinės technikos galimybes. Turime visi iš širdies ir iš peties padirbėti, kad atkurtieji Valdovų rūmai būtų pati patraukliausia mūsų valstybės ir sostinės reprezentacinė vieta.

– **Muziejininkystėje darbuojiesi beveik pusę šimtmečio, sukaupė didžiulę patirtį. Kaip žiūri į šią veiklą?**

– Į muziejininkystę žiūriu kaip į Katedros fasadą. Rūmas proporcingas ir gražiai atrodo tada, kai tarp kolonų yra simetrija.

– **Tai kiek ir kokių kolonų sudaro muziejininkystę?**

– Keturios. Pirmoji – vertybių rinkimas, kaupimas, restauravimas ir saugojimas. Antroji kolona – tyrinėjimai. Turi būti mokliškai nustatomi vertybių autoriai, jeigu iki tol buvo nežinomi, vieta meno istorijoje. Trečia svarbi kolona – informacijos apie vertybes publikavimas. Vertybės turi būti prieinamos visiems, kas pageidauja jomis naudotis. Štai todėl nuo 1996 metų ir leidžiame „Lietuvos dailės muziejaus metraštį“. Rengiame vienkartinius katalogus, stambius albumus.

*Laisvalaikiu.
2000 m.*

– **Lieka ketvirtoji kolona.**

– Tai švietėjiška misija, edukacinis darbas. Sau žiūrova turime ugdyti nuo pat vaikystės. Būtina prisitaikyti prie kiekvieno amžiaus lankytojų poreikių.

*Str. nuotraukos
iš R. Budrio
albumo*

– **Bet ir būti jų vedliais į aukštesnę dvasingumą.**

– Gerai apie tai yra pasakęs mūsų tapybos klasikas Antanas Gudaitis, kad net akmens amžiaus žmogus, iškaldamas olose, paliko savo ženklus. Taip jis perdavė kitiems žmonėms, kitiems amžiams, ką suvokė, ką jautė. Nuo tada ir pradėjo reikštis žmogaus dvasingumas...

– **... ir per daugelį šimtmečių išliko iki mūsų dienų.**

– Ne veltui senovės romėnai sakė: *ars longa, vita brevis.*

– **Menas yra amžinas, gyvenimas – trumpas.**

– Menas išlieka per materiją, kurią ir turi apsaugoti muziejus – verčiant iš graikų kalbos, mūsų šventovė.

Darbu, rūpesčių ir tylių džiaugsmų ratu skuba didžiausios mūzų šventovės vyriausiojo žynio dienos. 2003 m. pabaigoje į jas įsiterpė malonus įvykis. Santarvės fondo valdyba savo ordinu „Pro agenda concordia“ („Už santarvės puoselėjimą“) nutarė apdovanoti Lietuvos dailės muziejaus direktorių, Muziejų asociacijos pirmininką, Pasaulio muziejų asociacijos prezidiumo narį Romualdą Budrį. Santarvės fondo steigėjas ir valdybos pirmininkas Aukštaitijos verslininkas Julius Kazėnas per iškilmingą ceremoniją pabrėžė, jog šis kasmetinis apdovanojimas R. Budriui skiriamas už didelius nuopelnus saugant ir puoselėjant istorines ir kultūrinės vertybes. Tokią veiklą nebus perdėta pavadinti tiltu per meną į santarvę.

P. S. Po to, kai buvo parašytas šis straipsnis, R. Budriui buvo paskirta Valsybinė premija už nuopelnus Lietuvos kultūrai (2006). Jam, be daugelio kitų pareigų, dar ir Vilniaus radviliškėnų bendrijos pirmininkui (1999–2007), suteikti Baisogalos garbės piliečio (2006) ir Radviliškio viešosios bibliotekos Šviesuolio vardai (2007).

English summaries of the papers approved by the “Lietuvos Valsčiai” Monograph Series Commission for Scientific Works

Baisogala coat of arms

Edmundas Rimša

The Lithuanian Institute of History

Baisogala obtained the free town rights and its arms from Stanislaw August the Grand Duke of Lithuania on 10 November 1791. The coat of arms portrays two symbols. The first one, taken from a heraldry of noblemen, is a horseshoe and a bird sitting on it with a ring in its beak. The second symbol is the Eye of Providence that had been an ideological symbol of the Four-Year Sejm of the Polish Lithuanian Commonwealth in 1788–1792 when Lithuanian towns got their self-governance rights and arms, as well as, very likely, an attribute of the Baisogala Trinity Church rebuilt recently. In mid-1792, due to changes in political situation, Baisogala had lost its town rights and the arms. Although at the start of the 20th century, the official coat of arms of Baisogala had been resurrected from oblivion by Tadas Daugirdas and other authors, which had issued special post-cards, the official revival of the Baisogala coat of arms took place only in 1992, that is 200 years after it had been repealed.

The Lithuanian Institute of History, Kražių Str. 5, LT-01108 Vilnius,
Phone +370 5 261 7273, rimsa@istorija.lt

Baisogala till plain

Algirdas Gaigalas

A plain landscape in Baisogala Valsčius is notable for specific features caused by the deep-layer and near-surface geological setup and development. The final ground cover of this region was formed by the Pleistocene ice sheet that overlaid the older rock beds with morainic glacial deposits. The till plain of Baisogala is formed of calcareous morainic layers rich in boulders, pebble and gravel. This confirms the intensive exaration of surface and accumulation of a basal till during the last and penultimate glaciations. Therefore it is quite reasonable to name this plain as the basal till plain.

Names of living places in Baisogala area

Marija Razmukaitė

Institute of the Lithuanian Language

The analysis performed showed that the living places named after personal names in *pluralia tantum* forms prevailed, followed by suffix derivatives. Formations of other origin–hydronyms and appellatives–are rare, but also with locality names of *pluralia tantum* form prevailing.

Institute of the Lithuanian Language, P. Vileišio Str. 5,
LT-10308 Vilnius, Phone +370 5 263 8171, moksliniai@versme.lt

The hydronyms in Baisogala land

Laimutis Bilkis

Institute of the Lithuanian Language

The hydronyms–names of rivers, brooks, creeks, lakes or their parts–have been collected in Baisogala Valsčius (rural district) in 1935, when, under the initiative of the then Education Ministry of Lithuania the onomastic register of all lands in Lithuania had been made.

The key peculiarities of origin, semantics (motivation) and formation of hydronyms in Baisogala area are as follows: (1) according to their origin, the hydronyms originated from the Indo-European, common Baltic and Lithuanian layer as well as other languages should be distinguished; (2) the Indo-European layer comprises those names, which could appear even before formation of Lithuanian and Baltic languages–such names could be hydronyms *Dotnuvėlė, Kārūpis, and Palōnas*; (3) the group of common Baltic hydronyms is formed of those, the origin of which could be explained by the data of Baltic languages close to the Lithuanian – i.e., Latvian and Prussian; such river names as *Kiršinas and Vilpesijs* can be attributed to this group; (4) it is enough to have Lithuanian words to explain the hydronyms of Lithuanian layer origin, moreover, the motives for their appearance also are clear; such ones are most numerous–59; (5) the Slavonic languages make the source of hydronyms originated from the words of other languages; such river names as *Bjdlago upēlis and Spadāvas rāvas* are attributable to this layer; (6) the most often motives for the hydronyms to appear are physical water qualities, i.e., colour, taste, odour, stream character and features of river banks; moreover, there are quite a few names of rivers and lakes of plant and animal semantics (motivation) as well as those indicating their belonging; (7) according to word formation the hydronyms can be primary, i.e., coinciding with common words, and secondary, i.e., formed by applying additional means; (8) secondary hydronyms are derivative, compound and composite; the suffix type of word formation is most often and most productive (28 derivatives), slightly less productive is stringing (22 compounds), followed by ending derivatives (8), composite hydronyms (6) and prefix derivatives (2).

Institute of the Lithuanian Language, P. Vileišio Str. 5,
LT-10308 Vilnius, Phone +370 5 263 8171, laibil@lki.lt

Popular plant names in Baisogala sub-dialect

Aurelija Gritėnienė

Institute of the Lithuanian Language

The paper deals with the names of plants used by local people in Baisogala area and registered during an expedition in 2003. The lexical, morphonemic, accentual and formational sub-dialect features are discussed, as well as hybrid names, phraseologisms and borrowings from other languages are briefly reviewed. The purpose of the research was to describe motivation and origin of dialectal names of plants. Some names are illustrated by sentences, which allow to reveal the motivation of a certain and are interesting not only linguistically, but also ethnographically.

Institute of the Lithuanian Language, P. Vileišio Str. 5, LT-10308
Vilnius, Phone +370 5 263 8046, aurelija.genelyte@gmail.com

Narrative folklore features in the environs of Baisogala

Jūratė Šlekonytė

Lithuanian Literature and Folk-lore Institute

The genre variety of narrative folklore created by Baisogala region people is discussed in the article. Comparing works preserved in olden manuscripts with the data collected during a recent expedition, we have revealed the changes in the repertoire and distinguished the most typical features of the narrative folklore spread in the Baisogala *Valsčius*.

The comparison showed certain changes in the narrative folklore genre repertoire. So, sagas and beliefs prevailed in the expedition records, but there were few fairy-tales, although everyday stories were more popular (especially about gypsies). The manuscript material witnesses that a good sort fairy storytellers, who knew many fairy tales and everyday stories, used to live in the region. Many works fixed during the expedition are found in the manuscripts as well. Thus, the folklore tradition, although rather flagged, is still alive. The material discussed enable to form a rather full picture about the beliefs, world-view and general life of the people in the Baisogala region.

Lithuanian Literature and Folk-lore Institute, Antakalnio Str. 6,
LT-10308 Vilnius, Phone +370 5 262 9825, jurates@liti.lt

Straipsnių autoriai

Adomaitienė Ona – pradinių kl. mokytoja, Pakiršinio vaikų darželio-mokyklos direktorė.

Akelaitis Gintautas – kalbininkas lituanistas, humanit. m. daktaras, Mykolo Romerio universiteto Kalbos kultūros katedros docentas.

Bilkis Laimutis – kalbininkas, humanit. m. daktaras, Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas.

Biržys Akiras (slap. Pupų dėdė) – literatas, aktorius mėgėjas.

Briedis Mindaugas – istorikas, Švietimo ir mokslo ministerijos Pedagogų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo skyriaus vedėjas.

Brazauskaitė Jadvyga – tarnautoja, rezistentė, politinė kalinė.

Bruveris Jonas – muzikologas, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikos katedros docentas.

Bubnys Arūnas – istorikas, humanit. m. daktaras, Istorijos instituto mokslo darbuotojas.

Budrys Romualdas – dailėtyrininkas, muziejininkas, Lietuvos dailės muziejaus direktorius.

Bumbliauskienė Ona – medikė.

Burkšaitienė Laima – muzikologė folkloristė, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos docentė.

Butkevičius Stasys – istorikas, publicistas, Baisogalos vid. mokyklos mokytojas.

Dakanis Bronius – archeologijos ekspertas, Kultūros paveldo centro vyriausiasis paminklotvarkininkas.

Damaševičius Vytautas – televizijos režisierius, dokumentinių filmų scenarijų autorius.

Dolinskas Vytautas – istorikas, humanit. m. daktaras, Lietuvos dailės muziejaus filialo vedėjas.

Gaigalas Algirdas – geologas, fizinių m. habil. daktaras, Vilniaus universiteto profesorius, Rusijos gamtos mokslų akademijos užsienio narys, „Lietuvos valsčių“ serijos Mokslo darbų komisijos narys.

Gaigalas Vytautas – kūno kultūros mokytojas, publicistas.

Gežienė Ona – lituanistė, mokytoja metodininkė.

Gentvilas Stasys – zootechnikas, Kaimo rašytojų sąjungos narys, publicistas, memuarinių knygų autorius.

Genelytė Aurelija – kalbininkė, humanit. m. daktarė, Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centro mokslo darbuotoja.

Ginkevičienė Ida – filologė, rusistė, Baisogalos vid. mokyklos direktoriaus pavaduotoja.

Girdzijauskaitė Audronė – teatrologė, dailėtyrininkė, humanit. m. daktarė, docentė, Filosofijos, kultūros ir meno instituto vyriausioji mokslo darbuotoja.

Isokas Gediminas – biologas, miškininkas, rašytojas.

Jankauskaitė Margarita – geografė, gamtos m. daktarė, docentė, Geologijos ir geografijos instituto Kraštovaizdžio geografijos ir kartografijos skyriaus vadovė.

Janušauskas Vaclovas – veterinarijos gydytojas, partizaninio judėjimo dalyvis.

Jučas Linas – žurnalistas.

Jučas Mečislovas – istorikas, humanit. m. habil. daktaras, profesorius.

Kacevičienė Kristina – Radviliškio r. savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vyriausioji metodininkė.

Kaikarytė Aušra – kalbininkė, Šiaulių universiteto Dialektologijos centro jaunesnioji mokslo darbuotoja.

Kalvaitis Romas – inžinierius, Baisogalos seniūnas.

Kaščionienė Vilija – chemikė, Baisogalos kultūros namų direktorė.

Kavaliauskienė Lidija – kartografė, Vilniaus universiteto mokslo darbuotoja.

Korzonaitė Edita – tautosakininkė, humanit. m. daktarė, „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų tautosakos skyriaus atsakingoji redaktorė.

Krivickas Sigitas – žurnalistas, aktyvus publicistas, penkių publicistikos rinkinių ir dviejų romanų autorius.

Lazutkaitė Janina – tarnautoja, visuomenininkė, atsiminimų autorė.

Linkevičius Jonas – literatūrologas, humanit. m. daktaras, docentas, Lietuvos rašytojų sąjungos narys, „Lietuvos valsčių“ serijos monografijos „Baisogala“ vyr. redaktorius sudarytojas.

Liučvaitis Stanislovas – istorikas, humanit. m. daktaras, docentas.

Mačiekus Venantas – ekonomistas, kraštotyrininkas, Vilniaus universiteto dėstytojas, „Versmės“ leidyklos redaktorius, serijos monografijų „Sintautai. Žvirgždaičiai“, „Obeliai. Kriaunos“, „Plateliai“, „Širvintos“, „Žiobiškis“, „Tauragnai“ ir kt. vyr. redaktorius sudarytojas, Nacionalinės J. Basanavičiaus premijos laureatas.

Malinauskaitė Aurelija – istorikė, Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotoja.

Malinauskas Vilimas – kompozitorius, dirigentas, Baisogalos kultūros namų liaudies muzikos kapelos „Žvangulis“ meno vadovas.

Mazėtis Edmundas – matematikas, matematikos m. daktaras, docentas, Matematikos ir informatikos fakulteto prodekanas.

Milius Jonas – žemėtvarkininkas, ž. ū. m. daktaras, Vilniaus universiteto docentas.

Milius Vacys – etnologas, humanit. m. habil. daktaras, profesorius, Lietuvos katalikų mokslo akademijos narys, „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų etnologijos skyriaus redaktorius.

Misius Kazys – istorikas, Lietuvos dailės akademijos Dailėtyros i-to moksl. bendradarbis, „Lietuvos valsčių“ serijos redaktorius, jos monografijos „Kvėdarna“ vyr. redaktorius sudarytojas.

Panumienė Birutė – matematikė, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro darbuotoja.

Petkevičienė Laimutė – biomedicinos m. daktarė, žurnalistė.

Petrėtienė Dalia – mokytoja, lituanistė.

Podėnienė Donata – zootechnikė, poetė.

Pužauskienė Elena – Radviliškio r. viešosios bibliotekos Baisogalos filialo vyresnioji bibliotekininkė.

Ragauskienė Genovaitė – tarnautoja, atsiminimų autorė.

Razmukaitė Marija – filologė, humanit. m. daktarė, Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus vyr. mokslo darbuotoja.

Rimkus Vytenis – menotyrininkas, humanit. m. habil. daktaras, Šiaulių universiteto profesorius.

Rimša Edmundas – istorikas, humanit. m. daktaras, Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas.

Ruzgaitė Aliodija – baleto solistė, teatrologė.

Skromanienė Danutė Liudvika – dailėtyrininkė, dailiosios keramikos specialistė, Lietuvos dailės muziejaus mokslinė bendradarbė.

Strolienė Ona – medikė, visuomenininkė.

Strolys Kazys Bronius – zootechnikas, agrarinių m. daktaras.

Stukonis Vaclovas – biologas, Gudžiūnų (Kėdainių r.) vid. mokyklos mokytojas.

Šarauskas Algirdas – inžinierius.

Šenauskas Vytautas – kraštotyrininkas.

Šidlauskas Aleksandras – lituanistas, Liaudies meno centro vyriausiasis specialistas, rašytojas.

Šlekonytė Jūratė – etnologė, humanit. m. daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotoja.

Šveistienė Elena – biomedicinos m. daktarė, pažintinės ir publicistinės literatūros knygų autorė.

Tamošiūnienė Regina – filologė, rusistė, mokytoja.

Terleckas Vladas – ekonomistas, socialinių m. daktaras, Kovo 11-osios Akto signataras.

Vaicekauskas Aleksandras – tarnautojas, atsiminimų autorius, ilgametis pašto viršininkas.

Vaišnora Bronislovas – kanauninkas.

Vaitkevičienė Regina – mokytoja lituanistė, žurnalistė.

Vaitkevičiūtė Eugenija – literatūrologė, humanit. m. daktarė, Lietuvos ž. ū. universiteto Kaimo kultūros instituto Kultūrologijos ir filozofijos katedros lektorė.

Višinskaitė Asta – tautosakininkė, humanit. m. daktarė.

Zaveckienė Žiedūnė – bibliografė, humanit. m. daktarė, docentė.

Žeromskis Vladas – agronomas, aktyvus kultūrinio gyvenimo dalyvis – poetas, muzikantas, muzikos instrumentų meistras.

Žičkytė Rūta Ksavera – filosofė, žurnalistė.

Žižniauskienė Alvyda – Radviliškio r. savivaldybės viešosios bibliotekos Baisogalos filialo vyresnioji bibliotekininkė.

Žukas Vladas – bibliografas, humanit. m. habil. daktaras, profesorius.

Žeimantas Liubomiras – žurnalistas, knygų apie Lietuvos geležinkelio istoriją autorius.

Žukauskienė Genovaitė – inžinierė, Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotoja, Technikos istorijos skyriaus vadovė.

Žumbakienė Gražina – etnologė, Lietuvos liaudies buities muziejaus darbuotoja.

Santrumpos ir sutrumpinimai

AB – akcinė bendrovė
 ALF – Atviros Lietuvos fondas
 AT/AS – Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas
 ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (knyga)
 BBA – Baisogalos bažnyčios archyvas
 BMA – Baisogalos vidurinės mokyklos archyvas
 CK – centro komitetas
 D – darbo daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 DŽDT – Darbo žmonių deputatų taryba
 G – daina apie gamtą (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 IIES – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (darbai)
 JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
 JŪR – Jaunųjų ūkininkų ratelis
 K – karinė istorinė daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 KAA – Kauno apskrities archyvas
 KAM – Krašto apsaugos ministerija
 KČDM – Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejus
 KF – Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus fonoteka
 KGB – SSRS valstybės saugumo komitetas (Комитет государственной безопасности)
 KKI – Kauno kūno kultūros institutas
 KI – kalendorinių apeigų daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 KMA – Kauno medicinos akademija
 KMI – Kauno medicinos institutas
 KMU – Kauno medicinos universitetas
 KPCA – Kultūros paveldo centro archyvas
 KPI – Kauno politechnikos institutas
 KTR – Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus rankraštynas
 KTU – Kauno technologijos universitetas
 LAA – Lietuvos archeologijos atlasas
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 LDA – Lietuvos dailės akademija
 LDI – Lietuvos dailės institutas
 LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 Ldk – Lietuvos didysis kunigaikštis
 LDM – Lietuvos dailės muziejus
 LDP – Lietuvos demokratų partija
 LE – Lietuvių Enciklopedija
 LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
 LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
 LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas
 LIŠ – Lietuvos istorijos šaltiniai (knyga)
 LKA – Laisvės kovų archyvas; Lietuvių kalbos atlasas
 LKDP – Lietuvos krikščionių demokratų partija
 LKKA – Lietuvos kūno kultūros akademija
 LKMA – Lietuvių katalikų mokslo akademija
 LKPMCA – Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvas
 LKT – Liaudies komisarių taryba
 LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas
 LLA – Lietuvos laisvės armija
 LLD – Lietuvių liaudies dainynas (Vilnius, 1980–2000, t. 1–15)
 LLDK – Lietuvių liaudies dainų katalogas
 LLKS – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis
 LM – Lietuvos Metrika
 LMA – Lietuvos muzikos akademija
 LMD – Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
 LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis

LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija
 LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika
 LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas
 LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
 LTRV – Lietuvių tautosakos rankraštyno videoteka
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 LVOA – Lietuvos valstybės organizacijų archyvas (dabar – Lietuvos
 ypatingasis archyvas (LYA), LKP dokumentų poskyris)
 M – meilės daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 MA – Mokslų akademija
 MAB – Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius
 MADA – Lietuvos mokslų akademijos darbai, serija A
 MGB – SSRS valstybės saugumo ministerija (Министерство государственной
 безопасности)
 MTI – mokslinio tyrimo institutas
 MVD – SSRS vidaus reikalų ministerija (Министерство внутренних дел)
 NKVD – SSRS Vidaus reikalų liaudies komisariatas (народный комисариат
 внутренних дел)
 NMB – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
 RKS – Radviliškio kultūros skyrius
 SAM – Sveikatos apsaugos ministerija
 ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
 ŠKF – Švietimo kaitos fondas
 ŠMM – Švietimo ir mokslo ministerija
 ŠPU – Šiaulių pedagoginis universitetas
 TLE – Tarybų Lietuvos enciklopedija
 TS(LK) – Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai)
 UAB – uždaroji akcinė bendrovė
 V – vestuvinė daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 VAK – Valstybės archeologijos komisija
 VDA – Vilniaus dailės akademija
 VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
 VGTU – Vilniaus Gedimino technikos universitetas
 VISI – Vilniaus inžinerinis statybos institutas
 Vk – vaikų dainos (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija
 VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
 VPI – Vilniaus pedagoginis institutas
 VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas
 VR – vietinė rinktinė
 VU – Vilniaus universitetas
 VUIB – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
 VVS – Vilniui vaduoti sąjunga
 ŽŪB – Žemės ūkio bendrovė

a – aras
 a. – amžius, aikštė
 adm. – administracija, administracinis
 akad. – akademija
 al. – alėja
 ap. – apyrašas, apr. – aprašas
 apyl. – apylinkė
 apskr. – apskritis
 asist. – asistentas
 ats. – atsakingasis
 aukšt. – aukštuma; aukštaičių
 aut. – autorius
 b. – byla
 bal. – balandžio (mėnuo)
 bendr. – bendradarbis
 birž. – birželio (mėnuo)
 b-ka – biblioteka
 brėž. – brėžinys

brus. – baltarusių (kalba)
 buv. – buvęs
 b-vė – bendrovė
 b. ž. – bendrinis žodis
 bžn. – bažnyčios, bažnytinis
 bžnk. – bažnytkaimis
 cnt – centneris
 d. – diena
 dab. – dabartinis
 dail. – dailininkas
 dbr. – duburys
 dėst. – dėstytojas
 dienr. – dienraštis
 d-ja – draugija
 dr. – daktaras
 drp. – durpynas
 dš. – dešimynis (intakas)
 dv. – dvaras

- egz. – egzempliorius
 eil. – eilėraštis; eilutė
 eil. Nr. – eilės numeris
 etn. sr. – etninė sritis
 ež. – ežeras
 f. – fondas
 fak., f-tas – fakultetas
 filol. – filologas, filologijos
 filos. – filosofas, filosofijos
 g – gramas
 g. – gatvė; giminė (gram.)
 geg. – gegužės (mėnuo)
 gim. – gimęs
 gimn., g-ja – gimnazija
 gyv. – gyvenantis; gyvenvietė
 glž. st. – geležinkelio stotis
 ha – hektaras
 habil. dr. – habilituotas daktaras
 hibr. – hibridas
 ide. – indoeuropiečių
 il. – ilanka
 iliustr. – iliustruotas
 inst., i-tas – institutas
 int. – intakas
 inž. – inžinierius, inžinerinis
 išn. – išnykęs
 išsp. – išspausdinta
 įv. – įvadinis; įvairūs
 įž. str. – įžanginis straipsnis
 j. – jūra
 k. – kaimas; kalba; kursas
 k. a. – kaip antai
 kan. – kanauninkas
 kand. – kandidatas
 kg – kilogramas
 kil. – kilęs, -usi
 k-ja – komisija
 kl. – klasė
 kln. – kalnas
 klv. – kalva
 km – kilometras
 kn. – knyga
 kol. – kolūkis
 kp – kapeika
 kp. – kapinės
 kr. – kraštas
 k-tas – komitetas
 kun. – kunigas
 l, L – litras
 l. – lapas (popieriaus); laipsnis
 laikr. – laikraštis
 lapkr. – lapkričio (mėnuo)
 leid. – leidinys, leidimas, leidėjas
 lent. – lentelė
 liet. – lietuvių, lietuviškai
 lit. – literatūra
 l-kla – leidykla
 Lt – litas
 ltn. – leitenantas
 m – metras
 m. – metai; miręs; mokslų (prie mokslo laipsnio);
 moteriškoji giminė (gram.)
 mg – magnetofono juosta
 m-ja – ministerija
 mjr. – majoras
 m-kla – mokykla
 mm – milimetras
 mln. – milijonas
 m. m. – mokslo metai
 mok. – mokinys
 mokyt. – mokytojas
 moksl. – mokslinis, -ė, mokslo
 mst. – miestas
 mst. d. – miesto dalis
 mstl. – miestelis
 mšk. – miškas
 mškl. – miškelis
 n. – naujasis
 n. d. – nėra duomenų
 Nr., nr. – numeris
 nuotr. – nuotrauka
 nusip. – nusipelnęs
 org. – organizacija, organizacinis
 orig. – originalas, originalus
 p. – puslapis; pietūs (pasaulio šalis); ponas,
 ponia, panelė
 pab. – pabaiga
 pagr. – pagrindinis
 pan. – panašiai
 par. – parapija
 pav. – paveikslas (ilustracija); pavietas
 pavad. – pavauduotojas
 ped. – pedagoginis, pedagogas
 pėst. – pėstininkų
 pieš. – piešinys
 pil. – pilietis
 piliav. – piliavietė
 pirm. – pirmininkas
 pkp. – pilkapynas
 plg. – palygink
 plk. – pulkininkas; pelkė
 plkl. – piliakalnis
 plv. – palivarkas
 po Kr. – po Kristaus
 pplk. – papulkininkis
 ppr. – paprastai
 pr. – pradžia; prospektas; prieš; prūsų
 pr. m. e. – prieš mūsų erą
 prad. – pradinis, pradžios
 prel. – prelatas
 prof. – profesorius; profesinis
 progimn. – progimnazija
 prvd. – pravardė
 pv. – pieva
 pvd. – pavardė
 pvoz. – pavyzdžiui
 r. – rajonas
 rb – rublis
 red. – redakcija, redakcinis, redaktorius
 reprodu. – reprodukcija
 rezist. – rezistentas, rezistencinis
 rež. – režisierius
 rink. – rinkinys
 rugpj. – rugpjūčio (mėnuo)
 rugs. – rugsėjo (mėnuo)
 rus. – rusų, rusiškai
 s, sek. – sekundė
 s. – sūnus; sala

<i>sav.</i> – savaitė	<i>tts.</i> – tautosaka
<i>savaitr.</i> – savaitraštis	<i>tūkst.</i> – tūkstantis
<i>sen.</i> – seniūnas; seniūnija; senasis, senovinis	<i>tv.</i> – tvėnkinys
<i>sen. sl.</i> – senoji slavų kalba	<i>up.</i> – upė
<i>s-ga</i> – sąjunga	<i>upl.</i> – upelis
<i>s-ja</i> – seminarija	<i>u-tas</i> – universitetas
<i>sl.</i> – slavų	<i>v.</i> – vardas; vyriškoji giminė (gram.); vakarai (pasaulio šalis)
<i>soc.</i> – socialinis; socialistinis	<i>vad.</i> – vadovas; vadinamasis
<i>sov.</i> – sovietų, sovietinis	<i>vait.</i> – vaitystė
<i>sp.</i> – spauda; spaustuvė	<i>val.</i> – valanda
<i>splv.</i> – spalvotas, -a	<i>vas.</i> – vasario (mėnuo)
<i>sr.</i> – sritis	<i>v-ba</i> – valdyba
<i>str.</i> – straipsnis	<i>vyr.</i> – vyriausias, vyriausiasis
<i>š.</i> – šiaurė (pasaulio šalis); šalis	<i>vyresn.</i> – vyresnysis
<i>š. m.</i> – šių metų	<i>vls.</i> – valsčius
<i>šnek.</i> – šnekamosios (kalbos)	<i>vnk.</i> – vienkiemis
<i>šv.</i> – šventas	<i>vns.</i> – viensėdis
<i>Švč.</i> – Švenčiausiasis, -ioji	<i>vnt.</i> – vienetas, vienetų
<i>t</i> – tona	<i>vtv.</i> – vietovardis
<i>t.</i> – tomas	<i>žr.</i> – žiūrėk
<i>teol.</i> – teologijos	<i>ž. ū.</i> – žemės ūkis
<i>t. y.</i> – tai yra	<i>žurn.</i> – žurnalas, žurnalistas
<i>t. p.</i> – taip pat; ten pat	

Monografijos „Baisogala“ finansuotojai ir rėmėjai

Rėmėjai, finansuotojai, jų vadovai, paramos skyrimo datos ir sumos litais

1.	Radviliškio rajono savivaldybės Baisogalos seniūnija (seniūnas R. Kalvaitis, 2008 09 24, 2009 03 27)	29 000
2.	UAB „Magnolija“, Vilnius (direktorius J. Dubickas)	25 000
3.	Petras Jonušas, VŠĮ „Versmės“ leidykla vadovas, Vilnius	25 000
4.	UAB „Investicinių projektų vykdymo grupė“, Kaunas (generalinis direktorius Virginijus Tamošiūnas)	10 000
5.	AB „Lietuvos geležinkeliai“ (gen. direktorius Stasys Dailyda, 2008 09 26)	10 000
6.	UAB „Kėdainių automobilių keliai“, Kėdainiai (gen. direktorius Saulius Rulys, 2008 09 26)	3 000
7.	AB „Lietuvos paštas“ (gen. direktorius Ernestas Vaidelys)	3 000
8.	Lietuvos veterinarijos akademijos gyvulininkystės institutas, Baisogala (direktorė Violeta Juškienė, 2008 10 02)	1 500
9.	Saulius Bronislovas Rulys, Kėdainiai (2008 09 01)	1 000
10.	UAB „Elfita“, Vilnius (direktorius Alfonsas Zubas, 2009 01 21)	1 000
11.	Laimutė Petkevičienė, Kaunas (2009 02 09)	1 000
12.	Vaclovas Putinas, Vilnius (2008 08 22)	500
13.	Mečislovas Butkus, Panevėžys (2008 09 02)	500
14.	Leonas Butkus, Kaunas (2008 09 12)	500
15.	Birutė Elena Butkienė, Vilnius (2008 09 17)	500
16.	Vladas Algis Gapšys, Vilnius (2008 10 20)	400
17.	Kazimieras Kuzminskas, Kaunas	300
18.	Antanas Dubauskas, Panevėžys	300
19.	Petras Zubas, Panevėžys (2009 01 05)	215
20.	Algimantas Žaliauskas, Baisogala	300
21.	Mykolas Žaliauskas, Baisogala	200
22.	Vytautas Žaliauskas, Baisogala	200
23.	Antanas Žaliauskas, Baisogala	200
24.	Jadvyga Brazauskaitė, Kaunas	200
25.	Antanas Žilinskas, Vilnius (2008 12 19)	200
26.	Petronėlė Dalia Petrėtienė, Baisogala (2008 09 09)	150
27.	Kazys Bronius Strolys, Baisogala	100
28.	Jonas Algimantas Juozaitis, Vilnius (2008 09 22)	100
Bendra knygai parengti ir išleisti gauta suma		114 365

Šioje lentelėje neatsispindi „Versmės“ leidyklos daugiametės bevaisės pastangos gauti finansavimą tiek „Baisogalos“ monografijai, tiek visai „Lietuvos valsčių“ serijai iš Kultūros ministerijos, Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcijos prie Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos, kitų valstybės institucijų. Nors nuolat susirašinėjame, teikiame paraiškas ir dalyvaujame bemaž visuose minėtų institucijų skelbtuose atviruose leidybos finansavimo ir viešojo pirkimo konkursuose, kvietimuose, finansavimo negauname (kelioms kitoms serijos knygoms esame gavę tik nedidelį simbolinį finansavimą: visą informaciją apie dalyvavimą konkursuose nuolat skelbiame www.versme.lt). Neapsikentę nuolat pasikartojančių, mūsų manymu, akivaizdžiai neteisingų minėtų konkursų rezultatų, su Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija nuo 2005 metų nesėkmingai bylinėjames visų instancijų teismuose, siekdami, kad būtų pripažinti minėtos institucijos, nuo pat jos įsteigimo 1997 m. gruodžio 31 d. daugiau kaip 10 metų vadovaujamos dar Prezidento A. M. Brazausko paskirto direktoriaus Gedimino Ilgūno, patariamo E. Ulčinaitės, L. Truskos, D. Kauno ir kitų „eks-

pertų“, padaryti jos organizuotų viešųjų pirkimų pažeidimai, dėl kurių, mūsų many-
mu, ir prarandame dalį pelnyto finansavimo. Deja, atrodo, šiame procese savo nei-
giamą vaidmenį atlieka ir teismai, metų metus tęsiantys nesudėtingas bylas, bet taip
ir neužtikrinantys teisingumo, teisingo valstybės lėšų paskirstymo ir panaudojimo.

Minėtos Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos įsteigtos institucijos ir
jos vadovo nusižengimus tikruoju – įstatymo pažeidimo – vardu tik 2008 m. lap-
kričio 24 d. savo rašte įvardijo Viešųjų pirkimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos
Vyriausybės (toliau – Tarnyba), pagal kurią visuose Lietuvos tūkstantmečio minėjimo
direkcijos prie Lietuvos Prezidento kanceliarijos pagal tas pačias šablonines sąlygas
rengtuose viešuosiuose leidinių pirkimo konkursuose, kaip ir Tarnybos įvertinto 2007 m.
konkurso (pirkimo numeris 59306), sąlygose

*„<...> nurodyti ekonominio naudingumo pasiūlymo kriterijų „Mokslinė
vertė, monografiškumas“, „Mokslinis ir kultūrinis aktualumas bei nau-
jumas“, „Pagrįstumas ir įgyvendinimo realumas“, „Leidinio parengimo
būklė“ pavadinimai ir lyginamieji svoriai, tačiau jie konkurso sąlygose
aiškiai neapibūdinti, neaprašyta šių kriterijų vertinimo metodika, kad
tiekėjai galėtų disponuoti informacija, kokių charakteristikų paslaugos
perkančiajai organizacijai yra ekonomiškai naudingesnės ir tinkamai
aprašyti siūlomų paslaugų savybes pasiūlymuose, o perkančioji orga-
nizacija turėtų pakankamą informaciją objektyviai pasiūlymų įverti-
nimui ir jų palyginimui. Konkurso sąlygose nenustatyta, pagal kokias
formules bus apskaičiuojami ne tik šių, bet ir kainos kriterijaus balai.
Tuo neužtikrintas Įstatymo [Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų
įstatymas – red. past.] 3 straipsnio 1 dalyje nustatyto skaidrumo prin-
cipo laikymasis ir pažeistas Įstatymo 101 straipsnio 1 dalies 13 punktas.*

*Atsižvelgdama į nustatytus Įstatymo pažeidimus [paryš-
kinta cituojant – red. past.], Tarnyba, vadovaudamasi Įstatymo 8
straipsnio 3 dalies 4 punktu, **įpareigoja** Lietuvos tūkstantmečio mi-
nėjimo direkciją prie Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos
nutraukti supaprastinto atviro konkurso „Lietuvos istorijos ir kultū-
ros sričių leidinių išleidimas“ (pirkimo numeris 59306) pirkimo pro-
cedūras ir raštu pranešti Tarnybai apie šio įpareigojimo įvykdymą“.*

Ką čia bepridursi: tiesiog beveik 10 metų trunkantis nuolatinis įstatymo pa-
žeidinėjimas! Tam kelio neužkirto nei teismai, nei kontrolieriai, nei bevaisės mūsų,
kaip visuomenės atstovų, pastangos, nei įstatymus pamynusios institucijos steigėjai
ir globėjai.

O šis dešimtmečius nekintantis nulinis „Vermės“ leidyklos dalyvavimo mi-
nėtuose valstybės institucijų konkursuose rezultatas turbūt geriausiai ir atspindi tik-
rąjį ir valstybės, ir jos atstovų, pareigūnų požiūrį į jau penkiolika metų be jų pagalbos
leidžiamą „Lietuvos valsčių“ seriją apskritai.

Ir kaip tai kontrastuoja su žemiau išvardintų daugelio paprastų žmonių gražiu
pilietiniu poelgiu, kad ir po žiupsnelį jiems prieinamu būdu serijai skirti įstatymu
nustatytą savo pajamų mokesčio dalį.

Rėmėjai, „Lietuvos valsčių“ serijai skyrę 2 proc. savo metinės pajamų mokesčio sumos

Atsižvelgdamas į tai, kad „Lietuvos valsčių“ serijos istorijos ir tradicinės kultūros knygų leidyba yra nepelninga, valstybės, įstaigų ir asmenų remtina veikla, 2004 m. balandžio 7 d. Lietuvos Respublikos juridinių asmenų registro tvarkytojas viešajai įstaigai „Versmės“ leidykla yra suteikęs paramos gavėjo statusą.

Remiantis Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 str. 3 dalimi ir finansų ministro 2002 m. rugsėjo 25 d. įsakymu Nr. 305, gyventojai gali iki 2 procentų savo metinės pajamų mokesčio sumos skirti savo pasirinktoms įstaigoms ir organizacijoms, kurios pagal Labdaros ir paramos įstatymą turi teisę gauti paramą.

Apgailestaujame, kad čia negalime paskelbti atskirų rėmėjų skirtų sumų, nes valstybinė mokesčių inspekcija neteikia paramos gavėjams jokios informacijos nei apie konkrečius juos remiančius rėmėjus (vardus, pavardes), nei apie konkretias atskirų rėmėjų 2 proc. sumas: metų gale mokesčių inspekcija paramos gavėjui vienu mokėjimu perveda visą visų jo rėmėjų paramos sumą, todėl kiekvieno konkretaus rėmėjo indėlis, priklausantis nuo jo gaunamų pajamų dydžio, lieka nežinomas.

2008 metų gruodį „Versmės“ leidyklos raštai su prašymais „Lietuvos valsčių“ serijai skirti iki 2 proc. savo 2008 m. pajamų mokesčio sumos buvo išsiųsti iš viso 640-iai asmenų, šios paramos prašymas Sveikatos apsaugos bei Užsienio reikalų ministerijų iniciatyva išplatintas jų vidinio naudojimo intraneto tinkle ir taip paskelbtas visiems darbuotojams. Leidykla dėl šios asmeninės paramos „Lietuvos valsčių“ serijai raštu kreipėsi į visus LR Seimo narius (išsiųstas 141 prašymas, atsiliepė 4, parėmė 1), LR Ministrą Pirmininką (neatsiliepė, neparėmė), visus LR Vyriausybės narius (išsiųsta 13 prašymų, atsiliepė 2, neparėmė), Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcijos darbuotojus (neatsiliepė, neparėmė), rajonų savivaldybių merus, seniūnijų seniūnus, įvairių kitų valstybės institucijų, įstaigų ir kt. vadovus (išsiųsti 52 prašymai, parėmė 16), samdomą darbą dirbančius „Lietuvos valsčių“ serijos knygų redaktorių (išsiųsti 33 prašymai, parėmė 2) ir serijos knygų autorių (išsiųsti 267 prašymai, parėmė 19), ankstesnius rėmėjus. Kartu su paramos prašymais buvo siunčiamos parngtos pildyti paramos skyrimo prašymo formos, apmokėto atgalinio siuntimo vokai, informacija apie „Lietuvos valsčių“ seriją ir „Versmės“ leidyklą. Tačiau šios knygos išleidimo metu (2009-ųjų birželi) šios paramos suma dar nėra žinoma. Ją sužinoti ir paramą gauti turėtume tik šių metų gale.

2007 metų savo 2 proc. pajamų mokesčio sumos dalimi seriją parėmė 56 asmenys (bendra paramos suma 10 754,97 Lt):

„Versmės“ leidyklos bendradarbiai – Vingaudas Baltrušaitis, Violeta Bar-
kauskaitė (1 proc.), Stanislovas Buchaveckas, Gabija Juščiūtė, Rasa Ka-
šėtienė, Aloyzas Pranas Knabikas, Zita Kutraitė, Venantas Mačiekus,
Aloyzas Petrašiūnas, Daiva Ramaneckaitė, Donatas Rinkevičius, Vidas
Sutkus; *„Lietuvos valsčių“ serijos autoriai* – Nijolė Andrejevienė, Algir-
das Baliulis, Nerija Bartkutė, Rasa Bertašiūtė, Renata Endzelytė, Zeno-
nas Garška, Rita Garškaitė, Ona Kažukauskaitė, Audronė Kiršinaite,
Lilija Kudirkienė, Virginija Kvasaitė, Aurelija Malinauskaitė, Elona Mi-

kučiauskaitė, Bronius Puzinavičius, Zosė Radžiuvienė, Antanas Rupeika, Marija Rupeikienė, Povilas Spurgevičius, Asta Steikūnienė (1 proc.), Janina Stuokaitė, Jonas Šedbaras, Airina Šulskienė, Dana Tomkutė, Albinas Vaitonis, Ernestas Vasiliauskas, Saulius Žilinskas, Brigita Žuromskaitė (1 proc.); *kiti rėmėjai* – Evaldas Bernotas, Irmantas Bernotas, Rimutė Bernotienė, Gražina Drėmaitė, Aniceta Garšvienė, Juozas Jundulas, Margarita Kazakevičiūtė, Gintaras Lansbergas, Edita Lansbergienė, Jurgis Pakalka, Livija Joana Pakalkienė, Jūratė Rinkevičienė, Goda Rupeikaitė, Gerda Sutkuvienė, Jonas Šiaulys, Regina Vaitkevičienė*, Vitolda Verikaitė.

2008 metų savo 2 proc. pajamų mokesčio sumos dalimi seriją parėmė 34 asmenys:

„Versmės“ leidyklos bendradarbiai – Giedrė Užumekaitė (1 proc.), Aloyzas Pranas Knabikas, Vidas Sutkus, Aivas Ragauskas, Aloyzas Petrašiūnas, Žilvytis Šaknys, Zita Kutraitė, Juozas Banionis, Henrikas Jasiūnas, Violeta Barkauskaitė (1 proc.); *„Lietuvos valsčių“ serijos autoriai* – Zenonas Garšva, Antanas Rupeika, Marija Rupeikienė, Algirdas Vaitonis, Jonas Šiaulys, Algirdas Baliulis, Julius Kanarskas, Audronė Kiršinitė, Elvyra Elena Straševičienė; *kiti rėmėjai* – Sigutė Gailienė, Ina Budrytė, Bronius Puzinavičius, Rimutė Bernotienė, Edgaras Kanapienis, Irena Kanapienienė, Gediminas Orlonas, Edmundas Mazėtis, Vitolda Verikaitė, Nijolė Andrejevienė, Gražina Drėmaitė, Vera Šedienė, Jonas Budreckas, Kazimieras Kuzminskas*, Jūratė Sabeckienė, Almutė Armonavičienė.

* Žvaigždute pažymėti rėmėjai baisogaliai.

Asmenvardžių rodyklė

3 248 vnt.

A

Aarnė A. 426
 Aaron Bakesht R. 636
 Abraham-Yitzak R. 636
 Abromaitis 248
 Abromaitis Jonas 241
 Abromaitis Teodoras 247
 Adamkus Valdas 1006
 Adomaičiai 681
 Adomaitienė I. 642
 Adomaitienė Ona 10, 17, 677, 858, 859, 864, 865, 1012
 Adomaitis Antanas 305, 800, 803, 811
 Adomaitis Petras 318
 Adomauskas Liudas 703, 880
 Adomavičius Augustinas 889
 Adomelytė A. 711
 Adujanskas S. 311
 Aftanazy R. 501, 504
 Aglinskienė S. 397
 Ainikienė-Peleckienė Ona 830
 Aistis Jonas 775
 Aizinbudas L. 602, 603, 607
 Akelaitis Gintautas 10, 17, 894, 936, 1012
 Akelaitis Mikalojus 986
 Akiras-Biržys 723
 Alekna A. 545, 546
 Aleksa Jonas 989, 999
 Aleksa Konradas 606
 Aleksandras III 536
 Aleksandravičius Bronius 320, 704
 Aleksandravičiūtė A. 903
 Aleksiejaviienė Zita 891
 Aleksienė Salomėja 989
 Aleksynas K. 391, 396, 489
 Alenskas Vytautas 623
 Alyta K. 735
 Alksmantas Antanas-Pikelis 255
 Ambrazas A. 594
 Ambrazienė M. 859
 Ambros M. 139
 Ambutienė (Petravičiūtė) Stefanija 409, 411, 419
 Ancevičius Petras 324
 Ančerevičiūtė Valerija 328
 Ančerys A. 202
 Ančerys Jonas 268, 269, 558, 598
 Andersenas K. 551
 Andrejeviienė Nijolė 1022, 1023
 Andrijauskai 318
 Andrijauskaitė Danutė 962
 Andrijauskaitė Janina 955, 956, 962
 Andrijauskaitė Zofija 962
 Andrijauskaitė-Bložienė Marija 772
 Andrijauskas Antanas 182, 184, 185, 799, 961, 962
 Andrijauskas E. 571
 Andrijauskas K. V. 206
 Andrijauskas Stasys 664, 665
 Andrijauskas Vincas 665
 Andrijauskienė Salomėja 962
 Andriolis Elvyras 768
 Andrišūnas 322
 Andriušis P. 763, 764
 Andrusis T. 755
 Anelauksienė A. 598
 Anglickas S. 611

Anglickienė Stasė 341, 342, 490, 617, 619, 623, 625
 Antanaitienė Antanina 336, 896
 Antanaitis Antanas 238
 Antanaitis Petras 319
 Antinis Robertas 1001
 Antonovskis A. 138
 Apalainienė Stefanija 517, 518
 Apalainis Stanislovas 107, 204, 712
 Arlauskaitė Valerija 226
 Arlauskas 307
 Arlauskas Jonas 226
 Armonas Pranas 323, 324
 Armonas Stasys 214, 215
 Armonavičienė Almutė 1023
 Asačiovas Proklas 200, 215
 Astrauskas Kęstas 40
 Atlas Eliezer 636
 Atlas K. 635
 Augustas II 28
 Augustas Stanislovas 27–29, 32
 Augustinavičius R. 124
 Aukštakis J. 204
 Auštakis Ignas 538
 Avalovas Bermontas 39
 Averlingienė Danutė 649
 Avraham-Yitzak R. 636

B

Babenskas Marijonas 602, 606
 Babickaitė-Graičiūnienė Unė 721
 Babickas Petras 721
 Bacevičius Vytautas 997
 Bacianaitė Emilija 734
 Bačauskas Antanas 665
 Bačevskis Jurgis 130
 Bačevskis Martynas 130
 Bačevskis Motiejus 130
 Bačevskis Tadas 130
 Bačianskas 308
 Bačiauskas 246
 Bačiauskas Antanas 214
 Bačiauskas Petras Vytautas 803
 Bačiauskienė Bronė 233
 Bačiauskienė Zita 970
 Bačkauskas S. 311
 Baden-Powel'as R. 720
 Bagdanskas Pranas 513
 Bagdonas Petras 539
 Bagdonas V. 206
 Bagdonienė L. 590, 591, 597, 599
 Bagušienė 64
 Bagušienė O. 86
 Bagušis Jonas 239
 Bagušis Kostas 881
 Bagušytė-Sirutavičienė Stefanija 372
 Bajariūnienė G. 597
 Bajarskienė Veronika 236
 Bajoras F. 755, 1000
 Bajorūnai 839
 Bajorūnas Juozas 222
 Bajorūnienė Elžbieta 243
 Bakaitis L. 672
 Bakas J. 204
 Bakevičiūtė-Miliuvienė 576
 Bakutienė Janina 891, 893
 Bakutis 681
 Balakauskas Osvaldas 1000
 Balčiūnai 317, 894
 Balčiūnaitė Genė 896
 Balčiūnaitė Ona 240, 896
 Balčiūnas Antanas 214, 233, 248, 303, 305, 321
 Balčiūnas J. 202, 239
 Balčiūnas Ksaveras 894, 896
 Balčiūnas Linas 505
 Balčiūnas Mečislovas 894, 896
 Balčiūnas Petras 328
 Balčiūnas Vaclovas 571, 894, 896, 897, 898
 Balčiūnas Vytautas Kazimieras 894, 896, 897, 898, 1004
 Balčiūnas Zigmas 233
 Balčiūnienė Adelė 894
 Balčiūnienė-Važgauskaitė Marija 465–467
 Balevičius K. 101
 Balinskas Aleksas 241
 Balinskas Antanas 230
 Balinskis Mykolas 987
 Baliulis Algirdas 1022, 1023
 Baltraytis Piotr 952
 Baltramaitis Silvestras 730, 731, 984, 986, 990
 Baltrušaitis Vingaudas 1022
 Baltušnikaitė 538
 Baltušnikaitė Elžbieta 807
 Banaitis Juozas 241
 Banaitis Pranas 541
 Bandžiulis Ipolitas 185
 Banelytė 647
 Banikaitis A. 958
 Banilis Stasys-Smidras 252
 Banionis Juozas 1023
 Banys A. 308
 Banys Petras 967
 Banytė I. 204
 Baradinskienė Jūratė 11, 18, 22
 Baranauskas Vladas 104
 Barauskai 551
 Barauskas Jurgis 199, 550
 Barauskas R. 117
 Barauskas Vytautas 603
 Barbuškaitė Antanina 229
 Barčkienė G. 589, 597
 Barčkus Rimvydas 107
 Barkauskaitė Janina 228
 Barkauskaitė Violeta 4, 21, 1022, 1023
 Barkauskas Jonas 228
 Barkauskas M. 143, 198
 Barkauskas P. 34
 Barkauskienė (Juciūtė) Apolonija 402, 409
 Barkauskienė I. 630
 Barkauskienė Stasė 649
 Barkauskienė Viktorija 404, 405, 412, 416, 418, 422
 Bartaševičienė Marija 241
 Bartkai 862
 Bartkevičienė (Dapšytė) Ieva 276, 280, 283, 286–291, 328
 Bartkevičius Edmundas 686
 Bartkevičius Jonas 315
 Bartkevičius Marijonas 236
 Bartkevičius Robertas 255
 Bartkienė (Vaškytė) Albina 206, 328
 Bartkus 317
 Bartkus Henrikas 861
 Bartkus Jonas 328
 Bartkus K. 327
 Bartkus Viktoras 328
 Bartkus-Mažrimas P. 255
 Bartkus-Žadgaila P. 258
 Bartkutė Nerija 1022
 Bartkuvienė A. 204

- Baruch-Moshe Feivelson 636
 Barzdoniai 681
 Barzdonicienė Stasė 649
 Barzdonis R. 597
 Basalykas A. 41, 52, 86
 Basanavičius Jonas 19, 986
 Bašinskaitė J. 678
 Baškatova 202
 Baškatovas M. 203
 Baublys J. 508, 681
 Baubonis Z. 128
 Beconis M. 53
 Beinoravičius R. 306
 Beinoravičius Vytautas 861
 Bekintytė Liuda 585
 Bellarminas Robertas 133
 Bendikas Petras 607
 Bernadickienė Neringa 628, 891
 Bernotas Antanas 182, 854
 Bernotas Evaldas 1023
 Bernotas Irmantas 1023
 Bernotas Albertas-*Maitkis* 252
 Bernotienė Petrė 854, 855
 Bernotienė Rimutė 1023
 Bertašūtė Rasa 1022
 Beržinskas Juozas 703, 704
 Beržinskis Ignas 175
 Beržinskis Jonas 182, 184
 Bepalovas Grigorijus 204, 514, 515
 Bepalovienė V. 515
 Bičkauskas J. 564, 565
 Bielecki R. 140
 Bielinis Jurgis 164
 Bielinis K. 145
 Bielinis Vladas 104
 Bielokopitovas Antanas 345
 Bielokopitovas Edvardas 128, 345, 346, 673, 682
 Biezumas Voldemaras 997
 Biga Jurgis 130
 Bileinis Andrius 164
 Bilis Antanas 513
 Bilūnas Jonas 984
 Bilkis Laimutis 7, 14, 20, 356, 1010, 1012
 Binkienė Aldona 206, 675
 Binkis Kazys 587, 760, 950
 Binkus Jonas 266, 830
 Binkus Zenonas 266
 Birgėla Antanas 309
 Birgėla Juozas 318, 321
 Biržys Akiras 5, 12, 37, 1012
 Biržiška Vaclovas 983, 986, 988, 990
 Bisgirskienė Antanina 339, 340
 Bitė Adomas 142, 551, 844
 Bitė Antanas 845, 846
 Bitė Petras 844
 Bitė Vincas 639, 703, 704, 911
 Bitė Aleksas-*Olesius* 255
 Bitneras Albertas 506
 Bittis Vincentas 163, 164, 181, 316, 331, 529, 530, 641, 651, 790
 Blagodarevas D. 152, 164
 Blažienė Elzbieta 303
 Blažys Antanas 143, 601–603, 606
 Blažys Juozas 269, 861
 Blažys L. 621
 Blažytė-Baužienė Danutė 4
 Blėka Juozas 318
 Blėka Petras 245
 Blernikienė (Tvarijonavičiūtė) Emilija 328
 Blinstrubaitė J. 546
 Bliušius Kęstutis 998
 Blizinskis J. 730, 732
 Bliznikaitė-Taurienė Ona 372
 Bliznikas Juozas 214
 Bliznikas M. 571
 Bliznikas S. 270, 606
 Bliznikas Saulius 606
 Bliznikas Steponas 228, 238, 303
 Bliznikas Vaclovas 806, 822–826
 Bliznikas Vincas 222, 234, 314
 Bliznikas Zenius 825, 827
 Bliznikienė Zita 552, 553
 Blotnys Vaclovas 293
 Blotnys Vincas 184, 185, 799
 Blotnytė Stanislava 283, 284, 286, 291
 Bložė P. 644
 Bložė Adolfas 184, 308
 Bložė Alfonsas 967
 Bložė Augustas 303
 Bložė Boleslovas 204, 248, 967
 Bložė Jonas 227, 324, 712, 830, 896
 Bložė Kostas 224, 400, 410, 414, 417, 419
 Bložė Laimutis 551, 810, 812, 814
 Bložė Matas 180–182, 222, 234, 549, 665, 703, 719
 Bložė Nikodemus 320, 703
 Bložė Petras 155, 180, 222, 305, 321, 322, 582, 629, 645, 652, 663–665, 713, 804, 808–814, 841
 Bložė Rimgaudas 909
 Bložė Vytautas 582, 772–775, 777, 778, 782, 783, 786, 789, 810, 814
 Bložė Vladas 827
 Bložiai 812
 Bložienė (Jankevičiūtė) Jadvyga 291, 323, 327, 637, 641, 642
 Bložienė Marija 234, 665, 667
 Bložienė P. 517
 Bložytė Vida 949
 Bobkevičiūtė Ona 383, 481
 Bobonia Teofilis 132
 Bogdanskis Juozapas 224
 Bogdanskis Mykolas 228
 Bogdanskis Pranas 224
 Bogušaitė Intautė 647
 Bogušas Adomas 215, 216, 320, 703
 Bogušas Petras 704
 Bogušienė Laima 589, 594, 597–599, 616
 Bojanus L. H. 600
 Boleckis 952
 Bortkevičienė Felicija 989
 Bortkevičius Kazmieras 312
 Bortkevičius Vladislovas 946
 Bosas Jonas 623
 Boulanger Nadia 998
 Boulezas P. 998
 Bradūnas Kazys 755, 771
 Brahmsas J. 999
 Brazaitis Silvestras 803
 Brazaitis Vladas 803
 Brazaitytė Ona 845
 Brazauskaitė Jadvyga 10, 17, 229, 847, 1012, 1020
 Brazauskas Algirdas Mykolas 769, 1020
 Brazauskas Antanas-*Žaibas* 214, 249, 254, 256, 257, 769
 Brazauskas Vaclovas-*Vairas* 249, 256, 257
 Brazauskas Vladas 184, 847, 848, 849
 Brazauskienė Eufrozija 849
 Brazdonienė Stanislava 677
 Brazdžionienė Rasa 594, 598, 621
 Brazdžionis Bernardas 753, 775
 Brazienė G. 589
 Bražinskas Algimantas 1000
 Bredulskis Liudvikas 845
 Brekeris Vasiliejus (Wilhelmas) 997
 Brychta Jaroslavas 997
 Briedelis Z. 206
 Briedis Mindaugas 8, 15, 491, 598, 632, 1012
 Bruožis Ansa 984
 Bruveris Jonas 10, 18, 997, 1012
 Bruzgytė Gabija 11, 18, 22
 Bružas A. 250, 251
 Bubaitė Bronė 845
 Bubnys Arūnas 4, 6, 13, 211, 1012
 Bubnys Vytautas 767, 782
 Buchaveckas Stanislavas 1022
 Bučas J. 52, 172
 Būčys Pranas 730
 Būda V. 29
 Budavičius Dominykas 130
 Budavičius Matas 130
 Budietis 691
 Budreckas 681
 Budreckas Jonas 1023
 Budrevičienė D. 569
 Budriai 996
 Budrienė (Žukaitė) Bronislava 328, 648
 Budrienė Marytė 943, 944
 Budrys Algirdas 571, 997–1001, 1004
 Budrys Juozas 328
 Budrys Kazys 994
 Budrys Romualdas 8, 10, 15, 17, 18, 20, 496, 571, 585, 586, 684, 765, 815, 817, 818, 993, 997, 1002–1005, 1007, 1008, 1012
 Budrys Stasys 571, 997, 1001
 Budrytė Ina 1023
 Būdvytis 681
 Būga K. 727, 731
 Bugailiškis P. 148
 Buinauskas Vaclovas 239
 Buinevičius Motiejus 183, 185
 Buivys Liudvikas-*Karvelis* 254, 257
 Buivys Povilas 228, 239
 Buivys V. 551
 Buivys Vincas 184, 185, 799
 Buivys Vladas 235
 Buivyte Monika 552, 574, 588
 Buivyte-Banaitienė Michalina 845
 Bulzgytė-Staugienė Aldona 562, 573, 574, 582, 596, 598, 634
 Bumblauskienė Ona 10, 17, 844, 1012
 Bundziulytė 323
 Bunys A. 221, 551
 Bunis Jonas 182
 Bunys Vincas 801, 803
 Bunytė-Anevičienė Elena 221, 566, 567, 571, 803
 Burbulis Vaclovas 861
 Burinskienė Stanislava 339
 Burkauskas 305
 Burkauskas Antanas 995, 996
 Burkauskienė V. 398

- Burkšaitienė Laima 8, 15, 397, 400, 401, 405–408, 410, 413, 414, 416, 417, 419, 421, 423–425, 1012
 Burneikaitė-Lukoševičienė Danutė 561
 Burnienė M. 631
 Burnys Antanas 943
 Burnis Augustinas 335
 Burnys Jurgis 226, 675
 Burnys Jurgis-*Smilga* 943
 Butautas P. 156
 Buteikaitė-Armonienė Ona 372
 Būtėnas Julius 986
 Būtėnas Petras 383, 485, 486
 Butkevičienė (Jokubaitytė) Genovaitė 348
 Butkevičienė Augustina 606, 607
 Butkevičienė D. 597–599
 Butkevičienė G. 350, 594, 597
 Butkevičius Brunonas 660, 663
 Butkevičius D. 891
 Butkevičius Leonas 304
 Butkevičius Stanislovas 8, 13, 16, 267, 554, 558, 569, 581, 598, 790, 1012
 Butkevičius Vladas-*Tylenis* 255
 Butkevičiūtė-Leščinskienė 647
 Butkienė Anelė 212, 335, 877
 Butkienė Birutė Elena 754, 876, 1020
 Butkienė Ona 773
 Butkus 952
 Butkus Antanas 212, 335, 352, 872, 874–877
 Butkus Juozas 182, 184, 212, 234, 240, 335, 877
 Butkus Kazimieras 603
 Butkus Leonas 212, 230, 872, 874, 1020
 Butkus Mečislovas 211, 230, 872, 873, 874, 1020
 Butkus Vacys 872
 Butkus Vincas-*Praeivis* 259
 Butkuvienė D. 681
 Butkuvienė J. 589, 597
 Butrimas Pranas 240
 Butvičius 153
 Butvydienė R. 484
 Butvilaitė Rasa 4
 Butvilas Medardas 222
 Butvilienė 970
 Butvilienė Michalina 517
 Buzaitė G. 551
 Buzas Kazimieras 228
 Buzienė Konstancija 238
- C**
- Chadaravičius M. 764
 Charonas 513
 Chlebowski B. 504
 Chlevinskienė 135
 Chmeliauskas Vaclovas 704
 Chodkevičius Jonas Karolis 497
 Chomskis M. 635
 Chrapovickiai 137
 Chrapovickienė Teresė 137
 Chrapovickis Antanas 137
 Cieškaitė-Brėdikienė L. 902
 Cipliauskas V. 821
 Cirtautas 154
 Citvaras Julius 177, 182, 660, 654
 Citvaras Juozas 454
 Citvaras Kazimieras 227, 454, 858
 Citvaras Stasys 226
 Citvaras Virgilijus 571, 877
 Citvaras Zigmantas 226, 309
 Citvarienė-Solovjova Afenada 242
 Coolier B. 761
 Cvirka P. 987
 Cvirka Petras 984, 986
- Č**
- Čaikovskis P. 756
 Čaplikienė Vanda 343
 Čebelis Dangerutis 561
 Čebotaris Ivanas 506
 Čechovas Jaša 759
 Čechovas Michailas 761
 Čekanauskas Vytautas 897
 Čekavičius Ipolitas 863
 Čelkys Jonas 831, 836
 Čelkonis Jonas 444
 Čelkonytė-Žaromskienė Bronė 372
 Čepaitis A. 311
 Čepaitytė Ona 243
 Čepas 573
 Čepas Aleksas 515
 Čepas D. 40
 Čepas Feliksas 956
 Čepas Jonas 704
 Čepas Vincas 959, 970
 Čepas Vytautas 269
 Čepienė (Kniškaitė) Zofija 416, 423, 425
 Čepienė A. 206
 Čėpytė Julija 983, 985
 Čėpononis Antanas 21, 674
 Čėpulienė V. 593
 Čėramakienė Apolonija 548
 Čėrbulėnas K. 504
 Čėrniauskas Antanas 307
 Čėrniauskas Jonas 307
 Čėrniauskas Mykolas 123, 125
 Čėrniauskas Stasys 386, 388, 397, 398, 401, 421, 424, 463, 464, 471, 611, 614, 617, 618, 623, 625, 677
 Čėrniauskienė Bronė 206, 241
 Čėrniauskienė Stanislava 244
 Čėrnienė (Kniškaitė) Zofija 405–407
 Čėrnienė Z. 398
 Čėrnius Julius 998
 Čėrniūtė Živilė 647
 Čėsnakai 862
 Čėsnakas Jonas 861
 Čėsnakas Kazys 180, 830
 Čėsnakas Rolandas 861
 Čėsnakas Kazys-*Pavasaris* 249
 Čėsnakavičius Vytautas-*Daujotas* 253, 254
 Čėsnavičius Viktoras 854
 Čėsnys G. 125, 866
 Čėsonienė Dalia 553
 Čėpkus Stasys 1005
 Čėurlionis Mikalojus Konstantinas 585, 749, 765, 815, 819, 858, 901, 984, 988, 998
 Čėurlionytė-Karužienė V. 984
 Čėurlytė-Linkevičienė Marija 555, 560, 598
 Čėvilis J. 961
- D**
- Dabužinskas B. 515
 Dabužinskas Pranas 513
 Dačiola Feliksas 675
 Dagys J. 373
 Dakanis Bronius 5, 12, 121–125, 129, 1012
 Dalabauskas 143
 Damauskas L. 204, 860
 Damauskas Vytautas 269
 Damauskienė 578
 Damauskienė Aldona 574, 576, 584, 596, 597
 Damašaitė Elena 386
 Damašas Jonas 242
 Damašas Kazys 303
 Damašas Pranas 463
 Damaševičienė (Lipskaitė) Jadvyga 400, 408, 413, 421
 Damaševičius 322
 Damaševičius Adolfas 182
 Damaševičius Adolis 306
 Damaševičius F. 962
 Damaševičius Juozas 241
 Damaševičius Kajetonas 222
 Damaševičius Kazimieras 307
 Damaševičius Petras 909
 Damaševičius Vytautas 10, 17, 938, 941, 946, 1012
 Damaševičiūtė Elena 908
 Damaševičiūtė Ona 941
 Damaševičiūtė-Žaromskienė Elena 372
 Damašienė 323, 325
 Dambrauskas Edvardas 224
 Dambrauskas E. 213–216
 Dambrauskas Eduardas 215
 Dambrauskienė K. 945
 Danilevičius J. 602–605
 Danilevičius K. 683, 678
 Danta Aleksandras 222
 Danta Stanislovas 204, 601, 603
 Dantaitė Rožė 949
 Dantė Aleksas 666
 Dantienė 579
 Dantienė J. 569
 Danusienė Laima 650
 Dapšys P. 93
 Daraška 839
 Daraška A. 711
 Daraška Aleksas 830
 Daraška Algirdas 891
 Daraška Martynas 308
 Daraškienė Stasė 886
 Dargis A. 748
 Dargytė E. 281
 Darius S. 867
 Dauderys Tomas 231
 Daugėla Adolfas 327, 523, 530, 725, 726
 Daugelavičienė Genovaitė 865, 864
 Daugėlienė Zita 614, 617
 Daugiala A. 177, 940
 Daugirdaitė-Sruogienė Vanda 988
 Daugirdas T. 33
 Dauguvietis Borisas 759, 760, 761
 Daugvila 322
 Daukaitė Irena 230
 Daukaitis P. 663
 Daukantas Simonas 977, 986
 Daukša A. 672
 Daukša Jonas 342, 343, 671
 Daukšienė Marytė 585, 650
 Daukšys Audronis 998
 Daunoraitė D. 408, 413, 421
 Daunoras Vaclovas 617
 Dauskurdienė R. 589, 597

- Dauskurdis S. 597
 Davainis-Silvestraitis Mečislovas 157, 159, 298, 986
 Dawidowisz Lucy S. 637
 Dekaminavičius Jonas 1056
 Delibas L. 756
 Dembauskas 294
 Dembinskis Henrikas 140
 Deuschas Maxas 998
 Devėnai 312
 Devėnas Jonas 216, 704
 Devėnas L. 305
 Devėnas Vladas 213, 216, 704
 Didžiulienė Elena Marija 645
 Dienienė Ona 550, 667
 Digimas Antanas 208, 269, 712, 859, 860, 864
 Dijokas Adomas 830
 Dilginienė S. 648
 Dilkus Jurgis 328, 952, 979
 Dilkus Kazys 321, 305
 Dimša 177
 Dimšaitė Vita 949
 Dirdienė R. 967
 Diržinauskas 681
 Diržinauskas Antanas 909
 Diržinauskas Juozas 909
 Diržytė D. 806
 Dobrovolskienė Bronislova 275
 Dobrovolskis Jonas 236
 Dobužinskas L. 551
 Dobžanskis J. 732
 Dočkus V. 681
 Dolinskas Vytautas 10, 18, 974, 1004, 1012
 Domanskienė Ona 234
 Domarkas Juozas 999
 Domaševičius A. 147, 153
 Dombrovskis Kazimieras 130
 Donelaitis Kristijonas 768
 Dorohostaiskis Mikalojus Kristupas 497
 Doveika Algirdas 998
 Dovydaitis Andrius 312, 317
 Dovidavičius F. 204
 Dovydavičius Feliksas 328
 Drąsutienė Antanina 242
 Drąsutis Edmundas 184, 314, 654
 Draudvila Gintaras 861, 862
 Dreimanas A. 823
 Drėmaitė Gražina 1023
 Druckeris G. 997
 Drungienė (Sirutytė) Birutė 988
 Dubauskas Antanas 977, 1020
 Dubauskas Bronius 966
 Dubauskas Vladas 203
 Dubickas J. 1020
 Dubinskas Andrius 728
 Dučinskas Alfredas 601, 683
 Dučinskienė Klementina 647
 Dūda Bronislovas 293
 Dūda Kazimieras 841, 842
 Dūda Kazimieras-*Labutis* 252, 266
 Dukaičitis V. 841
 Dukaitienė 836
 Dukaitis Anicetas 225
 Dukaitis Petras 225, 654, 830, 834, 836
 Dukaitis Vytautas 225, 836
 Dukavičius Anicetas 328
 Dumša Petras 230, 241
 Dunauskienė G. 672, 996
 Dundulis B. 138, 504, 974
 Dundzila Adomas 988
 Dundzila Antanas 988
 Dundzilaitė-Abromaitienė Marija 988
 Dvarionaitė Margarita 999
 Dvarionas Balys 999
 Dzialinskis Adomas Antonovičius 938
 Dzimidienė J. 681
 Džiaugienė R. 597
 Džiaugys Vladislovas 604
- E**
 Eismontaitė S. 571
 Eityvydas Juras 601
 Ekdahl Sven 975
 Eliahu-Yosef Gordon 636
 Elisonas Jurgis 123, 482, 486
 Elisonas Vytautas 602, 603
 Elsukova Zita 649
 Endzelytė Renata 1022
 Endziulaitis Vaclovas 107, 234
 Ermolavičius Aleks 182
 Eschrich Ernstu 583
- F**
 Fedaravičienė Bronė 235
 Fedaravičius Mečys 225
 Fedotas-Sipavičius Vladas 759, 760
 Fedotovas Aleksandras 998
 Fetkevičiūtė Aldona 204
 Finikovas S. 822
 Fiodorova A. 756
 Fišer 879
 Flaubert Gustave 764
 Forsteris G. 600
 Fraenkel E. 359, 365
 Frankaitė-Žilinskaitė Ksavera 871
 Frankaitė-Žilinskaitė Rita 871
 Freimonienė V. 597
 Fridmanas Mauša 639
 Fromas Gužaitis A. 732–734
- G**
 Gabenis Vilius 886
 Gaidamavičiūtė R. 399, 402, 403, 409–411, 415, 419
 Gaidžiūnas 942
 Gaidžiūnas Antanas 242, 682
 Gaidžiūnas Balys 16, 620, 751–753, 755, 872–874, 877
 Gaidžiūnas Jonas 226, 317
 Gaidžiūnas Petras 308, 361
 Gaidžiūnienė Elena 236
 Gaigalai 707
 Gaigalaitė Bronė 710
 Gaigalas Algirdas 5, 11, 12, 18, 20, 21, 53, 1009, 1012
 Gaigalas Kazys 669, 707
 Gaigalas Mindaugas 706, 707
 Gaigalas Šarūnas 707
 Gaigalas Vytautas 9, 16, 551, 705, 707, 1012
 Gailevičienė Ona 649
 Gailevičius Emerikas 997
 Gailevičius Zenonas 206, 209, 678
 Gailienė Sigutė 1023
 Gailiūnas Adolfas 185
 Gailiūnas S. 204
 Gaivelis P. 711
 Gaivenis K. 372
 Gaižauskas M. 678
 Gaižiūnas Petras 323
- Gaižutis Algirdas 4
 Gaja 781
 Gajlis T. 30, 31
 Galaunė Paulius 987, 988
 Galdikaitė Zita 614
 Galinauskas 202
 Galinauskas Adolfas 202
 Galvanuskienė Nijolė 645
 Ganiėnė-Oginskienė R. 683, 861
 Ganiprauskaitė L. 594, 597
 Ganiprauskas T. 100
 Ganiprauskienė Dalia 677
 Gapšienė A. 548
 Gapšys A. 807
 Gapšys Adolfas 805
 Gapšys Algis 805
 Gapšys Mataušas 318
 Gapšys Vladas Algis 22, 827, 1020
 Gapšytė-Zakienė A. 571
 Garbačiauskaitė V. 621
 Garbačiauskas Juozas 321, 322
 Garnickas Antanas 522
 Garnickis 522
 Garnys 732
 Garškaitė Rita 1022
 Garšva Zenonas 1022, 1023
 Garšvienė Aniceta 1023
 Gasperavičiūtė G. 597
 Gaškaitė-Žemaitienė N. 255, 259
 Gaučas 312
 Gaučas E. 202
 Gaučas Vladas 215
 Gaučienė B. R. 206
 Gaudušas Juozas 104, 315, 639
 Gečas Vaclovas 413
 Gečienė (Pilinkaitė) Elena 413
 Gedgaudas Mamertas 142, 844
 Gedmantas A. 417, 419
 Gedmantas J. 206
 Gedvilienė Regina 275, 607
 Gedvilienė S. 274
 Gedžienė Ona 10, 17, 879–892, 1012
 Gedžius E. 589, 590, 597–599
 Gedžiuvienė B. 595, 597, 599
 Gegeckas Pranas 947, 948
 Gelė Zigmas 984
 Gelgaudas Antanas 140
 Gelumbauskas J. 206
 Gendrolytė Elena-*Balanda* 843
 Genelytė Aurelija 20, 1012
 Genys Jonas 317
 Genovaitė Juratė 240
 Gensleris Vladimiras 997
 Gentvilas Eugenijus 791
 Gentvilas Stanislovas 10, 18, 206, 328, 621, 622, 634, 672, 684, 712, 791, 991, 1012
 Gerbenienė (Tauraitė) Morta 328
 Gerdziuvienė B. 589
 Gergelytė Adelė 552, 556, 558, 562–564, 566, 567, 573, 588, 598, 629, 630
 Germanavičienė (Damaševičiūtė) Ona 291, 307, 327, 514, 940, 944
 Germanavičienė (Damaševičiūtė) 327
 Germanavičius P. 307
 Germanavičius Vladas 105, 307, 317, 942, 943
 Gerulaitis Virginijus 4
 Gerulaitytė V. 551
 Gerulevičius 320
 Gerullis G. 351

- Gervelienė Veronika 961
 Gešventas Helmutas 222
 Gėtė Wolfgangas Johanas 767
 Gibavičius Rimtautas 766
 Giedraitis Armulfas Juozapas 130
 Giedraitis Dzidas 481
 Giedraitis Steponas Jonas 134
 Giedrikas Jonas 235
 Giedrikienė Petronėlė 235
 Gilienė Angelė 864, 865
 Gimbutienė Marija 1004
 Giniotas Arvydas 677
 Ginotienė V. 597
 Ginka Povilas 182
 Ginkevičienė I. 591
 Ginkevičienė Audronė 648, 677
 Ginkevičienė G. 206
 Ginkevičienė-Kudrevcovaitė Ida 8, 16, 273, 275, 576, 581, 582, 589, 590, 592, 597, 598, 675, 1013
 Ginkevičius Algis 571
 Ginkevičius Rimas 571
 Ginkevičiūtė Inga 594, 621
 Girdenis A. 382
 Girdzijauskaitė Audronė 9, 17, 759, 905, 1013
 Girdzijauskas J. 782
 Girėnas 258
 Girėnas S. 867
 Girininkienė Vida 4, 22
 Glaveckienė Jadvyga 752
 Glazunovas A. 756
 Glemža Jonas 145
 Glinskis Juozas 830
 Glinskis Vladas 832
 Glovackis 719
 Golcienė Vanda 649
 Goļycinas 136
 Gončis 843
 Gonestas H. 571
 Gorbačiovas Michailas 207, 267, 270
 Gorbalskis Benjaminas 1000
 Gorbušinas 251
 Gorkis Maksimas 984
 Gornickis Antanas 131
 Gornickis Jonas 131
 Gornickis Lukašas 131
 Goštautaitė-Beleckienė Dominika 141
 Goštautas Jonas 139, 140, 504, 804
 Goštautas Mauricijus 140
 Goštautas Tadas 140
 Goštautas Vaclovas 140
 Goštautienė Estera 141
 Goštautienė Konstancija 337
 Gotautas Bronius 234
 Grabauskas Vincas 510
 Gray S. F. 114
 Grauslienė Bronė 648
 Grauža 159
 Grybaitė 702
 Grybaitė Teklė 968, 967
 Gribauskas Vladas 225
 Grigaitis Jonas 214, 237
 Grigaitis Petras 837
 Grigaitytė Elena 227, 956
 Grigaliūnas Juozas 967, 970
 Grigaliūnas Kazys 222
 Grigaliūnas Vidmantas 959, 960
 Grigaliūnienė J. 960
 Grigaliūnienė Lina 960
 Grigas K. 489
 Grigas Petras 316
 Grigas Romualdas 4
 Grigonis Leonardas-Žvainys 842
 Grigoras 513
 Grigošaitis Z. 40
 Grincevičius Kleopas 823, 826
 Grincevičiūtė Beatričė 989
 Grinienė Dalė 649
 Grinis 690
 Grinius K. 936
 Gritėnienė Aurelija 7, 14, 366, 1011
 Grytienė Violeta 649
 Gronckis Andrius 130
 Gronckis Julijonas 530
 Gronskis 215
 Gronskis Vincas 236
 Grumšlys Juozas 601
 Grushkin Raphael 636
 Gruzdaitė Valerija 222
 Gružauskas Romas 606
 Gudaitis A. 821
 Gudaitis Alfonsas 967
 Gudaitis Antanas 703, 989, 1007
 Gudaitis Jonas 909
 Gudaitis Martynas 242
 Gudaitis Povilas 227
 Gudaitis Vacys-Kovas 251
 Gudavičius E. 295
 Gudavičius K. 860
 Gudelis V. 86
 Gudynas Pranas 1003, 1006
 Gudonienė Nijolė 207
 Gudonis A. 571
 Gudžiūnas Alfonsas 559
 Gudžiūnienė Elytė 589, 591, 597–599, 949
 Gudžiūnienė I. 555
 Gulbinaitė A. 551
 Gulbinaitė V. 711
 Gulbinas Pranas-Darius 214, 249, 254–256
 Gulbinienė 889
 Gumovskis Marijanas 30, 31, 33
 Gunas Š. 757
 Guobis 513
 Gustaitis Stasys 253, 265
 Gutauskas G. 906
 Gutauskas L. 904, 906
 Gutkė Sorė 640
 Gužauskas Vladas 309, 322
 Gvagninis A. 851
 Gvalda Matas 130
 Gvaldytė Apolonija-Poviliukas 259
 Gvaldytė Emilija 705
- ## H
- Hauptmannas Gerhardtas 761, 762
 Heinė H. 774
 Henequin Maurice 761
 Herbarz J. 33
 Herubavičius Konstantinas 140
 Hindemithas P. 999
 Horaina Aleksandras 131, 522
- ## I, Y
- Ibenskis Juozas 601
 Ibsenas 762
 Ignotas Stasys 215, 216, 225
 Işrael-Benjamin-Bendt R. 636
 Ilgūnas Gediminas 1020
 Iljinskis Ivanas 139
 Imbotas Petras 690
 Yosef-Feivel-Feivelson R. 636
 Isokas Gediminas 5, 12, 102, 108, 1013
 Itomlenskis M. 723
 Ivanauskis Valentinas 107
 Ivanovai 993
 Ivaškevičius Stasys 104
 Ivoškis Kazimieras 513
- ## J
- Jablonskis Konstantinas 974, 975, 986
 Jacevičienė Ona 667
 Jacevičius Juozas 666, 668, 669
 Jacyna Arvydas 677, 678
 Jacyna Ž. 678
 Jacynienė G. 891
 Jackūnas Kazimieras 603
 Jackus 909
 Jagminaitė Vanda 316
 Jagminas 145, 932
 Jagminas H. 756, 757, 758
 Jagminas J. 993
 Jagminas Jonas 534
 Jagminas M. 758
 Jagminas Vaclovas 200, 309, 313, 315, 316, 639
 Jakaičiai 552
 Jakaitienė Elena 372, 947
 Jakaitis Leonas 194, 967–969
 Jakaitis Mykolas 182
 Jakaitis Povilas 311, 551, 666, 854, 947, 970
 Jakaitis Vytautas 241
 Jakaitytė Apolonija 946
 Jakaitytė Bronė 946, 968
 Jakaitytė Petrė 854
 Jakelaitis Vytautas 35
 Jakimavičius 154
 Jakovas Vasiljevičius Eršelis 103
 Jaksonas D. 982
 Jakštas Karolis 730
 Jakubauskas Stasys 946
 Jakubčionis Algirdas 4
 Jakubickienė Ona 239
 Jakūbonis Gediminas 1001
 Jakubovskis Gabriėlius 131
 Jakubskis Jonas 214
 Jaloveckienė Veronika 229
 Janelionienė Aldona 343
 Jankaitis Stasys 675
 Jankauskaitė E. 633
 Jankauskaitė Felicija 217
 Jankauskaitė Margarita 5, 12, 22, 41, 571, 792, 1013
 Jankauskaitė Ona 571, 585, 586
 Jankauskas A. 206
 Jankauskas K. 987
 Jankauskas R. 125
 Jankauskas V. 204, 206
 Jankauskienė L. 598
 Jankevičaitė Eleonora 327
 Jankevičiai 317
 Jankevičienė 323
 Jankevičienė Petronėlė 802
 Jankevičienė R. 372
 Jankevičius Antanas 182–185, 214, 221, 308, 802
 Jankevičius B. 551
 Jankevičius Jeronimas 221, 802
 Jankevičius V. 177
 Jankevičiūtė A. 551
 Jankevičiūtė Eleonora 291
 Jankevičiūtė-Strolienė Ona 800

- Jankūnas Jonas 426, 444–456, 458, 461, 462, 465–468, 470–472, 474, 477, 478
 Jankus Jeronimas 214, 740–743, 746, 747, 748, 749
 Jankus Juozas 541, 666
 Jankus Jurgis 9, 16, 316, 541, 547, 685, 739, 741, 744
 Jankus Martynas 721
 Jankus Petras 226, 740
 Jankus Vladas 513
 Janonis Julius 984, 909
 Janonis Osvaldas 983
 Jantauskas E. 204
 Jantauskienė J. 517
 Jantovskis Eduardas 859
 Janulaitis A. 533, 636
 Janulinas Stasys 104
 Janušauskas Juozas 830
 Janušauskas Vaclovas 10, 17, 840, 1013
 Januševičienė A. 634
 Januševičienė V. 591, 597, 599
 Januševičius Jonas-*Vilkas* 253, 254
 Januševičius V. 206, 675
 Januškevičius Mykolas 327
 Januškonis M. 322
 Janušonis Sigitas 606
 Janutėnienė V. 180
 Jarašiūnas Petras 234, 992
 Jaraška 943
 Jaraška Jonas 182
 Jaraškaitė M. 284
 Jaraškienė Audronė 645
 Jarienė 259
 Jarmalavičius Alkesas 830, 994
 Jarmalavičius Vaclovas 225, 832, 834
 Jarmolavičiai 850
 Jarmolavičius Adolfas 185
 Jaroška Jonas 654
 Jaruševičius J. 559
 Jasaitis Domas 687
 Jasaitis Polikarpas 513
 Jasar R. 32, 975
 Jasenka Juozas 997
 Jasinevičius Jonas-*Margis* 245, 250
 Jasiukevičius Boleslovas 223
 Jasiulienė G. 901, 902, 905
 Jasiulienė V. 864, 865
 Jasiulis Leonas 571, 816, 828
 Jasiūnas Alfredas 589, 591, 592, 597, 621, 677
 Jasiūnas Henrikas 1023
 Jašauskai 893
 Jašauskienė Gražina 891
 Jašvilovičius Juchnas 130
 Jatkauskas Jonas 605, 606
 Jatulis Paulius 31, 130
 Jažomskis J. 121
 Jemeljanovas Aleksandras 506
 Jesanlovas Konstantinas 506
 Jezerkauskienė Audronė 650
 Jokimaitienė P. 489
 Jokubauskienė (Šakėnaitė) Malvina 324, 328
 Jonaitienė Genovefa 235
 Jonaitienė Janina 574, 598
 Jonaitienė O. 386
 Jonaitienė Tatjana 574, 589, 597, 599
 Jonaitis Kazimieras 574
 Jonaitis Ričardas 574, 589, 597, 950
 Jonaitytė A. 366, 372
 Jonynas Vytautas Kazimieras 987
 Jonkus Tomas 733
 Jonušas Petras 4, 22, 19, 21, 1020
 Jonušienė Aušra 21
 Jucius Josef 952
 Jucius Mathiasz 952
 Jučas Antanas 22, 104, 182, 185
 Jučas Antanas 799
 Jučas Jonas 206, 236
 Jučas Linas 5, 12, 37, 572, 1013
 Jučas Mečislovas 5, 10, 12, 17, 20, 32, 130, 961, 972–977, 1013
 Jučiai 308
 Jučienė Bronė 960
 Jučienė Stefanja 961, 973
 Jučys Antanas 182–184, 193, 198, 200, 213, 231, 667, 799, 958, 967
 Jučys Pranas 317, 957, 977
 Jučys Vilhelmas 293–295, 297–301, 328, 958, 959, 960
 Jučytė Janytė 973
 Judelevičius J. 303, 304
 Judelsonas Mauša 303
 Judickas H. 204
 Judžentis Artūras 4
 Juknevičienė Julė Nijolė 647
 Juknevičius Romualdas 759, 761, 764
 Jundulas Juozas 1023
 Jundzilas S. B. 600
 Junevičius V. 147
 Juodeikienė R. 742
 Juodis S. 984
 Juodka Benediktas 981
 Juodpusis V. 489
 Juodžbalienė Elena 985
 Juodžbalytė Deimantė 985
 Juospanis Pranas 733
 Juozaitienė 548
 Juozaitienė R. 548
 Juozaitienė Veronika 234
 Juozaitis A. 571
 Juozaitis Jonas Algimantas 311, 654, 666, 792, 1020
 Juozaitis Teodoras 223, 551
 Juozaitis V. 199
 Juozapaitis Jurgis 1000
 Juozapaitis V. 612, 1000
 Juozapaitytė M. 756
 Juozapaitytė Sigrida 22
 Juozas Urbšys 987
 Juozokas Vladas-*Petraitis* 250
 Juras Bronius 104
 Jurašūnas Kazys 759
 Jurevičienė (Ancevičiūtė) Jadvyga 328, 625
 Jurevičienė A. 397, 594, 625
 Jurevičienė Asta 617
 Jurevičienė E. 325
 Jurevičienė Marijona 283, 291, 319, 328
 Jurevičius Balys 328
 Jurevičius Jonas 312, 317, 324
 Jurevičius Mikalojus 306, 317
 Jurevičius Mykolas 317, 322
 Jurevičius S. 985
 Jurgaitis Robertas 4
 Jurgaitis Vladas-*Dağilis* 252, 256
 Jurgauskas Augenijus 614, 616
 Jurginis J. 28, 974
 Jurgutėnai 996
 Jurgutėnas Antanas 837
 Jurgutėnienė Sofija 837
 Jurgutis Vytautas 1000
 Jurkėnas A. 589, 597–599
 Jurkėnienė S. 589, 594, 597, 599
 Jurkevičius Petras 244
 Jurkūnas Aleksas 843
 Jurkūnas Vytautas 765
 Jušys Kazys 759
 Juščiūtė Gabija 1022
 Juška K. 206, 614
 Juškevičius Jonas 201
 Juškienė A. 599
 Juškienė Rūta 950
 Juškienė Violeta 606, 684, 1020
 Juzeliūnas Julius 1000
 Juzevičius Jonas 321
 Juzukonienė A. 589, 591, 597, 599
 Juzukonis Romualdas 593, 621, 670, 672, 673, 793, 862

K

- Kablienė (Ramauskaitė) Jadvyga 405–407, 416, 423, 425, 450
 Kablienė Emilija 318
 Kablienė Genovaitė 645
 Kablienė Irma 650
 Kablienė Jadvyga 387, 398, 648
 Kablys Arvydas 801, 861
 Kablys Augustinas 322
 Kablys Jonas 233, 321
 Kablys Kazys 304
 Kablys Mečislovas 227, 571, 912
 Kablys Mykolas 322
 Kablys Petras 227
 Kablys Vladas 328
 Kablytė Danguolė 645, 677, 814
 Kablytė Elziutė 571, 984
 Kablytė Ona 479, 480
 Kacevičienė Kristina 7, 14, 336, 1013
 Kačinskas Jeronimas 997
 Kačiukevičienė J. 593, 622, 623, 684
 Kaikarytė Aušra 7, 15, 20, 374, 380, 1013
 Kairienė Paulina 235
 Kairienė Stanislava 338
 Kairys Antanas 604, 605, 607
 Kairys Klemensas 225
 Kalinauskas Vytautas 986
 Kalmantas M. 721
 Kalpokas R. 348
 Kalpokas Vladas 604
 Kaluškevičius B. 160
 Kalvaitienė Elena 865
 Kalvaitis R. 624
 Kalvaitis J. 204
 Kalvaitis Romas 9, 16, 21, 627, 673, 680, 681, 684, 1013
 Kaminskas Petras 961, 966
 Kaminskienė A. 517
 Kaminskienė Julija 649
 Kanapeckienė V. 649
 Kanapienienė Irena 1023
 Kanapienis Edgaras 1023
 Kanarskas Julius 1023
 Kaniava Eduardas 617
 Kantas E. 591
 Kapičiauskaitė R. 408, 413, 421
 Kaplanas A. 638
 Kaplanas Ovsiejus 315, 642
 Kapustinas J. 216
 Karabinas Juozas 164
 Karakajus 859
 Karaliūtė Elžbieta 862

- Karaška A. 612
 Kareckai 318
 Kareckas Jonas 957, 958
 Kareckas Kazys 955
 Kareckas Petras 958
 Kareiva B. 204
 Karsavinas Vladimiras 997
 Karvelis Pranas 223
 Kasakaitytė Elena 225, 517, 666, 667, 812, 832, 837, 842
 Kasparas K. 245, 249
 Kasparavičienė Vida 4, 21
 Kasperavičienė (Ančerevičiūtė) Ona 328
 Kasperavičienė J. 200
 Kaščionienė Vilija 9, 16, 342, 610, 618, 627, 677, 684, 1013
 Kaščionis Petras 268–270, 620, 623, 675–678, 683, 684, 793, 814
 Kašėtienė Rasa 22, 1022
 Kaškelis A. 721
 Kaštaljanovas Michailas 217
 Katalin E. 905
 Katilius Petras 826
 Katkevičius Valentinas 107
 Katkuvienė J. 94
 Kaukaitė Giedrė 617
 Kaunas Domas 983, 986, 1020
 Kaupienė Daiva 864, 865
 Kaupienė Vitalija 893
 Kaušas Vincas 889
 Kavafis K. 774
 Kavaliauskas Antanas 182, 184
 Kavaliauskas J. 735
 Kavaliauskienė Lidija 11, 18, 1013, 1047, 1049
 Kavaliauskienė Veronika 277, 283, 285, 289, 291
 Kavaliūnas Bronius 224
 Kaveckytė L. 597
 Kavoliūnas G. 569
 Kavoliūnas Pranas 203
 Kazakevičienė Vita 645
 Kazakevičius S. 167
 Kazakevičiūtė Jūratė 572
 Kazakevičiūtė Margarita 1023
 Kazėnas Julius 1008
 Kazimirovičius Romanas 1006
 Kazirskytė Daiva 572
 Kazlauskaitė R. 381
 Kazlauskas 102
 Kazlauskas Mykolas 321
 Kazlauskas Silvinas 344, 669
 Kazlauskienė B. 489
 Kazlauskienė Nijolė 450, 470–472, 475, 485, 486
 Kazlauskienė Ona 244
 Kaznauskas Vincas 164
 Každailienė Anelė 204, 549, 889
 Každailis Aloyzas 571, 766, 793
 Každailis Arvydas 11, 35, 36, 143, 549, 552, 571, 585, 586, 684, 765–770, 913, 915
 Každailis Stasys 211, 223, 549–552, 708, 709, 852, 889
 Kažukauskaitė Ona 1022
 Kažukauskas B. 202
 Kažukovskis Mikalojus 130
 Kėdaimis Juozas 1001
 Kėdainiškis Mikas 774
 Kedys Stasys 799
 Keinys S. 372, 373
 Kelpšas Alvydas 677
 Kemešas Augustas 830
 Kemešienė Gitana 891
 Kemzūra J. 202, 215, 217
 Kerbelis A. 206
 Kerbelis Julius 314
 Kerbelytė B. 426, 489
 Kersnauskienė M. 648, 958
 Kiaupa Z. 27, 28, 32
 Kiaupienė J. 27, 32
 Kiaušas Petras 229
 Kiela A.-Paukštis 251
 Kietautavičius Jonelis 130
 Kilienė (Kuzaitė) Ona 328
 Kilienė E. 648
 Kilinskas Stasys 832, 834
 Kilinskis Jonas 830
 Kilis A. 994
 Kilytė-Antanaitienė 895
 Kirdienė Gaila 912
 Kireilis Ramonas 1000
 Kirkickis Bronius 558, 559
 Kiršinaitė Audronė 1022, 1023
 Kisarauskas Vincas 571, 586, 765, 766, 815–821, 900, 918
 Kisarauskienė S. 818, 821
 Kisarzevska Alžbieta 879
 Kiselytė Elena 948
 Kiserauskaitė-Čepaitienė Emilija 803
 Kiserauskas Petras 803
 Kiserauskas S. 202
 Kiserauskienė Jadvyga 803
 Kisielius Stasys 322
 Kisinas Izidorius 983
 Kitkauskas Napalys 1005
 Kizerskis Kazys 228
 Kižauskas-Kotas Bronius 252
 Kiženis Jonas 104
 Kleinauskas Antanas 327
 Kleistas Heinrichas 761
 Kleiva Jonas 403
 Kleiva Pranas 323
 Klimas Jonas 214, 517, 629, 807
 Klimas Ramutis 605–607
 Kliučius Jonas 4, 22
 Kliukavičienė Genė 241
 Knabikas Aloyzas Pranas 4, 1022, 1023
 Kniška Bronius 175, 703
 Kniška Jonas 327, 515, 516
 Kniška Juozas 830
 Kniška S. 630
 Kniškienė (Normantaitė) Jadvyga 291, 327
 Kniškienė M. 594
 Kolbienė Aleksandra 889
 Kolvevičius Mykolas 131
 Kolvevičius Motiejus 131
 Kolvevičius Pranciškus 131
 Komar Z. 684
 Komarai 30
 Komaraitė M. 501
 Komaraitė Ona 526
 Komaraitė Rožė 313
 Komaraitė-Sobianska Marija 500, 503
 Komaras 932, 941
 Komaras Antanas 499
 Komaras Juozapas 500
 Komaras Vladislovas 4, 94, 141, 142, 144, 145, 148, 155, 200, 304, 309, 513, 315, 316, 326, 529, 539, 540, 555, 629, 639, 644, 667, 704, 719, 809–811, 941, 993
 Komarienė Rožė 503, 504
 Komariukas J. 303, 304
 Koncevičius Jonas 986
 Končius 131
 Konstantinovič Bronickij Piotr 946
 Kopa Vladas 908
 Koreiva Bronius 320
 Korsakaitė I. 767
 Korsakas Kostas 487, 489, 986, 989
 Korsakienė Paulina 238
 Korzienenė K. 204
 Korzonaitė Edita 4, 8, 15, 481, 1013
 Kosmauskas 513
 Kozmin J. 946
 Kožemiakinas Anatolijus 993, 994
 Kožemiakinas Tichonas 993
 Krahe H. 359, 365
 Kraponavičius Vytautas 268
 Krapovickis E. 499
 Krasauskaitė B. 412, 418, 422
 Krasauskas A. 204
 Krasauskas Feliksas 830
 Krasinskas 573
 Kraševskis Juzefas Ignacas 987
 Krauzas-Kreizas Adomas 645
 Kriaučiūnas J. 162
 Krikščiūnienė E. 589, 597–599
 Krioklys Jonas 830
 Kriščiūnas Boleslovas-Puntukas 259
 Kriščiūnas J. 812
 Krištopaitis A. 585
 Kriuklys Jonas 225, 834
 Krivaitis Povilas Sigitas 10, 18, 765, 816–818, 1002, 1013
 Krivickas Sigitas 1002
 Križanauskienė Irena 614, 5
 Kryževičius Antanas 889
 Kryževičius Stasys 239
 Kryževičius Vincas 27, 504, 571, 619, 877
 Krukonis Vladas 104
 Krušinskienė Adelaida 948
 Krušinskienė Eglė 948
 Krzywicki L. 123
 Kubicki P. 143, 164
 Kubiliūnas Algimantas 1000
 Kubilius Andrius 981
 Kubilius Bronius 603
 Kubilius J. 619
 Kubilius Vytautas 781, 986
 Kublickas A. 202
 Kublickis D. 217
 Kuckailis Gediminas 621, 669, 671–673
 Kučiauskaitė G. 204
 Kučiauskienė 647
 Kučienė Vitalija 893
 Kudaba Česlovas 267
 Kudirka V. 788
 Kudirkienė Lilija 1022
 Kudokaitė Morta 228
 Kudokas Juozas-Kemzūra-Ilgūnas-Dulkė 256, 259–261, 266, 843, 840, 966
 Kudokas K.-Dulkė 259
 Kudokas Kostas-Diemedis 259
 Kudokas S. 711
 Kudrevcovas M. 515
 Kudrevcovas Vaclovas 515
 Kudrevcovienė Z. 515
 Kudriavcevienė (Bogušaitė) Elena 328
 Kukoška Bronius 223

- Kulikauskas Aleksandras 1004
 Kulpavičienė Albina 547, 548, 665
 Kulpavičys A. 545
 Kulpavičius K. 545
 Kulpavičius Vladas 547, 548, 664–666, 719, 740
 Kulpavičius-Kulpa Alfredas 794
 Kuncė H. 206
 Kuncė Juozas 129, 317, 967
 Kuncėvičius A. 27, 32
 Kuncienė Ona 647
 Kunčius E. 906
 Kundrotas J. 807
 Kunkskas Juozas 601, 603
 Kunsmanienė Janina 328
 Kuosa Jonas 603
 Kupčinskienė I. 853
 Kupys J. 868
 Kuprys Bronius 311, 530, 654, 666, 667, 794
 Kuprys K. 213
 Kuprys Pranas 212
 Kuprys V. 202
 Kuras Algimantas 989
 Kurbatovas Viktoras 203
 Kurčiauskaitė Genė 204
 Kurpinksas 1001
 Kuršaitienė Liuda 559
 Kuršaitis Pranas 558, 564, 565
 Kurtinaitis Vytautas 889
 Kušėliauskas Serafimas 161
 Kutavičius Vladas 958
 Kutka 508
 Kutkevičius Petras 317
 Kutkevičius Pranas 852
 Kutra Jonas 268–270, 608
 Kutraitė Zita 1022, 1023
 Kuzavinis K. 352
 Kuzmickis Zigmās 986
 Kuzminskas Kazimieras 856, 1020, 1023
 Kuzminskas Kazys 237
 Kuzminskas Stasys 182
 Kuzminskis Jonas 765
 Kuznecovas Vladimiras 1006
 Kvasaitė Virginija 1022
 Kvasnevskis Aleksandras 1006
 Kvedaraitė-Mykolaitienė Emilija 987
 Kvedaras Gintaras 40
 Kvedaravičius 723
 Kvedys Stasys 184, 185
 Kviklys B. 645
 Kvilienė Snaigė 650
- L**
 Labanauskas P. 721
 Labuckas Mykolas 763
 Labuskas Juozas 227
 Ladyga Alvydas 4, 22
 Ladukai 576
 Ladukas V. 589
 Ladukienė A. 578, 589, 597
 Laivys Jonas 398, 401, 421, 424
 Lamonosovai 993
 Lancelot Jacques 998
 Lansbergas Gintaras 1023
 Lansbergienė Edita 1023
 Lapasinskas J. 526
 Lapinskaitė Veronika 328
 Lapinskas Anatolijus 1000
 Lapinskas G. 270
 Lapinskas Jonas 182
 Lapinskas K. 551
 Lapinskas V. 215
 Laptevas G. 822
 Laskauskas Jurgis 863, 864
 Lašaitė Apolonija 548, 947
 Lašaitė Elena 852
 Lašaitė-Juozaitienė Rožė 548
 Lašas Vladas 606
 Lašienė (Mackevičaitė) Janina 795
 Laucevičius Vincentas 31
 Laucius K. 721
 Lauraitis Stasys 320
 Laurinaitis 308
 Laurinaitis Stasys 313
 Laužadienė 578
 Laužikaitė Stasė 206, 234, 588, 598
 Laužikas Kazys-Briedis 249, 254, 256
 Lazarevičiūtė-Valiūšaitienė Janina 807
 Lazdinskaitė O. 711
 Lazutka Antanas 214, 217, 248, 967
 Lazutka Augustinas 321
 Lazutka Juozas 321
 Lazutka Martynas 182, 184, 830, 831
 Lazutka S. 295
 Lazutkaitė J. 22, 942
 Lazutkienė (Tauraitė) Ieva 10, 17, 328, 1013
 Lazutkienė Pranė 321
 Lažinskaitė Sofija 526
 Lebedis Jurgis 986
 Lečickas Feliksas 316
 Lečickienė Amelija 244
 Leikus 156
 Lenkutis Antanas 164
 Leonavičius B. 767, 770
 Leonienė (Milaševičiūtė) Halina 328
 Leparskiai 850
 Lermontovas M. 774
 Leskauskas Antanas 228, 345
 Leskauskienė (Endrišiūnaitė) Emilija 414
 Levanaitė Natalija 705
 Levickas Andrius 861
 Levinsonas J. 635
 Liakmundas Semionas 506
 Liaudanskaitė Verutė 984
 Liaudanskienė B. 204
 Liaudis Kazimieras 795
 Liauksminas S. 212, 517
 Liauksminas Simas 223
 Liauksminas Stasys 211
 Libėris 839
 Liepinis Antanas 830
 Liepinis Petras 485, 830
 Liepinis Tadeušas 830
 Liepinis Vladas 317
 Liepinytė 830
 Liesis-Naktis B. 258
 Ligeika Marijonas 948, 949
 Ligeikienė Elena 948
 Lila Antanas 184
 Lingvevičius V. 164, 165
 Linkevičiai 317, 954
 Linkevičienė Tatjana 953, 954
 Linkevičius Domininkas 954
 Linkevičius Jonas 4, 5, 6, 8–18, 22, 37, 174, 328, 329, 520, 545, 551, 579, 644, 684, 742, 755, 783, 739, 773, 790, 800, 808, 827, 850, 951, 978, 979, 1013
 Linkevičius Mykolas 231, 953
 Linkevičius Vytautas 40, 268, 954, 959
 Lipnevičiūtė Elena 893
 Lipskiai 961
 Lipskienė Jadvyga 277, 279, 291
 Lipskis Juozas 317
 Lipskis Vladas 317, 328
 Lisauskas P. 206, 712
 Liubiniėnė Sofija 969
 Liučvaitis Stanislovas 6, 14, 271, 1013
 Liugailienė Ona 4, 22
 Liukienė B. 597
 Liukienė E. 589
 Liulys J. 204
 Liutkevičius L. 476
 Liutkienė Monika 576, 588, 596
 Liutkus Jonas 225
 Liutkus Vaclovas 569, 579, 588, 598
 Lizaveraitė Jūratė 572
 Lizaveras Arūnas 572
 Lizaverienė Genovaitė 648
 Locnis Jurgis 130
 Locnis Vincentas 130
 Lomanosovas K. 215, 217
 Lomonosovas A. 202
 Lopataitė I. 633
 Lopota V. 681
 Lorka F. G. 627
 Lozaitienė Vlada 891
 Ložinskis J. 728
 Lubiskas Petras 288
 Lukaitis Adolfas 232
 Lukaševič Ona 879
 Lukošaitienė Bronė 241
 Lukošaitis Vladas 214, 247
 Lukoševičienė Danutė 204, 574, 576
 Lukoševičienė Liucija 614
 Lukoševičienė Marija 947, 948
 Lukoševičienė Z. 206
 Lukoševičius Adolfas 185
 Lukoševičius Jonas 602
 Lukoševičius Jurgis 560
 Lukoševičius Paulius 572
 Lukoševičiūtė Jurgita 572
 Lukošiai 961
 Lukošienė Alfonsa 291
 Lukošienė Anelė 955
 Lukošius J. 955
 Lukošius Karolis 317, 956, 958
 Lukošius Petras 955, 958
 Lukša J. 842
 Lukšaitė G. 621, 634
 Lukšas Petras 230
 Lukšys Povilas
 Lukšys Povilas 251, 254, 943
- M**
 Macevičiūtė E. 983
 Maciūtė Regina 617
 Mackavičius A. 491
 Mackevičiai 850
 Mackevičius A. 993
 Mackevičius Antanas 141, 142, 165
 Mackevičius Justinas 165, 322
 Mačernis Vytautas 742
 Mačiekus Venantas 6, 14, 292, 1013, 1022
 Mačiulaitis Vilius 225
 Mačiulienė Valentina 650
 Mačiulis-Maironis Jonas 726, 730
 Mačiulskis E. 673
 Madastavičienė 894

- Madastavičius 894
 Maironis 259, 261, 267, 752, 781, 909
 Majauskas A. 811
 Majauskas Juozas 310, 517
 Majauskas Viktoras 510
 Majauskienė Bronė 543
 Makarovas Eulantijus 217
 Makdonaldas (kunigaikštis) 138
 Maknys J. 732
 Maknys V. 726, 731, 733
 Makoveckas Romualdas 204, 206, 603, 712
 Makovskis T. 492, 493
 Maksimaitienė O. 142
 Malakauskas Mykolas 239
 Malakauskas S. 308
 Malčiauskas Bronius 201
 Maletijus H. 851
 Malinauskai 681
 Malinauskaitė Aurelija 6, 13, 20, 245, 1013, 1022
 Malinauskas 102
 Malinauskas Vilimas 12, 206, 612–614, 617, 619, 622–624, 627, 671, 677, 684, 712, 795, 1013
 Malinauskas Zenonas 728
 Malinauskienė Paulina 589, 591, 597, 594, 599
 Malinovskis Romanas 535
 Mališka Antanas 321
 Maltarzevskis Kazimieras 729
 Mameniškiai 893
 Maminiškienė Birutė 342, 343
 Mančauskas Juozas 182, 184
 Mandeika Antanas 513
 Mandeikis Steponas 957
 Mandeikytė 961
 Mandeikytė-Petrauskienė Domutė 961
 Mandravickas Balys 230
 Manienė Ona 953
 Manys Jonas 953
 Mankevičius Romualdas 605
 Maračiauskienė Aldona 891, 893
 Marašinskaitė V. 589, 597
 Marašinskas Arūnas 677, 681
 Marašinskas Juozas 304
 Marašinskas Pranas 177
 Marašinskas Vincas 311, 665
 Marašinskienė (Lazutkaitė) Janina 328
 Marcinkevičienė Augė 682
 Marcinkevičius Justinas 986
 Marcinkienė J. 648
 Marcinkutė Katrė 548
 Marčiulionienė Genė 621, 634, 647
 Marčiulionienė (Jučaitė) J. 961, 973
 Markelis 732
 Markovičius Jonas 130
 Markuckas Bronius 321
 Markūnas A. 723, 761
 Martinaitis Marcelijus 819, 910
 Martinkus 151
 Masaitienė Elena 968
 Masaitis Albinas 4, 11, 18
 Masalskis 554
 Masilaitis Petras-*Virpša* 252, 254, 257
 Masiliūnas Kazys 317
 Masiliūnas Stasys 206, 675
 Masiulienė V. 648
 Masiulis Pranas 845
 Maslauskas Karolis 223
 Mašiotaite-Urbsienė Marija 987
 Mašiotas P. 946
 Mataitis A. 571
 Mataitis Jonas 322
 Matonienė Elvyra 974
 Matukaitė-Žebenkienė Birutė 603
 Matukauskas Zigmās 104
 Matulaitė-Bložienė Elena 372
 Matulaitienė Jekaterina 241
 Matulaitis Povilas 241, 247
 Matulaitis Vincas 730
 Matulaitis Vytautas 229
 Matulevičienė Veronika 238
 Matulienė Bronė 338, 339
 Matulienė Ona 243
 Matulionis J. 937
 Matulionis Povilas 730
 Matulis Adolfas 231, 303
 Matulis Jonas 182
 Matulis Lioginginas 184, 230
 Matulis Mečys 967
 Matulis Petras 228
 Matusevičius Jonas-*Pšalgauskas* 238
 Matusevičiūtė I. 485
 Matutienė Laima 343, 597
 Matuza Vytautas 950
 Matuzevičius Paulius 606
 Mazėtis Edmundas 10, 17, 822, 1014, 1023
 Mažeika Boleslovas 223
 Mažonis Pranas 731, 732
 Mažvydas Martynas 724, 768, 986, 987
 Mediškauskienė Zita 4
 Meilus Pranas 206, 208, 611, 614, 684, 712, 713
 Mejerienė Laima 617
 Mekas J. 627
 Melinkovas 144, 153
 Menauskas Boleslovas 328
 Menauskienė (Bložytė) Irena 328
 Mereckas P. 481, 486
 Merkatorius G. 493, 494
 Merkevičius A. 121, 122, 124, 128
 Merkienė Irena Regina 4, 21
 Merkys Vytautas-*Aras* 28, 162, 255
 Merkytė V. 400, 401, 405–407, 416, 423, 424
 Merzejevskis Tomas 879
 Messiaenas O. 998, 999
 Meškauskienė Asta 40, 269
 Meškauskienė Danutė 4
 Meškelevičienė Loreta 1004
 Meškuotis Vytautas-*Lazdynas* 259
 Michalski J. 27
 Mickevičiai 317
 Mickevičius Adomas 984, 989
 Mickevičiūtė 647
 Mickus Jonas 238
 Mickus Mataušas 214
 Mickus Mataušas-*Riešutas* 249, 254, 256, 259
 Mickus Petras Zubrys 214, 249, 256
 Mickutė V. 412, 418, 422
 Mickutė-Žilinskienė Daiva 576
 Mielkutė V. 404, 405, 416
 Mieželaitis Eduardas 767
 Miežinienė Zita 576, 589–591, 597, 598
 Miežinis Vilius 515
 Miganovičius Antanas 137, 140
 Miganovičius Stanislovas 140
 Mikalajūnas 513
 Mikalajūnas Stasys 510
 Mikalaukas A. 60
 Mikalaukas Jonas 21, 955
 Mikalauksienė 313
 Mikėnaitė Akvilė 1003
 Mikėnas Jonas 348
 Mikėnas Juozas 1001
 Miklius Dominykas 161, 162
 Miknevičiai 681
 Miknevičienė S. 649
 Miknevičius Pranas 230
 Miknevičius R. 206
 Miknevičiūtė Apolonija 253
 Miknevičiūtė Jolanta 572
 Mykolaitis-Putinas Vincas 984, 987
 Mikolajūnas Stasys 250
 Mikša Jurgis 987
 Mikšas Vaclovas-*Perkūnas* 254, 255
 Mikšys D. 164
 Mikšys Vladas 240
 Mikšūn-Gorkin 259
 Mikučiauskaitė Elona 1022
 Mikulytė Silva 949
 Mikulskis A. 755
 Mikutavičius Juozas 623
 Mikutienė L. 60
 Mikutis V. 346
 Mikutytė Gražina 572
 Mikutytė S. 949
 Milašiūnas Bronius 240, 314, 315
 Milašius A. 571
 Milenskis N. 980
 Mileris Antanas 998
 Miliauskaitė-Bložienė Nijolė 786
 Miliūnas Juozas 815
 Milius Jonas 6, 13, 167, 1014
 Milius Vacys 7, 14, 20, 29, 329, 621, 671, 672, 1014
 Milius Vytautas 107, 669
 Miliuviėnė M. 589, 597, 598
 Milkevičiūtė Irena 617
 Miltinis Juozas 760, 761, 988
 Milvydas 154
 Minderis Mindaugas 925
 Mingilaitė M.-*Ditė* 257
 Mingilaitė B. 821
 Mingilaitė Monika-*Gražina* 254, 255
 Mingilas Aleksas-*Kęstutis* 247, 249, 255, 256, 266
 Mingilas Juozas-*Vilkas, Auštuolis* 247, 249, 251, 254, 255, 266
 Mingilas Laurynas-*Matukas* 254, 264
 Mingilas-*Aidas* J. 254
 Mingilas-*Ažuolas* A. 254
 Miniotas K. 681
 Minkus L. 756, 757
 Mintautas Vytautas 183, 193, 200, 212–215, 667
 Mirklys 641
 Mirlis Moshe 636
 Mirončikienė Alma 650
 Mirskis Jonas 139
 Misevičienė Teklė 970
 Misevičius Feliksas 240
 Misevičius V. 311
 Misulis A. 712
 Misiūnas Pranas 967

- Misiūnienė Bronė 842, 967, 970
 Misius Kazys 4–6, 8, 9, 12, 13,
 15, 16, 20, 21, 31, 136, 160, 532,
 724, 1014
 Misiūtė R. 589, 597, 599
 Miškinis A. 148
 Miškinis S. 633
 Mištolienė Elvyra 490
 Mištolis Vytautas 490
 Mitaitė D. 987
 Mocartas W. A. 999
 Mockūnaitė A. 291
 Mockūnas A. 291
 Mockūnas J. 291
 Mockus Albertas 603
 Modestavičienė Vitalija 950
 Moisejevas M. 757
 Mončauskaitė Ona 933
 Mončiauskas Jonas-*Valstietis* 249,
 255–257
 Mondeikis A. 934
 Mondeikis Martynas 973
 Mondeikis Vladas 244
 Mondeikytė Teklė 232
 Monetavičius Jokūbas 130
 Mongilienė (Sabaliauskaitė) Elena
 328
 Monkevičius Juozas 760–764
 Monkus P. 842
 Monkus-Monkevičius Juozas 759
 Montvila J. 627
 Montvila Vytautas 1000
 Montvilas Aloyzas 29
 Morgenstern Rahel 635
 Morkis Osipas Antonovičius 938
 Morkis Adolis 228
 Morkis J. 177
 Morkūnas Kazys 4, 21
 Morkūnas Matas 513, 946
 Morkūnas Povilas-*Rimantas* 258
 Morkūnienė Rožė 852
 Morozovas I. 757
 Moshe-Haim Mirvish R. 636
 Mošinskis E. 146
 Motiejūnaitė Jurga 4
 Motiejūnas 940
 Motiekaičiai 979
 Motiekaitė Vanda 992
 Motiekaitis Adolfas-*Klevelis* 252,
 253, 266
 Motiekaitis Aleksandras 991, 992
 Motiekaitis Aleksas-*Dalgis* 252
 Motiekaitis Aleksas-*Lašas* 266
 Motiekaitis Andrius 130
 Motiekaitis Jonas 948
 Motiekaitis Kazimieras-*Banga* 243,
 252, 253, 264, 991, 992
 Motiekaitis Leonas 231, 248, 252,
 991, 967
 Motiekaitis Pranas 182–184, 235,
 303
 Motiekaitis Vytautas-*Papartis* 251–
 253, 266
 Motiekaitytė-Steponaitienė Vanda
 231, 248, 967
 Motušienė Barbora 889
 Mozūraitė-Klemkienė J. 348
 Muchlickas A 270, 672
 Muchlickienė Giedrė 589, 595, 597,
 671–673
 Muchlickienė V. 272
 Muiželis T. 146
 Muklickas Pranas 321
 Mulevičius L. 29
 Mundeikis Stepas 182
 Muralis Antanas-*Vingis* 251
 Murmokas Vladas 226
 Musset de Alfred 761
- N**
 Nabažas Jonas 998
 Načiai 893
 Nagis Henrikas 988
 Nahum bar Uziel Kaplan 636
 Nainienė Rasa 606
 Nainys Zigmąs 345, 559, 578, 583,
 588, 596
 Nakienė A. 489
 Nakutavičius A. 551
 Nakutienė 944
 Nakutienė Barbora 237
 Nakutienė M. 180
 Nakutienė Vanda 205–207
 Nakutis 177, 943, 952
 Nakutis Juozas 227
 Nakutis Kazys 242
 Nakutis Mykolas 806
 Nakutis Pranas 175, 177, 180
 Nakutis Romanas 242
 Nakutytė Irma 572
 Naraka Vytautas 886
 Narakas Augustas 317
 Narakas Mykolas 312, 322, 459
 Narakas Vytautas 296, 298, 328,
 387, 470, 472, 475, 883, 890, 893
 Narkevičius Petras 309
 Narušis Pranas 998
 Nasovskaitė Vanda 647–649, 712,
 713
 Nasvytytė Danutė 762
 Našlėnaitė Zofija 223
 Našlėnienė V. 679, 683–865
 Naudžius V. 753
 Navagrudskas Jonas 224
 Navakaitė Bronė 420
 Navakas V. 296
 Navarackas A. 120
 Navardauskaitė-Arlauskienė S. 513
 Navardauskas Jonas 224
 Navickas Viktoras 891, 893
 Navickas Vincas 852
 Navickas Zigmąs 321
 Navickienė 594
 Navickis A. 681
 Navickis K. 823
 Nedvaras Povilas 231, 265
 Neimanas Aleksandras 452
 Nekrašas Leonardas 229
 Nekrošienė A. 853
 Nemira Jonas 515
 Nėris Salomėja 984, 985
 Nevedomskytė E. 618
 Neverauskaitė Vanda 552
 Neverauskaitė J. 551
 Neverauskas 305
 Neverauskas Antanas 224
 Nevronis Baltramiejus 107
 Nicolaisen W. 365
 Niesiecki K. 31
 Nikalojus II 536
 Nikolajus I 938
 Nikonorovaitė-Šarauskienė Janina
 576
 Niunka Vladas 572, 796
 Norbutai 879
 Noreika Antanas 803
 Noreika F. 202
 Noreika Jonas 201, 204, 221
 Noreika Martynas 803
 Noreika P. 215
 Noreika Petras 232
 Noreika Pranas 214, 215, 221
 Noreikienė (Tvaronaitė) Stasė 328
 Noreikienė Aldona 205
 Noreikienė (Tvarijonavičiūtė) Stasė
 392, 472–474
 Norkienė Bronė 581, 598
 Norkienė Julija 893
 Norkus E. 598
 Normantaitė Marija 312
 Normantas Vincentas 310, 317, 318,
 512
 Norvaiša Jonas 243
 Norvaiša Kazimieras 265
 Norvaiša Kazimieras-*Dundulis-*
Anupras-Arminas 261
 Norvaiša Kazys-*Anupras* 254, 259
 Norvaišaitė Asta 572
 Norvaišaitė-Kačiukevičienė Jūratė 617
- O**
 Obelinskas 256
 Obstas Janas 33
 Oginska Marija 168
 Oginskiai 554
 Oginskienė Marija 163
 Oginskis Bogdanas 997
 Oleka-Žilinskas Andrius 759
 Olišauskas R. 122
 Olšauskas Antanas 150
 Onaitienė Regina 649
 Orenta Vytautas 886
 Orlonas Gediminas 1023
 Ostermejeris Gotfridas 986
 Ozis Marcin 952
 Ožeškienė K. 735
 Ožkinis B. 594
- P**
 Pacas Kazimieras 132, 545
 Padujietis Antanas 134
 Padvarietis Antanas 215
 Padvarietis Bronius 221
 Padvarietis Kazys 214
 Padvarietis Pranas 185, 799
 Padvarietis Stanislovas 221
 Pajuodienė Vida 343
 Pakalka Jurgis 1023
 Pakalkienė Livija Joana 1023
 Pakarskytė Kristina 601
 Pakėnaitė J. 551
 Pakėnas Pranas 603, 607
 Pakinkienė Stefanija 865
 Paknys Juozas 145
 Palaima Vytautas 760, 761
 Palapis G. 678
 Paleckis Justas 565
 Palionis M. 731, 735
 Palionovas V. 202
 Paliulionis Mečislovas 528
 Paliūnas Juozas-*Vairas* 246, 247, 254
 Paliūnis V. 979
 Paliūšis Antanas 182, 184, 185,
 654, 799
 Paljanskas 979
 Paltarokas Kazimieras 730, 951
 Paluckas Petras-*Žukas* 252
 Paluckas Pranas-*Kadagys* 256

- Palušis Matas 130
 Panumienė Birutė 6, 13, 22, 178, 221, 460, 530, 543, 881, 882, 947, 995, 1014
 Papartis Antanas 307
 Pašakauskas Jonas 133, 134, 551
 Paškevičienė 979
 Paškevičiūtė Regina 677
 Patrulis 257
 Paukštelis J. 591
 Paulauskaitė Marytė 323
 Paulauskas Kazys 967
 Paulauskienė V. 206
 Paulavičius A. 204
 Paura Ignas 385, 433, 438, 441, 455
 Paura Jonas 182, 184, 185, 799, 850, 855
 Paura Juozas 223
 Paura Kazys 303
 Pavlauskienė Valentina 891
 Pažemeckienė J. 648
 Pečiūlis Juozas 602
 Pečiūra Antanas 947
 Peleckis Juozas 513
 Pelėdienė Minolija 276, 280, 281, 283–288, 291
 Permiakovas A. 513
 Pesinas Saliamonas 646
 Petkevičienė A. 648
 Petkevičienė Laimutė 22, 1014, 1020
 Petkevičius Vytautas 660, 681
 Petkus Stasys 967
 Petraičiai 961
 Petraitienė Anelė 244
 Petraitienė J. 589
 Petraitienė U. 487
 Petraitis 833
 Petraitis Alfonsas 978
 Petraitis Feliksas 232, 244
 Petraitis Jonas 182, 830
 Petraitis Mečislovas 223, 959
 Petraitis P. 994
 Petraitis Petras 182
 Petraitis Povilas 225
 Petraitis Stasys 223, 762
 Petraitytė 979
 Petrašiūnas Aloyzas 529, 888, 914, 1022, 1023
 Petrauskaitė T. 593
 Petrauskaitė Bronė 517, 667
 Petrauskaitė Toska 576, 598
 Petrauskaitė-Lazauskienė B. 864
 Petrauskas Antanas 269
 Petrauskienė Domicėlė 961
 Petravičius 521
 Petravičius Adomas 521
 Petrėtienė Petronėlė Dalia 10, 17, 943, 946, 948, 949, 1014, 1020
 Petrėtis F. 955
 Petrėtis V. 949
 Petrėtytė Stasė 956
 Petrėtytė-Juozapavičienė Zuzana 204
 Petrikaitė J. 418, 422
 Petronienė V. 589, 591, 597, 599
 Petrovas P. 756
 Petrušenė Elena 313, 328
 Petrušinskis Z. 146
 Petuchauskas Markas 760–762
 Pėžinis Bronislovas 240
 Pikčilingis Juozas 989
 Pileckas Vidmantas 607
 Pilipauskas Edvardas 967
 Pilipauskas Kazys 967
 Pilka Stasys 762
 Pilunskas Jonas 275
 Pilvinskaitė Jurgita 572
 Pilvinskas Jonas 201, 204, 317, 321, 326, 328
 Pilvinskas Martynas 513
 Pilvinskas Vincas 321
 Pilvinskas Vytautas 328
 Pimenovas Vosylius 510
 Pinevičienė M. 204
 Pinkutė Eglė 1004
 Pintinas K. 202
 Pirandello Luigi 761
 Pisanka Tomašas 29
 Piskorskis Juozas 303, 309
 Piščikas J. 731, 732, 862
 Plechavičius K. 840, 961
 Plechavičius P. 669, 673
 Pletkienė Birutė 272, 273, 275
 Pletkienė Emilija 275
 Pletkus Vidmantas 861
 Pliateris Kazimieras 533
 Plungienė A. 549, 589, 597, 599
 Plungienė D. 589, 593
 Pocevičienė R. 954
 Pocius Kazimieras 521
 Počiejus Aloyzas 107
 Podėnienė Donata 5, 12, 23, 621, 634, 671, 1014
 Poderys Vytautas 773
 Pokrovskis F. 123
 Polikaitis V. 723
 Poniatovskiai 136
 Poniatovskienė Teresė 136
 Poniatovskis Andrius 136
 Poniatovskis Juozapas 498, 499
 Poniatovskis Stanislovas Augustas 136
 Popielaičius Motiejus 130
 Popielaičius Nekrašas 130
 Poška Dionizas 986
 Poška Juozas 304
 Poška L. 202
 Poškas Povilas 979, 980, 981
 Poškevičienė Bronislava 327
 Poškevičienė Z. 204
 Poškienė Elžbieta 544
 Poškienė Vita 552, 553, 621, 677
 Poškus Antanas 214, 223, 317
 Poškus K. 647
 Poškus Leonas 228
 Poškus M. 204, 325
 Poškus Petras 185, 238
 Poškus Tadas 235
 Poškus V. 571
 Poškutė V. 517
 Potockis L. 140
 Povilaitis A. 204
 Povilaitis Virgilijus 862
 Povilaitytė 323
 Povilauskas 967
 Povilauskas Izidorius 182
 Povilauskas Juozas 182
 Povilauskas Kazys 967
 Povilavičiūtė Marija 328
 Pozdnejevas Aleksandras 506
 Prakopimienė-Bičkauskaitė Stasė 469
 Pranaitis J. 733
 Pranaitis Jonas 212
 Prancietis Vincas Algirdas 838, 839
 Prancuitis S. 585
 Pranevičienė (Kudrevičiūtė) 326
 Pranevičius A. 204
 Pranevičius Jonas 201, 204, 320, 948
 Pranevičius Medartas 320
 Pranevičius Petras 704
 Praninskas 159
 Praninskas Bronislavas 279–281, 291, 296, 297, 310, 322, 327, 669, 674
 Praninskas Feliksas 322
 Praninskas Kazimieras 305
 Praninskas Vytautas 677
 Praninskienė D. 855
 Pranskiečiai 839
 Pranskietytė (Nekrošienė) A. 852
 Pranskietytė Emilija 807
 Pranskietytė-Nekrošienė Alyta 838, 837, 853
 Prapuolenis K. 725, 733, 737
 Prasevičius E. 122, 124, 128
 Praščiušas 971
 Preimontai 681
 Prokopimienė 308
 Prozoras M. 140
 Prūsaitienė J. 204
 Prūsas Jonas 567, 568, 570
 Prūsienė A. 598
 Pšalgauskas Vincas 184, 238
 Pšalgauskienė-Aleksandravičienė Viktorija 238
 Pucevičius Izidorius-Radvila 245, 247, 250, 266
 Pucevičius-Radvila Izidorius 840, 841
 Puida K. 509
 Puidokai 681
 Puidokas Julius 513
 Puidokas Vladas 513
 Pukytė J.-Širšė 259
 Pulokaitė N. 532
 Pumputis Liudgardas-Saulius 255
 Pundzevičius-Petliukas P. 732
 Pundzius Bronius 1001
 Puodžiūnas Alfonsas-Kiaunė 252
 Pupkevičius Albinas 998
 Pupkienė Teklė 242
 Pupkis Mykolas 942
 Pupkytė-Navardauskienė Ona 479, 480
 Pupkus 202
 Pupkus Balys 182
 Pupkus Bolius 183
 Pupkus J. 147, 153
 Pupkus Vladas 231
 Purėnas Antanas 606
 Purvaneckas Antanas 675, 677
 Puslovskis Vaitiekus 32, 137, 499
 Pusnikas Juozas 310
 Puškariovas Michailas 215
 Puškinas A. 732, 774
 Puteikienė Zofija 391, 486, 489
 Putinaitė Alfonsa 328
 Putinas Antanas 182, 651, 804
 Putinas Jonas 214
 Putinas Juozas 214, 308
 Putinas Kazys 214
 Putinas Stasys 214
 Putinas Vaclovas 22, 551, 804, 828, 1020
 Putinas Vincas 227
 Putinas Vladas 214, 227
 Putinienė E. 214

Puzara A. 337
 Puzarienė L. 589
 Puzinavičius Bronius 1023
 Pužauskienė Elena 9, 621, 629, 631, 1014

R

Rabačiauskienė E. 979
 Rabikauskas Saliamonas 182
 Račys 154
 Račiūnas Antanas 998
 Račkauskas K. V. 206, 712
 Račkelytė Petronėlė 807
 Radavičiūtė D. 749
 Radvila Albrechtas Stanislovas 131, 241, 497, 860
 Radvila Jonušas 498, 597
 Radvilaitė Barbora 1007
 Radvilavičius Tadas 316, 639
 Radvilos 554
 Radzevičiūtė V. 757
 Radžiūnas Artūras 677, 681
 Radžiuvienė Zosė 1023
 Raгаuskas Aivas 4, 1023
 Raгаuskas V. 209, 712
 Raгаuskas A.-*Raгelis* 254
 Raгаuskienė Genovaitė 9, 16, 204–207, 711, 886, 1014
 Raicevičiai 850
 Raicevičius Mikas 185
 Raicevičiūtė Zofija 852
 Raila B. 753
 Rainienė Vilmantė 650
 Rainys Janys 986
 Raišis O. 594
 Rajunčis P. 953
 Rajunčius Jonas 232
 Rakauskas A. 1000
 Ramanauskas A.-*Vanagas* 649, 843
 Ramanauskas Juozas Vidmantas 314, 648, 649, 675, 814, 979, 994
 Ramanauskas Kazys 479, 480
 Ramanauskas Rimas 998
 Ramanauskienė Izabelė 645, 649
 Ramaneckaitė Daiva 1022
 Ramoškaitė Ž. 489
 Ranceva Merkurijus 203, 860
 Randakevičius Jonas 733
 Rapolas Antanas 324
 Rapšys K. 486
 Rapšytė-Ūdrienė Vincė 863, 864
 Rasčiauskaitė Vanda 949
 Rasiulis 964
 Rasiulis Antanas 830
 Rasiulis Juozas 241
 Rasiulytė 830
 Raševskis P. 822
 Ratkevičius J. 752
 Rauda Petras 702, 741
 Razgaitis P. 254
 Razgaitis L.-*Sauleika* 259
 Razgaitis Pranas-*Sauleika* 256, 259
 Raziulis Stasys-Naras 254
 Razmukaitė G. 414
 Razmukaitė Marija 7, 14, 20, 351, 1010, 1014
 Reinikytė G. 206
 Rekašius Antanas 1000
 Repinas 1001
 Repšytė Rožė 562
 Rezkovas 567
 Ribikauskas L. 834
 Ribikauskas Petras 230

Ribikauskas Saliamonas 229
 Ribikauskas Vacys 230
 Ribikauskas-Plechavičius Leonas 256, 257
 Ribikauskienė Bronė 893
 Ribikauskienė E. 855
 Ribikauskienė R. 206
 Ribinskas Adolis 313
 Rydelytė D. 571
 Rilke R. M. 774
 Rimaitis Jonas-*Garnys* 255, 256, 259
 Rimaitis Steponas-*Strazdas* 256
 Rimantienė R. 64, 86
 Rimkevičiai 993, 994
 Rimkevičienė Birutė 650
 Rimkevičius Stasys 677
 Rimkus Kęstutis 208
 Rimkus Vytenis 9, 17, 20, 585, 765, 1014
 Rimkuvienė Romualda 944
 Rimkuvienė Stanislava 274, 275
 Rimša Edmundas 5, 12, 27–30, 34, 1009, 1014
 Rimšas Petras 858, 1001
 Rineikaitė R. 630
 Ringaitis Jonas 314, 948
 Rinkevičienė Jūratė 1023
 Rinkevičienė Z. 649
 Rinkevičius Bartkus 130
 Rinkevičius Donatas 1022
 Rinkevičius Gintaras 999
 Rinkševskaitė Bronė 887
 Rinkševskis Juozapas 134
 Rinkūnaitė A. 631
 Rodžianskaitė I. 630
 Rodžianskas Vidmantas 861
 Rolandas F. 140
 Rombaitis A. 994
 Romeris Mykolas 936
 Ropolytė P. 204
 Rostvorovskis T. 500
 Rostvorovskis E. 27
 Rožanavičius Anatolijus 538–540
 Rožėnas Antanas 104
 Rudenka Aleksejus 217
 Rudokas V. 766
 Rudžionis Juozas-*Čemberlenas-Alksnis* 256
 Rukšėnaitė Birutė 560, 598
 Rūkštelienė Valentina 852, 854
 Rula Anton 952
 Rula Stanislovas 130
 Ruliai 961
 Rulienė Tivyta 803
 Rulys Antanas 185
 Rulys Feliksas 318
 Rulys Jonas 305, 306, 321, 961, 965
 Rulys Juozas 232
 Rulys K. 974
 Rulys Liudvikas 244
 Rulys Mykolas 966
 Rulys Saulius Bronislovas 1020
 Rulys Saulius Bronislovas 22, 978
 Rulys Stasys 958
 Rulys Vincas-*Garbanius* 253, 265
 Rulys Vladas-*Raugas* 253, 992, 965
 Rumbaitis Aleksas 232
 Rumbaitis Antanas 234
 Rumbaitis B. 551
 Rumbaitis Pranas 182
 Rupainienė Eleonora 588, 598, 864
 Rupeika Antanas 1023
 Rupeikaitė Goda 1023

Rupeikienė B. 206
 Rupeikienė Marija 1023
 Rupšys Jonas 214, 215, 231
 Ruseckaitė 895
 Ruseckaitė Liuda 881, 889, 895
 Ruseckas Mykolas 881, 889, 895
 Ruseckienė Katrė 548, 667
 Ruseckis M. 889
 Rūta Alė 753
 Rutaytis Michal 952
 Rutaytis Symon 952
 Rutkauskaitė Regina 648
 Rutkauskaitė Renata 572
 Rutkauskaitė Stasė 459
 Rutkauskaitė Vitalija 574, 598
 Rutkauskas Evaldas 572
 Rutkauskas V. 712
 Rutkauskienė Vitalija 864, 865
 Ruzaitė Laima 970
 Ruzas Baltromiey 952
 Ruzga Vincas 988
 Ruzgaitė Aliodija 9, 16, 756, 1014
 Ružancovas Aleksandras 984

S

Sabaliauskaitė Galina 756, 757
 Sabaliauskaitė R. 29
 Sabaliauskienė Alina 243
 Sabaliauskienė Lilija 649
 Sabeckaitė Elena 229
 Sabeckaitė S. 248
 Sabeckienė Jūratė 1023
 Sabeckis Boleslovas-*Uosis* 253, 266, 323, 992
 Sabeckis Vladas 953
 Sadauskai 317
 Sadauskaitė Liucija 803
 Sadauskaitė Teresė 803
 Sadauskaitė Veronika 557
 Sadauskas Balys 223
 Sadauskas D. 616
 Sadauskas Jonas 182, 233, 266, 651, 807
 Sadauskas Kostas 253, 266, 967
 Sadauskas Kostas-*Vanagėlis* 252, 253
 Sadauskas Leonas 214, 215, 222
 Sadauskas Vladas 223, 992
 Sadauskienė (Bačianskaitė) Petronėlė 374, 375
 Sadauskienė Bronė 234
 Sadauskas Povilas 226
 Saladžius Ferdinandas 22, 1056
 Salygienė Jolanta 677
 Salys Antanas 494, 495
 Samas A. 723
 Samuolis Antanas 989
 Samuolis Rolandas 862
 Sankauskas 200
 Sankauskas Edvardas 224
 Santvaras Stasys 763
 Sapiženka 850
 Sasnauskas Č. 720
 Sasnauskas J. 206
 Satkaitis Juozas 552, 629
 Satkauskas Kazys 182, 183, 654
 Satkauskas V. 660
 Sauska L. 487, 489
 Saulaitis A. 721
 Saveljevas M. 202
 Savickas 513
 Savickas Antanas 515
 Savickis Vincas 879
 Savickis Zenonas 506

- Savičius Edvardas 221, 323, 230, 233
 Savičius Ignas 182, 184, 185, 229, 240, 799
 Savielieviėnė (Ančerytė) Jadvyga 328
 Savukynas B. 352
 Schilleris Friedrichas 761, 774
 Schmid W. P. 360, 365
 Schoenburg N. 635
 Schoenburg S. 635
 Schönbergas Arnoldas 998
 Sederevičius Antanas 606
 Sedleckas Romualdas 669
 Sekmokas Vladas 543
 Seleckienė J. 633
 Seliukaitė Irena 29, 623
 Senkevičius Henrikas 728, 993
 Senulis Martynas 177, 182, 183
 Senulis Vincentas 130
 Senulytė Birutė 949
 Serapinas Jonas 959
 Serdikauskas Juozas-*Perkūnas* 253
 Seselskytė A. 396, 487, 489
 Shmuel-Avigdor Feivelson 636
 Shmuel-Avigdor R. 636
 Siautylaitė Aušra 572
 Sieniutienė V. 206
 Silevičienė Elžbieta 274, 275
 Simaitis Feliksas-*Varnas* 246, 249, 253, 266, 967
 Simaitis Ignas 236
 Simelis V. 650
 Simonavičienė Virginija 615, 617, 625
 Sipavičius F. 756
 Sipavičiūtė A. 891
 Sirusaitė Aldona 229
 Sirusaitė Birutė 239
 Sirusaitė-Burkauskienė Elena 807
 Sirusas Aleksandras 122, 228, 681
 Sirusas Antanas 806
 Sirusas Jonas 304
 Sirusas Pranas 228
 Sirusas Vladas 551, 806
 Sirutavičienė Stefanija 328
 Sirutavičienė V. 206
 Sirutavičius Adolis 955
 Sirutavičius Adomas 130
 Sirutavičius Augustinas 318
 Sirutavičius Bronius 958, 961, 964
 Sirutavičius Jeronimas 236
 Sirutavičius Kazimieras 312
 Sirutavičius Vacys-*Vilys* 255
 Sirutienė (Šlapelytė) Gražutė 989
 Sirutis Bronius 988
 Sirutyte-Kuprienė Marija 988
 Sirvydis Vytautas Konstantinas 607
 Siudika Mykolas 317
 Siudikaitė-Stančienė Stefanija 994
 Siudikas 177
 Siudikas Juozas 845, 846
 Siudikienė Elena 312
 Sivocho M. 508
 Skac̄kauskas Juozas-*Strausas* 254, 256
 Skardžius 935
 Skausgirdaitė-Jurevičienė Viktorija 135
 Skauzgirda Juozas 879
 Skerbecas 145
 Skibiniauskienė 686
 Skipitis R. 641
 Skirmantas P. 382
 Skomskis J. 737
 Skrodenis Stasys 4
 Skrolis Jonas 233
 Skromanienė Danutė Liudvika 10, 17, 899, 1014
 Skrupskelienė Liucija 616, 617
 Skrupskelis A. 124
 Skrupskelis Juozas 206, 576, 577
 Skuja Vladas 344, 587, 611, 625, 626, 684
 Skulmė 839
 Slančiauskas M. 393, 396
 Sliesoravičiūtė M. 711
 Sliesoritūnas F. 140
 Sliosorienė E. 596
 Sliužinskas R. 420
 Sližys S. 755
 Slotkus Antanas 236
 Slovackis J. 733
 Sluckai 993
 Sluckis Juozas 830, 832, 834
 Slutkutė Bronė 325
 Smetona 979
 Smetona Antanas 704, 719, 721
 Smolinskas Algirdas 224
 Smolskis J. 735
 Sniečkus Juozas 104
 Snieškus 202
 Sobiānskis V. 500, 501
 Sokavičius Leonas 513
 Solochinai 993
 Sologūbai 993
 Solovjovas Sergejus 506
 Solženicynas A. 631
 Sondeckis Saulius 999, 1000
 Soročkinas Vladimiras 242, 303, 304, 309
 Spanseraitė-Brazauskienė Stefa 647
 Sprindis Jokūbas 510
 Sprindytė Jūratė 747
 Sprogis I. 952
 Spurgevičius Povilas 1023
 Sruoga Balys 732, 733
 Sruogys Kazys 304
 Stabinskaitė J. 598
 Stabinskas Severinas 560, 598
 Staivienė Ona 556
 Stakėnas R. 633
 Stalinas 567, 849
 Stančienė S. 667
 Stančienė Stefanija 889, 995, 996
 Stančikas A. 208
 Stančius 943
 Stančius Juozas 240, 995
 Stančius Mykolas 654
 Stančiūtė V. 180
 Stanevičius Simonas 986
 Staniulis 165
 Stankevičienė L. 312, 315
 Stankevičius 321
 Stankevičius Antanas 506
 Stankevičius Kazys 182, 183
 Stankevičius Maurikijus 984, 986
 Stankevičius V. 306, 604
 Stankevičius Viktoras 315, 321, 328, 956, 957, 961, 968
 Stankevičius Vincas 107
 Stankevičius Vitoldas 603
 Stankūnavičienė J. 597
 Stankūnavičius A. 603, 604
 Stankus I. 994
 Stasevičius Vladas 704
 Stasilionis Matas 955, 956
 Stasiukonis Antanas 677
 Stasiulaitis Juozas 1005
 Stasiulevičius Aloyzas 989
 Stasiulionis M. 324, 992
 Stasiūnas Juozas-*Pavasaris* 254, 259–261
 Stasiūnas Kostas 326, 704
 Staskevičius J. 156, 510
 Stašys Jonas 206, 859
 Staškevičiūtė Ona 134
 Staškūnas 654
 Staškūnas Jonas 184, 654, 663, 682, 830
 Staškūnienė Regina 675, 682, 865
 Statkauskaitė Lucija 548, 871
 Staugienė G. 590
 Staugienė V. 588
 Staugvilaitė S. 551
 Stebrys M. 627, 679, 683
 Steckienė Stasė 890, 893
 Steckis Jonas 231
 Steckis Valentinas 242
 Steikūnienė Asta 1023
 Stelmašiuikas 153
 Stepanova K. 204
 Stepanovičius Balašas Ivanas 938
 Steponaitienė V. 253
 Steponaitis Vytautas 984
 Steponavičienė 318
 Steponavičienė (Narakaitė) Rozalija 420
 Steponavičienė A. 206
 Steponavičienė Elžbieta 243
 Steponavičienė J. 589
 Steponavičius 320
 Steponavičius Adolfas 675
 Steponavičius Algirdas 766
 Steponavičius Juozas 239
 Steponavičius Matas 229
 Steponavičius Petras 257
 Steponavičius Stasys-*Beržinis* 202, 253, 265
 Steponavičius Steponas 830
 Steponavičiūtė J. 633
 Stikliūnas Arūnas 572, 683, 684
 Stikliūnas Algirdas 679
 Stikliūnienė D. 206, 649
 Stirbytė S. 589
 Stirka Aloyzas 859
 Stockhausen K. 998
 Stoniai 681
 Stonienė Dalė 650
 Stonkus A. 842
 Stonkus R. 593
 Stoškus Algimantas 1001
 Straševičienė Elvyra Elena 1023
 Stravinskis Igoris 998
 Strazdas Jurgis 733
 Strijkovskis M. 851
 Strolienė (Jankevičiūtė) Ona 9, 10, 16, 17, 22, 274, 275, 278, 281, 291, 299, 300, 322, 328, 530, 621, 622, 634, 644, 647, 684, 713, 800, 802–806, 814, 1014
 Strolienė Elena 603
 Strolienė Ksavera 226
 Strolis 224
 Strolis Jonas 226
 Strolys Juozas 317
 Strolys Kazimieras Bronius 6, 9, 13, 16, 20, 22, 176, 206, 270, 273,

- 275, 490, 604, 633, 675, 679, 683,
 712, 714, 797, 1014, 1020
 Strolis Liudvikas 878, 922
 Stroyus Vincas 183–185, 654, 666,
 799
 Stuknis 952
 Stuknis Baltromiey 952
 Stukonienė A. 597
 Stukonienė Petronėlė 908
 Stukonis Jonas 654, 655
 Stukonis Juozas 313, 317, 938
 Stukonis Kostas 182, 318
 Stukonis M. 310
 Stukonis Vaclovas 5, 12, 87, 109,
 117, 1014
 Stukonytė Janina 909
 Stukonytė V. 655
 Stulgienė Monika 562, 574, 576
 Stulginskai 862
 Stulginskas Donatas 861
 Stulginskas V. 677, 861, 862
 Stulginskienė Rima 865
 Stulginskienė Z. 206
 Stulginskis P. 736
 Stundžys B. 910
 Stuoka-Gucevičius Laurynas 1005
 Stuokaitė Janina 1023
 Suchockiai 993
 Suchockienė Felicija 377
 Suchockis Martynas 224
 Suchodolskiai 30
 Suchotskienė (Žaromskytė) Felicija
 376
 Sudermannas Hermannas 761
 Sujeta Aleksas 313
 Sulginskienė R. 864
 Sulimierski F. 504
 Supranavičius Rimas 22, 1056
 Surgailienė A. 821
 Surgailis L. 821
 Surginas Jonas 304
 Surginas Petras 185, 225, 830
 Surginas Vincas 225
 Survila Kastytis 677
 Survila Vincas 830, 834
 Susnienė Stefa 948
 Sušinskas Alfonsas 268
 Sutema Liūnė 767
 Sutkus Antanas 759
 Sutkus Vidas 1022, 1023
 Sutkuvienė Gerda 1023
 Sventickaitė Tamara 756
 Sventickienė I. 589
 Svetikaitė Janina 328
 Svetikas Juozas 323
 Svetikas Kazys 328
 Svetikas M. 305
 Svetikas Povilas 242
 Svitojienė Irena 645
- Š**
 Šabonas Jonas 452
 Šakėnaitė G. 841
 Šakėnaitė Marytė 647
 Šakėnaitė Stefa 325
 Šakėnas 515
 Šakėnas Bronius 515
 Šakėnas Juozas 324
 Šakėnienė Elena 324
 Šakėnienė M. 713
 Šakenis K. 508
 Šaknys Žilvytis 4, 1023
 Šalavka Antanas 316
 Šalčius P. 735
 Šalčius Petras 147
 Šaliamoras Bronius 33
 Šaltenis Arvydas 989
 Šaluchienė F. 589, 597–599
 Šalūga Romualdas 986
 Šamaimaitis P. 255
 Šamarinas Aleksejus 515
 Šaras Julius 104, 946
 Šarauskaitė 325
 Šarauskaitė Laimutė 720
 Šarauskaitė Marcelė 647, 719
 Šarauskaitė V. 719
 Šarauskaitė-Petkevičienė Laimutė 9,
 16, 717
 Šarauskas 317, 322, 935
 Šarauskas Algirdas 9, 16, 717, 719,
 720, 722, 1014
 Šarauskas Antanas 37, 38, 176,
 309, 717, 722
 Šarauskas Bronius 228, 718, 722,
 797, 935
 Šarauskas Feliksas 269
 Šarauskas J. 718, 720, 830
 Šarauskas Jonas 202, 620, 666
 Šarauskas Juozapas 9, 22, 176,
 228, 703, 717, 718, 720, 722, 723
 Šarauskas Kazimieras 573, 576,
 665, 719, 722
 Šarauskas Martynas 719, 722
 Šarauskas Mečys 722
 Šarauskas Mikalojus 722
 Šarauskas Pranas 313, 719, 722
 Šarauskas Simas 305
 Šarauskas Tadas 862
 Šarauskas Vincas 718, 722
 Šarauskienė (Vincevičiūtė) Elena
 399, 410, 415
 Šarauskienė Janina 274–576, 589,
 597–599
 Šarauskienė Janina 949
 Šarauskienė Sofija 719, 720
 Šarauskienė V. 719
 Šarka Antanas 242, 322
 Šarka Petras 305, 323, 324, 231
 Šarka Vincas 307
 Šarkaitė Z. 551
 Šarkauskas Antanas 326
 Šarkienė Jadvyga 323
 Šaulys Aleksas 225, 832
 Šaulys K. 526
 Šėpavičius Pranciškus 265, 269, 273,
 275, 589, 621, 622, 677, 684, 814
 Šėrbauskas Kazys 303, 304
 Šedbaras Jonas 1023
 Šedienė Vera 1023
 Šėgždaitė Marcelė 949
 Šėikienė Gabrielė 316
 Šėinienė Elena 291, 328
 Šėipak-Jonaitienė Tatjana 576
 Šėivys Skaistutis Juozas 606
 Šėkspyras Viljamas 984
 Šėmeta Pranciškus 139
 Šėmežys Adomas-Dulkė 252, 253,
 265
 Šėmežys V. 992
 Šėmežytė Janina 222
 Šėnauskas Vytautas 10, 17, 850,
 1014
 Šėpetys L. 905
 Šėrys V. 900
 Šėrkšnienė (Vyčaitė) Danutė 574,
 561, 582–584, 588, 598
 Šėrkšnys J. 712
 Šėrkšnys Jonas 204, 561, 573, 574,
 580, 581, 589
 Šėrmukšnienė (Žaromskaitė) Genė
 400, 408, 413, 421, 886
 Šėrnas V. 245
 Šėrnias A. 854
 Šėškevičius J. 33
 Šėškevičius Kazys 731–733
 Šėškutė-Stukonienė Janina 647
 Šėveliovas G. 204
 Šėveliovienė D. 206
 Šėiauly Jonas 1023
 Šėidlauskaitė-Šaluchienė F. 598
 Šėidlauskas Aleksandras 4, 9, 16, 21,
 623, 751, 1014
 Šėikšnys Gintaras 891
 Šėleika R. 786, 814
 Šėilys Kazys 233
 Šėilytė A. 204
 Šėilkaitis Antanas 314, 328
 Šėilkaitis Pranas 234, 306, 319, 320
 Šėimelis Juozas 733
 Šėimkevičienė Z. 681
 Šėimkevičius Steponas 315
 Šėimkevičiūtė Bronė 654
 Šėimkevičiūtė Donata Ona 224
 Šėimkevičiūtė Salomėja 948
 Šėimkūnaitė E. 373
 Šėimkus Ignas 309
 Šėimkus Jonas 119, 317
 Šėimonis Kazys 987
 Šėinkūnas R. 31
 Šėiriakovas Sergejus 203
 Šėirmulis Juozas 236
 Šėivickis Pranciškus 101, 602, 606
 Šėirpa K. 957
 Šėlapelienė Marija 988
 Šėlapelis Jurgis 988, 989
 Šėlapelytė-Sirutienė G. 989
 Šėlėkonytė Jūrė 8, 15, 383, 426,
 444, 445, 450, 456, 458, 460–462,
 464–475, 477, 478, 485, 486, 1011,
 1014
 Šėlepetytė A. 757
 Šėlėvė Balys 242
 Šėlėvienė Ona 242
 Šėlėvienė Teklė 242
 Šėlėvytė M. 935
 Šėlėvytė Angelė 242
 Šėlėvytė Antanina 552
 Šėlėvytė-Dragūnienė Barbora 889
 Šėiavas J. 129
 Šėiogerytė Juzefa 948
 Šėliūpas J. 724–728, 730–732, 734,
 735, 737, 986
 Šėliževičiai 862
 Šėniuolis Vytautas-Svajūnas 257, 258
 Šėniuta Alfonsas 224
 Šėniutė Domas 239, 838
 Šėniutė Jonas 239
 Šėolcė J. 146
 Šėopenas F. 756
 Šėpokevičius L. 570
 Šėtankelienė A. 206
 Šėtarienė 691
 Šėtimanienė Ina 650
 Šėtoka I. 627
 Šėtuikys Vytautas 605
 Šėukelienė (Birgelaitė) Valerija 197,
 198, 275, 321, 322, 327, 328
 Šėukelis Pranas 318, 322
 Šėukys Vaclovas-Beržėlis 259

- Šukutis Juozapas 328, 378, 712
 Šulcas Frydrichas 533
 Šulga Aleksandras 900
 Šulga Aleksas 312, 317, 666
 Šulga Jonas 900
 Šulgaitė Janina 900
 Šulgaitė Liucija 571, 899–906, 924
 Šulgienė Bronislava 900
 Šulskienė Airina 1023
 Šuopytė 579
 Šurka M. 681
 Šurkus J. 845
 Šurkus Juozas 119–121, 229, 311
 Šutinienė Irena 4
 Švabinskas Jonas 552
 Švagždys Marcellis 244
 Švedas Jonas 624, 821, 987, 988, 989
 Švėgžda Juozas 213, 215, 216
 Šveicius Pranas 269
 Šveistienė Elena 6, 9, 13, 16, 19, 20, 181, 221, 248, 269, 270, 600, 621, 634, 797, 953, 951, 967, 1015
 Šveistys Juozas 259, 267, 604, 607–609
 Šveistis Jurgis 830
 Šveistys Pranas 185, 226, 400, 410, 414, 417, 419, 614, 799
 Švilpa 247
 Švilpa F. 202
 Švirnickas Gintautas 604, 606
- T**
- Talalaitė Ema 576
 Talmantas Jurgis 762
 Tamašauskas A. 540, 541
 Tamašauskas V. 205
 Tamošiūnai 582, 594
 Tamošiūnas Bronius 559, 574–576, 580, 582, 585, 586, 588, 594, 598
 Tamošiūnas E. 598
 Tamošiūnas Leonardas 293, 294
 Tamošiūnas Virginijus 22, 798, 1020
 Tamošiūnienė (Silinytė) Regina 8, 16, 204, 559, 572, 574, 575, 594, 598, 1015
 Tamulienė Elena 838
 Tamulienė Rasa 553
 Tamulis Benediktas 182, 303, 305, 307
 Tamulis Sigitas 22, 1056
 Tamulis Vytautas 307, 327
 Taparauskas 845
 Tarasenska P. 119, 125
 Taraškevičius A. 851
 Tarbūnas Vincas-*Dagys* 256
 Tarbūnienė 594
 Tarvydas R. 86
 Tarvydas V. 604, 606, 607
 Tatarinaitė-Plungienė Angelina 576
 Tatlauskienė Vera 650
 Tatoris Juozas 602
 Taučienė G. 316, 541
 Tauginai 850
 Tauginas Jonas 857
 Tauginienė Aldona 310, 323, 328
 Taura Antanas 235
 Tauraitė Daiva 572
 Tauraitė V. 284
 Tauraitė-Bložienė Stanislava 372
 Tauraitė-Gerbenienė Morta 372
 Tautavičius A. 28, 123
 Tavoras Pranas 862
- Tebelškis Povilas 121, 123
 Teišerskis 323
 Teišerskis Henrikas 209
 Terebeiza Antanas 234
 Terebeiza Jeronimas 182, 222
 Terebeiza Vacys 214
 Terebeiza Vaclovas 222
 Terebeiza Vincas 214, 222
 Terebeiza Z. 311
 Terebeizaitė-Kilienė Vitalija 803
 Terleckas Vladas 9, 16, 651, 1015
 Thompsonas S. 426
 Tička Vytautas 891
 Tyla Antanas 4
 Tylaitė Anelė 948
 Tylūnaitė Joana 845
 Timinskis J. 143, 545
 Tymukas Leonas 204, 603, 604
 Tiškevičiai 554
 Tiškevičius Aleksandras 215, 502
 Tiškienė L. 648
 Tiškus A. 348
 Tiškus Arūnas 348
 Tiškutė B. 711, 890
 Tyzenhauzas 554
 Tolmantas J. 143
 Tolstova Tatjana 217
 Tolstovas Vasilijus 217
 Tomkevičienė Morta 956
 Tomkevičius Augustinas 958
 Tomkevičius Kazimieras 232
 Tomkevičius Pranas 956, 958
 Tomkevičiūtė Bronė 955
 Tomkutė Dana 1023
 Tomonis S. 983
 Trautmann R. 351
 Trečiokaitė-Žebenkienė Irena 986
 Treinys B. 205
 Triukas Keistutis 604
 Triukas R. 270
 Trumpickas Antanas 889, 936
 Truska L. 1020
 Tuleikis Leonardas 10, 17, 820
 Tumaitienė Elena 204
 Tumas-Vaižgantas Juozas 160–163, 732, 733
 Tumelis Juozas 182
 Tvarijonavičiai 305
 Tvarijonavičienė Jadvyga 337
 Tvarijonavičienė Kotryna 235
 Tvarijonavičienė P. 449
 Tvarijonavičius B. 551
 Tvarijonavičius J. 449
 Tvarijonavičius Petras 182, 184, 309, 316
 Tvarijonavičiūtė Janina 948
 Tvarijonavičiūtė Petrė 837
 Tvarionavičius Leonas 224
 Tvarionavičiūtė Liucija 614
 Tvaronas Jonas 235
 Tvaronas Mykolas 691
 Tvaronas Petras 305
 Tvaronavičius J. 215
 Tvaronavičius Vaclovas 203, 204
 Tvaronienė Irena 337
- U, Ū**
- Uchockis Virginijus 606, 684
 Ūdra Kazimieras 165
 Ulčinaitė E. 1020
 Ulozaitė Ona 552
 Uogintas B. 821
 Uogintas Kazimieras 165
- Urbaitė-Jonaitienė Ona 386, 460
 Urbaitė-Povilaitienė Genovaitė 372
 Urbanavičienė D. 401, 405–407, 416, 423–425
 Urbanavičius A. 216
 Urbonas Antanas 203, 323, 385, 393, 428, 436, 446
 Urbonavičienė (Pocevičiūtė) Genovaitė 327, 638
 Urbonavičienė Antanina 291, 517
 Urbonavičius Jonas 304
 Urbonavičius Vytautas 560, 587
 Urbonienė Veronika 275, 649
 Urbšienė Marija 984, 987
 Urbšys Algirdas 606
 Urbšys J. 987, 988
 Urevičienė (Jankevičiūtė) Emilija 328
 Urnėžiūtė R. 382
 Usaikinienė Stefanija 519
 Ūsaitytė J. 489
 Usovskaitė Katrė 547
 Ušinskaitė-Bačėnienė Filomena 528
 Ušinskas S. 348
 Užubalienė Apoloniya 212, 629
 Užumekaitė Giedrė 1023
- V**
- Vabalas A. 34
 Vadopalienė (Čepaitė) E. 956
 Vagnorienė S. 681, 683, 891
 Vagonis Vytautas 268
 Vagonis Zigmantas 603, 604, 607, 608, 713
 Vagonytė V. 267
 Vaicekauskas Aleksandras 9, 16, 200, 204, 212, 213, 318, 328, 547, 557, 703, 704, 1015
 Vaicekauskas Juozas 200, 703
 Vaicekauskas P. 204
 Vaičaitė R. 484, 485
 Vaičekauskas A. 212
 Vaičionis Gediminas 606
 Vaičys Vaclovas-*Dobilas* 255
 Vaičiūlynas S. 678
 Vaičiūnai 307
 Vaičiūnas 312
 Vaičiūnas A. 991
 Vaičiūnas Henrikas 232, 248, 967
 Vaičiūnas Jonas 314
 Vaičiūnas Petras 202, 303, 305
 Vaičiūnas V. 309
 Vaičiūnienė Rita 891
 Vaičiurgis Rimantas 677
 Vaidelys Ernestas 1020
 Vaidolas Kostas 305, 317
 Vaigauskas Vytautas 464
 Vailionis L. 373
 Vaišnora Bronislavas 8, 15, 329, 494, 520, 519, 545, 635, 800, 830, 858, 952, 1015
 Vaišnora E. 953
 Vaišvila J. 165
 Vaitekūnai 318, 961
 Vaitekūnaitė Elena 956
 Vaitekūnas Antanas 957, 958
 Vaitekūnas J. 538
 Vaitekūnas Petras 955, 957
 Vaitekūnas Vytautas 245
 Vaitiekaitienė Modesta 560, 598
 Vaitiekaitis Bronius 558, 559
 Vaitiekūnas Petras 317
 Vaitiekūnas V. 644

Vaitkevičienė (Bartaševičiūtė) Ona 165
 Vaitkevičienė Regina 8, 9, 15, 16, 22, 591, 512, 597, 627, 635, 671, 1015, 1023
 Vaitkevičius Adolfas 704
 Vaitkevičius Rimantas 891
 Vaitkevičius V. 489
 Vaitkevičiūtė Eugenija 9, 17, 20, 772, 778, 779, 785, 788, 1015
 Vaitkevičiūtė V. 354, 361, 365
 Vaitkus S. 515
 Vaitonis Albinas 1023
 Vaitonis Algirdas 1023
 Vaitulevičienė E. 504
 Valančius Motiejus 33, 123, 134, 139, 522, 546, 969, 986
 Valantinaitė-Tvarijonavičienė Genovaitė 204, 372
 Valantinas A. 947
 Valantinas Benediktas 317
 Valantinas J. 196
 Valatka Antanas 231, 303
 Valatka Vytautas 1003
 Valatkienė Paulina 234
 Valatkonis Jagminas 135
 Valba Edmundas 677
 Valba Juozas 232
 Valentinas Benediktas 317, 318, 321
 Valentinavičiūtė-Daugėlienė Aleksandra 372
 Valiauskas Julius 224
 Valinčius J. 864
 Valys Benediktas 227
 Valiukas Petras 957
 Valiukonytė I. 295
 Valiulytė S. 419
 Valius Vytautas 770
 Valiušaičiai 806
 Valiušaitienė Emilija 806
 Valiušaitienė J. 121
 Valiušaitis 939
 Valiušaitis Adolfas 227
 Valiušaitis Antanas 185
 Valiušaitis Juozas 227
 Valiušaitis Nikodemus 806
 Valiušaitis Petras 237, 238
 Valiušaitis Stasys 214, 828
 Valiušaitis Vincas 227
 Valiušaitis Vladas 227
 Valonis Antanas 225
 Vanagas A. 351, 352, 356–359, 365, 494
 Vanagienė B. 33
 Vanantinavičienė E. 711
 Vansauskas Vincas 200, 303, 309, 316, 318
 Vargdienėlis [Zauka] J. 727
 Varkala Valdas 677
 Vasiliauskas Kazmieras 166, 828
 Vasiliauskas Ernestas 1023
 Vasiliauskas P. 972, 976
 Vasiliauskytė Roma 273, 275, 589, 597
 Vaškas P. 823
 Vaškelis Antanas 959
 Vaškelis Povilas 944
 Vaškys Petras 182
 Vaštakienė Vida 650
 Vaza Zigmantas III 132
 Vaza Žygimantas 497
 Važgauskaitė-Kavaliauskienė Verutė 955, 960, 966

Važgauskienė (Praninskaitė) Stasė 400, 413, 421
 Važgauskienė Antosė 408
 Važgauskienė Matilda 579, 596
 Veberas Vaclovas 230
 Vedaras Juozas 316
 Vedeckienė 677
 Vederas L. 306
 Vejeris E. 161, 162
 Velička Henrikas 879
 Vėlius N. 29, 396, 487, 489
 Vėlūtis M. 164
 Venckus Algirdas 269, 944
 Venclovas Antanas 830, 987
 Vencloviene E. 987
 Venskevičienė Albina 4, 21
 Ventys Ignas 182
 Verbliugevičius Juozas 830
 Verbliugevičius Anicetas-Žilvitis 252, 256
 Verdys D. 757
 Verikaitė Vitolda 1023
 Vermeulen N. 373
 Verzanskis L. 644
 Vėtienė Valerija 645
 Vyčienė Nijolė 649
 Vidmantas Juozas 648
 Vidugiris A. 373
 Vienuolis Antanas 986
 Vilda J. 551
 Vildžiūnas Vladas 900, 1001
 Vileikienė Bronislava 490
 Vileikis 971
 Vileišis P. 1011
 Vileišis Petras Jonas 871
 Vileišytė Birutė Ona 871
 Vilemas Jurgis 980, 981
 Vinčys Bronius 803
 Vinčys Ignas 803, 290
 Vinčius Petras 214
 Vinčius Povilas 214
 Vingrys Stasys 548, 664, 665
 Vintys Petras 217, 222
 Vintytė Agota 222
 Virbickaitė-Ropolienė Marijona 894, 895
 Viščinis K. 487, 489
 Višinskaitė Asta 8, 15, 479, 1015
 Vyšniauskas Bronius 1001
 Vyšniauskas Petras 998
 Vyšniūnas Vladas-*Aušrelė* 248
 Višomirskis 513
 Višomirskis A. 94
 Vištelis Andrius 987
 Vyrtartas Antanas 161–163, 726
 Vytautas G. 551
 Vitkauskienė Birutė Rūta 1004
 Vitkūnas V. 632
 Vitkus A. 952, 996
 Vizbarienė Vida 22
 Vizgirda Viktoras 989
 Vladimirovas Levas 983, 990
 Voina Abraomas 130
 Voinovičius V. 631
 Voldelemaras Augustinas 268, 734
 Volinskis Nikodemus 135, 137
 Volteris Eduardas 734

W
 Walewski W. 504
 Weberis C. M. 999
 Weston Pamela 1000
 Woliński J. 27

X

Xenakis I. 998

Z

Zabiela G. 128
 Zabiela Gintautas 4
 Zakarauskas V. 711
 Zakarauskienė Elzė 891
 Zakas Feliksas 569, 604
 Zakas S. 122, 126–128
 Zakienė A. 569
 Zakienė-Bogužienė Gražina 610, 611
 Zakienė (Gapsytė) Adelė 829
 Zaleckienė Bronislava 970
 Zaleckis Adolfas 304
 Zaleckis Adolis 313
 Zaleckytė Vanda 576, 598
 Zalieckis Vincas 305, 323
 Zalieskis Adolfas 324
 Zanka J. 125
 Zankovičius Jakovas 506
 Zapasnikas Algimantas 669
 Zapasnikienė Birutė 606
 Zaremba Vladislavas 506
 Zauka A. 738
 Zauka Adolis 182
 Zauka Alfonsas 724, 737
 Zauka-Vargdienėlis Juozas 144, 145, 150–152, 158, 160, 163, 164, 620, 627, 724–737, 881, 889
 Zauka Z. 735
 Zauka J. 738
 Zaukaitė O. 551
 Zaukaitė-Petrėtienė Dalia 949
 Zauniūtė Morta 984
 Zavadskis 839
 Zavadskis Ignas 182
 Zaveckienė Žiedunė 10, 18, 983, 1015
 Zdanavičiai 317
 Zdanavičienė Jadvyga 235
 Zdanavičius 153
 Zdanavičius R. 678
 Zdanavičiūtė Elena 184, 185, 200, 312, 663, 667, 799
 Zdanavičiūtė M. 486
 Zdanavičius A. 206
 Zdaniai 681
 Zdebskis Juozas 911
 Zenkevičius Vincentas 140
 Zikaras Juozas 1001
 Zylė Jurgis 184
 Zylinski Jan 952
 Zimantas Antanas 234
 Zimantas I. 571
 Zimblytė Kazė 900
 Zinkevičius Jurgis 313, 320
 Zinkevičius Z. 382
 Zinovjevas A. 631
 Zlatkuvienė-Smolinskienė V. 204
 Zlutas V. 93
 Znaidauskas B. 204
 Zubai 961
 Zubaitė Adelė 964
 Zubas Alfonsas 964, 1020
 Zubas Juozas 953, 963–965
 Zubas Kostas 448
 Zubas Petras 963, 964, 1020
 Zubienė Ona 964
 Zulonas Juozas 230, 864, 889
 Zvicevičius 309
 Zvicevičius Aleksandras 313

Ž

- Žaboka 647
 Žakaitienė R. 627
 Žaliauskas Algimantas 1020
 Žaliauskas Antanas Laimutis 206, 712, 805, 860, 1020
 Žaliauskas Boleslovas 182–184, 243, 805
 Žaliauskas Juozas 305, 324
 Žaliauskas Mykolas 277–279, 282, 291, 294–296, 298, 299, 301, 317, 327, 941, 942, 944, 1020
 Žaliauskas Vytautas 226, 1020
 Žaliauskienė Eugenija 805
 Žaliauskienė Marija 281, 282, 285, 291, 861
 Žalys Albertas 576, 598
 Žaromskienė Adelė 244
 Žaromskienė Apolonija 558
 Žaromskienė Dalia 553
 Žaromskienė Nijolė 649
 Žaromskienė Viktorija 445, 468, 469
 Žaromskis Antanas 175
 Žaromskis Benediktas 881
 Žaromskis Jonas 319, 881
 Žaromskis Kostas 881
 Žaromskis Leonas 881
 Žaromskis Mikalojus 313
 Žaromskis Pranas 182, 184
 Žaromskis Rimantas 882
 Žaromskis S. 485
 Žaromskis Viktoras 182, 183, 881
 Žaromskis Vladas 881
 Žaromskytė Zosė 312, 323
 Žaromskytė-Žeromskienė Morta 372
 Žebenka Romanas 554, 568–570, 602, 603, 606
 Žeimantas Viktoras Liubomiras 8, 15, 505, 1015
 Žemaitė 984
 Žemaitis Jonas 148, 606
 Žemaitis Vitalijus 998
 Žeromskienė Petronėlė 244
 Žeromskis (Žaromskis) Vladas 10, 17, 185, 203, 204, 206, 232, 384–386, 393, 394, 428, 430, 433, 436, 438, 441, 444–446, 451, 455, 457, 458, 463, 464, 476, 481, 482, 485–488, 611, 621, 712, 799, 907, 909, 910, 912, 930, 1015
 Žeromskis Kastas 936, 937
 Žeromskis S. 486
 Žeromskytė-Panumienė Birutė 10, 17, 907
 Žiaunys Adolfas 543, 544, 889
 Žičkytė Ksavera Rūta 10, 17, 866, 1015
 Žičkytė R. 773
 Žygimantas Augustas 131, 491, 496, 532, 1007
 Žygimantas I 130
 Žygimantas Senasis 31, 496
 Žikienė Dalia 650
 Žilėnas Adomas 182
 Žilenskaitė Elena 328
 Žiliberas Ž. E. 600
 Žilinskaitė Elena 276, 279, 291, 372
 Žilinskaitė Genovaitė 878, 927
 Žilinskaitė-Vileišienė Rita 871
 Žilinskas 215
 Žilinskas Andrius 589, 597, 761
 Žilinskas Antanas 1020
 Žilinskas J. 866–871
 Žilinskas Juozas 182, 184, 318, 858
 Žilinskas Jurgis 866, 867, 871
 Žilinskas Mykolas 227, 819
 Žilinskas Saulius 1023
 Žilinskas Stasys 200
 Žilinskas V. 206, 712
 Žilinskas Vincas 165
 Žilinskas Vytautas 230
 Žilinskienė (Aleksandravičiūtė) Elena 328
 Žilinskienė D. 589, 591, 597, 599
 Žilinskienė Julija 234
 Žilinskienė Ksavera 869, 871
 Žilinskienė Nijolė 1004
 Žilinskienė Veronika 617, 704
 Žilytė 647
 Žilytė Birutė 551, 766
 Žirlys E. 206
 Žitkus Antanas 245
 Žiugžda A. 551
 Žižinkauskas Stasys 104
 Žizniauskas A. 204
 Žizniauskienė Alvyda 9, 16, 621, 629, 631, 677, 1015
 Žmoginas Genadijus 206, 207, 208, 614
 Žmoginienė Birutė 275
 Žmoginienė Irena 206, 271, 591, 597–599, 612, 614, 616, 617, 619
 Žoromskis Viktoras Francevičius 651, 938
 Žoromskis (Žaromskis) Antanas 937
 Žoromskis Jonas 215, 543
 Žukaitė Adelė 232, 571
 Žukaitė L. 949
 Žukaitė Verutė 984
 Žukaitė-Daknienė Verutė 372
 Žukaitė-Turskienė Elena 372
 Žukas Antanas 328
 Žukas Juozas 175
 Žukas Lionginas 675, 712
 Žukas Liudas 206, 323, 675
 Žukas Petras 328, 538
 Žukas Prochoras 537
 Žukas Stanislovas 305, 321
 Žukas Vladas 5, 13, 20, 150, 479, 480, 483, 485, 488, 951, 969, 971, 983, 984–990, 1015
 Žukauskas Algirdas 206, 980
 Žukauskienė Genovaitė 7, 14, 22, 302, 1015
 Žukauskienė Valė 648
 Žukienė Daiva 864, 865
 Žukienė Eleonora 990
 Žukienė T. 596, 806
 Žukovskis Rudolfas 520, 525, 526, 914
 Žumbakienė Gražina 6, 14, 276, 1015
 Žumbys Mykolas 183
 Žundienė Albina 603
 Žundienė Bronė 340, 341
 Žuromskaitė Brigita 1023
 Žuromskytė Viktorija 717
 Žvykas Eugenijus Bronius 607
 Žvikas Jonas 224
 Žvikienė Z. 648
 Žvinklevičius Josifas 506
 Žvirgždas Vytautas 889

Vietovardžių rodyklė

655 vnt.

A

Abėzė (Komija), lageris 224
 Abiejų Tautų Respublika, buv. vlst. 27
 Ąfrika, žem. 635, 641
 Akmeninė, k. 179, 846
 Akmėnė, mst. 29, 768, 897
 Alandų sėlos 61, 84, 85
 Alantė, mstl. 359, 997
 Alytūs, mst. 341, 532, 768, 828
 Alksnėytė, mškl. 698
 Altarijė 131
 Aluotėlė, up. 362
 Amėrika, žem. 155, 158, 346, 642, 702, 715, 745, 746, 748, 783, 819, 869, 894, 933, 937, 1000
 Anėpolis, dv. 135
 Andriūnai, k. 43, 58, 61; apyl. 172; k. 132, 173, 178, 305, 321, 337, 352, 493
 Ąnglija, vlst. (neofic.) 341, 535, 977
 Ąnglininkai, k. 793
 Anyksėiai, r. 362, 370, 843
 Antėkalnio kėpinė 758
 Antėlieptė, mstl. 768
 Antanavė, dv. 301, 352; k. 221, 233, 323; vnk. 951
 Argentinė, vlst. 911, 962, 981
 Arimėiėiai, k. 257, 346
 Ariogėla, mstl. 147, 360
 Asiužė 532
 Asteikiai, k. 47, 49, 361
 Augmėnai, k. 20, 42, 53, 119, 120–123, 132, 178, 181, 184, 191, 214, 215, 217, 221, 233, 246, 248, 278, 291, 299, 303, 304, 308, 321–323, 328, 354, 358, 599, 610, 712, 716, 800, 803; apyl. 47, 247, 800; sen. 182, 185, 211, 799, 804, 805
 Augmėnų kapinynas 121
 Augustėvas, mst. 498
 Aukštaitijė, etn. sr. 765, 1008
 Austrėlija, žem., vlst. 624, 981
 Ąustrija, vlst. 27, 32, 583, 901, 981, 1004
 Aviliai, k. 160
 Avižiškiai, apyl. 50; dv. 352, 964; k. 132, 234, 253, 264–266, 305, 321, 323, 887, 992
 Ązija, žem. 715, 1004

B

Bėbtai, mstl. 532, 535
 Bagdėnai, dv. 352; k. 81, 132, 313, 712, 716
 Baikėlas, ež. 715
 Baisėgėla, mstl., sav., r., par., vls., dv. ir kt. knygoje minimi beveik kiekviename straipsnyje po keletė kartu, todėl nenurodoma, kuriame puslapyje jie paminėti.
 Baisėgalos kapinaitės 46
 Baisėgalos kėpinė 176, 720, 740
 Bakšiškiai, k. 141
 Balsiai, k. 137
 Baltarusija, vlst. 220, 228, 999
 Bėltijos jūra 53, 55, 58, 62, 85, 86, 618
 Barsukinė, k. 354
 Batakiai, k. 360

Baukai, k. 179, 846
 Belazėriškiai, k. 844
 Bėlgija, vlst. 624, 901
 Bėndrė, upl. 357, 363, 364, 851
 Bėrėėūnai, k. 295
 Berezinė, dv. 183, 224, 235, 303; mš. 879
 Bėrlėnas, mst. 692, 718, 783, 795, 819
 Bėrėžė, up. 42–44, 53, 357, 362, 363, 680
 Bėrėžėlė, upl. 137
 Bėrėžytė, k. 49, 224, 235, 338, 354, 362, 711, 712, 887; up. 357; dv. 894
 Bėrėžėtas, mš. 879
 Bėtygėla, mstl. 149
 Bydlėgas 357, 364, 365
 Biliūnai, k. 42, 132, 178, 183, 224, 235, 312, 328, 352, 362, 400, 410, 414, 417, 419, 452, 472–485, 493, 694, 696, 697, 712, 739, 740; apskr. 685; apyl. 45; mš. 51; vnk. 354
 Bilis, upl. 357, 364
 Biržai, r. 843
 Bitėnai, k. 721
 Byzdėliai, vnk. 353
 Byzdėlis, upl. 43, 353, 357, 363
 Boguėėiai, r. 873
 Bėkštupis, up. 357
 Bėstonas, mst. 33, 302, 986
 Bėtmijos įlanka 84, 85
 Bėrėviškiai, k. 132, vnk. 352
 Breslaujė, mst. 31, 32
 Bruzdėlė, up. 357, 363
 Bubiai, k. 670
 Buėėūnai, k. 42, 45, 132, 183, 224, 235, 305, 309, 319, 352, 353, 359, 449, 485, 599, 712, 716; apyl. 47; mš. 47
 Būdai, k. 132, 225, 354, 745, 993, 994
 Budapėštas, mst. 901, 905, 1000
 Bulgėrija, vlst. 1000
 Būniškis, vnk. 352
 Butėnai, k. 132, 712, 961
 Butkai, k. 300
 Butrimėniai, k. 260

Č

Čėkija, vlst. 624, 901, 1004
 Čėkiškės, k. 138
 Čėkoslovėkija, buv. vlst. 1000
 Čelkiai, k. 42, 132, 137, 178, 181, 191, 194, 305, 680, 225, 235, 257, 292, 328, 484, 711, 712, 830, 834, 836–889; mš. 48, 251, 260, 261, 265, 266, 838, 842, 843; sen. 182, 185, 211, 799; dv. 352, 831
 Čėrkėasai, k. 179, 225, 235, 353, 846
 Čėrvėnė, mš. 723
 Čėbiras 310
 Čėkagė, mst. 545, 936
 Čivilupis, upl. 357, 364

D

Dainavė, etn. sr. 55, 670
 Dėkniškis, vnk. 352, 838
 Dambavė, vnk. 354
 Dėncėgas, mst. 503
 Dėnija, vlst. 715, 797
 Dargėudžiai 845
 Dėrgėnai, k. 49

Daugėvenė, upl. 43, 48, 53, 122, 128, 357
 Daugėpilis, mst. 138, 534
 Daukantai, k. 793
 Daužnagiai, k. 849
 Degėšiai, k. 42, 225, 301, 354, 745
 Degsnėikai, k. 363
 Dėrvėdiškis, vnk. 352
 Dėveikiai, dv. 315; k. 353, 362
 Dėvyndėoniai, k. 137
 Diauderiai, k. 124, 128, 132, 137, 141, 178, 226, 236, 305, 307, 308, 319, 321, 323, 328, 331, 337, 353, 366, 367, 369, 370, 399, 400, 410, 414, 415, 417, 419, 469, 472–474, 485, 486, 599, 712, 716, 740, 751; apyl. 44, 172
 Diauderėių piliakalnis 64, 119, 123, 124
 Didžiėji Britėnija, vlst. 624, 981, 999, 1000
 Diktariškiai, k. 401, 421, 424, 471
 Dirvonėiskiai, vnk. 354
 Dišliai, apyl. 49; dv. 353; k. 49, 178, 236, 305, 308, 516, 711, 887, 894, 934; mš. 49, 879; plv. 303
 Dotmuvė, mstl. 42, 136, 169, 212, 218, 324, 509, 591, 652, 751, 797, 872, 956, 962, 993; vls. 170
 Dotmuvėlė, upl. 48, 51, 52, 123, 357, 358, 361, 364, 365, 938, 940, 944, 947
 Drėskininkai, mst. 794, 897
 Dubėsa, up. 64, 81, 149, 362
 Dubrovėlėgas (Mordėvija) 224, 228
 Dusupėys, upl. 358, 364
 Dvarėliai, k. 354, 402, 409, 689, 692, 745
 Dzėkijė, etn. sr. 55, 340

E, Ė

Eglėainė 508
 Eglesiai, k. 354
 Ėgliškis, upl. 43
 Elektrėnai, mstl. 897
 Endriejėvas, mstl. 360
 Ėstija, vlst. 59, 269, 584, 715, 868, 912, 986
 Europė, žem. 34, 38, 39, 269, 496, 635, 708, 788

F

Fenoskėndija, geogr. sr. 61
 Fėrma, k. 183, 236

G

Gaižiūnai, k. 125, 708, 710
 Galicija, etn. sr. 717
 Gėnkiai, k. 42, 43, 132, 226, 236, 325, 353, 357, 485, 745, 878
 Gėnsikė, upl. 362
 Gařdinas, mst. 496, 532, 533, 717
 Gargždai, mstl. 138
 Gasėėūnai, k. 880
 Gegužinė, vnk. 354, 856, 887
 Gelėžupis, upl. 52, 358, 364
 Gelėgėudiškis, mstl. 496, 498; vls. 165
 Gėlvonai, mstl. 83
 Geniai, k. 253
 Giedraiėiai, mstl. 371
 Gylė, up. 358, 363
 Gimbėgėla, k. 515

Gintališkė, par. 135
 Girmalaukiai, k. 132
 Girmištis 513, 517
 Girvalakiai, k. 42, 137, 141, 155, 178, 212, 226, 291, 292, 294, 298, 301, 305, 307, 328, 354, 360, 941, 944
 Gliukai, vnk. 353
 Gluoksnupys, upl. 49, 358, 364
 Gorlāgas 227
 Gōstautai, dv. 353; k. 183; vnk. 266
 Gōstautinė, mš. 50
 Graikija, vlst. 981
 Grauzupys, upl. 44, 353, 358, 364
 Grikyinė, k. 42, 51, 165, 202, 226, 306, 355; apyl. 45
 Gražiškiai, k. 358; apyl. 270
 Griņkiškis, mstl. 42, 45, 53, 142, 179, 207, 208, 218, 249, 295, 318, 496, 539, 540, 542, 576, 591, 599, 652, 692, 710, 772, 773, 833, 885, 793, 938, 942, 953, 969; apyl. 270, 402; vls. 179, 203, 247, 250, 321, 353, 844
 Grubai, k. 123, 353, 711, 887
 Grūdā, upl. 55, 56, 57, 58
 Gruzdziai, k. 132; vls. 845
 Gūdija, vlst. 765
 Gudžiūnai, k., mstl. 137, 153, 218, 355, 499, 515, 652, 885, 935, 943, 950; vls. 170, 250, 944
 Gujėnai, k. 137

I, Y

Ibutoniai, k. 137
 Igliauka, k. 797
 Ylakai, mstl. 164, 790
 Imantai, upl. 51, 364
 Īnta (Komija), mst. 224
 Islāndija, vlst. 270, 624
 Ispanija, vlst. 981
 Įstra, up. 57
 Itālija, vlst. 340, 347, 901, 902, 1000
 Įvalbalis, pv. 50
 Ivdellāgas 225

J

Jadvim̄polis, k. 42, 57, 132, 517, 601; dv. 361
 Januškoniai, k. 42, 43, 47, 59, 60, 130–132, 178, 203, 226, 236, 308, 353, 359, 374, 858, 878
 Japōnija, vlst. 901, 981
 Jarā, upl. 56
 Jaskynė, k. 182, 237; vnk. 856
 JAV, vlst. 150, 335, 340, 742, 745, 752, 815, 827, 870, 876, 901, 936, 937, 981, 999, 1000
 Jelgava, mst. 138
 Jiėznas, mst. 370
 Jokubāičiai, k. 137
 Jonavā, mst. 508, 509, 993, 977; kr. 344
 Jōniškis, mst. 129, 151, 163, 171, 533, 534, 708, 978; apyl. 145; r. 836, 843
 Joniškėlis, mstl. 151, 171, 312
 Jōsvainiai, vls. 181
 Jugoslāvija, vlst. 901
 Juodāičiai, mstl. 160
 Jūodinė, upl. 51

Jūodupiai, k. 132, 178, 227, 237, 353, 358, 599, 712, 716, 806, 822, 828, 829
 Jūodupis, upl. 43, 122, 353, 827
 Jūodžiai, k. 42
 Jūrbarkas, mst. 534

K

Kabėliai, k. 355
 Kabliai, k. 132, 178, 227, 291, 296, 305, 309, 314, 353, 480, 712, 858, 887
 Kačerginė, mstl. 768
 Kairas, mst. 998
 Kairėnai, apyl. 270
 Kaišiadōrys, mst. 144, 508, 602
 Kalvarijā, mst. 31; k. 47, 238, 353, 354
 Kalvėliai 858
 Kamatėlė, upl. 362
 Kalviai, k. 533
 Kamatis, upl. 362
 Kamyšlāgas 224
 Kamšėlė, upl. 363
 Kaņšupis, upl. 48
 Kanadā, vlst. 901, 1000
 Kapliai, k. 790
 Karagānda, sr. 222
 Karaliāučius, mst. 503, 1004
 Kaŗciupis, upl. 359, 364
 Karōšbalis, mš. 50
 Kārpiškiai, k. 124
 Kārupis, upl. 363, 364, 365
 Kaspariškiai, vnk. 352, 856
 Katinai, k. 347
 Kaukāzas, geogr. sr. 503, 783; kln. 47
 Kaūnas, gub. 146–148, 156, 161, 168, 535, 938, 952; mst. 4, 29, 34, 38, 46, 51, 64, 81, 119, 125, 146, 150, 162, 164, 165, 167, 189, 194, 215, 216, 222, 225, 227, 231, 245–247, 250, 251, 292, 302, 309, 313, 314, 328, 352, 372, 373, 498, 504, 508, 510, 512–514, 532, 536, 554, 603, 636, 639, 645, 652, 653, 655, 705–710, 718, 721–723, 732, 740, 743, 748, 756, 758, 759, 761, 763, 790, 797, 798, 829, 830, 833, 836, 842, 846, 856, 857, 858, 872, 878, 995, 997, 1000, 1005, 1020
 Kazāchija, vlst. 226
 Kazlū Rūdā 843
 Keimė, r. 341, 362, 843, 978
 Kėdāiniai, mst. 81, 123–125, 129, 139, 150, 151, 170, 176, 216, 225, 231, 313, 314, 493, 496, 498, 508, 509, 532, 534, 535, 541, 558, 646, 664, 667, 680, 699, 718, 751, 772, 774, 797, 811, 831, 872, 874, 1020; apskr. 37, 121, 171, 174, 175, 177, 179, 181, 186, 188, 189, 193, 211, 218, 220, 245, 251, 252, 253, 303, 311, 503, 629, 646, 652, 717, 723, 822, 937, 946, 952; par. 130; r. 123, 552, 559, 591
 Kelmynai, k. 179, 846; vnk. 354
 Kelmūčiai, vnk. 354
 Kemėrai, k. 57, 132, 178, 214, 227, 238, 248, 304–306, 322, 328, 353, 601, 772, 803, 809, 827, 828
 Kybartai, mst. 741
 Kiduliai, k. 1006
 Kiemsrutas, upl. 50

Kirkšiai, k. 132
 Kiršinas, upl. 42, 44–49, 53, 83, 123–125, 128, 136, 197, 315, 329, 353, 361, 364, 365, 383, 680, 713, 714, 879
 Klaipėda, kr. 656, 720, 721; mst. 222, 718, 791, 793, 794, 874, 897, 899, 901, 961, 970, 978; r. 360, 997, 1003
 Kliučiai, k. 214, 238, 353
 Klōvainiai, mstl. 151, 163; apyl. 133; k. 414
 Klusai, k. 846
 Klūvendas, mst. 753, 827
 Kōmariškiai, k. 42, 51, 141, 228, 309, 354, 404, 405, 416, 418, 422, 601, 681, 698, 703, 797; apyl. 51
 Komsomōlskas, mst. 224
 Košiai, k. 790
 Krākės, mstl. 249
 Krakiai, k. 41, 131, 135, 218, 295, 643; par. 130; vls. 164
 Krasnojārskas, kr. 230, 233, 854; sr. 873
 Krāžiai, mstl. 131, 339, 554, 560
 Krekenavā, mstl. 130, 135, 138, 253, 493, 591; vls. 280
 Kretingā, mst. 542; r. 791
 Kriatūnos, mstl. 735
 Kriukai, mstl. 532
 Krōkuva, mst. 130, 131, 134, 532
 Kubiliūnai, k. 42, 179, 203, 344, 599, 712, 716, 908, 909, 911; apyl. 353, 368, 370, 371, 372, 403, 451, 458, 464, 482; mš. 51; plv. 353
 Kujališkiai, k. 994
 Kūpiškis, mst. 56, 57, 147, 163, 343; r. 362
 Kupriai, vnk. 353
 Kupsciai, k. 794
 Kurkliai, k. 132; mš. 48, 264
 Kuršėnai, mstl. 670; r. 843
 Kuŗšas, gub. 734
 Kutenā, upl. 42, 47, 48, 59, 215, 353, 357, 359, 364, 680, 695, 696
 Kutiliškis, vnk. 352
 Kūtiškės, vnk. 238

L

Labūčiai, k. 591
 Labūnava, dv. 250, 252
 Latvėliai, k. 163
 Lātvija, vlst. 9, 16, 59, 164, 224, 269, 343, 508, 584, 715, 720, 728, 736, 737, 889, 901, 907, 986, 994
 LDK, buv. vlst. 497, 532, 533
 Lebėniškiai, k. 843
 Leckavā, mstl. 163
 Legečiai, k. 119, 142, 153, 184, 179, 306, 352, 353, 544, 846; sen. 211; mš. 840, 844
 Lekėčiai, mstl. 360
 Leningrādas, mst. 584, 612, 797, 817, 977, 997, 1001, 1003, 1006
 Lėnkija, vlst. 27, 32, 133, 136, 140, 141, 146, 346, 496, 497, 499, 504, 533, 715, 827, 842, 852, 879, 901, 972, 975, 986, 1000, 1004, 1006
 Leņtvaris, mstl. 842
 Liāudė, apyl. 728; up. 48, 49, 50, 359
 Liaudėlė, upl. 360, 363, 993
 Liaudiškiai, k. 42, 56, 119, 124, 256, 257, 283, 286, 288, 291, 357,

680, 712; mš. 125, 245, 248, 840; vnk. 353
 Liaukavā, up. 353, 360, 361, 363, 993
 Lydā, mst. 539
 Liepāja, mst. 143, 144, 162, 163, 505, 512, 535, 938
 Lietuvā, vlst. 1–4, 6, 9–11, 13, 16–22, 27–39, 41, 52–59, 61, 64, 81, 83, 84–86, 119, 121–123, 127–129, 131–133, 136, 138–142, 145, 147, 150, 152–160, 162–165, 167–177, 189, 200, 203, 208, 210–213, 215, 218, 220, 221, 245, 251, 254, 255–260, 267–270, 292, 293, 295, 298, 299, 302, 303, 319, 320, 330, 343, 348, 351, 356, 362, 366, 382–384, 392, 394, 395, 398, 426, 479, 481, 485, 491, 493, 494, 496–499, 502–504, 508–510, 519, 520, 533, 535, 537–540, 547, 554, 562, 568, 576, 579, 585, 589, 599–603, 605–607, 609, 610, 619, 622, 624, 626, 629, 635–637, 639, 642, 651, 652, 655–657, 661, 664, 669, 670, 672, 673, 675, 676, 679, 680, 681, 699, 704, 707–709, 713, 717–726, 728, 733, 736, 739–742, 745, 746, 748, 751, 754, 756, 764, 765, 768–770, 772, 778, 791–797, 809, 810, 812, 813, 815, 819–829, 839, 840, 846, 856, 857, 866, 868, 869, 871–873, 875, 876, 878, 879, 882, 887, 981–990, 994, 997–1008, 1010–1015, 1020–1022
 Lietuvōs Didžioji Kunigaikštystė, buv. vlst. 28, 31, 32
 Lūgumai, mstl. 151
 Linkuvā, mstl. 151, 670, 710
 Liudvināvas, mstl. 28
 Livonija, buv. vlst. 498
 Lomiai, k. 544
 Lōdonas, mst. 999–1001
 Lopaī, k. 42, 47, 55, 125, 127, 128, 228, 238, 252, 303, 309, 353, 841, 858, 877, 992

M

Magadānas, sr. 226, 227
 Malinuvkā, vnk. 354
 Mantviliskis, k. 532, 535
 Mārgis, kln. 47
 Marijāmpolė, r. 797, 841
 Maskvā, mst. 29, 33, 35, 177, 532, 580, 709, 717, 809, 823, 824, 826, 896, 901, 912, 953, 972, 981, 985, 997, 1000
 Mašėlė, up. 359
 Mažeikiai, mst. 59, 309, 362, 612, 828; r. 358
 Mažuoliai, k. 179, 246, 256–257, 246, 248, 249, 263, 353, 844, 846; apyl. 247
 Mederdavā, dv. 352
 Mėdininkai 55–57
 Meiliškiai, k. 304
 Mėkiškė, vnk. 179, 352
 Merkinė, mstl. 532
 Merkys, up. 605
 Meškučiai, k. 533
 Mėškupė, upl. 360, 364
 Miegėnai, k. 137
 Miežaičiai, k. 357

Mikóniai, k. 48, 132, 178, 182, 228, 238, 260, 305, 318, 322, 328, 323, 353, 485, 486, 712, 830, 858
 Minaičiai, k. 179, 257, 599, 845
 Minlāgas 224, 230
 Minskas, mst. 293, 532, 584, 720; vaiv. 27, 32; apskr. 534
 Mintaujā, mst. 138, 532, 533, 534
 Miškiai, k. 132, 260
 Miškiniai, k. 353, 745
 Mōckiskis, k. 179, 352
 Mogiliōvas, mst. 532
 Molėtai, r. 359, 371, 977
 Moldāvija, vlst. 715
 Moniūnai, k. 132, 137, 178, 228, 239, 266, 322, 353, 362, 711, 830, 838, 835, 852, 887; mš. 48, 362
 Mordōvija, RF resp. 224, 228
 Mōsėdis, mstl. 161; par. 161
 Mstislāvlis, vaiv. 27; pav. 31
 Mūrmanskas, sr. 978
 Mūšā, up. 53

N

Naūmiestis, mstl. 163
 Naugardūkas, vaiv. 32
 Naujāberžė, k. 137
 Naujamiestis, mstl. 151, 493, 591; vls. 181, 249, 252, 260, 265, 295, 959
 Naujasodė, k. 49
 Naulickai, k. 887
 Navadōlė, k. 301, 887; vnk. 354
 Nekelpā, up. 49, 50, 353, 360
 Nemakščiai, mstl. 360
 Nėmunas, up. 41, 55–58, 61, 138, 149, 498, 741
 Nemunėlis, upl. 50
 Nesvėžius, mst. 32
 Nevardėnai, k. 362
 Nevardā, up. 362
 Nevėžis, up. 41, 53, 54, 56, 58, 64, 81, 85, 130, 151, 256, 257, 258, 260, 358, 493, 858, 873, 966
 Nidā, Neringos mst. d. 742, 747
 Niūjorkas, mst. 145, 742, 815
 Niūnij Tagilas 872
 Notėnai, k. 135

O

Obėliai, mstl. 734–738
 Obėliū kāpinės 738
 Odesā, mst. 163, 715, 727
 Ōmskas, mst. 328; sr. 224
 Ōntāris, ež. 742
 Ōnuškis, mstl. 500
 Ožaičiai, k. 42, 50, 57, 178, 184, 191, 192–194, 228, 353, 357, 359, 362, 851, 852, 854, 855, 857, 887, 954; r. 192; sen. 211, 799; apyl. 202, 852
 Ožkyčiai 850

P

Pabaltijys, geogr. sr. 39, 1004
 Pabėržė, k. 132, 137, 141, 142, 179, 993
 Paberžėliai, apyl. 43; k. 179, 181, 214, 228, 229, 239, 352, 353, 355, 358, 828; sen. 182, 185; vnk. 353
 Pabėržiai, k. 844, 846
 Pabiržė, vnk. 856, 887

Pabradė, mstl. 359
 Pabrastys, up. 360
 Padgōjus, plv. 130
 Padvariai, k. 460
 Pagaidžpiliai, k. 239
 Pagarduviai, k. 132, 137, 229, 944
 Pagojaī, dv. 772; k. 239, 353; vnk. 355
 Pagojėliai, k. 353
 Pāgojus, vnk. 42, 43
 Pagrauzūpė, k. 711; vnk. 353
 Pajieslys, k. 53
 Pakalniškiai, k. 124, 908
 Pakapė, vnk. 354
 Pakiršinėlis, k. 42, 46, 47, 49, 181, 184, 191, 194, 196, 209, 239, 328, 711, 712, 830
 Pakiršinys, k. 314, 322, 375, 378, 482, 568, 678, 679, 684, 712, 859, 862–865, 934, 983; apyl. 270; dv. 145, 229, 239, 252, 253, 265, 279, 296, 305, 308, 315, 332, 348, 353, 367, 369, 371, 454, 470, 472, 475, 681, 683; mš. 47; sen. 182, 211, 799
 Pakruojis, mstl. 55, 57, 129, 151; apyl. 245; r. 362, 795, 797, 843; vls. 258
 Pakuteniai, k. 240, 303, 319, 353, 858
 Palā, upl. 360
 Palangā, mst. 714, 720, 768, 773, 828, 901, 1003, 1005
 Palankys, k. 240
 Palėja, upl. 360
 Palėkiai, k. 165
 Palėvenė, mstl. 500
 Pāliečiai, k. 797
 Paliūtė, upl. 360
 Palōnai, mstl. 20, 42, 48, 49, 61, 181, 191, 275, 328, 331, 334, 338, 362, 408, 421, 516, 544, 599, 679, 680, 681, 682, 712, 713, 797, 841, 879, 881, 883, 885, 888, 890, 891, 892, 894–966; apyl. 203, 270; dv. 57, 134, 303, 306, 307, 309, 353; k. 132, 141, 172, 178, 229, 240, 264, 303, 315, 321, 357, 360, 387, 470, 472, 475, 476, 711, 996; par. 175, 887, 888, 951; vls. 33, 138, 140, 140, 624; sen. 177, 182, 185, 211, 799
 Palōnas, upl. 48, 353, 360, 364, 365, 894, 895, 951
 Palonėlė, upl. 42, 48–51, 129
 Pamiškaliai, k. 401, 421, 424
 Pamūšis, k. 55, 56, 57
 Panekelpiai, apyl. 50; dv. 353; k. 50, 132, 240, 313, 400, 408, 421
 Panemunėlis, mstl. 500
 Panevėžys, mst. 130, 138, 139, 228, 229, 248, 312, 344, 534, 646, 689, 768, 796, 869, 873, 874, 880, 951–967, 1020; apskr. 189, 253, 541; r. 280, 346, 591, 959, 977, 979
 Papjaunys, k. 689
 Papilė, mstl. 828
 Parvėžius, mst. 692, 998, 999
 Pasandravys, k. 267
 Pasvalys, mstl. 496; r. 269, 344, 362, 618; r. 843
 Pašakiai, k. 49, 50, 83, 132, 133, 178, 181, 184, 229, 240, 357, 358, 359, 944; dv. 178, 354; sen. 182, 185

- Pašilė, k. 357
 Pašlapėle, k. 50, 303, 305, 318, 327, mš. 50; vnk. 354; k. 301
 Pašušvys, mstl. 153, 355, 374, 409, 419, 652, 851; apyl. 270; k. 327; par. 130; vls. 179, 183, 908
 Pašvitinys, mstl. 151; par. 130
 Pažaislis, vls. 907
 Pažūkai, k. 843
 Pečiora, mst. 224
 Pečiorlāgas 232
 Pėrnarava, mstl. 41
 Peštiniūkai, k. 643
 Pešturbūgas, mst. 9, 32, 533, 724, 725–729, 735, 736, 869, 939
 Petrāpilis, mst. 726
 Petrogrādas, mst. 717
 Piepāliai, k. 62, 119, 123, 125–128, 132, 181, 184, 196, 230, 240, 266, 292, 300, 353, 493, 583, 707, 858, 877; ež. 360, 364; kln. 46; mš. 714; sen. 182, 185
 Piepaliūkai, k. 47, 60, 128, 178, 230, 304, 309, 353, 682
 Pietraī, vnk. 856
 Pikčiūnai, k. 705
 Pilsupiai, k. 53
 Pinciūkiškis, k. 179, 352
 Pinskas, mst. 32
 Pivorāičiai, k. 254, 264
 Plikiaī, vnk. 353, 850
 Pliuškiai, k. 179, 214, 241, 247, 306
 Plūngė, mst. 31, 359, 542, 549; r. 742
 Pociūnėliai, k. 48–50, 61, 133, 151, 153, 484, 516, 599, 629, 639, 643, 678, 680, 712, 728, 793; k. 135, 936, 938, 966, 993; par. 965
 Pōlockas, vaiv. 27, 32
 Prancūzija, vlst. 901, 981
 Prastavōniai, k. 139
 Praščiuūnai, k. 42, 49, 241, 258, 301, 353, 357, 360, 954, 957, 959; apyl. 49; dv. 360
 Prienai, mstl. 28, 532, 533; r. 370, 793
 Primōrė, kr. 911
 Prūdūpys, upl. 360, 364
 Prūsija, buv. vlst. 27, 32, 140, 534, 692, 765, 768
 Pūdymai, k. 170
 Puīkiai, k. 399, 410, 415
 Puniā, mstl. 28, 717
 Puōdžgala, k. 241
 Pūšalotas, mstl. 160, 540
- R**
 Radviliškis, mstl. 39–41, 53, 125, 146, 148, 151, 154, 177, 259, 313, 346, 355, 362, 508, 536, 538, 542, 592, 639, 669, 678, 704, 831, 840, 841, 860, 897, 899, 964; apyl. 245; apskr. 257, 556; kr. 772; r. 21, 22, 37, 39, 40, 121, 122, 124, 129, 267, 340, 541, 611, 622, 681, 712, 740, 772, 793, 795, 797, 844, 861, 892, 899, 989, 978, 979, 983, 1020; sav. 669; vls. 147, 1008, 1014, 1015
 Radvilōniai, k. 256; mš. 256
 Raginėnai, k. 124, 532; kln. 124
 Raguvėlė, k. 499
 Ramėnai, k. 137
 Ramygala, mstl. 493; vls. 260, 266
- Ramōškiai, k. 179
 Rāndžiai, k. 132, 353; apyl. 43
 Rasėiniai, mst. 29, 124, 130, 131, 138, 163, 225, 496, 534, 740; apskr. 141, 790, 844; r. 339, 360, 790, 794
 Rātnyčia, k. 532
 Raudōnė, mstl. 741
 Rekyvā, ež., Šiaulių mst. d. 149
 Riazānė, gub. 536
 Rietāvas, mst. 29, 542; sav. 360, 997
 Rygā, mst. 46, 55, 160, 162, 166, 496, 515, 532, 534, 584, 709, 727, 728, 736, 899–901, 949
 Rimšulys, upl. 360, 364
 Rimšupys, upl. 52, 361, 364
 Ritikiai, k. 47, 152, 178, 196, 230, 322, 323, 328, 353, 362, 367, 368, 369, 370, 371, 712, 858
 Rōkiškis, r. 371; vls. 147
 Rōkupis, upl. 361, 363, 364
 Romā, mst. 31, 130, 131, 828
 Rōmnai, mst. 143, 505, 535, 938
 Rōpėdai, k. 363
 Rostōvas, sr. 232
 Rozalimas, mstl. 151, 165, 362, 539; apyl. 245; k. 124; vls. 258; vnk. 355
 Rūdbarzdis, upl. 361, 364
 Rukōniai, dv. 132
 Ruņišškės, mstl. 164, 790
 Rumšā, upl. 361
 Rūsija, vlst. 27, 29, 32, 33, 39, 136–138, 144, 147, 149, 180, 200, 203, 211, 212, 217, 220, 507, 532, 533, 535–537, 542, 624, 695, 703, 717, 725, 728, 729, 734, 735, 795, 809, 824, 901, 938, 944, 952, 986, 999
- S**
 Saksōnija, etn. sr. 957
 Sālakas, k. 83
 Salantai, mstl. 791
 Sālaspilis, mst. 497
 Salōčiai, mstl. 362
 Sālva, upl. 353, 361, 363
 Salvūkas, upl. 364
 Sānkt Peterburgas, mst. 29, 32, 533, 612, 997, 1000
 Sarānskas, r. 222
 Serbentinė, k. 132
 Serbentynė, upl. 123
 Serbentynėlis, upl. 44, 45, 52, 123, 124, 128, 361, 363
 Serėdžius, mstl. 797
 Sevvostlāgas 226, 227
 Sibiras, geogr. sr. 202, 273, 299, 504, 562, 645, 710, 774, 791, 803, 805, 845, 856, 873, 943, 963, 992
 Sidabrāvas, mstl. 47, 49, 129, 405, 406, 416, 450, 516, 541, 712, 768, 850; apyl. 249, 259; par. 132, 951; vls. 256, 958, 962
 Simoniškiai, k. 49, 132, 230, 323, 352
 Sirūtiškės, k. 249, 887
 Sirūtiškiai, k. 48, 50, 61, 132, 178, 181, 192, 230, 241, 309, 338, 352, 516, 601, 680, 712, 852, 855, 856, 889; apyl. 50, 247; dv. 135, 303, 319, 352, 856; mš. 360; sen. 182
 Sirūtiškis, k. 191
 Skamāičiai, k. 132, 151, 329, 340
- Skamāičių kāpinės 333
 Skāpiškiai, k. 265
 Skāpiškis, mstl. 361, 951; apyl. 49; k. 132, 304; vnk. 301, 352
 Skardėlis, upl. 363
 Skaūdupis, upl. 364
 Skaudvilė, mstl. 541
 Skėmiai, k. 20, 51, 56, 81, 132, 133, 135, 137, 141, 150, 151, 153, 157, 158, 175, 178, 181, 183, 184, 191, 194, 231, 242, 250, 277, 283, 284, 291, 301, 303–305, 307, 308, 312, 314, 318, 322, 323, 327–329, 353, 357, 358, 360–362, 386, 463, 599, 639, 678, 680, 938, 940, 941, 946, 952; apyl. 172, 270; gyv. 52; mš. 249, 265; sen. 177, 182, 211, 301; vls. 150, 165, 535, 685, 938, 952
 Skėmių kāpinės 333
 Skomāičiai, k. 137, 141, 391, 464–467
 Skomāičiukai, k. 293
 Skuōdas, mstl. 791
 Slabadā, vnk. 354, 887
 Slabudkā, k. 50; vnk. 182, 856
 Slānimas, apskr. 137; pav. 31
 Slūckas, mst. 32
 Smilgiai, mstl. 151; apyl. 245
 Smōlenskas, mst. 718
 Smulkiškė, k. 179, 847
 Sovietų Sājunga, buv. vlst. 977
 SSRs, buv. vlst. 250, 607, 659, 827
 Stačiuūnai, k. 56
 Stākliškės, mstl. 31, 887
 Stipinaī, k. 55, 57
 Strazdynė, k. 42, 426, 444–456, 458, 460–462, 465–468, 470–472, 474, 477, 478
 Sūomija, vlst. 62, 84, 85, 728, 981
 Suosā, ež., upl. 56, 57, 981
 Survilīškis, mstl. 141, 181, 218, 249; par. 135
 Suvālkai, gub. 717
 Svėdasai, mstl. 362, 370
 Sverdlovskas, sr. 225
- Š**
 Šabiškiai, k. 50, 242, 314, 352
 Šakiai, r. 360
 Šakyna, mst. 29, 164
 Šalčininkai, mstl. 768
 Šaitbalė 50
 Šaltiniūkai 361, 364
 Šarnelė, k. 742
 Šašėnai, k. 132, 137, 158, 301, 353
 Šašiai, k. 137
 Šaukėnai, mstl. 156
 Šaukotas, k. 469
 Šauliai, k. 298
 Šeduvā, mstl. 41, 42, 47, 123–125, 129, 132, 138–142, 148, 150, 151, 154, 166, 259, 267, 295, 336, 337, 355, 362, 493, 496, 534, 536, 539, 591, 603, 605, 646, 680, 689, 696, 701, 702, 711, 740, 772, 773, 774, 795, 805, 806, 822, 841, 843, 845, 848, 849, 856, 873; apyl. 245; par. 130, 132, 133; r. 260, 261, 484, 570, 861, 958; vls. 250, 257, 266, 399, 415, 965
 Šėta, mstl. 718; vls. 213
 Šiaulāičiai, k. 232

Šiaulėnai, mstl. 41, 59, 84, 153, 362, 805; apyl. 424; k. 401, 421; par. 130; vls. 250

Siauliai, mst. 28, 29, 31, 46, 51, 130, 139, 141, 149–151, 153, 160, 163, 177, 194, 226, 228, 252, 259, 260, 309, 313, 498, 508, 532–534, 538, 539, 561, 573, 585, 686, 717, 741, 759, 768, 796, 858, 874, 897, 937, 938, 949, 978, 1015; apskr. 139, 143, 165, 254, 534, 536, 622, 671, 673, 685, 896, 937, 938, 953; kr. 634; r. 843

Šilėliai, k. 43, 132, 178, 183, 214, 217, 219, 231, 243, 246, 303, 305, 306, 319, 328, 353, 354, 363, 745; apyl. 247, 805, 827; dv. 139, 141
Šilėliūkai, k. 178, 202, 214, 299, 306, 353, 805

Šilėnai, k. 791

Šilupys 361, 364

Šiluva, mstl. 140, 165, 312, 362, 805

Širvintos, mstl. 534

Šlapaberžė, k. 137, 559

Šmulkiskiai, k. 352

Šulnėliai, k. 50, 231, 243, 856, 887

Šušvė, upl. 42, 53, 54, 362

Švaiminkai, k. 155

Švento Jono upelis 362, 364

Švėdija, vlst. 62, 84, 85, 498, 860, 901, 981

Švenčionys, mst. 534, 828

Švenčionėliai, mstl. 539; r. 359

Šventoji, up., Palangos mst. d. 720

Šventupys, k. 364

T

Tālinas, mst. 584, 901

Tātula, upl. 56, 57

Tauragė, mst. 362, 534, 541, 558, 897, 978; r. 360, 790

Taūginai, k. 51

Taurakalnis, kln. 44, 64, 364

Taūrupelis, upl. 362

Telšiai, mst. 344, 790, 817, 877; r. 362, 791, 877

Tendziogala, k. 247

Tilžė, mst. 161, 162, 726

Tiltagliai, k. 328

Tytuvėnai, r. 254; vls. 896

Trakai, mst. 768; apskr. 140

Treigiai, apyl. 49; dv. 353; k. 132, 243, 260, 711, 712, 887

Tuškija, vlst. 27

Tvėrai, mstl. 360

U

Ukmergė, mst. 216, 534; r. 362

Ukraina, vlst. 28

Upėlis, upl. 362

Ūpninkai, k. 164

Upytė, k., upl. 554

Ūžnemunė, geogr. sr. 32, 138, 164

Ūžpelkiai, mš. 44, 245, 258; vnk. 179, 354

Ūžpurviai, k. 42, 51, 132, 141, 178, 243, 277, 283, 291, 305, 318, 319, 322, 323, 328, 354, 361, 363, 359, 934, 944

Ūžsienis, k. 362; vnk. 354

Užugostis, k. 83

Ūžupė, k. 45, 354

Ūžupiai, k. 136

Ūžupis, k. 601

V

Vabalėlis, upl. 359, 362, 364

Vabaliai, k. 20, 49, 62, 119, 128, 132, 137, 172, 178, 182–184, 191–193, 231, 243, 251, 252, 266, 277, 289, 291–293, 295, 299–301, 305, 318, 321, 328, 358, 361, 362, 838, 887, 894, 934, 952, 953, 955–963, 965–972, 977–979, 982, 991, 892; sen. 177, 182, 211, 301, 799; apyl. 49; dv. 135, 301, 353, 357, 953; vnk. 960

Vabalys, upl. 49, 353, 362, 363

Vadaktā, upl. 357, 362, 363

Vadaktai, mstl. 132, 712, 728

Vadaktėliai, k. 728

Vaičičiai, k. 49, 50, 353, 994

Vaidė, upl. 44

Vaidulonai, k. 257, 264, 266

Vaiģuva, k. 362

Vainiūnai, k. 46, 49, 62, 119, 132, 196, 232, 303, 309, 322, 323, 328, 348, 366–372, 378, 599, 681, 682, 712, 838, 860; dv. 263, 309, 353

Vaitiekūnai, apyl. 270; k. 402; dv. 353

Vaitkūnai, k. 359

Vaižgai, apyl. 484

Vakarai, k. 42, 181, 184, 232, 353, 354, 993, 994, 996; sen. 182, 185, 211, 799; apyl. 995

Valatkėniai, k. 20, 48, 51, 54–57, 61, 81, 132, 145, 172, 175, 178, 183, 200, 232, 244, 276, 283, 286, 291, 304, 323, 327–329, 332, 334, 345, 358, 363, 366–371, 374, 376, 384, 385, 400, 405–407, 416, 423, 425, 428, 430, 433, 436, 438, 441, 445, 446, 448, 451, 455, 457, 458, 463, 464, 468, 469, 485, 488, 516, 517, 584, 601, 639, 682, 711, 712, 745, 881, 882, 887, 889, 899, 908, 933, 934, 936, 937, 960, 993; apyl. 48, 203, 482; dv. 135, 309, 313, 862; vnk. 907, 910

Valatkėnių kėpinės 332

Valkiniškai, mstl. 341, 897

Vārdava, upl. 362

Vardūkšnė, up. 362, 364

Vardūkšniai, k. 178, 196, 293, 305, 353, 835

Vardūkšnis, upl. 47, 48, 353, 364

Varėnā, mst. 534

Varnālieknis, mš. 51

Varniai, mst. 131, 554, 168

Vāršuva, mst. 27, 29, 123, 140, 155, 532, 533, 935

Vāšingtonas, mst. 744, 957

Vaškai, mstl. 171, 362, 538

Vedreikiai, k. 293

Veiviržėnai, mstl. 29

Veliuonā, mstl. 130, 136, 497, 498; dv. 136, 952; sen. 132, 136; vls. 136

Velupys, up. 362, 364

Venėcija, mst. 532

Veņgrija, vlst. 346, 624, 715, 719

Veņgrupis, upl. 119

Veņstpilis, mst. 622

Ventā, up. 149

Veņtravis, upl. 362

Ventupys, upl. 362

Vėriškiai, k. 124, 125, 605

Vertimai, k. 178, 191, 352, 485, 993, 994, 996; apyl. 482; dv. 994

Vertimėlis, upl. 49, 50, 353, 363

Viena, mst. 533

Vietnāmas, vlst. 624

Vilbizė, upl. 50

Vileikiai, apyl. 49; dv. 362; k. 47–49, 62, 132, 137, 178, 232, 244, 247, 301, 309, 314, 360, 934, 959, 967, 971; mš. 49, 252, 264, 265, 966

Vilgirdaičiai, k. 42, 43, 132, 175, 232, 244

Vilkaĩ, mš. 50

Vilkaviškis, mstl. 539, 726; r. 358, 839, 907

Vilkuobė 689

Vil̄kupis, upl. 363, 364

Vilnius, mst. 4, 27–29, 31–33, 35, 36, 41, 86, 121, 122–125, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 136–140, 142, 145, 146, 153–155, 160, 161, 165, 167, 211, 218, 222, 225, 229, 231, 232, 244, 255, 267, 268, 295, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 360, 361, 365, 372, 373, 381, 382, 386, 396, 489, 494, 497, 503, 504, 516, 526, 532, 533, 534, 536, 537, 538, 559, 560, 561, 583, 601, 602, 626, 637, 643, 647, 651, 676, 717, 729, 730, 735, 740, 741, 747, 752, 758, 761, 762, 764, 767, 768, 782, 794, 811, 815, 822, 823, 826, 827, 830, 846, 867, 872, 876–878, 795, 796, 996, 1000–1008, 1020; r. 670; vaiv. 32

Vilpesys, up. 363, 364, 365

Vingio pėrkas 35

Vingris, upl. 363

Virbālis, mstl. 309, 498

Višeikiai, k. 532

Vitebskas, mst. 717; vaiv. 27

Vladislavā, dv. 178, 352, 941

Vokietija, vlst. 202, 212, 216, 219, 340, 507, 583, 592, 624, 639, 656, 659, 715, 742, 748, 754, 794, 827, 833, 842, 870, 875, 901, 981

Vorkutā, mst. 224, 227, 943

Vorkutlāgas 221, 222, 226

Vosiliškis, k. 514

Zarasai, mst. 768

Zitiškiai, dv. 179

Ž

Žaidėliai, k. 541

Žaliakalnis 708

Žardėnai, k. 353

Žardėnas, upl. 353

Žarėnai, mstl. 163

Žeimiai, mstl. 509, 790

Želva, mstl. 362

Želvaĩčiai, k. 791

Žemaitija, etn. sr. 28, 29, 31, 41, 55, 128, 253, 394, 491, 498, 741, 765

Žibartėniai, k. 137

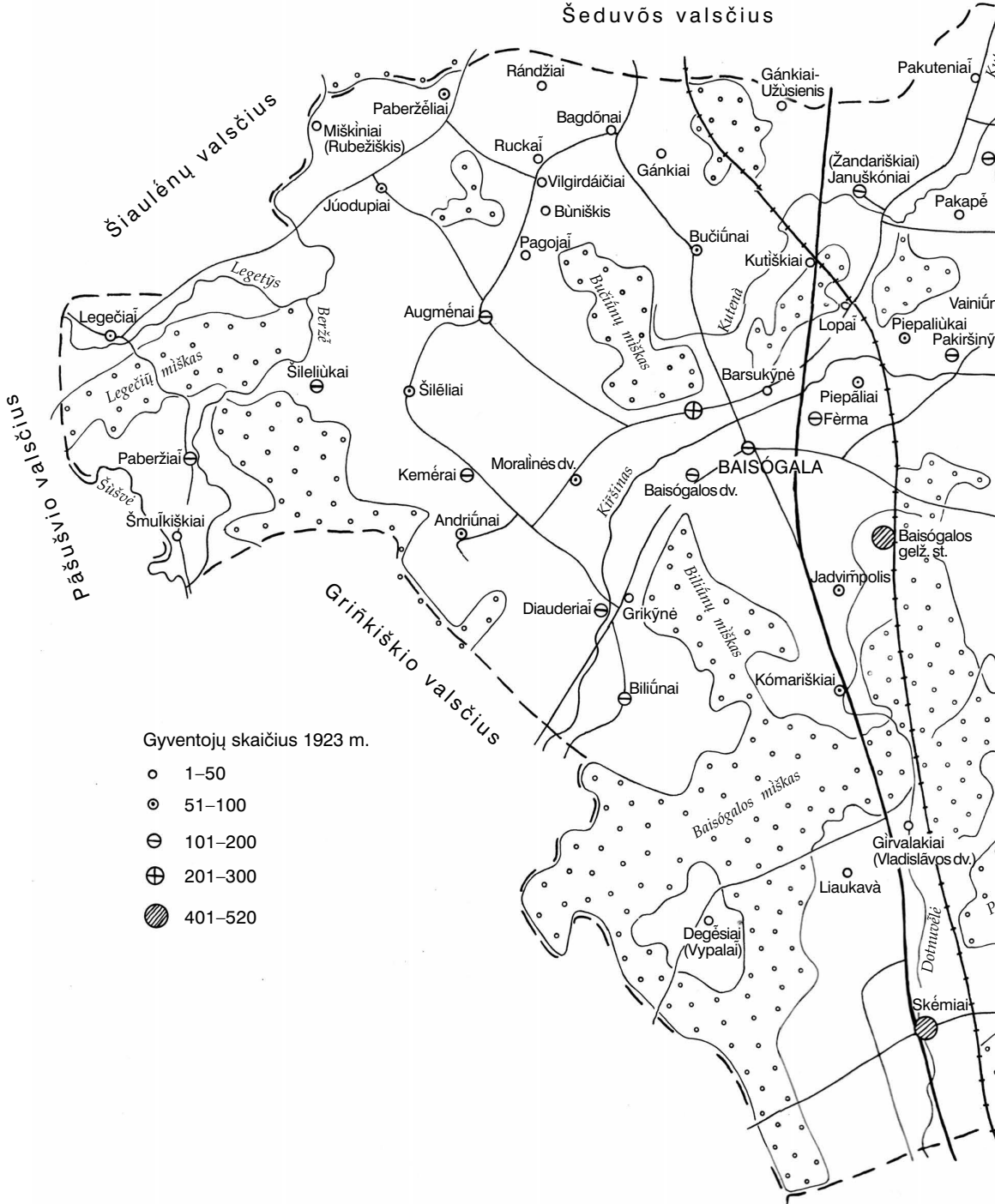
Žibuokliai, k. 341

Žydupelis, upl. 48, 363, 364

Žiezmāriai, mst. 31, 534

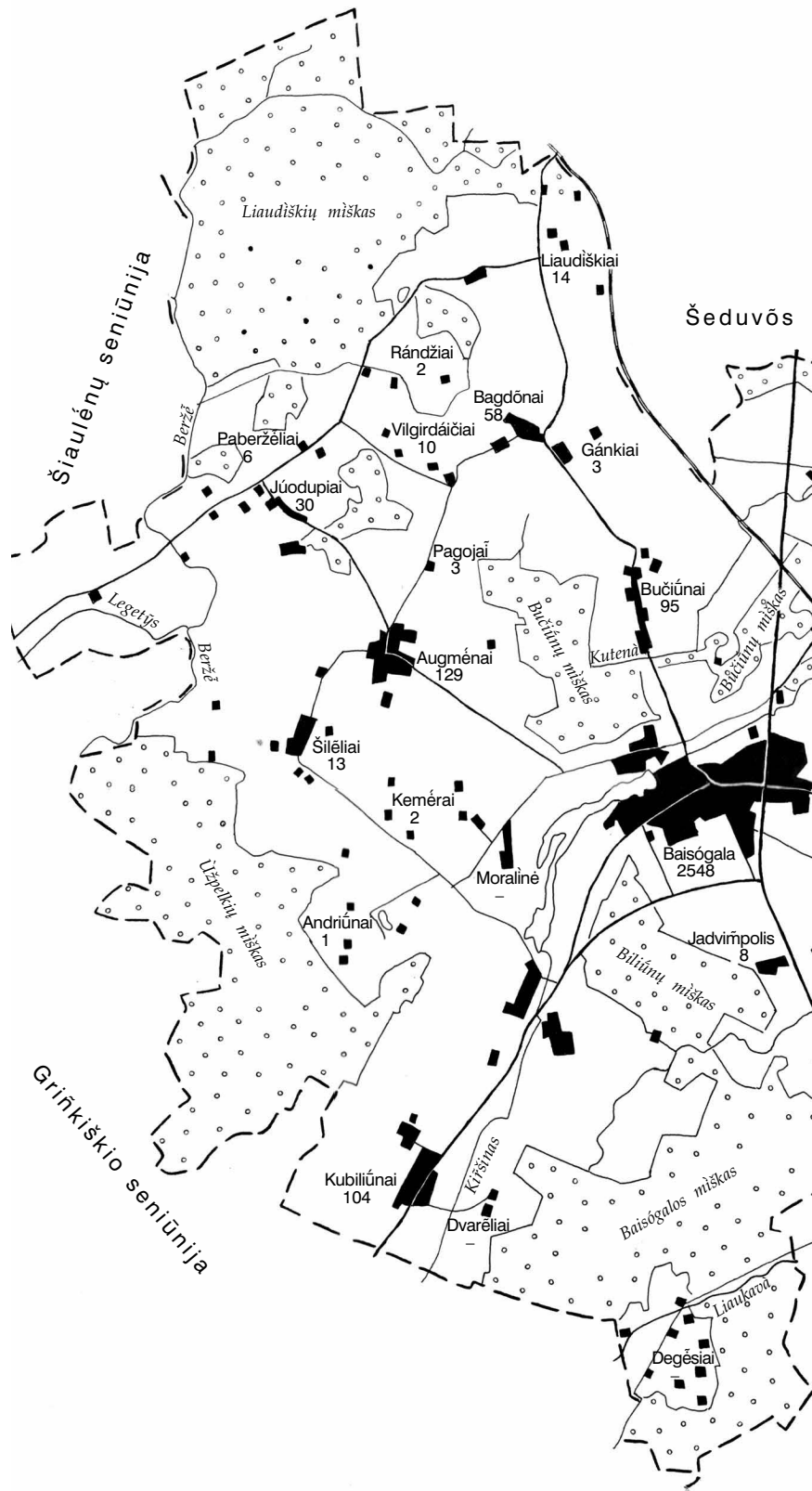
Žilėniai, k. 257

Šeduvos valsčius

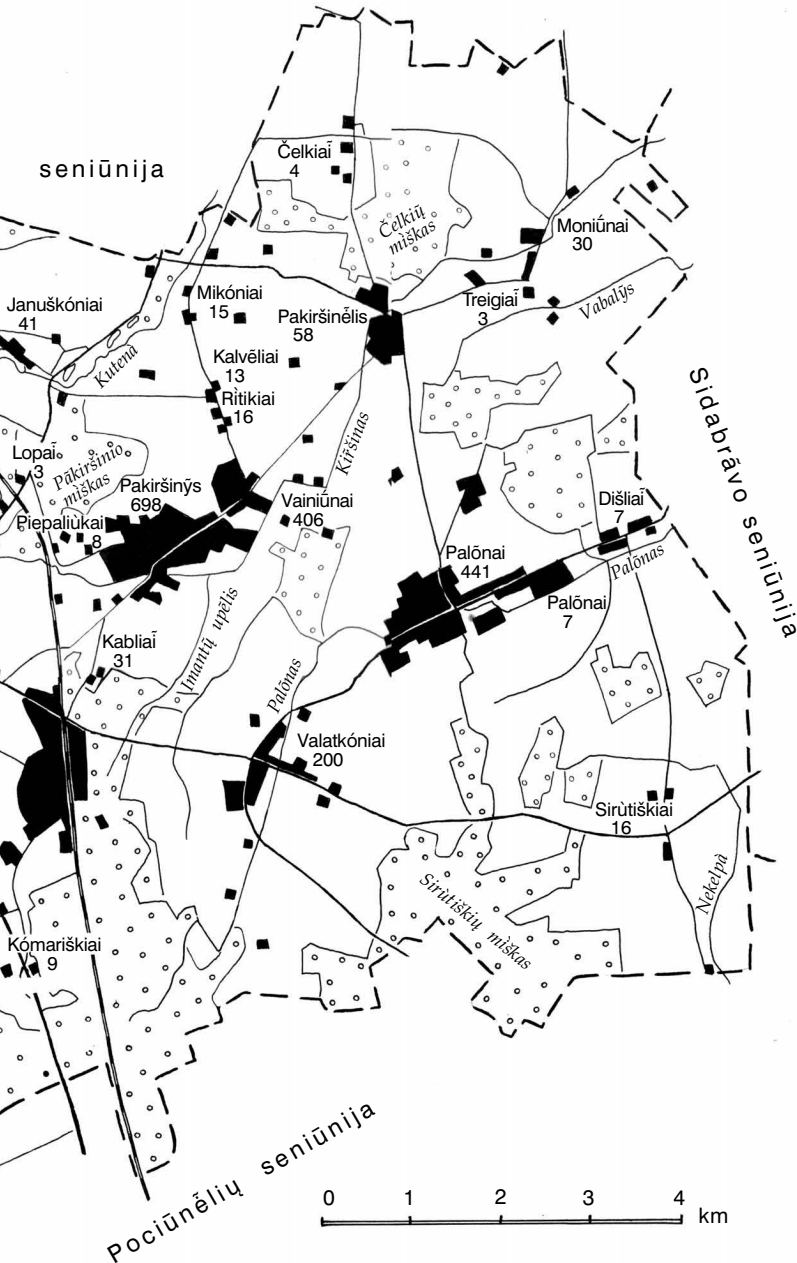

Gyventojų skaičius 1923 m.

- 1–50
- ⊙ 51–100
- ⊖ 101–200
- ⊕ 201–300
- ⊘ 401–520

*Dabartinė kartografinė
ir demografinė
situacija buvusio
Baisogalos valsčiaus
teritorijoje. Sudarė
Lidija Kavaliauskienė*

Kabliai – skaitmuo prie kaimo pavadinimo
31 reiškia gyventojų skaičių 2001 metais

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

Vienos knygų serijos „Versmės“ leidykla nuo veiklos pradžios 1994-aisiais rengia ir leidžia tik lokalinių monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos Tūkstantmečiui, minimam 2009-aisiais – tais pačiais, kaip ir šios knygos išleidimo – metais, o kartu dedikuojamą ir kitoms reikšmingoms valstybės, jos miestų ir miestelių, parapijų bei kitų šaliai svarbių įvykių sukaktims.

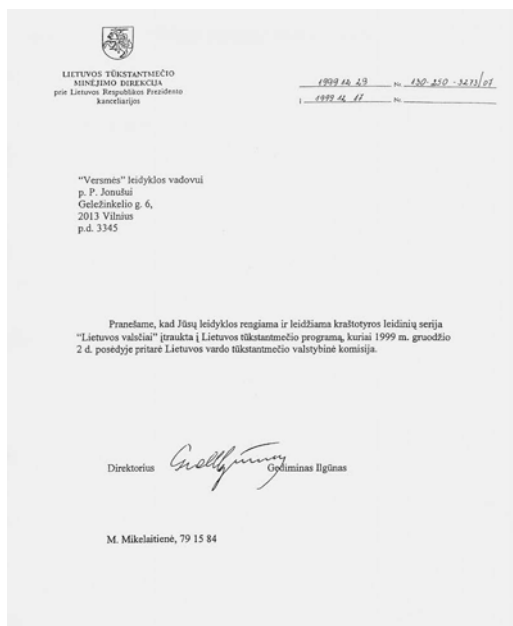
„Lietuvos valsčių“ serija įtraukta į Lietuvos Tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritarė Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai: XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones (pvz., valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų ribas, kartu ir šnektų ribas).

Remdamiesi žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą rašo dideli – iki 115 autorių kolektyvai – žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, folklorininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai ir kiti autoriai. Iš viso serijai jau yra rašę per 1 500 autorių, iš kurių daugiau kaip 300 turi mokslo vardus (žr. www.versme.lt).

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, išymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Baisogala“ – 16-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija, dedikuojama Baisogalos 470-ies metų sukakčiai, minimai knygos išleidimo metais (2009). Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1-oji serijos monografija; dedikuota Žagarės 800 metų jubiliejui, 1998, 912 p.) – 1-oji knyga Lietuvoje, išleista su Lietuvos Tūkstantmečio ženklu-logotipu, „Obeliai. Kriaunos“ (2-oji; Obelių 480 m. sukakčiai, 1998, 864 p.), „Plateliai“ (3-ioji; Platelių 550 m. jubiliejui, 1999, 800 p.), „Žiobiškis“ (4-oji; Žiobiškio parapijos 200 m. jubiliejui, 2000, 1 024 p.), „Širvintos“ (5-oji; Širvintų 525 m. sukakčiai, 2000, 776 p.), „Lygumai. Stačiūnai“ (6-oji; Stačiūnų parapijos 90-mečiui, 2001, 896 p.), „Veliuona“ (7-oji; Magdeburgo teisių suteikimo Veliuonai 500 m. jubiliejui, 2001, 1 176 p.), „Raguva“ (8-oji; Raguvos 500 m. jubilie-

„Lietuvos valsčių“ serija įtraukta į Lietuvos Tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritarė Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija

jui, 2001, 1 128 p.), „Seredžius“ (9-oji; Seredžiaus 710 m. sukakčiai, 2003, 1 238 p.), „Kvėdarna“ (10-oji; Kvėdarnos 675 m. sukakčiai, 2004, 1 160 p.), „Papilė“ (11-oji; Papilės 665 m. sukakčiai, I dalis – 2004, 1 082 p., II, III dalys – 2006, 752 p.), „Tauragnai“ (12-oji; Tauragnų 750 m. jubiliejui, 2005, 1 364 p.), „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ (13-oji; Musninkų 445 m., Kernavės 725 m., Čiobiškio 475 m. sukaktims, 2005, 1 304 p.), „Laukuva“ (14-oji; Laukuvos 750 m. jubiliejui, I dalis – 2005, 924 p., II dalis – 2008, 950 p.), „Gelvonai“ (15-oji; Gelvonų 625 m. sukakčiai, 2009, 1 384 p.). Bendra išleistų 16 monografijų (18 tomų) apimtis, kartu su serijoje nenumeruota, dar plonais viršeliais išleista išangine knyga „Sintautai. Žvirgždaičiai“ (1996, 430 p.), yra 19 220 puslapių.

Prasminga Lietuvos pirmojo rašytinio paminėjimo istorijos šaltiniuose Tūkstantmetį sieti su kiek kuklesniais jos miestų ir miestelių jubiliejais ir šias tradiciškai su jų pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta daugiau kaip 400 valsčių, kurių vietoje įkurtų dabartinių seniūnijų yra apie tris šimtus. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius neatidėliojant telktis į šimtatmės „Lietuvos valsčių“ serijos rengėjų ir leidėjų būrį – laukia ne vieną dešimtmetį truksiantis didelis prasmingas darbas.

1998 m. išleista 1-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija „Žagarė“ kartu yra ir 1-oji knyga Lietuvoje, išleista su Lietuvos Tūkstantmečio sukakties minėjimo jubiliejiniu ženklu

About the “Lietuvos Valsčiai” series

Established in 1994 the Versmė Publishing House, a serial book publisher, is dealing with preparation and publishing of monograph series only under the title of “Lietuvos Valsčiai” devoted for Lithuania’s Millennium celebrated in 2009—the same year as the present book appears—and dedicated to other anniversaries of events important to the state, its towns, settlements and parishes.

The “Lietuvos Valsčiai” series is included into the Programme for the Millennium of Lithuania approved on 2 December 1999 by the State Commission on the Millennium of the Name of Lithuania.

The title of the series is not accidental: the rural districts called valsčiai formed in Lithuania in mid-19th century and abolished in 1950 were the smallest and rather stable administrative territorial units, which had united the people of the same ethnical culture (e.g., the boundaries of valsčiai and parishes, as well as dialect areas coincided).

Based on reminiscences of people, archive data, scientific studies, written sources and material, each serial book is being written by large teams consisting of up to 115 authors, prominent Lithuanian historians, archaeologists, ethnologists, folklorists, linguists, sociologists, naturalists, local lore investigators et al. Total number of authors is more than 1 400 with more than 200 persons holding scientific degrees (see www.versme.lt).

The “Lietuvos Valsčiai” series is a multi-volume edition about Lithuania’s towns, townships, villages, homesteads, landscapes and their history from the olden times to the present days, about independence fights, traditional culture, trades, calendar and family traditions, custom laws, folk wisdom, churches, celebrities, features of dialects and local sub-dialects, folklore, ethnical minorities and their traditions etc.

“Baisogala” is the sixteenth monograph book in the “Lietuvos Valsčiai” series. The following series have appeared before: “Žagarė” (1998), “Obeliai. Kriaunos” (1998), “Plateliai” (1999), “Žiobiškis” (2000), “Širvintos” (2000), “Lygumai. Stačiūnai” (2001), “Veliuona” (2001), “Raguva” (2001), “Seredžius” (2003), “Kvėdarna” (2004), “Papilė” (Part I, 2004, Parts II and III, 2006), “Tauragnai” (2005), “Musninkai. Kernavė. Čiobiškis” (2005), “Laukuva” (Part I, 2005; Part II, 2008), and “Gelvonai” (2009). Total number of pages of these 16 monograph books published (18 volumes) together with the maiden soft-cover book issued under the title “Sintautai. Žvirgždaičiai” (1996, 430 p.) is 19.220 pages.

The celebration of the Millennium of the first reference to Lithuania in written historical sources is reasonable to relate with more modest jubilees of its towns and townships and give an implication to these anniversaries of their first written reference by a written word—a book.

In pre-war Lithuania there were more than 400 rural districts (valsčiai), which were later replaced by neighbourhoods (seniūnijos) numbering now about 300. With a hope that our capacities will enable us to publish books about the majority of them, we kindly invite culture institutions, district governments, neighbourhoods, local activists, local lore investigators, state men, culture activists, sponsors and all writers to join, without hesitation, the team preparing and publishing the “Lietuvos Valsčiai” series. A great work to last several decades is waiting for you.

B

aisogala – 16-oji „Lietuvos valsčių“ serijos knyga – pasiekia skaitytoją jubiliejiniais 2009-aisiais – Lietuvos Tūkstantmečio, kuriam dedikuojama prieš 15 metų pradėta rengti pati serija, ir Baisogalos 470 metų sukakties minėjimo metais. Monografija skiriama šioms iškilioms progoms bei Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, sukakusiam 2003-aisiais, ir Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, kurį minėsime 2018-aisiais.

Ši Lietuvos rašytojų sąjungos nario, humanitarinių mokslų daktaro, docento, baisogalio Jono Linkevičiaus sudaryta monografija – tai rašto paminklas gimtajai Baisogalai ir jos apylinkėms, patenkančioms į tarpukario metus (1918–1940) buvusio Baisogalos valsčiaus teritoriją, priklausančią dabartiniam Radviliškio rajonui, to krašto gamtai, istorijai, kalbai, tautosakai, etninei kultūrai, čia gimusiems, augusiems ar ilgesnį laiką našiai dirbusiems Tėvynei ir pasauliui nusipelnusiems kraštiečiams. Apie buvusias ir esamas valsčiaus kaimus, dvarus, miestelius, jų istorijos vingius kalbama remiantis archyvų duomenimis, mokslinėmis studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais, memuarine ir faktime medžiaga. Knygoje skelbiamų 96 straipsnių autoriai – žinomi istorikai, etnologai, archeologai, kalbininkai, folkloristai, literatūros ir meno žmonės, įvairių specialybių darbuotojai, kraštotyrininkai, kraštiečiai.

Ba-145 **Baisogala** / [sudarytojas Jonas Linkevičius]. – Vilnius : Versmė, 2014. – 1056 p. : iliustr., faks., nat., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 16)

Santr. angl. – Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009. Lietuvos valstybės - karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253-2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918-2018. Baisogalos paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose 475-osioms metinėms, 1539-2014. – Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės: p. 1024-1045.

ISBN 978-9955-589-12-9

Lietuvos tūkstantmečio metais išleistoje 16-osios jam dedikuojamos „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Baisogala“ spausdinami straipsniai apie Baisogalos miestelio ir jo apylinkių, patenkančių į tarpukaryje buvusio Baisogalos valsčiaus teritoriją, gamtą, istoriją, etninę kultūrą, kalbą, tautosaką, pristatomi tam kraštui nusipelnę jį garsinę ir garsinantys mokslo, meno, kultūros veikėjai ir kovotojai už šio krašto laisvę ir nepriklausomybę. Pateikiamos muzikos kūrinių natos, žemėlapiai, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės, mokslinių straipsnių santraukos anglų kalba, turinio ir serijos aprašymo vertimas į anglų kalbą.

Antroji papildoma knygos laida, pasitinkant Baisogalos 475-ąsias metines, išleista Baisogalos seniūnijos užsakymu, leidykloje nebelikus nei vieno pirmosios laidos egzemplioriaus. Antroje laidoje ištaisytos pirmoje laidoje pastebėtos klaidos.

UDK 908(474.5)+947.45+[39+398](474.5)

Formatas 70 × 108/16 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 1056 p., 58,97 aut. l., 66 sp. l. Antroji laida, tiražas 250 egz., pirmosios laidos tiražas 800 egz.

Spaudai parengė (pradinį tiražą 2009 06 08, galutinį 2009 11 27) viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, LT-02100 Vilnius, telefonas faksas +370 5 2130623, leidyklos vadovo tel. +370 698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt.

Spaudai rengta *Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003* (tekstas), *Adobe PhotoShop CS4* (ilustracijos), *Coda Music Technology Finale 2000* (natos), *Adobe InDesign CS4*, *Adobe PageMaker 6.5* (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis.

Spausdino ir rišo AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, Vilnius, www.spauda.com.

Viršelių aplankalus ir priešlapius spausdino Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius, www.standart.lt.

Knygoms gaminti naudotos įmonių *Hostmann-Steinberg GmbH*, Vokietija (dažai), *Coats Odorhei S. R. L.*, Rumunija (siūlai), *EUKALIN Spezial-Klebstoff Fabrik GmbH*, Vokietija (klijai) medžiagos.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Logoprintas“, Dūmų g. 3, Vilnius ir Jono Dekaminavičiaus įmonė „Idėjų rezervas“, R. Jankausko g. 6B, Vilnius.

Popierius lankams kreidinis *G-print*, 90 g/m², gamintas *Grycksbo Paper AB*, Švedija; priešlapiams ofsetinis *Maxi Offset*, 190 g/m², *UPM Kymmene*, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankalams kreidinis *Multi Art Gloss*, 250 g/m², *Stora Enso*, Suomija. Kartonas viršeliams *Eskaboard*, 2,4 mm, *Eska Graphic Board*, Nyderlandai.

Viršeliai traukti medvilnės įrišimo audiniu *Natural Coloret Brown Laminated 624*, *BN International*, Nyderlandai.

Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų taisymas*

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turėtų būti
11	6 iš ap.	1053	1054
18	6 iš ap.	1053	1054
178	13 iš ap.	Pepaliūkų	Piepaliūkų
211	21 iš virš.	Legėčiū,	Legečiū,
212	12 iš deš.	1944	1945
213	23 iš virš.	nuostolių	žalos
214	15 iš ap.	Kemėrų	Kemėrų
	6 iš ap.	Juodupių	Júodupių
216	5 iš ap.	šeimų	karių šeimų
221	8 iš virš.	milijono	pusę milijono
	13–14 iš virš.	buvo baigęs Karo mokyklą,	(buvo baigęs Karo mokyklą)
	11 iš ap.	gim. 1935.	gim. 1933.
225	9 iš ap.	Čerkósų	Čerkósų
228	17–18 iš virš.	gim. 1899 m. [...] Mirė lag. 1948 (1950?).	gim. 1893 m. [...] Mirė lag. 1953.
234	13 iš ap.	Albina pal. 1956.	Albina suimta tremtyje, pal. 1957.
241	21 iš ap.	gim. 1928, su dukra ?, ištremtos	gim. 1928, ištremta
249	14 iš virš.	kaimo,	kaimo.
251	20 iš ap.	netoli Grinkiškio miške	netoli, Grinkiškio miške,
252	20 iš ap.	sodybą apsupo, kareiviai	sodybą apsupę kareiviai
304	7 iš virš.	(69).	(9).
354	16 iš ap.	saboda, sobódka	słoboda, słóbódka
355	8 iš virš.	Kabelių	Kablių
356	16 iš ap.	iki šio	iki šiol
358	20 iš virš.	Paberžlių	Paberžių
365	17–16 iš ap.	Dėl miesto vardo <i>Kaišiadórys</i> kilmės, <i>Acta Linguistica Lithuanica, Lietuvių kalbotyros klausimai</i> 47, 2002, p. 1–7.	–
374	5 iš virš.	Bačianskaitė	Bačiauskaitė
398	5–4 iš ap.	(fa diezas rašomas natos aukštyje)	(ženklas # kompiuteryje būna atskiroje programoje)
401	2 iš ap.	Šienapjūtės daina.	Linų darbų daina.
403	8 iš ap.	Šienapjūtės daina.	Medžioklės daina.
516	4–3 iš ap.	gyvenvietės ir aplinkinių kaimų:	gyvenvietės. Aplinkinių kaimų:
	3 iš ap.	Sidabravo – tad	Sidabravo – vairuotojai
525	3 iš virš.	bet virš mensos	virš mensos
638	1 iš virš.	maca	macą
	3–4 iš virš.	Jom Kipurą	Jom Kípura
639	21 iš virš.	suknelėmis,	suknelėms,
793	22 iš ap.	„Dainos“	„Dainavos“
838	Užraše prie nuotr.	Čelkių mokyklos [...]. 1961 m.	Vertimų mokyklos [...]. 1958 m.
839	12 iš ap.	PRANCKIETIS Vincas Algirdas	turi būti asmenvardžių rodyklėje
	10 iš ap.	1948–1960 – tremtyje	1949–1959 – tremtyje
	7 iš ap.	1963–1966	1962–1965
	7–6 iš ap.	Gidvydžiuose	Didvyžiuose ir Žaliojoje
	5 iš ap.	nuo 2000,	nuo 1991,
846	4 iš virš.	Čerkósai,	Čerkósai,
1011	12 iš ap.	Valsčius	Valsčius.
1015	3 iš ap.	muziejaus	istorijos skyriaus
1018	2 skilt. 25 iš ap.	po. Kr.	po Kr.
1023	2 iš ap.	Kuzmickas	Kuzminskas
1024	2 skilt. 1 iš virš.	342, 617,	342, 490, 617,
1025	2 skilt. 5 iš ap.	1020	769, 1020

* **Baisogala** / [sudarytojas Jonas Linkevičius]. – Vilnius : Versmė, 2009. – 1056 p. : iliustr., faks., nat., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 16).

(tęsinys)

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turėtų būti
1027	1 skilt. tarp 4 ir 5 iš ap. 3 skilt. 8 iš ap.	– (Vidžiūnaitė)	Dekaminavičius Jonas 1056 (Damaševičiūtė)
1031	1 skilt. 34 iš ap.	Kuzmickas Kazimieras 1020, 1023	–
	1 skilt. 32 iš ap.	856	856, 1020, 1023
1033	1 skilt. tarp 7 ir 8 iš virš.	–	Mištolienė Elvyra 490 Mištolis Vytautas 490
1035	3 skilt. 22 iš ap.	22	22, 1056
1037	1 skilt. 1 iš virš. 1 skilt. 35 iš ap.	275, 604, 22	275, 490, 604, 22, 1056
1038	1 skilt. 23 iš ap.	22	22, 1056
1039	2 skilt. tarp 31 ir 32 iš virš.	–	Vileikienė Bronislava 490
1056	6 iš ap.	* pagamintas <i>Grycksbo pappersbruk</i> , Švedijoje.	gamintas <i>Grycksbo Paper AB</i> , Švedija.

* Žvaigždute pažymėta išspausdinta teksto dalis, esanti tik 1-ojoje (signalinėje) 200 egz. tiražo dalyje.